Digitized by Google

Digitized by Google

NEDERLANDSCH

TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE,

TEVENS ORGAAN DER

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ

TOT

BEVORDERING DER GENEESKUNST.

TWEEDE REEKS.

Tweede Jaargang.

EERSTE AFDEELING.

AMSTERDAM. — H. A. FRIJLINK.

1866.

GEDRUKT BIJ DE WED. J. F. BAKELS & ZOON.

Inhoudsopgave.

1866.

STUKKEN DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

OORSPRONKELIJKE STUKKEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

MEDEDEELINGEN UIT GELEERDE GENOOTSCHAPPEN.

BOEKAANKONDIGINGEN.

INGEZONDEN STUK.

BERIGTEN.

CORRIGENDA.

Blz. 364, reg, 26 v. b. *staat:* coagulum *lees:* cingulum,
" 607, " 15 v. o. " 's Gravenhage: 1832 (488,111 inw.) " (48,811 inw.)

ZAAK-REGISTER

VAN DEN TWEEDEN JAARGANG

DER

TWEEDE REEKS

VAN HET

NEDERLANDSCH TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE.

EERSTE EN TWEEDE AFDEELING. 1).

A.

B.

---

1) Alléén de tweede afdeeling is aangeteekend met II, waar niets meer bijgevoegd is, wordt de eerste afdeeling bedoeld.

M.

N.

O.

P.

T.

U.

V.

W.

Y.

Z.

NAAM-REGISTER

VAN DEN TWEEDEN JAARGANG

DER

TWEEDE REEKS.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

T.

V.

Z.

NEDERLANDSCH

TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE.

DE WETTEN, REGELENDE HET GENEESKUNDIG STAATSTOEZIGT, ENZ.

VRAGEN EN OPMERKINGEN 1).

Art. 21 der Wet, regelende de uitoefening der Geneeskunst, zegt: „Allen, die bij de invoering dezer Wet bevoegd zijn de Geneeskunst in haren geheelen omvang of gedeeltelijk uit te oefenen, zijn verpligt binnen zes maanden de bewijzen van hunne bevoegdheid te laten viseren door den Inspecteur der provincie, waarin zij met der woon gevestigd zijn."

Indien de Geneeskunstoefenaar dit wettelijk voorschrift verzuimt, dan wordt Art. 19, hetwelk tot straf bepaalt eene boete van *f* 10 tot *f* 200, op hem toepasselijk.

Wel is waar zal dit artikel niet toegepast kunnen worden op den Geneeskundige, die zijne betrekking niet uitoefent en het verzuim dus ongestraft blijven. Verliest deze dien ten gevolge zijne bevoegdheid? Zeker niet, maar als hij na den gestelden termijn de practijk uitoefent of eerst dan zijne diplomata ter visering aan den Inspecteur aanbiedt, kan dan de Inspecteur procesverbaal tegen hem opmaken en hij tot de in Art. 19 vermelde boete verwezen worden?

K. A. R.

[Art. 21 der Wet moet niet anders als in verband met Art. 4 beschouwd worden. Het visum van het diploma is een vereischte voor de uitoefening, waarmede de Geneeskundige als practiserend geneesheer wettelijk wordt erkend. Maar hij, die niet practiseert, heeft die erkenning niet noodig en behoeft dus ook het visum op zijn diploma niet, zoo lang hij niet op nieuw als practiserende wil optreden. Verzuim heeft hierbij niet plaats.

De vraag nu of iemand, die tot na den gestelden termijn van 6 maanden de practijk

1) Onder deze rubriek zullen wij gaarne opmerkingen zien maken en twijfelachtige punten betreffende de genoemde wetten besproken zien. J. P.

niet uitoefent en zich ook niet als Geneeskundige heeft doen erkennen, daarvoor aan vervolging zou kunnen blootstaan, indien hij later toch weder als practiserend Geneeskundige zou willen erkend worden en daartoe zijne diplomata ter visering aanbiedt, moet mijns inziens stellig ontkennend beantwoord worden.

Geen grond hoegenaamd zou er voor die vervolging bestaan, indien men slechts vasthoudt aan het begrip, dat het visum is een vereischte voor de uitoefening, en niet is eene verpligting op iemand, die een diploma bezit en van de bevoegdheid, die dit diploma hem geeft, geen gebruik wil maken. Hij is alleen tot het doen viseren verpligt, zoodra hij weder als practiserend Geneeskundige erkend wil worden en zou alleen vervolgbaar zijn, wanneer hij practijk uitoefende, zonder als zoodanig wettelijk erkend te zijn.

De Geneeskundige, wiens diploma na het verstrijken van den termijn van 6 maanden niet geviseerd is, is eenvoudig te beschouwen als niet gevestigd en valt in de termen van Art. 4, zoodra hij zich als Geneeskundige vestigen wil.] J. P.

Waarom de vernieuwing van het visum op de diplomata alleen is toegepast op de Geneeskundigen en ook niet op de Artsenijbereidkundigen, blijkt niet uit de Wet. De zaak is echter zoo. In de Wet, regelende de uitoefening der Artsenijbereidkunst, wordt alleen gesproken van het viseren der diplomata van den Apotheker, die zich vestigt (Art. 2), van eenen niet gevestigden Apotheker, die de apotheek van eenen afwezigen, zieken of overleden Apotheker waarneemt (Art. 19), van den hulp-Apotheker (Art. 22), maar omtrent het viseren der diplomata van gevestigde Apothekers zwijgt de Wet. Zoo ook van dat der Drogisten, hoewel hunne winkels moeten gevisiteerd worden (Art. 13 der Wet, regelende het geneeskundig Staatstoezigt). K. A. R.

[Het ware voor de naauwkeurigheid der nader op te maken lijsten van de kunstoefenaars welligt wenschelijk geweest, dat ook de gevestigde Apothekers en Droogisten hunne diploma's moesten laten viseren. Intusschen bestond voor hen volstrekt niet de grond, waarom zoodanig voorschrift aan de Geneeskundigen en Vroedvrouwen gegeven werd. De gevestigde Apothekers en Droogisten zijn door het bestaan hunner apotheken of winkels bekend als uitoefenende hun beroep. Voor den Geneeskundige bestaat dergelijk bewijs, dat hij de Geneeskunst uitoefent, en dus als gevestigd moet beschouwd worden, niet.] J. P.

Van eenig gewigt is het viseren der diplomata voor vele Geneeskundigen met het oog op Art. 21 der Wet regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van Geneeskundige, Apotheker, hulp-Apotheker, leerling-Apotheker en Vroedvrouw. In dit artikel. tot de overgangsbepalingen behoorende, wordt de bevoegdheid der Plattelands- en Stedelijke Heelkundigen onder anderen geregeld op de volgende wijs.

De Plattelands-Heelmeesters zijn voortaan geregtigd tot het verleenen van genees- en heelkundigen bijstand.

De Stedelijke en Plattelands-Heelmeesters zijn geregtigd tot het verleenen van heelkundigen bijstand.

De Wet kent dus hier belangrijke mindere bevoegdheid toe aan hem, die juist daarop, kon het zijn, hoogere aanspraken kan doen gelden. Het is buiten twijfel, dat hier eene vergissing heeft plaats gegrepen, en dat in genoemd Art. 21 onder letter *d* in plaats van Stedelijke en Plattelands-Heel-

meesters gelezen moet worden Stedelijke Heelmeesters. Waarschijnlijk zijn de groote en snelle wijzigingen, die dit artikel zoo kort voor de aanneming der Wet onderging, de oorzaak, dat men verzuimd heeft in het ontwerp de woorden *en plattelands* door te schrappen.

Hoe moet nu echter de Wet worden toegepast? Naar haren zoo duidelijk sprekenden letter, of naar haren daarmede strijdigen geest? Het behoort niet tot het geneeskundig forum, om daarover uitspraak te doen. Ik wensch alleen den vakgenoot, die Stedelijk en Plattelands-Heelmeester is, eenen goeden raad te geven, om buiten mogelijke moeijelijkheden te blijven. Hij moet eenvoudig alléén zijn plattelands-diploma doen viseren, dat hem alle gewenschte bevoegdheid schenkt en zijn diploma als Stedelijk Heelmeester onder zich in berusting houden als een monument van een verleden tijd. Door deze handeling voldoet hij aan de Wet, geniet hij de voordeelen der Wet en draagt hij bij tot bespoediging van de gewenschte eenheid van stand, daar dien ten gevolge het officiëel bekend aantal der Stedelijke Heelmeesters wel tot een minimum zal dalen. K. A. R.

[Te regt wordt hier vermoed, dat bij het wijzigen van dit artikel tijdens de discussiën van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, eene omissie heeft plaats gehad en dat de woorden *en plattelands*, in alinea *d*, als overtollig hadden moeten doorgeschrapt worden, toen door het amendement de territoriale beperking der Plattelands-Heelmeesters verviel. Ik las deze opmerking en het door Dr. R. aan de hand gegeven correctief reeds in eene der brochures gedurende de discussiën over de wetsontwerpen uitgekomen.

Zal van die ommissie evenwel eenig nadeelig gevolg ondervonden worden? Het is moeijelijk denkbaar, zelfs als de Plattelands-Heelmeester, die tevens Stedelijk Heelmeester is, den raad, hierboven gegeven, niet opvolgt en zijne beide diplomata laat viseren.

Al nam men aan, dat er ooit een geneeskundig ambtenaar of lid van den Geneeskundigen Raad dwaas genoeg zou zijn om een proces-verbaal op te maken over eene dergelijke zaak, dan is het moeijelijk denkbaar, dat er eene regtspraak zou kunnen volgen, waarbij de Plattelands-Heelmeester, wien volgens alinea *b* de bevoegdheid tot genees- en heelkundigen bijstand gegeven is, door alinea *d* die bevoegdheid voor een deel weder zou ontnomen worden, omdat hij nog een titel meer bezat. Zulk een oordeel zou op het absurde gegrond zijn.

Maar bovendien zijn er in de redactie van die alinea *d* zelve en in het geheele Art. 21 nog genoeg gronden voorhanden, om eene geheel andere uitspraak te wettigen. De woorden *Stedelijke en Plattelands-Heelmeesters* mogen niet willekeurig opgevat worden in de beteekenis van *Stedelijke Heelmeesters, die tevens Plattelands-Heelmeesters zijn*, maar de geschiedenis van het Art. 21 bewijst, dat die woorden beteekenen *Stedelijke Heelmeesters en Plattelands-Heelmeesters ieder voor zich*. In het wetsontwerp, zoo als het door de Regering werd ingediend, toen de territoriale beperking in het artikel nog behouden was, konden die woorden geene andere beteekenis hebben dan deze. Waarom zouden ze dan nu eene andere beteekenis verkrijgen en aan twee woorden, die eenvoudig overtollig zijn, eene beteekenis worden gegeven, die eene zoo verkeerde consequentie zou ten gevolge hebben?

Het Art. 21, in zijn geheel, bewijst bovendien, dat geene andere beteekenis bedoeld kan zijn. Immers indien de alinea *d* zou moeten gelezen worden in de beteekenis van *Stedelijke Heelmeesters, die tevens Plattelands-Heelmeesters zijn*, zou de bevoegdheid van hen, die alleen Stedelijke Heelmeesters zijn, in het geheel niet zijn geregeld.] J. P.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

HET GEBRUIK VAN HET BROMIUM, bepaaldelijk als **BROMIDUM KALICUM**, is in den jongsten tijd zoo zeer aanbevolen en er zijn, met het oog op de klasse van geneesmiddelen, waartoe het behoort, zoo ongewone werkingen van geroemd, dat Ref. geen ondienst aan de lezers van dit Tijdschrift meent te doen door het kritisch overzigt, hetwelk LASÈGUE in de *Archives générales de médecine* (Julij 1865, blz. 81—96) daarvan gegeven heeft, hier in uittreksel mede te deelen. LASÈGUE begint met op te merken, dat de proeven, welke ten aanzien der hoeveelheid van het bromium, die in den physiologischen toestand verdragen wordt, genomen zijn, geene uitkomsten van eenige beteekenis hebben opgeleverd, waarvan hij de oorzaak eensdeels aan de ongenoegzaamheid der dosis, waartoe men zich bij de proefnemingen bepaald heeft, anderdeels daaraan toeschrijft, dat het bromium, even als het iodium, tot die klasse van geneesmiddelen behoort, welke zich door hunne langzame werking kenmerken en, onder den onbepaalden naam van alterantia, aan te veelvuldige indicatiën voldoen, dan dat deze juist kunnen worden omschreven. De uitwendige aanwending van het bromium, die eerst door POURCHÉ als bijzonder werkzaam tegen scrophuleuse gezwellen geroemd was, leverde aan andere waarnemers toch die heilzame uitwerkselen niet op, totdat in 1863 de Amerikaansche burgeroorlog ruime gelegenheid verschafte, om de waarde van het middel in zijn uitwendig gebruik te beproeven. Dit geschiedde door GOLDSMITH, die er wonderen van zag bij de behandeling van hospitaalversterf, van erysipelas en van eene stomatitis diphtherina, welke zeer dikwijls in de zalen, waar de gewonden lagen, voorkwam en gewoonlijk met sphacelus van den pharynx eindigde. BRINTON, STANFORD verkregen even gunstige uitkomsten als GOLDSMITH en waren, de laatste vooral, nog vuriger lofredenaars van het bromium, uitwendig aangewend, dan hij. De methode bestond in volkomene zuivering der wond, verwijdering van alle gangraeneuse stukken en cauterisatie van elk plekje der wondvlakte, waar zich koud vuur bevond. De sterfte was slechts 2.65 pCt. en van hen, die volgens andere methoden behandeld waren, 30 pCt. Deze buitensporig gunstige uitkomst verwekt onwillekeurig wantrouwen, kan bovendien veroorzaakt zijn door de buitengewone zorg, waarmede de met zijne methode ingenomen heelkundige zijne zieken behandeld heeft, en wordt opgewogen door die van het acidum nitricum, dat ten slotte het causticum was, hetwelk in dezen oorlog algemeen gebruikt werd. Intusschen ging men voort met het bromium en zijne praeparaten als alterans te gebruiken, en terwijl dit met tamelijk weinig gevolg geschiedde, meende men er andere werkingen van te ontdekken; zoodanig was de verlammende werking, welke het in den pharynx zou uitoefenen, wiens spieren het niet slechts zou werkeloos maken, maar wiens gevoel het ook zou verdoven en wiens secretiën het zou doen ophouden; voorts de verstomping, welke het in het gevoel der geslachtsdeelen zou teweegbrengen, zoodat het bij de mannen, die het gebruikten, de geslachtsdrift verminderen en de erectiën verzwakken zou, waaruit dan van zelf volgde, dat het overeenkomstige uitwerkselen bij de vrouw hebben moest, en eindelijk de aan anaesthesis grenzende werkeloosheid van de centraaldeelen des zenuwstelsels, die door hooge doses van bromidum kalicum zou ontstaan. Men stelde zich dus voor, dat men in het bromium een kostelijk anaestheticum locale, dat groote diensten bij operatiën in de keel bewijzen kon, voorts het middel waarnaar zoo lang uitgezien is, tegen al te vroegtijdige opgewektheid van het geslachtsleven en een algemeen anaestheticum bezat, dat de solanacea virosa in vele opzigten overtrof, omdat het geene stoornis in de spijsvertering veroorzaakte, geene misselijk-

heid deed ontstaan, noch, gelijk het opium, in plaats van te kalmeren, somtijds opwekte. Terwijl het bromium al meer en meer als anaestheticum erkend werd, verloor het den roem, welken men het als alterans had toegekend: als antisyphiliticum werd het reeds spoedig ter zijde gesteld en zijn gebruik als antiscrophulosum was niet van veel langeren duur. En wat heeft nu de ondervinding omtrent zijne waarde als anaestheticum geleerd? Ten aanzien van zijne plaatselijke werking op de keel is de laryngoskopie gekomen, om te doen zien, dat er verlamming noch parese, ja zelfs geene vermindering van de contractiliteit van het velum palatinum door ontstond, en de hoop, waarmede men zich op grond dier werking voor de chirurgie gevleid had, is geheel in duigen gevallen. Niet anders is het met zijnen specifieken invloed op het geslachtsleven gegaan, zoodat er niets van overgebleven is dan zijne onvolkomene algemeene anaesthetische werking, welke het onder de calmantia of temperantia deed rangschikken. Ook als zoodanig heeft het echter bij nader onderzoek de groote diensten niet bewezen, welke er op gezag van sommige waarnemers van verwacht werden. De convulsieve ziekten vormden natuurlijk het veld, waarop zijne antispasmodische krachten onderzocht werden, en het zijn de vallende ziekte en de kinkhoest, waartegen het reeds spoedig werd aangewend. Lecock was de eerste, die het bij epilepsie gebruikte, en in niet minder dan 14 van de 15 gevallen werd er genezing door verkregen; jammer maar, dat die 14 gevallen eigenlijk op een enkel nederkomen en het schijnt wel, dat de gunstige werking, welke hij er van ondervonden heeft, voornamelijk op den theoretischen grond berustte, dat het nuttig moet werken bij vrouwen, wanneer hare epilepsie uit stoornissen van het uterienleven voorkomt. Latere onderzoekers, zoo als williams en browne, hebben eveneens eenen gunstigen invloed van het bromidum kalicum op het verloop der epilepsie gezien, maar hij bepaalde zich tot verlenging van de vrije tusschenpoozen, en na eenigen tijd keerden de aanvallen weder. (De waarnemingen van romin vigouraux, goddard rogers en russell reynolds, die in het werk over epilepsie van den laatstgenoemden zijn medegedeeld, spreken eveneens van vermindering der toevallen en verkorting der tusschenpoozen, maar niet van genezing der epilepsie door het gebruik van bromidum kalicum. Men zou niet weten, wat van zoo zonderlinge ervaringsresultaten te denken, wanneer men niet wist, dat de meeste anti-epileptica, in den eersten tijd hunner aanwending gewoonlijk dezelfde uitkomst opleveren. Ref.) De rol, welken het in de kinkhoest gespeeld heeft, is niet veel schitterender geweest; gibb en harley hadden, op grond der vermeende plaatselijke anaesthetische werking, welke het op de keel had, groote verwachtingen van zijne aanwending in de kinkhoest en vonden zich daarin niet bedrogen; de wijze, waarop de gevallen, waarop zij zich beriepen, waargenomen waren, liet echter veel te wenschen over, en hetgeen in de geschiedenis van therapeutische ontdekkingen dikwijls voorkomt, gebeurde ook hier namelijk, de derde waarnemer, browne, ofschoon hij het middel zeer aanbeveelt, verklaarde zulke gunstige uitkomsten als zijne voorgangers niet te hebben verkregen: in de ligte gevallen zou het nuttig werken door de hevigheid der aanvallen te matigen, maar in zware gevallen, waar complicatiën met ziekte der luchtwegen moesten bestreden worden, had hij het geheel nutteloos bevonden. Dat het bromium door hen, die er de genoemde specifieke krachten aan toeschreven, op het overige gebied der zenuwziekten is geëxploiteerd geworden, spreekt wel van zelve: hysteriasis in al hare vormen, acute manie, hoofdpijnen, hartkloppingen, hypochondriasis, paralysis, chorea, rheumatismus articulorum, zijn allen met bromium en zijne praeparaten behandeld, en, zonderling genoeg, alle waarnemers, die hun onderzoek niet tot eene bepaalde klasse van ziekelijke stoornissen hebben bepaald, hebben wel de deur voor de ruimste verwachtingen geopend, maar weinig feiten medegedeeld, en de

meeste dier feiten laten nog gemakkelijk eene andere verklaring toe. Van de functionele stoornissen des zenuwlevens is er geene, in welker behandeling het bromium meer naam verkregen heeft dan de slapeloosheid, en daarom behandelt LASÈGUE zijn gebruik hiertegen eenigzins uitvoeriger; hij laat daarbij uitkomen, dat slapeloosheid uit zoo verschillende oorzaken kan voortkomen, dat het niet waarschijnlijk is, dat één middel in alle gevallen dienstig kan zijn, en voorts dat alle tot dusverre bekende hypnotische middelen van plantaardigen oorsprong zijn, zoodat het geene geringe afwijking van den algemeenen regel zou wezen, die eigenschap ook in eene anorganische verbinding, het bromidum kalicum, aan te treffen. Intusschen heeft GARROD haar die reeds toegekend, hetgeen door BEHREND bevestigd is gevonden, en later zijn er verschillende gevallen, door PERCY, DEBOUT, GAUCHET, BROWNE en anderen medegedeeld, welke hare narcotische eigenschappen schijnen te bevestigen; er is echter op deze gevallen veel af te dingen en LASÈGUE zelf heeft het bromidum kalicum dikwijls aangewend tegen de slapeloosheid, die in den aanvang van verstandelijke stoornissen voorkomt, maar bijna nooit met blijkbaar nut. Een enkele hypochondriacus, welken hij behandeld heeft, is er door genezen, maar hier was de narcotische werking al te groot geweest, om die aan het middel te kunnen toeschrijven; de zieke was namelijk na het gebruik van eenen enkelen lepel der oplossing in slaap gevallen, en wilde zich naderhand nooit meer ter ruste begeven, zonder zijn geliefd middel ingenomen te hebben. Desniettemin besluit LASÈGUE, dat de hypnotische eigenschappen van het bromidum kalicum bijna als gevestigd kunnen aangemerkt worden. Ten slotte rangschikt hij het bromidum kalicum in de klasse der sedatieve zouten, waartoe ook de nitras kalicus behoort, waarmede het bromidum kalicum nog deze overeenkomst heeft, dat het nitrum weleer ook bovenmate als sedativum en temperans geroemd werd.

Het verdient opmerking, dat CLARUS (*Handbuch der speciellen Arzneimittellehre*. 3te Aufl. 1860, S. 858) omtrent de werking van het bromium tot dezelfde resultaten als LESÈGUE gekomen is, zoodat hij er van verklaart, dat het nu, zoo als ieder nieuw geneesmiddel, aanvankelijk zijne lofredenaars gehad te hebben, thans, met regt, geheel vergeten is, van dezelfde meening zijn GLOVER en WIESBADEN.

LUNIER (*Annales médico-psychologiques*, 2me serie, V, 1843, p. 89 suiv.) heeft eenige jaren geleden het bromium, met iodium verbonden, in sommige gevallen van krankzinnigheid, bepaaldelijk van hersenverlamming (*folie paralytique*) aanbevolen. Ref. kan echter uit eigene ervaring getuigen, dat hetzelfde resultaat door iodium-praeparaten, zonder bromium, verkregen wordt. J. N. R.

LYMPHVATEN. — AUERBACH begint zijne onderzoekingen over bloed- en lymphvaten met een opstel over de anatomie van de lymphvaten, vooral die van den darmkanaal. Wat ons in dit opstel meer bijzonder boeit is zijne beschrijving van den bouw der fijnste lymphvaten. Er is veel strijd gevoerd over de vraag, of de kleinste lymphvaten eigene wanden bezitten, of dat zij eenvoudige tusschenruimten tusschen het bindweefsel zouden zijn, waarbij des noods het omgrenzende weefsel van het vat iets digter zoude zijn, dan het overige. Bijna meende men reeds de laatste voorstelling als gevestigd te kunnen beschouwen, nu wij ons eensklaps weder tot de eerste teruggevoerd zien door het resultaat van AUERBACH's waarnemingen aan het submuceuse net van lymphvaten, dat in het darmkanaal gelegen is. Hij vond dit net door de waarneming der kernen, die tot geen ander weefsel konden behooren en die tot heden nog niet aan die fijne lymphvaten gezien waren. Na de kernen geduid te hebben, gelukte het hem ook de wanden en het geheele vaatstelsel te vervolgen, waartoe hem injectiën met BEALE's blaauwe stof en andere mengsels, maar vooral met RECKLINGHAUSEN's ver-

dende zilveroplossing, groote diensten bewezen. Hij bevestigt in alle opzigten de juistheid van RECKLINGHAUSEN's waarnemingen met betrekking tot de fijne lymphvaten en heeft die nu door zijne eigene zoo ver aangevuld, dat de elementen, die de wand zamenstellen, bekend mogen heeten. Het zijn cellen, die zoo aaneengevoegd zijn, dat zij eene buis vormen. De grenzen der cellen worden bij de zilverinjectie duidelijk gemaakt, maar daarbij verdwijnt tevens de kern. Wordt het zilverpraecipitaat weder opgelost of verwijderd, dan komen de kernen weder te voorschijn.

Daarmede treedt nu schrijver ook tegen de „Saftkanälchen" op, die door de met elkander in verbinding getredene bindweefselligchaampjes gegeven zouden zijn.

Openingen heeft hij in de zoogenaamde wortels der lymphvaten niet kunnen zien.

Eene buis dus, wier wand uit cellen zamengesteld is, vormt het lymphvat in het submuceuse weefsel van den darm, maar evenzoo in het slijmvlies en in de spierlaag; eerst na de langsspierlaag doorloopen te hebben ziet men de lymphvaten dikker worden, dus daar waar zij weldra in het mesenterium overgaan, en wel doordien bij het reeds vermeldde vormelement eene adventitia uit bindweefsel gevoegd wordt. AUERBACH wil den celwand der lymphvaten perithelium genoemd hebben.

In de villi komen de door BRÜCKE ontdekte spiervezelen voor en deze schijnen deel uit te maken van de daar voorhanden lymphvaten.

AUERBACH ontkent voor de warmbloedige zoogdieren het subsereus lymphvatennet (tusschen peritoneum en spierlaag), dat vrij algemeen aangenomen wordt en slechts in de nabijheid van de aanhechting van het mesenterium, op een afstand van $1/_2$—6 m.m. voorkomt.

Het subsereus net der autoren ligt tusschen de longitudinale en circulaire spieren van den darm. Dit net staat in verbinding met de fijne lymphvaten tusschen de de spiervezelen en met de dieper gelegene onder en in het slijmvlies. Het vaatnet tusschen de twee spierlagen noemt AUERBACH interlaminair net, dat in de spieren interfasciculair net.

Het zoo even vermelde diep gelegene submuceuse net voert den chylus gedeeltelijk door middel der interlaminare vaten naar het mesenterium. Het vertoont bovendien zelfstandige afvoerende buizen, die meestal van de aan het mesenterium tegenovergestelde zijde van den darm tot digt bij het mesenterium verloopen, om daar de spierlaag te doorboren en na subsereus gelegen te zijn in de vaten van het mesenterium over te gaan.

W. B.

DOOD VAN JONGGEBORENEN DOOR UITPUTTING EN SLECHTE VOEDING is het onderwerp geweest van eene andere reeks van onderzoekingen door BOUCHAUD. Hij beschouwt als resultaat van de uitputting niet alleen den dood ten gevolge van het volkomen gemis van voedsel, maar ook dien ten gevolge van een zekeren graad van atrophie, welke de bijgaande ziekte ook moge wezen, omdat het dan niet meer de kwaal is, die door hare hevigheid doodt, maar wel de gebrekkige voeding, die het leven onmogelijk maakt.

BOUCHAUD neemt 3 hoofdoorzaken aan, die het leven van den jongen wereldburger in gevaar kunnen brengen. Het zijn: de vroegtijdige geboorten, eene onvoldoende of gebrekkige voeding en, vooral voor zwakke kinderen, eene te lage temperatuur.

Het aantal kinderen, dat ontijdig in de Maternité geboren wordt, is aanzienlijk. In 1863 waren van de 1361 geborenen 641 ontijdig geboren. De sterfte onder de laatsten is dan ook zeer aanzienlijk; er stierven van de eersten 127, van de laatsten 332: meer dan de helft. Het spreekt van zelf, dat onvoldoend en ongeschikt voedsel de zwakken

het meest moet treffen. Ziekte van de moeder werkt meer op de hoeveelheid dan op de hoedanigheid van het zog terug.

Hoe schadelijk „het fleschje" werkt, bleek uit de sterfte van 61 kinderen door uitputting, onder welke 41 met de flesch opgebragt.

Bij ontijdig geborenen paart zich meestal aan hunne natuurlijke zwakte de ongunstige omstandigheid, dat de melksecretie bij de moeder traag en spaarzaam plaats grijpt. Hier is de tusschenkomst eener min dus hoog noodig.

De dood door paedatrophie treedt in de gewone gevallen, volgens BOUCHAUD, in, na een gewigtsverlies van het ligchaam van $^1/_3$—$^1/_4$.

Aan deze beschouwingen knoopt BEAUGRAND, die als Referent optreedt, eenige resultaten, verkregen uit de statistieken van de Commission d'Hygiène van het Xde arrondissement te Parijs. Het onderzoek omvat een vijfjarig tijdvak (1860—1864). Daarin werden 15,880 kinderen geboren; de kindersterfte beneden het jaar bedroeg 1981, of 1 : 8. De kinderen naar het land gezonden en daar overleden, zijn hier niet bijgeteld. Van die 1981 sterfgevallen moeten 1030, of meer dan de helft, aan enteritis toegeschreven worden. Van deze laatsten werd omtrent de wijze van voeding vermeld, dat

met de borst	waren opgebragt. .	359
„ „ flesch	„ „ . .	441
„ „ borst en flesch	„ „ . .	78
te vroeg gespeend	„	65
		943

Het is bekend, dat die gebrekkige voeding vooral in fabriekplaatsen eene gewigtige oorzaak is van de groote sterfte onder de zuigelingen. De onderzoekingen te Mulhouse (in den Elzas) daaromtrent gedaan, hebben tot bedroevende uitkomsten geleid. De kindersterfte binnen het jaar bedroeg daar 30—36 pCt.

Een welgezind fabriekant, de Heer DOLFUSS, heeft daarin getracht te voorzien, door te bepalen, dat de vrouwen, aan zijne inrigting werkzaam, bij hare bevalling en nog 6 weken daarna het volle loon zouden genieten, zonder werk behoeven te verrigten, ten einde die moeders beter in de gelegenheid te stellen hare zuigelingen te verzorgen. Het resultaat was, dat op eene bevolking van 1150 vrouwen, bij 108 geboorten in een jaar, slechts 6 doodgeborenen kwamen. Van de levenden stierven binnen het jaar 25; die maatregel verminderde derhalve de sterfte met 12—13 pCt. Dezelfde resultaten werden verkregen in het 2de jaar; van de 91 geborenen stierven 20. Aan ondersteuning van kraamvrouwen en verleende genees- en verloskundige hulp was 's jaarlijks 6000 francs besteed, of 7 francs voor elke vrouw. De Heer DOLFUSS bepaalde nu, dat de helft door den fabriekant en de wederhelft door alle vrouwen tusschen 18 en 45 jaren zou bijgedragen worden, waartoe elk dus 15 cent. om de 14 dagen moest geven; een bedrag, dat nog geringer zou worden, indien meerdere fabriekanten zich tot dit doel zouden aansluiten. Waarlijk, men zou nimmer grootscher doel met minder kosten kunnen bestrijden, dan dat om de sterfte in de eerste kindsheid met 12 pCt. te verminderen!

S. SR. CORONEL.

BERIGTEN.

BINNENLAND. 1).

Bij de thans heerschende veeziekte viel mijne aandacht op een nagenoeg eene eeuw geleden uitgegeven werkje van H. VINK, getiteld: *Lessen over de Herkaauwing der Runderen en thans woedende veeziekte, gehouden op het Theatrum Anatomicum der stad Rotterdam, den* 27, 28, 30 *en* 31 *October* 1769. *Te Rotterdam by* REINIER ARRENBERG, 1770. 8°. Het is misschien minder bekend dan de nagenoeg gelijktijdig uitgegeven lessen van P. CAMPER, over de veepest. Blijkens de lessen van VINK kan er wel geene twijfeling bestaan of de veeziekte, die sedert Augustus van dit jaar in Engeland en in ons vaderland wordt waargenomen, dezelfde is als de veepest van de jaren 1768 en 1769. Over de inenting laat VINK zich ongunstig uit, en de bedenkingen, die hij er tegen inbrengt, zijn, zoo als het mij voorkomt, gewigtig genoeg om die ook nu te ontraden, hoezeer CAMPER en MUNNIKS van eene tegenovergestelde meening waren; men zie VINK t. a. p., blz. 86—101. Het eenige middel om ons van de veepest te verlossen, meent VINK in het afzonderen van het zieke vee van het gezonde gelegen te zijn. VINK haalt ook eenen brief van den beroemden HALLER aan, die zich aldus uitlaat, dat in Zwitserland geene hoop op het een of ander geneesmiddel gesteld wordt, maar dat er het dorp of de gebuurte, waar zich de besmetting vertoont, op het allernaauwkeurigst ingesloten werd, en als er in korten tijd zes of zeven runderen stierven, zoo deed men al de overigen afmaken (blz. 113). De Zwitsers roemden met regt, zegt VINK, dat bij hen de veepest nooit gewoed heeft.

Ik matig mij over deze zaak geen oordeel aan, maar meende alleen op een niet onbelangrijk geschrift van de vorige eeuw te moeten opmerkzaam maken, welks inhoud de aandacht der tijdgenooten niet onwaardig schijnt te zijn. Ik herinner mij echter niet, dat ik het thans ergens vermeld vond. Het zal toch wel geoorloofd zijn te meenen, dat de ondervinding van de achttiende eeuw nog eenige vruchten kan afwerpen voor de negentiende. J. V. D. H.

— Gedeputeerde Staten van Zeeland hebben een adres aan de Tweede Kamer gerigt, waarin zij aandringen op de aanbieding van een Ontwerp, ter voorziening „in de meer en meer erkend wordende behoefte aan eene wettelijke regeling der uitoefening van de Veeartsenijkunst in dit Rijk."

— Bij de discussie op 18 November j.l. werd de algemeen bekende en erkende ongezondheid van de strafgevangenis te Leeuwarden ter spraak gebragt, en bleek van het voornemen der Regering, om die inrigting naar Medemblik over te brengen, kunnende de plaatselijke gesteldheid aldáár niet ongezond worden geacht, zoo als men vroeger wel heeft beweerd.

AMSTERDAM. — Den 28sten November j.l. had alhier eene openbare vergadering plaats van personen, die belang stellen in het stichten van een nieuw Gasthuis alhier en de daarvoor benoodigde som vrijwillig trachten bijeen te brengen. De Commissie ad hoc deelde mede, dat door 4 à 500 personen voor *f* 140,000 was ingeschreven en dat bovendien op *f* 50,000 aan legaten en dergelijke kan gerekend worden. De nu nog ontbrekende ton gouds hoopt men ook vrijwillig bijeen te brengen, als wanneer het Buiten-Gasthuis gesloten en het Binnen-Gasthuis zoo zeer verbeterd kan worden,

1) Onder deze berigten worden nog eenige opgenomen, die achterwege gebleven zijn ten gevolge van eene tijdelijke afwezigheid van den berigtgever.

dat in de behoefte aan eene *goede* ziekenverpleging te Amsterdam zal kunnen voorzien worden.

PERSONALIA.

Z. M. heeft den 2den November j.l. benoemd tot Hoogleeraar in de Medische Faculteit aan de Hoogeschool te Groningen den Heer Dr. S. ROSENSTEIN, Privaat-Docent bij de Medische Faculteit der Universiteit te Berlijn.

— Bij Koninklijk besluit van 4 November j.l. is benoemd tot Referendaris bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken (Afd. *Medische Politie*), ter vervanging van Dr. L. J. EGELING, de Heer H. VAN CAPPELLE, Med. Doctor te Amsterdam.

— Bij Koninklijk besluit van 5 November j.l. is aan den Heer J. BAART DE LA FAILLE, Emeritus Hoogleeraar in de Faculteit van Geneeskunde aan de Hoogeschool te Groningen, verleend een pensioen ten laste van den Staat ten bedrage van *ƒ* 2750 'sjaars.

— Bij Besluit van 16 dezer heeft Z. M. goedgevonden, te benoemen tot Leden en plaatsvervangende Leden van de Geneeskundige Raden:

Voor Zuid-Holland, tot Leden: Dr. H. T. BLOM COSTER te 'sGravenhage, Dr. J. A. BOOGAARD en Dr. J. C. G. EVERS, Hoogleeraren te Leiden, Dr. P. M. MESS te Scheveningen, Dr. J. N. RAMAER te Delft, Dr. K. A. ROMBACH te Leiden, Dr. F. J. J. SCHMIDT te Rotterdam, Dr. C. J. SNIJDERS te Nieuwe-Tonge, Dr. C. J. VAILLANT JR. te Schiedam, J. THORN LEESON, Heel- en Vroedmeester te Ter Aar, A. C. CRAMER en P. J. HAAXMAN, Apothekers te Rotterdam, W. HUYGENS WZ. te 'sGravenhage en G. J. JACOBSON te Schiedam, Oud-Apothekers, A. VAN SCHERPENZEEL te Schoonhoven, C. C. VORSTMAN te 'sGravenhage, Apothekers, Mr. J. L. DE BRUYN KOPS, Hoogleeraar te Delft.

Tot plaatsvervangende Leden: Dr. J. M. ADDINK te 'sGravenhage, Dr. A. M. BALLOT te Rotterdam, Dr. H. BOURSSE WILS te Leiden, Dr. G. P. BÜCHNER te Gouda, Dr. G. PH. F. GROSHANS te Rotterdam, Dr. H. J. LULOFS te Hardinxveld, Dr. M. F. ONNEN te Dordrecht, Dr. C. P. POUS KOOLHAAS te 'sGravenhage, Dr. G. H. VAN VOLLENHOVEN te Rotterdam, J. BROEKSMIT, Heel- en Vroedmeester te Rozenburg, G. BISSCHOP te 'sGravenhage, G. W. BOOT te Gorinchem, B. EICKMA te Rotterdam, B. J. FORNARA te Leiden en J. C. T. VIGELIUS te 'sGravenhage, Apothekers, Dr. J. DE VRIJ te 'sGravenhage en Mr. H. J. BURGER, Advocaat te Rotterdam.

Voor Noord Holland, tot Leden: Dr. G. A. N. ALLEBÉ te Amsterdam, Dr. A. VAN DER BOON te Zaandam, Dr. A. H. J. DE BORDES te Hoorn, Dr. J. VAN GEUNS, Hoogleeraar te Amsterdam, Dr. D. LUBACH te Haarlem, Dr. W. J. F. NUYENS te Westwoud, Dr. C. B. TILANUS en Dr. G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Hoogleeraren te Amsterdam, G. C. VAN BALEN BLANKEN, Heel- en Vroedmeester te Sybecarspel, P. H. VORSTMAN, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam, C. W. BRUINVIS te Alkmaar, J. C. F. KERKHOFF, te Amsterdam, J. C. KRUSEMAN te Haarlem, D. PAS en A. STELLINGWERFF te Amsterdam, H. VAN WAESBERGE te Hoorn, Apothekers en Mr. A. DE VRIES, Raadsheer in het Provinciaal Geregtshof in Noord-Holland.

Tot plaatsvervangende Leden: Dr. J. HAREMAKER te Helder, Dr. J. F. VAN HENGEL te Hilversum, Dr. C. E. HEYNSIUS te Amsterdam, Dr. C. J. DE LANGE te Alkmaar, Dr. J. J. F. H. T. MERKUS DOOKNIK te Amsterdam, Dr. P. VAN MEURS te Haarlem, Dr. E. H. G. THIJSSEN en Dr. J. ZEEMAN te Amsterdam, J. HANOU JZ., Heel- en Vroedmeester te Barsingerhorn, J. VERBOON, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam, H. BROOS te Haarlem, J. POLAK te Amsterdam, J. SEVENHUIZEN te Helder, W. STOEDER te Amsterdam, J. SWENS te Haarlem en J. ZOUTMAAT BRUGMAN te Amsterdam, Apothekers en Mr. A. VAN EYK BIJLEVELD, Lid van de Arrondissements-Regtbank te Amsterdam.

Voor Friesland en Groningen, tot Leden: Dr. J. M. BAART DE LA FAILLE te Leeu-

warden, Dr. B. BOKMA DE BOER te Ternaard, Dr. I. VAN DEEN, Hoogleeraar te Groningen, Dr. K. T. DORAMA te Sneek, Dr. R. HOUWINK te Heerenveen, Dr. W. M. REISIGER te Nieuwolda, Dr. A. H. SWAAGMAN te Groningen, Dr. D. DE VRIES REILINGH te Groningen, TH. BEEKHUIS, Heel- en Vroedmeester te Wirdum, L. TH. BRUNSVELD VAN HULTEN, Heel- en Vroedmeester te Loppersum, C. H. VAN ANKUM te Groningen, E. BLOEMBERGEN en J. J. BRUINSMA te Leeuwarden, J. F. DE HOSSON te Veendam, P. VAN KLEFFENS te Dokkum en J. POST te Groningen, Apothekers en Mr. B. D. H. TELLEGEN, Hoogleeraar te Groningen.

Tot plaatsvervangende Leden: Dr. G. ACKER STRATINGH te Groningen, Dr. J. BAART DE LA FAILLE JR. te Groningen, Dr. J. A. BORN te Bergum, Dr. J. BOSMAN TRESLING te Winschoten, Dr. N. LOBRY VAN TROOSTENBURG DE BRUIN te Leeuwarden, Dr. P. A. VAN DER LOEFF te Appingedam, Dr. A. G. MEDER te Noordhorn, Dr. P. VERKADE te Harlingen, Dr. JAN DE VRIES te Lemmer, J. A. KOCH, Heel- en Vroedmeester te Workum, J. C. BAKKER te Oude-Pekela, H. BENNEMA te Groningen, J. H. BERGHUIS KRAK te Veendam, S. HEEMSTRA te Workum, J. MULDER te Franeker en J. POSTHUMA, te Dragten, Apothekers en Mr. E. ATTEMA, Advocaat te Leeuwarden.

— Bij Koninklijk Besluit van 18 December zijn door Z. M. den Koning benoemd, in den Geneeskundigen Raad van Noord-Braband en Limburg, tot Leden: Dr. M. J. GODEFROI te 's Bosch, Dr. A. A. E. GOOSSENS te Venlo, Dr. P. F. T. HOUBEN te Thorn, Dr. C. H. G. H. LEURS te Roermond, Dr. J. ROZENBURG te 's Hertogenbosch, Dr. L. J. RUIJSSENAARS te Fijnaart, Dr. J. H. W. SCHREINEMACHER te Maastricht, Dr. J. C. SMITZ te Stratum, Dr. J. J. ACKENS te Kerkrade, F. B. G. KIECKENS, Heel- en Vroedmeester te Tilburg, J. A. H. BOSQUET te Maastricht, J. L. VAN HALL te Bergen-op-Zoom, W. A. VAN HOUTEN te 's Hertogenbosch en J. J. STEIJNS te Maastricht, Apothekers en Mr. H. SASSEN, Advocaat te 's Bosch.

Tot plaatsvervangende Leden: Dr. C. A. BLUMENKAMP te Venlo, Dr. J. B. A. GOIJARTS te Zevenbergen, Dr. L. J. B. VAN HEIJST te 's Bosch, Dr. P. R. VAN MIERLO te Breda, Dr. J. D. C. TITSING te Geertruidenberg, Dr. J. J. WILMS te Schimmert, N. J. B. LANDMAN, Heel- en Vroedmeester te Helvoirt, A. J. N. J. BOLSIUS te 's Bossh, A. F. A. MAASSEN te Breda, P. J. ROERSCH te Maastricht, H. A. STASSEN te Maastricht, Apothekers en Mr. J. H. E. WIJNANS te Maastricht.

In den Geneeskundigen Raad voor Zeeland: Dr. J. C. VAN DEN BROECKE te Middelburg, Dr. K. BROES VAN DORT te Goes, Dr. J. C. DE MAN te Middelburg, Dr. P. A. VAN TOORENBURG te Aardenberg, Dr. N. J. F. VERSCHOOR te Goes, Dr. E. J. F. P. J. G. VOGELVANGER te Hulst, F. P. J. WAS, Heel- en Vroedmeester te Oosterland, J. J. A. BAART te Middelburg, S. G. N. VAN DER GRIJP te Zierikzee, D. J. J. MARINISSEN te Middelburg, Apothekers en Mr. J. SNIJDER te Veere.

Tot plaatsvervangende Leden: Dr. J. P. BERDENIS VAN BERLIKUM, Dr. M. H. DAMME, Dr. T. KEIJZER, Dr. S. D. DE WIND te Middelburg, H. B. MAAL HENRY, Heel- en Vroedmeester te Oostburg, J. P. SNOEP, Heel- en Vroedmeester te Wolfaartsdijk, P. M. DE LIGNY, Apotheker te Middelburg en H. P. WINKELMAN, Apotheker te Vlissingen.

— Z. M. heeft tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd Dr. A. HASEBROEK, te Leiden.

[Dr. H. is den 26sten November 1805 tot Med. Doctor bevorderd en heeft alzoo thans gedurende 60 jaren de geneeskundige praktijk uitgeoefend.]

— Z. M. heeft vergund aan den Heer A. B. K. VON EICHSTORFF, Med. Doctor te Smyrna, het aannemen en dragen der versierselen van Officier der Orde van den Medjidie, hem door Z. M. den Sultan van Turkije geschonken.

— Tot Leden van het *Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* zijn in de maand

November j.l. benoemd o. a. de Heeren: Prof. G. J. LONCQ CZ., te Utrecht; A. WALRAVE, Geneeskundige te Hoek en Dr. J. ZEEMAN, te Amsterdam.

— Dr. A. MAAS, te Schiedam, ontving den 14den November j.l., bij gelegenheid van zijne aftreding als Lid van den Gemeenteraad aldaar (welke betrekking hij 14 jaren had bekleed en voor welker vervulling hij nu niet meer wenschte in aanmerking te komen), van een 80tal ingezetenen een kostbaar en zeer gepast aandenken, uit welks opschrift blijkt, dat het hem geschonken werd „door eenige dankbare burgers."

— De Heer H. T. M. KOSTER, Geneesheer te Lutten, ontving dezer dagen, „als bewijs der algemeene hoogachting en liefde zijner plaatsgenooten," eenige sierlijke geschenken.

— Den 24sten November j.l. ontving de Heer O. P. BROEDELET, Heel- en Vroedmeester te Rotterdam, voor de tweede maal de gouden medaille der Maatschappij tot redding van Drenkelingen.

— Dezelfde onderscheiding viel ten deel aan den Heer J. R. LINDHOUT, Geneeskundige te St. Philipsland.

— De Heer P. BROUWER RZN. is, op zijn verzoek, eervol ontslagen als Apotheker in het Ziekenhuis aan den Coolsingel te Rotterdam (zijnde hij benoemd tot Leeraar in de Scheikunde aan de Hoogere Burgerschool te Zutphen), en in zijne plaats benoemd de Heer J. AGEMA.

BEVORDERD: Te Leiden, den 4den November, tot Art. Obst. Doctor, de Heer J. F. BAKKEN, Med. Doctor; — tot Chir. Doctor, den 1sten November, Dr. H. J. VINKHUIZEN, inwonend Geneesheer in het Buiten-Gasthuis te Amsterdam; — den 20sten November, de Heer B. STEPHAN, Med. Doctor; — te Utrecht, tot Art. Obst. Doctor, den 25sten November, de Heer A. W. A. ELLENBECK, Med. Doctor; — te Groningen, den 27sten October, tot Art. Obst. Doctor, de Heer R. SMITH, Med. Doctor; — den 11den November, de Heer M. J. ADRIANI ENGELS, Med. Doctor te Midwolde; — den 11den December, tot Med. Doctor, de Heer B. SLINGENBUG, met een Proefschrift: *Over hart-hypertrophie;* — den 16den December, de Heer A. W. TRESLING, met een Proefschrift: *Over stricturen van de urethra.*

OVERLEDEN: Den 3den October, de Heer J. G. LUSKENS, Geneeskundige te Lamswaarde, oud 54 jaren; — den 22sten November, te Laubbach, waar hij zich tot herstel zijner sinds eenigen tijd geschokte gezondheid bevond, de Heer H. J. HALBERTSMA JZ., Hoogleeraar in de Ontleedkunde en Physiologie te Leiden, oud 45 jaren. (Den 27sten November werd zijn lijk te Deventer ter aarde besteld, zoo als hij vóór zijn dood als zijn wensch had te kennen gegeven, in het bijzijn van vele belangstellende vrienden. De wensch des overledenen, dat aan zijn graf geen woord gesproken zou worden, werd stiptelijk nagekomen.) — Den 2den December, de Heer P. GROESBEEK, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Oud-Burgemeester van Dirksland en tot op dat oogenblik praktiserend Geneesheer aldaar, oud omtrent 95 jaren. (Sedert 64 jaren was de overledene als Geneesheer te Dirksland gevestigd) — Den 2den December, te Medemblik, de Heer F. KOUWENBURG, Off. v. Gez., oud 24 jaren; — den 19den October, te Weltevreden, op Java, de Heer H. W. J. VAN DEN HEUVEL RIJNDERS, Off. v. Gez. 2de kl., oud 29 jaren; — den 9den December, de Heer V. HULLEMAN, Genees- Heel- en Vroedmeester te Blokzijl, oud 66 jaren.

VACANT: Te Voorthuizen, de betrekking van Genees- Heel- en Verloskundige; — tractement *f* 75.—

— Te Blokzijl, de betrekking van Plaatselijk Geneesheer. (De titularis moet zijn Med. et Art. Obst. Doctor.)

VERTROKKEN: Van Voorthuizen, Dr. W. J. DE L'ESPINASSE.

ALI COHEN.

LUCHT EN WATER.

BAD-REIS-SCHETS;

DOOR

G. D. L. HUET.

Julij was gekomen. De laatste onderzoekingen hadden geleerd, dat het gezondheidsmotief voor een buitenlandsch reisje voor ons polderbewoners geen steek meer houden kan. En toch, ik smachtte, even als zoo velen, naar een ander water dan dat onzer modder-sloten, naar andere lucht dan de polderlucht. Waarheen? die vraag, tegenwoordig zoo moeijelijk te beantwoorden, omdat men zijn doel moet vaststellen per exclusionem van de tallooze reis-doeleinden, die ons van alle kanten zoo gemakkelijk bereikbaar worden opgedrongen, die vraag leverde mij geene bezwaren op. Bepaalde redenen, geene politieke echter, voerden mij Rhijn-opwaarts. Wel was het Abgeordneten-Fest te Keulen ophanden, maar de flaauwe kans op een onwaarschijnlijk actief worden der passieve resistentie van BISMARCK's onderdanen kon mij daar niet langer houden dan noodig was om verademing te zoeken onder de pijlers van den Dom. Wonderbaren invloed, welken men ondervindt bij het verblijf te midden dier onbewegelijke, harmonisch gegroepeerde steenmassa. Is het de koelte, die zij als slechte warmtegeleider onder hare gewelven bewaart, is het de ruimte, die ons accommodatie-apparaat rust gunt, is het de majesteit dier steenen zuilen, de verheven eenvoud dier lijnen, het tooverachtig half licht door het kunstig beschilderd glas geworpen, de stilte en ernst der bezoekers? — welligt is het alles te zamen, dat ons in eene kalme, languissante stemming brengt — in een toestand van ontspanning als die na een laauw bad? Daar vindt men bij eene temperatuur van 80° koelte, daar vinden de door een dag sporens gerammeidde leden rust, daar verandert ons vooruitstreven in een streven naar omhoog, daar vindt ook het geschokte gemoed rust. Was het wonder dat ik mij half droomend in het genot dier rust verdiepte, totdat de dysharmonische stemmen der officianten mij aan die mijmering ontrukten? Maar ik vergeet dat mijne gewaarwordingen den lezer vrij onverschillig zijn. Hoe schoon ware anders de gelegenheid hier en daar een enthousiasten uitroep, een o! een ach! een Wunderscheen! in dit verhaal in te lasschen. Waarde lezer, neem uw BAEDEKER, of zoo gij geen Duitsch verstaat, *de Rhijn* van PLANTENGA — zet u als wijlen THOMAS à KEMPIS „met dit boekje in een hoekje," en sla één voor één al de beloonende *Ausflüge* en *Aussichten* op, die ik u ditmaal niet mede laat maken en niet laat zien. Mijn diorama, panorama, of zoo als gij het noemen wilt, zal u geene natuurvoorstellingen voor de oogen tooveren, in korte trekken wil ik u over eenige badplaatsen en meer bepaald over koud-water-bad-inrigtingen en over pneumatische of lucht-bad-inrigtingen mededeelen wat mij daarin getroffen heeft, of van nut en onnut voorgekomen is.

De tijd van verzoening is daar. Onze therapeutische overtuigingen hebben te veel geleden om zoo steil als vroeger tegenover die van andersdenkenden te staan. Eene soort van laisser-aller heeft, als mom voor een nihilisme, dat men zich naauwelijks bekennen durft, zoo dikwerf vrijen teugel gelaten aan de neiging van onze lijders om zich aan wonderkuren en wondermiddelen te goed te doen, dat die wonderkuren allengs een plaatsje magtig geworden zijn in den rij van onze therapeutische hulpmiddelen. En tot geen gering nut van den wanhopigen medicus, die ten slotte zeer

tevreden is een ultimum refugium in het rijk der wonderen te kunnen zoeken. Zoo ging het ook met de hydrotherapie. PRIESSNITZ's blind empirisme wekte teregt een tegenstand, die allengs verflaauwde, om daarop voor het-decipiatiur ergo! plaats te maken. Aan onzen onderzoekenden tijd eindelijk was het voorbehouden voor dit eenvoudigste aller middelen rationele indicatiën te zoeken. De koud-water-litteratuur is rijk genoeg om den dorst van den koortsigsten aanbidder dier therapie te lesschen. Wij zullen u echter niet vermoeijen met eene kritiek dier litteratuur, den watertandende kunnen wij een der laatst verschenen werkjes over dit onderwerp aanbevelen; het heet: *Gegenwart, Vergangenheit, Zukunft der Wasserkur* von Dr. PETRI te Laubbach. Meer dan die litteratuur, die bij eene hitte van 80° F. weinig verfrisschends heeft, en een over het algemeen vrij waterig karakter draagt, interesseerde het mij in mijne zomervacantie het element in zijne kunstmatige aanwending persoonlijk te leeren kennen. Welk Hollander kent Godesberg niet? Zijne vriendelijke ligging tegenover het Zevengebergte, zijne nabijheid, het groot aantal landgenooten, die daar jaarlijks gezondheid of uitspanning zoeken, de afwisseling zijner wandeldreven, die zoowel de bergbeklimmende jeugd als den vlakkegrond-beminnenden ouderdom voldoet, zijn zoo vele voorregten van dit plekje.

Onder directie van Dr. FINKELENBURG deelt de koud-water-inrigting dan ook sedert de laatste jaren in de sympathie onzer Hollandsche artsen. Met ernst en waardigheid zit hij aan de Kur-tafel voor, drinkt water, prijst het water en leeft van het water. Behalve hare lage temperatuur heeft hij in de bron, naar men mij verzekerde, voor hem nog eene bijzondere eigenschap ontdekt, die namelijk van goud te voeren. Wat mij al aanstonds te Godesberg trof, was de duidelijke invloed van de aan de zieken opgelegde diëet op die der gezonden. Het Hôtel Blinzler heeft twee eetzalen, één voor de gezonden, ééne voor de Kurgästen. De table-d'hôte voor beide soorten van *lijders* onderscheidt zich merkbaar daarin, dat zij door een portaal gescheiden is; overigens zocht ik in de eerste vergeefs naar een krachtiger en smakelijker middagmaal dan in de tweede.

Ik zal later nog in de gelegenheid komen meer bepaald over het régime in die inrigtingen te spreken.

De bad-inrigting van Godesberg is overigens vrij volledig en net ingerigt. Het logies kwam mij wel wat somber voor, terwijl schaduw niet in de nabijheid van het Curhaus gevonden wordt. Het water is frisch, van lage temperatuur en schijnt ook in hoeveélheid niets te wenschen over te laten. Behalve de verschillende wel bekende vormen, waaronder het als douche, volbad, zitbad enz. wordt aangewend, had Dr. FINKELENBURG nog eene opstijgende straal-douche, van vrij groote kracht en vingerdikte, bij het zitbad ingerigt, waarmede hij het koude water tot aan de valvula Bauhini beweerde te drijven, en die hij bij chronische ulceratieve toestanden der crassa met gevolg zeide te gebruiken. Onwillekeurig kwamen mij de martelaren onder de Waldensen daarbij te binnen, die, treuriger nagedachtenis, op die wijze volgepompt werden. Neurosen, zoogenaamde Gemüthsverstimmungen, chronische rheumatismen, mercurialismen zijn de meest voorkomende ziektevormen.

Eene inrigting voor gymnastiek, het electro-galvanisme (de constante en geïnduceerde stroomaanwending), door FINKELENBURG aan de inrigting verbonden, toonen, dat hij niet exclusief is, waarvan hij mij bij onze gesprekken de blijken gaf. Hij is overigens door zijne publicatiën genoeg bekend, om mij te veroorloven niet verder over zijne verdiensten uit te wijden.

Romantisch bij uitnemendheid ligt Rolandseck. De onmisbare ruïne, op den top van eene rots, ontbreekt er niet. Met het eiland Nonnenwerth op den voorgrond en

het Zevengebergte, meer bepaald de Drachenfels, tot achtergrond, is het uitzigt hier beperkter dan in Godesberg, maar trotscher. Den gezonden reiziger is een Flussbad in den hier sterk stroomenden Rhijn zeer aan te bevelen. Den melankolieken zou ik een langer verblijf hier niet durven aanraden, indien hij naar afwisseling haakt. Waar eene frissche bron in een veel bezocht plaatsje vloeit, daar is men zeker ook een Kalt-Wasser-Heil-Anstalt te vinden. Zoo te Rolandseck, waar aan het Hôtel Roland door zijnen eigenaar, den Heer KÜPPER, een badhuisje is verbonden, met de bedoeling badgasten te lokken. Het water is daar heerlijk van smaak en van lage temperatuur; de inrigting echter is in haar geheel zoo somber en verwaarloosd, dat zij niet onder de aanbevelingswaarde Heil-Anstalten kan gerangschikt worden. Blijkbaar is de Wasser-Anstalt bijzaak; hij kan en zal misschien later, onder handen van den waarschijnlijk toekomstigen eigenaar, den jeugdigen Dr. RHEINSTÄDTER, wiens kennis ik met veel genoegen maakte, eene betere toekomst te gemoet gaan. Voor lijders, die een rustig badplaatsje zoeken, zonder vele distractiën, maar in eene schoone omgeving en met eene prachtige ligging, kan het welligt een welkom verblijf worden. Patiënten waren er bij mijn verblijf zeer weinige en gemakkelijk op de vingers van ééne hand te tellen.

Mijn eerbied voor de koud-water-inrigtingen begon reeds te dalen, toen ik achter de pompeuse letters, waarmede de voorgevel van Hôtel Roland prijkte, zoo weinig wezenlijks aantrof, en van de gelegenheid en korten afstand gebruik makende, bezocht ik een paar mineraal-baden: *Neuenahr*, met zijne warme koolzuurhoudende bronnen, met zijne nieuwe Hôtels, zijn jong aangelegden Curgarten, zijn schaduwloozen omtrek en verveling. Ik weet niet in hoe verre laatstgenoemde Potenz van invloed zijn kan op de genezing van sommige lijders. Zeker mogen wij haar, bij den overvloed, waarin zij op sommige badplaatsen wordt aangetroffen, niet buiten rekening laten. Voor zielszieken — en welke badgasten zijn dit niet een beetje? — houd ik de wanhopige verveling, die hun deel wordt op sommige badplaatsen, voor niet onverschillig; zeker zal zij veel bijdragen tot het gevoel van beterschap, dat de lijder bespeurt bij zijne tehuiskomst, bij het hervatten zijner bezigheden, bij het verblijf onder vrienden en bekenden. De lijders, die ik na hun of haar retour uit Neuenahr sprak, voelden zich allen aanmerkelijk beter. Of het aan de kracht van den grossen Sprudel, van de Victoria-bron of aan hunne huisreis toegeschreven moet worden, laat ik in het midden. Vooral wanneer men die reis door het welbekende Aarthal neemt, aan welks ingang bad Neuenahr ligt, heeft men alle reden zich wel te gevoelen. Weldadig en verheffend voor ons Plattelands-Geneeskundigen is de aanblik, — maar ik heb beloofd geen natuurindrukken terug te geven; ik zou anders zoo gaarne van het liefelijk Brohlthal gewagen, met zijne eigenaardige vulkanische formatiën, zijne Tufsteenlagen en bovenal van de schilderachtige, diep melancholische ligging van het Laacher-meer, dat mij niet herinnerde aan de meertjes in de Schotsche Hooglanden, omdat ik daar nooit geweest ben, maar mij eene levendige voorstelling daarvan gaf. Ook het Brohlthal heeft zijne badplaats. Op een der lagere bergruggen ligt Tönnistein, ingeklemd tusschen de hoogere met woud en struikgewas bekleedde bergen, met een Cur-allée en eene sterk koolzuurhoudende bron, waarvan de werking nabij komt aan die van de PICCALUGA-bron in de Kalverstraat. Het geheel maakt den indruk van zeer gezellig te zijn, zeer geschikt voor oude dames of verlamden, die gaarne een voorwendsel hebben om te blijven waar zij zijn, en dit hier vinden in het bezwaar van vrij steil te moeten klimmen of dalen bij het verlaten van het badhuis. Ook voor lieden met beperkt gezigtsvermogen of bekrompen blik is het gewis aan vergezigt een troost bij hun verblijf op Tönnistein. Maar ik mag

u hier niet langer houden, lieve lezer, spoeden wij ons naar Ems, werpen wij ons, want het is zeer heet, in de Lahn en laten het aan de phthisici en anderen over zich in de Thermen van Ems te baden. Zoo immer, dan was het den 17den Julij 1865 benaauwend in dit *Kesselförmiges von heissen Thonschieferwänden umschlossenes Thal*, zoo als Hoffrath Dr. L. SPENGLER aldaar het noemt. Ik had het genoegen dezen badarts, door zijne schriften en ook door de praktische uitvinding van den Colpolyter bij ons wel bekend, te leeren kennen, en hij gaf mij als souvenir van Ems een aardig werkje van zijne hand: *Der Curgast in Ems*, mede, dat zeer wetenswaardige détails over Ems in alle mogelijke opzigten bevat. Ook historisch is het der lezing waardig, en vindt men daarin bijv. voorschriften uit de 17de eeuw voor het gebruik der baden, waarvan ik er hier een op rijm curiositeitshalve wil mededeelen, zie pag 323.

1610.

Hoer Gast, der du brauchst diess Bad,
Diss Regel halt, ist dir ohne Schad,
Früh, wenn du aufgestanden bist,
Verright Dein Gebät zu jeder Frist.
Dann folgends, wenn sechs schlägt die Glock,
Zieh aus dein Wambs, das Hemd und Rock,
Geh in das Bad, es thut dir wohl,
Jedoch merkdrauf, dass es nicht soll
Zu heiss sein anfangs ueberaus,
Du wirst sonst matt und schlägst bald aus.
Bleib drein nicht länger dan ein Stund,
Bis sieben schlägt ist gar gesund.
Geh 'raus und zieh an deine Jupp,
Den Koch frag, ob gar sei die Supp?
Wenn selbig dir ist angericht,
Ein guten Trunk vergiss dann nicht.
Ferners geh 'vors Thor spatzirn,
Doch nicht zu schnell, dich zu lustirn.
Um halber Zehn merck mich eben,
Thue dich wieder ins Bad begeben,
Ein stund sollstu dann bleiben drein,
Mittlerweil wird es Mittag sein.
Alsdann schmeckt der Trunk grausam wohl,
Jedoch seh zu, sauf dich nicht voll.
Auch mässiglich sonst halte dich!

Weiter merk mich ohne allen Schertz,
Mit guter Luft erfrisch das Hertz.
Bis es wird um die Vesper-zeit,
Ein Bettlein wird dir sein bereit,
Darin du sollest schlafen gehn,
Bis fünf schlägt, dann solltu aufstahn,
Ins Bad dich wieder fügen bald,
Der Wein in dem wird eben kalt.
Um sieben mach dich aus dem Bad,

Erfrisch das Hertz mit ein Salat.
Nach diesem thu dann dein Gebät,
Und füg dich wiederum zu dein Bett,
Schlaf ruhig ein die gantze Nacht.
Doch letzlichen noch eins betracht,
Dann so du gantz gebadet aus,
Und willst wiederumb fahren nach Haus,
So zahl den Wirth, danck Gott dem Herrn,
So wird er zum Bad Glück beschehrn.

Men ziet het, ook toen ter tijd kwam het op de regelen aan. Dat het hier gegeven voorschrift van een Badarts afkomstig is meenen we te moeten betwijfelen. Behalve den voorgeschreven dank aan onzen lieven Heer toch, wordt wel aanbevolen den *Wirth* te betalen, maar van den Badarts geen woord gerept. Of de Badartsen moeten al bijzonder in zelfverloochening achteruitgegaan zijn, òf de dichter van bovenstaande regelen behoorde niet tot die species. Opmerkelijk is de mystieke geest in al de andere dichterlijke beschouwingen der minerale bronnen. Als overblijfsel van die vereering van Gods almagt en goedheid in de zouten dier minerale wateren vindt men nog hier en daar (Homburg bijv.) de gewoonte om 's morgens een koraal te laten blazen, op het oogenblik dat de badgasten met een leelijk gezigt hun glaasjes ledigen. Overigens vindt men niet veel van die godsdienstige stemming terug — of het moesten de gebeden zijn, aan Fortuna gerigt, bij het rollen der Friedriech's d'Or over de groene tafel. Ik zal u niet onderhouden over de wonderdadige en onderscheidene werkingen der verschillende bronnen, die in het Lahndal legio zijn en waarvan de voornaamste in Ems u als Kesselbrunnen, Krähnchen- en Fürstenbrunnen en de beroemde Bubenquelle zeker niet onbekend zijn, — maar ik mag, met het oog op den titel van deze Schets, ééne inrigting niet met stilzwijgen voorbijgaan, die door Dr. SPENGLER aldaar is tot stand gebragt en sedert een 8—10tal jaren in werking is. Door middel van stoom wordt het warme Emser-water door eene zeef met kracht tegen het deksel van een grooten gazometer gedreven, waardoor het als in den Nephogène in stof verandert. Het daarin bevatte gas (hoofdzakelijk koolzuur) wordt daarbij vrij en te gelijk met warme waterdamp door de drukking van den gazometer, door lange elastieken buizen, naar buiten gedreven, in eene net ingerigte salon. Hier zetten zich Heeren en Dames op een comfortable stoel neder, halen hun eigen mondstuk uit den zak, brengen het aan één der elastieken buizen en voeren langs dien weg het warme koolzuurgas met den waterdamp tot in de fauces, terwijl zij door den neus ademhalen. De wonderwerking van de vlugtige bestanddeelen van het Emserwater wordt op die wijze bij anginae op hoogst eenvoudige wijze verkregen. Het spreekt van zelf, dat men moet oppassen het koolzuur niet in te ademen. Ook voor de Nephogène bestaat een salon, waar het Emserwater in stofvorm in den larynx en trachea (?) wordt gevoerd. Als algemeene regel voor alle badplaatsen geldt deze: dat, waar het organisme slechts eene solutio continui aanbiedt, het heilrijk vocht door de kunstigste apparaten daar wordt ingevoerd.

Hebt gij lust een kort uitstapje naar Kreuznach mede te maken, waarde lezer? Wanneer men (zoo als gereedelijk geschieden kan) de badplaatsen, wat haren psychischen invloed betreft, verdeelt in amusante en vervelende, dan zou Kreuznach eer onder de laatsten dan onder de eersten moeten gerangschikt worden. In de volgende punten onderscheidt het zich verder merkbaar van Ems; — de gladde, bleeke huid der phthisische bezoekers van Ems maakt te Kreuznach

plaats voor roode, vlekkige, puistige aangezigten — de dandy's en gandins, de lionnes en biches voor scrophuleusen en carieusen — een bezoek aan de roulette voor een aan de salines; — toch biedt Kreuznach veel schoons in zijne omgeving, toch zijn de salines een bezoek waard. Het water, dat de gradeer-toestellen (groote houten huizen met doornen gevuld) zevenmalen doorloopt, houdt daarna circa 15 pCt. vaste stof en wordt vandaar in groote ketels gebragt, waar de verdamping verder wordt voortgezet tot het water circa 27 pCt. vaste stoffen bevat; op dezen graad van concentratie cristalliseert het zout, dat afgeschept, op bekende wijze, even als de suiker, uitlekt en een zeer zuiver keukenzout oplevert. De overschietende loog, nog éénmaal uitgedampt, wordt vast en bruin, in tonnen gebragt en verzonden. Het is daarom dat men ten onzent aan elk bad met Mutterlaug eene evenredige hoeveelheid keukenzout moet toevoegen om ongeveer de zamenstelling van het Kreuznacher water te verkrijgen. Maar ik geloof, dat de indrukken, die de salinen op mij achterlieten, even weinig in uwe aandacht zouden doordringen als het Kreuznacher Mutterlaug in de huid van den badenden badgast, terwijl het zout, waarmede mijn reisverhaal gekruid is, verre achterstaat bij een glaasje uit de Elisabeths- of Karlshaller-bron. Een raad nog evenwel vóór wij Kreuznach verlaten, waarde lezer! Zoo de appetijt voor een Duitsch middagmaal, met de eeuwige bouilli en Gurkensalat u niet ontbreekt, neem uwen intrek vooral in een logement, waar geene badgasten wonen; — meermalen heb ik van plotselinge nausea gehoord, die personen aan de table-d'hôte aldaar overviel, en weinig scheelde het of ik zelf.... maar nemen wij plaats op den trein naar Frankfort, en vergeten wij ditmaal niet een plaatsbriefje te nemen; dit verzuim kostte mij 2 Thalers boete extra, op bekende Pruissisch- beleefde wijze ingevorderd. Behalve dat het mij waarlijk verligting geeft, mijn ongeluk aan u te verhalen, waarde lezer, en welligt uw medelijden daardoor op te wekken, dank ik daaraan nog de gelegenheid even het Pruissendom in stilte te verwenschen, iets, wat wel 2 Thalers waard is. Het was mij dan ook eene aangename gewaarwording Pruissen den rug te kunnen keeren en, over het liefelijk Rudesheim, in het hertogdom Nassau te gemoet te snellen. Een paar dagen te voren was van uit het hertogelijke slot te Biebrich, waar wij langs reden, het hertogelijk bevel gegeven, om 200 man hertogelijke troepen naar Oberlahnstein, tegen de weerlooze, niets kwaads bedoelende Pruissische Afgevaardigden met hunne vrouwen en kinderen, te doen oprukken en op hertogelijke wijze die feestvierensgezinde menigte met geweerkolven en bajonetten uit elkander te jagen, — ik kan het niet ontkennen dat ik uit naam der gekrenkte vrijheidsliefde het kasteel een donkeren blik toewierp en Neêrlandsch volk gelukkig prees, dat geen reden heeft zijne Afgevaardigden.... feesten aan te bieden. En toch, in andere opzigten is Nederland te beklagen. Met drie Akademiën en meer dan één Athenaeum bezit het tot heden nog geene enkele leerstoel voor Balneologie. Het is zeker daaraan te wijten, dat Nederland's Geneeskundigen nog steeds met denzelfden ijver en zelfverloochenende opgewondenheid hunne lijders naar alle vier windstreken zenden om te baden en gebaat 1) te worden. Niettemin is het werkelijk te betreuren en hoop ik, dat Amsterdam bij de reorganisatie van het geneeskundig onderwijs aldaar niet in gebreke zal blijven aan dit gebrek te gemoet te komen. Met het grootste vertrouwen daarop laat ik het aan den toekomstigen Lector in de Balneologie over, u Wiesbaden nader te beschrijven, u in den Kurzaal rond te leiden, de regelen van het roulette en trente-et-quarante mede te deelen en u in de geheimen der demimonde, die hier meer dan de helft der *monde* uitmaakt, in te wijden. Ik moet eer-

1) De zetter heeft zich vergist, de t moet een d zijn.

lijk bekennen, dat mijn enthousiasme over Wiesbaden als Curort, tot boven de temperatuur van de Kochbrunnen steeg en in eene heete bewondering dreigde te ontaarden, wanneer niet Fortuna mij als vrij zwak beschouwd had en geweigerd had mij onder hare *fortes* op te nemen.

Die warmte van mijn enthousiasme en nog meer de tropische hitte van die dagen deed mij dan ook de behoefte gevoelen aan koude inwikkelingen en immersiën, en na een geleidelijken overgang, een laauw bad in den Rhijn te Biebrich, die toen 20° had, wendde ik mij tot de koud-water-inrigtingen in de nabijheid. Onder den naam van Nerothal-mühle bekend ligt op een kwartier afstands van Wiesbaden een badhuis, waarop met groote letters de uitlokkende naam *Beau-site* te lezen staat en dat aan den Heer AUG. HERZ toebehoort; en billijk is dat opschrift. Aan den zoom van een heerlijk bosch gelegen, dat zich voortzet tot het welbekende jagtslot, die Platte, opent het zijne achterdeur op een liefelijk dal, het Wiesenthal, waarin de badgast gelegenheid heeft zich in den schaduw neder te vleijen of schaduwrijke wandelingen van de meest verschillende uitgestrektheid te maken. De badinrigting is ondanks haren prospectus niet grootsch. De badkamers hebben het voordeel van op de rez-de-chaussée te liggen en niet in de sousterrains. Men heeft er gelegenheid tot het nemen, behalve van koude baden in alle vormen, van dennenaalden-, dampbaden en zoogenaamde Russische baden. Wat mij het aantrekkelijkst in de inrigting voorkwam was hare schoone en vooral rustige ligging, die weldadig werken moet op het gemoed van reconvalescenten of prikkelbare naturen. De Heer HERZ, vader van twee schoone dochters, doet zijn best, naar ik vernam, zijne logés het leven aangenaam en gemakkelijk te maken, terwijl een bepaald voordeel van de inrigting daarin bestaat, dat er geen medicus aan verbonden is; dat men derhalve geheel vrij in de keuze van den Geneesheer is en diens nabijheid den lijder niet aan zijn ziekzijn herinnert. Schoon het water in groote hoeveelheid en van de heerlijkste kwaliteit voorhanden is, blijft de temperatuur daarvan boven die van sommige andere Kalt-Wasser-Anstalten. In het algemeen kan ik het verblijf in Beau-site meer uit een hygiënisch dan uit een therapeutisch oogpunt aanbevelenswaard vinden. Op eenigen afstand daarvan, in het zoogenaamde Nerothal, ligt de meer bekende en sedert 1851 bestaande Kalt-Wasser-Heil-Anstalt Nerothal, die echter geenszins exclusief als zoodanig behoeft bezocht te worden. Even als Beau-site, aan den voet van het Taunusgebergte gelegen, maar nog digter bij Wiesbaden zelf, vereenigt de Anstalt de genoegens van het buitenleven met de mogelijkheid zich ook de stads vermakelijkheden niet te ontzeggen. Zij staat onder directie van den Heer S. LÖWENHERZ junior en heeft een arts, Dr. TRITSCHLER, aan de inrigting verbonden, als streng *individualisirender* aanbevolen. De inrigting is veel grooter dan de vorige en bezit, behalve koud-water-inrigtingen, ook apparaten voor dennenaalden-, Russische damp- en heete luchtbaden, voor gecomprimeerde lucht (waarover later), voor inhalatiekuren, electriciteit enz., terwijl voor de liefhebbers van zwemmen achter het huis een groot bassin is ingerigt, dat, gevuld, een geschikt zwembad daarstelt. De Anstalt is door een nevengebouw uitgebreid, schijnt zich in een druk bezoek te verheugen en wordt door de op 100 pas gelegene zoogenaamde Marienquelle, volgens opgave 7—8° R., gespijzigd. Zij bezit 70 appartementen, eene ruime eetzaal en alle comfort, die men in dergelijke inrigtingen verlangen kan. De lage ligging der badkamers maakt die echter vrij somber, iets, wat in den zomer wel geene groote beteekenis heeft, maar het gebruik der baden in den winter minder aangenaam moet maken, schoon er reeds vroegtijdig in de badkamers gestookt wordt. De derde dergelijke inrigting in de nabijheid van Wiesbaden ligt aan de tegenovergestelde zijde, heet Dietenmühle en staat onder directie van Dr. GENT. De inrigting is klein, ligt in een

open, zonnig dal, heeft weinig schaduw in de nabijheid, die toch in de omstreken van Wiesbaden, bekend door zijn warm klimaat, eene levensvoorwaarde mag genoemd worden. Het water schijnt er niet in overvloed te zijn en van geene geringe temperatuur, zoodat Vollbäder en douchen weinig worden aangewend. Daar ik de inrigting slechts en passant bezocht en er niet lang vertoefde, moet ik mij van meerdere goedof afkeuring onthouden. [Voor sommige Nederlanders mag het misschien eene aanbeveling heeten, dat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* daar voorhanden is. Of de inrigting zich overigens nog door meerdere liberaliteiten onderscheidt, is mij niet bekend.] Na al het ruischen van douches en regenbaden gevoelde ik eene ware behoefte aan andere cascades, en lokte mij een groot aanplakbillet onwederstaanbaar, ondanks de hitte, naar de Concertzaal, waar Fraülein EDELSBERG, PIATTI, JAËLL, WILHELMI en anderen mij onder een regendouche van roulades, trillers en staccato's hielden, die mijne belangstelling merkbaar afkoelden. Het ging mij daar als in vele, zoo niet alle badplaatsen — ik zocht er kunst en vond er kunsten — de geneeskunst vervangen door geneeskunsten.

Van Wiesbaden over Lange-Schwalbach naar Schlangenbad is een welbekende schoone tour; het was een heerlijke morgen, die van den 26sten Julij, en genotvol was de rid over bergen met geheimzinnige bosschen bedekt, door dalen met glooijenden, golvenden grasbodem, waar tusschen zich lieflijk kabbelende beekjes kronkelden. Wij willen echter niet *lange wijlen* in Lange-Schwalbach, zoo als zoo velen van zijne gedwongen bewoners; de methode om het water der Stahl- Wein- of Paulinenbron, ter voorkoming van tandbederf, door glazen buisjes in te zuigen, heeft het voordeel de badgasten den tijd te helpen korten. Ik liet de *adspirant*-zuigelingen aan de van gezondheid, kracht en levenslust rijkelijk sprudelende borst der alma mater rusten en keerde, door den naam op het uithangbord verleid, in de restauratie Dieffenbach in. Het zijn niet alle koks.... en het mes van Dieffenbach heeft zijne reputatie beter verdiend, dan dat van den kok in die restauratie. Over den 1800 voet hoog stijgenden straatweg bereikt men binnen een uur Schlangenbad. In het groen der dikbegroeide bergen ligt dit romantisch oord als een nest verborgen. Zijn naam heeft het van het vroeger daar veelvuldig voorkomen van de overigens onschadelijke dieren ontvangen, onder wier zinnebeeld de Romeinen Aesculapius plagten te aanbidden. Of daaraan het druk bezoek moet toegeschreven worden van dit badplaatsje, dat overigens niets dan natuurgenot aanbiedt, durf ik niet beslissen. Het is bovenal een dames-bad. Welligt zijn het de vroegere relatiën van het vrouwelijk geslacht met het kruipend gedierte, die dit oord voor haar zoo verleidelijk maken. Anderen schrijven het aan den roep van de badplaats toe, een schoonheids-bad te zijn. Zeker pleit daarvoor het groot aantal minder fraaije exemplaren van het schoone geslacht, dat jaarlijks gezegd wordt daar te vertoeven. Hoe het zij, Schlangenbad is een bekoorlijk oord, dat ik met weêrzin verliet.

Van Wiesbaden naar Geisenheim is een korte rid per spoortrein; juist lang genoeg om u lust te geven tot eene kleine wandeling naar Johannisberg. Fier, maar bloot verheft zich het Prinselijk slot midden uit zijnen wereldberoemden wijngaard en zeer beloonend.... maar ik verval weder in den BAEDEKER-stijl. Wij dalen achter het slot halverwege den berg af en zien de badinrigting *Johannisberg* voor ons. Zij is niet groot noch grootsch, maar vereenigt, onder directie van Dr. LANGE, even als Nerothal, meerdere hulpmiddelen in zich. Het bad ligt in het van het Noorden door het Taunusgebergte (1700 voet) volkomen beschermde, naar het Zuiden wijd geopende Rheingaudal. Aan die ligging is de zachtheid van het klimaat te danken, voor winterkuren van groot belang. Niet ver van het station Geisenheim, maar overigens ver genoeg

van grootere steden verwijderd, ligt het zeer geschikt voor badkuren, waarop de te groote nabijheid van verstrooijende vermakelijkheden nadeelig werken kan. Eene frissche, steeds gelijke temperatuur houdende en rijkelijk vloeijende bron in de nabijheid zorgt voor koud water, ten dienste der koud-water-inrigtingen. In de Anstalt zelve worden de dennenaalden gekookt en gedistilleerd voor de dennenaaldenbaden. Gymnastiek, actieve en passieve, electriciteit, zoowel de geïnduceerde als de constante stroom, worden door Dr. LANGE naar omstandigheden aangewend, maar wat mij bijzonder interesseerde was zijn apparaat voor gecomprimeerde lucht, het eerste dat in Duitschland werd ingerigt. Zoo als bekend, wordt deze bij laryngitis, bronchitis, emphyseem, longen-hyperaemie, haemoptoë en beginnende tuberculose aanbevolen, en zijn die inrigtingen, door TABARIÉ uitgevonden, sedert jaren in Nizza en Montpellier in werking gebragt, en in den lateren tijd ook in Berlijn, Hannover, Koppenhagen, Parijs, Lyon, London en andere plaatsen. Wij zullen u niet met een referaat van de litteratuur over deze geneesmethode bezig houden; fragmentarisch zal zij u uit meerdere tijdschriften bekend zijn. Zie daarover: VIRCHOW's *Archiv f. Path. Anat. u. Phys.* etc. Bd. XIX, H. 5 u. 6; — *Wochenbl. d. Zeitschr. d. Gesellsch. d. Aerzte zu Wien*, 1862, pag. 28 en 29 etc.; — *Med. Jahrb. Zeitschr. d. K. K. Gesellsch. d. Aerzte zu Wien*, 1865. Voor hen, die de inrigting dier apparaten niet kennen, zij genoeg, dat zij min of meer overeenkomen met duikerklokken, uit eene ijzeren kast bestaande, met eene naar binnen openende deur, die hermetisch kan worden gesloten; de lucht wordt in de meesten van onderen ingeperst, door eene met stoom werkende perspomp; een met stevig glas voorzien raampje veroorlooft den arts een blik te slaan in de kamer, die 3, soms meer, personen kan bevatten, terwijl een manometer hem van de mate der luchtdrukking in het inwendige van den klok vergewist.

Het apparaat van Dr. LANGE is zoo ingerigt, dat hij, door de deuren te verplaatsen en de luchtpomp te wijzigen, gemakkelijk in staat is in de plaats van zamengeperste verdunde lucht in den klok te verkrijgen. Daar de lucht onder hoogere drukking ietwat in temperatuur toeneemt, wordt die 's zomers eerst in twee refrigeratoren tot 12° afgekoeld. Daarbij bevat het deksel van den klok nog koud water, dat mede ter verkoeling bijdraagt, wat bij warm weder zeer wenschelijk is. Het water in de door meerdere personen uitgeademde lucht wordt dan ook tegen den deksel gepraecipiteerd en vordert nu en dan zijn afvegen met eene spons. Dr. LANGE is voornemens nog een tweeden klok te laten maken, daar de eerste niet voldoende is, en zal beide verbinden door eene voorkamer, waardoor het mogelijk zijn zal ten allen tijde personen in en uit te laten, zonder dat de andere lijders de zitting behoeven af te breken. Ook voor het toedienen van verfrisschingen, brieven en dergelijke zal daarin eene inrigting gemaakt worden, zoo als die reeds in de te Nizza bestaande voorhanden is. De luchtdruk wordt zelden hooger dan ½ atmospheer boven de gewone luchtdrukking verhoogd; de meeste waarnemingen zijn onder den druk van circa 6 pond op den vierk. Rhijnl. duim gedaan (14 pond = 1 atmospheer). De luchtpomp wordt zoo geregeld, dat de drukking eerst in 20—25 minuten het verlangde maximum bereikt, waarop zij dan gedurende één uur, onder aanhoudend nieuwen toevoer van versche lucht, door de pomp gehouden wordt; terwijl in 35—40 minuten het evenwigt met de buitenlucht wordt hersteld. Het laatste is vooral noodig, omdat bij te spoedig afnemen der luchtdrukking soms vrij hevige vertigo wordt waargenomen. Zoo als te verwachten grijpt het bekende verschijnsel van een gevoel van drukking op de ooren, bij de eerste slagen van de luchtpomp, plaats; terwijl bij physiologische tubae de lucht bij elke slikbeweging knappend in de trommelholte dringt, veroorzaakt het opgeheven evenwigt

in luchtdruk bij gesloten tubae dikwijls vrij hevige oorpijn, die echter door het vooraf invoeren van een catheter gemakkelijk voorkomen kan worden. Maar wat doet nu eigenlijk die gecomprimeerde lucht? Dr. VIVENOT, de auteur van de meeste der boven aangehaalde werken over dit onderwerp, heeft de zaak wetenschappelijk nagegaan en in zeer korte trekken geven wij enkele zijner verkregen resultaten weder, die zich aansluiten aan die, welke vroeger door PRAVAZ, HERVIER, ST. LAGER, BERTIN in de Fransche inrigtingen, en door HAMEL en COLLADON in duikerklokken zijn verkregen. In een gelijk volumen wordt eene grootere hoeveelheid atmosphaerische lucht aan de long toegevoerd; door de verhoogde drukking wordt de long mechanisch verwijd; de longcapaciteit wordt (duidelijk aanwijsbaar) vergroot; het gevolg daarvan is, dat de frequentie der ademhalingen daalt, omdat, behalve dat elke ademhaling mechanisch dieper en gemakkelijker wordt, elke inspiratie meer zuurstof invoert en dus minder dikwerf herhaald behoeft te worden. Opmerkenswaardig is daarbij het feit, dat de longcapaciteit, na den terugkeer in de buitenlucht, niet meer afneemt, maar, behoudens enkele zeldzame uitzonderingen, vergroot blijft. Bij een voortgezet gebruik der baden wordt de ademhalingsfrequentie evenzoo onder normalen luchtdruk steeds kleiner. De ademhalingen nemen verder in diepte toe, de bewegelijkheid van den thorax vermeerdert. Het feit, dat de zuurstofopname en evenzoo de koolzuurafgave omgekeerd evenredig zijn aan de ademhalingsfrequentie (VIERORDT), deed reeds, behalve de vermeerderde drukking, waaronder de longen in het apparaat verkeeren, en de vergroote oppervlakte bij meerdere uitzetting der longen, het vermoeden rijzen, dat, zoowel zuurstofopname als koolzuuruitscheiding, onder de inademing van gecomprimeerde lucht, zouden vermeerderd zijn. De proeven door VIVENOT hierop betrekkelijk gedaan bewezen dit feit; terwijl ook deze uitwerking geene voorbijgaande, maar eene blijvende bleek te zijn. Als gevolg van die verhoogde zuurstofopname treedt eene vermeerderde behoefte aan voedsel, door verhoogde appetijt merkbaar, op; terwijl daaraan tevens eene vermeerderde urineafscheiding beantwoordt; de stofwisseling dus neemt toe. Bij goede voeding en niet te lang verblijf in de gecomprimeerde lucht neemt dan ook het ligchaamsgewigt toe (bij VIVENOT in 4 zomermaanden 2½ pond). Bij arbeiders in duikerklokken daarentegen, die 6—8 uren daags, onder een druk van 3—4 atmospheren, arbeiden en wier voeding niet aan de verhooging van koolzuuruitscheiding beantwoordt, ziet men vermagering optreden en afname van ligchaamsgewigt. De evaporatie op de oppervlakte van longen en huid, en evenzoo de afscheiding der bronchiaalslijmvliezen neemt af.

Al deze resultaten, langs physisch-chemischen weg aangetoond, bewijzen genoeg, dat die apparaten niet werkeloos noch doelloos zijn en hunne onkosten wel waard. VIVENOT berekende die op 650 fl. Oostenr. voor de klok c. s., de stoompomp op 200 florijn en de stoommachine op 1000 florijn, zoodat de geheele inrigting 1850 florijn öst. W. zou kosten. Aan het Rudolfs-Spital te Weenen is, zoo ik wel ingelicht ben, een dergelijk apparaat op VIVENOT's aanbeveling verbonden, een voorbeeld, dat ook in enkelen onzer gasthuizen zou verdienen gevolgd te worden. Indien het mogelijk ware daardoor het groot aantal emphysematischen en slijmfabriekanten in onze gasthuizen te verminderen, geloof ik, dat het voordeel daarenboven finantiëel zou worden.

Dr. LANGE liet mij zijne inrigting in al hare détails zien; tijdgebrek verhinderde mij evenwel proefondervindelijk de resultaten te toetsen, waarvoor natuurlijk een langer verblijf gevorderd wordt. Zijne therapeutische ondervinding heeft hij nedergelegd in eene brochure: *Der pneumatische Apparat*, etc. 1865, waarin enkele ziektegeschiedenissen vermeld zijn; onder andere eene van een asthmaticus, reeds in het *Wiener Wochenschrift*, 1863, opgenomen, wiens vreesselijk lijden, na vergeefsche be-

handeling door omstreeks 30 Geneeskundigen, op eene hoogst verrassende wijze in genezing overging onder de aanwending der gecomprimeerde lucht. Vetzucht, gehoorlijden (als gevolg van catarrh der tubae Eustachii) organische hartgebreken (insufficiëntie bij of gevolg van stoornissen in den kleinen bloedsomloop), beginnende tuberculose, asthma, chronische bronchitis en laryngitis worden onder deze behandeling voor genezing of verbetering vatbaar aangevoerd.

Dr. LANGE is een wetenschappelijk man, vrij van overdrijvingszucht, die, evenmin als ik, beweren zal, dat de „verödete" capillaria en het verdwenen epithelium bij emphyseem door gecomprimeerde lucht worden geregenereerd; — des te meer waarde mogen wij hechten aan de feiten, die hij zegt waargenomen te hebben. Zeker moeten eene verstandige diëet, de beweging en het leven in de opene lucht (wat zoo dikwerf door onze lijders verwaarloosd wordt), de voorkoming van catarrhen, die zoo snel eene verslimmering van alle verschijnselen teweegbrengen, enz. in rekening gebragt worden, wanneer wij de waarde dier behandeling willen beoordeelen; niet te ontkennen is het tevens, dat zij bij de boven opgenoemde ziektetoestanden rationeel genoemd mag worden en derhalve toepassing verdient; hiervoor durven wij de inrigting Johannisberg en Dr. LANGE stellig aanbevelen, zoo lang wij hier te lande dergelijke apparaten missen.

Ook hierin komt Nederland achteraan; — zal het ooit volgen? Voor de geringe som van ƒ 2000 kan ook hier eene dergelijke inrigting worden verkregen, die zeker in dit land, zoo rijk aan „vaders, die uit kugchen gaan", hare renten overvloedig zal afwerpen. Moge deze korte mededeeling welligt bijdragen tot de spoedige daarstelling van een dergelijk apparaat. Vooral in Gasthuizen of gestichten, waar reeds stoom wordt aangewend, zal die inrigting weinig onkosten na zich slepen. Met dien wensch wandelde ik naar Geisenheim terug en neem ik ook thans afscheid van Johannisberg en Dr. LANGE. Nemen wij plaats op de boot en zakken wij den Rhijn af tot Boppard. Welluidend klinkt die naam in de ooren der hydropathen. Het oude stadje, waaraan men gevoegelijk den naam van nest zou kunnen geven, wat velen nog een euphemisme schijnen zal, heeft, zoo als de meesten van mijne lezers weten zullen, eene zeer voordeelige ligging. Aan den ingang van twee naauwe dalen gelegen, het eene genaamd Mühlthal, terwijl van het andere de naam mij ontschoten is, biedt het den wandelaar een uitgangspunt aan voor wandelingen rijk aan afwisseling. De bergtoeren zijn beloonend en leveren menig schoon gezigtspunt op. Wij noemen slechts de zoogenaamde Vierseeënplatz, waar men boven van den berg af den Rhijn op vier plaatsen afgebroken aan zijne voeten ziet, zoodat hij den indruk maakt van vier meren. Daarbij geeft Boppard door zijne stations voor spoorweg en stoomboot ruimschoots gelegenheid aan zijne bewoners, ieder oogenblik uitstapjes in de nabijheid of verder af te maken. Dit alles zou Boppard evenwel niet baten, als het niet twee koud-water-inrigtingen bezat, die het meer dan zijne ligging, meer dan zijne omgeving, heinde en verre bekend doen zijn: *Mariënberg* en *Mühlbad*. Daar het mij vooral te doen was om de techniek der koud-water-aanwending in deze inrigtingen te leeren kennen, liet ik mij in de eerstgenoemde neder en onderwierp mij gewillig aan al de manipulatiën en bewerkingen, die men bij koud-water-kuren ondergaat. Mariënberg wordt door eene Actiën-Gesellschaft beheerd en onderhouden. Behalve de Geneesheer Dr. KRIMER, woont er een Inspector met zijn gezin, voor de administratie, een restaurateur met zijn keuken-personeel en een Bademeister met zijn gezin en met zijne onderhoorigen: knechts voor de mannen-, meiden voor de vrouwen-afdeeling. Deze afdeelingen zijn volkomen gescheiden, even als in grootere Hospitalen, wat alleenwonende dames groote gerustheid geeft. Evenzoo zijn de badinrigtingen voor beide

sexen geïsoleerd. Mariënberg is een oud klooster, waarvan het de inrigting behouden heeft; eene groote vierkante binnenplaats met breede, ruime en hooge met steen bevloerde galerijen rondom; op deze laatsten komen de meeste kamers uit; aan het front heeft het gebouw drie verdiepingen, aan de achterzijde, door verhooging van het terrein slechts twee (het ligt op of liever tegen den berg aan). Een ruim terras geeft toegang tot het gebouw, en tot eene flinke warande of bedekte gaanderij, met een heerlijk uitzigt over het stadje en op den Rhijn; aan de achterzijde geeft het uitzigt op het dal, waarin de parkaanleg, en op de daar achter gelegene bergen. Eene ruime eetzaal, vroeger het refectorium, een conversations- of muziek-salon, billardkamer, gymnastiek- en leeskamer, ruime vertrekken voor circa 80 bewoners, dat alles maakt de inrigting tot een langer verblijf zeer geschikt, en vindt plaats in het gebouw, zonder dat men in het minst den indruk krijgt, dat het er vol is. Voegt men daarbij de ruime badinrigtingen in den rez-de-chaussée, aan de achterzijde gelegen, dan mag men deze inrigting teregt roijaal noemen. Voor eigenaars van equipagen bestaat er gelegenheid tot stalling (van de equipage bedoel ik). Dr. KRIMER is een man in de kracht zijner 40 jaren, met hart en ziel hydrotherapeut, schoon hij toch in sommige gevallen zoogenaamde allopathische middelen aanwendt. In eene voorlezing over: *Das Wasser als Heil- und diätetisches Hülfsmittel*, 1862, in de *Deutsche Badezeitung* verschenen, vindt men zijne niet van hartstogtelijkheid vrij te pleiten beschouwingen omtrent de wonderwerkingen van het koude water. Als humoraal-patholoog schrijft hij alle chronische kwalen aan verkeerde bloedmenging, de acute ziekten aan verkeerde bloedverdeeling toe. Pneumoniën worden in even zoo veel uren door koude inwikkelingen en begietingen genezen, als volgens andere behandelingswijze weken gevorderd worden; croup, anginae, laryngitis, encephalitis en hydrocephalus acutus, pokken, mazelen, scarlatina, febris nervosa, typhus, febris nosocomialis en cholera, alles wijkt even snel onder applicatie van koude, natte lakens — typhus wordt er door gecoupeerd (CURRIE)! — Vooral schijnt KRIMER veel gewigt te hechten aan de zuurstof, die het water draagt, en die volgens hem in dit vehikel magtig medewerkt tot de oxydatie van het bloed in de huid bij baden en wasschingen! Le mieux est l'ennemi du bien. De overdrijvingszucht, die men bij de hydrotherapeuten vindt, bederft veel van het goede dat er in die therapie gelegen is. Met veel meer waardigheid, en wetenschappelijken ernst is het boven genoemde boekje van Dr. PETRI te Laubbach geschreven. Na een historisch exposé van de lotgevallen der hydrotherapie, geeft hij zijne beschouwingswijze van de werking van het koude water. Die uitwerking is tweeledig: deprimerend en exciterend; — deprimerend, wanneer de warmte-onttrekkende inwerking overweegt, — exciterend, als de prikkelende eigenschap van het koude water de overhand heeft. Deprimerend werkt aanhoudende warmte-onttrekking, onder *voortdurende* aanraking van het ligchaam met koud-water, zoo bij het volbad, bij gedeeltelijke en totale inwikkeling in koude, natte doeken, die blijven liggen, bij afwrijvingen met koude, natte doeken, die niet worden verwijderd, en eindelijk bij lokale baden (zitbaden, hand- of voetbaden enz.), waarbij het badend deel in rustige aanraking met het koude water blijft. Wordt daarentegen het ligchaam *afwisselend* met koud-water in aanraking gebragt, hetzij door herhaalde afwrijvingen, door begietingen, regenbaden, douches, golfbaden, vloeijende baden (waarbij telkens nieuwe lagen koud-water met de huid in aanraking komen), rivierbaden, zeebaden enz., dan treedt de exciterende en prikkelende werking op. Beide werkingen kunnen evenwel in elkander overgaan, zoo zal een langdurige douche of regenbad eindelijk door zijne aanhoudende warmte-onttrekking deprimerend werken. Ik zou de exciterende nog willen scheiden in eene mechanisch en physisch exciterende. De mechani-

sche prikkel heeft bijv. de overhand bij de groote douche en het Wellenbad, waar de kracht van den straal en van de golf door hunne dikte zoo groot is, dat men slechts het gewigt daarvan voelt, terwijl de perceptie van de koude van het water geheel op den achtergrond raakt, schoon die koude niettemin mede als prikkel werkzaam is.

Tot zekeren grens houd ik de distinctie van PETRI voor juist, als wij slechts in het oog houden, dat de verschillende uitwerking eigenlijk slechts aan een verschil in duur van inwerking toegeschreven moet worden. De intermitterende aanwending van het koude water zal, lang genoeg voortgezet, afstomping voor den prikkel van de koude ten gevolge hebben (insensibiliteit), en dus in haar eindresultaat overeenkomen met de aanhoudende applicatiën; zij zal eindigen met eene deprimerende werking uit te oefenen.

Omgekeerd is de aanhoudende applicatie in den aanvang als prikkel werkzaam en moet zelfs gedeeltelijk tot eenen intermitterenden prikkel gebragt worden. Immers is de voorstelling onjuist, dat bij een koud bad, ook zonder vernieuwing van het water, altijd dezelfde lagen van het water met het ligchaam in aanraking zouden blijven, en daarom is PETRI's distinctie tusschen de in- en uitwerking van eene zoogenaamd „fliessend" en niet „fliessend" bad onvolkomen, als namelijk bij beiden slechts een gradueel verschil en geen karakteristiek onderscheid in werking bestaat.

Een warm ligchaam, in stilstaand koud-water gedompeld, zal daarin langs zijne wanden voortdurend stroomingen teweegbrengen; de naast aangelegen waterlaag wordt verwarmd, rijst en wordt door eene koudere vervangen, zoodat ook hier de prikkelende werking der afwisselende koude even goed (schoon in minderen graad) als bij fliessende baden, de douches enz. zou moeten in aanmerking komen; terwijl bij langeren duur van beiden de prikkel verdwijnt (ten minste niet meer wordt gepercipiëerd) en de warmte-onttrekking hoofdzaak wordt. Het komt dus, naar mijne meening, alleen op den duur der applicatie aan, terwijl de wijze, waarop die plaats heeft, intermitterend of zoogenaamd aanhoudend van minder belang is.

De onderscheiding in eene exciterende en eene deprimerende uitwerking is juist, schoon niet genoeg door PETRI geanalyseerd. Wij moeten daarbij nagaan de onmiddellijke inwerking der lage temperatuur op de wanden der capillaria in de huid en op de peripherische uiteinden der gevoelszenuwen, zoowel als op het sensorium commune, de middellijke door bemiddeling van of reflex op de vaatzenuwen, den invloed van verhoogde bloedsdrukking in andere organen, wanneer eene plotselinge anaemie van een zoo rijk van vaten voorzien ligchaamsdeel als de huid optreedt, den invloed van eene verlaagde temperatuur op de stofwisseling en oxydatie, waardoor de behoefte aan ademhaling vermindert, den invloed.... maar ik vergeet de eischen, die mij als nederig feuilletonschrijver gesteld worden en zou mij bijna op physiologisch-kritisch terrein gewaagd hebben, iets, wat ik niet dan schoorvoetende wagen zou.

Druipstaartend en wel van koud-water keer ik terug tot mijn punt van uitgang, tot Mariënberg. Ik trof daar allerhande lijders; „Gemüthsverstimmungen" en phthisis, oude lues en constipatie, melancholie en hysterie, tabes dorsualis en chlorose, congestiën en indigestiën zaten door elkander aan tafel, zonder de minste consideratie voor de schoone groeperingen onzer handboeken en leerboeken! Voor allen is de maaltijd op dezelfde wijze toebereid. Onverschillig of gij in ultimo stadio van phthisis verkeert, of aan plethora lijdt, — Sauermilch 's morgens — Sauermilch 's avonds! — of gij aan chlorose laboreert of aan arthritis, — water 's morgens, 's middags, 's avonds — Gurkensalat en bouilli! — Allen bezield met één hoop, één geloof, één vertrouwen op den man, die daar boven aan het hoofd der tafel heeft plaats genomen! — die met bewonderenswaardige zelfverloochening slechts halve portiën neemt, maar dubbele

hoeveelheid water drinkt, — die zelfs de »Kuchen" versmaadt, maar allen met de gedachte vervult.... dat hij thuis nog een beafsteek eet. En ik zou het hem niet kwalijk genomen hebben, want met half gevulde maag en de weinig voedzame hope, zoo niet des eeuwigen, dan toch eens langen levens togen de dischgenooten af. Raadselachtig blijft het, hoe een restaurateur het uithoudt, elken middag een woud van waterkaraffen voor zich te zien, zonder zijn blik op ééne enkele flesch als op eene oase in die woestijn te kunnen laten rusten. Maar troost u, als versnapering en afwisseling bekomt gij tot dessert een glace, en schoon het uwen honger niet stilt en uwe behoefte aan Bordeaux of Port-à-Port slechts duidelijker doet worden, het onttrekt warmte, het deprimeert, het geneest.... uw waterzucht. Daarbij lacht u het vooruitzigt van een zitbad tegen, dat u, na afloop uwer digestie, den onderbuik zal afkoelen, of een natte, koude gordel om het lijf, die u de kinderachtige gewaarwording geeft, welke gij u zeker nog duidelijk uit uwe jeugd zult herinneren. En toch, waarde lezer, dwaalt gij, zoo gij meent dat de kuur onaangenaam aandoet. De eerste indruk is vreemd, wanneer gij uit den vasten morgenslaap te 5 ure gewekt en in een koud, nat laken gewikkeld wordt, waarop men u als een mummie in wollen dekens rolt. Al spoedig wijkt de indruk, die u in het eerst den adem beneemt voor eene behagelijke warmte en zachte uitwaseming, en gij staat op het punt van uwen slaap te hervatten; daar treedt de exécuteur des hautes oeuvres op nieuw binnen, hij pakt u aan, ligt u uit het bed, zet u op een rolstoel, waarop gij naar een donkeren koker wordt getransporteerd; gij daalt daarin naar de onderste verdieping af, wordt op nieuw op een rolstoel geplaatst en de badkamer ingereden; daar lacht u de heerlijk blaauwe vloed in groote bassins tegen; murmelend als een beekje stroomt het water immer door uit de nooit uitgeputte bron in de bassins, om altijd frisch, altijd koel, altijd helder te blijven. Nog druipend van zweet stort ge u in die verleidelijke diepte, maar het duurt niet lang, hoogstens eenige seconden, of de temperatuur van 9° C. doet zich overal even pijnlijk gevoelen, als wilde het water zich wreken over de heiligschennis zijn spiegelende vlakte gebroken te hebben. Ik zal niet trachten u den verfrisschenden, opwekkenden indruk te schilderen, dien men na zulk een bad gewaar wordt, — evenmin kan ik u den wellust schetsen van het Wellenbad, welks colossale golven u als een krachtig zeebad noodzaken u met handen en voeten vast te houden, uit vrees van weggeslingerd te worden. Onder een oorverdoovend geklater wordt gij bespat, besproeid, begoten, bestort, en geweldig is de indruk, overstelpend de gewaarwording, maar heerlijk de reactie. Een nieuw leven doortinteld uw wezen, versterkt en opgewekt voelt ge u tot nieuwe vermoeijenis in staat, zoo even nog door de grootste afmatting bij hooge zomerhitte ter neder geslagen. Niet minder aangenaam, van een anderen aard evenwel, is de indruk van de Riesen-douche, een mans arm dikke straal, die met vervaarlijke kracht u tegen den grond dreigt te werpen, en dien men, uit hoofde van zijn geweld, alleen op de door dikke spierlagen bedekte deelen kan laten vallen; de indruk van de koude van het water wijkt geheel op den achtergrond en gij wordt niets gewaar dan het beuken op uwe spieren; de spierinspanning, die hier gevorderd wordt om den straal wederstand te bieden, laat een gevoel van afmatting na, dat overeenkomt met dat, wat op eene zwemoefening volgt.

Maar ik zou te uitvoerig worden, wilde ik u den indruk van al de verschillende wijzen van applicatie van koud-water schetsen.

Met geringe modificatiën komt de uitwerking van allen daarin overeen, dat een langere duur van den prikkel en van de warmte-onttrekking verschijnselen van depressie, verminderde sensibiliteit, een trage pols en ademhaling, lage temperatuur, neiging tot slaap enz., een kortere duur reactie in tegenovergestelden zin teweeg-

brengt. Slechts bij de locale aanwending is de uitwerking meer zamengesteld, zij is in de eerste plaats minder langdurig, wijl de vereffening van de stoornis in de gelijkmatige warmteverdeeling spoediger plaats kan hebben en zich het evenwigt gemakkelijker hersteld; de indruk duurt korter dan bij de algemeene aanwending; verder komen daarbij verschijnselen van irradiatie, reflexie en sympathie in andere deelen in aanmerking, wier nadere ontleding een grondig onderzoek zeer wenschelijk zou maken. Zeker is het dat de hydrotherapie verre van onverschillig is voor den zieke, en niet met een verachtelijk schouderophalen of onverschilligen glimlach voor afgedaan mag beschouwd worden. Ze indiscriminatim toepassen is een bewijs van gebrekkige kennismaking met die methode, en zal dikwerf op nadeel voor den lijder uitloopen. Zoo zagen wij een armen phthisicus, die onder de gebrekkige diëet, met zijne kuur gepaard, snel collabeerde, en onder de systematische koude inwikkelingen en het aanhoudend koud-water drinken geene verbetering van zijn nachtzweet ondervond; eene melancholie, die onder die behandeling in manie overging; eene zwakke hysterica, die onder eene onbedachte aanwending van het Wellenbad, door haren medicus voorgeschreven, door hevige convulsiën werd aangetast, welke meerdere dagen aanhielden enz. Talrijk zijn daarentegen de gevallen van gunstige werking, waar de methode met beleid en discernement werd gevolgd.

Van alle lijders geloof ik, dat de *bons vivants*, die eene aan stikstof al te rijke voeding, eene aan alcohol al te rijke drenking hebben ondergaan, bij de kuur en vooral bij de diëet de meeste verbetering zullen ondervinden. Eene penitentie van eenige weken, abstinentie van alcohol en alle andere prikkels, aanhoudend verkeer in de open lucht, vroeg te bed gaan en vroeg opstaan, strenge diëet, waterdrinken en zweeten, kan zelfs, zonder meerdere warmte-onttrekking, op voeding en stofwisseling magtig ingrijpen. Eigenaardig is het, hoe reeds na weinige dagen een onrustige slaap kalm wordt, de behoefte aan prikkels (koffij, thee, tabak, alcohol) vermindert en verdwijnt, de pols trager wordt, de ademhaling minder frequent, de digestie zich regelt, om niet te spreken van de naauw met een en ander zamenhangende gemoedsstemming; wanneer men dit alles reeds bij eene overigens zoogenaamde normale gezondheid ziet plaats hebben, dan wijkt alle twijfel aan de werkzaamheid van zulk eene badkuur bij lijdenden. Op het gebied der neurosen is zeker de werking minder gemakkelijk te analyseren, schoon ze daar ook rijke vruchten draagt. Pas sedert korten tijd met de methodische aanwending, hoe gebrekkig die ook in een Gasthuis, als het Buiten-Gasthuis, kan worden toegepast, begonnen, zag ik daarvan reeds voortreffelijke resultaten bij hysterischen, eene klasse van zieken, waar een ruim, dikwerf genoeg te ruim gebruik van medicamenten den duur van het lijden niet verkort, maar het vertrouwen op de kunst verzwakt.

Een paar eigenaardige voorschriften, die Dr. KRIMER en de meeste hydropathen indiscriminatim aan alle lijders geven, mag ik niet met stilzwijgen voorbijgaan, namelijk het met wijd geopende vensters slapen en het afleggen van flanel, wol of baai, zoo dit te voren op het naakte ligchaam gedragen werd. Ik voor mij kon mij slecht daarmede vereenigen, en van den kant der meeste lijders ondervinden die voorschriften soms zelfs hardnekkige oppositie. En niet ten onregte; de afkoeling van de lucht bij nacht brengt noodzakelijk luchtstroomingen door het geopend venster teweeg, alias tocht, en, schoon het feit nog wetenschappelijke verklaring zoekt, gedurende den slaap en de daarmede gepaard gaande transpiratie, die bij sommige lieden vrij sterk is, schijnt er eene verhoogde vatbaarheid voor catarrhen op te treden. De klagt hoort men dan ook dagelijks aan het ontbijt: „Ik ben dezen nacht verkouden geworden." Hoewel op den duur die vatbaarheid, vooral door de telkens afwisselende

temperatuur, waaraan men zijne huid onder de kuur blootstelt, moge afnemen, de noodzakelijkheid van dien maatregel erkennen wij slechts, in gevalle het slaapvertrek zoo eng mogt zijn, dat eene behoorlijke luchtververschiug ontbreekt. Uit dit motief behoeft de maatregel in Mariënberg niet genomen te worden, wijl de vertrekken daar in den regel zeer ruim zijn. Dat het overigens bij eene zeer hooge temperatuur, zoo als dezen zomer heerschte, en in eene gezonde, drooge berglucht, als die op Mariënberg, een maatregel is, dien men gaarne en van zelf neemt, laat zich hooren. Evenzoo mag de maatregel, van het flanel af te leggen, onder de getrouwe aanwending van het koude water, minder schadelijk zijn; daaruit volgt niet, dat het gebruik daarvan, onder gewone omstandigheden, af te keuren zij. Het zal wel overbodig zijn hierover langer uit te wijden. Mijne bedoeling was den lezer-geneeskundige op sommige gewoonten en gebruiken in de Kalt-Wasser-Heil-Anstalten te wijzen, opdat zij in voorkomende gevallen weten, waaraan zij hunne lijders blootstellen.

Aan de tegenovergestelde zijde van het stadje Boppard ligt *Mühlbad*, eene dergelijke inrigting als Mariënberg, maar veel kleiner dan deze. Het huis, door een fraaijen tuin of park omgeven, ligt onder aan de chaussée, vlak aan den Rhijn en aan den ingang van het Mühlthal, een geliefkoosd wandeldoel voor de bewoners der koudwater-inrigtingen. De Chef der inrigting, Dr. HEUSNER, is een man van gevorderden leeftijd, eenvoudig, praktisch en naar het mij voorkwam vrij van overdrijving. De inrigting zelve is huisselijker dan Mariënberg en schijnt daarom door dames dikwerf gepreferecrd te worden. De bron zou, volgens zeggen, minder overvloedig vloeijen dan die te Mariënberg. Misschien is zij slechts door wat jaloezij verstopt. Wat de badinrigting betreft, zij is op veel minder roijalen voet ingerigt, zonder dat daarom de uitwerking der baden van de meerdere of mindere ruimte der badkamers behoeft afhankelijk geacht te worden. Wat men te Mühlbad met koud-water geneest kan men in de *Geneeskundige Courant*. 1863, n°. 28—31, nazien, alwaar een uittreksel uit een verslag van Dr. HEUSNER wordt aangetroffen. Het meest van allen is *Laubbach* ten onzent bekend. Ik voor mij geef de voorkeur aan Mariënberg en Mühlbad; de ligging toch is minder schoon; de Badhuizen en het Logement liggen ingeklemd in den ingang van een naauw, laag dal, waardoor de luchtverversching op heete zomerdagen veel te wenschen overlaat, en aan de soms ondragelijke hitte slechts te gemoet gekomen wordt door het spoedig invallen van den avond. De gebouwen, die in den laatsten tijd uitbreiding gevorderd hebben, liggen daardoor zeer digt bijeen, wat bij eene eenigzins belangrijke bevolking, die er in den regel aanwezig is, een gevoel van gebrek aan ruimte opwekt. Coblenz ligt op weinige minuten afstands en geeft daardoor te ligt aanleiding, dat de patiënten zich aan de water-diëet onttrekken of hun zitbad vergeten. Voor hem, die zich liever aan een minder sympathisch gezelschap onttrekken wil, bestaat weinig gelegenheid zich, zonder merkbare menschenschuw, te isoleren. De wandelingen in de nabijheid zijn eentoonig en klein; de bron schijnt niet overvloedig; naar men mij verzekerde moet het water uit den Rhijn, dat veel hooger temperatuur heeft, dikwerf bij droog weder het gebrek aan bronwater aanvullen. De badkamers zijn zeer netjes en goed ingerigt, schoon eenigzins bekrompen, wat de ruimte betreft. De volbad-kuipen van marmer worden evenwel (uit gebrek aan water?), even als douches, zelden gebruikt. Koude inwikkelingen en zitbaden zijn, volgens uitspraak van enkele lijders, schering en inslag bij Dr. PETRI.

Wat evenwel de inrigting doet bloeijen is de tegenwoordigheid van dezen laatste. Sedert 25 jaren aan de inrigting verbonden, is Dr. PETRI daarvan de ziel geworden en heeft hij zeker meer dan de inrigting zelve tot haren bloei bijgedragen, en niet ten onregte hecht men meer aan de tegenwoordigheid en de leiding van een verlich-

ten arts, dan aan de ressources, die eene of andere inrigting aanbiedt. Den echten hydropaath, wien het alleen om het water te doen is, moeten wij Mariënberg bovenal aanbevelen. Daar treft hij den cultus van Neptunus, een heiligeren verdrongen hebbende, in killen eenvoud, maar uitgerust met alle hulpmiddelen, die hem eerbied voor dien God inboezemen; — die kloostermuren, hier en daar nog met fresko's versierd, die breede galerijen, die steenen wenteltrappen, vormen een ernstig geheel, dat mede bijdraagt tot de kalmte en gemoedsrust, door zitbaden en „natte lijfgordels" teweeggebragt, door honger en waterdrinken onderhouden. De koud-water-kuur heeft een grootschen toekomst te wachten. Als eenmaal alle medici met thermometers gewapend zullen zijn en geen diagnose noch prognose zonder temperatuursbepaling meer zullen durven maken, als eenmaal het wezen van alle acute ziekten zich in temperatuursverhooging zal hebben opgelost, dan zal ook de therapie meer en meer tot eene warmte-onttrekkende worden, — dan zal de gouden eeuw der hydropathen daar zijn, en als dan het zomerweder wat medewerkt, zoo als in 1865, dan zullen alle koudwater-inrigtingen bloeijen. — Al vast beveel ik mijne collega's eene kennismaking met de boven beschrevene inrigtingen in hunne zomervacantie aan.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

ENGELAND. — De choleraberigten uit *the Lancet* van 18 November l.l. luiden als volgt: Te Jeruzalem sinds 23 October verscheidene gevallen, te Triëst op 4 October 5 gevallen met 2, van 28—30 October 7 met 2 dooden onder de burgerlijke en op 27 en 28 October 34 en 15 gevallen met 8 en 5 dooden onder de militaire bevolking. In Italië heerscht de ziekte nog te Sarno, te Resina, te Barra, te Portici, te Torre del Greco, te Loreto, Mofleta, Melfi en te Zuccarello. Te Napels werden op 4, 5 en 6 October nog 54, 152 en 205 gevallen met 26, 48 en 88 sterfgevallen opgeteekend. Te San Giovanni werden van 2—5 November 29, 18, 23 en 26 gevallen met 20, 13, 10 en 11 sterfgevallen vermeld; evenzoo kwamen er nog vrij talrijke gevallen te Brindiri, Barletta, Viesti, Bitritto, Macerta, Manderia, Osimo, Castelfidardo en te Bari voor. In Rusland werden te Bertichev van 25—28 October 38, 33, 34 en 23 cholerasterfgevallen vermeld. Het sterftecijfer aan diarrhoea bedroeg voor de Metropolis gedurende de weken, eindigende 4 en 11 November, slechts 61 en 37.

LONDEN. — The Epidemiological Society alhier heeft aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken een geschrift ingezonden, waarin verschillende vragen over het ontstaan der thans heerschende cholera-epidemie ontwikkeld zijn. Zij heeft de medewerking der Regering ter verspreiding van haar schrijven op het vaste land ingeroepen. Zij eischt vooral opgave over het tijdstip van het ontstaan der eerste gevallen, of zij zich in loco ontwikkelden of van elders waren aangevoerd, over de gesteldheid van den bodem, over de plaats waar de epidemie bij uitnemendheid hevig was in vergelijking met hare overige omgeving en over de prophylactische maatregelen welke men heeft genomen.

— Het choleraberigt uit *the Lancet* van 2 December l.l. deelt mede, dat de ziekte zich in Rusland nog in het Kiev-district te Radomysl, te Korostichow, te Talnöe en te Ralta (in het district van Podolie) vertoont. Te Napels eischte zij op 15, 16 en 17 November nog 189, 121 en 120 en te San Giovanni van 4—6 November nog 11, 14 en 9 slagtoffers. Op Gibraltar bedroeg het sterftecijfer aan de ziekte van 1—28 Octo-

ber 574. In de Metropolis bedroeg het sterftecijfer aan diarrhoea voor de weken, eindigende 18 en 25 November, slechts 32 en 28.

— Volgens hetzelfde blad was de stoomboot *Atlanta*, van Londen via Brest, op 3 November l.l. te New-York met 548 passagiers aangekomen, waaronder gedurende de reis 60 cholerageallen met 16 sterfgevallen waren voorgekomen.

PARIJS. — De *Gazette Hebdomadaire* van 30 November bevat een leadingartikel over de voorgenomene benoeming van Dr. LIEBREICH tot Hoogleeraar in de Ophthalmiatriek bij de Faculteit te Parijs. Zij voert tegen die benoeming, van welke de Regering volgens latere berigten reeds schijnt afgezien te hebben, het volgende aan. Dr. LIEBREICH heeft zich niet, zoo als onlangs Dr. MEYER en WECKER, te Parijs gevestigd den titel van Geneesheer bij eene Fransche Faculteit verworven. Het decreet van 17 Maart 1808, handelende over de benoeming der Hoogleeraren, nog versterkt en uitgebreid door dat van 22 Augustus 1854, Art. 6, bevat uitdrukkelijk dat ieder Hoogleeraar bij eene Faculteit den leeftijd van 30 jaren bereikt, den graad van Doctor bij die Faculteit verkregen en gedurende minstens 2 jaren òf bij eene Staatsinrigting òf Privaat, als daartoe door den Staat gemagtigd, een cours, gelijk die bij de Faculteit wordt gegeven, gehouden moet hebben. In Frankrijk zijn bovendien onder de agrégés bij de verschillende Faculteiten de geschiktste personen te vinden, waaruit de keuze van een Hoogleeraar kan plaats hebben, zonder de onbillijkheid te begaan van met terugstelling der agrégés, een vreemdeling tot dezen of genen leerstoel te roepen.

— Dr. LE ROY DE MERICOURT heeft een schrijven aan den Generaal DUFOUR te Genève gerigt, waarin hij gelijkluidende bepalingen tot hulp van zieken en gekwetsten gedurende den zeeslag voorstelt, gelijk deze in der tijd op het bekende Congres te Genève door de meeste Europesche mogendheden voor de zieken en gewonden in den oorlog op het vasteland, aangenomen zijn.

— Bij de plegtige rentrée der Faculteit, op 2 November l.l., droeg Prof. LAUGIER de éloge historique van JEAN LOUIS PETIT (geb. 1674, gest. 1750) voor. Toen het studenten-auditorium gedurende de voordragt eenige teekenen van verveling begon te geven, kwam de spreker het te gemoet, door te zeggen, dat hij hetzelfde gevoel bij het stellen zijner redevoering had ondervonden, maar dat hem dit thema ter behandeling door de Faculteit was voorgeschreven.

— Uit de verslagen van den jongsten census voor Frankrijk in 1861 ontleenen wij de volgende opgaven. De bevolking der 86 departementen is van 1801—1861 met 9,368,251 vermeerderd. De geheele bevolking bedraagt 37,386,313. Het cijfer der krankzinnigen bedroeg 42,689, waarvan er 15,264 (7220 mannen en 8044 vrouwen) à domicile en 27,425 (13,152 m. en 14,273 vr.) in verschillende inrigtingen verpleegd worden. Het cijfer der cretins werd als 41,525 opgegeven, daarvan werden er 37,896 (21,636 m. en 16,260 vr.) bij hunne familiën en 3629 (1771 m. en 1858 vr.) in de asiles verzorgd. Het cijfer der blinden bedroeg 30,275, waarvan 4386 als blind geboren en 24,839 als blind geworden opgegeven werden. Het cijfer der doofstommen bedroeg 21,956 (12,447 m. en 9509 vr.), waarvan er 15,910 als doofstom geboren vermeld zijn. Gedurende 1863 was de beweging der bevolking te Parijs als volgt: geboren 54,077 (27,634 m. en 26,643 vr.), overleden 42,852, doodgeboren 4107. Het getal der wettige geboorten bedroeg 38,838, dat der onwettige 15,239. Hiervan werden er later 11,012 gewettigd. Op de 42,582 sterfgevallen kwamen er 30,500 à domicile voor.

— MATHIEU heeft aan de Académie eene nieuwe inrigting vertoont, welke bij aan de aiguille tubulée de Simpson heeft aangebragt. Bij die wijziging, waardoor hij het instrument une aiguille chasse-fil genoemd heeft, is het doorsteken en terughalen der

maald bij de suturae voor de fistula vesico-vaginalis en voor het palatum fissum, vereenvoudigd.

— De bekende Chirurg van het Hôtel Dieu JOBERT DE LAMBALLE, sinds eenige dagen aan hevige aanvallen van mania lijdende, is in een gesticht ter verpleging geplaatst.

— Volgens de *Gazette Hebdomadaire* van 17 November was de totale cholerasterfte te Parijs van 28 October tot 5 November 115, 103, 116, 108, 98, 70, 78, 90 en 70. Over het tijdstip van 5—10 November wordt door haar geene cijfers medegedeeld, terwijl zij van 10—15 November eene totale cholerasterfte van 49, 51, 28, 46, 36 en 60 vermeldt. Het geheele sterftecijfer (stad en gasthuizen) bedroeg voor October 4602, terwijl dat der gasthuizen alleen van het begin der epidemie tot op 15 November aan 1576 beantwoordt.

— De volgende opgave over het sterftecijfer, door de cholera-epidemie alhier veroorzaakt, wordt door de Fransche bladen eensluidend opgegeven. Van 1—7 October 8, 31, 46, 71, 72, 73 en 114; van 8—14 October 77, 166, 159, 147, 169, 151 en 188; van 15—22 October 264, 216, 217, 229, 197, 206, 214 en 205; van 23—30 October 188, 127, 163, 141, 132, 120, 100 en 125; van 31 October tot 6 November 103, 114, 81, 83, 91, 61 en 58 en van 7—9 November 56, 68 en 53 sterfgevallen per dag. De totale opname in de gasthuizen bedroeg 2365. Het cijfer der gevallen, in de hospitalen ontstaan, 549. Het totale sterftecijfer in de stad was 3670 en in de gasthuizen 1634, te samen 5304. Van 13—27 November wordt de cholerasterfte door de *Union Médicale* als 45, 37, 40, 35, 58, 42, 45, 40, 33, 42, 38, 35, 18, 17 en 27 opgegeven. Volgens de mededeelingen der Seine-prefecture bedroeg het cijfer der geboorte voor het eerste semester van 1865 28,467 (14,444 m. en 14,023 vr.) en dat der sterfgevallen 22,720 (11,531 m. en 11,189 vr.), zoodat de geboorten de sterfte met 5747 overtrof.

— De Fransche bladen bevatten het doodberigt van Dr. MARX, een der leerlingen van DUPUYTREN, door wien onder medewerking van BRIÈRRE DE BOISMONT de *Leçons orales* van den grooten meester het licht zagen, benevens dat van Prof. BAZIN, den bekenden Dermatoloog, te Bordeaux.

— Het Professoraat in de Pathologie Chirurgicale, door de benoeming van DENONVILLIERS tot Hoogleeraar in de Operatieve Chirurgie, ter vervanging van wijlen Prof. MALGAIGNE, is door de benoeming van Dr. RICHET vervuld.

NAPELS. — Volgens een schrijven in *the Medical Times*, gedagteekend 15 November, waren tot op dien dag (den 33sten der epidemie) aldaar 2055 choleragevallen met 1035 sterfgevallen waargenomen. Van 13—25 October bedroeg het getal der gevallen slechts 5 daags, tot 4 November klom het tot 30 en 50, terwijl het op 5 November 162, op 7 en 8 November 216 en 221 en op 14 November 262 (met 151 sterfgevallen) bedroeg.

BERLIJN. — Het *Berliner Wochenschrift* van 6 November bevat eene waarschuwing van het Polizei-praesidium tegen de bekende „serpents chimiques", welke uit eene voor de gezondheid gevaarlijke verbinding van rhodan-kalium met salpeterzuur kwikzilveroxydule bereid zijn. Reeds in het IVde deel, pag. 27, van het *Handboek der Scheikunde* van BERZELIUS was dit praeparaat beschreven en onderzocht.

— Het Duitsche Verein der Irrenärzte, hetwelk sinds 1860 te Eisenach ieder jaar en in September l.l. te Hildesheim bijeenkwam, is thans tot vrij groote eenstemmigheid voor de grondslagen eener goede wetgeving op het stuk der krankzinnigheid geraakt. Op het punt der toerekenbaarheid heeft het vooral bepaalde stellingen aangenomen.

LEIPZIG. — Eene bekendmaking der Regering op 30 November l.l. heeft alhier het voorkomen van het eerste geval van asiatische cholera geconstateerd.

HEIDELBERG. — Dr. KNAPP, welke hier sinds geruimen tijd een ophthalmiatrisch clinicum had opgerigt, is tot buitengewoon Hoogleeraar in de Oogheelkunde alhier benoemd.

WERDAU. — Volgens de berigten van 26 October waren er op 24 October 16 en op 25 October 8 gevallen van cholera voorgekomen. Op eerstgenoemden dag was de sterfte 4, op laatstgenoemden 6. Het getal der ziektegevallen bedroeg in toto 274 en dat der sterfgevallen 89. Van 27—31 October zijn hier nog 131 choleragevallen met 28 sterfgevallen vermeld. Op 5 en 6 November werden er nog 3 sterfgevallen vermeld. Sinds dien tijd echter geene meer waargenomen. Sinds het begin der epidemie bedroeg de sterfte 161 op 577 aangetasten. Sinds 18 November heeft zich de ziekte in de nabijgelegen stad Krimmitschau geopenbaard.

BEIRUT. — Volgens de opgaven van Dr. LORANGE, Geneesheer aan het Johannes-Hospitaal aldaar, werden er van 1 Julij tot 15 September 1865 aldaar 766 sterfgevallen, waarvan 584 aan cholera, opgeteekend. In Julij bedroeg het cijfer der cholerasterfte 163, in Augustus 393 en van 1—15 September 28, terwijl de sterfte aan andere ziekten voor die tijdstippen aan 48, 79 en 55 beantwoordde. Tusschen 5 en 10 jaren was de cholerasterfte 29, tusschen 10 en 20 84, tusschen 20 en 30 82, tusschen 30 en 40 122, tusschen 40 en 50 107, tusschen 50 en 60 67 en boven de 60 jaren 58. De cholerasterfte onder de Mahomedaansche bevolking bedroeg 393 en onder de overige 191.

KONINGSBERGEN. — De vacature in het onderwijs der Pathologische Anatomie, door de benoeming van Prof. VON RECKLINGHAUSEN naar Würzburg veroorzaakt, zal waarschijnlijk door de benoeming van Dr. KLEBS, tot dusverre Adsistent van Prof. VIRCHOW te Berlijn, vervuld worden.

ROSTOCK. — Dr. FR. WILH. SCHULZE, tot dusverre Privaat-Docent alhier, is tot gewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde bij onze Faculteit benoemd.

BONN. — De Hoogleeraar in de Anatomie en Physiologie aan de Universiteit alhier, Prof. F. J. K. MAYER, is op den 9den November l.l. op 78jarigen leeftijd overleden. Sinds 1819 was hij aan deze Hoogeschool werkzaam. In de laatste jaren hield hij slechts weinige voorlezingen, terwijl het onderwijs in de Physiologie aan PFLÜGER en dat in de Ontleedkunde aan M. SCHULTZE was opgedragen. MAYER heeft verschillende geschriften over zijne beide studievakken nagelaten.

— De werkzaamheden van het Professoraat van den naar Heidelberg beroepenen Prof. C. O. WEBER zijn reeds door zijnen opvolger, Prof. RINDFLEISCH uit Zürich, aanvaard.

ALTENBURG. — Van 27 October tot 1 November werden er nog 13 choleragevallen met 8 sterfgevallen alhier waargenomen. De epidemie eischte hier, op 199 aangetasten, 80 slagtoffers. Sinds 4 November werden geene nieuwe gevallen vermeld.

HADERSLEBEN. — De *Duitsche Kliniek* van 2 December l.l. vermeldt eenige détails over de belangrijke trichinenvergiftiging, welke alhier door het eten van raauw varkensvleesch voor eenigen tijd heeft plaats gegrepen. Het getal der vergiftigden bedroeg 300 en dat der overledenen 40. De ziekte deed zich in het begin als eene cholerine-epidemie voor, totdat door een aldaar praktiserend Geneesheer de ware oorzaak ontdekt werd. Door de Regering werd Dr. COHNHEIM, Adsistent van VIRCHOW, naar de plaats tot het verrigten van onderzoekingen afgezonden. De dood volgde doorgaans door verlamming der ademhalingsspieren. De onmogelijkheid van alle spierbeweging, algemeene pijnen met agrypnie, en profuse zweetafscheiding vormden de hoofdsymptomen van het lijden. De therapie bestond in het inwendig gebruik van benzine.

Dr. J. HANLO.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

Aan de Afdeelingen en Leden!

heb ik de eer mede te deelen, dat het Hoofdbestuur voor 1866 is zamengesteld uit de Heeren:

Prof. J. A. BOOGAARD (Leiden), President.
Dr. J. N. RAMAER (Delft), Vice-President.
» J. ZEEMAN, Secretaris.
» H. BOURSSE WILS (Leiden), Penningmeester.
Prof. G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Bibliothecaris.
Chir. P. VAN VOLLENHOVEN.
Dr. C. J. VAILLANT (Schiedam).
» A. A. FOKKER (Middelburg).
Chir. J. THORN LEESON (Ter Aar).
Dr. L. TH. POMPE (Tilburg).
» H. VAN CAPELLE, Vice-Secretaris.

De laatstgenoemde heeft echter, bij verandering van woonplaats, het gepast geoordeeld de betrekking van Hoofdbestuurder niet te aanvaarden en alzoo tot eene nieuwe keuze gelegenheid te geven.

15 December 1865.

Dr. J. ZEEMAN,
Hoofdbestuurder-Secretaris.

RAMING VAN INKOMSTEN EN UITGAVEN DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST VOOR HET JAAR 1866.

I. INKOMSTEN.

Saldo der rekening over 1865, *pro memorie*.	
Rente van belegde gelden, volgens besluiten der Algemeene Vergadering (*f* 7300 à 3 pCt.)	*f* 216.8
Rente van zes maanden over het te beleggen saldo der rekening van 1865, *pro memorie*.	
Contributiën der Afdeelingen voor p. m. 818 leden à *f* 3.	» 2454.—
Contributiën der Algemeene Afdeeling voor p. m. 85 leden à *f* 3.50.	» 297.50
Contributiën van Afdeelingen of leden, sedert deze raming toegetreden, *pro memorie*.	
Buitengewone ontvangsten, *pro memorie*.	
Toelage uit het Reserve-Fonds.	» 1500.—
	f 4468.31

Aanmerking. — Ten einde de uitgaven met de inkomsten te doen sluiten, is onder de inkomsten eene toelage uit het Reserve-Fonds, ten bedrage van *f* 1500, uitgetrokken op de raming, in overeenstemming met de beraadslaging op de laatste Algemeene Vergadering over de financiëele aangelegenheden der Maatschappij en ter bestrijding der verleende credieten bij diezelfde gelegenheid.

II. UITGAVEN.

I.	*Hoofdbestuur.*		
	Secretariaat.	*f* 400.—	
	Thesauriekosten.	» 75.—	
	Correspondentie der leden van het Hoofdbestuur.	» 15.—	
	Locaal der Vergaderingen.	» 10.—	
	Restitutie van reis- en verblijfkosten der Bestuursvergaderingen.	» 191.60	
			f 691.60
II.	*Algemeene Vergadering.*		
	Localen der Algemeene Vergadering.	*f* 100.—	
	Reis- en verblijfkosten der leden van het Hoofdbestuur.	» 309.—	
	Reis- en verblijfkosten der leden van Commissiën en bijzondere Gecommitteerden.	» 223.—	
	Drukwerk en andere benoodigdheden ten behoeve der Algemeene Vergadering.	» 25.—	
			» 657.—
III.	*Commissiën.*		
	Statistiek.	*f* 9.—	
	Geneeskundige Politie.	» 10.50	
	Geschiedenis.	» 24.40	
	Correspondentie der Commissiën.	» 25.—	
	Toelage voor copiëer- en drukwerk aan de Commissie voor Statistiek.	» 50.—	
	Toelage aan de Commissie voor Geneeskundige Politie.	» 50.—	
	Toelage aan de Commissie voor Geschiedenis.	» 50.—	
	Toelage aan den Gecommitteerde voor de *Prostitutie*-kwestie.	» 50.—	
	Toelage aan den Gecommitteerde voor de geneeskundige behandeling der *Drinkzucht*.	» 50.—	
	Toelage aan den Gecommitteerde voor de ontworpen *Sterftekaart*.	» 800.—	
	Toelage aan de Commissie voor *Geheimmiddelen*.	» 200.—	
	Toelage aan den Gecommitteerde voor de *Ethnographie van Nederland*.	» 50.—	
	Wetsherziening.	» 50.—	
			» 1418.90
IV.	*Tijdschrift.*		
	Toelage aan de Redactie van het Geneeskundig Tijdschrift, 903 leden à *f* 1.50 per lid.		» 1354.50
	Te transporteren		*f* 4122.—

Transport *f* 4122.—

V. *Boekerij.*

Toelage voor het in orde houden der Boekerij. . . . . *f* 100.—
Mogelijke extra uitgaaf voor het aankoopen van merkwaardige geschriften. . . . . » 100.—

» 200.—

VI. *Bevordering der Gezondheidsleer.*

Toelage aan de Afdeelingen, welke voorlezingen over Gezondheidsleer doen houden. . . . . » 100.—

VII. *Geldbelegging.*

Aankoop van schuldbrieven uit het saldo van 1865, *pro memorie.*

VIII. *Onvoorziene uitgaven.* . . . . » 46.31

f 4468.31

Aanmerkingen. — *Uitgaven.* I. *Hoofdbestuur.* De vier eerste posten komen overeen met die over het jaar 1865. — De *reis-* en *verblijfkosten* voor de beide Bestuursvergaderingen zijn berekend volgens Art. 12 van het *Reglement en Tarief voor het Hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst*, vastgesteld in de Algemeene Vergadering van 25 Junij 1863.

Verblijfkosten van 7 leden buiten Amsterdam wonende:

7 × *f* 3 = *f* 21.— × 2 verg. = *f* 42.—

2 leden uit	Leiden. . .	(spoorweg *f* 2.40)	2 × 2 =	» 9.60
1 lid »	Delft. . . .	(» » 3.60)	× 2 =	» 7.20
1 » »	Tilburg. . .	(20 uren afstand)	× 2 =	» 20.—
1 » »	Schiedam. .	(spoorweg *f* 4.—)	× 2 =	» 8.—
1 » »	Middelburg .	(24 uren afstand)	× 2 =	» 24.—
1 » »	Ter Aar. . .	(6 » »)	× 2 =	» 6.—

74.80 × 2 » = » 149.60

f 191.60

II. *Algemeene Vergadering.*

Voor lokalen is de post van *f* 100.— uitgetrokken, daar het onzeker is of ze kosteloos zullen worden afgestaan en deze som vroeger is benoodigd geweest.

De *verblijfkosten* voor de leden van het Hoofdbestuur gedurende 2 dagen, volgens Art. 12 van het nieuwe Tarief voor het Hoofdbestuur bedragen vermoedelijk:

10 leden × *f* 5.— × 2 dagen = *f* 100.—

1 lid uit Middelburg, *pro memorie.*

2 leden »	Leiden. . .	(20 uren afstand)	2 × 2 =	*f* 40.—
1 lid »	Delft. . . .	(16 » »)	2 =	» 16.—
1 » »	Schiedam. .	(15 » »)	2 =	» 15.—
1 » »	Ter Aar. .	(22 » »)	2 =	» 22.—
1 » »	Tilburg. . .	(20 » »)	2 =	» 20.—
4 leden »	Amsterdam. .	(24 » »)	2×4 led. =	» 96.—

f 209.— + » 100.— = *f* 309.—

Reis- en *verblijfkosten* der leden van Commissiën en bijzondere Gecommitteerden:

Statistiek, 1 lid uit Leiden (20 uren afstand).	reisk. × 2 + f 10.—	verblijfk. f 30.—
Geneeskundige Politie, 1 lid uit Amsterdam (24 uren afstand).	„ × 2 + „ 10.—	„ „ 34.—
Geschiedenis, 1 lid uit Middelburg, *pro memorie.*		
Prostitutie-kwestie, 1 lid uit Amsterd. (24 u. afst.)	„ × 2 + „ 10.—	„ „ 34.—
Geneeskundige behandeling der *Drinkzucht*, 1 lid uit Amsterdam (24 uren afstand). . .	„ × 2 + „ 10.—	„ „ 34.—
Sterftekaart, 1 lid uit Middelburg, *pro memorie.*		
Ethnographie, 1 lid uit Haarlem (22 u. afst.)	„ × 2 + „ 10.—	„ „ 32.—
Afgevaardigde van Schiedam voor het *nazien der Rekening* (15 uren afstand).	„ × 2 + „ 10.—	„ „ 25.—
Gecommitteerde voor *het onderzoek der geheime Geneesmiddelen*, 1 lid uit Amsterd. (24 u. afst.)	„ × 2 + „ 10.—	„ „ 34.—
	Totaal.	„ f 223.—

III. *Commissiën.*

Het personeel der vaste Commissiën heeft geene verandering ondergaan, die invloed uitoefent op de raming. — De uitgetrokkene credieten zijn toegestaan op de laatst gehoudene Algemeene Vergadering te Amsterdam, 23 Julij 1865.

IV. *Tijdschrift.*

De uitgetrokkene som berust op het tegenwoordige aantal leden (903) der Maatschappij.

V. *Boekerij.*

De toelage voor de Bibliotheek der Maatschappij berust op het besluit der laatst gehoudene Algemeene Vergadering.

VI. *Bevordering der Gezondheidsleer.*

De som hiervoor uitgetrokken is lager dan het vorige jaar, uithoofde deze post vermoedelijk toereikende zijn zal, volgens de ondervinding van de laatste jaren.

VII. *Geldbelegging.*

Is vermoedelijk dit jaar onmogelijk en dus alleen *pro memorie* vermeld.

VIII. *Onvoorziene Uitgaven.*

De voor deze post uitgetrokkene som zal wel niet als te hoog gesteld worden betwist, daar er alligt in den loop van een jaar iets voorvalt, waarop men niet vooraf had gerekend, om niet te zeggen, had kunnen rekenen.

Memorie van Toelichting.

De toelage voor ieder lid is voor het jaar 1866 bepaald op f 3.—, ingevolge besluit van het Hoofdbestuur, ter tweede groote Bestuursvergadering, op voorstel van den Algemeenen Penningmeester, om de vroeger aangevoerde redenen, welke onveranderd zijn blijven voortbestaan.

Terzelfder tijd is den Algemeenen Penningmeester, ter voldoening aan Art. 73 der Wet, magtiging verleend, deze raming en de daarbij behoorende bijlagen te doen drukken in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, tevens orgaan der *Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst.*

Dr. H. BOURSSE WILS,

Hoofdbestuurder-Penningmeester.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

BIJDRAGE TOT DE STATISTIEK VAN DEN KANKER VAN HET GEZIGTSORGAAN. — Onder dezen titel deelt Prof. HASNER te Praag, in het *Prager Wochenschrift* van 9 December 1864, ons eenige cijfers mede uit de aanteekeningen der Ophthalmiatrische Kliniek gedurende de laatste acht jaren opgemaakt, waaraan wij het volgende ontleenen. Als „Krebs des Auges und seiner Adhesien" werden 155 gevallen, òf in het Gasthuis opgenomen, òf gedurende een zeker tijdsverloop behandeld, opgeteekend. Zij waren aldus verdeeld:

Tusschen	1—10	jaren	15	m.	9	vr.,	te zamen	94
„	11—20	„	8	„	5	„	„	13
„	21—30	„	4	„	4	„	„	8
„	31—40	„	7	„	6	„	„	13
„	41—50	„	22	„	16	„	„	38
„	51—60	„	19	„	11	„	„	30
„	61—80	„	23	„	6	„	„	29
			98	m.	57	vr.,	te zamen	155.

Uit deze cijfers blijkt de grootere dispositie van het mannelijk geslacht (63.2 pCt.), eene dispositie, welke na het veertigste levensjaar niet alleen in het algemeen, maar in vergelijking tot die van het vrouwelijk geslacht, tot 66 pCt. toeneemt. Evenzoo blijkt het, dat de dispositie tot dit lijden op den kinderlijken leeftijd vrij groot is (meer dan 15 pCt. der totale som), dat zij tot het dertigste jaar sterk afneemt en na het veertigste aanzienlijk klimt, om na het vijftigste haar hoogste toppunt te bereiken.

Het carcinoma bulbi werd in 40 gevallen waargenomen.

Tusschen	1—10	jaren	8	m.	5	vr.,	te zamen	13
„	11—20	„	3	„	1	„	„	4
„	31—40	„	2	„	—	„	„	2
„	41—50	„	8	„	2	„	„	10
„	51—60	„	4	„	2	„	„	6
„	61—70	„	4	„	1	„	„	5
			29	m.	11	vr.,	te zamen	40.

Dus op den kinderlijken leeftijd 32.5 pCt. of bijna $^1/_3$ van het getal der gevallen, tusschen 20 en 40 jaren slechts 5 pCt. en boven het veertigste bijna 50 pCt., terwijl de grootere dispositie van het mannelijk geslacht (72 pCt.), op den hoogeren leeftijd zelfs 80 pCt. tegen 10 pCt. van die van het vrouwelijk bedraagt, onder de carcinomata van den oogbol werd het carcinoma melanodes 11malen (8 m. 3 vr.) opgeteekend.

De kanker der orbita werd 36malen geboekt.

Tusschen	1—10	jaren	5	m.	6	vr.,	te zamen	11
„	11—20	„	5	„	4	„	„	9
„	21—30	„	1	„	1	„	„	2
„	31—40	„	—	„	3	„	„	3
„	41—50	„	5	„	1	„	„	6
„	51—60	„	1	„	—	„	„	1
„	61—70	„	1	„	2	„	„	3
„	71—80	„	—	„	1	„	„	1
			18	m.	18	vr.,	te zamen	36,

hetgeen voor den leeftijd tusschen 1—20 jaren aan eene percentsverhouding van 55 beantwoordt. De vorm van het carcinoma was alsdan meest de encephaloïde, welke snel en verwoestend voortwoekerde.

De kanker der oogleden werd in 86 gevallen genoteerd.

Tusschen	11—20	jaren	2	m.	2	vr.,	te zamen	4
„	21—30	„	2	„	2	„	„	4
„	31—40	„	6	„	3	„	„	9
„	41—50	„	10	„	13	„	„	23
„	51—60	„	14	„	10	„	„	24
„	61—70	„	13	„	3	„	„	16
„	71—80	„	6	„	—	„	„	6
			53	m.	33	vr.,	te zamen	86.

De meerdere frequentie bij het mannelijk geslacht beantwoordt hier aan 61.6 pCt, terwijl de kinderlijke leeftijd niet voorkomt, de vatbaarheid klimt na het vijftigste levensjaar (73 pCt.) en bedraagt zelfs boven het zeventigste jaar nog 7 pCt. der geheele som.

In 68 gevallen werd operatieve hulp aangebragt; de enucleatio bulbi werd in 18 (15 m. 3 vr.), de exstirpatie der orbitaal-kanker in 9 (6 m. 3 vr.), de exstirpatie van het carcinoma der oogleden in 41 gevallen (26 m. 15 vr.), in 31 met de blepharoplastiek, in 10 door eenvoudige excisie van kleinere tumores en opvolgende hechting verrigt. Onder deze 68 gevallen werden er 12 (17 pCt.) als recidieven, na korteren of langeren tijd, op nieuw verpleegd. Dr. J. HANLO.

EENE NIEUWE HYPOTHESE OMTRENT DE ZENUWWERKING. — Dr. STRACHNAN heeft in de Augustus-aflevering van het *Edinburgh Medical Journal* eene hypothese ontwikkeld: „On the origin and circulation of nerve force", die hij wel niet door bewijzen staaft, doch die hem toch aannemelijk genoeg voorkomt om aan de aandacht van physiologen te worden aanbevolen. STRACHNAN's hypothese berust op de meening, dat zenuwkracht eene imponderabel stof is, een product van de omzetting van slagaderlijk in aderlijk bloed in de haarvaten; de fijne zenuwtakjes (namelijk de ascylinder), die elk bloedhaarvat volgen, dienen als geleiders, terwijl de mergzelfstandigheid als isolator optreedt. Hij neemt verder aan, dat elk zenuwbuisje, na een zeker eind voortgeloopen te zijn, zich omkeert om tot het punt van zijn ontstaan terug te keeren, dat is tot hetzelfde haarvat, waaruit het zijne zenuwkracht ontleent. Het zenuwbuisje is dus te vergelijken met den metaaldraad, die de twee polen eener Volta'sche zuil verbindt; het geheel, het haarvat met de zenuwbuis, is te vergelijken met eene galvanische zuil. In de zenuwbuis circuleert een stroom, die zoo lang voortduurt als de chemische processen in het haarvat aanhouden en dus onafgebroken is. De dierlijke verrigtingen, spierzamentrekking, gevoel, ontstaan niet door plotselinge voortbrenging van zenuwkracht, maar door eene wijziging van den reeds bestaanden stroom.

Het is bekend, dat bij hooger ontwikkelde dieren onderling verband bestaat tusschen de verschillende ligchaamsdeelen, en wel *door de zenuwen.* Dit verklaart Dr. STRACHNAN aldus: Om eene zenuwwerking van een deel op een ander deel over te brengen, is het niet noodzakelijk dat ééne zenuwbuis beide deelen regtstreeks verbindt; in de zenuwvlechten, ganglia, zenuwcentra, komen alle zenuwbuisjes in elkanders onmiddelijke nabijheid en, even als een galvanische stroom in staat is in eene nevendraad een inductie-stroom op te wekken, is ook de in eene zenuwbuis circulerende stroom

in staat in eene andere zenuwbuis in zijne nabijheid een stroom te induceren, of een daar reeds bestaanden stroom te wijzigen.

De hersenen moeten beschouwd worden, niet als zenuwcentra, maar als een conglomeraat van (periferische) zenuwen, die in de grijze zelfstandigheid in contact komen met bloedhaarvaten en daar zenuwkracht opnemen; waarschijnlijk keert hier ook ieder buisje, na eenen langeren of korteren omweg, tot hetzelfde haarvat terug. Even als eene wijziging in den stroom der zenuwbuisjes die in eene spier ontspringen, verslapping of zamentrekking dier spier veroorzaakt, even als dergelijke wijziging in eene klier afscheiding kan te voorschijn roepen, evenzoo brengt eene wijziging in den stroom in de zenuwbuisjes der hersenzelfstandigheid werkzaamheid der hersenen teweeg.

De zenuwbuisjes der hersenen komen in inductie-contact niet alleen met elkander, maar ook met de zenuwbuisjes der verschillende ligchaamsdeelen. Het laat zich dus begrijpen hoe een prikkel op een sensitief orgaan in staat is den stroom in de zenuwbuisjes eener spier te wijzigen en door reflex contractie dier spier kan doen ontstaan, of hoe dezelfde indruk eerst kan medegedeeld worden aan hersenbuisjes en van deze op spierbuisjes, om eene willekeurige beweging voort te brengen.

Het zenuwstelsel bestaat dus uit ontelbare stroomen van zenuwkracht, ontstaande aan de periferie der zenuwen, terwijl deze stroomen onderling zoo zamenhangen, dat elk voor zich in staat is direct of indirect op de anderen te influenceren.

A. P. FOKKER.

BOEKAANKONDIGING.

ALEXANDER SCHMIDT, *Hämatologische Studiën.* Dorpat, 1865, 127 blz.

Als er op eenig gebied der Physiologie, ten gevolge der onderzoekingen van den laatsten tijd, belangrijke veranderingen zijn op te teekenen, dan voorzeker is dit op het gebied het geval, dat zich de kennis van het bloed ten doel stelt. Hoe vele wijzigingen zijn hier niet in te schrijven? De roode bloedligchaampjes van hunne cellen-natuur ontdaan en tot schijfjes met amoebenvormige beweging verklaard; de witte bloedligchaampjes, die, trotsch op hun kern, zich nog altijd voor cellen wilden laten doorgaan, ook op hunne beurt door M. SCHULTZE tot soliede schijfjes met amoebenvormige beweging vernederd; de fibrine uit de lijst der prae-existerende bloedbestanddeelen geschrapt, en als het product van twee op elkander inwerkende stoffen (fibrinoplastische en fibrinogene stof) aan het licht gesteld; de bloedkrystallisatie van een op zich zelf staand toevallig feit tot een regelmatig en onder de vereischte omstandigheden ten allen tijde zich herhalend proces verheven, en de haematoglobuline, het hoofdbestanddeel der bloedligchaampjes, als de krystalliserende stoffe erkend — kortom eene reeks veranderingen en wijzigingen, die op de zamenstelling van het bloed een geheel nieuw licht werpen. En als ware dat niet genoeg, om tot nieuwe beschouwingen over de beteekenis van het bloed voor het dierlijk organismus te nopen, vertoonden zich aan den anderen kant onderzoekingen, die eene even groote wijziging teweegbragten in onze beschouwingen over de stof, zonder welke het bloed voor het levend organismus zijne geheele beteekenis verliest. Ik bedoel de onderzoekingen over de zuurstof van SCHÖNBEIN en MEISSNER, waaruit bleek, dat deze stof zich door electriciteit in positieve en negatieve (antozon en ozon) laat

splitsen, en dat die splitsing bij alle oxydatie-processen plaats grijpt, terwijl het ozon de rol van het oxyderend element vervult, het antozon zich daarentegen met het voorhanden water tot waterstof-superoxyd verbindt. Het kon na dit alles niet uitblijven, of de vraag naar de betrekking van het bloed tot de zuurstof moest de levendigste belangstelling wekken, en al dadelijk lag het onderzoek naar het voorkomen van ozon en antozon in het bloed voor de hand, om zoo doende te kunnen beslissen, of de polarisatie der zuurstof (de splitsing in ozon en antozon) bij de oxydatie-processen in het levend ligchaam evenzeer waargenomen wordt als daar buiten. De beslissing omtrent dit punt bleek echter niet zoo gemakkelijk als men zich aanvankelijk wel had voorgesteld. Wel vond men al spoedig, dat aan het bloed, en met name aan de roode bloedligchaampjes, de eigenschap toekomt, om waterstof-superoxyd (HO^2) in water en gewone zuurstof te ontleden, of om bij tegenwoordigheid van guajactinctuur, iod-kali, het antozon van waterstof-superoxyd, terpentijn-olie enz. in ozon om te zetten, en als zoodanig op de oxydeerbare zelfstandigheden over te dragen (SCHÖNBEIN, HIS), maar daardaarmede was de hoofdquestie niet beantwoord. En het kostte dan ook geruimen tijd en allerlei voorzorgsmaatregelen, eer A. SCHMIDT het ozon zelf in het bloed kon aanwijzen, en daarbij aantoonde, dat de haematoglobuline der roode bloedligchaampjes de eigenschap bezit om gewone zuurstof in ozon om te zetten. Maar nu liet zich ook de theorie, die op de vraag naar de betrekking tusschen het bloed en zuurstof een volledig antwoord gereed had, niet lang wachten. SCHÖNBEIN aarzelde toch niet als zijne overtuiging te kennen te geven, dat niet alleen in het bloed, even als bij alle andere oxydatie-processen, de zuurstof in ozon en antozon gesplitst wordt, maar dat buitendien hier bijzondere omstandigheden zijn, die het eens gevormde antozon in ozon omzetten, en zoo de geheele hoeveelheid zuurstof ten nutte der oxydatie-processen doen strekken.

In het boven aangekondigde werk — en ik noem het met opzet werk, omdat het getuigt van stalen ijver en volhardenden arbeid, en misschien ook wel een weinig, omdat de drooge en vermoeijende vorm op elke bladzijde aan het werkpak herinnert — in het boven aangekondigde werk toetst SCHMIDT de meening van SCHÖNBEIN aan zijne ervaringen en onderzoekingen. Dat toetsen leidt hem tot bestrijding. Bestrijding, niet in zoo verre het de hoofdquestie, de polarisatie der zuurstof geldt; maar bestrijding in zoo verre het de wijze betreft waarop, en de oorzaak waardoor, die polarisatie tot stand komt. SCHÖNBEIN's meening, dat het antozon in het bloed tot ozon wordt omgezet, moet het in de eerste plaats misgelden. Die meening berust, volgens SCHMIDT, op valsche ervaringen, daar SCHÖNBEIN met een antozonid (waterstof-superoxyd) in niet volkomen neutralen toestand experimenteerde; die meening is in strijd met hetgeen men buiten het ligchaam waarneemt, waar antozon (waterstof-superoxyd) steeds door bloed in water en gewone zuurstof wordt ontleed; die meening vindt geene enkele analogie in de verhouding van andere zelfstandigheden tot het ozon, die overigens in alle opzigten op dit punt met het bloed overeenkomen. Geene verandering van antozon in ozon in het bloed, maar ontleding van het eens gevormde waterstof-superoxyd in water en gewone zuurstof — ziedaar de conclusie, waartoe SCHMIDT geraakt. Maar die gewone zuurstof, zij wordt, even als de oorspronkelijk bij de ademhaling ingeademde, weder in statu nascenti in ozon en antozon gesplitst, — daaraan twijfelt SCHMIDT geen oogenblik; en de experimenten, die hij zijnen leerling ASSMUTH met de inspuiting van waterstof-superoxyd in den maag en het bloed van dieren liet verrigten, zijn daar, om de juistheid dier meening krachtiger dan ooit te doen uitkomen. Dat waterstof-superoxyd toch wordt niet alleen uitmuntend verdragen, maar de inspuiting er van geeft buitendien tot verhoogde temperatuur, tot vermeerderde kool-

zuur-productie, tot krachtiger stofwisseling aanleiding, terwijl de inspuiting van gewoon zuurstofgas in het bloed onmiddellijk den dood ten gevolge heeft. Eene splitsing in ozon en antozon heeft dus evenzeer na de inspuiting van $H O^2$ als bij de ingeademde zuurstof plaats. Waardoor echter komt die splitsing tot stand? Door de haematoglobuline, die de eigenschap bezit om gewone zuurstof in ozon te veranderen? Maar dan zoude het voeren van zuurstof door het bloed buiten het ligchaam gedurende langen tijd reeds alleen in staat zijn, om alle die veranderingen in het bloed teweeg te brengen, die er gedurende het leven in plaats vinden, en aan den invloed van het ozon te wijten zijn. Dat dit intusschen niet het geval is, weten we allen en heeft SCHMIDT nog buitendien opzettelijk aangetoond. De haematoglobuline der roode bloedligchaampjes mag dus wel tot de splitsing in ozon en antozon bijdragen, maar de hoofdoorzaak ligt daarin niet. Die hoofdoorzaak meent SCHMIDT in de electriciteit te vinden. Onder den invloed van zwakke, constante electrische stroomen zag hij in het bloed buiten het ligchaam bij gelijktijdig doorvoeren van zuurstof alle die veranderingen plaats grijpen, die gedurende het leven op rekening van het ozon mogen gesteld worden. Op de juistheid dier proeven zal ik het niet wagen iets af te dingen. Toch schijnt mij daardoor het aannemen van constante electrische stroomen gedurende het leven in het bloed nog niet volkomen geregtvaardigd, toch gelijkt mij die electriciteit nog wel ietwat te veel op een Deus ex machina — al meent ook SCOUTETTEN, wiens onderzoekingen SCHMIDT onbekend schijnen gebleven te zijn, electrische stroomen in het bloed aangetoond, en de electromotorische kracht er van bepaald te hebben.

De hoofdverdienste aan SCHMIDT's arbeid ligt echter, mijns bedunkens, noch in de bestrijding van SCHÖNBEIN's theorie, noch in zijne eigene spiksplinternieuwe. Zij ligt veel meer in het onderzoek van de veranderingen, die het bloed gedurende het leven onder den invloed van ozon ondervindt. In de eerste plaats trekt hier de betrekking van het ozon tot de stolling van het bloed onze aandacht. Had SCHMIDT zich vroeger tevreden gesteld met de fibrinogene en fibrinoplastische stof als de moederstoffen der fibrine en de oorzaak der stolling aan te wijzen, en was ook voor hem de oorzaak van het vloeibaar blijven des bloeds in het levend ligchaam een tartend vraagteeken gebleven, dat vraagteeken verdween, nu hij den invloed van het ozon op de fibrinogene en fibrinoplastische stof onderzocht. Onder dien invloed toch zag hij beide stoffen — de fibrinoplastische stof veel vroeger dan de fibrinogene — hare met betrekking tot de stolling kenmerkende eigenschappen geheel verliezen; ja de fibrinoplastische stof wordt ten laatste door ozon geheel vernietigd. Het is dus het ozon in het bloed, dat het intreden der stolling, het ontstaan der fibrine gedurende het leven verhindert, door de beide moederstoffen voortdurend te vernietigen; en het is aan den anderen kant het gemis aan voldoende ozonisatie (*sit venia verbo!*), waardoor in het bloed, dat buiten het ligchaam getreden is, de beide factoren der stolling gelegenheid verkrijgen op elkander in te werken en fibrine te vormen. Maar niet minder dan de invloed van het ozon op de factoren der bloedstolling, verdient SCHMIDT's onderzoek omtrent de de inwerking van ozon op de haematoglobuline onze belangstelling. Was ROLLETT vroeger tot de ervaring gekomen, dat door electrische ontladingen de bloedligchaampjes van hunne kleurstof ontdaan, en de haematoglobuline voor krystallisatie vatbaar wordt; had SCHMIDT zelf volkomen gelijksoortige veranderingen, onder den invloed van constante electrische stroomen, waargenomen en ze aan den invloed van het daarbij ontwikkelde ozon toegeschreven, had hij verder zelf toen reeds gezien, dat het bloed door ozon geheel ontkleurd wordt — de opeenvolging der veranderingen, die de haematoglobuline onder den invloed van ozon ondergaat, was hem onbekend gebleven. Nu echter bleef zij geen geheim meer, en het resultaat zijner talrijke onderzoekingen om-

trent dit punt was, dat onder den invloed van ozon en het alkali van het bloed de haematoglobuline allereerst in haematine en globuline gesplitst wordt. Beide splitsingsproducten ondergaan nu door het ozon verschillende veranderingen. De globuline wordt eerst fibrinoplastische stof, verliest daarna hare fibrinoplastische eigenschappen, en gaat ten laatste geheel ten gronde; de haematine wordt in de alkalische oplossing tot de gele kleurstof van het serum en tot ijzer. Maar te gelijk met het ontstaan van alle die verschillende producten wordt er telkens uit de bloedligchaampjes nieuwe haematoglobuline afgescheiden, die weder dezelfde reeks veranderingen ondergaat. Zoo is het bloed, onder den invloed van het ozon, een tooneel van allerlei omzettingen en veranderingen; de roode ligchaampjes gaan voortdurend ten gronde, nadat zij hun rol als zuurstofdragers vervuld hebben; zij worden bestanddeelen der bloedvloeistof, fibrinoplastische stof, gele kleurstof des serums, ijzer.

Zullen de resultaten van SCHMIDT's onderzoek den toets van nader onderzoek kunnen doorstaan? Zal zijn vermoeden, dat de oorsprong der fibrinogene stof in de weefsels moet gezocht worden, bevestigd worden? Zullen zijne opvattingen omtrent den rol der bloedligchaampjes, die, volgens hem, geene eenvoudige kruiers der zuurstof zijn, maar in de vervulling hunner rol te gronde gaan, weêrklank vinden? Zullen eindelijk zijne theorieën in het algemeen slechts een ephemeer leven leiden, om spoedig weder voor andere plaats te maken? Ziedaar zoo vele vragen, die bewijzen, dat, zelfs ondanks deze studiën, er nog veel meer leemten in de kennis van het bloed overblijven dan er door SCHMIDT zijn aangevuld. Zoo veel echter is zeker, dat het aantal der bewijzen voor de splitsing der zuurstof in ozon en antozon in het dierlijk ligchaam met den dag aangroeit; zoo veel is zeker, dat SCHMIDT's onderzoek een nieuw licht werpt op de rol van het bloed en de oxydatiën in het ligchaam, al bleef bij zijn onderzoek de oxydatie in de weefsels — dat hoofdmoment der stofwisseling — ook nog geheel in het duister; zoo veel is zeker ten slotte, dat wij het hier zoo al niet met een „bahnbrechend", dan toch met een hoogst belangrijk onderzoek te doen hebben, dat de aandacht der lezers van dit Tijdschrift ten volle waard is.

Amsterdam, October 1865. B. J. S.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — *The Lancet* van 9 December l.l. deelt een kort verslag mede eener zeer algemeene typhus-epidemie, welke zich in het Clapton Orphan Asylum vertoonde en op eene bevolking van 461 kinderen van 5 November tot 1 December 207 patiënten leverde, waarvan er 8 bezweken.

— Hetzelfde blad geeft over de verwoestingen, welke de veeziekte in Engeland uitrigtte sedert het begin der epidemie tot 21 December, de volgende kolossale cijfers: aangetast 55,386, gedood 12,380, gestorven 29,700, hersteld 3771, blijvende in behandeling 8620. Deze cijfers waren voor ons land tot 16 December als volgt: aangetast 15,251, gestorven 4,857, gedood 4,231 hersteld 4,141.

PARIJS. — De cholerasterfte alhier wordt door de *Union Médicale* van 28 November tot 7 December, als: 26, 17, 16, 22, 10, 16, 9, 7, 6 en 7, opgegeven. Op 30 November bedroeg het totale cijfer der décès cholériques 6077, waarvan 4602 in October en 1475 in November.

— Dr. DEPAUL, Secretaris der permanente Vaccine-Commissie, heeft in de zitting

der Académie van 6 December l.l. een rapport over de »vaccination animale" uitgebragt. Het mindere gevaar dat door hare toepassing, met het oog op de mogelijkheid der overplanting van een of ander virus en bij uitnemendheid van dat der syphilis, verkregen wordt, en de wenschelijkheid harer bevordering, ook van staatswege, worden in het rapport erkend, terwijl hare grootere voorbehoedende kracht tegen de variolae boven de gewone vaccine van arm op arm, voor als nog betwijfeld wordt.

— Uit een later verslag door BOUDIN (zie Jaargang 1865, pag. 600) over den dood door den bliksem in Frankrijk opgeteekend, blijkt, dat dit cijfer in 1864 87 (61 mannen en 26 vrouwen) bedroeg. De ongelijke verdeeling voor de beide geslachten was ook wederom voor dit jaar in het oogvallende, 61 m. tegen 26 vr., even als voor 1854—1864, toen dit cijfer op 967 gedoodden 698 m. en slechts 269 vr. betrof. Dezelfde onverklaarbaar gunstige verhouding was reeds in Engeland waargenomen, en zij bleef ook nog voor kinderen van het vrouwelijk geslacht tot beneden den 15jarigen leeftijd gelden.

BERLIJN. — Dr. CLEMENS te Frankfort a/M heeft in de *Deutsche Klinik* van 4 November eene door hem »uitgedachte Chlorkupferlampe", als het eenvoudigste desinfectiemiddel der lucht bij het heerschen van cholera en epidemische ziekten, aanbevolen. Hetgeen de vermenging van sulfas ferri voor de desinfectie der faeces oplevert, kan voor de zuivering der lucht volkomen door de ontwikkeling van chloorkoperdampen, verkregen worden. Een mengsel van liq. cupri perchlorat. concentrat. ʒij., chloroform ʒj. en spir. vini ℥vj. in eene gewone spirituslamp gebrand, kan eene kamer van 16 voeten in het vierkant en 20 voeten hoog in 5 minuten met de desinfecterende damp behoorlijk verzadigen. Eene dusdanige lamp behoort 3malen daags op de ziekenkamers en de portalen gebrand te worden. Evenzoo kan men papier of katoen, met het gemelde kopervocht gedrenkt en gedroogd, van tijd tot tijd in de kamers of zalen verbranden.

ALTENBURG. — De cholera is sinds 18 November verdwenen, evenzoo heeft zij bijna geheel de steden Zwickau en Crimmitzschau verlaten. Op den 22sten November echter heeft zij zich wederom en wel in het stedelijk Versorgungshaus alhier, hetwelk trouwens vrij geïsoleerd lag, plotseling vertoond, zoodat er op eene bevolking van 70 personen 22 gevallen, met 6 sterfgevallen, voorkwamen; sinds 29 November heerscht de ziekte ook te Glauchau.

HEDERSLEBEN. — De uitgebreide trichinenvergiftiging, alhier waargenomen, leerde, dat de eerste verschijnselen bij de verschillende lijders òf op denzelfden dag, òf 6—8 dagen, òf soms eerst na 2 of 3 weken, na het gebruik van het verdachte varkensvleesch, optraden. In de beide eerste gevallen waren de verschijnselen van eenen acuten catarrhus intestinorum de eerste en werden zij later door het gevoel van stijfheid en pijn in bijna alle spiergroepen opgevolgd. In het laatste geval traden de verschijnselen van het spierlijden plotseling, zonder eenige voorboden, op. Bij den aanvang van het lijden werden sterke purgantia, daarna de benzine (ʒij. met muc. gi. arab., aq. m. pip āā ℥j. aq. com. ℥vj. s. olih. c., waarvan 3—4 mixt verbruikt werden) en later corroborantia, wijn enz. aangewend.

WEENEN. — Volgens de *Wiener Medicinische Zeitung* van 11 December l.l. heeft het Deutsche Apotheker-Verein zijne thans voltooide *Pharmacopoea Germaniae* (in de Latijnsche taal gesteld), in het begin der maand November, aan de verschillende Duitsche regeringen toegezonden.

TRIËST. — De cholera-epidemie, welke slechts gedurende korten tijd heerschte, eischte alhier bij de burgerlijke bevolking, van 28 September tot ultimo November, 60 slagtoffers op de 83 aangetasten, bij het garnizoen 52 op de 145 aangetasten. Verre-

weg het grootste deel dier gevallen (109 van de 145) werd uitsluitend in de groote kazerne van het garnizoen waargenomen.

RUSLAND. — Volgens eene studie van Dr. BLUMENTHAL te Moskou, in het 9de Heft van het *Petersburger medicinisch Zeitschrift* geplaatst, kan de bevolking van dit keizerrijk, gedurende het tijdstip van 1857—1862, op 70,364,271 geschat worden. Het getal der geboorten bedroeg 17,754,853 (9,049,921 mannen en 8,704,932 vrouwen). De geboorten overtroffen het sterftecijfer in dat tijdstip met 4,572,297. De sterfte bedroeg gedurende die 6 jaren 13,180,556 (6,673,809 m. en 6,506,747 vr.). BLUMENTHAL's wijdloopige studie over dit onderwerp over 1857—1862 sluit zich aan zijn vroegeren soortgelijken arbeid over 1850—1856 aan.

MOSKAU. — De berigten over den gang der cholera in Zuidelijk Rusland melden, dat in Berditschev in 3 dagen (van 22—24 October) 421 gevallen met 125 en te Batka, van 25 September tot 27 October, 399 gevallen met 137 sterfgevallen werden waargenomen.

NAPELS. — De cholerasterfte, welke alhier op 19, 20 en 21 November nog 92, 61 en 72 bedroeg, beantwoordde op 23, 24, 25 en 26 November slechts aan 48, 43, 28 en 21 sterfgevallen per dag.

TURIJN. — De Academie van Geneeskunde heeft zich met de vraag der eerste toewijzing van den prijs RIBERI, ter waarde van 20,000 francs voor het beste chirurgische werk, iedere 6 jaar uitgeloofd, onledig gehouden. Geen der ingezonden stukken had den prijs verdiend. Op de verdienstelijke werken der geleerden POLLI, DESORMEAUX, SPERINO, SIMPSON, BORELLI, CORTESE en MAREY is echter door haar de bijzondere aandacht gevestigd.

— Op 30 November is alhier het eerste sterfgeval aan cholera vermeld.

BEYRUT. — De cholera neemt hier, even als op de overige plaatsen in Syrië, sinds 20 October sterk af, daarentegen maakt zij nog te Jeruzalem en te Bagdad groote verwoestingen. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij Koninklijk besluit van 30 November j.l., nº. 53, zijn goedgekeurd de statuten van de Vereeniging, genaamd *het Kinderziekenhuis*, te Rotterdam.

[Blijkens *Art.* 1 is het doel der inrigting : „De opname en verpleging in daartoe geschikte lokalen van zieke kinderen, die door de huisselijke omstandigheden hunner ouders of betrekkingen, of door den aard der ziekte, waaraan zij lijden, te huis niet naar behooren kunnen verzorgd worden. De werkkring zal zich alzoo in den regel bepalen tot de kostelooze verpleging en behandeling van zieke kinderen uit de behoeftige of min gegoede volksklasse. De voorwaarden van opname worden bij huishoudelijk reglement bepaald." — *Art.* 8 luidt : „De Genees- en Heelkundigen en verdere leden van het bestuur wijden hunne diensten kosteloos aan de inrigting, volgens een reglement van orde, door het bestuur vast te stellen."]

— In de zitting der Tweede Kamer van 12 December j.l. zijn door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan de Kamer overgelegd de adviesen van Geneeskundigen, die hem hebben versterkt in het gevoelen, dat quarantaine-maatregelen onvermogend zijn tot afwering van epidemische ziekten en waarvan de mededeeling door hem was toegezegd in de zitting der Kamer van 28 November j.l. Die adviesen zijn ontleend aan den Hoogleeraar PFEUFER te München, aan den Amsterdamschen Hoogleeraar VAN GEUNS, gelijk dat op het congres te Bern door dezen is uitgebragt, aan Prof. GRIESINGER te Tübingen en aan MICHEL LEVY, Médecin en Chef de l'Hôpital Militaire du Val-de-Grâce.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft den Heer Dr. F. RIENDERHOFF, Geneesheer-Directeur van het Ziekenhuis aan den Coolsingel te Rotterdam, benoemd tot Lector in de praktische Geneeskunst aan de Klinische School te dier stede, ter vervulling van de vacature, ontstaan door het overlijden van den Heer Dr. J. B. MOLEWATER.

— (*Eene regtsvraag voor Verloskundigen beslist.*) „Is een Verloskundige, die bij de bevalling eener vrouw tegenwoordig is, verpligt tot de aangifte der geboorte van het kind bij den Ambtenaar van den Burgerlijken Stand, wanneer blijkt, dat de vader, die bij die bevalling niet tegenwoordig was, verzuimd had de bedoelde aangifte binnen drie dagen na de geboorte te doen, doch zijne woonplaats niet verlaten had, noch buiten de mogelijkheid was de aangifte te doen?"

Deze vraag is onlangs, in 1ste instantie, ontkennend beslist door de Arrondissements-Regtbank te Rotterdam, die dan ook den Heer L. VAN PINXTEREN, Heel- en Verloskundige te Schiedam, ter zake van de hem ten laste gelegde overtreding, van alle regtsvervolging ontsloeg, als zijnde op hem, in de voorhanden omstandigheden, Art. 346 van het Wetboek van Strafregt *niet* toepasselijk. — Op het hiervan door het Openbaar Ministerie ingesteld hooger beroep, heeft later het Provinciaal Geregtshof in Zuid-Holland, met aanneming der beweegredenen van den eersten Regter, diens vonnis bevestigd. — De Procureur-Generaal bij dat Hof, zich van dat confirmatoir arrest in cassatie hebbende voorzien, heeft daartegen bij ingediende memorie als middel van cassatie aangevoerd: schending van Art. 346 van het Wetboek van Strafregt, in verband met Artt. 29 en 30 van het Burgerlijk Wetboek, daarbij bewerende, dat eerstgemeld artikel wel degelijk op den gerequireerde van toepassing was. De zaak kwam dien ten gevolge den 5den December j.l. in behandeling bij den Hoogen Raad, die — conform de conclusie van den Advokaat-Generaal — den 12den December heeft beslist, dat *teregt* door het Hof bevestigd is het vonnis des eersten Regters, waarbij het ontslag van regtsvervolging van den gerekwireerde te dier zake is uitgesproken; — en werd mitsdien de onderwerpelijke voorziening in cassatie verworpen, de kosten te dragen door den Staat.

(De verwerping van deze voorziening in cassatie had plaats: Op grond hoofdzakelijk van de omstandigheid, „dat, gelijk in deze bleek, de vader van het kind, die de bedoelde aangifte binnen den tijd van drie dagen na de geboorte had verzuimd, wel bij de geboorte niet tegenwoordig was, maar zijne woonplaats niet verlaten had, noch wettig verhinderd was tot de aangifte." De Hooge Raad heeft alzoo verstaan, „dat de verpligting daartoe, als in de eerste plaats op den vader berustende, niet door den Verloskundige behoefde te worden opgevolgd.")

(*Geneeskundige armenzorg in de Gemeenten.*) Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant hebben onlangs aan de Gemeentebesturen in die provincie de navolgende circulaire gerigt: „Bij onderscheidene gelegenheden is door een aantal Gemeentebesturen in dit gewest geklaagd over het verhaal der kosten van *genees- heel- en verloskundige diensten*, ten behoeve van elders dan ter plaatse van hun verblijf onderstands-domicilie hebbende armen, en over de belangrijke sommen, die deswege door de gemeente van het domicilie van onderstand moeten worden uitgekeerd. Ter gemoetkoming aan dit zeer wezenlijk en vermoedelijk nagenoeg algemeen in de gemeenten van dit gewest ondervonden wordend bezwaar, is ons wenschelijk voorgekomen het treffen eener onderlinge overeenkomst door Gemeentebesturen in deze provincie, om aan elkander de bedoelde kosten van *genees- heel- en verloskundige diensten*, ten behoeve van elders armlastigen, niet in rekening te brengen. Wij noodigen u uit dit denkbeeld te overwegen en daaromtrent met het algemeen armbestuur uwer gemeente in overleg te treden, terwijl wij u verzoeken, ons na eenigen tijd mede te deelen, of uwe gemeente genegen is tot het

treffen eener overeenkomst als de onderwerpelijke toe te treden. Mogt het door ons aangegeven denkbeeld bij de Gemeentebesturen ingang vinden, waaraan wij trouwens, uithoofde van het onmisbaar belang der gemeenten, naauwelijks twijfelen mogen, dan zijn wij bereid de van ons, ingevolge Art. 121 der Gemeentewet, tot deze handeling vereischte magtiging te verstrekken en verder onze tusschenkomst voor het doen tot stand komen van bedoelden maatregel te verleenen".

ROTTERDAM. — Aangezien de Natuurkunde op de Series Lectionum aan de Klinische School alhier tot dusverre ontbrak, — en de kennis daarvan *thans* volstrekt noodzakelijk is, — heeft Dr. TH. VAN DOESBURGH den 4den December j.l. een cursus over die wetenschap ten behoeve der leerlingen van de Geneeskundige School geopend.

ALMELO. — In de Raadsvergadering van 16 November j.l. werd besloten, aan Z. M. den Koning een adres in te dienen, „dat het H. D. behagen moge aan de Staten-Generaal een Wetsontwerp voor te dragen tot regeling van den arbeid op de fabrieken, vooral voor zoo verre betreft dien van jeugdige kinderen."

PERSONALIA.

Bij besluit van 20 December j.l., n°. 22, heeft Z. M. tot Leden en plaatsvervangende Leden van de Geneeskundige Raden benoemd:

Voor Gelderland en Utrecht, tot Leden: Dr. L. C. VAN GOUDOEVER, Hoogleeraar te Utrecht, Dr. J. J. HOMOET te Arnhem, Dr. A. VAN DER LEEUW te Amersfoort, Dr. G. J. LONCQ, Hoogleeraar te Utrecht, Dr. G. J. LUCHTMANS te Zutphen, Dr. J. VAN ROSSUM te Tiel, Dr. T. A. VAN SCHERMBEEK te Utrecht, Dr. A. SCHOLL VAN EGMOND te Nijmegen en Dr. H. F. THIJSSEN te Arnhem; B. VAN OMMEREN, Heel- en Vroedmeester te Eemnes; P. G. VAN ANROOY te Zalt-Bommel, C. M. VAN DIJK te Utrecht, P. HONDIUS te Amersfoort, G. VAN DER KAA te Arnhem, R. J. OPWYRDA te Nijmegen, Apothekers en H. C. VAN SETTEN, Oud-Apotheker te Utrecht; en Mr. C. P. HENNY, Lid van het Provinciaal Geregtshof in Gelderland, te Arnhem.

Tot plaatsvervangende Leden: Dr. H. J. BROERS te Utrecht, Dr. J. H. COOLHAAS te Amerongen, Dr. J. B. DOMPELING te Utrecht, Dr. L. C. E. E. FOCK te Amersfoort, Dr. M. IMANS te Utrecht, Dr. P. A. VAN DER KETTEN te Beek, Dr. H. PEPPENHAUSER te Arnhem, Dr. H. W. VAN RHIJN te Zutphen en Dr. C. SCHATTENKERK te Doesburg; D. GANTVOORT, Heel- en Vroedmeester te Neede; J. O. VAN BIJLERT te Nijmegen, G. DUFFER BLOM, F. D. FONTEIN en J. HANEKAMP VAN HARINXMA te Utrecht, G. L. TJEENK WILLINK te Zutphen en J. P. C. VAN TRICHT te Arnhem, Apothekers en Mr. W. R. BOER te Utrecht.

Voor Overijssel en Drenthe, tot Leden: Dr. P. K. AMSHOFF te Hoogeveen, Dr. D. COHEN te Assen, Dr. J. H. DAMMAN DE WIT te Gieten, Dr. A. A. H. HAMER te Ommerschans, Dr. J. A. VAN KETWICH VERSCHUUR en Dr. E. C. C. VAN LENNEP te Deventer, Dr. P. G. RAMAER te Zwolle, Dr. F. W. VAN RIEMSDIJK te Hardenberg en Dr. J. E. T. SCHAEPMAN te Zwolle; R. BROUWER, Heel- en Vroedmeester te Zuidwolde; W. A. DIBBITS te Assen, A. W. KROON te Deventer, R. MEULENHOFF te Zwolle en E. P. STHEEMAN te Meppel, Apothekers en Mr. J. D. VAN KETWICH VERSCHUUR te Zwolle.

Tot plaatsvervangende Leden: Dr. H. HAZEWINKEL te Borger, Dr. J. HUBER te Kampen, Dr. J. L. KYMMELL te Havelte, Dr. A. H. SCHOEMAKER te Ambt Almelo, Dr. R. J. C. STOFFELS te Meppel, Dr. H. W. STORK te Almelo, Dr. F. W. L. TYDEMAN te Meppel en Dr. W. J. C. WIEDENBROEK te Raalte; J. COSTER, Heel- en Vroedmeester te de Wijk en E. TEN RAA, Heel- en Vroedmeester te Staphorst; L. EBBINGE te Meppel, J. H. C. NELLENSTEIN te Zwolle en W. G. TOP JZ. te Kampen, Apothekers en Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, Lid van het Provinciaal Geregtshof in Drenthe te Assen.

— Bij beschikking van 23 December j.l. heeft de Minister van Binnenlandsche Za-

ken benoemd tot Secretaris bij den Geneeskundigen Raad: in Zuid-Holland Dr. W. M. H. SÄNGER; in Noord-Holland Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS; in Friesland en Groningen Dr. A. DRIELSMA; in Noord-Brabant en Limburg Dr. E. A. P. VAN DEN BOGAERT; in Gelderland en Utrecht Dr. C. P. POUS KOOLHAAS; in Overijssel en Drenthe Dr. J. E. T. SCHAEPMAN.

(Bij nadere beschikking van den Minister is laatstgenoemde benoeming, op verzoek van den benoemde, ingetrokken en tot Secretaris in beide laatstgenoemde provinciën benoemd Dr. S. P. KROS.)

— Z. M. heeft den 13den December j.l. aan Dr. G. PH. F. GROSHANS, Lector aan de Geneeskundige School te Rotterdam, den titel verleend van Hoogleeraar.

[Den 17den December j.l. vierde Dr. GROSHANS het 25jarig feest zijner werkzaamheid als Lector bij de Geneeskundige School te Rotterdam. Bij deze gelegenheid werd den jubilaris door Z. M. bovengemelden titel verleend en hem daarvan bij een zeer vleijend schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken kennis gegeven. Het feest werd onder algemeene en hartelijke deelneming van vrienden en leerlingen, oude en tegenwoordige, gevierd.]

— Z. M. heeft Dr. H. VAN CAPPELLE, op zijn verzoek, eervol ontslagen als Schoolopziener in het 2de distrikt van Noord-Holland.

— Z. M. heeft den Off. v. Gez. 2de kl. bij de Zeemagt H. J. P. VAN DER STEEN, op zijn verzoek, met 15 October j.l., eervol uit de Zeedienst ontslagen.

— Z. M. heeft den Off. v. Gez. 2de kl. J. M. H. G. THEUNISSEN, van het 5de Regiment Infanterie, voor den tijd van vijf jaren gedetacheerd bij het leger in Oost-Indië.

— Z. M. heeft bij het personeel van de Militaire Veterinaire Dienst benoemd: bij het 3de Regiment Dragonders, tot Paardenarts 2de kl. (naar ouderdom van rang) den Paardenarts 3de kl. J. J. HINZE, van het 5de Regiment Dragonders; — tot Paardenarts 3de kl. den Veearts J. LAMERIS, geboren 23 December 1842 te Sebaldeburen (Groningen); — bij het 4de Regiment Dragonders, tot Paardenarts 3de kl. den Veearts J. L. VAN DER WURFF, geboren 13 September 1844 te Utrecht; — bij het 5de Regiment Dragonders, tot Paardenarts 3de kl. den Veearts D. C. VALEWINK, geboren 17 Mei 1844 te Amersfoort.

— Z. M. heeft eervol ontslagen den thans hier te lande aanwezigen Off. v. Gez. 2de kl. voor de dienst der Nederlandsche bezittingen ter Kuste van Guinea, C. F. LUCKE, wegens ligchaamsgebreken ongeschikt geworden voor de verdere waarneming zijner betrekking, met ingang van 1 Februarij 1866, en met toekenning van pensioen.

— Aan de navolgende Off. v. Gez. is magtiging verleend, om het cijfer in het aan hun vroeger uitgereikt onderscheidingsteeken te doen verwisselen, als: dat van XXXV in XL, aan den Eersten Off. v. Gez. 1ste kl. G. A. F. QUARIN WILLEMIER; — dat van XXV in XXX, aan den Eersten Off. v. Gez. 2de kl. H. Z. WOLTERSOM, aan den Off. v. Gez. 1ste kl. J. C. LAMPE, aan den Off. v. Gez. 2de kl. G. M. INGENLUIJFF en aan den Apotheker 2de kl. J. C. BLOM; — dat van XX in XXV, aan de Off. v. Gez. 1ste kl. F. S. HERMUS en H. CALES, aan den Eersten Off. v. Gez. 2de kl. J. H. VAN DEN BROEK, aan de Off. v. Gez. 1ste kl. J. VAN BREDA KOLFF, J. R. DE BROUWER, M. G. VAN PELT, P. G. BERENDS en D. J. A. VAN KESSEL, laatstgenoemde thans het traktement van non-aktiviteit genietende, mitsgaders aan den Off. v. Gez. 3de kl. W. C. J. VAN DER GRIJP. — Verder heeft de Minister, krachtens de op hem verstrekte magtiging, het onderscheidingsteeken voor XV jaren Nederlandsche dienst als Officier toegekend: aan de Off. v. Gez. 2de kl. W. F. HANJOEL, B. C. L. A. DE RUITER, L. J. DUMONT, J. M. ENGELHART en S. GROENEBOOM.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend* tot de

uitreiking aan H. FRIEDLÄNDER, van eene acte van toelating tot de uitoefening van de genees- en heelkundige praktijk te Batavia; — aan den particulieren Geneesheer te Samarang H. A. TER MEULEN, van eene acte van toelating tot de uitoefening der genees- en heelkundige praktijk op de landen Pamanoekan en Tjassem, — en aan C. L. VAN DER VOORT, van eene acte van toelating tot de uitoefening van de genees- heel- en verloskundige praktijk in de adsistent-residentie Buitenzorg; — *bevorderd* tot Off. v. Gez. 1ste kl. bij het garnizoen te Samarang P. G. NEEB; — tot Off. v. Gez. 2de kl. de Off. v. Gez. 3de kl. H. WALTER, A. F. PRIJN, A. J. VAN DEN BURG, J. GOSLINGS, C. T. J. W. OSTERLOH; — *geplaatst*, te Weltevreden, den Off. v. Gez. 3de kl. C. C. KOUWENBERG; — te Kedong-Kebo, den Off. v. Gez. 3de kl. A. KUYLENBURG; — te Padang, den Off. v. Gez. 1ste kl. B. E. J. H. BECKINGH; — en *verleend*, een 2jarig verlof naar Nederland, aan den Apotheker 1ste kl. S. A. BLEEKRODE, — en, wegens ziekte, aan den Off. v. Gez. 3de kl. P. D. LUBINK.

— De Hertog van Saksen Coburg-Gotha heeft aan Dr. J. P. HEIJE te Amsterdam, „in waardering zijner letterkundige verdiensten en als blijk van genegenheid," het ridderkruis 2de kl. der Saksische Ernestinische Huisorde gezonden.

— In de jongst gehoudene Algemeene Vergadering van het *Genootschap ter bevordering der Genees- en Heelkunde te Amsterdam* zijn benoemd: 1°. tot gewone Leden, de Heeren P. Q. BRONDGEEST, Med. et Chir. Doctor en Lector te Utrecht; D. DA COSTA GOMEZ DE LA PENHA, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam; W. DAMMANN, Med. Doctor, Off. v. Gez. 1ste kl. bij de Marine, te Amsterdam; J. HANLO, Med. Chir. et Art. Obst. Doctor te Amsterdam; G. J. LUCHTMANS, Med. Doctor te Zutphen; P. F. J. TER MATEN, Med. Doctor te Amsterdam; W. M. H. SÄNGER, Med. Chir. et Art. Obst. Doctor te 'sGravenhage; en 2°. tot corresponderende Leden: Dr. L. WALDENBURG te Berlijn; Dr. P. L. B. CAFFE te Parijs; Dr. J. EHRMANN te Mullhouse; Mr. JONATHAN HUTCHINSON te London; Dr. E. JANSSENS te Brussel en Dr. W. D. MOOREN te Dublin.

— De Gemeenteraad van Amsterdam heeft, op verzoek, eervol ontslagen de Heeren A. ROOM, als Stads-Heel- en Verloskundige en F. R. WESTHOFF, als Stads-Geneesheer, — en benoemd, tot Stads-Geneesheer, den Heer D. J. GRIOT LA CAVE en tot Stads-Heel- en Verloskundige, den Heer J. P. UDINK.

— Tot Leden der Raads-Commissie, belast met het ontwerpen eener reorganisatie van het geneeskundig onderwijs te Amsterdam, zijn, ter vervanging van de Heeren HERKENRATH en VAN CAPPELLE, benoemd de Heeren PENN en VAN BOSSE.

BEVORDERD: Te Groningen, den 20sten December, tot Med. Doctor, de Heer H. SANDERS Gz., met een Proefschrift, houdende: *Onderzoek naar de geleidingsbanen in het ruggemerg voor de gevoelsindrukken;* — te Leiden, den 22sten December, tot Chir. Doctor, de Heer A. A. G. GUIJE, Med. Doctor; — te Utrecht, den 20sten December, tot Art. Obst. Doctor, de Heer J. J. MAATS, Med. Doctor.

OVERLEDEN: Den 25sten December. te Aarlanderveen, de Nestor der Nederlandsche Veeartsen, JACOB VAN DAM, oud 80 jaren, bekend als zeer ontwikkeld landbouwer en Veearts en tevens als gelukkig beoefenaar der dichtkunst. (De overledene was o. a. Lid van de Commissie van Veeartsen tot wering der tegenwoordige veeziekte en Ridder van de Orde der Eikenkroon.)

VACANT: Te Uitgeest, de betrekking van Armen-Doctor; — jaarwedde *f* 400.—. Vereischte is: het doctoraat in de drie vakken.

— Te Tiel, de betrekking van Veearts; — jaarwedde *f* 400.— ; — te Harderwijk eveneens, op eene jaarwedde van *f* 450.—

— Te Makkum, de betrekking van Med. et Art. Obst. Doctor; — de jaarwedde is *f* 500 als Armen-Doctor.

ALI COHEN.

LEVENSBERIGT

VAN

HIDDE JUSTUSZ. HALBERTSMA,

Hoogleeraar te Leiden.

Niet ligt zal iemand onzer lezers zonder smartelijke belangstelling kennis genomen hebben van het overlijden van den wakkeren mede-arbeider op het gebied der medische wetenschappen, wiens naam aan het hoofd van dit opstel is vermeld, en wij voldoen dus zeker slechts aan het algemeene verlangen, wanneer wij hier aan de nagedachtenis van hem, die de vruchten van zoo menigen belangrijken arbeid in ons Tijdschrift openbaar maakte, een paar bladzijden wenschten te wijden.

HALBERTSMA was, zoo als trouwens zijn naam reeds vermoeden doet, van Friesche afkomst. Zijn vader JUSTUS HIDDES HALBERTSMA werd den 23sten October 1789 te Grouw, en zijne moeder JOHANNA ISKJE HOEKEMA den 6den April 1794 te Workum geboren. — HIDDE HALBERTSMA werd den 30sten Maart 1820 te Bolsward geboren, waar zijn vader de betrekking van Predikant bij de Doopsgezinde gemeente bekleedde. Ruim een jaar later werd deze in dezelfde betrekking naar Deventer beroepen, en het was daar dat zijn zoon HIDDE zijne eerste opleiding ontving. HALBERTSMA bezocht daar ook gedurende de jaren 1833—1837 de Latijnsche school, aan het hoofd van welke inrigting toen de thans nog in leven zijnde Rector BROWN was geplaatst. Den 15den September 1837 werd HALBERTSMA als Student aan het Deventersche Athenaeum ingeschreven. Hij genoot daar voornamelijk onderwijs in die vakken, welker beoefening, als zoogenaamde propaedeutische studiën, de voorbereiding uitmaakt tot de geneeskundige wetenschap, en ontving o. a. het onderrigt in Mathesis en Physica van den als uitstekenden beoefenaar dier vakken met roem bekenden Hoogleeraar VORSSELMAN DE HEER.

In het jaar 1838 kwam HALBERTSMA naar Leiden, waar hij den 19den September als Student in de Medicijnen werd ingeschreven. Hij maakte zich daar al spoedig den eernaam van een *goed* Student te zijn ten volle waardig. Niet alleen toch was hij een der joviaalsten in den vrolijken kring zijner meer intime vrienden, maar hij wist zich ook al meer en meer de algemeene achting van zijne medestudenten te verwerven. Als een blijk hiervan kan strekken, dat hij in het laatste gedeelte van zijnen akademischen loopbaan door de Studenten in de Geneeskunde tot Praeses hunner Faculteit werd gekozen. Van het muziekgezelschap *Sempre Crescendo* was hij geruimen tijd, als paukenist, een der werkende leden en een tijd lang ook praesiderend Commissaris. Met dat al stond hij toch ook bij zijne leermeesters om zijne vlijt zeer gunstig aangeschreven, en toonde door zijne wèl afgelegde examina, dat hij met zijnen tijd wist te woekeren en dat de gezellige genietingen van het studentenleven geen afbreuk deden aan zijne studie. — Hij volbragt zijne propaedeutische studiën onder de Hoogleeraren REINWARDT, UYLENBROEK, J. VAN DER HOEVEN, VAN DER BOON MESCH en VERDAM; zijne medische opleiding ontving hij van de Hoogleeraren SANDIFORT, MACQUELYN, BROERS en PRUYS VAN DER HOEVEN.

Na vijf jaren aan de Leidsche Hoogeschool te hebben doorgebragt werd HALBERTSMA den 3den November 1843 tot Doctor in de Geneeskunde bevorderd. Het door hem bij deze gelegenheid verdedigde Akademische Proefschrift had tot titel: *Dissertatio historico-medica inauguralis de* ANTONII LEEUWENHOECKII *meritis in quasdam partes*

Anatomiae microscopicae. Deze met veel zorg bewerkte verhandeling bevat, behalve eene korte levensbeschrijving van LEEUWENHOECK, eene uiteenzetting van hetgeen door dien voortreffelijken onderzoeker, ten opzigte der bloedligchaampjes en over de structuur van het vaatstelsel, der beenderen en der tanden, was bekend gemaakt, terwijl in aanteekeningen, die achter elk hoofdstuk zijn gevoegd, de uitkomsten der onderzoekingen van latere waarnemers met die van onzen beroemden landgenoot worden vergeleken. Het was voorzeker geen onnut werk, te trachten de verdiensten van LEEUWENHOECK op het gebied der Mikroskopische Anatomie aan de vergetelheid te ontrukken, daar vele van zijne ontdekkingen in lateren tijd, door waarnemers die met LEEUWENHOECK's onderzoekingen ten eenenmale onbekend waren gebleven, als geheel nieuwe zaken waren voorgesteld.

De door HALBERTSMA verdedigde Dissertatie vormde met nog twee andere, die van F. LE SUEUR FLECK en van N. H. VAN CHARANTE, waarin onder denzelfden algemeenen titel andere onderzoekingen van LEEUWENHOECK op gelijke wijze behandeld werden, als het ware één geheel. Als aanleiding tot de keus van zijn onderwerp vermeldde HALBERTSMA in de voorrede eenige zinsneden uit de door den Hoogleeraar J. VAN DER HOEVEN in datzelfde jaar bij het nederleggen van zijne rectorale waardigheid uitgesproken redevoering, waarin op de groote en door latere waarnemers vaak miskende verdiensten van LEEUWENHOECK als mikroskopisch onderzoeker werd gewezen.

Kort na zijne promotie begaf HALBERTSMA zich met twee zijner vrienden, LE SUEUR FLECK en SCHICK, tot voortzetting zijner medische studiën naar Parijs. Hij had toen, naar het schijnt, het plan opgevat zich vooral op Chirurgie toe te leggen en woonde, behalve verschillende Klinieken in de voornaamste Hospitalen (waaronder de Klinieken van LISFRANC, BLANDIN, CHOMEL en GERDY in zijne brieven met name genoemd worden) ook nog een aantal privaatcursus bij, zoo als voor Operatieleer, voor bandages en zoogenaamde kleine Chirurgie (bij RIBAIL), voor Tandheelkunde (bij LE LESTRE), voor Lithotripsie enz. Hij verzuimde daarom echter de overige deelen der medische studiën niet en woonde o. a. ook privaatcursus bij voor percussie en auscultatie, en voor Ziektekundige Ontleedkunde (bij PIGNÉ), terwijl hij zich ook op Clamard, onder de leiding van H. CLOQUET, in het dissequeren oefende.

Opmerkelijk is het, uit de brieven die HALBERTSMA uit Parijs aan zijne vrienden in Holland schreef, te zien met welk een helderen blik HALBERTSMA hier de voor hem geheel nieuwe en vreemde toestanden en inrigtingen op medisch gebied beoordeelde, en hoe hij, zonder het vele voortreffelijke voorbij te zien dat Parijs voor een beoefenaar der Geneeskunde kon opleveren, toch ook al spoedig de schaduwzijden van het medische onderwijs in de beroemde wereldstad wist op te merken.

HALBERTSMA vertoefde in Parijs tot in September van het jaar 1844, en begaf zich toen van daar over Straatsburg en Heidelberg naar Weenen. Daar legde hij zich zoowel op Obstetrie toe (waarvoor hij zich als „practicant" in de Gebäranstalt liet inschrijven), als op Physische Diagnostiek (bij SKODA) en op Pathologische Chemie en Mikroskopie (bij HELLER). Na ruim een half jaar in Weenen te hebben doorgebragt, vertrok HALBERTSMA naar Heidelberg, waar hij o. a. de ontleedkundige lessen van HENLE bijwoonde, en kwam eindelijk in September 1845, dus na eene afwezigheid van bijna twee jaren, in het vaderland terug.

Weldra begaf HALBERTSMA zich nu weder naar Leiden om er den graad van Doctor in de Verloskunde te verwerven, dien hij dan ook den 1sten November verkreeg. Den 3den Februarij van het volgende jaar werd hij ook tot Doctor in de Chirurgie bevorderd.

Nadat HALBERTSMA aldus er in geslaagd was, om zich in alle opzigten voor de uitoefening der geneeskundige praktijk in haren vollen omvang toe te rusten, deed zich

onverwachts het vooruitzigt voor hem op om zijne verworvene kundigheden op geheel andere wijze nuttig aan te wenden. De hooge leeftijd en verzwakte gezondheid van den Hoogleeraar G. SANDIFORT maakten het wenschelijk naar een geschikt persoon om te zien, aan wien eerlang het onderwijs in de Anatomie en Physiologie aan de Leidsche Hoogeschool zoude kunnen worden opgedragen. Men meende daarvoor niemand beter dan HALBERTSMA te kunnen kiezen en deze verklaarde zich van zijnen kant gaarne bereid om, wanneer hij zich eerst genoegzaam voor eene zoo gewigtige taak zou hebben voorbereid, zoodra de omstandigheden dit noodzakelijk maakten het Hoogleeraarsambt op zich te nemen. Hij verkreeg nu ook van de Hooge Regering eene geldelijke toelage ter tegemoetkoming in de onkosten, die een nieuw verblijf buitenslands ter voortzetting zijner anatomische en physiologische studiën zoude veroorzaken, en vertrok in Maart van het jaar 1846 naar Berlijn.

Te Berlijn waren het vooral JOH. MUELLER en SCHLEMM, onder wier leiding HALBERTSMA de Ontleedkunde op veelzijdige wijze beoefende; bovendien genoot hij ook nog het onderwijs van BRUECKE en van EHRENBERG. Anatomie was en bleef hier echter zijne voornaamste studie, en terwijl hij bij JOH. MUELLER zoowel de lessen over Vergelijkende als die over Ziektekundige Ontleedkunde en buitendien nog die over de Anatomie en Physiologie van den gezonden mensch bijwoonde, was het vooral de als praeparateur zóó te regt vermaarde SCHLEMM, die HALBERTSMA in de techniek van het vak opleidde. HALBERTSMA fungeerde bijna een jaar lang als prosector bij SCHLEMM, die zich door den volhardenden ijver van zijnen leerling meer en meer tot hem aangetrokken scheen te voelen. Ook JOH. MUELLER, over wiens eenigzins koele ontvangst HALBERTSMA zich in het eerst beklaagde, gaf hem later meermalen de ondubbelzinnigste blijken van groote belangstelling, terwijl ook HALBERTSMA wederkeerig de voortreffelijke eigenschappen van dien uitstekenden geleerde telkens meer leerde waarderen 1). HALBERTSMA toonde zich ook reeds gedurende zijn verblijf te Berlijn zijne beide zóó uitstekende leermeesters ten volle waardig. Als een blijk met welk een goed gevolg hij de Ontleedkunde beoefende, kan zijne beschrijving van den *nervus interosseus cruris* dienen. Dit fijne, van den *nervus tibialis* ontspringende zenuwtakje was tot nu toe alleen door J. L. FISCHER (in zijnen *Neurologiae generalis Tractatus*. Lipsiae 1791) vermeld geworden, en JOH. MUELLER, die het ook reeds vroeger onderzocht had, droeg aan HALBERTSMA op, om het verloop en de verspreiding van dit zenuwtakje nog eens naauwkeurig na te gaan. Het resultaat van dit onderzoek, waaruit voornamelijk bleek dat het genoemde zenuwtje zijne meeste takjes aan het periosteum van *tibia* en *fibula* afgeeft, werd door HALBERTSMA in MUELLER's *Archiv für Anatomie*. Jahrgang 1847. S. 303—312, bekend gemaakt.

In Mei van het jaar 1847 vertrok HALBERTSMA naar Leipzig, om zich daar onder de leiding van ERNST HEINRICH en EDUARD WEBER op Anatomie en Physiologie en onder LEHMANN op Physiologische Scheikunde toe te leggen. Ook hier was hij in deze vakken niet minder ijverig werkzaam dan te Berlijn en wist zich weldra in hooge mate de achting en toegenegenheid zijner leermeesters te verwerven. Hij begon hier onder meer andere werkzaamheden een physiologisch chemisch onderzoek van de ademhaling

---

1) Ik kan niet nalaten hier het oordeel van HALBERTSMA over dien beroemden man uit een zijner brieven in te lasschen: „Hoe langer ik MUELLER leerde kennen, des te meer beviel hij mij, en zijne vroegere kortheid is naderhand in eene lofwaardige vriendelijkheid en dienstvaardigheid veranderd. Hij behoort niet tot die menschen, die dadelijk voor zich innemen; zoodra hij echter bespeurt, dat het iemand waarachtig om de wetenschap te doen is, zoo is hij hulpvaardig onder de beleefdste vormen."

en bloedsomloop bij de schildpad, welk onderzoek echter door toevallige omstandigheden werd afgebroken en later niet weder opgevat.

Nadat in November 1847 Prof. BROERS (die Chirurgie en Obstetrie aan de Leidsche Hoogeschool doceerde) overleden was, schijnt er aan gedacht te zijn om het onderwijs in Chirurgie en Anatomie, zoo als dit vroeger meermalen het geval was geweest, aan een en denzelfden persoon op te dragen, en daarvoor HALBERTSMA te kiezen; zoo veel is zeker dat HALBERTSMA, die toch vroeger met eene zekere voorliefde de Chirurgie had beoefend en het naauwe verband tusschen beide deze vakken beter dan menig ander had leeren inzien, zich ook daartoe bereid verklaarde. Weldra echter, nog voordat HALBERTSMA zijne benoeming tot Hoogleeraar ontving, had men dit plan weder laten varen.

Uit Leipzig vertrok HALBERTSMA in Maart of April 1848 naar Praag, voornamelijk met het doel om er zich in de Pathologische Anatomie te oefenen, die daar destijds door Prof. DITTRICH gedoceerd werd. Buitendien bezocht HALBERTSMA hier echter ook de klinieken van OPPOLZER en PITHA, en woonde ook nog privaatcursus voor Ophthalmiatriek en voor operatieleer bij. Het was gedurende zijn verblijf in Praag, dat HALBERTSMA, nadat Prof. SANDIFORT den 11den Mei overleden was, tot buitengewoon Hoogleeraar bij de geneeskundige Faculteit te Leiden werd benoemd.

In het begin der maand Junij nam HALBERTSMA nu de terugreis naar het vaderland aan, op welke togt hij zich nog slechts eenige dagen te Leipzig ophield, en kwam nu weldra ook naar Leiden, waar hij, na het einde der zomervacantie, den 30sten September, het Hoogleeraarsambt aanvaardde met het houden eener redevoering: *de Albini anatomiae tractandae methodo, comparata cum ea, quam nostra tempora sibi deposcunt.* In deze redevoering toonde HALBERTSMA vooral aan hoe noodzakelijk het voor de hedendaagsche beoefenaars der ontleedkundige wetenschap in ons vaderland is om niet op het standpunt van hunne te regt beroemde voorgangers te blijven stilstaan, daar ook in dit vak thans geheel andere eischen konden en moesten worden gedaan dan vroeger: — hoe bijv. het mikroskopische zoowel als het scheikundige onderzoek volstrekt onmisbare hulpmiddelen bij de beoefening dier wetenschap waren geworden. — Wat de toestand der anatomische verzameling te Leiden betreft, schroomde HALBERTSMA niet openlijk te verklaren dat, hoe rijk die collectie in sommige opzigten ook wezen mogt, daarin echter voor het oogenblik de voor het onderwijs in de beschrijvende Ontleedkunde meest onontbeerlijke hulpmiddelen grootendeels nog geheel ontbraken. — Na op het gebrekkige gewezen te hebben, dat den *inhoud* van het ontleedkundig onderwijs vroeger noodzakelijk aankleefde, sprak HALBERTSMA in zijne redevoering ook met nadruk over den verouderden *vorm*, waarin het onderwijs nog veelal werd gegeven, waartoe hij vooral ook het gebruik maken der Latijnsche taal op de colleges zoowel als bij de examina rekende. Ook bij het gymnasiale onderwijs wenschte HALBERTSMA, dat de behoeften der aanstaande medici beter zouden worden in het oog gehouden en dat zij niet al hunnen tijd aan philologische studiën zouden moeten wijden, terwijl daarentegen de beoefening der natuurwetenschappen op de gymnasia geheel achterwege bleef.

HALBERTSMA toonde weldra, dat het hem ernst was geweest, toen hij beweerde dat er vlijtig moest gearbeid worden, wilden de Hollandsche Ontleedkundigen zich waardige opvolgers toonen van hunne beroemde voorgangers. Hij nam niet alleen zijne zoo gewigtige maar moeijelijke en veelomvattende betrekking met voorbeeldeloozen trouw en ijver waar, maar mogt er ook in slagen de verzameling van voor het ontleedkundig onderwijs benoodigde praeparaten met ieder jaar zóó te verrijken, dat die al meer en meer aan hare bestemming kon beantwoorden, terwijl intusschen (dank zij vooral de vrijgevigheid van H. H. Curatoren) ook de verzameling van instrumenten, die

voor de physiologische lessen vereischt worden, langzamerhand overeenkomstig de behoeften van het onderwijs werd uitgebreid. In het jaar 1851 verkreeg HALBERTSMA van H.H. Curatoren en de Hooge Regering de inwilliging van zijn verzoek, om eenen Prosector bij het Anatomische Kabinet aangesteld te zien. Op HALBERTSMA's aansporing nam deze in het volgende jaar het geven van lessen over de Ziektekundige en Mikroskopische Ontleedkunde op zich, waardoor dus ook in deze leemte in het anatomisch onderwijs althans voorloopig was voorzien.

Eerst in het jaar 1857 mogt HALBERTSMA de voldoening te beurt vallen van tot *gewoon* Hoogleeraar te worden benoemd. Twee jaren later onderging het personeel van het Anatomische Kabinet door de aanstelling van eenen tweeden Prosector wederom eene zeer gewenschte uitbreiding. Kort daarop bood zich voor HALBERTSMA de gelegenheid aan om eene belangrijke verbetering in de aan zijne zorg toevertrouwde Akademische inrigting tot stand te helpen brengen: dat hij zich terstond beijverde om van die gelegenheid het beste gebruik te maken, behoeft naauwelijks gezegd te worden. Sedert onheugelijke jaren was namelijk het Anatomische Kabinet in één gebouw met de Akademische Bibliotheek gehuisvest geweest, maar reeds lang was de voor deze laatste in dat gebouw beschikbare ruimte gebleken volstrekt ontoereikend te wezen. Eindelijk werd er besloten om aan de Bibliotheek het geheele eerst voor beide inrigtingen bestemde gebouw over te laten, en voor het Anatomische Kabinet een nieuw gebouw op te rigten. Dit nieuwe gebouw, waarheen, behalve het Anatomische Kabinet, nu ook het Scheikundig Laboratorium en het Physisch Kabinet zou worden overgebragt, werd nu, wat het voor de Ontleedkunde bestemde gedeelte betreft, geheel volgens de aanwijzingen van HALBERTSMA ingerigt en werd op deze wijze eene der best ingerigte Akademische instellingen, waarbij alleen te betreuren bleef, dat door de beperktheid der financiële middelen de inrigting van een Physiologisch Laboratorium moest achterwege blijven. HALBERTSMA, die reeds meermalen, maar tot nog toe altijd te vergeefs, op de benoeming van eenen afzonderlijken Docent voor Physiologie had aangedrongen, en zelf erkende steeds de Ontleedkunde bij voorkeur te hebben beoefend, wilde liever ééne uitstekende dan twee gebrekkige inrigtingen in het leven roepen, en had nu althans de voldoening, dat het nieuwe Anatomische Kabinet door alle bevoegde beoordeelaars als eene model-inrigting om het zeerst werd geroemd. De nieuwe lokalen kwamen in het jaar 1861 in gebruik en voldoen in alle opzigten aan de daarvan gekoesterde verwachting.

Terwijl het scheen, dat HALBERTSMA aldus langzamerhand al meer en meer het doel waarnaar hij streefde zou bereiken, om namelijk den ouden roem der Leidsche Hoogeschool, althans wat het ontleedkundig onderwijs betreft, te doen herleven, lieten zich helaas! reeds nu en dan de voorboden bemerken van de droevige ziekte, die weldra zijne beste krachten sloopen moest. Intusschen werd HALBERTSMA in den aanvang van het jaar 1864 tot Rector Magnificus benoemd en kenmerkte zich in die gewigtige betrekking door de ijverigste en meest naauwgezette pligtsvervulling, hoe zwaar de hem opgelegde taak hem bij zijne reeds eenigzins geschokte gezondheid ook drukte, hoe verlangend hij ook naar den dag mogt uitzien, waarop hij het Rectoraat zou kunnen nederleggen. Dit geschiedde den 8sten Februarij 1865 op de gebruikelijke wijze, met het houden eener redevoering: „*de iis quae Academiae Lugduno-Batavae anno 1864—1865 tristia et laeta acciderunt.*" Steeds de bloei van het onderwijs in de Geneeskunde aan de hem zoo dierbare Leidsche Hoogeschool op het oog hebbende, liet hij niet na om bij deze gelegenheid nogmaals met kracht zoowel op de oprigting van een Physiologisch Laboratorium en eene afzonderlijke leerstoel voor Physiologie, als op de reeds zoo vele jaren tot onberekenbare schade van het medisch onderwijs uitge-

stelde vernieuwing en uitbreiding van het Akademisch Ziekenhuis aan te dringen.

HALBERTSMA mogt de vervulling van deze zijne vurige wenschen niet beleven. Hoewel hij nog tot aan de zomervacantie getrouw zijne ambtsbezigheden waarnam en na den zomer in de schoone Geldersche streken doorgebragt te hebben, ook met het einde der vacantie in het eerst vol moed zijne lessen hervatte, begon hem deze geliefkoosde arbeid al spoedig zóó zwaar te vallen, dat hij verpligt was die te staken. Hij begaf zich toen, in het begin van October, tot herstel zijner gezondheid naar Laubbach bij Coblenz, maar ondervond van de daar gevolgde kuur slechts eene tijdelijke, ras voorbijgaande verbetering; zijn lijden klom al meer en meer, totdat hij er eindelijk op den 22sten November voor bezweek.

De droevige mare verspreidde zich in weinige uren door de akademiestad, en toen eenige dagen later zijn lijk te Deventer werd ter aarde besteld, toonden velen, waaronder ook van zijne leerlingen, door hunne tegenwoordigheid hunne deelneming. Ten gevolge van het uitdrukkelijke verlangen van den overledene werd er niet bij zijn graf gesproken. Maar niet slechts zijne betrekkingen en vrienden betreuren zijn verlies; HALBERTSMA's overlijden moet door een ieder smartelijk gevoeld worden, die in den bloei van het medisch onderwijs in ons vaderland belang stelt. De ontleedkundige wetenschap verloor in hem een harer ijverigste en gelukkigste beoefenaars.

Een ieder, die HALBERTSMA van nabij en vooral in zijnen huisselijken omgang 1) heeft gekend, weet, hoezeer hij daarin steeds door gulheid en vrolijkheid uitmuntte. Ook met zijne leerlingen ging hij daar op eene zóó aangename, hartelijke en vertrouwelijke wijze om, dat zij hem nooit anders dan als een vriend beschouwden, die steeds bereid was hun overal, waar hij slechts kon, met raad en daad bij te staan.

Als docent kenmerkte HALBERTSMA zich door eene eenvoudige, heldere en duidelijke voordragt. Hij had bij uitnemendheid het talent om de meest zamengestelde deelen van het organisme, of de moeijelijkste punten op het gebied der Physiologie zóó te behandelen, dat zij voor zijne toehoorders eenvoudig schenen en gemakkelijk te begrijpen waren. Voor wie nog moeijelijkheden mogten overgebleven zijn, was hij altijd bereid tot het geven van nadere inlichtingen.

Uit zijne geschriften, waarvan wij hieronder eene opgaaf mededeelen, heeft HALBERTSMA zich zeer zeker genoegzaam als een uitstekend Ontleedkundige doen kennen. Bij eene groote technische bekwaamheid, die hem bij het onderzoek uitstekend te stade kwam, muntte hij vooral uit door de grondigheid en degelijkheid, waarmede hij elk onderwerp wist te behandelen, waaraan hij zijne aandacht schonk. Met echt wetenschappelijken zin toegerust, wist hij zóó zelfs aan schijnbaar weinig belangrijke onderwerpen eene waarde te geven, die zij voor den oppervlakkigen beschouwer moesten missen.

Dat het HALBERTSMA bij zóó groote wetenschappelijke verdiensten niet aan erkenning daarvan ontbrak, spreekt wel bijna van zelf. Hij werd reeds in 1850 tot Lid van het Genootschap ter bevordering der Genees- en Heelkunde te Amsterdam, in 1853 tot Lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, in 1851 tot buitengewoon en in 1855 tot gewoon Lid der Koninklijke Akademie van Wetenschappen benoemd; ook was hij Lid der te Haarlem gevestigde Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen.

Wilden wij ten slotte nog trachten om in weinige woorden HALBERTSMA's voornaam-

---

1) HALBERTSMA was in het jaar 1851 gehuwd met eene dochter van wijlen Prof. HAMAKER, die zich als beoefenaar der Oostersche letterkunde aan de Leidsche Hoogeschool een welverdienden roem verwierf.

ste karaktertrekken weder te geven, dan zouden wij opregtheid en een onverdroten ijver voor de wetenschap voorop stellen. Bij zijnen ijver voor hetgeen hij voor goed en waar hield wist hij evenwel met echte humaniteit de afwijkende denkbeelden van anderen te eerbiedigen, zonder daarom eenen eerlijken strijd te schuwen. Het zij mij vergund tot staving van dit oordeel hier nog een paar zinsneden van HALBERTSMA zelven aan te halen. De eerste is uit zijne inaugurale oratie, waar hij, na uiteengezet te hebben wat hem voorkwam de beste wijze te zijn om de ontleedkundige wetenschap te beoefenen, er bijvoegt: „Aperte significavi, quid de his sentirem. In magna opinionum varietate multos habebo, sine dubio, adversarios. Sed tanto melius, siquidem ex ipsa certaminis contentione veritas, quam omnes quaerimus, emerget. Nam non is ego sum, qui meam rationem unice veram esse credam, contra si quid studiosius quam prudentius pronuntiaverim quid malim quam argumentis convictus opinionem meam moderari? Sed duae res imprimis me moverunt ad ingenue id dicendum quod penitus animo persentirem. Amor patriae et Medicorum, quorum institutioni vitam meam dabo utilitas." De andere zinsnede is uit de redevoering, die HALBERTSMA bij het overdragen van zijne rectorale waardigheid uitsprak: „Nihil est aliud quod in disciplina et excolenda et docenda quaerimus, quam sine cupiditate id quod verum est indagare, et libero ore id quod sentimus proloqui, si forte erramus, dabit unusquisque errori veniam, quia constabit nos bona fide et candide erravisse. Unusquisque semper memento id quod in historia disciplinarum quaelibet pagina docet, nos tentabundos et cadibundos et ex aliis atque aliis erroribus resipientes tandem aliquando ad verum pervenire et eorum dissensiones, qui ad verum quaerendum in diversa abeunt, ad reperiendam veritatem semper valuisse plurimum."

Zóó sprak HALBERTSMA bij het begin, zóó aan het einde van zijnen wetenschappelijken loopbaan, steeds met denzelfden ijver bezield voor de zaak, waaraan hij zijn leven gewijd had. Moge zijn edel voorbeeld velen ter navolging strekken!

Leiden, December 1865. J. A. BOOGAARD.

Behalve de reeds in het bovenstaande opstel vermelde geschriften is nog het volgende door HALBERTSMA uitgegeven:

Bijdrage tot de ziektekundige ontleedkunde der tanden.
(*Verhandelingen uitgegeven door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen.* Deel II, 28 blz. met 5 platen.)

Over Hermaphroditismus spurius femininus.
(*Verhand. uitgeg. door de Koninkl. Akad. v. Wetensch.* Deel III, 18 blz. met 2 platen.)

Over eene verbinding tusschen de breede rugspier en de driehoofdige armspier bij den mensch: een analogon van den bij dieren voorkomenden musculus anconaeus quintus.
(*Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen.* Deel IV, blz. 238—246. met 1 plaat. Ook opgenomen in het *Archiv für die Holländischen Beiträge zur Natur- und Heilkunde.* Bd. I. S. 54.)

Over de verhouding der ondersleutelbeens-slagader tot toevallig aanwezige halsribben bij den mensch.
(*Versl. en Med. der Koninkl. Akad. v. Wetensch.* Deel IV, blz. 247—258, met 3 platen. — *Archiv f. die Holl. Beitr.* Bd. I. S. 47.)

Anatomische en physiologische beschouwing der voorhoofdspier (m. frontalis).
(*Versl. en Med. der Koninkl. Akad. v. Wetensch.*, Deel VII, blz. 1—9. — *Archiv f. die Holl. Beitr.* Bd. II. S. 49.)

De sutura infra-orbitalis.

(*Versl. en Med. der Koninkl. Akad. v. Wetensch.*, Deel IX, blz. 177—184, met 3 platen. — *Archiv f. die Holl. Beitr.* Bd. III. S. 179.)

De Lamina mediana cartilaginis thyreoïdeae.

(*Versl. en Med. der Koninkl. Akad. v. Wetensch.*, Deel XI, blz. 350—359, met 1 plaat. — *Archiv f. die Holl. Beitr.* Bd. III. S. 171.)

Bijdrage tot de geschiedenis van den canalis Schlemmii.

(*Versl. en Med. der Koninkl. Akad. v. Wetensch.*, Deel XI, blz. 360—367.)

De musculus thoracicus.

(*Versl. en Med. der Koninkl. Akad. v. Wetensch.* Deel XII, blz. 164—180, met 3 platen. *Nederlandsch Tijdschrift voor de Dierkunde, uitgegeven door het Koninkl. Zoöl. Genootsch.* Natura Artis Magistra, IIde Jaarg. blz. 309—319.)

Ontleedkundige aanteekeningen. Eerste zestal.

I. Musculus gastrocnemius triceps. II. Musculus pyriformis fissus. III. Musculus supinator brevis accessorius. IV. Vena cava superior sinistra. V. De taalkundige afleiding van het woord: coronoïdeus. VI. JOHANNES HAM van Arnhem, de ontdekker der spermatozoïden.

(*Versl. en Med. der Koninkl. Akad. v. Wetensch.*, Deel XIII, blz. 330—347, met afbeeldingen. — *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, VIde Jaarg., blz. 609, — *Archiv f. die Holl. Beitr.* Bd. III. S. 233 u. 321.)

De afwijking van het tusschenschot der kamers en der primitive aörta naar links, met hare gevolgen. Bijdrage tot de kennis der onregelmatige ontwikkeling van het hart.

(*Versl. en Med. der Koninkl. Akad. v. Wetensch.*, Deel XIII, blz. 348—381, met 1 plaat. — *Nederl. Tijdschr. v. Geneesk.*, VIde Jaarg., blz. 705.)

Normaal en abnormaal Hermaphroditismus bij de visschen.

(*Versl. en Med. der Koninkl. Akad. v. Wetensch.*, Deel XVI, blz. 165—178, met 1 afbeeld. en 1 plaat. *Nederl. Tijdschr. voor de Dierk.*, IIde Jaarg., blz. 80—86).

De beteekenis der kleine vleugels van het wiggebeen.

(*Nederl. Tijdschr. v. Geneesk.*, VIde Jaarg., blz. 65—67. — *Archiv f. die Holl. Beitr.* Bd. III. S. 253.)

Ontleedkundige aanteekeningen. Tweede zestal.

I. De Arteriae circumflexae m. sterno-cleido-mastoïdei. II. De vermeerdering van het aantal kransslagaderen van het hart. III. De kransslagaderen van het hart van Halmaturus giganteus. IV. Het lumen van de kransslagaderen van het hart. V. De beteekenis van de dwarse uitsteeksels der halswervels. VI. Processus opercularis atlantis.

(*Nederl. Tijdschr. v. Geneesk.*, VIIde Jaarg., blz. 693—702, met 8 afbeeld. en 1 plaat. II—IV onder den titel: *Bemerkungen über die Kranz-Schlagadern des Herzens*, ook in het *Nederl. Tijdschr. voor de Dierk.*, IIde Jaarg., blz. 217—233.)

Beschrijving van een Oost-Indischen Idiotenschedel.

(*Nederl. Tijdschr. v. Geneesk.*, VIIIste Jaarg., blz. 657—661, met 3 platen.)

De derde gewrichtsknobbel (condylus tertius) van het achterhoofdsbeen.

(*Nederl. Tijdschr. v. Geneesk.*, 2de Reeks, Iste Jaarg., 2de Afd., blz. 222—227, met 3 platen.)

De asymmetrie der Javaansche schedels.

(*Nederl. Tijdschr. v. Geneesk.*, 2de Reeks, Iste Jaarg., 2de Afd., blz. 228—240, met 2 afbeeld. *Nederl. Tijdschr. voor de Dierk.*, IIIde Jaarg., blz. 90—104.)

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE RESECTIE IN HET KNIEGEWRICHT. — Dr. JOSEPH HAZANOWSKI, Chirurgijn-Majoor in Russische dienst, levert ons in LANGENBECK'S *Archiv für Klinische Chirurgie*, Band VII, Heft 2, eene bijdrage tot de exarticulatie van het onderbeen in het kniegewricht. Na de vermelding van een geval, waarin hij deze operatie verrigtte en dat wij in het kort hier mededeelen, maakt hij eenige gevolgtrekkingen en opmerkingen, die wij meer in extenso willen vermelden.

Het geval komt in het kort hierop neder:

Een Turksch soldaat werd den 17den Julij van het jaar 1854 door een geweerkogel in het midden van het onderbeen getroffen, waardoor eene comminutieve fractuur van beide beenderen van het linker onderbeen teweeggebragt werd. In den aanvang was de behandeling zeer onvolmaakt, hetgeen vooral aan plaatselijke omstandigheden, zoo als het transport, moest toegeschreven worden. De wond werd eenvoudig met pluksel bedekt en het been tusschen houten spalken gelegd. De ettering werd zeer sterk, er stootten zich vele beensplinters af en de lijder verviel al meer en meer. Eindelijk werd er in Januarij 1855 een stijfselverband aangelegd, dat echter veel pijn veroorzaakte. HAZANOWSKI zag den lijder het eerst den 28sten Januarij 1855, dus ruim 6 maanden na de verwonding en vond hem zeer uitgeput, met een snellen, kleinen pols. De wond aan het onderbeen was in eene gangreneuse zweer veranderd, waaruit veel stinkende, met beensplinters vermengde ichor vloeide, de huid in den omtrek erysipelateus ontstoken. Na het wegnemen van het verband bleek het, dat de fractuur in eene pseudarthrose veranderd was.

Wegens het koudvuur hield HAZANOWSKI de exarticulatie van het onderbeen in het kniegewricht voor aangewezen, die hij volgens de methode van BAUDENS den 30sten Januarij in chloroformnarcose verrigtte. Nadat hij een voorsten grooteren lap, waarin de knieschijf behouden bleef, gemaakt had, boog hij de knie en sneed eerst de zijdelingsche banden en vervolgens de ligamenta cruciata door, om ten slotte met eene snede de arteria poplitaea en de overige zachte deelen te klieven. Zeven slagaderen moesten onderbonden worden. Terstond na de operatie trokken zich de zachte deelen naar boven en achteren terug en stak de n. ischiadicus een duim ver uit de wond naar buiten; hij sneed dit stuk af en sloot de wond met kleefpleisterstrooken; de genezing volgde per suppurationem. Op den 4den dag na de operatie volgde slagaderlijke nabloeding, die door drukking en aqua haemostatica tot staan kwam. Den 12den en 14den dag wederom nabloeding, die op dezelfde wijze ophield. Eindelijk ontstond nogmaals tegen den avond van den 14den dag voor de vierde maal eene nabloeding, waarop HAZANOWSKI, die den lijder te uitgeput vond om de art. poplitaea of cruralis te onderbinden, de bloedende plaats met eene kromme naald en zijden draad omstak en de ligatuur op eene prop pluksel toebond; uit voorzorg oefende hij door middel van gegradueerde longuetten eene aanhoudende drukking op den loop der dijslagader uit, terwijl hij de stomp hooger plaatste en voortdurend met aqua Goulardi koud liet houden. De bloeding keerde niet weder terug en de genezing was na 4 maanden voltooid. De knieschijf bleef sterk naar boven en voren, het litteeken naar achter en boven verschoven.

Uit eene statistiek, die BILLROTH van 112 gevallen van exarticulatio genu gemaakt heeft, blijkt, dat de mortaliteit bij deze operatie slechts 28 pCt. bedraagt, dus ongeveer de helft van die bij de amputatio femoris. BILLROTH raadt aan de patella en de synoviaalkapsel weg te nemen, ten einde suppuratie te voorkomen en de genezing per

primam intentionem te bevorderen. HAZANOWSKY hecht daaraan echter volstrekt geene waarde.

Als HAZANOWSKY zijn eigen geval en al de tot nog toe bekende gevallen nagaat, dan meent hij aan de exarticulatio genu de volgende voordeelen boven de amputatio femoris te mogen toekennen:

1°. De geopereerde kan de stomp na de exarticulatie gebruiken om op te gaan, terwijl hij na de amputatio femoris voor altijd verpligt is op krukken te loopen.

2°. De exarticulatie grijpt hoogst waarschijnlijk, doch dit is nog niet positief uitgemaakt, minder het geheele organisme aan, omdat zij primo op grooteren afstand van den romp verrigt wordt en secundo, omdat er alleen huid, pezen en banden en niet, zoo als bij de amputatie der dij, eene dikke spierlaag en het been, doorgesneden worden.

3°. De wondoppervlakte is niet zoo groot als na de amputatie.

4°. Men snijdt bijna geene spieren, dan de bovenste einden der gastrocnemii door en spaart dus alle spieren, die noodzakelijk zijn voor de beweging der dij.

5°. De stomp is met huid bedekt en heeft eene breede oppervlakte.

6°. Een zeer belangrijk voordeel is, dat men geen been doorzaagt zoo als bij de amputatie, hetwelk dikwerf necrose ten gevolge heeft of het proces van genezing zeer lang doet duren als de lijder niet aan uitputting of pyaemie bezwijkt.

HAZANOWSKY houdt de exarticulatio genu in plaats van de amputatio femoris voor aangewezen: 1°. als de condyli femoris gezond zijn, en 2°. als de huid nog zoo ver gaaf is, dat de lappen groot genoeg kunnen uitvallen. Voor tegenaangewezen houdt hij haar, als de condyli der dij ziek zijn of de huid ziekelijk veranderd is, zoodat het onmogelijk is eene goede bedekking voor de stomp te krijgen.

De gevaren tijdens de nabehandeling der exarticulatio genu besprekende, wijst hij op de nabloedingen, die in zijn geval 4maal plaats hadden en eens een geval van MAISONNEUVE doodelijk deden afloopen. De neiging tot nabloeding is vooral sterk bij de exarticulatio genu, volgens de methode van BAUDENS, omdat de art. poplitea op eene plaats wordt doorgesneden, waar zij vele takken afgeeft, waardoor dus de thrombusvorming zeer belemmerd wordt. Een tweede ongunstig moment is daarin gelegen, dat de buigspieren der dij en de doorgesneden gedeelten der gastrocnemii zich naar boven en achteren terugtrekken, terwijl de extensores de kniesnijf naar voren en boven trekken. Daardoor gaapt de wond sterk, en in de geheele oppervlakte der synoviaalkapsel en der bursa extensorum heeft ettering en abscesvorming plaats, waardoor de genezing per primam intentionem bijna onmogelijk wordt. Eene derde nadeelige omstandigheid ligt hierin, dat het doorgesneden einde van den nervus ischiadicus buiten de wond uitsteekt, doordien de spieren zich terugtrekken, zoo als dit in zijn geval en in dat van Prof. VANZETTI plaats had en hetgeen dikwerf aanleiding geeft tot ondragelijke pijnen.

Ten opzigte der techniek doet hij de volgende voorstellen:

1°. Voor de beste methode houdt hij de cirkelsnede, doordien de art. poplitea op grooteren afstand van hare takken wordt doorgesneden en er dus minder gevaar bestaat voor nabloeding. Hij keurt echter de methode met een voorsten grooteren en kleineren lap, of de ovalair snede niet onvoorwaardelijk af, daar men somtijds wel genooodzaakt is, daartoe zijne toevlugt te nemen.

2°. Als er stukken van den nervus ischiadicus of zijne takken buiten de wond uitsteken, dan moeten die afgesneden worden.

3°. Men moet het achterste gedeelte der wond zoo naauwkeurig mogelijk hechten, om aldaar genezing per primam intentionem te krijgen.

4°. Zoo lang de knieschijf gezond is, is het ondoelmatig die weg te nemen, want

groeit de patella vast aan de condyli femoris, dan wordt de stomp daardoor langer, en blijft zij bewegelijk, dan kan de lijder daarvan zeer veel dienst hebben bij het loopen. Bij dit laatste meent hij te kunnen berusten, door het ligamentum extensorium van uit de binnenvlakte der wond dwars door te snijden, alsdan kan de patella zich niet naar voren en boven verplaatsen en de wond, volgens zijne meening, per primam intentionem genezen..

In elk geval, hetzij de genezing per primam gelukke of niet, raadt hij aan eene dwarse of halvemaansvormige insnijding met de convexiteit naar boven, dwars door het ligamentum extensorum, te maken, daar de patella daardoor gedurende het geheele proces van genezing aan den invloed der extensores onttrokken is en de gemaakte opening zeer dienstig kan zijn voor het afvloeijen van den etter. Hij beschouwt de verplaatsing der knieschijf naar boven als de voorname oorzaak van het mislukken der exarticulatio genu, volgens de methode van GRITTI, die hij eene ongelukkige nabootsing der voortreffelijke PIROGOFF'sche methode noemt.

5°. Men moet na de exarticulatie eene aanhoudende drukking op het onderste gedeelte der art. femoralis uitoefenen, door gegradueerde longuetten en een circulair verband van boven naar beneden, of door een gipsverband. Daardoor vermindert, volgens hem, de aandrang van bloed naar de ligaturen, voorkomt men etterverzakkingen en brengt men de spieren en de stomp in een toestand van rust, die eene conditio sine qua non is voor de genezing.

6°. De nabehandeling moet zorgvuldiger zijn dan bij andere operatiën. Abscessen en etterverzakkingen moeten vroegtijdig en ruim geopend worden, vooral als men niet terstond eene dwarse insnijding gemaakt heeft. Eindelijk moet men het verband zoo inrigten, dat de knieschijf zoo veel mogelijk tegen de punt der condyli vastgehouden wordt.

's Gravenhage, December 1865. Dr. E. HANLO.

NIEUWE PROEFNEMINGEN OVER DE TRANSFUSIO SANGUINIS. — Onder dezen titel hebben Dr. EULENBURG en LANDOIS, Docenten te Greifswald, in het *Centralblatt* van KÜHNE etc. (21 October, n°. 46) eenige experimenten medegedeeld, waaraan wij het volgende ontleenen. De proefnemingen werden in 3 rubrieken verdeeld. In de eerste werden de gevolgen der transfusie bij acute anaemie, door snelle en plotselinge bloedontlastingen veroorzaakt, onderzocht. Honden en konijnen werden tot den proef gebruikt. Het bloed voor de transfusie werd uit de halsvaten van het gelijksoortige dier ontleend, op mechanische wijze gedefibrineerd en helder rood gemaakt, daarop gecoleerd en tot 30° R. verwarmd. Deze proeven gaven het volgende:

1°. De transfusie van gedefibrineerd helder rood bloed kan niet door de transfusie van eene gelijke hoeveelheid bloedserum, of van eene eenvoudige oplossing van kippeneiwit vervangen worden; evenmin heeft de transfusie eenige nuttige uitwerking, wanneer gedefibrineerd en daarop met CO^2 geschud bloed daartoe gebruikt wordt.

2°. Bij de transfusie van met CO^2 vermengd bloed sterven de dieren onder algemeene convulsiën, hetwelk, alhoewel de dood evenzoo volgt, bij de transfusie van serum of van eene eiwitoplossing niet geschiedt.

3°. Indien men de bilaterale doorklieving van den vagus bij anaemisch gemaakte dieren onmiddellijk aan de transfusie laat voorafgaan, dan kan daardoor nog eene tijdelijke opwekking verkregen worden.

Bij de acute anaemie sterven de dieren asphyctisch, omdat door het gebrek aan zuurstof, door de plotselinge vermindering der roode bloedligchaampjes veroorzaakt, eene overprikkeling en opvolgende paralyse van het respiratorische centrum der med. obl.

plaats vindt. Door den nieuwen toevoer van de aan de roode bloedligchaampjes gebondene zuurstof, kan de overprikkeling op den grand van den normalen prikkel gebragt en de respiratie (direct uit de med. obl. — niet per reflexionem van uit de vagus-uiteinden) wederom opgewekt worden.

De ophooping van CO^2 in het nog overige bloed moet waarschijnlijk het ontstaan der convulsiën bij de acute anaemie verklaren, hetwelk nog uit de volgende rij van experimenten schijnt te blijken.

De tweede rubriek der proefnemingen loopt over de uitwerkingen der transfusie bij acute bloedintoxicatiën, hetzij 1°. door gasvormige vergiften, die door de vernietiging van de zuurstof van het bloed, 2°. hetzij door toxische stoffen, die in het bloed gebragt door hare inwerkingen op de zenuwcentra, het leven doen ophouden.

In deze proeven werd de transfusie gelijktijdig met de depletie der vergiftigde bloedmassa verbonden, bij wijze van uitspoeling of substitutie, volgens PANUM, zoodat eene gelijkmatige uitvloeijing van het vergiftigde door eene gelijkmatige injectie van normaal gedefibrineerd bloed, gecompenseerd werd. Zij gaven de volgende resultaten.

1°. De proeven met CO leerden, dat de substitutie van het bloed daar nog als het beste hulpmiddel mogt gelden, waar, na intensive intoxicatie, zoowel de depletie of de kunstmatige respiratie (door faradisatie der phrenici of inblazing in de geopende trachea) zonder eenig gevolg bleven.

2°. De proeven, waardoor eene injectie eener opiumoplossing eene acute vergiftiging veroorzaakt was, leerden, dat de transfusie, gelijktijdig met de depletie verbonden, nog in staat was om *a*) den duur der intoxicatie en hare intensiteit (bij eene niet doodelijke dosis) aanzienlijk te wijzigen, of *b*) om zoo het leven en de integriteit der functiën, bij eene dosis, die anders zeker doodelijk geweest zoude zijn, te behouden.

Eene derde rubriek van proeven had betrekking op transfusie bij dieren, onder den invloed der inanitie. Zij leerden, dat ook bij de inanitie, door de transfusie van gedefibrineerd bloed het leven langer dan zonder haar kon behouden worden. Een hond werd op die wijze, buiten allen toevoer van voedsel, door de transfusie gedurende 6 dagen in tusschenruimten van 48 uren verrigt, 24 dagen in het leven gehouden, terwijl zijn ligchaamsgewigt ongeveer 39 pCt. afnam. Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De *Engelsche Illustratie* van 16 December l.l. bevat de teekening van het nieuwe St. Thomas Hospital langs den Thames bij Westminsterbridge, zoo als het door den Architect CURRY ontworpen is. Het zoude volgens dat plan door zeven geïsoleerde gebouwen worden zamengesteld. In iedere „ward" zouden slechts 28 bedden geplaatst en het geheel voor 588 patiënten voor eene som van £ 360,000 opgebouwd worden.

PARIJS. — De Regering zal de „éleves en médecine", welke te Parijs, Montpellier en Marseille hunne zorgen aan de behandeling der cholerazieken gewijd hebben, door het schenken van nog verschuldigde academische regten, door het geven van den titel van „Officier d'Académie" òf door het toekennen van een ad hoc ingesteld onderscheidingsteeken beloonen.

— Volgens den *Almanach général de Médecine* telt het Seine departement 1848 Med.

Doctores, 375 Officieren van Gezondheid, 687 Pharmaciens en 740 Vroedvrouwen, over eene bevolking van 1,800,000 inwoners verdeeld.

— Gedurende de jaren 1853—1862 was in de verschillende vergiftigingsgevallen, voor de Fransche regtbanken behandeld, in 154 van phosphorus, in 172 van arsenik, in 71 van sulfas cupri, in 28 van acid. sulfur., in 23 van kopergroen, in 17 van cantharides, in 8 van opium en in 42 van andere vergiften, tot het plegen der misdaad gebruik gemaakt. Er kwamen bovendien nog jaarlijks gemiddeld 91 dusdanige gevallen in behandeling, waar de regtsvervolging wegens gebrek aan bewijs gestaakt werd.

— Dr. FAUVEL en de Graaf LALLEMAND zullen van wege de Fransche Regering aan de zittingen van het sanitaire cholera-congres te Constantinopel deel nemen.

— De cholerasterfte bedroeg alhier van 8—20 December 17, 17, 13, 21, 13, 11, 19, 14, 16, 8 en 12, terwijl de geheele sterfte aan deze ziekte tot op 14 December aan 6,244 beantwoordde.

BERLIJN. — Dr. LANDOIS te Greifswald heeft in het *Centralblatt* van KÜHNE etc., van 16 December l.l., in een kort berigt op de doordringing der weefsels met zwavelmetaalverbindingen, als op een belangrijk hulpmiddel voor de techniek van het mikroskopisch onderzoek, de aandacht gevestigd. Het weefsel wordt eenigen tijd in eene oplossing van een lood, ijzer, koper, platina of kwikzout geplaatst, oppervlakkig afgespoeld en vervolgens in zwavelwaterstofhoudend water of in eene verdunde solutie van zwavel-ammonium (naar gelang het zout uit eene zure of uit eene alkalische oplossing kan worden gepresipiteerd) gedompeld. Voor het weefsel van het verbeenende kraakbeen en voor de verhouding der lamellen van de cornea werd op die wijze een bij uitnemendheid duidelijk praeparaat verkregen.

— Onder den titel van *Kritische Blätter für wissenschaftliche und practische Medicin* zal alhier onder de redactie van Dr. ALEXANDER GOESCHEN een nieuw weekblad het licht zien. Het zal bij voorkeur aan het geven van een kritisch overzigt der voornaamste handboeken of monographiën, welke zoowel op Duitschen bodem als elders het licht zien, gewijd zijn. De prijs is op 6 Thl. 20 Sgr. per jaar bepaald.

MÜNCHEN. — De Director van het Allgemein Krankenhaus en Chef der kliniek voor syphilis alhier, Dr. HORNER, is op 67jarigen leeftijd overleden. Prof. LINDWURM is in zijne plaats tot Spitals-Director benoemd.

— Dr. ALFRED VOGEL, Hoogleeraar bij de Medische Faculteit alhier, heeft zijne beroeping voor dezelfde betrekking te Dorpat, aangenomen.

ZWICKAU. — De cholera blijft hier nog zoowel als in Marienthal, Werdau, Glauchau en Elsterberg met afwisselende intensiteit heerschen.

STETTIN. — De desinfectie der excrementstoffen wordt alhier volgens een, in navolging van Prof. MULLER te Stockholm, door Dr. SCHÜR alhier gewijzigd procédé op de volgende wijze uitgevoerd. De urine en de faeces worden in de retirades, ieder voor zich afzonderlijk, verzameld. De eerste vloeit in een reservoir, dat voor een deel met turfmolm gevuld is. De molm wordt daartoe met den afval der sodafabrieken of met het nevenproduct der mineraalwaterfabrieken (zure sulfas magn.) of met het zure water der olie-raffinages vermengd, terwijl de urine daaruit als eene kleur- en reukelooze vloeistof afdruipt. De faeces worden met een poeder van 20—35 deelen gebrande kalk en 2 deelen houtskoolpoeder vermengd. Honderd pond eener dusdanig gedesinfecteerde massa wordt voor den landbouw tegen den prijs van 15 Sgr. geleverd.

BONN. — Bij de Universiteit alhier zijn gedurende dit wintersemester slechts 818 studenten, tegen 908 voor het vorige, ingeschreven. Het getal der Medicinae studiosi bedroeg 142, dat der Philosophiae studiosi 234, tegen 163 en 254 in den winter van

het jaar 1864. De Regering zal door verschillende verbeteringen der hulpmiddelen voor het onderwijs trachten dezen teruggang te stuiten.

MARBURG. — De Buitengewone Hoogleeraar in de Chemie te Heidelberg, Dr. CARIUS, is tot Gewoon Hoogleeraar in hetzelfde vak alhier benoemd.

BRUNSWIJK. — Sinds 13 November l.l. is eene nieuwe „Medicinalverfassung" in het leven geroepen, waarbij de belangen van de Geneeskundigen en Pharmaceuten aan eene ärtzliche Kammer, bestaande uit 27 Artsen en 3 Apothekers met één Regtsgeleerde als adviserend lid, toevertrouwd zijn. Uit haar midden wordt een ärtzliches „Disciplinargerichtshof" gekozen, hetwelk met het obersanitäts Collegium onmiddellijk met de Regering over alle onderwerpen van geneeskundig belang onderhandelt en besluit.

JERUZALEM. — De berigten uit Jeruzalem van 2 November l.l. melden, dat het getal der cholerasterfgevallen van 10—25, tot op 40 en 50 en zelfs tot op 100 dagelijks geklommen is.

WEENEN. — In een schrijven uit Hadersleben aan de *Wiener medicinische Presse* van 17 December l.l. wordt vermeld, dat door Dr. STEIN te Frankfort in de beetwortels spiraalsgewijze gekronkelde en in capsels levende parasiten, welke volkomen op trichinen geleken, ontdekt werden, en dat ook bij de muis, de rat en de mol in het spierweefsel de gemelde parasiten ontdekt zijn.

BELGIË. — Op de voor twee jaren uitgeschrevene prijsvraag door het Provinciale Bestuur van Oost-Vlaanderen, over de zamenstelling van een Handboek der hygiène voor de lagere en middelbare scholen, zijn twee belangrijke antwoorden ingekomen, welke met 1000 francs bekroond zijn. De eene verhandeling, in het Vlaamsch, is van de hand van Dr. FREDERICQ te Gent, de andere, in het Fransch, van die van Dr. SIVÉRON te Haecht. In beiden wordt vooral de hygiène der verschillende industrie-arbeiders en de regeling van den arbeid, door de kinderen in de fabrieken verrigt, wijdloopig besproken.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Aan het antwoord des Ministers van Binnenlandsche Zaken op de bedenkingen, door de Eerste Kamer gemaakt, ten aanzien of naar aanleiding van sommige posten der begrooting van het departement van Binnenlandsche Zaken, voor 1866, ontleenen wij het navolgende:

„In het gevoelen, dat quarantaine-maatregelen onvermogend zijn tot afwering van epidemische ziekten, werd de ondergeteekende versterkt door verscheidene adviesen van deskundigen van naam. Zij werden onlangs aan de Tweede Kamer medegedeeld en worden hierbij ook aan de Eerste Kamer aangeboden, met een exemplaar van de *Uittreksels uit geschriften van meest bevoegde deskundigen over quarantaine,*" als bijlage gevoegd bij de Memorie van Beantwoording van het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over het Wetsontwerp tot intrekking der quarantaine-maatregelen, vervat in de publicatie van 10 Januarij 1805.

„Verbetering der volksgezondheid door maatregelen, welke de Plaatselijke Besturen kunnen nemen, schijnt het zekerste middel om epidemische ziekten, als cholera en gele koorts, krachteloos te maken.

„.... Of het wenschelijk is dat eene Wet worde ingediend, waarbij algemeene maatregelen tegen besmettelijke veeziekten worden voorgeschreven, zal de ondergeteekende gaarne in overweging nemen."

— De Commissaris des Konings in Zeeland heeft, op 25 November j.l., aan Burgemeester en Wethouders in dat gewest de navolgende circulaire gerigt:

„Naar aanleiding van door een der Gemeentebesturen in dit gewest mij gevraagde

inlichtingen, zijn omtrent het verband van Art. 5 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) met de Artt. 50, 52 en 53 van het Burgerlijk Wetboek, de navolgende vragen, door mij aan de zienswijze van Zijne Excellentie den Minister van Justitie onderworpen:

„1°. mag de Ambtenaar van den Burgerlijken Stand eene akte van overlijden, na de invoering der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad*, n°. 60) opmaken, wanneer de gevorderde verklaring van den Geneeskundige ontbreekt;

„2°. hoe te handelen, indien de overledene lijder of lijderes geene geneeskundige hulp gehad heeft;

„3°. wordt bij de aangifte der geboorte van een levenloos kind de overlegging gevorderd van een door een Genees- of Verloskundige af te geven bewijs, dat het kind doodgeboren, of na de geboorte overleden is;

„4°. hoedanig te handelen, indien de Geneeskundige, onder welk voorwendsel ook, weigert de van hem gevorderde verklaring af te geven en welken invloed behoort dit op de opmaking der akte van overlijden uit te oefenen; eindelijk

„5°. of de Ambtenaar van den Burgerlijken Stand verpligt is, die verklaring op te vorderen, alvorens door hem het Art. 53 van het Burgerlijk Wetboek bedoelde verlof tot begraving kan worden afgegeven, en zoo ja, hoe dan te handelen, indien bij het overlijden of de geboorte van een levenloos kind geen Genees- of Verloskundige is tegenwoordig geweest, of de meergemelde verklaring mogt worden geweigerd.

„De Minister van Justitie heeft omtrent de gestelde vragen zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken geraadpleegd, en daarop het aan den voet dezer in afdruk medegedeeld antwoord ontvangen, waarmede de Minister van Justitie zich kan vereenigen.

„Ik heb de eer op dat stuk, in verband met de door mij gestelde vragen, uwe aandacht te vestigen."

De bedoelde missive luidt als volgt:

's Gravenhage, den 11den November 1865.

„„Naar aanleiding eener daarbij overgelegde missive van den Commissaris des Konins in Zeeland wordt in Uwer Excellentie's schrijven van 31 October j.l., n°. 86, 1ste afdeeling, gevraagd naar het verband van Art. 5 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) met de Artt. 50, 52 en 53 van het Burgerlijk Wetboek.

„„Art. 5 der Wet, regelende de uitoefening der Geneeskunst, legt aan de *Geneeskundigen* eene verpligting op, niet aan den Ambtenaar van den Burgerlijken Stand. Het schrijft voor, dat de Geneeskundigen, bij het overlijden van elk hunner patiënten, eene verklaring daarvan onderteekenen met opgave van de oorzaak van den dood.

„„Daaruit is voor den Ambtenaar van den Burgerlijken Stand geene verpligting af te leiden. Wel zegt het artikel, dat die verklaring wordt onderteekend „ten behoeve" van dien Ambtenaar. Zij moet voor dezen dan ook zeer gewenscht zijn. Immers, de verklaring van eenen Geneeskundige is voor dezen het zekerst, zoo niet het eenig bewijs, dat iemand, die als overleden wordt aangegeven, werkelijk overleden is. In verscheidene gemeenten wordt dan ook reeds sedert jaren door den Ambtenaar van den Burgerlijken Stand bij het opmaken eener akte van overlijden zulk eene verklaring gevorderd.

„„Men mag verwachten, dat, nu aan de Geneeskundigen de verpligting is opgelegd, die verklaringen te geven, de Ambtenaren van den Burgerlijken Stand die zullen vragen. Verpligting daartoe bestaat echter voor hen niet.

„„Mogt een Geneeskundige, gelijk de Commissaris des Konings in Zeeland stelt,

weigeren de voorschreven verklaring te onderteekenen, dan valt hij onder strafbepalingen der Wet, die hem dit voorschrijft.

„ „Heeft de overledene geene hulp van eenen Geneeskundige genoten — een geval dat ook door den Commissaris des Konings wordt gesteld — dan is er ook geen Geneeskundige tot het geven der verklaring verpligt. De Gemeentebesturen zijn echter bij magte voor dergelijke gevallen het overlijden te doen constateren door Geneeskundigen, van hunnentwege aangesteld. In het belang eener goede statistiek van de sterfte en hare oorzaken — waaraan Nederland groote behoefte heeft — moet men hopen, dat de Gemeentèbesturen en vooral ook de Ambtenaren van den Burgerlijken Stand, het verkrijgen daarvan door alle hun ten dienst staande middelen zullen bevorderen." "

— Het *Tweede Genootschap van Teylers Stichting* heeft besloten, voor het jaar 1866, de volgende *Prijsvraag* uit te schrijven, betreffende het vak der Natuurkunde:

„Het Genootschap verlangt eene kritische opgave der tot op onzen tijd toe bekend gemaakte onderzoekingen omtrent de zamengestelde oogen der gelede dieren (Arthropoden), met eigene nasporingen verbonden, en eene beoordeeling der verklaringen, die men van het door middel dier oogen veroorzaakte zien heeft gegeven."

De prijs voor de bestgekeurde verhandeling, in antwoord op deze prijsvraag, is eene *gouden medaille* ter innerlijke waarde van *vier honderd* Hollandsche guldens.

De verhandelingen moeten worden ingezonden vóór den eersten April des jaars 1800 *zeven en zestig*, ten einde vóór de maand Mei des jaars 1800 *acht en zestig* te worden beoordeeld.

PERSONALIA.

Van de gedane benoemingen voor de Geneeskundige Raden in Zuid-Holland, in Noord-Holland, in Friesland en Groningen, in Noord-Braband en Limburg en in Overijssel en Drenthe zijn door Z. M., bij besluit van 1 Januarij j.l., nº. 52, ingetrokken, op verzoek, die van de Leden Dr. F. I. J. SCHMIDT, te Rotterdam; H. VAN WAESBERGE, Apotheker te Hoorn; Dr. J. M. BAART DE LA FAILLE, te Leeuwarden, P. VAN KLEFFENS, Apotheker te Dokkum; J. A. H. BOSQUET, Apotheker te Maastricht en Dr. P. G. RAMAER, te Zwolle en die van de plaatsvervangende Leden Dr. C. P. POUS KOOLHAAS, te 's Hage; B. EICKMA, Apotheker te Rotterdam; Dr. P. VAN MEURS, te Haarlem en J. VERBOOM, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam; J. MULDER, Apotheker te Franeker; Dr. BLUMENKAMP, te Venlo en J. H. C. NELLENSTEIN, Apothekar te Zwolle, — en zijn benoemd: voor Zuid-Holland, tot Lid Dr. C. H. VAN DER LOOY, te Rotterdam; tot plaatsvervangende Leden Dr. J. L. CHANFLEURY VAN IJSSELSTEIN, te 's Hage en W. ROBERTSON, Apotheker te Rotterdam; — voor Noord-Holland, tot Lid J. W. CLOOTS, Apotheker te Zaandam en tot plaatsvervangende Leden Dr. P. VAN REIJSEN te Haarlem en P. VAN VOLLENHOVEN, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam; — voor Friesland en Groningen, tot Leden Dr. P. H. ASMAN, te Leeuwarden en W. MEIJER, Apotheker te Heerenveen; tot plaatsvervangend Lid K. CANTER VISSCHER, Apotheker te Bolsward; — voor Noord-Braband en Limburg, tot Lid J. L. H. HOLLMAN, Apotheker te Maastricht en tot plaafsvervangend Lid J. A. H. ROUSSEAU, Heel- en Vroedmeester te Venray; — voor Overijssel en Drenthe, tot Lid Dr. S. P. KROS, te Zwolle.

— Z. M. heeft den Off. v. Gez. 2de kl. K. W. GRATAMA, Leeraar bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht, vergund om tijdelijk in Japansche militaire dienst te treden, en zulks voor den tijd van drie jaren.

— In de jaarlijksche huishoudelijke vergadering van de *Vereeniging voor de Statistiek in Nederland*, op 16 December j.l. te Amsterdam gehouden, is tot Lid benoemd O. R. Dr. A. MEURSINGE te Leeuwarden.

ALI COHEN.

EENIGE OPMERKINGEN OMTRENT DE BEHANDELING DER CHOLERA.

De cholera vertoonde zich te Samarang voor het eerst weder tegen het einde van Mei 1864. Den 27sten dier maand werd een patiënt in het Militair Hospitaal opgenomen en bezweek spoedig.

Een tweede patiënt kreeg ik in behandeling op den 28sten Mei. Het was een Arabier, van Batavia gekomen, waar destijds de cholera heerschende was. Ik vond hem in het stadium algidum en 2 uren later was hij bezweken. De aanvankelijk door de Geneesheeren hier ingestelde en ook door mij gevolgde behandeling bestond in het toedienen van eene cholera-mixtuur, bestaande uit:

℞. Aeth. sulph. alcohol. ʒiii.
Laud. liq. Syd. ʒi.
Ol. cajeput.
Ol. menth. pip. āā gtt. vi.
Aq. depur. ℥viii.
m. d. S. o. semih. c.

ondersteund door prikkelende smeersels, van linimentum volatile cum tinct. Capsici ℥iii met ʒij, alsmede door warme kruiken, mostaardpappen, enz.

Ook bij de verdere uitbreiding der cholera ging ik eenigen tijd hiermede voort; doch ziende, dat de mixtuur niet veel baatte, ja zelfs door de laudanum de sopor werd vermeerderd en door de aetherische oliën en aethers de vomitus meer werd opgewekt, verminderde ik de laudanum en liet de aether geheel en al na, en stelde toen de volgende behandeling in.

In het begin:

℞. Sol. maranti. ℥viii.
Syr. morphii. ℥i.
m. d. S. o. semih. c. i. ad ii.

In het stadium algidum:

℞. Sol. mar. ℥xii.
Acid. nitr. fum. gtt. xii.
m. d. S. o. semih. c. ii.

Daarbij gaf ik ijspillen en ijswater, terwijl die behandeling bovendien ondersteund werd door bovengenoemde uitwendige middelen. Bij deze behandeling had ik het geluk er veel meer dan vroeger te genezen.

Onder de geneesmiddelen, die hier nog beproefd zijn, behalve muskus en kamfer, waren nog de volgende:

℞. Strychnini gr. β.
Aq. dep. ℥viii.
m. d. S. o. semih. c.

alsmede:

℞. Camphorae subtil. gr. x.
Aeth. acet. ʒii.
Aq. destillat. ℥iii.
Vini opii. gtt. xx.
m. d. S. o. 1/4 s. 1/2 h. c.

een en ander nog ondersteund door warme baden.

Ook ik heb bovengenoemd recept c. strychnino voorgeschreven, doch zonder gunstig gevolg. Hetzelfde geldt ook van de champagne met ijs; op het gebruik daarvan bedaarde wel de braking, doch volgden hevige congestiën. Ik bepaalde mij dus verder geheel tot de sol. mar. en morph. of acid. nitr. fumant.

Sulph. chin. gaf ik als er reactie ontstond om exacerbatiën en koorts te voorkomen; vóór dien tijd kon de patiënt die niet verdragen en in het stadium prodromorum kon ze niet gegeven worden, wijl ik bijna altijd eerst daarna ontboden werd.

Ik gaf ze in solut. maranth. 0. h. gr. ii—iv.

De opvolgende typhus behandelde ik met aq. chlorat. en s. chin. enz.

Het gebruik van ijspillen kan ik zeer aanbevelen, daar door het vele waterdrinken de vomitus wordt opgewekt en een hoogst onaangenaam en benaauwend gevoel ontstaat.

Overal waar men onze hulp inriep, werd die verleend en zeker zou de sterfte onder de Inlanders en vreemde Oosterlingen minder geweest zijn, indien men niet eerst na het gebruik van inlandsche middelen en meestal pas in het stadium algidum onze hulp had ingeroepen.

Bij de omstandigheid, dat de cholera thans weder in Europa woedt, en ook op Java nog steeds onderscheiden gevallen dier ziekte zich voordoen, meende ik mijne geringe ervaring nevens die van anderen te moeten mededeelen, in de hoop, daardoor iets bij te dragen tot bestrijding dezer nog altijd zoo gevreesde epidemie.

Ik voeg hier nog bij, dat in 1864 in Samarang en de omliggende afdeelingen Grobogan, Demak, Illokaton en Kandal ongeveer 20,000 gevallen zijn voorgekomen, waarvan circa 15,000 stierven, terwijl het opmerkelijk is, dat bij de inspectie der prostitués, die mij opgedragen is, in de maanden Junij—October, waarin de epidemie op het hoogst was, op een 400tal slechts een 20tal werden syphilitisch bevonden, tegen 60 à 70, dat het gewone getal is.

Samarang, 1865.

Dr. J. A. VAN DISSEL SZ.,
Tweede Stads-Geneesheer.

PHOSPHORUSGEHALTE VAN LUCIFERSKOPPEN.

Bij een geregtelijk onderzoek, onlangs door den Heer F. J. SWARTWOUT, Apotheker aan het Binnen-Gasthuis alhier, en mij verrigt, hadden wij o. a. de hoeveelheid phosphorus te bepalen, voorhanden in eene vleeschmassa, die

vermengd was met luciferskopjes. Een zeker aantal dier kopjes, uitgezocht en gereinigd, gaven een onzes inziens ongewoon laag phosphorusgehalte, namelijk niet meer dan 11,5 milligram, d. i. nog niet 1/5 grein per honderd kopjes. Gewoonlijk wordt dit gehalte op omstreeks 1 grein, alzoo minstens 5maal zoo groot, geschat. Voor een deel kon dit verschil toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat in het door ons onderzochte geval de luciferskopjes, die bleken met groote zorgvuldigheid te zijn afgenomen, zoodat er bijna geen spoor van de houtjes aan te vinden was, bij die bewerking waren afgebrokkeld en dus niet in hun geheel in de vleeschmassa waren geraakt. Maar daar het, naar de grootte der gevonden kopjes te oordeelen, onaannemelijk scheen, dat het ontbrekende meer dan 1/5 zoude kunnen bedragen, heb ik uit dit geval aanleiding genomen om eenige soorten van lucifers, in de winkels en op de straat alhier verkocht wordende, te onderzoeken. Het resultaat daarvan is geweest, dat vele lucifers inderdaad veel minder phosphorus bevatten dan gewoonlijk vermoed wordt en dan vroeger het geval schijnt geweest te zijn. Uit dien hoofde kwam het mij niet onbelangrijk voor, het gevonden gehalte mede te deelen.

Er werden tien soorten lucifers, zoowel met betrekkelijk groote als met kleine kopjes onderzocht:

N°.	Oorsprong.	Phosphorusgehalte in 100 kopjes in milligrammen.
1	Engelsche	34
2	Fransche	62
3	Onbekend	12
4	Belgische	58
5	Engelsche	33
6	dito	52
7	Onbekend	17
8	dito	41
9	dito	32
10	dito	28

Van de tien soorten bevatten slechts drie weinig minder dan 1 grein, vijf omstreeks 1/2 grein en twee 1/4 grein of minder. Niettemin behoorden alle tot de goede, althans bruikbare lucifers.

De hoeveelheid phosphorus, in de luciferskopjes bevat, hangt niet alleen van de zamenstelling der phosphorushoudende massa af, maar ook van de grootte der kopjes zelve. Ook ten dezen aanzien bestaat er nog al verschil. Voor zoo verre het mogelijk was, werd van eenige der onderzochte soorten van lucifers het gewigt der kopjes bepaald.

100	kopjes	van	n°. 1	wogen	521	milligrammen.
"	"	"	2	"	330	"
"	"	"	3	"	222	"
"	"	"	4	"	296	"

Het hoogste phosphorusgehalte der massa hadden dus n°. 2 en n°. 4, namelijk 1/5, terwijl het bij N°. 1 1/15, bij N°. 3 zelfs 1/18 bedroeg.

Otto vermeldt in zijne Duitsche bewerking van GRAHAM's *Elements of Chemistry*, dat de phosphormassa $^1/_5$ à $^1/_9$ phosphorus bevat, doch dat het veel lager kan worden gebragt. Hij had namelijk eene zeer deugdelijke phosphormassa bereid, die slechts $^1/_{13}$ à $^1/_{14}$ phosphorus bevatte (maar waarvan de zamenstelling door hem ***in het belang van den fabriekant*** verder niet kon worden opgegeven!).

Naar het bovenstaande is het duidelijk, dat men zonder nader onderzoek uit het *getal* lucifers of kopjes geene gevolgtrekking mag afleiden omtrent de hoeveelheid aanwezigen phosphorus.

Januarij 1866. J. W. GUNNING.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

GESCHOTEN EN ANDERE WONDEN VAN ZENUWEN. — MITCHELL, MOREHOUSE en KEEN gaven gezamenlijk over dit onderwerp eene brochure uit, te Philadelphia in het vorige jaar gedrukt. Aan een eenigzins meer uitvoerig referaat van dit werk, voorkomende in ROBIN's *Journal de l'Anatomie*, etc. Juillet 1865, ontleenen wij de volgende bijzonderheden.

Hunne waarnemingen, waartoe de Amerikaansche oorlog verreweg de meeste stof heeft opgeleverd, loopen over niet minder dan 120 gevallen van zenuw-kwetsingen, onder welke geen enkel door den dood werd gevolgd. In het algemeen bleek, dat de *primitief* ontstaande *pijn* minder hevig was, dan veelal geloofd wordt, zelfs werd in 16 gevallen in den beginne geen pijn ontwaard. Dat die daarna dikwijls ontstaat, ook in van de wond verwijderde ligchaamsdeelen, is algemeen bekend. *Verlammingen* volgden natuurlijk zeer algemeen; in 32 gevallen was zoowel de beweging als het gevoel totaal verloren. Het gevoel ging overigens veeltijds minder geheel, of soms zelfs in het geheel niet verloren. Het bleek daarbij, dat bijna altijd de verlamming van het gevoel ook minder uitgebreid en minder blijvend was; zelfs in die mate, dat men geneigd zou zijn aan te nemen, dat de gevoelszenuwbuisjes sterker weêrstand bieden aan den „schok" (= commotie), dan die voor de beweging bestemd.

Wat deze schudding betreft zoo zijn hun verscheidene gevallen voorgekomen, waarbij aandoeningen van *ruggemergs-zenuwen* gevolgd zijn op weinig belangrijke beleediging van de ruggegraat. Het schijnt zelfs, dat zij hier nog aan de uitwerking van de zoogenaamde „luchtschampschoten" gelooven 1), daar zij spreken van kogels, die „zijdelings langs" de spina dorsi waren gegaan, zonder de wervelen aan te raken, of althans zonder eenige beleediging dezer beenderen. In vele dezer gevallen ontstonden desniettemin minder of meer volkomene paralyses motus et sensus. Dan nemen de schrijvers aan, dat de schok van den kogel zich evenwel heeft medegedeeld aan de spina dorsi en langs deze is voortgeleid tot de medulla of tot de vereenigings-gaten, waaruit hare zenuwstammen naar buiten treden.

Aan het hoofd zagen zij drie gevallen van verwonding van den *nervus facialis*, die veel met elkander overeenkwamen. Toevallig betroffen zij alle drie de linker zijde, en

---

1) Zie over *luchtschampschoten* mijn opstel in den Tweeden Jaargang van dit Tijdschrift, blz. 262.

was zelfs het rotsbeen doorboord. Twee genazen na commotio cerebri, een zonder deze. Allen verloren het gehoor aan die zijde. Aangezigs-verlamming, tranenvloed, bovenwaartsche draaijing van den oogbol, moeijelijke spraak, vermindering van den smaak stelden de hoofdverschijnselen daar.

De op zenuwwonden aan de ledematen volgende *atrophiën* waren zeer algemeen. De graad daarvan stond evenwel geenszins altijd in regtstreeksch verband met de uitgebreidheid der gelijktijdig reeds vroeger aanwezige paralyses. Zelfs zagen zij gedeeltelijke verlammingen, waarop geene atrophie volgde. Dit vindt eene gereede verklaring in het bestaan van afzonderlijke trophische of voedings-zenuwfibrillen in de gekwetste zenuwen.

In overeenstemming hiermede werden ook in onderscheidene gevallen nutritie-stoornissen der *huid* waargenomen. Men weet, dat deze door de onderzoekingen van PAGET het eerst voor dit onderwerp beter bekend zijn geworden. Deze verandering in de huid stelt, volgens de schrijvers, een zoo gewigtig feit daar, dat dit alleen reeds tot het diagnostiseren van eene zenuwverwonding, bij bestaande in- of uitwendige beleediging, zou kunnen geleiden.

De hier bedoelde huid-aandoening springt sterker in het oog bij zenuwverwonding, dan bij geheele scheiding van dezen. Zij is inzonderheid waarneembaar aan de *vingers* en *teenen*, echter ook aan handen en voeten. De haren vallen uit, de nagels trekken krom, de huid wordt glimmend, gemarmerd, gespannen. Behalve een ligt eczema, is de afscheiding der huid in het algemeen onderdrukt, soms evenwel verhoogd, en vergezeld van eene zure lucht, als van azijn. Veeltijds zijn de ziekelijk aangedane huidplaatsen ten duidelijksten begrensd. Daarop volgen meermalen tevens gewrichtsverstijvingen en spiercontracturen, in den kring der aangedane huid, zelfs zoodanig, dat men het geheele beeld zou kunnen verwisselen met dat van subacuut rheumatisme. Aan geheel dit symptomen-complex gaat meestal een eigenaardig gevoel van *branding* of hitte in de huid vooraf, niet zoo als die door vroegere waarnemers reeds was geconstateerd, als de meer bekende neuralgiën der aangedane ledematen, maar als een verschijnsel sui generis, dat zij het eerst bijzonder op den voorgrond hebben geplaatst. Het is eene zeer oppervlakkige hyperaesthesie, welke zoo hevig kan zijn, dat de gekwetsten de geringste aanraking der huid met den vinger, vooral als die niet vochtig was, niet konden verdragen. De aanraking der huid alleen werd voor velen eene ware pijniging, die hen soms zoo zeer kwelde, dat zij alleen daardoor gedrongen werden tot het verzoeken om amputatie van het verwonde deel. Schrijvers zijn van oordeel, dat hier eene eigene ziekelijke gesteldheid der peripherische gevoelszenuwdraden moet worden aangenomen, ten gevolge der nutritie-stoornis in den gekwetsten zenuwstam.

Over stoornissen in de *beweging* wordt minder bijzonders medegedeeld. Hevige krampen zagen zij dikwijls kort na de verwonding optreden en later meermalen sterke, onwillekeurige bevingen in de reeds verlamde deelen, inzonderheid bij poging tot willekeurige plaatsverandering. Opvolgende contracturen zagen zij meermalen, doch van tweederlei aard, met of zonder atrophie; de laatste treden later op en blijft daarbij de vatbaarheid voor spierzamentrekking op galvano-electrische prikkeling bestaan. Bij of na zenuw-verwonding aan het *hoofd* ontstonden later, in vijf gevallen, epilepsie, chorea en manie. Somtijds ontstonden deze of andere gevolgziekten, niet alleen in de spheer der beleedigde zenuwstammen, maar ook in die van *andere* zenuwen van denzelfden zenuw-plexus of stam. Schrijvers zijn van gevoelen dit feit niet op rekening te mogen stellen van reflex-werking, maar gelooven, dat daarbij veeleer moet worden gedacht aan secundaire ontsteking, die zich van uit de gekwetste zenuw op belendende stammen heeft uitgebreid. Als zoodanig noteren zij eene interessante waarne-

ming, in welke, na primitieve kwetsing van een der nervi thoracici anteriores, vele der bovengenoemde verschijnselen zich ook in den arm en de vingers der aangedane zijde vertoonden.

Opmerking verdienen insgelijks twee hunner observatiën, in welken het hun gebleken was, dat gevoel voor *pijns*-indrukken aan het aangedane deel was verminderd of geheel opgeheven, terwijl het gevoel voor *aanraking* ongekrenkt voortbestond, gevallen, waardoor zij het aangenomen onderscheid tusschen *sensitieve* en *taktiele* zenuwen meenen te moeten bevestigen. De juiste plaatsbepaling kan overigens bij nog overgebleven taktgevoel eenigermate hebben geleden. Meermalen namen zij waar, dat de plaats van aanraking, vooral aan de teenen, onjuist werd opgegeven.

Wat *temperatuurs*-verandering der deelen betreft na zenuwverwonding, zoo hebben zij groote bezwaren in de juistheid der waarneming daarvan ondervonden. Alleen dit schijnt toch ook door hen, met behulp der thermo-electrische werktuigen van BECQUEREL, te zijn geconstateerd, dat in het algemeen de warmtegraad lager was dan normaal. Slechts in vier gevallen, bij het bestaan van het beschreven brandingsgevoel, was de temperatuur iets verhoogd.

Voor de *prognose* dezer wonden, of liever van hare gevolgziekten, is het niet onbelangrijk aan te stippen, dat de stoornissen in het gevoel betere kans op herstelling toelaten, dan die in de beweging. Ook nog dit, dat, indien zich na verloop van drie maanden geene misvormingen, contracturen, of atrophiën voordoen, die niet verder te verwachten zijn.

Therapeutisch kan nog worden toegevoegd, dat, behalve van eene algemeene inwendige behandeling met sedantia en tonica-nutrientia, het ruimst gebruik is gemaakt van de aanwending der electriciteit, of der faradisatie, volgens de methode van DUCHENNE; en niet alleen in de reeds oudere, maar ook bij uitzondering in meer recente gevallen, werd door hen daarvan eene gunstige uitwerking gezien, niet alleen op de paralyse, maar ook op de secundaire nutritiestoornissen. Dit evenwel veeltijds in verband met douches, gymnastiek, passieve bewegingen en de zoogenaamde massage (of malaxatio?) der spieren. Bij pijnlijke spasmi bewees de hypodermatische aanwending der atropine — doch direkt doordringende tot in den aangedanen spierbuik — zich hun meer dan eens zeer werkzaam. Evenzoo, bij neuralgiën, de injectie van morphine. Tegen de huidbranding was de aanwending van vesicatoria coup sur coup, op de pijnlijke plaats der huid zelve, van groot nut.

Ten slotte laten wij nog volgen twee, in ieder geval ook om de genezing zeer merkwaardige *bijzondere* ziektegevallen, hier meer in het breede beschreven.

Het eerste betreft eene kwetsing van (of in de nabijheid van) den *nervus sympathicus* (?), die als een „unicum" wordt voorgedragen, en ook in zoo verre belangrijk mag heeten als zij overeenkomt met de resultaten der experimentele physiologie. De lijder werd den 3den Mei 1863 door een kogelschot geblesseerd, op een oogenblik, dat hij links-om keek, aan de regterzijde van den hals, een halven „duim" achter den hoek van de onderkaak, juist aan den voorrand van de sterno-cleido-mastoïdeus. Het projectiel was aan de tegenovergestelde zijde van den onderkaak, doch eenigzins lager, naar buiten doorgeslagen. Nedergestort, in bewusteloozen toestand, kwam de gekwetste na een half uur tot zijn bewustzijn, den mond gevuld met gestremd bloed, doch zonder verder opgevolgde haemorrhagie. Hij stond op, legde drie Engelsche mijlen te voet af en werd in de ambulance verbonden. De spraak was bemoeijelijkt, het slikken pijnlijk; dit was na zes weken veel verbeterd en toen waren de wonden gesloten. In

den tusschentijd ontwaarde hij dikwijls zware pijnen in den nek en het achterhoofd. Eene maand na de verwonding viel het zijne kameraden op, dat 's mans regter oog eene geheel eigenaardige uitdrukking had verkregen, terwijl hij zelf gevoelde, lichtschuw te zijn geworden. Toen de schrijvers hem, den 15den Julij, onderzochten, vonden zij de regter pupil eenigzins ovaal en sterk zamengetrokken, terwijl die van het andere oog rond en wijd was. Blepharoptosis en atrophie van den bulbus in geringen graad, syndesmitis epiphora en myopie waren aanwezig. Sterk door de zon verlichte voorwerpen werden goed gezien, doch daarna ontstond vlammen-zien, eerst in het regter dan in het linkeroog. Ophthalmoskopisch was niets afwijkends te bespeuren. Bij ligchaamsbeweging vertoonde de regter wang zich nu en dan rood gekleurd en pijnlijk. Na drie maanden waren bijna alle ziekteverschijnselen geweken.

De *tweede* waarneming heeft betrekking op eene beleediging der zenuwen van het *halsgedeelte* der *medulla spinalis*. De kogel was door den mond binnengetreden en in het ligchaam van den derden halswervel gedrongen. De gekwetste viel bewusteloos op den grond en gevoelde, toen hij tot bezinning kwam, dat hij geheel verlamd was. Na verloop van een uur keerden beweging en gevoel in de onderste ledematen terug, en na tweemaal 24 uren ook die in den linker arm. De paralysis van den regter arm, van den hals en van de borstkas aan dezelfde zijde bleven daarentegen in meer of mindere mate bestaan. Een maand na de verwonding onderzochten de schrijvers hem, en vonden een fistel in den pharynx, en ontdekten zij daarin, met behulp der kogelsonde van NÉLATON, de aanwezigheid van het projectiel. Dit werd met eene keeltang gemakkelijk weggenomen. Daarop volgde spoedig genezing, nadat een groot fragment van den derden halswervel was geëxfolieerd, aan hetwelk een gedeelte van het kanaal voor de art. vertebralis voorhanden was. En niettegenstaande dit was er in het geheel geene haemorrhagie uit deze slagader ontstaan, terwijl de halswervelkolom zich ook verder in zooverre consolideerde, dat men niet alleen de man als hersteld kon verklaren, maar hem zelfs laten doordienen.

Veel wat in dit werk wordt gevonden mag belangrijk worden genoemd, doch veel kan er nog aan worden toegevoegd, te meer daar anatomisch-pathologische bevinding hier wordt gemist. Ik bepaal mij, met verwijzing op de schrijvers zelve, tot enkele punten, die ik ten dezen bij STROMEIJER (*Maximen*), DEMME (*Kriegswunden*), NEUDÖRFER en PIROGOFF (*Kriegs-Chirurgie*) vermeld vond.

Bij hen allen wordt, meer of minder uitgebreid, gewag gemaakt van op deze wonden volgende of hen begeleidende *neuralgiën* en *anaesthesiën*, *spasmi* en *contracturen*, *pareses* en *paralyses*, *atrophiën* en andere nutritie-stoornissen, doch van wat hier in de eerste plaats, volgens vroeger zoo algemeene denkbeelden, kon worden verwacht — van *trismus* en *tetanus* wordt òf niet, òf slechts ter loops gesproken. NEUDÖRFER zegt, bij vele zenuwkwetsingen, in den laatsten Italiaanschen veldtogt door hem waargenomen, er geen enkel voorbeeld van te hebben ontmoet. STROMEIJER behandelde, in den eersten Holsteinschen oorlog, onder een dertigtal zenuwwonden, er slechts één gekwetste mede. DEMME spreekt er in het geheel niet over, en toch wil hij, onder 1800 geblesseerden, een overrijk materiëel ten dezen, namelijk niet minder dan ruim 250 gevallen van peripherische zenuwverwonding of kneuzing, ter beschikking hebben gehad (! ?). Wat den laatsten toestand aanbelangt, zenuw-kneuzing, deze komt bij oorlogswonden zeer dikwijls voor, dewijl het neurilema een zoo sterk wederstandsvermogen bezit, dat de zenuw door het uitwendig geweld dikwijls geene scheiding aanbiedt. Men vindt dan de zenuw afgeplat, zegt DEMME, terwijl de primitief buisjes deels van merg ontdaan zijn,

hetgeen op andere plaatsen, als het ware hernia makende, de zenuwfibrillen een varikeus aanzien verleent. In dit geval volgt later in den regel moleculaire atrophie en vetmetamorphose.

Over het in bovenstaand uittreksel opgeteekend, van de gewone neuralgiën te onderscheiden, „nieuwe" symptoom, de karakteristieke *huid-gevoeligheid*, daarvan melden onze aangehaalde schrijvers niets. Wel spreken de meesten over de groote pijnlijkheid dezer wonden zelve en over het meer bekende bliksemsnelle uitstralen van stekende en brandende pijnen van uit de wond naar de peripherische ligchaamsdeelen. Alleen bij PIROGOFF vindt men er eene, ofschoon niet geheel overeenkomende, aanduiding van, daar waar hij, voor enkele gevallen, spreekt van „hitte en roode vlekken aan de peripherie in het verloop van de zenuw".

Omtrent de *prognose*, de geneesbaarheid, of althans de volkomenheid van deze, loopen de gevoelens uiteen. Minder evenwel ten opzigte der gevoels-zenuwen, dan der beweeg-zenuwen. Even als SCHIFF, zijn ook DEMME en NEUDÖRFER, met MITCHELL c. s. tot de ervaring geraakt, dat de beweeg-zenuwen bijna om de helft later en minder volkomen genezen dan die van het gevoel.

In meerdere gevallen, waar overigens de genezing, na tijdelijke paralyse, totaal was, meent PIROGOFF, dat men veeleer te denken heeft aan voorafgegane commotie der zenuwstammen of plexus, dan aan direkte kneuzing of verwonding van dezen. Ook NEUDÖRFER noemt onder de laatste omstandigheden de genezing meestal onvolkomen; zelfs in de best genezen gevallen geschiedt de zenuwgeleiding altijd iets trager dan vroeger, meer overeenkomstig met de zenuwwerking bij hoog bejaarde personen. Of dan ook eene complete regeneratio nervorum, na de hier bedoelde beleediging, vooral bij geschoten wonden, wel goed geconstateerd is, valt, volgens STROMEIJER en anderen, te betwijfelen.

DEMME schijnt die wel aan te nemen, ofschoon betrekkelijk uiterst zelden. Ook hij erkent hierbij slechts eene partiëele verbinding der gescheidene uiteinden te hebben gezien. „Häufig — zegt hij — häufig (?) fand ich die getrennten Nerven-enden durch „einen bedeutend dünnern Strang verbunden, welcher eine dem Bindegewebe analoge „Beschaffenheit zeigte. Bisweilen unterschieden sich breitere Längsstreifen, welche „die Axencylinder der obern und untern Primitivröhren mit ein ander verbanden. „Markscheiden und Myelin-inhalt fehlten gänzlich." NEUDÖRFER noemt het eene gewaagde hypothese, om, bij eene dergelijke bindweefsel-vereeniging, toch normale zenuwgeleiding te veronderstellen. Hij slaat dan liever eene andere verklaring voor, namelijk, dat bij zenuwdoorklieving dikwijls eene incomplete herstelling mogelijk is, door van lieverlede ontstaande „collaterale" zenuwgeleiding, analoog aan hetgeen bij slagadersluiting wordt waargenomen. Hij wijst er op, dat ook SCHUH eene dergelijke hypothese voorstaat. Eene dergelijke „anastomotische," zelfs nieuw gevormde, collaterale zenuwgeleiding schijnen mede door AZAM (?) en door SZYMANOWSKY te worden aangenomen 1).

Nog één anatomisch-pathologische verandering, welke de verwonde zenuwen kunnen ondergaan, bestaat gelijkluidend volgens PIROGOFF en NEUDÖRFER, in eene kolfvormige aanzwelling, eene soort van „bulbeus" likteeken, hetzij aan het boveneinde, hetzij op de plaats der gevolgde vereeniging. Het is een toestand, die het best kan worden vergeleken en ook zeker het meest overeenkomst heeft met eene soort van *neuroma*-vorming, gelijkerwijze men die ook meermalen na amputatiën in de stompen heeft aange-

1) Zie de Verhandeling van laatstgenoemde „*Ueber Neurektomie und Nervennaht*, in *Prager Vierteljahrschrift für der praktische Heilkunde* 1865, 4ter Band.

troffen; gevallen, die niet alleen tot de zoogenaamde „almanakken," maar zelfs tot zoo hevige zenuwpijnen, aanleiding kunnen geven, dat de extirpatie van het likteeken, of zoo als ik uit eene Engelsche waarneming opteekende, eene nogmalige afzetting moest worden verrigt.

Dat de *therapie* dezer wonden, of liever van hare gevolgziekten, bij de verschillende schrijvers zeer uiteenloopt, kan niet verwonderen bij de zoo verschillende nosologische beteekenis van dezen in het bijzonder. Immers daar, waar hyperaesthesie en hyperkinese *sedantia*, waar anaesthesie, parese en paralysis *excitantia*, waar complicatie met neuritis *antiphlogistica* vorderen, hoe kan daar het voorschrijven eener algemeene behandeling mogelijk zijn, inzonderheid wanneer men op de mogelijke combinatiën van sommige dezer toestanden let?

In algemeenen zin werd vroeger, bij gedeeltelijke zenuwverwonding of kwetsing,, de *neurotomie* of geheele doorklieving aangeprezen. Bij de Amerikaansche schrijvers schijnt daarover geene uitspraak voor te komen; bij de overige door mij geraadpleegde schrijvers vind ik de gevoelens eenigermate verdeeld. STROMEIJER verklaart er zich tegen, dewijl hare indicatie op eenen verkeerden grondslag rust. Immers men nam daartoe aan, dat de gekwetste zenuw, even als eene gewonde arterie, zich terugtrok en daardoor in eene spanning geraakte, wier gevolgen door de zenuwdoorsnijding moesten worden opgeheven. Doch, zegt STROMEIJER, men ziet (en ook wij zagen dit meermalen) doorgesneden zenuwen zelfs, in plaats van terug- of opgetrokken te worden, integendeel meermalen uit de wonden uitpuilen of uitsteken. Bovendien, voegt hij daarbij, de grootst mogelijke neurotomie, die bij amputatiën, is dikwijls niet eens in staat, om bestaande wond-neuralgiën, trismus of tetanus op te heffen. NEUDÖRFER evenwel verwerpt de aanwijzing ter zenuwdoorsnijding hier niet geheel. Hij wijst er op, dat zij soms even voordeelig kan inwerken op hevige peripherische stoornissen, als het enkele malen spontaan gevolgde door en door gangrenesceren der gekwetste of gekneusde zenuw, waarna men de hevigste pijnen zag bedaren of ophouden.

Bij geen onzer schrijvers eindelijk, evenmin als in voorafgaand referaat, vind ik gewag gemaakt van de bij geheele scheiding van grootere zenuwstammen, door NÉLATON en LAUGIER, op voetspoor van BRUCH, aangeprezen zenuwnaad of *neuroraphie*. In hoeverre die hier met vrucht in praktijk kan worden gebragt, blijft alzoo nog onbeslist. Voorshands toch herinneren wij, dat, sedert hare aanprijzing, haar nut door het experimenteel onderzoek van EULENBERG en LANDOIS niet is geconstateerd. Integendeel, deze zagen daarop geene voldoende vereeniging volgen, of althans het peripherisch fragment, op de bekende wijze, degenereren en in vetmetamorphose overgaan.

VAN HASSELT.

OVER DE VERGROEIJING DER PIA MATER MET DE HERSENSCHORS, is de titel eener brochure, onlangs door Dr. C. METTENHEIMER in het licht gegeven. Zij bevat de resultaten van het onderzoek van een aantal hersenen in het Krankzinnigengesticht Sachsenberg in Mecklenberg-Schwerin, tijdens Dr. NASSE aldaar Director was, onder wiens leiding schrijver deze opzettelijk met het doel onderzocht, om de anatomisch-histologische eigenschappen dier vergroeijing nader te leeren kennen. De meer grovere eigenschappen, zoo als die zich bij de lijkopening voordoen, stelt schrijver te regt als bekend voor; maar zijne mikroskopische bevindingen wijken ten deele zoo zeer af van die van ROKITANSKY en anderen, dat wij het van gewigt achten, die kortelijk mede te deelen. De vaatverbindingen, die in normalen toestand tusschen pia mater en hersenschors bestaan, konden in dien ziekelijken toestand meestal mikroskopisch reeds herkend worden; maar altijd bleken zij bij een zeer eenvondig mikros-

kopisch onderzoek van die vergroeijing op eene in het oog vallende wijze vermeerderd te zijn, terwijl de wijze, waarop zij zich vertakken, en haar bouw wezenlijke verschillen opleverden. Als vrij dikke stammetjes ontspringen zij onder regte hoeken uit de bloedvaten der pia mater, om eensklaps als wortels met ontelbare takjes zich in de hersenschors te verspreiden. Men ziet vaat-eilandjes, die zoodanig gevormd zijn, dat stammetjes van grooter kaliber dan in normalen toestand, niet door allengs zich in kleinere te verdeelen, dunner worden; maar eensklaps in een bundel van 4, 6 à 8 kleine takjes zich splitsen. En niettegenstaande hun grooter volumen zijn er in den wand slechts op enkele plaatsen sporen van circulaire spiervezelen te ontdekken. Hieruit zoude eene groote verwantschap voortvloeijen met de zoogenaamde kolossale haarvaten der histologen, zoo als zij in ziekelijke nieuwvormingen voorkomen. De capillaria van eene gezonde hersenschors en hare vaatverbindingen met de pia mater doen slechts bij uitzondering dikkere takjes zien, de mazen vormen meer scherpere hoeken en hare zijden zijn niet regtlijnig maar meer gekronkeld. Ook de wanden dier vaatjes bezitten duidelijk circulaire vezelen (ook KÖLLIKER), even als die der vaten der pia mater. Schrijver onderzocht een 13tal gezonde hersenen en kon daarbij in het algemeen tusschen de vaten der hersenschors en die der pia mater en hunne onderlinge verbindingen geene noemenswaardige verschillen opmerken. Wat hem verder bij zijn onderzoek dier vergroeijingen (het waren meestal aan „paralysie générale" gestorvenen) trof, was, behalve dat hij ook fijnvezelig bindweefsel vond, dat door sommigen als oorzaak der vaste vergroeijing wordt aangemerkt (bindweefsel-woekering, ROKITANSKY. Ref.), dat hij slechts in één geval eenige aanduiding vond, van ontstekingsproducten, namelijk geelachtige moleculen, die als regressive vormen van de zoodanigen zouden kunnen aangemerkt worden. Overal elders ontbraken de meest gewone teekenen van plaats gehad hebbende ontsteking. Hieruit neemt hij dan ook aanleiding, om zijne bedenkingen te opperen tegen het in die gevallen aannemen van eene chronische meningitis of meningo-cerebritis welke tot dus verre door CALMEIL, PARCHAPPE, DUCHEK, LUDWIG MEYER en anderen op den voorgrond gesteld was. Alleen uit het bindweefsel en eene overgroote vaatvorming kan men niet tot eene chronische ontsteking besluiten, evenmin als men elk neoplasma, dat hoofdzakelijk uit bindweefsel en nieuw gevormde vaten is zamengesteld, daartoe terugbrengen mag. In de hersenschors vond hij altijd de gewone bestanddeelen, alleen de quantiteit was verschillend, en hij meent, dat er toch nog wel verschil in de weefselelementen onder elkander moet bestaan bij de gezonde en bij de vergroeide hersenschors, omdat de gezonde op verre na niet zoo gemakkelijk zich in water verdeelt en daarmede niet zoo spoedig eene soort van emulsie vormt.

Van een anatomisch-histologisch standpunt kan hij hier moeijelijk, zoo als genoemde schrijvers, eene chronische meningitis aannemen, om reden, dat 1°. door deze die sterke vaatwoekering niet genoegzaam in acht genomen is, 2°. de pia mater door hen niet alleen niet verdikt werd gevonden, maar meestal zeer ligt verscheurbaar (zoo als ook DUCHEK mededeelt), en 3°. van ontstekingsproducten of hunne regressive metamorphose zoo weinig is aangetroffen.

De storende invloed, welke deze vaatwoekeringen op de functie der hersenen moet uitoefenen, is niet moeijelijk na te gaan. Het is duidelijk, dat deze op die wijze oneindig meer aan alle wijzigingen in de circulatie blootgesteld is dan in gezonden toestand, en de schrijver meent de zaak niet te overdrijven, door in gevallen van vergroeijing van pia mater en hersenschors de eerste voor te stellen als een parasiet, die met zijne wortels in haar binnendringt, haar leven aanvankelijk benadeelt, vervolgens beheerscht en eindelijk bedreigt of vernietigt.

A. H. VAN ANDEL.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

ENGELAND. — Dr. MURCHISON, Lecturer aan het Middlesex Hospital te Londen, heeft in *the Lancet* van 30 December de groote overeenkomst tusschen de veepest en de variolae betoogd, en het nemen van proeven door de inenting der vaccinelymphe of der variolae van den mensch aangeraden.

PARIJS. — De laatste berigten uit Guadeloupe melden, dat de cholera aldaar groote verwoestingen aanrigt. Tot op 4 December l.l. waren te Pointe à Pitre 923 en te Basse Terre 1526 cholerasterfgevallen voorgekomen. De gezondheidstoestand op Martinique bleef echter zeer bevredigend.

— Het cholerabulletin in de *Union Médicale* van 2 December luidt als volgt: van 15—22 December bedroeg de totale sterfte te Parijs 95. De grootste sterfte was op 16 December 20, de geringste op 21 en 22 December namelijk 5. Sinds het begin der epidemie tot 22 December bedroeg de geheele cholerasterfte 6337.

LEIPZIG. — Gedurende het loopende wintersemester werden alhier 1059 studenten, waaronder 177 Medici, te Greifswald 397, waaronder 234 Medici, te Erlangen 473, waaronder 80 Medici, en te Koningsbergen 453, waaronder 112 Medici, ingeschreven.

GLAUCHAU. — Tot op 23 December waren alhier 32 choleragevallen met 20 sterfgevallen en te Elsterberg tot 8 December 60 met 21 sterfgevallen waargenomen.

ERLANGEN. — Dr. ZÖLLER is van buitengewoon tot gewoon Hoogleeraar in de Chemie en Pharmacie alhier benoemd en heeft daarom voor eene hem aangebodene benoeming te München bedankt.

WEENEN. — De Universiteit alhier heeft door het overlijden van den Regierungsrath SCHUH, Hoogleeraar in de Chirurgie, een belangrijk verlies geleden. Een hevige typhus ontrukte hem binnen weinige dagen, op den 22sten December l l, aan zijne verdienstelijke loopbaan. FRANZ SCHUH werd in 1805 te Scheibbs, in Oesterreich, geboren. In het jaar 1831 werd hij tot Med. et Chir. Doctor te Weenen gepromoveerd, alwaar hij zich, als adsistent van Prof. WATTMANN, als een vaardig Operateur deed kennen. In 1836 werd hij tot Hoogleeraar aan de Chirurgenschule te Salzburg, in 1837 tot Primar-Wundartz aan het Allgemeine Krankenhaus te Weenen, in 1841 tot buitengewoon en in 1842 tot gewoon Chirurgiae Professor terzelfder plaatse beroepen, terwijl hij in 1858, tot erkenning zijner bewezene diensten, met den titel van K. K. Regierungsrath begiftigd werd. Hetgeen door hem op heelkundig gebied in de laatste jaren verrigt was, werd door hem gewoonlijk in de hoofdartikelen van het *Wiener Wochenschrift* bekend gemaakt.

De meeste Weener geneeskundige dagbladen hebben eervolle artikelen aan de nagedachtenis van FRANZ SCHUH gewijd. De *Wiener Presse* schildert ons hoe hij, uit behoeftige ouders geboren, zoodat hij door het geven van lessen in het vioolspel in zijn onderhoud voorzag, zich door zijne kundigheden den weg tot den hoogen rang baande, dien hij aan de Weener Hoogeschool bekleedde. Zijne in 1831 verdedigde dissertatie: *Sistens experimenta quaedam de influxu venenorum nonnullorum in oeconomiam animalem*, leverde het resultaat van voor die dagen klassieke proefnemingen. SCHUH droeg haar uit dankbaarheid aan Dr. LEOPOLD BLEY op, die hem door het verwijderen van eenen tand en daarop volgende punctie van het regter antrum Highmori, van een pijnlijk lijden verlost had. In 1858 beschreef hij in eene Verhandeling over neural-

giën en de daartegen beproefde zenuwresectiën, hoe de bevige pijnen op de uittredingsplaats van den n. infraorbitalis hem nog dikwijls aan zijn vroeger lijden herinnerden en eenen onwederstreefbaren invloed op zijne gemoedsstemming uitoefenden. Ondanks dit alles was SCHUH een man van groote werkzaamheid en een der meest geachte practici van het Allgemeine Krankenhaus. Onder zijne geschriften moeten nog vermeld worden eene Verhandeling over de herniae incarceratae (1860) en een arbeid over de verschillende pseudoplasmata (1851), welke later door een soortgelijk werk, onder den titel van *Pathologie und Therapie der Pseudoplasmen* (1854), gecompleteerd, in verschillende talen overgebragt werd.

— Volgens het officiële verslag werden er gedurende het jaar 1864 in het Allgemeine Krankenhaus alhier 23,806 zieken (15,539 m. en 8267 vr.) opgenomen; het bestand op ultimo December 1863 bedroeg 2344 (1393 m. en 951 vr.), zoodat er in toto 26,150 patiënten (16,932 m. en 9218 vr.) behandeld werden. Het cijfer der herstelden bedroeg 15,163 (10,179 m. en 5004 vr.) en dat der overledenen 3087 (1838 m. en 1249 vr.). Wegens syphilis werden 2198 (1424 m. en 774 vr.), wegens phthisis pulmonum 1908 (1278 m. en 630 vr.), wegens rheumatismus 1005 (644 m. en 361 vr.), wegens pneumonia 690 (494 m. en 196 vr.), wegens variolae 454 (225 m. en 229 vr.), wegens typhus 246 (173 m. en 73 vr.) patiënten opgenomen. De phthisis eischte 1049, het rheumatismus 20, de pneumonia 183 en de typhus 67 slagtoffers. Gedurende Februarij tot April heerschte er op eene bepaalde afdeeling eene epidemie van dysenterie, welke 104 patiënten trof en 40 sterfgevallen veroorzaakte. Onder de 454 variolae-patiënten waren er 197 m. en 195 vr. behoorlijk en 28 m. en 34 vr. niet ingeënt, onder de 32 daaraan overledenen waren er 11 niet ingeënt. De variola vera trof onder de ingeënten 57 en onder de niet-ingeënten 38 patiënten. Scarlatina en morbilli kwamen slechts in 9 en 56 gevallen voor. De geheele Kliniek der huidziekten van Prof. HEBRA liep gedurende dit jaar over 3252 patiënten (2356 m. en 896 vr.), waaronder 1164 gevallen van scabies. Op de ophthalmiatrische afdeeling werd aan 714 patiënten hulp verleend. De gemiddelde verpleegduur, voor alle patiënten te zamen genomen, bedroeg 32 dagen. De onkosten aan geneesmiddelen bedroegen 45,761, de verplegingskosten in toto 253,968 en die van verlichting, verwarming en bewassching 73,228 florijnen.

TRIËST. — De Sanitäts-Commission alhier heeft een uitgebreid verslag over de cholera-epidemie, welke deze stad bezocht, door eene topographische kaart toegelicht, in het licht gegeven.

PRUISSEN. — Gedurende 1864 kwamen er in de geheele Staat op 127,322 personen, in de verschillende bergwerken werkzaam, 339 sterfgevallen door verschillende ongelukken voor, namelijk: 267 in de steenkolen- en 72 in de ertsmijnen.

BERLIJN. — Het *Berliner Wochenschrift* van 8 Januarij l.l. bevat eene wijdloopige Polizei-Verordnung der Stedelijke Regering van Maagdenburg, over het gebruik en de keuring van het varkensvleesch, waarin op alle punten van dit onderwerp de aandacht gevestigd wordt.

— Hetzelfde blad bevat eene soortgelijke Verordnung der Regering van Oppeln, waarin reglementen voor de verhuurders van zoogenaamde slaapsteden, betrekkelijk de hoogte, het licht en de luchtververseching dier localen, opgenomen zijn. De hoogte voor ieder vertrek zal ten minste 7 voet en de ruimte voor ieder persoon 300 kubieke voeten, moeten bedragen. De ramen moeten behoorlijk geopend kunnen worden en de verwarmingstoestellen in goed trekkende schoorsteenen geplaatst en de slaapvertrekken voor mannen en vrouwen afzonderlijk zijn.

BONN. — Het laatst verschenen Heft van het *Archiv für microscopische Anatomie*

(Bd. I. Heft IV), van Prof. MAX SCHULTZE alhier, bevat een paar opstellen, waarin de beste en bruikbaarste microscopen, welke thans vervaardigd worden, besproken zijn. Op het microscoop van Prof. HARLEY, door COLLINS te Londen (Great Fitschfieldstreet) voor 12 £ vervaardigd, wordt als op een zeer volmaakt, de aandacht gevestigd, terwijl verder vooral die van G. en L. MERZ te München, ter waarde van 40 Thl., met 2 lenzen en 3 oculaires, eene vergrooting van 240, 480 en 720 leverende, dat van C. ZEISS in Jena, bijna evenzoo zamengesteld, voor 45 Thl. en de minder vergrootende van PILLISCH te Londen voor 5 £, aanbevolen worden.

ZWEDEN. — Volgens de politieke bladen heeft de Spoorweg-Maatschappij met een der Hoogleeraren in de Chirurgie aan de Universiteit te Lund eene overeenkomst gesloten, om de spoorweg-conducteurs te onderrigten, op welke wijze de eerste geneeskundige hulp bij voorkomende ongevallen, gedurende het traject, moet aangebragt worden.

BELGIË. — In de zitting der Académie de Médecine van 28 November l.l. heeft Dr. WARLOMONT eene redevoering uitgesproken, waarin hij de verpligtingen, die de Staat ten opzigte der nagelatene weduwen of kinderen van de Medici heeft, welke gedurende eene cholera-epidemie aan de gevolgen hunner bemoeijingen bezwijken, breedvoerig uiteengezet en daarvoor een jaarlijksch pensioen van 3000 francs geëischt.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Naar aanleiding van de goedkeuring, hier te lande ten deel gevallen aan de door den Heer H. A. LEMKES, Apotheker te Edam, bereide en in den handel gebragte *Pepsine*, heeft deze aan de Keizerlijke Akademie van Geneeskunde te Parijs het verzoek gerigt, ook háar oordeel over die stof uit te spreken, ten welken einde de Heer LEMKES aan dat geleerde ligchaam eenigen voorraad er van heeft doen toekomen.

— In de gewone vergadering der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, afdeeling Natuurkunde, van 30 December j.l., werd o. a. kennis genomen van eene missive van Dr. J. A. VAN DISSEL, Stads-Geneesheer te Samarang, bevattende een Chineesch middel voor oogziekte, alsmede opmerkingen bij de behandeling van choleralijders. De Heer VAN DER HOEVEN was van meening, dat dergelijke mededeelingen hier eenigzins misplaatst zijn, waarin de vergadering toestemde, en zich mitsdien bepaalde bij het rigten eener uitnoodiging aan den Heer VAN KERCKHOFF, om het ingezonden specimen wel aan eene scheikundige analyse te willen onderwerpen en van zijne bevinding later verslag te doen, waartoe deze zich bereid verklaarde.

— Bij de discussie over die begrooting in de Eerste Kamer op 27 December j.l. besprak de Minister, naar aanleiding van dienaangaande geopperde vragen of bedenkingen, o. a. de volgende punten.

(De Heer FRANSEN VAN DER PUTTE had de zaak der quarantaine behandeld. Volgens vele Leden der Tweede Kamer namelijk moest de zorg daarvoor niet aan Plaatselijke Besturen, maar aan den *algemeenen* Wetgever zijn opgedragen. Hij deelde dit gevoelen tegenover dat van den Minister, ook na kennisneming der overgelegde adviezen. — De Heer VAN BEECK VOLLENHOVEN had het onderwerp van het geneeskundig onderwijs besproken. Hij vroeg den Minister om inlichting nopens zijn voornemen ten aanzien der Klinische Scholen. Na de vaststelling der Geneeskundige Wetten had hij eene andere organisatie verwacht.)

Met betrekking tot de *Klinische Scholen* zeide de Minister:

„Die kunnen blijven bestaan op den tegenwoordigen voet. Er is daaraan niets ontnomen, maar ook niets meer gegeven. Zoo lang het universitair onderwijs niet zal zijn geregeld, zal het Gouvernement ook die aangelegenheid niet regelen. Zoowel in Am-

sterdam als in Rotterdam kan men de School verbeteren, maar er eene Geneeskundige Universiteit van te maken, daarvan is hij geen voorstander, en daartoe zal hij geene subsidie aanvragen. Wil men het *klinisch* onderwijs verbeteren, dan zal hij zeer gaarne daartoe medewerken. Maar verder te gaan, hieraan bestaat op dit oogenblik geene behoefte."

Ten aanzien der *quarantaine-aangelegenheid* ontwikkelde de Minister déze stellingen: Men heeft aangedrongen op het nemen van maatregelen van quarantaine, en gemeend, dat de ingekomen adviezen daartegen niet pleiten. De Minister gaat de adviezen na, en toont daaruit aan, dat de deskundigen wel degelijk tegen het nemen van zoodanige maatregelen zijn, die zij als illusoir beschouwen.

— Voor bevoegden tot de uitoefening der Genees- en Heelkunst bestaat gelegenheid om te dingen naar de vacante betrekking van Off. van Gez. 2de kl. voor de dienst der Nederlandsche bezittingen ter kuste van Guinea. De voorwaarden daarvoor zijn opgegeven in de *Staats-Courant* van 27 December j.l.

— Bij missive van 27 December j.l. heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken, in antwoord op de vraag van een der Commissarissen des Konings: „Of, ten gevolge der op den 1sten November j.l. in werking getreden Geneeskundige Wetten van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n⁰. 58—61), de Gemeentebesturen thans nieuwe voorschriften zullen ontvangen, in plaats van die, welke worden gegeven bij Art. 25 van het Koninklijk besluit van 31 Mei 1818 (*Staatsblad* n⁰. 25), tot het inzenden van opgaven aan Gedeputeerde Staten van de in de verschillende gemeenten aanwezige Geneeskundigen, welke opgaven strekten tot formering der jaarlijks door gemeld Collegie vast te stellen lijst?" het volgende teruggeschreven:

„Ter beantwoording der laatste door UHEG. gedane vraag zij opgemerkt, dat, volgens Art. 15 der Wet van 1 Junij 1885 (*Staatsblad*. n⁰. 58), de Gemeentebesturen *aan den Inspecteur* kennis geven van de vestiging, het vertrek, het overlijden en, zoo veel hun bekend is, van het nederleggen der praktijk door eenen Geneeskundige, eenen Apotheker of eene Vroedvrouw in hunne gemeente. Officiële lijsten der Geneeskundigen enz. zijn dus altijd bij den Inspecteur voorhanden."

(Ten gevolge van deze missive behoeven de opgaven, hier voren bedoeld, niet meer *aan het Provinciaal Bestuur* door de Gemeentebesturen te worden verzonden.)

— Z. M. heeft verleend een octrooi, in dato 5 October 1865, voor vijf jaren, aan F. DUDEN, te Keulen, domicilium bij A. S. PRESTON te Rotterdam, op een verbeterden toestel, dienende tot het ledigen van secreet-putten, en een voor tien jaren aan I. L. E. CORDEWEENER te 's Hertogenbosch, op een verbeterden toestel, dienende tot het drinkbaar maken van zeewater, zoowel als tot het filtreren van bron-, put- en rivierwater.

— Ten vervolge op onze herhaalde mededeelingen omtrent dat, voor zeer vele Geneeskundigen praktisch-belangrijke onderwerp, diene, dat in de provincie Noord-Brabant zich reeds 151 gemeenten vereenigd hebben met het voorstel van Gedeputeerde Staten dier provincie, „om, ten einde de aan het restitutie-stelsel der Armenwet verbonden bezwaren te verminderen, elkander de kosten van genees- heel- en verloskundige hulp en geneesmiddelen, aan elders in die provincie armlastigen verstrekt, niet in rekening te brengen."

— Bij het meer en meer doordringen der pokziekte in zeer vele gemeenten des lands, en bij het kwaadaardig karakter dat die ziekte (blijkens de sterfte-staten over de beide jongste maanden) op niet weinig plaatsen laatstelijk heeft aangenomen, is het aangenaam er op te kunnen wijzen, dat de pogingen, die aangewend worden, om door zoo vroegtijdig en algemeen mogelijke vaccinatie en revaccinatie de verdere verspreiding der ziekte tegen te gaan, door vele Gemeentebesturen volijverig worden in het werk gesteld. Als een zeer krachtigen maatregel ter bevordering der vaccinatie en

revaccinatie heeft zich o. a. doen kennen de maatregel, dat ieder, die het verlangt, de daarmede *van wege de gemeente* belaste Geneeskundigen bij zich aan huis kan laten komen, om zich (gratis) te doen enten of herenten, hetzij men gebruik wil maken van de openbare zituren, welke door die Geneeskundigen ten voormelden einde worden gehouden.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt.* — *December.* — Bij Z. M. besluit van 4 December 1865, n°. 75, is de Off. v. Gez. 1ste kl. F. J. HERMUS, bij het Garnizoens-Hospitaal te Breda, op zijne aanvrage, ter zake van ligchaamsgebreken op pensioen gesteld en hem tevens den rang verleend van Eerste Off. v. Gez. 2de kl.

Bij Z. M. besluit van 6 December 1865, n°. 67, zijn bevorderd: de Off. v. Gez. 2de kl. A. N. VORSTMAN tot Off. v. Gez. 1ste kl. en geplaatst bij het 2de Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 3de kl. L. P. VAN WEEZEL tot Off. v. Gez. 2de kl. en geplaatst bij 's Rijks-Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen; — de Off. v. Gez. 3de kl. W. K DILO tot Off. v. Gez. 2de kl. en geplaatst bij het 1ste Bataillon 5de Regiment Infanterie; — de Apotheker 3de kl. P. A. H. DUBOIS tot Apotheker 2de kl. en geplaatst bij de Garnizoens-Infirmerie te Leeuwarden.

Bij Z. M. besluit van 13 December 1865, n°. 60, is de Off. v. Gez. 3de kl. O. BONTHUIS bevorderd tot Off. v. Gez. 2de kl. en geplaatst bij het 3de Regiment Dragonders.

VERPLAATST ZIJN: De Off. v. Gez. 1ste kl. E. H. WILLEMS, van het 2de Regiment Infanterie naar het Garnizoens-Hospitaal te Breda; — de Off. v. Gez. 2de kl. K. J. VAN DUYL, van het Rijks Hospitaal te Utrecht naar het Bataillon Mineurs en Sappeurs; — de Off. v. Gez. 3de kl. J. VAN KOETSVELD VAN ANKEREN, van het depôt 7de Regiment Infanterie naar 's Rijks-Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen; — de Off. v. Gez. 3de kl. C. W. W. VAN WALSEM, van het 3de Bataillon 5de Regiment Infanterie naar het 2de Regiment Dragonders; — de Off. v. Gez. 3de kl. C. C. ROVERS, van het depôt 3de Regiment Infanterie naar het 1ste Regiment Vesting-Artillerie; — de Off. v. Gez. 3de kl. J. J. K. VAN FRANKENHUYSEN, van het 5de Regiment Dragonders naar het 4de Bataillon 2de Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 3de kl. F. VAN LEEUWEN, van het 4de Bataillon 2de Regiment Infanterie naar het 2de Bataillon 2de Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 3de kl. H. A. DE JONGH, van het 1ste Bataillon 1ste Regiment Infanterie naar het 1ste Regiment Dragonders.

OVERLEDEN: Den 2den December 1865, de Off. v. Gez. 3de kl. F. KOUWENBERG, van het 2de Bataillon 2de Regiment Infanterie.

— Bij besluit van den 12den Januarij j.l. heeft Z. M., op het door hen gedaan verzoek, ingetrokken de benoeming van Dr. J. L. CHANFLEURY VAN IJSSELSTEYN en Dr. J. DE VRIJ te 's Gravenhage, als plaatsvervangende Leden van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland, en tot plaatsvervangende Leden van dien Raad benoemd Dr. D. LODDER te Dirksland, en H. HENDRIKSE, Apotheker te 's Gravenhage.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van den 8sten Januarij j.l. is de benoeming van Dr. C. P. POUS KOOLHAAS tot Secretaris bij den Geneeskundigen Raad in Zeeland, op zijn verzoek, ingetrokken, en daartoe benoemd Dr. J. P. BERDENIS VAN BERLEKOM.

— Met betrekking tot de zending, die Dr. K. W. GRATAMA voor het Japansche Gouvernement heeft op zich genomen, zoo als reeds is medegedeeld, blijkt nader, dat hij in Japan voorloopig voor den tijd van drie jaren, aan het hoofd zal worden geplaatst van eene aldaar door hem te organiseren inrigting tot onderwijs in de Natuur- en Scheikunde.

— Z. M. heeft de Heeren Dr. F. H. BAUER, thans Geneesheer aan het Krankzinnigen-

gestícht te Meerenberg (Noord-Holland), en W. M. SMIT, op verzoek eervol ontslagen dirigerend Off. v. Gez. 2de kl. bij de Koninklijke Nederlandsche Marine, later burgerlijk Geneesheer te Batavia, thans hier te lande aanwezig, als burgerlijke ambtenaren gesteld ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, om te worden benoemd tot Geneesheeren bij de op Java op te rigten gestichten voor krankzinnigen.

— Bij Z. M. besluit van 11 Januarij j.l. zijn, met ingang van den 1sten Februarij aanstaande, bevorderd: tot Off. v. Gez. 2de kl. bij de Zeemagt de Off. v. Gez. 3de kl. J. C. D. STEENDIJK en O. KARSSEN, met bepaling, dat zij zullen rang nemen, de eerste tusschen de Off. v. Gez. 2de kl. H. H. THOMSON en J. J. BORST, de andere tusschen laatstgenoemden Off. v. Gez. en den Off. v. Gez. 2de kl. E. M. VAN LIER.

— De Off. v. Gez. 3de kl. bij de Zeemagt J. C. D. STEENDIJK wordt geplaatst aan boord van Z. M. Wachtschip te Willemsoord, en de Off. v. Gez. 3de kl. C. H. SCHRÖDER bij het Hospitaal der Marine aldaar.

— Bij besluit van 6 Januarij j.l. heeft Z. M. benoemd tot Schoolopziener in het 11de schooldistrikt der provincie Noord-Brabant, den Heer Dr. J. J. PENNINK te Zevenbergen.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *geplaatst:* bij het Groot Militair Hospitaal te Willem I, den Apotheker 3de kl. H. FEENSTRA; — *magtiging verleend:* tot het uitreiken van eene akte van toelating tot de uitoefening der artsenijmengkundige praktijk te Soerabaija, aan den Apotheker G. ELLINGER; — en *verleend:* een tweejarig verlof naar Nederland aan den Off. v. Gez. 1ste kl. P. G. NEEB.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend:* tot uitreiking aan den partikulieren Geneesheer A. DE JAGER van eene akte van toelating en tot de uitoefening der genees- heel- en verloskundige praktijk te Panaroekan; — *ingetrokken:* de aan denzelven verleende admissie tot de uitoefening dier praktijk te Boijolali.

BENOEMD: Tot gemeentelijken Geneesheer te Apeldoorn, de Heer J. VLAANDEREN, thans te 's Graveland.

OVERLEDEN: Te Groningen, den 6den Januarij, de Heer W. VAN PELT, gepensioneerd Chirurgijn-Majoor, Ridder der Militaire Willemsorde, oud 76 jaren; — den 4den Januarij, te Wijhe, de Heer H. J. LAMBERT, Med. Doctor aldaar (overleden aan typhus).

VACANT: Door het overlijden van twee sedert jaren gevestigde Geneesheeren te Makkum, is er behoefte aan geneeskundige hulp aldaar ontstaan. Het Gemeentebestuur van Wonseradeel heeft daarom Med. et Art. Obst. Doctoren opgeroepen, die genegen zijn, deze betrekking te Makkum te vervullen, op eene jaarwedde van *f* 500, waarvoor zij verpligt zullen zijn, de genees- heel- en verloskundige hulp *gratis* te verleenen aan de behoeftigen tot het Burgerlijk Armbestuur aldaar behoorende.

— Op gelijke wijze hebben Burgemeester en Wethouders van de gemeente Nieuweschans (Groningen) de aandacht gevestigd op de omstandigheid, dat aldaar, waar tot Mei 1865 twee Geneeskundigen hebben gewoond, thans door vertrek en door versterf geen meer gevestigd is. Men heeft er vroeger *nimmer* minder dan twee Geneesheeren te gelijk gekend.

— In de buurt Beltrum, gemeente Eibergen, wordt gevraagd een Genees- Heel- en Verloskundige; — vaste jaarwedde *f* 100. (Binnen een uur afstands is hier geen Geneeskundige gevestigd.)

— Aan het Gesticht te Meerenberg worden verlangd een Eerste en een Tweede Adsistent-Geneesheer; — salaris *f* 500 en *f* 400 respectievelijk, behalve vrije inwoning, vuur, licht voeding en bewassching. (De titularissen moeten zijn Doctoren of Doctorandi en ongehuwd.)

ALI COHEN.

HEELKUNDIGE WAARNEMINGEN,

DOOR

Dr. VAN DOMMELEN.

FRACTURA COMPLICATA.

Resectio tibiae in continuitate.

Olivier, 19 jaren oud, geboren te Alkmaar, is eenig kind en nog in het bezit van beide ouders. Patiënt is van een sanguinisch temperament, gezonde constitutie en niet lijdende aan eene voor ons merkbare cachexie of idio-syncrasie.

Van zijne vroege jeugd is hem niets bekend, en alzoo of hij ooit leed aan eenige den kinderlijken leeftijd eigene ziekten; hij werd zeer jong zijnde gevaccineerd, bezocht de lagere scholen met goed gevolg tot zijn 14de jaar, werd toen 2 jaar timmermans- en hierna metzelaarsknecht tot in het voorjaar van 1864, alstoen voldeed P. aan de Nationale Militie, trok een niet dienstpligtig nummer, doch ging den 18den April daaraanvolgende als vrijwilliger in dienst bij het gedeelte Mariniers alhier in garnizoen.

In den loop dezes jaars werd hij éénmaal gedurende 14 dagen alhier behandeld met febris intermittens quotidiana en later tijdens eene maand met conjunctivitis granulosa. Van af dat oogenblik deed hij dienst tot den 16den October l.l., toen hij des morgens, kamerwacht zijnde, een hellend met zink bekleed dak moetende schoonmaken, met zijne voeten steun zocht op een zich daarin bevindend openstaand luik, er onder het toeslaan afgleedt, met dat gevolg, dat P. ter hoogte van circa 12 voeten op een steenen plaats viel.

Terstond werd hij in eene draagbaar gelegd, en onder geleide van den Eerstaanwezenden Officier van Gezondheid der Marine alhier naar het Hospitaal vervoerd, waar P. des morgens circa 10 uren aankwam.

P. ligt nog gekleed in de draagbaar; ter hoogte van circa de helft van het regter onderbeen valt terstond in het oog een stuk been, dat door geheel met bloed doortrokken kleederen (een witte pantalon, linnen onderbroek en kousen) heen naar buiten uitkomt.

Nadat de schoen eerst zeer voorzigtig van den voet is verwijderd, wordt P. op eene krib gelegd; de pantalon, onderbroek en kousen op den naad doorgeknipt en weggenomen, en hierna de andere kleedingstukken, zoodat zich toen aan ons deze jonge rank gebouwde lijder, van eene gezonde constitutie met zwart hoofdhaar, voordeed; de oogen zijn met hunne assen naar elkander gekeerd (een hem eigen strabismus convergens) en het gelaat is als bezaaid met ephelides; de hals en borst zijn goed gevormd; de fossa infra- en supra-clavicularis niet sterk geprononceerd; de buik veêrkrachtig op het aanvoelen; de genitaliën goed ontwikkeld; evenzoo de bovenste ledematen, waarop zich sporen van vaccinatie vertoonen; het linker been is normaal; het regter onderbeen is in zijn midden schier in een regten hoek naar binnen gebogen, zoodat de voetzool geheel naar buiten staat en op de voorvlakte, iets naar links, eene breed gescheurde wond vertoont, waaruit een stuk been puilde, dat zeer bewegelijk was en zeer gemakkelijk met de vingers kon worden weggenomen; het bleek een afgebroken stuk van den voorwand van het scheenbeen te zijn en had eene fluitvormige gedaante, ter lengte van 4, ter breedte van 3 centimeters en ter dikte van 3 strepen; de wond-

vlakte was zeer bloedend. Allereerst werd nu met omzigtigheid tot de repositie, onder zacht voortgezette extensie en contra-extensie, overgegaan, en volgde men nu met de vingers den loop van het scheenbeen, dan hield op het midden er van de zamenhang op en eindigde van boven in een ruw afgebroken naar voren uitpuilend beenuiteinde; van onderen verloor het zich in de diepte, achter het bovenuiteinde; tevens vertoonde zich aan de achter binnenvlakte, terzelfder hoogte, eene kleine wond, waarin een afgebroken stuk van het kuitbeen te voelen was. De inwerking van dit alles op het zenuwleven van onzen P. was gering; slechts bij drukking rondom de wond klaagde hij over pijn; aangaande de functiones vegetativae bevonden wij de tong niet beslagen; de eetlust bestond in groote mate, en gedurende het reponeren had P. 25 vingerhoeden roode wijn gebruikt.

De ademhaling geregeld, 18maal in de minuut; de borst zette zich bij inademing gelijkmatig uit; percussie en auscultatie was normaal.

De hartslag is isochroon en isorythmisch met de pols; deze is 80maal in de minuut, min of meer snel en subdurus.

Defaecatie of urineloozing had nog niet plaats gehad.

Wij begonnen het los zittend beenstuk te verwijderen, en, onder gestadige uit- en tegenrekking, de uitstekende beenuiteinden zoo veel mogelijk in de rigting der as van het been tot elkander te brengen, waarna een gipsverband werd aangelegd, om het been in dezelfde rigting te bevestigen en onbewegelijk te houden.

3 uren na den middag. Er is schier geene reactie waar te nemen; de temperatuur is bijna niet verhoogd; de ademhaling rustig; de pols ruim 90 slagen in de minuut; het verband is hier en daar met bloed doortrokken, waarop blazen met ijs worden aangewend.

7 uren des avonds. Het verband is nog meer met bloed doortrokken, zoodat er ter hoogte der wond eene klep in het gipsverband wordt gemaakt; het bloed komt droppelsgewijze uit de wond, welke met eene plukselwiek met chlor. ferri liquidum wordt bedekt, waarom heen nog een goed sluitende zwachtel wordt aangelegd.

17 October. P. heeft in den voornacht van tijd tot tijd rustig geslapen; in den nanacht was er eenigermate koortsbeweging; de tong is meer beslagen; de eetlust verminderd; de pols bedraagt 102 slagen in de minuut; de ademhaling 20; de bloeding gaat nog zeer langzaam voort; de wond wordt met nieuw pluksel bedekt en bevochtigd in eene solutio alumin. crudi ℥ β. aq. destill. ℥iv.

Inwendig worden 20 greinen sulph. chin. toegediend.

Avondvisite. De bloeding is bijna geheel opgehouden; duidelijke motus febrilis; P. heeft veel dorst; de temperatuur is verhoogd; de pols is 120 slagen; ademhaling 28.

18 October. P. heeft van nacht weinig geslapen; de bloeding is geheel opgehouden; het pluksel op de wond wordt niet vernieuwd, om niet weder de bloeding op te wekken; het deel van het onderbeen boven de breuk is roodachtig gezwollen, waarop compressen met ungt. hydrargyri worden geappliceerd, nadat het gipsverband alvorens is opengeknipt.

Rpt. pill. cum sulphate chinini.

Avondvisite. De koorts is sterker dan gisteren avond teruggekeerd; P. wordt een poeder met $^1/_4$ grein acet. morphini toegediend, ten einde eenige rust te verschaffen.

19 October. Het uiterlijk aanzien van den lijder is min of meer veranderd; de kleur van zijn gelaat is bleeker, in het gele spelende; de pols is minder gevuld en bedraagt 100 slagen in de minuut; de wondvlakte heeft zeer veel pus afgescheiden en wordt met schoon pluksel bedekt en sluitend verbonden.

Rpt. pill. ut heri.

Avondvisite. Meerdere koortsbeweging. Iteretur pulv. acet. morphni.

20 October. De wond heeft veel gesuppureerd en geeft eene onaangename, eenigzins gangraeneuse lucht van zich; pijn gevoelt de lijder niet en deze is naar omstandigheden zeer opgeruimd; in de wond wordt het volgende poeder gestrooid:

℞. Gum. camphor. dr. j.
Pulv. cort. peruv. rubr. unc. β.
m. d. uitwendig.

Over de erysipelateuse zwelling wordt ungt. hydrarg. gelegd en inwendig voorgeschreven:

℞. Pill. sulph. cinchon. c. ferr. n°. xxx.
d. a. 2 u. 5 pillen.

22 October. In den toestand van P. is weinig verandering gekomen, alleen is de neiging tot gangreen geheel verdwenen, de afgescheiden pus is van betere hoedanigheid, echter wordt er nog zeer veel ontlast. Het van boven afgebroken en van beenvlies ontbloote uiteinde der tibia begint meer uit te steken en schijnt de suppuratie te onderhouden; het pulv. cort. peruv. c. camph. wordt voortdurend op de wond gestrooid, even als het toedienen van pill. cinchon. c. ferr. tegen de nog altijd bestaande febricitatie.

24 October. Weder is er eene zeer groote hoeveelheid pus uit de wond ontlast en daar het afgebroken uitpuilend beenuiteinde zoowel de reactie als de etterafscheiding schijnt te onderhouden, wordt tot de *resectie*, ter lengte van ongeveer 2 Ned. duimen, van het ondereind van het bovenste gedeelte der tibia overgegaan. De vroeger eenigzins afgeweken stand van het been kon nu tot den normalen teruggebragt worden; des namiddags blijft de pols gewoonlijk 120 à 125 slagen in de minuut tellen en is middelmatig gevuld; de wond wordt met hetzelfde poeder verbonden. Inwendig schrijven wij voor:

℞. Sulph. chinini gr. xx.
Sulph. cinchonini dr. β.
Carbon. ferr. gr. v.
Extr. liquir. q. s.
M. ut fiat mass. pill.
Div. in xxx p. pond. aeq.
d. s. a. 2 u. 5 stuks.

26 October. De nacht wordt door P. *nu* meer *dan* minder rustig doorgebragt; overigens blijft zijn algemeene toestand vrij bevredigend; de tong is wel beslagen, doch er is goede eetlust; de pols is des morgens circa 106 slagen; het getal respiratiën is gemiddeld 22; defaecatie eenmaal in de 24 uren; de geloosde urine is helder geel; de transpiratie geschiedt des nachts merkbaarder; de toestand der wond verbeterd zich ook niet en, terwijl de suppuratie er in verminderd is, vreezen wij voor etterverzakking tusschen de kuitspieren. Het verbinden geschiedt op dezelfde wijze.
Rpt. pill. ut 24 hujus mensis.

Diëet: brood met soep en kalfsvleesch.

28 October. Het afgezaagde beenuiteinde bedekt zich met ruime granulatie; de spaarzaam afgescheiden pus is helder; uiterlijk is P. zeer bleek en vermagerd; zijne

gemoedsstemming is evenwel zeer goed. Ten einde zoo veel roborerend als antiseptisch te werken wordt P. toegediend:

℞. Decoct. cort. peruv. f. ℥viij.
Elix. acid. Hall. ʒβ.
Syr. cort. aurant. ℥j.
d. s. a. u. 1 lepel.

Repet. pulvis ex
acet. morphin.

31 October. Terwijl de roosachtige zwelling van de bovenste helft van het onderbeen in de laatste dagen allengs was afgenomen, onder voortgezette applicatie van ungt. hydrarg., zoo deed zich heden morgen aan de buitenzijde, eene handbreed onder de knie, fluctuatie voelen, waaruit na eene kleine punctie zich eene hoeveelheid van 4 oncen dunne, gele pus ontlastte. Daar het oorspronkelijk aangelegde gipsverband langzamerhand door deze pusafscheiding zeer onzuiver was geworden, wordt thans op nieuw een gipskoker gemaakt, door tusschen twee lappen flanel van de vereischte grootte gipspoeder te strooijen en dit om het been te passen. Het decoct. cort. peruv. fusc. en het pulv. acet. morph. wordt P. dagelijks toegediend.

3 November. De nacht wordt door P. met weinig slapen doorgebragt; pijn bestaat er weinig; de pols blijft altijd versneld en ruim 110 à 120 slagen; de eetlust is vrij goed; het uiterlijke van P. is bleek en ingevallen; uit de wond onder de knie komt veel pus; de ontlaste urine bevat zeer veel sediment. Dezelfde geneesmiddelen worden toegediend en, ten einde de hartswerking te trachten af te stemmen, er ½ drachma Tra. herbae digitalis purp. bijgevoegd.

6 November. Het boveneinde der tibia, waar het uitstekende beenstuk is afgezaagd, begint eene meer en meer normale rigting aan te nemen en wordt sterk door granulatiën bedekt, welke dagelijks met lapis infernalis in substantia getoucheerd worden; de wond, aan de binnenzijde ontstaan door het uitsteken der fibula, is genezen, maar uit de opening onder de knie, ter regterzijde, vloeit nog altijd veel pus. Bij het onderzoeken met het stilet ontwaart men eene aan deze opening beantwoordende holte, die zich naar beneden en links onder het been tot nabij de wondvlakte uitstrekt, zich verliezende in de diepe laag spieren der kuit, zoodat aan het oorspronkelijk idée, om eene tegenopening te maken met de sonde troiquart, geen gevolg kan worden gegeven, daar met geene mogelijkheid de punt van dit werktuig van buiten af te voelen is. De pas gemaakte beenlade van gips beantwoord ook niet aan het doel; wegens de groote af- en uitscheiding van pus en de hierdoor veroorzaakte onreinheid wordt van nu af het been met spalken en compressen, die dagelijks vernieuwd worden, onbewegelijk bevestigd en, in plaats van langwerpige kafkussentjes, kokers met poeder, uit koolteer en kalk vervaardigd, ter weêrszijde langs het been gelegd, dat de reinheid zeer bevorderd en het verbinden gemakkelijker maakt. Ten einde bij coaptatie der beenuiteinden de verkorting van het been zoo min mogelijk te doen zijn en het uitstekend been geene prikkeling in haren omtrek opwekke, zoo wordt aan den voet eene constante uitrekking aangebragt, namentlijk door het hangen van eenig gewigt aan den voet en wel door middel van een schoen van gips daaraan bevestigd.

Ten einde de purulente infectie zoo veel mogelijk te voorkomen en de krachten te ondersteunen wordt P. toegediend:

℞. Sulphis sodae. ʒj.
Aquae depurat. ℥viij.
Syr. simpl. ℥i.
m. d. S. a. u. 1 lepel.

℞. Vin. rubr. ℥iv.
Decoct. hordei. ℥vi.
Sacch. alb. ℥i.
van tijd tot tijd een kopje.

10 November. In den toestand van onzen P. komt tot nog toe weinig verandering, de nachtrust is wel beter maar de kleur van het gelaat blijft bleek en de pols circa 120 slagen in de minuut tellen. De eetlust is goed; dorst niet vermeerderd; defaecatie geregeld, eenmaal in de 48 uren; urineloozing heeft in ruime hoeveelheid plaats en bevat zeer veel sediment, vooral uraten. De wonden worden op dezelfde wijze verbonden. P. krijgt dagelijks dezelfde geneesmiddelen.

17 November. De nachtrust bij onzen lijder is veel verbeterd; de afscheiding van pus in de hier voren beschrevene holte aan de regter zijde van het been wordt ook beduidend minder; de urine bezit veel minder sediment. Sondeert men dezelfde holte dan is zij minder diep; de wond aan de voorzijde is ook eenigzins afgenomen; toch blijft er altijd nog een stuk van het boveneinde der tibia ontbloot. De wond wordt dagelijks met nitras argenti in substantie getoucheerd.

Het subjectieve gevoel van welzijn is bij P. veel toegenomen; de eetlust blijft goed; doch daar de toestand der pols (ruim 110 slagen) aan eenigen koortsachtigen toestand doet denken, zoo wordt P. toegediend:

℞. Pill. e. sulph. chinini n°. xx.
e. (gr. 1). Rpt. mixt. vinosa.
d. a. u. 1 pil.

22 November. Sporen van toenemende beterschap beginnen zich allengs duidelijker bij P. voor te doen; de ademhaling is rustig, 20maal in de minuut; de kleur van het gelaat keert meer terug; de tong is niet beslagen; P. slaapt des nachts geregeld, en neemt men het onderbeen op bij de knie en het voetgewricht, dan blijkt er ten duidelijkste dat er aanhechting der beenuiteinden heeft plaats begrepen.

Rpt. pill. e. sulph. chinini — Rpt. potio vinosa.

29 November. De afscheiding van pus in de regter wondholte is bij P. tot een minimum gereduceerd; de wond, waar zich het bloote beenuiteinde der tibia bevind, is veel kleiner geworden; hier bestaat eene zeer goede suppuratie en granulatievorming. P. bezit de kracht om actief het been op te ligten en te verplaatsen, zonder dat dit pijn veroorzaakt; de pols blijft versneld.

Rpt. pill. e. sulph. chinini — Rpt. potio vinosa.

8 December. Het van beenvlies ontbloote uiteinde der tibia in de wond is los en bewegelijk, en wordt door middel van het pincet weggenomen, dat weinig bloeding veroorzaakt, ongeveer 5 duim lang en 4 breed, en bestaat uit hard beenweefsel; hieronder is het been, dat met granulatiën is bedekt, aan te voelen; de wond wordt met los pluksel bedekt; de uitvloeijing van pus uit de regter wond is geheel opgehouden; het spalkverband is door een eenvoudig windsel vervangen.

Rpt. potio vinosa.

17 December. Ofschoon de toestand van den lijder zeer bevredigend is, blijft echter de pols nog altijd zeer versneld, zonder hier eene andere reden voor te kunnen vinden dan de prikkelbaarheid van den lijder, telkenmale wanneer hij door iemand hooger in rang wordt toegesproken; de organen functioneren normaal; de wonden worden als eenvoudige zweren beschouwd en met aq. goulard. verbonden; op de voorvlakte der tibia, even boven de linker wond, heeft zich een klein absces gevormd, dat geopend eenige pus afscheidt; echter is hier met het stilet geen gecariëerd been te voelen.

Rpt. potio vinosa.

30 December. De vroeger beschrevene wond aan de voorzijde van het been wordt nog altijd op dezelfde wijze met aq. goulard. verbonden en vermindert aanmerkelijk

in omvang. Van af de spina ilii anterior superior gerekend, blijkt, dat het regter been circa 3 Nederlandsche duimen verkort is; overigens is zoowel subjectief als objectief aan P. niets meer afwijkends te bespeuren en kon na 6 maanden behandeling als genezen beschouwd worden.

EPICRISIS.

Het boven medegedeelde geval kwam ons, behalve om de belangrijkheid der verwonding, ook wegens de opgevolgde haemorrhagie, erysipelas, resectie, abscesvorming, pyaemie en exfoliatie, wel der mededeeling waardig voor. Immers hoezeer ik mij had mogen vleijen, na het met veel zorg aangewend gipsverband, de haemorrhagie tot staan te zien komen, bleef zij toch, zelfs na het appliceren van ijs en chloruretum ferri liquidum, aanhouden en hield eerst voor goed op door eene sterke solutie van alumen crudum. Of het aanwenden van chloruretum ferri alleen de erysipelas heeft opgewekt, dan wel uit de verwonding zelve ontstond of door beiden, laat ik onbeslist; zeker is het, dat zij spoedig het openknippen van het verband eischte en hierdoor weder het tot-een-houden der gebroken beeneinde niet bevorderd werd. Het ook meer en meer ontbloot raken der tibia eischte den 24sten October de resectie, dat wel de coaptatie begunstigde, maar waarop 8 dagen later zich dat uitgebreid absces in de diepe spieren der kuit openbaarde en den patiënt bedreigde aan pyaemie ten grave te slepen. Op dit tijdstip zagen wij veel nut van het afwisselend gebruik van antitypica en sulphis sodae met eene voedzame diëet. Op deze middelen had ik ook alle hoop gevestigd en mogten zij werkeloos zijn gebleven, dan had ik niet mogen toeven om tot de amputatie over te gaan. Op het afdoend nut der sulphis sodae bij pyaemie had de Hoogleeraar TILANUS mij meermalen gewezen en ook in het onderwerpelijk geval voldeed het uitmuntend. Slechts liet zich ten slotte de afstooting (exfoliatie) van twee meer of min bewegelijke stukken been lang wachten, welke ik, om bloeding te verhoeden, met geenerhand geweld mogt wegnemen, terwijl de minste poging er toe, aanstonds haemorrhagie ten gevolge had.

Eindelijk moet ik hier op het groote nut der met kalk en koolteer gevulde kokers wijzen, welke 1°. om het opslorpend vermogen der overvloedig afgescheidene pus groote diensten bewezen; 2°. op het desinfecterend vermogen der kwalijk riekenden etter, en 3°. om de gemakkelijkheid, waarmede zij zich voegen tusschen de spalken en het lid, ten einde het verband zoo sluitend mogelijk te kunnen aanleggen.

Met nog een enkel woord zij hier gemeld, dat wij tusschen een dubbelen doek, ter lengte van het been, eene even lange spalk onder de kuit aanbragten en er twee ter zijde inwikkelden, waardoor wij eene beenlade verkregen, welke elken morgen even gemakkelijk kon vernieuwd worden, als zonder pijn af te nemen en aan te leggen was.

Thans is OLIVIER geheel hersteld en loopt, door eene hooge hak onder de laars van het verkorte been, buitengewoon goed.

OLECRANARTHROCACE.

Ankylosis. — Extension forcée.

Jan Tesselaar, oud 22 jaren, geboren te Harencarspel (Noord-Holland), voor zijne indiensttreding schippersknecht van beroep, thans ligt matroos aan boord van Z. M Wachtschip te Amsterdam, werd den 31sten Augustus j.l. in het Hospitaal te Amsterdam opgenomen. De lijder is van eene vrij sterke constitutie, van een lymphatisch-bloedrijk temperament en tot dusverre steeds gezond.

Bij zijne inkomst in het Hospitaal diagnosticeerden wij febris rheumatica met belangrijke congestie naar de hersenen, welke laatste, na het zetten van twee bloedzuigers in den neus en een sinapismus in den hals, naliet; de rheumatische pijnen evenwel, ongeacht eene diaphoresis bevorderende behandeling, bleven aanhouden.

8 September. Weder meerdere exacerbatie van koorts met sterk beslagen tong en slapeloosheid. Op onze vraag, of hij ook eenige pijn had, antwoordde hij ontkennend. Er werd voorgeschreven:

Applicetur clysma laxans.
appl. pediluvium
c. sub. carb. pot. ℥ iv.

Avondvisite. De lijder is bevreesd den nacht weder slapeloos te zullen doorbrengen; om deze reden wordt hem een pulvis doveri toegediend.

10 September. Gedurende den nacht heeft zich eene belangrijke zwelling van het regter elleboogsgewricht ingesteld met hevige pijnen, sterke hitte, doch weinig roodheid. Appl. hirud. n°. xv. rondom de pijnlijke plaats.

℞. Extr. belladonn. ʒj.
Ungt. hydrarg. ℥j..
m. ut. fiat ungt.
om op linnen lappen gesmeerd rondom den arm te appliceren.

14 September. De zwelling rondom den elleboog is eenigermate afgenomen, doch nu klaagt patiënt over pijn in het heupgewricht, waarom heen duidelijke roodheid en zwelling met sterke hitte wordt bespeurd,, waarbij geheel onvermogen om hetzelve te bewegen bestaat. De koorts is heviger, weshalve hem sulph. chinini gr. xvi. in pillenvorm worden toegediend (alle uren 2).

15 September. De toestand is dezelfde, alleen de koorts is iets minder. Over de ingewreven zalf wordt eene pap van lijnmeel om den arm geslagen.

16 September. De koorts is merkbaar minder, de zwelling van het heupgewricht evenzeer, doch om den arm *uiterst* sterk toegenomen. Fluctuatie is met geene mogelijkheid te ontdekken en overal doet zich op het gevoel eene steenhardheid voor. — In het oog vallend is eene propensio ad typhum, op grond waarvan wij het volgende voorschrijven:

℞. Dec. hordei. ℥xvijj.
Acidi muriat. ʒβ.
Sacchar. alb. ʒj.
m. d. a. 1/4 u. 1 lepel.

22 September. Hoezeer wij nog geene duidelijke fluctuatie kunnen ontdekken, acht ik het evenwel geraden eene proefpunctie aan de ondervlakte van het elleboogsgewricht te doen, ten einde alles aan te wenden om het gewricht niet in het lijden te doen deelen, of, zoo al reeds bestaande, eene afleiding teweeg te brengen. Onze

verwachting wordt evenwel teleurgesteld, wijl wij niets dan een dun sereus bloed zien te voorschijn komen.

23 September. Heden meenen wij eene flaauwe fluctuatie boven het gewricht waar te nemen; om dezelfde reden verrigt ik eene punctie daar ter plaatse, doch evenmin met een ander gevolg dan gisteren, alleen ontlast zich eene groote hoeveelheid geronnen bloed. Er wordt voorgeschreven:

℞. Decoct. cort. peruv. fusci ℥v.
Acid. muriatic. ʒβ.
Syr. ct. aurant. ℥j.
m. d. a. u. 1 lepel.

24 September. In den vroegen ochtend heeft zich eene ongemeen groote hoeveelheid etter door de gisteren en eergisteren gemaakte openingen ontlast. Dien ten gevolge gevoeld zich de lijder veel beter, maar is niettemin uiterst zwak. Wij gaan voort met catapl. emollientia, inwrijvingen van ungt. hydrargyri cum extracto bellad. om den arm en inwendig hetzelfde decoctum met eene voedzame diëet te geven.

25 September. Het plaatselijk lijden verbeterd met den dag, maar duurzame febricitatie ondermijnen zijne krachten nog.

Bij het decoctum worden 15 greinen chinine gevoegd tot den 30sten dezer maand; den 10den, 11den, 12den, 13den, 14den en 15den werd zulks andermaal noodzakelijk; maar van af toen namen de krachten merkbaar toe, en den 1sten October lieten wij het dec. corticis achterwege en gaven oleum jecor. asell. ℥xii. cum. jodio puro. gr. iv.

Gedurende de maand October nam de uitvloed van etter geheel af, maar bleef er eene ankylose in het elleboogsgewricht met vermagering van het geheele lid over. Met roborantia, eene goed voedende diëet en inwrijvingen ungt. hydrargyri c. extr. bellad. rondom het gewricht, werd inmiddels voortgegaan.

4 December. De lijder heeft zijne vorige gezondheid weder geheel terug bekomen, ook vertoont het lid zulke groote vermagering niet meer; alleen is de verstijving nog onveranderd gebleven. Thans besluit ik om eene extention forcée te doen, dat mij, terwijl een helper den lijder bevestigd, onder een sterk hoorbaar kraken volkomen gelukte. Ter voorkoming van nieuwe ontsteking wordt een fromentum figidum om het gewricht geslagen, dat na twee dagen weder kon weggelaten worden. Van af dit tijdstip oefende TESSELAAR zich dusdanig in de beweging van zijn arm, dat hij den 31sten Januarij 1865 geheel hersteld zijne dienst aan boord weder kon gaan verrigten.

EPICRISIS.

Hoezeer de gemaakte insnijdingen in den monstrueus gezwollen arm geenen uitvloed van etter ten gevolge hadden, zoo bleken zij toch zeer geïndiceerd te zijn, terwijl twee dagen daarna de uitvloed spontaan geschiedde en een voortgaand lijden van het elleboogsgewricht verhoed werd. Wel bleef er ankylose over, maar het gewricht bleef overigens intact en met het vooruitzigt dat des lijders krachten zich weder geheel hadden hersteld, kon de extension forcée uitgevoerd worden. Zij had onverwachts plaats, dewijl de lijder er zeer tegen opzag en werd met het gelukkigst gevolg bekroond.

Een dergelijk gelukkig resultaat kregen wij bij den korporaal der Mariniers SCHOT, die aan ankylosis genu leed. Ook hier verschafte ons de extension forcée een even gewenscht gevolg.

GONARTHROCACE.

Onderhuidsche insnijding. — Gipsverband.

Den 6den Junij kwam alhier in het Hospitaal de matroos VEENSTRA van het Wachtschip te Amsterdam. Ofschoon van geene sterke constitutie, bleek hij toch aan geene cachexie te lijden en verhaalde ook nimmer te voren ziek te zijn geweest. Den 4den Junij stootte hij met geweld de regter knie, hetgeen eene belangrijke zwelling ten gevolge had, en den 6den voor gonarthrophlogosis werd gediagnosticeerd. 's Morgens werden 6 bloedige koppen langs het gewricht geplaatst, des middags 12 bloedzuigers en daarna inwrijvingen met ungt. hydrarg. en extr. belladonnae. Den 7den, 8sten en 9den wordt hiermede onveranderd voortgegaan, doch niettemin bemerkten wij spoedig fluctuatie rondom het gewricht, dat den 17den tot een belangrijken graad was gevorderd. Den 18den adsisteerde ik de Officier van Gezondheid 2de kl. GENTIS in het doen eener onderhuidsche insnijding, waarbij zich eene zeer ruime hoeveelheid bloederige etter ontlastte. Onmiddellijk na den uitvloed sloten wij de opening en appliceerden een gipsverband om het gewricht en lieten het 14 dagen zitten. Weggenomen zijnde was de opening gesloten, ook geen spoor meer van etteraanzameling te voelen en de bewegelijkheid slechts weinig gestoord. Eene week daarna kon de lijder hersteld het Hospitaal verlaten.

EPICRISIS.

Dat wij hier met een gezond gestel te doen hadden heeft zeker veel bijgedragen tot zulk eene gelukkige uitkomst; niettemin moeten wij hier veel op rekening brengen: 1°. op de tijdig bewerkte onderhuidsche insnijding; 2°. op het afsluiten der lucht, ofschoon het nut van dezen maatregel door anderen betwijfeld wordt; immers ware de incisie niet zoo tijdig bewerkstelligd, dan zouden de gewrichtsbanden zeker zijn aangedaan en de beenhoofden in het lijden betrokken zijn, en 3°. de gelijkmatige sluiting van het gipsverband.

OPERATIE DER PHIMOSIS.

Belangrijke verbloeding, 10 *uren na de operatie.*

N. N., oud 19 jaren, van een bloedrijk gestel, werd den 15den Mei als loteling bij de Vesting-Artillerie, alhier in garnizoen, ingedeeld en daags daarna in het Hospitaal opgenomen. Bij onderzoek zagen wij het praeputium gansch door verharde ulcera syphilitica omzoomd. Aangezien de voorhuid zeer lang en de opening door deze ulcera zeer vernaauwd en misvormd was, besloot ik tot het wegnemen van het zieke gedeelte, volgens de wijze van RICORD. De kunstbewerking geschiedde zonder eenigen tegenspoed, 's morgens ten $10^1/_2$ uur, en den geheelen dag bleef de lijder bijzonder wel, totdat zich des avonds omstreeks 8 uren eene belangrijke bloeding, zonder aanleidende oorzaak, zoo als patiënt mij verzekerde, van tusschen de aaneengehechte platen instelde. Koud water, ijs en doelmatige drukking baatte niets; cauterisatie met verdund en later onverdund chloruretum ferri liquidum stelpte de bloeding slechts van boven en ter zijde, maar rondom het frenulum bleef het bloed steeds uitzijpelen, ondanks ik mij bevlijtigde de zoo fijne bloedende vaatjes tusschen het pincet te krijgen en hetzij door torsie of door een ligatuur tot sluiting te brengen. Wel hield de bloeding bij drukking tusschen de vingers op, maar zoodra ligtte ik ze niet even op of het bloed vloeide op nieuw. Om middernacht besloot ik het gedeelte praeputium, ter weêrszijde

van het frenulum, tusschen de bladen van 2 koorentangen te vatten en deze kruiselings overeen te leggen, met draden te bevestigen en aldus tot duurzame drukking te bezigen. In den vroegen ochtend van den volgenden dag nam ik de koortangen weg en hoezeer de bloeding had opgehouden, was de penis in het geheel toch buitengewoon gezwollen, waardoor de naden allen waren ingescheurd. Voorts was de kleur vuil blaauw, hetgeen bij mijne kunstgenooten de vrees deed opperen van gangreen. Omslagen van verdunde spiritus vini camphoratus zorgvuldig dag en nacht aangelegd, hadden de meest gewenschte gevolgen, en na een verblijf van 10 weken verliet hij volkomen hersteld het Hospitaal.

EPICRISIS.

Wij zouden van dit op zich zelven eenvoudig geval geene melding hebben gemaakt, ware het niet dat deze bloeding er zich bij had voorgedaan. Het meest vermoedelijk was eene erectie er de oorzaak van, hoezeer patiënt het ook ontkende; hoe het ook zij de haemorrhagie was hardnekkig en de boven beschreven bewijzen van aanleggen der koortangen voldeed ons bijzonder, even als de spiritus vini champhoratus de zwelling en het bloedextravasaat deed verdwijnen.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

VERANDERINGEN DER SPIEREN EN BLOEDVATEN BIJ PURPURA. — WILSON FOX deelt een uitvoerig en naauwkeurig opgeteekend geval van purpura mede, dat de aandacht verdient om de veranderingen, die na den dood in de spieren en bloedvaten werden gevonden. De voornaamste bijzonderheden van het geval zijn de volgende. De lijder, die den 16den Mei in het University College Hospital werd opgenomen, was 33 jaren oud, gebruikte dagelijks eene behoorlijke hoeveelheid versch vleesch en groenten, zeldzaam gezouten vleesch en ontkende misbruik van sterken drank te maken. In zijne familie was geene geneigdheid tot bloedingen erfelijk. Gewoonlijk gezond, kreeg hij in November 1864 een geïndureerden chanker, gevolgd door een bubo, die zonder suppuratie verdween; hij gebruikte toen pillen, die den mond pijnlijk maakten. In April pijn in de keel en ecthyma-puisten op het behaard gedeelte van het hoofd, waarna een tijd lang jod. kali gebruikt werd. Sedert dezen tijd gevoelde hij zich zeer ziek en ongeschikt om zijn werk te doen. Eene week vóor zijne opname bespeurde hij eene roodachtige, zeer pijnlijke zwelling op de binnenvlakte van beide dijen, die zich zeer spoedig uitbreidde en purperkleurig werd. Eene eruptie van dezelfde kleur kwam den 16den Mei voor het eerst op het gelaat te voorschijn.

Status praesens op 16 Mei. Op het gelaat eenige plekken van gemengd papuleus en tuberculeus exantheem, dat hier en daar in blaasjes overging en eene donker purper-bruine kleur bezat. Op het behaard gedeelte van het hoofd verscheidene ecthyma-puisten. Op het regter oor purperkleurige vlekken; de huid aldaar heet, pijnlijk, maar niet geïndureerd. De geheele rug van de linker hand was sterk gezwollen, oedemateus, heet op het aanvoelen en dof purperkleurig. Op dezelfde wijze was ook de huid veranderd op den geheelen regter bovenarm, op sommige gedeelten van den anderen arm, op de geheele voorvlakte van de linker dij, enz. Talrijke petechiae waren op de huid van verschillende ligchaamsdeelen waar te nemen, het minst op het

abdomen. Scrotum en enkels oedemateus. De bewegingen van den lijder gingen met sterken tremor gepaard. Haemorrhagische sordes op het tandvleesch, adem zeer stinkende, expectoratie van dikken, geleiachtigen met bloed vermengden slijm. Een diep, klaarblijkelijk syphilitisch ulcus op de linker tonsilla, het slijmvlies van mond- en keelholte met vele petechiae bedekt. Voorts beslagen tong, groote dorst, gebrek aan eetlust, geringe hoest. In het bloed werd onder het mikroskoop een grooter aantal witte ligchaampjes gezien dan gewoonlijk. Zwakke pols van 128; ademhaling 30. Van het verder ziekteverloop tot aan den dood, die den 23sten Mei plaats vond, valt niets bijzonders te vermelden, dan dat den 19den Mei een zacht blaasgeruisch bij den eersten harttoon gehoord werd, terwijl tevens verschijnselen van infiltratie der onderkwabben van beide longen ontstonden. Den dag vóór den dood waren op sommige plaatsen de petechiae verdwenen, op andere minder donker van kleur, ook was de linker hand niet langer gezwollen. De schrijver brengt dit in verband met de behandeling met terebinthina, waarvan de lijder ℥xij verbruikte.

Bij de sectio cadaveris trokken in de eerste plaats de volgende veranderingen van den linker m. rectus abdominis de aandacht. Deze spier vertoonde witachtig grijze plekken van ¼—½ duim diam., die scherp afstaken tegen het normaal gekleurde weefsel in den omtrek. Deze plekken waren droog, broos en korrelig op de breukvlakte; door jodium werden zij donker roodachtig bruin gekleurd, eene kleursverandering, die in de overige gedeelten niet plaats greep, ofschoon overgangstoestanden gevonden werden, waar het spierweefsel bleeker, drooger en meer broos was dan gewoonlijk. Ook deze gedeelten werden door jodium donkerder gekleurd dan gezond spierweefsel. De genoemde plekken waren zonder regelmaat door het geheele weefsel verspreid. Door de geheele spier heen, maar vooral in de nabijheid der ontaarde gedeelten zag men eene fijne, streepvormige injectie, hier en daar met stipvormige bloedextravasaten. Deze laatsten vertoonden zich echter in grooter getal in het subsereuse bindweefsel dan in de zelfstandigheid der spieren.

Op de voorvlakte der dij bevond zich eene ½ duim dikke laag van geëxtravaseerd bloed, op de onderliggende spieren zag men plekken gelijk die van den rectus abdominalis. De massa dezer spieren, hoewel drooger dan gewoonlijk, scheen overigens normaal en onderging door jodium geene kleursverandering. Hetzelfde gold van de psoas-spieren.

In de auriculae van het hart vaste bloedstremsels met veel witte bloedligchaampjes. De klapvliezen normaal. De spierwand van de linker kamer bleek van kleur, werd hier en daar door jodium donker roodbruin gekleurd en was overigens broos, zoodat zij een krakend geluid gaf bij het breken. De wand van de regter kamer daarentegen was week en gemakkelijk door den vinger in te drukken.

Het weefsel van de vergroote en zware lever, alsmede dat van de bloedrijke milt werd door jodium niet getingeerd. Dit was echter wèl het geval met de beide capsulae suprarenales en met het geheele slijmvlies van maag- en darmkanaal, dat er, behalve het meer hyperaemische duodenum, bleek en glinsterend uitzag.

Onder het mikroskoop vertoonden de verbleekte gedeelten der spieren twee onderscheidene soorten van veranderingen, die met elkander vermengd voorkwamen: 1°. waren sommige vezels buitengewoon bleek, homogeen wasachtig van voorkomen en nagenoeg geheel beroofd van dwarse strepen, zonder belangrijk vergroot te zijn; 2°. vertoonden andere evenzeer zeer bleeke vezels in hetzelfde gezigtsveld, niet het glinsterend wasachtig uitzien, maar waren fijnkorrelig. Hare dwarse en overlangse strepen waren onduidelijk, maar deze vezels werden gemakkelijk in fibrillae gespleten. De korreltjes verdwenen grootendeels na toevoeging van pot. liq. of ac. acet., met

achterlating van eenige vetdroppels. De kernen waren duidelijk zigtbaar in de meer wasachtige soort van vezels, onduidelijk maar niet vergroot in de korrelige.

Veranderingen met de zoo even genoemde overeenkomende werden ook waargenomen in de vaten van de huid en van de spieren in de nabijheid der aangetaste deelen. Eene volkomene injectie van de fijnere huidvaten van den voorarm, door in de arteria brachialis ingespotene vloeistof, wilde niet gelukken, ofschoon hiertoe BEALE's injectiestof van Pruissisch blaauw gebezigd werd, eene stof, die meestal zeer gemakkelijk tot in de fijnste vaten doordringt. Sommige gedeelten van de huid in de nabijheid der bloedextravasaten werden zoowel door het reagens van SCHULZE (chlorid. zinci en jodium), als door jodium met zwavelzuur of jodium alléen, sterk roodachtig bruin gekleurd op de plaatsen tusschen de vetcellen, die aan den loop der haarvaten beantwoorden. Enkele geïsoleerde gedeelten der haarvaten en kleinere slagaders van de huid braken gemakkelijk door en hadden op sommige plaatsen een eigenaardig glinsterend, wasachtig, op andere een meer korrelig voorkomen. De middelste rok van sommige der kleinere slagaders uit het veranderde spierweefsel werd door jodium sterk getingeerd, zonder dat de t. adventitia werd aangedaan.

De genoemde veranderingen van het spierweefsel komen dus tot in de meeste bijzonderheden overéén met die, welke ZENKER in zijn bekenden arbeid over de veranderingen der willekeurige spieren in den typhus abdominalis en eenige andere acute ziekten zoo uitstekend heeft beschreven. Ook W. FOX onderscheidt, even als ZENKER, twee hoofdvormen der spierontaarding, namelijk de wasachtige en de korrelige. De reactie der amyloïde stoffen evenwel werd alleen door W. FOX waargenomen. De ontdekking van eene anatomisch aan te wijzen verandering der haarvaten is een nieuw feit in de geschiedenis der purpura, ofschoon de amyloïde ontaarding van capillaria in andere ziekten door verschillende waarnemers werd opgeteekend. Daar amyloïd ontaarde organen zelden of nooit haemorrhagiën vertoonen, moet de vraag oprijzen in welk verband deze ontaarding in bovengenoemd geval tot de bloeduitstortingen in de huid en andere organen stond. W. Fox meent, dat ééne of meerdere hypothesen ter verklaring kunnen aangevoerd worden. De amyloïde ontaarding, die gewoonlijk chronisch verloopt, kan soms een acuten vorm aannemen, waarbij dan de elasticiteit der vaten, vóórdat hun verminderd kaliber den bloedstroom in het deel kan vertraagd hebben, afneemt en hierdoor ruptuur en bloedextravasaat plaats vinden. Of wel, het is mogelijk, dat deze spek- of wasachtige ontaarding, omdat zij slechts pleksgewijs in de weefsels optreedt, zulk eene verhoogde drukking in den collateralen haarvatenbloedstroom in het omliggend weefsel doet ontstaan, dat de betrekkelijk weinig veranderde capillaria in den omtrek bersten. Ook zoude de wasachtige verandering der haarvaten welligt in de korrelige kunnen overgaan en ruptuur doen ontstaan, even als zulks in de willekeurige spieren geschiedt. Eene andere vraag, die evenmin stellig kan beantwoord worden, is die betrekkelijk den invloed, welken men aan de voorafgegane syphilis (die, gelijk bekend is, de amyloïde ontaarding in vele gevallen voorafgaat) op de gevonden weefselveranderingen moet toegekend worden. Welk nu ook het antwoord op deze verschillende vragen moge zijn, wij achten het belangrijk, dat eene anatomische verandering der bloedvaten is aangetoond geworden in eene ziekte, die men vroeger uit eene veranderde bloedmenging trachtte af te leiden, eene verklaring, afkomstig uit een tijd, waarin eene haemorrhagie door exhalatie werd mogelijk geacht. (*Brit. and for med. chir. Review*. Oct. 1865.) J. P. G.

OVER DE ZENUWVLECHTEN IN DEN DARMWAND VAN HET KIND. — Nadat MEISSNER in 1857 de aandacht gevestigd had op het voorkomen van zenuw-

vlechten en knoopen in de submucosa van het geheele darmkanaal van den mensch en de zoogdieren, hebben zich een tal van onderzoekers met dit onderwerp beziggehouden.

Enkele onderzoekingen zijn reeds vroeger in dit Tijdschrift door Dr. KOSTER besproken (Jaargang 1862, blz. 141). BILLROTH, MANZ, BREITER en FREY, KOLLMANN en KRAUSE stemmen allen daarin met MEISSNER overeen, dat de door hem ontdekte vlechten inderdaad tot het zenuwstelsel behooren, terwijl REICHERT en na hem HOYER verklaren, dat de hier bedoelde vlechten niets anders zijn dan een onregelmatig, met gecoaguleerd bloed gevuld net van haarvaten.

Dr. F. SCHRÖDER heeft deze zaak aan een nieuw onderzoek onderworpen en heeft de volgende resultaten verkregen; zijn onderzoek strekte zich alleen uit tot den darmwand bij kinderen.

De vlechten worden gevormd door een met stagnerend bloed gevuld vaatnet, dat als het ware een overgang uitmaakt van de haarvaten tot de aderen, en missen ten eenenmale de kenteekenen van zenuwvezels en gangliëncellen, of van zenuwen en zenuwknoopen. Injiciëert men de vaten van den darmwand met eene oplossing van karmijn, dan kan men in het stratum vasculosum gevulde netten vinden, die geheel het beeld opleveren van de vermeende vlechten, terwijl men met zekerheid overgangen tusschen duidelijke vaten en de vlechten kan aantoonen. (*Archiv* von REICHERT und DU BOIS-REYMOND. Jahrgang 1865. Heft IV.) Dr. T. ZAAIJER.

OVER DE TOONHOOGTE VAN HET PERCUSSIEGELUID EN DER ADEMGERUISCHEN. — Dr. L. THOMAS te Leipzig nam drie jaren geleden een geval van ontsteking der regter long waar en vond het tympanitisch percussiegeluid en het tubair ademen aan de bovenste kwab in het oog loopend verschillend van de gelijknamige verschijnselen aan de middelste kwab, terwijl het zijne aandacht trok, dat op dezelfde plaats beide verschijnselen eene gelijke toonhoogte hadden.

Op grond zijner sedert dien tijd gedane waarnemingen, beweert hij, dat er steeds overeenkomst bestaat tusschen de toonhoogten van het percussiegeluid en van de ademhalingsgeruischen. Men overtuigt zich hiervan gemakkelijk, als men het verschillend hooge tubair ademen van twee oppervlakkige cavernen met de hoogte van het percussiegeluid dezer plaatsen vergelijkt; het tubair ademen is hooger, dáár waar het percussiegeluid hooger is, en omgekeerd; of men vergelijke het tubair ademen van twee gehepatiseerde gedeelten der long of het vesiculair ademen aan de gezonde met het tubair ademen aan de gehepatiseerde zijde, altijd zal men een overeenkomstig verschil in de toonhoogte van het percussiegeluid waarnemen. THOMAS heeft in vele gevallen de uitkomsten van zijn onderzoek door musikale Geneeskundigen laten controleren; eene juiste bepaling der toonhoogte was echter bij vesiculair ademen en bij niet-tympanitische geluiden niet wel mogelijk, daarentegen bij tympanitische geluiden en bij tubair ademen gemakkelijk. (*Archiv der Heilkunde*, I. 1866.) Dr. A. P. FOKKER.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — *The Medical Times* van 6 Januarij l.l. bevat het verhaal der exstirpatie eener hypertrophische milt, welke door SPENCER WELLS bij eene 34jarige vrouw verrigt werd. Het orgaan strekte zich van de 7de rib tot zoo laag in het bekken uit, dat het door de vagina kon bepaald worden. De patiënte overleed 158 uren na de kunstbewerking. Uit een werkje, in 1857 te Giessen, *Die Extirpation der Milz am*

Menschen, door Dr. SIMON aan SPENCER WELLS toegezonden, bleek, dat dezelfde operatie in 1825 door QUITTENBAUM te Rostock en in 1855 door KÜCHLER te Darmstadt verrigt was.

— De Koningin heeft aan Prof. FERGUSSON den titel van Baronet verleend. Sinds 30 jaren was deze eer voor het laatst aan BRODIE verleend. In Frankrijk viel deze onderscheiding na DUPUYTREN en BOYER nog aan geen der geneeskundige practici ten deel.

— De Koningin heeft aan Prof. JAMES SIMPSON te Edinburgh den titel van Baronet verleend.

— The Obstetrical Society alhier zal alhier in het begin van Maart e.k. eene tentoonstelling organiseren van alle instrumenten, zoo oude als nieuwe, welke in de verloskundige gynaecologische en paediatrische praktijk gebruikt of uitgedacht zijn. De Doctoren BRANTON HICKS en MEADOWS (Bernersstreet, 53) hebben zich met het in ontvangst nemen der inzendingen belast.

— Voor weinige dagen had alhier de vergadering der bestuurders van het Peabody-fonds plaats. De opbouw van goede woningen voor eenen matigen prijs aan de minvermogenden verhuurd, had reeds te Spitalfields, Islington en Shadwel plaats gegrepen, zoodat er reeds door 1500 personen gebruik van werd gemaakt. Hetzelfde zal spoedig te Chelsea en Bermondsly een aanvang nemen. Men zal zich herinneren, dat PEABODY daartoe de kolossale som van £ 150,000 had gelegateerd.

— Dr. MURCHISON heeft in *the Lancet* van 20 Januarij l.l. op nieuw de analogie tusschen den veetyphus en de variolae betoogd en talrijke voorbeelden aangewezen, waar de vaccine, òf aan den mensch òf aan de koe ontleend, eene immuniteit tegen de thans zoo gevreesde ziekte, scheen daar te stellen.

— *The Medical Times* van 20 Januarij l.l. bevat een artikel van Dr. LIONEL BEALE, waarin hij op het voorkomen van op entozoa gelijkende ligchamen in de hartspier en in de gestreepte spiervezelen van de aan runderpest lijdende dieren de aandacht heeft gevestigd. Tot dusverre moeten verdere waarnemingen beslissen of die „entozoon-like-bodies" als zoodanig of als de kiemen van deze of gene pathologische parasitenvorming moeten opgevat worden.

Tot op 6 Januarij was de stand van zaken, ten opzigte der verwoestingen door de veeziekte aangerigt, als volgt: aangetast 82,057, gedood 14,519, gestorven 47,192, hersteld 8268. Deze cijfers waren voor ons Koningrijk tot op 13 Januarij als volgt: aangetast 28.728, gestorven 8.775 gedood 6.964 hersteld 9.386.

PARIJS. — De cholera-epidemie is thans bijna geheel geweken. Op 26, 27, 28 en 30 December, en 1, 3 en 4 Januarij bedroeg de sterfte 2, 4, 3, 1, 4, 1 en 1; terwijl op 29 en 31 December en 5 Januarij geene sterfgevallen vermeld werden.

— De volgende officiëele opgave is de laatste, welke door de Prefecture de Police aan de Académie de Médecine werd ingediend en een overzigt der geheele epidemie, van haar optreden tot op 14 Januarij l.l., behelst: Hopitaux Civils: admissions 2865, cas déclarés à l'intérieur 707; Décès: dans les hopitaux civils 1844, dans les hopitaux militaires 162; Décès à domicile: 1ste arrondissement 131, 2de 110, 3de 179, 4de 210, 5de 227, 6de 131, 7de 114, 8ste 112, 9de 107, 10de 205, 11de 360, 12de 249, 13de 213, 14de 158, 15de 107, 16de 84, 17de 423, 18de 385, 19de 250, 20ste 77; décès signalés dans les communes rurales 545; total général 6383.

— In de zitting der Académie de Médecine van 16 Januarij l.l. is door sommige sprekers geklaagd, dat de Regering zich weinig aan de bevordering en toepassing der vaccine animale op den mensch scheen te laten gelegen liggen, en het houden eener enquête over dit onderwerp uitgelokt.

— In de zitting der Académie de Médicine van 2 Januarij l.l. heeft BOULEY een uitgebreid rapport over den veetyphus, welke zich in de Jardin d'acclimatation vertoond heeft, uitgebragt. De ziekte was door 2 gazelles, welke uit Londen, in een waggon voor het transporteren van vleesch bestemd, vervoerd en te New-Haven over Dieppe ingescheept waren, aangebragt. Uit de verwoestingen, welke de ziekte in den tuin aanrigtte, bleek het, dat bij alle ruminantia, benevens bij de pecaris, de vatbaarheid om door haar besmet te worden bestond.

— De verschillende belooningen voor diensten gedurende de cholera-epidemie bewezen, waarvan wij reeds gesproken hebben, zijn door den Keizer, op advies van den Minister DURUY, toegekend.

— Volgens bepaalde geruchten is door den Minister van Onderwijs aan eene Commissie, bestaande uit RAYER, DUMAS, DÉNONVILLIERS, WÜRTZ en GRISOLLE, de taak opgedragen, om aan de Regering voorstellen over eene nieuwe regeling van het Medisch Onderwijs in te dienen. De *Union Médicale* voegt daaraan toe, dat reeds sinds 40 jaren, namelijk in 1824, 1830 en 1846, dergelijke Commissiën benoemd geweest zijn, zonder dat hare voorstellen ooit bij de Wegevende Magt als eene nieuwe wetgeving aangenomen zijn.

— BOULEY, tot dus verre Hoogleeraar aan de Veterinaire School te Alfort, is, ter vervanging van Dr. LE COQ, tot Inspecteur-Generaal der Veeartsenijkundige inrigtingen in den geheelen Staat benoemd.

— De Gemeenteraad van Dyon heeft tot de instelling eener sanitaire Commissie besloten. Het verrigten van lijkschouwingen, benevens het constateren der geboorten „à domicile", zal daarbij als eene verpligte bepaling harer reglementen opgenomen worden.

— Volgens de politieke bladen zal eene Turksche geneeskundige Commissie te Dscheddah, 2 maanden voor den tijd der bedevaarten, gevestigd worden, ten einde de noodige maatregelen tegen eene nieuwe invasie der cholera te nemen.

PRUISSEN. — In plaats van het groote Gesticht te Siegburg zullen er van Regeringswege vijf kleinere Krankzinnigengestichten in de vijf Regeringsdistricten van Rhijn-Pruissen gebouwd worden, waarvoor eene som van 2 millioen Thalers benoodigd zal zijn.

BERLIJN. — Volgens de laatste tellingen is alhier op iedere 880 inwoners één Geneesheer. Het totale cijfer der practici bedraagt 673, als 609 practische Doctoren en 64 „Wundärzte" (41 1ste en 23 2de klasse). Sinds 1861 is het geheele cijfer der practici met 48 vermeerderd. Het getal der apotheken is 48, dat is ongeveer 1 op 13,000 inwoners, tegen 1 op 11,986, indien men deze verhouding tot de geheele bevolking van den Pruissischen Staat opmaakt.

BONN. — Door de Pruissische Regering is, behalve tot den opbouw van een groot Chemisch Laboratorium, dat reeds voor een deel voltooid is en waarvoor 120,000 Thl. geraamd zijn, ook tot de daarstelling van een groot gebouw buiten de stad, voor de Chemische, Obstetrische en Medische Kliniek, besloten.

KIEL. — Uit deze stad wordt het plotseling overlijden van GEORGE FORCHHAMMER, Hoogleeraar in de Chemie en Mineralogie aan de Universiteit te Kopenhagen, vermeld. De overledene had zich door talrijke geschriften over zijne studievakken bekend gemaakt.

WÜRZBURG. — Het getal der studenten bedroeg alhier gedurende het loopende wintersemester 622, waaronder 273, te Kiel 220, waaronder 65, te Halle 830, waaronder 114 en te Berlijn aan de Friedrich-Wilhelm Universiteit 2059, waaronder 334 in de Geneeskunde.

WEENEN. — Volgens de algemeene opinie zal de vacature, door het overlijden van Prof. SCHUH ontstaan, door de verplaatsing van Prof. VON PITHA van het Josephinum naar de Universiteit vervuld worden, terwijl wederom in de laatste vacature, door de benoeming van Dr. ULRICH, den Director van het Rudolfsspital, tot Hoogleeraar aan het Josephinum, zoude voorzien worden. Volgens de *Wiener Medizinische Presse* zoude Prof. LINHART te Würzburg Prof. VON PITHA aan het Josephinum vervangen.

— Het *Wiener Wochenschrift* van 6 Januarij meldt, dat er ook in de Oostenrijksche Monarchie, aan de Saksische grenzen te Weigsdorf, Seitendorf, Königshain, Turnau en Dornhemmersdorf, 34 gevallen van trichinenvergiftiging zijn waargenomen. De Regering heeft aan Prof. KLOB, Prosector aan het Rudolfsspital, en aan Prof. MÜLLER van de Veterinaire School, opgedragen, om de zaak in loco te onderzoeken en hunne onderzoekingen ook verder, dat is tot die plaatsen, waar tot dusverre soortgelijke gevallen voorgekomen zijn, uit te strekken.

— In den boezem van het Professoren Collegium heeft over de vervanging van Prof. SCHUH eene levendige discussie plaats gegrepen. De meerderheid was van oordeel, dat zijne vacature zoo spoedig mogelijk definitief moest vervuld worden. Prof. VON PITHA werd daarvoor met 12 van de 15 stemmen, waarvan er 3 op Prof. DITTEL uitgebragt werden, als Candidaat aangewezen. De tijdelijke waarneming werd aan Dr. WEINLECHNER, in tegenstelling met Dr. KUMAR, opgedragen.

— Volgens het *Wiener Wochenschrift* zullen door de Russische Regering Dr. PÉLIKAN en Prof. LENZ, door Pruissen Prof. GRIESINGER en door Oostenrijk Dr. GIAEICH uit Fiume naar het sanitaire Congres te Constantinopel gezonden worden.

MÜNCHEN. — Prof. ALFRED VOGEL alhier heeft zijne benoeming naar de Universiteit te Dorpat aangenomen.

HEIDELBERG. — De Privaat-Docent in de Geneeskunde alhier, Dr. AHLES, is tot Hoogleeraar bij het Polytechnicum te Stuttgart beroepen.

— Er zal hier een nieuw Academisch Hospitaal gebouwd worden. Prof. WEBER heeft in een geschrift ontwikkeld, op welke omstandigheden bij den opbouw zal moeten gelet worden en de kosten op 700,000 florijnen geraamd.

BRUNSWIJK. — Prof. H. HELMHOLTZ heeft sommige zijner openbare voordragten, onder den titel van *Populäre Vorträge*, alhier uitgegeven, zoodat reeds het eerste Heft het licht zag. Het bevat eene verhandeling over de verhouding der natuurwetenschappen tot de wetenschap in het algemeen; over de natuurwetenschappelijke werken van GOETHE; over de physiologische oorzaken der muzikale harmonie en over de vorming van het ijs en van de gletschers.

ROSTOCK. — De Medische Faculteit alhier heeft gedurende het afgeloopen jaar verschillende nieuwe krachten aangewonnen. In plaats van den overledenen Prof. CARL BERGMANN werd Dr. HENCKE uit Marburg beroepen. De Physiologie wordt, ter vervanging van den aan aanvallen van manie lijdenden Prof. STANNIUS, door Dr. AUBERT uit Breslau gedoceerd. Na het vaarwel zeggen aan zijne benoeming naar Dorpat is Dr. ACKERMANN, even als Prof. SCHULZE, tot gewoon Hoogleeraar voor de Pathologie en Therapie en voor de Ontleedkunde benoemd. Als Privaat-Docent in de Gynaecologie vestigde zich Dr. BRUMMERSTADT alhier.

NASSAU. — De *Herzogliche Nassauische Kalender*, een privaat bezit van het Wiesbadensche Gasthuis, bevat voor dit jaar eene zeer goed gestelde populaire Verhandeling van Prof. NEUBAUER, over lucht en luchtverversching, terwijl zij ons in het afgeloopen jaar eenen goeden arbeid van denzelfden schrijver, over de verschillende vergiften, mededeelde.

Dr. J. HANLO.

MULTILOCULAIRE CYSTE VAN HET REGTER OVARIUM, OVARIOTOMIE, — GENEZING,

DOOR

E. HANLO,

Doctor in de Genees- en Heelkunde te 's Gravenhage.

Vrouw S., oud 48 jaren, van beroep naaister, is sedert 8 jaren gehuwd en vroeger altijd gezond geweest, behalve dat zij op 12jarigen leeftijd aan necrose van de linker ulna geleden heeft, waarvan nog de likteekens op haren arm zigtbaar zijn. De menses waren vroeger altijd geregeld, doch zijn zoodra zij getrouwd is verdwenen, om nimmer meer terug te keeren, zonder dat er ooit sprake is geweest van zwangerschap. Kort na haar huwelijk begon zij te klagen over pijn op de hoogte der regter liesstreek en een gevoel van zwaarte in den buik. Deze toestand duurde aanhoudend zoo voort; de pijn was nu eens wat minder dan weder wat heviger, terwijl de buik allengs al meer en meer in omvang toenam, zoodat zij ongeveer twee jaren geleden door eene hevige haemorrhagie werd overvallen, waarbij zich spoedig verschijnselen van dysurie voegden, die haar onophoudelijk met eene zeer frequente en pijnlijke urineloozing kwelden. Deze dysurie verdween ongeveer een jaar geleden langzamerhand en van zelve, doch de haemorrhagie herhaalde zich van tijd tot tijd, zonder echter iets periodieks te hebben. Het gevoel van benaauwdheid nam al meer en meer toe en de buik zwol sterker op.

In dezen toestand kwam zij onze hulp inroepen en het uit- en inwendig onderzoek leerde ons het volgende:

Patiënte is iemand van middelbare grootte en tengeren ligchaamsbouw, met een bleek anaemisch uiterlijk en de sporen van een diepzittend lijden op het gelaat, klagten over benaauwdheid en opgezetheid van den buik; pols snel en klein; eetlust gering; alvus zeer traag en moeijelijk; steeds uitvloeijing uit de vagina, nu eens van helder bloed, dan weder van een sero-sanguinolent, uiterst stinkend vocht.

Uitwendig onderzoek. De buik vrij sterk opgezet, de omvang bedraagt, gemeten over den navel, 91 duim. In de regter helft van den buik voelt men zeer duidelijk een omschreven tumor, die zich naar boven tot aan den navel en naar links tot even voorbij de linea alba uitstrekt; het gezwel is vrij hard en oneffen op het gevoel, en vertoont geene duidelijke fluctuatie; overal waar men het gezwel voelt is de percussietoon volkomen mat. De afstand tusschen de pubis en den bovenrand van het gezwel bedraagt 19 centimeters. De tumor is min of meer bewegelijk, doch kan niet geheel en al heen en weder verschoven worden. Met gemak kan men den buikwand in eene groote plooi van het gezwel afligten en de buikbekleedselen er overheen schuiven. In de linker helft van den buik ontwaarden wij eveneens een tumor, die dezelfde verschijnselen op het gevoel en bij de percussie opleverde, doch minder groot (de afstand tusschen de pubis en den bovenrand van dat gezwel bedraagt 13 centimeters) en veel bewegelijker was. Tusschen den linker en regter tumor was eene duidelijke scheiding te bespeuren, ten minste wij konden zeer duidelijk eene diepe sleuf, tot ongeveer 2 duimen boven de pubis, met de hand vervolgen, doch verloren haar daar uit het oog en kwam het ons voor als of beide tumores daar ineen vloeiden. Overal was de percussietoon, ook op de plaats waar wij de scheiding voelden, volkomen mat. Bewoog men den regter tumor

dan werd ook de linker verplaatst; verplaatste men het linker gezwel, dan werd de beweging in veel mindere mate aan het regter medegedeeld.

Inwendig onderzoek. Ostium uteri staat iets hooger dan gewoonlijk en eenigzins naar achteren, is volkomen normaal op het gevoel en heeft eenen geheel maagdelijken vorm. In den fornix posterior voelden wij een rond veêrkrachtig gezwel, dat echter volstrekt niet duidelijk fluctuëerde. Bij het onderzoek met de uterussonde drong de punt van het instrument door het halskanaal, ongeveer ruim een duim diep in het cavum uteri. Bewegingen, die men aan den tumor mededeelde, deelden zich ook aan den uterus mede, doch bewoog men de baarmoeder met de sonde, dan deelde die beweging zich zeer flaauw aan den tumor mede, zoodat het ons voorkwam dat de beide tumores wel contigu, maar niet continu met de baarmoeder waren, dat wil zeggen: wel tegen den uterus aanlagen, maar daarmede geen geheel uitmaakten.

Bij het onderzoek door het rectum voelden wij den regter tumor zeer duidelijk, den linker minder, doch konden tevens het corpus uteri, dat zich normaal liet aanvoelen, zoo ver de vinger reikte, geïsoleerd van den tumor vervolgen.

Diagnose. Na de patiënte eenige dagen onder observatie gehouden en haar nogmaals herhaalde malen onderzocht te hebben, kwamen wij tot de diagnose van een tumor van beide eijerstokken, en wel hoogst waarschijnlijk een vasten tumor, terwijl wij meenden te mogen aannemen geene of ten minste geene belangrijke aanhechtingen te zullen vinden. Op grond dezer diagnose en overtuigd dat er geen ander middel bestond om het leven der lijderes te redden, sloegen wij haar de ovariotomie voor, doch deelden haar tevens al de gevaren, waarmede eene dergelijke operatie gepaard gaat, onbewimpeld mede. De vrouw nam ons voorstel gretig aan, daar zij zich liever aan alles, zelfs aan de geringste kans tot genezing, wilde onderwerpen, dan nog langer een dergelijk leven vol smarten en folteringen leiden.

Den 17den November is de operatie ten 2 ure 's namiddags verrigt, in tegenwoordigheid van den Chirurgijn LIGTENBERG en der Doctoren HEYMANS, WOLTERBEEK MULLER, DE BAS, MOLL en HOVEN. De instrumenten, sponsen, flanellen zwachtels en verdere verbandstukken waren geheel nieuw, terwijl wij tevens uit voorzorg de vrouw geheel en al in flanel gekleed hadden. In den loop van den morgen was een clysma geappliceerd en eenige minuten voor de operatie de urine door middel van den catheter ontlast.

Nadat de patiënte in diepe chloroformnarcose gebragt was, werd door de huid in de linea alba eene insnijding gemaakt, ter lengte van 12 centimeters, en voorzigtig de verschillende lagen gekliefd tot op het peritoneum; nadat hierin eene kleine opening gemaakt was, waarbij eenig helder serum uit de buikholte ontsnapte, werd het, op geleide der gesleufde sonde, in dezelfde uitgebreidheid als de uitwendige wond geopend. De hand hierop door de wond langs de voorvlakte van den tumor in de buikholte brengende, ontwaarde ik eenige ligte adhaesiën aan den voorsten buikwand, die echter gemakkelijk met de hand konden losgemaakt worden. Hierop werd de insnijding nog 3 duim naar beneden tot aan de pubis verlengd en de troicart in den tumor, in wiens wand buitengewoon dikke aderen verliepen, op het punt, waar wij fluctuatie voelden, gestoken, waarbij zich eenig, doch zeer weinig, helder vocht ontlastte; eene tweede punctie op eene andere plaats, had hetzelfde effect, zoodat de tumor bijna niet in omvang verminderde. Hierop werd de incisie naar boven tot aan den navel verlengd en nogmaals twee punctiën gedaan, die wel eenig vocht ontlastten, maar den tumor niet genoeg verkleinden om hem door de gemaakte opening naar buiten te halen. Daarom verlengden wij de huidsnede tot 2 duimen boven den navel, dien wij natuurlijk naar links vermeden, zoodat de geheele wond nu eene lengte had van 23 centimeters. Mijne hand nu aan de achtervlakte van den tumor brengende, om mij van het al of niet aan-

wezig zijn van aanhechtingen te overtuigen, opende ik bij deze manoeuvre me invito eene grootere cyste, die aan de achtervlakte van den tumor lag, en waarbij zich vrij veel vocht, gedeeltelijk in, gedeeltelijk buiten de buikholte, uitstortte. Het bleek dat er aan de achtervlakte, even als aan de voorzijde, ligte adhaesiën aanwezig waren, die echter eveneens zeer gemakkelijk met de hand konden losgemaakt worden. Met zeer geringe moeite gelukte het mij nu den tumor naar buiten te halen, en na ons van den toestand van den steel overtuigd te hebben, dat hij geene andere organen bevatte, werd daarom de clamp aangelegd, stevig zamengedrukt toegeschroefd en de cyste, op ongeveer 2 duimen afstand van de clamp, afgesneden.

Gedurende al dien tijd werden de ingewanden met warme flanellen lappen teruggehouden. Nadat de cyste afgesneden was werd de buikholte voorzigtig met warme sponsen van het daarin aanwezige vocht gezuiverd en daarna de wond door 6 diepe hechtingen met zilverdraad, die op vrij grooten afstand van de wondlippen aangelegd werden en waarbij het buikvlies mede in de ligatuur gevat werd, gesloten. Oppervlakkige hechtingen kwamen ons niet noodzakelijk voor, daar de wond vrij goed op alle punten sloot. Het verband bestond uit lange kleefpleisterstrooken, die rondom den geheelen buik gingen, elkander voor de helft bedekten en matig aangehaald werden, een flanellen compres en zwachtel, terwijl wij den steel met een vochtig flanellen lapje bedekten, waarna de patiënte in haar van te voren verwarmd bed teruggebragt werd. De operatie had ongeveer $^{3}/_{4}$ uur geduurd.

De bloeding kan bij uitstek gering genoemd worden, en alleen bij het isoleren van den steel spoot eene kleine slagader, waarom terstond een zijden draad gelegd werd, waarvan het eene einde kort werd afgesneden, doch het andere door de wond naar buiten gebragt en met een stukje kleefpleister op den buikwand bevestigd werd. Het gezwel was vrij groot, had zeer dikke wanden, waarin groote sterk gevulde aderen verliepen, en woog ruim 5 oude ponden; het was de type eener multiloculaire cyste; op verschillende doorsneden vertoonde zich eene massa van met helder vocht gevulde kleine cysten, waarvan de grootste, met uitzondering van die aan de achtervlakte, niet grooter waren dan een kippenei; in het onderste gedeelte van het gezwel scheen in een aantal cysten eene haemorrhagie plaats gehad te hebben, ten minste de inhoud was zeer sterk met bloed gekleurd.

's Avonds ten 7 ure. Weinig pijn; warmte der huid normaal; pols 96 slagen; de urine wordt met den catheter ontlast. Alle uren $^{1}/_{6}$ gr. acet. morphii.

's Avonds ten 11 ure. Pijn in den buik, die bij drukking niet vermeerdert; klagten over misselijkheid en dorst.

18 *November, 's morgens ten 7 ure.* Weinig pijn; sterke braking, zoodat de lijderes niets binnen kan houden; pols 96 slagen; huidwarmte normaal; steel van den tumor stinkt zeer sterk; applicatie van perchlorid. ferri op de stomp van den steel. Wordt met de morphine opgehouden; inwendig stukjes ijs.

Gedurende den dag blijft de braking aanhouden en klimt de pols tot 120 slagen in de minuut.

's Avonds ten 11 ure. Nog steeds braking; het uitgebraakte is van eenigzins bilieusen aard; geene pijn in den buik; stomp van den steel gedeeltelijk afgestooten, gedeeltelijk gemummificeerd, zoodat hij niet meer stinkt. De clamp wordt steviger aangedraaid.

19 *November, 's morgens ten 7 ure.* Nog braking; eenige pijn in den buik rondom den steel; tong vochtig; pols 120 slagen. Subcutane injectie van $^{1}/_{4}$ gr. acet. morphii.

Gedurende den loop van den dag wordt de braking veel minder en heeft tegen

4 uren geheel opgehouden; de gevoeligheid in den buik is niet toegenomen, doch er heeft zich eenige tympanites ontwikkeld; patiënte heeft een weinig rustig geslapen en wat bouillon gebruikt.

's Avonds ten 9 ure. Patiënte heeft rustig geslapen; geene braking meer; tympanites niet toegenomen; pols 100 slagen; tong droog; vrij hevige dorst. De clamp wordt steviger aangedraaid.

's Nachts ten 1 ure wordt ijlings mijne hulp ingeroepen wegens hevige pijnen in den buik, die echter niet bij drukking toenemen; de tympanites iets vermeerderd. Wordt eene clysma gezet, waarop eenige flatus ontlast worden, die terstond verligting aanbrengen; inwendig mixt. c. spiritu carminativo et aqu. foeniculi; het bed wordt besprenkeld met ol. thereb.

20 *November.* De nacht is verder vrij rustig doorgebragt; tympanites niet toegenomen; pols 100 slagen; tong droog, eenigzins wit beslagen; nu en dan singultus. Wordt met de medicatie voortgegaan.

's Avonds ten 8 ure. Tympanites veel verminderd; overigens is de toestand dezelfde en bevredigend.

21 *November, 's morgens ten 7 ure.* Nacht zeer onrustig, ten gevolge van den hik, die vrij hevig was; tympanites blijft afnemen; pols 104 slagen; hevige dorst. Langs de clamp ontlast zich eenig stinkend vocht.

's Avonds ten 9 ure. Singultus veel verminderd; pols 84 slagen; tong minder droog; tympanites bijna geheel verdwenen; buik geheel gevoelloos. Na een clysma oleosum wordt eene buitengewone hoeveelheid harde faeces met ontzettend veel flatus geloosd, tot verligting der lijderes.

22 *November.* Na een clysma nogmaals ruime alvus; pols 94 slagen; tong minder droog; minder dorst.

's Namiddags ten 4 ure. De clamp, die wij elken avond sterker aanschroefden, is heden morgen ten 12 ure van zelf afgevallen; de steel heeft zich vrij sterk naar binnen teruggetrokken; het verband wordt weggenomen en 4 der 6 hechtingen verwijderd; de wond is tot aan den steel toe in de diepte per primam intentionem genezen, doch oppervlakkig niet. Het nieuwe verband bestaat eenvoudig in circulaire kleefpleisterstrooken rondom den buik en een zwachtel, terwijl op de plaats, waar de clamp gelegen heeft, eene wiek met eene inf. flor. chamomillae gelegd wordt.

23 *November.* Wederom singultus en braking; buik volstrekt niet pijnlijk of opgezet; eenige alvus liquida; tong vochtig; pols 89 slagen; weinig eetlust; de steel suppureert matig.

24 *November.* De twee overige hechtingen worden weggenomen; uit het kanaal der derde hechting komt aan de linker zijde eene vrij groote hoeveelheid pus bij drukking te voorschijn; de buik is overal onpijnlijk en niet opgezet; patiënte heeft nog nu en dan de hik; volkomen apyrexie; tong zuiver en vochtig; de diarrhoe heeft opgehouden; er begint eetlust te komen. Zacht voedende en versterkende diëet; inwendig eene mixt. c. spiritu nitri dulci.

25 *November.* Er vloeit nog steeds eene aanzienlijke hoeveelheid pus bij drukking uit het kanaal der hechting; fluctuatie is nergens te bespeuren; het darmkanaal functionneert regelmatig; de algemeene toestand is minder bevredigend; de vrouw is dof en neêrslagtig; hik verdwenen; de steel ziet er goed uit en begint met granulatiën bedekt te worden; pols 84 slagen. Poeders met s. chinicus en caphura.

26 *November.* Nog ruime uitvloeijing van pus; klagten over hoest; zeer sterk zweeten; overigens is de vrouw wat meer opgewekt; apyrexie.

27 *November.* Uitvloeijing van pus iets minder; er begint zich aan den bovensten hoek der wond een hard uitpuilend punt te vormen; hoest vermeerderd; bij auscultatie is niets abnormaals in de longen waar te nemen; de steel is bedekt met levendige granulatiën; eetlust wordt beter; tong vochtig; pols 84 slagen; de draad der ligatuur heeft losgelaten; in de regter onderbuikstreek, even boven den band van POUPART, is een eenigzins hard en pijnlijk gezwel met onduidelijke fluctuatie te bespeuren.

28 *November.* Nog steeds hoest; uitvloeijing van pus wordt minder; eetlust neemt toe; pols wordt meer ontwikkeld; wond staat zuiver en levendig.

29 *November.* Hoest wat minder; uitvloeijing van etter wordt minder; de harde schijf in den bovenwondhoek is in een absces veranderd en doorgebroken, waarbij eene matige hoeveelheid goede pus ontlast wordt; het gezwel in de regter onderbuikstreek neemt onder warme pappen toe en begint eene duidelijke fluctuatie te vertoonen.

30 *November.* Nog steeds hoest; uitvloeijing van pus uit de kanalen der draden geheel opgehouden; algemeene toestand wel; de vrouw begint in krachten toe te nemen; de wond van den steel wordt kleiner en staat zuiver en levendig. De poeders met caphura worden achterwege gelaten en haar chinine en lactas ferri gegeven.

2 *December.* Hoest veel minder; uit een der steekkanalen komt weder eene groote hoeveelheid etter te voorschijn; terwijl het onderzoek met de sonde leert, dat er een kanaal door het likteeken in de middellijn heenloopt. Daar de punt der sonde niet door den buikwand te voelen is, wordt er geene lisvormige drainage toegepast, maar eene drainagebuis op, geleide der sonde, zoo ver deze reikt, ingebragt, na voorafgaande dilatatie der uitwendige wond.

3 *December.* Bij drukking op het gezwel in de regter onderbuikstreek komt de pus uit de wond, waar de steel gezeten heeft, te voorschijn. Er wordt in den gang eene drainagebuis gebragt.

5 *December.* De uitwendige wond tot aan de plaats, waar de steel gezeten heeft, bijna geheel gecicatriseerd; de dikte in de regter onderbuikstreek wordt langzamerhand dunner; de uitvloeijing van pus is matig; de vrouw bevindt zich volkomen wel en zit dagelijks een half uur op.

14 *December.* De uitvloeijing van pus door de drainagebuis, die gedurende eenige dagen zeer matig was, is nu sedert een dag of drie buitengewoon sterk, zoodat zij de vrouw aanmerkelijk in krachten doet afnemen. Nogmaals wordt de gang met eene sonde onderzocht, die in eene dwarse rigting 22 centimeters onder de buikbekleedselen, tot in de regter lendenstreek, heenloopt, alwaar de punt der sonde duidelijk te voelen is; aldaar wordt eene tegenopening gemaakt en nu de lisvormige drainage toegepast; hoest veel minder, doch zeer hevige diarrhoe. Sol. saleb c. laud.

15 *December.* Diarrhoe verminderd; de pus loopt goed door de drainagebuis naar buiten. Daar er nagenoeg geene pus meer uit de onderste draineerbuis komt wordt deze weggenomen.

16 *December.* Wederom vrij hevige diarrhoe; ettering veel minder; algemeene toestand meer bevredigend. Pulv. c. mag. bismuthi et extr. opii aqu.

19 *December.* De diarrhoe is wel iets minder, doch blijft nog aanhouden; de ettering neemt steeds af. Pill. c. nitr. argenti. gr. j. de die.

22 *December.* Diarrhoe geheel opgehouden; de vrouw gaat merkbaar vooruit en neemt in krachten toe; uit de draineerbuis loopt nog slechts eene uiterst geringe hoeveelheid pus; de wond tot aan den steel geheel gesloten; terwijl die van den steel tot eene zeer kleine oppervlakte gereduceerd is; de vrouw zit dagelijks op en wandelt van haar bed naar den stoel.

1 *Januarij.* Heden is de drainagebuis verwijderd, daar er bijna geen pus meer uit-

liep; de vrouw neemt in krachten toe en zit bijna het grootste gedeelte van den dag op.

4 *Januarij.* De wond van de drainagebuis is geheel gesloten, zoodat de vrouw als hersteld kan beschouwd worden.

Na de breedvoerige beschrijving van een geval van ovariotomie in de 1ste aflevering van de 2de afdeeling van het *Tijdschrift voor Geneeskunde*, Jaargang 1865 pag. 109, door Dr. POLANO, en de algemeene beschouwingen over de ovariotomie, die hij daaraan verbindt, blijft er ons slechts weinig te zeggen over en willen wij ons vergenoegen om met een enkel woord de verschillende punten van ons geval na te gaan en wel

1°. *De diagnose.* Uit de resultaten der operatie zal men al aanstonds kunnen opmerken, dat onze diagnose wel voor het grootste en voornaamste gedeelte juist, maar toch gedeeltelijk onjuist was. Zij was juist in zoo verre wij werkelijk met een tumor van het regter ovarium te doen hadden. Zij was echter gedeeltelijk onjuist, omdat slechts één ovarium aangedaan was en geen twee, en omdat wij niet met een vasten tumor, maar met eene multiloculaire cyste met vloeibaren inhoud te doen hadden. Naar ik echter meen zal men ons onze diagnose van een tumor van beide ovaria ten goede houden, als men in aanmerking neemt, dat wij in de linker en regter buikhelft een gezwel voelden, dat van boven omschreven was, doch waarvan de grenzen zich van onderen bij het uitwendig onderzoek niet lieten bepalen; dat wij tusschen beide tumores eene duidelijke afscheiding voelden; dat de beweging van den regter tumor zich wel aan den linker, maar omgekeerd slechts in zeer geringe mate mededeelde; en eindelijk, dat de beide gezwellen op de plaats aanwezig waren, waar de cysten van het ovarium gewoonlijk voorkomen. De autopsie van het weggenomen gezwel leverde ons een helder inzigt in de zaak, en leerde tevens waarom onze diagnose van een tumor van beide ovaria te verschoonen was. Wat toch vonden wij? Het gezwel, dat wij vóór de operatie in de linker bekkenhelft gevonden en voor het ontaarde linker ovarium gehouden hadden, was niets anders, om mij zoo eens uit te drukken, dan een appendix van het regter gedegenereerde ovarium, waaraan het zeer bewegelijk verbonden, doch door eene diepe sleuf, die wij ook ante operationem als eene duidelijke afscheiding gevoeld hadden, van gescheiden was; het was dus eene multiloculaire bijcyste van het regter ovarium. De tweede dwaling in onze diagnose, namelijk ons vermoeden van een vasten tumor te zullen vinden, liet zich ook door de inspectie van het gezwel na de exstirpatie gereedelijk verklaren. Wij vonden immers eene multiloculaire cyste, die uit een onnoemelijk aantal kleine cysten, waarvan de grootste niet grooter waren dan een kippenei, bestond, behalve aan de achtervlakte, waar wij eene grootere cyste aantroffen, doch die voor het uitwendig onderzoek niet toegankelijk was. Fluctuatie was dus voor de operatie moeijelijk, ja bijna onmogelijk te bespeuren; ja zelfs toen de cyste blootgelegd was, was het moeijelijk een punt te vinden, waar de fluctuatie duidelijk genoeg was om den troicart er in te steken. Gaan wij nu na de verklaring onzer dwalingen in de diagnose, die eigenlijk op zich zelve minoris momenti waren, en geenen invloed noch op de operatie noch op het verder verloop hebben uitgeoefend, of hadden kunnen uitoefenen, met een enkel woord na, hoe wij tot de dia-

gnose van een tumor ovarii gekomen zijn. Hiertoe zijn wij gebragt door de plaats van het gezwel, de wijze van ontstaan, het uit- en inwendig onderzoek en het gemis van verschijnselen, die op een ander organisch lijden duidden.

Wij toch vonden op de plaats van het regter ovarium een gezwel, dat het eerst boven den band van POUPART, alwaar ook de pijn het eerst begonnen was, ontstaan was en zich langzamerhand meer naar boven toe ontwikkeld had. Dus een tumor, die in het kleine bekken ontstaan was en zoo lang hij daar aanwezig was verschijnselen van drukking op blaas en rectum teweeggebragt had, die verdwenen, zoodra het gezwel zich uit het bekken naar boven verheven had. Verschijnselen van lijden van andere buik- of bekkenorganen ontbraken ten eenenmale, en de eenige ziekte, waarmede wij ons hadden kunnen vergissen, was naar onze meening een tumor uteri. Doch het onderzoek met de baarmoedersonde en de exploratie per rectum verschaften ons hier licht. Want, bewoog men den uterus met de sonde, dan deelden zich deze bewegingen slechts zeer flaauw aan het gezwel mede. Dat de bewegingen van het gezwel zich ook aan de baarmoeder mededeelden, was voor ons nog geen bewijs dat het gezwel van den uterus uitging, daar wij uit het onderzoek per rectum met zekerheid meenden te moeten opmaken, dat de tumor wel tegen den uterus aanlag, maar niet daarvan uitging. Wij konden immers het corpus uteri duidelijk met den vinger vervolgen en eene scheiding tusschen gezwel en baarmoeder waarnemen.

Het bewijs, dat onze redenering juist en de zaak zoo was als wij vermoedden, is door de operatie geleverd. Dat er geene of ten minste geene belangrijke adhaesiën aanwezig waren, meenden wij daaruit te mogen opmaken, dat het gezwel vrij bewegelijk was, dat wij de huid er gemakkelijk over heen en weder konden schuiven en den buikwand in eene dikke plooi opligten, zonder iets van den tumor mede te vatten of dezen mede omhoog te ligten.

De *operatie zelve* leverde geene zwarigheden op, ten minste de adhaesiën waren niet van dien aard, dat zij eenigen belemmerenden invloed op de kunstbewerking uitoefenden. Wat echter in onze operatie nog al van belang was, is de buitengewoon groote insnijding, die wij hebben moeten maken en die zich ter lengte van 23 centimeters, van 3 duim boven den navel tot aan de symphysis pubis, uitstrekte. Daardoor werd stellig het gevaar der kunstbewerking vermeerderd, doordien het peritoneum in des te grootere uitgebreidheid beleedigd werd, doch er schoot ons niets anders over, daar wij den troicart tot 6maal toe in den tumor staken, maar het gezwel nagenoeg niet van omvang verminderde, hetwelk zijne verklaring vindt in het buitengewoon groote aantal kleine cysten.

Den raad der meeste mannen van het vak volgende, hebben wij het peritoneum mede in de hechting genomen: 1°. om de latere nadeelige gevolgen te voorkomen; 2°. omdat, wanneer twee weivliesoppervlakten met elkander in aanraking komen er dikwerf slechts een geringe prikkel noodig is om die zeer snel aan elkander te doen kleven, en het er hier, bij zulk eene groote doordringende buikwond, vooral op aankwam zoo spoedig mogelijk vereeniging te krijgen.

Of wij tot het doen der operatie geregtvaardigd waren, hierover willen wij

niet spreken, daar wij meenen dat de ondervinding hierover reeds lang den staf gebroken heeft.

Nabehandeling. Het verder verloop van het geval was vrij eenvoudig. In het begin hadden wij te kampen met hevige braking, waarschijnlijk ten gevolge van de trekking aan den steel. De toediening van pulvis aërophorus, ijs, spiritus carminativus, acetas morphii en andere middelen mogt niets baten, daar de lijderes terstond alles uitbraakte wat in de maag gebragt werd. De braking hield echter spoedig op, na de subcutane injectie van ¼ grein acetas morphii, die haar tevens eene verkwikkende rust verschafte. Tegen de tympanites, die zich, schoon niet in hooge mate, ontwikkelde, hebben wij, op voorbeeld van Dr. POLANO, het bed met ol. terebinth. besprenkeld en daarvan veel nut mogen ondervinden. De genezing ging regelmatig haren gang, doch werd zeer vertraagd door eene etterverzakking, die eene uitgebreide drainage noodzakelijk maakte. Men zou ons misschien kunnen tegenwerpen, waarom niet eerder de wond gesondeerd en eene tegenopening gemaakt? Doch wij waren huiverig voor een onderzoek met de sonde, uit vrees van welligt nog teedere aanhechtingen te verscheuren en zoo doende eene doodelijke uitstorting van pus in de buikholte teweeg te brengen. Later, toen wij met grond konden veronderstellen, dat de wond steviger vereenigd was, hebben wij eene tegenopening gemaakt en heeft de drainage ons uitstekende diensten bewezen. De toestand van den steel buiten de clamp was zoodanig, dat hij reeds den volgenden dag een ondragelijken stank verspreidde, die echter spoedig ophield, nadat wij het afstervende stuk door perchlor. ferri tot mumificatie gebragt hadden. De clamp heeft dus goed hare pligt volbragt en is voldoende geweest, niet alleen om den steel te bepalen, maar ook om haemorrhagie te voorkomen. Wij hebben haar, op voorbeeld van KOEBERLE, elken dag steviger toegeschroefd, omdat de steel vrij dik was en wij daarin een zekerder waarborg meenden te vinden tegen secundaire haemorrhagie. Wij meenen het welslagen der operatie te moeten toeschrijven aan de goedaardige natuur van het gezwel, de afwezigheid van aanhechtingen en het juiste tijdstip, waarop zij ondernomen is; schoon wij, wat de andere omstandigheden aangaat, in minder gunstigen toestand verkeerden dan het geval van Dr. POLANO. Wij toch waren genoodzaakt eene insnijding te maken van 23 centimeters, terwijl die in het andere geval slechts 14 centimeters lang was. Verder werd de eerste ovariotomie in ons land verrigt in een uitstekend Ziekenhuis, waar men over alle hulpmiddelen kon beschikken, terwijl wij de onze bij behoeftige menschen verrigtten, die wij, wel is waar, materiëel ondersteunden, doch waarbij wij in de verste verte niet die hulpmiddelen ten onzen dienst hadden, welke het voorregt zijn van lijders in eene Ziekeninrigting.

Ik eindig met een woord van dank aan de Heeren, die bij de operatie tegenwoordig geweest zijn en aan wier uitstekende hulp mede voor een groot gedeelte het welslagen der kunstbewerking moet toegeschreven worden. Ik voeg er eene wensch bij: moge deze kunstbewerking, die tot nog toe slechts zeldzaam (met dit geval mede, naar ik meen, 4malen) in ons vaderland verrigt is, al meer en meer ingang vinden, en elk Heelkundige in goed geconstateerde en daartoe geschikte gevallen van ovariumcysten zonder aarzelen naar het mes grijpen, in de vaste overtuiging, dat dit het eenige middel is

om aan lijderessen, die anders, zoo als de ondervinding leert, een leven vol folteringen leiden en een smartelijken dood te gemoet gaan, hare vorige gezondheid terug te geven.

's Hage, Januarij 1866.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

WAARDOOR ASTHMA NERVOSUM ONTSTAAT, is de vraag, welke VON BAMBERGER (*Würzburger Medicinische Zeitschrift*, VI, 1 u. 2, S. 102), naar aanleiding van een met zorg door hem waargenomen geval, tracht te beantwoorden. Gewoonlijk krijgt men op die vraag ten antwoord: door kramp van de contractile vezelcellen der fijnste bronchiaaltakken; hiervan heeft BERGSON in zijne bekende monographie het bewijs zoeken te leveren, hetwelk echter niet meer behelst, dan dat er spiervezelen in de bronchi voorkomen, en WINTRICH is tot dusverre de eenige, die, zonder de mogelijkheid van bronchiaalkramp tegen te spreken, de mogelijkheid, dat asthma nervosum daardoor ontstaat, ontkent en wel omdat hij verscheidene gevallen heeft waargenomen, waar gedurende den aanval een lage stand met onbewegelijkheid van het middenrif bestond en omdat de krachten, welke zoowel bij de in- als bij de uitademing werkzaam zijn, die der bronchiaalspieren verre te boven gaan. VON BAMBERGER, die met WINTRICH van oordeel is, dat het ontstaan van asthma nervosum door bronchiaalkramp nog niet is bewezen, meent toch, dat men te ver gaat door het voor onmogelijk te verklaren, aangezien het niet bewezen is, dat het middenrif in alle gevallen laag staat en onbewegelijk is, en omdat, wanneer de krachten der ademhalingspieren die van de bronchiaalspieren ook overtreffen, hierdoor de strijd van de laatste tegen de eerste toch niet verhinderd wordt; er zou slechts uit volgen, dat de overwinning altijd aan de zijde van de spieren der ademhaling moet blijven en dat zuiver zenuwasthma den dood niet door stikking veroorzaken kan. Het geval, door VON BAMBERGER waargenomen, betrof eenen 36jarigen fabriekarbeider, die ongeveer zeven maanden vóór zijne opneming in het Ziekenhuis hevig was beginnen te hoesten met slijmige expectoratie; kort daarna waren, vooral des nachts, paroxysmen van belemmering der ademhaling ontstaan, vervolgens was het hoesten verminderd, maar werden de aanvallen van asthma veelvuldiger. Bij de opneming des lijders was zijn thorax breed en goed gewelfd, de temperatuur en pols normaal, het hoesten en het opgeven van sputa, die uit gewonen slijm bestonden, onbeduidend, er werd niets afwijkends door de percussie ontdekt, het inspiratiegeruisch was eenigzins ruw, deels vesiculair, deels onbepaald, het exspiratiegeruisch op de meeste plaatsen niet hoorbaar en hier en daar door ligt slijmgereutel vervangen, de doffe percussieplek der hartstreek naar plaats en omvang normaal, nabij den linkerrand van het sternum en langs de aörta adscendens en den arcus was een ligt blaasgeruisch hoorbaar, hetwelk den systolischen toon begeleidde, en dat, gelijk bij de lijkopening bleek, uit verdikking der intima aörtae voortkwam, hoorbaar en de lijder lag meestal rustig op zijnen rug. Reeds spoedig verergerde de toestand des lijders en wat vooral opviel, was de langzame ademhaling (10, 7, ja 5malen in de minuut) en bepaaldelijk de lange duur der uitademing, welke, terwijl de inademing in 2—3 seconden geschiedde, 5—7 seconden vorderde; daarbij werden de buikspieren sterk gespannen, doch was er duidelijk beweging van het middenrif waar te nemen; de verschuiving van den ondersten rand der regter long aan de grens der lever bedroeg namelijk $^1/_2$ tot 1 duim. De aanvallen kwamen van lie-

verlede veelvuldiger terug, ofschoon zij korter duurden, vertoonden zich ook, terwijl zij vroeger alleen des nachts of in den vroegen morgen plaats vonden, op verschillende tijden van den dag, en in den laatsten tijd van zijn leven ontstond er dikwijls een nieuwe aanval, voordat de lijder van den vorigen bijgekomen was. Gedurende den aanval was de lijder altijd op den rug gelegen, bij de inademing waren de m.m. sternocleidomastoïdei en scaleni duidelijk gecontraheerd, de schouders naar boven getrokken, gelijk mede het bovenste gedeelte van de borstkas, hetwelk matig uitgezet was, terwijl daarentegen het onderste gedeelte van het sternum naar binnen was gebogen; van inspiratorische welving van het epigastrium en van intrekking der intercostaalruimten was zelfs geen schijn. De omvang van den thorax, onder de okselholten doorgemeten, was $^1/_2$—1 duim, ter hoogte van den processus xyphoïdes $^3/_8$—$^1/_2$ duim toegenomen. De uitademing echter was het, zegt VON BAMBERGER, welke als het ware den toestand beheerschte, zij duurde twee- tot driemalen zoo lang als de inademing en langer, zij was van eenen waren tetanus der uitademingsspieren vergezeld, de buikspieren waren als eene plank zoo hard en oefenden eene zoo sterke drukking op de buikholte uit, dat de urine telkenmale en niet zelden ook de faeces onwillekeurig ontlast werden. De latissimus dorsi was krampachtig gespannen, de buitenste rand van het schouderblad sterk naar voren tegen de okselholte getrokken, om bij de inademing weder snel naar achteren bewogen te worden; gedurende den geheelen duur der uitademing werd een hooge, fluitend-schreeuwende toon, met 4—5 versterkingen, gehoord, het gevolg waarschijnlijk van trillingen der krampachtig zamengetrokkene stembanden, door den uitgeademden luchtstroom voortgebragt; tevens hooge graad van cyanose van het gelaat en sterke zwelling der v.v. iugulares en van eenige onderhuidsche aderen van borst en buik. Door de auscultatie was geen ademhalingsgeruisch te bespeuren. Gedurende den aanval was de grens van de helderen klank der long 2 duim lager te hooren dan buiten den aanval en was de onderste rand der lever meer dan eene handbreed beneden de korte ribben te voelen; ook het hart lag bijna $2^1/_2$ duim lager dan buiten den aanval en terwijl de doffe percussieplek van het hart veel grooter dan gewoonlijk was, iets wat bij elke verplaatsing van het hart voorkomt, was de plaats, waar het hart gewoonlijk tegen den borstwand lag, gedurende den aanval volkomen helder van klank. Gedurende den aanval bleven in- en uitademing op de grens van den ondersten rand der long en op de ligging van het hart zonder eenigen invloed, maar werd de percussieklank aan den geheelen thorax, vooral van den tepel af naar beneden voller en gedurende de uitademing in het onderste gedeelte van de 4de of 5de rib af tympanitisch. De zamentrekkingen van het hart waren verminderd; vóór eenen niet zeer sterken aanval telde men 92, en terwijl hij daar was 60 polsslagen; hoe heviger de aanval was, des te kleiner werd de pols gedurende de uitademing en hij verdween, wanneer de aanval op zijn hoogst geklommen was, somwijlen geheel. De lijder hoestte gedurende den aanval niet en was buiten staat te spreken; bij minder sterke aanvallen bleef hij bij zijn bewustzijn, maar verloor dit bij de hevige, wanneer de kramp eenigen tijd geduurd had. Hoesten met expectoratie, waarmede de aanvallen van asthma gewoonlijk eindigen, kwam bij dezen lijder niet voor. De aanvallen herhaalden zich al sneller, totdat eindelijk, nadat de lijder ruim eene maand in het Ziekenhuis gelegen had, een zoo hevige aanval ontstond, als hij nog niet had doorgestaan en welke, door oedema der long, een einde aan zijn leven maakte.

Van hetgeen de lijkopening opgeleverd heeft, verdient alleen vermelding, dat de longen aan de toppen, de randen en over hunne geheele oppervlakte kleinbazig emphysemateus waren, dat er in de n.n. vagi en phrenici met het bloote oog noch door

het mikroskoop iets afwijkends werd ontdekt, en dat het hart groot en zijne linker kamer dik van wanden was, terwijl de regter kamer en voorkamer uitgezet waren. In de beschrijving der ziekte werd opgemerkt, dat de verplaatsing der organen zich na den afloop van den aanval herstelde, en dat hunne ligging ook in het lijk weder normaal was.

Er is in dit geval niet aan kramp der bronchi te denken; reeds de lage stand van het middenrif verbiedt het, en alle verschijnselen zijn door eenen tonischen kramp van het middenrif en den hieruit voortkomenden secundairen antagonistischen kramp der uitademingsspieren te verklaren; het meest doorslaande bewijs ligt in den lagen stand, in de, in weêrwil van de sterke inspanning der antagonisten, voortdurende onbewegelijkheid van het middenrif en in de stijfheid van het onderste gedeelte van den thorax; van hier de afwezigheid van het ademhalingsgeruisch gedurende den aanval, terwijl de vergrooting van den omvang van den thorax, ter hoogte van den proc. xyph., eigenlijk op eene vermindering der ineensnoering van den thorax door de buikspieren gedurende den exspiratorischen kramp nederkomt. Bovendien kent men door DUCHESNE de verschijnselen van den tonischen kramp van het middenrif, welke hij bij dieren door electrische prikkeling der n.n. phrenici deed ontstaan en welke, in alle wezenlijke punten, met die, welke door VON BAMBERGER bij zijnen zieke waargenomen werden, overeenkomen.

De eerste gevolgtrekking, waartoe dit geval leidt, is, dat er asthma bestaat, hetwelk zijne oorzaak in tonischen kramp van het middenrif heeft, en wanneer de schrijver zijne herinnering raadpleegt, houdt hij die voor de meest gewone en gewigtige, ofschoon de verschillende gevallen zeer uiteenloopen en er hem voorgekomen zijn, waar de kramp meer de inademing dan de uitademing beheerschte, zoo als doorgaans bij hysterisch asthma het geval is. Eene andere mogelijkheid van asthma bestaat in paralytische toestanden van het middenrif, waarvan bekend is, dat zij asthmatische verschijnselen doen ontstaan, doch de schrijver betwijfelt, dat zij ligt met eigenlijk asthma verward zullen worden; voorts vermeldt VON BAMBERGER nog kramp der uitademingsspieren alleen, waarvan echter het bestaan tot dusverre niet bewezen is, en eindelijk den kramp van de spieren der bronchi, welke zich door hoogen stand van het middenrif, algemeene verkleining van den thorax en sterke intrekking der intercostaalruimten, benevens versterking der ademhalingsgeruischen zou moeten kenmerken, doch waarvan tot dusverre nog geene enkele waarneming beschreven is. VON BAMBERGER merkt dit geval als reflectorisch, in tegenoverstelling van centraal asthma aan, en is zoowel op grond der anamnese als van het bij de lijkopening gevondene, van meening, dat het zijn uitgangspunt in de long had. Hij doet hierbij opmerken, dat het reflectorisch asthma meestal van de ademhalingswerktuigen uitgaat, dat ook ziekten van het hart en de aörta van asthmatische aanvallen kunnen vergezeld gaan, maar dat het bestaan van asthma als verschijnsel van maag-, long-, milt-, darm- en baarmoederziekten bij het tegenwoordig standpunt der wetenschap zeer problematisch is.

J. N. R.

OVER HET SKELET VAN EENEN INWONER VAN AUSTRALIË, door Wilhelm Keferstein, M. D., Professor in Goettingen (*Bemerkungen ueber das Skelett eines Australiërs vom Stamme Warnambool.* Mit 2 Tafeln. Dresden, 1865. 4°.). — Onder den opgegeven titel is deze Verhandeling afzonderlijk uitgegeven, welke aan de Akademie der Natuuronderzoekers (de oude *Leopoldino-Carolina*) was toegezonden in April des vorigen jaars, en nu geplaatst is in het 32ste deel harer nieuwe werken. Het skelet, dat er in beschreven is, was door den Directeur van den botanischen tuin

te Melbourne, Dr. FERDINAND MUELLER, naar Göttingen gezonden. Het skelet werd opgegeven afkomstig te zijn van een opperhoofd van eenen stam, die Warnambool genoemd wordt. Men vindt eene plaats van dien naam in de kolonie *Victoria*, in het Zuidelijk gedeelte van Australië, omstreeks 3° Westwaarts van Melbourne, en waarschijnlijk leeft de bedoelde stam nabij deze plaats, die daarna kan genoemd zijn. Dit is echter van minder belang, daar inwoners van Nieuw-Holland uit verschillende stammen met elkander overeenkomen. Dat verder dit opperhoofd door den overzender opgegeven werd als *einen aechten Cannibalen* is in zoo ver opmerkelijk, dat menscheneters onder de inwoners van Australië slechts door weinige reizigers vermeld worden, en het cannibalismus slechts tot enkele stammen beperkt is. „*In Bezug auf unser Skelett sehen wir aber daraus, dass wir es mit einem der Civilisation nach ganz fern stehenden Eingeborenen zu thun haben,*" zegt de schrijver. Misschien had de toezender het slechts bij gerucht vernomen, en moet men de vermelding vooral beschouwen als een toevoegsel, dat de waarde van het geschenk moest verhoogen.

De lengte van het skelet („*vollständig montirt und die Bandscheiben der Wirbelsaeule in gewoehnlicher Weise ersetzt*") is 1,660 m.m., en beantwoordt derhalve aan de bij de Nieuw-Hollanders gewone middelbare lengte van 5½ Engelsche voet. De beenderen bieden niet veel kenschetsends aan, behalve dat de lange beenderen dun zijn, en dat de uitspringende lijnen voor de aanhechting der spieren zich sterk ontwikkeld vertoonen. De ledematen zijn betrekkelijk langer dan bij Europeanen, vooral de beenderen van den voorarm en het dijebeen. De schedel is 197 m.m. lang (van het voorste gedeelte van het voorhoofd tot het achterste van het achterhoofd), de grootste breedte is 134 m.m. De horizontale omvang van den schedel bedroeg 530 m.m.

Bij den schedel van eenen Nieuw-Hollander, dien ik uit de nagelatene verzameling van REINWARDT aankocht (*Catalogus Craniorum diversorum Gentium*. L. B. 1860, 8°. p. 43) vond ik de laatstgenoemde afmeting slechts 502, de lengte 178, de grootste breedte 127 m.m. De verhouding tusschen de lengte van den schedel en de breedte is, als men de lengte tot eenheid neemt, = 1 : 0,715 in den schedel, dien ik bezit, terwijl die verhouding 1 : 0,634 is in den schedel, die door KEFERSTEIN onderzocht werd. De schedel der Nieuw-Hollanders is derhalve smal, even als die der Negers. Bij Germaansche schedels vind ik de verhouding gelijk 1 : 0,752, bij Slavonische (*brachicephalische*) gelijk 1 : 0,828.

Op de twee bij de Verhandeling gevoegde platen is de schedel van den Nieuw-Hollander in natuurlijke grootte in drie figuren afgeteekend, namelijk in profiel, van voren en van boven gezien. Deze platen zijn in zeer goeden steendruk te Göttingen uitgevoerd. Door de menigvuldige in tabellen gebragte maten van de onderscheidene beenderen en van de deelen van den schedel, zoowel als door de afbeeldingen, wordt de waarde dezer opmerkingen voor den beoefenaar der Anthropologie of liever der craniologische Volkenstudie zeer verhoogd. Wij meenden daarom dan ook dit opstel van den onvermoeid werkzamen en verdienstelijken Dierkundige niet geheel onvermeld te mogen laten.

Leiden, Januarij 1866. J. VAN DER HOEVEN.

BEWEEGBARE BLADSONDE, DIENSTIG BIJ HET AFNEMEN VAN HET GIPSVERBAND. — Daar het van algemeene bekendheid is, dat bij het afnemen van het gipsverband, door middel van de schaar van MATHIJSSEN of SYMANOWSKI, de knop der schaar de huid beleedigen of pijnlijk drukken kan, wanneer men dit verband bij oefening op gezonde deelen, doch meer nog bij beenbreuken met uitgebreide kneuzingen had aangelegd, heeft onzen kundigen Chirurg DECKERS in

's Hertogenbosch zich eene sonde doen vervaardigen, welke tot geleiding van den knop der schaar dienstig is en aan alle vereischten voldoet. Zij heeft de grootte en breedte van de schetsteekening en door dat zij in de lengte door eene scharnier naar onderen kan gebogen worden, ook voor alle deelen, zoowel vette als magere, volwassenen en kinderen dienstig is.

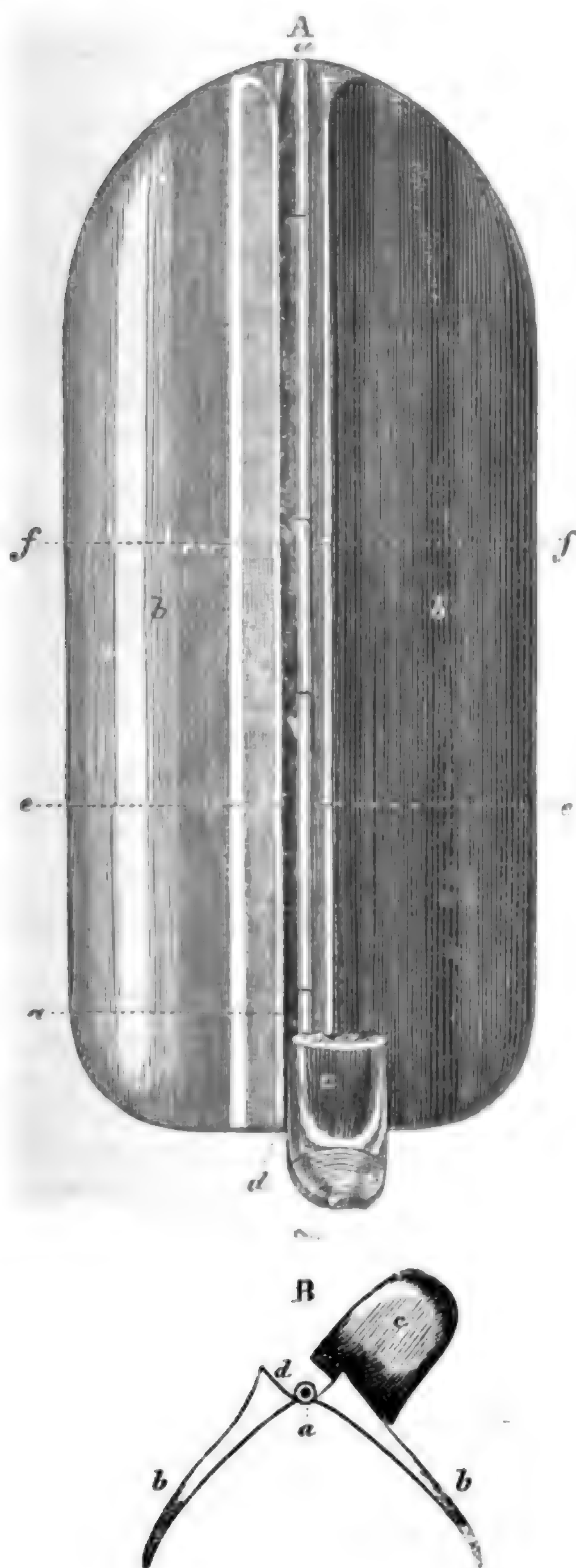

De afteekening A stelt de sonde van boven voor; *a a* de scharnier in de lengte aangebragt, welke de twee bladen *b b* vereenigt en die hierdoor, zoo als in de afteekening B in de doorsnede is voorgesteld, van onderen naar elkander kunnen gebogen worden; *c* is een handvatseltje, dat, naar boven uitstekende, alleen op het regter blad vastzit, waardoor het instrument met den duim en vinger kan vastgehouden worden en zóó ver over de scharnier is aangebragt, dat het linker blad er tegen aankomt; *d* om de sleuf *e e* te kunnen vormen ter bevatting van den knop der schaar en tevens belet dat de twee bladen van boven tegen elkander kunnen aanleggen. De sleuf *e e* kan dus van boven niet meer vernaauwd, maar bij de buiging naar onderen wel verwijd worden, zoo als in de schets B is te zien, en wordt, door dat de binnenranden der bladen *f f* iets naar boven uitspringen verdiept.

De sonde is van onderen glad, en door dat zij van voren afgerond is, ook gemakkelijk en zonder te kunnen beleedigen onder het verband te voeren; is van Berlijnsch zilver gemaakt, om hare doelmatigheid aan te bevelen, en bij den instrumentmaker OEDENKIRCHEN alhier voor den prijs van *f* 3.50 te verkrijgen.

G. A. BAUM,
1e *Off. v. Gez.* 1e *kl.*

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — *The Lancet* van 27 Januarij vermeldt, dat er, naar aanleiding van het nut, hetwelk de gewone vaccine tegen de veeziekte zoude opleveren, door sommigen, uit winstbejag en om aan de grootere aanvraag voor vaccinelymphe te voldoen, een mengsel van ol. crotonis met tart. emeticus, onder den titel van vaccinestof, verzonden is.

— Volgens hetzelfde blad van 3 Februarij bedroeg het sterftecijfer aan pneumonie in de Royal Infirmary te Edinburgh van 1 Julij 1839 tot 1 October 1848 205 op 547, van 1 October 1848 tot 1 October 1856 131 op 609 en van 1 October 1856 tot 1 October 1865 71 op 550 gevallen, hetwelk aan eene sterfteverhouding van 1 op ruim 2, 4 en 7 gevallen beantwoordt. In het eerste dier tijdstippen werd de antiphlogistische behandeling algemeen gevolgd, terwijl zij sinds dien tijd voor „the restorative treatment", onder BENNET's bestuur gevolgd, plaats maakte en tot deze gunstigere resultaten voerde. Zijne behandeling berust vooral op het krachtig ondersteunen der voeding en der krachten, door toediening van wijn en excitantia, en het geheele vermijden van alle bloedontlastingen.

— Dr. RICHARDSON heeft in *the Medical Times* van 3 Februarij l.l. de aandacht gevestigd op de locale anaesthesie, welke men door de pulverisatie van den aether sulfusicus kan opwekken en een eenvoudig toestel (door KROHNE en SESEMANN (London white Chapel-road, vervaardigd) afgebeeld, hetwelk hij bij verschillende kleinere operatiën aanwendde. De aether wordt uit de flesch, waarin hij bevat is, door een luchtstroom uit een met de hand zamengedrukte caoutchouc-blaas gedreven en gepulveriseerd.

— Wederom is door PEABODY de aanzienlijke som van £ 100,000, tot het opbouwen van woningen voor de mingegoeden, aan de bestuurders van het naar hem genoemde Peabody-fonds geschonken.

PARIJS. — Uit de Candidaten LACAZE-DUTHIERS, ROBIN, GERVAIS en DARESTE, voor de sectie voor Zoölogie en Anatomie in de Académie des Sciences, ter vervanging van wijlen Prof. VALENCIENNES gesteld, is Dr. ROBIN benoemd.

— In eene der laatste zittingen der Société de Chirurgie vertoonde Dr. BRUCK van Breslau een toestel, om in de mondholte een zeer sterk licht te ontwikkelen, zoodat men de bloedvaten, welke zich in de wortels der tanden verspreiden, kan waarnemen en zich van de eerste sporen eener beginnende caries van de tand kan vergewissen. Het licht wordt door de galvanische gloeijing eener platina-spiraal ontwikkeld (wier warmte-uitstraling door eene houten omhulling onschadelijk gemaakt is) en door een spiegel gereflecteerd.

— Het vraagstuk van het vrije onderwijs, vooral op medisch gebied, wordt hier van verschillende kanten in de openbare bladen besproken. Door velen wordt op het vernietigen der privilegiën van de tegenwoordige Faculteiten en op het afnemen der examina door eene centrale Jury aangedrongen. Eene orde van zaken, zoo als deze reeds in 1831 in België bestond en onlangs ook bij ons in het leven geroepen werd, schijnt in Frankrijk door velen gewenscht te worden.

— De bevolking der 4 voornaamste steden van Frankrijk, namelijk Parijs, Lyon, Bordeaux en Marseille is in 40 jaren (1820—1861) van 713,765, 100,041, 92,374 en 104,217 tot 1,696,141, 318,803, 162,750 en 260,916 geklommen.

— De *Union Médicale* van 30 Januarij l.l. schrijft aangaande het voorkomen der

cholera in Frankrijk nog het volgende: Sinds 24 Januarij zijn te Caen geene gevallen meer vermeld. Sinds 26 December eischte de epidemie aldaar 173 slagtoffers. Te Brest waren op 27 Januarij 91 gevallen met 14 en op 28 Januarij 78 gevallen met 16 sterfgevallen vermeld. De ziekte heerschte ook te Cherbourg, waarvan de officiële opgaven echter nog ontbraken. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

ROTTERDAM. — Bij het Genootschap ter bevordering der Koepokinenting alhier zijn in het afgeloopen jaar 956 vaccinatiën verrigt; het heeft 372 paar glaasjes met versche koepokstof en 20 gevulde buisjes verstrekt aan kunstgenooten binnen de gemeente; 406 paar glaasjes voor verschillende plaatsen in het vaderland, verspreid door alle de provinciën des rijks; het heeft 81 gevulde buisjes gezonden aan den Heer Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt, ten behoeve van de West-Indische Koloniën; 2 buisjes naar Paramaribo, per extra gelegenheid; 5 buisjes naar Amsterdam, en nog 16 paar glaasjes aan den Heer Inspecteur van de Geneeskundige Dienst, ten gebruike onder zijn beheer hier te lande.

1 Februarij 1866. H. LAGE,
Secretaris van voorn. Genootschap.

PERSONALIA.

Z. M. heeft benoemd tot Adjunct-Inspecteurs voor het geneeskundig Staatstoezigt: in Noord-Brabant en Limburg Dr. H. H. BATTA, te Maastricht; — in Friesland en Groningen Dr. A. MEURSINGE HZ., te Leeuwarden.

Later heeft Z. M. de benoeming van den Heer Dr. H. H. BATTA, op het daartoe door hem gedaan verzoek, ingetrokken, en voor Noord-Brabant en Limburg benoemd den Heer Dr. J. J. WILLEMS, te Schimmert.

— Z. M. heeft, den 31sten Januarij j.l., benoemd tot Adjunct Inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt in Gelderland en Utrecht den Heer G. VAN OVERBEEK DE MEIJER, Off. v. Gez. bij de Marine.

— Bij Koninklijk besluit van den 20sten Januarij j.l. zijn in de Medische Faculteit aan de Hoogeschool te Leiden benoemd: tot Hoogleeraar de Heer Dr. A. HEYNSIUS, dusverre Hoogleeraar aan het Athenaeum te Amsterdam; — tot buitengewoon Hoogleeraar en tevens tot Directeur der Anatomische Verzameling aan de Hoogeschool de Heer Dr. J. A. BOOGAARD, dusverre Hoogleeraar titulair en Conservator dier Verzameling, — en tot buitengewoon Hoogleeraar de Heer Dr. T. ZAAIJER, dusverre Prosector bij het Anatomisch Onderwijs.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt. — Januarij.* — Bij Z. M. besluit van 26 December 1865, n°. 36, is aan den Off. v. Gez. 2de kl. K. W. GRATAMA de vergunning verleend om tijdelijk voor 3 jaren in Japansche militaire dienst te treden.

Bij Z. M. besluit van 29 December 1865, n°. 56, is tot Apotheker 3de kl. bij de Landmagt benoemd de Heer H. J. VAN WISSELINGH, en voorloopig geplaatst bij 's Rijks Magazijn van Geneesmiddelen.

Bij Z. M. besluit van 19 Januarij 1866, n°. 64, is tot Apotheker 3de kl. bij de Landmagt benoemd de Heer W. K. VOSKUIL, en voorloopig geplaatst bij 's Rijks Magazijn van Geneesmiddelen.

De Off. v. Gez. 2de kl. J. LEON, thans non-actief, is weder in activiteit gesteld bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht.

VERPLAATST: De Apotheker 2de kl. P. A. J. DUBOIS, van de Garnizoens Infirmerie te Leeuwarden naar het Garnizoens Hospitaal te Bergen op Zoom; — de Apotheker

3de kl. A. J. GEERTS, van het Garnizoens Hospitaal te Bergen op Zoom, en de Apotheker 3de kl. J. J. LORIËT FEISSER, van het Magazijn van Geneesmiddelen, beide naar 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen; — de Apotheker 3de kl. A. MACHIELSE, van de Garnizoens Infirmerie te Deventer naar de Garnizoens Infirmerie te Leeuwarden.

OVERLEDEN: Den 19den Januarij, de Off. v. Gez. 1ste kl. J. C. LAMPE, bij het Garnizoens Hospitaal te Bergen op Zoom; — den 22sten Januarij, de Off. v. Gez. 3de kl. P. J. J. SCHMIDT, op non-activiteit.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft Prof. J. VAN GEUNS, te Amsterdam, uitgenoodigd om Nederland en de Nederlandsche Geneeskundigen te vertegenwoordigen op de eerlang te Konstantinopel te houden Internationale Conferentie, ter zake der met betrekking tot de cholera te nemen maatregelen. De Heer VAN GEUNS is 15 dezer vertrokken.

— De Gemeenteraad van Amsterdam heeft den Heer Prof. A. HEYNSIUS, op zijn verzoek, verleend eervol ontslag als Hoogleeraar aan het Athenaeum aldaar, met ingang van 1 April e. k.

— Den 8sten Februarij heeft Dr. S. S. ROSENSTEIN het Hoogleeraarsambt te Groningen aanvaard met eene plegtige redevoering in de Hoogduitsche taal: „*Ueber den Zusammenhang zwischen Wissenschaft und Praxis in der Medicin und die daraus folgende Aufgabe der Klinik*," waarin hij uiteenzette, hoe de verschillende hulpwetenschappen, — als: Ontleedkunde, Physiologie, Scheikunde, Pathologie enz. — noodzakelijke vereischten zijn niet alleen om de ziekte te verklaren en te begrijpen, maar ook om haar te bestrijden. Hij wees daarbij op de pligten, die op een Hoogleeraar in de Kliniek berusten, en wier vervulling hij, zoo veel mogelijk, zich tot taak gesteld heeft.

— Den 25sten Januarij j.l. werd door Dr. F. RIENDERHOFF de openbare inwijdingsrede gehouden ter aanvaarding van zijn Lectoraat aan de Geneeskundige School te Rotterdam. Spreker handelde hoofdzakelijk over aard, wezen en omvang van geneeskundige kliniek in den tegenwoordigen tijd.

BEVORDERD: Tot Med. Doctor, te Leiden, den 18den Januarij, de Heer H. SIMONS, met een Proefschrift: *De typhus-epidemie te Maassluis in de maanden April en Mei 1865*; — te Utrecht, den 31sten Januarij, de Heer K. W. GRATAMA, met een Proefschrift: *De tinea favosa*; — te Groningen, den 5den Februarij, de Heer S. SCHIPPERS, met een Proefschrift: *Over haematuria renalis*; — tot Art. Obst. Doctor, te Leiden, den 2den Februarij, de Heer G. J. VAN WIERINGHEN BORSKI, Med. Doctor.

OVERLEDEN: Den 11den Januarij, te Delft, de Heer C. A. DE NEVE, Off. v. Gez. 1ste kl. bij het leger in Nederlandsch Indië; — den 15den Januarij, de Heer C. A. SANGSTER, Med. Doctor te Oosterbeek, oud 46 jaren; — den 19den Januarij, de Heer J. C. LAMPE, Off. v. Gez. 1ste kl. bij het garnizoen te Bergen op Zoom; — den 29sten Januarij, de Heer J. C. VOOGD, Droogist te Utrecht, oud 59 jaren; — den 31sten Januarij, de Heer H. S. KEULS, Heel- en Vroedmeester te Schiedam, oud 82 jaren.

VACANT: Te Druten (Gelderland), de betrekking van Genees- Heel- en Verloskundige: — jaarwedde *f* 500.—.

— Te Oosterbeek (bij Arnhem), de betrekking van Med. et Art. Obst. Doctor, tevens (des verlangd) Plaatselijk Geneesheer.

— Te Heteren (Gelderland), de betrekking van Geneeskundige over het geheel.

— Te Alphen, de betrekking van Vroedvrouw: — bezoldiging *f* 155.— 'sjaars.

— In den kring van Heusden, de betrekking van Veearts, op eene bezoldiging van *f* 600.—, gedurende zes jaren.

ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

Aan de Afdeelingen!

Namens het Hoofdbestuur hebben wij de eer mede te deelen, dat als Candidaten worden voorgedragen:

voor Secretaris Dr. J. ZEEMAN
en 〃 G. D. L. HUET.
〃 Penningmeester 〃 BOURSSE WILS te *Leiden*
en 〃 A. A. H. SUYCK te *Utrecht*.

Ter voorziening in de vacature van de beide *binnen* Amsterdam woonachtige Leden des Hoofdbestuurs: 1°. van Dr. H. VAN CAPPELLE, die gemeend heeft de Afdeelingen tot eene vernieuwde keuze de gelegenheid te moeten geven en dus met 1° Januarij zijne betrekking als Hoofdbestuurder niet heeft aanvaard; 2°. van den Heer P. VAN VOLLENHOVEN, die als gewoonlijk met het eind dezes jaars zal aftreden, worden uit de Afdeeling Amsterdam voorgedragen voor de eerstgenoemde vacature:

Dr. E. H. G. THIJSSEN,
〃 J. TEIXEIRA DE MATTOS,
Prof. L. LEHMAN,

voor de tweede vacature:

Dr. A. H. ISRAËLS,
〃 H. FABIUS,
〃 L. J. SANDERS VAN LOO.

Het berigt der uit deze voordragten gedane keuzen mag volgens Art. 24 der Wet vóór ult° Maart worden verwacht, gelijk ook de mededeeling der voorloopige keuzen ter vervanging van de met het eind des jaars aftredende Heeren:

Dr. C. J. VAILLANT
en 〃 A. A. FOKKER.

De Afdeelingen gelieven voorts indachtig te zijn aan Art. 10 en van hare voorstellen aan de Algemeene Vergadering bij tijds het Hoofdbestuur te verwittigen.

De H.H. Secretarissen worden, voor zoo ver noodig, opmerkzaam gemaakt op Art. 11, volgens hetwelk de verslagen hunner Afdeelingen in den loop der volgende maand mogen worden te gemoet gezien.

Dat van enkele Afdeelingen het verslag reeds is ontvangen, hebben wij in dank hierbij te vermelden, gelijk ook de ontvangst van het gedrukte verslag der Afdeeling *Zeeland*, waarvan die Afdeeling even vrijgevig als vroeger eenige exemplaren ten geschenke aan de overige Afdeelingen in onze handen heeft gesteld.

De Afdeelingen zullen te gelijker tijd ontvangen hebben het door de *Commissie tot herziening der Wet* opgemaakte *Ontwerp* met de begeleidende missive, door de Commissie aan de Afdeelingen gerigt (zie BIJLAGE).

Eindelijk mag het voor de Maatschappij heugelijke feit van de oprigting van drie nieuwe Afdeelingen:

van *Zaanland en Omstreken*,
" *Amersfoort en Omstreken*,
" *Heereveen en Omstreken*,

niet langer onvermeld blijven.

Amsterdam, 15 Februarij 1866.

Dr. J. ZEEMAN,
Hoofdbestuurder-Secretaris.

BIJLAGE.

Aan de Afdeelingen!

De Commissie ter Wetsherziening, ingevolge besluit der Algemeene Vergadering door de Afdeelingen *Amsterdam*, *Leiden* en *Rotterdam* benoemd, heeft de eer U, ingevolge Art. 91, 4°. der Wet, door tusschenkomst van den Hoofdbestuurder-Secretaris de benoodigde afdrukken van het Ontwerp toe te zenden.

De artikelen, waarin zij wijzigingen voorstelt, zijn door cursieve letteren; die waarin de veranderingen, reeds vastgesteld bij besluiten van vorige Algemeene Vergaderingen, zijn vervat, zijn door kapitale letteren aangeduid.

Groote veranderingen zijn der Commissie niet noodig voorgekomen.

Die in Art. 2 voldoet aan den in de vorige Algemeene Vergadering geuiten wensch, om onze Wet in verband te brengen met de nieuwe Geneeskundige Staatswetten.

In Art. 18 zijn de buitengewone leden der algemeene afdeeling honoraire genoemd, terwijl de honoraire *buitenlandsche* leden van Art. 16 overbodig zijn gebleken.

De verandering in Art. 22—24 is het gevolg van het besluit der Algemeene Vergadering; ze brengt overigens eene vereenvoudiging in de keuze der Hoofdbestuurders.

De bijvoeging in Art. 35 betreft handelingen *als Lid der Maatschappij*, terwijl *individuële* handelingen natuurlijk geheel vrij blijven.

Art. 36 geeft een middel in de hand om een wenschelijk verband tusschen de Afdeelingen en de Geneeskundige Raden te brengen.

De openbaarheid der vergaderingen, in Art. 54 voorgeschreven, is meermalen wenschelijk en enkele malen ook reeds uitvoerbaar voorgekomen.

Voor de behandeling van het Ontwerp in uwe Afdeelingen herinnert de Commissie aan Art. 91, 5°.: "Vóór het einde der maand Maart wordt het Ontwerp in alle Afdeelingen onderzocht en in overweging gebragt, en moeten de bedenkingen en aanmerkingen, welke in de Afdeelingen zijn gemaakt, door de Secretarissen der Afdeelingen, onder adres van den Hoofdbestuurder-Secretaris, der Commissie ter kennis worden gebragt."

Februarij 1866.

Prof. J. A. BOOGAARD.
Dr. H. J. SLEURS.
Dr. J. W. R. TILANUS.

Aan de Afdeelingen en Leden!

De Commissie voor Geschiedenis van de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst stelt zich voor uit geheel ons land zoo veel mogelijk te verzamelen alles wat betrekking heeft tot de geschiedenis van het zoogenaamde *Chirurgijns-gilde* bij ons te lande. Bronnen hiervoor zullen vooral zijn: de provinciale en gemeentelijke archieven, of wel die van de thans opgeheven Provinciale en Plaatselijke Commissiën van Geneeskundig Toevoorzigt. Hier en daar zijn voor en door dit gild almanakken uitgegeven. Somtijds was dit gild met andere gilden verbonden of was het ingesmolten met het Doctoren-collegie.

De Commissie vraagt derhalve van hare correspondenten, aan de archivarii en aan andere belangstellenden eenig antwoord op de volgende vragen:

1°. Wanneer is bij U ter plaatse het Chirurgijns-gilde opgerigt en werd de eerste gildebrief afgegeven? Welke is zijn inhoud?

2°. Welke privilegieën, willekeuren of verordeningen zijn bij U vóór en na de oprigting van het gild aan de Chirurgijns gegeven?

3°. Welke bijzonderheden bevatten de archieven van uwe provincie, gemeente en andere openbare of bijzondere inrigtingen, betrekkelijk het aantal en in het algemeen betrekkelijk de geschiedenis der Chirurgijns vóór de opheffing der gilden?

Zij, die eenig antwoord op deze vragen willen doen, worden beleefdelijk verzocht dit franco in te zenden bij den Secretaris der Commissie, Dr. A. H. ISRAËLS, te Amsterdam.

Amsterdam, Januarij 1866.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

INENTING VAN TUBERKELSTOF OP KONIJNEN. — Dr. VILLEMIN, Hoogleeraar aan het Val-de-Grâce, droeg den 5den December l.l. aan de Académie de Médecine eene verhandeling voor, over de oorzaken en den aard der tuberculose, waarin hij mededeelde, dat het hem gelukt was tuberkelstof van den mensch bij konijnen met goed gevolg in te enten. De uitkomsten dezer inentingsproeven zijn, ook met het oog op vroegere experimenten van dien aard, verrassend genoeg om de proefnemingen, zoo als ze door VILLEMIN vermeld werden, in haar geheel hier mede te deelen.

EERSTE REEKS. Hiertoe dienden twee jonge konijnen, ongeveer drie weken oud, zeer welvarende, bij de moeder zogende en met deze levende in een hok, dat boven den grond verheven en behoorlijk beschut was. Bij een dezer konijnen worden in eene kleine wond onder de huid achter het oor twee kleine tuberkelfragmenten en een weinig etterachtig vocht uit eene long-caverne gebragt, genomen uit de long en de darmen van een sedert 33 uren overleden teringlijder. Deze inoculatie, den 6den Maart 1865 verrigt, wordt op den 30sten Maart en den 4den April herhaald met kleine stukjes tuberkel. Den 30sten Junij, d. i. drie maanden en vierentwintig dagen na de eerste inenting, worden geene noemenswaardige veranderingen in den gezondheidstoestand van het dier waargenomen, het is sterk gegroeid. Het wordt gedood en het volgende wordt geconstateerd:

Een eetlepel serum in de holte van het buikvlies; twee evenwijdig loopende, uit tuberkels bestaande strooken langs de groote curvatuur van de maag. De granulatiën zijn grijs, zeer klein, langwerpig; vele vertoonen in haar centrum een geel ondoorschijnend puntje. In den darm, op 2—3 centimeters afstand van de maag, wordt een tuberkel ter grootte van een hennipzaad aangetroffen. Andere kleinere en minder uitpuilende knobbeltjes zijn hier en daar in de dunne darmen verspreid. Ook worden er in beide zelfstandigheden van de nier gevonden. De longen zijn vol van tuberculeuse massa's, die klaarblijkelijk bestaan uit eene opéénhooping van talrijke granulatiën en den omvang hebben eener groote erwt; op de doorschijnend grijze doorsnede ziet men vele geel-witte puntjes. Het mikroskopisch onderzoek bevestigt den tuberculeusen aard van alle deze voortbrengselen.

Het andere konijn, de broeder van het vorige, dat met dit onder dezelfde omstandigheden geleefd heeft, wordt daarop ter dood gebragt en vertoont *volstrekt geen tuberkels*.

Tweede reeks. Den 15den Julij worden drie fraaije, gezonde konijnen ingeënt, die in de open lucht leven in een voor een gedeelte beschut hokje, en rijkelijk voedsel ontvangen. Den 22sten Julij worden zij allen ten tweeden male geïnoculeerd en te gelijker tijd wordt voor de eerste maal een vierde konijn uit hetzelfde nest ingeënt, dat met de anderen leefde.

Den 15den, 16den, 18den en 19den September worden alle vier achtereenvolgens gedood en de autopsiën leverden het volgende op:

N°. 1. Talrijke longtuberkels, doorschijnend grijs van kleur, boven de oppervlakte der longen uitpuilende, plekken vormende ter grootte eener linze, met ongelijke, gerimpelde oppervlakte, gevormd uit opééngehoopte granulatiën en op de doorsnede geelachtige punten vertoonende. Ook merkt men eenige miliaire tuberkels op. De long is rozenrood, zonder sporen van ontsteking.

N°. 2. Longtuberkels ongeveer als bij n°. 1; één tuberkel is reeds voor een groot deel ondoorschijnend geel; een theelepel serum in de pleurae.

N°. 3. Longtuberkels als bij de vorigen; geelachtig witte tuberkels in den processus vermiformis cocci.

N°. 4 (slechts éénmaal ingeënt). Longtuberkels, vooral in de linker long, sommigen van de grootte eener erwt, vele kleine granulatiën met een licht rooden halo omgeven. Eenige tuberkels in het buikvliesbekleedsel van de lever, drie in het bovenste gedeelte der dunne darmen.

Tijdens bovengenoemde proefnemingen verrigt werden, zijn tot andere physiologische doeleinden twee konijnen gedood, die onder dezelfde omstandigheden leefden als de ingeënte; geen spoor van tuberculose werd bij hen aangetroffen. Een ander konijn, dat, na doorsnijding van den nervus ischiadicus op 24 Julij, aan langdurige suppuratie, tumor albus van het tibio-tarsaalgewricht met caries van het hielbeen geleden had en uiterst vermagerd was, was na den dood op den 21sten November geheel vrij van tuberkels.

Derde reeks. Men neemt drie paren jonge konijnen van ongeveer drie maanden; de twee van elk paar zijn broeders en van dezelfde dragt. Één konijn van elk paar wordt den 2den October ingeënt en alle drie paren worden in een in drie afdeelingen verdeeld hok gezet. De inoculatie wordt den 24sten October herhaald. Op dezelfde dagen wordt nog een vierde volwassen, zeer sterk en groot konijn ingeënt.

1ste Paar. Den 23sten November wordt het ingeënte konijn dood gevonden. Bij de autopsie vindt men het volgende:

Aan de voorvlakten en achterste randen van beide longen is de pleura eenigzins verdikt en het onderliggende longweefsel bloedrijk. In het midden dezer deelen, vooral

onder de pleura, vindt men zeer kleine grijze granulatiën. De nieren vol van serumhoudende kysten.

Het niet-geïnoculeerde konijn, onmiddellijk gedood, biedt geene organische verandering aan.

2de *Paar* (29 November). Bij het ter dood gebragte ingeënte konijn talrijke miliaire granulatiën, voornamelijk onder de pleura, die zij opligten, doch ook in minderen getale diep in het longweefsel. Twee agglomeraten hebben de grootte eener kleine erwt.

Het andere konijn is geheel vrij van tuberkels.

3de *Paar* (29 November). Het ingeënte konijn vertoont in beide longen roode gemarmerde vlekken, die scherp afsteken tegen het gezonde longweefsel en zeer kleine grijze granulatiën bevatten, die onder de pleura liggen. Het proces is hier blijkbaar van jongen datum.

Het tweede konijn biedt geene veranderingen aan.

Het *vierde konijn* vertoont bij de autopsie op den 27sten November de oppervlakte van beide longen, bezaaid met sub-pleurale granulatiën; de kleinste van deze zijn door een hyperaemischen halo omgeven, de grootere niet. Twee of drie tuberkels, die sterk uitpuilen, zijn zoo groot als eene erwt; ook het longparenchyma is met granulatiën doorzaaid. De oppervlakte van de milt is er evenzeer mede bedekt; drie of vier tuberkels hebben hier eene platte gedaante.

Het mikroskopisch onderzoek bevestigt ook in alle deze gevallen den aard der tuberculeuse voortbrengselen.

Nog werd vergelijkenderwijze een konijn met verschillende andere stoffen ingeënt, zoo als met stoffen door een choleralijder uit de ingewanden ontlast, met etter uit een phlegmoneus absces, etter van een anthrax, zonder dat na den dood iets bijzonders werd gevonden.

Daar het onbekend was op welken graad van ontwikkeling de tuberkel het meest geschikt voor de inenting was, werd telkens de in te enten stof van twee granulatiën genomen, eene grijze en eene die begon te verweeken. Zij werd zoo veel mogelijk uit andere plaatsen dan de longen genomen, om zeker te zijn geene bijkomende ontstekingsprodukten te gebruiken, die in deze organen veelvuldiger voorkomen dan in eenig ander.

De plaatselijke verschijnselen na de inenting waren de volgende: De eerste twee of drie dagen ziet men niets; het wondje is door een korstje bedekt, maar gewoonlijk tegen den derden dag treden eenige roodheid, hitte en zwelling op. Deze verdwijnen na 3—4 dagen, maar er blijft een klein onder de huid bewegelijk knobbeltje over. Dit knobbeltje ontstaat ook soms zonder dat roodheid of zwelling zijn voorafgegaan; het wordt allengs grooter en na een korter of langer tijdsverloop vormt zich eene opening in de huid, waaruit zich eene witte, zeer dikke, etterachtige stof ontlast. De kleine opening sluit zich vervolgens, het knobbeltje valt zamen; maar na eenigen tijd komt het weder te voorschijn om zich wederom te ledigen en zoo vervolgens.

Zie daar de proefnemingen waarop VILLEMIN zijne stelling, dat de tuberculose eene inentbare ziekte zou zijn, heeft gegrond. Zijne gevolgtrekkingen kunnen wij hier achterwege laten. Wat de proeven zelve betreft men zou haast zeggen, dat zij *al* te gunstig zijn uitgevallen; ten minste wij vinden niet vermeld dat er eene enkele inenting zonder gevolg is gebleven en VILLEMIN zou ons bijna gelijk doen geven aan MORGAGNI, toen hij het: „*Phthisicorum cadavera fugi adolescens, fugio etiam senex*" nederschreef. Wij zullen ons oordeel echter moeten opschorten, totdat ook anderen de zoo gemakkelijk te nemen proeven herhalen en vermelden alleen nog, dat door de Académie eene Commissie benoemd is om later over de zaak te rapporteren.

J. P. G.

DE METHODE VAN DECAISNE BEOORDEELD. (*Traitement des galeux par l'huile de pétrole à l'hopital militaire de Bruxelles.* Rapport de M. le Docteur DE FUISSEAUX, Médicin de garnison. Bruxelles, MANCEAUX. 1865, 17 pag.) — De behandeling der schurft met pétroleum, volgens de methode van den belgischen Eersten Officier van Gezondheid DECAISNE, heeft hier reeds navolgers gevonden. Van den anderen kant teekende men ook in de kolommen van dit Tijdschrift tegen hare te hoog geroemde resultaten verzet aan. De hier genomene proeven vinden thans in België bevestiging. Dit feit nu, maar vooral ook het groot aantal waarnemingen, waarover men dáár te beschikken had, maken het mijns inziens niet onbelangrijk de conclusiën van het bovenstaande rapport en de motieven, welke er toe geleid hebben, hier te doen volgen.

Den 15den September j.l. werden 6 mijten uit de huid van een' schurftlijder verwijderd, welke, op ééne uitzondering na, allen leefden.

Één dezer diertjes op een voorwerpglaasje onder het microscoop gebracht, met 150° vergrooting, onder toevoeging van een druppel pétroleum, hield langzamerhand op zich te bewegen, zonder echter gedood te worden, want, na 6 uren hierin vertoefd te hebben, begon het, na afwassching en blootstelling aan het zonlicht, zich op nieuw te bewegen. Verscheidene uren later leefde het nog.

Eene tweede mijt werd gedurende 5 uren blootgesteld aan de uitwasemingen van pétroleumdampen, zonder eenig gevolg evenwel, naar den aard der bewegingen te oordeelen.

Eene derde schurftmijt werd gedompeld in vloeibare zwavelkalk, en bleef zich daarin bewegen, totdat de zwavel haar met een huidje had omgeven.

Na $3^1/_2$ uur gaf zij geen enkel teeken van leven meer, doch 2 uren later wederom hieruit verwijderd, begon zij zich, na afwassching, wederom te bewegen. Water, geconcentreerde azijn, terpentijnolie, oplossingen van carbonas potassae of sublimaat op andere acari beproefd, werden hiertegen allen onschadelijk bevonden. Daarop werd de Peruviaansche balsem beproefd. De acari, zelfs vermoeid door de voorafgegane indompeling in andere vloeistoffen, bleven hierin ook eerst voortleven, doch eindigden met te bezwijken.

Vervolgens werd eene vergelijkende proef verricht. Van 3 levende acari, op één lijder verzameld, werd er ééne ongestoord gelaten, eene tweede in genoemden balsem gedompeld, daarin gedurende 1 uur gelaten, vervolgens hieruit verwijderd en zoo veel mogelijk gereinigd, en eene derde tot den volgenden dag in laatstgenoemde vloeistof gelaten. N°. 1 bewoog zich toen nog met groote snelheid, doch n°. 2 en n°. 3 bleven onbewegelijk. Ten einde deze resultaten te completeren en tevens te controleren, werd vervolgens een groot aantal mijten op een horlogieglaasje verzameld en hierop verscheidene uren ongestoord gelaten, om te zien hoe lang zij buiten hare omgeving zouden kunnen bestaan. Velen gaven den volgenden dag reeds geen enkel teeken van leven meer, anderen leefden nog den daarop volgenden dag. Men besloot uit deze proeven, welke in tegenwoordigheid van een groot aantal Officieren van Gezondheid werden herhaald : 1°. de pétroleumdampen kunnen de schurftmijt niet dooden ; 2°. de aanraking met de pétroleum zelf maakt haar evenmin, namelijk direct, onschadelijk ; 3°. verschillende andere vloeistoffen, o. a. de zwavelkalk, staan hiermede in werking gelijk ; doch 4°. met uitzondering van den Peruviaanschen balsem, welke op de schurftmijt eene vergiftigende werking schijnt uit te oefenen, welke echter zoowel op rekening gebracht moeten worden van de samenstelling, als de kleverigheid van dit geneesmiddel.

De pétroleum dan, ontdaan volgens deze proeven van hare schurftmijt doodende

eigenschappen, verdient dus niet uit dien hoofde de plaats der gebruikelijke zwavelkalk in te nemen, doch daar deze laatste evenmin die werking bezat, nam men ten slotte zijne toevlucht tot het direct aanwenden der pétroleum op de huid der schurftlijders. Deze applicatiën werden op uitgebreide schaal, en met veel zorg verricht. Tien dagen na iedere behandeling werd de daaraan onderworpen geweest zijnde lijder op nieuw en naauwkeurig onderzocht.

271 schurftlijders, behoorende tot het garnizoen te Brussel, werden van af 8 Januari tot 18 October 1865 aan de behandeling met pétroleum onderworpen. Deze 271 lijders ondergingen gezamenlijk 603 inwrijvingen, welke verhouding al aanstonds wijst op het geringe resultaat der kuur. Iedere lijder toch is door elkander 2malen aan de behandeling moeten onderworpen worden, en desniettegenstaande werden slechts 155 lijders direct, d. i. door het uitsluitende gebruik van pétroleum, van de schurft verlost; 116 anderen, d. i. meer dan het derde gedeelte der geobserveerde schurftlijders, konden niet door de aanwending van dit middel herstellen, zoodat men tot de zwavelbehandeling de toevlucht moest nemen. Mogelijk zouden ten laatste van deze 116 lijders nog enkelen door steeds herhaalde aanwendingen van hunne plaag verlost zijn geworden, doch men meende, en terecht, hier niet toe te mogen overgaan, uit hoofde er verergering der verschijnselen, soms zelfs na eene enkele aanwending, te bespeuren was. Indien deze verergering niet intrad heeft men de inwrijvingen met pétroleum een- en andermaal, soms zelfs tot 7malen toe, herhaald.

Het getal 155, zoo als wij zagen, het totaal der herstelden, werd verkregen door: 75 man hersteld na 1, 49 man na 2, 25 man na 3, 3 man na 4, 1 man na 5 en 1 man na 7 aanwendingen, bij elkander te tellen, waarbij echter valt op te merken, dat onder de 76 schurftlijders, na eene enkele aanwending hersteld, er nog enkelen voorkomen, die in de laatste 10 dagen dat de proeven geschiedden, werden behandeld, en waarvan er dus zeer goed eenigen niet hersteld kunnen zijn.

Van de 116 vruchteloos door middel van pétroleum behandelde lijders zijn er 98 na 1, 16 na 2 en 2 na 3 zwavelbehandelingen hersteld. Een totaal van 136 zwavelaanwendingen heeft dus 116 schurftlijders, bij welke de pétroleum te vergeefs was aangewend, hersteld.

Wanneer wij nu de verkregene resultaten vergelijken, dan zien wij door 273 inwrijvingen 155 voor het eerst aangetaste lijders herstellen, doch daarentegen ook 330 dierzelfde inwrijvingen 116 anderen onhersteld laten, welke evenwel door 136 aanwendingen der zwavelkalk met goed gevolg werden behandeld. De aanwendingen op de huid der schurftlijders hadden hetzelfde resultaat als de proeven met het microscoop, en vielen, let wel, beiden in het nadeel der pétroleumbehandeling uit. Als laatste middel van contrôle heeft men 10 dagen na de behandeling op nieuw de lijders onderzocht. Men vond toen bij die, welke met pétroleum werden behandeld, onderscheidene gangen nog met mijten voorzien, die leefden, terwijl dit bij degenen, welke met zwavelkalk werden behandeld, eene uitzondering was.

Men kon dus met recht besluiten:

1°. Dat door de inwrijvingen met pétroleum meer dan de helft en minder dan $^2/_3$ der lijders van schurft herstellen.

2°. Dat de helft dier genezingen eerst na meerdere inwrijvingen verkregen worden.

3°. Dat de vloeibare zwavelkalk de gevallen hersteld, welke aan pétroleum weêrstand boden.

4°. Dat in $^5/_6$ der gevallen eene enkele aanwending hiervoor voldoende werd bevonden.

5°. Dat dus met recht de methode van DECAISNE te verwerpen is; en

6°. Dat, alhoewel de pétroleum nu een gemakkelijker en goedkooper middel is dan de zwavelkalk, dit middel, als integrerend deel der zoogenaamde snelkuur de voorkeur blijft verdienen, zonder natuurlijk toekomstige verbeteringen buiten te sluiten.

Mogelijk zou reeds het eene eerste schrede op dien weg zijn, door, in stede van de zwavelkalk met kracht in te wrijven, de huid eenvoudig daarmede te bestrijken. Men zou daardoor de lastige irritatie van dit orgaan, welke de behandeling der recidieven zoo zeer bemoeijelijkt, zeker alvast voorkomen.

Amsterdam, Januari 1866. M. W. C. GORI.

HET ACIDUM PHENICUM EN ZIJNE BETREKKING TOT DE OPENBARE HYGIENE. — Onder dezen titel levert ons Dr. STUNDS (in het *Petersburger Medicinische Zeitschrift*, Heft X, Jaargang 1865) een kort opstel, waaraan wij het volgende ontleenen. In den aanvang wijst hij er op hoe Dr. QUESNEVILLE reeds in meerdere jaargangen van den *Moniteur Scientifique* de algemeene aandacht op dit ligchaam gevestigd heeft, terwijl hij vervolgens eenige zijner eigenschappen en zijnen chemischen oorsprong mededeelt. Het acidum phenicum (phenylalcohol, phenol of carbolzuur) is eene koolwaterstofverbinding, welke het eerst door RUNGE en LAURENT bereid en later (1863) door LEMAIRE meer algemeen toegepast werd. Het wordt uit de drooge destillatie van hout, beenderen en vooral uit die van den steenkool als eene kleurlooze krystallijne massa, van 1.06 specifiek gewigt, welke bij 34° C. smelt en bij 188° kookt, gewonnen. Door vermenging met water verliest het zijne kristalliseerbaarheid, terwijl het zich tot eene kleurlooze, sterk lichtbrekende vloeistof omzet. In water is het slechts in eene verhouding van 1 op 20, in alcohol, aether, aetherische oliën en azijn daarentegen, geheel oplosbaar. Het phenylzuur van den handel is eene gele of licht bruine vloeistof, met 4—6 pCt. vreemde stoffen vermengd, maar toch als zoodanig voor technische doeleinden in ieder opzigt, bruikbaar. Het heeft eenige analogie met het creosotum en met het benzine; het laatste bestaat uit phenylwaterstof, terwijl het phenylzuur een phenyloxydhydraat is. In kleine hoeveelheden (van 1 op 1000 deelen water) vernietigt het ieder gistingsproces, terwijl het in de verhouding van 1 op 100 of van 5 op 100, het leven van alle lagere dierlijke of plantaardige organismen doet ophouden. LEMAIRE heeft vooral zijne vernietigende inwerking op de rottende gisting aangetoond en het als desinficiens boven de kool, den chloorkalk of de metaalzouten aangeprezen. Eene inspuiting van acidum phenicum in de arteriën van reeds ver ontbondene lijken had eene ophouding der rotting en eene geheele mummificatie van het lijk over een tijdsverloop van 4 jaren ten gevolge. Zijne toepassing in het groot voor mestputten, retirades, verzamelbakken van dierlijken afval bij de verschillende fabrikages is door LEMAIRE wijdloopig aangegeven. Het phenylzuur behoort tot een der grootste aanwinsten voor de hygiëne. De therapie heeft er van voor de behandeling der scabies en voor die van sommige huidziekten in verschillende graden van verdunning, als clysma tegen ascarides, als verbandmiddel bij foetide ulceratiën of gangreneuse wondvlakten (onder den vorm van LEMAIRE's bereiding als coal tar saponiné) gebruik gemaakt. Eene „solution désinfectante," door LEMAIRE aangegeven uit 1 liter water, 10 grammen acidum phenicum en 3 grammen sulfas ferri, kan aan alle eischen voor desinfectie op hygiënisch gebied beantwoorden. Men kan volgens LEMAIRE het gezegde zuur onmiddellijk uit den koolteer verkrijgen, door deze laatste met water (op 20° C.) te vermengen en gedurende eenen korten tijd te laten staan. Er vormt zich dan eene oplossing van phenylzuur, waarop eene laag van olieachtige en brandbare stof drijft, terwijl eene andere op den bodem zinkt. De bovenste laag laat men door toevoeging van water afvloeijen, terwijl men de heldere

tweede laag voor het gebruik afgiet, zoo doende kan 1 kilogram coal tar 100 liters eener sterk desinfecterende vloeistof, opleveren. Dr. J. HANLO.

SPIEREN VAN HET HART. — WINKLER deelt in het *Archiv* van DUBOIS-REYMOND en REICHERT zijne onderzoekingen over het verloop der spiervezelen in het hart mede, die hij als een aan de Medische Faculteit te Berlijn ingediend prijsantwoord, met goud heeft mogen zien bekroonen.

In de eerste plaats geeft hij eene uitvoerige beschrijving van het verloop der verschillende spieren in het hart, opgehelderd door diagrammen. In de tweede plaats laat hij daarop, zoo als hij zich uitdrukt, eenige wetten over de spiervezelen van het hart en haar verloop volgen. Wij zullen een en ander uit die verhandeling hier aanstippen.

Hij verwerpt de verdeeling van de spiervezelen van het hart in verschillende lagen, en bestrijdt de aanhangers dier leer op goede gronden.

Alleen aan de oppervlakte van het hart vindt men eene door bindweefsel of bindweefsel en vet min of meer van de overige spiermassa gescheidene spierlaag, die zich van de basis van het hart tot aan den punt uitstrekt, echter niet om daar te eindigen, maar om nu die vlakte te verlaten en, na door vorming van eene lis in den vortexvorm te zijn overgegaan, dieper in het hart te dringen en nu het lot te deelen van de verschillendste hartvezelen, om in de musculi papillares of in den annulus fibrocartilagineus, van wien de spiervezelen uitgaan, terug te keeren. De overige hartvezelen verloopen echter niet in een en hetzelfde vlak van den oorsprong tot aan de plaats der vortexvorming, dat is van de lisvorming. Zij dringen van af den oorsprong tot aan de lisvorming in de diepte.

Te regt merkt WINKLER op, dat de punt van het hart geene genoegzame ruimte oplevert voor den lisvormigen overgang van alle spieren, die van daar uit meestal langs den binnenwand naar de musculi papillares of naar den annulus fibro-cartilagineus verloopen. Hij heeft dan ook door zijne onderzoekingen vastgesteld, dat de zoogenaamde vortex van het hart, of de plaats, waar men vroeger de zoogenaamde touren in den vorm van het cijfer 8 liet plaats grijpen, zich uitstrekt van den punt van het hart tot aan de musculi papillares. De vorm van de lis zelve is zeer verschillend, al naar gelang van de plotselinge of meer langzame ombuiging. En in de tweede plaats vindt er verschil plaats tusschen de ombuiging der vezelen aan den boven vermelden zetel van den vortex en die in de nabijheid van het ostiaal begin der vezelen. Laatstgenoemde vorm komt alleen voor aan vezelen, die van het septum op den vrijen wand van het hart overgaan en dan in de nabijheid van musculi papillares ten tweeden male ombuigen.

De spieren van het regter hart gaan alle over op het linker of komen van het linker hart, zoodat dit regter hart geene zelfstandige spieren vertoont, die in het linker hart wel voorkomen.

De lisvorming nu komt daardoor tot stand, dat spiervezelen in alle rigting op de lengterigting van het hart verloopende spiraaltouren om de plaats voor den vortex vormen, die meestal naar links verloopen.

Als gevolg van deze anatomie neemt WINKLER aan, dat het hart bij zijne zamentrekking zoo om de lengte-as gedraaid wordt, dat het linker hart iets naar regts te liggen komt, dat in de systole de punt van het hart opgeligt wordt, dat de grootste verkorting van het hart in de lengterigting gelegen is. W. B.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Volgens *the Lancet* van 10 Februarij l.l zal Engeland door den Heer W. STUART en door Dr. GOODEVE, de Porte door Dr. BARTOLETTI en SALIN EFFENDI, Pruissen door Prof. GRIESINGER en HIRSCH, en Italië door Dr. SALVATORE en VERNONI op het Sanitaire Congres te Konstantinopel vertegenwoordigd worden.

— In tegenstelling met de vroegere geruchten, welke nog van eene mogelijke verdaging van het Cholera-Congres te Konstantinopel gewaagden, berigt *the Lancet* van 17 Februarij, dat het Congres reeds op den 13den Februarij pro forma met eene openingsrede door ALI PACHA had aangevangen, terwijl de geregelde zittingen reeds op Maandag na het Bairamfeest zullen beginnen.

— Prof. SIMPSON van Edinburgh heeft de aandacht op een nieuw anaestheticum, het bichloruretum carbonii of het chlorocarbonium (C^2 Cl^4), in 1839 door REGNAULT ontdekt, gevestigd. Bij inademing verwekt het denzelfden graad van anaesthesie als de chloroforme, welke echter trager tot stand komt, maar daarentegen ook langduriger aanhoudt. Het werkt minder prikkelend op de huid dan de chloroforme en zoude dit laatste middel in het gebruik der pijnstillende linimenta als ook voor de onderhuidsche injectie moeten vervangen. Het chlorocarbonium wordt door de inwerking van het chlore uit de chloroforme bereid, gelijk men evenzoo uit het eerste ligchaam het tweede door de inwerking van het hydrogenium in statu nascenti kan verkrijgen. Men bereidt het gewoonlijk door de dampen van een mengsel van sulfidum carbonii en chloorgas door eene gloeijende porceleinen buis te drijven, waardoor chloorzwavel en chlorocarbonium gevormd worden, welke men door de inwerking van potassa van elkander scheidt. Het is eene kleurlooze, aangenaam riekende vloeistof. Hare densiteit is 1.56 en haar kookpunt 78° C., welke eigenschappen bij het chloroforme aan de getallen 1.49 en 61° C. beantwoorden. Indien chloroforme met chloorgas gemengd aan het zonnelicht wordt blootgesteld, dan zet zich het eerste ligchaam in chlorocarbonium om. SIMPSON beschouwt het als chloroforme (C^2 HCl^3), waarin een equivalent hydrogenium door een equivalent chlore vervangen is (C^2 Cl $Cl^3 = C^2$ Cl^4).

— De toepassing der vaccine, door Dr. MURCHISON tegen den veepest aangeprezen, schijnt volgens de meeste rapporten der Engelsche onderzoekers volkomen het gewenschte doel gemist en geene immuniteit tegen de verwoestende ziekte daargesteld te hebben.

PARIJS. — De Wetgevende Magt heeft eene Wet aangenomen, waarbij een prijs van 50,000 francs, binnen 5 jaren, wordt toegekend aan den uitvinder eener oeconomische toepassing van de „pile de Volta", hetzij voor de industrie als warmtebron, hetzij voor de chemie, hetzij voor de mechanica, hetzij voor de practische geneeskunde. De voorwaarden en wijze van uitvoering zullen door een decreet geregeld worden. Indien de prijs niet wordt toegewezen kan de Keizer dien termijn op nieuw voor 5 jaren verlengen.

— De Regering heeft aan de Académie de benoeming van 2 leden verzocht om deel te maken der Commissie, welke de sterfte-tabel van DEPARCIEUX, die tot dus verre voor de berekening der pensioenen bij het bestuur der „Caisse des retraites pour la vieillesse" gevolgd werd, aan eene herziening zal onderwerpen.

— ROBERT en COLLIN hebben een „kystitome caché", volgens de opgaven van Dr. DESMARRES vervaardigd, aan de Académie ingediend. Het instrument is voor de cataractoperatie door extractie bestemd. Aan het uiteinde is een klein haakje bevestigd, dat

naar willekeur te voorschijn gebragt of bedekt kan worden, bij de invoering en terugtrekking van het werktuig en op het oogenblik dat de capsula lentis moet verscheurd worden.

— In eene der laatste zittingen van de Académie de Médecine diende VELPEAU een werk van LÉON LEFORT, *Sur les maternités*, in. Uit de opgaven der cijfers van de verschillende inrigtingen in de grootste steden van Europa opgemaakt, bleek, dat het gemiddelde sterftecijfer der puerperae in de maternités aan 4 pCt. beantwoordde. VELPEAU voegde er bij, dat het te Parijs in sommige epidemiën tot 29 pCt. geklommen was, terwijl het voor de bevallingen à domicile, waaronder die der mindere klassen natuurlijk met een groot cijfer voorkwamen, slechts als 1 op 170 moet gesteld worden.

— Volgens de politieke bladen zijn de Heeren DELPECH en RAYNAL door de Regering met een onderzoek over de trichinenziekte belast. Zij zullen Duitschland bezoeken, benevens ook Huy in België, alwaar ook eenige gevallen schijnen voorgekomen te zijn. Dr. J. HANLO.

— Onder de vele verliezen, die de wetenschappen in het laatst verloopen jaar ondergaan hebben, verdient voorzeker dat van den Hoogleeraar LEREBOULLET te Straatsburg niet onvermeld te blijven, die (op den 6den October 1865), in den ouderdom van één en zestig jaren, onverwacht overleed. Geboren te Epinal, werd hij in 1828 de leerling van DUVERNOY, destijds Hoogleeraar te Straatsburg, den vriend en bloedverwant van den grooten CUVIER, die dezen in de bewerking der lessen over de Vergelijkende Ontleedkunde behulpzaam was geweest. Tot Doctor in de Natuurkundige Wetenschappen en in de Geneeskunde bevorderd, werd LEREBOULLET reeds vroeg te Straatsburg Conservator aan het Kabinet der Zoologie van de Hoogeschool, en na 1838 volgde hij DUVERNOY op als Hoogleeraar in de Dierkunde en Vergelijkende Ontleedkunde, toen deze naar Parijs vertrokken was om eenen leerstoel aan het *Collège de France* in te nemen. De geschriften van LEREBOULLET zijn talrijk, en grootendeels in de *Mémoires de la Société de Strasbourg* en in de *Annales des Sciences naturelles* geplaatst. In 1845 verkreeg hij den tweeden prijs op eene door de Akademie van Wetenschappen te Parijs uitgeschrevene vraag; zijne Verhandeling werd in het 23ste deel der *Nova Acta* van de Keizerlijke Leopoldinisch-Carolinische Akademie uitgegeven (*Recherches sur l'Anatomie des organes génitaux des animaux vertébrés*). In 1854 werd eene andere Verhandeling van zijne hand door de Akademie van Wetenschappen te Parijs bekroond, welke in 1862 in 4°. het licht zag (*Recherches sur l'Embryologie comparée du Brochet, de la Perche et de l'Ecrevisse*). Met de Duitsche taal volkomen bekend, was hij ook meer dan eens op de vergaderingen der Duitsche Genees- en Natuurkundigen tegenwoordig. Door zijne bescheidenheid en zijn innemend karakter had hij zich vele vrienden weten te maken. Hij behoorde tot die dierkundigen, die de Ontleedkunde met al hun onderzoek in verband brengen. „*On a beau prétendre* (schreef eenmaal VAN BENEDEN te regt) *que les anatomistes et les physiologistes ne doivent pas empiéter sur le domaine de la Zoologie, que l'anatomie ne doit pas prévaloir sur les caractères extérieurs; tout cela n'arrêtera pas l'impulsion qui est donnée. La Zoologie devient une science, qui, comme la Géologie, doit s'aider de tous les progrès qui se font autour d'elle.*"

Ook als populair schrijver heeft LEREBOULLET zich verdienstelijk gemaakt door eene *Zoologie du jeune âge* (1860), en het Museum van Natuurlijke Historie te Straatsburg heeft hij grootelijks uitgebreid en verfraaid. J. V. D. H.

BERLIJN. — Eene statistische studie van Dr. MULLER, in de *Deutsche Kliniek* van 29 Januarij l.l., geeft ons over de beweging der bevolking van deze stad, gedurende

1864, de volgende cijfers: Het getal der geboorten bedroeg 24,631 (12,594 mannen en 12,037 vrouwen), dat der sterfgevallen 19,148 (10,130 m. en 9018 vr.). De bevolking bedroeg in dat jaar 609,243. Het cijfer der dood geborenen beantwoordde aan 1227 (687 m. en 540 vr.). De sterfte was voor de verschillende levensjaren aldus verdeeld: Van 0—1 jaar 6544 (3509 m. en 3035 vr.), van 1—2 jaren 1656 (858 m. en 798 vr.), van 2—3 jaren 706 (354 m. en 352 vr.), van 3—4 jaren 442 (222 m. en 220 vr.), van 4—5 jaren 322 (162 m. en 160 vr.), van 5—10 jaren 483 (261 m. en 222 vr.), van 10—15 jaren 169 (89 m. en 80 vr.), van 15—20 jaren 313 (156 m. en 157 vr.), van 20—30 jaren 1342 (746 m. en 596 vr.), van 30—40 jaren 1312 (691 m. en 621 vr.), van 40—50 jaren 1316 (772 m. en 544 vr.), van 50—60 jaren 1032 (590 m. en 442 vr.), van 60—70 jaren 1148 (580 m. en 568 vr.), van 70—80 jaren 788 (349 m. en 439 vr.), van 80—90 jaren 312 (95 m. en 217 vr.) en van boven de 90 jaren 36 (9 m. en 27 vr.). Als doodoorzaken werd: atrophia infantum in 827, zelfmoord in 140, verschillende ongelukken in 254, febris puerperalis in 176, variolae in 620, scarlatina in 232, morbilli in 249, tussis quinta in 165, typhus in 473, diphtheritis in 340, croup in 236, pneumonia in 814 en phthisis in 2157 (1244 m. en 913 vr.) gevallen vermeld. De phthisis pulm. eischte tusschen 20 en 30 jaren 548, tusschen 30 en 40 551, tusschen 40 en 50 387, tusschen 50 en 60 216 en tusschen 60 en 70 143 slagtoffers.

— Volgens het *Berliner Klinisch Wochenschrift* is het Wetsontwerp tot invoering van het decimale gewigt in de geneeskundige praktijk reeds bij den „Landtag" ingediend, aangezien er zich tegen dit onderwerp geene oppositie zal voordoen zoo zal waarschijnlijk de Wet reeds met het volgende jaar in werking komen.

— Prof. GRIESINGER zal aan het hoofd van het nieuw op te rigten Stedelijk Krankzinnigengesticht alhier geplaatst worden en eene jaarwedde van 4000 Thalers genieten.

— Aan de zeven Pruissische Universiteiten: Berlijn, Bonn, Breslau, Halle, Königsberg Greifswald en Munster wordt in de Medische Faculteit door 52 gewone en 23 buitengewone Hoogleeraren gedoceerd.

— Volgens een schrijven uit St. Petersburg van 9 Januarij l.l. waren Dr. PÉLIKAN, Chef der Medische Afdeeling van het Russische departement voor Binnenlandsche Zaken, Dr. LENZ en Dr. BADKOFF, welke laatste reeds gedurende 5 jaren Gezantschaparts te Konstantinopel was, reeds over Weenen naar het Sanitaire Congres in de Turksche hoofdstad vertrokken. Egypte zal door Dr. LAUTNER BEY vertegenwoordigd worden.

ROSTOCK. — De *Berlijnsche Central-Zeitung* van 7 Februarij l.l. logenstraft geheel de berigten, welke over eene voorgenomene opheffing der Universiteit alhier verspreid werden en verzekert, dat de Regering integendeel er op uit is om haren bloei te bevorderen.

WEENEN. — Prof. PATRUBAN heeft in de *Wiener Medicinische Zeitung* van 16 Januarij, op de toepassing van het stikstofoxydule gas (door PRIESTLEY in 1776 ontdekt), onder den naam van gaz-hilariant (Lustgas) bekend, als op een voortreffelijk anaestheticum voor het verrigten van kleine operatiën (als het trekken van kiezen of tanden, het openen van abscessen etc.), de aandacht gevestigd. Door den Münchener tandarts BERGHAMER, welke de toepassing van dit gas nauwkeuriger bij de Amerikaansche Chirurgen in loco had gade geslagen, werden verschillende kleinere operatiën in de mondholte op de Kliniek van SCHUH verrigt. Na 3—4 inademingen ontstaat er gewoonlijk eene anaesthesie, welke 40—60 seconden duurt en voor het doel voldoende is. De veranderde kleur van het gelaat en de uitdrukking der oogen, gedurende de inademing, duiden aan, dat er eene snelle, hoewel zeer voorbijgaande, bloedintoxicatie

tot stand komt. Het gas wordt, door de verwarming van ½ pond drooge, salpeterzure ammoniak ($NO^5 NH^3$), tot eene temperatuur van 20° R. in eene retort, door opvanging boven warm water, bereid en voor het gebruik in een caoutchouc blaas gedreven. De grondstof moet vooral droog en zuiver zijn, om de vorming van NO^2 en zijnen overgang in salpeterig zuur NO^3 te voorkomen.

— Volgens de *Wiener Medicinische Zeitung* van 16 Januarij is de vervulling der vacature van Prof. SCHUH door Prof. VON PITHA nog niet zoo zeker. De Regering moet nog niet zeer genegen zijn om zijne betrekking aan het Josephinum aan andere handen toe te vertrouwen, terwijl VON PITHA van zijnen kant nog aarzelt om zijne tegenwoordige betrekking te verwisselen. Ook liepen er nog geruchten, dat, indien VON PITHA het Josephinum mogt verlaten, zijne betrekking door Prof. BILLROTH uit Zürich zou vervuld worden. In allen gevalle heeft het Professoren-Collegium besloten, om, wie ook SCHUH's vacature zal bekleeden, aan Prof. VON DUMREICHER den rang van SCHUH in het Allgemeine Krankenhaus en de daaraan verbondene emolumenten toe te kennen.

— Door het Professoren-Collegium der Universiteit zijn Prof. SCHAUENBURG en de Docenten DRASCHE en WINTERNITZ als Candidaten voor de vertegenwoordiging van Oostenrijk op het Sanitaire Congres te Konstantinopel, voorgedragen. De *Wiener Zeitung* verwondert zich er over dat men den Professor in de Epidemiologie SELIGMANN niet heeft voorgesteld, terwijl het blad er bijvoegt, dat er van wege de Turksche Regering nog talrijke zwarigheden gemaakt worden, welke het bijeenkomen van het Congres nog voor geruimen tijd zouden kunnen verdagen.

— Ook te Brünn en te Praag zijn goed geconstateerde gevallen van trichinenvergiftiging waargenomen, zoodat eerstdaags door de Regering maatregelen tegen eene verdere verspreiding zullen genomen worden.

— Het Professoren Collegium der Universiteit heeft met eenparige stemmen besloten, om den Privaat-Docent, Dr. LEIDESDORF, als Candidaat bij de Regering ter benoeming tot buitengewoon Hoogleeraar in de Psychiatrie voor te stellen.

— In de vergadering der Weener Artsen van 9 Februarij l.l. deelde Prof. BRÜCKE mede, dat in de Bonds-Commissie te Frankfort besloten was, aan de Duitsche Regeringen voorstellen te doen om tot verkrijging eener algemeene gelijkvormigheid, het Duitsche Zollpfund aan een half kilogram gelijk te stellen en het op decimale wijze in zijne onderdeelen als bij het Fransche gewigt in te deelen. Er werd daarop besloten om een der leden der vergadering naar gemelde stad te zenden, ten einde dezelfde wijziging ook voor het medische gewigt krachtdadig te ondersteunen.

— Dr. JOSEPH GÖLIS, die zich als Paediater bekend maakte en eenige bekende bereidingen in de Pharmacie invoerde, is alhier op 69jarigen leeftijd overleden.

— Volgens de *Wiener Medicinische Zeitung* heeft Prof. PITHA vóór het aanvaarden zijner eventuële benoeming als Chirurgiae Professor bij de Universiteit, eene jaarwedde van 5000 florijnen en den titel van „Regierungsrath" geëischt. De directie van het Josephinum beijvert zich om hem in zijne tegenwoordige positie te behouden.

PESTH. — Ter vervulling der vacature in het vak der Obstetrie, door het overlijden van Prof. SEMMELWEIS ontstaan, werden, met achterstelling der Weener Candidaten, Prof. DIESCHER alhier, Prof. MAIZNER te Klausenburg en Dr. FLEISCHER, door het Professoren Collegium voorgesteld.

BEIJEREN. — De Regering heeft besloten, om voortaan het vervoer van lijken van cholerapatiënten naar andere plaatsen in het Rijk te verbieden en de begraving op de plaats, waar de zieke overleed, verpligtend gemaakt. Zij heeft zich met een verzoek aan de andere Duitsche Staten gerigt, om evenzoo het vervoer van dusdanige lijken naar Beijeren te verbieden.

— Volgens eene opgave van Dr. MAYER in het *Bayer. Int. Blatt.* bedraagt het geheele geneeskundige personeel in Frankrijk 52,570, in Groot-Brittannië 50,952, in Oostenrijk 32,226, in Italië 31,220, in Pruissen 20,960, in Beijeren 6743, in Saksen 3201 en in Polen 2016, hetwelk voor die Staten, in dezelfde orde geschikt, aan eene verhouding van 1 op 711, 572, 1110, 698, 894, 701, 696 en 2385 inwoners beantwoordt.

MÜNCHEN. — De vrije keus der plaats van vestiging, in het verleden jaar door de Beijersche Regering aan de geneeskundige Practici toegestaan, heeft tot dus verre een niet merkbaren invloed op de vermeerdering van hun getal in de grootere steden uitgeoefend. Het cijfer der hier practiserende Geneesheeren (139 burgelijke en 40 militaire) is sinds het vorige jaar slechts met 11 vermeerderd, hetwelk geene overmatige verhouding tot de vermeerdering der bevolking opleverde.

— De typhus, welke sinds geruimen tijd deze stad bezocht, schijnt, zoo als de berigten van 31 Januarij l.l. luiden, in de laatste week aanmerkelijk te verminderen. Deze vermindering ging wederom, zoo als reeds door PETTENKOFER in het *Zeitschrift für Biologie* wijdloopig, op grond van vroegere waarnemingen, aangetoond was, met eene gelijktijdige rijzing van grondwater gepaard.

HANNOVER. — Volgens hier loopende geruchten zou bij de Regering het plan bestaan om de Universiteit te Rostock, wier bezoek, ondanks de voortreffelijkheid harer docenten, geregeld verminderd is, met die te Göttingen als „Landes-Universiteit" voor Mecklenburg te vereenigen.

HEIDELBERG. — Prof. CHELIUS is door den Groothertog tot den erfelijken adelstand verheven.

ERLANGEN. — Prof. ZENKER Hoogleeraar in de Pathologische Anatomie, heeft, nadat de Regering aan eenige door hem gestelde eischen had ingewilligd, voor eene beroeping naar Koningsbergen bedankt.

KARLSRUHE. — De *Central-Zeitung* van 31 Januarij l.l. schrijft aangaande de epidemie van meningitis cerebro-spinalis, zoo als zij zich het eerst in het Groothertogdom Baden vertoonde, het volgende: Rastatt vormde als het ware het „foyer" der ziekte. Zij vertoonde zich daar medio December 1864 tot omstreeks Julij 1865, het eerst onder het garnizoen, vervolgens onder de burgerij en later op verschillende plaatsen rondom de stad. Onder het garnizoen werden 28 gevallen met 10, in de stad 82 gevallen met 27 en op het land 124 gevallen met 33 sterfgevallen, dus in toto 234 gevallen met 70 dooden, vermeld. In het nabij gelegen district Baden heerschte de ziekte van Maart tot Augustus, zoodat er in de stad Baden 89, te Balg 19, te Eberstein burg 9, te Harreneberstein 11, te Lichtenthal 35, te Oos 9, te Sandweier 17 en te Sinzsheim 42, dat is te zamen 231 gevallen met 51 sterfgevallen, voorkwamen. Onder het garnizoen te Karlsbad kwamen 9 gevallen met 6 sterfgevallen, in de stad 20 gevallen met 12 sterfgevallen en in hare omgeving 10 gevallen met 8 sterfgevallen voor. In het district Gernsbach werden 23 gevallen met 2 dooden, in Ettlinger en Gengenbach ieder 4 gevallen, in Berghaupten 15, in Diersburg 34 (met 2 dooden), in Kork 5, in Lichtenau 21 (met 12 dooden), in Bruchsal en Philippsburg ieder 2, in Breisach 6, in Hilzingen 14 (met 4 dooden), in Donaueschingen 17 (met 2 dooden) en in Wienheim 85 gevallen (met 24 dooden) vermeld. Te gelijker tijd werden typhus en parotitis als heerschende ziekten waargenomen. Het geheele cijfer liep over 705 ziektegevallen met 181 dooden.

DESSAU. — Dr. ADOLF WERNER, Directeur der Hertogelijke Academie voor Gymnastie, die zich vooral in het vak der Orthopedie en Gymnastie verdienstelijk maakte, is alhier op den 18den Januarij l.l. overleden.

BERN. — Dr. KLEBS te Berlijn, gedurende vele jaren Adsistent van Prof. VIRCHOW,

is tot Hoogleeraar in de Pathologische Anatomie en Directeur van het Pathologische Museum alhier benoemd.

BELGIË. — Gedurende het tijdstip van 1 Januarij 1856 tot 1 Januarij 1865 werden er in de kolonie Gheel 2117 patiënten verpleegd. Het cijfer der herstellingen bedroeg 363 en dat der sterfgevallen 640. De kolonie strekt zich over eene oppervlakte van 10,853 hectares uit. De grootste lengtedoormeting van het Noorden naar het Zuiden bedraagt 18,120, terwijl die der grootste breedte van het Oosten naar het Westen aan 13,612 meters beantwoordt. De bevolking is ongeveer 11,000 inwoners. Zij is in 4 geneeskundige districten verdeeld.

— Dr. HENRY THOMPSON, te London, is tot buitengewoon Geneesheer van Koning LEOPOLD II benoemd.

BRUSSEL. — Bij den Minister van Buitenlandsche Zaken is door de Centrale Sectie der Kamer van Afgevaardigden aangedrongen op een onderzoek naar de mogelijkheid om aan de Belgische, zoowel als aan de Nederlandsche Geneeskundigen, de bevoegdheid te verleenen, om in de grensgemeenten der beide Staten hunne praktijk te mogen uitoefenen, zonder aan vervolgingen blootgesteld te zijn.

GEND. — Gedurende 1865 bedroeg het cijfer der wettige geboorten alhier 2073 mannen en 2093 vrouwen, en dat der onwettigen 294 m. en 272 vr., dat der sterfte 2000 m. en 1952 vr., en dat der doodgeborenen 132 m. en 105 vr.

ANTWERPEN. — Het LIEBIG'sche vleesch extract wordt thans alhier in den handel door den Agent général, JOSEPH BENNERT, verkocht. De bruin gekleurde extractmassa is in sierlijk porselijnen potjes, welke het uittreksel van 30 kilogrammen vleesch bevatten, voor den prijs van 15 francs verkrijgbaar. Zij zijn gemerkt: Société Fray Bentos Uraguay GIEBERT et Comp. en door LIEBIG'S handteekening gecontrasigneerd. De hoeveelheid van een theelepeltje levert, met zout vermengd, eene goed smakende bouillon op.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij beschikking van 2 Februarij j.l. zijn door den Minister van Binnenlandsche Zaken als plaatsen van vestiging der Adjunct-Inspecteurs voor het geneeskundig Staatstoezigt aangewezen: voor Noord-Braband en Limburg, Maastricht; — voor Gelderland en Utrecht, Utrecht; — voor Friesland en Groningen, Groningen.

— De Inspecteurs van de Geneeskundige Dienst der Land- en der Zeemagt hebben bekend gemaakt, dat voor hen, die de toelating als kweekeling bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen mogten verlangen, op den 2den Julij 1866 een vergelijkend examen zal worden gehouden, en dat vóór den 1sten Mei a. s. een daartoe strekkend verzoekschrift aan hun zal moeten worden ingezonden.

— Aan 's Rijks Hospitaal te Utrecht zijn dit jaar vier plaatsen open als kweekeling voor de Militaire Pharmaceutische Dienst in Nederlandsch Indië, en wel drie voor Oost- en een voor West-Indië. Het examen van toelating zal in het begin van Junij a. s. gehouden worden.

— Uit den staat van de Officieren des legers op 1 Januarij j.l. blijkt, dat er alstoen hier te lande waren: bij de *Geneeskundige Dienst:* 1 Inspecteur-Kolonel, 1 Kolonel, 3 eerste Officieren van Gezondheid 1ste kl. (Luitenant-Kolonels); 6 2de kl. (Majoors); 32 Officieren van Gezondheid 1ste kl. (Kapiteins); 63 2de kl. (1ste Luitenants); 32 3de kl. (2de Luitenants); 5 Apothekers 1ste kl. (Kapiteins); 13 2de kl. (1ste Luitenants) en 9 3de kl. (2de Luitenants). — *Veterinaire Dienst:* 6 Paardenartsen 1ste kl. (Kapiteins); 6 2de kl. (1ste Luitenants); 9 3de kl. (2de Luitenants).

ALI COHEN.

— De maandelijksche tabellen, door de Plaatselijke Geneeskundige Commissie der Gemeente Amsterdam opgesteld, geven ons van 2767 sterfgevallen de oorzaken, deels in algemeene, deels in juist bepaalde rubrieken, op. Zij zijn voor het afgeloopen jaar 1865 in de volgende kolommen vervat:

IVde VERSLAG. — Zie Jaargang 1863, p. 446, 1864, p. 207, 1865, p. 336.	Geboorenen volgens den Burgerlijken Stand.		Levenloos aangegevenen volgens den Burgerlijken Stand.		Sterfte van 0—1 jaar.		Sterfte van 1—5 jaren.		Sterfte van 5—10 jaren.		Sterfte van 10—20 jaren.		Sterfte van 20—40 jaren.		Sterfte van 40—60 jaren.		Sterfte van 60—70 jaren.		Sterfte van 70—80 jaren.		Sterfte van 80—90 jaren.		Sterfte boven de 90 jaren.		Totale sterfte zonder de levenloos aangegevenen.	Kindersterfte beneden 1 jaar.	Kindersterfte door gebrekkige ontwikkeling uittering en klierziekte.	Kindersterfte aan stuipen.	Kindersterfte aan croup.	Kindersterfte aan morbilli.	Kindersterfte aan scarlatina.	Kindersterfte aan pokken.	Kindersterfte aan kinkhoest.	Sterfte aan angina diphtherina.	Sterfte aan typhus.	Sterfte aan bloedspuwing, long- of keelteriug.	Sterfte aan febr. interm. en hare gevolgen.	Sterfte door delir. potat.
1 8 6 5.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M	V.	M	V	M. en V.													
Januarij.. . .	417	366	31	31	100	49	47	39	7	8	18	7	29	42	50	51	37	34	22	41	6	15	1	—	603	149	67	35	16	7	—	4	7	1	31	64	7	—
Februarij. . .	403	392	25	14	76	56	48	31	11	8	7	9	40	32	35	31	24	39	18	41	4	18	1	—	529	132	55	32	26	3	1	5	4	2	43	52	2	—
Maart.	417	374	26	28	95	70	46	35	6	14	13	15	25	38	53	45	22	45	21	41	5	11	1	1	602	165	69	44	20	—	—	9	7	3	44	55	2	—
April.	401	351	26	19	71	55	46	41	9	9	8	8	37	36	51	48	30	40	20	31	5	12	—	2	559	126	55	30	14	3	1	7	4	7	31	70	3	—
Mei.	400	402	31	31	99	67	37	28	10	11	7	11	34	38	48	40	18	33	22	31	4	9	2	—	549	166	71	41	8	4	—	16	3	2	33	70	2	1
Junij.	372	356	26	19	95	77	33	30	7	8	7	9	25	32	42	44	25	25	14	19	3	11	1	2	509	172	70	36	18	2	—	14	1	2	19	67	2	—
Julij..	366	316	24	22	105	95	46	30	3	4	9	4	30	24	36	41	28	16	13	21	6	6	—	1	518	200	105	39	5	1	—	18	1	3	18	47	3	—
Augustus. . .	358	386	32	17	98	73	27	33	6	8	10	8	17	21	41	23	13	18	19	20	4	3	—	—	442	171	81	24	6	3	1	19	—	3	23	24	1	—
September. .	379	348	23	13	104	62	36	26	9	11	12	7	14	37	40	34	15	14	15	13	5	9	—	2	465	166	85	36	6	3	—	8	1	1	24	40	2	—
October. . . .	364	354	19	20	83	65	49	36	13	5	18	6	29	31	43	34	16	29	17	30	12	18	—	—	537	148	65	39	23	—	3	5	1	5	25	70	4	—
November.. .	362	366	30	21	70	61	39	41	7	4	9	7	33	34	38	33	14	27	18	30	9	17	2	1	494	131	47	39	20	2	3	9	3	2	17	45	5	—
December.. .	354	358	21	19	90	70	72	60	12	9	8	11	23	42	52	41	21	38	30	33	9	16	1	1	644	160	63	54	24	6	3	23	19	2	14	59	3	—
Totaal. . .	4593	4369	314	254	1086	800	526	430	100	99	126	102	341	410	529	465	263	358	229	351	72	145	9	10	6451	1886	833	449	186	34	12	137	51	33	322	673	36	1

De kindersterfte beneden het jaar bedroeg dus ruim 28 pCt. der totale sterfte.
" " tusschen 1 en 5 jaren " " " 14 " " " "
" " " 0 en 5 " " " " 44 " " " "

Onder het sterftecijfer 833, ten gevolge van gebrekkige ontwikkeling, uittering en klierziekte, stierven 693 kinderen beneden den 1jarigen leeftijd.

De gemelde opgaven bevatten nog 109 sterfgevallen, welke uit den aard der zaak niet in de medegedeelde tabel zijn opgenomen. Zij waren aldus verdeeld:

Door de gevolgen van verdrinking stierven 35 personen. Door de gevolgen van een val stierven 39 personen.
" " " " verbranding " 14 " " " " " zelfmoord " 13 "
" " " " verwonding " 4 "

Hondsdolheid werd 1maal en asphyxia door lichtgas 2malen (bij 2 gasarbeiders gedurende het ligten der hoofdbuizen) als doodoorzaak vermeld. Als „dood gevonden" is 1 geval opgegeven. Het sterftecijfer aan variolae liep over 26, dat aan angina diphtherina over 2 en dat aan scarlatina over 4 volwassenen. Voor zoo verre de opgaven strekten werden er onder de 137 aan variolae gestorvenen 67 als niet-ingeënt vermeld. Gedurende 1862—1864 bedroeg de sterfte aan variolae slechts 3, 3 en 7. — Het getal der overledenen, volgens den Burgerlijken Stand, bedroeg 3261 mannen en 3173 vrouwen. Dr. J. HANLO.

ALGEMEENE STAAT DER VERRIGTE VACCINATIËN EN REVACCINATIËN BIJ HET LEGER, GEDURENDE HET JAAR 1865,

MEDGEDEELD DOOR

den Heer Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt.

	LEEFTIJD.			TOTAAL. Off., Onderoff. en Manschappen.	TOTAAL. Vrouwen.	TOTAAL. Kinderen.	MET VOLKOMEN GEVOLG. Off., Onderoff. en Manschappen.	MET VOLKOMEN GEVOLG. Vrouwen.	MET VOLKOMEN GEVOLG. Kinderen.	MET ONVOLKOMEN GEVOLG. Off., Onderoff. en Manschappen.	MET ONVOLKOMEN GEVOLG. Vrouwen.	MET ONVOLKOMEN GEVOLG. Kinderen.	ZONDER GEVOLG. Off., Onderoff. en Manschappen.	ZONDER GEVOLG. Vrouwen.	ZONDER GEVOLG. Kinderen.
GEVACCINEERD.	1—5 jaren.	a.	1			279			196			25			58
			2			347			325			10			12
		b.	1			1			1						
			2			9			8			1			
	5—10 „	a.	1			21			7			7			7
			2			19			18			1			
		b.	1												
			2												
	10—20 „	a.	1	18		10	13		3	5		3			4
			2	223		4	153		4	38			32		
		b.	1												
			2	43			10			16			17		
	20—30 „	a.	1	70			13			24			33		
			2	142	4		64	1		30			48	2	
		b.	1	19			2			3	1		14		
			2	40			1			11			25		
	30—40 „	a.	1	5						2			3		
			2	1									1		
		b.	1												
			2												
	Boven de 40 „	a.	1												
			2												
		b.	1												
			2												
	Totaal. . . .			561	4	690	256	1	562	129	1	47	176	2	81
GEREVACCINEERD.	1—10 jaren.	a.	1			20			3			5			12
			2			175			14			53			108
		b.	1			1			1						
			2			4			1			1			2
	10—20 „	a.	1	887	5	30	79	1	7	298	2	11	510	2	12
			2	1935	18	94	417	9	9	805	5	27	713	4	58
		b.	1	5			1						4		
			2	91			27			22			42		
	20—30 „	a.	1	1140	58		132	9		230	16		778	33	
			2	4445	65		856	9		1338	19		2251	37	
		b.	1	235			24			111			100		
			2	181	1		40	1		65			76		
	30—40 „	a.	1	71	9		9	1		25	3		37	5	
			2	120	22		17	4		40	5		63	13	
		b.	1												
			2	1						1					
	Boven de 40 „	a.	1	18	3		2	1		4			12	2	
			2	32	18			4		14			18	14	
		b.	1	1									1		
			2	1			1								
	Totaal. . . .			9163	199	324	1605	39	35	2953	50	97	4605	110	192

AANMERKINGEN.

Gedurende het jaar 1865 zijn er in de meeste garnizoensplaatsen pokken waargenomen; 44 militairen zijn met *variolae verae*, 108 met *varioloides* en 65 met *varicellae* in de militaire ziekeninrigtingen behandeld.

Daarvan zijn er 8 aan *variolae verae* overleden en de overigen hersteld, uitgezonderd 2 met *varioloides* en 1 met *varicellae*, die nog onder behandeling zijn. De door *variolae verae* aangetasten waren meest lotelingen, kortelings onder de wapenen gekomen.

Er wordt steeds gezorgd dat aan het bureau van den Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt koepokstof voorhanden is, ten einde aan de aanvragen daarvan te kunnen voldoen.

NB. Vergelijk omtrent dezen Staat de opheldering, voorkomende in den 5den Jaargang van dit Tijdschrift blz. 195.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

ONDERZOEKINGEN OVER URAEMIE EN DE FUNCTIE DER NIEREN. — Sedert PETROFF (VIRCHOW's *Archiv* Bd. XXV. S. 91; zie ook *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde,* 1862) de oude theorie van FRERICHS omtrent den aard der uraemie weder omhoog heeft trachten te heffen, is de leer der uraemie eene nieuwe phase ingetreden. Wogen vroeger voor- en tegenstanders dier theorie tegen elkander vrij wel op, met PETROFF schijnt de rei der voorstanders voor goed gesloten en blijkt elke nieuwe onderzoeker een nieuwe tegenstander van de meening, dat de oorzaak der uraemische toestanden in ammoniak-vergiftiging van het bloed te zoeken is. De reden dier ommekeer is vrij duidelijk. Wie vroeger de onbekende oorzaak der zoogenaamde uraemische toestanden wilde opsporen, stelde zich vooral ten doel, door inspuitingen van verschillende stoffen (ureum, ammonia) in het bloed van gezonde dieren, verschijnselen te doen ontstaan, die met de zoogenaamde uraemische overeenstemden. De vraag naar het kwalitatief en kwantitatief voorkomen dier stoffen zelve in het bloed en de organen bij werkelijk uraemische toestanden trad daarbij op den achtergrond, en werd, zoo al niet aprioristisch, dan toch zonder voldoende eigene onderzoekingen en op het gezag van andere waarnemingen beantwoord. In den laatsten tijd nu sloeg men bij voorkeur den tegenovergestelden weg in; men bestudeerde het verloop der uraemische verschijnselen zelve, onderzocht het voorkomen en de hoeveelheid van ureum, ammonia, kreatine in het bloed en de organen van uraemische dieren, en vermeed zoo doende de klip, waarop zoo vele der vroegere onderzoekers (Ref. incluis, zie: *Over het ureum als middellijke of onmiddellijke oorzaak der uraemie, Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde,* 1860) gestrand waren. Op dien weg ontmoeten wij, in de eerste plaats, MUNK (*Zur Frage von der Uraemie, Berliner Klinisch Wochenschrift,* 1864, n⁰. 11 en 18) den eersten, die na PETROFF de kwestie der uraemie weder ter hand neemt. Hij heeft zich van de oude sleur, om bij gezonde dieren kunstmatig uraemie te verwekken, nog wel niet geheel kunnen losrukken, maar toch is het hem vooral te doen, om het klinisch beeld der uraemie in juiste omtrekken te schetsen. Hij constateert in de eerste plaats de depressie van het zenuwstelsel (comateuse toestanden) als den grondtrek der uraemie en merkt op, dat die uraemische verschijnselen het snelst na exstirpatie der nieren, minder snel na onderbinding der arteriae renales, het langzaamst na onderbinding der ureteren, optreden. Hij vindt vermeerdering van ureum en kreatine in het bloed en in de spieren na nier-exstirpatie, zoowel als na onderbinding der ureteren; van eene vermeerdering van het ammoniak neemt hij niets waar, en, terwijl hij FRERICH's hypothese voor goed verwerpt, zoekt hij zijn heil in TRAUBE's mechanische opvatting (*Ueber die sogenannte urämische Anfälle, Medizinische Central-Zeitung,* 1861, S. 108). Voor wie met TRAUBE's opvatting onbekend zijn, zij hier opgemerkt, dat hij de uraemische toestanden op rekening brengt van anaemie en oedeem der hersenen, teweeggebragt door verhoogde bloedsdrukking in het aörtastelsel bij gelijktijdige verdunning van het bloedserum. MUNK zoekt nu die opvatting te steunen, eensdeels door proeven, waaruit blijkt, dat uraemische toestanden bij genephrotomiseerde dieren terstond optreden, zoodra door water-injectie verdunning van het bloed ontstaat, anderdeels door experimenteel aan te toonen, dat de uraemische verschijnselen langer of geheel uitblijven, zoodra de bloedsdrukking in de hersenen of in het vaatstelsel verminderd wordt. Bijna gelijktijdig met hem bestudeert PERLS (*Beiträge zur Lehre von der Uraemie, Königsberger Med. Jahrb.,* 1864, Bd. X, S. 56) de kwestie der uraemie bij

konijnen, vooral uit een chemisch oogpunt. Ook hij vindt het ureum, het kreatine, het waterig extract in de spieren na onderbinding der ureteren vermeerderd, ook hem blijkt de omzetting van ureum in carbonas ammoniae niet in overeenstemming met de feiten, en, terwijl zijne sectieresultaten TRAUBE's opvatting in geen enkel opzigt bevestigen, komt hij tot de slotsom, dat de oorzaak der uraemische toestanden aan eene ophooping van niet nader te bepalen excrementitiëele stoffen in het bloed te wijten is. Noch PEELS, noch MUNK echter brengen zulke gevoelige slagen aan de oude FRERICH'sche theorie toe als KÜHNE en STRAUCH (*Centralblatt für die Medizinische Wissenschaften*, 1864, n°. 36 en 37), door hun onderzoek omtrent het voorkomen van ammonia in het bloed van uraemische dieren. Met NESSLERS uitstekend reactief op ammonia (eene alkalische oplossing van jodkwik in jodkalium) gewapend, onderzoeken zij het bloed dezer dieren in een stroom van waterstofgas, en het resultaat is zoo bepaald negatief, dat geen verdere twijfel meer mogelijk is. Koolzure ammonia ontbreekt geheel in dat bloed, evenzeer als in het normale; en komen er ook andere ammoniakzouten in voor, de hoeveelheden er van zijn uiterst gering en stemmen geheel overeen met die in het bloed van volkomen gezonde dieren. Nieuwe waarnemingen omtrent de uraemie zelve brengen zij, evenmin als nieuwe theoriën omtrent haar wezen, en het laatste is zeker geene geringe aanbeveling voor de juistheid hunner onderzoekingen. Op diezelfde aanbeveling kan zich ook de arbeid van ZALESKY (*Untersuchungen ueber den uraemischen Process und die Function der Nieren.* Tübingen, 1865, 67 S. mit 4 Tafeln) beroemen, die de laatste, maar tevens de meest belangrijke onderzoekingen omtrent het onderhavige punt bevat. ZALESKY kiest zich een veel breeder standpunt dan een zijner voorgangers. Niet tevreden met de resultaten der physiologische experimenten bij honden en konijnen, stelt hij met individuën uit andere dierklassen: vogels en slangen, proefnemingen in het werk. Het doel dat hem daarbij voor de oogen zweeft, ligt voor de hand. Bij honden en konijnen wordt langs de nieren, even als bij den mensch, ureum uit het organisme verwijderd en de uraemie, die hier na opheffing der nierfunctiën ontstaat, *kan* aan het teruggehouden ureum (zoo als HAMMOND, GALLOIS en anderen willen) of aan zijn omzettingsproduct, het ammoniak (FRERICHS, PETROFF, TREITZ en anderen), geweten worden. Bij vogels en slangen ontbreekt echter zoowel het ureum als het ammoniak; langs hunne nieren wordt slechts acid. uricum verwijderd, en zoo ook hier na nephrotomie of onderbinding der ureteren, uraemie ontstaat, dan is het bewijs geleverd, dat noch ureum, noch ammoniak daarvan de schuld kunnen dragen. Wat ZALESKY zich had voorgesteld, gebeurt inderdaad. Bij vogels (ganzen, kippen) ontstaat na onderbinding der ureteren een duidelijke comateuse toestand, het hoofdsymptoom van den complex, dien men gewoon is uraemie te noemen; zij sterven 21—37 uren na de operatie, en toch bevat het organismus dezer dieren noch ureum, noch ammonia, evenmin als dat der slangen (coluber natrix), die na nier-exstirpatie binnen 14 à 15 dagen, na onderbinding der ureteren binnen 29 à 30 dagen bezwijken. Daarmede is het vonnis der theorie van FRERICHS, te gelijk met dat der HAMMOND'sche hypothese voor goed geveld, en ZALESKY komt de eer toe aan beiden den genadeslag te hebben gegeven. Geeft hij ons nu ter vervanging der verslagene theoriën andere en betere aan de hand? Gelukkig niet. Hij toont alleen aan, wat de uraemie *niet* is en onthoudt zich van bespiegelingen over de kwestie, wat de uraemie *wel* is, — wijzer in dit opzigt dan de Engelschman THUDICHUM, die zonder proef of bewijs het pas door hem ontdekte *urochroom*—de kleurstof der urine — al dadelijk met de uraemie in verband meent te moeten brengen en de omzettingsproducten daarvan: het uropittin en het omicholzuur, zonder aarzelen als de oorzaak der uraemie erkent.

De medegedeelde onderzoekingen, en bovenal die van ZALESKY, zijn echter nog uit een ander standpunt der aandacht overwaardig, en Ref. zou niet gaarne de vraag willen beslissen, of zij niet voor den Physioloog, die zijne kennis omtrent de functie der nieren tracht te verrijken, nog van grooter beteekenis zijn dan voor den Klinikus, die uit het physiologisch experiment de verschijnselen aan het ziekbed tracht te verklaren. Waar, zoo als hier, door het experiment ééne schakel uit het groote raderwerk van het organismus geheel buiten werking wordt gesteld, daar kan het niet missen of eene naauwkeurige waarneming en onderzoeking van wat er onder die omstandigheden in het organismus plaats grijpt, moet op de beteekenis en de functie van die schakel een helder licht werpen. Zoo is het dan ook inderdaad en zoo was het van het oogenblik af, waarop DUMAS en PREVOST (*Annales de Physique et de Chemie*, 1823) door hunne onderzoekingen bij genephrotomiseerde dieren den grondslag tot onze kennis van de functie der nieren legden. Zij vonden, zoo als bekend is, onder die omstandigheden eene énorme vermeerdering van het ureum in het bloed. Hieruit werd te regt afgeleid, dat de vorming van het ureum niet op rekening der nieren gesteld kan worden, en dat de functie dier organen zich hoofdzakelijk tot diffusie en filtratie, tot eenvoudige excretie van de elders gevormde stikstofhoudende eindproducten der stofwisseling bepaalt. Die eenvoudige rol van filtra bleven de nieren geruimen tijd vervullen, en hunne anatomische bouw (BOWMAN) bleek zoo geleidelijk de mechaniek van het filtratie- en diffusie-proces (LUDWIG) te verklaren, dat twijfel aan de juistheid dier opvatting slechts door overdreven scepticismus geregtvaardigd scheen. Toch deed zich soms hier en daar eene stem hooren, die met de heerschende meening niet volkomen harmoniëerde, en die, zij het dan ook aarzelend, er voor uit kwam, dat men wat al te ver ging, door aan de nieren bijna elk aandeel in de vorming van het ureum te ontzeggen. Zoo merkten STANNIUS en BERNARD op, dat de hoeveelheid ureum, die het bloed na exstirpatie der nieren bevat, altijd veel geringer is, dan men naar aanleiding der langs de nieren dagelijks verwijderde hoeveelheden, zou verwachten. Zoo zag HEYNSIUS (*Over de afscheiding en bereiding van de urine in de nier, Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1857, blz. 526) het ureumgehalte der nieren buiten het ligchaam bij verwarming op 30—40° C. toenemen, „al scheen het hem desniettegenstaande aan geen redelijken twijfel onderhevig, dat de nier zelve slechts onbeduidend tot de vorming van het ureum bijdraagt." Zoo vond M. HERRMANN, dat na onderbinding van den ureter door de nier eene vloeistof werd uitgescheiden, waarin het ureum verdwenen en door kreatin vervangen was. Maar alle deze waarnemingen bleven op zich zelve staan en schenen aan de oude leer van de beteekenis der nieren slechts weinig te kort te doen, totdat aan den eenen kant HENLE op belangrijke leemten in onze kennis van den anatomischen bouw der nieren wees, en aan den anderen kant zij, die zich met de physiologische explicatie der uraemie bezig hielden, op feiten en waarnemingen stuitten, die geheel tegen de opvatting der nieren als eenvoudig uitscheidende organen aandruischten. OPPLER's (*Beiträge zur Lehre von der Uraemie*, VIRCHOW's *Archiv*, Bd. XXI, S. 260) opmerking, dat na nephrotomie het kreatingehalte der spieren aanmerkelijk stijgt, was de eerste dezer waarnemingen. Zij gaf toch, in verband met HERRMANN's straks vermelde onderzoeking, al dadelijk tot de gevolgtrekking aanleiding, dat een groot gedeelte van het kreatine in de nieren tot ureum wordt omgezet. Daarbij kwam nog, dat hij na onderbinding der ureteren veel grootere hoeveelheden ureum in het bloed aantrof, dan na exstirpatie der nieren — eene waarneming, die al weder tot de slotsom leiden moest, dat een deel van het ureum in de nieren zelve haar oorsprong neemt. Op OPPLER's waarnemingen volgden die van PERLS (zie boven). Zijne resultaten zijn in zeker opzigt nog spre-

kender dan die van zijn voorganger. Wat het kreatin betreft, zoo stemmen zij geheel met die van OPPLER overeen, maar wat het ureum betreft, zoo vond hij, dat na nephrotomie deze stof volstrekt niet in de spieren is aan te toonen, terwijl zij daarentegen na onderbinding der ureteren in vrij groote hoeveelheden daarin voorhanden is. In het laatste geval nu bestonden de nieren nog, in het eerste waren zij geheel geëlimineerd, en ook hier lieten deze feiten geene andere verklaring toe, dan dat er in de nieren zelve ureum gevormd wordt. ZALESKY (zie boven), op OPPLER's en PERLS' resultaten steunende en van deugdelijke methoden ter bepaling van kreatin, ureum in bloed, spieren enz. voorzien, scheen beter dan eenig ander in staat, de hangende vragen tot eenige meerdere oplossing te brengen. Die schijn bleek geen bedrog. Zijne resultaten zijn, naar het tegenwoordig standpunt te oordeelen, afdoende. Hij onderzocht het kreatingehalte der spieren bij gezonde honden, bij honden met onderbondene ureteren, bij honden, wien de nieren waren geëxstirpeerd. Tevens vergeleek hij bij dezelfde dieren het ureumgehalte van bloed, spieren, lymphe, darm- en maaginhoud enz. onderling. En wat vond hij nu? Dat na exstirpatie der nieren het kreatingehalte der spieren hooger is, dan na onderbinding der ureteren, en in beide gevallen veel hooger dan bij gezonde dieren (procentgehalte der spieren aan kreatin: bij gezonde dieren = 0.058—0.066; na onderbinding der ureteren = 0.264—0.299; na nephrotomie = 0.273—0.408); dat het ureumgehalte van het bloed bij gezonde en genephrotomiseerde dieren weinig verschil aanbiedt, maar na onderbinding der ureteren zeer aanmerkelijk stijgt (procentgehalte van het bloed aan ureum: bij gezonde dieren 0.00289—0.00387; na nephrotomie = 0.00177—0.00195; na onderbinding der ureteren 0.0456—0.0585); dat eindelijk voor spieren, lymphe enz. dezelfde verhoudingen als voor het bloed gelden (procentgehalte der spieren aan ureum: bij gezonde dieren = 0.00104—0.00215; na nephrotomie = 0.0012—0.0028; na onderbinding der ureteren = 0.0345—0.0528); dat in één woord de grootste hoeveelheid van het ureum in de nieren zelve gevormd wordt. Maar wat voor het ureum geldt, geldt in niet mindere mate voor het acid. uricum. De proeven, die ZALESKY daaromtrent bij vogels en slangen in het werk stelde, bewijzen dat voldingend, en welligt nog meer afdoende dan voor het ureum. Terwijl men toch voor het ureum zich op oudere, wel is waar onvolkomene, maar toch positieve resultaten zou kunnen beroepen, die het tegendeel van het thans gevondene schijnen te bewijzen, is dit voor het acid. uricum veel minder het geval. Al werden ook door SCHERER en STRECKER sporen van piszuur in het bloed van runderen ontdekt, al vond SCHERER acid. uricum in de ossenmilt, CLOËTTA in de lever en long, WILHELM MULLER in de hersenen der runderen (onderzoekingen, die Ref. voor de lever en milt van mensch, paard, kalf, varken bevestigde, zie *Bijdragen tot de Physiologie van het acid. uricum, Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1857), toch bleef men bij die dieren, waar het acid. uricum als stikstofhoudend omzettingsproduct het ureum geheel verdringt, deze stof te vergeefs in het bloed en in de organen zoeken. Zoo had het onderzoek van STRAHL en LIEBERKÜHN met betrekking tot het voorkomen van acid. uricum in het bloed van duiven en kippen een volkomen negatief resultaat, zoo zocht Ref. in de lever en in de spieren van den duif te vergeefs naar piszuur — resultaten, die geheel en al met die van ZALESKY overeenstemmen, in zoo verre ook hij bij gezonde vogels en slangen, noch in het bloed, noch in de organen acid. uricum kan aantoonen. Onderbindt men echter bij vogels de ureteren, zoo als ZALESKY deed, zoo treedt eene in het oog vallende verandering op. Nu bevatten bloed en organen niet alleen bij chemisch onderzoek acid. uricum, maar er zetten zich makroskopische piszuur-infarcten af, eerst in het lymphastelsel, dan in het bloed en ten slotte in alle vloeibare en vaste weefsels. Het is echter alleen

bij slangen, dat het alles afdoend bewijs voor de vorming van acid. uricum in de nieren kan geleverd worden. Bij deze dieren is toch niet alleen onderbinding der ureteren, maar ook nephrotomie mogelijk, terwijl bij vogels nephrotomie tot de onuitvoerbare operatiën behoort. Hier kan men dan ook het acid. uricumgehalte van het organismus bij bestaande nieren, maar opgeheven urine-uitscheiding, met dat na totale verwijdering dezer organen vergelijken, en die vergelijking leert, dat na nephrotomie de pathologische afzetting van piszuur-infarcten slechts zeer spaarzaam en oppervlakkig op de plaats der operatie plaats grijpt, terwijl na onderbinding der ureteren alle weefsels en organen met piszure zouten zijn opgevuld; dat verder bij chemisch onderzoek het piszuurgehalte van het organismus na onderbinding der ureteren veel hooger blijkt, dan na nephrotomie (procentgehalte aan acid. uricum bij slangen: *spieren en beenderen*, na nephrotomie = sporen; na onderbinding der ureteren 0.022—0.029; *het geheele organismus*, na nephrotomie = 0.005—0.009, na onderbinding der ureteren = 0.19—0.28). De voor de hand liggende conclusie uit dit alles is, dat, even als het ureum bij de zoogdieren, het acid. uricum bij de vogels en slangen in de nieren gevormd wordt, en dat de nieren niet langer als eenvoudige filtra, maar als actieve secernerende organen moeten beschouwd worden.

Voor den Physioloog, zoowel als voor den Patholoog, is met deze resultaten eene nieuwe mijn voor onderzoekingen, beschouwingen en hypothesen ontdekt, die zeker niet lang op ruime en, laten wij hopen, ook op vruchtbare ontginning wachten zal.

Januarij 1866. B. J. S.

OVER HET VOORKOMEN VAN AMMONIA IN HET BLOED. — Dr. A. GAMGEE heeft op nieuw een onderzoek omtrent het door RICHARDSON aangenomen voorkomen van vrije ammonia in het bloed ingesteld en zijne resultaten, die geheel met die van KÜHNE overeenkomen, bekend gemaakt in het *Edinburg Medical Journal*, 1865, 12. Had RICHARDSON beweerd, de ammonia zelf door chloridum platinae te kunnen aantoonen, aan GAMGEE gelukte dit niet door het gevoeligste reagens, NESSLER's reagens (zie: Dr. C. R. FRESENIUS, *Anl. z. qual. chem. Analyse*, 1862), voor ammonia, dat nog bekend geworden is.

Hij experimenteerde naar de methode van KÜHNE (*Centralblatt für die Medizinische Wissenschaften*, 1864), doch op uitgebreider schaal en met inachtname van alle mogelijke voorzorgen. Het bloed werd in met glasscherven gevulde fleschen van onderscheidene grootte onderzocht. De kurk dezer fleschen was door twee glazen buizen doorboord, waarvan de eene diende om zuiver waterstofgas in te leiden, hetwelk, na door het bloed gestroomd te zijn, door de andere buis naar eene *u*-vormige met het reagens gevulde buis gevoerd werd. Het resultaat dezer proeven was steeds negatief; de gevoeligheid der proef bewees hij, door aan het bloed eene zeer kleine hoeveelheid ammonia toe te voegen, waardoor in de *u*-vormige buis dadelijk een praecipitaat ontstond.

Volgens GAMGEE bewijzen deze proeven niet alleen het afwezig zijn van ammonia NH^3, maar ook dat er, zoo als RICHARDSON mogelijk geacht had, geene zamengestelde ammoniasoorten (!), geene ammonia, waarin de stikstof vereenigd is met een basisch radikaal, geene ethyl- metyl- phenylamine etc., welke stoffen zoo veel overeenkomst met ammonia bezitten, dat zij als praktisch identisch mogen worden beschouwd, in het bloed aanwezig zijn, daar hij verscheidene dezer stoffen op gelijke wijze met NESSLER's reagens onderzocht en steeds de vereischte reactie kreeg. Dr. A. P. FOKKER.

ONTSTAAN VAN DE ROODE BLOEDLIGCHAAMPJES. — *Zur Entwicke-*

langsgeschichte der rothen Blutkörperchen, von Dr. W. ERB, is de titel van een opstel in VIRCHOW'S *Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie*, Bd. XXXIV, Heft 3 u. 4. Eene voorloopige mededeeling, reeds voor eenigen tijd in HERMANN'S *Centralblatt* opgenomen, heeft ons al bij voorbaat met de strekking van dien arbeid bekend gemaakt.

Dat de roode bloedligchaampjes uit witte ontstaan, wordt door niemand meer betwijfeld. Maar de modus quo is niet zoo uitgemaakt.

De in het bloed ingevoerde jonge lymphelementen met eene kern groeien nog. Hun protoplasma en kern nemen in omvang toe. Dan begint eene verdeeling van de kern, die langzamerhand in meerdere kleine fragmenten uiteenvalt. Tevens begint de chemische verandering van den inhoud der lymphelementen, Zij worden daardoor rood gekleurd, ondergaan vormverandering en vertoonen wijzigingen met betrekking tot de reagentiën, die op hen inwerken. Intusschen vindt men nog de resten van de kernfragmenten in den vorm van fijne korreltjes. Die korreltjes worden opgelost, de elementen, waarin ze bevat waren, worden kleiner, hun inhoud homogeen, en nu is het bloedligchaampje geboren.

Dit is het resultaat van een tal van onderzoekingen aan reconvalescenten, dieren en foetus.

De dieren werden eenen tijd lang door honger gekweld en dan gevoed, om zoo doende het verdwijnen van de vermelde overgangsvormen waar te nemen, wanneer zij constant in het bloed voorkwamen.

Bij dieren, die de overgangsvormen in normalen toestand niet vertoonden, werden aderlatingen in het werk gesteld, om daardoor de reproductie van de bloedligchaampjes en het optreden der overgangsvormen te forceeren.

Bij het foetus werd de vooronderstelling van eene rijke productie van roode bloedligchaampjes door de waarneming bevestigd.

Aan het ziekbed eindelijk werd in vele gevallen aan het optreden van de overgangsvormen van witte tot roode bloedligchaampjes de beginnende herstelling herkend.

ERB wil dan ook het bloedonderzoek als een prognosticum in de praxis opgenomen zien en beveelt het verder aan voor het opsporen der werking van verschillende zoogenaamde tonica. Hij heeft een begin met dat onderzoek gemaakt. Zijne resultaten zijn echter nog onvoldoende. W. B.

GENOOTSCHAPPEN.

In de zitting der Fransche Académie van 13 November l.l. heeft POUCHET eene nota over den dood door bevriezing ingediend. De schrijver toont daarin aan, dat de dood door bevriezing (bij blootstelling aan eene koude van 15—20° onder het vriespunt) steeds op eene vernietiging der bloedligchaampjes berust, en dat het dier ook bij de kunstmatige bevriezing der onderste ligchaamshelft onvermijdelijk te gronde gaat, wanneer zich de door de koude veranderde bloedmassa met het bloed der bovenste ligchaamshelft vermengt.

— In de zitting der Académie van 19 December l.l. werd door CHARRIÈRE een toestel voor de repositie der ontwrichtingen van den schouder, den elleboog, van de dij en van de knie ingediend, waardoor eene gelijkmatige en onschadelijke uit- en tegenrekking verkregen wordt, waarvan de kracht door een dynamometer wordt aangegeven.

— In eene latere zitting vertoonde LEGOUEST eene polyptang voor de uitroeijing

van den polypus narium, wier branches afzonderlijk ingevoerd en later door een scharniergewricht gesloten worden.

— In de jaarlijksche openbare zitting der Académie de Médecine, op den 12den December l.l., onder het praesidium van BOUCHARDAT, gehouden, is aangaande de toewijzing der verschillende prijzen over 1865 als volgt beslist:

De prix de l'Académie (1000 francs): „Des paralysies traumatiques," is aan Dr. MARTIN, Médecin-Major bij het leger, toegekend. Er waren 2 mémoires ingediend.

De prix PORTAL (1000 francs): „Existe-t-il des caractères anatomiques spécifiques du cancer, et quels sont ces caractères," is aan Dr. CORNIL toegekend. Er waren 2 mémoires ingekomen.

De prix CIVRIEUX (1000 francs): „Des rapports de la paralysie générale et de la folie," is aan Dr. MAGNAN, Interne des Hopitaux, toegewezen. Er waren 6 mémoires ingezonden. Dr. PÉON en LACOSTE werden loffelijk vermeld.

De prix CAPURON (1000 francs): „Du pouls dans l'état puerperal," is niet toegekend. Van de 3 ingezondene mémoires werd die van Dr. HÉMEY, Interne des Hôpitaux, met 600 francs beloond.

De prix BARBIER (8000 francs, zie de eischen dezer vraag Jaargang 1863, pag. 140) is tusschen Dr. CHASSAIGNAC (voor 7000 francs), wegens zijne toepassing van het „écrasement lineaire," en Dr. VICTOR LEGROS, wegens zijne mémoire „Guérison des ulcères scrofuleux sans cicatrices vicieuses," (voor 1000 francs) verdeeld.

De prix AMUSSAT (2000 francs) is tusschen Dr. MARMY te Lyon, wegens zijne mémoire „Sur la régénération des os par le perioste," (voor 1500 francs) en tusschen Dr. GELLÉ, wegens zijne „Étude du rôle de la déchirure capsulaire dans la réduction des luxations récentes de la hanche," (voor 500 francs) verdeeld.

De prix GODARD (1000 francs) voor het beste werk: „Sur la Pathologie externe," is tusschen Dr. VICTOR LEGROS, wegens zijne verhandeling „Sur la trachéotomie ses indications et ses accidents," (voor 600 francs) en Dr. BERTHOLLE, wegens zijn werk „Sur les corps étrangers dans les voies aériennes," (voor 400 francs) verdeeld.

Vervolgens werden verschillende medailles aan verschillende Geneeskundigen, wegens hunne verdiensten in sommige epidemiën en voor de toepassing der vaccine, uitgereikt. Aan het slot der zitting droeg JULES BÉCLARD de Éloge historique van LOUIS RÉNÉ VILLERMÉ (geboren 1782, gestorven 1863) voor, waarin aan zijne verdiensten als Hygiënist, Economist en Statisticus, eene gepaste hulde gebragt werd.

Voor het jaar 1866 zijn de prijsvragen als volgt geregeld:

Prix de l'Académie (1000 francs): „De l'érysipèle épidémique."

Prix PORTAL (1000 francs): „Faire l'anatomie pathologique des nerfs dans les principales affections viscérales."

Prix CIVRIEUX (800 francs): „De la migraine." (Étudier ses causes, ses phénomènes essentiels, ses rapports avec d'autres maladies et ses consequences finales; tacher d'en determiner le siège et la nature, soit par des investigations propres, soit par des autopsies consignées dans la science; insister sur un traitement rationel.)

Prix CAPURON (1000 francs): „Du frisson dans l'état puerperal."

Prix BARBIER (4000 francs), dezelfde eischen als in vorige jaren.

Prix ORFILA (2000 francs), zie Jaargang 1865, pag. 199.

Prix LEFÈVRE (1500 francs): „De la mélancolie."

Prix ERNEST GODARD (1000 francs), voor het beste werk „Over de Pathologie interne."

Voor 1867 zijn de volgende prijsvragen bepaald:

Prix de l'Académie (1000 francs): „Faire l'histoire clinique des tumeurs fibroplastiques."

Prix PORTAL (1000 francs): „Des diverses espèces de mélanose."

Prix CIVRIEUX (1000 francs): „De la démence."

Prix BARBIER (4000 francs), waarvan de opgave als in vorige jaren.

Prix CAPURON (1000 francs): „Faire connaitre les altérations que subissent les enfants qui séjournent un temps plus ou moins long, dans la cavité uterine après leur mort. Indiquer, s'il est possible, par la nature de ces altérations l'époque à laquelle il faut faire remonter cette mort.

Prix AMUSSAT (1000 francs), voor hem, die een belangrijk werk op het gebied der therapeutische Chirurgie heeft tot stand gebragt.

Prix ITARD (3000 francs, prix triennal), voor het beste werk „Over praktische Geneeskunde of Therapie," toe te wijzen 2 jaren nadat het het licht zag.

Prix GODARD (1000 francs), voor het beste werk „Over de Pathologie externe."

De mémoires voor de prijzen van 1866 en 1867 moeten, in het Fransch of in het Latijn gesteld, vóór 1 Maart van die jaren, aan de Académie worden ingezonden.

— In de zitting der Medical Society te Londen van 28 November l.l. voerde Prof. GORDON uit Dublin over een geval van trepanatie van de wervelkolom het woord. Zij werd bij een 31jarigen jongeling wegens verlamming der onderste extremiteiten, van de blaas en van het rectum, na eene traumatische beleediging door een val van het paard veroorzaakt, uitgevoerd. De dislocatie van een wervel in het onderste gedeelte der spina dorsalis werd 5 weken na het ongeval door gemelde operatie hersteld, terwijl de toestand van den lijder in de 8ste week reeds zeer gunstig en de paralyse aanzienlijk verbeterd was. Door verschillende sprekers werd op het mogelijke nut dezer operatie gewezen, indien zij vroegtijdig na de beleediging ondernomen werd, terwijl zij slechts door zeer weinigen onbepaald verworpen werd. Dr. URE beweerde dat dit geval het eerste was, waarin zij als volkomen geslaagd mogt beschouwd worden.

— In de vergadering der Berlijner Artsen van 11 Januarij l.l. vertoonde Dr. HITZIG een lijder, bij wien door drukking op sommige pijnlijke plaatsen der beide n. sacrales en brachiales reflexkrampen der onderste ledematen van den linker arm en van de gezigtsspieren opgewekt werden. De lijder werd met den constanten stroom behandeld. Prof. GRIESINGER berigtte, dat hem soortgelijke gevallen bekend waren, waarin de injectie van curara het tot stand komen dezer reflexwerking, gedurende verscheidene dagen belet had.

— In de vergadering der Weener Artsen van 1 December l.l. vertoonde Prof. SPAETH den uterus eener aan ecclampsie gestorvene primipara, welke, door een septum in twee ongelijke holten verdeeld, zich als een uterus bilocularis voordeed. In de regter helft was het ovulum tot zijne volkomene ontwikkeling gekomen, terwijl het corpus luteum in het linker ovarium aanwezig was. Dit praeparaat constateerde volgens hem een der merkwaardigste gevallen van plaatsverandering van het ovulum.

— In de zitting der Belgische Académie van 24 Junij l.l. heeft Dr. WARLOMONT, welke te Brussel van regeringswege met het onderhoud der vaccine op de koe en de toepassing der „vaccine animale" belast is, een uitgebreid rapport over dit onderwerp uitgebragt. De zoogenaamde vaccine animale, zoo als zij in 1810 door GALBIATI te Napels begonnen en tot op onze dagen aldaar door Dr. NÉGRI uitsluitend wordt toegepast, werd door hem in alle opzigten boven de thans gebruikelijke vaccine (vaccination humanisée) gepresen. De groote vatbaarheid voor de vaccine animale bij individuen, bij welke eene overigens goed geslaagde vaccinatie op de gewone wijze verrigt was, deed hem de meening verdedigen dat beider uitwerking eene ongelijke was en dat de eerstgenoemde vaccine waarschijnlijk eene veel grootere immuniteit voor het pokkencontagium zoude daarstellen. In dit opzigt toch leverde de statistiek

vrij sterk sprekende resultaten. Bij 924 vaccinations animales van behoorlijk ingeënte personen, tusschen den 5 en 20jarigen leeftijd, leverde deze operatie in 211 gevallen (22.83 pCt.) nog positieve resultaten. Hetzelfde werd door Dr. BIMA, Militair-Geneesheer te Napels bij het garnizoen, bevestigd. Bij 6749 militairen, aan de revaccinatie met de dierlijke vaccine onderworpen, leverden 1670 inentingen een positief, 960 een twijfelachtig en 4119 geen resultaat op, zoodat de revaccine met de dierlijke stof in 22.83 en 24.74 pCt. der gevallen nog een positief resultaat opleverde, hetwelk met de revaccine op de gewone wijze volgens de bekende cijfers van VLEMINCKX slechts aan 3.24 pCt. beantwoordde. Aan het slot zijner voordragt drong Dr. WARLOMONT vooral op de daarstelling van een office central door den Staat aan, om op die wijze de vaccine animale te bewaren en haar voor het geheele land toegankelijk te maken. Hij voegde er nog uitdrukkelijk bij, dat de vaccine, door NAEGELI te Napels toegegepast, haren oorsprong nimmer aan den mensch had ontleend, terwijl zij bij iedere gelegenheid, waar de cowpox zich spontaan bij de koe ontwikkeld had, door hem op andere dieren was overgebragt.

— De Société de Médecine te Leuven heeft voor 1866 de volgende prijsvragen gesteld:

1°. Du tremblement nerveux, ses causes, ses symptomes et son traitement.

2°. Rediger un mémoire sur un sujet quelconque de la médecine, de la chirurgie ou de l'art des accouchements.

De mémoires moeten, in de Fransche taal gesteld, vóor 1 October 1866 aan den Secretaris, Dr. GUIBERT (rue de la station n°. 37), worden ingezonden.

— In de vergadering der Weener Artsen van 13 October l.l. vertoonde Prof. HEBRA eene waterheldere en bijna kleur- en smakelooze soort van levertraan, welke hem uit Christiania door den Apotheker MÖLLER was toegezonden. Zij was niet, zoo als gewoonlijk, door drukking of door eenvoudige koking, maar door stoom uit de levers van de kabeljaauw bereid. Vervolgens vertoonde Dr. FURTH een kind, hetwelk zonder oogbollen geboren was, terwijl hij er bijvoegde, dat dusdanige Bildungshemmung waar een of beide bulbi ontbraken of slechts in rudimentairen staat voorhanden waren nog slechts 10malen op een aanzienlijk cijfer van 107,000 geboorten was waargenomen. In den verderen loop der zitting vertoonde ROKITANSKY eenige anatomische praeparaten, hem door Prof. BRUNETTI, als proeven eener nieuwe methode voor de bewaring van pathologische specimina, uit Padua toegezonden. Het procédé, hetwelk door den inzender nog geheim werd gehouden, scheen volgens een der sprekers op eene imbibitie met looizuur te berusten, aangezien de praeparaten door eene ijzeroxyde oplossing zwart gekleurd werden. Dr. MEYNERT verklaarde daarop, dat men voor de onveranderde bewaring van het cerebrum ten minste in de oleum thereb. een voldoend middel bezat, terwijl fijne doorsneden daarvan bovendien nog door de behandeling met chroomzuur en met carmijnoplossing voor het mikroskopisch onderzoek volkomen geschikt bleven. Vervolgens hield ROKITANSKY eene korte voordragt over de vorming der zoogenaamde fibrine of bloedpolypen van den uterus, in verband met hetgeen door KIWISCH en SCANZONI over dat onderwerp was in het midden gebragt. Door de eerste werd hun ontstaan uit het teruggehouden menstruaalbloed voor mogelijk verklaard, terwijl de laatste hun ontstaan alleen aan de gevolgen eener voorafgegane abortus meende te moeten toeschrijven. Het resultaat eener lijkopening, hetwelk de spreker thans mededeelde, toonde aan, dat voor de meening van KIWISCH althans een bevestigend feit gevonden was. De gesteldheid der ovaria en der genitalia toch toonden duidelijk aan dat zich een dusdanige polyp gedurende de menstruatie gevormd had.

— In de vergadering der Weener Artsen van 3 November l.l. vertoonde Dr. BECKER

eene patiënte met cysticercus cellulosus in het oog, als het eerste dusdanige geval dat te Weenen was waargenomen. Prof. KLOB voegde daarbij dat de zeldzaamheid der taenia solium niet zoo groot was als zij door sommigen beweerd werd en dat hij op 350 lijkopeningen in het Rudolfsspital, 10malen den cysticercus cellulosae in de spieren had aangetroffen.

— In de vergadering der Weener Artsen van 22 December l.l. voerde Prof. VAN DUMREICHER over de door Prof. SCHINZINGER te Freiburg in 1859 aangegevene methode voor de repositie der ontwrichting van den schouder, het woord. Hij prees haar vooral bij recente luxatiën boven alle overige bekende methoden aan en beweerde, dat zij voor den patiënt geheel pijnloos en in vele gevallen zelfs de narcose tot relaxatie der spieren, ontbeerlijk maakte. SCHINZINGER's methode werd in het *Prager Vierteljahrschrift*, LXXIV, pag. 137, medegedeeld en is ook in dit Tijdschrift, Jaargang VII (1863), pag. 449, door Dr. SCHOEMAKER te Borne besproken en in de praktijk toegepast. Zij munt door eenvoudigheid uit en behoeft slechts de hulp van eenen helper. Men laat den patiënt op een stoel of bank zitten. Een helper bevestigt het schouderblad, door de handen op den schouder te leggen en dezen naar beneden te drukken. De operateur vat daarop den ontwrichten arm met de eene hand bij het handgewricht en met de andere bij den opperarm boven het ellebooggewricht. Hij brengt den onderarm in eenen regten hoek en drukt den opperarm tegen den borstwand. Nu voert hij de hand zoo ver mogelijk naar buiten en achteren, zoodat de binnenzijde van den opperarm naar voren gerigt wordt. Gedurende die handeling ziet en voelt men het gewrichtshoofd uit zijne abnormale plaats naar boven en buiten gaan. Is eenmaal het gewrichtshoofd op het hoogste punt van rotatie gekomen, dan plaatst de helper er twee vingers der eene hand tegen, om het afglijden van den rand der gewrichtsholte te belemmeren, terwijl de operateur langzaam den arm naar binnen draait, waarbij het gewrichtshoofd onder een knarsend geluid op zijne normale plaats terugkeert. Volgens een schrijven van SCHINZINGER werd zijn procédé, hetwelk wij hier nog in extenso herhaald hebben, in de plaatsen zijner omgeving thans algemeen gevolgd en zoo eenvoudig gevonden, dat een Medicus beweerde, dat men de methode niet te bekend moest maken, op gevaar van haar ook door het gewone publiek toegepast te zien worden. Door vele der sprekers werd de rotatie volgens SCHINZINGER bij recente ontwrichtingen goedgekeurd, maar bij verouderde sterk veroordeeld. In de laatste gevallen moest eerst eene krachtige uitrekking door regtlijnige tractiën voorafgaan. Prof. VON PITHA vestigde bij deze gelegenheid de aandacht op de methode van RICHET, welke, althans in de chloroformnarcose uitgevoerd, volgens hem even gunstige resultaten gaf. Zij bestaat daarin, dat men door de in de okselholte gebragte hand het ontwrichte hoofd zoo veel mogelijk omvat en door zachte trekkingen tracht te reduceren. De arm moet daarbij geabduceerd en los vastgehouden worden.

— In de zitting der Medische Afdeeling van het Niederrheinische Gesellschaft für Natur- und Heilkunde, op 21 Julij l.l. te Bonn gehouden, deelde Dr. SÄMISCH de waarneming eener versche embolusvorming mede, welke zich slechts in één takj der art. centr. retinae gevormd had en door den ophthalmoscoop kon waargenomen worden. Vervolgens hield Dr. PREYER eene mededeeling over de werking der curarine, welke hij, onder de leiding van CLAUDE BERNARD te Parijs, geïsoleerd en als zelfstandig ligchaam bereid had. Hij toonde aan, dat aan deze verbinding dezelfde eigenschappen als aan de curara, maar in veel sterkere maat toekwamen, zoodat dezelfde physiologische uitwerking door eene twintigmalen geringere hoeveelheid kon verkregen worden. Hij herinnerde er aan, dat door SCHORAS en SICARD te Parijs, door middel van het acidum phosphoromolybdenicum uit sommige Europesche agarici een stikstofhoudend

basisch ligchaam geïsoleerd was, waarvan de toxische eigenschappen die der curara zeer nabij kwamen. Ten slotte deelde Prof. BUSCH het resultaat eener operatie mede, welke hij verrigt had om de drukking op den nervus radialis, door eene onregelmatige callusvorming veroorzaakt, op te heffen, met dat gevolg, dat de normale zenuwgeleiding, die sinds maanden belemmerd was, bijna onmiddellijk hersteld was. Hij deelde een tweede geval mede, waarbij eene dusdanige operatie evenzeer tot een gedeeltelijk gunstig resultaat gevoerd had. Bij een jongeling, aan necrosis humeri lijdende, was sinds ongeveer een jaar voordat het sequester verwijderd was, eene paralysis van den nervus radialis door granulatievormingen drukking op de zenuw aanwezig, zoodat de hand en de vingers niet uitgestrekt konden worden. Een jaar na de extractie van het sequester, dus twee jaren na het ontstaan der paralysis, werd door den lijder wederom hulp gezocht. De zenuw werd boven den supinator ontbloot en onder den triceps vervolgd, en zoo veel doenlijk „en masse" uit zijne verbinding met het been en omliggend bindweefsel losgemaakt. Alhoewel eene juiste isolering der zenuwdraden niet mogelijk was, kon toch de lijder op den derden dag wederom de vingers strekken, de extensie der hand bleef echter nog onmogelijk. De zenuwgeleiding, welke sinds twee jaren volstrekt niet had plaats gegrepen, was daardoor, in enkele zenuwdraden ten minste, spoedig hersteld. Dr. J. HANLO.

BOEKAANKONDIGING.

Onderzoekingen over tinea favosa. Akademisch Proefschrift, door K. W. GRATAMA, Officier van Gezondheid 2de kl., Doctor in de Wis- en Natuurkunde. Utrecht 1866, 31 Januarij.

Drie weken geleden had de Heer GRATAMA bovengenoemd Proefschrift in het openbaar te *verdedigen*, zoo althans luidt het titelblad, maar, vreemd genoeg, besluit de more majorum promovendus de officiële publicatie van zijne onderzoekingen met de onbewimpelde verklaring 1°. dat hij met opzet nergens schrijvers heeft aangehaald, en waarschuwt ten overvloede voor het doorworstelen van hun arbeid, dien der meest klassieke autoriteiten niet uitgezonderd, en 2°. dat hij nergens een eigen oordeel over eenig betwistbaar punt heeft uitgesproken. Inderdaad mag de oningewijde in de akademische traditie vragen: hoe dat te rijmen met den titel, die van verdedigen gewaagt, als men geene stellingen, geen oordeel of conclusie trekt, noch voorop zet, noch stelt tegenover de uitspraken van vroegere meesters of autoriteiten. Wel heeft de schrijver aan het eind van zijn Proefschrift, ter verkrijging van de doctorale waardigheid, een 20tal stellingen voor strijdlustige vrienden ten beste gegeven; maar waar die ook over handelen: over het niet bestaan van den vrijen wil, van luchtschampschoten, van suiker in normale urine, van eenen Primordial-schlauch aan dierlijke cellen en over nog velerlei andere dingen; — over de eigenlijke kwestie, door den auteur gekozen, over de plantaardige cel-natuur, over de metamorphose van den favusschimmel geen woord, geene enkele gevolgtrekking. Ja, zelfs bij die stellingen mist men de eenigste praktische conclusie, die een ouderwetsch prakticus uit de proeve des schrijvers zou getrokken willen zien, dat de oude trekmethode op het eind van al de proeven met de 40 lijders, alleen ze genas. Misschien wanneer diezelfde prakticus als opponent, het toekennen van de begeerde waardigheid van Doctor in de Geneeskunst aan den Candidaat had willen bestrijden, zou hij met hoffelijkheid zijne geleerdheid en bekwaamheid in

Wis- en Natuurkunde, zijne ervaring in militaire operatiën releverende, hem dat opzettelijk nalaten in het waarderen en loven van praktische gevolgtrekkingen voor de voeten hebben geworpen en met het „non admittendus ergo" zijn oordeel beklonken.

Maar niettegenstaande al die vergrijpen aan den akademischen vorm heeft onze auteur, èn binnen- èn buitenlands tot het leeraarschap in de Geneeskunst geroepen, zich daartoe geregtigd getoond en heeft hij aanspraak op onzen dank voor de onverholene mededeeling van het soms nog weinig glansrijk resultaat dat zijne onderzoekingen opleverden. Die met enkele woorden te doen kennen mag bij den weinig gezochten aard van zijn geschrift, — ook eene dissertatie, al is ze in het Hollandsch, wordt meer bekeken dan gelezen, — niet overbodig heeten.

Het tegenwoordig standpunt der Botanie doet voor den schimmel van den favus de voor sommige, op planten levende, parasieten reeds opgeloste vraag stellen: is zij eene zelfstandige soort of slechts een vorm, waarvan de vroegere en latere ontwikkelingsphasen elders als op het menschelijk hoofd te huis behooren; welke rol spelen de grootere en kleinere sporen? Die ontwikkelingsstudie nu is door den schrijver degelijk voorbereid geworden door zijne proeven, om den favus op andere dierlijke of plantaardige weefsels over te planten.

Op honden (zie pag. 75) gelukt dat tijdelijk na ongeveer drie weken, doch niet altijd (zie pag. 74). Ook bij een konijn (pag. 71) was na bijna 3 weken een schoone favus door inenting ontstaan.

Op bladen van planten schijnt de uitkomst minder bevredigend; het vinden van puccinia op een iris-blad mag even goed met het, zoo wij meenen, op dergelijke bladen meer voorkomen van puccinia-soorten, als met de door ARNDSTEN gevonden puccinia favi in verband worden gebragt.

De op aardappelschijfjes, op katoendraden, op wollen weefsels, op haren, op tuinaarde en op zand overgeplaatste favuskorsten schijnen daar hoe langer hoe minder de voor hare ontwikkeling noodige voorwaarden gevonden te hebben, al mogen zij tot den groei van andere schimmels hebben bijgedragen en zelve somtijds uitspruitsels hebben vertoond.

Aan dit hoofdstuk over ontwikkelingsproeven gaat een ander vooraf, hetwelk de proeven met verschillende chemische agentia tot vernietiging van de favusdraden en sporen genomen vermeldt. Vele daarvan blijken de haren en epidermis eerder en sterker aan te tasten dan de plantaardige parasiet, waarop het gemunt is. In glycerine schijnt die zelfs nog beter te kiemen; het minst, naar het ons voorkwam, schijnt ol. therebinthinae een bevriend medium te zijn. De favus blijkt ten slotte evenmin gevoelig voor het beste door den schrijver gevonden depileervocht, waarmede hij in een half uur het hoofdhaar als afgeschoren kon wegstrijken, als voor de tegen den schurftmijt zoo snel en zeker werkende zwavelcalciumoplossing.

De analogie van het huidlijden, dat door een dierlijken en dat door een plantaardigen parasiet wordt teweeggebragt, die aanleiding gaf tot de proefnemingen van den Heer GRATAMA, bleek alzoo in de therapie geen succes te waarborgen.

Beter slaagde hij bij het zoeken naar de meest werkzame en tevens eenvoudige en minst pijnlijke middelen om de haren te verwijderen. Doch staan depilatie en BAZIN's epilatie gelijk?

De depilatie gaf hem tevens gelegenheid om den groei der bij de oppervlakte van de huid afgekapte haren na te gaan en door meting te bepalen; waarbij hij onder anderen tot het eenigzins bevreemdende resultaat kwam, dat de favus den aanvankelijken groei van het haar niet stoort; de plaats, waar zich de favusschimmel het meest ontwikkelt, moet dat verklaren. De zamenstelling der ontwikkelde favi en hare ontwikkeling op een

alvorens geheel glad gedepileerd hoofd van een der lijders worden vooral door den Heer GRATAMA beschreven.

Onder de looimiddelen was er ook geen, dat den favus voor goed vernietigde en evenmin deed dat, gelijk reeds gezegd is, het uitstekende depileermiddel, dat de schrijver bij zijn zoeken naar de beste depileermethode vond in de applicatie gedurende een enkel kwartier uurs van sulphohydras sulphureti calcis, een middel dat BÖTTGER (in 1839) als bijzonder sterk op het haar inwerkende had vermeld. Het wordt bereid door zwavelwaterstof te laten strijken in een, inmiddels om te roeren, mengsel van twee deelen versch gebluschte kalk met drie deelen water. Men krijgt dan een groen mengsel, dat, op de behaarde huid gesmeerd, na een kwartier uur met de haren wordt afgewasschen. Men zorge echter het niet op ontvelde plekken en ook niet op de onbehaarde huid te appliceeren.

Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar het oorspronkelijke, voor welks mededeeling wij den schrijver dank zeggen, al hebben we juist om der meerdere publiciteitswille een oogenblik het betreurd, dat de vruchten van zijne met overleg opgevatte en met volharding voortgezette proefnemingen gevaar konden loopen in eene dissertatie te verschimmelen; quod non! Z.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De Sanitaire Conferentie te Konstantinopel heeft in hare eerste zitting SALIN EFFENDI, zijnde de oudste der Turksche gedelegeerden, tot haren President gekozen. De eerste aangelegenheid, waarmede men zich bezig hield, strekte ter aanbeveling van een besluit, dat bij eene nieuwe uitbarsting der cholera in de omgeving van Djeddah, Mekka of Medina in het aanstaande voorjaar, de Commissie, laatstelijk naar die steden afgevaardigd, gemagtigd zal worden om de gemeenschap ter zee tusschen de Arabische havens en Egypte te sluiten, tot minstens twee weken nadat de sporen der ziekte verdwenen zullen zijn.

PARIJS. — Het werk van LEON LEFORT, *Sur les maternités*, waarvan wij in een vorig berigt gewaagden, heeft in eene sierlijke kwarto-uitgaaf bij VICTOR MASSON het licht gezien. Aan het einde van het werk zijn de plannen voor eene maternité en eene infirmerie voor de zieke kraamvrouwen, zoo als zij volgens de meening des schrijvers moeten worden ingerigt, opgegeven. Als het resultaat van talrijke statistieke opgaven deelt LEFORT mede, dat er op 888,312 bevallingen in verschillende maternités 30,594 en op 934,781 accouchements à domicile slechts 4405 sterfgevallen voorkwamen, hetwelk voor het eerste geval aan eene sterfte van 1 op 29 en voor het tweede aan eene van 1 op 212 beantwoordt.

— Het vraagstuk van het vrije onderwijs in de medische wetenschap wordt nog aanhoudend in de geneeskundige bladen besproken. De *Gazette Hebdomadaire* bevat in hare nummers 4, 5, 6 en 8 brieven over dit onderwerp van LÉON LEFORT, waarin krachtig voor de vrijheid van studie en voor het uitsluitend toekennen van het regt van praktijk door eene Staatsjury gestreden wordt.

— In de zitting der Académie van 20 Februarij l.l. vertoonde BOUVIER een door CHARRIÈRE zamengesteld verband, voor het fixeren van het heupgewricht bij de coxalgie bestemd, terwijl MERCIER een door hem gewijzigden cathéter-conducteur voor de uitvoering der „tailles perinéales" vertoonde.

BERLIJN. — Wij ontleenen aan het verslag van Dr. E. MULLER, over den hygiënischen toestand dezer stad over het tijdsverloop van 1852—1863, wegens het groote getal der cijfers waarover zijne opgaven loopen, het volgende. De sterfte van 0—1 jaar bedroeg (op eene totale sterfte van 158,459) voor dat tijdstip 57,540, van 1—2 jaren 13,519, van 2—3 jaren 5887, van 3—4 jaren 3670, van 4—5 jaren 2356, van 5—10 jaren 4463, van 10—15 jaren 1697, van 15—20 jaren 3107, van 20—30 jaren 11,820, van 30—40 jaren 12,091, van 40—50 jaren 10,481, van 50—60 jaren 10,568, van 60—70 jaren 10,269, van 70—80 jaren 7703, van 80—90 jaren 3021, van 90—100 jaren 263 en boven de 100 jaren 4. Onder de verschillende doodoorzaken werden, behalve 9475 doodgeborenen, de volgende voor hetzelfde tijdsverloop opgegeven: levenszwakte na de geboorte 6255, zelfmoord 1219, febris puerperalis 1475, variolae 835, scarlatina 1914, morbilli 1083, tussis quinta 1326, typhus 5910, dysenteria 2175, diarrhoea infantum 9728, encephalitis 6733, diphtheritis 390, angina membranacea 2777, laryngitis en pneumonia 9471, ontsteking der ingewanden 2175, phthisis pulmonum 19,791, convulsiones 9973, apoplexia 6838, dentitio 1901, atrophia infantum 14,197 en marasmus senilis 6816.

WURTEMBERG. — Volgens officiële opgaven van het Koninklijke Wurtembergsche Medicinal-Collegium werden er in dezen Staat gedurende 1864 47,091 vaccinatiën verrigt, waarvan er 475 niet slaagden. Bij 16 revaccinatiën van kinderen, waar slechts 1—3 pokken opgekomen waren, slaagde de herhaling der vaccine nog in 11 gevallen. Het cijfer der revaccinatiën bedroeg 21,144, waarvan er 75 pCt. positieve resultaten opleverden.

WEENEN. — In de vergadering der Weener Artsen van 15 Februarij l.l. berigtte Dr. VON ETTINGSHAUZEN, dat naar analogie der voorgenomene indeeling van het Duitsche Zollpfund (500 grammen = 10 Grossloth, 1 Grossl. = 10 quart en 1 quart = 100 Ass.) door het Apotheker-Verein voorgesteld was, om voor het medicinale gewigt slechts 3 benamingen, die van Hemikilo (500 grammen), gramma (100 centigrammen) en van centigramma, in te voeren. Het centigramma zoude dan, daar het Ass. als kleinste eenheid voor het geneeskundig gewigt te hoog is, aan $^1/_2$ Ass. beantwoorden. Een centigram zoude dan het $^1/_6$ grein, het kleinste tot dusverre gebruikelijke gewigt, zeer nabij komen. Door de vergadering werd deze indeeling algemeen toegejuicht.

BRUSSEL. — Wij ontleenen aan het statistische verslag van Dr. JANSSENS, over de beweging der bevolking dezer stad gedurende het tweede halfjaar van 1865 (zie Jaargang 1865, pag. 510) het volgende. Het cijfer der geboorten bedroeg gedurende die 6 maanden 2924 (1510 mannen en 1414 vrouwen), waaronder 699 onwettige. De totale bevolking der stad, welke op 1 Januarij 1865 aan 187,155 (91,548 m. en 95,607 vr.) beantwoordde, was op ultimo December 1865 tot 189,338 (92,805 m. en 96,532 vr.) geklommen en dus met een cijfer van 2182 toegenomen. Het sterftecijfer gedurende dat tijdstip bedroeg voor de verschillende maanden 568, 498, 394, 426, 396 en 454, te zamen 2736 (1344 m. en 1392 vr.), waaronder 148 dood geborenen. Het maximum der sterfte van het geheele jaar kwam in Julij, het minimum in November voor. De sterfte bedroeg voor beneden den 1jarigen leeftijd 707, van 1—5 jaren 518, van 5—10 jaren 72, van 10—20 jaren 87, van 20—30 jaren 185, van 30—40 jaren 182, van 40—50 jaren 200, van 50—60 jaren 194, van 60—70 jaren 204, van 70—80 jaren 151, van 80—90 jaren 81 en boven de 90 jaren 7. De phthisis eischte 414, enteritis en diarrhoea 322, bronchitis en pneumonia 231, convulsiones infantum 117, meningitis tuberculosa 106, croup en angina diphtherina 96, variolae 68, scarlatina 42, morbilli 27, typhus 63, apoplexia 93, delirium tremens 13 en zelfmoord 17 slagtoffers.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

ROTTERDAM. — De maandelijksche opgaven over de beweging der bevolking dezer stad, zoo als zij in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* worden medegedeeld, geven ons over 1865 het volgende overzigt. Het cijfer der geboorten bedroeg voor de 12 maanden 376, 391, 400, 363, 394, 369, 335, 354, 346, 371, 344 en 344, te zamen 4387; dat der sterfgevallen 359, 307, 362, 305, 324, 269, 239, 215, 194, 215, 224 en 280, te zamen 3293; dat der dood geborenen 242. De sterfte was voor de verschillende leeftijden als volgt verdeeld: beneden het jaar 1185, van 1—5 jaren 611, van 5—10 jaren 85, van 10—16 jaren 44, van 16—20 jaren 31, van 20—25 jaren 77, van 25—30 jaren 67, van 30—35 jaren 75, van 35—40 jaren 104, van 40—45 jaren 114, van 45—50 jaren 96, van 50—55 jaren 105, van 55—60 jaren 109, van 60—65 jaren 122, van 65—70 jaren 130, van 70—75 jaren 131, van 75—80 jaren 99, van 80—85 jaren 71, van 85—90 jaren 28, van 90—95 jaren 6, van 95—100 jaren 2 en boven de 100 jaren 1. Onder de verschillende doodoorzaken kwamen vooral de volgende voor: vitium cordis 34, convulsiones 151, scrofulosis 348, diarrhoea 31, tussis quinta 5, hersenlijden 89, carcinoma 36, croup 75, dentitio 81, phthisis 198, typhus 71, hydrops 76, variolae 124, morbilli 25, icterus 4, colica 9, scarlatina 1, dysenteria 4, verdronken 33, zelfmoord 4, verwonding 3 en verbranding 1. Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt. — Februarij.* — Bij Z. M. besluit van 3 Februarij 1866, n°. 70, is de Off. v. Gez. 2de kl. B. G. VAN DER HEGGE ZIJNEN, van de Koninklijke Militaire Adademie te Breda, bevorderd tot Off. v. Gez. 1ste kl. en geplaatst bij het 6de Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 3de kl. A. VAN ONSELEN SPRUIJT, van het 2de Regiment Infanterie, bevorderd tot Off. v. Gez. 2de kl. en geplaatst bij het 2de Bataillon 1ste Regiment Infanterie.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 1ste kl. J. H. C. BASTING, van het Regiment Grenadiers en Jagers naar het Garnizoens Hospitaal te Bergen op Zoom; — de Off. v. Gez. 1ste kl. H. L. VERSPYCK, van het 6de Regiment Infanterie naar het Regiment Grenadiers en Jagers; — de Off. v. Gez. 2de kl. P. GROENEBOOM, van het garnizoen te Schoonhoven naar de Koninklijke Militaire Akademie te Breda; — de Off. v. Gez. 2de kl. P. S. W. DE RONDE, van het 2de Bataillon 1ste Regiment Infanterie naar het garnizoen te Schoonhoven; — de Off. v. Gez. 2de kl. C. DE MOOIJ, van de Garnizoens Infirmerie te Haarlem naar het Garnizoens Hospitaal te Maastricht.

— De Off. v. Gez. 2de kl. bij de Zeemagt F. J. VAN LEENT is gedetacheerd bij het Departement van Marine en toegevoegd aan den Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Zeemagt, — en de Off. v. Gez. 2de kl. P. J. FELTKAMP geplaatst aan boord van Z. M. Wachtschip te Amsterdam.

— Aan den met verlof hier te lande aanwezigen Off. v. Gez. 2de kl. bij de Militaire Geneeskundige Dienst in Nederlandsch Indië, J. N. STEVENS, is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend uit de militaire dienst, met toekenning van den rang van Off. v. Gez. 1ste kl. en van pensioen.

— Z. M. heeft, d.d. 1 Februarij j.l., benoemd tot Burgemeester der gemeente Leiden, Dr. W. C. VAN DEN BRANDELER, vroeger te Brielle, laatstelijk Burgemeester van Voorburg.

— De Minister van Oorlog heeft aan den Off. v. Gez. 3de kl. J. J. H. VAN FRANKENHUIJSEN zijne bijzondere tevredenheid laten te kennen geven voor het verslag, door dien Officier op zijne kunstreis naar Frankrijk gemaakt en volgens lastgeving ingezonden; terwijl de Inspecteur van de Geneeskundige Dienst bepaald heeft, dat genoemd verslag ter lezing aan de Off. v. Gez. zal worden rondgezonden.

ALI COHEN.

HONNEF, AAN DEN RHIJN, ALS KLIMAATSTREEK VOOR ZENUW- EN BORSTLIJDERS,

DOOR

Dr. J. J. KERBERT.

Aan het nut dat klimaatsverandering voor sommige lijders kan hebben, gelooven misschien eenstemmig de meeste practici, op theoretische gronden of die hunner bijzondere ervaringsuitkomsten in dit opzigt. Minder eenstemmig evenwel is het oordeel, zoo, bij eenigerlei gegeven ziektegeval, tot de plaatsing der lijders naar eenigerlei bepaalde streek moet worden besloten: bijv. Arcachon, Algiers, Caïro, Cannes, Canstatt, Devonshire, Genève, Hyères, Lippspringe, Madera, Malaga, Mentona, Napels, Nizza, Pau, Pisa, Rome, Spezzia, Venetië enz. Ziedaar toch zoo vele plaatsen, welke zich ter beoordeeling en keuze alsdan voordoen. Wèl kan beweerd worden, dat ieder dier plaatsen hare eigenaardige aanwijzing bezit, maar tevens kan niet worden weêrsproken, dat die aanwijzingen toch niet zoo scherp zijn omschreven, dat hierdoor, als van zelve de moeijelijkheid der keuze vervalt. En hoe bezwarend doet zich dan nog daarbij de vraag voor: kunnen en mogen wij den lijder zóó verre van zijn vaderland verwijderen, als toch de meeste dier plaatsen gelegen zijn? Kennen wij voldoende, door eigene waarneming, die streek, welke wij bepaaldelijk hem aanbevelen? Deze moeijelijkheden hebben wij bij eigene ervaring meermalen in praxi ondervonden. Het schijnt ons daarom goed in dit Tijdschrift de aandacht onzer practici te wekken voor eene klimaatstreek, die, door haren betrekkelijk geringen afstand van ons gewest niet minder aanbeveling verdient als het toch altijd verder gelegene Canstatt; eene klimaatstreek, die te weinig nog bij de Nederlandsche geneeskunstoefenaren bekend is, en die zoo gemakkelijk door hen, persoonlijk, eens kan worden bezocht, ter nadere kennisneming.

Wij bedoelen namelijk het stadje Honnef, gelegen in het Rhijndal, op een half uur afstands van het bekende Königswinter.

Moge, deze mededeeling betrekkelijk dit klimaatsoord, dat wij, alzoo door een bezoek in het vorige jaar, persoonlijk leerden kennen, en waar een onzer vrienden, met uitstekend gevolg voor zijn lijden, den winter doorbrengt, aan velen welkom zijn.

Wij verwijzen daarbij, naar het weinig bekende geschrift van Dr. F. HUPERZ: *Honnef am Siebengebirge, ein Aufenthältsort für Lungenleidende u. Reconvalescenten.* Mit einen Abbildung. Verlag von F. HABICHT. Bonn, 1855, als de eenigste klimatographie, voor zoo ver ons bekend, die over Honnef is verschenen.

Dr. HUPERZ, die eenige jaren de praktijk te Honnef uitoefende, zegt: dat hij volkomen overtuigd is, dat dit stadje allezins den naam verdient, welke het bij de aanzienlijkste geneesheeren der Rhijnprovinciën bezit, den naam van »*das Deutsche Nizza.*" En voorzeker Honnef voldoet reeds door zijne ligging, aan de belangrijkste voorwaarden, welke men voor eene klimaatstreek stelt, die voor zenuw- en borstlijden geschikt te achten is, De zuidelijke helling namelijk van het bekende Zevengebergte omsluit, als in een halven cirkel, een vriendelijk dal, van ongeveer $1^1/_2$ uur lengte en een klein $^1/_2$ uur breedte. Hier, aan den voet van den 1400 voeten hoogen bergrug, liggen eenige huizen en buurtschappen, die allen te zamen het stadje Honnef uitmaken, dat ruim 3700 inwoners telt.

Die ligging is in klimatologisch opzigt voorzeker gunstig te noemen. De genoemde bergketen toch strekt zich uit van het Noorden naar het Zuiden, en beveiligt alzoo Honnef tegen Noorden- en Oostenwind. Eene zachte Zuider- en eene, soms iet wat vochtige, maar toch altijd zoele Westerkoelte strijkt alleen over hof en dal der bewoners. Niettemin is de atmospheer te Honnef zelden geheel windstil; de vochtige, vaak nevelige dampkring brengt als van zelve dus mede, dat aldaar relatief weinig windstille dagen kunnen zijn.

De ligging van het kleine stadje is daarbij waarlijk pittoresk. Het gemoed wordt er aangenaam getroffen, door die vele, in bevallige onregelmatigheid over het dal uitgespreide woningen, — waaronder enkele kleine villa's, — met hunne meestal wit gepleisterde wanden; door die onafzienbare reeks wijnbergen, waaruit, tijdens ons verblijf — de tijd van den *Weinlese* — een vrolijk gezang van verschillende kanten tegenruischt; door die bedrijvigheid en levendigheid op die vele, net afgedeelde akkers en velden; door dien verheven majestueuse bergketen op den achtergrond van het dal, met zijne, door de onderscheidene geologische zamenstelling, wisselende tinten, en de door het zonlicht omstraalde toppen en helling; door dien van de tegenovergestelde zijde statig voortstroomenden Rhijn, met zijne telkens wisselende verschijnselen van op- en afvarenden. En dan, dat alles gehuld in een vol en helder licht en over eene uitgebreide vlakte verdeeld, die door de wisselende hoogten van den bodem alle eentoonigheid verliest. Waarlijk, een panorama, dat op elk gemoed, maar niet het minste op dat van lijdende, een verkwikkenden invloed moet uitoefenen.

Deze gunstige uitwerking der beschreven plaatselijke verhouding wordt daarbij niet weinig versterkt, door de landelijke stilte, die u omgeeft; zoo verschillend van de woelige drukte, die te Pau, Wiesbaden en in andere klimaatstreken, vaak den genezenden klimaatsinvloed tegenwerkt, of geheel onmogelijk maakt; door dat geheele gemis van aristokratische geur en der ontzenuwende of ontstemmende prikkels, eener zoogenaamde groote wereld. Eenige gelukkkige dagen mogten wij alzoo in het lieflijke Honnef doorbrengen, en konden daar de taedia praxeos, hare medicorum invidia en de chicanes der geleerden en ongeleerden vergeten.

Men vindt te Honnef minstens één zeer goed Hôtel, het *Hôtel Klein*, met goed ingerigte Table d'Hôte en ruime luchtige logeerkamers. Van iets minder gehalte zijn: het Hôtel *les Sept Montagnes* en het *Kölner Hof*, beiden ietwat „Schmutzig". Voorzeker verdient ook het Pension van Dr. DE BERGHES aldaar aanbeveling; hoezeer hier het niet mag worden verzwegen, dat aan zijne inrigting, als Medicinischer Privat Kranken-Anstalt — veel ontbreekt. Intusschen bevat zij ruimten van zalen; de logeerkamers zijn er alle ruim en luchtig, hebben allen een fraai uitzigt terwijl de algemeene eetzaal evenzoo de noodige ruimte bezit. Tijdens ons kortstondig verblijf was de Table d'Hôte van onzen ambtgenoot DE BERGHES goed, en de wijn, uit diens eigene wijnbergen gewonnen, voortreffelijk. DE BERGHES is daarbij een vriendelijk en voorkomend man, met veel gezond verstand, veel menschenkennis; ruim 60 jaren oud, gehuwd doch kinderloos; van katholische religie. Zijne wetenschappelijke bekwaamheden echter schenen ons toe minder gehalte te hebben dan zijn praktisch wezen. Op het therapeutisch gebied ontmoetten wij in hem een navolger en vurige bewonderaar van RADEMACHER zaliger. Die Frau Doctorin is evenzoo reeds op gevorderden leeftijd en scheen mij eene goedhartige vrouw toe van matige beschaving.

Van nieuwere werktuigen, voor de diagnostiek en behandeling van borstlijden was bij onzen collega niets te vinden. Op mijne aanbeveling evenwel verklaarde hij aldra, het noodige zich te willen aanschaffen. Als eerste bijdrage hiertoe vereerde ik hem mijn stetoscoop. De landelijke eenvoud van Honnef en vooral de bemoeijingen eener

drukke, obstetrische praxis hadden op onzen vriend DE BERGHES een hemmenden Einfluss geübt, wat zijn wetenschappelijk Leben u. Streben aangaat. Zijne wijnbergen vooral en zijne oeconomie in het algemeen hadden daarom allengs zijne belangstelling ingenomen. Wenschelijk voorzeker ware het dus dat deze *pension* te Honnef ter eeniger tijd in jeugdige handen kwam, en door wetenschappelijke krachten tot degelijker ontwikkeling mogt geraken.

Tot het gebruik van weikuur en van minerale wateren bestaat ook te Honnef gelegenheid.

Het is alzoo gebleken dat Honnef, wat ligging en inrigtingen aangaan, voldoende voorwaarden bezit als klimaatstreek voor velerlei soort van hersen- en zenuwlijders, doch in het bijzonder voor borstlijders. Door niet al te zwakke personen kunnen ook van uit het stadje de schoonste punten van den beneden-Rhijn in korten tijd worden bezocht en bewonderd: Bonn (waar wij de flinke Privat Irren-Anstalt van Dr. HERTZ bezochten), Godesberg, Rolandseck, Remagen, het Ahr- en Brohlthal, de Laachersee, Neuwied, Argenfels bij Hönningen, enz.

Voor zwakkere patiënten zijn ook veel kleinere, maar niet minder liefelijken uitstapjes mogelijk. Eene der meeste romantische streken toch, die wij ooit aan den Rhijn hebben bewonderd, is het op een half uur afstands van Honnef gelegene Menzenberg. Ook de „Ausflücht" naar Rheinbreitbach is bevredigend. Van een togt over het Zevengebergte kan voor zieken, vooral voor borstlijders, voorzeker geen sprake zijn. Wie intusschen onder geleide van de geognostische kaart van VON DECHEN deze bergketen geheel heeft doorloopen, zal den prachtigen bouw van dit reuzengevaarte niet ligt uit het geheugen gaan. De reis naar Honnef, van uit Nederland, is kort en ook voor zieken ligt uit te voeren. Wij gingen van hier op Keulen, welke togt, zoo noodig, in tusschenpoozen kan geschieden. Van Keulen kan men per stoomboot tot Königswinter gaan, vanwaar eene zeer gemakkelijke diligence dagelijks meermalen naar Honnef rijdt. Bij het vele goede dat wij tot hiertoe over Honnef als klimaatstreek, hebben getuigd, mogen evenwel ook eenige door ons aldaar opgemerkte nadeelige invloeden niet onvermeld blijven. Te Honnef namelijk schijnt de gewoonte te bestaan, om den inhoud der zinkputten te bezigen tot bemesting der akkers. Deze soort van bemesting, met menschelijke faecaalstoffen, geeft een hoogst onaangenamen stank, die, tijdens mijn verblijf aldaar, meermalen onze reukzenuwen zeer onaangenaam heeft getroffen. Eene zaak, voorwaar, die door de Physicatsbeambten in Pruissen wel degelijk ter harte mogt worden genomen. Verder moeten wij nog dit opmerken: dat wij meestal na 6 uur 's avonds te Honnef hebben waargenomen, een als regen nedervallenden kouden nevel en een zoo belangrijk verschil tusschen de avondtemperatuur en die van den middag, dat men geen patiënt mag raden na 6 uur 's avonds uit te gaan. De gemiddelde temperatuur te Honnef is evenwel constant 1°—2° hooger dan te Keulen 1).

Bovenmatige zomerwarmte wordt er afgekoeld door den nabij zijnden Rhijnstroom en de altijd afkoelende berglucht.

De gemiddelde sterfte te Honnef is — hoezeer niet gering — toch ook niet buiten-

---

1) In den postwagen van Königswinter naar Honnef hadden wij het genoegen te reizen met een jong collega, uit Keulen, Dr. C. WAEGENER, die mij verhaalde, dat hij ieder jaar eene bedevaart maakte naar Honnef, uit dankbaarheid voor zijn aldaar gevonden herstel van haemoptoïsch longlijden, dat hem, kort na zijne promotie, te Bonn, overviel. Het uiterlijk van dezen collega deed geen twijfel overblijven betrekkelijk den aard van dat vroeger haemoptoïsch lijden.

gewoon. In 1854 stierven er van de 3700 inwoners 84, bij 133 geboorten. Van deze sterfte waren er:

van	1—10	jaren	26
„	10—20	„	2
„	20—30	„	2
„	30—40	„	5
„	40—50	„	5
„	50—60	„	3
„	60—70	„	14
„	70—80	„	14
„	80—90	„	3
			84.

Klierziekte, in hare verschillende vormen, komt er veelvuldig voor, hetgeen uit de leefwijze en slechte woning der grootendeels behoeftige bevolking zich het beste laat verklaren. Epidemische ziekten zijn er zeldzaam; slechts tweemaal in de laatste 15 jaren was er eene typhusepidemie waargenomen, die evenwel tot de armste buurtschappen (Rhöndorf en Sellhof) begrensd bleef. In Maart en April komen echter te Honnef steeds vele gevallen voor van acute borstontstekingen, die meestal gunstig verloopen.

Wat gevallen van longtering aangaan leert de statistiek van Dr. HUPERZ, loopende van 1810—1854, het volgende: op 1000 sterfgevallen 80 gevallen, van phthisis pulmonum = 8 pCt.; naar den leeftijd dus gegroepeerd:

van	1—10	jaren	9
„	11—20	„	6
„	21—30	„	33
„	31—40	„	14
„	41—50	„	10
„	51—60	„	6
„	61—70	„	1
„	71—80	„	1
„	81—90	„	0
			80.

Het genoemde cijfer is betrekkelijk ongunstig. Men bedenke daarbij evenwel, dat ook in andere, voor tuberculeuse borstlijders aanbevolene klimaatstreken, zich hetzelfde verschijnsel voordoet (bijv. in Pau) en dat te Honnef klierziekte endemisch is. Zoo kwamen op de 1000 sterfgevallen aan phthisis er 143 voor te Nizza, 125 te Napels, 158 te Genua en 50 te Rome voor.

Tusschenpoozende koortsen ziet men te Honnef zeldzaam; op een getal van 1000 patiënten vond HUPERZ slechts 11 gevallen van intermittens.

De zedelijke toestand der bevolking schijnt ook eene zeer gunstige uitzondering te maken, in vergelijking met andere klimaatstreken; Dr. DE BERGHES verzekerde mij: hoogst zeldzaam syphilitische aandoeningen onder de bewoners dier streek te hebben waargenomen en dat ook onechte geboorten tot de rari aves aldaar behoorden.

Ook in dit opzigt alzoo verdient Honnef, voor jonge lieden, aanbeveling boven het door zijne onzedelijkheid beruchte Pau, waarvan het klimaat — hoezeer veel warmer — overigens met dat van Honnef wel eenige overeenkomst bezit.

Zie hier u een en ander betrekkelijk het Duitsche Nizza medegedeeld; moge het vele onzer kunstbroeders kunnen opwekken, dezen zomer persoonlijk er kennis mede te maken.

Koog a/d Zaan, Maart 1866.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER HET KEEREN DOOR GELIJKTIJDIGE TOEPASSING VAN UIT- EN INWENDIGE HANDGREPEN (*Combined external and internal version*), **door J. Braxton Hicks, M. D. te London.** — Reeds in 1860 heeft BRAXTON HICKS in *the Lancet* (nummers van 14 en 24 Julij en ook van 9 Februarij 1861) eene door hem bij het verrigten der keering gevolgde methode „*Bimanualmethode*" bekend gemaakt. In 1863 hield hij daarover eene verhandeling in de Obstetrical Society te Londen (Verg. *Transact. of the Obst. Soc.* Vol. V). In het bovengenoemde werkje heeft hij deze methode, waaraan hij nu duidelijkheidshalve den naam van „*gecombineerde uit- en inwendige keering*" geeft, nogmaals beschreven en daaraan uitvoerige geschiedenissen van de door hem, volgens deze methode, verrigte keeringen toegevoegd.

Na in het *Eerste Hoofdstuk* als inleiding de geschiedenis der keering in het algemeen en de methode van WIGAND meer in het bijzonder te hebben nagegaan, zet de schrijver in het *Tweede Hoofdstuk* de beginselen uiteen, waarop zijne methode berust. Hij wijst hierbij in de eerste plaats op het feit, dat door iedere van buiten aangebragte drukking de vrucht gemakkelijk in de baarmoeder kan bewogen worden; ten tweede op de omstandigheid, dat bij dwarsligging der vrucht de knie bij natuurlijke houding (in de regio umbilicalis van het kind) bijna onmiddellijk boven en op ongeveer een vinger lengte afstand van den baarmoedermond gevonden wordt, terwijl bij billigging de voet, bij natuurlijke houding, tegen de billen aanligt. In de derde plaats herinnert hij, dat dwarsliggingen altijd groote neiging hebben om in lengteliggingen over te gaan.

De methode zelve wordt in het *Derde Hoofdstuk* beschreven.

Wij willen trachten die beschrijving zoo beknopt en volledig mogelijk terug te geven.

A. Keering op den voet. (Misschien juister uitgedrukt keering op de knie. Ref.)

Men onderstelle eene gewone eerste schedelligging, het hoofd in den bekkeningang, de baarmoedermond voor één of twee vingers toegankelijk, matige en spaarzame weeën, de vliezen ongeschonden, de barende in rugligging.

Men brengt nu één of twee vingers van de linker hand door het halskanaal en plaatst die tegen het hoofd, daarna zoekt de uitwendig op den buik liggende regter hand de billen van het kind op en tracht deze, door het uitoefenen van eene zachte drukking, langs de regter zijde naar beneden te bewegen. Gelijktijdig drukt men met de tegen het hoofd geplaatste vingers in de tegenovergestelde rigting, om het hoofd boven den bekkeningang te brengen. Zijn de billen zoo ver verplaatst, dat ze ongeveer in de dwarse as van de baarmoeder liggen, dan ligt meestal het hoofd reeds boven den bekkeningang en de schouder boven den baarmoedermond. De schouder wordt nu in dezelfde rigting verschoven en nadat de billen iets meer naar beneden zijn gedrukt, komt de knie in het bereik van den vinger en kan worden ingehaakt. Mogt dit nog moeijelijk zijn, dan behoeft men de billen slechts iets meer naar beneden te drukken om den voet te kunnen vatten. Is de baarmoedermond nog niet genoegzaam ontsloten om den voet te kunnen doorvoeren, dan drukt men deze met den inwendig geplaatsten vinger tegen de *symph. oss. pubis* en tracht hem daar, terwijl men tevens

met de andere hand uitwendig boven de *symph.* drukt, op zijne plaats te houden, totdat de baarmoedermond genoegzaam ontsloten is.

Men kan de keering nog gemakkelijker maken door, zoodra het hoofd boven den bekkeningang is gekomen, met de uitwendig geplaatste hand bij afwisseling de billen naar beneden en het hoofd naar boven te drukken.

B. Keering op het hoofd.

Men onderstelle eene dwarsligging zonder complicatie, het vruchtwater voorhanden of pas afgevloeid, geen weeën, baarmoedermond voor één of twee vingers toegankelijk.

Na door uitwendig onderzoek de ligging van het hoofd en de voeten te hebben bepaald, brengt men één of twee vingers door het halskanaal en schuift het voorliggend deel (bijv. den schouder) in de rigting van de voeten in de hoogte. Gelijktijdig drukt de uitwendig geplaatste hand het hoofd naar beneden, totdat men dit op de vingertoppen ontvangt. Het hoofd ligt dan tusschen de beide handen en wordt daarmede nu zoo lang boven den baarmoeder teruggehouden, totdat de weeën sterk genoeg zijn om het in die ligging te bevestigen. Als de vliezen nog bestaan dan kan men ze breken, zoodra het hoofd zich boven den baarmoedermond bevindt.

Mogten de voeten niet gemakkelijk naar den bodem der baarmoeder verplaatst kunnen worden, dan legt men ook de hand, die eerst inwendig werkzaam was, op den buik en dringt de billen daarmede in de hoogte.

Wenscht men bij eene billigging de keering op het hoofd te verrigten dan zal men mutatis mutandis dezelfde regels moeten volgen als voor de keering op den voet bij schedelligging.

Voorwaarden voor het verrigten der keering volgens deze methode zijn:

1°. Dat bij schedelligging het hoofd nog niet diep in de bekkenholte is gedaald of reeds voor het grootste gedeelte door den baarmoedermond is getreden.

2°. Dat bij dwarsligging de borstkas niet reeds diep in het bekken is gedreven en de arm ver buiten de geslachtsdeelen ligt.

3°. Dat de weeën niet hevig zijn. De geschiktste tijd daartoe is dan ook gedurende de weeënpauze.

De gevallen, waarin de methode aanprijzing verdient en de voordeelen, die ze oplevert, worden breedvoerig in het *Vierde* en in het eerste gedeelte van het *Vijfde Hoofdstuk* besproken.

Wij behoeven daarbij echter niet lang stil te staan. Bij eenig nadenken toch zal ieder die lijst spoedig zelve kunnen opmaken, als hij slechts de vraag stelt: Welk voordeel heeft deze methode boven de tot nu gevolgde? Het antwoord hierop ligt voor de hand! Men is in staat, zonder kunstmatige verwijding van den baarmoedermond met de hand of met scherpe werktuigen, de keering te verrigten op een tijdstip waarop dit bij de tot nu gevolgde methode onmogelijk is. Is dit reeds bij iedere *onregelmatige ligging* geenszins onverschillig, en kan het bij *stuipen tijdens de baring* veel waarde hebben, bij *uitputting der barende* en bij *placenta praevia* is dit van het uiterste gewigt. Vooral bij de laatstgenoemde afwijking komt de groote waarde der methode bijzonder uit. Alles toch komt daarbij slechts aan op het stuiten en voorkomen der bloedvloeijing. Dit doel nu wordt, volgens de ondervinding van den schrijver, volkomen bereikt, als men slechts de dij van het kind zoo ver mogelijk door den baarmoedermond naar buiten brengt, waartoe eene matige kracht, alleen door het gewigt van den arm van den operateur uitgeoefend, voldoende is. Door den conischen vorm van de dij is deze, even als bij verdere ontsluiting van den baarmoedermond het bekkenuiteinde van de vrucht, een uitstekende tampon. Is de baarmoedermond

nog niet genoegzaam ontsloten om één of twee vingers toe te laten, dan brengt de schrijver den tampon van BARNES 1) in en verkrijgt daardoor spoedig de noodige ontsluiting.

De moeijelijkheden, die men bij het in praktijk brengen dezer methode (en ook bij het verrigten der keering, volgens welke methode dan ook, Ref.) somtijds ontmoet, en de wijze hoe die te boven te komen, worden in het laatste gedeelte van het *Vijfde Hoofdstuk* behandeld.

Voornamelijk zijn dit: *het in elkander gedrukt zijn der vrucht*, bijv. bij verzuimde dwarsligging; *krampachtige zamensnoering der baarmoeder om het kind; hevige buikpers* en *onrust der barende; gemacereerde vruchten; groote hoeveelheid vruchtwater.* Door chloroform, geduld en het breken der vliezen zal men echter meestal deze moeijelijkheden wel kunnen overwinnen.

Onder de 24 gevallen, waarvan de schrijver de geschiedenis mededeelt, komen voor:
21 gevallen van keering op den voet (*knie?* Ref.) en wel:
10maal wegens *placenta praevia*.
1 » » *bloedvloeijing* (bij schedelligging).
1 » » *stuipen* (bij schedelligging).
4 » » *bekkenvernaauwing* (bij schedelligging).
1 » » *uitzakking der navelstreng* (bij schedelligging.)
4 » bij *dwarsliggingen* (waaronder 1maal bij een tweeling kind).
en 3 gevallen van keering op het hoofd bij *dwarsliggingen*, waaronder een geval waarin later weder de keering op den voet werd verrigt. Dr. W. M. H. SÄNGER.

OVER DE WERKING VAN IJZERBEREIDINGEN OP DE TANDEN. — Zeer dikwijls wordt de Geneesheer door lijders, die martialia gebruiken, lastig gevallen met klagten, dat de geneesmiddelen hunne tanden aandoen. Dr. J. SMITH, Heel- en Tandmeester aan het Koninklijk Hospitaal te Edinburgh, heeft eene onderzoeking in het werk gesteld omtrent het al of niet gegronde dier klagten en het resultaat in het Januarij-nummer van het *Edinburgh Medical Journal* gepubliceerd. Hij had acht oplossingen genomen van de meest gebruikelijke ijzerbereidingen en tevens drie oplossingen van geneesmiddelen, die, hoewel geen ijzer bevattende, toch den naam hebben van de tanden aan te doen, namelijk van sulphas chinini, van acidum phosphoricum en van CONDY's vloeistof (permanganas potassae?). In elk dezer oplossingen had hij één gezonde honds- en baktand en twee carieuse maaltanden, een van de boven- en een van de onderkaak, geplaatst, welke hij er tien dagen lang in liet liggen. Het resultaat was, dat sommige ijzerbereidingen direct het tandweefsel aandoen en wel de murias ferri het meest en het spoedigst, daarna de sulphas ferrosus en eindelijk, doch in veel geringere mate, de ijzerwijn; de overige ijzerbereidingen hadden òf geenerlei invloed gehad op de daarin liggende tanden, òf hadden eene oppervlakkige verkleuring doen ontstaan, die echter door borstelen geheel verdween. Van de drie ijzervrije oplossingen had alleen het acidum phosphoricum dilutum het tandweefsel aangedaan.

De veranderingen, die de tanden ondergaan hadden, bestonden in verlies van hardheid, waardoor zelfs de in murias ferri en acidum phosphoricum gedompelde buigzaam geworden waren; in zacht en brokkelig worden van het email en, door de ijzerzouten, in eene zwarte verkleuring. In de ijzeroplossingen was een praecipitaat ontstaan van eene aan de veranderingen der tanden geëvenredigde hoeveelheid, dat bij mikroskopisch onderzoek bevonden werd amorph korrelig te zijn.

---

1) Zie over dezen tampon mijn referaat: *Eene nieuwe methode voor het opwekken van vroegtijdige baring*, blz. 568 van den Zevenden Jaargang van dit Tijdschrift. Ref.

Het zijn dus vooral de gemakkelijk oplosbare, adstringerend werkende ijzerbereidingen, die de eigenschap bezitten het tandweefsel belangrijke wijzigingen te doen ondergaan. Dr. A. P. FOKKER.

VERGIFTIGING DOOR BIER. — Uit Band 3 van VIRCHOW's *Archiv* teekende ik de volgende waarneming op, door Dr. STRAUSS te boek gesteld.

Op een jaarlijks volksfeest te Talsen, in Pruissen, door den Landheer aan zijne boeren gegeven, werd, onder anderen, ruim en rijkelijk bier geschonken. Daags na de partij werd STRAUSS bij ruim 70 der gasten van den vorigen dag ontboden, die allen onder gelijkaardige verschijnselen ziek waren geworden. Emesis en catharsis, polsversnelling en sterk zweeten, comateuse toestand en prostratie stelden zich bij allen, in meerderen of minderen graad, in, — doch het liep alles gelukkig af, want, onder eene eenvoudige symptomatische behandeling, was de geheele familie op het einde van den tweeden dag weder frisch en gezond.

De terstond in het werk gestelde onderzoekingen leidden tot het zekere resultaat, dat alleen diegenen ongesteld waren geworden, welke bier hadden gedronken, en onder dezen diegenen het ergst, welke zich het meest daaraan hadden vergast. Het bleek, met de grootste waarschijnlijkheid, dat het bier *niet* bedeeld was geweest met een of ander toxisch bijmengsel. Meer dan vermoedelijk echter moest de gevolgde uitwerking worden toegeschreven aan te rijkelijke ontwikkeling van CO^2. De bierbrouwer kwam dadelijk tot de bekendtenis, dat hij te jong bier had geleverd, daar hij geen belegen bier genoeg in voorraad had gehad. Om het te doen schuimen had hij aan zijne geleverde vaten nog niet uitgegist bier bovendien eene ruime hoeveelheid gist toegevoegd. STRAUSS is alzoo van oordeel (en hij kan daarin zeer wel worden geloofd), dat de vrij hevige ongesteldheid eenvoudig gevolg is geweest van het *fermentatie-proces*, hetgeen, in plaats van in de biervaten, in casu, in de ingewanden der 70 boeren heeft plaats gegrepen, die door het rijkelijk ontwikkelde *koolzuur* in meerdere of mindere mate zijn vergiftigd. V. HASSELT.

OVER DE SERPENTS CHIMIQUES, waarop in de laatste dagen uit een hygiënisch oogpunt de aandacht gevestigd is, levert Dr. EULENBURG ons in het *Berliner Wochenschrift* van 13 November een kort opstel, waaraan wij het volgende ontleenen. De bereiding, onder dezen naam als »Spielerei" in het dagelijksch verkeer gebragt, bestaat uit eene verbinding van sulfocyanuretum hydrargyri ($Cy\ Hg^2\ S^2$), welke door praecipitatie eener verdunde oplossing van salpeterzuur kwikzilveroxydule met sulfocyanuretum potassii bereid wordt. Voor een konijn is eene dosis van 5 grein en voor een hond eene van 30 grein doodelijk. Het is in koud water geheel onoplosbaar, terwijl het in kokend water, in metallisch kwikzilver en in cyanidum sulf. et hydr. wordt ontbonden. Bij verbranding wordt het in kwikdamp, zwavelkoolstof en stikstofgas ontleed. De tweede verbinding verbrandt echter tot zwavelzuur en koolzuur en werkt dan vooral nadeelig op de ademhalingsorganen ($C^2\ H\ Ng^2\ S^2$ wordt $C^2O^4 + Hg^2 + 2\ So^2 +$). Indien men het praeparaat gedurende de verbranding met een glazen trechter bedekt ziet men zijne oppervlakte door kwikbolletjes bedekt worden. Het nadeel der kwikvervlugtiging is aan een ieder bekend. Het terugblijvende skelet bestaat uit eene mellonverbinding ($C^6\ N^4$). Het verbrandt verder tot CO^2 en N en kan aan in de vrije lucht verbrandende geen cyaangas ontwikkelen. De ontwikkeling van acid. sulfurosum en van kwikdampen maken de gezegde verbinding bij uitnemendheid voor de gezondheid schadelijk. Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — *The Lancet* van 3 Maart l.l. vestigt wederom de aandacht op de cholera en schrijft dienaangaande het volgende. De ziekte toonde in de drie eerste maanden van dit jaar wederom neiging tot verdere verspreiding op het vasteland. Zij heerschte nog in de Zuid-Westelijke provinciën van Rusland, in sommige deelen van Saxen, aan de Beijersche grenzen en was op het einde van 1865 nog niet geheel te Parijs verdwenen. In December trad zij nog in twee gedeelten van het département des Vosges te Raon l'Etape en Rambervilliers en verder te Caen en te Brest te gelijker tijd op. Zij bleef gedurende het grootste gedeelte van Januarij nog te Parijs voortduren, terwijl zij tusschen 26 December en 24 Januarij te Caen 173 en te Brest in Januarij en Februarij bijna 600 slagtoffers eischte. Thans vertoont zij zich nog in de districten van Finisterre, Morbihan en Côtes du Nord. Er blijft dus nog een foyer van infectie in Europa bestaan, waaruit eene verdere voortplanting mogelijk wordt.

— Hetzelfde blad van 10 Maart bespreekt het gevaar, hetwelk het gebruik maken van openbare rijtuigen, met het oog op het verspreiden van epidemische ziekten, met zich medebrengt. De meeste lijders bijv. van het Fever-Hospital en een groot aantal van scarlatina-patiënten in het Bartholomew's-Hospital worden geregeld in huurrijtuigen aangevoerd, welke onmiddellijk daarna wederom op de pleinen der stad stationneren. Het blad beweert, dat even goed als de brandweer aan de zorgen van ieder „parish" in het bijzonder is opgedragen, eene soortgelijke zorg waar het 't vervoer van zieken geldt, in daartoe bestemde rijtuigen verpligtend behoorde gemaakt worden.

— *The Medical Times* van 10 Maart l.l. wijdt een artikel aan de nagedachtenis van JOHN CONOLLY, den bekenden schepper van het non-restraintstelsel, welke op den 5den Maart l.l. in 71jarigen leeftijd overleed. CONOLLY was te Market Rasen, in Lincolnshire, geboren. Op 18jarigen leeftijd diende hij op verschillende tijden te Schotland en Ierland in het Engelsche leger. Na op 22jarigen ouderdom de dienst verlaten te hebben, huwde hij en vertrok met zijne echtgenoote naar Frankrijk, alwaar hij in de nabijheid van Tours een klein buitengoed bewoonde en tot de keuze van eenen meer werkdadigen loopbaan besloot. Hij vertrok naar Edinburgh, doorliep geregeld de voor den Medicus vereischte studiën en werd aldaar, na de verdediging van zijne theses, *On Insanity*, tot Medicinae Doctor gepromoveerd. CONOLLY vestigde zich daarop te Lewes en later te Chichester, alwaar hij met JOHN FORBES bevriend werd met wien hij later de *British and Foreign Medical Review* redigeerde. Later te Stratford-on-Avon gevestigd, vertrok hij van daar om het Professoraat in de Geneeskunde bij het University College te Londen te aanvaarden. Hij verliet ook wederom deze betrekking, totdat hij in Junij 1839 als Resident-Physician van het Hanwell Asylum te Warwick benoemd werd, alwaar hij het non-restraintstelsel, ondanks eene hevige oppositie zijner ambtgenooten, toepaste en de resultaten er van in de reports van het gesticht over 1839—1844 mededeelde. Zijn boek, *On Construction and Management of Lunatic Asylums* (1847) zal steeds als een „Standardwork of authority" erkend blijven. Een kleiner werk, hetwelk hij nog onlangs, onder den titel: *On Hamlet*, publiceerde, moet, volgens den *Times*, als een der best geslaagde Philosophical Essays gelden. Een bij uitnemendheid vloeijende stijl, gepaard met eene groote sierlijkheid

en juistheid van dictie, deden CONOLLY eene eereplaats onder de beste schrijvers innemen. Onder zijne verdere werken moeten nog zijn *Treatment of insane without mechanical Restraint* (1856) en zijne *Inquiries on the Indications of Insanity* gerangschikt worden.

— Hetzelfde blad van 10 Maart l.l. betoont zijne ingenomenheid met het Bulletin de Statistique, hem door den Prefect HAUSSMANN over Januarij tot October 1865 toegezonden, en uit den wensch, dat dergelijke opgaven, even als die van het Registrar General, ook voor Parijs in kortere termijnen, bijv. iedere week, gepubliceerd zullen worden.

— Aangaande de werkzaamheden der Sanitaire Conferentie te Konstantinopel berigten sommige politieke bladen ons het volgende. Als een middel om de verspreiding der besmetting tegen te gaan, deed het Fransche lid der Commissie het voorstel, om de pelgrims den terugkeer van Mekka per stoomschip naar Dscheddah te beletten, indien men hen toch dwong om den weg door de woestijn te nemen, dan zoude immers de daar heerschende atmospheer een heilzamen invloed op de besmette personen kunnen uitoefenen, terwijl de bepaald aangetaste waarschijnlijk op reis zouden sterven. Het bijeenkomen toch te Dscheddah op de terugreis zoude door de groote opeenhooping van menschen, de verspreiding der ziekte zeer in de hand werken. Het lid voor Turkije meende, dat het voldoende zoude zijn om meer stoombootlijnen aan te leggen om de bedevaartgangers op verschillende plaatsen te doen inschepen. Het Italiaansche lid beval als haven van inscheping, Janbo aan. De Engelsche gezant protesteerde ernstig tegen de beperking der vrijheid van verkeer en betwistte aan de Commissie het regt om administratieve maatregelen voor te stellen, daar het haar mandaat slechts was om sanitaire verordeningen aan te bevelen. De Oostenrijksche gezant echter en al de overige leden der Commissie verschilden in dit opzigt met hem van meening.

— De Engelsche bladen bevatten het doodberigt van den Hoogleeraar in de Chemie en Materies Medica, Dr. BRANDE, welke met FARADAY gedurende vele jaren het *Quarterly Journal of Science* redigeerde.

— De verwoestingen door den veetyphus in Engeland en Schotland beantwoordden tot 17 Februarij l.l. aan de volgende cijfers: aangetast 166,379, gedood 192,27, gestorven 105,497, hersteld 21,092, uitslag onbekend 20,563.

PARIJS. — De Société Medico-Psychologique heeft, onder den titel van prix AUBANEL, eene som van 1600 francs bepaald voor de volgende prijsvraag: „Des rémissions, des remittences et des intervalles lucides dans les diverses formes de la folie au point de vue médico-légal." De antwoorden moeten vóór 31 Maart 1867 bij den Secretaris, Dr. BROCHIN (Boulevard St. Michel, n⁰. 7), worden ingezonden.

— Door den Prefect HAUSSMANN zijn over 1865 voor het eerst geregelde maandelijksche tabellen over den hygiënischen toestand van de hoofdstad gepubliceerd.

BERLIJN. — De *Illustrirte Zeitung* van 24 Februarij l.l. bevat eene beschrijving en afbeelding van de fabriek te Fray Bentos, in Uraguay, alwaar thans de bereiding van het LIEBIG'sche vleeschextract op groote schaal gedreven wordt. Ook voor geheel Duitschland wordt het door den generalen agent BENNERT te Antwerpen voor 7 florijn of 4 Thalers per Zollpfund in den handel gebragt. De hoeveelheid van 1 drachme (4 grammen) met 4 oncen water ($^1/_8$ liter) en een weinig keukenzout, wordt als de geschikste verhouding voor eene goede bouillon opgegeven.

LEIPZIG. — Prof Dr. RITTERICH, de stichter van het groote Privat-Institut voor Ooglijders te dezer stede, gedurende vele jaren door hem beheerd, is alhier op 84jarigen leeftijd overleden.

MÜNCHEN. — Dr. BEEKAMP, tot dusverre adsistent van Prof. LIEBIG alhier, ver-

trekt van hier naar Uraguay om het bestuur der fabriek voor vleeschextract-bereiding te aanvaarden.

HANNOVER — Wij ontleenen aan de rubriek Todesfälle, in het *Zeitschrift* van SCHUCHARDT vermeld, nog het doodberigt van Dr. JOH. ZWANCK, geboren te Bremervörde, in 1815 te Göttingen gepromoveerd en op 9 Januarij l.l. in 80jarigen leeftijd te Brunsbüttel overleden; in 1853 beschreef hij, den door hem uitgedachten hysterophoor, welke sinds dien tijd onder zijnen naam bekend bleef. Voorts wordt daar den dood berigt van Dr. PETER KRUKENBERG, geboren in 1782 te Lutter, in 1810 te Göttingen gepromoveerd; sinds 1822 Medicinae Professor te Halle en op 13 December l.l. aldaar overleden.

WEENEN. — Volgens de *Wiener Zeitung* van 28 Februarij l.l. woonden de volgende heeren het op 13 Februarij geopende Sanitaire Congres te Konstantinopel bij: voor Turkije, SALIH EFFENDI en Dr. BARTOLETTI; voor Engeland, Mr. STUART, Dr. GOODEVE en Dr. DICKSON; voor Frankrijk, Graaf LALLEMAND en Dr. FAUVEL; voor Oostenrijk, WETSCHERA en Dr. SOTTO; voor Pruissen, KRAUSER en Dr. MUHLIG; voor Rusland, Dr. PELIKAN, LINTZ en BYKOFF; voor Italië, VERNONE, Dr. BOSI en SALVATORE; voor Spanje, SEGOVIA en Dr. MOULAAU; voor Portugal, PINTO DE SOUBRAL en Dr. GOMES; voor Zweden, STEVERSEN en Dr. HÜBSCH; voor Griekenland, KALERGI en Dr. PASPATI; voor Egypte, Dr. LAUTNER. De afgevaardigden uit de Vereenigde Staten, België, de Nederlanden en den Pauselijken Staat waren nog afwezig.

— Volgens hetzelfde blad van 6 Maart l.l. zoude de Sanitaire Conferentie in de Turksche hoofdstad na het vaststellen der gemelde bepalingen, hare zittingen verdaagd hebben. Een en ander zoude op verzoek der Russische vertegenwoordigers geschied zijn, welke verklaarden, dat zij voor het nemen van verdere besluiten eerst verdere instructiën van hunne Regering moesten afwachten.

— De herstelling van Prof. OPPOLZER, van eene hevige pneumonie, is door zijne vrienden en studenten op officiële wijze herdacht. Eene vrij aanzienlijke som ter vermeerdering van het fonds van het door hem gestichte Kranken-Verein voor studenten in de Geneeskunde, is daarvoor als eene blijvende herinnering bijeengebragt. De toestand van Prof. STELLWAG VON CARION, door eenen ernstigen typhus aangetast, was aanmerkelijk verbeterd.

— Voor de vergadering van het jaarlijksche Internationale Ophthalmologische Congres, dat thans te dezer stede zal gehouden worden, zijn door de Comitéleden JÄGER, ARLT en GULZ de laatste dagen van de maand Augustus e.k. bepaald, zoodat de opening den 25sten Augustus, des morgens ten 10 ure, in het vroegere Universiteitsgebouw (Stadt Universitätsplatz) zal plaats hebben. Alle aanvragen, daarop betrekking hebbende, worden bij dit Comité ingewacht. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij de Tweede Kamer is onlangs weder ingekomen het (gewijzigd) Wetsontwerp tot regeling van het toezigt bij het oprigten van fabrieken en andere inrigtingen, die gevaar, schade of hinder kunnen veroorzaken.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, naar aanleiding van Art. 13 der Wet van den 1sten Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), bekend gemaakt, dat in den loop der maand Julij 1866 voor de eerste maal gelegenheid zal worden gegeven tot het afleggen der examens, bedoeld in Artt. 4, 5 en 8 der Wet, ter verkrijging van het diploma bedoeld in Art. 16, of van akten van bevoegdheid als Geneeskundige of Hulp-Apotheker, zullende de dagen waarop en de plaats waar die examens zullen worden

afgenomen, nader worden aangewezen. — Zij, die tot die examens wenschen te worden toegelaten, worden uitgenoodigd daarvan vóór den 1sten Mei e.k. schriftelijk opgave te doen aan den Voorzitter der Commissie van examens: voor het Natuurkundig examen Prof. P. L. RIJKE te Leiden, voor het Geneeskundig examen Prof. C. B. TILANUS te Amsterdam, voor het examen van Hulp-Apotheker Prof. A. H. VAN DER BOON MESCH te Leiden.

[Die tot het Geneeskundig examen wenschen te worden toegelaten, moeten bij hun verzoek eene verklaring voegen van een hier te lande bevoegd Geneeskundige, dat zij gedurende minstens twee jaren de genees- en heelkundige behandeling van zieken hebben gevolgd, en het bewijs dat zij in tegenwoordigheid van eenen Verloskundige hier te lande minstens tien gewone en twee buitengewone verlossingen hebben verrigt, behoudens de uitzonderingen vermeld in Art. 6, 2°., en die welke een gevolg zijn van het bepaalde in Artt. 27 en 28 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59).]

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, op het daartoe door den Minister van Oorlog gedaan voorstel, de geneeskundige ambtenaren en Leden van de Geneeskundige Raden, die, ingevolge het bepaalde bij Art. 5 der Wet van 1 Junij 1865, bevoegd zijn de kazerne binnen te treden, uitgenoodigd, van hun voornemen daartoe tijdig aan de Plaatselijke en Garnizoens-Kommandanten kennis te geven. De Minister van Oorlog heeft alsnu, in verband daarmede, die Kommandanten verzocht, „om, bijaldien van zoodanig voornemen het berigt mogt worden ontvangen, het vereischte te verrigten, dat voormelde Geneeskundigen bij het toepassen van voorschreven Wets-artikel niet alleen zonder oponthoud in de kazernen en andere militaire gebouwen worden toegelaten, maar ook behoorlijk worden ontvangen, en voorts van de zijde der militairen die belangstelling en medewerking ondervinden als strekken kunnen om het doel, met het onderzoek beoogd, volkomen te bereiken."

— De Minister van Oorlog, overwegende dat het in het belang eener goede sterfte-statistiek en in dat van het tijdig nemen van maatregelen tot wering van volksziekten noodig is, dat de opgaven, in de Artt. 5 en 6 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60) aangewezen, ook door de Officieren van Gezondheid worden gedaan, heeft bij resolutie bepaald, „dat de voormelde Wets-artikelen ook door de eerstaanwezende Officieren van Gezondheid zullen worden nagekomen; zullende deze wederkeerig van de Inspecteurs voor het Geneeskundig Staatstoezigt en de Gemeentebesturen die mededeelingen kunnen verwachten, welke van hen, ingevolge het aangehaalde Art. 6, worden gevorderd."

— De Minister van Oorlog heeft bepaald: 1°. dat voortaan de miliciens, die binnen 4 maanden na hunne inlijving behebd gevonden worden met gebreken, welke moeijelijk zijn waar te nemen, of die moeten worden geconstateerd, opgenomen of overgebragt zullen worden in de militaire ziekeninrigting in de hoofdplaats der provincie, waar zij het onderzoek, bedoeld bij Art. 116 der Militiewet, moeten ondergaan, en 2°. dat, bij uitzondering op dien regel, miliciens, als boven bedoeld, uit de provinciën Zeeland, Drenthe en Overijssel respectievelijk in de ziekeninrigtingen te Vlissingen, Groningen en Kampen zullen worden behandeld.

— De Inspecteurs van de Geneeskundige Dienst der Landmagt en die der Zeemagt hebben ter kennis gebragt van hen, die de toelating als kweekeling bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen mogten verlangen, dat op den 2den Julij 1866 een vergelijkend examen over de adspiranten zal worden gehouden. (Het volgende getal plaatsen van kweekeling ter vervulling is opengesteld: voor de dienst hier te lande 8, in Oost-Indië 43 en te West-Indië 2.)

— Het *Handelsblad* van 1 en 2 Maart j.l. bevat een overzigt van de werkzaamhe-

den, die in de eerste vergadering van de zeven Geneeskundige Raden des Lands, in de maand Februarij j.l. gehouden, hebben plaats gehad. Vermits dit overzigt voor een gedeelte blijkbaar aan de onvolledige en vaak ook onnaauwkeurige verslagen van de lokale bladen is ontleend, kan het over het geheel (want het verslag van de verrigtingen der vergadering te Amsterdam is juist en behoorlijk volledig) op groote waarde geene aanspraak maken. Het toont echter belangstelling aan in de zaak, en in zoo verre kan het een wenk zijn, om in de toekomst in dat opzigt op betere wijze in den wensch naar mededeeling te doen voorzien, dan nu heeft plaats gehad. In hoe ver bestaande plannen in dat opzigt zullen kunnen verwezenlijkt worden, zal de tijd leeren.

— Wij hebben herhaardelijk gewezen op de pogingen, hier en daar aangewend, om aan het restitutie-stelsel der Armenwet te onttrekken de verschotten, verstrekt ten behoeve van genees- heel- en verloskundige diensten, en zulks onder de voorwaarde van wederkeerigheid tusschen de gemeenten. Wij hebben ook medegedeeld, dat in het laatst des vorigen jaars reeds 158 gemeenten in Noord-Brabant zich bereid hebben verklaard, in dien geest overeenkomsten aan te gaan. De dááromtrent gevoerde correspondentie vinden wij opgenomen in de *Gemeente-Stem*, 1866, n°. 732, benevens het betoog der Redactie van dat blad, dat zoodanige overeenkomsten regtens zijn onverbindbaar en ongeoorloofd. De zaak verdient zeer zeker de aandacht van ieder Geneeskundige, vooral van hen, die ten platten lande wonen en de praktijk uitoefenen.

— In verband met het vorenstaande deelen wij mede, dat de Gemeentebesturen in Groningen vóor eenige dagen door Gedeputeerde Staten van dat gewest zijn uitgenoodigd, aan dat Collegie wel te willen mededeelen, „of er, onder voorbehoud van wederkeerigheid, ook bezwaren bestaan om de kosten wegens aan armen verstrekte genees- heel- en vroedkundige hulp en geneesmiddelen niet langer aan het domicilie van onderstand in rekening te brengen. De waarborg tegen te hooge vorderingen, voor zoo ver die gelegen was in de taxatie door de vroegere Geneeskundige Commissie, is — zoo luidt de aanschrijving verder — bij de regeling door de Wet van het Geneeskundig Staatstoezigt vervallen, en alle geschillen dienaangaande moeten voor den gewonen Regter worden gebragt."

(Dit laatste komt ons minder juist voor. Want ook het „taxeren" van rekeningen, hoezeer bij de Wet niet uitdrukkelijk opgedragen aan het Geneeskundig Staatstoezigt, is *ook* overgegaan op het tegenwoordige toezigt, dat zich daaraan noch verlangde, noch behoorde te onttrekken, met het oog op de vele en gewigtige belangen, die bij deze niet bloot materiële zaak in hooge mate zijn betrokken.)

KAMPEN. — De Gemeenteraad heeft bij Adres aan Z. M. zijne adhaesie betuigd aan een Adres van den Gemeenteraad van Stad-Almelo aan Z. M., houdende verzoek, „dat eene Wet worde in het leven geroepen, waarbij het arbeiden van kinderen beneden een te bepalen leeftijd verboden en tevens de duur van den arbeid in verhouding tot den leeftijd beperkt wordt."

(In navolging van Stad-Almelo, Kampen en Hellendoorn, heeft ook de Gemeenteraad van Ommen onlangs besloten, een Adres aan Z. M. op te zenden, waarin op soortgelijke voorziening aangedrongen wordt.)

AMSTERDAM. — In de Raadsvergadering van 21 Februarij j.l. werd vastgesteld het antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken betrekkelijk de reorganisatie van het geneeskundig onderwijs aldaar. (Het stuk is niet publiek gemaakt.)

— De Geneeskundige Kring alhier, Afdeeling *Amsterdam*, van de *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst*, heeft het volgende tarief voor genees- en heelkundige diensten voor Doctoren en Heelmeesters vastgesteld: Gewone visites bij

de ingezetenen der 1ste klasse ƒ 1.50, der 2de ƒ 1, der 3de ƒ 0.60. Nachtvisites, visites op een bepaald uur en consultatiën met een ander Geneesheer het dubbele van bovengenoemde cijfers. Buitenvisites per uur, behalve transportkosten, ƒ 3. — Verlossingen door Doctoren en Vroedmeesters: gewone verlossingen bij de ingezetenen der 1ste klasse ƒ 100, van de 2de ƒ 50, van de 3de ƒ 20.

— De Natuurhistorische en Medische Bibliotheek van den Heer TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE, in leven Hoogleeraar te Utrecht, zal bij FREDERIK MULLER te Amsterdam, van 26—29 Maart aanstaande verkocht worden. In de genoemde Bibliotheek, die uitsluitend werken over die wetenschappen bevat, worden een zeer groot aantal van de beste werken op het gebied van Natuurlijke Historie gevonden. Ook munten daarin uit, een groot getal dergelijke stukken, in Zweden gedrukt; een Natuurhistorische Atlas, bevattende 16,500 platen; eene verzameling van 200 Autographen van Natuurhistorici en Medici, en eindelijk eenige fraaije en goed werkende Mikroskopen.

ZWOLLE. — Uit Celebes en Onderhoorigheden wordt, einde November j.l., geschreven, dat de cholera op het eiland Groot-Karanrang, waar, blijkens het voorgaand maandrapport, zich nieuwe gevallen hadden voorgedaan, toen geheel geweken was, terwijl ze in de afdeeling Noorderdistricten aan het afnemen was. In de afdeeling Oosterdistricten deden zich, ten gevolge van het invallen der kentering, vele ziekten voor, als: koorts, mazelen en buikziekte, welke echter van geen epidemischen aard waren.

— Volgens de berigten uit Curaçao, loopende tot 8 December j.l., naderde de cholera dat eiland al meer en meer. Het Gouvernement nam daarom de noodige maatregelen en de quarantaine werd er streng gehandhaafd. Met angst zag men den vijand te gemoet, daar hij, eenmaal daar gehuisvest, even als vóór eenige jaren, er vele en spoedige offers grijpt.

PERSONALIA.

Z. M. heeft aan den Hoogleeraar F. C. DONDERS, te Utrecht, vergunning verleend tot het aannemen en dragen der versierselen van Officier der Orde van Guadelupe, hem door Z. M. den Keizer van Mexico geschonken.

— Z. M. heeft benoemd tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw Dr. G. J. WIENECKE, Off. v. Gez. 2de kl. bij het Nederlandsch Oost-Indisch Leger.

— Door Z. M. zijn 1°. benoemd: *a.* tot Lid en Voorzitter der Commissie, in 1866 belast met het afnemen van de Natuurkundige examens, volgens Art. 4 der Wet van den 1sten Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59): Dr. P. L. RIJKE, Staatsraad, Hoogleeraar te Leiden; *b.* tot Lid en Secretaris dier Commissie: Dr. J. A. BOOGAARD, Hoogleeraar te Leiden; *c.* tot Leden dier Commissie: Dr. F. C. DONDERS, Hoogleeraar te Utrecht, Dr. J. H. FLES, Off. v. Gez. 1ste kl., Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, Dr. J. W. GUNNING, Hoogleeraar te Amsterdam, Dr. P. J. VAN KERCKHOFF, Hoogleeraar te Groningen, Dr. F. A. W. MIQUEL, Hoogleeraar te Utrecht, Dr. N. W. P. RAUWENHOFF, Lector aan de Genees- Heel- en Verloskundige School te Rotterdam; *d.* tot plaatsvervangende Leden: Dr. E. H. VON BAUMHAUER, oud-Hoogleeraar en Secretaris van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, Dr. J. BOSSCHA JR., Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs te 's Gravenhage, Dr. J. H. VAN DEN BROEK, Eerste Off. v. Gez. 2de kl., Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht, Dr. P. HARTING, Hoogleeraar te Utrecht, Dr. A. HEYNSIUS, Hoogleeraar te Leiden, Dr. J. HISSINK JANSEN Hoogleeraar te Groningen, Dr. G. J. LUCHTMANS, te Zutphen, Dr. T. ZAAIJER, Hoogleeraar te Leiden;

2°. benoemd: *a.* tot Lid en Voorzitter der Commissie, in 1866 belast met het afnemen van de Geneeskundige examens, volgens Art. 5 der voormelde Wet: Dr. C. B. TILANUS, Hoogleeraar te Amsterdam; *b.* tot Lid en Secretaris dier Commissie: Dr. J. P. GILDEMEESTER, te Amsterdam; *c.* tot Leden dier Commissie: C. H. VAN ANKUM, Apotheker te Groningen, Dr. F. Z. ERMERINS, Hoogleeraar te Groningen, Dr. A. W. M. VAN HASSELT, Eerste Off. v. Gez. 1ste kl., Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht, Dr. G. J. LONCQ, Hoogleeraar te Utrecht, Dr. M. POLANO, Lector aan de Genees- Heel- en Verloskundige School te Rotterdam, Dr. G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Hoogleeraar te Amsterdam, Dr. P. H. SURINGAR, Hoogleeraar te Amsterdam, Dr. A. E. SIMON THOMAS, Hoogleeraar te Leiden; *d.* tot plaatsvervangende Leden: Dr. G. A. N. ALLEBÉ, te Amsterdam, Dr. J. C. G. EVERS, Hoogleeraar te Leiden, Dr. J. VAN GEUNS, Hoogleeraar te Amsterdam, Ds. L. C. VAN GOUDOEVER, Hoogleeraar te Utrecht, Dr. L. LEHMANN, Hoogleeraar te Amsterdam, P. T. VAN MUNNEKREDE, Heel- en Vroedmeester te Delft, Dr. J. N. RAMAER, te Delft, J. VAN RIJN VAN ALKEMADE, Militair-Apotheker 1ste kl., Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht, A. STELLINGWERFF, Oud-Apotheker te Amsterdam, Dr. M. B. TIMMERMAN, Off. v. Gez. 1ste kl., Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht;

3°. benoemd: *a.* tot Lid en Voorzitter der Commissie, in 1866 belast met het afnemen der examens van Hulp-Apothekers, volgens Art. 8 der voormelde Wet: Dr. A. H. VAN DER BOON MESCH, Hoogleeraar te Leiden; *b.* tot Lid en Secretaris dier Commissie: J. C. F. KERCKHOFF, Apotheker te Amsterdam; *c.* tot Leden dier Commissie: Dr. C. A. J. A. OUDEMANS, Hoogleeraar te Amsterdam, Dr. J. E. DE VRIJ, te 's Gravenhage, Dr. V. S. M. VAN DER WILLIGEN, Oud-Hoogleeraar en Directeur van het Physisch Kabinet van TEYLER's Stichting te Haarlem; *d.* tot plaatsvervangende Leden: J. C. KRUSEMAN, Apotheker te Haarlem, Dr. C. J. MATTHES, Hoogleeraar te Amsterdam, D. PAS, Apotheker te Amsterdam, Dr. W. F. R. SURINGAR, Hoogleeraar te Leiden, J. P. C. VAN TRICHT, Apotheker te Arnhem.

— Bij beschikking van 6 Maart j.l. heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken, voor den tijd van één jaar, tot Secretaris bij den Geneeskundigen Raad voor Overijssel en Drenthe benoemd den Heer Mr. J. D. VAN KETWICH VERSCHUUR, Lid van den Geneeskundigen Raad voor Overijssel en Drenthe, te Zwolle.

— Z. M. heeft den Off. v. Gez. 2de kl. bij de Nederlandsche Zeemagt, H. L. KONING, met ingang van den 1sten April aanstaande, bevorderd tot Off. v. Gez. 1ste kl.

— De Off. v. Gez. 2de kl. bij de Zeemagt, N. C. SLEGT, wordt geplaatst aan boord van Z. M. drijvende batterij *Neptunus*.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *benoemd:* tot Inspecteur der Hospitalen, den dirigerenden Off. v. Gez. 2de kl. J. G. X. BROEKMEIJER, van het Bureau van den Chef over de Geneeskundige Dienst; — *bevorderd:* tot Off. v. Gez. 2de kl., bij het garnizoen te Onrust, den Off. v. Gez. 3de kl. C. H. E. DEELKEN, en bij de Geneeskundige Dienst te Patjitan, den Off. v. Gez. 3de kl. W. K. F. HARTSTEEN; — *geplaatst:* bij het Bureau van den Chef over de Geneeskundige Dienst, den dirigerenden Off. v. Gez. 2de kl., Inspecteur der Hospitalen, J. J. LINDGREEN; — *overgeplaatst:* bij de Geneeskundige Dienst in de Moluksche eilanden, den Off. v. Gez. 2de kl. E. C. G. BOSSE; bij het Groot Militair Hospitaal te Soerabaja, den Off. v. Gez. 2de kl. J. F. P. ERMERINS; bij de Geneeskundige Dienst te Palembang, den Off. v. Gez. 3de kl. F. ROGIER; bij het garnizoen te Samarang, den Off. v. Gez. 1ste kl. J. T. BUSMANS; bij het Magazijn van Geneesmiddelen, den Apotheker 1ste kl. F. HEKMEIJER, van het Groot Militair Hospitaal te Weltevreden; — en *verleend:* een 2jarig verlof

naar Nederland aan den Off. v. Gez. 1ste kl. A. L. C. STÖDTKE, en wegens ziekte, aan den Off. v. Gez. 1ste kl. C. G. C. F. GREINER.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft bij de Gouvernements Burgerlijke Veeartsenijdienst *overgeplaatst:* van de 1ste naar de 3de afdeeling op Java, den Veearts P. NOORDIJK, met bepaling, dat hij tevens zal zijn belast met de leiding der School voor de Inlandsche Veeartsenijkundigen aldaar, — en van de 2de naar de 1ste afdeeling op Java, den Veearts G. L. REEDIJK.

— Op den 28sten, 29sten en 30sten December l.l. zijn te Batavia geëxamineerd de navolgende élèves, afkomstig van de Geneeskundige School voor Inlanders bij het Groot Militair Hospitaal te Weltevreden: AMIN OELAK, ABOE SAMAN en SAIDIN, van Benkoelen; — ARDJO DI KROMO en MARTOPRAWIRO, van Bagelen; — WIRIO DI KROMO en KASIMO, van Modioen; — A. MONOMATIE, van Menado; — DJIMAN, van Padang; — J. N. MESAKH, van Timor-Koepang, en OERAK MAT ALIE, van Sambas.

Behalve KASIMO hebben allen een voldoend examen afgelegd, en bij gevolg den titel van „doctor-djawa" verworven.

— De Heer J. D. VAN DER VLIST heeft den 25sten Februarij j.l. het feest gevierd van zijne vestiging als Geneeskundige te Sassenheim, toen 25 jaren geleden.

— De Heer E. J. ADAM, te Wouw, heeft den 18den Februarij j.l. het *vier-en-zestigste* verjaarfeest gevierd van zijn Doctoraat. (De 89jarige grijsaard oefent nog met lust de praktijk uit.)

— De Regering heeft aan den Heer H. SANDERS EZ., onlangs te Groningen als Med. Doctor gepromoveerd, eene subsidie toegestaan, ten einde hem in staat te stellen gedurende eenigen tijd eenige der voornaamste Hospitalen in het Buitenland te bezoeken.

BEVORDERD: Tot Med. Doctor, te Leiden, den 6den Maart, de Heer J. V. D. BROECKE, met een Proefschrift: *Over de Trichinenziekte;* — te Utrecht, den 2den Maart, de Heer HOFFMANN, met een Proefschrift: *Onderzoekingen over den anatomischen bouw van de membrana olfactoria en het peripherische uiteinde van den nervus olfactorius;* — tot Art. Obst. Doctor, te Utrecht, den 13den Februarij, de Heer K. SNELLEN, Med. Doctor, en den 6den Maart, de Heer J. MUNSCH, Med. Doctor.

— Den 8sten Maart aanvaardde Prof. A. HEYNSIUS het Hoogleeraarambt te Leiden, met het houden eener Redevoering: *Het tegenwoordig standpunt der Physiologie en haar verband met de Geneeskunde.*

— Tot Lid van de Plaatselijke School-Commissie te Amsterdam is door den Gemeenteraad benoemd Dr. S. SR. CORONEL.

OVERLEDEN: Den 7den Februarij, de Heer J. BOOGAARD, rustend Geneesheer te Rotterdam, oud 75 jaren; — den 17den Februarij, de Heer C. H. J. GIESE, Med. Doctor te Raalte, oud 44 jaren (overleden aan den typhus); — den 6den Maart, de Heer B. VAN GOGH BZ., Med. Doctor (sedert 1818) en Lid van den Gemeenteraad te 's Gravenhage, oud 71 jaren; — den 6den Maart, de Heer P. TRESLING, Med. Chir. et Art. Obst. Doctor en Lid van den Gemeenteraad te Groningen, oud 55 jaren; — den 3den Maart, de Heer A. DIEPERINK, Heel- en Vroedmeester ten platten lande, te Lochem, oud 68 jaren; — den 20sten Februarij, aan boord van de *Adolf van Nassau*, voor Vlissingen, de Off. v. Gez. 1ste kl. bij de Marine, W. KRAUKE, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw.

VACATURES: De betrekking van Vroedvrouw te Geldersch-Veenendaal; — jaarwedde *f* 100.

— De betrekking van Veearts te Tiel en Omstreken: — jaarwedde *f* 600, gedurende 4 jaren, — en te Hattem en Omstreken; — jaarwedde *f* 300, benevens *f* 200 van de provincie.

ALI COHEN.

BEKNOPT STATISTIEK OVERZIGT DER BIJ HET LEGER, GEDURENDE HET JAAR 1865, BEHANDELDE ZIEKEN.

(Opgemaakt uit de driemaandelijksche Ziekenrapporten van de eerstaanwezende Officieren van Gezondheid en verdere diensten.)

Om een behoorlijk overzigt te geven van het getal der behandelde zieken van het leger, is het noodig, dat eene opgave geschiede volgens de dienst waarin de zieken zijn voorgekomen.

Die dienst wordt onderscheiden in *Binnen-dienst*, of die in de militaire ziekeninrigtingen (hospitalen en infirmeriën), en in *Buiten-dienst*, of die in de garnizoenen, dat is in de kwartieren, waarin Officieren, Onder-Officieren en manschappen met hunne vrouwen en kinderen worden behandeld.

Zoo zijn behandeld:

in de *Binnen-dienst*.	21,906 en
in de *Buiten-dienst*.	17,336
Te zamen	39,242.

Van de in de *Binnen-dienst* behandelde zieken werden

hersteld.	19,501
geëvacueerd, afgekeurd of met verlof gezonden.	1,394
en zijn overleden.	179
blijvende op den 1sten Januarij 1866 onder behandeling.	832
Te zamen	21,906

Van dit cijfer werden behandeld in de militaire ziekeninrigtingen te

Amersfoort.	242
Amsterdam.	1053
Arnhem.	1139
Bergen-op-Zoom.	423
Breda.	713
Brielle.	100
Delft.	421
Deventer.	567
Gorinchem.	318
Gouda.	392
Grave.	326
's Gravenhage.	1858
Groningen.	671
Haarlem.	701
Harderwijk.	492
Helder.	435
's Hertogenbosch.	1134
Hoorn.	691
Kampen.	1012
Leeuwarden.	1180
Leiden.	601
Maastricht.	1295
Middelburg.	562
Naarden.	410
Neuzen.	206
Nijmegen.	685
Roermond.	153
Schoonhoven.	146
Utrecht.	791
Venlo.	598
Veere.	628
Vlissingen.	1376
Woerden.	260
Zutphen.	327
Te zamen	21,906

Het algemeene cijfer der gedurende dit jaar in de verschillende inrigtingen behandelden bedraagt alzoo 21,906, waarvan in het

1ste kwartaal.	2de kwartaal.	3de kwartaal.	4de kwartaal.
4808	6219	6531	4348,

zijnde naar den aard der ziekte verdeeld als: in het

	1ste kw.	2de kw.	3de kw.	4de kw.	Totaal.
Koortsigen	2331	2799	3602	2511	11243
Oogziekten	211	373	392	270	1246
Gekwetsten	1607	2302	1784	1062	6755
Venerischen	647	730	749	504	2630
Schurftigen	12	15	4	1	32
Te zamen	4808	6219	6531	4348	21,906

Het aantal overledenen in de *Binnen-dienst*, 179 bedragende, verhoudt zich tot dat der behandelden, zijnde 21,906, als 1 : 122.37, welke verhouding als zeer gunstig is te beschouwen.

De overledenen zijn gestorven aan:

Typheuse koorts	43
Kwaadaardige tusschenpoozende koorts	3
Uitteringkoorts	3
Hersenvliesontsteking	6
Hersenontsteking	5
Hersenruggemergontsteking	1
Inwendige oorontsteking	2
Luchtpijpontsteking	4
Longontsteking	13
Hartenzakontsteking	3
Etterborst	1
Maagkanker	2
Darmontsteking	4
Darmzweren	1
Leverontsteking	1
Leverkanker	1
Miltontsteking	1
Borstvliesontsteking	1
Hartovervoeding	1
Slepende blaasontsteking	1
Pokken	8
Roodvonk	3
Mazelen	5
Longbloeding (bloedspuwing)	2
Hersenbloeding (beroerte)	4
Dronkaardswaanzin	1
Algemeene waterzucht	4
Longknobbelzucht	41
Eiwitpisvloed	3
Pisvloed	1
Aderontsteking	1
Schedelbreuk	1
Lendenspierontsteking	1
Ettergezwel	3
Hersenschudding	1
Verlamming	1
Negenoog (anthrax)	1
Melaatschheid	1
Te zamen	179.

De verhouding tot het algemeen totaal der behandelden, naar den aard der ziekte, is:

van	11243	koortsigen	als 1 :	1.94
"	1246	oogzieken	" 1 :	17.58
"	6755	gekwetsten	" 1 :	3.24
"	2630	venerischen	" 1 :	8.32
"	32	schurftigen	" 1 :	684.56

Van de in de *Buiten-dienst* behandelde zieken werden

hersteld	15,675
geëvacueerd, afgekeurd of met verlof gezonden	425
en zijn overleden	68
blijvende op den 1sten Januarij 1866 onder behandeling	1168
Te zamen	17,336.

Van dit cijfer werden behandeld in de kwartieren te

Amersfoort	301
Amsterdam	357
Apeldoorn	5
Arnhem	459
Assen	42
Bath	59
Bergen-op-Zoom	263
Breda	575
Breda, Koninklijke Militaire Akademie	1618
Breskens	120
Brielle	74
Delft	1416
Delfzijl	252
Deventer	127
Doesburg	18
Dordrecht	130
Geertruidenberg	516
Gorinchem	175
Gouda	252
Grave	263
's Gravenhage	1290
Groningen	204
Haarlem	512
Harderwijk	137
Harlingen	45
Helder	221
Hellevoetsluis	73
's Hertogenbosch	496
Heusden	163
Hoorn	177
Kampen	335
Leeuwarden	264
Leiden	488
Loevestein	24
Maastricht	545
Middelburg	223
Naarden	251
Neuzen	184
Nijmegen	450
Roermond	159
Schoonhoven	87
Sluis	209
Utrecht	1263
Veere	463
Venlo	324
Vlissingen	691
Wierikerschans	32
Willemstad	398
Woerden	77
Woudrichem	21
Zutphen	268
Zwolle	164
Kamp bij Waalsdorp	38
„ „ Zeist	38
Te zamen	17,336

Het algemeene cijfer der gedurende dit jaar in de kwartieren behandelden bedraagt alzoo 17,336, waarvan in het

1ste kwartaal.	2de kwartaal.	3de kwartaal.	4de kwartaal.
5662	3693	3894	4087.

zijnde naar den aard der ziekte verdeeld als: in het

	1ste kw.	2de kw.	3de kw.	4de kw.	Totaal.
Koortsigen	4397	2847	3006	3235	13485
Oogzieken	133	122	125	120	500
Gekwetsten	747	426	469	415	2057
Venerischen	104	87	76	87	354
Schurftigen	281	211	218	230	940
Te zamen	5662	3693	3894	4087	17,336

Het aantal overledenen in de *Buiten-dienst*, 68 bedragende, verhoudt zich tot dat der behandelden, zijnde 17,336, als 1 : 254.94, welke verhouding als gunstig is aan te merken.

De overledenen zijn gestorven aan:

Typheuse koorts.	7	Hartovervoeding.	2
Rheumatische koorts..	2	Pokken.	1
Uitteringskoorts.	3	Roodvonk.	1
Hersenvliesontsteking.	1	Longbloeding (bloedspuwing).. .	4
Hersenontsteking.	2	Hersenbloeding (beroerte) . . .	2
Kwaadaardige keelontsteking. . .	2	Baarmoederbloeding.	2
Croup..	2	Longknobbelzucht.	15
Luchtpijpontsteking.	3	Darmscheiltering.	3
Longontsteking.	2	Eiwitpisvloed.	3
Darmontsteking.	2	Hersendrukking.	1
Maagverweeking.	1	Verlamming.	1
Maagkanker.	1	Stuipen.	1
Buikvliesontsteking.	1		
Buikloop.	3	Te zamen	68.

De verhouding tot het algemeen totaal der behandelden, naar den aard der ziekte, is:

van	13,485	koortsigen	als	1 : 1.21
"	500	oogzieken	"	1 : 34.67
"	2057	gekwetsten	"	1 : 8.42
"	354	venerischen	"	1 : 48.97
"	940	schurftigen	"	1 : 18.44.

De gezondheidstoestand van het leger was gedurende het jaar 1865 bevredigend, zelfs gunstig te noemen.

Het ziektecijfer was, zoo in de militaire ziekeninrigtingen als in de kwartieren, lager dan in het jaar 1864.

Merkwaardig was het betrekkelijk klein aantal zieken, gedurende de maanden October, November en December.

Het geheerscht hebbend ziektekarakter wisselde nog al af. In den aanvang en op het einde van het jaar was het catharrhaal ontstekingaardig, waarbij zich het laatste soms nadrukkelijk uitte; bij den reeds vroeg invallenden zomer doorgaande gastrisch, terwijl rheumatische complicatie niet zeldzaam was.

In de eerste maanden van het jaar heerschte vrij strenge en aanhoudende koude, zoo varieërde de thermometer nog in Februarij tusschen — 6.7 en 11.5, — hierop volgde een buitengewoon warme zomer, met een gemiddelden thermometerstand van 27.5, en sloot zich daaraan een wintersaizoen met schier geheel gemis van vriezend weder, teekenende de thermometer zelfs in December 8.4.

Daarentegen waren stormen menigvuldig, in April werd eenmaal hevige wind opgeteekend uit het O. en N.O.; in October waaide eenmaal een sterke wind uit het Z.O. en tweemaal in December uit het Z.Z.O. en O.N.O. De barometer wisselde in het najaar van 775 tot 747.

De tusschenpoozende koortsen kwamen het veelvuldigste onder behandeling in de garnizoensplaatsen *Veere*, *Middelburg* en *Hoorn*, in minder getal in die van *Groningen*, *Haarlem*, *den Helder* en *Naarden*.

Mazelen kwamen in den loop van het jaar voor te *Arnhem*, *Deventer*, *'s Gravenhage*, *Groningen*, *Kampen*, *Leeuwarden*, *Neuzen* en *Utrecht*. Vijf lijders zijn ten gevolge daarvan overleden, en roodvonk werd waargenomen te *Amsterdam*, *Arnhem*, *Deventer*, *Groningen*, *'s Gravenhage*, *Haarlem*, *'s Hertogenbosch*, *Kampen*, *Leeuwarden*, *Venlo* en *Utrecht*, waaraan drie lijders zijn gestorven.

De pokkenepidemie bleef aanhouden; in de meeste garnizoensplaatsen werden pokken waargenomen. Vooral was het getal der poklijders aanzienlijk, korten tijd nadat de lotelingen uit hunne haardsteden onder de wapenen gekomen waren. Acht lijders zijn in de ziekeninrigtingen aan de pokken bezweken, als: één in die te *Arnhem*, *Delft*, *Haarlem*, *Leeuwarden*, *Leiden*, *Middelburg*, *Utrecht* en *Veere*; terwijl één te *Utrecht* in zijn kwartier is overleden. De meesten der overledenen waren lotelingen kortelings onder de wapenen gekomen.

Te *Leeuwarden*, *Arnhem* en *Nijmegen* heerschte typhus, in de eerste plaats stierven er negen, in de tweede vijf en in de derde drie patiënten. Wijders kwam typhus in meerdere garnizoenen sporadisch voor; de hevigste gevallen te *Woerden*, *Deventer* en *'s Gravenhage*, waar enkele sterfgevallen werden opgeteekend. In de kwartieren te *Naarden*, *Breda* en *Harlingen* vertoonde zich insgelijks typhus met doodelijken afloop, hoewel zich de gevallen tot weinigen bepaalden.

Van de kwaadaardige keelziekte (angina diphtherina), die zich ook in dit jaar in de meeste oorden van het Rijk voordeed, werden enkele gevallen in *Amsterdam*, *Arnhem*, *Breda*, *Kampen* en *Leeuwarden* waargenomen; één geval te *Amsterdam* en te *Breda* is doodelijk afgeloopen.

Met croup (angina membranacea) werd één lijder te *'s Gravenhage* en één te *Nijmegen* behandeld en beide stierven.

Ook de catarrhale keelontsteking vertoonde zich veelvuldig te *Amsterdam*, *Bergen-op-Zoom*, *Gorinchem*, *Grave*, *'s Gravenhage*, *'s Hertogenbosch*, *Vlissingen*, *Woerden* en *Zutphen*.

Zoo ook deden zich vele gevallen van roos in *Gouda*, *Leiden* en *Vlissingen* voor, en te *Kampen* acht van oor-klierontsteking (parotitis).

De vaccinatiën en revaccinatiën bij het leger zijn, zoo als in vorige jaren, geregeld en met kracht voortgezet en hebben weder gunstige resultaten opgeleverd (zie de *Algemeene staat der verrigtte vaccinatiën en revaccinatiën bij het leger gedurende* 1865).

De granuleuse (besmettelijke) oogziekte deed in het garnizoen te *Deventer* zich heerschende voor, zij verspreidde zich spoedig, doch werd door doeltreffende maatregelen in hare uitbreiding even spoedig gestuit. Daar evenmin als elders komt zij thans epidemisch voor. — Ter opheldering van het opgegeven getal ooglijders zij hier vermeld, dat onder dat getal van oogzieken ook begrepen zijn schepelingen en mariniers, die deswegens in de zieken-inrigtingen te *Amsterdam*, *Vlissingen* en *Utrecht* zijn behandeld.

De sterfteverhouding was in 1865 iets minder gunstig dan in 1864. In

1864 toch stond deze in de ziekeninrigtingen als 1 : 126.77 en in 1865 als 1 : 122.37; terwijl in de kwartieren de verhouding was in 1864 1 : 280.62 en in 1865 1 : 254.94. Dit is toe te schrijven aan de meerdere sterfte aan typhus en pokken, zie boven.

Nog zij hier met een woord vermeld, dat onder het getal der onder behandeling gekomen zieken in de infirmeriën en hospitalen zich een 400tal bevindt dat uit de eene naar de andere ziekeninrigting is geëvacueerd, en dat de aan melaatschheid overledene was een gepensioneerd militair, die gedurende een geruimen tijd in Oost-Indië had gediend, en uithoofde van die ziekte als ongeschikt uit de dienst was ontslagen, doch kort daarna op zijn verzoek, weder in behandeling was genomen.

De Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt,
Dr. J. J. SAS.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE VERHOUDING TUSSCHEN UREUMUITSCHEIDING EN TEMPERATUUR IN KOORTS. — In de eerste aflevering van het *Archiv der Heilkunde* 1866 komt een zeer uitvoerig opstel voor van Dr. H. HUPPERT, waarin hij de resultaten zijner onderzoekingen omtrent dit onderwerp bekend maakt en met die van andere onderzoekers vergelijkt. Het doel dezer onderzoekers was eenen grondslag te vinden voor eene koortstheorie; men meende door analysen van de urine van koortslijders eenig inzigt te verkrijgen in de nog zoo onbekende wijzigingen, die de stofwisseling bij hen ondergaat en onderzocht welke verhouding er bestond tusschen de uitscheiding van een product dier stofwisseling, de pisstof, en de in koortsachtige toestanden verhoogde temperatuur.

De meeste onderzoekers kwamen tot het resultaat, dat in koorts de ureumuitscheiding met de temperatuur stijgt en daalt; sommigen verkregen zoo uiteenloopende getallen, dat zij er geenerlei besluit uit meenden te mogen trekken, terwijl één (HAMMOND) besloot, dat bij verhoogde temperatuur de ureumuitscheiding verminderde. Deze zoo verschillende uitkomsten kunnen uit de wijze van proefneming gereedelijk verklaard worden; het is dan ook niet onverschillig hoe men zijne waarnemingen inrigt. HUPPERT geeft enkele gegevens aan, waarop men tot juiste beoordeeling der verkregen resultaten dient te letten. Vooreerst is het van belang hoe men de temperatuur meet; de meesten vergenoegden zich met twee temperatuurswaarnemingen daags, waarbij men natuurlijk niet veel kans heeft de uitersten te treffen. Dan is de toediening van voedsel van veel beteekenis; even als bij gezonden het ureumgehalte der pis door toevoer van stikstofhoudend voedsel stijgt, is het natuurlijk voor het urine-onderzoek van zieken van veel belang in aanmerking te nemen, of de lijder vastte, dan wel voedsel gebruikte, terwijl de aard van dit voedsel natuurlijk ook van invloed zijn kan. Als den best mogelijken maatstaf tot beoordeeling van dezen invloed werd overal het gehalte der urine aan keukenzout bepaald. Verder is de toevoer van vloeistoffen van invloed; bij gezonden toch ziet men na opname van veel water de ureumuitscheiding belangrijk stijgen, hetzij door vermeerderde productie, hetzij door vermeerderde uitscheiding van reeds gevormd, doch in het ligchaam teruggehouden ureum, terwijl deze vermeerderde

uitscheiding door eene tijdelijk verminderde gevolgd wordt. Men vermijdt de hierdoor ligtelijk ontstaande fout door slechts de in grootere tijdruimten verzamelde urine te analyseren, omdat, welke de oorzaak der vermeerdering zijn moge, de hoeveelheid genomen drank in grootere tijdruimten (24 uren) meer gelijkheid mag geacht worden te hebben dan in kleinere. Waarschijnlijk heeft ook de zweetafscheiding invloed op het ureumgehalte der urine, doch is de hoeveelheid in het zweet voorkomende pisstof (behalve in enkele bekende ziekten) zoo gering, dat deze invloed niet zeer belangrijk zijn kan. Eindelijk is het voor eene juiste beoordeeling van het betrekkelijk gehalte aan ureum van de pis van zieken volstrekt niet onverschillig of men vergelijkingen maakt tusschen de urine van oude en jonge, magere en vette, uitgeputte en krachtvolle individu's; het best vergelijkt men nog het ureumgehalte der pis van eenen zieken met dat van hetzelfde individu als het reconvalescent is, zoo als in de meeste van HUPPERT's waarnemingen gedaan is. Ten laatste moet de vorming of opslorping van exsudaten of transsudaten in het oog gehouden worden.

Op deze omstandigheden moet en kan bij de beoordeeling der ureumuitscheiding in koorts bepaald gelet worden. Er zijn echter nog anderen die waarschijnlijk invloed kunnen hebben: psychische toestanden, slaap of slapeloosheid, ziekten der nieren (of der ademhalingswerktuigen), verschillende werkzaamheid van het hart enz., die evenwel òf het geval ongeschikt voor dergelijk onderzoek doen zijn òf zich aan iedere beoordeeling onttrekken.

De ziektevorm, die het meest voor 'sschrijvers onderzoek geschikt schijnt, is de tusschenpoozende koorts, waar eene hooge en eene normale temperatuur elkander binnen een kort tijdsbestek opvolgen; een groot deel der waarnemingen werd dan ook bij lijders aan tusschenpoozende koorts in het werk gesteld, doch vermeldt hij ook gevallen van vele andere acute ziekten, zoo door hem als door andere waarnemers (MOOR, BRATTLER, UHLE, A. VOGEL, WACHSMUTH, REDENBACHER en anderen) beschreven. In al deze waarnemingen is de hoeveelheid geloosde urine en het gehalte aan keukenzout, nevens het ureumgehalte aangegeven; in de meesten werd de temperatuur 2—3maal daags bepaald; de urine werd in tijdruimten van 24 uren opgevangen en onderzocht. Het resultaat was, dat in koorts meer ureum wordt uitgescheiden dan in den gezonden toestand bij gelijke voeding en dat, in het algemeen, de ureumuitscheiding parallel aan de temperatuur gaat.

Een paar dezer gevallen, door W. MÜLLER beschreven, verdienen eene bijzondere vermelding; het zijn waarnemingen van wondkoorts, waar het groote voordeel aanwezig was, dat het ureumgehalte vóór de operatie kon bepaald worden; de vergelijking was hier dus veel naauwkeuriger, omdat bij de door inwendige oorzaken ontstane koorts de urine van den zieken moest vergeleken worden met dien van den herstellenden lijder, bij welken laatsten de geledene uitputting moest worden hersteld en het verminderde ligchaamsgewigt worden aangevuld. Het resultaat was hetzelfde. Wij geven hier een zijner waarnemingen terug: 58jarig man met epitheliumkanker van onderkaak en lip; onbeduidende vermagering en krachtverlies; de temperatuur voor de operatie normaal; op de drie dagen voor de operatie verloor hij op 1 kilogram in 1 uur gemiddeld 0.0166 gram ureum; gedurende de wondkoorts, vijf dagen lang, gemiddeld 0.0214 gram; na het ophouden der koorts bij betere voeding en toenemend ligchaamsgewigt vijf dagen lang gemiddeld 0.01826 gram.

Het was nu te verwachten, dat deze verhouding tusschen temperatuur en ureumuitscheiding ook in kortere tijdruimten waar te nemen zou zijn, vooral als men bedenkt, hoe gelijkmatig het ureumgehalte der pis in physiologische toestanden stijgt en daalt. HUPPERT voert nu waarnemingen aan, waarin de pis, in tijdruimten van 1—6 uur,

verzameld en onderzocht werd met gelijktijdige temperatuurwaarnemingen; het waren gevallen van febris intermittens, typhus, pneumonie, acuut rheumatisme, waargenomen door RINGER, HUPPERT, UHLE, TRAUBE, JOCHMANN enz. Vooral de twee gevallen van pneumonie en het eene van rheumatisme schenen voor deze proefnemingen bijzonder geschikt, omdat gedurende den tijd der waarneming in het geheel geen voedsel genomen werd. Het resultaat beantwoordde echter niet aan de verwachting. Er werden (in deze 3 gevallen) zeven waarnemingen daags, zoo van temperatuur als van het ureumgehalte der pis, gedaan en telkens de hoeveelheid uitgescheiden ureum per uur berekend, doch zonder dat eene bepaalde overeenstemming in den gang van temperatuur en ureumuitscheiding kon worden aangetoond; nu eens steeg bij het rijzen der temperatuur het ureumgehalte, dan weder daalde dit. Daar men echter die verhouding in tijdruimten van 24 uren wel degelijk vindt, moet men aannemen, dat òf de nieren het gevormde ureum niet voortdurend gelijkmatig uitscheiden, òf dat de overeenkomst in den gang van temperatuur en ureumuitscheiding toch zoo naauwkeurig niet is (òf dat in kleinere tijdruimten de waarneming onzuiver wordt door invloeden, die in grootere vermeden worden, bijv. opname van vloeistoffen enz. Ref.).

Eindelijk voert HUPPERT eenige waarnemingen van diabetes aan, waar eveneens temperatuur en ureumuitscheiding gelijken tred hielden, bovendien ook het suikergehalte der pis bevonden werd af te nemen, naarmate het ureumgehalte klom. THIERFELDER en UHLE kwamen tot een gelijk resultaat bij een diabeteslijder, die eenen ligten typhus doorstond; gedurende de ziekte was de verhouding tusschen ureum en suiker 1 : 3.5, gedurende de dagen met den hoogsten warmtegraad kwamen op 1 deel ureum slechts 2.1 deelen suiker. HUPPERT meent hieruit te mogen besluiten, dat bij diabetes, tijdens het bestaan van koorts, zoowel de uit de albuminaten voorkomende, als de in den vorm van koolhydraten toegevoerde suiker in grootere mate verbruikt wordt, dan wanneer geen koorts aanwezig is; en daar verder bij gezonden de stofwisseling kwalitatief gelijk mag gesteld worden met die van lijders aan diabetes, dat in koorts meer stikstofvrije zelfstandigheden verbruikt worden dan bij normale temperatuur. Om dit te *bewijzen* zouden alle producten der stofwisseling, dus ook de gasvormige, moeten berekend worden. Men mag echter als zeker aannemen, dat in koorts meer eiwitligchamen verbruikt worden, dan onder gelijke verhoudingen bij gezonden, en wel is de hoeveelheid dier eiwitstoffen, in grootere tijdruimten gemeten, evenredig aan de hoogte der temperatuur; deze overeenkomst is des te grooter, hoe zorgvuldiger de temperatuur bepaald wordt.

Het resultaat van HUPPERT, dat in het algemeen in koorts de ureumuitscheiding parallel aan de temperatuur toeneemt, mag, daar het met dat van vele andere onderzoekers overeenkomt, als zeker aangenomen worden. Wij gelooven echter niet, dat onderzoekingen als de hier medegedeelde tot eenige meer bepaalde kennis van de stofwisseling van koortszieken zouden kunnen leiden. In koorts is het stofverbruik vermeerderd, is de temperatuur verhoogd, is het ureumgehalte der pis toegenomen. Het ligt voor de hand deze beide laatsten voor gevolgen van de eerste vermeerdering te houden, doch even als de koortstemperatuur niet de uitdrukking is van de door verhoogd stofverbruik voortgebragte hoeveelheid warmte, maar slechts het verschil tusschen warmteproductie en warmteverbruik, omtrent welk laatste punt nog veel onverklaard is, evenzoo is de hoeveelheid uitgescheiden ureum slechts het verschil tusschen het verbruikte materiaal en de overige eindproducten der stofwisseling (koolzuur en water, piszuur, kreatine en kreatinine enz.). Zoo lang niet al deze producten in verschillende toestanden kwantitatief bepaald zijn mag men het ureumgehalte der pis niet als maatstaf voor de intensiteit van het stofverbruik aanmerken. Dr. A. P. FOKKER.

DE VORM DER KRANKZINNIGHEID, DIE MET HYDROCEPHALUS GEPAARD GAAT, wordt door Prof. ALBERS te Bonn beschreven in het *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*, Bd. XXII. De schrijver wil dat opstel tevens doen dienen als voorbeeld, hoe hij de studie der psychosen wil opgevat hebben. Hij begint daarom met tegen het werk van MOREL, *Traité des Maladies Mentales* (zeer teregt, Ref.) op te merken, dat MOREL, hoewel zich vrij constant houdende aan het beginsel, dat alle krankzinnigheid een symptoom van hersenlijden is, evenwel niet genoeg doet uitkomen, dat er toch onderscheid bestaat tusschen hersenziekten, die verschijnselen van krankzinnigheid opleveren en dezulken, die geene of althans niets beteekenende stoornissen der geestvermogens aanbieden. Hij verwijt MOREL, dat eene behandeling der Pathologische Anatomie der hersenen, zoo als zij bij *niet*-krankzinnigen wordt waargenomen, niet op dezelfde wijze bij *wel*-krankzinnigen kan toegepast worden. Want — de vraag ligt voor de hand — wanneer wordt dan het hersenlijden oorzaak der krankzinnigheid? MOREL blijft daarop het antwoord schuldig en toch kan men in elk individueel geval gewoonlijk zeer spoedig bepalen, of eene hersenaandoening tot krankzinnigheid leidt of niet. Er moet derhalve in het beeld der hersenziekte eene wijziging plaats grijpen, wanneer er krankzinnigheid bij ontstaat, en het is juist deze wijziging, welke de krankzinnigenarts hoofdzakelijk dient te kennen. Van dit standpunt uitgaande, kwam de schrijver tot de volgende bevindingen:

De acute hydrocephalus is zelden of nooit oorzaak van krankzinnigheid, dus blijven de chronische hydrocephalus en het oedema cerebri overig. Ook het oedema cerebri, met afplatting der gyri en spanning der dura mater, zoo als dit het eerst door ETOC DEMAZY als oorzaak der stupiditas werd herkend [en later, hetzij niet als algemeen erkend, GRIESINGER, LEIDESDORF; of in verschillende gevallen bevestigd, BAILLARGER, RAMAER (Ref.)] wordt door den schrijver niet nader behandeld. Hij heeft voornamelijk twee vormen van dementia op het oog, die met hydrocephalus internus gepaard gaan, 1°. bij krankzinnigen, welke zeer onrustig waren en zich in eenen staat van gekzinnigheid (moria) bevonden, en 2°. bij dezulken, bij welke eene langzame afname der verstandelijke vermogens met paralyse de hoofdkenmerken uitmaakten.

Met den eerstgenoemden zou eene ophooping van serum tusschen de platen der arachnoïdea of in het cavum subarachnoïdale al of niet gelijktijdig met eene sereuse infiltratie der oppervlakkige hersendeelen in verband staan — met den tweeden daarentegen eene vermeerdering der sereuse vloeistoffen in de ventriculi laterales. Die beide vormen werden ook gemengd aangetroffen.

De drie voorbeelden, door den schrijver aangevoerd om zijne eerstgezegde bewering te staven, zijn door hem uit de litteratuur overgenomen. Zij zijn, één geval door hem zelven vermeld in HORN's *Archiv*, 1828, één van Dr. KOENIG, medegedeeld in zijn werk over nierziekten, 1826, en in één van PARENT-DUCHATELET en MARTINET, te vinden in hunne *Recherches sur l'inflammation de l'Arachnoïde*, naar BIETT (Dissert.). Wij onthouden ons van eene uitvoerige beschrijving dier waarnemingen, eensdeels uit vrees voor gebrek aan plaatsruimte, anderdeels omdat wij oordeelden dat bij de waarneming niet genoegzaam op velerlei omstandigheden was gelet geworden, wier kennis ter juiste beoordeeling van dergelijke toestanden onmisbaar moet geacht worden (Ref.). ALBERS meent nog, dat vele gevallen, die thans nog onder marasmus gerangschikt worden, tot deze soort moeten teruggebragt worden.

Ten einde zijne tweede bewering nader toe te lichten, beschrijft schrijver één geval, dat hem in 1831 is voorgekomen, één uit verscheidene, allen tusschen den leeftijd van 27—50 jaren, die hem onder de oogen kwamen en waarvan de cerebrale symptomen door hem op de volgende wijze geresumeerd worden: afname van het geheugen en van de

spierbewegingen, waarin door oefening vaardigheid verkregen was. De onvolledige voorstellingen van lieverlede ontstaan, hebben eenen zwakkeren invloed van den wil en deze belemmering in de coördinatie en in de intensiteit der spierwerkingen ten gevolge, zoo begint de lijder bijv. fouten in het afschrijven van groote getallen, die hem voorgezegd worden, te maken en alle eenigzins ongewone bewegingen, zoo als dansen, worden al meer bezwaarlijk volvoerd. Storingen in het gezigtsvermogen beginnen zich te openbaren; of er ook vermindering der sensibiliteit ontstaat kon schrijver niet bepaald constateren; langzamerhand vertoonen zich nu ook beletselen in den smaak: oneetbare spijzen worden naar binnen geslikt, enz. In een paar gevallen nam de schedel in volumen toe en de corpora delicta hiervan, in het Museum te Bonn, hebben deze karakteristieke eigenschappen, die hen van schedels van hydrocephalus congenita onderscheidt, dat de fontanellen ontbreken en dat de voorhoofdsbeenderen niet die in het oog vallende knobbels aanbieden.

[Moge de strekking, waarmede de schrijver het bovenstaande te boek stelde, genoegzaam uit het gezegde gebleken zijn, zoo kunnen we ons toch niet ontveinzen, dat hierbij zeer gewenscht ware geweest eene nadere uiteenzetting van de wijze, waarop hij zich voorstelt, dat in dergelijke gevallen een verband tot stand komt tusschen twee symptomen van zulk een onbepaalden zin als krankzinnigheid en hydrocephalus. Daarenboven vonden we, zoo als we reeds zeiden, in de gegeven voorbeelden geene genoegzame gegevens (daargelaten omtrent de oorzaken dier hydrocephalische verschijnselen) om te kunnen beoordeelen, in hoe verre bij deze al dan niet aan lijkverschijnselen moest gedacht worden. — Ref. zal niet ontkennen, dat zulke bedenkingen in de meeste waarnemingen van dien aard, inzonderheid wanneer er oedema cerebri moet worden geconstateerd, kunnen gemaakt worden, vooral wanneer de imbibitie met serum, of in andere gevallen, wanneer de ophooping van serum, slechts in geringen graad aanwezig is. Hij heeft daarom met de meeste belangstelling kennis genomen van een instrument, door Dr. STEINBERG, Adsistent-Geneesheer te Mohilew am Dniepr., uitgedacht en door hem *encephalosclerometer* (*Härtemesser des Gehirns*) genoemd. De naam duidt de bedoeling genoegzaam aan, en het lijkt oneindig verkieslijker om den graad van hardheid en weekheid der hersenen in getallen te kunnen uitdrukken, dan die naar ons individueel tast- en spiergevoel te moeten bepalen, zoo als tot dus verre het geval is geweest. — Wij willen ons van eene uitvoerige beschrijving van dit werktuigje onthouden, totdat zijne bruikbaarheid ons proefondervindelijk zal gebleken zijn, maar willen hier alleen nog bijvoegen, dat wij ons voorstellen, dat zulk een onderzoek gelijktijdig gepaard gaande, met de bepaling van het specifieke gewigt der hersenen, op dergelijke wijze als zulks onlangs weder door Dr. CHARLTON BASTIAN (*Journal of mental Science* 1866) is bewerkstelligd, ontwijfelbaar tot zekerder resultaten leiden zal, dan tot dus verre verkregen zijn. (Ref.)]

Zutfen, Januarij 1866. A. H. VAN ANDEL.

DE VOEDING VAN DEN BELGISCHEN SOLDAAT. (*Instruction provisoire sur l'administration des boucheries militaires régies*, par VOIE, économique pour le compte direct des ménages de la troupe et des établissements militaires.

Regiment des carabiniers belges organisation du ménage de la troupe, par le capitaine PAYE. Bruxelles, imprimerie et lithographie de CH. TORFS. 1865.) — De hier boven staande geschriften leveren het bewijs, dat het onderwijs in de gezondheidsleer bij onze zuidelijke naburen reeds ruimschoots vruchten gedragen heeft, en er gezonde denkbeelden omtrent voeding en voedsel bij de officieren van het belgische leger op den voorgrond treden.

De kapitein der carabiniers, PAYE, had zich, als lid der voedings-commissie van zijn regiment, tot taak gesteld, om de voeding van den soldaat te verbeteren, zonder de uitgaven voor den staat te vermeerderen. Een moeijelijk probleem, doch voorgelicht door den arbeid van zijne landgenooten SQUILIER, MEYNNE, LEGROS, GOSSE, VON KRISS en KNAPPEN heeft hij met geringe middelen een voedingssysteem in weten te voeren, dat algemeene goedkeuring mogt verwerven.

De schrijver zet op den voorgrond, dat eene gezonde, voedsame en rijkelijke voeding een eerst vereischte is voor den soldaat.

De vermoeijenissen toch, onafscheidelijk aan den militairen stand verbonden, en de onophoudelijke ziekte-invloeden, waaraan de soldaat blootgesteld is, vorderen eene groote zorg voor zijne voeding. Eene der eerste voorwaarden nu voor eene goede voeding is: dat de spijzen zijn van goede kwaliteit, in voldoende kwantiteit, smakelijk klaar gemaakt en naar behooren afwisselen.

Het gemeenschappelijke maal moet zoo doende den soldaat iedere andere voedingswijze gemakkelijk doen ontberen en, wat meer zegt, niet gewennen aan het bezoeken van cantine's en kroegen met het gebruik van de bij ons schier alvermogende genever!

De kapitein PAYE is bij het vaststellen van zijn systeem, hetwelk met vrucht bij zijn regiment sedert 1862 is ingevoerd, uitgegaan, van de instructie van den gezondheidsraad van het fransche leger, „à l'effet de guider les troupes dans la composition de leur régime alimentaire”, van den 5den Maart 1850, waarin o. a. als beginselen op den voorgrond staan: 1^{0}. „de composer, autant que possible chaque repas d'aliments divers, en proportions convenables, comme viande, pain, légumes, poisson etc.; 2^{0}. de varier le régime, de telle sorte que chaque jour ne ramène pas les mêmes aliments.”

Het brood niet alleen, maar ook het vleesch wordt van Rijks wege geleverd. De verdere benoodigdheden, als groenten, rijst, vermicelli, koffie, cichorei, pétroleum en steenkolen worden in het groot opgedaan. De aardappelen, en bij gebrek van een magazijn ook andere zaken, worden bij aanneming geleverd. De levering van het vleesch, althans in de groote garnizoenen, geschiedt van rijks wege, volgens boven aangehaalde instructie vastgesteld door den minister van oorlog, baron CHAZAL.

De aankoop van de benoodigde beesten geschiedt bij de boeren, of op de markt.

Ten einde daarbij eene schadelijke mededinging tusschen de verschillende militaire slagterijen te voorkomen, is voor ieder dezer établissementen een bepaald rayon aangewezen. De officier, met den aankoop belast, moet zich bepalen tot ossen, niet ouder dan 6 jaren, en koeijen of vaarsen niet ouder dan 8 jaren. Stieren en pas gelubden zijn bepaald uitgesloten.

De beesten worden vóor, en het van hen afkomstige vleesch ná de slagting door een paardenarts van het leger gekeurd, die zijn advies in een register ad hoc steeds eigenhandig invult.

Het vleesch moet hoog rood van kleur, versch en saprijk zijn. De kop, de klieren en ingewanden worden te gelijk met de huid, en het verdere afval door den directeur der slagterij, zoo voordeelig mogelijk, omgezet. De resultaten van dit systeem zijn alweder zeer gunstig. De belgische soldaat, eet thans goedkooper en beter vleesch dan te voren.

Ik ga de opsomming van de eigenschappen der overige voedingsmiddelen hier met stilzwijgen voorbij, en bepaal mij tot de opmerking: dat de schrijver blijken heeft gegeven van zijn onderwerp goed begrepen te hebben, door zich tot de hoofdkenmerken voor de deugdelijkheid van ieder dezer te bepalen. Liever volg ik hem nog eenige oogenblikken in de opgaven der hieruit bereidde spijzen en hare toediening. Zie hier een overzicht der drie dagelijksche maaltijden voor eene geheele week; 1^{0}. 's morgens

brood met koffie, gevolgd door 2°. 's Maandags groentensoep met 0,250 pond vleesch per man, Dinsdag rijstsoep met dito, Woensdag vermicelli met dito, de drie laatste even als de drie eerste dagen der week, daar tusschen Donderdag erwtensoep met spek, 0,125 pond per man, en 3°. 's middags een pond aardappelen met groenten, die iederen dag zoo veel mogelijk afwisselen. In het jaargetijde dat de groenten schaars worden, vervangt men haar door gecomprimeerde van de firma CHOLET en C°. te Parijs, ter hoeveelheid van 7 lood per man.

De kapitein PAYE geeft verder zeer uitvoerige voorschriften voor de bereiding van iedere spijs en drank, doch treedt daarbij in bijzonderheden, wier mededeeling hier mij te ver zou leiden. De verdeeling der spijzen geschiedt op de kamers in tegenwoordigheid der officieren.

De respectievelijke keteltjes worden hier uit groote in twee afdeelingen gescheidene ketels gevuld.

In Zweden heeft, volgens den belgischen generaal RENARD, iedere kompagnie hare eigene eetkamer, waarin nette zindelijke tafels staan, waarop de spijzen toegediend worden op sierlijke schotels van delfsch aardewerk. Deze verbetering blijft ook voor het belgische leger nog te verwezentlijken, maar toch heeft men met de plaats gegrepene verandering reeds aanmerkelijke winsten gedaan, en wel 700 à 800 francs per jaar en per regiment, die anders meer besteed werden voor het aanschaffen en herstellen der menageketeltjes, doch thans aangewend worden ter verbetering van de voeding van den soldaat.

Ik heb mogelijk reeds te lang voor de lezers van dit tijdschrift stilgestaan bij bijzonderheden, die alleen hen kunnen interesseren, welke het hooge gewicht beseffen van het regelen ook van dit gedeelte der volksvoeding naar gezonde beginselen. Waren wij nu theoretisch onze naburen hierin lang vooruit, zoo schijnt het, dat routine en vooroordeel hier juist, meer nog dan elders, het in praktijk brengen der verkregene uitkomsten in den weg stonden. Dit was daarom mijns inziens het bewijs, dat ze nog niet genoeg ter sprake werden gebragt. In die overtuiging stelde ik vroeger en later voor, de voeding van den soldaat eindelijk in overeenstemming te brengen met de vorderingen der wetenschap, edoch vruchteloos. Alzoo teleurgesteld, maar niet ontmoedigd, kwamen mij de woorden van een der rijvoerders op dit gebied in de herinnering: „*waarom zouden wij na honderd en één teleurstellingen de hoop laten varen?*"

Amsterdam, 14 Januari 1866. M. W. C. GORI.

TEMPERATUUR- EN POLSBEPALINGEN BIJ TYPHUSLIJDERS. — Dr. FIEDLER heeft, als Adsistent in de Kliniek van Prof. THIERFELDER in Rostock en later in het Gasthuis te Dresden, bij 315 typhuspatiënten naauwkeurige bepalingen der temperatuur en der polsfrequentie opgeteekend, waaraan wij het volgende ontleenen. Van het totale cijfer van 315 werden om verschillende redenen (te laat in behandeling gekomen of door een ander lijden gecompliceerd) slechts 140 gevallen, welke gunstig en 70, welke doodelijk verliepen, dus in toto 210 waarnemingen, gebruikt. De volgende eischen werden aan het onderzoek gesteld: 1°. Hoe hoog is het maximum der temperatuur in de gevallen welke in genezing eindigden, hetzij in het ochtend- of in het avonduur. 2°. Tot welke hoogte klimt de temperatuur bij doodelijk eindigende gevallen. 3°. Hoe groot is het maximum der polsfrequentie. 4°. Hoe verhoudt zich de temperatuur gedurende de agonie. Het resultaat der waarnemingen was in het algemeen als volgt: 1°. Onder de 210 gevallen van typhus abdominalis bedroeg het maximum der temperatuur 34.7° R. (43.37° C.), terwijl zij als zoodanig slechts in lethaal eindigende gevallen en eerst gedurende den doodstrijd opgeteekend werd. 2°. Tempe-

ratuurhoogten boven 33.7° R. (41.87° C.) werden slechts gedurende de agonie waargenomen. 3°. De hoogste temperatuur in de gunstig geëindigde gevallen bedroeg 33.4 R. (41.75° C.). Alle patiënten, bij welke de temperatuur hooger steeg, bezweken, zelfs indien gedurende haar maximum geene op zich zelf gevaarlijke symptomen voorhanden waren. 4°. Het geheele maximum van het temperatuurbeloop daalde in de 210 gevallen niet beneden 31.7° R. (39.62° C.). 5°. Het maximum der temperatuur wisselde in al die gevallen door elkander tusschen 31.7° en 34.7° R. (39.6° en 43.87° C.). In de gunstig verloopene gevallen bedroeg het gemiddelde maximum 32.3°—32.8° R. (40.37°—41° C.). 6°. Ofschoon eene temperatuurhoogte van 33.4° R. (41.75° C.) als de hoogste limiet bij behoud van het leven moet gelden, zoo bleef de prognose bij 32.9° R. (41.12° C.) nog zeer ongunstig, daar alsdan meer dan de helft der patiënten bezweek. 7°. Indien de ligchaamswarmte in den ochtend tot 33° R. (41.25 C.) of hooger klom, dan was het einde steeds noodlottig, terwijl zij slechts bij hevige „Schüttelfrosten" tot 33.3° R. (41.62° C.) rijzen kon. 8°. Indien de ochtendtemperatuur 32.6—32.7° R. (40.75—40.87° C.) overtrof, en als zoodanig slechts bij ééne bepaling geconstateerd werd, dan was de prognose ongunstig en het beloop in meer dan de helft der gevallen noodlottig. 9°. Het maximum der ochtendtemperatuur bij den typhus abdominalis bedroeg doorgaans in doorsnede 32—32.4° R. (40—40.5° C.). 10°. Het maximum der polsfrequentie bij gunstig verloopene gevallen bedroeg 148 slagen. 11°. Reeds bij eene polsfrequentie van 130 slagen en meer was de prognose zeer ongunstig. 12°. Haar maximum bedroeg in 140 gunstig verloopene gevallen in doorsnede 116—124 slagen, terwijl zij in doodelijke gevallen soms tot 200 slagen per minuut klom. 13°. De temperatuur klom doorgaans eenige uren en slechts zelden 1½—2 dagen voor den dood. 14°. Hare toename voor den dood bedroeg per uur doorgaans van 0.3—0.4° R. tot op 1° R. toe. Zij steeg des te sneller naarmate het noodlottige oogenblik meer naderde. 15°. De bepaalde rijzing in de agonie was doorgaans eene „kontinuirliche", zelden eene „subkontinuirliche". 16°. Ongeveer 1½—3½ dag voor het begin der terminale temperatuursverheffing vertoonde er zich dikwijls eene daling der ligchaamswarmte van 1—2° R. 17°. Die remissie was dan doorgaans eene aanhoudende en werd slechts zelden door kleine exacerbatiën onderbroken. 18°. De polsfrequentie nam bij al de noodlottige gevallen steeds in frequentie en doorgaans vroeger dan de rijzing der temperatuur toe. 19°. Bij den dood door bloeding in de intestina daalde de temperatuur onmiddellijk na de haemorrhagie aanzienlijk, om tegen het lethale einde wederom te rijzen, terwijl de polsfrequentie niet onmiddellijk na de bloeding daalde maar tot kort voor den dood aanmerkelijk vermeerderde. 20°. Temperatuursverhoogingen na den dood werden bij typhus abdominalis zelden waargenomen en bedroegen slechts tiende deelen van graden.

Dr. J. HANLO.

BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN DEN DIABETES. — Onder dezen titel heeft Dr. SALKOWSKY te Moscou eene voorloopige mededeeling in KÜHNE's *Centralblatt* (11 November, n°. 49) geplaatst, waaraan wij het volgende ontleenen. Sinds den tijd dat CLAUDE BERNARD de lever als een suikervormend orgaan had aangewezen en bij den kunstmatigen diabetes, door de verwonding van den bodem van den ventric. quartus, haar suikergehalte aanzienlijk had zien toenemen, zijn er verschillende bezwaren tegen de gevolgtrekkingen, welke hij uit zijne proeven trok, gerezen. Indien men bij een dier, van de geheele lever beroofd, volgens BERNARD's methode den kunstmatigen diabetes kon tot stand brengen, dan eerst zoude men over de ware functie van dit orgaan, met opzigt tot de suikervorming, een afdoend oordeel kunnen vellen. SALKOWSKY herinnert er daarom aan, dat in zijne vroegere experimenten over de

werking der arsenikbereidingen, bij het dier een zeker tijdperk der intoxicatie voorkomt, waarin onder eene nog betrekkelijk ongedeerde gezondheid de glycogene stof spoorloos uit de lever verdwenen is, zoodat men een dusdanig dier voor de oplossing van het vraagstuk der suikervorming volkomen met een van de lever beroofd dier, mag gelijk stellen. Eene verwonding van den ventric. quartus of eene vergiftiging met curare of curarine, zou dan, indien de suiker alleen uit de glycogene stof der lever afstamde, geen diabetes moeten veroorzaken. Eene serie van 12 proeven, op gezonde en 12 op door arsenik (toediening van acid. arsenicum 0.005—0.003 grammen gedurende 3—4 dagen) vergiftigde konijnen verrigt, leerde, dat bij de eersten na den diabetessteek suiker in de urine, het bloed en in de lever werd aangetroffen, terwijl bij de laatsten in het bloed, in de urine en in de lever slechts uiterst geringe hoeveelheden, suiker konden ontdekt worden. De injectie van curarine (0.001—0.002 gr.), waarbij de te snelle curare-intoxicatie, door de tijdelijke afbinding der injectieplek, gematigd werd, veroorzaakte standvastig een sterk uitgedrukten diabetes met een aanzienlijk suikergehalte in bloed en lever, terwijl zij bij dieren, onder den invloed der arsenicum-intoxicatie gebragt, bijna geheel negatieve resultaten opleverde. Zoowel in hun bloed als in het leverdecoct waren dan slechts onbeduidende hoeveelheden suiker aanwezig. Deze proeven spreken volgens SALKOWSKY ten sterkste voor de groote beteekenis, welke men aan de lever voor de omzetting van de glycogene stof in suiker moet toeschrijven, terwijl zij ook misschien niet van eenig belang voor de therapie van dat lijden ontbloot zijn. Dr. J. HANLO.

NOG IETS OVER DE AMPUTATIEMETHODE NAAR GRITTI. — Prof. SZYMANOWSKI te Kiew heeft over deze kunstbewerking, waarover reeds in den vorigen Jaargang, pag. 196, door Dr. HUET het een en ander is medegedeeld, in het *Centralblatt* van KÜHNE van 6 Januarij l.l. een kort opstel geplaatst, waaraan wij het volgende ontleenen. Deze kunstbewerking werd tot nu toe in 27 gevallen uitgevoerd. Vijfmalen werd zij door SZYMANOWSKI of onder zijn toezigt te Kiew verrigt. In het eerste geval, wegens gangraena na eene fractura, verliep zij ongunstig, in het tweede geval werd de amputatie, omdat de synovia van het kniegewricht aangedaan was, hooger uitgevoerd; het verliep gunstig. In de 3 andere gevallen was het resultaat uitstekend en de patella spoedig met de stomp vergroeid. Volgens SZYMANOWSKI stelt de statistiek der diaphysen en epiphysen-operatiën, de GRITTI'sche operatie, met het oog op een gunstig resultaat, even als de SYME'sche epiphysen-amputatie, hooger dan de exarticulatie der knie en de amputatie der dij. De strijd tusschen SCHUH en LINHART, over het gebruik der patella als steunpunt bij het knielen, is geen bezwaar tegen de GRITTI'sche operatie, daar hare huid ongevoelig is zoodra de patella met het uiteinde van den femur vergroeid is. De huid der knie, van de patella losgemaakt en door lidteekenweefsel op de condyli van den femur bevestigd, kan, zoo als LINHART meent, niet beter eene drukking verdragen dan wanneer zij, met de patella in verbinding gelaten, met haar op het beenuiteinde gefixeerd wordt. De terugwijking der patella naar voren kan door de tenotomie van den quadriceps, zoo als SZYMANOWSKI die sinds 1863 verrigtte, voorkomen worden. In het algemeen heeft de GRITTI'sche amputatie de volgende voordeelen: de stomp is niet conisch; de overliggende huid is stevig en goed gepolsterd; de suppuratie geringer door het verwijderen der condyli en de exstirpatie der bursa onder de pees van den quadriceps; de stand der patella is goed, indien men de tenotomie verrigt waar zij noodig is; het likteeken ligt naar achteren, wanneer men bij de operatie een kleine achterlap maakt; het gaan is ligter en beter, door de medewerking van den rectus, wiens pees, door de tenotomie slechts

verlengd wordt. De operatie is niet moeijelijk, indien men volgens VAN WAHL bij de afzaging van het cartilago der patella haar met de hand uit den patellairlap opheft en bepaalt.

Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BINNENLAND.

In het tweede bijvoegsel tot de *Staats-Courant* van 7 Maart 1866 wordt een tabellarisch verslag gegeven van den afloop der ligting voor de Nationale Militie van het jaar 1865, waaruit onder anderen blijkt, dat van de 31726 Militiepligtigen (kolom 3), op de inschrijvingsregisters gebragt, zijn vrijgesteld:

Volgens Art. 47, § 1, als kleiner dan 1.55 el. 2102

en " " " § 2, wegens ziekelijke gesteldheid of gebreken. 1854.

Die verhouding van 6.58 pCt. te kleinen en 5.8 pCt. gebrekkigen is over de afzonderlijke provinciën niet gelijkelijk verdeeld, maar bedraagt in eene provincie bijna het dubbel van die in eene andere. Terwijl voor de cijfers de oorspronkelijke opgave kan nageslagen worden, mogen hier alleen de door ons berekende verhoudingen de opmerkelijke verschillen doen uitkomen; de provinciën volgen naar rangorde van hare verhouding ten aanzien van *de te kleinen* aldus:

		voor gebrekkigen	*voor beider som*
Noord-Holland	8.2	5.5	13.7
Groningen	7.7	4 3	12.0
Noord-Brabant	7.5	7.5	15.0
Friesland	6.7	4.3	11.0
Drenthe	6.6	4 5	11.1
Utrecht	6 3	7.0	13.3
Zuid-Holland	6.	6.8	12.8
Gelderland	6.	6.3	12.3
Zeeland	6.	4.1	10.1
Overijssel	5.7	5.	10.7
Limburg	4.4	4.7	9.1

De meeste vrijgestelden wegens ziekelijke gesteldheid of gebreken (misschien mag men daarbij vragen naar de minst strenge keuring.) vindt men in Noord-Brabant, dan in Utrecht, Zuid-Holland en Gelderland, namelijk meer dan 6.3 pCt. tot hoogstens 7.5 pCt.; voor Noord-Holland en Overijssel vindt men 5 à 5.5 pCt.; voor de overige provinciën Friesland, Groningen, Drenthe, Zeeland en Limburg tusschen 4.7 tot het minimum van 4.1 pCt.

Ongunstiger dan de gemiddelde verhouding der wegens ligchamelijke ongeschiktheid van de krijgsdienst vrijgestelden, over het geheele Rijk berekend, namelijk 12.38, is de verhouding in Noord-Brabant, Noord-Holland, Utrecht en Zuid Holland.

Verdere vergelijking bijv. met de gemiddelde van vorige jaren, toen nog de oude Militiewet vigeerde, is niet wel mogelijk bij de verlaging der maat en bij den later gestelden ouderdom der dienstpligtigheid onder de tegenwoordige wet. De door den Minister THORBECKE toegezegde meer uitvoerige statistiek der Militiepligtigen zal naar wij hopen die leemte in onze informatiën aangaande hunne ligchaamsontwikkeling aanvullen.

Z.

— Het Programma *Certaminis Literarii, a Rectore et Senatu Academiae Lugduno-Batavae, die VIII mensis Februarii anni MDCCCLXVI indicti*, bevat o. a. de volgende prijsvragen:

A. *Falcultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum:*

I. „Exponatur dilucide et ad criticam rationem, theoria mathematica et physica de effluvio fluidi elastici e vasis, quo continetur, orificio exiguo et tenuissimo."

II. „Quaeritur accurata et omnibus numeris absoluta exposito illius quam Chymici Typorum vocant theoriae."

Ad has quaestiones patrio sermone respondere licebit.

A. *Facultas Medica:*

„Quaeritur, quale, sensu medico, statuendum sit pretium prophylacticis quae ad arcendos morbos epidemicos subinde adhibentur, praesidiis, tum navium ex infectis locis venientium moram, tum limites spectantibus, qui hominum commercio ponuntur atque negotiis."

Quam quidem quaestionem, ad quam patrio potius quam latino sermone respondendum est, his verbis indicari posse censet Medicorum ordo:

„Welke waarde moet uit een geneeskundig oogpunt aan zoogenaamde *quarantaine*-maatregelen en *cordons* ter wering van epidemische ziekten toegekend worden?"

— Velen, en ook wij zelve, hebben bij elke voorkomende gelegenheid er op gewezen, hoe *zeldzaam* wél geconstateerde gevallen van wezenlijken schijndood plegen voor te komen. Uit dien hoofde achten wij het nuttig hier op te nemen de volgende mededeeling, zoo als die vóor een paar dagen door ons in een politiek blad werd aangetroffen, rubriek *Parijs:*

In den senaat is de vorige week een adres behandeld, houdende bezwaren tegen het *te vroeg begraven van lijken* en waarschuwingen tegen het *gevaar van schijndooden ter aarde te bestellen*. De Commissie van onderzoek had geadviseerd, over te gaan tot de orde van den dag; doch de Senaat besloot het adres aan de Regering te verzenden. Groote belangstelling wekte bij deze discussie eene redevoering van Kardinaal DONNET, die o. a. het volgende geval vermeldde: „Met uw verlof," zoo sprak hij, „zal ik nog een laatste feit ter uwer kennis brengen. In het jaar 1826 stond op een zeer heeten dag en in eene stampvolle kerk een jeugdige Priester op den kansel. Plotseling werd hij door eene duizeling bevangen, het woord bestierf hem op de lippen, hij zonk neder, men droeg hem de kerk uit en eenige uren later luidde de doodsklok. Hij zag niets meer, maar hoorde nog, en alles wat hij vernam was juist niet van dien aard om hem gerust te stellen. De Geneesheer verklaarde hem voor dood en onderteekende het verlofbriefje tot begraven. De Bisschop der Kerk, waarin de jeugdige Priester gepredikt had, verscheen en zeide het *de profundis* op, de maat voor de lijkkist werd genomen; de avond viel, en ieder van u beseft den angst van een wezen, levende in zulk een toestand. Onder het verward gedruisch der stemmen, die hij om zich hoort, treft hem de klank der spraak van een zijner vrienden. De uitwerking is wonderbaarlijk en heeft eene bovenmenschelijke inspanning ten gevolge. De jonge Priester van toen stond den volgenden dag weder op den kansel, en heden, mijne heeren, — staat en spreekt hij voor u!"

— In de meeting, die in het begin dezer maand in het *Paleis voor Volksvlijt* te Amsterdam heeft plaats gehad ter behandeling van de vraag: „Op welke wijze behooren arbeiders-vereenigingen hier te lande tot stand gebragt en ingerigt te worden?" trad een der sprekers op met de zeer juiste bewering, „dat, al konden die arbeidersvereeningen alleen maar bewerken, dat bekende gezondheidsmaatregelen op de fabrieken worden toegepast, zij reeds veel nut zouden stichten. Want *de gezondheid was het grootste kapitaal voor den werkman.*" — Wij zouden er bij hebben gevoegd: „en het *eenige* kapitaal!"

L. ALI COHEN.

KARNEMELK.

Bij de reorganisatie onzer Geneeskundige Staatsregeling had ik wel gewenscht dat de volgende bepaling ware opgenomen:

„Om tot het uitoefenen van eenige tak der Geneeskunde in de groote steden te worden toegelaten, moet vooraf het bewijs geleverd worden, dat men minstens gedurende twee jaren de praktijk ten platten lande, hetzij voor zich, hetzij als Adjunct-Geneesheer heeft uitgeoefend."

Tot dit denkbeeld werd ik geleid, omdat mijne ondervinding, na eenen uitgebreiden werkkring gedurende 20 jaren te Amsterdam, na dien tijd ten platten lande nog aanzienlijk is vermeerderd, en dat ik wel gewenscht had, dat ik, met de hier verkregene ondervinding toegerust, mijne loopbaan te Amsterdam had kunnen beginnen.

Nogmaals kwam deze gedachte bij mij op, bij het in handen krijgen der brochure van den Rotterdamschen Geneesheer BALLOT, over de voeding met karnemelk, als zijnde een onschatbaar middel, tot voeding der jonge kinderen ten sterkste aangeprezen, en een nieuw middel, waarmede de kinder-praktijk is verrijkt geworden. Dit laatste is echter geenszins het geval. De voeding der jonge kinderen met karnemelkspap is hier bij de bevolking algemeen in zwang, en wordt steeds met het schoonste gevolg bekroond. Ik kan dus het middel, ofschoon op nieuwheid geen aanspraak kunnende maken, als zijnde overbekend, ten sterkste aanprijzen, om de groote sterfte der kinderen op jeugdigen leeftijd in de groote steden te doen afnemen en waarvan de oorzaak toch meerendeels in verkeerde voeding gelegen is.

In het voorbijgaan zij hier gezegd, dat, na de moedermelk, paardenmelk en na deze de ezelinnenmelk, als geschikte voeding voor het jonge kind komt, maar dat de voeding *uitsluitend* met koemelk, hoezeer het soms goed gelukt, mij bij ondervinding gebleken is bepaald te moeten worden afgeraden, want worden zoodanige kinderen, die er oogenschijnlijk als zeer voordeelig uitzien, ongelukkig ziek, dan valt het geheele physiek spoedig als bomijs ineen, en slechts zelden mag het gebeuren de lijdertjes te behouden.

Onder de voeding met karnemelk groeijen de kindertjes allervoorspoedigst op, meestal zonder de minste stoornis. De dentitie, in zoo naauw verband staande met de voeding, gaat ongemerkt voorbij; van smetten, uitslag of klieren wordt niets vernomen, en het hemdje van eigen gemaakt grof linnen (katoen voor hemden keur ik af) draagt vermogend bij om de werkzaamheid der huid te verhoogen; van baden is dan ook nimmer sprake, en aan het gebruik van levertraan wordt niet gedacht.

De karnemelk, die gebezigd wordt, wordt verkregen door de in vleuten vergaarde melk van 1, 2 en 3 dagen, dit is afhankelijk aan het aantal melkbeesten dat men bezit, te karnen. De karnemelk is niet altijd van dezelfde gehalte, want om de karn groot te maken, is men genoodzaakt, wegens koude temperatuur, warm water bij de melk te voegen; op de voeding oefent dit echter geenen invloed uit.

Kan de moeder niet zogen, dan wordt het kind de drie eerste weken

gevoed met melk van ééne koe, voor de helft aangelengd met warm water; na dien tijd begint de karnemelksvoeding, en wel door deze te koken met bijvoeging van best gruttenmeel, eerst zeer dun, later dikker, al naarmate dat het kind ouder wordt, steeds zorg dragende dat het meel goed gaar wordt.

Dit voedsel wordt het kind toegereikt uit den tinnen zuigkroes, waarvan het mondstuk soms met een stukje zeemleder wordt verzacht; ook beginnen de zuigflesschen met gutta percha mondstukken sedert eenigen tijd in zwang te komen.

Ook dan wanneer de moeder volop te zuigen heeft, wordt de karnemelk niet vergeten.

Heeft het kind eenige tanden gekregen, dan zit het aan den disch op moeders schoot, en krijgt nu en dan een kaauwtje mede; hoe vies dat in het oog van den stedeling ook zijn moge, zoo heeft ook dat zijne waarde en beteekenis bij de voeding van het jonge kind.

Onder deze voeding zijn de kinderen altijd wel tevreden; schreijen beteekent honger, de flesch wordt gevuld, bij het kind in de wieg gelegd en het kind is tevreden als vroeger. Aan likkepotjes tot rust, tot ontlasting, tegen spruw, aan poedertjes tegen zuur of smetten, aan fenkelwater tegen windjes, aan pennetjes van spaansche zeep, en wat niet al de bakerstafel der stedelingen tot apotheekjes maakt, wordt in de verste verte niet gedacht. *De karnemelk, die gebezigd wordt, is versch;* daar, waar niet dagelijks gekarnd wordt, kookt men de pap tot eenige dagen voorraad.

Groot is de rol die de karnemelk in deze streek speelt, niet alleen als voedingsmiddel bij gezonden en kranken, maar ook als genees- en heelmiddel. In galachtige ongesteldheden, geelzucht en longlijden vind zij inwendig, bij varices, ulceratiën en roosachtige ontstekingen, ruime toepassing.

De gunstige verhouding der sterfte op jeugdigen leeftijd alhier, meen ik dan ook, dat voor een groot deel op rekening moet gesteld worden van betere voeding, des te meer, omdat men niet vergeten moet dat bij ongesteldheid van het jeugdig kind, de landbouwers zeer traag zijn in het inroepen van geneeskundige hulp, en dat bij ziekten, zoo als de hier zoo sterk geheerscht hebbende angina diphtheritica, menig kind, ten gevolge van afgelegenheid, door onvoldoende geneeskundige behandeling bezwijkt.

Niettegenstaande de geheerscht hebbende ziekte, waardoor menig gezin met een drietal leden verminderd werd, bleef de sterfte in de laatste 5 jaren gemiddeld onder de 2 pCt.

De gemeeente Barneveld telt 6071 inwoners, waarvan het dorp Barneveld 1739 zielen telt.

In 1861 (typhus)	overleden	1	op	54	zielen.
» 1862 (ang. diphth.)	»	1	»	44	»
» 1863 (»)	»	1	»	50	»
» 1864 (»)	»	1	»	45	»
» 1865 (» et tuss. quint.)	»	1	»	43	»
Alzoo gemiddeld over deze 5 jaren	»	1	»	47	»

In 1865 bedroeg het getal der geboorten in de geheele gemeente 189, waarvan in het dorp 58. Daaronder waren over de geheele gemeente als leven-

loos geboren aangegeven 13 kinderen, als: 9 buiten en 4 in het dorp Barneveld.

Beneden het jaar stierven in 1865 in het geheel 25 kinderen, daarvan 6 te Barneveld. Van 1—2 jaren 11 kinderen, daarvan 5 in het dorp.

Het is vooral op dit laatste cijfer dat ik de aandacht vestig, zijnde de verhouding tusschen den omtrek en het dorp in het oog loopend in het nadeel van het dorp, hetgeen ik meen te moeten zoeken in de voor den jeugdigen leeftijd minder eigenaardige voeding, daar karnemelk in het dorp niet dan bij uitzondering verkrijgbaar is.

Barneveld, Dr. J. R. VAN MAANEN.
17 Januarij 1866.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

EENE KLINISCHE VOORDRAGT OVER DEN TYPHUS is het opschrift eener Verhandeling van Prof. OPPOLZER, ons in de nummers 83—88 van het *Wiener Wochenschrift* medegedeeld, waaraan wij het volgende ontleenen. Wij vatten onder den naam van typhus een complexum van verschillende symptomen te zamen, welke door de inwerking eener nog onbekende oorzaak (contagium) ontstaan, zich vooral op het cerebro-spinaal gebied ontwikkelen en vroeger of later door bepaalde veranderingen in de overige weefsels en organen vergezeld worden. Het contagium van den typhus is ons, even als bij andere ziekten, welke zich op gelijke wijze ontwikkelen, geheel onbekend; de omstandigheden alleen, waaronder het zich vormt en bij voorkeur tot stand komt, zijn ons door de ervaring en de klinische observatie eenigzins naauwkeuriger bekend. Wij weten dat het zich van het eene individu op het andere, zoowel per contactum als per vicinitatem, kan voortplanten. De verschillende vormen, waaronder de typhus verloopt, maken de indeeling onder de twee hoofdvormen van typhus exanthematicus en van ileotyphus noodzakelijk. Indien beider contagium identisch ware, zoo zoude het moeijelijk te verklaren zijn, waarom een lijder met typhus exanthematicus juist denzelfden en niet den intestinalen vorm op een ander overbrengt en waarom op bepaalde tijden onder zekere omstandigheden en op sommige plaatsen uitsluitend de exanthematische en niet de andere verscheidenheid waargenomen wordt. Zoo werd bijv. in het vorige jaar de stad Weenen uitsluitend door den ileotyphus en de gasthuizen door den typhus exanthematicus bezocht. Prof. HILDEBRAND was de eerste, welke op de analogie van den typhus exanthematicus met de acute exanthemata de aandacht vestigde, terwijl hij daardoor alleen de ziekte karakteriseerde en haar geheel van den ileotyphus afzonderde. Het exanthema toch, dat somwijlen bij den laatsten vorm wordt waargenomen, is uitsluitend papuleus, slechts tot de borst en buik beperkt, van afwisselenden duur en in geen verband met het beloop der ziekte, terwijl de macula of roseola zich op het geheele ligchaam (behalve op het gelaat) vertoont en overeenkomstig het beloop der geheele ziekte hare verschillende phases regelmatig doorloopt. Onder het optreden van de ziekelijke verschijnselen op het cerebro-spinaal gebied, gelijktijdig met catarrhale aandoeningen der oogleden, der mucosa van neus en mondholte, treedt de roseola op het einde der eerste week te voorschijn. Na den 12den dag volgt er eene ligte desquamatie, de koortsreactie houdt als het ware plotseling op, terwijl de lijder onder een diepen, aanhoudenden slaap het stadium decrementi der ziekte binnentreedt. Het verloop van den ileotyphus is veel trager. De genezing volgt soms eerst na maanden, terwijl zij meer

dan bij den typhus exanthematicus door verschillende naziekten gecompliceerd wordt. Van het anatomische standpunt zijn de beide typhusvormen nog meer verschillende dan van het klinische. De veranderingen in de glandulae mesentericales en in de PEYER'sche klieren karakteriseren den ileotyphus bij uitnemendheid, terwijl de catarrhus intestinalis, welke somwijlen den typhus exanthematicus vergezelt, op onbeduidende, voorbijgaande anatomische stoornissen berust. De typhus exanthematicus kan bij alle andere ziekten optreden, terwijl het schijnt dat de ileotyphus onder sommige omstandigheden wordt uitgesloten. De tuberculosis, de carcinomateuse ziekten en de acute exanthemata schijnen eene immuniteit voor den ileotyphus mede te deelen. Gedurende de typhusepidemie van 1844—1845 werd te Praag geen lijder aan pokken, roodvonk of mazelen lijdende door den ileotyphus aangetast. Evenzoo schijnt de hydrops en de morbus Brigthii den laatsten vorm uit te sluiten, en evenmin zag OPPOLZER hem bij den herpes, bij de pyaemie, in de zwangerschap of in het puerperium optreden. Tot het begin van het jaar 1800 als de meest heerschende vorm bekend, wisselde hij later, zoo als ook nu nog, met den typhus exanthematicus af. Eene der hevigste epidemiën van typhus exanthematicus heerschte in 1813 en 1814 en in 1831 en 1832, na het ophouden der cholera. De typhus exanthematicus ontwikkelt zich dikwijls in gevangenissen, gasthuizen, schepen, op digt bevolkte armoedige plaatsen, te midden der rampen van den oorlog, bij mislukten oogst, bij hongersnood enz. De ziekte werd dan met de bekende namen van Kerker-, Schiffs-, Lazareth-, Kriegs- of Hungertyphus bestempeld. De dispositie voor den typhus exanthematicus is zeer algemeen, zij is voor iederen leeftijd dezelfde en hare besmetting kan zich meer dan eenmaal bij hetzelfde individu ontwikkelen. De dispositie voor den ileotyphus is geringer, zij is het sterkste tusschen 20 en 40 jaren. Vreemdelingen, welke nog niet lang de stad bewoonden, werden volgens OPPOLZER te Weenen bij voorkeur door den ileotyphus aangetast.

Bij den ileotyphus worden zeer zelden recidieven waargenomen. De eene vorm van den typhus schijnt geene immuniteit voor den anderen mede te deelen. Van het oogenblik af aan dat de infectie met het typhuscontagium heeft plaats gegrepen, vertoont er zich eene bepaalde groep van verschijnselen, welke zich vooral in een gevoel van duizeligheid, van dedolatie, of in agrypnie, of in een door onrustige droomen gestoorden slaap, in oorsuizingen en hyperaesthesiën der zintuigszenuwen openbaren. De hoofdpijn wordt soms door het geheele hoofd, soms slechts in het achter- of voorhoofd, of alleen in den ramus supra-orbitalis van den trigeminus waargenomen. Zij is eene aanhoudende of eene afwisselende. Hare duur is doorgaans van 8—10 dagen. Door deze prodromi heeft men de febris typhosa reeds sinds lang met den naam van febris nervosa bestempeld.

Terwijl op deze wijze na eenigen tijd het exanthema bij den typhus exanthematicus als roseola optreedt, ontwikkelt zich bij den ileotyphus de ziekte meer na eene hevige koude rilling en localiseert zij zich het eerst bij voorkeur in het ileum. De symptomata, als prodromi vermeld, ontwikkelen zich in het verdere beloop der ziekte veel sterker. De onrust gaat met deliria vergezeld, de ligchaamstemperatuur klimt tot 39—40° C. en is hooger dan in eenig ander koortsig lijden. Zij kan tot 41° C. stijgen, terwijl zij bij het verminderen der ziekte daalt en bij hevige gevallen op eene zekere abnormale hoogte blijft. De pols is week en snel, doorgaans boven de 100 slagen. Zijne snelheid houdt met het klimmen der temperatuur gelijken tred. In de meningitis daarentegen neemt zijne frequentie spoedig af. De pols, die bij de pneumonie meest onder de 100 slagen blijft, wordt bij den typhus dikwijls van 120—130 slagen waargenomen. In de tweede helft der eerste week is hij dikwijls dicrotisch, een verschijnsel, dat trouwens ook bij pneumonie, rheumatismus en bij de febris puer-

peralis voorkomt. De dicrotische slag is zoowel in de cruralis als in de brachialis waarneembaar. De urinesecretie is spaarzaam, terwijl hare vermeerdering als een gunstig teeken moet opgevat worden. In den aanvang zijn de chlorureta spaarzaam, later met het afnemen der koorts rijkelijker voorhanden.

De vermindering der sulfaten wordt evenzoo eerst in een later tijdperk waargenomen. De vermeerdering der phosphaten vergezelt vooral het tijdperk der hevige deliria. Het specifieke gewigt der urine fluctueert tusschen 0.028 en 0.024; de reactie is zuur en in hevige gevallen alcalisch. Wordt bij urine retentie de blaas niet dikwijls ontledigt, zoo kan door de ontbindende urine eene uraemische intoxicatie ontstaan, waardoor het reeds bestaande gevaar als het ware verdubbeld wordt. De ouden gebruikten voor dien toestand den naam van febris urinosa. In het begin der ziekte is de alvus gewoonlijk vertraagd. In de tweede week is er diarrhoea, echter zonder buikpijnen als bij de dysenterie, aanwezig. De afwezigheid der tenesmi en de verschillende gesteldheid der faeces moeten vooral de differentiële diagnostiek tusschen den ileotyphus en de dysenterie rigten. De exsudaten, welke met slijm en bloed vermengd als eene door salpeterzuur coaguleerbare en in potasch vervloeijende massa ontlast worden, komen alleen in laatstgenoemde ziekte voor. De oorzaak der diarrhoea moet bij den typhus alleen in de catarrhale aandoening van het darmkanaal gezocht worden, hare frequentie en intensiteit toch hangt niet met de ulceratie der mucosa intestinalis onmiddellijk te zamen. Een zeer frequent plaatselijk verschijnsel bij den ileotyphus is de gevoeligheid der regio ileocoecalis. Hare toename door plaatselijke drukking op den buikwand schijnt aan te duiden, dat zij op eene plaatselijke aandoening van het peritonaeum berust. Het eigenaardige gorgelen (Ileocoecalgerausch), hetwelk men daarbij waarneemt, gaat dikwijls met een algemeen meteorismus van het darmkanaal vergezeld. Het meteorismus echter levert qua talis geen eigenaardig diagnosticum op, daar het evenzoo bij de peritonitis en bij andere puerperaalprocessen wordt waargenomen. De vergrooting der milt, welke gewoonlijk op den 6den dag te voorschijn treedt, kan, hoewel zij doorgaans als een standvastig verschijnsel mag gelden, toch in sommige gevallen, bijv. bij bejaarde lieden, waar zij door absorptie van hare pulpa en der capillaria, of door verdikking harer capsula of door vergroeijingen met den buikwand ineengeschrompeld is, geheel ontbreken; terwijl hare vergrooting ook bij andere ziekten (febris intermittens, pyaemie) en bij de miliair tuberculose wordt waargenomen. De doofheid, welke bij den typhus in de tweede week optreedt, kan door eene voortplanting van den catarrhus der mondholte op de tuba Eustachii en in het cavum tympani, gepaard met eene gestoorde innervatie, verklaard worden. In latere tijdperken der ziekte kan zij op eene metastatische ontsteking van het beenvlies van het gehoororgaan berusten. Daarop kan uitvloeijing van pus naar buiten of door de tuba Eustachii of doorboring naar binnen met eene reeks van cerebraalverschijnselen (meningitis, encephalitis, thrombosis in de sinus venosi) volgen. Eene doorboring in de cellulae tympanicae kan caries en necrosis van den proc. mastoïdeus, vernietiging der huid en verbinding der vrije opening met de tuba Eustachii, of zoo de huid niet doorboord wordt, langs dien weg een emphysema subcut. ten gevolge hebben. De metastatische processen komen bij den typhus doorgaans in het laatste tijdperk der ziekte voor. Zij treden als croupeuse en diphtheritische ontstekingen op de mucosae (croupeuse bronchitis, pneumonie, croupeuse ontsteking der mucosa intestinalis et systematis uropoetici, parotitis, infarcten der longen, diphtheritische aandoeningen der larynx, epiglottis, oesophagus, pharynx) of als secundaire aandoeningen der serosae (meningitis, pleuritis, pericarditis, peritonitis) op. De parotitis, welke als eene zeer frequente complicatie voorkomt, moet òf als eene voortplanting der ontsteking van

het slijmvlies der mondholte òf a's het gevolg eener sluiting der uitvoeringsbuis van de klier door korstvorming, ingedroogde mucus enz., of als zuivere metastasis, opgevat worden. Hare uitbreiding kan door drukking de circulatie en de ademhaling belemmeren, de zenuwgeleiding in den facialis storen, neuralgia van den trigeminus en door etterverzakking oedema circa glottidem of mediastinitis veroorzaken. Eene andere zeer gewigtige metastase bij den typhus vormen de ulceratiën in den larynx welke door oedema glottidis een spoedigen dood kunnen veroorzaken.

De graad van het typhuslijden is in de verschillende gevallen een zeer afwisselende. Het stadium decrementi begint doorgaans in de derde week. Het noodlottig einde der ziekte, hetwelk doorgaans op denzelfden tijd valt, moet als het gevolg van paralysis cordis, of van haemorrhagia intestinalis, of van hyperaemia cerebri, of van hypostasis pulmonum, of van perforatie van het darmkanaal met opvolgende peritonitis, of, bij een langer verloop, als dat van eene der genoemde metastasen beschouwd worden. De benaming van »Abortivtyphus", welke men voor spoedig gunstig verloopene gevallen gekozen heeft, is doorgaans op zulke gevallen toegepast, waar dan ook de meeste characteristica van den waren typhus ontbraken. Men heeft haar ten onregte op eenvoudige catarrhale of gastrische toestanden der intestina, of somwijlen op eenen beginnenden morbus Brigthii toegepast. Waar de koorts gering en de algemeene toestand weinig gestoord is, heeft men de benaming van typhus ambulatorius gekozen. In die gevallen echter heeft men dikwijls in de derde week door eene perforatie in het darmkanaal of eene belangrijke haemorrhagia intestinalis, een noodlottigen afloop der ziekte, waargenomen. De diagnose van den typhus moet vooral op de volgende punten berusten. Het heerschen eener epidemie, de sterk uitgedrukte cerebraalverschijnselen, de gelijkmatigheid der koorts en de zeldzaamheid, dat de typhus meer dan eenmaal in hetzelfde individu wordt waargenomen, moeten de febris intermittens, en het niet optreden van eenig exanthema op den vierden dag, de acute exanthemata uitsluiten. Bij de pyaemische processen, de febris puerperalis, de gele koorts enz., is de differentiële diagnose eerst op lateren tijd mogelijk; de exsudatieve processen kunnen reeds op den vierden dag, indien het exsudaat niet waargenomen wordt en de miltvergrooting met sterke koortsreactie aanwezig is, uit de rij der waarschijnlijkheden geschrapt worden. Voor de onderscheiding van den typhus van eene miliair tuberculosis moet op het meerdere aanwezig zijn van bronchiaalaandoeningen, op eene reeds bestaande tuberculose, op de mindere temperatuursverheffing, op het niet optreden van een exanthema en op de zeldzaamheid van den typhus bij een reeds gevestigd tuberculeus lijden, de aandacht gevestigd worden. De diepe sopor, welke op de irritatieverschijnselen volgt, de vertraging van den vroeger zeer versnelden pols, de contractuur der halsspieren, de naar binnen zamengetrokken buikwand, de brakingen zonder voorafgaande nausea, zijn overigens de weinige characteristica, welke den typhus van de meningitis doen verschillen.

De behandeling van den typhus volgens OPPOLZER laat zich in het kort aldus zamenvatten. Als prophylacticum voor de omgeving van den typhuslijder is zijne isolering en zijne verpleging door personen van jeugdigen leeftijd òf door hen, welke reeds aan deze ziekte geleden hebben, noodzakelijk. Versche lucht en zindelijkheid maken de hoofdvereischten der verpleging uit. De hevige dorst moet bij voorkeur door plantenzuren (acid. citric., acid. tartar.) met of zonder mucilaginosa gematigd worden. De voeding moet niet geheel onthouden, maar door ligt verteerbare stoffen, vooral door het decoct. alb. sydenh. met of zonder vin. rhen., ondersteund worden. De hoofdpijn wordt het best door koude omslagen op het hoofd en de hevige koortsreactie door chinine in kleine giften of door digitalis bestreden worden. Tegen de profuse diar-

rhoea kan men tannini gr. vj., opii. puri gr. j., sachari dr. j. ad pulv. vj., 3 m. d. 1 poeder, of aq. lauroc dr. j. extr. opii aq. gr. j., 5—10 druppels meermalen daags, toedienen. Tegen het meteorismus van de buikholte kan men inwrijvingen met bals. vitae Hoff., spir. vini camph. of omslagen met acet. vini en tegen vrije bloeding uit het darmkanaal ferri sesquichl. scr. j., aq. com. unc. j. laud liq. syd. gutt. x. S. 10 dr. op eene eetlepel suiker beproeven. Als excitantia worden door OPPOLZER de wijn, de carb. ammon., arnica, caphura, moschus (gr. j. pro dosi) liq. cornu. cervi, liq. ammon. anis, met kleine clysmata van infusiën van s. foenic., fl. arnicae, herba rutae (dr. ij.—℥ vj.) aanbevolen. De behandeling van den decubitus wordt door de bekende middelen geleid. Eene oplossing van gutta percha in chloroforme, een mengsel van muc. gi. arab. met caphura, spiritueuse fomentatiën, zijn bij den beginnenden decubitus de meest gepaste middelen. In de reconvalescentie moet de lijder alle plotselinge bewegingen vermijden, de snelle overgang eener liggende in eene zittende houding, kan volgens OPPOLZER de oorzaak van een plotselingen dood worden. Dr. J. HANLO.

DE AETIOLOGIE VAN HAEMATOCELE RETRO-UTERINA, door J. M. Duncan, Med. Doctor (*Edinburgh Medical Journal*, 11. 1865). — De door de verschillende schrijvers opgegevene zoo uiteenloopende verklaringen van het ontstaan dezer aandoening komen DUNCAN onvoldoende voor; sommigen toch houden haar voor een gevolg van de bij bersting eener GRAAF'sche follikel en verscheuring van een klein bloedvat ontstaande bloeding, anderen van deelname der mucosa tubarum aan de menstruaalbloeding, anderen weder van eene afsluiting van den natuurlijken weg, waarbij het menstruaalbloed door de tubae geperst wordt; VIRCHOW eindelijk verklaart het extravasaat uit bersting van nieuw gevormde vaten in pseudo-membranen, die het gevolg zijn van partiële peritonitis. Sommigen dezer meeningen berusten op lijkopeningen, anderen niet; DUNCAN ontkent de waarde der eersten niet, wil gaarne aannemen dat bij uitzondering in deze gevallen de ware oorzaak gevonden werd, doch meent, dat, daar meestal het volumen eener haematocele zeer groot is en de uit de opgenoemde oorzaken ontstaande bloeding gering, het niet waarschijnlijk is, dat de zoo veelvuldig voorkomende aandoening *in den regel* een gevolg van deze zoo zeldzame oorzaken zou zijn. Hij gelooft, dat de gewone oorzaak moet gezocht worden in het physiologisch proces, de menstruatie, en meent te kunnen bewijzen, dat het bloed uit den uterus door de tuba in de buikholte kan vloeijen ook zonder dat eenig beletsel aanwezig is voor deszelfs natuurlijke verwijdering. Onder overigens normale omstandigheden is dit mogelijk, wanneer slechts het orificium uterinum der tuba geopend is. Dat dit werkelijk nu en dan plaats vindt leerde hem een vlijtig gebruik van de uterussonde, waardoor hij bij gezonde vrouwen dikwijls dit geopend zijn kon constateren. Reeds in 1856 had DUNCAN in ditzelfde Tijdschrift er aan herinnerd, dat het orificium uterinum tubae zich periodiek moet openen om ovula door te laten en gevallen aangevoerd waar dit geopend zijn als pathologische toestand persisteerde. — Bij eene vrouw nu waar dit laatste plaats vindt, bestaat voorbeschiktheid tot haematocele. Wanneer gedurende de menstruatie bloed in den uterus wordt uitgestort, hangt de weg, dien dit bloed verder zal nemen, geheel van dynamische omstandigheden af. Het zal dien weg volgen waar het den minsten weêrstand ontmoet of waarheen het aangetrokken wordt. Ten gevolge van gelijksoortige wijziging dringt bij personen met verslapten buikwand dikwijls in ligging op knieën en ellebogen lucht in het rectum, is het mogelijk dat bij vrouwen, die pas gebaard hebben, in zijdeligging lucht in blaas en uterus dringt, wordt in MARION SIM's positie voor de operatie van fistula vesico-vaginalis de vagina door ingedrongen lucht uitgezet enz. Hij vergelijkt dit (niet zeer

juist, Ref.) met het indringen van lucht bij wonden van halsaderen. DUNCAN voert eenige door hem waargenomen gevallen van haematocele aan, een dezer gevallen verdient eene nadere beschouwing. Eene vrouw, die den 12den April van tweelingen bevallen en na een voorspoedig kraambed den 15den Mei uit het Ziekenhuis ontslagen was, meldde zich den 27sten Mei weder aan met alle verschijnselen van haematocele. DUNCAN voerde eene uterussonde in, die op $2^1/_2$ duim van het ostium tegen den fundus uteri stuitte; nu de punt der sonde naar regts rigtende gelukte het hem de sonde 6 duim ver door te schuiven. Hij herhaalde dit meermalen, ook in tegenwoordigheid van andere Geneeskundigen, en meent hierdoor in dit geval het geopend zijn van het orificium tubae bewezen te hebben; den 10den Julij waren alle symptomen verdwenen en kon de sonde niet verder dan tot $2^1/_2$ duim ingebragt worden; in het begin van September volgde weder menstruatie en wel zonder eenig abnormaal verschijnsel.

[DUNCAN's theorie komt ons aannemelijk voor. Immers in physiologischen toestand bestaat geen eigenlijk cavum peritonaei, daar de parietale en viscerale platen door de buikpers op elkander gedrukt worden. Is nu door verslapping van den buikwand de buikpers onvolledig geworden, dan zal zich wel geen eigenlijk cavum, geen vacuum vormen, maar is het toch mogelijk, dat beide platen van het peritonaeum neiging hebben om zich van elkander te verwijderen en hierdoor eene soort van aspiratie ontstaat, die het bloed door de opene tuba in de eigenlijke buikholte leidt. Nadere onderzoekingen met de uterussonde zullen moeten leeren of hetgeen DUNCAN omtrent het open zijn van het orificium tubae vermeldt, juist is. In zijne aangevoerde waarneming schijnt dit wel niet te betwijfelen, doch daar de periodieke opening isochroon moet zijn met de menstruaalbloeding is het open *blijven* niet noodzakelijk om het ontstaan der haematocele op die wijze te verklaren.] Dr. A. P. FOKKER.

DE MYOPIE ONDER DE SCHOLIEREN, IN BETREKKING TOT DE SCHOOLTAFEL EN HET LICHT IN DE SCHOOLVERTREKKEN, maakte het onderzoek uit van Dr. COHN, Adsistent-Geneesheer aan de Oogkliniek van Prof. FÖRSTER te Breslau. De uitkomsten van dat onderzoek deelt hij in de *Deutsche Klinik*, 17 Februarij 1866, mede. Hij heeft een aantal van 7568 scholieren onderzocht. Aan elk kind werd op een helderen voormiddag aan het venster van zijne klasse de JAEGER'sche schriftproef n°. 10 te lezen gegeven. Die dit schrift op 4 voet afstand kon lezen werd voor normaal ziende gehouden; die dat niet konden werden in COHN's zeer helder woonvertrek met + en — brillen en den oogspiegel onderzocht. Het verste gezigtspunt van JAEGER VII en I zonder bril en dat van JAEGER III met convex 10 werd genoteerd; myopiën, die zwakker dan $^1/_{36}$ waren, werden niet in rekening gebragt. Het aantal scholieren, dat JAEGER VII niet op 36″ kon lezen, werd abnormaal ziende (A) geheeten; diegenen echter, welke COHN, na het onderzoek met de letterproef en den oogspiegel, zonder stoornis in de deelen van het oog en diens hulporganen als eenvoudig kortzigtig erkende, noemde hij slechts myopisch (M). De diagnose voor elk geval heeft met de meeste naauwgezetheid plaats gehad. Hij vond op 27 scholen (Kreis Reichenbach in Silezië), met 1486 scholieren, 78 door A, 22 door M aangeduid of 1.4 pCt. M.

Op 17 lagere scholen van Breslau waren 3983 scholieren, onder welke 582 A en 263 M of 6.6 pCt. M.

Op 2 middelbare scholen, met 426 scholieren, 82 A en 44 M of 10.3 pCt. M.

Op 8 realscholen en gymnasiën in Breslau, met 1673 scholieren, 432 A en 354 M of 21.1 pCt. M. Alzoo van 7568 scholieren 1174 A en 683 M of 9 pCt. M.

In gelijken geest werd het onderzoek in het werk gesteld omtrent de myopen in

elke klasse dezer scholen en naar de jaren dat de kinderen de school bezocht hadden.

De slotsommen van een en ander worden door den schrijver in de volgende stellingen zamengevat.

1°. Er is geene school zonder kortzigtige scholieren. De scheiding tusschen abnormaal zienden en eenvoudig myopischen moet echter streng in acht genomen worden.

2°. Op de plattelandsscholen vindt men echter zeer weinig myopici, bijna 10maal minder dan op de stadsscholen.

3°. Op de lagere scholen in de stad bedraagt het aantal myopici bijna het vijfvoudige van de kortzigtigen op de plattelandsscholen.

4°. Op de middelbare scholen is de procentsverhouding van myopici hooger dan op de lagere scholen.

5°. Op de gymnasiën en realscholen is het 5de deel der scholieren kortzigtig.

6°. Niet alle plattelands- en stadsscholen hebben eene gelijke hoeveelheid kortzigtigen.

7°. Bijna op alle scholen neemt het aantal myopici in de hoogere klassen toe, doch is de reeks niet altijd eene gelijkmatige.

8°. Slechts hoogst zelden vindt men in de hoogere klassen minder myopici dan in de laagste.

Trekt men het gemiddelde uit M pCt. van alle 3de, 2de en 1ste klassen, dan verkrijgt men eene steeds opklimmende reeks en wel voor:

	kl. VI.	kl. V.	kl. IV.	kl. III.	kl. II.	kl. I.	
5 plattelandsscholen	——	——	——	1.4	1.5	2.6	pCt. M.
10 lagere scholen met 3 klassen	——	——	——	5.5	10	11.5	»
5 » » » 7 »	——	——	2.6	3	6.2	8.2	»
7 hoogere scholen	9.8	16.8	19.1	27.2	33.6	50.9	»

9°. Wat voor de klassen geldt vindt men ook als men de scholieren naar de schooljaren rangschikt en de procentsverhouding van kortzigtigen naar elken 2 jaren schooltijd berekent.

Trekt men het gemiddelde uit de pCt. der myopici, naar de schooljaren gerangschikt, dan erlangt men de volgende uitkomsten voor:

	1/2 schoolj.	1/2-2 schoolj.	2-4 schoolj.	4-6 schoolj.	6-8 schoolj.
de plattelandsscholen	—— pCt.	1 pCt.	1.5 pCt.	1.6 pCt.	3.2 pCt.
» stadsscholen	2.1 »	5.1 »	7.9 »	9 8 »	8.6 »

10°. Op de gemengde dorpsscholen kwamen onder 22 myopische scholieren 11 knapen en 11 meisjes voor; op 4 stads lagere meisjesscholen, met 1010 kinderen, waren 81 of 8 pCt. myopen; daarentegen op 10 stads lagere jongensscholen, met 2032 kinderen, 130 of 6 pCt. myopen.

In betrekking tot de afmetingen van tafels en banken, waaraan de verschillende scholieren zaten, heeft COHN opgemerkt, dat daar, waar de onevenredigste verhoudingen tusschen het kind en die afmetingen plaats vonden, het aantal myopici in die klassen ook het grootste was. Die onevenredigheid verklaart echter niet alleen die ongelijke procentsverhouding van myopici. Het aantal van 7568 schoolkinderen werd vervolgens door COHN gemeten en hunne lengte in verband tot de afmetingen van de schoolmeubelen in de scholen aanwezig, en zoodanige tot goed zien ingerigt, beschouwd. De verschillen waren, zoo als te verwachten is, groot.

Eindelijk beschouwt COHN het licht in de schoolvertrekken, tot goed zien gevorderd. Daar hij de hoeveelheid licht niet physisch kon meten, heeft hij het aantal, de hoogte en breedte en de ligging der ramen, ook in betrekking tot tegenovergelegene hooge huizen, als grondslag van zijne berekening genomen. Zijn onderzoek bragt

hem tot het axioma: *hoe donkerder het vertrek, des te meer kinderen myopisch.* Die verlichting staat tevens in verband met den tijd dat de kinderen achtereen moeten lezen of schrijven, alsmede met de soort van letterdruk en het schrift. Ook kan eene slecht aangebragte gasverlichting tot het ontstaan van myopie aanleiding geven.

S. SR. CORONEL.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De Internationale Sanitaire Commissie hield op den 1sten Maart hare vijfde vergadering. In den aanvang der zitting protesteerde de Turksche vertegenwoordigers bij voorbaat tegen het votum der vergadering, zoo dit ten gunste van het Fransche voorstel (de tijdelijke sluiting der haven van Djeddah) mogt uitvallen. Zij verklaarden, dat de Porte de daarbij vastgestelde voorwaarden niet zoude vervullen. Graaf LALLEMAND protesteerde tegen de aanmatiging der Porte, om door het aanjagen van vrees op de besluiten der Commissie te willen influenceren. Na eenige discussie trok SALIH EFFENDI zijn protest in en werd het Fransche voorstel met 17 tegen 8 stemmen aangenomen. Volgens de politieke bladen zou ook de Amerikaansche Regering een afgevaardigde naar het Congres zenden.

— De Engelsche geneeskundige bladen gewagen nog steeds van de toepassing der pulverisatie van den aether sulfuricus, volgens de methode van Dr. RICHARDSON, waardoor eene zeer volmaakte plaatselijke anaesthesie verkregen wordt. Bij eene ovariotomie, waar de dyspnoea, door de grootheid van den tumor veroorzaakt, de toediening van de chloroforme verbood, was de huidsnede, door de plaatselijke anaesthesie op die wijze tot stand gebragt, geheel pijnloos, terwijl eerst na de punctie van den tumor door SPENCER WELLS van de chloroforme voor het eindigen der kunstbewerking werd gebruik gemaakt.

— In de Parlementszitting van 8 Maart ll. vestigde R. PEEL de aandacht op de onvolmaakte wijze, waarop de rook in de verschillende fabrieken verteerd werd en daardoor aanhoudend de atmospheer verontreinigde. Hij vroeg aan de Regering of zij van plan was om op deze of gene wijze, door het voordragen eener wet op de constructie der ovens, daarin te voorzien.

— *The Lancet* van 17 Maart bevat een verslag van de berekening van den bekenden Statisticus FARR, over den vermoedelijken voortgang van de veeziekte, gegrond op de waarnemingen, welke hij over andere epidemische ziekte bij den mensch, reeds vroeger in het licht had gegeven. Eene verminderde kracht van de infecterende oorzaak, de nog onbekende „zymotic matter", nadat zij een zeker cijfer van individu's doorloopen heeft, schijnt in vele epidemiën op eene vrij standvastige wijze waargenomen te zijn geworden.

— *The Medical Times* van 31 Maart ll. wijdt eenige regelen aan de nagedachtenis van Dr. ALEXANDER MORISON, welke op 78jarigen leeftijd overleed. Hij had zich even als de kort voor hem gestorven Dr. CONOLLY op het gebied der Psychiatrie verdienstelijk gemaakt. Onder zijne talrijke geschriften was vooral zijn werk: *The Physiognomy of Mental Diseases*, bekend.

— Hetzelfde blad vestigt de aandacht op eene voorlezing van Dr. BENCE JONES, in the Royal Institution, over „a quinine-like substance in the animal body" gehouden, waarin hij betoogde, dat men uit het bloed en uit de organen van het dierlijk ligchaam, op de wijze welke men gewoonlijk voor het opsporen der alcaloïden bezigt,

eene vloeistof kan verkrijgen, welke dezelfde fluorescentie en dezelfde inwerking op het spectrum solare als eene quininesolutie oplevert. Het verrigten eener proef met een vogel, aan wien hij 3 greinen sulfas chinii had toegediend en waar de fluorescentie in eene oplossing, uit de lever, het bloed, de lens enz. bereid, duidelijk was, bragt hem er toe om op dezelfde wijze op een „non-quininised animal" te experimenteren.

PARIJS. — Volgens de opgaven van het Hopital St. Antoine werden op de mannenafdeeling van 2 October tot 17 December 213 choleralijders verpleegd. Het getal der sterfgevallen bedroeg 87. In 140 gevallen was gedurende een of meerdere dagen de zoogenaamde diarrhée prémonitoire voorafgegaan, terwijl 73 gevallen als „cas brusques" zonder eenige voorafgaande verschijnselen, opgeteekend werden. De 140 gevallen der eerste rubriek leverden 41, de 73 van de tweede rubriek 46 dooden.

— Volgens berigten uit Marseille van 14 Maart l.l. zullen de schepen, van Alexandrië komende, voor eene maand quarantaine moeten houden, aangezien op 1 Maart l.l. wederom 8 cholerasterfgevallen te Alexandrië voorgekomen waren. Volgens de berigten van 16 Maart echter was de ziekte in Egypte niet aanwezig.

— De Fransche bladen melden ons het op 65jarigen leeftijd overlijden van Dr. MAX. PARCHAPPE, Inspecteur-General des Asiles d'aliénés et du service sanitaire des prisons. Nog weinige dagen voor zijnen dood had hij eene *Etude sur Galilée* voltooid. Het gesticht te Quatremares was onder zijne leiding gesticht en onder de uitstekendste Asiles bekend.

— In de zitting der Académie van 6 Maart l.l. vertoonde Dr. BARTH, uit naam van Dr. MATTEI, een door MATTHIEU vervaardigden stethoscope de trousse, waarvan de beide schijfvormige uiteinden door scharniergeledingen omgeslagen en zoo doende evenwijdig met de as van het ligchaam der stethoscoop geplaatst kunnen worden.

— De *Union Médicale* van 6 Maart l.l. schrijft dat de cholera, welke te Brest uit Guadeloupe was aangebragt, zich van daaruit verder in Bretagne verspreidt. Reeds had zij zich te Coëtmieux, Bringole en te Plouaret vertoond.

— Het *Journal de Chemie Médicale* van 1 Maart l.l. vestigt de aandacht op een nieuw, hoogst eenvoudig electriseertoestel, door RUHMKORFF volgens de opgaven van Prof. HOLTZ te Berlijn vervaardigd, waardoor, bij eene doormeting der twee glasschijven van slechts 30 centimeters, de overspringing der vonk op een geleidend ligchaam op een afstand van 20 centimeters mogelijk is. Het zoude volgens dit blad uitmuntend geschikt zijn om op grootere schaal proefnemingen over het ozoniseren der lucht in het werk te stellen.

— De Société Médicale d'Amiens heeft de belooning voor hare prijsvraag: „de l'hygiène publique et privée des industries dans lesquels on utilise et l'on prepare les détritus, les debris des animaux et les matières fécales," aan CHEVALLIER, Chemiste te Parijs, en aan Dr. DUVIVIER toegekend.

— De Société de Médecine de Bordeaux heeft voor 1866 een prijs van 300 francs uitgeloofd voor de vraag: „De la corrélation et de l'antagonisme de l'herpetisme et des maladies des autres organes," laatste termijn 30 October; en voor 1867 500 francs voor de vraag: „Etablir par une controverse des faits et des opinions à ce sujet et de nouvelles observations experimentale l'embolie de l'artère pulmonaire et des vaisseaux arteriels, déterminer, s'il y a lieu, la proportion des morts subites qui lui sont dues surtout dans l'état puerperal," laatste termijn 31 Augustus.

— Dr. LUNIER, Geneesheer aan het Krankzinnigengesticht te St. Yon, heeft het resultaat van 620 revaccinatiën, in het gesticht verrigt, in de *Gazette des Hopitaux* van 17 Maart l.l. als volgt medegedeeld: eene „empetion vaccinale veritable" werd bij 259, eene „vaccine fausse" bij 119 en volstrekt geen resultaat bij 242 personen

waargenomen. Bij „7 sujets vierges" verliep de vaccine 7maal, bij 210 met onduidelijke litteekens 91maal, bij 317 ingeënten 117malen en bij 86 vroeger door pokken aangetasten 44maal regelmatig. Bij 527 personen, welke vroeger behoorlijk waren ingeënt, verliep de revaccine regelmatig beneden de 20 jaren in 7, tusschen 21 en 30 jaren in 18, tusschen 31 en 45 jaren in 83, tusschen 46 en 60 jaren in 67 en boven de 60 jaren in 33 gevallen, terwijl zij voor die leeftijden in dezelfde orde genoemd in 5, 20, 49, 19 en 10 gevallen slechts tot twijfelachtige en in 19, 48, 89, 41 en 19 gevallen tot geene resultaten voerde. De revaccinatie bij 86 personen, welke vroeger aan pokken geleden hadden, leverde beneden den 20jarigen leeftijd geene, tusschen 21 en 30 jaren echter in 2, tusschen 31 en 45 in 11, tusschen 45 en 60 in 22 en boven de 60 in 9 gevallen positieve resultaten, terwijl zij voor die leeftijden in dezelfde orde genoemd in 0, 2, 7, 4 en 2 twijfelachtig en in 0, 7, 22, 41 en 16 gevallen in het geheel niet slaagde.

— Het Fransche voorstel, dat in de vergadering der Sanitaire Conferentie aangenomen werd, bevatte hoofdzakelijk het volgende. Eene Ottomanische Commissie onderzoekt den gezondheidstoestand in de geheele streek van Hedsaz en brengt daarover rapport bij de Turksche en Egyptische Regering uit. De haven te Djeddah en Yambo worden door oorlogschepen bewaakt en het binnenkomen in Egypte van de Arabische zijde belet, terwijl bovendien de bedevaartgangers, welke aldus gedwongen zijn om den landweg te volgen, eenige dagreizen van Suez af, aan eene geneeskundige inspectie onderworpen worden. Aan de schepen, welke ter sluiks de havens mogten zijn binnengeloopen, zal op de Arabische kust te Tor eene quarantaine opgelegd worden.

— Aan JOBERT DE LAMBALLE is wegens ziekte een tijdelijk ontslag verleend, terwijl DOLBEAU tijdelijk in zijne werkzaamheden zal voorzien.

— De bekende zaak van CHARRIÈRE, wegens sterfgeval verkocht, is in de handen van ROBERT et COLLIN overgegaan.

— Dr. ROUSSELIN, Médecin-Adjoint te Charenton, is ter vervanging van wijlen Dr. PARCHAPPE tot Inspecteur General des asiles d'aliénés et du service sanitaire des prisons benoemd.

— In de zitting der Académie van 27 Maart l.l. werd door MATHIEU eene „curette" voor de extractie van de lens bij de lineaire keratotomie ingediend, waardoor de verwijdering van dit ligchaam door de incisie, door aspiratie mogelijk wordt. Zij is vooral naar analogie der aiguille aspirante van LAUGIER voor de verwijdering van den vasten cataract bestemd.

— In dezelfde zitting werd door MICHON, uit naam van Dr. BLONDIN, een nieuwen irrigateur vaginal vertoond.

— In de laatste zitting der Académie begroette VELPEAU met welgevallen de 3de editie van het *Traité de Médecine Operatoire* van Prof. SEDILLOT te Straatsburg en verklaarde dat het, het door hem zelve voor 20 jaren geleverde werk van gelijken titel, verre overtrof.

— Naar aanleiding der discussiën over de hygiène der maternités werd in de Société de Chirurgie beweerd, dat de waarheid van LEFORT's jongste cijfers ook door kleinere opgaven, dan zijn groote werk bevatte, bevestigd werd. Het rapport van MALGAIGNE over 1861 gaf voor de gasthuizen op 7236 bevallingen 653 (1 op 10), voor de bureaux de bienfaisance op 6212, 32 (1 op 194) en op 44,480, 262 (1 op 169) sterfgevallen.

BERLIJN. — Het cijfer der geboorten gedurende 1865 bedroeg 24,205 (12,513 mannen en 11,692 vrouwen), waaronder 2120 van het mannelijke en 1981 van het

vrouwelijke geslacht als onwettig en 286 tweeling- en 3 drielinggeboorten werden opgegeven. Door vestiging in de stad van buiten af nam de bevolking met 72,002 (46,551 m. en 25451 vr.) personen toe. De totale sterfte bedroeg 21,957, waaronder 4413 m. en 3820 vr. Er stierven 13,724 (7344 m. en 6380 vr.) beneden den 14jarigen leeftijd, waaronder 688 m. en 536 vr. doodgeborenen. Een cijfer van 58,488 personen (40,992 m. en 17,496 vr.) verliet de stad. De toename der bevolking door de geboorten tegenover de sterfte bedroeg 2248, en door het grootere cijfer der aangekomenen tegenover dat der vertrokkenen 13,514, te zamen 15,762. Op het einde van 1864 bedroeg de militaire en burgerlijke bevolking 628,808.

— Gedurende 1865 werden alhier in de paardenslagterij 2241 paarden geslagt en in de consumtie gebragt.

— Het laatste nummer van DAMEROW's *Zeitschrift für Psychiatrie*, Band XXII, Heft 5 en 6, bevat eene opgave van de bevolking der krankzinnigengestichten van geheel Duitschland op 1 Januarij 1865. Zij vormen een cijfer van 141 inrigtingen (92 openbare en 49 private), waarin 19,550 patiënten (10,326 mannen en 9224 vrouwen) verpleegd werden. Voor de openbare bedroeg dit cijfer 17,823 (9426 m. en 8397 vr.) en voor de private 1727 (900 m. en 827 vr.). Het cijfer der nog niet voltooide inrigtingen bedroeg 28. In Pruissen werden er 5740 in 59, in Oostenrijk (Bondsgedeelte) 3215 in 18, in Beijeren 1850 in 11, in Saksen 2092 in 9, in Hannover te Hildesheim 856 in één, in Wurtemberg 651 in 8 en in Baden 906 patiënten in 2 gestichten verpleegd.

— De door de Turksche Regering benoemde Cholera-Commissie, bestaande uit AHMED EFFENDI, Dr. AKIF en Dr. YUSSUFF BEY, is den 3den Februarij uit Dsheddah naar Mekka vertrokken en moet volgens de *Centralzeitung* iedere 10 dagen hare bevindingen aan de Sanitaire Conferentie te Konstantinopel indienen.

— Dr. MULLER, Director van het Impfunganstalt alhier heeft in het *Berliner Wochenschrift* van 26 Maart l.l. op de verdunning der vaccinelymphe met glycerine, ten einde haar in grooteren voorraad te kunnen bewaren, de aandacht gevestigd. De lymphe, uit 3—4 op den 8sten of 9den dag geopende vaccinepuisten, kan met eene hoeveelheid van 10 druppels glycerine en evenveel gedistelleerd water vermengd worden, zonder dat hare werking verminderd wordt, terwijl zij op die wijze tot de vulling van een 40tal capillaire buisjes voldoende is.

PRUISSEN. — Gedurende het jaar 1865 werden er bij het Pruissische leger 65,776 militairen aan de vaccine en revaccine onderworpen. Bij 56,895 waren duidelijke, bij 6143 onduidelijke en bij 2738 geene litteekens eener vroegere vaccine aanwezig. De vaccine, gedurende dat jaar verrigt, verliep regelmatig bij 41,334, onregelmatig bij 8236 en zonder eenig gevolg bij 16,166. De zonder gevolg verrigte vaccine werd met gevolg bij 5469 en zonder verder gevolg bij 10,520 herhaald. Slechts bij 69 personen werden pokken waargenomen en wel bij 9 varicellae, bij 54 varioloïden en bij 6 variolae verae. Op die 69 gevallen kwamen er 35 (2 varicellae, 30 varioloïden en 3 variolae verae) bij niet-gerevaccineerden, 24 (4 varicellae, 18 varioloïden en 2 variolae verae) bij zonder gevolg gerevaccineerden en 10 (3 varicellae, 6 varioloïden en 1 variolae verae) bij met gunstig gevolg gerevaccineerden voor.

KONINGSBERGEN. — Prof. ARTHUR BÖTTCHER, te Dorpat, is tot Hoogleeraar in de Pathologische Anatomie alhier beroepen.

BRESLAU. — Dr. DUFLOS, Hoogleeraar in de Pharmacie alhier, heeft wegens zijne hooge jaren zijn ontslag bij de Regering aangevraagd.

WEENEN. — Dr. WIDERHOFER, Director van het St. Annen-Kinderspital, is tot buitengewoon Hoogleeraar in de paediatriek benoemd.

— Prof. RÖLL en WEDL hebben in de vergadering der Weener Artsen van 1 Maart l.l. de aandacht op het voorkomen van trichinen bij de rat gevestigd. Het mogt volgens hen als een belangrijk vraagstuk gelden om daar, waar noch bij den mensch noch bij het varken de trichiniasis was voorgekomen, te onderzoeken of een dusdanig lijden toch bij de rat werd aangetroffen. Onder 35 ratten, waarvan er 7 in de „Abdeckerei" gevangen waren, werden er bij 2 der laatstgenoemden ingekapselde spiertrichinen ontdekt. Langs dezen weg bleef volgens hen eene infectie van het varken voortdurend mogelijk, welke alleen door eene zoo veel mogelijk zorgvuldige vernietiging van de rat voorkomen kon worden.

— Het Professoraat in de Pathologische Therapie en het bestuur der Medische Kliniek te Krakau is thans definitief aan Dr. KARL GILEWSKI opgedragen.

— Professor VON PITHA zal aan de Jozefs-Academie verbonden blijven. Het Professoren Collegium heeft daarop Dr. ULRICH, den Director der Rudolfstiftung, voorgedragen om de vacature van wijlen Prof. SCHUH bij de Universiteit te vervullen.

PRAAG. — Dr. PICK, Adsistent van Prof. HEBRA te Weenen, heeft zich alhier als Privaat-Docent voor het onderwijs in de kennis der huidziekten gevestigd.

MÜNCHEN. — Het voor weinige dagen verschenen Heft (Bd. II, Heft 1, pag. 79) van het *Zeitschrift für Biologie* levert ons van de hand van Prof. PETTENKOFER eene belangrijke studie over de Saksische cholera-epidemie, zoo als zij in het afgeloopen jaar te Altenburg en te Werdau werd waargenomen. In de eerstgenoemde stad kwamen van 28 Augustus tot 27 November l.l., op eene bevolking van 17,966 inwoners, 121 gevallen met 70 sterfgevallen voor. Zij werden in 59 huizen, door 974 personen bewoond, waargenomen. In het stedelijke Versorgungshaus eischte de ziekte bovendien op 62 inwoners van 22 November tot 6 December op 29 aangetasten 16 slagtoffers. In een nabij dit gesticht gelegen huis, door 12 personen bewoond, kwamen evenzoo op een tijdstip dat de epidemie in de overige stad bijna geheel verdwenen was 6 choleragevallen met 5 sterfgevallen voor. De desinfectie der faeces, met het oog op de verhindering der ammoniakale omzetting, zoowel van deze als van de urine, moet als de eerste opgaaf der hygiëne gelden. Zij kan volgens PETTENKOFER op geen volmaaktere en goedkoopere wijze dan door den sulfas ferri geschieden. Het meer kostbare carbolzuur kan echter even goed aan het doel beantwoorden. Van de eerste bereiding is ongeveer 24 grammen per dag voor een persoon en van de laatste de hoeveelheid van $^1/_4$ liter eener oplossing van 1 deel op 20 deelen water per dag voor 4 personen voldoende.

FRANKFORT a/M. — Verschillende politieke en geneeskundige bladen bevatten de oproeping voor de 41ste algemeene vergadering van Artsen en Natuurvorschers, welke van 17—22 September e. k. te dezer stede zal gehouden worden. De oproeping is door de Doctoren HERMANN VON MEYER en SPIESS als eerste en tweede Geschäftsführer onderteekend. Het Aufnahme Bureau wordt op 16 September in den Saalbau in de Junghofstrasse geopend. Alle schriftelijke aanmeldingen voor het houden van voordragten en het verkrijgen van logies moeten aan gemelde personen worden ingezonden.

FLORENCE. — In het Italiaansche Parlement hebben thans 18 Geneeskundigen, namelijk 11 in de Kamer der Afgevaardigden en 7 in de Senaat, zitting.

ZWITSERLAND. — Professor VITAL PAUL TROXLER, achtereenvolgens Hoogleeraar aan het Lyceum te Lucern, aan de Universiteit te Basel en later aan die te Bern, is op 86jarigen leeftijd te Aarau overleden. De overledene had zich door talrijke geschriften bekend gemaakt.. Onder deze moeten vooral de volgende genoemd worden: *Ueber die Lehre von der Bewegung der Iris* (1800); *De suppuratione et inflammatione*

(dissert. inaug., 1803); *Ideen zur Grundlage der Nosologie und Therapie* (1804); *Die Theorie der Medizin* (1805); *Ueber die grassirende Krankheit im Kanton Luzern* (1806), waarin over de ziekte, onder den naam van den Alpenstich bekend, belangrijke beschouwingen gegeven zijn.

ST. PETERSBURG. — Volgens de berigten van het einde der maand Februarij heerschte alhier, te Moskou, in Archangel en Kasan eene vrij hevige typhusepidemie. De cholera blijft in Zuid-Westelijk Rusland nog steeds heerschen. Zij vertoonde zich ook te Charkow. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij Koninklijk besluit van 20 Maart, n°. 66, zijn op het verzoek van de Heeren G. D. L. HUET, Medicinae Doctor en vier anderen, allen te Amsterdam, goedgekeurd de Statuten der voor minder dan dertig jaren aangegane Vereeniging *Het Kinderziekenhuis* aldaar, en is deze Vereeniging mitsdien erkend als regtspersoon.

[Aan de Statuten dier Vereeniging ontleenen wij de volgende bijzonderheden:

„Art. 1. De Vereeniging stelt zich ten doel de verpleging van arme zieke kinderen in een speciaal daartoe ingerigt gebouw. De verpleging zal in den regel kosteloos geschieden, behoudens het regt der Vereeniging om in bepaalde gevallen vergoeding voor de bewezen diensten te verlangen. De voorwaarden van opname worden bij huishoudelijk reglement bepaald.

„Art. 4. De gelden, vereischt tot het bereiken van het doel der Vereeniging, worden gevonden uit jaarlijksche contributiën, giften, legaten enz.

„Art. 5. Het zedelijk ligchaam wordt bestuurd en vertegenwoordigd door eene Commissie van minstens 5 Leden, waartoe bij deze voor de eerste maal worden benoemd: Mr. C. A. CROMMELIN, Mr. W. H. G. DULL, Dr. G. D. L. HUET, N. G. PIERSON, Dr. S. DE RANITZ (de 5 oprigters). De Geneesheer is Directeur der inrigting en Lid van het Bestuur.

„Art. 6. Men wordt Lid der Vereeniging door eene jaarlijksche contributie van minstens *f* 20 of eene gift in eens van minstens *f* 500."]

— Luidens eene mededeeling uit Spaarndam moet aldaar sinds het voorjaar van 1865 eene epidemie van pokken en ook van typhus hebben geheerscht, die, vooral met het oog op het zoo uiterst geringe bevolkingscijfer der gemeente (ruim 400 zielen), allerhevigst moet worden genoemd, daar in sommige weken het aantal zieken 70 à 80 moet hebben bedragen. Ook hier het gewone verschijnsel bij de pokziekte: hoofdzakelijk of alleen bij niet-gevaccineerden ziekte en vooral dood. Het gevolg van een en ander is het sterk sprekende cijfer van niet minder dan 32 weduwen onder zulk eene geringe en armoedige bevolking!

'sGRAVENHAGE. — Door een 8tal aanzienlijke ingezetenen dezer stad is het plan opgevat, om, met het oog op de ondervinding te Parijs, Brussel, Amsterdam enz. verkregen, eene Maatschappij op te rigten, die ten doel heeft de vleeschhouwerij op uitgebreide schaal te drijven, ten einde goed rund- kalfs- en schapenvleesch tegen billijke prijzen algemeen verkrijgbaar te stellen, met opheffing van vele bij den vleeschhandel ingeslopen misbruiken. Tot het oprigten van zoodanige Vennootschap achten zij een kapitaal van *f* 100,000, verdeeld in aandeelen van *f* 100, voldoende, en stellen zich voor, zoodra voor *f* 50,000 zal zijn deelgenomen, den inschrijvers een Ontwerp der Statuten aan te bieden, en dit in eene te houden bijeenkomst aan hunne goedkeuring te onderwerpen.

ZWOLLE. — Naar aanleiding van de besluiten, in de onlangs alhier gehoudene vergadering van den Geneeskundigen Raad genomen met betrekking tot de bevordering van de koepokinenting, zijn door een der leden wèl gelukte proeven genomen met re-

trovaccinatie. Dien ten gevolge is thans genuïne koepokstof en vaccine 1ste en 2de generatie bij den Geneeskundigen Inspecteur voor de Geneeskundigen van het ressort beschikbaar, en is van deze gelegenheid om versche stof te bekomen, reeds door velen gebruik gemaakt.

PERSONALIA.

Z. M. heeft benoemd tot Off. v. Gez. 2de kl., voor de dienst ter kuste van Guinea, P. J. G. A. SMEETS, eervol ontslagen Off. v. Gez. 2de kl. bij de Zeemagt, thans praktiserend Genees- en Heelkundige te Mijdrecht.

— De Off. v. Gez. 2de kl. bij de Zeemagt L. P. VLAANDEREN, laatst behoord hebbende tot het eskader in Oost-Indië en dezer dagen van daar teruggekomen, is op non-activiteit gebragt.

— Z. M. heeft den Off. v. Gez. 2de kl. H. C. A. K. EIKENDAL, van het Regement Grenadiers en Jagers, bevorderd tot Off. van de Orde der Eikenkroon.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend:* tot de uitreiking aan den civielen Geneesheer J. KLAP, van eene acte van toelating tot de uitoefening der genees- en heelkundige praktijk te Sumanap (Residentie Madura), zijnde hij tevens belast met de waarneming der Civiele en Militaire Geneeskundige Dienst en het opzigt over de vaccine in die afdeeling; — *bevorderd:* tot Off. v. Gez. 1ste kl. bij de Geneeskundige Dienst te Djokdjokarta, den Off. v. Gez. 2de kl. W. A. P. F. L. ZIJNEN WARTEL, van het Groot Militair Hospitaal te Willem I; tot Off. v. Gez. 2de kl. bij de Geneeskundige Dienst te Willem I, den Off. v. Gez. 3de kl. F. VAN GELDER; — *overgeplaatst:* den Off. v. Gez. 1ste kl. A. H. KUNZE, van de Geneeskundige Dienst te Djokdjokarta; te Djokdjokarta, den Off. v. Gez. 2de kl. W. A. P. F. L. ZIJNEN WARTEL, van de Geneeskundige Dienst te Willem I, — en *goedgekeurd,* dat zijn overgeplaatst: te Boijolali, de Off. v. Gez. 2de kl. P. S. A. VAN DURA; te Magelang, de Off. v. Gez. 2de kl. A. C. HOOGEVEEN; te Djokdjokarta, de Apotheker 3de kl. G. W. F. VAN VOGELPOEL; te Magelang, de Adjunct-Paardenarts J. J. POSTMA, de drie eerstgenoemden van het Groot Militair Hospitaal, de laatste van het garnizoen te Willem I.

— Den 10den Maart aanvaardde Dr. T. ZAAIJER, benoemd tot buitengewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde te Leiden, zijne betrekking met het houden eener Redevoering: *Over het gewigt eener doelmatige ontleedkundige techniek.*

— Den 21sten Maart, Dr. J. A. BOOGAARD, mede benoemd tot buitengewoon Hoogleeraar in de Geneeskunde aan voormelde Hoogeschool, met het houden eener Redevoering: *De anatomisch-physiologische rigting in de hedendaagsche Geneeskunde uit de geschiedenis verklaard en geregtvaardigd.*

BEVORDERD: Te Leiden, den 22sten Maart, tot Art. Obst. en Chir. Doctor, de Heer A. VAN DER SWALME, Med. Doctor; — te Utrecht, den 22sten Maart, tot Med. Doctor, de Heer H. HOLM, met een Proefschrift: *Over het gebruik der hypophosphiten bij tuberculose der longen;* — den 26sten Maart, tot Med. Doctor, de Heer H. GREVE, Off. v. Gez, met een Proefschrift: *Over de gezwellen in het oog;* — te Groningen, den 23sten Maart, tot Med. Doctor, de Heer W. K. M. VAN LEEUWEN VAN DUIVENBODE, Off. v. Gez., met een Proefschrift: *Over ileotyphus.*

BENOEMD: Door den Raad der gemeente Amsterdam, tot Lid der Commissie van toezigt op de Stedelijke Geneeskundige Dienst, Dr. J. J. F. H. T. MERKUS DOORNIK, — en op zijn verzoek eervol ontslag verleend, als Stads-Geneesheer, aan Dr. G. N. ROMPEL.

OVERLEDEN: Den 10den Maart, de Heer L. C. PEVAL, Med. Doctor te Goes, oud 64 jaren; — den 13den Maart, de Heer J. COOMANS, Heel- en Vroedmeester ten platten lande, te Bildt; — den 29sten Maart, de Heer C. VOS, Heel- en Vroedmeester te Dordrecht.

ALI COHEN.

ANGINA DIPHTHERINA.

Voorzeker bestaat er geene ziekte, die in den laatsten tijd meer de aandacht der Medici tot zich trok, dan de zoo zeer gevreesde angina diphtherina. En dat met regt. Toen deze ziekte verscheen waren er waarschijnlijk weinigen mede bekend, blijkens de talrijke slagtoffers, die er door ten grave gesleept werden. Menigvuldig zijn de observatiën aangaande bovengenoemde ziekte; bijkans iedere Medicus meent voor deze kwaal eene bijzondere geneesmethode aan te kunnen raden, die onfeilbaar de genezing bevordert.

Algemeen is het bekend, dat de angina maligna (diphtherina, gangraenosa, putrida) reeds door ARETAEUS, AURELIANUS, AËTIUS, die haar onder den naam van ulcera aegyptica, syriaca beschreven hebben, geobserveerd was geworden. In de Prunella der ouden vindt men zonder twijfel het beeld van deze kwaal, die door de latere Fransche artsen als DIPHTHERITE beschreven is. Een voornamen rang onder de volksziekten bekleedt zij eerst op het einde van de 16de eeuw, toen zij in het Zuiden van het Pyreneesche schiereiland vreesselijke verwoestingen aanrigtte. In het begin van de 17de eeuw vertoonde zij zich in het Zuiden van Italië. In Amerika en Engeland werd zij in de 18de eeuw waargenomen en verspreidde zich over Frankrijk, Holland, Zweden en de West-Indiën. In dezen tijd ging zij met scarlatina gepaard en werd daarmede verward.

Dit als eene korte geschiedkundige inleiding; voor het overige verwijs ik de lezers van dit Tijdschrift naar het uitvoerig, geschiedkundig opstel van den Heer ISRAËLS (*Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1861, pag. 203).

Rossum, aan Waal en Maas gelegen, staat voor een zeer gezond oord bekend, althans wat epidemische ziekten betreft. Terwijl de naburige gemeenten jaarlijks bezocht worden door eene epidemie van typheuse koortsen, blijft Rossum steeds daarvan bevrijd. Dit is waarschijnlijk aan de gunstige ligging van deze plaats, tusschen twee rivieren gelegen, toe te schrijven. Gedurende eene 7jarige praktijk in deze gemeente heb ik er slechts ééne epidemie bijgewoond, die men eigenlijk gezegd niet anders dan als passagère mogt beschouwen. Dat was namelijk vóór 3 jaren, toen hier een ligte epidemische aanval van morbilli heerschte; deze was echter zoo ligt, dat de menschen niet eens geneeskundige hulp inriepen.

In het jaar 1864—1865 brak echter hier eene epidemie uit, die aller harten met schrik vervulde, namelijk de angina diphtherina. Wel had men hier een paar jaren vroeger een enkel sporadisch geval gehad, doch de verhalen van andere gemeenten, waar deze ziekte heerschte of geheerscht had, deden iedereen beven; te meer daar, zoo als meermalen gebeurt, die verhalen ijsselijk opgesmukt werden, en de mensch, althans de plattelandsbewoner, een liefhebber is van ijsselijkheden. Het is eene bewezene waarheid, dat de angina van elders in deze gemeente werd ingebracht, daar de eerst aangetasten allen individu's waren, die op eene besmette plaats familie hadden wonen en daar vertoefd hadden. De eerste impuls tot deze epidemie werd gegeven door een jongentje, dat met zijne moeder een bezoek gebracht had in een besmet huis eener naburige gemeente.

Het valt niet te ontkennen, dat deze ziekte besmettelijk, ja onder sommige omstandigheden uiterst aanstekelijk is. Er bestaan tallooze voorbeelden van, dat daar, waar eenmaal een fiks ontwikkeld geval plaats vond, later ook andere zich voordeden. Zoo ging het elders, zoo ging het ook hier. De epidemie, eenmaal uitgebroken zijnde, rigt in het rond verwoestingen aan en dit vooral op het platteland, waar de hygiënische voorschriften zoo slecht worden inacht genomen. Gelijktijdig met de angina kwamen hier menigvuldige gevallen van gewone catarrhen en angina laryngea et pharyngea voor, die onder de gewone behandeling spoedig genazen. De epidemie brak hier in Julij 1864 uit en duurde tot Augustus 1865. In dat tijdsverloop werden er 160 patiënten door mij behandeld; hiervan stierven er 20. De aangetasten waren meest kinderen en daaronder de meeste meisjes. Een enkele oude van dagen werd door deze ziekte aangetast. De ziekteverschijnselen waren verschillend. Bij den een vertoonden zich prodromi, bij den ander niet; bij sommigen begon de angina als eene gewone verkoudheid, bij anderen weder was de ziekte algemeen; in het laatst van de epidemie geheel en al locaal; d. i. in het begin moest ik bij de uitwendige behandeling ook inwendige middelen voorschrijven; in het laatst niet, als wanneer de curatie slechts plaatselijke bijtmiddelen vereischte. Ik heb tweederlei exsudaten opgemerkt: één goedaardig en één gangraeneus. Slechts bij weinigen zag ik den laatsten vorm, en deze gevallen verliepen dan ook bijkans alle snel en doodelijk. De duur was zeer verschillend; bij sommigen duurde het euvel zeer lang, bij anderen had ik tot 3malen toe met recidieven te kampen. Slechts bij een paar patiënten zag ik naziekten. Bij eene oude vrouw van 60 jaar vertoonden zich rheumatische aandoeningen van het hoofd, onder den vorm van cephalalgia rheumatica, welke onder het gebruik van vin. colchicum met een opiumpraeparaat spoedig week. Bij een paar patiënten vertoonde zich, nadat zij geheel hersteld waren, eene zoogenaamde neusspraak. Bij enkelen had ik te kampen met eene langdurige zwelling der tonsillen.

De *lapis infernalis* was zoowel in ligte als in de zwaarste gevallen mijn plegtanker. Ik gebruikte daarvan eene zeer verzadigde oplossing en penseelde ééns of tweemaal daags daarmede de patiënten. Ik bevond er mij beter bij dan bij het toucheren van nitr. arg. in substantie. Men heeft hier een dubbel voordeel: eerstens wordt de wondvlakte getoucheerd en ten andere neemt men het uitgestorte exsudaat er mede weg. Verder heb ik aangewend tinct. iodii en liq. stipt. looff., doch zag beter resultaten van nitr. arg. dan van deze middelen. Als gargarisma gaf ik eene oplossing van chloras kalicus, dec. cort. querc. met aqua chlorata; eene oplossing van tannine met acid. hydrochlor., soms dec. rad. ratanh. Het door mij meest aangewende middel voor gorgeldrank was echter de nitr. arg. (gr. xij—xx op 8 unc. aq. dest.), waarvan ik de gunstigste resultaten zag. Waar het noodig was werd een dec. tann. met een of ander laxerend zout, meestal sulphas magnes., voorgeschreven. Inwendig werd de cort. peruv. fusc. aangewend, steeds gepaard met aq. chlorata of een acid. miner. Verder liet ik de patiënten volop zoete melk, bouillon, krachtige soep en eijeren gebruiken. De ondervinding leerde mij, dat de patiënten niet te goed gevoed konden worden. De nitr. arg. is mijns inziens in deze kwaal een middel, dat grootelijks aanprijzing verdient,

hetzij men het bezige om te gorgelen, hetzij om te toucheren. Vooral in de kinderpraktijk is het een uitmuntend remedie. Daar toch zal men weinig nut mogen verwachten van zwakkere middelen of van enkel gargarismata, dewijl deze, buiten de tegenwoordigheid van den Geneesheer, vaak in het geheel niet of slecht aangewend plegen te worden. Het patiëntje is dan toch actief en heeft dikwijls geen moed wegens de pijn, die werkelijk bestaat of ingebeeld is; terwijl, wanneer men toucheert, hij geheel en al passief is en dus zelf niet behoeft te handelen.

Rossum, Februarij 1866. Dr. J. BAUM.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE AANWENDING VAN OPIATEN BIJ DEN TYPHUS, OOK ZONDER SYMPTOMATISCHE INDICATIE. — Hoewel de goede clinici het daarover eens zijn, dat de typhus als bloedziekte zijne tijdperken doorloopt en door geene kunstmiddelen kan worden tegengehouden of bekort (LEBERT's abortief-typhus kan niet als werkelijke typhus beschouwd worden) en dat de rol van den Geneesheer hier geene andere is, dan schadelijke invloeden te keeren of te voorkomen, of gevaar brengende verschijnselen zoo veel mogelijk te gemoet te komen, zoo worden toch nog altijd medici gevonden, die in de sanguinische verwachting verkeeren, dat zij door het een of ander middel een typhus kunnen afsnijden, bekorten of genezen. Zoo heeft bijv. de chinine langen tijd en ook bij ons de panacee bij den typhus moeten wezen; sommigen meenden in de zuren of in de versche lucht en vooral in den togt het groote geneesmiddel tegen die ziekte te hebben gevonden. Het resultaat dier groote verwachtingen was meestal geen ander, dan dat onder het gebruik van een of ander dier middelen enkele gevallen beter wierden. Spoedig kon men zich echter overtuigen, dat het zoo hoog geprezen middel in andere en de meeste gevallen in den steek liet, en dat er dus geene panacee voor typhus even als voor de meeste andere ziekteprocessen bestaat. Dit verhindert echter niet dat er nog van tijd tot tijd medici opdagen met een oud of nieuw middel, dat »den typhus" kan genezen. Tot deze behoort ook Dr. FLAMM, K.K. Hofarts te Weenen, die onder den boven aangehaalden titel in het *Wiener Wochenschrift* van Januarij 1866, pag. 76, een opstel ter aanprijzing van opiata bij typhus heeft bekend gemaakt, waarin hij dat middel niet voor symptomatische toediening tegen slapeloosheid en deliria aanprijst, maar als *typhus genezend* wil laten doorgaan. Hij verhaalt gedurende het veeljarig gebruik van dat middel ter bestrijding van enkele symptomen, het volgende te hebben waargenomen:

Het geheele verloop van den typhus verslimmert niet zelden, wanneer het ter bestrijding van een enkel symptoom (bijv. slapeloosheid, delirium, diarrhoe) toegediende opium weggelaten wordt, of dat verloop wordt beter bij het voortgezet gebruik van opium, hoewel het symptoom, waarvoor het aangewend wordt (bijv. de diarrhoe), niet ophoudt. In enkele gevallen is bij de verkregene herstelling van een enkel symptoom door opium de gelijktijdig ontstaande algemeene beterschap zoo in het oog vallend en verrassend, dat men die onmogelijk alleen aan de bestrijding van dat symptoom kan toeschrijven, waarvoor het opium eigentlijk toegediend is. De gunstige werking van het opium bij typhus, zegt de schrijver, staat in een naauw verband tot den

slaap, dien het verwekt heeft; die werking valt vooral eerst dan in het oog, wanneer het slaap teweeg brengt. Typhuslijders vallen door herhaalde en kleine giften opium zeer ligt in slaap. Het geschiedt niet zelden dat zij op $^1/_2$ grein pulv. Doveri, om de 2 uren gegeven, het grootst gedeelte van den dag en den nacht slapen (insgelijks op een aequivalent opium of acet. morph.), en dat zij den slaap weder verliezen wanneer die middelen weggelaten worden.

Zulke ervaringen hebben schrijver geleerd, dat de werking van het opium bij typhus zich verder uitstrekt dan tot bestrijding van enkele symptomen en op het geheele verloop dier ziekte een bepaald gunstigen invloed uitoefent. Op grond hiervan wendt hij dat middel niet alleen als symptomaticum maar als *geneesmiddel* van dat proces aan. Hij bedoelt hier niet dat de lijder diep en lang slape, maar dat hij over het algemeen meer slape dan wakker is, dat dus de deprimerende werking van het opium die grens slechts weinig overschrijdt, waar zij zich door slaap openbaart; $^1/_{20}$—$^1/_{10}$ grein opium in poeder of een aequivalent acet. morphii, in droppelvorm alle 2—3 uren toegediend, is hiertoe gewoonlijk voldoende en kan men de dosis over het algemeen naar de deugdzaamheid (Güte ? Ref.) van het middel en de vatbaarheid van den lijder wijzigen.

Wanneer de lijder onder die behandeling na verloop van eenige dagen in beterschap toeneemt, laat schrijver het middel slechts 's nachts toedienen. Hij begint met die behandeling reeds in de eerste dagen der ziekte, of zoodra omtrent de diagnose geen twijfel meer bestaat, hoewel hij dat tijdperk niet voor het alleen geschikte beschouwt. Ter staving van het gezegde verhaalt hij eenige zeer belangrijke gevallen, die hij typhus noemt, waar de lijder ‚comme par enchantement' binnen 36 uren na een diepen opiumslaap herstelde. Schrijver wijst in het voorbijgaan op de weldadige werking van het opium bij het delirium tremens, wat hij gevoegelijk achterwege had kunnen laten, daar die twee ziekteprocessen geen de minste overeenkomst met elkander hebben.

Als de voornaamste *tegenaanwijzing* beschouwt hij de soporeuse en werkelijke zwaktetoestanden, bij den typhus zoo dikwijls voorkomende. De sopor en de prostratio virium echter eerst in een later tijdperk der ziekte ontstaande, zoo bepaalt hij den tijd der toediening van opium, vooral in het eerste tijdperk, waar de symptomen van ziekelijke opwekking van het zenuwstelsel de bovenhand hebben, dus in het erethisch tijdperk, en meent door zijne opiumbehandeling de andere tijdperken òf te kunnen verkorten òf te avorteren. Hij wenscht ten slotte door zijn opstel zijne collega's tot de aanwending van dat middel bij typhus aan te moedigen. C. G.

BIJDRAGE TOT DE LEER DER SEPTICAEMIE. — Als vervolg zijner vroegere in den 4den Jaargang van het *Archiv der Heilkunde* geplaatste opstellen geeft W. ROSER in de derde aflevering van 1866 van hetzelfde tijdschrift eene beschouwing over de infectie door lijkengif. ROSER beschouwt het lijkengif niet als een wezenlijk septisch vergif, maar als een contagium. Het zijn geene oude, reeds in rotting overgegane lijken, geene diepe steekwonden, waarbij aderen kunnen getroffen worden, geene lijken van aan allerlei ziekten gestorvenen, die aanleiding geven tot het ontstaan der zoo gevaarlijke gevolgen, het zijn meest oppervlakkige prikjes of scheurtjes, dikwijls versche ja nog warme lijken, meest lijken van aan kraamvrouwenkoorts gestorvenen. ROSER trekt hieruit de conclusie, dat de zoogenaamde lijkengif-infectie een gevolg is van het contagium der febris puerperalis of der identische febris pyaemica. Hij voert 41 gevallen, meest van Engelsche schrijvers en met weinig obductie aan, waaruit blijkt, dat gewoonlijk lymphangitis en lymphadenitis met phlegmone

der okselstreek en met hevige koorts optraden, dat de zieken soms reeds aan de primaire koorts stierven, dat in eenige gevallen zich ware pyaemie met metastasen ontwikkelde en dat in de meeste gevallen, waar nog genezing tot stand kwam, de ziekte niet verder kwam dan tot absces of uitgebreide phlegmone der okselstreek.

Phlebitis was zeer zeldzaam, doch dit bewijst niets tegen ROSER's stelling; immers zijn 1°. meestal de wondjes zoo klein dat veel eerder absorbtie door de lymphvaten, dus lymphangitis, dan phlebitis te verwachten is; 2°. schijnt phlebitis eer na miasmatische infectie dan na locale inoculatie te ontstaan; terwijl het 3°. zeer wel aan te nemen zou zijn, dat eene smetstof zich anders uit, wanneer zij zich uit de lucht aan het bloed mededeelt, dan wanneer zij ingeënt wordt; dit neemt men toch bij de kwade droes ook waar.

Hetgeen ROSER hier onder lijkengif-infectie verstaat zijn de meer ernstige gevallen, die dikwijls tot den dood (in Engeland door FARRE „necrusia", in Frankrijk „mort de piqûre anatomique" genaamd) aanleiding geven; deze gevallen hebben bij gelijke wijze van ontstaan een gelijksoortig verloop; hij geeft echter toe, dat er andere meest minder ernstige symptomen-complexen na sectie-kwetsuren voorkomen, waarvan sommigen misschien op andere wijze kunnen ontstaan; deze zijn: 1°. ligtere gevallen van lymphangitis en lymphadenitis; 2°. plaatselijke ontstekingen, als: puisten, furunkels, abscessen, panaritium enz.; de sectiefurunkels komen het meest voor, dikwijls zonder huidwond; 3°. erysipelas, eczema en erythema; 4°. lijktuberkels „tubercule des anatomistes", lupus anatomicus, eene serpigineuse, zeer hardnekkige, op lupus (aan de handen) gelijkende aandoening; 5°. phlebitis, misschien secundaire?; 6°. pyaemische metastasen, chronische pyaemie, en 7°. bloedinfectie zonder localisatie.

A. P. FOKKER.

OVER LEPRA. — Dr. TILBURY FOX behandelt in het *Edinburgh Medical Journal*, 1866, 3, de vraag of de melaatschheid der oude Hebreërs en de in onze dagen voorkomende elephantiasis Graecorum dezelfde ziekte zijn en deelt verder eenige beschouwingen over de verschillende benamingen, aan deze ziekte in verschillende eeuwen gegeven, mede. Hij zelf was op eene reis door Syrië, Palestina en Egypte in de gelegenheid de daar heerschende vormen waar te nemen. Wij ontleenen aan zijn opstel het volgende:

MOZES maakte in *Leviticus*, behalve van de ontwikkelde melaatschheid, nog gewag van drie ligtere oppervlakkige vormen: de „boak", „berat cecha" en „berat lebena". CELSUS geene overeenkomst ziende tusschen deze huidaandoeningen en de geheel tot ontwikkeling gekomene melaatschheid rangschikte deze drie ziektevormen onder den generieken naam „vitiligo" en wel als alphos, melas en leuce. De Grieken voerden den naam lepra in en gaven dien naam waarschijnlijk aan de door MOZES boak, door CELSUS alphos genoemde huidaandoening, die zij als den hoogsten graad van lichenes (psora en alphos) beschouwden. De Arabieren namen de Grieksche nomenclatuur over en langzamerhand begon men tot het denkbeeld over te hellen, dat de boak of alphos onze lepra vulgaris (sive Graecorum), eene aandoening „sui generis" is en dat de twee gelijksoortige vormen van MOZES, de berat recha en lebena, de leuce en melas der Grieken, varieteiten zijn ééner ziektevorm en wel ligtere, vroegtijdige tijdperken van die voedingsanomalie, die in elephantiasis Arabum, pachydermia, pleegt over te gaan.

Dr. FOX bestrijdt de meening, dat de melaatschheid, waarvan in *Leviticus* sprake is, eene ziekte zou zijn aan de oude Hebreërs eigen en slechts bij hen voorkomende. Hij voert hiertoe aan de waarnemingen van Dr. VANDIJKE CARTES van Bombay, die

in 62 van 186 gevallen waarnam, dat, vóór de elephantiasis Arabum tot volkomene ontwikkeling kwam, eene ligtere, meer oppervlakkige huidziekte voorafging, waarvan eene ligte en eene donkere varieteit voorkwam; hij noemt deze vormen morphoea alba en nigra; naar de beschrijvingen komen zij geheel overeen met de berat cecha en lebena, de leuce en melas. Dikwijls werden deze vormen in Indië met lepra vulgaris verwisseld. Verder nam Dr. FOX zelf in de omstreken van den Libanon een ziektevorm waar, dáár onder den naam van „baras el Israely" bekend, die al de kenteekenen der alphos bezat en zich zoowel van de andere daar voorkomende vormen als van de baras der Arabieren en van onze morphoea onderscheidt. De ontwikkelde vorm van lepra, elephantiasis Graecorum, die hij waarnam, was steeds de tuberculeuse.

Goes, Maart 1866. A. P. FOKKER.

OVER DE GEVAREN VOORTVLOEIJENDE UIT DE FABRIEKMATIGE BEREIDING VAN HET ANILINE-ROOD (Fuchsine). — Sedert dat de uit aniline bereide kleurstoffen (violine, solferino, magentarood, fuchsine, havanna enz. enz.) een nieuwen tak van industrie hebben in het leven geroepen, is van verschillende zijden de aandacht gevestigd op de gevaren, waaraan de gezondheid van de betreffende fabriekarbeiders is blootgesteld. De vergiftigingsverschijnselen van de anilinekleurstoffen hebben, zoo als vele onderzoekingen hebben geleerd, hun ontstaan evenwel niet te danken aan de aniline (of de daaruit gevormde nieuwe basis), maar aan de metaalverbindingen (HgO, $Hg_2O. NO_5$, PbO_2, $SnCl_2$, AsO_5, SbO_5, $CuO. NO_5$, $AgO. NO_5$), die gebruikt worden om uit de aniline de kleurstof te bereiden. Vandaar dat dezelfde kleurstof, bijv. het anilinerood (fuchsine), verschillende verschijnselen van intoxicatie kan opleveren, al naarmate kwik, arsenik of een ander der genoemde metalen voor de bereiding daarvan is gebezigd. Onder de gevallen van dien aard is in der tijd in dit Tijdschrift (VIII, pag. 43—44) melding gemaakt van eene epidemie, door CHARVET (*Annales d'hygiène publique*, Octobre 1863) waargenomen onder de arbeiders van eene fuchsine-fabriek in het departement van de Rhône, waarvan de verschijnselen als het ware een photographische afdruk waren van het beeld eener arsenik-intoxicatie (papuleus huiduitslag, dorst, braken, doorloop, anaesthesiën, pareses enz.). Tegelijkertijd werden ook verscheidene personen, die in de nabijheid van de fabriek woonden, door dezelfde verschijnselen aangetast, en wèl in zulk eene hevigheid, dat drie lijders bezweken. Over het algemeen vermoedde men, dat de fuchsine-fabriek tevens de oorzaak was van de laatstgenoemde gevallen van vergiftiging, doch het bleef bij eene bloote gissing. Eerst circa $1^1/_2$ jaar later werd dit vermoeden tot eene onbetwistbare waarheid verheven door A. CHEVALLIER, zoo als blijkt in zijne voor eenige maanden verschenen verhandeling: *De la fuchsine; de sa préparation, des accidents qui peuvent en résulter* etc. (*Annales d'hygiène publique*, Janvier 1866). In deze belangrijke bladzijden wordt namelijk medegedeeld dat in het jaar 1864 de geheele huishouding van een spoorwegwachter, die in de nabijheid van bovengenoemde fabriek woonde, door dezelfde toxische verschijnselen werd overvallen, met dat gevolg, dat de vrouw des huizes overleed. Toen het onderzoek van het lijk eene vergiftiging met arsenik als oorzaak van den dood aan het licht bragt, werd de zaak nog verder en met de meeste naauwkeurigheid onderzocht. Op deze wijze kwam men tot de interessante ontdekking, dat het water van de bronnen, waarvan zich de geheele familie bediende, even als van alle andere bronnen die in de nabijheid van de fabriek waren gelegen, arsenik bevatte, terwijl tevens de bodem, over eene uitgestrektheid van 200 meters rondom de fabriek, met hetzelfde vergif bezwangerd was. De oorzaak van dezen overgang van arsenik in het drinkwater en den bodem is niet ver te zoeken.

De stof namelijk, die bij de inwerking van het arsenikzuur op aniline ontstaat [rosaleïne of rosaniline?] wordt met zoutzuur behandeld en laat een zeer sterk arsenikhoudend vocht achter, waaraan de fabriekant hoegenaamd geene waarde hecht en die dus als nuttelooze afval wordt verwijderd. Ofschoon men door den invloed van kalk dit vocht heeft trachten te zuiveren, geschiedde dit evenwel niet op zulk eene volledige wijze, dat hierdoor de overgang van eene groote hoeveelheid arsenik in den bodem belet werd. Voegt men hier nog bij het feit, dat ook de vaste résidu's van het fabrikaat arsenik bevatten, op den grond geworpen worden en, daarover verspreid liggende, ten laatste door het meteoorwater uitgeloogd worden, dan zal men werkelijk geene nadere verklaring van zulke vergiftigingen verlangen. Volgens CHEVALLIER hebben zich dergelijke gevallen ook te Basel en op andere plaatsen voorgedaan. Al deze gevallen hebben echter dit met elkander gemeen, dat zij alleen voorkwamen bij de hier ter plaatse opgegevene wijze van fuchsine-bereiding en niet bij de andere methoden [van alle metaalverbindingen wordt het arsenikzuur door de fabriekanten bij voorkeur tot het onderwerpelijk doel gebruikt, niet alleen omdat het minder kosten vereischt, maar ook omdat het daarmede gewonnen produkt de allerprachtigste kleuren oplevert, Ref.]. Ten slotte beveelt CHEVALLIER de volgende uit het oogpunt der openbare gezondheid belangrijke maatregelen aan, zonder welke geene concessie tot het oprigten van dergelijke fabrieken moest gegeven worden: nabijheid van een groot stroomend water, zuivering van den afval van arsenikale bijmengselen en afvoer van den van arsenik zoo veel mogelijk bevrijden afval naar het water. Wat de fabriekarbeiders zelve betreft, deze moeten de schadelijke inwerking van het arsenik op dezelfde wijze trachten af te weren als geldt voor alle andere takken van industrie, waarin men zich van arsenik bedient. [Men raadplege over dit laatste punt het uitstekende werk van Dr. EULENBERG, *die Lehre von den schädlichen und giftigen Gasen* enz. 1865.] 1).

Leeuwarden. Dr. A. DRIELSMA.

OVER HET OPSPOREN VAN HET STRYCHNINUM IN HET DIERLIJK LIGCHAAM. — Onder dezen titel levert ons Prof. CLOETTA te Zürich in VIRCHOW's *Archiv* (Bd. XXXV, Heft 3) een kort opstel, waaraan wij het volgende ontleenen. De intensieve bitterheid van het strychnine, de violette verkleuring, welke het, in geconcentreerd zwavelzuur opgelost, door de inwerking van sterk oxyderende stoffen, en wel van den bichromas kalicus, ondergaat, zijn eigenschap van met chroomzuur eene in water onoplosbare verbinding te vormen, zijne characteristica, waardoor zijne aanwezigheid onder de eenvoudigste omstandigheden, bijv. in gedistelleerd water opgelost, kan aangetoond worden. Zoo levert eene hoeveelheid van 1 grein strychnine in 17,000 cub. centimeters water nog eene onmiskenbaar bittere smaak, terwijl door

1) Wanneer de fabriekanten het zoo ver bragten, of liever — want als zij *willen*, *kunnen* zij dit — wanneer zij zich beijverden om door eene zorgvuldige bereiding *zuivere* aniline-kleurstoffen, d. i. vrij van eenig metalliek bijmengsel, af te leveren, dan zou er hoegenaamd geen gevaar voor vergiftiging bestaan, *want alleen door de verontreiniging met arsenik, kwik* enz. *krijgen zij toxische eigenschappen.* Door verscheidene fabrieken wordt tegenwoordig *scheikundig zuivere, dus onschadelijke* aniline-kleurstoffen afgeleverd op de aanzienlijke aanvragen van verwers, banketbakkers (bonbons), likeurstokers enz. Wanneer *alle* fabriekanten dit voorbeeld volgden, — de aniline-kleurstoffen zullen in het vervolg elke beschuldiging, van vergiftiging te hebben veroorzaakt, van zich kunnen afwerpen. Ref.

de reactie met zwavelzuur en bichromas kalicus nog eene hoeveelheid, volgens CLOETTA, van $^1/_{7000}$ grein (in tegenstelling met DE VRIJ en VAN DEN BURG, welke daarvoor $^1/_{60000}$ stelden) voldoende is, en voor het laatste geval $^1/_{300}$ grein strychnine in 1 cub. centimeter water, nog door chroomzuur in duidelijke crystallen wordt gepraecipiteerd. Na de vaststelling dezer uiterste grenzen, waarop volgens CLOETTA het strychninum, in water opgelost, nog kan ontdekt worden, behandelt hij het vraagstuk, hoe het bij eene vergiftiging, in het bloed, in eenig orgaan of in de urine voor ontdekking vatbaar is. Na het vermelden der proeven, door anderen op dezen weg verrigt, ontwikkelt CLOETTA de methode, welke hij in casu tot dat doel gevolgd heeft. De vloeistoffen (bloed, extract van verschillende weefsels, urine) werden door koking van haar mogelijke eiwitgehalte ontdaan en door acet. plumbi gepraecipiteerd. Het door hydr. sulf. van zijn lood ontdane filtraat werd tot droog worden ingedampt, gedurende 24 uren met ammoniak behandeld en daarop met een dubbel volumen chloroforme in een glascylinder met een uitgetrokken punt, geschud. De afgezette chloroformlaag werd na spontane verdamping in eene hoeveelheid van 2 centimeters water met zuiver salpeterzuur aangezuurd, opgelost, gefiltreerd en met een paar druppels eener oplossing van bichromas potassae behandeld. De op die wijze gevormde crystallen van chromas strychnini leverden dan de bekende violette verkleuring. Tot nadere contrôle werd nog de van de chloroformlaag verwijderde vloeistof volgens ERDMANN (*Annalen der Chemie und Pharmacie*, Bd. CXX, Jaargang 1861) met amyl-alcohol behandeld, waaruit bleek, dat de chloroforme al het strychninum opneemt en als het beste solvens voor dit alcaloïd moet gelden. Op bovengemelde wijze werden $^1/_6$, $^1/_{12}$, $^1/_{20}$, $^1/_{40}$ grein strychnine in 650 cub. centimeters urine opgelost, zoodat $^1/_{20}$ grein nog duidelijk $^1/_{40}$ grein daarentegen niet meer kon worden aangetoond. Reeds in dit opzigt was er dus een belangrijk verschil met eene oplossing van strychnine in gedistelleerd water merkbaar. Bij 3 patiënten, welke gedurende een zeker tijdsverloop $^1/_3$, $^3/_4$, $1^1/_6$ grein nitras strychnini de die verbruikten, kon het in geen geval in de urine (ongeveer 1000 centimeters per 24 uren) ontdekt worden. Het onderzoek van het bloed en der urine van een paard, met 20 grein nitras strychnini pro dosi vergiftigd, dat 30 minuten daarna in den eersten aanval van tetanus bezweek, leverde dezelfde negatieve resultaten. Evenmin leverde het onderzoek van de lever, van het bloed, van de lympha uit den ductus thoracius van een met 25 grein nitras strychnini vergiftigd en na 26 minuten bezweken paard, eenig resultaat op. Het strychninum schijnt volgens CLOETTA zich op eene voor onze nasporingen nog ontoegangbare wijze in het dierlijk organismus te verhouden. Ook voor andere alcaloïden, bijv. de morphine, schijnt hetzelfde te gelden. In de urine eener patiënte, welke 6—7 grein ac. morphii de die verbruikte, kon geen spoor van dit alcaloïd aangetoond worden. Op die wijze zoude het strychninum misschien, daar het aan de ontbinding gedurende langen tijd weêrstand biedt, door de rotting voor de reactie toegankelijk kunnen worden. De proeven van ORFILA, THOMPSON en PROLLIUS schenen daarvoor te pleiten. CLOETTA begroef een zeker getal magen, waarin in ieder 1 grein nitras strychnine in water opgelost was, in allen kon, hetzij na 3, 6 en 11 maanden opgegraven, strychnini aangetoond worden. De afgeschraapte mucus en de maagwanden zelve, werden met azijnzuur aangezuurd en met 2 oncen alcohol en 12 oncen water vermengd, gefiltreerd en door verwarming van de alcohol ontdaan en op de boven vermelde wijze op strychnine onderzocht. Verdere proeven moeten volgens CLOETTA leeren op wat wijze het strychninum, dat zoo lang onveranderd aan de ontbinding weêrstand biedt, in het levend organismus wordt omgezet, zoodat het bijna spoorloos voor onze reacties verdwijnt. Dr. J. HARLO.

DE SUBCUTANE TOEDIENING DER EMETICA. — Onder dezen titel heeft Dr. LISSAUER te Rendorf in de *Centralzeitung* van 11 November l.l. eene korte mededeeling geplaatst, waaraan wij het volgende ontleenen. LISSAUER begint met de aandacht te vestigen op het voordeel, hetwelk de onderhuidsche aanwending der emetica in vergiftigingsgevallen, met of zonder opzet ontstaan, of bij de mogelijke aanwezigheid van een vreemd ligchaam in den oesophagus, of in het algemeen in die gevallen, waar de indicatie tot opwekking der braking aanwezig is, kan opleveren. De subcutane injectie van den tart. emeticus, in verschillende giften beproefd, voerde tot geene resultaten. Eene meer of minder hevige plaatselijke ontsteking, door zijne inspuiting opgewekt, scheen de absorptie te belemmeren, terwijl van den anderen kant zijne vermenging met het bloed standvastig braking opwekte. Herhaalde proefnemingen leerden Dr. LISSAUER, dat die werking ook langs den subcutanen weg door de verbinding van den tart. emeticus met ac. morphii kon verkregen worden. Eene onderhuidsche inspuiting van tart. stib. gr. j., ac. morphii gr. $^1/_6$ op aq. destill. gutt. xv wekte bij eenen overigens gezonden maniacus braking op. De nausea ontstond echter eerst één uur na de injectie en het was ook in dit geval nog noodzakelijk om de plaatselijke irritatie door koude omslagen te bekampen en de resorptie der injectie door zachte wrijvingen te bevorderen. De injectie van ac. morphii, alleen als tegenproef uitgevoerd, bragt geene braking teweeg. Eene injectie van sulfas cupri of eene injectie van tart. emeticus, met atropine verbonden, leverde geene resultaten op. In beide gevallen ontstond geen vomitus en in het laatste was alleen de atropinewerking duidelijk. Zoowel door de injectie van sulfas cupri als van tart. emeticus kan eene vrij hevige inflammatie opgewekt worden, terwijl bij jeugdige en plethorische individu's misschien eene zwakkere solutie van den tart. emeticus, met morphine verbonden, in staat zoude kunnen zijn om braking te veroorzaken. Dr. J. HANLO.

GENOOTSCHAPPEN.

In de zitting der Fransche Académie van 22 Jannarij l.l. werd door LEFORT eene nota over de aanwezigheid van het ureum in de melk der herbivora ingediend. Volgens het door hem ontwikkelde procédé werd uit eene hoeveelheid van 10 liters $1^1/_2$ gram. nitras urei bereid.

— In de zitting dierzelfde Académie van 19 Maart l.l. werd eene verhandeling van Dr. BIZIO uit Venetië, over het voorkomen der glycogene stof bij de ongewervelde dieren, ingezonden. De Ostrea edulis, de Cardium edule, de Mytilus edulis, de Solen siliqua en de Pecten Jacobaeus werden tot het onderzoek gebruikt. Het ligchaam werd fijngebakt, gedurende langen tijd met water gekookt en het praecipitaat in het gedecanteerde vocht, door alcohol gevormd, in geconcentreerd azijnzuur opgelost, totdat door herhaling dezer twee laatste operatiën alle proteïne verbindingen verwijderd waren. Op die wijze werden voor de verschillende oestersoorten eene hoeveelheid van 9—14 pCt. van het geheele ligchaamsgewigt, aan glycogene stof verkregen. Aan het slot zijner verhandeling vestigde BIZIO de aandacht op de gemakkelijkheid, waarmede deze stof in het ligchaam der Mollusca, aan eene temperatuur van 30° blootgesteld, in de melkzure gisting overgaat, zoodat de rottende ontbinding des te langer daardoor wordt vertraagd, naarmate de glycogene stof in grootere hoeveelheid aanwezig is.

— BLANCHARD en CHATEAU hebben in eene wijdloopige memoire op de toepassing

van den zuren phosphas magnesiae et ferri, als desinfecteermiddel van den detritus van sommige fabrieken, van die der mestputten en riolen de aandacht gevestigd. Door de omzetting van dit zout bij de vermenging met in ontbinding verkeerende organische stoffen wordt er eene verbinding van het phosphorzuur met de ammonia als phosphas ammoniae et magnesiae gevormd, waarin de stikstof vastgelegd is, terwijl toch de gezegde verbinding eene zeer gewenschte verbinding voor de zamenstelling van de mest voor den landbouw blijft opleveren.

— In de jaarlijksche openbare zitting der Parijsche Académie des Sciences, op den 5den Maart l.l. onder het praesidium van DECAISNE gehouden, is over de prijsvragen van 1865 als volgt beslist (zie Jaargang 1865, pag. 231):

De prix de statistique, door MONTYON gesticht, is aan Dr. CHENU, wegens zijn „Rapport sur les résultats du service medico-chirurgical pendant la Campagne de l'Orient" toegekend. De mémoires van Dr. POULET, „Sur le goître à Plancher-les-Mines," van Dr. SISTACH, „Recherches statistiques sur les varices et le varicocèle" en van CAMILLE ST. PIERRE, „Sur l'industrie dans le département de l'Hérault," werden loffelijk vermeld.

De prix BOUDIN van 1862 voor een of ander voortreffelijk werk op het gebied der Optica is voor 1600 francs aan J. JANSEN, wegens zijne verhandeling „Sur l'analyse spectrale et sur les raies telluriques du spectre solaire", en voor 1000 francs aan HENRI SOLEIL, wegens een bepaald procédé voor het slijpen van lenzen en van dubbel refracterende crystallen, toegekend. Er waren 6 memoires ingediend.

De grand prix des Sciences Physiques, „Anatomie comparée du système nerveux des poissons," is voor 2000 francs aan BAUDELOT te Straatsburg en voor 1000 francs aan HOLLARD te Montpellier toegekend.

Een tweede prijs van gelijke waarde (3000 francs) is in toto aan ALPHONSE MILNE-EDWARDS, wegens zijne memoire „Recherches d'anatomie comparée et de paleontologie pour servir à l'histoire de la faune ornithologique française aux époques tertiaires et quaternaires," toegewezen.

De prix de Physiologie experimentale is aan Dr. BERT, wegens zijne proeven „Sur la greffe animale," toegekend, terwijl het werk van Dr. REVEIL, „De l'action des poisons sur les plantes," loffelijk vermeld werd.

Voor de prix de Médecine et de Chirurgie werden er 3 prijzen, ieder van 2500 francs, aan Dr. VANZETTI te Padua, wegens zijne behandeling der aneurysmata „par la compression digitale," aan de Doctoren CHAUVEAU, VIENNOIS en PAUL MEYNET, wegens hunne studiën „Sur la nature des rélations qui peuvent exister entre la vaccine et la variole," en aan Dr. LUYS, wegens zijne „Traité sur le systême nerveux cérébrospinal, sa structure, ses fonctions et ses maladies," toegekend. De verhandeling van Dr. BUCQUET, „Sur une circulation derivative dans les membres et dans la tête chez l'homme," werd met 1500 francs beloond, terwijl die van LE GRAND DU SAULLE, „La folie devant les tribunaux," die van DESORMEAUX, „de l'Endoscope" en die van STOEBER en TOURDES, „Topographie et histoire medicale de Strasbourg et du departement du Bas-Rhin" en die van Dr. MOURA, over een werktuig ter afbinding van den polypus laryngis, loffelijk vermeld werden. De prix des arts insalubres is aan ACHARD, wegens zijn „frein electrique à embrayage" voor 2500 francs, aan CHAUTROU voor een „appareil de filtrage à éponges" voor 1000 francs en aan GALLIBERT voor een „appareil respiratoire avec reservoir à parois flexibles et inflexibles," waarin de ademhaling gedurende minstens 15 minuten kan onderhouden worden, met 500 francs toegewezen.

Van de prix BRÉANT is een gedeelte (2500 francs) aan DAVAINE, wegens zijne ver-

handelingen »Sur les bactéridies", en een ander (4000 francs) aan Dr. GRIMAUD DE CAUX, wegens zijne onderzoekingen over de cholera in de jongste epidemie te Marseille, toegekend. Op eene verhandeling van Dr. THIERSCH te München in 1855, over de voortplanting der cholera door de faeces der choleralijders, zal bij de bekrooning in 1866 bijzonder de aandacht gevestigd worden.

De prix BARBIER is tusschen BAILLET en FILHOL, wegens hunne studie »Sur l'ivraie enivrante (lolium temulentum)" en tusschen VÉE en LEVEN, wegens hunne onderzoekingen over het alcaloïd van den calabar-bean, verdeeld, terwijl Dr. RÉNÉ DE GROSOURDY, wegens zijn werk »Le médecin botanique créole," loffelijk vermeld werd.

De prix GODARD werd door Dr. HÉLIE te Nantes, wegens zijne verhandeling »Sur la structure musculeuse de l'uterus," behaald, terwijl Dr. BRONARDET, wegens zijne »Traité des affections tuberculeuses des organes genitaux de la femme," loffelijk vermeld werd.

Een tweede prix BOUDIN, over het verschillende absorptievermogen der planten voor bepaalde zoutoplossingen, is aan PAUL DEHERAIN toegekend.

De prix JECKER is voor 3000 francs aan Dr. CLOEZ voor verschillende chemische verhandelingen, over de inwerking van het ammoniak op het liqueur des Hollandais, over de verschillende toestanden van de zwavel, over de zamenstelling der oliehoudende zaden enz., toegekend. Aan TRIEDEL werden 1000 francs, wegens zijne onderzoekingen over de acetonen en over het silicium, en aan DE LUQUES eene gelijke som voor zijne onderzoekingen over de orcine en de erythrite, toegewezen. Aan het slot der zitting droeg COSTE, in plaats van den Secretaris FLOURENS, de éloge historique van den Natuurkundigen DUTROCHET (gestorven 1847) voor.

De prix des Sciences Physiques (3000 francs) over 1866 loopt over de vraag: »De la production des animaux hybrides par le moyen de la fécondation artificielle." Laatste termijn van inzending 31 December 1866.

De prix de Physiologie expérimentale, over eenig onderwerp dier wetenschap, zal ter waarde van 765 francs in 1866 worden toegewezen. Laatste termijn van inzending 1 Junij 1866.

Voor den prix des arts insalubres en voor den prix de Médecine et de Chirurgie (5000 francs): »De l'application de l'electricité à la thérapeutique; de la conservation des membres par la conservation du perioste" (20,000 francs), is evenzoo 1 Junij 1866 als de laatste inzendingstermijn bepaald. De prix BRÉANT, CUVIER, BARBIER, JECKER en GODARD bevatten de reeds vroeger bekende eischen.

— In de vergadering der Weener Artsen van 22 Januarij l.l. deelde Dr. TETZER de ziektegeschiedenis eener patiënte mede, welke wegens een inflammatoire exophthalmus op de Kliniek van ARLT opgenomen en na de opening der zwelling op de plaats waar de fluctuatie werd waargenomen, hersteld was. Er was geene periostitis der orbita, maar abscesvorming in het retrobulbaire bind- en celweefsel aanwezig geweest, terwijl het geheele proces als de voortplanting van een erysipelas faciei, door een carieusen tand van de bovenkaak veroorzaakt, beschouwd moest worden.

— In dezelfde vergadering werd door Dr. PICK betoogd, dat zoowel de favus, de herpes tonsurans en de pityriasis versicolor door de vorming van eene en dezelfde schimmelplant veroorzaakt werden. Door inenting van de gewone schimmel gelukte het hem om wel is waar niet eene volkomene favusvorming, maar toch die huidaandoening, welke men het herpetische stadium van den favus genoemd heeft, tot stand te brengen. Het onderzoek eener favusvorming, welke op den kop van eene muis ontwikkeld was, leerde hem, dat zij in dat geval geheel met den penicillus en den aspergillus glaucus overeenkwam.

— In de vergadering der Weener Artsen van 16 Februarij l.l. voerde Dr. SEEGEN, naar aanleiding der door hem zamengestelde statistiek van ruim 100 observatiën, over den diabetes mellitus, het woord. Hij herinnerde vooral aan PAVY's proeven, welke bewezen dat er in den physiologischen toestand geen suiker in het ligchaam gevormd wordt. Een fragment van de lever, onmiddellijk na den dood uit het ligchaam van een hond verwijderd en aan eene kunstmatige bevriezing of aan eene zeer snelle koking blootgesteld, bevatte geen suiker, terwijl een ander fragment nog binnen een half uur post mortem onderzocht, eene onmiskenbare suikerreactie opleverde. De klinische observatie leerde thans bij den mensch, dat zelfs reeds eene geringe suikerafscheiding, voornamelijk door stoornissen van het zenuwleven (algemeene matheid, zwakte, afnemen van krachten), vergezeld werd. De onderscheiding tusschen meliturie, alwaar alleen de suikerafscheiding het eenige pathologische verschijnsel zoude opleveren, tegenover die van diabetes, alwaar ook een complex van andere symptomata zoude waargenomen worden, werd door den spreker als onjuist verworpen. Eene langdurige suikerafscheiding gaat altijd met stoornissen in het zenuwgebied, vooral op dat van het geslachtsleven gepaard, terwijl die afscheiding, zonder bijgeleidende verschijnselen, alleen in de zeldzame gevallen van den transitoren diabetes wordt waargenomen. SEEGEN onderscheidt drie vormen van diabetes. De klinische of de zoogenaamde klassische, waar de verschijnselen sterk uitgedrukt zijn, de tong droog en met sleuven doorkruist is, terwijl een hevige dorst den lijder kwelt, en zelfs de uitsluitend stikstofhoudende voeding de suikerafscheiding niet aanmerkelijk wijzigt. Als zoodanig is de diabetes eene acute ziekte, welke, hoe jonger de patiënte is, des te sneller verloopt en altijd lethaal eindigt. Hij treedt vooral daar op, waar hereditaire momenten aanwezig zijn, of waar een ligtere vorm van diabetes bij den aanvang miskend is. De tweede vorm van diabetes is de ligtere, alwaar de vermagering weinig uitgedrukt en de gewijzigde voeding de suikerafscheiding aanzienlijk beperkt, totdat de dood eerst na langen tijd door tuberculosis of morbus Brightii volgt. De derde vorm is die, welke vooral na overmatige excessus in venere optreedt, en waar de ziekte, onder den vorm eener tabes, bij uitstek langzaam verloopt. In vele gevallen was de diabetes door aandoeningen van het centrale zenuwstelsel (onder den vorm van paralysis, haemorrhagiën in cerebro) vergezeld. In twee gevallen werd door SEEGEN verlamming van den hypoglossus, in een ander paralysis nervi oculomotorii waargenomen. In een ander geval was eene diabetespatiënte de dochter eener krankzinnige moeder, terwijl 4 harer zusters aan een cerebraallijden bezweken waren en haar broeder zich in een aanval van melancholie van het leven beroofd had. Bij de hereditaire invloeden werden nog door SEEGEN gemoedsaandoeningen, groote zorgen, langdurig verdriet enz., als aetiologische momenten voor den diabetes opgegeven. In vele gevallen werd, even als door PAVY, eene voorafgaande corpulentie met groote vetvorming waargenomen. Op 100 gevallen van diabetes zag SEEGEN er 30 met den dood eindigen. De eenige therapie bestaat in de regeling van de voeding, waarin zelfs het glutenbrood, daar het nog te veel amylum bevat, het gemis der amylacea niet mag vergoeden. In die gevallen, waar geene hereditaire invloeden aanwezig zijn en de voeding tegen het verlies, door de suikerafscheiding veroorzaakt, kan opwegen, kan de toestand gedurende verscheidene jaren dragelijk blijven. Vooral in recente gevallen was het verblijf te Carlsbad van een onmiskenbaar nut.

— In dezelfde vergadering deelde Dr. MEYNERT, naar aanleiding eener plotseling ontstane aphasie, de ziektegeschiedenis van een jongeling mede, welke aan de gevolgen eener stenosis aörtae en insufficientie harer klapvliezen overleed. Bij de lijkopening werd eene verweeking der hersenmassa, ter grootte van eene boon, door eene

embolusvorming in de arteria insularis veroorzaakt, in de convolutio insularis, aangetroffen. De overige hersenmassa was normaal en er was gedurende het leven noch paresis noch paralysis aanwezig geweest.

— In de vergadering der Weener Artsen van 19 Februarij l.l. deelde Dr. LEBERT eenige resultaten der behandeling van het rheumatismus articularis acutus door de colchicine mede. Eene statistiek van 60 daarmede behandelde gevallen leverde gunstige resultaten op. De koortsreactie en het geheele beloop der ziekte werden daardoor aanmerkelijk gewijzigd. De werking van het middel was zeer ongelijk en bragt bij sommigen sterk uitgedrukt toxische werkingen teweeg. Eene oplossing van $^1/_4$ grein colchicine, in 3 drachmen water opgelost, waarvan hoogstens 20 druppels ($^1/_{36}$ grein) tweemalen daags toegediend werden, werd voor de behandeling gebruikt.

— In eene latere vergadering van hetzelfde College van 1 Maart l.l. voerde Dr. SEEGEN nogmaals, naar aanleiding zijner waarnemingen van talrijke gevallen van diabetes mellitus, het woord. Hij vestigde er vooral de aandacht op, dat behalve de bekende verschijnselen der polyurie en der dorst, het gevoel van loomheid in de beenen, van matheid na iedere ligchaamsbeweging, eene snelle vermindering van het gezichtsvermogen, zonder dat er nog duidelijke stoffelijke veranderingen in de lens hebben plaats gegrepen, eene vermindering der geslachtsdrift, het uitbreken eener algemeene furunculosis, in vele gevallen het aanwezig zijn van den diabetes doen vermoeden. Tusschen de hoeveelheid suiker en die van het ureum werd volgens SEEGEN geen verband gevonden. Eene vermindering der phosphaten in de urine schijnt met die van de suiker gelijken tred te houden. De therapie moet volgens SEEGEN in de uitsluitend dierlijke voeding met absolute uitsluiting van alle amylacea gezocht worden. De proeven van PIORRY, om door het toedienen van suiker de suikerafscheiding als het ware te compenseren, berusten op eene valsche redenering en kunnen niet dan ten nadeele van den lijder genomen worden. HARVEY, welke onlangs de gemengde voeding voor die gevallen, waar de suikerafscheiding door de ingesta toch weinig of niet gewijzigd wordt, aanraadde en twee ziektegevallen mededeelde, welke, aldus behandeld, verbeterden, bragt volgens SEEGEN zijne gelijktijdige therapeutische behandeling met cannabis indica, waardoor evenzoo als door het opium de suikervorming in de lever beperkt wordt, niet in aanmerking. Het brood kan voor den diabeticus alleen door PAVY's amandelbrood vervangen worden. Van het gewone brood is eene kleine hoeveelheid roggebrood nog de minst schadelijke. De walging en de dyspepsie, welke de uitsluitende vleeschdiëet veroorzaakt, kan alleen door het toestaan eener geringe, zoo min mogelijk amylumhoudende, plantaardige voeding voorkomen worden. Er is geen lijden volgens SEEGEN, waar de diaetetische behandeling zoo hoog moet aangeschreven worden dan bij den diabetes. Iedere transactie in dit opzigt is den lijder noodlottig en volgens hem „ein Fehlgriff welcher sich bitter racht."

— In eene volgende vergadering van hetzelfde College, op 2 Maart l.l., voerde Dr. WINTERNITZ over de werking der koude omslagen het woord. Hij betoogde, dat zij zoowel bij traumatische als bij door andere oorzaken ontstane plaatselijke ontstekingen niet op de plaats van het lijden, maar alleen in hare nabijheid langs de daarheen verloopende bloedvaten en zenuwen behoorden aangewend te worden. Door de toepassing in loco kon de inflammatie niet zoo krachtdadig bestreden worden dan wanneer zij volgens zijne methode, zoo als hij door proeven aantoonde, verrigt werd. De congestie en verhoogde warmte werden in een geval van verwonding der vingers door het plaatsen van koude omslagen langs den voor- en bovenarm krachtdadig bestreden. Hoe bijv. de warmte en de bloedsomloop der handpalm, door de applicatie

van koude of warmte op den voorarm aangebragt, gewijzigd werd, trachtte de spreker door sphygmographische en temperatuurvoorstellingen te verwezenlijken.

— In de vergadering van hetzelfde ligchaam van 10 Maart l.l. vestigde Dr. WEISS de aandacht op de mogelijkheid, om op eene willekeurige wijze de reukgewaarwording op te heffen. Een volkomen openzijn van het uitwendige en inwendige neuskanaal is voor het tot stand komen der reukperceptie noodzakelijk, terwijl reeds de sluiting van de inwendige neusopening, zoo als zij door het velum palatinum willekeurig kan geschieden, haar geheel opheft. Die afsluiting, welke altijd gedurende het slikken plaats grijpt, kan op de volgende wijze gedurende langeren tijd volgehouden worden. Men behoeft slechts de letter p uit te spreken. Op het oogenblik dat men haar zegt is reeds door de diepe inademing, waarbij zich de lippen sluiten, de neusholte van uit de keel afgesloten. Indien men haar nu met bijna geheel gesloten lippen zonder toon als het ware uitblaast en de lucht bij de inspiratie zeer langzaam opzuigt, dan kan men daardoor het reukvermogen een geruimen tijd opheffen en voor de waarneming van ammonia liquida, bijv. gedurende ruim 30 tellen, ongevoelig maken.

Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

In het laatst uitgegeven deel der Verhandelingen van de Keizerlijke Leopoldino-Carolinische Duitsche Akademie (Bd. XXXII. Erste Abtheilung. Dresden 1865), waarin de vroeger aangekondigde Verhandeling van Prof. KEFERSTEIN voorkomt (zie *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde.* Eerste Afdeeling, blz. 107, 108), is ook eene andere craniologische bijdrage gedrukt van de hand van den President der Akademie, Prof. C. G. CARUS. Het is de beschrijving van den schedel van den Duitschen Wijsgeer C. CHRIST. FR. KRAUSE, die in 1832 te München, in 62jarigen leeftijd, overleed. De schedel is in natuurlijke grootte van ter zijde en in profiel, op twee zeer schoone gelithografiëerde platen afgebeeld. Hij onderscheidt zich door grooten omvang, vooral door groote breedte, bij betrekkelijk geringe hoogte, en door eene geringe asymmetrie, terwijl het wandbeen der linker zijde meer gewelfd is dan dat der regter zijde. Dat de breedte des schedels met eene „*analytische Tendenz*" van hersenmassa en van het denken zamenhangt, houdt CARUS voor ontwijfelbaar: „*Hinsichtlich der vorwiegenden Breiten-Dimensionen versteht es sich also von selbst, dass sie in diesem Falle Theils nur mit der ausgezeichneten Anlage zum analytischen Denken, wodurch* KRAUSE *zu einem tiefeindringenden Mathematiker und philosophischen Geiste wurde, in Verbindung gebracht werden darf, theils, dass dadurch zugleich die Erklaerung sich ergiebt, wie bei ihm ein so gelehrtes und tiefes Musikverstaendniss sich entwickeln konnte, als seine Freunde oft an ihm bewundert haben.*"

Leiden, 5 April 1866. J. v. D. H.

LONDEN. — *The Medical Times* van 7 April l.l. bevat eene wijdloopige beschrijving der obstetrische instrumenten, welke op de onlangs door de Obstetrical Society uitgeschrevene tentoonstelling, vertoond zijn geworden.

— Hetzelfde blad bevat het verhaal eener sectio caesarea, welke door Dr. GREENHALGH, onder de toepassing der plaatselijke aetherisatie, door Dr. RICHARDSON in persoon bestuurd, geheel pijnloos voor de moeder verrigt werd. Nadat de gevoelloos

gemaakte buikbekleedselen ingesneden waren, werd hetzelfde procédé een oogenblik op den blootgelegden uterus toegepast, alvorens zijne holte geopend werd.

— Hetzelfde blad vermeldt, dat Dr. RICHARDSON zijne aetherisatie met in de aether opgeloste stoffen tot verschillende doeleinden zal aanwenden, waardoor òf eene haemostatische òf eene caustische inwerking, gelijktijdig met de koude en de anaesthesie, waar een van beide doeleinden moet bereikt worden, verkregen wordt.

— Hetzelfde blad van 14 April l.l. bevat eene annonce van S. MAW and Son (Aldersgatestreet, London, n⁰. 11) waardoor RICHARDSON's toestel voor de locale anaesthesie in verschillende vormen, met enkele of meerdere buizen, benevens gegradueerden flesch, voor de prijzen van 16, 20 en 22 shilling verkrijgbaar zijn.

— Hetzelfde blad wijdt eenige regels aan de nagedachtenis van THOMAS HODGKIN, Hoogleeraar aan het Guy-Hospital, in 68jarigen leeftijd op 5 April l.l. overleden. Onder zijne geschriften moeten vooral dat *on the morbid Anatomy of the serous and mucous membranes* en dat *on the influence of Physical Agents on Life*, genoemd worden.

— In eene onlangs voor de Statistical Society gehouden voordragt (welke in het Maartnummer van haar *Journal* het licht zag) beweerde Dr. FARR, dat de kindersterfte beneden den 5jarigen leeftijd op 100 geboorten voor Noorwegen aan 17, voor Zweden aan 20, voor Engeland aan 26, voor België aan 27, voor Frankrijk aan 29, voor Pruissen aan 32, voor de Nederlanden aan 33, voor Oostenrijk en Spanje aan 36, voor Rusland aan 38 en voor Italië aan 39 beantwoordde.

— Sinds den aanvang der veeziekte tot op 24 Maart l.l. zijn in Engeland, Schotland en Wales de volgende cijfers over den loop der ziekte vermeld: aangetast 209,022, gedood 44,305, gestorven 121,369, hersteld 29,286, uitslag onbekend 14,062. Deze cijfers waren voor ons koningrijk tot op 31 Maart l.l. als volgt verdeeld: in Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht aangetast 4,3953, 1221 en 4703, gestorven 15698, 360 en 1837, afgemaakt 9471, 321 en 104, hersteld 1,6805, 488 en 2570.

— *The Lancet* van 7 April l.l. vermeldt dat volgens de proeven van Dr. MELSENS de nicotine, welke zich gedurende het tabakrooken met het speeksel vermengt, indien de rook door een watje, met acid. tannicum of citricum doortrokken, strijkt, daarin als eene onschadelijke verbinding wordt vastgelegd.

PARIJS. — De *Union Médicale* van 14 April l.l. vermeldt, dat de opbouw van een der drie nieuwe Krankzinnigengestichten nabij Parijs, in het quartier de la Glacière, op de plaats der vroegere Ferme St. Anne, zijne voltooijing nadert en op het einde van dit jaar gereed zal zijn. Het vormt eene rij van kleinere gebouwen, door corridors verbonden en met talrijke tuinen doorsneden.

MARSEILLE. — Eene deputatie van den Gemeenteraad dezer stad zal zich bij den Keizer vervoegen, ten einde op het nemen van quarantainemaatregelen voor de schepen, welke de haven binnenloopen, aan te dringen. Zij zal op de heropening van een Lazaret te Frioul aandringen. Eenige weken geleden heeft de Stedelijke Regering zich tegen de ontlasting van een met vodden geladen schip, hetwelk, uit Constantinopel komende Malta had aangedaan, verzet.

FLORENCE. — De zesde bijeenkomst van het Internationale Congres voor Statistiek, achtereenvolgens te Brussel, Parijs, Londen, Weenen en Berlijn gehouden zal in de herfst van dit jaar alhier plaats vinden. Onder de geneeskundige leden der organiserende Commissie zijn Dr. BIFFI, CASTIGLIONI en VERGA van Milaan, benevens CORRADI, DUJARDIN, FAVA, MAESTRI, MATEOARZA en RIZETTI benoemd.

— De *Gazeta Medica* van Venetië herinnert dat binnen weinige dagen het Bairamfeest wederom ophanden is en dat de bedevaartgangers reeds te Mekka zullen zijn,

voordat er misschien nog eenige afdoende maatregel door het Sanitaire Congres te Konstantinopel zal genomen zijn.

BERLIJN. — Prof. VON GRAEFE is van buitengewoon tot gewoon Hoogleeraar in de Ophthalmiatriek bevorderd.

PRAAG. — Gedurende 1865 werden alhier in het Kinderspital 916 en op de loopende kliniek 6387 kinderen verpleegd. Het cijfer der verpleegdagen bedroeg 23,466. De onkosten voor de verpleging, het kabinet, de kliniek, de bibliotheek enz. beliepen 12,767 fl. De inrigting groeide sinds 24 jaren tot een der grootste aan, welke tot dusverre in dit opzigt daargesteld werden.

STRAATSBURG. — Op het Congres der Fransche Geneeskundigen, dat alhier van 27 Augustus tot 6 September vergaderen zal, zullen vooral over de voortplantingswijze der cholera, over de behandeling der constitutionele syphilis, over de ovariotomie en over de anaesthesie in de Chirurgie wijdloopige discussiën gehouden worden.

WEENEN. — Dr. ULLRICH heeft zich voor de aanvaarding der vacature van wijlen Prof. SCHUH nog niet verklaard. DITTL, WEINLECHNER, PATRUBAN en LINHART worden thans onder de Candidaten genoemd.

— Dr. RYDL is van hier naar Krakau vertrokken om zich aldaar als Docent in de Ophthalmiatriek te vestigen.

LUXEMBURG. — Eenige dagen geleden werd de stad Diekirch als het ware plotseling door de cholera overvallen. De ziekte maakte op 3, 4 en 5 April l.l., op eene bevolking van 2600 inwoners, 18, 30 en 36 slagtoffers. Er heerschte onder de bevolking eene ware paniek. Geneeskundige en andere hulp werd door de Regering van uit de hoofdstad verleend.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

In de *Staats-Courant* van den 21sten dezer lezen wij:

Te Rotterdam hebben zich 7 gevallen van cholera voorgedaan; 4 personen zijn aan die ziekte overleden.

Ook te Delfshaven zijn 3 personen door die ziekte aangetast.

In de *Staats-Courant* van den 25sten April wordt berigt dat later nog 13 cholera-gevallen te Rotterdam zijn bekend geworden, van welke 8 doodelijk afliepen.

Een persoon, uit Rotterdam naar Katwijk reizende, werd onderweg ziek en stierf, kort na zijne aankomst, aan de cholera.

Te Utrecht zijn 2 gevallen bekend geworden, waarvan 1 met den dood van den lijder eindigde.

Te 'sGravenhage is eene vrouw, van Rotterdam komende, door cholera aangetast en in het Gasthuis overleden.

Een geval kwam voor te Charlois bij een persoon uit Rotterdam gekomen.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt. — Maart.* — Bij Z. M. besluit van 6 Maart 1866, n°. 58, is de Heer H. ROMEIJN benoemd tot Apotheker 3de kl. en voorloopig geplaatst bij 's Rijks Magazijn van Geneesmiddelen.

Bij Z. M. besluit van 14 Maart 1866, n°. 41, is de Off. v. Gez. 2de kl. G. J. VAN WIKRINGHEN BORSKI, van het Regiment Grenadiers en Jagers, op het daartoe door hem gedaan verzoek, een eervol ontslag uit de militaire dienst verleend.

Bij Z. M. besluit van 26 Maart 1866, is de Off. v. Gez. 2de kl. H. C. A. K. EIKENDAL bevorderd tot Officier der Orde van de Eikenkroon.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 2de kl. W. J. DE MEIJER, van de Garnizoens-Infirmerie te Amersfoort naar het Regiment Grenadiers en Jagers, 1ste Bataillon.

ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

ONDERWERPEN TER BEHANDELING IN DE ACHTTIENDE ALGEMEENE VERGADERING DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST, WELKE GEHOUDEN ZAL WORDEN TE MIDDELBURG,

op Woensdag en Donderdag, 27 *en* 28 *Junij* 1866.

De leden worden herinnerd aan hunne bevoegdheid om niet slechts de Algemeene Vergadering bij te wonen, maar aldaar ook deel te nemen aan de beraadslagingen.

EERSTE DAG.

De ALGEMEENE VERGADERING wordt geopend op Woensdag des voormiddags ten *Negen* ure *precies*.

De orde der werkzaamheden is als volgt:

I. Openen der Vergadering door den Voorzitter.
II. Het Verslag van den staat der Maatschappij en van de verrigtingen des Hoofdbestuurs, bij monde van den Secretaris.
III. Rapport der Commissie over de *Geldmiddelen.*
IV. " " " " " *Boekerij.*
V. Verslagen en bespreking van daarin vervatte corollaria:
1°. der Commissie voor *Statistiek;*
2°. " " " *Plaatsbeschrijving en Volksziekten;*
3°. " " " *Openbare Gezondheidsregeling;*
4°. " " " *Geschiedenis;*
5°. " " " *Geheimmiddelen;*

VI. Verslag der werkzaamheden en bespreking der rapporten:
1°. van den bijzonder Gecommitteerden voor de *Prostitutie-regeling;*
2°. " " " " " " *Geneeskundige behandeling der drinkzucht;*
3°. " " " " " " *Sterftekaart;*
4°. " " " " " " *de Ethnologie van Nederland;*

VII. *Behandeling der Voorstellen tot wetenschappelijke of maatschappelijke zamenwerking.*

Van de Afdeeling Tilburg:

Voorstel A.

De Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst;

Overwegende, dat in eene eeuw, waarin men alom standbeelden voor beroemde landgenooten ziet verrijzen, ook Nederland niet mag achterblijven in de vereering der nagedachtenis van hen, die de roem en het sieraad van hun vaderland zijn geweest en op wie het nageslacht nog met regtmatigen trots terugziet;

Besluit, op het daartoe door hare Afdeeling Tilburg genomen initiatief:

„Op te rigten een standbeeld voor den beroemden Hoogleeraar in de „Geneeskunde, HERMANUS BOERHAAVE, binnen de gemeente Leiden, — „en wel ter gelegenheid van het tweede eeuwfeest zijner geboorte in „1868 (1668—1868)."

Voorstel B.

De Algemeene Vergadering magtigt het Hoofdbestuur tot het benoemen eener Commissie uit de leden der Maatschappij en de invloedrijkste mannen van het Rijk, die de uitvoering van bovengenoemd besluit op zich zal nemen.

VIII. *Voorstellen tot vertoogen aan de Regering omtrent Medische belangen enz.*

Door de Afdeeling:

A. *Amersfoort:* De Hooge Regering te verzoeken om vrijdom van briefport voor de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst.

B. *Rotterdam:* Het Hoofdbestuur wende zich tot de Hooge Regering om aan te dringen op herziening van het tot nu toe vigerende tarief, in den geest als beneden wordt aangegeven bij de Toelichting.

C. *Rotterdam:* Het Hoofdbestuur wende zich tot de Hooge Regering ten einde zoo mogelijk afschaffing der patenten voor artsen te verkrijgen.

IX. *Wetenschappelijke expositie en demonstratie*, waarvoor de Vergadering zich, des verlangd dezen of den volgenden dag, zal verdeelen in sectiën, waarop:

a. exemplaren der *Sterftekaart*,
b. ethnologische *Specimina*,
c. chirurgische of therapeutische *Instrumenten*,
d. pathologische *Specimina*, *liefst in vivo*,

zullen kunnen worden vertoond en toegelicht. Zij, die tot dergelijke liefst demonstratieve mededeelingen genegen zijn, worden beleefdelijk uitgenoodigd van hun voornemen kennis te geven aan den Secretaris, opdat tijd en plaats er voor beschikt worde.

TWEEDE DAG.

Opening der Vergadering te *Negen* ure *precies*.

X. *Behandeling der Voorstellen van huishoudelijken aard.*

A. Door het *Hoofdbestuur* wordt aan de orde gesteld de ONTWERP-WET, zoo als die door *de Commissie tot Wetsherziening* is opgemaakt en gewijzigd, na kennisname van de aanmerkingen, die de Afdeelingen op het eerste ontwerp der Commissie nog hebben gemaakt. (Zie BIJLAGE.)

De Vergadering beslisse, ingevolge Art. 91, *sub* 7°.:

„Of over het ontwerp beraadslaagd zal worden, dan wel of het „onmiddellijk in stemming zal worden gebragt."

B. Door de Afdeeling *Oldambt:*

„Dat aan de Afgevaardigden, welke meer dan tien uren van het punt der Algemeene Vergadering verwijderd zijn, uit de kas der Maatschappij eene zoodanige vergoeding voor hunne reis- en verblijfkosten worden ter hand gesteld, als op voorstel van het Hoofdbestuur door de Algemeene Vergadering zal goedgekeurd worden; zullende bij de aanneming van het voorstel voor die vergoedingen door het Hoofdbestuur een tarief worden opgemaakt, welk tarief alsdan door de Algemeene Vergadering zal moeten worden goedgekeurd."

XI. Dat op de raming voor het jaar 1867 als credieten zullen worden uitgetrokken:

a. voor elke der vaste Commissiën en voor elken bijzonder Gecommitteerden *f* 50;
b. voor de Commissie voor Geheimmiddelen tot bestrijding der onkosten, welke zij voor het onderzoek en voor de publicering van de uitkomsten daarvan behoeven zal, *f* 200;
c. voor elke Afdeeling, die zulks tot het doen houden van Volksvoorlezingen behoeven en begeeren zal, *f* 25;
d. voor den Bibliothecaris tot het in orde houden der Bibliotheek en tevens tot het ter gelegener tijd aankoopen van Nederlandsche geneeskundige klassieken of zeldzame werken en brochures *f* 200;
e. voor correspondentie, drukwerk, reis- en verblijfkosten van de Commissie voorgesteld onder VII B, eene nader te bepalen som.

XII. De benoeming van *zes* leden des Hoofdbestuurs:

1°. eenen Hoofdbestuurder-Secretaris,
2°. " " Penningmeester,
3°. *twee* Hoofdbestuurders *binnen Amsterdam*,
4°. " " *buiten Amsterdam*.

Van de voor het Hoofdbestuur voorgedragen Candidaten:

Voor n°. 1 kreeg Dr. ZEEMAN voorloopig 49 stemmen.

Voor n°. 2 Dr. BOURSSE WILS 49 stemmen.

Voor n°. 3 zijn op Dr. A. H. ISRAËLS voorloopig 38 stemmen, op Dr. E. H. G. THIJSSEN 36, op Dr. L. J. SANDERS VAN LOO 4, op Dr. TEIXEIRA DE MATTOS 4 en op Prof. LEHMANN 2 stemmen uitgebragt, namelijk door de Afdeelingen (in de volgorde der Naamlijst) 2, 3, 4, 6, 7, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27 en 29.

Voor n°. 4 zijn door de Afdeelingen 2, 3, 4, 6, 7, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27 en 29 hare stemmen uitgebragt op:

Dr. L. J. DE MARRÉE (*Middelburg*) 9; Dr. J. C. DE MAN (*Middelburg*) 8; Dr. J. J. HOMOET (*Arnhem*) 7; Dr. A. DRIELSMA, 4; Dr. L. J. EGELING (*'s Gravenhage*) 4; Chir. G. W. METZ (*Leeuwarden*) 4; Dr. J. W. F. SCHEFFER (*Weesp*) 4; Dr. BERDENIS VAN BERLICUM (*Middelburg*) 3; Dr. H. VAN CAPPELLE (*'s Gravenhage*) 3; B. DELEMARRE (*Berkhout*) 3; Dr. N. B. DONKERSLOOT (*Dordrecht*) 3; Dr. P. J. C. LUCHTMANS (*Zutphen*) 3; Prof. SIMON THOMAS (*Leiden*) 3; Dr. J. H. SLEURS (*Rotterdam*) 3; Dr. A. A. M. SUYCK (*Utrecht*) 3; Dr. G. H. VAN VOLLENHOVEN (*Rotterdam*) 3; Prof. T. ZAAIJER (*Leiden*) 3; G. C. VAN BALEN BLANKEN (*Benningbroek*) 2; Dr. ALI COHEN (*Zwolle*) 2; Dr. D. COHEN (*Assen*) 2; J. KIESTRA (*Ee*) 2; Dr. P. JANSSEN (*Schiedam*) 2; Dr. J. HAVINGA JANSSONIUS (*Winsum*) 2; Dr. P. HOFSTEDE CRULL (*Meppel*) 2; Dr. R. LAMMERTS VAN BUEREN (*Franeker*) 2; Dr. J. P. T. VAN DER LITH (*Utrecht*) 2; G. H. RISSIK (*Linschoten*) 2; Dr. J. VAN ROSSUM (*Tiel*) 2; Dr. A. H. SCHOEMAKER (*Almelo*) 2.

NB. Om tijd te besparen en vergissingen te voorkomen verzoekt het Hoofdbestuur de H.H. Afgevaardigden om vóór de stemming een naauwkeurig ingevuld en onderteekend stembriefje gereed te maken om dit aan de te benoemen stemopnemers ter hand te stellen. Hetzelfde gelieve men ook in 't oog te willen houden bij de volgende benoemingen.

XIII. De benoeming van een lid in de Commissie voor Geneeskundige Statistiek in Nederland. Aftredend lid Prof. J. A. BOOGAARD, nevens wien wordt voorgedragen Dr. J. C. DE MAN.

XIV. De benoeming van een lid in de Commissie voor Geneeskundige Plaatsbeschrijving en Volksziekten in Nederland. Aftredend lid Dr. A. LAND,

XV. De benoeming van een lid in de Commissie voor Geneeskundige Politie en Openbare Gezondheidsregeling in Nederland. Aftredend lid Dr. L. J. EGELING.

XVI. De benoeming van een lid in de Commissie voor Geschiedenis der Geneeskunde in Nederland. Aftredend lid Prof. G. PH. F. GROSHANS, nevens wien wordt voorgedragen Chir. J. KIESTRA te Ee.

NB. Hoe zeer de Commissiën niet slechts in naam, maar ook inderdaad medewerking van de Afdeelingen en leden behoeven, hebben de Afgevaardigden ter Algemeene Vergadering dikwerf genoeg vernomen, om hunnerzijds in den boezem hunner Afdeelingen de gunstig voor eene of andere Commissie gestemde leden aan te sporen openlijk zich tot medewerking te verbinden en hunne namen op de Algemeene Vergadering op te geven.

XVII. De bepaling der plaats, waar de negentiende Algemeene Vergadering zal gehouden worden.

XVIII. Het sluiten der Vergadering door den Voorzitter.

Aldus opgemaakt door het Hoofdbestuur in zijne Vergadering van 11 *April* 1866.

Dr. J. ZEEMAN,
Secretaris.

TOELICHTING.

Tot het Voorstel van Tilburg, VII A.

Het behoort tot de karakteristiek der negentiende eeuw, dat men bij alle natiën een edele geestdrift ziet ontwaken, om door het oprigten van standbeelden en monumenten hulde te brengen aan de nagedachtenis van beroemde landgenooten, of gedenkwaardige feiten der geschiedenis te herdenken. Iedere natie van het beschaafde Europa bezit zijne staatslieden, geleerden en krijgshelden, wier uitstekende verdiensten en heldendaden door standbeelden vereeuwigd zijn; ieder volk heeft in zijne geschiedenis roemwaardige feiten opgeteekend, wier herinnering door gedenkteekenen voor het late nageslacht bewaard wordt. Zoo wijst men u in Nederland op standbeelden voor een LAURENS KOSTER, een CATS, een ERASMUS, een VONDEL, een WILLEM DEN ZWIJGER, een WILLEM DEN TWEEDE, een ARY SCHEFFER; — of op gedenkteekenen van de zelfopofferende liefde van een beminden vorst en op het monument van Neêrland's herkregen onafhankelijkheid.

Ook *onze* wetenschap heeft mannen opgeleverd, op wie ons vaderland met regt heeft roem te dragen en wier nagedachtenis, verre van te worden vergeten, door ons in hooge eer moet worden gehouden.

Naast zoo vele staatslieden, krijgshelden, dichters en schilders mogen vrij de namen prijken van een LEEUWENHOEK, een SWAMMERDAM, een VAN DEVENTER en — bovenal van een HERMANUS BOERHAAVE, dien parel van Leiden's Hoogeschool, wiens faam door geheel Europa verbreid en wiens naam alom met den grootsten eerbied uitgesproken werd. Waar het de waardering geldt van zulke uitstekende verdiensten, is het geene ijdele zucht tot navolging, maar eene taak, ten volle der roeping onzer Maatschappij waardig, wanneer zij zich aan het hoofd stelt van eene onderneming, die door alle Nederlandsche Geneeskundigen met geestdrift begroet zal worden; het oprigten namelijk van een standbeeld voor den grooten BOERHAAVE, en wel op de plaats zelve, die getuige is geweest van zijn rusteloos streven tot de verheffing onzer wetenschap, in het ons allen zoo dierbare Leiden. Het ophanden zijnde tweede eeuwfeest van BOERHAAVE's geboorte, of wel de oprigting van een nieuw Ziekenhuis te Leiden, zijn twee geschikte tijdpunten om onze hulde te brengen aan Neêrland's grootsten Geneesheer. De Afdeeling zou echter de voorkeur schenken aan het eerste tijdstip, als meer in overeenstemming met den aard der demonstratie, te meer nog daar de tijd, wanneer het nieuwe Ziekenhuis voltooid zal zijn, niet met zekerheid kan bepaald worden. Daarenboven, niets zou beletten, het standbeeld, tegen dat tijdstip, te plaatsen op een open plein, vóór het in aanbouw zijnde Ziekenhuis. Alleen tegenover eene grootsche inrigting van dien aard, die, zoo. als te verwachten is, aan alle eischen der wetenschap voldoen zal, kan het standbeeld van BOERHAAVE waardig verrijzen.

Wordt aan dit voorstel door de Algemeene Vergadering gevolg gegeven, dan zal het voor de Afdeeling Tilburg eene vleijende zelfvoldoening wezen, de impulsie te hebben gegeven tot een gedenkwaardig feit, dat met gulden letters in de jaarboeken der Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst zal worden opgeteekend.

Tot het Voorstel Rotterdam, VIII B.

De bedoeling der Afdeeling is bepaald een tarief te verkrijgen, naar hetwelk de diensten zullen worden gehonoreerd door de Geneeskundigen aan hunne patiënten verleend. Zij nam daarbij in aanmerking, dat alle levensbehoeften in de laatste jaren aanmerkelijk duurder zijn geworden, zoo als huishuur, paarden enz., en naardien vele ambten en bedieningen diensvolgens ook hooger worden geremunereerd, wenscht de Afdeeling Rotterdam en Omstreken dat ook de Geneeskundige in het vervolg beter worde betaald voor de door hem bewezen diensten. De Afdeeling Amsterdam is reeds voorgegaan; maar aangezien het wenschelijk is, dat zulk eene tariefsverhooging op alle of op vele plaatsen in ons land te gelijk tot stand moge komen, stelt de Afdeeling voor, dat het Hoofdbestuur zich tot de Hooge Regering wende om aan te dringen op herziening van het tot nu toe vigerende tarief in den geest als boven is aangegeven.

Tot het voorstel Rotterdam, VIII C.

De Afdeeling wenscht de aandacht te vestigen op het heffen van patenten

van Medicinae Doctoren. Zij acht die patent-heffing onbillijk. Daar de Geneeskunst de eenige vrije kunst is, welke aan die belasting onderworpen is, wenscht zij, dat men zoo mogelijk afschaffing dezer Wet tracht te verkrijgen.

Tot het Voorstel van Oldambt, X B.

De Afdeeling herhaalt haar ten verleden jaar op de Algemeene Vergadering verworpen voorstel.

Met leedwezen vernam de Afdeeling in het vorige jaar, dat haar voorstel ter Algemeene Vergadering te Amsterdam was verworpen, maar zij zag uit de verhandelingen van die Algemeene Vergadering, dat het Hoofdbestuur in principe niet tegen genoemd voorstel was. Immers de eenige grond, welke tegen het voorstel werd aangevoerd, was: dat de uitvoering er van belangrijke offers aan de kas zou kosten, zoodat het daarom niet aangenomen moest worden. Alzoo het is erkend nuttig en noodig, dat die bezwaren uit den weg geruimd worden, welke het getrouw opkomen ter Vergadering kunnen beletten, omdat op die zamenkomst de leden elkander en het Hoofdbestuur leeren kennen, omdat de wetenschappelijke en vriendschapsband op die Vergadering wordt gekweekt en versterkt, omdat daardoor de band, die ons aan de Maatschappij bindt, aangehaald wordt. Wanneer er alzoo posten voorkomen op de lijst der uitgaven, welke niet zoo belangrijk zijn voor de leden als de uitgaven die noodzakelijk worden door eene vergoeding verstrekt aan die leden, welke meer dan tien uur van de plaats der Algemeene Vergadering verwijderd zijn, dan is het billijk dat het Hoofdbestuur zoo veel van die minder noodige uitgaven aftrekt, dat er voor gesubstitueerd kan worden de som voor het bovengenoemde vereischt. Het ligt niet in ons doel en misschien ook buiten onze bevoegdheid op te komen tegen het budget van uitgaven jaarlijks geraamd. Maar toch willen wij het Hoofdbestuur eenige bescheidene opmerkingen maken.

Onder II. „Algemeene Vergadering", komt de post voor van ƒ100 voor locaalhuur. Ons dunkt, daar altijd aanzienlijke plaatsen gekozen worden voor de Algemeene Vergadering, waar alzoo wel een logement of hôtel is met de noodige ruimte voor eene talrijke bijeenkomst, en daar er toch wel geen hôtellier of logementhouder zal zijn, zoo onredelijk om, behalve het in het oog springende voordeel, hetwelk zulk iets oplevert, nog locaalhuur, laat staan ƒ100 te vragen, die post beduidend kan verminderd worden.

Er staat vervolgens een post van ƒ50 voor drinkzucht, waarvan wij het nuttige niet regt inzien. Er zijn er zoo vele verkeerde zuchten in ons vaderland uit een geschikt oogpunt te bestuderen, dat wij niet weten waarom de Maatschappij zich juist met deze in het bijzonder zou bemoeijen. Er is ƒ200 uitgetrokken voor het onderzoek naar geheimmiddelen, ons dunkt dat de Staat en niet de Maatschappij des gevorderd zich hiermede hebbe te bemoeijen. Op de post voor de Boekerij komt ƒ100 voor als uitgaaf voor zeldzame boekwerken. Ons dunkt de gewone ƒ200 is reeds meer dan genoeg voor eene instelling, waarvan buiten Amsterdam al zeer weinig nut getrokken wordt, behalve van te kunnen zeggen, dat men eene Bibliotheek te Amsterdam heeft, waarvoor men jaarlijks contribueert. Er wordt ƒ100 uitgetrokken

voor Volksvoorlezingen. Als dat wezenlijk zal dienen die zaak te bevorderen, dan ligt het buiten de finantiëele krachten der Maatschappij, want dan is *f* 100 zoo goed als niets, kan dus de Maatschappij die zaak niet naar eisch bevorderen, dan is het beter niets te doen, *quod non opus est asse carum.*

Al deze opmerkingen strekken niet om het nut van die uitgaven absoluut te négéren; o neen, maar slechts om aan te toonen, dat er welligt zulke wijzigingen in de uitgaven gemaakt konden worden, dat de finantiëele zwarigheden, welke tegen het voorstel bestonden, uit den weg geruimd werden.

En daarom herhaalt de Afdeeling hetzelfde voorstel, hetwelk zij in 1865 deed.

BIJLAGE. *Verslag der Commissie ter Wetsherziening.*

Aan de Afdeelingen!

De Commissie ter Wetsherziening heeft de eer U, ingevolge Art. 91, 6°. der Wet, kennis te geven, dat blijkens de ingekomene berigten het door haar aangeboden Wetsontwerp door *negentien* Afdeelingen der Maatschappij is onderzocht; van deze hebben *zeven* Afdeelingen verklaard geenerlei aanmerkingen op het Ontwerp te hebben, *twaalf* hebben enkele of meerdere bedenkingen aan de Commissie medegedeeld.

De Commissie heeft deze bedenkingen met naauwgezetheid onderzocht en ten gevolge daarvan nog enkele veranderingen in het Ontwerp gemaakt, die in het nevensgaande gewijzigde Ontwerp van Wet met gespatiëerde letters zijn aangegeven.

Aan eene door de Afdeeling *Amsterdam* gemaakte aanmerking omtrent de 5de alinea van Art. 2 meent de Commissie te kunnen te gemoet komen door de toevoeging van het woord doel; de vrees voor *onvoorwaardelijke* ondersteuning der handelingen van het geneeskundig Staatsbestuur (*Schiedam*) had zij reeds getracht weg te nemen door de woorden: zoo noodig.

Omtrent Art. 35, waarin de Commissie gaarne de door de Afdeeling *Utrecht* voorgestelde toevoeging opneemt, moet zij, op eene door *Amersfoort* en *West-Friesland's 2de Afdeeling* gemaakte aanmerking, herhalen, wat in hare begeleidende missive van Februarij l.l. vermeld stond, dat in dit artikel alléén handelingen *in hoedanigheid van Lid der Maatschappij* bedoeld worden, terwijl *individuële* handelingen geheel vrij blijven.

Het voorstel tot het toelaten van het publiek bij de Algemeene Vergadering (Art. 54) vond bij verscheidene Afdeelingen tegenspraak. De Commissie heeft de zaak nogmaals overwogen en, hoewel in principe vóór de publiciteit gestemd, moest zij sommige der gemaakte bedenkingen als niet ongegrond erkennen. Zij is dus thans met geringe wijziging tot de oude redactie van dit artikel teruggekeerd.

Aan het voorstel van twee Afdeelingen (*Onderdendam* en *Friesland*), om

verandering in de bij Art. 58 voorgeschreven stemregeling te brengen, meent de Commissie geen gevolg te moeten geven. Naar het haar voorkomt, wordt het beginsel, om aan de kleinere Afdeelingen bij de stemmingen een betrekkelijk grooteren invloed toe te kennen dan aan de grootere, bij de bestaande stemregeling genoegzaam voorgestaan.

Aan eenige andere opmerkingen der Afdeelingen is gevolg gegeven.

Terwijl de Commissie zich verschoonen moet de overige bedenkingen in dit Verslag te wederleggen, wijst zij voor de verdere behandeling van het Wetsontwerp naar Art. 91, 7°. der Wet, waarin deze geregeld is. De Commissie meent hierbij echter in herinnering te moeten brengen de *Handelingen* der 6de Algemeene Vergadering, gehouden te Middelburg (zie *Tijdschrift der Maatschappij*, 5de Jaargang, 1854, blz. 56, 95 volgg.).

Terwijl eindelijk naar het oordeel der Commissie Art. 93 te regt voorschrijft, dat de Wet dadelijk na de aanneming verbindend is voor de Leden, moet toch opgemerkt worden, dat, even als de oorspronkelijke statuten aan de goedkeuring der Hooge Regering in 1849 zijn onderworpen en de Maatschappij eerst na die goedkeuring bij Koninklijk besluit van 26 November van dat jaar is erkend, ook deze *gewijzigde* Wetten wederom aan de goedkeuring der Regering zullen moeten worden onderworpen, zal de vroegere erkenning van kracht blijven.

Prof. J. A. BOOGAARD.
April 1866. Dr. H. J. SLEURS.
Dr. J. W. R. TILANUS.

Aan de Afdeelingen!

Het Hoofdbestuur heeft in zijne Aprilvergadering besloten de Afdeelingen te verzoeken de vacature van een *Lid des Hoofdbestuurs binnen Amsterdam*, ontstaan ten gevolge van het niet aanvaarden dier betrekking door Dr. H. VAN CAPPELLE, tijdelijk nog aan te vullen, gelijk Art. 26 der Wet dat bepaalt, door *eenen* der nevens Dr. H. VAN CAPPELLE voorgedragen candidaten:

Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS
en Dr. L. J. SANDERS VAN LOO,

te kiezen. Het berigt van die keuze zal, te gelijk met de opgave der Afgevaardigden voor de Algemeene Vergadering kunnen worden toegezonden aan den Hoofdbestuurder-Secretaris,

April 1866. Dr. J. ZEEMAN.
q. q.

HET KINDERZIEKENHUIS TE AMSTERDAM.

Wij meenen met een enkel woord in dit Tijdschrift melding te moeten maken van het Kinderziekenhuis te Amsterdam, eensdeels om de oprigting hier mede te deelen, anderdeels om een kort verslag over de eerste acht maanden te geven.

Genoemde inrigting werd 1° Mei 1865 geopend; de benoodigde gelden werden uit giften en jaarlijksche bijdragen gevonden. Een huis dat de noodige ruimte bevat voor 30 zieken werd gehuurd en aanvankelijk ingerigt voor 10 kribben. De verpleging der kinderen geschiedt door meisjes uit den burger-stand. In den regel worden opgenomen kinderen van 2—12 jaren, en wel die bepaaldelijk behoeftig zijn, waarom dan ook de verpleging geheel kosteloos gesteld is. De kinderen worden gedurende hun verblijf in het Kinderziekenhuis gekleed voor rekening van het gesticht.

De genees- en heelkundige dienst wordt uitgeoefend door een Geneesheer, bijgestaan door een consulterend Geneeskundige, een consulterend Heelkundige en een consulterend Oogheelkundige. De medicijnen worden buiten 'shuis gereed gemaakt.

Gedurende het jaar 1865 overtrof het verzoek tot opname verre het aantal opgenomenen; 33 kinderen werden er verpleegd, bij welke de navolgende ziekten werden waargenomen:

Miseries.	1	Ectropion..	1
Oedema generale.	1	Strabismus.	1
Syphilis hereditaria.	2	Keratitis.	1
Rhachitis..	1	Tuberculosis pulmonum..	1
Spondylarthrocace..	1	Bronchitis.	2
Paedatrophia..	1	Pneumonia.	2
Febris interm. quot.	2	Dentitio diff..	1
„ cont. typhosa..	1	Physconia lienis.	1
Epilepsia..	1	Hypertrophia hepatis..	1
Convulsiones.	1	Hydrops ascites..	1
Paralysis cruris..	1	Combustio.	1
Hydrocephalus chronicus. . . .	1	Trauma.	1
Meningitis tuberculosa.	1	Fractura costae..	1
Caries marg. infra-orb.	1	Vulnus cruris.	1

Het spreekt van zelve dat uit een wetenschappelijk oogpunt nog weinig te vermelden valt. Een paar losse mededeelingen mogen hier hare plaats vinden.

1°. Het geval van febris continua, dat wij later gemeend hebben typhosa te moeten noemen, kwam voor bij een rhachitisch meisje, oud 3½ jaar. Wij namen het op, nadat het reeds eenige dagen koorts gehad had, in een meer of min soporeusen toestand; ofschoon het kind hoestte, vonden wij door percussie en auscultatie geene afwijkingen. Het kind febriciteerde en had eene temperatuur van 39° C.; overigens werden geene verschijnselen waargenomen, die ons toen tot eene zekere diagnose konden leiden. Gedurende 3

weken bleef het kind in dienzelfden toestand, de temperatuur varieërde tusschen 38.5° tot 40.3°; in de 4de week kregen wij eerst 's morgens belangrijke remissie; het kind, dat al dien tijd niets genuttigd had en zeer uitgeteerd was, begon iets te eten en was weldra reconvalescent; ook de temperatuur, die toen tot 36° daalde, werd weldra normaal, d. i. 37.5° C.

2°. Een meisje, oud 10 jaren, werd opgenomen, lijdende aan meningitis tuberculosa. De meest gewone verschijnselen, als hoofdpijn, braken, onregelmatige frequente pols, cri hydrencéphalique, waren ook hier aanwezig. Echter was de temperatuur, gelijk uit herhaalde meting bleek, weinig verhoogd; convulsiën werden niet waargenomen, het kind was slechts zeer gevoelig voor geluiden. Gedurende de laatste dagen zag het kind eenigzins scheel, lag meestal soporeus, terwijl het evenwel tot een paar uren voor den dood volkomen juist op alle vragen antwoordde.

Bij de lijkopening vonden wij het volgende: hyperaemie van de meningen, arachnoïdea troebel en bedekt met vele verspreide tuberkels; verdikking van de pia mater op de medulla oblongata; de vliezen laten moeijelijk los; rondom het chiasma nerv. opt., stevig hiermede verbonden, als ook in de fossae Sylvii, vooral in de regter, een vaste, gelatineuse massa; de bulbi olfactorii verweekt; oculomotorius sin. in het midden door hyperaemie gelijkmatig blaauw rood gekleurd in zijne geheele doorsnede. Hersenmassa gestippeld; de ventric. later. gevuld met veel serum; de graauwe zelfstandigheid donker gekleurd gelatineus; de regter lobus medius geel van kleur, verweekt, uitgaande van de tuberculeuse degeneratie der arachnoïdea uit de fossa Sylvii. In den thalamus een kleine gele tuberkel, zoo ook in de pons.

De longen zijn doorzaaid met miliair tuberkels; in de toppen verweekte tuberkels. De overige organen normaal.

3°. Diffuse parenchymateuse keratitis op beide oogen werd eenmaal behandeld bij een meisje van 10 jaren. Het weefsel van beide corneae was tot op 2‴ van de scleraalgrens gelijkmatig en tot op vrij aanmerkelijke diepte verduisterd. De peripherie was volmaakt helder. Omtrent syphilis heredit. kan niets met zekerheid bepaald worden. De behandeling bestond aanvankelijk in het toedienen van mercurialia en compressen van laauw water en van chamomillen, en wel zonder gevolg; ten slotte in de aanwending van PACHENSTECHER's gele praecipitaatzalf (gr. iij. op dr. j. glycerine). Na 6 maanden (het kind werd gedurende de laatste maanden *loopende* behandeld) was de aandoening bijna spoorloos verdwenen en de gezichtsscherpte nagenoeg normaal.

4°. Het geval van ectropion van het regter onderooglid, ten gevolge van lidteekenweefsel, dat vergroeid was aan den orbitaalrand, bij een jongen van 3 jaren, werd met goed gevolg behandeld door subcutane losmaking van het lidteekenweefsel en verplaatsing van het ooglid door een verband.

5°. De boven vermelde fractura costae was belangrijk door het trage verloop; de ouders hadden niets aan het kind bespeurd, totdat zich een belangrijk gezwel (empyema) onder het sleutelbeen vertoonde, waarvoor zij geneeskundige hulp inriepen. Ruim 14 dagen te voren was het kind overreden. Wegens belangrijke dyspnoea werd punctie verrigt en eenige malen herhaald, waarbij telkenmale veel bloederige dunne pus ontlast werd. Vier weken na de beleediging stierf het kind.

Bij de lijkopening werd eene fractuur van de 5de rib in het kraakbeenige gedeelte gevonden, verder was de rib van periosteum ontbloot. De holte, gevuld met pus, strekte zich uit van de 6de rib tot boven het sleutelbeen, en van het sternum tot de okselholte; de pleura costalis had ter hoogte van de fractuur eene ruime opening. Het pericardium bevatte ook veel purulent vlokkig serum.

Van de verpleegden stierven er 6, namelijk: 1 aan syphilis, 1 aan fractura costae, 1 aan paedatrophia, 1 aan convulsiones, 1 aan meningitis tuberculosa en 1 aan pneumonia.

Van allen werd lijkopening gedaan, die, behalve het hier boven vermelde, geene bijzonderheden opleverden.

Voor elk kind bedroeg de duur der verpleging gemiddeld 58½ dag; elke verpleegdag kostte nog *f* 1.50; maar men merke hierbij op, dat vele en groote uitgaven òf niet zullen terugkeeren òf bij vermeerdering van het getal kribben niet in dezelfde verhouding vermeerderd worden; terwijl ook de kosten van de Polikliniek, waarin een 86tal kinderen behandeld werd, onder de kosten van de verpleging in het Kinderziekenhuis zijn gerekend.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

EENE OPMERKING OVER HET ONTSTAAN VAN HERPES. — In de derde aflevering van het *Archiv der Heilkunde* publiceert Dr. THOMAS twee ziektegevallen, waaraan hij de theorie van GERHARDT omtrent het ontstaan van herpes labialis toets. Prof. GERHARDT toch heeft onlangs (*Jenaïsche Zeitschrift*, II, 349) het vermoeden uitgesproken, dat de zoogenaamde herpes labialis slechts een zoster is, te voorschijn geroepen door de prikkeling, die de, in de beenkanalen van het gelaat verloopende, in de koortshitte zich uitzettende slagaderen op de begeleidende zenuwstammen uitoefent; het product dezer prikkeling, de vesiculeuse dermatitis, ontstaat dan ook gewoonlijk drie dagen na den oorzakelijken koortsaanval. Het eerste der gevallen van THOMAS betreft eene febris ephemera, waar drie dagen na den koortsaanval zich een herpes op kin en bovenlip vertoonde; na den eersten koortsaanval bleef de temperatuur normaal. Het tweede geval is eene pneumonie, waar zich drie of vier dagen na de eerste koortsverschijnselen een herpes digt bij den anus een zoster sacro-ischiadicus VON BAERENSPRUNG gevormd had. Eene maand later kreeg dezelfde lijder eene ontsteking der andere long en nu ontstond, weder drie dagen na de koortskoude, een herpes aan beide lippen, terwijl de omgeving van den anus vrij bleef. GERHARDT had bij het motiveren zijner hypothese vooral daarop gewezen, dat deze soort herpes zich slechts aan het gelaat en nooit aan stam of ledematen vertoont; dit geval bewijst dat zulks onjuist was; of echter de oorzaak van dezen herpes sacro-ischiadicus wel zoo bepaald als bij herpes facialis op rekening van de mechanische prikkeling der zenuwbundels in de beenkanalen gesteld kan worden, valt bij het eigenaardig verloop van den nervus pudendus voor als nog niet te beslissen. A. P. FOKKER.

GESCHOTEN WOND VAN HET HART ZONDER BELEEDIGING VAN HET PERICARDIUM. — Op den 15den Augustus l.l., zoo verhaalt ons Dr. HEY-

DENREICH te Neurenberg (*Aertzl. Intl. Blatt.*, n°. 51, 1865), werd er op de Kliniek een man verpleegd, welke zich eene geschotene wond in de linker bortkas had toegebragt en eenige uren na zijne opname overleed. De wond was aan den bovenrand der 6de rib, ongeveer 2 duimen van den rand van het sternum zigtbaar. Het geschoten kanaal verliep scheef naar binnen en bovenwaarts en na verwijdering van het borstbeen en het kraakbeen der ribben werd er een kleine looden kogel, vrij op het ongedeerde pericardium liggende, aangetroffen. Het pericardium was sterk uitgezet en werd, alvorens het geopend werd, zuiver afgepraepareerd. Bij insnede ontlastte het 12—20 oncen, deels vloeibaar, deels geronnen bloed. Aan den top der regter kamer was aan de voorvlakte eene kleine ronde opening, het begin van een kanaal, dat door den geheelen kamerwand verliep, zigtbaar, wier doormeting naauwkeurig aan die van den kogel beantwoordde. Ter verklaring werden twee mogelijkheden aangevoerd òf er was door den stoot (Anprall) des kogels tegen het pericardium eene bersting van den kamerwand zonder scheuring van het eerste veroorzaakt, hetwelk echter door de rondheid en regelmatigheid van het geschoten kanaal onwaarschijnlijk werd, òf wel het pericardium was zonder te scheuren door den kogel in den kamerwand ingedrongen en door den druk van het bloed gedurende de systole wederom eveneens zonder scheuren uit de hartwond gedreven, waarop de dood door de vrije bloeding in de pericardiaalholte gevolgd was. Dr. J. HANLO.

OVER DEN INVLOED VAN HOOGERE WARMTEGRADEN OP HET DIERLIJK ORGANISMUS. — Onder dit opschrift deelt ons Dr. OBERNIER te Bonn, in het *Centralblatt* van KÜHNE van 10 Maart l.l., het volgende als het voorloopige resultaat zijner proefnemingen mede:

1°. Een dier zonder toevoer van water of voedsel, aan eene constante omgevende temperatuur van 40° C. blootgesteld, sterft binnen 2—6 uren.

2°. In het begin van het experiment daalt de ligchaamswarmte eenigzins, terwijl zij daarna gelijkmatig tot 45° C., waarop de dood gewoonlijk volgt, stijgt.

3°. Na den dood klimt de ligchaamswarmte nog eenige tiende deelen van graden.

4°. Het bloed der aldus gestorven dieren bevat, hoewel soms slechts in zeer geringe hoeveelheid, standvastig ureum.

5°. Het lijden van het dier doorloopt gewoonlijk 3 tijdperken. Het eerste dat van afmatting, gedruktheid, slaperigheid, gewoonlijk met vermeerderde speekselafzondering gepaard, terwijl in het tweede convulsieve en tetanische aandoeningen waargenomen worden en in het derde, kort voor den dood, onder coma en stertoreuse ademhaling, het leven wordt uitgedoofd. Dr. J. HANLO.

OVER DEN LUPUS, is de titel van een opstel van J. HUTCHINSON in de *London Hospital Reports*, II, 125—137, waaraan wij het volgende ontleenen. HUTCHINSON behandelde 77 dusdanige gevallen. De gemiddelde leeftijd der patiënten (31 mannen en 36 vrouwen) was 16 jaren, de jongste ½ jaar, de hoogste 56 jaren. De algemeene gezondheidstoestand was bij 33 voldoende. In 18 gevallen was er algemeene scrofulosis, terwijl er bij 16 phthisis, als heriditair moment in de familie (ouders, broeders of zusters), aanwezig was. Slechts in 2 gevallen was er hereditaire syphilis. Tegen een oorzakelijk verband tusschen lues hereditarea en lupus pleitte zoowel het gering getal der gevallen van lupus bij eerstgeborenen, als dat de eerstgeborenen in dezelfde familie eene grootere percentsverhouding voor den lues cong. opleveren als de later geborenen. In 18 gevallen werd eene plaatselijke beleediging als oorzaak van den lupus vermeld. In 34 gevallen was slechts eene huidplek en 41 meerdere, door dit lijden aangedaan.

Als plaatselijke behandeling worden door HUTCHINSON cauterisatiën met den chloorzinkstift en voor meer oppervlakkige vormen die met carbolzuur aanbevolen.

Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De gebouwen, door de kolossale giften van den 74jarigen Amerikaan GEORGE PEABODY ter bewoning voor de Londensche arbeidende klasse gesticht, zijn thans op het naar hem genoemde Square te Islington bijna geheel voltooid. Zij bestaan uit vier grootere gebouwen van 4 verdiepingen (met zolders), welke ieder voor 240 personen ingerigt zijn. De kamers zijn 12 voet lang en 9 voet breed. De gangen en corridors zijn buiten onkosten voor de bewoners door gas verlicht, evenzoo kunnen verschillende baden, droogzolders en waschtoestellen door hen kosteloos gebruikt worden. De wekelijksche huur van ééne kamer is 2 s. 6 d., van twee 4 s. en van drie 5 s.

— De eerste Jacksonian-prize is door het College of Surgeons aan Dr. SWAIN, over de resectie van het kniegewricht tegenover de amputatie der dij, toegewezen. De tweede prijs van gelijken naam, over het aneurysma popliteum, is niet toegekend.

PARIJS. — In de zitting der Académie van 17 April l.l. vertoonde RICORD een door ROBERT en COLLIN vervaardigd toestel, om medicamenteuse stoffen in poedervorm in de urethra voor de behandeling der blennorrhoea in te voeren. Het bestaat hoofdzakelijk uit eene van voren opene sonde, waarin het poeder gebragt wordt, terwijl het door de zamendrukking van een caoutchouc bol, welke aan de sonde geschroefd wordt, bij hare langzame terugtrekking op de geheele slijmvliesvlakte der urethra wordt uitgeblazen. Het poeder van subn. bismuthi en van phosphas magnesiae werd vooral met veel succes in zeer chronische gevallen gebruikt.

MÜNCHEN. — In het laatste nummer der *Chemische Annalen* (Bd. LXII, pag. 104) heeft LIEBIG wederom de aandacht op zijne nieuwe voeding voor kinderen (zie Jaargang 1865, pag. 477) de aandacht gevestigd en door hem medegedeelde bevindingen van anderen met nadruk aanbevolen. De volgende bereiding moet volgens LIEBIG als de eenvoudigste gelden. Eene hoeveelheid van 1 lood tarwemeel wordt met 10 lood koemelk gekookt en daarop met 1 lood moutmeel, 2 lood water en 30 druppels eener oplossing van bic. pot. (bereid uit 2 deelen van dit zout op 11 deelen water) gedurende een half uur op een nachtlichtje, op de voor de suikervorming noodige temperatuur, gehouden en daarop door eene fijne zeef gefiltreerd. Voor eene langere bewaring echter is eene tweede verhitting tot het kookpunt van het gezegde mengsel noodzakelijk. Het moutmeel moet niet al te fijn zijn, daar het toch van zijne vreemde bijmengsels bij het zeeften der pap ontdaan wordt. In een al te fijn verdeelden toestand met de melk vermengd levert het eene slijmige in plaats van eene dunne vloeistof op. De verhouding van 1 lood bic. pot. op 1 pond grof gestampte mout is volgens LIEBIG de juiste om als handelsartikel algemeen verkrijgbaar te worden gesteld, daar melk en meel wel in iedere huishouding te vinden zijn. Twee met eene kaart glad gestrekene eetlepels meel, benevens twee lepels van het grove moutpoeder met den bic. pot., 10 volle eetlepels afgeroomde melk en 2—3 volle eetlepels water leveren dan eene vrij juiste verhouding om het mengsel te koken. [Sinds eenige dagen is het mengsel van meel, moutmeel en bic. pot. in onze stad door het verkoophuis in den handel gebragt.]

BERLIJN. — Wij ontleenen aan het *Berliner Wochenschrift* van 16 April l.l. nog de volgende voor de statistiek belangrijke opgaven over de sterfte in deze stad, gedurende de twee voorgaande jaren opgeteekend:

Sterfte.	1864.	1865.
Van 0— 1 jaar	7771	9305
» 1— 5 jaren	3126	3415
» 5— 10 »	483	725
» 10— 15 »	169	263
» 15— 20 »	313	479
» 20— 40 »	2654	3014
» 40— 60 »	2348	2400
» 60— 80 »	1936	1996
» 80— 90 »	312	289
» 90—100 »	36	30.
Te zamen beneden 15 jaren	11549	13708
» boven 15 »	7599	8908
Onbekende leeftijd	—	41.
Van het mannelijk geslacht	10130	11753
» » vrouwelijk »	9018	10204.
Totaal	19148	21957.

De voornaamste doodoorzaken waren voor die jaren als volgt vermeld: doodgeborenen 1227 en 1224, Lebenschwache nach dem Geburt 827 en 867, Alterschwache 637 en 665, zelfmoord 140 en 137, kraambed 195 en 191, variolae 620 en 247, scarlatina 232 en 630, morbilli 249 en 83, typhus 473 en 784, tussis quinta 165 en 97, rheumatismus 26 en 39, diphtheritis 236 en 325, croup 236 en 187, pneumonia 814 en 756, morbus Brigthii 89 en 81, diabetes 11 en 18, scrofulosis 106 en 142, phthisis pulmonum 2157 en 2474, convulsiones infantum 1481 en 1498 en apoplexia 752 en 796.

DRESDEN. — Het Landes-Medicinal-Collegium heeft eenparig besloten om de onlangs vervaardigde Pharmacopoea Germaniae als de officiële codex voor het koningrijk Saksen aan de Regering aan te bevelen.

MAAGDENBURG. — Sinds October l.l. heerscht alhier eene pokken-epidemie, welke tot 26 Maart l.l. 110 slagtoffers eischte.

PRAAG. — Aan Prof. KÖSTL, Director van het Landes-Irrenanstalt alhier, is dezelfde betrekking te Zürich, benevens de leerstoel der Psychiatrie aldaar, aangeboden.

WEENEN. — Door Dr. JOZEF CZERMAK, Director van het Landes Irrenanstalt te Brunn, zijn de plannen voor de oprigting eener »Irrenkolonie" aan de Regering medegedeeld.

— Dr. LEIDESDORF, Docent in de Psychiatrie alhier, is tot buitengewoon Hoogleeraar in hetzelfde vak benoemd.

— Volgens latere berigten zou de vervulling der vacature van wijlen Prof. SCHUH, door het uitschrijven van een concours, beslist worden.

— Door Prof. PATRUBAN is voor eenige dagen geleden de onderbinding der carotis communis, wegens hevige neuralgia van den trigeminus, bij eene 60jarige patiënte verrigt.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

In de *Staats-Courant* van 8 April j.l., nº. 83, komt voor een rapport aan den Minister van Binnenlandsche Zaken van de Inspecteurs voor het geneeskundig Staatstoezigt, betreffende de maatregelen eventueel tot wering der Cholera te nemen.

(Dit stuk heeft, toen de cholera zeer korten tijd later hier te lande zich weder vertoonde, den grondslag uitgemaakt van eene circulaire des Ministers aan de Commissarissen des Konings over dit onderwerp, — van de aanschrijvingen van deze aan de Gemeentebesturen, — van de discussiën der Geneeskundige Raden des lands, die onmiddellijk allen bijeenkwamen, enz.).

— Met betrekking tot het weder voorkomen der cholera in ons land, waaromtrent blz. 208 hier voren het eerste berigt voorkomt, kan worden medegedeeld 1°. dat tot nu toe, behalve te Rotterdam en te Delfshaven, zeer enkele gevallen zijn voorgekomen ook te Katwijk, te Utrecht, te 'sGravenhage, te Charlois, te 's Bosch en te Dordrecht; — 2°. dat die enkele gevallen allen (of althans op eene enkele uitzondering na) personen betroffen, die uit Rotterdam waren overgekomen; — en dat tot dusverre de verbreiding der ziekte als bijzonder langzaam mag beschouwd worden.

(Betrekkelijk den oorsprong der ziekte te Rotterdam zijn Ref. nog geene afdoende mededeelingen bekend geworden.)

ZWOLLE. — Op uitnoodiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn al de Geneeskundige Raden des lands deze week bijeen geweest, ten einde de maatregelen te bespreken, die noodig worden geacht tegenover de op dit oogenblik het vaderland over het geheel gelukkig nog slechts bedreigende cholera.

PERSONALIA.

Bij besluit van 28 April j.l. heeft Z. M. tot Hoogleeraar in de Medische Faculteit aan de Hoogeschool te Groningen benoemd den Heer Dr. T. HALBERTSMA, te Sneek.

— Z. M. heeft op het door hen gedaan verzoek ingetrokken de benoeming van den Heer Dr. E. H. VON BAUMHAUER tot plaatsvervangend Lid der Commissie, in 1866 belast met het afnemen van de Natuurkundige examens volgens Art. 4 der Wet van 1 Junij 1865; van Dr. G. A. N. ALLEBÉ tot plaatsvervangend Lid der Commissie, in 1866 belast met het afnemen van de Geneeskundige examens volgens Art. 5 dier Wet, en van J. C. F. KERKHOFF als Lid en Secretaris en van Dr. V. S. M. VAN DER WILLIGEN als Lid der Commissie, in 1866 belast met het afnemen der examens van Hulp-Apotheker volgens Art. 8 dier Wet, — en benoemd: tot plaatsvervangend Lid der Commissie, in 1866 belast met het afnemen van de Natuurkundige examens volgens Art. 4 van bovengenoemde Wet, Dr. A. C. OUDEMANS, Hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; tot plaatsvervangend Lid der Commissie, in 1866 belast met het afnemen van de Geneeskundige examens volgens Art. 5 dier Wet, Dr. A. H. ISRAËLS te Amsterdam; tot Lid en Secretaris der Commissie, in 1866 belast met het afnemen der examens van Hulp-Apotheker volgens Art. 8 dier Wet, J. P. C. VAN TRICHT, Apotheker te Arnhem, thans plaatsvervangend Lid dier Commissie; tot Lid dier Commissie Dr. C. J. MATTHES, Hoogleeraar te Amsterdam, thans plaatsvervangend Lid; tot plaatsvervangende Leden dier Commissie H. C. VAN SETTEN, Apotheker te Utrecht, en Dr. H. W. SCHROEDER VAN DER KOLK, Onder-Directeur en Leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Zutphen.

OVERLEDEN: Den 19den Maart, te Weesp, de Heer G. L. SCHUURING, Oud-Off. v. Gez., Heel- en Vroedmeester, oud 73 jaren; — den 2den April, de Heer P. KOUMANS BROUWER, Oud-Apotheker te Leeuwarden, oud 89 jaren; — den 9den April, te Heerenveen, Dr. J. F. W. BENING (gepromoveerd in 1816); — den 3den April, te Groningen, de Heer H. A. TRESLING, Med. Student aldaar, oud 23 jaren (aan den typhus).

VACANT: De betrekking van Vroedvrouw te Winterswijk; — jaarwedde ƒ 150.—.

ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

VERSLAG VAN DE WERKZAAMHEDEN DER AFDEELINGEN IN 1865.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN, HYGIEINE, STATISTIEK.

Amsterdam.

Dr. STOKVIS JR. (J. B.), Over de sterfte bij de Nederlandsche Israëlietische bevolking gedurende de laatste 10 jaren. — Dr. DAMMAN, Over de oorzaken van scorbuut in verschillende werelddeelen, volgens zijne eigene waarnemingen. — *Missive van de Afdeeling* aan de leden en aan de overige Geneeskunstoefenaren, opwekkende tot ondersteuning van den bouw van een nieuw Gasthuis.

Schiedam.

De typhus bovum contagiosus, welke hier in de omstreken het eerst uitbrak, gaf overvloedig gelegenheid dien in al zijne phasen te leeren kennen, waarover in deze afdeeling belangrijke discussiën plaats hadden; vooral ook of het vleesch, afkomstig van die zieke beesten, voor de gezondheid nadeelig is. Aangezien dat vleesch hier veel gebruikt wordt, zoo zijn de leden van gevoelen, dat het eten er van geene nadeelige gevolgen heeft, wanneer er slechts voor gezorgd wordt, dat het beest in de eerste phase van zijne ziekte wordt afgemaakt.

Twenthe.

Dr. HESSELINK bespreekt de waarde der sterfte- en geboorte-lijsten, hoe men die moet beschouwen en waarmede ze in betrekking staan.

West-Frieslands 2de Afdeeling.

Chir. VAN BALEN BLANKEN (G. C.), Over den betrekkelijk geringen vooruitgang der therapie, vergeleken met dien der natuurkundige hulpwetenschappen.

Zeeland.

Merkwaardige geschiedenis *gedurende eene eeuw* van een huis, dat zijne bewoners ten deele door loodhoudend water ziek heeft gemaakt.

Kennisname, met het voornemen ter ondersteuning, van eene door eene *Nijverheidsvereeniging* op te rigten *bad-* en *waschinrigting.*

Verslag (Commissie) over pokken en hare verhouding tot vaccinatie en revaccinatie in de meeste plaatsen der provincie door Dr. DE MARRÉE.

Zutphen.

Omtrent de in het vorige jaar te dier stede gebouwde ijshut, die uitsluitend voor geneeskundig gebruik bestemd is, ten dienste van stad en omstreken, en 40 cubiek el ijs kan bevatten, wordt medegedeeld, dat zij uitstekend aan hare bestemming voldaan heeft en gedurende het afgeloopen jaar 364 emmers ijs heeft afgeleverd. — Dr. GOOSSEN (J. A. H.), Over huwelijken tusschen bloedverwanten.

ANATOMIE, PHYSIOLOGIE EN ALGEMEENE PATHOLOGIE.

Amsterdam.

Dr. STOKVIS JR (J. B.), Eigen onderzoekingen omtrent het verschil tusschen serum-eiwit en hoender-eiwit.

Arnhem.

Dr. VERMEER kreeg onder zijne patiënten een albino van 9 maanden, uit donker blonde en normale ouders geboren, met totaal ontbreken van alle pigmentvorming in oogen, haar en huid.

Friesland.

Dr. DE BRUIJN VAN TROOSTENBURG (L.) vertoont mikroskopische zenuwpraeparaten. — Chir. KRAMER, Over normale en abnormale voeding, hare definitie, de middelen en de invloed van het verschil daarvan op physisch maar ook psychisch welzijn, het belang van eene goede keuze daaruit voor ligchamelijken en geestelijken arbeid.

Leiden.

Prof. HALBERTSMA (H.), De asymmetrie der Javaansche schedels. — Dr. VAN RHIJN (W. P.), Gebrekkige ontwikkeling van het uitwendige oor.

Twenthe.

Dr. SALOMONSON levert eene bijdrage over epidemische en besmettelijke ziekten, naar aanleiding der theorie van HAMMERNJCK.

De Vecht.

De Heer SCHUTTE behandelde de kwestie of tuberculosis besmettelijk en met name manifeste longtering al of niet besmettelijk is. Spreker kon zich met het gewoonlijk daarop gegeven ontkennend antwoord niet bevredigd achten en beschouwt de zaak volgens M'CORNAC aldus: bij de voorbeschikkende oorzaak, de tuberculeuse met scrophulosis gelijksoortige diathesis dient te komen ten tweede het ademen in reeds gebruikte lucht; dan kan men erfelijkheid, armoede, nederdrukkende gemoedsaandoeningen, voorafgegane ziekten enz. buiten spel laten. Zoo lang niet het verblijf in duffe, kleine en voor behoorlijke luchtververscbing niet doelmatig ingerigte vertrekken daarbij komt, ontstaat er geene tering en op dezelfde gronden kan men dan ook de besmettelijkheid als oorzaak van longtering ter zijde laten liggen.

West-Frieslands 1ste Afdeeling.

Chir. KRUIJFHOOFT (D.), over eenen Acephalus, die 36 uren heeft geleefd.

Woerden.

Dr. TEN KOEVER DE BRAUW deelt een en ander mede omtrent den eigenlijken oorsprong der vaccine, naar aanleiding eener brochure over dit onderwerp van Prof. DE PAUL.

Zaanland.

Chir. HARREVELD bespreekt de begrippen van miasmatische, contagieusche, epidemische en infectie-ziekten; hij hecht het meest aan de vegeto-animalculaire theorie voor infectieziekten. Bij de discussie over dit onderwerp oppert Dr. BASSE de verwachting voor de parasitische theorie nieuw licht te zien opgaan uit de ontdekkingen van MAX SCHULTZE betreffende de contractiele beweging der cellen, gelijk die door HESLING HANSSEN in de cornea aan de witte bloedligchaampjes reeds werd waargenomen bij kikvorschen en door SCHULTZE bij den mensch. Als verdere feiten voor deze theorie pleitende vermeldt hij het voorkomen van mazelen bij jongens, die twee dagen nadat zij met fungi gespeeld hadden, mazelen kregen en die hij zich herinnert dat evenens bij drie werklieden, die dorschende waren en bezig met het opgooijen van hooi, twee dagen later ontstonden, zonder dat de mazelen destijds heerschten. Dr. KERBERT geeft een resumé van de nieuwste beschouwingen omtrent dit punt.

Bij het bespreken van den min of meer afwijkenden vorm der schedelhelften wijst Dr. BASSE op het bekleeden van het hoofd door bakers, Dr. DONCAN op de meeste afplatting aan de zij waarop het kind ligt te zuigen, welken invloed de Heer VAN DE WATER insgelijks aanneemt voor de ontwikkeling van den schedel, maar tevens ook

van het geheele ligchaam. — Dr. SASSE merkt het veelvuldiger voorkomen van neuralgia aan de linker ligchaamshelft op en, zoo het feit nader geconstateerd blijkt, zou hij dit uit de primitieve mindere ontwikkeling van den homo sinister willen verklaren. De waarnemingen, diensvolgens medegedeeld door de aanwezigen, geven geen resultaat.

Dr. SASSE zet zijne denkbeelden over malaria-koorts en hare behandeling met sulphas chinicus uiteen. Wat koorts is hebben LIEBMEISTER, WEBER, BILLROTH, TRAUBE en AUERBACH in den laatsten tijd althans scherp genoeg gedefinieerd; dat de malaria als stoffelijke oorzaak van als febris intermittens zich uitende vergiftiging nog niet is aangetoond, bewijst niets tegen het bestaan van het contagium miasmaticum, evenmin als dat het vroeger bij scabies, favus, granulaire oogontsteking, molluscum contagiosum onbekend was, tegen het bestaan er van bij deze ziekten pleiten kan. Wat omtrent de aetiologie van mazelen, pokken, roodvonk door hem aan SILSHIE en MACDONALD uit het *Anthropological Journal* was ontleend, acht hij hier te moeten herinneren, even als aan de proeven met den aeroscoop tot toelichting van het ontstaan van erysipelas traumaticum door Dr. EISELT. Hij geeft een overzigt van de proeven en bevindingen van DAVAINE, PASTEUR en anderen. Vooral het miltvuur met de in het bloed der dieren gevonden bacteriën mogen hier bij malariaziekte niet voorbijgezien worden, al hebben LE PLAY en SOLLART beider verband nog betwist. Als oorzaak van infectie mag dus wel geene gazvormige chemische, maar het meest waarschijnlijk eene mikrophytische oorzaak worden ondersteld. Daarmede alleen is het niet voorkomen van intermittens in het zuidelijk halfrond te begrijpen, al blijft moerasgrond haar vruchtbaarste bodem. Een in het bloed opgenomen mikrophyt kan de verschijnselen van koorts met de onmiskenbare zenuwverschijnselen misschien door prikkeling van het halsgedeelte van den sympathicus en van het ruggemerg verklaren. Wijl alle neuralgiën eene peripherische oorzaak hebben, laten zich de neuralgiën door miasmatische infectie wel begrijpen. De werking der chinine, als reflexverminderend middel toepassende op het halsgedeelte van den sympathicus, laat zich daarmede rijmen, gelijk aan den andere kant de antiseptische kracht van dit alcaloïd, in welks oplossing vleesch evenzeer als in die van arsenicum voor rotting bewaard blijft. In dat opzigt zouden zouten, alcohol en hypophosphiten analoge werking beloven.

Zeeland.

Dr. DE MAN (J. C.) demonstreert twee aaneengegroeide lammeren. Voorts de praeparaten van eenige belangrijke organische dierlijke stoffen, zoo als glycogeen enz.

Zutphen.

Dr. LUCHTMANS (G. J.) vertoont photographiën van Javaansche opiophagen; — *dezelfde* en Dr. VAN RHIJN, Mikroskopische praeparaten van trichinen en daarmede doortrokken spierweefsel van den mensch; het laatste volgens praeparaten van „*trichinenhaltiges Menschenfleisch*", aan spreker toegezonden door Dr. KRATZ te Hedersleben.

Dr. VAN ANDEL (A. H.) demonstreert den encephaloscleromether van STEINBERG; — *dezelfde*, Praeparaat van een foetus met acrania, waar de bijnieren ontbreken.

SPECIËLE PATHOLOGIE, THERAPIE EN PHARMAKODYNAMIEK.

Amsterdam.

Dr. CARSTEN, Over tuberculosis in tropische gewesten. — Dr. DAMMAN, Historia morbi van eenen lijder, bij wien een leverabsces in de long doorbrak; *discussie*. — *Dezelfde*, Een geval van rabies canina.

Arnhem.

Dr. VERMEER vaccineerde (April 1865) een kind, waar te gelijk variolae verae opkwamen; de suppuratie was echter minder hevig. — In dezelfde maand kreeg Dr. WOLTERSOM onder behandeling 3 kinderen en een vader met kinkhoest en zag daarbij veel nut van nagemaakt gas der gasfabriek. Hij plaatste namelijk in een klein vertrek 4 potten, 1 met sulph. ferri en acid. sulphur. met wat benzol, ter ontwikkeling van H. S., 1 met ammonia liquid., 1 met koolteer en 1 met benzol. Om den anderen dag een paar uren in het vertrek zich opgehouden hebbende waren zij in korten tijd hersteld. — De Heer VON RÖMER had een paar gevallen van meningitis cerebro-spinalis, waarbij hij van het appliceren van Spaansche vliegenpleisters langs den nek en in de rugstreek gunstige resultaten kreeg. — Dr. HOMOET deelde eene waarneming mede van een leverabsces. De lijder, een jongen van 15 jaren, die zich op eene kostschool buiten de stad bevond, had reeds gedurende 3 weken over pijn in de regter zijde geklaagd, doch was niet onder geneeskundige behandeling geweest. Bij zijne ouders gekomen werd de hulp van spreker ingeroepen; de pijn strekte zich langs de geheele voorvlakte van de lever uit, zij vermeerderde bij drukking onder de korte ribben zeer. Bij percussie bleek, dat de lever een weinig onder de korte ribben te voorschijn kwam, dat echter vooral de linker lobus zoowel naar beneden als naar boven vergroot was. De huid vertoonde geene icterische verschijnselen, de alvus had eene normale kleur, de urine bevatte eenige galkleurstof, de pols had 90 slagen in de minuut. De patiënt was niet kortademig, hoestte niet, het vesiculair ademen werd over de geheele oppervlakte der borst duidelijk waargenomen. De eetlust was redelijk, de slaap soms onrustig. Na het appliceren van bloedzuigers verminderde de pijn aanmerkelijk, terwijl ook de pols langzamer werd, er bleef alleen een gevoel van groote afgematheid. Ongeveer 14 dagen nadat de patiënt onder behandeling was gekomen nam de pijn weder zeer in hevigheid toe, werd de pols sneller en ontstond eene ondragelijke pijn in den regter schouder. De streek van de linker leverkwab was zoo belangrijk gezwollen, dat de onderste ribben geheel naar buiten waren omgeslagen. Bij het onderzoek der borstholte werden geene afwijkingen waargenomen. De percussie toonde aan, dat de lever gedurende de inademing naar beneden, gedurende de uitademing naar boven werd verplaatst. Een paar dagen later werd plotseling eene onaangenaam riekende etter opgehoest; de pols had toen 160 slagen. Spoedig echter weken deze verschijnselen, zoodat na verloop van eenige dagen de pols bijna normaal werd, het hoesten geheel ophield, de pijnen in den regter schouder en leverstreek verdwenen en de zwelling verminderde. Daar de eetlust verbeterde en de lijder zich over het algemeen beter gevoelde, begon men zich met zijn herstel te vleijen, doch helaas deze hoop was slechts van korten duur. Nadat de zwelling weder langzaam was toegenomen, ontstond op eens eene sterke benaauwdheid, gepaard met kortademigheid, drooge hoest, versnelling van pols en eene allerhevigste pijn in den regter schouder, de percussie gaf thans over een groot gedeelte van den regter thorax een zeer matten toon. Het was duidelijk dat het leverabsces, na het middelrif doorboord te hebben, zich de eerste maal in de long had geopend, dat echter nu de etter in de pleuraholte was doorgedrongen. De lijder verkeerde nog 3 dagen in dezen treurigen toestand en overleed toen plotseling onder het ophoesten van een weinig etter. De lijkopening werd niet toegestaan. — De Heer DUIJS vertoonde eene patiënte, lijdende aan subsultus van den pectoralis major et minor, waardoor het hoofd van het opperarmbeen telkens met groote kracht van de gewrichtsvlakte van het schouderblad naar voren wordt gedreven, waarna de antagonisten aan den rug den opperarm weder onmiddellijk op zijne plaats brengen. Pijn wordt er niet bij waargenomen, evenmin als crepitatie,

en het werd door vele leden opgemerkt, dat die stootsgewijze voor- en achterwaartsche beweging voor een poos ophield, wanneer de aandacht der overigens gezonde patiënte van haren schouder werd afgeleid. De meeste hielden het geval aanstonds voor een van hysterischen aard en werden in hunne diagnose versterkt, toen de patiënte verhaalde, dat zij vroeger aan dergelijke peeshuppelingen van den linker duim had geleden, die zij nog in staat was willekeurig te provoceren; men raadde tegen de nu bestaande verschijnselen valeriaan, asa foetida en vooral subcutane injectiën van morphine aan te wenden, niet twijfelende aan een gunstig gevolg dier kuur. — De Heer HELLENDOORN heeft een lijder in behandeling, die aphonisch is geworden na het lijden aan pokken. Op de aanmerking, dat die aphonie het gevolg zou zijn van pokkeneruptie op de stembanden, werd geriposteerd door het tegen-argument, dat patiënt na de pokken aan meningitis geleden had en die laatste aanmerking maakt het geval zeer speculatief, omdat in den regel hersenverschijnselen wel voorloopers, geen opvolgers van pokken plegen te zijn. — Dr. HOMOET heeft in den laatsten tijd 3maal bij epileptische kinderen van het extr. bellad. alcoh. eene bijzonder gunstige werking gezien. Het eerste kind, een jongen van 8 jaren, had sedert 1½ jaar aan epilepsie geleden; in den beginne hadden zich de aanvallen alleen gedurende den nacht vertoond, sedert eenige maanden echter ook bij dag en in de laatste weken waren zij zoo toegenomen, dat zij soms 16maal in de 24 uren terugkeerden. De jongen kon niet meer loopen, niet meer spreken; hij lag steeds te bed, opende slechts even de doffe oogen; het eten moest hem in den mond gebragt worden; hij kwijlde voortdurend; in een woord, men zou gezegd hebben, dat hij volkomen idioot was. Nadat gedurende 4 dagen het extr. bellad. alcoh., ¼ gr. daags, gebruikt was en zich verschijnselen van intoxicatie vertoond hadden, begonnen de aanvallen te verminderen en hielden na verloop van 2 weken geheel op. Langzamerhand is ook de algemeene toestand verbeterd; niet alleen kon hij weder spreken en loopen, maar ook lezen en is in alles, zoowel intellectueel als physisch, even ontwikkeld als vóórdat hij door de epilepsie werd aangetast. In nog twee andere gevallen heeft spreker het extr. bellad. alcoh. met even gunstig gevolg aangewend, ofschoon hij volkomen overtuigd is dat dit middel, hetwelk hem zelven vroeger meermalen in den steek heeft gelaten, noch nieuw noch onfeilbaar is, zoo meent hij het toch, naar aanleiding van de medegedeelde waarnemingen, bij epilepsie van kinderen te mogen aanbevelen. — De Heer DUIJS had een patiënt met koud absces onder behandeling, achter het regter oor. Na opening kwam er eene groote hoeveelheid ichoreuse stof naar buiten. Op zekeren morgen was de afscheiding opgehouden en de jongen werd hemiplegisch en comateus in bed gevonden en stierf kort daarna. Na ruimer opening van de absceswonde bleek het geheele achterhoofds- en wandbeen gecarieerd te zijn, zoodat het zich met een stilet liet doorsteken. De jongen was een half jaar te voren op een steen gevallen, had weinig over pijn geklaagd, de school geregeld bezocht, maar had eene stoornis in zijn geheugen en eenige dofheid in zijn begripsvermogen geopenbaard. Merkwaardig is het, dat bij zoo aanzienlijk eene stoornis nog zoo lang een betrekkelijk welvaren heeft kunnen bestaan en dat de dood eerst optrad op het oogenblik, dat de wondafscheiding spontaan was tot staan gekomen.

Friesland.

Dr. MURRAY BAKKER, Over het nut van calomel met digitalis bij hydrops calidus na roodvonk; door andere sprekers ontkend. — Chir. BEEKHUIS VAN NIEUWLAND behandelde te Cubaard eenen wegens godsdienstige bezwaren niet gevaccineerden man aan pokken; deze confluëerden, werden putride; patiënt stierf. In de laatste dagen bij het leven van dezen man vaccineerde Dr. B. twee der kinderen, de volgende week de overigen

bij allen waren de vaccinepuisten voldoende; bij een kind, $2^1/_2$ jaar oud, stonden de vaccinepuisten in vollen bloei als op den 8sten dag gewoonlijk; den 3den dag braken over het gansche ligchaam varioloïden uit; deze kwamen niet tot lymphavulling, maar verdoofden den 5den dag. — Dr. JORRITSMA had twee gevallen van denzelfden aard gehad. — Chir. RISSELADA laat het gelaat van alle zijne poklijders bedekken met gekookte lijnolie, waardoor de misvorming door dellen voorkomen wordt. Spreker beveelt dit aan ter afwering der lucht en herinnert daarbij aan het bekende feit, dat de pokken onder de kleederen en dekens nimmer litteekens nalaten. Daar sommigen aan dit feit twijfelen ontbloot Dr. ENDTZ van Sneek, in vroegere jaren door de pokken op eene vreesselijke wijze in zijn aangezigt geschonden, zijn armen, waarop geen enkele del te zien is. — Chir. RISSELADA werd geroepen bij eene vrouw wegens hevige reeds eenigen tijd durende neusbloeding, zoodat zij anaemisch was geworden; gewone middelen, koude fomenten, afleidingen, liq. stypticus, tamponade met plukselballen werden vruchteloos aangewend, het bloeden hield aan. In de nabijheid van een vleeschhouwer wonende, liet spreker een darm halen, bond dezen aan het einde digt, stak dien op geleide van een catheter door de neusopening, zoodat hij den mond werd uitgetrokken, blies den darm op en bond nu ook het andere einde digt, waarop de bloeding stond. — Dr. RUTGERS citeert een geval van neusbloeding bij zijne eigene vrouw, waardoor flaauwte; de gewone middelen vruchteloos; patiënte werd ijskoud, bleek; de buis van BELLOC werd ingevoerd, patiënte te bed gebragt; wegens de onuitstaanbare koude vroeg en bekwam zij heete thee in groote hoeveelheid, de pols was snel, de huid werd heet, algemeen profuus zweet brak uit, de bloeding stond; den 2den dag daarna koortsverschijnselen, neusbloeding als den eersten dag, dezelfde behandeling; na het ophouden der koorts chinine zonder recidief. — Chir. BEEKHUIS VAN NIEUWLAND (W), Een jongentje, 4 jaren oud, was eenigen tijd zeer onbehagelijk geweest, lusteloos, werd oedemateus. De eetlust bleef goed; de urine donker gekleurd, had een sediment en bevatte, scheikundig onderzocht, veel albumen; pijn in de nierstreek, inwrijving met ung. neapolitanum en pappen, de pijn wijkt; een week later is patiënt eensklaps totaal blind geworden, waartegen Spaansche vliegen in den nek en achter de ooren, behandeling eerst resolverend, later roborerend; patiënt herstelde onder het gebruik van martialia en chinine; — *dezelfde* had een man aan pneumonie behandeld die na zijne herstelling van deze ziekte verlamd werd aan de onderste ledematen, het geheele ligchaam oedemateus gezwollen, urine stroogeel, zonder sediment; eenige dagen later was deze waterhelder met enkele bloedstreepjes op den bodem; diagnose: morbus Brigthii. Nadat spreker meende ontdekt te hebben dat de paralysis bij paroxismen verergerde, werden flinke giften chinine toegediend, vergeefs; calomel met digitalis verwekte eene rijkelijke urineloozing, en patiënt herstelde; maar bij koud weder uitgaande recidiveerde de longontsteking en patiënt stierf; lijkopening werd niet toegestaan, zoo als op het platteland zoo hoogst zelden plaats vindt. — Dr. JORRITSMA, Eene 30jarige vrouw, leed aan laryngitis acuta crouposa met hevige benaauwdheid, enz.; calomel, warme pappen. Twee uren na het begin dezer kuur werd spreker geroepen, wijl patiënte meende te stikken; spreker liet eene emmer met kokend water in het bed zetten, de hoest werd vochtiger, de vrouw wierp eene groote holle pseudomembraan uit, in den vorm van de luchtpijp, ter lengte van ongeveer $1^1/_2$ palm. — Dr. MEURSINGE (A.), De ondervinding van de jaren 1857, 1858 enz. bij de tusschenpoozende koortsen leerde hem dat vele zenuwbanen pijnlijk aangedaan werden, hetgeen telkens met zuivere apyrexie periodiek te voorschijn kwam. Sedert 1861 vond spreker deze febris intermittens larvata veel minder, totdat hij onlangs geroepen werd bij een man, die eenige dagen ligt katarrhaal was en eensklaps eene hevige pijn in den vinger kreeg, die eenige malen om den tweeden

dag terugkeerde; tevens kwam eene meid bij hem in behandeling met febris quartana larvata in twee vingers; beide herstelden onder het gebruik van chinine. — Dr. ASMAN vaccineert in een huis, waar de moeder aan kinderpokjes lijdt, een zuigeling, de vaccinepuisten ontwikkelden zich goed; op den 7den of 8sten dag was het kind over het geheele ligchaam bedekt met varioloïden, welke geregeld verliepen. — Dr. HUBER vermeldt een dergelijk geval. Een 2jarig meisje werd gevaccineerd, na 3 dagen bij de aan pokken lijdende moeder geweest te zijn; daarop werd het bij eene zuster der moeder in huis genomen, de vaccinepuisten ontwikkelden zich normaal. Op den 7den dag werd hem het kind vertoond met variolae confluentes aan de liezen, aan de beide labia majora en op den eenen arm beneden de vaccinepuisten 6 à 7 variolapuisten. In het aangezigt geene enkele pok, het kind was niet ziek en werd iederen dag bij warm weder (in Mei) in den kinderwagen gereden; de moeder van dit kind werd zeer ziek, baarde op het hevigste der verpestenden stank verspreidende ziekte een 7 maands kind en stierf 18 uur post partum. — De Heer VAN HARINXMA: Een jongen, 8 jaren oud, leed aan katarh, werd zacht diaphoretisch behandeld; onder deze kuur ontstond pijn in de regter zijde, in den omtrek tusschen lever en maag, vermeerderd door drukking; 3 bloedzuigers, ung. hydrargyri; daarop verdwijnt de pijn, 3 dagen daarna klaagt de lijder over pijn in het regter oog, die in het eerst 1 minuut duurde, kwam meer en langer terug, duurde soms 8 minuten; door bloedzuigers geene verandering, op de indruppeling van sulph. atropini hield de pijn op, remissie gedurende 8 dagen, recidief, gelijke behandeling; vier dagen daarna pijn in de onderste snijtanden, eenige dagen later weder in het oog, diagnose, neurose, therapie, sub. carb. ferri. — Dr. MEURSINGE (A) werd 17 Augustus geroepen bij eene patiënte met hevige kramp in de ingewanden, braken, diarrhoe van rijstwaterachtige stof, oogen diep, hol en flets, stem zwak, huidplooi, kuitkramp; diagnose: „cholera"; therapie pulv. aerophorus, laudan.; in het eerst geen baat, later 2 scrupel chinine in 4 giften; 's avonds iets beter, sedes dun, wit, minder doorschijnend; er worden toegediend in den tijd van 30 uren 24 eijeren en later nog 10; patiënte was binnen eene week hersteld. Spreker tracht aan te toonen, dat door de hevige katastrophe de warmte verloren is en door het toedienen van proteïne moet hersteld worden. Hierover volgen discussiën tusschen HUBER, POSTHUMA en KRAMER. De eerste vestigt de aandacht onder anderen op de groote giften chinine en de enorme massa eijeren, door MEURSINGE gegeven; houdt die beide in die hoeveelheid voor overtollig en schadelijk; overtollig, wanneer de lijder nog steeds door vomitus al het toegediende weder uitwerpt; schadelijk, wanneer het genomene in de maag blijft; hij wil liever de chinine hypodermatisch toegediend hebben. HUBER ziet geen gevaar in de groote giften chinine, houdt zelfs groote doelmatiger dan kleine; ziet in de chinine, zoo als men ze nu heeft leeren gebruiken, een heilzaam middel tegen deze ziekte, vooral als nervinum; wil ze in verbinding met morphine hebben voorgeschreven. Hij verklaart zich tegen de hypodermatische aanwending der chinine, want naar zijn gevoelen zal die als dood ligchaam in de huid blijven liggen, wanneer men deze inspuitingen in stadio paralytico beproeft. De groote dosis eijeren houdt hij voor bepaald schadelijk, wanneer de vomitus heeft opgehouden; die massa *kan* niet verteerd worden door eene maag, die, tot buitengewone inspanning gedreven, naar rust verlangt; deze massa *moet* weder uitgeworpen worden of tot sordes (veterum) aanleiding geven. — Dr. LONNEMAN spreekt over pokken bij een 70jarigen landbouwer; nimmer gevaccineerd, wilde hij dit ook geen zijner kinderen laten doen; op dien leeftijd aangetast, veranderde hij van opinie, liet ze inenten en zij bleven vrij. — Dr. BAART DE LA FAILLE (M. J.) behandelde eene vrouw met hevige buikpijn, trage defaecatie, pijn in hypochondrio dextro, eenen kleinen tumor in den buik, percussie dof; laxantia bragten sedes aan; later

ontwikkelden zich verschijnselen van enteritis chronica, deze namen toe, de tumor vergrootte zich; de diagnose zweefde tusschen ovariumcyste, retentio urinae, absces na perityphlitis en absces tusschen peritoneum en fascia transversa; de verschijnselen verminderden na de ontlasting van eene massa pus per anum, gepaard met twee vaste massa's duidelijk georganiseerd bindweefsel; a posteriori blijkt het dus eene perityphlitis te zijn geweest, welke in suppuratie is overgegaan en in het colon zich ontlast heeft. Het mikroskopisch resultaat der stoffen, per anum ontlast, toont aan: lamellen van structuurloos weefsel, zonder de minste organisatie, zonder epitheliumcellen; het schijnt een croupeus exsudaat van de wanden van het ileum te zijn. — Chir. BIJKENS, Perityphlitis door traumatische beleediging met genezing.

Leiden.

Prof. BOOGAARD, Ulcus ventriculi perforans, algemeene peritonitis; — *dezelfde*, Kanker van de galblaas en de klieren in den omtrek (met praeparaten). — Chir. ANDRESON, Doodgeboren kind met pokken; de moeder had aan pokken geleden. — Prof. EVERS, Kleine hernia lineae albae bij een man. — Prof. BOOGAARD en Dr. VAN RHIJN (W. P.), Carcinoma alveolare ventriculi (met praeparaat). — Dr. BAERT (J.), Fistula recto-vaginalis bij eene 76jarige vrouw. — Prof. BOOGAARD, Aneurysma aortae thoracicae descendentis (met praeparaat). — Dr. VAN PRAAG (L. J.), Laminaria digitata. — Prof. SIMON THOMAS, Sclerema adultorum. — Dr. PLANTENGA, Discussie over het wenschelijke der vaccinatie in huisgezinnen, waar pokken heerschen en over de vraag of het raadzaam is een pasgeboren kind te laten zuigen aan eene moeder, die variolae heeft, wanneer er althans geene gezonde min voorhanden is. — Dr. ZAALBERG, Gezwellen aan den schedel en aan verschillende andere beenderen; — *dezelfde*, Apoplexia cerebri bij een potator. — Dr. VAN RHIJN (W. P.), Talipes varus et valgus; — *dezelfde*, Anthrax tusschen den navel en de symphysis ossium pubis. — Prof. EVERS behandelde op de polikliniek een knaapje van 4 jaren, dat slechts 5.5 kilogrammen woog; — *dezelfde*, Abcesvorming in het peritonaeum; — *dezelfde*, Echinococcus hepatis. — Dr. BAERT (J.), Elephantiasis aan het linker been. — Prof. BOOGAARD, Hypertrophia cordis met en zonder klepgebreken (met praeparaten); — *dezelfde*, De organa uro-poiëtica van eenen bejaarden man, sterke uitzetting der blaas en ureteres, hydronephrose. — Dr. ZAALBERG, Emphysema pulmonum en hypertrophia cordis. — Dr. BOURSSE WILS, Hydrorrhachis. — Dr. TER LAAG, Tumor cerebri. — Dr. ZAALBERG, Carcinoma cardiae. — Dr. BAERT (J.), Gangraena pulmonum. — Dr. VAN PRAAG (J. L.), Meningitis spinalis. — Dr. ZAAIJER, Resultaten der lijkopening van een 2½jarig kind met uitgebreide tuberculose.

Schiedam.

Een kind met croup loosde na het gebruik van een emeticum een buisvormig pseudoplasma met de bifurcatie er aan in den vorm van een ⊢<.

Bij eene patiënte werd in den tijd van eene maand tweemaal taenia afgedreven, telkens met den kop.

Tilburg.

Dr. VAN ERVEN DORENS, Behandeling van struma met jod. kal. en aq. bromata; — *dezelfde*, De methode der subcutane injectiën; — *dezelfde*, Hartlijden met rheumatismus vagus; — *dezelfde*, Hardnekkig geval van borborygmus. — Chir. LANDMAN, Prolapsus uteri, aanleggen van het pessarium, telkens gevolgd door een hevig koortsacces. — Dr. GODEFROI, Belangrijk geval van catalepsie gedurende typhus. — Dr. VAN ERVEN DORENS, Gevallen van typheuse diarrhoe; — *dezelfde*, Ovariumlijden, gepaard met ascites; doodelijken afloop. — Dr. GODEFROI, Vetontaarding van het hart, gediagnosticeerd bij het leven; — *dezelfde*, Beschouwing der verschillende methoden van

behandeling der scabies, vooral met sulfuretum calcis en styrax. — *Vrije discussiën:* Over variolae en hare complicatiën. — Behandeling der angina diphtherina met ijs en chloras kalicus. — Behandeling van typhus. — Diagnostiek van hartziekten. — Over metastase en plotselinge verdrijving van huidziekten. — Dr. DE ROOIJ, Een geval van nyctalopie.

Twenthe.

Dr. SALOMONSON brengt de cholera Asiatica ter sprake en de behandeling met chinine volgens POMPE VAN MEERDERVOORT; Dr. SCHOEMAKER zoekt het wezen der ziekte in eene ziekelijke aandoening van de secretorische zenuwen van den sympathicus en zoude wat de behandeling betreft chinine met opium verbinden. — Dr. HESSELINK spreekt over aphonie na typhus, waarvan hij een geval uitvoerig mededeelt. — De Heer IMMINK JR. verhaalt de verschijnselen, waargenomen bij eene vrouw met een groot vast omschreven gezwel in de linker zijde van den buik. Na uitvoerige discussie hierover is het gevoelen der meeste sprekers, dat het eene ziekelijke ontaarding van het omentum is. — Dr. SALOMONSON levert, in verband met het door SCHOEMAKER beschreven bekken en naar aanleiding der laatste onderzoekingen van VIRCHOW, DEPAUL, BOUVIER en anderen, eene beschouwing over het wezen en verschil van rachitis en osteomalacie. Bij het bespreken der oorzaken van rachitis wijst hij op de waarnemingen van SNOW, die deze ziekte het meest waarnam in buurten waar het brood vervalscht was met sulph. Aluminis. — Dr. HESSELINK merkt daarbij op, dat dan misschien de uitspraak van GODEFROI, omtrent de vervalsching van gist, niet zoo gaaf kan worden aangenomen. — IMMINK SR. vermeldt eene waarneming van vroegtijdige menstruatie. Bij een boerenmeisje van 8 jaren geroepen vond hij deze met volkomen ontwikkelde borsten en zeer copieuse bloedontlasting uit de vagina. Na dien tijd waren de menses geregeld om de 4 weken teruggekeerd. — IMMINK JR. brengt het bekken met de genitaliën eener hermaphrodiet ter tafel. Het praeparaat is afkomstig van een persoon, die wel voor vrouwelijk stond aangeschreven, doch in al haar doen en laten geleek zij, ofschoon in vrouwen kleederen, geheel op een man. Ook had zij eene zeer groote genegenheid voor het vrouwelijk geslacht, die dikwijls in woesten hartstogt ontaardde. De misvorming behoort tot de zoogenaamde Spaltbildungen. De symphysis pubis wijkt ongeveer 2″ vaneen. De blaas is naar buiten gekeerd en is ontaard in een ronde knobbel, onder welke de opening van den eenen ureter gevonden wordt. Hieronder bevindt zich een langwerpig ligchaam, dat zeer veel gelijkt op een kleine penis zonder huidbekleedsel. Ter zijde hiervan gaan verhevenheden naar beneden, waarin de ballen gevoeld worden. Op voorstel van den President zal dit praeparaat aan het Genootschap van Genees- en Heelkunde gezonden worden. De Secretaris neemt op zich het mede naar Amsterdam te nemen, waar hij het op genoemde vergadering vertoont en het namens IMMINK aan het Pathologische Museum afstaat. — Dr. SCHOEMAKER brengt een praeparaat van spina bifida ter tafel, afkomstig uit de regio sacro-lumbalis van een kinderlijkje van 8 maanden. Het gezwel bestaat uit twee in elkander gestulpte zakken, waarvan de buitenste grootere helder serum bevatte. Langs den wand der kleinere verloopen de zenuwen der cauda equina. — Dr. HESSELINK verhaalt een geval van pyothorax na chronische pleuritis, dat in de longen is doorgebroken. — IMMINK SR. vermeldt een hiermede overeenkomstig geval, waar hij met goed gevolg parakentesis verrigtte.

Utrecht.

Dr. DRESSLER, Over neuralgie van den nervus trigeminus met bijkomende herpes aan het hoofd; — *dezelfde*, Herhaalde stuipen bij een kind door jod. kalic. genezen. — Dr. BROERS, Neuralgie in den voet met herpes op het sacrum, na het geven van chi-

nine geweken. — Dr. BRONDGEEST, Over het gevaarlijke van zich in stoomketels op zeestoombooten te begeven, welke van te voren niet behoorlijk gelucht zijn. — Dr. IMANS, Over een lijder die enkele dagen aan hevige hoofdpijn geleden had en zonder andere verschijnselen plotseling bezweek. Bij de sectie werd een groote tumor in de hersenen gevonden. — Prof. VAN GOUDOEVER, Over jodomanie na het geven van jodur. ferri in matige dosis. — Dr. LOEFF, Over het gunstig effect van ol. jec. as. met jodium purum in rheumatisme; — *dezelfde*, Waarnemingen over belladonna en adstringentia tegen enuresis nocturna.

De Vecht en O.

De Heer VOS, Eene ongehuwde 27jarige vrouw is lijdende aan eene eigenaardige, zeer vervelende hoest; vermeerdering van het hoofdverschijnsel bij drukking op den 4den en 5den rugwervel. *Diagnose:* Tussis nervosa, ontstaande uit reflexwerking van nervus vagus of sympathicus op het middelrif. Verschillende narcotica waren reeds vruchteloos toegediend, electriciteit genas de lijderes; — *dezelfde*, Eene jonge, sinds een jaar gehuwde vrouw, wordt zeer hysterisch; hij zoekt de oorzaak in het geslachtsleven en verneemt nu dat de coïtus voor man en vrouw pijnlijk is. Bij locaal onderzoek vindt hij bij den man aangeboren phimosis en herstelt die door circumcisie, waarna ook het lijden der vrouw ophield. — Dr. SCHEFFER vertoont en expliceert den inhalatietoestel van SIEGLE; — *dezelfde* deelt eene waarneming mede van een geval van monomania. De dame gebruikte in een aanval gedurende twee dagen 1 drachme tartarus emeticus, daags een halve drachme in 5 giften, ieder van 6 greinen; er volgde geene braking, ook geen alvus. Den volgenden dag kreeg zij een infusum sennae, waarop defaecatie volgde; — *dezelfde* stelt voor een 6jarig kind, wat vroeger aan ulcus noma heeft geleden en nadat het met liquor nitratis hydrargyri, wegens een vermoeden van syphilis, was gecauteriseerd, genezen scheen, openbaarde zich necrose van het voorstuk der onderkaak, dat later uitgestooten werd en tevens werd vertoond. Het sequester is circa 1 duim lang en ruim $^1/_2$ duim hoog en bevat 6 kassen der snijtanden. Eene foetide reuk was steeds uit den mond gekomen. Het gebrek was plaatselijk behandeld met chloor. Dit geval geeft den Heer VOS aanleiding om mededeeling te doen van het volgende door hem waargenomen geval. Bij eene familie, bestaande uit man, vrouw en 4 kinderen, werd hevige stomacace waargenomen. Zij bewoonden een huis, wat nog onlangs eene koestal was geweest en sliepen in zeer vochtige bedsteden, in welke gegevens door spreker de oorzaak gezocht is. Een en ander wordt gevolgd door discussiën over stomacace, stomatitis en stomatomalacie en over de in deze ziekten aan te wenden geneeswijze. — De Heer SCHUTTE, Over crusta lactea; hij beschouwt het eczema faciei als de eerste uitdrukking van een scrofuleus lijden. Hij acht het noodzakelijk korstvorming te voorkomen door de achores, die door bersting en confluentie tot het vormen dier korsten aanleiding geven, hun eigen cyclus te doen doorloopen, dit gelukt hem steeds door eene lotio met jodium bedeeld, waarmede de aangedane plaatsen met een fijn sponsje vlijtig worden behandeld. Inwendig eene solutio jod. kalic. in druppelvorm en eene verbeterde voeding en leefregel. Spreker eerbiedigt den volkswaan om de korsten, die zich vormen als de ziekte aan zich zelve wordt overgelaten, niet weg te maken door snel opdroogende middelen, waardoor alsdan belangrijke en gevaarlijke hersenverschijnselen ligt te vreezen zijn. *Discussie.* — Dr. DE BRUIJN, Over zelfmoord. Bij eene vrouw bestaat eene onderbuikziekte, gepaard met icterus; er waren vele saburrae aanwezig; de tijdens het ziekteverloop in dementiam vervallene vrouw deed eene poging om zich van het leven te berooven. Ook deze voordragt geeft tot algemeene discussiën aanleiding; vooral wordt besproken de mogelijkheid of door een uitgezet colon eene mechanische sluiting

der galbuizen en hierdoor eene afwijkende werking der onderscheidene galbestand. deelen op de hersenen zoude kunnen plaats hebben, welke omstandigheid Dr. VAN DER MEER MOHR ontkent, op grond dat hij nimmer eene zoodanige uitzetting van het colon in een lijk heeft aangetroffen.

West-Friesland's 1ste Afdeeling.

Dr. DE BORDES, Ulcus perforans ventriculi met vertooning van het praeparaat en opheldering door de platen van ALBERS. — De Heer J. AVIS, Phthisis pulmonalis en hare geneeswijze. — DE VRIES (W.), Mania hereditaria. — Chir. VAN DER OORD (J.), Erysipelas bullosum en hare behandeling. — Chir. KLOTS SCHARDAM (W.), Croup. — De Heer J. AVIS, Commotio cerebri. — Dr. NUYENS (W. J. F.), Hydrothorax. — Chir. DELEMARRE (B.), Croup.

West-Friesland's 2de Afdeeling.

De Heer WIJN (P.) brengt den inhalatietoestel van Dr. SIEGLE ter tafel, waarvan hij gunstig gevolg zag bij een patiënt met bronchiëctasie, waarbij wankleurige, bloedige sputa werden geëxpectoreerd, volkomene genezing; — *dezelfde* deelt een geval mede van cryptorchismus met verschijnselen van hernia incarcerata aan beide zijden, ontsteking in de regio inguinalis, braking, na applicatie van ungt. mercurial. en cataplasmata opheffing der ontsteking, na verloop van 3 weken recidiveerde de ontsteking na het vatten van koude (?) — Chir. IMMINK (C. F.) bespreekt een geval van emphysema, welke na het vruchteloos toedienen der gewone geneesmiddelen na inhalatiën van ol. therebinthinae verbeterde.

Woerden.

Dr. VAN PRAAG geeft eenige wetenschappelijke mededeelingen, ontleend aan het *Zeitschrift für praktische Heilkunde*, 1°. over de behandeling van conjunctivitis scrophulosa met de zoogenaamde PAGENSTECHER'sche zalf; 2°. over het gebruik van benzine bij kinkhoest; 3°. over de plaatselijke behandeling van varices met de murias ferri; 4°. over een door Prof. SIEGMUND te Weenen aanbevolen middel, om bij de aanwending van het jodium de lastige blaasvorming, de pustulae, de opperhuidsafschilferingen te voorkomen; het bestaat uit tinct. jodii en tinct. gall. ana p. aeq.; — *dezelfde* had goede resultaten verkregen in talrijke te Oudewater voorgekomen gevallen van dysenterie, onder het gebruik van opium in groote giften. — Dr. DE BRAUW SR. deelt de resultaten mede, verkregen door Dr. HULLIN in meer dan 20,000 vaccinatiën. — De Heer RISSIK geeft eene bijdrage tot de geschiedenis der syphilis, ontleend aan het door hem uit het Hoogduitsch vertaald wordend werk van ZEISL, *Lehrbuch der constitutionelle Syphilis*. — Dr. DE BRAUW SR. deelt iets mede over de uitwerkingen van het moederkoorn bij eene 296malige aanwending gedurende 2000 verlossingen, volgens Dr. BECK, — *dezelfde* houdt eene voordragt over de tegenwoordige aanwending door Engelsche artsen van alcohol in sommige acute ziekten. Vooral deelt Prof. BEALE aan het Londensch King's College verrassende uitkomsten mede van de toediening van alcohol in pneumonie; hij gaf aan een lijder 24 once in 24 uren met het beste succes.

Zaanland.

Discussie: Over garnalenvergiftiging en mogelijk verband met koperintoxicatie.

Dr. KERBERT vertoont eén inhalatietoestel van MATTHIEU en een troisquart portatif composé van denzelfden maker; later bougies van laminaria digitata, een inductietoestel van STÖCHER enz.

Op de mogelijke toepassing van subcutane injectie, bijv. van chinine bij runderpest, wordt de aandacht gevestigd, doch wordt het niet raadzaam gevonden de Veeartsen vooruit te loopen.

Bij opzettelijke bespreking der hypodermatische methode worden door Dr KERBERT op den voorgrond gesteld:

1°. Snelle en krachtige inwerking bij vergiftiging.

2°. Bij belette opneming door den mond, bij tetanus, bij krankzinnigen.

3°. Plaatselijke inwerking bij plaatselijk lijden.

4°. Het verkrijgen van een gelijk effect van kleine giften als anders bij groote, bijv. van chinine.

5°. Willekeurige verlenging van narcose, die, aangevangen door chloroform, voortgezet wordt door morphine-injectie.

6°. Voor toxicologische experimenten, om in bepaalde hoeveelheid en in bepaalden tijd vergiften te doen absorberen.

Hij bespreekt in het bijzonder morphine, narcine en atropine, roemt voor naauwkeurige aanwijzing van doses etc. het werkje van JOUSSET en in het algemeen ook de monographie van EULENBURG. Hij doet uitkomen, dat de hypodermatische applicatie boven de endermatische de voorkeur verdient, dus eene inderdaad praktische aanwinst is voor de therapie, ook die der toekomst — zoo ten minste de toekomst eene therapie heeft — welke meer en meer eene locale zal worden, en verder wenscht hij dat eigen ervaring het oordeel der aanwezigen moge bepalen. Het blijkt, dat door Dr. SASSE en HARREVELD gebruik is gemaakt van chinine-injectie, waarop stijfheid in de armen volgde, meermalen van morphine-injectie met in den regel goed gevolg, dat ook bij colica saturnina op de kliniek van Prof. VAN GEUNS was waargenomen. Dr. KERBERT is minder tevreden over de enkele malen, dat narcotische injectie bij zuivere neuralgie door hem toegepast werd. Min aangenaam is ook het pijnlijke insteken van het injectiebuisje; van dien kant zou de oudere inoculatiemethode de voorkeur verdienen en niet te vergeten is het mogelijke gevaar van ruimer gebruik van zwaar vergiftige alcaloïden. Tot het stellen van juister indicatiën nemen de Heeren SCHARFF en HASSELS zich voor met chinine, de Heer HARREVELD met morphine en Dr. KERBERT met narceïne proeven te nemen.

Zeeland.

(*Commissie voor therapie*), Over de nieuwste geneesmethoden, zoo als pulverisatie en subcutane injectie en eenige nieuwere geneesmiddelen, zoo als podophylline, oleum Cadinum, Calabar bean, propylamine en bromuretum ammoniae door Dr. BERDENIS VAN BERLICUM. — Folia matico als haemostatica en antiblennorrhoïca door Chir. DE WAAL; *dezelfde* vertoont een katoenvrucht van gossypium tricuspid., voorts het oleum cadinum en de oorspronkelijke Rigarbalsem. — Chir. SNOEP (J. P.), Aanbeveling van hepar sulphuris bij croup. — Dr. BERDENIS VAN BERLICUM, Hardnekkige neurose, hoofdzakelijk braken, bij een 20jarig meisje. — Chir. VAN LISSA vertoont de laryngoscoop van KRIESHABER. — Chir. SNOEP (J. P.), Over nazomer-diarrhoe bij kinderen. — Dr. VERSCHOOR, Febris intermittens octana. — Chir. VAN BOVEN vertoont de oogspiegel van ZEHENDER.

Zutphen.

Dr. VAN DER CHYS, Over een steen, bestaande uit phosphas calcis, wegende 216 grein, gevonden in de regter nier, die bijna geheel geatrophiëerd was. De linker nier was normaal bevonden; — *dezelfde* vertoont eene lever, doortrokken door eene groote hoeveelheid spoelwormen. — Dr. VAN DER ELST, Over hypodermatische injectiën, inzonderheid van acet. morph. en sulph. chin. — Dr. LOCKHORST genas eene verouderde ischias door subcutane injectie van $^1/_6$ gr. acet. morphii. — Dr. VAN RHIJN, Doofheid na meningitis, haar ontstaan was kort te voren voorafgegaan door het geluid van „eene klok, die afloopt." — Dr. VAN ANDEL, Over vergroeijing der pia mater met de hersenschors.

CHIRURGIE

Amsterdam.

Dr. GUNNING (*Commissie*), Over twee nieuwe diagnostische instrumenten, het eene van AUBERNIER, het andere van onzen landgenoot Dr. HAMER. — Dr. GUYE, Over het onderzoek van oorlijders; — *dezelfde*, Over het catheterisme van de Eustachische buis en over de WEBER'sche neusdouche. — Dr. TILANUS, Over staphyloraphie en uranoplastiek.

Arnhem.

De Heer GREY heeft onder behandeling eene patiënte, bij ongeluk door een revolverschot verwond; de kogel ging de buitenste regter ooghoek in, verder waarschijnlijk door of onder het os cribrosum tot in het linker oog. In de eerste dagen geheel verlies van het gezigtsvermogen, na 6 à 7 dagen de algemeene toestand redelijk, geheel compos mentis en bijna geen pijn, digestie vrij goed, de oogen kan de patiënt eenigermate openen, zoodat waarschijnlijk wel de nerv. optici, doch niet de nerv. oculomotorius zullen zijn aangedaan. — Dr. WOLTERSOM deelt mede dat Prof. DONDERS de verwonde patiënte onderzocht had, dat het eene oog geheel verloren was en van het andere het gezigtsvermogen *bijna* was vernietigd, dat de Heer DONDERS meende, dat wel de nerv. oculomotorii waren gekwetst, dat de obliquus eenigzins vrij was en vermoedde dat de kogel achter de fissura orbicularis superior was doorgegaan. Patiënte is daarop naar Utrecht vertrokken en daarna heeft spreker er niets van vernomen. — In December had Dr. THIJSSEN een kind onder behandeling, 3 maanden oud, welks vingers en toonen als het ware tot eene massa vergroeid zijn; het cerebellum ligt of steekt boven het hoofd uit, het gehemelte is gespleten, doch het zuigt, tot groote verwondering, tot nog toe zeer goed.

Friesland.

Chir. VAN HARINXMA, Een meisje, 18 jaren oud, melkt eene Deensche koe in het land, welke door eene andere wordt besprongen, deze laatste slaat haar met de voorpoot tegen het oog, hevige pijn, vonken zien; met den oogspiegel ontdekt spreker eene groote streep van de retina met bloed opgespoten. Discussiën hierover tusschen de Heeren MIDDELBURG en VAN HARINXMA, de eerste toont de moeijelijkheid aan om de retina in den beschreven toestand waar te nemen. — Dr. MIDDELBURG deelt een geval mede van prolapsus iridis, in de koorts ontstaan, behandeling door drukking, genezing; ontsteking van het andere oog, herstelling; in oogziekten is door hem de chinine heilzaam bevonden. — Dr. DE BRUIN, Prolapsus iridis en perforatie der cornea bij typhus. — Chir. PLET vermeldt een geval van plotselingen dood bij eene gevangene; bij de autopsie vond spreker eene massa hydatiden in de hersenen. — Chir. KRAMER, Eenige gevallen van erysipelas phlegmonoïdes, een met overgang in gangreen; — *dezelfde*, Een Adelborst 1ste klasse komt met verlof te L. tot herstel van gezondheid; de carpus der regter hand is pijnlijk gezwollen, patiënt febriciteert aanhoudend; in het hospitaal te Nieuwediep werd hij behandeld met bloedzuigers, pappen en derg. Spreker wendt aan ijs, bloedzuigers (122), koppen, drupbad, onbewegelijke rust op de handspalk, inwendig calomel met jalappe, groote giften tart. emet., hydrarg. jodatum; na 4 weken was de hevigheid der ontsteking geweken, gedeeltelijke ankylosis, passieve beweging, geheel herstel; patiënt is weder met zijn schip vertrokken; — *dezelfde* brengt een man in de vergadering, van wiens hand hij voor eenigen tijd een heteroplasma had weggenomen door afbinden, door middel van 4 draden aan de 4 zijden onder het gezwel doorgevoerd, de einden kruiselings gebonden; na eenige dagen viel het gezwel af; recidief, cauterium, sterke bloeding uit de arteria interossea digiti

primi, onderbinding, aanvankelijk herstel met een hard likteeken; eenigen tijd daarna ontwikkelde zich weder een harde knobbel, waarmede patiënt zich nu vertoont. — Dr. HALBERTSMA vertoont geïnjicieerde lymphklieren onder het mikroskoop, waarin cellen, cellengangen en bloedvaten zeer duidelijk te zien waren. — Chir. RIJKENS, Twee neuspolypen, die tranenvloed en uitzetting der neusvleugels veroorzaakten, wegens kraakbeenige vastheid afknipping bij het septum, daarna omdraaijing, veel verbloeding; na vijf zittingen de neus ruim, daarna applicatie van acidum muriaticum; later weder aangroeijing; — *dezelfde*, Herniotomie, beklemming 5 dagen, den 5den dag geopereerd, gunstigen afloop; — *dezelfde*, Twee fracturae colli femoris (een bij een kind van 12 jaren) behandeld met katrol, beide genezen zonder verkorting. — Chir. DORAMA, Amputatio mammae. — Chir. METZ, Verwonding van den arcus palmaris, eerst genezing en aanvankelijke vorming van likteeken, met veel bloeding, aneurysma traumaticum, opvulling met watten en chlor. ferri, herstel. — Chir. VOS, Fractura humeri bij een 12jarig meisje, ten gevolge van een val op de gladde straat, met hevige bloeding, zwelling, gevoelloosheid van den voorarm, gangreen van boven- en voorarm en hand; in consult met twee andere Chirurgen werd besloten tot amputatie, patiënt is hersteld; bij nadere beschouwing van het afgezette lid vond men verscheuring van de arteria brachialis en nervus medianus. — Chir. METZ, Een kind met een stalen sabeltje in het oog geslagen, kreeg eene doffe vlek op de cornea, pannus, extravasaat, atropine-indruppeling. — Chir. RISSELADA vernietigde door het aanstippen gedurende $^1/_2$ jaar met eene oplossing van 8 gr. nitras argenti op 1 drachme water twee neuspolypen. — Chir. BRINKHUIS vertoont een door hem weggenomen gezwel van den kleinen vinger van een pasgeboren kind. Spreker adsisteerde namelijk eene multipara; het handje lag voor met een vreemd iets als aanhangsel, onder goede weeën daalde het hoofd in nevens de hand, de forceps werd op de gebruikelijke wijze aangelegd, het kind werd spoedig geboren. Spoedig bleek de harde, roode tumor aan den pink; het praeparaat wordt aan de Afdeeling afgestaan. — Chir. DORAMA toont aan, hoe moeijelijk het is in vele chronische gewrichtsziekten tot behoud van het lid of tot de amputatie te moeten besluiten; een scrophuleus meisje van 8 jaren, sedert haar 3de of 4de jaar reeds lijdende aan scrophuleuse ontsteking van het voetgewricht, werd eindelijk wegens haar meerder lijden zonder chloroformebedwelming geamputeerd onder het kniegewricht, de ossa metatarsi en tarsi waren allen verweekt, zoodat het mes gemakkelijk allen doorsneed. — Chir. METZ opereerde eene beklemde scrotaalbreuk bij een man van 65 jaren, eerst vele bedekkende lagen doorklievende kwam hij eindelijk op de breukzak, vond het net gedegenereerd, nam dit weg en trachtte de uitgezakte darmlis binnen te brengen, doch te vergeefsch; binnen den buikring was eene tweede beklemming, die werd losgemaakt, men vond nu eene wrong, veroorzaakt door eene aangeborene hernia van den processus vaginalis; nadat de reductie was gelukt zwol den tweeden dag de testikel zeer; door antiphlogose herstelde patiënt.

Leiden.

Dr. VAN PRAAG (J. L.), Exstirpatie van een epithelioma aan de buitenzijde der dij. — Prof. SIMON THOMAS, Schuinsche fracturen der fibula. — Chir. ANDRESON, Stopnaald in de dij bij eene vrouw. — Chir. GRENSTEK, Fractura claviculae; fractura olecrani. — Dr. VAN PRAAG (J. L.), Fractura antibrachii; hydrocèle; entropium; retentio urinae door een hoogen graad van phimosis; tracheotomie; discussie over het tijdstip waarop deze operatie moet verrigt worden. — Chir. LONGEPÉE, Luxatio van het elleboggewricht naar achteren. — Chir. ANDRESON, Fractura ulnae. — Off. v. Gez. MULLER, Luxatio humeri met verscheuring van den kapselband.

Schiedam.

Bij een jongen van 6 jaren, aan lithiasis lijdende, werd de lithotomia lateralis verrigt, waarbij het vreemde verschijnsel zich voordeed, dat 42 steentjes van verschillende grootte, in een pseudoplasma omsloten, te voorschijn gehaald werden; toch had een jaar te voren de patiënt met gunstig gevolg de lithotomia bilateralis ondergaan.

Tilburg.

Chir. KIECKENS, Caries van het kniegewricht; amputatio femoris, — *dezelfde*, Verbrijzeling der huid; amputatie van den voorarm; — *dezelfde*, Caries van den middelsten vinger; resectie. — Dr. VAN ERVEN DORENS, Fractuur van de patella; aanwending der haken van MALGAIGNE en gutta-percha-banden. — *Vrije discussiën:* Over hernia incarcerata, herniotomie en spontane reductie. Ook op praktisch terrein heeft dit jaar de Vereeniging der Geneeskundigen tot onderlinge hulp en gezamenlijke beoefening geleid, daar de Heer KIECKENS zijne medeleden op eene der vergaderingen uitnoodigde tot het bijwonen eener amputatio femoris.

Twenthe.

Dr. ESSINK (B. W.) van Ootmarssum deelt een geval mede van beleediging der wervelkolom in de regio sacro-lumbalis en van de beide onderste halswervels. De verschijnselen en het verloop geven aanleiding tot eene discussie over aandoeningen van de medulla spinalis en vooral over de zoogenaamde reflexieverschijnselen. — Dr. SCHOEMAKER beschrijft een geval van totale vergroeijing van het zachte gehemelte met den pharynxwand na een diphtheritisch proces, waardoor de neusholte geheel van de keelholte afgesloten wordt. Alleen de mondopening staat nog door eene kleine spleet met de neusholte in gemeenschap. Van de uvula, amandelen en gehemeltebogen is geen spoor meer aanwezig, deze deelen zijn vervangen door een dik, vast met diepe kloven voorzien litteeken, dat zich van den achterwand van den pharynx naar voren uitstrekt en zich aan den wortel der tong vasthecht. De toegang tot den oesophagus en den larynx wordt hierdoor zeer belemmerd, daar hiervoor slechts eene kleine naauwe spleet is overgebleven. De hoogst moeijelijke slikking en de voortdurende ademnood maken eene operatie noodzakelijk, die door spreker niet zonder veel moeite gelukkig verrigt werd (de verdere details kunnen hier niet wel worden medegedeeld, maar zullen den belangstellenden spoedig in het *Tijdschrift der Maatschappij* worden aangeboden); — *dezelfde* brengt eene door scirrhus vergroote en verharde mamklier, met verharde en vergroote klieren uit de okselholte ter tafel, die hij eenige dagen geleden bij eene vrouw had weggenomen. Hij wijst hierbij op het anatomisch verschil van beide, daar de borstklier tot de ware scirrhus moet gebragt worden, terwijl de klieren uit de okselholte door hare meerdere week- en saprijkheid meer tot het carcinoma medullare naderen. Hij stelt hierop de vraag, of bij het bestaan van een scirrhus de verwijderde klieren, die aangedaan worden, niet in eene meer kwaadaardige soort zouden overgaan. — Dr. HESSELINK spreekt over het behandelen van scabies met bals. peruvianum.

Utrecht.

Dr. BROERS, Over een nieuwen vaccinateur. — Prof. VAN GOUDOEVER beschrijft en vertoont eene collectie nieuwe chirurgische instrumenten; — *dezelfde*, Over een nieuwen urethrotoom; — *dezelfde*, Over eene verwaarloosde hernia incarcerata; — *dezelfde*, Over verbrijzeling en verwijdering van een steen uit de blaas, bij welke operatie eene zeer groote hoeveelheid chloroform werd aangewend. — Dr. BRONDGEEST deelt de geschiedenis mede van een jongen, die zich met een stukje hout, een takje, gestooten had en daarna twee groote zweren laag aan de amandelen kreeg, welke, na uithaling van 5 splinters uit de eene en 1 splinter uit de andere, genezen zijn.

West-Friesland's 1ste Afdeeling.

Chir. BERKHOUT (J.), Teleangiëctasis behandeld door endermatische injectie. — Chir. KLOTS SCHARDAM (W.), Fractura ossis femoris. — Chir. DELEMARRE (B.), Stomacace met chlor. kalic. behandelt. — Chir. HONKOOP (K.), Ankyloblepharon congenitum en anophthalmus; phimosis congenita. — Chir. KLOTS SCHARDAM (W.), Fractura claviculae. — Chir. KRUIJFHOOFT (D.), Twee amputatiën van vingerleden, par écrasement, onder ongunstige omstandigheden met gunstig gevolg.

Zeeland.

Demonstratie en toepassing van den optometer van BURRAU te Weenen bij ametropie door Chir. VAN LISSA; *dezelfde* vertoont de urethroscoop van DESORMEAUX — Chir. SNOEP (TH.), Goed genezen sleutelbeenbreuk. — Chir. GEYLL, Calculus vesicae, ter grootte van een witteboon, spontaan per urethram bij eene vrouw uitgedreven.

Zutphen.

Dr. LUCHTMANS, Twee gevallen van een ijzeren ring om den penis, met dreigend gangreen, gelukkig behandeld, zonder doorvijlen van den ring; in een dier gevallen door applicatie van sneeuw; — *dezelfde*, Over de fractuur van COLLES; — *dezelfde* nam waar een geval van gedeeltelijke verscheuring van den musc. soleus en den gastrocnemius. — Dr. VAN RHIJN, Twee gevallen van scabies met petroleum gelukkig behandeld en even gunstig effect daarvan bij een verouderd ulcus cruris. — Dr. CARTIER VAN DISSEL, Gunstig resultaat van eene cataract-operatie door extractie. — Dr. VAN ANDEL, Eene doorgeslikte vork verwijderd door abscesvorming in de maagstreek met opvolgende genezing (Tijdschrift, 2de Afd., 1866); — *dezelfde* demonstreert den laryngoscoop van KRISHABER. — Dr. LOCKHORST, Amputatio mammae wegens fibroïd. — De Heer MUNNICK verhaalt hoe eene moeder, om haar kind voor onzindelijkheid te vrijwaren, een draadje om den penis vastgebonden had.

OBSTETRIE.

Amsterdam.

Prof. LEHMANN, Over de bepaling en de beteekenis der temperatuur bij kraamvrouwen en puerperaalprocessen; — *dezelfde*, Over febris puerperalis.

Arnhem.

De Heeren HOMOET en VAN NIEVELT behandelden eene patiënte met hydrops uteri. De vrouw had eenmaal gekraamd en meende nu weder zwanger te zijn, de buik was zeer uitgezet en pijnlijk. Op het eerste gezigt dacht men aan eene graviditas extrauterina wegens de groote uitzetting boven den navel, waar men een foetus meende te bespeuren. Bij een naauwkeurig onderzoek bleek echter, dat de uterus enorm was uitgezet; door percussie kon men den omvang bepalen; er werd eene antiphlogistische behandeling ingesteld, hirudines, calomel en later diuretica. Daarop werd de urinelozing beter en op eens ontlastte zich eene groote hoeveelheid vocht uit de vagina; zes maanden daarna verloste de vrouw van een voldragen kind.

Friesland.

Dr. BAART DE LA FAILLE (M. J.), Over de eclampsie van zwangeren, barenden en kraamvrouwen. Na eene beschrijving der verschijnselen schetst hij de geschiedenis dezer ziekte, welke SAUVAGE het eerst beschreef; spreekt verder over den zamenhang tusschen eclampsie en morbus Brigthii, den invloed van temperatuurswisseling enz.; deelt ten slotte onder andere gevallen één uit zijne eigene praxis mede, waargenomen bij eene vrouw, die in eene vroegere zwangerschap herhaaldelijk aan duizelingen had geleden, welke met de verlossing eindigden. Later werd zij in de 5de maand weder

duizelig, waarom haar eene ader geopend werd; 14 dagen later, in de 6de maand, werd zij oedemateus, de urine bleek veel albumen te bevatten; de vrees voor eclampsie werd in de 6½ maand vermeerderd door nerveuse verschijnselen; een ware aanval van eclampsie brak los, werd 's avonds door een tweede gevolgd; V. S., verkoelende middelen, afwisseling van aanvallen; 's nachts een tweede V. S., hirudines ad caput; het leven des kinds nog flaauw te voelen; den volgenden dag begin van geboorteweeën, congestieverschijnselen niet zoo hevig, geregelde partus, dood kind, den 3den dag ontwaakte de lijderes uit een diepen slaap en had van den partus geheel niets bemerkt. Vervolgens behandelt spreker de pathologische verschijnselen op het lijk, de uitgangen, naziekten, verwisseling van eclampsie met epilepsie en hysterie; de onderscheidende teekens dezer ziekten, de prognose voor moeder en kind en eindelijk de therapie, waarbij spreker ongunstig oordeelt over de inademing van chloroform in deze ziekte. — Chir. PLET meldt van de chloroforminademing in deze ziekte gunstige resultaten te hebben gezien in het Gasthuis te Amsterdam. — Het was Dr. FRIJDA opgevallen, dat in het laatst van December 1864 en de eerste maanden van 1865 zoo vele tegennatuurlijke liggingen waren voorgekomen. — Ook Chir. VOS had in 4 weken 2maal uitzakking van een armpje: 1ste geval versie, kind dood; 2de geval regter arm uitgezakt, geen dolores, de rug naar de regter voorzijde gekeerd, uterus sterk gecontraheerd, keering, kind dood. — Dr. MEURSINGE vraagt of misschien de min gegoede omstandigheden, waardoor de voeding niet voldoende is, ook oorzaak zouden kunnen zijn van de tegennatuurlijke liggingen, men weet toch, dat een slecht gevoede uterus aan knikkingen, verslapping enz. onderhevig is. DE BRUIJN, VOS en anderen bespreken dit punt; algemeen is men van gevoelen, dat de hooge prijs van alle dierlijk voedsel een grooten invloed heeft op deze liggingen.

Een der meest geroutineerde Verloskundigen vermeldt een geval van uitzakking van den arm nevens ingedaald hoofd; de weeën, vroeger krachtig, hielden op; de forceps werd aangelegd, deze gleed onder krachtige tractiën af, de Verloskundige tuimelde met zijn wapen in de hand, onder veel balanceren tafels en stoelen omvergeworpen hebbende in de kelder en waarschuwt zijne jongere kunstbroeders tegen dergelijke ongevallen. — Chir. RISSELADA van Sneek, 40 jaren de verloskunde uitoefenende, werd onlangs geroepen bij eene 30jarige, lange cachectische parturiens, vond bij de exploratie een enorm wijd bekken, sterke vlagen, het kind in de 1ste achterhoofdspositie goed ingedaald, niettegenstaande de krachtige dolores volgde de partus niet; spreker nam de forceps, bragt de halve regter hand in, maar bespeurde een wonderlijk stroef gevoel, voert de ingebragte halve hand naar de uitholing van het sacrum en ontdekt daar het ter grootte van een gulden verwijde ostium, brengt er twee vingers in, trekt het naar beneden en voren, wacht, na dit gedaan te hebben, den verderen partus af, het kind wordt verder door de natuurkrachten geboren. Spreker was regt dankbaar over deze gelukkige ontdekking, zonder welke onvermijdelijk schromelijke beschadigingen hadden moeten plaats hebben. Spreker deelt dit geval mede om aan te toonen, hoe ligt een jong onervaren Verloskundige, deze misgreep niet bij tijds ontdekkende, de fout, waarvoor spreker nu bewaard bleef, zoude begaan hebben. — Chir. DORAMA vertoont een foetus, ongeveer 5 maanden oud, met de in vetmassa overgegane placenta, en dikke vliezen. Volgens naauwkeurige berekening was deze multipara 8 maanden zwanger, maar had in Januarij slechts even het leven gevoeld, naderhand niet meer, was steeds gezond geweest, 9 Mei begon de partus; spreker werd geroepen en extraheerde dadelijk een kleine, puntige, vliezige zak, waarin een rottend foetus van 5 maanden oud besloten was, de ziekelijke ontaarding der placenta schijnt oorzaak van den dood van het kind geweest te zijn; te bewonderen is het lange vertoef van een dood

foetus in utero, terwijl de moeder geene ziekelijke verschijnselen vertoonde. — Chir. METZ, Placenta praevia au terme, 's morgens ten 6 ure werd de tampon ingebragt wegens hevige bloeding en een fragment uithangende placenta; 's middags ten 4 ure werd de tampon uitgedreven onder krachtige dolores, het ostium, ter grootte van een rijksdaalder geopend, hard en strak, de bloeding niet zoo dringend om den partus par force te termineren, 's avonds ten 8 ure werd de tampon weder uitgedreven met veel coagula en vloeibaar bloed, pols zwak, teekenen van anaemie, de partus werd door de versie voleindigd, kind levend, placenta werd weggenomen; een uur daarna hevige haemorraghie; spreker ging met de hand in utero en wachtte zoo drukkende de contractiën af, die spoedig volgden, het bloedverlies zeer groot, herstel uiterst langzaam; — *dezelfde*, 3 dagen na boven vermelde geroepen bij eene multipara, waar een snelle partus van kind en placenta had plaats gehad, zonder eenige hulp. Eenige oogenblikken daarna hevige haemorrhagie. Spreker zulke goede resultaten verkregen hebbende van de inwendige drukking, doet ook deze bloeding op die wijze stilstaan, en prijst deze handelwijze ten sterkste aan; — *dezelfde*, Placenta praevia adnata, 3 uren buiten de stad, ter adsistentie van twee accoucheurs, welke reeds de versie en extractie van het kind hadden verrigt. METZ vond de placenta bijna geheel aan den uteruswand aangegroeid, de lospelling duurde bijna één uur; spreker herinnert zich niet immer placenta praevia met aangroeijing gehad te hebben. — Dr. BAART DE LA FAILLE (M. J.) vermeldt de partus van eene 44jarige primipara, plethorica, sinds 4 dagen lijdende aan trismus uteri bij staande vliezen. V. S. van 18 oncen, moeijelijke pijnlijke dolores, trage ontsluiting van het ostium uteri; na den 7den dag ontsluiting van ongeveer 3 duimen; den 8sten dag pas meerdere ontsluiting onder het voortdurend gebruik van antispasmodica; den 9den dag ontsluiting genoegzaam om den forceps aan te leggen, kind dood; een uur post partum viel de vrouw in diepen slaap, zonder snorken en sterft na 24 uren onafgebrokene slaap, volgens sprekers meening aan exhaustie. — Dr. FRIJDA, Prolapsus funiculi met voorliggende schouder, versie; kind leeft. — Chir. METZ, Prolapsus funiculi met voorliggende arm; kind leeft.

Leiden.

Dr. TER LAAG (C.), Eclampsie na de baring met doodelijken afloop. — Prof. SIMON THOMAS, Keering op één voet bij bekkenvernaauwing; — *dezelfde* met Dr. VAN PRAAG SR., Sectio caesarea post mortem bij eene vrouw, die, 7 maanden zwanger zijnde, plotseling overleed; vetontaarding der hartspier. — Prof. SIMON THOMAS, Cephalotripsie met het werktuig van MARTIN. — Dr. TER LAAG, Retroversio uteri. — Chir. ANDRESON, Placenta praevia centralis, moeder en kind behouden. — Dr. VAN RHIJN (H. B.), Aangezigtsligging met den hefboom in eene kruinligging veranderd. — Dr. BOURSSE WILS, Haemorrhagie na de baring met doodelijken afloop. — Prof. SIMON THOMAS, Drielinggeboorte; — tangverlossing bij eene conjugata van 2″ 8‴—2″ 9‴; — ruptuur van den achterwand der vagina bij eene vrouw, die na eene vroegere baring eene fistula vesico-vaginalis had overgehouden, hechting, geene genezing. — Chir. ANDRESON, Perforatie van een nakomend, hydrocephalisch hoofd. — Dr. VAN RHIJN (W. P.), Anencephalus met sclerema neonatorum. — Dr. VAN PRAAG (J. L.), De natuurlijke geboorte van een dood kind van 7.5—8 kilogrammen. — Prof. SIMON THOMAS, Perforatie (algemeen te klein bekken, 3″ conj.); — haematocèle retro-uterina; — transfusio sanguinis zonder gevolg. — Chir. ANDRESON, Eclampsie bij eene primipara. — Prof. SIMON THOMAS, Partus arte praematurus voor de vierde maal bij dezelfde vrouw. — Chir. SCHRETLEN (M. J.), Placenta praevia totalis. — Dr. VAN PRAAG (J. L.), Bloedvloeijing na de baring met doodelijken afloop. — Prof. SIMON THOMAS, Baring eener vrouw, bij welke vroeger door hem de episiorraphie volgens de methode van

KÖCHLER was verrigt. — Chir. SCHRETLEN (M. J.), Cephalotripsie van het nakomend hoofd. — Dr. KORTMANN, Placenta praevia centralis. — Prof. SIMON THOMAS, Febris puerperalis cum endometritide gangraenosa; — 4 keeringen. — Dr. ZAALBERG, Febris puerperalis cum endometritide, met gunstigen afloop.

Tilburg.

Chir. LANDMAN, Belangrijke stoornis in het verloop eener tweelingzwangerschap. — Dr. POMPE, Mania gravidarum met herstel 3 maanden na de bevalling. — Chir. LANDMAN, Mania puerperalis, 10 dagen na de verlossing, herstel op den 6den dag der behandeling onder het gebruik van acet. morphii in refracta dosi; — *dezelfde*, Abscessus hepatis bij eene gravida. — Dr. POMPE, Retroversio uteri completa in de 5de maand der zwangerschap met doodelijken afloop.

Twenthe.

Dr. ESSINK, (B. W.) deelt een geval mede van partus serotinus. Eene gezonde multipara beviel, te rekenen naar de laatste menses en het voelen van leven, 5 weken na den gewonen tijd, zonder kunsthulp van een mannelijk kind, dat 13 oude ponden woog, het haar en de nagels waren ontwikkeld als van een kind van ½ jaar. — Dr. SALOMONSON deelt een geval mede van derde aangezigtsligging, die hij diagnostiseerde bij het nog staan van de vochtblaas. Het kind kwam zonder kunsthulp levend ter wereld met het aangezigt vooruit en het hoofd sterk naar achteren gebogen, lippen en neus waren sterk gezwollen. — Dr. SCHOEMAKER deelt eene door hem met adsistentie van Dr. SALOMONSON verrigte sectio caesarea mede, wegens een rhachitisch vernaauwd bekken, waar de conjugata vera 2¾ duim bedroeg. Het kind werd levend ter wereld gebragt, doch de moeder stierf 36 uren na de operatie. Hij vertoont en beschrijft hierbij het vernaauwde bekken, dat nu op het Anatomisch Museum der Klinische School te Amsterdam bewaard wordt.

Utrecht.

Prof. VAN OUDDOEVER, Over eclampsie bij barenden en het geven van chloroform en acet. morphii daartegen; — *dezelfde* beschrijft een geval van eclampsia bij eene primipara; — *dezelfde* bespreekt de meening van sommigen, dat de kinderen, met hydrocephalus geboren, altijd met het hoofd vooruitkomen, daarentegen met spina bifida geboren, altijd met de billen voorliggen.

De Vecht.

Chir. VOS, Over scheiding der navelstreng onmiddellijk na de geboorte. Hij draagt de resultaten voor van 10 gevallen, waar hij de navelstreng niet onderbond voordat tevens de placenta was uitgedreven. Spreker wil als regel gesteld hebben, dat, eer men tot de afbinding overgaat, de bloedsomloop tusschen de vrucht en de placenta volkomen moet hebben opgehouden, alzoo er geene klopping in de navelstreng meer moet waar te nemen zijn. De secundinae moeten van het kind en niet het kind van de secundinae gescheiden worden. Het gevolg daarvan zou zijn krachtiger ontwikkeling der kinderen, waaromtrent de bevestigende waarnemingen van andere nog ontbreken. — Chir. KOOMANS, Over eclampsia post partum. Een geval bij eene jeugdige primipara; eenige uren na den geregelden afloop van den partus convulsiën, heet hoofd, verlies van bewustzijn, venae sectio, koud water, en later ijs op het hoofd, mosterd aan de kuiten. De stuipen verminderen, doch verheffen zich weder, zoodat op nieuw adergelaten wordt. Op den avond van den 2den dag geschiedt chloroform-inhalatie met gunstig gevolg Inwendig extr. opii in klimmende dosis, vervolgens tart. emeticus, waarna het bewustzijn terugkeerde, doch de toestand ging in mania puerperalis over, waarvan zij geheel hersteld is. Gedurende de ziekte ging de puerperaalfunctie geregeld voort en bevatte de urine geen eiwit.

West-Friesland's 2de Afdeeling.

Chir. IMMINK (C. F.), Gangraena neonatorum aan de eerste leden der teenen van de linker voet, spoedige genezing met sol. chlor. sodae; — *dezelfde* deelt op verloskundig gebied de historia morbi mede eener placenta praevia centralis bij eene voor de tweede maal zwangere vrouw, hysterica; in de 7de maand, na applicatie der blaastampon en toediening der ergotine, opwekking der geheel ontbrekende dolores; na verloop van 4 uren genoegzame dilatatie om accouchement forcé te doen, met dat gunstige gevolg, dat *twee levende* kinderen werden geboren en de vrouw na verloop van 5 weken hersteld was. — Chir. NUIJENS (J. F.), Over haemorrhagia interna; — *dezelfde* deelt een belangrijk geval mede van een geïnclineerd rachitisch bekken, bij eene primipara; met voorliggend caput en genoegzame ontsluiting aanlegging der forceps, uit hoofde der atonia uteri, met een en andermaal ongunstig succès; consult met een Art. Obst. Doctor, welke, de inclinatie eerst nog niet bemerkende, de forceps appliceert, steeds met ongunstigen afloop; als derde persoon wordt weder een Art. Obst. Doctor geconsulteerd, de cephalotribe aangewend, steeds met ongunstig gevolg, waarna de lijderes na eenige uren bezweek: bij de sectie bleek, dat de inclinatie buitengewoon groot en de vrucht buitengewoon ontwikkeld en zwaar was.

Zaanland en Omstreken.

De Heer SCHARFF geeft na eene historische beschouwing, als slotsom van zijne eigene ervaring omtrent secale cornutum bij barenden, dat dit steeds door de aanwending van andere minder schadelijke middelen kan vervangen worden. Hij schrijft daaraan in een geval, waar hij anders de forceps zou hebben kunnen aanleggen, de asphyxie van het kind toe. Zijne meening leidt tot eene opzettelijke bespreking van het klinisch belang van het secale op eene volgende vergadering. — De Heer HASSELS roemt de weeën opwekkende kracht van het secale cornutum, waarop door de forceps tot het termineren van den partus kon worden overgegaan. Hij rekent met Dr. KERBERT dat de tijd, waarin het middel werkt, $^1/_4$—$^1/_2$ uur zal zijn; hiermede stemt de Heer VAN DE WATER in. — Dr. SASSE acht secale cornutum onschadelijk waar het is aangewezen en dit is in gevallen zonder mechanische hindernissen. — De Heer HARREVELD geeft het eerste niet toe, het secale kan evenzeer als chloroform-inhalatie aan het kind schaden. — Dr. SASSE acht de redenering uit analogie bij deze in werkingswijze zoo verschillende geneesmiddelen niet geoorloofd. — De Heer VAN DE WATER zag in zijne jaren lange loopbaan in 646 gevallen, waar secale gebruikt werd, slechts 3malen een ongelukkigen afloop. — Dr. KERBERT acht *dat* secale het best, hetwelk onrijp, klein van stuk, niet gekromd, zwartbruin, op de breuk blaauwachtig wit, goed bewaard is, wat het best onder droog fijn zand geschiedt.

Zeeland.

Chir. RISSEEUW vertoont een doelmatig urinoir voor bedlegerige vrouwen; — *dezelfde*, Waarneming eener zeldzame tweelinggeboorte, waarbij de kinderen binnen één amnion besloten waren en waarvan verschillende deelen dooreen lagen bij het begin der baring. — Chir. SNOEP (J. P.), Geschiedenis eener kunstmatige vroeggeboorte, die den derden dag lethaal afliep.

Zutphen.

Dr. VAN ANDEL, Cephalotribe van BRAUN; dit instrument is later door Dr. GOOSSEN in praxi zeer bruikbaar bevonden. — De Heer VAN ZELM werd drie dagen post partum bij een geval van retentio placentae geroepen. De expectative methode gaf gunstigen afloop; — *dezelfde*, Partus serotinus, waarbij een monsterachtig groot kind met hemicranie na eene zeer moeijelijke verlossing geboren werd. — De Heer MUNNIK, Een geval van inversio uteri totalis post partum; repositie; dood ten gevolge van vooraf-

gaand bloedverlies; — *dezelfde* demonstreert de cephalotribe van COHEN door hem aldus gewijzigd, dat twee ijzeren stiften kunnen aangebragt worden, om bij het gebruik van het instrument de messen des te spoediger naar buiten te doen treden.

EPIDEMIOLOGISCHE VERSLAGEN.

Amersfoort.

Commissie van 2 leden, die tweemaandelijksch verslag geeft.

Amsterdam.

Commissie, die vijfmaal hare maandelijksche rapporten uitbragt.

Arnhem.

Getrouw maandelijks epidemiologisch en meteorologisch verslag.

Leiden.

Maandelijksche opgaven en bijdragen tot de kennis der constitutio epidemica uit de waargenomene ziektegevallen.

Schiedam.

Tweemaandelijksch verslag.

Utrecht.

De mededeelingen worden in de notulen van elke vergadering opgenomen.

Zeeland.

Jaarverslag over de ziekten in 1864, vooral in de armenpraktijk te Middelburg voorgekomen (Commissie), bij monde van Dr. BERDENIS VAN BERLICUM. Daarbij een vijftigjarig overzigt van in de Stadsapotheek gereed gemaakte recepten; voorts een uitvoerig epizoötisch verslag.

ANGINA DIPHTHERINA.

Leiden.

Dr. TER LAAG, Één geval met gunstigen afloop. — Dr. BOURSSE WILS, Twee gevallen in één gezin, beide met doodelijken afloop. — Dr. TER LAAG, Één geval met doodelijken afloop.

Tilburg.

Chir. VAN AERT en Chir. LOONEN, Gevallen van angina diphtherina; cauterisatie met nitras argenti, inwendig chlor. kalicus. — Chir. LANDMAN, Ziektegeschiedenis van vijf gevallen van paralysis na angina diphtherina, behandeld met het galvanismus.

MEDICINA FORENSIS.

Friesland.

Dr. DE BRUIJN werd geroepen in een schip buiten de stad. De schipper, daar in den omtrek minder bekend, werd geacht in zijne verstandelijke vermogens gekrenkt te zijn; hij was de laatste jaren in zijn bedrijf zeer ongelukkig geweest, door het verlies van twee schepen, door eigen levensgevaar en het verlies van vrouw en kind hevig geschokt (bij een vliegenden storm was zijn schip met vrouw en kind van voor Ameland weggeslagen en vergaan, terwijl hij zelf aan wal was). Patiënt was tot aan den morgen, dat spreker in allerijl gehaald werd, schijnbaar gezond geweest. Spreker vond hem angstig, gejaagd, zeer prikkelbaar, verward in voorstelling en uiting, delirerende en duizelig, klaagt over zwaarte en dofheid der ledematen, over lastige jeukte, ligt rood huiduitslag, droogheid en hitte in de keel, moeijelijk slikken, neiging

tot braken, hevige dorst, pupil zeer verwijd, ongevoelig voor het licht, kan niet duidelijk zien, sommige voorwerpen dubbel, hoorde vreemde geluiden, pols geregeld, niet snel noch hard.

Bij nader ondervoek bleek, dat patiënt wegens aamborstigheid den vorigen avond borstkruiden, te Groningen gekocht, als thee had gedronken en daarna over eenige van bovengenoemde verschijnselen was begonnen te klagen. 's Nachts lang en rustig geslapen hebbende, begon hij 's morgens weder zijne borstthee te gebruiken. Deze kruiden, waarvan ongeveer de helft nog aanwezig was, hadden den onaangenamen narkotischen reuk, aan de plantae luridae eigen, en verspreidden, op het vuur geworpen, den eigenaardigen reuk van verbrande stramoniumbladen. Aan patiënt werden terstond koude omslagen op het hoofd geappliceerd, alle sluitende halsbekleedselen verwijderd, sterke koffij en heete voetbaden met potasch toegediend. Aan patiënt werd verder, zoo spoedig de verre afstand zulks veroorloofde, een emeticum toegediend waarna werking volgde, daarna succ. citri en later roode wijn als irritans; patiënt herstelde. De allengs afnemende verwijding van de pupil, de gezigtsstoornis en duizelingen waren na 3 dagen verdwenen. Gemacereerd in warm water bleek deze massa uit niets dan herba stramonii te bestaan, van deze was nog eene aanmerkelijke hoeveelheid geïnfundeerd en gedronken. Spreker had den betrokken Pharmaceut te Groningen van dit geval kennis gegeven.

Zaanland.

De Heer CLOOS spreekt over meelvervalsching, naar aanleiding van een voorhanden specimen, welks nader onderzoek aan eene Commissie wordt opgedragen.

Zutphen.

Dr. VAN ANDEL, Geval van vadermoord, ten gevolge van krankzinnigheid.

STEENSNIJDING;

ZIJDELINGSCHE REGTSCHE SNEDE; GENEZING BIJ EERSTEN AANLEG (PER PRIMAM INTENTIONEM),

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. J. LEONIDES VAN PRAAG.

Het geval hetwelk ik in de navolgende regels kortelings wensch mede te deelen, betreft een vleeschhouwer van 37 jaar, die gedurende verscheidene jaren gesukkeld had, doch vroeger niet onder mijne behandeling, zoodat ik onmogelijk kan opgeven of ook reeds vroeger verschijnselen van ziekte der piswegen en blaas voorhanden waren.

Patiënt beweert sedert vier jaren aan gestoorde pisloozing te hebben geleden, en heeft mij in het vorige jaar (17 Juni 1865) bezocht met klachten over pijnen bij de pisloozing, frequenten aandrang, dunnen straal enz., zoodat hij door mij den 18den Juni voor het eerst met eene bougie n°. 13 (GARMOND GALANTE & C°.) onderzocht is geworden. Hierbij drong ik eerst met moeite door het ostium urethrae zelf, later na vrij belangrijken tegenstand door het begin der pars membranacea en pas na herhaalde sessiën ging ik voorbij de valvula pylorica (MERCIER) en landde daarop zonder verderen tegenstand in de blaas aan. Er waren hier dus permanente vernaauwingen aanwezig,

welke langzamerhand door progressief stijgen met metalen MAJOR'sche catheters werden overwonnen; terwijl de belangrijke met de vernaauwing gepaard gaande verschijnselen van blaasprikkeling geheel en al aan deze ziekte werden toegeschreven.

Toen het nu evenwel bleek, dat, niettegenstaande een catheter n°. 21 (GARMOND GALANTE & C°.) de blaas zonder belangrijken tegenstand konde bereiken, toch de verschijnselen van cystitis niet verminderden, zoo herhaalde zich het vroeger reeds flaauw gevoed, doch nooit met gestrenge oplettendheid onderzocht vermoeden, dat er steen voorhanden was. Een eerste naauwkeurig met den catheter en langs den anus in het werk gesteld onderzoek gaf een negatief resultaat. Bij een volgend onderzoek bij sterk gevulde blaas en na subcutane injectie van $^1/_3$ grein sulphas morphii, werd de steen duidelijk door mij gevoeld, maar noch ik noch mijn patiënt konde hem hooren (misschien door het dikke slijm wat in de blaas aanwezig was en waarschijnlijk ook den steen omgaf). Daarop verzocht ik mijne vrienden, Prof. EVERS en Chir. M. SCHRETLEN, mij te vergezellen, ten einde ons gezamenlijk van de tegenwoordigheid van den steen te vergewissen. Toen vonden wij wel zeer sterke colonnes in de kort vóór ons bezoek geledigde blaas, maar nergens konden wij den eenmaal gevoelden steen terugvinden. Later herhaalden de Heer SCHRETLEN en ik het onderzoek nogmaals bij gevulde blaas en vonden toen aan de regter zijde der blaas onmiskenbaar een tusschen twee colonnes gevatten steen, die, naar ons toen voorkwam, niet al te bewegelijk lag, zoodat wij half daarvoor vreesden dat hij geënkysteerd zoude zijn.

Intusschen ging onze lijder in krachten en levenslust aanhoudend achteruit, van de algemeene, laat ik liever zeggen officiëele verschijnselen van steen, ontbrak er slechts één, namelijk de plotselinge afbreking van den straal gedurende de pisloozing, daarentegen hadden wij als plaatsvervanger hiervan eene vrij sterk ontwikkelde proctitis met ruime uitscheiding van bloed en slijm. Wegens bovengemelde plaatsing van den steen aan de regter zijde der blaas, meenden wij te moeten besluiten tot de snede aan de *regter* zijde; terwijl wij vooraf met den Heer Prof. T. ZAAIJER te rade gingen, die ons welwillend de verzochte inlichting gaf onder aanwijzing der hierop betrekking hebbende platen van KOHN. Hieruit bleek ons, dat er althans geen anatomische grond voorhanden is, waarom de linker zijde boven de regter zoude te verkiezen zijn; integendeel het rectum, hetwelk soms bij steensnijding wordt beleedigd, heeft door zijn meer linksche ligging meer kans van verschoond te blijven bij de regtsche snede.

In alle ons bekende handboeken, leerboeken en monographiën wordt constant, zonder uitzondering, de zijdelingsche snede aan de *linker* zijde aanbevolen met eene consequentie, die aan de mogelijkheid van de regter zijde te verkiezen zoude doen twijfelen, en toch is ons bij het naauwkeurigste onderzoek nergens gebleken, waaraan deze consequentie is toe te schrijven, terwijl toch wel in de geheele geschiedenis der Chirurgie geene operatie te vinden is, die in den loop der tijden zoo veel wijzigingen, zoo veel soms bespottelijke verbeteringen heeft ondergaan als juist de steensnijding. Zonder dien zouden wij eene zoo nietige wijziging als de onze niet zoo zeer doen uitkomen.

De eenige reden, die ons voorkomt aanleiding te hebben gegeven tot het vasthouden aan de linksche snede, schijnt de meerdere gemakkelijkheid in de uitvoering daarvan te zijn. Voor het opereren aan de regter zijde moet men meer met de linker hand werken; intusschen dat mag toch nooit den degelijken Chirurg doen terugdeinzen voor eene doeltreffende opereermethode.

Wat ons à priori geen hinderpaal scheen te kunnen uitmaken, bleek ons gedurende de operatie ook inderdaad niet het minste bezwaar op te leveren.

Wij opereerden onzen lijder op Zondag den 18den Februari des morgens, zonder

eenige belangrijke bloeding noch andere stoornissen, behalve dat onze wond aanvankelijk te klein was en dat later de steen overdwars in de steentang was gevat, dus weder losgelaten en overgenomen moest worden.

De steen, die naar vorm en scheikundige reactie uit piszure zouten bestond, had een platten amandelvorm van bruin-graauwe kleur, met eene korrelige brosche oppervlakte, waaronder eene hardere meer gladde laag werd gevonden, woog 7 med. scrup., was lang 0.03, breed 0.022, dik 0.01 1).

Patiënt werd onder chloroformnarcose geopereerd en werd na de operatie door subcutane inspuiting van $^1/_2$ grein sulphas morphii 2) in het perinaeum nog langer genarcotiseerd.

Ongeveer 2 uren na de operatie loosde de lijder onder hevige, brandende pijnen pis, grootendeels uit de wond, maar ook een weinig langs de pisbuis.

Die hoeveelheid langs de urethra nam bij elke herhaling der pisloozing toe, terwijl buiten den tijd van pisaandrang geen druppel pis uit de wond vloeide (dit laatste is niets ongewoons, maar wordt toch in veel handboeken niet opgegeven).

De lijder heeft $3^1/_2$ uur na de operatie een koortsaanval met hevige en langdurige rillingen gekregen, die evenwel na 5 uren, d. i. 8 uren na de operatie, onder ruim zweet reeds afnam, zoodat patiënt in den nacht na de operatie zelfs nu en dan heeft geslapen. Daarna heeft zich geen koorts meer vertoond.

Tweemaal 24 uren na de operatie is geen druppel pis meer door de wond geloosd, en tot op Maandag morgen, dus 6 dagen lang, is ook geen pis meer uit de wond gekomen. In den nacht evenwel tusschen Zondag en Maandag heeft patiënt zeer lang achtereen geslapen; bij het ontwaken was de blaas zeer sterk gevuld en door de daaruit ontstane spanning schijnt de nog zeer losse aaneengroeijing weder losgelaten te hebben; althans is toen weder eene kleine hoeveelheid pis bij de pisloozing langs de wond gekomen. Na deze ééne keer hebben wij patiënt geraden voortaan alle 2 uren zijne blaas te ledigen, met dat gevolg, dat er na dien tijd geen pis meer uit de wond gevloeid is. De huidwond was den 1sten Maart volkomen gesloten.

Den 4den dag na de operatie heeft nachtelijke ejaculatio seminis plaats gehad, als een gunstig bewijs voor het ongestoorde procreatievermogen.

Wij hebben hier een geval van genezing der blaaswond bij eersten aanleg na steensnijding, hetwelk vooral daarom waard is vermeld te worden, omdat de waarnemingen hiervan zoo schaarsch zijn, dat sommige, zelfs zeer geroutineerde operateurs, de mogelijkheid daarvan betwijfelen.

Wij willen nu volstrekt niet beweren, dat de direkte genezing aan de methode is toe te schrijven, maar wel dat die genezing aanduidt, dat de regtsche methode ook in dit opzicht althans niet achterstaat bij de linksche; de zaadblaasjes zijn bij de operatie ook niet geraakt, althans niet beiden, gelijk gebleken is uit herhaalde klachten over erectie en pollutiën.

Op grond van het voorafgaande wil ik de zijdelingsche steensnijding *regts* of *links* aanbevelen, naar gelang van omstandigheden; bijv. regts in gevallen

---

1) Naauwkeuriger onderzoek werd ons niet toegestaan; de echtgenoote verlangde den steen ongeschonden te bezitten.

2) De lijder had deze dosis, die zeer groot genoemd mag worden, daarom noodig, omdat hij in den laatsten tijd aan het gebruik van opiaten en morphine was gewoon geraakt.

als het onze; in gevallen van longaanhechting of tuberculosis aan de regter zijde, waarbij dus de lijders links slechts met moeite kunnen liggen; in gevallen van recidive na voorafgegane linksche steensnijding. Bij belangrijke haemorrhoïdaalzwelling van het rectum en bij linksche zwelling der prostata is stellig ook de regtsche steensnijding te verkiezen.

Ten slotte: *de regtsche steensnijding staat, voor zoo ver mij voorkomt, in geen enkel opzicht achter bij de linksche en kan dikwijls daarboven te verkiezen zijn.*

Leiden, 11 Maart 1866.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

VERMENGING VAN VACCINE-LYMPHE MET GLYCERINE. (Zie pag. 169.) — Dr. MÜLLER, Directeur van het Koninklijk Vaccinatie-Bureau te Berlijn, deelt in n°. 13 van het *Berliner Klinisch Wochenschrift* hieromtrent het volgende mede:

Van een acht dagen te voren ingeënt kind opent hij eenige pokken en neemt de opwellende lymphe in een nieuw haarpenseel op. Dit doopt hij op een glazen of porseleinen schaaltje in 10—20 druppels scheikundig zuivere, met gelijke deelen gedistilleerd water verdunde glycerine en mengt het door middel van het penseel zorgvuldig dooreen.

Met deze verdunde lymphe inentende verkreeg hij pokken, die noch in haar verloop, noch in haar voorkomen en gehalte aan lymphe, noch in de door haar teweeggebrachte plaatselijke of algemeene reactie-verschijnselen, behoefden onder te doen voor pokken door zuivere lymphe voortgebracht. De graad van verdunning kan nog niet juist worden opgegeven. Onzeker waren de uitkomsten bij meer dan twintigvoudige verdunning. Bij eene tienvoudige verdunning kan men nog van de uitkomst zeker zijn. Tot verdunning kan men ook lymphe bezigen, die reeds in haarbuisjes verzameld is, mits zij nog versch zij. Als voordeelen dezer methode worden opgegeven:

1°. dat men eene grootere hoeveelheid vaccinestof kan bekomen, waardoor men bij eene uitbrekende pokkenepidemie spoediger eene algemeene revaccinatie kan bewerkstelligen;

2°. dat men, daar men minder zuivere lymphe noodig heeft, de individuën van wie men stof neemt naauwkeuriger kan uitzoeken, waardoor het gevaar van overbrenging van dyscrasieën door de inenting verminderd wordt;

3°. bij de genuïne koepoklymphe is de vermenging met glycerine van des te grooter belang, daar, zoo als bekend is, de pokken bij de koe slechts zeer weinig lymphe leveren;

4°. vullen zich de haarbuisjes veel gemakkelijker, men heeft deze daartoe slechts schuin, met het eene einde in het mengsel op het schaaltje te leggen, zij vullen zich dan oogenblikkelijk van zelve zonder dat er lucht in kan treden, hierdoor is

5°. de stof minder aan bederf onderhevig en zijn de buisjes geschikter tot verzending, zelfs naar tropische gewesten.

D. WOLTERBEEK MULLER.

DE GISTINGWERENDE WERKING VAN HET BENZINE. — Onder dit opschrift heeft Dr. NAUNYN in het *Archiv* van REICHERT en DU BOIS-REYMOND (1865, pag. 640) op de toepassing van dit middel bij chronisch maaglijden (catarrhus chronicus, scirrhus, stenosis), waar de ontwikkeling van schimmelvormingen een ongunstigen invloed op de spijsvertering uitoefent, de aandacht gevestigd. Door eene hoeveelheid

van 20 druppels benzine werd de gisting eener oplossing van 105 Ccm. druivensuiker (met een suikergehalte van 1.16 pCt.), die met versche gist vermengd was, zoodanig vertraagd, dat er na 48 uren bij 20—30° C. nog 1.11 pCt. suiker aanwezig was, terwijl zij in eene tegenproef reeds binnen weinige uren geheel was omgezet. De ontwikkeling der gistcellen was gestaakt, zij waren zeer klein, hier en daar ineengeschrompeld en met eene korrelige massa gevuld. De benzine werd om die redenen bij eene patiënte, welke na het gebruik van sterk zwavelzuur aan chronische maagcatarrhus met gastralgie, gepaard met het braken eener schuimende met gistcellen gemengde massa, leed, in eene hoeveelheid van 20 druppels des ochtends en des avonds toegediend. Onder deze medicatie, welke gedurende 12 dagen gevolgd en reeds vruchteloos door creosoot beproefd was, verbeterde de toestand aanmerkelijk, zoodat de brakingen ophielden en zelfs de digestie der amylacea voortaan ongestoord plaats greep.

Dr. J. HANLO.

INADEMING VAN JODIUMDAMP TER GENEZING DER CORYZA. — De Fransche geneeskundige bladen hebben algemeen een kort schrijven van den Militairen Geneesheer Dr. LUC overgenomen, waarin dit middel ter bestrijding van den habituelen catarrhus van het slijmvlies der neusholte, reeds in zijn eerste tijdperk, wordt aanbevolen. De verdamping der tinct. jodii, welke door het houden van het fleschje in de hand plaats grijpt, is daartoe reeds voldoende. Het fleschje moet eenige uren om de 5 à 10 minuten onder den neus gebragt en de verdampende tinctuur langzaam ingeademd worden. Het scheen vooral bij die personen, waar de catarrhus narium onder de onbeduidendste invloeden recidiveerde, de mucosa der neusholte blijvend onvatbaar te maken.

Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BINNENLAND.

Bij Koninklijk besluit van 14 Maart j.l., n°. 62, is bewilliging verleend tot het oprigten der naamlooze Vennootschap: *Maatschappij tot verzameling van faecale stoffen*, gevestigd te Utrecht.

[Deze Maatschappij heeft ten doel: „de verzameling, bereiding en verkoop van faecale stoffen, ter plaatse waar de belangen der Vennootschap overeenkomstig het oordeel van haar bestuur dit zullen vorderen of gedoogen" (Art. 2 der Statuten). — Het kapitaal der Vennootschap bedraagt aanvankelijk (slechts) *f* 25,000; Art. 4.]

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, bij besluit van 10 April j.l, 9de Afd., n°. 254, — gelet op Art. 20 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 58, — bepaald, dat binnen hunne werkkringen de Adjunct-Inspecteurs voor het geneeskundig Staatstoezigt zullen zijn belast met de navolgende werkzaamheden:

a. Verstrekken van magtiging volgens Art. 5 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58).

b., *c.*, *d.* en *e.* Viseren der bewijzen van bevoegdheid van hen, die zich binnen den werkkring des Adjunct-Inspecteurs vestigen (Art. 17 van bovengenoemde Wet) als Geneeskundige of Apotheker, Hulp-Apotheker of Vroedvrouw.

f. en *g.* Inschrijven der vrouwelijke leerlingen in de Verloskunde, volgens Art. 11*a* (Wet 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 59).

h. Zij ontvangen van de Geneeskundigen in hunnen kring de opgaven, bedoeld in Art. 6 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 60.

i. Zij teekenen voor gezien de lijsten van geneesmiddelen, bedoeld bij Art. 9, alinea 4, van laatstgenoemde Wet, en in Art. 5 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 61.

j. Zij viseren de bewijzen van bevoegdheid van de Geneeskundigen, die zich voor de dienst op schepen verbinden, volgens de bepalingen van Art. 12 van de Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 60.

k. Zij beoordeelen de lijsten van geneesmiddelen, bedoeld in Art. 13 der Wet.

l. Zij nemen de recepten in ontvangst van de naaste belanghebbenden bij opheffing eener apotheek, volgens het bepaalde in Art. 11 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 61. — Ook nemen zij de schriftelijke aanvragen tot het afleveren van vergiftige zelfstandigheden bij opheffing eener apotheek in ontvangst, volgens de bepalingen van Art. 14, alinea 2.

m. Zij geven, wanneer naar hun oordeel daartoe voldoende reden bestaat, de schriftelijke vergunning, bedoeld in Art. 18 van laatstgenoemde Wet.

n. Zij viseren de bewijzen van bevoegdheid, bedoeld in Art. 19, alinea 1 dier Wet.

o. Zij viseren de bewijzen van bevoegdheid en ontvangen de kennisgeving, bedoeld in Art. 22, alinea 2 en 3 dier Wet.

p. Zij ontvangen het verzoek tot keuring, bedoeld in Art. 27, alinea 2 dier Wet.

q. Zij ontvangen de kennisgeving, bedoeld in Art. 29, alinea 2 dier Wet.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft bekend gemaakt, dat door een van de leden der Commissie wegens den Veetyphus worst onderzocht is, die blijkbaar uit vleesch van zieke runderen afkomstig en uit slecht vet was zamengesteld. Zij was uitwendig slap en beschimmeld en bleek sterk gerookt en gepeperd te zijn. De Minister waarschuwt tegen het gebruik van zoodanige worst, die als hoogst schadelijk voor de gezondheid beschouwd wordt.

— Z. M. heeft, den 30sten April j.l., een besluit genomen, dat, hoezeer regtstreeks betrekking hebbende enkel tot dieren en dierziekten, nogtans uit het medico-politisch oogpunt over het geheel aller aandacht waardig is, omdat ook de gezondheid der menschen in hooge mate bij deze zaak betrokken is en evenzeer omdat de Wet op het begraven van menschen nog tot stand gebragt moet worden. — Z. M. namelijk »overwegende, dat de bestaande bepalingen op het begraven van vee in gewone omstandigheden, thans, bij den heerschenden veetyphus, niet voldoende zijn om de uitbreiding der besmetting tegen te gaan," heeft gezien Art. 1 der Wet van den 17den October 1865 (*Staatsblad* n°. 121) en op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 3den April 1866, besloten als volgt:

»*Art.* 1. Zoodra een stuk rundvee, ten gevolge van veetyphus gestorven, of, daaraan lijdende of uit vrees voor die ziekte, afgemaakt is, doet de houder daarvan aangifte aan den Burgemeester der gemeente, waarin zich het rund bevindt.

»Indien de Burgemeester in het belang van den veestapel het noodig acht, gelast hij, ook zonder de aangifte af te wachten, den houder het doode rund te begraven of te doen begraven met inachtneming der volgende voorschriften:

»De begraving geschiedt op het erf of het land, waar het rund gestorven of afgemaakt is, ter plaatse en binnen den termijn, door den Burgemeester aan te wijzen, en, voor zoo veel de gesteldheid van den bodem het toelaat, ter diepte van twee el, na voorafgaande inkerving der huid van het te begraven rund.

»De bodem van den kuil wordt bedekt met eene laag ongebluschte kalk, ter dikte van minstens twee palm, daarna wordt het rund in den kuil nedergelegd en met gelijke laag ongebluschte kalk bedekt; de kuil wordt behoorlijk aangevuld en de grond vast aangestampt.

„Kan begraving niet plaats hebben op het erf of het land, waar het rund gestorven of afgemaakt is, ter beoordeeling van den Burgemeester, zoo geschiedt die op een naastbij gelegen daartoe geschikt en voor den Burgemeester beschikbaar erf.

„*Art.* 2. De benoodigde kalk wordt, op aanvrage van den houder, door den Burgemeester bij voorschot uit de gemeentekas verstrekt.

„*Art.* 3. De kuil mag binnen zes maanden niet geopend, noch de aarde omgewoeld worden, zonder schriftelijke vergunning van den Burgemeester.

„*Art.* 4. Voldoet de houder niet, of niet behoorlijk aan den gegeven last, de Burgemeester zorgt dat de begraving als nog op de voorgeschreven wijze terstond geschiede. De kosten, met uitzondering van die der kalk, blijven voor rekening van den houder.

„*Art.* 5. De kosten, ingevolge dit besluit door de gemeente gemaakt, worden door het Rijk vergoed.

„*Art.* 6. De bepalingen, in dit besluit vervat, blijven, met uitzondering van die der aangifte, op de veehouders toepasselijk, nadat de runderen, op last van het openbaar gezag, onteigend en afgemaakt zijn.

„Die afmaking kan steeds plaats hebben op het erf of het land, waarop het rund zich tijdens den eisch tot onteigening bevond.

„*Art.* 7. Ons tegenwoordig besluit treedt in werking op den vijfden dag na de afkondiging in het *Staatsblad.*"

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, den 28sten April, eene circulaire aan de Commissarissen des Konings in de verschillende provinciën gerigt, waarin hij wijst op het belang, „dat er voorzorgsmaatregelen worden genomen tegen de verspreiding der cholera door reizigers, die niet zelden, in ligten graad door buikloop aangetast, op spoorwegen of stoombooten reizen en van de privaten aan de stations der spoorwegen of op de stoombooten gebruik makende, deze tot bronnen van besmetting maken, vanwaar de epidemie zich overal verspreiden kan. Het is raadzaam dat gevaar zoo veel mogelijk te verminderen, door dagelijks, liefst meermalen, de privaten te desinfecteren, door de middelen in de circulaire van den 23sten April aangegeven."

— De Minister van Oorlog heeft de noodige bevelen uitgevaardigd, om de miliciens uit de gemeenten *Rotterdam* en *Delfshaven*, die eerstdaags bij verschillende corpsen van het leger moeten worden ingelijfd, niet naar de corpsen op te zenden, maar hen voorloopig met verlof in hunne haardsteden te doen verblijven. Ook voor zoo veel de zeemilitie betreft zijn gelijke bevelen gegeven.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft op 10 April j.l. aan Gedeputeerde Staten der provinciën eene missive van den volgenden inhoud doen toekomen:

„Van onderscheidene kanten is gevraagd, of en hoe, na de opheffing der Provinciale Commissiën van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, moet worden voorzien in de vroeger door haar bewerkstelligde *tauxatie der rekeningen wegens genees- heel- en verloskundige behandeling en de levering van geneesmiddelen ten behoeve van armen.*

„Die vraag is ook behandeld in de eerste vergadering van de Inspecteurs voor het geneeskundig Staatstoezigt. Aan deze heeft mijn ambtsvoorganger dien ten gevolge te kennen gegeven, dat aan de geneeskundige ambtenaren of raden het onderzoek van tarieven of rekeningen van ten behoeve van armbesturen geleverde geneesmiddelen, niet ambtshalve kan worden opgedragen, doch dat er evenwel, wanneer dat onderzoek gevraagd mogt worden, geene reden is om dit te weigeren.

„Zoo er aanleiding bestaat om te verlangen dat rekeningen van dien aard ten laste van gemeente- en burgerlijke of gemengde armbesturen worden getauxeerd, behoort het verzoek daartoe aan de betrokken Inspecteurs gerigt te worden, met bijvoeging van de recepten.

»Het is mij echter bekend dat men die ambtenaren rekeningen ter tauxatie heeft doen geworden van zeer luttel bedrag, of die blijkbaar geen aanleiding gaven om de billijkheid der vordering te betwijfelen.

»In zulke gevallen is tauxatie nuttelooze arbeid, die van het geneeskundig Staatstoezigt niet is te vergen.

»Ik acht het alzoo wenschelijk, dat de tauxatie *niet* worde gevraagd in de volgende gevallen:

1°. Wanneer de rekening slechts een gering bedrag aanwijst;

2°. Indien geneesmiddelen uit gemeente-apotheken of uit die van instellingen van weldadigheid geleverd zijn voor denzelfden prijs, die daarvoor wordt berekend, wanneer de verstrekking ten behoeve van eigen armen plaats had;

3°. Zoo men geene reden heeft om de billijkheid der rekening te betwijfelen, en

4°. Wanneer er gelegenheid bestaat om zich op andere wijze van de billijkheid der rekening te overtuigen.

»Ik verzoek U met de vorderingen ten laste van het Rijk in vorenstaanden zin te doen handelen. Rijst er ten aanzien van deze twijfel bij de gemeentebesturen, dan laat ik gaarne aan U over voorshands te beslissen, of tauxatie al dan niet wenschelijk zij. Heeft zij niet plaats, gelief dan de reden met enkele woorden te vermelden in het gebruikelijk borderel der in te zenden declaratiën.

— Van wege den Minister van Binnenlandsche Zaken is ter kennis van belanghebbenden gebragt, dat het toelatingsexamen, bedoeld bij Art. 2 van de voorwaarden om als kweekeling aan 's Rijks Veeartsenijschool te worden opgenomen, zal gehouden worden op 5 Julij e. k. — en dat zij, die tot dit examen wenschen toegelaten te worden, zich in persoon of schriftelijk, mits portvrij, vóór of op 1 Junij e. k. bij den Directeur der school moeten aanmelden, met overlegging van de gewone stukken. (Aan hetzelfde examen zijn onderworpen zij, die tegen betaling van *f* 50 's jaars in de school alleen onderwijs en niet tevens huisvesting wenschen te ontvangen.)

— Met het oog op de mogelijkheid van uitbreiding der cholera in andere plaatsen dan te Rotterdam, heeft de Minister van Oorlog, onder dagteekening van 21 dezer, aan de verschillende militaire autoriteiten bij het leger eene circulaire gerigt, waarbij in herinnering gebragt worden de vroeger gegeven algemeene voorschriften, zoo met betrekking tot de te nemen maatregelen van voorzorg, als tot hetgeen, in geval van verpleging van choleralijders, in acht moet worden genomen. Wanneer de inrigtingen, in de verschillende garnizoens-plaatsen, hetzij in de zieken-etablissementen, hetzij in de kazernes, tot afzonderlijke verpleging van choleralijders daargesteld, niet meer in haar geheel aanwezig zijn, dan moet in het ontbrekende dadelijk worden voorzien en, voor zoo veel het ustensiles betreft, deze dadelijk worden aangeschaft. In de gevallen, waar de beslissing van den Minister van Oorlog mogt worden vereischt, moeten hem de noodige voorstellen ten spoedigste worden ingediend.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft aan de Natuurkundige Afdeeling der *Koninklijke Akademie van Wetenschappen* eene missive gezonden met verzoek, om van dat geleerde ligchaam te mogen vernemen de maatregelen, die ter wering van de trichinenziekte in ons land behooren genomen te worden. — De missive is om advies gesteld in handen van eene Commissie, bestaande uit de Heeren SCHNEEVOOGT, VAN HASSELT en HARTING.

— In de vergadering der *Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, Afdeeling Natuurkunde, op 27 April j.l., heeft de Heer SCHNEEVOOGT uit eigen naam en dien zijner medegecommitteerden, de Heeren VAN HASSELT en P. HARTING, rapport uitgebragt omtrent de maatregelen van Regeringswege tegen de trichinose te nemen, waarvan

de slotsom hierop neêrkomt: dat, aangezien eene vleeschschouwing van hooger hand niet wel is aan te raden, er voor het Gouvernement niet anders overblijft dan:

1°. zoodanige verordeningen uit te vaardigen, als eene *vrijwillige* vleeschschouwing kunnen bevorderen;

2°. het publiek naar eisch voor te lichten omtrent hetgeen het doen en laten moet, ten einde zoowel van de varkens als van de menschen de trichinose verwijderd te houden. — De Heer HEYNSIUS voedde vreeze, even als de Heer RIJKE, dat de door de Commissie voorgestelde waarborgen van zekerheid bij eene vrijwillige vleeschschouwing niet genoeg afdoende zijn. De Heer VAN DER BOON MESCH wenschte de vraag te opperen, of het niet raadzaam ware, met een enkel woord op de noodzakelijkheid te wijzen van een behoorlijk toezigt op den invoer van varkens uit Duitschland. De Commissie deinsde echter voor de bezwaren aan zulk een toezigt verbonden terug; meende overigens ook, dat dergelijk eene aanbeveling minder tot de bevoegdheid der Akademie behoort, waarna de vergadering zich met de conclusiën van het rapport vereenigde en besloot, dat daarvan afschrift zou worden gezonden aan den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

— (*Pharmaceutisch onderwijs te Nijmegen.*) De Artsenijmengkundige Vereeniging te Nijmegen heeft dezer dagen kennis gegeven aan belangstellenden, dat het *onderwijs*, reeds sedert jaren door haar gegeven, ten gevolge van Art. 8 der Tweede geneeskundige Wet, eene belangrijke wijziging heeft ondergaan, zoodat thans 8 lessen per week zullen gegeven worden, en wel in de *Natuurkunde*, de *Organische* en *Anorganische Scheikunde*, de *Analytische Scheikunde*, de *Plantkunde*, de *Beschrijvende Plantkunde* en der *Dier-* en *Delfstofkunde.*

— De Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt heeft alle belanghebbenden, die genegen zijn om eene plaats van Apotheker der 3de klasse bij de armee hier te lande te vervullen, verwittigd, dat zij zich bij verzoekschrift, zoodra mogelijk, immers vóór den 31sten Mei e. k. aan hem Inspecteur kunnen aanmelden.

— Den 1sten Mei j.l. hield de Afdeeling *Zuid-Holland* der *Maatschappij tot bevordering van Veeartsenijkunde in Nederland*, te Rotterdam, hare voorjaarsvergadering voor dit jaar. Onder anderen werd besloten, zich nogmaals te wenden tot de Regering met het verzoek, om aan de Vertegenwoordiging eene Wetsvoordragt aan te bieden, regelende de uitoefening der Veeartsenijkunde en Veeartsenijkundige Politie.

HAARLEM. — In de zitting van den Gemeenteraad van 25 April j.l. werd een voorstel, om eene proef te nemen tot ververschíng der stads-wateren (waarover in de vorige vergadering de stemmen hadden gestaakt) *verworpen.*

[Het viel REF., — die jaren lang de aandacht heeft gevestigd op het bederf der stads-wateren te Haarlem en op de tallooze *discussiën*, die over de verbetering van dat erkende kwaad aldaar in den Gemeenteraad zijn gevoerd, — op, hoe in het n°. der *Haarlemmer Courant*, onmiddellijk volgende op dat waarin vorenstaande mededeeling wordt gedaan, het navolgende uit Brussel wordt berigt, dat ook voor Nederland eene groote les bevat:

„In de zitting der Kamer van 24 April zijn van wege de Regering eenige credieten aangevraagd, en daaronder eene som van 4 *millioen*, welke door den Staat zal worden bijgedragen voor de zuivering van het water der rivier de Senne. Gelijk men zich zal herinneren, heeft Koning LEOPOLD II, bij zijnen intogt in de hoofdstad, aangedrongen op die zuivering, in het belang van den openbaren gezondheidstoestand en heeft het Gemeentebestuur reeds aanzienlijke sommen daarvoor beschikbaar gesteld. *De provincie heeft* 3 *millioen aangewezen*, hetwelk een zeer hoog bedrag is, indien men de geringe hulpmiddelen in aanmerking neemt, welke te harer beschikking staan.

Men houdt zich overtuigd, dat de Volksvertegenwoordiging zal willen medewerken, waar het belang van een groot deel der bevolking van de hoofdstad des Rijks op het spel staat."]

LEIDEN. — In de zitting van den Gemeenteraad van 12 April werd de voordragt tot definitive ontbinding van de overeenkomst met het Rijk omtrent het Ziekenhuis met algemeene stemmen aangenomen, met dankzegging aan de Commissie uit den Raad, die zoo veel ijver had getoond om de zaak tot een gewenscht einde te brengen. De Voorzitter gaf daarbij te kennen, dat men nu het vooruitzigt had een Ziekenhuis te zien verrijzen, der Akademiestad waardig. (Het tegenwoordige Nosocomium, vroeger bij de overeenkomst afgestaan, komt thans weder aan de Gemeente terug, terwijl deze eene som van *f* 125,000 voor een door het Rijk te bouwen Ziekenhuis zal bijdragen.)

— In de vergadering van den Gemeenteraad van 26 April is een crediet van *f* 3000 verleend tot bekostiging van voorloopige maatregelen bij het uitbreken der cholera. Daartoe behoort het inrigten der Lakenhal tot hospitaal, waarin Dr. J. VAN KAATHOVEN, met de studenten van het laatste jaar bij de geneeskundige Faculteit, dienst doen zal. (Eveneens hebben andere gemeenten ten zelfden einde credieten verleend, bijv. Zwolle ten bedrage van *f* 5000.)

ARNHEM. — In de Raadsvergadering van 28 April j.l. werd vastgesteld eene Verordening tot regeling van de zamenstelling en den werkkring der Gezondheids-Commissie aldaar. Blijkens *Art.* 5 omvat de werkkring der Commissie:

1°. Het onderzoek van al hetgeen den algemeenen gezondheidstoestand in de gemeente betreft.

2°. Het aan het Gemeentebestuur aanwijzen van middelen en doen van voorstellen, welke, naar haar oordeel, kunnen strekken tot afwering van gevaar voor of tot verbetering van dien toestand.

3°. Het aan het Gemeentebestuur dienen van berigt en raad, wanneer die door dat bestuur in het belang der algemeene gezondheid in de gemeente worden gevraagd.

GRONINGEN. — Onmiddellijk nadat het ontstaan der cholera te Rotterdam was bekend geworden, is alhier, even als vroeger, weder eene Cholera-Commissie georganiseerd en wel op gelijke wijze en onder de leiding van denzelfden ijverigen en energieken President als vroeger, namelijk den Heer W. GERHARDS. Geen twijfel, of bij een onverhoopt uitbreken der ziekte alhier, zal die Commissie weder even krachtig bijdragen tot het tegengaan der epidemie als bij hare vorige invasiën.

PERSONALIA.

Z. M. heeft, op hun verzoek, eervol ontslag verleend: aan Dr. J. H. W. SCHREINEMACHER te Maastricht, als Lid van den Geneeskundigen Raad voor Noord-Brabant en Limburg, en aan den Heer W. HUIJGENS WZ., Oud-Apotheker te 'sGravenhage, als Lid van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland, — en benoemd: tot Lid van den Geneeskundigen Raad voor Noord-Brabant en Limburg Dr. J. J. JACOBS te Heerlen; tot plaatsvervangend Lid van denzelfden Raad Dr. M. C. KLEP te Oosterhout; tot Lid van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland den Heer K. G. W. DE BOSSON, Apotheker te Dordrecht. Laatstgenoemde heeft de betrekking niet aangenomen.

— Bij Z. M. besluit is de Off. v. Gez. 3de kl. bij de Zeemagt W. H. VISSCHER VAN AALST bevorderd tot Off. v. Gez. 2de kl.

— Z. M. heeft den Off. v. Gez. 2de kl. J. IDSINGA, thans in Oost-Indië, op verzoek, met ultimo Julij eervol uit de zeedienst ontslagen.

— Bij besluit van den 26sten April j.l. heeft Z. M. den Apotheker 3de kl. H. ROLFF, van het personeel van de Geneeskundige Dienst der Landmagt bij de Landmagt in West-Indië gedetacheerd.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *eervol* uit Z. M. militaire dienst *ontslagen* den Apotheker 2de kl. L. J. J. MICHIELSEN en denzelven benoemd tot tweeden commies ter Algemeene Secretarie; — *bevorderd:* tot Off. v. Gez. 2de kl., bij het Groot Militair-Hospitaal te Soerabaija, den Off. v. Gez. 3de kl. N. P. VAN DER STOK, ter beschikking te Batavia, — bij het Garnizoens-Hospitaal te Magelang, den Off. v. Gez. 3de kl. H. C. J. F. VAN HARDENBERGH; — *overgeplaatst:* bij de Geneeskundige Dienst der Moluksche eilanden, den Off. v. Gez. 1ste kl. J. H. A. B. SONNEMANN REBENTISCH, van het Groot Militair-Hospitaal te Weltevreden; — bij het Groot Militair-Hospitaal te Weltevreden, den Off. v. Gez. 1ste kl. C. A. BENSEN, van het garnizoen aldaar; — bij het garnizoen te Weltevreden, den Off. v. Gez. 1ste kl. W. HUBERS VAN ASSENRAAD, van het garnizoen te Soerabaija; — bij de Geneeskundige Dienst der Moluksche eilanden, den Off. v. Gez. 2de kl. A. C. HOOGEVEEN, van het Garnizoens-Hospitaal te Magelang; — bij het Garnizoens-Hospitaal te Tjilatjap, den Off. v. Gez. 3de kl. J. J. HOOGEBOOM, van het Groot Militair-Hospitaal te Weltevreden; — bij het Groot Militair-Hospitaal te Soerabaija, den Off. v. Gez. 1ste kl. A. H. THEPASS, van de Geneeskundige Dienst op Banka; — bij de Geneeskundige Dienst te Magelang, den Off. v. Gez. 2de kl. P. J. 'T HOOFT, van de Geneeskundige Dienst in de Wester-Afdeeling van Borneo; — bij de Geneeskundige Dienst op Banka, den Off. v. Gez. 2de kl. TH. H. EISINGER, van de Geneeskundige Dienst te Magelang; — *ingetrokken:* op verzoek, de aan den particulieren Geneesheer J. P. HÖNIG verleende admissie tot de uitoefening van de genees- en heelkundige praktijk in de adsistent-residentie Krawang; — *magtiging verleend:* tot uitreiking aan denzelven van eene acte van toelating tot de uitoefening der praktijk in de afdeeling Toeban (residentie Rembang); zijnde hij tevens belast met de waarneming van de Civiele Geneeskundige Dienst en het opzigt over de vaccine in die afdeeling; — wijders *benoemd:* tot derden Stads-Geneesheer te Soerabaija, G. C. P. DE RUITER, Med. et Art. Obst. Doctor aldaar; met bepaling, dat aan hem meer bijzonder de dienst in het gesticht te Pegirian zal worden opgedragen; — eindelijk *ontslagen:* op verzoek, eervol, uit Z. M. militaire dienst, den Off. v. Gez. 3de kl. H. ERNSTE, — en *verleend:* een 2jarig verlof naar Nederland, aan den Dirigerenden Off. v. Gez. 2de kl. F. L. N. VOGLER.

— Te Dordrecht vierde, op 5 April j.l., de Heer P. J. DE BOSSON het herinneringsfeest zijner 50jarige loopbaan als Apotheker.

— Te Rotterdam werd, op 24 April j.l., door het *Genootschap ter bevordering der Koepokinenting* herdacht het toen 25jarig lidmaatschap en secretariaat, door den Heer H. LAGE bekleed.

BEVORDERD: Te Groningen, tot Art. Obst. Doctor, de Heer E. KRULL, Med. Doctor te Kielwindeweer.

— Den 29sten April j.l. vierde Prof. J. VAN DER HOEVEN, te Leiden, zijn 40jarig Professoraat aan de Hoogeschool aldaar.

— De Heer A. REINECKE, van Göttingen, is door Curatoren der Hoogeschool te Utrecht benoemd tot Adsistent aan het Scheikundig Laboratorium aldaar.

— Tot Leden der *Vereeniging voor Statistiek in Nederland* zijn benoemd o. a. de Heeren Prof. G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Dr. S. SARPHATI, Prof. J. A. BOOGAARD en Prof. J. C. G. EVERS.

VACANT: Te Molenaarsgraaf, de plaats van Geneeskundige (door het beroepen van den tegenwoordigen Geneesheer aldaar naar elders).

— Te Hengelo (Gelderland) de betrekking van Veearts; — jaarwedde *f* 300.—.

ALI COHEN.

EEN GEVAL VAN RETINITIS EN VAN MORBUS BRIGHTII, ONDER HET GEBRUIK VAN JODETUM KALICUM AANMERKELIJK VERBETERD.

Ik was in de gelegenheid onder de loopende oogzieken, aan het Binnen-Gasthuis alhier door Dr. HOYACK behandeld, de volgende waarneming te doen: SIMON F. oud 27 jaren, was van af jeugdigen leeftijd zeevarende, laatstelijk hofmeester aan boord van het stoomschip *Tollens*, komende van New-York, en vóór 12 dagen binnengeloopen. Patiënt maakte vroeger een ruim gebruik van sterken drank, doch is hiermeê sedert zes maanden geheel opgehouden. Hij leed bij herhaling aan pijnen in den rug, en werd op zijne laatste reis door tusschenpoozende koortsen aangetast, waarvoor hij ongeveer anderhalve maand in een hospitaal te New-York werd behandeld. Later, vooral op de terugreis naar het vaderland, werd hij gekweld door hevige aanhoudende hoofdpijnen, gevolgd door stoornissen in het zien. Spoedig na zijne te huis komst, den 12den Januari j.l., riep hij de hulp in van bovengenoemden oogheelkundigen.

Bij het onderzoek zijn de pupillen traag op het invallen van licht en wijder dan gewoonlijk. Het gezichtsvermogen is, doch niet gelijkmatig, verminderd. Met het rechter oog ziet patiënt op 3 voet JAEGER 23, terwijl met het linker oog reeds op 15 voet hetzelfde nummer wordt onderscheiden. De oogspiegel vertoont op beide oogen heldere media, rondom de papilla nervi optici vettig glanzende figuren, hier en daar reeds onderling en met de papilla samenvloeijende. Verder nog meer naar den omtrek enkele versche exsudaten en bloedstrepen. Het geheel overeenkomende met de schoone teekening van Dr. LIEBREICH op plaat IX van zijn bekenden atlas. — De urine, al dadelijk met acidum nitricum onderzocht, bleek eene rijkelijke hoeveelheid eiwit te bevatten. De diagnosis was niet twijfelachtig, doch het geval minder geschikt om loopende behandeld te worden. De patiënt werd daarom den 6den Januari j.l. naar het Binnen-Gasthuis ter opname gezonden, en geplaatst op de afdeeling van professor J. VAN GEUNS. Ik werd toen door de welwillendheid van dien geleerden in staat gesteld mijne observatie daar te vervolgen.

De gemaakte diagnosis werd hier bevestigd gevonden. Al aanstonds werd het urine-onderzoek herhaald. De urine wordt ter hoeveelheid van $3^{1}/_{2}$ Ned. Kan in de 24 uren ontlast, is helder stroogeel van kleur, bevat veel eiwit, is daarenboven rijk aan ureum-, en acidum uricum-gehalte, doch vertoonde microscopisch geene kernen of vezelstofcylinders. Specifiek gewicht 1010.

De reactie was in den beginne en later in den regel sterk zuur. Des morgens ontstond bij koking geen praecipitaat en geene troebelheid, daartegen wel eenige uren later op denzelfden dag, doch mede niet, wanneer vooraf een weinig azijnzuur toegevoegd was, waaruit men meende te mogen besluiten: dat het neêrslaan der morgenurine bij koking door het overmatige zuur belet werd.

Bij het physisch onderzoek der ademhalingsorganen vertoonden sich geene afwijkingen.

De matte percussietoon in de hartstreek was meer uitgebreid, de hartstoot versterkt, doch op de normale plaats en de harttoonen meer geaccentüeerd.

De ingestelde behandeling bestond in het dagelijks nemen van laauw warme baden en het toedienen van jodetum kalicum 15 grein de die, onder het gebruik eener toniserende dieët. Aanvankelijk, was het resultaat allensints gunstig te noemen. Den 31sten Januari was het gezichtsvermogen reeds veel verbeterd, en zag patiënt met het linker

oog op 15 voeten XL. VAN SNELLEN's letterproeven. Intusschen namen de krachten, doch tevens het eiwitgehalte der urine blijkbaar af. Het ophthalmoscopisch onderzoek leverde geene verandering op.

En het zij hier in het voorbijgaan gezegd, er was ook in dit geval weêr eene schijnbare onafhankelijkheid tusschen de verschillende groepen van verschijnselen, o. a. ook in de albuminurie der zwangeren waargenomen. Zoo zagen wij toch verbetering van de gezichtsscherpte, zonder waarneembare verandering in de retina van de eene zijde, en van den anderen kant verminderd eiwitgehalte der urine, doch tevens afnemen der krachten.

Den 12den Februari werd de behandeling in zoo verre gewijzigd, dat de baden slechts om den anderen dag zouden worden toegediend.

Den 16den Februari vonden wij de resultaten van het onderzoek met den oogspiegel in tegenspraak met die naar de gezichtsscherpte. Deze verbeterd, als $^{15}/_{20}$ op het linker oog, $^{15}/_{30}$ op het rechter oog, doch gene onveranderd.

Den 18den Februari verliet patiënt voor eenige uren de ziekeninrichting om zijne familie te gaan bezoeken, en had toen omgang met eene besmette vrouw. Er ontstond dien ten gevolge bij den lijder urethritis, gevolgd door orchitis. Voor de behandeling van dit lijden trad die der retinaalaandoening tijdelijk op den achtergrond. Later hiervan hersteld verliet de patiënt kort daarop, namenlijk den 20sten Maart j.l., het gasthuis, terwijl de ziekte, waarvoor hij was opgenomen, ofschoon niet geheel hersteld, veel verbeterd was.

Wij schrijven dit toe 1°. aan den vorm der ziekte, die na voorafgegane koortsen, zonder hydrops, een der gunstigsten is, en 2°. aan het gebruikte geneesmiddel. Zoo heeft het jodetum kalicum zich ook hier weêr als een waar universeel middel doen kennen, en bracht voor eene wijle licht in de behandeling eener ziekte, waartegen zoo verschillende middelen vaak niets vermochten. Ik achtte daarom de mededeeling van dit ziektegeval niet overbodig.

Amsterdam, 1 April 1866 M. W. C. GORI.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

JODIUM IN GROOTE GIFTEN. — Onder dezen titel vinden wij in VIRCHOW's *Archief*, XXXV, Januarij 1866, een opstel van Dr. EDMUND ROSE, Docent in de Chirurgie te Berlijn. Twee gevallen, waarin groote hoeveelheden jodium in eijerstokscysten werden ingespoten door Dr. WILMS, gaven hem aanleiding de werking daarvan na te gaan. Ter proefneming geeft ROSE de voorkeur aan deze aanwendingswijze boven die per os, waarbij nooit zoo groote hoeveelheid jodium in korten tijd kan worden ingevoerd.

De eerste lijderes, 25 jaren oud, werden 5 oncen tinct. jodii met evenveel water en dr. j. jodkali ingespoten, die grootendeels na 20 minuten weder uitgedrukt werden. Groote apathie, ijskoude extremiteiten, onvoelbare pols, daarna rijkelijk koud zweet, braken, spaarzame, jodiumhoudende urine, roode vlekken op de mucosa pharyngis, acne in het gelaat, menstruatie, waren de hoofdverschijnselen, die op de operatie volgden, welke in 1862 verrigt, nog door geene recidive is gevolgd.

Het tweede geval betrof een meisje van $16^1/_2$ jaar, dat na twee punctiën recidive van hydrops ovarii kreeg, en daarvoor in November 1862 ten derden male werd gepun-

geerd, waarop zich eene halve emmer vocht ontlastte en waarna tinct. jodii, aq. dest. āā unc. v. jodkali dr. j. werd ingespoten; veel pijn. Na circa 40 minuten werd de vloeistof weder verwijderd. Niet lang daarna traden dorst, braking, koude extremiteiten en gelaat, kleine pols, retentio urinae op. In de volgende dagen herhaalde zich als constant verschijnsel de braking; later ontstond een schijnbaar koortsige toestand, zonder verhooging van temperatuur, de pols werd weder grooter en voller, de menstruatie trad vóór den tijd in, een helder rood papuleus exantheem kwam te voorschijn, angina erythematosa, zwelling der speekselklieren, een paar bloedige fluimen, zonder verschijnselen van longlijden, werden achtereenvolgens waargenomen, tot zij op den 10den dag na de operatie plotseling, zonder bekende oorzaak, overleed. Uit het verhaal der obductie stippen wij het volgende aan. De nieren bruin-rood op doorsnede, 24 uren later was die kleur verdwenen; dezelfde kleur viel op de binnenvlakte van maag en intestina even vlugtig in het oog. Geen spoor van versche peritonitis. Noch in den inhoud der cyste, noch in het bloedserum, noch in de verdunde en gefiltreerde gal werd een spoor van jodium aangetroffen.

Een hoofdstuk over de wijze der quantitative bepaling van het jodium in de urine, het braaksel en de alvus, en die bepalingen zelve gedurende het leven gedaan, gaan wij beknoptheidshalve met stilzwijgen voorbij. Rose komt tot het resultaat, dat de tweede lijderes meer dan de helft van het ingespoten jodium, dus ruim 2$^1/_2$ drachmen vrij jodium, in het ligchaam teruggehouden heeft.

Wat nu de uitwerking van het jodium betreft ontkent rose, op grond zijner waarnemingen, de zoogenaamde ivresse jodique, die met hoofdpijn, vertigo, oorsuizen, braken, soms hallucinatie van het gezigt, krampen, tremores in de beenen, agrypnie, erethisme, en omgekeerd met koude der huid, algemeene prostratie, onmagt, gepaard zou gaan. Hij ontkent de jodium-ophthalmie, die zoo constant door andere waarnemers wordt opgeteekend, en die hij als een gevolg van toevallige plaatselijke prikkeling beschouwt. De braking, die hier zoo herhaald plaats had, was, volgens rose, geene cerebrale braking (waarvoor hij differentiële kenmerken aangeeft), maar een gevolg van de uitscheiding van het jodium door het maagslijmvlies; in het braaksel werden, behalve jodium, langs chemischen weg, nog klompen van lebklieren microscopisch aangetroffen, geheele klieren met wortel en takken, waaruit rose de excretie van het jodium door de lebklieren afleidt. Uit de van den aanvang af optredende dorst, drooge mond en keel, en vermindering over het algemeen van alle overige secretiën en uit het ontbreken van jodium in de waterige stoelgangen der laatste levensdagen van de lijderes, leidt hij af, dat de excretie hoofdzakelijk door de maag plaats had en dat de speekselklieren daaraan weinig of niet deelnamen. Intusschen was er bij de lijderes zwelling der parotis opgetreden, zonder dat die op het oogenblik van haren dood nog tot abscesvorming geklommen was.

In het vaatsysteem werd als jodiumwerking het volgende waargenomen: Dadelijk na de inspuiting verhief zich de pols, de kleinere arteriën werden klein, hard en eindelijk onvoelbaar. Rose leidt dit af uit een vaatkramp, die als primaire en specifieke werking van het jodium op de gladde vaatspiervezelen tot stand komt; de frequentie van den pols, die later optreedt, wordt door hem als secundair daaraan gehouden en als compensatiewerking van het hart aan den vermeerderden tegenstand der gecontraheerde vaten toegeschreven. De twee dagen later daarop gevolgde onregelmatigheid en intermissiën van den pols, wijzen, volgens hem, op eene beginnende verlamming, door die overmatige compenserende inspanning van het hart teweeggebragt. Een verder gevolg van die arteriekramp is de ophooping van het bloed in de capillaria en venae, waardoor ijskoude en bleeke, cyanotische huidkleur worden veroorzaakt. Het rijkelijk

jodiumhoudende bloed is de onmiddellijke oorzaak van die vaatkramp. Deze verdween eerst den 3den dag in de oppervlakkige arteriën; in de diepere scheen zij langer aan te houden, blijkbaar uit de verminderde secretie der organen. Evenzoo bleef de prikkeling van het hart nog eenigen tijd aanhouden, totdat de drukking in het vaatstelsel opgehouden was, waarvan eene polsfrequentie van 174 slagen het bewijs zou leveren.

Het nalaten der vaatcontractuur verraadt zich allereerst door den overgang van de blaauwe kleur der wangen in eene hoogroode. Deze, in verband met de polsfrequentie en het braken, gaf in dergelijke gevallen aanleiding tot het vermoeden van koorts en zelfs van eene debuterende peritonaeitis; men sprak van jodiumkoorts en van de braking als cerebrale jodiumwerking. Rose nu trof noch in het cadaver sporen van peritonaeitis aan, noch bij het leven verhoogde temperatuur in dien toestand. Slechts op den 4den dag trad temperatuursverhooging op, — maar tegelijk met de menstruatie, waarvan ROSE ze afhankelijk meende. Hij ontkent dan ook de door anderen aangenomene specifieke werking van het jodium op de geslachtssphеer en houdt de bloedingen uit de genitaliën, even als andere, voor de gevolgen van het plotseling nalaten der vaatcontractuur, waarop plotseling hyperaemie der capillaria en vaatverscheuringen volgen moeten.

Als gevolgen van die evenwigtsherstelling in de bloedverdeeling beschouwt ROSE ook het optreden der exanthemen, die den 7den dag het sterkst uitgedrukt waren en gele plekken achterlieten, als gevolgen van haematin-infiltratie of van jodiumafscheiding, terwijl zij ook in den vorm van kleine papels (papillaire verheffingen) en zelfs van miliariablaasjes, midden in een rood vlekje geplaatst, optraden, en als enantheem ook in de fauces werden waargenomen. Op de slijmvliezen veroorzaakte die bloedsaandrang extravasaat, duidelijk uit een paar sputa sanguinea, uit meerdere extravasaten in het nierbekken, terwijl tevens bloedimbibitie in het celweefsel rondom de wervelligchamen voorkwam.

Op den 9den dag was het evenwigt hersteld, blijkbaar uit de urine, die geel gekleurd geen jodium meer bevatte, en uit de huidhyperaemiën, die verdwenen waren.

De urine was na de inspuiting 1°. verminderd in hoeveelheid; 2°. had zij een bruine kleur, als die van tinct. jodii gekregen, die evenwel niet aan de lucht verdween; 3°. vertoonde zij geene gevormde bestanddeelen, noch bloed, noch cylinders, noch epithelium, zoodat geen nierontsteking kan worden aangenomen; 4°. een afwisselend gehalte aan jodium, dat dadelijk na de inspuiting zeer hoog was, met den vaatstorm afnam en eerst weder na den 7den dag van gemiddelde sterkte terugkwam. Zoo als reeds door LEWALD werd beweerd, dat metalen met de urine worden uitgescheiden, wanneer die buitengewoon veel slijm of eiwit houdt, was ook hier de uitscheiding gepaard met vermeerderde slijm- en later van eiwitafscheiding.

Ter veraanschouwelijking van een en ander heeft ROSE een tabel gemaakt, waarop het procentgehalte zoowel als het absolute gehalte aan jodium in de urine en in het braaksel door curven worden aangeduid.

Rose eindigt met een terugblik op het geheele verloop der jodiumwerking. Uit de curven maakt hij op, dat deze in drie tijdperken vervalt, de stormperiode (s. v. v), de vereffeningsperiode en de uitscheidingsperiode.

In de eerste periode van de werking van hooge giften jodium valt een twee dagen durende vaatkramp en een specifiek lijden der lebklieren, waarbij eene buitengewone water- en jodiumexcretie in de maag, die dadelijk braking opwekt, optreedt, — waardoor het ligchaam van beiden bevrijd wordt. (Onwillekeurig rijst de vraag, of dit verschijnsel dan niet in de laatste periode te huis behoort — en liever, of de uitscheidingsperiode niet dadelijk begint? Ref.) Exfoliatie der lebklieren en langdurige stoornis in

de nutritie dien ten gevolge. De arteriekramp uit zich door algemeene veneuse stasis, ijskoude, cyanose en in overmatige inspanning van het hart, dat dreigt daaronder te bezwijken; in anurie en ophouden van de afscheiding der speekselklieren; door de bijkomende hevige dorst wordt de wateropname in het vaatstelsel, die reeds endosmotisch verhoogd was, nog hooger opgevoerd en het bloed aanmerkelijk verdund. Onder deze omstandigheden houdt plotseling de vaatkramp op en de vereffeningsperiode begint. De plotselinge vaatverslapping, gepaard met de nog steeds verhoogde werking van het hart geeft aanleiding tot overal verspreide capillaire bloedingen en hyperaemiën. Een bewijs van die verminderde bloeddrukking is het overal ophouden der jodiumuitscheiding, dat zelfs uit de urine geheel verdwijnt.

Met de tweede week begint de periode der uitscheiding, die meerdere weken duurt. Hart en vaatwerking zijn tot rust gekomen; alleen de digestiestoornissen blijven bestaan en de vermindering der afscheidingen; een gevolg daarvan is overmatige bloedverdunning en dien ten gevolge albuminurie, die de jodiumuitscheiding per urinam bevordert, schoon het nog hoofdzakelijk in de maag wordt uitgescheiden. Houdt nu eindelijk het braken op en herstelt zich de speekselafzondering, dan keert het jodium, dat per salivam et succum gastricum verwijderd wordt, in de circulatie weder, om door de nieren geëxcerneerd te worden. Op deze wijze verklaart ROSE eensdeels de afwisselende vermeerdering van het jodium in de urine, anderdeels de tegenstrijdigheid in de waarnemingen van verschillende onderzoekers, waarvan sommigen reeds twee dagen na de aanwending van jodium daarvan geen spoor meer in de urine aantroffen, anderen die nog weken daarna vonden.

Deze tijdelijke vermeerdering der jodiumexcretie bij onveranderden toevoer heeft ROSE nog eenmaal opgemerkt en verklaart hij door eene verzadiging van zekere klieren met jodium, die aan de uitscheiding voorafgaat en door wederopname van een deel van het uitgescheidene in het bloed.

In de gal heeft ROSE geen jodium aangetroffen; de normale kleur der lever maakte het moeijelijk op de doorsneden die eigenaardige bruine kleur waar te nemen, die hij overigens in alle jodiumhoudende organen aantrof en die hij, op grond van haar verdwenen zijn den volgenden dag van vrij jodium afleidt. Ook het geheele darmkanaal hield jodium, en daar hij bij het leven zelfs den laatsten dag slechts sporen daarvan in de faeces aantrof, besluit ROSE, dat de darmen voor jodium niet uitscheidend, maar alleen absorberend werken, waardoor zijne theorie omtrent de circulatie van het jodium nog bevestigd zou worden. Noch in de cyste, noch in het buikvlies, hersenen, ruggemerg en luchtpijp werd jodium gevonden; wel daarentegen eene ligt bruine, spoedig wijkende verkleuring der longen. Reeds BOINET vond jodium in de sputa. In het bloed vond hij geen spoor van jodium.

Ten slotte beantwoordt hij de vraag naar de oorzaak van den plotselingen dood in het laatste geval, door het vermoeden van hartverlamming, waarvan reeds den tweeden dag in de intermissiën van den pols aanduiding bestond, en die als gevolg van den verhoogden weêrstand in het vaatstelsel optrad, terwijl de voeding, door het specifieke maaglijden belemmerd, daaraan niet te gemoet komen kon. Van een analogen afloop der jodiuminspuiting zijn hem sedert nog twee gevallen, te Berlijn voorgekomen, bekend geworden, terwijl hij de beweerde onschadelijkheid dier inspuitingen in de litteratuur over dit onderwerp, op gezag van MAGENDIE, ORFILA, BOINET, verdedigd vindt.

[Bij de lezing van het opstel van ROSE zijn enkele bedenkingen bij mij gerezen, die ik niet achterwege houden wil. Ik kan slechts voor een deel instemmen met de voorkeur, die ROSE geeft aan inspuitingen in ovariumcysten, met het doel om de werking van het ingespoten jodium na te gaan. Welke moeite hij zich geeft om de operatie

zelve en hare gevolgen voor weinig beteekenende te doen doorgaan, ten opzigte van meerdere verschijnselen, die zich daarna voordeden en die ROSE voor gevolgen van de jodiumwerking houdt, geloof ik dat zij wel in staat was het beeld eener zuivere jodiumintoxicatie troebel te maken. Vooral het hoofdverschijnsel, de vomitus, kan, mijns inziens, bij eene operatie, die het buikvlies verwondt, ook, al ware het dat ROSE geene *belangrijke* (want eenige waren er) sporen van daarop gevolgde ontsteking in cadavere aantrof, moeijelijk alleen aan eene neiging tot uitscheiding van jodium door de maag worden toegeschreven. Eene prikkeling der splanchnici en vagustakken moet als mogelijke oorzaak van die braking niet uit het oog verloren worden, vooral daar deze zoo lang en hardnekkig aanhield, zelfs toen het jodium bijna geheel uit de urine verdwenen was. Daarenboven moet de ontlasting van een halven emmer vloeistof, de ontspanning en de wijziging in de bloedverdeeling daardoor ontstaan, in rekening gebragt worden, waar sprake is van beoordeeling der jodiumwerking op het vaatsysteem, welke momenten mij voorkomen door ROSE verwaarloosd te zijn. Wat zijne ontkenning der jodiumkoorts betreft moet ik hem toestemmen, dat die benaming niet volkomen juist is, in zoo ver als de temperatuur, door de toediening van hooge giften jodium, waarvan ik mij door thermometrie zelf overtuigd heb, niet verhoogd wordt. Het algemeen erethisme evenwel, de ivresse jodique der Franschen, dat op die toediening pleegt te volgen, kan voor hem, die een frequent gebruik van dat middel maakt, niet twijfelachtig zijn. Daar het zich objectief alleen door wat sneller pols, schitterende oogen en verhoogde huiduitwaseming openbaart, moet men het subjectief gevoel der lijders raadplegen, die bij eenige oplettendheid en niet te groote ongevoeligheid voor het middel, een dergelijk erethisme bijna constant aangeven. Hoe ROSE verder de vaatkramp verklaart, zonder bemiddeling van het zenuwstelsel en wel bepaald het sympathische, laat zich moeijelijk denken. Eene directe prikkeling der vaatspieren door het jodiumhoudende bloed aan te nemen, komt mij ten minste gewaagd voor. Van een onderzoek van den sympathicus werd niet gesproken, schoon ook een negatief resultaat van zulk een onderzoek slechts tot uitsluiting van organische, niet van functionele stoornissen leiden kon. Meerdere op den voorgrond gestelde verschijnselen, als apathie, ijskoude extremiteiten, rijkelijk koud zweet pleiten, mijns inziens, duidelijk voor eene aandoening van het zenuwstelsel, die ROSE wegcijfert. Zoo veel is waarschijnlijk dat er vaatkramp ontstaat. Reeds bij kleiner giften jodium bemerkt men in den eersten tijd der aanwending eene vermindering in turgor der weefsels, eene schijnbare vermagering, die later bij herstelling der allereerst onderdrukte afscheidingen wijkt. Dat de relaxatie dier vaten na het ophouden der kramp aanleiding tot ecchymosen geeft is waarschijnlijk, of zij evenwel als verklaring dienen kan der jodiumexanthemata betwijfel ik; veeleer zou ik deze als gevolg van plaatselijke irritatie beschouwen. De meest gewone vorm, waaronder zij optreden, is die van acne en staat met eene verhoogde afscheiding der huidsmeerklieren, waarin, even als in het zweet, jodium is aangetoond geworden, in naauw verband; wij treffen ze dan ook het veelvuldigst aan op plaatsen rijk aan glandulae sebaceae: voorhoofd, kin, neusvleugels, rug enz., of op de extremiteiten aan den wortel der haren. Eene inconsequentie acht ik het, dat ROSE belangrijke huidprikkeling, ja acnevorming, als gevolg dier vaatrelaxatie aanneemt en de jod-ophthalmie ontkent, omdat die in zijn geval niet optrad. Die bewering is in strijd met onze dagelijksche ervaring; ook het optreden der menstruatie zou ik met die vaatrelaxatie in verband willen brengen, zonder dat het daarom noodig is eene *specifieke* werking van het jodium op de genitalia aan te nemen. Een punt dat mij getroffen heeft, maar eenigen twijfel bij mij heeft doen ontstaan, is de bruine kleur op de doorsnede van nieren, darmen en longen, die, wegens haar spoe-

dig verdwijnen, door ROSE aan jodium werd toegeschreven. Vooral ten opzigte van de longen, waar eene dergelijke verdamping in vivo nog veel sneller zal gaan door het aanhoudend contact met versche lucht, komt mij die verkleuring wat apocryph voor. Wat eindelijk de oorzaak betreft van den plotselingen dood, deze kan moeijelijk in eene hartverlamming gezocht worden ten gevolge der resistentie in het gecontraheerde vaatstelsel; die resistentie was immers reeds 8 dagen vóór de op haar volgende relaxatie opgeheven? Schoon ik dus nog huiverig ben ROSE's meening in allen deele aan te kleven, acht ik niettemin zijne bijdrage van veel gewicht voor de beoordeeling der werking van jodium in groote giften. Of zijne theorie omtrent de circulatie van het jodium juist is, zullen naauwkeurige waarnemingen bij toediening van kleine giften jodium later moeten aantoonen.] G. D. L. HUET.

INGEZONDEN STUK.

ONZE RICHTING IN ONS HANDELEN AAN HET ZIEKBED.

Drie redevoeringen zijn dezer dagen aan de Leidsche Akademie uitgesproken door drie mannen, die in hun gedeelte van het vak allen reeds eene gevestigde reputatie hebben, die door hunne handelingen en geschriften reeds sedert geruimen tijd aanspraak konden maken op onze achting voor hun weten. Ik bedoel de redevoeringen van de Proff. A. HEYNSIUS, T. ZAAIJER en J. A. BOOGAARD 1). In deze drie redevoeringen ontwikkelen elk op hunne wijze de voortreffelijkheid van hun vakgedeelte en geven allen ook aan ons practici het regt van mede te praten.

Wij zullen ons niet vermeten den uitstekenden Physioloog in zijne uiteenzetting van het nut der tegenwoordige Physiologie tegen te spreken, nog veel minder den inderdaad grooten pathologischen Anatoom, dien wij in gestrengheid van studie en onderzoekingsgeest boven VIRCHOW plaatsen, in eenig opzicht te willen teregtwijzen, evenmin vinden wij eenige aanleiding om de juistheid te betwijfelen der bewering van den soliden Anatoom, dat de doelmatige techniek zulke uitstekende diensten aan den vooruitgang in de Ontleedkunde heeft bewezen; alleen veroorloven wij ons naar aanleiding van deze redevoeringen ook *onze* richting uiteen te zetten, om aan te toonen dat die toch niet geheel overeenkomt met die, welke wij in de genoemde redevoeringen vertegenwoordigd vinden.

Wij vinden ons daartoe geroepen, omdat wij vroeger den Heer EVERS in zijne richting verdedigd hebben en omdat wij ons in de physiologische en in de pathologisch-anatomische (sit venia verbo) redevoering hooren toeroepen, dat er geen verschil bestaat tusschen hunne zienswijze en de onze.

»Et pourtant, quelque sincère que soit l'admiration, qu'on professe pour les progrès réalisés à l'aide des travaux anatomiques, microscopiques et chimiques; quelque convaincu qu'on soit de l'insuffisance du diagnostic et d'une thérapeutique purement symptomatiques, il n'en est pas moins vrai que ces troubles fonctionnels demeurent le sujet

1) *Over het tegenwoordig standpunt der Physiologie* enz., door Prof. A. HEYNSIUS.
Het gewigt eener doelmatige ontleedkundige Techniek, door Prof. T. ZAAIJER.
De anatomisch-physiologische rigting in de hedendaagsche geneeskunde, door Prof. J. A. BOOGAARD.

principal de la préoccupation du médecin comme du malade." (A. SPRING, symptomatologie).

Wij hebben het geluk gehad gevormd te worden door Anatomie, Physiologie en Pathologie en zouden geene achting voor onze eigene kennis bezitten, indien wij diezelfde kennis niet aan die bron allereerst hadden te danken gehad; en toch is die bron niet onze kennis, is die bron niet meer ons richtsnoer.

Wij hebben onze hersenlijders nooit naar anatomisch-physiologische beginselen behandeld en meenen toch onze behandeling wetenschappelijk te kunnen verdedigen.

Wij onderkennen eene hepatitis niet door de pathologisch-anatomische veranderingen, die de lijkopening post mortem aanduidt, maar uit het *complexus symptomatum*, hetwelk ons reeds sedert eeuwen door onze oude pruiken is voorgedreund.

Wij geven daarmede dus al dadelijk te kennen, dat wij, onverminderd onze groote achting voor Prof. BOOGAARD, onmogelijk kunnen instemmen met de vermomde beschuldiging, die op bzl. 34 en 35 wordt uitgesproken, als of het behandelen der ziekten, vóór de groote ontwikkeling der anatomisch-physiologische studiën van lateren tijd, niet veel meer was dan eene »divinatio medica" een »rondtasten in het blinde."

De utopie eener geneeskunst, gegrondvest op physiologisch-anatomisch weten, is zeer schoon en stellig onzer aller vurigste wensch, maar die kan voor als nog niet als maatstaf van ons handelen aan het ziekbed gelden.

De Hoogleeraar in het vak moet de lust tot volmaking, tot uitbreiding der kennis in het vak met alle krachten die in hem zijn, bij zijne leerlingen opwekken en daarom kan hij de uitkomsten van gestreng onderzoek niet te schoon schilderen; maar wij »drankjesmannen", wij, die ons met de werkelijkheid moeten bezighouden, wij gelooven nog niet aan die utopie.

Wij noemen ons geenszins »conservatieven," tegenover het beweren van den Heer BOOGAARD, dat hij, even als de Theologen in hun vak, tot de »moderne" richting behoort; maar wij ontkennen toch de uitspraak van den Heer HEYNSIUS, dat »elke grondslag voor eene rationele therapie vervallen is" (blz. 32). Of is het toedienen van morphine bij hersenoverprikkeling niet rationeel, omdat geen enkele anatomisch-physiologische grond daarvoor bestaat? Is het doen inademen van eene verhitte, met vocht verzadigde atmosfeer bij croup geene behandeling, die hare raison d'être even zoo goed heeft als alle handelingen, die op grond van redenering worden uitgevoerd?

Er zijn belangrijke vorderingen gemaakt in onze kennis omtrent verscheidene ziekteprocessen. Het physisch onderzoek heeft reeds eenig nut gesticht en zal waarschijnlijk nog veel meer nut stichten; dat neemt evenwel niet weg, dat al dat weten in verhouding tot het onbekende zoo luttel, zoo nietig, zoo weinig van beteekenis is, dat wij òf ons moeten onthouden van therapie bij ziekten òf een ander richtsnoer moeten nemen voor ons handelen, dan het anatomisch-physiologisch weten.

Het richtsnoer voor *ons* weten is analogie en inductie; diezelfde inductie, die door onze physiologische school zoo gewraakt wordt en toch eigenlijk (buiten hun weten misschien) ook *haar* richtsnoer is.

J. M. SCHRANT zegt 1): »Doch ik moet u waarschuwen tegen eene dwaling, waartoe eene te eenzijdige beoefening van het physisch onderzoek in den laatsten tijd veel heeft bijgedragen, namelijk: als zoude de anatomische toestand, die de physische diagnostiek ons aanwijst, de ziekte zelve zijn. Dit is eene verwisseling van denkbeelden, die op een onjuist ziektebegrip berust. Ziektediagnose is een abstract besluit *door onze rede* uit de waarneming getrokken."

---

1) *Nagelaten geschriften*, 1ste stuk, pag. 12.

Ook bij hem zien wij dus inductie aanbevelen. Al onze uitslagziekten, de heete zoowel als de slepende, zijn door inductie als ziektebeeld geconstrueerd en wij herkennen alleen door die op analogie berustende inductie eene pokziekte, den eenen of anderen syphilisvorm, onze behandeling is evenzeer op analogie gegrond en wanneer wij kamfer of opium geven bij pokken, die door gemis aan energie des lijders zich niet behoorlijk ontwikkelen, dan handelen wij even als HUXHAM en SYDENHAM, en handelen, zonder eenigen physiologischen grond, daarom niets minder rationeel. De Physioloog heeft het regt niet onze *ratio* te betwijfelen, omdat wij met zijne *ratiocinatio* niet instemmen.

Door den Heer BOOGAARD wordt, bij wijze van concessie of gratie, ook aan de praktische ziekbedervaring eenig nut toegeschreven. Ervaring aan het ziekbed is niet alleen *ook* nuttig, maar is *allereerst noodig* om zieken te kunnen behandelen.

Wij ontkennen ten eenenmale, dat de kennis die de Geneesheer aan het ziekbed opdoet, zich tot een zeker „savoir faire" beperkt, wanneer die kennis niet in verband gebragt wordt met Physiologie. Ik ben mijne leermeesters, vooral den te vroeg aan de wetenschap ontrukten HALBERTSMA en den Heer BOOGAARD mijn leven lang dankbaar voor alles, waarin zij mij wel hebben willen onderrigten; maar nooit zal ik mij daartoe laten verleiden, de bron van al mijn weten in Anatomie, Physiologie en Pathologie te zoeken.

Onze geneesmiddelleer berust grootendeels op waarneming aan het ziekbed en, is het ook al waar, dat ook zij alleen door het experiment wezenlijk kan bevorderd worden, zoo is toch het tegenwoordig bekende volstrekt zoo onbruikbaar nog niet, dat wij elke redenering daarbij moeten uitsluiten. Het is niet alleen de chinine en de morphine, wier werking in bepaalde ziektevormen zeker is, ook de overige groote reeks van alkaloïden heeft reeds hare vaste punten gevonden, ook verscheidene metalen en metalloïden zijn in hunne werking naauwkeurig onderzocht. Dat er nog een groote ballast van onbruikbaar materiaal onder de zoogenoemde geneesmiddelen wordt medegesleept en door de magen der lijders wordt gestuwd is ontegenzeggelijk; dat neemt evenwel niet weg dat wij dien ballast niet over boord mogen werpen, vóór dat wij zeker zijn, dat wij niet het ei met den dop wegwerpen; waarschijnlijk schuilt nog menige parel onder dien mesthoop.

En nu hoor ik toch nog onze anatomische Physiologen vragen: wat is dan toch eigenlijk het verschil tusschen onze en uwe zienswijze? Eenvoudig dit: Gij beschouwt uwe kennis als de bron van onze kennis en ik beschouw die als de trap, langs welke ik tot onze kennis ben geraakt. Ik heb uwe trap noodig gehad om tot mijne kennis te komen, maar ik heb op mijn voorportaal van kennis geheel andere bouwstoffen noodig om verder te komen.

Ik ben dus volstrekt geen RADEMACHER redivivus, noch Hahnemanniaan, ik misken de waarde van het middel niet, maar ik stel het middel niet boven het doel.

Mijn doel is, de beste wijze te vinden om de ziekten, die onder mijn oogen komen, te erkennen en daarna die ziekten zoo goed mogelijk te behandelen; daartoe gebruik ik alle middelen die mij ten dienste staan, maar schat die middelen niet hooger en niet lager dan zij verdienen.

De anatomisch-physiologische school zegt, dat wij van hun alles moeten leeren; ik veroorloof mij eene tegenovergestelde meening te verdedigen; zij hebben het meeste van ons geleerd. Eerst heeft men waargenomen dat er een zekere toestand bestaat, waar bij drukking op eene borstzijde pijn wordt veroorzaakt, waarbij een benaauwd hoesten voorkomt, waarop volgt het uitwerpen van roestkleurige sputa, waarna genezing of de dood volgt, en men heeft dien toestand longontsteking genoemd, eeuwen vóór dat

LOUIS of ANDRAL daaraan dachten, die aandoening pathologisch-anatomisch te analyseren. Het physisch onderzoek is hier toegepast op eene ziekte, wier eigenlijk karakter reeds voor lang bekend was geworden *door de waarneming aan het ziekbed*; ex uno disce omnes.

De intermitterende pols, de dicrotische pols was reeds eene eeuw geleden door GROSSI beschreven, vóór dat de eerste sphygmograaf werd uitgevonden.

Ik verwijt de anatomisch-physiologische school niet, dat zij ons nog niet meer heeft geleerd, evenmin verwijt ik de Pathologische Anatomie, dat zij ons uit den aard der zaak grootendeels alleen die afwijkingen met zekerheid leert kennen, waartegen onze kunst niets vermag; maar ik meen te mogen eischen dat die school erkent, dat zij van onze ziekbedwaarnemingen meer heeft geleerd dan zij thans wil toestemmen.

Wij willen wel niet de overdrevene liefde voor Pathologische Anatomie, die eenmaal een zeker gepensioneerd Dirigerend Off. v. Gez. in een zeker Nederlandsch werk aan den dag legde, door de dwaze bewering, dat het jammer was dat niet elke historia morbi met de sectio cadaveris begon, in het algemeen aan de anatomisch-physiologische school verwijten; maar van overdrijving is zij toch niet geheel vrij te pleiten.

Prof. HEYNSIUS roept den toekomstige Geneeskundige toe: handel dus, als het mogelijk is, expectatief (blz. 33), d. i. met andere woorden gezegd, handel liefst niet, uwe geneesmiddelen hebben meer kans van kwaad dan goed te doen.

Wij veroorloven ons den toekomstigen Geneesheer toe te roepen, vertrouw uwe physiologische school waar zij licht geeft; maar waar zij ophoudt te schijnen, weiger daar vooral niet te luisteren naar de eeuwenoude waarneming aan het ziekbed.

Jonge lieden luisteren zoo gaarne naar hen, die het voor eeuwen als waarheid erkende in twijfel trekken. Gij, die u aan de Geneeskunde zult toewijden, neemt u in acht voor het overdrijven van het bij u ingeplante scepticisme!

Wij eindigen met den wensch en ook in het vertrouwen, dat de hedendaagsche anatomisch-physiologische richting nog veel goede vruchten zal dragen, maar tevens dat de physiologische school geene waarheden leert betwijfelen, omdat zij die nog niet verklaren kan.

Leiden, 16 April 1866. I. LEONIDES VAN PRAAG.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — *The Medical Times* van 28 April l.l. bevat het verhaal eener cholera-epidemie, welke zich op het schip *The England* met Duitsche landverhuizers op weg van Liverpool naar Amerika vertoonde. Het schip verliet de Mersey op 28 en Queenstown op 29 Maart met eene bemanning van circa 1000 personen, waaronder 400 Duitschers. Bij het binnenloopen te Halifax had de ziekte sinds 4 April 46 slagtoffers gemaakt, welk cijfer twee dagen na de aankomst aldaar reeds tot 140 geklommen was.

— Hetzelfde blad verhaalt dat er onder de passagiers van het door cholera overvallen stoomschip *England* talrijke uit Oost-Friesland waren, welke over Rotterdam naar Hull en vandaar naar Liverpool gekomen en aldaar op gemeld schip naar New-York ingescheept waren.

— Hetzelfde blad bevat wederom het verslag eener ovariotomie en eener herniotо-

mie (h. cruralis), welke beiden onder toepassing der locale anaesthesie, volgens RICHARDSON's methode, verrigt werden.

— Hetzelfde blad wijdt eenige regels aan de nagedachtenis van Dr. SEYMOUR, op den 16den April l.l. overleden, welke zich als Physician aan het St. George Hospitaal door talrijke geschriften, als: *on Diseases of the Ovaria*, *on Insanity*, *on Dropsy*, *on Tumours in the Abdomen* etc. bekend maakte.

— Hetzelfde blad van 5 Mei l.l. deelt het verhaal mede over een geval van cholera, dat te Bristol uit Rotterdam werd aangebragt. Een matroos, te Bristol geboren en in December uit Java vertrokken, was op den 14den April te Rotterdam aangekomen. Hij verliet op den 22sten April des ochtends laatstgenoemde stad per stoomboot naar Londen, alwaar hij op den 23sten aankwam en onmiddellijk per spoortrein naar Bristol vertrok. Gedurende het spoorwegtraject was hij door de ziekte overvallen en des avonds te Bristol overleden. Eene behoorlijke desinfectie van de kleederen en het beddengoed werd spoedig daarna uitgevoerd. Door den verhaler wordt op het groote gevaar gewezen, waaraan de schepelingen zich blootstellen, door drinkwater van geïnfecteerde plaatsen mede te nemen.

— De Sanitaire Conferentie te Constantinopel heeft tot de oprigting van verschillende lazarettos in de nabijheid van sommige steden in Klein-Azië besloten. Een dier lazarettos zal op een nabij Smyrna gelegen eiland gebouwd worden.

LIVERPOOL. — De totale sterfte bedroeg alhier van 1 Januarij tot ultimo Maart van het loopende jaar 5124, zijnde boven de 10 jaren 1183, beneden 5 jaren 2368 en beneden 1 jaar 1414. De typhus eischte 591, de tussis quinta 29, de morbilli 126, de scarlatina 186, de diarrhoea 61 en verschillende longziekten 1705 slagtoffers.

PARIJS. — De *Compte rendu* der zitting van de Fransche Académie van 23 April l.l. bevat eene belangrijke uiteenzetting van de hand van Dr. GRIMAUD DE CAUX, over de wijze waarop de cholera van uit Egypte in het vorige jaar te Marseille werd ingevoerd. Een Engelsch stoomschip had de ziekte uit Djedda op 19 Mei te Suez aangebragt. Gedurende de reis waren reeds verscheidene dooden over boord geworpen en den dag na de aankomst werden twee passagiers door de cholera aangetast. Het fransche stoomschip *Stella* liep op 11 Junij de haven van Marseille binnen. Het was op 1 Junij van Alexandrië vertrokken en had op den 7den Messina aangedaan. Op eene bemanning van 97 personen waren er 67, welke zich in de besmette streken hadden opgehouden. Op 9 Junij waren er twee passagiers overleden, terwijl er een op den 12den aan den wal te Marseille bezweek. Op den dag dat *de Stella* uit Alexandrië vertrok was de aanwezigheid der ziekte aldaar nog niet bekend, zoodat het schip met eene „patente nette" de haven verliet. Op den 2den Junij eerst werd zij aldaar officiëel geconstateerd. Het overlijden van een reiziger op den spoorweg van Suez naar Alexandrië op 22 Mei doet vermoeden dat de ziekte van 22 Mei tot 2 Junij als het ware in laatstgenoemde stad latent was gebleven. De cholera was dus te Marseille uit Alexandrië door het Fransche, als te Suez uit Djedda door het Engelsche stoomschip, aangebragt.

BERLIJN. — Dr. CLEMENS te Frankfort a/M. heeft in de *Deutsche Kliniek* van 17 April l.l. het verhaal eener vergiftiging, door met anilinerood gekleurde zijde medegedeeld. Het aanhoudend in de hand houden en door de vingers laten glijden van eene aldus gekleurde draad had bij eene dame eene kleine huidwond met opvolgende abscesvorming en verlamming der vingers veroorzaakt. De geheele toedragt der zaak wordt door hem aan eene intoxicatie door het arsenik, hetwelk in de aniline- en fuchsinebereiding gebruikt wordt, toegeschreven.

— Voor de plannen tot oprigting van een Stedelijk Krankzinnigengesticht alhier

zijn eenige bekende autoriteiten, als Dr. DAMEROW, Prof. NEUMANN, Dr. FLEMING, Dr. MEYER, Dr. IDELER, Prof. GRIESINGER, Dr. LÄHR en Dr. ESSE geconsulteerd. Volgens hun advies zal een groot gesticht voor 400 patiënten gebouwd worden.

— In deze stad zijn thans 50 apotheken, dat is 1 op 12,000 inwoners, dit cijfer zal tot 1 op 10,000 vermeerderd worden.

HEIDELBERG. — De Privaat-Docent, Dr. JULIUS ARNOLD, is tot buitengewoon Hoogleeraar in de Pathologische Anatomie alhier beroepen.

BEIJEREN. — Uit de opgaven over de pokkenepidemie, welke gedurende 1864 en 1865 in eenige plaatsen van Oberbayern heerschte, blijkt, dat er 843 gevallen van variolae bij 83 niet-ingeënten en bij 760 ingeënten (waaronder 171 met duidelijke en 589 met onduidelijke likteekenen) voorkwamen. Onder die 760 ingeënten werden er slechts 7 voor het 15de jaar na de vaccine, de overigen eerst later door pokken aangetast. Een cijfer van 76 sterfgevallen was met 32 over de 83 niet-ingeënten en met 44 over de behoorlijk ingeënten verdeeld.

PRAAG. — De Privaat-Docenten, Dr. EISELT, Dr. KAULICH en Dr. STEINER, zijn tot buitengewone Hoogleeraren in de door hen gedoceerde vakken benoemd.

GIESSEN. — Dr. GEROLD uit Berlijn heeft te dezer stede eene Ophthalmiatrische Kliniek opgerigt.

WEENEN. — Aan Prof. BALASSA te Pesth is de vervulling der vacature van wijlen Prof. SCHUH aangeboden.

— Door de weigering van Dr. ULRICH en Prof. VON BALASSA komen thans de Doctoren DITTEL, SALZER en WEINLECHNER en misschien ook Prof. PATRUBAN voor de vervulling van de vacature van wijlen Prof. SCHUH het meest in aanmerking.

LUXEMBURG. — Volgens de berigten van 14 April l.l. had de cholera de stad Diekirch, alwaar zij ongeveer 200 slagtoffers eischte, thans geheel verlaten.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij besluit van 21 Maart j.l. heeft Z. M. bewilliging verleend op het ontwerp der acte van oprigting der naamlooze Vennootschap: *Koninklijke Maatschappij tot conservatie van levensmiddelen*, te Amsterdam.

— (*Aanschrijvingen betrekkelijk de cholera.*) De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft den 28sten April l.l. de volgende circulaire aan Heeren Commissarissen des Konings in de verschillende provinciën gerigt: „In de circulaire van den 23sten April j.l. aan U Hoog Ed. Gestr. en uwe ambtgenooten gerigt, werd gewezen op hetgeen door de Gemeentebesturen tot wering der cholera kan gedaan worden. Het wenschelijke van het desinfecteren van de door choleralijders ontlaste stoffen werd daarin aangetoond. — Van niet minder belang mag het gerekend worden voorzorgsmaatregelen te nemen tegen de verspreiding der cholera door reizigers, die niet zelden, in ligten graad door buikloop aangetast, op spoorwegen of stoombooten reizen en van de privaten aan de stations der spoorwegen of op de stoombooten gebruik makende, deze tot bronnen van besmetting maken, vanwaar de epidemie zich overal verspreiden kan. Het is raadzaam dat gevaar zoo veel mogelijk te verminderen, door dagelijks, liefst meermalen, de privaten te desinfecteren, door de middelen in de boven aangehaalde circulaire aangegeven. De Directiën van Spoorwegmaatschappijen worden door mij uitgenoodigd daarvoor te zorgen. — Ik verzoek U Hoog Ed. Gestr. om door de Gemeentebesturen de ondernemers van stoombootdiensten uit te noodigen, te zorgen dat de privaten op die vaartuigen meer dan gewoonlijk gereinigd worden en eenige malen daags met eene desinfecterende oplossing doorgespoeld worden."

— Dezelfde Minister heeft d.d. 6 Mei eene circulaire gerigt aan de Commissarissen des Konings in de provinciën, waarbij wordt medegedeeld, dat Z. M. heeft bepaald, dat, uithoofde van het heerschen van de cholera in sommige gedeelten des lands, het onderzoek der verlofgangers in de maand Junij e. k. niet zal plaats hebben, maar tot een nader te bepalen tijdstip wordt uitgesteld.

— Door den Minister van Oorlog zijn, met betrekking tot de militairen, de volgende voorzorgsmaatregelen ter opvolging aanbevolen: 1°. door de manschappen zullen geene andere dan de volstrekt noodige posten of wachten worden bezet; 2°. bij koud en guur weder zullen de manschappen het vest met mouwen onder den kapot dragen en zoo mogelijk om het uur worden afgelost; 3°. ten allen tijde zullen zij behoorlijk zijn gekleed en niet blootvoets in de schoenen gaan; 4°. des morgens zullen zij hunne kwartieren niet verlaten, zonder eenig voedsel of warmen drank genuttigd te hebben; 5°. de manschappen zullen geen gebruik maken van nadeelige spijzen; 6°. zoo veel mogelijk zal moeten worden gezorgd, dat hun middageten met eenige specerijen wordt toebereid, en dat zij niet dan van zuiver pomp- of welwater gebruik maken; 7°. er moet worden gezorgd dat de manschappen zich noch te buiten gaan in het gebruik van sterken drank, noch in het gebruik van koude dranken, zoo als bier, karnemelk, water enz.; 8°. ook zal moeten vermeden worden gebruik te maken van privaten, waarin uitwerpselen van choleralijders zijn geworpen, zoo lang die niet naar behooren zijn gezuiverd; 9°. voor de behoorlijke reiniging van het ligchaam zal moeten worden zorg gedragen; 10°. wanneer de kleederen doornat zijn, zullen de manschappen van kleeding moeten verwisselen; 11°. de manschappen moeten zich niet in herbergen of andere verblijven, waar de lucht verontreinigd is, ophouden, en tevens zorgen dat in hunne verblijfplaats de versche lucht kan binnendringen; eindelijk 12°. moet zorg worde gedragen om het gemoed der manschappen in opgeruimde stemming te houden, terwijl den angstvalligen een woord van vertrouwen moet worden toegesproken.

— Dezelfde Minister heeft een beknopt voorschrift gegeven, hoe moet worden gehandeld, indien geneeskundige hulp niet onmiddellijk kan worden verkregen. In dat geval moet, wanneer in eene gemeente, alwaar de ziekte zich heeft vertoond, een militair door diarrhé, buikpijn en meerdere verschijnselen der ziekte wordt aangetast en geneeskundige behandeling niet dadelijk kan plaats hebben, den lijder onverwijld een der poeders worden toegediend, die in het bezit en aan de zorg van den detachementskommandant zijn gesteld en toevertrouwd. Van deze poeders zal vervolgens elk half uur één worden gegeven, totdat de Geneeskundige zal zijn aangekomen, aan wien alsdan de verdere zorg en behandeling wordt overgelaten. In elk geval is spoedige opzending, naar eene hetzij burgerlijke of militaire ziekeninrigting, dringend noodzakelijk, daar van eene doelmatige behandeling dan alleen eene goede uitkomst te wachten is, wanneer zij met eene zorgvuldige verpleging gepaard gaat.

— De Directie der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen heeft aan hare ambtenaren, behalve de zorgvuldige naleving van den dezer dagen door den Minister van Binnenlandsche Zaken gedane aanbeveling tot desinfectering der privaten op de stations, nog opgedragen, bij mogelijk voorkomende gevallen van cholera, de reizigers zoo veel mogelijk bij te staan en op elk station voorhanden gesteld een drank naar het voorschrift van Dr. BLEEKER, om, zoo noodig, ter beschikking te worden gesteld, zoowel van eigen personeel, als van spoorwegreizigers.

— Op advies van de Commissie, die, op voorstel van de vergadering der Geneeskundige Inspecteurs, door den Minister van Binnenlandsche Zaken is uitgenoodigd, om hem te dienen van raad omtrent de maatregelen, welke van Regeringswege tot wering der cholera kunnen worden aanbevolen, is, d.d. 3 Mei j.l., door Zijn Exc. aan

de Commissarissen des Konings in de provinciën afschrift gezonden eener publicatie, inhoudende eenige raadgevingen aan de ingezetenen, ten einde bekend te worden gemaakt met datgene, waarop ieder te letten heeft, om zich zoo veel mogelijk tegen de cholera te beveiligen. Deze publicatie is bestemd om door de Gemeentebesturen bekend gemaakt te worden, doch eerst dán, wanneer de cholera zich in of nabij de gemeente vertoont. (Te Amsterdam o. a. is dit stuk reeds gepubliceerd. — Het is door de Commissarissen des Konings in de respectieve *Provinciale bladen* aan de Gemeentebesturen medegedeeld.)

— (*Het vraagstuk van Quarantaine-maatregelen tegen de cholera.*) In de onlangs gehouden buitengewone zitting van den Geneeskundigen Raad van Noord-Holland werd de vraag behandeld, of het niet mogelijk ware, al erkende men de uitvoerbaarheid van algemeene Quarantaine-maatregelen, vooral voor binnenlandsch verkeer, aan de schippers en gezagvoerders, van welke vaartuigen dan ook, eenige verpligtingen op te leggen, ten einde althans zoo veel mogelijk te voorkomen, dat, zoo als bij epidemiën maar al te dikwerf plaats vindt, zieken met schepen in deze of gene gemeente worden aangebragt en aldaar de epidemie doen ontstaan. De vraag werd in ernstige overweging genomen en het resultaat daarvan was, dat de Geneeskundige Raad, de wenschelijkheid van dergelijke maatregelen beamende, besloot den Voorzitter uit te noodigen, om met den Commissaris des Konings in de provincie in overleg te treden, in hoe verre het mogelijk zal zijn, dat door de Gemeentebesturen eene verordening worde vastgesteld, waarbij de schippers of gezagvoerders van schepen, onder bedreiging van straf, de verpligting wordt opgelegd, om, ingeval zich zieken aan boord mogten bevinden, hiervan onverwijld en vóórdat zij de gemeente binnenloopen, aan de bevoegde autoriteit kennis te geven, en waarbij tevens bepaald wordt, dat, zoo het blijken mogt dat de zieken aan diarrhoe of cholera lijdende zijn, zij dan terstond ter verpleging naar een daartoe bestemd lokaal zullen worden overgebragt, en het schip op eene van de gemeente verwijderde plaats zal moeten blijven liggen, totdat het behoorlijk gedesinfecteerd en gereinigd zal zijn.

(Met betrekking tot de regeling van deze zaak elders, bijv. in Engeland, komt in de *Staats-Courant* van 8 Mei j.l. het navolgende berigt voor, dat allezins de aandacht verdient: „In eene Engelsche haven, en wel te Liverpool, is bij eene verordening van het Gouvernement eene quarantaine van drie dagen ingesteld voor schepen, die de cholera aan boord hebben; en er worden schepen ingerigt om als hospitalen te dienen tot afzondering en verpleging der over zee aankomende choleralijders. Hierbij herinnert de *Times*, dat de quarantaine in Engeland niet is afgeschaft, maar dat de inrigtingen daarvoor tot nu toe, al is het op eene kleine schaal, in stand gehouden zijn. Het genoemde blad acht de quarantaine in Engeland nuttig, zoo lang de cholera er niet binnen'slands voet heeft gevat, maar zich enkel onder aankomende buitenlanders voordoet, gelijk thans nog het geval is. Het zijn vooral Duitsche landverhuizers, die de cholera medebrengen; de kiem der ziekte wordt bij hen ontwikkeld door den overtogt in vol gepropte schepen. Een drijvend hospitaal wordt niet als eene zeer doelmatige inrigting tot het verplegen van choleralijders beschouwd; doch het kan, naar het oordeel der *Times*, goede diensten doen, waar betere inrigtingen niet dadelijk te verkrijgen zouden zijn.")

— Onder den titel van: „*de Gezondheidsleer op de school*", komt in de *Provinciale Drentsche en Asser Courant* van 24 April j.l. een lezens- en behartigenswaardig opstel voor, waarin de wenschelijkheid wordt ontwikkeld, dat ook op de lagere school eenige begrippen van gezondheidsleer aan de jeugd mogten medegedeeld worden.

— De te Rotterdam gevestigde *Vereeniging ter bevordering van Fabriek- en Hand-*

verkrijverheid heeft dezer dagen een monster eener witte stof, in den vorm van poeder, aan een scheikundig onderzoek onderworpen, naar aanleiding eener bij haar ingekomen mededeeling, dat, volgens sommige berigten, groote hoeveelheden van dit artikel hier te lande ingevoerd en verdacht worden van te moeten dienen ter vervalsching van meel. Het bedoelde poeder is bij dat onderzoek gebleken cryolieth te zijn. Daar er nu niet alleen geruchten van *meel-*, maar ook van *gistvervalsching* in omloop zijn, is aan het Bestuur der Vereeniging opgedragen, in het belang der volksvoeding, dienaangaande nader onderzoek te doen; weshalve ieder, die daarin belang stelt, door voornoemd Bestuur is uitgenoodigd, om, bij ontdekking van zoodanig vervalscht meel of gist, een monster daarvan te doen toekomen aan den Secretaris der Vereeniging, met opgave van naam en adres des inzenders.

(Het cryolieth wordt bij honderde balen ook ten onzent uit Engeland ingevoerd. Het komt uit Groenland, waar het in groote hoeveelheid gevonden wordt, en wordt thans inzonderheid gebruikt om, op eene onkostbare manier, soda- en aluminiumzouten te bereiden.) ALI COHEN.

— De officiële opgaven in de *Staats-Courant* van 19 Mei l.l. geven ons over de sterfte aan de cholera, die zich het eerst op 21 April te Rotterdam vertoonde, tot op 12 Mei het volgende overzigt:

Noord-Brabant: 's Hertogenbosch 5, Rosendaal 1, Zevenbergen 1; te zamen 7.

Gelderland: Brakel 2.

Zuid-Holland: Alblasserdam 4, Berkel 1, Charlois 1, Delft 1, Delfshaven 23, Dordrecht 2, Dubbeldam 1, 'sGravenhage 10, Heinenoord 1, Hellevoetsluis 1, Hillegersberg 2, Kralendrecht 1, Katwijk 1, Kralingen 2, Leiden 9, Overschie 1, Papendrecht 1, Puttershoek 1, Ridderkerk 1, Rotterdam 281, Schiedam 8, Stompwijk 1, Zwijndrecht 6; te zamen 360.

Noord-Holland: Haarlemmerliede en Spaarwoude 1.

Utrecht: Utrecht 6.

Het geheele cijfer der overledenen bedroeg 376, dat der aangetasten wordt door de *Staats-Courant* met 657 vermeld. In de volgende gemeenten werden, zonder doodelijken afloop, nog de volgende gevallen als cholera vermeld: Klundert 1, Raamsdonk 1, Schijndel 1, Nijmegen 2, Oud-Beijerland 1, Dirksland 1, Everdingen 1, Gouda 2, Vlaardingen 1, Voorburg 2, Woerden 2, Zegwaard 1.

Van 29 April tot 5 Mei bedroeg het cijfer der aangetasten 305 en dat der overledenen 159, van 6—12 Mei 222 en 120. Dr. J. HANLO.

ALMELO. — In de Raadszitting van 6 April is besloten aan het Bureau van vaccinatie niet de gevraagde subsidie van *f* 100 te verstrekken, maar het gezamenlijk bedrag van kleine belooningen van *f* 0.50, *die aan ouders worden uitgereikt wanneer zij met het gevaccineerde kind terugkomen, om van hetzelve andere kinderen in te enten*, en om aan het Bureau uit te reiken de benoodigde gedrukte registers en andere kantoorbehoeften. — Wijders heeft de Raad met algemeene stemmen besloten tot het verleggen der Protestantsche begraafplaats, hetwelk noodig wordt, niet alleen doordien dat zij geheel vol is, maar ook doordien zij door de verbazende uitbreiding, die de stad in de laatste jaren heeft ondergaan, bijna geheel is ingesloten door stoomfabrieken en pakhuizen.

HAARLEM. — Naar aanleiding van het voorkomen der cholera in Zuid-Holland heeft het Gemeentebestuur, ten einde de ingezetenen, zoo veel mogelijk, van goed drinkwater gebruik zullen kunnen maken, met de Directie der Amsterdamsche Duinwater-Maatschappij eene overeenkomst getroffen, waardoor de bewoners der overzijde van het Spaarne goed drinkwater zullen kunnen erlangen. Door middel der Politie is

last gegeven tot het opruimen van de bestaande mestplaatsen, waarin van de zijde der belanghebbenden eene loffelijke medewerking wordt ondervonden, terwijl velen hunner tegelijk hebben te kennen gegeven, voor het vervolg zich niet meer met het verzamelen van mest te zullen bezig houden, waardoor het aantal mestplaatsen voor het toekomende aanmerkelijk zal verminderen. Wijders hebben Burgemeester en Wethouders besloten, streng te handhaven het vroeger genomen besluit, om geene cholera-patiënten uit andere gemeenten in het Hospitaal op te nemen.

[Ref. vestigt de aandacht van vele andere Gemeentebesturen op dat opruimen van de bestaande mestplaatsen.]

PERSONALIA.

Z. M. heeft bij besluit van 8 Mei benoemd tot Adjunct-Inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt: voor Noord-Holland den Heer Dr. D. LUBACH, te Haarlem, met vergunning om gelijktijdig de betrekking van Bibliothecaris van TEYLER's stichting te blijven waarnemen, — en voor Zuid-Holland, den Heer Dr. B. CARSTEN, te Amsterdam.

— Bij kabinetsschrijven van den 7den Mei heeft Z. M. bekrachtigd de volgende benoemingen, gedaan door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen (Natuurkundige Afdeeling), als: van de Heeren G. VAN DIESEN, Ingenieur te Utrecht, en W. KOSTER, Hoogleeraar te Utrecht, tot gewone Leden, — en van de Heeren F. C. DONDERS en J. VAN GEUNS, tot Voorzitter en Onder-Voorzitter voor het volgende Akademiejaar.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlansch Indië heeft *verleend* een 2jarig verlof naar Nederland, wegens ziekte, aan de Dirigerende Off. v. Gez. 2de kl. J. J. LINDGREEN en F. L. W. VOGLER, — en gesteld ter beschikking van den resident van Menado, als Controleur 3de kl. bij het binnenlandsch bestuur in die residentie, de, op verzoek, eervol, uit Z. M. militaire dienst ontslagen Off. v. Gez. 3de kl. F. S. A. DE CLERCQ.

— De Gemeenteraad van Amsterdam heeft, ter vervanging van Prof. A. HEYNSIUS, benoemd tot Lid der Gezondheids-Commissie, den Heer Prof. C. J. MATTHES. (Op de voordragt van Burgemeester en Wethouders stond in de tweede plaats de Heer Dr. A. A. G. GUYE.)

— Dezelfde Raad heeft benoemd tot Stads-Geneesheer, den Heer Dr. A. GREEVE. (Aanbevolen waren de Heeren Doctoren A. GREEVE, H. M. KORTMAN en L. VAN DOESBURGH.)

— Dr. R. BOERMA, te 't Zandt (Provincie Groningen), vierde den 4den Mei j.l. het herinneringsfeest van zijne aanvaarding der geneeskundige praktijk aldaar vóór eene halve eeuw.

BEVORDERD: Tot Med. Doctor, te Utrecht, den ..den Mei, de Heer A. B. J. LULOFS, Oud-Off. v. Gez. 2de kl., met een Proefschrift: *Iets over projectielen en vreemde ligchamen in wonden;* — tot Art. Obst. Doctor, te Groningen, den 11den Mei, de Heer J. T. MEINESZ, Med. Dr. te Amsterdam; — tot Doctor in de Natuur- en Wiskunde, te Utrecht, den 11den Mei, de Heer A. BRESTER JZ., met een Proefschrift: *Electrolytische onderzoekingen.*

OVERLEDEN: Den 13den April, te Made, de Heer J. W. DE ZOETE, oud 94 jaren, vroeger meer dan 50 jaren Geneeskundige aldaar; — den 17den April, te Brussel, de Heer A. J. GONNE, Geneeskundige, oud 44 jaren.

VERTROKKEN: Van Bergum naar Groningen, Dr. J. AE. BORN.

— Van Groningen naar Leeuwarden, Dr. A. DRIELSMA.

VACANT: Te Mijnsheerenland, die van Genees- Heel- en Verloskundige; — jaarwedde *f* 300.—, „voor de verpleging der armen". (Vermoedelijk wordt wel de geneeskundige verpleging alléén bedoeld!) ALI COHEN.

SECTIO CAESAREA MET GUNSTIGEN AFLOOP VOOR HET KIND, DOCH ONGUNSTIG VOOR DE MOEDER,

DOOR

Dr. A. H. SCHOEMAKER.

In den nacht van 26 November 1865 werd ik geroepen bij eene 39jarige primipara, vrouw OLDE HARMINK te Albergen, gemeente Tubbergen, die barende was. Bij mijne komst vond ik de vrouw met afwisselende zwakke weeën, die reeds in den middag begonnen waren. De fundus uteri staat ongeveer 3 vingerbreed boven den navel, het onderzoek van den buik levert niets bijzonders op. Bij exploratie per vaginam blijkt dat de portio vaginalis uteri zeer laag en het ostium nog niet merkbaar ontsloten is. Bij dit onderzoek ontdekte ik met een vernaauwd bekken te doen te hebben, daar de onderzoekende vinger zeer gemakkelijk het promontorium bereikte. De familie nu ondervragende omtrent hare kindsche jaren, verhaalde men mij, dat zij in hare jeugd een erg sukkeltje geweest was en eerst in haar achtste jaar was beginnen te loopen. Voor dien tijd bragt zij de dagen al zittende op een stoeltje door.

De vrouw heeft een kort gedrongen gestel en is goed gevoed. De rug niet verkromd, behalve de regio sacro-lumbalis, die sterk naar binnen gekromd is. De ledematen en borstkas goed gevormd. Onder deze omstandigheden verliet ik de vrouw, met bevel mij dadelijk te laten roepen als de weeën heviger werden.

28 November. Volmaakt dezelfde toestand. Voortdurend zwakke weeën, zonder de minste ontsluiting.

Deze toestand bleef aanhouden tot in den avond van den 3den December. De weeën waren toen, volgens de verklaring eener vroedvrouw, die haar adsisteerde, zeer hevig geworden, en 's nachts omstreeks 4 uur had zich eene groote hoeveelheid vruchtwater ontlast. Den 4den December 's morgens tegen 6 uur bij haar komende vond ik de barende in hevigen arbeid. Het collum uteri was nog laag en het ostium slechts zoo ver ontsloten, dat men er met den vinger konde indringen en het voorliggend hoofd bereiken. Vruchtblaas was niet meer aanwezig. Het collum uteri scheen gezwollen. Een krampachtige toestand konde ik niet waarnemen. De vrouw gilt het uit van pijn in den rug. Onder deze omstandigheden vermoedde ik dat er, behalve de bekkenvernaauwing, nog een ander beletsel voor het openen van het ostium uteri moest aanwezig zijn. Ik gaf de vrouw 15 droppels laudanum en een half uur later nog eens dezelfde gift. Zij sliep hierop ongeveer een half uur, waarna er weder hevige weeën optraden, zonder dat deze het collum deden verstrijken en het ostium openen. Nu twijfelde ik er niet meer aan of de bekkenvernaauwing alleen was de oorzaak dat het ostium zich niet konde ontsluiten.

Na herhaalde exploratie en meting met den vinger was de conjugata vera approximatief 2″ 6‴, daar de conjugata diagonalis ongeveer 3″ was. De eenige weg om deze verlossing te termineren was nu, naar mijn inzien, de sectio caesarea. Alvorens hiertoe over te gaan liet ik mijn vriend en collega Dr. SALOMONSON uit Almelo roepen, die tegen 12 uur ter plaatste aankwam. Een nogmaals ingesteld onderzoek leverde hetzelfde resultaat op. Het ostium was slechts zoo ver geopend dat er met moeite 2 vingertoppen in kunnen gebragt worden, met dikke gezwollene randen. De conjugata vera kon ook,

volgens de meening van Dr. SALOMONSON, geen 3″ bedragen. Het kind leefde nog goed, waarvan wij ons door auscultatie duidelijk konden overtuigen, ofschoon de vrouw in de laatste uren geene bewegingen meer had waargenomen. Dr. SALOMONSON was nu ook met mij van gevoelen, dat er geen betere uitweg was, dan de keizersnede. Wij legden nu de vrouw haren toestand bloot en wezen haar op het groote gevaar eener dergelijke operatie. Gelaten gaf zij hierop ten antwoord, dat zij al lang geweten had dat zij er aan sterven moest, en verzocht ons toch vooral het kind zoo mogelijk te redden. De reden dezer vrees bestond daarin, dat men haar voor haar huwelijk steeds had voorgehouden, dat zij geen jaar den huwelijksdag zoude overleven.

Na in het armoedige boerenhuisje van eene deur eene soort van operatietafel gemaakt te hebben, ligten wij de vrouw er op. De operatie werd, onder aanwending van chloroform, op de gewone wijze verrigt. Het eenige wat hiervan te vermelden valt is, dat, na de buikbekleedselen genoegzaam in de linea albia gekliefd te hebben, de uterus zich dadelijk vertoonde, zonder dat er eene darmlus in het gezigt kwam. Hierbij ontstond er nergens eenige bloeding. Terwijl de uterus goed in de buikwond gefixeerd is, wordt deze door eene lange snede tot in de nabijheid van het slijmvlies gekliefd. Hierbij ontstaat eene vreeselijke bloeding. Een groot aantal vaten, waarvan vele ter dikke van eene penneschacht, gaven zeer veel bloed, dat onder hooge drukking moest gestaan hebben, daar de grootere en kleine stralen zeer hoog opgespoten werden, even als of een groot aantal fonteintjes geopend werden. Aan onderbinding of torsie kon niet gedacht worden, daar het getal veel te groot was. Ik liet nu Dr. SALOMONSON de geheele wondvlakte met beide handen drukken, terwijl ik verder tot in de holte doordrong en snel, op geleide van een vinger, met eene geknopte bistourie zoo ver opende, dat de vrucht konde geëxtraheerd worden. Dit had eenige moeijelijkheid, daar de rug en den eenen arm zich in de opening vertoonde en de voeten slechts met moeite konden gevat worden. Het gelukte evenwel spoedig een goed ontwikkeld kind schijndood te extraheren. Dr. SALOMONSON nam dadelijk het kind onder behandeling, hetwelk spoedig krachtig begon te ademen en te schreeuwen. Inmiddels had ik de placenta verwijderd.

De uterus trok zich hierbij zeer slecht zamen en de bloeding hield nog steeds, ofschoon veel minder hevig, aan. Onder wrijving van den binnenwand, met de eene hand door de wond en met de andere per vaginam in het ostium, trok hij zich langzamerhand zamen en hield de bloeding op. Hiermede bezig zijnde komen er dunne darmen in de wond, die gemakkelijk teruggehouden worden.

De buikwond wordt met 5 geknoopte hechtingen gesloten en verder op de gewone wijze verbonden. De vrouw is inmiddels uit den chloroformslaap ontwaakt en gevoelt zich tamelijk wel. Naar bed teruggebragt verlangt zij wat te drinken. Warme melk met water wordt gegeven. Wij schreven haar morphine voor. Na het gebruik hiervan heeft zij den avond en voornacht rustig doorgebragt. Tegen den morgen begon zij benaauwd te worden, er ontstond hik en onleschbare dorst. Medicatie: demulcens met aq. lauroceras. alle 3 uur $^1/_6$ grein acet. morph. met 2 grein sulph. chin. In den loop van den dag begint de buik pijnlijk te zwellen. De hik en dorst houden aan, bewustzijn ongestoord tot kort voor haar overlijden, 's avonds omstreeks 7 uur.

Met veel moeite gelukte het mij den tweeden dag na haar overlijden de toestemming te erlangen tot het wederom openen der gehechte wond en het bezigtigen van den inwendigen toestand. Van de korte oogenblikken, die mij hiertoe gegund werden, maakte ik, met behulp van een goeden helper, gebruik het bekken er uit te nemen, waarvan wij hier de beschrijving laten volgen. Eerst evenwel moeten wij nog vermelden, wat wij in de buikholte zagen. — De wond in den buikwand sluit overal goed tegen elkander aan, doch is nog nergens vergroeid. Het peritoneum over het geheel

is ligt rosé gekleurd. Nergens eenig exsudaat De darmen kleven niet aan elkander maar hun peritoneaal bekleedsel is sterk met bloed gevuld, zoo als de vele dendritische injectiën aantoonen. Zij zijn door gas enorm uitgezet en bedekken geheel den uterus, zoodat ik om verder te kunnen voortgaan er openingen in moest maken om het gas te laten ontsnappen. De uterus is meer paarsch gekleurd, goed zamengetrokken, doch de wondvlakten liggen niet juist tegen elkander aan. De rand der eene zijde steekt ongeveer ½ centimeter boven dien der andere zijde uit. Dit vrij liggende gedeelte der uteruswond ziet er aschgraauw uit en is ziltig op het aanvoelen. Pus of granulatie-vorming nog niet te erkennen. De overige organen liet ik rusten, uit gebrek aan tijd.

Een blik op de hierbij gevoegde beschrijving van het bekken doet ons al dadelijk zien dat het een rachitisch bekken is en wel een van de meer zeldzaam voorkomende soort. Bij de gewone rachitische bekkens zijn, zoo als algemeen bekend is, de beenderen wit, dun en glad, bij de tweede soort daarentegen dik en ruw, met sterk ontwikkelde uitsteeksels en kanten. Tot deze laatste behoort het onze, zoo als uit het onderstaande duidelijk blijkt. De heupbeenderen zijn dik in hun midden, weinig doorschijnend. De kam breed, dik en ruw. De tuberositates en spinae ossis ilei sterk ontwikkeld en ruw, eveneens de tubera ischii. Opmerkelijk was hierbij de vaste vergroeijing van het periosteum met het been. Niet dan met groote moeite kon het periosteum afgeschrabt worden, waarbij nog op vele plaatsen kleine stukjes been verloren gingen.

De linker helft van het bekken is minder ontwikkeld dan de regter, waardoor het eenigzins schuinsch is.

Hoogte van het bekken regts. . . . . 7″ 3‴
„ „ „ „ links. . . . . 7″
Afstand tusschen de voorste darmbeensdoornen. . . 9″ 3‴
„ „ het midden der darmbeenderen. . 9″

Kleine bekken.

Conjugata. . . . . 2″ 7‴
Eerste schuinsche. . . . . 4″ 1‴
Tweede. . . . . . . 4″ 9‴
Dwarse. . . . . 4″ 9‴
Distantia sacro-cotyloïdea sinistra. . . . . 2″ 3‴
„ „ „ dextra. . . . . 2″ 6‴
Conjugata diagonalis. . . . . 3″ 3‴

Holte van het kleine bekken.

Regte afmeting. . . . . . . 4″
Dwarse „ . . . . 5″
Afstand van de eene spina ischii tot de andere. . . . . 3″
„ „ „ „ „ „ sinistra. . . . . 4″
„ tot aan den rand van het sacrum. . . . . 2″
„ van de spina ischii dextra tot aan den rand van het sacrum. 2″ 3‴

Uitgang van het bekken.

Dwarse afmeting. . . . . 3″ 6″
Afstand van den onderrand der symph. pubis naar de punt van het heiligbeen. . . . . 4″ 6‴

Uit deze getallen blijkt ten duidelijkste dat aan dit bekken aanzienlijke vernaauwingen voorkomen. De meest opvallende vernaauwing komt voor bij de conjugata, zoo als zulks bijna altijd het geval is bij rachitische bekkens. Het dikke knoestige van de beenderen over het algemeen toont genoegzaam

aan dat in den eersten groei dezer beenderen een ziekelijk proces de natuurlijke ontwikkeling in den weg gestaan heeft. Dit is vooral duidelijk aan de verbindingen, zoo als tusschen het heiligbeen en de darmbeenderen, waar een sterk uitspringende kam bestaat, waardoor de linea innominata als het ware gebroken wordt. Een dergelijke doch minder ontwikkelde kam wordt ook gevonden aan de binnenzijde der symphysis, die, ofschoon slechts weinig, toch de conjugata kleiner en den doorgang door het kleine bekken moeijelijker maakt.

Bij het bestaan eener zoo aanzienlijke vernaauwing zal mij wel niemand de bewering wraken, dat alleen de sectio caesarea hier aangewezen was, vooral, daar wij ons van het leven van het kind konden overtuigen. De eenige vraag, die hier zoude kunnen geopperd worden, is, of perforatie niet verkieselijker zoude geweest zijn. Hierop meenen wij een stellig ontkennend antwoord te moeten geven, daar deze operatie bij een niet genoegzaam ontsloten ostium uteri onmogelijk is. Het eenige wat hier nog zoude kunnen ingebragt worden is, of bij nog langer wachten het ostium uteri zich niet zoude geopend en de perforatie alsdan mogelijk gemaakt hebben. Een bepaald antwoord is hier natuurlijk niet te geven, daar men toch wel nooit met mathematische zekerheid zal kunnen voorzeggen, wat in dergelijke gevallen al niet kan gebeuren. Naar alle waarschijnlijkheid zoude het niet gebeurd zijn, want na een voorbereidingstijdperk van zeven dagen, met aanhoudende zwakke en opvolgende hevige weeën gedurende 24 uren kunnen wij ons moeijelijk eene andere oorzaak voor het niet ontsluiten van het ostium uteri denken, dan de bekkenvernaauwing zelve.

Wij kunnen het ons niet anders dan op deze wijze verklaren, dat het hoofd van het kind op het vernaauwde kleine bekken bleef staan en, hier zijn steunpunt vindende, ook bij de krachtigste zamentrekkingen van den uterus, niet tegen het ostium gedrukt werd. Het ostium kon zich dus nooit ontsluiten. Bij nu nog langer wachten gelooven wij zeker, dat niets anders dan eene ruptura uteri het gevolg zoude geweest zijn. Wij meenen dus in alle opzigten regt gehad te hebben deze operatie te doen, die helaas zoo noodlottig voor de moeder afliep. De oorzaak hiervan moet, naar ons inzien, niet *alleen* toegeschreven worden aan de ontsteking der buiksingewanden, deze toch was nog gering, maar wij gelooven dat haar gemoedstoestand, vooral in de laatste dagen, veel bijgedragen heeft tot den noodlottigen afloop. Verloskundigen van groote ervaring, zoo als bijv. SCANZONI, verzekeren ook, dat de gemoedstoestand in dergelijke gevallen zeer veel afdoet.

Borne, Maart 1866.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

KORT VERSLAG OVER DE ADMINISTRATIEVE INRIGTING DER MILITAIRE GENEESKUNDIGE DIENST BIJ DE DENEN. — Door eene vriendelijke en welwillende hand zag ik mij, nu ongeveer $1^1/_2$ jaar geleden, in staat gesteld een beknopt doch desniettemin belangrijk overzigt te bekomen over de inrigting der militaire geneeskundige dienst bij de Denen, tijdens hun jongsten oorlog tegen de

Pruissen en Oostenrijkers. Al dadelijk rees toen de gedachte bij mij op, dat de mededeeling dier inlichtingen aan de Nederlandsche — vooral militaire — Collega's welligt niet ongevallig zoude zijn, en besloot ik daaraan mijne krachten te beproeven.

Verschillende redenen echter hebben de inzending van dit stukje tot op heden vertraagd — eene omstandigheid die ik betreur, daar zij welligt reden zoude kunnen zijn dat de belangstelling, die de dappere, doch ongelukkige Denen, toen ter tijde ons Nederlanders in zoo ruime mate inboezemde, eenigermate kon zijn verkoeld. Mijn opregte wensch is, dat ik mij in dit opzigt moge hebben bedrogen.

De oorlog, die door de Denen in den jare 1864 tegen de beide overmagtige staten, Pruissen en Oostenrijk, is gevoerd, heeft hen zeer onverwacht overvallen. De dreigende bond-executie kreeg daardoor plotseling een omvang, dien zij nimmer hadden kunnen voorzien. Vandaar dat ook de geneeskundige dienst te velde toen nog zeer gebrekkig en onvolkomen was ingerigt, eene omstandigheid, die bij een volk — vreedzaam, gelijk de Denen dit zijn — geene verwondering kan noch mag baren. Het „si vis pacem, para bellum" is eene zeer juiste theorie, doch eene theorie, die doorgaans uitsluitend in praktijk wordt gebragt bij groote en krijgszuchtige volken, die door hunne veelsoortige belangen en door het groote gewigt dat zij in de schaal leggen, menigvuldiger en spoediger aan het voeren van oorlog zijn blootgesteld.

Des te meer moet het dan ook onze bewondering wekken, dat dat kleine volk — dat met het onze zóó vele punten van overeenkomst aanbiedt — in de ure des gevaars, eene mate van veerkracht ontwikkelde, waardoor het in staat was, in de eerste behoeften van het oogenblik niet alleen te voorzien, doch zulks te doen op eene wijze, die, naar de omstandigheden, allerdoeltreffendst mag worden geheeten.

De volgende regelen mogen daarvan getuigen.

Beschouwen wij in de eerste plaats *de hospitalen en de dienst, gelijk zij daar werd uitgeoefend.*

De hospitalen werden in Denemarken verdeeld in hospitalen van de 1ste, 2de en 3de linie.

Die van de 3de linie bevonden zich alleen te Kopenhagen, waar een aantal groote gebouwen tot dit doel waren ingerigt. Zoo was het paleis *Frederiksberg* aldaar in een groot hospitaal herschapen, waar omstreeks 700 zieken en gekwetsten werden verpleegd. De berigtgever, die in de gelegenheid was deze inrigting in oogenschouw te nemen, zegt, dat de verpleging er zeer goed scheen te zijn. De kamers en zalen waren er groot en ruim; het park, dat bij het paleis behoort, diende tot wandelplaats voor de reconvalescenten. De kribben waren zeer net geverwd en gevernist, de bedden onverbeterlijk en zeer zindelijk. In de ventilatie werd voorzien door het openzetten van ramen; hetgeen echter niet geheel voldoende scheen, daar de vele sterk etterende wonden en zweren in sommige vertrekken eene onaangename lucht verspreidden. Er bevonden zich in dit tijdelijke hospitaal vele gekwetsten, wier wonden door granaatscherven waren teweeggebragt; deze wonden waren zeer kwaadaardig en werden ligtelijk gangraeneus.

De voeding der zieken en gekwetsten werd in Denemarken aan particulieren aanbesteed; in Kopenhagen werd daarvoor *f* 0,40, op het eiland Alsen *f* 0,44, per vol ration, besteed. Over de hoedanigheid der levensmiddelen was men in het algemeen wel tevreden; wat de berigtgever daarvan zag liet dan ook niets te wenschen over. Het vleesch zag er smakelijk uit en was goed met vet doorregen.

Het personeel der keukens bestond voor het grootste gedeelte uit vrouwen; alles zag er hoogst zindelijk en netjes uit.

De zieken kregen des morgens, alles in voldoende hoeveelheid, brood en melk, des middags soep, vleesch, groenten, brood en boter; des namiddags brood, boter en bier of melk en des avonds pap of meelkost: zij aten derhalve 4maal daags en niemand zal aan deze voeding het epitheton van »substantiëel" weigeren.

Als »*hospitalen der 2de linie*" waren op een aantal plaatsen, waar geschikte gebouwen aanwezig waren, deze laatste daartoe ingerigt, bijv. op Funen, Langeland en andere eilanden. De Denen evacueerden hunne zieken, voor zoo verre dit noodzakelijk of nuttig werd geoordeeld, naar de hospitalen der 3de linie.

De inrigting der hospitalen van de 2de linie, en de voeding en verpleging der zieken en gekwetsten aldaar kwam geheel overeen met hetgeen van die der 3de linie is gezegd.

De berigtgever was in de gelegenheid het hospitaal der 2de linie te Augustenburg te zien; het bevond zich in het vroeger hertogelijke paleis; ook hier was het park ingerigt tot wandelplaats voor de reconvalescenten. In het gebouw konden 650 tot 700 zieken worden opgenomen. Na de bestorming der Düppeler-Schansen was het zóó overvuld met gekwetsten, dat zelfs de gangen en corridors vol lagen. Alle vervoerbare lijders echter werden onmiddellijk naar Kopenhagen geëvacueerd, zoodat — op het tijdstip, waarop de berigtgever in de gelegenheid was het hospitaal te Augustenburg te bezoeken — slechts een paar honderd lijders aldaar waren overgebleven, waaronder eenigen met typhus. Deze ziekte had echter — volgens het berigt van den hem rondgeleidenden Geneesheer — geen kwaadaardig karakter. Wijders bevonden er zich zwaar-gekwetsten, die niet verder vervoerbaar waren geweest.

Men had tot regel aangenomen, om de gekwetsten zoo spoedig mogelijk te transporteren; na het ondergaan van belangrijke operatiën bleken zij een *onmiddellijk* vervoer beter dan een *later* te kunnen doorstaan.

In het hospitaal te Augustenburg was alles even zindelijk en net; ook in de zalen der zwaarst gewonden was geen zweem van bedorven of onaangename lucht te bespeuren. Wel een bewijs van goede ventilatie!

De verpleging der zieken en gekwetsten was hier gedeeltelijk aan »*vrouwen*" opgedragen. Deze vrouwen waren gekozen uit de mindere klasse; zij werden voor hunne diensten betaald. De Geneesheer, die de berigtgever te Augustenburg rondleidde, was zeer tevreden dat hij aldaar met geene dames uit de hoogere standen te doen had (hoewel deze »liefdezusters" in andere hospitalen van Denemarken aanwezig zijn geweest). Op zijne vraag: »waarom hij de tegenwoordigheid dier dames minder verkieslijk oordeelde?" kreeg berigtgever ten antwoord: »dat men er niet op was ingerigt om aan eene zoodanige dame eene behoorlijke woning aan te bieden, en daar men voor haar toch de noodige égards diende te hebben, zouden zij welligt meer tot last dan tot nut zijn." In het hospitaal echter te Kopenhagen trof berigtgever eene Zweedsche »chanoinesse" aan, die zeer geroemd werd; men zeide, dat zij meer diensten bewees dan een half dozijn andere oppassers!

De *mannelijke* oppassers behoorden in het algemeen tot het korps »*arbeiders*", waarover later zal worden gesproken.

De hospitalen der 1ste linie waren *veld-hospitalen*, die het leger bij elke beweging volgden. Elke brigade (4 bataillons) had er één. De bestemming dezer hospitalen was niet het opnemen van gekwetsten, doch alleen van ligte zieken; daar de meer belangrijke naar de hospitalen der 2de linie werden gebragt.

Voor deze veld-hospitalen nu werden 100 stroozakken, kussenzakken, benevens het noodige aantal lakens, dekens en alle verdere benoodigdheden voor een aantal van 100 zieken, op twee wagens, medegevoerd. Werd eene brigade gekantonneerd, dan

zocht de Intendant, in gemeen overleg met den dirigerenden Officier van Gezondheid, een geschikt lokaal uit; de beide wagens reden voor dit lokaal op en het daarbij behoorende personeel rigtte het gebouw tot hospitaal in.

Kwam er order om op te breken, dan werden de aanwezige zieken naar een hospitaal der 2de linie overgebragt; de stroozakken en hoofdkussens werden geledigd, en — even als alle de andere gereedschappen en benoodigdheden — op de wagens gepakt; wordende de geheele inrigting in den tijd van 2 uren opgebroken en het geheel marschvaardig gemaakt.

Berigtgever zag eene zoodanige inrigting in het schoolgebouw te Augustenburg; in dit gebouw bevonden zich toen 40 zieken; zij hadden echter geene kribben; de stroozakken waren eenvoudig op den grond gelegd. Al het beddegoed zag er echter zeer zindelijk uit.

Ambulances. — Nopens het aantal ambulancen bij iedere divisie of elk korps behoorende, schenen geene vaste bepalingen te bestaan. Bij elke ambulance waren 3 Officieren van Gezondheid ingedeeld; voorts bestond het personeel uit 1 Onder-Officier en een aantal *»militaire arbeiders"*. Elke ambulance had 2 wagens, waarop 20 bedden, een aantal brancards, benevens de noodige instrumenten, geneesmiddelen, gereedschappen enz. geladen waren.

De ambulancen werden zoo digt mogelijk bij het slagveld opgeslagen; de Onder-Officier deed de wagens afladen en alles in orde brengen. De arbeiders begaven zich vervolgens met de draagbaren in de nabijheid van het slagveld, om de gewonden op te nemen, daarin bijgestaan door 2 man van elke kompagnie. De geblesseerden nu werden hierop naar de bedden der ambulancen gebragt en ontvingen daar de eerste geneeskundige hulp. Van de ambulancen werden zij vervolgens in ziekenwagens naar de hospitalen der 2de linie geëvacueerd. Tijdens den strijd om de Düppeler-stelling was het, wegens de nabijheid der hospitalen van de 2de linie, in den regel niet noodig groote operatiën op het slagveld of bij de ambulancen te verrigten. Aanvankelijk was er een zoodanig hospitaal der 1ste linie in het onmiddellijk achter de Düppeler-stelling gelegen Sonderburg. Na het bombardement echter van deze plaats werden de gekwetsten naar het, 1 geographische mijl daarvan verwijderd, hospitaal van Augustenburg vervoerd; terwijl op deze laatste plaats alle belangrijke operatiën geschiedden. Tot ziekenwagens werden voor een gedeelte ook *»gewone omnibussen"* gebruikt.

De *draagbaren*, door middel van welke de gekwetsten van het slagveld naar de ambulancen werden vervoerd, hebben eenige overeenkomst met de onze. Zij bestaan uit 2 lappen zeildoek, aan weêrszijde voorzien van een breeden omslag; verder uit 2 lange stokken en 2 eindstukken met pooten, in welke eindstukken zich aan de bovenzijde 2 gaten bevinden. Wil men de draagbaar ineenzetten dan steekt men de stokken door de omslagen van het zeildoek, opvolgend beide uiteinden door de gaten der eindstukken en de brancard is gemonteerd.

Militaire arbeiders. — Zoo als gezegd is, behoorden de manschappen, die bij de ambulancen dienst doen, tot het korps »militaire arbeiders". De Denen oordeelden, dat lieden, die niet geschikt zijn tot het dragen der wapenen, toch wel geschikt kunnen zijn voor andere militaire diensten, en hebben daarom, bij het uitbreken van den oorlog, een »korps militaire arbeiders", zamengesteld uit dienstpligtigen, die ongeschikt waren tot het dragen der wapenen. Dit korps stond onder het bevel van gepensioneerde Officieren en gepensioneerde of voor de actieve dienst ongeschikte Onder-Officieren. Het droeg een eigen uniform en werd tot zeer verschillende diensten gebruikt, als tot die van schrijvers, Officiers-oppassers, werklieden voor proviant- en andere magazijnen, zieken-oppassers voor de hospitalen; verder werd daaruit genomen

het benoodigde personeel voor de ambulancen en verrigtten zij verschillende andere, tot den werkkring der non-combattants behoorende diensten.

De Denen hadden dus geen korps hospitaal-soldaten, dat eene daaraan beantwoordende opleiding genoten had.

Ook bestaat in Denemarken eene eigenaardige instelling, waardoor men — bij het uitbreken van den oorlog — geen gebrek heeft gehad aan „bruikbare" Officieren van Gezondheid. Men heeft er namelijk „reserve Officieren van Gezondheid". Met dezen naam bestempelt men de Geneesheeren, die den rang van Officier van Gezondheid verkrijgen en daardoor ontheven zijn van de verpligting om het geweer op schouder te nemen. Zij zijn echter verpligt, om — daartoe opgeroepen wordende — dienst te doen als Officier van Gezondheid.

Op die wijze wordt het — anders niet zeer sterke — korps Officieren van Gezondheid, in tijd van oorlog, in Denemarken aangevuld en versterkt. Daarenboven verleende, bij het begin van den oorlog, een aantal Officieren van Gezondheid van het Zweedsche leger vrijwillig aan de Deensche zieken en gekwetsten bijstand.

In de bovenstaande regelen nu heb ik in hoofdzaak alles wedergegeven wat mij, opzigtens de Militaire Geneeskundige Dienst bij het Deensche leger, is bekend geworden. Ik voeg hierbij, dat het meestal de berigtgever is, die spreekt, en dat dit stukje dan ook slechts weinig als „oorspronkelijk" van mij mag worden beschouwd.

Ik geloof dat het slot-oordeel over de inrigting der Deensche Militaire Geneeskundige Dienst, tijdens den jongsten oorlog, in de volgende woorden kan worden zamengevat: „eenvoudig, doch doelmatig", en dat zij, in dit opzigt, tot voorbeeld kan strekken. Dat zij „eenvoudig" was, behoeft geen betoog; — zulks blijkt genoegzaam uit de beschrijving. Dat zij „doelmatig" was, hiervan strekt ten bewijze, dat berigtgever onder anderen nimmer heeft hooren spreken van „*pyaemie*" — dien geesel van den oorlog, die anders maar al te dikwijls ter sprake komt. — Ook van „*hospitaalversterf*" heeft hij noch in het hospitaal te Kopenhagen, noch in dat te Augustenburg iets vernomen.

Hoe het met de sterfte was kon berigtgever mij niet met zekerheid opgeven. De Geneesheeren zeiden hem, dat zij „betrekkelijk zeer gering" was. Hij zag echter — vóór zijn vertrek van Alsen — twee achtereenvolgende dagen, 32 doodkisten aan het hospitaal afleveren, dus in 2 dagen 64! Hoewel hieruit nu nog niet blijkt, dat die 64 doodkisten werkelijk in 2 dagen werden verbruikt, zoo is het aantal toch nog al belangrijk voor een hospitaal, waar — tijdens berigtgever's bezoek — slechts 260 lijders werden verpleegd.

Nemen wij — Geneeskundigen — hierbij echter in aanmerking den tijd van het jaar, waarin de oorlog werd gevoerd, den noodwendig meer of minder gedemoraliseerden toestand der geblesseerden, ten gevolge van den ongelijken oorlog en de daaruit voortvloeijende herhaalde nederlagen, verder de bijzonderheid, dat in deze hospitalen — gelijk zulks altijd het geval is — zoowel vrienden als vijanden werden verpleegd, dan mag dit getal niet al te hoog worden aangeslagen, en kan er overigens slechts ééne stem zijn over de menschlievende zorgen en het beleid der Denen, ééne stem van „hoogen lof"! Wij Nederlanders voegen hierbij ongetwijfeld éénstemmig den wensch, dat zij nimmermeer aan zóó zware beproevingen mogen blootstaan, en dat eenmaal voor hen de tijd moge aanbreken, waarop zij voor het ondervondene mogen worden schadeloos gesteld.

Vlissingen, April 1866.

B. G. VAN DER HEGGE ZIJNEN,
Off. v. Gez. 1ste kl.

GEREGTELIJKE GENEESKUNDE EN MEDISCHE POLITIE IN PERZIË. — „*Persien und seine Bewohner*," aldus luidt de titel van een hoogst belangrijk werk, dat verleden jaar te Leipzig door Dr. POLAK is in het licht gezonden. Onder den rijken inhoud van dit boek worden ook enkele bladzijden gewijd aan eene uiteenzetting van den toestand der Geregtelijke Geneeskunde en Medische Politie in genoemd land; wat wij daarvan in de *Blätter für Staats-Arzneikunde* (1866, n°. 4) gelezen hebben, komt ons in de hoofdzaak van te veel gewigt voor om in dit Tijdschrift onvermeld te blijven. Medicina forensis, politia medica, de een noch de andere is door den Staat of van Regeringswege geregeld, omdat de Koran en de Lex talionis geacht worden voorschriften te bezitten voor alle vraagstukken en onderwerpen, die zich op beider gebied kunnen voordoen. Die zich schuldig maakt aan ligchamelijke beleediging of manslag betaalt eenvoudig òf aan den gewonden persoon òf aan zijne naaste betrekkingen (tenzij deze hem daarvan geheel vrij spreken) eene zekere som gelds als schadevergoeding. In vele gevallen wordt de zaak ook bijgelegd naar de Wet: oog voor oog, tand voor tand. Alleen dan, wanneer de familie van den verslagenen niet de magt heeft om zelf het regt van vergelding uit te oefenen, sleept zij het lijk voor de tent van den Gouverneur, soms zelfs van den Schah en laat het aldaar boven de aarde liggen, totdat zij dit regt verkregen heeft. Er wordt bijna nooit een judicium van een geneesheer gevraagd naar den aard en toestand der verwonding. Slechts enkele malen wordt op bevel van den koning of van het hoofd der politie een verslagene geïnspecteerd, — van eene wezenlijke lijkschouwing is echter in de verste verte geen sprake. Het hoofd der politie kan evenwel, wanneer de met het reinigen van een lijk belaste personen onopzettelijke verwondingen (bijv. ten gevolge van eene ongunstig afgeloopene operatie) aan het ligchaam hebben waargenomen, de begrafenis doen uitstellen of verbieden, totdat de oorzaak van de beleediging duidelijk is opgehelderd. Vergiftigingen, en wel uitsluitend die door opium of arsenik, behooren tot de zeldzaamheden en hebben bijna altijd plaats tusschen leden der familie, voor wie volgens het aartsvaderlijke regt geene wereldsche Wet van toepassing mag zijn. De gruwelijkste folteringen wachten daarentegen eene zwarte slavin, als deze zich uit wraak of ijverzucht aan vergiftiging schuldig maakt. De losse begrippen der Perzen over eer en liefde, alsmede het blind gelooven aan eene voorbeschikking verklaren de zeldzaamheid van zelfmoord. Van alles is het duelleren het meest in strijd met hunne principes. — Onder de oudere Persische dynastieën bestonden er verordeningen op het keuren van levensmiddelen, op het toezigt over openbare gaarkeukens, droogistwinkels, op de prostitutie enz. Later werden deze onwaardeerbare maatregelen als overbodig beschouwd en — afgeschaft. Tegenwoordig vindt de openbare gezondheidsregeling in Perzië uitsluitend hare beoefenaars in honden en jakhalzen, die 'snachts als sergents de ville de straten der steden doorkruisen om de aldaar verspreid liggende doode dieren tot op het gebeente na te verslinden. Zonder de goede diensten dezer beesten zou de lucht in die steden door de ophooping dier krengen altijd letterlijk verpest zijn. — De behandeling van enkele ziekten der paarden en muildieren maakt het geheele gebied uit der Veeartsenijkunde, waarvan de beoefening aan de kavalleriësmeden en Turkomanen is overgelaten. Ofschoon de runderpest al het hoornvee van een zeker distrikt dikwijls uitroeit, bekommert zich de Regering daarmede in het geheel niet, en is van een toezigt van wege de politie op het vee nergens een flaauw bewijs te bespeuren. Wel is waar wordt aan de verdere uitbreiding der runderpest dikwijls paal en perk gesteld door tusschengelegen woeste, onbewoonde streken en door gemis aan communicatie, — de veestapel en de veehandel moeten evenwel hierdoor kwijnen en vele nomaden-stammen op deze wijze verarmen. —

Men treft in Perzië betrekkelijk zeer weinig militaire geneesheeren aan. Gedeeltelijk zijn zij voor vast (permanent), gedeeltelijk tijdelijk bij eene legerafdeeling voor eene bepaalde expeditie geattacheerd. In den regel heeft de geheele expeditie slechts één geneesheer; de Staat namelijk bekommert zich alleen om den voor den krijg geschikten soldaat; de gewonde militairen blijven, aan hun lot overgelaten, hulpeloos op het slagveld liggen, waar de overwinnaar hun het hoofd afhouwt, om het met stroo opgevuld op de piek te steken en als trofée met zich mede te nemen. Ondanks de talrijke krijgsexpeditiën en de dagelijks plaats hebbende schermutselingen op de grenzen, schijnen bij de soldaten nooit amputatiën verrigt te worden; althans nooit treft men invalieden onder de terugkeerende troepen aan, zoodat hoogst waarschijnlijk allen die in den strijd gewond worden op het slagveld sterven. Het behoort tot de uitzonderingen wanneer meer dan de helft eener legerafdeeling van de expeditie terugkomt, terwijl de andere helft, voor zoo ver zij niet gedood of gewond is, het slagtoffer wordt van gebrek, honger en ziekten, inzonderheid van intermittens en dysenterie. Voor de Officieren en legerhoofden wordt daarentegen beter gezorgd, in den hoogsten nood of bij de grootste verlegenheid weten zij zich nog een zeer comfortabel en, tijdens den slag, een veilig leven te bezorgen. Daaraan zal het wel moeten worden toegeschreven, dat in alle expeditiën slechts één Generaal gedood en twee Officieren gewond werden. — De geneesmiddelen worden door winkeliers of droogisten verkocht, die, behalve suiker, koffij, kruidnagels enz. bovendien arsenik, braaknoot, opium, kopergroen enz. in voorraad hebben. Deze leveranciers hebben eenige kennis omtrent de bereiding van sommige geneesmiddelen, en leveren aan iedereen zonder onderscheid tegen betaling de gevraagde artikels, zelfs arsenik of een ander vergif af. Gevaarlijke vergissingen komen evenwel zeldzamer voor dan men zou denken, omdat de geneesheeren tot groot geluk van hunne patiënten meesttijds onschuldige plantaardige medicamenten voorschrijven. De winkelier of droogist zal overigens zijne klanten in geen geval onbevredigd laten heengaan, want is het recept niet leesbaar, of is er naar eene niet voorradige stof aanvraag, dan wordt maar het een of ander surrogaat afgeleverd. Het wantrouwen van het volk in alles wat nieuw is en de billijke prijzen, waarvoor men gewoonlijk de geneesmiddelen kon koopen, — deze twee omstandigheden waren altijd oorzaak dat de dikwijls aangewende pogingen, om de Perzische apotheken op de Europésche wijze in te rigten, steeds mislukten. — Wat het honorarium betreft — de voorname Perzen houden het niet voor welvoegelijk om de diensten van den geneesheer met geld te betalen; hij krijgt daarvoor een paard, een shawl of tapijt. Kleine diensten, bijv. *één* eenvoudige visite van den Europeschen geneesheer, worden op eene andere wijze gehonoreerd. De opperste kamerdienaar des huizes biedt den arts, na zijn ziekenbezoek, verschillende lekkernijen, sierlijk op eene platte zilveren schaal gerangschikt, aan, die voor deze beleefdheid aan den knecht een fooi van minstens een dukaat moet ter hand stellen; in vele gevallen wordt de afrekening ook wel geheel achterwege gelaten, omdat men een onbeduidend geschenk goedschiks niet durft te zenden en er van den anderen kant moeijelijk kan toe overgaan om een degelijk present te geven (tout comme chez nous!). Zoo er dus op de eene of andere wijze (bijv. van wege het Hof, de Regering of een gezantschap) geen uitzigt bestaat op een vast tractement, zal de Europesche arts bij de aanzienlijke uitgaven, aan de gewoonten en zeden van het land verbonden, niet ligt een behoorlijk bestaan in Perzië vinden. Nog treuriger is het lot van den geneesheer als de patiënt onder de behandeling sterft. Niet alleen dat hij in dit geval alle aanspraak op honorarium verliest, maar men legt hem bovendien de schuld van den noodlottigen afloop der ziekte ten laste, omdat volgens de

heerschende volksmeening de lijder zonder toedoen van den geneesheer niet zou zijn gestorven. De geneesheeren hebben daarom de gewoonte, om, zoodra zij hun patiënt met den dood zien bedreigd, aan hunne bezoeken een einde te maken, waardoor zij als het ware officiëel te kennen geven, dat het einde niet ver meer af is. Wee den doctor, wanneer hij, niet wetende dat de zieke reeds is gestorven, nog een bezoek in het huis komt afleggen — hij heeft dan ligt kans door de vrouwen en bedienden geducht mishandeld te worden. Daarom houdt ieder practicus er in de buurt van een gevaarlijken patiënt spionnen op na, die hem onmiddellijk kennis geven wanneer de lijder gestorven is. De geneesheer, onder wiens behandeling een lid van de koninklijke familie gestorven was, moest in vroegere tijden zich schuil houden of de vlugt nemen, om zich voor ligchamelijke mishandelingen te vrijwaren, waaraan men evenwel tegenwoordig niet in zulk eene hooge mate is blootgesteld.

Leeuwarden. Dr. A. DRIELSMA.

NIEUWVORMING VAN GRIJZE HERSENZELFSTANDIGHEID. — Het is bekend, dat, voor zoo verre zich deze nieuwvorming voordoet in de wanden der zijdelingsche hersenholten in den vorm van kleine ronde knobbeltjes, die een weinig boven dien wand uitpuilen, zij het eerst eenigzins omstandig beschreven werd door VIRCHOW. zie zijne *Ges. Abhandl.* pag. 999. Na hem deelden LAMBL, HESCHL, TUENGEL, ROKITANSKY, KLOB en E. WAGNER gelijksoortige waarnemingen mede, terwijl het ook aan GRIESINGER eene enkele maal zou voorgekomen zijn en BECKMANN hetzelfde zag bij een tweehoofdig hydrocephalisch kalf. Wat echter tot dusverre onbekend was, nam Dr. MESCHEDE, tweede geneesheer in het West-Pruissisch Provinciaal Krankzinnigengesticht te Schwetz, waar, in een geval, waarbij, behalve de gezegde nieuwvorming ook nog gevonden werd eene tot dusverre niet beschrevene *structuuranomalie der hersenschors zelve ten gevolge van hyperplasie van corticale hersenzelfstandigheid* (*Allg. Zeitschrift für Psychiatrie*, Bd. XXI). De omstandig beschrevene waarneming, opgehelderd door eene afbeelding van deze anomalie, komt hoofdzakelijk op het volgende neder. Een 19jarige idioot MICHAEL SCHATTKOWSKI, lijdt van kindsbeen af aan epilepsie en is eerst op zijn 9de jaar begonnen met eenige onduidelijke woorden te spreken. Toen zich later meer en meer aanvallen van manie openbaarden werd hij naar het Krankzinnigengesticht overgebragt. Zijn geheele voorkomen kenschetst den idioot. Aan de regter zijde is de ontwikkeling bijzonder achterlijk, ofschoon er toch geene bepaalde paralytische verschijnselen bestaan. De spraak is zeer gebrekkig gebleven en de verstandelijke vermogens nagenoeg gelijk nul. De epileptische aanvallen nemen steeds toe en de lijder bezwijkt na een half jaar aan tuberculosis. Bij de autopsie trof, behalve dat de schedel klein, zonder vergroeijing van naden, en het voorhoofd vlak was, het volgende inzonderheid de aandacht: de gyri in de voorhoofd- en slaapstreek breed en gering in aantal, die der achterste kwabben smal en zeer talrijk. Aan den buiten- boven- en achterwand van de achterste hoorns der zijdelingsche hersenholten, die zich ver naar achteren uitstrekken, bevinden zich rondachtige en ovale eilandjes van grijze hersenzelfstandigheid in grooten getale, hun diameter is van 1—10‴. Hunne oppervlakte verheft zich weinig of niet boven het niveau van den ventrikelwand en hun aantal bedraagt aan weerszijden ongeveer 80. Doorsneden bewijzen, dat zij van alle kanten door witte zelfstandigheid omringd zijn. De hersenschors zelve is meer dan gewoonlijk breed en heeft, behalve dat nog dit zonderlinge voorkomen, dat tegen haren binnenrand eene enkelvoudige, hier en daar dubbele rij dergelijke eilandjes, iets grooter dan de anderen, gelegen is, die onder elkander en van den hersenbast zelven door een netwerk van witte zelfstandigheid gescheiden zijn. De sulcus Rolando maakt de grens uit, achter welke

zich deze hyperplasie van grijze zelfstandigheid langs de geheele uitgebreidheid der hersenschors uitbreidt, naar voren reikt zij tot op de helft van het corpus striatum. In de voorste hoorns was het ependyma hier en daar zeer vast en met fijne granulatiën bedekt. Nervi optici en tractus nervorum opticorum, benevens de bulbi olfactorii afgeplat. De corticale zelfstandigheid der voorste lobi was niet breeder dan gewoonlijk, anaemisch en macroscopisch niet merkbaar veranderd. Die der convexiteit vertoont de witte middenstreep breeder dan gewoonlijk, ja zelfs, op sommige plaatsen twee middenstrepen. Naar aanleiding van die witte middenstreep, merkt de schrijver in eene noot het volgende op: het komt hem voor, bij het groote verschil, dat nog heerscht in de aanname van het aantal lagen van de corticale zelfstandigheid der hersenen, als het doelmatigst, om drie lagen aan te nemen, zoo als die zich met het bloote oog, vooral in de achterste lobi het duidelijkst laten onderscheiden, namelijk eene witte middenstreep, die voornamelijk uit dwarsch verloopende zenuwvezels bestaat en als middelste laag de grijze hersenschors in eene buitenste en binnenste grijze laag verdeelt. (Dat zulks zich aldus bijna constant in de achterste lobi vertoont, was ons reeds vroeger in het oog gevallen, Ref.) Vormen zich nu twee middenstrepen en scheidt zich eene meer wit gekleurde laag van de buitenste grijze laag af, dan komt men tot de zes lagen, die vele schrijvers met KÖLLIKER aannemen. Maar het zou van den leeftijd en van pathologische toestanden afhankelijk zijn of die middenstreep scherper afsteekt of dat zij somtijds wel drievoudig is, en hieruit zou dan ook het verschil in zienswijze der schrijvers op dit punt moeten verklaard worden.

Microscopisch gaven die eilandjes de gewone elementen der grijze hersenzelfstandigheid, even als dat in de vorige waarnemingen van dien aard het geval geweest was. Onder de punten van onderscheid, wat de hier besproken organen betreft, tusschen dit geval en dat van VIRCHOW, waarbij het ook een idioot-epilepticus gold, merkt MESCHEDE nog op, dat in het laatstgenoemde de nieuwvormingen uitsluitend in een der voorste hoorns gevonden werden; terwijl daarbij tevens hyperostose van den schedel en hydrocephalus aanwezig was. Dan bestond nog dit verschil, dat in de waarneming van VIRCHOW die knobbeltjes in het oog vallend uitpuilden buiten den wand der hersenholte.

Deze laatste omstandigheid deed VIRCHOW overhellen tot het vermoeden, dat deze nieuwvormingen in latere perioden van het leven kunnen ontstaan zijn, ook op grond van twee latere observaties van diezelfde anomalie bij bejaarde mannen, waarbij die knobbeltjes hetzelfde voorkomen hadden en op grond daarvan, dat hij eenmaal in eene ovariaalcyste eene groote massa nieuwgevormde grijze hersenzelfstandigheid vond, — daarentegen is MESCHEDE meer geneigd, om ze als congenitaal te beschouwen.

A. H. VAN ANDEL.

BOEKAANKONDIGING.

Beschrijving van eenige in het strand van Walcheren gevonden schedels en van een Cranium osteoscleroticum. Door Dr. J. C. DE MAN, Lector in de Anatomie aan de Geneeskundige School te Middelburg. Overgedrukt uit: *Archief*, Deel VI, uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Middelburg, J. C. en W. ALTORFFER, 1865. 8°.

De Middelburgsche Geneesheer P. 'S GRAEUWEN was in het bezit van een' schedel, die vóór omstreeks 80 jaren, volgens hetgeen men beweert, in den dijk van West-Ka-

pelle gevonden zou zijn. Na den dood van den Heer 'sGRAEUWEN werd die schedel aan het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen geschonken. Het voorwerp is eigenlijk meer een schedelfragment dan een schedel te noemen; een voorbeeld van osteoporose, met monsterachtige verdikking van de beenderen, die daarbij ongemeen zwaar zijn geworden. Niet slechts de aangezigtsbeenderen ontbreken — maar ook de grondvlakte van den eigenlijk gezegden schedel, het grondstuk des achterhoofdsbeens en het wiggebeen (gelijk ook de pyramide van het regter slaapbeen) is verloren gegaan, en echter is het gewigt van dit fragment 3100 grammen!

Er was eene traditie, dat deze misvormde schedel, die van een antidiluviaansch (lees antediluviaansch) mensch (blz. 68), was geweest, maar de schrijver zegt: „zulke menschenrassen hebben er nooit bestaan", hetgeen wij aldus opvatten, zulke menschenrassen, als waarbij eene schedelvorming gewoon was, als wij in dit schedelfragment waarnemen, hebben er nooit bestaan. Het kon echter, zoo dit des schrijvers meening is, wel eenigzins duidelijker uitgedrukt worden. Hoe het zij, deze, door de vreemde ingenomenheid van den vorigen bezitter met een zekeren nevel omgeven schedel was niet in het bezit van het Zeeuwsch Genootschap gekomen, of al spoedig wenschte men (blz. 4) afbeeldingen er van in het *Archief* bekend te maken. Deze wensch gaf aanleiding tot het opstel, waarvan ik den titel boven heb medegedeeld. Twee afbeeldingen in steendruk, ter natuurlijke grootte, helderen het voorwerp genoegzaam op, waarbij vooral ook eene bultachtige verhevenheid langs de *linea temporalis* onze opmerkzaamheid trekt. Bij de beschrijving heeft Dr. DE MAN ook de vermelding gevoegd van soortgelijke schedels, die door vroegere schrijvers waargenomen zijn.

Heeft Dr. DE MAN door deze beschrijving aan de Pathologen eenen dienst bewezen, ook de Craniologen, d. i. de op schedelvorm bijzonder lettende onderzoekers der natuurlijke geschiedenis van den mensch, heeft hij aan zich verpligt door eene beschrijving van twee-en-twintig schedels en fragmenten van schedels, die in eene oude begraafplaats op Walcheren gevonden zijn. Uit eenige bij de lijken gevonden munten meent men te kunnen opmaken, dat deze graven bij Domburg tot voor de twaalfde eeuw opklimmen. De schedels zijn gemiddeld 524 m.m. in omvang, 184 m.m. lang en 137 m.m. breed.

Schedels van bejaarde lieden komen er (naar de tanden vooral te oordeelen) niet onder deze voorwerpen voor. De schrijver vermoedt, dat de tusschenpoozende koorts toen den levensdraad spoedig afsneedt (in dit antiperuviaansche of liever anteperuviaansche tijdperk).

Gaarne zouden wij van den Heer DE MAN vroeger of later nadere beschrijvingen en ook eenige afbeeldingen van die oude schedels ontvangen. Ondertusschen danken wij hem voor hetgeen wij hier ontvingen. J. v. D. H.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — *The Medical Times* van 12 Mei l.l. bevat de publicatie, door den Privy Council in *the London Gazette* medegedeeld, op welke wijze bij de aankomst van schepen, waarop zich gevallen van cholera hebben voorgedaan, in de havens van het koningrijk moet gehandeld worden. In het Parlement werd op een streng toezigt op de havens van Liverpool, Cork, Hull en Queenstown aangedrongen.

— Hetzelfde blad deelt mede, dat zich op het stoomschip *Virginia*, op dezelfde

hoogte in zee (gelijk uit het reisrapport bleek) als het vroeger vertrokken stoomschip *the England*, plotseling de cholera vertoonde.

PARIJS. — Volgens de opgaven van den *Moniteur*, over den staat der Krankzinnigengestichten in Frankrijk gedurende 1854—1860, bedroeg het cijfer dier inrigtingen 57 openbare en 42 private, over 60 departementen verdeeld. Het cijfer der krankzinnigen bedroeg in 1835 10,530, in 1840 13,383, in 1845 17,089, in 1850 20,061, in 1855 24,896 en in 1861 30,239, hetwelk aan eene vermeerdering van 19,700 of 750 per jaar binnen een tijdvak van 26 jaren beantwoordt. Het cijfer der niet in gestichten verpleegde krankzinnigen bedroeg in 1861 53,160 tegen 24,433 in 1851. Het Seinedepartement bevatte in 1860 16 gestichten met 2148 verpleegden, waarvan alleen in de Salpetrière 1362. Gedurende 1860 werden er in de geheele Staat 10,758 patiënten in de verschillende maniocomia opgenomen.

— Het *Journal de Chemie Médicale* van Mei l.l. vermeldt, dat volgens de onderzoekingen van Dr. CORLIEU, bij de albuminurie, met structuurveranderingen van het nierweefsel gepaard, de bekende reuk der urine na het gebruik van asperges niet wordt waargenomen, terwijl zij bij de albuminurie zonder organisch lijden der nieren, even als in den normalen staat, tot stand komt. De ol. thereb. en de cubeba kunnen volgens hem evenzoo voor de differentiële diagnostiek van nut zijn.

— In de zitting der Académie de Médecine van 3 Mei l.l. vertoonde de Voorzitter het speculum laryngis, volgens de opgaven van Dr. LABORDETTE DE LISIEUX vervaardigd. Het bestaat uit een speculum bivalve, waarvan de bovenste klep van achteren omgebogen is, zoodat zij tegen den achterwand van den pharynx aandrukt, terwijl een spiegelend vlak aan de binnenvlakte het daarop geworpen beeld terugkaatst en de onderste klep de tong nederdrukt. Ondanks de vrij groote doormetingen van het werktuig schijnt de invoering en het gebruik gemakkelijk.

— In eene latere zitting der Académie droeg DUBOIS eene Verhandeling over de ziekte en den dood van JEAN JACQUES ROUSSEAU voor. Hij concludeerde dat de beroemde schrijver aan mania melancholica leed en door zelfmoord zijn leven eindigde.

— In de zitting der Académie van 10 April l.l. diende BECLARD eene brochure van Dr. BERTILLON in, *Sur les diverses manières de calculer la durée de la vie humaine*, waarin de door het gouvernement gemaakte berekeningen voor de caisse de retraite pour la vieillesse van DÉPARCIEUX en DUVILLARD als zeer onjuist verklaard worden. Sinds eenige jaren was er bij gemelde caisse een steeds klimmend deficit ondervonden.

— In de zitting der Académie van 1 Mei l.l. werd door GALANTE een volgens de opgaven van SALES GIRONS vervaardigd toestel vertoond, ter toepassing der plaatselijke anaesthesie. Volgens de beschrijving scheen het weinig van het RICHARDSON'sche te verschillen. De uitgedreven aetherstroom op een thermometerbol gerigt, deed de temperatuur na ééne minuut tot —16° C. dalen. Vervolgens vertoonde MATHIEU een insufflateur du larynx et des fosses nasales, benevens een porte caustique du larynx, beiden volgens de opgaven van Dr. GUINIER te Montpellier vervaardigd.

— Uit het verslag der 7de Algemeene Vergadering der Société d'association générale de prévoyance et de secours mutuels des médecins de France, op 8 April l.l. onder het praesidium van RAYER gehouden, bleek, dat er een cijfer van 96 sociétés locales in 77 departementen en 2 coloniën, gevestigd waren. In 12 departementen waren nog geene plaatselijke sociétés geconstitueerd. Het totale cijfer der leden bedroeg 6208. De bezittingen der caisse générale bedroegen ruim 60,000, die der caisse des pensions viagères ruim 71,000 en die der sociétés centrales et locales ruim 295,000, zoodat het totale bezit aan 427,277.06 francs beantwoordde. Aan verschillende uitgaven tot verleening van hulp en onderstand werden 17,107 francs besteed.

— De *Moniteur* van 16 April l.l. bevat de oproeping ter beantwoording van de prijsvraag (ter waarde van 50,000 francs) voor de beste oeconomische toepassing der pile Voltaique op het gebied der industrie als licht of warmtebron of op dat der chemie der mechanica of der practische geneeskunde. Het concours is van af 18 April gedurende 5 jaren opengesteld.

— De Société de Médecine te Bordeaux heeft in hare jaarlijksche zitting bekroond met de gouden medaille eene memoire van Dr. JAQUEMETS, *Sur l'édification des hospices et des hopitaux*, en met de zilveren Dr. DECHAUX en BERTET, over de behandeling der pneumonie, benevens Dr. HAMEAU, over het climaat van Arcachon voor borstlijders en Dr. BOISSARIE, over de cholera infantum. Een plan van wetgeving op de krankzinnigheid, door Dr. CASTIGLIONI te Milaan ingediend, werd loffelijk vermeld.

BERLIJN. — Het *Berliner Klinisch Wochenschrift* van 7 Mei l.l. bevat het verslag van Dr. SCHULTZE te Maagdenburg, over de behandeling der scabies met styrax liquidus, zoo als zij in het garnizoens-hospitaal der laatstgenoemde stad gevolgd werd. In 55 gevallen waren 4 inwrijvingen in 1, 3 in 5, 2 in 48 en ééne in 1 geval voor de volkomene genezing noodig. De styrax liquidus werd met alcohol vermengd en voor ééne inwrijving de volgende formule gekozen: Spir. vini rectif. dr. ij., styrac. liquidi unc. j., ol. olivar. dr. j.

SPIERS. — Voor eenige dagen kwamen alhier twee verdachte ziektegevallen voor, waarvan een als cholera geconstateerd werd.

CONSTANTINOPEL. — Door de Porte zijn onder den invloed van het Sanitaire Congres de volgende maatregelen genomen. Gedurende het uitbreken eener cholera-epidemie zal de maritieme verbinding van Mekka of Djeddah naar Egypte gestremd worden. Aan de beide oevers der Roode zee zullen groote quarantainelazareths gebouwd worden, waarin de pelgrims, voordat zij naar Suez of Kesseir trekken, veertig dagen moeten vertoeven, terwijl zij nog bovendien bij hunne aankomst in eene der twee laatstgenoemde plaatsen aan eene quarantaine van 5—6 dagen zullen onderworpen worden.

ITALIË. — Het cijfer der blinden bedroeg volgens de laatste telling 20,752 en dat der doofstommen 17,785 voor het geheele koningrijk.

BRUSSEL. — De Académie de Médecine heeft in hare zitting van 31 Maart l.l. op het antwoord der prijsvraag over 1864—1865: „Exposer, en l'appréciant, le mouvement scientifique médical qui s'est produit depuis 1835 dans les établissements d'instruction supérieure et les corps savants de la Belgique," door Dr. LEON MARCQ te Charleroi ingediend, de medaille van 1000 francs toegekend.

ANTWERPEN. — Volgens een berigt van 15 Mei had zich de cholera op het voor New-York bestemde Breemsche schip *de Agnes Marie* met landverhuizers vertoond. Er waren op dien bodem 9 sterfgevallen voorgekomen. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Z. M. heeft, bij besluit van 19 Mei j.l., n°. 44, vastgesteld de voorwaarden, waaronder vrouwelijke leerlingen in de Verloskunde bij eenen Geneeskundigen Inspecteur kunnen worden ingeschreven.

[Het besluit is opgenomen in de *Nederlandsche Staats-Courant* van 23 Mei j.l. — Verg. overigens Art. 11, *a*, der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 59.]

— Z. M. heeft bepaald, dat, wanneer bij het ontstaan der cholera in de plattelandsgemeenten de behoefte ontstaat aan vermeerdering van geneeskundige hulp, de Candidaten in de Geneeskunde aan de Hoogescholen, voor zoo ver zij door de Geneeskundige Faculteiten der betrokken Hoogeschool daartoe geschikt worden geoordeeld, den

Geneeskundige in zoodanige gemeente in de behandeling van choleralijders kunnen bijstaan.

[Verg. Art. 2 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 60.]

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft bekend gemaakt, dat in den loop der maand Julij e. k. gelegenheid zal worden gegeven tot het afleggen der examens ter verkrijging van acten van bevoegdheid als Vroedvrouw. Zij zullen worden afgenomen te Amsterdam, Groningen, Arnhem en 's Hertogenbosch. Zij, die tot die examens wenschen te worden toegelaten, onverschillig waar zij met der woon gevestigd zijn, moeten daarvan vóór den 1sten Julij schriftelijk opgave doen aan den Inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt voor die provincie, waarin zij het examen wenschen af te leggen.

[Verg. Art. 14 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 59.]

— Dezelfde Minister heeft ook bekend gemaakt, dat in den loop der maand Augustus e. k. gelegenheid zal gegeven worden tot het afleggen der examens, bedoeld in Art. 7 dier Wet, ter verkrijging van acten van bevoegdheid als Leerling-Apotheker. Zij zullen worden afgenomen te 's Gravenhage, Middelburg en Zwolle. Zij, die tot die examens wenschen te worden toegelaten, onverschillig waar zij met der woon gevestigd zijn, moeten daarvan vóór den 15den Julij e. k. schriftelijk opgave doen aan den Inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt voor die provincie, waarin zij het examen wenschen af te leggen.

— De officiële opgaven in de *Staats-Courant* van 24 Mei l.l. (zie pag. 271) geven ons over de cholerasterfte van 13 Mei tot en met 19 Mei wederom het volgende overzigt. De sterfte bedroeg in die week voor:

Noord-Braband: 's Hertogenbosch 1, Raamsdonk 1. Sinds het begin der ziekte voor die provincie 9.

Gelderland: Brakel 1. Sinds het begin der ziekte voor die provincie 3.

Zuid-Holland: Delft 7, Delfshaven 2, Dordrecht 4, Gouda 9, 's Hage 2, Leiden 8, Rotterdam 55, Schiedam 20, Voorburg 3, Zwijnsdrecht 1, Bodegraven 1, Groote Lindt 1. Sinds het begin der ziekte voor die provincie 473.

Noord-Holland: Haarlemmermeer 1. Sinds het begin der ziekte voor die provincie 2.

Zeeland: Tholen 1, zijnde de eerste opgave voor die provincie.

In de provincie Utrecht werd geen sterfgeval meer vermeld. Als nieuwe gemeenten komen voor Bodegraven, Groote Lindt en Tholen.

Het algemeene overzigt der aangetasten en der overledenen sinds het optreden der ziekte levert de volgende cijfers:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei	305	159.	Sinds het begin der ziekte tot 5 Mei	426	246.
» 6 Mei » 12 »	222	120.	» » » » » » 12 »	657	376.
» 13 » » 19 »	192	118.	» » » » » » 19 »	849	494.

— Een schip met landverhuizers, van Antwerpen vertrokken, kreeg de cholera aan boord. Het keerde naar die haven terug, maar werd er afgewezen, even als te Lillo. Ten gevolge eener beschikking van het Belgische gouvernement werden de passagiers in het fort ten Doel ontscheept en worden zij daar thans verpleegd.

PERSONALIA.

Vacant: In de gemeente Haaften, de betrekking van Genees- Heel- en Verloskundige; — tractement *f* 200.—.

— Te Vierlingsbeek, de betrekking van Doctor in de Genees- Heel- en Verloskunde; — jaarwedde *f* 500.—. ALI COHEN.

OVER HET NUT EN DE WAARDE EENER CRANIOLOGIE IN NEDERLAND,

DOOR

Dr. A. SASSE.

In de Algemeene Vergadering der *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst*, ten vorigen jare te Amsterdam gehouden, kwam ook die nieuwe tak der groote wetenschap van den mensch ter sprake, die in de jongst verloopen jaren met zoo veel ijver beoefend is. De craniologie namelijk (niet te verwarren met de craniomantiek van GALL) houdt tegenwoordig vele geleerden van naam bezig, zoodat velen zelfs hunne beste krachten daaraan wijden. Onder de vaderlandsche geleerden zij het genoeg te wijzen op Prof. J. VAN DER HOEVEN, die sinds geruimen tijd eene belangrijke verzameling schedels van verschillende menschenrassen heeft aangelegd en door de uitgave van een beredeneerden catalogus dier verzameling, alsmede door verschillende mededeelingen over rassenschedels den dank der craniologen verdient. Mijn hooggeachte leermeester, wijlen Prof. W. VROLIK, wijdde een groot gedeelte van den laatsten tijd van zijn arbeidzaam leven aan het opmaken van den catalogus, ook zijner prachtige verzameling. In het buitenland ziet men mannen als den grijzen VON BAER, WELCKER, ECKER, HIS, VOGT, OWEN, HUXLEY, BROWN en zoo vele anderen thans juist op dit gebied ijveriger dan op eenig ander werkzaam. Zeker moeten dus de vraagstukken, waarmede de craniologie, als onderdeel der anthropologie, zich bezighoudt, groote belangstelling verdienen en moet men wel juist van haar de oplossing van vele dier vraagstukken wachten. Daaruit laat zich ook verklaren, dat sedert de eerste oprigting van een anthropologisch gezelschap te Parijs in Mei 1859 reeds verscheidene andere, als in Londen, Madrid, New-York gevolgd zijn.

De uitnoodiging, door het Hoofdbestuur der *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* aan hare leden gerigt, om voor de bedoelde vergadering schedels uit de verschillende oorden van ons land bijeen te brengen, bezat dus zeker de verdienste van actualiteit. Werkelijk kon men meenen dat de craniologie bij het publiek, bepaaldelijk bij de geneeskundigen, reeds eenigermate in doel en strekking bekend was, sedert de uitgave van Dr. LUBACH's werk over *de Ethnologie van Nederland.* Aan geneeskundigen in het bijzonder was door pasgenoemden eene oproeping gerigt om mede te arbeiden aan eene op waarneming gegronde ethnologie van ons land en tevens een leiddraad aan de hand gedaan, hoe men het best in die rigting werkzaam kon zijn.

Aan de verwachting, aan het vurig gekoesterde verlangen naar medewerking werd niet voldaan dan door den Hoofdbestuurder-Secretaris Dr. J. ZEEMAN en door den schrijver dezer regelen, die uit vijf verschillende plaatsen der provinciën Noord- en Zuid-Holland schedels had kunnen bijeenbrengen, maar daarbij juist door geneeskundigen niet ondersteund was.

Hoewel dus de zaak der ethnologie juist niet bloeiend stond scheen het dat een paar bijdragen, op deze wetenschap betrekking hebbende, ter gezegde vergadering met belangstelling aangehoord werden. Vele leden gaven dan ook na afloop dier vergadering de bepaalde verzekering, dat zij door toezending van schedels uit hun district wilden bijdragen tot de kennis der schedelvormen, die in ons land voorkomen. In zoo verre de toezeggingen schrijver dezes persoonlijk gedaan werden, zijn ze tot nog toe onvervuld gebleven en er is reden om te vreezen dat Dr. LUBACH, de gecommitteerde der Maatschappij voor Ethnologie, niet veel meer ontvangen zal hebben.

Dit gemis aan medewerking ontstaat zonder twijfel niet uit gemis aan ijver voor eene wetenschappelijke zaak. „Ihr durchstudirt die ganze Welt", zong reeds GÖTHE in zijn *Faust* den geneeskundige toe en waarom zou men den mensch in de verschillende vormen, waarin hij op aarde voorkomt, niet willen kennen? Maar onbekend maakt onbemind en ik vrees dat men nog te weinig algemeen voelt wat de craniologie bedoelt, en dat degene, die deze wetenschap niet tot een onderwerp van studie gemaakt heeft, in de dwaling verkeert, dat niets onbestendiger is dan de schedelvorm en de verdere physieke teekenen, als kleur van haar en oogen, ligchaamslengte enz., waaraan de ethnoloog, die een ruimer veld overziet dan den kring waarin hij zich dagelijks beweegt, meer of minder groote waarde hecht tot onderscheiding der verschillende menschenrassen.

Het is het doel van dit opstel om de beteekenis juist van deze kenmerken eenigsins nader toe te lichten. Moge het dit ten gevolge hebben dat de belangstelling in de ethnologie daardoor opgewekt wordt.

De gewone meening, dat er weinig bestendigs ligt in datgene waardoor men den éénen mensch ligchamelijk van den anderen onderscheidt, heeft bij eene oppervlakkige beschouwing vrij wat grond. In hetzelfde land, in dezelfde provincie, ja in dezelfde stad ziet men het, de één is lang, de ander kort; de één heeft blonde haren, de ander zwarte, weder anderen hebben bruin haar in verschillende schakeringen; deze heeft blaauwe oogen, gene bruine. De één heeft een lang, de ander een rond gezigt; deze heeft een langwerpigen, gene een ronden schedel. Inderdaad, maar die groote verscheidenheid is alleen een gevolg daarvan dat ons volk zeer gemengd is, zoo als er heden ten dage moeilijk een plekje in Europa te vinden zou zijn, waarvan niet hetzelfde in meerdere of mindere mate te zeggen valt. Dat vermenging met andere volksstammen de voorname reden is van zoo groote verscheidenheid onder de bewoners van een land, was reeds aan den beroemden Romeinschen geschiedschrijver TACITUS bekend. In zijn werk, *De moribus Germanorum*, Cap. 4, zegt hij volgens de vertaling van BURNOUF: „je me range à l'avis de ceux qui pensent que le sang des Germains ne fut jamais altéré par des mariages étrangers, que c'est une race pure, sans mélange et qui ne ressemble qu'à elle-même. *De là cet air de famille* qu'on remarque dans cette immense multitude d'hommes; des yeux bleus et farouches; des cheveux roux; des corps d'une haute stature." De meening van TACITUS en van anderen, aan wier zijde hij zich schaart, dat het air de famille van alle Germanen pleit voor hunne onvermengdheid, is door alle onbevooroordeelde ethnologische nasporingen uit onzen tijd bevestigd.

Alle typen, alle goed gekarakteriseerde menschenrassen zijn bestendig en niet voor eenigsins belangrijke wijziging vatbaar, noch door beschavende invloeden, noch door klimaat. „La garde meurt, mais ne se rend pas"; zoo ook sterft een menschenras onder een vreemd klimaat eer uit, dan dat het zich in eenigsins belangrijke mate daardoor laat wijzigen. Vermenging alleen is de groote bron van verscheidenheid. Wanneer dus een volk als het onze vele vreemde bestanddeelen in zich opgenomen heeft, komt het er op aan die te leeren kennen, en dat juist stelt zich eene ethnologie van Nederland ten doel.

Maar men zal bewijzen willen hebben voor de waarheid eener stelling, die in tegenspraak is met hetgeen de dagelijksche waarneming schijnt te leeren.

In de eerste plaats dan verdient vermelding het in de geschiedenis der wetenschappelijke craniologie zoo opmerkelijke feit, dat de schedelvorm der Zweden bestendig ovaal is, terwijl die der Lappen, voor een gedeelte onder een zelfde klimaat wonende, op het oog af bijna voor kogelvormig zou kunnen doorgaan. De beroemde RETZIUS, die als ontleedkundige te Stockholm zeer goed in de gelegenheid was om dit nationale verschil waar te nemen, werd alzoo er toe gebragt om dit, als van groote beteekenis van de volkerenkennis, aan te merken. Hij beproefde eene op dit verschil gegronde verdeeling der volkeren in dolichocephalen (dat is langhoofden, waar de lengtedoormeter den breedtedoormeter aanzienlijk overtreft) en in brachycephalen of korthoofden, waar de breedtedoormeter des schedels niet zoo klein is.

Nu is het wel niet te ontkennen, dat op deze wijze zeer ongelijksoortige volksstammen, die, zoo ver de geschiedenis reikt, nooit iets met elkander gemeen gehad hebben, met elkander in ééne groep gebragt worden, maar dat is hier de vraag niet. We verlangen alleen te weten of een volk, dat een zekeren schedelvorm bezit, dienzelfden schedelvorm na verloop van eeuwen nog zal bezitten, mits slechts dat volk vrij gebleven zij van vermenging met andere volkeren. En daarop beweren we dat reeds bij den tegenwoordigen stand onzer anthropologische kennis bevestigend geantwoord kan worden. Ten bewijze hiervan zij het vergund eenige voorbeelden mede te deelen, waaruit blijken kan de hooge mate van bestendigheid der physische kenteekenen, waardoor het eene volk zich van het andere onderscheidt. Niet altijd kunnen deze voorbeelden direkt aan de craniologie ontleend zijn, wier beoefening nog van zoo zeer jonge dagteekening is, maar wanneer wij kunnen aantoonen dat kleur van haar en oogen, ligchaamslengte enz., — die ook in de dierenwereld aan grooter wisseling onderhevig zijn dan de vorm en zamenvoeging der beenderen — toch bij de menschenrassen eene zeer hooge mate van bestendigheid bezitten, dan kunnen wij a fortiori minstens even groote bestendigheid toekennen aan den vorm en zamenvoeging der beenderen van het hoofd, met andere woorden, aan den schedelvorm.

RETZIUS deelt in *On formen of Nordboernes Cranier*, Stockholm 1843, mede, dat hij een schedel bezat, in de omstreken van Upsala opgedolven op eene begraafplaats, waar eene menigte van grafheuvels en urnen van aardewerk gevonden werden, benevens skeletten, die in de rigting van het Oosten naar het Westen, op eene diepte van 1½ el, zonder andere sporen van

oude overblijfselen lagen. Naar de meening van uitstekende oudheidkenners zijn deze skeletten aan het einde van den tijd der lijkenverbranding of bij het begin der invoering van het Christendom in het land daar gekomen. Men kan dus aannemen, dat de schedel, waarvan sprake is, meer dan 1000 jaren in de aarde gelegen heeft. Deze schedel stemt op de merkwaardigste wijze overeen met die van hedendaagsche Zweden. Hetzelfde geldt van twee schedels op Öland gevonden, in graven uit de middeleeuwen. Ook deze vertoonen denzelfden schedelvorm. Men kan verder hetzelfde zeggen van vier schedels, in Zweden uit een familiegraf opgedolven, en die volgens geloofwaardige bescheiden behoord moeten hebben aan personen uit den zeer gegoeden stand, die tusschen 1251 en 1257 aldaar begraven werden. — Bij een bezoek dat RETZIUS in het jaar 1839 aan de kerk van het Wretaklooster maakte, toonde men hem de steenen kist, waarin het lijk van Koning INGE den jongere begraven ligt. Koning INGE stierf in 1129. Het stuk steen, dat de bovenzijde der kist bedekt, zit er zoo vast op, dat het waarschijnlijk niet losgemaakt is sedert het lijk van den Koning er in gelegd is. In dien deksel zijn waarschijnlijk reeds van den beginne af openingen gemaakt, waardoor men in de kist in kan zien. Zoo kon RETZIUS den schedel zien, die geheel los lag en als zuiver geskeleteerd er uit zag. Hij lag op de zijde, zoodat het profiel geheel te zien was en men gemakkelijk zich overtuigen kon dat de schedelvorm geheel was als die bij de Zweden thans nog voorkomt.

AINSWORTH (*Transactions Ethnol. Society*, Vol. 1) wijst op de gelijkenis der *Yezidis* of duivelsaanbidders — een zeer talrijke stam, die over Mesopotamië, Klein Azië en Zuid-Rusland verspreid is en die te midden der verschillende stammen, waar tusschen hij woont, zijne eigenaardige physische en morele hoedanigheden, zijne gewoonten en zijn geloof bewaart — op de gelijkenis dier Yezidis met de oude Assyriërs, zoo als men deze ziet voorgesteld op de monumenten van Ninevé en Babylon en houdt ze daarom voor afstammelingen van de Assyriërs.

Maar nog luider getuigen voor de bestendigheid der menschenrassen de duizenden van jaren heugende gedenkteekenen van Egypte. JOMARD en met hem anderen, die langen tijd in Egypte geleefd hebben, getuigen, dat wanneer men, na de gedenkteekenen des lands bestudeerd te hebben, zich beweegt te midden der landbouwende bevolking, het evenzoo is, als of al de gedaanten op de monumenten afgebeeld zich van het gesteente losgemaakt en leven gekregen hebben. In LEPSIUS' beroemde *Denkmäler* vindt met 4 afbeeldingen van Egyptische Koningen, die hunne afbeeldsels in half verheven werk aan de kopermijnen van het Sinaïtische schiereiland hebben achtergelaten op zuilen met hieroglyphisch schrift voorzien. Deze afbeedsels stellen elken Koning voor als gevangenen met zich mede voerende, wier puntige baard, arendneus en andere Semitische trekken, gevoegd bij het Arabische van de plaats, hen voldoende kenmerken als Arabieren. In *Types of Mankind*, edited by NOTT and GLIDDON, waaraan deze mededeeling ontleend is, vindt men een paar van deze afbeeldsels teruggegeven, die Koningen voorstellen uit de 4de dynastie, dat is uit de 34ste eeuw vóór CHRISTUS. In een brief aan de uitgevers van *Types of Mankind* deelde LEPSIUS mede, dat dit het oudste door monumenten gewaarborgde voorbeeld was van verschillende menschenrassen.

Zoo ziet men dan, dat sedert meer dan 50 eeuwen het Egyptische type en Semitische duidelijk onderscheiden zijn.

Negers komen op de Egyptische gedenkteekenen reeds in den tijd der 12de dynastie, dat is omstreeks 2300 jaren vóór CHRISTUS, voor; ook hun type is dus sedert ruim 4100 jaar bestendig, en het verdient opmerking dat alle schedels, die men in de verschillende Museën van Europa van Negers bezit — en dit zijn vele — slechts op één of twee na — alle dolichocephaal zijn. Die één of twee komen van de Westkust van Afrika, waar sinds eeuwen de Portugezen en Hollanders verblijf gehouden hebben. Trouwens deze gelijkvormigheid van type verklaart zich gemakkelijk, wanneer men nagaat dat de groote bron van verscheidenheid van schedelvormen voor Afrika nooit bestaan heeft — namelijk de vermenging met vreemde rassen. Immers de invloed van Egypte heeft zich ook in den tijd van grootsten bloei van dit Rijk nooit ver ten Zuiden uitgestrekt; de Berberstammen van de Noordkust hebben zich eerst sedert de invoering van het kameel, dat is sedert omstreeks het begin onzer jaartelling, over de groote woestijn, die de Noordkust van het eigenlijk Soedan (Arabisch = het land der zwarten) scheidt, kunnen verspreiden en zijn ook bijna alleen aan de Westkust verder Zuidelijk gekomen. De Arabieren zijn gedeeltelijk van de Oostkust af, gedeeltelijk van het Noorden naar het binnenland getrokken, maar hun invloed als volk is evenmin groot geweest. De Banianen of Indische kooplieden bezitten alleen een gedeelte der Oostkust, en de invloed der Europeanen is geheel en al verdwijnend geweest. Hoe het zij, al deze vreemde, niet-Europesche elementen waren dolichocephaal en konden dus, volgens de gewone wetten der erfelijkheid, geen brachycepalen schedelvorm invoeren, die dan ook, zoo als gezegd, op de paar verklaarbare uitzonderingen na, in Afrika niet voorkomt.

Een ander voorbeeld van de bestendigheid der typen levert nog Noord-Afrika. SCYLAX VAN CARYANDA, die naar men wil in de 6de eeuw vóór CHRISTUS leefde, spreekt in zijn *Periplus* — reis om de wereld zouden wij thans zeggen — van blonde Libyërs aan de Noordkust van Afrika. Welnu, dezelfde blonde Libyërs leven aldaar nog heden ten dage, hoewel juist in deze streken sinds eeuwen de invloed van donkerharige menschen, vooral Pheniciërs en Arabieren, groot geweest is. Vroeger reeds werden zij door T. SHAW opgemerkt, die in zijne reizen (*Hollandsche vertaling*, pag. 102) zegt: „De Kabylers van deze bergen van Auress (*Mons, Aurasius der Romeinen*) hebben een geheel ander aanzien en houding dan hunne naburen. Hun vel is zoo ver van zwart te zijn, dat het integendeel schoon en blozend is, en hun haar, dat bij de andere Kabylers donker is, is bij hen van een diep gele kleur." BRUCE (*Reizen in Abyssinië*) zegt: „Ik zag in deze streek — den Aures — tot mijne groote verbazing een Afrikaanschen stam, die, al kan ik niet zeggen dat zij zoo blond waren als Engelschen, toch lichter van kleur waren dan de bewoners van het Zuiden van Engeland; zij hadden ook rood haar en blauwe oogen. Dr. GUYON, geneesheer bij het Fransche leger van Algerië, gaf in 1847 een werk uit: *Voyage d'Alger aux Ziban*, waarin hij mededeelt: „Er bestaat werkelijk niet alleen in den Aures, maar ook in de uitgestrekte vlakten daarom heen een blank ras, van meer dan middelmatige gestalte, met blauwe oogen en blonde, zelfs vrij dikwijls rosse haren." SHAW, BRUCE en

GUYON, de boven bedoelde mededeeling van SCYLAX niet kennende, zoeken in deze blonde bevolking overblijfselen van Vandalen, en de laatstgenoemde wijst zelfs op het bij dit volk vrij veelvuldig voorkomend gemis van oorlellen, eene eigenschap, die men nog terug moet vinden bij de Cagots in de Pyreneën, afstammelingen, zoo als men wil en waarmede men den naam verklaart (Cagots = canes Gothi), van de aan de Vandalen zoo naauw verwante stam der Gothen. Hetzij dan dat men deze blonde bevolking van Kabylië van de Vandalen afleidt — en ook N. BIBESCO in zijne uitvoerige en degelijke schildering van de Kabylen, in *Revue des deux mondes*, 15 December 1865, wijst er op, dat zij misschien hun naam gegeven hebben aan het dorp Tandelest, in het gebergte en het gehucht Ouandelous aan de kust — of van SCYLAX's blonde Libyërs, het blijkt in ieder geval dat eene bevolking veel langer dan 1000 jaar de kenmerken, waardoor zij zich van de omringende stammen onderscheidde, behouden heeft.

Diezelfde blonde Libyërs vindt men terug in Marocco en op de Canarische eilanden, op welke laatste Vandaalsche invloeden in ieder geval minder waarschijnlijk zijn. In de jaarboeken der Spaansche overheersching dier eilanden vindt men zeer bepaalde opgaven te dien aanzien; „crines habent longos et flavos," zegt een der geschiedschrijvers uit dien tijd (zij hebben lang, blond haar). Zóó bestendig is een ras-kenmerk, wanneer het eenige geslachten door voortgeduurd heeft, dat nog heden ten dage de gezigtstype van de bewoners der Canarische eilanden herkenbaar is. Een allermerkwaardigst voorbeeld hiervan vinden wij vermeld bij WEBB en BERTHELOT in hunne *Histoire Naturelle des Iles Canaries*, 1e partie, pag. 259: „Eens waren wij in de gelegenheid dit gezigtstype, waarmede wij op de Canarische eilanden gemeenzaam geworden waren, te herkennen bij een Amerikaan van Spaansche afkomst, wiens gezigt ons terstond de trekken te binnen bragt van een inboorling van Teneriffe, die van de oude bewoners van dat eiland afstamde. De vragen, die wij hem deden, gaven volkomen bevestiging van ons vermoeden; zijne overgrootouders waren Spanjaarden, maar zijn grootvader, die in Venezuela gevestigd was, had eene vrouw van de Canarische eilanden getrouwd. Verrassend was het vooral te hooren, dat zijne grootmoeder denzelfden familienaam droeg als de persoon van Teneriffe, op wien hij geleek." En toch heeft men verzekerd, dat de inboorlingen der Canarische eilanden door de Spanjaarden uitgeroeid zijn, wat trouwens door de schrijvers van het pas aangehaalde werk, op grond van hunne kennis opgedaan gedurende een langdurig verblijf op deze eilanden, bepaald tegensproken wordt, in dien zin, dat het nog heden ten dage — dus na even 400 jaren — gemakkelijk is het Europesche element van de inboorlingen te onderscheiden. Zóó zeggen zij l. c. pag. 255: „Het Afrikaansche type (niet het neger-type) is bij de groote massa overwegend; men herkent het terstond bij de herders op de bergen en bij de landbouwbevolking der hooge dalen; men vindt het zelfs onder de familiën der stedelingen."

Prof. R. DOZY, in zijne *Histoire des Musulmans d'Espagne*, deelt het volgende feit mede: „Fez werd in 814 gesticht door IDRIS, wiens onderdanen, voor het grootst gedeelte nomaden zijnde, een onoverwinlijken afkeer hadden tegen het stadsleven; daarom werd de stad bevolkt door eene Arabische kolonie uit Cairawân en door Andalusische ballingen uit Cordova. Deze Arabie-

ren en Andalusiërs kregen spoedig een als instinctmatigen haat tegen elkander, en hoewel denzelfden grond bewonende, hielden zij zich zóó streng van elkander gescheiden, dat men nog in de 14de eeuw op het eerste gezigt kon zien dat zij van verschillenden oorsprong waren. Hunne gewone bezigheden, hunne zeden en neigingen waren lijnregt verschillend. De Arabieren waren handwerkslieden of handelaars; de Andaluziërs hielden zich met den landbouw bezig. De laatsten voorzagen met moeite in hun levensonderhoud; de eersten genoten betrekkelijk welvaart. IDRIS zelf had reeds vrees gehad dat er gemakkelijk twisten tusschen de twee koloniën zouden kunnen ontstaan en ze daarom van elkander gescheiden gehouden, door aan elk eene wijk, eene moskee, eene bazar en een munt aan te wijzen; maar niettegenstaande deze voorzorgsmaatregel leefden zij verscheidene eeuwen in een staat van vijandschap."

In Spanje zelf, waar, zoo als bekend is, de Mooren — dat wil zeggen voor het grootste gedeelte inboorlingen van Noord-Afrika — langen tijd geheerscht hebben, is nog heden ten dage het Moorsch element zeer duidelijk aanwijsbaar, vooral in de provinciën Valencia en Murcia. De gebroeders BREHM en vooral Dr. R. BREHM, die in Murcia als geneesheer leefde, noemen den bewoner van Valencia een echten afstammeling der Mooren en beschrijven de Moorsche kleederdracht der Murcianen (PETERMANN's *Geographische Mittheilungen*, 1857, pag. 422; 1858, pag. 317 en 1859, pag. 200). Ja nog hooger op in Europa en nog meer afgezonderd vindt men overblijfselen van de Mooren, ELISÉE RECLUS, in de *Revue des deux mondes*, 1863, pag. 688 vv., de kuststreken van Frankrijk beschrijvende, zegt: „Wanneer men aan de overlevering, die op de plaats zelf gangbaar is, geloof mag slaan, dan heeft de streek der Landes van Medoc omstreeks de helft der 8ste eeuw tot toevlugtsoord gediend voor de Mooren, die door OTHO, Hertog van Aquitanië, uiteengejaagd waren. Het dorp Vendays, dat te midden van moerassen bijna aan het noordelijk uiteinde van het schiereiland van Medoc ligt, zou zelfs door de vlugtelingen gesticht of herbouwd zijn. Tegenwoordig nog onderscheiden zich, naar men zegt, de bewoners van Vendays van de overige bewoners der Landes door scherpere trekken, die aan Oostersche afkomst doen denken en de schoonheid hunner vrouwen is spreekwoordelijk. Ook de paarden in Vendays en de naburige dorpen meent men dat afstammen van de Arabische paarden, die door de overwonnen Mooren in het land gebragt zijn."

AITKEN MEIGS wijst in NOTT en GLIDDON's *Indigenous races of the earth*, 1857, pag. 247, op eene mededeeling van BORROW, ontleend aan diens werk, *Bible in Spain*. De Maragatos of Moorsche Gothen, zegt BORROW, zijn misschien de zonderlingste kaste onder de bonte bevolking van Spanje. Zij hebben eene eigenaardige kleederdracht en bijzondere gewoonten, terwijl zij nooit met Spanjaarden huwelijksverbintenissen aangaan. Het is wel niet te betwijfelen of zij zijn een overblijfsel van de Gothen, die bij den inval der Mooren in Spanje de partij van deze kozen. Het is blijkbaar, dat hun bloed nooit vermengd geworden is met dat van deze woeste zonen der woestijn, want bezwaarlijk zou men zelfs te midden der heuvelen van Noorwegen gestalten en gezigten kunnen vinden, meer zuiver Gothisch dan die der Maragatos. Het zijn sterke, athletisch gebouwde lieden, die echter iets plomps en logs over zich hebben, terwijl hun gezigt, hoewel meestal welgevormd,

toch zonder uitdrukking is. Zij zijn in het spreken langzaam maar openhartig en zonder dubbelzinnigheid, zoodat men ook zelden zulke snedige uitvallen van hen hoort als anders gewoonlijk in het gesprek met andere Spanjaarden; bovendien hebben zij eene platte uitspraak en wanneer men hen hoort spreken zou men bijna denken aan een Duitschen of Engelschen boer, die eene poging waagt om zich in de taal van het schiereiland uit te drukken. Zij hebben bijna den geheelen handel van half Spanje aan zich getrokken, hebben op deze wijze schatten opeengehoopt en zijn veel beter gevoed dan de Spanjaarden. Als menschen uit meer Noordelijke klimaten zijn zij verzot op geestrijke dranken en overvloedige maaltijden. BORROW deelt verder nog mede, dat hij in het hart van Spanje door twee dorpen kwam — Villa Seca en Vargas — die met een diep ingeworteld hart vijandig tegen elkander over staan, zoodat zij nooit onder elkander huwen en zelden spreken wanneer zij elkander tegenkomen. De bewoners van Vargas, naar de overlevering oud Christenen, zijn blank en blond, die van Villa Seca van Moorsche afkomst en bijzonder donker van kleur.

Zoo ziet men ook in Frankrijk, vooral in Bretagne (volgens R. DE BELLOGUET, *Ethnogénie Gauloise*, pag. 200 v.v.) en in het Juragebergte (*Récit Jurassiën*, in *Revue des deux mondes*, 15 November 1861) blonde bevolkingen naast donker bruine wonen. Vooral merkwaardige voorbeelden van bestendigheid van een type leveren nog de Scandinaviërs, wier schedelvorm RETZIUS reeds als zoo bestendig had leeren kennen. Zoo lijdt het wel geen twijfel of de bewoners van het Haslidal in het Berner Oberland stammen af van Zweden en Oost-Friezen en wat door alle reizigers, onder anderen door onzen VAN SENDEN in zijne *Alpenrozen*, 2de druk, pag. 110, opgemerkt is, dat zij zich van al hunne naburen onderscheiden, vindt zoo zijne gereede verklaring. De oudste geschiedschrijver van Zweden, ERIC OLAI, maakt in de 15de eeuw reeds melding van deze vertakking van het Zweedsche volk, die waarschijnlijk in de 9de eeuw hier een verblijf zocht (R. DE BELLOGUET, *l. c.*, pag. 21 vv.).

Lang vóór COLUMBUS waren de Scandinaviërs ook reeds naar Amerika doorgedrongen en wel zoo als RAFN bewezen heeft in verschillende stukken, geplaatst in de *Mémoires de la Société des Antiquaires du Nord* — reeds in de 11de eeuw. Zoo werden zij in 1829 door kapitein GRAAH in Groenland teruggevonden bij de ruïnen van Osterbygd, als mannen van hooge en slanke gestalte met witte gelaatskleur en blonde haren. Zij hadden de taal en godsdienst hunner vaderen vergeten, wat in de geschiedenis der menschheid een zeer veelvuldig voorkomend iets is en bewijst, wat reeds de dagelijksche waarneming leert, dat men zich wel van zijne moedertaal, maar niet van zijn organisatietypus ontslaan kan.

Is het, wanneer men dit alles overwogen heeft, bevreemdend, te vernemen, dat de bewoners der Oostkust van Schotland veelal rood haar hebben en lang van gestalte zijn, zoo als TACITUS in zijn werk over het leven van AGRICOLA, cap. 11, van de Caledoniërs vermeldt, die in zijn tijd aldaar woonden en dien hij daarom een Germaanschen oorsprong toekent.

Zoo zegt ook Dr. MORDTMANN (*Zur vergleichenden Erdkunde von Klein-Asië. Sitzber d. K. bayr. Akad. v. Wissenschaften zu München*, 1861, I, Hft. 2). Te Bogazköï, in het vroegere Galatië en de geheele omstreek ten

Noorden en ten Westen, onderscheiden de menschen zich door een eigenaardig type; zij zijn groot, krachtig en herinneren onwillekeurig hunne voorouders, de Galliërs; ook hunne kleeding heeft vele eigenaardigheden. G. PERROT heeft op zijne omzwervingen in Klein-Azië, vooral in de omstreken van Angora, het vroegere Ancyra, gevonden, dat de bewoners veelal blond haar en blaauwe oogen hadden, zoo als van de Galliërs, hunne voorouders, die Rome deden sidderen en den tempel van Delphi bestormden, verzekerd wordt. PERROT geeft ook nog nadere bevestiging van het reeds medegedeelde feit, dat het type, dat op de Assyrische monumenten afgebeiteld wordt, nog leeft (*Revue des deux mondes*, 1 Fevr. 1865, in *les Kurdes de l'Haïmaneh*).

De laatstgenoemde schrijver deelt nog mede (*Revue des deux mondes* Mars 1864), dat op het eiland Creta, tegenwoordig Candia genoemd, de Sfakioten wonen, die zich van de andere bewoners van het eiland in vele opzigten onderscheiden. Zij zijn bijna alle lang van gestalte; de meesten onder hen zijn blond en hebben lichte oogen; bovendien spreken zij een dialekt, dat zich door vele eigenaardigheden onderscheidt van het Nieuw-Grieksche en blijkbaar afstamt van het oude Dorisch-Grieksche dialekt, dat oudtijds op Creta gesproken werd. En merkwaardig is het dat — terwijl wij hier vermoedelijk tamelijk zuiver afstammelingen van den Dorischen stam vinden, die eenmaal in Sparta en van hier uit heerschte en deze ons als blond beschreven worden, — POUQUEVILLE, in de beschrijving zijner reizen in Griekenland, spreekt van de lange blonde haren der vrouwen van Sparta en hunne groote blaauwe oogen met lange wimpers. De mannen, zegt hij, waaronder men eenige blonden vindt, zijn van hooge gestalte, hunne trekken zijn mannelijk en regelmatig; zij hebben iets overgehouden van de Doriërs van Oud-Sparta.

Om eindelijk nog een voorbeeld te nemen meer tot ieders beoordeeling: heeft men ooit gehoord, dat onze Hollandsche boeren in de ruim 3 eeuwen van hun verblijf aan en om de Kaap de Goede Hoop in eenig opzigt hunne afkomst verloochend en iets van Hottentotten, Boschjesmannen of Kaffers, te midden waarvan zij wonen, aangenomen hebben?

Om ten slotte nog een afdoend voorbeeld te geven van bestendigheid, bepaaldelijk ook van schedelvormen, deelen wij mede dat Prof. HIS uit Bazel in een brief aan C. VOGT (*zu diem Vorlesungen über des Menschen*, Bd. II, pag. 324) schrijft: „Wij hebben dus en dit staat vast in de paalwoningen der steen- brons- en ijzertijd slechts één schedeltypus, die nog heden ten dage in Zwitserland voortduurt." Het is hier de plaats niet om te onderzoeken wanneer de zoogenaamde steentijd, dat is de tijd toen men nog geene metalen kende en zich met steenen werktuigen en uitsluitend met deze moest behelpen, wanneer dus de steentijd in Zwitserland eindigde of wanneer men ophield in het midden van meren dorpen te bouwen, waarvan de huizen op palen stonden, die tot boven de oppervlakte van het water uitstaken. Genoeg zij het te vermelden, dat PLINIUS, die persoonlijk zeer goed bekend was met het meer van Como — waarin, zoo als ook in andere Italiaansche meren, onmiskenbare sporen van paalwoningen gevonden zijn — niet van zulk eene vreemde soort van wonen berigt en dat ook de Helvetiërs ten tijde van CAESAR en later niet alzoo woonden. Laat dus het bouwen van zulke paalwoningen in Zwitserland eerst ruim eene eeuw vóór onze jaartelling opge-

houden hebben en het gebruik van metalen ingevoerd zijn — dan blijkt nog altijd dat sedert 2000 jaren een bepaalde schedelvorm in Zwitserland voortkomt.

De aangehaalde voorbeelden, die gemakkelijk met vele anderen te vermeerderen zouden zijn, zullen wel voldoende gerekend kunnen worden tot bewijs, dat de schedelvorm van ieder volk, wanneer het vrij blijft van vermenging, bestendig is. Beschaving, andere leefwijze, verschillende klimatische invloeden werken volstrekt niet in die mate als men gewoonlijk meent op de physische kenmerken, waardoor de verschillende menschenrassen zich onderscheiden, en nog veel minder op den schedelvorm. In de aangehaalde voorbeelden liggen bewijzen genoeg voor deze tweede stelling, die ik voor zóó waar houd, dat ik ze zelfs verdedigbaar acht onder dezen vorm: Het is niet bewezen dat beschaving, leefwijze, klimaat eenigen invloed uitoefent op de physische eigenaardigheden der menschenrassen.

Hoe is het daarentegen, wanneer twee of meer menschenrassen zich op denzelfden bodem met elkander vermengen? Dit geval heeft bij ons volk mede in ruime mate plaats gehad, zoodat in de eerste plaats een onderzoek daarnaar dient te geschieden. — Voor een paar jaar diende TRÉMAUX bij de Académie des Sciences te Parijs een betoog in, dat vooral de geologische gesteldheid van den bodem invloed had op de ligchaamskenmerken der menschenrassen. In eene volgende zitting kwam de beroemde Belgische ethnoloog D'OMALIUS D'HALLOY hiertegen op en zeide onder anderen: »Ik moet in de eerste plaats doen opmerken, dat alle donkerkleurige Afrikaansche volkenstammen, die geen negers zijn, *groote individuële verschillen* van kleur en andere kenmerken vertoonen, wat juist eene *eigenschap is van gemengde rassen*" (*Comptes rendus de l'Académie des Sciences*, December 1864). Het laat zich begrijpen dat wat bij deze Afrikaansche volksstammen bijzonder goed uitkomt, wegens het in het oogloopende van het kleursverschil, even goed waar is van andere menschenrassen, waarbij niet de kleur, maar alleen andere kenmerken verschillend zijn. Er is trouwens volstrekt geene reden om dit anders aan te nemen. Overigens is dit ook juist de uitkomst van de proeven door GODRON, NAUDIN en anderen genomen, waarbij verschillende soorten van natuurwezens, of zelfs ligte verscheidenheden binnen eene soort met elkander gekruist werden. Eene menigte voorbeelden hiervan worden medegedeeld in GODRON, *De l'espèce et des races dans les êtres organisés*. Het nieuwste mij bekend gewordene geval van kruising tusschen dieren betreft die van de gewone en de Aegyptische honigbij, eene mededeeling, wier gewigt uiteen te zetten hier te ver leiden zou (zie REICHERT en DU BOIS-REYMOND, *Archiv für Anatomie, Physiologie* etc. 1865, pag. 762). De uitkomst van al deze proeven is geweest, zoo als D'OMALIUS D'HALLOY in het boven aangehaalde zeide, dat de bastaarden nooit zoo veel overeenkomst onderling vertoonen als de ouderparen, waarvan zij afstammen. Geheel in overeenstemming met TACITUS' meening, dat de Germanen van zijn tijd, om hunne groote gelijkenis op elkander, blijkbaar een onvermengde stam waren.

Hieruit blijkt dus, dat er alle reden bestaat om de groote verschillen, die men tusschen de bewoners van ons land ook in dezelfde streek, somtijds zelfs in één huisgezin, aantreft, niet aan te merken als een bijna toevallig iets, te-

weggebragt door ik weet niet welke onbekende invloeden — maar daarin te zien eene meer of minder zuivere ***herhaling van één der rassen of stammen, die tot de zamenstelling van ons volk hebben bijgedragen.*** In deze meening ligt reeds à priori niets vreemds. Het is toch een bekend feit, dat verschillende eigenaardigheden in ligchaamsbouw enz. erfelijk zijn. Zóó ziet men veeltijds dat, wanneer een der ouders bijv. een overtalligen vinger heeft, eenige der kinderen dezelfde eigenaardigheid bezitten. De voorbeelden zijn menigvuldig, waarbij die eigenaardigheid zich door vier en vijf geslachten heen herhaalde. Somtijds ziet men dat zij gemist wordt bij een geslacht en dan bij het volgende weêr opkomt. Ook is het een bij de veefokkers en plantenkweekers welbekend feit, dat men des te zekerder rekenen kan op eene gewenschte eigenaardigheid bij plant of dier, naarmate zij zich gedurende een grooter aantal geslachten erfelijk heeft voortgeplant. Ziet men alzoo ligte afwijking van den normalen typus en die bovendien pas ontstaan is, dikwijls geslachten achtereen voortduren en bij de kleinkinderen weêr te voorschijn treden, nadat vader en moeder vrij gebleven waren — hoe veel gereedelijker laat zich begrijpen, dat een volkstypus, dat sedert eeuwen en eeuwen bestendig geweest is, door geslachten heen voortduurt en in de kleinkinderen zich weder vertoont de afstamming hunner grootouders. Dus alle ruimte overlatende voor individuële verschillen, die aan iedere persoon geheel eigen zijn, mogen wij toch veilig beweren, dat veel van die eigenaardigheden, waardoor de ééne Nederlander zich van den anderen onderscheidt, daaruit ontstaat, dat in ieder meer of minder te voorschijn komt van de eigenaardigheden der rassen, die tot de zamenstelling van het Nederlandsche volk hebben bijgedragen.

Overigens geschiedt de vermenging van twee of meer volksstammen, die op denzelfden bodem geplaatst zijn, niet zoo snel, als men wel gewoonlijk meent. Doorgaans zijn de massaas, die tot één homogenen vorm zouden moeten komen, daartoe te groot. Zoo vindt men dan ook heden ten dage eene dergelijke homogeniteit der bevolking bijna alleen op eilanden, die door hunne ligging meer vrij blijven van gestadigen toevloed van nieuwe menschenmassaas, dan overal elders het geval is. Eer echter eene dergelijke homogeniteit bereikt is, kampt elk der rassen, die door omstandigheden tot zamenwoning verpligt zijn, den strijd om het bestaan. Het zou te ver leiden dit punt hier met eenige breedvoerigheid te behandelen. Alleen zij het geoorloofd op te merken, dat bij zoodanige vermenging dat ras de overhand krijgen zal, waarbij in de ruimste mate de volgende omstandigheden, die ten gunste beslissen, vereenigd zijn. ***Numerieke meerderheid***, ***vruchtbaarheid***, ***intensiteit van den typus*** (zoo als bijv. de Mongoolsche typus zijn merk schijnt te zetten op elke daarmede gekruiste familie), ***ontwikkeling naar het ligchaam*** (waardoor een sterk weêrstandbiedend vermogen tegen schadelijke invloeden van buiten) en ***naar den geest*** (waardoor men meer dan de onontwikkelde van de omstandigheden ten meesten bate voor zich zelf kan gebruik maken) en eindelijk de ***levenswijze*** (akkerbouw of nomadische leefwijze, waardoor soms beter of geregelder voorraad van voedsel, minder blootstelling aan schadelijke invloeden, krijgsmansstand enz.)

Vraagt men nu, welke volksstammen kunnen het geweest zijn, die tot de zamenstelling van ons volk hebben bijgedragen? Dan zal menigeen in de

eerste plaats denken aan het groot aantal Duitschers bijv. dat in onze handelsteden verkeert en dat meestal na eenige jaren daar huwt en blijft, of ten minste sporen van zijn verblijf achterlaat. Verder aan vreemde matrozen in dezelfde steden, aan huwelijksverbindtenissen, die inlanders met vreemde vrouwen aangaan en dergelijke. Ongetwijfeld mag deze invloed niet uit het oog verloren worden, maar toch begrijpt men bij nader inzien ligt, dat die niet zoo misleidend sterk kan zijn. Immers buiten de groote steden is de bedoelde invloed op de bevolking naauwelijks merkbaar en op het platte land bijzonder. Stel bijv. dat men schedels heeft van eene plaats van 2000 inwoners, niet te digt bij de Pruissische grenzen gelegen; laat daaronder 200 lieden wonen van aanwijsbaar Duitsche afstamming — zóó aanwijsbaar, dat ten minste iets, in levenswijze of wat ook, overgebleven zij dat hunne afstamming herinnert — dan zou men 10 schedels van zulk eene plaats onderzoekende dooreengenomen één meer of minder Duitschen schedel daaronder hebben. En welk een groot getal is reeds die 200 op 2000 inwoners van eenige plaats in onze westelijke provinciën. De andere invloeden zijn waarlijk nog veel minder in acht te nemen en verdwijnen geheel, wanneer men uit eenige reeks het gemiddeld kan nemen. Daarom is het dan ook zoo noodzakelijk, dat men van iedere plaats, waarvan men den schedeltypus der bewoners wenscht te kennen, een zeker aantal dier schedels bezitte.

Maar wanneer de vermenging met andere volkeren, die heden ten dage in ons land plaats vindt, behoudens eenige bekende uitzonderingen, niet zoo bijzonder groot is en toch aan den anderen kant de individuële verschillen dikwijls herinneringen zijn van nationale schedelvormen, wie zijn dan die volkeren of volksstammen, die tot de zamenstelling van ons volk hebben bijgedragen?

In de eerste plaats waarschijnlijk eene bevolking, die in den diluviaaltijd hier omstreeks — voor zoo ver de bodem niet later eerst gevormd is — gewoond moet hebben en die ons bekend geworden is door het nabij Dusseldorf, in het zoogenaamde Neanderthal, opgegravene geraamte. De schedel tot dit geraamte behoorende heeft om den zonderlingen vorm van het voorhoofd, dat laag is, schielijk naar achteren loopt en zeer zwaar ontwikkelde arcus superciliares vertoont, veel opzien gewekt. Het eenigzins aapachtige in het voorkomen heeft tot verschillende te ver gedreven gevolgtrekkingen aanleiding gegeven, als zou dit één der overgangsvormen geweest zijn, waardoor zich in het diluviaaltijdperk uit een aap een mensch ontwikkeld zou hebben. Aan den anderen kant is door sommigen getwijfeld aan den diluvialen oorsprong dezer beenderen, maar naar allen schijn op onvoldoende gronden, zoodat thans bijna algemeen erkend wordt, dat de mensch uit het Neanderdal in den diluviaaltijd geleefd heeft. Welnu! BLUMENBACH beschrijft in zijne *Decades Craniorum* een Cranium Batavi genuini van een der eilanden in de Zuiderzee, dat in de genoemde punten sterk overeenkomt met den Neanderdaler. Wel is waar vermeldt Prof. J. VAN DER HOEVEN in zijn *Catalogus Craniorum* bij geen zijner schedels van deze eilanden eenige gelijkenis op den schedel door BLUMENBACH beschreven en werd deze gelijkenis door wijlen Prof. W. VROLIK van de schedels van deze eilanden afkomstig en in zijn bezit bepaald ontkend. Maar genoeg! BLUMENBACH's schedel bewijst dat de type voortleeft.

En ik zou bijna zeggen: ik heb hem levend gezien, in verzachten afdruk ten minste. Voor een paar jaren namelijk, van een uitstapje terugkeerende, trof ik, in eene stoomboot tusschen Alkmaar en Zaandam varende, een man aan, eenigzins als heer gekleed, hoewel toch geen gentleman, die mij terstond deed denken aan den Neanderdaler, waarnaar hij bijna afgedrukt scheen. Behalve dat de boven opgegeven bijzonderheden overeenkwamen, was ook hier, even als bij den Neanderdaler, de schedel zeer smal en als zijdelings zamengedrukt. Dat de type dus nog voortleeft houd ik voor stellig; het komt er op aan te weten, waar hij nog bijzonder sterk vertegenwoordigd is.

Eenige overeenkomst met dezen schedeltypus biedt de schedel, die door Dr. SCHMERLING met groote moeite en inspanning uit het Engishol bij Luik opgegraven is en tot denzelfden tijd teruggebragt wordt. Ten aanzien van dezen zegt C. VOGT (*Vorlesungen über den Menschen*, Bd. II, pag. 78) »een thans levende schedelvorm, die geheel met den Eugisschedel overeenstemt, is mij niet bekend, maar wel heb ik onder oude Zwitsersche schedels, die waarschijnlijk alle uit de 4de of 5de eeuw van onze tijdrekening afkomstig zijn en die bij Biel, Grenchen en Solothurn opgegraven werden, den vorm des Engisschedels bijna geheel teruggevonden, terwijl ook alle voornaamste afmetingen vrij goed overeenstemden.

Nu behooren Dusseldorf en Luik wel niet tot ons land, maar zijn toch digt genoeg bij de grenzen om te kunnen aannemen dat de volksstam of de stammen, waarvan deze schedels afkomstig zijn, ook in ons land geleefd kunnen hebben, zoodat het zeer mogelijk is, dat er ten onzent nog menschen voorkomen in wie hun type herleeft.

De beide schedels, waarvan tot nog toe sprake was, werden zonder aangezigtsgedeelte gevonden. In dit opzigt was Prof. SPRING gelukkiger, die in een beenderenhol in de provincie Namen een schedel vond, waarvan het voorhoofdsbeen sterk achteruit week met afgeplatte slaapbeenderen, breede neusgaten, zeer sterk ontwikkelde tandkassen met schuins gerigte tanden en waarbij de aangezigtshoek weinig meer was dan 70°. Of een zoodanige vorm van het aangezigt ook bij de schedels van het Neanderdal en de Engisgrot voorkwam is geheel onzeker, maar vrij waarschijnlijk. Zeker is het in ieder geval dat men ten onzent een vrij sterk uitgedrukt prognathisme (vooruitsteken der kaken) niet zelden aantreft.

Een andere stam is het waarschijnlijk geweest, waarvan na den diluviaaltijd — maar altijd vóór dat de geschiedenis van ons land begint — de Hunnebedden afkomstig zijn. Ten onzent vindt men geene goed herkenbare overblijfselen van de geraamten, die in deze gedenkteekenen der oudheid begraven zijn, zoo als in Frankrijk, Engeland, Zweden en Denemarken. Hier te lande komen namelijk in de Hunnebedden alleen urnen voor, die de asch der verbrande lijken bevatten. In Frankrijk en vooral in Denemarken en Zweden vond men geheele geraamten, waarvan de schedels meerendeels kort waren, dus behoord hadden aan een brachycephalen volksstam. Op grond daarvan heeft men de oudste bewoners van Europa voor brachycephaal gehouden en betrekkelijk kort geleden nog verklaarde de beroemde VON BAER in eene zijner voortreffelijke ethnologische bijdragen, hoewel hij de stelling niet voor bepaald uitgemaakt hield, dat hij deze meening toegedaan was. Sedert echter hebben

de onderzoekingen, door THURNAM in Engeland gedaan (*Memoires read before the Anthropological Society of London*, Vol. I), ons geleerd, dat er tweeërlei Hunnebedden te onderscheiden zijn: langwerpige en ronde; dat de eerste de oudste zijn en langwerpige (dolichocephale) schedels bevatten, terwijl de schedels in de laatste meerendeels brachycephaal zijn. Bij de dolichocephalen is het gebit regtstandig, bij de brachycephalen vooruitstekend. Duidelijk is het derhalve dat men, uit den tijd dat er Hunnebedden gebouwd werden, tweeërlei volksstammen onderscheiden moet. Want bij nader onderzoek is gebleken dat ook de Hunnebedden in Frankrijk twee zoodanige typen vertoonen en zeer onlangs is dit van Zweden bevestigd door Prof. VAN DUBEN, den opvolger van Prof. A. RETZIUS (*Bulletin de la Société d'Anthropologie*. Paris, 1865). Ook voor Zweden verklaart VAN DUBEN den dolichocephalen stam voor den oudsten, wat in Frankrijk tot nog toe niet duidelijk uitgemaakt is.

Eerst na dezen tijd vinden wij in Europa melding gemaakt van Celten, die gewoonlijk beschouwd worden als de voorloopers weder van de Germanen. Deze laatste zijn om zoo te zeggen de wettig erkende bewoners, hoewel de schrijver dezes op de reeds medegedeelde gronden de vaste overtuiging koestert, dat al de bovengenoemde volksstammen, in zoo ver als zij ons land bewoond hebben, meer of minder duidelijk herkenbare sporen van hun bestaan daarin hebben achtergelaten. Van de Germanen wonen in ons land afstammelingen der drie hoofdgroepen, waarin zij reeds ten tijde van TACITUS verdeeld waren. De Friezen zijn toch naar allen schijn afstammelingen van den Scandinavischen, de Nedersaksen van den Nederduitschen en de Bataven en Kaninefaten van den Hoogduitschen tak van den grooten Germaanschen stam. Of al deze Germaansche volkeren vóór hunne vermenging met andere volkeren, die in later tijden bepaald en hier en daar op groote schaal plaats gevonden heeft, oorspronkelijk een en denzelfden schedelvorm hadden is tot nog toe niet uitgemaakt, hoewel zeer waarschijnlijk.

Het komt er dus op aan, te midden van de groote verwarring ontstaan door de vermenging van zoo vele verschillende rassen, de leidende draden te vinden. Maar juist om de groote verscheidenheid der vormen is het noodig dat men voor iedere provincie eene belangrijke verzameling schedels kunne vergelijken. Bij velerlei onderzoekingen toch is het gebleken, dat daar, waar de waarnemingen niet onmiddellijk vertrouwbare uitkomsten leveren — door de fouten die aan de waarnemingen zelve kleven — nog eene goede uitkomst verkregen wordt, wanneer men het gemiddelde neemt uit vele daarvan. Zoo heb ik vroeger een onderzoek in het werk gesteld ter beantwoording van de vraag of de Hollanders dolichocephaal zijn — uitgezocht langhoofdig zelfs, zoo als C. VOGT beweert — dan wel eer brachycephaal, zoo als ik op den algemeenen indruk af meende. Ik heb daartoe bij 50 schedels van Zaandam de verhouding der grootste lengte tot de grootste breedte bepaald en het cijfer dat ik verkreeg, bewees mij, dat brachycephalie te Zaandam ten minste voorheerschend is, zoo als ook de meeste schedels bleken brachycephaal te zijn. Nu eene geheel willekeurige splitsing van dit getal 50 makende, die met even en die met oneven getallen benoemd, of de eerste helft tegenover de tweede, kreeg ik steeds tot uitkomst òf geheel hetzelfde cijfer, als aanwijzer van den graad van brachycephalie, òf een cijfer dat onbeduidend daarvan

verschilt. Het bleek op deze wijze ten duidelijkste, dat ik het ware gemiddelde gevonden had.

Maar men kan verder gaan. Niet alleen de graad van dolichocephalie of brachycephalie laat zich op deze wijze bepalen. Men kan ook den gemiddelden vorm van een aantal schedels bepalen, wanneer men eerst van elk daarvan eene geometrische teekening gemaakt heeft. Geometrische teekening, dat wil zeggen eene, die de lijnen juist teruggeeft zoo als zij zijn, niet eene door teekenaars gemaakte perspectivische of eene photographische afbeelding. Zulke geometrische teekeningen worden zoo met elkander vergeleken, dat voor ieder bepaald punt van den omtrek des schedels de afstand tot den uitwendigen gehoorgang of den voorrand van het groote achterhoofdsgat bepaald wordt. Van de gelijknamige cijfers, op die wijze verkregen, worden de gemiddelden bepaald en uit deze gemiddelden laat zich een schedelomtrek construëren, die den gemiddelden omtrek der schedels die men onderzoekt voorstelt. Op die wijze heeft ANTELME in *Mémoires de la Société d'Anthropologie*, Tom. I, den gemiddelden schedelomtrek bepaald van Franschen, Laplanders, Finnen, Zweden enz.; op die wijze werd verkregen de gemiddelde schedelomtrek van 30 mannelijke bewoners van Halle am Saale, zoo als Prof. WELCKER mij dien onlangs mededeelde en op die wijze hoop ik zelf over eenigen tijd gemiddelde schedelomtrekken van een paar plaatsen uit ons land te kunnen mededeelen. Of men op die wijze het ware gemiddelde verkregen heeft, moet ook hier blijken door de getallen, zoo als het toeval dit aan de hand geeft te splitsen en te zien of de alzoo verkregen gemiddelde schedelomtrekken met den algemeen gemiddelden overeenstemmen.

Is men eerst zoo ver gekomen, voor verschillende plaatsen hier en daar verspreid in iedere provincie, dan kan men onderling gaan vergelijken en de uitkomsten, op deze wijze verkregen, in verband brengen met de geschiedenis en het taalkundig onderzoek der dialecten.

Zullen wij voor ons land ooit zoo ver komen, dan is daartoe in de eerste plaats noodig medewerking van de geneeskundigen. Acht tot tien schedels kunnen voor plaatsen ten platten lande voldoende gerekend worden om een vrij naauwkeurig gemiddeld te verkrijgen. Natuurlijk, dat het uiterst wenschelijk is, schedels te hebben met hunne bijbehoorende onderkaken. Mogten echter hier of daar alleen schedels zonder onderkaken te verkrijgen zijn, en die zijn toch in de gewone knekelhuizen wel te vinden, dan ware het altijd wenschelijker deze te hebben, dan niets.

Tot nog toe heeft schrijver dezes geen der schedels ontvangen, die hem ten vorigen jare bij gelegenheid van de Algemeene Vergadering der *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst* uit verschillende oorden van ons land zijn toegezegd. Misschien heeft de bijzondere gecommitteerde der Maatschappij meer ontvangen. Anders laat zich denken dat het gemis aan medewerking niet zoo zeer voortvloeit uit gemis aan belangstelling in een wetenschappelijk vraagstuk, als wel daaruit dat iemand, die niet in de craniologie ingewijd is, niet begrijpt hoe men bij de overstelpende menigvuldigheid van individuële verschillen tot bepaalde uitkomsten kan geraken. Zulke oogenblikken komen zelfs voor bij dengene, die zich meer met deze studie afgeeft — oogenblikken, waarop hij nieuwen moed scheppen moet door

zich te binnen te brengen wat reeds door volhardende studie verkregen is.

Daarom was ook de bedoeling van den schrijver dezer regelen, om aan te wijzen, dat eene studie der schedelvormen in ons Nederland werkelijk nut kan hebben, dat die vormen volstrekt niet iets willekeurigs of geheel toevalligs zijn, maar integendeel eene groote mate van bestendigheid vertoonen, daar, waar geene vermenging van rassen heeft plaats gevonden. Verder dat die vermenging in een land van eenige, zelfs geringe uitgebreidheid niet ligt zóó ver gaat dat de grondtypen niet meer herkenbaar zouden zijn. En eindelijk, dat zich uit een zeker aantal schedels een gemiddelde schedelvorm laat construëren, waarin de individuële verschillen verdwijnen en die een gewigtig hulpmiddel van contrôle worden kan, gedeeltelijk reeds geworden is bij historisch onderzoek.

Moge het gewigt der craniologie daardoor eenigsins duidelijk geworden zijn en de geneeskundigen zich alzoo aangespoord gevoelen tot medewerking, door de toezending van schedels aan personen die in een dergelijk onderzoek belang stellen, waaronder schrijver dezes zich niet als de laatste noemen wil.

BERIGTEN.

BINNENLAND.

PERSONALIA.

Z. M. heeft aan Dr. P. L. RIJKE, Staatsraad in buitengewone dienst, Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Leiden, vergunning verleend tot het aannemen en dragen der versierselen van Ridder der Leopoldsorde, hem door Z. M. den Koning der Belgen geschonken.

— De Gemeenteraad van 's Gravenhage heeft benoemd tot Lid van het Collegie van Inspecteurs der gemeente-apotheek, den Heer J. C. T. VIGELIUS, Apotheker aldaar.

— De Utrechtsche Gemeenteraad heeft tot Lid van de Openbare Gezondheids-Commissie aldaar benoemd den Heer J. G. C. SANDERS, Apotheker.

— De Heer FRANÇOIS POLLEN, Nederlandsch Natuuronderzoeker op Madagascar, is tot eerelid benoemd der *Royal Society of Arts and Sciences* op het eiland Mauritius.

BEVORDERD: Tot Chir. Doctor, te Leiden, den 24sten Mei, de Heer H. J. DE GRAAF, Med. et Art. Obst. Dr. te Dordrecht

— De Heer J. S. VAN PRAAG heeft dezer dagen het 40jarig feest gevierd zijner ambtsbediening als Stads-Geneesheer te Oudewater.

OVERLEDEN: Den 11den Mei, te 's Gravenhage, de Heer L. J. DE BAAS, gepensioneerd Militair Apotheker 1ste kl., Ridder der Orde van de Eikenkroon, oud 81 jaren; — den 21sten Mei, de Heer H. LOUWES, Med. et Art. Obst. Doctor te Leek, oud 44 jaren (aan den typhus).

GEVESTIGD: Te Leek, de Heer B. SLINGENBERG, Med. Doctor.

— Te Blokzijl, de Heer W. C. VAN WERKHOVEN, Heelmeester ten platten lande enz.

— Te Stad Vollenhove, Dr. W. J. DE KOE.

VACANT: Te Haaksbergen, de betrekking van tweeden *tijdelijken* Geneeskundige; — jaarlijks tractement *f* 300.—. (De Gemeente-Geneesheer is voortdurend ongesteld; de bevolking bedraagt p. m. 5000 zielen.)

— Te Varsseveld, de betrekking van Vroedvrouw; — tractement *f* 75.—? 's jaars.

ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

Aan de Afdeelingen en Leden!

Naar aanleiding der heerschende cholera en der thans reeds bij eenige Afdeelingen gerezen en aan het Hoofdbestuur kenbaar gemaakte bezwaren, om op de voorgenomen Algemeene Vergadering in het eind dezer maand te Middelburg door Afgevaardigden uit haar midden vertegenwoordigd te zijn, heeft het Hoofdbestuur in zijne vergadering van heden met algemeene stemmen en volgens het eensluidend advies der afwezigen besloten: *de Algemeene Vergadering voorloopig uit te stellen tot in den nazomer.*

Voorts heb ik de eer te berigten, dat door de Afdeelingen, in de volgorde der naamlijst n°. 2, 3, 4, 13, 15, 17, 19, 21, 24, 25, 26 en 29, te zamen 32 stemmen zijn uitgebragt voor den te benoemen Hoofdbestuurder, alle op

Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS,

die alzoo tot Hoofdbestuurder is gekozen en onmiddellijk intreedt.

10 Junij 1866. *De Hoofdbestuurder-Secretaris,*

Dr. J. ZEEMAN.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

PARIJS. — In de zitting der Académie van 15 Mei l.l. heeft Dr. GOSSELIN twee pincetten ingediend voor de operatie der iridectomie, waardoor deze kunstbewerking zonder het verwisselen of uit de hand leggen der instrumenten mogelijk wordt. Aan het eene pincet (pince couteau) is een snijdend vlak tot insnijding der cornea aangebragt, terwijl men het na de incisie omkeert om met zijne „griffes" de irisrand te vatten. Het tweede pincet is een gewoon pincet à fixer, hetwelk digt bij het uiteinde zijner griffes scherp geslepen is, zoodat het door zamendrukking als eene schaar werkt en het geklemde fragment der iris afknipt.

— De *Gazette des Hopitaux* van 19 Mei l.l. bevat het resultaat eener enquête over sommige steden in Italië en in het Zuiden van Frankrijk gehouden, waarin de immuniteit der koperarbeiders voor de cholera, door statistische feiten betoogd wordt.

— Volgens den *Moniteur* waren de gezondheidsberigten uit het Oosten op den 7den Mei zeer voldoende. Eene afdeeling bedevaartgangers was op den 7den Mei volkomen gezond te Suez teruggekeerd. Zij was bij de inscheping te Djeddah naauwkeurig onderzocht en geobserveerd.

— In Engeland heeft zich eene vereeniging tegen de verpligte vaccine eene „anti-compulsory vaccination league" gevormd, welke zich tot het Parlement met eene wijdloopige petitie gewend heeft. In eene der laatste zittingen der Académie werd een schrijven van Dr. BAYARD ingediend, waarin hij te kennen gaf, dat hij tot corresponderend lid dier vereeniging voor Frankrijk benoemd was. Door geen der leden werd de zaak eenige aandacht waardig gekeurd.

— Prof. NELATON is tot Chirurgien ordinaire van den Keizer benoemd.

— In het cholera-rapport, door Dr. DE PIETRA SANTA aan de Académie over de epidemie van 1865 ingediend, is door cijfers de geregelde vermindering der intensiteit

der zich opvolgende epidemiën aangetoond; gedurende 1832 werden er te Parijs 1 sterfgeval op 40, gedurende 1849 1 op 51, van 1853—54, 1 op 112, en gedurende 1865 1 op 270 inwoners waargenomen.

BERLIJN. — Sinds den 1sten Mei is op de Saksische Staatsspoorwegen, benevens op de Leipzig-Dresdener, Lobau-Zittauer, Zittau-Reichenberger, Gossnitz-Geraër en Greisz-Brunner banen, een afzonderlijke wagen voor het vervoer van zieken beschikbaar gesteld. De aanvragen tot gebruik moet 24 uren te voren geschieden. De transportkosten bedragen 1 Thaler per mijl, indien het getal der begeleidende personen dat van 6 niet te boven gaat. Iedere persoon meer, moet zich van een billet 1ste klasse voorzien. Door een wettig bewijs van onvermogen wordt het vervoer-tarief verminderd of gratis gesteld.

SPIERS. — Volgens de berigten van 1 Mei was hier ter stede wederom een sterfgeval aan cholera voorgekomen.

KONINGSBERGEN. — De Privaat-Docent alhier, Dr. ERNST NEUMANN, is tot buitengewoon Hoogleeraar bij de Medische Faculteit en tot Director van het Pathologisch-Anatomische Museum benoemd.

ZÜRICH. — Van de hand van den Stads-Architekt BURKLI alhier is een belangrijk werk, met den titel van *Ueber Anlage städtischer Abzugskanäle und Behandlung der Abfallstoffe aus Städten*, in het licht verschenen. Het ontwikkelt onder anderen breedvoerig en door teekeningen toegelicht, op wat wijze hierin tot dusverre in de grootste steden is voorzien.

WEENEN. — De *Wiener Medicinische Zeitung* bevat een artikel van Prof. PATRUBAN, waarin de locale anaesthesie, volgens RICHARDSON, alleen voor de oppervlakkige huidsnede, maar niet voor dieper gelegene deelen, als doeltreffende wordt aanbevolen. Bij de operatiën aan den mond en neusholte wordt bovendien door de vlugtigheid der gepulveriseerde aether soms eene niet gewenschte algemeene narcose teweeggebragt.

— Prof. VON DUMREICHER heeft voor het eventuële uitbreken van den oorlog zich bij den geneeskundigen staf van het leger aangesloten.

NEW-YORK. — Uit het verslag van den Surgeon-General over den afgeloopen oorlog blijkt het volgende. Gedurende de twee eerste jaren van den krijg bedroeg het cijfer der heelkundig behandelde militairen 187,420, waarvan er 9705 aan de gevolgen van verschillende amputatiën bezweken. Bij de amputatie van den bovenarm was de sterfte 16, bij die van den arm 21, bij die van den schouder 39, bij die van het been 26, bij die van de knie 55, bij die van de dij 64 en bij die van het heupgewricht 87 pCt. Een cijfer van 575 resectiën in het schoudergewricht leverde eene sterfte van 32 pCt. De sterfte aan niet-chirurgische ziekten bedroeg voor 1861 en 1862 56,193. Ongeveer 10 pCt. van het leger was door ziekte aanhoudend buiten dienst. In 1861 werden in toto 878,918 en in 1862 1,711,803 zieken en gekwetsten behandeld. Koortsen sleepten gedurende die twee jaren 19,459, dysenterie 11,560, lijden der organa respiratoria 8090 lijders ten grave. De verpleging geschiedde in 202 hospitalen, te zamen houdende 136,894 bedden.

— Sinds 1 Maart is alhier een nieuw geneeskundig Tijdschrift, met den titel van *The Medical Record*, onder de medewerking van FLINT, CLARK, HAMILTON, HUTCHINSON, WOOD en ELLIOT, verschenen. Het zal voor den prijs van 4 dollars per jaar op den 1sten en 15den der maand het licht zien,

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Aan het Verslag der Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, belast met het onderzoek van de jongste Regerings-Verslagen, betreffende den staat van het

onderwijs in ons land (loopende over de jaren 1862/63 en 1863/64), ontleenen wij het navolgende:

I. Verslag der Commissie over den staat in 1862/63, aangaande *de hulpmiddelen voor het onderwijs:* „Onder de minst gunstige verschijnselen behoort nog steeds het gebrek aan lijken voor Anatomie en Chirurgie beschikbaar: aan de Hoogeschool te Leiden in het geheele jaar slechts 17, terwijl eene poging door den, helaas, te vroeg aan de wetenschap ontrukten Hoogleeraar HALBERTSMA aangewend, om er uit de strafgevangenis te Hoorn te verkrijgen, mislukte. Aan onze overige Hoogescholen, het is van elders bekend, doet zich dat gebrek, zoo mogelijk, in nog grooter mate gevoelen. In Utrecht werden chirurgische operatiën vaak beperkt, „daar niet altijd lijken beschikbaar waren." Van de Klinische School te Amsterdam daarentegen heet het: „Tot anatomische en chirurgische oefeningen op het lijk was, volgens Lectoren, voldoende gelegenheid, en daarvan werd door de leerlingen ijverig gebruik gemaakt." Hoogst wenschelijk zou het zijn, dat door de Regering op eene afdoende wijze in dit gebrek aan al onze Hoogescholen voorzien werd. Te eer springt de dringende noodzakelijkheid daarvan in het oog bij het in werking treden der nieuwe Geneeskundige Wetten. Met genoegen zag men dat de Natuurkundige Kabinetten en Scheikundige Laboratoria, alsmede de Sterrenwachten te Leiden en te Utrecht, zich in goeden staat bevonden en aan het doel beantwoordden. Met niet minder genoegen werd ontwaard, dat aan het eenige Museum van Natuurlijke Historie te Leiden eenige meerdere ruimte is verschaft, hoewel men altijd nog moest betreuren, dat vele belangrijke verzamelingen uit het delfstoffelijk rijk, wegens gebrek aan plaatsruimte, niet kon worden ten toon gesteld. — De toestand der Akademische Ziekenhuizen te Leiden en te Utrecht liet veel te wenschen over. De vraag mag daarbij niet onderdrukt worden, of het bestaande stelsel, waarbij gewone Gasthuizen, die veelal met chronische lijders zijn opgevuld, tot akademische nosocomia worden gebezigd, wel bestendiging verdient? Men beklaagde zich over het gebrek aan stelsel bij sommige opgaven van verschillende Hoogescholen. Terwijl die over de lijders, wier behandeling aan het geneeskundig onderwijs kon worden dienstbaar gemaakt, uit Leiden rijk vloeijen en behoorlijk gesplitst zijn, bepaalde zich te Groningen, en nog meer te Utrecht, tot zeer algemeene mededeelingen. Zoo verneemt men van laatstgemelde Hoogeschool alleen: „Op de stationaire Medische Kliniek zijn 200, op de Poly-Kliniek meer dan 1000 lijders van elken leeftijd behandeld." Ter rigtige beoordeeling van de waarde dezer inrigtingen voor de opleiding van praktische Geneesheeren moet men vragen: in hoe veel mannen, vrouwen en kinderen laat zich dat cijfer splitsen? Hoe velen werden daarvan inwendig, hoe velen chirurgisch behandeld? Hoe velen behoorden er op de kraamzaal? Wij lezen alleen: „De Verloskundige Kliniek werd zeer druk bezocht." Met het oog op de toekomst van de medische opleiding mag niet onopgemerkt blijven, dat voor het klinisch onderwijs aan het Athenaeum te Amsterdam, „van de in het Binnen-Gasthuis te Amsterdam verpleegde lijders 408 mannen en 210 vrouwen *werden uitgekozen;* voor diagnostische Kliniek 92 mannen en 177 vrouwen; voor de praktische oefeningen in de Heelkunde 581 mannen en 420 vrouwen en voor de Verloskunde 410 vrouwen." Dit maakt te zamen een totaal van 2298, of, zoo men de kraamvrouwen weglaat, 1885 *uitgezochte* patiënten, welk getal sterk afsteekt bij dat der in de akademische nosocomia behandelde, *niet altijd uitgezochte* zieken. Immers in het Nosocomium te Leiden werden *intern* behandeld 71 mannen en 63 vrouwen, en voor het diagnostisch onderzoek 49 patiënten, benevens 84 lijders, die heelkundige behandeling genoten; te zamen 267. Daarbij komt dan nog een aanzienlijk getal op de Poly-Klinieken behandeld, die hier buiten rekening worden gelaten, omdat daarvan, wat Amsterdam betreft, geen vermelding is geschied. Denkt

men aan de strengere eischen op praktisch gebied, die voortaan aan alle toekomstige artsen zullen worden gedaan, dan schijnt eene vergelijking dier cijfers eene schoone en nuttige toekomst te voorspellen aan eene praktische oefenschool, eene *école de perfectionnement* te Amsterdam, waar de kroon kan gezet worden op het degelijk, deels praktisch, maar vooral theoretisch medisch onderwijs, dat aan onze Hoogescholen bij voortduring kan gegeven worden, wanneer de Regering zorgt, dat de Medische Faculteiten, zoo wat personeel als materieel betreft, aan hare roeping kunnen beantwoorden. Andere mededinging schijnt niet te duchten, althans niet van de Klinische Scholen, zoo lang zij op den voet blijven, waarop zij, naar de mededeeling van het Verslag, verkeeren. 't Is waar, voor praktische oefening komt de School te Rotterdam in aanmerking, wier leerlingen gebruik konden maken van de Kliniek in het voortreffelijke Gasthuis, waar in het jaar, voorafgaande aan dat waarover het Verslag loopt, uit de 1200 interne patiënten de meest belangrijke gevallen voor het onderwijs werden gekozen, terwijl voor de heelkundige lessen 720 lijders beschikbaar waren. Maar overigens liet ook die inrigting veel te wenschen over, immers werden er zelfs geene afzonderlijke lessen over *Physica* gegeven, terwijl de kraamzaal *volstrekt ongeschikt* wordt genoemd, om zelfs aan de matigste eischen voor praktisch onderwijs in de Verloskunde te voldoen. Bij de School te Middelburg was in een geheel jaar voor praktische oefeningen in de Ontleedkunde slechts één lijk beschikbaar, voor operative Heelkunde insgelijks één."

„Het onderwijs werd (dan ook alleen) zoo volledig gegeven, als de voorhanden hulpmiddelen toelieten." De toestand van zoodanige School moge „niet geheel onbevredigend" genoemd worden; met het oog op den toestand, die geboren wordt door de invoering der nieuwe Geneeskundige Wetten, moet zij òf eene geheele reorganisatie, òf hare opheffing te gemoet gaan.

Met genoegen merkte men den voldoenden toestand en toenemenden bloei op der Rijks Kweekschool voor Vroedvrouwen, eene inrigting, die aan eene lang gevoelde behoefte voldoet. Zoowel het theoretisch als het uitgebreide praktisch onderwijs schijnt goede vruchten te dragen. Maar wat beteekent de zinsnede in het Verslag: „Bovendien werd in de *behandeling* van zieke vrouwen op eene afzonderlijke daartoe ingerigte afdeeling aan de meer gevorderden handleiding en aanwijzing gegeven?"

Moet onder *behandeling* van zieke vrouwen *verpleging* of *verzorging* worden verstaan, dan wel in het algemeen *geneeskundige* behandeling? De laatste opvatting schijnt de ware, daar reeds vroeger sprake was van het verrigten van al hetgeen tot bijstand en verzorging van zwangeren, barende kraamvrouwen en jonggeborenen betrekking heeft. Maar dan vraagt men, moet zoodanige opleiding, als die hier bedoeld schijnt, geene kwade praktijken en kwakzalverij in de hand werken?

II. Verslag over den staat in 1863/64: „*Klinische Scholen.* Belangrijk en uitvoerig zijn de berigten omtrent de Klinische School te Rotterdam; daarmede vergeleken zijn de mededeelingen omtrent de Klinische School te Amsterdam uiterst schraal. Zij blijven echter, even als de Rotterdamsche, de juistheid bevestigen der opmerking, meermalen, ook nog in het Rapport van uwer Commissie's voorgangster gemaakt, dat die scholen de praktische oefenschool van de toekomst moeten zijn, zonder dat daarom afbreuk te vreezen is voor de akademische opleiding der toekomstige Geneeskundigen. Immers ook nu leverden de Ziekenhuizen in de beide steden, de Amsterdamsche vooral, voor het klinisch onderwijs een getal zieken en daardoor noodwendig eene verscheidenheid van ziektegevallen, waartoe de akademische nosocomia, hoe goed ook ingerigt onmatig zijn, of er moeten bijzondere redenen bestaan, die een groot getal lijders naar de Akademiesteden lokken, gelijk bijv. met het Nederlandsch Gasthuis voor Ooglijders

te Utrecht het geval is, waar niet minder dan 1418 lijders, tevens dienstbaar aan het onderwijs, behandeld werden. Men overtuigt zich van hetgeen de twee groote Klinische Scholen voor het praktisch onderwijs zijn, als men in het Verslag leest, dat te Rotterdam niet minder dan 756 heelkundige lijders door den Lector in de Heelkunde met de leerlingen behandeld werden; dat te Amsterdam van de lijders voor het klinisch onderwijs uitgekozen werden 1966, behalve nog 525 vrouwen voor het verloskundig en gynaekologisch onderwijs. Geen wonder, dat, waar zóó ruime stof tot waarneming aanwezig is, het onderwijs belangstelling wekt, en opmerkelijk is in dit opzigt het berigt, dat de lessen in het Rotterdamsche Ziekenhuis werden bijgewoond door jonge Doctoren en Heelmeesters, en gedurende de groote vacantie door onderscheidene Candidaten in de Geneeskunde, door Officieren van Gezondheid en kweekelingen van het Rijks-Militaire-Hospitaal.

»*Rijks-Kweekschool voor Vroedvrouwen.* In het Rapport over het vorig Onderwijs-Verslag werd naar de beteekenis gevraagd van eene zinsnede in dat Verslag, luidende: »Bovendien werd in de behandeling van zieke vrouwen op eene afzonderlijke daartoe ingerigte afdeeling aan de meergevorderden handleiding en aanwijzing gegeven." De Commissie meende, dat hier alleen van *geneeskundige* behandeling sprake kon zijn, maar vroeg, of dan de bedoelde opleiding geene kwade praktijken en kwakzalverij in de hand zal werken? Het Regerings-Verslag, dat wij hier behandelen, schijnt aan het slot van bladz. 35 de oplossing te geven, waar het spreekt »*van de behandeling* van zieke vrouwen, waarin op de gynaekologische afdeeling van het Binnen-Gasthuis (te Amsterdam) aan de meergevorderden handleiding in het zetten van bloedzuigers, het gebruik van het speculum en het aanwenden van het pessaria werd gegeven." Van *geneeskundige* opleiding, waaruit kwade praktijken zouden kunnen voortvloeijen, is hier dus de rede niet.

»*Rijks-Veeartsenijschool.* Vreemd is het van den Minister van Binnenlandsche Zaken zelven te vernemen, dat de ziekenstallen in slechten toestand blijven verkeeren, dat het lokaal voor dissectie bestemd ondoelmatig is, wanneer men in de begrootingen voor zijn Departement, tot hiertoe althans, door den Minister geene middelen ziet aanvragen tot wegneming dier gebreken, waarvan het eerste ook reeds in het vorig Regerings-Verslag werd vermeld. Of is welligt sedert het schooljaar 1863/64 uit de gewone kosten van onderhoud der School herstel aangebragt? Zoo niet, dan vordert de zaak de aandacht des Ministers, vooral bij de herinnering, dat hij beloofd heeft in overweging te zullen nemen den wensch, geuit in het Voorloopig Verslag over zijne begrooting voor het loopende dienstjaar (Art. 61), dat in het belang van bevordering der praktische opleiding meer zieke beesten aan de inrigting ter verzorging wierden toevertrouwd. Tot bevrediging toch van dat verlangen zullen goed ingerigte ziekenstallen wel eene onmisbaar vereischte zijn."

— Het is niet van belang ontbloot, den gang van zaken te leeren kennen en bij te houden, met betrekking tot de toekomstige regeling van het *Geneeskundig Onderwijs* hier te lande. Te dien behoeve deelen wij de navolgende officiële handelingen en stukken dienaangaande mede. In de zitting der Eerste Kamer van de Staten-Generaal, van 23 December j.l., zeide de Heer (Dr.) VAN BEECK VOLLENHOVEN het volgende:

»Ik wensch (van den Minister van Binnenlandsche Zaken) met een enkel woord inlichting te vragen over een onderdeel van het Geneeskundig Onderwijs. Het is mij niet regt duidelijk, waarop, na de wijziging, die in onze Geneeskundige Wetgeving heeft plaats gehad, het voortdurend bestaan van de zoogenaamde Klinische Scholen rust. Vroeger, toen er Plattelands-Geneeskundigen en Stedelijke Heelmeesters moesten gevormd worden, kan ik mij zeer goed voorstellen dat bij Koninklijk besluit de orga-

nisatiën werden geregeld voor die geneeskundige scholen. Blijven die instellingen nu bestaan? Bij de Wet zijn zij niet bekend. Zullen zij gesubsidiëerd worden? Daarvoor zal eene regeling noodig zijn. Ik vraag dit een en ander bepaaldelijk, omdat het onlangs mijne aandacht heeft getrokken, dat er weder een leeraar bij eene van die scholen is aangesteld. Ik had gedacht, dat er, ten gevolge van de invoering der Geneeskundige Wetten, een maatregel van overgang tot eene andere organisatie zou genomen zijn, indien de Minister het noodig achtte dat die geneeskundige scholen bleven bestaan. Aan niemand is daarvan echter iets bekend en ik wensch den Minister dus te vragen, welke bedoelingen hij in dit opzigt heeft. Is hij voornemens partij te trekken van de groote inrigtingen, die in enkele onzer aanzienlijke steden bestaan? Ik verwacht dit wel; doch hoe dit zijn moge, er wordt eene regeling vereischt, opdat men wete waarop die staat van zaken gebouwd zal wezen. Ik geloof tevens dat het in het belang is èn van de Klinische Scholen èn van de inrigtingen aan onze Hoogescholen, dat men wete, ook met het oog op de examens, wat de voornemens der Regering zijn." — De toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken antwoordde daarop, den 27 December, als volgt: „De *Klinische Scholen.* De Heer VAN BEECK VOLLENHOVEN vraagt: „Wat moet er van de Klinische Scholen worden?" Over haar lot kon nog niet worden beslist. Het was ook niet noodig. Zij kunnen op den tegenwoordigen voet voorloopig worden gehouden. Aan die scholen is niets ontnomen, maar ook niets meer dan tot dusver gegeven; en dit kon inderdaad niet, omdat men de bestemming der Klinische Scholen — in zoo verre het Gouvernement daarover een zeggen heeft, hetwelk van het door den Staat te verleenen subsidie zal afhangen — niet volledig kan beoordeelen, dan in verband met hetgeen het universitair onderwijs zal zijn. Ik blijf de meening toegedaan, die ik de Kamer heb medegedeeld bij de behandeling der Medische Wetten. Men wenscht te Amsterdam en te Rotterdam de Klinische Scholen te behouden en daarvan Natuur- en Geneeskundige Faculteiten te maken, daarin denk ik niet mede te gaan. Ik ben geen voorstander van het Fransche systeem van losse Faculteiten, en voor dergelijke inrigting zal ik geene subsidiën voordragen. Gaarne wil ik echter medewerken om dat klinisch onderwijs op hoogeren voet te brengen, en zoo de middelen in de genoemde plaatsen daarvoor te kort schieten, zal ik ze bij de Staten-Generaal aanvragen om haar te helpen. Wij hebben behoefte aan zulke groote klinische inrigtingen, die alleen kunnen bestaan in groote steden, als Amsterdam en Rotterdam. Onze aanstaande medici moeten niet gedwongen zijn naar Berlijn, Parijs of Praag te gaan om klinisch onderwijs bij te wonen; zij behooren dit hier te lande, ter volle praktische ontwikkeling, te kunnen erlangen. Daartoe wil ik het mijne bijdragen. Op dit oogenblik kan ik niet meer doen dan ik deed; ik heb op de begrooting de subsidie voor de Klinische School te Amsterdam gebragt, wat tot dusverre uit het fonds van de opgeheven Provinciale Commissie genomen werd."

— De vroeger in dit Tijdschrift vermelde, bij de Tweede Kamer aanhangige, klagt van den Off. v. Gez. GENTIS jegens den Minister van Oorlog heeft den 23sten Mei j.l. in voormelde Kamer tot eenige discussie aanleiding gegeven. De conclusie der Commissie uit de Kamer, die den Minister in het gelijk stelde (omdat de Minister in zijne beschouwing gelijk had, dat de Heer GENTIS niet bevoegd was zich tot de Kamer te wenden, maar den gewonen weg had moeten volgen, door de Wet voorgeschreven, en dat hij wel degelijk de bestaande wetsbepalingen had overtreden en hem wel degelijk te regt door den Minister arrest was opgelegd), is aangenomen (met 43 stemmen tegen 5, waaronder die der Heeren WESTERHOFF en DE POORTER).

— In de beide Huizen van het Engelsche Parlement kwam vóór eenige dagen het

vraagstuk der quarantaine, in verband met cholera, ter sprake. De bewindslieden antwoordden, dat Engeland nooit het quarantainestelsel als grondslag voor zijne maatregelen tegen besmettelijke ziekten had aangenomen; — dat het voor de Regering onmogelijk was eensklaps een algemeen en volledig stelsel van quarantaine in te voeren, al ware het ook uitgemaakt dat daarmede de cholera in de daad te stuiten zou zijn; — dat in Engeland de zorg voor het weren van besmettelijke ziekten *altijd hoofdzakelijk aan de plaatselijke Overheden was overgelaten*, — en dat *de algemeene maatregelen tot bevordering der gezondheid*, zoo als zorg voor luchtverversching, voor reinheid, voor zuiver drinkwater, *nog het beste waren wat er tegen de cholera gedaan kon worden*.

— De Fransche *Moniteur* behelsde vóór eenige dagen de volgende mededeeling: »De narigten, ontvangen bij het Gezondheids-Bestuur van Alexandrië, melden dat de gezondheidstoestand van Mecca dit jaar geen nadeel door de aankomst der pelgrims had ondergaan, en dat eene bezending bedevaartgangers op hunne terugreis den 7den Mei, vrij van cholera, te Suez was aangekomen. De pelgrims waren bij hunne inscheping te Dscheddah aan een geneeskundig onderzoek onderworpen; en toen liet hun gezondheidstoestand niets te wenschen. Men mag dus hopen, dat de bedevaart naar Mecca in 1866 zal afloopen onder gunstige omstandigheden, welke ten vorigen jare gemist werden."

— De Commissaris des Konings in de Provincie Zuid-Holland heeft de volgende circulaire gerigt aan Heeren Burgemeesters en Wethouders der gemeenten in dat gewest: »In sommige gemeenten van dit gewest worden groote ophoopingen van mest gevonden, waarvan de uitdamping schadelijk is voor de gezondheid. Hoe wenschelijk de opruiming van dien mest ook zou zijn, in het bijzonder dáár waar de mestvaalten midden in — of nabij digt bevolkte buurten liggen, daaraan kan thans, *bij het dreigen eener cholera-epidemie*, niet worden gedacht, vermits, naar het oordeel van den Heer Geneeskundig Inspecteur, ter zake door mij geraadpleegd, het verwerken van mest het ontstaan of de uitbreiding der ziekte zou bevorderen. Onder deze omstandigheden acht Z. Wel-Ed. Gestr. het wenschelijk den mest, ter voorkoming van uitdamping, te bedekken met eene dikke laag turfmolm, waarover eene laag kalk. Ik beveel U het opvolgen van dien raad met den meesten ernst aan."

— De *Staats-Courant* van 19 Mei bevat het Verslag over den staat van 'sRijks Herbarium te Leiden en de aldaar verrigte werkzaamheden gedurende het jaar 1865. Het slot van het stuk luidt als volgt: »Uit het aangevoerde kan men opmaken, dat onze instelling thans een levendig verkeer met andere soortgelijke musea onderhoudt, en niet alleen in omvang gestadig toeneemt, maar ook haar deel aanbrengt tot ontwikkeling der botanische wetenschap. Uit dien hoofde genoot zij dan ook de eer, in het voorjaar van 1865, bij gelegenheid van het Kruidkundig Congres te Amsterdam, door de beroemdste Kruidkundigen uit het buitenland te worden bezocht, waardoor tevens gelegenheid ontstond, om onze relatiën uit te breiden. — Zoo als vroeger maakten ook onderscheidene Nederlandsche Botanisten gebruik van de verzameling; anderen verzochten voorwerpen voor hun onderwijs, vooral op de Hoogere Burgerscholen. Twee voor de militaire dienst in Indië bestemde Pharmaceuten werden door den Minister van Koloniën voor eenigen tijd bij de instelling gedetacheerd. Doubletten werden, zoo als vroeger, aan Nederlandsche instellingen van onderwijs medegedeeld, of als ruilmiddel naar andere musea verzonden, en zal daarmede nog geruimen tijd kunnen worden voortgegaan."

— De *Staats-Courant* van 24 Mei bevat het Verslag van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen aan den Koning, van de werkzaamheden door haar in het jongste

jaar volbragt. Op het gebied der Geneeskunde hebben de volgende werkzaamheden plaats gehad: 1°. De Heer HALBERTSMA handelde over het feit en den vermoedelijken grond van het veelvuldig voorkomen van asymmetrie bij Javasche schedels; — 2°. Prof. HEYNSIUS vestigde de aandacht op het voorkomen, niet enkel van suiker, maar ook van glycogenium (dierlijk amylum) in de urine van lijders aan diabetes mellitus, waarvan hij de bron niet in de spieren maar in de lever meende gevonden te hebben. Nog deelde hij proefnemingen mede van Dr. STOKVIS over den overgang van kippenen bloedserum-eiwit in de urine; — 3°. De Heer DONDERS gaf zijne medeleden drie voordragten ten beste. De eerste bevatte resultaten van onderzoekingen, door hem en onder zijn toezigt door Dr. DE JAEGER in het werk gesteld op de geleidingssnelheid in de zenuwen, meer bijzonder den tijd betreffende, die gevorderd wordt tot het vormen eener bepaalde voorstelling en de uiting daarvan door de organen van den wil. De tweede had betrekking op den rhythmus der hartstoonen, waarvan hij de perioden leerde registreren. Het laatst sprak hij over de beoordeeling van afstanden, bij het zien met één en met twee oogen.

— De *Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem* heeft den 19den Mei hare 114de Algemeene Vergadering gehouden. Aan den schrijver eener prijsverhandeling, bevattende eene vergelijkende myologie der voorste ledematen bij de reptiliën en vogels, den Heer Dr. NIC. RÜDINGER, Prosector te München, werd, behalve de gouden medaille, nog de premie van *f* 150 toegekend. Eene door den Hoogleeraar F. ZAAIJER, te Leiden, aangebodene Verhandeling, *Over den vorm van het bekken van Javaansche vrouwen*, werd waardig gekeurd, om in de werken der Maatschappij te worden opgenomen. De Vergadering benoemde tot Lid der Maatschappij den Hoogleeraar W. KOSTER, te Utrecht, en tot Leden der Commissie van Redactie van het door de Maatschappij uitgegeven Tijdschrift *Archives Neérlandaises des Sciences Exactes et Naturelles*, de Leden Prof. C. A. J. A. OUDEMANS en Prof. W. KOSTER.

— Aan de concept-begrooting van uitgaven van Nederlandsch Indië over het jaar 1867 ontleenen wij de navolgende wetenswaardige bijzonderheden. (Zoo als men weet is dit de *eerste* begrooting van Nederlandsch Indië, waaraan de Vertegenwoordiging zal medewerken.)

Voor maatregelen tegen de *Syphilis* is uitgetrokken onder de uitgaven voor politie (Hoofdstuk IV, Afd. 8) *f* 35,000, dit is *f* 5000 *meer* dan het jaar te voren.

Kosten tot bevordering van kunsten en wetenschappen *f* 68,650; onderwijs (voor Europeanen alléén) *f* 583,673.

Geneeskundige Dienst *f* 512,272. (Op de begrooting van 1865 komt voor de *Burgerlijke Geneeskundige Dienst en Vaccine* ten bedrage van *f* 324,046. (Daaronder voor ijs *f* 29,620; — aan den Inspecteur der vaccine op Java en Madura *f* 10,592; — verdere kosten der vaccine *f* 82,574.)

Burgerlijke Veeartsenijkundige Dienst *f* 16,972.

Kina-kultuur *f* 47,712.

Militaire Geneeskundige Dienst en Hospitaaldienst *f* 1,002,974,30[5].

(De begrooting voor 1865 gaf voor de *Militaire Geneeskundige Dienst* *f* 2,684,598.76. Daarvan: eigenlijke Geneeskundige Dienst *f* 883,316.60[5]; Hospitaaldienst *f* 1,801,282.15[5]; uitgaven in Nederland *f* 118,828.27[5].) De recapitulatie op deze begrooting geeft voor 1867 (in raming) als totaal de som van *f* 124,870,131.54 (tegen *f* 117,441,513.64[5], toegestaan voor 1865. — De begrooting van 1855, dus 10 jaar geleden, beliep *f* 55,615,601.) De inkomsten zijn geraamd op *f* 124,870,131.54. ALI COHEN.

— **Officiëel verslag over het beloop der cholera, van 20—26 Mei en van het begin der ziekte (16 April) tot en met 26 Mei.**

Zie pag. 208, 224, 271 en 288.	20—26 Mei.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Zuid-Holland.				
Alblasserdam. .	1	1	7	5
Oud-Beijerland.	1	1	2	1
Berkel.	—	—	2	1
Bodegraven. . .	—	—	1	1
Brandwijk. . . .	1	—	1	—
Charlois.	—	—	2	1
Delft.	45	25	63	33
Delfshaven.. . .	7	2	64	27
Dirksland. . . .	—	—	1	—
Dordrecht. . . .	3	1	18	8
Dubbeldam. . .	—	—	1	1
Everdingen. . .	—	—	1	—
Gouda.	15	11	36	20
's Hage..	10	7	28	19
Gorinchem.. . .	1	—	1	—
Groote Lindt.. .	—	—	1	1
Heinenoord. . .	—	—	1	1
Hellevoetsluis. .	—	—	1	1
Hillegersberg. .	—	—	4	2
Katendrecht. . .	—	—	2	1
Katwijk.	—	—	1	1
Kethel.	1	1	1	1
Kralingen. . . .	3	1	10	3
Leiden.	25	12	63	29
Leijerdorp. . . .	1	1	1	1
Mathenesse. . .	1	1	1	1
Overschie. . . .	—	—	1	1
Papendrecht. . .	—	—	2	1
Puttershoek. . .	—	—	1	1

	20—26 Mei.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Zuid-Holland.				
Ridderkerk.. . .	—	—	2	1
Rotterdam. . . .	40	22	589	358
Rijswijk.	1	—	1	—
Schiedam. . . .	8	7	47	35
Stompwijk. . . .	—	—	1	1
Vlaardingen. . .	—	—	1	—
Voorburg. . . .	—	—	3	3
Woerden.. . . .	—	—	2	—
Zegwaardt. . . .	—	—	1	—
Zoeterwoude . .	4	—	4	—
Zwijnsdrecht.. .	—	—	15	7
Totaal. . .	168	93	984	567
Zeeland.				
Tholen..	—	—	1	1
Totaal. . .	—	—	1	1
Friesland.				
Lemsterland.. .	3	2	3	2
Totaal. . .	3	2	3	2
Noord Braband.				
's Hertogenb.. .	—	—	6	6
Klundert.	—	—	1	—
Raamsdonk. . .	1	—	3	1
Rozendaal. . . .	—	—	1	1

	20—26 Mei.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Noord-Braband.				
Schijndel.. . . .	—	—	1	—
Zevenbergen.. .	—	—	2	1
Totaal. . .	1	—	14	9
Noord-Holland.				
Haarl. Liede.. .	—	—	1	1
Haarl. Meer.. .	—	—	1	1
Ransdorp.. . . .	1	—	1	—
Totaal. . .	1	—	3	2
Utrecht.				
Utrecht..	5	4	16	10
Wilnis.	1	1	1	1
Totaal. . .	6	5	17	11
Groningen.				
Ulrum.	—	—	1	—
Wildervank. . .	—	—	1	—
Totaal. . .	—	—	2	—
Gelderland.				
Brakel.	—	—	4	3
Nijmegen. . . .	—	—	2	—
Totaal. . .	—	—	6	3

Recapitulatie.

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei	305	159.	Sinds het begin der ziekte tot 5 Mei	426	246.
» 6 Mei » 12 »	222	120.	» » » » » » 12 »	657	376.
» 13 » » 19 »	192	118.	» » » » » » 19 »	849	494.
» 20 » » 26 »	179	100.	» » » » » » 26 »	1030	595.

Voor Rotterdam waren de opgaven sinds 16 April tot 31 Mei als volgt:
Van 16 April tot 2 Mei aanget. 231, overl. 137, 3 Mei tot 9 Mei aanget. 183, overl. 101.
» 10 Mei » 16 » » 104, » 82, 17 » » 23 » » 58, » 27.
» 24 » » 31 » » 27, » 19. Dus sinds het begin der ziekte aangetast 603, overleden 366. De totale sterfte bedroeg aldaar in April en Mei 398 en 604, tegen een geboortecijfer van 354 en 373

Tot en met 8 Junij bedroeg de totale cholerasterfte te Leiden 204, te 's Hage 64, te Delft 139, te Rotterdam 397, te Gouda 42 en te Utrecht 76, terwijl het totaalcijfer der aangetasten voor die gemeenten aan 396, 103, 274, 645, 79 en 141 beantwoordde.

In de gemeenten Katwijk, 's Hage, Charlois, Schijndel, Zevenbergen, Utrecht en Nijmegen trad de ziekte bij een uit Rotterdam, te 's Hertogenbosch bij een uit Delfshaven gekomen persoon, het eerst op. Dr. J. HARLO.

AMSTERDAM. — De Gemeenteraad heeft den 25sten April eene verordening vastgesteld, houdende *voorschriften ter voorkoming der gevaren van hondsdolheid.* Vermits dit stuk zeer kort is en afdoende schijnt, wordt het hier, ook in het belang van andere gemeenten, medegedeeld :

Art. 1. Honden, die op den openbaren weg loslopen, moeten gedurende de door Burgemeester en Wethouders bepaalde tijden behoorlijk worden voorzien van eenen muilkorf.

Art. 2. Het is verboden, honden op of aan den openbaren weg vast te leggen.

Art. 3. Het is verboden, voor wagens, karren of eenig ander voertuig honden te spannen, dan alleen voor zoo ver dit noodig is tot het uitoefenen van een bedrijf van nijverheid. In dat geval moeten de honden altijd behoorlijk van eenen muilkorf voorzien zijn.

Art. 4. Het tergen, baldadig aanhitsen of mishandelen van honden is verboden.

Art. 5. Honden, die tusschen 12 ure des nachts en zonsopgang op den openbaren weg zonder toezigt losloopende worden gevonden, alsmede diegene, waaromtrent Art. 1, 2 of 3 dezer verordening is overtreden, worden afgemaakt.

Art. 6. Overtreding van eene der bepalingen van deze verordening wordt gestraft met eene geldboete van ƒ 1—3 en gevangenisstraf van 1—3 dagen, te zamen of afzonderlijk.

Art. 7. Alle vroegere verordeningen omtrent dit onderwerp zijn ingetrokken.

'sGRAVENHAGE. — In de Raadszitting van 14 Mei j.l. is ingekomen een adres van de Heeren Dr. C. P. POUS KOOLHAAS en 13 andere bewoners van de Mauritskade enz., houdende mededeeling van bezwaren over den bijzonder onreinen toestand der slooten nabij de Oranje-kazerne.

UTRECHT. — De Gemeenteraad heeft (den 24sten Mei j.l.) besloten, met betrekking tot een terrein voor de oprigting van een Ziekenhuis, voor een terrein, gelegen tusschen de Malie- en Tolsteeg-barrièren aan den Singel, een bod te doen van ƒ 50,000. (Dit terrein is groot 2 bunders en 89 roeden; breed 124 en diep 233 el.)

— Uit eene mededeeling van de Commissie voor de koepok-inenting, — die zich beklaagt over de weinige medewerking, die zij van de veehouders ondervindt bij hare pogingen, om retro-vaccinatiestof te verkrijgen, — blijkt, dat zij door de welwillendheid van den Directeur van 's Rijks Veeartsenijschool reeds sedert 31 Januarij op ruime schaal hare proeven heeft kunnen beginnen en de aanvankelijk verkregen uitkomsten het vooruitzigt leveren, dat zij in een volgend verslag veel belangrijks zal kunnen mededeelen.

PERSONALIA.

Z. M. heeft den Heer E. F. H. M. VON BYLANDT, Lijfarts van Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden, wonende te 's Gravenhage, ingelijfd in den Nederlandschen adel, met den titel van Graaf, overgaande op al zijne wettige nakomelingen.

— De Dirigerende Off. v. Gez. 2de kl. H. L. OUDENHOVEN, thans geplaatst in de maritime directie te Hellevoetsluis, wordt op non-activiteit gebragt en vervangen door den Dirigerenden Off. v. Gez. 2de kl. W. H. VERMEULEN.

— De Off. v. Gez. 2de kl. O. KARSSEN, thans gedetacheerd bij het Nederlandsche Gasthuis voor Ooglijders te Utrecht, wordt met den 6den Junij aanstaande geplaatst in de rol van Z. M. wachtschip te Willemsoord, ten einde gedetacheerd te worden op Z. M. instructievaartuig *Urania*.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *verleend:* een 2jarig verlof naar Nederland, wegens ziekte, aan den Off. v. Gez. 2de kl. G. BROERS; — en *overgeplaatst:* bij de Geneeskundige Dienst van Sumatra's Westkust en Onderhoorigheden, den Off. v. Gez. 2de kl. J. J. DE WILDE, van de Geneeskundige Dienst van Celebes en Onderhoorigheden.

ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

VERVOLG VAN DE ONDERWERPEN TER BEHANDELING IN DE ACHTTIENDE ALGEMEENE VERGADERING DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

VERVOLG VAN HET VOORLOOPIG VERSLAG VAN DEN GECOMMITTEERDE TOT ONDERZOEK NAAR DE WERKING DER REGLEMENTEN OP DE PROSTITUTIE HIER TE LANDE.

M. H.

„Het doet mij leed u te moeten mededeelen, dat ik op mijn schrijven naar Haarlem (FRANK), Leeuwarden (HUBER), 's Gravenhage (BLOM COSTER), Assen (HILBINGH PRINS), Delft (RAMAER), Rotterdam (VAN VOLLENHOVEN), Brielle en Hellevoetsluis (waarmede Dr. VAILLANT zich belast heeft) nog geen antwoord ontvangen heb;" — deze klagt uitte ik een jaar geleden in mijn voorloopig verslag en kan ik nu, bij wijze van inleiding tot het vervolg daarvan, herhalen; ook omtrent Alkmaar (waarvoor Dr. DE BORDES zich bereid verklaard heeft) is mij niets geworden. Voor Gorinchem en Maastricht blijf ik nog een correspondent zoeken. En toch ben ik ook dit jaar weder eene schrede vooruitgekomen: Kampen en Amersfoort kan ik, dank zij de medewerking der H.H. Dr. POLIJN BUCHNER en Dr. DE ROOIJ, bij de lijst der steden voegen, waaromtrent ik inlichtingen ontvangen heb. Nog 11 steden, van degenen waar Reglementen of Verordeningen bestaan, blijven er aan die lijst ontbreken. Het zal der Maatschappij thans niet veel moeite kosten het ontbrekende aangevuld te krijgen. Zij wende zich tot de Geneeskundige Inspecteurs, aan wien haar onderzoek niet weinig ter harte gaan zal — op wier steun zij regt heeft te rekenen, van wier invloed zij veel verwachten mag. Welligt zullen die het zich ten pligt rekenen, het onderzoek van uw Gecommitteerde zelven op zich te nemen en voort te zetten, waarvan het initiatief aan de Maatschappij toekomt. Welk ook het verder lot zij van dit onderzoek, aan wiens handen het verder toevertrouwd worde, ik wensch u alvast verslag te doen van hetgeen mij uit een paar steden is medegedeeld. Het kan tevens dienen als proeve van bewerking van het onderwerp door uw Gecommitteerde. Mijn voornemen is namelijk om vooraf elk der steden, waaruit mij opgaven geworden zijn, afzonderlijk te beschouwen, voor zoo ver mogelijk de werking der Verordeningen in die steden na te gaan, om dan later door onderlinge vergelijking van die steden en hare toestanden tot algemeene gevolgtrekkingen te komen.

Bijzondere redenen nopen mij met Amersfoort te beginnen, waaromtrent ik de vele bijzonderheden aan den ijver van Dr. H. J. DE ROOIJ te danken heb,

die in een geschrift, mij welwillend ten gebruike afgestaan, *De Bevolking van Amersfoort statistisch en hygiënisch beschouwd*, een tal van wetenswaardige bijzonderheden heeft verzameld, waaruit ik ruimschoots geput heb.

Amersfoort.

Amersfoort, een landstadje, met eene werkelijke bevolking van 12,683 zielen 1), »op 2 uren afstand van de Zuiderzee, aan den voet van een zacht dalenden heuvel, in eene opene vallei zoo schilderachtig gelegen, is ruim gebouwd." De gezondheidstoestand is er over het algemeen niet gunstig, waarvoor andere redenen dan hare ligging bestaan. Diepe armoede, geringe dag- en arbeidsloonen, gebrek aan algemeene ondernemingsgeest, misslagen in het volksleven, hoogst gebrekkige beschaving bij de mindere standen, gebrekkige voeding kenmerken een groot deel der bevolking. Velen zijn gedwongen, bij gemis van gestadigen arbeid, hun toevlugt te nemen tot de openbare liefdadigheid. Berekend over 1853—1858 worden gemiddeld jaarlijks onafgebroken en tijdelijk bedeeld 3970 personen. Goedkoop leven wordt door de hooge stedelijke belastingen, duurte van levensmiddelen en de hooge prijzen der eerste behoeften moeijelijk. Een groot deel der bevolking werkt in fabrieken, weverijen en haarspinnerijen. Misbruik van sterken drank is er algemeen 2). Smokkelhandel in gedistilleerd wordt veel gedreven. Behalve het St. Elisabeth's Gasthuis, aan een bepaald Kerkgenootschap behoorende, bestaat er te Amersfoort geen toevlugt voor arme zieken. Genoemd gesticht, in 1577 op kleine schaal ingerigt, heeft in de laatste 12 jaren gemiddeld 37 lijders 's jaars opgenomen. De Geneeskundige Armendienst wordt waargenomen door twee Stads-Medicinae Doctores, twee Heelmeesters, twee Vroedmeesters, twee Vroedvrouwen, één Geneeskundige voor de prostitutie en acht Apothekers, die elkander telken zes maanden afwisselen.

Zoowel de bezoldiging van, als het toezigt en de contrôle op de geneeskundige dienst schijnen veel te wenschen over te laten.

Dr. De Rooij vraagt, of de verpligting in het opvolgen van de instructie van het geneeskundig personeel zoo ver mag gaan, dat geheime ziekten door de plaatsing van de letter S op het recept, waarop tevens de naam van den lijder duidelijk behoort geschreven te zijn, moeten geopenbaard en kenbaar worden tot aan den minsten Apothekersbediende of aan hen, die aan den toonbank verschijnen (Art. 11 van de Instructie voor de Geneesheeren en Art. 9 van die der Heel- en Vroedmeesters, dato April 1857). De Rooij acht die bepalingen in strijd met de kieschheid en de geheimhouding der Geneeskundigen bij hunnen eed afgelegd. Evenzoo keurt hij af, dat de geheimen van den Burgerlijken Stand worden geopenbaard, zoo als te Amersfoort geschiedt, door het wekelijks in de Courant van die stad vermelden van de voor- en geslachtsnamen van moeders en kinderen bij onechte geboorten en sterften. Teregt vraagt hij: Waarom is den Med. Doctor en Geneeskundige de openbaarma-

1) Volgens de laatste telling, ult°. December 1859. Op 31 December 1864 bedroeg die 13,164 zielen, volgens het verslag van den toestand der gemeente Amersfoort.

2) De accijns op den sterken drank bedraagt ¼ van de inkomsten der gemeente.

king hiervan, den eerste bij solemnelen eede, den andere bij belofte, verboden en het dagelijksch Bestuur der stad geregtigd die aankondiging toe te laten? De zedelijkheid en de schaamte zullen er even weinig mede gebaat worden als de statistiek.

„Wat de verhouding dier onechte geboorten betreft, uit de statistiek daaromtrent is gebleken, dat die zeer ongunstig is en weinig pleit voor de openbare zedelijkheid te Amersfoort. Moge veel op rekening van het garnizoen geschoven worden, in eene binnenstad als deze, waar zich bijna geene vreemdelingen ophouden, het krijgsvolk en de varensgezellen voor 's lands dienst in de buitenbezittingen slechts weinige er doortrekkende zijn, is die verhouding meer dan gewoon. Vanwaar deze onzedelijkheid? Dr. DE ROOIJ schrijft die grootendeels toe aan het misbruik van sterken drank, dat alle zedelijk en godsdienstig gevoel uitbluscht, de beschaving belemmert en de uitbreiding van de syphilis bevordert. Deze laatste bestaat te Amersfoort niet minder dan elders. Is de ontucht daar groot, de gevolgen zijn naar evenredigheid en aan weinigen onbekend. Bepaalde die vreesselijke ziekte zich slechts bij het willekeurig besmette individu, maar hoe velen moeten niet boeten voor de schuld van anderen, en hoe velen, die ter wereld komen, dragen reeds den duidelijken stempel van de smet die hun het aanzijn gaf? Waar bestaat alhier gepaste hulp om dit vreesselijk kwaad te beteugelen of te genezen? Zullen eenige medicijnen den lijder, zonder verdere hulp toegediend, kunnen baten? Welk eene zorg, ja gemoedelijke zorg, vordert deze ziekte niet. Is het voldoende ter beteugeling alleen eene Verordening op de prostitutie sints de 3 laatste jaren 1) in werking te hebben? Wat kan het baten, dat daardoor in 1857 twaalf, en in 1858 elf lichtekooijen als besmet zijn bekend geraakt? Zij moeten niet alleen worden afgezonderd, maar ook grondig worden genezen, en niet alleen zij, maar ook zoo vele anderen van beider geslacht, die de schromelijke gevolgen der ontucht met of zonder schuld dragen. Art. 27 en 29 van de Verordening op de huizen van ontucht enz., 1856, zijn voor het gewenschte doel ontoereikend. Waar is het toevlugtsoord voor deze ongelukkigen? Zoo ooit, dan wordt het bij het algemeene streven der wetenschap naar voorkoming der ziekten, dringend noodzakelijk eene bepaalde plaats aan te wijzen, waar deze lijders behoorlijk behandeld en zoo mogelijk genezen kunnen worden. Eene daartoe bestemde afdeeling in het gevraagde ziekenhuis zal een vereischte zijn en zal stellig gunstig werken. Omtrent één punt der Verordening maakt Dr. DE ROOIJ de opmerking: Dat lichtekooijen te Amersfoort goed schijnen beloond te worden of ruim bij kas zijn, mag opgemaakt worden uit de boete van *f* 25,— bij overtreding der gemaakte bepalingen. Het is echter te duchten dat ook hier de verwachting teleurgesteld zou worden."

Laat ons, na deze algemeene beschouwingen over Amersfoort, nu eens zien welke de uitwerking is geweest van de *Verordening op de huizen van ontucht en de publieke vrouwen te Amersfoort*, vastgesteld 17 November 1856 en afgekondigd 11 December 1856.

---

1) Het bovengenoemde Handschrift is gedateerd van 1858.

A. I. *a*, *b*. Uit het hier boven medegedeelde volgt, dat er van eene statistiek der syphilitischen in Amersfoort geen sprake kan zijn en dat een antwoord op de vragen, door mij daaromtrent aan Dr. DE ROOIJ gerigt, niet gegeven kon worden. Er bestaat te Amersfoort noch een stedelijk Ziekenhuis, noch zelfs eene kraamzaal. Eene vergelijking van het aantal syphilitischen vóór en na de invoering der Verordening op de prostitutie is derhalve voor Amersfoort onmogelijk.

c. Uit mijn rapport, ten vorigen jare uitgebragt, bleek, dat op eene gemiddelde jaarlijksche sterkte van het garnizoen te Amersfoort van 364 man, 37 venerischen voorkwamen, dus 10.1 pCt. Hoewel dit getal beneden het gemiddelde (12.5 pCt.) voor ons geheele leger blijft, moet het toch als vrij hoog beschouwd worden, in aanmerking nemende de gesteldheid van Amersfoort; een klein landstadje, met geenerlei publieke vermakelijkheden, geringe en armoedige bevolking, waar dus weinige aanleidingen tot losbandigheid bestaan. Onder de venerischen van het garnizoen zijn begrepen zoowel die in de Binnendienst als die welke in de Buitendienst (officieren enz.) onder behandeling zijn gekomen. Over de tot de laatste rubriek behoorende zullen welligt de opgaven der Officieren van Gezondheid, om ligt te begrijpen redenen, geene juiste getallen bevatten. Daar bij het opmaken der tabellen de naam en rang der lijders vermeld worden, zal alligt eene enkele opgave vermeden worden; het uiterst kleine getal der in de Buitendienst behandelden zou dit reeds doen vermoeden — tenzij het voor eene groote moraliteit der hoogere officieren kon geacht worden te pleiten. Tot onze statistiek doet het weinig af, daar dit gering getal tegenover het veel grootere der manschappen verdwijnt en hoogstens in staat is onze resultaten in het algemeen gunstiger te maken. Bij gebrek aan burgerlijke statistieken, blijkt het groote nut der militaire opgaven; wij vinden daarin eene ongunstige verhouding der venerische ziekten te Amersfoort geconstateerd; en dit ondanks de Verordening. Vergelijken wij den toestand te Amersfoort met dien te Gouda bijv, met een overeenkomstig bevolkingscijfer en even groot garnizoen, waar geene Verordening bestaat en 6 pCt. venerischen gemiddeld 's jaars in behandeling komen, dan valt die ongunstige verhouding nog duidelijker in het oog; zij staat bijna gelijk met de verhouding te 's Hage, den Helder, Nijmegen, Veere, alle steden met Verordeningen, maar waar andere nadeelige plaatselijke oorzaken gevonden worden, die te Amersfoort ontbreken. Dat de Verordening overigens weinig invloed op die ongunstige verhouding heeft gehad zou daaruit blijken, dat het percentsgewijze voorkomen van 10.2 venerischen onder het garnizoen vóór die Verordening, van 1850—1856, weinig verminderd is, bedragende het cijfer der venerischen van 1857—1863, dus na de Verordening, nog 10.1 op honderd man.

II. Raadplegen wij nu, bij gebrek aan cijfers omtrent de verhouding der syphilis onder de burgers, de meening van Dr. DE ROOIJ, dan bevestigt die den ongunstigen indruk door de militaire statistiek verkregen.

Schoon er geene eenstemmigheid onder de Heelkundigen op dat punt bestaat (wat waarlijk bij het verschil in praktijk van dezen geen wonder is), sluit zich de meening van Dr. DE ROOIJ bij die der meerderheid aan, welke beweert, *dat de syphilitische aandoeningen na de Verordening van* 1856 *zijn*

toegenomen; dit is de meening van hen, aan wie de genezing dier ziekten bij voorkeur door het publiek wordt toebetrouwd en die door rijperen leeftijd het best in staat zijn vergelijkingen te maken tusschen het heden en verleden.

III. *a.* Voor de beoordeeling van het toe- of afnemen der venerische ziekten na de Verordening of invoering van een sanitair toezigt op de prostitutie, zou eene opgave van het aantal bij de inschrijving geïnfecteerd bevondene vrouwen, zoowel als van de infectiën bij de reeds ingeschrevenen, zeer gewenscht zijn. Voor Amersfoort is eene dergelijke opgave omtrent eerstgenoemden niet te verkrijgen; immers, „zoodra eene vrouw in het kader der prostituées wil of moet ingeschreven worden, en bij onderzoek besmet blijkt te zijn, wordt hiervan aan de Politie kennis gegeven en ontvangt zij geen livret, zij komt niet voor op de lijst der ingeschrevenen voor aleer zij genezen is. Bij gebrek aan een Gasthuis en afzondering gaan die vrouwen dan niettemin voort met het uitoefenen der clandestine prostitutie en verspreiden zoodoende het contagium." Teregt noemt DE ROOIJ dien toestand hoogst gebrekkig en, even als meer anderen, alleen in staat het nut eener Verordening geheel te annuléren.

b, c. Daar verder geenerlei aanteekening gehouden werd omtrent de genezing, den duur der behandeling, het geregeld verschijnen der zieken bij den Geneeskundige, met het onderzoek der publieke vrouwen belast, omtrent den vorm van het lijden, het plaatselijk of constitutioneel karakter daarvan, is het niet mogelijk eenige zekerheid te verkrijgen omtrent de toe- of afname der venerische ziekten bij de prostituées te Amersfoort, en moeten wij ons ter beoordeeling daarvan aan de cijfers der militaire statistieken houden. De officiële opgaven van den Geneeskundige, belast met het toezigt op de prostitutie, in de Verslagen van den toestand der Gemeente opgenomen, hebben blijkbaar geene waarde, zoo als de volgende *letterlijke* en *volledige* overname daarvan in de laatste 4 jaren toonen kan.

1861. Volgens het verslag van den Geneeskundige, belast met het toezigt op de prostitutie, heeft het heelkundig onderzoek bij de bekende prostituées geregeld wekelijks plaats gehad; er is slechts één geval van syphilis voorgekomen; de moeijelijkheid voor de Politie, om met alle prostituées bekend te worden, is oorzaak dat er nog velen zijn die niet gevisiteerd worden (*sic*).

1862. Volgens het verslag van den Geneeskundige met het toezigt belast, heeft het wekelijksch onderzoek van de bekende prostituées geregeld plaats gevonden; er kwamen drie gevallen van syphilis voor. De onbekendheid met alle prostituées is oorzaak dat er velen niet gevisiteerd worden (*sic*).

1863. Volgens het verslag van den Heelkundige, met het toezigt belast, heeft het onderzoek bij de prostituées geregeld wekelijks plaats gevonden. Drie gevallen van syphilitische ziekte zijn voorgekomen, doch de lijderessen, onder eene doelmatige behandeling, geheel genezen. Vele prostituées, die niet bekend zijn, werden niet gevisiteerd (*sic*).

1864. Volgens het verslag van den Geneeskundige, belast met het onderzoek van de prostituées, zijn er slechts twee gevallen van syphilitische ziekte voorgekomen; de eene lijderes genas, terwijl de andere naar elders vertrok. Groot daarentegen was het getal mannelijke syphilitischen; de meesten waren

geïnfecteerd te Utrecht en te Amsterdam; de andere door bij de Politie onbekende prostituées; allen zijn echter geheel genezen.

De hier opgegeven getallen zijn niet evenredig aan die der infectiën bij het garnizoen; er moeten dus andere bronnen van infectie aanwezig zijn en die zullen wel bij de vele *onbekende, niet gevisiteerde* prostituées gezocht moeten worden. Welke de moeijelijkheden zijn voor eene goede Politie, om in een klein stadje als Amersfoort met de clandestine prostitutie bekend te raken, weten wij niet.

IV. Welligt zal er uit de getallen der levenloos geborenen vóór en na de invoering van de Verordening eenig besluit kunnen getrokken worden, tot eene meerdere of mindere uitbreiding der syphilis onder de bevolking. Een vast aangrijpingspunt bieden zij echter niet. Behalve syphilis zijn er vele andere oorzaken, die op die cijfers invloed kunnen hebben. Daarenboven zullen syphilitische ouders, die vóór de invoering der Verordening oorzaak waren van een te vroeg afsterven hunner nakomelingschap, ook na die invoering een oorzaak daarvan kunnen blijven; de lange duur der syphilitische infectie en harer gevolgen op de nakomelingschap is een gegrond bezwaar tegen eene berekening, die, zoo als hier, slechts over een tijdperk loopt van 8 jaar, waarin die Verordening in werking was. Niettemin willen we nagaan wat die cijfers schijnen aan te toonen.

A. LEVENLOOS AANGEGEVENEN.

JAAR.	Levenlooze		Totaal.	Aantal geboorten.	Percentsgewijze verhouding.
	Wettige.	Onechte.			
1847	21	4	25	333	7.5
1848	22	1	23	337	6.9
1849	19	4	23	409	5.6
1850	18	3	21	430	5.
1851	20	—	20	475	4.2
1852	21	5	26	408	6.3
1853	14	1	15	413	3.6
1854	11	1	12	401	3.
1855	19	1	20	396	5.
1856	19	1	20	409	5.
1857	15	2	17	443	3.8
1858	13	3	16	420	3.8
1859	15	4	19	513	3.7
1860	15	5	20	423	4.7
1861	21	4	25	418	5.9
1862	23	4	27	409	6.6
1863	26	3	29	473	6.1
1864	27	4	31	467	6.6
Totaal. . .	339	50	389	7577	
Gemiddeld 's jaars.	18.8	2.7	21.6	420.9	5.1

A. *a* LEVENLOOS AANGEGEVENEN.

Jaartal.	Geboorten.	Levenloos.	Jaartal.	Geboorten.	Levenloos.
1849	409	23	1857	443	17
1850	430	21	1858	420	16
1851	475	20	1859	513	19
1852	408	26	1860	423	20
1853	413	15	1861	418	25
1854	401	12	1862	409	27
1855	396	20	1863	473	29
1856	409	20	1864	467	31
Totaal.	3341	157	Totaal.	3566	184
	= 4.6 pCt.			= 5.1 pCt.	
Vóór de Verordening.			Ná de Verordening.		

A. *b*. VERHOUDING DER LEVENLOOS AANGEGEVENEN TOT DE GEBOORTEN OVER 1857 EN 1858. IN

Amersfoort	1 op 26.2
Deventer	1 „ 25.2
Prov. Utrecht	1 „ 19.5
Arnhem	1 „ 18.8
Het Rijk	1 „ 18.2
Haarlem	1 „ 17.8
Leeuwarden	1 „ 16.5
Kampen	1 „ 16.1
Groningen	1 „ 15.2
Maastricht	1 „ 14.5
Amsterdam	1 „ 15.0.

Berekend uit de Provinciale Verslagen door Dr. DE ROOIJ.

Wij zien daaruit, dat van 1847—1864, in 18 jaren, op 7577 geboorten 389 levenloos waren, dus 5.1 pCt. Verder, dat onder een gemiddeld jaarlijksch geboortecijfer van 420.9 voorkwamen 21.6 levenlooze geboorten 's jaars. Reeds bij eene oppervlakkige beschouwing der laatste kolom van Tabel A. blijkt, dat de percentsgewijze verhouding der levenlooze geboorten eene stijgende is en slechts door de jaren 1847 en 1848 wordt overtroffen.

Nog duidelijker blijkt die toename, wanneer men de percentsgewijze verhouding dier levenlooze geboorten in de jaren, waarin de Verordening bestond, vergelijkt met een gelijk aantal jaren vóór die Verordening (zie Tabel A. *a*.). Van 1849—1856, dus vóór de Verordening, kwamen op 3341 geboorten 157 levenlooze voor, of 4.6 pCt. Na de Verordening van 1857—1864 steeg dit aantal op 3566 geboorten tot 184 en bedroeg dus 5.1 pCt. Ondanks de Verordening schijnt derhalve het getal levenloos geborenen toe te nemen, hetwelk overigens over de jaren 1857 en 1858 berekend te Amersfoort niet hoog is in vergelijking met andere steden (zie Tabel A. *b*.).

B. I. *a*, *b*. Om de uitbreiding der prostitutie te beoordeelen, en in het algemeen, om het karakter der zedeloosheid eener bevolking te bepalen is de kennis van het aantal en den aard der publieke huizen noodzakelijk. Hoe zonderling het klinke: hoe meer publieke huizen, des te algemeener de moraliteit. Beperkt zich de prostitutie tot dit haar aangewezen terrein, dan is er weinig kans, dat zij alle rangen der maatschappij doordringe. Haar bestaan is eenmaal eene noodzakelijkheid.

Reeds het in verhouding tot de bevolking kleine getal van bij de Politie bekende en bewaakte publieke en rendez-vous huizen te Amersfoort zou ons dus tot eene ongunstige meening omtrent Amersfoort's moraliteit leiden. Uit *officiële* opgaven blijkt, dat daar vóór de Verordening twee, na deze slechts één publiek huis bestaat, dat tevens als rendez-vous gebruikt wordt. Volgens officieuse mededeelingen zou dit getal beneden de werkelijkheid zijn.

De prostitutie is te Amersfoort niet zeldzaam en zou aan dit enkele toevlugtsoord niet genoeg hebben. Sluit men hier de oogen voor de waarheid, of werpt men er, rugwaarts gekeerd, den mantel van JAPHET over? vraagt Dr. DE ROOIJ. Het komt ons echter niet onnatuurlijk voor, in verband met de uitbreiding der venerische ziekten, dat het aantal *bekende* schuilplaatsen voor de prostitutie te Amersfoort gering zij. Wij hopen voor die gemeente op eene spoedige toename daarvan.

c. Aan dit klein getal van publieke huizen beantwoordt een niet minder klein getal van volgens de Verordening bij de Politie ingeschrevene publieke vrouwen dat in

1857. . . .	14	
1858. . . .	22	
1859. . . .	17	
1860. . . .	18	
1861. . . .	11	
1862. . . .	16	
1863. . . .	19	
1864. . . .	12	
1865. . . .	13	(tot November) bedroeg.

Deze cijfers geven niet het aantal permanent aanwezigen aan. Verhuizing naar elders, kraamuitlegging, voltrokken huwelijk en andere redenen, doen het gelijktijdig aanwezig aantal publieke vrouwen, bij de Politie bekend, zeer afwisselen. Zij drukken alleen het aantal inschrijvingen in elk jaar uit, en zijn als zoodanig een maatstaf voor de beoordeeling van de verhouding der Politie tot de prostitutie. Gemiddeld hebben er dus 15 inschrijvingen 's jaars plaats, voor Amersfoort een zeer gering cijfer, indien het Politietoezigt zich over alle prostituées uitstrekte. In den regel ziet men na de invoering der Verordeningen, door een naauwlettend toezigt, het aantal inschrijvingen in den aanvang toenemen en later door den morelen invloed daarvan op de vrouwelijke bevolking afnemen. Hier is die verhouding der inschrijvingen niet duidelijk. Trouwens, bij het naar het schijnt gebrekkig toezigt van Politiewege op de clandestine prostitutie, hecht ik weinig waarde aan de bovengenoemde cijfers.

d. Eene globale schatting van het aantal clandestine prostituées kon door de Politie te Amersfoort niet worden opgegeven; welligt door onbekendheid daarmede. „Dat het groot is," zegt Dr. DE ROOIJ, „volgt noodwendig uit het aanwezig zijn van bij de Politie onbekende of voor haar geslotene rendez-vous-huizen en de vermeerdering der venerische ziekten. Niettemin, is eene vrouw te veel bekend als zich aan ontucht overgevende, dan wordt zij door de Politie bedreigd of krijgt ongevraagd een livret; schaamte en schande willen dan wel eens gunstig werken. Of het aantal van dezulken toe- of afneemt is evenwel niet te bepalen. Op de opgaven der militairen is niet te vertrouwen. Zij verzwijgen of vervalschen meest altijd de namen der personen door wie zij besmet zijn. In de burgerpraktijk wordt er niet naar gevraagd. De visitatie door den Geneeskundige voor de prostitutie loopt gewoonlijk over 8 à 10 publieke vrouwen wekelijks, van welke 4 of 5 in het bij de Politie bekende publieke huis aanwezig zijn."

De beoordeeling van de werking der Verordening op de zedelijkheid der vrouwelijke bevolking van Amersfoort, voor zoo ver die uit een toenemend aantal van haar, die de Verordening trachten te ontduiken, dus van de clandestine prostituées, kan worden beoordeeld, moeten wij dus hier achterwege laten. Is eene Verordening goed en wordt er streng de hand aan gehouden, verzekert zij aan haar, die zich vrijwillig aan het Politietoezigt onderwerpen, voordeelen, terwijl zij haar, die ze trachten te ontduiken, gestreng vervolgt, dan kan het niet anders of de clandestine prostitutie moet afnemen, en de heilzame gevolgen op de zedelijkheid en gezondheid zullen niet achterblijven.

II. *a.* De mate van zedelijkheid eener bevolking te bepalen en vooral te vergelijken, is niet gemakkelijk. Het aantal delicten daartegen toch is geen volkomen juiste maatstaf, daar dit ook nog van de meerdere of mindere mate van gestrengheid van het toezigt daarop afhangt. Het was niet mogelijk eene opgave te verkrijgen van het aantal delicten tegen de openbare zedelijkheid te Amersfoort, vóór 1856 voorgekomen. Na de invoering der Verordening is dit getal nooit hooger geweest dan drie 's jaars, waaronder nog wel gerekend wordt het te laat sluiten van het bij de Politie bekende publieke huis. Dit feit kan moeijelijk als een vergrijp tegen de zeden, veeleer als overtreding van eene Politie-Verordening beschouwd worden.

b. Van meer gewigt voor deze vraag is het aantal onechte geboorten en huwelijken; schoon wij gaarne erkennen, dat die ook van andere oorzaken afhankelijk zijn, van de algemeene welvaart bijv., kunnen zij toch ook als maatstaf dienen voor de moraliteit eener bevolking en worden als zoodanig veelvuldig aangewend.

Wil men het aantal onechte geboorten als een maatstaf gebruiken, dan behoort men zijne verhouding tot de wettige geboorten te kennen; wij hebben dus eene percentsgewijze berekening daarvan gemaakt.

B. ONECHTE GEBOORTEN.

Jaar.	Aantal geboorten.	Aantal onechte geboorten.	pCts.-gewijs.
1839	466	31	6.6
1840	404	28	6.9
1841	420	25	5.9
1842	452	45	9.9
1843	408	36	8.8
1844	407	38	9.3
1845	405	50	12.3
1846	356	38	10.6
1847	333	30	9.
1848	337	42	12.4
1849	409	44	10.7
1850	430	43	10.
1851	475	56	11.7
1852	408	29	7.1
1853	413	34	8.2
1854	401	31	7.7
1855	396	30	7.5
1856	409	28	6.8
1857	443	36	8.1
1858	420	36	8.5
1859	513	40	7.7
1860	423	30	7.
1861	418	31	7.4
1862	409	32	7.8
1863	473	27	5.7
1864	467	39	8.3
	10895	929	8.5

B. *b*. ONECHTE GEBOORTEN.

Vóór de Verordening.			Ná de Verordening.		
Jaar.	Geboorten.	Onechte geboorten.	Jaar.	Geboorten.	Onechte geboorten.
1849	409	44	1857	443	36
1850	430	43	1858	420	36
1851	475	56	1859	513	40
1852	408	29	1860	423	30
1853	413	34	1861	418	31
1854	401	31	1862	409	32
1855	396	30	1863	473	27
1856	409	28	1864	467	39
	3341	295		3566	271
	= 8.8 pCt.			= 7.6 pCt.	

Hieruit blijkt, dat op een aantal van 10,895 geboorten in 26 jaren 929 onechte voorkwamen, of 8.5 per honderd.

Ter beoordeling van dit cijfer laat ik hier eene opgave volgen, door Dr. DE ROOIJ uit de Provinciale Verslagen over eenige plaatsen in ons vaderland, over de jaren 1857 en 1858, berekend en waarin de verhouding der onechte tot de wettige geboorten is:

B. *c*.

Te Utrecht	1 op	10.1
„ Leeuwarden	1 „	10.6
„ Breda	1 „	10.8
„ Amersfoort	1 „	11.0
„ Groningen	1 „	11.4
„ Arnhem	1 „	11.5
„ Zutphen	1 „	12.0
„ 's Hertogenbosch	1 „	12.3
„ Nijmegen	1 „	12.5
„ Amsterdam	1 „	13.1
„ Maastricht	1 „	13.3
„ Haarlem	1 „	13.6
„ Deventer	1 „	16.0

Te Middelburg	1 „	19.8
Provincie Utrecht	1 „	19.8
Te Zwolle	1 „	22.9
Het Rijk	1 „	23.4
Te Kampen	1 „	24.7
„ Tilburg	1 „	45.7

Dr. DE ROOIJ maakt in zijn Manuscript de conclusie, „dat de onechte geboorten in de laatste 20 jaren een zeer hoog cijfer bereikt hebben, dat zij van 1857—1858 zijn toegenomen, en dat de onzedelijkheid in dit opzigt tot op weinig na haar toppunt heeft bereikt;" en inderdaad uit deze lijst blijkt, dat de vergelijking niet ten voordeele van Amersfoort uitvalt.

Om de werking van de Verordening op dit punt na te gaan vergelijke men Tabel B. *b*., waaruit blijkt, dat de verhouding sedert dien tijd iets gunstiger geworden is. Vóór de Verordening, 1849—1856, kwamen op 3341 geboorten 295 onechte voor, of 8.8 pCt. Na de Verordening op 3566 geboorten 271 onechte, of 7.6 pCt. Of dit resultaat post ook propter verkregen is waag ik niet te beslissen, bij den weinig gunstigen invloed, die de Verordening in andere rigting schijnt gehad te hebben.

c. Een derde punt, dat ter beoordeeling der zedelijkheid onze aandacht verdient, betreft het aantal huwelijken. Behalve meer bijzondere oorzaken, die dit aantal tijdelijk doen afwisselen, als welvaart, goede oogst, oorlogstijd enz., is het algemeene zedelijkheidsgevoel daarop van grooten en blijvender invloed. Omgekeerd kan dan ook het aantal huwelijken, in zijne betrekking tot de bevolking eener stad, tot peilschaal dienen voor haren zedelijkheidstoestand. — Uit de statistieke opgaven van Dr. DE ROOIJ ontleenen wij den staat, die in Tabel C. is opgegeven.

C. AANTAL HUWELIJKEN IN VERHOUDING TOT DE BEVOLKING.

Jaartal.	Bevolking.	Huwelijken.	Verhouding op het aantal zielen.		
1847	12124	79	1	op	153
1848	12171	86	1	„	142
1849	12163	100	1	„	122
1850	12307	139	1	„	89
1851	12357	110	1	„	112
1852	12154	91	1	„	134
1853	12360	92	1	„	134
1854	12346	89	1	„	139
1855	12282	87	1	„	141
1856	12507	81	1	„	154
1857	12596	87	1	„	145
1858	12621	110	1	„	115
1859	12709	109	1	„	117
1860	12726	101	1	„	126
1861	12727	84	1	„	151
1862	12842	75	1	„	171
1863	13074	96	1	„	136
1864	13164	98	1	„	134
Totaal.	225230	1714 of	1	op	131

C. c.	Vóór de Verordening, van 1849—1856.		Ná de Verordening, van 1857—1864.	
	12163. . . .	100	12596. . . .	87
	12307. . . .	139	12621. . . .	110
	12357. . . .	110	12709. . . .	109
	12154. . . .	91	12726. . . .	101
	12360. . . .	92	12727. . . .	84
	12346. . . .	89	12842. . . .	75
	12282. . . .	87	13074. . . .	96
	12507. . . .	81	13164. . . .	98
	98476. . . .	789 of 1 op 124.	102459. . . .	760 of 1 op 134.

Uit dezen staat leeren wij de jaarlijksche verhouding der huwelijken tot de bevolking kennen. Zij was vrij afwisselend, wat zeker met eene der bovengenoemde oorzaken in verband staat. Niettemin ziet men de verhouding over het algemeen ongunstiger worden en dat wel niettegenstaande eene toenemende bevolking. Deze toename zal dus wel op rekening der mindere klassen komen, wier huwelijken juist niet altijd met grooteren welvaart in verband staan, maar dikwerf met het oog op kerkelijke of andere bedeeling gesloten worden. Gemiddeld, over 17 jaar berekend, was de verhouding der huwelijken als 1 op 131 zielen.

Ofschoon nu de ongunstige verhouding der huwelijken niet *regelmatig* toeneemt, sedert de invoering der Verordening op de prostitutie schijnt zij te klimmen, gelijk Tabel C. *c.* aanwijst. In de 8 jaren vóór de Verordening, van 1849—1856, kwam 1 huwelijk op 124 zielen voor, eene gunstiger verhouding dan bij het gemiddeld cijfer (1 op 131). Na de Verordening, van 1857—1864, daalde het aantal huwelijken tot op 1 op 134 zielen. Wij zijn er verre van af dit als een gevolg dier Verordening te beschouwen, maar als factor voor de berekening van den algemeenen zedelijksheidstoestand staat die vermindering toch met ons onderwerp in naauw verband. Ter vergelijking van het gemiddeld cijfer diene de volgende staat, door Dr. DE ROOIJ uit de Provinciale Verslagen opgemaakt, over de jaren 1850—1854.

Aantal huwelijken in de Provincie	Limburg.	1 op 153	zielen.
〃 〃 〃 〃 〃	Noord-Braband.	1 〃 152	〃
〃 〃 〃 〃 〃	Noord-Holland..	1 〃 110	〃
〃 〃 〃 〃 〃	Zuid-Holland.. .	1 〃 112	〃
〃 〃 〃 〃 〃	Utrecht.	1 〃 119	〃

Over een grooter aantal jaren berekend zullen deze cijfers vermoedelijk eene andere uitkomst leveren.

III. *a.* Een der meest stuitende vormen, waaronder wij de prostitutie ontmoeten, is de zoogenaamde straathoererij of raccrochage. Deze is het vooral, die haar als publieke stigmatiseert. Wij vinden hare sporen tot in overoude tijden. Het Oude Testament getuigt ook dáárvan; het verhaal van JUDA en THAMAR is de oudste en tevens de naïfste oorkonde omtrent de straathoererij, die hier door de patriarchale zeden zoo niet verontschuldigd, dan toch verklaard wordt. De verzamelaar der Spreuken geeft eene beschrijving der raccrochage zoo plastisch en natuur-getrouw, dat wij elkeen, die haar niet uit

eigen ervaring kent, daarheen verwijzen. De uitgebreidheid der straathoererij is in twee opzigten voor ons van belang te kennen; eensdeels omdat zij in omgekeerde verhouding staat tot het naauwlettend toezigt der Politie; anderdeels, daar zij de gewoonten eener bevolking kenmerkt. Waar de prostituées geen kans hebben door brutale aanranding in hare bedoelingen te slagen, daar zullen zij zich zediger gedragen en terughoudender zijn. In groote steden treft men dan ook de straathoererij meer dan in kleine aan; zoowel de prostituées als hare begunstigers zijn daar minder bekend dan hier — loopen dus minder in den kijker, zoo als men zegt.

Te Amersfoort schijnt de straathoererij, ten gevolge van de waakzaamheid der Policie en zeker ook om de zoo even genoemde reden niet te bestaan; althans, na twee geslagen vonnissen van de Arrondissements-Regtbank, in 1862 en 1863, waarbij elk der beklaagden tot zes maanden cellulaire gevangenis veroordeeld werd, heeft zich dit feit niet herhaald. Niettemin is het bij de uitbreiding der clandestine prostitutie te Amersfoort, onmogelijk te berekenen in hoe ver de bepalingen op de raccrochage in Art. 30 der Verordening niet in de onmiddellijke omstreken der stad worden ontdoken. Of het euvel door de invoering van die verordening zelve verminderd is, in vergelijking met vroeger, liet zich niet bepalen.

b. Moge armoede, gebrek aan andere middelen van bestaan, een voorafgegane misstap de veelvuldigste oorzaken der prostitutie bij de vrouw zijn, ligtzinnigheid, ijdelheid en luiheid, gepaard met gebrekkige verstandelijke opvoeding en zedelijke ontwikkeling, zijn niet minder dikwerf handlangsters der prostitutie. Zucht tot vermaak, tot opschik en tot afleiding buiten den huisselijken kring leiden dikwerf de eerste stappen op het pad der ontucht. Naarmate dan ook de gelegenheden daartoe, de publieke vermakelijkheden, toenemen, naar die mate kan men zeker ook eene toename der prostitutie verwachten. In Amersfoort zou men alligt wegens de ongunstige verhouding der algemeene zedelijkheid een groot aantal dier publieke vermakelijkheden verwachten. Zij ontbreken daar echter geheel. Slechts gedurende de kermis worden er tooneelvertooningen gegeven en in enkele kroegen danszalen ingerigt, terwijl ook enkele huizen daar bestaan, waar wekelijks eene dansgelegenheid wordt opengesteld. Al die vermakelijkheden bestonden reeds vóór de invoering der Verordening op de prostitutie en zijn sedert noch verminderd, noch in aantal toegenomen. De aard der prostitutie, die te Amersfoort meer onder de laagste klassen der maatschappij wordt aangetroffen, verklaart dan ook het ontbreken van genoemde gelegenheden, ondanks toenemende immoraliteit met hare gevolgen, daar zij aldaar meer uit armoede en gebrekkige opvoeding, dan uit zucht tot vermaak en uitspanning ontspringt.

c. Een bewijs daarvan is het leven en gedrag der publieke vrouw te Amersfoort, dat vrij stil schijnt en weinig in het oog loopend. Trouwens, zal het ook slechts in grootere steden mogelijk zijn voor de prostituées goeden sier te maken en met opgerigten hoofde niet slechts in het openbaar op te treden, maar zelfs den toon aan te geven voor mode en gebruik; in Amersfoort kan geene *demi-monde* bestaan; de prostituée is daar noodzakelijk tot hare schuilplaatsen of tot nachtelijke expeditiën beperkt. Over dag houden enkelen zich daar met huisselijke bezigheden, andere met haar- of katoenspinnen bezig,

omdat het loon der ontucht gering is en alleen moet dienen om aan een tekort van een eerlijk loon te gemoet te komen. Hoe weinig de prostitutie in Amersfoort in staat is de zucht naar weelde te bevredigen, moge daaruit blijken, dat voor korten tijd nog in het eenige daar bestaande publieke huis, dat hoofdzakelijk door lieden uit de laagste klassen en boeren bezocht wordt, de vaste prijs vijf stuivers of drie dubbeltjes bedroeg. Door het trouwen der waardin en verbeterde omstandigheden heeft dit huis een fashionabeler (?) aanzien gekregen en is het loon der prostitutie tot *f* 1.— en *f* 1.50 geklommen; terwijl het doorbrengen van eene nacht met *f* 2.50 wordt betaald. Vroeger werd aan de prostituées van bovengemelde vijf stuivers 11 of 12 cents toegekend, waarmede zeker geene zucht tot luxe te bevredigen is.

d. Meer dan neiging tot eene onbereikbare weelde of aisançe, zijn armoede en gebrekkige opvoeding in Amersfoort de hoofdmomenten voor de uitbreiding der prostitutie. Dr. DE ROOIJ schrijft daaromtrent: „De onzedelijkheid onder de vrouwelijke dienstboden, en van de katoenweefsters en spinsters in het bijzonder, is te Amersfoort zeer groot. Eigenlijke fabrieken bestaan daar niet; de arbeidsters bewerken meest alles tehuis en leveren het werk aan den handelaar af, die de grondstof verschaft. Meestal werken zij gezamenlijk in ééne kamer, soms beide sexen vereenigd en zonder opzigt. De onechte geboorten zijn dan ook zeer talrijk, in vergelijking met andere plaatsen (zie b.); en toch zouden zij nog talrijker zijn, bijaldien te Amersfoort eene kraamzaal bestond, daar vele zwangeren zich naar Utrecht begeven, waar zij in het Nosocomium hare bevalling afwachten, of wel elders een onderkomen zoeken, uit vrees van in de dagbladen met naam en toenaam vermeld te worden.

Reeds op 7jarigen leeftijd worden de kinderen, wegens de geringe verdiensten der ouders, aan het werk gezet en grootendeels aan het onderwijs onttrokken. Voegt men daarbij de slechte woningen, de gebrekkige voeding en bedorvene lucht door de mestvaalten, die nevens de huizen liggen, van de vergunning tot het houden van varkens gezwegen, dan kan het niet bevreemden, dat onbeschaafdheid, dierlijkheid en onzedelijkheid onder die klasse van inwoners met ziekelijkheid gepaard gaan. Gelukkig dat de uitbreiding der katoenweverijen en spinnerijen in den laatsten tijd ruimere verdiensten opleveren en dat de armen-scholen een toenemend aantal kinderen toegang verleenen." Dat eene Verordening op de prostitutie zeer weinig vermag tot verbetering van toestanden als de hier geschetste, zal wel geene breedvoerige uiteenzetting vereischen. Opvoeding en materiële welvaart zijn de magtigste hulpmiddelen ter bestrijding der onzedelijkheid; en schoon ik den morelen invloed van een streng Politietoezigt ter beteugeling der prostitutie niet gering acht, het is onvermogend tegen den drang van armoede en demoralisatie.

C. I. *a.* Een gewigtig bezwaar tegen de invoering van een sanitair toezigt op de prostitutie ligt in zijne kostbaarheid. In grootere gemeenten, waar het op uitgebreide schaal moet worden ingerigt, geldt dit bezwaar natuurlijk meer dan in steden als Amersfoort, alwaar op het gemeente-budget eene som van *f* 225.— 's jaars daarvoor is uitgetrokken (*f* 200 voor de Geneeskundige, met de visitatie en behandeling belast, en *f* 25 voor een lokaal daartoe bestemd). Na de voorafgaande beschouwingen is het niet te ontkennen, dat deze geringe jaarlijksche uitgave in regte rede staat tot de geringe voor-

deelen, die de Verordening op de prostitutie te Amersfoort oplevert. De gemeente kon alligt die uitgave besparen, daar zij niet eenmaal daarvoor gewaarborgd is voor de onschadelijkheid der prostituées. Het komt minder op het genezen, dan op het isoleren en onschadelijk maken der publieke vrouwen aan. Bij gebrek aan een Gasthuis of andere inrigting daarvoor wordt dan ook het nut dier uitgave gelijk nul, en mag de bestaande orde van zaken te Amersfoort niet op grond harer goedkoopte worden aanbevolen.

b. Die jaarlijksche onkosten van *f* 225.— moeten nog verhoogd worden met het bedrag der geneesmiddelen aan de behoeftige publieke vrouwen voorgeschreven en door de Apothekers, die de stads-armen bedienen, geleverd. Die kosten zijn in het algemeen hoogst gering wegens het klein getal van publieke vrouwen aan de visitatie en behandeling onderworpen, waarvan er nog zoo weinigen volgens de Gemeente-Verslagen geïnfecteerd bevonden werden. Eene juiste berekening der onkosten der geleverde geneesmiddelen ten behoeve dier vrouwen was niet te verkrijgen, daar die onder de algemeene rubriek der stadsarmen begrepen zijn.

c. Evenmin was het mogelijk eene opgave te verkrijgen over de verpleegkosten der syphilitischen in Amersfoort; de syphilitische armen en prostituées worden niet verpleegd, bij gebrek aan een Gast- of Ziekenhuis, zoodat de verpleging voor de stad zeer goedkoop is, maar geen van beide soorten van lijders onschadelijk maakt. Uit de Garnizoens-Infirmerie was evenmin eene opgave te verkrijgen, wegens gemis aan een specialen Apotheker of leverancier. „Daarenboven," schrijft Dr. DE ROOIJ, „zijn de geneesmiddelen in syphilitische aandoeningen van recenten aard hoogst onkostbaar, terwijl verouderde syphilis, die langduriger en kostbaarder kuur vordert, hoogst zelden voorkomt, of de daaraan lijdenden naar Utrecht en elders ter geneeskundige verpleging vertrekken."

II. Daar de prostituées niet gehouden zijn iets voor hare behandeling door den daartoe aangewezen Geneeskundige te betalen, kan van eene vergoeding van onkosten, door de gemeente ten haren behoeve gemaakt, ook geen sprake zijn. Wel verre van iets daarvoor te vergoeden, laat de houder van het publieke huis te Amersfoort de geïnfecteerde vrouw zoo spoedig mogelijk vertrekken, die dan gewoonlijk hare toevlugt zoekt in het Nosocomium te Utrecht. Mogt al bij enkelen de behandeling te huis geschieden, dan zou het toch een vrome wensch blijven, dat de prostituées, bij hare geringe loonen en bezwaard als zij zijn met de terugbetaling aan den waard van hare kleederen en andere behoeften, nog iets van de tén hare behoeve gemaakte onkosten vergoedden. Een groot nadeel is daarbij aan de behandeling der prostituées te haren huize verbonden, daar het waarschijnlijk is dat zij nog geïnfecteerd zijnde in gebruik blijven. Hoewel de ingewonnen berigten daaromtrent voor Amersfoort niet positief luiden, schijnt dit misbruik aldaar te bestaan, ondanks Art. 27 der Verordening.

Dergelijke en meer andere misbruiken zijn slechts door een naauwlettend Politietoezigt te ontdekken en door strenge en afdoende maatregelen, bijv. het daarstellen van een behoorlijk Gasthuis voor syphilitischen, te voorkomen. Het schijnt te Amersfoort aan een en ander te ontbreken; immers rijst nog de vraag: „Waar wordt bij de meer weelderige inrigting van het eenige

publieke huis, door hen, die zich daar niet willen begeven, en althans door de mindere klasse en het garnizoen de ontucht bedreven? vermits er noch rendez-vous, noch andere prostituées bij de Politie bekend zijn, dan het klein getal boven opgegeven, niettegenstaande de syphilis toeneemt en het aantal geïnfecteerden bij het garnizoen jaarlijks bijna 11 pCt. bedraagt!" Wij blijven met Dr. DE ROOIJ het antwoord op die vraag schuldig, maar maken daaruit in het algemeen op, dat het toezigt op de prostitutie te Amersfoort gebrekkig is. Maar al ware dit toezigt nog zoo scherp, de resultaten daarvan zouden ongunstig blijven, wat den sanitairen invloed betreft, daar de Verordening op dit punt gebrekkig is. Men heeft haar blijkbaar ingerigt naar de omstandigheden, in de plaats van de omstandigheden te wijzigen naar de eischen van een behoorlijk toezigt. Ik wil de bepalingen uit de Verordening op het geneeskundig toezigt betrekking hebbende aanhalen ter staving van mijn gevoelen.

Art. 18. De Commissaris van Politie is verpligt, alle vrouwen, welke hem bekend zijn, als zich aan openbare ontucht (prostitutie) overgevende, onverschillig of zij in publieke huizen al dan niet inwonen, in een daartoe bestemd register voor publieke vrouwen in te schrijven.

Art 19. Van deze inschrijving zal aan de ingeschrevene vrouw schriftelijk kennis gegeven worden door den Commissaris van Politie, met opgaaf van tijd en plaats, waarop zij zich wekelijks zal moeten vervoegen, ten einde zich aan het onderzoek, bij Art. 25 vermeld, te onderwerpen. Tevens zal haar toegezonden worden een boekje, voerende op de eerste bladzijde het wapen der gemeente en de handteekening van den Commissaris van Politie, en op elke volgende diens naamletters.

Art. 20. Gemeld boekje zal wijders bevatten den naam, voornaam, dag en plaats van geboorte en het signalement der publieke vrouw, aan welke zulks afgegeven is, en wijders al datgene wat de Commissaris van Politie, in overleg met den Burgemeester, zal noodig keuren dat daarin vermeld worde.

Art. 23. De publieke vrouwen zullen haar boekje steeds bij zich moeten hebben en dit onder geen voorwendsel aan iemand mogen leenen of afgeven. Zij zullen verpligt zijn het te vertoonen aan den Commissaris en de agenten van Politie en den Geneeskundige, vermeld bij Art. 25, alsmede aan de houders der publieke huizen, in welke zij komen of zich ophouden, zoo dikwijls dit gevorderd wordt.

Art. 25. Zij zijn verpligt, zich wekelijks op daarvoor (*waarvoor?*) door den Commissaris van Politie bestemden tijd en plaats te vervoegen, en zich aldaar (*waar?*) te onderwerpen aan het geneeskundig onderzoek van eenen daartoe beëedigden en door het Gemeentebestuur te benoemen Geneeskundige. Wanneer de Burgemeester of Commissaris van Politie, in bijzondere gevallen, noodig keurt, dat eene publieke vrouw tusschentijds onderzocht worde, is deze gehouden zich daaraan te onderwerpen.

Art. 26. Dit onderzoek geschiedt kosteloos. Zij echter, die verlangen mogten zulks in hare eigene woning te ondergaan, zullen daartoe aanvraag doen bij den Commissaris van Politie, en wanneer dit toegestaan wordt, daarvoor aan den Geneeskundige telkens 40 cents moeten betalen. Van het gedaan onderzoek zal door den Geneeskundige aanteekening geschieden in het boven-

gemeld boekje, door invulling van de dagteekening en zijne naamteekening.

Art. 27. Bijaldien echter uit dit onderzoek mogt blijken, dat de houdster is lijdende aan eenige syphilitische of andere besmettelijke ziekte, zal zij verpligt zijn haar boekje in handen van den Geneeskundige te laten, zich, voor zoo ver zij met syphilis of schurft besmet is, onder zijne behandeling te stellen en zijne voorschriften na te komen.

Gedurende de behandeling zal zij zich niet aan ontucht mogen overgeven en, indien de Commissaris van Politie of de Geneeskundige zulks noodig acht, de woning, waarin zij de behandeling ondergaat, niet mogen verlaten.

Art. 28. Zoodra zij hersteld zal zijn, zal de Geneeskundige daarvan kennis geven aan den Commissaris van Politie, die haar het boekje weder ter hand zal stellen.

Art. 29. Wanneer zij aan eenige andere besmettelijke kwaal of ziekte lijdt zal zij, hersteld zijnde, zich bij den Geneeskundige aanmelden, die, haar werkelijk hersteld bevindende, zal handelen als in het slot van het vorig artikel vermeld is. Vóór dien tijd zal zij zich niet aan ontucht mogen overgeven.

Daargelaten de redactie, die veel te wenschen overlaat, vooral in het laatste artikel (dat daarenboven geheel overbodig is, wijl het slechts eene herhaling bevat der voorschriften in de voorafgaande artikelen gegeven), komen er bepalingen in deze artikelen voor, die verkeerd of doelloos zijn.

Het signalement der houdster van het boekje (Art. 20) is niet voldoende den bezoeker te waarborgen voor de ontduiking van Art. 23. Dr. BEHREND, Chef-Arzt der Sitten-Polizei te Berlijn deelde mij vroeger reeds mede, dat die maatregel eer schadelijk dan nuttig werkt, de vrouwen leenen hare boekjes, waarop hare gezondheid geconstateerd is, aan andere clandestine of geïnfecteerde prostituées, die daarvan profiteren; dit tegen te gaan ligt buiten het bereik der Politie; te Berlijn zendt men de ziek bevoudenen naar de Charité en behoudt van allen de boekjes aan het bureau.

Het wekelijksch onderzoek is niet voldoende; voor een gering aantal publieke vrouwen, en in eene kleine stad als Amersfoort, zouden twee visitatiën 's weeks geen bezwaar hebben. Art. 27 komt mij, ook om bovengenoemde reden, onpraktisch voor. Wie zal de ziek bevondene vrouw beletten het boekje van eene harer huisgenooten te leenen? Wie zal het volgen der voorschriften van den Geneeskundige controleren? en hoe wil men voorkomen, wat in alinea 2, Art. 27, verboden wordt? Slechts de verpleging, en wel de gedwongene opsluiting en verpleging in een Gasthuis, kan dergelijke voorschriften uitvoerbaar maken. Zoo lang te Amersfoort een Gasthuis voor syphilitische vrouwen ontbreekt, is een sanitair toezigt onvolledig, ja nutteloos. Het toezigt is ingerigt naar een gebrekkigen toestand, zal dus zelf gebrekkig zijn. Het behoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat de resultaten te Amersfoort van de Verordening verkregen ongunstig zijn, zoowel op hygiënisch als moreel gebied. Alleen uit een financiëel oogpunt schijnen zij gunstig, daar het toezigt der gemeente luttel geld kost, in evenredigheid evenwel met de geringe uitwerking der Verordening.

Amersfoort moge ten voorbeeld strekken van de fout, die men begaat, wanneer men alleen uit statistieke gegevens de werking der Verordeningen op de prostitutie wil beoordeelen. Alle cijfers, die wij konden aanvoeren, spra-

ken schijnbaar ten nadeele der Verordeningen en duidden eene toenemende ongunstige verhouding der syphilis en der zedelijkheid sedert hare invoering aan. — Wij zagen het evenwel, niet ten gevolge van, maar ondanks de Verordening, waarvan de gunstige uitwerking bij doeltreffender inrigting en in verband met de dringend noodige hulpmiddelen, die nu ontbreken, zeker niet zou uitgebleven zijn.

6 April 1866. G. D. L. HUET.

EENE OPMERKING BETREFFENDE DE BEHANDELING VAN DE CHOLERA ASIATICA,

DOOR

Dr. W. M. GUNNING.

De onderzoekingen van den jongsten tijd hebben tot de voorstelling geleid, die tegenwoordig vrij algemeen wordt aangenomen: *dat het wezen der cholera bestaat in eene, door eene specifieke smetstof — het cholera-vergift — opgewekte, uitgebreide catarrhale enteritis, die met afstooting van het epithelium, transsudatie in het darmkanaal en eene daarvan afhankelijke belangrijke verdikking van het bloed gepaard gaat* 1). Zoowel de anatomische afwijkingen, die in de lijken van aan cholera gestorven personen worden aangetroffen, als de klinische verschijnselen, waardoor zich deze ziekte kenmerkt, laten zich, tot in bijzonderheden toe, zeer geleidelijk met die voorstelling in overeenstemming brengen. — Volgens diezelfde hypothese moet de naaste oorzaak der doodelijke verschijnselen niet zoo zeer in de — zij het ook nog zoo uitgebreide — aandoening van het darmkanaal, noch in de door het virus veroorzaakte bloedvergiftiging, maar hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, in het acute waterverlies, dat het bloed ondergaat, worden gezocht.

Omtrent den aard van het cholera-vergift verkeeren wij tot dus verre in volslagen onkunde. Specifieke middelen daarentegen zijn niet bekend. Aan de *indicatio causalis* kan derhalve bij de behandeling der cholera niet worden voldaan. Die behandeling kan alleen eene *symptomatische* zijn. Zij behoort er naar te streven: 1°. om de aandoening van het darmkanaal en daarmede de enorme uitzweeting van serum uit het bloed te bestrijden, en 2°. om het waterverlies van het bloed door toevoer van water te dekken.

De eerstgenoemde indicatie ga ik met stilzwijgen voorbij. Aan de sub 2°. genoemde wordt, zoo als bekend is, 't best voldaan door de lijders van tijd tot tijd kleine hoeveelheden ijskoud water of stukjes ijs te doen inslikken (groo-

---

1) Zeer eigenaardig worden door FELIX NIEMEIJER, aan wiens voortreffelijk *Lehrbuch der spec. Pathologie und Therapie* (6te Auflage, 1865) de in deze mededeeling neergelegde feiten en beschouwingen grootendeels ontleend zijn, de veranderingen, die het slijmvlies van het darmkanaal bij cholera aanbiedt, vergeleken met die, welke door eene spaansche vlieg of kokend water op de huid worden teweeggebragt.

tere hoeveelheden vocht, bepaaldelijk warme dranken, worden in den regel weder uitgebraakt). Intusschen, alles leidt er toe om aan te nemen — en de suppressio urinae bewijst het — dat de absorbtie van water, van maag en darmkanaal uit, bij cholera zoo al niet geheel opgeheven, toch tot een minimum beperkt is. Langs dezen weg gelukt het dus niet aan het bloed water toe te voeren. Ook de pogingen om op andere wijze dit doel te bereiken (door baden, inspuitingen van water in de blaas en in het bloed) leidden tot een negatief resultaat. Er is echter ééne wijze van watertoevoer, die, *voor zoo veel mij bekend is* 1), bij de behandeling van cholera nog niet is toegepast en waarop ik bepaaldelijk in deze korte mededeeling de aandacht wenschte te vestigen. Ik bedoel de *inspuiting van water onder de huid.*

Dat water, althans in kleine hoeveelheid, uit het onderhuids-bindweefsel in het bloed kan worden opgenomen, is door de resultaten der subcutane injectie van geneesmiddelen voldoende bewezen. Dat ook grootere hoeveelheden langs dien weg in het bloed kunnen worden overgevoerd, bleek mij in een geval van strictura oesophagi, waarschijnlijk ten gevolge van eene carcinomateuse ontaarding, waarbij ten vorigen jare mijne hulp werd ingeroepen.

Toen ik den lijder voor het eerst bezocht had hij in 12 dagen geen voedsel of drank kunnen tot zich nemen. Ik overtuigde mij dat ook de kleinste hoeveelheden water onmiddellijk werden uitgebraakt. Ten einde het martelende gevoel van dorst, waaraan de lijder ten prooi was (het gevoel van honger was geheel afgestompt), zoo mogelijk eenigermate te lenigen, spoot ik hem eene hoeveelheid van circa 1 med. once water, dat tot op de bloedtemperatuur verwarmd en waarin een spoor keukenzout opgelost was, onder de huid van den regter voorarm in 2). Den volgenden dag was het water (blijkens het verdwenen zijn van den daardoor aanvankelijk veroorzaakten tumor) geheel opgeslorpt. — Van verdere injectiëen moest worden afgezien, daar de patiënt bij mijn tweede bezoek stervende was en weinige uren later bezweek.

Dat bij cholera het van zijn water beroofde bloed gretig vocht uit de weefsels opneemt is bekend; vandaar dat deze laatste inkrimpen en opdroogen, de neus spits wordt, de wangen inzinken, de plooi, waarin de huid wordt opgeligt, blijft staan enz. Zelfs maakt NIEMEIJER gewag van pathologische ophoopingen van vocht, waartegen alle therapie vruchteloos was gebleven, zoo als uitstortingen in de pleuraholten, in de gewrichten enz., die gedurende een aanval van cholera werden geresorbeerd. Dr. ZEEMAN deelde mij mede, in der tijd eene vrouw met hydrops ascites behandeld te hebben, welke laatste onder een bijkomenden aanval van cholera volkomen verdween.

Het komt mij op dien grond allezins rationeel voor om bij de behandeling van cholera de subcutane injectie van water te beproeven. Ik weet wel dat daartegen a priori velerlei bedenkingen zijn in te brengen, bedenkingen,

---

1) Bij den enormen omvang der cholera-litteratuur — ook van den jongsten tijd — is het echter zeer mogelijk, dat op de hier voorgeslagen methode van watertoevoer reeds door anderen is gewezen, wier mededeelingen mij zijn ontgaan.

2) Voor de inspuiting van grootere hoeveelheden vocht zal men waarschijnlijk aan andere plaatsen de voorkeur geven.

zoo zwaarwigtig, dat ze menigeen welligt een glimlach zullen afpersen over de naïveteit van hem, die desniettemin iets van de voorgeslagen behandelingswijze durft verwachten. En nogtans zal ik zoo vrij zijn dit te doen, totdat aan die verwachting door feiten alle grond zal zijn ontnomen.

Ik wil met een enkel woord zelf op de meest gewigtige van die bedenkingen opmerkzaam maken. Vooreerst is het de vraag, of er geen grond is voor de meening van hen, die wel is waar toegeven, dat de cholera in den regel tot aandoening van het darmkanaal leidt, maar die bovenal aan den regtstreekschen invloed, dien het cholera-vergift op het bloed, het zenuwstelsel, welligt ook op andere organen (somtijds zelfs met voorbijgaan van het darmkanaal: *cholera sicca*) zou uitoefenen, beteekenis hechten. Het komt mij voor, dat er geen genoegzame grond bestaat om die meening zoo categorisch te negeren als dit o. a. door NIEMEIJER geschiedt.

In de tweede plaats: gesteld dat het subcutaan geïnjiciëerde water bij cholera evenzeer in het bloed wordt opgenomen als het vocht uit de weefsels en de holten van het ligchaam (wat zonder nader bewijs nog niet mag worden aangenomen, ofschoon het zeer waarschijnlijk is), dan blijft het nog zeer de vraag, of het mogelijk zijn zal om het even *acute* als *colossale* vochtverlies van het bloed door een *snellen* en *evenredigen* toevoer van vocht te dekken.

Eindelijk: afgezien van den regtstreeks toxischen invloed, dien het choleravergift misschien op het bloed uitoefent, is het zeer denkbaar, dat in de zamenstelling daarvan, door de snelle wateronttrekking, stoornissen worden teweeggebragt, die niet door eenvoudigen toevoer van water kunnen worden opgeheven. Immers het bloed is geen eenvoudig scheikundig mengsel, maar een weefsel, waarvan bijv. een der hoofdelementen, de bloedligchaampjes, bij die wateronttrekking welligt veranderingen ondergaan, die geene restitutio ad integrum door toevoer van water toelaten, al voegt men ook aan dat water zouten, eiwit en wat er meer met de cholera-uitwerpselen mogt verloren gaan, toe.

De opgenoemde bedenkingen, waarbij men misschien nog andere zou kunnen voegen, zijn echter, naar mijne overtuiging, niet van dien aard, dat zij het regt geven om a priori over het voorgeslagen middel den staf te breken. Nader onderzoek zal moeten uitmaken, in hoe verre het al of niet bruikbaar is. Ik zal niet nalaten om, zoodra ik choleralijders in behandeling krijg, dat onderzoek in het werk te stellen; mogten anderen zich door deze mededeeling opgewekt gevoelen om hetzelfde te doen, ik zou er mij zeer in verheugen.

Amsterdam, 10 Junij 1866.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Volgens een berigt in *the Lancet* van 19 Mei l.l. had de cholera-epidemie te Guadeloupe thans geheel opgehouden, nadat zij op eene bevolking van 149,107 inwoners 10,856 slagtoffers gemaakt had.

— In de Engelsche geneeskundige bladen wordt in de laatste dagen aanhoudend op het nemen van voorzorgsmaatregelen tegen eene mogelijke invasie der cholera aangedrongen. Het uitbreken der ziekte onder de landverhuizers op de *Helvetia*, in de haven van Liverpool, heeft reeds de daarstelling van een zoogenaamd hospitaalschip, de ontscheping van alle passagiers van het besmette vaartuig en zijne daaropvolgende desinfectie ten gevolge gehad. *The Lancet* eischt, dat ook soortgelijke maatregelen ter bescherming van de Metropolis zullen genomen worden.

— De onder de landverhuizers te Liverpool opgetredene cholera heeft zich niet in de stad verspreid. Onder de 38 op het „Hospitalship" verpleegde patiënten stierven er 23, terwijl er van de 18 in het Workhouse-Hospital opgenomene, 9 bezweken.

FRANKFORT. — De bekende Paediater Dr. STIEBEL heeft bij het vieren van zijn 50jarig jubilaeum als Geneesheer, de hem geschonkene som van 2000 florijn voor eene prijsvraag beschikbaar gesteld, zoodat iedere 4 jaren de renten voor het beste werk over de ontwikkelingsgeschiedenis of over kinderziekten als belooning zullen uitgekeerd worden.

— Dr. MORITZ KRISHABER, in Hongarije geboren, is door den Franschen Keizer tot Privaat-Docent in de ziekten der ademhalingsorganen aan de École pratique te Parijs benoemd.

MÜNCHEN. — Prof. VON GIETL is door den Koning in den erfelijken adelstand verheven.

WEENEN. — Indien de oorlog mogt uitbreken zal het in Augustus te houden Ophthalmologisch Congres tot een later tijdstip verdaagd worden.

— De Doctoren FÜRTH, MORIZ KOHN en EMMANUEL KOHN hebben zich als Privaat-Docenten in de Paediatriek, de Syphilidologie en de Dermatologie gevestigd.

— De vervulling van de vacature van wijlen Prof. SCHUH is voorloopig uitgesteld, terwijl de voorloopige waarneming der Chirurgische Kliniek aan Dr. WEINLECHNER wordt opgedragen.

— Prof. OPPOLZER heeft op eigene kosten Dr. STRICKER tot zijn „Klinisch-Adjunkt" benoemd en aan hem het verrigten der mikroskopische en chemische onderzoekingen, welke bij het klinisch onderzoek te pas kunnen komen, als werkkring opgedragen.

ALEXANDRIË. — In tegenspraak met de laatstgemelde tijdingen verhalen de berigten van 31 Mei uit Dschedda over Suez, dat de cholera zich wederom onder de terugkeerende pelgrims, tusschen Bichor en Mekka, had vertoond en dat er eene groote sterfte onder de Egyptische soldaten werd waargenomen.

BRUSSEL. — Het *Journal de Médecine et de Chirurgie* meldt in het *Bulletin des epidémies* van hare aflevering van Mei l.l., dat er, behalve de reeds medegedeelde gevallen op een schip voor Antwerpen, 3 „cas foudroyants" van cholera te Gend in een logement zijn voorgekomen, en dat er nog eenige gevallen in Frankrijk in het Loire-Departemant werden waargenomen.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

DEVENTER. — De Arrondissements-Regtbank alhier heeft een Apotheker te dezer stede veroordeeld tot betaling eener geldboete van *f* 30 en in de kosten van het geding, „omdat hij eene vergiftige zelfstandigheid *(strychnine)* aan een bij hem welbekend persoon heeft afgeleverd zonder schriftelijke en onderteekende aanvraag, met opgave van het doel, waartoe het dienen moest, om die te liasseren." (De kooper, die zeide uit naam van zijn meester te komen, heeft zich met dat vergif gedood.)

GRONINGEN. — Onder den naam van *Groninger Geneeskundig Hulpfonds* is alhier dezer dagen opgerigt een Geneeskundig Hulpfonds, waarvan het doel is: *genees- en heelkundige hulp* en *geneesmiddelen* te verschaffen aan de arbeidende klasse, welke geen ondersteuning geniet van burgerlijk armbestuur of diakoniën. De voorwaarden tot die deelneming zijn zoo min bezwarend gesteld als, naar het oordeel der oprigters (Geneeskundigen en Apothekers), met het oog op een duurzaam bestaan der instelling, mogelijk is. Het fonds wordt ondersteund door jaarlijksche bijdragen van honoraire Leden. (President is Dr. J. BAART DE LA FAILLE JR., Thesaurier Dr. A. H. SWAAGMAN en Secretaris W. HOVENS GRÉVE, Apotheker.) ALI COHEN.

Beloop der cholera van 27 Mei tot 2 Junij en van het begin der ziekte tot op die dagteekening.

De namen der 34 gemeenten, waar geene gevallen of sterfgevallen in die week voorkwamen, zijn niet herhaald; 13 gemeenten komen voor het eerst voor.

Zie pag. 313.	27 Mei tot 2 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Zuid-Holland.				
Alkemade. . .	3	2	3	2
Oud-Beijerland	5	5	7	6
Delft.	80	36	143	69
Delfshaven. . .	4	1	68	28
Dordrecht. . .	16	11	34	19
Gouda.	20	7	56	27
's Hage.	18	9	46	28
Krimp. a/d Lek	1	1	1	1
Leiden.	82	42	145	71
Noordwijkerh.	1	1	1	1
Ooltgensplaat.	1	—	1	—
Overschie.. . .	1	—	2	1
Rotterdam. . .	17	10	606	368
Rijswijk.. . . .	1	1	2	1
Schiedam.. . .	10	4	57	39
Veur.	2	2	2	2
Zoeterwoude. .	7	7	11	7
Z. Waddinxv.	1	1	1	1
Zevenhuizen. .	1	—	1	—
Totaal. . .	271	140	1187	671

	27 Mei tot 2 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Noord-Holl.				
Amsterdam. .	3	3	3	3
Haarl. Meer..	1	1	2	2
Totaal. . .	4	4	5	5
Gelderland.				
Beusichem. .	1	1	1	1
Totaal. . .	1	1	1	1
Friesland.				
Lemsterland.	1	1	4	3
Totaal. . .	1	1	4	3
Noord-Brab.				
O.en N.Gastel	1	—	1	—
Halsteren. . .	1	1	1	1
Rozendaal.. .	3	3	5	5
Totaal. . .	5	4	7	6

	27 Mei tot 2 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Utrecht.				
Jutphaas.. . .	2	2	2	2
Loosdrecht. .	1	—	1	—
Utrecht. . . .	23	12	39	22
Wilnis.. . . .	4	3	5	4
Totaal. . .	30	17	47	28
Recapitulatie.			Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Van 29 April tot 5 Mei. .	305	159	426	246
Van 6 Mei tot 12 Mei..	222	120	657	376
Van 13 Mei tot 19 Mei..	192	118	849	494
Van 20 Mei tot 26 Mei..	179	100	1030	595
Van 27 Mei tot 2 Junij. .	312	167	1343	763

Tot 16 Junij bedroeg het cijfer der aangetasten te Amsterdam (266,679 inwoners) 36 en dat der overledenen 27, waaronder 10 uit besmette plaatsen aangekomen. Het totale cholerasterftecijfer tot 16 Junij bedroeg voor Leiden (37,534 inw.) 549, voor 's Hage (84,615 inw.) 173, voor Delft (21,460 inw.) 279, voor Rotterdam (112,728 inw.) 470, voor Dordrecht (23,552 inw.) 155, voor Gouda (15,077 inw.) 60 en voor Utrecht (56,921 inw.) 243, terwijl dat der aangetasten aan 899, 281, 484, 765, 278, 121 en 472 beantwoordde. Het voor als nog hoogste sterftecijfer, zijnde 83, kwam te Leiden op 13 Junij voor. De totale cholerasterfte aldaar, van 29 April tot 16 Junij, overtrof die te Rotterdam, van 16 April tot 16 Junij, met 79.

Dr. J. HARLO.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

RAPPORT DER KOMMISSIE TOT ONDERZOEK DER GEHEIME GENEESMIDDELEN.

Bij de mededeeling, die de Kommissie in het laatst van de maand November des vorigen jaars van hare zamenstelling deed, rigtte zij aan HH. Genees- en Artsenijmengkundigen het beleefd verzoek haar te willen opgeven, of er, en zoo ja, welke geheime geneesmiddelen in den kring hunner werkzaamheid werden verkocht en gebruikt, die *niet publiek in de dagbladen* worden aangeprezen. Zij wenschte in de eerste plaats die middelen tot een punt van onderzoek te maken, omdat de zamenstelling der andere, die publiek in de dagbladen worden aangeprezen, grootendeels bekend is, en er voor zoo verre dit niet het geval is groote moeijelijkheden bij het onderzoek kunnen worden te gemoet gezien. De Kommissie zou bijna geneigd zijn om aan te nemen, dat het getal der eerstgenoemde middelen in ons land al zeer gering is, althans zij ontving slechts éene mededeeling daaromtrent. Bij het verslag harer werkzaamheden wenscht zij dus in de allereerste plaats dit middel te bespreken en het is haar aangenaam daarvan de zamenstelling te kunnen opgeven. Het betrof eene oogzalf, haar door den Heer LANDMAN, te Helvoirt, provincie Noord-Brabant, toegezonden en afkomstig van eene zekere, onder de gemeente Vught in de nabijheid van Helvoirt wonende familie, die het als een specifiek middel tegen oogontstekingen, vooral van het bindvlies, onder de boeren in de meijerij bekend onder den naam van *schel op 't oog*, verkoopt. De aanwending geschiedt volgenderwijs: de lijder neemt 's morgens en 's avonds een weinig van de zalf ter grootte van een erwt en steekt dit in het oor, dat aan het zieke oog tegenovergesteld is, houdt vervolgens een half uur lang het hoofd op zijde en naar beneden, opdat, zoo als gezegd wordt, de vochten naar dat oor zouden kunnen afzakken en steekt daarna telkens een watje in dat oor. Dit doende, moet het zieke oog in den tijd van 2 of 3 dagen genezen zijn, zoo althans is het volksgeloof aldaar. De Heer LANDMAN laat in zijn begeleidend schrijven hierop volgen: „Ik behoef u niet te zeggen, wat ik daarvan geloof, doch ik moet toch eerlijk zijn en verklaren, dat, hoe belagchelijk dat alles is, ik toch vele gevallen heb gezien van zeer hevige bindvliesontsteking (ware chemosis), die post applicationem in 2, hoogstens 4 dagen genezen waren, ja mij zijn meerdere gevallen bekend van oogontstekingen, die daardoor genezen zijn na alvorens te vergeefs met hirudines, vesicantia ad nucham en adstringerende collyria behandeld te zijn geweest. Echter zijn mij ook eenige gevallen bekend, waarna door aanwending daarvan blindheid is gevolgd."

De Kommissie ontving eene mosselschelp gevuld met eene vuil grijze, vettige, zeer walgelijk riekende stof, die bij het onderzoek bleek te bestaan uit: 2 deelen ongezouten, ransige boter, 1 deel honig en 1 deel gemalen witte peper.

Wat nu de publiek aangeprezen middelen betreft, daarvan is de zamenstelling, zoo als reeds werd gezegd, voor een groot deel bekend, zoo als blijkt uit de hier volgende lijst:

Dragées de Gélis et Conté bestaan uit lactas ferrosus met gomslijm en pulv. rad. althaeae tot tabletten gemaakt, die met een laagje gearomatiseerde suiker bedekt worden.

Pastilles de Déthan, met het zout van BERTHOLLET, bevatten chloras kalicus, suiker en gomslijm.

De kruiden-bonbons van Dr. Koch Zij bestaan uit suiker met een aftreksel van bittere rijpe oranjeschillen en zijn door coccionella gekleurd. Volgens eene latere opgaaf zou er ook sap van lactuca virosa onder gemengd zijn.

De sirop de Digitale de Labelonaye bestaat uit hydro-alcoholisch extract van digitalis purpurea met syrup. simpl. Meermalen zijn monsters onderzocht, waarin men geen digitalis kon aantoonen.

De sirop la Roze wordt bereid door een zwak wijngeestig aftreksel van oranjeschillen met suiker tot siroop te maken.

De sirop van Vauquelin bevat suiker, lactucarium en extractum papaveris.

Extract radix van F. Schot tegen kiespijn, is een wijngeestig aftreksel van aconitum of paris quadrifolia.

Pinter's oorpillen bestaan uit stukjes emplastr. plumbi met een weinig kamfer.

Biscuits dépuratifs d'Olivier worden bereid door bij gewoon beschuitdeeg het praecipitaat te voegen, verkregen door eene oplossing van chloretum hydrargyricum bij met water verdund eiwit te voegen, welk neerslag afgewasschen en bij zachte warmte gedroogd wordt.

Levenskorrels van Favrot of pillen van Bontius bestaan uit aloë, gumm. gutt., gumm. ammoniac met acet. vini tot een pillendeeg gemaakt.

Frank's pillen (pilules purgatives et diuretiques) bestaan uit extract. colocynth. compos., gumm. gutt., chloret. hydrargyrosum met syr. zingiberis tot pillen gemaakt.

Schotsche pillen, gezegd van ANDERSON, bestaan uit: aloë, gumm. gutt., ol. anisi en syr. simplic.

Holloway pillen bestaan uit: aloë, pulv. rad. rhei, pulv. piper alb., pulv. croci en sulphas natricus.

Urbanus pillen. Hiervan worden onderscheidene voorschriften opgegeven en allen als het *echte* vermeld, zoodat de keus hier moeijelijk is. Ook hier zijn, even als bij de hierboven opgegeven pillen-voorschriften, aloë en andere drastica weder de hoofdbestanddeelen, nu eens vermengd met verschillende aromatische poeders, dan weder onder bijvoeging van carbonas calcis of lapid. cancrorum. De Kommissie is van oordeel, dat hier de opgaaf van een bepaald voorschrift achterwege kan blijven, wijl de zamenstelling in zoo veel gedrukte geschriften wordt aangetroffen, dat zij, die er belang bij hebben, zeer gemakkelijk tot de kennis dier zamenstelling kunnen geraken.

Waar reeds zoo veel met gunstig gevolg onderzocht is, ligt het in den aard der zaak, dat het overblijvende òf van weinig belang is, òf bij het onderzoek zoo veel bezwaar oplevert, dat de uitkomst alligt weinig bevredigend is. Dit nu heeft de Kommissie in ruime mate ondervonden. Zij onderzocht:

Savonule Lebel, in den vorm van lichtrood gekleurde suikerboonen ten verkoop aangeboden. Het omkleedsel is suiker en gom, daarin is ± 8 grein eener graauwe kleverige massa besloten, die uit gesaponifiëerde bals. copaivae

met ijzeroxyde-hydraat bestaat. Deze boontjes worden ten getale van 64 in een sierlijk fleschje tegen *f* 2 afgeleverd.

Pilules de Cauvin, welsmakend en purgerend, worden ten getale van 30 in houtzaagsel (zeker tegen de vochtigheid) in rondom beplakte doosjes tegen *f* 1 afgeleverd. De doosjes zijn gewikkeld in papieren, waarop eene gebruiksaanwijzing in 8 talen gedrukt is; behalve de voornaamste Europesche komen ook het Arabisch, Chineesch en Maleisch er op voor. Het hoofdbestanddeel dezer pillen is ook alweder aloë met een of ander plantaardig poeder. Eene meer naauwkeurige opgaaf der bestanddeelen moet de Kommissie tot later verschuiven, wijl de uitkomsten van hen, die zich met het onderzoek hebben bezig gehouden, niet geheel overeenstemmend zijn.

Chocolade purgative de Colmet. Ook dit middel zal nog nader worden onderzocht, daar de ingestelde reactiën op aloë, rheum, sennae en anderen bij zuivere cacao insgelijks werden waargenomen. De physiologische werking schijnt overigens zeer zwak te zijn, want een der leden, die zich aan eene proefneming had *gewaagd*, ondervond niet de minste uitwerking.

De Kommissie houdt zich thans bezig met het onderzoek van: de injection Brou, de kruiden van de familie COFFENO en andere. Zij betreurt het, dat de lijst der publiek aangeprezen middelen door haar eigen onderzoek voor het oogenblik niet grooter is, maar het bovengezegde verklaart voldoende daarvan de reden. Zij zal echter haar onderzoek verder voortzetten, en waar thans nog eene bepaling van de zamenstellende deelen onmogelijk is, omdat zij niets kenmerkends vertoonen, hoopt zij allengs, de hoofdbestanddeelen althans op het spoor te komen. Bij vernieuwing rigt zij tot HH. Genees- en Artsenijmengkundigen het verzoek haar mede te deelen of er, en zoo ja, welke geheime geneesmiddelen er worden verkocht en gebruikt, die *niet in de dagbladen* worden aangeprezen. Alligt zou het onderzoek daarvan meer bevredigende uitkomsten geven.

Namens de Kommissie:
(*was get.*) A. HEYNSIUS, *Voorzitter.*
A. H. WALTER, *Sekretaris.*

Voor afschrift, Juni 1866.
A. H. WALTER, *Sekretaris.*

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER HET GEBRUIK DER „HASCHISCH" OF CANNABIS INDICA IN DE PSYCHIATRIE. — Reeds meermalen was in dit Tijdschrift sprake van de haschisch en hare uitwerking op het menschelijk organisme, weshalve wij, ter vermijding van herhalingen, de beschrijving daarvan hier achterwege kunnen laten. Bij de behandeling van krankzinnigen werd haar gebruik het eerst ingevoerd door MOREAU, die daarvan publiciteit gaf in zijn werk, *du Haschisch et de l'aliénation mentale*, Paris, 1845. Het mogt zich evenwel niet in grooten bijval verheugen; hetzij dat zulks is moeten toegeschreven worden aan de onvoldoende uitkomsten door anderen verkregen;

hetzij aan de onzekerheid van het praeparaat; hetzij aan de bezwaren, die zich aanvankelijk tegen zijne verkrijging opdeden.

Vandaar dan ook dat SCHMELZER in zijne *Rückblicke auf den Gebrauch der Narcotica in der Psychiatrie während der letzten* 15 *Jahre*, in *Zeitschrift für Psychiatrie*, Bd. XXII, omtrent dit geneesmiddel mededeelt, dat CONOLLY, MOREAU, WINGE en REID het wel aanwenden; maar dat Prof. SOLBRIG te München de eenige in Duitschland is, die er bij zijne krankzinnigen een veelzijdig gebruik van maakt. Deze zag van giften van 1—4 grein van het extract. cannabis indicae 2 à 3maal daags meestal belangrijke verbetering bij chronische toestanden van opgewektheid en bij periodische manie. Hij gaf daaraan alsdan de voorkeur boven het opium, even als ook FRONMÜLLER door veelvuldige proefnemingen aangaande het slaapverwekkend vermogen der haschisch bij zieken eenen veel minder nadeeligen invloed daarvan op het organisme constateerde dan bij de toediening van opium. Des te opmerkelijker is het derhalve, dat dit middel nu onlangs weder zeer aanbevolen wordt door Dr. BÖTTCHER, Geneesheer van een privaat gesticht te Carlsfeld. Hij heeft zijne bevindingen medegedeeld in een stuk onder bovengenoemden titel in het *Berliner Klinische Wochenschrift*, 1866, n°. 16. Veelvuldige aanwending van de praeparaten der cannabis indica gedurende de laatste jaren hebben hem zulke goede resultaten opgeleverd, dat zij tot meer uitgebreid gebruik uitlokt. Zijne proeven op kikvorschen (met de tinct. cannabis zoo veel mogelijk geconcentreerd) hadden over het algemeen denzelfden uitslag als dien VALENTIN (*Pathologie der Nerven*, II, pag. 357) waarnam bij subcutane aanwending der haschisch. Bij konijnen zag BÖTTCHER na inwendige toediening van de tinct. cannabis (gtt. xxx — 1 drachme) of eene subcutane injectie van 40 gtt. versnelling van den hartslag, de ademhaling werd korter en moeijelijker, ligchaamstemperatuur verhoogd, zeer roode en warme ooren en, na verloop van eenige uren werden die dieren zeer levendig en onrustig en volgde zeer ruime urinelozingen. Na ongeveer 9 uren waren alle intoxicatieverschijnselen verdwenen.

Wat de therapeutische aanwending betreft, zoo schreef BÖTTCHER de haschisch voor bij de meest verschillende vormen van krankzinnigheid. Gedeeltelijk was het succes van voorbijgaanden aard, gedeeltelijk zag hij verbetering en in vele gevallen volledig herstel. Hij stelt hare gunstige werking vooral op den voorgrond bij de behandeling der prodromi, met name bij den praecordiaalangst en de slapeloosheid, zoo als die zich dikwijls in dat tijdperk voordoen, als wanneer de cannabis indica hetzij krachtiger werkte dan het opium; hetzij somtijds nog goede uitkomsten gaf, indien het opium niet meer verdragen werd. Wanneer de psychose reeds uitgebroken was zag BÖTTCHER het meest effect van dit geneesmiddel, als de op zich zelve reeds hevige opgewektheid nog verhoogd werd door hallucinatiën van het gezigt en van het gehoor.

Dit laatste blijkt dan nog des te duidelijker uit twee van de vier genezingsgevallen, die de schrijver als van de meest eclatante uit zijne waarnemingen meer omstandig mededeelt. De gift, waarin het extract. cannabis indica werd voorgeschreven, was $^{1}/_{4}$—$^{1}/_{2}$ grein pro dosi tweemaal daags, van de tinctuur 15 droppels op dezelfde wijze. Nog dient vermeld te worden, dat in alle vier de beschrevene gevallen het middel geruimen tijd achtereenvolgend gebruikt werd.

[Referent gevoelde zich tot de mededeeling van het bovenstaande des te meer geneigd, omdat hij zelf de haschisch in enkele gevallen niet zonder blijkbaar goeden uitslag heeft toegediend. Zijne ervaring te dien opzigte is evenwel nog te beperkt, en hij had zich *à priori* in geenen deele op dergelijke boven verwachting verrassende uitkomsten voorbereid, als dezulke, waarbij BÖTTCHER, om zoo te zeggen, de eene zinsbegoocheling door de andere verdreven zag. Moge het gezegde anderen opwekken,

om hunne ervaring te dien aanzien bekend te maken; opdat wij alzoo tot eene meer juiste kennis van de waarde der haschisch als geneesmiddel mogen geraken.]

Zutfen, April 1866. A. H. VAN ANDEL.

ONDERHUIDSCHE INSPUITINGEN TER BESTRIJDING VAN ZOOGENAAMDE KRAMPWEEËN worden zoowel door Prof. BRESLAU (*Wiener Medizinische Presse*, 1866, n°. 3) als door Prof. LEBERT (*Berliner Klinische Wochenschrift*, 1866, n°. 11) met zeer gunstig gevolg aangewend. Het middel, waarvan zij zich bedienen, zoowel als de plaats, waar zij de inspuiting verrigten, verschilt echter.

Prof. BRESLAU gebruikt, sedert ongeveer drie jaren, sulphas atropini, waarvan hij $^1/_{40}$ grein in de onderbuikstreek inspuit. De kramp wijkt spoedig en er volgt weldra geheele ontsluiting van den baarmoedermond. Zeer zelden is eene tweede inspuiting noodig, die dan drie of vier uren na de eerste wordt verrigt. BRESLAU meent, dat de atropine dezelfde werking op de baarmoeder uitoefent als op de iris: opheffing van de ringvormige zamentrekkingen van het onderste gedeelte der baarmoeder, zoodat de zamentrekkingen van de overlangsche spiervezelen weder het overwigt verkrijgen. Verschijnselen van vergiftiging heeft hij nooit waargenomen; mogten deze ontstaan dan is, als zeker werkend tegengift, inspuiting van morphine aangewezen.

Met het laatstgenoemde middel heeft Prof. LEBERT proeven genomen op de Kliniek van den (sedert overleden) Hoogleeraar BETSCHLER. Van eene oplossing van 2 grein morphine muriat. in een drachme water, spoot hij 15—20 druppels aan de binnenvlakte van den voorarm in en herhaalde dit, zoo noodig (hetgeen evenwel zelden het geval was), drie of vier uren later. LEBERT prijst dit middel, behalve bij krampweeën, ook vooral aan bij te groote pijnlijkheid der weeën, in plaats van aether of chloroforminademingen, het werkt even zeker en snel, en daarenboven zonder het minste gevaar. Op de inspuiting volgt slaperigheid, die een half uur later in een kalmen slaap overgaat; misselijkheid en braken zag hij daarvan nooit; hoofdpijn werd, als ze bestond, meestal genezen. De pols verminderde doorgaans met 4—8 slagen.

In eene noot maakt LEBERT nog de opmerking, dat in gevallen, waarin secale aangewezen is, misschien eene onderhuidsche inspuiting van ergotine zou te verkiezen zijn. Dr. W. M. H. SÄNGER.

OVER DEN INVLOED DER VOEDING OP DE QUANTITATIEVE ZAMENSTELLING VAN DE MELK. — Onder dit opschrift levert ons Dr. SSUBOTTIN in het *Centralblatt* van KÜHNE van 12 Mei l.l. een kort opstel, waaraan wij het volgende ontleenen. De invloed, die de voeding op de zamenstelling der melk uitoefent, is sinds onheugelijke tijden gewaardeerd. Op wat wijze hij zich echter openbaart daarover heerschen nog de meest uiteenloopende meeningen. BECQUEREL hield het er voor dat slechts de hoeveelheid en niet de hoedanigheid van het voedsel daarop invloed uitoefende. THOMSON en PLAYFAIR leerden dat juist die invloed alleen door de kwaliteit der voeding werd uitgeoefend. De eerste beweerde dat het botergehalte onder eene stikstofvrije voeding toenam, terwijl door PLAYFAIR juist het tegenovergestelde betoogd werd. Met het oog daarop werden door Dr. SSUBOTTIN in het Laboratorium van Prof. PFLÜGER op een hond proeven verrigt, welke hoofdzakelijk het volgende leerden. Bij vleeschvoeding wordt zoowel het gehalte aan vet als dat aan caseïne (het laatste echter in geringere mate) relatief en absoluut grooter. Het albumine en de zouten blijven bij iedere voeding gelijk. Het suikergehalte verdween niet geheel, zoo als DUMAS beweerde, of zonk ook niet tot een minimum volgens

BENSCH, maar verminderde slechts 1 pCt. Bij plantaardige voeding vermindert de absolute hoeveelheid melk, even als haar gehalte aan boter en caseïne, terwijl de hoeveelheid suiker iets toeneemt. Bij eene ruime vetvoeding echter vermindert de melksecretie zoo sterk, dat zij bijna geheel ophoudt, om na onthouding van het vet wederom terug te keeren. De toevoeging van spek bij het vleesch oefent reeds eenigen invloed op de melkvorming uit. Onder de vetvoeding neemt het suikergehalte af, terwijl dat aan boter en caseïne klimt. De vermeerdering der boter bijde vleeschvoeding berust volgens SSUBOTTIN op de vetvorming, welke in de melkklieren uit de albuminaten tot stand komt.

Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

ENGELAND. — In de *Times* van 6 Junij komt een telegram van den 30sten Mei van New-York voor, houdende, dat het stoomschip *the Union* van Liverpool, aldaar op 28 Mei aangekomen, gedurende de reis 30 passagiers aan cholera verloren had, terwijl een ander telegram van 2 Junij vermeldde, dat er in de New-Yorksche quarantaine op dien dag 26 choleragevallen met 13 sterfgevallen waren waargenomen.

LONDEN. — Volgens *the Lancet* is door den Board of Health te New-York besloten, dat ieder huis, alwaar eene ziekte voorkomt, waarvan eene epidemische verspreiding mogelijk is, voor de politie toegankelijk zal zijn.

— Hetzelfde blad van 2 Junij l.l. vermeldt, dat door Dr. BIGELOW te Boston eene bereiding uit petroleum en naphtha aangegeven is, welke bij de pulverisatie, volgens RICHARDSON'S methode, eene nog meer volkomene anaesthesie teweegbrengt, zoodat slechts eene zeer kortstondige toepassing tot het gewenschte doel voert, terwijl eene langere, eene ware bevriezing der weeke deelen met opvolgend gangraena zoude kunnen veroorzaken.

— *The Medical Times* van 9 Junij vermeldt een geval van diphtheritis der mondholte, waaraan een patiënt bezweek, die met de begraving en afmaking van aan den veepest lijdende runderen belast was, en vermoedt daardoor de waarschijnlijkheid dat dezelfde besmetting ook op den mensch kan overgaan.

— Op den Theems is een Hospitaalschip gestationneerd, hetwelk de van cholera verdachte passagiers van schepen, welke de rivier inloopen, zal opnemen.

— De verwoestingen door de veeziekte voor Engeland, Schotland en Wales waren tot 26 Mei als volgt: aangetast 244,455, gedood 76,832, gestorven 124,073, hersteld 32,283.

— De bevolking van het United Kingdom bedroeg, volgens de jongste opgaven, 29,935,404, zijnde voor Engeland en Wales 21,210,020, voor Schotland 3,153,413 en voor Ierland 5,571,971. Het cijfer der geboorten in de Metropolis bedroeg van 1e Januarij tot ultimo Maart l.l. 8575 (4333 mannen en 4242 vrouwen), 8920 (4524 m. en 4396 vr.) en 10,903 (5555 m. en 5348 vr.) voor iedere maand, zijnde te zamen 28,398; dat der sterfte beantwoordde aan 5958 (2950 m. en 3008 vr.), 5728 (3058 m. en 2670 vr.) en 8343 (4241 m. en 4102 vr.) te zamen 20,029. Aan variolae werden gedurende die drie maanden 245, aan morbilli 460, aan scarlatina 468, aan diphteritis 122, aan tussis quinta 854, aan typhus 836 en aan diarrhoea 205 sterfgevallen vermeld.

PARIJS. — De Fransche *Moniteur* geeft, aangaande het wederom optreden der cholera te Djeddah tusschen 22 en 28 Mei, het volgende op. De ziekte vertoonde

zich ook te Mekka onder de pelgrims, die van daar te Medina aankwamen; dien ten gevolge werden twee schepen, een Egyptisch *de Ibrahiemieh* en het stoomschip *Sedney*, op 28 Mei met pelgrims en militairen bemand van Djeddah vertrokken, te Suez gedurende 14 dagen aan eene quarantaine onderworpen. Ook werd er besloten om aan de karavanen te Mekka, bij hunne aankomst te El Ouiseh, eene quarantaine van 15 dagen op te leggen, terwijl er van Alexandrië Geneesheeren naar Jambi waren gezonden om de uitvoering dezer maatregelen na te gaan. De kapitein der *Ibrahiemieh* verklaarde bij zijne aankomst te Djeddah, dat in de steden Massaouah en Souakim, alwaar hij zijne passagiers innam, geene cholera voorkwam. Op 31 Mei was er een sporadisch cholerageval te Alexandrië waargenomen.

— De opgaven over de gezondheidstoestand van het Fransche leger gedurende 1864, door LEFORT bewerkt, leeren, dat er op een effectief van 305,414 man 113,742 in het een of ander militaire Hospitaal verpleegd waren. Voor de soldaten in Frankrijk bedroeg die verhouding 229, voor die in Algerië 620 en voor die in Italië 477 per 1000. Er werden 16,873 wegens venerische aandoeningen opgenomen. De sterfte bedroeg in Frankrijk 2461 op een effectief van 273,275, in Algerië 1302 op 61,267 en in Italië 127 op 13,189, zijnde te zamen 3935 op 347,731, dat is 11.31 per 1000 of 1.31 meer per 1000 dan in 1863. Hierop was de laatste Algerische oorlog van invloed, daar overigens de sterfte in Frankrijk met 0.21 en in Italië met 4.87 verminderd was.

— Voor het houden van een Internationaal Medisch Congres, te gelijk met de expositie in 1867, is reeds een Centraal Comité benoemd. BOUILLAUD is tot President en Dr. JACCOUD (Rue Dronot, 4) tot Algemeenen Secretaris benoemd.

— De deelnemers in de Caisse d'assistance mutuelle des médecins aliénistes hielden op 30 April l.l. hunne tweede jaarlijksche vergadering. De ontvangsten gedurende 1865 bedroegen 2920 francs, de uitgaven 650 francs. De kort opgerigte vereeniging gaat eene goede toekomst te gemoet. Eene verandering harer titel in die van Association des medecins aliénistes werd door de vergadering noodig geoordeeld, om zoo doende als zedelijk ligchaam erkend te kunnen worden en legaten of geschenken te mogen ontvangen.

— In de zitting der Académie des Sciences van 28 Mei l.l. werd een uitgebreid werk van Prof. SEDILLOT, ter mededinging voor de prijsvraag over den invloed van het periosteum op de vorming van het beenweefsel, door den Voorzitter ingediend.

— In de zitting der Académie de Médecine van 29 Mei bragt RICORD eene brochure van den bekenden Tandmeester PRETERRE, over het gebruik van het protoxydum azoti als anaestheticum, ter sprake. Indien dit, door de verwarming van zuivere nitras ammoniae verkregen gas, nog bovendien door drie flacons afzonderlijk met verdund zwavelzuur, met eene solutie van pot. caust. en met aq. destill. gevuld gezuiverd wordt, dan levert het een anaestheticum, hetwelk voor de kleinere operatiën geheel de chloroforme of de aether zoude kunnen vervangen.

BERLIJN. — Volgens de laatste berigten had zich de cholera te Swinemunde, te Frankfort a/O., te Neustadt-Eberswald, te Camin, te Ausrewalde en te Stettin vertoond. Te Stettin werden van 2—9 Junij 190 gevallen met 103 sterfgevallen vermeld. Ook rondom deze stad had zich de ziekte vertoond.

— De *Central-Zeitung* van 6 Junij l.l. bevat een verslag van Dr. COHN te Stepenitz (Reg. Bez. Stettin) over 82 gevallen van meningitis cerebro-spinalis epidemica, welke aldaar door hem van 1 Januarij tot 1 September 1865 werden waargenomen. Zij waren wat de leeftijd betreft verdeeld: van 0—1 jaar 9, 1—10 jaren 34, 11—20 jaren 11, 21—30 jaren 7, 31—40 jaren 12, 41—50 jaren 6 en 51—70 jaren 3. Het cijfer der

gestorvenen bedroeg 19 en dat der herstelden 58, terwijl van 5 de afloop onbekend bleef. In hetzelfde tijdstip werden door Dr. HELD terzelfder plaatse 76 gevallen dier ziekte behandeld.

— Volgens de opgaven in het *Berliner Wochenschrift* bedroeg het getal der geboorten gedurende de 4 eerste maanden van 1866 8993, waaronder 1401 onwettige. Het sterftecijfer bedroeg 6065, dat der doodgeborenen 429. In verband met den leeftijd was de sterfte aldus verdeeld: van 0—1 jaar 2305, 1—5 jaren 923, 5—10 jaren 140, 10—15 jaren 62, 15—20 jaren 119, 20—40 jaren 947, 40—60 jaren 778, 60—80 jaren 693, 80—90 jaren 74, boven de 90 jaren 7, terwijl in 17 gevallen de leeftijd niet vermeld werd. Als doodoorzaak werd „Lebenschwache nach der Geburt" 229, „Alterschwache" 212, zelfmoord 64, verschillende ongelukken 73, febris puerperalis 64, variolae 85, scarlatina 84, tussis quinta 65, typhus 148, cholera infantum 108, angina diphtherina 67, croup 30, pneumonia 348, phthisis 889, convulsiones infantum 442, apoplexia 258 en encephalitis 264malen vermeld.

BEIJEREN. — De Regering is ook tot de deelneming der Genèvesche Conventie toegetreden. Zij berust thans op de medewerking van 18 Mogendheden, waaraan Rusland en Oostenrijk nog ontbreken.

LEIPZIG. — De Privaat-Docent Dr. CHRISTIAN BRAUNS is tot Buitengewoon Hoogleeraar bij de Medische Faculteit alhier benoemd.

— Aan het Heilanstalt voor behoeftige ooglijders alhier werd gedurende 1865 aan 2766 patiënten hulp verleend. De gezamenlijke onkosten bedroegen daarvoor 6354 Thalers.

BADEN. — Dr. JULIUS FÜESSLIN, tot in 1858 bestuurder der cellulaire gevangenis te Bruchsal, welke zich door talrijke geschriften over het gevangeniswezen en in het bijzonder over de toepassing en den invloed van het cellulaire stelsel had bekend gemaakt, is alhier op 50jarigen leeftijd overleden.

MANNHEIM. — Op den 5den Mei l.l. was alhier op een uit Rotterdam gekomen schip een sterfgeval aan cholera waargenomen. Het schip werd aan een streng toezigt gedurende 10 dagen onderworpen en er werd geen nieuw geval meer geconstateerd.

BRESLAU. — Dr. KLOPSCH is van Privaat-Docent tot Buitengewoon Hoogleeraar bij de Medische Faculteit alhier benoemd.

WEENEN. — Dr. DRASCHE heeft in het *Wiener Wochenschrift* van 23 Mei l.l., onder het opschrift *Die Cholera und der Krieg*, op de mogelijke verbreiding dier ziekte door het uitbarsten van den oorlog de aandacht gevestigd. De gevallen, welke te Diekirch, te Wallendorf en Langsur (Regierungsbezick Trier), te Mühlheim, te Keulen en te Spiers op een nog niet lang geleden tijdstip werden waargenomen, in verband met de epidemie, welke de Nederlanden bezoekt, bewijzen dat de ziekte zich als het ware heeft gevestigd en eene langzame uitbreiding zal nemen. De voortplanting der ziekte, welke tot dus verre, zoo als DRASCHE zich uitdrukt, „den Weg des menschlichen Verkehres" gevolgd is en door den mensch, als drager der infectie, wordt medegevoerd, zal door den oorlog niet dan bevorderd en in alle opzigten in de hand gewerkt worden.

— De Oostenrijksche Regering is bij haar vroeger besluit, om geen deel te nemen in de bekende Commissie te Genève tot hulp voor zieken en gekwetsten gedurende den oorlog, gebleven.

ALEXANDRIË. — Volgens berigten van 9 Junij waren er tusschen 26 en 27 Mei te Djedda ruim 100 personen aan de cholera overleden. De ziekte had zich ook te Tiberiade vertoond.

FLORENCE. — De Kamer der Afgevaardigden heeft aan Prof. MOLESCHOTT het Italiaansche burgerregt verleend. Onder de nieuw te benoemen Senatoren wordt zijn naam, benevens die van Prof. SCHIFF alhier, genoemd. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Op 8 Mei j.l. heeft te Paramaribo de *eerste* vergadering plaats gehad van de onlangs benoemde Koloniale Staten. Het *tweede* punt, dat door den Gouverneur werd aangevoerd in de rede, waarmede hij die plegtigheid opende, betrof de reorganisatie der „geneeskundige verpleging", tot wier regeling de medewerking der Staten zal worden ingeroepen. — Het Concept-Adres van antwoord der Staten op deze rede behelst aangaande dit punt het volgende:

„§ 4. De Staten hebben ook met belangstelling vernomen dat bij het Bestuur het voornemen bestaat tot regeling van de geneeskundige verpleging. De distrikten hebben daaraan, in de eerste plaats, groote behoefte. Menschelijkheid gebiedt die regeling, evenzeer als dat zij noodig is voor de instandhouding van de arbeidende krachten der Kolonie en voor het toezigt op den geregelden arbeid onder onze vrijgemaakten, waarom de Staten dan ook vertrouwen dat de regeling van dat belangrijk onderwerp, waarnaar zij verlangend uitzien, zal vergezeld gaan van eene regeling van het politiewezen in het algemeen en in de distrikten in het bijzonder, als naar der Staten meening zeer naauw zamenhangende met de bedoeling, die eene doelmatige regeling der geneeskundige verpleging ten grondslag moet hebben."

[Wij herinneren hierbij aan hetgeen vroeger en later — laatstelijk bij gelegenheid en naar aanleiding van de ziekte en de behandeling van wijlen Mr. METMAN — betrekkelijk den toestand der Geneeskunst in West-Indië werd gezegd en geschreven. De Geneesheer uit Suriname, die, jaren geleden, menige poging aldaar heeft aangewend om een beteren staat van zaken in het aanzijn te roepen, maar meer dan eens daardoor natuurlijk groote onaangenaamheden moest ondervinden, bevindt zich sedert eenige jaren hier te lande. Welligt voelt hij zich door deze „interpellatie" opgewekt, nog eens een artikel aan de behandeling van deze toch ook vaderlandsche geneeskundige aangelegenheid te wijden.]

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft bepaald, dat de Commissiën, aan welke is opgedragen het examineren van hen, die het diploma, bedoeld in Art. 16 dier Wet, en eene acte van bevoegdheid als Hulp-Apotheker wenschen te verkrijgen, voor de eerstemaal in 1866 zitting zullen houden op den 27sten Augustus en volgende dagen te Leiden, — en dat de Commissie, aan welke is opgedragen het examineren van hen, die eene acte van bevoegdheid als *Arts* wenschen te verkrijgen, of die hunne vroeger verkregen bevoegdheid verder wenschen uit te breiden, overeenkomstig Art. 27 dier Wet, voor de eerstemaal in 1866 zitting zal houden op den 2den Julij e.k. en volgende dagen te Amsterdam.

[Het begin van de eerstgenoemde examens was eerst ook op 2 Julij bepaald, doch is wegens het veelvuldig voorkomen van choleragevallen te Leiden nader tot den lateren datum uitgesteld.]

— (*Cholera in ons land.*) Aan de rijke (althans extensief-rijke) litteratuur van den dag hieromtrent ontleenen wij enkele opmerkingen of bijzonderheden, die ter dezer plaatse verdienen opgeteekend en ad notum gehouden te worden:

Te *Utrecht* heeft men (weder) de opmerking gemaakt, „dat bij meer dan de helft der gevallen van cholera aldaar, deze zijn ontstaan in woningen, waar vroeger de ziekte had geheerscht of daar naast." — „Voorafgaande zorgen — meent het *Utrechtsch Dagblad*, 6 Junij — hadden daar zeker niet geschaad."

Te *Katwijk* is, luidens de bekendmaking van den Voorzitter der Gezondheids-Commissie aldaar, op treffende wijze gebleken, hoezeer onmatigheid in spijs en drank aanleiding geeft tot gevaar tijdens het heerschen van cholera in den omtrek; van 5 personen uit die gemeente, welke 's Vrijdags te Leiden eene weddenschap aangingen, wie de meeste eijeren (met zuur) zou eten, werden 3 reeds binnen de anderhalf etmaal door de cholera weggerukt.

Te *Leiden* werd (in de Raadsvergadering van 24 Mei) door een der Wethouders de opmerking gemaakt, „dat terwijl de aangiften van choleragevallen vóór de Pinksterdagen zeer waren verminderd, die, na de uitspattingen van die dagen door het misbruik van sterken drank, weder waren toegenomen, zoodat daarin wel eene beweegreden te vinden was, om vooral in dezen tijd de kermis niet te houden."

— Dat het weder verschijnen der cholera hier te lande — nog altijd onverwacht en onvoorbereid voor menig Gemeentebestuur en bijzonder persoon — er aanleiding toe zou geven om eenige meerdere aandacht te schenken, o. a. aan den hoogst treurigen staat van het *drinkwater* in zoo vele steden en kleinere gemeenten, was te voorzien, evenzeer als dat *nu* welligt met meer ijver tot de verwezenlijking van reeds lang hangende, onderzochte en nogmaals overwogene plannen van verbetering. Om niet te spreken van talrijke plaatsen, die ons bekend zijn, als op dit oogenblik bezig met het graven of boren van goede putten, voor openbaar gebruik bestemd, vestigen wij de aandacht op

Rotterdam, waar de zaak van de drinkwaterleiding, die er sinds lang een waar „pium votum" is, toen er de cholera het eerst hier te lande uitbrak en aanvankelijk zich sterk uitbreidde, aller belangstelling op nieuw opwekte. De reden, waarom bij ons zulke zaken zoo moeijelijk tot stand komen, wordt niet onjuist aangeduid in de volgende regelen van een Rotterdamsch schrijver (*Rotterdammer Courant*, 10 Mei): „In onze stad heerscht, even als in vele andere steden van ons Vaderland, met betrekking tot het drinkwater eene zorgeloosheid, die reeds de bron van veel kwaad is geweest. De oorzaak is welligt niet ver te zoeken. De natuur heeft ons in dit opzigt traag gemaakt; zij heeft ons de verkrijging van het water zóó gemakkelijk gemaakt, dat wij berusten in den toestand, waarin we het vinden. Op andere plaatsen, waar het uiterst moeijelijk te verkrijgen was en de natuur tot krachtsinspanning dwong, was men ten slotte in een veel beteren toestand. Men kan zich niet voorstellen dat wij, te midden van al onze wateren, ons niet kosteloos en zonder moeite van die eerste levensbehoefte zouden kunnen voorzien. Het is hoog noodig dat de naïve tevredenheid, waarin velen te Rotterdam ten opzigte van het drinkwater verkeeren, ophoudt en dat de kunst te hulp worde geroepen. Tusschen de riolen en de waterbronnen is veelal eene gemeenzaamheid, die hoogst verderfelijk op de reinheid der laatsten werkt. Aan de havens liggen de uitloozingskanalen en de zuigbuizen der pompen vertrouwelijk naast elkaâr en het water dier havens bevat een wereld in het klein van onzuivere stoffen. En onze rivieren? Ieder weet dat de Rottestroom geen onderwerp meer is om dichterlijk bezongen te worden, zoo als hij het in de 18de eeuw was voor onzen dichter SMITS, en de Maas voor onze stad kan niet te gelijk allerlei onreine stoffen opnemen en zuiver drinkwater leveren. — Wij moeten erkennen, het Buitenland heeft het groote gewigt eener goede waterverzorging eerder ingezien dan wij; dat inzigt heeft althans eerder dan bij ons tot handelen geleid. De voornaamste steden van Groot-Brittanje, Liverpool, Manchester, Edinburg, Newcastle, Sunderland, Hull, bezitten uitgebreide waterwerken. In Londen alleen riep de particuliere industrie 10 Maatschappijen in het leven, waarvan 8 te zamen een kapitaal van 7 millioen ponden sterling vertegenwoordigen. Frankrijk bleef niet achter, blijkens de groote waterwerken te

Parijs, Toulouse, Lyon, Marseille. In Duitschland zijn Weenen, Berlijn, Maagdeburg, Leipzig, Altona in het bezit van waterleidingen; voor Dresden en Keulen zijn groote plannen ontworpen en bovenaan staat de beroemde Stadt-Wasserkunst te Hamburg."

Te 's *Gravenhage* is men ook sinds eenige jaren met het plan bezig, om de stad van goed drinkwater te voorzien. Concessiën worden verleend en ingetrokken. De zaak is nu den 5den Junij j.l. zóó ver gekomen, dat door Burgemeester en Wethouders aan den Gemeenteraad is overgelegd een *ontwerp der voorwaarden*, waarop de openbare uitbesteding van de concessie, na goedkeuring door den Raad, zal plaats hebben. — Dat ontwerp strekt in hoofdzaak, om het regt te verleenen tot het leggen van pijpen door de stad tot aanvoer en levering van drinkwater aan particulieren, en om aan de gemeente het water te leveren voor de openbare dienst. De concessionaris is geheel vrij in de inrigting van al wat tot de waterleiding behoort, — behoudens hetgeen nadeel aan de openbare dienst kan berokkenen, goedkeuring der plannen, keuring van het water, en, bij afkeuring schorsing van de concessie en na eene maand vervallenverklaring. — De inrigting moet binnen *drie* jaren in werking zijn gebragt. — De concessionaris moet aan de gemeente water leveren: *a*) voor 8 pompen, op het Oranjeplein, in het Pinksterbloemenlaantje, op de Ammunitiehaven, Schedeldoekshaven, Kortenbosch en 3 later aan te wijzen plaatsen; — *b*) voor de ververschіng van een maximum van 50 urinoirs en de privaten in de gemeente-scholen; — *c*) 3 fonteinen, die jaarlijks 1500 uren moeten springen; — *d*) voor 40 (later 80) brandkranen; — *e*) voor de doorspoeling der riolen te Scheveningen. — Voor gemeente-gebouwen moet het tarief met 25 pCt. verminderd worden. — De concessionaris geniet vrijheid vóór de levering van water aan particulieren. In 8 buurten minstens, bewoond door minvermogenden, moet evenwel gelegenheid tot aankoop van water tegen 1 cent hoogtens per emmer worden gegeven gedurende eenige uren daags. — De vergunning wordt gegeven voor 60 jaren, met uitsluiting van anderen gedurende 20 jaren. — De concessionaris moet binnen 3 maanden een waarborgkapitaal van *f* 25,000 deponeren. — De inschrijver moet het bedrag van het door hem verlangde subsidie bepalen.

Ook te *Leiden* is, in de jongste Raadsvergaderingen, door onderscheidene leden op nieuw de aandacht gevestigd op het punt der waterververssching. Door den Voorzitter werd mededeeling gedaan van hetgeen te dien opzigte in de jongste dagen verrigt was, en de verzekering gegeven, dat over eenigen tijd een uitgewerkt plan zou ingediend worden. (De Heer HUBRECHT voegde er bij, dat bedoeld plan van waterverversching binnen 2 maanden zou gereed zijn.) — De pogingen door het Hoogheemraadschap van Rhijnland aangewend, om door inlating van water te Gouda de Leidsche grachten te ververschen, zijn gebleken vruchteloos te zijn, omdat dat water door tal van andere kanalen werd verzwolgen, voordat het Leiden bereikte.

— Bij deze gelegenheid meent REF. de aandacht te moeten vestigen op twee punten, die hem hier en daar voorgekomen zijn hoogst wenschelijk te zijn, vooral toen dezer dagen eene zeer hooge temperatuur heerschte: vooreerst het van tijd tot tijd doorspoelen van riolen en goten, door middel van krachtige brandspuiten, ten einde zoo doende aan de ontwikkeling der stinkende gassen uit de straat- en andere inloopen een einde te maken; — en in de tweede plaats het dagelijks, althans éénmaal, desinfecteren zoowel der publieke urinoirs, als der privaten; en zulks te eerder, omdat de eersten door hunne plaatsing nog althans meer *hinder* verschaffen aan het groote publiek dan de laatsten.

— Op de in 1867 te Parijs te houden wereldtentoonstelling is eene ruimte van 700 vierkante ellen afgezonderd voor de in onderscheidene landen bestaande vereenigingen tot verpleging van gekwetste militairen. Deze zijn uitgenoodigd aldaar voorwerpen,

in verband staande met hare menschlievende taak, ten toon te stellen. Zij zullen op denzelfden voet als de andere tentoonstellers naar de uitgeloofde prijzen kunnen dingen. Keizer NAPOLEON heeft dat deel der tentoonstelling onder zijne hooge bescherming genomen en verscheidene andere Souvereinen hebben daaraan hunne ondersteuning toegezegd.

ROTTERDAM. — In de Raadszitting van 7 Junij j.l. had eene belangrijke woordenwisseling plaats over een voorstel der Commissie van bestuur over de Geneeskundige School tot reorganisatie dier School. Hoezeer sommige leden het nut en het doeltreffende dier School in warme taal betoogden, wier bestaan zonder reorganisatie in gevaar werd gebragt, deinsden de meesten voor de financiële bezwaren terug, zoodat het voorstel der Commissie (met 25 tegen 4 stemmen) werd verworpen, maar een voorstel te dier zake werd aangenomen, waarbij aan Burgemeester en Wethouders werd opgedragen te trachten van Rijk en provincie verhooging van subsidie te verkrijgen.

— Onlangs had alhier de gewone jaarlijksche vergadering der *Rotterdamsche Vereeniging voor Gymnastiek- en Zwemscholen* plaats. Uit de gedane rekening bleek, dat in het afgeloopen jaar aan de Zwemschool aan 405 personen en kinderen abonnementen voor onderrigt en het gebruik van baden waren verstrekt, terwijl 3161 afzonderlijke baden waren uitgegeven. Aan de Gymnastiekscholen werd aan 1200 à 1300 leerlingen onderwijs gegeven, waaronder een 50tal meisjes.

— Den 13den Junij j.l. werd alhier de eerste steen gelegd van het *Gestichl voor Ongeneeslijken*, aan den Delfhavenschen Binnenweg. Dit gesticht — het eerste van dien aard in ons land — zal voorzien in eene ware behoefte, daar ongeneeslijken niet kunnen of behooren opgenomen te worden in de gewone Gasthuizen en hunne verpleging eene bijzondere inrigting vordert.

— Aan het eerste verslag van het (den 12den Augustus 1863 geopende) *Kinder-Ziekenhuis* alhier wordt het volgende ontleend: Tot het einde van 1865 zijn in de inrigting in 12 bedden verpleegd 102 patiënten, waarvan overleden 15, hersteld ontslagen 76, te zamen 91, zoodat op 31 December 1865 in behandeling bleven 11 patiënten. — De op eenige patiënten gedane operatiën, waaronder zeer belangrijke, werden meestal met uitstekend gevolg bekroond. — Van de aan het Ziekenhuis in den laatsten tijd gevormde Poli-Kliniek wordt meer en meer gebruik gemaakt, zoodat ook in dat opzigt de inrigting zijn nut verspreidt. — De jaarlijksche uitgaven gaan het bedrag der vaste inkomsten vrij beduidend te boven, zoodat op 31 December 1865 een tekort van *ƒ* 906.72 bestond, waarin echter spoedig werd voorzien.

GOUDA. — De Raad dezer gemeente heeft op het einde van 1865 de openbare Gezondheids-Commissie, die hij na de invoering der nieuwe Geneeskundige Staatsregeling als overbodig beschouwde, opgeheven. In het Gemeente-Verslag over dat jaar komt daaromtrent het navolgende voor: „Burgemeester en Wethouders hebben toenmaals het nemen van dat besluit ontraden, en de sedert dien tijd opgedane ondervinding heeft hunne overtuiging bevestigd, dat door de opheffing der Commissie het belang der gemeente niet werd bevorderd. De taak, waarmede zij was belast en waarvan zij zich met loffelijken ijver kweet, kan onmogelijk door den Inspecteur en de Geneeskundige Raden worden verrigt; daartoe zijn lokale kennis en gedurig, bijna dagelijks, toezigt onmisbare vereischten. Reeds meermalen heeft in den laatsten tijd de behoefte aan raad en voorlichting betrekkelijk onderwerpen met de volksgezondheid in verband staande zich bij ons doen gevoelen, en wij hebben in ernstige overweging genomen U voor te stellen, de voormalige Gezondheids-Commissie weder in het leven te roepen, of althans een soortgelijk adviserend Collegie in te stellen."

(De Gemeenteraad van Arnhem o. a. deelt de zienswijze van het Dagelijksch Bestuur van Gouda.)

ALI COHEN.

— **Beloop der cholera, van 3—9 Junij en sinds het begin der ziekte tot op dien dag 1).**

Zie pag. 336.	3—9 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Zuid-Holl.				
Alkemade. . .	1	1	4	3
Oud-Beijerl. .	7	4	14	10
Bodegraven. .	7	4	8	5
Boskoop. . . .	1	1	1	1
Broek.	3	3	3	3
Delft.	152	79	295	148
Delfshaven.. .	7	6	75	34
Hof v. Delft. .	1	1	1	1
Dirksland. . .	1	1	2	1
Dordrecht . .	57	30	91	49
Dubbeldam. .	1	1	2	2
Giessendam. .	1	1	1	1
Gorinchem. .	7	4	8	4
Gouda.	24	16	80	43
's Hage.. . . .	63	41	109	69
Stad Haringv.	1	1	1	1
Hillegersberg	2	2	6	4
Katwijk. . . .	15	9	16	10
Kralingen. . .	6	2	16	5
Leiden.. . . .	294	165	439	236
Leijerdorp. . .	16	11	17	12
Loosduinen. .	1	1	1	1
Mathenesse. .	2	2	3	3
Maassluis. . .	2	1	2	1
Nieuwkoop. .	2	1	2	1
Nieuwland.. .	1	—	1	—
Nootdorp. . .	1	1	1	1
Oegstgeest.. .	1	—	1	—
Overschie. . .	2	2	4	3
Ridderkerk. .	1	1	3	2

	3—9 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Zuid-Holl.				
Rotterdam.. .	47	34	653	402
Rijswijk. . . .	—	1	2	2
Schiedam. . .	46	21	103	60
Stompwijk.. .	3	2	4	3
Strijen.	1	1	1	1
Veur . , . . .	2	2	4	4
Vlaardingen..	2	1	3	1
Voorburg. . .	2	1	5	4
Voorschoten..	1	1	1	1
Vrijenban. . .	12	6	12	6
Wassenaar.. .	3	2	3	2
Woubrugge. .	6	3	6	3
N. Waddinxv.	1	1	1	1
Zegwaart. . .	2	1	3	1
Zoetermeer. .	3	—	3	—
Zoeterwoude..	2	4	13	11
Zwammerd. .	1	—	1	—
Totaal. . .	814	473	2025	1156
Noord-Holl.				
Aalsmeer. . .	1	1	1	1
Amsterdam. .	7	3	10	6
Haarlem. . . .	1	1	1	1
Haarl. Meer..	13	6	15	8
Heemstede.. .	1	1	1	1
Uitgeest. . . .	1	1	1	1
Velzen.	10	5	10	5
Totaal. . .	34	18	39	23

	3—9 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Utrecht.				
Abc. Baambr.	4	1	4	1
Abc. Proostdij	26	5	26	5
Amersfoort. .	1	1	1	1
Breukelen. . .	1	—	1	—
Jutphaas. . .	2	1	4	3
Kockengen. .	1	1	1	1
Maarssen.. . .	1	—	1	—
Utrecht.. . . .	143	67	182	89
Vinkeveen.. .	8	8	8	8
Vreeswijk. . .	2	1	2	1
Wilnis.	11	4	16	8
Wijk.	3	1	3	1
Totaal. . .	203	90	249	118
N. Braband.				
Rozendaal. . .	8	4	13	9
Berg.op Zoom	1	—	1	—
Made c. a.. .	3	2	3	2
Totaal. . .	12	6	17	11
Friesland.				
Schoterland. .	1	—	1	—
Totaal. . .	1	—	1	—

Recapitulatie.

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei	305	159.	Sinds het begin der ziekte tot 5 Mei	426	246.
„ 6 Mei „ 12 „	222	120.	„ „ „ „ „ „ 12 „	657	376.
„ 13 „ „ 19 „	192	118.	„ „ „ „ „ „ 19 „	849	494.
„ 20 „ „ 26 „	179	100.	„ „ „ „ „ „ 26 „	1030	595.
„ 27 „ „ 2 Junij	312	167.	„ „ „ „ „ „ 2 Junij	1343	763.
„ 3 „ „ 9 „	1070	591.	„ „ „ „ „ „ 9 „	2410	1352.

Dr. J. HANLO.

1) De opgaven voor de provincie Gelderland, in bovenstaande tabel vergeten, waren van 3—9 Junij:

	aanget.	overl.	Sinds het begin der ziekte aanget.	overl.
Arnhem	1,	0.	1,	0.
Maurik	3,	2.	3,	2.
Nijkerk	1,	1.	1,	1.
Nijmegen	1,	1.	3,	1.
	6.	4.	8.	4.

— Beloop der cholera van 10—16 Junij en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 349	10 Junij tot 16 Junij. A.	10 Junij tot 16 Junij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Alblasserdam	5	2	12	7
Alkemade.. .	4	4	8	7
Alphen. . . .	7	3	7	3
Arkel.	1	1	1	1
Barwoutswaarder. . .	4	4	4	4
Nw.-Beijerl. .	1	1	1	1
Oud-Beijerl. .	49	28	63	38
Bodegraven..	7	3	15	8
Boskoop. . .	3	2	4	3
Brielle. . . .	1	1	1	1
Broek c. a. .	2	2	5	5
Capelle a/d IJssel.. . . .	1	1	1	1
Delft.	189	131	484	279
Delfshaven. .	15	5	90	39
Dirksland.. .	2	2	4	3
Dordrecht . .	187	106	278	155
Dubbeldam..	16	6	18	8
Gorinchem. .	22	8	30	12
Gouda.. . . .	41	17	121	60
's Gravendeel	1	1	1	1
'sGravenhage	172	104	281	173
Haastrecht. .	5	3	5	3
Hazerswoude	2	2	2	2
Heerjansdam	1	—	1	—
Hekendorp. .	1	1	1	1
Hellevoetsl. .	1	—	2	1
Hendrik-Ido-Ambacht.. .	3	2	3	2
Herkingen. .	1	1	1	1
Hillegersb. .	4	4	10	8
Hillegom. . .	3	3	3	3
Hof van Delft	3	2	4	3
Katwijk.. . . .	31	18	47	28
Kethel en Spaland. . .	2	1	3	2
Koudekerk. .	1	1	1	1
Kralingen.. .	19	5	35	10
Krimpen a/d Lek.	1	1	2	2
Leerdam. . .	1	1	1	1
Leiden. . . .	460	313	899	549
Leiderdorp. .	43	29	60	41
Leimuiden. .	4	2	4	2
De Lier.. . .	1	1	1	1
Lindt(Groote)	1	—	2	1
Maasland. . .	3	2	3	2
Maassluis. . .	5	3	7	4
Mathenesse. .	3	2	6	5
Moordrecht. .	2	2	2	2
Nieuwerkerk a/d IJssel. .	1	1	1	1
Nieuwkoop. .	13	12	15	13
Noordwijk. .	1	—	1	—
Oegstgeest. .	6	5	7	5

	10 Junij tot 16 Junij. A.	10 Junij tot 16 Junij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Ooltgenspl. .	1	—	2	—
Oudewater. .	3	2	3	2
Oudshoorn. .	1	1	1	1
Overschie.. .	11	5	15	8
Papendrecht.	1	—	3	1
Ridderkerk. .	3	1	6	3
Rotterdam. .	112	68	765	470
Rijswijk.. . .	3	1	5	3
Schiebroek. .	2	1	2	1
Schiedam.. .	65	40	168	100
Stompwijk. .	4	1	8	4
Srijen.	1	1	2	2
Valkenburg..	3	2	3	2
Veur.	1	1	5	5
Vlaardingen.	15	10	18	11
Voorburg.. .	3	2	8	6
Vrijenban.. .	15	12	27	18
Z. Waddinxv.	1	1	2	2
Wassenaar. .	1	2	4	4
Woerden. . .	29	12	31	12
Woubrugge..	8	7	14	10
Zegwaard.. .	11	6	14	7
Zevenhoven..	4	2	4	2
Zoetermeer. .	7	6	10	6
Zoeterwoude.	7	5	20	16
Zwammerd. .	3	3	4	3
Zwijndrecht..	5	3	20	10
Totaal . .	1672	1044	3722	2212
N. Holland.				
Aalsmeer. . .	1	1	2	2
Alkmaar. . .	3	—	3	—
Amsterdam. .	29	21	39	27
Enkhuizen. .	1	1	1	1
Haarlem. . .	22	7	23	8
Haarl. Meer.	19	18	34	26
Monnikend. .	1	1	1	1
Muiden. . . .	2	—	2	—
Nieuwer-Amstel.	6	2	6	2
Sloten.	4	2	4	2
Uitgeest.. . .	3	3	4	4
Uithoorn. . .	2	2	2	2
Velzen. . . .	1	3	11	8
Weesp.. . . .	7	4	7	4
De Zijpe. . .	3	1	3	1
Totaal. . .	104	66	142	88
Utrecht.				
Abc. Baanbr.	11	8	15	9
Abc. Proostd.	25	20	51	26
Achttienhov.	1	—	1	—

	10 Junij tot 16 Junij. A.	10 Junij tot 16 Junij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Utrecht.				
Amersfoort. .	1	1	2	2
Breukelen. .	2	2	3	2
Haarzuilens..	1	—	1	—
Jutphaas. . .	5	3	9	6
Kamerik. . .	1	1	1	1
Kockengen. .	13	8	14	9
Laag-Nieuwkoop.	3	3	3	3
Linschoten. .	1	—	1	—
Loosdrecht. .	1	—	2	—
Maarssen. . .	1	—	2	—
Montfoort.. .	9	6	9	6
Mijdrecht. . .	10	5	10	5
Polsbroek.. .	1	—	1	—
Ruwiel. . . .	1	1	1	1
Utrecht. . . .	291	156	473	245
Vinkeveen. .	7	5	15	13
Vleuten. . . .	1	—	1	—
Vreeswijk.. .	2	2	4	3
Willeskop. .	2	2	2	2
Wilnis.. . . .	27	8	43	16
Woudenberg.	1	—	1	—
Wijk.	4	3	7	4
IJsselstein. .	1	1	1	1
Zeist..	1	1	1	1
Zuylen. . . .	11	6	11	6
Totaal. . .	435	242	685	360
N. Braband.				
Alem c. a. .	2	1	2	1
Berg.opZoom	1	1	2	1
Geertruidenb	1	—	1	—
's Hertogenb.	1	1	7	7
Hooge en Lage Zwaluwe.	3	1	3	1
Made c. a. .	3	2	6	4
Oosterhout. .	1	—	1	—
Rosendaal.. .	18	4	31	13
Werkendam.	6	2	6	2
Woudrichem.	1	1	1	1
Totaal. . .	37	13	60	30

	10 Junij tot 16 Junij. A.	10 Junij tot 16 Junij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Zeeland.				
St. Annaland.	1	1	1	1
Totaal. . .	1	1	1	1
Drenthe.				
Hoogeveen. .	1	1	1	1
Totaal. . .	1	1	1	1

	10 Junij tot 16 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Gelderland.				
Ammerzoden	3	1	3	1
Arnhem.. . .	1	1	2	1
Culenborg. .	2	2	2	2
Driel.	12	7	12	7
Geldermalsen	1	—	1	—
Nijkerk. . . .	1	—	2	1
Nijmegen. . .	2	—	5	1
Ophemert.. .	2	2	2	2
Varik.	1	1	1	1
Waardenburg	2	1	2	1
Wamel. . . .	2	2	2	2

	10 Junij tot 16 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Gelderland.				
Wisch.	2	2	2	2
Zaltbommel..	2	2	2	2
Zutphen.. . .	1	—	1	—
Totaal. . .	34	21	39	23
Friesland.				
Stavoren. . .	1	—	1	—
Totaal. . .	1	—	1	—

	10 Junij tot 16 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Overijssel.				
Deventer. . .	1	1	1	1
Genemuiden.	1	1	1	1
Oldemarkt. .	3	2	3	2
Zwartsluis.. .	3	2	3	2
Totaal. . .	8	6	8	6
Groningen.				
Groningen. .	2	2	2	2
Totaal. . .	2	2	2	2

RECAPITULATIE.

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 10—16 Junij	2295	1396.	Sinds het begin der ziekte tot op 16 Junij	4708	2749.

Het totale cholerasterftecijfer tot 23 Junij bedroeg voor Amsterdam 53, voor Leiden 696, voor 's Hage 238, voor Delft 330, voor Rotterdam 525, voor Dordrecht 218, voor Gouda 78 en voor Utrecht 500, terwijl dat der aangetasten aan 68, 1071, 390, 552, 858, 364, 143 en 826 beantwoordde. Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt. — Mei.* — Bij Z. M. besluit van 26 April 1866, n°. 80, is de Apotheker 3de kl. H. ROLFF gedetacheerd bij de Landmagt in de West-Indië.

Bij Z. M. besluit van 26 Mei 1866, n°. 60, is aan den Apotheker 3de kl. J. J. LOUET FEISSER, bij 'sRijks-Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, op zijne daartoe gedane aanvrage, een eervol ontslag uit de militaire dienst verleend.

VERPLAATST: De Apotheker 3de kl. H. J. VAN WESSELINGH, van het Rijks Magazijn van Geneesmiddelen te 's Gravenhage naar het Garnizoens-Hospitaal te Nijmegen.

De Off. v. Gez. 3de kl. C. OUTTELING, gedetacheerd geweest bij de Landmagt in de West-Indië, van daar teruggekeerd en geplaatst bij de Garnizoens-Infirmerie te Amersfoort.

— Z. M. heeft den Off. v. Gez. 3de kl. bij de Zeemagt C. H. SCHRÖDER bevorderd tot Off. v. Gez. 2de kl., met bepaling dat hij zal rang nemen tusschen de Off. v. Gez. 2de kl. J. J. BORST en W. H. VISSCHER VAN AALST.

— Bij besluit van 12 Junij heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken benoemd: 1°. tot Leden der Commissiën, belast met het afnemen der examens ter verkrijging eener acte van bevoegdheid als *Vroedvrouw*, welke in den loop der maand Julij e. k. een aanvang zullen nemen, te 'sHertogenbosch: Dr. E. A. P. VAN DEN BOGAERT te 's Hertogenbosch, G. A. H. DEKKERS, Heel- en Vroedmeester te 's Hertogenbosch; te Arnhem: Dr. C. SCHATTENKERK te Doesburg, Dr. H. J. BROERS te Utrecht; te Amsterdam: J. VERBOON, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam, P. H. VORSTMAN, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam; te Groningen: Dr. J. BAART DE LA FAILLE JR. te Groningen, G. W. METZ, Heel- en Vroedmeester te Leeuwarden; — 2°. tot plaatsvervangende Leden dier Commissiën: te 's Hertogenbosch: Dr. J. ROOSENBURG te 's Hertogenbosch, N. J. B. LANDMAN, Heel- en Vroedmeester te Helvoirt; te Arnhem: D. GANT-

VOORT, Heel- en Vroedmeester te Neede, L. LAMIE, Heel- en Vroedmeester te Utrecht; te Amsterdam: P. VAN VOLLENHOVEN, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam, G. H. VAN DER MEY, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam; te Groningen: Dr. A. H. SWAAGMAN te Groningen en Dr. U. J. HUBER te Leeuwarden.

3°. Tot Leden der Commissiën, belast met het afnemen der examens ter verkrijging eener acte van bevoegdheid als *Leerling-Apotheker*, welke in den loop der maand Augustus e. k. een aanvang zullen nemen, te 'sGravenhage: G. BISSCHOP, Apotheker te 'sGravenhage, K. C. VORSTMAN, Apotheker te 'sGravenhage; te Middelburg: H. P. WINKELMAN, Apotheker te Vlissingen, J. J. A. BAERT, Apotheker te Middelburg; te Zwolle: W. A. DIBBITS, Apotheker te Assen en R. MEULENHOFF, Apotheker te Zwolle; — 4°. tot plaatsvervangende Leden dier Commissiën, te 'sGravenhage: C. V. VAN VALKENBURG, Apotheker te 'sGravenhage, J. C. TH. VIGELIUS, Apotheker te 'sGravenhage; te Middelburg: P. M. DE LIGNY, Apotheker te Middelburg, L. KOOLE, Apotheker te Middelburg; te Zwolle: A. W. KROON, Apotheker te Deventer en W. G. TOP, Apotheker te Kampen.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend:* aan J. HESSING, tot de uitoefening van de genees- heel- en verloskundige praktijk in de adsistent-residentie Krawang, zijnde hij tevens belast met de waarneming van de Civiele Geneeskundige Dienst en het opzigt over de vaccine in die adsistent-residentie; — idem aan A. FELDMANN, tot de uitoefening van de genees- en heelkundige praktijk te Samarang; — idem aan C. F. A. SCHNEIDER, gepensioneerd Off. v. Gez. 1ste kl., tot de uitoefening van de genees- en heelkundige praktijk te Soerabaija; — idem aan H. ERNSTE, op verzoek, eervol uit Z. M. militaire dienst ontslagen Off. v. Gez. 3de kl., tot de uitoefening der genees- en heelkundige praktijk in de residentie Pasoeroean; — *bevorderd:* tot Dirigerend Off. v. Gez. 2de kl. bij de Geneeskundige Dienst der Moluksche eilanden, den Off. v. Gez. 1ste kl. J. H. A. B. BONNEMANN REBENTISCH, van de Geneeskundige Dienst aldaar; — *overgeplaatst:* bij de Geneeskundige Dienst in de Lamponsche distrikten, den Off. v. Gez. 2de kl. J. M. DE JONGH, van het Groot Militair-Hospitaal te Weltevreden; — *goedgekeurd:* dat door den Kommandant van het leger zijn geplaatst: bij de Geneeskundige Dienst op Banka, de Off. v. Gez. 1ste kl. M. H. DE VOGEL, — bij het Groot Militair-Hospitaal te Weltevreden, de Off. v. Gez. 3de kl. C. D. SCHUCKINK KOOL en J. C. P. KATS, de eerste onlangs van verlof uit Nederland teruggekeerd en de beide laatsten van daar aangekomen, als bestemd voor de dienst in Nederlandsch Indië; — bij het Groot Militair-Hospitaal te Soerabaija, de Off. v. Gez. 3de kl. L. H. N. VRIESMAN; — *verleend:* een 2jarig verlof naar Nederland, wegens ziekte, aan den Off. v. Gez. 2de kl. J. F. P. ERMERINS, — aan den Off. v. Gez. 2de kl. J. L. DE JEEGER en aan den Apotheker 3de kl. D. NUIJSINK; — *belast:* met de waarneming der betrekking van Veearts voor de Gouvernements Burgerlijke Dienst, den gepasporteerden Sergeant van het Nederlandsch-Indische leger F. H. VOIGT.

— Tot Lid van den Gemeenteraad te 'sGravenhage is benoemd de Heer Dr. P. BLEEKER.

— Te Groningen Dr. R. J. TELLEGEN.

BEVORDERD: Te Leiden, den 14den Junij, tot Med. Doctor, de Heer D. HULST, met een Proefschrift: *Over bloedingen uit de organa copulationis der vrouw;* — te Groningen, den 14den Junij, tot Art. Obst. Doctoren, de Heeren B. SLINGENBERG, Med. Doctor te Leek, en A. W. TRESLING, Med. Doctor.

OVERLEDEN: Den 30sten Mei, te Elburg, de Heer P. J. BURKERS, Med. Doctor aldaar, oud 51 jaren; — den 25sten Mei, te Wormerveer, de Heer C. J. BROEK, Apotheker aldaar.

ALI COHEN.

SECTIO CAESAREA MET GOEDEN AFLOOP VOOR MOEDER EN KIND,

DOOR

A. VOORMOLEN 1),
Stads-Heel- en Verloskundige te Deventer.

Op den 3den Julij des vorigen jaars werd ik des nachts door eene der Stads-Vroedvrouwen ter adsistentie geroepen bij JANNETJE BLOEMENDAAL, huisvrouw van ALBERT WILMSE; doch door ongesteldheid verhinderd zijnde daaraan onmiddellijk te voldoen, had Dr. KETWICH VERSCHUUR de goedheid mijne plaats te vervangen. In den vroegen morgen weder bij eene partus geroepen zijnde, vond ik mij tot hulpbetoon genoegzaam hersteld en kwam na afloop daarvan reeds vroegtijdig te huis. Intusschen was Dr. KETWICH VERSCHUUR ten mijnent geweest en had Zijn Ed. een briefje achtergelaten, vermeldende, dat er bij de vrouw, bij wie Zijn Ed. geroepen was, wegens bekkenvernaauwing sectio caesarea zou moeten verrigt worden. IJlings spoedde ik mij naar de aangeduide woning, alwaar ik de Vroedvrouw en even daarna Dr. KETWICH en Dr. VAN DELDE ontmoette, met wier naauwkeurige diagnose ik mij gaarne vereenigde.

De vrouw, die den leeftijd van 24 jaren bereikt had, was van een phlegmatisch temperament en zeer chlorotische constitutie, had in hare vroege jeugd eerst op haar 6de jaar leeren loopen en vertoonde bij den eersten aanblik in ruime mate aan armen, dijen en scheenbeenderen de duidelijkste sporen van rachitis. Het bekken was in het sacrum diep ingevallen en helde in eene schuinsche rigting van de regter naar de linker zijde over, ook zóódanig was de stand van den uterus. De vrouw had tot het einde toe hare zwangerschap zonder eenige ziekte-stoornis doorloopen. De dolores waren matig en sinds zes uren met groote tusschenpoozen; bij het onderzoek bleek de vagina vochtig en wijd; de portio vaginalis uteri was zacht en dun. Het ostium uteri zacht, ter grootte van ruim een duim ontsloten en de vochtblaas matig gespannen. Bij de exploratie stootte de vingertop gemakkelijk tegen het promontorium aan en op hetzelve deed zich het hoofd van het kind in de éérste schedelligging voor. Wij schatten de conjugata vera op even twee duim en vonden, te meer, dewijl wij ons vooraf van het leven der vrucht overtuigd hadden, voor moeder en kind geen anderen noch beteren uitweg dan het spoedig verrigten der sectio caesarea. De vrouw was lijdelijk en onderwierp zich kalm aan onzen voorslag. Alle hier aanwezige Verloskundigen waren ter bijwoning van deze niet onbelangrijke kunstbewerking uitgenoodigd, en na de tafel in de kleine kamer zoo doelmatig mogelijk voor de operatie te hebben ingerigt en de vereischte instrumenten benevens het verband in gereedheid te hebben gebragt, werd vooraf de urine met den catheter ontlast en de vrouw eene goede ligging gegeven. Alstoen door Dr. THEMMEN in chloroformnarcose gebragt zijnde, werd de naar de linker zijde hellende uterus door Dr. KETWICH VERSCHUUR en Dr. VAN DELDE, die aan beide zijden van de vrouw geplaatst waren, met groote in olie gedoopte sponsen naauwkeurig in de rigting der linea alba bepaald en overtuigde ik mij, dat geene darmlissen onder den gespannen buik voorlagen. Met de vingers der linker hand de huid spannende, kliefde ik met eene bolle bistourie een halve duim beneden den navel

1) Toevallige omstandigheden hebben tot heden de toezending tot plaatsing dezer mededeeling vertraagd.

de huid en verlengde die snede tot op bijna 2 duim afstands van de symphysis ossis pubis. Wegens de dunne buikbekleedselen kliefde ik voorzigtig met lange oppervlakkige insnijdingen de buikspieren tot op het buikvlies, en na hetzelve geopend te hebben, verlengde ik met eene smalle, geknopte bistourie op geleide van den wijsvinger der linker hand deze opening tot op eene gelijke lengte met de wond der huid en buikspieren. Er werden geene slagadertakjes getroffen en de geringe bloeding gemakkelijk door Dr. HOFF bedwongen. Tegen de gemaakte wond puilde de uterus, die gedeeltelijk door eene laag omentum bedekt was, doch zonder uitzakking van eenige darmlis. Terwijl de helpers oplettend den uterus door eene zachte, gelijkmatige drukking in denzelfden stand hielden, schoof ik met den vinger het omentum ter zijde en kliefde met eene bolle bistourie den fundus uteri, door herhaalde insnijdingen, zóó groot, dat ik den vinger der linker hand door de uteruswond konde doorvoeren, waarop zich eene matige hoeveelheid veneus bloed uit het weefsel van den uterus ontlastte. Alstoen verlengde ik langs den vinger met eene smal geknopte bistourie ruim 5 duim de gemaakte uteruswond, en had het geluk geen placenta-weefsel te hebben getroffen. Het kind lag in de 1ste schedelligging; ik ontwikkelde het bij de billen en voeten en lag het met de zeer lange navelstreng ter zijde der moeder. Het was van het mannelijk geslacht, voldragen, van gewone grootte en woog naar gissing bij de acht ponden. Onder luid schreeuwen gaf ik het, na de funiculus te hebben afgebonden, aan de aanwezige Vroedvrouw over, nam onmiddellijk de placenta weg en reinigde de wond naauwkeurig. De uterus contraheerde zich aanstonds. De buikwond werd met zes omwonden hechtingen gesloten en het peritonaeum in de hechting opgenomen. Lange kleefpleisterstrooken werden tusschen de hechtingen van af den rug naar voren gebragt en overkruist. In den beneden-hoek der wond bragt ik een geraveld linnen lapje, bedekte de geheele wond met geoliede plukselwieken en compressen en bepaalde het geheel met een gewoon coagulum abdominis. De vrouw te bed gebragt zijnde, was vrij kalm en de pols normaal; er werd eene mixtura oleosa voorgeschreven en $^1/_4$ grein acetas morphii toegediend. Rust en diëet werden in acht genomen. De urine werd des avonds door den catheter ontlast, de nacht werd vrij rustig doorgebragt. Tusschen den 2den en 3den dag vertoonde zich ook eene behoorlijke zogafscheiding, waarvan de pasgeborene een gretig gebruik maakte. Het geheele kraambed verliep naar wensch, slechts eene ligte wondkoorts zonder bijkomende peritonitis vertoonde zich den 2den en 3den dag. Urine-afscheiding en alvus hadden zonder kunsthulp geregeld plaats, en onder het gedurende de eerste dagen voortgezet gebruik eener eenvoudige emulsio oleosa sloot zich binnen 14 dagen door primaire adhaesie de wond, die nu een zacht en gelijkmatig cicatrix heeft achtergelaten.

Na hare herstelling deden wij met den pelvimeter van BEAUDELOCQUE en van HEUVEL bij herhaling de bekkenopmeting, die de volgende resultaten gaf:

1°. De afstand der beide spinae super. ant. bedroeg 10 duim 6 strepen.

2°. Grootste afstand der cristae ossis ilii was 10 duim en 8 strepen.

3°. De afstand tusschen de trochanteres $29^1/_2$ centimeter.

4°. De geheele buitenomtrek van den ingang des bekkens 80 centimeters.

5°. De conjugata vera 2 duim en 1 streep.

6°. De conjugata inclinata $2^3/_4$ duim.

7°. De conjugata externa 6 duim en 5 strepen.

Het bekken was vermoedelijk scheef naar links hellende, was in den ingang van eene niervormige gedaante, met zeer ingevallene lendenstreek.

De meting der conjugata externa moest doch kwam niet overeen met de meting der conjugata inclinata. Bij herhaling verkregen wij dezelfde uitkomst. Der waarheid

getrouw willende zijn, blijf ik hetzelfde resultaat opgeven. Vermoedelijk maakt de scheeve stand van het bekken of de meerdere dikte van het sacrum het moeijelijk die bekkenafmeting naauwkeuriger op te geven. Verblijdend was voor ons allen den goeden afloop van deze belangrijke verlossing. Het gestel der vrouw, dat overigens gezond was, het gunstig genomen tijdstip tot het volvoeren der operatie, alvorens het vruchtwater was weggevloeid en zonder dat door forceps of andere manupilatiën een geïrriteerden toestand van den uterus was opgewekt, heeft voorzeker tot dezen gunstigen afloop bijgedragen. Aan goede hulp en belangstelling heeft het mij noch de patiënte ontbroken, en gaarne gevoel ik mij gedrongen aan de geachte collega's alhier nogmaals mijnen hartelijken dank te betuigen voor hunne belangstellende bereidvaardigheid en hulp, mij tijdens en na de operatie bewezen.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE OORZAKEN VAN DE MENIGVULDIGHEID DER SCHEDELLIGGINGEN heeft de Hoogleeraar VON SCANZONI te Würzburg eene uitvoerige verhandeling geschreven in de zes eerste nommers van het *Wiener Medizinische Wochenschrift*, Jaargang 1866.

De belangrijkheid van het onderwerp, dat vooral in den laatsten tijd zeer de aandacht der Verloskundigen heeft tot zich getrokken, en de heldere en duidelijke wijze, waarop V. SCANZONI zijne denkbeelden uiteenzet, doet het ons betreuren, dat wij, bij de betrekkelijk beperkte ruimte waarover wij hier slechts kunnen beschikken, er niet meer dan een zeer vlugtig overzigt van kunnen geven, waartoe wij de volgende hoofdpunten kiezen:

1°. Noch de wet der zwaartekracht, noch de door SIMPSON aangenomen reflexbewegingen der vrucht, noch hare instinctmatige bewegingen, waarop DUBOIS heeft gewezen, noch de hypothese van CARUS, die aan de vrucht in de baarmoeder slechts een plantenleven toeschrijft, is voldoende ter verklaring van het menigvuldig voorkomen van schedelliggingen tijdens de zwangerschap.

2°. De ligging der vrucht is van verschillende oorzaken afhankelijk en wel: *a.* van de zwaartekracht; *b.* van de gedaante der baarmoeder; *c.* van de gedaante der vrucht; *d.* van de hoeveelheid vruchtwater; *e.* van de zamentrekkingen der baarmoeder tijdens de zwangerschap en bij het begin der baring; *f.* van de actieve bewegingen der vrucht.

3°. Zoo lang de placenta nog niet gevormd is, kan het embryo iedere willekeurige, verticale of horizontale ligging in de holte van het ei aannemen.

4°. Dadelijk na de vorming der placenta is het embryo, door middel van de zeer korte navelstreng, aan het bovenste gedeelte der baarmoeder opgehangen, waarbij het volumineuse hoofd naar beneden hangt en het embryo dus eene schedelligging heeft.

5°. Deze ligging *kan*, onder gunstige omstandigheden, gedurende de geheele zwangerschap behouden blijven, maar gaat meestal in andere liggingen over, *waaruit, in den regel, ten slotte weder eene schedelligging ontstaat.*

6°. De eerste oorzaak, die tot eene liggingsverandering aanleiding kan geven, is de snelle groei van den navelstreng, die spoedig langer wordt dan de baarmoederholte en dus niet meer kan dienen tot bevestiging van het bekkenuiteinde der vrucht aan het bovenste gedeelte van de baarmoeder.

7°. Desniettemin kan de vrucht nog in de lengteligging met het hoofd naar beneden blijven, omdat in dezen tijd het zwaartepunt in het groote hoofd ligt en de betrekke-

lijk groote hoeveelheid vruchtwater, die tot aan het midden der zwangerschap voorhanden is, de vrucht drijvend houdt, waarbij haar zwaarste deel het onderste gedeelte van de eiholte zoekt in te nemen.

8°. Tegen het midden der zwangerschap wordt het zwaartepunt der vrucht, ten gevolge van den snelleren groei van den tronk, uit het hoofd naar het bovenste gedeelte van de borstkas verplaatst.

9°. Ontwikkelt zich hierbij, zoo als dit in den regel het geval is, de baarmoeder zoodanig, dat de lengte-as grooter wordt dan de dwarse afmeting, dan houden de wanden der baarmoeder de vrucht in de lengteligging, omdat ze te lang is geworden om met hare lengte-as in de dwarse afmeting van de baarmoeder plaats te kunnen vinden.

10°. Is de baarmoederholte echter ruim, dan kan het hoofd naar de eene of andere zijde uitwijken en de vrucht eene schuinsche of ook wel eene volkomene dwarsligging aannemen.

11°. Wordt de vrucht evenwel grooter, vermindert de hoeveelheid vruchtwater met betrekking tot het volumen der vrucht en zijn de zijwanden der baarmoeder niet buitengewoon slap, dan wordt ze genoodzaakt wederom eene lengteligging aan te nemen, omdat ze te lang is geworden om eene dwarsligging te kunnen behouden.

12°. Is het hoofd het laagst liggend deel gebleven, dan zal dit bij de overlangsche plaatsing der vrucht in den regel boven den baarmoedermond komen te liggen, d. i. er ontstaat wederom eene schedelligging.

13°. Lag de vrucht volkomen dwars, dan hangt het deels van den wederstand der baarmoederwanden, deels van de actieve, door dien wederstand opgewekte bewegingen van de vrucht, maar vooral van het ontstaan van zamentrekkingen der baarmoeder af, welke ligging de vrucht zal aannemen.

14°. Meestal ligt bij dwarsligging het hoofd lager dan het bekkenuiteinde, hierdoor en ook omdat het zwaartepunt van de vrucht digter bij het hoofd dan bij het bekkenuiteinde ligt, laat het zich verklaren, dat, zoodra de drukking van de zijwanden der baarmoeder op het hoofd en het bekkenuiteinde de vrucht begint te hinderen, en zij dus eene lengteligging aanneemt, het hoofd zich gemakkelijker naar beneden dan naar boven beweegt. Dwarsliggingen gaan daarom menigvuldiger in schedelliggingen dan in bekkenliggingen over.

15°. De werking der zamentrekkingen van de baarmoeder op eene vrucht, die dwars ligt, verschilt naarmate deze alleen aan enkele gedeelten van de baarmoeder voorkomen, of zich over het geheele orgaan uitstrekken.

16°. De gedeeltelijke zamentrekkingen zijn in den regel het sterkst op die plaatsen van de baarmoeder, die onmiddellijk tegen het hoofd en het bekkenuiteinde van de vrucht aanliggen; zij werken direct op deze deelen en doen de vrucht, als ze slechts eenigermate bewegelijk is, zeer ligtelijk eene lengteligging aannemen, waarbij het hoofd, dat toch meestal reeds lager staat, gemakkelijker boven den bekkeningang komt te liggen dan het bekkenuiteinde, waartoe bovendien meer zamengestelde bewegingen vereischt worden.

17°. Zamentrekkingen, die zich over de geheele baarmoeder uitstrekken, werken voornamelijk op het bij scheef en dwarsligging meestal hooger liggende bekkenuiteinde. Trekt zich daarbij het onderste gedeelte van de baarmoeder krachtig tezamen, dan kan hierdoor, niettegenstaande het bekkenuiteinde door de zamentrekking van den bodem der baarmoeder naar beneden wordt gedrukt, het ter zijde uitgeweken hoofd in de as van de baarmoeder worden gebragt en zoo wederom eene schedelligging ontstaan. Een en ander wordt door meerdere stevigheid van het hoofd aanmerkelijk bevorderd en gemakkelijk gemaakt.

18°. Trekt het onderste gedeelte der baarmoeder zich minder krachtig te zamen, is daarbij de vrucht nog zeer jong, week en zamendrukbaar, dan wordt het bekkenuiteinde steeds dieper naar beneden geperst, de vrucht dubbel gevouwen, het naar ter zijde geweken hoofd nog verder uit de as van de baarmoeder gedrongen en zoo ten slotte de dwarsligging in eene bil- of voetligging veranderd.

19°. De bij ontijdige en vroegtijdige baring zoo buiten alle verhouding menigvuldig voorkomende bil- of voetliggingen zijn dus geen oorspronkelijke liggingen, maar in den regel eerst secundair, ten gevolge der zamentrekkingen van den bodem der baarmoeder ontstaan.

20. Uit al het bovenstaande volgt, dat de verschillende tijdens de zwangerschap werkende oorzaken menigvuldige liggingsveranderingen der vrucht kunnen ten gevolge hebben, *maar dat het in den regel de natuur daarbij gemakkelijker valt het hoofd boven den bekkeningang te brengen*, waar men het dan ook meestal gedurende de laatste zes of acht weken der zwangerschap vindt liggen.

21°. Evenwel zijn, ook nog in den laatsten tijd der zwangerschap, liggingsveranderingen geen groote zeldzaamheden en zullen ze des te gemakkelijker tot stand komen, hoe meer vruchtwater er voorhanden is en hoe ruimer dus de holte van het ei, hoe slapper de baarmoederwanden en hoe krachtiger de actieve bewegingen van de vrucht zijn. Eindelijk hebben ook de juist in de laatste weken der zwangerschap menigvuldiger en sterker optredende gedeeltelijke zamentrekkingen der baarmoeder grooten invloed op de ligging van de vrucht.

22°. Onder gewone omstandigheden wordt het uitwijken van het hoofd, als het eenmaal boven den bekkeningang ligt, in de laatste weken der zwangerschap daardoor verhinderd, dat de hoeveelheid vruchtwater, met betrekking tot het volumen der vrucht, aanzienlijk verminderd is, zoodat de ruimte van de eiholte en de bewegelijkheid van de vrucht veel geringer is geworden. Hierbij komt nog, dat de wanden der baarmoeder niet meer in dikte toenemen, zoodat de verdere vergrooting van dit orgaan hoofdzakelijk het gevolg is van de uitrekking der wanden door den toenemenden groei van de vrucht. Hierdoor worden de baarmoederwanden gespannen, zijn dus minder rekbaar en omsluiten de vrucht naauwer, zoodat het tot stand komen van eene liggingsverandering zeer wordt bemoeijelijkt. *Al deze oorzaken te zamen houden dus de vrucht in de eenmaal aangenomen lengteligging met het hoofd naar beneden.*

Dr. W. M. H. SÄNGER.

HET ONTSTAAN DER ZEEZIEKTE wordt door Dr. JULIUS ALTHAUS op eene geheel andere wijze verklaard dan men bij andere schrijvers vindt. De meesten beschrijven deze ziekte als eene aandoening, welke ontstaat door hyperaemie der zenuwcentra of eene ziekelijke verandering in de werking der maagzenuwen. ALTHAUS daarentegen beweert, dat de zeeziekte berust op anaemie van de hersenen en de portio cervicalis van het ruggemerg, welke partiële anaemie het gevolg is van eene verminderde hartswerking en eene verhooging van de reflexverschijnselen in het geheele ligchaam veroorzaakt. Het eerste en meest constante symptoom der ziekte is niet het braken, maar duizeligheid, welke zich bij het staan het hevigst openbaart, doch bij horizontale ligging terstond verdwijnt. Dit eene moment bewijst voldoende, dat hier een te geringe toevoer van bloed naar de hersenen plaats heeft. Van de verhoogde reflexwerking kan men zich bovendien overtuigen, door de groote gevoeligheid van den zieke voor licht, geluid, aanraking enz.; en in eenige gevallen stijgt deze zelfs tot reflexkramp van de onderste ledematen.

Het duidelijkst openbaart zich echter deze abnormale functie in de maag door mis-

selijkheid en braking, in meer of minder hevigen graad naar de houding van het ligchaam, doch niet naar de mate van vulling der maag. Deze belangrijke vermeerdering van de reflexwerking verdwijnt na zekeren tijd, om voor een sterken torpor en apathie plaats te maken.

Het hart is derhalve in deze ziekte het eerst aangedane orgaan, hetwelk ten gevolge van de bewegingen van het schip niet in staat is de normale hoeveelheid bloed naar de zenuwcentra te drijven.

Het bloed hoopt zich in de borst- en buikorganen op en veroorzaakt daar een gevoel van drukking en hitte. Personen met een krachtigen hartslag en langzamen pols zullen derhalve in den regel minder van zeeziekte te lijden hebben, dan een prikkelbaar individu met snellen pols. Dit laatste verklaart eenigzins de verschillende vatbaarheid voor zeeziekte naar de nationaliteit; de Italianen en Franschen worden er zeer gemakkelijk door aangetast, minder spoedig de Duitschers, het minst de Engelschen.

Na deze verklaring is eene rationele therapie zeer gemakkelijk te constitueren; voornamelijk moet zij een vermeerderden bloedtoevoer naar de hersenen en versterking van den hartstoot ten doel hebben. Om dit te bereiken raadt ALTHAUS aan: horizontale ligging en toediening van sterke thee met brandewijn. T. M.

OVER HET PLOTSELING GRIJS WORDEN VAN HET HOOFDHAAR, gelijk dat, om één illustre voorbeeld te noemen, van MARIE ANTOINETTE, des nachts voor haar dood op het schavot, is geboekt, heerscht zoo veel geheimzinnigs en zoo veel twijfel tevens, dat menig geleerde er de schouders bij zal ophalen. Reeds HALLER gaf, nevens hetgeen daarvan door hem wordt aangehaald, zijn twijfel te kennen. De physiologische grijsheid, al komt zij rasch en lang voor den ouden dag, welks eerbiedwaardig tooisel zij heet, tot stand, verschijnt toch niet op eens, maar slechts allengs in den loop der tijden. Het eerst komen die merkteekenen des tijds te voorschijn aan de slapen des hoofd, daarom bij de ouden tempora genoemd, en van daar spreiden zij zich gestadig verder over den schedel uit, voor zoo verre die namelijk niet al vroeger eene om dezelfde reden eerbiedwaardig genoemde kale kruin is geworden. Een met dien trapsgewijzen der natuur bij voorkeur toegeschreven voortgang geheel in strijd zijnd verhaal van plotseling grijs worden mogt dus als een salto mortale onnatuurlijk schijnen, zoo lang men den grond van beiderlei soort van grijs worden als een en denzelfden beschouwde. Naauwkeuriger onderzoek bood zich te zelden aan en de waarnemingen van vertrouwen verdienende waarnemers geraakten aldra in vergetelheid of werden meer en meer verdacht. Nu onlangs heeft LANDOIS een geval op de Kliniek van MOSLER te Greifswald, met meerdere ooggetuigen, geconstateerd en, waar het vooral op aankwam, nader onderzocht en verklaard. Hij deelt dat met de afbeelding der haren, benevens een soortgelijk ouder praeparaat van afwisselend grijs en bruin geschakeerde haren, mede in VIRCHOW's *Archiv*, 1866, pag. 575. De in één nacht grijs geworden persoon was een lijder aan delirium tremens, die toen, zoowel als later tijdens zijne reconvalescentie, aanhoudend hevig schrikte, zoodra er maar een vreemd persoon hem naderde. De physische oorzaak van het verschijnsel was ontwikkeling van lucht in de overigens met pigment voorzien gebleven blonde haren. De met lucht gevulde plekken van de haarschacht enz. waren bij doorvallend licht donker; bij opvallend licht wit. Ten gevolge van dit eerste aanzien bij de gewone verlichting onder het microskoop had G. SIMON, die de bontgeringde haren uit het tweede geval, waarvan het praeparaat bewaard was, ook onderzocht had, verkeerdelijk de donkere plekken dikker genoemd dan de grijze. Het is omgekeerd: de luchthoudende stukken van

het haar zijn iets dikker. Het betoog, dat men hier met luchtbellen te doen had en dat het pigment hier behouden was gebleven, hetgeen bij het gewone grijs worden verdwijnt, behoeven wij hier niet te herhalen. Hoe onder den invloed van de innervatie het partiële albinisme of grijs worden ontstaat, waarvoor de symmetrie van het verschijnsel pleit, blijft voor nader onderzoek over. Z.

OVER DEN INVLOED VAN KOUDE BADEN OP DE TEMPERATUUR VAN TYPHUSLIJDERS, door **Dr. Frölich** en **Dr. Güntz** (*Archiv der Heilkunde*, IV Heft, 1866). — De waarnemingen werden gedaan bij Saksische soldaten in Holstein, in het jaar 1864; het waren meestal erustige gevallen in verschillende tijdperken der ziekte; voor en na het bad werden geregelde en menigvuldige temperatuurwaarnemingen gedaan; het bad zelf duurde 6 minuten, de temperatuur van het bad bedroeg 25° R.

Het resultaat van 13 baden was:

1°. In 11 gevallen was de invloed van het bad duidelijk, in 1 geval twijfelachtig en in 1 werd zij niet waargenomen.

2°. De thermometer moest na het bad 15 minuten blijven liggen voor zij tot rust kwam.

3°. Het oogenblikkelijk gevolg van het bad was eene verlaging der temperatuur; 15 minuten na het bad was de temperatuur gemiddeld 0.6° (van 0.3° tot 1.2°) lager dan voor het bad; slechts eens was de temperatuursverlaging uitgebleven, nooit was echter de temperatuur verhoogd.

4°. Na 15 minuten daalde de temperatuur niet meer, maar bleef eenige minuten lang constant om dan langzaam en ongelijkmatig weêr te stijgen.

5°. De invloed van het bad werd als geëindigd beschouwd, zoodra de temperatuur weêr even hoog was als voor het bad; het vroegst werd dit 50 minuten, het laatst 4 uren na het bad waargenomen.

6°. Eene nawerking bleef steeds uit, de temperatuurcurve verliep verder even als of er geen bad genomen was. Dr. A. P. FOKKER.

VERGELIJKENDE ONDERZOEKINGEN OVER DE WERKING DER MANGAAN EN DER IJZERZOUTEN, is de titel van een opstel van Dr. ZUSCHKEWITSCH te St. Petersburg, in het *Centralblatt* van KÜHNE, n°. 24, waaraan wij het volgende ontleenen. Voor het beoordeelen der physiologische werking van gemelde stoffen werden de citroen- en de melkzure verbindingen van beide zouten en bovendien nog de murias- en de sulfas mangan. gebruikt. De proeven gaven de volgende resultaten:

1°. Bij den kikvorsch veroorzaakte het mangaan algemeene paralysis en volkomen stilstand der werking van het hart. Dezelfde verschijnselen werden bij konijnen, na de onderhuidsche aanwending van het mangaan, waargenomen.

2°. $^1/_4$ gram eener mangaanverbinding, in de venae bij een konijn gebragt veroorzaakte tetanische krampen, mydriasis, somwijlen exophthalmus en eindelijk den dood, terwijl hetzelfde, na het inbrengen in de venae eener hoeveelheid van 1 gram mangaan, bij een hond werd waargenomen. Het hart reageert niet meer op electrische prikkels en de dood ontstaat door ware paralysis cordis.

3°. Eene hoeveelheid van 1 gram mangaan, in kleine doses in de venae gebragt, doodt een hond na 3—4 dagen. Bij de lijkopening wordt alsdan vettige ontaarding van de lever (vooral na de aanwending van sulfas- of murias mangan.) waargenomen. Van de ijzerverbindingen werd geene der gemelde gevolgen geobserveerd.

4°. De specifieke invloed der mangaanverbindingen op het hart was in iedere proef-

neming, ook bij klieving der nn. vagi, duidelijk. Door de ijzerverbindingen werd, bij ongedeerde functie der nn. vagi, de functie van het hart standvastig vermeerderd.

5°. Zoowel de mangaan- als de ijzerverbindingen vermeerderen de secretie van het ureum, terwijl zij in alle andere opzigten volgens gemelde proefnemingen geheel verschillen en het mangaan als een waar vergift moet gelden. Dr. J. HANLO.

OVER DE AANTOONING VAN DRUIVENSUIKER DOOR MIDDEL VAN PICRINEZUUR. — Onder dezen titel bevat het *Tijdschrift voor Pharmacie*, onder de redactie van P. J. HAAXMAN (Jaargang 1866, n°. 4) een kort opstel, waaraan wij het volgende ontleenen. Dr. BRAUN te Wiesbaden heeft gevonden, dat eene alcalische solutie van druivensuiker op soortgelijke wijze onder donker bloedroode verkleuring eene oplossing van picrinezuur in picraminzuur omzet, gelijk zulks door ijzeroxydule zouten en andere reducerende agentia plaats grijpt. Indien men eene met potasch of sodaloog, met baryt of kalkwater of met carb. sodae gemengde solutie van druivensuiker verwarmt, zoo verkrijgt men (bij niet zeer geconcentreerde solutiën) eene citroengele vloeistof, die door indruppeling eener oplossing van picrinezuur en verwarming tot het kookpunt eene diep bloedroode verkleuring ondergaat. De druivensuiker wordt hier even als door de alcalische koperoxyde oplossing onder opname van zuurstof in gom en gomzuur omgezet. Deze reactie levert een bruikbaar middel voor de herkenning van de diabetessuiker op. Eene oplossing van 1 deel picrinezuur op 250 deelen water is daartoe voldoende. Eenige druppels daarvan worden bij eene met sodaloog vermengde oplossing van druivensuiker, die vooraf tot 90° C. verwarmd is, gevoegd en tot koking verhit. Het vocht kleurt zich dan in sterkeren of ligteren graad, naar gelang de concentratie der suikeroplossing, rood. De vruchtensuiker en de melksuiker leveren dezelfde reactie, terwijl zij daarentegen voor de rietsuiker en de maniet niet tot stand komt. Dr. J. HANLO.

BIJDRAGE TOT DE KENNIS DER VETRESORPTIE. — Onder dezen titel deelt ons Dr. RADZIEJEWSKI, als het resultaat zijner proefnemingen (in het laboratorium te Berlijn) in KÜHNE's *Centralblatt* van 19 Mei l.l., het volgende mede. Het door CLAUDE BERNARD aangetoond vermogen van den pancreas om de vetten in glycerine en vetzuren om te zetten, wordt door het volgende bevestigd. Indien eene heldere oplossing van natron albuminaat met eene oplossing van een vetzuur (als solvens voor beiden werd alcohol gebruikt) gemengd wordt, dan ontstaat er eene verzeeping van het vetzuur, terwijl het eiwit gepraecipiteerd wordt. Een zeer vermagerde hond werd gedurende een geruimen tijd met zeep en van vet ontdaan vleesch gevoed. Een deel van de zeep, gemiddeld 1.5 pCt. werd in de faeces teruggevonden, terwijl het overige voor het organismus verbruikt werd. Als kalk of magnesia-zeep kon de zeep in de faeces niet aangetoond worden. Bij de lijkopening werd eene vetlaag ter dikte van verscheidene strepen aan den hals en in de buik van den hond gevonden. Deze vetvorming kan alleen door de zeepvoeding, na de resorptie en de omzetting in vet verklaard worden. Waar het daartoe noodige glycerine zijn oorsprong ontleent, moeten verdere onderzoekingen leeren. Dr. J. HANLO.

GENOOTSCHAPPEN.

In de zitting der Académie van 9 April l.l. toonde Dr CHAMPOUILLON den nadeeligen invloed aan, welke de hypertrophie en chronische zwelling der tonsillen, zoowel op de capaciteit der longen als op de geheele gesteldheid en de voeding van het individu uitoefent. In twee door hem medegedeelde gevallen was, na de tonsillotomie, de capaciteit der longen, zoo als uit het spirometrisch onderzoek bleek, vergroot en de algemeene voeding en bloedvorming belangrijk verbeterd.

— In dezelfde zitting heeft JEANNEL op eene merkwaardige eigenschap van de acetas sodae de aandacht gevestigd. Indien men dit ligchaam, hetwelk bij 58° CELSIUS smelt, in eene vochtige lucht of in eene gesloten flesch laat bekoelen, zoo krystalliseert het niet, al daalt de temperatuur tot het nulpunt, terwijl het vrij aan de drooge lucht bekoelende, door de aanraking van een vreemd ligchaam, plotseling krystal schiet en een aanzienlijken warmtegraad ontwikkelt. Zoodat men, volgens JEANNEL, eene zekere hoeveelheid warmte (bijv. de zomerwarmte, waardoor de bodem soms tot 59° C. verhit wordt) door de smelting van de acetas sodae kan binden, welke het bij bekoeling aan de vrije lucht onder de krystallisatie weder afgeeft. Op die wijze waren 100 grammen acetas sodae door de zonnestralen bij 59° C. gesmolten, bij krystallisatie voldoende om 115 grammen ijs te smelten.

— In de vergadering van het Hufelandsche Gesellschaft van 23 Maart l.l. te Berlijn voerde Dr. WALDENBURG over de aphonie en hare behandeling het woord. De aphonie werd door den spreker in eene volkomene en in eene onvolkomene, in eene permanente en in eene veranderlijke of tijdelijke (bijv. de zoogenaamde aphonia hysterica) ingedeeld. Zij berust òf op organische veranderingen, òf op paralysis, òf paresis. De organische stoornissen komen vooral in de stembanden voor, hoewel ook eene totale aphonie bij volkomen normale chordae vocales, bij aandoeningen der banden van de ventriculi, mogelijk is. In het laatste geval is de stem eigenaardig gewijzigd, als het ware „gedruckt", terwijl het nog mogelijk is om door krachtige inspanning luide klanken voort te brengen. Evenzoo kunnen pathologische toestanden van den larynx, van den pharynx en van de trachea, door consecutief oedema of door aandoening der nabijgelegene spieren of zenuwen, aphonie veroorzaken. De acute en chronische laryngitis, de ulceratiën van larynx en trachea (tuberculeuse, syphilitische of scrophuleuse), de vegetatiën, het oedema glottidis, de diphtheritis, de angina faucium acuta, de pharyngitis ulcerosa of granulosa kunnen allen met aphonie gepaard gaan. Het oedema glottidis vooral kan als oedema collaterale bij de opgenoemde ziektetoestanden, zoowel als oedema acutum of chronicum optreden. Zonder plaatselijke oorzaken wordt het bij de morbus Brigthii somwijlen waargenomen en door de Franschen als „aphonie albuminurique" beschreven. Bij de paralysis is de aphonie eene constante, bij de paresis eene afwisselende. Zij kan alsdan op eene centrale of op eene peripherische (drukking van tumores, bijv. van vergroote of ontaarde bronchiaalklieren) oorzaak berusten. De aphonia hysterica treedt als eene zelfstandige zenuwaandoening op. De paralysis kan eenzijdig of, zoo als doorgaans, tweezijdig zijn. In die gevallen wordt tusschen de stembanden bij het spreken eene ruitvormige, ovale of driehoekige ruimte, als het gevolg eener onvolkomene sluiting, waargenomen. Eene dusdanige aphonia kan somwijlen plotseling ontstaan. De aphonia paralytica, welke alleen op functionele zenuwstoornissen berust, levert de gunstigste prognose. Die echter, welke door stoffelijke veranderingen ontstaan is, blijft dikwijls, ondanks iedere behandeling, voortbestaan. Bij de aphonia nervosa zijn dikwijls geringe prikkels, bijv. het aanraken

der glottis met eene sonde of een metalen stift, het inademen van prikkelende stoffen (chloorsodium, ol. thereb.) ter genezing voldoende. Somwijlen echter is de aanwending der electriciteit of de subcutane injectie van strychnine, of de verbinding van beiden, noodzakelijk. De organische veranderingen worden zoo veel mogelijk door de plaatselijke toepassing van adstringentia narcotica en door eene algemeene behandeling bestreden.

— In de vergadering der Weener Artsen van 20 April l.l. deelde Prof. VON PATRUBAN het verhaal der door hem uitgevoerde onderbinding der carotis communis mede, De operatie werd wegens een hevige tic douloureux, welke de 56jarige patiënte sinds haar 24ste jaar kwelde, verrigt. In 1853 was bij haar de regter nervus infra-orbitalis niet subcutaan, zoo als MALGAIGNE aanbeval, maar blootgelegd in de orbita gekliefd. Na 7 jaren trad de neuralgie in dezelfde zenuw ter linker zijde op, waarna ook deze zenuw, op uitdrukkelijk verlangen der lijderes, gereseceerd werd. In het jaar 1865 trad de neuralgia wederom in de regter nervus mentalis te voorschijn. Deze zenuw werd ook gekliefd en in de canalis inframaxillaris bij het foramen mentale, door het ferrum candens, vernietigd. Na 5 maanden echter werden de laatstgenoemde zenuw en de takken van den regter n. quintus wederom door eene zoo hevige neuralgie aangedaan, zoodat de lijderes in eenen aan wanhoop en vertwijfeling grenzenden toestand gebragt werd. Op het voorbeeld van Prof. NUSSBAUM werd daarop tot onderbinding der carotis besloten. Eene atheromatische uitzetting ter plaatse der bifurcatie deed van de voorgenomene onderbinding der carotis externa afzien en was de oorzaak dat zij door de ligatura der carotis communis $^3/_4$ duim beneden de bifurcatie vervangen werd. Volgens de opgaven van NORRIS werd de onderbinding der carotis communis in 149 gevallen, waarvan er 32 doodelijk verliepen, ten uitvoer gebragt.

— In dezelfde vergadering voerde Prof. DITTEL, over de mogelijkheid van het catheterismus van uit de blaas, in gevallen van impermeable stricturen, waar de punctio vesicae als indicatio vitalis uitgevoerd moest worden, het woord. Hij herinnerde er aan, hoe deze methode in 1849 door BRAINARD uitgedacht en na herhaalde oefeningen op het lijk, ook somwijlen in vivo, gelukt was. Spreker deelde eene ziektegeschiedenis mede, alwaar deze methode ook door hem, echter met weinig gevolg, was aangewend. Het gelukte niet dan met veel moeite om een geleidende catheter van uit de blaasmonding tot in de strictuur te schuiven, en daarop van uit de uitwendige monding der urethra door de vernaauwing heen eene dunne sonde in te voeren. De lijder overleed eenige dagen later aan pyaemie, na de spontane opening van een vrij belangrijk prostata-absces.

Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Het was op 24 Junij l.l. juist een jaar dat het Koningrijk door de veeziekte bezocht werd. De sterfte, die in de eerste week slechts 30 runderen betrof, klom regelmatig, totdat zij in Februarij 1866 alleen 57,004 bedroeg. Na de invoering der speciële wet (verpligte afzondering, afmaking en luchtzuivering), tot wering der ziekte in Maart, daalde het cijfer regelmatig, zoodat het in Maart aan 35,986, in April aan 15,886 en in Mei aan 14,734 per maand beantwoordde.

PARIJS. — Volgens de opgaven van Dr. PIETRA SANTA was het cijfer der cholerasterfgevallen, absoluut en in verhouding tot de bevolking, voor de 4 epidemiën als

volgt: in 1832 18,654 sterfgevallen op 753,987 inwoners of 1 op 40, in 1849 19,184 sterfgevallen op 995,504 inwoners of 1 op 51, van 1853—1854 9096 sterfgevallen op 1,021,530 inwoners of 1 op 112 en in 1865 6176 sterfgevallen op 1,667,841 inwoners of 1 op 270.

— De *Union Médicale* van 19 Junij vermeldt, echter zonder opgave van eenige details, dat door den Directeur der Assistance Publique alhier 4 Internes naar Amiens, ter behandeling der cholera, gezonden zijn, dat de ziekte te Nantes afnam en dat er te Parijs in de hospitalen sinds eene maand wederom 3 gevallen waren voorgekomen. De ziekte had zich ook te Angers vertoond.

— Hetzelfde blad van 26 Junij vermeldt dat de cholera op 1 Junij te Amiens verscheen en tot 15 Junij 215 slagtoffers maakte. Op 11 en 13 Junij kwamen er 36 en 40 cholerasterfgevallen voor. Te Nantes bedroeg het cholerasterftecijfer sinds het début 137 op 360 aangetasten. Voorts kwam de ziekte nog te Hesdin (Pas de Calais), te Pennack (Finisterre), te Morbiham, te Courcelles-Chaussy (Moselle) en in het district la Ciotat (Bouches du Rhône) voor.

— De prix Esquirol over 1865 is aan Dr. DUFOUY, Interne in het Asile te Alençon, toegekend.

— In de zitting der Société de Chirurgie van 30 Mei l.l. vertoonde Dr. DEMARQUAY, in naam van Dr. COLSON te Noyon, een gewijzigden lithotriteur, door ROBERT en COLLIN vervaardigd, welke alleen aan het blaasgedeelte van de reeds bestaande verschilt en waarmede de verbrijzeling van zeer harde of groote steenen (tot 40 millim. diameter) mogelijk is.

— Volgens den *Moniteur* werd de cholera te Jambo en Djeddah op nieuw door de pelgrims, uit Mekka zich naar Egypte inschepende, aangebragt. Te Jambo was het sterftecijfer aan deze ziekte van 9, op 10 Mei, op 26 Mei plotseling tot 55 geklommen. De inscheping werd te Jambo belet en men trachtte de reizende te bewegen om zich verder over land te begeven en in vereeniging met de groote karavaan te El Ouiseh naar Egypte te trekken. Te Tiberiade in Palestina waren tot 31 Mei l.l. 10 cholerasterfgevallen opgeteekend. Door de quarantaine in Egypte voor alles wat te land of te water uit de besmette plaatsen kwam was de toestand aldaar in het begin van Junij vrij voldoende.

STETTIN. — Sinds 2 Junij, waarop de cholera zich het eerst alhier vertoonde, bedroeg het cijfer der aangetasten alhier tot 12 Junij 190 en dat der overledenen 103. Op 9, 10 en 11 Junij werden er 31, 17 en 46 gevallen en 13, 14 en 33 sterfgevallen opgeteekend; evenzoo heerschte de ziekte vrij hevig in Stolzenhagen en Katzwiek.

— De cholerasterfte bedroeg alhier van 13—17 Junij 40, 35, 25 en 31 en het cijfer der aangetasten 70, 63, 57 en 59. Te zamen waren er sinds 2 Junij aangetast 565 en overleden 312. De ziekte was vooral hevig te Arnswalde. Ook had zij zich te Trier geopenbaard.

— Voor de desinfectie der latrines en mestkuilen is alhier door de Regering òf eene solutie van 1 deel sulfas ferrosus in 5 deelen houtazijn òf een mengsel van 1 deel kool, 2 deelen chloorkalk en 8 deelen kalk aanbevolen.

ARNSWALDE. — Van 2—10 Junij zijn alhier 137 choleragevallen met 67 sterfgevallen (waaronder 46 kinderen beneden 14 jaren) opgeteekend.

FRANKFORT a/M. — Op 12 Junij is door de Geschaftsführer der Algemeene Vergadering van Duitsche Natuuronderzoekers besloten, om de bijeenkomst op September e. k. bepaald, tot het volgende jaar uit te stellen.

BRESLAU. — Het cijfer der sterfgevallen gedurende 1865 bedroeg alhier 5767 (3010 mannen en 2757 vrouwen). Het was, wat den leeftijd betreft, als volgt verdeeld:

beneden het jaar 2153, van 1—10 jaren 947, van 10—20 jaren 220, van 20—30 jaren 431, van 30—40 jaren 451, van 40—50 jaren 425, van 50—60 jaren 352, van 60—70 jaren 392, van 70—80 jaren 294, van 80—90 jaren 95 en boven de 90 jaren 6. De sterfte overtrof die van 1864, hoewel geene ziekten epidemisch heerschten, met 800. Onder de rubriek „Abzehrung" werden 837 sterfgevallen, waarvan 578 beneden het jaar vermeld. Voor typhus bedroeg het sterftecijfer 231, voor febris puerperalis 29, voor pneumonia 224, voor phthisis 615, voor variolae 13, voor scarlatina 7, voor morbilli 1, voor tussis quinta 59, voor croup 69 en voor apoplexia 217. De bevolking bedroeg in December 1864 163,919 inwoners.

BERLIJN. — Door de doortrekkende troepen was hier het ziektecijfer reeds aanzienlijk verhoogd en werden er nieuwe inrigtingen ter verpleging der militairen geopend.

— Dr. WAGNER, Chef der Chirurgische Kliniek te Koningsbergen heeft zich gedurende den oorlog voor het leger beschikbaar gesteld.

— Sinds 11 Junij heeft zich ook alhier onder het praesidium van het hoofd der politie eene Commissie, tot het nemen van maatregelen bij een mogelijk bezoek der cholera, gevormd. Eene algemeene desinfectie der faecale stoffen, door personen ad hoc benoemd, is als verpligtend voorgesteld.

— Op den 17den Junij l.l. werd alhier een sterfgeval aan cholera van een persoon, welke nog op 16 Junij te Frankfort a/d. O. in een huis, alwaar eenige lethale gevallen waren voorgekomen, vertoefd had, waargenomen.

— De *Deutsche Kliniek* van 23 Junij acht eene verdaging der Algemeene Vergadering van Duitsche Natuurvorschers met het oog op de ongunstige tijdsomstandigheden wenschelijk.

— De *kritische Blätter für Medicin* van 28 Junij l.l. bevatten een schrijven van Dr. ALTHAUS te Londen, waarin het gebruik van het acid. sulfuricum aromaticum der Londensche Pharmacopoea, in verbinding met laudanum, als het beste middel tegen de diarrhoea gedurende eene cholera-epidemie wordt aanbevolen.

WEENEN. — Prof. ROKITANSKY heeft een Pathologisch-Anatomisch Instituut opgerigt, alwaar onder zijne leiding de werkzaamheden op dit gebied der wetenschap plaats grijpen.

— Volgens een berigt uit de *Wiener Presse* van 10 Junij l.l. zouden de badplaatsen, in het oorlogsterrein gelegen, door de oorlogvoerende partijen voor neutraal verklaard worden.

MILAAN. — Volgens het *Wiener Wochenschrift* van 9 Junij waren alhier eenige choleragevallen voorgekomen.

AMERIKA. — Eene statistiek over de operatiën gedurende den oorlog in het leger der Zuidelijken verrigt, levert de volgende opgaven: amputatie van de dij 507, waarvan 345 primaire met 132 (38 pCt.) en 162 secundaire met 119 (73 pCt.) sterfgevallen; amputatie van den schenkel 464, waarvan 314 primaire met 95 (30 pCt.) en 150 secundaire met 79 (40 pCt.) sterfgevallen; amputatie van den arm 434, waarvan 294 primaire met 42 (14 pCt.) en 140 secundaire met 53 (37 pCt.) sterfgevallen; amputatie van den voorarm 114, waarvan 69 primaire met 8 (12 pCt.) en 45 secundaire met 10 (22 pCt.) sterfgevallen. Een cijfer van 98 primaire exarticulatiën (schouder 79, elleboog 4, handgewricht 7, heup 3, knie 5) leverde 25, 1, 2, 2 en 3; een cijfer van 37 secundaire (schouder 28, elleboog 3, knie 6) 20, 1 en 6; een cijfer van 70 primaire resectiën (schouder 41, elleboog 25, handgewricht 2, knie 2) 13, 3, 0 en 2, een cijfer van 58 secundaire (schouder 26, elleboog 29, handgewricht 1, heup 2) 7, 6, 0, 1 sterfgevallen. De amputatie van den voet werd als primaire, volgens CHOPART in 16 met 3, volgens

SYME in 2 met 0 en volgens PIROGOFF in 4 met 2 sterfgevallen verrigt. Als secundaire amputatie werd die van CHOPART 8malen met 1 en die van SYME 4malen met geen sterfgeval uitgevoerd.

NEW-YORK. — *The New-York Tribune* van 31 Mei deelt het verslag mede (zie pag. 342) over de cholera, welke zich op de twee stoomschepen *the Peruvian* en *the Union*, beiden van Liverpool, het eerste met 758, het tweede met 434 passagiers (Zweden, Denen en Duitschers) vertrokken, gedurende de reis vertoonde. *The Peruvian* verloor 35 reizigers en kwam met 28, *the Union* verloor 33 passagiers en kwam met 34 zieken te New-York aan. Op *the Union* brak de ziekte op den 18den Mei, 6 dagen na het verlaten van Liverpool, uit. „Alhoewel wij," zoo schrijft het blad, „een 100tal patiënten, 10 mijlen van de stad, voor anker hebben, zoo hebben de getroffene voorzorgen ons nog tot dusverre voor de epidemische cholera beschermd."

BRUSSEL. — Sinds den 26sten Mei tot op 11 Junij zijn alhier 35 choleragevallen met 16 sterfgevallen voorgekomen.

— De Burgemeester heeft aan den Stedelijken Raad opgaven betreffende het voorkomen der cholera alhier medegedeeld. Van 4—19 Junij werden in St. Jean 77 gevallen met 42 sterfgevallen en van 28 Mei tot 20 Junij 78 gevallen met 43 sterfgevallen in St. Pierre verpleegd.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

DOMBURG. (Badinrigting.) — De Heeren Dr. VAN DEN BROECKE, Dr. L. J. DE MARRÉE en P. J. VAN DAM hebben, als leden der Commissie uit de Afdeeling *Zeeland* van de *Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst*, speciaal belast met het onderzoek der Badinrigting te Domburg, de navolgende verklaring betreffende deze nabij Middelburg gelegene Badinrigting onderschreven:

„Domburg ligt aan de Noordzee met een effen strand, uitnemend geschikt voor het baden. Het zeewater bevat er de geneeskrachtige bestanddeelen *in zuiveren toestand*, omdat men verwijderd is van rivieruitmondingen en er geen visschersbedrijf wordt uitgeoefend. — Uit een hygiënisch oogpunt verdient de badplaats de meeste aanbeveling. Men heeft er eene zuivere en gezonde luchtsgesteldheid; — *de zoo zeer gevreesde cholera is er nooit verschenen.* — Boven andere badplaatsen aan de Noordzee heeft zij het voorregt van onmiddellijk te grenzen aan een boschrijk met fraaije buitenplaatsen versierd landschap, zoodat men van het zonnige strand terstond de schaduw genieten en zijne wandelingen, desverkiezende, uren ver door de bosschen uitstrekken kan. — In het Badhôtel, dat aan de éénе zijde op de Noordzee, aan de andere over rijk bebouwde velden een bekoorlijk uitzigt heeft, bestaat gelegenheid om ook binnenbaden te gebruiken. — Men bereikt Domburg van Amsterdam in 12 uren, van Rotterdam in 9 uren, van Antwerpen over Breda en Bergen in 6 uren."

LEEUWARDEN. (Veroordeeling wegens overtreding van Art. 30 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 61). — De Arrondissements-Regtbank te Leeuwarden heeft den 21sten April j.l. den persoon van L. J. S. DE BOER, banketbakker te Dokkum, schuldig verklaard aan het wanbedrijf van het door een daartoe onbevoegden verkoopen van geneesmiddelen (S. chinicus) beneden de hoeveelheid door de Wet aangewezen 3malen gepleegd te hebben, en hem deswege veroordeeld tot 3 geldboeten, ieder van *f* 25.—, en bij niet-betaling binnen 2 maanden, na daartoe strekkende aanmaning, te vervangen door gevangenisstraf van 3 dagen voor iedere boete, en in de kosten der procedure, invorderbaar bij lijfsdwang.

ALI COHEN.

— Beloop der cholera van 17—23 Junij en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 350.	17 Junij tot 23 Junij. A.	O.	Sinds het begin. A.	O.
Z. Holland.				
Aarlanderv..	2	1	2	1
Alblasserdam	7	3	19	10
Alkemade.. .	15	11	23	18
Alphen. . . .	1	1	8	4
Barendrecht.	2	1	2	1
Barwouts-waarder. . .	2	2	6	6
Nw.-Beijerl. .	3	1	4	2
Oud-Beijerl. .	53	25	116	63
Benthuizen. .	5	2	5	2
Bodegraven..	15	5	30	13
Boskoop. . .	1	1	5	4
Brielle. . . .	1	—	2	1
Broek c. a. .	1	—	6	5
Capelle a/d. IJssel.. . . .	2	1	3	2
Charlois.. . .	1	—	3	1
Delft.	68	51	552	330
Delfshaven. .	13	4	103	43
Dordrecht . .	86	63	364	218
Dubbeldam. .	11	5	29	13
Giesendam. .	4	3	5	4
Goedereede. .	1	—	1	—
Gorinchem. .	14	8	44	20
Gouda.. . . .	22	18	143	78
Goudriaan.. .	1	1	1	1
Goudswaard.	1	1	1	1
'sGravenhage	109	60	390	233
Haastrecht. .	5	4	10	7
Hardinxveld.	1	1	1	1
Hazerswoude	7	4	9	6
Heinenoord..	3	2	4	3
Hellevoetsl. .	5	1	7	2
N.-Helvoet. .	1	1	1	1
Hillegersb. .	6	—	16	8
Hillegom. . .	1	—	4	3
Katwijk.. . .	16	7	63	35
Kethel en Spaland. . .	1	—	4	2
Kralingen.. .	20	7	55	17
Leiden. . . .	172	147	1071	696
Leiderdorp. .	10	9	70	50
Lekkerland..	1	—	1	—
Leimuiden. .	6	1	10	3
Maasland. . .	2	2	5	4
Maassluis. . .	2	2	9	6
Mathenesse. .	7	7	13	12
Moordrecht. .	1	—	3	2
Naaldwijk.. .	1	1	1	1
Nieuwerkerk a/d IJssel. .	1	—	2	1
Nieuwkoop. .	12	9	27	22
Noordwijk. .	1	1	2	1
Oegstgeest. .	8	5	15	10
Oudewater. .	2	1	5	3
Overschie.. .	6	2	21	10

	17 Junij tot 23 Junij. A.	O.	Sinds het begin. A.	O.
Z. Holland.				
Rhijnsburg. .	6	2	6	2
Ridderkerk. .	5	5	11	8
Rietveld.. . .	1	1	1	1
Rotterdam. .	93	55	858	525
Rijswijk.. . .	2	2	7	5
Schelluinen..	1	1	1	1
Schiebroek. .	1	—	3	1
Schiedam. . .	29	24	197	124
Schoonhoven	4	3	4	3
Sliedrecht.. .	3	1	3	1
Stompwijk. .	—	1	8	5
Valkenburg..	6	4	9	6
Vlaardingen.	9	4	27	15
Vlaardinger-Ambacht. .	1	—	1	—
Voorschoten.	1	1	2	2
Vrijenban.. .	4	2	31	20
Waarder. . .	1	1	1	1
Z. Waddinxv.	1	—	3	2
Wateringen..	1	1	1	1
Woerden. . .	32	19	63	31
Woubrugge. .	5	1	19	11
Zegwaard.. .	5	2	19	9
Zoetermeer. .	9	3	19	9
Zoeterwoude.	4	4	24	20
Zwammerd. .	7	5	11	8
Zwijndrecht..	7	4	27	14
Totaal . .	977	628	4652	2805

	17 Junij tot 23 Junij. A.	O.	Sinds het begin. A.	O.
N. Holland.				
Aalsmeer. . .	5	5	7	7
Alkmaar. . .	6	3	9	3
Amsterdam. .	26	25	65	52
Buiksloot. . .	1	—	1	—
Diemen. . . .	1	1	1	1
Graft.	1	1	1	1
Haarlem. . .	13	15	36	23
Haarl. Liede.	3	1	4	2
Haarl. Meer.	16	13	50	39
Huizen. . . .	1	—	1	—
Monnikend. .	1	1	2	2
Muiden. . . .	6	2	8	2
Nieuwer-Amstel.	1	2	8	4
Oostzaan. . .	1	—	1	—
Ouder-Amstel	3	2	3	2
Purmerend. .	1	1	1	1
Sloten.. . . .	2	1	6	3
Uitgeest.. . .	1	1	5	5
Uithoorn. . .	4	1	6	3
Weesp.. . . .	27	10	34	14
Weesp. Karsp.	3	1	3	1
Totaal. . .	123	86	252	165

	17 Junij tot 23 Junij. A.	O.	Sinds het begin. A.	O.
Utrecht.				
Abc. Baanbr.	5	1	20	10
Abc. Proostd.	13	5	64	30
Amersfoort. .	3	—	5	2
De Bilt. . . .	1	1	1	3
Breukelen-Nijenrode. .	5	3	5	2
Jutphaas. . .	3	1	12	7
Kamerik. . .	4	2	5	3
Kockengen. .	29	10	43	19
Laag-Nieuwkoop.	6	3	9	6
Langbroek. .	2	1	2	1
Linschoten. .	2	—	3	—
Loosdrecht. .	2	1	4	1
Maarssen. . .	6	4	8	4
Maartensdijk	4	3	4	3
Montfoort.. .	9	5	18	11
Mijdrecht. . .	10	9	20	14
Utrecht. . . .	354	252	827	497
Snelrewaard.	3	1	3	1
Vinkeveen. .	9	3	24	16
Vreeswijk.. .	2	2	6	5
Willeskop. .	3	1	5	8
Wilnis.. . . .	13	8	56	24
Woudenberg.	—	1	1	1
Wijk.	2	1	9	5
IJsselstein. .	1	—	2	1
Zegveld. . . .	1	1	1	1
Zuylen. . . .	2	2	13	7
Totaal. . .	494	321	1170	677
Gelderland.				
Ammerzoden	2	3	5	4
Driel.	1	1	13	8
Geldermalsen	—	1	1	1
Herwijnen. .	2	1	2	1
Hurwenen. .	8	1	3	1
Nijmegen.. .	1	1	6	2
Rossum. . . .	1	1	1	1
Ubbergen.. .	1	1	1	1
Zaltbommel..	4	—	6	2
Zoelen. . . .	5	2	5	2
Totaal. . .	20	12	43	23
Groningen.				
Aduard. . . .	1	1	1	1
Groningen. .	33	17	35	19
Hoogkerk.. .	1	—	1	—
Muntendam..	4	1	4	1
Onstwedde. .	1	1	1	1
Totaal. . .	40	20	42	22

	17 Junij tot 23 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Friesland .				
Harlingen.. .	1	1	1	1
Idaarderad. .	1	1	1	1
Lemsterland.	7	6	11	8
Ooststellingw	1	—	1	—
Totaal. . .	10	8	14	10
N. Braband.				
Berg.opZoom	1	1	3	2
's Hertogenb.	2	1	9	8
Hooge en Lage Zwaluwe.	—	1	3	2
Klundert. . .	1	1	2	1
Made c. a. .	5	2	11	6
N. Braband.				
Oosterhout. .	1	1	2	1
Raamsdonk..	2	1	5	2
Rosendaal.. .	9	2	40	15
Rijswijk.. . .	1	1	1	1
Terheyden. .	1	—	1	—
Werkendam.	16	12	22	14
Werken c. a.	2	1	2	1
Totaal. . .	41	24	101	53
Drenthe.				
Beilen.. . .	1	1	1	1
Hoogeveen. .	3	1	4	2
Meppel. . . .	9	6	9	6
Drenthe.				
Odoorn. . . .	4	2	4	2
Smilde. . . .	3	1	3	1
Totaal. . .	20	11	21	12
Overijssel.				
Kampen. . .	3	2	3	2
Oldemarkt. .	1	—	4	2
Vollenhoven (Ambt). . .	2	2	2	2
Zwartsluis. .	5	3	8	5
Zwolle. . . .	1	1	1	1
Totaal. . .	12	8	18	12

RECAPITULATIE.

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 17—23 Junij	1737	1117.	Sinds het begin der ziekte tot op 23 Junij	6446	3866.

De totale cholerasterfte tot 30 Junij bedroeg voor Amsterdam 97, voor Leiden 758, voor 's Hage 306, voor Delft 352, voor Rotterdam 602, voor Dordrecht 248, voor Gouda 92, voor Utrecht 764 en voor Schiedam 156, terwijl het cijfer der aangetasten aan 108, 1146, 508, 561, 965, 427, 172, 1189 en 240 beantwoordde.

Sinds 14 Junij begon de cholerasterfte te Leiden (481) die te Rotterdam (444), en sinds 25 Junij de cholerasterfte te Utrecht (564) even zoo die te Rotterdam (538) te overtreffen. Te Groningen kwamen op 29 en 30 Junij 23 en 44 sterfgevallen voor, zijnde sinds het begin der ziekte 142 op 310 aangetasten.

De epidemie van 1859 (16 Augustus tot medio November), zie Jaargang IV, pag. 676, leverde de volgende sterftecijfers voor de boven genoemde steden: 136, 327, 78, 118, 455, 135, 142, 286 en 79, terwijl het cijfer der aangetasten 185, 553, 127, 194, 756, 247, 235, 415 en 130 bedroeg.

Dr. J. HANLO.

's GRAVENHAGE. — Op voorstel van het Dagelijksch Bestuur heeft de Gemeenteraad op het Adres van Dr. C. P. POUS KOOLHAAS c. s., houdende bezwaren over den (algemeen bekenden en sedert lang ieder opvallenden) zeer onreinen toestand der sloot bij de Oranjekazerne, te kennen gegeven, dat reeds vóór de indiening van het Adres bevelen waren gegeven, om de sloot met sulfas ferrosus te desinfecteren.

[Zou het niet nóg rationeler zijn voortaan *tevens* de ontlasting der rottende stoffen in dien sloot te doen ophouden ?]

— Bij den Gemeenteraad is ingekomen een adres van Dr. C. P. POUS KOOLHAAS en andere ingezetenen, waarbij wordt verzocht demping of overkluizing van de slooten nabij de Oranje-kazerne, — alsmede een adres van denzelfden, betreffende de voorziening in de behoefte aan goed drinkwater enz.

— Een-en-dertig Apothekers alhier hebben onlangs gezamenlijk bekend gemaakt, dat, vermits door de „nieuwe Geneeskundige Wetten Genees- en Artsenijbereidkunst strenger zijn gescheiden, dan zulks onder de oude Wetten het geval was," zij aan het publiek kennis geven, „dat zij zich voortaan onthouden zullen van het geven van geneeskundigen raad, die tot nu toe wel eens van hen gevraagd werd, en van het zetten van lavementen en bloedzuigers, welke beide zaken tot de zoogenaamde kleine Chirurgie behoorende, geheel buiten hun vak liggen."

ARNHEM. — De Raad heeft besloten, 50 stuks fosses mobiles (à *f* 700) te doen aanmaken ten koste der gemeente en nader terug te komen op het in gebruik stellen van een locomobile tot doorspoeling der riolen in de gemeente enz.

— De Gemeenteraad heeft besloten tot de aanschaffing voor rekening der gemeente van een toestel tot reukelooze lediging van privaatputten, met reukeloos vervoer van de faecale stoffen.

UTRECHT. — Den 17den Junij werd voor de som van *f* 107,970 aanbesteed het bijbouwen en vergrooten van het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen alhier.

ROTTERDAM. — Den 21sten Junij heeft de Gemeenteraad behandeld het voorstel van Burgemeester en Wethonders tot uitvoering van het tweede gedeelte van het plan betreffende het riolenstelsel der gemeente. Voor dit jaar was reeds vroeger de som van *f* 60,000 boven de begrooting voor dit onderwerp beschikbaar gesteld. Er werden nu door sommigen nog weder zoowel technische als finantiële bezwaren tegen de zaak in het midden gebragt. De eerste, zoo betoogden andere leden, kwamen nu te laat; want de Raad heeft het maken der riolen eenmaal als urgent verklaard. De andere kwamen daarom niet te pas, omdat, „als de Raad besloten heeft, dat de gezondheid een maatregel dringend eischt, ook financiële bezwaren hun gewigt verliezen." Nog andere leden toonden andermaal het hooge gewigt der zaak aan. Er werd o. a. gewezen op Leiden, „waar de afvoer van het onreine water door allerlei omstandigheden zeer gebrekkig is en waar nu ook de cholera sterk heerschte. Dit bevestigde op nieuw de gewone opmerking, *dat in groote steden altijd in de minst goed gerioleerde gedeelten de ziekte het hevigst is.*" — Het voorstel werd aangenomen (en wel met acclamatie).

ZWOLLE. — Dezer dagen zijn Gezondheids-Commissiën tot stand gebragt door Gemeenteraden, o. a. van Kampen, van Stad Almelo en anderen. De reglementen dier Commissiën getuigen op sommige plaatsen van een helder inzigt in de behoeften der gemeenten en in den werkkring, dien men aan zulke Commissiën behoort toe te kennen.

PERSONALIA.

Dr. D. DE VRIES REILINGH, te Groningen, vierde den 7den Junij j.l. het feest zijner 40jarige werkzaamheid als praktisch arts aldaar.

VACANT: Te Hoogeveen, de betrekking van Plaatselijk Geneesheer, belast met de armen-praktijk binnen de kerkelijke gemeente; de jaarwedde is *f* 300.—.

— Te Stavoren, de betrekking van Genees- en Verloskundige; jaarlijksche bezoldiging *f* 500.— 's jaars.

— Te Oostvoorne, de betrekking van Genees- Heel- en Vroedmeester; tractement *f* 200.— 's jaars.

ALI COHEN.

INTERNATIONALE SANITAIRE CONFERENTIE TE KONSTANTINOPEL.

Eene Commissie, uit de gedelegeerden der verschillende natiën, waarin de geneeskundige leden der Conferentie zitting hadden, heeft na een langdurigen arbeid rapport uitgebragt over de meest gewigtige vraagstukken, die zich met betrekking tot den oorsprong, het endemisch heerschen, de wijze van mededeeling en de verspreiding der cholera voordoen. Aan dit rapport ontleenen wij de volgende resultaten, waartoe het debat geleid heeft. Elke vraag, in het vooraf opgemaakt programma gesteld, werd besproken en daarna bij wijze van stemming beantwoord.

1°. *Waar heeft de Aziatische cholera haren oorsprong genomen? En in welke streken heerscht zij tegenwoordig endemisch?*

Met algemeene stemmen werd op die vraag geantwoord, dat de Aziatische cholera, die herhaalde malen de aarde heeft rondgereisd, haren oorsprong in Indië heeft, waar zij ontstaan is en voortdurend endemisch heerscht.

2°. *Heerscht tegenwoordig de cholera endemisch op eenige plaats buiten Indië?*

De Commissie houdt het voor bewezen dat de Aziatische cholera zich nooit spontaan ontwikkeld of endemisch geheerscht heeft in Europa, de Kaukasische provinciën, Aziatisch Turkije, het Noorden van Afrika en Amerika, en dat zij daar altijd van buiten af is aangebragt. Wat de landen in de nabuurschap van Indië betreft, acht de Commissie, al houdt zij het voor waarschijnlijk, dat de cholera er niet endemisch heerscht, zich niet geregtigd een bepaald oordeel uit te spreken. [Tegen hebben gestemd de Heeren POLAK (Oostenrijk), SAWAS (Perzië) en VAN GEUNS (Nederland).]

3°. *Is het niet te vreezen dat de cholera zich in onze streken acclimatere?*

Zonder de mogelijkheid daarvan te ontkennen beschouwt de Commissie dit als twijfelachtig. [Algemeene stemmen.]

4°. *Is er in de Hedjaz* (eene landstreek in Arabië langs de Oostkust der Roode zee) *een oorspronkelijk brandpunt* (foyer) *van cholera, hetzij permanent of periodiek?*

De cholera schijnt in de Hedjaz geen oorspronkelijk foyer te hebben, maar het schijnt dat zij daar tot dus ver altijd van buiten af is aangebragt. [Tegen stemde de Heer GOODEVE (Engeland).]

5°. *Zijn er in Indië bepaalde plaatsen waar de cholera uitsluitend ontstaat, of die bijzonder gunstig voor hare ontwikkeling zijn? Met andere woorden, is de cholera endemisch in alle deelen van Indië, of alleen in zekere streken, die men bepaald zou kunnen omschrijven?*

Er zijn in Indië bepaalde plaatsen, voornamelijk in de vallei van den Ganges gelegen, waar de cholera endemisch is, zonder dat het mogelijk is ze allen met juistheid te bepalen of met zekerheid te zeggen, dat zij het uitsluitend voorregt hebben de ziekte te doen ontstaan. [Algemeene stemmen.]

6°. *Kennen wij de oorzaken, door wier zamenloop de cholera zich spontaan in Indië ontwikkelt, alsmede de omstandigheden, die tot haar epidemisch optreden zamenwerken?*

Wij kennen de bijzondere voorwaarden niet, onder wier invloed de cholera in Indië ontstaat en er op bepaalde plaatsen endemisch heerscht. De bedevaarten zijn in Indië de krachtigste van alle oorzaken, die tot de ontwikkeling en de epidemische verspreiding der cholera zamenwerken. [Algemeene stemmen.]

7°. *Is de mededeelbaarheid* (transmissibilité) *der cholera bewezen door feiten, die voor geene andere uitlegging vatbaar zijn?*

De Commissie aarzelt niet te verklaren, dat alle bekende feiten met de meest mogelijke waarschijnlijkheid aanwijzen, dat de cholera zich door den mensch verspreidt en wel met te grooter snelheid, naarmate diens verplaatsing menigvuldiger is en door sneller vervoermiddelen geschiedt.

De mededeelbaarheid der cholera is eene onwederlegbare waarheid, bewezen door feiten, die voor geene andere uitlegging vatbaar zijn. [Algemeene stemmen.]

8°. *Zijn er beslissende feiten bekend, die ons nopen aan te nemen dat de cholera zich kan verbreiden door bepaalde toestanden van den dampkring, door winden, of door een of anderen toestand van de ons omgevende middenstof?*

Geen enkel feit heeft tot dus ver bewezen dat de cholera zich door den dampkring kan verspreiden, in welken toestand deze ook verkeeren moge; het is bovendien eene wet zonder uitzondering, dat eene cholera-epidemie niet van het eene punt naar het andere wordt overgebragt in een tijdsverloop, korter dan de mensch noodig heeft om er zich heen te begeven. [Algemeene stemmen.]

9°. *Onder welke omstandigheden brengt de mensch de cholera over?*

De door cholera aangetaste mensch is, op zich zelf, het voornaamste middel, waardoor deze ziekte wordt overgebragt, en één enkele choleralijder kan oorzaak zijn van de ontwikkeling eener epidemie. Bepaalde feiten schijnen te bewijzen dat een enkel individu (en dus verscheidene individu's nog veel meer), van eene besmette plaats komende en aan diarrhoea lijdende, voldoende is voor de ontwikkeling eener cholera-epidemie, of, met andere woorden, dat de zoogenaamde voorafgaande diarrhée (diarrhée prémonitoire) de cholera kan overbrengen. [Algemeene stemmen.]

10°. *Hoe lang duurt het incubatietijdperk?*

In bijna alle gevallen duurt het incubatietijdperk, d. i. de tijd, die verloopt van het oogenblik waarop een individu de cholerasmetstof heeft kunnen opnemen en het begin van de voorafgaande diarrhee of van den cholera-aanval, niet langer dan eenige dagen; alle aangevoerde feiten van een langer incubatietijdperk hebben betrekking op gevallen, waarin de besmetting heeft kunnen plaats hebben na het vertrek van de geïnfecteerde plaats. [Algemeene stemmen.]

11°. *Kan de cholera worden overgebragt door levende dieren?*

Er is geen enkel feit bekend, waaruit blijkt, dat de cholera door levende dieren is overgebragt; maar het is rationeel hen, in sommige gevallen, als vatbare voorwerpen te beschouwen (comme étant des objets dits susceptibles). [Tegen hebben gestemd de Heeren BYKOW (Rusland) en LENZ (Rusland).]

12°. *Kan de cholera worden ingevoerd en overgebragt door linnen, kleederen en in het algemeen door voorwerpen tot persoonlijk gebruik?*

De cholera kan overgebragt worden door de voorwerpen tot persoonlijk gebruik, komende van eene besmette plaats en bepaaldelijk door die voorwerpen, welke door choleralijders gebruikt zijn; het blijkt zelfs uit bepaalde feiten, dat de ziekte van verre kan worden aangebragt door die voorwerpen, als zij zóó zijn ingepakt dat zij niet met de vrije lucht in aanraking zijn. [Algemeene stemmen.]

13°. *Kan de cholera ingevoerd en overgebragt worden door koopwaren?*

Ofschoon de Commissie eenstemmig erkent, dat het niet bewezen is dat de cholera door koopwaren kan overgebragt worden, neemt zij met eene meerderheid van 16 tegen 6 stemmen de mogelijkheid daarvan onder zekere omstandigheden aan. [Tegen hebben gestemd de Heeren BYKOW (Rusland), GOODEVE (Engeland), LENZ (Rusland), PÉLIKAN (Rusland), POLAK (Oostenrijk) en VAN GEUNS (Nederland).]

Bij gevolg meent de Commissie dat het voorloopig geraden is, tenzij in bijzondere en bepaalde omstandigheden, alles wat van eene door cholera besmette plaats afkom-

stig is, als verdacht te beschouwen. [De Heeren GOODEVE, PÉLIKAN en POLAK hebben zich buiten stemming gehouden.]

14°. *Kunnen de lijken van aan cholera overledenen de cholera invoeren en overbrengen?*

Hoewel het niet door afdoende feiten bewezen is, dat lijken van aan cholera overledenen de cholera kunnen overbrengen, is het voorzigtig dezelve als gevaarlijk te beschouwen. [De Heer SAWAS (Perzië) hield zich buiten stemming.]

15°. *Welken invloed hebben de onderscheidene vervoermiddelen, zoo te land als ter zee, op de verspreiding der cholera?*

De vervoermiddelen ter zee zijn, door hunnen aard, de gevaarlijkste; zij verspreiden de cholera het zekerst naar ver verwijderde plaatsen; daarop volgen de spoorwegen, die, in een kort tijdsverloop, de cholera op een grooten afstand kunnen overbrengen. [Algemeene stemmen.]

16°. *Welken invloed hebben de woestijnen op de verspreiding der cholera?*

De Commissie, zich houdende aan de feiten, door de ondervinding bewezen, besluit, dat de groote woestijnen een zeer merkbaren slagboom tegen de verspreiding der cholera uitmaken, en zij erkent dat er geen voorbeeld bestaat, dat die ziekte in Egypte of Syrië is overgebragt door de woestijn, door middel van de karavanen van Mekka. [Buiten stemming bleven de Heeren MONLAU (Spanje), PÉLIKAN, POLAK en VAN GEUNS.]

17°. *Welken invloed hebben opeenhoopingen van menschen op de intensiteit der cholera-epidemiën en op de verspreiding dier ziekte? En onder welke omstandigheden openbaart zich die invloed?*

Iedere opeenhooping van menschen, waaronder de cholera zich openbaart, is eene gunstige voorwaarde voor de snelle uitbreiding der ziekte, en — als die menschenmassa in ongunstige hygiënische omstandigheden verkeert — voor de hevigheid der onder hen uitbrekende epidemie. In zulk een geval is de snelheid der uitbreiding evenredig aan de concentratie der opeengehoopte bevolking, terwijl de hevigheid der epidemie, caeteris paribus, des te sterker is uitgedrukt, naarmate de individu's waaruit de bevolking bestaat minder reeds onder den invloed der cholera zijn geweest, of deze geheel nieuw voor hen is; dat wil zeggen, dat personen die reeds onder den invloed zijn geweest van een brandpunt van cholera, eene soort van betrekkelijke en tijdelijke immuniteit genieten, die een tegenwigt is tegen de schadelijke uitwerking der opeenhooping. Eindelijk, hoe sneller de ziekte zich onder eene opeengehoopte massa verbreidt, des te spoediger houdt zij op, tenzij de komst van nieuwe gezonde personen nieuw voedsel aan de epidemie kome geven. [Algemeene stemmen.]

18°. *Hoe groot is de intensiteit en de tenaciteit van cholera-epidemiën aan boord van schepen?*

De intensiteit van cholera-epidemiën aan boord van overbevolkte schepen is, in het algemeen, geëvenredigd aan de overbevolking en is, onder overigens gelijke omstandigheden, te heviger, naarmate die menschen niet uit een cholerafoyer komen waar zij verblijf hebben gehouden. Op overbevolkte schepen is de loop van cholera-epidemiën gemeenlijk snel. De Commissie voegt er bij, dat het gevaar van overbrenging door schepen en van het doen ontstaan van eene hevige epidemie, niet geheel afhangt van de intensiteit, en zelfs niet van het voorkomen van choleragevallen aan boord gedurende de reis. [De Heer MONLAU hield zich buiten stemming.]

19°. *Welken invloed hebben ophoopingen in de lazaretten van menschen van eene door cholera besmette plaats komende op de ontwikkeling der cholera onder de onder quarantaine gestelden en buiten de quarantaine plaats?*

De opeenhooping van menschen, die van eene plaats komen waar cholera heerscht, in een lazaret, heeft onder de onder quarantaine gestelden geene groote uitbreiding

der ziekte ten gevolge; maar zoodanige opeenhooping is niettemin zeer gevaarlijk voor de nabuurschap, doordien zij de voortplanting der cholera daarheen kan begunstigen. [Tegen stemde de Heer MONLAU.]

20°. *Welken invloed hebben groote verzamelingen van menschen, — legers, kermissen, bedevaarten, — op de ontwikkeling en de verbreiding van cholera-epidemiën?*

Groote volksverzamelingen (legers, kermissen, bedevaarten) behooren onder de zekerste middelen tot verbreiding der cholera, zij vormen groote epidemische brandpunten, die, hetzij zij zich op de wijze van een leger voortbewegen, hetzij zij zich verspreiden zoo als kermissen en bedevaarten, de ziekte naar de landen overbrengen, welke zij doortrekken; deze volksverzamelingen, worden, na gewoonlijk zeer snel den invloed der cholera ondervonden te hebben, er veel minder gevoelig voor en de ziekte verdwijnt zelfs vrij spoedig onder hen, tenzij nieuw aangekomenen haar onderhouden. [Algemeene stemmen.]

21°. *Welke is de invloed van de verspreiding van volksverzamelingen op de intensiteit en de ontwikkeling van cholera-epidemiën.*

De verspreiding van eene volksverzameling, op een geschikt tijdstip plaats hebbende, kan eene cholera-epidemie, die pas onder hen ontstaan is, minder hevig maken en zelfs hare uitbreiding tegengaan; maar deze verspreiding zou integendeel een groot gevaar van voortplanting der ziekte opleveren, zoo zij plaats had te midden van nog geheel onaangetaste plaatsen. [Algemeene stemmen.]

22°. *Welke rol komt aan de bedevaart naar Mekka toe in de cholera-epidemiën, die elkander tot op dezen tijd zijn opgevolgd?*

De rol van de bedevaart naar Mekka, als middel tot verspreiding der cholera ten opzigte van de landen nabij Europa (de eenigste ten opzigte van welke wij stellige inlichtingen bezitten) is geweest, dat daardoor twee malen, met een tusschentijd van 34 jaren, in het warme jaargetijde, de cholera naar Egypte is overgebragt. [De Heer POLAK hield zich buiten stemming.]

23°. *Welke is de invloed, op de hevigheid der cholera-epidemiën uitgeoefend door de hygiënische en andere omstandigheden van eene plaats; met andere woorden, welke zijn de oorzaken die bevorderlijk zijn aan de cholera?*

De Commissie is van oordeel dat de hygiënische en andere omstandigheden, die in het algemeen eene bevolking voorbeschikt maken, om door cholera te worden aangetast en die bij gevolg de intensiteit der epidemiën bevorderen, zijn: armoede met al hare gevolgen, opeenhooping van menschen, hun ziekelijke toestand, het warme jaargetijde, gebrek aan luchtverversching, uitwasemingen van een poreusen bodem doortrokken van organische stoffen, vooral wanneer deze stoffen afkomstig zijn van de uitwerpselen van choleralijders.

Bovendien meent de Commissie, dat, daar het door de ondervinding uitgemaakt schijnt, dat de uitwerpselen der choleralijders het ontwikkelingsbeginsel (le principe générateur) der cholera bevatten, men het regt heeft aan te nemen, dat de riolen, de privaten en de daardoor verontreinigde wateren eener stad de middelen tot verspreiding der ziekte kunnen zijn.

De Commissie voegt er bij dat men uit zekere feiten schijnt te moeten afleiden, dat de bodem van eene plaats, eenmaal doortrokken van stoffen, van choleralijders afkomstig, gedurende een vrij langen tijd de eigenschap heeft kunnen behouden, om het beginsel der ziekte te ontwikkelen en zoo doende eene epidemie te onderhouden, of zelfs haar weder te doen ontstaan, nadat zij had opgehouden. [Tegen stemde de Heer PÉLIKAN.]

24°. *Wat moet men denken van de onvatbaarheid voor de cholera?*

De vrijdom, die sommige plaatsen schijnen te genieten, dat wil zeggen, de blijvende of tijdelijke, algemeene of gedeeltelijke wederstand, dien deze plaatsen aan de ontwikkeling der cholera binnen haren omtrek bieden, is een feit, dat de mogelijkheid van overbrenging niet buiten sluit, maar dat aantoont, dat zekere plaatselijke, nog niet allen aangetoonde toestanden, een beletsel zijn voor de ontwikkeling der cholera.

Evenzeer is de min of meer volkomene en min of meer duurzame onvatbaarheid van een groot aantal personen, te midden van een brandpunt van cholera geplaatst, eene onvatbaarheid, die den individuëlen tegenstand tegen het giftig beginsel bewijst, eene omstandigheid, die opmerking verdient.

Uit het oogpunt van de ontwikkeling der epidemie, is zij het correctief van de overbrengbaarheid en, met betrekking tot de voorbehoeding, brengt zij op den weg der middelen, die geschikt zijn om de verwoestingen der epidemie te beperken. [De Heeren MONLAU en PÉLIKAN hielden zich buiten stemming.]

25°. *Kan men uit de hiervoor geconstateerde feiten, die betrekking hebben op de ontwikkeling, de verspreiding en de overbrenging der cholera, iets met zekerheid afleiden omtrent het ontwikkelingsbeginsel der ziekte, of althans over de middenstoffen, die het tot voermiddel of receptacula strekken, over de voorwaarden, onder welke het in het organisme dringt, over de wegen, langs welke het dit verlaat, over den duur van zijn ziekmakend vermogen, in één woord, over al de attributen, wier kennis voor de voorbehoeding van belang is?*

In den tegenwoordigen stand der wetenschap kan men slechts hypothesen opperen over den aard van het ontwikkelingsbeginsel der cholera; wij weten slechts dat zij haren oorsprong neemt in zekere streken van Indië en dat zij daar voortdurend blijft bestaan; dat dat beginsel zich in den mensch vernieuwt en hem op zijne reizen vergezelt; dat het zoo doende ver kan worden weggevoerd, van land tot land, door telkens herhaalde vernieuwde ontwikkeling, zonder zich dan ooit spontaan buiten den mensch te ontwikkelen. [De Heer GOODEVE bleef buiten stem.]

26°. *Welke zijn de voermiddelen van het ontwikkelingsbeginsel der cholera? Op welken afstand van een brandpunt kan het beginsel der cholera door de atmospheer worden overgebragt?*

De omgevende lucht is het voornaamste voermiddel van het ontwikkelingsbeginsel der cholera; maar de overbrenging der ziekte door de atmospheer blijft, in verreweg de meeste gevallen, beperkt tot een afstand zeer nabij het brandpunt van uitstraling. Wat de verhalen betreft, die gedaan zijn van het overbrengen door den dampkring tot op een of meer mijlen afstands, deze zijn niet overtuigend genoeg. [De Heer GOODEVE bleef buiten stemming.]

27°. *Welke zijn, buiten de lucht, de andere voermiddelen van het cholerabeginsel?*

Het water en sommige in de maag gebragte stoffen kunnen ook als voermiddelen dienen voor de introductie in het organisme van het ontwikkelingsbeginsel der cholera. Daaruit volgt, dat de wegen, waar langs de smetstof het ligchaam binnendringt, voornamelijk de ademhalingswerktuigen en waarschijnlijk ook de spijsverteringsorganen zijn. Dat het ook door de huid zou dringen is niet waarschijnlijk. [Algemeene stemmen.]

28°. *Welke zijn de voornaamste receptacula van het cholerabeginsel?*

Daar de uitwerpselen der choleralijders buiten kijf het voornaamste receptaculum van het ziektebeginsel uitmaken, volgt daaruit, dat alles wat door deze uitwerpselen bezoedeld is, ook een receptaculum wordt, van waaruit het ontwikkelingsbeginsel der cholera zich, onder den invloed van gunstige omstandigheden, kan losmaken; er volgt ook uit dat het ontstaan van de cholerakiem (la génèse du germe cholérique) hoogst

waarschijnlijk plaats heeft in de digestieorganen, welligt met uitsluiting van ieder ander stelsel van het organisme. [Algemeene stemmen.]

29°. *Hoe lang duurt het ziekmakend vermogen van het ontwikkelingsbeginsel der cholera?*

Het blijkt uit de studie der feiten, dat in de open lucht het ontwikkelingsbeginsel der cholera schielijk zijn ziekmakend vermogen verliest en dat dit de regel is; maar dat, onder zekere omstandigheden, waaronder het blijft opgesloten, dit vermogen gedurende een onbepaalden tijd bewaard kan blijven. [Algemeene stemmen.]

Ten slotte heeft de Commissie het volgende aangenomen:

De waarneming leert dat de choleradiarrhee — die men niet moet verwarren met alle diarrheeën, die gedurende het heerschen van cholera voorkomen — niet langer dan eenige dagen duurt. De feiten, die als uitzonderingen worden vermeld, bewijzen niet dat de gevallen van diarrhee, die langer duren, tot de cholera behooren en de ziekte kunnen overbrengen, als het aangetaste individu aan iedere oorzaak van besmetting onttrokken is. [Aangenomen met 14 tegen 4 stemmen. Tegen stemden de Heeren GOMEZ (Portugal), MILLINGEN (Nederland), MÜHLIG (Pruissen) en SALVATORI (Italië); de Heer MONLAU hield zich buiten stem.]

Het rapport, waaruit in het bovenstaande alleen de conclusiën zijn overgenomen, is, na besproken en hoofdstuk voor hoofdstuk te zijn aangenomen, in zijn geheel goedgekeurd door al de leden der Commissie, op den 21sten Mei 1866. Het beslaat 83 bladzijden in kwarto en is gedrukt te Konstantinopel, ter Drukkerij van den *Levant Herald*.

v. C.

BERIGTEN.

BINNENLAND.

De Minister voor Marine heeft dezer dagen de Directeuren en Kommandanten der Marine uitgenoodigd, om, in geval zich aan boord van binnenvallende schepen besmettelijke ziekten hebben voorgedaan, daarvan onmiddellijk kennis te geven aan de betrokken Plaatselijke Besturen, ten einde van die zijde vervolgens aan den Inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt kan worden gerapporteerd.

— (*Mededeelingen over de cholera.*) Onder dagteekening van 1 Julij heeft de Algemeene Cholera-Commissie aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, op diens verzoek, een rapport uitgebragt *over desinfectie met betrekking tot de cholera.* De Minister voornoemd heeft dat stuk in de *Staats-Courant* van 8 en 9 Julij doen bekend maken, en meenen wij te kunnen volstaan met derwaarts te verwijzen, te meer, daar het stuk door tusschenkomst van den boekhandel en afzonderlijk te bekomen is.

— Onder de Cholera-Commissiën, die zich in de tegenwoordige epidemie hoogst loffelijk van hare moeijelijke taak kwijten, behoort ook die te Utrecht in de eerste plaats genoemd te worden. Ter kennisneming elders van de wijze harer zamenstelling en werking is het nuttig de aandacht te vestigen op de mededeeling diensaangaande, door haren Voorzitter en Secretaris geplaatst in het *Utrechtsch Dagblad* van 2 Julij j.l. (Uit dat stuk blijkt ook, dat door de ijverige zorgen en de zamenwerking van Gemeentebestuur en Commissie thans, tijdelijk, »geheel Utrecht, met een weinig overleg, goed water — uit tonnen en wagens — kan drinken, dat slechts — wie zoude het

kunnen gelooven? zegt de Commissie — het voorregt van de halve stad was gebleven.")

— In de gemeente Haarlemmermeer is men o. a. ook met het oprigten van een cholera-hospitaal bezig. Voorziening in de buitengewone behoeften der choleralijders in *die* gemeente is te meer noodzakelijk, omdat men tot hiertoe in den polder zelf o. a. vruchteloos naar drinkbaar water heeft gezocht. Ook weigeren de naburige gemeenten Aalsmeer, Lisse en Hillegom het begraven van choleralijken op hunne kerkhoven; terwijl het nog niet is mogen gelukken, den voor een kerkhof bestemden grond te Venneperdorp te verkrijgen. Alle lijken moeten er derhalve naar Kruisdorp vervoerd worden, hetgeen kostbaar en ongezond is.

— Te Werkendam was, ten gevolge van de werken ter verbetering van de Nieuwe Merwede, de haven in zulk een abnormalen staat gekomen, dat die 18 à 20 uren in het etmaal droog lag en de ingezetenen veel last hadden van de daardoor ontstaande uitdamping. Dien ten gevolge, en in verband met het heerschen der cholera, wendden zij zich tot Z. M. ter voorziening in dezen. Onmiddellijk werd toen door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan den betrokken Hoofd-Ingenieur van den Waterstaat opgedragen, het noodige onderzoek te bewerkstelligen en het noodige te doen verrigten, waardoor binnen den kortst mogelijken tijd in dezen kon worden voorzien. Dien ten gevolge werden de havens en werken te Werkendam dadelijk afgedamd en zal later definitief de zaak worden geregeld.

— Uit eene zeer dringende oproeping om hulp van den Heer Predikant A. L. HISSINK leeren wij een staat van zaken in het dorp *Spaarndam* kennen, die, als bijdrage tot de medische topographie van ons land, vooral in verband tot epidemiologie, hier verdient aangeteekend te worden.

»Het dorp Spaarndam is eene der ongezondste plaatsen in Nederland. Verschillende omstandigheden werken daartoe mede, als: 1°. het gebruik van zeer slecht drinkwater; — 2°. het opstijgen van hoogst schadelijke dampen, veroorzaakt, eensdeels door het houden van een duizendtal eenden, die met visch gevoed worden; anderdeels door eene stilstaande vaart of sloot achter het meest bewoonde deel der gemeente, waarin zich ongeveer een vijftiental privaten ontlasten; — 3°. de groote armoede, waardoor verreweg het grootste deel der gemeente zich niet van de noodige voeding en reiniging kan voorzien. — Welke ziekte van epidemischen aard ook in ons Vaderland mogt heerschen, steeds heeft men er hier in ruime mate zijn deel van gehad. Nog onlangs woedde hier gedurende ruim een half jaar eene typhus- en pokken-epidemie, die allerverschrikkelijkst was, en de sterflijst tot eene ongekende hoogte (het ruim zevenvoudige van de gewone sterfte) deed klimmen. Geen wonder, dat hier thans eene algemeene verslagenheid heerscht, nu ook de teregt zoo gevreesde cholera in en om Spaarndam hare verwoestingen begint aan te rigten; want wat zal, met een terugblik op het verledene, hetgeen aanstaande is, ons opleveren? In alles, wat deze plaats tot eene der ongezondste van ons land doet zijn, is nog niet de minste verandering gekomen. Het getal overledenen is dan ook al weder vrij aanzienlijk, ja verbazend groot, als men het geringe getal zielen in aanmerking neemt."

— *(Verdere mededeelingen betreffende maatregelen, tegen de uitbreiding der cholera genomen, en aangaande punten, die uit het aetiologisch oogpunt verdienen gekend te worden).* — Het komt ons allezins wenschelijk voor, in de eerste plaats hier mede te deelen het berigt, dat de Cholera-Commissie in de hoofdstad des Rijks, d.d. 23 Junij j.l., heeft bekend gemaakt en volgenderwijze luidt. (Men zal menige bijzonderheid in deze mededeeling aantreffen, die in alle oorden, steden en plaatsen ten hoogste navolging verdient.)

»Het is der Cholera-Commissie wenschelijk voorgekomen om bekendheid te geven

van de tot heden genomen maatregelen, ten einde langs dien weg het publiek voldoende in te lichten.

„Als eerste maatregel is gezorgd, dat het vuil in de straten en grachten is weggehaald en uitgebaggerd, en dat hiermede geregeld wordt voortgegaan. Mogt daarbij nog niet bereikt zijn die hoogte van reinheid, welke wenschelijk is en door de Commissie zelve verlangd wordt, zoo kan het toch niet worden ontkend, dat in dat opzigt reeds veel is gewonnen.

„Ter bevordering van den bij openbare kennisgeving aangeprezen maatregel, om de woningen, het linnen en het beddegoed van choleralijders te zuiveren en hunne uitwerpselen onschadelijk te maken, zijn de daartoe benoodigde middelen met gedrukte gebruiksaanwijzingen, ten behoeve der minvermogenden, gratis verkrijgbaar gesteld aan de Hoofd- Sectie- en Hulpbureaux van Politie, terwijl aldaar eenige personen zijn aangewezen, om, zoodanig, bij de bewerking behulpzaam te zijn.

„Tot opname der eerste choleralijders zijn onmiddellijk beschikbaar gesteld twee, van de overige geheel afgescheiden, zalen in het zoogenaamde Oude-Manhuis, waar de tot nu toe in de Gasthuizen gebragte lijders, ten getale van 38, verpleegd zijn. Ten einde het vervoer dier lijders te bespoedigen en te vergemakkelijken, vindt dit niet meer plaats, zoo als in vroegere jaren, met manden, maar per vigilante, welke op aanvrage aan het Binnen-Gasthuis steeds gereed is.

„De lijken van choleralijders, zoowel van hen, die in het Gasthuis verpleegd zijn geworden, als van hen in wier woningen de ruimte te gering is om ze behoorlijk tot aan de begrafenis te bewaren, worden onmiddellijk naar de lijkenhuizen op de begraafplaatsen vervoerd. Ook dit geschiedt niet meer, zoo als in vroegere jaren, in manden, maar in zwarte kisten met den lijkenwagen der Gasthuizen, welke eenige dagen vóór het uitbreken der epidemie tot het vervoeren van Gasthuislijken was in gebruik genomen.

„Zoo van het Gemeentebestuur en diens ambtenaren als van verschillende andere Besturen ondervindt de Commissie de meeste medewerking. Door deze zijn reeds het hulp-hospitaal in de Lange Leidschedwarsstraat, 5 bureaux voor de geneeskundige dienst en 3 lokalen tot het *onder toezigt* wasschen van linnen en beddegoed, afkomstig van choleralijders, volkomen gereed gemaakt, opdat deze, zoo de behoefte daartoe mogt ontstaan, onmiddellijk kunnen worden geopend en in dienst gesteld.

„Vermits reinheid en goede ligging zeer worden aanbevolen, zoo hebben onderscheidene leden zich belast met het doen van huisbezoek. Bij die gelegenheid hebben zij de meest bekende slechte en overbevolkte woningen bezocht en de bewoners, zoo door woorden als door kleine geldelijke bijdragen, aangespoord tot schoonmaken en schoonhouden. Wanneer later bleek, dat daaraan voldaan was, zijn aan die personen, naar gelang hunner behoefte, uitgereikt beddezakken en stroo, aan enkele ook dekens. Ook heeft de Commissie reeds onderhandelingen aangeknoopt met de Besturen van „*Aan de weldadigheid gewijd*", op de Heerenmarkt, en „*Toevlugt voor behoeftigen*", op de Passeerdergracht, ten einde zoo voor haar als voor ieder ander de gelegenheid worde geopend om goede en voedzame spijzen te bezorgen aan behoeftigen, die deze zoo zeer noodig hebben, opdat zij minder zullen blootgesteld zijn aan den invloed der besmetting. Zoo dikwijls aan de Commissie bekend worden huisgezinnen, welke, ten gevolge van het aan cholera overlijden hunner kostwinners, in grooten nood verkeeren, tracht zij, zoo veel mogelijk, in de eerste behoeften te voorzien.

„De aan al dit laatste verbondene kosten zijn tot nu toe kunnen bestreden worden uit het nog voorhanden overschot der fondsen, welke bij vorige epidemiën door de weldadigheid van de ingezetenen dezer stad zijn bijeengebragt. Mogten deze gelden

niet toereikend zijn, dan behoudt de Commissie zich voor wederom een beroep te doen op diezelfde weldadigheid, welke bij zoodanige gelegenheden nimmer achterlijk blijft."

— In onderscheidene kleinere gemeenten is men, bij gebreke aan geschikte gelegenheden voor het opnemen van choleralijders, overgegaan tot het doen vervaardigen van houten gebouwen te dien einde, die, bij wijze van eene kraam of tent, op een stuk land buiten de kom der gemeente zijn nedergezet. Dergelijke tenten kosten *f* 600 à *f* 1000.

UTRECHT. — Met het oog op de vreeselijke wijze, waarop ook nu weder de stad Utrecht door de cholera geteisterd wordt, komt het niet ongepast voor, het volgende hier op te nemen, uit eene beschrijving van een gedeelte der stad (en wel in haar centrum gelegen), voorkomende in het *Utrechtsch Dagblad* van 25 Junij j.l.

„Menigeen heeft veel gehoord en gelezen van wijken in Londen, waar bijna nooit een meer gegoede den voet zet. Men behoeft echter zoo ver niet te gaan, om dergelijke plaatsen te vinden. *In het midden van Utrecht* is eene buurt, een waar doolhof van naauwe stegen en kleine pleinen, waar slechts weinigen den voet gezet hebben, die niet behooren tot de klasse van menschen aldaar woonachtig. Geneesheeren en zij, die armen bezoeken, kennen welligt die buurt, doch de Utrechtsche burgerij kent ze niet. Ik bedoel de ruimte begrepen tusschen Lijnmarkt, Boterstraat, Springweg en Stroosteeg. Voor een paar dagen bragt ik aldaar een bezoek en hoewel ik reeds veel ellende en armoede gezien heb, trof mij, wat ik daar vond, zoo zeer, dat ik het mijn pligt acht, zoo ver de welvoegelijkheid dat toelaat, daaraan eenige bekendheid te geven. Ik ben daar meer dan twintig woningen binnengetreden en vond overal dezelfde onreinheid en ellende. Sommige woningen worden daar door 7 gezinnen bewoond. Ik heb een kamertje gezien, weinig meer dan 2 el lang en 2 el breed, waarin vader, moeder en drie kinderen leefden. De meeste daken dier huizen zijn zoo slecht, dat de regen er maar zoo doorloopt. En daaronder slapen soms 6, 7 menschen, jong en oud, op de onvoegelijkste wijze op den zoldervloer. Sommige dier steegjes zijn zoo naauw, dat er nooit een zonnestraal in de daar staande huisjes kan vallen; sommige trappen zoo donker, dat men op klaar lichten dag daar een lamp noodig heeft. De onzindelijkheid is daarbij zoo groot, dat men soms op moet passen om op den vloer niet uit te glijden. Ik kan hier niet in bijzonderheden treden; ik zou de palen der welvoegelijkheid te buiten gaan. In die ellendige woningen, waar een mensch, aan frissche lucht en zindelijkheid gewoon, geen 14 dagen het leven zou houden, moeten onze arme stadgenooten nog 60 à 70 centen en meer per week verwonen. Het beddegoed, dat ik zelf in handen nam, bestond bij de meesten uit ellendige, stinkende vodden. Wie moed heeft, ga derwaarts en zie zelf. In zulke woningen matrassen, dekens enz. te geven, helpt niets. De menschen moeten die huizen uit om gezond te blijven. Men zoude haast wenschen, zoo er geen menschen bij omkwamen, dat een brand dit broeinest van vuile dampen eens reinigde.

„Gemeentebestuur, Armverzorgers kunnen den toestand daar niet verbeteren. Zoo lang die naauwe steegjes niet veranderd zijn in frissche, ruime straten, zoo lang de bouwvallige huizen niet vervangen zijn door ruime, zindelijke, goed gebouwde woningen, *is alle hulp daar gebragt vergeefs.*"

[In een later artikel in genoemd dagblad wordt gezegd, dat wel weinig bewoners van Utrecht bekend waren met de verregaande ellende, die in vorenstaand opstel wordt geschilderd, en worden daaraan dan de als van zelf daaruit voortvloeijende beschouwingen en gevolgtrekkingen vastgeknoopt; op hetwelk wij hier echter niet wel verder kunnen ingaan.

Uit eene andere mededeeling in hetzelfde blad (van 11 Junij) blijkt, dat in de bui-

tenwijken der stad en daar, waar zich geene privaten in de woningen bevinden, de roosterputten der straatriolen ook gebezigd worden tot het inwerpen van uitwerpselen, zoowel van cholerapatiënten als van andere personen !]

— Alhier is van wege den Minister van Oorlog aanbesteed (voor *f* 12,280) het bouwen van een Scheikundig Laboratorium aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen.

ROTTERDAM. — Herhaaldelijk, ook in dit Tijdschrift, werd de aandacht gevestigd op de meer en meer gevoelde behoefte in vele Zuid-Hollandsche steden aan *goed* drinkwater en op de pogingen, die — hoezeer tot dus verre vruchteloos — aangewend zijn en nog aangewend worden, om in die behoefte te voorzien. Thans is een nieuw en grootscher plan bekend geworden, dat ieder denkend mensch hoopt dat verwezenlijkt moge worden. Het is namelijk gebleken, dat door de Heeren DE VEER, HENKET, HUET, Mr. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN en LANGERHUIZEN VAN DELFT het voornemen is opgevat, om eene drinkwaterleiding te leggen, waardoor de 5 Zuid-Hollandsche steden, Rotterdam, Schiedam, Delft, 'sGravenhage en Leiden, van goed drinkwater zouden kunnen voorzien worden. Zij hebben als eerste stap om daartoe te geraken, voorloopige concessie aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gevraagd. De ontwerpers dier onderneming stellen zich voor, alleen voor den wateraanvoer tot aan de respectieve steden te zorgen, om dan aan op te rigten maatschappijen de waterdistributie in de steden zelve over te laten. De voorloopige werkzaamheden zouden reeds spoedig aanvangen.

PERSONALIA.

Z. M. heeft, den 22sten Junij, aan den Off. v. Gez. 2de kl. J. W. SCHUBART, van het Regiment Veld-Artillerie, op het door hem hiertoe gedaan verzoek, een eervol ontslag uit de militaire dienst verleend.

— De Off. v. Gez. 3de kl. D. MATAK FONTEIN, is met den 6den Julij geplaatst bij het hospitaal der Marine te Willemsoord.

— De Off. v. Gez. 2de kl. M. T. MANDEN, thans dienende op Z. M. schroefstoomschip *Willem*, wordt op non-activiteit gebragt en vervangen door den Off. v. Gez. 2de kl. A. PETERS.

— Bij besluit van den 3den Julij j.l. heeft Z. M. aan den Off. v. Gez. 2de kl. H. C. A. K. EIKENDAL, van het Regiment Grenadiers en Jagers, op zijn hiertoe gedaan verzoek, een eervol ontslag uit de militaire dienst verleend, met vergunning om de activiteits-uniform te blijven dragen.

— Bij besluit van den 2den Julij j.l. heeft de Koning goedgevonden, ter belooning der Officieren, Onder-Officieren en verdere manschappen, die zich hebben onderscheiden bij de gevechten in de Wester-Afdeeling van Borneo gedurende de maanden April, Mei en Augustus 1864 en April en Mei 1865, bij afzonderlijke dagorder, zoo in Indië als in Nederland, eervol te doen vermelden o. a. den Off. v. Gez. 2de kl. C. F. W. HUNNIUS, thans met verlof in Europa.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *vergunning verleend:* tot voorloopige uitoefening der genees- heel- en verloskundige praktijk te Soebang (adsistent-residentie Krawang) aan J. IDSINGA, Off. v. Gez. 2de kl. bij Z. M. zeemagt, thans met verlof; — *bevorderd:* tot Apotheker 1ste kl. J. C. BERNELOT MOENS, van het Scheikundig Laboratorium; — *overgeplaatst:* bij het Groot Militair-Hospitaal te Weltevreden, den Apotheker 3de kl. A. C. VAN HAVENSWAAY; bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo, den Apotheker 3de kl. E. B. F. VAN HARREVELD; bij de Geneeskundige Dienst der Molukache eilanden, den Off.

v. Gez. 1ste kl. W. HUBERTS VAN ASSENRAAD; bij het garnizoen te Weltevreden, den Off. v: Gez. 1ste kl. J. H. FLINT; bij het Garnizoens-Hospitaal te Soerakarta, den Off. v. Gez. 1ste kl. E. F. J. VAN KAPPEN; bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en en Ooster-Afdeeling van Borneo, den Off. v. Gez. 3de kl. A. F. HEIJL; — *goedgekeurd:* dat door den Kommandant van het leger is *geplaatst*, bij de Geneeskundige Dienst van Celebes en Onderhoorigheden, den Off. v. Gez. 2de kl. F. P. BERGMANS.

— Door den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn tot Leden der Commissie van Toezigt over 's Rijks Kweekschool voor Vroedvrouwen benoemd de Heeren Dr. C. B. TILANUS, Lid van den Geneeskundigen Raad voor Noord-Holland, Dr. J. PENN, Voorzitter van dien Raad en P. H. VORSTMAN, plaatsvervangend Lid van dien Raad.

— Onder de door Z. M. benoemde Leden der jury voor de Algemeene Tentoonstelling van Nederlandsche Nijverheid en Kunst, die thans te Amsterdam wordt gehouden, komt, voor de klasse chirurgische en andere instrumenten, voor de Heer Dr. J. W. R. TILANUS, te Amsterdam.

— Den 26sten Junij j.l. aanvaardde de Heer Dr. TJ. HALBERTSMA zijne betrekking als Hoogleeraar in de Geneeskundige Faculteit te Groningen, met het houden eener Redevoering: *Over de voortreffelijkheid der hedendaagsche Verloskunde.*

[De Heer HALBERTSMA heeft te Leiden zijne akademische opleiding genoten en is aldaar in 1863 gepromoveerd, waarna hij eenige buitenlandsche Hoogescholen heeft bezocht.]

— De uitslag van het onlangs te Utrecht gehouden vergelijkend examen der kweekelingen voor de Indische Pharmaceutische Dienst is, dat als zoodanig zijn aangesteld de Heeren F. HISGEN, M. M. BLEEKRODE, B. LIEFRINK voor de dienst in Oost-Indië, en J. A. VAN DELFT voor die in West-Indië.

— Den 1sten Julij j.l. vierde Dr. SCHOT te Utrecht het herinneringsfeest zijner 25jarige praxis als Med. Doctor.

— Den 22sten Junij werd hetzelfde feest gevierd door Dr. T. DE VRIES, te Dordrecht.

— Den 4den Julij herdacht Dr. A. W. F. HERCKENRATH, te Amsterdam, den dag, dat hij vóór 50 jaren zijne geneeskundige loopbaan aanving.

BEVORDERD: Den 18den Junij, aan de Akademie te Leuven, tot Med. Doctor, de Heer J. J. AGHINA, Heel- en Vroedmeester te Hoorn; — te Leiden, tot Med. Doctor, den 19den Junij, de Heer S. ARRIAS, met een Proefschrift: *Over eenige waarnemingen van keering op de knie;* — den 20sten Junij, de Heer S. GREIDANUS, met een Proefschrift, houdende *chirurgische waarnemingen;* — te Utrecht, tot Med. Doctor, den 26sten Junij, de Heer M. VAN THIEL, met een Proefschrift: *Over de normale menstruatie der vrouw en de decidua menstrualis*, en de Heer J. J. G. M. VAN DIEREN, met een Proefschrift: *De ontsteking van den voorhoofdsboezem en de secundaire aandoening van het oog;* — tot Med. Doctor, den 30sten Junij, de Heer W. RIVE, met een Proefschrift: *Over de sphygmograaf en de sphygmographische curve;* — tot Chir. Doctor, den 15den Junij, de Heer K. F. G. VAN WOERDEN, Med. Doctor; — tot Chir. Doctor, den 29sten Junij, de Heer P. A. VAN DER LAAN, Med. et Art. Obst. Doctor; — te Groningen, tot Med. Doctor, den 29sten Junij, de Heer S. WIJTEMA, met een Proefschrift: *Over Struma*, en de Heer D. DE HAAN, met een Proefschrift: *Over de Osteomalacie;* — tot Art. Obst. Doctor, den 16den Junij, de Heer A. W. TRESLING; den 18den Junij, de Heer R. T. BUNNIG, te Wildervank; — tot Art. Obst. Doctor, den 27sten Junij, de Heer H. REISIGER, Med. Doctor te Beerta.

— De Kweekelingen van het Rijks Hospitaal, alleen van het laatste studiejaar, J. A. VAN BEUSEKOM, J. CLARISSE, H. HOIJTING VAN DER VEGT, L. T. VAN KLEEF, J. P. F. A.

LENS, C. G. LUYT, T. A. QUANJER, W. SMITH, S. F. KRUIJT, A. W. VAN RENTERGHEM, A. G. VORDERMAN, H. C. F. L. AALBERTSBERG, J. A. COSTER, P. A. GIESBERS, J. P. KLOOS, G. B. LOWE en J. H. D. L. SÄNGER, hebben voldoend examen afgelegd en zijn aan den Koning tot Off. v. Gez. voorgedragen. (De Heeren W. WIJERS en K. G. F. SLOOS zijn door ongesteldheid verhinderd geweest het examen af te leggen.)

— Bij gelegenheid dat Prof. J. BAART DE LA FAILLE te Groningen met het einde van den tegenwoordigen cursus zijne betrekking van Hoogleeraar, door hem sedert 1832 bekleed, zou nederleggen, heeft een aanzienlijk aantal van zijne oud-leerlingen hunnen hooggeschatten leermeester een bewijs van hunne erkentelijkheid aangeboden, bestaande in een zilveren beker met een album, waarin de namen der 120 deelnemers, allen Doctoren, zijn opgeteekend. Dit geschenk werd den Hoogleeraar den 21sten Junij overhandigd, waarna onderscheidene deelnemers den Hoogleeraar een diner hebben aangeboden.

— Den 12den Junij vierde Dr. J. BLEKKER, te Noordbroek, het feest zijner 50jarige praxis als Med. Doctor. De ingezetenen en de ambtgenooten uit den omtrek namen een hartelijk aandeel aan dit feest.

— Den 27sten Junij bragt eene Commissie uit de studenten der Klinische School te Rotterdam den dank over der studenten aan den Heer Dr. TH. VAN DOESBURGH, voor het hun gegeven onderwijs in de Natuurkunde. Als blijk van erkentelijkheid werd hem daarbij een sierlijk geschenk in zilver aangeboden.

— Te Kockingen, alwaar de cholera reeds sedert 12 Junij heerschend is en de daar gevestigde Geneesheer buiten staat was behoorlijk in de geneeskundige dienst te kunnen voorzien, heeft de Med. Candidaat LANDRÉ, uit Utrecht, zich tot het verleenen van bijstand tijdelijk gevestigd.

— Het *Collegium Pharmaceuticum* te Dordrecht vierde den 14den April j.l. zijn *tweehonderdjarig* bestaan. (Over de geschiedenis van dit Genootschap, hetwelk sinds 14 April 1666 te Dordrecht bloeit en als *„Confrerie der Apothecarissen"* aanving, deelde het *Pharmaceutisch Weekblad*, 3de Jaargang, n°. 1, een en ander mede, werwaarts wij verwijzen.)

BENOEMD: Tot Leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Veendam voor de Natuurlijke Historie, de Heer S. J. VAN ROIJEN, Med. Doctor te Diever.

— Eervol ontslagen, op zijn verzoek, als Stads-Geneesheer te Amsterdam, de Heer Dr. S. SR. CORONEL, — en als zijn opvolger benoemd de Heer Dr. M. H. KORTMAN.

OVERLEDEN: Den 13den Junij, te Apeldoorn, de Heer T. J. WALTER, Med. Doctor, oud 75 jaren; — den 23sten Junij, de Heer Dr. S. SARPHATI, te Amsterdam, oud 53 jaren; — den 1sten Julij, te Dordrecht, de Heer P. J. DE BOSSON, Apotheker, in den ouderdom van 73 jaren. (Vóór weinige weken gedacht de overledene zijne 50jarige pharmaceutische loopbaan.)

GEVESTIGD: Te Slochteren, als Med. Doctor, de Heer A. W. TRESLING.

VACANT: Te Hattem, de betrekking van Veearts; — de jaarwedde is *ƒ* 500.—.

— Te Culemborg, tegen 1° Augustus, door het vertrek van Dr. ALPHERTS, de betrekking van Stad-Geneesheer; — jaarwedde p. m. *ƒ* 400.—. ALI COHEN.

CORRIGENDUM.

Blz. 354, regel 26 v. b. *staat:* coagulum *lees:* cingulum.

— Beloop der cholera van 24—30 Junij en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 366.	24 Junij tot 30 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Aar (ter).. .	1	—	1	—
Aarlanderv.	5	8	7	4
Alblasserd..	3	4	22	14
Alkemade. .	7	4	30	22
Alphen. . .	2	2	10	6
Arkel. . . .	4	3	5	4
Barendrecht	4	2	6	3
Barwouts-waarder.. .	2	1	8	7
Nw.-Beijerl.	4	3	8	5
Oud-Beijerl.	25	17	141	80
Zuid-Beijerl	1	—	1	—
Benthuizen.	28	12	33	14
Berkel en Rodenrijs..	3	—	5	1
Bleiswijk. .	2	1	2	1
Bodegraven.	11	4	41	17
Bommel (d.)	10	4	10	4
Boskoop.. .	1	1	6	5
Brielle.. . .	9	6	11	7
Broek c. a..	4	2	10	7
Capelle a/d IJssel.. . .	4	1	7	3
Charlois. . .	1	1	4	2
Delft.. . . .	29	22	581	352
Delfshaven..	4	1	107	44
Dordrecht. .	63	30	427	248
Dubbeldam.	6	2	35	15
Giessendam.	18	12	23	16
Gorinchem..	41	23	85	43
Gouda. . . .	29	14	172	92
Gouderak. .	2	2	2	2
's Gravenh..	118	73	508	306
Gr. Ammers	1	—	1	—
Hardinxveld	5	4	6	5
Hazers-woude.. . .	9	6	18	12
Heerjansd. .	1	—	2	—
Heinenoord.	4	1	8	4
Hekendorp.	1	1	2	2
Nw. Helvoet	2	1	3	2
Hillegersb. .	2	2	18	10
Hillegom. .	2	—	6	3
Hof v. Delft.	2	—	6	3
Katwijk. . .	44	17	107	52
Koudekerk.	1	—	2	1
Kralingen. .	29	10	84	27
Leerdam.. .	1	1	2	2
Leiden.. . .	75	62	1146	758
Leiderdorp.	2	2	72	52
Lekkerland.	4	1	5	1
Leimuiden..	11	4	21	7
Gr. Lindt. .	1	1	3	2
Maasland. .	3	3	8	7

	24 Junij tot 30 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Maassluis. .	7	4	16	10
Mathenesse.	4	3	17	15
Middelharn.	14	8	14	8
Moordrecht.	2	—	5	2
Naaldwijk..	1	1	2	2
Nieuwerk. a/d IJssel..	2	1	4	2
Nieuwkoop.	8	5	35	27
Nieuwland..	1	—	2	—
Nieuwveen.	1	1	1	1
Noordwijk..	3	2	5	3
Numansdorp	2	2	2	2
Oegstgeest..	3	3	18	13
Oudewater..	9	4	14	7
Overschie. .	3	—	24	10
Papendr. . .	6	2	9	3
Poortugaal..	2	—	2	—
Rhoon. . . .	1	—	1	—
Rhijnsburg..	22	10	28	12
Rietveld. . .	1	1	2	2
Rotterdam. .	107	77	965	602
Rijswijk. . .	—	1	7	6
Schelluinen.	1	1	2	2
Schiebroek.	3	1	6	2
Schiedam. .	43	32	240	156
Schipluiden.	2	2	2	2
Schoonhov..	19	6	23	9
Sliedrecht. .	13	8	16	9
Stompwijk..	3	—	11	5
Tonge (Nw.)	2	—	2	—
Valkenburg	4	2	13	8
Veur.. . . .	3	1	8	6
Vlaardingen	17	12	44	27
Vlaardinger-Ambacht..	—	1	1	1
Voorburg. .	2	—	10	6
Voorschoten	2	2	4	4
Vrijenban. .	2	2	33	22
Noord-Waddinxveen. .	1	1	2	2
Zuid-Waddinxveen. .	1	2	4	4
Wateringen.	7	2	8	3
Woerden.. .	19	11	82	42
IJsselmonde	3	3	3	3
Zegwaard. .	35	19	54	28
Zevenhoven	—	1	4	3
Zoetermeer.	24	19	43	28
Zoeterwoud.	11	7	35	27
Zuidland.. .	2	1	2	1
Zwammerd..	6	5	17	13
Zwartewaal.	1	1	1	1
Zwijndrecht	8	4	35	18
Totaal. . .	1074	637	5706	3433

	24 Junij tot 30 Junij.		Sinds het begin.	
	A.	O	A.	O.
N. Holland.				
Aalsmeer. .	7	4	14	11
Alkmaar.. .	5	4	14	7
Amsterdam.	57	40	122	92
Buiksloot. .	16	6	17	6
Enkhuizen..	1	1	2	2
Haarlem.. .	77	35	113	58
Haarl. Meer	16	13	66	52
Huizen.. . .	1	1	2	1
Limmen.. .	1	—	1	—
Muiden. . .	2	1	10	3
Nieuwend. .	1	1	1	1
Nw.-Amstel	10	5	18	9
Oud.-Amstel	3	1	6	3
Purmerende	4	—	5	1
Sloten. . . .	1	1	7	4
Spaarndam.	12	4	12	4
Uitgeest. . .	2	2	7	7
Uithoorn.. .	4	6	10	9
Urk.	8	4	8	4
Velzen.. . .	2	2	13	10
Weesp.. . .	16	8	50	22
Weesper-karspel. . .	3	1	6	2
Zijpe.. . . .	2	2	5	3
Totaal. . .	251	142	509	311
Utrecht.				
Abc. Baanbr.	7	3	27	13
Abc. Proostd	8	5	72	35
Amersfoort.	8	6	13	8
Breukelen-Nijenrode..	4	2	9	5
Cothen.. . .	4	2	4	2
Hoenkoop. .	3	3	3	3
Jaarsveld. .	1	1	1	1
Jutphaas.. .	9	3	21	10
Kamerik.. .	2	1	7	4
Kockengen.	14	7	57	26
Laag Nieuwkoop. . . .	5	1	14	7
Langbroek..	1	1	3	2
Leersum.. .	2	2	2	2
Loenen.. . .	3	1	3	1
Lopik. . . .	1	—	1	—
Maarssev.. .	3	3	3	3
Maartensd. .	2	2	6	5
Montfoort. .	16	7	34	18
Mijdrecht. .	30	17	50	31
Oudenrijn. .	2	—	2	—
Rhenen. . .	2	1	2	1
Ruwiel.. . .	1	1	2	2
Snelrewaard	2	3	5	4
Tienhoven..	1	1	1	1

	24 Junij tot 30 Junij. A.	24 Junij tot 30 Junij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Utrecht.				
Tull in 't Waal. . . .	1	1	1	1
Utrecht. . .	363	264	1190	761
Vinkeveen en Waverv.	26	26	50	42
Vreeswijk. .	4	2	10	7
Wilnis. . . .	22	11	78	35
Wijk b. D..	9	3	18	8
Zeist.	2	2	3	3
Zuilen. . . .	5	3	18	12
Totaal. . .	363	387	1710	1053
Overijssel.				
Avereest. . .	2	1	2	1
Blokzijl. . .	1	1	1	1
Giethoorn. .	14	6	14	6
Grafhout.. .	1	—	1	—
Hardenberg (Ambt). . .	4	2	4	2
Kampen. . .	55	20	58	22
Oldemarkt..	2	1	6	3
Ommen (Ambt). . .	3	1	3	1
Steenwykerwold. . . .	4	2	4	2
Vollenhove (Ambt). . .	6	3	8	5
Zwartsluis. .	14	11	22	16
Zwolle. . . .	3	2	4	3
Totaal. . .	109	50	127	62
Zeeland.				
Bruinisse.. .	2	1	2	1
St. Ameland	4	3	5	4
Totaal. . .	6	4	7	5

	24 Junij tot 30 Junij. A.	24 Junij tot 30 Junij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
N. Braband.				
Bergen op Z.	2	1	5	3
Heusden.. .	2	2	2	2
Liempde.. .	1	1	1	1
Made c. a. .	1	—	12	6
Raamsdonk.	2	1	7	3
Rosendaal. .	5	3	45	18
Rosmalen. .	1	—	1	—
Terheyden..	1	1	2	1
Tilburg. . .	1	1	1	1
Vught. . . .	1	—	1	—
Werkendam	34	17	56	31
Werken c. a.	2	1	4	2
Totaal. . .	53	28	137	68
Gelderland.				
Aummerzod..	5	3	10	7
Arnhem. . .	6	4	8	5
Beusichem..	1	1	2	2
Culenborg. .	1	—	3	2
Driel.	1	—	14	8
Elst..	2	2	2	2
Ermelo.. . .	1	—	1	—
Geldermals..	2	1	3	2
Haaften. . .	1	1	1	1
Hedel. . . .	1	—	1	—
Herwijnen. .	1	1	3	2
Nijkerk. . .	2	2	4	3
Nijmegen. .	4	4	10	6
Tiel.	2	2	2	2
Warnveld. .	1	1	1	1
Zaltbommel	6	3	12	5
Totaal. . .	37	25	77	48
Friesland.				
Dokkum.. .	5	4	5	4
Dornawerst.	1	1	1	1

	24 Junij tot 30 Junij. A.	24 Junij tot 30 Junij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Friesland.				
Harlingen. .	1	—	2	1
Haskerland.	1	1	1	1
Idaarderad..	1	1	2	2
Leeuwarden	1	1	1	1
Lemsterl.. .	5	5	16	13
Schoterland	2	2	3	2
Westdongeradeel. . . .	1	1	1	1
Wonserad. .	3	2	3	2
Workum. . .	2	1	2	1
Totaal. . .	23	19	37	29
Groningen.				
Groningen. .	275	123	310	142
Hoogezand.	7	5	7	5
Hoogkerk. .	1	—	2	—
N. Pekela. .	1	1	1	1
Onstwedde..	5	2	6	3
Sappemeer..	1	—	1	—
Ulrum. . . .	1	1	2	1
Winschoten	1	1	1	1
Zuidbroek..	1	1	1	1
Zuidhorn.. .	3	1	1	1
Totaal. . .	294	135	332	155
Drenthe.				
Emmen. . .	1	1	1	1
Beilen. . . .	1	1	2	2
Gasselte. .	1	1	1	1
Hoogeveen..	8	5	12	7
Meppel.. . .	74	39	83	45
Neijenveen..	1	—	1	—
Ruinerwold.	1	1	1	1
Sleen.. . . .	2	1	2	1
De Wijk.. .	1	1	1	1
Totaal. . .	90	50	104	59

Recapitulatie.

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 24—30 Junij	2500	1477.	Sinds het begin der ziekte tot op 30 Junij	8947	5343.

In het Krankzinnigengesticht te Utrecht (met eene bevolking van 253 verpleegden en 64 beambten) vertoonde zich de ziekte op 11 Junij. Op dien datum werden 2 vrouwel. verpleegden der 1ste klasse en 2 der 2de klasse, en op 12 Junij 2 der 2de kl. en 1 der 1ste kl., dus in toto 7 lijderessen op de 37 verpl. in beide klassen, aangetast, terwijl het dienstpersoneel vrij bleef. Op 13 Junij werd 1 man der 2de kl. aangetast en overleed de opzigter dier afdeeling aan de cholera. Eerst 4 dagen later brak de epidemie bij eene vrouw der 3de kl. uit, op 20 Junij volgden haar 2 en op 21, 22 en 24 nog 3 andere. Op de 37 vr. verpl. 1ste en 2de kl. zijn dus 8, op de 104 der 3de kl. 6 aangetast, en kwam er onder de 18 m. verpl. der 2de kl. slechts één geval voor, terwijl de m. afd. 1ste kl. met 12 verpl. en die der 3de kl. met 82 verpl. vrij bleef. De sterfte was zeer groot, van de 15 aangetasten herstelden er slechts 3. Sinds 24 Junij was de ziekte verdwenen.

Het cijfer der geheele sterfte te Rotterdam bedroeg in Junij 517, dat der geboorten 289, en voor het eerste halfjaar 1866 2453, tegen een geboortecijfer van 2226.

Dr. J. Baslo.

— Beloop der cholera van 1—7 Julij en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 381.	1 Julij tot 7 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Aarlanderv.	6	3	13	7
Abbenbroek	1	1	1	1
Alblasserd. .	9	4	31	18
Alkemade...	8	4	38	26
Alphen. . .	5	3	15	9
Ameide. . .	1	1	1	1
Arkel. . . .	1	1	6	5
Barendrecht	7	4	13	7
Barwouts-waarder.. .	2	1	10	8
Nw.-Beijerl.	6	5	14	10
Oud-Beijerl.	14	10	155	90
Zuid-Beijerl	2	1	3	1
Benthuizen.	12	8	45	22
Berkel en Rodenrijs. .	4	2	9	3
Bleiswijk.. .	4	3	6	4
Bodegraven.	2	4	43	21
Bommel (d.)	25	18	35	22
Brielle.. . .	14	9	25	16
Broek c. a..	2	2	12	9
Capelle a/d IJssel.. . .	20	9	27	12
Charlois. . .	2	2	6	4
Delft.	13	9	594	361
Delfshaven.	11	3	118	47
Dordrecht. .	45	32	472	280
Dubbeldam.	3	2	38	17
Geervliet.. .	1	1	1	1
Giesendam..	20	20	43	36
Gorinchem.	11	12	96	55
Gouda. . . .	29	14	201	106
Gouderak. .	1	—	3	2
Goudswaard	1	1	2	2
's Gravend. .	2	1	3	2
's Gravenh. .	212	103	720	409
's Gravesand	3	2	3	2
Gr. Ammers	—	1	1	1
Haastrecht..	1	1	11	8
Hardinxv. .	10	7	16	12
Hazersw.. .	1	1	19	13
Heerjansd. .	1	—	3	—
Heinenoord.	5	2	13	6
N.-Helvoet..	3	3	6	5
Hendr.-Ido-Ambacht. .	1	1	4	3
Heukelom. .	1	1	1	1
Hillegersb. .	2	—	20	10
Hillegom. .	3	3	9	6
Hof v. Delft.	3	—	9	3
Hoogblokl..	1	1	1	1
Katwijk. . .	46	19	153	71
Kralingen. .	13	4	97	31
Krimpen a/d IJssel.. . .	1	—	1	—
Langerak. .	3	3	3	3
Leiden.. . .	65	45	1211	803
Leiderdorp.	4	3	76	55
Lekkerkerk	7	3	7	3

	1 Julij tot 7 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Lekkerland.	3	4	8	5
Leimuiden..	7	1	28	8
Gr. Lindt. .	2	—	5	2
Loosduinen.	2	1	4	3
Maasland. .	2	2	10	9
Maassluis. .	1	1	17	11
Mathenesse.	1	1	18	16
Middelharn	31	14	45	22
Moordrecht.	4	2	9	4
Naaldwijk. .	3	2	5	4
Nieuwerk. a/d IJssel..	1	—	5	2
Nieuwkoop.	14	12	49	39
Nieuwpoort.	3	1	3	1
Nieuwveen..	2	1	3	2
Numansdorp	3	2	5	4
Oegstgeest..	10	5	28	18
Ooltgenspl..	1	—	3	—
Ouderkerk a/d IJssel. .	2	—	2	—
Oudewater..	18	12	32	19
Overschie...	4	3	28	13
Papendr. . .	8	5	17	8
Pernis. . . .	1	1	1	1
Peursum.. .	1	—	1	—
Puttershoek	1	1	2	2
Rhoon. . . .	2	1	3	1
Rhijnsburg..	52	22	80	34
Ridderkerk.	9	2	20	10
Rockanje. .	3	3	3	3
Rotterdam..	179	113	1144	715
Rozenburg..	1	1	1	1
Schiebroek.	4	1	10	3
Schiedam. .	41	29	281	185
Schipluiden.	7	1	9	3
Schoonhov..	21	9	44	18
Sliedrecht. .	33	11	49	20
Sommelsd. .	2	2	2	2
Stad aan 't Haringvl.	1	1	2	2
Stompwijk..	4	4	15	9
Tonge (Nw.)	—	1	2	1
Tonge (Oud)	2	—	2	—
Valkenburg	1	—	14	8
Veur.. . . .	—	1	8	7
Vianen.. . .	3	2	3	2
Vlaardingen	19	10	63	37
Vlist... . . .	1	1	1	1
Voorschoten	1	1	5	5
Noord-Waddinxveen. .	3	2	5	4
Zuid-Waddinxveen. .	1	—	5	4
Warmond. .	2	1	2	1
Wateringen.	23	14	31	17
Woerden. ..	19	9	101	51
Woubrugge.	3	—	22	11
IJsselmonde	3	1	6	4
Zegwaard. .	29	14	83	42

	1 Julij tot 7 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Zevenhoven	3	2	7	5
Zevenhuiz. .	1	—	2	—
Zoetermeer	13	9	56	37
Zoeterwoud.	3	2	38	29
Zuidland.. .	1	2	3	3
Zwammerd.	2	1	19	14
Zwijndrecht	26	15	61	33
Totaal. . .	1313	752	6993	4166
N. Holland.				
Aalsmeer. .	8	8	22	19
Akersloot. .	1	1	1	1
Alkmaar.. .	22	15	36	22
Amsterdam.	—	74	—	166
Barsingerh..	7	2	7	2
Beemster. .	1	1	1	1
Buiksloot. .	13	11	30	17
Edam. . . .	1	1	1	1
Enkhuizen..	2	2	4	4
Haarlem.. .	83	39	196	97
Haarl. Liede en Spaarnw	6	3	10	5
Haarl. Meer.	31	28	97	80
Heemstede..	1	1	2	2
Heiloo. . . .	2	1	2	1
Helder.. . .	4	2	4	2
Ilpendam. .	1	—	1	—
Jisp. . , . .	1	1	1	1
Krommenie	1	1	1	1
Limmen.. .	1	1	2	1
Nw.-Amstel	22	15	40	24
Oud.-Amstel	15	5	21	8
Oudorp.. . .	2	1	2	1
Purmerende	9	5	14	6
Rijp.	2	1	2	1
Sloten. . . .	2	1	9	5
Spaarndam.	5	6	17	10
Sybekarspel	1	1	1	1
Uitgeest. . .	10	10	17	17
Uithoorn.. .	10	9	20	18
Urk.	11	6	19	10
Velzen.. . .	4	2	17	12
Warder. . .	2	2	2	2
Weesp... . .	7	2	57	24
Wormerveer	4	2	4	2
Zijpe.	4	4	9	7
Totaal. . .	296	264	669	571
Limburg.				
Gennep. . .	1	—	1	—
Itteren.. . .	2	1	2	1
Maastricht. .	2	1	2	1
St. Pieter.. .	1	1	1	1
Totaal. . .	6	3	6	3

	1 Julij tot 7 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Utrecht.				
Abc.Baanbr.	13	6	40	19
Abc.Proostd.	17	9	89	44
Amerongen.	1	—	1	—
Amersfoort.	4	3	17	11
Breukelen-Nijenrode..	1	1	10	6
Breukelen St. Pieters.	1	—	2	—
Cothen.. . .	6	2	10	4
Driebergen.	2	2	2	2
Jaarsveld. .	1	1	2	2
Jutphaas.. .	3	—	24	10
Kamerik.. .	2	2	9	6
Kockengen.	10	2	67	28
LaagNieuwkoop. . . .	2	1	16	8
Langbroek..	1	1	4	3
Linschoten..	1	—	4	—
Loosdrecht.	3	1	7	2
Maarssen. .	6	1	14	5
Maarssev.. .	3	1	6	4
Maartensd. .	—	1	6	6
Montfoort. .	38	27	72	45
Mijdrecht. .	39	29	89	60
Oudenrijn. .	1	1	3	1
Polsbroek. .	2	1	3	1
Ruwiel.. . .	1	1	3	3
Snelrewaard	1	1	6	5
Tull en 't Waal. . .	1	1	2	2
Utrecht. . .	418	256	1608	1017
Vinkeveen en Waverv.	42	26	92	68
Vleuten. . .	3	1	4	1
Vreeswijk..	5	2	15	9
Willeskop..	1	1	6	4
Wilnis... . .	18	13	96	48
Wijk b. D..	12	8	30	16
IJsselstein..	5	1	7	2
Zeist	1	1	4	4
Zuilen. . . .	2	—	20	12
Totaal. . .	667	404	2390	1458
Gelderland.				
Ammerzod..	1	1	12	8
Arnhem. . .	10	5	18	10
Bemmel. . .	1	1	1	1
Beusichem..	8	2	10	4
Brummen. .	5	2	5	2
Buren. . . .	1	1	1	1
Buurmalsen	1	1	1	1
Culenborg..	9	4	12	6
Driel	1	1	15	9
Ewijk. . . .	1	—	1	—
Geldermals..	3	2	6	4
Hedel. . . .	5	1	6	1
Heerde.. . .	1	1	1	1
Herwijnen ..	2	—	3	2
Huissen. . .	1	1	1	1
Maurik.. . .	1	1	4	3
Nijkerk. . .	3	—	7	3
Nijmegen. .	4	2	14	8
Tiel.	11	3	13	5
Waardenb. .	1	—	3	1
Zaltbommel	6	2	18	7
Zuilichem. .	1	1	1	1
Zutphen. . .	4	2	5	2
Totaal. . .	82	34	160	81
N. Braband.				
Emmikhov..	1	—	1	—
'sGravemoer	1	1	1	1
Helmond.. .	1	1	1	1
'sHertogenb	1	—	10	8
Klundert (Moerdijk).	7	2	9	3
Nw.-Vosm..	1	1	1	1
Nistelrode. .	1	1	1	1
Oosterhout..	1	1	8	5
Raamsdonk.	9	4	16	7
Rosendaal. .	6	—	51	18
Rosmalen. .	5	2	6	2
Vlijmen. . .	6	2	6	2
Werkendam	16	6	72	37
Werken c.a.	1	—	5	2
Totaal. . .	57	21	188	88
Groningen.				
Bedum.. . .	1	1	1	1
Beerta. . . .	1	1	1	1
Bierum. . .	1	1	1	1
Groningen..	619	339	929	481
Grootegast. .	2	1	2	1
Grijpskerk..	1	—	1	—
Haren. . . .	5	3	5	3
Hoogezand..	5	5	12	10
Middelstum.	2	2	2	2
Mildwolde..	1	1	1	1
Onstwedde..	1	1	7	4
O. Pekela. .	1	1	1	1
Sappemeer..	3	2	4	2
Ulrum. . . .	1	1	3	2
Warffum.. .	13	7	13	7
Wildervank	7	4	8	4
Winsum. . .	1	1	1	1
Zuidbroek. .	6	2	7	3
Totaal. . .	671	373	999	525
Zeeland.				
Breskens.. .	1	1	1	1
St.Annaland	3	3	8	8
Vlissingen..	1	1	1	1
Totaal. . .	5	5	10	10
Overijssel.				
Avereest.. .	19	6	21	
Dalfsen. . .	2	2	2	
Deventer.. .	3	1	4	
Genemuiden	3	1	4	
Giethoorn. .	15	3	29	
Den Ham. .	4	1	4	
Hardenberg (Stad).. . .	1	—	1	—
Hardenberg (Ambt). . .	4	3	8	
Kampen. . .	86	45	144	[illegible]
Oldemarkt..	2	2	8	
Ommen (Ambt).. .	6	4	9	
Raalte. . . .	1	1	1	
Vollenhove (Stad).. . .	2	1	2	
Vollenhove (Ambt). . .	5	5	13	[illegible]
Wanneperv.	1	1	1	
Zwartsluis. .	23	18	45	[illegible]
Zwolle.. . .	36	21	40	[illegible]
Totaal. . .	213	115	336	17[illegible]
Friesland.				
Achtkarspel.	3	2	3	
Baarderad. .	1	—	1	—
Dokkum.. .	40	19	45	[illegible]
Doniawerst..	1	—	2	
Franekerad.	6	4	6	
Harlingen. .	16	7	18	
Haskerland.	1	—	2	
Kollumerland c. a. .	1	1	1	
Leeuwarden	9	7	10	
Leeuwarderadeel.. . .	1	—	1	—
Lemsterl.. .	9	7	25	[illegible]
Menaldumadeel. . .	2	2	2	
Schoterland.	2	2	5	
Sneek. . . .	4	4	4	
Stavoren.. .	1	1	2	
Weststellingwerf. .	3	3	3	
Workum.. .	4	2	6	
Totaal. . .	104	61	136	[illegible]
Drenthe.				
Anlo.. . . .	1	1	1	
Beilen. . . .	1	—	3	
Hoogeveen..	25	16	37	[illegible]
Meppel.. . .	115	68	198	10[illegible]
Ruinerwold.	3	1	4	
Smilde.. . .	7	2	10	
de Wijk. . .	3	1	4	
Zuidwolde. .	3	3	3	
Totaal. . .	158	87	260	14[illegible]

Van 1—7 Julij aanget. 3572, overl. 2119. Sinds het begin aanget. 12399, overl. 7462

Dr. J. HANLO.

Digitized by Google

RAPPORT DER COMMISSIE UIT HET GENOOTSCHAP TOT BEVORDERING DER KOEPOKINENTING VOOR MINVERMOGENDEN TE AMSTERDAM, TOT ONDERZOEK VAN DE LYMPHE, AFKOMSTIG UIT HET *PARC VACCINOGÈNE* VAN DR. WARLOMONT TE BRUSSEL.

Aan de Leden van het Genootschap tot bevordering der Koepokinenting voor minvermogenden te Amsterdam.

De ondergeteekenden, in de Algemeene Vergadering van uw Genootschap op den 9den November 1865 belast met het onderzoek der genuïne koepoklymphe, afkomstig uit het *Parc Vaccinogène* van Dr. WARLOMONT te Brussel, hebben de eer het volgende te berigten.

1°. Dat genoemde lymphe in buisjes vervat en op den 7den December 1865 ontvangen, uit gebrek aan gezonde voorwerpen ter inenting, niet vóór den 19den December daaraanvolgende aangewend kon worden; dat uwe Commissie achtereenvolgens *zeven* inentingen (7 generatiën) met gemelde lymphe bewerkstelligd en waargenomen heeft:

2°. Dat bij de eerste inenting de pokken traag verliepen en, vergeleken bij de koepokken uit de gewone, bij uw Genootschap gebruikelijke stof verkregen, op den 8sten dag achterlijk waren.

3°. Dat evenwel bij de tweede inenting het tegendeel opgemerkt werd, daar de pokken nu reeds op den 3den dag zigtbaar waren, op den 8sten dag een bloeijend aanzien hadden met duidelijke, hoogroode areola, en dat zij op dien dag met heldere lymphe gevuld waren.

4°. Dat, naarmate uwe Commissie met de inenting voortging, het beloop in alle opzigten normaal en de intensiteit dezer koepokken eene zoodanige werd, dat *na de derde generatie* van één kind (JOHANNA MARIA PIETERS, 9 maanden oud) ruim een 30tal glaasjes gevuld kon worden, behalve een aantal buisjes.

Terwijl de Commissie zich met deze proefnemingen bezig hield, werd door den Heer Mr. P. J. AMERSFOORDT op *Badhoeve* in de Haarlemmermeer tot uw Genootschap het verzoek gerigt, om hem in staat te willen stellen zijne koebeesten — ter beveiliging tegen de heerschende veeziekte — in te enten. Hoewel uwe Commissie weinig heils van koepokinenting als voorbehoedmiddel tegen veeziekte verwachtte, was zij echter zeer met dat verzoek ingenomen, daar zij zich op die wijze in het ruim bezit zoude kunnen stellen van geheel versche koepokstof, hetwelk voor uw Genootschap niet dan hoogst wenschelijk konde zijn.

Daar de tijd niet toeliet het verzoek van den Heer AMERSFOORDT in eene vergadering van Directeuren des Genootschaps ter sprake te brengen, meende uwe Commissie het best te handelen, zoo zij, den haar geopenden weg ter verkrijging van genuïne koepokstof als eene uitbreiding van haar mandaat beschouwende, op eigene verantwoordelijkheid aan die uitnoodiging voldeed

en inmiddels den Voorzitter des Genootschaps met de aanvraag bekend maakte. Uwe Commissie heeft verder gemeend den Hoogleeraar J. VAN GEUNS te moeten uitnoodigen om met haar deze proefnemingen te verrigten, aangezien gemelde Heer in het jaar 1845 Lid geweest was eener Commissie, die op ruime schaal diergelijke inentingen op koebeesten, op last van het Genootschap tot bevordering der Genees- en Heelkunde, bewerkstelligd had. De Heer VAN GEUNS heeft aan de werkzaamheden uwer Commissie geregeld deelgenomen, totdat hij later door zijn vertrek naar het buitenland daarin verhinderd werd.

Op den 27sten Januarij 1866 heeft de Commissie een aanvang gemaakt met de inentingen op *Badhoeve;* 64 koebeesten zijn aldaar door haar of volgens hare voorschriften gevaccineerd en tot aan den geheelen afloop gadegeslagen.

De eerste maal zijn 6 koebeesten door de Commissie zelve zorgvuldig ingeënt met 4 steken ter wederzijde der kling, en wel ieder tweetal met lymphe van verschillenden oorsprong. Twee koeijen, in het stamboek van den Heer AMERSFOORDT als n°. 62 en n°. 281 vermeld, werden ingeënt met de gewone stof van het Genootschap uit buisjes; 2 anderen, n°. 84 en n°. 74, met bovengemelde Belgische stof, mede uit buisjes; en eindelijk de 2 laatsten, n°. 270 en n°. 85, met lymphe, onmiddellijk genomen uit de welontwikkelde koepokken op den 8sten dag van een kind, dat met genuïne Belgische stof ingeënt en door uwe Commissie naar *Badhoeve* medegenomen was; dus *Belgische stof, tweede generatie.*

Op den 8sten dag waren de pokken bij *al* de koebeesten opgekomen; maar alleen diegenen, waarvoor de stof van het kind genomen was, waren met goede lymphe gevuld. De pokken, afkomstig uit de gewone stof van uw Genootschap en uit de Belgische, waren minder ontwikkeld en verliepen haastig. Op den 11den en 14den dag deed hetzelfde verschil in verschijnselen zich voor; de pokken, met de beide laatste soorten van lymphe voortgebragt, verliepen geregeld maar snel; eene revaccinatie gaf echter geen resultaat.

De pokken bij n°. 270 en n°. 85 (van het kind afkomstig) leverden eene schoone, heldere lymphe, waarmede op den 8sten en volgenden dag (3 en 4 Februarij) al de overige koebeesten op den stal van den Heer AMERSFOORDT werden ingeënt.

Op den 11den en 14den dag bleven de pokken bij n°. 270 en n°. 85 zich goed voordoen en geregeld verloopen. Revaccinatie leverde ook bij deze koeijen geen resultaat.

Wat de overige op 3 en 4 Februarij gevaccineerde dieren betreft, zoo werden op den 8sten, 11den en 14den dag slechts bij eenige weinige, minder regelmatige en te snelle vormen waargenomen; bij al de overigen, was de koepok welontwikkeld en het beloop geregeld. In geen enkel geval gaf revaccinatie het bewijs, dat de eerste inenting niet goed geschied of onvoldoende geweest was.

Uwe Commissie heeft zich bij herhaling overtuigd, dat de door haar op *Badhoeve* verkregen koepokken in alle opzigten gelijkvormig waren aan die, welke in der tijd door de Commissie uit het Genootschap tot bevordering

der Genees- en Heelkunde voortgebragt zijn en waarvan schoone afbeeldingen gevonden worden in het *Verslag der Commissie voor proefnemingen met pokken en vaccine te Amsterdam*, bij R. J. BERNTROP, 1846.

Met betrekking tot de respective kracht en waarde der koepokstof van verschillenden oorsprong door uwe Commissie gebruikt, bleek dus, dat de genuïne Belgische lymphe bij overbrenging op koebeesten gelijk stond met de gewone lymphe van uw Genootschap en dat alleen de Belgische lymphe, tweede generatie, onmiddellijk aan het kind ontleend, goede, tot verdere inenting geschikte stof heeft verschaft.

Terwijl uwe Commissie zich met bovenstaande proefnemingen bezig hield, verloor zij haar eigenlijk mandaat niet uit het oog en bleef zij hoofdzakelijk hare aandacht schenken aan de werking der Belgische lymphe, in opvolgende generatiën op *kinderen* aangewend. Langs dien weg kwam zij tot het besluit: „dat de lymphe van Dr. WARLOMONT, uit het *Parc Vaccinogène* te Brussel ontvangen en door inenting op gezonde kinderen ten onzent gereproduceerd, dezelfde verschijnselen teweegbrengt, welke men waarneemt bij inenting van de gewone stof uws Genootschaps op gezonde voorwerpen."

Nogtans was uwe Commissie van oordeel dat regtstreeks aan de koe ontleende of alvast zeer recente lymphe meerdere waarborgen oplevert dan reeds voor vele individuen gebruikte en langen tijd van arm op arm overgebragte koepokstof. Al wil men aannemen dat het voorbehoedend vermogen van lang gebruikte als het ware gehumaniseerde lymphe nog volkomen gelijk staat met dat van geregenereerde of voor het minst zeer recente, dan toch zal het veiliger zijn laatstgenoemde soorten aan te wenden, omdat men zoo doende zekerder is enkel *vaccine* en niets dan *vaccine* over te brengen.

Daarom heeft uwe Commissie op den 13den Maart 1866 besloten de genuïne Belgische lymphe van Dr. WARLOMONT in plaats te stellen voor de oude, bij uw Genootschap gebruikelijke stof. Onverwijld heeft zij aan dit besluit gevolg gegeven, in afwachting of welligt het aangevangen onderzoek naar de waarde der op *Badhoeve* verkregene, geregenereerde, met den naam van *Haarlemmermeer-stof* te bestempelen lymphe, invoering van deze laatste bij het Genootschap wenschelijk zou maken.

Na deze Haarlemmermeer-stof bij herhaling vruchteloos op kinderen aangewend te hebben, is het der Commissie gelukt een gunstig resultaat te verkrijgen. De eerste inentingen met deze lymphe verrigt, hebben òf volstrekt geene uitwerking gehad òf leverden, bij een enkel individu, uit de 6 steken slechts één pokje, hetwelk wel is waar de kenmerken eener echte koepok bezat, doch een bijzonder traag beloop hield en eerst op den 9den of 10den dag eene zeer geringe hoeveelheid koepokstof leverde. Het klein aantal gezonde voorwerpen, gedurende de wintermaanden ter inenting aangeboden, belette de Commissie geregelde proeven te nemen tot op den 9den Maart, toen zij van het kind van C. BOEKEN, ingeënt met genuïne koepokstof uit de Haarlemmermeer, limpide lymphe konde overbrengen op het kind van D. DE JONG, *en wel met een bijzonder gelukkig gevolg.* Dit laatste kind toch, ingeënt met 6 steekjes op elken arm, vertoonde op den 8sten dag 6 groote, met heldere lymphe gevulde en met eene beginnende areola omringde koepokken, waaruit wederom een *zestal gezonde kinderen met hetzelfde gunstige*

gevolg gevaccineerd werd. Als nu overtuigd van de deugdelijkheid dezer lymphe, besloot uwe Commissie op den 10den April j.l. de Haarlemmermeer-stof als de gewone bij het Amsterdamsche Genootschap gebezigde lymphe in te voeren en voor de laatstelijk gebezigde Belgische stof in plaats te stellen. Zoo bezit uw Genootschap thans voor de eerste maal lymphe, door het Genootschap zelf en voor het Genootschap geregenereerd.

Ten slotte meent uwe Commissie nog te moeten opmerken, dat de verschijnselen, door haar bij de opvolgende inentingen der Belgische en Haarlemmermeer-stof waargenomen, in geen opzigt verschilden van die, welke zich kenbaar maakten, toen, eenige jaren geleden, versche lymphe uit Pommeren bij het Genootschap ingevoerd werd.

Namens de Commissie voornoemd:

Amsterdam,
17 Junij 1866.

TH. DAVIDS.
C. HULSHOFF.
G. A. N. ALLEBÉ.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

VERGIFTIGING DOOR ANILINEROOD. — De gevaren, voortvloeijende uit de fabriekmatige bereiding van het anilinerood zijn onlangs in dit Tijdschrift (blz. 198) vermeld, en de volgende mededeeling van Dr. CLEMENS te Frankfort a/M. toont aan, hoe nadeelig het gebruik van met genoemde kleurstof geverwde zijde kan worden. Eene dame van middelbaren leeftijd hield zich, volgens het verhaal van Dr. CLEMENS (*Deutsche Klinik* van 28 April l.l.), bezig met een handwerk, gebruikte daarbij roode zijde, die, bij onderzoek, bleek gekleurd te zijn met arsenikhoudende fuchsine, en had de gewoonte den draad steeds zoo vast tusschen hare vingers aan te halen, dat, daar dit steeds op dezelfde plaats geschiedde, de huid daardoor ontveld en allengs ingekorven werd. Toen dit eenige dagen geduurd had begon een der vingers te zwellen en openbaarde zich daarin en in eenen anderen vinger een eigenaardig prikkelend gevoel. Inmiddels werd voortgegaan met het handwerk, daar zich bijna geen pijn openbaarde, totdat eensklaps, 's nachts, zoowel de hand als de arm zeer pijnlijk werd en daarbij de zwelling zich over de geheele hand uitbreidde. Dr. CLEMENS, door de lijderes te hulp geroepen, kon geene verwonding ontdekken, daar de door den draad veroorzaakte inkerving wegens de zwelling geheel onzigtbaar was geworden. De ontsteking nam vervolgens, vergezeld van koorts, toe; in de hand ontstonden twee abscessen, waaruit, na kunstmatige opening, zich veel etter ontlastte, terwijl zich genecrotiseerd celweefsel in de wond vertoonde. De gezondheidstoestand der lijderes werd bovendien steeds slechter en slechter (snelle pols (190), wit beslagen tong, gebrek aan eetlust, hoofdpijn). Onder gebruik van chinine, vleesch, rooden wijn, limonade enz., en onder eene eerst verzachtende, daarna opwekkende en zuiverende plaatselijke behandeling, duurde de ziekte eenigen tijd voort, totdat allengs de wond zuiverder werd en zich in de vijfde week sloot. Hoewel noch pezen beschadigd, noch beenderen ontbloot geworden waren, noch een noemenswaardig verlies van zelfstandigheid had plaats gehad, bleven de vingers der lijdende hand volkomen onbewegelijk, en eene motorische paralyse openbaarde zich meer en meer, waarmede de ziekte haar einde naderde. Bij onderzoek

naar dezen paralytischen toestand (die reeds vroeger bestaan had, maar waarop tot dus verre bijna niet gelet was), toen men begonnen was electriciteit aan te wenden, bleek het dat ook het gevoel in bijna alle vingers verlamd was, en er verliepen drie maanden voordat de lijderes geheel genezen kon verklaard worden; na dat tijdsverloop bleef de hand, waarin de ziekte gelocaliseerd was geweest, nog vooreerst zwakker dan de andere.

Dr. CLEMENS wijst aan, hoe hier èn de opname der roode kleurstof der zijde, door het bestaan eener huidwond, eene ziekte heeft doen ontstaan, èn de vaak herhaalde aanraking der vochtige huid met eene arsenik bevattende stof eene gevoelsparalyse heeft verwekt, — alsmede, dat, naarmate die paralyse toenam, de voorheen meestal zelfs hinderlijke vochtigheid van de binnenvlakte harer hand bij de lijderes vervangen was door eene, aan locale arsenikvergiftigingen eigene, droogte. Voorts wordt als voorbeeld van gevoelsparalyse, na locale arsenikwerking, medegedeeld, dat een jongen, die oude kasten, waarin met eene laag van arsenikhoudende stijfsel overdekt papier lag, schoon maakte, eene bijna volkomene anaesthesie der vingers en verlammingssymptomen in de buigspieren van beide duimen kreeg.

Na nog een en ander over het gevaar van fuchsine-kleurstoffen en ook een geval van anaesthesie van hand en arm, veroorzaakt door inwerking van in eene creosootfabriek uit den distilleertoestel ontsnapt gas, te hebben medegedeeld, heeft Dr. CLEMENS de juiste opmerking gemaakt, dat bij het toenemend gebruik van vergiften bij verschillende takken van industrie, het aantal ziektegevallen, wier oorzaken onbekend blijven, steeds grooter zal worden. Gelukkig evenwel mag het genoemd worden, dat op een eenvoudig prophylactisch middel, waardoor vergiftiging op boven vermelde wijze wordt belet, kan gewezen worden. Het gebruik van eenen dunnen handschoen, of bedekking der vingers met eenen halven handschoen (of met gomelastieke „vingers"), zal het gevaar kunnen afweren. Het kan niet ontkend worden dat men, door herhaardelijk eenen zijden draad in den mond te nemen, ook vergiften, die deze bevat, kan opslorpen, — maar dit kan nagelaten worden. Hoe wenschelijk het daarom moge blijven, dat zijde en garen niet vergiftig zullen kunnen zijn, de gevolgen van zoodanige eigenschap zijn niet geheel onvermijdelijk, mits zij, die genoemde stoffen gebruiken, leeren beseffen, dat zij daarbij aan gevaar kunnen blootgesteld zijn, en hoe zij daarom moeten handelen.

's Hage, Junij 1866. Dr. C. P. POUS KOOLHAAS.

OVER DEN SCHIJNDOOD VAN PASGEBOREN KINDEREN heeft Dr. J. POPPEL te München een uitvoerig opstel geplaatst in het Supplement-Heft van den XXVsten Jaargang van het *Monatschrift für Geburtskunde*. Wij nemen daaruit het volgende over:

1°. Bij de lijkopening van dood en schijndood geboren kinderen vindt men, in verreweg de meeste gevallen, duidelijke kenteekenen van dood door verstikking.

2°. In zeldzame gevallen zijn deze kenteekenen minder duidelijk of ontbreken geheel, terwijl de veranderingen, die men in de schedelholte vindt, van dien aard zijn, dat daarin zoo al niet de eenige dan toch een van de oorzaken van den dood of den schijndood moet gezocht worden.

3°. Als er, behalve bloeduitstortingen in de hersenvliezen, duidelijke kenteekenen van verstikking gevonden worden, mag men daaruit nog geenszins besluiten, dat het leven, niettegenstaande deze bloeduitstortingen, heeft voortbestaan en de dood het gevolg van verstikking geweest is.

4°. Hetgeen de ondervinding leert omtrent bloeduitstortingen in de hersenvliezen

bij volwassenen kan, wegens de geheel verschillende oorzaken, die daarbij werken, geen invloed hebben op de beoordeeling van de uitwerking van zulke bloeduitstortingen bij pasgeboren kinderen.

5°. Proeven op dieren bewijzen, dat alleen door eene zeer plotselinge of zeer sterke drukking van vloeistoffen in de schedelholte (zoo als in de natuur wel nooit voorkomt) het leven onmiddellijk wordt uitgebluscht. Eene vrij aanmerkelijke ophooping van vloeistoffen wordt, als zij langzaam ontstaat en een niet nader te bepalen maximum niet te boven gaat, zonder dadelijk levensgevaar verdragen, heeft echter altijd vertraagde ademhaling en sopor ten gevolge.

6°. Hieruit schijnt men te mogen afleiden, dat bloeduitstortingen in de hersenvliezen, tijdens de geboorte, nooit den dood der kinderen door drukking op het verlengde merg veroorzaken. Zij kunnen echter het tot stand komen van regelmatige ademhalingsbewegingen vertragen en een korter of langeren tijd aanhoudenden sopor doen ontstaan.

7°. In alle gevallen van dood en schijndood mag men een gestoorden bloedsomloop in de placenta en dus verstikking aannemen.

8°. Bij eerstbarenden worden meer kinderen schijndood en dood geboren dan bij meerbarenden.

9°. Er worden meer jongens dan meisjes schijndood en dood geboren. Dit is niet alleen in het algemeen, maar ook bij iedere stoornis der verlossing, waardoor het leven van het kind bedreigd wordt, het geval.

10°. In de eerste acht dagen na de geboorte sterven er van de schijndood geboren, maar in het leven teruggekeerde kinderen, bijna 7maal meer dan van de levend geboren kinderen.

11°. Er sterven in het algemeen meer jongens dan meisjes in de eerste acht dagen na de geboorte, maar vooral onder de schijndood geboren kinderen is dit het geval.

12°. De sterfte in de eerste acht dagen na de geboorte staat in regte reden tot den duur en den graad van den schijndood.

13°. Iedere stoornis der verlossing, waardoor het leven van het kind bedreigd wordt, vermindert, zelfs al worden de kinderen daarbij levend geboren, hunne levenskans in de eerste acht dagen na de geboorte. Dr. W. M. H. SÄNGER.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De zuivering van met organische stoffen vermengd water is alhier door THOMAS SPENCER, door het filtreren door eene laag van zwart ijzeroxyde, voorgeslagen en bij uitnemendheid bruikbaar bevonden. Het roode ijzeroxyde wordt tot dat einde in een gesloten retort, met houtzaagsel vermengd, gegloeid en het drinkwater door eene laag van een paar duimen van dit mengsel gefiltreerd. *The Medical Times* raadt het middel voor proefnemingen aan, maar gelooft, dat een groot deel der zuiverende werking aan de gevormde kool moet worden toegeschreven.

— *The Medical Times* van 7 Julij bevat voor de uitvoering der tracheotomie de afbeelding van een scalpel, waar op de rug van het mes eene verschuifbare sleufsonde als director bevestigd is, welke, zoodra de incisie in de trachea gemaakt is, in de

wond wordt vooruitgeschoven, hare randen vaneen houdt en als guide voor de invoering der canule dient.

— Hetzelfde blad van 14 Julij bevat een opstel van Dr. EARLE over de opwekking van den partus praematurus, waarbij de plaatsing van eene kleine caoutchoucbuis tusschen den uteruswand en de vliezen als eene zachte en niet gevaarlijke poging voor het opwekken der weeën wordt aangeraden. Eene fijne, van boven geslotene gutta-percha-buis, met een sterken draad verbonden, ten einde haar zoo noodig te kunnen verwijderen, wordt over eene was- of baleinen bougie gestoken en tusschen den wand van den uterus en de vliezen gebragt, alwaar zij na de verwijdering der sonde terugblijft. Indien het noodig is worden op die wijze 2—3 dusdanige buizen op verschillende afstanden ingevoerd.

— Het cijfer der geboorten (zie pag. 342) bedroeg voor de Metropolis gedurende de maanden April, Mei en Junij 8893 (4506 mannen en 4387 vrouwen), 7994 (4071 m. en 3923 vr.) en 9889 (5096 m. en 4793 vr.) voor iedere maand, zijnde te zamen 26776; dat der sterfte beantwoordde aan 6135 (3206 m. en 2929 vr.), 6168 (3184 m. en 2984 vr.) en 6987 (3610 m. en 3377 vr.), zijnde te zamen 18290. Aan variolae werden gedurende die drie maanden 396, aan morbilli 974, aan scarlatina 363, aan diphtheritis 75, aan tussis quinta 1146, aan typhus 666 en aan diarrhoea 289 sterfgevallen vermeld.

— Eenige choleragevallen (14) te Londen, in de week van 1—7 Julij voorgekomen, schijnen volgens *the Lancet* de waarschijnlijkheid van een epidemisch optreden te zullen verwezenlijken.

— *The Lancet* van 14 Julij bevat een lezenswaardig opstel over de cholera te Amiens, door een ooggetuige, welke de stand van zaken in loco onderzocht, medegedeeld. De ziekte had zich aldaar reeds in den herfst van het verleden jaar vertoond en had tot op 9 Julij l.l. 906 slagtoffers gemaakt. Gedurende de eerste 20 dagen van Junij kwamen ongeveer 16 en in de laatste weken soms 50—60 sterfgevallen de die, voor. Gedurende 1832 verloor Amiens door de cholera 700, in 1854 500 én in 1866 reeds 900 inwoners. In het Hôtel Dieu aldaar, werden van 3 December 1865 tot 6 Julij 1866 282 gevallen met 124 sterfgevallen verpleegd.

— Hetzelfde blad bevat het doodberigt van JOSEPH TOYNBEE, den bekenden Otiater, die zich bijna uitsluitend met dit gedeelte der wetenschap bezig hield, een museum van ruim 1659 specimina van de normale en pathologische Anatomie, van al wat tot het gehoortoestel betrekking had, wist bijeen te brengen en een klassiek handboek over dit onderwerp uitgaf. TOYNBEE stierf als het slagtoffer zijner eigene onderzoekingen. De mogelijkheid om geneeskrachtige dampen van uit de mondholte door de tuba Eustachii in het cavum tympani te brengen, was herhaalde malen door hem zelf beproefd. Bij eene herhaling dier proefnemingen op 7 Julij geraakte hij echter in eene dusdanige chloroformnarcose, dat alle hulp te laat was. De aanteekeningen zijner vorige proefnemingen lagen geopend voor hem, toen door Dr. LEARED en MARKHAM alle mogelijke pogingen om hem uit de narcose op te wekken, onmiddellijk werden aangewend. Het onderzoek, door de jury ingesteld, concludeerde: „that the deceased met with his death accidentally, while prosecuting experiments by inhaling a combination of chloroform and prussic acid."

— De verwoesting, door de veeziekte van 25 Junij 1865 tot 30 Junij 1866 in Engeland en Schotland uitgerigt, beantwoordde aan de volgende cijfers: aangetast 249,866, gedood 81,437, gestorven 124,203, hersteld 33,116, geene verdere opgaven 11,110.

FRANKRIJK. — Sinds medio Julij vertoonde zich de cholera ook te Rijssel. Te Armentières, Houplines, Erquinghem en Frelingkien (arrondissement Rijssel), te Nieppe en langs het geheele gebied van de Lys, als ook te Sailly en Haubourdin

waren choleragevallen waargenomen. Te Paimboeuf en Pornic was zij door een persoon uit Nantes aangebragt. In het gasthuis der eerstgemelde plaats kwamen 30 gevallen met 16 sterfgevallen voor. Te Amiens kwamen op 3, 5 en 6 Julij 71, 31 en 40 cholerasterfgevallen voor.

PARIJS. — De *Gazette Hebdomadaire* van 29 Junij l.l. merkt op dat de cholera bij hare eerste invasie in Europa, toen zij van het gebied van den Ganges door Perzië en Opper-Azië in Rusland optrad, thans ook, terwijl zij eenen korteren weg over Egypte en de Middellandsche zee volgt, evenzoo toch door Perzië in de rigting der Russische grenzen voorttrekt.

— De *Union Médicale* van 7 Julij bevat een Keizerlijk decreet van 23 Junij 1866, waarin maatregelen bij het aankomen van schepen uit besmette plaatsen, bij cholera of gele koorts in Fransche havens vastgesteld zijn. Zij bevatten het verpligt zijn eener korte quarantaine (3—7 dagen), isolering in een of ander lazareth, desinfectie, zuivering van het schip enz.

— Hetzelfde blad van 10 Julij schrijft over de cholera in Frankrijk het volgende. De ziekte vermindert te Duinkerken en te Bourbourg, maar wordt heviger te Armentières. Te Rouaan van 28 Junij tot 3 Julij 16 cholerasterfgevallen. Zij verminderde te Nantes, maar vertoonde zich te Paimboeuf en te Pornis. Te Bordeaux en in het departement de la Meurthe, te Altroff en Lening en te Euchwiller (Moselle) kwamen verscheidene gevallen voor.

— In de zitting der Académie van 3 Julij l.l. vertoonde Dr. BOUILLAUD twee door ROBERT en COLLIN vervaardigde naalden, zoowel voor het verrigten der vaccine als voor de subcutane injectie bestemd. Beide naalden zijn hol en eindigen in eene „cupule", welke door een caoutchouc vlies gesloten is, terwijl de drukking, welke er door den vinger op wordt uitgeoefend, de vloeistof opzuigt of uitdrijft. De vaccine of de injectie wordt daardoor spoedig en met ééne hand verrigt. Bij de injectienaald is daarenboven het tellen der druppels op eene eenvoudige wijze mogelijk gemaakt.

— Met toestemming van den Prefect zal de verkoop van paardenvleesch op een gedeelte van den Boulevard d'Italie, als marktartikel mogen plaats hebben.

— Het Keizerlijk besluit van 23 Junij l.l., houdende uitbreiding, toepassing en wijziging van reeds genomene of nog te nemen maatregelen tegen het in Frankrijk inbrengen van besmettelijke ziekten, is als volgt vervat:

Art. 1. De sanitaire maatregelen, toepasselijk op het binnenloopen van schepen met eene patente brute, zoowel van cholera als van gele koorts, zullen van verschillenden duur zijn voor de reizigers, de bemanning, het schip of de koopwaren.

Art. 2. De schepen worden bij het binnenloopen geïsoleerd totdat de sanitaire formaliteiten vervuld zijn.

Art. 3. De passagiers en zij wier tegenwoordigheid aan boord niet noodzakelijk is, worden het eerst ontscheept.

Art. 4. Zij, die aan cholera of cholerine lijden of in eenen of anderen voor de openbare gezondheid schadelijken toestand verkeeren, worden in een lazaret of in een ad hoc opgerigt lokaal, opgenomen.

Art. 5. De overige personen worden evenzoo op eene daartoe aangewezene plaats onder toezigt gehouden.

Art. 6. Dat toezigt duurt van 3—7 volle dagen, van de ontscheping af te rekenen; de sanitaire autoriteit regelt den tijd van dat toezigt binnen die grenzen, zoo noodig voor ieder geval afzonderlijk.

Art. 8. Het maximum wordt geregeld door den toestand van het schip (zindelijkheid, grooter of kleiner aantal passagiers, aard der lading, ziektegevallen gedurende

de reis), terwijl er bij geene bezwaren van de opgenoemde soort slechts het minimum geëischt wordt.

Art. 9. Bij de aankomst van oorlogschepen of mailbooten, die behoorlijk ingerigt zijn of die een medicus aan boord hebben, wordt aan de reizigers en postbeambten, indien er geen verdacht ziektegeval gedurende de reis werd waargenomen, na eene korte visite door de sanitaire autoriteit, het vrije verkeer vergund.

Art. 10. De koopgoederen worden volgens het ministeriëel besluit van 7 September 1863 behandeld. De personen, die een verdacht schip gezuiverd hebben, worden van 3—6 dagen onder toezigt gehouden.

Art. 11. Personen, wier bestemming het is om onmiddellijk weder te vertrekken, of zij, die en corps reizen, kunnen gedwongen worden zich wederom van uit het lazareth, zonder eenig oponthoud in de stad, in te schepen.

AMIENS. — Het cijfer der cholerasterfte bedroeg hier op 30 Junij en 1 Julij 127. De stad werd door de Keizerin en den Inspecteur général des services sanitaires met den Minister van openbare werken bezocht. Zij telt eene bevolking van 60,000 inwoners.

BERLIJN. — De *Centralzeitung* van 30 Junij berigt dat de cholera zich te Stargardt in Pommeren vertoond had, dat zij te Cammin van 30 Mei tot 21 Junij 82, en te Arnswalde op 22 Junij, sinds 14 dagen, 207 (op eene bevolking van 6500 inwoners) slagtoffers maakte. Te Berlijn waren tot 23 Junij 11 cholerasterfgevallen op 15 aangetasten vermeld. De ziekte vertoonde zich ook te Neustadt.

— Het cholerahospitaal is volgens de *Deutsche Kliniek* van 30 Junij alhier geopend.

— Onder de leiding van Prof. LANGENBECK en Dr. WILMS hebben de Professoren MIDDELDORPF te Breslau, WAGNER te Koningsbergen, BUSCH te Bonn en BARDELEBEN te Greifswald hunne diensten ter beschikking van den Minister van Oorlog voor het leger aangeboden.

— Het beloop der cholera was alhier als volgt: tot op 5 Julij bedroeg het cijfer der aangetasten 378, dat der overledenen 173. In het choleralazareth werden reeds 130 gevallen met 58 sterfgevallen verpleegd.

— Volgens de opgaven van het Polizei-Praesidium kwamen er alhier gedurende 1865 1335 gevallen (640 m. en 695 vr.) van variolae met 194 sterfgevallen (86 m. en 108 vr.) voor. Het cijfer der aangetasten bedroeg voor de verschillende leeftijden van 0—1 jaar 109, van 1—2 jaren 76, van 2—3 33, van 3—4 36, van 4—5 27, van 5—10 78, van 10—15 41, van 15—20 78, van 20—30 341, van 30—40 264, van 40—50 138, van 50—60 84, van 60—70 27 en van 70—80 jaren 3, terwijl dat der overledenen voor die leeftijden aan 51, 28, 9, 13, 5, 8, 1, 0, 10, 23, 20, 21 3 en 0 beantwoordde. Volgens de opgaven waren er 248 niet en 1087 behoorlijk ingeënt en onder de laatsten nog 133 gerevaccineerd. Van de overledenen waren er 95 niet en 99 behoorlijk ingeënt. De sterfte bij de niet-gevaccineerden zoude dus aan 38.3 pCt. en bij de gevaccineerden aan 9.1 pCt. beantwoord hebben. Van de aangetasten werden er 761 in de gasthuizen behandeld, waarvan er 64 bezweken.

— Het *Berliner Wochenschrift* van 25 Junij bevat een schrijven van Prof. ROSER te Marburg, waarin het gebruik van vloeipapier in plaats van pluksel, zoowel om de mindere onkosten als wegens zijne meerdere doelmatigheid voor het bedekken van etterende wondvlakten, wordt aanbevolen. In talrijke lagen op elkander geplaatst, wordt het zoowel evenwijdig als loodregt op de wondoppervlakte geappliceerd.

STETTIN. — Sinds 2—25 Junij bedroeg het cijfer der cholerasterfgevallen 501, dat der aangetasten 894.

— De cholerasterfte bedroeg alhier van 2—4 Julij 100, op 157 aangetasten.

ARNSWALDE. — Tot op 22 Junij kwamen hier bij eene bevolking van 6500 inwoners op 447 door cholera aangetasten 207 sterfgevallen voor.

CAMIN. — Het sterftecijfer aan cholera bedroeg van 30 Mei tot 21 Junij 82.

FRANKFORT a./O. — Tot op 13 Junij zijn hier 27 personen door de cholera aangetast, waarvan er 18 bezweken.

TRIER. — De officiële opgaven over de Regierungs-Kreis Trier geven over April en Mei de volgende cholerastatistiek: te Langsur in April 7 gevallen met 3 overledenen, te Wasserliesch-Reinig 3 gev. met 1 overl., te Könen 2 gev., te Oberbillig 4 gev. met 4 overl., te Issel 1 gev. met 1 overl. Sinds half Mei kwam de ziekte in die 4 gemeenten niet meer voor. Op 1 April vertoonde zij zich te St. Barbara, alwaar 18 gev. met 10 overl. en op 8 Mei te Neuenweg, alwaar 3 gev. met 1 overl. voorkwamen. Te Trier was de ziekte niet hevig.

KONINGSBERGEN. — In de vergadering van het Verein für wissenschaftliche Heilkunde dezer stad van 29 Mei l.l. merkte Dr. SCHIEFFERDECKER op, dat de stand van het grondwater, waarvan de waarneming sedert 1859 vrij naauwkeurig opgeteekend is, in den zin van VON PETTENKOFER het uitbreken eener cholera-epidemie op dit oogenblik schijnt te zullen begunstigen. Sinds October 1865 stond het in de bovenstad 22′, in de middenstad 18′ en in de lagere stad $15^1/_2{}'$ beneden de oppervlakte, terwijl het tot in het midden van Maart tot 18′, $7^1/_2{}'$ en $2^1/_2{}'$ beneden de oppervlakte steeg en sinds dien tijd wederom regelmatig daalde.

WEENEN. — Onder den titel van *Studien über Krankenanstalten deren bauliche Anlage und Ausführung* is alhier van de hand van den Architect S. HORKY een belangrijk werk verschenen. Het eerste deel bevat in 20 platen de plannen der meest bekende gasthuizen, benevens die der Weener Rudolfstiftung.

ST. PETERSBURG. — Volgens telegrammen van 6 Julij had zich de cholera ook alhier vertoond.

— De Medicinisch-Chirurgische Academie alhier heeft aan Prof. SZYMANOWSKI, wegens het tweede deel van zijne *Operationslehre* (Dermatoplastik), eene belooning van 1500 roebels toegekend.

BRUSSEL. — Van 19—28 Junij werden in St. Jean 61 choleragevallen (27 m. en 34 vr.) met 23 sterfgevallen (9 m. en 14 vr.) en in St. Pierre van 20—27 Junij 43 choleragevallen (17 m., 15 vr. en 11 kinderen) met 22 sterfgevallen (11 m., 5 vr. en 6 kinderen) verpleegd. Sinds de vorige opgaven te zamen voor beide gasthuizen 130 sterfgevallen op 259 verpleegden. Overigens deelt het *Journal de Médecine* van Junij l.l. nog het volgende over de cholera in België mede. Te Messancy in Belgisch Luxemburg van 1—23 Mei 19 gevallen met 10 sterfgevallen, te Antwerpen van 13 Mei tot 15 Junij 180 gevallen met 84 sterfgevallen, te Niel van 6—15 Junij 40 gevallen met 14 sterfgevallen, te Gend van 14 Mei tot 14 Junij 5 gevallen, alle doodelijk, te Burght van 15—16 Junij 8 sterfgevallen, te Marche les Dames (Namur) van 15—20 Mei 4 sterfgevallen. Te Brussel werden de eerste gevallen sinds 26 Mei waargenomen. Sinds dien tijd tot op 12 Junij werden er in de Fraubourgs St. Gilles, Molenbeek St. Jean en Laeken 104 gevallen met 54 sterfgevallen vermeld. Te Antwerpen vertoonde zich de ziekte het eerst op een schip, dat met Duitsche landverhuizers tot het vertrek in de haven gereed lag.

— De *Presse Médicale* van 8 Julij schrijft aangaande de cholera alhier het volgende. De ziekte is, vooral in die gedeelten, welke in de lagere stad in de zoogenaamde Vallée de Bruxelles liggen, hevig. Zij vertoont zich vooral te Cureghem, Anderlecht, Molenbeek-St. Jean en te Laeken. Te Laeken komt zij vooral in de woningen der armen langs het kanaal voor. Sinds 9 Junij tot 8 Julij kwamen er te Laeken 105

gevallen met 71 sterfgevallen voor. De beweging in de hospitalen was voor de cholera van 28 Junij tot 4 Julij als volgt. St. Pierre 45 (22 m., 12 vr. en 11 kinderen) gevallen met 22 (9 m., 5 vr. en 8 kind.) sterfgevallen; St. Jean 43 (26 m. en 17 vr.) gevallen met 24 (13 m. en 11 vr.) sterfgevallen. In datzelfde tijdstip werden van uit de stad naar St. Jean 28 choleralijken vervoerd. De *Presse* eischt teregt dat er van wege het bestuur tijdelijke „morgues" of bewaarplaatsen op de kerkhoven der stad opgerigt worden, waarheen het vervoer uit het gasthuis onmiddellijk moet geschieden.

Dr. J. HANLO.

— De Hoogleeraar ALEXANDER VON NORDMANN, Staatsraad in Werkelijken Dienst, overleed 25 Junij l.l. te Helsingfors in den onderdom van 63 jaren. Voor ruim twee jaren bezocht hij ons vaderland, bij gelegenheid der groote Planten-Tentoonstelling, die te Amsterdam in het, toen nieuw gebouwde Paleis voor Volksvlijt gehouden werd. Hij was een Geleerde, die in geen der drie Rijken der Natuur vreemdeling was, hoezeer Zoologie zijn hoofdvak uitmaakte, waarin hij over bijkans alle klassen grootere of kleinere geschriften heeft uitgegeven. Zijn laatste Hoofdwerk is eene *Palaeontologie Sued-Russlands* (1858—1860), waarvan vier stukken in fol. het licht zien, over fossile zoogdieren handelende. Vroeger Professor in de Zoologie en Botanie aan het Lyceum Richelieu te Odessa, heeft hij zich vooral leeren kennen door zijne *Mikrographische Beitraege zur Naturgeschichte der wirbellosen Thiere* (Berlin, 1832, 2 Hefte, 4°.), waarvan het eerste over Ingewandswormen handelt, waarin hij onder andere de binnen het oog der visschen levende wormen onderzocht en vele nieuwe ontdekkingen heeft gemaakt, terwijl het tweede over parasitische schaaldieren handelt, die gedeeltelijk destijds als entozoa werden beschouwd, en waarvan NORDMANN den eersten levenstoestand, als overeenkomende met dien van kleine schaaldieren, ontdekt had. Deze onderzoekingen, gedeeltelijk te Berlijn gemaakt, waar hij zich met RUDOLPHI verbonden had, hebben een geheel nieuw veld van kennis geopend, waarop daarna BURMEISTER, KROEYER, STEENSTRUP, VAN BENEDEN, CLAUS en vele andere Geleerden verder hebben gearbeid. In lateren tijd was NORDMANN Professor der Dierkunde te Helsingfors, en heeft tot in zijne laatste levensjaren de wetenschap blijven beoefenen; alleen in het laatste jaar zijns levens werd hij door voortdurende ongesteldheid in zijne werkzaamheid belemmerd. Zijne bovengenoemde *Mikrographische Beitraege* zullen zijn' naam voor altijd in de geschiedenis der wetenschap eene eervolle plaats doen behouden.

Leiden, 16 Julij 1866. J. v. D. H.

BINNENLAND.

(*Toepassing van Art. 2 der Wet van 1 Junij 1865, Staatsblad n°. 60*). De Minister van Buitenlandsche Zaken had, d.d. 4 Junij j.l., aan den Minister van Binnenlandsche Zaken het verlangen medegedeeld van den Gezant van België, dat ten aanzien der Belgische Geneesheeren eene ruime toepassing mogt gegeven worden aan de bepaling van het boven vermelde Wetsartikel, krachtens welke aan vreemde Geneeskundigen het uitoefenen hunner kunst op het grondgebied van dit Rijk kan worden toegestaan. — Onder dagteekening van 6 Junij heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken daarop te kennen gegeven, dat tot dus ver die vergunning aan vreemde Geneeskundigen alleen dan is gegeven, wanneer die in het belang bleek te zijn van de ingezetenen van sommige onzer grensgemeenten; — dat er geene reden is om de belangen van vreemde Geneeskundigen te bevorderen ten koste van de Nederlandsche; — dat alleen dan, wanneer eene grensgemeente verstoken is van geneeskundige hulp of die hulp niet evenredig is aan de bevolking, het belang der gemeente eischt, dat de uitoefening der Geneeskunst aan buitenlandsche, langs de grenzen wonende, Geneeskundigen worde toe-

gestaan. De Minister voegde er nog bij, dat de Nederlandsche Geneeskundigen van hunne zijde niet meer kunnen verlangen van het Belgische Gouvernement.

— Bij Missive van 14 Junij j.l. heeft de Minister van Justitie aan de Commissarissen des Konings in de provinciën, in verband met het bepaalde bij Art. 5 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 58, eenige wenken medegedeeld betreffende het bezoeken der gevangenissen en der huizen van verbetering en opvoeding door de geneeskundige ambtenaren en de Leden en plaatsvervangende Leden van de Geneeskundige Raden. De Minister verzoekt, dat bedoelde personen in de gelegenheid worden gesteld hun onderzoek te bewerkstelligen en dat hun de noodige inlichtingen worden gegeven.

— Bij besluiten van 23 Junij j.l. heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken nader omschreven den omvang van de examens ter verkrijging eener acte van bevoegdheid als Vroedvrouw, — en als Leerling-Apotheker, een en ander naar aanleiding van Art. 11b en van Art. 7 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad* n°. 59.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, onder dagteekening van 19 Junij aan de Commissarissen des Konings in de provinciën eene circulaire uitgevaardigd, waarvan het volgende de hoofdinhoud uitmaakt:

„Even als in vroegere cholera-epidemiën is ook nu weder gebleken, *dat die ziekte zich voor een goed deel door de binnenlandsche scheepvaart verspreidt.* Ik acht het daarom van belang, dat de aandacht der Gemeentebesturen op dit punt gevestigd worde, en tevens in hoofdtrekken de middelen worden aangegeven, waardoor zij er toe kunnen bijdragen, het overbrengen der cholera naar hunne gemeenten langs dien weg tegen te gaan of hare verspreiding naar andere gemeenten te beletten. — Ten einde het beoogde doel te bereiken zal het noodig zijn, dat in iedere gemeente een naauwlettend toezigt worde gehouden op alle aankomende en tijdelijk verblijvende schepen, hetzij alleen om te schutten, hetzij tot het laden of lossen van goederen, of tot andere einden. Wanneer het blijkt, dat er choleralijders aan boord zijn, zouden deze ter verpleging in een geschikt lokaal moeten worden opgenomen en het schip worden gedesinfecteerd. Dit laatste zou evenzeer behooren te geschieden, wanneer één of meer choleralijders aan boord geweest zijn. Bij weigering van den lijder om het schip te verlaten, zou dit op een zoo veel mogelijk afgezonderd gedeelte der gemeente onder politietoezigt gesteld moeten worden, terwijl voor zuivering van het schip en van de uitwerpselen des lijders, en van het linnen- en beddengoed de noodige zorg behoort gedragen te worden.

„Het aan boord van schepen, komende uit gemeenten, waar cholera heerscht, aanwezige drinkwater behoort te worden weggeworpen en zuiver drinkwater van gemeentewege te worden verschaft.

„Eindelijk zou de Burgemeester van de nadering van een schip, waarop zich een choleralijder bevonden heeft, terstond kennis behooren te geven aan den Burgemeester der gemeente, werwaarts het schip zich in de eerste plaats begeeft, en zou hij in alle gevallen, waarin hij het schip van versch drinkwater heeft doen voorzien, daarvan een bewijs aan den schipper moeten afgeven.

„Door het nemen van deze of dergelijke maatregelen, die hier slechts in hoofdtrekken zijn aangegeven, maar naar plaatselijke omstandigheden kunnen gewijzigd en uitgebreid worden, zouden de Gemeentebesturen er veel toe kunnen bijdragen om hunne gemeenten tegen de verspreiding der cholera te beveiligen en die ziekte ook van andere gemeenten af te houden."

[Naar aanleiding van deze missive hebben onderscheidene Gemeentebesturen oogenblikkelijk eene Verordening vastgesteld, volgenderwijze ingerigt. Wij deelen het model er van mede, ten einde welligt daaruit aanleiding genomen wordt hetzelfde te doen, waar dat nog niet geschied is.]

„Burgemeester en Wethouders van . . . . . .
doen te weten, dat de Raad dezer gemeente in zijne vergadering van heden de volgende Verordening heeft vastgesteld.

„De Raad der gemeente . . . . . .

„Overwegende, dat het zoo veel mogelijk keeren der overbrenging van de cholera in deze gemeente het onvoorwaardelijk toelaten van vaartuigen onraadzaam moet doen achten;

„Gelet op Art. 171 der Wet van 29 Junij 1851;

„Heeft goedgevonden te bepalen:

„*Art.* 1. De gezagvoerders van schepen, aan wier boord zich een choleralijder bevindt, het lijk van een aan cholera overledene aanwezig is of eenig cholerageval zich heeft voorgedaan, zijn verpligt, om, zoodra zij met hunne vaartuigen genaderd zijn tot . . . . . . [de grenzen der gemeente], daarvan aan den Commissaris van Policie aangifte te doen.

„*Art.* 2. Het is aan de in Art. 1 bedoelde gezagvoerders verboden, met hunne vaartuigen de kom der gemeente verder te naderen dan de bij dat Art. genoemde plaatsen, zonder de toestemming van den Commissaris van Policie, die deze niet zal verleenen, dan na zich te hebben overtuigd, dat de aangetaste lijder hersteld of het lijk begraven en het vaartuig ontsmet is.

„*Art.* 3. De overtreding van Artt. 1 en 2 wordt gestraft met eene boete van *f* 25.— of gevangenis van 3 dagen.

„Met hare opsporing zijn, behalve de ambtenaren, bedoeld bij Art. 11 van het Wetboek van Strafvordering, belast de policiedienaren der gemeente en de ambtenaren tot de inning der kaai- en havengelden.

— De Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt heeft bekend gemaakt, dat, wegens het voorkomen van choleragevallen te Utrecht, het toelatingsexamen van hen, die als kweekelingen aan 's Rijks-Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen wenschen te worden opgeleid, is uitgesteld tot den 23sten en 27sten Augustus e. k.

— De Commissaris des Konings in de Provincie Gelderland heeft bij besluit van 12 Julij j.l., aan de Gemeentebesturen in dat gewest te kennen gegeven, dat het dienstbaar stellen der *schoolgebouwen* in hunne gemeente tot verpleging van choleralijders, waartoe in sommige gemeenten is besloten, niet wenschelijk is, vermits daardoor, in geval die lokalen te spoedig weder worden gebruikt tot het houden der school, de besmetting veeleer zou worden verspreid dan geweerd, terwijl het geheel sluiten der school, wanneer zich in de gemeente slechts enkele gevallen van cholera voordoen, in het belang van het onderwijs onraadzaam is; — wordende mitsdien aan voornoemde Gemeentebesturen in overweging gegeven, om, zoo de behoefte aan een lokaal tot verpleging der choleralijders bestaat, daarvoor houten loodsen of linnen tenten in te rigten.

(De Commissaris des Konings in Overijssel en de Geneeskundige Inspecteur voor die provincie hebben, reeds vroegtijdig, in denzelfden geest geadviseerd. Vermoedelijk zal wel overal in het land de zaak, waar zij ter sprake kwam, op gelijke wijze behandeld zijn.)

— Door den Minister van Binnenlandsche Zaken is bepaald, dat de openbare examens van hen, die eene acte van bevoegdheid als Leerling-Apotheker wenschen te verkrijgen, een aanvang zullen nemen te 's Gravenhage en te Middelburg den 6den Augustus en te Zwolle den 2den Augustus e.k.

ALI COHEN.

— Beloop der cholera van 8—14 Julij en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 383.	8 Julij tot 14 Julij. A.	8 Julij tot 14 Julij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Aarlanderv.	5	4	18	11
Alblasserd..	5	4	36	22
Alkemade..	4	3	42	29
Alphen. . .	2	1	17	10
Barwouts-waarder.. .	2	1	12	9
Nw.-Beijerl.	5	4	19	14
Oud-Beijerl.	1	—	156	90
Benthuizen.	2	3	47	25
Berkel en Rodenrijs..	—	1	9	4
Bleiswijk. .	8	2	14	6
Bodegraven.	1	1	44	22
Bommel (d.)	12	3	47	25
Boskoop. . .	3	2	9	7
Brielle. . . .	12	9	37	25
Broek c. a..	3	3	15	12
Charlois. . .	2	1	8	5
Delft.	14	9	608	370
Delfshaven..	5	3	123	50
Dordrecht. .	26	16	498	296
Dubbeldam.	4	2	42	19
Geervliet.. .	1	—	2	1
Giessendam.	12	4	55	40
Gorinchem..	—	1	96	56
Gouda. . . .	4	7	205	113
Gouderak. .	7	2	10	4
's Gravenh. .	104	60	824	469
's Gravesand	3	—	6	2
Haastrecht..	3	3	14	11
Hardinxveld	4	3	20	15
Hazersw.. .	5	2	24	15
Hellevoetsl..	1	1	8	3
Nw. Helvoet	—	1	6	6
Herkingen..	2	1	3	2
Heukelom..	3	1	4	2
Hillegom. .	—	1	9	7
Hof v. Delft.	—	1	9	4
Katwijk. . .	62	22	215	93
Kethel en Spaland.. .	2	2	6	4
Kralingen. .	11	5	108	36
Langerak. .	1	1	4	4
Leiden.. . .	21	21	1232	824
Leiderdorp.	1	1	77	56
Lekkerkerk	9	4	16	7
Lekkerland.	6	3	14	8
Lisse.	1	1	1	1
Loosduinen.	3	1	7	4
Mathenesse.	1	1	19	17
Middelharn.	23	10	68	32
Monster. . .	1	1	1	1
Moordrecht.	4	2	13	6
Nieuwen-hoorn.. . .	1	1	1	1
Nieuwkoop.	7	5	56	44

	8 Julij tot 14 Julij. A.	8 Julij tot 14 Julij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Nieuwpoort.	1	1	4	2
Numansdorp	4	4	9	8
Oegstgeest. .	1	1	29	19
Ooltgenspl..	6	2	9	2
Ouderkerk a/d IJssel. .	1	—	3	—
Oudewater..	15	9	47	28
Oudshoorn..	3	2	4	5
Overschie. .	6	4	34	17
Papendr. . .	3	2	20	10
Peursum.. .	1	1	2	1
Puttershoek	1	—	3	2
Rhoon. . . .	2	1	5	2
Rhijnsburg..	40	29	120	63
Ridderkerk.	2	1	22	11
Rietveld. . .	2	—	4	2
Rockanje. .	1	1	4	4
Rotterdam. .	122	80	1266	795
Rijswijk. . .	4	3	11	9
Schiebroek.	—	2	10	5
Schiedam. .	28	19	309	204
Schipluiden.	8	2	17	5
Schoonhov..	23	13	67	31
Sliedrecht. .	24	12	73	32
Sommelsd. .	10	4	12	6
Stad aan 't Haringvl.	6	2	8	4
Stompwijk..	1	—	16	9
Strijen. . . .	2	1	4	3
Veur.	1	1	9	8
Vianen.. . .	1	1	4	3
Vlaardingen	7	4	70	41
Noord-Waddinxveen. .	6	4	11	8
Zuid-Waddinxveen. .	9	5	14	9
Warmond. .	1	1	3	2
Wassenaar..	1	1	5	5
Wateringen.	22	10	53	27
Woerden.. .	22	9	123	60
IJsselmonde	3	4	9	8
Zegwaard. .	4	6	87	48
Zevenhoven	3	2	10	7
Zevenhuiz..	—	1	2	1
Zoetermeer.	3	1	59	33
Zwijndrecht	8	7	69	40
Totaal. . .	827	494	7574	4521
N. Holland.				
Alkmaar.. .	17	10	53	32
Amsterdam.	—	65	—	231
Assendelft. .	2	2	2	2
Barsingerh..	2	2	9	4
Beverwijk. .	5	—	5	2

	8 Julij tot 14 Julij. A.	8 Julij tot 14 Julij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
N. Holland.				
Buiksloot. .	4	5	34	22
Castricum. .	2	1	2	1
Edam. . . .	2	2	3	3
Graft.. . . .	3	3	4	4
's Graveland	1	1	1	1
Haarlem.. .	25	33	221	130
Haarl. Liede en Spaarnw	4	1	14	6
Haarl. Meer	4	4	101	84
Helder.. . .	3	2	7	4
Ilpendam. .	2	1	3	1
Landsmeer..	1	—	1	—
Muiden. . .	3	1	13	4
Nieuwend. .	—	3	9	4
Nw.-Amstel	7	5	47	29
Oosthuizen..	12	2	20	5
Opmeer. . .	1	1	6	6
Oud.-Amstel	1	2	22	10
Oudorp.. . .	2	2	4	3
Purmerende	6	6	20	12
Rensdorp. .	3	2	4	2
Sloten. . . .	2	2	11	7
Spaarndam.	1	1	18	11
Uitgeest. . .	2	2	19	19
Uithoorn.. .	1	1	21	19
Urk.	7	1	26	1'
Velzen.. . .	7	2	24	14
Weesp. . . .	2	2	59	26
Weesper-karspel. . .	1	1	7	3
Wormerveer	4	4	8	6
Wijk a. Zee en Duin. .	2	—	2	—
Zijpe.	6	2	15	9
Totaal. . .	147	174	815	727
N. Braband.				
Bergen op Z.	2	2	7	5
Halsteren. .	6	3	7	4
's Hertogenb	16	11	26	19
Klundert (Moerdijk).	—	1	9	4
Klundert.. .	6	3	6	3
St. Michiels-Gestel.. .	1	—	1	—
Nw.-Vosm..	2	—	3	1
Raamsdonk.	—	1	16	8
Rosmalen. .	—	1	6	3
Schayk. . .	1	1	1	1
Werkendam	3	3	75	40
Werken en Sleeuwijk..	3	2	8	4
Totaal. . .	40	28	165	92

	8 Julij tot 14 Julij A.	O.	Sinds het begin A.	O.
Utrecht.				
Abc. Baanbr.	—	2	40	21
Abc. Proostd	2	2	91	46
Amersfoort.	12	7	29	18
De Bilt. . .	3	3	4	4
Breukelen St. Pieters.	1	—	3	—
Cothen.. . .	1	1	11	5
Driebergen.	3	3	5	5
Hoenkoop. .	1	1	4	4
Houten.. . .	1	—	1	—
Jutphaas.. .	11	4	35	14
Kockengen.	2	2	69	30
Langbroek..	5	3	9	6
Linschoten..	—	1	4	1
Loosdrecht.	3	2	10	4
Maarssev.. .	1	—	7	4
Montfoort. .	16	13	88	58
Mijdrecht. .	19	11	108	71
Oudenrijn. .	2	—	5	1
Utrecht. . .	184	159	1792	1176
Veldhuizen.	3	2	3	2
Vinkeveen en Waverv.	10	9	102	77
Vleuten. . .	2	1	6	2
Vreeswijk. .	4	2	19	11
Werkhoven	1	—	1	—
Wilnis. . . .	9	4	105	52
Wijk b. D..	9	5	39	21
IJsselstein..	5	4	12	6
Zeist.	1	1	5	5
Zuilen. . . .	2	—	22	12
Totaal. . .	313	242	2629	1656
Groningen.				
Appingad. .	1	1	1	1
Bedum.. . .	2	—	3	1
Beerta.. . .	1	—	2	1
Eenrum. . .	1	1	1	1
Ezinge.. . .	1	1	1	1
Groningen..	192	139	1121	620
Haren.. . .	7	4	12	7
Hoogezand.	8	6	20	16
Hoogkerk. .	1	1	3	1
Leens. . . .	2	2	2	2
Meeden. . .	1	—	1	—
Ulrum. . . .	7	1	10	3
Warffum.. .	—	2	13	9
't Zandt. . .	1	1	1	1
Totaal. . .	225	159	1191	664
Gelderland.				
Arnhem. . .	11	8	29	18
Bemmel.. .	1	—	2	1
Beusichem..	8	1	18	5
Brummen. .	1	—	6	2
Buren. . . .	2	—	3	1
Buurmalsen	2	2	3	3
Culenborg..	5	1	17	7
Driel.	3	3	18	12
Elst..	3	2	7	6
Ermelo.. . .	3	2	4	2
Ewijk. . . .	1	—	2	—
Geldermals..	7	4	13	8
Hedel. . . .	2	2	8	3
Maurik.. . .	1	—	5	3
Millingen. .	1	1	1	1
Nijkerk. . .	2	1	9	4
Nijmegen. .	5	2	19	10
Tiel.	17	18	30	23
Vuren. . . .	1	—	1	—
Zaltbommel	5	4	23	11
Zuilichem. .	3	1	4	2
Zutphen. . .	1	1	6	3
Totaal. . .	85	53	228	125
Overijssel.				
Avereest.. .	17	13	38	20
Blokzijl. . .	1	1	2	2
Dalfsen. . .	3	2	5	4
Genemuiden	3	3	7	5
Giethoorn. .	1	1	30	10
Den Ham. .	1	—	5	1
Hardenberg (Stad).. . .	2	—	3	—
Hardenberg (Ambt). . .	1	1	9	6
Hellendoorn	1	—	1	—
Kampen.. .	31	26	175	93
Nieuwleus..	1	—	1	—
Oldemarkt..	4	2	12	7
Ommen (St.)	2	1	2	1
Ommen (Ambt). . .	4	3	13	8
Raalte. . . .	1	1	2	2
Steenwijk. .	3	—	3	—
Vollenhove (Ambt). . .	2	1	15	11
IJsselmuid..	1	1	1	1
Zwartsluis..	16	11	61	45
Zwolle. . . .	20	13	60	37
Totaal. . .	115	80	445	253
Friesland.				
Achtkarspel.	1	2	4	4
Dokkum.. .	15	10	60	33
Franekerad.	3	3	9	7
Harlingen. .	13	7	31	15
Haskerland.	2	2	4	3
Idaarderad..	2	1	3	2
Leeuwarden	5	3	15	11
Lemsterl.. .	4	2	29	23
Menaldumadeel. . .	1	—	3	2
Oostdongeradeel.. . .	4	2	4	2
Schoterland	14	7	19	11
Sneek. . . .	4	4	8	8
Utingerad. .	3	1	3	1
Workum. . .	2	1	8	4
Wijmbritseradeel.. . .	7	5	7	5
Totaal. . .	80	50	207	131
Drenthe.				
Beilen. . . .	1	1	4	3
Gasselte. . .	1	—	2	1
Hoogeveen..	33	15	70	38
Meppel.. . .	52	35	250	143
Odoorn.. . .	2	—	6	2
Peize.. . . .	1	1	1	1
Ruinerwold.	1	1	5	3
Smilde.. . .	3	2	13	5
Vries.. . . .	2	1	2	1
De Wijk.. .	1	—	5	2
Totaal. . .	97	56	358	199
Zeeland.				
Bruinisse.. .	1	—	3	1
St.Annaland	14	8	22	16
Tholen.. . .	1	—	2	1
Wemending	6	3	6	3
Totaal. . .	22	11	33	21
Limburg.				
Maastricht..	2	2	4	3
Totaal. . .	2	2	4	[illegible]

RECAPITULATIE.

Van 8—14 Julij aanget. 1953, overl. 1349. Sinds het begin aanget. 14378, overl. 88[illegible]

Het cijfer der aangetasten van 1—7 Julij is door later ingekomen opgaven [illegible] en dat der overledenen tot 2132 geklommen. De 122 aangetasten op pa[illegible] Amsterdam opgegeven zijn niet medegerekend.

Dr[illegible]

by Google

— In de Staten-Vergadering van Utrecht werd, op 3 Julij j.l., bij gelegenheid dat de provinciale begrooting voor 1867 ter loops werd behandeld, door den Heer BASTERT de aandacht gevestigd op de belangen der hygiène. — Spreker heeft op de begrooting een post gevonden van ƒ 18,000 voor maatregelen tegen de veeziekte, maar geen post voor wat nuttig kan zijn voor de gezondheid van den mensch. De openbare gezondheids-toestand moest meer en meer een voorwerp worden van zorg voor *elk* Bestuur. Hij zou ook onderwerpen kunnen opnoemen, die voorziening vorderen, doch bij den spoed, waarmede men in deze zitting wil te werk gaan, zal hij zich daarvan onthouden. Spreker wijst op het geschrift van den Hoogleeraar MULDER, waaruit blijkt, dat er in het belang van de openbare gezondheid nog al iets te doen is.

ROTTERDAM. — De Raad dezer gemeente heeft in zijne jongste vergadering, met algemeene stemmen, zonder discussie, op voorstel van het Dagelijksch Bestuur, besloten tot *de opheffing van de Geneeskundige School.* De oorzaak van dit besluit is louter van finantiëlen aard.

De beide vorige Ministers van Binnenlandsche Zaken hadden toegezegd eene subsidie van ƒ 10,000 voor de voorbereidende, terwijl men van wege de provincie dan op ƒ 5000 subsidie voor de Praktische School rekende; de stad zou dan nog ƒ 17,000 moeten bijbrengen, hetgeen eene te groote opoffering was. Men had nu getracht van den Staat ƒ 20,000 en van de provincie ƒ 10,000 te bekomen. De tegenwoordige Regering wenschte echter geene hoogere toelage te geven dan van ƒ 7000, en bij de provincie ondervond men nóg grooter bezwaar. Dien ten gevolge was men van oordeel, dat er niets overschoot, dan de School op te heffen, omdat men de gemeente niet met zulke groote uitgaven mogt belasten, als nu het geval zou moeten zijn bij het behoud der School.

PERSONALIA.

Z. M. heeft bij het personeel van de Geneeskundige Dienst der Landmagt benoemd tot Off. v. Gez. 3de kl. de kweekelingen bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen L. T. VAN KLEEF, H. H. VAN DER VEGT, C. G. LUYT, T. A. QUANJER, J. CLARISSE, J. P. F. A. LENS en W. SMITH; — en bij het personeel van de Geneeskundige Dienst in Oost-Indië tot Off. v. Gez. 3de kl. de kweekelingen bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen J. P. KLOOS, J. H. D. L. SÄNGER, H. C. F. L. AALBERSBERG, P. A. GIESBERS, G. B. LOWE en J. A. COSTER.

BENOEMD: Tot lid van den Gemeenteraad te Amsterdam, de Heer Dr. C. E. HEYNSIUS.

— De beide Nederlandsche Natuuronderzoekers POLLEN en VAN DAM, die in 1863 tot eene wetenschappelijke expeditie naar Réunion, Madagaskar en de nabijgelegen eilanden waren vertrokken, zijn thans teruggekomen. Zij hebben eene kostbare verzameling medegebragt van voorwerpen op het gebied der natuurlijke historie, en zich ook belast met het overbrengen van een brief, waarin Prins HOVA ANDRIA SALAMA, 13de Landvoogd van Anoronsanga, aan de Westkust van Madagaskar, aan den Koning der Nederlanden den wensch te kennen geeft tot hernieuwing der handelsbetrekkingen met dat land.

— De Provinciale Staten van Noord-Holland hebben de bezoldiging van den provincialen Veearts van dat gewest verhoogd tot ƒ 1500 's jaars.

— De Heer J. HOLST HEIJNING vierde den 9den Julij het feest zijner 25jarige praxis als Geneeskundige te Dalfsen.

OVERLEDEN: Den 12den Julij, te Utrecht, de Heer A. C. VAN WOERDEN, Chir.-Doctor, Heel- en Vroedmeester; — den 11den Julij, te Leiden, de Heer J. J. FAUS, Oud-Off. v. Gez. 1ste kl. bij de Marine, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, oud 84 jaren.

ALI COHEN.

OVER DEN AARD DER CHOLERA-SMETSTOF,

DOOR

Dr. A. SASSE.

In Prof. MULDER's jongste brochure: *De scheikundige middelen der Nederlandsche Regering tegen de verspreiding der Cholera*, wordt, ten aanzien van de smetstoffen van alle ziekten, door infectie ontstaan, gezegd, dat zij vermoedelijk organische bases zijn (pag. 40 van gemelde brochure). De invloed dier organische bases zou zich tot op een nog niet bepaalden afstand, misschien zelfs eenige uren, doen gevoelen. En toen Prof. MULDER redeneu ontwikkelde waarom hij niet instemde met de zienswijze, die PETTENKOFER en anderen, naar aanleiding hunner onderzoekingen over den aard der cholerasmetstof, voorgedragen hebben, vond hij blijkbaar weinig gehoor en werd, zoo als hij mededeelt, „naar autoriteiten verwezen, even alsof ik een kind ware.”

Voor een eerlijk Natuuronderzoeker, die met een kritisch oog den arbeid van een vakgenoot bestudeert, is trouwens niets hatelijker dan — nadat hij reeds op gronden ontwikkeld heeft, waarom hij niet instemmen kan met de uitkomsten uit eenig onderzoek afgeleid — telkens weêr verwezen te worden naar dat onderzoek. Het mag dus wel, vooral in den tegenwoordigen tijd, allezins gepast gerekend worden, om een weg aan te wijzen, die waarschijnlijk leiden kan tot eene meer naauwkeurige kennis van den aard der cholerasmetstof, tot tijd en wijle dat wij de materia peccans zelve in bodem en drinkwater kunnen aantoonen.

Het komt mij namelijk voor, dat wij de bedoelde smetstof voor een niet-diffusibel gift (en dus noch eene luchtsoort, noch eene vlugtige organische basis) zouden mogen houden, wanneer het volgende vaststond:

dat er geen bewijzen voorhanden zijn, dat de foetus van hoogzwangeren, aan cholera gestorven, in den regel ook cholera krijgt, òf (wat op hetzelfde neêrkomt)

dat het niet bewijsbaar is, dat hoogzwangeren, die een flinken aanval van cholera doorgemaakt hebben, abortus krijgen en het foetus blijkt aan cholera gestorven te zijn.

Dit punt door onderzoek uit te maken, komt mij voor in de eerste plaats wenschelijk te zijn, willen wij iets meer weten van den aard der cholerasmetstof. Het laat zich toch gemakkelijk inzien, dat hieruit werkelijk eene gevolgtrekking, als boven opgegeven, zou mogen gemaakt worden. Immers wanneer wij uitgaan van hetgeen als vrij wel bewezen aangenomen mag worden, dat er geene onmiddellijke vaatgemeenschap plaats heeft tusschen moeder en kind, zoodat de wisseling van bestanddeelen tusschen beiden alleen door vliezen heen, langs endosmotischen weg, plaats vindt, dan zal eene zwangere aan de vrucht, die zij bij zich draagt, de cholera niet mededeelen, wanneer

de oorzaak van deze ziekte in microscopische plantaardige of dierlijke organismen ligt. Want hoe klein deze ook zijn, zij gaan toch niet door de tot nog toe onzigtbare poriën der fijne vliezen. Natuurlijk dat deze gevolgtrekking alleen zóó lang geldt als het verband tusschen moeder en kind gebleven is zoo als dat regelmatig plaats vindt.

Is daarentegen de cholera-smetstof eene luchtsoort of eene vlugtige organische basis, dan zal in ieder geval, waarin eene zwangere door cholera aangetast wordt, de ziekte zich aan de vrucht moeten mededeelen, tenzij men in staat zij om de redenen op te geven, waarom deze te verwachten uitkomst in eenig geval of in alle gevallen uitblijft. Het is immers bekend dat luchtsoorten, even als vloeistoffen, die in eenig vocht oplosbaar zijn, met dit vocht te gelijk door dierlijke vliezen kunnen heendringen. Men zou dus moeten aantoonen òf dat de cholera geen vat heeft op het foetus — en bij hetgeen wij weten van den noodlottigen invloed dezer ziekte op kinderen is dit uiterst onwaarschijnlijk — òf dat er op den weg van de moeder tot de vrucht, bijv. in de placenta, eene inrigting bestond, waardoor de invloed van het diffusibele choleragif onschadelijk gemaakt werd. Een derde geval staat mij niet voor den geest. Wat het tweede geval betreft — de vraag, of er op den weg van moeder tot vrucht inrigtingen bestaan, waardoor sommige vergiften, vooral organische bases, onschadelijk gemaakt zouden kunnen worden — deze vraag zou zich door proeven op dieren laten beantwoorden. Misschien zijn vroeger reeds voor een ander doel proeven over dit punt genomen, waarvan ik mij echter niets herinner.

Gevallen van cholera, bij de vrucht waargenomen, zijn zeker hier en daar in de periodieke geneeskundige litteratuur verspreid; het zou wenschelijk geacht kunnen worden ze te verzamelen, met inachtneming der bijomstandigheden, in zoo verre ze vermeld worden, die op de waardering der feiten van invloed kunnen zijn. In *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences de Paris*, Mai 1866, vindt men de volgende mededeeling van Dr. WORMS: „Dat de cholera het eerst op het bloed werkt wordt ontegenzeggelijk bewezen door de lijkschouwingen van foetus, die in utero door cholera aangetast waren en waarbij men — behalve de overige verschijnselen — het darmkanaal gevuld zag met de eigenaardige cholera-afscheiding." Volgens Dr. WORMS komt dus cholera bij foetus inderdaad voor; of dit de regel is, of in welke verhouding dit anders plaats vindt, leeren wij uit zijne mededeeling niet. Tot meerdere inlichting in deze belangrijke zaak wendde ik mij derhalve tot mijn hooggeschatten leermeester Prof. C. B. TILANUS, met verzoek om mededeeling van hetgeen hem — als geruimen tijd aan het hoofd der Obstetrische Kliniek te Amsterdam gestaan hebbende — voorgekomen was. Z. H. Gel. antwoordde daarop als volgt: „Sectio caesarea is door mij aan door cholera gestorvene zwangeren niet verrigt. Collega LEHMANN herinnert zich twee gevallen, één in het Gasthuis en één in de stad, in 1854; bij beide lijken werd het kind dood gevonden, maar is de oorzaak van het sterven niet geconstateerd."

Tot eene juiste waardering echter der gevallen, waarin men soms cholera bij het foetus vinden zal, dient herinnerd te worden, dat in enkele gevallen een meer onmiddellijk vaatverband tusschen moeder en vrucht schijnt plaats te vinden, als waarvan door Dr. VERRIER in *Gazette des Hôpitaux*, 1866,

n°. 16, een geval medegedeeld wordt. Hier schijnt namelijk bij eene enkelvoudige zwangerschap de dood der moeder ontstaan te zijn door bloeding uit het doorgesneden en niet afgebonden placenta-einde van de navelstreng. Dit is dus eene, hoewel blijkbaar zeldzame mogelijkheid. Verder is nog eene mogelijkheid van infectie der vrucht door de moeder, gegeven in de omstandigheid, dat cholera zeer veelvuldig belangrijke hyperaemiën met bloeduitvatingen in de vrouwelijke genitaliën en bijzonder den uterus ten gevolge heeft (Cf. REINHARDT und LEUBUSCHER in VIRCHOW's *Archiv*, Bd. II, Heft 3). Hierbij hebben natuurlijk ligte zamentrekkingen van den uterus plaats en daarmede verscheuring van het normale verband tusschen moeder en vrucht, waardoor het bloed der vrucht in onmiddellijke aanraking met dat der moeder kan komen. En zeker: uitgebreide aanrakingspunten met het geïnfecteerde bloed der moeder zijn niet noodig om bij het foetus dezelfde ziekte te doen ontstaan. Want al verklaart Prof. HAMERNIK in Praag (*Wiener Medicinisch Wochenschrift*, Januarij 1866) de cholera voor niet „ansteckend", omdat inoculatie van dieren met het bloed der choleralijders zoo weinig gevolg gehad heeft, daaruit volgt niet, dat inoculatie van mensch op mensch niet meer gevolgen zou hebben dan men wenschte. Dikwijls toch zien wij eene epidemie bij eene diersoort woeden, die eene andere, onder dezelfde omstandigheden levende, en zelfs naverwante, verschoont. Zóó deelt JULES GUÉRIN mede, bij gelegenheid dat er in de Académie de Médecine te Parijs sprake was van cholera, dat hij in den zomer van 1865 een 280tal kalkoenen had zien sterven aan eene ziekte, wier voornaamste verschijnselen waren dunne, waterachtige ontlastingen, die onophoudelijk voortgingen en waarmede de dieren asphyctisch werden en stierven. Ander gevogelte in dezelfde kweekerij bleef verschoond.

BOULEY, de beroemde Veeartsenijkundige in Alfort, deelde in dezelfde zitting mede, dat eene dergelijke ongesteldheid ook bij hoenders voorgekomen was en dat, wanneer men een gezond hoen prikte met eene naald, waaraan bloed zat van een ander hoen, dat aan deze soort van cholera gestorven was, het gezonde hoen bijna terstond cholera kreeg. Het laat zich dus wel aannemen, dat er geene uitgebreide aanrakingspunten met het geïnfecteerde bloed der moeder noodig zijn om ook bij de vrucht cholera te doen ontstaan.

Het aangehaalde zal, hoop ik, voldoende gerekend worden om de overtuiging te vestigen, dat wij werkelijk in eene statistiek, vermeldende hoe vele malen de vrucht van eene zwangere vrouw, die cholera gehad heeft, ook door cholera aangetast is, tegenover het aantal malen, waarin dit niet het geval geweest is, — dat wij in zulk eene statistiek het middel bezitten om met tamelijke zekerheid te komen tot de beantwoording der vraag: *of de smetstof der cholera diffusibel is*, met andere woorden, of hare verspreiding teweeggebragt wordt door microscopische organismen, die niet door gesloten vliezige wanden kunnen heendringen, dan wel of zij in het bloed oplosbaar is en zoo ook door de bedoelde vliezige wanden heen kan?

De zekerheid in dezen te bereiken wordt nog verhoogd door de vergelijking met hetgeen het pokkengif op de vrucht der zwangere vrouw uitwerkt, waarover straks nader. Zoo er ééne besmettelijke ziekte is, waarvoor men vaste deeltjes, dikwijls door de lucht voortgedragen, als dragers der smetstof kan

aannemen, dan is dit zeker wel de pokziekte. Immers de inenting van een weinig variola-lymphe, zijnde een vocht, waarin bepaalde cellen zweven, veroorzaakt variola bij een individu, dat overigens buiten aanraking gebleven is met variolalijders. En dat de gewone besmetting van persoon tot persoon plaats vindt, doordat er van die cellen der pokkenlympha door de lucht voortgedragen worden, is geheel in overeenstemming met hetgeen wij weten van het optreden van schimmel op alle plaatsen, die tot de ontwikkeling daarvan een gunstigen bodem opleveren. Zóó is het met brood, met inkt, met de tong bij lijders, waar het speeksel ontbreekt of de mondvochten niet meer alcalisch houdt enz. Wie eens door middel van den microscoop heeft kunnen nagaan hoeveel milioenen schimmelzaden of sporen zich uit een klein plekje schimmel ontwikkelen en verder zich overtuigd heeft van de uiterste kleinheid der sporen zelf, zal weten, dat de zwakste luchtstroom ze ons kan aanvoeren. Zelfs grootere celelementen kunnen door de lucht vervoerd worden. De aëroskoop heeft ons dat geleerd. Door middel van dezen toestel toch, waarbij groote hoeveelheden lucht strijken over de oppervlakte van glycerin, zoodat zij de vaste bestanddeelen, waarvan zij dragers zijn, in dit laatste achterlaten, is het gebleken dat de lucht in hospitalen, vooral wanneer deze overvuld zijn met lijders, die etterende wonden hebben, de gevormde elementen der etter bevat. Zóó is het dan ook begrijpelijk, dat het waar is, wat door vele oogartsen verzekerd wordt, dat men in eene zaal komende, waar vele lijders aan bindvliesontsteking van het oog verpleegd worden, zelf prikkeling van de oogen kan voelen — zonder twijfel, doordat er van de ettercellen, die de lucht hier bevat, zich op het bindvlies der oogen nederzetten. Zóó is ook begrijpelijk het feit, dat, niettegenstaande het ongeloof der Geneeskundigen, toch door het volk geloofd wordt — en dat ik als waar erken — dat eene belangrijke verkoudheid besmettelijk is. De onder deze omstandigheid in grootere hoeveelheid gevormde slijm- en etterligchaampjes kunnen op gezonde slijmvliezen zeer wel een dergelijk ziekelijk proces opwekken, als waaraan zij zelf het aanzijn te danken hebben. Feitelijk wordt de mogelijkheid der overdragt van dergelijke ziekteprodukten bewezen, juist door de pas genoemde bindvliesontsteking. Niet alleen dat men dáár, waar vele lijders opeengehoopt zijn, door de lucht heen besmet kan worden, bestaat er ook ruimschoots gelegenheid tot besmetting, door onmiddellijke aanraking met het afgescheiden vocht, hetzij doordat personen met gezonde oogen gebruik maken van het water, waarin de oogen van besmette personen gewasschen zijn, of doordat zij de doeken gebruiken, waarmede deze oogen na de reiniging afgedroogd werden. Eenige jaren geleden was men in ééne der Vlaamsche steden op het punt om een gesticht, waarin zeer vele lijders aan besmettelijke oogziekte voorkwamen, af te breken en op eene andere plaats nieuw op te bouwen. Alle middelen om den voortgang van het ongemak te stuiten schenen vruchteloos beproefd te zijn, en reden meenende te hebben om plaatselijke omstandigheden te beschuldigen, was men tot dit besluit gekomen, dat op het punt stond uitgevoerd te worden, toen een Geneesheer op de gedachte kwam, of de smetstof ook verspreid kon worden door het water of de doeken, die tot de reiniging der oogen gebruikt werden. De uitkomst bewees dat hij juist gezien had, en de schrijver dezer regelen heeft van deze uitkomst gebruik kunnen

maken om in een verplegingsgesticht te dezer stede, waar sedert eenigen tijd er over geklaagd werd dat zoo veel kinderen zeere oogen hadden, den voortgang van dit euvel te stuiten.

Opmerkelijk is het feit, dat de zoogenaamde besmettelijke oogontsteking alleen bij sterke opeenhooping van lijders en daardoor ruime gelegenheid tot verspreiding der smetstof door de lucht heen — besmettelijk is, terwijl de verspreiding veel gemakkelijker plaats vindt door het water (waschwater). Hetzelfde geldt van cholera; ook hier zóó weinig uitgedrukte besmettelijkheid in den zin van overdraagbaarheid van persoon op persoon, dat zij zelfs door velen betwijfeld wordt; daarentegen wordt die besmettelijkheid stellig grooter, waar beperkte ruimten vele personen, meer of minder met de ziekte behebt, herbergen. Ook hier gemakkelijke overdraagbaarheid door het water, zoodat velen juist in het drinkwater eene hoofdbron van verspreiding zien.

Trouwens meer nog dan met deze smetstof, die vooral om hare s. v. v. grijpbaarheid ter vergelijking genomen werd, heeft de cholera-smetstof overeenkomst met die van den typhus abdominalis. Typhus abdominalis, niet typhus exanthematicus, die in de latere tijden stellig zeer teregt onderscheiden werden, vooral ook omdat een typhus exanthematicus, die in hooge mate besmettelijk is, nooit een typhus abdominalis bij een tweede opwekt, zoo als door OPPOLZER en anderen in den jongsten tijd opgemerkt werd. Wat nu bepaaldelijk den abdominaaltyphus betreft, over deze ziekte bevat de *Deutsche Klinik*, Febr. März 1866, eene uiterst belangrijke studie van Prof. LIEBERMEISTER uit Bazel, die zeker, wat de wijze van verspreiding betreft, over cholera zou kunnen handelen. LIEBERMEISTER zelf maakte in die studie dikwijls opmerkzaam op de groote overeenkomst in dit opzigt tusschen cholera en buiktyphus. Deze wordt naar allen schijn nooit door contact van zieke personen op gezonde overgebragt, en is toch ook geene zuiver-miasmatische ziekte, want tot het ontstaan der ziekte zijn de uitwendige omstandigheden alleen niet voldoende. Het ligt het naast voor de hand de ontlastingen voor de dragers der smetstof te houden, in dien zin, dat de versche ontlastingsstoffen het gif in een tijdperk van ontwikkeling bevatten, waarin dit in het ligchaam van den mensch gebragt zich niet verder ontwikkelen zou.

Het is merkwaardig, dat men alzoo voor twee zoo ongelijksoortige ziekten als cholera en abdominaaltyphus, eene zoo gelijke wijze van verspreiding uit de waarnemingen afgeleid heeft.

Wat in de eerste plaats de directe besmettelijkheid der cholera betreft, tegenover typhus exanthematicus bijv., moet deze minstens al uiterst gering gesteld worden. Het is reeds sinds lang opgemerkt, dat Geneesheeren, ziekenoppassers en geestelijken volstrekt niet in die mate meer door cholera aangetast worden, naarmate zij meer met lijders daaraan in aanraking komen. Zóó ontving de schrijver de stellige mededeeling, dat Dr. WICHERS, bij gelegenheid van eene vroegere cholera-epidemie in Groningen, zich in eene pas gebruikte zoogenaamde choleramand had laten vervoeren naar de plaats, waar zijne collega's vergaderd waren, alleen om deze te overtuigen dat cholera niet besmettelijk is. Verder is het van algemeene bekendheid, dat zeer dikwijls de cholera slechts één persoon in een talrijk huisgezin aantast. Zóó deelt de *Wiener Medicinische Presse*, December 1865, mede, dat onder de

83 gevallen van cholera, in Triëst voorgekomen, slechts 3 gevallen bekend waren, waar in één huis of in dezelfde familie meer dan één persoon ziek geworden was. Stel daartegenover wat men bij typhus exanthematicus ziet, waar het een regel is dat alle leden van een huisgezin aangetast werden, die iederen medicus minstens ééns treft en velen ten grave sleept — dan is het wel als zeker aan te merken, dat cholera niet in dien zin of niet in dien graad besmettelijk is als de exanthematische typhus.

En toch kan dáár, waar drinkwater het voermiddel der smetstof wordt, de besmetting zeer duidelijk voor den dag komen door het plotseling optreden van vele gelijksoortige ziektegevallen. Zóó was er in Londen in 1854 eene wel, waarin het water van eene gracht reeds maanden lang doorgesijpeld had. Van het water uit deze wel hadden honderde menschen gedronken en ofschoon in andere gedeelten van Londen de cholera was, had men in St. James, het kerspel waarin Broadstreet ligt, nog geen geval daarvan gehad. Eindelijk komt er uit eene andere wijk iemand met cholera, maakt gebruik van een privaat dat in de gracht uitkomt, en het gevolg is dat binnen drie dagen 500 personen, die van het bedoelde welwater gebruikt hadden, door cholera aangetast werden (*Medical Times and Gazette*, 7 October 1865, en verg. ibid, 28 October 1865).

Meer dergelijke gevallen zouden zich zeker laten aanwijzen, waaruit de groote invloed van het drinkwater op de verspreiding der cholera af te leiden zou zijn. Van belang zou het kunnen gerekend worden, om door medische organen nadere bevestiging te verkrijgen van het door Prof. E. H. VON BAUMHAUER in één der dagbladen medegedeelde, dat Amsterdam bij het laatste bezoek der cholera — toen men duinwater als drinkwater gebruiken kon — veel minder door deze ziekte geteisterd is dan bij vroegere gelegenheden, toen de duinwaterleiding nog niet bestond. Het is natuurlijk de tijd nog niet om uit de tegenwoordige epidemie iets te willen afleiden betrekkelijk de hevigheid, waarmede zij in verschillende streken van ons land reeds gewoed heeft en nog verder woeden zal; maar het heeft tot nog toe wel eenigen schijn, dat de hevigheid het grootst geweest is, waar in de ruimste mate gebruik gemaakt werd van pompwater. Utrecht bijv. heeft tot nog toe althans onder de steden van ons vaderland niet het minst geleden. Als het eens waar was, hetgeen Prof. MULDER vroeger eens als zijne meening geuit heeft, dat het water der Mariapomp in Utrecht juist daarom zóó voortreffelijk van smaak was, omdat het onder den grond in eene gelukkige mate — niet te veel, niet te weinig — in aanraking kwam met de faecale stoffen, door de riolen afgevoerd, en daaraan zijn zoutgehalte voor een gedeelte ontleende Als het eens meer dan alleen de zouten daaraan ontleende? Het is waar, gezigt, smaak en reuk zijn zeer goede scheikundigen, aan wie men de beoordeeling van het drinkwater voor zeer vele gevallen kan overlaten. Maar helder schijnt het water te kunnen blijven, al is het de drager der cholera-smetstof; van den geur en de smaak van het water in die gevallen wordt wel medegedeeld, dat deze onaangenaam, zelfs walgelijk was, maar vooral in de mindere klasse der bevolking duurt het eenigen tijd eer men op zulke schijnbaar-kleine zaken opmerkzaam geworden is.

Daarom te meer is het wenschelijk gebruik te maken van den wenk, die

wel reeds gegeven is, maar wier beteekenis nog onlangs uit de praktijk toegelicht werd door Dr. DUB (*Wiener Medicinische Presse*, December 1865). Een koopman had hem medegedeeld, dat hij gedurende een verblijf in Moskou in 1856, ten tijde dat de cholera aldaar heerschte, opgemerkt had, dat alle menschen, die *niets ongekookt* gebruikten (dus geen ongekookt water, geen ongekookte vruchten) volkomen vrij van cholera gebleven waren. Hetzelfde middel was door dien koopman tijdens de laatste epidemie in Kaïro aangewend, en niemand, die zijn raad in dezen opgevolgd had, was ziek geworden. Dr. DUB zelf had waargenomen, dat, toen in September des vorigen jaars, na de sterke regenbuijen, het water verontreinigd was en in Praag overal hevige diarrheën aan de orde waren, allen vrij bleven, die het water alleen gekookt gebruikten of bier dronken.

Vindt men deze opgave meer bevestigd, dan pleit dit reeds sterk voor de meening, dat het drinkwater een voorname verbreider is van de smetstof der cholera, en dat deze smetstof door koking vernietigd wordt, zoo als dit van alle levende organismen geldt en dus ook van die, welke men voor de dragers der cholera-smetstof houden kan. In ieder geval spreekt deze waarneming — hare onbetwistbare waarheid aangenomen — meer voor dergelijke organismen als dragers der smetstof, dan voor organische bases, die in den regel zeer goed de kookhitte verdragen, zonder ontleed te worden. Trouwens, als het worstgif niet bestond, dat werkelijk eene organische basis schijnt te zijn, en dan ook niet door kookhitte vernietigd wordt, zou men wel mogen beweren, dat organische bases niet ligt invloed hebben op den openbaren gezondheidstoestand.

Drinkwater is dus stellig aan te merken als voorname verspreider der cholera-smetstof, maar toch niet als de eenige, zoo als waarschijnlijk te eenzijdig door SNOW en anderen aangenomen is. De vergelijking met den buiktyphus komt hier te pas. Ook deze toch verspreidt zich gaarne door middel van het drinkwater, zoo als BUHL aangetoond heeft dat voor München de regel is, en zoo als LIEBERMEISTER l. c. bewezen heeft dat bij eene hevige epidemie van dien aard in Bazel het geval was. Een paar voorbeelden mogen deze bewering toelichten. MURCHISON verhaalt het volgende: Op eene plek, die uit 34 huizen bestond, kregen 13 huizen hun drinkwater uit dezelfde bron. In al deze huizen zag men — nadat het water der bron door smaak en reuk de vermenging met faecale stoffen had verraden — bijna te gelijker tijd buiktyphus optreden en wel kwamen in ieder huis verscheidene gevallen voor. Alle andere huizen, die het water uit eene andere bron kregen, bleven vrij. GIETL deelt het volgende geval mede: In een verplegingsgesticht kwamen, terwijl de waterleidingen gereinigd en buiten gebruik gesteld werden, 33 gevallen van buiktyphus voor. Als drinkwater was een bronwater gebruikt, waarin men kon aantoonen dat in ontbinding verkeerende organische stoffen, vooral ook schimmelsporen en vibrionen voorkwamen. Het bronwater had gemeenschap met eene put, waarin de excrementen van typhuslijders geworpen werden. Sedert het water van deze bron niet meer gebruikt werd, kwamen in 3 jaren geene nieuwe typhusgevallen voor. Even zoo hielden in eene kazerne de typhusgevallen op, sedert het water van bepaalde pompen, die bronwater leverden, niet meer gebruikt werd om te drinken.

Is dus ook voor buiktyphus de verspreiding door drinkwater zeker, infectie door de lucht is hier evenzeer duidelijk waar te nemen, en juist daarom is het van belang de wijze van verspreiding dezer ziekte met die der cholera te vergelijken. Murchison zag in eene school het grootste gedeelte der leerlingen door buiktyphus aangetast worden, en wel zoo, dat zij over het geheel te eer en te heviger ziek werden, naarmate zij meer blootgesteld waren geweest aan den luchtstroom die over eene opene kloake streek. Het volgende geval spreekt niet minder duidelijk. In een dorp, waarin sedert langen tijd geen abdominaaltyphus voorgekomen was, kwam iemand aan, die in Ulm door deze ziekte was aangetast. De ontlastingen der zieke werden op eene mestvaalt gebragt. Van vijf lieden, die eenige weken later met het opruimen van deze mestvaalt bezig waren, werden 4 ziek aan typhus en een met gastrische verschijnselen en zwelling der milt. De ontlastingen van deze 5 zieken werden diep in den mesthoop begraven. Negen maanden later, bij het geheel wegruimen van deze mestvaalt, werd van de twee menschen, die daarmede bezig waren, weder een aan typhus ziek en stierf.

Juist iets dergelijks is naar allen schijn aan te nemen voor cholera; geene direkte besmettelijkheid van persoon tot persoon, maar de ziektekiem ontwikkelt zich eerst uit een door de ziekte aangetast voorwerp en wel naar allen schijn, even als dit voor buiktyphus met meer zekerheid aangetoond is, uit de excrementen. Deze bevatten waarschijnlijk wel reeds den kiem der smetstof, maar nog niet in genoeg ontwikkelden staat, om terstond weder gelijksoortige verschijnselen op te wekken. Vreemd moge dit voorkomen, het is echter verre van onwaarschijnlijk, vooral wanneer men de levensgeschiedenis der lagere diersoorten, bepaaldelijk die der ingewandswormen, raadpleegt. De eijeren, waarvan ieder zoogenaamd lid der twee soorten van lintwormen, welke de mensch herbergt — Taenia solium en Taenia mediocannellata — zoo vol is, ontwikkelen zich niet direkt bij hem, maar eerst bij het varken, respectievelijk de koe, uit wier raauw vleesch hij ze in den vorm van cysticerci terugkrijgt. Voor de eijeren van den breeden lidworm (Botryocephalus latus, vroeger Taenia lata genoemd) is de ontwikkelingsgeschiedenis minder zeker vastgesteld; het schijnt dat zij zich eerst bij visschen ontwikkelen, en uit deze terug in half ontwikkelden staat den mensch infecteren. Ascaris lumbricoïdes schijnt den mensch door het drinkwater aangebragt te worden en de eijeren dezer diersoort schijnen een verblijf in het water noodig te hebben om tot spoelwormen te kunnen ontwikkelen. Waarom niet ook de smetstof van cholera en van buiktyphus?

Dat het in den regel personen zijn die de smetstof overdragen, is door de verschillende epidemiën, die reeds in Europa gewoed hebben, voldoende bewezen. Tegen wind en stroom in heeft zich de cholera verspreid langs de lijnen van het meest veelvuldig verkeer van menschen, en ontwikkelt zich dáár waar zij een gunstigen bodem vond. Dat de smetstof zich werkelijk aan voorwerpen hechten kan, daarvoor spreken de volgende gevallen door grimaud de caux in en om Marseille waargenomen (*Comptes rendus de l'Académie des Sciences*. October 1865). Dáár waren den 11den Junij 1865 door het uit Alexandrië aangekomen stoomschip *de Stella*, dat Fransch-Arabische pelgrims terugvoerde, de eerste kiemen aangebragt der cholera, die thans weder haren reis door

Europa maakt. De besmettingshaard bleef in Marseille in den eersten tijd bepaald tot de plaats, waar de pelgrims ontscheept waren. Walgelijke dierlijke geuren, die iets muskusachtigs hadden, waren hier nog 8 dagen na het vertrek der Arabieren te ruiken.

Bij een dorp, niet ver van Marseille, op eene afzonderlijk gelegene plaats, sterft een boer en na hem zijne vrouw aan cholera. De boer was niet in Marseille geweest, maar zijne vrouw, die linnengoed waschte, had een pak goed te wasschen gekregen van iemand die pas uit Egypte gekomen was; de man had het pak geopend en het eerst de goederen uitgepakt.

Aan het postkantoor te Marseille zijn 22 beambten bij het bureau van uitgifte en 9 bij het bureau van aankomst. Bij het eerste heeft men geen doode, men zou zelfs kunnen zeggen, geen zieke gehad; bij het bureau van aankomst zijn van de 9, 8 ziek geworden, waarvan 1 gestorven. En deze 8 zieken zijn de een na den ander ziek geworden. Degeen, die de brievenpakken opende, die uit *de Levant* kwamen, wordt ziek; een ander vervangt hem: hetzelfde gevolg, en zoo verder. Ook de Directeur zelf was aangetast geweest, nadat hij eens de pakken zelf geopend had. Sedert op het bureau *azijn* gebruikt was met *phenylzuur*, had men geen zieken meer gehad.

Ware het eerst vastgesteld, dat werkelijk, zoo als het allen schijn heeft, georganiseerde ligchaampjes — microscopische plantaardige of dierlijke ligchamen — de dragers zijn der cholera-smetstof, men zou met te meer vertrouwen kunnen aanbevelen het gebruik der teerzuren als desinfecterende middelen, waarop ten onzent vooral door Prof. E. H. VON BAUMHAUER aangedrongen wordt. Zij schijnen toch iedere scheikundige verandering, berustende op den groei en het leven van plantaardige of dierlijke organismen, tegen te houden, doordat zij deze organismen zelf dooden; zóó de gisting van suikerachtige stoffen enz. Het komt er dus in de eerste plaats op aan, om te weten of werkelijk zulke organismen als dragers der cholera-smetstof mogen aangemerkt worden, en daardoor beveelt zich op de vroeger aangegeven gronden het onderzoek van den foetus bij gravidae, die aan cholera overleden zijn of daardoor abortus gekregen hebben, aan.

Voor de mede opgegeven bronnen van dwaling is als middel van contrôle aan te bevelen het onderzoek der foetus bij gravidae, aan pokken lijdende of daaraan gestorven. Direct vaatverband tusschen moeder en kind is onder een zeker getal van zulke lijderessen aan pokken en aan cholera in gelijken getale te verwachten. Verder heeft ook het variolaproces, even als de cholera, ten gevolge een niet onaanzienlijken aandrang van bloed naar den uterus en daardoor mogelijke verscheuring van het normale verband tusschen moeder en foetus en dus mogelijke infectie met pokgift even als met choleragift.

Er zijn gevallen medegedeeld dat de foetus in utero pokken gekregen had; zoo ver ik weet zijn dit uitzonderingen, die gevoegelijk op de boven opgegeven wijzen verklaard kunnen worden en spreken zij niet daartegen, dat werkelijk georganiseerde lichaampjes als dragers der smetstof beschouwd kunnen worden. Na eene pokkenepidemie, die de schrijver te dezer stede heeft beleefd en waaronder uit den aard der zaak zwangeren waren, heeft hij geen kinderen met pokdalen zien ter wereld komen. Op een brief over dit onderwerp aan Prof. TILANUS volgde dit antwoord: „Bij aan pokken lijdende zwan-

geren is hier nimmer een kind geboren, waaraan sporen van uitbotting werden gevonden. Alleen is door collega LEHMANN in den laatsten tijd opgemerkt, dat, wanneer zwangere vrouwen aan pokken geleden hadden, de kinderen van deze dragt niet vatbaar bleken te zijn voor vaccinatie, terwijl in één geval, na vruchtelooze inenting, eene uitbotting van ware variola plaats had. Dit pleit dus wel voor eene infectie in utero."

Het zeldzame van het feit dat de foetus in utero ware pokken krijgt, blijkt dus ook uit deze mededeeling. Iets anders is het, wanneer de foetus onder bedoelde omstandigheden onvatbaar werd voor vaccinatie, zelfs al werd hij het voor variola, wat ik trouwens door de mededeeling van Prof. LEHMANN niet bewezen acht. Ware dit een goed bewezen feit, dan zou men het kunnen vergelijken met hetgeen BÉCHAMP medegedeeld heeft, dat het sap der microscopische gistcelletjes in staat is eene bepaalde hoeveelheid suiker te ontlasten, niet eene — voor zoo ver het alcoholgedeelte der vloeistof niet te groot wordt — onbepaalde hoeveelheid, zoo als de levende en zich gestadig vermeerderende gistcellen. Zóó zou het ook kunnen zijn, dat het bloed der moeder onder den invloed der microscopische organismen of cellen, die dragers zijn van het variolagif, eenigzins gewijzigde eigenschappen verkreeg — die men toch moet aannemen om de latere onvatbaarheid voor het variolaproces te verklaren — en dat de in bedoelden zin gewijzigde vochten zich ook aan den foetus mededeelen.

Blijft dus uit te maken hoe groot de verhouding is op 100 berekend van het aantal foetus, dat in utero aangetast wordt door cholera of pokken. De vergelijking der beide getallen, hiervoor gekregen, zal, met inachtneming der aangegeven bronnen van dwaling naar allen schijn kunnen leeren, of werkelijk eenvoudige plantaardige of dierlijke organismen dragers zijn der cholerasmetstof. Blijkt dit het geval te zijn, dan zal men kunnen zien welke dat zijn, òf de kogelronde bolletjes van $^1/_{100}$ millimeter in middellijn door BAUDRIMONT beschreven (*Comptes rendus de l'Académie des Sciences*, Novembre 1865) en die volgens hem overeenkomst hebben met de gewone gistcellen, òf de myriaden van vibrionen, die SERRES in den rijstwaterafgang en zelfs in de dunne darmen der aan cholera gestorvenen vond (*Comptes rendus de l'Académie des Sciences*, Mars 1866, pag. 540). Misschien ook bevatten de proeven van Dr. TH. CLEMENS te Frankfort a/M. het een en ander leerzaams over dit punt. Deze deelt in *Deutsche Klinik*, 1866 Jan., pag. 32 het volgende mede: urine, drekstoffen en aftreksel van schimmelplantjes (coniomyceten) werden gegoten over den modder in de kommen, waarin kikvorschen bewaard werden. Men had daarbij ten doel om kunstmatig een grondwater te maken, dat met uitwerpselen bezwangerd was. Daarbij zorgde men nog voor onvoldoende toetreding der lucht. Het gevolg van deze maatregelen was, dat kikvorschen binnen 8 dagen stierven onder dezelfde verschijnselen als waaronder wij menschen zien sterven aan de Aziatische cholera en wel: braken van slijmachtig waterige massa's, ontlasting van dunne waterige stoffen, krampen in de kuiten en de onderste ledematen. In het bloed dezer kikvorschen vond men schimmelsporen, vibrionen en parameciën.

Behalve de reeds aangevoerde punten van vergelijking der cholera met andere ziekten, zou, wanneer men dit onderwerp volledig behandelen wilde,

eene vergelijking met het miasma der moeraskoortsen in de eerste plaats in aanmerking moeten komen. Inderdaad bij vele punten van verschil zijn de punten van overeenkomst met deze ziekte menigvuldig.

Maar nuttiger dan het maken van zoodanige vergelijkingen is zeker het opmaken en verzamelen van statistieke gegevens als die schrijver dezes wenschte en waartoe hij alle collega's, die daartoe in de gelegenheid zijn, ten zeerste aanspoort.

De Redactie van het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* zal zonder twijfel wel willen in ontvangst nemen, wat per franco brief te dezer zake medegedeeld wordt. Vermelding van zelf waargenomen gevallen is in de eerste plaats aangenaam, maar ook opgave van reeds elders medegedeelde waarnemingen.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaaf van het Registrar General vermeldt voor de week, eindigende 14 Julij, 32 cholerasterfgevallen, in de Metropolis waargenomen. In dezelfde week werden uit Liverpool 19 choleragevallen gemeld. De ziekte heeft zich in het Koningrijk gevestigd en zal, volgens *the Lancet*, zich spoedig geregeld verspreiden. Sinds 14 Junij zijn de bepalingen der Diseases prevention act voor geheel Engeland verpligtend gesteld.

— Volgens eene statistische opgaaf van Dr. HANCOCK, in *the Lancet* van 21 Julij l.l., werd de SYME'sche amputatie, behalve in de gevallen door SYME geopereerd, 219malen door andere Chirurgen uitgevoerd; zij verliep gunstig en met een zeer gewenscht resultaat in 183 en doodelijk in 17 gevallen, in 13 was eene secundaire amputatie noodzakelijk, terwijl van 6 gevallen de uitslag niet verder werd vermeld.

— *The Lancet* van Junij 1866, n°. 19, bevat eene mededeeling van Dr. THOMPSON, over de behandeling der blennorrhoea met oplosbare bougies, welke uit cacaoboter, met deze of gene adstringerende en pijnstillende stof verbonden, bereid zijn, gemakkelijk ingevoerd kunnen worden en na omstreeks 10 minuten smelten, zoodat het geneesmiddel langduriger dan bij de injectie met de zieke mucosa in aanraking blijft.

PARIJS. — Sinds 3 Julij zijn ook alhier wederom eenige choleragevallen waargenomen. In St. Louis kwamen tusschen 12 en 17 Julij 11 gevallen, als in het gesticht ontstaan, meest bij jonggeborenen en bij eenige puerperae voor. Even zoo werden in de andere hospitalen eenige gevallen vermeld.

— Volgens de *Gazette Hebdomadaire* van 20 Julij liep het officiëele cholera-bulletin der hoofdstad, van 18 Julij, over 79 choleragevallen in de stad en 37 in de Hospitalen.

— Dr. GUIBOUT, Geneesheer aan St. Louis, heeft in de Fransche geneeskundige bladen eenige mededeelingen gegeven over den invloed, welke het stelselmatige gebruik der naaimachines in de fabrieken op de zedelijkheid en de gezondheid der vrouwen en meisjes uitoefent. Door het aanhoudende trappen op den pedaal ontstaat eene wrijving der genitalia, waardoor eene ziekelijk-verhoogde geslachtsdrift en eene hardnekkige leucorrhoea veroorzaakt wordt, welke hoogst nadeelig op de gezondheid inwerkt, Zijne uitspraak was gegrond op de verhalen van patienten, welke zelve daaraan het

geschetste lijden toeschreven. De beweegkracht moet, volgens hem, op eene andere wijze dan tot nog toe, op de machine overgebragt worden.

— Prof. GRISOLLE is door apoplexia cerebri getroffen. De toestand van Prof. JOBERT DE LAMBALLE schijnt geen kans op verbetering op te leveren.

— In de laatste aflevering der *Annales d'Hygiène publique*, n°. 51, wordt het gemeente-hospitaal te Kopenhagen (Kommune hospitalet), sinds 1863 geopend, door de bijgevoegde plannen en teekeningen, als eene uitmuntende inrigting, welke aan de vele eischen der hygiène beantwoordt, beschreven. Het gesticht is voor 800 verpleegden ingerigt.

STETTIN. — Op 4 en 5 Julij kwamen hier 61 en 60 cholerasterfgevallen voor.

— Op 7 en 12 Julij bedroeg de cholerasterfte 38 en 31. Te Swinemunde bedroeg de totale sterfte aan de ziekte 31. Te Uckermunde kwamen tot 8 Julij 240 gevallen met 130 sterfgevallen voor.

EMS. — De Duitsche bladen bevatten het doodberigt van den Hofraad Dr. SPENGLER alhier.

BERLIJN. — Tot op 12 Julij bedroeg alhier het cijfer der door cholera aangetasten 1451 en dat der overledenen 804. In de 2 tot dus verre geopende lazareths, aan de zorgen van Dr. POPPELAUER en Dr. GÜTERBOCK toevertrouwd, waren tot dien datum 434 gevallen met 214 sterfgevallen verpleegd. Er zullen spoedig nog 2 Hospitalen geopend worden. Zij zijn in de Palissadenstrasse, in de Wallstrasse, in de Tieckstrasse en aan den Tempelhofer Ufer gelegen. Dr. GÜTERBOCK deelde mede, dat door hem, in het begin der ziekte, de subcutane injectie der morphine systematisch werd aangewend. Ongeveer 20 druppels eener solutie van gr. ij. morphium chloratum op ℥j. water werd daartoe gebruikt.

— Dr. CLEMENS te Frankfort heeft, in de *Deutsche Kliniek* van 21 Julij l.l., op nieuw de aandacht op het chloorkoper, als desinfectiemiddel, gevestigd. Het chloorkoper uit de fabriek van MERCKX in Darmstadt (tegen den prijs van 1 gulden 48 kr. per pond) levert, in eene hoeveelheid van 2 drachmen met 2 pond gewone spiritus en een half ons chloroforme gemengd, de beste verhouding op om in eene lamp, bij gesloten ramen in gevulde ziekenzalen, gebrand te worden. Het branden dezer lamp of wel het verbranden van daarin gedoopte watten of wol wordt door hem als het beste desinficiens der lucht geprezen. Een mengsel van 2 drachmen op 2 pond water wordt ook door hem tot uitwendig gebruik bij foetide ulceratiën of wondvlakten aanbevolen.

— Volgens het rapport van 19 Julij bedroeg het cijfer der door cholera aangetasten 2686, dat der overledenen 1337. De wekelijksche opgaaf van 2—8 Julij vermeldde 574 sterfgevallen.

ST. PETERSBURG. — Van 26 Junij tot 7 Julij waren er reeds 87 sterfgevallen aan cholera alhier vermeld. Volgens de *Deutsche Kliniek* van 21 Julij bedroeg het cijfer der aangetasten gedurende 14 dagen 1084 en dat der overledenen 340.

PALERMO. — Voor weinige dagen is de Hoogleeraar in de Opthalmologie alhier, Dr. FURNARI, overleden.

BRUSSEL. — Van 4—11 Julij werden in St. Pierre 37 choleragevallen (15 mannen, 9 vrouwen en 13 kinderen) met 25 sterfgevallen (8 m,, 7 vr. en 10 k.), en in St. Jean 31 gevallen (19 m. en 12 vr.) met 13 sterfgevallen (8 m. en 5 vr.) verpleegd, terwijl er nog bovendien 37 cholaralijken uit de stad werden ingebragt. De ziekte vertoonde zich ook te Arlon, te Mons, te Luik, te Charlerois en te Gent. Te Antwerpen was zij iets verminderd. Tot op 16 Junij waren aldaar 180 gevallen met 81 sterfgevallen vermeld.

— Van 12—18 Julij werden in St. Pierre 71 choleragevallen (27 mannen, 36 vrou-

wen en 8 kinderen) met 28 sterfgevallen (11 m., 15 vr. en 2 k.), en in St. Jean 85 choleragevallen (53 m. en 32 vr.) met 41 sterfgevallen (27 m. en 14 vr.) verpleegd. In het eerste Hospitaal werden nog bovendien 61 en in het tweede 62 choleralijken aangevoerd. De *Presse Medicale* schrijft deze vermeerdering aan de Brusselsche kermis toe, welke slechts voor een deel door de Stedelijke Regering verboden was.

— Te La Roche (Luxemburg) is de cholera vrij hevig opgetreden. Zij was daar, volgens de *Presse Medicale*, nog nimmer waargenomen. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

's GRAVENHAGE. — In verband tot het feit, dat thans hoofdzakelijk in de wijk Scheveningen de cholera hare verwoestingen aanrigt, verdient geconstateerd te worden, betwelk trouwens ieder weet, dat, in weêrwil van alle aanbevelingen en opmerkingen, sedert jaar en dag, in de achterbuurten dier badplaats, den afval van visch en ander vuil een hoogst verderfelijken stank blijft verspreiden, terwijl het riool, dat eene massa vuil afvoert, dat aan het strand ontlast op een punt, waar de stank mede zeer hinderlijk is. Geen wonder, dat de badarts Dr. MESS, nog in de Raadsvergadering van 10 Julij j.l., bezwaren inbragt over de plaatsing van dat riool.

— Op het herhaald en dringend verzoek van de Commissie van bijstand voor het beheer van het Gasthuis, en met het oog op de tijdsomstandigheden, hebben Burgemeester en Wethouders aan den Raad voorgesteld, over te gaan tot benoeming van eenen *tijdelijken inwonenden* Hulp-Geneeskunstoefenaar voor die inrigting.

UTRECHT. — Burgemeester en Wethouders dezer gemeente hebben ingetrokken eene vergunning, vroeger verleend aan den Heer E. W., tot het exploiteren eener huidenzouterij in het centrum der stad. Op een adres van den belanghebbende aan den Gemeenteraad, waarbij bezwaren worden ingebragt tegen het besluit van het Dagelijksch Bestuur, heeft de Raad zich onbevoegd verklaard en den adressant verwezen daar waar het behoort.

Wijders heeft de Raad, op voorstel van den Heer PABST, besloten: de Commissie, bedoeld bij Art. 166 der Gemeentewet, uit te noodigen, om onderzoek in te stellen, in hoe ver het wenschelijk te achten is, in de bestaande Verordeningen betreffende de huishouding der gemeente ten opzigte van de openbare zedelijkheid en gezondheid verandering te brengen, naar aanleiding van de ondervinding bij de heerschende ziekte opgedaan.

WINSCHOTEN. — De Burgemeester dezer gemeente heeft, tot nadere bekendmaking, *den invoer van Groninger stratendrek en ier* in die gemeente verboden. (Zoo als men weet wordt de Groninger mest over een groot deel der provincie verspreid. De nu te Winschoten genomen maatregel is een gevolg van de door sommigen geuite bedenking, dat het vervoer van die stoffen ligtelijk de verspreiding der cholera in de hand zou kunnen werken, waarom dan ook reeds aan het Gemeentebestuur van Groningen was in overweging gegeven den verkoop van straatvuil voorloopig te staken. Hiertegen is evenwel opgemerkt, dat de daar verkocht wordende stoffen in den regel ruim 10 weken en meer op de vuilnisstoep aanwezig zijn, vóór dat zij worden afgescheept en dat de vuilnis, die nu tijdens de cholera-epidemie wordt verzameld, en met welker verkoop in het najaar kan worden aangevangen, geen gevaar van verspreiding der ziekte kan opleveren, daar zij eerst wordt gedesinfecteerd.)

ARNHEM. — Nadat de Gemeenteraad, den 23sten Junij j.l., had besloten, van wege de gemeente eenige latrinen-ledigers aan te koopen, is nu bepaald, dat de aannemer der gemeente-reiniging er twee voor zijne rekening zal aanschaffen.

ALI COHEN.

— Beloop der cholera van 15—21 Julij en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 398.	15 Julij tot 21 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Aar (ter).. .	14	5	15	5
Aarlanderv.	11	8	29	19
Alblas (Oud)	2	2	2	2
Alblasserd..	5	4	41	26
Alkemade..	4	3	46	32
Alphen. . .	10	4	27	14
Barendrecht	1	—	14	7
Barwoutswaarder.. .	4	3	16	12
Nw.-Beijerl.	4	6	23	20
Oud-Beijerl.	1	1	157	91
Zuid-Beijerl	12	3	15	4
Benthuizen.	18	10	65	35
Berkel en Rodenrijs..	2	2	11	6
Bleiswijk. .	7	2	21	8
Bleskensgr. en Hofweg.	3	2	3	2
Bodegraven.	3	1	47	23
Bommel (d.)	11	6	58	31
Boskoop. . .	7	4	16	11
Brielle.. . .	8	7	45	32
Broek c. a..	1	1	16	13
Capelle a/d IJssel.. . .	4	2	31	14
Charlois. . .	1	—	9	5
Delft.. . . .	15	12	623	382
Delfshaven..	19	8	142	58
Dirksland. .	1	1	5	4
Dordrecht. .	62	38	560	334
Dubbeldam.	4	2	46	21
Giessendam.	10	6	65	46
Gorinchem..	3	3	99	59
Gouda. . . .	21	10	226	123
Gouderak. .	8	8	18	12
's Gravend. .	4	—	7	2
's Gravenh. .	267	149	1091	618
Gr. Ammers	1	—	2	1
Haastrecht..	11	7	25	18
Hagestein. .	1	1	1	1
Hardinxveld	—	5	—	20
Hazersw.. .	13	9	37	24
Heerjansd. .	2	1	5	1
Hellevoetsl..	4	1	12	4
Hendr.-Ido-Ambacht. .	1	1	5	4
Heukelom. .	5	5	9	7
Hillegersb.	2	1	22	11
Hof v. Delft.	1	1	10	5
Katwijk. . .	75	27	290	120
Kralingen. .	20	7	132	43
Krimpen a/d Lek.. . . .	2	—	4	2
Langerak. .	1	1	5	5
Leerdam.. .	1	1	2	2
Leiden.. . .	64	35	1296	859
Leiderdorp.	1	1	78	57
Lekkerkerk	34	12	50	19

	15 Julij tot 21 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Lekkerland.	5	3	19	11
Lisse.	3	—	4	1
Loosduinen.	2	1	9	5
Maasdam.. .	1	1	1	1
Maassluis. .	2	2	19	13
Mathenesse.	4	4	23	21
Middelharn	30	18	98	50
Monster. . .	1	1	2	2
Moordrecht.	6	7	19	13
Nieuwkoop.	4	2	60	46
Nieuwveen..	3	1	6	3
Noordwijk..	1	1	6	4
Numansdorp	3	3	12	11
Oegstgeest..	1	—	30	19
Ooltgenspl..	49	16	58	18
Ouderkerk a/d IJssel..	2	—	5	—
Oudewater..	8	6	55	34
Oudshoorn..	4	4	8	7
Overschie. .	7	4	41	21
Papendr. . .	10	6	30	16
Rhoon. . . .	2	2	7	4
Rhijnsburg..	70	32	190	95
Ridderkerk.	5	2	27	13
Rietveld. . .	1	—	3	2
Rotterdam. .	186	112	1452	907
Rijswijk. . .	3	1	14	10
Schiedam. .	16	10	325	214
Schipluiden.	9	3	26	8
Schoonhov..	16	7	83	38
Sliedrecht. .	12	6	85	38
Sommelsd. .	22	10	34	16
Stad aan 't Haringvl.	33	13	41	17
Stompwijk..	3	1	19	10
Streefkerk..	8	4	8	4
Strijen.. . .	2	2	6	5
Tonge (Oud)	1	—	3	—
Veur.. . . .	1	1	10	9
Vianen.. . .	7	5	11	8
Vlaardingen	22	17	92	58
Vlist... . . .	1	1	2	2
Voorburg. .	1	1	11	7
Noord-Waddinxveen. .	29	16	40	24
Z. Waddinxv	9	4	25	13
Warmond. .	1	1	4	3
Wateringen.	16	6	69	33
Woerden.. .	17	11	140	71
IJsselmonde	5	1	14	9
Zegwaard. .	8	6	95	54
Zevenhoven	12	5	22	12
Zoetermeer.	—	1	59	39
Zoeterwoud.	2	2	40	31
Zwartewaal.	4	2	5	3
Zwijndrecht	22	10	91	50
Totaal. . .	1478	804	9134	5377

	15 Julij tot 21 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
N. Holland.				
Aalsmeer. .	3	3	25	22
Alkmaar.. .	49	20	102	52
Amsterdam.	—	132	—	363
Assendelft. .	2	2	4	4
Barsingerh..	23	10	32	14
Beverwijk. .	6	5	11	7
Bloemend. .	1	1	1	1
Buiksloot. .	3	1	37	23
Enkhuizen..	6	6	10	10
Graft.. . . .	5	5	9	9
's Graveland	5	1	6	2
Haarlem.. .	44	22	265	152
Haarl. Liede en Spaarnw	17	5	31	11
Haarlemmer Meer. . . .	6	6	107	90
Heiloo.. . .	2	1	4	2
Helder.. . .	7	5	14	9
Hoogwoud..	1	1	1	1
Koog aan de Zaan. . . .	1	1	1	1
Kortenhoef..	2	1	2	1
Landsmeer..	1	—	2	—
Limmen.. .	3	1	5	2
Muiden. . .	4	1	17	5
Nieuwend. .	9	8	35	21
Nw.-Amstel	28	22	75	51
Oosthuizen..	22	10	42	15
Oudendijk. .	1	1	1	1
Oud.-Amstel	16	7	38	17
St. Pancras.	1	—	1	—
Purmerende	13	5	33	17
Ransdorp. .	15	4	19	6
Sloten. . . .	6	5	17	12
Spaarndam.	1	1	19	12
Uitgeest. . .	2	2	21	21
Uithoorn.. .	1	1	22	20
Urk.	1	—	27	11
Velzen.. . .	14	8	38	22
Vlieland.. .	1	1	1	1
Warder. . .	4	1	6	3
Weesp. . . .	2	1	61	27
Weesperkarspel. . .	3	—	10	3
Winkel.. . .	6	2	6	2
Wormerveer	15	9	23	15
Zijpe.. . . .	4	2	19	11
Totaal. . .	356	320	1200	1069
Limburg.				
Maastricht..	1	—	5	3
Venlo. . . .	2	2	2	2
Totaal. . .	3	2	7	5

	15 Julij tot 21 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Utrecht.				
Abc. Baanbr.	2	—	42	21
Abc. Proostd	5	1	94	47
Amersfoort.	43	30	72	48
Breukelen-Nijenrode..	11	4	21	10
Breukelen .. St. Pieters.	2	2	5	2
Hoenkoop. .	1	1	5	5
Jaarsveld. .	1	1	3	3
Jutphaas.. .	21	9	56	23
Kamerik.. .	2	2	11	8
Loenen.. . .	3	1	6	2
Loosdrecht.	4	3	14	7
Lopik. . . .	2	1	[illegible]	1
Maarssen. .	4	1	18	6
Maarssev.. .	3	—	10	4
Montfoort. .	20	12	108	70
Mijdrecht. .	23	20	131	91
Oudenrijn. .	3	2	8	3
Utrecht. . .	179	128	1971	1304
Veldhuizen.	1	1	4	3
Vinkeveen en Waverv.	19	11	121	88
Vleuten. . .	1	—	7	2
Vreeswijk. .	3	—	22	11
Westbroek..	2	1	2	1
Wilnis. . . .	2	11	107	53
Wijk b. D..	10	2	49	23
IJsselstein..	28	17	40	23
Zeist.	8	4	13	9
Zuilen. . . .	1	1	23	13
Totaal. . .	402	256	2966	1881
Gelderland.				
Ammerzod..	4	1	16	9
Arnhem. . .	45	33	74	51
Beusichem..	5	2	23	7
Brakel. . . .	1	1	5	4
Buren. . . .	5	2	8	3
Buurmalsen	7	3	10	6
Culenborg..	18	8	35	15
Driel.	1	1	19	13
Elst..	6	3	13	9
Geldermals..	17	9	30	17
Hattem.. . .	1	—	1	—
Hedel. . . .	8	5	16	8
Herwijnen ..	13	4	18	6
Maurik.. . .	1	1	6	4
Millingen. .	1	1	2	2
Nederhem. .	1	1	1	1
Nijmegen. .	17	9	36	19
Poederoijen.	2	2	2	2
Putten. . . .	1	1	1	1
Tiel.	20	8	50	31
Varik. . . .	1	—	2	1
Voorst. . . .	4	2	4	2

	15 Julij tot 21 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Gelderland.				
Vuren. . . .	3	1	4	1
Wamel.. . .	2	—	4	2
Zaltbommel	8	2	31	13
Zuilichem. .	3	2	7	4
Totaal. . .	195	102	418	231
N. Braband.				
Andel. . . .	1	1	1	1
Bokhoven. .	1	1	1	1
Breda. . . .	1	—	1	—
Dinteloord. .	1	—	1	—
Eindhoven..	1	1	1	1
Empel en Meerwijk..	2	1	2	1
Halsteren. .	4	1	11	5
Helmond.. .	4	2	6	4
'sHertogenb	16	7	42	26
Heusden.. .	7	4	9	6
Hooge Zwaluwe.. . .	1	—	4	2
Klundert (Moerdijk).	13	7	22	11
Klundert.. .	15	7	21	10
Megen c. a.	1	—	1	—
St. Michiels-Gestel. . .	1	2	2	2
Raamsdonk.	3	2	19	10
Rosendaal. .	9	4	60	22
Werkendam	5	1	78	41
Werken en Sleeuwijk..	5	3	13	7
Woudrich. .	6	4	7	5
Totaal. . .	95	48	302	155
Friesland.				
Aengwirden	2	1	2	1
Barradeel. .	13	7	19	12
Dokkum.. .	9	8	69	41
Franeker . .	1	1	1	1
Franekeradeel. . . .	3	1	12	[illegible]
Harlingen. .	14	4	45	19
Haskerland.	2	2	6	5
Hindeloop. .	1	1	1	1
Kollumerland c. a. .	3	1	4	2
Leeuwarden	17	10	32	21
Leeuwarderadeel.. . .	3	3	4	3
Lemsterl.. .	21	10	50	33
Menaldumadeel. . .	—	1	3	[illegible]
Oostdongeradeel.. . .	1	—	5	2

	15 Julij tot 21 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Friesland.				
Ooststellingwerf.. . .	2	2	3	2
Opsterland..	2	1	2	1
Schoterland	—	7	19	18
Sneek. . . .	1	1	9	9
Tietjerksteradeel.. . .	3	2	3	2
Utingerad. .	3	2	6	3
Weststellingwerf.. .	1	—	4	3
Wonserad. .	2	—	5	2
Workum.. .	3	1	11	5
Wijmbritseradeel.. . .	1	1	9	7
Totaal. . .	108	67	324	204
Drenthe.				
Assen. . . .	2	2	2	2
Borger.. . .	1	—	1	—
Dwingelo. .	1	—	1	—
Gasselte. . .	1	1	3	2
Hoogeveen..	23	16	93	54
Meppel.. . .	51	35	301	178
Nyeveen. . .	1	1	2	1
Smilde.. . .	5	1	18	6
Vries.. . . .	—	1	2	2
Westerbork.	2	1	2	1
Zuidwolde. .	2	2	5	5
Totaal. . .	89	60	430	251
Groningen.				
Aduard.. . .	—	1	4	4
Appingad. .	8	5	11	8
Bedum.. . .	18	8	21	9
Ezinge.. . .	1	—	2	1
Groningen..	249	147	1370	752
Grootegast. .	1	—	4	1
Grijpskerk..	13	9	17	11
Haren. . . .	6	2	18	9
Hoogezand.	12	6	32	22
Hoogkerk. .	1	1	4	2
Leek.	2	1	2	1
Leens. . . .	10	3	18	7
Middelstum.	1	1	3	3
Muntendam.	[illegible]	1	9	2
Nieuwesch .	2	1	2	1
Oldehove.. .	3	3	4	3
Oldekerk.. .	3	2	3	2
Onstwedde..	2	2	15	9
Sappemeer..	12	2	21	5
Slochteren..	2	1	2	1
Ten Boer. .	1	1	1	1
Ulrum. . . .	3	1	13	4
Usquert. . .	1	1	1	1

	15 Julij tot 21 Julij. A.	15 Julij tot 21 Julij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Groningen.				
Veendam. .	1	1	2	2
Wildervank	5	3	17	7
Winschoten	10	5	12	7
Winsum. . .	38	13	50	17
Zuidbroek. .	2	1	13	6
Totaal. . .	410	222	1671	898
Zeeland.				
Breskens.. .	1	—	2	1
Goes.	1	1	1	1
Oud-Vossemeer. . . .	1	—	1	—
Rilland.. . .	1	1	1	1
St.Annaland	16	9	38	25
St. Maartensdijk.. .	1	—	1	—
Stavenisse. .	1	1	1	1

	15 Julij tot 21 Julij. A.	15 Julij tot 21 Julij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Zeeland.				
Tholen.. . .	2	3	4	4
Wemelding	2	2	8	5
Zierikzee.. .	1	1	1	1
Totaal. . .	27	18	58	39
Overijssel.				
Almelo (Ambt). . .	1	1	1	1
Avereest.. .	31	17	69	37
Dalfsen. . .	—	1	5	5
Deventer.. .	1	1	5	3
Genemuiden	20	10	27	15
Giethoorn. .	14	3	44	13
Gramsberg..	1	—	1	—
Den Ham. .	1	1	6	2
Hardenberg (Stad).. . .	2	1	5	1

	15 Julij tot 21 Julij. A.	15 Julij tot 21 Julij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Overijssel.				
Hardenberg (Ambt). . .	5	4	14	10
Hellendoorn	1	1	2	1
Kampen. . .	98	60	273	153
Nieuwleuz. .	1	1	2	1
Oldemarkt. .	—	2	12	9
Ommen (St.)	—	1	2	2
Ommen (Ambt). . .	4	2	17	10
Raalte. . . .	1	1	3	3
Staphorst.. .	3	1	3	1
Vollenhove (Stad). . . .	3	—	5	3
Wanneperv.	4	3	5	4
IJsselmuid. .	5	2	6	3
Zwartsluis. .	16	15	77	60
Zwolle. . . .	60	33	120	70
Totaal. . .	272	161	704	407

Door latere opgaven zijn de algemeene RECAPITULATIËN als volgt:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159	Van 10 Junij tot 16 Junij .	2295	1396
" 6 Mei " 12 " . .	222	120	" 17 " " 23 " .	1738	1117
" 13 " " 19 " . .	192	118	" 24 " " 30 " .	2501	1478
" 20 " " 26 " . .	179	100	" 1 Julij " 7 Julij .	3613	2138
" 27 " " 2 Junij .	312	166	" 8 " " 14 " .	2020	1366
" 3 Junij " 9 " . .	1070	591	" 15 " " 21 " .	3435	2062

Sinds het begin der ziekte aanget. 17876, overl. 10912.

Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

Z. M. heeft aan Dr. KRAMPS, te Cranenburg in Pruissen, nabij onze grenzen, vergunning verleend om in de dorpen Groesbeek, Beek en Ubbergen de Genees- Heel- en Verloskunde uit te oefenen. (Art. 2 der Wet van 1 Junij 1865, *Staatsblad*, n°. 60)

BENOEMD: Door den Gemeenteraad van Utrecht, tot leden der Commissie voor de koepokinenting, de Heeren Dr. H. J. BROERS en L. LAMIE.

— Tot briefwisselend lid van het Antwerpsch Kruidkundig Genootschap zijn o. a. benoemd Dr. N. W. T. RAUWENHOFF, te Rotterdam, en Dr. D. J. COSTER, te Amsterdam.

— Gedeputeerde Staten van de provincie Overijssel hebben, tot weder opzeggen, benoemd tot Provinciaal Veearts ter standplaats Gramsbergen, den Heer H. L. A. WIJNNE, Heel- en Vroedmeester en geëxamineerd Veearts aldaar.

— Dr. H. H. T. CANNEGIETER, te Schildwolde, gedacht den 1sten Julij den dag, waarop hij vóór 25 jaren tot Med. Doctor werd bevorderd.

OVERLEDEN: Den 19den Julij, te Leiden, de Heer J. C. MULLER, Off. v. Gez. 1ste kl. (De Heer MULLER bezweek aan de cholera, die onder een gedeelte van het garnizoen van Leiden hevig heeft geheerscht.) — Den 21sten Julij, te Burtscheidt (bij Aken), de Heer L. ASCHERBERG, Oud-Off. v. Gez. bij de Koninklijke Nederlandsche Marine.

ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

INENTING MET TUBERKELSTOF. — VILLEMIN's inentingsproeven met tuberkelstof op konijnen (zie blz. 115) zijn door HÉRARD en CORNIL met goed gevolg herhaald. Voor hunne proefnemingen gebruikten zij 7 konijnen, die 6 weken oud waren. Één van deze liet men vrij rondloopen; de andere 6 werden in eene ruime kist besloten, waarin zij vrij ademhalen en zich bewegen konden. Van deze 6 werd er één niet ingeënt; 3 werden geïnoculeerd met grijze of gele tuberkelstof, ontleend aan de pleura en het peritonaeum van een teringlijder, de beide laatsten met de kaasachtige stof, die gewoonlijk voor verweekte tuberkelmassa gehouden wordt en die HÉRARD als het produkt van eene katarrhale pneumonie in het tijdperk van vetmetamorphose beschouwt. De inentingen werden op den 12den December en den 1sten Januarij verrigt op de wijze door VILLEMIN aangegeven, en steeds werd voor goede voeding der dieren en voor ventilatie gezorgd. Twee maanden na de eerste inenting werden zij gedood en constateerde men het volgende:

De 2 niet geïnoculeerde konijnen vertoonden geene veranderingen; ook de met kaasachtige stof uit de longen geënte dieren hadden geene de minste stoornis van tuberkuleusen aard. De longen van 2 der met grijze of gele tuberkelstof geïnoculeerde konijnen vertoonden daarentegen groepen van half doorschijnende, grijze, vaste tuberkelgranulatiën. Bij één dezer dieren was de onderkwab van eene der longen sterk hyperaemisch en vond men in de nabijheid der granulatiën eene groote hoeveelheid epitheliumcellen, met endogene woekering. Bij hetzelfde dier waren de lympheklieren in de nabijheid der inentingswonde gezwollen, verweekt en geelachtig van kleur met vergroote en met korrels gevulde lympheligchaampjes. Bij geen dezer dieren werd gedurende het leven eenige belangrijke stoornis der ligchaamsfunctiën waargenomen; bij één scheen eenige dyspnoea te bestaan; beiden waren sterk vermagerd. Het derde met tuberkelstof geënte dier werd nog eenigen tijd in het leven gespaard.

Behalve de bevestiging van de proeven van VILLEMIN zien de boven genoemde waarnemers in hunne eigene proefnemingen het bewijs, dat er een belangrijk verschil bestaat tusschen de grijze granulatie, het specifiek produkt der tuberkulose en de kaasachtige ontstekingsprodukten, die men in de longen aantreft. Het eerste dezer produkten laat zich met goed gevolg inenten, het laatste niet. J. P. G.

VEGETATIËN. — Over deze (namelijk de spitse condylomen) handelt een groot opstel in het *Prager Vierteljahrschrift*, 1866, III, van Prof. PETTERS, de Primar-Arts van de afdeeling der syphilitischen en huidzieken in het Algemeene Ziekenhuis te Praag.

Over het algemeen behelst dit opstel, naar aanleiding van de waarneming van 336 lijders aan vegetatiën geschreven, niets nieuws. De resultaten, waartoe PETTERS komt, zijn deze: De vegetatiën onderscheiden zich essentiëel van de platte condylomen, door verschil in bouw, in ontwikkeling en teruggang, door hun nimmer voorkomen bij kinderen en bij aangeboren syphilis en door gemis aan besmettelijkheid. De vegetatiën kunnen wel een contagium van een ziek individu op een gezond overbrengen, maar zijn zelve niet aanstekelijk; zij komen bij vrouwen veelvuldiger dan bij mannen voor, ten gevolge van plaatselijke voorbeschikkende momenten. Bij de eersten komen ze dikwerf in den omtrek der geslachtsdeelen voor, bij de laatsten alleen aan deze. Bij de mannen meest aan glans en preputium gezeteld, komen zij bij de vrouwen aan alle deelen der genitaliën voor. Zij ontwikkelen zich meerendeels aan van epithelium

ontbloote huid- of slijmvliesplekken, breiden zich in den regel uit en recidiveren zeer ligt. Bij mannen komen zij meest na chankers en druipers, bij vrouwen grootendeels als gevolgen van blennorrhoe voor. Zwangeren en ligtekooijen hebben er eene predispositie voor. De oorzaak van haar optreden is gelegen in een plaatselijken, hyperaemie veroorzakenden prikkel, en wel meestal in dien van in decompositie verkeerenden etter. Meestal als gevolgen van coïtus, ontstaan zij somtijds ook zonder voorafgaan van dezen. In vorm, grootte en voorkomen zeer verschillende, hebben zij bij zindelijkheid geene ernstige gevolgen; bij verwaarloozing kunnen zij balanitis, elythritis, phimosis, gangreen enz. veroorzaken, terwijl zij door opname van etter in de lymphevaten tot het ontstaan van een bubo aanleiding geven kunnen. Hare verwijdering is wegens de veelvuldige recidive zeer lastig; de gesteelde en op de huid zittende wijken ligter dan die op breeden basis en op de slijmvliezen. Eene spontane genezing is mogelijk en wel door droog gangreen. Mes en schaar helpen meer dan bijtmiddelen. Het recidiveren wordt, volgens PETTERS, het best voorkomen door plaatselijke aanwending van koude, — enkele koudwateraanwending is reeds in staat enorme woekeringen van dien aard tot afsterven te brengen. G. D. L. HUET.

OVER TROPISCHE CHLOROSE. — In het *Archiv für physiologische Heilkunde*, 1854, XIII, beschreef GRIESINGER de in Egypte voorkomende endemische, eigenaardige, anaemische toestanden als Egyptische chlorose en sprak zijne meening uit, dat zij door het bloedverlies, dat de in groot aantal in het duodenum aanwezige anchylostomum duodenale DUB. teweegbrengt, zou veroorzaakt worden, waarom hij voorstelde, die „chlorose" met calomel als vermifugum te behandelen. Onlangs berigtte hem Dr. WUCHERER uit Brazilië, dat hij bij een aan tropische chlorose en bij een aan eene andere ziekte gestorven, doch eveneens aan chlorose lijdend individu, eene groote hoeveelheid anchylostomen in de dunne darmen gevonden had. Tevens voegt hij er bij, dat in Brazilië eene inheemsche drastisch-purgerende plant, als volksmiddel tegen die ziekte, in gebruik is (*Archiv der Heilkunde*, 1866, IV). Dr. A. P. FOKKER.

BOEKAANKONDIGING.

Cholera-Regulativ. Den Sanitäts-behörden, den Aerzten und dem Publikum vorgelegt von den Professoren Dr. W. GRIESINGER, Dr. MAX VON PETTENKOFER Dr. C. A. WUNDERLICH. München, 1866, 30 pag. 8°.

Het kan misschien nog nuttig zijn de aandacht onzer lezers op dit boekje te vestigen, alhoewel de epidemie van cholera in ons land schijnt af te nemen. De namen der schrijvers waarborgen ons, dat wat zij ter neêr geschreven hebben, getoetst is aan eene zeer rijke ervaring. — Het eerste spreken zij over: *maatregelen tegen de verspreiding der cholera*, waarbij men vooral op drie punten zijne aandacht moet vestigen, namelijk: 1°. op de cholera-kiem in de ontlastingen; 2°. op de gesteldheid des bodems, vooral op den ondergrond der woonplaatsen; 3°. op de menschen zelve, vooral wat hunne wijze van voeding en leven betreft. Als een bewezen feit stellen zij voorop, dat de specifieke kiem der cholera door het verkeer der menschen onderling verspreid wordt, dat deze kiem bevat is in de darmontlastingen van personen, die uit plaatsen,

door cholera bezocht, komen en aan diarrhoea of aan cholera lijden. Met zekerheid kan men even zoo min bestrijden als aannemen, of ook zich geheel gezond voelende personen, die uit aangedane plaatsen komen, die kiem verspreiden kunnen.

Als eerste maatregel tegen de verspreiding der cholera wordt de desinfectie besproken. Hierbij wordt als bepaald aangenomen, dat de ontlastingen in verschen toestand niet schadelijk zijn, maar dit eerst worden wanneer zij eene alkalische reactie vertoonen, nadat reeds eenigen tijd is verloopen dat zij uit het ligchaam verwijderd zijn. — Verschillende middelen zijn als desinfectie middelen aangeprezen. Alle in water oplosbare, zuur reagerende metaalzouten, in voldoende hoeveelheid aangewend, kunnen als desinfectie-middelen bij cholera aangewend worden. Daaronder is de ijzer-vitriool het goedkoopst, het algemeenste en in voldoende hoeveelheden te verkrijgen. Even goed is mangaan-chlorure, maar het is niet overal even gemakkelijk te bekomen. Ook de in water oplosbare zinkzouten, zwavelzure — en chloorzink, zijn zeer aan te bevelen, die, hoewel duurder, niet zoo als de ijzer-vitriool roestvlekken nalaten. Voorts het carbolzuur (phenyl-hydraat, Frankforter kreosoot), waarbij men echter het gebruik van metaalzouten niet missen kan, waar men reeds alkalisch geworden excrementen eene zure reactie wil doen aannemen. Maar de voorbehoedende kracht der metaalzouten wordt door eene uiterst geringe hoeveelheid carbolzuur zeer versterkt. Waar men van gasvormige ligchamen gebruik maken moet, raden zij het zwavelig zuur aan. Van den chloorkalk zeggen zij: „Bestimmte Thatsachen für seine Wirksamkeit liegen gar nicht vor, und wenn er desshalb auch nicht für ganz unwirksam erklärt werden soll, so wäre es doch sicher nicht räthlich, neben den in erster Reihe zur empfehlenden sauren Substanzen ein Mittel von ganz anderer Natur vorzuschreiben, das durch seine alkalische Reaction letzteren nur hindernd in den Weg treten könnte, zudem aber auch nicht in der Menge und zu dem Preise zu haben ist, dass es als allgemeines Desinfectionsmittel empfohlen werden könnte." Het laatste durf ik althans voor onze stad niet bevestigen, chloorkalk is volstrekt niet duur. Maar er zijn bovendien tegen het aanwenden van chloorkalk menige praktische bezwaren, waaromtrent ik hier niet in het breede treden kan of wil. Ik wil alléén nog even aanstippen, dat men hier in verschillende geïnfecteerde straten en stegen reeds eenigen tijd van carbolzuur gebruik gemaakt heeft. Natuurlijk kan men nu nog niet over de uitkomst spreken.

Gemiddeld rekenen de schrijvers dat nu op één dag en voor een persoon 25 grammen sulphas ferrosus voldoende is, 3 grammen zuiver carbolzuur of 4 grammen van een niet geheel zuiver praeparaat, door schudden in 100 grammen water opgelost, zijn, wanneer de excrementen reeds zuur reageren, voor denzelfden tijd en een persoon voldoende en ondersteunen de werking van het metaalzout. — Tot de zaken die gedesinfecteerd moeten worden, rekenen de schrijvers de excrementen en alles wat daarmede in aanraking komt of gekomen is. Ook de inhoud der darmen van choleralijken en alles wat daardoor verontreinigd worden kan is besmettend en moet gedesinfecteerd worden. Ter desinfectie van kleederen of linnengoed raden de schrijvers eene oplossing (in water) van zwavelig zuur of van zwavel- of chloorzink aan, maar raden ook hier het gebruik van chloorkalk af. Het spreekt van zelven, hoe spoediger de desinfectie geschied des te beter.

De tijd wanneer men met de desinfectie eener plaats of stad beginnen moet hangt wezenlijk van de dispositie dier plaats of stad af. De desinfectie is een prophylactische maatregel, zij moet verrigt worden voordat er meerdere gevallen bekend zijn geworden en het komt er dus op aan dat het eerste voorkomende geval terstond aangegeven worde, waarna men zoo veel doenlijk niet alleen de desinfectie van het aangetaste huis, maar zoo veel mogelijk van alle huizen der stad aanbevele. Op stations en in

logementen [de scholen niet te vergeten. Ref.] moeten de geheime gemakken zoo lang gedesinfecteerd worden, zoo lang er nog mogelijkheid bestaat dat de cholera van elders kan worden aangebragt. Het linnengoed van vreemdelingen moet gedesinfecteerd worden alvorens het tot wasschen gegeven wordt. Aan latere onderzoekingen moet het overgelaten worden het juiste tijdstip aan te geven wanneer men met de desinfectie mag ophouden. Het toezigt op de desinfectie wordt het best aan het algemeen bestuur eener plaats, onder toezigt van Geneeskundigen overgelaten. Het verkeer tusschen plaats en plaats te stuiten is niet doenlijk, maar wel wordt eene quarantaine van vier weken voor schepen, passagiers en bemanning aangeraden. Ook in de quarantaine-gebouwen moet de desinfectie streng worden toegepast.

In het tweede hoofdstuk bespreken de schrijvers de plaatselijke en tijdelijke voorbeschiktheid. Een bodem, die voor water en lucht niet of zeer weinig toegankelijk is, is weinig voorbeschikt voor eene epidemische ontwikkeling. Een poreuze bodem of een rotsachtige grond met groote spleten, welke weêr met aarde zijn aangevuld, beschut niet. Een snel zinken van het grondwater begunstigt het ontstaan eener epidemie, wanneer vooraf dit grondwater hooger als gewoonlijk gestegen was. Hoe meer eene aardlaag met rottende organische stoffen is doortrokken, des te gevaarlijker is het zinken van het grondwater, wanneer tevens terzelfder tijd de cholera-kiem ingevoerd wordt. Het zinken van het grondwater, het uitdroogen van aardlagen, die langen tijd en aanmerkelijk vochtig waren, schijnt het belangrijkste moment omtrent den tijd van het optreden der cholera-epidemieën te zijn. In valleijen met zachte glooijing, dalen door rivieren doorsneden, aan den voet van hoogten, werken deze faktoren het meest zamen, want hier wordt de vorming, ophooping, het stilstaan en de niveau's veranderingen van het grondwater begunstigd. Beter zijn de plaatsen op de hoogten, die de valleijen of dalen van elkander scheiden. Volgens deze gegevens mete men af waar men de legerplaatsen voor eene armée kiezen zal enz.

De individuële voorbeschiktheid wordt in het derde hoofdstuk besproken. Men weet dat alle bewoners van een huis of eener plaats, die door cholera bezocht is, min of meer onder den invloed van die ziekte gebukt gaan. Maar de kracht van weêrstand verschilt zeer sterk bij de verschillende menschen. Wanneer men nu uitgaat van de wetenschap, dat het doorzweeten van het water uit de organen in het darmkanaal, het meest wezenlijke verschijnsel der cholera is, dan moet elk individu op zijn hoede zijn voor alles wat zulk eene doorzweeting begunstigen, voorbereiden of veroorzaken kan. Alles wat de darmen bovenmate prikkelt of verslapt, alles wat den bloedsomloop van de oppervlakte des ligchaams naar binnen dringt, alles wat het normale watergehalte der organen verhoogt of de normale waterafvoer benadeelt, moet vermeden worden. Een ieder vermijde dus alles, waarvan hij bij ondervinding weet dat het hem ligtelijk diarrhoea veroorzaakt. De schrijvers bevelen het huis-aan-huisbezoek, het oprigten van verplegings- en waarnemingsstations alleen voor lijders aan diarrhoea, boven en behalve eigenlijke cholera-hospitalen, ten zeerste aan. Het voedsel, vleesch, brood, ligte meelspijzen en een weinig groenten is wel het geschikste voedsel; het water zij onbedorven, men neme zich voor allerlei excessen in acht, en meene niet, door plotseling zijne leefwijze te veranderen, goed te doen. Men zorge voor verkoeling der huid door eene gepaste kleeding. Men zorge in zijne woning voor goede ventilatie, wat togt is altijd beter dan eene bedorven lucht in eene woning. Zij raden het bezigen van chloorkalk tot het zuiveren van bedorven lucht in woningen bepaald af. Wil men nu eenmaal eene betere reuk in de woning brengen, dan gebruikt men azijn of azijnzuur in genoegzame hoeveelheid, waarmede bovendien ook nog het voordeel verbonden is van de werking van zuren als desinfectantia. — Ook bij werkzaamheid en

ligchamelijke beweging neme men zich voor uitersten in acht. Vermoeidheid zoowel als te weinig beweging is schadelijk. Laat het weder geene wandeling in de open lucht toe, dan bewege men zich zoo veel mogelijk in vertrekken, waarin de vensters openstaan.

Het vierde hoofdstuk handelt over de maatregelen te nemen bij het leger te velde. Gelukkig komt dit thans in ons land niet te pas. Het spreekt wel van zelven, dat die schrijvers het behandelen in tenten of barakken aanbevelen en de lijders aan diarrhoea onder goed opzigt wenschen te houden. Ten slotte wordt een schema gegeven voor de waarneming van cholera-epidemieën. Het zijn een aantal vragen, die hier onmogelijk kunnen worden teruggegeven, maar wier beantwoording en wier onderzoek een ieder moge aanbevolen worden, die aan de cholera zijne studie zoude willen wijden.

Het lijdt geen twijfel of dit boekje zal door een ieder, die belang in het beteugelen der cholera stelt en die tevens weten wil wat der hedendaagsche wetenschap van deze ziekte, vooral wat hare sociale zijde betreft, bekend is, met voldoening worden gelezen.

Deze aankondiging was reeds afgedrukt, toen ik de Hollandsche vertaling van dit werkje ontving, onder den titel van: *Cholera-Maatregelen, voorgesteld door* W. GRIESINGER, MAX VON PETTENKOFER *en* C. A. WUNDERLICH *aan de Regeringen, de Geneeskundigen en het volk.* In het Nederduitsch overgebragt door M. W. C. GORI, Officier van Gezondheid 2de klasse. Utrecht en Amsterdam, C. en C. G. VAN DER POST, 1866. Klaarblijkelijk is deze vertaling in allerijl en overhaastig geschied, hetgeen in de omstandigheden van den dag eenige verschooning vinden kan. A. H. I.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

ENGELAND. — Gedurende het tijdstip van 1814—1865 bedroeg de emigratie uit het Vereenigd Koningrijk 5,901,510. Hiervan vertrokken 3,597,789 personen of bijna 61 pCt. naar Noord-Amerika, 2,177,850 naar de Britsche koloniën en 125,871 naar andere streken. Onder een cijfer van 4,827,530 emigranten, welke in de 25 laatste jaren vertrokken, behoorde bijna 60 pCt. tot Ierland, welke zich bijna allen naar Noord-Amerika verplaatsten. De gemiddelde emigratie bedroeg voor Ierland gedurende dat tijdstip 116,000 per jaar. Daardoor en door den hongersnood van 1847 verminderde de bevolking van Ierland vrij aanzienlijk. Gedurende 1865 was het cijfer van 209,804 emigranten als volgt verdeeld: Engelschen 61,345, Schotten 12,870, Ieren 100,679, vreemdelingen 28,619, onbekenden 6291.

LONDEN. — Het verslag van den Registrar General vermeldt voor de Metropolis gedurende de weken, eindigende 30 Junij, 7, 14, 21 en 28 Julij, 6, 14, 32, 346 en 904 sterfgevallen aan cholera en 67, 102, 150, 221 en 349 sterfgevallen aan diarrhoea. Onder het sterftecijfer aan diarrhoea der laatstgenoemde week betrof een cijfer van 309 uitsluitend kinderen beneden de 5 jaren, terwijl het laatste cholerasterftecijfer over 179 kinderen beneden den 5jarigen leeftijd, over 160 personen tusschen 5 en 20 jaren, over 455 personen boven de 20 jaren en over 110 personen boven de 60 jaren verdeeld was. De ziekte heeft zich vooral in oostelijk Londen, dat aan de haven ligt langs de noordzijde van de Theems, epidemisch uitgebreid. De cholerasterfgevallen waren over de vijf afdeelingen der Metropolis, in de verslagen van den Registrar General vermeld, gedurende de weken, eindigende 14, 21 en 28 Julij, als volgt verdeeld: West (463,388 inw.) 25, North (618,210 inw.) 30, Central (378,058 inw.) 19, East (571,158 inw.) 1146 en South (773,175 inw.) 62. Het oostelijk Londen is uit de dis-

tricten Bethnalgreen, Whitechapel, St. George, Stepney, Mile-end, Old Town, Poplar en Bow zamengesteld. *The Lancet* klaagt er vooral over, dat „the floating population" der rivier zoo gebrekkig van geneeskundige hulp voorzien is en dat het daar gestationneerde hospitaalschip niet aan de eischen beantwoordt.

— *The Medical Times* van 28 Julij l.l. bevat een schrijven van een Amerikaansche zendeling over de cholera te Konstantinopel, van den 28sten Augustus 1865, waarin, ondanks het gebrek aan alle officiëele opgaven, het sterftecijfer der jongste epidemie met groote waarschijnlijkheid op 500 daags gedurende 60 dagen, dus op 30,000 voor die stad, mag gesteld worden.

— Onder de maatregelen, welke de geeneeskundige afdeeling van den Privy Council Office, d.d. 24 Julij 1866, aanbeval en waarvan in de Nederlandsche *Staats-Courant* van 5 Augustus l.l. een uittreksel is medegedeeld, wordt dáár, waar geen van organische stoffen vrij en zuiver drinkwater te verkrijgen is, òf het koken òf eene vermenging van het laatste met de desinfecterende vloeistof van CONDY, totdat het een uur later de zwakste violetkleur verkrijgt, die het oog nog duidelijk kan waarnemen, aangeraden. Er is overigens op gewezen, dat onzuiver water door bijvoeging van wijn of sterke dranken niet onschadelijk kan gemaakt worden. In gemelde circulaire wordt verder nog aan het algemeene memorandum herinnerd, hetwelk voor een jaar geleden door datzelfde ligchaam over de cholera gepubliceerd werd.

— De 35ste vergadering der British Medical Association zal dit jaar op het einde dezer maand te Chester gehouden worden. CHARLES HASTINGS, welke gedurende vele jaren als President fungeerde, is voor weinige dagen op 72jarigen leeftijd overleden.

SOUTHAMPTON. — Van 17 Junij tot 31 Julij kwamen hier 158 choleragevallen met 101 sterfgevallen voor. Te New-Castle on Tyne was de ziekte door een schip, dat tusschen Antwerpen en New-Castle voer, aangebragt. Te Liverpool kwamen van 7—28 Julij 155 cholerasterfgevallen voor. Te Dublin was de ziekte uit Liverpool aangebragt. Zij heerschte ook te Manchester, Bristol, Sheffield, Leeds en Hull.

FRANKRIJK. — In de zitting der Parijsche Academie van 13 Julij l.l. werd wederom in eene memorie van Dr. SEUX, gelijk reeds in zoo vele vroeger ingediende, het overbrengen der cholera uit Alexandrië naar Marseille aangetoond. De ziekte vertoonde zich aldaar tuschen 11 Junij en 31 Julij 1865, op een tijdstip toen 4020 personen uit Alexandrië, alwaar de cholera heerschte, achtereenvolgens te Marseille ontscheept waren. Marseille werd van 1834—1865 zevenmalen door de ziekte bezocht. De noodlottigste epidemie was die van 1854, welke 3069 slagtoffers eischte, welk cijfer gedurende 1865, ondanks eene sterk vermeerderde bevolking, slechts aan 2037 beantwoordde. De oprigting van een lazareth op de eilanden Pomègue en Ratonneau met eene streng volgehoudene quarantaine zoude in staat zijn om de stad en daardoor misschien geheel Frankrijk voor eene hernieuwde invasie te behoeden.

— Te Marseille werden op 23 Julij 19 cholerasterfgevallen aangegeven. Volgens de *Gazette Hebdomadaire* van 27 Julij mag het cijfer der cholerasterfgevallen voor Amiens van het einde van Mei tot half Julij op 1100 gesteld worden. Hetzelfde blad, dat de officiëele geheimhouding over het beloop der ziekte te Parijs zeer betreurt, geeft voor de dagen van 17—24 Julij de getallen 11, 29, 116, 142, 106, 89, 92 en 94 voor de cholerasterfte op.

Gedurende 1865 bedroeg het totale sterftecijfer voor Parijs 51,285 (26,339 m. en 24,946 vr.). De sterfte à domicile bedroeg 37,248, die in de gasthuizen 13,482 en die in de gevangenissen 124, terwijl er 251 lijken aan de Morgue gedeponeerd werden. Typhus werd 1162, variolae 765, croup en diphtheritis 945, cholera 6591, phthisis 8399, zelfmoord 706 en verschillende ongelukken 780malen als doodoorzaak vermeld.

— De *Union Medicale* van 26 Julij bevat een schrijven van Dr. DROUET, waarin het bestrijken (badigeonnage) van den geheelen buikwand met het zoogenaamde „collodion riciné (collod. 25 gram, ol. ricini 5 gram) en het daarop plaatsen van eene laag watten, welke er zich spoedig aan vast hecht (faire corps), als een uitmuntend middel tot het opwekken van warmte in het algide tijdperk der cholera en zelfs in de gevallen van hevige cholerine wordt aangeprezen.

MARSEILLE. — Het cijfer der cholerasterfgevallen van 15—22 Julij bedroeg alhier 219.

BERLIJN. — Het cijfer der door cholera aangetasten bedroeg tot 26 Julij 4090 en dat der overledenen 2114.

— De *Deutsche Kliniek* van 28 Julij geeft hare verontwaardiging lucht over het feit, dat in Berlijn met eene bevolking van meer dan een half millioen inwoners slechts een „Anmeldebureau" voor het vervoer van lijken is en dat dat monopolie wederom sinds kort aan denzelfden persoon, welke daardoor reeds een aanzienlijk vermogen verwierf, verzekerd is. Het gebeurde nu reeds dat choleralijken langer dan de anders gebruikelijke drie dagen boven aarde bleven.

— Het *Berliner klinisch Wochenschrift* van 30 Julij l.l. bevat eene oproeping van de Professoren PITHA en HEBRA te Weenen, om eenige inlichtingen over hunne zoons, welke in den veldslag bij Skalitz en Koniggrätz verwond en op het slagveld vermist zijn.

STETTIN. — Van 16—17 Julij kwamen hier nog 69 choleragevallen met 38 sterfgevallen voor. De ziekte heeft zich ook te Koningsbergen en te Bromberg vertoond.

SAKSEN. — Volgens een verslag van Dr. FIEDLER in het laatste nummer van WUNDERLICH's *Archiv* werden in dit koningrijk gedurende 1860—1865 op verschillende plaatsen, deels als endemiën, deels als enkele gevallen, trichinenvergiftigingen bij 185 personen waargenomen.

DRESDEN. — Sinds 4 Julij heeft zich de cholera ook alhier vertoond. Tot op 19 Julij waren er 15 gevallen vermeld.

DANTZIG. — Tot op 8 Julij waren hier 332 choleragevallen voorgekomen. Van 12—26 Julij werden er 168 cholerasterfgevallen vermeld.

ST. PETERSBURG. — Het cijfer der door cholera aangetasten bedroeg alhier 2113, dat der overledenen 1327, gedurende het tijdsverloop van 26 Junij tot 20 Julij.

BRUSSEL. — De opname van cholerapatiënten in St. Pierre bedroeg van 19—25 Julij 102 (38 m., 42 vr. en 22 k.), de sterfte 51 (20 m., 20 vr. en 11 k.) en in St. Jean van 18—25 Julij 145 (85 m. en 60 vr.) met 86 (54 m. en 32 vr.) sterfgevallen. In beide gestichten werden nog bovendien 92 en 98 choleralijken gedeponeerd. Volgens het *Journal de Medecine* (Julij-cahier) bedroeg het cijfer der door cholera aangetasten voor geheel België (in de provinciën Antwerpen, Braband, Oost-Vlaanderen, Henegouwen, Luik en Luxemburg) tot 13 Julij 6219 en dat der overledenen 3479. De cholerasterfte was voor eenige gemeenten tot op dat tijdstip als volgt: Antwerpen 1158, Mechelen 112, Niel 75, Brussel en Faubourgs 764, Gend 249, Termonde 87, Bergen 77, Jemmappes 55, Aalst 24, Luik 90, Messancy 52, Arlon 51, Aubange 20. Voor die gevallen waar men het woord cholera om deze of gene redenen niet op de doodacten wil vermelden, is door de medici alhier besloten om van de uitdrukking „diarrhée spécifique" gebruik te maken. Eene latere opgave vermeldt voor Antwerpen tot 25 Julij 2798 choleragevallen met 1564 sterfgevallen.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De Minister van Oorlog heeft bevolen, dat voor de buitengewone diensten, die gevorderd worden van de geëmploijeerden bij de verschillende militaire ziekeninrigtingen,

belast met het oppassen enz. van choleralijders, aan die geëmploijeerden voor de dagen dat zij bij de choleralijders dienst doen of hebben gedaan, eene verhoogde toelage boven hunne gewone bezoldiging zal worden toegekend; — voorts dat al de geëmploijeerden bij gemelde etablissementen, gedurende den tijd dat er choleralijders in gezegde inrigtingen verpleegd worden, *twee malen* daags verstrekt moeten worden 5 à 6 vingerhoeden brandewijn of rhum, of 10 à 12 vingerhoeden rooden wijn. De Chefs van gemelde ziekeninrigtingen zijn *dringend* uitgenoodigd te zorgen, dat die maatregel tot geen misbruik leide.

— De Minister van Oorlog heeft, op voorstel van den Inspecteur der Militaire Geneeskundige Dienst, bij missive van den 25sten dezer, de toeziende Chefs der militaire ziekeninrigtingen gemagtigd, om de matrassen, kleedingstukken en bedfournituren, die door de choleralijders zijn gebruikt en door uitwerpselen enz. besmet geworden, in geval zulks door den eerstaanwezenden Off. v. Gez. noodzakelijk geoordeeld wordt, *terstond te vernietigen*. Genoemde voorwerpen zullen dus niet meer gedesinfecteerd worden, maar terstond op eene daartoe geschikte plaats moeten worden verbrand.

(Bij het vernemen van dezen maatregel is niet ten onregte door menigeen de wensch geuit, dat die ook bij civiele choleralijders, vooral bij de armen en behoeftigen, algemeener dan nu mogt worden toegepast! Daardoor toch zou een der cholera opwekkende ziekteoorzaken krachtdadig kunnen worden bestreden.)

— De Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt heeft alle belanghebbenden verwittigd, dat zij, die genegen zijn eene plaats van Apotheker 3de kl. bij de armee hier te lande te vervullen, zich, vóór den 23sten Augustus a. s., bij hem kunnen aanmelden.

— Bij de zeer menigvuldige gevallen van werkelijke of vermeende *dolle honden*, waarvan sinds geruimen tijd — en nu weder uit vele gemeenten van de noordelijkste provinciën onzes lands — gewag gemaakt wordt, is ons nog slechts het ééne geval te Zutphen bekend geworden, waarbij, ten gevolge van den beet eens honds, een mensch inderdaad aan watervrees leed en stierf. Nu is een tweede geval voorgekomen, en wel te Amsterdam, alwaar vóór eenige dagen in het Binnen-Gasthuis een man aan die ziekte overleed, die 7 weken te voren aan de bovenlip door een hond in de nabijheid der Willemspoort was gebeten.

— (*Cholera.*) Wij achten het, met het oog op hetgeen hier te lande is gezegd en wordt gedaan, niet zonder belang, de volgende regelen hier op te nemen, welke wij, als behelzende het gevoelen van Dr. SIMON, te Londen, in onderscheidene bladen hebben aangetroffen. (Dr. SIMON, die aan den Geheimen Raad van Koningin VICTORIA een rapport heeft uitgebragt over den algemeenen gezondheidstoestand in Engeland in het algemeen en over de cholera in het bijzonder, zegt daarin namelijk o. a. het volgende):

„De leer ten aanzien van de besmettelijkheid der cholera, die, naar mijn gevoelen, in den tegenwoordigen stand der wetenschap, als practisch zeker moet worden aangenomen, — zoo zeker althans dat het de basis moet zijn van de te nemen voorzorgsmaatregelen, — kan in de volgende stellingen worden zamengevat: dat, wanneer de cholera op eenige plaats epidemisch is, de personen, die onder den epidemischen invloed lijden, ook zelfs slechts met den ligtsten graad van diarrhee, bij elke verplaatsing de middelen kunnen worden tot overbrenging naar andere plaatsen van eene besmetting van onbepaalden graad; — dat de hoedanigheid van besmetting zeer bijzonder, zoo niet uitsluitend, zich bevindt in de stoffen, die de lijders, hetzij door braking, hetzij door ontlasting, uitwerpen; — dat die stoffen *vergelijkenderwijs* niet-besmettelijk zijn op het oogenblik dat ze worden uitgeworpen, maar dat zij langzamerhand, terwijl ze

tot ontbinding overgaan, haar maximum van besmettelijke hoedanigheid verkrijgen; — dat cholerische uitwerpselen, zonder vooraf gedesinfecteerd te zijn, hunne eigen besmettelijke hoedanigheid mededeelen aan de uitwerpselen, waarmede zij in riolen of op mestvaalten in aanraking komen, en verder overal waar zij zich bevinden; — dat, wanneer het cholera-contagium, door lekkaadje of doorzijging van riolen, mestvaalten enz. toegang verkrijgt, zelfs in kleine hoeveelheid, tot wellen of andere bronnen van drinkwater, dit op zeer gevaarlijke wijs zeer groote hoeveelheden water besmet; — dat op de omschreven wijzen zelfs één enkel patiënt met eene ligt-cholerische diarrhee een krachtigen besmettelijken invloed kan oefenen op eene gansche bevolking; — dat bedden, linnengoed en andere stoffen, die met cholerische uitwerpselen besmet en niet geheel gedesinfecteerd zijn, gedurende langen tijd de eigenschap van besmetting behouden en de middelen kunnen worden tot verdere verspreiding der ziekte."

— Onder de preventieve maatregelen tegen de cholera, hier en daar in de tegenwoordige epidemie genomen, verdienen de volgende opgeteekend te worden:

Te Ysselstein heeft men goten en riolen met chloor ontsmet.

Te Zwolle zal men dat nu met creosootolie doen.

Het branden van teer is in den laatsten tijd zeer algemeen geworden; zoowel in meer aanzienlijke, als in kleine gemeenten, heeft men dat middel, hoofdzakelijk in de ergst aangetaste buurten, herhaaldelijk aangewend. Hier bezigde men gewone teer, elders (van wege den billijker prijs) de koolteer.

Op verschillende plaatsen heeft men de schooluren der kinderen op de lagere scholen met $^{1}/_{2}$ verminderd, of ook de kinderen over de schooluren zóó verdeeld, dat er telkens een kleiner aantal te gelijk in de schoollokalen aanwezig zijn.

— Blijkens de met de jongste mail uit de kolonie Suriname ontvangen officiële berigten, was de gezondheidstoestand aldaar ongunstig ten gevolge van de weêrsgesteldheid en den voortdurenden landwind. Ook hadden er zich enkele gevallen van gele koorts voorgedaan.

(Volgens het dagblad *de West-Indiër*, van 4 Julij j.l., waren de bij voortduring sporadisch voorkomende gevallen van gele koorts afkomstig van Z. M. stoomschip *Bommelerwaard*.)

— Te Amsterdam had den 10den—12den en den 17den—19den Julij het examen voor Vroedvrouwen plaats. Van de 12, die zich hadden aangemeld, zijn 7 toegelaten.

— Te Leeuwarden had den 30sten en 31sten Julij het examen voor Vroedvrouwen voor de noordelijke provinciën plaats. Er hadden zich aangemeld 5 personen uit Groningen en 1 uit Drenthe, die allen zijn toegelaten.

— Den 2den, 3den en 4den Augustus werd te Zwolle het examen voor Leerling-Apotheker gehouden. Van de 18 personen, die zich hadden aangegeven, zijn 3 wegens ziekte niet opgekomen en heeft 1 zich teruggetrokken. Van de 14 overige zijn 2 afgewezen en hebben de anderen de gevraagde akte van bevoegdheid bekomen. De kandidaten waren uit alle noordelijke gewesten des lands, Gelderland ingesloten.

GRONINGEN. — De Gemeenteraad heeft den 28sten Julij vastgesteld eene (nieuwe) Verordening tegen het verkoopen van bedorven visch en het *mesten van varkens in de gemeente*. (Oorspronkelijk was door Burgemeester en Wethouders voorgesteld, het verbod van dat mesten te bepalen tot de gemeente »*binnen de wallen*." — Ten gevolge van een amendement van een der leden zijn die woorden vervallen. Ieder, die te Groningen varkens houdt, zal zich nu tot Burgemeester en Wethouders moeten wenden, om vergunning daartoe te bekomen. Deze zullen aan die vergunning zoodanige voorwaarden verbinden, als zij in het belang der volksgezondheid zullen noodig achten.)

ALI COHEN.

— Beloop der cholera van 22—28 Julij en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 414.

	22 Julij tot 28 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Aar (ter). .	15	12	30	17
Aarlanderv.	5	8	34	27
Alblasserd. .	2	1	43	27
Alkemade. .	3	3	49	35
Alphen. . .	4	4	31	18
Ammerstol..	2	2	2	2
Barendrecht	1	—	14	7
Barwouts-waarder.. .	1	1	17	13
Nw.-Beijerl.	2	1	25	21
Zuid-Beijerl	20	6	35	10
Benthuizen.	—	1	65	30
Bergambach	2	—	2	—
Berkel en Rodenrijs. .	2	—	11	6
Bleiswijk. .	7	—	21	8
Bleskensgr. en Hofweg.	4	5	7	7
Bommel (d.)	6	2	64	33
Boskoop. . .	3	—	19	11
Brielle. . . .	7	3	52	35
Charlois. . .	1	—	10	5
Delft.	13	11	636	393
Deltshaven.	5	5	147	63
Dordrecht. .	17	19	577	353
Dubbeldam.	3	2	49	23
Giessendam.	1	1	66	47
Gouda. . . .	13	13	239	136
Gouderak. .	4	1	22	13
Goudswaard	4	1	6	3
's Gravend. .	1	2	8	4
's Gravenh. .	198	110	1289	728
Gr. Ammers	2	2	4	3
Haastrecht. .	3	2	28	23
Hardinxv. .	3	3	28	20
Hazersw.. .	6	4	43	28
Hekendorp.	2	2	4	4
Hellevoetsl..	3	1	15	5
Hof v. Delft.	1	—	11	5
Katendrecht	1	—	3	1
Katwijk. . .	29	14	319	134
Kralingen. .	10	3	142	46
Krimpen a/d Lek.	1	1	5	3
Krimpen a/d IJssel. . . .	1	—	2	—
Langerak. .	3	2	8	7
Leerdam.. .	2	2	4	4
Leiden. . . .	21	15	1317	874
Leiderdorp.	1	1	79	58
Lekkerkerk	12	6	62	25
Lekkerland.	7	4	26	15
Leimuiden..	1	—	29	8
Lisse.	1	1	5	2
Maassluis. .	5	4	24	17
Mathenesse.	2	2	25	23

	22 Julij tot 28 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Middelharn.	12	6	110	56
Molenaars-graaf. . . .	2	1	2	1
Monster. . .	2	1	4	3
Moordrecht	1	1	20	14
Naaldwijk. .	2	—	7	4
Nieuwkoop.	1	—	61	46
Nieuwveen..	10	4	16	7
Numansdorp	1	1	13	12
Oegstgeest..	1	1	31	20
Ooltgenspl..	26	20	84	38
Ouderkerk a/d IJssel. .	1	1	6	1
Oudewater..	6	5	61	39
Oudshoorn..	3	2	11	9
Overschie...	2	2	43	23
Papekop. . .	1	1	1	1
Papendr. . .	10	6	40	22
Poortugaal..	1	1	3	1
Pijnacker. .	1	1	1	1
Rhoon. . . .	1	—	8	4
Rhijnsburg..	56	22	246	117
Ridderkerk.	1	1	28	14
Rietveld. . .	2	2	7	4
Rotterdam..	91	61	1543	968
Rozenburg..	1	1	2	2
Rijswijk. . .	5	3	19	13
Schiebroek.	1	1	11	6
Schiedam. .	20	10	345	224
Schipluiden.	3	—	29	8
Schoonhov..	5	3	88	41
Sliedrecht. .	24	10	109	48
Sommelsd. .	15	13	49	29
Stad aan 't Haringvliet	25	10	66	27
Streefkerk.,	6	4	14	8
Strijen. . . .	7	3	13	8
Tonge (O.).	1	—	4	—
Vianen.. . .	6	2	17	10
Vlaardingen	15	7	107	65
Voorburg. .	1	—	12	7
Noord-Waddinxveen. .	11	10	51	34
Zuid-Waddinxveen. .	1	1	24	14
Warmond. .	1	—	5	3
Wassenaar..	1	1	6	6
Wateringen.	5	2	74	35
Woerden. ..	20	9	160	80
Woubrugge.	2	1	24	12
IJsselmonde	3	2	17	11
Zegwaard. .	5	3	100	57
Zevenhoven	6	3	28	15
Zwijndrecht	4	4	95	54
Totaal. . .	891	526	9568	5608

	22 Julij tot 28 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
N. Holland.				
Aalsmeer. .	2	2	27	24
Alkmaar.. .	54	34	156	86
Amsterdam.	128	128	521	491
Assendelft..	7	2	11	6
Barsingerh..	7	6	39	20
Beverwijk. .	7	5	18	12
Buiksloot. .	1	1	38	24
Edam. . . .	2	2	5	5
Enkhuizen..	8	8	18	18
Graft.	4	4	13	13
's Graveland	1	—	7	2
Haarlem. . .	30	18	295	170
Haarlemmer Meer. . . .	5	5	112	95
Heiloo. . . .	1	1	5	3
Helder. . . .	5	2	19	11
Hilversum. .	4	2	4	2
Hoorn. . . .	1	—	1	—
Kortenhoef.	1	1	3	2
Limmen. . .	3	1	8	3
Nieuwend. .	5	3	40	24
Nw.-Amstel	18	12	93	63
Oosthuizen.	7	3	49	18
Oud.-Amstel	4	4	42	21
Purmerende	9	6	42	23
Ransdorp. .	1	3	20	9
Rijp.	1	1	3	2
Schermer-horn. . . .	2	2	2	2
Sloten. . . .	2	1	19	13
Spaarndam.	—	1	19	13
Uitgeest. . .	3	3	24	24
Uithoorn.. .	2	2	24	22
Urk.	7	4	34	15
Velzen.. . .	9	4	47	26
Warder. . .	2	—	8	3
Watergraafs Meer. . . .	2	2	2	2
Winkel. . .	4	1	10	3
Wormerveer	17	8	40	23
Zaandam.. .	2	2	2	2
Zijpe.	4	4	23	15
Totaal. . .	372	288	1843	1310
Zeeland.				
Goes.	1	—	2	1
Neuzen. . .	8	4	8	4
St. Annaland	10	12	48	37
Tholen.. . .	2	1	6	5
Vlissingen. .	1	—	2	1
Wemelding.	2	1	10	6
Totaal. . .	24	18	76	54

Digitized by Google

	22 Julij tot 28 Julij. A.	22 Julij tot 28 Julij. O	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Utrecht.				
Abc. Baanbr.	4	1	46	22
Abc. Proostd.	9	4	103	51
Amersfoort.	32	19	104	67
Baarn. . . .	2	1	2	1
Benschop. .	2	2	2	2
Breukelen Nijenrode..	8	3	29	13
Breukelen St. Pieters.	2	—	7	2
Bunnik. . .	4	3	4	3
Driebergen.	1	1	6	6
Houten.. . .	1	—	2	—
Jutphaas.. .	11	3	67	26
Kockengen.	2	—	71	30
Laag Nieuwkoop. . . .	—	1	16	9
Loosdrecht..	3	2	17	9
Maarsen.. .	1	—	1	—
Maarssev.. .	1	—	11	4
Monfoort.. .	11	3	119	73
Mijdrecht. .	1	4	132	95
Utrecht. . .	129	107	2100	1411
Veldhuizen.	3	1	7	4
Vinkeveen en Waverv.	4	3	125	91
Vreeland.. .	4	1	4	1
Vreeswijk. .	7	4	29	15
Willeskop. .	1	1	7	5
Wilnis... . .	4	1	111	54
Wijk b. D. .	8	7	57	30
IJsselstein. .	15	10	55	33
Zeist	1	—	14	9
Totaal. . .	271	182	3248	2066
Gelderland.				
Ammerzod..	5	4	21	13
Arnhem.. .	84	50	158	101
Beesd. . . .	2	1	2	1
Brakel.. . .	1	1	6	5
Buren. . . .	1	2	9	5
Buurmalsen.	8	8	18	14
Culemborg..	29	18	64	33
Deil.. . . .	1	1	1	1
Driel	2	1	21	14
Duiven.. . .	1	1	1	1
Elburg.. . .	3	2	9	5
Elst.	1	2	12	9
Geldermals..	9	5	39	22
Hattem.. . .	4	3	5	3
Hedel. . . .	9	4	25	12
Herwijnen..	7	3	25	9
Maurik.. . .	2	2	8	6
Milligen. . .	2	2	3	3
Nederhem. .	1	1	2	2
Nijkerk. . .	1	1	10	5
Nijmegen. .	21	9	57	28

	22 Julij tot 28 Julij. A.	22 Julij tot 28 Julij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Gelderland.				
Poederoijen.	6	—	8	2
Rheden. . .	1	—	2	—
Tiel.	19	14	69	45
Zaltbommel	4	5	35	18
Zuilichem. .	1	—	8	4
Zutphen. . .	3	2	9	5
Totaal. . .	228	142	627	366
N. Braband.				
Andel. . . .	1	—	2	1
Bergen op Z.	2	2	9	7
Breda. . . .	5	4	6	4
Capelle. . .	2	2	2	2
Empel en Meerwijk..	3	2	5	5
Halsteren. .	2	2	13	7
Helmond.. .	2	2	8	6
's Hertogenbosch. . . .	24	13	66	39
Heusden.. .	5	3	14	9
Hooge Zwaluwe. . . .	2	1	6	3
Klundert Moerdijk. .	3	1	25	12
Klundert.. .	3	1	24	11
Made c. a.	2	—	14	6
Megen c. a.	2	1	3	1
Ossendrecht	—	1	1	1
Raamsdonk.	2	1	21	11
Roosendaal.	23	15	83	37
Werkendam	3	1	81	42
Werken c.a.	6	6	19	13
Woudrich. .	4	2	11	7
Totaal. . .	96	60	413	222
Friesland.				
Achtkarspel.	2	—	6	4
Baradeel.. .	4	1	23	13
Dokkum.. .	7	4	76	45
Franekerad.	1	1	13	9
Gaasterland.	1	—	1	—
Harlingen. .	12	5	57	24
Haskerland.	2	—	8	5
Hindeloop. .	7	4	8	5
Kollumerland c. a..	4	1	8	3
Leeuwarden	18	8	50	29
Lemsterl.. .	18	10	68	43
Oostdongeradeel.. . .	3	3	8	5
Ooststellingwerf.. . . .	1	—	4	2
Schoterland	7	7	33	25

	22 Julij tot 28 Julij. A.	22 Julij tot 28 Julij. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Friesland.				
Tietjerksteradeel. .	1	2	4	4
Utingerad. .	1	1	7	4
Wonserad. .	1	1	6	3
Workum.. .	11	10	22	15
Wijmbritseradeel.. . .	1	1	10	8
Totaal. . .	102	59	412	246
Overijssel.				
Avereest.. .	21	10	90	47
Blokzijl. . .	6	4	8	6
Deventer.. .	7	6	12	9
Genemuid. .	22	9	49	24
Giethoorn. .	13	7	57	20
den Ham. .	3	1	9	3
Hardenberg (Stad).. . .	4	2	9	3
Hardenberg (Ambt). . .	9	2	23	12
Hasselt.. . .	8	8	8	8
Kampen. . .	93	59	366	212
Kuinre.. . .	1	—	1	—
Nieuwleuz..	1	—	3	1
Ommen (Ambt).. .	1	1	18	11
Staphorst. .	1	—	4	1
Vollenhove (Stad).. . .	20	10	25	13
Vrieseveen..	4	—	4	—
Wanneperveen. . . .	4	2	9	6
IJsselmuid..	5	3	11	6
Zwartsluis. .	9	8	86	68
Zwolle.. . .	94	50	214	120
Zwollekerspel.	1	—	1	—
Totaal. . .	327	182	1007	570
Drenthe.				
Assen. . . .	1	1	3	3
Borger.. . .	—	1	1	1
Dalen. . . .	1	1	1	1
Hoogeveen..	7	3	100	57
Meppel.. . .	12	12	313	190
Norg.. . . .	1	—	1	—
Odoorn.. . .	1	1	7	3
Roden. . , .	1	—	1	—
Ruinerwold.	1	—	6	3
Vries.. . . .	2	2	4	4
Totaal. . .	27	21	437	262

	22 Julij tot 28 Julij.		Sinds het begin.			22 Julij tot 28 Julij.		Sinds het begin.			22 Julij tot 28 Julij.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.		A.	O.	A.	O.		A.	O.	A.	O.
Groningen.					*Groningen.*					*Limburg.*				
Appingadam	1	1	12	9	Oldehove. .	1	1	5	4					
Bedum.. . .	11	9	32	18	Oldekerk. .	1	—	4	2	Elsloo. . . .	2	2	2	2
Delfzyl.. . .	1	1	1	1	Onstwedde..	3	—	18	9	Maastricht..	1	1	6	4
Ezinge. . . .	2	2	4	3	Scheemda. .	2	2	2	2	Margraten..	3	—	3	—
Groningen..	132	84	1502	836	Ulrum. . . .	1	1	14	5	Obbicht en				
Grijpskerk..	4	4	21	15	Usquert. . .	4	2	5	3	Papenhov..	2	2	2	2
Haren. . . .	2	1	20	10	Wildervank	3	1	20	8	Oud-Vroen-				
Hoogezand..	7	2	39	24	Winschoten	15	11	27	18	hoven.. . .	1	—	1	—
Leek.. . . .	2	1	4	2	Winsum. . .	20	20	70	37	St. Pieter. .	1	1	2	[illegible]
Leens.. . . .	6	5	24	12	Zuidbroek. .	1	1	14	7	Susteren. . .	1	—	1	—
Muntendam	6	1	15	3	Zuidhorn.. .	2	2	3	3	Venlo. . . .	3	3	5	5
N. Pekela. .	5	2	6	3										
Noorddijk. .	1	1	3	3	Totaal. . .	233	155	1865	1037	Totaal. . .	14	9	22	15

Recapitulatie.

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159	Van 17 Junij tot 23 Junij .	1738	1117
» 6 Mei » 12 » . .	222	120	» 24 » » 30 » . .	2501	1478
» 13 » » 19 » . .	192	118	» 1 Julij » 7 Julij .	3685	2136
» 20 » » 26 » . .	179	100	» 8 » » 14 » . .	2086	1367
» 27 » » 2 Junij .	312	166	» 15 » » 21 » . .	3588	2066
» 3 Junij » 9 » . .	1070	591	» 22 » » 28 » . .	2585	1642
» 10 » » 16 » . .	2295	1396			

Sinds het begin der ziekte tot op 28 Julij aanget. 20794, overl. 12557.

De recapitulatiën zijn door latere opgaven en door gelijkstelling van het cijfer der aangetasten aan dat der overledenen, voor de gemeenten (Amsterdam, Giessendam, Nootdorp, Schoterland, Hardinxveld, Hasselt), waarvan geene opgave der aangetasten geschiedde, gewijzigd. De ziekte vertoonde zich ook te Hilversum. Dr. J. Hanlo.

— Beloop der cholera van 29 Julij tot 4 Aug. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag. (Zie pag. 426.)

Z. Holland.					*Z. Holland.*					*Z. Holland.*				
Aar (ter).. .	9	6	39	20	Delfshaven..	5	4	152	67	Heukelom. .	2	2	11	9
Aarlanderv.	1	1	35	28	Dirksland. .	1	—	6	4	Hillegersb. .	1	1	23	12
Alblasserd..	3	1	46	28	Dordrecht. .	3	7	580	360	Katwijk. . .	41	14	360	148
Alkemade. .	4	2	53	37	Dubbeldam.	1	—	50	23	Kralingen. .	3	1	145	47
Ameide. . .	3	1	4	2	Giessendam.	2	2	68	49	Krimpen a/d				
Ammerstol..	1	1	3	3	Gorinchem..	2	2	101	61	IJssel. . . .	1	1	3	1
Barendrecht	1	—	15	7	Gouda. . . .	9	6	248	142	Leiden.. . .	4	4	1321	878
Nw.-Beijerl.	1	1	26	22	Gouderak. .	3	1	25	14	Lekkerkerk	4	2	66	27
Zuid-Beijerl	28	11	63	21	Goudswaard	7	6	13	9	Lekkerland.	3	1	29	16
Benthuizen.	—	1	65	37	's Gravenh. .	126	72	1415	860	Maassluis. .	11	3	35	20
Berkel en					's Gravesand	1	1	7	3	Middelharn.	26	11	136	67
Rodenrijs. .	2	1	13	7	Gr. Ammers	—	1	4	4	Molenaars-				
Bleskensgr.					Haastrecht..	5	5	33	25	graaf. . . .	3	1	5	2
en Hofweg.	2	1	9	8	Hardinxveld	3	1	31	24	Monster. . .	1	—	5	3
Bommel (d.)	—	1	64	34	Hazersw.. .	9	5	52	33	Moordrecht.	2	2	22	16
Boskoop. . .	5	3	24	14	Heerjansd. .	1	1	6	2	Mijnshee-				
Brielle. . . .	7	7	59	42	Hekendorp.	1	1	5	5	renland.. .	1	—	1	—
Capelle a/d					Hellevoetsl..	2	1	17	6	Naaldwijk. .	—	2	7	6
IJssel.. . .	4	3	35	17	Hendr.-Ido-					Nieuwkoop.	1	1	62	47
Delft.	6	6	642	399	Ambacht. .	4	3	9	7	Nieuwveen..	10	8	26	15

	29 Julij tot 4 Aug. A.	O.	Sinds het begin. A.	O.
Z. Holland.				
Numansdorp	3	2	16	14
Ooltgenspl..	11	6	95	44
Oudewater..	4	1	65	40
Oudshoorn..	3	2	14	11
Overschie. .	4	2	47	25
Papekop.. .	1	1	2	2
Papendr. . .	2	1	42	23
Pernis. . . .	4	3	5	4
Rhijnsburg..	49	17	295	134
Ridderkerk.	2	2	30	16
Rietveld. . .	1	—	8	4
Rotterdam. .	76	49	1619	1017
Rijswijk. . .	—	2	19	15
Schiedam. .	6	5	351	229
Schipluiden.	2	—	31	8
Schoonhov..	1	3	89	44
Sliedrecht. .	10	5	119	53
Sommelsd. .	17	10	66	39
Stad aan 'tHaringvl.	22	12	88	39
Streefkerk..	10	5	24	13
Strijen.. . .	2	1	15	9
Valkenburg	1	1	15	9
Vianen.. . .	2	—	19	10
Vlaardingen	7	5	114	70
Voorburg. .	1	—	13	7
Noord-Waddinxveen. .	4	3	55	37
Z.Waddinxv	1	1	25	15
Wateringen.	6	2	80	37
Woerden.. .	8	9	168	89
Woubrugge.	1	1	25	13
IJsselmonde	1	—	18	11
Zegwaard. .	1	2	101	59
Zevenhoven	5	3	33	18
Zoeterwoud.	5	2	45	33
Zuidland.. .	1	—	4	3
Zwijndrecht	1	1	96	55
Totaal. . .	651	379	10125	5927
N. Holland.				
Aalsmeer. .	1	1	28	25
Alkmaar.. .	27	18	183	104
Amsterdam.	122	112	727	603
Assendelft. .	4	4	15	10
Barsingerb..	2	2	41	22
Beverwijk. .	4	3	22	15
Broek in Waterland.	1	1	1	1
Diemen. . .	1	1	2	2
Edam. . . .	2	2	7	7
Enkhuizen..	1	1	19	19
Graft.. . . .	2	2	15	15
Haarlem.. .	24	22	319	192
Haarlemmer Meer. . . .	4	2	116	97

	29 Julij tot 4 Aug. A.	O.	Sinds het begin. A.	O.
N. Holland.				
Heiloo. . . .	—	1	5	4
Helder.. . .	4	3	23	14
Hilversum. .	8	4	12	6
Ilpendam. .	3	2	6	3
Krommenie	3	3	4	4
Marken. . .	2	—	2	—
Nw.-Amstel	14	10	107	73
Oosthuizen..	2	3	51	21
Oud.-Amstel	7	3	49	24
Purmerende	1	—	43	23
Ransdorp. .	2	—	22	9
Rijp.	6	1	9	3
Schermerh..	2	2	4	4
Spaarndam.	1	1	20	14
Uitgeest. . .	4	4	28	28
Uithoorn.. .	1	1	25	23
Velzen.. . .	13	6	60	32
Warder. . .	—	1	8	4
Watergraafsmeer	1	1	3	3
Weesp. . . .	1	1	62	28
Westzaan. .	1	1	1	1
Winkel.. . .	1	1	11	4
Wormerveer	25	11	65	34
Zaandam.. .	7	5	9	7
Zaandijk.. .	2	1	2	1
Zijpe.	2	2	25	17
Totaal. . .	308	239	2151	1496
Friesland.				
Achtkarspelen.	1	1	7	5
Dokkum.. .	3	2	79	47
Franekeradeel.	3	3	16	12
Gaasterland	—	1	1	1
Harlingen. .	4	4	60	32
Hindeloop. .	23	12	31	17
Kollumerland c. a. .	1	1	9	4
Leeuwarden	15	8	65	37
Leeuwarderadeel.. . .	1	1	5	4
Lemsterl.. .	12	2	80	45
Oostdongeradeel.. . .	7	5	15	10
Sneek. . . .	1	1	10	10
Westdongeradeel.. . .	2	1	3	2
Weststellingwerf.. .	1	—	5	3
Workum.. .	9	6	31	21
Wijmbritseradeel.. . .	1	—	11	8
Totaal. . .	84	48	428	258

	29 Julij tot 4 Aug. A.	O.	Sinds het begin. A.	O.
Utrecht.				
Abc.Baanbr.	2	1	48	23
Amersfoort.	50	25	154	92
Baren. . . .	1	2	3	3
Breukelen-Nijenrode..	4	3	33	16
Bunnik.. . .	5	1	9	4
Driebergen.	1	—	7	6
Jutphaas.. .	7	5	74	31
Langbroek..	2	—	11	6
Loosdrecht.	1	1	18	10
Lopik. . . .	1	1	4	2
Maarn. . . .	—	1	1	1
Maarssen. .	1	1	19	7
Maarssev.. .	2	1	13	5
Montfoort. .	11	9	130	82
Mijdrecht. .	2	1	134	96
Schalkwijk.	1	1	1	1
Utrecht. . .	83	65	2183	1476
Vinkeveen en Waverv.	1	1	126	92
Vreeswijk. .	3	4	32	19
Willeskop. .	1	1	8	6
Wilnis. . . .	2	1	113	55
Wijk b. D..	8	2	65	32
IJsselstein..	12	6	67	39
Totaal. . .	201	133	3253	2104
Gelderland.				
Ammerzod..	11	7	32	20
Arnhem. . .	77	47	235	148
Buren. . . .	7	4	16	9
Buurmalsen	5	4	23	18
Culemborg.	25	14	89	47
Driel.. . . .	1	—	22	14
Druten.. . .	1	1	2	2
Elburg.. . .	3	1	12	6
Epe..	2	1	2	1
Geldermalsem.	5	3	44	25
Harderwijk.	1	1	1	1
Hedel. . . .	8	10	33	22
Herwijnen..	1	—	26	9
Hurwenen..	6	3	9	4
Maurik.. . .	1	—	9	6
Millingen. .	2	2	5	5
Nederhem. .	6	1	8	3
Nijkerk. . .	2	2	12	7
Nijmegen. .	9	11	66	39
Rheden. . .	—	1	2	1
Tiel.	26	11	95	56
Varik. . . .	1	—	3	1
Wageninge.	2	1	2	1
Zaltbommel	5	—	40	18
Zuilichem. .	—	1	8	5
Zutphen. . .	26	14	35	19
Totaal. . .	233	140	831	487

	29 Julij tot 4 Aug. A.	29 Julij tot 4 Aug. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
N. Braband.				
Andel. . . .	1	—	3	1
Breda. . . .	4	2	10	6
Emmikhoven.	1	1	6	4
Engelen. . .	2	—	2	—
Hedikhuize.	1	—	1	—
Helmond.. .	1	1	9	7
'sHertogenb	35	23	101	62
Heusden.. .	2	2	16	11
Hooge Zwaluwe.. . . .	5	3	11	6
Klundert (Moerdijk).	1	1	26	13
Klundert.. .	2	1	26	12
St. Michiels-Gestel.. . .	1	1	3	3
Oisterwijk. .	1	—	1	—
Oosterhout..	1	—	9	5
Rosendaal. .	23	18	106	55
Rijswijk. . .	2	1	3	2
Veen.. . . .	1	1	1	1
Vlijmen. . .	5	2	11	4
Waalwijk. .	2	2	2	2
Werkendam	1	3	82	45
Werken en Sleenwijk..	2	1	21	14
Woudrich. .	4	2	15	9
Totaal. . .	98	65	465	262
Zeeland.				
Goes.	8	1	10	2
Hoek.. . . .	1	—	1	—
Kats.	1	1	1	1
Middelburg.	1	1	1	1
Neuzen. . .	4	2	12	6
Philippine. .	1	1	1	1
St. Annaland	2	3	50	40
St. Maartensdijk.. .	1	1	2	1
Totaal. . .	19	10	78	52

	29 Julij tot 4 Aug. A.	29 Julij tot 4 Aug. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Overijssel.				
Avereest.. .	10	7	100	54
Blokzijl. . .	1	1	9	7
Deventer.. .	10	5	22	14
Genemuiden	5	3	54	27
Giethoorn. .	4	1	61	21
Graf horst. .	1	1	2	1
Hardenberg (Ambt). . .	4	2	27	14
Hasselt.. . .	3	3	11	11
Kampen. . .	77	46	443	258
Kamperveen	1	1	1	1
Staphorst.. .	1	1	5	2
Steenwijk. .	1	—	4	—
Steenwijkerwold.. .	2	—	6	2
Vollenhove (Stad). . . .	7	4	32	17
Vollenhove (Ambt). . .	1	1	16	12
Wanneperv.	1	1	10	7
Wijhe. . . .	1	1	1	1
IJsselmuid..	1	2	12	8
Zwartsluis. .	9	3	95	71
Zwolle. . . .	31	27	245	147
Zwollerkerspel.	4	3	5	3
Totaal. . .	175	113	1161	678
Groningen.				
Appingad. .	2	1	14	10
Bedum.. . .	8	2	40	20
Beerta. . . .	1	1	3	2
Bellingwold	3	3	3	3
Delfzijl.. . .	1	1	2	2
Ezinge.. . .	3	1	7	4
Finsterwold	2	2	2	2
Groningen. .	86	60	1588	896
Grijpskerk..	7	6	28	21
Hoogezand.	7	3	46	27
Kloosterburen.	1	1	1	1

	29 Julij tot 4 Aug. A.	29 Julij tot 4 Aug. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Groningen.				
Leek.	2	1	6	3
Leens. . . .	4	5	28	17
Marum.. . .	1	1	1	1
Muntendam.	2	—	17	3
N. Pekela..	1	3	7	6
Nieuwesch..	2	1	4	2
Noorddijk. .	1	1	4	4
Oldehove.. .	3	3	[illegible]	7
Onstwedde..	4	2	22	11
Slochteren..	2	2	4	3
Ten Boer. .	1	—	2	1
Usquert. . .	8	7	13	10
Veendam. .	1	—	3	2
Wildervank	8	3	23	11
Winschoten	7	4	34	22
Winsum. . .	18	10	88	47
Zuidbroek. .	1	—	15	7
Totaal. . .	182	124	2013	1145
Drenthe.				
Assen. . . .	1	1	4	4
Havelte. . .	1	1	1	1
Hoogeveen..	15	5	115	62
Meppel.. . .	11	6	324	196
Roden. . . .	—	1	1	1
Smilde.. . .	1	—	19	6
Totaal. . .	29	14	464	270
Limburg.				
Born.	1	1	1	1
Grevenbicht	4	1	9	4
Maastricht. .	2	—	8	4
Obbicht en Papenhoven	3	—	5	2
St. Pieter. .	2	2	4	4
Totaal. . .	12	4	27	15

De RECAPITULATIËN zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159	Van 17 Junij tot 23 Junij .	1738	1117
» 6 Mei » 12 » . .	222	120	» 24 » » 30 » .	2501	1478
» 13 » » 19 » . .	192	118	» 1 Julij » 7 Julij .	3685	2136
» 20 » » 26 » . .	179	100	» 8 » » 14 » .	2086	1367
» 27 » » 2 Junij .	312	166	» 15 » » 21 » .	3675	2066
» 3 Junij » 9 » . .	1070	591	» 22 » » 28 » .	2681	1647
» 10 » » 16 » . .	2295	1396	» 29 » » 4 Aug. .	1992	1269

Sinds het begin der ziekte aanget. 22969, overl. 13831.

Dr. J. HANLO.

ROTTERDAM. — Den 19den Julij had het examen van het Doofstommen-Instituut alhier voor dit jaar plaats. Uit het verlag blijkt o. a. het volgende:

Twee onderwijzers, de Heeren CRAMER en VAN DER WIELEN, waren vertrokkken naar anderen Instituten voor doofstommen, de laatste naar dat te Antwerpen, waar thans ook de Rotterdamsche methode werd toegepast. Deze methode, bestaande in het leeren *spreken*, met volstrekte uitsluiting van het gebarenspel, is scherp gehekeld, doch vindt thans meer en meer ingang. Zoo kwamen in September j.l. 3 geestelijken uit Brussel en Gent om onze inrigting te bezoeken, waarop de nieuwe methode ook in die beide steden werd ingevoerd. In andere landen is zij ook reeds met succes in werking getreden. — De inrigting telt thans 86 kweekelingen, 44 jongens en 42 meisjes (tegen 82 in het vorige jaar), terwijl er 3 gestorven zijn. — Na een 13jarig bestaan is de methode uitmuntend bevonden. De vraag: „Waarom eene 3de school naast die van Groningen (162 leerlingen tegen 150 in het vorige jaar) en St. Michielsgestel (102 leerlingen tegen 82 in. het vorige jaar)?" werd ten slotte beantwoord door het wijzen op de nieuwe hier ingevoerde methode en de behoefte door de statistiek gestaafd. Deze toch leert, dat er bij eene ongunstige verhouding 1 doofstomme op de 1000, en bij eene gunstige verhouding 1 doofstomme op de 2000 geboren wordt. Op zijn gunstigst zou ons land dan toch nog 1700 doofstommen te verzorgen hebben!

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt. - Junij.* — Bij Z. M. besluit van 22 Junij 1866, n°. 65, is aan den Off. v. Gez. 2de kl. J. W. SCHUBART, van het Regiment Veld-Artillerie, op het daartoe door hem gedaan verzoek, een eervol ontslag uit de militaire dienst verleend.

Bij Z. M. besluit van 3 Julij 1866, n°. 57, is aan den Off. v. Gez. 2de kl. H. C. A. K. EIKENDAL, van het Regiment Grenadiers en Jagers, op het daartoe door hem gedaan verzoek, een eervol ontslag uit de militaire dienst verleend.

De Off. v. Gez. 3de kl. W. A. B. A. STRENGNAERTS, gedetacheerd geweest bij de Landmagt in de West-Indië, van daar teruggekeerd en geplaatst bij het 3de Bataillon 5de Regiment Infanterie.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 2de kl. W. K. M. VAN LEEUWEN VAN DUIVENBODE, van het 1ste Bataillon 8ste Regiment Infanterie naar het Regiment Veld-Artillerie; — de Off. v. Gez. 3de kl. W. C. J. VAN DER GRIJP, van het Koloniaal Werfdepôt naar het Depôt 7de Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 3de kl. G. K. STERK, van het 4de Bataillon 7de Regiment Infanterie naar de Garnizoens-Infirmerie te Helder; — de Off. v. Gez. 3de kl. J. H. BIJSTRA, van het Instructie-Bataillon naar het Koloniaal Werfdepôt; — de Off. v. Gez. 2de kl. R. J. JANSSEN, van het Garnizoen te Dordrecht bij het Korps Pontonniers; — de Off. v. Gez. 2de kl. L. J. DUMONT, van het Korps Pontonniers voorloopig bij de Infirmerie te Zutphen; — de Off. v. Gez. 1ste kl. J. R. DE BROUWER, van het Garnizoens-Hospitaal te Amsterdam naar de Garnizoens-Infirmerie te Leiden; — de Off. v. Gez. 2de kl. H. J. WILSON, van het Instructie-Bataillon naar het Algemeen Depôt van Discipline; — de Off. v. Gez. 2de kl. W. J. DE MEIJER, van het 1ste Bataillon naar het Depôt van het Regiment Grenadiers en Jagers; — de Off. v. Gez. 2de kl. C. J. VAN DER BURCHT VAN LICHTENBERG, van het 1ste Bataillon 4de Regiment Infanterie naar het 1ste Bataillon Grenadiers en Jagers; — de Off. v. Gez. 2de kl. W. H. L. MICHGORIUS, van het Algemeen Depôt van Discipline naar het 1ste Bataillon 4de Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 2de kl. W. C. L. HOOREMAN, van de Garnizoens-Infirmerie te Hoorn naar het Instructie-Bataillon; —

de Off. v. Gez. 2de kl. L. J. DUMONT, van de Garnizoens-Infirmerie te Zutphen naar de Garnizoens-Infirmerie te Hoorn.

OVERLEDEN: Den 19den Julij, de Off. v. Gez. 1ste kl. J. C. MULLER, bij de Garnizoens-Infirmerie te Leiden.

— Z. M. heeft benoemd tot Apotheker 3de kl. bij de Militaire Geneeskundige Dienst in Oost-Indië den voor die betrekking opgeleiden kweekeling der Pharmacie E. POLAK.

— Door Z. M. is, in plaats van Prof. P. J. VAN KERCKHOFF, te Groningen, benoemd tot lid van den jury voor de Algemeene Tentoonstelling van Nederlandsche Nijverheid in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, Dr. J. H. VAN DEN BROEK, Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht.

— Bij besluit van 27 Julij j.l. heeft Z. M. bij het personeel van de Geneeskundige Dienst der Landmagt benoemd tot Off. v. Gez. 1ste kl. (naar ouderdom van rang) den Off. v. Gez. 2de kl. W. KROL, Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht.

— Op verzoek is door Z. M., bij besluit van 29 Julij j.l., ingetrokken de benoeming van den Heer K. G. W. DE BOSSON, Apotheker te Dordrecht, tot Lid van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland, en een eervol ontslag als Lid van den Geneeskundigen Raad voor Zeeland verleend aan Dr. J. C. VAN DEN BROECKE, te Middelburg. — Tot Lid van den Geneeskundigen Raad voor Zuid-Holland is ter zelfder tijd benoemd de Heer C. V. VAN VALKENBURG, Apotheker te 's Gravenhage, — tot plaatsvervangend Lid van dien Raad, de Heer J. HEGLAND, Apotheker te Dordrecht, — en tot Lid van den Geneeskundigen Raad voor Zeeland, Dr. J. HAZENBERG, te Vlissingen.

— De Off. v. Gez. 2de kl. H. VAN STOCKUM is met 16 Augustus l.l. geplaatst op Z. M. wachtschip te Amsterdam.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *ontslagen:* eervol, den Off. v. Gez. 2de kl. F. P. BERGMANS; — *bevorderd:* tot Dirigerend Off. v. Gez. 2de kl. te Weltevreden C. A. BENSEN; — tot Off. v. Gez. 1ste kl. te Kedong-Keboe C. D. T. HUSEMANN; — tot Off. v. Gez. 2de kl. te Willem I. W. VAN GEER; — tot Off. v. Gez. 2de kl. te Soerabaija L. H. N. VRIESMAN; — *overgeplaatst:* bij de Geneeskundige Dienst te Wonosobo F. VAN GELDER; — bij de Geneeskundige Dienst te Celebes D. SIGAL.

— Aan het geneeskundig examen, volgens Art. 5 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), dat den 2den Julij l.l. en volgende dagen te Amsterdam heeft plaats gehad, hebben 17 candidaten deel genomen. Van deze zijn 8 candidaten toegelaten en 9 afgewezen. De acte van bevoegdheid als arts is uitgereikt aan de Heeren K. F. BROMAN, Stedelijk Heel- en Vroedmeester, A. HOLTERMAN en J. TERPSTRA, beiden Stedelijke Heelmeesters, L. K. WENNEKENDONK, Stedelijk Heel- en Vroedmeester en Apotheker, G. DAAMS, Plattelands-Heelmeester, J. A. C. SCHOKKER HUNNINK, Plattelands en Stedelijk Heelmeester, E. J. MULLER, gewezen Off. v. Gez. 2de kl. en Jhr. M. C. F. J. DE ROTTE, Off. v. Gez. 2de kl. bij Z. M. zeemagt.

— Den 26sten Julij vierde Dr. F. KELLER, te Zierikzee, het herinneringsfeest zijner 50jarige bevordering tot Med. Doctor.

GEVESTIGD: Te Haaksbergen, de Heer A. P. VAN TOOREN, Heel- en Vroedmeester, vertrokken uit Enspijk (Gelderland).

VACANT: Te Herwen en Aerdt, de betrekking van Genees- Heel- en Verloskundige; — jaarwedde voorloopig ƒ 400. (De genoemde gemeenten tellen circa 3000 inwoners, „met weinig armen.")

ALI COHEN.

HEELKUNDIGE KLINIEK
TE ROTTERDAM.

SPREKEN ZONDER TONG,

DOOR

M. POLANO.

In het *Wiener Wochenschrift* (nº. 40, 1866, pag. 641 en 642) wordt een door Dr. WILLIAM MAC CORMAC aan den uitgever van het *London Lancet* (3 Februarij 1866, vol. 1) geschreven brief medegedeeld, en wel naar aanleiding van het in dat tijdschrift verhaalde geval van Prof. SYME, waarin het belangrijk berigt voorkomt, dat deze bij een zijner patiënten de geheele tong weggenomen had, zonder dat, zoo als men verwachtte, de spraak verloren was gegaan. MAC CORMAC berigt daarin, dat hij in den winter van 1857 eene vergadering van de Académie de Médecine de Paris had bijgewoond, waarin RICORD aan dat geleerde ligchaam een patiënt voorstelde, aan wien hij, geruimen tijd geleden, de tong geheel had uitgesneden. De zieke, een man van middelbaren leeftijd, was goed gevoed en zag er vrolijk uit. Hij sprak, tot aller verbazing, vlug en verstaanbaar, zonder eenig gebrek of aan te stooten. De schrijver besluit zijn berigt in het eerstgenoemde tijdschrift met de volgende woorden: „Ob auch in Deutschland ein solcher Fall vorgekommen ist, ist uns nicht bekannt, es wäre von Interesse wenn viel beschäftigte Chirurgen in dieser *Wochenschrift* hierüber ihre Erfahrungen sein sie nun persönliche oder literarische mittheilen wurden" (l. c. pag. 642).

Aan dat verlangen werd door Dr. HERMAN BEIGEL te Londen voldaan, en wel door in datzelfde tijdschrift (nº. 45, 6 Juni 1866, pag. 718 en 719) de aandacht te vestigen op *zes* gevallen van totale verwijdering der tong, hetzij door spontane afstooting na gangraena, of wel door wegname met het mes, waarbij de spraak niettemin behouden bleef. Sommige dier gevallen zijn reeds zeer oud (van de jaren 1630 en 1766), andere daarentegen behooren tot onzen tijd, het zijn die der twee door PAGET in 1864 en door NUNNELEY in 1866 geopereerden.

Ook ik wordt door een en ander herinnerd aan een merkwaardig geval van dien aard door mij in 1862 waargenomen en op mijne Kliniek geopereerd, en hoezeer ik er reeds elders (zie: *Verslag van de Algemeene Vergadering van het Genootschap ter bevordering der Genees- en Heelkunde te Amsterdam*, van 10 September 1862, in *Verhandelingen van het Genootschap* enz., pag. 257—259) gewag van heb gemaakt, meen ik evenwel, nu het onderwerp eenigermate aan de orde van den dag is, vrijheid te hebben het in wijder kring bekend te maken.

JACOB MEINERS, 46 jaren oud, schoenmaker van beroep, ontwaarde in November 1860 eene kleine verhevenheid digt bij de punt der tong. Eenige maanden later kwam op

dezelfde plaats een gaatje, waarvan uit de aandoening zich uitbreidde. Eerst werd het knobbeltje afgebonden, later cauteriseerde men het gaatje, doch zonder succes. Langen tijd bleef het gezwel onveranderd. Eindelijk begon het grooter te worden en wel sedert ongeveer drie maanden. In de laatste veertien dagen vooral is er eene belangrijke verslimmering waargenomen.

In Maart 1862 kwam hij, op mijne Kliniek, onder mijne behandeling. Zijn toestand was toen als volgt: aan de voorste helft van de linker zijde der tong ziet men eene verdikte, aan de oppervlakte ulcererende plek. In het midden is deze plaats eenigzins dieper, terwijl de randen meer verheven zijn. De oppervlakte is vaal-graauw van kleur, ongelijk en meer of min van sleuven voorzien. De tong is in dat gedeelte hard op het gevoel en men kan deze induratie tot diep in het weefsel van het orgaan vervolgen. Nu en dan worden door den lijder pijnen waargenomen op de plaats der aandoening, die hem bovendien zeer hinderlijk is bij het spreken en bij het gebruik van vaste spijzen, overigens is de mond volkomen gezond. Om meerdere zekerheid omtrent den aard des tumors te verkrijgen, die, zoowel door zijn uiterlijk aanzien als door de wijze van ontstaan reeds aan carcinoma deed denken, werd door middel eener van het weerhaakje voorziene troiquart explorateur, een stukje weefsel uit de diepte van het ontaarde gedeelte genomen. Het mikroskopisch onderzoek liet niets anders dan plaveiepithelium-cellen erkennen, eene uitkomst, die geregtigde te besluiten, dat er een epithelial-cancroïd aanwezig was.

Exstirpatie van het gezwel was het middel, waarvan eenig goed gevolg mogt verwacht worden, en ik besloot deze operatie te verrigten door middel der galvanocaustische lis, om zoo veel mogelijk de gevreesde bloeding te voorkomen.

Den 19den Maart werd de kunstbewerking ten uitvoer gebragt. Nadat de tang van MUSSEUX in een gezond gedeelte der uitgestoken tong geslagen en zij in dien stand door een helper bepaald was, werd de in eene kromme naald gevatte platinadraad eerst aan de zij- en ondervlakte des tumors ingestoken, om in de middellijn van de bovenvlakte der tong te voorschijn te komen en zoo de helft der tongmassa achter het gezwel dwars door te branden. Nadat dit was geschied werd de tong in de middellijn van voren naar achteren in de lis gevat en doorgebrand, en aldus het zieke deel verwijderd.

Dit alles geschiedde *zonder dat er eenige bloeding plaats had.* Bij het beschouwen van het weggenomen gedeelte bleek het, dat niet al het ontaarde weefsel verwijderd was. Zoowel aan de zij- als aan de achtervlakte van dit stuk zag men de doorsneden van eenen carcinomateusen knobbel. De reeds doorgestane operatie was echter voor patiënt zeer pijnlijk en afmattend geweest, zoodat ik besloot op het oogenblik niet verder te gaan, maar eene nadere operatie tot later uit te stellen.

Het onderzoek van het weggenomen gedeelte bevestigde de reeds gemaakte diagnose. Tusschen de spiervezels en deze uit elkander dringende zag men verscheidene knobbels, ongeveer ter grootte van een knikker of kleiner. Deze knobbels hadden op de doorsnede een acineus aanzien en lieten bij het mikroskopisch onderzoek niets anders waarnemen dan cellen, die in grootte en vorm alle overeenkomst hadden met die van plaveiepithelium.

De gevolgen der operatie waren zeer onbeduidend, en drie weken nadat zij geschied was verliet patiënt het Ziekenhuis. De wondvlakten waren gecicatriseerd. Ongeveer vier weken na zijn vertrek verzocht patiënt andermaal hulp en raad, wijl er in den omtrek van het defect verdachte knobbels ontstaan waren. En dit bleek bij het onderzoek inderdaad zoo te zijn.

Den 16den Mei werd het ziekelijk aangedane weefsel wederom, door de galvanocaustische draadlis weggenomen. De bloeding was daarbij zeer gering. De lijder had

bij de operatie zoo weinig geleden, dat hij eenige uren daarna het gesticht verliet. Eenige dagen later vertoonde hij zich weder en nu bleek het dat de wondvlakte reeds aan het cicatriseren was. In den omtrek der wond was het weefsel hard, doch ik troostte mij met de hoop, dat het slechts eene eenvoudige, door het cauteriseren veroorzaakte, infiltratie zou zijn.

Den 19den Junij zag ik den patiënt weder, en nu was het duidelijk dat er harde knobbels aanwezig waren, niet alleen in het overgebleven gedeelte van de regter helft, maar door de geheele tong.

Er was bovendien aan de linker zijde der tong, op de hoogte van den arcus palatoglossus, een knobbel, van de grootte eener knikker, voorhanden. Wederom werd er besloten, het ziekelijk weefsel te verwijderen en wel door de tong zoo ver mogelijk weg te nemen.

Deze operatie had den 26sten Junij plaats. Door middel eener van eene behoorlijke kromming voorziene stevige naald werd de platinadraad dwars onder de radix linguae achter den arcus palatoglossus gehaald en op de bekende wijze met het toestel verbonden. Nadat de tong in de dwarsche rigting doorgebrand was, werd er van deze snede uit eene tweede lis in overlangsche rigting aangelegd en wel op zoodanige wijze, dat daardoor *al* de weefsels, door welke de tong met den bodem der mondholte vereenigd was, doorgebrand werden. Onder dit gedeelte der operatie brak de platinadraad, waardoor eenig oponthoud ontstond en tevens eene matige bloeding, die het noodig maakte draden om twee spuitende arteriën te leggen. Ook bij deze zeer ernstige kunstbewerking had patiënt weinig geleden. Na de operatiën ontstond er eene vrij hevige zwelling, waardoor het slikken zeer moeijelijk, het spreken onmogelijk werd gemaakt.

Den 1sten Julij was de zwelling verdwenen, het slikken normaal, het spreken verstaanbaar.

De brandkorsten werden spoedig afgestooten en de wonkvlakten genazen zeer goed. Bij zijn vertrek (15 Julij) was des lijders toestand aldus: de spraak goed verstaanbaar. De eenige onaangename gewaarwording, die hij had, bestond in het uitloopen van speeksel uit den mond, vooral wanneer hij zich bukte. Van hardheden, infiltratie in den mond en in de keel was niets te bespeuren.

Eenigen tijd nadat patiënt het Ziekenhuis verlaten had vertoonde hij zich weder. Toen bleek het dat de bodem der mond hooger stond dan vroeger. De stomp der weggenomen tong, het zachte verhemelte, in één woord, al de zachte deelen in het achterste gedeelte van den mond en in het voorste van de keelholte waren zeer beweegbaar en schenen te zamen de rol der tong te vervullen. Het uitloopen van speeksel uit den mond hinderde den patiënt nog altijd.

Later heb ik hem weder onderzocht en toen was de likteeken-contractie in vollen gang, want de bodem der mondholte stond nog hooger dan vroeger, het likteeken was zeer in omvang verminderd, maar de isthmus faucium veel kleiner dan vroeger. Spreken en slikken steeds zeer goed. In de maand Augustus kon JACOB MEINERS de letters van het alphabet op de volgende wijze uitspreken.

a, *b*, *c*, *e*, *f*, *h*, *l*, *m*, *n*, *o*, *p*, *s*, *u*, *v*, *w*, *y* en *z* werden zeer duidelijk voortgebragt, *g*, *i*, *r* en *t* slechts ten halve, terwijl de *d* nog onduidelijker werd uitgesproken. In plaats van *k* zeide hij *a*, en wanneer *q* en *x* werden geuit, hoorde men respectievelijk *u* en *eche*.

De van tong beroofde mondholte bood eene uitmuntende gelegenheid aan, om de rhinoscopie in toepassing te brengen, daar de stralen van de lichtbron uitgaande niet door het orgaan werden onderschept, dat hier niet meer aanwezig was, en dat anders

het onderzoek der choanae en neusholte, door middel van den spiegel, zoo moeijelijk maakt.

In dien toestand verkeerde de man, toen ik hem den 10den September 1862 op de Algemeene Vergadering van het *Genootschap ter bevordering der Genees- en Heelkunde te Amsterdam*, aan de toen aldaar aanwezige leden tot onderzoek voorstelde.

De genezing mogt evenwel geene duurzame zijn. Later vormden zich weder kankerknobbels aan den hals. De patiënt was niet meer te bewegen om ook deze langs operatieven weg te laten verwijderen. Hij droeg zijn lot geduldig en is eindelijk aan de gevolgen van het hardnekkige gebrek bezweken.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

DIE HEMMUNGSNEUROSEN is de titel van een stuk van EULENBURG en LANDOIS, Docenten te Greifswald, voorkomende in het *Wiener Wochenschrift*, 1866, n⁰. 33–37, waarvan ik den inhoud in het kort wensch mede te deelen, schoon het welligt wat voorbarig moge wezen, nu reeds de pathologische afwijkingen te willen schetsen van een mechanisme, welks physiologische functiën nog verre van onwederlegbaar bewezen zijn. Na eene korte inleiding, waarin de schrijvers de beteekenis van den nervus sympathicus en de zoogenaamde sympathische neurosen bespreken, en met de trophoneurosen voor onwaarschijnlijk houden, gaan zij tot de behandeling van de aandoeningen der zoogenaamde Hemmungszenuwen, uit de Physiologie van den laatsten tijd bekend, over, wier prikkeling namelijk een van andere zijde opgewekten bewegingsaanstoot opheft en die beweging dus belemmert. Bij deze Hemmungsmechanismen moet men een centrum van opwekking aannemen en eene geleidingsbaan, even als bij het cerebro-spinaalstelsel, terwijl de werking dan ook meestal centrifugaal is; alleen voor den nervus laryngeus superior zijn de ganglieuse opwekkingscentra nog niet aangewezen, en wijl de prikkeling in de peripherische uiteinden van het laryngealslijmvlies naar de medulla oblongata wordt voortgeplant, zou hier de werking dus eigenlijk eene centripetale zijn. Deze Hemmungswerking is deels automatisch, deels reflectorisch, deels van den wil en andere invloeden afhankelijk. Het schijnt verder, dat geene Hemmungszenuw direct naar den spierbundel loopt, maar door bemiddeling van gangliencellen werkt, waarin zij uitloopt en vanwaar dan weder motorische zenuwvezelen uitgaan, zoodat voor den loop van de centrifugaal werkende Hemmungsapparaten deze regel waarschijnlijk is; dat hare vezelen uitsluitend van ganglien tot ganglien (van de Hemmungsganglien tot motorische ganglien) verloopen.

De Hemmungsneurosen nu hebben hunne zitplaats, hetzij in de opwekkings-, hetzij in de geleidingsapparaten; wat de eerste betreft is de stoornis in de functie òf primair, òf secundair, langs den weg van reflexie; verder kunnen die aandoeningen in eene vermeerdering of vermindering van de Hemmungswerking bestaan.

Volgens de schrijvers is het bestaan van 4 Hemmungszenuwstelsels voldoende bewezen: 1⁰. het Hemmungsstelsel der hartbeweging (het cardiale of dat van WEBER en BUDGE); 2⁰. dat der adembewegingen (respiratorische of ROSENTAL'sche); 3⁰. dat der darmbeweging (peristaltische of PFLÜGER'sche) 4⁰. dat der reflexbewegingen (reflectorische of SETSCHENOW'sche). Andere Hemmungsstelsels, als dat wat den tonus der vaatwanden zou opheffen en deze dus tot verwijding brengen, zijn als nog niet voldoende bewezen aan te merken.

Aan deze 4 beantwoorden dan ook 4 vormen van neurosen, die der rami cardiaci

van den nervus vagus; die van den nervus laryngeus superior; die van den nervus splanchnicus, en die der cerebrale Hemmungscentra der reflexbewegingen.

1. *De Hemmungsneurosen der hartbeweging.* WEBER's en BUDGE's gelijktijdige ontdekking, dat prikkeling van één of van beide nervi vagi, of van hun centrum in de medulla oblongata de hartslag vertraagt en zelfs doet ophouden, in verband met de vroegere van LOWER en WILLIS (1669 en 1676), dat doorsnijding en afbinding der vagi de frequentie der hartslagen doet toenemen, toont de Hemmungswerking dier zenuw voldoende aan. Schrijvers geven een geval op, waarin een tumor in het beloop van den vagus tot hartstilstand aanleiding gaf, als voorbeeld van cardiale Hemmungsneurose. Ook gevallen van zoogenaamde angina pectoris, waarbij alleen een lijden der aorta adscendens of pulmonalis werd aangetroffen, de plexus cardiacus dus meer peripherisch was aangedaan, behooren daartoe. Bij prikkeling van het centrum der vagi in de medulla oblongata treden algemeene convulsiën op, die de cardiale Hemmungsneurose onduidelijk maken; evenzoo traumatische prikkeling van het centrum, als bij commotio cerebri, meningitis tuberculosa enz. Ja zelfs de zoogenaamde hartvergiften, digitalis, galzure zouten, cyankalium, nitras potassae en sodae, veratrine brengen geene zuivere cardiale Hemmungsneurosen teweeg, daar zij gelijktijdig op andere excitomotorische stelsels werken.

Behalve deze *directe* Hemmungsneurosen van den nervus vagus komen veelvuldiger nog *reflectorische* tot stand. De GOLTZ'sche proef, waarbij door kloppen op den buik of de blootgelegde ingewanden van een kikvorsch hartsstilstand wordt teweeggebragt, moet als physiologische grondslag daarvoor worden aangemerkt. Bij doorsnijding van beide vagi heeft die uitwerking niet plaats. Behalve dat het hart reflectorisch wordt *gehemmt*, worden daarenboven de gezamenlijke vaatspierwanden, die allen van uit het cerebro-spinaalstelsel worden geïnnerveerd, verlamd, de vaten paralytisch verwijd, waardoor bloedsophooping in de vaten van den buik en eene mechanische stoornis in den bloedsomloop ontstaat, die de herstelling der hartfunctie bemoeijelijkt. GOLTZ wees er op, dat de plotselinge dood, die soms na een slag op den onderbuik, zonder beleediging der buikorganen, optreedt, en ook na invoering van catheters daardoor verklaard wordt. De schrijvers brengen hiertoe terug gevallen van echte angina pectoris, als gevolgen van prikkeling der abdominaalorganen, zoo als PERCEVAL er één geciteerd heeft en van vergrooting en dislocatie van ingewanden, door TESTA en LATHAN medegedeeld; behalve deze typische voorbeelden van reflexneurosen van den vagus moeten nog de beleedigingen van maag en ingewanden, vooral perforatie, waarbij soms plotseling hartverlamming en cyanose als bij cholera optreedt, verder de gastritis, vooral toxica, de kleine pols bij nerveuse cardialgiën, de verschijnselen bij darmstenose en inklemming, bij peritonitis, bij galsteen- en niersteen-kolijk langs dezen weg verklaard worden. Ook de in het oog vallend trage pols bij loodkolijk wijst, volgens hen, op eene reflexhemmung van het hart, door aandoening der zenuwapparaten van het onderlijf.

De dood bij elk dezer aandoeningen moet uit eene reflexparalyse van het circulatiestelsel, als bij de GOLTZ'sche proef worden afgeleid, indien de sectie geene levensgevaarlijke beleedigingen der buikorganen aantoont. Verder moeten hiertoe gebragt worden de zoogenaamde *nerveuse palpitatiën*, die, met zwakke hartswerking gepaard, door abnorme prikkeling der genitaliën, als bij onanisten, hysterischen en excessen in venere frequent voorkomen.

2. *Hemmungsneurosen der ademhaling.* ROSENTHAL's proeven leerden, dat bij zwakke prikkeling van den nervus laryngeus superior vermindering der ademhalingen, bij sterkere prikkeling stilstand der respiratie bij verslapt diaphragma, en glottiskramp,

en bij de sterkste prikkeling contractie der exspiratoren ontstaat. Het ontstaan van den hoest wordt door ROSENTHAL uit deze proefneming verklaard, die evenzoo door versterking van den hoestprikkel tot kramphoest overgaat, waarbij de inspiratie wordt (gehemmt) belemmerd door vernauwing der stemspleet en verslapping van het diaphragma. Hierop grondde ROSENTHAL zijne meening, dat de nervus laryngeus eene Hemmungszenuw is en de beweging van het diaphragma opheft. Het verschil dat tusschen de werking van deze zenuw en den vagus en de splanchnici bestaat, wijl deze eene centrifugale, gene eene centripetale werking heeft, moet, volgens hen, daardoor worden opgeheven, dat de bewegingscentra van hart en darmen in deze organen, van het diaphragma daarentegen in het point vital is gelegen. De prikkeling van deze zenuwen onderdrukt dus bij *allen* den aanstoot tot beweging, uitgaande van de ganglien, die als motorische centra voor hart, darmkanaal en diaphragma werken. GOLTZ en SCHIFF hebben bedenkingen tegen ROSENTHAL's meening geopperd. Als pathologische analoga voor de ROSENTHAL'sche proef, als typen van *respiratorische Hemmungsneurosen* noemen schrijvers in de eerste plaats de hoestkramp, zoo als bij hysterischen, en vooral de kinkhoest, die het beeld levert eener laryngeusprikkeling in hoogen graad; talrijke, zeer snelle, korte uitademingsstooten, die gezamenlijk bij sterk vernauwde glottis lang aanhouden, en nu en dan lang gerekte, piepende inademingen kenmerken die hoest. Reeds GRIEPENKERL heeft het ROSENTHAL'sche experiment ter verklaring der tussis convulsiva aangewend, terwijl hij de prikkeling van de zenuw in haar centrum, in de medulla oblongata zocht. Tallooze andere auteurs beschouwen die ziekte evenzeer als eene neurose. Het optreden in paroxysmen en de overeenstemming met de verschijnselen bij het experiment kenmerken de ziekte als neurose, terwijl hare besmettelijkheid in de afscheiding der mucosa laryngis, die tevens den prikkel levert voor den nervus laryngeus, de aandoening karakteriseert als eene *Infectie-neurose, met het karakter van Hemmung.* Ook de kramphoest bij het indringen van vreemde ligchamen enz. krijgt door het experiment van ROSENTHAL zijne verklaring.

3. *Hemmungsneurosen van den darmtractus.* De PFLÜGER'sche proef, waarbij tetanische prikkeling der nervi splanchnici de peristaltische bewegingen van het darmkanaal onmiddellijk doet ophouden en verslapping van de darmwanden teweegbrengt, gaf EULENBURG en LANDOIS aanleiding tot het opstellen van deze groep van zenuwaandoening. SCHIFF heeft ook hier zijne *uitputtingstheorie* tegenover de PFLÜGER'sche Hemmungstheorie als verklaring gesteld. De door AUERBACH ontdekte plexus myentericus met zijnen rijkdom aan ganglien, tusschen de 2 spierlagen der darmen gelegen, is de bemiddelaar voor de werking der nervi splanchnici op de spiervezelen. Vermindering of ophouden der peristaltische darmbeweging, vertraagde ontlasting en obstipatie zijn de gevolgen van de prikkeling dezer zenuwen. Diezelfde gevolgen kunnen ook optreden na verlamming der motorische vezelen, die zich naar de spiervezelen begeven, zonder aandoening der splanchnici. Volgens EULENBURG en LANDOIS geeft de colica saturnina het beeld der Hemmungsneurosen het treffendst terug. Deze aandoening is niet enkel eene sensibiliteitsneurose, maar kenmerkt zich daarenboven door eene hardnekkige retentio alvi; MÉRAT leidde die uit eene paralyse van de muskuleuse darmwanden af. Voor eene irritative (spastische) neurose van de splanchnici pleit echter 1°. de kolijk: ook doorsnijding der splanchnici veroorzaakt hevige pijn (HAFKER en LUDWIG); verder 2°. de therapeutische werking der antispasmodica: belladonna, opium, morphine, die alle tevens de alvi depositio bevorderen, dus niet alleen als anodyna werken. EULENBURG en LANDOIS meenen, dat de narcotica op het centraal zenuwstelsel werken en aan de centrale prikkeling der splanchnici te gemoet komen; eindelijk nog 3°. de analoge werking op den nervus vagus, die bij loodkolijk in meer

dan de helft der 1217 gevallen, door TANQUEREL DES PLANCHES waargenomen, polsvertraging veroorzaakte. De spasmodische contractiën, die sommigen bij loodkolijk in de intestina hebben waargenomen, zouden, volgens EULENBURG en LANDOIS, tot het dikke darmgebied behooren, die niet door splanchnici worden geïnnerveerd. Ook andere veranderingen in de darmbeweging, als gevolgen van aandoening der cerebro-spinale zenuwcentra en van psychische invloeden, gemoedsbewegingen enz. moeten, volgens hen, als nu eens spastische, dan weder paralytische neurosen van het peristaltische Hemmungstelsel worden beschouwd.

4. *De Hemmungsneurosen der reflexwerking.* De invloed der hersenen en meer bepaald van den wil op het tot stand komen der reflexbewegingen is lang bekend. Eerst onlangs heeft SETSCHENOW bij kikvorschen aangetoond, dat er in de corpora quadrigemina en den lobus opticus een Hemmungscentrum voor de reflexbeweging bestaat, welks werking door vezelgroepen op de spinale centra van opwekking der reflexwerking wordt overgebragt. Prikkeling van dit centrum en doorsnijding van de hemisphaeren daar boven vermindert, doorsnijding onder de corpora quadrigemina verhoogt onmiddellijk de reflexwerkzaamheid. Schoon dit reflexcentrum nog niet voor den mensch en warmbloedige dieren is aangetoond, is zijn bestaan meer dan waarschijnlijk, en belooft zijne ontdekking gewigtige resultaten voor de kennis der ziekten van het cerebro-spinaalstelsel, als tetanus, chorea, epilepsie, eclampsie. Reeds hebben latere onderzoekingen van MALKIEWICZ geleerd, dat sommige zelfstandigheden, als alcohol, strychnine, opium, eene paralyserende werking op de Hemmungscentra der reflexwerking uitoefenen en daardoor die bekende hevige reflexbewegingen teweegbrengen. Daar nu deze zelfstandigheden ook bij den mensch en warmbloedige dieren dezelfde uitwerking hebben, meenen EULENBURG en LANDOIS de convulsiën bij opium- en strychninevergiftiging als den typus van eene paralytische Hemmungsneurose der reflexbewegingen te moeten beschouwen. G. D. L. HUET.

DE SPIERVERLAMMING, door eene weelderige ontwikkeling van vetweefsel tusschen de spierbundels, waarvan wij op blz. 385 hebben melding gemaakt, werd in 2 gevallen door HELLER op de Kliniek te Erlangen, in één geval door SIGMUNDT op die te Tübingen waargenomen. Alle deze 3 waarnemingen, welke in het *Deutsche Archiv für klinische Medicin*, I, 6, worden beschreven, komen, wat betreft de ziekteverschijnselen en de anatomische gesteldheid van het spierweefsel, dat ook door HELLER aan gedurende het leven uitgesnedene stukjes bestudeerd werd, tot in de meeste bijzonderheden met de vroeger bekend gemaakte overeen. Merkwaardig echter is, dat de gevallen van HELLER 2 broeders betreffen en dat uit de anamnese schijnt te blijken, dat nog 2 andere leden van dezelfde familie, namelijk een oom en een halve broeder aan dezelfde ziekte hebben geleden. De erfelijkheid schijnt dus in deze gevallen een belangrijk actiologisch moment te hebben uitgemaakt, gelijk ook reeds vroeger bewezen werd door de waarnemingen van COSTA en GIOJA te Napels, die insgelijks 2 broeders (SCHMIDT's *Jahrbuch.* 24 Bd., blz. 170) en van MERYON (ibid, 82 Bd., blz. 36), die 4 broeders van 4—8 jaren aan de ziekte, die HELLER *Lipomatosis luxurians musculorum progressiva* wil genoemd hebben, zagen lijden. J. P. G.

VERVALSCHING VAN MEEL MET GIPS. — Te Saint-Lô in België is een molenaar veroordeeld tot een jaar opsluiting en 300 francs boete, wegens herhaalde *vervalsching van meel met gips.* Het scheikundig onderzoek was opgedragen aan DORAY, Apotheker aldaar, die verklaarde 5.5 en 7.5, ja zelfs tot 29 pCt. gips in brood en meel te hebben aangetroffen. Hij kon het gips, van het meel afgezonderd, in sub-

stantie onder des regters oog brengen. Hij had daartoe het meel behandeld met water, dat 12 of 13 pCt. potasch bevatte. De oplossing deed het meel tot eene soort van stijfsel opzwellen, die door herhaalde afwasschingen kon verwijderd worden, terwijl het corpus delicti terugbleef. (*Pharmaceutisch Weekblad*, 5 Augustus 1866.) A. Cn.

BERIGTEN.

BINNENLAND.

De *Staats-Courant* van 19 Julij j.l. bevatte, ten aanzien van het ook door ons in dit Tijdschrift laatstelijk bij herhaling ter sprake gebragt onderwerp des drinkwaters in vele onzer steden, de beide volgende stukken, die wij in extenso teruggeven:

I. *Aan den Koning.*

's Gravenhage, 14 Julij 1866.

Het behaagde Uwe Majesteit, bij beschikking van 9 Julij, n°. 74, met Uwer Majesteits bijzondere aanbeveling, den Raad van Ministers eene nota te doen toekomen betreffende de voorziening in de behoefte aan drinkwater. In de belangstelling van Uwe Majesteit in dit gewigtige volksbelang ontwaart de Raad een vernieuwd bewijs van Uwer Majesteits zorg voor het welzijn Harer onderdanen, die zoo menigmaal en niet in het minst in tijden van gevaar en beproeving gebleken is. De zorg voor zuiver drinkwater verdient inderdaad de aandacht der Regering in hooge mate. Wordt toch in gewone tijden onzuiverheid van die voornaamste onzer levensbehoeften door de Geneeskundigen voor eene rijke bron gehouden van allerlei ziekten, in tijden van epidemie, zoo als wij thans beleven, is dit in dubbele mate het geval. Het mag daarom van belang geacht worden, dat naar den staat van het drinkwater in die gemeenten, welke vooral door de cholera zijn geteisterd, een onderzoek worde ingesteld, en dat die vergeleken worde met den staat van het drinkwater in gemeenten, welke geheel of grootendeels van de epidemie bevrijd zijn gebleven, en dat onderzocht worde op welke wijze daar, waar dit noodig blijkt, in de behoefte aan zuiver drinkwater kan voorzien worden. De Raad van Ministers kan dan ook niet anders dan het denkbeeld toejuichen, om voor dat onderzoek eene Commissie te benoemen, die binnen een niet te lang tijdsverloop aan Uwe Majesteit rapport van hare bevinding zou moeten uitbrengen. De Raad neemt mitsdien de vrijheid Uwe Majesteit eerbiedig in overweging te geven zich met het voorstel tot benoeming eener Commissie te vereenigen. In die Commissie zou een Scheikundige, één of twee Geneeskundigen, een beoefenaar der Geologie en een Inspecteur van den Waterstaat zitting moeten hebben, benevens de ambtenaren, die bij het Departement van Binnenlandsche Zaken aan het hoofd staan der Afdeelingen Waterstaat en Medische Politie. Welligt zou, overeenkomstig het voorstel in de nota aan de Commissie, een lid van het Bestuur der Duinwater-Maatschappij kunnen toegevoegd worden. Als scheikundig lid verdient de Heer Dr. L. C. LEVOIR, Leeraar aan de Polytechnische School, aanbeveling. Een der Inspecteurs voor het Geneeskundig Staatstoezigt, Dr. L. J. EGELING, zou als Geneeskundige zitting in de Commissie kunnen nemen, met een der Leeraren aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, onder welke Dr. A. W. M. VAN HASSELT zich door zijne toxicologische studiën aanbeveelt. Als beoefenaar der Geologie heeft Dr. W. C. H. STARING een gevestigden naam verworven, terwijl onder de Inspecteurs van den Waterstaat Uwer Majesteits keus zou kunnen vallen op den Heer J. A. BEIJERINCK. Het zou Uwe Majesteit kunnen behagen nevensgaand ontwerp van besluit te bekrachtigen, en toe te staan dat ook dit rapport in de *Staats-Courant* worde geplaatst. — De tijdelijke Voorzitter van den Raad van Ministers, (*w. g.*) MIJER.

II. 16 Julij, nº. 68.

Wij WILLEM III, enz. Overwegende, dat, naar het oordeel van deskundigen, gebrek aan zuiver drinkwater een grooten invloed heeft op het menschelijke organismus en op het ontstaan van vele, vooral epidemische, ziekten; — dat het dus wenschelijk is, een onderzoek in te stellen naar het drinkwater in die gemeenten, welke door de thans heerschende epidemie meer dan anderen zijn geteisterd, en naar middelen ter voorziening in de behoefte aan zuiver drinkwater, waar deze bestaat; — op de voordragt van den Raad van Ministers, van den 14den Julij 1866, hebben goedgevonden en verstaan:

1º. Eene Commissie te benoemen, belast met het uitbrengen, binnen een door Ons, de Commissie gehoord, te bepalen tijdsverloop, van een rapport over de volgende vragen:

a. Welke is de soort en hoedanigheid van het drinkwater, dat door de bevolking der gemeenten, die in deze en in vorige cholera-epidemiën boven anderen zijn geteisterd, gedronken wordt? Mag men, ook door vergelijking met de hoedanigheid van het drinkwater in gemeenten, die van cholera bevrijd zijn gebleven, aannemen, dat er verband bestaat tusschen den aard van het drinkwater en de uitgebreidheid der epidemie?

b. Zoo er van de bovengenoemde gemeenten zijn, waar voorziening in de behoefte aan zuiver drinkwater noodig blijkt, op welke wijze kan dit dan het best geschieden, hetzij de zorg daarvoor aan particuliere nijverheid worde overgelaten, of de noodige maatregelen van overheidswege worden genomen?

2º. Tot leden dier Commissie te benoemen: J. A. BEIJERINCK, Inspecteur van den Waterstaat, te 's Gravenhage; J. F. BOOGAARD, Referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, te 's Gravenhage; Dr. H. VAN CAPPELLE, Referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, te 's Gravenhage; Dr. L. J. EGELING, Inspecteur voor het Geneeskundig Staatstoezigt voor Zuid-Holland, te 's Gravenhage; Dr. A. W. M. VAN HASSELT, Eerste Off. v. Gez. 1ste kl., Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, te Utrecht; J. G. JÄGER, Lid van het Bestuur der Duinwater-Maatschappij, te Amsterdam; Dr. L. C. LEVOIR, Leeraar aan de Polytechnische School, te Delft en Dr. W. C. H. STARING, Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, te Laren bij Zutphen.

3º. Te bepalen, dat Onze Minister van Binnenlandsche Zaken zal zijn Voorzitter van deze Commissie, en dat zij uit haar midden een Onder-Voorzitter en een Secretaris zal benoemen.

4º. De leden der Commissie voor de vergoeding van reis- en verblijfkosten te rangschikken in de eerste klasse van het tarief, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 15 December 1849 (*Staatsblad* nº. 62).

— In de zitting der Tweede Kamer van 8 Augustus j.l. heeft het Lid Mr. FOKKER ter spraak gebragt de instelling eener Staats-Commissie tot onderzoek van het drinkwater in Nederland. Spreker verklaart drieërlei bedenkingen te hebben. In de eerste plaats acht hij ze eene krenking voor de ambtenaren van het geneeskundig Staatstoezigt; — ten tweede wijst hij op de bedenkelijke finantiële gevolgen, welke de instelling hebben kan, — en ten derde vreest spreker dat de autonomie der gemeenten er bij in gevaar komt. Meer bepaald wenscht spreker intusschen deze vraag tot den Ministerraad te rigten, waarom, met voorbijgang van het bestaande officiële Staatstoezigt op de volksgezondheid, deze zaak aan eene bijzondere Commissie is opgedragen? — De Minister van Binnenlandsche Zaken wijst er op, dat het door de meeste gezagthebbenden in zake van hygiëne als een feit is aangenomen, dat het water en bepaaldelijk het drinkwater grooten invloed op de heerschende epidemie uitoefent.

De Minister ziet in de instelling der Commissie geene krenking voor de ambtenaren van het geneeskundig Staatstoezigt, vooreerst omdat eenigen van die ambtenaren in de Commissie zitting hebben, en ten tweede omdat het noodig was, dat de Commissie niet alleen uit Geneeskundigen, maar ook voor een deel uit mannen, meer in het bijzonder met dit speciale onderwerp bekend, werd zamengesteld. Verder vertrouwde de Minister, dat de schatkist de reiskosten van de Leden der Commissie nog wel zal kunnen dragen, terwijl hij de vrees van den Heer FOKKER voor schending der autonomie van de gemeenten minstens voorbarig achtte. De Commissie toch bezit de magt niet om maatregelen voor te schrijven; zij kan alleen voorstellen aan de Regering doen.

— De *Staats-Courant* deelt het volgende mede uit een artikel van den Franschen *Moniteur* over het drinkwater: „Dat er aan de bevolking gezond drinkwater in ruime hoeveelheid moet worden verschaft, wordt thans algemeen erkend. Dat is eene van de zaken waarvoor ieder goed bestuur zorg draagt. Parijs zal overvloed van drinkwater hebben. Er is berekend dat een volwassen mensch dagelijks tien, en een paard vijftig liters drinkwater behoeft. Te Parijs zal er dagelijks voor ieder persoon twintig, voor ieder paard vijf-en-zeventig liters zijn.

„Een ruime voorraad water is niet genoeg; het moet goed, gezond drinkwater zijn; hiervan dient de bevolking de zekerheid te hebben en zich zelve te kunnen vergewissen. Maar het ontleden van water is eene moeijelijke operatie, wanneer het juiste uitkomsten zal opleveren; en water uit dezelfde bron kan onder verschillende omstandigheden verschil in aard en bestanddeelen hebben. Alleen door veelvuldige waarnemingen en onderzoekingen zal kunnen worden uitgemaakt, welke soorten van water er in elk oord zijn en wat water er de voorkeur verdient."

— Volgens het officieel verslag betreffende de cholera te Londen, teisterde zij tot dusverre meestal het oostelijke deel der stad, hetwelk aan de haven ligt, vooral door de zeevarende bevolking der hoofdstad bewoond wordt en niet behoorlijk van zuiver water voorzien is. Verder zegt het verslag, dat bij de plotselijke verheffing der kwaal de geneeskundige zorg der overheid gebleken is nog ondoelmatig en ontoereikend te zijn, terwijl de Geneeskundigen en de door de bezoeking getroffen bevolking zich lofwaardig gedroegen.

— Als eene nieuwe bijdrage, ter aanduiding van het overgroote gewigt, dat ook in de verst afgelegen streken der aarde aan het bezit van *goed drinkwater* wordt gehecht en men er (even als reeds oudtijds) schatten voor over heeft, en in verband met het jongste Koninklijk besluit, waarbij ten onzent aan eene Commissie is opgedragen een onderzoek betreffende deze zelfde aangelegenheid, is geenszins van belang ontbloot, waar onlangs uit Melbourne aan de *Times* dienaangaande werd geschreven: „Reeds deelde ik u mede, dat onze Wetgevende Vergadering een Ontwerp van Wet had goedgekeurd, waarbij het Gouvernement werd gemagtigd eene leening te sluiten van *een millioen pond sterling*, om zoodanige maatregelen te nemen, dat de geheele kolonie van versch water zou worden voorzien. Verschillende teekeningen en plannen zijn vervaardigd tot het maken van reservoirs in verschillende distrikten, terwijl zeer spoedig een aanvang zal gemaakt worden met de uitvoering. Onze Wetgevende Vergadering heeft zelden verstandiger gehandeld, dan toen zij dit Ontwerp bekrachtigde. Hier valt, naar ik meen, evenveel regen als in Engeland, doch er ging tot nu zoo veel te loor, dat men er in de drooge zomers niets aan had. Door den aanleg van deze reservoirs zal hierin worden voorzien. Deze groote openbare werken oefenen tevens een weldadigen invloed uit op den gezondheidstoestand. Reeds bezitten wij zulk een groot reservoir, *Yan Yean* genaamd, dat *op 20 mijlen afstands van Melbourne* is aangelegd; hierdoor wordt de geheele stad, zoowel voor huiselijk, fabriek- als tuingebruik, tegen een zeer

matigen prijs van uitmuntend water voorzien. De huizen zijn thans schier allen van baden voorzien, en de *Yan Yean* heeft bij branden reeds zeer nuttige diensten bewezen. De kosten van dit reservoir hebben *een millioen pond sterling* beloopen, terwijl de jaarlijksche inkomsten 70,000 pond sterling bedragen."

— De *Staats-Courant* van 4 Augustus j.l. deelt mede een zeer uitvoerig „*Overzigt van de maatregelen door de besturen van de* 198 *gemeenten in Zuid-Holland tot wering der cholera genomen.*" Het stuk behandelt de volgende rubrieken: 1°. finantiële maatregelen; — 2°. publicatiën; — 3°. verspreiding van geschriften; — 4°. benoeming van Cholera-Commissiën òf vóór het uitbreken der ziekte, òf bij het uitbreken er van; — 5°. schorsing van kermissen en jaarmarkten; — 6°. zorg voor zuiver drinkwater; — 7°. reiniging van huizen, slooten, wegen enz.; — 8°. zuivering van privaten; — 9°. voorziening in geneeskundige hulp; — 10°. geneesmiddelen verkrijgbaar gesteld; — 11°. uitdeeling van levensmiddelen en andere behoeften; — 12°. afzondering van gezonden; — 13°. inrigting van lokalen tot verpleging van choleralijders; — 14°. reiniging en desinfectie van de omgeving van lijders; — 15°. maatregelen bij de begraving van aan cholera overledenen; — 16°. maatregelen van bijzonderen aard; — 17°. algemeene berigten; — 18°. gemeenten, door welke *geene* voorbereidende maatregelen zijn genomen (acht in getal). — Dit overzigt is bewerkt naar de opgaven, die tot den 21sten Junij bij den Commissaris des Konings in die provincie zijn ingekomen en in afschrift medegedeeld aan den Geneeskundigen Inspecteur der provincie.

(Vermoedelijk zullen soortgelijke overzigten ook met betrekking tot de overige provinciën in het officiële blad worden medegedeeld.)

— De Commissaris des Konings in Zeeland heeft op 4 Julij j.l. de navolgende circulaire aan Burgemeester en Wethouders in die provincie gerigt: „Ik heb gemeend het welmeenen van Z. Ex. den Minister van Binnenlandsche Zaken te moeten vragen ten aanzien der vraag of het desinfecteren van vaartuigen, in geval zich aan boord derzelve een zieke van bedenkelijken aard heeft vertoond, bij plaatselijke verordeningen *verpligtend* kan worden gemaakt. Hierop is mij door den gemelden Minister te kennen gegeven, dat, naar zijn gevoelen, daartegen geen bezwaar bestaat en dat zelfs de vaststelling van zoodanige verordeningen zeer wenschelijk is te achten. Ik heb de eer u daarvan mededeeling te doen, met uitnoodiging, om, voor zoo veel zulks voor uwe gemeente kan te pas komen, de vaststelling eener verordening in den zoo even bedoelden zin bij den Raad bevorderlijk te zijn."

— Bij Koninklijk besluit van 7 Maart 1866, n°. 55, is *ingetrokken en buiten werking gesteld* met alle gevolgen daaraan verbonden (dus ook ten opzigte van de Officieren van Gezondheid, die krachtens het vroegere besluit nog verpligt waren het Rijk gedurende korteren of langeren tijd als zoodanig te blijven dienen) het Koninklijk besluit van 26 Junij 1825, n°. 120.

[Bij de mededeeling hiervan aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in hare zitting van 23 Mei j.l., door den toenmaligen Minister van Oorlog, zijn er over en naar aanleiding van dat besluit van 1825 niet onbelangrijke opmerkingen in het midden gebragt door den Heer VAN ECK. Aangezien echter het besluit zelf nu niet meer bestaat en ook het onderwerp er van door de nieuwe medische organisatie vervallen is, kunnen wij met eene bloote verwijzing naar het *Bijblad* 1865—1866, II, vel 197, blz. 720 volgg. volstaan.]

— In de Staten-Vergadering van Noord-Holland, van 6 Julij j.l., kwam in diskussie de post: *Bijdrage van de provincie in de jaarlijksche kosten van de Genees- Heel- en Verloskundige Scholen.* Deze post gaf den Heer TEDING VAN BERKHOUT aanleiding tot de vraag, hoe het staat met de zaak van het Medisch Onderwijs te Amsterdam. De

Voorzitter gaf daarop te kennen, dat ten vorigen jare door de Staten besloten is tot het verleenen van eene jaarlijksche subsidie uit provinciale fondsen van *f* 10,000 voor de kosten van het Geneeskundig Onderwijs te Amsterdam, onder voorwaarde, dat de reorganisatie van dat onderwijs aldaar op de voorgestelde wijze zou tot stand komen, en daarvoor mitsdien door het Rijk eene jaarlijksche subsidie van *f* 15,000 zou worden toegestaan; — dat de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken echter bezwaar heeft gevonden in het verleenen van subsidie voor eene inrigting zoo als toen ontworpen was, namelijk om *de natuur- en geneeskundige wetenschappen in haren geheelen omvang te doen onderwijzen;* — dat nu twee dagen geleden hij Voorzitter, als Commissaris des Konings, een brief ontvangen heeft van den Minister, houdende berigt, dat Zijne Excellentie, ten gevolge van een verzoek van het Gemeentebestuur van Amsterdam, besloten heeft op de Staatsbegrooting eene som te brengen van *f* 12,000, ten behoeve van het *Praktisch Geneeskundig Onderwijs*, hetzij bij wijze van subsidie aan eene gemeentelijke inrigting, hetzij ter bestrijding der kosten eener Rijksinstelling voor onderwijs in de praktijk der Genees- Heel- en Verloskunde. Bij dien brief heeft de Minister tevens gezegd, dat het bewijs van belangstelling ten vorigen jare door de Provinciale Staten in deze aangelegenheid gegeven, door de toezegging van eene subsidie van *f* 10,000, hem de overtuiging geeft, dat ook in deze Staten-Vergadering een gelijk bedrag voor dit onderwijs zal worden aangewezen en hem doet vertrouwen, dat tevens subsidiair zal worden uitgemaakt, dat, wanneer die Rijkssubsidie door de Staten-Generaal niet mogt worden goedgekeurd, de tot dus ver door de provincie aan de bestaande Klinische School verleende subsidie niet zal worden ingetrokken. — Gedeputeerde Staten hadden op het oogenblik geene aanleiding gevonden om te dezer zake eene voordragt aan de Staten te doen. — Onder mededeeling van het bovenstaande wordt door den Voorzitter de opmerking gemaakt, dat, wanneer te dezer zake alsnog eene aanvrage van het betrokken Gemeentebestuur mogt inkomen, over deze aangelegenheid in de najaarszitting eene beslissing zou kunnen worden genomen, en dat, zoo lang de Klinische School te Amsterdam op den tegenwoordigen voet mogt blijven bestaan, de gewone subsidie uit provinciale fondsen te haren behoeve zal worden uitbetaald, overeenkomstig hetgeen hieromtrent verleden jaar in de Staten-Vergadering is verhandeld.

— Onder den titel van: »*Geneeskundige Dienst der Zeemagt,*" bevat de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 23 Julij j.l. een ingezonden artikel, waarin de schrijver tracht aan te toonen, dat ten onregte dikwijls is beweerd, dat het verval van onze Marine alléén het *materiëel* geldt, en dat het *personeel* zich, in alle opzigten, in voldoenden staat bevindt. De schrijver wil aantoonen, dat deze laatste bewering onjuist is; — dat een onmisbaar gedeelte van het personeel, *het korps der Geneeskundige Zeemagt*, zich in een treurigen en aan ontbinding grenzenden toestand bevindt, — en dat alle leden van dat korps, met al te veel regt, ontmoedigd en ontevreden zijn. — Om den toestand der Off. v. Gez. der Marine volgens regt en billijkheid te verbeteren, — om de bestaande grieven voor goed weg te nemen, bestaat, volgens schrijver, slechts één middel: *het vergoeden in tractementen en pensioenen wat aan de promotie te kort komt*, zoodat minstens financiëel hunne vooruitzigten dezelfde zijn als die der Zee-Officieren, en de tractementen en pensioenen niet meer geregeld worden naar de geassimileerde rangen, maar naar den diensttijd. »Dan eerst — zoo eindigt het opstel — zal de stiefmoederlijke behandeling, eene traditie van vroegere eeuwen van den tijd der baardschrappers, waaronder een wetenschappelijk en fatsoenlijk korps gebukt gaat, plaats maken voor billijke waardering en geëvenredigde belooning der gewigtige en onmisbare diensten, welke er van worden gevorderd, terwijl het an-

ders te voorzien is, dat de dreigende desorganisatie overgaat in geheele ontbinding."

(In een ingezonden artikel van het *Dagblad van Zuid-Holland*, van 6 Julij j.l., over hetzelfde onderwerp, wordt de „stiefmoederlijke bedeeling" van het korps Off. v. Gez. bij de Marine nader ontwikkeld en o. a. het volgende dienaangaande vermeld: „Het corps Zee-Officieren telt 1 Hoofdofficier op iederen 5⁴/₅ der mindere Officieren, en van dezen is er 1 Kapitein op 2¹/₄ Luitenant. Het corps der Geneeskundige Dienst daarentegen heeft slechts 1 Hoofdofficier op 19¹/₃ mindere Officieren, dus in ruim 3maal ongunstiger verhouding, dan bij het andere corps, en slechts 1 Kapitein op 6 Luitenants. Het vooruitzigt op promotie, goede tractementen aan hoogeren rang verbonden, op behoorlijk pensioen, is dus voor de Off. v. Gez. der Zeemagt zeer gering; men heeft zijn bâton de maréchal bereikt, als men 1ste klasse (Kapitein) is; eene groote uitzondering is het, als men Hoofdofficier wordt." — Het gevolg van een en ander is, „dat de meeste Off. v. Gez., die de gevorderde 10 jaren bij de Marine gediend hebben, hun ontslag nemen.")

— In eene aankondiging van de Wed. M. IJSERMAN & ZOON te 's Hage, betreffende nieuwe verbeterde snijboonenmolens, wordt de aandacht gevestigd op de *stalen* sleufstukken van déze molens en het volgende er bij gevoegd, waarop ook wij meenen de aandacht allezins te moeten vestigen:

„Het gebruik van molens met *koperen* of *zinken* sleufstukken is gevaarlijk; niet omdat de boonen daar doorglijden, maar omdat de messen daarover heen schaven, het zachtere metaal afnemen en dat schaafsel onder de versneden boonen mengen. Men weet dikwijls niet waaruit de ziekten ontstaan."

— In de *Gemeentestem* doet iemand de volgende vragen:

„1°. Kan een Geneesheer zijne primitief ingediende declaratie voor de behandeling der armen, wanneer die later specifiek en getauxeerd verlangd wordt, inrigten volgens een bestaand tarief, ook al wordt die daardoor verhoogd? — 2°. Geschiedt de gevorderde tauxatie (thans door het Geneeskundig Staatstoezigt) in provinciën, waar geen afzonderlijk tarief voor de behandeling van armen bestaat, zoo als in Groningen, naar den maatstaf van het tarief, goedgekeurd bij resolutie van Gedeputeerde Staten dier provincie van 27 Junij 1843, n°. 42? — 3°. En is het aangesproken Bestuur verpligt die getauxeerde declaratie te betalen, al is die hooger dan de eerst ingeleverde?" — De redactie beantwoordt die vragen als volgt: „1°. Wij gelooven ja. Het Bestuur dat de tauxatie verlangt heeft, kan zich over de daaruit voortvloeijende verhooging niet beklagen. De Geneesheer is niet gebonden aan zijne eerst ingediende declaratie, wanneer daarmede geen genoegen is genomen; — 2°. de aangehaalde resolutie is ons niet bekend, maar wij zouden meenen, dat zij, nu in die provincie geen afzonderlijk armentarief bestaat, maatstaf voor de tauxatie behoort te zijn; — 3°. de toestemmende beantwoording dezer vraag volgt uit het antwoord op de eerste vraag."

ZWOLLE. — De Commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van den 16den Julij, om de Regering voor te lichten ten aanzien van de verbetering van het drinkwater, vooral in de door cholera geteisterde gemeenten, hield den 1sten Augustus hare eerste vergadering, onder voorzitterschap van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die de vergadering met eene korte toespraak opende. Nadat de Commissie zich had geconstitueerd, benoemde zij tot haren Vice-President den Heer J. A. BEIJERINCK, Inspecteur van den Waterstaat, en tot haren Secretaris den Heer Dr. H. VAN CAPPELLE, Referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, Afdeeling *Medische politie*. — De Commissie heeft zich verdeeld in twee Sub-Commissiën, waarvan de eerste zich in het bijzonder zal bezig houden met de vraag sub *a*. en de tweede met die sub *b*. gesteld.

ALI COHEN.

— **Beloop der cholera van 5—11 Aug. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.**

Zie pag. 428.	5 Aug. tot 11 Aug. A.	5 Aug. tot 11 Aug. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Aar (ter).. .	4	1	43	21
Alblasserd. .	5	2	51	30
Alkemade. .	2	1	55	38
Ameide. . .	1	3	5	5
Ammerstol..	1	—	4	3
Barendrecht O.- en W.-	—	1	15	8
Oud-Beijerl.	1	1	158	92
Zuid-Beijerl	19	8	82	29
Berkel en Rodenrijs..	2	2	15	9
Bodegraven	1	1	45	24
Bommel (d.)	3	2	67	36
Brandwijk..	1	—	2	—
Brielle. . . .	1	2	60	44
Capelle a/d IJssel.. . .	3	4	38	21
Charlois. .	2	1	12	6
Delfshaven	2	2	154	69
Delft.	8	5	650	404
Dirksland. .	1	1	7	5
Dordrecht. .	6	5	586	365
Giessendam.	1	1	69	50
Gorinchem..	2	1	103	62
Gouda. . . .	8	4	256	146
Goudswaard	1	2	14	11
's Gravend. .	1	—	9	4
's Gravenh. .	76	50	1491	850
's Gravesand	2	—	9	3
Hardinxveld	3	3	34	27
Hazersw.. .	3	2	55	35
Heinenoord	1	1	14	7
Hekendorp.	1	—	6	5
Hendr.-Ido-Ambacht. .	8	4	17	11
Heukelom. .	1	—	12	9
Katwijk. . .	37	11	397	159
Kralingen. .	4	2	149	49
Krimpen a/d Lek.	1	—	6	3
Leiden.. . .	1	1	1322	879
Lekkerkerk	5	2	71	29
Nw Lekkerl.	4	4	33	20
Lexmond. .	1	—	1	—
Loosduinen.	1	—	10	5
Maassluis. .	2	1	37	21
Mathenesse.	1	1	26	24
Middelharn.	11	10	147	77
Molenaarsgraaf. . . .	2	1	7	3
Monster. . .	1	—	6	3
Moordrecht.	1	1	23	17
Naaldwijk. .	2	1	9	7
Nieuwkoop.	1	1	63	48
Numansdorp	5	1	21	15
Ooltgenspl..	4	2	99	46

	5 Aug. tot 11 Aug. A.	5 Aug. tot 11 Aug. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Ouderkerk a/d IJssel.	4	2	10	3
Overschie. .	1	—	48	25
Papendr. . .	2	1	44	24
Pernis. . . .	3	3	8	7
Piershil. . .	4	1	4	1
Rhijnsburg..	4	5	209	139
Ridderkerk.	10	2	40	18
Rotterdam. .	61	46	1680	1063
Schiedam. .	8	7	359	236
Schipluiden.	1	—	32	8
Sliedrecht. .	8	3	127	56
Sommelsd. .	7	9	73	48
Stad aan 't Haringvl.	3	5	91	44
Stompwijk..	2	2	21	12
Streefkerk..	3	1	27	14
Valkenburg	4	1	19	10
Vianen.. . .	2	—	21	10
Vlaardingen	2	2	116	72
Voorburg. .	2	2	15	9
Voorhout. .	1	1	1	1
Voorschoten	1	1	6	6
Noord-Waddinxveen. .	3	1	58	38
Woerden.. .	3	1	171	90
IJsselmonde	6	3	24	14
Zegwaard. .	3	2	104	61
Zevenhoven	2	1	35	19
Zoeterwoud.	8	3	53	36
Zwijndrecht	4	1	100	56
Totaal. . .	417	255	10154	5954
N. Holland.				
Aalsmeer. .	3	3	31	28
Alkmaar.. .	17	10	200	114
Amsterdam.	85	89	812	692
Assendelft. .	1	1	16	11
Barsingerh..	1	1	42	23
Edam. . . .	3	3	10	10
Enkhuizen..	2	2	21	21
Graft.. . . .	1	1	16	16
Haarlem.. .	—	5	319	197
Haarl. Liede en Spaarnw	1	1	32	12
Haarlemmer Meer. . . .	4	4	120	101
Helder.. . .	4	4	27	18
Hilversum. .	2	—	14	6
Ilpendam. .	1	1	7	4
Kortenhof. .	1	—	4	2
Krommenie	3	3	7	7
Landsmeer.	1	1	3	2
Limmen.. .	1	—	9	3

	5 Aug. tot 11 Aug. A.	5 Aug. tot 11 Aug. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
N. Holland.				
Marken. . .	3	5	5	3
Medenblik..	1	—	1	—
Nederhorst den Berg .	1	—	1	—
Nw.-Amstel	7	8	114	81
Oud.-Amstel	8	4	57	28
Purmerende	1	—	44	23
Ransdorp. .	3	1	25	10
Rijp.	—	1	9	4
Schermerh..	8	2	12	6
Spaarndam.	2	2	22	16
Uitgeest. . .	4	4	32	32
Uithoorn.. .	1	1	26	24
Velzen.. . .	2	1	62	33
Watergraafsmeer	1	—	4	3
Weesp. . . .	1	1	63	29
Winkel.. . .	1	—	12	4
Wormerveer	5	3	70	37
Zaandam.. .	11	4	20	11
Totaal. . .	191	164	2269	1611
Friesland.				
Achtkarspelen.	2	1	9	6
Dokkum.. .	1	1	80	48
Doniawerst..	1	—	3	1
Harlingen. .	1	1	61	33
Hindeloop. .	13	10	44	27
Idaarderadeel.	1	1	4	3
Leeuwarden	12	12	77	49
Lemsterl.. .	7	3	87	48
Oostdongeradeel.. . .	2	4	17	14
Schoterland	1	1	39	26
Tietjerksteradeel.. . .	4	3	8	7
Utingeradeel.	1	1	8	5
Workum.. .	1	—	32	21
Wijmbritseradeel.. . .	1	—	12	8
Totaal. . .	48	38	481	296
Zeeland.				
Hoek.. . . .	10	4	11	4
Neuzen. . .	1	1	13	7
St. Annaland	1	—	51	40
Wemeldinge	1	1	11	7
Totaal. . .	13	6	86	58

	5 Aug. tot 11 Aug. A.	5 Aug. tot 11 Aug. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
N. Brabant.				
Andel. . . .	1	1	4	2
Bergen op Z.	3	2	12	9
Breda. . . .	8	6	18	12
Empel. . . .	2	1	7	4
Halsteren. .	4	2	17	9
Helmond.. .	12	3	21	10
's Hertogenb	62	23	163	85
Heusden.. .	2	2	18	13
Hooge Zwaluwe.. . . .	3	3	14	9
Klundert.. .	2	—	28	12
St. Michiels-Gestel.. . .	1	—	4	3
Ossendrecht	5	2	6	3
Raamsdonk.	1	1	22	12
Rosendaal. .	21	14	127	69
Tilburg. . .	1	—	2	1
Waalwijk. .	8	5	10	7
Werken en Sleeuwijk..	2	1	23	15
Woudrich. .	10	3	25	12
Totaal. . .	148	69	521	287
Gelderland.				
Ammerzod..	3	2	35	22
Arnhem. . .	54	23	289	171
Buren. . . .	6	2	22	11
Culemborg.	17	14	106	61
Driel.. . . .	—	1	22	15
Elburg.. . .	17	12	29	18
Geldermals.	6	2	50	27
Haaften. . .	5	2	6	3
Harderwijk.	5	4	6	5
Hattem.. . .	3	2	8	5
Hedel. . . .	—	1	33	23
Herwijnen..	4	1	30	10
Hurwenen..	1	1	10	5
Maurik.. . .	1	1	10	7
Nijkerk. . .	5	1	17	8
Nijmegen. .	6	3	72	42
Tiel.	15	6	110	62
Wadenoijen	2	—	2	—
Zaltbommel	9	4	49	22
Zutphen. . .	15	13	50	32
Totaal. . .	174	95	956	549

	5 Aug. tot 11 Aug. A.	5 Aug. tot 11 Aug. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Groningen.				
Adorp. . . .	2	—	2	—
Appingad. .	—	1	14	11
Bedum.. . .	4	4	44	24
Bierum. . .	1	1	2	1
Delfzijl.. . .	1	—	3	2
Finsterwold	1	1	3	3
Groningen. .	38	24	1626	920
Grijpskerk..	4	2	32	23
Hoogezand.	3	1	49	28
Leek.	2	2	8	5
Leens. . . .	1	1	29	18
Middelstum.	1	—	4	3
Muntendam.	3	1	20	4
N. Pekela..	1	1	8	7
Onstwedde..	1	1	23	12
Slochteren..	1	1	5	4
Uithuizen. .	5	1	5	1
Usquert. . .	5	5	18	15
Veendam. .	2	1	5	3
Wildervank	2	1	25	12
Winschoten	4	2	38	24
Winsum. . .	9	4	97	51
't Zandt. . .	1	1	1	2
Zuidbroek. .	1	1	16	8
Totaal. . .	93	57	2077	1181
Utrecht.				
Amersfoort.	68	44	222	136
Breukelen-Nijenrode..	7	5	40	21
Bunnik.. . .	3	2	12	6
Hoogland. .	1	1	1	1
Jutphaas.. .	1	2	75	33
Langbroek..	6	2	17	8
Loosdrecht.	4	2	22	12
Maarssen. .	2	1	21	8
Montfoort. .	5	3	135	85
Mijdrecht. .	2	1	136	97
Utrecht. . .	39	37	2222	1513
Vreeswijk. .	8	1	35	20
Wilnis. . . .	1	—	114	55
Wijk b. D..	7	3	72	35
IJsselstein..	21	13	88	52
Totaal. . .	170	117	3212	2082

	5 Aug. tot 11 Aug. A.	5 Aug. tot 11 Aug. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Overijssel.				
Avereest.. .	5	3	105	57
Delden (Ambt). .	1	—	1	—
Deventer.. .	6	2	28	16
Genemuiden	2	1	56	28
Giethoorn. .	2	1	63	22
Graf horst. .	1	—	3	1
Ham (den).	2	—	11	3
Hardenberg (Ambt). . .	10	8	37	22
Hasselt.. . .	6	3	17	14
Kampen. . .	34	17	477	275
Ommen (Ambt). .	1	—	19	11
Staphorst.. .	3	2	8	4
Steenwijk. .	2	—	6	—
Steenwijkerwold.. .	2	1	8	3
Vollenhove (Stad).. . .	6	5	38	22
IJsselmuid..	1	—	13	8
Zwartsluis..	3	2	98	73
Zwolle. . . .	21	13	266	160
Totaal. . .	108	58	1254	719
Drenthe.				
Assen. . . .	1	1	5	5
Hoogeveen..	16	10	131	72
Meppel.. . .	9	8	333	204
Norg.	1	—	2	—
Sleen. . . .	1	1	3	2
Smilde.. . .	1	1	20	7
Zuidwolde..	1	1	6	6
Totaal. . .	30	22	500	296
Limburg.				
Born.	1	—	2	1
Grevenbicht	3	3	12	7
Maastricht..	3	1	11	5
Obbicht en Papenhoven	2	1	7	3
St. Pieter. .	3	—	7	4
Totaal. . .	12	5	39	20

De RECAPITULATIËN zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159	Van 24 Junij tot 30 Junij .	2501	1478
„ 6 Mei „ 12 „ . . .	222	120	„ 1 Julij „ 7 Julij .	3687	2136
„ 13 „ „ 19 „ . . .	192	118	„ 8 „ „ 14 „ .	2086	1368
„ 20 „ „ 26 „ . . .	179	100	„ 15 „ „ 21 „ .	3676	2067
„ 27 „ „ 2 Junij .	312	166	„ 22 „ „ 28 „ .	2681	1647
„ 3 Junij „ 9 „ . . .	1070	591	„ 29 „ „ 4 Aug. .	1993	1270
„ 10 „ „ 16 „ . . .	2295	1396	„ 5 Aug. „ 11 „ .	1404	886
„ 17 „ „ 23 „ . . .	1738	1117			

Sinds het begin der ziekte aanget. 24377, overl. 14720. Dr. J. HANLO.

DEVENTER. — De Gemeenteraad heeft, den 30sten Julij, vastgesteld eene „Verordening op het verzamelen en vervoeren van mest," waarvan de hoofdbepalingen luiden als volgt: „*Art.* 1. Het verzamelen en vervoeren van mest is ieder geoorloofd, onder inachtneming van de bepalingen dezer Verordening. — *Art.* 2. Geen verzamelen van secreetmest mag plaats hebben dan in putten of in losstaande bakken of tonnen, onmiddellijk onder de zittingen geplaatst. De nieuw daar te stellen putten moeten behoorlijk in klei of cement gelegd worden. Deze bakken of tonnen moeten ten minste eens per week worden geledigd en schoongemaakt. — *Art.* 3. Andere mest mag alleen verzameld worden in bakken, die, als daartoe geschikt, de goedkeuring hebben verkregen van Burgemeester en Wethouders en in elk geval moeten zijn opgetrokken van steen en behoorlijk digt en bedekt. Buiten de kom der gemeente kunnen Burgemeester en Wethouders van deze gestelde voorwaarden geheel of gedeeltelijk vrijstelling verleenen. Deze bakken moeten door den huurder of eigenaar, zoodra daartoe door of van wege den Commissaris van Politie aanzegging wordt gedaan, worden geruimd en schoongemaakt en ten genoege van den Commissaris van Politie in bruikbaren staat worden gehouden. Men is echter in dezen slechts dan strafschuldig, wanneer men binnen 24 uren niet voldoet aan den last boven bedoeld."

ROTTERDAM. — In de Raadsvergadering van 2 Augustus had eene ampele discussie plaats naar aanleiding van het voorstel tot het dempen der Botersloot, welke zaak de algemeene belangstelling te dezer stede heeft gaande gemaakt. Ten slotte werd niets beslist, maar een voorstel om voorshands slechts de helft te doen van het voorgestelde plan, aan Burgemeester en Wethouders te verzenden ter fine van advies aangenomen.

PERSONALIA.

De Off. v. Gez. 3de kl. J. O. HARTHOORN, geplaatst bij het Hospitaal der Marine te Willemsoord, is op non-activiteit gebragt en vervangen door den Off. v. Gez. 3de kl. L. P. GIJSBERTI HODENPIJL, terwijl de Off. v. Gez. 3de kl. B. LÉON, thans dienende op Z. M. fregat met stoomvermogen *Adolf Hertog van Nassau*, overgeplaatst is op Z. M. wachtschip te Hellevoetsluis en op gemeld fregat vervangen door den op dat wachtschip dienenden Off. v. Gez. 3de kl. J. KEYZER.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *bevorderd:* tot Off. v. Gez. 2de kl., den Off. v. Gez. 3de kl. R. NUMANS.

— De Gemeenteraad van Deventer heeft den Heer Dr. J. T. HOFF, op zijn verzoek, eervol ontslagen als Stads-Geneesheer, terwijl nader zal worden gedelibereerd over het verzoek, om uit hoofde van 34 jaren dienst eenig pensioen te mogen ontvangen.

OVERLEDEN: Den 12den Augustus, te Groningen (aan de cholera), de Heer P. J. DAMSTÉ, Apotheker; oud 41 jaren; — den 13den Augustus, de Heer D. A. HOOGBRUYN, Med. Doctor te Amsterdam; oud 52 jaren; — den 9den Augustus, de Heer B. BEKKER, Apotheker te Franeker, oud 38 jaren; — den 12den Augustus, te Haarlem, de Heer T. MASTENBROEK, Ridder der Orde van de Eikenkroon; oud 68 jaren; — den 15den Augustus, de Heer A. SCHULD DZN., Heel- en Vroedmeester te Zwijndrecht; oud 66 jaren.

VACATURE. De volgende annonce (in het *Algemeen Handelsblad* van 10 Aug. j.l.) is in haar soort te curieus, om hier niet opgenomen te worden:

„Op een der dorpen in de nabijheid van Amsterdam wordt door eene Weduwe een Geneesheer gevraagd, van de P. G., tot waarneming van de praktijk en receptuur op voordeelige voorwaarden, des noods met gelegenheid om zich theoretisch en praktisch in de Verloskunde te bekwamen. Adres. enz."

— Te Deil (Gelderland), de betrekking van Med. Doctor, tevens bevoegd tot uitoefening der Heel- en Verloskunde; — jaarwedde *f* 200.—. ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

DE INFECTIE MET LIJKENGIF. — Onder dezen titel volgt het derde hoofdstuk van W. ROSER's opstel, *Zur Lehre von der septischen Vergiftung des Blutes*, in het *Archiv der Heilkunde*, 1866, Heft III. ROSER betoogt daarin dat het zoogenaamde lijkengif geen eigenlijk septisch vergif, geen product van ontbinding, maar een bepaald contagium daarstelt. In de eerste plaats zijn het niet in ver gevorderden staat van ontbinding verkeerende lijken, maar veeleer versche, soms nog warme lijken, die aanleiding tot die infectie geven; het zijn niet diepe gestoken wonden en beleedigingen der venae, maar oppervlakkige, naauwelijks zigtbare ontvellingen of scheurtjes; eindelijk zijn het niet lijken van alle soort, maar voornamelijk van aan kraamvrouwenkoorts overledenen, die de gevaarlijke gevolgen veroorzaken. Daar nu de kraamvrouwenkoorts teregt voor aanstekelijk gehouden wordt, ligt het voor de hand de infectie met zoogenaamd lijkengift voor eene met het contagium van kraamvrouwenkoorts of daarmede identieke pyaemische koorts te houden. ROSER geeft daarvoor eene tabel met 41 ernstige gevallen, na sectiewonden ontstaan en alle in Engelsche geschriften gevonden. Als gewone gevolgen treden op lymphangoïtis en lymphadenitis, metphlegmone, vooral in de okselholte, waarbij in enkele gevallen de zieken reeds bij de primaire koorts overleden, in velen het beeld eener pyaemie met metastasen zich ontwikkelde, terwijl in de meeste gevallen de ziekte zich bepaalde tot absces of phlegmone in de okselholte. ROSER wederlegt de meening van hen, die als gevolgen dier infectie eene phlebitis meenen te moeten aannemen, en evenzoo die van TRAVERS, dat de infectie ook uit lijken van niet specifiek zieke lijders zou plaats hebben, zoo als bij geopereerden, terwijl volgens TRAVERS alleen een verschil in graad, niet in karakter bij die infectie zou bestaan. ROSER neemt wel degelijk een specifiek karakter aan, al ware het slechts dat van het gevaar voor het leven van den geïnfecteerde, en wijst daarbij teregt op de nimmer voorkomende lijkinfectie bij slagers die gezonde dieren slagten. De bewering van nieuwere schrijvers over het onderwerp, waaronder BILLROTH, die eene contact- of fermentwerking aannemen en daarmede de voorstelling van een contagium op zijde schuiven, verklaart volgens ROSER niets. BILLROTH namelijk grondt op de uiterst geringe hoeveelheid vergif, die voor de infectie gevorderd wordt, de hypothese: dat in het ontstokene weefsel op nieuw stoffen worden gevormd, welke hare omgeving weder tot ontsteking brengen en wier herhaalde opname in het bloed de koorts onderhoudt. De putride stoffen werken aldus overeenkomstig een ferment op het weefsel en op het bloed. Eene dergelijke verklaring geeft ook ROBIN. ROSER wijst teregt op de te groote algemeenheid der term „putride stoffen", daar het niet denkbaar is, dat er slechts ééne soort van lijkengift bestaat; veeleer zullen er verschillende, deels aanstekende, deels eenvoudig irriterende, deels welligt als fermentwerkende soorten van lijkenvergift bestaan. ROSER's meening is, dat, wat wij de werking van lijkenvergift noemen, niet als eene intoxicatie of vergiftiging, maar als eene inenting van pyaemisch vergift moet beschouwd worden. Behalve de ernstige gevolgen van die inenting (zie boven) treden nog ligtere vormen van lijden na die infectie op; 1°. ligtere graden van *lymphangitis* en *lymphadenitis*, die echter niet altijd aan specifiek lijkengift kunnen worden toegeschreven, men ziet ze ook na kleine wonden soms ontstaan, waaraan geene lijkopening vooraf ging; 2°. plaatselijke ontstekingen in den vorm van *puisten*, *furunkels*, *abscessen*, *panaritium*. De kleine sectiefurunkels zijn, volgens ROSER, de meest gewone verschijnselen der infectie. Deels was daarbij geene verwonding voorafgegaan, maar waren de handen

bij de sectie eenigen tijd met verdachten etter in aanraking geweest; vooral zoo die etter op de handen tot opdrooging kwam, traden furunkels frequent op den handrug op. Somwijlen gaan zelfs deze kleinere furunkels met lymphangoïtis en eene typheuse koorts gepaard. Aan de vingertoppen, en vooral de volairzijde, komen die furunkels wegens de dikkere epidermis niet voor; wel de panaritia na kleinere verwondingen, die zelfs tot necrose der kootjes aanleiding kunnen geven. VELPEAU en BLANDIN verloren op die wijze een vingertop. De ontsteking kan zich ook dan langs de peesschede verder voortplanten, even als bij panaritiën en dergelijke ontstekingen na andere oorzaken, en men is alsdan niet altijd geregtigd een specifiek contagium als aetiologisch moment aan te nemen; 3⁰. *erysipelas*, *erytheem*, *eczeem* heeft men in verschillenden vorm, tot phlegmoneuse ontsteking toe en met verschillend verloop als wandelend erysipelas, als acuut of als chronisch eczeem, sectieverwondingen zien begeleiden; zij behooren, volgens ROSER, tot de uitzonderingen en laten bij de onzekerheid in de aetiologie der eczemen en erysipelatosen geene verklaring hunner oorzaken toe. De voorstelling van BILLROTH, »dat die zeldzamere vorm der ziekte, waarschijnlijk identisch met erysipelas, duidelijk berust op een heen- en wederschuiven van het gift in de oppervlakkige lymphe-capillarianetten van de cutis, zonder belangrijk medelijden der grootere lymphe-stammen," wordt door ROSER vergeleken met de antieke theorie van het rheuma. Een overgangsvorm is deze huidaandoening tot den 4⁰. *lijkentuberkel*, tubercule des anatomistes, of zoo als ROSER dien het liefste noemt, den lupus anatomicus. Eene serpigineuse, door hardnekkigheid zich kenmerkende, en met den lupus (zoo als die zich op de handen voordoet) volkomen overeenkomstige aandoening. Zij is zeer frequent bij anatomen; ROSER zag haar bij collega's 10 jaren en langer duren en alleen door energieke cauterisatie of exstirpatie weg te nemen. Ziekenoppassers lijden er soms hevig aan. ROSER werden gevallen verhaald waar die lupus, tot op den arm overgaande, een ernstig lijden werd. Bij vele dragers verdwijnen ze evenwel na weken of maanden spontaan. In verschillenden graad en wijziging wordt die lupus waargenomen, deels als vochtige wratten met interpapillaire abscessen die men kan uitdrukken; in ligtere gevallen worden er drooge, hoornachtige en korrelige epidermiswoekeringen gevormd, die soms veel op eksteroogen gelijken en buitengewoon gevoelig en pijnlijk zijn. In ernstige gevallen komen er ulceratiën met serpigineus beloop tot stand, overeenstemmende met den ulcererenden lupus. Ook het mikroskopisch onderzoek der geëxstirpeerde huidstukken leverde dezelfde vormen van cellen als bij lupus op. ROSER kent geene theorie omtrent dit lijden die hem bevredigt. BILLROTH zegt daarvan: »de vergiftige stof ligt in het weefsel, waarschijnlijk in zijne opene ruimten in de kleinste lymphebanen; als oorzaak dat zij niet dadelijk dieper doordringt kan men zich voorstellen, dat het vergift zulk een sterken prikkel op het weefsel en de bloedcapillaria uitoefent, dat dit ten gevolge der sereuse uitzweeting aanzwelt en door opzwelling de lymphestroom verplaatst, of wel de lymphe zelf doet coaguleren, totdat door de spoedig volgende celwoekering, door plastische infiltratie van den geheelen ziektehaard en zijne omgeving de lymphebanen daar bijna vast afgesloten worden." Deze verklaring wil er bij ROSER niet in, hij wil liever dat men zijne onwetendheid bekent dan eene dergelijke pseudo-physiologische hypothese, die de massa van lezers, door de zekere toon waarop die geuit wordt, imponeert, aan te nemen.

5⁰. *Phlebitis* treedt volgens ROSER betrekkelijk zelden na lijkinfectie op, komt eer bij algemeene pyaemische infectie, dus van uit het bloed, tot stand; zoodat volgens hem een geval van phlebitis na inwerking van lijkengif verklaard moet worden uit eene algemeene infectie door inenting van het vergift en ontstaan der phlebitis uit de eerste. 6⁰. *Py-*

aemische metastasen. Daarvan heeft hij zelf 3 gevallen bij studenten waargenomen, als gevolgen van eene chronische pyaemie na lijkinfectie opgetreden; ook RAYER en TARDIEU spreken over eene niet zeldzame chronische pyaemie na lijkinfectie. Ook de gevallen van achtereenvolgende ontsteking van de gewrichten, even als bij rheumatismus, die MAYO vermeldt, moeten volgens ROSER als van pyaemischen aard worden opgevat. 7°. *Algemeene bloedinfectie* zonder plaatselijke ontsteking of onafhankelijk van deze. In die gevallen waarin de dood reeds na weinige dagen optrad, of waar reeds in de eerste dagen na de infectie eene opvallende acute koortsaandoening bespeurd werd kan men volgens ROSER wel aan niets anders dan aan eene primaire bloedvergiftiging denken, even als die bij miltvuur en droes optreedt. Daar tal van waarnemers bij kraamvrouwenkoorts eene algemeene bloedinfectie aannemen, welke zonder ontstekingachtige localisatie den dood kan aanbrengen, is het wel niet te verwonderen dat een bij de sectie (van een aan kraamvrouwenkoorts overledene) gewonde arts op die wijze den dood kan vinden. ROSER eindigt met den wensch, dat, bij het verschrikkelijk groot getal van sterfgevallen door lijkeninfectie, de opmerkzaamheid meer daarop gevestigd worde en de instructieve ziektegevallen algemeener worden medegedeeld dan zulks, behalve in Engeland, geschiedt.

[Wij hebben gemeend een en ander uitvoeriger dan reeds vroeger in dit Tijdschrift, pag. 196, is geschied te mogen aanstippen, omdat de klagt van ROSER gegrond is en men zelfs in hand- of leerboeken over huidziekten die meer chronische huidaandoeningen, door lijkeninfectie ontstaan, niet vermeld vindt. Wij gelooven met ROSER, dat men niet aan een specifiek lijkengift, dat als zoodanig aan alle lijken gemeen is, moet hechten. Als men op den verschillenden vorm let, waaronder de infectie met lijkengift optreedt, dan wordt men gedrongen specifiek verschillende vergiften voor die verschillende vormen aan te nemen. De algemeene reactieverschijnselen mogen alligt naar de individualiteit van den geïnfecteerde verschillen, de wijze van plaatselijke openbaring berust, onzes inziens, op den aard van het ingeënte virus. Ik heb dit dikwerf bij mij zelven waargenomen. Nu eens, vooral bij het behandelen van purulente dépots, waren het acuut optredende furunkels, die altijd op de dorsaalvlakte der handen voorkwamen, en van de haarsmeerklieren bleken uit te gaan; zij zijn constant door een haar doorboord. Het is meer dan waarschijnlijk dat eene sterk behaarde huid met opene haarsmeerkliermondingen tot die furunkels predisponeert. De opname van het virus in de klier gaat gemakkelijk (men ziet hetzelfde bij den chancre folliculaire), en is eenmaal de plaatselijke prikkeling tot ontsteking geklommen, is er absces in de klier ontstaan, dan is eene infectie van hare onmiddellijke omgeving gemakkelijk en ontstaat er dermatitis, onder den vorm van een furunkel. Met dezen vorm stemmen de panaritia en abscessen overeen, uit eene gestokene wond ontstaande. In andere gevallen merkte ik het ontstaan van wratvormige verhevenheden, papillomateuse woekeringen op, waaraan men te Weenen den naam van verruca necrogenica gaf, die onregelmatig van vorm, eene breede basis hebben. Een derde vorm, die veel overeenkomst, vooral in zitplaats, heeft met den laatstgenoemde is de serpigineuse lupus anatomicus (ROSER), die ik liever lupus anatomorum zou willen noemen; hij gaat van het corpus papillare uit en is buitengewoon hardnekkig (ik draag er een reeds sedert 4 jaren op de vingers); eene groep van huidpapillen vergroot zich door nieuwvorming van cellen; de voeding der epidermislaag wordt gestoord en in plaats van gezond epithelium wordt eene brokkelige epitheliumlaag in onregelmatige lamellen even snel afgestooten als zij gevormd werd. Bij de hypertrophie der papillen ontstaat door hare woekering gebrek aan ruimte in vlakteafmeting, de papillen worden tegen elkander aangedrongen, raken onder die drukking in acute ontsteking en men ziet tusschen de

papillen kleine speldenknopgroote abscesjes te voorschijn komen, terwijl de omtrek hoogrood gekleurd wordt en zich kleine korstjes op de abscesopeningen vormen. Bij hoog klimmende ontsteking in de huid wordt op die wijze dikwijls een groot aantal van zulke gedegenereerde papillen te gelijk afgestooten en dan sluit de wond met eene kleine cicatrix. Gewoonlijk wijkt de aandoening na korteren of langeren tijd zonder sporen na te laten, waaruit blijkt dat het virus het corpus papillare niet verwoest, maar slechts een prikkel tot pathologische nieuwvorming oplevert. De ontwikkeling en uitbreiding van dezen lupus kan naar mijn oordeel moeijelijk door bemiddeling der lymphebanen verklaard worden. Het is toch niet waarschijnlijk dat de voortbeweging der lymphe zoo traag zij, dat een dergelijke lupustuberkel zich in 4 jaren tijds niet verder dan 2 à 3 centimeters verplaatst, zoo als ik gelegenheid had waar te nemen, terwijl zijn loop dikwerf eene aan den lymphestroom tegenovergestelde rigting neemt. Veeleer geeft eene cellulair-pathologische beschouwing licht. Stelt men zich voor dat elke cel slechts tijdelijk voor reactie op een prikkel vatbaar is, dat hare nutritieve en formatieve prikkeling voor uitputting plaats maakt en zij zoo doende voor denzelfden prikkel in een staat van immuniteit geraakt, dan verklaart zich de serpigineuse gang van het proces door eene achtereenvolgens in centrifugale rigting plaats hebbende celprikkeling zeer gereedelijk. Wij behoeven dan onze toevlugt niet te nemen tot de BILLROTH'sche verklaring: lymphecoagulatie, lymphvatverstopping en lymphebaanverplaatsing, waartegen ROSER zich verzet. Dat die opeenvolgende celprikkeling een centrifugaal beloop neemt, volgt natuurlijk uit haren oorsprong uit één punt, dat als eerst getroffen punt het centrum der aandoening vormt. Wij zouden het proces kunnen paralelliseren met den loop van den zoogenaamden ringworm of herpes circinnatus, bij welken de huidaandoening, evenzeer van één punt uitgaande, naar alle zijden, dus centrifugaal- en cirkelvormig voortschrijdt; terwijl vermoedelijk de bodem, waarop de fungus (trichophyton tonsurans) woekert, door deze wordt uitgeput, in een staat van immuniteit tegen den prikkel geraakt, geneest het centrum. Men treft bekenderwijze dien serpigineusen loop ook bij syphilitische huidulceratiën en bij hospitaalgangreen aan; steeds pleit dit beloop voor een virulent lijden, waarbij de infectie van cel tot cel voortschrijdt en zich karakteriseert door uitputting van het aangetaste weefsel of door totale destructie daarvan en vervanging door lidteekenweefsel. De niervorm, die bij dergelijke huidulceratiën pleegt voor te komen, is de onvolkomen ontwikkelde ringvorm; men treft die beide vormen dan ook dikwerf nevens elkander aan of ziet den eenen in den anderen overgaan. (Ook de vorming van gyri, zoo als men bij de psoriasis en sommige vormen van eczeem aantreft, laat zich door uitputting van den bodem op de punten van aanraking van de twee tot elkander naderende ringen of cirkels gereedelijk verklaren.) Het virulent karakter van deze serpigineuse vormen van huidlijden maakt ook hunne behandeling zeer moeijelijk. Slechts krachtige cauteria, die het corpus papillare verwoesten, zijn in staat die woekeringen of ulceratiën tot wijken te brengen. Behalve het hoogst pijnlijke van die behandeling is zij daarenboven zelden van radicaal nut; er behoeft slechts een enkele huidpapil of eene kleine cellengroep door het cauterium onaangetast te blijven, om de aandoening van voren af aan haren serpigineusen loop te zien hernemen. Specifieke middelen zijn mij onbekend; tallooze agentia heb ik beproefd, jodium, hydrargyrum, arsenic, chroomzuur, vesicantia enz., zonder eenig effect, dan dat de woekering door die prikkels toenam en de huidontsteking in den omtrek klom. Slechts eenmaal gelukte het mij een dergelijken tuberkel van geringen omvang en geïsoleerd staande met potassa caustica geheel te destrueren, met achterlating van eene cicatrix, en zonder dat die later recidiveerde. Ref.]

Onder de phagedaenische vormen van huidlijden bekleed de gangraena nosocomialis eene eerste plaats. Ook deze neemt dikwerf een serpigineus beloop aan, waarvan ik meerdere voorbeelden gezien heb. W. ROSER bespreekt deze aandoening in het vierde hoofdstuk van zijn arbeid over de septische bloedvergiftiging (zie *Archiv der Heilkunde*, 1866, Heft IV). ROSER beschouwt die niet uitsluitend als eene hospitaalziekte, maar als eene epidemisch-contagieuse aandoening, die lijders aan wonden of zweren aantast en die, daar zulke lijders alleen in hospitalen bij elkander liggen, ook daar alleen eene grootere uitbreiding door contagium van bed tot bed verkrijgt.

De oorzaak en het ontstaan van het contagium is evenmin bekend als de oorzaak van typhus, scarlatina enz. Ook buiten hospitalen en zonder eenig verband daarmede treedt de gangraena nosocomialis ontwijfelbaar op, terwijl het best ingerigte hospitaal door eene epidemische phagedaena kan worden bezocht, ook zonder dat er plaatselijke oorzaken of insleping van het contagium aangetoond kan worden. Ophooping van zieken, onzindelijkheid, luchtverpesting kunnen daarom toch wel eene verslimmering en uitbreiding daarvan teweegbrengen. Daartegenover staan de meeningen van hen, die elk specifiek contagium aan de gangraena nosocomialis ontzeggen en het proces als een gevolg van rottende infectie opvatten, en van hen, die haar wel voor specifiek-contagieus houden, maar het ontstaan van het contagium uit hospitaalverpesting afleiden. Tot de eersten behoort HIRSCH, die door ROSER op vier gronden wordt wederlegd: 1°. zijn er vele inoculatiën voorgekomen, die eenen incubatietijd van 38—48 uren voor het contagium hebben leeren kennen; 2°. de uitbreiding van bed tot bed, van zaal tot zaal en van huis tot huis, die door bijna alle waarnemers wordt geconstateerd; 3°. De specifieke werking van het vergift, het ontstaan van eene snel om zich grijpende phagedaenische wond, bij een dikwerf volkomen gezond ligchaam; 4°. de eigenaardige localisatie van het proces, dat soms plotseling in gezonde granulatiën of in een bepaalden wondhoek, of zelfs in lidteekens uitbreekt, sluit elke andere verklaring dan door een plaatselijk specifiek contagium uit.

Wat de meening betreft dat het contagium door luchtbederf in de hospitalen zou ontstaan en door zindelijkheid en ventilatie kan bestreden worden, ROSER verklaart dit voor eene overlevering uit de vorige eeuw. Hij citeert epidemiën van later tijd in de best ingerigte en goed geventileerde, zindelijk gehouden hospitalen, en beroept zich verder op eene beroemde verhandeling van PITHA, die de gangraena nosocomialis voor eene epidemische ziekte houdt. Prof. GROH bevestigde dit bij het epidemisch voorkomen der ziekte in 1850 en 1851 te Olmütz en vele andere plaatsen in Bohemen. Evenzoo pleiten waarnemingen van FOCK in 1858, en de beschrijving van eene epidemie in 1865, in de Charité te Berlijn voorgekomen, door FISCHER, daarvoor, dat, zoo als FISCHER zegt: de hospitaalgenese van het hospitaalgangreen onhoudbaar is. Verder pleiten nog talrijke sporadische gevallen, door ROSER en anderen waargenomen, voor de specificiteit der ziekte. De maatregelen, die men bij het voorkomen van die ziekte in hospitalen te nemen heeft, liggen voor de hand. *Isolering* is voor lijders aan hospitaalgangreen even noodig als voor andere aanstekelijke zieken. Kleine hospitalen, kleine ziekenzalen en zoo groot mogelijke verdeeling der zieken, moeten als de beste maatregelen tegen verdere uitbreiding der ziekte beschouwd worden.

G. D. L. HUET.

OVER DEN INVLOED VAN METALEN WATERLEIDINGSBUIZEN OP DE GESTELDHEID VAN HET DRINKWATER deelt MAX. PETTENKOFER enkele opmerkingen mede in KRAUS' *Zeitschrift für gerichtliche Medicin*, 1866, n°. 22. De inwerking van het water op metalen hangt alleen af van den aard van het metaal

in verband met de vaste en vlugtige bestanddeelen van het water. In dit opzigt kunnen de metalen in twee soorten onderscheiden worden: 1°. in die, welke zich onder ontleding van het water, ten koste van de daarin *gebonden* aanwezige zuurstof, oxyderen, en 2°. die, welke bij tegenwoordigheid van *vrije* zuurstof of ten koste van de zuurstof van zekere zuren geoxydeerd worden. IJzer en zink behooren tot de eerste, lood, tin en koper tot de tweede categorie. Bovendien onderscheiden zich de waterontledende metalen nog daarin, dat bij gewone temperatuur sommigen, zoo als ijzer, alleen bij aanwezigheid van zuren, de zuurstof van de waterstof losrukken, terwijl anderen, zoo als zink, dit vermogen ook hebben bij afwezigheid van zuren en bij tegenwoordigheid van alkaliën. Uit dien hoofde kan zink voor de compositie van waterleidingen niet gebruikt worden. — Ook ten opzigte van den tijd, vereischt om door de atmosferische zuurstof aangetast te worden, heerscht eenig verschil; lood bijv. oxydeert het snelst, koper het langzaamst. Omtrent tin en koper, of liever omtrent hunne oxyden behoeven wij ons in dit opzigt weinig te bekommeren, omdat deze metalen van wege hun hoogen prijs niet voor waterleidingsbuizen gebruikt worden. Het nadeeligst werken de loodoxyden, omdat deze bij het gebruik van het water spoedig hunne toxische eigenschappen zullen doen gelden. — De graad of intensiteit van inwerking hangt ook in hooge mate af van de hoeveelheid vrij koolzuur en vrije zuurstof in het water bevat. Hoe meer het quantum daarvan bedraagt, des te sterker worden ijzeren buizen door het water aangetast, en daarin ligt de reden dat deze door welwater minder roesten, dan door rivier- of regenwater. Nieuwe ijzeren buizen nemen meer ijzer uit het water op dan oude, omdat de korst van ijzeroxyde-hydraat, die zich na verloop van eenigen tijd langs de wanden der pijpen afzet, den toegang van de zuurstof tot het metaal bemoeijelijkt. Kleine hoeveelheden ijzer oefenen overigens geen schadelijken invloed op de gezondheid uit [misschien is wel het tegenovergestelde eerder het geval. Ref.]. Hoe meer toegang de lucht tot het water heeft, des te meer loodoxyde zal zich vormen, omdat toch het lood zich oxydeert ten koste van de zuurstof, die in het water is opgeslorpt. Het lood wordt daarentegen minder aangetast door hard water, omdat dit, zoo als bekend is, koolzuren kalk en koolzuurgas in opgelosten toestand bevat. Er zijn nog geene voorbeelden bekend van de nadeelige gevolgen van het loodgebruik voor waterleidingen voor zulke gevallen dat het water *buiten contakt* met de lucht in de pijpen stagneerde. Bij het solderen van looden pijpen met tin kan men elke vrees voor eene eventuële galvanische werking op het metaal wegcijferen, omdat het tin onder den invloed van het galvanisme als meer electropositief metaal vroeger dan het lood zou worden opgelost, zoodat het laatstgenoemde metaal juist hierin een hinderpaal ontmoet om opgelost te kunnen worden. De uiterst geringe hoeveelheden tin, die aldus in het drinkwater zouden kunnen komen, werken niet schadelijk op het organisme.

Dr. A. DRIELSMA.

BIJDRAGE TOT DE MECHANISCHE THERAPIE is de titel eener verhandeling van Dr. C. BAHR, in LANGENBECK'S *Archiv*, Bd. VII. Heft 3, waaraan wij het volgende ontleenen. In het begin van zijn opstel herinnert VON BAHR er aan, hoe de spontane opening van den pyothorax door den borstwand, of de spontane opening van etterverzamelingen in den buikwand, zonder gevaar plaats grijpt en de etter ontlast, maar door hare aanhoudende nieuwe vorming en snel opvolgende ontbinding, door pyaemie den dood veroorzaakt. Vervolgens levert hij eenige beschouwing hoe de mechanische therapie de eenmaal daargestelde uitvloeijing kan regelen en haar door eene systematische afwisselende wijziging van de drukking in de ettervormende holten kan bevorderen en eindelijk hare sluiting kan bewerken. Voor den

thorax kan dit doel door eene planmatige herhaling van diepe inademingen met eene opvolgende verhooging der drukking door eene lang aangehoudene exspiratie, voor de buikholte evenzeer door eene geregelde afwisselende werking van het prelum abdominale door de buikspieren bereikt worden. Indien wij dus de wijze, waarop de spontane opening van gemelde etterverzamelingen plaats grijpt, door de kunst nabootsen, dan verkrijgen wij daardoor, met behulp dier als het ware systematische gymnastiek der borst en buikspieren, voor de behandeling van den pyothorax en voor die van de sero-purulente cysten van het ovarium, waar die laatste onder ons bereik liggen, het volgende procédé. Bij den pyothorax moet eene voorzigtige opening, door een troicart explorateur gemaakt, het vocht, hetwelk uitvloeit, doorlaten en door de buis eene darmsnaar ingevoerd worden, welke zoo lang blijft liggen, totdat er zich een blijvend kanaal gevormd heeft. „Die orthopädische Ausdehnung der Lunge" kan alsdan volgens BAHR's woorden in het werk gesteld worden. Bij de ovariumcysten moet de invoering van eene eenigzins dikke naald en hare ligging à demeure gedurende eenige dagen, totdat de doorboorde bladen van het peritonaeum vergroeid zijn en er zich een blijvend kanaal gevormd heeft, geschieden, en daarna de dikwijls herhaalde oefening der buikspieren, door de afwisseling der drukking, de planmatige uitvloeijing der cyste en hare opvolgende sluiting bevorderen. Aan het slot zijner verhandeling citeert BAHR nog een voorbeeld hoe de mechanische therapie, door de toepassing der werking van de buikspieren, de retro-versio uteri gravidi kan opheffen. Eene zwangere vrouw werd in de ligging op de knieën en ellebogen geplaatst, terwijl twee vingers van den operateur door de vagina zoo hoog mogelijk tegen den fundus uteri aangebragt werden. Door eene sterke persing der buikspieren werd eene verdere standsverandering door den weêrstand der vingers belet en na 3—5 minuten onder 4 of 5 dusdanige persingen was de uterus zoodanig in den regten stand gebragt, dat hij gemakkelijk met den vinger in de hoogte als het ware kon opgeschoven worden. Door de kracht van het prelum abdominale was het niet gesteunde collum langzaam verder naar onderen gedrongen en daardoor de as van den uterus in die van het bekken teruggebragt. Dr. J. HANLO.

DESINFECTIE. — Overmangaanzure zouten zijn als uitnemende middelen tot algemeene desinfectie aangeprezen. Hun hooge prijs stond tot heden de algemeene toepassing in den weg. Wij lezen echter, dat in scheikundige fabrieken de bereiding van *overmangaanzure soda* reeds op eene groote schaal plaats heeft en de prijs geen bezwaar meer oplevert. Eene oplossing van overmangaanzure soda (kameloen-oplossing) is in de meeste Berlijnsche apotheken aanwezig, als ook een desinfecterend poeder (kameloen-mengsel), hetwelk benevens overmangaanzure soda bijtende kalk en gebrande gips bevat. (*Pharmaceutisch Weekblad*, 5 Augustus 1866.) A. Cn.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 4 Augustus, 354 sterfgevallen aan diarrhoea en 1053 aan cholera voor de Metropolis. Zij waren voor de volgende vijf indeelingen der stad als volgt verdeeld: West 46 diarrhoea en 12 cholera, North 79 diarrhoea en 46 cholera, Central 42 diarrhoea en 33 cholera, East 125 diarrhoea en 916 cholera en South 62 diarrhoea en 47

cholera. Het gezamenlijke sterftecijfer voor cholera en diarrhoea (1407) was voor deze week over 573 gevallen beneden de 5 jaren, over 114 tusschen 5 en 10, over 79 tusschen 10 en 20, over 255 tusschen 20 en 40, over 248 tusschen 40 en 60, over 127 tusschen 60 en 80 en over 11 boven 80 jaren verdeeld. Het is dus vooral oostelijk Londen dat door de ziekte geteisterd wordt. De onderzoekingen door Dr. FARR, ook nu wederom op verschillende punten van East London persoonlijk in het werk gesteld, hebben den mogelijken grond voor de grootere verspreiding der ziekte in dat gedeelte der stad, in het door de East London Company geleverde drinkwater, nog niet aangetoond. Hoewel de plaats, waar genoemd gezelschap het water uit de Lea, in de nabijheid der uitmondingen van verschillende „sewers", ontvangt, eene gelegenheid tot vermenging met organische stoffen oplevert, was het echter volgens FARR's uitspraak volkomen zuiver, terwijl het bovendien volgens de verklaring van den Ingenieur daar ter plaatse, waar het aan gezegde rivier ontleend werd, door behoorlijke „filtering beds" gezuiverd werd. Het schijnt echter gebleken te zijn, dat de gemeenschap tusschen de nieuwere reservoirs der Company en de oudere en in onbruik geraakte, niet voldoende is opgeheven en dat vooral in de oudere bewaarplaatsen eene vermenging van het drinkwater met het door de sewage verontreinigde water van de Lea direct mogelijk blijft. De onmiskenbare invloed van het drinkwater wordt nog eens door *the Lancet* uit de rapporten van SIMON over de epidemiën van 1849 en 1853 herinnerd. Van de inwoners van 9 districten, ten Zuiden van de rivier, werd een deel door de Southwark en Vauxhall Company gedurende de beide epidemiën van water uit de Thames, ter hoogte van Battersea, en een ander deel door de Lambeth Company gedurende 1849 evenzoo met Thameswater, ter hoogte van Battersea, maar in 1853 door Thameswater, ter hoogte van Ditton, voorzien. In de tweede epidemie kwamen in de 24,854 huizen (met 166,906 inwoners), door de Lambeth Company verzorgd, 611, en in de epidemie van 1849 1925 cholerasterfgevallen voor, terwijl er in 39,726 huizen (met 268,171 inwoners) in 1853, door de Southwark en Vauxhall Company op dezelfde wijze als in 1848 bediend, 3476 cholerasterfgevallen werden opgeteekend. Zoodat er in de tweede epidemie in de huizen, door de S. en V. Company voorzien, 130, in die door de L. Company verzorgd, slechts 37 sterfgevallen op de 10,000 bewoners voorkwamen. *The Lancet* meldt ons verder dat CONDY's desinfecting fluid (oplossing van hypermanganas potassae) en het acidum carbolicum thans overal in de Metropolis worden aangewend. „All London is now smelling of carbolic acid". Alle riolen en putten worden met het laatstgenoemde en het drinkwater, waar het in houten reservoirs bewaard wordt, met het eerste vermengd. Indien de vermenging met de oplossing der hypermanganas kalicus slechts eenigen tijd duurt en het water daarop van het gevormde sediment gefiltreerd wordt, dan is alle organische stof vernietigd of hare verdere ontwikkeling belet. De graad der onzuiverheid moet den tijd bepalen. Eene quassia-oplossing kan bijv. eerst na 12 en eene solutie van strychnine eerst na 24 uren door den hypermanganas potassae van hare smaak beroofd worden en alhoewel eene zelfs voor inwendig gebruik te sterke vermenging met het CONDY-sche vocht het leven van kleinere diersoorten niet onmiddellijk opheft, zoo wordt dit toch ten laatste na eenigen tijd als een gevolg van de vernietiging der organische stof, verkregen.

— Dr. SIMON zal ook ditmaal een plan van onderzoeking naar de wijze van verspreiding der ziekte voor deze epidemie uit naam van den Privy Council opmaken. De kwestiën der behandeling, der wijze van besmetting, die van den invloed van het water enz. zullen aan verschillende personen ter bearbeiding opgedragen worden.

— *The Medical Times* van 4 Augustus bevat eene wijdloopige behandeling van

Dr. RICHARDSON, waarin onder het hoofdstuk *Physiological Treatment of the Cholera* de injectie van een kunstmatig bereid serum, in de vena mediana bijv., in eene vrij groote hoeveelheid wordt aanbevolen. De vloeistof wordt door hem als volgt bereid: eiwit 4 ounces (gewigt), keukenzout 1 drachme, carbonas sodae dr. ij, gezuiverd dierlijk vet 1 ounce, glycerine 2 ounces en zoo veel water om de hoeveelheid van één pint te maken. Een en ander wordt te zamen behoorlijk verwarmd, terwijl het nog niet opgeloste vet na eene bekoeling tot 80° Fahr. door filtratie moet verwijderd worden. Het vormt eene alcalische vloeistof van 1038 specifiek gewigt. De twee zouten worden het eerst in het water opgelost en daarop met het albumen vermengd, het vet wordt in de glycerine door verwarming gesmolten en daarop met de eiwitoplossing bij ongeveer 120° Fahr. vermengd. De injectie moet langzaam en gelijkmatig geschieden, eene spuit is daarvoor absoluut ongeschikt. RICHARDSON voegt bij zijne verhandeling de teekening van het door hem daartoe bij KROHNE and SESEMANN verkrijgbare apparaat.

— De 48ste vergadering der British Medical Association werd op 7 Augustus door Dr. JEAFFRESON te Chester geopend.

— De opgaven van den Registrar General voor de week, eindigende 11 Augustus, vermelden 264 sterfgevallen aan diarrhoea en 781 aan cholera. Zij waren over de 5 indeelingen der stad aldus verdeeld: West: diarrhoea 31, cholera 8; North: diarrhoea 31, cholera 38; Central: diarrhoea 31, cholera 23; East: diarrhoea 101, cholera 673 en South: diarrhoea 50, cholera 39. Sinds het begin der epidemie tot 9 Augustus werden in het London Hospital 431 gevallen van cholera en 123 van diarrhoea cholerica met 242 en 12 sterfgevallen verpleegd.

— *The Medical Times* bespreekt in zijn nummer van 18 Augustus de voornaamste punten, waarin de Public Health Bill, thans tot Wet verheven en onder den naam van *Sanitary act* bekend, voorziet. Eene gedwongene desinfectie (van kamers, kleederen, huisraad enz.), eene spoedige begraving van dooden, verpligte vervoering naar de gasthuizen kunnen door den Medical Practitioner bevolen worden. De verhuurder van een rijtuig of de eigenaar van een hôtel kan met eene geldboete gestraft worden, indien hij een rijtuig of eene kamer, door een aan eene besmettelijke ziekte lijdend persoon betrokken, zonder voorafgegane desinfectie, aan een ander ten gebruike afstaat.

— Aan Dr. SIMON is eene som van 500 £ tot het verrigten van onderzoekingen over het beloop en de verspreiding der cholera toegestaan.

— Het verslag van den toestand van het drinkwater der verschillende maatschappijen der Metropolis, door Dr. LETHEBY gesteld, toont aan dat de hoeveelheid oxydeerbare organische stof (door eene standaard-solutie van permanganas potassae), gedurende de maand Julij gevonden, even als die der zouten, waarschijnlijk door een naauwkeuriger toezigt op de filtratie beneden het gemiddelde van vroegere waarnemingen gedaald was.

PARIJS. — In de zitting der Académie van 25 Junij l.l. herinnerde Dr. GOYON, bij het bespreken der laatste hevige cholera-epidemie op Guadaloupe, dat dezelfde ziekte in 1854 te la Soufrière, zijnde een klein gedeelte van Sainte Lucie (een der Antilles), op 900 inwoners 400 slagtoffers eischte. Zij was destijds van Barbados aangebragt.

— De Société de Pharmacie heeft voor de beste methode der bereiding van goede pepsine het volgende procédé gevolgd. De mucosa van 500 schapenmagen werd onmiddellijk na het slagten met een schuijer van hare mucus ontdaan, waardoor eene pulpa van ongeveer 10 liters verkregen werd. Deze pulpa werd gedurende 2 uren met 20 liters water gemacereerd, door een grove doek gefiltreerd en met 750 grammen

acet. plumbi neuter, in water opgelost, gepraecipiteerd. Het praecipitaat werd in water uitgewasschen en door hydr. sulf. in overmaat ontleed. Het in oplossing geblevene gedeelte werd door filtratie afgezonderd en bij eene temperatuur, niet hooger dan 45°, tot droogworden ingedampt. Op deze wijze werd eene hoeveelheid van 125 grammen zuur reagerende, bijna geheel in water (slechts met een residuum 1.14 op 100) oplosbare pepsine verkregen.

— In het *Bulletin Thérapeutique* van 30 Julij l.l. wordt door Dr. SICHEL op vermenging van het eidojer met glycerine (in de verhouding van 4 deelen eidojer op 5 deelen zuivere glycerine), als op een uitmuntend vehiculum voor medicamenteuse stoffen, in plaats van het gewone vet, gewezen. Het mengsel wordt door blootstelling aan de lucht niet veranderd en vormt vooral op brandwonden, bij sommige huidziekten, bij ontvellingen, rhagades enz. eene zachte laag, welke de toetreding der lucht afsluit. Het eidojer dat, in water opgelost, eene ondoorschijnbare emulsie vormt, vormt met de glycerine eene bijna geheel doorschijnbare verbinding.

— De *Gazette Hebdomadaire* van 10 Augustus berigt dat zij door de Regering verzocht is, om zich van verdere mededeelingen over het beloop der cholera in de hoofdstad te onthouden. Te Marseille en te Amiens was de ziekte verminderd.

— De *Union Médicale* van 9 Augustus deelt de voorrede mede van den officiëlen *Codex medicamentarius*, door DUMAS gesteld. Het geheele werk zal spoedig bij BAILLIÈRE het licht zien.

— De *Gazette Hebdomadaire* van 17 Augustus begroot het cijfer der slagtoffers, door de cholera sinds hare tweede verschijning gemaakt, op ongeveer 3000 en zegt dat de ziekte sterk vermindert.

ARLES. — Van 27 Julij tot 8 Augustus werden 58 cholerasterfgevallen vermeld.

NANTES. — Sinds de derde invasie der ziekte op 29 Januarij kwamen tot 13 Augustus in de twee gasthuizen dezer stad 106 cholerasterfgevallen voor.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 2 Augustus bedroeg het totale cijfer der door cholera aangetasten voor de geheele stad 4981 en dat der aan die ziekte overledenen 2688. In de 4 lazareths waren tot op dien datum 490, 630, 207 en 49 cholerazieken met 270, 348, 106 en 18 sterfgevallen verpleegd. Eene dier inrigtingen staat onder het bestuur van Prof. VON GRÄFE. Te Charlottenburg kwamen 79 gevallen met 59 sterfgevallen voor.

— Het *Berliner Wochenschrift* van 6 Augustus bevat eene wetenschappelijke mededeeling en sectieberigt uit de Polikliniek te Groningen van een geval van primaire hydrocephalus met emollitio der corpora quadrigemina, bij een jeugdig kind waargenomen.

— Een vroeger nummer van hetzelfde blad bevat een schrijven van Dr. LEX, waarin de vervanging van den hypermanganas kalicus (het oxyderende en desinfecterende ligchaam bij uitmuntendheid) door den manganas kalicus wordt aanbevolen. Het laatste ligchaam is voor eenen 15malen geringeren prijs dan het eerste verkrijgbaar, terwijl het zich bovendien onder de vorming van mangaan hyperoxyd en van carb. pot. ook voor een deel in hypermanganas kalicus omzet en van eene donker groen gekleurde vloeistof in eene roode veranderd. Ruim 4 deelen manganas pot. (unc. β) zouden in werking met 1 deel (dr. j.) hypermanganas pot. gelijk staan.

— Volgens het rapport van 9 Augustus bedroeg het totale cijfer der door cholera aangetasten 5559 en dat der aan die ziekte overledenen 3054. In de 4 lazareths waren tot op dien datum 532, 685, 262 en 104 cholerapatiënten met 292, 374, 137 en 47 sterfgevallen verpleegd. Te Charlottenburg kwamen tot op dien dag 89 gevallen met 67 sterfgevallen voor.

MAAGDENBURG. — Sinds 30 Julij heeft zich de cholera ook alhier vertoond.

STETTIN. — Van 25—31 Julij werden 19, 17, 18, 15, 11, 12 en 9, te zamen 101, cholerasterfgevallen vermeld.

FRANKFORT a./O. — Tot op 2 Augustus kwamen hier 229 cholerasterfgevallen voor.

EMS. — Dr. WUTH is wijlen Dr. SPENGLER als badarts alhier opgevolgd.

BRESLAU. — Tot op 22 Julij werden 180 choleragevallen met 124 sterfgevallen vermeld.

— Op 30 Julij werden hier nog 37 cholerasterfgevallen opgeteekend.

DANTZIG. — De cholerasterfte bedroeg op 1 Augustus 21.

LEIPZIG. — Van de hand van Dr. KÜCHENMEISTER is alhier eene Duitsche vertaling van het bekende werk van SPENCER WELLS, *Over de ziekten der ovaria en hare behandeling*, verschenen. De vertaling is op verlangen van den schrijver geschied en met aanmerkingen verrijkt. Het eerste deel vormt reeds een boekwerk van ruim 400 pagina's en bevat eene tabellarische opgave over 150 ovariotomiën.

STOKHOLM. — Volgens officiële opgaven waren hier 278 cholerasterfgevallen voorgekomen. Te Gothenburg werden 22 cholerasterfgevallen vermeld. De ziekte vertoonde zich ook te Upsala.

RUSLAND. — Volgens de opgaven in *the Lancet* van 11 Augustus kwamen er te St. Petersburg van 14 Junij tot 14 Julij 1918, te Cronstad van 14 Junij tot 12 Julij 244 en te Kiew van 22—30 Junij 139 cholerasterfgevallen voor.

ST. PETERSBURG. — Volgens eene opgave in *the Lancet* van 18 Augustus kwamen hier van 27—31 Julij 70, 66, 54, 44 en 42 en sinds het begin der epidemie tot op dien dag 2194 cholerasterfgevallen voor.

PHILADELPHIA. — Onder den titel van *Reports on the extent and nature of the materials available for the preparation of a Medical and Surgical History of the Rebellion* is alhier een wijdloopig officieel verslag over den grooten Amerikaanschen burgeroorlog verschenen.

BRUSSEL. — Van 26 Julij tot 1 Augustus werden in St. Pierre 64 cholerapatiënten (32 m., 17 vr. en 15 k.) met 27 (14 m., 8 vr. en 5 k.) en van 2—8 Augustus 76 cholerapatiënten (29 m., 29 vr. en 18 k.) met 28 (13 m., 12 vr. en 3 k.) sterfgevallen verpleegd. Gedurende dat tijdsverloop werden er bovendien 88 en 55 lijken in de gasthuis-„morgue" gedeponeerd. Voor St. Jean was de cholerabeweging als volgt: van 26 Julij tot 1 Augustus opgenomen 108 (56 m. en 52 vr.), waarvan overleden 61 (30 m. en 31 vr.), van 1—8 Augustus opgenomen 108 (57 m., 38 vr. en 13 k.), waarvan overleden 63 (32 m., 23 vr. en 8 k.). In de morgue van laatstgemeld gasthuis werden bovendien 81 en 84 lijken gebragt.

— Van 9—14 Augustus werden in St. Pierre 92 cholerapatiënten (40 m., 35 vr. en 17 k.) met 31 sterfgevallen (12 m., 11 vr. en 8 k.) en in St. Jean van 8—16 Augustus 100 (45 m., 39 vr. en 16 k.) cholerapatiënten met 31 sterfgevallen (12 m., 15 vr. en 4 k.) verpleegd. Aan de morgue's dier gasthuizen werden nog bovendien 73 en 48 lijken gebragt. De *Presse Médicale* van 19 Augustus schrijft over de cholera-epidemie te Brussel nog het volgende. De tegenwoordige epidemie overtreft in hevigheid zoowel die van 1832 als die van 1849. Zij eischte in 1832, gedurende de 5 maanden van haar bestaan (Junij—October), 864 slagtoffers, terwijl zij in 1849 van Mei tot October 1060 personen ten grave sleepte. De thans heerschende trad evenzoo op het einde van Mei op en maakte tot 1 Augustus l.l. reeds meer dan 1200 sterfgevallen. Gedurende 1853, 1854, 1855 en 1859 en ook dit jaar vertoonde zij zich nooit in Maart en April.

— Volgens de *Union Médicale* waren hier sinds het begin der ziekte tot op 31 Julij 1084 cholerasterfgevallen voor de geheele stad opgeteekend.

— Het statistieke verslag van Dr. JANSSENS levert over de 6 eerste maanden van 1866 over de beweging der bevolking der Belgische hoofdstad het volgende overzigt. De bevolking bedroeg op 1 Januarij l.l. 189,338 (92,805 m. en 96,533 vr.). Het cijfer der wettige geboorten bedroeg 2281 (1173 m. en 1108 vr.), dat der onwettigen 713 (367 m. en 346 vr.). De sterfte bedroeg 2847 (1454 m. en 1393 vr.), waaronder 201 doodgeborenen. Zij was volgens den leeftijd aldus verdeeld: beneden 1 jaar 534, 1—5 jaren 379, 5—10 jaren 84, 10—20 jaren 91, 20—30 jaren 248, 30—40 jaren 212, 40—50 jaren 244, 50—60 jaren 213, 60—70 jaren 271, 70—80 jaren 188, 80—90 jaren 80 en 90—100 jaren 9. De verschillende ziekten gaven de volgende sterftecijfers: phthisis pulmonum 447, bronchitis en pneumonia 277, cholera asiatica 255, convulsiones infantum 136, apoplexia 102, diphtheritis 90, typhus 47, tussis quinta 45, scarlatina 15, variolae 6, febris puerperalis 33, zelfmoord 11, vitia cordis 209 en hydrops 33.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De *Staats-Courant* van 18 Augustus bevat de Verslagen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken van de 4 Commissiën, die in Julij j.l. belast zijn geweest met het afnemen der examens ter verkrijging eener akte van bevoegdheid als Vroedvrouw, volgens Art. 11 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59). Uit die stukken blijkt dat de Commissie te 's Hertogenbosch 2 examens heeft afgenomen, waarvan 1 met goed gevolg; — dat die te Utrecht 1 kandidaat, en wel met goed gevolg, heeft geëxamineerd; — dat de Commissie te Amsterdam van 12 kandidaten aan 5 de gevraagde akte heeft verleend („de uitslag der examens was niet zeer bevredigend," zegt deze Commissie. „Dit blijkt niet alleen uit de afwijzing van 5 der 12 kandidaten die zich hadden aangemeld, maar ook uit de afgelegde examens van andere, aan welke eene akte van bevoegdheid werd uitgereikt"), — en dat de Commissie in Leeuwarden aan de 6 kandidaten, die zich aan het examen hebben onderworpen, de akte heeft verleend.

[De minder goede afloop der examina te Amsterdam wordt door de Commissie toegeschreven hoofdzakelijk aan de mechanische wijze, waarop de kandidaten, de eene meer, de andere minder, hare kennis zich hadden eigen gemaakt, blijkbaar grootendeels ten gevolge van het te lage standpunt, waarop tot dusverre de algemeene ontwikkeling stond van de personen, die zich voor de betrekking van Vroedvrouw vormen. Door streng de hand te houden aan de handhaving der bepalingen van het Koninklijk besluit van 19 Mei j.l., n°. 44, — regelende de voorwaarden, waaronder vrouwelijke leerlingen in de Verloskunde bij eenen Geneeskundigen Inspecteur kunnen worden ingeschreven, — zal een betere toestand in dit opzigt worden voorbereid.]

— De Inspecteur van de Geneeskundige Dienst heeft aan alle Genees- en Heelkundigen, die genegen zijn om zich als Off. v. Gez. 3de kl. voor de Militaire Geneeskundige Dienst der Landmagt in Oost-Indië voor den tijd van 10 achtereenvolgende jaren te verbinden, verwittigd, dat zij zich vóór 1 October a. s. behooren aan te melden.

— Ten vervolge op de mededeeling, dat onlangs eene voorloopige concessie is aangevraagd tot het aanleggen eener duinwaterleiding, waardoor de vijf groote steden van Zuid-Holland: Leiden, 's Gravenhage, Delft, Schiedam en Rotterdam, van drinkwater zouden worden voorzien, wordt thans berigt, dat het voorloopig terrein-onderzoek allezins bevredigende uitkomsten moet hebben opgeleverd, daar men namelijk daardoor de zekerheid moet bekomen, dat de duinen een voldoenden voorraad drinkwater zullen opleveren, om in de behoefte der gemelde steden te voorzien. Men zou dan ook eerstdaags tot de aanvrage om de definitieve concessie overgaan.

— In het Algemeen Verslag, gedaan te Groningen in de Jaarlijksche Vergadering van contribuerende Leden, gehouden den 25sten Junij j.l., wegens het Instituut voor Doofstommen aldaar, wordt in eene statistiek van 477 oud-kweekelingen van die inrigting o. a. het navolgende belangwekkende feit medegedeeld: Van die 477 oudkweekelingen zijn 406 ongehuwd gebleven en 71 gehuwd. Van deze laatste hebben 24 geene kinderen en 46 hoorende kinderen, terwijl alleen aan *ééne* doofstomme, met een hoorende gehuwd, slechts *één* doofstom kind werd geboren. De verslaggever meent — en hij meent dat wel teregt — hieruit met voldoenden grond het besluit te mogen trekken, dat de doofheid niet, zoo als wel eens beweerd is, in dien zin eene erfelijke kwaal kan genoemd worden, dat ze op het onmiddellijk volgende geslacht overgaat.

— Blijkens de met de jongste mail uit de kolonie Suriname bij de Regering ontvangen berigten bleef de gezondheidstoestand aldaar ongunstig. De gevallen van gele koorts namen toe, zoodat geene gezondheidscertificaten meer werden afgegeven. Op den 20sten Julij j.l. bevonden zich in het hospitaal te Paramaribo 54 lijders aan die ziekte. — Wijders zijn, als voorzorgs- en gezondheidsmaatregel voor de bemanning van de te Paramaribo liggende oorlogsschepen *Dommel* en *Bommelerwaard*, die ekwipaadjen gedebarkeerd en tijdelijk aan wal gehuisvest, terwijl die schepen inmiddels berookt werden.

— In een contravers tusschen Mr. J. VAN LENNEP en Dr. A. A. G. GUYE (in de *Amsterdamsche Courant* van 15 Augustus en vroeger), over de vraag, of zekere ontworpene nieuwe, breede en lange straat door het midden van Amsterdam, *al* of *niet* regt behoort te loopen, komt de volgende uitval van den Heer VAN LENNEP voor, die wij meenen niet onopgemerkt te mogen laten, nu ze door een man als VAN LENNEP gedaan wordt: „Ik ben, zoowel waar het geneeskunst, als waar het andere wetenschappen geldt, geweldig bang voor die zoogenaamde uitspraken van *de wetenschap*. De wetenschap vraagt doorgaans minder hoe de zaken *zijn*, dan wel hoe zij *wezen moesten*. Indien de Heer GUYE narichten heeft ingewonnen omtrent de cholera te Groningen, zal hij vernomen hebben, hoe die ziekte, in plaats van zich behoorlijk te stooren aan de uitspraken der wetenschap, hare offers bij voorkeur gezocht heeft in het breedste, reinste, fraaiste en, zoo het heette, gezondste gedeelte der stad.".... Wij hebben nu slechts déze opmerking te maken, dat in die woorden van den Heer VAN LENNEP twee onjuistheden, te weten eene feitelijke en eene logische, voorkomen. Immers is het niet juist gezegd, dat de cholera te Groningen thans hare offers „*bij voorkeur*" in de Heerestraat gezocht heeft (want die straat wordt bedoeld, daar de groote pleinen het minst bezocht zijn). Zij heeft ze *ook* dáár in hooge mate gezocht. En in de tweede plaats: „*de wetenschap*" heeft nooit geleerd, dat cholera niet óók in hoofdstraten zou *kunnen* woeden; maar zij heeft geleerd, dat dit in elk geval eene groote uitzondering is en dat er al heel wat *bijzondere* omstandigheden moeten zamenkomen, om die uitzondering in het leven te roepen. Of wij nu al of niet die bijzondere omstandigheden genoegzaam kennen of ooit zullen leeren kennen, doet in dezen niets af: wij hebben hier enkel met *feiten* als zoodanig te doen.

LEIDEN. — De Burgemeester dezer stad, in ervaring gekomen zijnde, dat bij meer dan 60 winkeliers binnen deze gemeente het anijszaad vermengd was met de vruchtjes van *Conium maculatum*, heeft de ingezetenen tegen het gebruik van dit alzoo vermengd anijszaad gewaarschuwd.

ROTTERDAM. — Bij een der kantongeregten alhier is op 31 Julij j.l. een Geneeskundige veroordeeld, „wegens het als burgerlijk Geneeskundige zonder geldige redenen nalaten om te voldoen aan de oproeping van den Militieraad, tot bijstand bij de zitting", in eene boete van *f* 10 of 2 dagen gevangenisstraf.

ALI COHEN.

— Beloop der cholera van 12—18 Aug. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 446.	12 Aug. tot 18 Aug. A.	12 Aug. tot 18 Aug. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Alblasserd. .	2	3	53	33
Alkemade. .	5	2	60	40
Alphen. . .	1	1	32	19
Ameide. . .	1	1	6	6
Ammerstol. .	1	1	5	4
Barendrecht O. en W.-	1	1	16	9
Nw.-Beijerl.	2	1	28	23
Zuid-Beijerl	12	5	94	34
Bleskensgr. en Hofweg.	5	2	14	10
Bodegraven.	1	—	49	24
Bommel (d.)	2	2	69	38
Brandwijk. .	2	2	4	2
Brielle. . . .	2	1	62	45
Capelle a/d IJssel. . . .	5	3	43	24
Charlois. . .	1	—	13	6
Delfshaven.	1	1	155	70
Delft.	—	1	650	405
Dirksland. .	1	1	8	6
Dordrecht. .	4	6	590	371
Dubbeldam.	2	3	52	26
Gorinchem. .	1	1	104	63
Gouda. . . .	3	3	259	149
's Gravenh. .	44	36	1535	886
Hazersw. . .	4	3	59	38
Hellevoetsl. .	2	2	20	10
Hendr.-Ido-Ambacht. .	7	4	24	15
Katwijk. . .	11	3	408	162
Kralingen. .	4	2	153	51
Krimpen a/d IJssel. . . .	3	2	6	3
Leiden. . . .	1	1	1322	879
Lekkerkerk	2	2	73	31
Lexmond. .	1	1	2	1
Loosduinen.	—	1	10	6
Maasland. .	2	2	12	11
Maassluis. .	1	1	38	22
Middelharn.	3	2	150	79
Moercapelle	1	—	1	—
Moordrecht.	2	1	25	18
Ooltgenspl. .	2	—	101	46
Papendr. . .	2	1	46	25
Peursum. . .	1	1	3	2
Piershil. . .	2	1	6	2
Ridderkerk.	5	3	45	21
Rotterdam. .	53	32	1733	1095
Rozenburg. .	3	1	5	3
Schiedam. .	6	4	365	240
Sliedrecht. .	4	1	131	57
Sommelsd. .	4	—	77	48
Stompwijk. .	1	1	22	13
Strijen. . . .	1	—	16	9
Vianen. . . .	2	2	23	12
Z. Holland.				
Voorhout. . .	2	—	3	1
Voorschoten	1	1	7	7
Woerden. . .	2	1	173	91
IJsselmonde	—	1	24	15
Zevenhoven	2	1	37	20
Zwijndrecht	2	—	102	56
Totaal. . .	238	155	9123	5382
N. Holland.				
Aalsmeer. .	1	1	32	29
Alkmaar. . .	7	8	207	122
Amsterdam.	56	48	868	740
Assendelft. .	1	—	17	11
Edam. . . .	2	2	12	12
Graft.	1	1	17	17
Haarlem. . .	3	5	322	202
Haarl. Meer.	2	2	122	103
Helder. . . .	3	2	30	20
Hilversum. .	1	1	15	7
Ilpendam. .	1	1	8	5
Koog a. d. Z.	2	1	3	2
Kortenhof. .	2	—	6	2
Krommenie.	4	3	11	10
Nw.-Amstel	1	2	115	83
Oud.-Amstel	2	2	59	30
Rijp.	2	2	11	6
Schermerh. .	10	3	22	9
Uitgeest. . .	1	1	33	33
Uithoorn. . .	1	1	27	25
Warmenhuizen. . .	2	1	2	1
Watergraafs Meer. . . .	—	1	4	4
Westzaan. .	2	—	3	1
Wormerveer	2	3	72	40
Zaandam. . .	8	6	28	17
Zijpe.	2	2	27	19
Totaal. . .	119	99	2073	1550
Friesland.				
Gaasterland.	1	—	2	1
Harlingen. .	1	—	62	33
Hindeloop. .	2	—	46	27
Leeuwarden	6	6	83	55
Schoterland	1	—	40	26
Sneek. . . .	4	2	14	12
Westdongeradeel. . .	1	1	4	3
Wijmbritseradeel. . .	1	—	13	8
Totaal. . .	17	9	264	165
Utrecht.				
Amerongen	2	2	3	2
Amersfoort.	21	15	243	151
de Bildt. . .	1	—	5	4
Breukelen Nijenrode. .	3	—	43	21
Bunnik. . .	2	1	14	7
Jutphaas. . .	1	1	76	34
Langbroek. .	2	3	19	11
Leusden. . .	1	—	1	—
Loosdrecht. .	2	4	24	16
Maarssen. .	3	1	24	9
Mijdrecht. .	—	1	136	98
Utrecht. . .	17	11	2239	1524
Vinkeveen en Waverv.	3	—	129	92
Wijk b. D. .	3	1	75	36
IJsselstein. .	2	3	90	55
Totaal. . .	63	43	3121	2060
Groningen.				
Bedum. . . .	8	3	52	27
Einsterwold.	2	1	5	4
Groningen. .	38	37	1664	957
Grootegast. .	1	—	5	1
Haren. . . .	1	1	21	11
Hoogezand. .	4	3	53	31
Leek.	2	—	10	5
Leens.	3	1	32	19
Middelstum.	1	1	5	4
Muntendam	2	2	22	6
Sappemeer. .	8	3	29	8
Termunten. .	1	1	1	1
Uithuizen. .	—	3	5	4
Usquert. . .	7	4	25	19
Veendam. .	3	3	8	6
Wedde. . . .	1	1	1	1
Wildervank	2	1	27	13
Winsum. . .	4	2	101	53
Totaal. . .	88	67	2066	1170
Zeeland.				
Goes.	1	1	11	3
Hoek.	4	3	15	7
Kruiningen.	5	3	5	3
Neuzen. . .	2	1	15	8
Scherpenisse	2	1	2	1
St. Jansteen	1	1	1	1
St. Maartensdijk. . .	9	6	11	7
Wemelding.	7	2	18	9
Totaal. . .	31	18	78	39

	12 Aug. tot 18 Aug.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
N. Braband.				
Besoijen. . .	1	—	1	—
Breda. . . .	39	22	57	34
Capelle . . .	1	1	3	3
Emmikhov..	1	1	7	5
Halsteren. .	4	4	21	13
Helmond.. .	13	19	34	29
's Hertogenbosch. . . .	40	20	203	105
Heusden. . .	1	—	19	13
Hooge Zwaluwe. . . .	1	1	15	10
Klundert.. .	—	2	28	14
St. Michielsgestel. . . .	1	1	5	4
Oosterhout..	8	5	17	10
Ossendrecht	4	6	10	9
Oudenbosch	3	2	3	2
Roosendaal.	6	4	133	73
Schayk.. . .	2	2	3	3
Tilburg. . .	—	1	2	2
Vught. . . .	3	1	4	1
Waalwijk. .	5	2	15	9
Waspik.. . .	2	1	2	1
Werken c.a.	2	2	25	17
Totaal. . .	137	97	607	357
Gelderland.				
Arnhem. . .	23	13	312	184
Buren. . . .	4	2	26	13
Culemborg..	19	11	125	72
Doesburg. .	1	1	1	1
Druten.. . .	6	3	8	5

	12 Aug. tot 18 Aug.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Gelderland.				
Elburg.. . .	17	14	46	32
Geldermals..	10	6	60	33
Gent.	1	1	1	1
Haaften. . .	5	4	11	7
Harderwijk.	7	6	13	11
Hattem.. . .	1	2	9	7
Heerewaarden.	1	1	1	1
Herwen en Aerdt.. . .	1	1	1	1
Herwijnen. .	2	—	32	10
Hurwenen. .	1	1	11	6
Nijkerk. . .	7	3	24	11
Nijmegen. .	6	4	78	46
Oldebroek. .	1	1	2	1
Rossum.. . .	1	1	2	2
Tiel.	4	4	114	66
Ubbergen. .	1	1	2	2
Wadenoijen.	1	1	3	1
Zaltbommel	5	4	54	26
Zutphen. . .	13	8	63	40
Totaal. . .	138	93	999	579
Overijssel.				
Avereest.. .	8	3	113	60
Blokzijl. . .	2	—	11	7
Deventer.. .	19	9	47	25
Genemuid. .	5	1	61	29
den Ham. .	7	3	18	6
Hardenberg (Ambt). . .	19	4	56	26
Kampen. . .	9	9	486	284

	12 Aug. tot 18 Aug.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Overijssel.				
Ommen (Ambt).. .	2	1	21	12
Steenwijkerwold. . . .	4	4	12	7
Vollenhove (Stad).. . .	5	3	43	25
Zwartsluis. .	2	—	100	73
Zwolle.. . .	6	5	272	165
Totaal. . .	88	42	1240	719
Drenthe.				
Assen. . . .	1	1	6	6
Borger.. . .	1	1	2	2
Hoogeveen..	4	1	135	73
Meppel.. . .	3	4	336	208
Roden. . . .	1	—	2	1
Smilde.. . .	3	2	23	9
Zuidwolde. .	1	1	7	7
Totaal. . .	14	10	511	306
Limburg.				
Itteren.. . .	1	1	3	2
Maastricht..	14	9	25	14
Meerssen.. .	1	—	1	—
Obbicht en Papenhov..	—	1	7	4
St. Pieter. .	3	4	10	8
Totaal. . .	19	15	46	28

De RECAPITULATIËN zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159	Van 24 Junij tot 30 Junij .	2501	1478
» 6 Mei » 12 » . . .	222	120	» 1 Julij » 7 Julij .	3687	2136
» 13 » » 19 » . . .	192	118	» 8 » » 14 » . .	2086	1368
» 20 » » 26 » . . .	179	100	» 15 » » 21 » . .	3676	2067
» 27 » » 2 Junij .	312	166	» 22 » » 28 » . .	2681	1647
» 3 Junij » 9 » . . .	1070	591	» 29. » » 4 Aug. .	1993	1270
» 10 » » 16 » . . .	2295	1396	» 5 Aug. » 11 » . .	1404	887
» 17 » » 23 » . . .	1738	1117	» 12 » » 18 » . .	952	648

Sinds het begin der ziekte tot op 18 Aug. aanget. 25329, overl. 15369.

De verschillende cholera-epidemiën te Amsterdam leverden de volgende sterftecijfers: 1832 (200,784 inw., 7 Aug. tot 24 Nov.) 793; 1833 (9 Julij tot 9 Oct.) 480; 1848 (14 Sept. tot medio Nov.) 124; 1849 (224,949 inw., 28 Mei tot 19 Oct.) 2149; 1853 (245,329 inw., 5 Sept. tot 12 Dec.) 540; 1854 (15 Mei tot 15 Nov.) 225; 1855 (251,879 inw., 2 Julij tot 15 Nov.) 1156, en 1859 (257,780 inw., 19 Aug. tot 15 Nov.) 136. De bevolking bedroeg, volgens het jongste verslag der Provinciale Staten, 262,691 op 31 Dec. 1865 en het cholerasterftecijfer van 1866 tot 27 Aug. 812. Dr. J. HANLO.

AMSTERDAM. — Namens de Hoogleeraren aan het Athenaeum Illustre, tevens belast met het onderwijs in de Natuurkundige Wetenschappen aan de Klinische School alhier, is, ter beantwoording van onderscheidene aan hen gerigte vragen, bekend gemaakt, dat de *nieuwe cursus* over de leervakken, bedoeld in de Artt. 4, 8 en 9 der *Wet, regelende de voorwaarden tot verkrijging der beroegdheid van Geneeskundige, Apotheker, Hulp-Apotheker* enz., een aanvang nemen zal den 18den September a. s., en dat de voorwaarden voor het bijwonen dier lessen bestaan in het storten van eene som van *ƒ* 150 voor een aanstaanden Geneeskundige en van *ƒ* 75 voor een aanstaanden Pharmaceut.

HAARLEM. — Blijkens eene mededeeling van den Voorzitter aan den Gemeenteraad is onlangs het water van verschillende stads pompen door den Heer I. C. KRUSEMAN onderzocht geworden en is dien ten gevolge als ondrinkbaar afgekeurd dat van 5 pompen, zoodat deze pompen zullen gesloten moeten worden; dat de Heer KRUSEMAN voorts op zich heeft genomen, nog nader te onderzoeken andere 6 stads pompen.

[In verband met hetgeen wij reeds hebben medegedeeld over de pogingen, laatstelijk op vele plaatsen aangewend om *goed* drinkwater te bekomen, dient ook vermeld te worden, dat gedurende deze cholera-epidemie het *Duinwater* niet enkel aan Amsterdam moeijelijk te schatten diensten heeft bewezen, maar ook aan Rotterdam, vermits dagelijks door de Duinwater-Maatschappij uit Amsterdam water in vaten aan het Ziekenhuis in die stad werd gezonden.]

GRONINGEN. — De Gemeenteraad heeft, den 28sten Julij j.l., vastgesteld eene Verordening, in wier Art. 2 wordt verboden, » in die gemeente een of meer varkens te houden zonder daartoe de vergunning te hebben bekomen van Burgemeester en Wethouders. Ieder is verpligt de voorwaarden te vervullen, die Burgemeester en Wethouders, in het belang der openbare gezondheid, aan de hem gegeven vergunning zullen hebben verbonden. Overtreding van dit artikel wordt gestraft met eene boete van *ƒ* 3 tot *ƒ* 25, met of zonder gevangenis(straf) van 1—3 dagen." Volgens Art. 3 zijn » de bepalingen van Art. 2 niet toepasselijk op veehouders, voor zoo ver zij varkens houden in hunne veestallen."

[De Verordening is alzoo blijkbaar gerigt tegen het mesten van varkens in kelders, onder bedsteden, in achterhuizen en dergelijke, te midden van de meest bevolkte gedeelten der gemeente. Van menige andere gemeente zijn dezelfde feiten bekend, op wier schromelijke gevolgen uit den aard der zaak de aandacht *nu* meer is gevestigd, dan anders daaraan door het groote publiek pleegt geschonken te worden.]

PERSONALIA.

BENOEMD: Tot Gemeente Geneesheer te Hoogeveen, de Heer T. BONTHUIS, Off. v. Gez. 2de kl. te Haarlem, — en te Hollandsche Veld (wijk van dezelfde gemeente Hoogeveen), de Heer L. J. VAN COEVORDEN, Heel- en Vroedmeester.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *bevorderd:* tot Off. v. Gez. 1ste kl. te Salatiga, den Off. v. Gez. 2de kl. T. J. JORRITSMA; — *overgeplaatst:* bij de Geneeskundige Dienst in de Wester-Afdeeling van Borneo, den Off. v. Gez. 1ste kl. A. G. VON FREYBURG, — en *goedgekeurd:* dat door den Kommandant van het leger zijn geplaatst bij het Groot-Militair Hospitaal te Weltevreden de Off. v. Gez. 3de kl. J. H. VAN DER LEEUW en bij dat te Samarang de Off. v. Gez. 3de kl. A. N. ERKELENS; — bij het Scheikundig Laboratorium te Weltevreden de Apotheker 3de kl. F. W. TAP en H. H. HISGEN, — en bij het Groot-Militair Hospitaal te Padang de Apotheker 2de kl. G. C. E. MOESMAN. — Wijders is benoemd tot Lid van den Raad van Justitie te Amboina de Dirigerende Off. v. Gez. 2de kl. aldaar, J. H. A. B. SONNEMANN REDENTISCH.

ALI COHEN.

EEN WOORD OVER ANTHROPOLOGIE EN ETHNOLOGIE.

In de laatste jaren is de natuurlijke geschiedenis van den mensch meer en meer een onderwerp van wetenschappelijk onderzoek en van zelfstandige behandeling geworden. Men geeft daaraan gemeenlijk den naam van *Anthropologie*, doch het bepaald gebruik in dien zin van een woord, dat vroeger ook in geheel andere beteekenis gebezigd werd, heeft zijne eigenaardige bezwaren, en kan ligtelijk tot verwarring en misverstand aanleiding geven.

Wij kunnen daarvan reeds dadelijk een duidelijk bewijs zien, als wij voor het Grieksche woord de Nederduitsche benaming *Menschkunde* in de plaats stellen. Elk, die niet naar het spraakgebruik, maar naar de oorspronkelijke beteekenis der benaming oordeelt, zal geen oogenblik twijfelen of beide deze namen duiden dezelfde zaak aan. Intusschen zou men eene verkeerde toepassing maken van die etymologie, wanneer men Menschkunde voor een woord van gelijke beteekenis hield als Anthropologie. Deze woorden zijn in het gebruik geene synonymen, evenmin als *Physiologie* door *Natuurkunde* kan worden overgebragt. In het begin dezer eeuw werden wel hier te lande enkele handboeken der Physiologie als handboeken van de *Natuurkunde van den Mensch* betiteld, maar het bijvoegsel „van den Mensch" liet men toch niet achterwege, hoezeer het uit het woord Physiologie niet te halen is. In het algemeen geven namen, in verschillende beteekenissen opgevat, dikwerf aanleiding tot onzekerheid en duisternis, en menig Geneeskundige zal in KANT's geschriften, bepaaldelijk in zijne *Critik der praktischen Vernunft*, het woord *pathologisch* niet begrijpen, omdat KANT Pathologie niet in den medischen zin van Ziektekunde bezigt. Zoo spreekt hij van het gevoel van achting voor de zedelijke wet, dat onafscheidelijk met de voorstelling zelve der zedelijke wet verbonden is: „*Waere dieses Gefuehl der Achtung pathologisch und also ein auf dem inneren Sinne gegruendetes Gefuehl der Lust, so wuerde es vergeblich seyn, eine Verbindung derselben mit irgend einer Idee* à priori *zu entdecken*." Het is blijkbaar dat pathologisch hier doelt op *pathos*, niet in den zin van *nosos*, maar van gemoedsbeweging, hartstogt, *Leidenschaft*.

De woord-afleiding kan dus, en het is onnoodig andere bewijzen voor deze stelling bijéén te zoeken, de woord-afleiding kan op zich zelve ons den aard en omvang eener wetenschap niet doen kennen, die door eene of andere benaming aangeduid wordt. Wij hebben alzoo bij het woord *Anthropologie* minder te vragen wat dat woord beteekent of beteekenen kan, dan wel wat het gebruik gewild heeft, dat het beteekenen zou. En dat gebruik kan zeer wel verandering ondergaan hebben, zoodat hetgeen thans door de schrijvers *Anthropologie* genoemd wordt, nog niet noodzakelijk hetzelfde behoeft te zijn als hetgeen vroeger door dien naam werd aangeduid. Zoo lang men het over de bepaalde aanwending van een woord niet eens is, zal het echter noodig zijn, dat elk schrijver aan zijne lezers rekenschap geeft van de beteekenis waarin hij zelve dat woord gebruiken wil.

Vatten wij het woord *Anthropologie* alzoo op, dat wij daaraan den be-

paalden zin van *Natuurlijke Geschiedenis* van den mensch geven, dan moet evenwel de omvang dezer, in vele opzigten nog nieuwe, wetenschap nog nader en naauwkeuriger worden omschreven. Zoo veel blijkt ons reeds dadelijk, dat *Ethnologie* (Volkenkunde) met deze *Anthropologie* niet gelijk in beteekenis wezen kan. Het is indedaad zonderling en bijkans onverklaarbaar, dat men zulks in Engeland in de laatste jaren heeft beweerd. Omdat men Ethnologie als een onderdeel der Geographische Wetenschappen in de vergaderingen der *British Association* had opgenomen, wilde men *Anthropologie* later niet als afzonderlijke Sectie in die bijeenkomsten toelaten. Gedeeltelijk moet deze verwarring ook daaraan toegeschreven worden, dat er in Londen eene *ethnologische* Societeit bestond, vóór dat er eene *anthropologische* werd opgerigt!

Ongetwijfeld behoort *Ethnologie* of *Ethnographie* tot *Anthropologie*, maar als een gedeelte tot het geheel. De "*varietas nativa*", gelijk BLUMENBACH het in zijne bekende dissertatie noemde, is een deel der Natuurlijke Geschiedenis van den mensch.

Eene logische verdeeling der *Anthropologie* geeft, dunkt mij, in de eerste plaats slechts tot twee hoofdstukken aanleiding: *het onderscheid tusschen den mensch en de dieren* en *het verschil tusschen menschen en menschen*, welk laatste hoofdstuk dat der *vergelijkende Anthropologie* kon worden genoemd. Tot deze laatste behoort dan ook de *Volkenkunde*, *Ethnologie* of *Ethnographie*, zonder dat zij de eenige wetenschappelijke onderzoeking uitmaakt van den Anthropoloog in het algemeen, of zelfs van den comparativen Anthropoloog in het bijzonder.

In mijne opvatting moet bij de volgorde van behandeling in een wetenschappelijk stelsel der *Anthropologie* het onderzoek van hetgeen den mensch van de dieren onderscheidt dat van de ontvouwing der *comparative Anthropologie* voorafgaan. Ik zou daarin dus van ECKER verschillen, die, in het onlangs door mij aangekondigde *Archiv fuer Anthropologie*, hiervan als eene *zweite Hauptaufgabe* spreekt, terwijl het onderzoek der verscheidenheden, physische kenmerken van volksstammen en rassen in de eerste plaats door hem genoemd is.

Is het noodig aan deze twee hoofddeelen nog een derde deel toe te voegen, de *historische Anthropologie?* Ik geloof, dat dit gedeelte als onderdeel der *comparative Anthropologie* kan beschouwd worden, en, even als *Ethnographie* ook tevens als onderdeel in de geographische wetenschappen kan worden opgenomen, zoo sluit zich deze *historische Anthropologie* aan geschiedenis en oudheidkunde, en misschien, of, zoo als sommigen meenen, ongetwijfeld, aan enkele geologische onderwerpen aan.

In het algemeen is er geen scherpe grens tusschen de wetenschappen te trekken, en alle ervaring in het gebied der natuur staat met vele andere waarnemingen in een nu eens meer verwijderd dan weder naauwer verband. En wanneer zulks van alle natuurkennis geldt, hoe veel te meer moet het dan het geval zijn met de kennis van den mensch zelven, die in het midden der bewerktuigde schepping en tevens aan het hoofd der dierlijke wereld gesteld is, en daarenboven al hetgeen hij van de geschapene wezens door ervaring kent, onderzoekt en rangschikt, alleen kent door middel van de organen *zijns* ligchaams en de vermogens van *zijnen* geest?

Bij het onderwijs der *Anthropologie* kan men zich echter tot de twee hoofdpunten niet bepalen, die wij boven hebben opgegeven. Er bestaat, naar mijne meening (en ik geloof, dat dit ook wel de meening van vele anderen zijn zal, die zich met het geven van onderwijs bezig houden), er bestaat een groot verschil tusschen een leerstellig handboek en eene mondelinge voordragt. Zal bij het mondeling onderwijs het onderscheid tusschen *mensch* en *dier* niet moeten worden ingeleid door de beschouwing van de overeenkomst van beiden? Zal eene zeer algemeene, maar toch daarom niet oppervlakkige, beknopte, maar evenwel niet verminkte Physiologie, eene op de ruimste vergelijking rustende ontleedkundige schets van het dierlijk ligchaam niet mogen of moeten voorafgaan? En zal zoodanig eene inleiding niet des te onmisbaarder zijn, wanneer de anthropologische lessen niet alleen door geneeskundige toehoorders, maar ook door anderen gevolgd worden, die op algemeene ontwikkeling prijs stellen? Wij vermeenen dat wel te mogen aannemen, en hopen, dat vele onder onze studenten de schoone woorden, die wij bij den ouden TERENTIUS aantreffen, al is het dan ook in eene eenigzins ruimere beteekenis, tot hunne levensspreuk zullen maken:

Homo sum, humani nil a me alienum puto.

Leiden, 27 Augustus. J. v. D. H.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER HET AANLEGGEN VAN EENEN ANUS ARTIFICIALIS IN DE LENDENSTREEK (operatie van Callisen-Amussat) BIJ FISTULA VESICO-INTESTINALIS. — In de zitting van de Royal Medico-Chirgical Society, van den 27sten Maart 1866, deelde HOLMES een geval van blaas-darmfistel mede, waarin hij, acht maanden geleden, genoemde kunstbewerking met uitstekend gevolg ten uitvoer had gebragt. De patiënt bevond zich zeer wel. Het voorloopige doel, waarmede de operatie ondernomen werd, was bereikt. De door het indringen der faeces in de blaas veroorzaakte pijnen, welke zich vooral bij de urineloozing deden gevoelen, waren verdwenen; de vrees voor het vormen van een blaassteen was natuurlijk verbannen; hij meent zelfs dat de opening zich belangrijk heeft zamengetrokken, en, zoo zij niet al gesloten is, dan toch bestaat er gegronde hoop dat dit eindelijk geschieden zal.

Uit de discussie, die op deze mededeeling volgde, waaraan verschillende uitstekende Chirurgen, vooral CURLING, een levendig deel namen, bleek het, dat allen het daaromtrent eens waren, dat HOLMES eene schitterende overwinning op het gebied der operatieve chirurgie behaald had; dat de operatie van AMUSSAT (oorspronkelijk aangeraden tegen kankerachtige obstructiën van den endeldarm) te weinig en dan nog te laat ten uitvoer wordt gebragt, en dat zij eene veel ruimere toepassing verdient, dan haar tot dusverre ten deel was gevallen. Dit toch bleek niet alleen uit de medegedeelde waarneming van HOLMES, maar werd nog duidelijker, toen CURLING er op wees, welke goede diensten zij kan bewijzen bij verouderde niet kankerachtige vernaauwingen van

30*

het rectum. Volgens hem zou PENNELL haar reeds hiertegen hebben aangeraden, maar daarbij was het gebleven, totdat hij (CURLING) ze, nu zes weken geleden, in het London Hospital verrigt had, bij eenen 27 jaren ouden lijder, wegens hardnekkige vernaauwing en organische verandering van den endeldarm. Tot op het oogenblik der mededeeling ging alles zeer wel.

Op de laatste bewering van CURLING maakt VERNEUIL 1) de volgende historische aanmerking. „Het denkbeeld, om organische niet kankerachtige vernaauwingen van het rectum door de colotomie te bestrijden, schijnt CURLING aan PENNELL toe te schrijven. Maar deze gedachte is veel ouder, reeds DUPUYTREN had haar, hoezeer met reserve, uitgesproken; AMUSSAT's meening was daaromtrent veel duidelijker. Deze geloofde zelfs, dat men door dit middel den beroemden acteur TALMA, die aan eene eenvoudige vernaauwing leed, had kunnen redden." 2)

VERNEUIL doet tevens hulde aan de gelukkige en goed doordachte conceptie van HOLMES, maar meent aan het oordeel van den laatsten de volgende theoretische bedenking te mogen onderwerpen. „Het aanleggen van den afleidenden weg voorkomt inderdaad," zegt hij, „den voortdurenden doortogt der ingewandscontenta in de blaas, maar het tegenovergestelde heeft geen plaats. Zou het dien ten gevolge niet logisch zijn, te gelijker tijd de urine af te leiden, of ten minste hare ophooping in de blaas te voorkomen, door er gedurende eenige dagen eene sonde à demeure in te laten liggen?" (Bij het doen van dit voorstel heeft VERNEUIL er niet aan gedacht, dat, in de meeste gevallen, de vesico-intestinaal fistel eene zoogenaamde lipvormige is, waarbij het slijmvlies der blaas eene soort van klapvlies vormt, zoodat de faeces wel in de blaas, maar de urine niet in den darm kunnen geraken. Nog onlangs heb ik dit waargenomen in een geval van recto-vesicaal fistel, outstaan ten gevolge van een dysenterisch proces. Geen droppel urine ontlastte zich, gedurende de maanden dat ik den patiënt onder behandeling gehad heb, door den endeldarm. Ik had gaarne de voetstappen van HOLMES in dezen gevolgd, zoo dit niet belet ware geworden, doordien er tevens eene stenose in het colon bestond. Ref.) *Medical Times*, 14 April, n°. 824, pag. 401—403.

M. P°.

STOORNIS DER BARING TEN GEVOLGE VAN LIJKVERSTIJVING DER VRUCHT. — Dr. CURTZE te Coswig (Saksen) deelt in het *Zeitschrift für Medicin, Chirurgie und Geburtshülfe*, onder redactie van KÜCHENMEISTER en PLOSS, N. F. Band V, Heft 4, S. 261, het volgende geval mede.

Door eene vroedvrouw bij eene meerbarende geroepen, omdat de baring niet vorderde, vond hij den baarmoedermond verstreken en het hoofd in eene eerste schedelligging in de bekkenholte, het was van gewone grootte, het bekken normaal gevormd en de weeën regelmatig en zeer krachtig. Na zich te hebben overtuigd dat de baring werkelijk volstrekt niet vorderde, haalde hij het hoofd zonder moeite met de tang uit. De tronk werd echter, niettegenstaande de weeën voortduurden, volstrekt niet verder uitgedreven, zoodat hij genoodzaakt was den vinger in de okselholte te plaatsen en zoo het kind verder uit te halen, waarbij eerst na voortgezette tractieën aan den tronk de onderste ledematen konden ontwikkeld worden. Het kind was dood en de lijkverstijving zoo groot, dat de onbuigzaamheid der bovenste en onderste ledematen het op-

---

1) *Gazette Hebdomadaire*, 27 Avril 1866, n°. 17, pag. 258, alwaar hij het geval van HOLMES refereert.

2) AMUSSAT, *Mémoire sur la possibilité d'établir un anus artificiel dans la région lombaire*, 1839, pag. 31 passim.

onthoud hadden veroorzaakt. De moeder was daags voor de baring plotseling door hevige koude rillingen overvallen en had sedert geen leven meer bespeurd.

In geen der mij bekende handboeken (zoo voegt Dr. PLOSS in eene noot er bij en ook Ref. maakt deze opmerking tot de zijne) wordt lijkverstijving der vrucht onder de oorzaken van stoornis der baring opgegeven. HOHL noemt wel is waar in zijn handboek, blz. 709 (2de uitgaaf, blz. 564), onder die oorzaken ook eene soort van *stijfheid* (*gewisse Starrheit*) van de doode vrucht, doch bedoelt hiermede volstrekt geen lijkverstijving, maar, zoo als hij er dan ook onmiddellijk bijvoegt, „zekere lederachtige hardheid, zoo als men die vindt bij kinderlijken, die langen tijd in spiritus bewaard zijn."

Vrij algemeen wordt het dan ook betwijfeld, dat bij eene in de baarmoeder gestorven vrucht lijkverstijving intreedt. (Verg. H. SCHWARTZ, *Die Vorzeitige Athembewegungen*, blz. 230 Aanm.) Intusschen zag ook SCHULTZE te Jena een kind met lijkverstijving geboren worden (*Deutsche Klinik*, 1857, n°. 41), terwijl HAAKE te Leipzig bij een met de tang ontwikkeld dood kind de ledematen, vooral aan de regter zijde, zoo verstijfd vond, dat zich dit niet anders dan door lijkverstijving liet verklaren. Ref. meent, dat de merkwaardigheid van dergelijke gevallen niet zoo zeer moet gezocht worden in de *lijkverstijving zelve*, maar veel meer in de omstandigheid, *dat ze gedurende zulk een betrekkelijk langen tijd was blijven bestaan.* Dr. W. M. H. SÄNGER.

RESULTATEN UIT DE LITTERATUUR, RAPPORTEN ENZ. BETREFFENDE DE CHOLERA-EPIDEMIE IN ITALIË IN 1864. — Prof. CAPOZZI heeft (blijkens de *Med.-Chirurg. Rundschau*, April 1866) de uitkomsten opgemaakt van hetgeen nopens voormelde cholera-epidemie bekend is geworden. De algemeene uitkomst is weder de gewone: volstrekt geene zekerder kennis van den aard der ziekte, van hare therapie enz. Slechts nieuwe bewijzen voor reeds bekende waarheden of wat voorshands nog enkel daarvoor wordt gehouden. Maar ook die uitkomsten hebben hare hooge waarde. Hoofdzakelijk is het volgende gebleken:

1. De meening, dat de cholera door invoering van buiten ontstaat, is bevestigd door het feit, dat personen, die uit plaatsen kwamen, waar de epidemie heerschte, de ziekte overbragten naar oorden, waar zij vroeger niet was, — en dat er plaatsen met name bekend zijn, die, door zich in weêrwil van alle moeijelijkheden volstrekteljk te isoleren, ditmaal van de ziekte verschoond bleven, ofschoon deze bij vroegere epidemieën in diezelfde plaatsen allerheftigst woedde.

2. De invoering heeft plaats door middel van de darmcontenta.

3. Het brandpunt, vanwaar de besmetting uitgaat, zijn de afzonderlijke zieken. Deze stelling is met name in Napels en S. Giovanni a Teduccio, straat voor straat, bevestigd. Een treffend bewijs daarvoor was een metselaar: terwijl de cholera in Napels woedde kwam die persoon per spoor van daar naar Capria en stierf aldaar aan de cholera binnen weinige uren. In denzelfden nacht en op den volgenden dag bezweken er 4 personen, die in hetzelfde huis woonden. Ten gevolge van den schrik, die daardoor in de stad werd geboren, werd dit huis absoluut geïsoleerd — en van dien dag af kwam er in de stad geen geval van cholera meer voor. Uit Milaan, Bologna en Ravenna zijn soortgelijke gevallen bekend.

4. Nadat, op voorstel van TOMMASI, de excrementen, alvorens in de privaten geworpen te worden, door zwavelzuur ijzer gedesinfecteerd waren en aan eene verordening op dit stuk door de Regering met allen nadruk de hand was gehouden, nam de epidemie zigtbaar in kracht af.

5. In Napels en zijn omtrek komt de cholera meestal met typhoïde verschijnselen

sultaten hebben dergelijke instrumenten nooit opgeleverd. Door de 14 doodelijk afgeloopen gevallen, die in Frankrijk, Amerika, Engeland en Schotland zelfs bij het voorzichtig gebruik van een intra-uterine pessarium zijn voorgekomen, zullen de Geneeskundigen wel van de verdere aanwending van dit middel afzien, te meer wanneer men in aanmerking neemt, dat de gevallene offers jonge vrouwen waren, wier leven door de afwijking der baarmoeder niet in gevaar werd gebracht. Buitendien zijn de vele gevallen, waarin door het gesteelde pessarium, zelfs in eene ervarene hand, de baarmoeder werd doorboord of gevaarlijke bloedingen, hevige kolieken, metritis, peritonitis, oöphoritis of pelviperitonitis werden teweeggebracht, niet geschikt vertrouwen in eene dergelijke handelswijze in te boezemen. De prolapsus uteri boven andere afwijkingen door duidelijke verschijnselen gekenmerkt, regtvaardigt de mechanische en operatieve therapie, die verder op wetenschappelijke gronden is uiteengezet. Wanneer bij eene hypertrophische verlenging van den cervix uteri bij uitzondering de amputatie mogt gevorderd worden, is aan den écraseur of constricteur, serre-noeud van MAISONNEUVE de voorkeur boven het mes te geven. In het 10de hoofdstuk worden de complicatiën der baarmoederziekten beschouwd, de folliculaire ontsteking der vulva, die van de klieren aan de pubis en aan den ingang der scheede, de pruritus, de stoornissen in de borsten, de aandoeningen van de pisblaas, de complicatiën in den spijsverteringstoestel en de stoornissen van den endeldarm, waarover vooral uit een therapeutisch oogpunt menige nuttige les gegeven wordt en door voorbeelden is opgehelderd. Het 11de hoofdstuk handelt over de oorzaken van de onvruchtbaarheid en hare empirische behandeling, waarover echter door schrijver geen meerder licht wordt verspreidt. In het 12de hoofdstuk wordt over de voorbehoeding van de metritis gesproken, naar aanleiding van des schrijvers meening, dat eene ongeschikte opvoeding, stoornissen van het menstruaal proces, op welke geen acht wordt geslagen, onverstandige handelingen bij het begin des huwelijks en later, verzuim van het in acht nemen der omstandigheden gedurende de zwangerschap en hare gevolgen, velerlei vormen van metritis teweegbrengen. In het 13de hoofdstuk wordt over het verblijf in Indië met betrekking tot metritis gehandelt, waarbij schrijver de volgende drie vragen tracht te beantwoorden:

1°. Waarom vermeerderen de gevallen van metritis in het tropisch klimaat, bij vrouwen in het gematigd klimaat geboren?

2°. Hoe werkt het tropisch klimaat op het verloop der metritis, voor en na den daarop volgenden terugkeer in de gematigde luchtstreek?

3°. Hoe moet de metritis in de tropische gewesten en hoe bij de uit die streken terugkeerenden behandeld worden? en daarna de volgende regels voor de praktijk aanbeveelt:

a. Vrouwen, welke in de gematigde luchtstreek reeds habitueel aan gestoorde menstruatie lijden, mogen niet op den duur haar verblijf in Indië of in andere tropische gewesten vestigen.

b. Zij, welke in de gematigde luchtstreek meermalen aan metritis hebben geleden, mogen hare woonplaats niet in Indië vestigen.

c. Europeesche vrouwen, welke in tropische landen aan ziekten van de baarmoeder lijden, moeten in een gematigd klimaat gaan wonen.

d. Wanneer vrouwen, met een lijden der baarmoeder behebt, uit Oostersche landen naar Europa terugkeeren, dan mogen zij eerst eenige maanden na de herstelling der ziekte er aan denken naar de Oost terug te keeren en niet in het heete jaargetijde aldaar aankomen, omdat zij in dien tijd eerder zullen aborteren en ulceratiën moeijelijker zullen genezen.

Als appendix zijn nog aan het werk eenige formules van geneesmiddelen, zoowel voor in- als uitwendig gebruik, toegevoegd.

Hiermede heb ik zoo beknopt mogelijk den inhoud van het werk medegedeeld. De verscheidenheid der onderwerpen, die daarin behandeld zijn, was oorzaak dat ik uitvoeriger geworden ben dan ik verwacht had. Ik houd mij overtuigd, dat het boek door elk practicus met veel nut zal worden geraadpleegd en een bruikbaar vademecum zijn zal voor ieder, die zich met de behandeling van vrouwenziekten bezig houdt. De Heer HUBER heeft een nuttigen arbeid verricht en verdient onzen dank, hetzelve in onze taal te hebben overgebracht, daar het anders wellicht niet zoo algemeen onder onze kunstgenooten zoude bekend geworden zijn. De vertaling is, eenige germanismen en drukfouten uitgezonderd, vrij goed geslaagd. De inhoud van het werk zij ter lezing, overweging en veelal tot navolging aanbevolen. LEHMANN.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 18 Augustus, 194 sterfgevallen aan diarrhoea en 455 aan cholera. Zij waren als volgt verdeeld: West: diarrhoea 28, cholera 7; North: diarrhoea 40, cholera 15; Central: diarrhoea 22, cholera 16; East: diarrhoea 63, cholera 369 en South: diarrhoea 41, cholera 48. Het cijfer der geboorten bedroeg sinds het optreden der epidemie tot 18 Augustus 1919, 1950, 1963, 2023, 1989, 1988, 1971 en 1871 en dat der sterfte 1400, 1292, 1540, 1798, 2600, 2661, 2299 en 1799 voor iedere week. In het London Hospital werden 464 cholera- en 148 diarrhoeapatiënten met 255 en 13 sterfgevallen verpleegd. Op het hospitaalschip *the Belleïsle* werden 51 choleragevallen opgenomen. Regelmatig wordt een bezoek van schip tot schip langs de geheele Thames voor de stad, voortgezet. De epidemie is dus in korten tijd reeds aanzienlijk verminderd en bleef hoofdzakelijk tot East Londen beperkt. De medische autoriteiten trachten nog om dit uitsluitend door den invloed van het drinkwater te verklaren, terwijl vooral met het oog daarop een grondig onderzoek zal plaats hebben. Volgens eene beschrijving in *the Lancet* van 25 Augustus ontvangt de rivier Lea, voordat zij Enfield bereikt, de sewage, door ruim 200,000 personen geleverd, terwijl juist iets lager aan haar het water voor de „waterworks" der East London Company ontleend wordt.

— Volgens *the Lancet* is door Dr. POPE, de Geneeskundige Visitor van de districten Mile-End en Old Town, opgemerkt, dat juist de cholera in oostelijk Londen in de nabijheid der „gasworks" het hevigst woedde.

LIVERPOOL. — De officiële opgaven vermelden voor de weken, eindigende 7, 14, 21, 28 Julij en 4, 11, 18 en 25 Augustus, 31, 53, 59, 66, 88, 75, 63 en 69 sterfgevallen aan diarrhoea en 4, 19, 45, 87, 101, 126, 157 en 146 aan cholera.

PARIJS. — De Fransche choleraberigten, hoe onbepaald en onbeteekenend ook medegedeeld, schijnen toch aan te toonen dat de epidemie zoowel in de hoofdstad als te Amiens en te Marseille aanmerkelijk verminderd is.

— Volgens de jongste telling bedroeg de wettelijke bevolking der hoofdstad 1,700,000 inwoners.

— In eene vergadering der Société de Biologie deelde Dr. BERT mede, dat men door toevoeging van het acid. phenicum aan eene oplossing van een strychninezout,

het laatste zeer gemakkelijk kan afzonderen en praecipiteren. Dezelfde methode was door hem tot de ontdekking der strychnine, met rottende organische stof vermengd, aangewend.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 16 Augustus bedroeg het totale cijfer der door cholera aangetasten 5989 en dat der overledenen 3397. In de 4 lazareths werden tot op dien datum 565, 709, 316 en 137 cholerapatiënten met 305, 396, 168 en 66 sterfgevallen verpleegd. Te Charlottenburg kwamen 118 gevallen met 91 sterfgevallen voor. Te Berlijn leverde het district Plan-Ufer 486 en de Koppenstrasse 549 ziektegevallen. In het lazareth in de Wallstrasse, onder het beheer van Dr. GÜTERBOCK, werd de volgende therapie gevolgd: afwrijvingen van het geheele ligchaam met kleine fragmenten ijs en daarop met wollen doeken, inwendig 1—2 eetlepels oude portwijn of bij de mannen somwijlen cognac, rieken en afwrijving van het gelaat met aether aceticus. De vomitus werd door inwendig gebruik van ijs bestreden. Bij hevige kuitkrampen werd eene solutie van murias morphii (8 grein op unc ℥. water) in eene hoeveelheid van 5 druppels in iedere kuit, dus ongeveer $^1/_6$ grein murias morphii, geïnjiciëerd. Somwijlen werden daartoe gelijktijdig 20 druppels ($^2/_3$ grein) gebruikt. Injectiën met strychnine ($^1/_{12}$ grein), of de transfusio sanguinis, of de injectie in de vena met eene keukenzoutsolutie (ter sterkte van $^1/_2$ pCt.) voerden in de weinige gevallen, waarin zij aangewend werden, tot geen resultaat. Bij de cholera der kinderen scheen de toediening van nitras argenti ($^1/_{16}$ grein alle 2 uren en soms alle uren) nog het meeste nut op te leveren.

— Volgens een schrijven van Dr. BEHR werd door hem de magnesia sulfurosa met een vrij gunstig gevolg tegen de cholera aangewend. Het middel werd in eene hoeveelheid van 10 grein ieder uur toegediend en somwijlen met $^1/_6$ grein opium bij iedere dosis verbonden. Als een onverklaarbaar prophylacticum tegen cholera is bovendien nog door Dr. BRAND te Stettin de inenting (1—2 druppels iedere week) van een mengsel van 1 ons geconcentreerde tinctura quassiae, $^1/_2$ drachme poeder van kruidnagels en 15 grein sulfas ferrosus, op grond van eene ervaring bij 660 personen, aanbevolen.

— De geheele stad is thans in 43 districten ingedeeld, waar in iedere afdeeling eene Commissie gevestigd is, aan wie de zorgen, voor alles wat op de epidemie betrekking kan hebben, opgedragen zijn.

BRESLAU. — Op 6 Augustus werden hier 163 choleragevallen en 111 cholerasterfgevallen opgeteekend.

— De *Central-Zeitung* schrijft uit deze stad van 13 Augustus, dat er in de laatste 4 weken 1555 cholerasterfgevallen voorkwamen. In geen stad trad tot dusverre de tegenwoordige epidemie zoo hevig op als hier.

FRANKFORT a./O. — Tot op 6 Augustus zijn hier 254 cholerasterfgevallen vermeld.

BEIJEREN. — De Regering heeft zich, in navolging van Oostenrijk, evenzoo bij de Geneefsche conventie, tot hulp voor zieken en gekwetsten gedurende den oorlog, aangesloten.

LEIPZIG. — Volgens berigten van 25 Augustus had zich de cholera ook alhier vertoond.

PESTH. — Van 17 Julij tot 25 Augustus zijn alhier 50 choleragevallen met 25 sterfgevallen vermeld.

— Dr. KORANYI is tot Medicinae Professor alhier benoemd.

WEENEN. — De Professor in de Tandheelkunde, Dr. MORITZ HEIDER, is alhier op 50jarigen leeftijd aan tuberculosis overleden.

Dr. J. HARLO.

BINNENLAND.

Beloop der cholera van 19—25 Aug. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 462.	19 Aug. tot 25 Aug.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Alblasserd..	1	2	54	35
Nw.-Beijerl.	3	2	31	25
Zuid-Beijerl	4	3	98	37
Bleskensgr. en Hofweg.	7	4	21	14
Bommel (d.)	1	—	70	38
Brandwijk..	2	—	6	2
Brielle. . . .	1	—	63	45
Capelle a/d IJssel.. . .	1	1	44	25
Charlois. . .	1	1	14	7
Delfshaven	4	2	159	72
Delft.. . . .	5	1	655	406
Dordrecht. .	5	9	595	380
Dubbeldam.	2	1	54	27
Giessen-Nieuwkerk	1	1	1	1
Gouda. . . .	2	3	261	152
's Gravend. .	1	1	10	5
's Gravenh. .	23	17	1558	903
Hazersw.. . .	2	1	61	39
Heenvliet. .	1	—	1	—
Hellevoetsl..	4	2	24	12
Hendr.-Ido-Ambacht. .	5	5	29	20
Herkingen..	1	1	4	3
Katwijk. . .	8	5	416	167
Kralingen. .	3	1	156	52
Leiden.. . .	1	1	1323	880
Maasdam . .	1	1	2	2
Middelharn.	9	7	159	86
Moercapelle	2	2	3	2
Molenaarsgraaf. . . .	1	1	8	4
Moordrecht.	1	—	26	18
Nieuwerk. a/d IJssel. .	1	1	6	3
Ottoland.. .	1	1	1	1
Ouderkerk a/d IJssel.	2	1	15	7
Overschie. .	1	1	49	26
Piershil. . .	2	—	8	2
Ridderkerk.	—	1	45	22
Rotterdam. .	29	18	1762	1113
Rozenburg..	—	2	5	5
Schiedam. .	5	5	370	245
Sliedrecht. .	2	—	133	57
Sommelsd. .	—	1	77	49
Stad aan 't Haringvl.	1	1	92	45
Stompwijk..	30	16	52	29
Strijen. . . .	1	2	17	11
Valkenburg	1	1	20	11
Vianen.. . .	1	1	24	13

	19 Aug. tot 25 Aug.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Voorburg. .	1	1	16	10
Wassenaar..	1	1	7	7
Woerden.. .	1	1	174	92
Woubrugge.	3	1	28	14
IJsselmonde	1	—	25	15
Zevenhuiz. .	2	1	4	2
Zwartewaal.	1	1	6	4
Totaal. . .	190	133	8842	5242
N. Holland.				
Alkmaar.. .	2	1	209	123
Amsterdam.	50	50	918	790
Beverwijk. .	6	4	28	19
Haarlem.. .	4	2	326	204
Haarl. Meer.	1	1	123	104
Helder.. . .	5	2	35	22
Huizen.. . .	1	1	5	3
Ilpendam. .	1	1	9	6
Koog a. d. Z.	1	—	4	2
Krommenie.	1	1	12	11
St. Maarten.	1	1	1	1
Marken. . .	6	4	11	7
Oud.-Amstel	3	1	62	31
Oudorp.. . .	1	—	5	3
Rijp.	3	2	14	8
Schermerh..	2	1	24	10
Warmenh. .	6	4	8	5
Westzaan. .	—	1	3	2
Winkel.. . .	1	—	13	4
Wormer. . .	2	1	2	1
Wijk a. Zee en Duin. .	1	1	3	1
Zaandam.. .	3	2	31	19
Zaandijk.. .	3	1	5	2
Zijpe.. . . .	1	1	28	20
Totaal. . .	105	83	1879	1398
Zeeland.				
Hoek.. . . .	3	2	18	9
Kruiningen.	—	1	5	4
Neuzen . . .	1	—	16	8
Nieuwerk. .	1	—	1	—
Philippine. .	1	1	2	2
Scherpenisse	5	2	7	3
St. Jansteen.	1	1	2	2
St. Maartensdijk.. .	5	3	16	10
Wemeldinge	9	8	27	17
Totaal. . .	26	18	94	55

	19 Aug. tot 25 Aug.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Gelderland.				
Arnhem. . .	25	19	337	203
Buren. . . .	13	5	39	18
Culemborg.	25	17	150	89
Druten.. . .	8	4	16	9
Elburg.. . .	9	6	55	38
Geldermalsen.	2	1	62	34
Gent.	5	1	6	2
Haaften. . .	3	2	14	9
Harderwijk.	4	1	17	12
Heerewaarden.	1	—	2	1
Herwijnen ..	1	—	33	10
Nijkerk. . .	4	5	28	16
Nijmegen. .	4	3	82	49
Oldebroek..	1	1	3	2
Tiel.	4	6	118	72
Zaltbommel	5	1	59	27
Zutphen. . .	12	7	75	47
Totaal. . .	126	79	1096	638
Utrecht.				
Amersfoort.	24	20	267	171
Breukelen-Nijenrode..	—	1	43	22
Bunnik.. . .	3	1	17	8
Driebergen.	2	2	9	8
Langbroek..	4	1	23	12
Linschoten..	1	1	5	2
Loosdrecht.	7	3	31	19
Schalkwijk..	2	—	3	1
Utrecht. . .	9	8	2248	1532
Veenendaal.	2	1	2	1
Vreeswijk. .	2	—	37	20
Wijk bij Duurstede.	4	—	79	36
IJsselstein..	1	—	91	55
Zeist.	1	1	15	10
Totaal. . .	62	39	2870	1897
Drenthe.				
Assen. . . .	1	1	7	7
Beilen. . . .	1	1	5	4
Borger.. . .	1	1	3	3
Grieten. . . .	1	1	1	1
Meppel.. . .	8	4	344	212
Roden. . . .	1	1	3	2
Smilde.. . .	8	3	31	12
Totaal. . .	21	12	394	241

	19 Aug. tot 25 Aug.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Friesland.				
Dokkum.. .	1	—	81	48
Ferwerdera-deel. . . .	1	1	1	1
Harlingen. .	2	1	64	34
Hindeloop. .	2	2	48	29
Oostdonge-radeel.. . .	4	2	21	16
Opsterland..	1	1	3	2
Schoterland	1	1	41	27
Wijmbritse-radeel.. . .	—	1	13	9
Totaal. . .	12	9	272	166
N. Brabant.				
Bergen op Z.	5	3	17	12
Besoijen. . .	1	—	2	—
Breda. . . .	22	15	79	49
Emmikhov..	1	1	8	6
Engelen. . .	1	—	3	—
Halsteren. .	1	—	22	13
Helmond.. .	39	29	73	58
'sHertogenb	38	23	241	128
Heusden.. .	1	1	20	14
Oosterhout..	2	2	19	12
Oudenbosch	1	1	4	3
Princenhage	1	1	1	1
Ravenstein..	2	1	2	1
Roosendaal.	3	3	136	76

	19 Aug. tot 25 Aug.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
N. Braband.				
Terheyden..	4	1	6	2
Tilburg. . .	1	1	3	3
Vught. . . .	1	1	5	2
Waalwijk. .	2	1	17	10
Werken en Sleeuwijk..	8	5	33	22
Wijk.	1	1	1	1
Totaal. . .	135	90	692	413
Overijssel.				
Avereest.. .	5	4	118	64
Blokzijl. . .	1	1	12	8
Deventer.. .	7	5	54	30
Ham (den).	1	1	19	7
Hardenberg (Ambt). . .	1	1	57	27
Kampen. . .	2	2	488	286
Ommen (Ambt). .	—	1	21	13
Vollenhove (Stad). . . .	1	1	44	26
Vollenhove (Ambt). . .	1	1	17	13
Wanneperv.	1	—	11	7
Zwartsluis. .	1	—	101	73
Zwolle. . . .	9	5	281	170
Totaal. . .	30	22	1223	724

	19 Aug. tot 25 Aug.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Groningen.				
Bedum.. . .	10	5	62	32
Delfzijl.. . .	1	1	4	3
Finsterwold	1	1	6	5
Groningen. .	10	7	1674	964
Hoogezand.	3	2	56	33
Leek.	2	2	12	7
Leens. . . .	1	1	33	20
Muntendam.	2	1	24	7
Sappemeer..	6	2	35	10
Termunten..	1	—	2	1
Veendam. .	4	3	12	9
Winschoten	3	1	41	25
Totaal. . .	44	26	1961	1116
Limburg.				
Beek.	1	1	1	1
Borgharen..	1	1	1	1
Grevenbicht	8	4	20	11
Gronsfeld. .	2	2	2	2
Maastricht. .	17	12	42	26
Mook en Middelaar..	1	1	1	1
Obbicht en Papenhoven	1	—	11	4
St. Pieter. .	2	1	12	9
Ulestraten. .	1	—	1	—
Totaal. . .	34	22	91	55

De RECAPITULATIËN zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159	Van 1 Julij tot 7 Julij .	3687	2136
» 6 Mei » 12 » . .	222	120	» 8 » » 14 » .	2086	1368
» 13 » » 19 » . .	192	118	» 15 » » 21 » .	3676	2067
» 20 » » 26 » . .	179	100	» 22 » » 28 » .	2683	1647
» 27 » » 2 Junij .	312	166	» 29 » » 4 Aug. .	1993	1270
» 3 Junij » 9 » . .	1070	591	» 5 Aug. » 11 » .	1405	889
» 10 » » 16 » . .	2295	1396	» 12 » » 18 » .	962	653
» 17 » » 23 » . .	1738	1117	» 19 » » 25 » .	785	533
» 24 » » 30 » . .	2501	1478			

Sinds het begin der ziekte aanget. 26127, overl. 15909. Dr. J. HANLO.

— Met het oog op hetgeen hier te lande in zake de cholera van Regeringswege is verordend, achten wij het niet van belang ontbloot de aandacht er op te vestigen, dat het Belgische gouvernement, wegens het toenemen der cholera in België, bij eene aanschrijving van den 10den Augustus de Plaatselijke Besturen op nieuw heeft aangemaand, om maatregelen tegen de epidemie te nemen overeenkomstig de vroeger bekend gemaakte en nu nader uiteengezette voorschriften der Geneeskundigen. Inzonderheid worden twee maatregelen met aandrang aanbevolen, namelijk de onverwijlde desinfectie der stoffen, waaruit smetstoffen zouden kunnen voortkomen en de vorming van Plaatselijke Commissiën, ter ondersteuning der Overheid in de maatregelen ter beveiliging der algemeene gezondheid.

Deze aanschrijving is den 23sten Augustus in de Belgische *Staats-Courant* ter kennis van het publiek gebragt, met nadere voorschriften van het raadgevend Collegie voor de geneeskundige aangelegenheden.

— Onder den titel van: *De Geneeskundige School te Rotterdam*, bevat de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 25 Augustus j.l. een leading-artikel, ten betooge, dat met het oog op de praktische opleiding der aanstaande Geneeskundigen in ons land, nevens de Geneeskundige School te Amsterdam, *ook die te Rotterdam* niet wel kan gemist worden en dat de *Staat* zich die zaak behoort aan te trekken, omdat het hier een algemeen, een Staats- en niet bloot een lokaal belang geldt.

ALI COHEN.

— Het tabellarisch overzigt van de *Staats-Courant* van 7 Maart l.l. geeft over den afloop der ligting van de Nationale Militie in ons Koningrijk over 1865 voor iedere provincie de volgende resultaten (zie pag. 175):

PROVINCIËN.	Contingent van 1865.	Als dienstpligtig ingeschreven.	Vrijgesteld om andere dan geneeskundige redenen.	Vrijgesteld als beneden 1.55 el.	Vrijgesteld wegens ligchaamsgebreken.	Overgebleven lotelingen.	Afgeleverde manschappen.
Noord-Brabant. . . .	1291	3915	1355	295	295	1970	1269
Gelderland.	1282	3901	1261	235	248	2157	1282
Zuid-Holland.. . . .	1827	5673	2012	343	399	2919	1817
Noord-Holland. . . .	1610	4970	1799	409	276	2486	1601
Zeeland.	510	1588	589	96	65	838	499
Utrecht.	484	1480	527	94	104	755	481
Friesland.	902	2701	737	181	118	1665	902
Overijssel..	744	2232	666	127	111	1328	740
Groningen..	693	2083	576	161	90	1256	693
Drenthe.	315	939	280	62	42	555	315
Limburg.	742	2244	715	99	106	1323	738
TOTAAL. . . .	10400	31726	10517	2102	1854	17252	10337

Dr. J. HANLO.

AMSTERDAM. — Uit eene mededeeling van Heeren Curatoren van het Athenaeum alhier blijkt, dat het onderwijs in de Physiologie en de Histologie voorloopig opgedragen blijft aan den Heer Dr. A. A. G. GUYE.

PERSONALIA.

De Off. v. Gez. bij de Marine 2de kl. H. J. NIEUWKERK en 3de kl. S. P. KRUYT zijn geplaatst in den bovenrol van het transportschip met stoomvermogen *Java*, bestemd naar Oost-Indië.

BENOEMD: Door den Gemeenteraad van Deventer, tot Gemeente-Geneesheer, den Heer Dr. H. KIEVIT, op een honorarium van *f* 400.— 'sjaars.

— Door den Gemeenteraad van Leeuwarden, tot Curator van het Stedelijk Gymnasium, Dr. H. J. HUBER, aldaar.

OVERLEDEN: Den 18den Augustus, de Heer J. J. HETTERSCHIJ, Med. Doctor te Utrecht, oud 50 jaren.

VACANT: Te Elburg, de betrekking van Vroedvrouw; — tractement *f* 150.—, vrije woning enz.

ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE MELKKUUR. — Dr. PH. KARELL, Lijfarts van den Keizer van Rusland, las onlangs in de vergadering van Petersburger artsen een opstel over de melkkuren, dat vertaald voorkomt in de Augustus-aflevering van de *Edinburgh Medical Review*, hetwelk ons belangrijk genoeg voorkomt om er in dit Tijdschrift iets uit mede te deelen. Dr. KARELL begint met te bekennen dat van de vele geneesmiddelen, waarin hij bij het begin zijner loopbaan vertrouwen stelde, hem slechts weinige zijn overgebleven, ja zoo weinig, dat hij ze op den nagel van zijn pink zoude kunnen schrijven. Onder deze laatsten bekleedt niet de melk, maar de melkkuur eene voorname plaats, een middel, dat hem vooral in die gevallen van uitstekend nut was, waar alle eigenlijke pharmaca hem in den steek lieten. De vraag, of het goede resultaat der melkkuren een gevolg was van de voedende eigenschappen, dan wel van eene verborgene geneeskracht der melk, moest hij onbeantwoord laten; eveneens de vraag, of het het suiker- of het caseïne-, het vetgehalte of het gehalte aan zouten was, dat het door hem verkregen resultaat teweegbragt. Hij kan ook niet zeggen of de melk tonisch, diaphoretisch, diuretisch of resolverend werkt. Hij weet alleen dat eene naar zijne methode ingerigte melkkuur in 200 gevallen, waar andere geneesmiddelen zonder gevolg bleven en die als hopeloos beschouwd werden, zoo niet volkomen herstel dan toch meestal eene aanmerkelijke verbetering in den toestand teweegbragt.

KARELL schreef zijne melkkuren voor in het algemeen bij gestoorde voeding, bijzonder in alle hydropes, in asthma, het gevolg van emphysema, in hardnekkige neuralgiën met constitutioneel lijden, in hypertrophie en vetdegeneratie der lever en bij rheumatische en jichtige aandoeningen, vooral ook bij lijden der digestie-organen, chronische ontsteking, ulcus ventriculi enz.

KARELL's methode bestaat hierin:

Hij begint met 3 of 4maal daags met gelijke tusschenpoozen van 2—6 oncen goede afgeroomde melk te geven, des winters laauw, des zomers koud; de melk moet bij kleine teugen langzaam genomen worden, opdat zij zich goed met speeksel vermenge. Blijkt het uit het deponeren van solide faeces dat de patiënt dit goed verdraagt, zoo wordt langzamerhand de dagelijksche hoeveelheid vermeerderd tot 10, 12, soms tot 24 glazen in de 24 uren. In het begin der kuur ontstaat meestal verstopping, dat hij als een gunstig prognostisch teeken beschouwt en waartegen hij lavementen van laauw water, rheum of appelen- of pruimen-compôte aanwendt; bij hardnekkige obstipatie werkt dikwijls een weinig koffij, in de morgenmelk genomen, uitstekend. Ontstaat diarrhoea, zoo bewijst dit dat òf de melk te zwaar òf de hoeveelheid te groot was.

Koorts is geene tegenaanwijzing voor de melkkuur. Is de lijder zeer dorstig zoo kan men hem kleine hoeveelheden Selterswater geven. Is de begeerte naar vaste spijs groot dan kan men in de tweede of derde week 's morgens een weinig droog wit brood met zout toestaan of een stukje zoute haring, 's middags eveneens een stuk droog brood.

Later kan men ééns per dag in plaats van zuivere melk een melksoepje geven of een stuk koud vleesch (raauw vleesch wordt dikwijls het best verteerd).

Van de 200 door hem behandelde gevallen deelt hij 15 ziektegeschiedenissen mede, waar de melkkuur een verrassend effect had; slechts in één geval van morbus Brigthii (dat hij ook mededeelt) had zij niet het minste resultaat.

Een der meest sprekende gevallen deelen wij hier kortelijk mede: het betreft een 26jarig man met hydrops generalis en albuminurie, waar gedurende 2 maanden af-

wisselend diuretica en diaphoretica en bijna dagelijks een warm bad waren aangewend, onder welke behandeling de lijder sedert zijn verblijf in het hospitaal 42 pond in gewigt was toegenomen. Nu werd bij de diaphoresis (baden) de melkkuur voorgeschreven, met dat gevolg, dat de urinesecretie toenam, de hydrops langzamerhand afnam en eene maand later geheel verdwenen was; de lijder woog toen 18 pond minder dan toen hij werd opgenomen en 58—60 pond minder dan toen de waterzucht op het hoogst was. De lijder werd met geen ander verschijnsel dan albuminurie ontslagen. Zes maanden later stierf hij aan pneumonie en werd onder anderen morbus Brigthii in het derde tijdperk gevonden.

KARELL's waarnemingen, geheel in overeenstemming met die van Dr. CHRETIEN van Montpellier en met die van SERRE D'ALAIS, welke laatste (*Bulletin général de Thérapeutique* XIV) beweert van 60 gevallen van hydrops door eene melkkuur 54 hersteld, 5 verbeterd en slechts 1 verloren te hebben, komen ons voor belangrijk genoeg te zijn om zijne melkkuur in herinnering te houden, te meer daar de aanwending in hopelooze gevallen, waar geneesmiddelen in den steek laten, stellig eene geoorloofde proefneming mag genoemd worden.

Goes, Augustus 1866. Dr. A. P. FOKKER.

OVER DE GEVOLGEN VAN DE AANWEZIGHEID VAN LOOD IN DE MOLENSTEENEN. — Bij herhaling is in dit Tijdschrift (Jaargang II, blz. 65, 689, III, 326 enz.) gewezen op het nadeel, gelegen in eene vermenging van het lood bij enkele stoffen, die de mensch, hetzij uit behoefte, hetzij uit gewoonte, in zijn ligchaam opneemt (drinkwater, snuif). Dergelijke saturnine ziekteverschijnselen behooren in ons land ook niet tot de groote zeldzaamheden. In Frankrijk echter hebben zich in de laatste jaren verscheidene gevallen voorgedaan van vergiftigingen ten gevolge van het gebruik van loodhoudend meel of brood, afkomstig uit een molen, waarvan de tot malen dienende steenen met lood waren verontreinigd. Terwijl ons voorbeelden van dien aard in Nederland niet bekend zijn, is het de vraag, of de toekomst ook ons voor soortgelijke intoxicatiën vrijwaart, en met het oog op de (schoon niet groote) mogelijkheid daarvan, kan het mededeelen van de ervaring van twee Fransche Geneesheeren op dit gebied voor den medicus practicus zoowel als voor den hygiënist belang hebben (MAUNOURY et SALMON, *Étude sur l'intoxication saturnine due au plombage des meules de moulins à farine*, in de *Gazette Médicale*, 1865, n°. 18—20).

Verscheidene dorpen in den omtrek van Chartres werden van October 1861 tot Maart 1862 door eene ziekte bezocht, die zeer spoedig toenam en zich door hare kenmerkende verschijnselen als loodvergiftiging openbaarde. Ofschoon de voorgeschreven geneesmiddelen aanvankelijk eene niet ongunstige werking uitoefenden, nam de ziekte later weêr meer toe en werden de aangetaste personen, na bij afwisseling op den weg van genezing en van wederinstorting verkeerd te hebben, van dag tot dag zwakker en meer sukkelend. Het naauwkeurigste onderzoek naar de oorzaak van dit lijden leidde tot geene bevredigende uitkomsten, totdat aan MAUNOURY en SALMON van hoogerhand een onderzoek naar den waren aard en de oorzaak der ziekte werd opgedragen. Hunne bevindingen leerden in de eerste plaats, dat de ziekte binnen zeer naauwe plaatselijke grenzen was besloten, die zich gedurende 4 maanden niet hadden uitgebreid. Zes gemeenten leverden 300—350 lijders op, waarvan 15—20 waren bezweken; hierbij viel het eigenaardige, voor het opsporen van de oorzaak bij lange na niet onverschillige feit, in het oog, dat altijd *alle* leden van een huisgezin *te gelijk* waren aangetast, met uitzondering van de zuigelingen, terwijl daarentegen nabestaanden of kennissen, die de zieken dikwijls kwamen bezoeken, *maar niets van het hun aangebodene*

gebruikten, volmaakt gezond bleven. Nadat van huis tot huis in den omtrek alle mogelijke inlichtingen werden gevraagd, kwam eindelijk de zondebok uit zijne schuilhoeken te voorschijn en bleek het dat alle aangetaste huisgezinnen het meel, waarvan zij hun brood bakten, van denzelfden molen kregen, en deze molen was de oorzaak van al het kwaad. De malende oppervlakten van de molensteenen zijn, gelijk bekend is, in den regel, naar gelang van hunne kwaliteit, van meer of minder talrijke, ongelijk groote, min of meer diepe uithollingen voorzien, die, wanneer zij *al te diep* zijn, de molenaar eenigermate moet opvullen 1). De molenaar in kwestie, die kort van te voren den molen van een ander had overgenomen, had de (waarschijnlijk al te diepe) holten in zijne molensteenen met metalliek lood opgevuld, dat natuurlijk door de beweging van de steenen werd afgewreven en zich zoo doende onder het meel had vermengd. Blijkens het scheikundig onderzoek van het brood en het meel was het lood daarin deels in metaalstaat, deels als koolzuur en azijnzuur zout aanwezig, en wèl in de verhouding van ongeveer 5 milligrammen lood op 500 grammen meel. De ziekte week geheel, nadat de molensteenen van hun loodgehalte waren ontdaan. — Zulke gevallen zijn, volgens genoemde schrijvers, zonder twijfel meermalen voorgekomen, terwijl het mededeelen van 4 epidemieën van loodvergiftiging, uit dezelfde oorzaak ontstaan, het slot hunner verhandeling uitmaakt.

In het Januarij-nommer van de *Annales d'hygiène publique* van 1866 (blz. 200—202) vinden wij een door BUCQUET aan den bekenden CHEVALLIER medegedeelden brief, waarin een aetiologisch volkomen gelijke epidemie wordt vermeld, die in Februarij 1864 in 3 Fransche gemeenten heerschte. Van de circa 120 aangetaste personen stierf één, terwijl verscheidenen verlamd werden en de meesten herstelden. Kippen en varkens werden in groot aantal het slagtoffer van den onvoorzigtigen molenaar. Om technische redenen mogen wij vertrouwen, dat het geweten van onze Nederlandsche molenaars niet ligt door zulk eene *lood*-kwestie *bezwaard* zal worden.

Dr. A. DRIELSMA.

KENMERKEN VAN HET VROUWENBEKKEN BIJ VERSCHILLENDE MENSCHENRASSEN. — Dr. CARL MARTIN, adsistent bij de verloskundige kliniek te Berlijn, heeft in het *Monatschrift für Geburtskunde*, Band XXVIII, Heft 1, S. 23, een zeer uitgewerkt stuk geplaatst, onder het opschrift: *Beckenmessung an verschiedenen Menschenracen*. Onder verwijzing naar hetgeen reeds over dit onderwerp door onze landgenooten Prof. G. VROLIK, T. ZAAIJER en anderen is bekend gemaakt ontleenen wij daaraan het volgende.

De ruimste bekkens zijn die van de Europesche vrouwen; bij haar is het groote bekken breeder dan bij eenig ander menschenras, de spinae ant. sup. en de cristae oss. ilium staan op den grootsten onderlingen afstand. De bekkeningang heeft een dwarsovalen vorm, de conjugata vera is vrij klein, maar de dwarse en de beide schuinsche

1) [Oppervlakkig beschouwd schijnt dit eene ongerijmdheid te zijn. Immers de holligheden worden, voor het mechanisme van het malen, in de molensteenen zeer gewenscht, omdat juist door hare aanwezigheid bij het afslijten voortdurend nieuwe scherpe kanten zich vormen, waardoor het zoogenaamd *scherpen* van den steen eenigermate van zelf, zonder behulp van de kunst, plaats heeft. Nu zijn de poriën van den Franschen molensteen dikwijls zoo groot, dat zij met aluin en kiezel moeten gevuld worden, in de plaats waarvan de molenaar van Chartres lood heeft gebezigd. Althans zoo stellen wij ons de zaak voor. Ref.]

afmetingen zijn absoluut en relatief groot. De darmbeenderen hebben meestal eene doorschijnende plek.

Het bekken van de Negerinnen is kleiner en vooral smaller; de bekkeningang heeft insgelijks een dwars-ovalen vorm, maar de conjugata vera is, even als alle lengte-afmetingen, betrekkelijk grooter dan bij de Europesche vrouwen. Het heiligbeen is breed en lang. De foramina obturatoria zijn klein. De darmbeenderen zijn meestal ondoorschijnend.

Het bekken van de vrouwen der Boschjesmannen is, in overeenstemming met den geheelen ligchaamsbouw, kleiner dan van ieder ander menschenras. De zijwand is in verhouding tot de lengte der darmbeenskammen vrij lang, het bekken is dus dieper dan bij eenig ander ras. De bekkeningang heeft een overlangs-ovalen vorm. De darmbeenderen zijn bij alle voorhanden exemplaren ondoorschijnend.

Het bekken der Maleische vrouwen van Java en van de naburige eilanden is smal, de onderlinge afstand der spinae en cristae oss. ilium is gering in verhouding tot de conjugata vera, die zeer lang is. De bekkeningang heeft een ronden vorm en is bij sommige exemplaren zelfs overlangs-ovaal. De darmbeenderen hebben groote doorschijnende plekken. De diepte van het bekken is betrekkelijk gering.

Het bekken der oorspronkelijke inboorlingen van Amerika is, te oordeelen naar de gebrekkige exemplaren die er van gevonden worden, niet veel kleiner dan dat van de Europesche vrouwen. De bekkeningang heeft een ronden vorm, de uitgang is ruim, het bekken is diep.

Bij het bekken der inboorlingen van Australië en de nabijgelegen eilanden is de onderlinge afstand van de spinae en cristae oss. ilium vrij groot; de conjugata vera is lang, de dwarse afmeting kort, de schuinsche afmetingen zijn van gemiddelde lengte, de bekkeningang heeft dus een vrij ronden vorm. Dr. W. M. H. SÄNGER.

BOOMWOL, EEN EENVOUDIG MIDDEL OM DRINKWATER TE FILTREREN. — Vermits uit de bekende onderzoekingen omtrent de zoogenaamde generatio spontanea in den lateren tijd is gebleken, dat, wanneer dampkringslucht door boomwol wordt geleid, de daarin bevatte organische kiemen door de boomwol worden teruggehouden en er in water, waarin zoodanige gefiltreerde lucht is geleid, geene schimmelvorming plaats heeft, zoo meent men, op denzelfden grond, de boomwol te kunnen aanbevelen, om het water van anorganische stoffen te bevrijden. Te dien einde wordt de boomwol eerst door spiritus of eene zwakke sodaloog van haar vetgehalte bevrijd en daarna boven aan de uitloopbuis van een trechter geplaatst. Van tijd tot tijd moet zij vernieuwd worden. (*Pharmaceutisch Weekblad*, 26 Augustus.)

A. Cn.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de Metropolis voor de week, eindigende 25 Augustus, 129 sterfgevallen aan diarrhoea en 265 aan cholera. Zij waren voor de verschillende gedeelten der stad als volgt verdeeld: West: diarrhoea 15, cholera 3; North: diarrhoea 21, cholera 12; Central: diarrhoea 13, cholera 13; East: diarrhoea 41, cholera 198 en South: diarrhoea 39, cholera 39. Het cijfer der geboorten bedroeg 2042, dat der sterfgevallen 1477. Tot 30 Augustus werden er in het London Hospital 495 cholera- en 184 diarrhoeagevallen met 266 en 15 sterfgevallen verpleegd

PARIJS. — De geneeskundige bladen melden het overlijden op hoogen leeftijd van Dr. GIBERT, die zich in de Dermatologie verdienstelijk had gemaakt.

BERLIJN. — Het rapport van 23 Augustus vermeldt voor het totale cijfer der door cholera aangetasten 6270 en voor dat der overledenen 3611. In de 4 lazareths werden tot op dien datum 581, 728, 348 en 166 cholerapatiënten met 319, 404, 190 en 79 sterfgevallen behandeld. Het totale cholerasterftecijfer bedroeg in Julij 2549. Te Charlottenburg werden 131 gevallen met 99 sterfgevallen vermeld.

— Op het einde van Julij werden er 26,609 militairen, waaronder 18,585 gekwetsten, in de verschillende ziekeninrigtingen van het leger, verpleegd.

— De *Central-Zeitung* van 25 Augustus bevat het volgende zonderlinge berigt. Prof. HORN te München verrigtte het volgende experiment. Door het verbinden van het eene uiteinde van een koperdraad met den conductor van een snel gedraaid wordend electriseertoestel en het plaatsen van het andere uiteinde in een glas met water werd het laatste met ozon bedeeld, terwijl eene gelijke verbinding van een koperdraad met het wrijvingsapparaat van hetzelfde toestel, in een ander glas gedompeld, in dat water de vorming eener cyaanverbinding tot stand bragt. Het gebruik van of het rieken aan het laatste veroorzaakte alle verschijningen der cholera, waartegen het gebruik van het geözoniseerde water het beste antidotum opleverde.

ERLANGEN. — Onder den titel van: OPPOLZER's *Vorlesungen über specielle Pathologie und Therapie*, is alhier bij F. ENKE, van de hand van Dr. VON STOFFELA, de eerste aflevering van een belangrijk werk, waarin de lessen van den bekenden Klinicus opgeteekend zijn, verschenen. Het geheele werk zal in 7—8 afleveringen, à 1 Thl. per Afl., het licht zien.

PRAAG. — Dr. JOSEPH PILZ, de bekende Ophthalmiater en schrijver van een *Handboek over de Ophthalmiatriek*, is alhier op den 7den Augustus aan apoplexie gestorven.

SALZBURG. — Dr. BREISKY, Privaat-Docent te Praag, is tot Obstetritiae Professor alhier benoemd.

HALLE. — Van 11—14 Augustus werden er hier als diarrhoea, cholera en cholerine 429 gevallen met 140 sterfgevallen vermeld.

BRESLAU. — Op 17 Augustus kwamen er 128 choleragevallen met 97 sterfgevallen voor.

BRÜNN. — Volgens het *Berliner Wochenschrift* vertoonde zich de cholera in de Pruissische armee gedurende den oorlog het eerst alhier. Tot op 6 Augustus kwamen er reeds 130 gevallen met 70 sterfgevallen bij de militairen en 453 met 244 sterfgevallen bij de civiele bevolking aldaar voor. Op dezelfde wijze ontwikkelde de ziekte zich het eerst te Znaym.

— Hetzelfde blad bevat een schrijven van Dr. GOLDBAUM, waarin betoogd wordt dat de absorptie, zelfs in het sterkst uitgedrukte algide stadium der cholera, van onder de huid geïnjiciëerde stoffen, hoewel trager dan anders, toch nog onmiskenbaar plaats vindt. De absorptie van het joduretum potassii kon door reagentia in het braaksel en in het speeksel, en die der atropine door de bekende mydriasis aangetoond worden.

WEENEN. — Volgens berigten van 21 Augustus was de hoofdstad nog van de cholera bevrijd, hoewel zij zich rondom haar vrij hevig en algemeen vertoonde. Een 50tal gevallen, hier waargenomen, waren bijna allen van buiten af ingevoerd. De Regering tracht door het oprigten van hospitalen buiten de stad het gevaar zoo veel mogelijk af te wenden. De *Wiener Zeitung* betreurt het, dat er geene officiëele opgaven over de ziekte worden medegedeeld.

BRUSSEL. — In St. Jean werden van 15—22 Augustus 86 cholerapatiënten

(38 m., 26 vr. en 22 k.) met 59 en in St. Pierre 89 choleragevallen (34 m., 36 vr. en 19 k.) met 26 (10 m., 9 vr. en 7 k.) sterfgevallen verpleegd. Aan de morgue's dier gasthuizen werden nog 83 en 87 lijken gebragt.

BELGIË. — Het Brusselsche *Journal de Médecine* schrijft in zijn cahier van Augustus l.l. over de cholera het volgende. De ziekte, welke zich het eerst in de maand Mei te Gend en in het Luxemburgsche vertoonde, heeft zich sinds 3 maanden aanzienlijk in ons Koningrijk verspreid. De officiële opgaven, sinds het begin der epidemie, waren voor de verschillende provinciën als volgt:

Bevolk. 31 Dec. 1863.			Aanget.	Overl.	Bev. 31 Dec. 1863.			Aanget.	Overl.
Antwerpen	471,908	tot 21 Aug.	6956	3575	Luik	554,739	tot 15 Aug.	4919	2787
Brabant	839,301	» 18 »	6597	4034	Limburg	199,242	» 17 »	131	57
W.-Vlaanderen	652,372	» 7 »	666	402	Luxemb.	206,291	» 19 »	1084	577
O.-Vlaanderen	816,232	» 21 »	5904	3426	Namen	306,975	» 19 »	574	260.
Henegouwen	845,961	» 20 »	4230	1581					

Hetgeen reeds aan een totaal cijfer van 31,061 aangetasten en van 16,699 overledenen beantwoordt. De tegenwoordige epidemie zal waarschijnlijk, indien alle opgaven bekend zullen zijn, verre die van 1832 en 1848 overtreffen. De eerste toch, die op 24 April 1832 te Vaulx debuteerde, eischte slechts 7984 en de tweede, die zich het eerst op 28 October 1848 te Antwerpen vertoonde, 23,027 slagtoffers. De latere epidemiën van 1850—1860, waaronder die van 1854 de hevigste was, maakten voor het geheele Rijk 11,699 sterfgevallen. De tegenwoordige epidemie was, even als die van 1848, wat Antwerpen betrof, door een vreemd schip aangebragt. Zij zal ons ook, even als de vroegere, eerst tegen het begin van den winter verlaten. De sterfte was vooral in de arme gehuchten of gemeenten rondom de groote steden aanzienlijk. Te Brussel werden sinds het begin der ziekte tot 24 Augustus in St. Jean 611 patiënten uit de stad en 220 uit de faubourgs (te zamen 831) met 464 en in St. Pierre 643 patiënten uit de stad en 76 uit de faubourgs (te zamen 719) met 413 sterfgevallen verpleegd. De arme gemeente Koekelberg bij Brussel leverde van 4 Julij tot 22 Augustus 280 choleragevallen met 232 dooden. Voor Brussel werden tot 23 Augustus 1893 en voor de omliggende gemeenten Molenbeek St. Jean (27,418 inw.) 456, St. Josse ten Noode (22,989 inw.) 97, Schaerbeek (19,215 inw.) 182, Etterbeek (4460 inw.) 25, Ixelles (25,793 inw.) 52, St. Gilles (8904 inw.) 102, Laeken (9248 inw.) 256, Anderlecht (10,676 inw.) 366 cholerasterfgevallen vermeld. Te Leuven kwamen tot 24 Augustus 152 en te Antwerpen van 5 Junij (datum der invasie) tot 21 Augustus 2132 sterfgevallen (op 4547 aangetasten) voor. Te Gend zijn van 11 Mei tot 22 Augustus 1540, te Luik van 30 Junij tot 10 Augustus 1490, te Bergen van 13 Junij tot 10 Augustus 195, te Namen van 8 Julij tot 10 Augustus 133, te Brugge van 13—27 Julij 58, te Ostende van 21 Julij tot 2 Augustus 192, te Termonde van 16 Junij tot 10 Augustus 333, te Hasselt van 21 Julij tot 13 Augustus 8, te la Roche (900 inw.) van 12 Julij tot 7 Augustus 79, te Aubange (eene nog kleinere gemeente) van 15 Junij tot 6 Augustus 87 en te Arlon 178 cholerasterfgevallen opgeteekend. In ontelbare gevallen was het contagieuse der ziekte duidelijk. Het bezoedelde beddegoed, dat door het Bremer schip *Agnes*, waardoor Antwerpen geïnfecteerd was, over boord was geworpen, werd door twee arme inwoners van het gehucht Kieldrecht op eene drooge plek in de Schelde gevonden en gebruikt, met dat gevolg, dat beiden aan de cholera bezweken. In de meeste gemeenten, op primitieve of secundaire terreinen gelegen, woedde de ziekte niet zoo hevig dan op den alluvialen bodem. De streken Braine-le-Comte, le Quenast, les Ecaussines, Hennuyères en de steengroeven van Lessines werden slechts matig aangetast. Zelfs in het digt bevolkte kolendragende bassin van Henegouwen was de ziekte niet zoo hevig als in de hoofd-

stad en in de steden, langs de rivieren gelegen. De totale bevolking van België bedroeg op 31 December 1863 4,893,021 en die van Antwerpen 120,444, van Gend 122,900 van Luik 101,710, van Brugge 50,981, van Mechelen 34,974, van Leuven 32,530, van Bergen 27,173, van Namen 26,204, van Aalst 19,698, van Ostende 17,351 en van Brussel 189,337 en van de 8 communes limitrophes 129,703.

AMERIKA. — Wij ontleenen aan het op pag. 459 vermelde rapport, over den grooten burgeroorlog, waarvan het *Centralblatt* ons een uitvoerig resumé levert, het volgende: Op 13,397 amputatiën, na geschoten wonden, werd het beloop van 9705 gevallen naauwkeuriger vermeld. Zij leverden voor de bovenste extremiteit op 4647 gevallen eene sterfteverhouding van 13.70 pCt. (1807 amputatiën van vingers met 1.60 pCt., 36 amputatiën der hand met 5.55 pCt. sterfte, 19 amputatiën in den elleboog, welke alle genazen, 599 amputatiën van den voorarm met 16.52, 1949 van den bovenarm met 21.24 en 237 exarticulatiën in het schoudergewricht met 39.24 pCt. sterfte) en voor de onderste extremiteit op 5058 gevallen eene sterfteverhouding van 34.55 pCt. (790 amputatiën van de teenen met 0.75, 119 partiële van de voet met 9.24, 67 in het voetgewricht met 13.43 pCt., 2348 van het onderbeen met 26.02 pCt., 116 in het kniegewricht met 55.17 pCt., 1597 van de dij met 64.43 pCt. en 21 in het heupgewricht met 85.71 pCt. sterfte). De resectiën in de continuïteit leverden bij den humerus op 261, bij den radius op 174, bij de ulna op 170, bij den radius en ulna op 40, bij de metacarpaalbeenderen op 50, bij den femur op 62, bij de tibia op 84, bij de fibula op 93, bij de tibia en fibula op 8, bij de metatarsaalbeenderen op 33, bij de aangezichtsbeenderen op 37, bij de schedelbeenderen (trepanatie) op 121 gevallen 42, 11, 16, 5, 2, 32, 11, 15, 1, 5, 3 en 60 sterfgevallen. De carotis communis werd 49, de c. externa 2, de subclavia 35, de axillaris 24, de brachialis 64, de radialis 14, de ulnaris 11, de iliaca comm. 3, de iliaca interna 2, de iliaca externa 16, de femoralis 108, de profunda 7 en de poplitea 16malen met eene sterfte van 75, 100, 80, 87, 17, 14, 18, 100, 100, 87, 76, 85 en 75 pCt. onderbonden. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

De *Staats-Courant* van 29 Augustus j.l. bevat de Verslagen der 3 Commissiën, die dezer dagen belast zijn geweest met het afnemen der examens ter verkrijging eener acte van bevoegdheid als *Leerling-Apotheker*, volgens Art. 7 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59). — De Commissie, welke te 's Hage is bijeengekomen, zegt o. a. dat geen deel van het examen minder goede uitkomsten gaf dan het onderzoek naar de vorderingen in de Latijnsche taal. Weinigen slechts leverden van het hun voorgelegde eene redelijke vertaling. Eene goede gaf eigenlijk slechts één der candidaten. Velen gaven blijk van in het declineren en conjugeren nog weinig gevorderd te zijn. De gunstigste uitkomst werd verkregen bij het onderzoek naar de practische geschiktheid tot het gereed maken van recepten. Met enkele uitzonderingen werden de opgegeven recepten vrij goed bereid. Drie candidaten waren echter ook hierin geheel onbedreven. Acten van bevoegdheid zijn geweigerd aan 8 en uitgereikt aan 10, namelijk, S. J. ARONS, P. BOON, J. W. GARRER, W. VAN DEN HOONAART, J. DE LOOS, J. MESMAN, N. A. PICARD, M. SANTILHANO, J. SMELIK en W. VAN DER VLIET. Indien de Commissie, zegt zij, niet gemeend had, — nu voor de eerste maal het examen voor eene acte van Leerling-Apotheker werd afgenomen en de candidaten niet juist bekend waren met hetgeen vooral ten aanzien van kennis der Latijnsche taal van hen zou worden gevorderd, — niet zeer gestreng te moeten zijn in hare eischen ten dien opzigte, dan zouden nog meer geëxamineerden zijn afgewezen dan nu het geval was.

Uit het Verslag der Commissie, welke te Middelburg bijeenkwam, blijkt, dat het examen collectief is afgenomen in de Nederlandsche en Latijnsche talen en in de

rekenkunde, en voor het overige hoofdelijk in de andere onderwerpen, en tot uitslag heeft gehad dat de Commissie geene bedenking heeft gevonden om al de 4 candidaten G. J. VAN DE LINDE, W. N. VAN RIJSSEL, L. K. VAN DER HARST en P. KETNER, als Leerling-Apothekers toe te laten.

Te Zwolle zijn van de 18 jonge lieden, die zich hadden aangemeld, 4 teruggebleven, waarvan 3, uit de stad en provincie Groningen, wegens ziekte. Hoewel het examen niet in alle opzigten aan de wenschen der Commissie heeft beantwoord, kan zij echter niet zeggen dat het over het geheel beneden hare verwachting is gebleven. Zij heeft dan ook met het oog op de tegenwoordige opleiding der Apothekers-Leerlingen, op de groote behoefte, die er op dit oogenblik aan hulp in onze apotheken bestaat, op de bij het examen practische geschiktheid der adspiranten, en vooral op de niet hooge eischen door de Wet gesteld, niet geaarzeld aan 12 der candidaten de acte van bevoegdheid uit te reiken, namelijk, aan D. VAN DER MEER, G. REINERS, S. W. VISSER, W. H. J. GANTVOORT, R. T. DIJKSTRA, J. M. LAGERWERFF, L. GORTER, J. BEKKER AZ., M. SMEETS, A. M. A. VAN DIEREN, J. RIJKE en B. M. DE VRIES.

— Onder den titel van: *„Klinische Scholen,"* komt in de *Amsterdammer-Courant* van 29 Augustus j.l. een Art. voor, waarin de schrijver tracht te betoogen, dat er allezins gronden bestaan om aan Amsterdam eene ruimere subsidie toe te kennen uit 's Rijks schatkist dan aan Rotterdam, ter instandhouding en uitbreiding der in beide steden bestaande Geneeskundige Scholen. — De hoofdgrond is deze: de Klinische Scholen moeten het natuurkundige element in zich opnemen; — de Staat alleen kan ze dus niet oprigten (omdat deze anders zou in concurrentie komen met zijne eigene inrigtingen, de Universiteiten, waar de natuurkundige wetenschappen eene zelfstandige Faculteit uitmaken, en de Geneeskundige Wetten niet mogen geëxploiteerd worden, om der Regering het alternatief op te dringen, òf iets onvolledigs te stichten, òf de Hoogescholen te benadeelen); — de Klinische Scholen behooren derhalve niet uitsluitend Staatszorg te zijn, maar mede provinciaal- en gemeentebelang; — de vragen, in welke der beide gemeenten is het meest gedaan voor de beoefening der natuurwetenschappen, welke der beide provinciën en gemeenten zijn het meest bereid de daarvoor welligt nog noodige offers te brengen? leggen diensvolgens ook eenig gewigt in de schaal.

— Blijkens bij het Departement van Koloniën uit Suriname ontvangen berigten, gedagteekend 4 Augustus j.l., nam de aldaar heerschende *gele koorts* toe, hoewel de sterfte, bij vergelijking met vroegere epidemiën, gunstig mag genoemd worden. Van het tijdstip af, dat die ziekte zich heeft geopenbaard (1 Junij), tot aan het einde van Julij j.l., zijn in het Hospitaal opgenomen als lijdende aan gele koorts:

92	schepelingen van Z. M. Marine,	waarvan overleden	9
28	militairen van de landmagt,	„ „	2
5	maréchaussées,	„ „	3
14	schepelingen van koopvaardijschepen,	„ „	1
23	partikulieren,	„ „	7
Totaal aanget. 162	personen,	waarvan overleden	22.

(Ook onder de ingezetenen kwamen vele gevallen van de ziekte voor, inzonderheid onder hen, die nog pas uit het moederland waren aangekomen.)

— In het nummer van 9 September j.l. van het *Pharmaceutisch Weekblad* wordt mededeeling gedaan van alle vragen, die aan de eerste twee kandidaten voor het dezer dagen gehouden *Hulp-Apothekers-examen* door de examinatoren in de verschillende vakken zijn gevraagd. (Een dier kandidaten heeft aan de vereischten voldaan, de ander werd afgewezen.)

Van de 20 kandidaten, die zich voor het examen hadden aangegeven, hadden 4 zich teruggetrokken, was 1 overleden en werden dus 15 geëxamineerd. Van deze 15 hebben slechts 3 de verlangde akte verkregen. Dienaangaande zegt het *Pharmaceutisch Weekblad:* „Niettegenstaande de examinatoren met de meeste bereidvaardigheid, om op den weg te helpen, waren bezield, werd, naar ons gemeld wordt, op vele vragen bijna geen antwoord of een, dat beneden het middelmatige was, gegeven."

UTRECHT. — Blijkens aankondiging van den Direkteur, Dr. H. SNELLEN, gaat de „Kliniek tot herkenning en genezing van huidziekten, keelziekten, kinderziekten, oorziekten, tandziekten," voort met het geven van geneeskundige hulp voor de genoemde bijzondere ziekten en gebreken. Daarenboven, zoo lang de cholera-epidemie niet als geëindigd *mag* beschouwd worden, blijft zij ook voor andere ziekten (cholerine enz.) ten dienste gesteld. De voorschriften worden kosteloos gegeven; tot het verkrijgen der voorgeschrevene geneesmiddelen wordt de hulp van diaconiën, armbesturen en ook van partikulieren ingeroepen.

— Op de begrooting dezer gemeente in uitgaaf voor 1867 komt voor: als medische politie *f* 8100; — voor buitengewone werken tot uitbreiding en verbetering, alsmede tot verbetering van den openbaren gezondheidstoestand der gemeente, aanvankelijke kosten van de stichting van een Ziekenhuis enz. *f* 70,000; — als bijdrage tot oprigting van een Physiologisch Laboratorium *f* 5000.

AMSTERDAM. — In de op 29 Augustus j.l. gehoudene Raadsvergadering is in behandeling genomen het voorstel van de Raads-Commissie voor de *reorganisatie van het geneeskundig onderwijs* alhier, naar aanleiding van de laatste missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken omtrent dit onderwerp, en in verband hiermede: *a.* een nader voorstel van de Heeren Dr. J. PENN en A. VAN BOSSE, leden dier Commissie, — en *b.* eene missive van Prof. C. A. J. A. OUDEMANS C. S., betreffende het voorstel der Commissie. (De tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken had zich bereid verklaard, de som van *f* 12,000 op de Staatsbegrooting te brengen, ten behoeve van het geneeskundig onderwijs alhier; doch de Raad had *f* 15,000 gevraagd, welk cijfer in verband staat met dat van *f* 10,000, door de Provinciale Staten van Noord-Holland reeds als jaarlijksche subsidie vastgesteld. De Minister had wijders aan Burgemeester en Wethouders kennis gegeven, dat het nog niet beslist is, of bedoelde som van *f* 12,000 op de begrooting zal worden gebragt als subsidie aan de *gemeentelijke instelling* van geneeskundig onderwijs, dan wel tot bestrijding van de kosten eener *Rijksinstelling* van onderwijs in de *praktijk der Genees- Heel- en Verloskunde.* — De Commissie helde in de door haar ontworpen missive, — die, wat den aanhef betreft, overeenkomt met het ontwerp der 2 leden, — over tot het denkbeeld, om eene Rijksinstelling hier te vestigen. In de door de Raadsleden PENN en VAN BOSSE ontworpene missive wordt den Minister herinnerd, dat, ten gevolge van het antwoord door den vorigen Minister op een verzoek van den Raad gegeven, — volgens welk antwoord *aan de oprigting eener Rijksinstelling niet meer gedacht moet worden,* — de Raad het plan eener gesubsidiëerde gemeentelijke instelling uitwerkte. Die ontwerp-missive hield wijders de verklaring in, dat, — aangezien dit plan (waarbij op ruime schaal in de behoefte aan klinisch onderwijs wordt voorzien) reeds door de Provinciale Staten is goedgekeurd en deze het besluit tot subsidiëren genomen hebben, en voorts voor dadelijke uitvoering vatbaar is, wanneer ook het Rijk subsidie zal hebben verleend, — het niet wenschelijk wordt geacht van bedoeld plan af te wijken. *Mogt* de Minister evenwel aan eene Rijksinstelling de voorkeur geven, dan wenschte de Raad dat weldra maatregelen genomen worden, om zulk eene instelling te vestigen. Intusschen wordt hierbij den Minister onder het oog gebragt, dat de som van *f* 12,000 niet in verhouding staat tot de kosten, die alsdan

door het Rijk moeten bestreden worden, en tevens, dat de uitgaven, die thans nog ten laste der gemeente komen voor de Klinische School, door de gemeente niet meer mogen gedragen worden, als het beginsel eener Rijksinstelling doorgaat.) Na eenige discussie over het vóór en tegen van beide voorstellen, werd het ontwerp der Commissie (met 22 tegen 11 stemmen) verworpen en dat der 2 Leden (met 23 tegen 10 stemmen) aangenomen.

HAARLEM. — (De behandeling der choleralijders in de fabriek der Heeren PRÉVINAIRE aldaar.) In het *Haarlemmer Weekblad* wordt dienaangaande door Dr. W. het volgende medegedeeld, dat allezins de aandacht verdient: Bij de eerste verschijnselen werd de patiënt in eene zaal gebragt, door stoom op eene warmte van 50° R. gehouden; matrassen van heet zand strekten tot ligplaats; inwrijvingen geschiedden met chloroforme, glycerine of kamfer-spiritus. Na een verblijf van ½ uur begon de lijder onder koortsverschijnselen te zweeten en dan verdwenen spoedig de ziekteverschijnselen; de patiënt kreeg dan thee met rum of salep; de bedekking werd minder; de patiënt werd afgedroogd, hem droog ondergoed aangedaan, en hij werd in minder hooge temperatuur bij de deur geplaatst of naar huis geleid. Meestal was het echter voldoende, dat de patiënt, na toediening van hofmansdroppels, laudanum en pepermuntwater, in eene droogkamer van 100° Fahr. werd gelegd. Bij koorts werden allen naar deze minder warme kamer gebragt. Er was vaste geneeskundige hulp. Van de 84 patiënten stierf er slechts 1, die eerst toen hij 30maal ontlasting had gehad zich aanmeldde. Twee werklieden, die alleen met diarrhee liever naar huis gingen, stierven beiden aan cholera.

GRONINGEN. — In de Raadsvergadering van 8 September j.l. deelde de Voorzitter mede, dat, schoon de cholera in de gemeente nog niet geheel heeft opgehouden, het verminderen van het aantal gevallen evenwel de hoop doet voeden, dat zij spoedig zal hebben opgehouden, en Burgemeester en Wethouders gemeend hebben, dat de tijd is gekomen om aan den Raad een voorstel te doen, om een blijk te geven van erkentelijkheid voor de diensten, die aan de gemeente zijn bewezen door den Geneesheer in het Ziekenhuis en de Heeren Med. Doctoren en Kandidaten, die zich tot het verleenen van hunne hulp ter beschikking gesteld hebben, en vooral om een blijk van dankbaarheid van het Gemeentebestuur te geven voor de diensten der Cholera-Commissie, wier President, de Heer W. GERHARDS, zich op nieuw aanspraak heeft verworven op de erkentelijkheid van alle ingezetenen. Burgemeester en Wethouders geven in overweging, dat aan de bedoelde Geneeskundigen tot aandenken worde aangeboden eene zilveren medaille op de gelegenheid toepasselijk, en dat aan ieder hunner daarbij tevens ter tegemoetkoming voor kosten, die zij hebben moeten aanwenden, eene som van *f* 100 worde verstrekt. Zij stelden verder voor, dat een *gouden* exemplaar van die medaille aan den Heer W. GERHARDS als Voorzitter van de Cholera-Commissie worde uitgereikt. (Wijders gaf de Voorzitter te kennen, dat sommige gemeente-ambtenaren zich door de buitengewone diensten, gedurende den loop der epidemie bewezen of gevorderd, aanspraak op eene bijzondere belooning hadden verworven.)

Deze voorstellen werden dadelijk in behandeling genomen en zonder beraadslaging of hoofdelijke stemming goedgekeurd. — Het Raadslid Dr. TELLEGEN verklaarde namens alle Geneeskundigen, dat deze op hoogen prijs stellen de zorgvuldigheid en ijver van den Heer Burgemeester, die in het beramen en uitvoeren van alle maatregelen van gemeentelijk beheer, dienstig geacht om het geweld der ziekte te keeren of te verminderen, het belang van de gemeente onverbeterlijk heeft behartigd, en wijders dat hij als lid van den Raad van de aanbieding van de tegemoetkoming van *f* 100 geen gebruik meende te moeten maken.

ALI COHEN.

— Beloop der cholera van 26 Aug. tot 1 Sept. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 478.	26 Aug. tot 1 Sept. A.	26 Aug. tot 1 Sept. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Ammerstol..	3	1	8	5
Barendrecht	2	1	18	10
Nw.-Beijerl.	3	4	34	29
Zuid-Beijerl	6	3	104	40
Bleskensgr. en Hofweg.	9	5	30	19
Brielle. . . .	5	3	68	48
Delft.	8	4	663	410
Dirksland. .	2	1	10	7
Dordrecht. .	3	4	598	384
Dubbeldam.	1	1	55	28
Giessen-Nieuwkerk	1	1	2	2
Gouda. . . .	2	1	263	153
's Gravend. .	1	1	11	6
's Gravenh. .	28	16	1586	919
Hardinxv. .	2	2	36	29
Hazersw.. .	5	3	66	42
Hellevoetsl..	2	—	26	12
Hendr.-Ido-Ambacht. .	18	12	47	32
Hilligersb. .	1	1	24	13
Hoogvliet. .	2	1	2	1
Katwijk. . .	14	5	430	172
Koudekerk .	1	1	3	2
Kralingen. .	4	1	160	53
Krimpen a/d IJssel.. . .	4	1	10	4
Leerbroek..	1	—	1	—
Leiden.. . .	3	2	1326	882
Meerkerk. .	1	1	1	1
Middelharn.	3	3	162	89
Moercapelle	3	1	6	3
Numansdorp	4	2	31	20
Ouderkerk a/d IJssel. .	4	2	19	9
Papendr. . .	3	1	49	26
Piershil. . .	3	1	11	3
Ridderkerk.	4	2	49	24
Rietveld. . .	6	5	14	9
Rotterdam. .	40	23	1802	1136
Schiedam. .	3	1	373	246
Sliedrecht. .	1	1	134	58
Sommelsd. .	2	2	79	51
Stad aan 't Haringvl.	1	1	93	46
Stompwijk..	57	36	109	65
Strijen. . . .	1	1	18	12
Vianen.. . .	1	—	25	13
Voorburg. .	1	1	17	11
Wateringen	1	1	81	38
Woerden.. .	1	1	175	93
Woubrugge.	2	—	30	14
IJsselmonde	3	1	28	16
Totaal. . .	276	162	8887	5285

	26 Aug. tot 1 Sept. A.	26 Aug. tot 1 Sept. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
N. Holland.				
Alkmaar.. .	1	1	210	124
Amsterdam.	92	92	1010	882
Assendelft..	5	4	22	15
Beverwijk..	9	6	37	25
Edam	12	9	24	21
Egm. aan Z.	2	2	2	2
Haarlem.. .	1	3	327	207
Haarl. Liede en Spaarnw	1	1	33	13
Helder.. . .	2	3	37	25
Koog a. d. Z.	6	3	10	5
Kortenhoef.	1	—	7	2
Marken. . .	9	6	20	13
Nw.-Amstel	3	2	118	85
Oud.-Amstel	10	5	72	36
Rijp.	10	8	24	16
Schermerh..	5	1	29	11
Uitgeest. . .	2	2	35	35
Warmenh. .	3	—	11	5
Winkel.. . .	3	1	16	5
Wormer. . .	4	4	6	5
Wijk a. Zee en Duin. .	3	—	6	1
Zaandam.. .	14	8	45	27
Zaandijk.. .	9	7	14	9
Zijpe.. . . .	1	1	29	21
Totaal. . .	208	169	2144	1590
N. Brabant				
Alph. en Riel	1	—	1	—
Almkerk.. .	3	3	3	3
Beek en Donk.. . .	1	1	1	1
Bergen op Z.	11	8	28	20
Breda. . . .	63	36	142	85
Etten en Leur. . . .	3	1	3	1
Geertrnid. b.	1	—	2	—
Grave. . . .	1	—	1	—
Helmond.. .	47	40	120	98
's Hertogenb	110	50	351	178
Hoog Zwal.	12	6	27	16
Made.. . . .	2	1	10	7
Oudenbosch	5	2	9	5
Princenhage	1	—	2	1
Roosendaal.	5	2	141	78
Terheyden..	9	4	15	6
Tilburg. . .	6	5	9	8
Vlijmen. . .	1	1	12	5
Vught. . . .	8	2	13	4
Waalwijk. .	8	7	25	17
Werken en Sleeuwijk..	3	1	36	23
Totaal. . .	301	170	957	556

	26 Aug. tot 1 Sept. A.	26 Aug. tot 1 Sept. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Gelderland.				
Arnhem. . .	69	43	406	246
Beesd. . . .	4	2	6	3
Buren. . . .	11	4	50	22
Culemborg.	32	16	182	105
Druten.. . .	2	3	18	12
Echteld. . .	1	—	1	—
Elburg.. . .	4	4	59	42
Gent.	—	1	6	3
Harderwijk.	8	5	25	17
Hattem.. . .	2	1	11	8
Heerewaarden.	1	1	3	2
Herwijnen ..	2	1	35	11
Maurik.. . .	1	1	11	8
Millingen. .	4	1	9	6
Nederhem. .	1	1	9	4
Nijkerk. . .	2	1	30	17
Nijmegen. .	13	10	95	59
Poederoijen	1	1	9	3
Tiel.	7	4	125	76
Wagening. .	1	1	3	2
Wamel.. . .	2	2	6	4
Zaltbommel	4	2	63	29
Zutphen. . .	20	11	95	58
Totaal. . .	192	116	1257	737
Utrecht.				
Amersfoort.	10	7	285	178
Breukelen-Nijenrode..	1	1	44	23
Bunnik.. . .	2	—	19	8
Langbroek..	7	5	30	17
Loosdrecht.	14	5	45	24
Schalkwijk..	2	2	5	3
Utrecht. . .	18	12	2266	1544
Vreeland.. .	1	—	5	1
Vreeswijk. .	2	1	39	21
Wijk bij Duurstede.	2	1	79	38
IJsselstein..	1	1	92	56
Totaal. . .	60	35	2909	1913
Zeeland.				
Hoek.. . . .	3	3	21	12
Nieuwerk. .	4	5	5	5
Philippine. .	20	14	22	16
Scherpenisse	1	4	8	7
St. Maartensdijk.. .	18	12	34	22
Wemeldinge	8	6	35	23
Totaal. . .	54	44	125	85

Digitized by Google

	26 Aug. tot 1 Sept.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Groningen.				
Bedum.. . .	23	14	85	46
Bellinge-wolde.. . .	1	1	4	4
Delfzijl.. . .	5	3	9	6
Finsterwold	4	4	10	9
Groningen. .	11	9	1685	973
Haren. . . .	2	—	23	11
Hoogezand.	1	1	57	34
Leens. . . .	3	3	36	23
Midwolde. .	1	1	[illegible]	2
Onstwedde..	2	1	25	13
Ten Boer. .	1	—	3	1
Uithuizer-meden. . .	1	1	1	1
Veendam. .	5	6	17	15
Wildervank	3	3	30	16
Winschoten	2	2	43	27
Totaal. . .	65	49	2030	1181
Drenthe.				
Gieten. . . .	1	1	2	2
Meppel.. . .	4	4	348	216
Smilde.. . .	8	3	39	15
Totaal. . .	13	8	389	233

	26 Aug. tot 1 Sept.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Overijssel.				
Avereest.. .	5	2	123	66
Blokzijl. . .	3	2	15	10
Deventer.. .	38	21	92	51
Diepenveen.	1	1	1	1
Goor.. . . .	2	1	2	1
Hardenberg (Ambt). . .	1	1	58	28
Kampen. . .	7	6	495	292
Kamperv.. .	1	—	2	1
Nw.-Leusen	1	—	4	1
Oldemarkt..	1	—	13	9
Staphorst. .	1	—	9	4
Vollenhove (Stad). . . .	4	4	48	30
Vollenhove (Ambt). . .	1	1	18	14
IJsselmuid..	1	—	14	8
Zwartsluis. .	—	1	101	74
Zwolle. . . .	12	6	293	176
Totaal. . .	79	46	1288	766
Friesland.				
Barradeel. .	1	—	24	13
Dokkum.. .	2	2	83	50
Harlingen. .	3	1	67	35

	26 Aug. tot 1 Sept.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Friesland.				
Hindeloop. .	4	1	52	30
Idaardera-deel.. . . .	5	5	9	8
Leeuwarden	17	1	100	56
Oostdonge-radeel.. . .	4	2	25	18
Schoterland	1	1	42	28
Sneek. . . .	2	1	16	13
Totaal. . .	39	14	418	251
Limburg.				
Beek.	1	1	2	2
Borgharen..	7	3	8	4
Born.	3	2	5	3
Geleen.. . .	1	—	1	—
Geul.	1	1	1	1
Grevenbicht	2	2	22	13
Gronsfeld. .	8	5	10	7
Heer.	4	2	4	2
Maastricht..	30	10	72	36
Meerssen.. .	5	1	7	1
Roermond. .	[illegible]	1	2	1
Venlo. . . .	1	1	5	5
Totaal. . .	65	29	139	75

De RECAPITULATIËN zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159	Van 1 Julij tot 7 Julij .	3687	2136
» 6 Mei » 12 » . . .	222	120	» 8 » » 14 » .	2086	1368
» 13 » » 19 » . . .	192	118	» 15 » » 21 » .	3676	2067
» 20 » » 26 » . . .	179	100	» 22 » » 28 » .	2682	1646
» 27 » » 2 Junij . .	312	166	» 29 » » 4 Aug. .	1993	1270
» 3 Junij » 9 » . . .	1070	591	» 5 Aug. » 11 » .	1405	889
» 10 » » 16 » . . .	2295	1396	» 12 » » 18 » .	962	653
» 17 » » 23 » . . .	1738	1117	» 19 » » 25 » .	791	535
» 24 » » 30 » . . .	2501	1478	» 26 » » 1 Sept. .	1352	842

Sinds het begin der ziekte tot op 1 Sept. aanget. 27484, overl. 16752.

Het cholera-sterftecijfer der vroegere epidemiën bedroeg voor *Groningen:* 1832 (28,000 inw., 1 Sept. tot 10 Nov.) 218; 1833 (28,878 inw., 11 Sept. tot 25 Oct.) 253; 1834 34; 1848 132; 1849 (25 Junij tot 11 Oct.) 701; 1853 (33,698 inw., 30 Oct. tot 24 Dec.) 19; 1854 (24 Sept. tot 25 Nov.) 128; 1855 (34,099 inw., 27 Aug. tot 20 Nov.) 146; 1859 (35,898 inw., 23 Oct. tot 19 Dec.) 27 en 1866 (37,312 inw., tot 3 Sept.) 974 en voor *Utrecht:* 1832 (43,407 inw., 15 Aug. tot 7 Nov.) 295; 1833 (8 Julij tot 23 Oct.) 207; 1848 (24 Oct. tot 18 Mei) 333; 1849 (47,927 inw., 28 Mei tot 12 Oct.) 1330; 1853 (49,646 inw.) 58; 1854 (5 Sept. tot einde Nov.) 343; 1855 (5 Aug. tot 22 Nov.) 76; 1859 (51,597 inw., 6 Sept. tot 17 Nov.) 286 en 1866 (58,995 inw., tot 17 Sept.) 1585.

Dr. J. HANLO.

— Beloop der cholera van 2—8 Sept. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 491.	2 Sept. tot 8 Sept. A.	2 Sept. tot 8 Sept. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Alblasserd..	8	6	62	41
Ammerstol..	3	3	11	8
Asperen. . .	1	1	1	1
Barendrecht	1	—	19	10
Nw.-Beijerland.. . . .	1	—	35	29
Bleskensgr. en Hofweg.	1	—	31	19
Bodegraven.	1	1	50	25
Bommel (d.)	1	—	71	38
Brielle.. . .	3	2	71	50
Delfshaven.	1	1	160	73
Delft.. . . .	2	2	665	412
Dirksland. .	8	5	18	12
Dordrecht. .	7	7	605	391
Dubbeldam.	2	1	57	29
's Gravenhage. . . .	37	31	1623	950
Hazersw.. .	8	6	74	48
Hellevoetsluis.. . . .	2	1	28	13
Hendr.-Ido-Ambacht..	4	2	51	34
Katwijk. . .	9	5	439	177
Koudekerk.	2	2	5	4
Kralingen. .	6	1	166	54
Leerdam.. .	1	1	5	5
Leiden.. . .	4	2	1330	884
Leiderdorp.	1	1	80	59
Maassluis. .	1	1	39	23
Middelharnis.	2	3	164	92
Moercapelle	2	2	8	5
Moordrecht.	1	1	28	20
Nootdorp.. .	2	2	3	3
Ooltgenspl..	1	—	102	46
Ouderkerk a/d IJssel..	8	4	27	13
Papendr.. .	1	1	50	27
Piershil. . .	7	5	18	8
Ridderkerk.	1	1	50	25
Rotterdam..	39	28	1841	1164
Schiedam. .	1	1	374	247
Sliedrecht. .	1	—	135	58
Sommelsd. .	1	—	80	51
Stompwijk..	6	3	115	68
Streefkerk..	3	2	30	16
Strijen. . . .	3	2	21	14
Vianen.. . .	3	3	28	16
Noord-Waddinxveen..	2	2	60	40
Woubrugge	—	1	30	15
Zwijndrecht	1	1	103	57
Totaal. . .	200	144	8963	5374

	2 Sept. tot 8 Sept. A.	2 Sept. tot 8 Sept. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
N. Holland.				
Amsterdam.	60	60	1070	942
Assendelft..	5	3	27	18
Beverwijk. .	2	—	39	25
Broek op Langendijk.	1	1	1	1
Edam. . . .	9	6	33	27
Egm. a. Zee	5	2	7	4
Haarlem.. .	3	4	330	211
Haarl. Liede en Spaarnw	3	1	36	14
Helder.. . .	4	4	41	29
Koog a. d. Z.	6	5	16	10
Marken. . .	12	5	32	18
Nw.-Amstel	4	3	122	88
Oud.-Amstel	1	1	73	37
Rijp.	4	3	28	19
Schermerh..	1	2	30	13
Sloten. . . .	1	1	20	14
Velzen.. . .	1	—	63	33
Warmenh. .	5	—	16	5
Watergraafs Meer. . . .	1	1	5	5
Winkel. . .	—	1	16	6
Wijk aan Zee en Duin	2	1	8	2
Zaandam.. .	18	12	63	39
Zaandijk.. .	3	1	17	10
Totaal. . .	151	117	2093	1570
N. Brabant.				
Almkerk.. .	1	1	4	4
Bergen op Zoom.. . .	7	7	35	27
Besoijen. . .	1	1	3	1
Breda. . . .	25	26	167	111
Engelen. . .	1	1	4	1
Ginneken. .	1	1	1	1
Grave. . . .	—	1	1	1
Helmond.. .	28	28	148	126
's Hertogenbosch. . . .	71	41	422	219
Hooge Zwaluwe. . . .	9	3	36	19
Oudenbosch	1	—	10	5
Princenhage	1	—	3	1
Raamsdonk.	1	1	23	13
Roosendaal.	4	4	145	82
Terheyden..	2	1	17	7
Tilburg. . .	4	3	13	11
Waalwijk. .	3	2	28	19
Werken en Sleeuwijk..	2	2	38	25
Totaal. . .	162	123	1098	673

	2 Sept. tot 8 Sept. A.	2 Sept. tot 8 Sept. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Gelderland.				
Arnhem.. .	59	48	465	294
Beesd. . . .	3	1	9	4
Buren. . . .	18	12	68	34
Culemborg..	17	14	199	119
Doesburg. .	1	—	2	1
Driel.. . . .	1	—	23	15
Druten.. . .	4	3	22	15
Elburg.. . .	4	4	63	45
Haaften. . .	1	1	15	10
Hattem.. . .	4	1	15	9
Hedel. . . .	1	—	34	23
Heerewaarden.	2	2	5	4
Herwijnen..	1	1	36	12
Maurik . . .	2	2	13	10
Nijkerk. . .	1	—	31	17
Nymegen. .	9	4	104	63
Poederoijen	2	2	11	5
Tiel.	2	—	127	76
Voorst.. . .	8	6	12	8
Vuren. . . .	1	1	5	2
Wamel.. . .	1	1	7	5
Zaltbommel	7	3	70	32
Zuilichem..	1	1	9	6
Zutphen. . .	17	7	112	65
Totaal. . .	167	114	1457	874
Utrecht.				
Amersfoort.	6	5	291	183
Bunnik. . .	3	1	22	9
Jutphaas.. .	5	3	81	37
Langbroek..	4	—	34	17
Loosdrecht..	4	4	49	28
Utrecht. . .	18	17	2284	1561
Vreeswijk. .	1	1	40	22
Totaal. . .	41	31	2801	1857
Limburg.				
Beek.. . . .	5	2	7	4
Borgharen..	1	2	9	6
Born.. . . .	8	5	13	8
Eysden . . .	1	—	1	—
Gronsfeld. .	2	1	12	8
Heer.. . . .	2	—	6	2
Maastricht..	67	27	139	63
Meerssen.. .	5	1	12	2
Oud-Vroenhoven.. .	2	2	3	2
St. Pieter. .	4	2	16	11
Sittard.. . .	3	1	3	1
Totaal. . .	100	43	221	107

	2 Sept. tot 8 Sept.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Zeeland.				
Hoek....	2	—	23	12
Philippine. .	1	2	23	18
Scherpenisse. . . .	1	1	9	8
St. Maartensdijk.. .	11	4	45	26
St. Philipsland.. . . .	3	3	3	3
Wemelding.	6	1	41	24
IJzendijke..	1	1	1	1
Totaal. . .	25	12	145	92
Drenthe.				
Beilen. . .	1	1	6	5
Meppel.. . .	1	—	349	216
Smilde. . . .	6	4	45	19
Totaal. . .	8	5	400	240

	2 Sept. tot 8 Sept.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Friesland.				
Aengwirden	3	—	5	1
Barradeel. .	1	1	25	14
Harlingen. .	—	2	67	37
Hindeloop. .	2	1	54	31
Idaarderad..	1	1	10	9
Leeuwarden	6	3	106	59
Utingerad.	1	1	9	6
Totaal. . .	14	9	276	157
Overijssel.				
Avereest.. .	7	4	130	70
Deventer.. .	38	22	130	73
Goor.. . . .	1	2	3	3
Grafhorst. .	1	1	4	2
Hardenberg (Ambt). . .	2	1	60	29
Hasselt.. . .	6	2	23	16
Kampen. . .	8	8	503	300

	2 Sept. tot 8 Sept.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Overijssel.				
Staphorst. .	1	1	10	5
IJsselmuid..	1	—	15	8
Zwolle....	16	8	309	184
Totaal. . .	81	49	1187	690
Groningen.				
Bedum.. . .	12	8	97	54
Groningen..	7	6	1692	979
Haren. . . .	—	1	23	12
Hoogezand..	1	—	58	34
Leens.. . . .	1	1	37	24
Muntendam	1	—	25	7
Onstwedde..	3	2	28	15
Veendam. .	3	2	20	17
Winschoten	2	2	45	29
Zuidbroek. .	1	1	17	9
Totaal. . .	31	23	2042	1180

De RECAPITULATIËN zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159
» 6 Mei » 12 » . .	222	120
» 13 » » 19 » . .	192	118
» 20 » » 26 » . .	179	100
» 27 » » 2 Junij .	312	166
» 3 Junij » 9 » . .	1070	591
» 10 » » 16 » . .	2295	1396
» 17 » » 23 » . .	1738	1117
» 24 » » 30 » . .	2501	1478
» 1 Julij » 7 Julij .	3687	2136
Van 8 Julij tot 14 Julij . .	2086	1368
» 15 » » 21 » . .	3676	2067
» 22 » » 28 » . .	2682	1646
» 29 » » 4 Aug. .	1993	1270
» 5 Aug. » 11 » . .	1405	889
» 12 » » 18 » . .	962	653
» 19 » » 25 » . .	791	535
» 26 » » 1 Sept. .	1353	843
» 2 Sept. » 8 » . .	980	669

Sinds het begin der ziekte tot op 8 Sept. aanget. 28465, overl. 17422.

De choleresterfte bedroeg voor *Haarlem:* 1832 (20,025 inw., 9 Aug. tot 30 Oct.) 38; 1833 (3 Julij tot 29 Sept.) 64; 1849 (25,778 inw.) 260; 1853, 10; 1854, 2; 1855, 31 en 1866 (29,580 inw., tot 14 Sept.) 216; voor *Rotterdam:* 1832 (72,756 inw., 14 Julij tot 7 Febr.) 695; 1833 (15 Junij tot 28 Aug.) 1150; 1848 en 1849 (88,812 inw.) 2083; 1853, 956; 1854 (93,090 inw.) 413; 1855, 172; 1859 (106,458 inw., Aug. tot Nov.) 455 en 1866 (115,354 inw., 16 April tot 17 Sept.) 1181; voor *Leiden:* 1832 (34,957 inw., Aug. tot Nov.) 485; 1833 (Julij tot Oct.) 109; 1848, 174; 1849 (36,054 inw.) 761; 1853, 87; 1859 (36,366 inw., Aug. tot Nov.) 327 en 1866 (38,492 inw., tot 17 Sept.) 888; voor *Arnhem:* 1832, 1; 1833 (13,654 inw., Julij tot Sept.) 200; 1849, 466; 1854, 6; 1859 (22,435 inw.) 55 en 1866 (29,609 inw., tot 17 Sept.) 339; voor *Zwolle:* 1832 (15,640 inw., Aug. tot Oct.) 46; 1833, 45; 1849, 268; 1854, 6; 1855, 61; 1859 (18,944 inw.) 4 en 1866 (20,448 inw., tot 14 Sept.) 189; voor *Schiedam:* 1832 (11,742 inw., Aug. tot Nov.) 61; 1833 (Julij tot Aug.) 238; 1848, 98; 1849 (12,969 inw.) 203; 1853, 147; 1859 (15,240 inw.) 79 en 1866 (16,820 inw., tot 6 Sept.) 247. Dr. J. HANLO.

ROTTERDAM. — Uit een rapport van de Commissie tot onderzoek van de begrooting van het Krankzinnigengesticht alhier blijkt, dat, doordien het aantal lijders uit andere gemeenten in deze inrigting steeds geringer wordt en het bedrag der ontvang- en verplegingskosten afneemt (het bedroeg in het laatste jaar *f* 8289 en kon nu slechts op *f* 3600 geraamd worden), van deze gemeente thans voor 1867 *f* 3270 meer subsidie (d. i. 29,800) moet worden gevraagd dan voor 1866.

DEVENTER. — Blijkens eene aankondiging van den waarnemenden Direkteur der Hoogere Burgerschool (met 6jarigen cursus) alhier, voorziet het onderwijs aan die inrigting in de behoeften van hen, die als *aanstaande Geneeskundigen* of *Apothekers*, de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen wenschen te beoefenen.

ZWOLLE. — De gevallen van hondsdolheid bij den mensch ten onzent zijn weder vermeerderd met één te Assen, alwaar den 28sten Augustus j.l. een 14jarige jongen aan watervrees is overleden, na ongeveer 5 weken te voren door een hond te zijn gebeten, die vervolgens wegliep en sedert niet weêr is gezien.

— Ter correctionele teregtzitting der Regtbank te Almelo stond den 23sten Augustus j.l. teregt de Heer L. C. D., Geneeskundige te Ambt-Almelo, ter zake van als zoodanig te Stad-Almelo, in welke gemeente onderscheidene Apothekers zijn gevestigd, aan eenige personen geneesmiddelen te hebben geleverd. Het gold alzoo de vraag, of de beklaagde naar de nieuwe Wet, regelende de uitoefening der Geneeskunst, van den 1sten Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), tot zoodanige levering van geneesmiddelen al dan niet bevoegd is, of door die Wet daartoe bevoegd is geworden? Terwijl, na het verhoor van eenige getuigen, door het Openbaar Ministerie, bij een uitvoerig requisitoir, de strafbaarheid van het feit en de schuld van den beklaagde werd volgehouden, betoogde voornamelijk de verdediger van dezen: 1°. dat genoemde Wet, gelijk vooral ook bleek bij eene aandachtige lezing en vergelijking van de artikelen 9 en 20, geene terugwerkende kracht bedoelde of kon hebben, en dat alzoo aan den beklaagde eene bevoegdheid, welke bij vroeger vóór en bij het in werking treden der nieuwe Wet bezat [? REF.], bleef verzekerd en geenszins kon worden ontnomen of betwist; — 2°. dat de uitlegging door het Openbaar Ministerie aan de Wet gegeven, in strijd was met den geest en de letter der Wet, voorts met de geschiedenis van dezelve en eindelijk strijdig met het algemeen belang. Mede werd door den verdediger aangevoerd, dat het feit, zoo als het bij de dagvaarding was omschreven, niet regtens was bewezen. — Bij vonnis van den 30sten Augustus heeft de Regtbank den beklaagde vrijgesproken van het hem ten laste gelegde feit, ten dien aanzien overwegende, „dat wel is gebleken, dat door beklaagde ten behoeve van een in de gemeente Stad-Almelo wonend persoon medicamenten waren verstrekt of geleverd, doch niet is bewezen, zoo als bij dagvaarding was geposeerd, dat bedoelde middelen waren *geleverd* IN DE GEMEENTE STAD-ALMELO, integendeel bepaaldelijk is gebleken, dat de aflevering had plaats gevonden te Ambt-Almelo, als zijnde de geneesmiddelen aan beklaagde's apotheek *afgehaald* of *in ontvangst genomen* door den vader van den patiënt."

(Omtrent de aan beklaagde betwiste bevoegdheid tot het leveren van geneesmiddelen te Stad-Almelo, op grond dat aldaar Apothekers zijn gevestigd, is alzoo geene beslissing gevallen.) — Tegen deze uitspraak heeft het Openbaar Ministerie onmiddellijk hooger beroep doen aanteekenen.

PERSONALIA.

Z. M. heeft aan Dr. W. KOSTER, op zijn verzoek, een eervol ontslag verleend als Schoolopziener in het 3de Schooldistrikt der provincie Utrecht, en in zijne plaats benoemd Dr. A. A. H. SUYK, te Utrecht.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt.* — *Augustus.* — Bij Z. M. besluit van den

27sten Julij 1866, n°. 72, is de Off. v. Gez. 2de kl. W. KROL, Leeraar aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, benoemd tot Off. v. Gez. 1ste kl. en geplaatst bij de Garnizoens-Infirmerie te Helder.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 2de kl. N. J. MULLER, van de Garnizoens-Infirmerie te Helder naar het Garnizoens-Hospitaal te Amsterdam; — de Off. v. Gez. 2de kl. A. VAN ONSELEN SPRUIT, van het 2de Bataillon 1ste Regiment Infanterie en de Apotheker 3de kl. H. ROMEIJN, van het Magazijn van Geneesmiddelen, beide naar 's Rijks Hospitaal en 's Rijks-Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht; — de Off. v. Gez. 3de kl. A. VAN MENS, van het 2de Bataillon 3de Regiment Infanterie naar het 4de Bataillon 3de Regiment Infanterie; — de Off. v. Gez. 3de kl. L. B. E. LEDEBOER, van het 4de Bataillon 3de Regiment Infanterie naar het 2de Bataillon 3de Regiment Infanterie.

— Bij Koninklijk besluit van den 3den September j.l. is, op het daartoe door hem gedaan verzoek, aan den Dirigerenden Off. v. Gez. 2de kl. bij de Militaire Geneeskundige Dienst in Nederlandsch Indië J. H. LE PIQUE, thans met verlof hier te lande, een eervol ontslag verleend uit Z. M. militaire dienst, met toekenning van den rang van Dirigerend Off. v. Gez. 1ste kl. en van pensioen.

— Bij beschikking van den Minister van Marine van den 3den September j.l. is aan den Heer G. H. STEINIGEWEG, Genees- Heel- en Verloskundige te Brouwershaven, de betrekking opgedragen van Visiteur der quarantaine aldaar.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *magtiging verleend:* tot uitreiking van eene akte van admissie tot de uitoefening der verloskundige praktijk te Batavia, aan H. C. VAN GOUDRIAAN, — en *overgeplaatst:* bij de Geneeskundige Dienst te Palembang, den Off. v. Gez. 3de kl. C. D. SCHUCKINK KOOL, van het Groot Militair-Hospitaal te Weltevreden.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *geplaatst:* te Samarang, den Veearts F. H. VOIGT; — *overgeplaatst:* bij de Geneeskundige Dienst van Timor en Onderhoorigheden, den Off. v. Gez. 2de kl. J. B. DUMONT; — bij het Groot Militair-Hospitaal te Willem I, den Off. v. Gez. K. G. BAKKER; — bij de Geneeskundige Dienst van Sumatra's Westkust en Onderhoorigheden, den Off. v. Gez. 3de kl. J. C. P. KATS.

— De Raad der gemeente Utrecht heeft, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend aan Dr. VAN EETEN, als Stads-Geneesheer.

BENOEMD: Door den Gemeenteraad van Arnhem, tot Stads-Doctor, Dr. H. W. C. DE JONG, in plaats van Dr. H. W. EVERTSZ, die verzocht had niet meer in aanmerking te komen.

— De Heer C. L. DROGNAT LANDRÉ Med. Candidaat aan de Hoogeschool te Utrecht, heeft den 2den September j.l. zich naar het eiland Marken begeven, ten einde gedurende de ziekte van den aldaar gevestigden Geneeskundige, zijne hulp aan de choleralijders te verleenen. (Van de 800 à 900 inwoners waren er reeds een 40tal aan de cholera bezweken.)

BEVORDERD: Den 30sten Augustus, te Groningen, tot Art. Obst. Doctor, de Heer J. J. H. RIDDER, Med. Doctor te Groningen.

OVERLEDEN: Den 29 Augustus, te Brouwershaven, de Heer C. VAN DE WATERING, Heel- en Vroedmeester, Oud-Off. v. Gez. en Visiteur van de Quarantaine, oud 73 jaren.

VACANT: Te Hoogeveen, de betrekking van Plaatselijk-Geneesheer. (De benoemde Heer G. BONTHUIS, Off. v. Gez. 2de kl., heeft bedankt, uit hoofde hij het gevraagd ontslag uit de Militaire Dienst niet kon bekomen.)

— Te Holten, de betrekking van Geneeskundige: — er is daar thans geen Geneeskundige; het Gemeentebestuur geeft — informatie.

ALI COHEN.

IETS OVER DE BEHANDELING DER BERI-BERI.

Gedurende twee achtereenvolgende jaren heeft deze ziekte het Protestantsche Weeshuis alhier bezocht, met de behandeling der weezen als Stads-Geneesheer belast, deel ik hier de door mij ingestelde behandeling mede.

Hierbij laat ik echter eenige opmerkingen over die ziekte voorafgaan. Het gesticht bevatte in 1864 een getal van 216 kinderen (70 jongens en 146 meisjes), van welken van Mei tot Augustus 52 (16 jongens en 36 meisjes) door de beri-beri werden aangetast, hiervan zijn 5 gestorven, terwijl 38 naar Oenarang, eene koele bergstreek, werden geévacueerd, terwijl verscheidene *hiervan* in 1861 waren aangetast geworden, het getal aangetasten op 30 Mei 1861 was 40.

In 1865 kwamen op eene sterkte van 219 kinderen (73 jongens en 146 meisjes) in en na een zeer natten regenmoesson, van Februarij tot Mei, 46 gevallen voor (13 jongens en 33 meisjes), waarvan 4 stierven, terwijl 28 naar Oenarang werden geévacueerd; onder de voorkomende gevallen waren enkelen die ook in 1861 door de beri-beri waren aangetast. De tijd van ontstaan in 1864 en 1865 en de toen heerschende regens en bandjirs doen mij bepaald tot het gevoelen overhellen, dat de *vochtigheid* grooten invloed heeft op het ontstaan en verspreiding der ziekte, zelfs zag ik na *één* dag regen de ziekte verergeren.

Onder de verdere oorzaken meen ik ook te moeten tellen de opeenhooping van vele kinderen in één gebouw, de slechte ventilatie van het geheel door muren en gebouwen omsloten gesticht, de vochtige grond en de voeding, waarin door de gebrekkige geldmiddelen niet genoegzaam door dierlijk voedsel worden voorzien, daar voor het onderhoud van ieder kind slechts *f* 8 per maand toegestaan is.

Van de 52 patiënten in 1864 hadden een 16tal eerst febris intermittens gehad en een 3tal aan scrophulosis geleden. Onder de 46 patiënten in 1864 hadden een 14tal febris intermittens gehad en 4 scrophulosis.

De verschijnselen, onder welken zich de ziekte het eerst voordeed, waren oedema pedum, pijn en benaauwdheid in het bovenst middelste gedeelte der borst, hartkloppingen, kuitkramp met waggelenden, zoogenaamden geitengang, parese en vermagering der kuitspieren. Bij de ergste lijders waren de verschijnselen vergezeld van brakingen, tympanitische opzetting der maag en hevige dorst, hevige benaauwdheid en angst, hartkloppingen, hevige kuitkramp, kleine, trage, somtijds koortsachtige pols, de tong was bleek en slap, met rooden rand, sterke oedemateuse zwelling van het aangezigt, pijnlijkheid der nierstreek en spaarzame urine, bij allen volkomene afwezigheid van *eenig* hersenverschijnsel. Sommige schijnbaar herstelden kregen na eene morgenwandeling plotseling brakingen, benaauwdheid op de borst en hartkloppingen, welke verschijnselen echter spoedig verdwenen.

Opmerkelijk is het, dat deze ziekte onder objectief zeer geringe verschijnselen plotseling in den hevigsten graad overgaat en binnen weinige uren den dood veroorzaakt.

Bij een 4tal in 1864 en een 3tal in 1865 was dit het geval in het boven-

genoemde weeshuis, en 1 in een kampong, welke allen zeer spoedig onder gelijke verschijnselen overleden. Dezelve waren na voorafgegaan oedema pedum benaauwdheid op de borst, hevige hartkloppingen, wrijvingsgeluiden in ligten graad, daarna hevige buikpijn met braking, sterke opzetting der maag met gevoeligheid der lever en miltstreek en plotseling intredende dood.

Van één der lijken van een jongen van 12 jaren had ik gelegenheid de sectie te doen en deel het daarbij waargenomene hier mede:

Hydraemische toestand van het bloed, ligte graad van algemeene huidwaterzucht, verwijding van het met stolsels opgevulde regter hart, terwijl ook de arteriae en venae pulmonales met stolsels waren opgevuld, ligte graad van hydrops pericardii, vergroote lever, welke zeer bloedrijk was, het in de borstholte bevatte bloed was waterachtig, paarschachtig gekleurd, de milt vergroot en verhard, de linker nier door vetmetamorphose aangedaan, de regter nier bloedrijk, het intestinum ileum opgespoten, de mesenteriaalklieren vergroot en verhard, het harde ruggemergvlies sterk opgespoten en ligte graad van vloeibare uitzweeting tusschen de vliezen, het ruggemerg zelfs ligt verhard.

De niet opgenoemde organen waren in normalen toestand.

De behandeling, die ik heb ingesteld, bestond vooreerst in voorbehoeding, als: wandelen, gymnastie, beter voedsel en zoo veel mogelijk op de bovenkamers logeren, streng order stellen op de reiniging ook der gebouwen, luchtverversching en zoo veel mogelijk bevordering van een vrolijk humeur. Bij de eerste verschijnselen zoo spoedig *mogelijke* évacuatie. Ik gaf bij die verschijnselen de sulphas chinine, alle 2 uren 2—4 grein, met carbonas ferri en ondersteunde dit door smeersels, naar omstandigheden, als bij pijnlijke oedema, zoowel tot wegneming der kramp als tot bevordering der circulatie in de onderste ledematen:

℞. Sap. aromat. ℥ ii.
Ol. dat. stram. ℥ ii.
m. f. linim.
d. s. a. 2 u. inwrijven.

Bij opvolgenden moeijelijken gang en parese:

℞. Lin. volat. ℥ iii.
Tinct. capsici ℥ ii.
m. f. linim.
d. s. 4 m. d. inwrijven.

Ondersteund door inwikkeling van bewierrookte matten. Bij hevige kuitkrampen drooge koppen, mosterdpappen, mosterdvoetbaden of bloedzuigers. Bij gastrische complicatiën gaf ik:

℞. Decoct. tam. ℥ iii.
Inf. sennae ℥ iii.
m. d. s. o. h. c. 2.

of ook:

℞. Decoct. tam. ℥ vi.
Sulph. magn. ℥ i.
Syr. simpl. ℥ i.
m. d. s. o. h. c. 2.

Ik liet tevens limonade gebruiken. Bij uitbreiding der oedema wijzigde ik de voorschriften en gaf bij het oedema tot afleiding op het darmkanaal en tot bedaring der hartklopping:

℞. Decoct. tam. ℥ vii
Sulph. magn. ℥ i
Tinct. digit. scr. j
Syr. simpl. ℥ i
m. d. s. o. h. c.

of ook:

℞. Decoct. tam. ℥ iii.
Oxym. scillae. ℥. i.
Inf. sennae. ℥ iii.
m. d. s. o. h. c.

Bij hevige borstbenaauwdheid en hartklopping gaf ik:

℞. Merc. dulcis gr. iv
Pulv. digit. gr. vi
Sacchar. lact. qs.
m. f. pulv. n°. xii.
d. s. o. ½ h. p.

Ondersteund door koppen of bloedzuigers op de borst; fomenten of mosterdpappen op de maagstreek.

De dikwerf met deze ziekte gepaard gaande chlorose behandelde ik met tinct. nervina Bestucheffii of carb. ferri met chin.

De herstelden hield ik nog eenigen tijd in observatie, daar mij was gebleken, dat, om niet in de ziekenzaal opgenomen te worden, de recidiven dikwijls verborgen werden gehouden en daardoor soms plotseling een patiënt in hevigen graad aangetast werd binnengebragt.

Door dit weinige hoop ik iets te hebben bijgedragen tot meer bekendwording van deze ziekte, verzekerd zijnde dat in de Geneeskunde, even als in andere wetenschappen, iedere waarneming hare waarde heeft.

Samarang, 28 Februarij 1866. Dr. J. A. VAN DISSEL.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

PERIARTERITIS NODOSA. — Door KUSSMAUL en MAIER wordt het volgende, zoowel uit een klinisch, als uit een anatomisch oogpunt, belangrijk ziektegeval medegedeeld. Een 27jarige kleedermaker werd den 4den Mei 1865 op de Geneeskundige Kliniek te Freiburg opgenomen met verschijnselen van chlorotisch marasmus, die, gelijk uit de anamnese bleek, eerst voor weinige weken moesten zijn ontstaan en waarvan de oorsprong duister was. In weêrwil toch van een voortdurend zeer versnelden pols (112—140) was de temperatuur slechts zelden en nooit aanzienlijk verhoogd; de ademhaling, die eerst zeer frequent (20—30) was, werd in den laatsten tijd veeleer traag. Noch in het hart, noch in de longen kon eenige stoornis ontdekt worden, zoodat men

de diagnose van acute miliairtuberculose, waaraan men in de eerste dagen gedacht had, weder moest laten varen. Reeds op den eersten dag van het onderzoek des lijders werd in zijne urine veel bloed en eiwit gevonden, en onder het mikroskoop zag men daarin, behalve bloedligchaampjes, talrijke geïsoleerde nierepithelia, epithelium- en fibrinecylinders. Deze veranderingen der urine bleven, behalve het bloedgehalte, dat sterk verminderde, gedurende het geheele verloop der ziekte bestaan. Hierbij kwam nog eene zeer spaarzame urineloozing, die wel is waar voor een deel in verband stond met het rijkelijk zweeten des lijders, maar ook, met het oog op de overige ziekteverschijnselen, als anaemie, lendenpijnen enz., aan eene nephritis diffusa acuta deden denken. Dat echter de diagnose hiermede niet was uitgeput, bewezen eene reeks van verschijnselen, die van het zenuw- en spierstelsel uitgingen en niet eenvoudig op rekening van uraemie konden gesteld worden, wilde men zich de zaak niet al te gemakkelijk maken.

Op den dag vóór zijne aankomst bespeurde de lijder voor het eerst eene tinteling in de regter hand, ofschoon hij met deze nog alle bewegingen kon uitvoeren; ook was hij nog te voet aangekomen. Reeds de volgende dagen nam de algemeene zwakte zoo zeer toe, dat hij het bed niet meer kon verlaten en zelfs den 11den Mei zijn voedsel niet meer naar den mond kon brengen. De eene spier na de andere werd verlamd, totdat alle beweging onmogelijk geworden was. De spieren namen hierbij allengs in omvang af en verloren spoedig hare electrische contractiliteit. Eindelijk werd ook de spraak belemmerd en verloor de stem hare klank. Tevens werden de spieren de zitplaats van hevige pijnen, die zoowel spontaan, als bij drukking ontstonden, en met deze hyperaesthesie der spieren vertoonde zich hier en daar anaesthesie van de huid, vooral der beide handen. Op andere plaatsen scheen de huid daarentegen hyperaesthetisch te zijn. De blaas was niet verlamd.

De lijder sliep weinig, kreunde veel en delireerde op het laatst niet zelden. Hij klaagde veel over lendenpijnen, over de genoemde spierpijnen en somtijds over hevige pijnen in den buik. De eetlust, die in den aanvang vrij goed was, verminderde later, de dorst was altijd groot, de stoelgang afwisselend traag en vloeibaar, nu en dan had braken plaats. De lympheklieren van den hals en de inguina zwollen eenigzins aan en den 30sten Mei ontdekte men onder de huid van borst en buik erwtgroote knobbeltjes, die vroeger niet waren waargenomen Den 3den Junij stierf de lijder.

Gedurende zijn leven had men niet tot eene bepaalde diagnose kunnen geraken. Wel waren er verschijnselen, die aan trichinose deden denken, doch hiermede waren het nierlijden en de kleine gezwellen op de borst en den buik niet opgehelderd. Evenmin was eene nephritis diffusa voldoende om de eigenaardige spier- en zenuwverschijnselen te verklaren en eene acute miliairtuberculose gaf niet meer licht. De resultaten der sectie werden dus met belangstelling te gemoet gezien.

De belangrijkste veranderingen, die men in het lijk vond, betroffen de spieren, die droog, bruinrood van kleur, op vele plaatsen witachtig geel gevlekt waren en eene uitgebreide ontaarding van de kleinere slagaders, die zich in haar weefsel vertakten, vertoonden. Deze ontaarding trof men aan in alle spieren van den romp, zoowel aan de voor- als aan de rugzijde tot de diepst gelegene toe, evenzoo in de spieren der ledematen, van den hals en de kaauwspieren. Nu eens waren deze slagaders tot kleine, rondachtige, grijze of geelachtige knobbeltjes ter grootte van een hennipzaad tot die van een papaverzaad gezwollen, dan eens waren zij verdikt tot buisjes van 5‴ lengte. De buisvormige verdikking zag men zeldzamer en meer aan de hoofdvertakkingen, de kleine knobbeltjes daarentegen kwamen zeer dikwijls voor en konden tot in de fijnste vertakkingen vervolgd worden. Somtijds waren zij rozenkransvormig als het ware

aanéén geregen, een andermaal hingen zij, als appelen aan een boomtak, aan de vertakkingen van een slagaderstam. Vooral zag men ze dáár, waar kleinere takken door een slagader werden afgegeven. De kleine gezwellen, die men bij het leven onder de huid gevoeld had, waren conglomeraten van de genoemde knobbeltjes. Ook de fijne slagadertakken in de tong, de pharynx en de larynx waren op dezelfde wijze ontaard, in geringere mate ook de ãã. bronchiales; de a. pulmonalis en hare vertakkingen waren niet veranderd.

Verschillende takken van de ãã. coronariae van het naauwlijks vuistgroote hart waren bijna geheel in wanstaltige, witachtig gele strengen overgegaan. Het spiervleesch van het hart was bruinrood met vele witachtig gele plekken en door het endocardium der kamers zag men vele geelachtige punten heenschemeren. De klapvliezen, alsmede de aörta en hare grootere takken, boden geene veranderingen aan.

In het abdomen had de ontaarding der slagaderlijke vaten den hoogsten graad bereikt, vooral in de milt, de nieren en de darmen. In de nieren, die de gewone veranderingen van diffuse nephritis vertoonden, begon de knobbelachtige en cylindrische verdikking en wel in zeer sterke mate aan de takken, die zich in de nierzelfstandigheid zelve verspreiden; vooral op de grens tusschen bast en pyramiden puilden zij met hare doorgesneden uiteinden als kleine geelachtige knobbeltjes uit. Dezelfde veranderingen der kleine slagaders zag men in het pancreas, onder het weivlies van de maag (welks slijmvlies talrijke haemorrhagische erosiën vertoonde), verder in hoogen graad aan den rand van het darmscheil en op de rokken der dunne en dikke darmen, waar de grijsachtige knobbeltjes zich als tuberkels voordeden. Het slijmvlies der darmen vertoonde hyperaemie, bloeding, ontstekingachtige infiltratie en vele oppervlakkige, recente ulceratiën.

In de schedelholte werd atrophia cerebri, oedema piae matris en gekorreld ependym der hersenholten aangetroffen.

Het mikroskopisch onderzoek leerde dat het ziekteproces, zoowel bij de knobbelvormig als bij de cylindrisch verdikte slagaders, uitging van de tunica media en de tunica adventitia dezer vaten. Rijkelijke woekering van kernen en kleine cellen was in de spier- en bindweefselcellen opgetreden en ten slotte overgegaan in de vorming van het digt bindweefsel rondom het vat, dat het meest bijdroeg tot de verdikking, die met het bloote oog werd waargenomen en hier en daar het vat naauwer maakte of zelfs, wanneer zich vaste bloedstremsels vormden (zoo als vooral in de darmvaten), geheel sloot. Meermalen echter werd daarentegen het lumen der vaten grooter aangetroffen met uitzetting van den vaatwand. Dezelfde veranderingen, die zich in de slagaders vertoonden, hadden zich voortgeplant op het parenchyma, waarin deze gelegen waren, vooral op de spieren, in welke zoowel op de bundels als in het interstitiëel bindweefsel eene levendige kernwoekering waargenomen werd. In de oudere vaatknobbeltjes werden niet zelden vetkorreltjes, amyloïdligchaampjes, kalkachtige concrementen en bovendien waar vetweefsel aangetroffen, welk laatste de oorzaak was der gele kleur, die vele knobbeltjes aanboden.

De veranderingen, die het spierweefsel ondergaan had, bestonden in fijne, meestal in $\bar{A}$c. oplosbare korreltjes binnen de spiervezelen, die hare dwarse strepen verloren, broos en hier en daar ingesnoerd werden, aanvankelijk zwelling der bundels, later vermindering van omvang met rijkelijke vorming van vetweefsel, hier en daar donkere, bruine korrels, op andere plaatsen fijne overlangsche strepen in de bundels. Behalve deze veranderingen, die ZENKER als *korrelige* bij typhus beschreven heeft, kwamen ook de door hem met den naam van *wasachtige* bestempelde, ofschoon in mindere uitgebreidheid, voor.

Ook de zenuwtakjes, die tegen de slagaderknobbeltjes aanlagen, vertoonden eene ophooping van vetkorreltjes, blijkbaar het gevolg van de drukking, die zij hadden ondergaan.

Het eigenaardige van de beschrevene verandering der slagaders, die men wel als een ontstekingsproces van de vaatscheede mag opvatten en die plaatselijk en geïsoleerd niet zeldzaam is, ligt in haar zelfstandig optreden, in hare uitbreiding over een groot gedeelte van het aörtastelsel, in hare beperking tot vaten van een zeker caliber en in haren knobbelachtigen vorm, die de overhand heeft boven de diffuse verdikking.

Het is zeer waarschijnlijk dat de periarteritis het uitgangspunt is geweest van vele der veranderingen, die in andere organen werden aangetroffen. Buiten twijfel gesteld is de secundaire aard van de veranderingen, die het darmslijmvlies aanbood en welke overeenkomen met die, welke op embolie der art. meseraïca sup. volgen. Moeijelijker is het de betrekking der spierontaarding tot de arteritis te bepalen en men moet in het midden laten of de uitgebreide korrelige en wasachtige degeneratie het gevolg is van de circulatiestoornissen, die noodzakelijk door de slagaderontaarding moesten plaats grijpen, dan wel of beiden, de spieren en de vaatrokken, door eene en dezelfde schadelijke inwerking getroffen werden. Hetzelfde geldt van de nephritis, omtrent welke het onbeslist moet blijven of zij door voortplanting van het ziekteproces der slagaderen op het nierweefsel, dan wel door denzelfden ziekteprikkel, die de vaten trof, is ontstaan.

Ook de gewigtige vraag naar den oorzaak dezer eigenaardige ziekte der slagaders moet nog onbeantwoord blijven. Een tijd lang meenden de schrijvers, bedrogen door voorwerpen, die onder het mikroskoop zeer naar niet-ontwikkelde filariae geleken en aan het vleesch, bloed en darmslijm ontleend waren, dat wormen eene rol in het proces speelden. Zelfs werd dit in eene voorloopige mededeeling, getiteld: ***Aneurysma verminosum hominis***, door den druk bekend gemaakt (*Deutsch Archiv*, I. 1.). Later bleek het, dat die voorwerpen slechts toevallig in de praeparaten geraakt en geene werkelijke wormen waren.

Te gelijk met den lijder, wiens ziektegeschiedenis wij zoo even hebben medegedeeld, bevond zich op dezelfde Kliniek een 28jarige man, die eveneens binnen weinige weken algemeen geparalyseerd was geworden en wel onder koorts, hartkloppingen, pijnen in den nek, de lendenen en de ledematen met albuminurie en oedema. De lijder lag onbewegelijk in bed, kon zich oprigten noch omkeeren en moest door anderen gevoederd worden. Het regter been kon in de knie en de heup een weinig gebogen en het voetgewricht eenigermate gestrekt worden, het linker been echter in het geheel niet. Atrophie en verlamming waren zeer ongelijk over de spieren verbreid. In het bijzonder waren de kuitspieren van het linker been, ofschoon men nog duidelijk vleeschmassa kon tasten, volkomen aan den invloed van den wil en van de electriciteit onttrokken, zoodat het zelfs met de sterkste stroomen niet gelukte contractiën op te wekken. De minste drukking op de verlamde spieren of hare zenuwstammen was hoogst pijnlijk. Het huidgevoel had niet geleden.

Eene methodische aanwending van sterke inductiestroomen, te gelijk met eene voedzame diëet, had ten gevolge dat vele spieren haren gewonen omvang en normale reactie op den electrischen stroom herkregen. Na verloop van 3½ maand kon de lijder reeds gaan met behulp van een stok, die tot ondersteuning van het linker been diende, welks kuitspieren en quadriceps nog steeds haren dienst geheel bleven weigeren. Dit been was blaauw van kleur en koud op het aanvoelen, zijne spieren week en slap, nog zeer gevoelig bij drukking. Eindelijk gelukte het door 48 malen den constanten

stroom, benevens warme baden, aan te wenden, de functie der spieren ook van dit lid te herstellen.

Een stukje spiervleesch, uit de linker kuit gesneden, vertoonde eene bleek-gele kleur en eene belangrijke degeneratie der spierbundels, namelijk de korrelige en vooral in zeer hoogen graad de wasachtige, die ZENKER beschreef. Trichinen werden niet gevonden. Aan eenige kleine slagaders zag men omschrevene dilatatiën, die met vernaauwingen afwisselden; de vaatrokken, vooral de middelste en adventitia, waren matig verdikt, echter zonder kernwoekering. Knobbelvormige zwellingen werden in het uitgesneden stuk niet waargenomen. De haarvaten waren hier en daar sterk vetachtig ontaard.

Zoowel klinisch als anatomisch bieden beide gevallen vele punten van overeenkomst aan. In het eerste had waarschijnlijk de slagader- en nierziekte een zoo hoogen graad bereikt, dat de dood intrad voordat de spierontaarding den vorm bereikt had, dien men den wasachtigen genoemd heeft. In het tweede geval kan men aannemen dat periarteritis en nephritis nog tijdig teruggegaan zijn, waardoor het proces in de spieren tijd heeft gehad om zijn hoogsten trap te bereiken. Het eerste geval zou dan de ziekte in haren gevaarlijksten, snel doodenden vorm voorstellen, terwijl wij in het tweede bij gunstiger verloop haren uitgang en algemeene spierverlamming voor ons zouden hebben.

Wij zijn den schrijvers dank schuldig voor hunne in vele opzigten belangrijke mededeeling, die eene nieuwe bijdrage levert op het rijk gebied der verlammingen, waarop nog zoo veel te arbeiden valt. (*Deutsch Archiv für klinische Medicin*, I. 5.) J. P. G.

EEN GEVAL VAN ZEER STERKE ACHTEROVERBUIGING DER BAARMOEDER, door Dr. C. MAYER, in de *Gesellschaft für Geburtshülfe* te Berlijn (zitting van 13 Mei l.l.) medegedeeld, is vooral wegens de moeijelijkheid, die de herkenning opleverde, nog al belangrijk.

Bij eene pas gehuwde vrouw waren alle pogingen tot uitoefening van coïtus vruchteloos gebleven, waarom te Londen, waar men tijdelijk verblijf hield, een Geneesheer werd geraadpleegd. Deze vond, blijkens een schrijven aan Dr. MAYER, de uitwendige geslachtsdeelen welgevormd; de scheede zeer kort; het scheedegedeelte stond laag en in de nabijheid van de symphysis ossium pubis. Bij onderzoek met het speculum, dat slechts 3″ in de scheede kon worden gebragt, werden geene afwijkingen gevonden; de sonde drong naauwelijks 1″ diep in de baarmoeder. Bragt men een catheter in de blaas dan voelde men de punt duidelijk met den in het rectum geplaatsten vinger, terwijl men op de plaats, waar de baarmoeder moest worden gevoeld, slechts eene kleine verhevenheid kon ontdekken; ovaria werden niet gevoeld, ofschoon de regelmatige menstruatie hunne aanwezigheid liet vermoeden. Daar het geval twijfel overliet werd geene behandeling ingesteld.

Zes weken na hun huwelijk vertrok het paar naar Edinburg om Prof. SIMPSON te raadplegen. Deze schreef aan Dr. MAYER: „Het is een zeer merkwaardig geval van teruggebleven ontwikkeling der baarmoeder, die zeer klein en naauwelijks 2″ lang is. De inwendige baarmoedermond is zoo naauw dat eene zeer dunne sonde slechts met veel moeite kan indringen.” De door SIMPSON ingestelde behandeling: het inbrengen van eene zoogenaamde galvanische sonde had eene zeer gevaarlijke ontsteking der baarmoeder ten gevolge, waarvan de vrouw niet dan zeer langzaam herstelde.

Vijf jaren later onderzocht Dr. MAYER deze vrouw. Bij uitwendig onderzoek vond hij geenerlei afwijkingen, maar kon, hoe diep hij den buikwand ook met de hand indrukte, geen baarmoeder doorvoelen.

De uitwendige geslachtsdeelen waren goed gevormd. De scheede liet gemakkelijk

den vinger en later een speculum van middelmatige dikte toe. Het scheedegedeelte stond laag, een weinig naar links en voren. De baarmoeder was bijzonder kort en scheen niet langer dan $1^{1}/_{2}''$ te zijn, want noch door de scheede, noch door het rectum kon men, bij gelijktijdige uitwendige drukking op den buik, het ligchaam der baarmoeder voelen. Aan de bovenste vlakte der baarmoeder bespeurde men een klein, rond, naar regts en achteren gerigt gezwel en daarnaast en iets meer naar boven vond men aan beide zijden kleine, weeke, langwerpig ronde ligchamen, ongeveer ter grootte van een hazelnoot, die voor ovariën konden worden gehouden. De sonde van KIWISCH drong gemakkelijk in den uitwendigen baarmoedermond, maar niet dieper dan $1^{1}/_{2}''$ en stuitte dan tegen den bovenrand van het ligchaam der baarmoeder; een inwendige baarmoedermond was niet te ontdekken en de baarmoeder scheen dus werkelijk in hare ontwikkeling teruggebleven.

Een tweede en derde onderzoek had geheel dezelfde uitkomst, maar ook nu weder trok het kleine gezwel, dat aan een verdikt ligament of aan exsudaat deed denken en op geenerlei wijze van de baarmoeder kon worden gescheiden, de aandacht. Bij een vierde onderzoek, dat na voorafgegane ruime stoelgangen werd ingesteld, gebruikte MAYER eene iets dikkere sonde, die den vorm van een mannen-catheter had. Hij bragt de punt daarvan zoo veel mogelijk naar regts en achteren in de rigting van het bewuste gezwel, waar hij eene zachte plaats meende te voelen. Zachtjes en met korte tusschenpoozen drukte hij de sonde tegen deze plaats aan en plotseling drong ze in de rigting van boven naar beneden $2^{1}/_{2}''$ diep in. Het bleek nu dat de baarmoeder niet in ontwikkeling teruggebleven, maar zeer sterk achterovergebogen was. De behandeling, bestaande in het dagelijks inbrengen van eene sonde, die eenigen tijd bleef liggen, werd, toen MAYER deze mededeeling deed, nog voortgezet en daarmede aanvankelijk eene gunstige uitkomst verkregen. Dr. W. M. H. SÄNGER.

OVER DE EXSTIRPATIE VAN DE PLEXUS COELIACUS EN MESENTERIUM. — De resultaten der verschillende proefnemingen over dit onderwerp stemmen niet overeen; PINCUS, SAMUEL en BUDGE voerden de exstirpatie meermalen uit bij konijnen, katten en honden en vonden bij de omstreeks een dag na de operatie *gestorven* dieren standvastig hyperaemie van een grooter of kleiner gedeelte van het darmkanaal en van de lever, dikwijls ook dunne darmcontenta. ADRIAN daarentegen, die met honden experimenteerde, vond geene afwijkingen bij de, ter wille der obductie, eenigen tijd na de operatie *gedoode* dieren. LAMANSKY trachtte nu op nieuw (*Zeitschrift für rationelle Medicin*, XXVIII. 1.) de zaak uit te maken. Hij voerde de operatie zoo voorzichtig mogelijk uit en nam zorgvuldig *alle* bij den oorsprong der art. mesenterica sup. en art. coeliaca gelegen ganglia weg; altijd controleerde hij zijne proef door bij een gelijksoortig dier eene gelijke operatie, doch zonder wegname der ganglia, uit te voeren. Alle dieren, behalve een hond, stierven kort na de operatie. Bij konijnen nam hij hyperaemie der buikorganen in verschillenden graad en omvang, diarrhoea en eene belangrijke daling der temperatuur waar, welke verschijnselen bij de tot contrôle gebruikte dieren ontbraken (hier was slechts peritonitis aanwezig). Bij katten volgde in 2—5 dagen de dood door peritonitis, slechts bij 2 van de 9 gebruikte dieren werd diarrhoea en bij de sectie hyperaemie van een deel des darms waargenomen. Bij honden werd standvastig hyperaemie van lever en darmkanaal gevonden, terwijl de darm veel gal en dunne faeces bevatte. Bij een tot contrôle geopereerden hond werd hetzelfde sectieresultaat verkregen. Een der honden overleefde de operatie; deze was in de eerste dagen vrij wel, doch begon na eenige dagen, hoewel hij rijkelijk gevoed werd, sterk te vermageren, terwijl zich onverteerd voedsel

in de excrementen vertoonde. Deze vermagering bereikte in 2 of 3 weken het toppunt, zoodat het dier een met een vel overtrokken geraamte geleek; zij ging met groote spierzwakte gepaard, doch was het dier lustig en nam van al wat rondom hem gebeurde notitie. Nadat deze toestand 3 weken geduurd had begon de vermagering bij te komen en 7 of 8 weken na de operatie was het dier weder volkomen gezond en krachtig; nu werd het gedood; bij de sectie werd, behalve een litteeken op de plaats waar de ganglia uitgenomen waren, niets abnormaals gevonden; de chylvaten waren normaal. Het mag dus als bewezen beschouwd worden dat het leven na exstirpatie dezer ganglia mogelijk blijft, misschien nemen andere zenuwelementen de werking der geëxstirpeerde over; de bij de andere proeven spoedig gevolgde dood mag op rekening der operatie worden gesteld, daar toch ook de tot contrôle gebruikte dieren allen stierven.

A. P. FOKKER.

BOEKAANKONDIGING.

ANTHROPOLOGISCHE BIJDRAGEN.

1. *Schaedel nordost-afrikanischer Voelker aus der von* Prof. BILHARZ *in Caïro hinterlassenen Sammlung, abgebildet und beschrieben von* Dr. ALEXANDER ECKER, *Prof. der Anatomie in Freiburg i. B. Mit zwoelf Tafeln.* (*Abgedruckt a. d. Abhandl. der Senckenb. Gesellschaft.* Bd. VI.) Frankfurt am Main. 1866. 4°.

De door eenen vroegtijdigen dood in 1862 aan de wetenschap ontrukte Genees- en Ontleedkundige BILHARZ had, gedurende zijn verblijf te Caïro, 67 schedels verzameld, welke thans door aankoop het eigendom zijn geworden van het Ontleedkundig Museum der Badensche Hoogeschool te Freiburg. ECKER heeft uit deze verzameling die schedels van Negervolken uitgekozen, waarvan de oorsprong nader bekend was; en de beschrijving en afbeelding dezer schedels heeft des te meer belang voor de Natuurlijke Geschiedenis van den Mensch, daar de meeste schedels van Negers, die tot nog toe beschreven werden, uit zuidelijker gedeelten van Afrika, en vooral van de Kust van Guinee, afkomstig zijn. BLUMENBACH bijv. had in zijne bekende *Decades Craniorum* zes Negerschedels afgeteekend; onder dezen is een van een *Congo*-Neger (Tab. XVIII), de overige zijn van de Kust van Guinee of derzelver afkomst was onzeker. De Hoogleeraar SANDIFORT had daarentegen een schedel uit *Darfoer* afgebeeld en beschreven, *Tabulae Cranior.* Fasc. III, Tab. 4; het is de schedel, die in het Museum Anatomicum der Hoogeschool bewaard wordt, uit de verzameling van BRUGMANS afkomstig en in den Catalogus door n°. 553 aangewezen. Onder de door ECKER thans beschrevene schedels zijn er ook twee van Darfoer (blz. 20), waarvan echter geene afbeeldingen gegeven zijn, zoodat wij die met den ons bekenden schedel niet genoegzaam kunnen vergelijken. Een der twee wordt gezegd in alle wezentlijke punten met eenen *Nuba*-schedel overeen te komen, die op blz. 10 en 11 beschreven en op de zesde plaat afgebeeld is. Deze Nuba-schedel gelijkt in profiel vrij wel op den Darfoerschen schedel van het Ontleedkundig Kabinet te Leiden. Hij is iets hooger en breeder, maar verschilt in de lengte slechts 3 m.m. en in de maat van de kromming boven op den

schedel (*Länge des Schaedelgewoelbes*, 350 m.m.) niet meer dan 5 m.m. van den Darfoerschen schedel (355; zie mijne *Bijdragen tot de Natuurlijke Geschiedenis van den Negerstam*. Leiden, 1842, blz. 30).

Beschreven en afgebeeld zijn twee schedels uit het land Fertit (Dâr-Fertit, ten Zuiden van Darfoer tusschen 9 en 11° N. Br.), een van Hamadja of Ham'odjeh, meer Oostwaarts gelegen, een van een man uit Fazogl, van een Foengi-stam, die in het gebergte aan den Blaauwen Nijl leeft, een van een man uit de Provincie Dâr-Foengi, een van een Nuba-Neger, een van een inboorling van Teggeleh of Takale, een van een bewoner van Takab, een van een man van Tegem (Djebel-Tegem? Westwaarts van Bahr el Abiad, ongeveer op 9° 30' N. Br.), twee van jeugdige mannen uit het Gala-volk, en eindelijk een van een Bagara, tusschen de 11 en 13° N. Br., terwijl nog van andere schedels enkel beschrijvingen en afmetingen zonder afbeeldingen gegeven zijn. De afbeeldingen zijn op de helft der natuurlijke grootte; elke plaat stelt slechts een enkelen schedel voor, die uit vier oogpunten geteekend is, namelijk in profiel, geheel van voren, van boven en eindelijk van achteren. De afbeeldingen zijn, zonder buitengewone uitvoerigheid, nogtans voor het oogmerk voldoende, daar bij de schetsachtige behandeling de naauwkeurigheid der omtrekken als hoofdzaak is beschouwd. Met de afbeeldingen in de *Crania Britannica* moet men ze niet vergelijken, maar BLUMENBACH's *Decades Craniorum* staan er ver bij achter.

Al deze schedels vertoonen min of meer den Neger-typus, die echter het duidelijkst zigtbaar is in de twee schedels van Dâr-Fertit (Tab. 1 en 2), in dien van Tegem (Tab. 9) en in den Galla-schedel van Tab. 11. Het minst is die typus zigtbaar in den schedel van een' Bagara (Tab. 12), die sterk naar buiten gerigte hoeken aan de onderkaak vertoont, gelijk ik in een schedel van eenen Kaffer zag, dien ik vroeger bezat, maar dien ik voor vele jaren aan RETZIUS afstond, en die thans in Stokholm wordt bewaard. Deze schedel is hoog, en behoort tot den vorm, dien DAVIS onlangs als *hypsi-stenocephalisch* onderscheiden heeft. Volgens HARTMANN (*Nillaender*, S. 268 en 212, aangehaald door ECKER) behooren de Bagara's tot de lichtkleurige bewoners van Afrika, en zouden zij van Arabische afkomst zijn. De schedel is echter smal; de lengte staat tot de breedte als 1 : 0.7 en de aangezigtsbeenderen steken vooruit: „*Dass in den Adern des vorstehenden Schaedels Negerblut geflossen, scheint mir nicht zu bezweifeln, und wenn daher die* BILHARZ'*sche Angabe, dass er einem Bagara angehoert, richtig ist, so werden wir mindestens annehmen muessen dass er der eines Mischlings ist.*" ECKER, pag. 21. In vele opzigten doet ons deze schedel aan sommige Kafferschedels denken, en wij zouden dien bijkans voor een Kafferschedel houden, als hij niet uit het Noordelijk halfrond afkomstig was.

2. *Beckenmessung an verschiedenen Menschenracen.* Von Dr. CARL MARTIN, *Assistent an der geburtshuelflichen Klinik zu Berlin. Mit 3 Abbildungen und 1 Tabelle.* 8°.

Dit stukje is een afzonderlijke afdruk uit het *Monatschrift für Geburtskunde*, 1866, Bd. XXVIII, Heft 1. Afgebeeld is het bekken eener Negerin en dat eener Maleische vrouw, terwijl op eene derde plaat ter vergelijkende beschouwing de omtrek van den bekkeningang bij eene Boschjesmannin (*sit venia verbo*), bij eene Negerin, bij eene Javaansche en bij eene Duitsche vrouw in elkander geteekend zijn. De schrijver, die zich vroeger gedurende twee jaren in Brazilië ophield, heeft ook daar aan levende voorwerpen, zoo veel zulks doenlijk was, afmetingen van het bekken genomen. Wij

maken van deze gynaekologische bijdrage tot de *varietas nativa* slechts met een enkel woord melding, in de hoop, dat een of ander onzer Genees- en Verloskundigen daarvan uitvoeriger berigt zal geven.

Leiden, 1 September 1866. J. v. D. H.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 1 September, 128 sterfgevallen aan diarrhoea en 198 aan cholera. Zij waren voor de verschillende indeelingen der Metropolis als volgt verdeeld: West: diarrhoea 12, cholera 6; North: diarrhoea 24, cholera 15; Central: diarrhoea 18, cholera 9; East: diarrhoea 43, cholera 122 en South: diarrhoea 31, cholera 46. Het sterftecijfer bedroeg 1413 en dat der geboorten 1780. In het London Hospital werden sinds het begin der ziekte tot 6 September 209 gevallen van diarrhoea cholerica en 724 van cholera met 17 en 289 sterfgevallen behandeld.

— Zoowel de politieke als de geneeskundige bladen hebben het berigt van den Meteoroloog GLAISNER, over de aanwezigheid van een blaauwe mist, gedurende het heerschen der cholera waargenomen, in hunne kolommen medegedeeld. Onder de meteorologische waarnemingen, gedurende het heerschen der epidemie van 1854, was reeds door hem aan den President van het Gezondheids-Bureau van dit verschijnsel, voor het eerst gewaagd. Thans werd hetzelfde verschijnsel wederom door hem op 30 Julij l.l. op het eiland Wight geobserveerd. Die toestand der atmospheer was geruimen tijd voor de waarneming toegankelijk en werd door eene windkracht, waardoor anders gewone nevels worden uiteengedreven, niet gewijzigd.

— De gesteldheid van het drinkwater der verschillende „water-companies" was gedurende Augustus bij uitnemendheid zuiver. Het gehalte aan organische stof ging dat van 0.7 gram per imperial gallon niet te boven. Dat van de East London en van de Kent-Company bleef zelfs nog iets beneden het genoemde gehalte.

— *The Lancet* van 1 September l.l. bevat eene korte verhandeling van den Staff. Surgeon DE CHAUMONT, over de benoodigde hoeveelheid versche lucht, welke er noodig is om het koolzuur tot zijn normaal gehalte, in eene door de ademhaling bedorvene lucht, terug te brengen. Aan de verhandeling is eene tabellarische opgave toegevoegd, waarin de trapsgewijze vermindering van het CO^2 in „the vitiated air", door toevoeging van bepaalde hoeveelheden versche lucht, in cijfers is uitgedrukt. Het oorspronkelijk luchtvolumen is als 1000 kubiek voet als omgeving voor één volwassen persoon aangenomen.

— Hetzelfde blad bevat een schrijven van Dr. FENNICK, waarin het kooken der sputa met eene soda-oplossing als het beste middel ter ontdekking der fibrae elasticae wordt aangegeven. In het praecipitaat, wat zich uit de vloeibaar gewordene massa afzet, kan men door het mikroskoop de fibrae onmiddellijk en met grootere zekerheid aanwijzen, dan wanneer men slechts op goed geluk af, de sputa onmiddellijk aan het onderzoek onderwerpt.

— Hetzelfde blad deelt de antwoorden mede, welke door sommige practici aan de

redactie op door haar gestelde vragen (ligging van het huis, aantal bewoners, water-comsumptie enz.), betreffende deze en vroegere cholera-epidemiën, zijn ingezonden.

— In de vergadering der »British Association for the advancement of Science", voor weinige dagen te Nottingham gehouden, werden talrijke verhandelingen ingediend. Dr. BROADBENT hield eene wijdloopige voordragt over de behandeling der tumores maligni door inspuitingen van sterke zuren in hunne weefsels en bij voorkeur van het acid. aceticum (1 deel op 2 deelen water). BAKER BROWN voerde over het aanwenden van het cauterium actuale op den pedunculus van den tumor ovarii bij de ovariotomie het woord. Dr. DICK vertoonde een werktuig voor de subcutane verwijdering van vrije ligchamen in de articulatiën. In de chemische sectie voerde vooral Dr. CROOKES over de »disinfectants" het woord. Hij wees op het irrationele dat in deze, niet dezelfde weg door allen betreden werd, zoodat de mogelijkheid bestond dat de werking van het eene middel door het andere vernietigd werd, terwijl hij ten slotte het acidum carbolicum als het desinficiens bij uitnemendheid aanprees.

LIVERPOOL. — De cholerasterfte bedroeg hier voor de weken, eindigende 25 Augustus en 1 September 146 en 225.

PARIJS. — Volgens eene berekening van den Ingenieur du service des eaux BELGRAND, door Dr. GRIMAUD DE CAUX in de *Comptes rendus* medegedeeld, heeft de stad voor de openbare dienst eene hoeveelheid van 250,000 cubieke meters en voor privaat gebruik eene hoeveelheid van 170,000 cubieke meters, te zamen 420,000 cubieke meters, water dagelijks noodig. In die kolossale hoeveelheid wordt door het water van de Dhuis, door dat van de Vanne, door het canal de l'Ourcq, door 6 pompmachines langs de Seine (Port à l'Anglais, Maisons-Alfort, Pont d'Austerlitz, Chaillot, Neuilly en St. Ouen) en door de artesische putten te Grenelle en te Passy voorzien. Men is nog bezig met op drie verschillende punten water aan de Marne te ontleenen en van plan, om nog nieuwe artesische putten te boren.

— In de zitting der Académie de Médecine van 4 September zond Dr. GALEZOWSKI een volgens zijne opgaven door ROBERT en COLLIN vervaardigden dilatateur lacrymal in, welke, in het traanpunt ingebragt, door zijne ligtheid geruimen tijd à demeure kan geappliceerd worden en de langzame uitzetting van het kanaal kan bewerken.

— Volgens de *Union Médicale* van 6 September is de demissie van TROUSSEAU, als Geneesheer van het Hôtel Dieu en die van CAZENAVE, als Geneesheer aan St. Louis, op handen.

— In de zitting der Académie des Sciences van 27 Augustus l.l. las DUMAS een schrijven van Dr. MELSENS voor, waarin hij betoogde, dat de gelijktijdige toediening van twee zouten soms een dier doodt, waar dezelfde toediening in langere tusschenpoozen onschadelijk is. Als waarneming werd het sterven van een hond, na het gelijktijdig gebruik van gelijke deelen chloras potassae en joduretum potassii, aangevoerd.

— De *Gazette des Hopitaux* van 6 September l.l. bevat een kort opstel van Dr. GUBLER, Geneesheer aan het Hopital Beaujon, waarin op de aanwezigheid van suiker in de urine der cholerapatiënten, in het tijdperk der reactie, de aandacht wordt gevestigd. Het albumine en de indigose, welke nog gedurende het asphyctische tijdperk worden waargenomen, worden gedurende de reactie, bij het toenemen der urinesecretie, der huidwarmte en der polsfrequentie, door een suikergehalte van één tot meerdere grammen per liter, vervangen.

— De nieuwe Codex medicamentarius, een deel van 784 pag, is voor 10 francs verkrijgbaar gesteld.

NAPELS. — Sinds 2 Augustus heeft zich de cholera ook alhier vertoond. In een in het distrikt Capodimonte gelegen klooster kwamen 26 sterfgevallen voor. In de

stad zelf werden van 2—16 Augustus 30 sterfgevallen vermeld. Te Genua kwamen van 5—16 Augustus 5 cholerasterfgevallen voor.

BERLIJN. — Het rapport van 30 Augustus vermeldt voor het totale cijfer der door cholera aangetasten 6510 en voor dat der overledenen 3856. In de 4 Lazareths werden 603, 748, 381 en 187 cholerapatiënten met 333, 415, 210 en 89 sterfgevallen verpleegd. Te Charlottenburg kwamen 141 choleragevallen met 103 sterfgevallen voor.

— Volgens het rapport van 6 September bedroeg het totale cijfer der door cholera aangetasten 6791 en dat der gestorvenen 4101. In de 4 Lazareths werden 623, 772, 403 en 214 cholerapatiënten met 346, 426, 213 en 102 sterfgevallen verpleegd. Te Charlottenburg kwamen 159 gevallen met 118 sterfgevallen voor.

— Aan Prof. ESMARCH uit Kiel is het bestuur over al de Berliner Lazareths van het leger, zoodra het vervoer der verwonden uit Bohemen plaats heeft gehad, opgedragen. Het Amerikaansche stelsel zal in den aanbouw der zoogenaamde „Baracken-spitäler" door hem gevolgd worden.

MÜNCHEN. — Volgens een schrijven van Dr. MAYER in het *Münchener Aertzl. Int. Blätt.* was de propulsiefkracht van het Pruissische geweer eene betrekkelijk geringere dan die van andere soortgelijke wapenen, van daar dat er meer verwondingen der weeke deelen dan van die der beenderen voorkwamen. De bekende elasticiteit der grootere vaten, waardoor zij soms belangrijk uiteenwijken of teruggedrongen worden, zonder eenige verscheuring te ondergaan, werd ook wederom bij de geschotene wonden in den jongsten krijg, waargenomen.

LEIPZIG. — Van 29 Junij tot 19 Augustus kwamen hier slechts 47 cholerasterfgevallen sinds het optreden der ziekte voor.

— Van 20—26 Augustus zijn bij de „Kreisdirection" voor de stad Leipzig 113, voor Stötteritz 29, voor Möckern 6, voor Reudnitz 6 en voor de andere daartoe behoorende streken 31 cholerasterfgevallen vermeld. In het St. Jacobs-Hospitaal werden gedurende dien tijd 89 choleragevallen met 38 sterfgevallen verpleegd.

— De Hoogleeraar in de Botanie, Prof. METTENIUS, alhier, is op 43jarigen leeftijd aan de ziekte overleden.

GREIFENHAGEN. — Sinds 26 Augustus is de cholera alhier verdwenen. Zij eischte meer dan 200 slagtoffers.

HALLE. — Van 15—17 Augustus zijn als aan cholerine en cholera 324 gevallen met 71 sterfgevallen vermeld.

— Van 18—21 Augustus zijn 422 personen door de cholera aangetast en 121 overleden.

BRESLAU. — Op 18 Augustus bedroeg de cholerasterfte 72 op 117 aangetasten.

— Op 24 Augustus werden er nog 65 cholerasterfgevallen vermeld.

WERTHEIM a/M. — De cholera eischte hier tot 17 Augustus 25 slagtoffers.

PESTH. — De cholera neemt in hevigheid toe en heeft zich ook naar Ofen en Buda-Pesth uitgebreid.

STETTIN. — Tot 21 Julij bedroeg het cholerasterftecijfer 1559.

KONINGSBERGEN. — Tot op 31 Julij bedroeg de cholerasterfte alhier 600.

DANTZIG. — Tot op 24 Augustus zijn alhier 1811 choleragevallen met 904 sterfgevallen vermeld.

WÜRZBURG. — Sinds 21 Augustus heeft de ziekte de stad verlaten. Zij vertoonde zich alhier slechts onbeduidend.

WEENEN. — Naar aanleiding der thans ook op den Duitschen bodem heerschende cholera-epidemie deelt ons Dr. DRASCHE in het *Wiener Wochenschrift* van 8 Augustus de volgende beschouwingen mede. De epidemische uitbreiding der ziekte in Europa

is thans ook, wat Duitschland betreft, eene vrij algemeene. In aanmerking nemende, dat de eigenlijke choleratijd tot dusverre in 93 pCt. van alle beschrevene epidemiën eerst in den nazomer viel, zoo kon thans wel, althans wat den duur betreft, een zeer lang aanhouden der epidemie mogelijk worden. De droogheid van het vorige jaar maakte ons voor dit jaar eene illusie, welke reeds nu door de werkelijkheid op bittere wijze werd verijdeld. De gevolgen van den jongsten krijg en het stremmen van alle verkeer maken eene beschouwing over het beloop der ziekte zeer moeijelijk. Hare epidemische ontwikkeling werd in dit jaar reeds op het einde van Februarij in het Luxemburgsche geconstateerd. In die maand toch werden de eerste cholerasterfgevallen nabij de hoofdstad Luxemburg waargenomen. Op het einde van Maart woedde de ziekte reeds op eene ongekende wijze in het 3000 inwoners tellende aan den Sûr gelegene stadje Diekirch, zoodat zij 1 pCt. der bevolking ten grave sleepte, om kort daarna in het nabijgelegene Gilsdorf met eene bijna gelijke intensiteit op te treden. In eene Oostelijke rigting van Luxemburg trad zij het eerst in het Zuiden van Rhijn-Pruissen te voorschijn. Gedurende Februarij kwamen er cholerasterfgevallen in Langsur en Wallendorf en in Junij te Trier voor. Van uit de Nederlanden werd de ziekte nog krachtiger naar de Rhijnprovinciën overgebragt. Eene meer verwijderde ligging van het krijgstooneel schijnt voor laatstgenoemde streken eene gunstige verhouding opgeleverd te hebben. Op het overige gebied van den Pruissischen Staat was de uitbreiding veel sneller en van hevigeren aard. Op 2 Junij debuteerde de ziekte te Stettin, terwijl het sterftecijfer op 22 Junij reeds 437 op 792 aangetasten bedroeg. Te Swinemunde werd zij op 1 Junij en achtereenvolgens ook te Köslin, Kamin, Stargard, Pölitz, Uckermünde en in een groot deel van het platteland van Pommeren, waargenomen. Van Stettin werd zij èn door het verkeer èn door troepenbewegingen naar de hoofdstad Berlijn, tegen medio Junij overgebragt, alwaar zij nog (zie de berigten van iedere week) in vrij hevige mate woedt. Alhoewel deze stad reeds 10malen door de ziekte bezocht werd en in 1849 een cijfer van 5361 aangetasten telde, zoo schijnt deze epidemie toch de vorige in intensiteit te overtreffen. Behalve te Berlijn trad zij nog in vele plaatsen der provincie Brandenburg, als epidemie te voorschijn. In Arnswalde werden van 2—11 Junij (op 7000 inw.) 137 gevallen met 71 sterfgevallen vermeld, evenzoo werd de epidemie te Neustadt en te Eberswalde waargenomen. In de provincie Pruissen heerschte zij medio Julij te Thorn, Graudenz, Marienwerder en Koningsbergen en in Posen, vooral te Birnbaum. In Silezië, in de onmiddellijke nabijheid van het krijgstooneel, heerschte zij vooral te Breslau, zoodat er op 21 Julij 124 sterfgevallen waren opgeteekend. Na den slag van Königgratz werd zij door de Pruissische troepen in de door hen bezochte plaatsen in Saksen overgebragt. Te Glauchau, Leipzig, Meissen en Dresden werden kort daarna choleragevallen waargenomen. Een gelijk lot was in Bohemen aan Horzitz, Königinhof, Gitschin, Prelautsch, Neukolin, Pardubitz, Czaslau, Leitomischl en Praag voorbereid. De troepenmarschen door Moravië werden evenzoo door de ziekte gevolgd. Te Prossnitz, Prerau, Iglau, Klosterbruck, Znaïm, Nikolsburg en vooral te Brünn kwamen talrijke gevallen voor. De verdere togten der vijandelijke troepen hebben de cholera in het tusschen Presburg en Krems aan den Donau gelegene gedeelte van Neder-Oostenrijk aangebragt. Te Zistersdorf, Ernstbrunn, Göllersdorf, Stockerau en Wolkersdorf werden verschillende gevallen vermeld. De ziekte begint hoe langer hoe meer de hoofdstad te naderen. Reeds zijn eenige gevallen in hare omgeving en in het kamp te Florisdorf waargenomen. Door de gesloten vrede en de heropening van het vrije verkeer is ook volgens DRASCHE's woorden: „die Cholera in ihrem Laufe unbehelligt".

— Het cijfer der cholerasterfgevallen tot 24 Augustus bedroeg alhier 30, waar-

van de meeste uit de omgeving der stad waren aangebragt. In Florisdorf, Zwischenbrücken, Enzersdorf, Hernals en Ottakring, dat is in de naaste omgeving der hoofdstad, was de ziekte hevig; ook hebben alle plaatsen van het oorlogstooneel in Bohemen talrijke offers aan de ziekte gebragt.

— De *Wiener Medicinische Presse* van 12 Augustus wijdt eenige regelen aan de nagedachtenis van Prof. MORIZ HEIDER en herinnert aan de wetenschappelijke verdiensten, welke hij zich op het gebied der Tandheelkunde had verworven. In 1861 stichtte hij het *Vierteljahrschrift für Zahnheilkunde* en nog kort voor zijnen dood arbeidde hij met Prof. WEDL aan een belangrijk werk over de *Pathologie der Zähne*.

— De Regering heeft voor de desinfectie van het Königgrätzer slagveld 50 Zentner sulfas ferrosus naar Pardubitz gezonden.

— De *Wiener Presse* van 22 Julij bevat eene verhandeling van Dr. ULLERSPERGER te München, over een voortreffelijk middel tegen de febris intermittens, hetwelk in eene infusie der bladen van den Eucalyptus globulus (myrtaceae), een in Nieuw-Holland inheemschen boom, gevonden wordt. Het middel werd in Spanje aangewend en door de Geneeskundige Academie te Barcelona onderzocht.

— Hetzelfde blad van 24 Junij bevat de afbeelding van een zeer portatieven pulverisateur en die van een Pulverblaser, beiden door den Mechanicus LEITER, uit hartgummi, voor den prijs van 5 en 2 florijnen, met bijbehoorenden caoutchouc ballon (à 5 flor.), vervaardigd. Beiden zijn bij uitnemendheid compact, in den vorm van eene gebogene sonde vervaardigd, terwijl aan beiden gelijktijdig bij de aanwending, een keelspiegel kan verbonden worden.

— Door het Pruissische leger is ook de veetyphus in Hongarije en in Neder-Oostenrijk aangebragt.

— Sinds 5 Augustus tot 1 September werden er reeds 38 cholerapatiënten met 16 sterfgevallen in het Allgemeine Krankenhaus verpleegd. Onder 40 personen, welke in Dornbach voor het Allgemeine Krankenhaus waschten, kwamen 12 choleragevallen voor, terwijl overigens niemand aldaar aan de ziekte leed. Bovendien werden er nog 27 cholerasterfgevallen door de Weener Stads-Geneesheeren in hunne vergadering van 1 September l.l. vermeld.

ST. PETERSBURG. — Sinds het optreden der epidemie op 26 Junij, bedroeg hier het cijfer der aan cholera overledenen 2594.

— Ook de Russische Regering is tot de Geneefsche conventie voor de hulp aan zieken en gekwetsten, gedurende den oorlog, toegetreden.

KRAKAU. — Dr. STANISLAUS JANCKOWSKI is tot Hoogleeraar in de Medicina Forensis alhier benoemd.

WARSCHAU. — Sinds 23 Julij heeft zich de cholera alhier en in de omliggende plaatsen vertoond.

MOSKOU. — Tot op 19 Augustus zijn 191 choleragevallen met 61 sterfgevallen vermeld.

BRUSSEL. — Van 22—28 Augustus werden in St. Jean 117 cholerapatiënten (49 m., 45 vr. en 23 k.) met 58 en in St. Pierre van 23—29 Augustus 92 cholerapatiënten (30 m., 42 vr. en 20 k.) met 39 sterfgevallen verpleegd. Aan de morgues dier gasthuizen werden bovendien 93 en 94 lijken gebragt.

— Van 29 Augustus tot 4 September werden in St. Jean 71 cholerapatiënten (18 m., 28 vr. en 25 k.) met 29 en in St. Pierre van 30 Augustus tot 5 September 96 cholerapatiënten (28 m., 42 vr. en 26 k.) met 59 sterfgevallen verpleegd. Er werden nog bovendien 71 en 55 lijken aan de morgues dier hospitalen gebragt.

BELGIË. — De *Presse Médicale* van 2 September l.l. bevat een uitgebreid rap-

port van den Conseil superieur d'hygiène publique over de desinfectie, en over de eerste hulp en de verdere maatregelen bij het heerschen der cholera te nemen.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

— Bij Koninklijk besluit van 5 Julij j.l. is de navolgende beslissing genomen in zake Art. 24 der Gemeentewet (verbod van het doen van leveringen ten behoeve der gemeente) met betrekking tot een Geneeskundige. (Wij achten het doelmatig het Koninklijk besluit in zijn geheel te doen kennen.)

Wij WILLEM III enz.

Beschikkende op een adres van F. H. OPHOFF, Genees- Heel- en Verloskundige te Oisterwijk, daarbij bij Ons in beroep komende tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant van 1 Februarij 1866, n°. 24, waarbij hij is *vervallen verklaard* van zijn lidmaatschap van den Raad der gemeente Oisterwijk;

Den Raad van State enz.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 4den Julij 1866, n°. 239, 2de Afdeeling;

Overwegende:

dat de adressant, in gevolge besluit van den Gemeenteraad van Oisterwijk van 6 October 1864, als Genees- Heel- en Verloskundige is belast met de armen-praktijk in een deel dier gemeente en tevens met de levering der benoodigde geneesmiddelen, tegen eene jaarwedde van *f* 150, uit de gemeentekas te genieten, en dat Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant, deze levering van geneesmiddelen in strijd achtende met Art. 24 der Gemeentewet, den adressant, na hem in zijn belang te hebben gehoord, ambtshalve hebben vervallen verklaard van zijn lidmaatschap van den Gemeenteraad;

dat bij de laatste zinsnede van Art. 23 der Gemeentewet, bij uitzondering van het bepaalde in de zinsnede *f* van dat artikel, aan Genees- Heel- en Verloskundigen wordt vergund de waarneming der armen-praktijk met het lidmaatschap van den Gemeenteraad te vereenigen;

dat de bevoegdheid tot het leveren van geneesmiddelen slechts in bepaalde, bij de Wet omschreven, gevallen, en dus bij uitzondering, aan Geneeskundigen is verleend, zoodat die levering niet kan geacht worden uit haren aard in de uitoefening der praktijk mede te zijn begrepen;

dat Art. 24 der Gemeentewet aan de leden van den Raad in het algemeen verbiedt het deelnemen aan leveringen of aannemingen ten behoeve der gemeente, zonder dat daarbij eene gelijke uitzondering als in Art. 23 wordt gemaakt voor Geneeskundigen, met de armen-praktijk belast, zoodat ook aan deze laatsten, Raadsleden zijnde, elke levering ten behoeve der gemeente, en dus ook die van geneesmiddelen, door de duidelijke bewoordingen der Wet wordt verboden;

dat, wel is waar, door den adressant voor de geleverde geneesmiddelen niet aan de gemeente wordt gedeclareerd; dat hij echter moet geacht worden in een gedeelte der hem toegekende jaarwedde eene vergoeding voor die levering te genieten, en dat de wijze, waarop in deze de vergoeding, als het ware bij wijze van abonnement, wordt uitgekeerd, de toepasselijkheid van Art. 24 niet wegneemt;

Gezien Artt. 24 en 26 der Gemeentewet;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noord Brabant van 1 Februarij 1866, n°. 124, *het daartegen door den adressant ingesteld beroep ongegrond te verklaren.*

ALI COHEN.

EEN VIERTAL ADVIEZEN MET EENE INLEIDING TEN BETOOGE, WAAROM MEN 1°. IN ONS LAND BIJ HET REGELEN DER GEZONDHEIDSBELANGEN NIET IN ALGEMEENHEDEN KAN VERVALLEN EN BIJ HET *BUITENLAND* TE RADE GAAN; — EN 2°. AAN HET GENEESKUNDIG TOEZIGT DE BEVOEGDHEID TOT *HANDELEN* NIET, ALTHANS NIET DADELIJK KON OF KAN VERLEENEN.

.... „Wij hebben behoefte aan wetten, die de openbare gezondheid regelen *en het voor de gemeentebesturen* VERPLIGTEND *maken, zoodanige maatregelen uit te voeren als door bevoegde en officiële deskundigen als noodzakelijk worden aan de hand gedaan.* Zonder dat zal iedere tusschenkomst van de medische politie ijdel zijn".....

„Dat zegt Dr. DONKERSLOOT te regt," zoo liet Dr. WESTERHOFF zich hooren in de zitting der Tweede Kamer van 8 Maart 1865 (zie *Bijblad der Staats-Courant*, 1864—1865, blz. 578).

In dien geest schrijft thans de *Geneeskundige Courant* weder een hoofdartikel, getiteld: „*Openbare gezondheid*" (zie de nummers 31 en verder tot nu toe).

Den gemeentebesturen zoude het dus verpligtend gemaakt moeten worden „uit te voeren *wat* de bevoegde en officiële deskundigen als noodzakelijk zullen aan de hand doen."

Afgezien van de vele andere gronden, die tegen déze wijze van zien pleiten (en waarvan wij er eenige, bij wijze van voorloopige mededeeling, straks zullen doen kennen), schijnt die regel ook dien hoofde *in concreto* minder aannemelijk, omdat zoo doende *of* vele gemeenten ligtelijk gevaar zouden loopen van te *moeten* bankroet gaan, *of* de verpligtend gestelde bepaling eenvoudig niet zouden uitvoeren, overeenkomstig het alles afdoende argument: *ultra posse nemo obligatur.*

Stel toch voor een oogenblik, — en die suppositie is immers niet ongerijmd, — dat bijv. de Hoogleeraar G. J. MULDER is zulk een „bevoegden officiëel deskundige." En wat wil deze nu, blijkens zijn niet minder door gematigdheid, dan door waardigheid en vooral door waarheidsliefde uitstekend *Adres aan Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende het nieuwe geneeskundige Staats-bestuur*, van 12 Julij 1866, blz. 22—23? Na, edelmoedig als hij is, niet zóo ver gegaan te zijn, „dat hij het thans erger woeden der cholera hier en daar (waarom slechts hier en daar?) aan de nieuwe geneeskundige wetten zou toeschrijven," vraagt hij, de deskundige bij uitnemendheid, de man die nu eens met de *praktische* belangen van de bevolking *praktisch* zal te werk gaan: „Welke algemeene voorschriften, *imperatief*, kunnen gegeven worden, om zoo veel mogelijk de ontzettende volksramp, die zich telkens na eenige jaren herhaaldelijk vertoont, te voorkomen?" De geleerde, die alleen van maatregelen houdt, die bepaald tot het doel leiden, laat dan ook op die vraag dadelijk deze woorden volgen: „Het

is zoo, dat, indien niet sommige steden *millioenen guldens* daaraan ten koste leggen, er *niets* gedaan is. Maar IN PARIJS is, naar ik verneem, menige straat afgebroken, om ver regtuit te kunnen schieten. Ik meen, dat de Regering alhier *best* zou doen, voor een beter doel, *te bevelen bij de Wet*, bijv.: *een aanzienlijk deel van Utrecht zal binnen dien tijd afgebroken moeten zijn.* Voorts: de bodem van de stad is vervuild; die bodem *zal radikaal gezuiverd worden* en de faecale stoffen *zullen in de stad voortaan niet meer overnachten.* Goed welwater kan uit vervuilde steden niet bekomen worden. Door waterleidingen zal van elders zuiver water worden aangevoerd. *Alle* huizen, waarin cholera is voorgekomen, zullen onderzocht, zoo noodig afgebroken, en vooral de bodem dier huizen zal opgegraven en zoo noodig vernieuwd worden, enz. enz. enz." 1).

Zulke voorstellen zijn voorzeker schoone illustratiën voor de stelling, dat het een even uitvoerlijk als rationeel wetsvoorschrift zou wezen, waarbij in ons land„ de gemeentebesturen *verpligt* worden, de maatregelen uit te voeren, die door bevoegde en officiële deskundigen als noodzakelijk worden aan de hand gedaan." (Deze voorstellen worden, uit het praktische oogpunt, evenwel nog overtroffen bijv. door dat van HYGIONOMUS, die — althans volgens zijn boekje — niets minder dan „de oorzaak van de cholera ontdekt en den zekeren weg aangewezen heeft tot hare vernietiging" [Amsterdam, 1866]. Vermits nl. *het eten van vleesch* de oorzaak is ook der cholera, zoo stelt die schrijver voor, dat „van hooger hand of door de Regering de vleeschwinkels gesloten mogten worden, van welk oogenblik af aan de cholera zal ophouden te woeden, weldra geheel zal vernietigd zijn, en met haar eene menigte andere ziekten, die denzelfden oorsprong hebben." De bijvoeging, „dat het billijk zou zijn, dat de Regering aan de slagters, die dan daardoor in eens hun bestaan zouden verliezen, eene regtmatige schadevergoeding schonk," pleit voor de gemoedelijkheid en eerlijkheid van den schrijver, tenzij men in hem te zien hebbe een slagter, die zijn standje op deze wijze wenscht onteigend te zien.)

Sommigen dringen er dus op aan, dat in ons land het geneeskundig Staats-*toezigt* worde een geneeskundig *Staats*-BESTUUR. (Prof. MULDER's adres

---

1) „Misschien is alles ijdel, wat ik hier schrijf," laat Prof. MULDER op deze zijne even eenvoudige als praktische voorslagen volgen (*Adres*, blz. 23). Neen, ijdel is het niet. Maar het is misschien wel wat zonderling en vreemd, dat de Hoogleeraar te berde komt juist met *deze* voorstellen, die hoofdzakelijk handelen: 1°. over de *faecale stoffen*, 2°. over het *drinkwater* en 3°. over het *opgraven van de bodems der huizen, waarin cholera* (de „cholera" zelve trekt wel niet in den bodem, maar de Hoogleeraar bedoelt zeker een of ander iets, wat hij niet noemt) *is voorgekomen.* Dat is dáárom nog al opvallend, omdat in des Hoogleeraar's eerste boekje: *De scheikundige middelen* enz., juist en voor een groot deel de kracht der bestrijding door hem wordt gelegd op de omstandigheid, dat slechts op de volgende *drie* onnoozele punten de aandacht van het geneeskundig toezigt zou gevallen zijn: op *uitwerpselen, drinkwater, lijken!* Maar zie, als deze drie zaken zoo weinig beteekenen, dan zou toch diezelfde Heer MULDER niet op hetzelfde oogenblik ongeveer dezelfde zaken *als de hoofdpunten* voor hetgeen *hij* zou willen, bij name en uitdrukkelijk aanvoeren en het vele overige, het voornamere eenvoudig onder drie „enz.'s" begraven!

aan den Minister betreft en bevecht dan ook het »*nieuwe geneeskundige Staats*-BESTUUR," dat er nu in Nederland nog niet *is*, noch *kan* zijn. Maar hoe Prof. MULDER, die te regt met zoo veel afschuw spreekt over bedriegen, liegen, misleiden enz. en die tevens zoo helder en onbevooroordeeld alles in- en doorziet, hoe *hij* aan die verwarring van zaken en begrippen komt, behoort hij zelf op te helderen. Het geldt hier toch niet eene eenvoudige of onverschillige schrijffout, die in het adres zoo maar ter loops voorkomt, maar het geldt eene zonderlinge *begripsverwarring*, die juist de kwestie gedeeltelijk beheerscht.

Na het voorgaande medegedeeld te hebben en verwijzende naar hetgeen nog zal volgen, is het overbodig de waarheid der stelling nader aan te toonen, dat, *als* wij inderdaad hier een geneeskundig Staats-*bestuur* hadden, zoo als Prof. MULDER ons voorspiegelt en tegen hetwelk hij met zoo groot misbaar opkomt, de wensch geheel en al overbodig zou zijn, dat het geneeskundig toezigt *bestuur* mogt zijn, of althans worden!

In de tweede plaats wordt door sommigen gezegd (even als ten vorigen jare in de Tweede Kamer), dat de behoefte aan eene wet of aan wetten, regelende de eigenlijke medische politie, bij ons gemakkelijk genoeg kan worden vervuld. Men heeft slechts over te nemen, des noods met eenige wijzigingen, wat daaromtrent in Engeland, België enz. bestaat. Meer of langer waarnemen is hier te lande niet noodig. Wij weten genoegzaam waaraan het hier hapert, enz. Ten einde het nu duidelijk zij, hoe onjuist zij oordeelen, die zoo gemakkelijk zich van de zaak afmaken, of liever: die meenen, dat *de wetgever* zich zoo gemakkelijk van de zaak zal kunnen afmaken, volgt hier, — tot tijd en wijle er reden zal zijn, om opzettelijk en nader op dit onderwerp terug te komen, — te gelijk met het advies over het zoo even behandelde eerste punt, ook het oordeel van eenige leden der Vertegenwoordiging of van de Regering, betreffende dit tweede punt.

Die adviezen volgen hier thans zonder commentaar, eenvoudig als deugdelijke bouwstoffen voor eene latere behandeling dier vraagstukken op onpartijdige, veelzijdige en volledige wijze.

I.

»Toen ik .... het voornemen opvatte om een voorstel van dezen aard [het instellen van Plaatselijke Raden van Gezondheid] aan de Kamer te doen, toen heb ik mij de vraag voorgesteld: wat is in *ons* land behoefte? Men moet eene vraag [vragen] als deze *niet in het afgetrokkene* stellen, maar *in verband tot de maatschappij waarin men leeft*. En die vraag is dan niet moeijelijk te beantwoorden. Men heeft het oog slechts te vestigen op de *bestaande* Staatsinrigtingen, op de reeds *bestaande* bevoegdheid van de Gemeentebesturen.

.... »De Gemeenteraden moeten het aan zich houden om die voorstellen [der niet handelende, maar *adviserende* ligchamen] aan te nemen; want zij moeten niet gedwarsboomd worden door handelende ligchamen, *die over de kas van de gemeente zouden beschikken*. Neen, *zij* moeten weten wat hun

belang medebrengt; *zij* moeten als plaatselijk gezag doen wat het belang der gemeente vordert.

.... „*Handeling* door de Plaatselijke Besturen naar de verordeningen door den Gemeenteraad vastgesteld, op kosten van de gemeente.

.... „Men moet vooral in het oog houden, in welke maatschappij men leeft. Op het Gezondheids-Congres te Brussel is men tot het besluit gekomen, dat de organisatie van de hygiène publique varieert in elk land *naar de aldaar bestaande inrigtingen.*

.... „*Wij hebben eene Gemeentewet, die de gezondheidspolitie* GEMEENTELIJK *maakt.*

.... „Gezondheids-Commissiën te laten handelen, dat zou in lijnregten strijd zijn met de Gemeentewet, die verbiedt te handelen, die zegt, dat het toezigt [?] wordt opgedragen aan de *Plaatselijke Besturen. Deze handelen*, maar de anderen moeten niets anders doen dan advies, dan goeden raad geven."

(Mr. W. WINTGENS, *Redevoering*, uitgesproken in de zitting der Tweede Kamer van 21 April 1856, bij gelegenheid der algemeene beraadslaging over zijn voorstel van Wet tot het instellen van Plaatselijke Raden van Gezondheid, 8vo afdruk, blz. 16, 17, 18.)

.... „Hetgeen ik toen (in 1856) gezegd heb, zeg ik nog: *hygiène is in de eerste plaats een* LOCAAL *belang.*"

(Mr. W. WINTGENS, in de zitting der Tweede Kamer van 8 Maart 1865; — *Bijblad der Staats-Courant*, 1864—1865, II, blz. 584.)

II.

.... „De geachte spreker uit Appingedam (Dr. WESTERHOFF) verwijt aan deze Wetsontwerpen gemis van regeling der openbare gezondheidspolitie. Hij acht het onjuist, dat men eerst overga tot organisatie van het personeel van het Staatstoezigt en daarna tot regeling van hetgeen ik meen te kunnen noemen de *objectieve* medische politie. Ik kan daaromtrent met den geachten spreker uit Appingedam niet instemmen..... Het is noodig dat eerst het personeel wordt georganiseerd. Slaat men een anderen weg in, *men zal gaan schermen met theoriën, men zal vreemde wetgevingen gaan raadplegen*, waarbij men, *juist bij gemis van genoegzame kennis van den bij ons bestaanden toestand*, gevaar zal loopen uit het oog te verliezen het verschil van toestand tusschen ons land en de Staten, wier wetgeving men zal willen navolgen. Mijne conclusie dus op dit punt is, dat men eerst PRAKTISCHE kennis moet opdoen door de werking van een goed medisch personeel, om daarna over te gaan tot de regeling der onderwerpen, die men op deze wijze heeft leeren kennen."

(Mr. M. H. GODEFROI, in de zitting der Tweede Kamer van 7 Maart 1865; — *Bijblad* als voren, blz. 569.)

III.

„Volgens de *bestaande wetgeving* [de organieke wetten] is de zorg voor de volksgezondheid tusschen verschillende Staatsmagten verdeeld; het belangrijkste en meest omvattende gedeelte: *de gezondheidsbelangen der gemeente zijn opgedragen aan de Gemeentebesturen.* Volgens Artt. 135, 179 en 205 der Gemeentewet behoort *aan haar* het maken van verordeningen, die in het belang der gezondheid worden vereischt; *aan het Dagelijksch Bestuur* is opgedragen het toezigt op de publieke gezondheidsdienst; *de kosten voor de plaatselijke gezondheidspolitie worden op de begrooting gebragt.* Aan de Gemeentebesturen is volgens deze bepalingen niet alleen opgedragen het *toezigt* op de openbare gezondheidsdienst, maar ook de *gezondheidsregeling,* d. i. het vaststellen van verordeningen, houdende voorschriften en maatregelen in het belang der volksgezondheid. De wetgever heeft die bevoegdheid aan de Gemeentebesturen gegeven, omdat het Plaatselijk Bestuur het meest geschikt is tot het houden van plaatselijk toezigt, *het gemeentelijk terrein het voorname gebied is voor de toepassing van gezondheidsmaatregelen en uitgaven voor plaatselijke behoeften ook uit plaatselijke middelen behooren bestreden te worden.*

.... „Gaarne stem ik toe, dat door dit Staatstoezigt niet in *alles* wordt voorzien, wat de zorg voor den algemeenen gezondheidstoestand vereischt, zoo lang wettelijke bepalingen omtrent de gezondheidspolitie ontbreken; maar ik moet toch doen opmerken dat men eerst de kwaal dient te kennen en de wonde behoort te peilen, voordat een geneesmiddel met hoop op goed gevolg kan worden aangewend. Teregt zegt de Regering: tot dus verre ontbreekt het in ons land aan eene naauwkeurige kennis van een groot aantal onderwerpen van hygiënischen aard, de werking van de geneeskundige armenverzorging, van de gestichten tot verpleging van zieken, de ziekenfondsen, de ziekenbussen, de vaccinatie, maar bovenal van den *algemeenen gezondheidstoestand*, niet alleen wat betreft het aanmerkelijk verschil der sterfte in de verschillende provinciën en gemeenten des Rijks, maar ook van derzelver deelen en onderdeelen, de oorzaken, die tot dat verschil aanleiding geven, de invloeden van plaatselijke gesteldheid, woningen, voedingsmiddelen en levenswijze. Het doel van dit Staatstoezigt is mede, om tevens de organen te scheppen, ten einde door onderzoek tot die ontbrekende kennis te geraken, en de bouwstoffen te verzamelen voor de zamenstelling van Wetten betreffende de medische politie, zoowel van *bijzondere* Wetten, de wering van besmettelijke veeziekte, de uitoefening van de Veeartsenijkunde, als van eene *algemeene Rijkswet, passende voor de behoeften van ons land*, indien die mogt blijken noodzakelijk te zijn: die kennis is onmisbaar om te bepalen *wat* ter regeling aan plaatselijke verordeningen, *wat* aan de Rijkswet moet overgelaten worden. De geachte afgevaardigde (Dr. WESTERHOFF) zegt, dat voorbeelden van eene wettelijke regeling dezer belangrijke volkszaak te vinden zijn in andere Staten. Naar mijn gevoelen zoude het *zeer irrationeel* zijn eene elders bestaande gezondheidswet op ons land toe te passen, zonder te letten op het verschil in volksaard, sociale toestanden en levenswijze der in-

gezetenen, zonder in aanmerking te nemen locale omstandigheden, plaatselijke toestanden en technsiche bezwaren...."

(Dr. IDZERDA, in de zitting der Tweede Kamer van 7 Maart 1865; — *Bijblad* als voren, blz. 574¹ en volgg.)

IV.

....„Er zijn, zegt men, leemten in deze voorstellen, en de voornaamste bestaan hierin, dat in de eerste plaats het geneeskundige Staatstoezigt niet geregeld is, dat wil zeggen: dat deze voorstellen niet bevatten een stelsel van maatregelen van wetgeving, tot verbetering van den gezondheidstoestand in te voeren.... De vergadering gunne mij een enkel woord. Een stelsel van wetgeving, bevattende de maatregelen, die van hooger hand te nemen waren tot verbetering van den gezondheidstoestand, te eischen — is dat op *dit* oogenblik een ernstig, een *uitvoerbaar* verlangen?.... Moeten wij met dergelijke wetgeving *beginnen? Verdraagt dat ons geheele politieke zamenstel?* Zijn de maatregelen, die men tot verbetering van den algemeenen gezondheidstoestand te nemen heeft, *niet vooral* LOCALE *maatregelen?* Moeten deze niet *in de eerste plaats* genomen worden *door de Gemeentebesturen*, voorts *door de Provinciale Besturen, en eerst dan door het* Algemeene Bestuur, *wanneer de zorg van Gemeentelijke of Provinciale Besturen blijkt in gebreke te zijn?* Is het nu niet juist, *nadat* de kennis van hetgeen te doen mogt zijn, zal verkregen wezen, af te wachten wat in de provinciën geschiedt, om *dan* te zien wat bij algemeene Wet voorgeschreven zal kunnen worden? Wij zouden, dunkt mij, hier vallen in een stelsel van centralisatie, dat met de ontwikkeling van zoodanige wetgeving zelve als men verlangt — en als men welligt NA EENIGEN TIJD te regt verlangen zal — geenszins zou strooken. Want dat het, om het doel te bereiken, oneindig beter is dat de gemeentelijke en provinciale besturen het hunne doen, dan dat van wege het algemeene gouvernement maatregelen *in de gemeenten* in werking worden gebragt bij wege van dwang, dunkt mij, *is niet twijfelachtig.* En is er nu reden om te wanhopen, wanneer door geregeld toezigt de bronnen van kennis en instructie worden geopend, de wegen worden gewezen, eerst op sommige plaatsen, vervolgens in meerdere, dan allengskens in alle, dat aan de eischen zal voldaan worden?

....„*De despotieke bepalingen van de Engelsche wetgeving* [waarop men zich als buitenlandsch voorbeeld had beroepen] *zouden bij ons niet worden geduld.* In Engeland kon men niet anders handelen, omdat daar niet bestaat dat verband van gemeentebestuur en algemeen bestuur, dat wij hier hebben. Men had geen ander orgaan dan de algemeene wet en de uitvoering der algemeene wet, doordringende, zoo het noodig ware, tot in de gemeenten en in de woningen van particulieren. Wat willen en wat kunnen wij bereiken op den weg, dien dit ontwerp opent? Wij kunnen laten onderzoeken, instrueren, den weg wijzen, en kunnen verwachten dat nu de gemeentebesturen in de eerste plaats het initiatief zullen nemen van die verbeteringen, die dan, als ik het zoo mag uitdrukken, *door de algemeene conscientie zullen worden*

GEVORDERD. Wanneer het één, twee, drie jaren lang, uit gedurig vernieuwden aandrang, duidelijk is geworden wat men voor de algemeene gezondheid in de voornaamste gemeenten verschuldigd is te doen, zal dit zich overplanten naar andere plaatsen en langzamerhand het geheele land omvatten. *Wij kunnen*, dunkt mij, *de proef gerust afwachten.* Mogt zij mislukken, mogt bij de ontwikkeling daarvan deze of gene leemte ontdekt worden, men zal *altijd* daaraan nog te hulp kunnen komen met eene algemeene Wet, *maar met eene algemeene Wet, die dan die punten zal betreffen, waar tot dus verre de verwachting werd teleurgesteld. Daarentegen nu met dergelijke Wet te beginnen, zou immers zijn: verlammen der organisatie van vertegenwoordiging der burgerij, die wij hebben in de gemeente, in de provincie, en waarop wij te regt mogen rekenen.*"

.... „Welk verband, ten aanzien van den werkkring, met de gemeente en de provincie? De Inspecteurs en de Raden zullen niet hebben te verordenen; zij zullen geene inrigtingen kunnen daarstellen.... Het doel van dit ontwerp, bij de instelling van ambtenaren en bij de instelling van Raden, is: licht te doen vallen op hetgeen licht behoeft, *en zonder nu af te wachten den dwang die in Engeland is*, mag men aannemen dat dat licht, telkens aangebragt, telkens op nieuw verspreid, leiden zal tot die maatregelen, *tot het nemen waarvan in de eerste plaats de gemeentebesturen verpligt zijn.* Gebeurt het niet, dan zal welligt later de wet aan de gemeentebesturen eene *douce violence* moeten aandoen, want het is eene zaak van groot algemeen belang.... Het is toch wel IN HET VOORDEEL VAN DEZE INRIGTING, dat het grootste deel der maatregelen, die te nemen zijn, *van* LOCALEN *aard zullen wezen.* De voorschriften omtrent stellige maatregelen, bij eene algemeene wet te geven, kunnen slechts *zeer algemeen* zijn.".... 1).

(Mr. J. R. THORBECKE, in de zittingen der Tweede Kamer van 7 en 8 Maart 1865; — *Bijblad* als voren, blz. 574[7], [9], [10].)

Den eersten van Herfstmaand 1866. ALI COHEN.

---

1) Geheel en al overeenkomende met de hier voorgedragene denkbeelden, zegt KÜCHENMEISTER (in zijn dezer dagen verschenen geschrift: *Mikroskopische Fleischschau*, Dresden, 1866, I, S. 10): „Es bemühen sich die Gesetzgeber heutzutage, allgemeinen Volksschäden vorzubeugen durch Belehrung, und, *wo diese nicht hilft*, durch allgemeine, der Wissenschaft entlehnte Schutzmassregeln." Bij de behandeling van dit onderwerp plaatsen velen zich dan ook niet op het ware standpunt, waaruit de zaak behoort beschouwd te worden en is het oogpunt der beschouwers dientengevolge niet ruim, niet algemeen genoeg. Het is toch in geenen deele een vraagstuk, dat op zich zelf staat. Het advies van den Heer THORBECKE komt mij ook in dat opzigt bijzonder helder voor. En nu gaat het immers niet aan, zonder voorafgaande wijziging van hoogst gewigtige, algemeene regeringsbeginselen hier te lande, geheel andere beginselen aan te nemen en in wetten nêer te leggen; — beginselen, waarbij aan de personen en collegiën, overeenkomstig de in dit opzigt tot dusverre in ons land geldende algemeene en bijzondere bepalingen belast met geneeskundig *toezigt*, de regten en pligten van geneeskundig *bestuur* zouden worden opgedragen, in dien zin, dat de vrije wil voor de gemeentebesturen ook in medische zaken voortaan niet meer zou be-

staan. Het is ook volstrekt niet genoeg, het beginsel van de autonomie der gemeentebesturen alleen in casu te beoordeelen en te veroordeelen, en evenmin er zich op te beroepen, dat ook wel in andere opzigten de vrije wil der gemeenten aan banden is gelegd. Zeer eenvoudig te verbeteren is de zaak niet, althans als wij wenschen, dat het niet bloot bij praten blijve: — en dat wil immers niemand onzer. Ik voor mijn deel zeg bij deze gelegenheid gaarne, met de meeste belangstelling te zullen kennis nemen van elk betoog, hoe, *met hoop op eene praktische, op de verlangde uitkomst in elk opzigt*, hier te lande een geneeskundig toezigt tot een geneeskundig bestuur zal kunnen gemaakt worden, hetwelk de bevoegdheid zal bezitten als in de eerste 5 regels van dit opstel gewenscht wordt. De *zaak* verdient waarlijk de ernstigste overweging.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

BIJDRAGE TOT DE ZIEKTEKUNDIGE ONTLEEDKUNDE VAN DE TRICHINOSE. — De uitgebreide trichinen-epidemie, die tegen het einde van het vorige jaar te Hedersleben heerschte (zie dit *Tijdschrift*, 1866, blz. 32, 43), is niet geheel onvruchtbaar geweest voor de oplossing van het vraagstuk, welke veranderingen het menschelijk ligchaam door de aanwezigheid van de trichinen ondergaat. Dr. COHNHEIM namelijk, adsistent van VIRCHOW, die van Regeringswege op de plaats des onheils met onderzoekingen dienaangaande belast was, heeft de sectiebevindingen van 17 aan trichinose bezweken lijders in het bekende *Archief* van genoemden Hoogleeraar (XXXVI, pag. 161—186, en verder in het *Centralblatt für medizinische Wissenschaften*, 1866, pag. 490) medegedeeld, waarvan de hoofdzaak in het volgende bevat is. Het getal en de verspreiding van de talrijke darm- en spiertrichinen, welke altijd constant voorkwamen, klom geregeld met den duur der ziekte, zoo als bewezen werd door het feit, dat zij in de 4de week tot den romp beperkt waren, terwijl zij 2 en 3 weken later in groote hoeveelheid ook in de spieren van de ledematen gevonden werden. Belangrijk mag inderdaad het verschijnsel genoemd worden, dat de darmtrichinen zelfs tot tegen het einde van de 11de week in een groot aantal en voor een gedeelte nog embryonen-houdend aangetroffen werden; misschien staat dit wel in verband met eene *periodieke* afzetting en togt van de embryonen door het ligchaam, dat evenwel niet goed te rijmen is met de waarneming, dat de spiertrichinen zeer dikwijls volstrekt geen verschil in ouderdom toonden. — De darmbuis leverde katarrhale veranderingen op, zoo als een matigen graad van zwelling van het slijmvlies, nu en dan kleine haemorrhagiën, op enkele plaatsen eene kleine vergrooting van de sollitaire follikels over de valvula Bauhini. — De standvastig aanwezige zwelling van de mesenteriale klieren, die altijd vrij van trichinen gevonden werden, had aanvankelijk een mergachtige grijs-roode, later eene harde grijs-witte of grijs-gele gesteldheid. In de 4 eerste weken was in de consistentie, den vochtigheidsgraad en de kleur van de spieren geene noemenswaardige veranderingen te bespeuren; met de 5de week echter vertoonden zich fijne, grijs-roode streepjes van $^1/_2$—2 m.m. lengte, die evenwijdig liepen met de as van de spier; men moet evenwel aan deze vormelementen geene al te groote waarde hechten, omdat ze ook wel in andere spieren, al is het ook niet in zulk een groot aantal, voorkomen; ter plaatse van deze streepjes werden, behalve de trichinen, de bekende ver-

anderingen van het interstitiële weefsel en korrelige ontaarding van de spierbundels gevonden. Het gelukte COHNHEIM in niet één geval de zoogenaamde ZENKER'sche amyloïede schotsen onder oogen te krijgen. Omtrent het oedeem van de huid valt niets met zekerheid te zeggen, omdat daarin groot verschil bestaat naar den tijd van het voorkomen, den duur en den omvang. De meening van VIRCHOW, dat de onderwerpelijke waterzucht als een collateraal oedeem moet beschouwd worden, vindt grooten steun in de opgave van COHNHEIM, dat oedeem van het scrotum en van de labia majora nooit voorkwam. De waterige infiltratiën van de huid, die zich in latere tijdperken der ziekte zeer ligt kunnen voordoen, zijn daarentegen louter gevolgen van marastische thrombosen, inzonderheid van de v. v. femorales. — De longen vertoonen bij het begin der 4de week hevige aandoeningen van de bronchiën, dikwijls hypostase van de dieper gelegen deelen en meermalen slappe katarrhale (meesttijds) lobulaire hepatisatiën. Dit ziektebeeld der longen heeft de treffendste overeenkomst met dat bij typhus en andere ernstige ziekten. Nooit werden door COHNHEIM metastatische haarden en verstoppingen van de longslagaderen opgemerkt. Aan de milt werd in sommige gevallen eene middelmatige recente zwelling, aan het hart dikwijls korrelige troebelheden, doch nooit vetontaarding waargenomen. De nieren toonden bijna altijd groote parenchymateuse troebelheden op hare bastzelfstandigheid. Het hoogste gewigt wordt door COHNHEIM gehecht aan de veranderingen, die de lever heeft ondergaan. Van het einde der 5de week af namelijk vond hij hare kliercellen constant met eene zeer groote hoeveelheid vetdruppels gevuld, — eene verandering, die waarschijnlijk het gevolg is van het enorme verbruik aan contractiele zelfstandigheid en de hierdoor veroorzaakte alteratie in de stofwisseling van de lever. — (Ten slotte nog enkele numerieke opgaven omtrent de epidemie zelve. Het cijfer van de aangetasten te Hedersleben bedroeg minstens 300, waarvan minstens 72 bezweken. Geen leeftijd werd gespaard; het verdient evenwel opgemerkt te worden, dat, ofschoon de kinderen een groot contingent aan de ziekte leverden, niet één onder deze daarvan het slagtoffer werd. De epidemie vertoonde in alle tijdperken niet dezelfde mortaliteit (de bij benadering tamelijk naauwkeurig geconstateerde dag van de infectie wordt hier als het begin der epidemie beschouwd): de 4de, 5de en 6de week leverden de hoogste sterftecijfers, namelijk 17, 17 en 18, beantwoordende aan ongeveer 75 pCt. van alle sterfgevallen; in de 1ste week stierf niemand, in de 2de en 3de begon de sterfte langzamerhand te klimmen, bereikte, zoo als gezegd is, in de 4de, 5de en 6de week haar maximum, waarna zij zeer snel daalde, om ten laatste (in de 10de week) = 0 te worden).

Dr. A. DRIELSMA.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de weken, eindigende 8 en 15 September, 132 en 110 sterfgevallen aan diarrhoea en 157 en 182 aan cholera. Zij waren voor de laatstgenoemde week als volgt verdeeld: West: diarrhoea 14, cholera 10; North: diarrhoea 11, cholera 27; Central: diarrhoea 15, cholera 20; East: diarrhoea 35, cholera 77 en South: diarrhoea 35, cholera 48. Het geboortecijfer bedroeg voor die weken 1905 en 2115 en dat der sterfte 1335 en 1371. Tot op 20 September werden in het London Hospital 232 gevallen van diarrhoea en 769 van cholera met 20 en 302 sterfgevallen verpleegd.

— *The Lancet* vestigt de aandacht op de uitgave der »Sanitary Act" voor 1866, door KNIGHT and C°. met eenige toelichtingen van Mr. HUTCHINS, als lid der Privy Council, in het licht gegeven.

LIVERPOOL. — Gedurende de week, eindigende 15 September, bedroeg de cholerasterfte 182 en gedurende de drie vorige weken 146, 225 en 145.

DUBLIN. — Van 4 Augustus tot 15 September bedroeg de cholerasterfte alhier 183.

PARIJS. — Volgens de opgaven van de »Administration d'assistance publique" bedroeg de cholerasterfte in de hospitalen der hoofdstad in 1832 47 pCt. op 13,833, in 1849 55 pCt. op 12,395, in 1853—1854 53 pCt. op 6,951 en in 1865 51.25 pCt. op 3606 verpleegden. In 1865 greep de isolering der cholerapatiënten voor het eerste plaats. In 1849 werden er 23.47, in 1853—1854 29 05 en in 1865 17.40 pCt. choleragevallen, als in de gasthuizen ontstaan, onder de rubriek van »cas interieurs" vermeld.

— De *Moniteur* van 11 September berigt, dat de cholera wederom voor het eerst in dit jaar in Julij in de hoofdstad optrad, dat het hoogste dagelijksche sterftecijfer 150 niet te boven was gegaan, dat de ziekte reeds op het einde van Julij verminderd was en in het begin van September eene dagelijksche sterfte van 22 in de stad en van 15 in de hospitalen veroorzaakte.

— Volgens eene opgave in de *Union Médicale* verloor de provincie Oran in Algerië, gedurende de cholera-epidemiën van 1849, 1850 en 1851, een cijfer van 18,653 inwoners op eene bevolking van 533,221 personen, dat is 3.48 op de 100.

— De *Gazette des Hopitaux* van 22 September bevat het rapport van den Conseil d'Hygiène aan den Minister DURUY, over de maatregelen ter desinfectie bij de cholera te nemen.

— Het geheele leger zal, tijdens het heerschen van epidemiën, van flanellen ceintures, welke den geheelen buik bedekken, voorzien worden.

— De langdurige en langdradige discussie over de »methode sous cutanée", gedurende 15 séances in de Académie voortgezet, is eindelijk gesloten. De wijze, waarop zij gevoerd werd, was der Académie onwaardig. Het was vooral GUÉRIN, die zich in het vraagstuk der tenotomie de eer der prioriteit wilde bewezen zien en door VELPEAU en andere sprekers bestreden werd.

— Dr. MÊLIER, Inspecteur General der services sanitaires, is op zijne terugreis van Corsica, tot het verrigten eener sanitaire enquête ondernomen, te Marseille overleden.

NAPELS. — Van 30 Julij tot 31 Augustus zijn alhier 574 choleragevallen met 370 en te Genua van 9—30 Augustus 173 gevallen met 110 sterfgevallen vermeld.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 13 September bedroeg het totale cijfer der door cholera aangetasten 7058 en dat der overledenen 4318. In de 4 Lazareths werden tot op dien dag 646, 799, 443 en 233 cholerapatiënten met 357, 440, 238 en 107 sterfgevallen verpleegd. Te Charlottenburg kwamen 174 gevallen met 134 sterfgevallen voor.

— Volgens het rapport van 20 September bedroeg het totale cholerasterftecijfer 4488 op 7248 aangetasten. In de 4 Lazareths waren tot op dien dag 667, 819, 455 en 254 cholerapatiënten met 366, 450, 245 en 122 sterfgevallen verpleegd. Te Charlottenburg kwamen tot dien datum 193 gevallen met 142 sterfgevallen voor.

— Dr. DAMEROW, Directeur van het Krankzinnigengesticht bij Halle aan de Saale en sinds geruimen tijd Redacteur van het bekende tijdschrift voor Psychiatrie, is op 68jarigen leeftijd overleden.

MÜNCHEN. — Uit de mededeelingen van Dr. WAGNER, over het afwisselen van het gehalte aan vaste bestanddeelen in de verschillende bronnen dezer stad, gedurende 1½ jaar onderzocht, blijkt, dat dat gehalte tusschen 0.564 en 1.643 fluctueerde. De

maxima lagen tusschen 0.80 en 2.27, de minima tusschen 0.40 en 1.24. Het grootste verschil tusschen enkele watersoorten bedroeg 0.27—1.50. Bij natte weêrsgesteldheid nam het zoutgehalte aanzienlijk toe, om bij droog weder aanzienlijk te dalen. Voor het eerste moet eene sterkere uitlooging van den bodem door het regenwater als verklaring gelden. Het gehalte aan alcaliën was bij eene toename van het geheele vaste residuum, in eene ongemeen snelle verhouding, steeds belangrijk toegenomen. Eene vergelijking der laatste analysen met die van 1855 toonde, dat het Münchener drinkwater in 10 jaren geheel van natuur veranderd was; het potaschgehalte, hetwelk op dat tijdstip bijna nul was, maakte thans een groot gedeelte der geheele hoeveelheid vaste stof uit.

LEIPZIG. — Gedurende de 3 dagen van 29—31 Aug. bedroeg de cholerasterfte 101.

— Dr. GÜNTHER, gedurende vele jaren gewoon Hoogleeraar in de Chirurgie alhier, is op 8 September aan cholera overleden.

— Voor eenige dagen is alhier eene wijdloopige monographie, over de bekende trichinen-epidemie in October 1865 te Hedersleben, van de hand van Dr. KRATZ, in het licht verschenen. Op 337 vergiftigingsgevallen werden er 101 met doodelijken afloop vermeld, terwijl op 280 gevallen de eerste verschijnselen in 98 tusschen 1 en 5, in 76 tusschen 6 en 10, in 67 tusschen 11 en 20, in 33 tusschen 21 en 30, in 4 eerst tusschen 30 en 40 en in 2 eerst tusschen 40 en 50 dagen, na het gebruik van het trichinenhoudende vleesch, werden waargenomen.

MECHELEN. — De cholera-epidemie van 1832 (7 Aug. tot 18 Oct.) eischte hier 36, die van 1849 (4 Junij tot 10 Oct.) 345, die van 1859 (17 Aug. tot 2 Nov.) 40 en de tegenwoordige van 18 Junij tot 30 Julij reeds 311 slagtoffers.

STETTIN. — Van 2 Junij tot 22 Augustus bedroeg de cholerasterfte 1984 op 3203 aangetasten.

HAMBURG. — Tot op 10 September eischte de cholera alhier 700 slagtoffers.

KONINGSBERGEN. — Van 22 Junij tot 24 Augustus bedroeg het sterftecijfer aan cholera, choleratyphus en diarrhoea 1460.

COBLENZ. — Van 16 Julij tot 1 September bedroeg het cijfer der door cholera aangetasten 216 en dat der overledenen 78.

BADEN. — Te Schönfeld werden sinds 2 Augustus 31, te Grünsfeld sinds 6 Augustus 13, te Gerchsheim 3, te Werbach 2, te Dittigheim 5 en te Gerlachsheim 2 cholerasterfgevallen vermeld.

BRESLAU. — Tot 25 Augustus kwamen hier 2820 cholerasterfgevallen op 4105 aangetasten voor.

PESTH. — Het cijfer der cholerasterfgevallen alhier bedroeg van 18 Augustus tot 5 September 184, in Ofen 173.

PRAAG. — Het sterftecijfer aan cholera bedroeg tot ultimo Augustus 600.

— Van 1—3 September bedroeg de cholerasterfte alhier 87. Van de 20 Bezirken van den Prager-Kreis waren er reeds 17 door de ziekte bezocht.

SAKSEN. — Op de plaatsen van het vroegere oorlogstooneel heeft zich de cholera vooral te Merseburg, Freiburg, Querfurt en Colleda geopenbaard.

PYRITZ. — Sinds 13 Julij tot 31 Augustus kwamen hier 51 cholerasterfgevallen voor. Men heeft op de scholen de inenting met de quassia-tinctuur beproefd.

ZWICKAU. — Sinds 25 Augustus tot 13 September bedroeg de cholerasterfte 148.

KARLSRÜHE. — Dr. MOOS, Privaat-Docent in de Otiatrie alhier, is tot buitengewoon Hoogleeraar bevorderd.

WÜRZBURG. — De Hoogleeraar, Dr. OSANN, is alhier op 9 September op 69jarigen leeftijd overleden.

WEENEN. — Van 5 Augustus tot 5 September kwamen in het Allgemeine Krankenhaus 69 choleragevallen met 34 sterfgevallen onder behandeling. Voor zoo verre de opgaven strekken waren er volgens het *Wiener Wochenschrift* op 7 September 128 personen te Weenen en 2800 op het land rondom de stad aan cholera gestorven.

— Volgens de *Wiener Medicinische Presse* van 16 September bedroeg het getal der choleragevallen van het begin van Julij tot 8 September voor Nieder-Oesterreich, dat is voor Weenen en hare omgeving, 511 met 243 en voor het platteland 8287 met 2997, voor Bohemen 6893 met 3156, voor Moravië 11,338 met 4777, voor Silezië 89 met 41, voor de Bukowina 3987 met 1901, voor het Lembergsche gebied 3821 met 1973 en voor dat van Krakau 181 met 33 sterfgevallen. Op de cholera-afdeeling van het Wiener Allgemeine Krankenhaus werden van 1—15 September 41 m. en 68 vr. met 55 sterfgevallen verpleegd.

RUSLAND. — De cholera begint zich hoe langer hoe meer uit te breiden. Zij heerscht te Warschau, te Dunaburg, te Vitebsk, te Grodno, te Berditchev, te Kiew en vooral te Odessa, alwaar de cholerasterfte van 20—24 Julij 188 bedroeg.

ST. PETERSBURG. — Van 26 Junij tot 25 Augustus bedroeg de cholerasterfte alhier 2666.

BRUSSEL. — Van 5—12 September werden in St. Jean 47 (21 m., 22 vr. en 4 k.) met 21 en in St. Pierre van 6—12 September 62 cholerapatiënten (24 m., 25 vr. en 13 k.) met 32 sterfgevallen opgenomen. Aan de morgues dier gasthuizen werden bovendien 58 en 71 lijken gedeponeerd.

— Van 13—18 September werden in St. Jean 22 (7 m., 8 vr. en 7 k.) met 10 en in St. Pierre van 13—19 September 67 cholerapatiënten (26 m., 26 vr. en 15 k.) met 32 sterfgevallen verpleegd. Er werden nog bovendien 39 en 56 lijken aan de morgues dier gasthuizen gebragt. Dr. J. HASLO.

BINNENLAND.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft den 6den September aan de Commissarissen des Konings in de provinciën de volgende circulaire gerigt: »Ik heb de eer U Hoog-Ed. Gestr. te kennen te geven, dat, naar mijn oordeel, Art. 6 der Wet van 14 Junij 1865 (*Staatsblad*, n°. 60), de verpligting voor de Geneeskundigen inhoudt, om aan den Inspecteur en aan Burgemeester en Wethouders alle gevallen op te geven eener ziekte, waardoor de volksgezondheid bedreigd wordt. Immers deze omschrijving beteekent niets anders dan eene epidemische ziekte. Ik geef deze meening, behoudens het oordeel van den Regter, in geval van vervolging wegens overtreding van dat artikel.

»Wat Art. 5 betreft, lijdt het geen twijfel of de Geneeskundigen zijn verpligt om bij het overlijden hunner lijders eene verklaring van dit overlijden te onderteekenen en daarbij de oorzaak van den dood, onder de in het artikel aangeduide beperking, op te geven. Gedrukte verklaringen, op de wijze als door den Inspecteur wordt aangegeven, maken de zaak, zoowel voor de ambtenaren van den Burgerlijken Stand als voor de Geneeskundigen gemakkelijk."

— De Minister van Justitie heeft eene circulaire aan de ambtenaren van het Openbaar Ministerie gerigt, ten einde hen te gelasten, om, even als vroeger aan de Provinciale Commissiën, thans aan de Geneeskundige Inspecteurs mede te deelen den uitslag der aanklagten, door dezen of door andere leden van het geneeskundig Staatstoezigt bij het Openbaar Ministerie ingezonden. De Geneeskundige Inspecteurs moeten mede alsnog worden bekend gemaakt met den afloop der aanklagten, welke sedert 1 November 1865 werden ingezonden.

— Beloop der cholera van 9—15 Sept. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 493.	9 Sept. tot 15 Sept.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Aarlanderv.	1	1	36	29
Alblasserd. .	8	3	70	44
Barwouts-waarder. ..	3	3	20	16
Nw.-Beijerl.	1	—	36	29
Bodegraven.	3	2	53	27
Boskoop. . .	2	1	26	15
Delfshaven.	4	1	164	74
Delft.	4	4	669	416
Dirksland. .	4	3	22	15
Dordrecht. .	8	4	613	395
Dubbeldam.	8	—	60	29
Gorinchem.	1	—	105	63
's Gravenh.	30	33	1653	983
Hazersw.. .	2	3	76	51
Hellevoetsl.	3	2	31	15
Hendr.-Ido-Ambacht..	1	4	52	38
Hof van Delft. . .	2	1	13	6
Katwijk. . .	9	8	448	185
Koudekerk.	2	2	7	6
Kralingen. .	4	1	170	55
Leiden.. . .	4	2	1334	886
Maassluis. .	1	1	40	24
Middelharn.	1	1	165	93
Moercapelle	2	1	10	6
Nootdorp.. .	3	2	6	5
Oudenhoorn	1	—	1	—
Ouderkerk a/d IJssel..	1	1	28	14
Papendr. . .	—	1	50	28
Piershil. . .	9	4	27	12
Ridderkerk.	1	1	51	26
Rotterdam..	31	15	1872	1179
Rozenburg..	1	1	6	6
Stompwijk..	5	3	120	71
Vianen.. . .	1	1	29	17
Voorburg. .	1	1	18	12
Woubrugge.	1	—	31	15
IJsselmonde	2	2	30	18
Zevenhuize.	1	—	5	2
Zoeterwoud.	1	1	54	37
Totaal. . .	162	114	8201	4942
N. Holland.				
Alkmaar. .	1	—	211	124
Amsterdam.	47	47	1117	989
Assendelft..	10	5	37	23
Broek op Langendijk.	3	2	4	3
Edam. . . .	10	8	43	35
Enkhuizen..	1	1	22	22
Graft.	2	1	19	18
Haarlem.. .	5	2	335	213
Haarl. Liede en Spaarnw	1	1	37	15
Helder.. . .	1	1	42	30
Koog a. d. Z.	—	1	16	11
Krommenie.	2	1	14	12
Marken. . .	5	3	37	21
Nw.-Amstel	2	2	124	90
Oud.-Amstel	5	2	78	39
Purmerend.	1	—	45	23
Rijp.	4	5	32	24
Warmenh. .	2	1	18	6
Westzaan. .	1	1	4	3
Winkel. . .	1	—	17	6
Wormer. . .	2	2	8	7
Zaandam.. .	14	8	77	47
Zaandijk. . .	4	3	21	13
Totaal. . .	124	97	2358	1774
Gelderland.				
Arnhem. . .	39	32	504	326
Beest	10	4	19	8
Buren. . . .	5	3	73	37
Culemborg..	14	11	213	130
Doesburg. .	1	1	3	2
Druten.. . .	2	—	24	15
Elburg.. . .	—	1	63	46
Elst.	1	1	13	10
Gameren. .	1	1	1	1
Hattem.. . .	4	4	19	13
Hedel. . . .	—	1	34	24
Huissen. . .	2	1	3	2
Neede. . . .	1	1	1	1
Nijkerk. . .	2	2	33	19
Nijmegen. .	4	4	108	67
Tiel.	3	5	130	81
Ubbergen. .	1	1	3	3
Vuren. . . .	1	—	6	2
Wamel.. . .	3	—	10	5
Zaltbommel	2	1	72	33
Zutphen. . .	20	13	132	78
Totaal. . .	116	87	1464	903
Zeeland.				
Hoek.. . . .	1	1	24	13
Neuzen. . .	1	—	17	8
O.-Vossem..	1	1	2	1
St. Maartensdijk.. .	10	6	55	32
St. Philipsl.	8	7	11	10
Totaal. . .	21	15	109	64
N. Brabant.				
Besoijen. . .	7	3	10	4
Breda. . . .	14	11	181	122
Emmikhov.	2	2	10	8
Helmond.. .	33	19	181	145
's Hertogenb	45	24	467	243
Hooge Zwaluwe. . . .	2	1	38	20
Made c. a. .	1	1	17	8
Mierlo. . . .	1	—	1	—
Oudenbosch	6	1	16	6
Raamsdonk.	1	—	24	13
Roosendaal.	6	5	151	87
Sprang. . . .	1	1	1	1
Terheyden..	2	—	19	7
Tilburg. . .	22	8	35	19
Vught. . . .	1	1	16	6
Werken en Sleeuwijk..	1	—	39	25
Wijk.. . . .	9	4	10	5
Totaal. . .	154	81	1216	719
Utrecht.				
Amersfoort.	5	3	296	186
Breukelen St. Pieters.	1	1	8	3
Bunnik. . .	—	1	22	10
Jutphaas.. .	4	2	85	39
Langbroek..	1	—	35	17
Loenen. . .	1	1	7	3
Loosdrecht..	2	1	51	29
Utrecht. . .	12	10	2296	1571
Vinkeveen en Waverv.	4	2	133	94
Vreeswijk. .	3	3	43	25
Wilnis. . . .	1	1	115	56
Wijk bij Duurstede.	1	1	80	39
IJsselstein..	1	1	93	57
Totaal. . .	36	27	3264	2129
Overijssel.				
Almelo (Stad).. . .	1	—	1	—
Avereest.. .	5	2	135	72
Deventer.. .	17	13	147	86
Grafhorst. .	2	—	6	2
Kampen. . .	3	3	506	303
Vollenhove (Stad). . . .	1	1	50	31
Zwolle.. . .	5	5	314	189
Totaal. . .	34	24	1159	683

	9 Sept. tot 15 Sept. A.	9 Sept. tot 15 Sept. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Groningen.				
Bedum.. . .	4	1	101	55
Groningen. .	21	12	1713	991
Hoogezand..	2	2	60	36
Leens.. . . .	1	1	38	23
Muntendam	10	4	35	11
Wildervank	5	2	35	18
Totaal. . .	43	22	1982	1136
Friesland.				
Aengwirden	7	6	12	7
Harlingen. .	1	—	68	37
Hindeloop. .	—	1	54	32

	9 Sept. tot 15 Sept. A.	9 Sept. tot 15 Sept. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Friesland.				
Leeuwarden	2	2	108	61
Opsterland..	1	1	4	3
Rauwerderhem.. . . .	2	1	2	1
Schoterland.	4	2	46	30
Tietjerksteradeel.. . .	1	1	9	8
Weststellingwerf.. .	2	2	7	5
Wonseradeel.	1	1	7	4
Totaal. . .	21	17	317	188

	9 Sept. tot 15 Sept. A.	9 Sept. tot 15 Sept. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Limburg.				
Beek.. . . .	5	—	13	4
Borgharen..	2	—	11	5
Born.. . . .	8	7	21	15
Grevenbicht	2	1	24	14
Maastricht..	111	35	250	98
Meerssen.. .	—	1	12	3
Obbicht en Papenhov..	3	2	14	6
Roermond. .	1	—	3	1
Schinveld. .	1	1	1	1
St. Pieter. .	—	1	16	12
Sittard.. . .	—	1	3	2
Totaal. . .	134	49	368	162

De RECAPITULATIËN zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159
» 6 Mei » 12 » . . .	222	120
» 13 » » 19 » . . .	192	118
» 20 » » 26 » . . .	179	100
» 27 » » 2 Junij .	312	166
» 3 Junij » 9 » . . .	1070	591
» 10 » » 16 » . . .	2295	1396
» 17 » » 23 » . . .	1738	1117
» 24 » » 30 » . . .	2501	1478
» 1 Julij » 7 Julij .	3687	2136
Van 8 Julij tot 14 Julij . .	2086	1368
» 15 » » 21 » . . .	3676	2067
» 22 » » 28 » . . .	2682	1646
» 29 » » 4 Aug. .	1993	1270
» 5 Aug. » 11 » . . .	1405	889
» 12 » » 18 » . . .	962	653
» 19 » » 25 » . . .	791	535
» 26 » » 1 Sept. .	1353	843
» 2 Sept. » 8 » . . .	990	676
» 9 » » 15 » . . .	845	533

Sinds het begin der ziekte tot op 15 Sept. aanget. 29320, overl. 17962.

De Provincie *Drenthe* komt in deze week niet meer op de Tabel voor; het totale cijfer der aangetasten bedroeg tot 8 September 597 en dat der overledenen 358.

De cholerasterfte bedroeg voor *'s Gravenhage:* 1832 (488,111 inw.) 273; 1833, 86; 1848 en 1849, 468; 1854, 23; 1855, 87; 1859 (80,242 inw.) 78 en 1866 (87,319 inw., tot 19 Sept.) 990; voor *Delft:* 1832 (15,237 inw.) 155; 1833, 18; 1848 en 1849, 578; 1853, 83; 1859 (19,902 inw.) 118 en 1866 (22,032 inw., tot 19 Sept.) 419; voor *Dordrecht:* 1832 (19,957 inw.) 114; 1833, 141; 1848 en 1849, 364; 1853, 83; 1859 (22,716 inw.) 135 en 1866 (24,124 inw. tot 15 Sept.) 396; voor *Gouda:* 1832 (12,897 inw.) 116; 1833 157; 1848 en 1849 313; 1853, 92; 1859 (14,800 inw.) 142 en 1866 (15,514 inw., tot 1 Sept.) 153; voor *'s Hertogenbosch:* 1832 (17,457 inw.) 66; 1833, 264; 1866 (24,222 inw. tot 19 Sept.) 256; voor *Breda:* 1832 (11,284 inw.) 109; 1833, 3; 1854, 145; 1859 (14,624 inw.) 23 en 1866 (15,225 inw., tot 18 Sept.) 125; voor *Maastricht:* 1848 en 1849 304; 1854, 87; 1859 (28,602 inw.) 1 en 1866 (28,719 inw. tot 15 Sept.) 98; voor *Leeuwarden:* 1832 (20,064 inw.) 52; 1833, 61; 1848 en 1849, 206; 1853, 11; 1854, 5, 1855, 7 en 1866 (25,059 inw., tot 15 Sept.) 61; voor *Kampen:* 1832 (8882 inw.) 51; 1855, 140 en 1866 (15,489 inw., tot 18 Sept.) 301; voor *Meppel:* 1832 (5725 inw.) 13; 1833, 12; 1849 86 en 1866 (7554 inw., tot 8 Sept.) 216.

Dr. J. HANLO.

— De Minister van Oorlog heeft door tusschenkomst van den eerstaanwezenden Off. v. Gez. bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht, zijne bijzondere tevredenheid te kennen gegeven over het lofwaardig gedrag der kweekelingen van het 4de studiejaar, die in den jongst verloopen bangen tijd, aan behoeftige cholera-lijders in verschillende buurten dier stad, groote, belangelooze diensten bewezen hebben. De eerstaanwezende Off. v. Gez. van meergemelde school heeft dit feit bij afzonderlijke dagorder bekend gemaakt en er op gedrukt, dat dit prijzenswaardig gedrag den jongeren studiejaren tot voorbeeld mogt strekken, zoo onverhoopt de tijd weêr daar was om hulp te bieden. Goed gedrag en ijver zouden nooit onopgemerkt voorbij gegaan worden.

— De *Staats-Courant* van 22 September j.l. bevat de volgende mededeeling:

„De dagelijksche berigten betreffende de cholera zullen voortaan niet meer in de *Staats-Courant* worden medegedeeld, daar die ziekte bijna overal heeft opgehouden epidemisch te heerschen en zich slechts hier en daar sporadische gevallen voordoen. Met de gewone wekelijksche opgaven zal worden voortgegaan."

— Ook in de gemeente Groningen is het anijszaad van onderscheidene *verkoopers* gebleken vrij sterk vermengd te zijn met de zaden van conium maculatum.

PERSONALIA.

Bij Koninklijk besluit van den 8sten September j.l. zijn nog benoemd tot Leden der Commissie tot onderzoek van het drinkwater in verband met de verspreiding der cholera, Dr. P. HARTING, Hoogleeraar te Utrecht en Dr. J. W. GUNNING, Hoogleeraar te Amsterdam.

— Door den Minister van Marine zijn benoemd tot Kweekelingen aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen te Utrecht, om opgeleid te worden tot Off. v. Gez. bij Zeemagt, de jongelingen J. W. HOFMAN, F. W. GROTENDORST en C. P. M. LOOMEIJER.

BEVORDERD: Te Groningen, tot Art. Obst. Doctor, de Heer S. SCHIPPERS, Med. Doctor.

OVERLEDEN: Den 9den September, de Heer W. J. ALPHERTS, Med. et Art. Obst. Doctor te Culenborg, oud 71 jaren.

GEVESTIGD: Te Zuidhorn, Dr. S. SCHIPPERS

DE PRAKTIJK NEDERGELEGD: Dr. P. G. RAMAER en Dr. A. N. VAN DER VOORT, beide te Zwolle. (De Heer RAMAER blijft de consult-praxis aanhouden.) ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

Aan de Afdeelingen en Leden!

Wij hebben de eer U mede te deelen dat het Hoofdbestuur in zijne laatste September-vergadering heeft overwogen, of de tot dus verre uitgestelde Algemeene Vergadering te Middelburg dit jaar nog zal plaats hebben. Terwijl wij meenden den uitslag dier overwegingen aan de Afdeeling *Zeeland* ten eerste te moeten berigten, mogen wij niet nalaten tevens de redenen voor het genomen besluit nader ter kennisse van de Afdeelingen en Leden te brengen.

Met leedwezen zal men de noodzakelijkheid van het eerste uitstel der Vergadering erkend hebben en evenzeer het betreuren dat de reeds door de Zeeuwsche Afdeeling gemaakte schikkingen tot heden niet volgens de welwillende intentie van hen, die eene feestelijke bijeenkomst zich voorstelden, konden dienen. Wel blijft de Afdeeling steeds bereid om de Vergadering te ontvangen, maar het Hoofdbestuur mag zich niet ontveinzen, dat de reis over de Zeeuwsche stroomen in het late najaar den gewenschten toevloed van gasten uit het overige gedeelte van ons land derwaarts heen alligt meer dan elders zou beperken. Zal men thans de zamenkomst der Geneeskundigen, der vertegenwoordigers van de Afdeelingen, uit de verschillende oorden des vaderlands, op de Algemeene Vergadering, — een hoofddoel der Maatschappij, — in genoegzame mate verwezenlijkt zien? De toenemende vermindering in hevigheid moge een spoedig einde van de cholera-epidemie doen hopen, toch is dat nog niet daar; ligt wordt de sluimerende ziekte door de overigens gewenschte warmere, zij het ook kortere, dagen op nieuw opgewekt en blijven vele Medici huiverig om zich van de hunne te verwijderen en verkiezen het tot dusverre met vele opoffering volgehouden waken en zorgen ten einde toe te volbrengen; zij willen niet ten langen leste nog door den staag in het oog gezienen vijand verrast worden.

Toevalliger wijze zijn de aan de Vergadering voorgedragen onderwerpen en voorstellen ditmaal niet van zoo dringenden aard, dat zij eene afdoening tot elken prijs doen wenschen. In bijzonderheden die hier door te loopen is onnoodig; toch zij opgemerkt, dat het meest gewigtige werk, dat der Wetsherziening, eene in de meest mogelijk wettelijke vormen en onder de meest mogelijke waarborgen voor eene algemeene vertegenwoordiging der Afdeelingen tot stand te brengen sanctie vordert.

Op die gronden werd door het Hoofdbestuur eenparig de verdaging der Algemeene Vergadering tot een volgend jaar en wel op den bij de Wet bepaalden termijn verkieselijk geacht en besloten.

Met die in principe aangenomen verdaging zijn zeker niet de door de Wet der Maatschappij onvoorziene moeijelijkheden bij eene dergelijke onvermijdelijke afwijking als ditmaal plaats greep opgeheven, maar toch blijft daarmede de wettige gang van zaken voor een volgend jaar nog het best gewaarborgd.

De ondervinding der Vergaderingen zelve heeft bijv. bij de benoeming van Hoofdbestuurders geleerd, hoe meestal pas na herhaalde herstemmingen de verschillende keuzen tot één konden gebragt worden. Die werkzaamheid der Algemeene Vergadering nu te doen vervangen door eene reeks van overstemmingen en briefwisselingen van en aan de Afdeelingen werd als eene praktisch alligt mislukkende proeve verworpen; er staat nog tegenover het vrij zeker daardoor te kort doen aan het praerogatief der Algemeene Vergadering.

Het Hoofdbestuur heeft niet uit angstvallige zorg, om den schijn van aanmatiging van zich af te wenden, aan de oppermagt der Algemeene Vergadering afbreuk willen doen; het heeft zich die inconsequentie van het in principe aangenomen en onvermijdelijk geworden verdagen der Algemeene Vergadering niet veroorloofd.

30 September 1866. *De Hoofdbestuurder-Secretaris,*

Dr. J. ZEEMAN.

EENE BIJDRAGE TOT DE PATHOLOGIE EN THERAPIE DER GELE KOORTS.

Ik ontving van mijn broeder, den officier van gezondheid bij de Koninklijke Nederlandsche Marine, T. J. J. GORI, opvolgend eenige mededeelingen over de laatste, thans nog te Paramaribo heerschende epidemie van gele koorts.

Ik vond de door hem toegepaste *methode* bij de observatie dezer ziekte *oorspronkelijk*, en de resultaten harer behandeling niet ongunstig, en meende daarom, in afwachting van zijne eigene, meer uitvoerige mededeelingen, hier alvast het een en ander te kunnen doen volgen.

De gele koorts tastte eerst de manschappen der beide oorlogschepen en de ter koopvaardij varenden aan, maar ook spoedig kwamen er gevallen voor onder de stadbewoners, vooral de pas aangekomene Europeanen en het garnizoen, terwijl ten slotte de daar reeds langer verblijfhoudende blanken, inlanders, kleurlingen, en zelfs hoog gekleurde kinderen — volgens GRIESINGER eene zeldsaamheid — niet verschoond bleven.

De diagnosis leverde geene bezwaren op. De reeds elders opgegevene onderscheidingsverschijnselen, tusschen febris flava en andere malaria- of infectieziekten, werden hiermede aangetroffen. De temperatuursbepalingen — zoo ver mij bekend is, iets geheel nieuws bij deze ziekte — leverden hier, te over wellicht, het bewijs: dat de gele koorts eene eigene ziekte, en geene zware intermitterende moeraskoorts is. Verder gaven zij reeds bij het begin van een aanval de noodige zekerheid, dat men werkelijk met febris flava, en niet met febris intermittens biliosa, of icterus gravis te doen had. De door hem verrichte lijkopeningen en microscopische onderzoekingen gaven als resultaat voor het anatomisch ziektebeeld, eene *snelle moleculaire vetmetamorphose van bijna alle klierorganen*, *meer bijzonder lever*, *nieren* en *maagwand*, maar vooral ook eene *vetmetamorphose van de hartspier*, zeker wijzende op eene ongunstige prognose.

De behandeling bestond, na het toepassen van eene reeks van hygiënische maatregelen — waaronder het op zijn voorstel ontruimen, reinigen en berooken der schepen, en het onderbrengen van de bemanning aan wal — in het toedienen van sulphas chinicus in hooge dosis, gecombineerd met kleine giften ext. nucis vomicae. Tot het toedienen van het eerste middel ging men over, geleid door de uitkomst der temperatuursbepalingen, terwijl voor het tweede de beschouwing grond gaf: dat de gele koorts oorspronkelijk een zenuwlijden zou zijn, uitgaande van de n. sympathicus, ná opname van eene smetstof in het bloed, waarvoor ook veel in de verschijnselen zou pleiten.

Dit korte bericht is slechts een voorlooper van eene uitvoerige historie der epidemie, toegelicht, en gestaafd door ziektegevallen, microscopische afbeeldingen, en tabellen voor temperatuur, pols en ademhaling. Ik twijfel niet of er zal daarvan met belangstelling worden kennis genomen. Immers, ook in het bezit van eene rijke litteratuur dezer ziekte, blijven onderzoekingen, in eene *nieuwe richting* ondernomen, als ons hier worden toegezegd, toch nog

altijd gewenscht. Maar er is meer. Wij hebben bij de gele koorts van het nationale standpunt een direct, en meer verwijderd, dus dubbel belang. Direct in zoo verre zij telkens in onze West-Indische koloniën met vernieuwde woede hare menigvuldige slachtoffers kiest, en meer verwijderd met het oog op de *mogelijkheid* van het vroeger of later meer algemeen epidemisch optreden van deze ziekte in dit werelddeel. Is de bezorgdheid daarvoor geene overdrijving, „bij de steeds toenemende betrekking en gemeenschap tusschen Europa en Amerika" (C. PRUYS VAN DER HOEVEN), zij zou daarin zeker ontaarden, indien wij, om ons hiervoor alvast te vrijwaren, tot het stremmen van het verkeer door eene onmogelijk vol te houden quarantaine onze toevlucht namen. Wij kunnen deze ziekte niet weren, maar haar onschadelijk maken, of tot enkele gevallen beperken. Zij moet m. a. w. geen bodem vinden, waarop zij kan voortwoekeren. De verbeterde gezondheidsvoorwaarden van onze havens en kustplaatsen is de beste quarantaine, of liever haar noodzakelijk modern equivalent. Zoo worde de studie dezer ziekte een réveil voor de toepassing der gezondheidsleer op het leven van menschen en volken, en drijve ons met de cholera, en een heirleger van andere ziekten tot het opvolgen harer voorschriften, want wij zeggen het uit volle overtuiging een onzer uitstekendste landgenooten, over deze ziekte sprekende, na: „*beter is het, een verwijderd gevaar vooruit te zien, dan er moedwillig de oogen voor te sluiten.*"

Amsterdam, September 1866. M. W. C. GORI.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

DE OORZAKEN VAN DEN ENTERISCHEN TYPHUS IN MÜNCHEN. — De Lijfarts van Koning LODEWIJK II en Hoogleeraar der Geneeskundige Kliniek te München, Dr. FRANZ X. VON GIETL, loffelijk bekend o. a. door zijne op talrijke en goede waarnemingen gegronde geschriften over de cholera uit de jaren 1832 en 1854 en 1855, heeft onlangs een geschrift in het licht gegeven, waarin (onder den titel van: *die Ursachen des enterischen Typhus in München*) de uitkomsten van zijne waarnemingen gedurende 26 jaren over dat onderwerp worden bekend gemaakt, en wel met het oog op die oorzaken in het algemeen en met betrekking tot München in het bijzonder. — Nadat eenige waarnemingen in 1831 den schrijver er toe hadden geleid aan te nemen, dat de inhoud van den darm de infectiestof der cholera in zich bevat en het middel voor de verbreiding afgeeft 1), terwijl ligchaam en lijk van den choleralijder

1) Onder anderen stierf toen, in 1831, in het militaire hospitaal te Breslau een Officier aan de cholera. Zijn *hond* vrat diens excreta en stierf 2 dagen later aan den duidelijksten vorm van cholera; de resultaten der lijkopening waren gelijk aan die in den mensch. — Bij deze waarneming voeg ik eene soortgelijke, in 1849 te Groningen gedaan en door mij medegedeeld in het *N. prakt. Tijdschrift*, 1849, blz. 702, en eene tweede bij gelegenheid van de tegenwoordige cholera-epidemie te Hollandsche veld (gemeente Hoogeveen) gedaan. Een hond aldaar had namelijk van zuurdeeg, dat hem was toegeworpen en dat aan de voeten van een aan cholera overleden man gelegen

niet besmetten, en latere onderzoekingen hem — en anderen — in deze meening hadden gesterkt, werd hij door de onderzoekingen betreffende de verbreiding van den enterischen typhus in de jaren 1839 en 1840 weldra overtuigd, dat deze laatste ziekte zich onder soortgelijke voorwaarden als de cholera verbreidt 1).

In het vorenstaande vindt de lezer tevens de bijzondere reden, die er mij aanleiding toe gaf, thans vooral mede te deelen de slotsommen, waartoe VON GIETL in zijn bovengenoemd geschrift gekomen is. Het zijn de navolgende:

I. De enterische typhus is eene specifiek-putriede vergiftigingsziekte, die uit eene keten van ziekteprocessen bestaat, welke van elkander afhangen, maar noch in aantal, noch in volgorde regelmatigheid vertoonen. Zijne plaatselijke werking is een katarrh van het digestie-apparaat, — het verdere en eigenaardige gevolg eene zwelling van het klierstelsel, zoowel van dat van het mesenterium als van het slijmvlies des voedingskanaals met gewoonlijk daarop volgende escharavorming en verzwering, — zijne eindwerking mortificatie in alle graden.

II. De enterische typhus is eene vergiftigingsziekte; de ontlastingen zijn de drager van het vergif. De verdere ontleding en rotting van deze schijnen het vergif meer aan den dag te brengen en zijne verbreiding te bevorderen. Waar ontlastingsstoffen komen, kunnen infectie's plaats hebben.

Het zindelijk gehouden ligchaam van den typhuslijder en zijn lijk besmetten niet.

Het kiemvermogen van het vergif schijnt lang van duur te zijn.

(De schrijver brengt belangrijke ervaringen bij ten betooge van de waarheid van de hier voorgedragen stellingen. Het zou ons hier echter te ver voeren, ook deze waarnemingen mede te deelen.)

III. Het vergif bezit blijkbaar verschillende graden van intensiteit. Deze doen zich in de afzonderlijke lijders volgenderwijze kennen: terwijl velen met zeer ligte verschijnselen en een zacht verloop herstellen en anderen in weinige dagen bezwijken, dikwijls reeds de aanvang der ziekte de beginnende dood is, ondergaan weder anderen bij de zorgvuldigste verpleging in den kortsten tijd de verst verbreide koudvurige verwoestingen. Zulke patiënten met sterke diarrhoeën of spoedig zich voordoende mortificaties geven aanleiding tot de infectie van hunne mede-patiënten in het Ziekenhuis. Immers de typhus-infectie van tuberkellijders met cavernen en pyaemische koorts en met aanmerkelijke waterzucht ten gevolge van nierziekte, had slechts plaats in zalen, waarin typhuslijders zich bevonden, met het boven vermelde verloop.

IV. Het typhusvergif heeft zijnen kiembodem op het slijmvlies van het voedingskanaal. Het bereikt echter in zijne werking niet altijd de graden der veranderingen in het slijmvliesstelsel en in dat van de darmscheilklieren, maar blijft dikwijls bij lagere aandoeningen staan, als: dyspepsie, koortsvrije diarrhoe, aanval van cholera en diarrhoe met koorts.

Het gebeurt zeer vaak, dat in een huis eenige bewoners binnen weinige dagen gastricismen, ligte aanvallen van cholera, koortslooze en koortsige diarrhoeën en

---

had, gegeten. Kort daarna deden zich al de *gewone* verschijnselen van cholera voor en bezweek het dier eenige uren daarna. Hierbij dient nog te worden opgemerkt, — zoo voegt de plaatselijke geneeskundige te Hollandsche veld, die mij de mededeeling deed, er bij, — dat de zuurdeeg zonder mostaard was bereid, weshalve de oorzaak der schadelijke werking van de zuurdeeg zelfs niet voor een deel aan die stof kan worden toegeschreven.

1) Verg. hierover ook een en ander in het opstel van Dr. A. SASSE, *over den aard der cholera-smetstof*, in dit *Tijdschrift*, blz. 401 volgg.

een paar een duidelijken typhus bekomen. Bijna altijd bestaat het grootste aantal van die gevallen uit de ligtere infectiën. Even als deze soort van gevallen in afzonderlijke huizen vaak voorkomt, zoo vangen schier altoos de epidemieën met de eenvoudige darmaandoeningen aan, totdat eindelijk duidelijk ontwikkelde gevallen de beteekenis van deze aan de hand doen.

V. Deze lagere graden (of trappen) der typhus-infectiën vallen in hunne verschijnselen volkomen zamen met de eenvoudige putriede infectiën.

Deze laatste ontstaan na het inademen en doorslikken van gebruikte, met sterke rottige riekstoffen en met rottende stoffen zelve vermengde lucht. Zeer dikwijls zijn de oorzaak dier infectiën kleine, bekrompene slaap- (en tevens woon-)kamers bij geslotene vensters en deuren, of als in die kamers zelve rottende stoffen voorhanden zijn, of ook als de uitwasemingen van deze van buiten in die kamers dringen.

Overigens is de typhus ook eene putriede infectie, maar met een specifiek karakter, dat zich doet kennen door het voortbrengen van een specifiek vergif in den patiënt en door beschutting tegen het recidiveren, om welke reden ook de enterische typhus eene zekere zelfstandigheid moet bezitten.

VI. Of de enterische typhus bij een zamenloop van gunstige omstandigheden autochthonisch kan ontstaan, dan of altijd zijne kiem van buiten moet worden ingevoerd, is onbekend. De waarneming heeft tot dusverre deze vraag niet kunnen oplossen.

Het is echter zeker, dat rotting aan het typhusgif leven geeft en zijn opkomen begunstigt.

Waarnemingen bewijzen, dat door faecale stoffen van typhuslijders, die in het drinkwater geraakt zijn — zoo als in het Klooster der Barmhartige Zusters — hevige typhen worden teweeggebragt; — dat de typhus jaren lang zich in een huis kan vastnestelen; — dat soms in hospitalen, kazernen of in andere groote huizen de infectiën, voornamelijk in enkele kamers, plaats hebben, terwijl de bewoners der daarvan verwijderde kamers niet door den typhus worden aangetast.

Deze feiten nopen tot de voorstelling, dat de drager van het vergif een fijn stofvormig, kleurloos ligchaam is, dat in de lucht zweeft en zich overal kan afzetten (neêrslaan). Het is trouwens nog niet gelukt, dat ligchaam in het bereik der onmiddellijke waarneming te brengen. Men kan welligt het analogon zoeken in de éêncellige — mikroskopische — fungi, welke zich in rottende organische ligchamen ontwikkelen en als een produkt der ontleding en rotting te beschouwen zijn. Deze lage organische ligchamen bezitten een zekeren levensduur, — groeijen, bloeijen en vergaan.

VII. De toestand van het weder oefent geen invloed uit op den typhus.

Dikwijls kwam de typhus in Julij en Augustus in even talrijke gevallen voor als in Maart en April; ja, in het jaar 1856 had de maand Augustus zelfs de meeste typhusgevallen. Intusschen wordt door vochtige lucht en dooiweder de verbreiding van den typhus of de ontwikkeling van zijn vergif bevorderd. In December 1855 waren er vele laauwe dagen; toen kwam er in Januarij 1856 hevige koude —18° R. Gedurende deze koude dagen kwamen er vrij veel typhen voor. Nu kwam er op eenmaal dooiweder en daarmede in groot aantal diarrhoeën, cholerines en een exquisiet geval van cholera (en wel grootendeels in 4 door den schrijver genoemde straten), benevens hevige typhen in het hospitaal. Met de terugkeerende koude —10° R. hielden diarrhoeën en cholerines op en namen de typhen in aantal af.

De bodem heeft slechts in zoo verre invloed, als door zijne gesteldheid de rotting wordt bevorderd. Met zekerheid echter kan aangenomen worden, dat vochtige lucht en natte grond, die de rotting begunstigen, ook den typhus gunstig zijn.

VIII. De enterische typhus staat met betrekking tot de wijze, waarop zijn vergif

zich ontwikkelt en hij zich verbreidt, op gelijken trap met de vergiftige cholera en dysenterie.

Voor het overige heeft gedurende het heerschen der cholera het overdragen daarvan op medepatiënten in het hospitaal veel menigvuldiger plaats dan bij den typhus. Volgens berekening der op des schrijvers afdeeling in 1854 behandelde choleralijders werd de 17de choleralijder in het hospitaal besmet, d. i. werd een wegens eene andere ziekte in het hospitaal liggende zieke door de cholera aangetast, terwijl van de typhuslijders de 49,6'ste zich de infectie in het ziekenhuis op den hals haalde.

De schrijver heeft wel waargenomen, dat typhuslijders cholera kregen en dat koorts en alle typhusverschijnselen met het opkomen der cholera als weggevaagd waren, doch na den afloop dier ziekte weder voor den dag kwamen; — hij heeft echter nooit waargenomen, dat choleralijders door den enterischen typhus aangetast werden.

Het totale aantal typhuslijders is in de cholerajaren 1836 en 1854 *niet* minder geweest, maar houdt juist het midden van de jaren vóór en na dien tijd.

De verwantschap tusschen den enterischen typhus en den exanthematischen is zeer naauw. Er bestaan tusschen- en overgangsvormen. Hoofdzakelijk doen deze zich voor, als de typhus zeer algemeen heerscht; doch bijna elk jaar levert enkele zulke gevallen op. Naast gevallen met sterke roseola-ontwikkeling op borst en buik komen lijders voor, die dat exantheem over het gansche ligchaam verspreid hebben en wier lijken alsdan geene klierinfiltratiën of zweren in het ileum vertoonen, maar de PEYER'sche klieren hoogstens iets zigtbaarder en geretikuleerd doen waarnemen. Van het jaar 1843 af heeft de schrijver telken jare zulke gevallen opgeteekend.

IX. De typhus wordt door koortslooze typhuslijders, — die met typhus-diarrhoe behebt zijn en nog kunnen rondloopen en reizen, — naar elders overgebragt. Door met faeces besmette kleedingstukken en linnengoed heeft eveneens de verbreiding plaats. De waschvrouwen bewijzen (de schrijver toont dat met voorbeelden aan), dat zulke voorwerpen de besmetting overbrengen, en de schrijver is (ingevolge zijne ervaring) van oordeel, dat de gevallen van het overbrengen van den typhus door reconvalescenten en door personen, die reeds lang van typhus genezen zijn, ook tot deze rubriek behooren.

Het is een onbetwistbaar feit, dat niet-geventileerde en onzindelijke kamers en ligplaatsen van typhuspatiënten infectie-brandpunten vormen. Hetzelfde heeft plaats in hospitalen, waar ventilatie en zindelijkheid ontbreken en het verwijderen der excrementen niet met ijver wordt betracht.

X. Het ligchaam dat eenmaal aan typhus heeft geleden („doorgeziekt" is), verliest de vatbaarheid voor eene herhaling der ziekte. De naauwkeurigste onderzoekingen hebben geene overtuigende gevallen van herhaling kunnen aan de hand doen. Van 1288 gevallen zouden 3 aan den typhus voor de tweede maal in het hospitaal hebben geleden. Maar ook zelfs deze gevallen zijn niet volkomen geconstateerd. Dikwijls gebeurt het, dat „doorgeziekten" na eenige jaren weder met eene heftige koorts, met diarrhoe en andere verschijnselen van den beginnenden typhus zich opdoen, maar weldra verdwijnen spoorloos deze verschijnselen en zonder zulk eene uitputting en langdurige reconvalescentie achter te laten, als de typhusbesmetting altijd met zich voert.

Bij deze onderzoekingen kunnen enkel diagnostiseerbare, duidelijke gevallen in het oog gehouden worden. Of de ligtere aandoeningen van het voedingskanaal, — zoo als die gedurende het heerschen van den typhus plegen voor te komen en in huisepidemieën zoo duidelijk zijn te zien, — óók beschutten, kan niet met zekerheid uitgemaakt worden.

XI. Het klimaat, de geographische ligging en de bodem van München (d. i. de bodem als zóodanig, zijn geognostische aard) bezitten geene eigenschappen, die voor den typhus gunstig geacht moeten worden.

(Ik elk geval, erkent echter de schrijver, is de bodem der genoemde stad op eene zekere diepte met de reeds ontbondene, maar wel niet meer werkzame excrementen zóo opgevuld, dat de nu daarin komende versche stoffen niet meer gemakkelijk en *spoedig* kunnen verdwijnen, maar langer aan de oppervlakte vertoevend het verrottingsproces ondergaan en daardoor over eene grootere uitgebreidheid en op intensiever wijze werken. Eene gelijkmatige verdeeling heeft, zoo als van zelf spreekt, daarbij niet plaats, maar de ophooping dier rottende stoffen is onder die groepen van huizen het sterkst en het werkzaamst, welke het langst bewoond, het sterkst bevolkt en van zinkputten (Versitzgruben) voorzien zijn.)

XII. De tegenwoordige toestand der mestputten (der cloaken, die in het werk uitvoerig wordt beschreven) bewijst meer dan genoegzaam, hoe gebrekkig die ingerigt zijn.

De waarneming, gedurende vele jaren gedaan, heeft zoo duidelijk mogelijk aangetoond, dat de staande brandpunten dáar voorkomen, waar de privaten en mestputten zich in een slechten staat bevinden. (De schrijver toont dat met en bij de straten aan. Onder anderen zegt hij te dien aanzien het volgende: De Theresienstrasse, uit de bouwperiode van den lateren tijd, is eene breede, met groote huizen versierde straat. En toch komen er jaren lang, met kortere of langere pauzen, heftige typhen voor. Wanneer men echter weet, — zoo als uit des schrijver's opgaven blijkt, — *dat deze straat 52 verwaarloosde mestputten en 66 zinkputten heeft, tusschen welke 79 pompbronnen liggen*, dan kan men niet anders dan verbaasd staan, dat er nóg niet meer gevallen van typhus voorkomen. Deze straten met hare ten allen tijde voorkomende gevallen van typhus geven eene voorstelling aangaande de oorzaak van het sporadisch zich voordoen van die ziekte. Daar is eene te groote ophooping van rottende, typhusgif bewarende stoffen, dan dat die niet eens in de eene of andere pompbron zouden geraken, of in dit of dat huis zich ophoopen en zoo doende de sporadische infectiën teweegbrengen. Het nasporen van de typhusgevallen in de afzonderlijke straten leidt tot de onomstootbare stelling, dat die ziekte de plaatsen der rotting achterna trekt en hare *stationaire eigenschappen* door deze bekomt. Eene naauwkeurige lijst der privaten en mestputten, naar hunne gesteldheid ingerigt en het brengen daarvan op een stratenplan, doen den loop en de brandpunten der ziekte vinden.)

XIII. Uit (en door) den alzoo verontreinigden bodem worden aan de drinkwateren der bevolking rottige stoffen toegevoerd.

De pompbronnen zijn achter de huizen en op den open grond zeer digt bij de zinkputten aangebragt, ten gevolge waarvan haar water in meerdere of mindere mate bedorven is.

XIV. Eene lijst der woningen van typhuslijders gedurende eene reeks van jaren toont 66 pCt. bepaald slechte woningen aan. Daaronder worden gerekend: slaapkamers naast privaten, kleine donkere kamers, welker vensters uitzien op bekrompene binnenplaatsjes of smalle gangen, en eindelijk overvulling der slaapkamers, daar dikwijls 20 à 30 arbeiders éene slaapkamer hebben, die naauwelijks voor de helft voldoende is. Brouwersknechten (wij spreken van München!) en schoenmakers hebben bijzonder overvulde en slechte slaapkamers. Na de slaapkamers hebben de werkplaatsen eene groote beteekenis voor de typhusbesmettingen. De schrijver heeft dikwijls waargenomen, dat gezellen en arbeidsters gezonde slaap- en woonplaatsen hebben, maar dat hunne werkplaatsen zich in huizen bevinden, waarin typhuspatiënten lagen of nog liggen en vanwaar zij nu de besmetting met zich voeren.

XV. Met November vullen zich de woningen meer; de armere bewoners dringen zich meer zamen, ventileren niet en betrachten minder zindelijkheid, ten einde brandstof te sparen.

70 à 80 pCt. der typhuslijders behooren tot die klassen der bevolking, welke, ten gevolge van de omstandigheden, waaronder zij verkeeren en den aard van haren arbeid, het meeste gevaar hebben om besmet te worden.

Vreemden en personen, die niet gewend zijn aan de plaatselijke omstandigheden, zijn meer voorbeschikt om besmet te worden dan de inheemsche personen. Ze krijgen echter den typhus niet, omdat zij zich in Münchener lucht bevinden, maar worden geïnfecteerd, als zij in woningen komen waar typhusbrandpunten zijn. Deze stelling wordt verder bevestigd door de zeer veelvuldig voorkomende waarneming, dat geborene Müncheners of personen, die daar reeds vele jaren wonen, eerst typhus krijgen, wanneer zij verhuizende in infectie-brandpunten geraken.

XVI. De zamenwerking van deze lokale oorzaken vormt den vruchtbaren bodem voor de verschillende wijzen, waarop de typhus in München zich voordoet.

Het is echter onmogelijk, de mate en de grenzen van den een of den anderen factor te bepalen.

Hoe ver de met rottige stoffen bezwangerde bodem, hoe ver verontreinigd water, hoe ver de afzonderlijke privaten en mestputten invloed uitoefenen op het groepsgewijs optreden van den typhus in verschillende tijden, kan niet altijd uitvondig gemaakt worden; maar in gevolge de waarneming staat de stelling vast, dat slecht zamengestelde en slecht onderhoudene mest- en zinkputten in *bekrompene binnenplaatsen* en inzonderheid *binnen in* de huizen het hoogste contingent leveren.

XVII. De wijk-, straat- en huis-epidemieën worden dikwijls teweeggebragt door toevallig zamenwerkende omstandigheden, die zulk eene ophooping van rottende stoffen ten gevolge hebben (wandelende brandpunten).

De staande brandpunten, die gewoonlijk tot kleinere groepen van huizen en tot enkele huizen bepaald zijn, worden door een slechten toestand van de privaten en de mestputten en door slechte inrigting der woningen tot stand gebragt en geven aan het typhusgif een gunstigen bodem voor zijn voortbestaan en opbloeijen. (Uit des schrijvers verhandeling blijkt, hoe zich in enkele straten, alsmede in bepaalde dorpen staande brandpunten ontwikkelen.)

De (door den schrijver beschrevene) epidemie in het klooster der Barmhartige zusters levert het duidelijke bewijs, hoe drinkwater zoodanige epidemie kan teweegbrengen. Even zeker is het, dat menig drinkwater in de stad dyspepsiën en pijnloose diarrhoeën maakt, welke eerst ophouden, wanneer van het betrokken drinkwater niet meer gebruik wordt gemaakt. Van deze diarrhoeën nu tot den typhus is maar een stap.

Het valt niet te betwijfelen, dat dit bij huis- en straat-epidemiën vaak plaats heeft, maar niet kan aangetoond worden.

(De schrijver toont, met aanvoering van straten en huizen, aan, hoe men genoopt is, het regelmatig voorkomen van heftige typhen in zekere ruime en luchtige straten met groote huizen, en die gedeeltelijk van tamelijk goede privaten en mestputten voorzien zijn, te moeten toeschrijven aan de verontreiniging der gegraven putten, waaruit die huizen van drinkwater worden voorzien, door de vuile stads beken, welke in hare onmiddellijke nabijheid zich bevinden en er gemakkelijk mede communiceren.)

XVIII. Het niveau der straten heeft in het geheel geen invloed op de vorming van besmettings-brandpunten. Laag gelegen en hoog gelegen straten leveren beide in alle tijden des jaars, de bevolking daarbij in het oog gehouden, een tamelijk gelijk aantal typhen.

XIX. Al de hier aangevoerde lokale oorzaken voor besmettings-brandpunten in München zijn volstrekt *niet eigen* aan de stad, maar zij deelt die met alle groote steden.

XX. Tegenover deze lokale oorzaken staat de zelfstandigheid van den typhus, ten bewijze waarvan de schrijver epidemieën uit naburige plaatsen bijbrengt, — plaatsen, waar al de oorzaken ontbreken, die in München den typhus stationair maken.

De zelfstandigheid en besmettelijkheid van den enterischen typhus heeft een aandeel aan zijne verbreiding in de stad. De draad kan hier echter, uit hoofde van de duizendvoudige onderlinge aanrakingen der bevolking, niet gevonden en aangetoond worden.

Of het typhusgif het levensvermogen bezit, om even als lagere organische ligchamen, als éénccllige fungi, zich te vermeerderen, te bloeijen en weêr te sterven, en op die wijze een factor te worden van de fluctuatiën in toe- of afname der gevallen in de verschillende jaren, is niet bekend. De waarneming leert slechts dit: dat de typhus naar dezelfde wetten als cholera en dysenterie zich verbreidt.

XXI. De ondervinding leert, dat het mogelijk is, den typhus den vruchtbaren grond, die hem stationair maakt, te ontnemen en hem tot een minimum terug te brengen.

De onderzoekingen over de oorzaken van den typhus, die sedert eene lange reeks van jaren op des schrijvers Kliniek en in zijne afdeeling in het Ziekenhuis gedaan zijn, hebben reeds lang geleden tot de overtuiging geleid, dat zijne stationaire eigenschap in lokale omstandigheden gelegen is.

XXII. Het gemeentebestuur van München heeft, met het oog dáárop, maatregelen beraamd om de bestaande gebreken op te heffen.

Vóór alles moeten de privaten en mestputten zóó behandeld en ingerigt worden, dat het vuil niet langer aan den bodem wordt overgegeven, maar geheel en al verwijderd.

Vervolgens is het noodig, dat de tegenwoordige drinkbronnen en putten als drinkwater verlaten en de stad van bronwater voorzien worde, dat uit onbewoonde streken komt. (Te dien einde is reeds een begin gemaakt door de Thalkirchner bronnen naar de stad München te leiden.)

Heeft de volksgezondheidsleer haren pligt jegens de stad en hare bewoners gedaan, dan is dat nog niet geheel voldoende: de bevolking moet haar te gemoet komen; elk afzonderlijk huiseigenaar en inwoner moet op gelijke wijze zijnen pligt doen. Zij behooren de gegevene voorschriften gewillig op te volgen, en uit overtuiging dat zindelijkheid en versche lucht den typhus niet laten opkomen, in hunne woningen eene strenge zindelijkheidspolitie uitoefenen.

Dubbel nauwlettend moet op de logementen en herbergen toegezien worden, en geen typhuslijder, noch een gast, — noch een inwoner, — behoort geduld en geherbergd te worden of, waar dát niet anders kan, moet hij ten strengste geïsoleerd te worden, omdat van dáár uit zeer vaak de typhus heinde en ver verbreid wordt.

ALI COHEN.

OVER HET WEZEN VAN DEN DIABETES is de titel van eene verhandeling, door PETTENKOFER en VOIGT bij de Beijersche Academie (*Sitzungsbericht*, 1865. II. Heft 3) ingediend, waaraan wij het volgende ontleenen. In het dierlijk organismus wordt in den normaalstaat in de lever, in de spieren, in de melk, onafhankelijk van de voeding, suiker gevormd. Voor haar optreden in de urine bij den diabetes kan men zich twee vragen stellen: of zij namelijk een deel uitmaakt der normaal

gevormde suiker, welke door eene verandering in de oxydatie niet verder wordt omgezet, of wel of zij in zoo groote hoeveelheid gevormd wordt, dat de in statu normali opgenomene zuurstof voor hare omzetting onvoldoende is. Eene zoogenaamde respiratieproef kan, volgens PETTENKOFER en VOIGT, alleen hier eenig antwoord geven. Bij eenen diabeticus, welke 644 grammen suiker de die per urinam leverde, bedroeg de verwijdering van CO^2 door huid en longen 795 grammen en de opname van zuurstof 792 grammen daags, eene uitwisseling, welke trouwens ook bij den gezonden mensch mogelijk is. De tweede beantwoording op de boven gestelde vraag, waarbij de oxydatie en het organismus van den diabeticus voor ongestoord verklaard wordt, kan als niet zeer waarschijnlijk gehouden worden. Men moet toch in het oog houden dat de lijder bij de opname van 792 grammen zuurstof eene kolossale hoeveelheid voedsel tot zich neemt, welke een gezonde op den duur niet zoude kunnen verbruiken en waarbij hij veel meer CO^2 dan de diabeticus, uitademt. Indien de diabeticus even veel als de gezonde at, dan zou hij minder zuurstof verbruiken en minder CO^2 afgeven, en hij zoude zich alsdan in den toestand van een hongerenden bevinden. Volgens PETTENKOFER ontvangt de diabeticus bij de gewone voeding te weinig zuurstof; om den vereischten toevoer te bereiken moet hij eene groote voeding verbruiken, die door de normale hoeveelheid zuurstof niet geheel kan geoxydeerd worden, zoodat een groot deel niet tot CO^2 en water wordt omgezet, maar als suiker het organismus verlaat. Het feit, dat bij uitsluitende voeding met vleesch en vet nog 300 grammen suiker gevormd worden, bewijst dat de suiker zoowel uit het vet als uit het eiwit moet geboren worden. Voegt men aan die voeding nog koolhydraten toe, dan klimt het suikergehalte der urine aanzienlijk, omdat reeds bij de eerst gemelde voeding, meer suiker gevormd dan omgezet wordt. Bij de inanitie en de vleeschvoeding is de verhouding der opgenomene zuurstof tot die in het uitgeademde koolzuur als 100 : 75 en bij de oxydatie van koolhydraten als 100 : 120. In PETTENKOFER's proeven was die verhouding als 100 : 73. Eene totale oxydatie der met de voeding ingevoerde koolhydraten was dus niet mogelijk en de daaruit gevormde suiker moest qua talis door de nieren verwijderd worden. Bij den diabeticus is de verhouding tusschen de hoeveelheid der gevormde suiker en der opgenomene zuurstof gestoord en men kan door de aanneming der hypothese, dat de bloedligchaampjes bij den diabeticus minder zuurstof binden dan in den normaalstaat, de verschijnselen van den diabetes verklaren. Bij den gezonden wordt het vet der voeding of dat wat na uittreding van de stikstof uit eiwit ontstaat, omgezet en met de koolhydraten, indien er geene vetafzetting in het ligchaam plaats grijpt, tot CO^2 en HO geoxydeerd. Bij den diabeticus kan de uit het vet en de koolhydraten gevormde suiker uit de gestoorde verhouding tusschen de opgenomene zuurstof tot de hoeveelheid der ingevoerde voeding niet omgezet worden. In de anaemie, waar alle organen door de gebrekkige bloedmassa lijden, kan, in tegenstelling met den gezonden en met den diabeticus, slechts weinig stof in de darmen verteerd en in het ligchaam omgezet worden; het als zoodanig opgenomene of uit eiwit gevormde vet, wordt alsdan bij ruime voeding niet omgezet, maar als het ware in de verschillende organen opgehoopt. Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 22 September, 98 sterfgevallen aan diarrhoea en 150 aan cholera. Zij waren voor de 5 indeelingen der Metropolis als volgt verdeeld: West: diarrhoea 11, cholera 14; North: diarrhoea 19, cholera 28; Central: diarrhoea 17, cholera 19; East: diarrhoea 24, cholera 56 en South: diarrhoea 27, cholera 33. Het geboortecijfer bedroeg 2033 en dat der sterfte 1350.

— De cholera begint zich volgens *the Lancet* van 29 September aanzienlijk door het Koningrijk te verspreiden. In de provinciën Lancashire behooren Liverpool, Prescot, Wigan, Lathom en Manchester, in Durham, Hartlepool, — in Yorkshire, Thorne, Doncaster en Pocklington, — in Devonshire, Exeter en Newton-Abbot, — in Glamorganshire, Swansea, Bridgend en Cambridge, — in Gloucestershire, Bristol en Clifton, — in Bedfordshire, Buzzard, — in Kent, Blean en Ashford — en in Hampshire, Southampton tot de meest aangetaste plaatsen.

PARIJS. — Volgens de *Gazette des Hopitaux* van 22 September l.l. waren er onder een getal van 300 vrouwen, door het Bureau d'assistance publique tot de reiniging van het linnengoed der cholerapatiënten, evenmin als onder ongeveer 900 personen, tot het kisten en begraven van choleralijken gebruikt, choleragevallen waargenomen.

— In het aan de Regering over de desinfectie uitgebragte rapport is op de zoogenaamde „braise des boulangers" (de plantaardige kool der verkoolde takkenbossen) als op een uitstekend middel ter zuivering en filtratie van het drinkwater de aandacht gevestigd.

TOULON. — Van 4—11 September kwamen hier wederom voor dit jaar 11 cholerasterfgevallen voor. Sinds dien tijd werden geene gevallen meer waargenomen.

LEIPZIG. — De cholerasterfte van 19—25 September bedroeg alhier 285.

HAMBURG. — Tot op 14 September bedroeg de cholerasterfte alhier 913.

BRESLAU. — Tot op 10 September werden hier 3700 cholerasterfgevallen op 5286 aangetasten vermeld.

STOCKHOLM. — Volgens het verslag van den Inspecteur-Generaal over de Krankzinnigengestichten van het geheele koningrijk Zweden werden er gedurende 1864 in de 9 gestichten 1427 en in enkele daartoe bestemde inrigtingen op het platteland 279, te zamen 1706, patiënten verpleegd.

WEENEN. — Volgens het verslag van Dr. NUSSER, in de vergadering der Weener Artsen op 17 September uitgebragt, bedroeg het geheele getal der cholerapatiënten, in de privaat praktijk in de geheele stad tot 16 September behandeld, 544 met 202 sterfgevallen, terwijl op de rapporten der gasthuizen tot 13 September 441 gevallen met 224 sterfgevallen vermeld werden. De totale sterfte bedroeg dus 426 op 985 aangetasten. De ziekte was vooral in het district Neulerchenfeld (10,000 inwoners over 192 huizen verdeeld) zeer hevig, het telde tot op 16 September reeds 101 sterfgevallen op 180 aangetasten. Voor het overige woedt zij nog steeds heviger in de voorsteden en hare omgevingen, dan in de stad zelve. In de Ottakringer beek, langs wier verloop talrijke gevallen werden waargenomen, is op de plaats, waar haar water het gebied der eigenlijke stad binnentreedt, eene groote hoeveelheid sulfas ferrosus bijeengebragt.

— Dr. DIETL, Ex-Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Universiteit te Krakau, is tot Burgemeester van laatstgenoemde stad benoemd.

— Dr. FRANZ LIHARZIK, een der bekendste Pediaters der hoofdstad en schrijver van het bekende werk: *Ueber die Gesetze des menschlichen Wachsthums*, is op 53jarigen leeftijd aan cholera overleden. Dezelfde ziekte eischte ook den keizerlijken Hofraad en Chirurg, Baron WATTMANN, onder hare slagtoffers.

— In de vergadering der Weener Artsen van 1 Augustus l.l. vestigde Prof. ENGEL de aandacht op het feit, dat het mogelijk is om bij het lijk, door eenige afwisselende drukkingen op den thorax, vloeistoffen van uit de mondholte in de bronchiën, in hunne vertakkingen en zelfs in de longcellen van normale longen, te doen doordringen. Een en ander was voor zuivere vloeistoffen, bijv. eene oplossing van chromas potassae, als ook wanneer de laatste bijv. met zaagsel tot eene brei vermengd waren, door proefnemingen geconstateerd. Hij wees er daarom op, dat de kunstmatige bewegingen van den thorax bij de asphyxie alleen dan eenig nut konden hebben, wanneer de mondholte eerst geheel gezuiverd was en noch de maag of de intestina zoo opgezet waren, dat van daaruit eene opdrijving der contenta naar de mond mogelijk bleef.

BELGIË. — Het Brusselsche *Journal de Médecine* deelt ons in zijn cahier van September wederom het volgende over het beloop der cholera in dit Koningrijk mede. Sinds het begin der epidemie (zie pag. 486) was het cijfer der choleragevallen en dat der sterfgevallen voor de verschillende provinciën als volgt verdeeld:

Bevolk. 31 Dec. 1863.			Aanget.	Overl.	Bev. 31 Dec. 1863.			Aanget.	Overl.
Antwerpen	471,908	tot 15 Sept.	8510	4413	Luik	554,739	tot 15 Sept.	8820	5544
Brabant	839,301	» » »	11403	6993	Limburg	199,242	» » »	317	165
W.-Vlaanderen	652,372	» » »	2143	1278	Luxemb.	205,291	» » »	1579	762
O.-Vlaanderen	816,232	» » »	8513	4722	Namen	306,975	» » »	1342	629.
Henegouwen	845,961	» » »	6931	2804					

Hetgeen reeds aan een totaal cijfer van 49,558 aangetasten met 27,310 overledenen beantwoordt. De totale cholerasterfte bedroeg voor de hoofdsteden der 9 provinciën tot op 15 September voor Antwerpen 2265, voor Brussel zonder de faubourgs 2732 en met de faubourgs 4846, voor Brugge 603, voor Gend 1988, voor Bergen 268, voor Luik 2380, voor Hasselt 15, voor Arlon 105 en voor Namen 398. Sinds het begin der ziekte tot 24 Augustus bedroeg de opname van cholerapatiënten in St. Jean 1052 met 569 en in St. Pierre 1012 met 573 sterfgevallen. Voor Leuven bedroeg de totale cholerasterfte tot 19 September 305, voor Tirlemont tot 9 September 31 en voor Vilvoorden tot 21 September 56. Voor de 8 „communes limitrophes" der hoofdstad werd voor Molenbeek St. Jean, voor Laeken en voor Anderlecht tot 18 September eene totale cholerasterfte van 567, 312 en 403, voor St. Josse ten Noode tot 15 September, voor Schaerbeek, voor St. Gilles en voor Ixelles tot 19 September eene van 181, 246, 182 en van 168 en voor Etterbeek tot 17 September eene van 153 vermeld, terwijl het cholerasterftecijfer der hoofdstad alleen, tot 18 September aan 2643 beantwoordde. De vorige cholera-epidemiën eischten voor Brussel zonder de faubourgs in 1832 (100,000 inw.) 500, in 1849 (130,000 inw.) 1000, in 1855 (149,000 inw.) 281 en in 1856 (152,000 inw.) 209 slagtoffers.

KONSTANTINOPEL. — De cholera-epidemie, welke gedurende 1865 heerschte en welke alleen volgens de officieel gewordene opgaven 11,000 sterfgevallen veroorzaakte, was de vierde die deze stad bezocht. In 1831 bedroeg de cholerasterfte gedurende 25 dagen 2000, in 1847 van October, tot December 1848 4344, terwijl zij in 1854 slechts weinige slagtoffers eischte.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Beloop der cholera van 16—22 Sept. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 525.	16 Sept. tot 22 Sept.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Alblasserd. .	5	2	75	46
Barendrecht	1	1	20	11
Bodegraven	2	1	55	28
Delfshaven.	2	2	166	76
Delft. . . .	6	4	675	420
Dirksland. .	2	3	24	18
Dordrecht. .	1	2	614	397
Dubbeldam.	—	1	60	30
Gorinchem. .	1	2	106	65
's Gravenh. .	15	11	1668	994
Hazersw. . .	1	1	77	52
Hendr.-Ido-Ambacht. .	1	1	53	39
Hilligersb. .	1	—	25	13
Katwijk. . .	1	2	449	187
Koudekerk .	1	—	8	6
Kralingen. .	1	—	171	55
Nieuw-Lekkerland. . .	5	—	50	32
Leiden. . . .	2	3	1336	889
Loosduinen.	2	1	12	7
Maassluis. .	2	—	42	24
Piershil. . .	3	3	30	15
Ridderkerk.	1	1	52	27
Rotterdam. .	19	11	1891	1190
Rijswijk. . .	1	1	20	16
Sliedrecht. .	—	1	135	59
Stompwijk. .	2	1	122	72
Wassenaar. .	1	1	8	8
Woerden. . .	2	2	177	95
Woubrugge.	1	—	32	15
IJsselmonde	2	1	32	19
Totaal. . .	84	59	8185	4905
De Provincie	—	—	12541	7485
N. Holland.				
Amsterdam.	36	36	1153	1025
Assendelft. .	6	2	43	25
Broek op Langedijk.	—	1	4	4
Edam. . . .	1	3	44	38
Haarlem. . .	1	2	336	215
Haarlemmer Meer. . . .	1	1	124	105
Helder. . . .	1	1	43	31
Krommenie.	1	1	15	13
Marken. . .	2	1	39	22
Purmerend.	—	1	45	24
Rijp.	2	1	34	25
Warmenh. .	1	1	19	7
Wormerveer	1	1	73	43
Wijk a. Zee en Duin. .	2	2	10	4
Zaandam. .	3	5	80	52
Zaandijk. . .	—	2	21	15
Totaal. . .	58	61	2083	1648
De Provincie	—	—	3351	2417
Utrecht.				
Jutphaas. . .	6	3	91	42
Langbroek. .	1	1	36	18
Loenen. . .	2	1	9	4
Loosdrecht.	2	—	53	29
Tull en 't Waal. . . .	1	—	3	2
Utrecht. . .	11	5	2307	1576
Vinkeveen en Waverv.	2	2	135	96
Wijk bij Duurstede. .	3	1	83	40
Totaal. . .	28	13	2717	1807
De Provincie	—	—	4060	2588
Limburg.				
Beek.	4	1	17	5
Borgharen. .	9	4	20	10
Born.	5	3	26	18
Heer.	2	—	8	2
Kerkrade. .	1	—	1	—
Maastricht. .	46	21	296	119
Obbicht en en Papenh.	2	—	16	6
St. Pieter. .	1	1	17	13
Vaals. . . .	1	1	1	1
Totaal. . .	71	31	402	174
De Provincie	—	—	480	216
Zeeland.				
Neuzen. . .	—	1	17	9
Philippine. .	3	2	26	20
Scherpenisse	7	1	16	9
St. Maartensdijk. . .	7	4	62	36
Wemeldinge. . . .	2	—	43	24
Totaal. . .	19	8	164	98
De Provincie	—	—	294	190
N. Brabant.				
Bergen op Z.	2	1	37	28
Besoijen. . .	—	1	10	5
Breda. . . .	5	6	186	127
Emmikhov. .	1	—	11	8
Empel c. a.	1	1	8	5
Helmond. . .	9	5	190	150
's Hertogenb	23	18	490	261
Hooge Zwaluwe. . . .	2	1	40	21
Made c. a. .	1	—	18	8
Mierlo. . . .	1	1	2	1
Oosterhout. .	1	1	20	13
Oudenbosch	4	2	20	8
Roosendaal.	2	2	153	89
Terheyden. .	1	—	20	7
Tilburg. . .	6	3	41	[illegible]
Veen.	1	1	2	2
Waalwijk. . .	2	2	30	21
Werkendam	1	1	83	46
Werken en Sleeuwijk. .	1	—	40	25
Wijk.	3	2	13	7
Totaal. .	67	47	1414	854
De Provincie	—	—	1667	993
Friesland.				
Aengwirden	2	2	14	9
Haskerland.	1	1	9	6
Opsterland. .	2	2	6	5
Schoterland.	2	3	48	33
Totaal. . .	7	8	77	53
De Provincie	—	—	692	425
Groningen.				
Bedum. . . .	3	1	104	56
Groningen. .	13	7	1726	998
Muntendam.	2	—	37	11
Wildervauk	—	2	35	20
Totaal. . .	18	10	1902	1085
De Provincie	—	—	2492	1448
Drenthe.				
Meppel. . . .	1	1	350	217
Smilde. . . .	1	1	46	20
Totaal. . .	2	2	396	237
De Provincie	—	—	599	360

	16 Sept. tot 22 Sept.		Sinds het begin.			16 Sept. tot 22 Sept.		Sinds het begin.			16 Sept. tot 22 Sept.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.		A.	O.	A.	O.		A.	O.	A.	O.
Gelderland.					*Gelderland.*					*Overijssel.*				
Arnhem. . .	38	32	542	358	Renkum. . .	1	1	1	1	Avereest. . .	1	3	136	75
Beest. . . .	3	2	22	10	Tiel.	1	1	131	82	Grafhorst. .	3	1	9	3
Borculo. . .	1	1	1	1	Wamel. . . .	2	1	12	6	Kampen. . .	6	5	512	308
Buren. . . .	2	1	75	38	IJzendoorn	2	—	2	—	Vollenh.(St.)	1	1	51	32
Culemborg.	4	3	217	133	Zaltbommel	18	8	90	41	IJsselmuid. .	1	1	16	9
Driel.	1	1	24	16	Zutphen. . .	6	9	138	87	Zwolle. . . .	10	4	324	193
Druten. . . .	1	1	25	16										
Gent.	1	1	7	4	Totaal. . .	87	65	1315	811	Totaal. . .	22	15	1048	620
Hattem. . . .	5	2	24	15										
Huissen. . .	1	1	4	3	DeProvincie	—	—	1939	1191	De Provincie	—	—	1674	973

De RECAPITULATIËN zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159	Van 15 Julij tot 21 Julij .	3676	2067
» 6 Mei » 12 » . .	222	120	» 22 » » 28 » .	2682	1646
» 13 » » 19 » . .	192	118	» 29 » » 4 Aug. .	1993	1270
» 20 » » 26 » . .	179	100	» 5 Aug. » 11 » .	1405	889
» 27 » » 2 Junij .	312	166	» 12 » » 18 » .	962	653
» 3 Junij » 9 » . .	1070	591	» 19 » » 25 » .	791	535
» 10 » » 16 » . .	2295	1396	» 26 » » 1 Sept. .	1353	843
» 17 » » 23 » . .	1738	1117	» 2 Sept. » 8 » .	990	676
» 24 » » 30 » . .	2501	1478	» 9 » » 15 » .	851	541
» 1 Julij » 7 Julij .	3687	2136	» 16 » » 22 » .	463	319
» 8 » » 14 » . .	2086	1368			

Sinds het begin der ziekte tot op 22 Sept. aanget. 29789, overl. 18289.

De cholerasterfte bedroeg gedurende de vorige epidemiën voor *Zuid-Holland:* 1832 (479,737 inw.) 2758; 1833, 2754; 1848 en 1849 (560,143 inw.) 9989; 1853, 2092; 1854, 1085; 1855, 751 en 1859, 2483; voor *Noord-Holland:* 1832 (413,988 inw.) 923; 1833, 733; 1848 en 1849 (461,100 inw.) 4288; 1853, 664; 1854, 318; 1855, 1344 en 1859, 223; voor *Noord-Brabant:* 1832 (348,891 inw.) 221; 1833, 344; 1848 en 1849 (399,459 inw.) 807; 1853, 11; 1854, 176; 1855, 198 en 1859, 100; voor *Gelderland:* 1832 (309,793 inw.) 49; 1833, 313; 1848 en 1849 (370,135 inw.) 1050; 1853, 9; 1854, 6; 1855, 9 en 1859, 196; voor *Utrecht:* 1832 (132,359 inw.) 508; 1833, 284; 1848 en 1849 (151,762 inw.) 2917; 1853, 97; 1854, 397; 1855, 119 en 1859, 460; voor *Friesland:* 1832 (204,909 inw.) 125; 1833, 94; 1848 en 1849 (245,615 inw.) 921; 1853, 11; 1854, 9; 1855, 63 en 1859, 2; voor *Overijssel:* 1832 (178,895 inw.) 225; 1833, 97; 1848 en 1849 (212,755 inw.) 1069; 1853, 5; 1854, 90; 1855, 421 en 1859, 9; voor *Drenthe:* 1832 (63,868 inw.) 30; 1833, 21; 1848 en 1849 (83,594 inw.) 468; 1853, 6; 1854, 218; 1855, 15 en 1859 nul; voor *Groningen:* 1832 (157,504 inw.) 247; 1833, 312; 1848 en 1849 (188,816 inw.) 1203; 1853, 19; 1854, 187; 1855, 198 en 1859, 27; voor *Zeeland:* 1832 (137,262 inw.) 7; 1833, 63; 1848 en 1849 (156,157 inw.) 164; 1853, 27; 1854, 64; 1855, 9 en 1859, 53 en voor *Limburg:* 1848 en 1849 (199,631 inw.) 382; 1853 nul; 1854, 87; 1855, 63 en 1859, 3. Zoodat de totale cholerasterfte voor het geheele Rijk voor 1832 aan 5093, voor 1833 aan 5015, voor 1848 en 1849 aan 23258, voor 1853 aan 2941, voor 1854 aan 2637, voor 1855 aan 3190 en voor 1859 aan 3556 beantwoordde. De bevolking van Zuid-Holland bedroeg op 31 December 1865 672,367, van Noord-Holland 566,474, van Noord-Brabant 423,421, van Gelderland 427,753, van Utrecht 172,787, van Friesland 288,949, van Overijssel 250,358, van Drenthe 104,014, van Groningen 224,237, van Zeeland 176,169 en van Limburg 222,579 inwoners. Dr. J. HANLO.

— **Beloop der cholera van 23—29 Sept. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.**

Zie pag. 540.	23 Sept. tot 29 Sept. A.	23 Sept. tot 29 Sept. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Alblasserd. .	2	1	77	47
Ameide. . .	1	—	7	6
Bodegraven.	—	1	55	29
Dordrecht. .	1	1	615	398
Gouda. . . .	1	1	264	154
's Gravenh.	5	4	1673	998
Hardinxveld.	—	1	36	30
Katendrecht	2	2	5	3
Katwijk. . .	3	1	452	188
Koudekerk.	—	1	8	7
Kralingen. .	1	1	172	56
Leiden.. . .	3	2	1339	891
de Lier. . .	1	—	2	1
Oudshoorn..	1	—	15	11
Ridderkerk.	3	1	55	28
Rotterdam..	30	22	1921	1212
Schoonhov..	1	1	90	43
Totaal. . .	55	40	6786	4104
De Provincie	—	—	12596	7526
N. Holland.				
Amsterdam.	24	24	1177	1049
Assendelft..	3	3	46	28
Bergen.. . .	1	1	1	1
Broek op Langendijk.	1	—	5	4
Edam. . . .	2	2	46	40
Haarl. Liede en Spaarnw	1	1	38	16
Krommenie.	—	1	15	14
Wormerv. .	1	1	74	44
Wijk a. Zee en Duin. .	1	1	11	5
Zaandam.. .	3	—	83	52
Totaal. . .	37	34	1496	1253
De Provincie	—	—	3388	2451
Zeeland.				
Ellewoutsdijk.. . . .	1	1	1	1
Hengstdijk..	4	4	4	4
Scherpenisse	4	1	20	10
St. Maartensdijk.. .	4	1	66	37
Zonnemaire	1	1	1	1
Totaal. . .	14	8	92	53
De Provincie	—	—	308	198
Gelderland.				
Arnhem. . .	28	25	570	383
Beesd. . . .	2	—	24	10
Borculo. . .	2	1	3	2
Buren. . . .	3	2	78	45
Culemborg..	3	3	220	136
Druten.. . .	3	3	28	19
Hattem.. . .	—	1	24	16
Herwen en Aerdt.. . .	2	1	3	2
Huissen. . .	1	1	5	4
Pannerden..	1	1	1	1
Rheden.. . .	2	2	4	3
Tiel.	2	2	133	84
Valburg. . .	3	3	3	3
Wamel.. . .	1	1	13	7
Zaltbommel	28	16	118	57
Zoilichem. .	1	1	10	7
Zutphen. . .	3	2	141	89
Totaal. . .	85	65	1378	868
De Provincie	—	—	2026	1263
Utrecht.				
Amersfoort.	1	—	297	186
de Bilt.. . .	2	2	7	6
Jutphaas.. .	13	9	104	51
Loenen. . .	—	1	9	5
Loosdrecht..	1	2	54	31
Maarssev.. .	1	1	14	6
Utrecht. . .	8	4	2315	1580
Wijk bij Duurstede.	1	—	84	40
Zuylen.. . .	1	1	24	14
Totaal. . .	28	20	2908	1919
De Provincie	—	—	4088	2608
Limburg.				
Beek.. . . .	7	2	24	7
Kerkrade. .	1	2	2	2
Maastricht..	24	11	320	130
Obbicht en Papenhov..	1	1	17	7
Oud-Vroenhoven.. . .	1	1	4	3
Simpelveld..	1	1	1	1
Sittard.. . .	7	4	10	6
Totaal. . .	42	22	378	156
De Provincie	—	—	522	238
N. Brabant.				
Almkerk.. .	1	1	5	5
Bergen op Zoom.. . .	3	2	40	30
Besoijen. . .	5	2	13	7
Helmond.. .	4	6	194	156
's Hertogenb	10	9	500	270
Hooge Zwaluwe. . . .	4	2	44	25
Made c. a. .	1	1	19	9
Oosterhout..	3	2	23	15
Oudenbosch	1	2	21	10
Terheyden..	1	—	21	7
Waalwijk. .	2	1	32	22
Wijk.. . . .	—	1	13	8
Zevenberge.	2	2	4	3
Totaal. . .	35	31	929	566
De Provincie	—	—	1702	1025
Friesland.				
Aengwirden	—	1	14	10
Haskerland.	—	2	9	8
Opsterland..	3	3	9	8
Schoterland.	1	1	49	34
Totaal. . .	4	7	81	60
De Provincie	—	—	696	435
Overijssel.				
Deventer.. .	3	3	157	95
Zwolle.. . .	1	1	325	194
Totaal. . .	4	4	482	289
De Provincie	—	—	1685	983
Groningen.				
Groningen. .	3	6	1729	1004
Muntendam.. . . .	4	2	41	13
Slochteren. .	1	—	6	4
Wildervank. . . .	1	—	36	20
Totaal. . .	9	5	1812	1041
De Provincie	—	—	2501	1456

De RECAPITULATIËN zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159	Van 15 Julij tot 21 Julij . .	3676	2067
» 6 Mei » 12 » . .	222	120	» 22 » » 28 » . .	2682	1646
» 13 » » 19 » . .	192	118	» 29 » » 4 Aug. .	1993	1270
» 20 » » 26 » . .	179	100	» 5 Aug. » 11 » . .	1405	893
» 27 » » 2 Junij .	312	166	» 12 » » 18 » . .	962	653
» 3 Junij » 9 » . .	1070	591	» 19 » » 25 » . .	791	535
» 10 » » 16 » . .	2295	1396	» 26 » » 1 Sept. .	1353	844
» 17 » » 23 » . .	1738	1117	» 2 Sept. » 8 » . .	991	678
» 24 » » 30 » . .	2501	1478	» 9 » » 15 » . .	851	541
» 1 Julij » 7 Julij .	3687	2136	» 16 » » 22 » . .	471	327
» 8 » » 14 » . .	2086	1368	» 23 » » 29 » . .	313	239

Sinds het begin der ziekte tot op 29 Sept. aanget. 30111, overl. 18543.

De Provincie *Drenthe* komt in deze week niet meer op de Tabel voor; het totale cijfer der aangetasten bedroeg tot 29 September 599 en dat der overledenen 360.

De cholerasterfte bedroeg in de vroegere epidemiën, gedurende de jaren 1832, 1833 en 1848—1849, voor de volgende kleinere gemeenten in *Zuid-Holland* als volgt: Aarlanderveen 1, 8 en 59; Alkemade c. a. 3, 40 en 84; Alphen 1, 16 en 46; Barwoutswaarder 0, 0 en 7; Bergambacht 2, 0 en 9; Berkel 0, 0 en 21; Bergsche hoek 0, 6 en 46; Bodegraven 1, 0 en 21; Broek c. a. 0, 1 en 28; 'sGravesande 1, 0 en 42; Gouderak 1, 4 en 34; Haastrecht 0, 1 en 11; Hekendorp 0, 0 en 7; Hilligersberg 5, 17 en 8; beide Katwijken 141, 11 en 237; Krimpen a/d. IJssel 4, 0 en 16; Krimpen a/d. Lek 1, 0 en 15; Koudekerk 0, 2 en 18; Leiderdorp 1, 6 en 5; Lekkerkerk 1, 0 en 21; Lisse 0, 0 en 5; Loosduinen 0, 0 en 26; Monster 0, 8 en 123; Moordrecht 6, 0 en 59; Naaldwijk 14, 2 en 175; Nieuwveen 2, 0 en 38; Nieuwerkerk a/d. IJssel 0, 3 en 47; beide Noordwijken 1, 0 en 152; Nootdorp 0, 7 en 10; Oegstgeest 2, 0 en 9; Oudewater 18, 30 en 47; Oudshoorn 1, 1 en 25; Ouderkerk a/d. IJssel 1, 2 en 29; Rhijnsburg 25, 9 en 181; Rietveld 0, 0 en 2; Rijswijk 4, 0 en 2; Scheveningen 360, 1 en 365; Schoonhoven 9, 0 en 52; Sluipwijk 0, 0 en 2; Stein 1, 0 en 0; Stompwijk 5, 15 en 1; Valkenburg 0, 23 en 11; Veur 2, 3 en 8; Vrijenban 1, 0 en 18; Wateringen 0, 3 en 118; Woerden 24, 20 en 63; Woubrugge 1, 0 en 24; Wassenaar 2, 14 en 12; Noord- en Zuid-Waddinxveen 2, 0 en 87; Zegwaart 0, 0 en 71 en Zwammerdam 0, 0 en 24. Voor 1848 en 1849 werden nog ter Aar met 31, Achtienhoven met 13, Ammerstol met 6, Bleiswijk met 39, Boskoop met 62, Hazerswoude met 36, Hof van Delft met 12, Moercapelle met 34, Pijnacker met 11, Reewijk met 14, Sassenheim met 51, Soetermeer met 27, Soeterwoude met 44, Voorburg met 29, Warmond met 25, Zevenhuizen met 35 en Zevenhoven met 9 cholerasterfgevallen vermeld.

Ons Koningrijk werd voor het eerst op 24 Junij 1832 te Scheveningen door de cholera bezocht. Zij vertoonde zich bij den Stuurman LEONARD KNOESTER, op de visscherspink *de Jonge Pieter* en eischte tot 26 Augustus aldaar, bij eene bevolking van 4588 inwoners, op 720 aangetasten 360 slagtoffers. De tweede epidemie debuteerde in 1833 op 15 Junij te Rotterdam. Voor de derde epidemie in 1848 en 1849 zijn de gemeenten Woudrichem, Julij 1848; Culenborg, 13 Nov. 1848; Rotterdam, 17 Oct. 1848; Amsterdam, 14 Sept. 1848; Vlissingen, 16 Dec. 1848; Loosdrecht, 14 Oct. 1848; Lemmer, Mei 1849; Zwolle, 7 Nov. 1848; Groningen, 15 Sept. 1848; Meppel, 17 Junij 1849 en Maastricht, 6 Dec. 1848 als de eerst aangetaste plaatsen voor iedere provincie vermeld. De vierde epidemie begon in 1853 te Rotterdam. Voor de vijfde epidemie kwam reeds een cholerasterfgeval op 15 Mei 1854 te Amsterdam voor. Voor de zesde schijnt Schoonhoven in 1855 onder de eerst aangetaste plaatsen behoord te hebben, terwijl voor de zevende en achtste epidemie Rotterdam, op 16 Augustus 1859 en op 16 April 1866, het eerst vermeld is.

Dr. J. HANLO.

— Dr. SCHMIDT heeft in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 9 September j.l. de aandacht gevestigd op het voorkomen van lood in zeker koolzuurhoudend drinkwater (eau gazeuse of zoogenaamd spuitwater), dat te Rotterdam verkocht wordt. De hoeveelheid lood in het onderzochte water was gering; doch bij lang voortgezet gebruik zou het gevaarlijk worden, zoo als dan ook blijkt uit het ziektegeval, dat den Heer SCHMIDT aanleiding tot déze waarschuwing heeft gegeven.

ZWOLLE. — De *Staats Courant* van 13 September j.l. deelt mede, dat, blijkens een berigt van den Nederlandschen gedelegeerde bij den Egyptischen Gezondheidsraad, in dit jaar de karavaan uit Medina uit ongeveer 5000 pelgrims bestond, van welke 3200 aan cholera en andere ziekten of aan uitputting of gebrek bezweken; slechts 1800 bereikten Suez. De laatste pelgrims zijn van Gebel el Thor vertrokken en regtstreeks van Suez aan boord van de stoombooten in de haven te Alexandrië getransiteerd. — In Egypte was de gezondheidstoestand voldoende. Wegens het voorkomen van een choleragevral te Dscheddah, volgens berigten van 14 Augustus, moesten de schepen, van die stad te Suez aankomende, eene quarantaine van 14 dagen ondergaan, de reis niet medegerekend.

— Volgens de met de jongste mail uit de Kolonie Suriname bij de Regering ontvangen berigten heerschte de gele koorts aldaar bij voortduring. Van af het tijdstip, dat die ziekte zich geopenbaard heeft tot den 19den Augustus j.l., zijn in het Militair Hospitaal te Paramaribo opgenomen: marine 95, overleden 9; landmagt 49, overleden 4; maréchaussée 6, overleden 3; koopvaardij 19, overleden 2; particulieren 29, overleden 9; — totaal aangetast 198, overleden 27.

(Uit een particulier schrijven uit Paramaribo, d.d. 20 Augustus l.l., blijkt, dat het aldaar treurig gesteld was. Men had er zeer veel zieken en gebrek aan personeel voor de behoorlijke behandeling der patiënten. Het hospitaal was vol lijders en er bevonden zich slechts vier Off. v. Gez., terwijl er elf moesten zijn.)

— Gelet op de door den Heer Commissaris des Konings ter tafel overgelegde voordragt, door den Inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt in Overijssel en Drenthe, bij missive van 9 September gedaan en in aanmerking genomen, dat de in Drenthe voorkomende gevallen van *hondsdolheid* zóó menigvuldig zijn, dat deswege meer algemeene maatregelen voor die provincie dienen te worden genomen, en mitsdien eene toepassing van het bestaande Provinciale Reglement op het vastleggen der honden noodzakelijk is te achten, hebben Gedeputeerde Staten van dat gewest, den 11den September j.l., bevolen, dat in de *geheele* provincie *de honden zullen moeten vastleggen gedurende den tijd van zes weken,* en alzoo tot en met den *drieëntwintigsten October e. k.*

(Dit berigt wordt hier uit dien hoofde vooral medegedeeld, ten einde de aandacht te vestigen op de noodzakelijkheid, om ter verdere voorkoming van gevallen van hondsdolheid algemeene, over *alle* gemeenten eener provincie te doen nemen, althans wanneer er, zoo als in Drenthe, een algemeen reglement bestaat, waardoor het verordenen van die maatregelen mogelijk wordt gemaakt (Het reglement in Drenthe is van 4 Julij 1844 en goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 4 Augustus 1844, n°. 74, *Provinciaal blad van Drenthe*, n°. 27. In Overijssel en in meer andere provinciën bestaat zulk een *algemeen* reglement nog niet.)

PERSONALIA.

Z. M. heeft aan Vrouwe C. M. DE JONGH, weduwe van den Off. v. Gez. 1ste kl., J. C. MULLER, op grond van het overlijden van haren echtgenoot binnen een jaar aan de onmiddellijke gevolgen van bevolen dienstverrigtingen (bij het heerschen der cholera), een pensioen toegekend ten bedrage van *f* 400 's jaars. ALI COHEN.

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE TOT HET NAZIEN DER BOEKERIJ VAN DE MAATSCHAPPIJ.

De ondergeteekenden, in gevolge Art. 84 der Wet door de Afdeeling *Amsterdam* benoemd om de Boekerij der Maatschappij te inspecteren, hebben de eer het Hoofdbestuur mede te deelen, dat zij die taak met genoegen volvoerd hebben; met genoegen, omdat zij ondervonden hebben, dat de boekenschat wederom met een aantal werken verrijkt is, waarvan zij zich door een bezoek in het zoo goed ingerigte lokaal overtuigd hebben. Omtrent den aard dier aanwinsten ontvingen zij van den ijverigen Hoofdbestuurder-Bibliothecaris de volgende missive:

Aan de Commissie tot het nazien
der Bibliotheek.

MIJNE HEEREN!

Het afgeloopen jaar was der Boekerij van onze Maatschappij bepaald gunstig. Er boden zich toch verschillende gelegenheden aan, waardoor onze Boekerij in het bezit van onderscheidene belangrijke werken en documenten geraakte. Ter betere waardeering hiervan zij het mij gegund kortelijk met U het Supplement n°. IV op onzen Catalogus te doorloopen.

Onder I A mogten wij eene oudere uitgaaf (1666) van BROWNE's Religio medici magtig worden en een Londenschen nadruk van BOERHAAVE's Methodus discendi. Onze lijst van Catalogi van bijzondere Bibliotheken, merkwaardige getuigen voor het karakter des tijds en der verzamelaars, werd vermeerderd door de belangrijke Bibliotheca Almeloveeniana; de rubriek *Geschiedenis* met BARCHUSEN's Historia medicinae en, behalve nog eenige reizen en andere geschiedkundige bijdragen, met een groot 20tal levensbeschrijvingen van Nederlandsche Natuur- en Geneeskundigen; de lijst *Woordenboeken* werd met het volledig Encyclopedisch Woordenboek van MOST aangevuld. Het getal onzer algemeene Handboeken zijn met twee uiterst zeldzame en eigenaardige Handboeken der Geneeskunde in haren geheelen omvang vermeerderd, namelijk: het licht der Medicynen ende Cyrurgiën van Mr. JOACHIM HUBRECHTSZ VAN BIESLINGE, Medecyn tot Middelburgh, te Antwerpen in den jare 1567 by JAN VAN GHELEN gedrukt. Een ander niet minder merkwaardig werk in 4to draagt den titel: 't Fundament der Medicynen ende Chirurgiën, met zeer interessante houtsneden (CHOULANT onbekend), uitgegeven te Rotterdam by MATTHYS BASTIAANSZ. in 1622. 4. Ook het werkje van den Militairen Geneeskundige MICHEL TORRES: Traité de theorie et pratique médicinale, Amst. 1702. 12. verdient uwe aandacht. De *werken van één schrijver en mengelingen* werden aangevuld met de ontbrekende vijftig aanmerkingen der Heel-

en Geneeskonst van J. VAN WIJCK; de Nederlandsche uitgaven van buitenlandsche schrijvers werden vermeerderd met VAN DER LINDEN's Editie van HIPPOCRATES en van eene Grieksch-Hollandsche uitgave van het prognosticon en prorrheticon van denzelfden Oudvader, te Amsterdam in 1835—1836 uitgegeven; de Hollandsche uitgaven van CELSUS werden met twee verschillende Edities der Almeloveensche uitgave vermeerderd en meenden wij eene Leidsche uitgave van CENSORINUS, de die natali, die nog ontbrak, te moeten bijvoegen. De Hollandsche uitgaven van buitenlandsche schrijvers, buitendien reeds aanzienlijk, is nu weder met 17 nog ontbrekende aangevuld. Onze verzameling van ontleedkundige schrijvers ziet men vermeerderd met de hoogst zeldzame, door CHOULANT niet gekende, uitgave van VOLCKER COITER's Externarum et internarum principalium humani corporis partium tabulae, Noribergae, 1572; — voorts GELÉE, Pit der Anatomiën, Amst. 1652; VAN DER VOORDE's Korte Ontleedkunde in vragen en antwoorden, uitgegeven door A. HELVETIUS, 3de druk Amst. 1738; PALFYN's Heelkonstige Ontleedkunde, 1ste druk, 1718; de Hollandsche uitgaven der Ontleedkundige Handboeken van BOCK en W. ROSER; een Catalogus van de principaalste rariteyten, die op de Anatomiekamer binnen de stad Leiden vertoond werden door FRANCOIS SCHUYL; een zeer belangrijk exemplaar van L. DE BILS' Opera omnia, blijkens inschrift behoord hebbende aan TOBIAS ANDREAE, wien het geschonken is door den zoon van DE BILS zelve. Er ontbreken in dit exemplaar enkele werkjes, in onze andere verzamelingen wel voorkomende, maar daarentegen vinden wij wel: GUTSHOVEN's, Descriptions de cinq corps embaumez et anatomisez par le Sr. LOUIS DE BILS ecuyer, Bruxelles (s. a.) en daarenboven nog verscheidene, onuitgegevene verzen in H.S. ter eere van DE BILS in het Grieksch, Latijn, Hebreeuwsch enz. enz. (Cf. FOKKER, *Over L. de Bils*). Voorts S. HEMSTERHUIS' Messis aurea triennalis, L. B. 1654; W. G. MUYS, Investigatio fabricae quae in partibus musculos exponentibus extat, L. B. 1741 en juist hetzelfde, maar onder den titel van Musculorum artificiosa fabrica weder in 1751 uitgegeven, een bloote boekhandelaars speculatie en nog eenige andere boeken, andere uitgaven dan die welke wij reeds hadden. Onder de Physiologische werken zien wij nu voor het eerst in onze boekerij: Niewe beschryvinge der kleine Weerelt, 's Hage, 1728; P. HARTING, Le Kephalographe in 4; HENNING's Verhandeling over droomen en slaapwandelaars, Amst. 1788; dat Planetenboeck en die complexiën der Menschen te erkennen uyt der Physiognomi ende andere gheleeden, Amst. 1623. 12; LAVATER's bekend werk over de Physiognomie; de Physiognomische Catechismus, Amst. 1780; FRERICHS, Over de spijsvertering, Utrecht, 1851; H. WELMAN, Diss. (praes. J. FREITAG) de formarum origine, Gron. 1632; BLUMENBACH's Verhandeling over de vormdrift, Amst. 1790; BOUSQUET, Natuurkundige beschouwing van het huwelijk; MILLOT's Volledig samenstel der voortteeling, Dordrecht, 1800; MARTIN ST. ANGE, Over den bloedsomloop bij de menschelijke vrucht en eenige andere boekjes. Onze rubriek Algemeene Pathologie werd aangevuld met het Handboek der Algemeene Pathologie van BUDGE; eene Disputatio de morbis substantiae van JOH. FREITAG, Gron. 1632; WAGNER, De dood toegelicht; H. F. VAN DER STADT, Tractatus de salubritate febris, Gandavi 1768; eene bijzondere uitgave van P. PAWI, Observationes anato-

micae rariores, H. C. 1657, 12; G. WEBER, Theorie en methode van het physisch onderzoek; BAKER, Nuttig gebruik van het mikroskoop en zijn: het mikroskoop gemakkelijk gemaakt (het groote werk van HARTING, Over het mikroskoop, blijft ons nog altijd ontbreken. Wij houden ons zeer aanbevolen!) en eindelijk H. E. RICHTER, Handboek der Physiologische Therapie, Tiel, 1851, 8. De Speciële Pathologie en Therapie mogt ook eenige gapingen aangevuld zien. Zoo o. a. het hoogst zeldzame werkje: Praxis Barbettiana ofte geneesoeffeningh van P. BARBETTE, Rott. 1665; eene ontbrekende uitgave van BOERHAAVE's Aphorismi; de eerste druk van BUYZEN's Practyk der medicyne, Haarlem, 1710; TH. J. DE LEENHOF, Enchiridion medico-practicum, Zutphaniae, 1740; twee hoogst zeldzame pestboekjes, namelijk van GHERAERT VAN KUYK, Medecynmeester tot Brugghen; een cleyn tractaetken van deze epidemie ofte van die pestilentie. Gheprint Thantwerpen bi mi JAN VAN GHELEN (1558) en: eene heylsame remedie voor de peste, waarbij Medicyne tegen de Peste, in aller haast uyt Zeelandt ghesonden, Amst. 1655; Memoire clinique sur les maladies Vénériennes, Utrecht, Paris, Londres, 1780; OSBORNE, Ontstaan en geneeswijze der waterzuchten en nog verschillende andere. Onder onze Heelkundige boeken treffen wij nu aan de beschrijving der schilderijen, [door Dr. J. W. R. TILANUS] afkomstig van het Chirurgynsgild te Amsterdam; de Chirurgie van JEHAN YPERMAN, door BROECKX uitgegeven, Tweede druk. Antw, 1866, ons door het Ministerie van Binnenlandsche Zaken ten geschenke gezonden; eene nog ontbrekende uitgave van C. BATTUS, Handboeck der Chirurgiën, Amst. 1634; de eerste editie van C. VAN DER VOORDE's Lichtende fakkel, 1664 (waarvan wij nu 4 verschillende uitgaven bezitten); twee ons nog ontbrekende uitgaven van HERL's Examen der chyrurgyen (waarvan wij nu 6 uitgaven hebben); HEYDENRYK OVERKAMP, De chirurgie getimmert op de nieuwe beginselen met het vervolg, geheel compleet; JOH. VERBRUGGE, Chirurgyns of Heelmeesters Reysboeck; A. COOPER, Theoretische praktische voorlezingen in 4 deelen; FISCHER, Beknopt leerboek der Heelkunde en nog eenige andere; de Handboeken voor de Verbandleer van W. EMMERT en PELTZER; het zeldzame werkje van A. PARÉ, Een suyverlic tractaet om int corte te handelen en te genezen alderhande wonden ende quetsuren met haeckbussen en andere vierstocken, Thantwerpen by JAN ROELANTS, 1556; een uniek exemplaar eener gravure, voorstellende: de Darmbreuk van ANTHONI HELT, gesneden door JOANNIS STEIGER te Amsterdam, den 20sten December 1730; PETRI CAMPERI, Icones herniarum. Editae a S. TH. SOEMMERRING, Francofurti a/M. 1801; het Leerboek der Ophthalmologie van RUETE enz. enz. Tot de Verloskunde overgaande kunnen wij berigten, dat het ons eindelijk gelukt is de Kamper Editie (bij STEVEN JOESSEN) van den Rosegaert magtig te worden, zoodat wij nu wel in het bezit zullen zijn van eene volledige collectie dier eigenaardige Handboekjes, zoo als zij wel in geene andere boekerij voorkomt. Van de „korte-en-bondige Verhandeling" mogten wij in het afgeloopen jaar de 5de druk magtig worden, zoodat wij nu 6 drukken van dit boekje hebben (1680—1706). De nu volgende afdeeling Geneesmiddelleer zagen wij vermeerderd met het volgende: eene uitgave van 1631 van het Vorstelyck gheschenck (zie Catalogus, blz. 188); twee ontbrekende uitgaven van BOERHAAVE's Tractatus de viribus medi-

camentorum; SOBERNHEIM's Handboek; A. DE HEIDE, Nieu ligt der apotekers (Amst. 1682); LEMERY's Philosophische Laboratorium van 1704; Les secrets et les fraudes de la Chymie et de la Pharmacie modernes dévoilés, La Haye, 1759; A. DUFLOS, Handleiding van de scheikundige geneesmiddelen en vergiften; JONGSMA, Over den liquor anodynus Hoffmanni, Leeuwarden 1764; Beschrijving der geneesmiddelen van J. J. DEFRENNE, Amst. 1786; Pharmacopoea Amstelredamensis, 5de druk, Amst. 1698; H. D GAUBII, Libellus. Ed. tertia, 1767. De afdeeling Gezondheidsleer werd dit jaar met slechts weinige, minder belangrijke boeken vermeerderd; hetzelfde geldt ook van de Geneeskundige Aardrijkskunde. Bij de Geneeskundige Statistiek verdient vermeld te worden, dat wij nu ook bezitten: W. KERSSEBOOM, Proeven van politique Rekenkunde, III stukken, 's Gravenhage, 1748, 4, en eene reeks zoogenaamde gasthuisbriefjes van Amsterdam van 1796—1810. Ofschoon niet geheel compleet is deze collectie toch belangrijk om de beweging in de gasthuizen in die dagen te leeren kennen en het aantal overledenen in de stad Amsterdam. De afdeeling Staatsgeneeskunde werd vermeerderd met een aantal brochures en verslagen van verschillenden aard, ofschoon wij tot ons leedwezen nog niet in het bezit mogten raken der volledige verzameling brochures door de jongste wetsontwerpen geboren. Het mogt ons ook gelukken in het bezit te komen van alle handschriftelijke aanteekeningen van den beroemden VAN SWINDEN als mede-opsteller der bekende rapporten, strekkende als bijlagen tot de verzameling van stukken en als lid der bekende Commissie van 1798 (zie Catalogus, blz. 237). Bij die gelegenheid kwamen wij ook nog in het bezit van verschillende verordeningen en publicatiën, betreffende de regeling der geneeskundige aangelegenheden in de stad Amsterdam, hetwelk alles zeker als „*unica*" mag worden beschouwd. Eindelijk verdient nog vermeld te worden, dat de afdeeling Geregtelijke Geneeskunde met de Handboeken van BOCK en BERGMAN is vermeerderd geworden.

Ik geloof nu, overziende alles wat onze Boekerij in den afgeloopen jaarkring is ten deel gevallen, dat ik niet te veel gezegd heb, wanneer wij den aanwas onzer Bibliotheek intensief zoowel als extensief vrij belangrijk noemen durven. Het meeste hebben wij door aankoop verkregen, maar ook de geschenken bleven niet uit. Onder de schenkers mogen wij tellen: de Minister van Binnenlandsche Zaken, de Directeur van het Meteorologisch Instituut te Utrecht, de Directie van het Nederlandsch Ziekenhuis voor Ooglijders te Utrecht, de Gezondheids-Commissie te Leeuwarden, de H.H. Prof. G. C. B. SURINGAR te Leiden, Dr. SCHEFFER te Weesp, Dr. ISRAËLS, Dr. TILANUS, Prof. SCHNEEVOOGT te Amsterdam, Prof. GROSHANS te Rotterdam, Dr. KERBERT te Koog aan de Zaan en Dr. A. SASSE te Rijp.

Ik heb tevens de eer U hierbij ter inzage te zenden het tot op den huidigen dag afgewerkte Supplement op onzen Catalogus, waaruit gij den aanzienlijken aanwas van onze Bibliotheek sinds 1861 duidelijk kunt nagaan. Het zal wel geen nader betoog behoeven, hoe noodig het is, dat eindelijk dit Supplement gedrukt worde.

Amsterdam,
September 1866.

Prof. G. E. V. SCHNEEVOOGT,
Hoofdbestuurder-Bibliothecaris.

Door deze aanwinsten zijn wederom eenige steenen aangebragt ter voltooijing van het historisch monument, dat de Maatschappij zich oprigt, door de litteratuur van al de Geneeskundigen van ons vaderland van vroegeren en lateren tijd bijeen te brengen, zoodat de collectie allengs eene volledige en onuitputtelijke bron zal worden voor de beoefening der Geschiedenis der Geneeskunst van ons land. Op dat karakter van de Boekerij kan niet genoeg gewezen worden; wordt de bedoeling der verzameling door al de Leden der Maatschappij goed begrepen, dan zal ieder, die daartoe gelegenheid heeft, zich beijveren om ieder ontbrekend werk daaraan toe te voegen; dan zal menig boek van vroegeren tijd, dat de bezitter niet dadelijk gebruikt, voor dat doel afgestaan worden, dan zal ieder schrijver of vertaler van eenig geneeskundig werk niet verzuimen een exemplaar daarvan bij de uitgave aan te bieden. Reeds nu heeft de Boekerij geen weêrgade in ons vaderland en het mag betwijfeld worden of er wel ergens eene Bibliotheek is, waar de inheemsche geneeskundige litteratuur zóo volledig bijeengebragt is als in die der Maatschappij. De Bibliothecaris publicere ter verdere completering eene lijst van desiderata; de Commissie vertrouwt dat zulks aan het doel zeer bevorderlijk zijn zal, even als de kennismaking der leden van den Catalogus, waarvan bij iedere Afdeeling der Maatschappij een exemplaar berust, die zelf nog voor 75 Cents verkrijgbaar is voor ieder Lid.

De Commissie voornoemd:

Amsterdam,
1 October 1866.

Dr. J. W. R. TILANUS.
" C. E. HEYNSIUS.
" S. E. ROSEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER HERPES ZOSTER levert Dr. L. THOMAS eene bijdrage in het *Archiv der Heilkunde*, 1866, n°. V. Zeventien gevallen worden daarin beschreven, waaronder drie van bilaterale zoster, die volgens uitspraak van VON BÄRENSPRUNG en HEBRA tot de groote zeldzaamheden behooren. Hij sluit zich aan bij de meening van eerstgenoemde, dat de oorzaak in de spinaalganglien gelegen is; hij besluit daartoe uit het veelvuldig beperkt zijn van het uitslag tot een deel der takken van de aangetaste zenuw. De zuivere gordelvorm wordt zelden aangetroffen. Het niet juist beantwoorden der blaasjesgroepen aan de normale anatomische uitbreiding der zenuw, maar het zich dikwerf verder uitstrekken der blaasjes moet noch door abnormale verbreiding noch door anastomose van de zenuwtakken onderling verklaard worden; hij wijt het aan den prikkel van de peripherische huidontsteking op de nabijheid, of zou zelfs geneigd zijn, die, vooral in verband met het ontstaan van den naverwanten herpes iris, aan eene hypothetische entbaarheid van den inhoud der blaasjes toe te schrijven. Slechts éénmaal was een bepaald (hier traumatisch) moment als oorzaak aan te toonen. Ref. zoude haast zeggen: in tegenspraak met onze waarnemingen wordt de hyperaesthesie en de neuralgie als luttel opgegeven, zoowel door VON BÄRENSPRUNG, die de pijn alleen aan de huidontsteking toeschrijft, als door THOMAS. De laatste zag de

pijnen in vijf gevallen tegelijk met de eruptie optreden, in één geval 2 dagen, in vier gevallen 3—6 dagen en in vier gevallen van $1\frac{1}{2}$—2 weken daaraan voorafgaan. De pijn houdt in den regel met de korstvorming op de blaasjes op. In één geval bleef zij nog lang daarna. In den regel waren points douloureux aanwijsbaar. Eenmaal werd motorische stoornis (niet ademen met de aangetaste borsthelft) waargenomen. THOMAS zag gevallen, waar de ontsteking in de huid niet hooger klom dan tot infiltratie en vorming van knobbeltjes. Complicatiën of secundair lijden van andere stelsels ontbraken steeds. Zelfs de eigenwarmte was niet verhoogd. De ziekte behoort dus ook niet tot de exanthematische processen, maar moet als eene locale voedingsstoornis der huid, door abnorme innervatie teweeggebragt, worden opgevat. In tegenstelling daarmede ontstaat de herpes facialis gewoonlijk in verloop van koortsige ziekten, acute of chronische, zelfs in zamenhang met koortsaanvallen. Men zou dus eene scheiding moeten maken tusschen de idiopathische en symptomatische herpes. De laatste komt meestal in het gelaat, dikwerf bilateraal voor; de eerste is bijna altijd unilateraal en komt zelden in het gebied van den trigeminus voor.

G. D. L. HUET.

MOLECULAIRBEWEGING VAN DE CEL EN VAN HAREN INHOUD. — Bewegingsverschijnselen zijn in den laatsten tijd veelvuldig aan cellen waargenomen, die aan zeer verschillende ligchaamsdeelen ontleend waren. Zoowel veranderingen van den vorm der cel, als bewegingen van korrels in het protoplasma zijn herhaaldelijk en zeer uitvoerig beschreven, omdat men die bewegingsverschijnselen tot de vitale meende te moeten rekenen. Aan verklaringen van het waargenomene heeft het evenmin ontbroken als aan physiologische toepassing. Nu leert ons echter ARTHUR BOETTCHER (VIRCHOW's *Archiv*, XXV, 1.), dat die moleculairbewegingen door den invloed van het water, dat aan het praeparaat is toegevoegd, te voorschijn worden geroepen, en dat zulks waarschijnlijk ook het geval is met de vormveranderingen van het protoplasma. Voegt men echter transsudaat-vloeistof tot het mikroskopische praeparaat, dan meent hij, dat ook het in dat transsudaat bevatte fibrinogeen op het protoplasma (volgens A. SCHMIDT's onderzoekingen over de stremming van de vezelstof) eenen zoodanigen invloed kan uitoefenen, dat daardoor bewegingsverschijnselen ontstaan.

W. B.

LYMPHVATEN. — Ontleenen de lymphvaten hunnen oorsprong aan de met elkander anastomoserende uitloopers van bindweefselcellen? Ofschoon deze vraag meestal ontkennend beantwoord werd, door de histologen, welke zich in den laatsten tijd met deze vraag bezig hielden, vinden wij echter in CHRZONSZCZEWSKY weder eenen onderzoeker, welke meent die vraag in bevestigenden zin te moeten oplossen.

Hij herhaalde de proeven van ZALESKY over de onderbinding der uretheren bij de vogels en hare gevolgen. Twintig tot vijfentwintig uren na de onderbinding sterven de dieren. Achttien uren na de onderbinding worden de door ZALESKY beschreven verschijnselen waargenomen. Acht uren echter na de onderbinding en vervolgens op verschillende uren tusschen 8 en 18 gelegen, ziet men de vulling der lymphvaten met piszure zouten in zeer verschillenden graad. Het waren hoofdzakelijk de dusdanig gevulde lymphvaten van het peritonaeum, die CHRZONSZCZEWSKY leerden, dat de bindweefselcellen met hare uitloopers tot vorming van lymphvaten kunnen dienen.

Tegenover ZALESKY beweert CHRZONSZCZEWSKY wijders, dat het piszuur in het bindweefsel gevormd wordt en van daar in de lymphvaten overgaat, zoodat het niet de nieren zijn, die het meeste bijdragen tot de vorming van het piszuur. W. B.

DE BEHANDELING VAN DEN RHEUMATISMUS ARTICULORUM ACUTUS MET ACETAS PLUMBI. — Onder dezen titel levert ons Prof. MUNK te Bern in het *Centralblatt* van KÜHNE (1866, n°. 35) eene korte mededeeling, waaraan wij het volgende ontleenen. De vermindering der temperatuur en daardoor ook die van de koorts, de vermindering der pijnen en de vermindering der profuse zweetvorming zijn de hoofdvereischten, waaraan wij bij de behandeling van het rheumatismus articulorum moeten trachten te voldoen. Reeds op grond van vroegere waarnemingen kon men voor dat doel van geen middel meer dan van den acetas plumbi in dit opzigt eenige nuttige uitwerking verwachten. Eene wel is waar vrij groote dosis, $^1/_2$—1 grein pro dosi, om de 2 uren herhaald, bragt reeds na weinige dagen eene aanmerkelijke verbetering aan. Oogenblikkelijk nadeelige bijwerkingen werden zelfs in die gevallen, waar tot 100 greinen acetas plumbi verbruikt waren, niet waargenomen. Door clysmata, ol. ricini of andere purgantia werd de defaecatie onderhouden, terwijl het drinken van zure vloeistoffen vermeden en de diëet streng antiphlogistisch geregeld werd. Bij sterk verminderde koortsreactie werd met deze specifieke behandeling opgehouden, terwijl ook bovendien eene plaatselijke behandeling, waar zij bij het optreden van endo- of pericarditis aangewezen was, gelijktijdig met de toediening van den acetas plumbi gevolgd werd. Dr. J. HANLO.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — In de 13 weken, van 1 Julij tot en met 29 September, zijn in de Metropolis 4714 personen aan cholera en 2298 aan cholerine overleden. Gedurende 1849 beantwoordde dat gezamenlijke sterftecijfer aan 15,643 en gedurende 1854 aan 11,777.

— De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 29 September, 67 sterfgevallen aan diarrhoea en 177 aan cholera. Zij waren voor de verschillende indeelingen der Metropolis als volgt verdeeld: West: diarrhoea 9, cholera 12; North: diarrhoea 11, cholera 36; Central: diarrhoea 17, cholera 28; East: diarrhoea 18, cholera 55 en South: diarrhoea 12 en cholera 46. Het sterftecijfer bedroeg 1418 en dat der geboorten 2146.

LIVERPOOL. — De cholerasterfte beantwoordde hier gedurende de 7 weken, eindigende 29 September, 157, 146, 225, 145, 182, 159 en 116 en te Dublin gedurende de 5 weken, eindigende 29 September, 41, 52, 55, 65 en 98.

PARIJS. — Het Internationale Medische Congres, hetwelk in het volgende jaar in de hoofdstad is opgeroepen, zal alhier op 16 Augustus 1867 geopend worden en gedurende 14 dagen vergaderen. BOUILLAUD is met het praesidium en Dr. JACCOUD (rue Drouot, n°. 4) met het Secretariaat belast. Over de volgende 7 vraagstukken zal in het bijzonder gediscussiëerd worden, als: over de anatomie en physiologische pathologie der tuberculosis en hare invloed op de algemeene sterfte; over de oorzaken van den dood na chirurgische kunstbewerkingen; over de maatregelen, welke door de Regeringen tegen de verspreiding der syphilis kunnen genomen worden; over den invloed, welke deze of gene voedingswijze op het ontstaan van sommige endemische ziekten kan uitoefenen; over den invloed van het klimaat, leefwijze of verschillend ras op de menstruatie in de verschillende landstreken; over de acclimatatie der Eu-

ropesche rassen in de heete luchtstreek en ten slotte over de entozoa of entophyten, welke bij den mensch worden waargenomen.

— De Fransche bladen melden het doodberigt van LÉON ROSTAN, Emeritus Hoogleeraar bij de Medische Faculteit, op den 4den October l.l. op 77jarigen leeftijd overleden.

— Volgens de *Gazette des Hopitaux* zou Dr. FAUVEL, de tegenwoordige Secretaris bij de Sanitaire Conferentie te Konstantinopel, tot opvolger van Dr. MÉLIER benoemd worden.

— In de zitting der Académie van 2 October l.l. werd door ROBERT en COLLIN een toestel ter verwijdering van hagelkorrels of kleine projectielen ingediend. Het toestel bestaat uit eene soort van lepeltje, dat onder het vreemde ligchaam geschoven wordt, zoodat het zich in zijne holte kan plaatsen; door de steel, waaraan de lepel gevat is, loopt eene puntige stift, welke door eene schroef bewogen kan worden, ten einde in het vreemde ligchaam in te dringen en het aldus te bevestigen.

— In de zitting der Académie van 18 September l.l. werd een pulverisateur ingediend, waarmede de locale anaesthesie òf door de uitstrooming van koolzuur alleen òf door verbinding van het laatste met de aether sulfuricus, kan verkregen worden.

— Men herinnert zich uit de politieke bladen de weddenschap van den Redacteur van den *Constitutionnel*, die **100,000** francs uitloofde, indien men hem kon toonen, dat zijn journaal ooit door het Gouvernement gelogenstraft was; die weddenschap liep niet mooi af, want de verliezer hoe ook aan de kaak gesteld heeft zijn beurs toegehouden. Soortgelijke weddenschap stelt JULES GUÉRIN, Redacteur van de *Gazette Médicale*, op medisch gebied thans in onze wetenschap voor aan den collega, die in de *Gazette des Hopitaux* durfde beweren: „dat men zijn gezond verstand geweld moet aandoen, om met GUÉRIN pezen voor contractiel te houden." GUÉRIN proponeert aan DESPRÈS: „Wij zullen het feit van de contractie der pezen, zoo als ik dat heb uitgesproken en met de bewijzen, die ik er voor gegeven heb, laten uitmaken door eene Commissie van drie Physiologen, aangewezen en voorgezeten door den President van de Société de Biologie. Wij zullen elk de som van 1000 francs in diens handen stellen en hij, die in het ongelijk gesteld wordt, zal zijne 1000 francs als eene premie zien uitloven voor de beste prijsvraag „sur la contractilité des tendons", met de bevoegdheid om zelve mede naar den prijs te dingen." DESPRÈS, die de zaak door de geheele Société de Biologie geoordeeld wilde zien, heeft de door GUÉRIN gemaakte wijzigingen aangenomen.

De redactie van de *Archives générales* uit bij dat berigt den wensch, dat de pari GUÉRIN-DESPRÈS de medici niet minder zal amuseren als de pari LIMAYRAC-BIANCET dat het groote publiek deed en wat beter mag afloopen. Men kon er nog bijvoegen, dat de tegenwoordige meer hensche strijd op leven en dood wel eens door eene wetenschappelijke weddenschap mag worden afgewisseld zeker zullen bij eene harddraverij op dat terrein de renners geen gevaar loopen hun nek, misschien niet eens hun hoofd te breken.

NAPELS. — Op 16 en 17 September kwamen alhier 236 en 214 cholerasterfgevallen op 345 en 312 aangetasten voor.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 27 September l.l. bedroeg het totale cholerasterftecijfer 4695 op 7463 aangetasten. In de 4 verschillende Lazareths werden tot op dien datum 704, 820, 484 en 288 cholerapatiënten met 383, 458, 255 en 138 sterfgevallen verpleegd. Te Charlottenburg werden tot op die dagteekening 147 sterfgevallen op 196 aangetasten vermeld.

— In het Cholera-Lazareth, onder het beheer van Dr. GUTERBOCK, werden 23 gra-

vidae met 14 sterfgevallen verpleegd. Van die 14 werd bij 6 het foetus voor den dood der moeder uitgedreven, terwijl bij de 9 herstelden later abortus volgde. Door 12 gravidae, in het stadium asphycticum, werden 13 doode en door 3 en 4 andere, minder hevig aangetasten, 2 en 2 levende foetus ter wereld gebragt. In het kinderlijkje werden vele anatomische veranderingen aangetroffen, welke de conclusie, dat de vrucht even als de moeder aan cholera bezweek, schenen te regtvaardigen.

HAMBURG. — De cholerasterfte bedroeg alhier van 30 Junij tot 21 Sept. 991 op 2041 aangetasten.

BRESLAU. — De Privaat-Docent, Dr. KLOPSCH, is alhier op 45jarigen leeftijd aan cholera overleden.

ZWICKAU. — De cholerasterfte bedroeg alhier tot op 28 September 318.

TRIËST. — Tot op 22 September bedroeg de cholerasterfte 220.

DANTZIG. — Gedurende de 6 weken, eindigende 20 September, bedroeg de cholerasterfte 173, 182, 144, 184, 191 en 20.

WEENEN. — Volgens de *Wiener Presse* van 30 September liep de cholerastatistiek in de verschillende provinciën der monarchie tot 25 September over de volgende cijfers:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Neder-Oostenrijk: Weenen	2596	1131	Lemberger gebied	7191	3626
Op het platte land	12690	4327	Krakauer "	181	33
Bohemen	24523	11647	Het kustland met Görz en Triëst	396	209
Moravië	34196	13955			
Silezië	834	300	Krain	363	137
Bukowina	6789	3134	Hongarije	7032	3024,

hetwelk reeds aan een cijfer van 41,523 sterfgevallen op 96,791 aangetasten beantwoordt. In Neder-Oostenrijk was de ziekte reeds op 7 September over 264 „Ortschaften" met 174,021 inwoners, met eene sterfte van 4237, verspreid. Tot op 29 September waren er in de hoofdstad, buiten de gasthuizen, 1672 cholerasterfgevallen (612 m., 797 vr. en 263 k.) opgeteekend. Van 5 Augustus tot ultimo September werden er op de cholera-afdeeling van het Allgemeine Krankenhaus 411 cholerapatiënten met 198 sterfgevallen verpleegd.

BRUSSEL. — In St. Jean werden van 19—25 September 46 cholerapatiënten (15 m., 17 vr. en 14 k.) met 16 en in St. Pierre van 20—26 September 39 cholerapatiënten (16 m., 16 vr. en 7 k.) met 23 sterfgevallen verpleegd. Er werden nog buitendien 26 en 34 lijken aan de morgues dier gasthuizen gedeponeerd.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Z. M. heeft dezer dagen ingetrokken de Koninklijke besluiten van 6 September 1827 en 8 Mei 1828, waarbij de Geneeskundige School te Rotterdam was opgerigt.

Dien ten gevolge heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken aan de Lectoren dier School, met ingang van 1 September j.l., eervol ontslag verleend, onder dankbetuiging voor hunne in die betrekking bewezen diensten.

— Uit de Wet van 16 September (*Staatsblad*, n°. 153), houdende vaststelling der begrooting van Nederlandsch Indië voor het dienstjaar 1867, hoofdstuk *Uitgaven in Nederlandsch Indië*, blijkt o. a. dat voor 's lands plantentuin te Buitenzorg is uitgetrokken *f* 4,800.00; — voor de Geneeskundige Dienst *f* 430,529.00; — voor de Veeartsenijdienst *f* 16,972.00.

(In de afdeeling Departement van Marine zijn de kosten der Geneeskundige Dienst niet gespecificeerd uitgetrokken.)

— Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken is door Gedeputeerde Staten van Zeeland inlichting gevraagd omtrent de twee volgende punten: „Rust de verpligting, bedoeld bij Art. 4 der Wet van den 1sten Junij 1865 (*Staatsblad*, n°. 60), op ieder Geneeskundige, wanneer hij lijders behandelt in de gemeente, welke zijne woonplaats niet is en daarin niet langer vertoeft dan noodig is, om die lijders te bezoeken?"

„Is de Geneeskundige, die een lijder aan kinderziekte behandelt in eene gemeente, welke niet is die zijner inwoning, of wanneer door hem eene ziekte is waargenomen, waardoor de volksgezondheid bedreigd wordt, naar aanleiding van het bepaalde bij Art. 6 van opgenoemde Wet, verpligt, binnen den daarbij gestelden termijn, daarvan kennis te geven aan het Bestuur der gemeente, alwaar het ziektegeval zich voordoet en is op den nalatige Art. 19 dier Wet van toepassing?"

Blijkens des Ministers antwoord behoort de eerste vraag ontkennend, de laatste bevestigend beantwoord te worden. De Minister zegt deswege: „Een Geneeskundige, die in eene naburige gemeente een lijder bezoekt en daarna weder vertrekt, kan niet verpligt worden geacht zijn geviseerd bewijs van bevoegdheid aan den Burgemeester te vertoonen. Mogt echter de Burgemeester op goede gronden aan zijne bevoegdheid twijfelen, dan kan deze inzage van het bewijs van bevoegdheid vorderen. De bedoelde in Art. 4 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad*, n°. 60) opgenomene bepaling slaat bepaaldelijk op die Genees- of Heelkundigen, vooral Tandmeesters, die op vaste tijden andere gemeenten dan hunne woonplaats bezoeken en daar lijders behandelen.

„Art. 6 der Wet is echter zonder twijfel van toepassing op Geneeskundigen, die een lijder buiten hunne gemeente behandelen, wegens eene ziekte, waardoor de volksgezondheid wordt bedreigd. Zij behooren van hunne waarneming kennis te geven aan den Burgemeester der gemeente waar de lijder woont; het lijdt geen twijfel of Art. 19 is bij nalatigheid daarin op dien Geneeskundige van toepassing."

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft bekend gemaakt, dat in den loop der maand December 1866 voor de tweede maal gelegenheid zal worden gegeven tot het afleggen der examens, bedoeld in Artt. 4, 5 en 8 der Wet van 1 Junij 1865, ter verkrijging van het diploma, bedoeld in Art. 16, of van acten van bevoegdheid als *Geneeskundige* of *Hulp-Apotheker*, zullende de dagen waarop en de plaats waar die examens zullen worden afgenomen, nader worden aangewezen. Zij, die tot die examens wenschen te worden toegelaten, worden uitgenoodigd daarvan vóór den 15den November e. k. schriftelijk opgave te doen aan den Voorzitter der Commissie van examen, voor het Natuurkundig examen aan den Hoogleeraar P. L. RIJKE, te Leiden, voor het Geneeskundig examen aan den Hoogleeraar C. B. TILANUS, te Amsterdam, voor het examen van Hulp-Apotheker aan den Hoogleeraar A. H. VAN DEN BOON MESCH, te Leiden.

— Luidens mededeelingen van Off. v. Gez. uit Nederlandsch Indië bestaat daar gebrek aan Off. v. Gez., vooral bij de Marine, zoodat de Off., wier tijd verstreken is en die dus retourneren moesten, op nieuw naar elders zijn gedetacheerd geworden, totdat andere Off. v. Gez. zullen gearriveerd zijn.

— De Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt heeft alle Genees- en Heelkundigen, Nederlanders van geboorte, alsmede vreemdelingen, die genegen zijn om zich als Off. v. Gez. 3de kl. voor de Militaire Geneeskundige Dienst der Landmagt in Oost-Indië voor den tijd van 10 achtereenvolgende jaren te verbinden, verwittigd, dat zij zich behooren aan te melden, met overlegging van verschillende bewijzen, vermeld in de *Staats-Courant* van 3 October j.l.

— Z. M. heeft verleend octrooi, in dato 3 Augustus 1866, voor den tijd van 5 jaren, aan H. C. A. THIEME LIERNUR, woonachtig te Frankfurt, domicilium bij Mr. F. L. WIL-

LEKKES MACDONALD te Haarlem, op de invoering der uitvinding van verbeterde inrigtingen en toestellen, bestemd tot het reukeloos afvoeren en verzamelen van alle stoffen uit privaatputten en ze verder aan te wenden tot verschillende doeleinden, bepaald voor den landbouw.

[Het systeem van den Heer LIERNUR bestaat in eene gewijzigde en uitgebreide toepassing van het pneumatische beginsel, die allezins de aandacht en nadere overweging verdient.]

— Over den toestand van onze Gestichten voor Krankzinnigen en de geschiedenis van de verpleging dier ongelukkigen in ons land, sedert SCHROEDER VAN DER KOLK de hand sloeg aan de verbetering van dien tak der Geneeskunst, komt eene korte, maar zaakrijke mededeeling voor in het algemeen historisch overzigt betreffende dat onderwerp, opgenomen in M. LEIDESDORFF's onlangs te Erlangen uitgegeven *Lehrbuch der psychischen Krankheiten.*

— Het 28ste deel van het *Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië,* uitgegeven door de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië, bevat in de 4de—6de aflevering, dezer dagen bij ons ontvangen, o. a. de volgende opstellen: *Jaarlijksch berigt over* 1864, *aangaande den toestand der kinakultuur op Java,* door K. W. VAN GORKOM; — *Bijdrage tot de scheikundige kennis van het pijlvergift,* door F. BEKMEIJER; — *Over kamferbereiding in Japan,* door J. E. TEYSMANN.

— *Ex occidente lux!* zal het voortaan heeten. In onderscheidene Engelsche bladen kwam onlangs eene annonce voor, waarin „Doctor-diploma's in de Geneeskunde voor weinig geld" werden aangeboden. Naar het schijnt zijn die „diploma's" uit New-York afkomstig en (hetzij valsch, hetzij echt) onderteekend door New-Yorksche examinatoren. In allen gevalle heeft het bestuur van het Royal College of Surgeons te Londen het noodig geacht, de aandacht van den Amerikaanschen Gezant te Londen op deze zaak te vestigen. (Jena of Giessen zullen zoo doende niet langer haar monopolie kunnen handhaven!)

— In het *Pharmaceutisch Weekblad* van 7 October j.l. vestigt de Apotheker J. DEMELINNE EN ZOON de aandacht op de zamenstelling en de bereidingswijze van het kunstmatig vervaardigde Selterswater. Volgens zijne meening zou het te wenschen zijn, dat van het gebruik der kunstmatige minerale wateren over het geheel werd afgezien.

— Dr. H. W. SCHROEDER VAN DER KOLK, te Zutphen, waarschuwt tegen de zoogenaamde *Kleurvizioenen,* die sedert korten tijd door een uitgever te Leeuwarden door het gansche land bij de voornaamste boekhandelaren verkrijgbaar gesteld en reeds in veler handen zijn. Hij herinnert er aan, dat zij allerschadelijkst zijn voor de oogen en reeds twee beroemde Natuurkundigen, die zich met deze subjectieve kleurverschijnselen bezig gehouden hebben, ten gevolge daarvan blind zijn geworden. Kinderen vooral, die van deze *Kleurvizioenen* ligt een spel maken, zouden daardoor hunne oogen kunnen bederven op eene wijze, die hoogst moeijelijk te genezen is.

's GRAVENHAGE. — Van 24—30 September j.l. werd alhier aan het Departement van Binnenlandsche Zaken eene vergadering gehouden van de Inspecteurs en adjunkt-Inspecteurs voor het geneeskundig Staatstoezigt.

— Grootendeels, even als in Groningen, is ook door onzen Gemeenteraad, op voorstel van Burgemeester en Wethouders, besloten, aan iederen Gemeente-Geneeskunstoefenaar alhier en te Scheveningen, ter zake van ijverige pligtsbetrachting en belangrijke diensten, tijdens het heerschen der cholera-epidemie bewezen, als blijk van 's Raads erkentelijkheid te dier zake toe te kennen eene zilveren medaille, alsmede een extra honorarium van *f* 100 en aan den Geneesheer-Directeur van het Gasthuis eene gouden medaille.

— Door de gecombineerde vergadering van Burgemeester en Wethouders met de Commissie van bijstand voor de plaatselijke werken en eigendommen is een plan ontworpen van buitengewone werken, welke in de eerstvolgende jaren alhier behooren te worden uitgevoerd. Als zoodanige werken worden o. a. genoemd: het drieledig plan: *a.* tot verbetering van het geheele rioolstelsel, — *b.* tot het dempen van bijna alle binnengrachten, — *c.* tot het maken van eene passage van het Spui naar het Binnenhof; — de aanleg eener nieuwe zwemschool en de verbreeding en uitbreiding van het rioolstelsel te Scheveningen. — De gezamentlijke kosten van al de werken worden geraamd op *f* 2.368,000, die voor de verbetering van het rioolstelsel op *f* 1,046,500; die voor het dempen der grachten op *f* 500,000; die voor den aanleg van een nieuw zwemschool op *f* 25,000 en die voor de verbetering van het rioolstelsel te Scheveningen *pro memorie.* — Men rekent voor het tot stand komen dezer werken een 15tal jaren noodig te zullen hebben.

[Ter wille van het hooge belang der zaak, ook voor andere gemeenten, laten wij hier eenige nadere bijzonderheden betreffende dit voor de residentie zoo gewijzigde plan volgen:

Tusschen de drie onderdeelen van het eerstgenoemde punt bestaat een onafscheidelijk verband. De verbetering van het rioolstelsel toch moet voorafgaan, wil men eenig nut hebben van het dempen der binnengrachten, terwijl van het dempen van het Spui grootendeels de doelmatigheid afhangt van de daarstelling der passage naar het Buitenhof. Het denkbeeld, waarop het plan tot verbetering van het rioolstelsel berust, is dat de riolen geheel van de grachten worden afgenomen en zich zullen uitstorten in verzamelkanalen, waardoor het vuil wordt geleid naar een verwijderd punt in de duinen, alwaar het door middel van stoomwerktuigen in een groot réservoir wordt gevoerd. (Hetzelfde denkbeeld is reeds te Londen, Marseille, Luik, enz. met goeden uitslag toegepast.) Gaat men tot deze verbetering van het rioolstelsel over, dan zou het behoud der binnengrachten voor de uitvoering daarvan hinderlijk zijn, en belangrijk hoogere uitgaven medebrengen. De geringe verversching, die het water in den kom der gemeente ontvangt, zal bovendien door het dempen van bijna al de grachten over eene mindere uitgestrektheid verdeeld worden, en daar alzoo van meer nut wezen dan nu het geval is. De openbare gezondheid zal hierdoor zoo zeer bevorderd worden, dat, naar het oordeel der vergadering, alle bezwaren, welke de demping medebrengt, daarvoor zullen moeten zwichten. Om aan de scheepvaart geen hinder toe te brengen, is in het plan opgenomen het daarstellen van een bassin, waarin de schepen kunnen geborgen worden. Voor de verbetering van het riolenstelsel berekent de Architect te moeten aanleggen 3600 el hoofdriool, geraamd op *f* 162,000, 9250 el riolen 2de kl., geraamd op *f* 323,750 en 10,500 el riolen van de 3de kl., geraamd op *f* 262,750, terwijl voor het maken van 8 syphons *f* 48,000, voor het digtmetselen van de riolen in de grachten enz. *f* 50,000 en voor de stoommachinen tot uitpomping der riolen *f* 200,000 wordt geraamd.

De grachten, welke ter demping worden aangewezen, zijn de volgende, waarvoor de kosten op de daarachter gevoegde cijfers worden geraamd: 1°. Spui, *f* 25,711; 2°. Veerkaden, *f* 30,858; 3°. Paveljoensgracht, *f* 5,950; 4°. Prinsengracht tot aan de Brouwersgracht, *f* 23,473; 5°. Idem van de Brouwersgracht tot aan den Westsingel, *f* 37,000; 6°. Brouwersgracht, *f* 10,900; 7°. Gracht langs den Houtweg, *f* 12,500; 8°. Turfmarkt, *f* 18,900 en 9°. Nieuwe Haven, *f* 21,000.

In verband met deze demping zou dan tevens moeten worden overgegaan tot de volgende werken, op de daarbij uitgetrokken cijfers geraamd: 1°. Een bassin in den Veenpolder *f* 130,375, 2°. Weg van dit bassin *f* 39,625; 3°. Brug over de Singelgracht

naar de Nieuwe Haven, *f* 20,000, 4°. Aankoopen van den grond van het armhuis en maken van eene brug aan het Spui over de Bierkade *f* 35,000, 5°. Dempen van Noordwal en Princessegracht, met vergraving der Singelvaart *f* 63,000, en 6°. Graven van 1200 el Singelgracht *f* 70,200.]

— In de vergadering, van 20 September j.l., gehouden door de afdeeling der *Vereeniging tot bevordering van Fabriek- en Handwerknijverheid*, werd er een brief ter tafel gebragt van de Heeren Dr. C. P. POUS KOOLHAAS, P. F. W. MOUTON, M. H PIMENTEL, A. C. SCHOEVERS en J. J. C. DE WIJS, waarin deze de aandacht vestigen op de noodzakelijkheid van een onderzoek naar den gezondheidstoestand van 's Gravenhage, vooral met het oog op goede woningen, in verband met een goed rioolstelsel en deden aan de afdeeling (even als aan die van de *Maatschappij voor Bouwkunde*) het verzoek, eene Commissie tot onderzoek van een en ander te benoemen. (Daaraan was reeds door de laatstgenoemde Maatschappij voldaan.) Na discussie over dit onderwerp besloot de vergadering, aan het Bestuur op te dragen, uit de leden der afdeeling 7 of 8 aan te wijzen, om mede de bedoelde Commissie uit te maken.

ROTTERDAM. — Alhier heeft zich (blijkens een berigt in de *Nieuwe Rotterdammer Courant*) dezer dagen eene Commissie geconstitueerd tot oprigting eener *Vereeniging tot het verleenen van hulp aan minvermogende ooglijders*. Het plan dezer onderneming is onder anderen gegrond op het feit, dat te dezer stede, in het vierde jaar der oogheelkundige praktijk van Dr. J. H. DE HAAS, bijna 2000 minvermogenden om hulp komen, waarbij in vele gevallen menig vereischte voor een goeden en gelukkigen uitslag ontbreekt. Daarom wil de Commissie trachten eene gelegenheid te openen, ten einde hierin te voorzien. Het doel der zaak is derhalve: 1°. aan minvermogende ooglijders, behalve gratis geneeskundig advies en behandeling, de noodige uit- en inwendige geneesmiddelen en verbandstukken te verstrekken; — 2°. brillen en kunstoogen tegen matigen prijs, zoo noodig en mogelijk gratis te verschaffen; — 3°. lijders, wier verpleging ten hunnen huize onmogelijk of zeer gebrekkig is, van eene goede ligging en verzorging te voorzien, door ze bij derden te besteden; — 4°. een geschikt lokaal aan te schaffen tot behandeling der loopende oogzieken, — en 5°. aan dit lokaal de gelegenheid toe te voegen tot opneming der lijders, bedoeld sub 3°. — De Commissie bestaat uit de Heeren Dr. S. BEZETH, Dr. J. C. BURKENS, Dr. F. J. DUPONT, Dr. J. H. DE HAAS, Chir. H. LAGE, Chir. L. J. W. DE LANGE, Chir. D. VAN LEEUWEN, Dr. C. H. VAN DER LOOIJ, Dr. W. G. SCHUIJT en Chir. C. A. VAN BEUZEKOM VERWIJK.

— Blijkens het rapport van de Commissie tot onderzoek van de begrooting van het Ziekenhuis aan den Coolsingel voor 1867 zullen de uitgaven bedragen *f* 120,315, de inkomsten *f* 31,700, zoodat als subsidie voor het volgende jaar noodig zal zijn *f* 88,615.

AMSTERDAM. — Heeft een Scheeps-Doctor, voor eene vaste gage per maand aangenomen, het regt afzonderlijk honorarium aan den kapitein in rekening te brengen voor verloskundige hulp bij de bevalling van diens vrouw aan boord? De Kantonregter alhier besliste deze vraag dezer dagen in het nadeel van den Scheeps-Doctor, oordeelende dat de echtgenoote van de scheepsbemanning als passagier te beschouwen is en dat aan haar door den eischer voor de door hem genoten gage hulp moest worden verleend; dat, wel is waar Art. 530 Wetboek van Koophandel voorschrijft, dat, indien het tegendeel niet is bedongen, de passagier voor zijne eigene behoeften zorgt, maar dat dit, ook blijkens het voorregt volgens Art. 533 van dat Wetboek aan den kapitein toegekend, is eene zaak tusschen den passagier en de reederij, niet tusschen den eerste en het dienstpersoneel van het schip.

— **Beloop der cholera van 30 Sept.** *tot* **6 Oct. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.**

Zie pag. 542.	30 Sept. tot 6 Oct.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Alblasserd..	4	2	81	49
Alphen. . .	1	1	33	20
Ameide. . .	—	1	7	7
Ammerstol.	2	2	13	10
Delfshaven.	2	2	168	78
's Gravenh..	11	7	1684	1005
's Gravesand	1	—	10	3
Hardinxv. .	—	1	36	31
Hazersw.. .	2	2	79	54
Heenvliet. .	2	2	3	2
Hof van Delft. . . .	1	1	14	7
Langerak. .	1	—	9	7
Nieuw-Lekkerland. .	2	—	52	32
Leiden.. . .	1	1	1340	892
de Lier. . .	2	1	4	2
Monster. . .	1	—	7	3
Naaldwijk..	17	8	26	15
Ouderkerk a/d IJssel.	1	1	29	15
Ridderkerk.	1	—	56	28
Rotterdam..	32	11	1953	1225
Schiedam. .	1		375	247
Schoonhov..	4	2	94	47
Sommelsd. .	1	1	82	54
Strijen.. . .	1	—	22	14
Vlaardingen	1	—	117	72
IJsselmonde	1	1	33	20
Zevenhuize.	1	—	6	2
Totaal. . .	94	47	6333	3939
De Provincie	—	—	12690	7573
Overijssel.				
Staphorst. .	1	1	11	6
Steenwijkerwold. .	1	1	13	8
IJsselmuid..	1	—	17	9
Zwolle. . . .	9	1	334	195
Totaal. . .	12	3	375	218
De Provincie	—	—	1697	986
Groningen.				
Groningen..	6	4	1735	1008
Muntendam.	—	1	41	14
Totaal. . .	6	5	1776	1022
De Provincie	—	—	2507	1461

	30 Sept. tot 6 Oct.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Gelderland.				
Arnhem. . .	29	25	599	408
Beest. . . .	—	1	24	11
Bergh. . . .	1	1	1	1
Borculo. . .	2	3	5	5
Buren. . . .	2	1	80	40
Deil.	1	—	2	1
Driel.. . . .	4	3	28	19
Druten.. . .	3	1	31	20
Gameren. .	5	3	6	4
Haaften. . .	1	1	16	11
Hattem.. . .	1	—	25	16
Heerde. . .	2	1	7	5
Hengelo.. .	1	1	1	1
Herwen en Aerdt.. . .	2	—	5	2
Heteren. . .	1	—	1	—
Neede. . . .	1	—	2	1
Rheden. . .	11	5	15	8
Vuren. . . .	2	1	8	3
Westervoort. . . .	1	1	1	1
Wychen.. .	1	—	1	—
Zaltbommel	38	20	156	77
Zutphen. . .	4	2	145	91
Totaal. . .	113	70	1159	731
De Provincie	—	—	2139	1333
Zeeland.				
Clinge. . . .	2	1	2	1
Hengstdijk..	3	—	7	4
Neuzen. . .	3	—	20	9
Sas v. Gent.	1	1	1	1
St. Maartensdijk.. .	4	2	70	39
St. Philipsland.	1	1	12	11
Westdorpe..	1	—	1	—
Totaal. . .	15	5	113	65
De Provincie	—	—	323	203
Friesland.				
Leeuwarden	2	2	110	63
Lemsterl.. .	1	—	88	48
Schoterland.	1	—	50	34
Weststellingwerf. .	2	2	9	7
Totaal. . .	6	4	257	152
De Provincie	—	—	702	439

	30 Sept. tot 6 Oct.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
N. Brabant.				
Bergen op Z.	1	1	41	31
Besoijen. . .	3	2	16	9
Breda. . . .	2	1	188	128
Helmond.. .	10	5	204	161
's Hertogenb	14	5	514	275
Hooge Zwaluwe.. . . .	19	5	63	29
Made c. a. .	1	1	20	10
St. Michelsgestel.. . .	1	1	6	5
Oosterhout..	1	—	24	15
Oudenbosch	1	—	22	10
Tilburg. . .	15	7	56	29
Vught. . . .	1	—	17	5
Waalwijk...	8	6	40	29
Zevenberge.	10	3	14	6
Loon op Zand. . . .	1	—	1	—
Totaal. .	88	38	1226	743
De Provincie	—	—	1790	1063
Utrecht.				
Jaarsveld. .	2	1	5	4
Jutphaas.. .	9	4	113	55
Langbroek..	3	2	39	20
Loosdrecht.	2	—	56	31
Utrecht. . .	13	10	2328	1590
Vreeswijk. .	1	1	44	26
Wijk bij Duurstede..	1	—	85	40
Totaal. . .	31	18	2670	1766
De Provincie	—	—	4119	2626
Limburg.				
Born.	3	2	29	20
Kerkrade. .	2	—	4	2
Maasbracht.	1	1	1	1
Maasbree. .	1	1	1	1
Maastricht..	13	7	333	137
Obbicht en en Papenh.	3	1	20	8
Roermond..	1	1	4	2
Sittard. . . .	3	—	13	6
Totaal. . .	27	13	405	177
De Provincie	—	—	549	231

	30 Sept. tot 6 Oct.		Sinds het begin.			30 Sept. tot 6 Oct.		Sinds het begin.			30 Sept. tot 6 Oct.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.		A.	O.	A.	O.		A.	O.	A.	O.
N. Holland.					*N. Holland.*					*N. Holland.*				
Amsterdam.	24	24	1201	1073	Koog aan					Zaandam. .	8	2	91	54
Assendelft..	14	9	60	37	de Zaan. .	3	2	19	13	Zaandijk.. .	1	1	22	16
Bergen. . .	1	—	2	1	Rijp.	1	1	35	26					
Edam. . . .	1	1	47	41	Wormerveer	5	3	79	47	Totaal. . .	61	45	1925	1548
Graft. . . .	1	1	20	19	Wijk a. Zee									
Haarlem.. .	1	—	337	215	en Duin. .	1	1	12	6	De Provincie	—	—	3419	2496

De RECAPITULATIËN zijn als volgt:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Van 29 April tot 5 Mei . .	305	159	Van 22 Julij tot 28 Julij .	2682	1646
» 6 Mei » 12 » . .	222	120	» 29 » » 4 Aug. .	1993	1270
» 13 » » 19 » . .	192	118	» 5 Aug. » 11 » .	1405	893
» 20 » » 26 » . .	179	100	» 12 » » 18 » .	962	653
» 27 » » 2 Junij .	312	166	» 19 » » 25 » .	791	535
» 3 Junij » 9 » . .	1070	591	» 26 » » 1 Sept. .	1353	844
» 10 » » 16 » . .	2295	1396	» 2 Sept. » 8 » .	991	678
» 17 » » 23 » . .	1738	1117	» 9 » » 15 » .	851	541
» 24 » » 30 » . .	2501	1478	» 16 » » 22 » .	471	327
» 1 Julij » 7 Julij. .	3687	2136	» 23 » » 29 » .	313	239
» 8 » » 14 » . .	2086	1368	» 30 » » 6 Oct. .	453	248
» 15 » » 21 » . .	3676	2067			

Sinds het begin der ziekte tot op 6 Oct. aanget. 30564, overl. 18791.

De Provincie *Drenthe* komt ook in deze week niet meer op de Tabel voor; het totale cijfer der aangetasten bedroeg tot 6 October 599 en dat der overledenen 360.

Onder de kleinere gemeenten werden in vroegere epidemiën, in 1832: Purmerend met 16, Edam met 20, Monnikendam met 13, Weesp met 8, Vreeswijk met 12, Ysselstein met 18, Amersfoort met 144, Nijmegen met 19, Ligtevoort met 10, Schokland met 26, Genemuiden met 16, Zwartsluis met 35, Ommerschans met 11, Smilde met 10, Sneek met 24, Veendam met 9, Bergen-op-Zoom met 17, Zevenbergen met 18; in 1833: Nijmegen met 47, Geldermalsen met 13, Tiel met 29, Culemborg met 10, Boxtel met 12, Eindhoven met 13, Graauw met 34, Hulst met 15, Koog a/d. Zaan met 18, Zaandijk met 21, Zaandam met 40, Hoorn met 25, Egmond aan Zee met 28, Breukelen met 18, Mijdrecht met 9, Ysselstein met 11, Zwartsluis met 26, Dalfsen met 11, Wildervank met 10 en Veendam met 12 cholerasterfgevallen vermeld. In 1853 bleven de zeedorpen Noordwijk, Katwijk, Scheveningen en Terheyde geheel van de ziekte bevrijd. Te Raamsdonk werden in dat jaar 11, te Goes 17, te Zierikzee 6, te Mijdrecht 9, te Spakenburg 10, te Montfoort 15, te Jutphaas 5, te Zwartsluis 3 en te Hoogeveen 5 cholerasterfgevallen opgeteekend. In 1854 werd Helmond met 31, Nijmegen met 1, Vlissingen met 33, Amersfoort met 38, Linschoten met 16, Zwartsluis met 28 en vooral Norg, wat betreft het 3de gesticht der Maatschappij van Weldadigheid, met 125 cholerasterfgevallen vermeld. Voor 1855 kwamen Franeker met 28, Deventer met 64, Stad Almelo met 47, Zwartsluis met 29, Avereest met 31, Blokzijl met 14, Smilde met 8 en Hoogeveen met 3 cholerasterfgevallen voor. Van de epidemie van 1859 heeft Dr. J. ZEEMAN voor het geheele Rijk in den Jaargang 1860 van dit *Tijdschrift*, pag. 675, eene klassieke beschrijving gegeven.

Dr. J. HANLO.

PERSONALIA.

Z. M. heeft benoemd tot Ridder van de Orde der Eikenkroon Dr. J. VAN BREDA KOLFF, Off. v. Gez. 1ste kl., te Amersfoort.

— Z. M. heeft aan den Off. v. Gez. 2de kl. bij de Militaire Geneeskundige Dienst in Nederlandsch Indië G. J. WIENECKE, vergunning verleend tot het aannemen der onderscheidingsteekenen van Ridder der 3de klasse van de Orde van St. Anna, hem door Z. M. den Keizer van Rusland geschonken.

— De Off. v. Gez. 2de kl. J. C. D. STEENDIJK is geplaatst in de rol van Z. M. wachtschip te Hellevoetsluis, om gedetacheerd te worden op het kostschip te Rotterdam.

— Bij Z. M. besluit is de Kweekeling bij 'sRijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen K. G. F. SLOOS, met ingang van 1 October, benoemd tot Off. v. Gez. 3de kl. bij de Zeemagt.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van den 17den September is 1°. de Commissie, benoemd bij beschikking van den 25sten Augustus 1865, ontbonden, en zijn 2°. met het toezigt over de Veeartsenijkundige Dienst tot wering van den Veetyphus belast de Heeren G. J. HENGEVELD, J. A. ALBERS, L SWART en W. J. E. HEKMEIJER.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *ingetrokken* de aan den particulieren Geneesheer W. J. M. LINDEN verleende admissie tot de uitoefening der genees- en heelkundige praktijk in de residentie Tagal, en *magtiging verleend:* tot de uitreiking aan denzelven van eene akte van toelating tot de uitoefening der genees- en heelkundige praktijk in de residentie Japara; — *goedgekeurd:* dat door den Directeur der cultures bij de Burgerlijke Veterinaire Dienst zijn overgeplaatst, naar de 3de Afdeeling op Java, de Veearts G. L. REEDIJK, met bepaling, dat hij tevens belast is met de leiding der school voor Inlandsche Veeartsenijkundigen te Soerabaija, — naar de 1ste afdeeling op Java de met de waarneming der betrekking van Veearts belaste ambtenaar F. H. VOIGT; — *bevorderd:* tot Dirigerenden Off. v. Gez. 2de kl. C. W. F. MOOK en G. F. CHARLIER, de laatste als Inspecteur der hospitalen.

BEVORDERD: Te Leiden, den 26sten September, tot Doctor in de Heel- en in de Verloskunde, de Heer S. ARRIAS, Med. Doctor, van Paramaribo; — te Groningen, den 5den October, tot Art. Obst. Doctor, de Heer S. D. BREUNING, Med. Doctor te Wolvega.

— De Raad der gemeente Kuilenburg heeft aan den Heer J. G. VAN DER LITH, Med. Doctorandus aan de Hoogeschool te Utrecht, eene gratificatie toegekend, uit dankbaarheid voor de door hem tijdens het heerschen der cholera in die gemeente bewezen diensten.

OVERLEDEN: Den 15den September, de Heer P. S. SCHEERS, Med. Doctor, Off. der Orde van de Eikenkroon, te Nijmegen; — den 21sten September, de Heer J. A. KLEYNENBERG, Geneeskundige te Piershil, oud 77 jaren; den 22sten September, de Heer P. C. KIEL, Geneeskundige te Anna-Paulowna, oud 54 jaren; — den 19den September, de Heer K. G. W. DE BOSSON, Apotheker te Dordrecht, oud 47 jaren.

VACANT: In de gemeente Nieuwleusen (tusschen Zwolle en Meppel), de betrekking van Geneeskundige. (De bevolking telt ruim 2000 zielen en er is thans geen Geneeskundige gevestigd, door het overlijden van den Heer TEN BOSCH aldaar. De Gemeenteraad is niet ongenegen eene subsidie te verleenen.)

— Te Brakel (Gelderland), de betrekking van Genees- Heel- en Verloskundige (wegens het vertrek van den Heer G. VAN NOUHUYS naar Herwen en Aerdt); — jaarlijksch tractement *f* 100 en *f* 50 voor de bediening der Diakonie-armen.

— De betrekking van Veearts voor de gemeenten Elburg en Doornspijk; — jaarlijksch tractement *f* 250.

ALI COHEN.

INTERNATIONALE SANITAIRE CONFERENTIE TE KONSTANTINOPEL.

(*Vervolg. Zie blz.* 369.)

Onder dagteekening van den 20sten Augustus werd aan de Conferentie een tweede rapport door eene van hare Sub-Commissiën uitgebragt 1), *over de maatregelen in het Oosten te nemen ter voorkoming van nieuwe invasiën der cholera in Europa.*

De Commissie verdeelde haren arbeid in twee hoofdafdeelingen, 1°. over de maatregelen in Indië zelve te nemen; 2°. over die in de tusschen Indië en Europa gelegene landen te nemen, terwijl zij aan de behandeling dezer punten die van een paar preliminaire vraagstukken deed voorafgaan.

De solutie van de in dit uitvoerig rapport behandelde kwestiën wordt hier alleen medegedeeld, even als in het vorige opstel is geschied.

PRELIMINAIRE VRAAGSTUKKEN.

1°. *Wanneer men aan de eene zijde de moeijelijkheden in de weegschaal legt, die voor den handel en de internationale betrekkingen ontstaan uit restrictieve maatregelen en aan de andere zijde de verwarring, die in handel en nijverheid wordt teweeggebragt door eene invasie der cholera, naar welke zijde zal dan de schaal overslaan?*

De Commissie is van oordeel dat de restrictieve maatregelen, als zij vooraf bekend zijn en behoorlijk worden toegepast, veel minder nadeel toebrengen aan den handel en de internationale betrekkingen dan de verwarring, die in handel en nijverheid wordt teweeggebragt door eene invasie der cholera. [De Heer VAN GEUNS stemde tegen.]

2°. *Moet men niet van het beginsel uitgaan, dat de quarantaine en andere voorbehoedende maatregelen krachtiger uitwerking zullen hebben, naarmate zij digter bij het oorspronkelijk ziektebrandpunt worden aangewend?*

De Commissie antwoordt, dat die maatregelen tegen de cholera minder bezwarend zullen zijn en dat men meer op hunne uitwerking zal kunnen rekenen voor de voorbehoeding van Europa, naarmate zij digter bij het oorspronkelijk ziektebrandpunt worden aangewend, altijd in de onderstelling dat zij behoorlijk worden toegepast.

MAATREGELEN IN INDIË TE NEMEN.

3°. *Heeft men reden om te hopen, dat men er in slagen kan de cholera in Indië te vernietigen, of althans dáár hare epidemische ontwikkeling te beperken? Zou het met dat doel niet goed zijn, terwijl men met de hygiënische verbeteringen, waarmede men is aangevangen, voortgaat, op nieuw het endemisch voorkomen der ziekte te bestuderen, welke studie op de plaats zelve zou moeten geschieden, die veel tijd zoude kosten en die alleen door het Engelsche Gouvernement kan worden ondernomen? Aanwijzen op welke bijzonderheden daarbij zou moeten gelet worden.*

---

1) Zij was zamengesteld uit de H.H. DE LALLEMAND, Voorzitter; KALERGIFF, Secretaris; DE KRAUSE, VERNONI, Diplomaten en de H.H. DOS BOSI, BYKOW, FAUVEL, POLAK, SALEM, SOTTO en VAN GEUNS, Geneeskundigen. De H.H. KRAUSE, VAN GEUNS en POLAK hebben Konstantinopel moeten verlaten vóór de vaststelling van dit rapport, doch hebben aan de discussiën daarover geheel of voor een gedeelte een werkzaam aandeel gehad.

De Commissie beschouwt het niet als onmogelijk, dat men er in slagen kan de cholera in Indië te vernietigen, en gelooft dat men in ieder geval daar hare epidemische ontwikkeling kan beperken. Ten einde dit dubbele doel te bereiken, neemt zij de noodzakelijkheid aan van voortgezette studie, ten doel hebbende de bijzondere voorwaarden te bepalen, die het endemisch voorkomen der cholera doen ontstaan en onderhouden, alsmede de betrekking die er bestaat tusschen dit endemisch voorkomen en de epidemische uitbarstingen, terwijl steeds wordt voortgegaan met de hygiënische verbeteringen, waarmede men is aangevangen. Wat de bijzonderheden betreft, waarover deze studie zou moeten loopen, verwijst de Commissie naar hetgeen vroeger over dit onderwerp is gezegd.

4°. *Is het niet wenschelijk, na hetgeen men weet van de belangrijke rol, die de bedevaarten spelen bij de epidemische ontwikkeling der cholera in Indië, dat men er zich op toelegge om zoo veel mogelijk den invloed van deze oorzaak te beperken en op eene ruimere schaal voortga met de maatregelen, die reeds sedert twee jaren met eenig gevolg zijn in werking gebragt. Die maatregelen aanwijzen.*

De Commissie is van meening dat het, ten einde den invloed der Indische bedevaarten op de ontwikkeling der cholera tegen te gaan, van belang zou zijn: 1°. zich toe te leggen op de vermindering van het aantal pelgrims door hen te noodzaken, zoo dit mogelijk is, zich voor hun vertrek te voorzien van eene autorisatie, die niet wierd afgegeven dan aan hem, die het bewijs had geleverd de middelen te bezitten, om gedurende de reis in zijne behoeften te voorzien; 2°. op de plaatsen der bedevaarten eene Gezondheidspolitie in te stellen, de toepassing omvattende van de hygiënische maatregelen, die reeds worden toegepast en uitgebreid naar hetgeen de ondervinding geleerd heeft; 3°. in geval van het voorkomen van cholera onder de pelgrims, den terugkeer van de besmette menigte niet toe te laten — indien althans zoodanige maatregel uitvoerbaar is — dan na het geheel verdwijnen der epidemie onder die menigte en na eene algemeene desinfectie.

5°. *Bestaat er geene noodzakelijkheid om door de aanwending van geschikte middelen te verhinderen, dat de cholera uit Indië naar elders worde overgebragt? Moet niet onder deze middelen gewezen worden op de instelling van eene Gezondheidspolitie op het punt van uitgang, bepaaldelijk toe te passen op pelgrims en in tijden van epidemie, bijv. het afgeven van een gezondheidspatent enz.?*

De Commissie resumeert haar gevoelen aldus: Het is zeer noodig dat men trachte het overbrengen der cholera uit Indië door middel der scheepvaart te voorkomen.

Ter bereiking van dat doel zou het Reglement, dat in 1858 is uitgevaardigd onder den titel van *Native Passenger Act*, een van de voornaamste middelen zijn, indien het zonder onderscheid wierd toegepast op schepen van alle natiën en in alle landen en indien het ten opzigte van de sanitaire voorzorgen wierd aangevuld.

Bovendien zou het van belang zijn, dat ieder schip, dat uit eene Indische haven vertrekt, voorzien wierd van een gezondheidspatent, afgegeven door eene daartoe aangestelde geneeskundige autoriteit, die te gelijker tijd moest belast zijn met het toezigt op de uitvoering der voorschriften betreffende de inscheping der pelgrims.

Voorts meent de Commissie dat er reden is te onderzoeken of, in geval van het heerschen eener epidemie op eenig punt in Indië, het niet mogelijk ware, de inscheping der pelgrims op dat punt hetzij te beletten, hetzij uit te stellen; en eindelijk of, naar het voorbeeld van het Nederlandsche Gouvernement voor zijne Indische bezittingen 1), het voor de autoriteiten in Britsch Indië niet mogelijk ware van iederen

---

1) Als bijlage tot het rapport wordt het reglement medegedeeld, den 6den Julij

Mahomedaanschen pelgrim het bewijs te vorderen, dat hij de middelen bezit om de kosten zijner reis te bestrijden en in het onderhoud van zijn gezin gedurende zijne afwezigheid te voorzien.

MAATREGELEN IN DE TUSSCHEN INDIË EN EUROPA GELEGENE LANDEN TE NEMEN.

Maatregelen tegen het overbrengen der cholera uit Indië door middel der scheepvaart.

6°. *Zou het niet goed zijn aan den ingang der Roode zee, zoo mogelijk op een eiland, eene sanitaire inrigting te vestigen, waar alle schepen, die deze zee invaren, wierden ondervraagd en, wanneer de noodzakelijkheid mogt blijken, aan quarantaine maatregelen wierden onderworpen? Hoedanig zou, bij eene toestemmende beantwoording dier vraag, de aard dier inrigting moeten zijn? In welke gevallen, door wie en op welke wijze zouden de maatregelen moeten worden toegepast?*

De Commissie aarzelt niet de eerste vraag bevestigend te beantwoorden. Zij acht het verkieslijk dat die inrigting wierd gevestigd te Bab-El-Mandeb of ergens aan gene zijde der straat van dien naam. Dat er een internationaal karakter aan wierd gegeven acht zij eene conditio sine qua non. De maatregelen zouden behooren te worden toegepast krachtens een internationaal reglement, waarbij de gevallen wierden bepaald en door eene autoriteit onderworpen aan de contrôle der belanghebbende gouvernementen.

7°. De Commissie acht het verder van het hoogste belang aan te dringen op de middelen, die geschikt zijn het gevaar eener cholera-epidemie onder de vereenigde pelgrims te verminderen en vooral het overbrengen der ziekte naar Egypte te beletten. Met dat dubbele doel is het noodig te bepalen:

1°. *De organisatie der gezondheidsdienst langs de kusten der Roode zee;* 2°. *de voorwaarden aan de vergunning tot vertrek te verbinden en de voorzorgsmaatregelen met betrekking tot de inscheping der pelgrims;* 3°. *de gezondheidsmaatregelen op de Hedjaz (Arabische provincie aan de Roode zee) toe te passen;* 4°. *wat daar gedaan moet worden om het overbrengen der cholera te verhinderen;* 5°. *eindelijk de maatregelen, die genomen kunnen worden tegen de uit de Hedjaz afkomstige personen, indien de cholera zich daar gedurende de bedevaart openbaarde.*

1°. De Commissie is van oordeel dat de gezondheidsdienst langs de kusten der Roode zee te vestigen, behalve het plan tot inrigting van een internationaal lazaret met verpligte ondervraging aan de straat van Bab El-Mandeb zou behooren te bestaan in:

a. posten van geneeskundige gezondheidsbeambten, namelijk: drie op de Afrikaansche kust, te Koséir, te Seuakin, te Massoawh en, voor het oogenblik, twee op de Arabische kust, van welke de voornaamste te Djeddah en de andere te Yambo zou moeten gevestigd zijn;

b. twee lazaretten, van welke een te El-Wesch, uitsluitend voor pelgrims, en de andere te Tor, voor de quarantaine van gewone reizigers, onder welke cholera heerscht, bestemd zou moeten worden;

c. een bestuur, te Suez residerende, bijgestaan door eene internationale Commissie, die eene beslissende stem zou moeten hebben in alle vraagstukken betreffende de gezondheidsdienst op de Roode zee. [Met algemeene stemmen, behalve SALEM BEY, die eenige reserves maakt.]

1859 door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië met betrekking tot de pelgrims vastgesteld.

36*

2°. De voorwaarden der pelgrimsreizen in karavanen is voldoende geregeld. Wat hun vervoer ter zee aangaat weet de Commissie niet beter te doen dan de toepassing van het Engelsche reglement aan te bevelen met eenige reeds vroeger aangegeven wijzigingen en met de zorg voor de toepassing de sanitaire autoriteit van de haven van inscheping te belasten. (In eene bijlage wordt dat reglement medegedeeld. Het draagt den titel van: *Reglement op de schepen en stoombooten, bestemd voor de dienst van Inlandsche passagiers, die uit de Engelsche bezittingen vertrekken.*)

3°. Verscheidene punten worden opgenoemd, waarvoor het Turksche Gouvernement zou moeten zorgen op de plaatsen waarheen de pelgrims ter bedevaart gaan; hetgeen dit jaar is gedaan heeft reeds tot goede uitkomsten geleid, maar is voor uitbreiding en verbetering vatbaar. Vooral komen in aanmerking de zorg voor goed drinkwater door eene geheele herstelling en een behoorlijk onderhoud der bestaande kanalen en reservoirs.

Ook voor tijdelijke privaten moet gezorgd worden door middel van uitgravingen, die dagelijks gevuld en met ongebluschte kalk gedesinfecteerd moeten worden; alle afval van geofferde dieren moet onmiddellijk begraven worden; buiten de steden moet voor kampementen gezorgd worden, ten einde ophooping van menschen tegen te gaan. De Commissie met de Gezondheidspolitie belast zou voorts hulp moeten verleenen aan de zieken en, in geval van cholera, ambulancen onder tenten moeten inrigten, waar de choleralijders afzonderlijk worden behandeld. Verder zou zij moeten zorgen voor de aanwezigheid van eene voldoende hoeveelheid graan.

4°. De Commissie hecht weinig aan quarantaine maatregelen in de Hedjaz tegen het inbrengen van de cholera onder de pelgrims.

5°. Wanneer de cholera zich gedurende de bedevaarten in de Hedjaz mogt openbaren, is er allezins aanleiding om tijdelijk, d. i. gedurende den duur der epidemie, alle gemeenschap ter zee tusschen de Arabische havens en de Egyptische kust te beletten. Hoe dit geschieden kan wordt in bijzonderheden aangegeven. [Met die maatregelen kon Dr. SALEM BEY zich weder niet geheel vereenigen.]

8°. *Maatregelen te nemen in geval de cholera in Egypte mogt uitbreken.*

In geval eene cholera-epidemie langs de Roode zee Egypte mogt bereiken — terwijl Europa en Turkije onbesmet zijn — zou tijdelijk alle gemeenschap door middel van de scheepvaart tusschen Egypte en de landen aan de kust der Middellandsche zee moeten worden afgebroken. [Met algemeene stemmen, behalve SALEM BEY.]

9°. *Maatregelen tegen het overbrengen der cholera uit Indië in Europa over land.*

In Perzië behoort een sanitair stelsel georganiseerd te worden, maatregelen genomen betreffende de bedevaarten, het vervoer van lijken enz.

10°. *Maatregelen aan de Turksch-Perzische grenzen.*

Verschillende maatregelen worden opgenoemd, die echter, zoo als de Commissie zelve erkent, veel goeden wil bij het Perzische Gouvernement en eene krachtige medewerking van de zijde der Turksche autoriteiten vereischen.

11°. *Maatregelen tegen het overbrengen der cholera door Boukharië en de Tartaarsche steppen.*

Dank zij de maatregelen, reeds door de Russische Regering aan de zijde van Boukharië genomen en aan de uitbreiding die zij zonder twijfel daaraan nog geven zal, schijnt Europa voortaan niet te vreezen te hebben voor het overbrengen der cholera door de steppen van Tartarije.

12°. *Maatregelen op de Russisch-Perzische grenzen te nemen.*

Ook aan die zijde, vanwaar tot viermalen toe de cholera Rusland heeft bereikt, schijnt men op de waakzaamheid van het Russische Gouvernement te kunnen reke-

nen. De Commissie vestigt echter de aandacht op het gevaar dat van die zijde dreigt.

De Commissie eindigt haar verslag met deze woorden:

„De Commissie heeft, zoo als men zien kan, niet de pretentie het ernstige vraagstuk, dat aan haar ter bestudering is onderworpen, volkomen op te lossen; maar al had zij niets meer gedaan dan de elementen van dat vraagstuk meer te preciseren, al had zij niets meer gedaan dan de mogelijkheid aantoonen om voortaan, zoo al niet de beide poorten der cholera naar Europa, dan toch de poort, die ter zee langs de Roode zee daarheen voert, te sluiten, dan nog zou zij meenen een nuttig werk verrigt te hebben. Zij zou vooral deze overtuiging hebben, wanneer de Conferentie, deze zienswijze deelende, door hare goedkeuring onze respectieve Regeringen in staat stelde zich te verstaan en hare krachten te vereenigen, ten einde dit menschlievende doel te bereiken". v. C.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE VERSPREIDINGSWIJZE EN HET ONTSTAAN DER CHOLERA is de titel eener uitmuntende verhandeling van Prof. VON PETTENKOFER in zijn *Zeitschrift für Biologie*, Bd. I, pag. 322—374, waaraan wij het volgende ontleenen.

De derde groote expeditie, welke de cholera van uit Indië, nadat zij zich voor het eerst in 1830—1838 en ten tweede male in 1847—1859 in Europa vertoond had, in 1865 naar ons werelddeel ondernam, leerde, dat het tijdsverloop tusschen de tweede en derde invasie slechts aan de helft van dat tusschen de eerste en tweede beantwoordde, terwijl de tweede invasie zich reeds als eene hevigere en langdurigere dan de eerste had doen kennen. Onze therapeutische behandeling heeft in dat tijdsverloop en ondanks de ruime ervaring, die het aanbood, geene vorderingen gemaakt en ook onder de meest verschillende behandeling sleepte iedere epidemie gemiddeld 60 pCt. der aangetasten, ten grave. Alleen de hygiënische studie van haar verloop kan ons eenig nut opleveren en aan ons handelen voor de toekomst een rigtsnoer geven. De strijd over het contagieuse of het miasmatische van de cholera als over twee geheel tegen elkander over gestelde begrippen is in onze dagen eene vrij ijdele zaak geworden. Haar voorttrekken langs de groote caravanen-routes en waterwegen van West-Azië naar het Europesche continent; de onvoldoendheid der quarantaine-maatregelen; het ondanks een aanhoudend verkeer vrij blijven eener plaats, te midden der besmetting gelegen; het feit, dat de medici en ziekenverplegers van cholerapatiënten, geen grooter gevaar loopen dan anderen; het optreden der ziekte in alle jaargetijden (bijv. bij 20° C. te Moskou en Orenburg in 1830, te Petersburg in 1852—1853); hare regelmatige verspreiding van de keer- tot nabij de poolkringen, van Rio Janeiro bijv. tot Archangel; de onverschilligheid van de hoogere of lagere ligging eener plaats boven de zee of de rivier, waaruit FARR voor twee epidemiën te Londen door de meerdere of mindere hoogte boven het Highwater mark aan London bridge eene empirische sterfteformule ontwierp, die echter voor Parijs in verband met de Seine en voor de epidemie te Zürich door de ondervinding wederlegd werd; dat alles leert ons dat geene der beide meeningen juist kan zijn, maar dat men de cholera als het ware als eene „Bastardzeugung" van beide oorzaken moet opvatten. De studiën der latere dagen hebben het onmiskenbaar geleerd, dat men aan twee invloeden, die van het verkeer en die der locale gesteldheid (Verkehr und Oertlichkeit), eene groote beteekenis moet toeschrijven. In het eerste opzigt moet, vooral de alvus van choleralijders of ook wel die van hen, die slechts aan diarrhoea lijden,

als drager van de besmetting gelden, terwijl nog bovendien eene voortplanting der besmetting door het verkeer met overigens gezonde personen, uit geïnfecteerde plaatsen, waarschijnlijk is. De beteekenis van het tweede punt, dat der Oertlichkeit, moet vooral in verband met de gesteldheid des bodems opgevat worden. Zij schijnt echter eerst onder den invloed van het verkeer gedurende het heerschen eener epidemie eene belangrijke rol te spelen. Niet de geognostische of mineralogische, maar alleen de physische gesteldheid, en bij uitnemendheid de poreusheid, schijnt hier in aanmerking te moeten komen. De invloed van den bodem op de epidemische ontwikkeling der ziekte wordt door PETTENKOFER in twee merkwaardige voorbeelden aangetoond. Zoo lang de cholera gedurende den Krimoorlog in de stad heerschte, vertoonde zij zich ook onder de bemanning der schepen, welke in de havens van Varna en Balaclava geankerd waren, terwijl zij op de schepen, welke met eene besmette bemanning de stad verlieten, in de volle zee na 12 of 16 dagen niet meer voorkwam. Het vice-admiraalschip *Britannia*, hetwelk, om de epidemie te ontvlugten, de haven van Varna verliet, telde zoo vele zieken, dat het aan de noodige hulp ontbrak. De kapitein eischte dat de zieken op een ander schip, dat nog geen besmette haven had aangedaan, zouden overgeplaatst en dat hun getal door gezonde matrozen van het laatste schip zoude vervangen worden. Ondanks het oogenschijnlijke gevaar, dat uit een dusdanig bevel kon voortvloeijen, kreeg het zijn beslag, met dat gevolg, dat na de onderlinge omruiling op geen der beide schepen, nieuwe choleragevallen werden waargenomen. Een soortgelijk voorbeeld werd reeds uit de groote epidemie in Indië door JAMESON in 1817 medegedeeld. Terwijl de *Carnatic* te Madras, ter ontvangst van troepen, twee weken ankerde, brak de ziekte in de stad uit. De bevelhebber der troepen besloot om geen halt te Madras te houden, maar om na de inscheping onmiddellijk de haven te verlaten. Op den 7den dag brak de ziekte in volle zee op het schip, echter uitsluitend onder de matrozen, uit, terwijl geen der soldaten aangetast werd. Het verkeer met het vaste land had hier de matrozen waarschijnlijk tot dragers van het contagium gemaakt, waaruit zich later bij hen de ware cholera ontwikkelde. Om de cholera verder te verspreiden hadden zij zich, zoo lang de kiem der ziekte in hunne faeces niet was uitgedoofd (hetwelk eerst na meerdere weken het geval is), wederom naar het land moeten begeven, ten einde daar een voor de ontwikkeling der ziekte gunstigen bodem, aan te treffen. Dit schijnt de reden waarom zich de cholera in bepaalde rigtingen of op bepaalde tijden verspreidt en waarom de ziekte Londen nog nimmer door Oost-Indievaarders, maar altijd van het vasteland van Europa uit, bezocht. Voor de gesteldheid van den bodem schijnen vooral drie punten: de verwijdering der bewoonde oppervlakte van het grondwater, de periodieke fluctuatiën van het laatste en zijne graad van drenking met organische stoffen, in aanmerking te moeten komen. Men mag volgens PETTENKOFER aannemen, dat de hevigheid eener cholera-epidemie çaeteris paribus door den grooteren of verderen afstand der bewoonde grondlaag van het grondwater bepaald wordt. De eerste waterdigte laag in den grond moet als de vaste basis voor het grondwater gelden, daarom moet men zich het niveau van het laatste niet altijd als horizontaal, maar als alleen door de rigting der waterdigte laag bepaald denken. In de stad München werd dan ook door PETTENKOFER op eene betrekkelijk geringe uitgestrektheid, een onderling verschil van 10 voeten, in het grondwater niveau waargenomen. Eene hoogere of lagere ligging van eenig terrein behoeft dus geenen invloed op den stand van het grondwater uit te oefenen. Alleen door de verhouding van de rigting der poreuse tot de eerste waterdigte laag, door hare onderlinge evenwijdigheid in rigting of wel door de snijding van beiden in een hoek, wordt de afstand van den bewoonden grond tot het grondwater bepaald. Zoo woedde bijv. te Weenen, op een

terrein van 100 voeten boven den Donau en te Flantern (Zürich), op eene vlakte van 400 voeten boven de zee, de cholera zeer hevig, hetwelk op beide plaatsen slechts door den veranderden stand van het grondwater kon verklaard worden. Het regelmatige beloop, dat de cholera soms langs bepaalde stroomen of rivieren nam, moet door den invloed, die de laatste op het grondwater uitoefenen, verklaard worden. De doordringbaarheid van den rivierbodem is op verschillende plaatsen dikwijls eene verschillende, daarbij komt nog de vorm van den begrenzenden oever, waardoor eene snellere of tragere wisseling van het rivierwater met het grondwater mogelijk is. Het is natuurlijk dat door die snellere of tragere afwisseling, de drenking van het grondwater met de organische stoffen, die het in den poreusen bewoonden bodem opneemt, geheel bepaald wordt. In het oog loopende fluctuatiën van het grondwaterniveau vielen volgens PETTENKOFER altijd met het optreden van groote epidemiën zamen en wel op die wijze, dat de laagste stand doorgaans met de grootste intensiteit der epidemie coïncideerde. De rottende organische stoffen mogen echter niet voor zich alleen maar slechts in verband met den graad van drenking, welke de onderliggende bodem door hen heeft ondergaan, als van eenigen invloed op de ontwikkeling eener epidemie beschouwd worden. Daar toch deze drenking van den grond van boven naar onderen plaats vindt, zoo treft bijv. het rijzende grondwater hoe hooger het komt des te meer verzadigde lagen, welke het bij zijne daling aan den vrijen invloed der atmospheer blootstelt. Ter verklaring van den zamenhang tusschen het verkeer en den bodem kan men twee hypothesen stellen. Het kan mogelijk en waarschijnlijk zijn dat de infectiekiem der choleradiarrhoea eene bepaalde gesteldheid van den bodem tot ontwikkeling en uitbreiding der ziekte noodig heeft, of wel, dat er door het verkeer en door den bodem in ons organismus eene soort van wisselwerking plaats grijpt, een ons onbekend proces ontstaat, waaruit de cholera kan geboren worden. De eerste hypothese verplaatst de genese der ziekte buiten, de laatste binnen ons ligchaam. Het is niet mogelijk tusschen beiden te beslissen, hoewel PETTENKOFER meer tot de laatste hypothese overhelt. Voor de tweede hypothese schijnt eene mededeeling van J. SIMON over Londen in 1854 te pleiten. In sommige huizen, door de Vauxhall-Company van drinkwater voorzien, kwamen 13, in anderen daarentegen, door de Lambeth-Company verzorgd, slechts 3 per mille cholerasterfgevallen voor. De eerstgenoemde Company ontleende haar water aan eene plek in de Thames, waar de stroom reeds een groot deel der effluvia uit de riolen had opgenomen, terwijl de Lambeth-Company het hare eerst verder opwaarts uit de rivier ontving. In 1848, toen beide ligchamen hun water op dezelfde hoogte aan den Thames ontleenden, werd er in de groep der huizen, door beiden bediend en door meer dan 100,000 inwoners bewoond, eene gelijke cholerasterfte (14 per 1000) opgeteekend. Indien wij, zoo gaat PETTENKOFER ten slotte voort, nog de individueele dispositie als eene verklaring aannemen, dan moeten wij, op de ervaring van vroegere epidemiën gesteund, de volgende punten als de genetische momenten voor het ontstaan eener cholera-epidemie stellen.

1°. Doordringbaarheid van den bewoonden grond voor water en lucht tot op eene zekere diepte (tot op de diepte van het grondwater).

2°. Eene tijdelijke wisseling in den graad van vochtigheid dier laag, die zich in den alluvialen grond het duidelijkst in den wisselenden stand van het grondwater uitdrukt en waarbij eene daling van het laatste na eene ongewone hoogte, gewoonlijk met het tijdstip van het grootste gevaar te zamen valt.

3°. De aanwezigheid van organische, dat is in casu faecale stoffen, die zich in den daartoe vatbaren bodem verspreid hebben.

4°. De door het menschelijk verkeer verspreidbare specifieke kiem, als specifieke

cholera-oorzaak, waarvan de alvus van choleralijders en misschien ook die van gezonden, welke uit besmette streken komen, als de draagster moet gelden.

5°. Eene dispositie van het individu om door cholera aangetast te worden.

Na het opsommen dezer hoofdpunten verdiept PETTENKOFER zich nog in eenige hygiënische beschouwingen, waartoe ieder hunner aanleiding geeft. Tegen de twee eerste punten kan de hygiène weinig uitrigten. Wij kunnen de gesteldheid van den bodem, zijn physischen toestand, niet veranderen of eene poreuse laag in eene vaste rotsmasse omzetten. Het daarstellen van een behoorlijk verval van water, dáár waar dit te voren niet bestond, blijft eene der weinige zaken die op dit gebied mogelijk zijn. Wij zouden ons aan den invloed der sub 1°. en 2°. genoemde voorwaarden niet dan door de vlugt kunnen onttrekken. Wij weten echter welke treurige gevolgen dusdanige verplaatsingen van menschen ten gevolge hebben gehad en hoe de ziekte op de vlugt werd medegenomen. Zij kan alleen dan eenig nut hebben, wanneer zij na eene niet ontvankelijke streek, plaats vindt en wanneer de terugkeer eerst na het geheele ophouden eener epidemie kan geschieden. Hoe eene verandering van terrein in deze nuttig kan zijn hebben de Engelsche legerberigten uit den Krimoorlog geleerd. Een deel van het 79ste Highland-regiment had zich op eene zekere hoogte tegen een bergrug, met een weeken, poreusen bodem, een ander deel ongeveer 100 voet lager, in dezelfde lijn gelegerd. Op beide plaatsen werd het hevig door cholera en febris remittens bezocht. Op den 25sten Mei 1855 werden de hutten en tenten van het 79ste regiment door het 31ste en later in September door eene afdeeling der artillerie betrokken, telkenmale bleef zich de cholera, ondanks de afwisseling van het personeel, vertoonen. De tenten werden opgebroken en op een hooger terrein weder opgebouwd, waarna de epidemie spoedig geheel ophield, terwijl de ziekte zelfs op een geringen afstand der besmette hutten, in die tenten namelijk, welke ter zijde, buiten de geïnfecteerde lijn geplaatst waren, volstrekt niet werd waargenomen. Ten opzigte van het derde punt kan van de hygiène veel goeds verwacht worden. Een naauwlettend toezigt op de kanalisatie der groote steden, de behoorlijke daarstelling van riolen, het opruimen van mesthoopen en vergaderplaatsen van afval, moeten als de eerste voorwaarden gelden, waardoor de drenking van den bodem met organische stoffen kan voorkomen worden. Indien men daartoe slechts eerst gedurende het heerschen eener epidemie overgaat, kan men al die zorgen als te laat en als ware „Maassregeln post festum" qualificeren. Voor het 4de punt kan alleen volgens PETTENKOFER eene stelselmatige desinfectie der faeces der cholerapatiënten of van personen, die uit besmette plaatsen komen, aangeraden worden. De incubatie bij ieder individu kan van eenige weinige dagen tot 2 en 3 weken afwisselen. Voor de desinfectie van vloeistoffen of vaste ligchamen kan men de sulfas ferrosus, voor die der lucht de ontwikkeling van acid. sulfurosum of van chloorgas aanwenden. Bezoedeld lijnwaad kan door indompeling in eene oplossing van chloorkalk of in met zwavelig zuur gesatureerd water, gedesinfecteerd worden. Al behoort ook de systematische algemeene desinfectie der faeces bijna tot de onuitvoerbare zaken (zij zoude bijv. voor eene stad van 150,000 inwoners, door sulfas ferrosus gedurende een half jaar toegepast, ruim 41,000 florijnen kosten), hare toepassing is toch in het klein en in sommige opzigten zeer uitvoerbaar. PETTENKOFER paste haar in 1854 in het kleine Traunstein in de woningen der zoutmijn-arbeiders, met een vermoedelijk gunstig gevolg toe. In het laatste punt, dat der individuele praedispositie kan de hygiène alleen door het waarschuwen voor alle onmatigheid, het aanbevelen van het verkeer in de vrije lucht en door de herinnering aan algemeene voorschriften, welke ook met het oog op iedere ziekte van kracht blijven, eenig nut stichten. Het onderzoek der Münchener Commissie in 1854 over den invloed van bepaalde spijzen, leverde, zoo als PETTENKO-

FER zegt, slechts een „Speise-zettel auf dem eigentlich Alles stand, was in Bayern gegessen und getrunken wurde." Dr. J. HANLO.

NEUROTOMIE BIJ KRAMP VAN DE HALSSPIEREN. — De gevallen van spasmodische zamentrekkingen der halsspieren, die takken van den nervus accessorius Willisii ontvangen, plegen zoo hardnekkig aan alle therapeutische hulpmiddelen weêrstand te bieden, dat de opteekening van de onderstaande waarneming van DE MORGAN, waarin met goed gevolg een stuk der genoemde zenuw werd uitgesneden, niet nutteloos zal geacht worden.

Een 32jarige, gezonde arbeider kreeg in October 1861 een ladder op zijn nek, zonder dat hierdoor onmiddellijk eenige beleediging scheen te zijn ontstaan. Ongeveer twee maanden later bespeurde hij trekkingen in de halsspieren. Hij meende zich evenwel te herinneren, dat reeds eenige maanden vóór het ongeval er nu en dan eene neiging had bestaan om den hals naar ééne zijde te bewegen. De spasmodische aanvallen werden spoedig heviger en langer van duur, zoodat hij na 2 à 3 weken zijn werk niet meer kon verrigten. Den 29sten Januari 1861 werd hij in het Middlesex-Hospital opgenomen.

De lijder had eene eigenaardige uitdrukking van angst en uitputting op het gelaat, die somtijds plaats maakte voor eene soort van sardonischen lach, die door kramp der aangezigtsspieren ontstond. De oogen waren aanhoudend naar regts gekeerd; slechts voor korten tijd kon hij met inspanning een vóór hem staand voorwerp fixeren, waarna de kramp spoedig terugkeerde. Het hoofd was krampachtig naar de regter zijde en te gelijker tijd de regter schouder omhoog getrokken, terwijl de kin naar dezen schouder gerigt was. Gedurende de meer hevige krampaanvallen puilden de mm. sterno-cleido-mastoïdeus en trapezius sterk uit. Daar de regter schouder altijd hooger stond dan de linker, ontstond de schijn eener ligchaamsverkromming, de wervelkolom was echter volkomen regt.

Ofschoon de mm. sterno-cleido-mastoïdeus en trapezius schijnbaar het sterkst waren gecontraheerd, bleek het uit de plaatsing van het hoofd, dat hunne werking niet de eenige oorzaak der distorsie was, maar dat waarschijnlijk ook de antagonistische werking van de spieren, die het hoofd ronddraaijen, als de mm. splenius capitis, obliquus inferior en rectus posticus major daartoe bijdroeg. De kaauwspieren waren niet aangedaan.

Door eene sterke inspanning en met behulp zijner handen kon de patiënt zijn hoofd bijna in de natuurlijke houding brengen; hierop volgden echter binnen weinige seconden hevige krampen. Wanneer de paroxysmi zeer hevig waren leed hij veel pijn en nooit was hij geheel vrij van een onaangenaam gevoel. Gedurende den slaap was het hoofd somtijds, ofschoon zelden, rustig en lag het in eene natuurlijke houding; gewoonlijk echter was het op zijde gedraaid. Somtijds werd de slaap door de krampen gestoord.

Ziekte van de wervelkolom kon niet ontdekt worden, evenmin kon men oorzaken, die tot reflexwerking der spieren konden aanleiding geven, op het spoor komen.

DE MORGAN meende, dat voornamelijk in aandoening van den nervus accessorius Willisii, van den n. abducens oculi en van sommige takken van de 1ste en 2de halszenuwen de oorzaak der krampen moest gezocht worden. Eene gedurende vele maanden voortgezette algemeene en plaatselijke behandeling bragt geene verandering aan. Tegenprikkels in den nek en langs de wervelkolom, ijs en warmte aldaar, galvanische electriciteit, plaatselijke aanwending van belladonna, opium, veratrine enz., het inwendig gebruik van eene menigte sedantia, antispasmodica en alterantia, niets baatte. De

subcutane injectie van morphine bragt wel verligting aan en verschafte slaap, maar veroorzaakte op den duur geene verbetering. Onder den invloed van chloroform hielden de krampen geheel op; zij kwamen echter met de vorige hevigheid terug, wanneer de narcose geweken was.

Nadat alle genoemde middelen vruchteloos waren aangewend, ging DE MORGAN over tot de doorsnijding van den m. sterno-cleido-mastoïdeus. Hierop namen de hevige spanning en kramp terstond aanmerkelijk af, maar hielden niet geheel op. Een steunwerktuig werd niet verdragen en toen de doorgesneden spiergedeelten zich weder vereenigd hadden, keerden ook de krampen even hevig als vroeger terug.

Ondertusschen begon de gezondheid van den lijder door de aanhoudende pijn en irritatie zoodanig te lijden, dat zijn toestand ernstige bezorgdheid inboezemde. Daar de mm. sterno-cleido-mastoïdeus en trapezius klaarblijkelijk eene krachtige trekking op het hoofd uitoefenden, meende DE MORGAN dat, zoo hare gemeenschappelijke werking kon worden opgeheven, die van de antagonisten, al bleef zij ook bestaan, welligt kon bedwongen of verdragen worden. De verligting, die de doorklieving van den m. sterno-cleido-mastoïdeus had aangebragt, gaf voedsel aan deze meening. De doorsnijding van den uitwendigen tak van den nervus accessorius Willisii en de wegneming van een gedeelte dezer zenuw schenen alleen het gewenscht gevolg te beloven. Deze operatie werd dus in Februari 1862 verrigt.

Eene twee duimen lange incisie werd langs den achtersten rand van den m. sterno-cleido-mastoïdeus, ongeveer op het midden dezer spier gedaan. Na doorklieving van de fascia werd de trapeziaal-tak van den accessorius opgezocht, ter plaatse waar zij den sterno-cleido-mastoïdeus verlaat, om het achterste trigonum van den hals te overkruissen. Toen zij (een weinig boven het midden der incisie) gevonden was, volgde men haar tusschen de vezelen der spier — waarbij de spiervezelen als bij eene gewone dissectie gescheiden werden — totdat de gemeenschappelijke stam boven de verdeeling in de takken voor den trapezius en den sterno-cleido-mastoïdeus bereikt was en werd hier een stuk van ongeveer $^1/_4$ duim lengte uitgesneden. Toen de chloroform-slaap geweken was, vertoonden zich de sterno-cleido-mastoïdeus en trapezius volkomen geparalyseerd en ofschoon nog nu en dan ligte convulsive rotatiebewegingen van het hoofd plaats vonden, lag dit nagenoeg in eene natuurlijke houding op het kussen. De lijder gevoelde zich zeer verligt en zijn gelaat vertoonde eene kalme uitdrukking. De ademhalingsbewegingen waren niet in het minst gestoord. De genezing der wond ondervond geene verhindering.

Toen de patiënt zijn bed weder kon verlaten, behield het hoofd ten naastenbij zijne natuurlijke positie, zonder dat eenige ondersteuning noodig was; ligte rotatiebewegingen vonden echter nog altijd plaats. De mm. sterno-cleido-mastoïdeus en trapezius bleven volkomen verslapt, behalve aan het achterste en bovenste gedeelte van de p. clavicularis der eerstgenoemde spier, dat gespannen was en duidelijke contractiën vertoonde, wanneer het regter oor tot den schouder genaderd werd. De gezondheid en de krachten keerden spoedig terug en drie maanden na de operatie kon de lijder zijn arbeid op het land weder opvatten. In Januari 1865 zag de schrijver hem terug. Hij zag er toen gezond uit; het aangezigt was geheel naar voren gerigt, de kin stond loodregt onder het voorhoofd. Nu en dan openbaarde zich gedurende eenige seconden eene ligte trekking van het hoofd naar de regter zijde, met eene geringe zijdelingsche beweging van de oogen, vooral bij plotselinge aanraking. De wervelkolom vertoonde eene geringe kromming, de regter schouder en de regter borsttepel stonden ongeveer een duim hooger dan de linker. De regter sterno-cleido-mastoïdeus was geheel geatrophiëerd, met uitzondering van zijn bovenst achterste gedeelte van den trapezius was

niet meer overig dan een dun, slap vlies, terwijl dezelfde spier aan de tegenovergestelde zijde, even als ook de mm. rhomboïdei sterk ontwikkeld waren. Het regter schouderblad was een weinig omgekanteld, met den onderrand naar boven en buiten, de uitwendige hoek naar voren gekeerd. De ademhaling ongestoord, het gevoel overal normaal. (*British and for. Review.* July.) J. P. G.

OVER DEN INVLOED VAN HET ARSENICUM OP HET DIERLIJK LIGCHAAM, door A. Cunze, in HENLE und PFEUFER'S *Zeitschrift für rationele Medicin.* XXVIII. 1. — Het is eene bekende zaak en door geloofwaardige schrijvers bevestigd, dat het arseniketen, d. i. het dagelijks gebruik van kleine giften, tot de landsgewoonten behoort in sommige streken van Oostenrijk, en dat velen langzamerhand groote giften leeren verdragen; de arseniketers schijnen daarvan geene stoornissen in de gezondheid te ondervinden en gewoonlijk een hoogen leeftijd te bereiken. Wat het doel dezer gewoonte betreft, schijnt het noch als genees-, noch als genotmiddel te dienen, maar geven de bewoners van Stiermarken aan, dat zij er meer ligchaamsinspanning door kunnen weêrstaan, dat zij, wanneer zij zich buitengewoon moeten inspannen, eene grootere gift nemen, en dat, wanneer zij het middel nalaten of de gift verminderen, zij zich loom en mat gevoelen. Andere arseniketers, die zich niet veel vermoeijen, zoo als uit waarnemingen blijkt, worden zwaarlijvig; en paardenhandelaars weten dat hunne paarden er dik van worden en er welgedaan en gezond uitzien. Men zou uit de combinatie dezer twee waarnemingen kunnen opmaken, dat het arsenicum de stofwisseling vertraagd en dat het daardoor bespaarde materiaal òf als overmaat van mechanische arbeid verbruikt wordt, òf als ligchaamszelfstandigheid wordt aangezet. De proeven van SCHMIDT en STÜRZWAGE (MOLESCHOTT, *Unters. z. Naturl.* VI.) schijnen dit te bevestigen; deze namen toch onder het gebruik van arsenicum bij katten en kippen eene vermindering der koolzuuruitademing en der ureumuitscheiding waar; men kan echter tegen hunne proeven aanvoeren, dat de doses te groot waren, zoodat de dieren er van stierven, wat bij de Oostenrijksche arseniketers niet het geval is. In een hunner waarnemingen was de gift zeer klein en werd opgemerkt, dat, hoewel het dier vastte, het toch niet in gewigt verloor.

Cunze besluit nu, dat zulk eene besparing in de dierlijke oeconomie niet dan ten koste eener andere wijze van krachtverbruik kan plaats vinden en wel van de warmteproductie. Hij onderzocht nu of bij konijnen, die kleine giften arsenikzuur gebruikten, de temperatuur verlaagd was. De temperatuur werd in het oor met de noodige voorzorgen genomen.

1ste proef. Het arsenikzuur werd als arsenikzure soda subcutaan ingespoten in eene gift van 2—11 milligram; de proef duurde 21 dagen; het dier liep vrij rond; van tijd tot tijd werd de opname van het arsenicum uit de urine geconstateerd. In de eerste dagen (gift 2 mgr. pro die) was de temperatuur 30.4°—31.5°, nadat de gift langzamerhand tot 9 mgr. vermeerderd was, daalde de temperatuur tot 29.4°, later tot 29°; daar het dier nu diarrhoea kreeg was het voor verdere proefneming ongeschikt.

2de proef. Het arsenikzure natron werd met het voedsel gemengd, de proef duurde 6 weken. In de eerste 6 dagen werd het dier eenvoudig geobserveerd, de temperatuur bedroeg 31°—31.8°, gemiddeld 31.4°; in de volgende 11 dagen werd arsenikzure soda toegereikt in klimmende gift van 1—4 mgr., zonder merkbare daling der temperatuur; toen het eenige dagen 4 mgr. gebruikt had daalde de temperatuur tot 29.7° en 29.6°; toen werd 3 dagen lang geen arsenicum toegediend, waarop op den 2den dag de temperatuur tot 31.5° steeg; toen weêr 2 dagen 8 en 9 mgr., waarop reeds op den middag van den 1sten dag de temperatuur tot 28.2° en 2 dagen later tot 27.3° daalde.

Omtrent het ligchaamsgewicht was niets bepaalds uit te maken, want daar de dieren vrij rondliepen was de hoeveelheid mechanische arbeid onbegrensd.

Toevallig had CUNZE bij een konijn, waar eene grootere hoeveelheid arsenikzuur in het bloedvaatstelsel gebragt was, een lang voortduren der hartcontractiën na den dood waargenomen; hij deed nu eene rij proefnemingen, waarbij verschillende doses arsenikzure natron in eene groote vena werden ingespoten, daarna het dier gedood en het hart blootgelegd. Het bleek dat niet alleen de hartcontractiën lang na den dood, soms 24 uren, voortduurden, maar dat er zelfs eene verhouding bestaat tusschen de hoeveelheid der ingespoten arsenikzure soda en den duur dier contractiën; na eene gift van 5 mgr. bijv. 6 uren, na 10 mgr. 24 uren, na 30 mgr. 6 uren, na 50 mgr. $^1/_4$ uur na 60 mgr. geene contractiën; de pulsatiën werden aan het regter voorhof waargenomen, dat veel gevoeliger is dan de regter kamer. Bij injectie na den dood in de vena pulmonalis pulseerde het linker voorhof ook, doch korter, $^3/_4$ uur lang. Eene andere proef is niet minder belangrijk; bij een konijn werd in de vena cava eene dosis arsenikzure natron gespoten, waarop het regter hart bleef voortkloppen, nu werden de groote vaten afgebonden en het hart uitgesneden; zoodra echter eene vena cava werd losgebonden, zoodat het hart leegliep, hielden de contractiën op; toen het nu weder met het arsenikhoudende bloed gevuld werd begon het weder te kloppen. CUNZE verklaart deze verschijnselen aldus: zoo als bekend is belemmert arsenicum de verrotting; deelen van het menschelijk ligchaam blijven in eene oplossing van acid. arsenicosum zeer lang goed; bloed stolt na toevoeging er van zeer langzaam; de oorzaak der hartcontractiën ligt in de in den hartwand liggende zenuwelementen, de hartgangliën, doch moeten deze om hunne werkzaamheid voort te zetten van tijd tot tijd spankracht uit het bloed opnemen. Het arsenicum nu belet de anders dadelijk na den dood beginnende ontbinding, zoo van het bloed als van het hart zelve, en de zenuwgangliën kunnen door diffusie van uit het bloed voortdurend worden gevoed. Daar nu echter de werking der gangliën ook op oxydatie berust, zoo mag de de oxydatie belemmeren de invloed van het arsenicum niet te ver gaan, dat is bij eene te groote hoeveelheid arsenicum wordt ook de werkzaamheid der gangliën vernietigd.

Resumeren wij dus: Het met productie van warmte verloopend oxydatieproces (de stofwisseling) wordt door arsenicum vertraagd, en wel op kosten der warmteproductie, daarentegen wordt er materiëel voor andere doeleinden mede bespaard. Het schadelijke van te groote hoeveelheden berust op een te ver gaand verlangzamen der oxydatie. Bij warmbloedige dieren, waar de stofwisseling snel voorwaarts gaat (ook na den dood), kan deze vertraging der oxydatie tot een zekeren graad zonder nadeel verdragen worden; bij koudbloedige daarentegen, waar de stofwisseling reeds uit zich zelve zeer traag is, is eene zeer kleine hoeveelheid arsenicum reeds genoegzaam om nadeelig te werken, even als grootere hoeveelheden bij warmbloedige dieren; men kan dan ook bij kikvorschen den duur der hartcontractiën na den dood door arsenicum niet verlengen.

Hoe die vertraging van het oxydatieproces verklaard moet worden is voor als nog niet uit te maken. Er zijn twee wijzen denkbaar: òf de organische stof wordt veranderd, minder gemakkelijk te oxyderen òf de zuurstof wordt ongeschikt gemaakt om zich met die organische stof te verbinden. Men zou kunnen denken dat het arsenikzuur direct de zuurstof opneemt om zich hooger te oxyderen, doch heeft arsenikzuur dat niet hooger te oxyderen valt dezelfde uitwerking.

Misschien ligt de oorzaak wel in de zuurstof zelve; men weet toch dat deze gepolariseerd moet worden om te oxyderen; wanneer nu het arsenicum de polarisatie der neutrale zuurstof tegenwerkte zou de zaak opgehelderd zijn.

Goes, Augustus 1866. A. P. FOKKER.

HET COLLOÏD-MILIUM DER HUID. — Van deze hoogst zeldzame aandoening wordt door E. WAGNER een geval medegedeeld in het *Archiv der Heilkunde*, 1866, n°. V. Eene 54jarige vrouw kreeg in den herfst hevige pijnen in het hoofd, waarop zich de aandoening ontwikkelde, die in het daarop volgende voorjaar het volgende voorkomen had. Over de geheele breedte van het voorhoofd tot digt bij den haargrens en de wenkbraauwen, en langs de slapen tot op de wangen en neus overgaande was de huid in haar geheel verdikt en op het voorhoofd met duidelijke en diepe plooijen voorzien. De huid was geelbruin gekleurd, glimmend en vertoonde digt opeenstaande, gierstkorrelgroote, eironde knobbeltjes, vast op het aanvoelen en die bij inprikken geen vocht uitlieten. Eerst bij sterke zijdelingsche drukking trad eene witachtige of bleekgele, doorschijnende zelfstandigheid, in den vorm van ronde of worstvormige massa's, te voorschijn. De zieke huidplekken waren spaarzaam van wolhaar voorzien. De openingen van zweet- en smeerklieren niet zigtbaar. De lympheklieren in de nabijheid gezond. Het mikroskoop wees in die massa's de kenmerken van colloïd aan: eene homogene, matglanzende, kleurlooze zelfstandigheid. Hare gestalte duidde hare plaats van oorsprong aan, daar zij een grooten, ronden of onregelmatigen, soms met steel voorzienen vorm hadden, die weder uit dergelijke kleine ronde massa's zamengesteld was; geen spoor van epithelium was daarbij te vinden. WAGNER brengt de aandoening daarom tot een lijden der smeerklieren, en wel tot eene colloïdontaarding van hare epitheliën, waardoor de klier opgevuld, de uitvoeringsbuis verstopt wordt en de klier boven de huid uitpuilt; — in tegenstelling van het milium, door VON BÄRENSPRUNG beschreven, dat door vettige ontaarding en ophooping der epitheliën ontstaat, nadat de uitloozingsbuis der klier verstopt is geraakt.

G. D. L. HUET.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

Ethnographische expositiën te Moscou in April 1867 *en te Calcutta in* 1869 *of* 1870. — De Heer Dr. RENARD, Secretaris van het Keizerlijk Gezelschap der Natuuronderzoekers te Moscou, heeft in eenen brief van 5 October mij berigt, dat er in gemelde stad in April van het volgende jaar eene Tentoonstelling zal plaats hebben, die bestemd is voor al wat tot opheldering dienen kan der verschillende volksstammen in het Russische Rijk, de nationale kleederdragt, gebruiken, leefwijze enz. Men zal ook alles trachten bijeen te brengen wat op de Fauna en Flora van Rusland betrekking heeft. Eene anthropologische verzameling (schedels van onderscheidene volksstammen) zal er bijgevoegd worden.

Tot bijwoning dezer Tentoonstelling wenscht de Heer RENARD, dat ik mijne landgenooten zal opwekken; en hoezeer ik mij niet voorstel, dat er veel gebruik van gemaakt zal worden, mag ik echter zijn bepaald verzoek, om er in eenig tijdschrift zoo veel mogelijk publiciteit aan te geven, niet met stilzwijgen beantwoorden.

Nog meer verwijderd ligt een bezoek aan het Ethnologische Congres, waarvan ik uit Calcutta (in dato 1 Junij dezes jaars) eene circulaire tot uitnoodiging ontving, en hetwelk aldaar in 1869 of 1870 op voorstel van Dr. FAYRER (*Professor of Surgery in the Medical College*) in het gebouw der *Asiatic Society* zal gehouden worden. Calcutta op zich zelf kan reeds een groot aantal voorbeelden van de vele verscheidenheden der menschensoort aanbieden. »In and about the great Metropolis of India

we find Bengalen, Hindostanes, Madrassees, Cingilesen, Passees, Afghans, Persians, Arabs, Turks, Armenians, Jews, Nepaulese, Bhooteas, Ganows, Nagas, Munipoorier, Barmese, Chinese, Siamese, Colos, Andamenese and other aboriginal tribes, and Negroes from the Eastern and Western Coast of Africa." De dadelijke vergelijking van andere volken ligt tevens in het plan des ontwerpers, terwijl men de hulp der Regering zal inroepen, om zoo veel mogelijk uit andere deelen van den aardbol voorbeelden bijeen te brengen. »The project may, at first seem rather a startling one, but on reflection. I (Dr. FAYRER) believe it will be admitted, that, were it carried out in a liberal spirit, much benefit might result to science, and light be thrown on many obscure points in the natal history and affinities of the various sections of the human race." J. v. D. H.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 6 October, 69 sterfgevallen aan diarrhoea en 182 aan cholera. Zij waren voor de vijf indeelingen der stad als volgt verdeeld: West: diarrhoea 8, cholera 16; North: diarrhoea 8, cholera 37; Central: diarrhoea 18, cholera 31; East: diarrhoea 17, cholera 50 en South : diarrhoea 18, cholera 48. Het sterftecijfer bedroeg 1235 en dat der geboorten 2031. Volgens *the Lancet* van 13 October bedroeg de cholerasterfte der Metropolis in 1832—1833 (47 weken) 6729, in 1848—1849 (54 weken) 14,573 en in 1853—1854 (54 weken) 11,565.

— Tot op 29 September had de veeziekte in het Vereenigd Koningrijk de volgende verwoestingen aangerigt: aangetast 253,655, gedood 84,951 en gestorven 124,297; hetwelk voor ons Koningrijk tot op 6 October voor Zuid-Holland, Utrecht en Noord-Holland aan een cijfer van 59,324, 15,879 en 2297 voor dat der aangetaste, aan een van 10,992, 534 en 952 voor dat der afgemaakte en aan een van 255,332, 8085 en 590 voor dat der aan de ziekte gestorvene runderen beantwoordde.

PARIJS. — Voor weinige maanden is alhier onder de redactie van CHEVALLIER een maandelijksch tijdschrift, onder den titel van *Moniteur d'hygiène et de salubrité publique* (*domestique*, *agricole*, *industrielle*), verschenen.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 4 October bedroeg het totale cholerasterftecijfer 4898 op 7723 aangetasten. In de vier cholera-lazareths werden tot op dien datum 747, 820, 508 en 312 cholerapatiënten met 402, 458, 269 en 155 sterfgevallen verpleegd. Te Charlottenburg bedroeg de cholerasterfte tot op dat tijdstip 151 op 202 aangetasten.

— Uit de proeven van Dr. GUTTMANN en BAZINSKY, in het tweede cholera-lazareth alhier verrigt, bleek het, dat de subcutane injectie van de ware cholera-alvus, in het stadium asphycticum verzameld, zoowel in verschen toestand als na eenige dagen in een bedekt glas bewaard geweest te zijn, zoowel bij den hond als bij het konijn toxisch werkte; dat dezelfde hoeveelheid, in de maag ingevoerd, geene ziekelijke verschijnselen teweegbragt; dat de oorzaak van den dood in het eerste geval op geene duidelijke wijze kon worden aangetoond en dat de dieren niet onder de verschijnselen der cholera, maar onder die, welke men onder het duistere begrip eener intoxicatio sanguinis zamenvat, bezweken.

BRESLAU. — Tot op 30 September bedroeg de cholerasterfte alhier 4153

PRAAG. — De cholerasterfte onder de Pruissische troepen in Bohemen kan op meer dan 3000 geschat worden.

ST. PETERSBURG. — Tot op 24 September bedroeg de cholerasterfte alhier 3285.

BRUSSEL. — Van 26 September tot 20 October werden in St. Jean 32 (10 m., 17 vr. en 5 k.) cholerapatiënten met 22 en in St. Pierre van 27 September tot 3

October 69 (37 m., 18 vr. en 14 k.) met 40 sterfgevallen verpleegd. Er werden bovendien nog 32 en 42 lijken aan de morgues dier gasthuizen gebragt.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

In het laatst van 1865 werd te Samarang door de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij een Ziekenfonds (het eerste in Indië) opgerigt en mij (Dr. J. A. VAN DISSEL) de behandeling der zieken opgedragen. De voornaamste reden waarom het werd opgerigt was, om de mindere ambtenaren der Spoorweg-Maatschappij in staat te stellen de voor hen nog al dure geneeskundige behandeling en medicamenten gemakkelijker en goedkooper verkrijgbaar te stellen. De artikelen van het voorloopig Reglement zijn 22, na een jaar bestaan. zal dat worden herzien en alsdan door mij worden overgezonden. De kosten worden gevonden door storting van 2 pCt. van het inkomen en het gaat tot heden volmaakt goed, bij genoegzame deelneming zal er ook, even als in andere landen, een Weduw- en Wezenfonds worden bijgevoegd.

— Digt bij Samarang, op 3 palen afstand, onder Paterongan, staat het Chinesche Hospitaal, hetwelk is ingerigt voor Chinesche en Javaansche krankzinnigen en oude Chinesche lieden en staat onder de 2de Stads-Geneesheer (Dr. J. A. VAN DISSEL). Het fonds der Chinesche Hospitalen op Java bestaat uit *f* 700,000, waaruit men de Krankzinnigengestichten wil bouwen; dat geld is bijeengebragt door inteekening van rijke Chinezen en andere Oosterlingen, door legaten en verder volgens besluit van 1828, n°. 46, Art. 1, § 64, door begrafenis- en huwelijksgelden der Chinezen, o. a. voor iederen dag meer boven aarde staan betaalt de familie van *f* 25 tot *f* 500, naar evenredigheid der rang, en voor buitengewone staatsie van vrouwenlijken *f* 500. Ieder schip, dat uit China op de reê komt, betaalt van *f* 25 tot *f* 200 regten per jaar. (*Staatsblad*, 1832, n°. 11.) De verpleegde krankzinnigen zijn meerendeels Javanen en het gesticht te Samarang staat ook onder het beheer des Residents en der Weeskamer, terwijl het Reglement te vinden is in de Resolutie van 24 Februarij 1824, n°. 20, in het Bijblad van het *Staatsblad voor Neêrlandsch Indië*.

GOES. — Bij den Gemeenteraad alhier was ingekomen eene missive van Gedeputeerde Staten, inhoudende „dat de Minister van Binnenlandsche Zaken zich met hunne bedenkingen heeft vereenigd tegen Art. 17 der verordening voor de Openbare Gezondheids-Commissie, waarbij aan de leden de bevoegdheid is toegekend en de last gegeven de woningen der ingezetenen huns ondanks binnen te treden, met inachtneming van de bepalingen der Wet." — De Voorzitter stelde namens Burgemeester en Wethouders voor, de verordening, zoo als zij lag, te handhaven, op grond dat de termijn van twee maanden bij Art. 170, alinea 2 der Gemeentewet bedoeld, was verstreken, zonder dat de betwiste bepaling door den Koning is vernietigd en ten andere, *omdat het bedoeld Art. geenszins in strijd was met de Wet, maar integendeel eene navolging van Art.* 5 *der Wet van* 1 *Junij* 1865 (*Staatsblad*, n°. 58), waarbij aan de geneeskundige ambtenaren dezelfde bevoegdheid wordt toegekend als bij de verordening aan de leden der Gezondheids-Commissie. Na eene korte discussie is met 5 tegen 2 stemmen in dien zin besloten.

[De *Gemeentestem*, die zich met deze zaak bezig houdt, kent de verordening in kwestie niet, maar veronderstelt, dat zij, zoo als gewoonlijk het geval is, enkel regelt de zamenstelling, den werkkring enz. der Gezondheids-Commissie. Is dit zoo, dan acht zij de bedenking der Hooge Regering gegrond, want dan kan die verordening niet geacht worden voorschriften te behelzen die, in den zin van Art. 1 der Wet van 31 Aug. 1853 (*Staatsblad* n°. 83) strekken tot bescherming van het leven of de gezondheid van

personen. Wel kan de instelling eener Gezondheids-Commissie gunstig daarop werken, maar genoemd Art. 1 bedoelt alleen voorschriften wier *regtstreeksch* doel is, o. a. de openbare gezondheid te beschermen, zoo als bijv. bepalingen omtrent de inrigting van riolen, privaten enz. Wil de Raad aan hen, die met de uitvoering van zoodanige bepalingen belast zijn, de bevoegdheid geven om de woningen der ingezetenen huns ondanks binnen te treden, dan behoort dit in de verordening zelve, waarin die bepalingen voorkomen, te worden uitgedrukt. Men verlieze niet uit het oog, dat Art. 1 der Wet van 1853, uit hoofde van de bij Art. 153 der Grondwet gewaarborgde onschendbaarheid der woning, in een beperkten zin moet worden opgevat. In dien zin zijn de Gemeentebesturen door de Regering herhaaldelijk aangeschreven en reeds menige verordening, waarbij dit beginsel was over het hoofd gezien, is door den Koning vernietigd (zie o. a. onze nummers 226, 553, 613 en 631.) — Het beroep op Art. 5 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58 komt) aan het blad niet afdoende voor, omdat, — daargelaten nog dat dit Art. geen bevoegdheid geeft tot het binnentreden van *partikuliere* woningen, — de algemeene wetgever niet gebonden was aan het voorschrift van Art. 1 der Wet van 1853. De Gemeentebesturen daarentegen *moeten* zich naar die Wet gedragen.]

MAASTRICHT. — Bij vonnis der Arrondissements-Regtbank alhier van 2 October j.l. is de *Plattelands-Heelmeester* J. H. TROST, te Echt, schuldig verklaard aan onbevoegde uitoefening *der Verloskunde* en veroordeeld tot eene geldboete van *f* 40.—. De beklaagde heeft zich verdedigd door een beroep op de bepaling der Wet, dat hij namens eene Vroedvrouw geroepen om zijne diensten te praesteren, in geval van een gestoord en niet natuurlijk verloop der baring, niet mag weigeren om behulpzaam te zijn, en dat het aan de Vroedvrouw en niet aan hem zou zijn te onderzoeken, of zich een *bevoegd* Verloskundige ter plaatse bevindt, [Te Echt woont ook een Med., Chir. et Art. Obst. Doctor.] Uit de verklaring der Vroedvrouw bleek, dat zij stilzwijgend er in toegestemd had dat de Heer TROST werd geroepen. Wijders meende de beklaagde, in deze bevoegd te zijn om inwendige geneesmiddelen toe te dienen. [Hij had in het geval, dat tot deze veroordeeling heeft aanleiding gegeven, secale cornutum voorgeschreven.]

(Vergelijk Wet *Staatsblad* n°. 59, Art. 21, *e*; Wet *Staatsblad* n°. 60, Art. 18, 2de alinea, Art. 15, alinea 1 en 2.)

ZWOLLE. — Volgens de met de jongste mail uit de kolonie Suriname ontvangen berigten was de gezondheidstoestand aldaar eenigzins gunstiger en liet het zich aanzien, dat de gele koorts er eerlang zou zijn geweken.

— Bij het onderzoek van anijszaad, afkomstig van neringdoenden in de gemeenten Zwolle, Kampen, Deventer, Assen, Meppel en Hoogeveen, zijn eenige monsters bevonden vermengd te zijn met de zaden van *conium maculatum*, en wel monsters uit de gemeenten Deventer, Meppel en Hoogeveen. Het zaad uit Kampen werd zuiver bevonden en schijnen alzoo de pogingen, door de Plaatselijke Gezondheids-Commissie te dien opzigte onlangs aangewend, de gewenschte gevolgen gehad te hebben. Bij het nader onderzoek is gebleken, dat althans een gedeelte van het vermengde zaad van een bekend handelshuis te Amsterdam is betrokken. Overigens was de vermenging thans veel minder sterk dan wel vroeger het geval is geweest.

— De *Staats-Courant* van 4 October j.l. bevat het rapport aan den Minister van Binnenlandsche Zaken van den Hoogleeraar J. VAN GEUNS, door de Nederlandsche Regering gedelegeerd bij de Internationale Sanitaire Conferentie te Konstantinopel. — De lezer wordt naar het officiële dagblad zelf verwezen, om van dit belangrijke stuk kennis te nemen.

ALI COHEN.

AMSTERDAM, 18 September 1866.

RAPPORT AAN DEN MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN VAN DEN HOOGLEERAAR J. VAN GEUNS, DOOR DE NEDERLANDSCHE REGERING GEDELEGEERD BIJ DE INTERNATIONALE SANITAIRE CONFERENTIE TE KONSTANTINOPEL.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Internationale Conferentie te Konstantinopel, waarvan het plan door de Fransche Regering is ontworpen, om te beraadslagen over de maatregelen, die konden strekken ter voorkoming van herhaalde verspreidingen der cholera van uit het Oosten, werd den 13den Februarij j.l. geopend.

Nevens de Fransche Regering waren de volgende Staten door het Turksche Gouvernement uitgenoodigd, zich aldaar te doen vertegenwoordigen: Oostenrijk, België, Denemarken, Spanje, de Pauselijke Staten, de Vereenigde Staten, Groot-Brittanje, Griekenland, Italië, Nederland, Perzië, Portugal, Pruissen, Rusland, Zweden en Noorwegen. Alleen Frankrijk deed zich door een gevolmagtigden Minister vertegenwoordigen, terwijl de overige mogendheden zich bepaalden tot het afvaardigen van vertegenwoordigers, zonder zoodanige onbepaalde volmagt. Met uitzondering van de Vereenigde Staten gaven alle mogendheden gevolg aan deze uitnoodiging. Meerendeels benoemden zij een lid als diplomatische en een of twee als geneeskundige afgevaardigden.

België en Denemarken zonden geenen Geneeskundigen, en Rusland geenen diplomatischen afgevaardigde, terwijl laatstgenoemde mogendheid zich door drie Geneeskundigen deed vertegenwoordigen. Ten aanzien van de stemming werd evenwel bepaald, dat iedere mogendheid slechts op twee stemmen regt zoude hebben.

Een deel der geneeskundige leden was te Konstantinopel woonachtig; van elders kwamen ter bijwoning van de Conferentie de Heeren POLAK (Oostenrijk), MONLAU (Spanje), GOODEVE (Groot-Brittanje), MACCAS (Griekenland), BOSI (Italië), GOMEZ (Portugal), PELIKAN, LENZ, BYKOW (Rusland), SALEM-BEY (Egypte).

Den 29sten Januarij j.l. ontving ik het berigt, dat, op voordragt van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, het Z. M. den Koning behaagd had, mij en den Heer RICHARD J. KEUN, Z. M. zaakgelastigde ad interim te Konstantinopel, aan te wijzen ter bijwoning der Internationale Conferentie. De Heer Dr. MILLINGEN, die als Geneeskundige bij de Nederlandsche legatie te Konstantinopel aangesteld is, werd mij voor mijn vertrek als afgevaardigde ter Conferentie toegevoegd.

Onder dagteekening van 31 Januarij 1866 meldde Z. M. zaakgelastigde uit Konstantinopel, dat het grootste gedeelte der gedelegeerden aldaar reeds aangekomen was en de Conferentie in de eerste helft van Februarij zoude geopend worden; welk berigt mij den 10den Februarij door H. Exc. de Ministers van Buitenlandsche en van Binnenlandsche Zaken werd medegedeeld.

Bij mijne komst te Konstantinopel, den 4den Maart, waren de werkzaamheden reeds aangevangen en had de Conferentie van den 26sten Februarij tot den 3den Maart zes vergaderingen gehouden. Van den 8sten Maart tot den 23sten Junij heb ik onafgebroken deel genomen aan de werkzaamheden der Conferentie. De steeds meer en meer zorgwekkende berigten omtrent de epidemie der cholera, waardoor Nederland nog steeds geteisterd wordt, hoopten mij van het verlof, dat ik van uwen ambtsvoorganger bekomen had, gebruik te maken, om naar het vaderland terug te keeren. Ik rekende dit met te meer vrijmoedigheid te mogen doen, daar bij mijne afwezigheid Nederland door den Heer MILLINGEN als Geneeskundige vertegenwoordigd werd en de werkzaamheden der Conferentie, voor zoo verre betreft de algemeene beginselen,

waarop de maatregelen moeten berusten, voltooid waren, terwijl ik nog ten aanzien der maatregelen zelve, als lid van eene der Commissiën, mijne denkbeelden omtrent de punten, die aan die Commissie ter bearbeiding waren opgedragen, schriftelijk konde indienen, nadat reeds vooraf in twee vergaderingen de onderwerpen besproken en de strekking, die aan dien arbeid zoude gegeven worden, in algemeene beginselen bepaald waren.

Mogten intusschen de omstandigheden, die zich in den loop der verdere werkzaamheden van de Conferentie kunnen voordoen, van dien aard zijn, dat ik, naar het oordeel Uwer Exc., de te Konstantinopel afgebroken taak weder behoorde op te vatten, dan hoop ik daaromtrent Uwe nadere beschikking te vernemen. Ten aanzien mijner verhouding tot de Conferentie zal het genoegzaam zijn, te doen opmerken, dat ik mijn vertrek slechts als het gevolg van het verlof, mij door de Regering verleend, heb aangekondigd.

In dezen stand van zaken acht ik het mijnen pligt aan Uwe Exc. in eenige bijzonderheden verslag te geven van de werkzaamheden der Conferentie en de uitkomsten, waartoe hare overwegingen geleid hebben. De gedrukte processen-verbaal der zittingen van 13 Februarij tot 17 Junij, ten getale van 17, met de daarbij behoorende annexen, zullen, zoo als ik vertrouw, bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, en bij die van Buitenlandsche Zaken en Koloniën geregeld ontvangen zijn. Gedurende mijn verblijf te Konstantinopel had ik de eer Uwe Exc. van tijd tot tijd mededeelingen, omtrent den gang der werkzaamheden, te doen toekomen, terwijl tevens ook door den Heer KEUN aan Z. Exc. den Minister van Buitenlandsche Zaken werd verslag gedaan. Een algemeen overzigt van hetgeen in deze vergaderingen behandeld werd kan evenwel, ter juiste beoordeeling van den arbeid der Conferentie, ook in het belang van Nederland, nuttig geacht worden.

In een verslag aan den Keizer van Frankrijk, gedagteekend 5 October 1865, werd door de Ministers van Buitenlandsche Zaken landbouw, koophandel en openbare werken de wenschelijkheid betoogd van eene zamenkomst van afgevaardigden der verschillende mogendheden, om in gemeen overleg maatregelen te beramen, ter herziening van de bestaande geneeskundige dienst in het Oosten, met het doel om de verspreiding der cholera door de Mekkasche bedevaartgangers tegen te gaan. Dien ten gevolge ontvingen de verschillende Gouvernementen, hier boven genoemd, de uitnoodiging om deel te nemen aan de Conferentie, door de Fransche Regering voorgesteld, terwijl Konstantinopel als de meest geschikte plaats ter vergadering werd aangewezen. Het komt mij voor, dat de woorden, waarin het doel der Conferentie wordt uitgedrukt, de bijzondere aandacht verdienen:

„Cette conférence", zoo drukt de Fransche Regering zich uit; „aurait pour objet de rechercher les causes primordiales du choléra, d'en déterminer les points de départ principaux, d'en étudier les caractères et la marche, enfin elle aurait à proposer les moyens pratiques de la circonscrire et de *l'étouffer à son origine*..... Ce qui serait bien entendu dès à présent, c'est que la conférence, tout en conservant la plus grande liberté dans ses appréciations, n'aurait à intervenir dans aucun acte d'administration intérieure, ni à prendre l'initiation d'aucune proposition, qui soit de nature à gêner le libre exercice de la souverainité territoriale."

In gevolge dezer omschrijving van de taak, aan de Conferentie opgedragen, had zij deels de wetenschappelijke vraagstukken, betreffende het oorspronkelijk ontstaan der cholera en de verbreiding der epidemiën, na te gaan, deels hare aandacht te vestigen op het kenmerkende in de wijze van verbreiding. Het is dit gedeelte van den arbeid, dat thans voltooid is.

De zoo gewenschte uitkomsten van de maatregelen tegen de pest deden blijkbaar bij de Fransche Regering de verwachting ontstaan, dat men door krachtige internationale maatregelen welligt ook eenmaal, ten aanzien der cholera, er toe zoude kunnen geraken het menschdom van deze plaag te bevrijden. Reeds terstond in de eerste vergadering, nog voor dat de Commissie voor het ontwerpen van een programma der werkzaamheden benoemd werd, vestigde Dr. FAUVEL, afgevaardigde van het Fransche Gouvernement, de aandacht der leden op de mogelijkheid, dat de cholera ook dit jaar weder onder de bedevaartgangers te Mekka konde uitbarsten. „Welk eene treurige verhouding zoude het zijn, zoo gedurende den tijd dat de Conferentie zich onledig hield met te beraadslagen om een vernieuwden inval te voorkomen, de cholera van de zijde van Mekka zich andermaal over Europa verspreidde. Reeds waren de bedevaartgangers op weg naar de gewijde oorden en het tijdstip hunner vereeniging niet ver meer verwijderd. De Conferentie mogt dus niet aarzelen vóór alles maatregelen te beramen, ten einde dat dreigende gevaar af te wenden."

Met dat doel stelde genoemde afgevaardigde maatregelen voor, die aan de overweging der vergadering werden onderworpen. Zij kwamen in hoofdzaak hierop neder: dat, in geval zich onder de bedevaartgangers cholera vertoonde, alle gemeenschap ter zee tusschen de Arabische havens en de Egyptische kustplaatsen zoude afgebroken worden, gedurende al den tijd dat de epidemie mogt aanhouden, terwijl men den weg over land met de karavanen voor den terugtogt der *Hadji's* overliet. Op die wijze zoude men de bedevaartgangers aan eene quarantaine onderwerpen, hetzij op de *plaats zelve*, voor zoo verre zij mogten besluiten het einde der epidemie in de Hedjaz af te wachten, òf wel in de *woestijn* voor diegenen — en dat zouden wel de meesten zijn — die met de karavanen verkozen te vertrekken.

De beraadslagingen over deze maatregelen, die als spoed eischende voor alle werkzaamheden aan de orde gesteld werden, hebben den onverdeelden arbeid uitgemaakt van de zes eerste vergaderingen. De strijd over de uitvoerbaarheid der voorgestelde bepalingen was zeer levendig. De mogendheden, die in de uitvoering der beoogde maatregelen waren betrokken (Turkije en Egypte), deden spoedig hunne bedenkingen daartegen gelden, in welke ook door de afgevaardigden van de Russische en Perzische Regeringen gedeeld werd. Deels achtten zij de behandeling der voorstellen ontijdig, daar men zich nog niet over de beginselen verklaard had, waarop zij rusten, en dus bij voorbaat reeds besliste, hetgeen eerst de uitkomst van rijpe overweging moest zijn; deels keurden zij de maatregelen af, omdat men in overhaasting daarvan de toepassing zoude moeten maken; bij gemis van de noodige middelen was het naar hun oordeel te voorzien, dat het doel niet zou worden bereikt en zelfs meer schade dan voordeel daarvan te wachten was. Toen, desniettegenstaande de Fransche afgevaardigden bij hunne meening bleven volharden en daarbij van verschillende zijden ondersteund werden, deden de Turksche vertegenwoordigers met nadruk de bezwaren tegen de voorgestelde bepalingen gelden, terwijl zij van hunne zijde maatregelen voorstelden, die, naar het oordeel der Turksche Regering, voor uitvoering vatbaar waren; die der Fransche afgevaardigden verklaarden zij als onuitvoerbaar, terwijl de pogingen, om hen toe te passen, tot zeer bedenkelijke gevolgen voor de Turksche Regering en tot groote ellende onder de bedevaartgangers zouden leiden. Toen eindelijk de vertegenwoordigers van de verhevene Porte *uit naam hunner Regering de stellige verklaring* aflegden, dat de uitvoering der maatregelen van het oorspronkelijke voorstel ten eenenmale onmogelijk was in het korte tijdsbestek, waarover men beschikken konde, leidde dit slechts tot een protest van den Franschen afgevaardigde Dr. FAUVEL, die deze inmenging van het Turksche Gouvernement in de beraadslagingen der Conferentie

onvoegzaam noemde, zoodat de Turksche afgevaardigde het geraden achtte, de bedoelde officiële verklaring in te trekken. De onderscheidene voorstellen, met name het amendement van de Turksche gedelegeerden en dat van de Perzische, vonden geene genoegzame ondersteuning, en ten slotte werden de voorstellen der Fransche afgevaardigden in de vergaderingen van 1 en 3 Maart met eenige wijzigingen, die vooral betrekking hadden tot de bedevaartgangers, herkomstig van Indië en van andere landen van gene zijde van de Roode zee, aangenomen. Ten aanzien van dit punt zij het opgemerkt, dat de vergadering besloot het verbod van inscheping niet toe te passen op de bedoelde bedevaartgangers, maar hun slechts eene haven op eenige dagreizen afstand zuidelijk van Djeddah aan te wijzen, tenzij de plaatselijke overheid aldaar van meening mogt zijn, dat het verlof, om uit Djeddah regtstreeks per scheepsgelegenheid te vertrekken, aan hen zonder gevaar konde vergund worden. Deze wijziging, door den Nederlandschen afgevaardigden, Dr. MILLINGEN, voorgesteld, werd door Dr. A. FAUVEL ondersteund en met eene aanzienlijke meerderheid aangenomen.

Toen de berigten aangaande den gezondheidstoestand der bedevaartgangers, na hun terugkeer uit Medina, op het tijdstip van hun vertrek uit Mekka, in de vergaderingen der Conferentiën werden ontvangen, ontstond de vrees, dat welligt eene hernieuwde verspreiding der cholera van daaruit te wachten was. Het gevolg daarvan was, dat de Conferentie tot het ontwerpen van maatregelen ter afwering tegenover Egypte besloot, waartegen later de gezondheidsraad aldaar zijne bezwaren deed gelden. Intusschen waren de berigten van dien aard, dat zij grond voor ernstige bekommering opleverden. De maatregelen, door de Egyptische Regering genomen, hoezeer met het loffelijk doel om de verspreiding naar Europa te voorkomen, hadden deels door de opeenhooping der bedevaartgangers, deels door gemis aan goed drinkwater en andere levensbehoeften, deels door gebrekkig ingerigte quarantainemaatregelen, aanleiding gegeven tot het ontstaan van dysenteriën en kwaadaardige koortsen, terwijl de bijzonderheden, die daaromtrent vernomen werden, geen twijfel overlieten, of de cholera vorderde onder deze lieden talrijke offers. Eene vernieuwde epidemische verspreiding naar het Westen kwam tot hiertoe gelukkig daaruit niet voort.

Nadat de beraadslagingen over dit onderwerp waren afgeloopen en de eindstemming over het voorstel der Fransche afgevaardigden had plaats gehad, werd in de vergadering van 8 Maart een aanvang gemaakt met de behandeling van het ontwerp-programma voor de werkzaamheden der Conferentie, zoo als dit was ingediend door eene Commissie, zamengesteld uit de H.H. SOTTO, MONLAU, DE LALLEMAND, GOODEVE, VERNONI, MIRZA MALKOM-KHAN, MÜHLIG, PELIKAN en SALIH-EFFENDI. (MÜHLIG, Rapporteur.)

Het werd na korte beraadslaging met geringe wijziging aangenomen, doch daarbij tevens bepaald, dat dit programma slechts als leiddraad voor de werkzaamheden moest beschouwd worden. Deze werkzaamheden werden in vier hoofdgroepen verdeeld, waarvan de beide eerste terstond aan de orde gesteld werden. De onderwerpen, daarin bevat, waren de vraagpunten betreffende 1°. den oorsprong en het ontstaan der cholera (origine et genèse); 2°. de eigenschap der cholera, om zich door mededeeling te verbreiden en hare voortplanting (transmissibilité et propagation). Eerst wanneer de punten, in deze beide groepen vervat, afgehandeld waren, zoude men tot die van den derden groep overgaan; men behoorde zich over deze onderwerpen te verstaan en ze tot oplossing te brengen, om geregeld voort te kunnen gaan met het bespreken der middelen, die moeten aangewend worden ter voorbehoeding en beperking der cholera (moyens préventifs et restrictifs), die het onderwerp van den derden groep uitmaken. Ten laatste zal de Conferentie bepalen welken vorm zij aan de besluiten, door haar genomen, zal geven (vierde groep).

Nadat dus de kring der werkzaamheden en de orde, waarin zij opgevat moesten worden, bepaald waren, besloot de vergadering, de bearbeiding der vraagpunten van de beide eerste groepen aan eene Commissie op te dragen, zamengesteld uit alle geneeskundige leden, benevens de H.H. DE NOIDANS, SEGOVIA en DE LALLEMAND. Na drie maanden arbeid werd het algemeene rapport der Commissie den 9den Junij in de vergadering der Conferentie gebragt en de discussiën daarover geopend; zij werden gedurende zes zittingen voortgezet, zoodat in den aanvang van Julij dat gedeelte van den arbeid der Conferentie voltooid was.

Het gedrukte verslag (Rapport sur les questions du programme, relatives à l'origine, à l'endémicité, à la transmissibilité et à la propagation du choléra), geredigeerd door den Franschen Geneeskundige Dr. A. FAUVEL, bevat de slotsom van den arbeid dier Commissie, welke zich in zes sectiën verdeeld had 1). Ieder dier sectiën had een afzonderlijk verslag aan de Commissie ingeleverd. Toen de eerste sectie (leden SEGOVIA, GOODEVE, POLAK, PELIKAN, VAN GEUNS) met haren arbeid gereed was, werd deze den 27sten Maart in behandeling genomen. In deze afdeeling waren de vraagpunten betreffende de cholera in de gewesten, vanwaar zij gerekend wordt haren oorsprong te nemen, zamengevat. Bij vergelijking van het programma en de punten, die in het verslag aan het hoofd der paragraphen gesteld zijn, zal men vinden, dat de Commissie voor het rapport het beginsel van de oorspronkelijke wording, van het primitief ontstaan der cholera als uitgangspunt gesteld heeft en dat zij, als inleiding tot de beraadslagingen in de Conferentie, de vraag wenschte beslist te zien, of de cholera onder bepaalde voorwaarden ook buiten Indië ontstaat, dan wel of zij altijd van daar wordt aangebragt. In het verslag ziet men daarentegen duidelijk dat de overtuiging gevestigd was en dat men deze strijdvraag als het ware afgesneden heeft.

De geheele inrigting van den arbeid is op den historischen grondslag gevestigd. De strijd van vroegere tijdperken, toen de epidemische wording tegenover de contagionisten met zoo veel nadruk verdedigd werd, heeft geen onderwerp van bepaalde overweging uitgemaakt; als bij eene stilzwijgende overeenkomst bepaalde men zich tot de zuivere geschiedkundige opvatting. Naar mijne meening mag het feit op zich zelf in hooge mate belangrijk genoemd worden; het bewijst hoezeer de overtuiging op dit punt bij de geneeskundige leden der Conferentie gevestigd was. Waartoe zoude het dienen dien strijd in de vergadering op te vatten, zoo onder alle leden niet een enkele gevonden werd, die zich tegen de gevestigde meening verklaarde? Men nam den uitsluitenden Indischen oorsprong zonder bedenking aan.

De beraadslagingen over de *mesures d'urgence* hadden zeker er veel toe bijgedragen om de algemeene overtuiging in die rigting te bevestigen, men had zich reeds daarover verstaan, dat de cholera, die ten vorigen jare met zulk een noodlottig geweld zich van uit het Oosten verbreid had, eene ziekte is, die door overbrenging medegedeeld wordt; dat de epidemie uit Indië naar Mekka en van daar naar Egypte was overgebragt en aldus haren weg naar Europa vervolgd had; dat de middelen, om eenen nieuwen inval te voorkomen, moesten gevonden worden in de maatregelen, om haar op dezen weg te stuiten.

Hoe kon het dus anders of men moest vóór alles den Indischen oorsprong erkennen? Maar nu bleef nog de vraag over, of men hier ook een nog meer beperkten kring zoude kunnen trekken. In Britsch-Indië heeft men daaromtrent naauwkeurige onderzoekingen in het werk gesteld en de plaatsen en gewesten aangewezen, waar

1) In den afdruk als "annexe au procès verbal n°. 9" dezer dagen alhier ontvangen, worden als noten de door de Conferentie aangenomen wijzigingen opgegeven.

de cholera als endemische ziekte voorkomt. Niet enkel in het Deltaland van den Ganges, maar ook in ver daarvan verwijderde oorden, zoo als te Cawnpore, Allahabad, Arcot, in de residentiën van Madras en Bombay werd de cholera als endemische ziekte aangewezen. Terwijl men dus het gebied der endemische heerschappij van het Oosten naar het Westen en van het Zuiden naar het Noorden, over eene oppervlakte van circa 40,000 vierkante Engelsche mijlen uitgestrekt ziet, al is het dan ook dat daar slechts weinige plaatsen van ontstaan kunnen aangetoond worden, kan het geene bevreemding wekken, dat men geneigd was, ook zonder historische gegevens, bij wijze van vermoeden, die grenzen nog verder buiten Britsch-Indië uit te zetten. Het scheen mij intusschen toe, dat men, toegevende aan dit vermoeden, het beginsel van de historische bewijzen niet uit het oog mogt verliezen, en toen men dus al verder de mogelijkheid van het endemisch voorkomen der cholera tot de eilanden van den Indischen Archipel wilde uitstrekken, even als men ook van de andere zijde Perzië in den kring der zoogenaamde limitrophische gewesten van Indië begreep, meende ik, wat mij betreft, de dwaling omtrent onze Indische bezittingen in het licht te moeten stellen. In de beraadslagingen der Commissie mogt het mij niet gelukken, de leden van hunne opgevatte meening terug te brengen; eerst in de discussiën over het rapport in de volledige Conferentie, toen ik door de opgaven, mij door het Ministerie van Koloniën verstrekt en uit de werken, die te mijner beschikking waren, de ongegrondheid dier stelling konde aantoonen, werd door eene aanzienlijke meerderheid besloten, dat de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen niet gerangschikt mogten worden onder de gewesten, ter zake waarvan men geene genoegzame gegevens, om zich te verklaren omtrent de vraag, of de Aziatische cholera ook van daar haar punt van uitgang zoude hebben, zoodat men het altijd nog als mogelijk mogt aannemen, dat zij aldaar voorkwam met het karakter van endemische ziekte, die Europa bedreigende epidemiën konde teweegbrengen. Nadat de Conferentie het historisch beginsel tot punt van uitgang van haren arbeid gekozen had, was het duidelijk, dat ik ten volle regt had dat beginsel in te roepen bij de beoordeeling van dit vraagpunt; met volle overtuiging mogt ik eischen, dat onze bezittingen niet begrepen werden in die reeks van verdachte landen.

De afgevaardigden van Perzië hadden denzelfden strijd voor dat Rijk te voeren en een heftigen tegenstand te overwinnen; ten slotte slaagden zij er in, dat Rijk mede te doen erkennen als niet behoorende tot die gewesten, welke als verdacht moesten aangemerkt worden.

Ook omtrent den Hedjaz rezen belangrijke bedenkingen, of men het er voor mogt houden, dat de cholera hier altijd van elders was ingevoerd. De vele bezwaren, die er zich voordoen, om den juisten stand van zaken aldaar te leeren kennen, het gemis van volledige en trouwe mededeelingen omtrent de epidemiën, welke aldaar geheerscht hebben en omtrent den voortdurenden gezondheidstoestand van die gewesten, wettigden den twijfel. Intusschen won bij de discussiën de overtuiging meer en meer veld, dat er geene redenen bestonden om hier een oorspronkelijk brandpunt der cholera-epidemie aan te nemen, zoodat dan ook de uitkomst van de beraadslaging was, dat de groote meerderheid erkende, dat de epidemiën aldaar ontstaan door van elders ingevoerde choleragevallen.

Een zeer belangrijk hoofdstuk is datgene, waarin de oorzaken van het ontstaan der cholera in Indië en de omstandigheden van de wording der epidemiën vervat zijn. Men zal niet ligt er in slagen de oorspronkelijke kiem te leeren kennen; en hoezeer het ook gewenscht moge worden met onze kennis zoo ver door te dringen om krachtig daartegen te strijden, zal men ligt inzien, dat het tot de overdrevene verwachtingen

behoort; en dit wel niet het minst voor zoo ver betreft de hoop om haar op die wijze te kunnen uitroeijen. Doch gelukkigerwijze is hier eene meer praktische zijde voor het onderzoek, waarop de Engelsche Regering reeds de aandacht gevestigd houdt. Het is de verbreiding waarop men vooral te letten heeft; onder alle oorzaken, die haren noodlottigen invloed bij de epidemiën van de cholera doen gelden, zijn het vooral de bedevaarten, welke met jaarmarkten op uitgebreiden schaal in verband staan, die men in het oog moet houden. Het aantal geloovigen, opgehoopt onder die omstandigheden in sommige der beroemdste bedevaartsoorden in Indië, is nog veel aanzienlijker dan dat, hetwelk in de gewijde oorden van Arabië op enkele tijden gevonden wordt. Nadat de Britsche Regering, met het oog hierop, maatregelen had ingevoerd, mogt zij boven verwachting reeds spoedig gunstige uitkomsten inoogsten.

Wat voor het overige de maatregelen betreft, genomen tot verbetering van den gezondheidstoestand der streken, die aan de overstroomingen van den Ganges onderhevig zijn, de Britsche Regering kan hier op eene reeks van groote werken wijzen, die echter, hoe nuttig ook voor den landbouw, niet ligt de bron van moerasziekten zullen wegnemen.

De Engelsche afgevaardigde Dr. GOODEVE, die door zijn langdurig verblijf in Calcutta en andere plaatsen van Britsch Indië, meer dan eenig ander in de Conferentie dat onderwerp kon beoordeelen, wees daarbij op zoo vele andere oorden, waar van dergelijke moerasuitwasemingen geen sprake kon zijn en desniettemin de cholera als endemische ziekte heerschte, ja zelfs zich oorspronkelijk scheen te ontwikkelen.

Indien dus de Conferentie geen nieuw licht over het vraagstuk der oorspronkelijke wording van de cholera konde verspreiden, heeft zij toch dit als vruchtbaar resultaat van haren arbeid aan te wijzen, dat zij, bij de beoordeeling van de oorzaken van de verbreiding der epidemiën, het meest gewigtige punt deed kennen en daarop vooral de aandacht vestigde.

Het zij mij vergund uit dit gedeelte van het rapport de volgende regels over te nemen: »Om zich een denkbeeld te kunnen vormen van die opeenhooping van menschen, zullen wij kunnen volstaan met eenige bijzonderheden op te geven omtrent Hurdwar, Juggurnath en Conjeveran, de meest belangrijke onder de talrijke bedevaartsoorden van Indië. Te Hurdwar, in het noordelijke gedeelte van Hindostan aan den Ganges gelegen, daar, waar de rivier het gebergte verlaat om haren loop door de vlakte te beginnen, heeft in de maand April eene jaarmarkt, verbonden met het feest van de bedevaart, plaats; alle twaalf jaren is er eene groote bedevaart, welke zich boven de andere door de grootere waarde, die daaraan toegekend wordt, onderscheidt. De toevloed is alsdan buitengemeen groot. In 1783 rekende men dat aldaar meer dan een millioen menschen vereenigd waren, toen de cholera er uitbrak en in acht dagen 20,000 personen wegsleepte. Men voegt er bij, dat, toen de jaarmarkt geëindigd was en de massa van menschen uiteenging, de epidemie ophield zonder zich verder verspreid te hebben, zoo zelfs, dat zij niet eens het dorp Jumalpore, hetgeen slechts eenige mijlen van Hurdwar verwijderd is, bereikte. In onze dagen verhoudt zich dit niet aldus. De cholera vertoont zich bijna alle jaren te Hurdwar bij gelegenheid van de jaarmarkt.

»Juggurnath, aan den golf van Bengalen, is eene der belangrijkste gewijde plaatsen. De feestelijkheden hebben daar in de maanden Junij en Julij plaats. De naastbijgelegene stad Pory heeft eene bevolking van 35,000 zielen; gedurende de feesten klimt het cijfer tot 100,000 à 150,000, ja volgens sommige schrijvers zelfs tot een hooger bedrag. Alle jaren ziet men er cholera uitbarsten twee of drie dagen, nadat deze groote opeenhooping van menschen zich gevormd heeft, en eerst ophouden, wanneer zij na het eindigen der feesten uiteengegaan zijn.

»Conjeveran, ten Zuiden van Madras, telt jaarlijks in de maand Mei bij de feesten, die tien dagen duren, minstens 200,000 bedevaartgangers. Hoewel in de gewone tijden hier de gezondheidstoestand niet ongunstig is, belet dit niet, dat tijdens de vereeniging der bedevaartgangers de cholera er ieder jaar hare verwoestingen aanrigt."

Hier was het dat het Engelsche Gouvernement, zoo als wij boven reeds aanstipten, de gezondheidsmaatregelen nam, die volgens het berigt van Dr. MONTGOMERY hoofdzakelijk bestonden in de verwijdering van onreinheden, inrigting van latrinen, opruiming der doode beesten, zorg voor overvloed van drinkwater, en tot uitkomst hadden, dat in de beide jaren 1864 en 1865 deze plaats van cholera bevrijd bleef.

Het was op grond van deze en zoo vele andere daarmede overeenstemmende feiten, dat de Commissie verklaarde, dat men, in afwachting van hetgeen nadere onderzoekingen zouden leeren, althans bij analogie als waarschijnlijk mag aannemen, dat, even als elders, overal in Indië buiten de plaatsen, die als endemische ziektehaarden beschouwd moeten worden, cholera-insleping de noodzakelijke voorwaarde is voor de epidemische ontwikkeling; dat in ieder geval hieruit onmiskenbaar blijkt, dat de bedevaarten in Indië eenen magtigen invloed op de ontwikkeling en verbreiding der cholera-epidemiën hebben, zonder daarom de andere oorzaken, zoo als de beweging der troepen, voorbij te zien, gelijk dit hoofdzakelijk in de residentie van Madras kan opgemerkt worden.

Eene andere reeks van vraagpunten vindt hare beantwoording in het hoofdstuk, waarin over het vermogen van de cholera, om zich door mededeeling te verbreiden, en over de voortplanting der ziekte gehandeld wordt. Wanneer ik het eerste punt onder de benaming van mededeelbaarheid (transmissibilité) aanduid, vertrouw ik, dat de zin van dat woord duidelijk genoeg zal zijn, om mij daarvan kortheidshalve te kunnen bedienen. Voor ik verder ga, zij het mij vergund te doen opmerken, dat de Commissie (en hierin stemde de Conferentie gereedelijk toe) bij voorkeur in hare beschouwingen van de feiten uitging; dat zij telkens weder herhaalde, hoe men vóór alles feiten, goed waargenomen en onbetwistbare feiten, noodig heeft; dat deze zoo veel mogelijk zuiver en onvermengd moeten zijn en op geene te ingewikkelde verhoudingen moeten berusten; dat zij derhalve moeten zijn onvermengde, eenvoudige gegevens voor de gevolgtrekkingen, die daaruit zullen afgeleid worden. Men vindt het dan ook aan het hoofd dezer afdeeling vermeld, dat de Commissie zich gehouden heeft aan de feiten en de gevolgtrekkingen, die daaruit, op grond van hunne natuurlijke aaneenschakeling, voortvloeijen. Hoezeer de rigting van de Conferentie blijkbaar tot de leer der contagionisten overhelde, heeft zij intusschen het leerstellig gebied, waar men zich zoo ligt in bespiegelingen, die den blik op de feiten benevelen, verdiept, willen vermijden.

Eerst aan het einde heeft zij zich de vraag ter beantwoording gesteld, of »uit de feiten, die met de wording, voortplanting en mededeelbaarheid in verband staan, zoo als zij in den arbeid der Conferentie vastgesteld waren, iets stelligs konde afgeleid worden aangaande het beginsel, waardoor de cholera verwekt wordt, of althans aangaande de middenstoffen, die tot voermiddel of drager van dat beginsel dienen, aangaande de voorwaarden, die zijne indringing in het organisme bepalen, de wegen, langs welke het weder uit het organisme uittreedt, den duur van zijn ziekteverwekkend vermogen, in één woord, aangaande al zijne eigenaardigheden, wier kennis dienstig is voor de voorbehoeding."

Wie, naar den inhoud van deze vraag, in het verslag eene reeks van afgetrokken beschouwingen omtrent de onderwerpen, die hier genoemd werden, meent te zullen aantreffen, vergist zich in de opvatting van den geest, waarin de Conferentie hare

taak heeft bearbeid. Eerst bij het bespreken van het programma der werkzaamheden in de vergadering van 9 Maart j.l. werd door den Franschen geneeskundigen afgevaardigde Dr. A. FAUVEL, de vraag geopperd, of het, met het oog op de praktische toepassing, niet wenschelijk zoude zijn, zich omtrent de eigenaardigheden van het ziekteverwekkend beginsel, dat aan de cholera ten gronde ligt, te verklaren. In de bedenking, dat deze beschouwingen alligt eene te speculatieve rigting zouden nemen, werd algemeen gedeeld, zoodat de voorsteller dan ook verklaarde, dat hij er niet eens op wilde aandringen, om die vraag in het programma op te nemen en het hem er slechts om te doen was geweest de aandacht op dit onderwerp te vestigen. Bij de bearbeiding van dit gedeelte van het programma in de sectie ging men dan ook van het denkbeeld uit, dat het vooral in verband moest gebragt worden met de maatregelen ter voorbehoeding, en dat men zoo veel mogelijk zich moest beperken tot de naaste gevolgtrekkingen uit de empirische gegevens. Zoo men intusschen kan volstaan met de uitspraak, dat dit beginsel zich in het menschelijk organisme vernieuwt door de ziekelijke ontwikkeling, die daardoor teweeggebragt is; dat men, behalve in Indië, geene primitieve wording buiten het organisme heeft waargenomen; dat het voor Indië onbeslist blijft, of dat beginsel aldaar telkens weder op nieuw gevormd wordt, zonder dat het door generatie op nieuw wordt voortgebragt; dat het op den alluvialen bodem in de Gangesvallei ontstaan is, zonder daarom identisch te zijn met het miasma van de moerasuitwasemingen, zoo kon men toch, waar het er om te doen is, zich de wetenschappelijke kennis, voor het kiezen van voorbehoedmaatregelen, ten nutte te maken, de theoretische zijde niet geheel en al ontberen, en werd eene verklaring omtrent de dragers, den kiembodem (réceptacles) van dit eigenaardig beginsel gevorderd. In het darmkanaal schijnt de wording van deze stof voltooid te worden; dit althans wordt als boven allen twijfel verheven geacht, dat de darmontlastingen der choleralijders haar bevatten. Zonder dat nu in het rapport de theorie van PETTENKOFER, die hierbij nog eene gisting in de ontlaste stoffen vooronderstelt, onvoorwaardelijk gehuldigd wordt, erkende men toch de gewigtige beteekenis dier theorie, wijl zij met de feiten in overeenstemming en hoogst vruchtbaar in praktische gevolgtrekkingen is. Omtrent de andere dragers, zoo als de long- en huiduitwaseming, onthield men zich van eene stellige uitspraak, daar de ondervinding hiervoor geene bewijzen levert.

Nevens deze onderwerpen rijzen nog de vragen betreffende de voermiddelen, waarmede de ziektemakende stof het organisme binnendringt. De hoofdwegen, meende men, zijn de organen van ademhaling en spijsvertering; de infectie door de huid werd door niets bewezen geacht: de dampkringslucht en het drinkwater moesten dus vooral beschouwd worden als dragers dier stof.

Het onderwerp van de mededeelbaarheid en verspreiding der cholera maakt het belangrijkste gedeelte van het rapport uit. De vraag, of de mededeelbaarheid gestaafd wordt door feiten, die geene andere verklaring toelaten, wordt in de eerste plaats behandeld, waarna de wijze van overdraging, de invloed van opeenhooping van menschen en van verschillende omstandigheden, die tot den openbaren gezondheidstoestand betrekking hebben, achtereenvolgens, op grond van hetgeen de ondervinding daaromtrent geleerd heeft, worden ontwikkeld.

Het beginsel, waarvan men bij het ontwerpen van maatregelen behoort uit te gaan, is zonder twijfel van het hoogste belang. Hieromtrent bestond in den boezem der Conferentie eene volledige overeenstemming. Deze mag wel voor een goed deel worden toegeschreven aan de levendige indrukken, die de laatste epidemie heeft achtergelaten. De geschiedenis der epidemie te Konstantinopel, beschreven door de Docto-

ren MÜHLIG en MONGÉRI 1), leverde eene reeks van belangrijke feiten, waardoor ook zelfs die Geneeskundigen, die vroeger meer naar de zijde der anti-contagionisten overhelden, zich thans aansloten aan hen, die het er voor houden, dat de cholera door overbrenging, door middel van het menschelijk verkeer wordt voortgeplant. De bewijzen voor dit beginsel vindt men, volgens het oordeel van de leden der Conferentie, 1°. in den loop der epidemiën in het algemeen, 2°. in de bijzondere feiten van den invoer (importation) der ziekte, 3°. in de bijzonderheden, die betrekking hebben tot de verspreiding der cholera in de plaatsen, waar zij uitgebroken is en 4°. in de gewenschte uitkomst van de middelen ter afwering. De veronderstelling, dat de cholera zich op grooten afstand door de dampkringslucht zou kunnen verspreiden, achtte men door geen enkel bewijs gestaafd. Ik vermeen, dat het overbodig zoude zijn, in eene nadere ontwikkeling dier bijzondere punten te treden, hetgeen te minder schijnt gevorderd te worden, naarmate de overeenstemming volkomen was.

Het behoeft wel geen betoog, dat de erkenning van dit beginsel in eene vergadering van Staatslieden en Geneeskundigen, waardoor het grootste gedeelte van Europa en een belangrijk deel van Azië en Afrika vertegenwoordigd werden, van het grootste gewigt te achten is en dat men dus hiermede eene belangrijke schrede voorwaarts gedaan heeft voor het ontwerpen van doeltreffende maatregelen tegen de verbreiding der cholera.

Om deze evenwel met vrucht te kunnen toepassen is het noodig aan te wijzen, hoe de mensch in zijn verkeer de cholera van de eene plaats naar de andere voortplant; of de overbrenging ook door levende dieren, door lijfstoebehooren door choleralijders gebruikt, door koopmansgoederen en eindelijk door lijken kan verbreid worden? Zoo stellig de uitspraak luidt omtrent de overbrenging door den mensch, wanneer hij ook zelfs aan ligteren graad van cholera lijdt, alsmede door het lijfstoebehooren van choleralijders, zoo weinig vast was de overtuiging aangaande de andere punten; men erkende, dat er geene feiten waren, die de overbrenging door levende dieren, koopmansgoederen of lijken konden bewijzen, doch meende, dat de voorzigtigheid eischte, deze allen als verdacht te beschouwen.

Ik vertrouw, dat het niet noodig zal zijn de overwegingen der Conferentie te volgen, waar zij aanwijst dat vooral de gemeenschap over zee voor de verbreiding der cholera te duchten is, en dat het verkeer langs de spoorwegen zich hieraan het naast aansluit als middel van versnelde gemeenschap, waardoor het gevaar zoo veel te grooter wordt.

Voor de geschiedenis van de verbreiding der cholera in Azië is de vraag, of zij zich langs den weg der groote woestijnen verbreidt, van veel gewigt. Het is bekend hoe men vroeger er op wees, dat deze ziekte de hoofdwegen en den togt der karavanen door de woestijn volgde. Het meerendeel der geneeskundige leden in de Conferentie was van meening, dat de feiten ons regt gaven te besluiten, dat de woestijn als een slagboom tegen de verbreiding der cholera moest beschouwd worden en verklaarde zich voor de stelling, dat het zonder voorbeeld is, dat de cholera door de karavanen, die de woestijn doorgetrokken waren, op hunne reis naar Mekka in Egypte of in Syrië zoude ingebragt zijn.

Met regt mogt men evenwel vragen, of de inlichtingen, waarop deze stellige uitspraak steunt, volledig genoeg zijn, en of er een onderzoek verrigt is met al die zorg

---

1) *Die Cholera-Epidemie Constantinopel's* von Dr. MÜHLIG, in GÖSCHEN's *Deutscher Klinik.* — LOUIS MONGÉRI, *Études sur l'épidémie du cholera, qui a régné à Constantinople en* 1865.

en naauwgezetheid, die men geregtigd is te eischen, alvorens tot zoo stellige uitspraak te komen. Men ontmoet hier eigenaardige bezwaren, berustende op de uitsluiting der ongeloovigen uit het gewijde land van het Islamisme. In de Conferentie maakten dan ook meerdere leden, even als ik, bezwaar, zich omtrent dit punt te verklaren en onthielden zich van de eindstemming.

Het ligt voor de hand, dat de invloed van de opeenhooping van menschen in het oog van hen, die de verspreiding der cholera door menschelijk verkeer als feitelijk bewezen achten, eene belangrijke beteekenis zal hebben als voorwaarde, waardoor de hevigheid der epidemie en verbreiding der ziekte bevorderd worden. De Conferentie wijdde hare bijzondere aandacht aan het onderzoek van hetgeen de ondervinding aangaande dien invloed leert, en het was uit dit oogpunt dat zij de verbreiding der cholera aan boord van schepen, in lazarets, onder de krijgslieden en onder de zamengevloeide menschenmassa's bij jaarmarkten en bedevaarten vervolgde. Het gewigt van zoodanige onderzoekingen, in verband met de leer der maatregelen ter voorbehoeding en ter regeling van den openbaren gezondheidstoestand, valt spoedig in het oog. De Conferentie deed voor alles uitkomen, dat iedere opeenhooping van menschen, waaronder de cholera zich openbaart, eene gunstige voorwaarde is voor de snelle verbreiding en bij verwaarloozing van de hygiënische maatregelen voor de hevigheid der epidemie onder zoodanige menschenmassa's, waarbij evenwel moet opgemerkt worden, dat de verbreiding en de hevigheid der epidemie vooral dan te duchten zijn, wanneer die personen voor het eerst aan de inwerking der ziekte-oorzaak zijn blootgesteld en dus die betrekkelijke en tijdelijke onvatbaarheid missen, die als tegenwigt tegen dien invloed zoude kunnen gelden.

Ten aanzien van de schepen had men nog eene reeks van belangrijke feiten, die bewezen, dat juist de meest moorddadige cholera-epidemiën voorkwamen aan boord van vaartuigen, die een groot getal passagiers overvoerden, welke vroeger niet aan den invloed eener epidemie onderworpen geweest waren en dus voor het eerst daaraan gedurende den overtogt blootgesteld waren. Indien nu een schip uit eene besmette plaats komt, zonder dat er belangrijke gevallen, of zelfs zonder dat er eenige gevallen van cholera gedurende de reis aan boord plaats gehad hebben, kan dit zijne verklaring vinden in de verkregene onvatbaarheid der individu's; maar zoodanig schip zal, naar het oordeel der Conferentie, desniettemin als gevaarlijk voor de overbrenging der cholera moeten beschouwd worden; tot staving waarvan men op de overbrenging der cholera in de epidemie van 1865 door schepen uit Alexandrië wees.

Dat de opeenhooping van menschen in lazarets moet aangemerkt worden als eene ongunstige omstandigheid, waardoor alligt weder een haard van cholerabesmetting kan ontstaan, ontging de aandacht der Conferentie niet; de slotsom harer overweging was, dat het gevaar van de ontwikkeling eener epidemie in die inrigtingen, blijkens de ondervinding, niet te duchten is, waarvoor de mededeelingen van de Turksche quarantainen zeer sprekende bewijzen leveren.

Eene andere gewigtige kwestie heeft betrekking tot den schadelijken invloed der lazarets op de nabijliggende plaatsen. Enkele feiten schijnen er voor te pleiten, dat die inrigtingen somwijlen de punten geweest zijn, van waaruit de epidemie zich in de landstreek verbreidde.

Terwijl men dus tot de gevolgtrekking kwam, dat zij uit dit oogpunt als gevaarlijk beschouwd moeten worden, is het volkomen juist dat de plaatsing van lazarets op goed geïsoleerde eilanden als het meest doeltreffend werd aangewezen.

Van alle opeenhoopingen eener groote menigte menschen is die, welke in bedevaartplaatsen voorkomt, voor de zaak der cholera misschien wel het allergewigtigste.

Ten aanzien van die te Mekka bij het groote jaarlijksche offerfeest werd het als zeker aangenomen, op grond van stellige inlichtingen, dat de cholera in 1865 van Mekka naar Alexandrië overgebragt werd; van de vier epidemiën, die Egypte sedert 1831 geteisterd hebben, kon men slechts voor de eerste aannemen, dat zij aan de bedevaartgangers, die van Mekka teruggekeerd waren, konde toegeschreven worden, hoezeer men ook hier de onwederlegbare feiten miste. Doch, zoo als ik vroeger reeds aanmerkte, het gevaar van die bedevaartsoorden, als brandpunten van verbreiding der cholera, bepaalt zich niet alleen tot Mekka; niet minder gewigtig zijn uit dit oogpunt de talrijke bedevaartsoorden in Britsch Indië.

Welken noodlottigen invloed de oorlog op de verbreiding der cholera uitoefent, leert de ondervinding, helaas! nog in onze dagen. Een tal van ongunstige omstandigheden bij de beweging van troepen, vereenigt zich, om deze opeenhooping van menschen in de hoogste mate verderfelijk te maken, en de voorbeelden uit den Krimoorlog ontbraken dan ook niet om dit door bewijzen te staven.

Behalve hetgeen ik in het bovenstaande de eer had aan Uwe Excellentie mede te deelen aangaande den arbeid der Conferentie en de besluiten waartoe zij gekomen is, blijven er nog eenige punten over, betrekking hebbende tot den ontkiemingstijd (incubatie) der cholera en de onvatbaarheid van individuen en plaatsen voor de cholerabesmetting, waaromtrent ik het evenwel niet noodig acht in nadere bijzonderheden te treden. Slechts dit wensch ik nog te vermelden, dat de Conferentie met algemeene stemmen heeft aangenomen, dat de tijd van incubatie niet meer bedraagt dan eenige dagen en dat de waarnemingen, die aan een langer tijdperk zouden doen gelooven, niet afdoende zijn, omdat de voorafgaande diarrhee (diarrhée prémonitoire) onder het tijdperk van incubatie begrepen was, of wel, omdat de infectie konde plaats gehad hebben na het vertrek uit de besmette plaats.

Het overzigt van den arbeid der Conferentie, zoo als ik dit in algemeene trekken voor Uwe Excellentie ontvouwd heb, zal, zoo als ik vertrouw, genoegzaam zijn om de waarde harer beraadslagingen en besluiten in het licht te stellen.

Van eenen mijner medeleden ontving ik voor weinige dagen het berigt, dat het rapport over de hygiënische maatregelen ter voorbehoeding tegen de cholera in de Conferentie behandeld werd en dat de discussiën daarover in de laatste week der maand Augustus zoude afgeloopen zijn.

De beide andere rapporten, over de onderwerpen van den derden groep blijven dan nog ter behandeling overig.

Alles, wat tot de voorbehoedingsmaatregelen betrekking heeft, hoop ik in een later verslag aan Uwe Excellentie mede te deelen, wanneer de Conferentie hare discussiën over de gezamenlijke onderwerpen van den derden groep zal geëindigd hebben.

Met verschuldigden eerbied heb ik de eer mij te noemen:

Uwer Excellentie's gehoorzamen Dienaar,

J. VAN GEUNS.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — Volgens de opgaven van den Registrar General bedroeg voor de week, eindigende 13 October, het sterftecijfer aan cholera 207 en dat aan diarrhoea 47.

Het was voor de 5 indeelingen der Metropolis als volgt verdeeld: West: cholera 30, diarrhoea 8; North: Cholera 38, diarrhoea 3; Central: cholera 39, diarrhoea 5; East: cholera 65, diarrhoea 17 en South: cholera 35, diarrhoea 14. Het geboortecijfer bedroeg 2073 en dat der sterfte 1353.

PARIJS. — Het cijfer der geboorten van 1 April tot 1 Julij bedroeg alhier 13,405 (9601 wettige en 3854 onwettige), dat der sterfte 11,114 (5780 m. en 5334 vr.)

— Het doodberigt van den bekenden Chirurg van het Hôtel Dieu JOBERT DE LAMBALLE, door sommige bladen medegedeeld, heeft zich niet bevestigd. Zijn toestand (mania en cerebraallijden) blijft echter hopeloos.

— In de lijkrede, door BOUCHARDAT bij het graf van ROSTAN uitgesproken, werd bovenal op de klassieke verhandeling van den overledenen, *Sur le ramollissement du cerveau*, gewezen. In 1818 begon ROSTAN zijnen glansrijken loopbaan aan de Salpetrière, totdat hij in 1833 als Hoogleeraar aan de Pitié benoemd werd, waaraan hij gedurende een tijdvak van meer dan 25 jaren met eene ongekende volharding als Clinicus werkzaam was.

— Volgens een aan de Académie ingediend verslag, door Dr. LEUDET, kwamen er in het gasthuis te Rouaan in de laatste epidemie op 69 choleragevallen 38 sterfgevallen voor. Er ontstond geen geval in het hospitaal, hoewel de cholerapatiënten niet van de andere geïsoleerd waren.

NAPELS. — Van 23—26 September bedroeg de cholerasterfte alhier 92, 108 en 93 en te Palermo van 25—28 September 93, 86, 85 en 66.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 11 October bedroeg de totale cholerasterfte 5117 op 7957 aantasten. In de 3 cholera-lazareths werden tot op die dagteekening 783, 527 en 339 cholerapatiënten met 425, 279 en 163 sterfgevallen verpleegd. Het cholera-lazareth n°. 2 werd op 2 October gesloten, nadat het in toto 820 cholerazieken met 358 sterfgevallen had opgenomen. Te Charlottenburg werden tot 11 October 209 choleragevallen met 154 sterfgevallen vermeld.

HAMBURG. — De cholerasterfte bedroeg alhier van 23 Junij tot 10 October 1110. De epidemie van 1859 eischte in een even groot tijdsverloop 1286 slagtoffers op 2586 aangetasten.

STOCKHOLM. — De cholerasterfte bedroeg alhier tot 1 October 639.

RUSLAND. — Te Moskou werden van 12—21 September 101 en te Odessa van 4—11 September 34 cholerasterfgevallen vermeld.

BRUSSEL. — Van 3—9 October werden er in St. Jean 26 cholerapatiënten (10 m., 12 vr. en 4 k.) met 9 en in St. Pierre van 4—10 October 42 cholerapatiënten (17 m., 18 vr. en 7 k.) met 26 sterfgevallen verpleegd. Er werden nog bovendien 30 en 43 lijken aan de morgues dier gasthuizen gebragt.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Berigten uit Paramaribo, van 19 September j.l., houden in, dat de algemeene ziektetoestand er toen allezins was verbeterd. De sterfte, die tot het einde der vorige maand bijna het dubbele van het gewone getal had bereikt, was in de eerste weken der loopende maand tot haar normaal cijfer teruggekeerd. De epidemie van gele koorts kon als genoegzaam geweken beschouwd worden. Het getal lijders aan die ziekte in het hospitaal bedroeg, van af de eerste verschijning (1° Junij) tot 18 September 245, waarvan 39 overleden zijn. Van den 1sten tot den 18den September waren slechts 4 personen daaraan gestorven.

ALI COHEN.

— Beloop der cholera van 7—13 Oct. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 558.	7 Oct. tot 13 Oct.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Alblasserd. .	1	1	82	50
Alphen.. . .	4	4	37	24
Delfshaven..	1	—	169	79
Delft.. . . .	6	2	681	422
Dubbeldam.	2	1	62	31
Gouda. . . .	1	—	265	154
's Gravend. .	1	1	12	7
's Gravenh.	3	6	1687	1011
Heenvliet. .	1	1	4	3
Hof van Delf.. . . .	3	2	17	9
Krimpen a/d. IJssel.	1	—	11	4
de Lier. . .	6	6	10	8
Naaldwijk. .	9	9	35	24
Overschie. .	3	2	52	28
Rotterdam. .	10	7	1963	1230
Rijswijk. . .	1	1	21	17
Schipluiden.	1	1	33	9
Schoonhov..	1	—	95	47
Zwammerd..	1	1	20	15
Totaal. . .	56	45	5256	3171
De Provincie	—	—	12746	7618
Gelderland.				
Arnhem. . .	10	10	609	418
Culemborg..	1	1	221	137
Driel.. . . .	2	1	30	20
Druten.. . .	2	1	33	21
Hattem.. . .	4	1	29	17
Heerde.. . .	2	—	9	5
Rheden.. . .	13	7	28	15
Wageninge.	3	3	6	5
Wychen.. .	—	1	1	1
Zaltbommel	25	16	181	93
Zutphen. . .	3	2	148	93
Totaal. . .	65	43	1295	825
De Provincie	—	—	2204	1376
Zeeland.				
Hengstdijk..	1	—	8	4
Neuzen.. . .	8	8	28	17
St. Philipsl.	2	2	14	13
Totaal. . .	11	10	50	34
De Provincie	—	—	334	213

	7 Oct. tot 13 Oct.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
N. Holland.				
Amsterdam.	17	17	1218	1090
Assendelft..	8	4	68	41
Egm. a. Zee	7	5	14	9
Haarlem.. .	1	1	338	216
Koog aan de Zaan. .	2	2	21	15
Oud Karspel	3	1	6	3
Rijp.	1	—	36	26
Warmenh. .	3	—	22	7
Wormerv. .	1	1	80	48
Wijk a. Zee en Duin. .	5	2	17	8
Zaandam.. .	1	2	92	50
Zaandijk.. .	1	—	23	16
Totaal. . .	50	35	1935	1535
De Provincie	—	—	3502	2533
N. Brabant.				
Besoijen. . .	2	1	18	10
Deurne en Leessel. . .	1	—	1	—
Dinteloord. .	1	1	2	1
Engelen. . .	11	6	15	7
Helmond.. .	19	4	223	165
's Hertogenb	26	17	540	292
Heusden.. .	3	2	23	16
H. Zwaluwe.	2	2	65	31
Made c. a. .	5	—	25	10
Stiphout. . .	1	1	1	1
Tilburg. . .	5	3	61	32
Vlijmen. . .	3	1	15	6
Waalwijk. .	8	5	48	34
Zevenberge.	13	7	27	13
Totaal. . .	100	50	1064	618
De Provincie	—	—	1890	1113
Utrecht.				
Jaarsveld . .	1	1	6	5
Jutphaas.. .	6	4	119	59
Langbroek..	1	1	40	21
Loenen. . .	2	2	11	7
Utrecht. . .	7	3	2335	1593
Vreeswijk. .	1	—	45	26
Totaal. . .	18	11	2556	1711
De Provincie	—	—	4137	2637

	7 Oct. tot 13 Oct.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Friesland.				
Haskerland.	1	1	10	9
Lemsterland	1	1	89	49
Weststellingwerf. .	1	1	10	8
Wijmbritseradeel.. . .	1	—	14	9
Totaal. . .	4	3	123	75
De Provincie	—	—	706	442
Overijssel.				
Blokzijl. . .	1	—	16	10
Oldemarkt..	1	1	14	10
Staphorst. .	4	2	15	8
Vollenhove (Ambt). . .	2	1	20	15
IJsselmuide	1	1	18	10
Zwolle.. . .	8	5	342	200
Totaal. . .	17	10	425	253
De Provincie	—	—	1714	996
Groningen.				
Adorp. . . .	1	1	3	1
Appingad. .	1	1	15	12
Bedum.. . .	1	1	105	57
Groningen. .	1	2	1736	1010
Onstwedde..	3	3	31	18
Wildervank	2	2	38	22
Totaal. . .	9	10	1928	1120
De Provincie	—	—	2516	1471
Limburg.				
Kerkrade. .	1	1	5	3
Maastricht..	30	13	363	150
Mesch. . . .	4	3	4	3
Roermond..	1	—	5	2
Simpelveld..	1	1	2	2
Sittard.. . .	10	6	23	12
Totaal. . .	47	24	402	172
De Provincie	—	—	596	275

Van 7—13 Oct. aanget. 377, overl. 241. Sinds het begin aanget. 30944, overl. 19034.

De Provincie *Drenthe* komt ook in deze week niet meer op de Tabel voor; het totale cijfer der aangetasten bedroeg tot 13 October 599 en dat der overledenen 360.

In het Cholera-Hospitaal te Amsterdam werden sinds de opening op 3 Julij tot 23 October (dag der sluiting) 862 patiënten met 162 sterfgevallen verpleegd. Dr. J. HA[illegible]LO.

— Beloop der cholera van 14—20 Oct. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 590.	14 Oct. tot 20 Oct. A.	14 Oct. tot 20 Oct. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Bodegraven.	2	—	57	29
Delfshaven.	1	—	170	78
Delft.	1	3	682	425
's Gravenh. .	2	2	1689	1013
'sGravesand	1	1	11	4
Kralingen. .	1	—	173	56
de Lier. . .	—	1	10	9
Monster. . .	4	2	13	6
Naaldwijk. .	4	2	39	26
Rotterdam. .	7	4	1970	1234
Schoonhov..	1	1	96	48
Wassenaar..	1	1	9	9
Zwammerd.	1	1	21	16
Totaal. . .	26	18	4940	2953
De Provincie	—	—	12775	7637
Gelderland.				
Arnhem. . .	5	5	614	423
Driel.. . . .	1	1	31	21
Druten.. . .	2	—	35	21
Hattem.. . .	2	3	31	20
Heerde. . .	6	6	15	11
Pannerden..	1	1	2	2
Poederoijen.	1	—	14	7
Rheden. . .	3	2	31	17
Tiel.	2	1	135	85
Wamel. . .	1	1	14	8
Zaltbommel	13	13	194	106
Totaal. . .	37	33	1116	721
De Provincie	—	—	2241	1409
Friesland.				
Harlingen. .	1	1	69	38
Haskerland.	2	2	14	11
Schoterland.	2	1	52	35
Wijmbritse-radeel.. . .	—	1	14	10
Totaal. . .	5	5	149	94
De Provincie	—	—	713	447
N. Holland.				
Amsterdam.	13	13	1231	1103
Assendelft..	9	2	77	43
Egm. a. Zee.	2	2	16	11
Helder. . . .	2	1	45	32
Nederhorst den Berg..	1	1	2	1
Warmenh. .	3	2	25	9
Wijk a. Zee en Duin. .	7	2	24	10
Zaandam. .	3	1	95	57
Totaal. . .	40	24	1515	1266
De Provincie	—	—	3542	2557
Utrecht.				
Utrecht. . .	4	5	2339	1598
Vreeland.. .	2	2	9	4
Totaal. . .	6	7	2348	1602
De Provincie	—	—	4143	2644
Overijssel.				
Deventer. .	4	4	16[illegible]	99
Oldemarkt..	1	—	15	10
Zwartsluis. .	1	1	102	75
Zwolle. . . .	1	3	343	203
Totaal. . .	7	8	621	387
De Provincie	—	—	1721	1004
Limburg.				
Kerkrade. .	1	—	6	3
Maastricht..	24	10	387	160
Sittard. . . .	2	—	25	12
St.Geertruid	1	1	1	1
Susteren. . .	2	2	3	2
Totaal. . .	30	13	422	178
De Provincie	—	—	626	288
N. Brabant.				
Engelen. . .	1	3	16	10
Helmond.. .	5	2	228	167
'sHertogenb	4	4	544	296
Heusden.. .	1	1	24	17
Made c. a. .	1	1	26	11
Oosterhout..	2	2	26	17
Tilburg. . .	2	1	63	33
Veen. . . .	3	2	5	4
Vlijmen. . .	2	2	17	8
Zevenberge.	19	13	46	26
Totaal. . .	40	31	995	589
De Provincie	—	—	1930	1144
Groningen.				
Groningen. .	1	1	1737	1011
Hoogezand..	1	1	61	37
Veendam. .	1	1	21	18
Wildervank	1	—	38	22
Totaal. . .	4	3	1857	1088
De Provincie	—	—	2520	1474
Zeeland.				
Goes.	1	1	12	4
Hengstdijk..	3	3	11	7
Neuzen. . .	4	4	32	21
Totaal. . .	8	8	55	32
De Provincie	—	—	342	221
Drenthe.				
Anlo.	1	—	2	1
Gasselte. . .	3	1	6	3
Totaal. . .	4	1	8	4
De Provincie	—	—	603	361

De RECAPITULATIËN der laatste 4 weken zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.
Van 16 Sept. tot 22 Sept. .	472	327
» 23 » » 29 » .	314	239
» 30 » » 6 Oct. .	456	250
Van 7 Oct. tot 13 Oct. .	379	242
» 14 » » 20 » .	208	151

Sinds het begin der ziekte tot op 20 Oct. aanget. 31156, overl. 19186.

Dr. J. HANLO.

— In de Raadsvergadering van 11 October is ingekomen eene missive van de Handels-Societeit, waarbij wordt aangedrongen op de stichting van een *openbaar slagthuis*, met daaraan verbonden vleeschafslag, en eene missive, van gelijke strekking, namens de Utrechtsche Vereeniging voor Fabriek- en Handwerksnijverheid. Deze stukken zijn gesteld in handen eener Commissie.

GRONINGEN. — Den 11den October j.l. droeg Prof. F. Z. ERMERINS het rectoraat der Hoogeschool aan zijn opvolger over, met het houden eener Oratio: *De vetere medicina Graecorum ante aetatem Alexandrinam.*

— De berigten uit Batavia van den 29sten Augustus j.l. houden in, dat in de laatste dagen de cholera aldaar zich, vooral onder de militairen, op onrustbarende wijze voordeed en uitbreidde. Hier kwam bij dat het hospitaal overvuld was. Algemeen werd erkend, dat het, wat versche lucht en ruimte betreft, veel te wenschen overlaat.

PERSONALIA.

Z. M. heeft benoemd bij het personeel van de Geneeskundige Dienst der Landmagt tot Off. v. Gez. 2de kl. (naar ouderdom van rang) de Off. v. Gez. 3de kl. W. C. J. VAN DER GRIJP, van het 7de Regiment Infanterie en J. VAN KOETSVELD VAN ANKEREN, werkzaam bij 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *bevorderd:* tot Off. v. Gez. 1ste kl., bij het Groot-Militair Hospitaal te Samarang, den Off. v. Gez. 2de kl. A. E. NEEB, thans te Batavia ter beschikking; — *overgeplaatst:* bij het Groot-Militair Hospitaal te Soerabaija, den Off. v. Gez. 1ste kl. P. A. BOL, van de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo, — bij het garnizoen te Soerabaija, den Off v. Gez. 1ste kl. A. H. THEPASS, van het Groot-Militair Hospitaal aldaar, — bij de Geneeskundige Dienst te Tjilatjap, den Off. v. Gez. 1ste kl. E. W. A. LUDEKING, van de Geneeskundige Dienst van Celebes en Onderhoorigheden, — bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo, den Off. v. Gez. 1ste kl. E. F. M. HELMKAMPF, van het Groot-Militair Hospitaal te Samarang — en bij de Geneeskundige Dienst van Celebes en Onderhoorigheden, den Off. v. Gez. 1ste kl. L. J. DE ROOCK, van de Geneeskundige Dienst te Tjilatjap; — en *goedgekeurd:* dat door den Directeur der cultures bij de Burgerlijke Veterinaire Dienst zijn overgeplaatst: van de 1ste naar de 3de afdeeling op Java, de Veearts G. L. REEDIJK, met bepaling, dat hij tevens belast is met de leiding der school voor Inlandsche Veeartsenijkundigen te Soerabaija, — van de 2de naar de 1ste afdeeling op Java, de met de waarneming der betrekking van Veearts belaste ambtenaar F. H. VOIGT.

BEVORDERD: Tot Med. Doctor, te Leiden, den 17den October, de Heer J. J. LANGELAAN, met een Proefschrift, houdende: *Verslag aangaande het Cholera-Hospitaal te Leiden;* — tot Art. Obst. Doctor, te Leiden, den 12den October, de Heer D. HULST, Med. Doctor; — tot Chir. Doctor, te Groningen, den 8sten October, de Heer C. J. ERMERINS, Med. et Art. Obst. Doctor; — tot Doctor in de Wis- en Natuurkunde, te Leiden, den 5den October, de Heer H. VAN DER STADT, met een Proefschrift: *Over warmte-ontwikkeling bij scheikundige verbindingen.*

BENOEMD: Tot Plaatselijk Geneesheer te Hoogeveen, belast met de armenpraktijk, de Heer Jhr. M. C. F. J. DE ROTTE, Off. v. Gez. 2de kl. te Amsterdam.

— Tot Lid van het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, de Heer Dr. T. H. MAC GILLAVRY, te Enschede.

— Dr. HOYACK, te Amsterdam, heeft bekend gemaakt, dat hij door ziekte voortdurend verhinderd wordt, zijne praktijk te hervatten, en er zich dus, tot nader berigt, geheel aan onttrekt.

ALI COHEN.

NOG TWEE ADVIEZEN, UIT DEN LAATSTEN TIJD, BETREFFENDE DE ALGEMEENE REGERINGSBEGINSELEN, DIE OP DIT OOGENBLIK IN ONS LAND HOOFDZAKELIJK GELDEN MET BETREKKING TOT DE UITVOERING VAN MAATREGELEN IN HET BELANG DER VOLKSGEZONDHEID.

(*Vervolg van blz.* 513—520 *hiervoren.*)

Bij gelegenheid, dat het lid der Tweede Kamer, de Heer FOKKER, op den 8sten Augustus 1866 aan den Ministerraad eenige vragen rigtte, betreffende de voordragt van het Koninklijk besluit van 16 Julij bevorens, waarbij benoemd is eene Commissie tot onderzoek van *het drinkwater* in Nederland, voerde die spreker ter ontwikkeling van zijn derde bezwaar het navolgende aan:

„In de derde plaats kan de zaak gevaarlijk zijn voor de autonomie der Gemeentebesturen. *Deze* moeten volgens de Gemeentewet maatregelen nemen in het belang onder andere van de gezondheid der ingezetenen. Wat zal nu het gevolg zijn als het rapport der Commissie zal zijn ingediend? Dan zal de Regering doen wat zij, ook zonder dat rapport, zou kunnen doen, namelijk de Gemeentebesturen aanbevelen om toe te zien op den toestand van het drinkwater en de daarin bestaande gebreken te verbeteren. En als de gemeenten niet willen, zal de Regering ze dan dwingen duinwaterleidingen enz. te maken? Zij zal zich moeten bepalen tot eene eenvoudige aanbeveling aan de Gemeentebesturen."

De Minister van Binnenlandsche Zaken, de Heer HEEMSKERK AZ., beantwoordde dit punt van bezwaar volgenderwijze: „De laatste opmerking was, dat de autonomie der gemeenten gevaar zou loopen. Indien de Commissie ware geroepen, reglementen te maken, dan zou men met regt kunnen beweren, dat een greep wierd gedaan in den werkkring der Gemeenteraden. Maar is het niet wat voorbarig die klagt nu reeds te uiten? Wanneer de Commissie voorstellen mogt doen, waardoor aan het centraal gezag zal worden toegekend *wat bij de Gemeentebesturen behoort*, dan is het nog tijd zich daartegen te verzetten. Maar de Commissie heeft zich nog pas geconstitueerd, en het is dus te vroeg om nu reeds voor de autonomie der Gemeentebesturen te vreezen."

De Heer FOKKER hernam: „In de derde plaats heeft de Heer Minister gezegd, *dat de autonomie der gemeenten geen gevaar loopt*, daar deze Commissie niet bekleed is met de magt om reglementen te maken. Ik heb dit ook niet vermoed, *want het zou geheel in strijd zijn met onze Staatswet;* maar ik heb gemeend, dat ten gevolge van het door die Commissie uit te brengen advies wel eens pressie zou kunnen worden uitgeoefend op de Gemeentebesturen; *eene pressie, die niet zoude overeen te brengen zijn met de autonomie, aan de Gemeentebesturen bij Art.* 135 *der Gemeentewet toegekend.*"

De MINISTER repliceerde hierop als volgt:.... „Men zal uit het advies der Commissie kunnen beoordeelen, *of de autonomie der gemeenten soms door*

overdreven zorg voor de volksgezondheid van de zijde dier Commissie gevaar loopt. In het laatste geval zal het tijd zijn de Regering en Vertegenwoordiging te waarschuwen; want dan moet men beoordeelen, of de door de Commissie voorgestelde maatregelen al dan niet zullen genomen worden."

(Zie *Bijblad der Staats-Courant* 1865—1866, II, blz. 743 en 744.)

Ook bij de mededeeling van de vorenstaande adviezen blijve voorshands de vraag in het midden: of, uit het oogpunt *ook* van die Heeren de zaak beschouwd, desniettemin, of liever juist uit dien hoofde, het niet wenschelijk zou kunnen of moeten geacht worden, dat te dezen opzigte in Nederland een anderen grondregel werd aangenomen?

Wij meenen alleszins in het belang der zaak te handelen, wanneer wij in de eerste plaats den staatsregtelijken, den feitelijken staat van zaken betrekkelijk de onderwerpelijke aangelegenheid in dit *Tijdschrift* nader doen kennen, en wel juist uit de adviezen, door Ministers van Binnenlandsche Zaken en leden der Tweede Kamer in het parlement voorgedragen. De groote bezwaren, aan eene verandering of verbetering in dezen verbonden en die vóór alles zullen moeten uit den weg geruimd worden, loopen zoo doende als van zelf en zoo duidelijk mogelijk in het oog.

20 October 1866. ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

Onder den titel van **BEITRÄGE ZUR LEHRE DER RESECTIONEN** gaf Dr. A. LÜCKE ons in LANGENBECK's *Archiv*, Bd. III, Heft 1 en 2, een verslag van de resectiën, die door B. LANGENBECK tot aan het jaar 1862 in het klinikum te Berlijn verrigt zijn, en waarvan wij in den Zevenden Jaargang van ons *Tijdschrift* een referaat leverden. Thans geeft Dr. HUETER ons in hetzelfde *Archiv* eene mededeeling der resectiën door LANGENBECK in de jaren 1862—1864 verrigt, waaraan wij het volgende, wat de resectie der boven- en onderkaak aangaat ontleenen.

RESECTIE DER BOVENKAAK

werd 20maal verrigt, 14maal met goeden en 6maal met doodelijken afloop. Even als vroeger maakte LANGENBECK hierbij in daartoe geschikte gevallen gebruik van de boogvormige insnijding, die aan den proc. frontalis der bovenkaak begint, digt langs den neusvleugel naar beneden loopt en boven den rooden rand der lippen over den wang convex naar boven loopt, om naar gelang van omstandigheden aan het jukbeen of den jukbeensboog te eindigen. Vervolgens maakt hij de kaak met zijne *Stichsäge* uit hare verbindingen met de andere beenderen los. Hij geeft aan deze insnijding, die echter het nadeel heeft, dat de ductus Stenonianus doorgesneden wordt, waardoor eene speekselfistel kan achterblijven de voorkeur boven de DIEFFENBACH'sche, omdat daarbij de genezing per primam intentionem, volgens zijne ondervinding, bijna geregeld achterwege blijft op de kleine plek aan den beneden

ooghoek, waar de horizontale snede langs den rand der orbita en de loodregte snede op den rug van den neus te zamen komen. De reden hiervan meent LANGENBECK daarin te moeten zoeken, dat de lap, wiens basis naar beneden en buiten gerigt is, door zijne eigene zwaarte zakt. Alsdan moet de wond door granulatie genezen, hetgeen aanleiding geeft tot leelijke misvormingen, zoo als HUETER daarvan twee voorbeelden aanhaalt. Bij de resectie van den processus alveolaris en het onderste gedeelte der bovenkaak maakte LANGENBECK gewoonlijk gebruik van de insnijding volgens FERGUSSON, namelijk door de bovenlip van uit het neusgat loodregt naar beneden te klieven.

Van de zes gevallen, welke doodelijk afliepen, kwamen er 4 op rekening van doorboring der basis cranii en meningitis en hadden er twee (een tijdens de operatie) den dood ten gevolge door het instroomen van bloed in de luchtwegen, terwijl in een geval het leven des lijders in groot gevaar verkeerde, doch gelukkig nog door de tracheotomie en het uitzuigen van het bloed met den mond gered werd. HUETER deelt beide gevallen eenigzins breedvoerig mede, daar hij deze causa mortis voor zeer belangrijk houdt, aangezien zij aan LANGENBECK, die reeds 75maal de resectie der bovenkaak verrigt heeft, nog nooit was voorgekomen en er, voor zoo verre hij weet, nergens over gesproken wordt. HUETER is dus van meening, dat men den lijder bij de resectie der bovenkaak niet meer in chloroformnarcose mag brengen, of ten minste niet langer mag houden dan noodig is om de huidsnede te maken. Ontstaat er asphyxie, dan moet men onverwijld tot de tracheotomie overgaan, daar het inbrengen van een catheter door den mond of de neusholte in de trachea tijdroovend en onzeker is. Ook waarschuwt HUETER, dat de kunstmatige inademing voor dat het bloed uit de trachea verwijderd is, zeer gevaarlijk kan zijn, daar men het bloed uit de grovere bronchi in de fijnere en op de ademhalende oppervlakte der alveoli drijft. Het eenigste middel is volgens zijne meening het bloed met den mond uit de trachea op te zuigen.

Van de 5 osteoplastische resectiën der bovenkaak, die LANGENBECK gedurende dit tijdsverloop verrigtte, behoort er eene eigenlijk meer tot de osteoplastische rhinoplastiek dan tot de eigenlijke osteoplastische resectie der bovenkaak. In drie van de vier overige gevallen werd de osteoplastische resectie van den proc. nasalis der bovenkaak en van het neusbeen verrigt, om zich een toegang tot gezwellen der neusholte en van het zeefbeen te verschaffen. In het vijfde geval werd het geheele bovenste gedeelte der bovenkaak met de Stichsäge van uit het foramen pterygopalatinum van het onderste gedeelte losgemaakt, op de plaats van vereeniging met het voorhoofds- en neusbeen in de hoogte gelegd, het gezwel weggenomen en het gereseceerde gedeelte weder op zijne plaats teruggebragt. In alle gevallen genas de wond bijna geheel en al per primam intentionem, ontstond er geene necrose der losgemaakte beenderen en vergroeiden de zaagvlakten met elkander door eene beenige massa. HUETER meent vooral daarom de aandacht op deze beenige vereeniging te moeten vestigen, omdat men in het begin van dit jaar in de Société de Chirurgie te Parijs de osteoplastische resectie der bovenkaak ter exstirpatie van neus-keelpolypen verworpen heeft, daar zij in een geval van HUGUIER achterwege bleef en het bewegelijke stuk den lijder veel last veroorzaakte. Zelfs al drukt men het losgemaakte beenstuk met eenige kracht weder op zijne plaats dan nog blijft deze beenige vereeniging volgens hem niet achterwege.

De meeste gezwellen, die de operatie noodzakelijk maakten, waren fibromata, sarcomata en carcinomata. In een geval echter, dat door pyaemie doodelijk afliep, meent HUETER naar de uitkomsten van het mikroskopisch onderzoek, die hij breedvoerig

mededeelt en waarvan hij eene afbeelding geeft, het gezwel met den naam van adenoma of sarcoma glandulare te moeten bestempelen.

RESECTIE DER ONDERKAAK.

Het aantal resectiën der onderkaak was zeer gering (5maal, waarvan 3 genezen en 2 dood). Zij werd gedurende dit tijdsverloop niet verrigt wegens phosphornecrose, die vroeger zoo menigmaal in de kliniek behandeld werd en deze operatie noodzakelijk maakte. Ook hier eischte de bronchopneumonie eenige offers. HUETER vestigt vooral de aandacht op deze complicatie, die hij daaraan toeschrijft, dat er etter en wondsecretum in de bronchi vloeit. Hij meent dat men deze ziekte dikwijls zal kunnen voorkomen door de wond regt vlijtig en zoo zorgvuldig mogelijk te zuiveren. Daar de gedeeltelijke resectie der onderkaak eene zeer groote misvorming van het aangezigt en stoornissen in het kaauwen ten gevolge heeft, zoo poogde LANGENBECK daaraan door de osteoplastische resectie te gemoet te komen, doch in twee gevallen, die hij beproefde, was de uitkomst twijfelachtig. In deze beide gevallen was het noodig geweest de eene helft der onderkaak van af de middellijn tot aan den wortel van den proc. coronoïdeus weg te nemen. Nadat dit geschied was werd de proc. coronoïdeus aan zijn bovenste gedeelte tot aan de punt toe blootgelegd, door de spieren weg te nemen, terwijl het beenvlies gespaard bleef, en daarna er met de Stichsäge van de punt af loodregt naar beneden tot op ongeveer 3 lijn afstand van den rand der kaak eene lange beenlijst van ongeveer 3‴ breedte van los gezaagd. Vervolgens werd het elevatorium in de zaagsnede gezet, ten einde den beenrand naar beneden naar het andere nog aanwezige gedeelte der onderkaak om te buigen zonder de kleine beenbrug te breken, die met het beenvlies voor de voeding van den beenigen rand moest zorgen. Vervolgens maakte hij het los gezaagde omgebogen beenstuk vast, door de punt van den proc. coronoïdeus eenvoudig in de mergholte op de zaagvlakte van het andere ongeschonden gedeelte der kaak te drukken. De beenige rand was lang genoeg om de beide gedeelten der onderkaak onder de gewone spanning op normalen afstand van elkander te houden. De beenzelfstandigheid der kaak was echter helaas zoo los, dat de kleine beenlijst zich niet liet ombuigen maar afbrak. In een geval brak zij met beenvlies en al geheel af, terwijl LANGENBECK in een ander geval, waarin zij nog met het beenvlies in zamenhang bleef, toch de inplanting beproefde en de vorm der kaak zeer bevredigend was, doch het beenstuk later door necrose werd afgestooten. Deze mislukte pogingen mogen ons echter volgens HUETER niet weêrhouden om de proef in voorkomende gevallen nogmaals te herhalen. Is het mogelijk, dan moet men vooral bij goedaardige gezwellen eene kleine lijst langs den onderrand der kaak trachten te behouden, zoo als LANGENBECK dit in verschillende gevallen met de beste uitkomst verrigtte. De operatie wordt daardoor wel is waar moeijelijker, doch laat zich tot met behulp der Stichsäge zeer goed volvoeren.

Nog enkele opmerkingen meent HUETER hierbij te moeten voegen over de verdere osteoplastische resectiën der onderkaak, omdat er tot nog toe slechts weinige gevallen dezer operatie bekend gemaakt zijn. Bij eene vrouw van 58 jaren met een kankergezwel op den bodem der mondholte, dat zich van het frenulum linguae tot aan het tongbeen uitstrekte en vlak tegen de achtervlakte der kaak aanlag, ging HUETER op de volgende wijze te werk. Hij trok den linker middelsten snijtand uit, maakte eene kleine opening aan de kin, bragt daardoor zijne Stichsäge in en zaagde de kaak door, daarop sneed hij de onderlip in hare geheele lengte tot aan de kin toe door en maakte langs den onderrand der kaak eene kleine horizontale insnijding loodregt op de eerste, ten einde de beide helften der kaak ver genoeg uit elkander te kunnen dringen. Nu

lag het geheele terrein vrij en kon al het ontaarde weefsel weggenomen worden. Nadat dit geschied was bragt hij de beide helften der onderkaak weder naar elkander toe en vereenigde ze door den beennaad, terwijl hij de uitwendige wond naauwkeurig hechtte. Deze genas op een klein gedeelte na geheel per primam, doch de beennaad gelukte zoo goed niet, daar de zaagvlakten na 6 weken door necrose afgestooten werden, waarna de consolidatie snelle vorderingen maakte en de lijder 9 weken na de operatie in staat was te kaauwen. Volgens HUETER levert het aanleggen van den beennaad bij de onderkaak eigenaardige moeijelijkheden op, die men aan den vorm en de dikte van het been moet toeschrijven; het is vooral zeer moeijelijk den zilverdraad in het tweede gat aan de achtervlakte in het met de drilboor gemaakte kanaal te steken en er doorheen te halen. Door eerst eene fijne metalen canule in het boorgat te steken en daardoor den draad heen te halen, zou men den beennaad volgens HUETER veel gemakkelijker kunnen aanleggen. Na nog twee gevallen vermeld te hebben, waarin HUETER de kaak doorzaagde, naar boven omsloeg om het gezwel weg te nemen en een beennaad aanlegde, die echter in beide gevallen mislukte, schoon de uitkomst toch vrij bevredigend was, komt HUETER tot het resultaat, dat de uitkomsten der osteoplastische resectie der onderkaak lang zoo schoon niet zijn als die der bovenkaak. De moeijelijkheid is gelegen in het bevestigen van de zaagvlakten der kaak en al levert de beennaad ook betere waarborgen op dan zilverdraad, dat men om de tanden wikkelt, of spalken, waarin de tanden passen, zoo is hij toch een zeer gebrekkig middel. Daarom zal men vooral moeten vermijden de kaak op twee plaatsen door te zagen, zoo als BILLROTH in een geval deed. SYME heeft aangetoond, dat men, door de kaak in het midden door te zagen en de beide helften naar buiten in het gewricht om te slaan, ruimte genoeg krijgt om de geheele tong weg te nemen. Bij deze methode zijn de vooruitzigten op eene beenige vereeniging veel gunstiger dan wanneer men de kaak in het zijdelingsche gedeelte door moet zagen, daar alsdan de beide ongelijke gedeelten der kaak onder den invloed van ongelijk verdeelde spierkrachten staan en zich zeer gemakkelijk kunnen verplaatsen. Al zal het welligt niet gelukken dit nadeel geheel of gedeeltelijk te vermijden, zoo meent HUETER toch nu reeds te mogen aannemen, dat ons een nieuw operatieveld door de proeven van LANGENBECK, BILLROTH en SYME geopend is en dat de veroveringen, die tot nu toe op het gebied van de osteoplastische resectie der kaak behaald zijn, welligt nog volmaakter zullen worden, doch nooit verloren zullen gaan.

'sHage, 1866. Dr. E. HANLO.

FAVUS DOOR HERPES TONSURANS teweeggebragt, werd door Dr. B. WAGNER te Leipzig waargenomen. Reeds vroeger werd dikwerf het vermoeden uitgesproken, dat de fungi, die deze verschillende huidziekten teweegbrengen, tot éène species behooren en LOWE hield het trichophyton tonsurans voor den sporen dragenden vorm van het achorion Schönleini, wat door de latere onderzoekingen van HALLIER en PICK nog waarschijnlijker gemaakt werd. De waarneming van WAGNER dient derhalve ter bevestiging van deze meening.

Op den 14den Februarij l.l. trof WAGNER bij een 42jarigen man op de binnenzijde der dij enkele zieke huidplekken aan, die haarloos waren en een herpes circinnatus daarstelden in verschillende perioden van ontwikkeling en waarvan de oorsprong duister bleef. Het mikroskoop wees in de korsten en schilfers dier plekken tallooze, dunne, lang geleede en vertakte myceliumdraden en tal van vrije sporen in verschillende grootte aan. Oudere plekken leverden daarenboven afgebroken, met graauwwitte scheeden overtrokkene haren, zoodat WAGNER de diagnose van

herpes tonsurans en een jongeren herpes circinnatus maakte. Behandeling: epilatie- en benzin-inwrijving. Den 17den Februarij bragt WAGNER van de poeder dier korsten op eene door wrijving van epidermis beroofde kleine huidplek van zijn voorarm; strooide een deel daarvan op een met suikeroplossing gedrenkt lapje linnen, dat op die huidplek door een vochtig compres bevestigd gehouden werd. Reeds den 4den dag daarop trad hyperaemie en jeuking op, terwijl zich den 8sten dag een duidelijke herpes circinnatus ontwikkeld had, die ook mikroskopisch de bekende elementen vertoonde. Van den 12den dag begonnen de haren zelve meer te lijden, ten gevolge van ontwikkeling van sporen op hun wortelscheede, zij verloren hunnen glans, werden vezelig, terwijl er zich steeds nieuwe blaasjes op de zieke plek ontwikkelden. Aanwending van eene solutie van merc. subl. corr. Na eenige dagen hadden zich de fungi in de teruggebleven haarzakken, waar de solutie waarschijnlijk niet was doorgedrongen, verder ontwikkeld. Er vertoonde zich onmiddellijk rondom elk haartje een geel punt, in het midden door het haar doorboord, welk punt in breedte toenam en eindelijk volkomen een favusschoteltje daarstelde. Het mikroskoop toonde daarin dikkere, sterk geleede draden, in conidien overgaande en tallooze sporen. Al de nog overige haartjes vertoonden hetzelfde op die huidplek. Het bleek hem daarbij, dat de schimmel zich allereerst in de weeke cellen der binnenste haarwortelscheede afzette, den haarzak uitzette, het haar ringvormig omgaf en eindelijk van hier op het haar overging. Die cellen der scheede waren onder die woekering te gronde gegaan. Bij nadere ontaarding vond hij het haar door schimmeldraden en sporen bezet, vezelig en tot in het binnenste met sporen voorzien. Hij kon bij de grootste favuskorsten de verschillende stadiën van schimmelvorming waarnemen. Zoo zag hij sporen van de kleinste soort tot op 3maal meer omvang dan witte bloedligchaampjes, meest homogeen, soms ledig of met korrels gevuld, zonder dat het hem gelukte deeling dier sporen waar te nemen. Ook gelukte het hem enkele sporangiën te vinden, overeenstemmend met die, welke door HALLIER voor het penicillium glaucum afgebeeld waren. HALLIER brengt het verschil in uitwerking tot een verschillenden vorm van vegetatie van het penicillium terug, zoo als door WAGNER's proefneming dan ook bleek, dat de ingeënte herpes tonsurans als eerste stadium een herpes circinnatus, later door een anderen vorm van vegetatie een favus te voorschijn riep. Eerst in de volkomen ontwikkelde favuskorst konden de fructificatie-organen worden waargenomen, die bij den herpes tonsurans niet gevonden werden. G. D. L. HUET.

NIEUWE OPERATIE OM NEUS-KEELGATSPOLYPEN TE VERWIJDEREN. — In de zitting van de Société Impériale de Chirurgie, op den 6den Junij 1866, hield OLLIER van Lyon de leden bezig met de mededeeling eener nieuwe wijze van opereren, door hem sedert twee jaren gevolgd, om naso-pharyngeaal polypen te verwijderen en die hij met den wijdschen titel van *Osteotomie verticale et bilatérale des os du nez* bestempelde. Hij beschrijft haar aldus: Men maakt eene hoefijzervormige insnijding, die begint aan de uiterste punt van den bovensten omtrek van den neusvleugel, naar boven stijgt tot aan het hoogst gelegen gedeelte van den neuswortel en vervolgens aan de tegenovergestelde zijde naar beneden daalt, totdat men gekomen is op dezelfde hoogte, waar met de eerste insnijding begonnen is. Daarna neemt men een fijn steekzaagje, klieft er de neusbeenderen mede in de rigting der uitwendige snede; slaat nu den neus naar beneden en maakt zoo noodig deze handgreep gemakkelijker door eenige sneden met de schaar in het kraakbeenig tusschenschot en in den neusvleugel. OLLIER verzekert, dat deze voorloopige kunstbewerking uiterst snel gedaan wordt, slechts geringe bloeding verwekt en de vitaliteit van den neus

geenszins in gevaar brengt, daar de voornaamste slagaders in de onderste bogen behouden blijven. Aldus bestaat er gelegenheid om den polyp in het hoogste gedeelte der neusholten te vatten.

Om meerdere ruimte te verkrijgen moet men het tusschenschot beweegbaar maken en wel door het met den vinger ter zijde te schuiven als het door den polyp afgeslepen en verdund is, of door het van voren naar achteren in te snijden, indien het wederstand biedt.

Dit gedaan zijnde, is de toegang voor het oog en den vinger vrij, men kan alsdan naauwkeurig de grenzen en de inplanting van den polyp bepalen en met zekerheid en juistheid opereren. Is de polyp verwijderd, dan slaat men den neus naar boven, hecht hem met uiterst fijne, digt bij elkander gelegen metalen draden. De vereeniging volgt zeer snel.

Ollier heeft deze kunstbewerking 8maal verrigt, 6maal bij fibreuse neus-keelgatspolypen en in 2 gevallen van klierachtige, die zich in het bovenste gedeelte der neuskanalen ontwikkeld hadden.

Slechts eens volgde de dood en wel in een geval, waarin de polyp tot in het bekkeneel doordrong, zonder dat er voor de operatie eenig verschijnsel waargenomen werd, dat aan deze complicatie kon doen denken. (Ook ik was eens haast de dupe van zulk een verraderlijk geval. Op het punt van te opereren ontstond er eene hevige meningitis, waaraan patiënte bezweek. Bij de obductie bleek het, dat het grootste gedeelte der basis cranii verwoest was. Het specimen wordt in de pathologisch-anatomische verzameling van het Ziekenhuis te R. bewaard. Ref.)

Een der door den Heer ollier verwijderde polypen woog 205 grammen; de lijder herstelde; er is geen spoor van recidive, hoewel er reeds 13 maanden, sedert de operatie plaats had, verloopen zijn.

Bij het zamenvatten der voordeelen, aan deze wijze van opereren verbonden, maakt ollier er voornamelijk opmerkzaam op, dat zij geene functie in de waagschaal stelt, hetgeen wel het geval is wanneer men het gezwel door de mond aantast. (*Gazette Hebdomadaire*, n°. 35, 22 Junij 1866, pag. 394 en 395.) M. P°.

WERKING DER ANAESTHETICA. — L. Hermann vereenigt in het eerste nummer van reichert's en dubois-reymond's *Archiv*, 1866, eenige stoffen, die in hare werking op het dierlijk ligchaam overeenkomstige uitwerking vertoonen, hoewel in zeer verschillenden graad. Het zijn de anaesthetica, die hij in hunne physiologische werking onderzoekt, en waartoe hij, behalve aether, chloroform, amylen en zijne chlorsubstituten, azijnaether, ook nog zwavelkoolstof, stikstof-oxyduulgas, methylchloruurgas en olievormend gas rekent.

Deze stoffen worden alle in het bloed en in de weefsels opgenomen. Zij oefenen slechts, zoo lang als zij in het dierlijk ligchaam vertoeven, eenigen invloed uit. Zij worden echter langs de longen, huid en nieren uit dat ligchaam verwijderd, en met die af- en uitscheiding verdwijnt de werking.

De af- en uitscheiding houdt gelijken tred met de vlugtigheid dier middelen, zoodat het vlugtigste het kortst in het ligchaam verwijlt en hiermede de verschijnselen zijner werking te gelijker tijd verdwijnen.

Eene uitzondering hierop maakt slechts eene plaatselijke anatomische stoornis, zoo als die bijv. na inwerking van geconcentreerde alkohol kan voorkomen. Die blijft nog bestaan, nadat het middel, waardoor zij veroorzaakt is, uit het ligchaam reeds is afgescheiden.

Waaraan is het nu toe te schrijven, dat chemisch zoo verschillende stoffen eene zoo overeenkomstige werking op het dierlijk ligchaam uitoefenen?

VON WITTICH en BOETTCHER hebben onlangs geleerd, dat aether en chloroform in staat zijn de bloedligchaampjes in het plasma op te lossen.

Hetgeen aether en chloroform doen, zien wij door alle bovengenoemde stoffen teweeggebracht.

Dit verschijnsel wordt verklaard door het voorkomen van protagon in de bloedligchaampjes, eene stof, die in aether, chloroform enz. oplosbaar is.

Protagon nu is eene stof, die wij door de onderzoekingen van LIEBREICH in HOPPE-SEILER's laboratorium hebben leeren kennen, en die overal gevonden wordt, waar vroeger de aanwezigheid van phosphor-houdende vetten aangenomen werd (cerebrinzuur en oleophosphorzuur van FREMY).

Dus vinden wij ook in het zenuwstelsel LIEBREICH's protagon. En wanneer wij nu de met behulp van het mikroskoop aan de bloedligchaampjes waargenomen werking der anaesthetica overbrengen op het zenuwstelsel, zoo vinden wij daarin de sleutel ter verklaring, dat chemisch zoo verschillende ligchamen door eene en dezelfde wijze van reageren gelijksoortige verschijnselen in het dierlijk ligchaam te voorschijn roepen.

HOPPE-SEILER beschuldigt HERMANN bij zijne beschouwingen over de werking der anaesthetica, het in bloedligchaampjes voorkomende cholestearin te zeer veronachtzaamd te hebben. (Zie *Medicinisch-Chemische Untersuchungen aus dem Laboratorium* enz., Artikel VIII *Beiträge zur Kenntniss der Constitution des Blutes* von HOPPE-SEILER.)

W. B.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 20 October, 55 sterfgevallen aan diarrhoea en 144 aan cholera. Zij waren voor de vijf indeelingen der Metropolis als volgt verdeeld: West: diarrhoea 6, cholera 13; North: diarrhoea 13, cholera 35; Central: diarrhoea 8, cholera 27; East: diarrhoea 11, cholera 34 en South: diarrhoea 17 en cholera 35. Het geboortecijfer bedroeg 1964 en dat der sterfte 1464.

— *The Medical Times* wijst in haar nummer van 27 October op het aanmerkelijke verschil, hetwelk tusschen het ongefiltreerde en tusschen het door dierlijke kool gezuiverde water bestaat. Eene gelijke hoeveelheid van beide watersoorten leverde in het eerste geval 30.20 vaste en 1.25 organische stof, welke cijfers in het tweede slechts aan 21.76 en 0.28 beantwoordden.

LIVERPOOL. — De cholerasterfte bedroeg hier voor de weken, eindigende 6, 13 en 20 October, slechts 99, 53 en 38.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 18 October bedroeg het totale cholerasterftecijfer 5259 op 8104 aangetasten. In de 3 nog geopende choleralazareths werden tot op dien datum 806, 538 en 262 patiënten met 438, 286 en 174 sterfgevallen verpleegd. Te Charlottenburg werden in toto 156 sterfgevallen op 209 aangetasten vermeld.

LEIPZIG. — Van het begin der epidemie op 29 Junij tot 18 October bedroeg de cholerasterfte alhier 1819. Te Zwickau waren tot 7 October 476, te Glachau tot 4 October 143, te Wilkau (2154 inw.) tot 4 October 72 en te Niederhasslau (2018 inw.) tot 5 October 119 personen aan de cholera gestorven.

ARNSWALDE. — De cholerasterfte bedroeg hier meer dan 600, hetwelk aan 10 pCt. der totale bevolking beantwoordde.

PESTH. — Tot op 1 October waren hier, buiten de militaire bevolking, 1208 personen aan de cholera bezweken.

GOTHA. — De cholerasterfte van 26 September tot 4 October bedroeg alhier 87.

HALLE. — De Botanices Professor Doctor VON SCHLECHTENDAHL is voor weinige dagen alhier op 72jarigen leeftijd overleden.

MECKLENBURG-SCHWERIN. — Volgens de officiële telling van 1865 werden er in het Groothertogdom, op eene bevolking van 552,612 zielen, 1710 (877 m. en 833 vr.) krankzinnigen en idioten geteld. Idiotismus, sinds de geboorte of sinds de vroegste kindsheid, werd in 789 (413 m. en 376 vr.) en eigenlijke mania in 921 gevallen (464 m. en 457 vr.) opgeteekend. In 173 gevallen werd epilepsie, in 75 doofstomheid als complicatie vermeld, terwijl in 382 gevallen hereditaire momenten voor het idiotismus of de mania aangegeven werden.

TRIËST. — Tot op 7 October bedroeg de cholerasterfte alhier 361.

WEENEN. — Volgens de opgaven der *Wiener Medicinische Presse* van 21 October l.l. liep de cholerastatistiek in de verschillende provinciën der monarchie, sinds den aanvang der ziekte op het einde van Junij tot 15 October (zie pag. 553), over de volgende cijfers:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Neder-Oostenrijk: Weenen	7443	3242	Krakauer gebied	629	288
Op het platte land	21595	7971	Het kustland met Görz en Triëst	1166	637
Bohemen	37597	17570			
Moravië	67192	27624	Krain	1087	430
Silezië	2835	1063	Stiermarken	206	115
Bukowina	8582	3805	Hongarije	48845	21556
Lemberger gebied	19809	9737,			

hetwelk aan een cijfer van 94,038 sterfgevallen op 216,986 aangetasten beantwoordt.

— Volgens het voor weinige dagen verschenen officiële verslag (zie pag. 76) werden er in het Allgemeine Krankenhaus gedurende 1865 20,915 patiënten (12,702 m. en 8213 vr.) verpleegd. De totale sterfte bedroeg 2565 (1516 m. en 1049 vr.). Op de syphilitische afdeeling werden 1510 patiënten behandeld. Typhus werd 835, tuberculosis pulmonum 1440, scabies 738, pneumonie 491, variolae 279, dysenterie 220 en febris intermittens 228 malen vermeld. De gemiddelde verpleegduur bedroeg per hoofd voor de mannen 31, voor de vrouwen 36 dagen. Aan medicamenten werd eene som van 40,340, aan de voeding eene van 220,879 en voor bewassching, verlichting en verwarming eene van 62,980 florijnen besteed. Het sterftecijfer aan tuberculosis bedroeg 883, dat aan typhus 177, dat aan pneumonie 118, dat aan dysenterie 22, dat aan peritonitis 46, dat aan hernia incarcerata 26, dat aan morbus Brigthii 47 en dat aan variolae 15. Op de afdeeling voor scabies werd, behalve de vroegere methoden, ook de inwrijving met een mengsel van bals. peruv., petroleum, alcohol en glycerine aa p. aeq. aangewend. Zij leverde echter geene betere resultaten dan de vroegere behandelingswijzen op. Op de afdeeling voor huidziekten werd aan 2493 (1640 m. en 853 vr.) en op de ophthalmiatrische aan 477 (264 m. en 203 vr.) patiënten hulp verleend. In het sectieberigt der 1512 lijkopeningen, onder toezigt van ROKITANSKY verrigt, werden meningitis 16, apoplexia 21, pleuritis 35, pneumonia 103, ileotyphus 112, morbus Brigthii 138, carcinoma 122 en tuberculosis 303 malen vermeld.

KONSTANTINOPEL. — De Internationale Sanitaire Conferentie is alhier op 26 September gesloten.

BRUSSEL. — De opname van cholerapatiënten bedroeg van 10—16 October voor St. Jean 15 (4 m., 8 vr. en 3 k.) met 7 en voor St. Pierre van 11—17 October 12 (5 m., 5 vr. en 2 k.) met 12 sterfgevallen. Aan de morgues dier gasthuizen werden nog bovendien 13 en 15 lijken gebragt.

— Aan de Université Libre werden van 1865—1866 434 studenten, waaronder 166 in de Geneeskunde, ingeschreven. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Aan het Wetsontwerp betreffende de *Staatsbegrooting voor het dienstjaar* 1867, Hoofdstuk V, Departement van *Binnenlandsche Zaken*, ontleenen wij de navolgende bijzonderheden: 4de afdeeling, MEDISCHE POLITIE: I. 1°. Jaarwedden van de geneeskundige ambtenaren *f* 40,000; — 2°. reis- verblijf- en bureaukosten van de geneeskundige ambtenaren *f* 9000; — 3°. kosten van de geneeskundige raden, met inbegrip van reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de leden en plaatsvervangende leden, en toelagen aan de secretarissen *f* 26,000; — 4°. kosten van de examens van hen, die een diploma of eene acte van bevoegdheid verlangen, volgens de Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), met inbegrip van reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de leden der examen-commissiën *f* 5000; — 5°. wering van epidemische en besmettelijke ziekten, alsmede bevordering der koepokinenting *f* 2000; — 6°. bijdrage in de kosten van het praktisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam *f* 12,000; — 7°. opleiding van vroedvrouwen *f* 8000; — 8°. uitoefening van toezigt over krankzinnigen en over de daarvoor bestaande gestichten *f* 2700; — TOTAAL *f* 104,700.

II. 1°. Jaarwedden en verdere belooningen van den directeur, de leeraren, ambtenaren, bedienden en arbeiders aan 's Rijks Veeartsenijschool, mitsgaders schrijfloonen *f* 15,360; — 2°. Voeding en verpleging der kweekelingen en bedienden aan 's Rijks Veeartsenijschool; subsidiën voor de verzamelingen en inrigtingen van onderwijs; onderhoud en lasten der gebouwen; onderhoud en aankoop van meubelen en gereedschappen; vuur en licht; aankoop en voeding van runderen; administratieve en andere uitgaven *f* 23,700; — TOTAAL *f* 39,060.

III. 1°. Kosten tot afwering van het gevaar, waarmede de heerschende ziekte onder het vee den veestapel bedreigt *f* 200,000; — TOTAAL GENERAAL van de 4de afdeeling *f* 343,760.

Uit den uitgewerkten en toelichtenden staat, behoorende bij vorenstaande ramingen van kosten, blijkt o. a. het volgende:

Ad I. 5°. Hoewel maatregelen tot bevordering der openbare gezondheid in den regel ten laste der gemeentekassen moeten komen, doen zich soms bij het heerschen van besmettelijke ziekten gevallen voor, waarin hulp van Rijks wege niet kan ontbeerd worden. Voor die gevallen is het wenschelijk dat eenig geld beschikbaar zij. De omschrijving van dezen post is daarom eenigzins gewijzigd en de post zelf met *f* 700 verhoogd.

Ad I. 6°. Bij de invoering der Wetten van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 58—61) is de behoefte aan vorming van hen, die den tweeden stand van geneeskundigen uitmaakten, met de opheffing van dien stand vervallen. Ten gevolge daarvan zijn de meeste Klinische Scholen vervallen. Maar de groote eischen, die door de Wetten aan de geneeskundigen gesteld worden, de instelling van een Staatsexamen, waaraan, voor zoo veel de praktijk der genees- heel- en verloskunde betreft, ook zij zijn onderworpen, die aan eene Hoogeschool hunne opleiding hebben genoten en het doctoraal examen in de geneeskunde hebben afgelegd, doen de behoefte ontstaan aan eene inrigting, waar ruime gelegenheid tot praktische oefening bestaat. Alleen in eene zeer

bevolkte gemeente kan zulk eene inrigting gevestigd zijn, omdat alleen dáár alle ziektevormen in de ziekenhuizen in voldoend aantal zijn waar te nemen en genoegzame gelegenheid bestaat tot praktische oefening in heel- en verloskunde. Amsterdam en Rotterdam, waar ook de hulpmiddelen voor het praktisch onderwijs voorhanden zijn, kwamen dus daarvoor beide in aanmerking. Van uit beide deze steden werd aanzoek gedaan om voor het klinisch onderwijs subsidie van Rijks wege te ontvangen. Op de Staatsbegrooting voor 1866 was eene som van *f* 3000 als bijdrage voor Amsterdam uitgetrokken, als vergoeding voor de bijdrage, die jaarlijks aan die school verstrekt werd door de opgeheven Provinciale Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt in Noord-Holland. Hierbij is thans *f* 9000 gevoegd, ten einde voortaan van Rijks wege worde voorzien in de behoeften van het klinisch onderwijs in engeren zin; van wege Amsterdam zullen de aldaar aanwezige verzamelingen en geschikte lokalen in en buiten de gasthuizen worden verschaft, benevens de hulp, die het bestaan van het Athenaeum aanbiedt. De Provinciale Staten van Noord-Holland zullen, te oordeelen naar hun voorwaardelijk votum in de najaars-vergadering van 1865, niet nalaten *f* 10,000 bij te dragen, terwijl het Stedelijk Bestuur een uitstekend emplacement voor de musea van de Klinische Scholen en van wijlen Prof. VROLIK, benevens leeszalen voor physiologie en anatomie gaat bouwen. Aan Rotterdam had de Minister eene Rijkssubsidie van *f* 7009 aangeboden tot verbetering der Klinische School, maar de Gemeenteraad besloot tot opheffing der school.

De afdeeling ONDERWIJS leert o. a. het volgende:

1°. Ten behoeve van de Hoogeschool te LEIDEN wordt voorgesteld: een adsistent bij de kliniek, op eene jaarwedde van *f* 1000; — een adsistent, een custos en bedienden bij de physiologie, op eene jaarwedde van *f* 1000, *f* 500 en *f* 300 respectievelijk; — een adsistent bij de chirurgie, ook op eene jaarwedde van *f* 1000. De toelichting tot die posten luidt als volgt: „De aanstelling van den eerstgenoemden adsistent, waarop herhaaldelijk door den Hoogleeraar, met het klinisch onderwijs belast, is aangedrongen, zou strekken om te voorzien in eene groote behoefte, daar het aantal bezoekers der polykliniek, soms 80 per dag, zonder zoodanige hulp niet behoorlijk kon worden behandeld en het den Hoogleeraar niet wel mogelijk zou wezen in dit opzigt zijne taak naar eisch te vervullen."

De volgende beambten (die bij de physiologie) „zijn het gevolg van het aanstellen van een Hoogleeraar voor de physiologie, waar de middelen behooren te worden verschaft om zijn onderwijs vruchtbaar te maken. Ook bij de andere Hoogescholen staat den Hoogleeraar een adsistent ter zijde. Een custos, wonende in het nieuwe gebouw en met de zorg daarvoor te belasten, kan niet wel worden ontbeerd, terwijl de proefnemingen in het laboratorium de hulp van een of twee bedienden noodig maken." — Met betrekking tot den in de laatste plaats genoemden adsistent wordt het volgende aangeteekend: „Reeds vroeger was er sprake van de aanstelling van een adsistent, den Hoogleeraar in de chirurgie toe te voegen. Even als bij de kliniek wordt hier zoodanige hulp onmisbaar geacht, te meer uit hoofde van de soms wankelende gezondheid van den Hoogleeraar. Langer uitstel schijnt dus niet raadzaam."

2°. Bij de Hoogeschool te UTRECHT worden voorgedragen: een lector in de geneeskunde, met *f* 800 en een adsistent bij de physiologie met *f* 1000 's jaars. (Aan deze Hoogeschool zijn reeds twee adsistenten bij het gasthuis werkzaam.) De toelichting tot deze posten luidt volgenderwijze: „De betrekkingen van adsistent bij de physiologie en van lector in de geneeskunde worden tot dusverre waargenomen door Dr. P. Q. BRONDGEEST, die alleen voor de eerste eene bezoldiging van *f* 800 genoot. De uitgebreidheid van dezen dubbelen werkkring, daar hij als lector zich belast had met

het geven van lessen aan de studenten in de propaedeutische en physische diagnostiek, gevoegd bij zijne praktijk als geneesheer, maakt het den Heer BRONDGEEST hoogst moeijelijk beide betrekkingen gelijktijdig waar te nemen, waarom hij ontslag als adsistent bij de physiologie heeft verzocht, hetwelk Curatoren verklaard hebben bereid te zijn te verleenen, zoodra een opvolger zou zijn gevonden. Dien ten gevolge zou de Heer BRONDGEEST voortaan alleen als onbezoldigd lector in de geneeskunde werkzaam blijven. Intusschen zijn zijne werkzaamheden in die betrekking zoo gewigtig en kunnen zij zoo weinig worden gemist, dat Curatoren hebben voorgesteld, hem daarvoor gelijke bezoldiging toe te kennen als hij voor zijne hulp bij de physiologie genoot. Dienovereenkomstig is alzoo hier eene jaarwedde van *f* 800 uitgetrokken." — Bij den volgenden post wordt het navolgende gezegd: „Ter vervulling der vacature bij de physiologie, door het vertrek van Dr. BRONDGEEST optstaan, zal de keuze misschien op een vreemdeling moeten vallen en is het alzoo wenschelijk de jaarwedde eenigzins te verhoogen en op *f* 1000 te stellen, welk cijfer in den regel voor dergelijke adsistenten wordt toegestaan." — Nog komt als nieuwe post voor: „Toelage aan regenten van het krankzinnigengesticht te Utrecht voor het onderwijs in de psychiatrie ten behoeve der Hoogeschool *f* 1000" en wordt daarbij het volgende aangeteekend: „Tot dusverre wordt aan geen onzer Hoogescholen afzonderlijk onderwijs gegeven in psychiatrie, een vak, welks nut, sedert de verbetering der gestichten voor krankzinnigen en bij de tegenwoordige eischen der behandeling van zielskranken, niet als twijfelachtig kan worden beschouwd. Meer en meer blijkt de noodzakelijkheid om de aanstaande geneeskundigen ook in dit opzigt theoretisch en tevens praktisch te vormen. Nog onlangs is hierop door de commissie van toezigt over het gesticht Meerenberg ernstig aangedrongen, dat men zoude letten op de vorming van aanstaande geneesheeren van krankzinnigen, welke wensch door de inspecteurs der gestichten krachtig is ondersteund. Schier gelijktijdig hebben curatoren der Utrechtsche Hoogeschool de aandacht der Regering op dit onderwerp gevestigd, daarbij wijzende op de uitstekende gelegenheid, die het krankzinnigengesticht aldaar ook tot praktische vorming aanbiedt. Een overleg met goedvinden der Regering tusschen curatoren en regenten heeft geleid tot het voorstel, dat de Heer Dr. VAN DER LITH, directeur en eerste geneesheer van het gesticht, aan wien de titel van Hoogleeraar ware te verleenen, zich kosteloos, doch onder genot der collegiegelden, zou belasten met het geven van onderwijs in de psychiatrie aan de medische studenten en daarentegen van Rijks wege eene toelage van *f* 1000 's jaars aan het gesticht zou worden verleend, ten einde daarmede te voorzien in de vermeerdering van hulp, welke het gevolg zou wezen van den minderen tijd, dien de Heer VAN DER LITH voortaan aan de zieken in het gesticht zou kunnen wijden. Dit voorstel is der Regering allezins aannemelijk voorgekomen, daar langs dien weg, zonder noemenswaardige kosten, althans aan eene der Hoogescholen, op voortreffelijke wijze in de behoefte zou zijn voorzien. Tot dat doel is hier alzoo eene som van *f* 1000 uitgetrokken."

3°. Ten aanzien van de Hoogeschool te GRONINGEN merken wij het volgende op. Voor een adsistent bij het gasthuis wordt uitgetrokken *f* 600 en die post volgenderwijze toegelicht: „Ter verbetering van het onderwijs in de kliniek wordt het, zoo door den nieuw benoemden Hoogleeraar, met dat onderwijs belast, als door de commissie van toezigt over het ziekenhuis en door de curatoren, allezins noodig geacht, dat een jong ervaren geneeskundige, onder de leiding des Hoogleeraars, zich met het gedurig opzigt over de patiënten belaste, de verschillende kenteekenen, die zich bij hen voordoen, gadesla, de werking der voorgeschrevene geneesmiddelen naga en zoo hiervan als van hetgeen hij verder op te merken heeft, naauwkeurige aanteekeningen

honde, ten dienste van den Hoogleeraar en van de studenten. De voldoening van dezen wensch schijnt billijk; ook aan de andere Hoogescholen heeft zoo iets reeds plaats of verlangt men het in te voeren. Mitsdien is hier eene jaarwedde van *f* 600 als tegemoetkoming voor een jong geneeskundige, voorloopig met die taak te belasten, uitgetrokken."

— Bij de vaststelling der *Begrooting van Nederlandsch Indië voor het dienstjaar* 1867 was in het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer, o. a. met betrekking tot de opleiding der Artsenijmengkundigen voor de Indische dienst, gevraagd, waarom die door den Hoogleeraar MULDER en niet op de Militaire Geneeskundige School plaats had? In de Memorie van Beantwoording werd daarop het volgende in het midden gebragt: »Sedert 1846 zijn de kweekelingen, vereischt om de pharmaceutische dienst bij het Indische Leger te kunnen voorzien van bekwame Apothekers, gesteld onder het oppertoezigt van een Hoogleeraar in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde aan eene van 's Rijks Hoogescholen. Tot dien maatregel werd door den Koning besloten, nadat gebleken was dat de opleiding aan 's Rijks Kweekschool voor [Militaire] Geneeskundigen niet aan de vereischten zoude beantwoorden. De Hoogleeraar MULDER heeft zich gedurende al die jaren wel met dit oppertoezigt willen belasten. Nog zeer onlangs is, met het oog op de gunstige uitkomsten, welke zij voortdurend oplevert, de opleiding der hier bedoelde kweekelingen op den bestaanden voet gehandhaafd."

Op eene aanmerking in het Voorloopig Verslag betreffende de wijze, waarop de nieuw aangeworven troepen van hier naar Indië worden vervoerd, met name ook wat aangaat de nadeelige gevolgen, die het bijeenpakken van een groot aantal manschappen in de beperkte ruimte van het tusschendek van een koopvaarder, op hunnen gezondheidstoestand uitoefent, antwoordde de Regering, »dat op de zeereizen voor ieder man eer meer dan minder ruimte aan boord beschikbaar is, dan waarop die vroeger op goede gronden werd bepaald, maar dat de aandacht der Regering op dit punt zal gevestigd blijven."

— De Commissie, benoemd door Z. M. tot het afnemen der examens als *Hulp-Apotheker*, in 1866, heeft aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een Verslag aangeboden omtrent den uitslag der werkzaamheden bij hare zittingen van 27 Augustus tot en met 1 September j.l. Dat Verslag is opgenomen in de *Staats-Courant* van 6 October en in zijn geheel overgenomen in het *Pharmaceutisch Weekblad* van 14 October j.l. Het stuk verdient in zijn geheel gelezen te worden. Wij nemen er alleen uit over, dat van de 15 geëxamineerden zijn toegelaten 3, en wel: M. G. BENTJEMA, van Leeuwarden, B. VAN DER MEULEN, van Franeker en C. H. N. SMITS, van Gouda, en dat de afgewezenen, met eene enkele uitzondering, meerendeels een examen schenen te wagen en in het theoretische gedeelte van het Apothekersvak veel te weinig ervaring hadden verkregen, om der Commissie aanleiding te geven tot eenige uitvoerige beraadslaging over het al of niet uitreiken eener acte van bevoegdheid.

— Door de *Staats-Courant* van 18 October j.l. is het Verslag medegedeeld van de Commissie, in 1866 belast met het afnemen van de *Natuurkundige examens*, volgens Art. 4 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59). Daaruit blijkt, dat zich tot het afleggen van het examen 29 kandidaten hadden aangemeld, waarvan zich echter 7 reeds vóór den aanvang en nog 3 kort na het begin van het examen terugtrokken. Slechts 2 der kandidaten behoefden zich aan het in de eerste zinsnede van Art. 4 der Wet van 1 Junij 1865 bedoelde voorafgaand onderzoek te onderwerpen; daar dit onderzoek echter voor beiden ongunstig uitviel, en zij dus tot het Natuurkundig examen niet konden worden toegelaten, namen aan dit laatste in zijn geheelen omvang

slechts 17 kandidaten deel. Slechts aan 5 van deze kon het diploma worden uitgereikt.

De „algemeene opmerkingen" waarmede het Verslag besloten wordt, luiden als volgt: „In de eerste plaats meent de Commissie te moeten opmerken, dat de meeste kandidaten niet op dien trap van ontwikkeling stonden, die door behoorlijk gymnasiaal onderwijs wordt verkregen. De stijl in de gemaakte opstellen liet meestal veel te wenschen over: Latijnsche en Grieksche kunstwoorden werden niet zelden gebrekkig geschreven of uitgesproken. Waarschijnlijk zouden velen, nu door de Wet daarvan vrijgesteld, het toelatings-examen niet hebben kunnen doorstaan. — Verder is het der Commissie voorgekomen, dat verreweg de meesten der examinandi hunne studiën hadden aangevangen met het oog op geheel andere eischen dan door de tegenwoordige Wet gesteld worden, en op het veel breedere veld, waarover het thans afgenomen examen zich uitstrekt, zich te korten tijd hadden kunnen oefenen om aan hetgeen nu gevorderd wordt te kunnen voldoen. De omvang toch van het examen is zóó veel ruimer, het aantal vakken zóó veel grooter, dat zoowel aan de examinatoren als aan de examinandi daardoor een geheel nieuw standpunt is aangewezen. — Het zou zeker voorbarig zijn, nu reeds over den invloed, dien de nieuwe wijze van examineren zoowel op het Natuur- en Geneeskundig onderwijs, als op de ontwikkeling der a. s. Geneeskundigen zal uitoefenen, in algemeene beschouwingen te treden. De Commissie vertrouwt echter, dat de gestelde eischen voor hen, die zich aan de Geneeskunst willen wijden, een prikkel zullen zijn om, na behoorlijke litterarische en mathematische voorbereiding, zich een voldoenden tijd op de studie der natuurwetenschappen toe te leggen. Zij meent, dat een examen als het nu afgenomene de waarborgen geeft, dat tot de uitoefening der Geneeskunst alleen zij zullen toegelaten worden, die vooraf een voldoenden grondslag van natuurkundige kennis hebben gelegd."

— In het Verslag van den staat der provincie *Noord-Brabant* in 1865 komt o. a. het volgende voor: „Bij circulaire van 23 Junij 1865 (*Provinciaa Bijblad* n°. 70) is door ons gevolg gegeven aan een vroeger te kennen gegeven voornemen om de Gemeentebesturen in dit gewest uit te noodigen, *onderling van het verhaal der kosten van geneeskundige hulp en geneesmiddelen der armen afstand te doen.* Blijkens onze circulaire van 22 December 1865 (*Provimciaal Bijblad* n°. 106) hadden 156 Gemeentebesturen zich tot toetreding tot eene daartoe strekkende overeenkomst bereid verklaard. Het bij laatstgenoemde circulaire gevoegde ontwerp eener overeenkomst is door de Besturen van 137 gemeenten vastgesteld, terwijl van de Besturen van sommige gemeenten de mededeeling van het besluit nog wordt ingewacht."

[Wij hebben op deze wijze van handelen in Noord-Brabant, met betrekking tot een voor de uitoefening der geneeskundige praktijk belangrijk onderwerp, herhaaldelijk in dit Tijdschrift de aandacht gevestigd. Het komt ons meer en meer voor, dat met de letter en vooral met den geest der Armenwet deze soort van overeenkomsten niet al te wel zijn overeen te brengen. Wij hebben op het oog de bepalingen regelende het zoogenaamde restitutiestelsel. Nu moge men dát stelsel afkeuren. Maar zóo lang het bestaat moet het gehandhaafd worden. En dat doet men toch wel niet bij eene regeling als in Noord-Brabant.]

's GRAVENHAGE. — In de jongst gehouden zitting van den Gemeenteraad is gedelibereerd over het prae-advies omtrent het voorstel van de Heeren DE PINTO c. s., tot oprigting van een Ziekenhuis te Scheveningen. Na langdurige beraadslagingen, hoofdzakelijk loopende over de al of niet noodzakelijkheid van dit Ziekenhuis (waartoe eene som van *f* 18,000 zou gevorderd worden), is ten slotte de zaak aangehouden tot bij de behandeling van het plan tot den aanleg van de buitengewone werken alhier.

ALI COHEN.

— Beloop der cholera van 21—27 Oct. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.

Zie pag. 591.	21 Oct. tot 27 Oct. A.	O.	Sinds het begin. A.	O.
Z. Holland.				
Asperen. . .	1	—	2	1
's Gravenh. .	1	2	1690	1015
's Gravesand	7	2	18	6
Kralingen. .	—	1	173	57
Naaldwijk. .	3	3	42	29
Rotterdam. .	8	3	1978	1237
Totaal. . .	20	11	3903	2345
De Provincie	—	—	12795	7648
N. Holland.				
Amsterdam.	1	1	1232	1104
Assendelft. .	—	1	77	44
Egmond aan Zee.	10	6	26	17
Helder. . . .	—	1	45	33
Krommenie	3	—	18	14
Zaandam. .	—	1	95	58
Totaal. . .	14	10	1493	1270
De Provincie	—	—	3556	2567
Utrecht.				
Maarssev. .	1	1	15	7
Utrecht. . .	3	2	2342	1600
Totaal. . .	4	3	2357	1607
De Provincie	—	—	4147	2647

	21 Oct. tot 27 Oct. A.	O.	Sinds het begin. A.	O.
N. Brabant.				
Etten en Leur. . . .	3	—	6	1
Helmond. . .	7	2	235	169
's Hertogenb	1	—	545	296
Tilburg. . .	10	5	73	38
Veghel. . . .	1	—	1	—
Zevenberge.	8	4	54	30
Totaal. . .	30	11	914	534
De Provincie	—	—	1960	1155
Gelderland.				
Arnhem. . .	1	1	615	424
Druten. . . .	2	1	37	22
Heerde. . .	—	2	15	13
Tiel.	3	2	138	87
Zaltbommel	1	—	195	106
Zutphen. . .	2	2	150	95
Totaal. . .	9	8	1150	747
De Provincie	—	—	2250	1417
Zeeland.				
St. Annaland	3	2	54	42
Westdorpe. .	2	—	3	—
Totaal. . .	5	2	57	42
De Provincie	—	—	347	223

	21 Oct. tot 27 Oct. A.	O.	Sinds het begin. A.	O.
Friesland.				
Haskerland.	1	—	15	11
Leeuwarderadeel. . .	1	1	6	5
W. stellingw	1	1	11	9
Totaal. . .	3	2	32	25
De Provincie	—	—	716	449
Overijssel.				
Deventer. . .	1	1	162	100
Zwolle. . . .	1	—	344	203
Totaal. . .	2	1	506	303
De Provincie	—	—	1723	1005
Groningen.				
Groningen. .	3	—	1740	1011
Hoogezand. .	1	—	62	37
Totaal. . .	4	—	1802	1048
De Provincie	—	—	2524	1474
Limburg.				
Maastricht. .	111	59	498	219
Vaals. . . .	1	1	2	2
Totaal. . .	112	60	500	221
De Provincie	—	—	738	348

De RECAPITULATIËN der laatste 2 weken zijn door latere opgaven bijgewerkt als volgt:

	Aanget.	Overl.
Van 7 Oct. tot 13 Oct. .	380	243
„ 14 „ „ 20 „ .	207	150
Van 21 Oct. tot 27 Oct. .	203	108

Sinds het begin der ziekte tot op 27 Oct. aanget. 31359, overl. 19294.

De Provincie *Drenthe* komt ook in deze week niet meer op de Tabel voor; het totale cijfer der aangetasten bedroeg tot 27 October 603 en dat der overledenen 361.

ERRATUM.

Blz. 526, regel 15 v. o. *staat:* 's Gravenhage: 1832 (488,111 inw.) *lees:* (48,811 inw.)

Dr. J. HANLO.

ROTTERDAM. — Uit de Memorie van Beantwoording op het centraal Rapport betreffende de begrooting dezer gemeente voor 1867 blijkt o. a., dat, met betrekking tot de zaak van het drinkwater, binnen zeer weinige dagen beslist zal zijn, of de concessionaris al dan niet van zijne concessie gebruik zal maken. Zoo lang de cholera-epidemie nog niet geheel zal zijn verdwenen, achtte men het raadzaam, de stations tot distributie van versch Maaswater te behouden, zonder nu nog te spreken over hetgeen verder deswege zoude kunnen worden voorgesteld. — De meerderheid in eene afdeeling achtte, dat het Ziekenhuis aan de Hoogstraat in zoodanigen slechten toestand verkeert, dat het dringend verbetering vereischt. Nog vroeg die afdeeling, of er uitzigt bestond, dat weldra de plannen voor een succursaal bij het Ziekenhuis aan den Coolsingel aan den Gemeenteraad zullen worden overgelegd? Burgemeester en Wethouders antwoordden hierop, dat, ofschoon de toestand van het Ziekenhuis aan de Hoogstraat veel te wenschen overlaat, men het, in afwachting van voorstellen tot stichting van een nieuw gebouw, niet geraden acht om groote uitgaven aan het oude, bouwvallige huis te besteden. De plannen omtrent een succursaal bij het Ziekenhuis aan den Coolsingel maakten bij de Commissie van administratie over dat gesticht een punt van onderzoek uit. — Ééne afdeeling eindelijk achtte het zeer wenschelijk, dat het toezigt op de openbare huizen hier, even als elders, *bij verordening* (Verordening op de prostitutie) werd geregeld. Het antwoord van Burgemeester en Wethouders luidt als volgt: »Omtrent dit punt hebben reeds besprekingen met het hoofd der Politie plaats gehad. De zaak is echter nog niet rijp genoeg, om nu reeds tot een punt van beraadslaging te kunnen worden gesteld."

UTRECHT. — Bij het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, dat den 16den October j.l. zijne jaarlijksche Algemeene Vergadering hield, ontving Prof. HARTING de zilveren medaille, voor het opgeven eener ten vorige jare bekroonde, door wijlen Dr. B. KNAPPERT geschreven prijsverhandeling, *Over de in de zoete wateren levende planariën.* Op drie der prijsvragen, in het jaar 1864 door het Genootschap uitgeschreven, waren antwoorden ingekomen, als ééne in de Fransche taal geschreven verhandeling, waarin door naauwkeurige proefnemingen werd aangetoond, in hoeverre de verbindingswarmte van ozon eene andere is dan die van gewone zuurstof. Men besloot den schrijver voorwaardelijk te bekroonen met de gouden medaille, mits hij zijne verhandeling wijzigde en verbeterde. Op de vraag nopens eene *geneeskundige plaatsbeschrijving* van eene stad in Nederland, met minstens 20,000 inwoners, was één antwoord ingekomen, dat evenwel niet werd bekroond.

ZWOLLE. — Uit Soerabaija wordt, van den 17den Augustus j.l. het volgende medegedeeld: »In den laatsten tijd hadden er wederom vele cholera-gevallen plaats en overleed o. a. gisteren nacht daaraan een onzer verdienstelijke stadgenooten. De slagtoffers moeten ook zeer groot zijn bij de inlandsche bevolking, vooral in die kampongs gelegen nabij die *pestpoelen, waarmede de stad als het ware geheel is omringd.* Het verdient wel de aandacht dat wij van cholera-gevallen in de *afdeelingen* dezer residentie weinig of niet hooren, evenmin dat zij zich voordoen in andere residentiën. De cholera schijnt zich dus bij voorkeur te Soerabaija te hebben gevestigd en betreuren wij het daarom zeer, dat, niettegenstaande bij herhaling in de bladen aangedrongen is tot het nemen van maatregelen voor den algemeenen gezondheidstoestand, men daarvan niets ziet gebeuren."

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt.* — *September.* — Bij Z. M. besluit van 16 September 1866, n°. 31, is de Off. v. Gez. 3de kl. H. J. FLINT, van het 4de Bataillon 4de Regiment Infanterie, voor den tijd van 5 jaren gedetacheerd bij het leger in Oost-Indië.

ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

OVER DE ZOOGENAAMDE FIBRINECILINDERS EN HUN VOORKOMEN IN DE URINE BIJ VERSCHILLENDE NIERAANDOENINGEN. — » Indien de oppervlakte der urine bedekt is met veel schuim, zoo bestaat er eene nieraandoening en zal de verzwakking van den lijder zeer aanmerkelijk zijn," luidt de 34ste Aphorisme van het 7de boek der Aphorismen van HIPPOCRATES.

Vreemd moet het voorkomen, maar toch is het de waarheid dat dit de eenige plaats is, die in 20 eeuwen, na dien schrijver verloopen, het verband aanduidt tusschen de eigenaardige verandering der urine en de ziekte, bekend als BRIGHT'sche ziekte. Eerst in het laatst der 18de eeuw zien wij deze kennis beginnen door te schemeren. Omstreeks 1770 ontdekte de Italiaan COTUGNO de coagulatie der urine, onder bijvoeging van sommige reagentia, in enkele gevallen, waarin waterzucht voorkwam. Van verschillende andere kanten werd dit verband opgemerkt, totdat in 1827 door den arbeid van BRIGHT dit verband plotseling in een nieuw daglicht werd gesteld. In zijn *Report of Medical Cases selected with a View of Illustrating the Symptoms and Care of Diseases by a Reference to Morbid Anatomy*, 1827, fol., bragt BRIGHT, zich steunende op belangrijke klinische waarnemingen en pathologisch-anatomische onderzoekingen, voor het eerst de ware verhouding aan het licht, waarin de drie hoofdfactoren tot elkander staan, waartoe de verschijnselen der ziekte, die zijnen naam dragen, gebragt kunnen worden, namelijk albuminurie, nieraandoening en cachexie.

De opvatting van den morbus Brighthii, als een enkelen ziektevorm, bleef langen tijd de heerschende. FRERICHS, in zijn werk: *die Brightsche Nierenkrankheit und deren Behandlung*, in 1851 verschenen, was geheel van deze meening. Het voorkomen van cilinders in de urine en het aanwijzen hiervan door middel van het mikroskoop werd een krachtig hulpmiddel tot diagnostiek dezer aandoening en dikwijls het eenige middel tot onderscheiding van andere toestanden van het organisme, die ook met het voorkomen van albumen in de urine gepaard gaan. Evenwel hierbij bleef de beteekenis dier cilinders en de verschillen, die zij in structuur, vorm enz. aanboden, werden niet nader overwogen of hoogstens verklaard als verschillende stadiën van omzetting van producten, voortkomende uit hetzelfde ziekteproces.

Weldra echter toonden de resultaten der Pathologische Anatomie, dat onder dien naam van morbus Brightii een aantal der meest verschillende ziekteprocessen in de nieren werden zamengevat, die niet alleen op de obductietafel belangrijke verscheidenheden opleveren, maar ook durante vita een belangrijk klinisch onderscheid aanbieden. Deze opmerkingen werden noodzakelijk gevolgd door die, dat geheel andere aetiologische momenten aan die verschillende toestanden beantwoordden; van hier dat zich de behoefte al meer en meer deed gevoelen aan diagnostische hulpmiddelen, om gedurende het leven deze aandoeningen te kunnen onderscheiden, die tot nog toe alleen de Pathologische Anatomie duidelijk aan het licht bragt. Zoowel uit een therapeutisch als uit een prognostisch oogpunt moest dit van groot belang zijn. Van verschillende kanten zocht men naar dergelijke diagnostische hulpmiddelen. Nog onlangs hebben de onderzoekingen van Dr. STOKVIS, over de hoedanigheid van het eiwit, voorkomende in de urine, zeer belangrijke gegevens daartoe aangebragt. Anderen meenden zekerheid op dit gebied te krijgen, door den lijder stoffen toe te dienen, die, in de urine overgaande, gemakkelijk door hunnen veranderden reuk herkend kunnen worden, bijv. terpentijnolie enz. Uit het al dan niet aanwezig zijn van de karakteristieke reuk besloten zij

tot verschillende ziekteprocessen der nieren. Maar van dit alles is er niets, dat zoo duidelijke gegevens voor eene zekere diagnostiek oplevert dan een naauwkeurig onderzoek der zoogenaamde fibrinecilinders. In deze rigting zijn dan ook door verscheidene medici reeds onderzoekingen in het werk gesteld, als door JOHNSON, den Zweedschen Dr. VON DÜBEN, VOGEL in zijne *Urine-analyse* en GUBLER (*Dictionnaire encyclopédique des Sciences Médicales, article Albuminurie*). Maar niettemin heerscht veel verschil over de natuur en opvatting der in de urine voorkomende fibrinecilinders.

Voor twee jaren maakte Dr. KEY, Professor aan het Medisch-Carolinisch Instituut te Stockholm, zijne onderzoekingen op dat gebied bekend, in een werkje, getiteld: *Om de saa kallode Tabularafgjutningarnas ohhia formar och bildnung vid sjukdomar i Njurarne.* Prof. O. WEBER haalt dit werk aan in zijne *Algemeene Chirurgie*, deel uitmakende van het groote werk van BILLROTH en VON PITHA, prijst het, doch betreurt het zeer zijne onderzoekingen niet geheel te kunnen mededeelen, daar het in eene hem onbekende taal, het Zweedsch, geschreven was. In den tijd, dien ik als Interne aan het Buitengasthuis te Amsterdam doorbragt, had ik ruim de gelegenheid, onder de leiding van Dr. HUET, eene betrekkelijk groote hoeveelheid lijders aan morbus Brightii klinisch te volgen en de resultaten der lijkopening met de verschijnselen gedurende het leven te vergelijken. Door de aanprijzing van WEBER begon ik het werk van KEY te lezen en vond eene naar mijn oordeel zoo juiste en zoo heldere voorstelling van dit punt, die ik in de onderzoekingen, die ik zelf bewerkstelligde, zoo zeer bevestigd vond, dat ik meende, dat het misschien de moeite wel loonde zijne opiniën en de resultaten, die men voor de praktijk er uit trekken kan, in het kort te vermelden.

KEY is ter verkrijging dezer resultaten een geheel anderen weg ingeslagen dan zijne voorgangers; namelijk door niet alleen de cilinders, zoo als zij in de urine voorkomen, na te gaan, maar hunne vorming in de nieren zelve te bestuderen. Op zulk eene wijze het verband tusschen de ziekteproducten en de ziektevormen, waarin zij worden voortgebragt, kennende, kan men met meerdere zekerheid uit hun voorkomen in de urine een besluit trekken tot den toestand der nieren en urinekanaaltjes. Tot het onderzoek gebruikte KEY de nieren van personen, die zoo spoedig mogelijk na den dood geopend waren en die hij zoowel in verschen toestand als in chroomzuur verhard onderzocht; buitendien nam hij talrijke proeven op konijnen en honden, in wier nieren hij door inbrenging van vreemde ligchamen, door injectiën en door verwondingen verschillende processen te voorschijn had geroepen en die hij onmiddellijk na den dood onderzocht. Mijne persoonlijke ervaring strekt zich alleen over de eerste bron van hulpmiddelen uit, daar tot de tweede wijze van onderzoek de gelegenheid en geschiktheid mij ontbrak.

Het hoofdresultaat van op zulke wijze in het werk gestelde onderzoekingen is dit, dat de grootste rol in de vorming dier fibrinecilinders gespeeld wordt door de epitheliumcellen der nierbuisjes. Het zijn hunne verschillende metamorphosen bij verschillende aandoeningen der nier, die aanleiding geven tot de vorming dier verschillende cilinders.

In het algemeen zijn de epitheliumcellen der nierbuisjes onderhevig aan al de veranderingen, die men zamenvat onder den naam van regressieve metamorphose en die wij gelegenheid hebben in meerdere of mindere mate in alle weefsels waar te nemen. Ter meerdere duidelijkheid van het volgende zullen eerst deze verschillende vormen der regressieve metamorphose in het kort vermeld worden. KEY onderscheidt aan de epitheliumcellen der nierbuisjes: 1°. eene donker korrelige ontaarding; 2°. eene helder fijnkorrelige; 3°. eene vetontaarding; 4°. eene geleiachtige of colloïd; 5°. eene amyloïd- of wasontaarding; 6°. eene pigmentontaarding; 7°. eene verkalking; 8°. een in elkander schrompelen en atrophie.

De onder de drie laatste rubrieken vermelde vormen vervullen de geringste rol in de pathologie der nieren.

De eerste en meest algemeene verandering, die de epitheliumcellen ondergaan, is de boven onder den naam van donker korrelige ontaarding vermelde; uit het volgende zal blijken, dat deze toestand geheel overeenkomt met dien, die VIRCHOW bij de cel in het algemeen onder den naam van troebele zwelling aangeduid heeft, het eerste teeken van ziekelijk gewijzigde en vermeerderde stofwisseling. De cel zwelt meer of minder aan en verliest allengs hare scherpe grenzen; de kern wordt minder duidelijk. Later verliest men geheel het spoor van eene begrenzende celmembraan en men ziet slechts een hoopje korrelig protoplasma met vele uitloopers. Eindelijk vervalt de cel in eene moleculaire detritusmassa, die met die der naburige, hetzelfde proces ondergaan hebbende, cellen versmelt. Doch niet altijd heeft dit proces in de geheele cel plaats; niet zelden neemt men het slechts in een gedeelte waar, de andere zijde met de kern en verderen inhoud blijft te zamen. Later zal aangetoond worden welk een gewigt dit feit heeft. De kern houdt al dan niet haren vorm; het meest gaat zij ook over in eene detritusmassa, die zich met die van het overige protoplasma vermengt.

Deze donker korrelige ontaarding kan lang bestaan, zonder dat de cel te gronde gaat en de cel zelfs kan weder geheel ad integram hersteld worden of gedeeltelijk uit elkander vallen, terwijl het overblijvend gezond gedeelte nieuwe cellen door deeling voortbrengt.

De heldere fijnkorrelige ontaarding wordt het meest waargenomen, terwijl andere cellen in de nabijheid de amyloïde degeneratie hebben ondergaan; in de meeste acute en chronische processen in de nieren zal men ze in meerdere of mindere mate verspreid vinden tusschen cellen, die op andere wijze gedegenereerd zijn; waaruit men het gevolg trekken kan, dat zij een overgangsvorm is naar den gelatineusen en amyloïden ontaardingsvorm. De cel is in dit geval vergroot, zeer helder en gevuld met bleeke fijne korrels; de kern ondergaat dezelfde verandering en smelt te zamen met het protoplasma. Het is deze ontaarding, die de overleden Hoogleeraar SCHRANT in zijne *Onderzoekingen over het colloïd* beschreven heeft als een der aanvangsstadiën der colloïde degeneratie, waarmede in dit opzigt dus volmaakt boven vermelde opmerkingen overeenstemmen.

Wat de vetdegeneratie betreft, zoo vindt men in beide bovengenoemde vormen dikwijls enkele vetkorrels voorkomen. Bij eene parenchymateuse ontsteking ziet men dikwijls het vetontaardingsproces zich uit de korrelige zwelling ontwikkelen; maar eene ontsteking is hier niet volstrekt noodwendig. Onderzoekt men honden- en kattennieren, dan vindt men dikwijls eene groote hoeveelheid vetkorrels in de epitheliumcellen, zonder dat er iets voor pleit dat er durante vita eene ziekelijke aandoening der nieren heeft plaats gegrepen. En zelfs bij de menschen schijnt het voor te komen, dat men, zonder dat de nierfunctiën bijzonder gestoord zijn geworden, men na den dood eene aanmerkelijke menigte vetkorrels in deze cellen vindt.

KEY vergelijkt dit bij de onder den naam van vetinfiltratie beschrevene toestanden van andere organen. Over het algemeen vindt men deze vetdegeneratie der epitheliumcellen echter het meest bij parenchymateuse processen, die zeer lang geduurd hebben en alsdan met colloïde ontaarding als verderen graad na de troebele zwelling.

De geleiachtige of colloïde verandering der epitheliumcellen komt in de meest acute gevallen van nierlijden voor. KEY nam ze waar in groote hoeveelheid bij eene konijnennier, waarin gedurende het leven door eene injectie met tartarus stibiatus eene hevige ontsteking was te voorschijn geroepen. Zoo vindt men ze bij den mensch na acute miliair-eruptiën op de nieren. De cellen zijn in dit geval zeer helder, geleiachtig,

met uiterst onduidelijke omtrekken. De kern is eveneens in eene lijmachtige massa veranderd, die sterk het licht breekt en glinstert en waarin slechts weinige korrels te herkennen zijn. Dit komt geheel overeen met het proces, zoo als SCHRANT de colloïdmetamorphose beschreef. De aldus gevormde stof is een albuminaat, dat door suiker en zwavelzuur zwak rood, door jodium geelachtig, door karmijn helder rood gekleurd wordt en spoedig in alkaliën, langzaam in azijnzuur oplost. De reactiën hebben een groot praktisch gewigt ter herkenning van de natuur der later te bespreken cilinders.

De wasachtige verandering der cellen ziet men het meest bij nephritides, die voorkomen na cachectische toestanden, na langdurige etteringen, koortsen, bij tuberculose, caries, carcinoma, syphilis. Deze amyloïddegeneratie gaat gepaard met eene algemeene hyperplasie, zoowel van het klierweefsel als van het interstitiëel bindweefsel. Bij dezen vorm algemeen bekend onder den naam van speknier, vindt men het epithelium wasachtig ontaard en tegelijk interstitiëele hyperplasie. KEY stelt voor om deze redenen dit proces in plaats van amyloïdnier, algemeene hyperplastische nephritis te noemen. Hoe men nu ook dit proces noeme, de enkele cellen zijn in dit geval homogeen van inhoud, sterk glinsterend met scherpe donkere omtrekken en eigenaardige geelachtige naar die van het was zweemende kleur. De kern deelt meestal in de verandering, zoodat er geen spoor meer van te zien is.

Cellen nu, die deze verandering hebben ondergaan, kunnen zoo volledig te zamen smelten, dat men geen spoor van hunne grenzen, nog minder van hunne kernen vindt. Wat de reactiën betreft bij aanwending van sommige agentiën, zoo worden zij helder rood door karmijn gekleurd en kenmerken zich verder door een krachtigen tegenstand tegen alle inwerkingen. Noch in azijnzuur, noch in alcaliën lossen zij op. Het voorkomen der aldus veranderde epitheliumcellen kan het best met dat der levercellen vergeleken worden.

Pigmentontaarding speelt eene ondergeschikte rol in de pathologie der nieren; zij komt alleen voor in kanaaltjes, waar eene bloeding heeft plaats gehad.

De impregnatie met kalk ziet men nu en dan gepaard aan vetdegeneratie, vooral bij kindernieren verspreid, zoowel in de regte als in de gewondene buisjes, zonder dat de nieren voor het overige ziekelijk aangedaan zijn. In dit geval hebben de cellen een zeer donker uitzigt, zijn sterk lichtbrekend en vertoonen verscheidene concentrische ringen. In andere gevallen zijn de kalkzouten in meer korrelachtigen vorm afgezet. Door bijvoeging van zuren ziet men meestal blaasjes zich ontwikkelen van het vrij wordende aan den kalk gebondene koolzuur.

Zamenschrompeling en atrophie der nierepitheliumcellen vindt men bij parenchymateuse processen in alle stadiën; de laatste vorm vooral bij chronische nephritides.

Hiermede zijn dus in het kort de voornaamste veranderingen der epitheliumcellen in de nierkanalen geschilderd en kunnen wij overgaan tot de behandeling der buisvormige afgietsels, hunne wijze van vorming en ontstaan. De werkplaatsen als het ware hebben wij nagegaan en kunnen alzoo gemakkelijker de produkten begrijpen.

KEY onderscheidt 8 verschillende vormen van buisvormige afgietsels. In deze onderscheiding ging hij uit van het beginsel, dat men zoo veel mogelijk de vormen moest scheiden, die meerdere in het oog vallende karakters aanboden, opdat men gemakkelijk zoude kunnen letten op hun betrekkelijk voorkomen in verschillende nieraandoeningen en zoo gemakkelijk mogelijk omgekeerd van zulk een cilinder tot den ziektevorm, waarin hij voorkomt, besluiten kan. Overgangsvormen en gemengde vormen komen hier als overal voor, doch worden ligt tot de hoofdtypen teruggebragt.

Deze 8 rubrieken zijn: 1°. donker korrelige cilinders; 2°. helder korrelige cilinders;

3°. vetcilinders; 4°. kalkcilinders; 5°. bloedcilinders; 6°. colloïdcilinders; 7°, wascilinders; 8°. hyaline cilinders en wel *a.* hyaline colloïde; *b.* hyaline wasachtige.

Van deze vormen zijn de donker korrelige, de wasachtige en de hyaline de gewigtigste en juist deze zijn het, waarover het oordeel der meeste schrijvers verschilt.

1°. *Donker korrelige cilinders.* Onder dezen naam heeft KEY die vormen zamen gebragt, die als epitheliaalcilinders en granulaire, of als exsudatieve en desquamatieve cilinders gescheiden werden. Zij bestaan uit eene donker korrelige massa, met meer of minder bijgemengde cellen of celkernen; zij zijn vast van consistentie en vormen getrouwe afgietsels van het lumen van het kanaal, waaruit zij voortkomen. Enkele malen bestaan zij uit in zamenhang afgestooten epithelium (waarvan de cellen echter de boven beschrevene donker korrelige ontaarding hebben ondergaan). In dien toestand vormen zij holle, buisvormige cilinders, en komen grootendeels uit de canaliculi recti; door velen werden zij afzonderlijk als desquamatieve cilinders beschreven, maar deze benaming heeft veel tegen zich, daar er geene reden zijn ze van de overige, die denzelfden oorsprong hebben en die door hen exsudatieve genoemd werden, te scheiden; want de epitheliaalcellen hebben dan eens hunnen vorm en omtrekken behouden, dan eens zijn zij zamengesmolten tot eene korrelige massa, zonder dat dit een wezentlijk onderscheid maakt. Alleen kan men zeggen, dat, naarmate het proces acuter is, naar die mate de cellen meer hunnen vorm behouden.

Meestal zijn echter de cilinders, in eene korrelachtige massa opgelost, waarin men slechts enkele celomtrekken of kernen bewaard ziet gebleven. Deze toestanden zijn aan zoo veel variatie onderworpen, dat het onmogelijk is hieruit eenige zekere steunpunten te vinden om ze in groepen te verdeelen, die dan ook uit een practisch oogpunt volstrekt onnoodig zijn.

Hoe worden nu deze cilinders in de nieren gevormd? Onderzoekt men de nieren, waarin zij voorkomen, na den dood, dan ziet men op fijne doorsneden, dat, naar gelang de uitbreiding van het ziekteproces in de regte of gewondene kanaaltjes, de epitheliumcellen eene korrelige metamorphose hebben ondergaan en sterk zijn gezwollen. Bij een acute, parenchymateuse nephritis bijv. ziet men de kanalen gevuld met sterk gezwollene, korrelige cellen, waarin de celwand verloren is gegaan en de inhoud in elkander zonder onderscheid overloopt. De cellen kunnen zoo gezwollen zijn, dat zij het geheele lumen opvullen. Het is duidelijk in deze gevallen, dat de cilinders door de epitheliumcellen gevormd worden. Maar in andere kanalen ziet men het kanaal gevuld met eene korrelachtige massa, terwijl zijn epithelium ongeschonden zich vertoont; het is alsof die massa van hooger af is afgestroomd; doch hierover later. Deze afgestooten cellen of massa, door celprotoplasma gevormd, worden door de urine uit de canaliculi medegevoerd, en op deze wijze verkrijgen wij donker korrelige cilinders, die de meest verschillende eigenschappen, wat betreft het al of niet aanwezig zijn van celomtrekken en kernen vertoonen, maar allen met datzelfde korrelige uiterlijk en allen gevormd uit cellen en celdetritus; doch geëxudeerde fibrine komt hier in de verste verte niet in het spel, zoo als vele schrijvers het zich voorstellen, daar zij zich geene ontsteking denken kunnen, zonder die exsudatie van fibrine. De cel ontvangt in dien ontstekingstoestand bij dergelijke processen, zonder eenigen twijfel, meer materiaal uit het bloed, maar men weet tegenwoordig, dat die cel zich niet zoo geheel passief verhoudt en, zoo lang zij leeft en de kern in haar geheel is, werkzaamheid ontwikkelt. Het te groote voedingsmateriëel wordt verwerkt, maar ten gevolge van de gewijzigde voeding kan het niet verarbeid worden zoo als het behoort; vanhier de troebele zwelling en de korrelige detritus. Maar tusschen deze gestoorde voeding en een exsudaat van fibrine is een ontzettend onderscheid.

Uit het voorgaande zou men het gevolg kunnen trekken, dat overal, waar zich donker korrelige cilinders vormen, het kanaal noodzakelijk van epithelium moet beroofd worden. Dit wordt ook door alle schrijvers aangenomen; zij zeggen: epithelium, dat korrelig ontaard is, valt uit elkander, het kanaal collabeert. En hierop bouwde men om de ongeneeslijkheid van morbus Brightii te verklaren, door het buiten dienst stellen van een groot aantal dier kanaaltjes. Maar hoe weinig komt dit overeen met de resultaten van een naauwkeurig onderzoek. Was dit alles waar, zoo moest men, in aanmerking genomen de enorme hoeveelheid epitheliaal-celdetritus, die dagelijks bij chronische nephritides, onder den vorm van cilinders, met de urine uit de nieren verwijderd wordt, ook een groot aantal ledige, gecollabeerde kanaaltjes vinden. Maar juist het tegenovergestelde is waar; slechts bij uitzondering vindt men een zamengevallen kanaal; de meeste canaliculi bezitten zelfs een behoorlijk vastzittend, hoewel meer of minder veranderd epithelium en in de geslingerde kanaaltjes is dit dikwijls vermeerderd. En ofschoon verscheidene dier kanaaltjes met dien detritus zijn volgestopt, is er geen beroofd van epithelium, zelfs in de geatrophiëerde gedeelten ziet men een regelmatig bekleedend epitheliumstelsel, en toch hebben die kanalen en hun epithelium van het begin af in het proces gedeeld.

De vraag rijst dus op, of de epitheliaalcellen tot de vorming der korrelige cilinders knnnen bijdragen, zonder zelve te gronde te gaan. Het klinisch en experimenteel onderzoek geeft hierop tot antwoord, dat dit wel degelijk mogelijk is, en de cel zoowel partiëel te gronde kan gaan, als door proliferatie nieuw materiaal leveren kan.

Zoo als boven reeds is vermeld hebben de cellen, die de troebele zwelling hebben ondergaan, dikwijls uitloopers van korrelig protoplasma; in verharde praeparaten ziet men ze duidelijk. Hiervan heeft nu een regelmatig afvallen of afstooten in het kanaal plaats, terwijl het deel van het protoplasma, dat het digtst bij den wand van het kanaal is, met de omsloten kern ongeschonden zitten blijft. En zoo lang de kern gezond blijft, blijft ook de cel in het bezit van de voor eene levende cel karakteristieke eigenschappen, waartoe men bij den tegenwoordigen stand der wetenschap het al dan niet aanwezig zijn van eene celmembraan niet meer kan rekenen.

Op deze wijze kan dus eene voortdurende afstooting of afvloeijing van korrelige massa van den inwendigen rand in het kanaallumen plaats hebben, zonder dat het kanaal zijn epithelium verliest. Maar dit niet alleen, kern- en celvermenigvuldiging kan te gelijk met dat proces plaats grijpen, zoo als hier onder zal besproken worden; en zoo kunnen wij ons gemakkelijk dit op het eerste gezigt zoo vreemd verschijnsel verklaren en zijn wij niet genoodzaakt verklaringen aan te nemen, die geheel met de waarheid in strijd zijn en behoeven wij als oorzaak van het ontstaan der atrophische gedeelten der nier bij parenchymateuse processen niet een denkbeeldig collaberen der kanaaltjes, beroofd van epithelium, aan te nemen.

Doch ook celproliferatie kan te gelijk met dit proces plaats hebben, zoo als KEY ten duidelijkste heeft waargenomen en beschreven, en deze nieuw ontstane cellen, vermengd met de op boven vermelde wijze gevormde detritusmassa, worden een materiaal te meer voor cilinders. De nieuw ontstane cellen (door celverdeeling uit de epitheliumcellen en niet door woekering der bindweefselligchaampjes van het onderliggend weefsel ontstaan) zijn doorgaans klein, helder en gelijken zeer op slijm- of etterligchaampjes. Het voorkomen hiervan in donker korrelige cilinders wijst altijd op een meer acuut proces en laat, wegens de besluiten, die men hieruit trekken kan over den goeden toestand en levensvatbaarheid van de moedercel eene betere prognose toe. Eene endogene celvorming, zoo als EBERTH, REMAK en RINDFLEISCH, die bij slijmvlies-

epitheliumcellen beschreven, is niet waar te nemen, zoodat eene werkelijke ettervorming uit het epithelium der nierkanaaltjes nimmer voorkomt; wanneer ettering plaats heeft, schijnt die van het interstitiëel bindweefsel uit te gaan.

De donker korrelige cilinders worden dus op verschillende wijze gevormd: door afstooting der epitheliumcellen in hun geheel, zoodat zij met hunne kernen meer of minder hun geheel blijven behouden òf zamensmelten òf in detritus uitéénvallen; òf, doordat die cellen slechts voor een gedeelte vervallen, terwijl de celbasis met de kern aan den wand van het kanaal blijft, òf eindelijk door woekering der cellen van het bedekkend epithelium, in welk geval eene groote hoeveelheid ongeschonden cellen of celresten in de cilinders kunnen gevonden worden, zonder dat het epithelium behoeft te gronde te gaan.

Zonder eenigen twijfel zoude het zijn nut uit een diagnostisch zoowel als uit een prognostisch opzigt hebben, te kunnen besluiten, op welke van de bovengenoemde wijze de gevondene donker korrelige cilinders gevormd zijn en ten deele kunnen wij dat. Een cilinder van den rubriek, dien wij nu behandelen, waarin het lumen van het kanaal is bewaard gebleven, duidt aan, dat het epithelium in zijn geheel is afgestooten en men kan tot heviger proces besluiten dan nadat men alleen detritusmassa vindt. Dit gaat echter niet altijd op, want al zijn de epitheliumcellen in hun geheel afgestooten, zoo kunnen zij nog in de nier in detritus uitéénvallen en men verkrijgt dezelfde soort van cilinders. Donker korrelige cilinders met kleine ronde cellen er in wijzen op celproliferatie en men besluit op een zeer acuut proces, dat niet die slechte prognose behoeft te hebben als in de hier boven vermelde gevallen. Vindt men vele cilinders met regelmatig geschikte, fijne kleine cellen, zonder dat de cilinder een lumen bezit, zoo pleit dit voor atrophie der nierkanalen.

Uit het bovenstaande zal nu, hoop ik, duidelijk blijken, waarom KEY de onderscheiding tusschen desquamatieve en exsudatieve cilinders verworpen heeft. De verdeelingen van sommige auteurs in epitheliale en granulaire cilinders, gevormd op het al of niet aanwezig zijn van cellen in de korrelige massa, is gegrond op kenmerken van te weinig belang om hierop hoofdafdeelingen te gronden; men kan, eens de natuur der cilinder als donker korrelig bepaald hebbende en dus hunne beteekenis te hebben vastgesteld, altijd door bijgevoegde adjectiva de verdere natuur dier cilinders bepalen, bijv. kan men gevonden hebben: buisvormige donker korrelige cilinders met of zonder duidelijke cellen, donker korrelige cilinders met spaarzaam ingesloten cellen en hunne natuur nog nader bepalen, door er bij te voegen of de cellen het nierepithelium, of slijm- of etterligchaampjes gelijken. Het wezenlijkste en gewigtigste kenmerk blijft, dat de donker korrelige cilinders door de epitheliumcellen en hunne derivaten, met hunnen detritus gemengd, gevormd worden.

2°. *Helder fijnkorrelige cilinders.* Deze vorm komt veel minder voor dan de vorige, het meest bij de amyloïddegeneratie der nieren na langdurige koortsen enz. In het algemeen schijnen deze helder fijnkorrelige cilinders een veel heviger beloop der ontaarding aan te duiden dan de boven vermelde, daar meestal de kern zelf gedegenereerd en uiteengevallen is.

Deze cilinders bestaan uit eene veel zachtere, bijna geleiachtige zelfstandigheid, waarin men nimmer celomtrekken meer in herkent; zij schijnen den overgang aan te duiden van het proces, hetzij in de amyloïde, hetzij in de gelatineuse ontaarding en dus eene soort van tusschenvorm uit te maken.

3°. *Vetcilinders.* Over het algemeen in alle korrelig ontaarde cellen vindt men dikwijls vetkorrels verspreid en dus ook in de donker korrelige cilinders, die uit hun te gronde gaan gevormd worden.

De cilinders echter, die meer bijzonder met den naam van vetcilinders bestempeld worden, bestaan uit eene gelatineuse homogene massa, waarin vetkorrels verspreid liggen. Zelden ziet men cilinders, enkel en alleen bestaande uit een digt op elkander gedrongen conglomeraat (vetklompjes); meestal echter komen zij met die gelatineuse stof voor, daar met de colloïde ontaarding der epitheliaalcellen, zoo als boven vermeld is, steeds min of meer vetvorming gepaard gaat. De inhoud van de cel schijnt homogeen; geen kern is waar te nemen, alleen vetblazen en nadat de celwand ook te gronde is gegaan worden die cilinders gevormd, die men misschien beter gelatineuse vetcilinders zoude kunnen noemen.

4°. *Kalkcilinders* worden minder in de urine dan in de nieren zelve gevonden, daar waar in chronische processen het epithelium reeds langen tijd aan het afstooten is, zoowel in de pyramiden als in de corticale zelfstandigheid. Doch men vindt ze ook bij kinderen, wier nieren voor het overige geene andere verandering aanbieden. Op het eerste gezigt zoude men geneigd zijn ze voor vetcilinders wegens hunne donkere omtrekken te houden, te meer daar meestal kalk wordt afgezet in verspreide korrels en vettig gedegenereerde cellen; door bijvoeging van zuren kan men zich dan van hunne natuur overtuigen; verder is karakteristiek hun sterk lichtbrekend vermogen, hunne bogtige omtrekken en groote concentrische ringen.

5°. *Bloedcilinders.* Slechts zeer zelden vindt men bij nierbloedingen deze cilinders in de urine; meer vindt men ze in de nier zelve, namentlijk in de kanalen waarin de bloeding heeft plaats gehad, die dan geheel met bloedligchaampjes zijn gevuld; zoo de bloeding pas heeft plaats gehad ziet het epithelium er geheel normaal uit; is deze echter reeds van ouderen datum, dan ondergaat het eene vetmetamorphose, vervalt in moleculairen detritus en wordt alzoo met de urine medegesleept. Naarmate het tijdperk der bloeding vindt men de bloedligchaampjes ongeschonden of inéengeschrompeld. Zulk eene bloeding heeft altijd de ondergang van het epithelium van het kanaal ten gevolge.

6°. *Gelatineuse* of *Colloïdcilinders.* Deze komen in alle stadiën der parenchymateuse nephritis voor. Nimmer blijft hier de celvorm bewaard, hetgeen bewijst dat hier het ontaardingsproces weder veel heviger voorkomt. De cellen vormen te zamen eene homogene massa, waarna men niet dan met moeite de zamenstellende deelen herkennen kan. Het kan zelfs zoo zijn, dat men de grootste moeite heeft ze van de later te beschrijven hyaline cilinders te onderscheiden en dit alleen kan, geleid door de heldere, regelmatig geschikte plekken, die de resten der vroegere kernen aanduiden; de kernen namentlijk glinsteren veel meer en vertoonen scherpere omtrekken.

7°. *Wasachtige cilinders* komen in de urine onder twee vormen voor, die zoowel uit een theoretisch als uit een praktisch oogpunt scherp van elkander moeten gescheiden worden, hoewel het niet altijd mogelijk is met juistheid terstond te bepalen, tot welke der twee vormen een voorkomend geval te huis behoort. De eerste vorm bestaat uit eene zamensmelting van ontaarde cellen, en hiervoor alleen gebruikt KEY den naam van wasachtig, zonder verdere bijvoegsels; de tweede groep brengt hij onder de hyaline cilinders, die in het algemeen niet door direkte zamenstelling der cellen gevormd worden. KEY kiest voor dezen vorm den naam van hyaline wasachtig.

Wanneer men deze cilinders in groote menigte in de urine aantreft (enkele komen ook wel bij andere processen voor), zoo wijst dit op dien toestand der nieren, dien men als speknier beschreven heeft. Bij geene ontaarding dier organen treft men zulk eene menigte cilinders aan. De speknier vertoont ons dan het beeld, door KEY als algemeene hyperplastische nephritis beschreven. Het spekkig uitzigt der nieren wordt zoowel veroorzaakt door de verstopte nierbuisjes als door de verandering der kliercelzelfstandigheid zelve en van het interstitiëele weefsel.

Onder zeer verschillende vormen ziet men de wascilinders in de urine voorkomen; hunne diagnostiek wordt evenwel gemakkelijk gemaakt door vele gemeenschappelijke kenmerken. Zij bezitten scherpe omtrekken, een eigenaardig, glanzend, mat wasachtig uiterlijk, vaste consistentie en eene groote broosheid; zij bieden sterken tegenstand aan alle reagentiën, worden door sterke alkaliën opgelost, maar overigens noch door zuren, noch door azijnzuur aangetast.

Meestal ziet men de omtrekken der cellen, waaruit de cilinders bestaan, zeer duidelijk; slechts zelden smelten die zoo te zamen, dat geen spoor der celgrenzen merkbaar is; kleine donkere ringen, of heldere vlekken, duiden de plaatsen aan der vroegere kernen en maken het mogelijk deze van de hyaline wascilinders te onderscheiden.

De wijze van vorming dezer cilinders is zeer gemakkelijk na te gaan. Op dwarsdoorsneden van verharde nieren ziet men alle mogelijke stadiën van zamensmelting der cellen, tot cilinders van volkomene homogeniteit, naarmate zij zelve meer of minder volkomen in het ontaardingsproces gedeeld hebben. Als tusschenvormen vindt men hier nu en dan helder fijn korrelige cellen; ook vindt men, even als in de donker korrelige degeneratie, hier veel celwoekering door kerndeeling.

8°. *Hyaline cilinders.* Dit zijn de door alle schrijvers meer in het bijzonder onder den naam van fibrine cilinders beschrevene vormen, en waarover men het eens was, dat zij, hoegenaamd geene celresten vertoonende, door exsudaat ontstaan. Doch te gelijk merkte men toch reeds van verschillende kanten belangrijke verschillen op met cilinders, die van fibrineuse natuurvormen zijn; hunne verhouding, na bijvoeging van zoutzuur en salpeterzuur, brengt hen weêr tot de slijmstoffen. Virchow is geneigd ze als een cronpeus exsudaat te beschouwen, en in overeenstemming met hem noemen de meeste schrijvers ze croupeuse cilinders. Key evenwel stemt hier volstrekt niet in, en vindt het beste ze, volgens hun meest in het oog loopend karakter, hyaline cilinders te noemen. Deze hyaline cilinders komen in twee hoofdvormen voor, naar de natuur van de stof, waaruit zij bestaan, en noemt men ze hyaline wasachtige en hyaline gelatineuse cilinders.

De hyaline gelatineuse cilinders zijn een der meest bekende vormen van de in de urine voorkomende cilinderachtige elementen, die ook het meest bekend zijn. In het algemeen komen zij bij alle vormen van nephritis en andere nieraandoeningen, die met aanzienlijke circulatiehindernissen gepaard gaan, voor; zelfs vindt men ze in urine, waarin geen spoor van eiwit voorkomt. Het meest vindt men ze bij „Nierstauungen” en in het goedaardig beloop eener scarlatina. Zij zijn zeer helder en homogeen, zoodat men ze ter naauwernood op het objektglas waarneemt; over het algemeen zeer los, zacht, buigzaam, met onduidelijke bijna zich aan het oog onttrekkende grenzen; slechts enkele malen vindt men die goed zigtbaar. Het best kan men ze vergelijken met eene heldere gelei, in een fijnen cilindervorm gegoten. Naar de hoedanigheid der kanalen, waaruit zij komen, zijn zij meer of minder breed, spiraalvormig gedraaid, vertakt enz. Nu en dan zijn zij als het ware bestofd met fijne korrels (celdetritus) of met vetkorrels, uraten enz. Somtijds hebben zij het lumen van een buisvormige donker korrelige cilinder; zij zijn zoo doorschijnend, dat men in die gevallen de cellen en celresten, aan de tegenovergestelde zijde gelegen, duidelijk door ziet schemeren. Wat de chemische eigenschappen betreft zoo lossen zij na eenigen tijd in gedistelleerd water op, met gemak in zuren en alkaliën. Door jodium worden zij zwak geel gekleurd, waardoor zij ook een weinig ineenschrompelen.

Hoe ontstaan deze cilinders in de nieren? Ik geloof dat hunne vorming volstrekt niet identisch is van die der fibrineuse of croupeuse exsudaten, maar dat veeleer

hier aan een secretieprodukt der cellen te denken is. Dikwijls ziet men ze in het lumen van kanalen, waarvan de epitheliumcellen geheel gezond zijn. Dit en hun voorkomen in urine, waarin geen spoor van ciwit is (zoo als somtijds waargenomen kan worden), sluit alle denkbeeld aan een croupeus exsudatieproces uit, terwijl die natuur der stof, waaruit zij bestaan, en de chemische eigenschappen het regt geven, het proces als een secretieproces der cellen te beschouwen.

De inhoud van de gezonde epitheliumcellen, hun protoplasma, vertoont, zoo als vroeger reeds vermeld is, eene korrelige massa en eene homogene hyaline massa, de intergranulaire stof van het protoplasma (waarin VON RECKLINGHAUSEN de verschillende stroomingen heeft aangewezen). Deze stof nu komt in verhouding tegenover reagentiën het meest overeen met die der cilinders in quaestie. Zoodra echter er een ontstekingsproces plaats heeft, verandert de celinhoud, en die stof wordt troebel en meer resistenter tegen zuren. Bij de minste inwerking van prikkels ziet men op den vrijen wand der cellen heldere, geleiachtige druppels, even als eiwitdruppels, die uit den cel zijn opgeweld. VIRCHOW zelf vestigde het eerst hier de opmerkzaamheid op, zoowel bij normale als bij troebel gezwollene cellen. Staat nu iedere cel op deze wijze iets van zijne intergranulaire stof af, dan wordt het geheele kanaal met een hyaline gelatineuse membraan bekleed, die, met de urine medegevoerd, ons de boven vermelde cilinders geeft. Nu weten wij dat wij deze cilinders vooral vinden bij verhoogde bloedsdrukking, inzonderheid van de venae renales (Nierstauung).

Wat ligt nu meer voor de hand, dan aan te nemen, dat, naarmate de cellen uit het bloed meer materiaal tot zich nemen en dit assimileren, naar die mate zij ook meer van hunne intergranulaire stof in het lumen van het kanaal afgeven. De kern oefent eene aantrekking uit op het korrelig gedeelte van het protoplasma en de boven vermelde intracellulaire stroomingen bewijzen, dat dit ook van invloed is op de intergranulaire stof en die uit kan treden, zonder dat het korrelig gedeelte van het protoplasma volgt. Een dergelijk proces vindt men dikwijls op de epitheliumcellen der overige slijmvliezen. De cel zelf behoeft, na zulk een proces, volstrekt niet te ontaarden, maar kan geheel normaal blijven. Is deze beschouwing de ware, zoo moet een andere toestand der epitheliumcellen ook gevolgd worden door een anderen vorm der hyaline cilinder, en dit vinden wij in de:

Hyaline wasachtige cilinders; die, hoezeer ook onderling in vorm variërende, zich kenschetsen door sterkeren glans, mindere doorschijnendheid en scherpe, donkere grenzen, brooze consistentie en oplosbaarheid in zuren; dikwijls zijn zij geelachtig gekleurd. Zij komen in dezelfde omstandigheden als de hyaline gelatineuse cilinders voor, namelijk vooral bij verhoogde bloedsdrukking, echter alleen indien het epithelium de boven beschreven wasachtige degeneratie heeft ondergaan.

Van de wasachtige cilinders, direkt uit cellen gevormd, onderscheiden zij zich door het ontbreken van celgrenzen en door hunne volkomene homogeniteit, zonder schaduwen, lijnen of lichten, die bij de andere vormen de grenzen der zamenstellende cellen aanduiden. In die gevallen, waar de celgrenzen bij de wasachtige cilinders moeijelijk waarneembaar zijn, is het onderscheid lastiger, maar mist ook praktisch nut.

Tusschen de beide vormen van hyaline cilinders komen vele overgangstoestanden voor, even als tusschen de verschillende vormen der ontaarde cellen zelve; in het algemeen kan men zeggen, dat de geaardheid der hyaline cilinders ten naauwste verbonden is aan de natuur der epitheliumcellen, door wie zij gesecreteerd worden.

Dit zijn in het kort de verschillende hoofdvormen van cilinders, die men bij nieraandoeningen in de urine kan vinden. In het kort resumerende hebben wij dus bevonden:

Dat de cilinders gevormd worden door de epitheliumcellen der nierbuisjes en hunne derivaten of door een exsudatieproces uit die cellen.

Dat van de eerste soort de cilinders gevormd kunnen worden, zonder dat het epithelium te gronde gaat; dat dit daar alleen geschiedt, waar het degeneratieproces van de cel geen terugkomen in normalen toestand toelaat; bijv. bij de wasachtige en colloïde ontaarding.

Dat er een naauw verband bestaat tusschen het proces in de nieren met de daardoor teweeggebragte verandering in de epitheliumcellen en den vorm en de natuur der cilinders, die in de urine voorkomen, en men dan uit de laatste weder tot de eerste besluiten kan.

Nu nog een enkel woord over de prognostische en therapeutische indicatiën, die het onderzoek dier cilinders opleveren kan.

Dat met het woord albuminurie niet, zoo als men vroeger meende, de lijder onherroepelijk veroordeeld is, daarover is men het nu tamelijk eens; na het boven vermelde ziet men welke hulpmiddelen men bij het onderzoek der cilinders heeft, wat het bepalen betreft van het ziekteproces in de nieren.

De hyaline cilinders, namelijk vooral de gelatineuse hyaline, hebben de minst zware beteekenis; waar zij voorkomen besluite men tot eene storing der circulatie in de nier, zoowel bij actieve als bij passieve hyperaemie en bij de „Nierstauungen". Men vindt deze cilinders zelfs, zonder dat eiwit in de urine voorkomt; bijv. in de febris typhoïdea, goedaardige gevallen van scarlatina, congestie der nieren, na het gebruik van diuretica (cantharides; ik nam ze ook bij eene vrouw telkens tijdens de menstruatie waar), in sommige gevallen van eclampsia gravidarum (hoewel men hier ook dikwijls, met een meer gevorderd stadium der nierontaarding, andere vormen van cilinders vindt).

Donker korrelige cilinders volgen hierop in beteekenis; dikwijls komen zij gemengd of in elkander geschoven voor en dat de cilinder uitwendig donker korrelig is, en haar lumen met eene hyaline membraan is bekleed. Men vindt ze bij acute nephritides (vooral na intoxicatiën), inzonderheid bij loodintoxicatie, verder in het begin van alle parenchymateuse processen. Haar voorkomen duidt op een proces dat voor teruggang vatbaar is, maar men hoede zich zeer voor alle middelen, die de irritatie der nieren vermeerderen konden. Echter wil ik niet hiermede zeggen dat dit proces altijd teruggaat, alleen dat men uit het voorkomen dier cilinders niet besluiten mag, zoo als zoo dikwijls gedaan wordt, tot eene ongeneeslijke morbus Brightii. „De patiënt is ongeneeslijk, want hij heeft korrelcilinders in zijne urine."

De helder fijnkorrelige cilinders moeten de zaken zwaarder in doen zien; gewoonlijk duiden zij den overgang aan van het proces in colloïde of amyloïde degeneratie.

Vindt men den gelatineusen cilinder in de urine, zoo kan men besluiten tot eene degeneratie, waarbij geen teruggang naar den normalen toestand meer mogelijk is. Celinhoud en kern vallen in geleiachtige massa uit elkander.

Wat de wasachtige cilinders betreft, zoo deze in groote hoeveelheid voorkomen, mag men besluiten tot eene diepe stoornis van het organisme in de nieren; maar ook in de milt zal hetzelfde proces aanwezig zijn. Professor FRERICHS uit Berlijn beweert in enkele gevallen van toediening van jod. kalium veel nut gezien te hebben. Ik voor mij kan mij niet voorstellen hoe na zulk een degeneratieproces de nieren ooit weder hunne normale functiën kunnen hervatten, dan misschien doordat, na te gronde gaan en na afstooten der wasachtige epitheliumcellen, onder gunstige omstandigheden van voeding en gezondheid van het organisme (onttrokken bijv. aan den malariainvloed), uit de bindweefselligchaampjes van het interstitiëele weefsel, zich weder een nieuw epithelium vormt.

Deze weinige opmerkingen eindig ik hier, omdat mij de ondervinding ontbreekt om hier meer bij te voegen. Ik ben echter vast besloten dit punt der nierpathologie na te gaan, daar ik verzekerd ben dat men hierin gewigtige gegevens vinden zal ter meer zekere herkenning en dus ook ter meer zekere en gevolgrijke behandeling der nierziekten. Dr. VINKHUIJZEN.

METASTATISCH KANKERGEZWEL BIJ EEN FOETUS. — FRIEDREICH deelt een geval mede van primairen leverkanker bij eene 37jarige vrouw, dat in de eerste plaats merkwaardig was om de metastatische kankergezwellen, die na den dood werden aangetroffen ook in organen, die zelden zoodanige metastasen vertoonen, namelijk o. a. in de borstklieren, den uterus en de schildklier, terwijl juist die organen, welke gewoonlijk de zitplaats van secundaire gezwellen zijn, zoo als de longen en nieren, geheel bevrijd daarvan werden gevonden. De lijderes was zwanger en FRIEDREICH vindt hierin eene verklaring van het bij voorkeur lijden van organen, die gedurende de zwangerschap eene meer levendige stofwisseling ondergaan. In de tweede plaats was dit geval belangrijk, omdat bij het foetus, dat 9 dagen vóór den dood der moeder, op 2—3 weken na, voldragen ter wereld kwam, een metastatisch kankergezwel aanwezig was. Boven de patella namelijk der linker knie bevond zich een tumor van 10‴ diameter en 2½‴ dikte, die uit het onderhuidsbindweefsel was uitgegroeid en in het corium zelf overging. Onder het mikroskoop vertoonde hij een zamenstel, geheel overeenkomende met dat van de gezwellen, die bij de moeder waren gevonden, namelijk een stevig, van vele haarvaten voorzien stroma, in welks alveoli kankercellen van den meest verschillenden vorm digt opéén gehoopt lagen, welke cellen, even als hare kernen en kernligchaampjes, zich alléén door hare geringere grootte van die der moederlijke gezwellen onderscheiden. Noch aan de navelstreng, noch aan de placenta werd eenige ziekelijke verandering waargenomen; ook de overige organen waren normaal. Het kind stierf op den 6den dag na de geboorte, nadat zich een uitgebreid scleroma van de huid had ontwikkeld.

Daar hier niet aan een embolisch proces kon gedacht worden, meent FRIEDREICH, dat het infecterend kankersap door diffusie in de placenta van de moederlijke bloedvaten in die van de vrucht is overgegaan en zoo doende eene foetale dyscrasie heeft bewerkt, waarvan het gezwel aan de knie het produkt was. (VIRCHOW's *Archiv*, XXXVI. August.) J. P. G.

CASTRATIE. — In de zitting van de Londensche Pathological Society, op Dingsdag 3 April l.l., vertoonde Dr. DUKA van het Bengaalsche leger een niet strikt pathologisch voorwerp, dat daarom echter van niet minder belang is. Het bestond namelijk in de schaamstreek van eenen omstreeks 60jarigen Eunuchus, EDOO genaamd, die als het hoofd eener troep gesnedenen in de districten van Patna en Monghyr was belast met het aanwerven van versche krachten voor zijne broederschap, „om met hen te doen wat met hem gedaan was", d. w. z.: om zoo veel jongens van 6—8 jaren te ontmannen als hij kon meester worden. Voor dit wanbedrijf werd hij in 1860 geregtelijk vervolgd en tot eene langdurige gevangenschap veroordeeld. Hij werd in de gevangenis te Monghyr opgesloten en stierf daar, terwijl hij onder behandeling was van Dr. DUKA. Men was tot dusverre algemeen van gevoelen dat alle gesnedenen, even als die in Turkije en Abyssinië, alleen van hunne testes beroofd werden; dit specimen evenwel kan bewijzen dat in Indië met stoute hand ballen, balzak en roede zelve worden verwijderd, zoodat er van al die werktuigen niets meer overblijft dan een langwerpig, stevig met het been verbonden lidteeken, in welks bovenste einde de opening der

urethra gevonden wordt, om de plaats aan te toonen, waar die deelen zich eens bevonden. Is het al hoogst zeldzaam dat Europeanen in het Oosten ooit in de gelegenheid zijn zulke »onzijdige" voorwerpen van ons ras te zien, tenzij zij als Geneesheeren aan Mahomedaansche hoven verbonden zijn; nog zeldzamer zijn zij in de gelegenheid een praeparaat te vervaardigen als het ten toon gestelde, dat zeker als eenig in zijne soort kan beschouwd worden. Het specimen is thans het eigendom van het Museum van St. George's Hospital. (*Medical Times and Gazette*, 16 Junij 1866, pag. 543.) M. P°.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 27 October, 32 sterfgevallen aan diarrhoea en 112 aan cholera. Zij waren voor de vijf indeelingen der Metropolis als volgt verdeeld: West: diarrhoea 8, cholera 8; North: diarrhoea 3, cholera 14; Central: diarrhoea 4, cholera 14; East: diarrhoea 7, cholera 26 en South: diarrhoea 10 en cholera 50. Het geboortecijfer bedroeg 2148 en dat der sterfte 1394.

— De cholerasterfte beantwoordde op 30 September voor geheel Engeland aan 10,365 en die aan diarrhoea aan 9570, te zamen 19,935, op eene bevolking van 20,066,224 inwoners. Te Londen werden tot op dien datum 4714, in Kent 226, in Hants 391, in Essex 435, in Devon 325, in Chester 150, in Lancaster 1872, in West-Riding 198, in Durham 81, in Monmouth 70, in Glamorgan 1059, in Carmarthen 255 en in Pembroke 83 cholerasterfgevallen opgeteekend.

— Tot op 31 October bedroeg de cholerasterfte voor het Zuidelijke district (873,548 inw.) 1184, voor het Westelijke (511,258 inw.) 509, voor het Noordelijke (686,021 inw.) 895, voor het Centrale (359,219 inw.) 655 en voor het Oostelijke (607,945 inw.) 4668, te zamen 7911, op eene gezamenlijke bevolking van 3,037,991 zielen.

— *The Medical Times* van 3 November l.l. bevat een schrijven van Dr. LAWSON, waarin het gebruik van gesmolten paraffine als even bruikbaar als de stijfsel en het gips voor het leggen van een vast verband, wordt aanbevolen. De windsels worden in de (op een klein vuur gesmolten) paraffine gedoopt en later nog door eenen in gesmolten paraffine gedoopten schuijer, bestreken. De windsels kunnen door opkooking na het gebruik wederom gezuiverd worden. Daar het paraffine geene vloeistoffen opneemt, zoo was dit verband in een geval van fractura femoris bij een kind met incontinentia urinae zeer bruikbaar.

— De Engelsche bladen bevatten het doodberigt van Dr. BRAINARD, Hoogleeraar te Chicago, die zich door verschillende geschriften over chirurgische onderwerpen, waaronder dat over de injectie der spina bifida met tinct. jodii en dat over de behandeling der fracturae door de sutura der beenderen, had bekend gemaakt.

PARIJS. — Volgens de *Union Médicale* waren er sinds 14 October geene choleragevallen meer in de hoofdstad voorgekomen. Te Boulogne waren van 31 Augustus tot 7 October 385 cholerasterfgevallen vermeld.

— In de zitting der Académie van 30 October vertoonde Dr. MORPAIN een door GALANTE vervaardigde révulseur (levenswekker), waarvan de kracht, waarmede de

talrijke fijne naalden in de huid dringen, gegradueerd en naar willekeur kan gewijzigd worden.

— Het nieuwe Hôtel Dieu, hetwelk in het geheel eene oppervlakte van 22,000 mètres zal beslaan, zal in drie afzonderlijke deelen gebouwd worden. Het eerste, met zijn gevel op de plaats van het parvis Nôtre Dame opgerigt, zal den hoofdingang bevatten. De services d'admission et de consultation, aan dien hoofdingang gelegen, zullen op eene vestibule van 160 mètres uitkomen. De vertrekken van het dienstpersoneel in den ruimsten zin en die der internes, zijn over de twee verdiepingen van dit gedeelte verdeeld. Achter deze vestibule is eene voor rijtuigen toegankelijke binnenplaats. Eene tweede vestibule voert naar het eigenlijke gasthuis, hetwelk aan een groot langwerpig gebouw van twee verdiepingen, waarop twee groepen van pavillons (de eigenlijke ziekenzalen) in transversale rigting uitloopen, beantwoordt. Het laatste gedeelte en face der quai Napoléon bevat de kerk, de communauté der religieuses Augustines en het centrale bureau der assistance publique. De 716 plaatsen van het nieuwe gebouw zullen over 18 zalen van 26—30, over 3 van 10—12, over 19 van 6 en over 44 kamers van 1—2 bedden verdeeld worden. Het maximum van 800 bedden kan op de Rez-de-Chaussée met 224 over 26, op de eerste verdieping met 234 over 27 en op de tweede met 258 over 31 zalen of kamers ingedeeld worden, terwijl de service de rechange op de derde verdieping 84 zieken op 10 vertrekken kunnen plaatsen, zoodat in toto 800 patiënten als het ware in 94 vèrschillende woningen gehuisvest zijn.

— Volgens de *Union Médicale* heeft PIORRY zijn ontslag als Hoogleeraar aangevraagd. De Regering zal in deze vacature, even als in die van TROUSSEAU, van GRISOLLE en van JOBERT DE LAMBALLE, spoedig voorzien.

— Dr. FAUVEL is in plaats van wijlen Dr. MÉLIER tot Inspecteur Général des services sanitaires benoemd.

ITALIE. — Volgens de laatste berigten is de cholera hier nog bijna door het geheele koningrijk verspreid. Te Venetië bedroeg de totale cholerasterfte tot 5 October slechts 35.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 25 October bedroeg de totale cholerasterfte 5356 op 8159 aangetasten. In de 3 nog geopende choleralazareths werden tot op dien dag 812, 540 en 363 patiënten met 444, 297 en 176 sterfgevallen behandeld. Te Charlottenburg werden 157 sterfgevallen op 211 aangetasten vermeld.

MÜNCHEN. — Op den 18den October stierf alhier de bekende Philosophiae Doctor F. VON SIEBOLD, welke zich door zijne talrijke reisberigten en zijne studiën over Japan bekend maakte.

STETTIN. — De cholerasterfte bedroeg alhier van 2 Junij tot 10 October 2118 op 3417 aangetasten. Dit sterftecijfer beantwoordde aan bijna $2^1/_4$ pCt. der geheele bevolking. Te Naumburg had de ziekte van 13 Augustus tot 12 October 212 slagtoffers geëischt.

PRAAG. — De cholerasterfte bedroeg alhier van 3 Augustus tot 12 October 1338.

WEENEN. — De cholerasterfte bedroeg alhier, volgens de opgaven der Beschauärzte en de sterftelijsten der hospitalen, in de maand September 1374.

— Het *Wiener Wochenschrift* van 17 en 20 October l.l. bevat een opstel van Dr. SCHWIMMER te Pesth, waarin op het ferrum oxydatum dialysatum, als op een vòòrtreffelijk middel ter bestrijding van profuse diarrhoeae, de aandacht gevestigd wordt. Het werd door de dialyse van den gewonen liquor ferri sesquichlorati bereid en leverde een minder scherp en zamentrekkend praecipitaat van 1.046 specifiek gewigt, terwijl een ons der vloeistof 24 grein ijzeroxyde of 16 grein metallisch ijzer bevatte.

BELGIË. — Het Belgische *Journal de Médecine* deelt ons in zijn cahier van Oc-

tober (zie pag. 486 en 539) wederom het volgende over het beloop der cholera in België mede. Sinds het begin der epidemie tot op 5 October was het cijfer der choleragevallen en dat der sterfgevallen in de verschillende provinciën als volgt verdeeld:

	Bevolk. 31 Dec. 1863.		Aanget.	Overl.		Bev. 31 Dec. 1863.		Aanget.	Overl.
Antwerpen	471,908	tot 5 Oct.	8828	4632	Luik	554,739	tot 5 Oct.	10396	6413
Brabant	839,301	» » »	14631	8622	Limburg	199,242	» » »	420	213
W.-Vlaanderen	652,372	» » »	3131	1752	Luxemb.	206,291	» » »	1947	919
O.-Vlaanderen	816,232	» » »	8990	5001	Namen	306,975	» » »	1946	862.
Henegouwen	845,961	» » »	8681	3843					

Hetgeen aan een totaal cijfer van 58,970 aangetasten met 32,257 overledenen beantwoordt. In de 9 hoofdsteden der provinciën werden tot 5 October voor Antwerpen 2290 sterfgevallen op 4849, voor Brussel 3087 op 4116, voor Brugge 733 op 1433, voor Gend 2138 op 4107, voor Bergen 301 op 583, voor Luik 2522 op 2456, voor Hasselt 17 op 54, voor Arlon 105 op 177 en voor Namen 460 op 938 of in toto 11,653 sterfgevallen op 20,513 aangetasten vermeld. Te Brussel werden in St. Jean in het geheel tot 21 September 1163 met 617 en in St. Pierre tot op denzelfden datum 1178 cholerapatiënten met 672 sterfgevallen verpleegd. De officiële cijfers vermelden tot 20 October voor de volgende plaatsen der provincie Brabant voor Brussel 2911, voor de 8 communes limitrophes, als: Molenbeek St. Jean 591, Laeken 316, Anderlecht 435, St. Josse ten Noode 188, Schaerbeek 269, St. Gilles 195, Ixelles 251, Etterbeek 166 (te zamen 2411), voor Leuven 419, voor Diest 57, voor Uccle 256, voor Jette-St.-Pierre 133, voor Hal 110, voor Koekelberg 240, voor Vilvoorden 59, voor Tirlemont 33, voor Aerschot 42, voor Tervueren 72 en voor Rhode-St.-Genèse 146 cholerasterfgevallen. In het algemeen was de ziekte in het geheele koningrijk, nadat zij een cijfer van ongeveer 40,000 slagtoffers geëischt had, zeer verminderd.

BRUSSEL. — Van 17—23 October werden in St. Jean slechts 7 cholerapatiënten (2 m., 4 vr. en 1 k.) met geene en in St. Pierre van 18—24 October slechts 9 cholerapatiënten (6 m., 2 vr. en 1 k.) met 4 sterfgevallen verpleegd. Aan de morgues dier gasthuizen werden nog bovendien 5 en 2 lijken gebragt. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

PERSONALIA.

† *Geneeskundige Dienst der Landmagt. — October.* — Bij Z. M. besluit van 21 September 1866, n°. 53, is de kweekeling aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen, W. WIJERS, benoemd tot Off. v. Gez. 3de kl., voor de dienst in Oost-Indië.

— Bij Z. M. besluit van 14 October 1866, n°. 14, zijn de Off. v. Gez. 3de kl. W. C. J. VAN DER GRIJP en J. VAN KOETSVELD VAN ANKEREN bevorderd tot Off. v. Gez. 2de kl. en geplaatst bij de Garnizoens-Infirmerie te Neuzen en bij 's Rijks-Kweekschool voor Militaire Geneeskundigen.

VERPLAATST: De Off. v. Gez. 2de kl. J. M. ENGELHART, van de Garnizoens-Infirmerie te Neuzen naar de Garnizoens-Infirmerie te Leiden; — de Off. v. Gez. 3de kl. G. K. STERK, van de Garnizoens-Infirmerie te Helder naar het Depôt van het 6de Regiment Infanterie; — De Off. v. Gez. 3de kl. J. HENNEQUIN, van het Depôt van het 6de Regiment Infanterie naar het Depôt van het 7de Regiment Infanterie.

— Bij Koninklijk besluit van den 24sten October is benoemd tot Hoogleeraar in de Medische Faculteit aan de Hoogeschool te Utrecht, Dr. A. GUSSEROW, Privaat-Docent bij de Medische Faculteit der Universiteit te Berlijn.

— Z. M. heeft (bij de Geneeskundige Dienst der Landmagt) benoemd tot Off. v. Gez. 2de kl. (naar ouderdom van rang) de Off. v. Gez. 3de kl. C. GUTTELING, van gemeld personeel, en P. K. J. PABST, van het Regiment Rijdende Artillerie.

— Bij Koninklijk besluit van den 19den October is tot Off. v. Gez. 3de kl. bij de Geneeskundige Dienst der Landmagt in Oost-Indië benoemd de Heer H. H. P. WIELANDT.

— De Dirigerende Off. v. Gez. 2de kl. J. VAN HATTEM en de Off. v. Gez. 2de kl. C. F. T. HOMMEL, beide laatst gediend hebbende bij het eskader in Oost-Indië en dezer dagen van daar in Nederland teruggekeerd, zijn op non-activiteit gebragt.

— Op Z. M. in dienst te stellen Schroefstoomschip *Soembing* wordt geplaatst de Off. v. Gez. 2de kl. J. B. COOMANS DE RUITER.

— De Off. v. Gez. 2de kl. P. J. VAN WAGENINGE is geplaatst op Z. M. Wachtschip te Amsterdam.

— De Off. v. Gez. 3de kl. H. MOERMANS, behoorende tot de rol van Z. M. Wachtschip te Hellevoetsluis, is overgeplaatst in de rol van Z. M. Wachtschip te Willemsoord.

— Z. M. heeft aan den Heer W. M. SMIT, eervol ontslagen Dirigerenden Off. v. Gez. 2de kl. bij de Zeemagt, vergunning verleend om de uniform van dien rang te blijven dragen.

— De Heer Dr. J. A. DELHEZ, te Dordrecht, vierde den 23sten October het 25jarig jubilé zijner promotie.

BEVORDERD: Te Leiden, den 23sten October, tot Chir. Doctor, de Heer P. BAKKER, Med. et Obst. Doctor, en tot Art. Obst. Doctor, de Heer S. GREIDANUS, Med. Doctor; — te Groningen, tot Med. Doctor, de Heer G. BRUINSMA, met een Proefschrift: *Over Bloedersiekte.*

— Aan de Geneeskundigen, die zich met de behandeling der lijders in het Cholera-Hospitaal te Leiden hebben belast, zijn door het Gemeentebestuur van die stad geldelijke belooningen of geschenken aangeboden, als bewijs van waardering der door hen bewezen diensten.

— Te Amersfoort is door den Raad besloten, den Geneesheeren dank te betuigen en hun elk *f* 100 gratificatie toe te staan, wegens betoonden ijver tijdens het heerschen der cholera.

— Te Hasselt werd door den Gemeenteraad eene sierlijke pendule met toepasselijke inscriptie vereerd aan den Gemeente-Geneesheer Dr. A. F. H. DE LESPINASSE, wegens dezelfde reden.

GEVESTIGD: Te Holten, de Geneeskundige TH. VAN URK, van Hoogeveen; — als Apotheker te Groningen, de Heer L. C. J. FEITZ; — te Raalte, de Geneeskundige J. OLIVIER VERHAAR, van Ambt Vollenhove.

VACANT: De betrekking van Geneeskundige, belast met het waarnemen van de geneeskundige praktijk (Genees- Heel- en Verloskunde), in haren algemeenen omvang, bij de armlastigen in en buiten het Gasthuis te 's Hertogenbosch; — de jaarwedde bedraagt *f* 1300, benevens kost en inwoning.

— Te Ameide (Zuid-Holland), de betrekking van Plaatselijk Genees- Heel- en Verloskundige; — jaarwedde *f* 300.

— Te Groningen, in het Akademisch Ziekenhuis, de betrekking van Apotheker; — salaris *f* 700, benevens vrije woning, vuur en licht. (De titularis moet ongehuwd zijn.)

— Te Wezep (gemeente Oldebroek), de betrekking van Vroedvrouw; — jaarwedde *f* 150.

— De betrekking van Provinciale Veearts in Overijssel, standplaats Oldemarkt; — jaarwedde uit de provinciale fondsen van *f* 200.

ALI COHEN.

INTERNATIONALE SANITAIRE CONFERENTIE TE KONSTANTINOPEL.

(*Vervolg. Zie blz.* 561.)

De derde Sub-Commissie 1) bragt den 15den September haar rapport uit, *over de quarantaine maatregelen toe te passen op personen en voorwerpen uit plaatsen komende, die door cholera zijn besmet* 2).

Uit dit, 45 kwarto bladzijden beslaande, rapport worden hier weder de conclusiën medegedeeld.

HOOFDSTUK I. ALGEMEENE BESCHOUWINGEN OVER DE RESTRICTIEVE MAATREGELEN.

1°. *Wat heeft de ondervinding geleerd aangaande de quarantaine stelsels, die tot dusver tegen de cholera van kracht zijn geweest? — Zou men een gunstiger gevolg mogen verwachten van quarantaine maatregelen, op andere grondslagen gevestigd? Welke zijn de grondbeginselen, die ons, blijkens de ondervinding, in deze kwestie moeten leiden?*

De Commissie meent, dat hetgeen uit de ondervinding van dit eerste tijdperk der quarantaines te leeren valt, geene beslissende waarde heeft. Zij trekt echter uit eenige in de laatste epidemiën waargenomene feiten het besluit, dat het overtuigend gebleken is dat quarantaine maatregelen, op rationele grondslagen gevestigd en in overeenstemming gebragt met de vorderingen der wetenschap, een voldoenden slagboom tegen het doordringen der cholera kunnen vormen.

De grondslagen, waarop, volgens de Commissie, het nieuwe stelsel van voorbehoeding behoort te rusten, zijn: 1°. het bestrijden van de kiemen der ziekte op de plaatsen van haar ontstaan, eer zij zich verspreiden en naar buiten verbreiden; 2°. het nemen van quarantaine maatregelen, overeenkomstig de tegenwoordig aangenomen beginselen omtrent de overbrenging der cholera en hare wijze van verspreiding.

HOOFDSTUK II. SANITAIRE CORDONS, AFZONDERING, AFBREKING EN BEPERKING VAN HET VERKEER.

2°. *Sanitaire cordons. Welk nut brengen zij aan? — In welke omstandigheden en hoe zijn zij toe te passen?*

De Commissie is, na overweging van de haar bekend geworden feiten, tot het besluit gekomen, dat de sanitaire cordons, te midden van talrijke en digt opeengedrongen bevolkingen, onzeker en dikwijls gevaarlijk zijn; dat zij daarentegen, toegepast op beperkte lokaliteiten of op streken, waar de bevolking schaarsch is, zoo als in sommige landen van Azië, belangrijke diensten kunnen bewijzen tegen de verspreiding der cholera.

3°. *Het isoleren van cholera-brandpunten. Wat heeft de ondervinding daaromtrent geleerd?*

De Commissie is van meening, dat afzondering, overal waar zij kan toegepast wor-

---

1) Zij was zamengesteld uit de H.H, SALIH-EFFENDI, Voorzitter; STENERSEN, Vice-Voorzitter; Baron HUBSCH, Secretaris; DICKSON, MACCAS, Graaf DE NOIDANS, PÉLIKAN, SALVATORI, DE SOVERAL, SAWAS en BARTOLETTI, Rapporteurs.

2) In het Fransch luidt de titel: *Sur les mesures quarantenaires applicables aux provenances cholériques.*

den op de eerste gevallen, die het begin eener epidemie aankondigen, een voorzigtigheidsmaatregel is, die geen land in zijn eigen belang behoort te verzuimen.

Wat de toepassing der afzondering op de eerste cholera-brandpunten betreft, meent de Commissie, dat: *a.* de afzondering eener door cholera aangetaste plaats te uitvoerbaarder en nuttiger is, naarmate de bevolking schaarscher is en de afzondering digter bij het begin eener epidemie plaats heeft; *b.* de afzondering van de eerste brandpunten de hoofdmaatregel van voorzorg tegen het doordringen der cholera is.

4°. *Het tijdelijk afbreken van het verkeer met eene besmette plaats. In welke gevallen kan deze maatregel worden toegepast?*

Het afbreken van het verkeer is het beste middel om cholera-brandpunten te isoleren en bij gevolg is er aanleiding om dien maatregel toe te passen, telkens als de omstandigheden voor eene gestrenge uitvoering gunstig zijn; maar deze maatregel, die alleen kan worden toegepast op een beperkten kring, wordt onuitvoerbaar en ondoeltreffend, wanneer de epidemie zich over eene grootere uitgestrektheid verbreid heeft. [Met algemeene stemmen, behalve de H.H. DICKSON en SAWAS.]

5°. *Tijdelijke beperking van het verkeer. Is het niet in alle opzigten voordeelig de emigratie uit besmette plaatsen te beperken? Door welke middelen zou men dit doel kunnen bereiken?*

De Commissie stelt voor:

a. de emigratie uit eene besmette stad te beperken;

b. bij reglement het getal personen te bepalen die zich op een schip mogen inschepen, in verhouding tot zijne inhoudsruimte;

c. op de personen en hunne goederen voorzorgs-maatregelen toe te passen, zoo als een geneeskundig onderzoek, zuivering van kleederen en goederen, enz.

HOOFDSTUK III. HET VRAAGSTUK DER LAZARETTEN.

6°. *Lazaretten. Welke voorwaarden heeft de ondervinding als noodzakelijk aangenomen, opdat deze inrigtingen in alle opzigten aan hare bestemming beantwoorden? Vraagstukken betreffende de keus van het emplacement, den afstand van bewoonde plaatsen, den toegang en het voorzien van leeftogt, de gezondheid der plaats, de bouworde, de inwendige verdeeling, de indeeling der onder quarantaine gestelden, enz. Observatie-lazaretten? — Tijdelijke lazaretten? — Drijvende lazaretten? — Internationale lazaretten?*

De quarantaine etablissementen moeten, naar het oordeel der Commissie, op de volgende wijze zijn ingerigt:

a. De lazaretten moeten, zoo veel mogelijk, gevestigd zijn op onbewoonde eilanden en, bij gebreke daarvan, op afgezonderde plaatsen en verscheidene mijlen verwijderd van steden, dorpen en andere bewoonde plaatsen. De lucht van deze plaatsen moet gezond zijn, de bodem rotsachtig, het water overvloedig, de haven gemakkelijk te bereiken, veilig en ruim.

b. De gebouwen, die de lazaretten in haar geheel vormen, moeten gebouwd zijn naar de beginselen door de Commissie aangegeven 1), en zoodanig, dat de verschil-

---

1) Volgens de Commissie moeten de woningen van hen, die onder quarantaine zijn gesteld, bestaan in verscheidene rijen huizen, of paviljoens, gelijkvloers, in vier afdeelingen verdeeld, met vensters in alle vier muren en geschikt om 20 personen, of 5 in iedere afdeeling te logeren. De paviljoens zijn 20 meters van elkander verwijderd en iedere rij van 10 paviljoens 100 meters van de volgende. Voorts moet er een afzonderlijk hospitaal zijn, twee waschinrigtingen, ééne voor het hospitaal en ééne voor de onder quarantaine gestelden, een magazijn van meubelen en beddegoed, ma-

lende kategoriën van onder quarantaine gestelden gestreng van elkander gescheiden zijn, naarmate van de plaats van herkomst en de dagteekening van aankomst. De afzondering van het cholera-hospitaal, van de woningen der onder quarantaine gestelden, van de waschinrigtingen, van de magazijnen en schuren, van de woningen van het dienstpersoneel enz., moet volkomen zijn. De afstand van deze gebouwen onderling, onmogelijk vooraf te bepalen, worde vastgesteld naar de beginselen door de Commissie aangegeven 1).

c. De privaten moeten volgens het stelsel van fosses mobiles worden ingerigt en met desinfecteermiddelen worden bedeeld. Geene riolen en algemeene drekputten. De uitwerpselen worden in gegraven kuilen geworpen en bedekt met ongebluschte kalk, kleiaarde of houtskoolpoeder.

d. Ieder lazaret moet twee aanlegplaatsen hebben, ééne voor de verdachten, ééne voor de personen en goederen buiten verdenking, een gezondheidsbureau (*een office de santé*), gebouwen voor de administratie, een wachthuis, een depôt van beddegoed en meubelen, een van levensmiddelen en een logement (*une hôtellerie*).

e. Bezoekers mogen bij hen, die onder quarantaine zijn gesteld, niet worden toegelaten; maar de personen, die het verlangen, behooren te worden toegelaten tot de lazaretten, op voorwaarde dat zij er blijven en zich aan den leefregel onderwerpen van diegenen van de onder quarantaine gestelden, met wie zij wenschen te verkeeren.

f. Het bestuur over de quarantaine-inrigtingen moet worden toevertrouwd aan Geneeskundigen en bovendien moet ieder voorzien zijn van minstens drie Geneeskundigen, van welke één is verbonden aan het hospitaal, één ten dienste is van de onder quarantaine gestelden, de derde belast met de dienst aan de haven en alles wat buiten het lazaret is.

g. Het aantal lazaretten voor de gestrenge quarantaine moet beperkt zijn en in verhouding tot de scheepvaart en de uitgestrektheid der kusten van iederen staat; maar bovendien moeten er andere posten zijn ten behoeve der observatie-quarantaine.

h. In dringende gevallen rigte men tijdelijke lazaretten op, kampementen of drijvende lazaretten, naar de bijzondere omstandigdeden van iedere plaats.

i. Eindelijk meent de Commissie, dat in het algemeen de instelling van internationale lazaretten, bestuurd door gemengde Commissiën, niet aan te bevelen is, wegens de bezwaren, die er aan zijn verbonden, en de onoverkomelijke moeijelijkheden, die meestal aan het tot stand komen dier inrigtingen zouden in den weg staan. [Al deze punten zijn met algemeene stemmen door de Commissie aangenomen, behalve het laatste, ten opzigte waarvan de H.H. MACCAS en PÉLIKAN hun gevoelen aldus hebben geformuleerd: „Aannemende, dat in het algemeen de instelling van internationale lazaretten, onder het gemeenschappelijk bestuur van beambten van verschillende Mogendheden, niet is aan te bevelen, zijn wij van oordeel, dat in sommige gevallen het nut van die inrigtingen, bestuurd door de plaatselijke autoriteiten, onder de contrôle van gemengde raden, niet kan worden tegengesproken."]

---

gazijnen voor de goederen, die zuivering behoeven en voor die, welke geene zuivering vereischen, een logement, waarvan de bedienden niet in aanraking mogen komen met de onder quarantaine gestelden, een wachthuis en twee aanlegplaatsen, ééne voor de verdachte personen en goederen, en ééne voor degenen die buiten verdenking zijn, en eindelijk een gebouw voor de directie.

De woningen moeten in drie klassen zijn verdeeld en tegen een vast tarief te huren.

1) Zie de noot op de vorige bladzijde.

HOOFDSTUK IV. OVER HET QUARANTAINE STELSEL EN DE DESINFECTIE.

7°. *De quarantaine kwestiën. Is er aanleiding om twee soorten van quarantaine aan te nemen onder de namen van observatie-quarantaine en gestrenge quarantaine? — Waarin zouden zij van elkander moeten verschillen?*

De Commissie acht het aannemen van beide soorten noodig in het stelsel van voorbehoeding tegen de cholera.

Het verschil tusschen beide soorten bestaat daarin, dat de observatie-quarantaine een proeftijd is, eene eenvoudige bewaking, terwijl de strenge quarantaine bestaat in de ontscheping in het lazaret met desinfectie en alle maatregelen bevat, die van toepassing zijn op personen en voorwerpen van door cholera besmette plaatsen afkomstig.

8°. *Over de quarantaine, die moet worden toegepast op personen van eene besmette plaats afkomstig. Hoe lang moet haar duur zijn? Op welk oogenblik moet de quarantaine gerekend worden te beginnen?*

De gestrenge quarantaine, toe te passen op personen van eene besmette plaats afkomstig, moet als algemeene regel op tien volle dagen worden bepaald en deze quarantaine begint, voor de personen, op het oogenblik van hunne komst in het lazaret. Indien gedurende den tijd der quarantaine zich onder hen gevallen van cholera of choleradiarrhee voordoen, zouden de gezonden, na hunne afzondering van de zieken, de quarantaine van tien volle dagen op nieuw moeten beginnen. [Met algemeene stemmen, behalve de Heer PÉLIKAN, die eene quarantaine van 14 dagen voorstelt.]

Er is reden om de personen, die aan diarrhee lijden, als verdacht te beschouwen, hen af te zonderen van de gezonden, even als de choleralijders en hen niet vrij te laten 1) na verloop van den voor de quarantaine bestemden tijd, dan na een geneeskundig onderzoek, waarbij geconstateerd wordt, dat de diarrhee niet cholerisch is. [Met algemeene stemmen, behalve de H.H. PÉLIKAN en SAWAS, die meenen, dat men diarrheelijders, die van eene besmette plaats komen, niet moest vrij laten dan na hunne volkomene herstelling, behalve de chronische gevallen, die als zoodanig zijn aangewezen door eene geneeskundige verklaring, afgegeven op de plaats van vertrek.]

9°. *Quarantaine van toepassing op schepen, die men onderstelt dat besmet zijn. Is er geen reden om een onderscheid te maken tusschen schepen, waarop zich de cholera vertoond heeft en die, waarop dit niet het geval is geweest? Welke maatregelen moeten in het eene en in het andere geval worden genomen? Wordt de desinfectie altijd vereischt? Wanneer op een overbevolkt schip eene hevige epidemie van cholera heerscht, zou er dan geene aanleiding zijn er buitengewone voorzorgen op toe te passen? Welke voorzorgen zouden dit moeten zijn?*

De Commissie stelt voor:

a. Op schepen, die men onderstelt dat besmet zijn, eene gestrenge quarantaine toe te passen van tien dagen, te beginnen van hunne aankomst;

b. een onderscheid te maken tusschen schepen, aan boord van welke zich cholera of choleradiarrhee heeft geopenbaard en de schepen, die gedurende den overtogt geen choleragevallen aan boord hebben gehad; in het eerste geval zouden alle maatregelen van afzondering en desinfectie moeten toegepast worden; in het tweede geval zouden de schepen kunnen worden vrijgesteld van het lossen der goederen, die niet aan eene zuivering zijn onderworpen en zouden slechts aan algemeene gezondheidsmaatregelen zonder eigenlijke desinfectie worden onderworpen;

c. op overbevolkte schepen, aan boord waarvan zich eene hevige cholera-epidemie

---

1) In de officiële quarantainetaal heet de vrijlating *practica verleenen;* in het verslag staat dan ook *et de ne leur accorder la pratique.*

heeft vertoond, buitengewone voorzorgen toe te passen, die zouden moeten bestaan in eene meer volkomene afzondering, in desinfectie door de meest werkzame zelfstandigheden en zelfs in verlenging of verdubbeling, naar omstandigheden, van den duur der quarantaine;

d. tot een duur van vijf dagen de quarantaine terug te brengen van schepen, waarvan de reis vijftien dagen en langer heeft geduurd, zonder dat zich een cholerageval gedurende den overtogt heeft voorgedaan.

10°. *Is er geen aanleiding om voor uit zee komende schepen* (provenances maritimes), *onder zekere voorwaarden, den duur der reis op te nemen in den tijd voor de quarantaine bepaald? Zoo ja, deze voorwaarden te bepalen.*

Over dit punt liepen de gevoelens uiteen. De Heer DICKSON meende, dat na eene reis van tien dagen een schip gerust kan worden vrijgelaten; de H.H. MACCAS en PÉLIKAN waren daarentegen van gevoelen dat schepen, die op de plaats van bestemming, onder zeer goede hygiënische omstandigheden, aankomen na eene reis van meer dan eene week, gedurende zeven dagen quarantaine moeten houden en na eene reis van meer dan twee weken eene quarantaine van vijf dagen. Vele leden waren van oordeel, dat onder die omstandigheden en wanneer gedurende de reis voldoende gezondheidsmaatregelen waren genomen, men zich met eene observatiequarantaine van 24 uren kon vergenoegen. De meerderheid vereenigde zich ten slotte met de volgende conclusie:

Schepen met eene onzuivere gezondheidspas wegens cholera, die aan de voorwaarden zullen hebben voldaan in den loop der discussie genoemd 1), kunnen de dagen der reis als quarantainedagen rekenen, doch voor niet meer dan negen. Zij moeten in de haven van aankomst worden onderworpen aan eene observatiequarantaine, zoodanig berekend, dat de vastgestelde quarantaine van 10 dagen wordt volgemaakt.

De Commissie stelt daarom de volgende schaal voor:

Na	24	uren	reis	9	dagen	observatiequarantaine	
„	2	dagen	„	8	„	„	„
„	3	„	„	7	„	„	„
„	4	„	„	6	„	„	„
„	5	„	„	5	„	„	„
„	6	„	„	4	„	„	„
„	7	„	„	3	„	„	„
„	8	„	„	2	„	„	„
„	9	„	„	24	uren	„	„

Voor schepen, wier reis langer dan negen dagen heeft geduurd, zou de observatiequarantaine ook minstens op 24 uren moeten bepaald worden.

11°. *Kan de quarantaine, te rekenen van de aankomst van een schip, aan boord worden gehouden? In welke gevallen, binnen welke grenzen en hoe?*

De Commissie is van oordeel dat dit geschieden kan aan boord van schepen in geval van observatiequarantaine en soms van gestrenge quarantaine, wanneer er force majeure is; maar in ieder geval behoort de geneeskundige autoriteit met zorg overbevolking te weren en een naauwlettend toezigt te houden op de gezondheid van hen, die onder quarantaine zijn gesteld.

---

1) Onder die voorwaarden behooren, dat zij een Geneesheer aan boord hadden, dat er voor het vertrek en gedurende de reis verschillende gezondheidsmaatregelen zijn genomen, desinfectie, luchten, reinigen van het schip, herhaald geneeskundig onderzoek. Van een en ander zou de scheepsgeneesheer boek moeten houden.

12°. *Landquarantaine. Hoe lang moet zij duren?*

De Commissie stelt eene quarantaine van acht dagen voor, voor personen over land komende van door cholera besmette plaatsen, met uitzondering van de bedevaarten en troepenverplaatsingen, die een strenger stelsel vorderen. Men begrijpe echter wel, dat, wanneer de reizigers van eene besmette plaats komen, die van een tot drie dagen reizens verwijderd is, de quarantaine tien volle dagen zou moeten duren.

De Commissie herinnert hier aan hetgeen zij vroeger heeft gezegd, bij gelegenheid der cordons en der afzondering, dat quarantaine op landreizigers alleen daar is aangewezen, waar zij met eenige kans op welslagen kan worden toegepast.

13°. *De desinfectie.*

De desinfectie bestaat in het gebruik van verschillende middelen, die in staat zijn om plaatsen en voorwerpen, die door de cholerakiem besmet zijn, gezond te maken. Deze middelen zijn de lucht, het water, het vuur in sommige gevallen, alsmede de scheikundige zelfstandigheden, door de wetenschap aanbevolen en behandeld in het *Rapport over de hygiënische maatregelen.*

De desinfectie wordt toegepast:

a. Op schepen uit besmette plaatsen komende en aan boord waarvan zich, hetzij eene hevige cholera-epidemie heeft voorgedaan, hetzij geïsoleerde gevallen van die ziekte of slechts van cholera-diarrhee.

b. Zij is toepasselijk op kleederen en goederen ten gebruik, zoowel der choleralijders als van de personen, die de gestrenge quarantaine ondergaan, hetzij in het lazaret, hetzij aan boord der schepen.

c. Zij wordt bovendien toegepast op goederen, die men onderstelt besmet te zijn, zoo als vodden, lompen, huiden, ledergoed, vederen en andere dierlijke voortbrengselen, alsmede wollen stoffen en andere niet geëmballeerde voorwerpen uit eene besmette plaats komende of uit een schip dat zelf moet gedesinfecteerd worden. De brieven en dépêches moeten in eene doos worden gesloten en gedesinfecteerd door de ontwikkeling van chloor, zonder doorboord te worden. Wat in het algemeen de goederen betreft, die uit fabrieken komen en goed zijn ingepakt, deze worden gerekend niet te zijn besmet en zijn bijgevolg niet aan desinfectie onderworpen.

d. Eindelijk wordt de desinfectie toegepast op levende dieren door een luchtstroom of door indompeling in water, wanneer de geneeskundige autoriteiten het noodig achten.

Hoofdstuk V. Over de gezondheidspas en de ondervraging.

14°. *Moet men drie soorten van passen aannemen: eene onzuivere, eene verdachte en eene zuivere?*

De Commissie stelt voor de benaming: verdachte gezondheidspas, te doen vervallen en die van zuivere en onzuivere te behouden, waarvan de eene de afwezigheid van cholera verklaart, de andere hare aanwezigheid, alsmede den graad waarin zij zich vertoont.

15°. *Wanneer moet op de gezondheidspassen melding worden gemaakt van cholera en wanneer moet die vermelding ophouden?*

Op de gezondheidspas moet melding worden gemaakt van cholera van het eerste geval tot aan het laatste dat het einde der epidemie aanwijst; de geneeskundige autoriteiten moeten geene practica verleenen aan schepen van eene plaats komende waar eene epidemie heeft geheerscht, dan 14 dagen nadat zij geheel heeft opgehouden.

16°. *Is het niet volstrekt noodig voor de bescherming der volksgezondheid, dat een schip slechts ééne gezondheidspas bezitte, afgegeven door de geneeskundige autoriteit van*

de plaats van herkomst, en is het niet evenzeer noodzakelijk, dat die pas niet worde gewijzigd tot aan de aankomst van het schip op de plaats van bestemming?

Voor de bescherming der volksgezondheid is het volstrekt noodig dat een schip slechts éénе gezondheidspas bezitte, afgegeven door de geneeskundige autoriteit van de plaats van herkomst; evenzeer is het noodzakelijk dat die pas niet worde gewijzigd tot aan de aankomst van het schip op de plaats van bestemming en bij gevolg moeten de geneeskundige autoriteiten zich bepalen tot het viseren van de oorspronkelijke pas, zonder die te vervangen door eene nieuwe pas tot aan de terugreis.

De Commissie spreekt verder den wensch uit, dat de Regeringen, die prijs stellen op het behoud van de consulaire passen, in het belang der volksgezondheid, hare toestemming verleenen, die te vervangen door een visum op de gezondheidspas.

17°. *Over het onderzoek en de ondervraging.*

De ondervraging is eene zaak van het grootste gewigt in choleratijden. Verzwijging, valsche verklaringen, maken het best ingerigte restrictieve stelsel illusoir en brengen de volksgezondheid in gevaar. Zij behooren gestreng te worden gestraft door de wetten van ieder land.

v. C.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

INVLOED VAN HET VOEDSEL OP DE MELK. — De tegenstrijdige resultaten, die de onderzoekingen betreffende den invloed van het voedsel op het kwantitatief zamenstel van de melk tot dusverre opleverden, spoorden SSUBOTIN aan omtrent dit onderwerp nieuwe proefnemingen in het werk te stellen. Hij gebruikte hiertoe teven, die hem als omnivoren het meest geschikt voorkwamen. Deze dieren werden altijd op hetzelfde uur gevoederd en des morgens ten 11 ure gemolken, nadat eenige uren vooraf de jongen verwijderd waren. Een overzigt der verkregene resultaten leert, dat, in tegenspraak met vele vroegere onderzoekers, de aard van het voedsel een grooten invloed heeft op het kwantitatief zamenstel van de melk. De hoeveelheid der vaste bestanddeelen neemt bij dierlijk voedsel toe en deze vermeerdering betreft vooral de *vetten* (bij vleeschvoedering 106, bij aardappelen 49 op 1000). De vermeerdering van de caseïne is geringer (1 pCt.). Deze beide bestanddeelen nemen overigens niet alleen relatief, maar ook absoluut toe, daar de hoeveelheid dagelijks afgescheidene melk bij dierlijk voedsel grooter is. Het gehalte aan albumine en zouten blijft nagenoeg onveranderd. Bij plantaardig voedsel werd tot 3.5 pCt. suiker gevonden; bij dierlijk voedsel daalde deze hoeveelheid tot 2.4 pCt.

De meening van BENSCH, PLAYFAIR e. a., dat bij plantenvoedsel het gehalte aan vet toeneemt, bij dierlijk voedsel afneemt, is dus onjuist. Bij den overgang van dierlijk tot plantaardig voedsel vermindert de hoeveelheid vaste bestanddeelen, vooral vet en caseïne, terwijl de suiker slechts weinig toeneemt. Bij voeding met vet nemen de vaste bestanddeelen (vooral vet) toe, doch slechts relatief, terwijl de hoeveelheid suiker afneemt.

Ofschoon het niet mogelijk is bij honden de dagelijks afgescheiden hoeveelheid melk juist op te geven, kan toch als zeker worden aangenomen, dat die hoeveelheid door vleeschvoedsel belangrijk toeneemt. De zogklieren zijn namelijk dik en de melk spuit, wanneer zij gedrukt worden, in een straal te voorschijn; men kan ge-

makkelijk 40—100 ctm. uitmelken. Bij plantaardig voedsel en overigens geheel gelijke omstandigheden zijn daarentegen de klieren slap en slechts met de grootste moeite verkrijgt men $^1/_2$—$^1/_3$ der opgegevene hoeveelheid. Ging men van planten- tot vleeschvoedsel over, dan kwam na 1—2 dagen weder melk in groote hoeveelheid te voorschijn.

Vooral is het interessant dat het voederen met vet de hoeveelheid melk in het oog vallend doet verminderen en eindelijk geheel ophouden. Bij twee honden was, nadat zij eenige dagen met vet gevoederd waren, de melk geheel verdwenen en kwam zij weder te voorschijn na het toedienen van vleesch. Zelfs rijkelijke toevoeging van vet tot het voedsel ($1^1/_2$ pond vleesch en $1^1/_2$ pond vet) vermindert de melk zoodanig, dat, nadat deze wijze van voederen drie dagen was voortgezet, geene voor de analyse toereikende hoeveelheid melk kon verkregen worden, bij een hond, die vroeger zeer veel melk leverde.

De schrijver ziet in de medegedeelde feiten het bewijs, dat het vet van de melk, ten minste voor een groot gedeelte, uit albumine gevormd wordt. Dat niet, zoo als BOUSSINGAULT meent, wanneer het voedsel weinig vet bevat, de boter ten koste van het vet des ligchaams gevormd wordt, bewijst o. a. ook dit, dat de voor de proeven gebruikte honden, die in het begin mager waren, gedurende het gebruik van dierlijk voedsel vet werden.

De waarneming van HOPPE, dat, wanneer men melk aan de lucht blootgesteld laat, de hoeveelheid boter toeneemt, vond SSUBOTIN in 10 volgens de methode van HOPPE verrigte analysen bevestigd en ziet hierin dus een bewijs te meer voor de mogelijkheid, dat albumine in vet kan omgezet worden. (VIRCHOW's *Archiv*. August.)

Bovenstaande waarnemingen worden aangevuld door KEMMERICH (*Centralblatt* n⁰. 30), die dezelfde proefnemingen herhaalde bij eene teef, die met vleesch gevoederd werd, waarvan het na uitkooken en uitpersen overgebleven vetgehalte, zoo naauwkeurig mogelijk bepaald werd. Het bleek hierbij, dat de uitvoer van het vet den invoer aanzienlijk, op vele dagen zelfs voor de dubbele hoeveelheid overtrof, waardoor de tegenwerping, dat het vermeerderd vetgehalte van de melk, na eene animale diëet, van het in het vleesch aanwezige vet zou kunnen afhangen, wordt weggeruimd. Ook KEMMERICH zag zijne teef binnen drie weken ongeveer 1 kilogram zwaarder worden.

J. P. G.

MECHANIEK VAN HET HEUPGEWRICHT. — E. ROSE, Docent in de Chirurgie te Berlijn, onderwerpt WEBER's algemeen bekende bewering, dat de drukking van de atmospheer de oorzaak zijn zoude, dat de gewrichtsvlakten tegen elkander gelegen zijn en blijven, aan een kritisch onderzoek, waaruit hij de volgende besluiten trekt:

1⁰. De weeke deelen, de spieren en banden houden het gewricht bevestigd. De adhaesie van de gewrichtsoppervlakten en de cohaesie van de synovia werken daartoe mede, de luchtdrukking komt daarbij echter in het geheel niet in aanmerking.

2⁰. Het heupgewricht is te vergelijken met een paar aaneengevoegde platen (behoudens de wijziging in den vorm) en niet met eene luchtpomp, omdat eene luchtverdunning daarin niet bestaanbaar is.

3⁰. Bij alle proeven over de cohaesie (zelfs bij een paar platen) is de drukking van de atmospheer van geene beteekenis, en hetzelfde moet dus ook voor het heupgewricht het geval wezen.

4⁰. Wanneer echter onder sommige omstandigheden, bij zeer snelle luchtverdunning, de cohaesie van de platen (en dus ook van het heupgewricht) afneemt, zoo is zulks

aan de hevige gasontwikkeling en aan de verdamping van het smeer te wijten, waardoor de innige verbinding verbroken wordt. Daardoor wordt dus geenszins de invloed van de zwaarte der atmospheer op de cohaesie van platen bewezen, want het is niet de luchtdrukking, wier werking ophoudt, of vermindert, maar de ontwikkeling van gassen in het smeer, die de cohaesie vernietigt en de platen van elkander scheurt.

W. B.

OVER DE WERKING VAN PENICILLIUM GLAUCUM EN OÏDIUM TUCKERI OP HET DIERLIJKE ORGANISME, door Leplat, Taillart, Letellier en Speaux. — WERTHEIM, te Weenen, wil hebben waargenomen, dat de sporen van penicillium glaucum (de gewone ook op brood voorkomende schimmel), op natuurlijke of kunstmatige wijze in het bloed gekomen, in de peripherische vaten worden teruggehouden en eene ziekte der huid veroorzaken, die zeer op psoriasis gelijkt en daarmede identisch is. COLIN geeft berigt van onderscheidene gevallen van personen, die zich bij de behandeling van met oïdium Tuckeri voorziene druiven verwond hadden en daarna door hevige ziekteverschijnselen werden aangedaan; onder deze laatsten waren opgewektheid van het geheele ligchaam, een pustuleus uitslag en het uitbotten van oïdium albicans op het slijmvlies van den mond op te merken.

Ter beproeving werden *sporen van schimmel* en van *oïdium Tuckeri* met eenig water gemengd en gedeeltelijk in het bloed, gedeeltelijk in het onderhuidsche bindweefsel gebragt en wel bij 9 honden en 3 konijnen. Een der genoemde Heeren kwetste zich en bragt op de wond het mycelium en de sporen van het oïdium. Al deze proeven bleven zonder eenig gevolg. Daaruit volgt alzoo, dat de sporen van schimmel, in het bloed overgebragt, geene eigenaardige huidziekte voortbrengen en de vaten ook niet verstoppen kunnen, terwijl ze naauwelijks zoo groot zijn als de bloedligchaampjes; alsmede dat de sporen van oïdium Tuckeri niet giftig zijn of op dieren overgedragen kunnen worden. Noch in het bloed gebragt, noch, waar ook, met de huid in aanraking, veroorzaakte die de door COLIN opgegevene ziekteverschijnselen. (*Annales de médic. vétérinaire publiées à Bruxelles.* Mai et Juin 1865.) F. C. HEKMEIJER.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 3 November, 28 sterfgevallen aan diarrhoea en 73 aan cholera. Zij waren over de vijf indeelingen der Metropolis als volgt verdeeld: West: diarrhoea 4, cholera 3; North: diarrhoea 5, cholera 8; Central: diarrhoea 5, cholera 11; East: diarrhoea 7, cholera 13 en South: diarrhoea 7 en cholera 38. Het sterftecijfer bedroeg 1432 en dat der geboorten 2276. Het sterftecijfer aan diarrhoea was over het tijdstip, beginnende met de week eindigende 30 Junij tot 3 November, met 67, 102, 150, 221, 349, 354, 264, 194, 129, 128, 132, 110, 98, 67, 69, 47, 55, 32 en 28 en dat aan cholera met 6, 14, 32, 346, 904, 1053, 781, 455, 265, 198, 157, 182, 150, 177, 182, 207, 144, 112 en 73 over iedere week verdeeld.

PARIJS. — De oproepingen ter vervanging der 5 vacatures bij de Medische Faculteit zijn reeds geschied. Voor de uitbreiding van het onderwijs in de Physiologie en Chemie zullen grootere sommen worden uitgetrokken. De mededinging par concours, welke even als vroeger door sommige bladen geëischt wordt, schijnt echter niet

door de Regering gevolgd te zullen worden. TROUSSEAU schreef naar aanleiding van zijn ontslag, aan den Redacteur der *Union Médicale* de volgende woorden: „J'ai eu 65 ans et ma retraite est demandée. C'est au jeunes d'arriver et si chacun de nous en agissait ainsi, notre Faculté, même privée de la grande institution du concours reprendrait son antique splendeur. Le labeur de la consultation est déja lourd pour des épaules plus que sexagénaires, le labeur du professorat est impossible." Op gelijke wijze was TROUSSEAU eenmaal door ORFILA, toen hij den laatstgenoemde opvolgde, toegesproken. Zijn ontslag, even als dat van ANDRAL, hoewel op 70, dat van CRUVEILHIER op 75, dat van JOBERT DE LAMBALLE op 66 en dat van PIORRY op 72jarigen leeftijd, wordt door de *Union Médicale*, met het oog op de verdiensten van ieder hunner in verschillende rigtingen, betreurd.

— Aan de Professoren JOBERT DE LAMBALLE, ANDRAL, CRUVEILHIER, PIORRY en TROUSSEAU is, bij decreet van 3 November l.l., regt op pensioen en de titel van „professeur honoraire" verleend.

— Bij de opening der lessen aan de Medische Faculteit, op 3 November l.l., zijn, na het uitspreken der lofrede op MALGAIGNE door Professor JARJAVAY, aan LE GROS en ANGER, wegens hunne memoire „Sur les tractions continues et leur application en chirurgie" 1000, aan Dr. MAREY, wegens zijne graphische voorstellingen der sphygmologie, 500, aan Dr. GROULT, wegens zijn appareil voor de toediening der dampbaden, evenzoo 500 en aan Dr. EMPIS, wegens zijne memoire „de la granulie" 2000 francs, als belooning toegekend.

— Onder den titel van *Topographie et statistique médicale du departement du Rhône et de Lyon* is in laatstgemelde stad, van de hand van Dr. MARMY en QUESNOY, een belangrijk werk verschenen.

PALERMO. — Op 25 en 26 October werden hier 140 en 118 cholerasterfgevallen vermeld.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 1 November bedroeg de totale cholerasterfte 5385 op 8177 aangetasten. In de drie nog geopende cholera-lazareths werden tot op dien dag 812, 540 en 377 cholerapatiënten met 444, 288 en 181 sterfgevallen verpleegd. Sinds 1 November blijft slechts eene dier inrigtingen geopend. Het cijfer der geboorten bedroeg in de maanden Junij en Julij 2113 en 2245 en dat der sterfte 2084 en 6340. De cholera, welke in eerstgenoemde maand debuteerde, eischte toen slechts 73 en in Julij reeds 2951 slagtoffers. Te Charlottenburg werden in toto 157 cholerasterfgevallen op 211 aangetasten vermeld.

— In de verschillende bergwerken van den Pruissischen Staat verloren er gedurende 1865 344 op 149,130 arbeiders door verschillende ongelukken het leven, terwijl dit cijfer in 1864 aan 339 op 137,322 beantwoordde.

LEIPZIG. — Tot op 29 October zijn hier op eene bevolking van 85,394 inwoners (op 31 December 1864) 1826 en in de omliggende dorpen 1326 personen aan de cholera bezweken.

BRESLAU. — Sinds 30 October heeft de cholera vermoedelijk deze stad verlaten. Zij eischte sinds den aanvang van Junij tot op dien dag, op eene bevolking van 163,939 inwoners, op 6291 aangetasten 4432 slagtoffers.

ZWICKAU. — Tot 24 October zijn alhier 542 cholerasterfgevallen op 1095 en te Reichenbach tot 22 October 103 op 158 aangetasten vermeld. De bevolking van Zwickau bedraagt 22,432, die van Reichenbach 10,966 inwoners.

GOTHA. — Tot op 20 October bedroeg de cholerasterfte 161.

PRAAG. — Sinds het begin der cholera-epidemie, dat is van 3 Augustus, zijn alhier tot 25 October 1404 personen aan de ziekte bezweken.

PESTH. — Tot op 20 October werden alhier 1924 cholerasterfgevallen op 3920 aangetasten vermeld.

HANNOVER. — Het voor weinige dagen verschenen VIde Heft van het *Zeitschrift für praktische Heilkunde*, onder de redactie van Dr. SCHUCHARDT, bevat eene belangrijke Verhandeling van Dr. BARING, over het koolzuurgehalte der atmospherische lucht, in betrekking tot de hygiëne, waarin de bepalingen van dat gehalte in de schoolruimten van 7 verschillende scholen gedurende den schooltijd aangegeven zijn.

WEENEN. — Volgens het 11de weekrapport van 24—31 October was de cholera in de privaatpraktijk slechts met 104 gevallen, tegen 262 in de vorige week, toegenomen, terwijl de sterfte tegen die der vorige week van 126 op 61 gedaald was.

— Sinds de opening op 5 Augustus tot 31 October werden op de cholera-afdeeling van het Allgemeine Krankenhaus 630 patiënten met 271 sterfgevallen verpleegd. Het cijfer der goed geconstateerde choleragevallen bedroeg 577 met eene sterfte van 249.

BRUSSEL. — Van 24—30 October werden in St. Jean slechts 8 cholerapatiënten (3 m., 3 vr. en 2 k.) met 2 en in St. Pierre slechts 2 met 2 sterfgevallen verpleegd, terwijl er 1 en 5 lijken aan de morgues dier gasthuizen gebragt werden.

— In het rapport door Dr. MARINUS, over de vaccination animale, door Dr. WARLOMONT sinds 1865 te Brussel toegepast, in de zitting der Academie van 29 September ingediend, is een zeer gunstig oordeel over het aldaar gevolgde procédé uitgebragt. De vaccine, door Dr. LANOIX, volgens NEGRI te Napels, in Frankrijk en van daar naar België overgebragt, wordt alhier geregeld iedere week van de eene op de andere vaars overgeplant en op elken Donderdag op de kinderen der behoeftige klasse gratis toegepast.

— De behandeling der scabies met petroleum, door Dr. TRUISSEAUX in het militaire hospitaal dezer stad op 271 soldaten van 8 Januarij tot 12 October toegepast, leverde de volgende resultaten: 155 werden door het uitsluitend gebruik van dit middel radicaal genezen, bij 116 daarentegen kon de genezing daardoor niet, maar wel door het „traitement sulfureux" verkregen worden. Voor de 155 eerstgenoemden waren in 76 gevallen ééne, in 49 twee, in 25 drie, in 3 vier, in 1 vijf en in 1 zeven (te zamen 273) inwrijvingen noodig, terwijl voor de tweede rubriek in 98 gevallen ééne, in 16 twee en in 2 drie (te zamen 136) „traitements sulfureux" vereischt werden.

Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Bij Koninklijk besluit van 8 October, n°. 64, is vrijstelling verleend van briefport voor de correspondentie, welke, ter uitvoering van Art. 6 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 60), gevoerd wordt tusschen de Inspecteurs en Adjunct-Inspecteurs voor het Geneeskundig Staatstoezigt ten eenre en de onderscheidene Geneeskundigen in hun ressort ter andere zijde.

— Met het oog op het hooge belang der zaak, op de inrigting der Staatsbegrooting voor 1867, Hoofdstuk *Hooger onderwijs*, zoo als wij dat reeds hebben doen kennen, en bij een en ander vooral ook niet minder met het oog op de profetiën, dienaangaande bij gelegenheid van de Geneeskundige Wetsherziening door dezen en genen uitgesproken, komt het ons allezins van belang voor, hier nog op te nemen de volgende verklaringen van den Heer THORBECKE, bij gelegenheid hij den 25sten November des vorigen jaars de begrooting zijns Departements in de Tweede Kamer verdedigde: „Maar," zegt de geachte spreker uit Utrecht, „men is bedacht op uitbreiding van de Klinische Scholen en daarmede dient toch wel de ontwikkeling van het Universiteitsonderwijs gelijken tred te houden." — „*Men* is bedacht: te Amsterdam en te Rotter-

dam; maar men rekent daarbij op de hulp van het Gouvernement. In welken geest ik voorloopig genegen ben zoodanige hulp te verleenen, die nimmer ten nadeele kan strekken van de Hoogescholen, heb ik meer dan eenmaal de eer gehad te verklaren. Men is tot mij gekomen met voorstellen van de zijde van het Bestuur van de Klinische School, het eerst van Rotterdam. Ik heb geantwoord: de zaak is nog ontijdig en moet overlegd worden, ook in verband met het Universiteits-onderwijs. Ik herinner hetgeen ik hier heb verklaard: gij zult nimmer bij mij op ondersteuning kunnen rekenen om eene Faculteit buiten de Universiteit te vestigen. In zoo verre geschiedt niets dat aan het stelsel van Universiteits-onderwijs zou kunnen praejudiciëren. Ik meen dat het Gouvernement nog niet heeft afgezien van de rol, welke de geachte spreker uit Utrecht teregt aan het Gouvernement toewijst, om aan het hoofd van de beweging en verbetering te blijven. Meer geld en meer menschen kunnen noodzakelijk zijn; maar meer inspanning en meer ontwikkeling van het onderwijs bovenal. Daarop inzonderheid maak ik staat en vestig ik hoop voor de toekomst, wanneer men zal inzien — en ik geloof men ziet dat in — dat de tegenwoordige eischen *grooter energie* vorderen dan vroeger welligt noodig was."

— In de toespraak, waarmede de Prins-Stedehouder op 29 October j.l. de Luxemburgsche Kamer heeft geopend, merken wij de volgende periode op, die ook in Nederland aller aandacht verdient: »De epidemie, die onze bevolking zoo vreesselijk geteisterd heeft, tijdens zij in een groot deel van Europa woedde, is eindelijk geweken. Het is mij aangenaam hier hulde te brengen aan de zelfverloochening, die men in dien moeijelijken tijd heeft aan den dag gelegd. Voor onderscheidene plaatsen zijn openbare werken noodig geoordeeld tot verbetering van den gezondheidstoestand; de ontwerpen daartoe worden in gereedheid gebragt."

— In de Staten-Vergadering van Noord-Holland, van 6 November j.l., kwam o. a. in eene missive van Gedeputeerde Staten, betreffende het beschikbaar stellen van gelden voor de uitvoering van werken aan het gesticht *Meerenberg*, ter uitbreiding der werkplaatsen en ter vergrooting der kapel. De werkplaatsen waren, bij de primitieve plannen tot daarstelling van het gesticht, op veel uitgebreider schaal voorgedragen dan die later zijn daargesteld. De begrooting der kosten van het gesticht werd toen te hoog bevonden, er moest vermindering plaats hebben en zulks werd voor een gedeelte gevonden op de werkplaatsen. Toen het gesticht werd opengesteld en bevolkt, bleek het weldra, dat zelfs bij eene bevolking van 300 lijders de werkplaatsen te klein waren, terwijl vooral aan den mannenkant de lokalen somber waren, daar die niet genoegzaam van licht zijn voorzien. Naarmate de bevolking klom werden de bezwaren grooter, en thans, daar het cijfer der verpleegden meer dan het dubbel bedraagt van het getal waarvoor het gesticht werd daargesteld, zijn de lokalen ten eenenmale onvoldoende geworden. Door de Commissie van toezigt over het gesticht wordt er op gewezen, »dat het verschaffen van arbeid onder de voornaamste middelen behoort, welke tot herstel of tot leniging van het lot der arbeiders wordt aangewend, — dat vooral in den wintertijd zich het gemis aan behoorlijke lokalen voor den arbeid het meest doet gevoelen, — dat wat de lokalen aan de vrouwenzijde betreft, slechts op de wasscherij behoeft gewezen te worden, waar thans voor 800 personen moet gewasschen worden," enz. Ook de vergrooting der kapel is evenzeer dringend noodig. In 1856 daargesteld, werd er, in verband met de toen bestaande bevolking, gerekend, dat men kon volstaan met eene plaatsruimte voor 108 personen. Met de vermeerdering der bevolking is ook die der R. C. zoodanig toegenomen, dat er thans ongeveer 175 plaatsen noodig zijn. Bij het plan tot vergrooting der kapel is gerekend op plaatsruimte voor 200 personen, zoodat ruim in de behoefte zal worden voorzien. — Het voornemen

is, het werk bij gedeelten te doen uitvoeren, naar gelang de beschikbare gelden dit zullen toelaten.

— In het *Pharmaceutisch Weekblad*, n⁰. 28, komt een leading-artikel voor: »*De lijst der geneesmiddelen bij de Geneeskundigen tot het afleveren van geneesmiddelen bevoegd.*" Wij vestigen daarop de aandacht van hen, die iets naders wenschen te weten nopens en ander, dat op deze zaak betrekking heeft.

— Dezer dagen werd de waterleiding, aangelegd om de stad Aberdeen in Schotland van eene toereikende hoeveelheid zuiver water te voorzien, door Koningin VICTORIA plegtig geopend. Dit werk, waaraan 2½ jaar tijds 1200—1500 werklieden gearbeid hebben, is voor de som van 103,999 pond sterling (of *ƒ* 1,247,988) voltooid; water uit de rivier de Dee op 22 Engelsche mijlen van de stad genomen, wordt daardoor, enkel met hulp der zwaartekracht, in eene hoeveelheid van 6,000,000 gallons dagelijks (dat is omstreeks 80 gallons voor elken inwoner van de tegenwoordige bevolking, of 5maal meer dan waarover tot nu toe de bevolking kon beschikken) naar de stad geleid. Na een gebed van den Geestelijke en eene toespraak van den Burgemeester, het nuttige der nieuwe waterleiding voor de gezondheid en het gerief van alle en inzonderheid van de minder gegoede ingezetenen aanwijzende, nam de Koningin het woord (het was de eerste maal in haren weduwenstaat, dat zij openlijk als Souverein het woord voerde). Hare Majesteit zeide: »Op eenen tijd dat de gedachten des lands zoo ernstig op den algemeenen gezondheidstoestand gevestigd zijn, heb ik het mij tot pligt geacht eene krachtsinspanning van mij te vergen, ten einde te toonen, hoe veel gewigt ik hecht aan het hier gestichte werk, hetwelk zoo geschikt is om de gezondheid en het gerief in uwe aloude stad te bevorderen."

Ook dit voorbeeld bewijst verder, op hoe hoogen prijs hier en daar wordt gesteld *goed* en *ruimschoots* aanwezig drinkwater.

UTRECHT. — Na het eindigen der cholera alhier hebben de leden der zoo verdienstelijke Cholera-Commissie besloten, eene Permanente Commissie te vormen, die, mogt de ziekte weder verschijnen, »niet alleen gereed is om dadelijk op te treden, zoo als zij nu gedaan heeft, maar dan in de gelegenheid is, om vooraf meer en nog betere maatregêlen te nemen."

MIDDELBURG. — Den 24sten October werd het nieuwe Gasthuis alhier, dat sedert een 4tal jaren in aanbouw was, plegtig ingewijd. Zonder de welwillendheid en edelmoedigheid van de leden van een alhier bestaand familiefonds, die niet geaarzeld hebben tot dit doeleinde *ƒ* 70,000 ter leen te verstrekken, tegen de rente van ½ pCt. en *ƒ* 2000 jaarlijksche aflossing, zou de gemeente welligt nog geruimen tijd op een nieuw gesticht hebben moeten wachten.

BREDA. — Het Gemeentebestuur, in verbinding met de Gezondheids-Commissie, beraamt maatregelen, om de woningen voor de mindere volksklasse, die voor de gezondheid schadelijk zijn, in een beteren staat te doen brengen.

GRONINGEN. — Met 1 Januarij e.k. zal het Akademisch en Stedelijk Ziekenhuis alhier voorzien worden van eene eigene apotheek.

— De *Vereeniging van handelaren* alhier heeft aan de handelaren in anijszaad berigt, dat ten huize van den President der Vereeniging ter inzage is gelegd een partijtje *dolle kervel*, met uitnoodiging om het te komen zien en het daardoor te leeren onderkennen van het anijszaad, waaronder het vermengd wordt aangetroffen, — en dat monsters, welke bij den President worden ingezonden, volgaarne door het Bestuur zullen worden onderzocht.

ZWOLLE. — Luidens de berigten uit Batavia, van 14 September j.l., was toen de cholera ook aldaar zeer toegenomen. Het *Nieuwe Bataviasche Handelsblad* laat zich

daaromtrent o. a. aldus uit: „Nadat de cholera te Soerabaija een aantal offers gevorderd had, heeft zij, begunstigd door het ongezonde jaargetijde, ook Batavia besmet en vooral onder de inlanders en militairen velen ten grave gesleept. De Heeren van de Geneeskundige Dienst alhier schijnen, in strijd met het gevoelen der Internationale Sanitaire Conferentie van Konstantinopel, de cholera voor *niet* besmettelijk te houden en derhalve het nemen van voorzorgmaatregelen overbodig te achten. Dit *laissez-faire*-stelsel vond bij inzenders van verschillende stukken in dit blad warme tegenspraak. Het is te hopen, dat de stortregens van den West-mousson zich dit jaar niet lang zullen laten wachten, want zij zijn in tropische landen het beste zuiverings-middel der atmospheer."

(Volgens berigten uit Calcutta, van den 22sten September, was, nadat o. a. reeds, de helft der bevolking van Orissa door den honger omgekomen was, de cholera uitgebroken in de door hongersnood zoo vreesselijk geteisterde streken van Bengalen.)

ALI COHEN.

— **Beloop der cholera van 28 Oct. tot 3 Nov. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.**

Zie pag. 607.	28 Oct. tot 3 Nov. A.	28 Oct. tot 3 Nov. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Asperen.. .	2	2	4	3
Delft.	1	—	683	425
'sGravesand	1	2	19	8
Monster. . .	7	2	20	8
Naaldwijk. .	2	1	44	30
Rotterdam. .	2	2	1980	1239
Totaal. . .	15	9	2750	1713
DeProvincie	—	—	12810	7657
N. Holland.				
Egmond aan Zee. . . .	11	8	37	25
Krommenie	—	1	18	15
Totaal. . .	11	9	55	40
DeProvincie	—	—	3567	2576
Zeeland.				
St. Philipsland.. . . .	3	2	17	15
Westdorpe..	1	—	4	—
Totaal. . .	4	2	21	15
DeProvincie	—	—	351	225

	28 Oct. tot 3 Nov. A.	28 Oct. tot 3 Nov. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
N. Brabant.				
Etten en Leur. . . .	—	2	6	3
Made c. a. .	2	1	28	12
Tilburg. . .	1	3	74	41
Veghel.. . .	—	1	1	1
Zevenberge.	7	3	61	33
Totaal. . .	10	10	170	90
DeProvincie	—	—	1970	1165
Gelderland.				
Druten.. . .	1	—	38	22
Zaltbommel	1	—	196	106
Zutphen. . .	2	2	152	97
Totaal. . .	4	2	386	225
DeProvincie	—	—	2254	1419
Friesland.				
Schoterland	1	1	53	36
Weststellingwerf. .	1	1	12	10
Totaal. . .	2	2	65	46
DeProvincie	—	—	718	451

	28 Oct. tot 3 Nov. A.	28 Oct. tot 3 Nov. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Groningen.				
Ezinge.. . .	1	1	8	5
Groningen. .	1	3	1741	1014
Totaal. . .	2	4	1749	1019
DeProvincie	—	—	2526	1478
Overijssel.				
Zwolle. . . .	—	1	344	204
DeProvincie	—	—	1723	1006
Utrecht.				
Maarssev. .	2	1	17	8
DeProvincie	—	—	4149	2648
Limburg.				
Eygelshove.	1	1	1	1
Maastricht. .	66	50	564	269
Totaal. . .	67	51	565	270
DeProvincie	—	—	805	399

Van 28 Oct. tot 3 Nov. aanget. 117, overl. 91. Sinds het begin aanget. 31476, overl. 19385.

Dr. J. HANLO.

— **Beloop der cholera van 4—10 Nov. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.**

Zie pag. 638.	4 Nov. tot 10 Nov.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Alphen. . .	1	1	38	25
Asperen. . .	1	1	5	4
's Gravenh..	2	1	1692	1016
Monster. . .	5	4	25	12
Naaldwijk. .	2	3	46	33
Rotterdam..	2	—	1982	1239
Schiedam. .	1	—	376	247
Totaal. . .	14	10	4164	2576
De Provincie	—	—	12824	7667
Zeeland.				
Kruiningen.	2	2	7	6
St. Annaland	3	2	57	44
Westdorpe.	2	1	6	1
Totaal. . .	7	5	70	51
De Provincie	—	—	358	230

	4 Nov. tot 10 Nov.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
N. Holland.				
Egmond aan Zee. .	5	4	42	29
De Provincie	—	—	3572	2580
N. Brabant.				
Tilburg. . .	2	1	76	42
Zevenberge.	4	1	65	34
Totaal. . .	6	2	141	76
De Provincie	—	—	1976	1167
Gelderland.				
Waardenburg. . . .	1	1	4	2
De Provincie	—	—	2255	1420

	4 Nov. tot 10 Nov.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Limburg.				
Maastricht..	31	18	595	287
Nieuwenhagen.	1	1	1	1
Susteren.. .	1	1	4	3
Totaal. . .	33	20	600	291
De Provincie	—	—	838	419
Friesland.				
Haskerland.	1	1	16	12
De Provincie	—	—	719	452
Groningen.				
Groningen..	1	—	1742	1014
De Provincie	—	—	2527	1478

Van 4—10 Nov. aanget. 68, overl. 43. Sinds het begin aanget. 31544, overl. 19128.

De provinciën *Utrecht*, *Overijssel* en *Drenthe* komen deze week niet meer voor. Het cijfer der overledenen bedroeg voor die provinciën 2648, 1006 en 361 op 4149, 1723 en 603 aangetasten. **Dr. J. HANLO.**

ZWOLLE. — In de laatste berigten uit Batavia wordt medegedeeld, dat de cholera aldaar en te Soerabaija aan het afnemen was en dat de stortregens van den Westmousson den gezondheidstoestand veel hadden verbeterd. Er werd sterk geklaagd over het gebrek aan drinkbaar water vóór den mousson.

— Bij vonnis van den 15den October j.l. is door den Kantonregter van het kanton Hoogeveen veroordeeld in *achttien* geldboeten, ieder van *f* 3 en bij wanbetaling na 2 maanden voor iedere opgelegde geldboete één dag subsidiaire gevangenisstraf, de persoon van J. C. v. D. S., Apotheker te Koevorden, ter zake bij de visitatie door eene Commissie uit den Geneeskundigen Raad in den loop van dit jaar [o. a.] is bevonden, dat hij 18 onderscheidene geneesmiddelen niet in zijne apotheek voorhanden had.

— Dezer dagen is te Breda de Geneeskundige ten platten lande, de Heer P. F. V., die met den Burgemeester van Etten en Leur, tijdens het heerschen van de cholera, over het plaatsen van een Ziekenhuis van gevoelen verschilde, ten gevolge waarvan eene woordenwisseling ontstond, waardoor de Burgemeester zich gehoond achtte, — door de Regtbank, wegens het beleedigen van een magistraatspersoon in functie, veroordeeld tot zes dagen gevangenisstraf en in de kosten.

PERSONALIA.

Z. M. heeft benoemd tot Off. v. Gez. 3de kl. bij de Geneeskundige Dienst der Landmagt in Oost-Indië den Heer J. J. P. LANDMAN, geboren den 7den Januarij 1843 te Hilvoirt (Noord-Brabant).

— Bij Z. M. besluit is de Off. v. Gez. 2de kl. Jhr. M. C. F. J. DE ROTTE, op zijn verzoek, eervol uit de Zeedienst ontslagen.

— Door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië is *bevorderd:* tot Off. v. Gez. 1ste kl. bij het Groot Militair-Hospitaal te Samarang, de Off. v. Gez. 2de kl. A. E. NEEB, thans te Batavia ter beschikking; — tot Apotheker 1ste kl. bij het Groot Militair-Hospitaal te Soerabaija, W. J. E. HEKMEIJER; — zijn *overgeplaatst:* bij het Groot Militair-Hospitaal te Soerabaija, de Off. v. Gez. 1ste kl. P. A. BOL, van de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo, bij het Garnizoen te Soerabaija, de Off. v. Gez. 1ste kl. A. H. THEPASS, van het Groot Militair-Hospitaal aldaar; — bij de Geneeskundige Dienst te Tjilatjap, de Off. v. Gez. 1ste kl. E. W. A. LUDEKING, van de Geneeskundige Dienst van Celebes en Onderhoorigheden; — bij de Geneeskundige Dienst in de Zuider- en Ooster-Afdeeling van Borneo, de Off. v. Gez. 1ste kl. E. F. M. HELMKAMPF, van het Groot Militair-Hospitaal te Samarang, en de Off. v. Gez. 1ste kl. L. J. DE ROOCK, van de Geneeskundige Dienst te Tjilatjap. — *verleend:* een 2jarig verlof naar Nederland aan den Off. v. Gez. 1ste kl, E. F. M. HELMKAMPF; — wegens ziekte, aan den Off. v. Gez. 3de kl. F. P. G. VAN LOENEN.

— De Gemeenteraad van Nijmegen heeft benoemd tot 1sten Stads-Geneesheer den Heer Dr. C. NOORDWIJN en tot 2den den Heer Dr. J. VAN HOEK.

— De Vereenigde Commissie, benoemd door de Afdeelingen *'s Gravenhage* der *Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst* en der *Vereeniging tot bevordering van Fabriek- en Handwerk-Nijverheid in Nederland*, tot onderzoek der middelen ter verbetering van den gezondheidstoestand in die gemeente, bestaat, ten gevolge van nadere uitbreiding, uit de Heeren: M. HENRIQUES PIMENTEL, voorloopig Voorzitter; J. J. C. DE WIJS, voorloopig Secretaris; W. N. ROSE; A. C. PIERSON; P. F. W. MOUTON; J. R. F. NIEVERGELD; Dr. J. P. MOUTON; W. A. SMIT; J. VAN LITH; JAC. PLEYSIER; Dr. L. J. EGELING; Dr. POUS KOOLHAAS; A. T. C. SCHOEVERS; Mr. M. M. VON BAUMHAUER; Dr. EIKENDAL; Dr. H. J. VINKHUIJZEN; Mr. J. DE GREVE; Dr. SÄNGER; — en de correspondeerende leden: Dr. L. ALI COHEN, te Zwolle; WINKLER PRINS, te Veendam; Dr. LEVOIR, te Delft; Dr. S. SR. CORONEL, te Amsterdam; Dr. MODDERMAN, te Arnhem, en Dr. JACOBUS, te Rotterdam.

— De Heer Dr. J. BROUWER STARCK, te 's Gravenhage, herdacht dezer dagen feestelijk den dag, waarop hij vóór 25 jaren zijne praktijk als Geneesheer in het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen aldaar aanving.

BEVORDERD: Te Leiden, den 7den November, tot Chir. Doctor, de Heer S. R. HERMANIDES, Med. et Obst. Doctor.

OVERLEDEN: Den 17den September, te Samarang, de Heer Dr. J. EINTHOVEN, Oud-Off. v. Gez. bij het Nederlandsch-Indisch Leger, thans Stads-Geneesheer en Off. v. Gez. 1ste kl. bij de Schutterij aldaar, Ridder der Militaire Willemsorde; — den 25sten September, te Batavia, de Heer J. G. J. BERNELOT MOENS, Off. v. Gez. 1ste kl., Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw en van de Portugesche Orde van Christus, oud 36 jaren; — den 6den November, te Burg op Texel, de Heer C. A. VAN DEINSE, Med. et Obst. Doctor, oud 66 jaren; — den 7den November, te Rotterdam, de Heer H. LAGE, Heel- en Vroedmeester, oud 52 jaren. (De overledene was de Secretaris van het zoo nuttig werkende Genootschap: „*Ne pestis intret vigila.*")

GEVESTIGD: Te Zwolle, de Heer J. T. MEINESZ, Med. et Art. Obst. Doctor.

ALI COHEN.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

BIJDRAGE TOT DE AETIOLOGIE DER MALARIAZIEKTEN IN POLA. — Dr. ROMAN BOXA levert onder dien titel in het *Wiener Medicinisch Wochenschrift* 1866, n°. 78, een opstel, dat mij eene korte mededeeling waard schijnt. Hij begint met eene korte beschrijving van die kleine stad in Istrië en hare omgeving en wijst daarbij vooral op de ten Zuid-Oosten der stad gelegene Prati, eene vochtige met gras bedekte vlakte (weiland), die na elke regenbui wordt overstroomd; terwijl Pola overigens, door gebrekkige afvoer van water, vuile straten en rijkdom aan grondwater veel overeenkomst met Amsterdam schijnt aan te bieden. Het is het meest blootgesteld aan de Z. O. winden, die volgens BOXA juist die zijn, welke de malaria het gemakkelijkst aan de inwoners der stad aanvoeren. „Het is," zegt hij, „een reeds algemeen bekend feit, dat malariaziekten dáár endemisch heerschen, waar voortdurend ontbinding van organische, vooral echter van plantaardige stoffen plaats heeft en dit is vooral op moerassigen, vochtigen bodem het geval. Het schijnt, dat de plantaardige stoffen, welke vochtig aan warmte en lucht zijn blootgesteld, veranderingen ondergaan, die onder sommige voorwaarden aanleiding geven tot het ontstaan van malariagift. Een vochtige bodem en hooge temperatuur bevorderen het ontstaan dier toxische zelfstandigheid het meest, vandaar dat te Pola die ziekten in de zomermaanden het meest na regenbuijen epidemisch optreden. Eene lage temperatuur en drooge bodem roepen dit agens niet te voorschijn, vandaar dat te Pola bij droog en koud weder de malariaziekten niet optreden. Daaruit wordt het verklaarbaar, waarom de malariaziekten in zekere streken *en*demisch en onder bepaalde omstandigheden *epi*demisch heerschen. In vochtige streken onder de heete luchtstreek woeden zij als perniciosae en remittentes het meest; in de landen der gematigde luchtstreek zijn zij gewoonlijk dáár alleen als intermittentes heerschend, waar onder inwerking der zonnestralen vele planten rotten, zoo als dit op vochtige weilanden en in moerasstreken voorkomt. In de koude luchtstreek zijn de malariaziekten zeldzaam en in de poolstreek komen zij in het geheel niet voor. De ervaring heeft geleerd, dat stilstaand water, in aanraking met grassen, onder de noodige warmte malaria teweegbrengt. De vraag rijst dus, of aan de kwaliteit van het water niet die werking moet geweten worden malaria te verwekken."

BOXA meent nu, dat de oorzaak daarvan niet zoo zeer in de groote hoeveelheid van in rotting verkeerende organische stof zelve moet gezocht worden, dan wel in de lagere organismen, die in zulk water voorhanden zijn. Hij beweert, dat in de vochtige koortsstreken het water rijker daaraan is dan in drooge koortsvrije streken. Hij bepaalde dien rijkdom aan organische stof op chemischen weg naar SCHRÖTTER's methode door acid. hypermanganicum en kwam tot het resultaat, dat het water in Pola, vooral dat van Prato-grande, veel rijker aan organische stof was, dan dat van andere streken van Istrië, waar geene koorts heerscht. Ook hield het veel NO^5 als ontbindingsproduct van organische stoffen. Met het microscoop vond hij vooral in die stagnerende wateren tallooze kleine ligchaampjes (cellen?) van de grootte van bloedcellen, die hij voor fungi hield en welke hij altijd in begeleiding van tusschenpoozende koortsen aantrof; in de koudere maanden ontbraken zij en in het water van de gezonde streken van Istrië kwamen zij niet voor. Het drinken van dat water zou dan ook schadelijk zijn en de koorts zou veel minder voorkomen bij lieden, die meer bier en wijn dan water drinken. Niet alleen in het water, ook in de atmospherische lucht komen die ligchaampjes voor; bij de verdamping van het water stijgen

zij mede op en worden bij warme en vochtige winden in de omgeving van hunne plaats van oorsprong getransporteerd. De vochtigheidsgraad van de atmospheer wordt dan ook volgens BOXA door vele artsen te regt met het onstaan der malariaziekten in verband gebragt; de waterdampen zijn in zulke streken slechts de dragers van het gift. Van het voorhanden zijn dier fungi in de atmospheer overtuigt men zich gemakkelijk door eene goed gereinigde drooge glasplaat op eene niet stoffige plek in de lucht te plaatsen en microscopisch te onderzoeken. Wanneer men dit dikwerf en op verschillende uren van den dag doet, zal men die ligchaampjes standvastig na het ondergaan van de zon het talrijkst aantreffen, een natuurlijk gevolg van den neêrslag van waterdamp uit de atmospheer in de koelere avonduren. Bij een Z. O. wind vond hij ze ook talrijker; hij verklaart daaruit waarom men zich bij vochtig weder 's avonds buiten zoo gemakkelijk infecteert. »In Pola is de schadelijkheid der avondlucht algemeen bekend en de meerderheid der bevolking gaat vroeg naar huis. De soldaten, die 's nachts de wacht houden, worden veel frequenter ziek dan die, welke geen wacht hadden."

Die fungi bedekken dikwerf de rottende planten in enorme hoeveelheid, zoodat deze donker graauw gekleurd zijn. Bij regenbuijen worden zij afgespoeld en in het water opgenomen om van daaruit met de dampen weder in de lucht gevoerd te worden. Zoo doende is in malariastreken overal, in het water, in den omgevenden bodem, in de atmospheer, op planten en voedingsmiddelen de ziekmakende oorzaak verspreid. Medewerkende oorzaken neemt BOXA aan; weêrsinvloeden en saizoenen, individuele verhoudingen, gemoedsgesteldheid, verkoudheid, diaetfouten enz. kunnen predisponerend werken voor de opname en de uitwerking van het malariagift.

G. D. L. HUET.

LOCALE UITBREIDING DER CHOLERA-EPIDEMIE TE UTRECHT. — Onder dezen titel leverde ons Dr. H. SNELLEN (in het *Archief* van Prof. DONDERS en KOSTER, Deel II, p. 438—459) een uitnemend stukje, waaraan wij het volgende ontleenen. De cholera-epidemie, welke ons geheele Koningrijk bezocht en op 17 April te Rotterdam debuteerde (hoewel, volgens SNELLEN, reeds 6 April voor het eerste en 21 April voor het tweede geval te Utrecht wordt aangegeven), werd door den schrijver in de *Gasthuissteeg*, van haar locale optreden aldaar tot aan haar einde, dat is van 11 Junij tot 6 Julij, op den voet gevolgd. Het terrein betrof eene straat ter lengte van 150 op eene breedte van 4 ellen, welke de Biltstraat en den Wittevrouwen-Singel verbindt, en door 75 huizen (allen, op één na, van ééne verdieping), met 380 bewoners, over 83 gezinnen verdeeld, gevormd wordt. Op 63 aangetasten (17 pCt. der bevolking) kwamen er 39 (10 pCt. der bevolking) sterfgevallen voor. Het cijfer der aangetasten was ver 19 personen van 1—10 jaren (12 m. en 7 vr.), over 2 van 10—20 (1 m. en 1 vr.), over 4 van 20—30 (4 vr.), over 9 van 30—40 (5 m. en 4 vr.), over 9 van 40—50 (4 m. n 5 vr.), over 7 van 50—60 (3 m. en 4 vr.), over 9 van 60—70 (3 m. en 6 vr.), over 2 van 70—80 (2 vr.) en over 2 van 80—90 (2 vr.). en dat der sterfgevallen over 12 van 1—10 jaren (8 m. en 4 vr.), over 1 van 10—20 (1 vr.), over 2 van 20—30 (2 vr.), over 2 van 30—40 (2 vr.), over 7 van 40—50 (4 m. en 3 vr.) over 5 van 50—60 (3 m. en 2 vr.), over 6 van 60—70 (1 m. en 5 vr.), over 2 van 70—80 (2 vr.) en over 2 van 80—90 (2 vr.) verdeeld; terwijl de indeeling der 380 bewoners (170 m. en 210 vr.) van de geheele straat voor de leeftijden, in dezelfde orde genoemd, aan 100, 66, 48, 42, 49, 28, 30, 11 en 6 beantwoordde. De ziekte was over de verschillende groepen van huizen zeer ongelijk verdeeld. In eene groep met 9 huizen kwamen op 44 bewoners 4, in eene tweede van 15 huizen met 75 bewoners 6, in eene derde van 15 huizen

met 78 bewoners 9, in eene vierde van 4 huizen (voor eenigen tijd verhoogd en verbeterd) met 22 bewoners 4, in eene vijfde (aan de 4de groep grenzende en niet gerestaureerde) met 17 inwoners *geene*, in eene zesde van 18 huizen met 38 bewoners 8, en eindelijk in eene zevende van 28 huizen met 106 bewoners 32 choleragevallen (het laatste bij 24 gezinnen in 21 woningen) voor. Dat het cholera-contagium noch door de lucht voortgevoerd of door de organa respiratoria in het organisme wordt opgenomen, scheen daardoor vooral te blijken, dat de ziekte in die groepen van huizen, welke, hoewel, gelijk al de woningen, op eene algemeene achterplaats (tuintje met bleekveld) uitkomende, maar van een of ander geïnfecteerd blok, al was het slechts door een onbeduidend muurtje op het terrein dier achterplaats, gescheiden waren, niet werd waargenomen. De beteekenis dezer waarneming werd nog bovendien daardoor bevestigd, dat in de Stevensfundatie, welke bijna al de woningen aan een der zijden van de geheele Gasthuissteeg begrenst, maar door een steenen muur afgescheiden is, op 260 personen (over 50 huisjes verdeeld) slechts één geval, en dat nog wel bij eene vrouw, welke elders in de stad hare betrekkingen aan cholera verpleegd had, werd waargenomen. Hier en daar was de concentratie der ziekte op een geïnfecteerd terrein (rondom eene pomp) en misschien door den invloed van het drinkwater, onmiskenbaar. Bij sommige houten pompen, welke een uitstekend water leverden, was door den vermolmden en poreusen toestand van de pompbuis aan hare basis, vermenging van het opgepompte water met het vocht van den bodem der achterplaatsjes, waarop de woningen uitkomen, waarschijnlijk. Die plaatsjes leveren toch, volgens SNELLEN's woorden: „bij al het nuttige en aangename ook het nadeel op, dat ze zijn een punt van zamenkomst niet alleen van de bewoners, maar ook van al wat uit de huizen komt.” Volgens SNELLEN schijnt, even als volgens anderen, tot dusverre geen feit de voorstelling dat het choleragif uitsluitend in de organa digestionis opgenomen wordt, te weêrspreken. Het feit, dat vrienden en verwanten, bij het verplegen van cholerazieken, veelal, en de Medici, de liefdezusters, de leden der Cholera-Commissiën aan hetzelfde gevaar blootgesteld, daarentegen niet aangetast worden, moet misschien in eene grootere omzigtigheid der laatsten voor hetgeen in de maag gebragt wordt, zijne verklaring vinden. Het aangetast worden der zuigelingen moet daardoor verklaard worden, dat zij in vele gevallen, behalve de moedermelk, ook nog met water gemengde melk gebruiken en bovendien de neiging hebben aan hunne handjes en doeken te zuigen, zoodat ook in casu de gelegenheid ter opname der smetstof door de spijsverteringswerktuigen mogelijk blijft. Voor het overige verwijzen wij den lezer naar SNELLEN's oorspronkelijken arbeid, met de hoop, dat ons gebrekkig referaat hem zal aansporen om met het korte, heldere en onderhoudend geschreven opstel kennis te maken. Dezelfde arbeid is ook bovendien in de Verslagen der *Vereeniging tot verbetering der volksgezondheid te Utrecht*, gedurende deze epidemie opgerigt en waarvan de 1ste aflevering voor *f* 2.— bij AUGUST MANSSEN verkrijgbaar is, medegedeeld. Voor de contribuerende leden dier Vereeniging, welke minstens *f* 5.— per jaar bijdragen, is een exemplaar van alle Verslagen, waarvan het 2de ons eene sterftekaart der jongste Utrechtsche epidemie belooft, bestemd.

Dr. J. HANLO.

INCUBATIETIJDPERK DER HONDSDOLHEID BIJ DIEREN. — In één jaar (1864—1865) werd in al de Regierungs-Bezirken van Pruissen de hondsdolheid waargenomen, alleen in Aken was dit niet het geval.

Zeventien menschen stierven in dat jaar aan de hondsdolheid. Twee stierven 4 weken na den beet; van de overigen ontbraken de berigten.

Bij 46 huisdieren was het incubatietijdperk:

I. Bij Paarden:

1 geval	bijna 35 dagen.	1 geval	70 dagen.
2 gevallen	35 "		

II. Bij Runderen.

1 geval	7 dagen.	2 gevallen	30 dagen.
1 "	8 "	2 "	33 "
1 "	9 "	1 geval	34 "
3 gevallen	14 "	2 gevallen	35 "
1 geval	17 "	1 geval	36 "
1 "	21 "	1 "	37 "
1 "	22 "	1 "	38 "
1 "	28 "	1 "	46 "
1 "	28 "	1 "	77 "
2 gevallen	29 "	1 "	92 "

III. Bij Varkens:

1 geval	22 dagen.	1 geval	43 dagen.
1 "	26 "	1 "	44 "
1 "	41 "		

IV. Bij Honden:

1 geval	5 dagen.	1 geval	68 dagen.
1 "	8 "	1 "	84 "
2 gevallen	17 "	1 "	langer dan 3 maanden.
1 geval	27 "	1 "	bijna $3^1/_2$ maand.
1 "	63 "		

V. Bij Katten:

1 geval 5—6 weken.

(*Mittheilungen aus der Thierärztlichen Praxis im Preussischen Staate.* 1866. S. 103.)

In 1865 werden aan de Veeartsenijschool te Lyon opgenomen 159 dolle of van dolheid verdachte honden; 78 daarvan waren werkelijk dol; van de verdachte brak bij 9 de rabies uit, alzoo 87 dolle honden. Slechts bij 26 van hen kon het incubatietijdperk met zekerheid bepaald worden:

1 geval	16 dagen.	2 gevallen	60 dagen.
1 "	18 "	1 geval	62 "
3 gevallen	21 "	1 "	85 "
2 "	24 "	2 gevallen	90—100 dagen.
9 "	30—41 dagen.	2 "	105—115 "
2 "	50 dagen.		

(*Journal de méd. vétér., publié à l'école de Lyon.* 1866. Janv.) F. C. HEKMEIJER.

BOEKAANKONDIGING.

Das lager von Krasnoe Selo im vergleich mit dem von Chalons militärärztliche Studie, von Dr. OSCAR HEYFELDER, Kais. Russ. Hofrath und Oberstabarzt etc., mit 4 Tafeln. Berlin, GEORG REIMER, 1866.

De oefeningskampen, vooral gelijk ze elders op ruime schaal gehouden worden, bieden velerlei voordeelen aan. Ik ga die, als meer krijgskundig, hier met stilzwijgen

voorbij, maar vestig, naar aanleiding van het bovenstaande geschrift, de aandacht op den invloed, die deze vereenigingen kunnen hebben op den gezondheidstoestand der troepen. Wij hebben hier in zekeren zin met een *hygiënisch experiment* te doen, waarvan wij de voorwaarden één voor één in handen hebben. Zoo is het: de bodem waarop, en de woningen, waarin zal gekampeerd worden, zijn met de voeding, kleeding en de oefeningen te voren aangewezen, bepaald en geregeld. Het komt er nu maar op aan, dat die keuze goed zij en hieraan hangt het dan af, of de statistiek der voorkomende ziekten en sterfte meer of minder gunstig zal uitvallen.

In die overtuiging vatte de schrijver zijne studie op. Hij gebruikte de methode der vergelijking, en stelde naast het kamp van Krasnoe Selo dat van Chalons. Voor ons, ik herhaal het, krijgt die vergelijking al de waarde van een hygiënisch experiment op groote schaal, waarmede wij ons voordeel moeten doen, opdat wij in het vervolg bij de inrichting van onze oefeningskampen niet meer alleen zullen spreken van het *wenschelijke* of *nuttige* van dezen of genen maatregel, maar kunnen wijzen op het *noodzakelijke* hunner toepassing.

Het kamp bij Krasnoe Selo wordt sedert meer dan eene halve eeuw door de keizerlijke garde betrokken. De gezondheidsvoorwaarden zijn allergunstigst, en de geheele inrichting draagt in al hare deelen de kenmerken eener voortgaande verbetering. Het zacht glooiende terrein wordt doorsneden van een helder stroomend water, en vertoont een voor het klimaat zeer weelderigen plantengroei. De voeding is uitmuntend. Behalve de groote zorg, hieraan besteed door de belanghebbenden, wordt hierop door de kommanderende officieren, en zelfs den keizer aanhoudend toezicht uitgeoefend. Zij bestaat uit het nationale zwarte brood, hetwelk in eigene regimentsbakkerijen dagelijks wordt bereid. Het dagelijks ration is 3 russische of ruim 1 nederlandsch pond. Hiermede doet de soldaat zijn ontbijt. Het middageten, dat ten 2 ure genuttigd wordt, bestaat uit rundvleesch, ter hoeveelheid van één russisch pond, zelden uit spek en verder uit eene eigenaardige zure koolsoep, *Schtschi* genaamd, die, uit hoofde harer bestanddeelen en consistentie, te gelijk de rol van groenten en soep vervuld. Hierbij wordt gegeven eene portie meelkost. Op de vastendagen wisselen aardappelen, erwtensoep en Schtschi elkander af. Het avondeten wordt ten 7 ure gehouden, en bestaat uit meelkost en soep.

Alle de bestanddeelen eener gemengde voeding worden zoo doende rijkelijk verstrekt. Het brood met de meelspijzen vertegenwoordigen de granen, het vleesch en de daaruit bereide bouillon de dierlijke stikstofhoudende bestanddeelen en de aardappelen met de Schtschi de groenten. Het eten zou daarbij smakelijk en goed zijn. Ook de dranken worden rijkelijk verstrekt. De rivier, die het kamp doorsnijdt en de hierin uitkomende menigvuldige beken leveren een helder stroomend, zuiver drinkbaar water, hetwelk bovendien door eene waterleiding door het geheele kamp op alle punten verkrijgbaar is gesteld.

Er bestaat dus letterlijk overvloed aan water, hetwelk, in verband met een doelmatig systeem om het gebruikte water weg te leiden, zeer de reinheid en zuiverheid, en meteen de gezondheid bevordert. De soldaat bereidt verder in eene bijzondere oven, de *Samovar*, zijne thee, welke, even als de koffie in het fransche leger, in het russische eene recht algemeene, en daarenboven nationale drank is. Ieder officier en de meeste oudere soldaten bezitten hunne eigene *Samovar*. De inrichting daarvan is hoogst eenvoudig. Zij bestaat uit eene in eene schoorsteen uitloopende oven, die met een dubbelen metalen wand is omgeven, waar tusschen dus eene ruimte ter opneming van het water overblijft. Dit geraakt daarin gemakkelijk aan de kook en wordt met kranen naar buiten ontlast. Een licht aromatisch bier van geringe alkoholgehalte

en zuur bittere smaak, *kwas* genaamd, wordt dagelijks à discrétion verstrekt. Er worden koortsdrijvende, en anti-scorbutische eigenschappen aan toegeschreven. Eindelijk wordt nog bij voorkomende feestelijke gelegenheden, en na groote vermoeienissen, doch altijd bij uitzondering, brandewijn uitgedeeld. Het dagelijks gebruik van sterke dranken wordt in het russische kamp zoo veel mogelijk tegengegaan, en het verkoopen van brandewijn is daarom ook streng verboden. De brandewijn speelt eindelijk nog in de behandeling van sommige ziekten, o. a. de scorbuut, eene voorname rol. De officieren zorgen gesamentlijk voor hunne eigene voeding. Het toezicht daarop is aan een hunner, huisvader, *chasein* genaamd, toevertrouwd. Deze waakt voor de handhaving der reglementaire voorschriften op dit punt, en heeft dan ook het recht om zijne kameraden, welke deze mochten overschrijden, kleine boeten op te leggen.

De officieren wonen, de lagere rangen twee aan twee, in houten huizen met meerdere vertrekken. De soldaten in tenten, doch alleen de infanterie en veldartillerie. De kavallerie en rijdende artillerie zijn in de omliggende dorpen gecantonneerd. De tenten zijn dubbeld en van boven met een bekleedsel van wasdoek voorzien. De man ligt daarin niet, even als bij ons, op den grond, maar op houten of gevlochten britsen. Als beginsel is, in het belang der gezondheid, aangenomen, om paarden en menschen zoo veel mogelijk van elkander gescheiden te huisvesten. Ook het paardentuig, en de verdere équipementsstukken mogen niet in de woningen en tenten der ruiters bewaard worden.

Voor de reinheid van het ligchaam wordt de grootste zorg gedragen. Ieder soldaat maakt minstens éénmaal per week gebruik van het in Rusland nationale dampbad. Ieder korps heeft daartoe een houten loods ingericht, meestal onder één dak met de regimentsbakkerij. Daarenboven is er nog eene algemeene badinrichting en verder eene zwemschool, waarin de soldaat geoefend wordt om des noods geheel gekleed boven water te blijven. In het kamp van Chalons ontbreekt er eene bepaalde badinrichting, doch bestaat er voor ieder militair gelegenheid om zich in het hospitaal te reinigen.

Het behoeft geen betoog, dat het allernoodzakelijkst is om de uitwerpselen van menschen en dieren in een kamp, waar deze zich zoo ruimschoots versamelen, onschadelijk te maken, en daaruit zoo spoedig mogelijk deze te verwijderen.

Stewart clark (*Practical observations on the Hygiene of the Army in India*) geeft, als resultaat zijner ondervinding, op eene menigte van wenken tot het behoud van de gezondheid der troepen. Hij dringt daarbij aan op de verbetering der latrinen en dit des te meer naarmate de overtuiging zich gevestigd heeft, dat de ontlastingen van lijders aan cholera, dysenterie en andere ziekten niet alleen van de norma afwijken, maar als dragers van de kiemen ter opwekking van hetzelfde lijden bij de omgeving positief schadelijk werken. Hij raadt het gebruik aan van het antiseptisch en desinfecterend middel van Dr. angus smith, zijnde het, ook bij ons, na de jongste epidemie meer burgerrecht verkregen hebbende *carbolzuur*, of het poeder van m' dougall (desinfecting powder and liquid), bestaande uit het straks genoemde zuur, acidum sulphuricum met kalk en magnesia verbonden. In de engelsche kampen is nog een ander desinfecterend middel in gebruik, hetgeen zijn naam aan den uitvinder macferlane (macferlane et C°. of the saracen fondery Glasgow) ontleent. Heyfelder maakt eindelijk melding van eene bijzondere behandelingswijze der drekstoffen naar het zoogenaamde müller-schür'sche systeem, o. a. ook in de hospitalen te Stettin ingevoerd. Volgens dit systeem worden de vaste en vloeibare drekstoffen van elkander gescheiden. De vaste worden met kool en kalk, en de vloeibare stoffen met turfmolm behandeld. De hierdoor verkregene *vaste reuklooze* stoffen worden op gezette

tijden verwijderd. Zij zijn door de bereiding zoo zeer in prijs gestegen, dat men hiermede de meerdere kosten best kan goed maken.

Dit alles wordt echter door den schrijver slechts aanbevolen en voorgesteld, en dit des te meer naarmate in het russische kamp, even als bij ons, de bestaande inrichtingen van dien aard zoo veel te wenschen overlaten. De voor de drekstoffen bestemde kuilen worden daar slechts één of tweemaal per week, en bij ons, zoo ik wel onderricht ben, eerst na den afloop van het kamp verwijderd. Voeg daarbij, dat die openliggende vergaarplaatsen, zoowel hier als daar, niet ver van de cantines verwijderd liggen, dan zal men begrijpen, dat, vooral wanneer de wind naar het kamp toegekeerd is, een hoogst onaangename reuk verspreid wordt, en de schadelijke gevolgen voor de gezondheid nauwelijks zullen kunnen achterblijven.

Een en ander wordt nog vermeerderd door den stank der urine. Bij het gemis van behoorlijke urinoirs wateren de soldaten, vooral des nachts, rechts en links tusschen de tenten, of langs het frond de bandière, zoodat de bodem en plantengroei daarvan ten langen leste de duidelijkste sporen dragen. Op die plaats moet nu, zoo als bekend is, de troep aantreden en in den vrijen tijd zich vermaken!

Beter is voor dit alles gezorgd in het fransche kamp. De privaten liggen daar eenige treden hooger, de bodem is met asphalt bedekt en van achteren zijn ze door ijzeren deuren gesloten, welke geopend toegang verleenen tot de fosses mobiles, welke dagelijks van wege eene maatschappij worden geledigd. Afgezonderd hiervan bestaan er nog bepaalde pissoirs. Wij moesten deze inrichtingen hier wel overnemen, want bij ons laat dit veel te wenschen overig.

Zij, die onze kampen, gelijk ze vroeger in de vlakte bij Zeist, en later bij Millingen gehouden werden, bezochten, en hetzij door aanschouwing en onderzoek, hetzij door de militaire geneeskundige rapporten met die in andere landen bekend werden, zullen mij geredelijk toegeven, dat bij ons van den vooruitgang in de toepassing der gezondheidsleer al zeer weinig partij is getrokken. Ik bepaal mij bij het laatste kamp. Al dadelijk valt het op, dat het terrein gekozen is in eene streek van ons land, die, afgezonderd van haar ten eenenmale ontbrekend strategisch gewicht, moeielijk, immers niet anders dan per as, te bereiken is. Hiermede hangt samen het gemis in de nabijheid van een helder stroomend water, waaraan juist in een kamp voor de gezondheid van menschen, en dieren zoo zeer behoefte bestaat. Daarenboven is het gedeelte van het terrein, waarop de tenten worden opgericht in verhouding tot de omgeving zeer laag gelegen, zoodat bij gemis van een afwateringssysteem, en door de hevige plasregens, die ik daar bijwoonde, de soldatententen voor een gedeelte onderliepen, zoodat sommigen den nacht in het water doorbrachten, terwijl anderen door het graven van diepe gaten het overtollige water trachten af te leiden.

Ik kan natuurlijk hier niet op alle bijzonderheden ingaan, maar geloof toch, na dit weinige reeds te kunnen verklaren, *dat onze geheele kampinrichting uiterst primitief is, de vergelijking met het elders bestaande niet kan doorstaan, en het dus in het belang van de gezondheid der troepen wenschelijk zou zijn, dat ook hier, wij herhalen het, van de voorschriften der hygiène behoorlijk partij werde getrokken!*

Amsterdam, October 1866. M. W. C. GORI.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 10 November, 33 sterfgevallen aan diarrhoea en 67 aan cholera. Voor de eerste rubriek leverde West-Londen 7, North 5, Central 3, East 7 en South 11 sterfgevallen, terwijl voor de cholera die sterftecijfers voor de genoemde vijf indeelingen der Metropolis met 1, 7, 10, 16 en 33 verdeeld warem Het cijfer der geboorten bedroeg 2212 en dat der sterfte 1361. Sinds 24 October had de cholera zich vooral naar Woolwich uitgebreid.

— De verwoestingen, door de veepest aangerigt, beantwoordden voor Engeland tot 27 October aan de volgende cijfers: aangetast 253,723, gedood 85,013, gestorven 124,303, hersteld 33,413, afloop onbekend 10,994. Zij waren voor ons Koningrijk tot 10 November, voor de provincie Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht, als volgt: aangetast 62,133, 20,994 en 2560, te zamen 85,687; gestorven 26,474, 11,151 en 628, te zamen 38,253; gedood 12,551, 1443 en 1172, te zamen 15,166 en hersteld 22,955, 7865 en 760, te zamen 31,580.

— Bij de aankomst van het stoomschip *de Atrato*, van St. Thomas te Southampton, waren door den Privy Council de noodige maatregelen genomen om de verspreiding der gele koorts, welke gedurende de reis op 35 aangetasten 13 personen der bemanning weggerukt had, te beletten. De stoomboot werd in quarantaine naar Moshersbank en de nog zieke bemanning op een daartoe ingerigt wachtschip gebragt.

PARIJS. — Dr. BESNIER, de Rapporteur der „Commission des maladies regnantes" verklaarde in de vergadering der Société Médicale des Hopitaux van 9 November l.l., dat de cholera zich tot dusverre gedurende het geheele jaar 1866 in de hoofdstad vertoond had. Zij trad niet, zoo als sommigen meenden, eerst wederom in Julij op, maar vormde als het ware een onafgebroken vervolg op de epidemie van 1865. Op 18 en 29 Januarij, 15 Februarij, 4, 13, 23 en 28 Maart, op 5 April, 15, 21 en 30 Mei, op 5, 9, 11, 12, 19, 23 en 25 Junij en op verschillende datums van al de volgende maanden kwamen er choleragevallen voor; en eerst sinds 7 November scheen zij, na eene sterfte van 5495, de hoofdstad verlaten te hebben.

— De *Union Médicale* van 13 November l.l. vermeldt het doodberigt van Prof. NATALIS GUILLOT, op 9 November te Nice overleden. Daardoor is eene zesde vacuture bij de Medische Faculteit ontstaan.

— Hetzelfde blad van 15 November wijdt aan de nagedachtenis van NATALIS GUILLOT eenige regels, waaraan wij het volgende ontleenen. NATALIS GUILLOT was in 1804 te Parijs geboren. In 1828 tot Geneesheer gepromoveerd, werd hij in 1831 tot agrégé bij de Medische Faculteit, in 1837 tot Médecin des Hopitaux en in 1855 tot Hoogleeraar in de Pathologie benoemd. Van zijne hand zagen talrijke geschriften, over de pathologische Anatomie, over de Anatomie en over de Zoölogie, het licht. Onder zijne geschriften moeten vooral de volgende, als: zijne *Onderzoekingen over het indringen der kool in de longen* (1847), zijne *Verhandeling over het gebruik van het jod. pot. bij het mercurialismus en bij de chronische loodintoxicatie* (1844), zijne *Onderzoekingen over de structuur der lever van den mensch en van de zoogdieren* (1844), *Over de respiratie-organen der vogels* (1845), *Over het zenuwstelsel der vertebrata*, zijne *Onderzoekingen over de pathologische Anatomie der tuberculosis pulmonum* en die *Over de pathologische veranderingen van het slijmvlies der digestie organen*, vermeld worden.

— Voor de ventilatie van het nieuwe Hôtel Dieu zal een gemengd stelsel, zoowel

dat »par appel" als dat »par propulsion" (indrijving van lucht met een door een stoommachine bewogen ventilateur, volgens VAN HECKE), gevolgd worden, zoodat de luchtverversching 100 cubieke meters per uur en per krib bedragen zal. De onkosten voor den geheelen opbouw zijn op 12,400,000 francs voor het gebouw, op 8,000,000 francs voor de verschillende onteigeningen en op 1,000,000 francs voor het meubilair, te zamen op 21,400,000 francs, geschat.

— In de zitting der Académie van 13 November l.l. hebben ROBERT en COLLIN een uitmuntend ophthalmofantome voor de uitoefening der kunstbewerkingen op het oog en MATTHIEU een verbeterd toestel voor de transfusio sanguinis ingediend. Hetzelfde ligchaam houdt zich sinds eenigen tijd met de discussie over de sterfte der kinderen in het eerste levensjaar, onledig. De Directeur der »assistance publique" betoogde, dat de Staat ook in dit opzigt het houden eener enquête en het nemen van alle mogelijke maatregelen moest bevorderen. De kindersterfte beneden het jaar werd door hem voor geheel Frankrijk op minstens 18 en voor de van wege de assistance publique verzorgde kinderen op ruim 32 pCt. geschat. Te Lyon heeft reeds voor eenige jaren en te Parijs sinds 1865 eene ad hoc opgerigte Vereeniging getracht, zich het lot van den eersten kinderlijken leeftijd aan te trekken.

NAPELS. — De cholera eischte volgens de *Central-Zeitung* van 7 November alhier meer dan 4000 slagtoffers.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 8 November bedroeg de totale cholerasterfte 5403 op 8189 aangetasten. In het nog geopende choleralazareth n°. 4 werden tot op dien datum 380 cholerapatiënten met 182 sterfgevallen verpleegd. Het cijfer der geboorten bedroeg gedurende Junij, Julij en Augustus 2113, 2245 en 2341 en dat der sterfte 2084, 6340 en 3082. De cholera eischte in die maanden 73, 2951 en 1122 slagtoffers. Te Charlottenburg kwamen 167 cholerasterfgevallen op 213 aangetasten voor.

MÜNCHEN. — Prof. VON LIEBIG heeft in het November-nummer zijner *Annalen* wederom zijn extractum carnis, door de Société Fray-Bentos in Uraguay naar Antwerpen in den handel gebragt, besproken. Een aanhoudend toezigt wordt door hem op de deugdelijkheid van het product gehouden. Van iedere verzending naar Antwerpen, in bussen van 42—45 pond verpakt, wordt eene proef ter onderzoeking naar München opgezonden. Volgens zijne opgaven mag het watergehalte tusschen 16 en 21, het residu der tot asch verbrande stof tusschen 18 en 22 en het in alcohol (van 80 pCt.) oplosbare extractiefgedeelte tusschen 56 en 66 pCt. afwisselen.

— Wij ontleenen aan den Nederlandschen *Spectator* van 10 November l.l. over den op 18 October l.l. te München overledenen Dr. VON SIEBOLD de volgende regels. PHILIPP FRANZ VON SIEBOLD werd den 17den Februarij 1796 te Würzburg, uit een geslacht dat voor de uitoefening der Geneeskunde en aanverwante vakken zeer vele bekwame leden heeft opgeleverd, geboren. Eene dochter van hem, die het onderwerp dezer woorden uitmaakt, is thans als arts en verloskundige van naam op Japan werkzaam. In 1820 tot Medicinae et Philosophiae Doctor te Würzburg gepromoveerd, vertrok VON SIEBOLD twee jaren later als Officier van Gezondheid in Nederlandsche dienst naar Java, om spoedig van daar als Geneesheer en Natuurkundige op eene officiële wetenschappelijke zending naar Japan te vertrekken. Zijn werkkring eerst tot den omtrek van Desima beperkt, strekte zich, door den gunstigen roep, die van hem als geleerde uitging, spoedig over eene grootere omgeving uit. In 1826 gelukte het hem zelfs tot aan het hof van Jeddo door te dringen. In 1830 keerde hij naar Europa terug, hij verliet de Staatsdienst, om zich geheel aan het ordenen zijner kostbare collectiën, welke thans aan onze Regering behooren, te wijden. In 1854 vestigde hij zich te Bonn, alwaar een belangrijk geschrift, onder den titel van *Urkundliche Darstellung der Be-*

strebungen von Niederland und Russland zur Eröffnung Japan's für die Schiffarth und den Seehandel aller Nationen, van zijne hand het licht zag. Later vertrok hij ten tweeden male naar Japan, alwaar hij zich eene nieuwe verzameling van ethnographische voorwerpen verzamelde, welke bij zijn terugkeer te München, na de weigering onzer Regering, door den koning van Beijeren werd aangekocht. Nog ten vorigen jare werden verschillende artikelen over Japan door hem in de *Augsburger Allgemeine Zeitung* gepubliceerd. Onder zijne voornaamste geschriften moeten vooral de volgende gerangschikt worden: NIPPON, *Archiv zur Beschreibung von Japan und dessen Neben und Schutzländern*, Leiden en Leipzig, 1832—1851, folio; zijne *Fauna Japonica*, Lug.-Bat., 1833—1851 en *de Flora Japonica*. Verder eene groep werken, door den Chinees KO TSCHING DSCHANG te Leiden op steen geteekend, als: *Mille litterae ideographicae* (1833); *Novus et auctus litterarum ideographicarum thesaurus* (1834); *Thesaurus linguae Japonicae* (1835—1841); *Isagoge in biblioth. Jap. et stud. liter. Japonicar.* (1841); *Catalog. libr. et manuscr. Jap. c. enumeratione illorum qui in museo hagano servantur* (1845); zijne *Erwiederung auf* W. H. DE VRIESE's *Abhandlung* »*over den botanischen oorsprong van den Sterangs des handels mit Bezug auf die von* J. HOFFMAN *mitgeth. Ausgaben Chin. und Jap. Naturgeschichte* (1837); terwijl nog bovendien de *Moniteur des Indes orientales et occidentales* VAN MELVILL VAN CARNBEEK (1847—1849) aan VON SIEBOLD zijn naam en bekendheid te danken had.

LEIPZIG. — De cholera-epidemie van 1865, welke zich op den Duitschen bodem slechts op een terrein van ongeveer $37^{2}/_{3}$ geographische vierkante mijlen, tusschen 50° 36′ en 51° 20′ N. Br. en 29° 45′ en 30° 25′ O. L. en wel hoofdzakelijk in het Saksische Regierungs-bezirk Zwickau en in een gedeelte van het Hertogdom Saksen-Altenburg, vertoonde, heeft in een onlangs alhier verschenen werk van Dr. RUDOLF GUNTHER, onder den titel van: *Die Indische Cholera in Sachsen im Jahre* 1865, eenen wijdloopigen beschrijver gevonden. In een bijgevoegde atlas zijn uitmuntend bewerkte graphische voorstellingen van het beloop der epidemie en de platte gronden van 5 steden en 2 dorpen (met aanwijzing der geïnfecteerde huizen), waar de ziekte bij uitnemendheid heerschte, toegevoegd. Op de platte gronden zijn de steden Werdau (10,548 inw.) met 260 op 812, Altenburg (17,966 inw.) met 92 op 157, Zwickau (22,432 inw.) met 14 op 22, Glauchau (19,296 inw.) met 32 op 56 en Elsterberg (3557 inw.) met 28 op 36 en de dorpen Rasephas (246 inw.) met 12 op 19 en Marienthal (1674 inw.) met 5 op 9, of in toto 443 cholerasterfgevallen op 1161 aangetasten, vermeld. De ziekte, welke in het bovengemelde gebied van 29 Augustus tot 25 December heerschte, was te Altenburg door eene vrouw uit Odessa op 27 Augustus aangebragt en eischte in toto 467 (227 m. en 240 vr.) slagtoffers. In verband met den leeftijd werden tusschen 0 en 3 jaren 63, tusschen 3 en 13 69, tusschen 13 en 20 19, tusschen 20 en 30 42, tusschen 30 en 40 85, tusschen 40 en 50 69, tusschen 50 en 60 65, tusschen 60 en 70 44, tusschen 70 en 80 9 en tusschen 80 en 90 jaren 2 cholerasterfgevallen opgeteekend. GUNTHER's arbeid, welke alle denkbare details voor de kennis der epidemie heeft opgenomen, eindigt met de volgende stellingen: 1°. De cholera is naar Altenburg uit Odessa overgebragt. 2°. Op de meeste plaatsen, waar de ziekte voorkwam, kan haar optreden door de gemeenschap met geïnfecteerde personen of plaatsen aangetoond worden. 3°, De gesteldheid van den »Untergrund" beantwoordde geheel aan den toestand, welke door PETTENKOFER als de meest geschikte voor het ontstaan eener epidemie wordt aangegeven. 4°. De formule van FARR werd in geen opzigt bewaarheid. 5°. Het drinkwater had geen invloed op de verspreiding der epidemie. 6°. In het grootste deel der aangetaste huizen kwam meer dan één geval voor, de tijdruimte tusschen het eerste en laatste geval in een en hetzelfde perceel

fluctueerde zelden tusschen meer dan 14 dagen. 7°. Geene epidemie van febris intermittens ging aan de cholera vooraf. 8°. Voor de desinfectie van bewoonden ruimten mag het branden der chloor-koperlamp zeer aanbevolen worden.

DARMSTADT. — Sinds 15 October is alhier, onder den titel van: *Correspondenzblatt für die Mittelrheinischen Aerzte*, een nieuw maandschrift, onder de redactie van Dr. PFEIFFER, voor den prijs van 1 fl. 24 kr. per halfjaar, uitgegeven. Het zal vooral als een orgaan voor epidemiologie en openbare hygiëne gelden. Het eerste nummer bevat correspondentiën over de cholera in het Groot-Hertogdom Hessen, benevens een inleidings-artikel, waarin het streven van het tijdschrift ontwikkeld wordt.

MAINZ. — Van 25 Augustus tot 27 September waren hier 55 personen aan de cholera overleden. De ziekte had zich ook in dat tijdsverloop in Worms, Darmstadt, Furth, Birkenau, Egelsbach, Bensheim, Nackenheim, Nierstein, Oppenheim en Finthen vertoond.

DRESDEN. — Sinds 31 October zijn alhier geene choleragevallen meer waargenomen. Sinds 4 Julij bedroeg de sterfte aan de ziekte 125 op 260 aangetasten bij eene bevolking van ruim 145,728 inwoners.

GOTHA. — Tot op 30 October bedroeg de cholerasterfte 181 op 261 aangetasten. Te Erfurt werden tot dien datum 924 sterfgevallen op 1479 aangetasten vermeld.

GREIFSWALD. — In de week van 22—29 October zijn hier 27 gevallen van trichinen-vergiftiging waargenomen.

OLMUTZ. — Volgens eene uitvoerige studie over de cholera-epidemie, door Dr. PISSLING in het *Wiener Wochenschrift* (n°. 86—88) medegedeeld, bedroeg de cholerasterfte alhier 195.

MARBURG. — Het gerucht der verplaatsing der Universiteit naar Frankfort a/M. was onjuist, daarentegen schijnt het dat met de Pruissische Regering over de overname van het docerend personeel der Universiteit te Giessen en over hare opheffing onderhandeld wordt,

GÖTTINGEN. — De bouw van het nieuwe Irrenanstalt is thans geëindigd. Het gesticht is nabij de stad op een vrij terrein opgebouwd en voor 300 patiënten als minimum ingerigt. Eene teekening en beschrijving is in de *Illustrirte Zeitung* van 18 November medegedeeld.

WEENEN. — Volgens de *Wiener Medicinische Presse* van 11 November had de cholera de hoofdstad verlaten. Dr. J. HANLO.

— Op den 10den September dezes jaars overleed te Stuttgart GEORG FRIEDRICH VON JAEGER, in den hoogen ouderdom van nagenoeg 81 jaren. Hij was in dezelfde stad geboren in 1785, op den 25sten December. Zijn vader en grootvader waren Geneesheeren geweest, die de algemeene achting hunner medeburgers genoten; ook zijn oudste broeder was Geneesheer en de overledene had eenen zoon, dien hij echter overleefde, welke als vertegenwoordiger van het vierde geslacht in het voorvaderlijke voetspoor opgetreden was en, even als zijn vader, den titel van „*Ober Medicinal-Rath*" verworven had.

GEORG FRIEDRICH VON JAEGER genoot onder het vaderlijk oog zijne eerste opleiding in het Gymnasium zijner vaderstad, studeerde in de Geneeskunde te Tübingen, waar KIELMEIJER en AUTENRIETH zijne leeraars waren, en werd aldaar in 1808 tot Doctor in de Geneeskunde bevorderd na het verdedigen eener dissertatie, *Over de werking van het arsenikum op verschillnnde bewerktuigde ligchamen*, waarvan hij nog twee jaren voor zijnen dood eene omgewerkte uitgave bezorgde, waarin hij zich tot de werking van arsenicum, op planten bepaalde. Na zijne promotie ondernam hij eene wetenschappelijke reis, en vertoefde geruimen tijd te Göttingen en te Parijs, waar hij door cu-

VIER, die in Wurtemberg vele bekenden en vrienden had, en daaronder vooral KIELMEIJER, JAEGER'S leermeester, met bijzondere voorkomenheid ontvangen werd; hij keerde over het Zuiden van Frankrijk en Zwitserland naar Stuttgart terug. Hier oefende hij tot zijn zeventigste levensjaar de geneeskunde uit, en was bij vele zijner patiënten de vriend des huizes, daar hij vooral de kinderen in het gezin, waar hij tot huisarts geroepen werd, aan zich wist te verbinden.

In wetenschappelijken kring heeft JAEGER zich vooral bekend gemaakt door zijne nasporingen over Fossile Reptilen van Wurtemberg, waarover hij in 1828 eene Verhandeling in het licht gaf, die eene algemeene bekendheid verkregen heeft. Ook over verschillende onderwerpen van Vergelijkende en Ziektekundige Ontleedkunde gaf hij jaren achtereen kleine bijdragen in het licht, gelijk diegene, welke met de litteratuur dezer vakken bekend zijn, zich herinneren zullen en welke bijv. in MECKEL'S *Archiv für Physiologie* talrijk zijn. Hij bragt ook veel toe tot de uitbreiding der Verzameling van Natuurlijke Historie, die te Stuttgart onder zijn toezigt was gesteld. Vele jaren bezocht hij de bijeenkomsten der Duitsche Genees- en Natuurkundigen, zoo als die in Bonn in 1858 en in Carlsrühe in 1859, waar ik hem voor het laatst gezien heb. Tot kort voor zijnen dood genoot ik het genoegen met hem in briefwisseling te zijn, hoezeer in de laatste twee jaren zijne brieven, met eene vreemde hand geschreven, alleen door hem onderteekend waren.

JAEGER was sedert 1834, toen hij bij de vergadering der Natuuronderzoekers te Stuttgart het Secretariaat bekleed had, *eereburger* zijner vaderstad geworden. Hij was Ridder van de Wurtembergsche Kroon en van de Beijersche Orde van verdiensten van den Heiligen Michael, Buitenlandsch Lid van de Koninklijke Akademie der Wetenschappen te München enz., en ook in zijne laatste jaren Adjunct van de Duitsche *Academia Leopoldino-Carolina*; onze Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem telde hem sedert vele jaren onder hare buitenlandsche leden.

Hoezeer hij vele smartelijke verliezen had ondervonden, zag hij zich toch door drie zonen en zes dochters en een tal van kleinkinderen omringd en, dankbaar voor de vele zegeningen, die hem te beurt gevallen waren, begon hij zelfs in zijne laatste levensjaren den dag gaarne met het zingen van een vrolijk lied. Elk, die den krachtigen man met zyn helder blaauw oog en de kroon der grijsheid om zijne slapen slechts éénmaal gezien had, voelde zich onwederstaanbaar door de idyllische helderheid van dien beminnelijken persoon aangetrokken; echte Christelijke overtuiging en edele bescheidenheid deden hem nog op zijn sterfbed zeggen: „Heer ik ben geringer dan al de weldadigheid en al de trouw, die Gij uwen knecht bewezen hebt."

LIJST DER VOORNAAMSTE GESCHRIFTEN VAN G. F. VON JAEGER.

De Ichthyosauri sive Proteosauri fossuis speciminibus in agro Bollensi im Wuertembergia repertis. Fol. maj. Stuttgart, 1824.

Ueber die Pflanzenversteinerungen, welche in den Bausandstein von Stuttgart vorkommen. Mit 8 Steintaf. gr. 4°. Stuttgart, 1827.

Ueber die fossilen Reptilen, welche in Wuertemberg aufgefunden worden sind. Mit 6 Steintaf. 4°. Stuttgart, 1828.

Ueber die fossilen Saeugethiere, welche in Wuertemberg in verschiedenen Formationen aufgefunden worden sind, nebst geognostische Bemerkungen ueber diese Formationen. 1. 2. Abth. fol. Stuttgart, 1835, 1839.

Ehrengedaechtniss des koenigl. Wuertembergischen Staatraths VON KIELMEIJER. Bonn, 1845.

Uebersicht der fossilen Saeugethiere, welche in Wuertemberg in verschieden Formatio-

nen aufgefunden worden sind, in *Nov. Act. Acad. Caesar. Leop. Carol. Natur. Curiosorum*. Tom. XXII. P. II. 1850 (pag. 765—934). Mit 5 Taf.

Ueber eine neue Species von Ichthyosaurus, in *Nov. Act. Acad. Caesar. Leop. Carol. Natur. Curiosorum*. Tom. XXV. P. II. 1856 (pag. 937—967).

Ook in de *Wuertembergsche naturwissenschaftliche Jahreshefte* zijn vele bijdragen

Ueber die Wirkungen des Arseniks auf Pflanzen, Stuttgart 1864 8°.

van JAEGER's hand opgenomen, die op Zoologie, Vergelijkende Anatomie en Palaeontologie betrekking hebben. J. v. D. H.

BINNENLAND.

In de zitting der Provinciale Staten van Noord-Holland van 8 November is (met 56 tegen 1 stem) besloten, „dat de vroeger *voorwaardelijk* toegestane subsidie voor het geneeskundig onderwijs te Amsterdam ook zal worden verleend, indien de subsidie van het Rijk voor dat onderwijs minder dan *f* 15,000 mogt bedragen."

— In de dezer dagen gehouden vergadering van de Provinciale Staten van Overijssel en van Drenthe is de zaak der *Hondsdolheid* en de daartegen te nemen voorzorgsmaatregelen ter tafel gekomen. (Zoo als de lezers weten, kwam er dit jaar in beide provinciën een groot aantal van slechts vermoedelijke en ook van goed geconstateerde gevallen van hondsdolheid bij dieren en bij menschen voor, ten gevolge waarvan het geneeskundig Staatstoezigt met de betrokken Provinciale Gouvernementen in overleg is getreden.) In de *eerstgenoemde* provincie werd op het voorstel van Gedeputeerde Staten tot wijziging van het provinciaal reglement op de wegen in dien zin, dat voortaan het vervoer van personen met hondenwagens zou zijn verboden en dat die bepaling mede zou worden toegepast op de groote rijkswegen, besloten, aan Gedeputeerde Staten een nader onderzoek en rapport te verzoeken betrekkelijk de toepasselijke verklaring ook van andere artikelen op de groote rijkswegen. (Welligt, dat er alzoo nader ook in Overijssel gelegenheid zal zijn *meer* goede algemeene bepalingen vast te stellen, om de hondsdolheid, hetzij in haar ontstaan, hetzij in hare verbreiding, tegen te gaan.)

In *Drenthe* werd door Gedeputeerde Staten een reglement aangeboden tot wering der ziekte. De minderheid in de afdeelingen der vergadering stelde voor, een verzoek te rigten aan de Hooge Regering, opdat van déze eene wet tegen die ziekte uitga. In de openbare vergadering werd door eenige leden daarbij gevoegd, dat, als de Hooge Regering bleek ongenegen te zijn tot het maken van zulk eene wet, de Staten *dan* in eene buitengewone vergadering zelve een reglement zouden vaststellen. De meerderheid der vergadering daarentegen was van oordeel, dat, vermits het in Drenthe *bestaande* reglement gebrekkig is, het nu aangebodene beter behoorde te worden vastgesteld en dat men *te gelijker tijd* aan de Regering om eene algemeene wet zal vragen. De haast, die er, in het algemeen belang, in dezen behoorde gemaakt te worden, maakte het noodzakelijk *dadelijk* te doen, wat de Staten konden tot stand brengen. (Er waren slechts 6 stemmen tegen dat besluit, welke leden *eerst* een adres aan de Hooge Regering wilden gezonden hebben.)

— Aan het programma der *Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid*, dezer dagen bekend gemaakt, ontleenen wij het volgende:

I. De Maatschappij vraagt, onder uitloving van hare *gouden medaille* en *f* 500:

„*a.* Welke wijze van afvoer of verzameling van faecale stoffen en verderen afval uit onze gemeenten is, met het oog op het nut van deze voor den landbouw, het meest verkieselijk?

„*b.* Hoe moeten deze stoffen worden bewerkt, opdat zij behoorlijk kunnen worden

vervoerd en toch hare mestende kracht niet verminderd, maar zoo veel mogelijk versterkt worde?

» c. De Maatschappij verlangt, dat de beantwoording dezer vraag zoodanig geschiede, dat de gezondheidstoestand der gemeenten zoo veel mogelijk gebaat worde, en de kosten van bewerking aan de waarde van het product geëvenredigd zijn."

(Antwoorden in te zenden met den laatsten September 1868.)

II. Op vele plaatsen in ons land worden thans pogingen aangewend tot verbetering van de woningen voor den arbeidenden stand, en van de vereenigingen, die zich tot dat doel hebben gevestigd, mag men veel goeds verwachten. Zeer wenschelijk is het, dat dit voorbeeld weldra meer algemeen worde nagevolgd, maar tevens dat daarbij naar goede en op wetenschap en ervaring berustende beginselen worde te werk gegaan, en dat vooral kennis worde genomen van de voortreffelijkste voorbeelden in het buitenland.

De Maatschappij looft daarom hare *gouden medaille* uit voor de beste beantwoording van de volgende vraag:

» Wat is tot heden in Nederland gedaan voor de verbetering van arbeiders- en handwerkerswoningen? Welke inrigting dier woningen is het meest bevorderlijk voor de gezondheid en den zedelijken welstand van ons volk, en in hoe ver verdienen de verschillende beginselen, in het buitenland toegepast, bij ons navolging?"

(Antwoorden met plannen, met de noodige beschrijving en schetsen, in te zenden vóór 30 September 1867.)

— In de Vergadering der *Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, Afdeeling *Natuurkunde*, gehouden op 27 October j.l., ontwikkelde de Heer HARTING, met het oog op de ontaarding in ons land, bepaaldelijk te Utrecht, van wellen, die vroeger drinkbaar water opleverden, zijne denkbeelden aangaande het bestaan van stroomen in den bodem. Hij betoogde de waarschijnlijkheid, dat het regenwater, voor zoo ver het niet verdampt of in beken en rivieren naar de mondingen afvloeit, in het diluviale zand gezakt, evenzeer naar de lager gelegen streken henen stroomt. Tot bevestiging daarvan strekte de omstandigheid, dat bij het graven van putten te Utrecht het water steeds van de Oostzijde indrong. Het gewigt dezer kwestie had bij hem den wensch doen opkomen, om ze door eene Commissie van Waterbouwkundigen en Meteorologen uitgemaakt te zien. Als men over het gansche stroomgebied van Rhijn en Maas vermogt te schatten hoe veel vocht er gemiddeld viel, voorts hoe veel er verdampte en hoe veel er door de rivieren werd afgevoerd, zoo zou het verschil op rekening moeten komen van onderaardsche stroomingen, gelijk door spreker bedoeld werden. Een onderzoek van dergelijk een aard was in Amerika, met betrekking tot het Mississippigebied ondernomen geworden. — Dit gesprokene wekte eene levendige discussie, waaraan onderscheidene leden deel namen. — De Heer COHEN STUART zeide, dat het hem niet onbekend was, dat elders dergelijke onderzoekingen in het werk gesteld zijn, met een ander doel evenwel. Gaarne zou hij, door verdaging der discussie tot eene volgende Vergadering, in de gelegenheid worden gesteld om, beter voorbereid, het een en ander daaromtrent mede te deelen. — De beslissing over het al of niet benoemen der Commissie is aangehouden.

— Volgens de met de jongste mail uit de kolonie Suriname outvangen berigten, waren toen nog eenige lijders aan de gele koorts in het Militaire Hospitaal te Paramaribo in behandeling, doch kon die ziekte niet meer als epidemisch heerschende worden beschouwd. (Van het begin der epidemie tot den 29sten September j.l. zijn in gemeld Hospitaal en in de Infirmerie op het fort Nieuw Amsterdam in het geheel behandeld 317 en overleden 71 lijders aan de gele koorts.)

ALI COHEN.

— Beloop der cholera van 11—17 Nov. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag

Zie pag. 639.	11 Nov. tot 17 Nov.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Z. Holland.				
Asperen. . .	7	—	12	4
Delft.	2	2	685	427
Monster. . .	5	1	30	13
Naaldwijk. .	4	3	50	36
Rotterdam. .	3	2	1985	1241
Totaal. . .	21	8	2762	1721
DeProvincie	—	—	12845	7675
N. Brabant.				
Etten en Leur. . . .	1	—	7	3
Zevenberge.	5	2	70	36
Totaal. . .	6	2	77	39
DeProvincie	—	—	1982	1169
Overijssel.				
Heino. . . .	1	1	1	1
DeProvincie	—	—	1724	1007

	11 Nov. tot 17 Nov.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
N. Holland.				
Egmond aan Zee.. .	10	6	52	35
DeProvincie	—	—	3582	2586
Gelderland.				
Waardenburg.. . . .	1	1	5	3
Zaltbommel	1	—	197	106
Totaal. . .	2	1	202	109
DeProvincie	—	—	2257	1421
Zeeland.				
St. Annaland	6	4	63	48
Westdorpe..	3	1	9	2
Totaal. . .	9	5	72	50
DeProvincie	—	—	367	235

	11 Nov. tot 17 Nov.		Sinds het begin.	
	A.	O.	A.	O.
Groningen.				
Ezinge.. . .	1	—		5
Groningen. .	3	—	1745	1014
Wildervank	1	1	40	23
Totaal. . .	5	1	1794	1042
DeProvincie	—	—	2532	1479
Friesland.				
Aengwirden	3	1	17	11
Schoterland.	2	—	55	36
Totaal. . .	5	1	72	47
DeProvincie	—	—	724	453
Limburg.				
Maastricht..	8	6	603	293
DeProvincie	—	—	846	425

Van 11—17 Nov. aanget. 67, overl. 31. Sinds het begin aanget. 31611, overl. 19459.

Volgens de opgaven van den Secretaris der Stedelijke Geneeskundige Dienst bedroeg de cholerasterfte te Amsterdam in Mei 3 (1 volw., 2 k.), in Junij 98 (74 volw., 24 k.), in Julij 490 (278 volw., 212 k.), in Augustus 329 (201 volw., 128 k.), in September 185 (117 volw., 68 k.) en in October 50 (32 volw., 18 k.), te zamen 1155, zijnde 703 volw. en 452 kinderen. Dr. J. HANLO.

VLAARDINGEN. — Het bestuur dezer gemeente heeft vóor eenige dagen aanbesteed het dempen van slooten en het leggen van riolen, ten blijke dat het zich de ondervinding ten nutte wil maken en zonder dralen of langdurig beraadslagen handen aan het werk wenscht te slaan.

's GRAVENHAGE. — Door den Gemeenteraad zijn extra-belooningen toegekend aan het dienstdoend personeel van het gemeente-gasthuis, wegens de goede en naauwgezette diensten, door de leden van bedoeld personeel bewezen bij de geheerscht hebbende cholera-epidemie.

DELFT. — Het Gemeentebestuur heeft aan de Stads-Geneesheeren en aan den Geneesheer en den Apotheker van het gasthuis geschenken aangeboden voor de diensten, door hen bij het heerschen der cholera bewezen.

LEIDEN. — Uit de bij den Gemeenteraad ingekomen brieven van dankbetuiging blijkt, dat ook de Heeren Dr. S. ARRIAS, Dr. J. J. LANGELAAN, Med. Ds. L. FOREMAN PIEGNEAU, Med. Ds. P. J. BARNCUW en Med. Ds. J. TH. VAN DER CHIJS geschenken

(prachtige pendules enz.) hebben ontvangen, als blijk van waardering hunner diensten, als Geneeskundigen in het Cholera-Hospitaal bewezen tijdens het heerschen der jongste epidemie.

ZWOLLE. — Het Gemeentebestuur heeft aan de Stads-Geneesheeren en Heelmeesters geschenken aangeboden, aan de eerstgenoemden ieder een zilveren beker, aan de laatsten elk *f* 50, naar keuze te besteden, en voor het Gesticht van Liefde, waarvan de zusters de verzorging en verpleging van de lijders in het Cholera-Hospitaal op zich namen, een geschenk bestemd, om voor die betoonde hulpvaardigheid tot duurzame herinnering te strekken. Wijders ontving de Apotheker NELLENSTEIJN insgelijks een beker, wegens zijne onverpligte ijverige medewerking bij het uitvoeren der maatregelen, tot beteugeling der epidemie genomen.

— Volgens de met de jongste mail uit de kolonie Suriname ontvangen berigten, kon de aldaar geheerscht hebbende epidemie van gele koorts als geweken worden beschouwd en was er de gezondheidstoestand over het algemeen vrij gunstig.

— De Arrondissements-Regtbank te Deventer heeft vóór eenige dagen den Heer Dr. M., te Wijhe, veroordeeld tot eene gevangenisstraf van 6 dagen en eene geldboete van *f* 8, omdat hij het kind, waarvan zijne echtgenoot voor eenigen tijd was bevallen, eerst 6 dagen na de geboorte bij den ambtenaar van den Burgerlijken Stand had aangegeven.

— Door den Kantonregter van het kanton Hoogeveen is veroordeeld in 18 geldboeten, ieder van *f* 3, en bij wanbetaling voor iedere geldboete één dag subsidiaire gevangenisstraf, de persoon van J. C. V. D. S., Apotheker te Coevorden, ter zake, dat bij de visitatie door eene Commissie uit den Geneeskundigen Raad in den loop van dit jaar in zijne Apotheek 18 geneesmiddelen zijn bevonden òf niet aanwezig te zijn, òf ondeugdelijk.

— De Geneeskundigen A. te A. en B. te N., in de provincie Drenthe, zijn, naar aanleiding van de door de Commissie uit den Geneeskundigen Raad voor Overijssel en Drenthe, belast met de visitatie der apotheken in dit distrikt, opgemaakte processen-verbaal, bij vonnissen der Arrondissement-Regtbank te Assen, van 24 October j.l., veroordeeld, de eerste tot betaling van drie boeten, ieder à *f* 20, met subsidiaire gevangenisstraf van drie dagen voor elke boete; — de tweede tot betaling eener boete van *f* 25, mede met subsidiaire gevangenisstraf van drie dagen.

PERSONALIA.

Bij Koninklijk besluit is aan den Heer C. MULDER, gewoon Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkundige Faculteit aan de Hoogeschool te Groningen, die door het bereiken van den 70jarigen ouderdom emeritus is geworden, op zijn verzoek eervol ontslag uit gemelde betrekking verleend.

HERBENOEMD: Tot Lid der Tweede Kamer, de Heer Dr. R. WESTERHOFF; — niet herbenoemd de Heer Dr. DE POORTER.

BEVORDERD: Den 13den November, te Leiden, tot Doctor in de Wis- en Natuurkunde, de Heer H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN, Doctor in de beide Regten, na verdediging van een Proefschrift: *De methoden tot Synthesis der Organische Ligchamen, benevens eene vergelijking daarvan met methoden tot Synthesis van Anorganische Ligchamen.*

OVERLEDEN: Den 12den November, te Langbroek, de Heer A. W. DE WIT BOERS, Heel- en Vroedmeester, oud 57 jaren; — den 14den November, te 'sGravenhage, de de Heer P. M. VERHOEVEN PZN., Apotheker.

GEVESTIGD: Te Assen, Dr. M. BUSCH GEERTSEMA, vertrokken van Veenhuizen.

— Te Slochteren, Dr. D. DE HAAN.

ALI COHEN.

VERMENGING VAN VACCINE-LYMPHE MET GLYCERINE.

(*Zie dezen Jaargang blz.* 189 *en* 249.)

Bij het Genootschap tot bevordering der Koepokinenting voor minvermogenden te Amsterdam is, in de eerste maanden dezes jaars, door bemiddeling van den Geneeskundigen Inspecteur van Noord-Holland, ontvangen een pakje, bevattende twee buisjes met *Glycerine-lymphe* van Dr. MULLER te Berlijn. De Commissie uit het Genootschap, in wier handen deze bezending gesteld is, heeft, ten einde tevens te onderzoeken of en hoe lang de Glycerine-lymphe hare kracht behoudt, raadzaam geoordeeld een dier buisjes eerst na zes maanden op de proef te stellen en het ander na verloop van een jaar. Nu heeft inenting met den inhoud van het eerste buisje, in de maand October bewerkstelligd, de volgende resultaten geleverd. Twee gezonde kinderen, het een van vier, het ander van zes maanden, zijn met vijf steekjes op iederen arm zorgvuldig met Glycerine-lymphe ingeënt. Bij het eerste kind zijn in het geheel *twee*, bij het ander *drie* vaccinepuisten opgekomen. DEZE WAREN VAN GEWONE GROOTTE EN VAN ALLEZINS REGELMATIG BELOOP; *op den achtsten dag waren zij met heldere lymphe goed gevuld, en op de volgende dagen, bij normale korstvorming, door eene uitgebreide, gelijkmatig roode areola omgeven.* Stof aan deze met glycerine-lymphe gevaccineerde kinderen ontnomen, werd op drie andere gezonde kinderen overgebragt. Bij het eerste van dezen kwamen 5, bij het tweede 8, bij het derde 9 vaccinepuisten op, welke zich allen zeer goed ontwikkelden, een geheel normaal beloop hadden, *en in geen opzigt onderdeden voor koepokken, verkregen met de gewone, voor weinige maanden geregenereerde Lymphe des Genootschaps* (zie dezen Jaargang blz. 385).

Zoo blijkt:

1°. Dat vaccine-lymphe, in bepaalde verhouding met verdunde Glycerine vermengd, goede, regelmatig verloopende puisten en deugdelijke lymphe oplevert.

2°. Dat de lymphe van Dr. MULLER te Berlijn zich minstens gedurende een half jaar, en waarschijnlijk ook langeren tijd goed houdt.

In de vermenging van Vaccine-lymphe met Glycerine bezit men thans het middel om den voorraad der beveiligende stoffe aanmerkelijk te vermeerderen. Immers *één* druppel vaccine-lymphe levert met *tien* druppels verdunde glycerine (d. i. *vijf* druppels scheikundig zuivere Glycerine en *vijf* druppels zuiver water) een deugdelijk beveiligingsmiddel tegen de kinderziekte. Waarschijnlijk is het, dat de verdunning, zonder dat de lymphe krachteloos worde, verder kan gaan. Hoe verre zij mag gaan, wordt of is door Dr. MULLER onderzocht.

Het voordeel van de vermenging van Vaccine-lymphe met Glycerine zal dan vooral in het oog vallen, wanneer 1°. bij het ontstaan eener epidemie van kinderziekte een groot aantal personen onverwijld gevaccineerd of gerevaccineerd moet worden, 2°. alsmede om *geregenereerde* Lymphe te verspreiden, en om 3°. bij het zich voordoen van *Cowpox* onder de koeijen, een grooter aantal belangstellenden van *oorspronkelijke Lymphe* te kunnen voorzien.

Door de vinding en bekendmaking der Glycerine-lymphe heeft Dr. MULLER eene belangrijke dienst aan de zaak der koepokinenting bewezen en een verdienstelijk werk gedaan. Moge men ook zeggen dat het voor de hand lag te vermoeden, dat Vaccine-lymphe met Glycerine vermengd eene goede stof ter inenting zou opleveren, *hij* is toch de eerste geweest, die de vermenging beproefd en onderzocht heeft. In een tijd, waarin — tot straf van der menschen achteloosheid en domheid — nog zoo vaak kinderziekte voorkomt, en waarin op naauwlettende keus der lymphe met zoo veel regt wordt aangedrongen, zal het, om die ziekte met *duurzaam gevolg* te bestrijden, wel in de eerste plaats noodig zijn TEN ALLEN TIJDE EEN VOLDOENDEN voorraad te bezitten van UITGELEZENE lymphe.

Naderhand zal blijken of de Glycerine-lymphe van Dr. MULLER hare kracht langen tijd behoudt. Tot opheldering van dit punt zal later van wege het Amsterdamsch Genootschap tot bevordering der Koepokinenting eene nadere bijdrage geleverd worden. G. A. N. A.

WETENSCHAPPELIJKE MEDEDEELINGEN.

EXPERIMENTELE ONDERZOEKINGEN OVER DE CHOLERA. — Onder dezen titel hebben ons LE GROS en GOUJON in het *Journal de l'Anatomie et de la Physiologie*, onder de redactie van Prof. ROBIN (n°. 6, pag, 584), het resultaat hunner proefnemingen medegedeeld, waaraan wij het volgende ontleenen. Het te voorschijn roepen der choleraverschijnselen langs verschillende wegen, hetzij door de injectie van het serum uit cholerabloed of door die van de cholera-alvus, in de aderen, in de trachea of in de maag, was in talrijke gevallen bij den hond mogelijk. Voor die drie verschillende methoden was echter altijd eene betrekkelijk groote hoeveelheid van het serum of van de alvus en voor de intoxicatie van uit de maag zelfs eene van 250 tot 300 grammen benoodigd. Indien het serum of de alvus in verschen toestand gebruikt werd, dan waren de resultaten de meest duidelijke en niet door die der putride infectie gewijzigd. De injectie in de trachea leverde de spoedigste en de meest ernstige resultaten. Op den laatstgenoemden weg was het nog mogelijk om door de inspuiting van water, hetgeen tegen een ballon, met ijs en zout gevuld, in eene der cholerazalen van het Hôtel-Dieu gecondenseerd was, de verschijnselen eener beginnende cholera op te wekken. De hypothese van BAUDRIMONT, welke in het cholera-serum eene soort van diastase meende te ontdekken, bragten LE GROS en GOUJON op het denkbeeld, om eene injectie in de vena met 10—35 grammen speeksel te beproeven. Deze proef leverde echter geen gevolg op. Daarop werd het experiment met de plantaardige diastase, hetzij in zuiveren en gedroogden toestand, of, zoo als zij uit de gekiemde gerst met eene gelijke hoeveelheid laauw water uitgetrokken wordt, ondernomen. Op laatstgemelde wijze kon door de injectie, de cholera-infectie binnen het half uur, met de gezuiverde en gedroogde diastase daarentegen, eerst na een geheel uur, tot stand gebragt worden. Het feit, dat de choleraverschijnselen het spoedigst na de injectie van het serum of van de alvus of van het in de cholerazalen gecondenseerde water, in de trachea, tot stand kwamen, doet de bovengemelde waarnemers besluiten, dat het choleracontagium in de atmospheer voorhanden is en bij voorkeur door de organa respiratoria in het organismus wordt opgenomen. De andere wijzen, waarop diezelfde ver-

schijnselen ook veroorzaakt kunnen worden, leeren alleen, dat er ook wel op andere wegen de invoering van een contagium mogelijk is, maar dat daartoe eene aanzienlijke hoeveelheid der infecterende stof vereischt wordt. Zij moeten alsdan volgens hunne woorden niet meer als de gevolgen van een contagium, maar in het algemeen als „accidents causés par l'introduction d'un principe nuisible en quantité assez considerable pour troubler les fonctions," opgevat worden. Het ontstaan der Cholera Asiatica kan door de bovengenoemde proeven niet, maar wel dat der sporadische, althans in eenig opzigt verklaard worden. Het ontstaan der choleraverschijnselen door de invoering eener aanzienlijke hoeveelheid (de geringe hoeveelheden, welke THIERSCH in zijne *Infectionsversuche* gebruikte, voerden tot geen resultaat) van de cholera-alvus, of van het serum, of van eene oplossing van diastase in de maag, zoodat er geene geheele ontleding door het maagsap mogelijk is, wordt door hen als verklaring gebruikt. Door het overmatig gebruik van vruchten, van jongen wijn of van slecht bereide biersoorten, dat gewoonlijk in den herfst plaats grijpt, wordt eene groote hoeveelheid diastase in het menschelijk organismus ingevoerd, terwijl ook op dien tijd de meeste gevallen van sporadische cholera worden waargenomen. Al laat ook de logische ontwikkeling der denkbeelden in den arbeid van LE GROS en GOUJON veel te wenschen over, zoodat eene heldere uiteenzetting hunner meening onmogelijk blijft, zoo verdienen toch hunne proefnemingen met de diastase, aan de contrôle van andere onderzoekers onderworpen te worden. Zij eindigen hunne mémoire met de volgende stellingen. De cholera is eene intoxicatie, door een „principe diastasique" veroorzaakt. De absorptie eener organische, aan de diastase analoge stof, door de ademhalingsorganen, doet hare verschijnselen tot stand komen; in dit opzigt staat de plantaardige diastase volkomen met de „liquides choleriques" (alvus, serum) gelijk. De aanwezigheid der diastase in het bloed verklaart de oorzaken der cholera. De injectie in de venae of trachea van het water in eene cholerazaal gecondenseerd, veroorzaakt de verschijnselen der cholera, de inoculatie van cholera-serum of cholera-alvus blijft zonder gevolg, terwijl de injectie dier stoffen in trachea of venae evenzoo de choleraverschijnselen te voorschijn roept. Hetzelfde grijpt plaats, wanneer gemelde stoffen in de maag gebragt worden, daartoe zijn echter altijd groote hoeveelheden (doses énormes) noodig. De injectie van het cholera-serum of alvus in putriden toestand brengt wel verschijnselen van intoxicatie, maar niet die der cholera teweeg. De verwijdering of de vernietiging der diastase moet het doel zijn, waarheen de rationele cholera-therapie behoort te streven. Dr. J. HANLO.

TER REPOSITIE DER ONTWRICHTINGEN VAN DEN BOVENARM IN HET SCHOUDERGEWRICHT geeft Dr. G. SIMON te Rostock ons in Bd. VIII, Heft 1 van LANGENBECK's *Archiv* eene eenvoudige methode aan de hand, die hem reeds gedurende vele jaren, zelfs in zeer moeijelijke gevallen, groot nut heeft opgeleverd. Hij noemt ze *pendel-methode* (slinger-methode), omdat het ligchaam van den lijder vrij in de lucht heen en weder slingert en zij komt in de hoofdzaak op het volgende neder: de patiënt ligt voor een stoel of eene bank op den grond op de zijde van den gezonden arm, die men met een handdoek tegen de borstkas bevestigt. Terwijl nu een helper op den stoel staat en den lijder aan het handgewricht van den ontwrichten arm vastgrijpt en dien omhoog naar zich toe trekt, omvat de operateur het schoudergewricht en drukt het hoofd van het opperarmbeen in de gewrichtskom. Vordert de extensie meer kracht, dan kan men een handdoek om het handgewricht vastmaken en daaraan een touw, dat over eene katrol loopt of des noods een takeltoestel verbinden en zoo doende den lijder aan zijn ontwrichten arm omhoog hijschen.

Daarbij is het echter noodig, dat men hem allen steun ontneme; daartoe bindt SIMON de beide beenen van den lijder aan elkander vast en laat ze door een helper wegtrekken. De kracht, waarmede de extensie op deze wijze verrigt wordt, is alsdan gelijk aan de geheele zwaarte van het ligchaam, terwijl de operateur het in zijne magt heeft die kracht nog veel grooter te maken, door eenvoudig met zijn ligchaam op de schouderstreek des lijders te drukken. Maakt men eenige slingerbewegingen van voren naar achteren, dan kan zelfs de scheur in de kapsel door het gewrichtshoofd geopend worden en de daarop volgende beweging in tegenovergestelde rigting bevorderlijk zijn om het gewrichtshoofd door de geopende scheur in de gewrichtskom te doen glijden.

Bij de vergelijking met de andere methoden tot repositie dezer ontwrichting, zoo als die van COOPER, van SCHINZINGER en MOTHE, met de kleine wijziging van BUSCH, komt SIMON tot het resultaat, dat hij aan zijne methode de volgende voordeelen moet toekennen:

1°. Zij is gemakkelijk en zonder gevaar in hare toepassing, daar er slechts eene geringe ontleedkundige kennis toe noodig is en zij des noods door leeken kan verrigt orden.

2°. Men heeft daarbij weinig of geene helpers noodig. In vele gevallen toch gelukt de repositie van zelf, door den arm van den lijder eenvoudig omhoog te trekken; in moeijelijke gevallen trekt een helper den ontwrichten arm met zijne handen of een koord naar boven en brengt de operateur het caput humeri door drukking op zijne plaats, terwijl men in de moeijelijkste gevallen nog een tweeden helper noodig heeft, om de beenen van den lijder weg te trekken. In vele gevallen is zelfs niet eens de chloroformnarcose noodzakelijk.

Een 3°. voordeel is, dat de kracht, waarmede de extensie geschiedt, zeer langzaam en gelijkmatig werkt. De extensie toch geschiedt aan den ontwrichten arm en de contra-extensie wordt verrigt door de zwaarte van het ligchaam des lijders. Deze kracht nu klimt langzamerhand en gelijkmatig en bereikt haar toppunt als de lijder in de lucht zweeft. Ook daardoor verdient dus deze methode de voorkeur boven die van MOTHE, waarbij de extensie door helpers verrigt wordt en dus nooit zoo gelijkmatig kan zijn, terwijl de spieren van den bovenarm bij de *pendel-methode* in hare geheele lengte uitgerekt en niet, zoo als bij de methode van MOTHE, tegen het opperarmbeen gedrukt worden.

4°. Men kan de kracht der extensie gemakkelijk zoo sterk maken als de voorzigtigheid zulks toelaat. Want vooreerst klimt zij langzamerhand als men den lijder omhoog trekt en kan zij nog sterker gemaakt worden als de operateur zich op den patiënt plaatst. Alsdan beantwoordt de kracht, waarmede de extensie geschiedt, volgens SIMON, aan ongeveer 200 pond en hooger mag men volgens hem niet gaan, daar er te Göttingen gevallen bekend gemaakt zijn, waarin de humerus bij eene extensiekracht van 200 pond brak.

5°. De methode is bruikbaar in verouderde gevallen, waarin zij juist de voorkeur verdient boven die van MOTHE, doordien de extensie gelijkmatig geschiedt en de geheele methode gemakkelijk in de uitvoering is.

6°. De *pendel-methode* vereenigt volgens SIMON de voordeelen der methode van MOTHE met die der wijziging van BUSCH en der methode van SCHINZINGER, want de extensie geschiedt aan den bovenarm en de scheur der kapsel kan door de slingerbewegingen vergroot worden en daardoor het hoofd gemakkelijker in de gewrichtsholte terugkeeren.

SIMON vermeldt hierna 6 gevallen, waarin de *pendel-methode* werd toegepast en zoo

weinig moeijelijkheid opleverde, dat slechts in een geval de chloroformnarcose noodzakelijk was. In een 7de geval was de luxatie reeds drie weken oud en paste bij de *pendel-methode* met behulp van den takeltoestel met uitstekend gevolg toe, terwijl zij in een 8ste geval bij eene luxatie van zeven weken oud niet volkomen aan haar doel beantwoordde, maar ook alle andere methoden vruchteloos waren.

SIMON meent dus met volle regt zijne methode aan te mogen bevelen.

's Hage. Dr. E. HANLO.

DE ZAMENDRUKKING VAN DE ARTT. CAROTIDES BIJ STUIPEN wordt door Dr. FÉVEZ aanbevolen en een drietal waarnemingen door hem medegedeeld, waarin hij het goede gevolg van deze handelwijze tracht aan te toonen. De meest sprekende van deze waarnemingen willen wij kortelijk overnemen.

FÉVEZ werd geroepen bij een kind van 2½ jaar, dat, met andere kinderen spelende, plotseling convulsiën aan de linker zijde kreeg. Gedurende 3 uren waren de gewone middelen hiertegen aangewend: koud water op het hoofd, mostaardpappen aan de voeten, bloedzuigers aan de enkels en achter de ooren, clysmata, toediening van antispasmodica inwendig, alles vruchteloos; in plaats van te verminderen namen de verschijnselen toe en de stuipen breidden zich tot op de regter zijde uit; het aangezigt was rood, geïnjiciëerd, de oogen rolden in de oogkassen, de lippen waren bebloed. FÉVEZ drukte spoedig de regter carotis zamen en het effekt was verwonderlijk; oogenblikkelijk bleef de linker zijde onbewegelijk, terwijl aan de regter zijde de convulsiën voortduurden. Terstond daarop werd de linker carotis digt gedrukt en even spoedig lieten de stuiptrekkingen aan de regter zijde na, het kind sliep in en na verloop van een uur ontwaakte het volkomen wel.

Bij het beschrijven van de wijze waarop hij de drukking doet, welke op de gewone manier met den vinger geschiedt, maakt FÉVEZ er opmerkzaam op, dat men vooraf de huid naar de middellijn van den hals moet verschuiven, ten einde zamendrukking van den larynx te voorkomen en zoo doende geene suffocatie te veroorzaken, hetgeen zonder deze voorzorg gemakkelijk zou kunnen plaats hebben.

Ten slotte voegt FÉVEZ er bij, dat hij later bij een jong en krachtig meisje van 20 jaren, dat onvolledig en onregelmatig menstrueerde en door hysterische convulsiën werd aangetast, eveneens de drukking dezer slagaderen verrigtte, met dat gevolg, dat de aanval naliet, zoodra de arteriën gedrukt werden, om bijna onmiddellijk weder te beginnen, wanneer de drukking niet meer plaats had; verscheidene malen werd deze proef herhaald, totdat de zieke na eene langen tijd voortgezette zamendrukking insliep.

T. M.

BERIGTEN.

BUITENLAND.

LONDEN. — De opgaven van den Registrar General vermelden voor de week, eindigende 17 November, 22 sterfgevallen aan diarrhoea en 32 aan cholera. Voor de eerste rubriek leverde West Londen 3, North 9, Central 2, East 3 en South 5 sterfgevallen, terwijl die aan cholera voor die vijf indeelingen der Metropolis aan 0, 1, 5, 14 en 20 beantwoordden. De totale sterfte bedroeg 1428 en het cijfer der geboorten 1988. De cholerasterfte was sinds de laatste vijf weken van 114, 112, 73 en 67 tot het onbeduidende cijfer van 32 gedaald.

— De opgaven van den Registrar General voor de week, eindigende 24 November, vermelden slechts 26 sterfgevallen aan diarrhoea en 8 aan cholera, waarvan er 1 in North, 3 in East en 4 in South-London, opgeteekend werden. Het cijfer der geboorten bedroeg 2135 en dat der sterfgevallen 1435. Slechts gedurende de weken, eindigende 28 Julij, 4 Augustus en 11 Augustus hadden de wekelijksche sterftecijfers, welke 2600, 2661 en 2299 bedroegen, die der geboorten 1989, 1988 en 1971, met 611, 673 en 328 overtroffen. De cholera had in die maanden de meeste slagtoffers, zijnde 904, 1053 en 781, geëischt.

— De *Medical Times* van 1 December l.l. bevat een verslag over het beloop der cholera, zoo als het, bij 85 patiënten met 22 sterfgevallen, op het Belleisle Hospital-ship, onder eene verschillende behandeling, opgeteekend werd. De behandeling met sulfas chinii (hypoderm. injectie eener solutie van 20 grein) leverde in 19 gevallen (16 hevige en 3 ligtere) 12, die met calomel (4 grein, ieder $^1/_4$ uur tot de alvus groenachtig zwart werd) in 12 gevallen (7 hevige en 5 ligtere) 2, die met acid. carbolicum (eene zeer verdunde solutie, zoowel inwendig als in een clysma ex amylo) in 12 gevallen (7 hevige en 5 ligtere) 1 sterfgeval; terwijl in 37 gevallen (9 hevige en 28 ligtere), waar geene bepaalde therapeutische behandeling (beaf-tea, water met melk) 1 en in 5 (hevige) gevallen, waar een mixed treatment (calomel, acid. carbol., s. chinii, adstringentia) gevolgd werd, 4 sterfgevallen vermeld werden.

— Het cijfer der cholerasterfgevallen gedurende het kwartaal, eindigende 30 September, bedroeg voor Engeland 10,365, waarvan 4714 in Londen, 1872 in Lancashire en 1412 in South Wales. De ziekte was vooral over bepaalde streken (particular fields) uitgestrekt. Zij breidde zich over het London „field", langs de Thames tot Ramsgate uit. Een tweede cholera-field lag rond de Solent, langs de kust van Portsmouth en Southampton tot Newport, op het eiland Wight. Een derde, het Exeter-field, strekte zich van Torbay tot Totnes en Brixham. Een vierde, het Liverpool-field, tot Chester Wigan en Bolton uit. Een vijfde, het Swansea-field, leverde in Swansea, Neath, Lanelly, Glamorgan, Carmarthen en Pembroke de meest geteisterde plaatsen. In Schotland en Ierland werd de ziekte slechts in geringen graad waargenomen.

— Het cijfer der geboorten in het Vereenigd Koningrijk bedroeg gedurende de maanden Augustus, September en October, 239,748 en dat der sterfte 151,054, waaronder 19,935 aan cholera. Volgens den Registrar General was de ongunstigste hygiënische toestand te Liverpool en de gunstigste te Birmingham waargenomen.

— Volgens de onderzoekingen van Prof. FRANKLAND, op aanvrage van Dr. FARR verrigt, bleek het, dat de eenvoudige filtratie van 500 volumina gedistelleerd water met 1 volumen rijstwater alvus van een cholerapatiënt vermengd, niet voldoende was om het mengsel geheel van zijne organische stof te ontdoen, hoewel het dan ten opzigte der reactie met hypermanganas kalicus reeds een geringer gehalte aan oxydeerbare stof, dan het gewone Thameswater opleverde. Ook de filtratie van hetzelfde mengsel door dierlijke kool voerde niet tot het gewenschte resultaat en het blijft meer dan waarschijnlijk, dat er eene vermenging van het water met de zoogenaamde „choleraic matter" op eene wijze mogelijk blijft, welke geheel aan onze reagentia ontsnapt.

PARIJS. — In de zitting der Académie de Médecine van 19 November werd eene nota van Dr. LORAIN ingediend, waarin het gunstige resultaat door eene injectie in de vena, eener hoeveelheid van 400 grammen water op 40° C., bij een choleralijder in stadio algido verkregen, medegedeeld werd. Eene tweede ingediende nota, door Dr. TAVIGNOT ingezonden, had op de extractie der cataract betrekking en beschreef een nieuw staarmes, zijnde een „couteau lancéolaire courbe", aan zijne concave

oppervlakte met eene snijdende »arête" (op 5 millimeters afstand van de punt der keratotome beginnende) voorzien, waardoor (op een afstand van 5 millimeters van den buitensten omtrek der cornea) te gelijk eene verticale en eene horizontale wond gevormd en de extractie gemakkelijk gemaakt, wordt. Eene derde nota van Dr. HOUDIN beschreef 3 optische instrumenten, door hem met den naam van pupilloscope. retinoscope en diopsimêtre bestempeld, waardoor voor den waarnemer een autoptisch onderzoek der doormeting van de pupil, van het vaatnet der retina en van de uitgebreidheid van het lichtveld mogelijk is.

— De *Gazette Hebdomadaire* van 30 November l.l. wijst in een artikel, naar aanleiding der discussiën, in de Académie over de sterfte der »nourrissons" gesteld, op de groote daling, welke in Frankrijk in het cijfer der geboorten wordt waargenomen. Twee jaren, 1828 en 1858, beiden vóór de aanhechting van Savoye, zijn als termen van vergelijking opgenomen. In 1828 bedroeg de geheele bevolking 31,845,428 en in 1858 36,039,354 zielen, zoodat zij met een cijfer van 4,193,936 geklommen was, terwijl het cijfer der geboorten in het eerstgenoemde jaar aan 976,547 en in het laatstgenoemde slechts aan 969,343 beantwoordde. Indien het cijfer der geboorten in 1858 in dezelfde verhouding als in 1828 tot de toenmalige bevolking geklommen was, zoude het 1,105,123, in plaats van slechts 969,343, moeten bedragen hebben, terwijl het daarentegen met het belangrijke deficit van 135,780 sloot.

— Volgens het verslag van Dr. HUSSON bedroeg de sterfte onder de weeskinderen en vondelingen beneden den éénjarigen leeftijd, door de Assistance publique in de verschillende departementen gedurende 1862 besteed, in dat der Loire inférieure 90.50, in dat der Seine inférieure 87.36, in dat der Eure 78.12, in dat van Calvados 78.09, in dat der Aube 70.27, in dat der Seine et Oise 69.32, in dat der Côte d'or 66,46, in dat der Indre et Loire 62.16 en in dat der Manche 58.66 pCt.

— Volgens eene opgave in den *Moniteur* waren er gedurende 1865 in geheel Frankrijk 155 personen gestorven, die den ouderdom van 100 jaren bereikt of overschreden hadden.

— Dr. JULES WORMS is in plaats van wijlen Dr. CAHEN tot Geneesheer van het Hopital ROTSCHILD benoemd.

— In eene der laatste zittingen der Académie bragten Dr. DEPAUL en ROGER rapport uit over eenige gevallen van overplanting der syphilis door de vaccine, welke te Grandchamps in het departement van Morbihan hadden plaats gegrepen. De lympha was door de Prefecture aan eene Vroedvrouw ter hand gesteld, door deze op twee kinderen overgebragt en uit de vaccinepuisten der laatste aan ongeveer 80 kinderen medegedeeld.

BERLIJN. — Volgens het rapport van 15 November bedroeg het totale cholerasterftecijfer 5437 op 8198 aangetasten. In het éénе nog geopende choleralazareth werden tot op dien datum 381 cholerapatiënten met 182 sterfgevallen verpleegd. Het totale cijfer der geboorten bedroeg voor de maanden Junij, Julij, Augustus en September 2113, 2245, 2341 en 2083 en dat der sterfte 2084, 6340, 3082 en 2405, waaronder 73, 2951, 1122 en 630 aan cholera.

— Sinds de opgaven van het laatste rapport (15 November) heeft de cholera bijna geheel de stad verlaten. Het totale sterftecijfer bedroeg 5448 op 8202 aangetasten. Op iedere 1000 inwoners werden 12 ziekte- en 8 cholerasterfgevallen en op 100 ziektegevallen 66.4 pCt. sterfgevallen vermeld. Het 31ste Polizei-district, dat op 1000 inwoners 54 ziektegevallen leverde, is voor den »Halleschen Thor" aan het scheepvaart-kanaal, het 37ste, 38ste en 39ste, alwaar slechts 3 gevallen per 1000 inwoners voorkwamen, in de Friedrichsstadt gelegen. In het laatst geopende choleralazareth werden 381 patiënten met 182 sterfgevallen verpleegd.

— In de Charité is eene tweede Ophthalmiatrische Kliniek, onder de leiding van Prof. VON GRAEFE, opgerigt.

— Onder het praesidium van Dr. STAMM heeft zich alhier een „Verein für Erforschung und Vernichtung von Krankheitsursachen" gevormd.

— De Koningin heeft voor de vervaardiging van eene Verhandeling over de „Reserve-Lazareth Organisation" eene som van 2000 Thaler beschikbaar gesteld en de bewerking daarvan aan Prof. LANGENBECK, Dr. ESSE en Prof. FRERICHS opgedragen.

— Het Polizei-praesidium heeft op het gevaarlijke der zoogenaamde „larmes du diable", onlangs als speeltuig in den handel gebragt, de aandacht gevestigd. Zij bestaan uit een natriumbolletje, hetwelk in eene met ol. petrae gevulde capsule gesloten, op het water geworpen ontbrandt en, in alle rigtingen uiteen spattende, gevaarlijke brandwondjes en beleedigingen van den oogbol veroorzaken kan.

ZWICKAU. — Sinds 30 October schijnt de cholera-epidemie, na een tijdsverloop van 9 weken, de stad verlaten te hebben. Zij eischte op 1112 aangetasten 548 (181 m., 202 vr. en 165 k.) slagtoffers.

BRÜNN. — In de 17 districten van den Brünner-Kreis (462 Ortschafte met eene bevolking van 335,372 inw.) kwamen van 6 Julij tot 4 November 32,923 (10,960 m., 12,284 vr. en 9679 k.) choleragevallen met 13,974 (4350 m., 4613 vr. en 5011 k.) sterfgevallen voor.

GÖTTINGEN. — De Hoogleeraar in de Chemie, Dr. BEILSTEIN, alhier, heeft zijne beroeping naar St. Petersburg aangenomen.

HANNOVER. — Het officiële *Berigt over de 40ste vergadering der Natuurvorschers* in September 1865, onder de redactie van de Prof. KRAUSE en KARMARSCH, heeft in een boekdeel van 348 pag. met xiv platen alhier het licht gezien.

LEIPZIG. — Sinds het begin der epidemie, op 29 Junij tot op haar einde op 11 November, werden hier in Julij 21, in Augustus 285, in September 1235, in October 284 en in November 9, of te zamen 1834 cholerasterfgevallen, waarvan 1298 in de private woningen en 536 in de Gasthuizen, vermeld. In het eerste choleralazareth van het Jacobsspital werden 840 choleragevallen met 233 en in het tweede choleralazareth 701 cholerapatiënten met 303 sterfgevallen verpleegd.

BERN. — Prof. ZEHENDER heeft zijne beroeping als Hoogleeraar in de Ophthalmologie naar Rostock aangenomen.

WEENEN. — Sinds het begin der epidemie tot op 7 November waren er in het Allgemeine Krankenhaus 631 cholerapatiënten (309 m. en 322 vr.) met 273 (120 m. en 153 vr.) sterfgevallen verpleegd. De *Wiener Zeitung* van 13 November geeft voor de statistiek der cholera voor geheel Weenen tot 7 November de volgende cijfers op: aangetast: in de private woningen 3842 (1328 m., 1798 vr. en 716 k.), in de hospitalen 2710 (1253 m., 1320 vr. en 137 k.), in de voorsteden 2422 (887 m., 1019 vr. en 516 k.), te zamen 8974 (3468 m., 4137 vr. en 1369 k.); overleden: in de private woningen 1604 (509 m., 691 vr. en 404 k.), in de gasthuizen 1179 (554 m., 545 vr. en 80 k.), in de voorsteden 1240 (429 m., 508 vr. en 303 k.), te zamen 4023 (1492 m., 1744 vr. en 787 k.).

— Het *Wiener Wochenschrift* van 7 November bevat de beschrijving en afbeelding van een electriseer-klok-toestel voor de ontdekking van metalen projectielen, door Dr. KOVACS te Pest, op het voetspoor van het vroeger door NÉLATON aangegeven apparaat, uitgedacht. De handvatten van de metalen tang, voor het sonderen der wondholte gebezigd, zijn met eene gewone electro-magnetische telegraphie-klok verbonden, terwijl het oogenblik, waarop de lepels der tang het projectiel vatten, door het slaan van de klok, wegens de plaats hebbende geleiding van den electrischen stroom wordt aangegeven.

— Onder de leiding van Dr. FIEBER zal in het Allgemeine Krankenhaus eene afdeeling voor de electro-therapie geopend worden.

— In de Vergadering der Weener Artsen van 9 November heeft Prof. WEDL het wijdloopige rapport der Commissie, welke door de Regering voor de zaak der trichinenvergiftiging benoemd was, voorgedragen.

— Volgens de opgaven van de *Wiener Presse* van 18 November liep de cholera-statistiek in de verschillende provinciën der monarchie, sinds den aanvang der ziekte op het einde van Junij, tot 31 October (zie pag. 553 en 601), over de volgende cijfers:

	Aanget.	Overl.		Aanget.	Overl.
Neder-Oostenrijk: Weenen	8812	3863	Krakauer gebied	2138	837
Op het platte land	23151	8609	Het kustland met Görz en Triëst	1398	772
Bohemen	53104	24641			
Moravië	85209	35229	Krain	1716	704
Silezië	4378	1670	Stiermarken	249	130
Bukowina	9839	4325	Hongarije	112980	51120
Lemberger gebied	25232	12293,			

hetwelk aan een cijfer van 144,193 sterfgevallen op 328,206 aangetasten beantwoordt.

— Volgens hetzelfde blad van 25 November zal door Dr. GLATTER, den Chef van het Statistisch bureau, een uitvoerig verslag over de jongste en over al de cholera-epidemiën, welke de hoofdstad teisterden, uitgegeven worden.

— Gedurende het afgeloopen badsaizoen werd Carlsbad door 4237 en Teplitz slechts door 1709 badgasten bezocht.

TRIËST. — De op 23 November uit den Levant hier aangekomen stoomboot is onder quarantaine gesteld, ten gevolge van een berigt dat de cholera zich weder te Konstantinopel vertoond had.

BRUSSEL. — Van 1—11 November waren in het hospitaal St. Pierre geene en in St. Jean slechts 3 cholerapatiënten met 2 sterfgevallen verpleegd en slechts twee lijken aan de morgues gebragt.

— Het door den Gemeenteraad gevormde plan, om aan de Geneesheeren voor hunne diensten in de jongste epidemie de onbeduidende gratificatie van fr. 1.50 daags toe te kennen, heeft van den „Cercle medical" der hoofdstad en van Dr. VLEMINKCX een krachtig protest uitgelokt. In de zitting der Koninklijke Académie van 27 October heeft Dr. CROCQ voorgesteld, dat van Staatswege aan de cholera-Geneesheeren eene blijvende herinnering te schenken..

BELGIË. — Het Brusselsche *Journal de Médecine* deelt ons in zijn cahier van November (zie pag. 486, 539 en 623) wederom het volgende over het beloop der cholera mede. Sinds het begin der epidemie tot op 15 October was het cijfer der choleragevallen en dat der sterfgevallen in de verschillende provinciën als volgt verdeeld:

	Bevolk. 31 Dec. 1863.		Aanget.	Overl.		Bev. 31 Dec. 1863.		Aanget.	Overl.
Antwerpen	471,908	tot 15 Oct.	9181	4588	Luik	554,739	tot 15 Oct.	10988	5822
Brabant	839,301	„ „ „	15533	9034	Limburg	199,242	„ „ „	412	216
W.-Vlaanderen	652,372	„ „ „	3703	1950	Luxemb.	206,291	„ „ „	1975	974
O.-Vlaanderen	816,232	„ „ „	9216	5114	Namen	306,975	„ „ „	2055	1010,
Henegouwen	845,961	„ „ „	9836	4104					

hetgeen aan een totaalcijfer van 62,899 aangetasten met 32,812 overledenen beantwoordt. In de 9 hoofdsteden der provinciën werden tot 15 October voor Antwerpen 2306 sterfgevallen op 4865, voor Brussel 3028 op 3966, voor Brugge 773 op 1511,

voor Gend 2187 op 4135, voor Bergen 403 op 772, voor Luik 2582 op 4330, voor Hasselt 17 op 54, voor Arlon 105 op 177 en voor Namen 492 op 1019 of in toto 11,893 sterfgevallen op 20,829 aangetasten vermeld. De opname en de sterfte der cholera-patiënten beantwoordde voor de beide Brusselsche gasthuizen aan de volgende tabel:

	Opname uit de stad.					Opname uit de gemeenten.						Sterfte				
	volw.		kind.		Te	volw.		kind.		Te	Tot.	volw.		kind.		Te zamen.
	m.	vr.	m.	vr.	zamen.	m.	vr.	m.	vr.	zamen.	Gen.	m.	vr.	m.	vr.	
St. Jean	393	402	66	49	910	150	78	18	12	258	1168	272	252	56	40	620
St. Pierre	446	462	77	81	1066	50	38	10	15	113	1179	274	277	59	65	675
	839	864	143	130	1976	200	116	28	27	371	2347	546	529	115	105	1295

hetgeen aan eene sterfte van 67 pCt. voor de kinderen en van ruim 53 pCt. voor de volwassenen beantwoordt. De ziekte trad volgens hetzelfde journaal het koningrijk op vier verschillende punten in een kort tijdsverloop, binnen. Volgens de officiële opgaven werd het eerste geval bij een uit Frankrijk gekomen arbeider te Roosbrugghe-Haringhe op 15 Maart waargenomen. De overigen werden uit Luxemburg te Messancy op 1 Mei, te Gend uit de Nederlanden op 11 Mei en te Antwerpen op 15 Mei door een Bremer schip met landverhuizers geïmporteerd. De stad Nieuwpoort bleef, even als bij vorige epidemiën, verschoond.

— Volgens een rapport, in de zitting der Brusselsche Académie van 1 October 1866 ingediend, was de vaccine animale, te Brussel op 191 kinderen toegepast, in 180 gevallen volkomen geslaagd. Van de 11 overblijvende gevallen leverden er 3 (met twijfelachtige vaccine lidteekens of overblijfselen van varioloïden) ook bij de revaccine geen resultaat op, terwijl zij in de 8 overige nog bij 3 met een goed gevolg verrigt werd.

LUIK. — Het cholerasterftecijfer sinds het optreden der ziekte, op 26 Junij tot 21 September, bedroeg alhier 2511, zijnde 1569 volwassenen (821 m. en 748 vr.) en 942 kinderen.

NEW-YORK. — De sterfte in het derde kwartaal van dit jaar overtrof die van het vorige, met een cijfer van ongeveer 5000. Dr. J. HANLO.

BINNENLAND.

Z. M. heeft, bij besluit van 12 November j.l., beschikkende op een verzoekschrift van Dr. C. H. VAN DER LOOY, A. HARTEVELT A.HZ. en H. C. DE WOLFF, allen wonende te Rotterdam, in hoedanigheid van President, Penningmeester en Secretaris der „*Vereeniging tot het verleenen van hulp aan minvermogende ooglijders voor Zuid-Holland*", te Rotterdam, de Statuten van die Vereeniging goedgekeurd, en de Vereeniging mitsdien als regtspersoon erkend.

[Aan de Statuten der Vereeniging ontleenen wij de volgende bijzonderheden:

Art. 1. Het doel der Vereeniging tot het verleenen van hulp aan minvermogende ooglijders voor Zuid-Holland, gevestigd te Rotterdam, splitst zich in de navolgende onderdeelen, die, al naarmate de fondsen der Vereeniging strekken, in werking zullen gebragt worden:

1°. Worden aan minvermogende ooglijders, behalve gratis geneeskundig advies en behandeling, de noodige uit- en inwendige geneesmiddelen en verbandstukken verstrekt, volgens nader te maken bepalingen.

2°. Worden brillen en kunstoogen tegen matigen prijs, zoo noodig en mogelijk gratis verschaft.

3°. Worden lijders, wier verpleging te hunnent onmogelijk of zeer gebrekkig is, van goede ligging en verzorging voorzien, door ze bij derden te besteden.

4°. Wordt een geschikt lokaal aangeschaft om er de loopende oogzieken te behandelen.

5°. Wordt aan dit lokaal de gelegenheid toegevoegd om er de lijders op te nemen, van wie sub 3°. sprake is.

Art. 2. De kosten van oprigting en instandhouding en uitbreiding der Vereeniging, alsmede de hulpmiddelen tot onderzoek en behandeling der zich aanmeldende oogzieken, worden gevonden uit:

1°. Giften, legaten en erfmakingen.

2°. Jaarlijksche bijdragen.

3°. Renten en alles wat verder tot de inkomsten der Vereeniging kan worden gebragt.

Art. 3. De belangen der Vereeniging worden behartigd door een dirigerenden Geneesheer-Oogheelkundige, met adviserende stem, en eene Commissie van minstens negen Bestuurders, waaronder één Geneeskundige.

Art. 9. De dirigerende Geneesheer-Oogheelkundige wordt door het Bestuur gekozen. [Als zoodanig is benoemd Dr. J. H. DE HAAS.]

— De Minister van Binnenlandsche Zaken, gelet op Art. 13 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 59), heeft bepaald: 1°. dat de Commissie, aan welke is opgedragen het examineren van hen, die het diploma, bedoeld in Art. 16 dier Wet, wenschen te verkrijgen, voor de tweede maal in 1866 zitting zal houden op 14 December e.k. en volgende dagen te Leiden; — 2°. dat de Commissie, aan welke is opgedragen het examineren van hen, die eene acte van bevoegdheid als Arts wenschen te verkrijgen, of die hunne vroeger verkregen bevoegdheid verder wenschen uit te breiden, overeenkomstig Art. 27 dier Wet, voor de tweede maal in 1866 zitting zal houden op 10 December e.k. en volgende dagen, te Amsterdam; — 3°. dat de Commissie, aan welke is opgedragen het examineren van hen, die eene acte van bevoegdheid als Hulp-Apotheker wenschen te verkrijgen, voor de tweede maal in 1866 zitting zal houden op 10 December en volgende dagen te Leiden.

— Naar aanleiding der gedane vraag, betreffende het nog van kracht zijn der Verordeningen op *den ijk en herijk* van het medicinaal gewigt, in verband met de bepalingen van Art. 24 der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* n°. 61), regelende de uitoefening der Artsenijbereidkunde, is door den Minister van Binnenlandsche Zaken te kennen gegeven: „dat in de boven bedoelde Wetsbepaling, dat o. a. de gewigten, in apotheken voorhanden, door de Arrondissements-ijkers onderzocht *kunnen* worden, geene intrekking ligt van de bestaande Verordening omtrent den ijk wat de medicinale gewigten betreft; — dat de genoemde Wet in dit opzigt alles op den ouden voet heeft gelaten en de Apothekers derhalve verpligt zijn hunne gewigten even als vroeger te laten ijken, willen zij zich niet aan vervolging wegens overtreding der IJkverordeningen blootstellen."

— Zaturdag j.l. werd te Leeuwarden, onder voorzitterschap van den Geneeskundigen Inspecteur, den Heer Dr. W. H. IDZERDA, de openbare najaarsvergadering van den Geneeskundigen Raad voor Friesland en Groningen gehouden. Na het lezen der notulen werd mededeeling gedaan van de ingekomen ministeriële missives en van de boekwerken, ten behoeve van het archief door verschillende Besturen enz. ingezonden. Het daarna door den Secretaris, den Heer Dr. A. DRIELSMA, uitgebragt verslag over de Handelingen van het geneeskundig Staatstoezigt in de provinciën Friesland en Groningen, loopende van primo Februarij tot ultimo September 1866, was in drie hoofdstukken gesplitst: Het eerste bevatte alles, wat betrekking heeft op *de ziekten die de volksgezondheid bedreigden*, eene rubriek, die ten gevolge van de nu bijna als

geweken te beschouwen cholera, van zeer grooten omvang was. In dit hoofdstuk waren tevens alle maatregelen opgenomen, van wege het geneeskundig Staatstoezigt voorgesteld, om de geheerscht hebbende ziekten te stuiten en, waar zij zich nog niet hadden vertoond, te voorkomen. In het tweede hoofdstuk werd onder den titel van *Handhaving van wetten en verordeningen* gesproken over de uitoefening van onbevoegde bedrijven, over de overtreding van sommige wetsartikels enz. In het derde of laatste hoofdstuk werden verschillende onderwerpen behandeld, die op *de volksgezondheid in het algemeen* betrekking hebben. Belangrijke kwestiën over *fabriek-nijverheid in verband met de openbare gezondheid* maakten daarvan den hoofdinhoud uit. De leden maakten van hunne bevoegdheid rijkelijk gebruik om over dit verslag hunne op- of aanmerkingen kenbaar te maken, ten gevolge waarvan o. a. belangrijke debatten werden gevoerd over verkoop en doorvoer van mest in cholera-tijden, over de vraag voor hoe verre het vlasrooten invloed kan hebben op het ontstaan van typhus, tusschenpoozende koortsen, over de maatregelen tegen de hondsdolheid en over het schoolbezoek van kinderen tijdens het heerschen van epidemische ziekten, over een meer naauwkeurig geneeskundig onderzoek van de scholieren (met betrekking tot het voorkomen van huid- en hoofdziekte), over het wenschelijke van het oprigten van algemeene slagtplaatsen of abattoirs, over het onderzoek van anijszaad, in beide provinciën verrigt (al of niet vermenging met het zaad van dolle kervel). — Met eene groote meerderheid werd vervolgens besloten, den Minister van Binnenlandsche Zaken op diens uitnoodiging te adviseren, dat de instandhouding van het Koninklijk besluit d.d. 21 Januarij 1861, omtrent het uitreiken van medailles of het toekennen van premiën aan hen, die zich ter zake van de gratis vaccinatie het meest hebben onderscheiden, niet meer wenschelijk is. — Vervolgens werden de door sommige Apothekers gevraagde dispensatiën in behandeling genomen en werd de rooster van aftreding der leden van den Geneeskundigen Raad bij loting opgemaakt. — De Secretaris gaf hierop verslag van de resultaten, die de visitatiën der Apothekers in Friesland en Groningen dit jaar hebben opgeleverd; deze mogen over het geheel, op enkele uitzonderingen na, bevredigend genoemd worden. Nadat naar aanleiding van dit rapport nog enkele punten betreffende het visiteren werden besproken, en de openbare vergadering voor eenige oogenblikken in eene beslotene was overgegaan, werd als laatste onderwerp van behandeling ter tafel gebragt de vraag, op welke wijze eene meer geregelde aangifte van het overlijden, volgens de wet geboden, bevorderd kon worden. — De vergadering, 's morgens ten 10 ure geopend, is, na eene korte pauze, 's namiddags ten $5^1/_2$ ure door den Voorzitter gesloten.

ROTTERDAM. — In de zitting van den Gemeenteraad van 22 November is ingediend een Rapport der Cholera-Commissie, dat strekte ten vervolge op de missive van 6 Augustus l.l. en de mededeeling behelsde van de maatregelen, die bij het heerschen der cholera-epidemie in de maanden Augustus, September en October binnen de gemeente zijn genomen. Aan dat Rapport ontleenen wij het volgende:

Het totaal der aanvragen van verschillende Geneeskundigen tot reiniging der woningen, bedroeg in de maanden Augustus, September en October 281, waarvan slechts 41 kamers gezuiverd konden worden, daar 240 personen weigerden van het aanbod tot reiniging gebruik te maken.

Drinkwater distributie. Op 8 verschillende plaatsen in de binnen- en polderstad werden in Augustus 33,561, in September 28,357 en in October 31,009 emmers Maaswater afgeleverd.

De belangrijke vermindering, die de ziekte in de laatste weken heeft ondergaan, geeft gegronde aanleiding om te mogen verwachten, dat deze cholera-epidemie haar

einde nadert. De geschiedenis leert intusschen, dat, ofschoon de kracht der epidemie dikwerf bij het koele najaarsweêr wordt gebroken en de winterkoude ze geheel schijnt te verdrijven, de ziekte wederom in den volgenden zomer met vernieuwde woede kan uitbreken, en de Commissie achtte het derhalve van belang, om nogmaals te overwegen, hoe men zich het best tegen de herhaling van die droevige calamiteit zou behooren te wapenen.

De ondervinding heeft het op nieuw bevestigd, dat onreinheid in de meest uitgestrekte beteekenis eene der voorwaarden is, waaronder de cholera zich krachtig ontwikkelt en verspreidt. De vraag, waarom die ziekte in de afgeloopene maanden wederom zulk een tal van offers eischte, is geen raadsel meer, wanneer men ziet, dat in vele woningen de eerste noodwendigheden tot een gezond, betamelijk en zindelijk huisselijk leven ten eenenmale ontbreken.

Niet genoeg kan het herhaald worden, dat de epidemie zeldzaam eene hoogte bereikt, wanneer de leefwijze naar de geldende wetten eener verstandige hygiëne is ingerigt, en ofschoon wij erkennen de velerlei bezwaren, aan de uitvoering van gezondheidsregelen verbonden, achten wij het gebiedend noodzakelijk niet alleen, dat het Gemeentebestuur onafgebroken de middelen van lucht en waterverversching blijft aanwenden, zoo als tot heden heeft plaats gehad, maar ook dat de ingezetenen zelven, zoo veel in hun vermogen is, die maatregelen nemen, welke tot een gezond huisselijk leven strekken en waaronder persoonlijke reinheid voorzeker eene voorname plaats bekleedt; want de laatste maanden hebben wederom treurige bewijzen geleverd, dat dikwerf in sommige standen der maatschappij een graad van slordigheid wordt aangetroffen, onvereenigbaar met de zoo hoog geroemde Hollandsche zindelijkheid.

Onder de voorbehoedmiddelen bekleedt wijders goed voedsel eene voorname plaats en het kan niet ontkend worden, dat vooral de gekookte spijzen, in den regel door den nijveren ambachtsman gebruikt, voor verbetering vatbaar zijn.

In Engeland heeft men reeds voor lang de aandacht hierop gevestigd en in de laatste jaren werden aldaar door particulieren zoogenaamde volksgaarkeukens in het leven geroepen, waarin eenvoudig bereide spijzen, zoo als krachtige soep, goed vleesch, aardappelen, groenten, enz. worden verkocht, tegen een prijs veel lager dan waarvoor men het in de gewone huishouding kan gereed maken.

Dergelijke établissementen bestaan tegenwoordig niet alleen in Glasgow en in Londen, maar ook in sommige steden van Duitschland en vinden zoodanig bijval, dat zij aan de ondernemers, niettegenstaande den geringen prijs, waarvoor de spijzen worden afgeleverd, voldoende winst opleveren.

Aan den behoeftigen stand wordt sedert vele jaren door de soepkokerij krachtig voedsel verschaft; intusschen blijft een groot gedeelte der arbeidende volksklasse van dit voorregt verstoken, en wij zouden derhalve het oprigten van volksgaarkeukens door particulieren, in het belang der openbare gezondheid, eene hoogst wenschelijke zaak achten.

— De Gemeenteraad alhier heeft besloten tot goedkeuring van het advies van Burgemeester en Wethouders omtrent de oprigting eener *Pharmaceutische School.* Krachtens dit besluit zal aan den Minister worden medegedeeld, „dat, wanneer het in het plan mogt liggen te Rotterdam *van wege het Rijk* zoodanige School op te rigten, de gemeente alsdan bereid is in onderhandeling te treden over de daartoe aanwezige hulpmiddelen, hetzij tot afstand tegen vergoeding, hetzij tot het in gebruik afstaan op billijke voorwaarden."

UTRECHT. — De volgende prijsvragen zijn uitgeschreven door het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, op het gebied der *Natuur- en Geneeskunde.* 1. Een onderzoek naar het verloop der zenuwvezelen in het ruggemerg,

bij eene of meerdere diersoorten, te beginnen met de zenuwwortels. — 2. Eene reeks van naauwkeurige proeven over de eigen warmte der planten. — 3. Eene verhandeling over de zoogenaamde belemmeringszenuwen (Hemmungsnerven). De schrijver behoort niet alleen een kritisch verslag te geven van het reeds op dit gebied verrigte, maar ook door nieuwe proeven dit onderwerp in een duidelijker licht te stellen. — 4. Het leven en de verdiensten van CHRISTIAAN HUYGENS. — 5. Een onderzoek der ontwikkelingsgeschiedenis van eene of meer soorten uit de afdeeling der ongewervelde dieren, waarvan de ontwikkelingsgeschiedenis nog onbekend is, vergezeld van de ter verduidelijking van den tekst gevorderde afbeeldingen. — 6. Een onderzoek naar den invloed, dien kleine wijzigingen in de uitwendige omstandigheden hebben op de ontwikkeling der vrucht van eene of meer soorten van gewervelde dieren. — 7. Het Genootschap verlangt eene naauwkeurige met de noodige afbeeldingen voorziene ontleedkundige beschrijving van de larve en de nymf van de *Melolontha vulgaris* (den gewonen Meikever), met eene vergelijkende beschouwing van de door STRAUS-DÜRCKHEIM geleverde ontleedkundige Monographie over het volkomen insekt. — 8. Een over minstens twee generatiën voortgezet onderzoek naar den invloed, welken de aard van het voedsel uitoefent op den groei en het maaksel der verschillende maagafdeelingen bij minstens twee soorten van herkaauwende dieren. — 9. Eene geneeskundige plaatsbeschrijving van eene stad in Nederland, met minstens 20,000 inwoners.

— In zijne zitting van 22 November heeft de Gemeenteraad de voordragt van Burgemeester en Wethouders aangenomen tot aankoop voor *f* 30,000 van 2 bunders 55 roeden van een perceel land, gelegen tusschen het Stadssingel en den Rhijnspoorweg, hetwelk voor de oprigting van een *Ziekenhuis* dienstig wordt geoordeeld.

AMSTERDAM. — Uit het verslag, uitgebragt ter 63ste jaarlijksche Vergadering van het *Amsterdamsch Genootschap tot bevordering der Koepokinenting*, op 8 November j.l., blijkt, dat 1693 personen in het afgeloopen jaar zijn gevaccineerd, zijnde 623 minder dan in het jaar te voren en makende van de oprigting van het Genootschap af 102,721 personen. Het Genootschap was ook met de verzending van koepokstof naar elders ijverig voortgegaan.

— Uit eene uitnoodiging in de dagbladen van de Heeren Proff. TILANUS, LEHMANN, SURINGAR en VAN GEUNS en Dr. HUET, als Eerste Geneesheeren der beide Gasthuizen alhier, blijkt, dat zij eene inrigting beheeren, om daaruit voor herstelde lijders, bij hun vertrek uit de Gasthuizen, in de behoefte van kleeding eenigzins te voorzien.

ZWOLLE. — Den 28sten November j.l. stierf aan watervrees te Scheemda (Groningen) een 20jarig jongeling, die in het laatst van Februarij dezes jaars door zijn eigen hondje, dat vermoed werd dol te zijn en toen door hem afgemaakt werd, in de biel was gebeten. Tusschen het begin en einde der ziekte lag dus een incubatietijdperk van ongeveer *negen* maanden.

— Het vastleggen der honden in de geheele provincie Drenthe is weder met een zestal weken verlengd.

— Wij vestigen er de aandacht op, dat in Engelsche havens thans herhaaldelijk stoombooten en andere schepen uit West-Indië binnenloopen, die gele koorts aan boord hebben en gedurende de reis schepelingen of passagiers aan die ziekte verloren hebben. De noodige quarantaine-maatregelen worden in Engeland getroffen.

— Uit hetgeen laatstelijk in Zuid-Holland en Utrecht (o. a. te Gouda, te IJsselstein enz.) weder heeft plaats gehad met betrekking tot het opgraven van wegens veetyphus afgemaakte en begraven runderen, die somtijds reeds in eene hooge mate van bederf verkeerden, kan andermaal blijken, hoe weinig keurig onze mindere standen zijn ten aanzien van hetgeen zij eten en drinken, vooral wanneer het niets kost. Hier en

daar kwam het tot schermutselingen met de politie, die zulke in elk opzigt treurige handelingen trachtte te beletten. Naar aanleiding van deze en dergelijke gebeurtenissen is thans aangeraden, de cadavers der runderen, na het opensnijden en na het stuk snijden der huid, met petroleum of eene ruime hoeveelheid koolteer onbruikbaar te maken. (REF. was den 2den December j.l., te Oest, waar de veetyphus was uitgebroken, in de gelegenheid, de doelmatigheid van die aanwending van koolteer te constateren.)

— Hier en daar in ons vaderland is eene ophthalmie heerschende, die door haren contagieusen aard geheele streeken aantast.

PERSONALIA.

Z. M. heeft benoemd, tot Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, den Dirigerenden Off. v. Gez. 2de kl. W. H. VERMEULEN.

— Z. M. heeft den Off. v. Gez. 3de kl. bij de Zeemagt, L. P. GIJSBERTI HODENPIJL, bevorderd tot Off v. Gez. 2de kl.

— De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft *tijdelijk belast:* met de waarneming der betrekking van tweeden Stads Geneesheer te Batavia, Dr. C SWAVING, laatstelijk eerste Stads Geneesheer aldaar, onlangs van verlof uit Nederland teruggekeerd; — *magtiging verleend:* tot de uitreiking aan den, op verzoek, eervol ontslagen Off. v. Gez. 2de kl. bij Z. M. Zeemagt J. IDSINGA, van eene akte van toelating tot de uitoefening der genees- heel- en verloskundige praktijk te Soebang (adsistent-residentie Krawang), — en tot de uitreiking aan den partikulieren Geneesheer W. G. L. CAMPHUIJNDER, van eene akte van toelating tot de uitoefening van de genees- en heelkundige praktijk te Kedoeng-Djatti (residentie Samarang).

— Het Genootschap tot bevordering der Koepokinenting te Rotterdam heeft tot zijn eersten Secretaris benoemd den Heer Chir. E. DEKKER en tot zijn tweeden den Heer Dr. P. J. NORTIER.

BEVORDERD: Te Leiden, tot Med. Doctor, den 27sten November, de Heer P. J. BARNOUW, met een Proefschrift: *Verslag van de verloskundige kliniek en polykliniek aan de Leidsche Hoogeschool, gedurende den akademischen cursus* 1864—1865 *en* 1865—1866; — den 30sten November, de Heer J. T. VAN DER CHIJS, met een Proefschrift, houdende: *Laryngoskopische waarnemingen*, — te Utrecht, den 22sten November, tot Art. Obst. Doctor, de Heeren J. J. C. VAN WOERDEN en C. F. G. VAN WOERDEN, de eerste Med., de tweede Med. et Chir. Doctor.

— Het Gemeentebestuur van Giethoorn (Overijssel) heeft den Gemeente-Geneesheer, K. KRULL aldaar, een geschenk vereerd, wegens zijne tijdens het heerschen der cholera aldaar betoonde hulpvaardigheid en ijver.

— Tot Lid der Plaatselijke School-Commissie te Rotterdam is benoemd Dr. J. VAN DER HOEVEN, aldaar.

— Tot Geneeskundige aan een der Rijks gestichten te Veenhuizen is door den Minister van Binnenlandsche Zaken benoemd de Heer J. BOSMA, Plattelands-Heel- en Vroedmeester, te Zwartsluis. (Deze benoeming strekt ter vervanging van Dr. M. BUSCH OEERTSEMA, die zich te Assen heeft gevestigd.)

— Tot Apotheker in het Akademisch Ziekenhuis te Groningen is benoemd de Heer H. OOMKENS.

OVERLEDEN: Te Dalfsen (aan den typhus), den 21sten November, de Heer J. HOLST HEYNING, Plattelands-Heel- en Vroedmeester, oud 57 jaren; — te Rotterdam, den 23sten November, de Heer A. B. M. TAUREL, Heel- en Vroedmeester, oud 38 jaren; — te Groningen, den 5den November, de Heer W. J. ROELFSMA, Oud-Apotheker enz., oud 70 jaren.

ALI COHEN.

— **Beloop der cholera van 18—24 Nov. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.**

Zie pag. 655.	18 Nov. tot 24 Nov. A.	18 Nov. tot 24 Nov. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Asperen.. .	8	8	20	12
Delft.	1	1	686	428
Naaldwijk. .	2	1	52	37
Totaal. . .	11	10	758	477
DeProvincie	—	—	12856	7685
Gelderland.				
Waardenburg.. . . .	1	1	6	4
DeProvincie	—	—	2258	1422

	18 Nov. tot 24 Nov. A.	18 Nov. tot 24 Nov. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
N. Holland.				
Egm. a. Zee.	3	1	55	36
DeProvincie	—	—	3585	2587
Friesland.				
Doniawerstal.	2	1	5	2
DeProvincie	—	—	726	454
Limburg.				
Maastricht..	5	4	608	297
DeProvincie	—	—	851	429

	18 Nov. tot 24 Nov. A.	18 Nov. tot 24 Nov. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Zeeland.				
St. Annaland	3	3	66	51
Westdorpe..	2	1	11	3
Totaal. . .	5	4	77	54
DeProvincie	—	—	372	239
Groningen.				
Ezinge.. . .	1	1	10	5
Groningen..	1	1	1746	1015
Totaal. . .	2	2	1756	1021
DeProvincie	—	—	2534	1481

Van 18—24 Nov. aanget. 29, overl. 23. Sinds het begin aanget. 31640, overl. 19482

Dr. J. HANLO.

— **Beloop der cholera van 25 Nov. tot 1 Dec. en sinds het begin der ziekte tot op dien dag.**

Zie pag. 672.	25 Nov. tot 1 Dec. A.	25 Nov. tot 1 Dec. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Z. Holland.				
Asperen. . .	4	1	24	13
Naaldwijk. .	3	2	55	39
Totaal. . .	7	3	79	52
DeProvincie	—	—	12863	7688
Friesland.				
Aengwirden	2	2	19	13

	25 Nov. tot 1 Dec. A.	25 Nov. tot 1 Dec. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Friesland.				
Schoterland	1	1	56	37
Totaal. . .	3	3	75	50
DeProvincie	—	—	729	457
N. Holland.				
Egm. a. Zee.	3	1	58	37
DeProvincie	—	—	3588	2588

	25 Nov. tot 1 Dec. A.	25 Nov. tot 1 Dec. O.	Sinds het begin. A.	Sinds het begin. O.
Groningen.				
Groningen..	1	—	1747	1015
DeProvincie	—	—	2535	1481
Limburg.				
Maastricht..	1	1	609	298
DeProvincie	—	—	852	430

Van 25 Nov. tot 1 Dec. aanget. 15, overl. 8. Sinds het begin aanget. 31655, overl. 19490.

De op deze Tabellen niet meer voorkomende provinciën leverden sinds het begin der epidemie de volgende cijfers: Noord-Brabant aanget. 1982, overl. 1169; Utrecht aanget. 4149, overl. 2648; Drenthe aanget. 603, overl. 361 en Overijssel aanget. 1724, overl. 1007.

Dr. J. HANLO.

NEDERLANDSCH

TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE,

TEVENS ORGAAN DER

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ

TOT

BEVORDERING DER GENEESKUNST.

TWEEDE REEKS.

Tweede Jaargang.

TWEEDE AFDEELING.

AMSTERDAM. — H. A. FRIJLINK.
1866.

GEDRUKT BIJ DE WED. H. F. BAKELS & ZOON.

Inhoudsopgave.

1866.

STUKKEN DER NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

OORSPRONKELIJKE STUKKEN.

VERSLAGEN.

BOEKBESCHOUWINGEN.

NEDERLANDSCH

TIJDSCHRIFT VOOR GENEESKUNDE.

DE LEIDSCHE GENEESKUNDIGE FACULTEIT IN HET BEGIN DER ACHTTIENDE EEUW. BOERHAAVE EN ZIJNE AMBTGENOOTEN;

DOOR

G. C. B. SURINGAR.

Omstreeks het einde der zeventiende eeuw studeerden te Leiden twee zoons van BOERHAAVE, predikant te Voorhout. Deze was echter reeds in 1683 gestorven, zoodat hij er geen getuige van zijn mogt, dat zijn oudste zoon HERMAN, naar zijn grootvader van moeders zijde aldus geheeten, in het jaar 1684 als student in de Theologie werd ingeschreven. De jongste der beide broeders, een naamgenoot van zijnen vader en grootvader, JACOB, studeerde in de Medicijnen. Eenige jaren later, in 1710, waren die twee broeders wederom te Leiden vereenigd, beiden in eervolle betrekkingen geplaatst, doch elk hunner in eene zoodanige, als men op eerstgenoemd tijdstip geenszins had kunnen verwachten: want de voormalige student in de Theologie was nu gewoon hoogleeraar in de Genees- en Kruidkunde, terwijl zijn (zeven jaren) jongere, uit het tweede huwelijk zijns vaders gesprotene broeder JACOB het leeraarsambt bij de hervormde gemeente bekleedde. Die uitkomst bewijst, dat beide broeders, bij den aanvang hunner akademische loopbaan, zich van hunne bestemming nog niet volkomen bewust waren, doch niettemin later eene zoodanige opleiding ontvingen, als meest met hunnen aanleg strookte en voor hunnen aanstaanden werkkring gevorderd werd. Ten opzigte van den Leidschen hoogleeraar wil ik trachten dienaangaande de voornaamste bijzonderheden aan te wijzen, te meer, dewijl bij onzen BOERHAAVE de geschiedenis zijns levens met die zijner verdiensten op het naauwst verbonden is.

HERMAN BOERHAAVE werd 31 December 1668, 's nachts te één ure, te Voorhout geboren, alwáár hij in de ouderlijke woning zijn eerste onderwijs ontving. Van zijne moeder, HAGAR DAALDER, wier voortreffelijke inborst door ALBERT SCHULTENS geroemd wordt, had hij welligt zekeren aanleg voor genees- en natuurkundig onderzoek overgeërfd, vermits deze vrouw, volgens het berigt van BOERHAAVE's zoo even genoemden vriend en lijkredenaar, groote liefhebberij in de medicijnen had en daarin zelfs eenigermate bedreven was. Zijn vader onderwees hem niet alleen in de gronden der meer algemeene, voor eene beschaafde opvoeding gevorderde kundigheden, maar was ook zijn eerste en voornaamste leermeester in de oude talen. Voor het Latijn werd de Grammatica van VOSSIUS vlijtig beoefend, en werden de Zamenspraken van ERASMUS en de blijspelen van TERENTIUS herhaalde malen gelezen: voor het Grieksch diende, naar den smaak dier tijden, het nieuw testament, en voor de algemeene geschiedenis strekte het *Schouwtoneel* van CHRISTIAAN MATTHIAS tot leiddraad. Hoewel de jonge BOERHAAVE, volgens die manier, reeds op zijn elfde jaar groote vaardigheid in de taalkundige regels van het Grieksch en Latijn verkregen had, terwijl hij zich tevens door etymologische studie, met de inwendige kracht en beteekenis der woorden en spreekwijzen trachtte bekend te maken, zoo begreep echter zijn verstandige, meer met gaven des geestes dan die der fortuin bedeelde, vader, zijne verdere opleiding tot het akademisch onderwijs aan WIGAND WIJNSCHOTEN, in dien tijd Rector der Latijnsche school, te moeten toevertrouwen. Tot dat einde hield de jonge BOERHAAVE, die toen een veertienjarigen leeftijd bereikt had, van 1682 af, voortdurend zijn verblijf te Leiden, alwáár de meesten zijner voorouders als kooplieden gewoond hadden, en ook zijn oudoom MARCUS BOERHAAVE, predikant te Medemblik, gestudeerd had (1). Zijnen vader, wiens dood hij reeds in het eerstvolgend jaar te betreuren had, leeren wij uit de berigten, door den zoon zelven gegeven, als een openhartig, opregt, eenvoudig man, en als een uitnemend huisvader kennen, zoodat door diens dood aan een talrijk gezin het hoofd en de kroon ontviel. Behalve het betreuren van die ramp, had de jonge BOERHAAVE in dien tijd nog eene andere wederwaardigheid, doordien hij leed aan eene hardnekkige en pijnlijke zwelling der linker dije, waartegen vroeger te Voorhout, en laatstelijk te Leiden, velerlei middelen vruchteloos beproefd waren, zoodat de voortvarende jongeling eindelijk besloot van alle geneeskundige hulp af te zien, en op eigen gezag eene sterke oplossing van zout aan te wenden. Dit geschiedde met gunstigen hoewel langzamen uitslag, en BOERHAAVE verhaalt zelf, hoe de vroeger doorgestane pijnen zijne gedachten wel eens tot de uitoefening der geneeskunst deden overhellen. Die indrukken waren echter van voorbijgaanden aard, en in 1684 werd hij als student in de Theologie ingeschreven, overeenkomstig het verlangen van zijn overleden vader. In de Grieksche en Latijnsche letteren werd nu de beroemde JACOB GRONOVIUS, wien hij, 24 jaren later, daarvoor nog opzettelijk dank zegt, zijn leermeester, en in het Hebreeuwsch en andere Oostersche talen, behalve den verdienstelijken CAREL SCHAAF, de geleerde JACOB TRIGLAND, een veeljarig vriend zijns vaders, aan wien hij groote verpligting had, en inzonderheid de welwillendheid en bescherming verschuldigd was, welke hij van den toenmaligen burgemeester DANIËL VAN ALPHEN, zoowel

toen als later ondervond (2). Verder worden nog THEODORUS DE RIJCKE, die lessen in de geschiedenis en welsprekendheid gaf, en BURKHARD DE VOLDER, wiens mathematisch onderwijs in alle opzigten uitmuntte, onder de toenmalige en latere leermeesters van BOERHAAVE genoemd. Bovenal waren het echter de professoren in de Theologie, FREDERIK SPANHEIM, de reeds genoemde JACOB TRIGLAND, wien SAXE een theologus literatissimus noemt, en de toen onlangs naar Leiden beroepen JOHANNES A MARCK, wier lessen met de meeste naauwgezetheid door BOERHAAVE werden bijgewoond, vermits hij zich inzonderheid trachtte te bekwamen om eens het leeraarsambt waardiglijk te bekleeden. Bij die wetenschappelijke voorbereiding volgde hij grootendeels zijnen eigenen weg, te regt inziende, dat historische en wijsgeerige studie, benevens vlijtige beoefening der mathematische wetenschappen, veelvermogende hulpmiddelen zijn, zoowel tot opscherping van het verstand als tot het verkrijgen van grondige en op eigen onderzoek steunende kennis. Tot dat einde las hij vlijtig de kerkvaders, met CLEMENS ROMANUS beginnende, en achtereenvolgens, naar tijdorde, die patristische studie voortzettende. Evenzeer bestudeerde hij de werken van PLATO, ARISTOTELES, THOMAS AQUINAS, DESCARTES en andere wijsgeeren, niet om daaruit metaphysische bespiegelingen op te zamelen en op de Theologie toe te passen, gelijk in dien tijd maar al te veel geschiedde, maar integendeel, om deze er van te zuiveren, en het goddelijk gezag der heilige schrift te meer te doen uitkomen. Van zijnen gunstigen aanleg voor wijsgeerige studie gaf BOERHAAVE in 1689 een openlijk blijk, door, onder het voorzitterschap van GRONOVIUS, eene akademische redevoering uit te spreken, ten betooge, dat CICERO het gevoelen van EPICURUS over het hoogste goed wel begrepen en wederlegd had (3). Die proeve van scherpzinnige geleerdheid vond zooveel bijval, dat aan den 21jarigen schrijver een gouden eerepenning door heeren Curatoren geschonken werd (4). Daarenboven had BOERHAAVE, onder de leiding van zijnen leermeester DE VOLDER, eene zoo groote liefde voor de Mathesis opgevat, dat geometrische, trigonometrische en algebraïsche oefeningen tot zijne grootste uitspanning behoorden, en hij daarin weldra zoo zeer gevorderd was, dat hij zich in staat bevond, om voor eenige uitgelezen jonge lieden lessen over de Wiskunst te geven.

Op 21 December 1690 werd hij, na verdediging van een geleerd proefschrift, grootendeels bestemd om de leer van EPICURUS, HOBBES en SPINOZA te wederleggen (5), door zijn beroemden leermeester DE VOLDER tot doctor in de Philosophie bevorderd. Het vertrouwen, dat men reeds toen in den ijver en de groote bekwaamheden van BOERHAAVE stelde, bleek ook hieruit, dat hem het toezigt over de akademische bibliotheek werd opgedragen gedurende eene aanmerkelijke vertimmering, die in 1691 plaats had (6).

Inmiddels ging onze BOERHAAVE met zijne theologische studiën voort, en voelde zich door de lessen van TRIGLAND over de Hebreeuwsche oudheden en die van SPANHEIM over de kerkelijke historie het meest aangetrokken. Onder het voorzitterschap van laatstgenoemden verdedigde hij zelfs een theologisch proefschrift, waarvan het onderwerp echter door SCHULTENS niet genoemd wordt.

Doen ons de tot hiertoe verhaalde bijzonderheden den wijden omvang

kennen, tot welken BOERHAAVE zijne akademische studiën uitstrekte, dan staan wij te meer verbaasd als wij vernemen, dat daarmede geenszins zijne weetgierigheid bevredigd was, maar dat hij integendeel, ook op aanraden van zijnen hoogst bekwamen begunstiger, Mr. JOHAN VAN DEN BERGH, die toen onlangs Secretaris van Curatoren geworden was en later vele aanzienlijke betrekkingen in Stad en Staat bekleed heeft, te rade werd, om alvorens zijne theologische studiën te eindigen en naar eene kerkelijke betrekking te staan, zich ook nog op de Geneeskunde toe te leggen en zich daarin den doctoralen graad te verwerven. Ofschoon eene zoodanige vereeniging van verschillende studievakken in den tijd, waarvan wij spreken, minder vreemd en ook minder moeijelijk was dan in lateren tijd, zoo zijn echter de voorbeelden, waarin dit met eenen zoo gunstigen uitslag, als bij BOERHAAVE, geschiedde, ten allen tijde zeer zeldzaam geweest. Uit het daaromtrent door hem zelven gegeven verhaal blijkt, dat hij, inzonderheid wat zijne geneeskundige studiën betreft, grootendeels autodidakt geweest is. Want behalve enkele lessen van den kort daarna overleden hoogleeraar DRELINCOURT en van den te regt beroemden NUCK, die in het theatrum anatomicum ontledingen van lijken verrigtte en in het openbaar demonstreerde, woonde hij geenerlei, door de leden der geneeskundige Faculteit gegevene lessen bij, maar meende het gemis daarvan door eigen studie te kunnen vergoeden. Bij de veelzijdige kennis, die hij zich toen reeds verworven had, kon dit veiliger geschieden, dan het anders in den regel het geval is; ook had hij dit boven de meeste andere autodidakten vooruit, dat hij zich reeds bij zijne mathematische, wijsgeerige en theologische studiën eene voortreffelijke methode had eigen gemaakt. Gelijk hij namelijk, bij de beoefening dier wetenschappen, de hooge waarde van historische, met kritiek gepaard gaande studie had leeren kennen, zoo besloot hij tot het verkrijgen van natuur- en geneeskundige kennis denzelfden weg in te slaan. Bovenal leerde hij de werken van HIPPOCRATES in hunne groote waarde kennen, en meende daaraan de meeste vlijt te moeten besteden, te regt van oordeel zijnde, dat men bij eene grondige studie van deze, die van vele latere schrijvers missen kan. Ten opzigte van deze laatsten maakte hij echter eene uitzondering met SYDENHAM, in wiens geschriften hij evenzeer als in die van den ouden Griek, de vruchten van ware natuurstudie meende aan te treffen. In de werken van VESALIUS, FALLOPIUS en BARTHOLINUS bestudeerde hij de anatomie van het menschelijk ligchaam, en vulde het ontbrekende aan door de ontleding van dieren. Ook in de Kruidkunde was BOERHAAVE grootendeels zijn eigen leermeester, overtuigd zijnde, dat insgelijks in deze wetenschap vooral praktische studie gevorderd wordt. Bij het verzamelen en onderzoeken van levende planten diende hem inzonderheid de *Flora* van PAULUS HERMANN tot leiddraad. Eindelijk ook voelde BOERHAAVE zich bijzonder aangetrokken door de beoefening der Scheikunde, waarin hij, naar eigene verklaring, reeds als student, dag en nacht werkte. Gedurende eenigen tijd deed hij zulks gemeenschappelijk met zijnen reeds boven genoemden jongeren broeder JACOB, aan wien hij veertig jaren later, zijne *Elementa Chemiae* opdroeg, den toenmaligen Leidschen predikant de talrijke en veelsoortige proeven herinnerende, waarmede zij zich, in hunnen studietijd, zoo gaarne hadden bezig gehouden (7).

Den 15den Julij 1693 verkreeg BOERHAAVE te Harderwijk den doctoralen

graad in de Geneeskunde (8), na verdediging van eene Dissertatio inauguralis *de utilitate explorandorum in aegris excrementorum, ut signorum* (9). Waarom hij zich tot dat einde naar de Geldersche hoogeschool begeven hebbe, is mij niet gebleken. Dit echter is zeker, dat BOERHAAVE zich ook toen nog voorstelde, eene kerkelijke bediening te bekleeden, en daarmede, gelijk in dien tijd meermalen geschiedde, de geneeskundige praktijk te verbinden.

Van dat voornemen zag hij niet te min reeds spoedig daarna, geheel af, ten gevolge eener betichting van ongeloof en Spinozisterij, door een dommen en kwaadwilligen ijveraar tegen hem uitgestrooid. Die geheel onverwachte en ongegronde beschuldiging — immers had de jonge geleerde, reeds drie jaren vroeger, in zijne Dissertatio *de distinctione mentis a corpore*, in het openbaar bewezen, hoe hij over SPINOZA dacht (10) — eens als een loopend vuur verspreid, had het noodlottig gevolg, dat velen met wantrouwen jegens hem vervuld werden, of kwade vermoedens tegen hem opvatten. De daartoe gegevene aanleiding was geene andere, dan dat BOERHAAVE, naar het verhaal van SCHULTENS, aan eenen onbekende, wien hij in eene trekschuit, met hevige scheldwoorden tegen SPINOZA hoorde uitvaren, de sarkastische vraag deed: of hij ooit de werken van dien schrijver had ingezien. Die weinige woorden waren maar al te zeer in staat, den jongen man verdacht te maken, vooral in het oog van eenen zwijgenden bespieder, die buiten den strijd, in een hoekje zat, en niet verzuimde den naam des jongelings aan zijnen buurman te vragen en in zijn zakboekje op te teekenen (11).

Nadat BOERHAAVE zich op die wijze elk vooruitzigt, om eens als herder en leeraar op te treden, ontnomen zag, besloot hij zich voortaan op de genees- en natuurkundige studiën onverdeeld toe te leggen, ofschoon hij daarom, volgens zijne eigene verklaring, niet verzuimde de heilige schrift te lezen, benevens de schrijvers, die den besten weg aanwijzen om God regt te leeren liefhebben. Als jong Doctor te Leiden gevestigd, vond hij tot de voortzetting zijner studiën ruime gelegenheid, daar het kleine getal patienten, die zijne hulp inriepen, hem vergunde, het grootste deel van den dag op zijne studeerkamer door te brengen, of aan zijne scheikundige en andere praktische oefeningen te besteden. Het op die wijze doorgebragt zeven- of achttal jaren was voor zijne verdere vorming en ontwikkeling allezins vruchtbaar, en gedurende dien tijd werd hij meer dan éėns vruchteloos aangezocht om zijn geluk in het vorstelijk 's Gravenhage te beproeven. Daartoe kon hij echter niet besluiten, dewijl Leiden hem in vele opzigten dierbaar was, en het hem aldáár aan niets ontbrak dan aan de middelen om in zijn onderhoud behoorlijk te voorzien. Doch ook dit bezwaar werd opgeheven, toen hij 18 Mei 1701 tot openbaar voorlezer in de Geneeskunde in plaats van den overleden hoogleeraar DRELINCOURT werd aangesteld (12). Die benoeming had hij vooral aan DANIËL VAN ALPHEN SIMON'szoon en aan den Secretaris JOHAN VAN DEN BERGH te danken. De eerste was met den jongen BOERHAAVE reeds van den tijd af, dat hij student was geworden, bekend, en de laatstgenoemde was in zijne gunstige meening omtrent dien jongen geleerde allezins bevestigd door de wijze, waarop hij zich vroeger van een tijdelijk toezigt over de Bibliotheek gekweten, en nu laatstelijk de hem opgedragen taak volbragt had, om de in Engeland voor die inrigting aangekochte boeken en hand-

schriften van ISAÄK VOSSIUS te onderzoeken, met de daarvan aanwezige lijst, die tot grondslag van den koop gediend had, te vergelijken en hierover een verslag aan Curatoren uit te brengen (13). Beide die veelvermogende begunstigers waren derhalve bij ervaring met BOERHAAVE's verdiensten bekend geworden, en wisten wat er voor het vervolg van zijnen ijver te wachten was. Niettemin voldeed de bijna al te bescheidene jonge man niet dan schoorvoetende aan hun verlangen, en aanvaardde het hem opgedragen lectoraat met het uitspreken eener *Oratio de commendando studio Hippocratico* (14), »die tot singulieren genoegen werd aangehoord" (15), en beschouwd mogt worden als eene merkwaardige geloofsbelijdenis bij het aanvaarden zijner akademische betrekking. Ofschoon hij in den beginne slechts viermalen in de week, 's middags te twee uur, lessen over de *institutiones medicae* hield, zoo werd zijn werkkring echter reeds spoedig en gaandeweg uitgebreid. Reeds vóór het eindigen van den eersten cursus werd, 4 Januarij 1702, door Curatoren besloten gevolg te geven aan het aanbod van den lector medicinae theoreticae om »op de ernstige instantiën van eenige vreemde studenten," in zijne private collegiën eenige demonstratiën over de Chemie en Anatomie te doen, wat te meer moest worden op prijs gesteld, dewijl LE MORT het onderwijs in eerstgenoemd vak gestaakt had, en de anatomische demonstratiën, wegens het tijdelijk verblijf van BIDLOO in Engeland, lang hadden stil gestaan (16). Is het te verwonderen, dat Curatoren dien ten gevolge aan den lector BOERHAAVE, »door wiens gelukkigen opgang de confluentie soo van inlandse als vreemde studenten dagelyx grooter werd," de belofte deden, dat hij met het eerste vacerende professoraat zou begunstigd worden, »bijaldien hij sigh wilde engageren om alle verdere voorkomende beroepingen af te slaan," en dat, bij zijne toestemming, zijn tractement met *f* 200 verhoogd werd (17)? Die gelegenheid bood zich zes jaren later aan, en Curatoren bleven niet in gebreke, hem nu, in de plaats van den overledenen hoogleeraar PETRUS HOTTON, te benoemen tot professor ordinarius Medicinae et Botanices, op een tractement van *f* 1000, benevens *f* 300 voor de correspondentie (18). Was BOERHAAVE voor dat professoraat in een nieuw vak, hetwelk reeds in de eerstvolgende maand door hem aanvaard werd (19), bij uitnemendheid berekend, evenzeer en nog meer was dit het geval met eene andere betrekking, die hem 8 Augustus 1714 werd opgedragen, om namelijk de geneeskundige praktijk aan het ziekbed te onderwijzen, en als zoodanig, gelijk SCHULTENS vermeldt, de opengevallen plaats van den hoogleeraar BIDLOO te vervullen (20). Eindelijk werd BOERHAAVE, als of hem nog geene werkzaamheden genoeg waren opgedragen, na den dood van LE MORT, in 1716, geroepen, om ook de Scheikunde te onderwijzen (21). Die verschillende studievakken vorderden niet alleen veelzijdige kennis, maar ook onafgebroken werkzaamheden van praktischen aard. Voegt men hierbij nog een twintig- tot veertigtal lijders, die hem dagelijks kwamen raadplegen, en gewoonlijk drie uren tijds vorderden (22), en de uitgebreide briefwisseling, die hij met vroegere leerlingen en met beroemde geneesheeren, welke dikwijls zijnen raad voor hooggeplaatste lijders verlangden, of ook met buitenlandsche geleerden in Frankrijk, Engeland, Duitschland, Zwitserland en elders onderhield, dan zal men zich eenig denkbeeld kunnen maken van den uitgestrekten werkkring, waarin hij zich dagelijks bewoog. Zijn vriend

SCHULTENS, die er meermalen getuige van was, verklaarde daarom naar waarheid: „Nemo BOERHAAVIO vixit laboriosior." Gelukkigerwijze verstond hij de kunst om zoowel regtstreeks als door orde en regelmaat, den tijd uit te koopen. Gedurende al de jaren, dat hij op Poelgeest, aan de Leidsche trekvaart naar Haarlem gelegen, met zijn gezin woonde, stond hij des morgens te vijf uur op, ten einde eenen langen dag aan zijne werkzaamheden in de stad te kunnen besteden. Des avonds te zes uur keerde hij dan naar zijne hofstede terug, om dáár de genoegens van het buitenleven te smaken, en in den gezelligen kring, ook door het gezang en snarenspel zijner eenige dochter, eene aangename verpoozing te vinden, die hij te hooger waardeerde, dewijl hij een groot liefhebber en kenner van de muziek was (23). BOERHAAVE is namelijk eerst op 42jarigen leeftijd (16 September 1710) in het huwelijk getreden met MARIA, éénige dochter van ABRAHAM DROLENVAUX, schepen der stad Leiden, aan wien hij zich ten hoogste verpligt achtte, en op 1 Januarij 1713 de tweede uitgaaf zijner *Institutiones medicae*, in plaats van een nieuwjaarsgeschenk (strenae loco) opdroeg. Van vier kinderen, uit dien echt gesproten, bleef slechts de oudste dochter in het leven gespaard, terwijl twee meisjes en een zoontje in den eersten kinderlijken leeftijd bezweken. Voor het overige genoot BOERHAAVE grooten voorspoed. Met een kloek, welgespierd, ongelooflijk sterk, van kindsbeen af zeer gehard ligchaamsgestel, van eene rustige en rijzige gestalte, paarde hij groote opgeruimdheid en vlugheid van geest, meer dan gewone dienstvaardigheid en goedhartigheid, ongeveinsde nederigheid, algemeene menschenliefde en eenen in waarheid vromen en godsdienstigen levenswandel (24). Tot aan zijnen dood bleven zijne vrouw, waarmede hij 28 jaren verbonden was, en zijne talentvolle dochter voor hem gespaard, terwijl hij daarenboven vele opregte vrienden had, de achting zijner ambt- en stadgenooten in groote mate genoot, door zijne talrijke, uit alle oorden van Europa afkomstige leerlingen als op de handen gedragen werd, veelvuldige eerbewijzen ontving en een alleraanzienlijkst, grootendeels door eigen vlijt verworven vermogen bezat. Vrolijke, doch door bedachtzaamheid getemperde en nooit kwetsende scherts was hem in den gezelligen kring eigen, terwijl vernuft en helderheid van geest in zijne gesprekken uitblonken, zoodat zijn vriend SCHULTENS hem vergeleek met SOCRATES, met wien hij zelfs in zijn wezen eenige gelijkenis had, zoowel door den vorm van den aan zijne grondvlakte eenigermate ingezonken neus als door zijn bewonderenswaardig vermogen over de uitdrukking zijner oogen en de mimiek van zijn gelaat. Daarenboven bezat BOERHAAVE veel menschenkennis en levenswijsheid, zoodat hij voor het bedrijvig en maatschappelijk leven geene mindere geschiktheid had dan voor wetenschappelijke studiën. In beiderlei opzigt heeft hij zijn roem steeds uitnemend gehandhaafd, en zelfs bij het klimmen zijner jaren werd zijn akademisch onderwijs nog evenzeer op prijs gesteld als zijne rijke geneeskundige ervaring. Is het daarom te verwonderen, dat zijne woorden voor leerlingen en lijders als orakeltaal golden? Slechts in de laatste 15 jaren zijns levens werd BOERHAAVE enkele malen in zijnen wetenschappelijken en praktischen werkkring door ziekten van korteren of langeren duur belemmerd. Dit was vooral het geval in 1722, toen hij in de maand Augustus, door eene ernstige ziekte aangetast, gedurende vele maanden bedlegerig en van het

gebruik zijner onderste ledematen verstoken was. Hoewel SCHULTENS die ziekte met den naam eener hevige jicht bestempelt, zoo blijkt echter uit den aard der verschijnselen en uit de berigten van VAN SWIETEN (25), dat het een acute rheumatismus geweest is, door paralytische verschijnselen opgevolgd. Eerst den 11den Januarij 1723 was de hoogleeraar in staat zijne lessen te hervatten, en die heugelijke gebeurtenis werd door de studenten met openlijke vreugdebedrijven en door zijne stadgenooten met eene feestelijke verlichting gevierd. Toonden deze laatsten daardoor, op hoe hoogen prijs zij het bezit van BOERHAAVE stelden, ook de hoogleeraar verzuimde wederkeerig geene gelegenheid om van zijne groote belangstelling in alles, wat op de stad zijner woning betrekking had, te doen blijken. Hij nam daarom ook twee jaren later, toen de Leidsche hoogeschool het voorregt had, op 8 Februarij 1725, haar 150jarig bestaan feestelijk te herdenken, aan de plegtige viering van dien dag levendig deel, en gevoelde zich zelfs opgewekt om aan zijnen ambtgenoot BURMANN, die na den feestredenaar FABRICIUS als feestzanger van dien dag was opgetreden, een Latijnsch Sapphicum toe te zenden (25*). Intusschen was het wel bevinden, waarin de hoogleeraar zich toen verheugde, van geen langen duur; want eene tweede, met brandende koortsen gepaard gaande ziekte, waardoor hij als op den rand van het graf gebragt werd, overviel hem op nieuw, tegen het einde van 1727, en van dien tijd af had hij gedurig met verschillende ongemakken te strijden, onder anderen met mictus cruentus, die hem meermalen het rijden verbood en noodzaakte om te voet te gaan. Omstreeks het midden van het jaar 1737 zag men de eerste, reeds toen bij deskundigen bezorgdheid wekkende, verschijnselen van zijne laatste, met den dood geëindigde ziekte, eene steeds toenemende kortademigheid namelijk, die vooral bij het loopen hinderlijk was, en waarmede later ongewone kloppingen der slagaderen, groote onregelmatigheid van den pols, zuchtige zwelling der onderste ledematen, slapeloosheid, veelvuldig droomen en opschrikken uit den slaap, aanvallen van benaauwdheid en dreigende stikking gepaard gingen. BOERHAAVE zelf deelde zijne gedachten daarover, nog weinige weken en dagen vóór zijnen dood, aan twee veeljarige vrienden, die groot belang in hem stelden, te weten, aan zijnen vroegeren leerling, JOANNES BAPTISTA BASSAND, lijfarts van Keizerin MARIA THERESIA, en aan CROMWEL MORTIMER, Secretaris der Koninklijke Societeit te Londen, op eene wel beknopte, doch uiterst naauwkeurige wijze mede (26). Gelijk die schriftelijke, van den lijder zelven afkomstige documenten ons zijn karakter en zijne gemoedsgesteldheid doen kennen, zoo geven zij ons tevens omtrent den aard zijner ziekte toereikende opheldering. Uit die berigten toch zal de gevolgtrekking mogen afgeleid worden, dat BOERHAAVE door aanmerkelijke stoornissen in den kleinen bloedsomloop en daardoor veroorzaakte kortademigheid uit dit leven is weggenomen, hetzij atheromateus lijden van het slagaderlijk vaatstelsel, degeneratie der klapvliezen, hypertrophie van het hart, adipeuse paratrophie, of eenig ander organisch gebrek daarvan den grondslag hebbe uitgemaakt. Tegen zoodanig lijden was ook het ligchaam van BOERHAAVE niet bestand, hoewel het, volgens de uitdrukking van SCHULTENS, als uit een eik geklonken scheen. Hij bezweek 23 September 1738, 69 jaren en acht maanden oud, en vond in zijnen vriend ALBERT SCHULTENS eenen waardigen

lijkredenaar. Deze heeft zich van die droevige, doch tevens vereerende taak te beter kunnen kwijten, dewijl de overledene zelf de voornaamste bijzonderheden uit zijnen levensloop schriftelijk had opgeteekend (27).

Leerden wij de uitgestrektheid van het veld, op hetwelk BOERHAAVE eene lange reeks van jaren, tot nut van de wetenschap, het onderwijs en het lijdende menschdom gearbeid heeft, reeds eenigermate kennen uit zijne levensgeschiedenis, eene meer opzettelijke beschouwing zijner verdiensten zal ons daartoe, naar ik vertrouw, nog beter in staat stellen. Om deze naar waarde te schatten, zullen wij vooral ons oog moeten vestigen op het voortreffelijk door BOERHAAVE gegeven voorbeeld in het beoefenen en bevorderen van zorgvuldige en uitgebreide natuurstudie, om daarna een meer opzettelijk onderzoek te doen naar het standpunt, hetwelk hem in de Geneeskunde, als wetenschap en kunst beschouwd, zoowel in het algemeen, als bepaaldelijk met het oog op de Leidsche hoogeschool, moet worden toegekend.

Ofschoon de belangstelling van den hoogleeraar in al wat tot natuurkennis betrekking had, ons voornamelijk blijken zal uit zijne verdiensten omtrent de Chemie en Botanie, zoo was het echter onder de beschrijvende natuurwetenschappen geenszins deze laatstgenoemde alleen, die het bijzonder onderwerp zijner nasporingen heeft uitgemaakt. Integendeel ontwaart men uit meer dan ééne proeve, dat, behalve planten, ook andere natuurlijke voorwerpen groote aantrekkelijkheid voor hem hadden. Hij beschouwde deze steeds als de aangenaamste geschenken, die hem door zijne vrienden of buitenlandsche bekenden konden gegeven worden, en, gelijk ons uit vele zijner brieven blijkt, was hij daarvoor steeds hoogst gevoelig en erkentelijk. Zoo doende had hij allengs, niet zelden ook op eigene kosten, eene belangrijke verzameling van gedroogde planten, versteeningen, koraalgewassen en vreemde dieren bijeengebragt, die hij in het jaar 1719 wel niet aan de hoogeschool ten geschenke gaf, maar ten gebruike voor het akademisch onderwijs afstond, zoo als men ziet uit de *Resolutiën van Curatoren*, waarin vermeld wordt, dat dit aanbod met welgevallen werd aangenomen (28). Nog duidelijker blijkt zijne belangstelling in dieren, delfstoffen en andere voorwerpen der natuur uit zijnen laatsten wetenschappelijken arbeid, dien hij nog vóór zijnen dood voltooid mogt zien, zijne uitgaaf namelijk van SWAMMERDAM's *Bijbel der Natuur* (29). Het behoud toch van dit ook thans nog hoog gewaardeerd werk, welks schrijver eens in hooge mate de bewondering van alle deskundigen wegdroeg, heeft men geheel aan de zorg van BOERHAAVE te danken. Toen namelijk de beroemde SWAMMERDAM den 17den Februarij 1680 gestorven was, liet hij, — behalve eene entomologische verzameling, aan wier bijeenbrenging onvermoeide zestienjarige vlijt besteed was, en die zes duizend soorten bevatte, en later in het openbaar verkocht, of liever verstrooid werd en grootendeels te loor ging (30), — vele schriftelijke, tot de natuurlijke geschiedenis van de bijen en andere insecten behoorende opstellen na, benevens 52 door hem zelven met Oost-Indische inkt keurig geteekende afbeeldingen, die bij uitersten wil vermaakt waren aan zijnen vriend en begunstiger MELCHIZEDEC THEVENOT, weleer gezant des Konings van Frankrijk te Genua, met wien hij, reeds vóór zijne

doctorale promotie te Leiden, 22 Februarij 1667, tijdens zijn verblijf te Parijs, door zijnen akademievriend NICOLAAS STENONIS, welke toen in Frankrijk vertoefde, in kennis gebragt was. Eerst na een tijdsverloop van twee jaren en een des gevorderd regterlijk vonnis, werd aan die beschikking des erflaters gevolg gegeven en werden genoemde handschriften aan den hoogleeraar DE VOLDER, als gevolgmagtigde door den heer THEVENOT, ter hand gesteld. Na den dood van laatstgenoemden, die zelf het voornemen schijnt gehad te hebben, de schriftelijke nalatenschap van SWAMMERDAM uit te geven, kwam deze met de daarbij behoorende afbeeldingen, die, naar het schijnt, ook reeds in koper gesneden waren, door aankoop in het bezit van den schilder JOUBERT, door wiens erfgenamen ze later weder verkocht werden aan den hoogleeraar DU VERNEY. Door tusschenkomst van veelvermogende vrienden, onder welke de Amsterdamsche hoogleeraar ROËLL was, die zich toen juist te Parijs bevond, werd BOERHAAVE eindelijk in staat gesteld dezen geheelen letterkundigen schat, waarin hij sedert lang groot belang had gesteld, voor de som van 1500 francs in eigendom te verkrijgen. Zoodra de hoogleeraar nu in den zomer van 1727 de schriftelijke opstellen, waaraan vóór vijftig jaren de laatste hand gelegd was, benevens de daarbij behoorende stukken ontvangen had, werd met de bewerking en rangschikking onverwijld een begin gemaakt, waarin hij gelukkiger slaagde dan zich in den aanvang vermoeden liet, dewijl eenige bladeren schrifts, die in de verhandeling over de bijen ontbraken, in een ander elders bewaard afschrift werden terug gevonden. Ofschoon nu BOERHAAVE, naar zijne groote bescheidenheid, geenerlei gewag maakt van zijn veeljarigen aan een en ander besteden arbeid, en alleen de diensten vermeldt, hem door zijnen vriend en ambtgenoot GAUBIUS bewezen in het overbrengen van den Hollandschen tekst in het Latijn, zoo toont echter de geheele uitvoering van het werk, dat het niet ligt eenen bekwameren of meer zorgvuldigen uitgever had kunnen vinden. Ook is het uitvoerig levensberigt van SWAMMERDAM, hetwelk BOERHAAVE aan het werk heeft laten voorafgaan, allezins lezenswaardig en voor beiden, naar vorm en inhoud, een waardig gedenkteeken. Eindelijk kan ook het aandeel, dat BOERHAAVE genomen heeft in de uitgaaf van een vroeger te regt beroemd werk, de vrucht van 45jarige zorgvuldige waarneming van den Italiaanschen veldoverste LODEWIJK, FERDINAND Graaf VAN MARSILLI, in wiens plaats hij later tot lid van de *Koninklijke Fransche Akademie van Wetenschappen* benoemd werd (31), tot eene proeve dienen van zijne belangstelling in elk wetenschappelijk onderzoek, dat tot den wijden omvang der natuurkennis betrekking had (32).

Den 20sten Maart 1709 aanvaardde BOERHAAVE het onderwijs in de Kruidkunde, en wel met zoodanigen ijver, dat hij zich in staat bevond om reeds in 1710 eenen *Index plantarum, quae in horto academico L. B. reperiuntur*, in het licht te geven. Ofschoon hij in die naamlijst grootendeels het karpologisch stelsel van HERMANN gevolgd is, zoo ontbreekt het echter aan geene daarin gemaakte wijzigingen, vooral in de volgorde, zoodat bijv. met de onbedekt-veelzadige planten een begin wordt gemaakt. Voor het overige zijn, naar het oordeel van HALLER, de soorten en varieteiten niet naauwkeurig genoeg onderscheiden, doch worden er wederkeerig vele nieuwe en zeldzame planten voor het eerst in dien *Index* vermeld. Dit laatste was nog meer het

geval in eene tweede, aanmerkelijk vermeerderde en verbeterde plantenlijst, die in 4° formaat, en in twee deelen, in 1720 door BOERHAAVE werd uitgegeven, en in 1727 herdrukt is (33). Daarin toch zijn niet minder dan 4000 soorten beschreven, waaronder 28 geheel nieuwe zijn, die tevens afgebeeld worden. Daarenboven munt die tweede *Index* boven den vroegeren uit door de bijgevoegde karakters der genera, door eene meer zorgvuldige kritiek in het vaststellen der species, en door de herstelling der oorspronkelijke namen, waaronder deze voor het eerst door anderen beschreven werden. De auteur zelf heeft dit in zijne voorrede naauwkeuriger uiteengezet, en bevoegde beoordeelaars, gelijk HALLER en SPRENGEL (34), hebben aan zijne groote verdiensten regtmatige hulde bewezen. Van blijvende waarde is daarenboven de *Horti brevis historia*, welke BOERHAAVE aan dien *Index* heeft laten voorafgaan, zoo als ons reeds meermalen uit belangrijke daaraan ontleende berigten gebleken is. Gelijk men denken kan, maakt de bescheidene man wel met blijkbaar welgevallen melding van de groote verdiensten zijner voorgangers, maar verzwijgt geheel zijne eigene, ofschoon die vermoedelijk nog grooter geweest zijn (35). Dat de hoogleeraar toch tot verrijking van den akademischen kruidtuin buitengewoon veel heeft kunnen bijdragen, blijkt reeds uit het groote getal van beroemde botanici in onderscheidene landen van Europa, met welke hij briefwisseling onderhield en wier diensten, in de toezending van planten en zaden, dankbaar door hem vermeld worden (36). Dat het hem zelfs aan geene gelegenheid ontbrak, om jaarlijks met zorg bijeengebragte Indische zaden en vruchten te ontvangen, is zigtbaar uit zijne welsprekende en aandoenlijke lofspraak op zijnen vriend AUGUSTINUS ISAÄCUS RUMPHIUS, die niet alleen als erfgenaam van een beroemden naam, maar vooral om eigene verdiensten een langer leven ware waardig geweest (37). Over de betrekking van BOERHAAVE tot andere Kruidkundigen, mannen als WILLIAM en JAMES SHERARD, ANTOINE DE JUSSIEU, SEBASTIEN VAILLANT, GUY CRESCENT FAGON, enz. sprekende, mogen wij de groote door hem aan den beroemden LINNAEUS bewezene diensten niet met stilzwijgen voorbijgaan. Toen deze namelijk, na den doctoralen graad in de Geneeskunde aan de Harderwijksche hoogeschool verkregen te hebben, in 1735 te Leiden kwam, had hij even als vroeger, met groote en aan armoede grenzende bezwaren voor zijn onderhoud te strijden, en zou welligt daardoor voor de wetenschap zijn verloren gegaan, bijaldien BOERHAAVE hem niet aan GEORGE CLIFFORD had aanbevolen, die hem niet alleen eenen aangenamen en uitgestrekten werkkring verschafte, maar hem later ook tot het doen eener wetenschappelijke reis naar Engeland in staat stelde. De twee jaren, die LINNAEUS bij CLIFFORD op den Hartekamp doorbragt, te midden van eene keurige verzameling van zeldzame planten en bij het vrije gebruik eener uitgestrekte botanische bibliotheek, behoorden zeker onder de gelukkigste zijns levens, terwijl de talrijke, in dien tijd door hem uitgegevene, en niet slechts tot den hortus Cliffortianus, maar tot den geheelen omvang der Kruidkunde betrekkelijke werken het beste bewijs oplevert van de gunstige omstandigheden, waarin LINNAEUS in dien tijd verkeerde. Had hij dit grootendeels aan de aanbeveling van BOERHAAVE en van den Amsterdamschen hoogleeraar BURMANN te danken,

eerstgenoemde bleef ook later zijn bijzondere vriend en begunstiger, gelijk blijken kan uit de korte en krachtige woorden, waarmede LINNAEUS, na zijn verblijf bij CLIFFORD, eene reis naar Engeland ondernemende, aan den beroemden SLOANE werd aanbevolen: »LINNAEUS, qui tibi has dabit litteras, unice dignus est te videre, unice dignus a te videri. Qui vos videbit simul, videbit hominum par, cui simile vix dabit orbis."

Was de duurzaam vriendschappelijke betrekking tusschen BOERHAAVE en LINNAEUS — want van anderen ondervond deze laatste maar al te dikwijls blijken van naijver en afgunst — voor beiden vereerend en in hare gevolgen weldadig, hetzelfde mag gezegd worden ten opzigte van de hooge achting, die de beroemde SEBASTIEN VAILLANT, *professeur et sous-demonstrateur de botanique au Jardin du Roi*, aan BOERHAAVE toedroeg en van dezen wederkeerig genoot. Daaraan was het toe te schrijven, dat die Fransche Kruidkundige, in den laatsten tijd zijns levens, door tusschenkomst van WILLIAM SHERARD, wien wij reeds vroeger als uitgever van HERMANN's *Paradisus Batavus* genoemd hebben, aan BOERHAAVE te Leiden de vereerende taak opdroeg, zich met de uitgave van zijn *Botanicum Parisiense* te willen belasten. Tot dat einde werden VAILLANT's handschriften, tot die Flora der omstreken van Parijs behoorende, benevens 33 door CLAUDE BRIËT geteekende platen, waarop 350 planten waren afgebeeld, aan BOERHAAVE toegezonden, die op de uitnemendste wijze aan het in hem gestelde vertrouwen voldeed. Nadat de tekst namelijk met de meeste zorg geredigeerd was, werd de uitvoering der platen aan de keurige graveerstift van WANDELAAR toevertrouwd, terwijl eene schoone beeldtenis van den schrijver, door HOUBRAKEN in gravure gebragt, en eene kaart van de omstreken van Parijs aan het werk werden toegevoegd (38). Men heeft het daarom grootendeels aan BOERHAAVE te danken, dat dit schoone en meest verdienstelijke werk van den beroemden VAILLANT voor de nakomelingschap is bewaard gebleven. De oorspronkelijke teekeningen van CLAUDE BRIËT werden, even als vroeger met die uit de nalatenschap van SWAMMERDAM geschied was, aan de akademische bibliotheek ten geschenke gegeven (38*).

Vraagt men eindelijk, op hoedanige wijze BOERHAAVE zich van het onderwijs in de Kruidkunde gekweten hebbe, zijn beroemde leerling HALLER geeft hierop het antwoord door te vermelden, dat de groote man, ook toen hij in jaren reeds meer gevorderd was, als het ware in den hortus botanicus leefde, dat hij daarin reeds vóór dag en daauw, op klompen loopende, bezig was, om over de kultuur der planten een waakzaam oog te houden, en om deze en gene uit een wetenschappelijk oogpunt belangrijke bijzonderheden te onderzoeken; dat het hem wel aan den tijd ontbrak om excursiën te doen en in het wild groeijende planten te verzamelen, maar dat hij in het onderzoeken en beschrijven van vreemde, kunstmatig aangekweekte gewassen te meer belang stelde (39). Daarenboven was dat onderwijs van geheel praktischen aard, en werd in den Kruidtuin zelven, gedurende den zomer, des morgens te zeven uur gegeven, terwijl de hoogleeraar, naar het verhaal van denzelfden oog- en oorgetuige, bij zijne leerlingen grooten lust voor die lessen wist op te wekken, zoowel door zijne natuurlijke welsprekendheid als door eene gedurige

afwisseling van het streng wetenschappelijke met het vermelden van velerlei wetenswaardige, tot het gebied der letteren, der geschiedenis en der geneeskunde behoorende zaken (40).

Ofschoon de theoretische en praktische lessen over de Scheikunde, waarin BOERHAAVE aan LE MORT is opgevolgd, zich slechts tot een tiental jaren (September 1718 tot April 1729) hebben uitgestrekt, zoo droegen zij echter nog meer, dan het door hem gegeven botanisch onderwijs, bij tot het vestigen van den eervollen naam, die hem onder de beoefenaars der natuurkundige wetenschappen is te beurt gevallen. In de geschiedenis der Scheikunde toch zal men hem steeds eene voorname plaats moeten toekennen, vooral wanneer men het standpunt dier wetenschap, in het begin der achttiende eeuw, en den door BOERHAAVE daarop uitgeoefenden invloed behoorlijk in aanmerking neemt. Gelijk er in dien tijd nog altijd vele aanhangers waren van de eenzijdige leer van SYLVIUS, volgens welke de geheele ziekteleer en geneeskundige praktijk naauwelijks iets anders waren, dan willekeurige toepassingen van sommige scheikundige begrippen, zoo ontbrak het wederkeerig aan geene volgelingen van den beroemden STAHL, die, uit overmatige vrees voor verkeerde toepassing, elke chemische theorie uit het gebied der Geneeskunde had uitgesloten (41). Beide die dwalingen waren bijna even groot, en het was eene onmiskenbare verdienste van BOERHAAVE, de juiste verhouding, welke er tusschen de Scheikunde en de Geneeskunde bestaat, naar behooren gewaardeerd en met helderheid te hebben aangewezen (42). Doch het waren niet alleen de dwaalbegrippen der chemiatrische school, die door BOERHAAVE opgemerkt en met scherpzinnigheid bestreden werden, maar ook van de voornaamste ontdekkingen zijner voorgangers en tijdgenooten was er naauwelijks iets dat hem ontging, of geene levendige belangstelling opwekte, zelfs dan, wanneer het alleen tot de theoretische verklaring van deze of gene verschijnselen betrekking had. Als eene proeve meen ik te mogen wijzen op zijne Verhandeling over het vuur (43), zoowel wegens het uitgebreid experimenteel onderzoek, waardoor de schrijver naar de oplossing van dit moeijelijk en ingewikkeld vraagstuk gestreefd heeft, als wegens de voortreffelijke daarin gegeven voorschriften aangaande de voorwaarden, aan welke bij elk zoodanig onderzoek noodzakelijkerwijze voldaan moet worden (44). Het uitnemend voorbeeld, door BOERHAAVE zelven in het voldoen aan zoodanige voorwaarden gegeven, heeft dan ook de goedkeuring en bewondering weggedragen van vele latere onderzoekers, die zich met de theorie der verbranding en met de eigenschappen der warmtestof hebben bezig gehouden (45). Zelfs heeft men in lateren tijd opgemerkt, dat de hoogleeraar bij eene zijner proeven, in genoemde Verhandeling beschreven, reeds verschijnselen heeft waargenomen, wier interpretatie hem als aan de grens bragt der groote door LAVOISIER gemaakte ontdekking aangaande de zamenstelling van het water. Bij het verbranden namelijk van eene zekere hoeveelheid alcohol in een metalen vat, van boven met een zeer wijde glazen klok, bij wijze van helm, gedekt, wees bij zijne leerlingen de vochtige naar beneden loopende strepen aan, die aan de binnenzijde der klok gevormd werden, en niet uit vervlugtigden, op nieuw gecondenseerden alcohol bestonden, maar den smaak van zuiver water had-

den (46). — Bleek bij laatstgenoemd experiment de groote zorgvuldigheid, waarmede BOERHAAVE alle verschijnselen opmerkte, ook de meeste zijner overige onderzoekingen dragen daarvan de loffelijkste blijken. Men denke bijv. aan zijne talrijke scheikundige ontledingen, zoowel van dierlijke stoffen, eiwit, bloed, melk enz., als van planten en plantaardige voortbrengselen, en aan zijne groote, door anderen dikwijls verwaarloosde zorgvuldigheid in het onderscheiden tusschen de *educten*, die uit zoodanige ligchamen bij destillatie en andere bewerkingen verkregen worden, en de toevallige *producten*, welke door de werking van het vuur enz. nieuw gevormd worden. Bij analytische onderzoekingen van dien aard stelde de hoogleeraar zich derhalve geenszins met de verkregene uitkomsten tevreden, maar begeerde bovenal, zich van alle waargenomen verschijnselen behoorlijke rekenschap te geven, en zijne leerlingen voor te gaan in het streven naar zuivere theoretische begrippen. Zelfs ontzag hij geene veeljarige aan een uitgestrekt experimenteel onderzoek verbondene moeite, wanneer het de beslissing van cardinale punten gold. BOERHAAVE toonde dit bovenal in zijne beide Verhandelingen over het kwik, waarvan de eerste in de Gedenkschriften van de Academie der Wetenschappen te Parijs en de andere in de Verhandelingen van de Koninklijke Maatschappij te Londen (*Philosophical Transactions*) werd uitgegeven. Om namelijk het dikwijls geopperde vraagstuk op te lossen, of het levend kwik, zonder bijvoeging van eenig ander metaal, alleen door de werking van eene hoogere temperatuur, in een vast ligchaam kan worden veranderd, stelde hij het genoemde metaal, gedurende vijftien jaren, aan eene weinig verhoogde, doch steeds gelijke temperatuur bloot, terwijl eene andere hoeveelheid kwik, in een besloten vat, zes maanden lang sterk verhit werd. De uitkomst dezer proef, waarbij geheel de manier, door de alchemisten opgegeven, gevolgd was, leerde, dat het metaal, op laatstgenoemde wijze behandeld, geheel onveranderd werd teruggevonden, terwijl het eerste slechts met eene kleine hoeveelheid graauw poeder bedekt was, dat door wrijving zijnen metaalglans terugkreeg. Daarenboven onderwierp BOERHAAVE eene zelfde hoeveelheid kwik aan eene vijfhonderdmalige destillatie, om proefondervindelijk aan te toonen, dat dit metaal ook daardoor, zoo als de Alchemisten geleerd hadden, geenszins veranderd werd. Eindelijk bewees hij nog, door opzettelijk bewerkstelligde proeven, dat het kwik uit geenerlei andere metalen door kunstmatige behandeling gevormd kan worden. — In het bestrijden van deze en soortgelijke dwalingen, niet door redeneringen, maar langs den experimenteelen weg, heeft BOERHAAVE zich groote verdiensten verworven. Daarenboven was zelfs zijn theoretisch onderwijs in de Scheikunde geheel van aanschouwelijken en proefondervindelijken aard, terwijl het door de levendigheid zijner voordragt verhelderd en, als het ware, bezield werd. Onder de vele proeven, die men ten bewijze zou kunnen aanhalen, munt vooral uit zijne theoretische beschouwing van het eigenaardig vermogen, waardoor de scheikundige verbindingen van stoffen tot stand komen, eene eigenschap, die men later *affiniteit* genoemd heeft, doch welke BOERHAAVE met meer regt als eene wederkeerige *copulae cupido* deed kennen (47). Op soortgelijke wijze worden vele andere leerstukken in zijne *Elementa Chemiae* opgehelderd, die daarom, ook wat den vorm betreft, een groot verschil met

andere wetenschappelijke werken van dien tijd opleveren, doch die daarenboven voor de geschiedenis der Scheikunde eene blijvende waarde hebben. Dat werk toch behelst, volgens de uitspraak van een bevoegd beoordeelaar (48), het meest volledig, systematisch geordend, overzigt over de geheele scheikundige wetenschap op het standpunt, hetwelk deze omstreeks het einde van het eerste vierde deel der vorige eeuw bereikt had.

Ten opzigte van het propaedeutische onderwijs, dat voor de geneeskundige studie gevorderd wordt, is BOERHAAVE derhalve voor de Leidsche hoogeschool een man van hooge beteekenis geweest, daar hij zich als chemicus en botanicus onmiskenbare verdiensten verworven, en ook als zoodanig op tijdgenooten en nakomelingschap eenen weldadigen invloed geoefend heeft. Niettemin was het in nog meerdere mate zijne betrekking als medicus, dat is, zijn veeljarig onderwijs in de theoretische en praktische Geneeskunde en zijne uitgestrekte consultatieve praktijk, waaraan die hoogleeraar zijne buitengewoon groote reputatie, die alsnog bij het nageslacht blijft voortleven, verschuldigd was. De Leidsche hoogeschool toch heeft nooit een roemvoller tijdperk gehad of grooteren invloed op het buitenland uitgeoefend, dan gedurende het 35tal jaren, dat BOERHAAVE de moeijelijke kunst om ziekten te leeren kennen en te genezen, onder algemeene goedkeuring onderwees. En het is bovenal dit medische onderwijs, waarop de vroeger aangehaalde woorden van HALLER, „dat BOERHAAVE in het begin der vorige eeuw de gemeenschappelijke leermeester van het Geneeskundig Europa geweest is," moeten toegepast worden. Ik wensch dit naar mijn vermogen duidelijker te doen uitkomen, doch zal daartoe meerdere ruimte behoeven, dan mij in het tweede deel van mijn tegenwoordig Opstel vergund wordt. De behandeling van dat onderwerp moge daarom de stof voor mijne eerstvolgende Bijdrage opleveren.

Tot BOERHAAVE's ambtgenooten, die hem in het geven van natuur- en geneeskundig onderwijs ter zijde stonden, en die derhalve met hem tot hetzelfde tijdvak der Leidsche hoogeschool behoorden, moeten, behalve FREDERIK DEKKERS, over wien ik reeds in eene vroegere Bijdrage gehandeld heb, de oudere ALBINUS, JOHANN JACOB RAU en WILLEM JACOB 'S GRAVESANDE gebragt worden. Ook dat drietal professoren, die het gemeenschappelijk voorregt hadden, door hunnen ouderen ambtgenoot hoog gewaardeerd te worden, mag in ons geschiedverhaal niet ontbreken.

WILLEM JACOB 'S GRAVESANDE, over wiens verdiensten ik in de eerste plaats wensch te spreken — na BOERHAAVE tot dusverre alleen op natuurkundig gebied beschouwd te hebben — stamde van eene oude Delftsche familie af, en werd 28 September 1688 te 's Hertogenbosch geboren. Hij studeerde te Leiden in de Regten, doch was tevens een ijverig beoefenaar der wis- en natuurkundige wetenschappen. Reeds in zijn 19de jaar gaf hij eene *Proeve over de Doorzigtkunde* uit, waaraan BERNOUILLI grooten lof toekende. In vereeniging met andere jonge geleerden gaf hij, als advokaat te 's Hage gevestigd, van het jaar 1713 af, het met roem bekende *Journal littéraire* uit, dat later te Leiden als *Journal de la république des lettres* werd voortgezet. De daarin door 'S GRAVESANDE geleverde bijdragen deden

hem van eene zoo gunstige zijde kennen, dat hij, als gezantschaps-secretaris, in 1715 te Londen zijnde, tot lid der Koninklijke Societeit benoemd, en, van dáár teruggekeerd, den 19den Mei 1717 als professor ordinarius Astronomiae et Matheseos te Leiden beroepen werd. Den 22sten Junij aanvaardde hij die betrekking met eene Oratie: *De Matheseos in omnibus scientiis, praecipue in physicis, usu, nec non de Astronomiae perfectione ex Physica haurienda.* Zijn akademische werkkring werd gaandeweg uitgebreid. Op 15 Maart 1724 werd hem het geven van lessen over de Physica experimentalis, benevens het opzigt over en de directie van het *Laboratorium physicum*, dat sedert het overlijden van WOLFERD SENGUERDIUS ongebruikt was gebleven, opgedragen (49). Den 8sten Augustus 1730 werd hij tot *Doctor in de civiele en militaire Bouwkunde* benoemd, dat is, na den dood van den lector COETS, werd hij tot het geven van Hollandsche lessen over de Mathesis, den vestingbouw en andere toegepaste wetenschappen, aangesteld (50). Eindelijk aanvaardde hij 25 September 1734 het hem opgedragen professoraat in de Bespiegelende Wijsbegeerte (51), zoodat hij voortaan niet alleen de Mathesis, Physica, Astronomie en andere deelen der zoogenaamde *praktische* of *natuurlijke philosophie*, maar evenzeer de Logica, de Metaphysica, en wat er verder tot de *theoretische* of *bespiegelende wijsbegeerte* gebragt wordt, te onderwijzen had.

Toonde 'S GRAVESANDE reeds bij het aanvaarden van zijn professoraat in de Astronomie, hoezeer hij van de noodzakelijkheid doordrongen was, om die hoogere wetenschap niet uit hypothesen, maar alleen uit de toepassing van physische wetten, langs den door NEWTON aangewezenen, inductieven weg te verklaren, ook bij de beoefening der overige, tot het wijsgeerig en natuurkundig gebied behoorende wetenschappen, waarvan hem het onderwijs aan de Leidsche hoogeschool, gedurende eene lange reeks van jaren, was opgedragen, hield hij zich aan dienzelfden empirischen grondslag. Terwijl dus de nieuwe door NEWTON verkondigde leer (52) elders nog geene belangstelling had opgewekt, of zelfs grooten tegenstand vond, werd zij reeds aan de Leidsche hoogeschool in al haren omvang voorgedragen, zoodat ons vaderland in dat opzigt niet slechts aan HUYGENS, maar evenzeer aan 'S GRAVESANDE groote verpligting heeft (53). Hoezeer toch de hoogleeraar met de denkbeelden van den grooten Engelschen wijsgeer vertrouwd was, en die wist te verduidelijken, bewezen bovenal zijne *Wiskundige beginselen der Natuurkunde, door proeven gestaafd*, enz., reeds in het jaar 1720, nog tijdens het leven van NEWTON uitgegeven en later meermalen herdrukt. Van datzelfde werk bezorgde de schrijver daarna in 1723, ten gebruike der hoogescholen, eene beknoptere uitgaaf, die insgelijks in 1728 en later nog eens, door bezorging van ALLAMAND, in 1774 herdrukt is, en ook in het Fransch en Nederduitsch vertaald werd. Ook de overige geschriften van 'S GRAVESANDE, gelijk zijne *Beginselen der algemeene Wiskunde*, en bovenal zijne *Inleiding tot de Wijsbegeerte, bevattende de Redeneer- en Natuurkunde* (54), bewijzen hoe diep hij in den geest van NEWTON was doorgedrongen, en het talent bezat om diens leer te verduidelijken en voor een ruimeren kring toegankelijk te maken. Zelfs schroomde hij niet om de denkbeelden van zijnen beroemden voorganger, wáár het noodig scheen, te wijzigen, of er meerdere uitbreiding aan te geven. Het is daarom wel niet te verwonderen, dat een man als 's GRAVESANDE door BOERHAAVE en

zijne overige ambtgenooten hoog gewaardeerd werd, en dat bovenal zijne talrijke leerlingen met zijn akademisch onderwijs, waarbij zoowel de dwalingen van DESCARTES, als die van SPINOZA en HOBBES, in hunne fatalistische praedestinatieleer, werden aangewezen, zeer waren ingenomen. Onder die leerlingen was het inzonderheid ALLAMAND, die het meest in staat was, de groote verdiensten van zijn beroemden leermeester regt te waarderen, vermits hij niet alleen in diens onderwijs, maar ook gedurende de jaren, dat hem door 'S GRAVESANDE het wetenschappelijk onderrigt en de opvoeding van twee zijner zonen werd toevertrouwd, in den dagelijkschen omgang des hoogleeraars gedeeld had. Een en ander had ALLAMAND met zoo veel eerbied en bewondering voor zijnen vroegeren leermeester vervuld, dat hij, later geroepen om diens plaats aan de hoogeschool in te nemen, het onderwerp zijner inwijdingsrede aan het door 'S GRAVESANDE gegeven voorbeeld ontleende, door dezen als het model van een waar wijsgeer aan zijne hoorders en aanstaande leerlingen voor oogen te stellen (55).

Met het oog op de belangen der medische Faculteit, moet ik aan het bovenstaande nog enkele berigten toevoegen over het door 'S GRAVESANDE sedert 1724 gegeven natuurkundig onderwijs. Voor de proefondervindelijke natuurkunde toch had er niet wel een bekwamer of met meerderen ijver bezielde docent kunnen gevonden worden, dan genoemde hoogleeraar geweest is. Ofschoon het *Theatrum physicum*, wat de aanwezige instrumenten en toestellen betrof, voor het doen van physische proeven bestemd, nog in een gebrekkigen toestand verkeerde (56), zoo werd 'S GRAVESANDE echter in staat gesteld, om aan die verzameling jaarlijks eenige meerdere uitbreiding te geven (57). In zijne lessen over de Physica experimentalis, hoewel op de *Series lectionum* steeds in dezelfde bewoordingen aangekondigd (58), werden de belangrijkste, voor experimenteel onderzoek vatbare vraagstukken behandeld, en zijne leerlingen roemen, als om strijd, zoowel de duidelijkheid van zijnen betoogtrant als zijne bijzondere geschiktheid en vaardigheid bij het doen van physische proeven. Ook is het bekend, dat 'S GRAVESANDE sommige nieuwe, voor de aanschouwelijke toelichting van deze of gene vraagstukken geschikte toestellen en instrumenten heeft uitgevonden, en ook daardoor blijken van zijn vernuft gegeven heeft. Zoo bepaalde hij bijv. naauwkeurig de wetten der veerkracht van vaste ligchamen, en vond een werktuig uit om die eigenschap van stalen veêren en van snaren met meer juistheid te leeren kennen. Zoo gaf zijn hydrostatische toestel eene zigtbare voorstelling van de wetten van het evenwigt der vloeistoffen. Van evenveel belang voor de Waterweegkunde waren zijne proeven over den waterstraal en over den afloop van het water uit vaten met onderscheidene openingen. Daarenboven vond hij werktuigen uit tot naauwkeuriger nasporing van de middelpuntsbeweging, den parabolischen val der ligchamen, de diagonale beweging van een ligchaam, dat in verscheidene rigtingen gedreven wordt, en van vele andere belangrijke vraagstukken. Insgelijks werd aan zijne verbeterde luchtpompen en zijne toestellen voor het nemen van gezigtkundige proeven groote waarde toegekend. Ook op dat gebied had 'S GRAVESANDE onmiskenbare verdiensten, gelijk bijv. uit zijne proeven over de gekleurde ringen tusschen zamengedrukte glasplaten blijken kan. Doch het aangevoerde moge volstaan, om aan te toonen, dat

's GRAVESANDE bij zijn onderwijs in de Natuurkunde steeds het experimenteel karakter dier wetenschap in het oog gehouden en daardoor een einde gemaakt heeft aan de verkeerde methode, waaraan men vroeger had toegegeven, om gapingen in de wetenschap door gissingen aan te vullen.

's GRAVESANDE stierf 28 Februarij 1742, zoodat de Leidsche hoogeschool hem 25 jaren lang onder hare professoren, en, zoo als men er te regt bijvoegen mag, onder hare grootste sieraden geteld heeft. Na zijnen dood werd er, volgens de begeerte zijner weduwe, geene lijkrede op hem uitgesproken (59).

Gedurende een zestal jaren heeft JOHANN JACOB RAU, gelijktijdig met BOERHAAVE, zitting in de medische Faculteit gehad, en zich van het hem opgedragen ontleed- en heelkundig onderwijs allezins loffelijk gekweten. Ik wil trachten, ook dien hoogleeraar nader te doen kennen, en zal tot dat einde de voornaamste bijzonderheden moeten vermelden, welke de oudere ALBINUS als ambtgenoot, en diens zoon BERNHARD SIEGFRIED als leerling en opvolger, aangaande de levensgeschiedenis en den akademischen werkkring van RAU hebben medegedeeld.

JOHANNES JACOBUS RAU, in 1668 te Baden, eene kleine stad in den Schwabischen kreitz, geboren, werd door zijne ouders, JOHANN RAU en MAGDALENA MÜLLER, die in den wijnhandel slechts een sober bestaan vonden, reeds op 14jarigen leeftijd, na eene hoogst gebrekkige opleiding gehad te hebben, bij een heelmeester te Strassburg in de leer besteld. Bij dien meester leerde hij, wat er in dien tijd, in een barbiers- en chirurgijnswinkel geleerd kon worden (60), en besloot toen de wijde wereld in te gaan en zelf zijn fortuin te beproeven. Van zijnen vader eenige weinige Thalers reisgeld als laatste uitzet ontvangen hebbende, kwam de 17jarige jongeling, na onderscheidene streken van Duitschland te hebben doorgezworven, te Hamburg, en vond in die koopstad gelegenheid om op een schip naar Bergen in Noorwegen te vertrekken. Hier trad hij bij den heelmeester FRAUEN in dienst, bij wien hij echter slechts korten tijd bleef, dewijl hij, om zich aan de ongunstige werking van het klimaat te onttrekken, besloot per scheepsgelegenheid naar Amsterdam te gaan. Aan dit voornemen kon hij spoedig voldoen bij het drukke handelsverkeer, dat toen reeds evenzeer tusschen ons vaderland en de hoofdstad van Noorwegen, als tusschen deze en de Hanze-stad aan de Elbe bestond. Te Amsterdam gekomen, vond hij, overeenkomstig zijn verlangen, gelegenheid, op een oorlogschip, onder het bevelhebberschap van den graaf VAN BENTHEM staande, als heelmeester dienst te nemen. Met dien bodem bezocht hij Spanje en eenige elders gelegen havens, en nam, van dezen togt teruggekeerd, als heelmeester dienst op het schip van den vice-admiraal SCHEY, behoorende tot de vloot, waarmede WILLEM III in 1688 naar Engeland overstak. Van die tweede, op 20jarigen leeftijd ondernomene zeereis naar Holland teruggekeerd, besloot hij de door spaarzaamheid opgelegde penningen — „erat enim ad rem paullo attentior" (ALBINUS) — voor zijne meer wetenschappelijke vorming te besteden, en zich, ten dien einde, naar de Leidsche hoogeschool te begeven. Na zich aldáár op de natuur- en geneeskundige wetenschappen, en inzonderheid op de ontleed- en heelkunde, met grooten ijver te hebben toegelegd,

begaf hij zich naar Parijs, om vooral laatstgenoemde studievakken op uitgebreider schaal te beoefenen Hier woonde hij de lessen van den toen reeds beroemden JOSEPH DU VERNEY bij, en hield zich zelven vlijtig met de ontleding van lijken bezig. Eene meer naauwkeurige kennis der zenuwen had hij inzonderheid aan MERY te danken. Daarenboven vergezelde hij aan het ziekbed de meest beroemde heelkundigen van dien tijd, den 80jarigen JACQUES PETIT, GEORGE MARESCHAL, ROUMART en anderen, terwijl hij van MISHEU de kunst leerde om ontwrichtingen te herstellen. In 1694 naar Leiden teruggekeerd, werd hij 23 Maart op nieuw als student ingeschreven, en den 11den Mei daaraanvolgende, door CAREL DRELINCOURT tot Medicinae Doctor bevorderd, na in het openbaar verdedigd te hebben eene *Dissertatio anatomico-medica de ortu et regeneratione dentium.* In dat akademische, uit 21 uitgewerkte theses bestaande proefschrift wordt het gewigtig leerstuk over den oorsprong en de wisseling der tanden met groote duidelijkheid en zaakkennis uiteengezet, terwijl de meer uitvoerige in thesis XI gegevene beschrijving van den tweeden tak van het 5de hersenzenuwpaar blijkbaar op eigen zorgvuldig onderzoek steunt, en eenige toen nog onbekende bijzonderheden voor het eerst vermeldt. Na zijne promotie zette RAU zich te Amsterdam neder, ten einde aldaar, door het uitoefenen der geneeskundige praktijk, vooral van de Heelkunde, en door het houden van ontleedkundige lessen, in zijn levensonderhoud te voorzien. Uit zijne eigene berigten blijkt, dat hij reeds in 1695, in zijne woning, zoodanige lessen hield over de hersenen en de vijf uitwendige zintuigen, en het maaksel van die deelen op het lijk van den mensch aanwees (61). Toen de beroemde RUYSCH, aan wien reeds sedert eene lange reeks van jaren, het onderwijs in de Ontleedkunde was opgedragen, zich hierover beklaagde, had dit geen ander gevolg, dan dat de stedelijke regering, na het *Collegium medicum* gehoord te hebben, aan RAU de vergunning gaf, om voortaan op het Theatrum anatomicum lijkopeningen te verrigten en anatomische demonstratiën te houden. Zelfs werd hij uitgenoodigd, om in datzelfde jaar 1696 hetzelfde onderwerp, het maaksel der uitwendige zintuigen, hetwelk hij vroeger privatim behandeld had, thans in openbare lessen aanschouwelijk uiteen te zetten. Gelijk hij aan dit verlangen gereedelijk voldeed, zoo besteedde hij de lessen van den daarop volgenden winter aan de verklaring van de ademhalingsorganen en aan de aanwijzing van het verschil, dat in het maaksel van het hart bij den volwassen mensch en bij het ongeboren kind wordt waargenomen. De over deze en andere onderwerpen in het Latijn gehoudene lessen werden van 1698 af in het Hollandsch gegeven, dewijl RAU zijne anatomische demonstratiën vooral tot opheldering der Heelkunde bestemde en zelfs chirurgische operatiën er mede verbond. Dit laatste kon te gemakkelijker geschieden, dewijl hij, als stads-operateur, vrijen toegang tot het stedelijk gasthuis had, en over een deel der lijken beschikken kon. Die door RAU in zijne lessen gebragte wijziging wekte op nieuw den naijver van RUYSCH op, vermits ook hij reeds sedert jaren gewoon was, operatieve lessen op het cadaver te geven. Had die omstandigheid het nadeelig gevolg, dat twee beroemde mannen, die dezelfde wetenschap met gunstig gevolg beoefenden, voortaan vijandig tegenover elkander stonden, zij had evenzeer hare voordeelige zijde. Beiden toch beijverden zich, door de

zorg aan hunne lessen besteed, belangstellende toehoorders en volgelingen aan zich te verbinden, en tot de uitbreiding van grondige ontleedkundige kennis bij te dragen. Dit blijkt bijv. uit het berigt van den beroemden LAURENTIUS HEISTER, die gedurende het vijftal jaren, dat hij in Holland, doch grootendeels te Amsterdam doorbragt, zoowel van de lessen van RUYSCH vlijtig gebruik maakte, als dat hij die van RAU, benevens de door dezen verrigte kunstbewerkingen bijwoonde (62). Datzelfde geschiedde ook door andere vreemdelingen, met name, door HEISTER's landgenoot, CHRISTIAAN HENDRIK ERNDEL, een Sakser van geboorte, die in het jaar 1706, vijf maanden te Amsterdam vertoefde, en in het anonym uitgegeven verslag van zijne wetenschappelijke reis uitvoerige berigten over de anatomische en chirurgische lessen van RAU heeft medegedeeld (63). In die berigten wordt achtereenvolgens over verschillende door den toenmaligen Amsterdamschen geneesheer in zijne lessen behandelde onderwerpen gesproken, zoo als over het gewricht van de onderkaak, over het tusschenkaaksbeen, over de voor het doorlaten van zenuwen en vaten in de schedelvlakte aanwezige gaten, over den oorsprong en de ontwikkeling der tanden, en over andere, tot de leer der spieren, der geslachtsdeelen, der klieren, der ingewanden en vaten betrekkelijke onderwerpen (64). Ten slotte vermeldt die schrijver eenige, te Amsterdam of in de nabijheid dier stad, door RAU volbragte chirurgische kunstbewerkingen, bij welke hij in Februarij 1707, als toeschouwer aanwezig was (65). Omstreeks dienzelfden tijd woonde een ander, in alle vakken van kunst en wetenschap groot belang stellend Duitsch geleerde, ZACHARIAS CONRAD VON UFFENBACH, insgelijks het anatomische zoowel door RUYSCH als door RAU gegeven onderwijs bij, en verhaalt dat eerstgenoemde, bij die gelegenheid, zeer schoone anatomische praeparaten vertoonde, doch in zijne voordragt en ook in geleerdheid bij RAU achter stond (66). Verder vermeldt diezelfde berigtgever, dat hij op het collegie van RUYSCH acht hoorders, meest Engelschen, vond, dat de cursus acht weken duurde en met acht ducaten door elken hoorder gehonoreerd werd, terwijl RAU van drie, aan UFFENBACH bekende, Zevenbergers voor een collegie van twee maanden, dagelijks te geven, vijfhonderd gulden gevraagd had (67).

Ofschoon RAU de heelkundige praktijk in haren geheelen omvang uitoefende, zoo was het echter bovenal zijne groote bekwaamheid en vaardigheid in het doen der lithotomie, waardoor hij zich grooten roem verwierf, zoodat hij niet alleen door Amsterdam, maar ook door Leiden en andere steden als *stads-operateur van den steen* was aangesteld, en zijne hulp ook dikwijls door elders woonachtige steenlijders werd ingeroepen. Het vertrouwen, dat hij bij zoodanige patiënten genoot, steunde vooral op zijne grondige anatomische kennis en zijne bekende stoutmoedigheid, en was inzonderheid zeer toegenomen, sints het gebleken was, dat de uitkomsten van de door hem verrigte steensnijdingen in den regel gelukkiger waren, dan die van den bekenden frère JACQUES DE BEAULIEU, die gedurende eenigen tijd, met toestemming der stedelijke regering, zoodanige kunstbewerkingen te Amsterdam verrigt had. Deze, door RAU meermalen bijgewoond, werden zeer door hem afgekeurd, daar hij in de overtuiging deelde, zelf eene veel betere methode te volgen. Na het vertrek van frère JACQUES werd dit ook algemeen erkend, en ver-

zuimde RAU niet, die kunstbewerking, van dat tijdstip af, nog meer als specialiteit te beoefenen. Daardoor werd zijn praktische werkkring, die zeer lucratief was, gedurig uitgebreider, en vermeerderde tevens het getal van inlanders en vreemdelingen, die op het bijwonen zijner ontleed- en heelkundige lessen prijs stelden. In die lessen deed hij echter op het cadaver geene aanwijzing van de lithotomie, die hij als zijn geheim beschouwde (68).

Door heeren Curatoren der Leidsche hoogeschool werd JOHANNES JACOBUS RAU, Medicinae Doctor en Operateur der stad Amsterdam, 9 November 1705 gemagtigd om „sonder caracter, tractement ofte eenigh verder engagement, gedurende dese winter, in publico theatro, de gehele cours van de Anatomie te demonstreren, ende ten sijnen kosten te besorgen de noodige ligchamen" (69). Uit dat eenvoudig verhaal is de ware toedragt der zaak zigtbaar, in strijd met de opgaaf der beide ALBINUSSEN, die ten onregte meenen, dat RAU een verzoek, of eene uitnoodiging, zou ontvangen hebben (70). Ook blijkt uit de wijze, waarop in het door RAU gedaan aanbod werd toegestemd, dat in die tijdelijke vergunning geenerlei verbindtenis aan de Leidsche hoogeschool lag opgesloten, en dat zijn naam daarom ten onregte op de biographische lijst der lectoren bij de Leidsche hoogeschool voorkomt (71). Intusschen vonden die openbare, door RAU te Leiden gegevene lessen, waardoor evenzeer de naijver van BIDLOO werd opgewekt (72), als te Amsterdam met RUYSCH het geval was, buitengewoon grooten bijval, zoodat zijn leerling BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS (blijkens noot 70) naauwelijks woorden vinden kon om de algemeene goedkeuring, die aan den Amsterdamschen doctor te beurt viel, te kennen te geven. Het is daarom niet te verwonderen, dat die zaak in geheugenis bleef, en hem tot aanbeveling verstrekte, toen er een opvolger van BIDLOO, als Medicinae, Anatomiae et Chirurgiae professor, benoemd moest worden (73). Deze zijne benoeming had 31 Julij 1713 plaats (74), werd 11 Augustus door hem aangenomen (75), en 26 September door hem aanvaard (76) met eene inwijdingsrede over de geschiktste manier om de Ontleedkunde te onderwijzen en te beoefenen (77). Daarin wordt, benevens de studie der meest beroemde schrijvers, die zich vóór en na HARVEY met de Ontleedkunde hebben bezig gehouden, en waarover een beknopt historisch overzigt wordt medegedeeld, inzonderheid een vlijtig, op lijken bewerkstelligd onderzoek aanbevolen, terwijl de beoefening der vergelijkende Ontleedkunde voor eene meer grondige en physiologische kennis der Anatomie wordt noodig geoordeeld (78). Gelijk de redenaar dit laatste, zoo door andere voorbeelden, als door dat van MALPIGHIUS opheldert, wien het meer eenvoudig maaksel der longen bij de kikvorschen tot eene juistere kennis van de longen bij den mensch bragt, zoo laat hij het, ten slotte, ook niet aan gepaste en uit zijne eigene praktijk ontleende voorbeelden ontbreken, om het uitgestrekte nut van grondige ontleedkundige kennis voor de onderscheiding en behandeling van heelkundige gebreken aan te wijzen. Eindelijk verstrekt het den steller der Oratie tot eer, de verdiensten van RUYSCH niet verzwegen, maar naar waarheid vermeld te hebben (79). Na op die wijze zijne aanstaande leerlingen te hebben toegesproken, begon hij reeds spoedig met het geven zijner anatomische lessen, onder zoo algemeene goedkeuring, dat ook daardoor tot de komst van vele vreemdelingen naar Leiden werd bijgedragen, en de aloude roem der

Leidsche ontleedkundige school, door mannen als GERARD BONT, PIETER PAUW, OTHO HEURNIUS, ADRIANUS VAN VALKENBURG en JOHANNES VAN HORNE gevestigd, uitnemend werd staande gehouden. Niettemin beklaagde RAU zich dikwijls over gebrek aan belangstelling bij zijne leerlingen en over de onverschilligheid, waarmede zijne, met onbegrijpelijk veel moeite vervaardigde praeparaten door sommigen bezigtigd werden (80). Tot die ontevredenheid van den hoogleeraar droeg misschien de groote prikkelbaarheid van zijn zenuwstelsel, waarop wij later nog zullen terugkomen, het meeste bij; ook schijnt RAU zich uit den tijd, dat hij zelf student was, niet genoeg herinnerd te hebben, dat elke akademische les spoedig na het slaan van de klok eindigen moet. Dat de hoogleeraar overigens gewoon was, op zijne lessen over den geheelen omvang der Ontleedkunde te handelen, zoodat bijv. de leer der ingewanden met inbegrip van de uitwendige zintuigen werd voorgedragen, daarvan kan men alsnog het bewijs vinden in de aanteekeningen, die VALENTIN in de *Appendix* van zijn *Theatrum Zoötomicum* heeft uitgegeven (81).

In zijne boven reeds aangehaalde inwijdingsrede vermeldt RAU de bijzonderheid, dat hij op dat tijdstip reeds 1547 malen de lithotomie verrigt had, welk getal voorzeker verbazend groot is en nog het aanzienlijk cijfer van 1400 te boven gaat, dat door LINNAEUS (82) en op gezag van dezen, ook door den schrijver der *Athenae Frisiacae*, aan ABRAHAM CYPRIANUS, die van 1693 tot 1695 hoogleeraar in de Ontleed- en Heelkunde te Franeker geweest is, en vroeger de heelkundige praktijk te Amsterdam had uitgeoefend, wordt toegeschreven. Ook te Leiden ging RAU met het verrigten van de genoemde en andere kunstbewerkingen voort, en stichtte zoowel door zijn voorbeeld, waarvan zelfs vreemdelingen gaarne partij trokken, groot nut, als door zijne gepaste aan talrijke lijders verleende hulp. Aan dien nuttigen en uitgestrekten werkkring was echter geen lange duur beschoren. Toen RAU te Leiden kwam, was hij een krachtig man van 45jarigen leeftijd, die een ijverig en voortvarend karakter had, en geenerlei moeite ontzag, wáár het zijne eer of de door hem hoog gewaardeerde kunst en wetenschap gold (83). Aan beiderlei bemoeijingen — want RAU was te opregt, om zijn gevoel van eigenwaarde en zijn streven naar roem te ontkennen — werd op het onverwachtst een einde gemaakt door een noodlottig toeval, dat hem vier jaren vóór zijnen dood trof. Eene kneuzing van den regter voet, ten gevolge van eenen val, noodzaakte hem namelijk, weken lang te bed te blijven, en werd, toen de pijnen eindelijk geweken waren, door zuchtige zwelling opgevolgd. Hierdoor werden niet alleen zijne ambtsverrigtingen, waartoe ook die van het akademisch rectoraat voor het jaar 1718 behoorden, gedurende geruimen tijd belemmerd, maar onderging zijne gezondheid ook eene blijvende en steeds toenemende stoornis. Bij het hem eigen melancholisch temperament, waarop de zittende leefwijze een dubbel nadeeligen invloed uitoefende, was het niet te verwonderen, dat ook zijne gemoedsgesteldheid en zijne verstandelijke vermogens in het ligchamelijk lijden betrokken werden, zoodat hij over veelvuldige duizelingen, aanhoudend geraas in het hoofd, onaangename zintuigelijke gewaarwordingen, zooals over het onlijdelijke van het hanengekraai en het slaan der klokken, en vele andere verschijnselen klaagde. Een ligte aanval van beroerte, omstreeks een jaar vóór zijnen dood, strekte tot verergering der

genoemde nerveuse verschijnselen, zoodat RAU 29 Junij 1719 mondeling bij Curatoren aandrong, om eenen lector voor de Anatomie te benoemen (84). Aan dat verzoek werd terstond voldaan, doch daardoor werd geenerlei verbetering in de gemoedsgesteldheid van den ongelukkigen lijder teweeggebragt. In de laatste maanden had zijne ziekte geheel den vorm van een delirium melancholicum, tot dat hectische koorts met groote vermagering en sterk zweeten, op 18 September 1719 aan zijn ellendig leven een einde maakte (85). Bij testamentaire dispositie had hij tot algemeenen erfgenaam van zijn aanzienlijk vermogen gemaakt zijnen vriend HERMAN OOSTERDIJK SCHACHT, die op dat tijdstip nog geneesheer en stads-doctor te Leiden was, en die hem, gedurende zijne laatste ongesteldheid, met raad en daad had bijgestaan, en eenen nog ouderen Amsterdamschen vriend, GIJSBERT OSTENS, die met de uitoefening der geneeskundige praktijk de betrekking van leeraar bij de Remonstrantsche gemeente verbond. Zijne, wel niet groote, maar belangrijke anatomische verzameling vermaakte hij aan de Leidsche hoogeschool, en deze werd eenige jaren later, door BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS beschreven, die er een levensberigt, grootendeels met dat van zijnen vader overeenkomende, aan toevoegde, benevens eene uitvoerige beschrijving van de door RAU gevolgde manier van steensnijden, met de afbeelding van de daarbij gebezigde werktuigen (86). De voornaamste tot die kunstbewerking betrekkelijke bijzonderheden kunnen daarom uit de door dezen zijnen leerling gegevene beschrijving gekend worden, vooral wanneer men daarmede de berigten van andere deskundigen, die er evenzeer ooggetuigen van waren, inzonderheid van CHRISTIANUS HENRICUS ERNDEL (87), JOHANNES HENRICUS FEHR (88), JACOBUS DENYS (89) en van den reeds vroeger aangehaalden LAURENTIUS HEISTER (90) vergelijkt.

Behalve twee, tot zijne polemiek met RUYSCH betrekkelijke en reeds in 1699 vervaardigde en uitgegevene, doch later in de *Opera omnia anatomico-medico-chirurgica* van laatstgenoemden herdrukte, kleine geschriften (91), die echter alsnog historische waarde hebben, heeft RAU niets uitgegeven, zoodat mogelijk de meeste zijner ontleedkundige ontdekkingen met zijnen dood zijn verloren gegaan. Buiten de door RAU zelven beschrevene en afgebeelde conformatie van het zoogenaamd septum scroti, hetwelk schijnbaar gevormd wordt, doordien de tunica dartos, elk der beide testiculi afzonderlijk omsluitende, van weêrskanten in aanraking komt en ligt vergroeit, zijn slechts enkele van die ontdekkingen door BOERHAAVE en anderen bekend geworden. Zoo werd bijv. door RAU het eerst aangewezen, dat het tuberculum articulare van het juk-uitsteeksel van het slaapbeen tot de vorming der gewrichtsholte, die aan weêrszijden voor de geledings-hoofdjes van de onderkaak bestemd is, meer bijdraagt dan de cavitas glenoïdea zelve (92). Aan denzelfden Leidschen hoogleeraar moet, volgens HALLER (93), de ontdekking van de regter, in de vena azygos overgaande, vena bronchialis worden toegeschreven, te meer van belang, dewijl RUYSCH meende, dat er geene venae bronchiales waren. Onder de gehoorbeentjes werd het lange uitsteeksel van den hamer door RAU duidelijk aangewezen (94), en dus de vroegere ontdekking van CAECILIUS FOLLI (95) bevestigd, zoodat BOERHAAVE zelfs meende die ontdekking voor RAU te moeten vindiceren (96). Evenzoo hield RAU zich bij voorkeur

met het maaksel van het menschelijk oog bezig, en schreef daarover eenen brief aan BOERHAAVE, die naar het oordeel van HALLER verdiend had te worden uitgegeven (97). En dat hij, met deze en andere onderwerpen zich bezig houdende, geenszins verzuimde, ook de vergelijkende Ontleedkunde te beoefenen, kan alsnog blijken uit den *Index* zijner anatomische nalatenschap, welken wij aan BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS verpligt zijn. Dezen laatsten was RAU gewoon zijnen besten discipel te noemen, en had hem reeds vóór zijnen dood tot zijnen opvolger aangewezen. Daardoor was het verlies der Leidsche hoogeschool door het sterven van RAU, op 51jarigen leeftijd, minder groot. Het voorbeeld van dien verdienstelijken hoogleeraar bewijst op nieuw, dat men evenzeer in de wetenschap als in andere maatschappelijke betrekkingen, ook dan, wanneer alle uitwendige omstandigheden schijnen tegen te werken, tot eene aanzienlijke hoogte kan opklimmen, als het niet aan gunstigen aanleg, aan ondernemingsgeest en volharding ontbreekt.

Toen de oude ALBINUS den 29sten Sept. 1719 zijne lijkrede op RAU uitsprak, liet het zich niet verwachten, dat die toen nog krachtige 66jarige redenaar, reeds binnen twee jaren tijds, wederkeerig door zijnen ambtgenoot BOERHAAVE geparenteerd zou worden. En echter was dit het geval, daar den 7den September 1721 de treurmare in Leiden vernomen werd, dat professor ALBINUS gestorven was, terwijl reeds op den 22sten derzelfde maand aan het besluit van den Senaat, dat er in de groote gehoorzaal eene plegtige lijkrede op hem zou worden uitgesproken (98), gevolg werd gegeven. Dat men die taak door BOERHAAVE wenschte vervuld te zien, was niet te verwonderen; wie toch had den overledene beter gekend dan deze zijn veeljarige vriend, die hem gedurende een tijdvak van 19 jaren, eerst als lector en later als ambtgenoot had ter zijde gestaan? Dat die akademische rede: *De vita et obitu* ALBINI, niet alleen werd uitgesproken, maar ook in het licht gegeven, daardoor heeft BOERHAAVE de nakomelingschap aan zich verpligt, en ook ons in staat gesteld, om de verdiensten en lotgevallen te leeren kennen van eenen man, die ons zoowel om zijn eigen persoon belangstelling inboezemt, als om het bijzonder geluk, hetwelk hem te beurt viel, van vader te zijn van drie hoogleeraren, welke grootendeels tot den roem der geneeskundige wetenschap in ons vaderland hebben bijgedragen (99).

BERNHARD ALBINUS werd 7 Januarij 1653 te Dessau in het vorstendom Anhalt, wáár zijn vader CHRISTODORUS burgemeester was, uit REBECCA STILERS geboren, en behoorde, wat zijne voorouders betreft, tot een oud en aanzienlijk, tegen het einde der vijftiende eeuw (1497) door Keizer MAXIMILIAAN I in den adelstand verheven, geslacht (100). Hij genoot eene zeer zorgvuldige opvoeding, waaraan de vader zich te meer liet gelegen zijn, dewijl deze zijn zoon in de eerste jeugd zeer zwak was, en veel vernuft en scherpzinnigheid met een zachtmoedig karakter scheen te vereenigen. Na zijne eerste wetenschappelijke vorming door een huisonderwijzer gekregen te hebben, werd hij te Dessau op school gedaan onder de leiding van HEINRICH ALERS, wien hij als 16jarig jongeling naar Bremen, wáár deze inmiddels bij het gymnasium was aangesteld, met goedkeuring zijns vaders, volgde, en bij wien hij ook later bleef inwonen, toen hij in genoemde vrijstad van hooger wetenschappelijk

onderwijs gebruik maakte. Hij vond er namelijk, gelijk BOERHAAVE uitvoeriger opgeeft, gelegenheid om zijne kennis van het Latijn met die der Grieksche en Hebreeuwsche taal te vermeerderen, en behalve de mathematische en physische wetenschappen, ook de wijsgeerige en staathuishoudkundige te beoefenen. Na zich met die studievakken eenigen tijd te hebben bezig gehouden, ontwaakte de lust bij hem om geneesheer te worden, en besloot hij tot dat einde de Leidsche hoogeschool te bezoeken. Hier trok hem bovenal het voortreffelijk onderwijs van den beroemden DE VOLDER aan, voor wien hij de grootste hoogachting opvatte. In de Kruidkunde had hij den niet minder geleerden als hoogst wellevenden en beschaafden ARNOLDUS SYEN tot leermeester. Ook verzuimde hij niet de lessen van CHRISTIAAN MARKGRAAVE over de Scheikunde bij te wonen, welke wetenschap, niettegenstaande hare toenmalige onvolkomenheid, hem zoo groote belangstelling inboezemde, dat hij haar, volgens het berigt van BOERHAAVE, later zelve, met gelukkig gevolg, praktisch beoefende. Inzonderheid was het echter de Ontleedkunde, aan welke ALBINUS onverdeelde vlijt besteedde, onder de leiding van zijn leermeester DRELINCOURT, wien hij dagelijks ter zijde stond, en die hem tot eigene praktische oefeningen in staat stelde (101). Te regt toch was ALBINUS van oordeel, aan die stellige, op empirische kennis steunende wetenschap grooter gewigt te moeten hechten dan aan de speculatieve denkbeelden over physiologie, pathologie en therapie, die hij op de lessen van THEODORUS CRAANEN, over wien reeds elders gehandeld werd, hoorde voordragen. De door dezen zelfden hoogleeraar gegeven algebraïsche en geometrische lessen stelde ALBINUS echter op hoogeren prijs, en maakte daarvan inzonderheid later, toen hij na zijne promotie nog eens naar Leiden terugkeerde, vlijtig gebruik. In de geneeskundige praktijk eindelijk genoot hij het onovertroffen onderwijs van den even ervaren als geleerden LUCAS SCHACHT, wiens verdiensten ik reeds vroeger heb aangewezen. Dezen had hij ook tot zijnen promotor, toen hij, 12 Mei 1676, tot Medicinae doctor bevorderd werd, na openbare verdediging van een klein, aan den oudsten Prins van het vorstendom Anhalt, JOHANN GEORG, opgedragen akademisch proefschrift (102). Het verkrijgen van dien graad had hij eenigermate verhaast, dewijl zijne ouders, en vooral zijne moeder, die aan een hoogen graad van bleekzucht leed, zeer naar zijne terugkomst verlangden. Na zijne moeder door den dood verloren te hebben, keerde hij naar Leiden terug, om zoowel dáár als elders zijne studiën voort te zetten. Na eenigen tijd in Braband, vermoedelijk te Leuven, en aan onderscheidene Duitsche hoogescholen vertoefd te hebben, besloot hij naar Parijs te gaan, wáár hij uitnemende gelegenheid vond om de Ontleed- en Heelkunde meer opzettelijk te beoefenen. Dat hij ook deze laatste op hoogen prijs stelde en zelfs het voornemen had de heelkundige praktijk uit te oefenen, kan blijken uit de bijzonderheid, dat hij zich te Parijs vele chirurgische instrumenten aanschafte. Na het grootste deel van Frankrijk doorreisd te hebben, bezocht hij in de laatste plaats Lotharingen en den Elsas, en kwam van daaruit, den Rijn volgende nog eens in zijn hem dierbaar geworden tweede vaderland. Evenwel was het niet zijn voornemen, zich in Holland te vestigen, maar hij begaf zich met dat doel naar zijne geboorteplaats, alwáár hij in de maand Julij 1680 zijnen vader terug zag. Het bleek echter spoedig,

dat hij niet voor geneesheer te Dessau, maar voor eene hoogere betrekking bestemd was; want naauwelijks aldáár teruggekeerd, werd hij tot hoogleeraar in de Geneeskunde te Frankfort aan den Oder beroepen. Nadat hij aan die roeping gehoor gegeven en het hem opgedragen professoraat, den 13den Januarij 1681, met eene *Oratio de felicitate scientiarum hujus saeculi* aanvaard had, was het weldra zigtbaar, dat zijne geschiktheid voor het geven van akademisch onderwijs de meest gunstige daaromtrent gekoesterde verwachtingen nog overtrof. Behalve de geneeskundige studievakken toch werden ook de mathematische en physische wetenschappen, op verzoek van zijne talrijke, ook van elders zamengevloeide leerlingen, door ALBINUS onderwezen, hetgeen echter niet geschiedde, alvorens hij den graad van meester in de vrije kunsten en doctor in de wijsbegeerte verkregen had. Dat hij op dien titel regtmatige aanspraak mogt maken, werd niet slechts door zijne akademische lessen bewezen, maar ook, gelijk BOERHAAVE met welgevallen vermeldt (103), door den inhoud van eenige kleinere omstreeks dien tijd door hem uitgegeven geschriften, waarin zoowel wijsgeerige als wis- en natuurkundige onderwerpen behandeld werden. Daarenboven had ALBINUS groote reputatie als praktisch geneesheer, en genoot vooral het vertrouwen van vele aanzienlijke lijders, zoodat hij niet zelden aan Duitsche en andere hoven ontboden werd om van medicinalen raad te dienen. Op die wijze kwam hij ook bij den grooten FRIEDRICH WILHELM, Keurvorst van Brandenburg, die, aan waterzucht lijdende, hem naar Potsdam ontboden had. Reeds na eene korte kennismaking werd hij door den Keurvorst tot zijn lijfarts en geheimraad benoemd, en vervulde die betrekking tot aan den dood van dien vorst, op 9 April 1683. Nu keerde ALBINUS zoo spoedig mogelijk naar Frankfort terug, om aldaar op nieuw voor de wetenschap te leven, aan wier beoefening hij verreweg de voorkeur gaf boven het verblijf aan een vorstelijk hof. Behalve de vroeger genoemde studievakken, onderwees hij aldáár ook de Ontleedkunde, tot wier beoefening het hem noch aan lust noch aan talent schijnt ontbroken te hebben. Zelfs had de hoogeschool te Frankfort, in het jaar 1684, de stichting van een theatrum anatomicum aan hem te danken. Aan het vereerend in Januarij 1694 ontvangen aanbod, om op eene jaarwedde van *f* 2200, als hoogleeraar en archiater der provincie, te Groningen te komen, kon hij geen gehoor geven, dewijl de Koning van Pruissen, FREDERIK I, hem voor de hoogeschool te Frankfort wenschte te behouden. Dien ten gevolge werd zijne jaarwedde niet alleen met *f* 600 vermeerderd, maar hem daarenboven de eerste aanzienlijke prebende, waarover beschikt kon worden, toegezegd: aan die belofte voldeed zijne benoeming tot lid van het Maagdenburger kanunnikschap in 1697. Onder zulke voorwaarden het hoogleeraarsambt te Frankfort bekleedende, en dáár in 1696 met SUSANNA CATHARINA RINGS, dochter van zijnen regtsgeleerden ambtgenoot THOMAS SIEGFRIED RINGS, in het huwelijk getreden, gevoelde ALBINUS zich, te midden zijner akademische werkzaamheid, zeer gelukkig. Niettemin moest hij zich eene verplaatsing naar Berlijn laten welgevallen, dewijl de Koning hem dezelfde betrekking opdroeg, die hij vroeger bij zijnen vader den Keurvorst bekleed had. De groote gunst, waarin hij als zoodanig bij FREDERIK I deelde, bleek zoowel uit andere, door BOERHAAVE uitvoerig verhaalde bijzonderheden, als uit de groote moeite, die het inhad,

om de toestemming van dien vorst te verkrijgen, toen ALBINUS in 1702, door Curatoren der Leidsche hoogeschool, op voordeelige en vereerende voorwaarden, werd aangezocht, om de betrekking van gewoon hoogleeraar in de theoretische en praktische Geneeskunde aan de Leidsche akademie te komen vervullen. Ofschoon hij zelf daartoe zeer genegen was, werd echter de herhaalde tusschenkomst van den Graaf VAN WASSENAAR, die den Staat meermalen te Berlijn en aan vele andere hoven als buitengewoon afgezant diende, en tevens als Curator de belangen der Leidsche hoogeschool zeer ter harte nam, gevorderd, om den Koning daarin eindelijk te doen toestemmen. Na op last van dezen zijnen hoogen beschermheer, met zijn geheele gezin, een bijna vorstelijk uitgeleide tot aan de grenzen van het nieuwe land zijner bestemming ontvangen te hebben, kwam ALBINUS als Medicinae theoretico-practicae professor, in het hem welbekende Leiden, en sprak er den 19den October 1702 zijne inwijdingsrede uit (104), tot wier bijwoning alle belangstellenden werden uitgenoodigd in een programma, in hetwelk de nieuw benoemde hoogleeraar gezegd wordt, bij de letterkundige wereld evenzeer door zijne geschriften als bij de beoefenaars der natuur- en geneeskundige wetenschappen door zijne verdiensten bekend te zijn (105). Gelijk die Oratie, naar het oordeel van BOERHAAVE, door beknoptheid en geleerdheid uitmuntte, zoo worden door dezen zijnen lofredenaar evenzeer zijne groote talenten in het geven van onderwijs geroemd. Laatstgenoemde toch zegt, dat hij zich daaraan geheel en onverdeeld wijdde, dat hij even vlijtig de nieuwere als de oudere schrijvers las, en de beoefening van alle hulpwetenschappen, die eenig licht over den aard der ziekten en hare genezing verspreiden konden, vooral van Physica, Chemie en Anatomie op hoogen prijs stelde. Daarenboven muntte het onderwijs van ALBINUS zoowel door orde en regelmaat als door eenvoudigheid en duidelijkheid uit, terwijl hij bij zijne leerlingen steeds meer de begeerte naar het ware en nuttige, dan naar het vreemde en ongehoorde trachtte op te wekken. Bovenal wees hij hen op den hechten grondslag der Hippocratische Geneeskunde, in tegenstelling van de vele voorbarige en als uit de lucht gegrepene meeningen, die maar al te dikwijls voor wetenschappelijke kennis gehouden worden. Gelijk meeningen van dien aard aan de wetenschap in den weg staan, zoo is de toepassing er van nog nadeeliger voor de kunst, die elke roekeloosheid te regt veroordeelt en aan hare beoefenaars voorzigtigheid als een heiligen pligt voorschrijft (106). Wat de door ALBINUS gegeven lessen betreft, blijkt reeds uit de *Ordo lectionum* van 1703, dat deze tot de zoogenaamde Institutiones medicae betrekking hadden (107), terwijl beurtelings de meer belangrijke leerstukken afzonderlijk behandeld werden (108), en BOERHAAVE opzettelijk vermeldt, dat ALBINUS vooral veel werk maakte van de materies medica. Gelijk met het oog op laatstgenoemde wetenschap, die toen nog geheel van traditionelen aard was, op zijne groote, geenerlei nieuwe ontdekkingen versmadende geleerdheid gewezen wordt, zoo meent dezelfde berigtgever, dat de geschiktheid, die zijn overleden ambtgenoot had voor het onderwijzen der physiologie, evenzeer uit diens streven naar stellige wetenschap, en uit de hem eigene gepaste aanwending zijner anatomische kennis kan worden afgeleid. Daarenboven worden ook nog door BOERHAAVE de lessen van ALBINUS over de Aphorismen van HIPPOCRATES bijzonder geroemd (109).

Behalve zijne inwijdingsrede en eene andere akademische oratie, waarmede hij in Februarij 1711 het Rectoraat aan zijn opvolger overdroeg (110), — want met den inhoud zijner lijkrede op RAU hebben wij ons reeds vroeger bekend gemaakt, — heeft ALBINUS, gedurende zijn veeljarig verblijf aan de Leidsche hoogeschool, naar ik meen, geene geschriften uitgegeven. Des te grooter is daarentegen het getal kleine verhandelingen en akademische, onder zijn praesidium verdedigde proefschriften, die vóór dien tijd uit zijne vruchtbare pen vloeiden (111), en grootendeels op de Leidsche Bibliotheek gevonden worden. Hoewel men uit den inhoud dier geschriften de veelzijdigheid van des schrijvers kennis kan afleiden, zoo ligt de meer opzettelijke vermelding er van echter buiten ons onderwerp, dewijl ALBINUS ons meer als akademisch docent, dan als schrijver, belangstelling inboezemt. Liever wil ik daarom nog een en ander aangaande zijne latere lotgevallen vermelden.

Uit het verhaal van BOERHAAVE blijkt namelijk, dat de Leidsche akademie, na reeds een twaalftal jaren in het bezit van ALBINUS geweest te zijn, nog eens ernstig met zijn verlies bedreigd werd. Door den dood toch van FREDERIK I, op 25 Februarij 1713, ging de regering op zijnen zoon FREDRIK WILLEM over, die niet alleen alle door zijn vader vroeger aan ALBINUS toegekende eeretitels, uit eigene beweging, bevestigde (26 Augustus 1713), maar dezen ook, twee jaren later, uitnoodigde, om de voorheen aan het Pruissische hof door hem bekleede betrekking op nieuw te komen vervullen. Aan dat aanzoek bleef hij echter standvastig tegenstand bieden, niettegenstaande het later nog eens, op nog voordeeliger voorwaarden en onder gelijktijdige aanbieding van een professoraat, herhaald werd. ALBINUS bleef derhalve voor de Leidsche hoogeschool behouden, en deze mogt zich nog een vier- of vijftal jaren, in zijnen onvermoeiden ijver voor al wat het onderwijs en andere akademische belangen betrof, verblijden. In dien ijver ontzag de waardige man echter dikwijls te weinig zijne krachten en den nadeeligen invloed van weêr en wind, waartegen men veeltijds op meer gevorderden leeftijd minder bestand is dan in vroegere jaren. Hij bleef daarom geenszins verschoond van de koortsepidemie van het jaar 1719, die, door een buitengewoon warmen en droogen zomer veroorzaakt, in een groot deel van Europa heerschte, en, wat ons vaderland betreft, door een van BOERHAAVE's uitstekende leerlingen, JOHANNES DE KOKER, voortreffelijk beschreven is (112). Van dien tijd af dagteekende de kwijnende toestand zijner gezondheid, die als heete koortsziekte begonnen, in eene hardnekkige derdendaagsche koorts overging, waardoor zijne krachten allengs gesloopt werden. Niettemin werd het houden zijner lessen, hoe moeijelijk het hem vallen mogt, voortgezet, totdat hij voor het geweld der ziekte moest bukken (113). ALBINUS ontsliep 7 September 1721, des avonds te 8 uur, 68 jaar oud. Op zijn ziek- en sterfbed bleef hij zelfs van ligchamelijk lijden verschoond, en zijn levensdraad werd, gelijk dat voorregt dikwijls aan oude menschen te beurt valt, als onmerkbaar afgesneden. Door dien dood, want de braven sterven altijd nog te vroeg, werden niet alleen zijne weduwe en elf kinderen, vijf zoons en zes dochters, in diepe droefheid gedompeld, maar de geheele hoogeschool werd door zijn verlies smartelijk getroffen. Zijn vriend en ambtgenoot BOERHAAVE toch kon naauwelijks woorden genoeg vinden om het edel en uitstekend karakter van ALBINUS,

gelijk het naar alle zijden te voorschijn treed, eenigermate naar verdienste te doen kennen. De door hem ontworpen schets, waarin waarheidsliefde, aanschouwelijke voorstelling en uit het hart gevloeide welsprekendheid als om den voorrang dingen, overtuigt den lezer, dat zijn overleden vriend en collega niet minder groot als mensch dan als geleerde geweest is. Zelfs zou het niet vreemd zijn, dat zijne, door dien bevoegden beoordeelaar als naar het leven geteekende persoonlijkheid op den lezer den indruk maakte, als die van het eerwaardig hoofd van een gelukkig aartsvaderlijk gezin (114). Te regt is daarom zijn naam aan de Leidsche hoogeschool blijven voortleven, en tot dat eervolle aandenken heeft bovenal de gelukkige omstandigheid bijgedragen, dat de Geneeskundige Faculteit van stonden aan, het verlies van een beroemden vader, door het langdurig bezit van een nog in hooger mate beroemden zoon.

AANTEEKENINGEN.

(1) Volgens toenmalig gebruik werd BOERHAAVE, 10 Julij 1682, als discipulus tertiae Classis, in het *Album studiosorum* ingeschreven. *Inscriptionum*, Vol. VI (1677—1697), pag. 184. Zijn oudoom MARCUS is 15 Februarij 1613 student geworden volgens *Inscr.* Vol. I, pag. 295: „MARCUS BOERHAAVE, Leidensis, filius CAROLI, ann. XIV, studiosus bonarum artium, apud parentes."

(2) Dat BOERHAAVE reeds als student bij Curatoren goed stond aangeschreven, blijkt zoowel uit andere, straks te vermelden bijzonderheden, als uit de wijze, waarop zijn verzoek om ten huize zijner moeder met het genot eener beurs begunstigd te worden, beantwoord werd. Volgens *Resol.* 8, pag. 57, werd namelijk 3 December 1687 besloten, „hem uyt singuliere insigten 't voors. versoeck toe te staen, werdende Secretaris versocht ende gelast om van de al bereyts verloopen tijt van drie vierendeeljaars te slaen de noodige ordonnantie ende daerinne te continueren ter tijt en wijlen tot de jaren voor de welcke de beursen ordinair werden vergunt, sullen wesen geëxpireert."

(3) *Oratio academica* (qua probat) *bene intellectam a* CICERONE *sententiam* EPICURI *de summo bono.*

(4) *Resol.* 3, pag. 143 vso: „15 November 1690 besloten om H. BOERHAAVE, Theologiae et philosophiae studiosus, te vereeren met eene gouden medaille ter waarde van *f* 50, voor de eenige maanden vroeger in het openbaar gehouden Explicatio sententiae Epicuri de summo hominum bono." Die toewijzing had plaats ingevolge eener op 3 December 1687 door Curatoren genomene resolutie: „Is goet gevonden en verstaen, dat telkens als yemandt nae voorgaende admissie van de heeren Rector ende Senatus academicus, eene oratie, poëma ofte andere exercitiën publice in een der voors. Auditoria sal komen te doen, uyt den naem van de heeren Curateuren en Burgemeesters sal werden geregaleert met eene gouden ofte silveren medaille en dat deselve sal hebben een opschrift met relatie tot het oogmerk van voors. liberaliteyt." *Resol.* 8, pag. 56 vso, 61 vso en 66; Ibid. 11, pag. 56 vso en 66. De stempel voor zoodanige medailles wordt nog bewaard.

(5) *Disputatio inauguralis de distinctione mentis a corpore*, cet. L. B. 1690. 4to.

(6) Dat toezigt werd hem 18 October 1691 opgedragen. Zie *Resol.* 8, pag. 168 vso. Den 3den November 1692 werd hij daarvoor provisioneel vereerd met *f* 200, daar het uit

de berigten van den Secretaris VAN DEN BERGH bleek, dat hij bijna den tijd van negen geheele maanden tot dat einde op de Bibliotheek had doorgebragt, en niet alleen uit de oudere verzameling, maar ook uit die van VOSSIUS alle doubletten had uitgeschoten. *Resol.* 8, pag. 208 vso.

(7) „Novisti et ipse, neque, opinor, meminisse pigebit, ut solidos saepe dies noctesque ordine vigilatas, impenderimus una explorandis arte chemica corporibus naturalibus, eo jam tempore, quo Medicinam tu imprimis, ego Theologiam maxime, agitabamus. Deo aliter visum."

(8) De toenmalige Rector magnificus ANTONIUS SCHULTINGH heeft dienaangaande in den *Liber promotionum in Acad. Harderov.* het volgende aangeteekend: „HERMAN VAN BOERHAAVE, Batavus, Philosophiae Doctor, examinatus per universam Medicinam, exposuit casum morbi de apoplexia et HIPPOCR. aphor. 61, Sect. V. Disputavit de utilitate explorandorum in aegris excrementorum, ut signorum. Omnia exacte et solide. Promotore VAN DE GRAEFF." Aanhaling van BOUMAN, l. l. II, pag. 193.

(9) In 1742 te Leiden herdrukt in 12°; ook door JOHN BURTON aan zijn *Account of the life of Dr.* BOERHAAVE toegevoegd, pag. 187 seqq. — Reeds in dit akademisch proefschrift wordt de beweging als grondoorzaak van het leven, de ziekte als gestoorde beweging voorgesteld, terwijl vooral op de physische eigenschappen der vochten en overige deelen gewezen wordt, zoodat men reeds daaruit eenigermate den gang zijner denkbeelden, in later tijd duidelijker ontwikkeld, kan leeren kennen.

(10) SCHULTENS zegt dienaangaande, blz. 15: „Jugulat in primis Spinozam, Daedaleum illum implicatissimi Atheïsmi architectum, et quidem tam secante acie, tam valido rationum nervo, ut in adolescente virilis jam tum brachii ad tales pugnas robur admirari sit, cum sensibus Christianam institutionem unice redolentibus, quae ex nupera Dissertationis illius lectione recenti adhuc vigore mentem hilarat."

(11) Blijkt het uit de woorden van SCHULTENS, wat het in den tijd van BOERHAAVE beteekende, om vóor een aanhanger van SPINOZA gehouden te worden, hetzelfde is af te leiden uit hetgeen reeds veertig jaren vroeger, vóór de uitgave van de *Oratio academica in memoriam Boerhaavii*, in de *Resolutiën*, 7, pag. 100 vso werd aangeteekend: „6 Juny 1678. De Curateurs en Burgemeesters in ervaring gekomen wesende, dat met den druck werden gemeen gemaakt de *Opera posthuma* van SPINOZA, inhoudende vele zeer schadelijke, goddeloosse en heterodoxe stellingen ende conclusiën, bequaem om de geheele christelijke religie — te subverteren, ende voor eenvoudige menschen den wegh te banen tot het absoluut atheïsmus enzv. verzoeken aen Burgemeesters, dat alle exemplaren, die daarvan mogten zijn, op de ignominieuste wijze, als van een goddeloos en heterodox tractaat, mogen worden verbrand."

(12) Voor drie jaren aangesteld tot Lector in de Medicijnen, op een tractement van ƒ 400, „in agtinge dat men alsnogh niet hadde konnen reusseren omtrent de verkiesinge van een professor Institutionum medicarum, in plaatse van den heer DRELINCURTIUS. *Resol.* 9, pag. 240.

(13) SCHULTENS, l. l., pag. 18.

(14) *Actor. acad.* XII, pag. 139 vso (8 Junii 1701). Conff. *Act. acad. Docum.* XIII, pag. 136, alwáár men een exemplaar vindt van het gedrukt programma, waarin het geleerde publiek, als naar gewoonte, wordt uitgenoodigd, om de *publica allocutio* van BOERHAAVE te komen bijwonen.

(15) *Resol.* 9, pag. 245. (16) *Resol.* l. l., pag. 259.

(17) *Resol.* l. l., pag. 320 (12 April 1703); Ibid., pag. 321 (8 Mei).

(18) *Resol.* 9, pag. 497 seq. (18 Februarij 1709).

(19) *Resol.* l. l. 510. *Oratio, qua repurgatae Medicinae facilis asseritur simplicitas,*

habita XX *Martii* 1709, *quum Medicinae et Botanices professionem susciperet.* L. B. 1709. 4to.

(20) *Resol.* 10, pag. 112: alwáár gezegd wordt, dat die exercitia sedert den dood van BIDLOO (30 April 1730) hadden stil gestaan.

(21) *Resol.* 10, pag. 297 (15 Junij 1718): »Wetende, dat Dr. HERMANUS BOERHAAVE, professor Medicinae et Botanices, eenige jaren herwaerts collegia chemica onder een zeer groote confluentie van studenten gehouden heeft."

(22) SCHULTENS, l. l. pag. 16: »Domus ejus templum fuit Aesculapii, artisque Apollineae Sacrarium, unde Hippocratica quotidie Responsa edebantur; in solatium innumerae illuc undique nationum regionumque confluentis multitudinis. Nemo illuc accessit, quem non ipse vultus venerabilis recrearet; ac Socraticum illud Nestoreumque mel oris facundissimi, laeta velut sanationis aura adflaret. Quid dicam de consultationibus per literas expetitis a Regibus, Principibus, aliis personis dignitate eminentibus? Quid de nimbis epistolarum undiqne glomeratim advolantium? Quid de honorificis salutationibus et officiis, quibus eximie cultus fuit etiam ab iis, quibus summus honor et cultus deferri solet," cet.

(23) H. BOERHAAVE, *Epistolae ad* JOANN. BAPT. BASSAND, *Medicum Caesareum.* Vindob. 1778. 8vo. *Epist.* LXXXV. (Leid. 1736), pag. CCLI seq.): »Laetissimus vidi, te feliciter aeque ac sapienter sanavisse a diro morbo Carolum Principem. — Fateor tamen, longe impensius gaudebam, dum intelligo frui te amabili convictu carissimae filiolae, atque eam solari labores actos diurnos vespertino cantu et cymbala. Quam illud jucundum, domi philomelae suavitate refici. Expertus novi. — Gnata mea cantando et cymbala pulsando interpolat alia sua magis severa studia, quibus mentem suam diligenter satis excolit. — Ego recte valeo, noctu dormio in villa mea. Quinta matutina peto urbem. Ibi ad sextam a meridie querelas aegrotantium lenio. Chemica exerceo. Animum legendo oblecto. Deum adoro, amo, veneror unice. Redux rus stirpes contemplor, agnosco laudoque amici BASSANDI liberalia munera; hortus enim superbit arborum varietate vegetarum, ibi ego plantis immorior, et amore plures habendi senesco. Amabilis, dulcis, insania! Tiliam Bohemicam latissimo folio, atque miram illam cucullato folio ex Silesia, quis unquam dabit? Ita pariunt divitiae insatiabilem majorum famem, et torquet avarus benefactoris liberalitatem. Ignosce senescentis amici delirio, quaerentis serere arbores, quae adspectum juvent nepotum, iisque umbram faciant."

(24) Gelijk de geheele Oratie van SCHULTENS een panegyricus is van de vele voortreffelijke eigenschappen, waardoor het karakter van BOERHAAVE uitmuntte, zoo konden ook zijne dankbare leerlingen daarvoor nooit woorden genoeg vinden. Men zie bijv. de door HALLER gegeven karakterschets, *Bibl. anat.* I. 756 seq.

(25) *Commentar. in* BOERH. *Aphorismos* V. pag. 635 seq.

(25*) In de *Deliciae poeticae* van LAURENTIUS VAN SANTEN, L. B. 1783 seqq. 8vo, pag. 52 seqq., alwaar ook eene tweede proeve van Latijnsche poëzij gevonden wordt, BOERHAAVE's gelukwensching namelijk, aan zijnen ambtgenoot VAN ROYEN, bij gelegenheid van diens in het jaar 1734 voltrokken huwelijk. Intusschen waren de poëtische gaven van den beroemden man geenszins aan zijne overige talenten geëvenredigd. P. HOFMANNI PEERLKAMP, *Liber de vita, doctrina et facultate Nederlandorum, qui carmina latina composuerunt,* Ed. 2. Harlemi. 1838. 8vo, pag. 487: »Ex Deliciis *Santenii* apparet, neque a Musis latinis tantum virum fuisse alienum. Laudanda enim voluntas est in homine tot negotiis distracto, non Leidae tantum, non Hollandiae, non Europae, sed toti terrarum orbi utilissimis: ut vere Apollo medicus ei nihil non concessit, ita musicum non habuit faventem, credo quod non magnopere curabat."

(26) Den 19den Junij 1738 schreef BOERHAAVE aan BASSAND (*Epistol.* pag. CCLXXII):

„Ego aeger anxietates supra vires tuli: omni fere momento suffocatus a terribili dyspnoea. Accessere postea angustiae hypochondriacae exquisitissimae. Tandem vero et dirae ideae. Haec omnia pervigilem noctes egerunt diesque: ut vix tristius quid ferri potuerit a natura humana. Postremo aqua intercus, oscheocele, anasarca, phimosis formidabilis, una cum molestissimis symptomatibus; donec crepante epidermide aqua se exoneravit multum hac via: unde ulceratis partibus jam laboro: haec mea vita, quae placet tamen: quia sic visum Deo, cujus absolutissimum jus in me agnosco, amo, adoro, id orans, liceat pati patienter, et cum laude infinita summi numinis, id omne, quod vult, ut patiar. Experior quotidie, quod post tristissima quaeque diu tolerata, serena diluceant intervalla." — Londinensi amico C. MORTIMER, morbi naturam requirenti, die 3 Sept. 1733, rescriptum est: „Aetas, labor, corporisque opima pinguetudo effecerant ante annum, ut inertibus refertum, grave, hebes, plenitudine turgens corpus, anhelum ad motus minimos, cum sensu suffocationis, pulsu mirifice anomalo, ineptum evaderet ad ullum motum. Urgebat praecipue subsistens prorsus et intercepta respiratio ad prima somni initia: unde somnus prorsus prohibebatur, cum formidabili strangulationis molestia. Huic hydrops pedum, crurum, femorum, scroti, praeputii et abdominis. Quae tamen omnia sublata. Sed dolor manet in abdomine cum anxietate summa, anhelitu suffocante et debilitate incredibili, somno pauco eoque vago, per somnia turbatissimo. Animus vero rebus agendis impar. Cum his luctor fessus, nec emergo: patienter exspectans Dei jussa, quibus resigno, data; quae sola amo et honoro unice." — Van nog latere dagteekening is het Fransche, door de hand zijner dochter aan BASSAND geschreven briefje, van 11 September 1733: „Mon mal s'empire. Mes forces se diminuent. Les oppressions du coeur, causées par le polypus sont continuelles et de la dernière cruauté! Dieu le veut ainsi, sa volonté très parfaite et souveraine soit glorifiée dans la soumission de la creature qui n'aime ni n'adore que l'infinité de l'Eternel. — Voici tout ce que j'ai pu dicter. Dieu vous conserve dans sa divine protection!"

(27) ALBERTI SCHULTENS *Oratio academica in memoriam* HERMANNI BOERHAAVII, *viri summi; ex decreto Rectoris magnifici et senatus academici habita die IV Nov.* 1738. L. B. 1738. 4to. Ejusd., *Academische Redevoering ter gedachtenisse van den grooten Boerhaave, enzv., uit het Latijn vertaald door* JAN JACOB SCHULTENS AZ. Leyden 1739. 4to. Onder de overige bronnen, waaruit men de levensgeschiedenis van den hoogleeraar kan leeren kennen, verdienen insonderheid genoemd te worden: *An account of the life and writings of* HERMAN BOERHAAVE, *Doctor cet., in two parts, with appendix* (by WILLIAM BURTON). London 1743. 8vo. *Essai sur le caractère du grand medecin, ou éloge critique de Mr.* HERMAN BOERHAAVE (par MATH. MATY) à Cologne 1747. 8vo min. FONTENELLE, dans les *Mémoires de l'Academie royale des Sciences de Paris,* pour 1738. J. L. KESTELOOT, *Lofrede op* HERMANUS BOERHAAVE; in de *Werken van de Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen,* Dl. V, blz. 133 vv.

(28) *Resol.* 10, pag. 327 seqq. (8 Mei 1719).

(29) *Bijbel der Natuur door* JAC. SWAMMERDAM, *of Historie der Insecten, enz., door* HERMAN BOERHAAVE, *cet.* (*Latinam versionem adscripsit* HIERONYMUS DAVID GAUBIUS, *Medicinae et Chemiae Professor*). Leyden 1737 en 38, II Dln. fol.

(30) *Boerhaave's Leven van* SWAMMERDAM, aan het einde: „Hier was bijeen gegaard, duursaam gemaakt, in order geschikt al de stof, waaruijt sijn opstel was opgebouwd, sodat altijd bij de hand was, wat vereischt wierd tot beweringe van sijne stellingen. Sulks was nooit gedaan van den tijd af, dat men kennis heeft gehad van de wetenschappen. Dit had kunnen bewaard worden eeuwen lang in sijn wesen. Maar o hard noodlot der vlijtige konst! de man had, als een bedelaar, het rondom te koop geveild, dog helaas! te vergeefs. Na den dood van dien grooten man werden alle sijne nagelatene

zaken, tot de ontleedkunst, dierkens, werktuigen, door de erfgenamen te koop geveild om eene vijfduizend gulden. Daar was geen koopman te vinden, die het voor zich alleen, noch voor het gemeen wilde inkoopen. O verlies, dat nooit vergoed kan worden. Alles is verstrooid en vergaan, tot schande van onze eeuw, in welke nogtans meer dan in eenige andere de Natuurkunde betracht wordt."

(31) *Essai physique de l'histoire de la mer.* Amst. 1725. fol. avec Planches. *Natuurkundige beschrijving der Zeën*, enzv. 's Gravenhage 1786. fol. *met plaaten.*

(32) De Latijnsche voorrede van BOERHAAVE, ook in de Hollandsche vertaling van het werk, met eenen er tegenover geplaatsten tekst in de moedertaal, opgenomen, kan alsnog met vrucht en genoegen gelezen worden.

(33) *Index alter plantarum, quae in horto academico Lugduno-Batavo aluntur, conscriptus ab* HERMANNO BOERHAAVE. L. B. 1720. II P. 4to.

(34) HALLER, *Biblioth. bot.* II. 96: "Auctor (in *Indice altero*) horti sui historiam praemisit, characteres nunc et generum et classium addidit, multum citavit in illis MALPIGHIUM, ut tamen totam plantam BOERHAAVIUS consuleret, neque radici, foliis aut faciei locum in generum characteribus negaret. Stamina fere ubique adjecit, ut characterem adeo, quem solent naturalem vocare, primus adornaret. Icones etiam adspersit, potissimum *Leucodendrorum*, has ad JOHANNIS HARTOG codicem descriptas. Multas potissimum Indicas plantas primus accurate exposuit, arborum etiam potissimum. Genera etiam pluscula constituit, *Paviam*, *Clutiam*, *Samoloïdes*, *Caprariam*, *Basellam*, alia." SPRENGEL, l. l. II. 199 seq.: "HERMANNI systema carpologicum novum et celeberrimum quidem nactum est adseclam HERMANNUM BOERHAAVIUM, virum et medica arte felicissimum et Chemiae scientia doctissimum, adeoque pium, integrum, modestum et liberalem, ut immortale praebuerit virtutum omnium exemplar. — Adhaesisse autem HERMANNI systemati, patet praecipue ex *Indice altero* cet. — Incipit ab imperfectis, dirimit totum regnum in herbas et arbores; illas disposuit in monocotyledones et dicotyledones. Has primo loco positas dividit in eas, quae nudo semine et quae capsulis gaudent, seminum dein et loculorum numerum adducens. Sic Malva ad polyangias polycoccas, umbelliferae stellatae ad gymno-dispermas, Veronica ad diangias polyspermas, verticillatae ad gymno-tetraspermas, Ranunculus ad gymno-polyspermas pertinent. Monocotyledones diducit in bracteatas (Liliaceas) et Gramina; arbores juxta fructus formam, in pomiferas, bacciferas cet."

(35) Hoe nederig BOERHAAVE over zich zelven dacht, blijke uit het slot zijner *Hort. brevis historia:* "Atque ita post praeclaros hosce viros, ejusdem anni initio 1709, ego procurandis horti commodis admotus, sensi, quam procul abessem ab ea perfectione, quam in decessoribus admiratus cum reverentia fueram. Et quotidie dum mecum horum merita venerabundus colo, magno deputo honori ad exemplum eorum animum meum formare docendique methodum, ut quidpiam laudabile praestare queam. Dumque aequare hos mihi non datur, nunquam, menti sanitas si constabit meae, exsuperare illos sperabo. Vivam contentus hac sorte quam maxime, si imitari utcunque praeclaros auctores conantis mei voto eventus aliquo tantum modo subscripserit."

(36) *Opusculor. omn.* Orat. VII. pag. 54 seqq. (37) l. l. pag. 56 seq.

(38) *Botanicum Parisiense, operis majoris prodituri prodromus.* Leidae 1723. 12mo, *Botanicum Parisiense, ou Dénombrement des plantes, qui se trouvent aux environs de Paris*, cet. Leide 1727. fol. avec fig.

(38*) *Resol. van Curatoren* II, pag. 93.

(39) *Biblioth. botan.* II. pag. 96: "Saepe vidimus ante auroram optimum senem ligneis calceis per hortum repentem, ut cominus et cultum herbarum perspiceret, et flores fructusque specularetur." — Cum in horto viveret, et a spontaneis plantis legendis

tum officiorum multitudine, tum regionis ipsius, in qua vixit, conditione excluderetur. Gramina, Muscos, Fungos et plantas Europaeas minori studio, quam peregrinas, inspexit et recensuit.

(40) HALLER, l. l..pag. 97.

(41) „Adhuc alienior est ab ulla spe boni atque solidi usus ad medicam theoriam Chymia."

(42) *Oratio de Chemia suos errores expurgante, habita quum Chemiae professionem auspicaretur*, 2 *Sept*. 1718, l. l. — *Element. Chem.*, Tom. II. pag. 82 seqq. *Usus Chemiae in medendo*.

(43) *Element. Chem.*, I. pag. 126—422.

(44) l. l. pag. 126 seq.: „Necessarium propterea puto, ut caveamus maxime, ne, inquirentes in rei tam profunde abditum ingenium, fallamur usquam. Oportebit igitur abstinere quam severissime ab omni speculatione in sola mente nata, neque indulgere quam minimum ulli, utcumque plausibili, figmento, nulli servire preconio assumtae sententiae: nisi velimus per dubia nosmet incertos dare et praecipites. — Igitur inquisiturum, quid sit ignis, decebit ita se gerere, ut qui nihil penitus de eo cognoscunt, omnemque etiam de eo praeconceptam opinionem prorsus abjicere. Sequi oportet logisticam analysin Geometrarum, qui, quaerentes rem incognitam, nihil ponunt omnino in ea cogniti, utque memores maneant perpetuo, notam illi affingunt, qua significatur nihil, nisi quod incognita sit illa, atque deinceps indaganda."

(45) *Mémoire sur la chaleur, par le Comte de* RUMFORD. Paris 1804. 8vo, pag. 1: „Il y a longtems, que la chaleur fait l'objet favori de mes recherches. Ce fut en lisant l'excellent traité de BOERHAAVE sur le feu, à l'age de 17 ans, que je me suis attaché à ce sujet; et si, appelé depuis à d'autres travaux, j'ai quelquefois été obligé de l'abandonner, j'y suis constamment revenu et toujours avec un nouveau plaisir."

(46) l. l. pag. 321 seq.: „Jam autem videmus ad infima interiora campanae strias decurrere formatas fere, ut a spiritibus destillantibus fieri solet. Attamen haud sunt illi veri alcoholis spiritus, namque sapor humoris plane aquosus est. — Apparet hinc materiem hanc, omnium maxime inflammabilem, dum ab igne in flammam vertitur, dum ergo ignem vere alit, videri mutari in aliam materiem, quae, post hanc mutationem, ignem nutrire nequit amplius, sed in aquam quandam abit, quantum nobis judicare licet. An haec aqua prius in alcohole haeserit, nulla, nisi hac arte, separabilis? an vis ignis comburens alcohol in aquam puram vera commutatione converterit? an aër inter ardendum hanc aquam suppeditaverit? alia dein exempla docebunt a prudentibus instituenda. Utique alcohol ad haec sumi debet illud, a quo leni destillatione, ex alto vase, facta supra siccissimum salem tartari alcalinum fixum, omnem aquam separavit prius ita, ut ulla prorsus arte impossibile sit, plus aquae separare a vero vini spiritu; sic enim, et cum hoc ego haec experimenta vobiscum instituo, gnarus quam arcte aqua spiritibus sinceris vini nubat conjugio haud temere dissolvendo."

(47) *Elementa Chemiae* cet. Tom. I. L. B. 1732. 4to, pag. 677 seqq.: „Oro Vos Auditores cum cura perpendite id quod dico" cet.

(48) J. H. KOPP, *Geschichte der Chemie* l. l. I. pag. 200 seq.

(49) *Resol*. 10, pag. 263 seq., 268 seq. — *Resol*. l. l., pag. 468.

(50) *Resol*. 11, pag. 260. *Actor. acad. Docum*. XVII. pag. 82. Van het geven dier lessen werd hij, met het behouden van de daarvoor genoten wedde, den 9den Augustus 1734, ontslagen, en daarin door WILHELMUS LA BORDUS opgevolgd. *Resol*. 12, pag. 35 en 51.

(51) *Act. acad. Docum*. XVII. pag. 200. De titel zijner toen uitgesprokene Oratie is: *De vera philosophia nunquam contemta aut contemnenda*. *Resol*. 12, pag. 47. Tien

jaren vroeger, 8 Februarij 1724, had 's GRAVESANDE in zijne rectorale Oratie gehandeld *de evidentia mathematica et morali.*

(52) Is. NEWTON, *Naturalis philosophiae principia mathematica.* Londini 1687. 4to.

(53) DION. VAN DE WYNPERSSE, *Oratio de recentiorum meritis, speciatim Belgarum, in philosophiam naturalem.* Groningae 1759. 4to, pag. 38 seq.

(54) *Introductio ad Philosophiam Metaphysicam et Logicam.* Leidae 1737. 8vo.

(55) J. N. S. ALLAMAND, *Oratio de vero philosopho.* L. B. 1749. 4to. Ejusd. *Histoire de la vie et des écrits de l'auteur, ajoutée aux Oeuvres philosophiques et mathématiques de Mr.* G. J. 's GRAVESANDE, *rassemblées et publiées par* J. N. S. ALLAMAND, Amst. 1774. II Voll. 4to. Conf. J. P. VAN CAPPELLE, *Bijdragen tot de geschiedenis der Wetenschappen en Letteren in Nederland.* Amst. 1802. 8vo, pag. 273—298.

(56) *Lijst der machines behoorende tot het Theatrum physicum der Universiteit te Leiden* (opgemaakt in Maart 1724), in *Resol. van Cur.* 10, pag. 470 seq.

(57) *Resol.* l. l., pag. 474, 543 seqq. *Ibid.* 11, pag. 71, 145.

(58) „Varia circa Physicam, experimentis in theatro physico illustrabit."

(59) *Actor. academ.* XIV, pag. 152. Dat gemis eener lijkrede vindt echter eenige vergoeding in het door ALLAMAND geschreven levensberigt, dat het eerst in de *Dictionaire historique de* MARCHAND (1759) geplaatst, en later door den schrijver aan de *Oeuvres philosophiques* cet. toegevoegd werd.

(60) B. ALBINI *Oratio in obitum viri Cl. et experientissimi* JOHANNIS JACOBI RAU cet., *dicta a. d.* 29 *Sept.* 1719. L. B. 1719. 4to, pag. 9: „Solent nempe in Germania chirurgiae magistri vel nullum, vel vile minerval recipere; ut concreditos pueros sua arte instituant, eos subservire sibi volunt, quasi chirurgiam addiscere trinis annis evilescendo possent; si barbam rite et molliter tondant, emplastra aequaliter linteo obducant, cultros acuant, bene se suo munere functos credunt, tunc diplomate muniti ad exterosdim ittuntur, ubi in tonstrinis mutata scena eadem luditur fabula, nisi quod in alios aeque severe statuant id, quod ante paucos dies ipsi detestabantur; qui vix servitio se subduxerunt, servire sibi alios cogunt, abutuntur sua licentia, et quod tempus olim vilissimis matrisfamilias servitiis consumebatur, jam otio datur; quid lectione bonorum autorum se ipsum instruere sit nesciunt, latinam linguam ignorant, aeque atque anatomiam, breve aliquod chirurgiae examen memoriae mandant, et emplastrorum atque unguentorum confectionem discunt, ut olim in examine se magisterio dignos probent. Talis sine dubio etiam fuit nostri disciplina, et tantilla initia tantum nobis dedere chirurgum. Paupertas enim experiri haec omnia jussit."

(61) *Respons. ad defens.* RUYSCHII cet. l. ldd. pag. 3 seqq.

(62) *Institution. chirurgic.* Part. II. Amstel. 1750. 4to, pag. 912 (b).

(63) C. H. E. D. *de Itinere suo Anglicano et Batavo, annis MDCCVI et VII facto Relatio* cet. (s. l.) MDCCX. 8vo min. pag. 89 seqq.

(64) l. l. pag. 90—120. (65) pag. 120 seqq.

(66) Z. C. VON UFFENBACH, *Reisen durch Nieder-Sachsen, Holland und England,* III Th. Ulm 1753. 8vo. pag. 640 seqq.

(67) Conf. B. ALBINI *Oratio* l. l. pag. 23: „Fama viri passim vulgabatur, et sedibus suis ex omni Europae angulo evocabat, ut ejus doctrina uterentur: nec eos absterrebat magnum didactrum, quod pro laboribus suis exigebat, credentes satis remunerari non posse paucorum mensium spatio tot exantlatos labores et vigilatas noctes in suos usus convertere et tot annorum impendia pretio mercari, si rem spectes, vili, si facultates, magno quidem, sed quod cum foenore conduplicato olim reddendum sit." — Ook HEISTER maakt van die buitengewoon hooge collegiegelden melding.

(68) HEISTER, l. l. pag. 917, wáár de schrijver de volgende woorden aan RAU in den

mond legt: „De hac operatione, quia ab ea potissimum subsistere et vivere cogor, nihil vobis dico. Si etiam aliquid de ea dicere deberem, veritatem vobis non dicerem, adeoque silere malo. Si hanc artem discere potestis, quando me ipsam in vivis exercere videtis, hoc vobis erit licitum. Ceterum CELSUM de ea legere potestis."

(69) *Resol. van Curat.* 9, pag. 389 seq. et 391. Conf. *Actor. academic.* Cod. XIII, pag. 8: „Die 13 Dec. lectum diploma D. D. Curatorum et Consulum, quo Domini JOANNI JACOBO RAU, Medico Amstelodamensi, potestas facta dissecandi cadavera in theatro publico anatomico."

(70) BERNHARD ALBINUS spreekt van eene sectio publica in theatro anatomico, waartoe RAU was uitgenoodigd, en zijn zoon BERNHARD SIEGFRIED vermeldt evenzeer eene door dezen ontvangene uitnoodiging, om eenige anatomische demonstratiën te Leiden te komen doen: „Rogatus est, ut Leidam venire, et in theatro anatomico Academiae publico demonstrationes quasdam anatomicas instituere vellet. Eas partes etiam suscepit, atque in maxima spectantium, et praestantissimorum quoque, omnique doctrina ornatissimorum, hominum corona ita implevit, ut eos non spectatores solum habuerit, sed applausores."

(71) SIEGENBEEK, l. l. II. *Toevoegs. en Bijlagen*, pag. 274 seqq. — HEISTER was van Mei 1706 tot October 1710 in Holland, en droeg er roem op, gedurende dat vijftal jaren, onder RAU's Amsterdamsche leerlingen behoord te hebben.

(72) Den 17den December 1705 leverde BIDLOO dienaangaande een beklag in aan heeren Curatoren. *Resol.* 9, pag. 395 seq.

(73) *Resol.* 10, pag. 86 seq.: „Insonderheyd ook in agtinge genomen sijnde, dat denselven voor 4 en 5 jaren, met veel reputatie en applaudissement, eenige sectiones anatomicae alhier gedaen heeft."

(74) l. l., pag 86.

(75) *Resol.* l. l. pag. 88 seq. (Latijnsche brief van RAU).

(76) *Resol.* l. l., pag. 90 et 93.

(77) *De methodo Anatomiam docendi et discendi.* L. B. 1713. 4to.

(78) *Orat.* l. l. pag. 33 seq.: „His saepius sine nausea repetitis laboribus (in exploranda omni ossium, nervorum, vasorum et viscerum historia) comitem facite Anatomen, quam comparativam nominant; quae est brutorum, ex omni desumtorum genere, artificiosa resectio, quorum simplicior viscerum mechanica attente et diligenter resoluta, multorum inventorum fons fuit. — Uno verbo dicam, hanc anatomen ex brutis ad hominem comparatam, necessariam esse iis omnibus, qui severioribus studiis anatomicis operam navare student."

(79) *Orat.* l. l., pag. 30: „Hac arte praeparatoria Belgium praeprimis praeterito seculo floruit, et jamdum viget, magnopere Cl. RUYSCHII opera, qui in hac excolenda arte laboriosissimus, omnes, qui ante ipsum hunc tractarunt, longe superavit."

(80) BERNH. ALBINI *Oratio* l. l., pag. 41: „Quoties non audivi nostrum haec (diligentiae atque industriae defectum) serio doluisse: aegerrime ferebat optime et multo labore a se praeparata ita neglectim haberi, res pulcherrimas, nec ab aliis ita ostensas, vix tanti aestimari, ut ultro condictum tempus illis considerandis vix tantillam moram concedere velint; et norunt auditores ejus quam aspere saepe ipsos increpaverit et quam dura verba huic ipsi saepe expresserint" cet.

(81) MICHAELIS BERNHARDI VALENTINI *Amphitheatrum Zoötomicum, Tabulis aeneis quam plurimis exhibens historiam animalium anatomicam* cet. Francof. 1720. fol., in *Appendice*, pag. 34—114. Het blijkt niet, hoe VALENTIN aan die excerpten van RAU's ontleedkundige lessen gekomen is. In de introductie geeft hij daarvan geenerlei rekenschap. „Ne vero (zoo luidt het slot dier inleiding) solis brutorum cadaveribus,

instar vulturum, inhaerere videamur, addidi in fine nonnulla, eaque haud vulgaria, Anatomiam hominis concernentia, quo per aureum illud γνῶθι σεαυτόν ad Creatoris optimi maximi venerationem magis semper atque magis deducamur, in cujus gloriam ut et praesens Sylloge tendat atque vergat, est quod unice in votis habeo." De meening van PORTAL, dat VALENTIN zelf, als leerling van RAU, die excerpten gemaakt zou hebben, vindt hare wederlegging in het historische feit, dat die duitsche geleerde en veelschrijver reeds bijna twintig jaren lang hoogleeraar te Giessen geweest was, toen RAU als akademisch docent te Leiden optrad.

(82) C. LINNAEI *Genesis calculi*, cet. Upsaliae 1749, § XXXVIII; in *Amoenitat. academic.* Vol. II. Amst. 1752. 8vo, pag. 178.

(83) ALBINI *Oratio*, pag. 42 seqq.: "Statura ejus erat, qualis virum decebat; erat enim specie luculentus, forma conspicuus, humeris latus, lumbis firmus, membris compactis et reliquis eximiis omnibus, crinibus nigris, in ravi coloris vultu subnigris oculis eximius, valetudine perintegra, fronte erecta, vultu severo et austero, et paucis, omnia erant mascula, ut laboris esset patientissimus. In hac domo mens erat sana, nunquam recondita vel tecta; neque enim integritati suae convenire existimabat, aliud fronte mentiri, aliud animo coquere, eum animum pessimum esse judicans, qui animum fingit; animus scientiae praecupidus, ambitionis honestae, sed qui facile iracundia excandesceret. In vitae genere erat admodum industrius, frugis, sobrius et parcissimus, quibus rem suam familiarem locupletavit egregie: in coelibatu perpetuo vixit, quod uxoriis negotiis impeditus esse nollet, de caetero boni civis partes explevit omnes. Qualem descripsi, talem cognovistis."

(84) RAU deelde bij die gelegenheid aan Curatoren mede, dat hij in de laatste drie jaren, tweemalen door eene apoplexie was aangetast, en dat hij de laatste 23 maanden buiten staat geweest was om anatomische lessen te geven. *Resol.* 10, pag. 337 seqq.

(85) Daar RAU geene familiebetrekkingen achterliet, kon er geen bezoek van rouwbeklag plaats hebben. De Oratio funebris werd aan BERNHARD ALBINUS opgedragen, dewijl FREDERIK DEKKERS zich daarvan, wegens zijne hooge jaren, verschoonde. *Act. academ.* XIII. pag. 118. — De aangehaalde Oratie van ALBINUS werd 29 Sept. uitgesproken.

(86) *Index supellectilis anatomicae, quam Academiae Batavae, quae Leidae est, legavit vir Cl.* JOHANNES JACOBUS RAU cet., *confectus a* BERNHARDO SIEGFRIED ALBINO, *qui et vitam ejus, et curationem, quam calculosis adhibuit, instrumentorumque figuras addidit.* L. B. 1725. 4to.

(87) C. H. E. D., *De itinere suo Anglicano et Batavo relatio ad amicum* D. G. DE R. A. C. Amstel. 1711. 12mo. Die geneesheer woonde namelijk twee steensnijdingen van RAU bij, en gaf, volgens HALLER, van diens manier eene tot in de bijzonderheden afdalende beschrijving. Vid. *Biblioth. chirurg.* II. § DIV, pag. 3.

(88) *Disputatio de calculo vesicae ejusque per sectionem auferendi methodo novissima, praestantissima et facillima.* Basil. 1716, pag. 17 seqq. Ook die Zwitsersche geneesheer getuigt vele steensnijdingen van RAU te hebben bijgewoond. Zijne berigten verdienen te meer opmerking, dewijl zij even als die van ERNDEL, aan de beschrijving van ALBINUS voorafgingen.

(89) *Observationes chirurgicae de calculo renum, vesicae, urethrae, lithotomia et vesicae punctura; in quibus lithotomiae methodum, quam celeberrimus* JOANNES JACOBUS RAU cet. *exercuit, tutissimam et felicissimam omnium hucusque inventarum methodorum esse, variis experimentis et rationibus probat* JACOBUS DENYS, *civitatis Leidensis ordinarius chirurgus, lithotomus* cet. L. B. 1731. 8vo. In de opdragt aan BOERHAAVE en OOSTERDYK SCHACHT leest men: "Lubens publice, maximas inter gratiarum actiones, agnosco, fortunarum mearum summam fuisse, me vestra ope consuetudinem et amicitiam celeberrimi, do-

ctissimi Chirurgiaeque peritissimi JOANNIS JACOBI RAU, tunc anatomiam et chirurgiam in Academia hac Lugduno-Batava profitentis, habuisse. Familiaritate, quam cum hoc viro celeberrimo colui, aegrosque curando, quos calculo aliisque gravissimis morbis liberaverat, multa didici, mihi ante ignota, sufficientemque experientiam assecutus, qua post fatum clarissimi illius viri, vestris hortatibus audax, aptus fui ad lithotomiam non tantum suscipiendam, sed in exercitio ejus (quo cum successu, alii judicent) perseverandum." Conf. Praefat. pag. 2 et ipsius libri pag. 110 seqq.

(90) *Institut. chirurg.* Part. II. Sect. V, Cap. CXLIII. § XIII seqq., pag. 912 seqq.

(91) JOANNIS JACOBI RAU *Epistola de inventoribus septi scroti, ad virum Cl.* FREDERICUM RUYSCHIUM, *Anatomiae et Botanices professorem.* Ejusdem *Responsio ad qualemcumque defensionem* FREDERICI RUYSCHII, *quam haud ita pridem edidit, pro septo scroti,* cet.

(92) BOERHAAVE, *Praelection.* l. l.

(93) HALLER, *Element. Physiol.* Tom. III. pag. 156 seq.

(94) Blijkens de vroeger aangehaalde excerpten, achter het *Amphitheatrum Zoötomicum* van VALENTIN, volgens HALLER, *Bibl. anat.*, I. pag. 771: „Processum longissimum mallei, parce et obscuriuscule ab aliis visum, et ipse constituit, eique nomen imposuit."

(95) *Epistola* (Venetiis 19 Nov. ann. 1644) ad THOM. BARTHOL.; in *Epistol. medicinal.* Cent. I, *Epist.* LXIII, pag. 259: „Subtilior processus mallei a nemine antea observatus."

(96) *Praelection.* Tom. IV. pag. 358: „Ejus processus inventionem debemus RAVIO."

(97) HALLER, *Bibl. anat.* l. l., pag. 771. — HEISTER vermeldt, dat hij in 1706 en 7, tijdens zijn verblijf te Amsterdam, van RAU hoorde, dat hij voornemens was eene verhandeling uit te geven: *de neglectis quibusdam in oculo et aure.* Vid. l. l. pag. 917.

(98) Daar aan het houden van Orationes funebres, in den laatsten tijd, meermalen geen gevolg was gegeven, besloten Curatoren, 8 November 1719, er ernstig op aan te dringen, om dit gebruik in stand te houden, zelfs in die gevallen, waarin het blijken mogt, dat de overledene vóór zijnen dood een tegenovergestelden wensch geuit had, of als er bezwaar door diens vrienden en naastbestaanden gemaakt mogt worden.

(99) Over de beide Leidsche professoren, BERNHARD SIEGFRIED en FREDERIK BERNHARD ALBINUS zullen wij, in een der volgende opstellen, opzettelijk handelen. Een derde zoon, CHRISTIAAN BERNHARD, is hoogleeraar te Utrecht geweest.

(100) H. BOERHAAVE, *Oratio academica de vita et obitu viri Cl.* BERNHARDI ALBINI, *ex decreto magnifici Rectoris et senatus academici, habita* XXII *Sept. ann.* MDCCXXI. L. B. 1721. 4to. pag. 8 seqq. Aldaar wordt tevens de latere door FERDINAND III aan dien adelbrief gegevene bevestiging en uitbreiding vermeld, met bijvoeging van de bijzonderheid, dat aan den naam WEISS die van VON WEISSEKLÖW werd toegevoegd, en met verdere verwijzing tot BECMANN's uitvoerige beschrijving van het vorstendom Anhalt (JOH. CHRISTOPH. BECMANN's *Anhaltische Historien.* Zerbst, 1710. fol.)

(101) BOERHAAVE, *Orat. academ.* l. l. pag. 20: „Anatomica vero omnium diligentissime exercuit, praeeunte clar. CAROLO DRELINCURTIO; huic ille viro, in omni eruditionis genere excellenti, individuus haesit comes, ab eo in partem laboris semper vocatus, carus prae aliis omnibus discipulus, ab eo exercitatae manus dexteritatem, veterum placita, inventa recentiorum, usum partium, eruditionem anatomicam, floridam facundiam, leporibus atticis laconicam brevitatem conditam didicit."

(102) *Disputatio medica de Catalepsi.* L. B. 1776, 4to. (103) l. l. pag. 27.

(104) *Oratio de ortu et progressu Medicinae.* L. B. 1702 4to. Conf. *Actor. academ.* Cod. XII, pag. 144.

(105) „Orbi literato scriptis, meritis in rempublicam physico-medicam, famâque notissimus." Vidd. *Act. acad. Docum.*, XIII pag. 155.

(106) BOERHAAVE l. l, pag. 44 seqq.: „Matutinas meditando, docendo meditata po-

meridianas horas impendebat. — Acri parta meditatione quam solerti ordinabat iudicio? quanta dein plani sermonis simplicitate haec proferre, quanto candore, liberalitate, studio, in animos discentium effundere quaerebat? Jam audiebatur inculcans sedulo, *ne quid temere!* Jam omnes admonens, *ne quid negligenter!* Jam magna testari voce per tirones, cauti essent lentique in consulendo, jam incitare, consulta mature facerent. Ah quoties, et quae locutus de laudabili illa, sed, magno mortalium damno, raro satis exculta per fidem et prudentiam simplicitate medica! partem magnam ad animos relatam servabunt discipuli. Memores hanc coronam ornant, qui audivere perorantem, quam sit damnosa arti licentia asserendi, fingendi, ex sola rationis subtilitate disputandi, vix consultâ, Medicinae fideli magistrâ, experientiâ. Audire meministis dicentem, fundi hanc medici calamitatem maximam, quod mascula, HIPPOCRATI propria, innixa observatis, naturae aemula, ars conversa in inania otiosorum ab usu commenta, qui fabricae corporis ignari, nec edocti sanitatis rationem, longe minus historiae morborum aut remediorum ulla tolerabili scientia instructi, medicinam docere tamen et exercere sustinent audacius tanto, quo minus scienter."

(107) *Ordo lect. aestiv.* 1703: „BERNHARDUS ALBINUS, absoluta Physiologia, Praxin medicam inchoabit."

(108) Uit de *Ordines lectionum* van 1703—1721, waarvan de meesten in de Documenten van den akademischen Senaat gevonden worden, blijkt, dat bij afwisseling, de volgende onderwerpen op de lessen van ALBINUS behandeld werden: Praxis medica. De febribus. De capitis pathologia. Morbos chronicos explicabit. De volvulis aget. Diaeteticam tradet. Gynaecea docebit. HIPPOCRATIS Aphorismos. Affectus mulierum. Functiones abdominis et earum laesiones. Remediorum usu receptorum historiam, usum et applicandi modos exponet.

(109) l. l. pag. 46 seq.: „Vos testes citare juvat, quibus datum fuit, pura ex illo Hippocratica discere, quando insigni cum eruditione aphorismos interpretatus est, veram secutus explicandi rationem, cum ex HIPPOCRATE solo illustraret HIPPOCRATEM."

(110) *Oratio de incrementis et statu artis medicae seculi XVII.* Leidae 1711. 4to.

(111) PORTAL, l. l. III. pag. 609 seqq. ELOY, l. l. I. pag. 66 seqq.

(112) *Dissertatio de morbo epidemico anni* 1719. L. B. 1720. 4to; in HALLERI *Disputat. ad morborum historiam et curationem pertinent.* N. CLXIII., Tom. V. pag. 217 seqq.

(113) BOERHAAVE, l. l. pag. 48 seq.: „Heu quoties invalidus, vires ultra, morbique et ingravescentis simul aetatis sortem, aegros anhelus artus trahebat, ut publicis praesideret scholis. Tantusne ergo ardor gelidum ex morbo pectus inflammare debebat, ut suo firmaret exemplo et excitaret academicos? O si digna staret suae virtuti gloria! Si maneret memor benefacti animus! quantis laudum praemiis manes viri colerent pii scholastici, suo quos fidus periculo edocuit."

(114) Voor de biographie van ALBINUS kan men, behalve de reeds aangehaalde bronnen, raadplegen: J. C. BECMANN, *Notitiae Academiae Francofurtanae.* Francof. 1707. fol.; J. KOK, *Vaderlandsch Woordenboek*, l. l. II. 511; J. A. DE CHALMOT, *Biogr. Woordenboek* cet. I. 126 seqq.; J. A. LÖWENSTEIN, *Biographien und Schriften der ordentlichen Professoren der Medicin an der Hochschule zu Frankfurth a. O., in den Jahren* 1506 *bis* 1811; in JANUS, *Zeitschrift für Geschichte und Literatur der Medicin*, cet. III Bd. pag. 313 seqq.

DE KEERING OP DE KNIE.

EEN VOORSLAG TOT VERBETERING VAN DE TECHNIEK DER KEERING OP HET BEKKENUITEINDE

DOOR

A. E. SIMON THOMAS,
Hoogleeraar te Leiden.

Wanneer men zich de moeite geeft om na te gaan, welke handgrepen als de beste voor het verrichten der keering op het bekkenuiteinde tegenwoordig worden aangeprezen, dan overtuigt men zich spoedig, dat de Duitsche schrijvers van verloskundige handboeken van onzen tijd, althans in de hoofdzaken, vrij wel met elkander overeenstemmen, al bestaat er ook hier en daar verschil van meening over ondergeschikte punten. Door alle wordt dit op den voorgrond gesteld, dat men de hand en zoo noodig ook een gedeelte van den voorarm in de baarmoeder invoert, daarmede een of beide voeten aanvat en afhaalt, en door het trekken daaraan de vrucht, zij moge met den schouder of met het hoofd voorliggen, verplaatst, totdat de billen op of in den bekkeningang komen te liggen en het hoofd in den bodem der baarmoeder.

H. F. Naegele (*Lehrb. d. Geburtsh.* IIter Th. 2te Aufl. Mainz, 1850. § 421 u. ff.) wil de methode van deleurye, kan het zijn, toegepast hebben, wijst aan de hand den weg of rechtstreeks naar de voeten langs de voorvlakte der vrucht, of langs hare zijvlakte over de bil, de dij en den schenkel. Hij geeft den raad om liefst beide voeten te vatten, doch meent, dat men des noods ook met het afhalen van één voet kan volstaan, vooral als men de uitdrijving der vrucht verder aan de natuur wil overlaten en alleen, wanneer men in een moeielijk geval van keering geen voet kan bereiken, dan denkt hij aan het afhalen van eene knie, waartoe (volgens osiander) een stompe haak zou kunnen dienen.

J. E. Rosshirt (*Lehrb. d. Geburtsh.* Erlangen, 1851. S. 542) wil altijd maar één voet afhalen, dien men het zekerst bereikt als men den weg langs de zijvlakte der vrucht en over de bil, ook in moeielijke gevallen, volgt; terwijl bij ongunstige plaatsing van den schenkel (bei schlimme Lage des Unterschenkels) de stompe haak (volgens osiander) in de kniekuil geplaatst, zou kunnen dienen om den voet, dien men wil afhalen, voor de hand toegankelijk te maken.

F. W. Scanzoni (*Lehrb. d. Geburtsh.* IIIter Th. (1ste Aufl.) Wien, 1852. S. 89 u. ff.) wijst ons ook den weg langs de zijvlakte der vrucht naar den voet of de voeten als den besten aan; voor moeielijke gevallen geeft hij den raad om tijdens zamentrekking der baarmoeder de hand te laten rusten en laat de zamentrekking soms even na, dan moet er van dat oogenblik gebruik gemaakt worden, om snel de voeten te vatten en af te halen. In een zeer moeielijk geval, waarin hij in het bereiken der voeten niet slaagde, en ten slotte de embryotomie moest verrigten, beproefde hij het afhalen van eene knie met een stompen haak, maar vond dit zoo bezwaarlijk, dat hij het aan anderen bepaald afraadt en er de opmerking bijvoegt, dat als het kon gelukken, men hetzelfde op eene veel zachtere en even zekere wijze zou kunnen volbrengen, door een of twee vingers haakvormig in de kniekuil te plaatsen en daarmede de knie naar beneden te halen. Ook in de 3de uitgaaf van zijn Handboek (1855) vinden wij geheel dezelfde denkbeelden terug.

C. S. F. Credé (*Klin. Vortr. über Geburtsh.* Berlin, 1854. S. 685 u. ff.) is in het algemeen meer voor het keeren op twee voeten dan op een; het laatste wil hij liefst beperkt hebben tot de gemakkelijke gevallen. De weg om tot de voeten te komen, is ook voor hem de oude, d. i. die langs de zijvlakte en over de bil en dij. Wel spreekt hij met een woord van het keeren op eene of op beide knieën, doch zegt, dat daaraan geen voordeel verbonden is, en alleen dan, wanneer het in een moeielijk geval niet gelukt om tot aan de voeten te komen, dan moet men zich met het afhalen der knieën tevreden stellen, iets, waarvoor geene bijzondere handgrepen gevorderd worden; men brengt eenvoudig den middelvinger haakvormig in de kniekuil en plaatst de andere vingers van buiten rondom de knie. NB. eene vreemde handgreep, die mij doet vermoeden, dat credé, wat hij schoorvoetend aanraadt, waarschijnlijk nooit aan het verlosbed heeft beproefd.

Bij e. c. j. von siebold (*Lehrb. d. Geburtsh.* 2te Aufl. Braunschweig, 1852. S. 219 u. ff.), bij a. f. hohl (*Lehrb. d. Geburtsh.* Leipzig, 1855. S. 927 u. ff.) en bij j. spaeth (*Compendium d. Geburtsh.* Erlangen, 1857. S. 348 u. ff.) vindt men ongeveer dezelfde denkbeelden geuit als bij naegele; door geen van hen wordt zelfs met een enkel woord over het aanvatten of afhalen van eene knie gesproken.

C. Braun (*Lehrb. d. Geburtsh.* Weimar, 1857. S. 786 u. ff.) schijnt er iets anders over te denken. Bei stehenden Fruchtblase und Querlage machen wir gewöhnlich die Wendung auf einen Fuss oder auf eine Knie, doch meer zegt hij ook niet van de keering op de knie, en al de handgrepen, die hij aanraadt, hebben betrekking op het opzoeken, vatten en afhalen van den voet, terwijl hij alleen, over moeielijke keeringen sprekende, nog opmerkt, dat men zich dan soms tevreden moet stellen met het aanvatten van die knie of dien schenkel, die men bereiken kan.

O. Spiegelberg (*Lehrb. d. Geburtsh.* Lahr, 1858. S. 311 u. ff.) spreekt ook bijna uitsluitend over de keering op één voet, en maakt alleen ter loops de opmerking, dat men in sommige gevallen met voordeel de knie in de plaats van den voet kan vatten en in het bekken leiden.

G. A. Braun, eindelijk de schrijver van het jongste Handboek, dat mij bekend is (*Compendium d. Geburtsh.* Wien., 1864. S. 355 u. ff.), ignoreert

weder geheel de keering op de knie en spreekt alleen van die op één voet als regel, of op twee voeten als uitzondering. In Nederland, waar men in de laatste 25 jaren vrij algemeen in de Verloskunde op Duitschen kost teerde, wordt er zeker niet veel anders over gedacht, en gaarne wil ik bekennen, dat ik voor weinige jaren nog ongeveer dezelfde denkbeelden koesterde, en dat ook voor mij het opzoeken, aanvatten en afhalen van een voet de hoofdmethode was, die ik bij mijn onderwijs aanbeval, op het fantome demonstreerde en aan het verlosbed trachtte toe te passen, en het zou mij niet verwonderen, of men zou, wanneer men aan alle Verloskundigen in Nederland hoofd voor hoofd de vraag deed: Hoe keert gij? vrij algemeen ten antwoord bekomen: „Wel, ik zoek één of beide voeten op, haal die af en trek daaraan totdat het kind gekeerd is."

Tegenover deze methode wensch ik eene andere te stellen, of liever in hare plaats eene andere aan te bevelen, die mij, sedert ik haar zoowel in gemakkelijke als in moeielijke gevallen herhaalde malen heb toegepast, in beide gevallen voorkomt onmiskenbare voordeelen te bezitten en die ik, nu ik ze eenmaal bij ondervinding ken, niet gaarne weder voor de oude zou willen verruilen. Zie hier waarin zij bestaat.

Ik plaats de vrouw, bij wie de vrucht dwars ligt, dwars in bed en wel op die zijde, waarin ik weet of vermoed, dat het bekkenuiteinde der vrucht geplaatst is; de knieën laat ik sterk optrekken, zoodat de voeten, terwijl de vrouw met de billen dicht bij den rand van het bed geplaatst is, maar even daar buiten steken; ik breng de hand, die niet gelijknamig is, met de zijde, waarop de vrouw ligt, in; weet ik dat de voorvlakte van de vrucht naar den achterwand der baarmoeder gekeerd is, dan voer ik de hand met hare rugvlakte langs de symphysis sacro-iliaca door het bekken en gedeeltelijk tot in de baarmoeder; ligt de buikvlakte van het kind naar voren, dan tracht ik langs den zijwand van het bekken in te dringen en richt de hand, zoodra ik in de baarmoeder begin te komen, meer naar voren en ontmoet op die wijze in beide gevallen en in den regel reeds voordat de pols tot binnen de vulva gekomen is of althans voordat de geheele hand den baarmoedermond gepasseerd is, die knie der vrucht, die gelijknamig is met den schouder, die voorligt. Zijn de vliezen gebroken dan komt men, zoo handelende, zooals van zelf spreekt, dadelijk in de holte van het ei; bestaan de vliezen nog, dan kan men deze naar verkiezing sparen, totdat de halve hand in de baarmoeder ingedrongen is, wanneer men althans de positie der vrucht met juistheid kent. Ben ik zoo ver gekomen, dan breek ik de vliezen altijd, ten einde de ontbloote vrucht met zekerheid te voelen en heb nu in den regel niet anders te doen dan toe te grijpen, den wijsvinger haakvormig in de kniekuil te plaatsen en de knie naar mij toe te halen, waardoor de vrucht altijd, mits zij bewegelijk in de baarmoeder ligge, zonder eenige moeite gekeerd wordt. Het afdalen van de knie tot in de nabijheid van den bekkenuitgang bewijst, dat de keering volbracht is; de voet heeft in den regel gelijktijdig de baarmoeder verlaten en het kost geen de minste moeite, dien langs den schenkel gaande te bereiken en af te halen, waarbij het been natuurlijk uitgestrekt wordt en de kunstbewerking afgeloopen is. In de tot nu toe bedoelde gemakkelijke gevallen van keering bij dwarsligging, d. i. bij een ruim ontsloten baarmoedermond

en staande vliezen of kort na het breken van deze, vindt men de vrucht altijd in eene normale houding, d. i. eene zoodanige, waarbij de knieën tegen de voorvlakte van den buik of althans niet ver daarvan verwijderd en dicht bij de korte ribben van het kind liggen, terwijl de hielen, met of zonder kruising der schenkels, digt bij de billen geplaatst zijn. Anders kan het wezen, wanneer het vruchtwater al lang is afgevloeid; dan kan de schouder meer of minder diep in den bekkeningang geperst en de vrucht, wat haar rug betreft, sterk voorover gekromd zijn, dan komt de knie, die met den voorliggenden schouder gelijknamig is, tegen de voorvlakte der borst te liggen en de voeten kunnen in de nabijheid van het aangezicht tegen of zelfs op het voorhoofd geplaatst zijn, zooals ik dit een paar maal aantrof. Wat hiervan echter ook zij, dit is eigenlijk onverschillig, want bij sterke voorover-kromming van het kind is toch geene andere houding denkbaar dan die, waarbij de knie naar den schouder toegestuwd wordt en mitsdien nader gebracht aan den bekkeningang, waarop of waarin de schouder of het zijdelijke gedeelte der borstkas ligt, en of de arm daarbij uitgezakt is of niet, ook dit is voor de plaatsing der knieën of van de knie, die men wil afhalen, geheel onverschillig. Deze voorovergebogene houding der vrucht, voor mij de eenige denkbare bij sterke contractie der baarmoeder, en om niet te veel te zeggen althans de meest gewone, geeft er eene gereede verklaring van, waarom CREDÉ, die in gemakkelijke gevallen van de keering op de knie niet wil weten, als het ware nolens volens gedwongen wordt te erkennen, dat men zich in moeielijke gevallen soms tevreden moet stellen met het afhalen der knieën of beter gezegd van eene knie, want daartoe zal men zich in de meeste gevallen van dien aard wel moeten bepalen.

Doch ik ga verder. Men keert niet alleen op het bekkenuiteinde bij schouder- of dwarsliggingen, maar ook bij hoofdliggingen, hetzij dan om bloedvloeijing, om stuipen, om uitzakking der navelstreng, om ingangsvernaauwing of wat dan ook. Is de houding van de vrucht daarbij eene regelmatige, en dit zal wel meest het geval zijn, dan liggen de knieën altijd dichter bij het hoofd en dus ook dichter bij den bekkeningang dan de voeten, zij liggen toch tegen of dicht bij de voorvlakte van den buik en het onderste gedeelte der borstkas, terwijl de voeten in de nabijheid of op gelijke hoogte met de billen, d. i. in den bodem der baarmoeder geplaatst zullen zijn. Is de baarmoeder ook in een zoodanig geval sterk te zamen getrokken, iets, dat trouwens niet menigvuldig zal voorkomen, want dan vervalt in den regel de indicatie voor keering op het bekkenuiteinde bij hoofdligging, dan brengt dit ook al geene verandering in de waarheid, die ik in het bovenstaande trachtte te betoogen, dat de knieën ook bij hoofdligging, bijna zonder uitzondering, dichter bij den baarmoedermond liggen dan de voeten, want ook nu moet de tronk zich voorover krommen en worden de knieën naar het aangezicht toe gedrongen, terwijl billen en voeten ook wel daartoe naderen, maar toch altijd verder van het ostium uteri verwijderd blijven. Er zijn in het algemeen slechts twee gevallen denkbaar, waarin de voeten dichter bij het ostium uteri liggen dan de knieën en dat zijn die, waarin men of met eene oorspronkelijke bekkenligging te doen heeft, waarbij van geene keering op het bekkenuiteinde maar hoogstens van het afhalen van de voeten sprake kan zijn, en die waarin bij

eene schedel- of aangezichtsligging uitzakking van een of van beide voeten langs het hoofd bestaat, eene zeldzaam voorkomende onregelmatige houding, waarbij natuurlijk aan niets anders kan gedacht worden dan om den voet of de voeten te reponeeren en het kind met het hoofd vooruit ter wereld te laten komen of aan den voet of de voeten te trekken, ten einde het kind te keeren en uit te halen.

Deze gevallen verder buiten rekening latende, wil ik nog zoo kort mogelijk de handgrepen beschrijven, waarvan ik gebruik maak bij de keering op de knie in gevallen van hoofdligging. De plaatsing der vrouw is geheel dezelfde als bij de keering bij dwarsligging; zij ligt op die zijde, waarheen de voorvlakte van de vrucht gekeerd is; dezelfde hand wordt ingebracht; bestaan de vliezen nog dan breek ik die ook het liefst zoodra de hand voor een gedeelte binnen den baarmoedermond gekomen is; zijn zij gebroken dan kom ik natuurlijk rechtstreeks in de holte van het ei; in beide gevallen ga ik bij elke schedelligging met de hand langs het voorhoofd. Ligt de rug, zooals gewoonlijk bij eerste schedelliggingen, meer naar voren, dan voer ik de hand langs de rechter zijvlakte van het bekken in, om langs den kortst mogelijken weg tot aan de rechter knie te komen, die ik met den wijsvinger aanhaak. Ligt de rug naar rechts en daarbij zooals gewoonlijk meer naar achteren dan dring ik ook langs den zijwand (den linker) van het bekken tot binnen de baarmoeder en vat ook de rechter knie aan, die nu echter iets verder van den bekkkeningang ligt dan de linker, doch waarbij men het voordeel heeft, dat de hand zich vrijer in het zijdelijke gedeelte der baarmoeder beweegt dan wanneer men de linker knie zou willen opzoeken, die bijna vlak achter den navel der vrouw geplaatst is. Bij de minder gewone plaatsingen van den rug naar links achter of naar rechts voor zoek ik het liefst de linker knie op. Is de verlangde knie gevonden, dan wordt zij op de reeds gezegde wijze met den wijsvinger in de kniekuil aangehaakt en naar beneden gehaald. Het spreekt van zelf, dat de hand, den gezegden weg volgende, digt langs de armen voorbijgaat en dat het denkbaar is, dat men overhaast, onhandig of onvoorzichtig te werk gaande, een arm voor een been zou kunnen houden en den elleboog voor de knie afhalen; wie echter bedaard en voorzichtig opereert en daarbij weet wat hij doen moet en denkt bij wat hij doet, dien zal zoo iets niet behoeven te overkomen, en mogt men soms twijfelen, dan is niets gemakkelijker dan op het gevoel den puntigen elleboog, voordat men het deel, dat men zal afhalen, met den vinger aanhaakt, te onderscheiden van de ronde en dikke knie. Bij veel vruchtwater en eene ruime of slappe baarmoeder kan het gebeuren, dat men de knie aangehaakt hebbende en die afhalende bespeurt, dat het been zich uitstrekt, en dat de voet van zelf naar beneden komt. Zoo iets is mij eenmaal voorgekomen, men verliest dan zijn houvast op de knie, maar dit is natuurlijk van zeer ondergeschikte beteekenis; het eenige dat er van te zeggen valt is, dat eene geprojecteerde keering op de knie gereduceerd wordt tot eene keering op den voet, het oude wat men sedert drie eeuwen algemeen gedaan heeft en dat bij gemakkelijke keeringen, zoo als in het onderhavige geval, wel altijd bruikbaar zal blijven.

Vergelijkt men nu met de door mij beschrevene handgrepen die, welke men volgen moet, wanneer men een of twee voeten wil aanvatten en afhalen, dan

blijkt het spoedig dat de weg, dien de hand daarvoor binnen de baarmoeder moet afleggen, in elk geval langer is. Er bestaan slechts twee wegen om tot de voeten te komen; de kortste loopt, hoe de vrucht ook geplaatst zij, langs de knie en daar voorbij en de andere langs de zijvlakte der vrucht over de bil; men noemt hem den zekersten, maar dat hij de langst denkbare is, is niet minder zeker. Ten overvloede voeg ik hierbij nog een paar afbeeldingen, de eene eene tweede rechter schouderligging, de andere eene eerste schedelligging voorstellende en waaruit het boven betoogde ten duidelijkste blijkt.

Fig. 1.

Fig. 2.

Uit al het bovenstaande wensch ik als eerste argument in het voordeel der keering op de knie dit af te leiden: Bij elke keering, hoe de vrucht ook geplaatst is en hetzij de baarmoeder niet of sterk om de vrucht is te zamen getrokken, bereikt men met de ingebrachte hand eerder eene knie dan een voet. En dat hierin in waarheid een voordeel, ja zelfs een groot voordeel, gelegen is, zal wel geen uitvoerig betoog behoeven, daar alles, waardoor het gedeelte van de hand en den arm van den Verloskundige, dat binnen het lichaam der vrouw ingebracht moet worden, beperkt wordt, het eerste tempo der kunstbewerking minder pijnlijk, minder langdurig en dus ook minder gevaarlijk voor de vrouw en minder moeielijk voor den operateur maakt.

Met dit eerste voordeel staat nog een tweede in nauw verband en dit is, dat men bij het verrichten eener keering op de knie in vele gevallen met meer zekerheid dan bij de keering op den voet vooruit weet, waar het deel, dat men wil aanvatten en afhalen, gelegen is. Weinige woorden zullen voldoende zijn om dit aan te toonen. Bij het stellen der indicatie bestaan er

bij elke keering drie mogelijkheden. 1°. De operateur kent de ligging en de houding der vrucht met juistheid. 2°. Hij kent alleen de ligging der vrucht, doch is onbekend met hare houding, d. i. met de relatieve plaatsing der verschillende lichaamsdeelen en wel voornamelijk der ledematen. 3°. Hij is onvolkomen bekend of geheel onbekend met de ligging en met de houding. In het eerste geval weet hij, voordat hij de hand inbrengt, èn waar hij de voeten èn waar hij de knieën moet zoeken. In dit geval biedt de door mij aanbevolene handelwijze met betrekking tot het opzoeken van het deel, dat men wil afhalen, wel geene voordeelen boven de oude methode aan, maar staat ook in alle gevallen daarbij niet achter. In het tweede en derde geval daarentegen, en die zijn niet zoo zeldzaam, heeft mijne wijze van handelen onmiskenbare voordeelen. Kent men de ligging alleen, weet men bijv. dat de rechter schouder voorligt en dat de rug naar voren gekeerd is, dan weet men ook wel, dat de billen rechts en het hoofd links geplaatst zijn, maar of de beenen in het heup- en in het kniegewricht gebogen zullen zijn, zoodat de hielen tegen de billen aanliggen, of dat de knieën half gebogen zijn en de voeten verder van de billen afliggen, of wel dat de beenen in het kniegewricht geheel uitgestrekt zijn en de voeten dicht bij het hoofd liggen, dit weet men eerst, wanneer men met de hand diep in de baarmoeder gekomen is. De plaats, waar men de voeten zal vinden en aanvatten, kan dus vrij belangrijk verschillen, terwijl de knieën daarentegen hoogstens iets dichter of iets verder van de voorvlakte van den tronk af kunnen zijn, en men derhalve de ligging van den tronk kennende, a priori vrij naauwkeurig weet, waar men de verlangde knie moet zoeken. Kent men eindelijk bij het beginnen eener keering, bijv. bij placenta praevia, noch de ligging noch de houding der vrucht, dan weet men volstrekt niet, waar men de voeten zal moeten zoeken; zij kunnen overal in de baarmoeder en op elk punt tegen haren wand aanliggen; de knieën daarentegen liggen zonder uitzondering, ten gevolge van de gebogene houding der vrucht, dicht bij haar centrum, zoodat men na het breken der vliezen de hand in de richting van het middelpunt van het ei bewegende, onvermijdelijk in hare nabijheid moet komen en zich onderweg van de ligging der vrucht vergewissende, spoedig en zonder moeite eene knie zal vinden. Een tweede argument in het voordeel der keering op de knie laat zich dus met de volgende woorden omschrijven. Bij elke keering weet men even zeker, zekerder of spoediger waar men eene knie dan waar men een voet zal vinden.

Doch de kunstbewerking heeft ook nog een tweede en zeker niet minder gewichtig gedeelte dan het inbrengen der hand en het opzoeken van het deel, dat men wil afhalen; ik bedoel het aanvatten van dat deel en het verplaatsen van den tronk der vrucht door aan het gevatte deel te trekken. Ook in dit opzicht biedt de door mij gevolgde methode onmiskenbare voordeelen aan boven de algemeen in zwang zijnde. Men maakt zich een geheel verkeerd denkbeeld van de wijze, waarop zich de vrucht bij eene keering om dwarsligging verplaatst, wanneer men zich voorstelt, dat de tronk om eene dwarse as roteert en dat de billen langs den bodem der baarmoeder voortbewogen worden, om langs den tegenovergestelden zijwand dan die, in welks nabijheid zij oorspronkelijk lagen, weder af te dalen en zoo tot aan den bekkeningang

te komen; zoo iets is misschien denkbaar bij eene keering door uitwendige handgrepen volgens WIGAND, maar bij de gewone keering op het bekkenuiteinde door het trekken aan den voet of de knie heeft dit zeker nooit plaats. Ziehier wat daarbij geschiedt, bijv. bij eene eerste rechter schouderligging, waarbij de voeten rechts en het hoofd links geplaatst is. Is men er in geslaagd om een of beide voeten te vatten en haalt men die langs den achterwand van de baarmoeder en het bekken naar beneden dan kromt zich de tronk voorover en draait zich het bekken der vrucht in dier voege, dat zijne voorvlakte meer en meer naar beneden, d. i. naar den bekkeningang toegekeerd wordt; dit duurt zoolang totdat de torsie, die de onderste helft van den tronk daarbij ondervindt, zoo sterk wordt, dat zij den wederstand, die aan de verplaatsing der vrucht in den weg staat, overwint; is dit oogenblik gekomen dan draait de rug zich in dier voege, dat de schouders langs den voorsten baarmoederwand en wel in eene schuinsche rigting van links naar rechts naar boven glijden, welke beweging door het hoofd, doch meer langs den linker baarmoederwand, wordt gevolgd. Terwijl dit geschiedt dalen de heupen der vrucht gelijktijdig in den bekkeningang der moeder en, terwijl het been zich in het heupgewricht uitstrekt, glijden de billen langs den rechter zijwand der baarmoeder en door het ostium uteri in de scheede; men vindt dan ook zonder uitzondering, wanneer het bekkenuiteinde naar rechts lag, den rug na afloop der keering naar rechts en lag het bekkenuiteinde naar links, ook de rug naar diezelfde zijde gekeerd. Aan hoe korteren hefboom nu, of liever hoe meer rechtstreeks, de trekkende kracht op het bekken der vrucht werkt, het eenige deel dat rechtstreeks geroteerd en verplaatst wordt, des te zekerder en gemakkelijker moet die verplaatsing gelukken. Bij gemakkelijke keeringen, d. i. wanneer de vrucht bewegelijk ligt, is dit betrekkelijk van eene ondergeschikte beteekenis, want de wederstand, die aan de secundaire verplaatsing van de schouders en het hoofd in den weg staat, is gering en wordt spoedig ook bij naauwelijks begonnen torsie van den tronk overwonnen, maar desniettemin levert het toch altijd eenig voordeel op, wanneer de trekkende kracht zooveel mogelijk van nabij op het bekken werkt, en bij moeielijke keeringen, waar eene sterke torsie gevorderd wordt, is dit voordeel van groote beteekenis; de bijzonderheid nog daargelaten, dat het zwakkere voetgewricht aan ons trekken minder wederstand kan bieden dan het sterkere kniegewricht, vooral in den toestand van flexie. Doch niet alleen ligt hierin een voordeel, ook het trekken zelf is gemakkelijker. Men behoeft zoo krachtig niet te zijn om een gewicht van 100 pond aan den haakvormig gebogen wijsvinger te kunnen oplichten en op gelijke wijze werkt de haakvormig in de kniekuil geplaatste vinger en daarenboven kan het af te halen deel ons niet ontsnappen, terwijl de aangevatte voet, dien men alleen tusschen de vingers boven de enkels kan vasthouden, veel gemakkelijker aan de hand ontglipt, eene bijzonderheid, die bijv. SCANZONI en HOHL aanleiding heeft gegeven, om middelen aan de hand te doen, waarmede men om den tot in de scheede afgehaalden voet eene strop kan aanleggen, voor die gevallen, waarin de verplaatsing der vrucht bezwaren oplevert.

Bij het keeren bij hoofdligging draagt zich de verplaatsing der vrucht op de volgende wijze toe. Wanneer men aan een voet of aan eene knie trekt,

bijv. aan den rechter bij eene eerste schedelligging, dan is het eerste gevolg daarvan, dat het bekken van het kind naar den baarmoedermond toe verplaatst wordt; het bekken zelf keert zich daarbij met de voorvlakte naar onderen ten gevolge der kromming van de ruggestreng naar voren, die onvermijdelijk plaats moet hebben; tevens draait het bekken der vrucht met de rechter helft naar beneden, waarbij, even als bij de keering bij dwarsligging, torsie van de onderste helft van den tronk, doch in mindere mate plaats heeft. Trekt men door dan kromt zich de tronk meer en meer in eene schuinsche richting naar voren, totdat het oogenblik gekomen is, waarop de vereenigde invloed van kromming en torsie sterk genoeg is geworden om den wederstand, die aan de verplaatsing van de schouders en het hoofd in den weg staat, te overwinnen. Op dat oogenblik begeven deze zich langs den zijwand der baarmoeder naar boven en richt de tronk zich ten slotte weder op, terwijl de dij in het heupgewricht uitgestrekt wordt. Bij dit mechanisme moet het blijkbaar al weder als voordeelig beschouwd worden, wanneer de trekkende kracht van zoo nabij mogelijk op het lichaamsdeel, dat oorspronkelijk verplaatst wordt, inwerkt. Ware het denkbaar om de bekkenhelft, die naar den baarmoedermond getrokken wordt, rechtstreeks te verplaatsen, dan was dit zeker nog wel het allerverkieslijkste, doch daarvoor bestaat geene mogelijkheid, want wij kunnen de heup noch de bil op eene bruikbare wijze aanvatten, noch met de hand en nog veel minder met instrumenten, en trekken daarom aan de knie, als dat gedeelte, dat er het dichtst bij ligt. Hieruit volgt als een derde argument in het voordeel der door mij aangeprezene methode. *De kracht, waardoor de vrucht verplaatst wordt, werkt bij elke keering op het bekkenuiteinde voordeeliger, wanneer men die laat inwerken op de knie, dan wanneer men aan den voet trekt en daarenboven kan men met meer gemak en op eene veiliger wijze voor het kind groote kracht aanwenden, wanneer die soms bij eene moeielijke keering onvermijdelijk mogt zijn.*

En hoe ben ik nu op het denkbeeld gekomen, om bij de keering op het bekkenuiteinde den gewonen weg te verlaten en een nieuwen en naar mijne overtuiging beteren in te slaan? Is dit een denkbeeld, dat aan de schrijftafel ontstaan is en waarvoor de argumenten aan proefnemingen op het fantome ontleend zijn? In geenen deele. Mijne eerste aanteekeningen daaromtrent klimmen op tot het jaar 1854; vóór dien tijd weet ik niet, dat ik ooit op de *knie* gekeerd heb. Op den 30sten Junij van dat jaar werd ik door eene Vroedvrouw bij een geval van dwarsligging gehaald. De vrouw was voor de zesde maal zwanger en was ook bij hare derde zwangerschap door keering en uithaling verlost; de vrucht lag met de linker helft der borstkas voor, de rug was naar voren gericht en de navelstreng bij gebroken vliezen en 2″ ontsluiting uitgezakt. Ik liet Dr. PIEPERS, die mij vergezelde, de keering beproeven; hij slaagde echter niet in het vinden der voeten, weshalve ik het verrichten der operatie overnam en die in mijne „Aanteekeningen" met de volgende woorden beschreef: „Ik liet de vrouw op de linkerzijde liggen, bracht de rechterhand in en drong met matige inspanning tot in de baarmoederholte en wel van achteren en links; niet ver van den baarmoedermond trof

ik de linker knie aan, die gebogen tegen den buik lag; ik bracht den wijsvinger haakvormig in de kniekuil en bracht op die wijze de knie tot aan de vulva, tevens de verplaatsing van het kind zonder moeite volbrengende; daarna werd de voet ontwikkeld en daaraan de extractie verrigt totdat de heupen geboren waren," enz. Bij de uithaling van het hoofd werd door Dr. PIEPERS de Praagsche handgreep toegepast, waarmede hij kort te voren in het buitenland was bekend geworden. Het kind kwam schijndood ter wereld, doch herstelde zich spoedig en bleef in leven. Voor zoover mijn geheugen strekt, herinner ik mij wel, dat ik, met Dr. PIEPERS over dit geval sprekende, de opmerking maakte, dat de voorname reden, waarom hij niet en ik zoo gemakkelijk in het verrichten der keering geslaagd was, daarin lag, dat ik mij met het afhalen van eene knie vergenoegd had, zonder zooals „schulgerecht" zou geweest zijn, een of twee voeten af te halen. Overigens schijnt die bijzonderheid mij zelven toen nog niet van groote beteekenis voorgekomen te zijn, althans hoewel mij op het einde van 1855 een geval van hoofdligging voorkwam, waarin ik bij eene keering wegens uitzakking der navelstreng en bekkenvernaauwing ook de knie afhaalde, duurde het tot het einde van 1857, voordat ik menigvuldiger *op de knie* begon te keeren, eene handelwijze, die nu mijne hoofdmethode bij alle keeringen op het bekkenuiteinde geworden is en die ik, door ondervinding geleerd, in het vervolg waarschijnlijk bij uitsluiting zal toepassen.

De cijfers, waarmede ik mijn voorslag kan ondersteunen, zijn de volgende. Onder de kunstmatige verlossingen, die in mijne Kliniek en Polikliniek van het begin van 1851 tot nu toe voorkwamen, bevinden zich 76 gevallen van keering op het bekkenuiteinde. In 57 daarvan opereerde ik zelf en in 19 werd de kunstbewerking òf onder mijne leiding door een der Med. Candidaten alhier verricht, òf door een ander Verloskundige, die mij bij ziekte of afwezigheid verving. De bedoelde 57 gevallen, die mij geheel toebehooren, laten zich volgens den tijd, waarin zij voorkwamen, op de volgende wijze verdeelen. De eerste periode van 5 jaar (1851—1855) omvat 5 gevallen en wel 3 van keering bij schouderligging en 2 bij hoofdligging en onder elk van deze komt 1 *keering op de knie* voor. De tweede periode (1856—1860) omvat 16 gevallen en daaronder 10 van schouderligging, waarbij ik 4maal *op de knie* en 6 maal op den voet keerde, en 6 van hoofdligging, waaronder 2 maal *keering op de knie* en 4maal keering op den voet. De derde periode eindelijk (1861—1865) omvat 36 gevallen, die op de volgende wijze verdeeld zijn: 16maal *keering op de knie* en 4maal op den voet bij schouderligging, 8maal *keering op de knie* en 8maal op den voet bij hoofdligging. Cijfers waaruit ten duidelijkste blijkt, dat ik, hoe meer ik keerde, ook des te meer aan het afhalen van eene knie de voorkeur gaf, alhoewel ik het keeren op den voet tot nog toe niet geheel verliet. Ook dit kan ik er nog bijvoegen, dat mij nog geen geval is voorgekomen, waarin ik *op de knie* willende keeren en daarin niet slagende, tot het opzoeken van een voet moest overgaan, terwijl er onder mijne 32 gevallen van *keering op de knie* wel gevonden worden, waarin uit mijne aanteekeningen blijkt, dat ik oorspronkelijk het doel had om een voet af te halen, doch daarvan wegens het daarbij ondervondene bezwaar afzag. Eenmaal gelukte mij de volledige

verplaatsing der vrucht, waarvan ik de knie tot in het bekken gehaald en daarna den voet ontwikkeld had, niet, en moest ik het tweede been gaan opzoeken en afhalen, doch hetzelfde kwam mij ook eenmaal bij het oorspronkelijk aanvatten en afhalen van een voet voor. Beide waren gevallen van hoofdligging, waarbij ik in het eerst bedoelde wegens ingangsvernaauwing en uitzakking der navelstreng en in het andere ook wegens ingangsvernaauwing doch nu gecompliceerd met voorhoofdsligging opereerde.

En wat nu de alhier verkregene resultaten betreft, ten opzichte van het levensbehoud voor moeder en kind na de kunstbewerking, deze vindt men in onderstaande tabel.

KEERINGEN.	Aantal gevalllen.	DE MOEDERS.				DE KINDEREN.					
		Geoper. door SIMON THOMAS.		Geoper. door andere Verlosk.		Geopereerd door SIMON THOMAS.			Geopereerd door andere Verloskundigen.		
		Hersteld.	Overleden.	Hersteld.	Overleden.	Levend geboren.	Dood geboren.	Overleden vóór de Verlossing.	Levend geboren.	Dood geboren.	Overleden vóór de Verlossing.
Op de knie bij schouderligging.	21	21	—	—	—	15	5	1	—	—	—
Op den voet bij schouderligging.	26	12	—	13	1	7	4	1	8	4	2
Op de knie bij hoofdligging.	13	10	1	2	—	8	2	1	2	—	—
Op den voet bij hoofdligging.	16	8	5	2	1	7	5	1	2	1	—
Totaal. . .	76	51	6	17	2	37	16	4	12	5	2

Omtrent de moeders blijkt uit deze tabel, dat, waar ik zelf opereerde, op 32 gevallen van keering op de knie bij schouder- en hoofdligging, maar 1 moeder in het kraambed stierf en daarentegen op 25 gevallen van keering op den voet 5; waar anderen opereerden, verloren wij na 2 keeringen op de knie geene en na 17 keeringen op den voet 2 moeders. Oppervlakkig beschouwd, pleit dus de uitkomst zeer voor de keering op de knie, waarna in mijne Kliniek en Polikliniek op 34 gevallen maar 1 moeder bezweek, terwijl er na 42 gevallen van keering op den voet niet minder dan 7 moeders stierven. Om de zaak echter meer naar waarheid te kunnen beoordeelen, moet ik nog het volgende opmerken. Bij de vrouw, die na keering op de knie in het kraambed stierf, lag de indicatie tot de kunstbewerking in placenta praevia centralis en trad de dood ten gevolge van uitputting 1½ uur na de verlossing in, de ongunstige afloop stond dus stellig niet in verband met de methode, volgens welke geopereerd werd. Hetzelfde geldt van 5 van de gevallen van keering op den voet, waarna de moeders bezweken; ook dit waren gevallen van placenta praevia, waarin de moeders 2maal aan uitputting en 3maal aan febris puerperalis pyaemica stierven. Trek ik nu deze gevallen

af, dan houd ik de volgende cijfers over: 33 gevallen van keering op de knie, waarna alle moeders in leven bleven en 37 gevallen van keering op den voet, waarna 2 moeders stierven, bij eene van welke ik zelf geopereerd had, terwijl de andere door Dr. TER LAAG verlost was. De eerste stierf na 6 dagen aan peritonitis, de tweede op den 5den dag aan de gevolgen van ruptura uteri, een levensgevaarlijk toeval, waarvoor de kans, om niet te veel te zeggen, zeker niet grooter zou geweest zijn, wanneer de hand door het afhalen der knie niet zoo diep als nu, om een voet te vinden, in de baarmoeder had behoeven ingevoerd te worden.

Van de kinderen waren er 6 reeds voordat de baring aanving overleden; laat ik deze buiten rekening, dan blijven er 70 gevallen over, waarin het denkbaar is, dat de methode, volgens welke geopereerd werd, invloed op het levensbehoud van het kind kan gehad hebben. Van deze keerde ik er zelf 53 en 17maal werd de operatie door een ander verrigt. Zelf keerde ik 30maal op de knie, en behield daarbij 23 en verloor 7 kinderen, terwijl ik bij 23 keeringen op den voet maar 14 kinderen levend en 9 dood zag geboren worden. Bij de keeringen, die door anderen verrigt werden, kwamen in 2 gevallen van keering op de knie beide kinderen levend ter wereld en stierven van 15 kinderen, die op den voet gekeerd werden, niet minder dan 5. De keering op de knie leverde dus in mijne Kliniek en Polikliniek 25 levende en 7 doode kinderen, en die op den voet 24 levende en 14 doode. Men ziet, het voordeel is al weder duidelijk aan de zijde der keering op de knie en dit voordeel verdwijnt niet, al breng ik in rekening, dat de dood bij verscheidene kinderen bij beide opereermethoden, hetzij met ernstige bekkenvernaauwing, hetzij met prolapsus funiculi of met placenta praevia in verband gestaan kan hebben, ongunstige complicatiën, die bij de 7 doodgeborenen na keering op de knie 6maal en bij de 14 doodgeborenen na keering op den voet 10maal voorkwamen; waaruit ten slotte zou volgen, dat wij door de keering op de knie in gevallen zonder gevaarlijke complicatie van de 26 kinderen aan 25 en door de keering op den voet in gelijksoortige gevallen van de 28 maar aan 24 het leven redden.

En hoe zal nu mijn voorslag door mijne kunstbroeders in Nederland ontvangen worden? Mij dunkt, de indruk, dien hij op anderen maken zal, zal niet bij alle dezelfde kunnen zijn. Er zullen er onder de Nederlandsche Verloskundigen, even als onder de Duitschers, zeker gevonden worden, die nooit aan iets anders gedacht of de behoefte aan iets anders gevoeld hebben dan aan het afhalen van een of twee voeten, wanneer zij de vrucht op het bekkenuiteinde wilden keeren en die een weg, dien zij jaren lang bewandelden, niet gaarne zullen willen verlaten, al hooren zij ook van eenen anderen, waarvan men beweert, dat hij spoediger, gemakkelijker, zekerder en met minder bezwaren voor moeder en kind tot het doel leidt. Zulke Verloskundigen zullen wellicht mijn voorslag als niet gedaan beschouwen, of hem met schouderophalen ontvangen. Ik laat hun gaarne hunne overtuiging en hunne door ouderdom geijkte methode; alleen verzoek ik hun zich in de kwestie, die ik heb opgeworpen, „buiten stem" te houden, daar zij daarover niet uit ondervinding en evenmin onpartijdig kunnen oordeelen.

Andere, die misschien bij toeval dezelfde ontdekking gedaan hebben als ik

in 1854 en gelukkiger dan ik spoediger op dien grond voortbouwende, zich bij ondervinding overtuigd hebben van de waarde der keering op de knie, zullen waarschijnlijk bij zich zelven uitroepen: Wel, dat is niets nieuws, dat wist ik al lang, dat heb ik zelf ook ondervonden, of iets dergelijks. Tot deze wensch ik het verzoek te richten, dat zij even als ik hunne overtuiging in het openbaar uitspreken en mij behulpzaam zijn om de keering op den voet of de voeten door de in meer dan een opzicht voordeeliger keering op de knie te leeren vervangen.

Misschien zullen er ook enkele gevonden worden, die, uit zich zelven op het denkbeeld gekomen zijnde of men niet wellicht beter op de knie kon keeren dan op den voet, zulks hebben beproefd, doch, om welke reden dan ook, daarbij op bezwaren zijn gestuit en de zaak weder hebben opgegeven. Aan vele zal dit wel niet overkomen zijn; mogt er echter iemand in Nederland zijn, die zich in dit geval bevindt, dan verzoek ik hem de zaak nog niet als afgedaan te beschouwen, maar in voorkomende gevallen, vooral bij schouderliggingen, het afhalen van eene knie weder te beproeven en wel met bedaardheid en volharding en op de wijze, waarop ik dit reeds zoo dikwijls verrichtte, en ik houd mij overtuigd, dat hij spoedig zal bespeuren, dat die methode zoo onbruikbaar niet is als hij zich wellicht, door een toevallig minder goed slagen afgeschrikt, voorstelde.

Waarschijnlijk zullen echter de meeste Nederlandsche Verloskundigen, in den regel zoo handelende als hun in de nieuwste en beste Duitsche Handboeken geleerd wordt, er evenmin als ik tot het jaar 1854, of liever tot 1857, aan gedacht hebben om naar iets nieuws te zoeken, terwijl zij echter daarom niet van iets nieuws afkeerig zijn, als dat nieuwe goed ja zelfs bruikbaarder dan het oude is. Ook tot deze richt ik ten slotte een verzoek. Beproeft mijne methode en levert zij u, zooals ik verwacht, dezelfde goede resultaten als mij, deelt dan ook uwe ondervinding en uwe overtuiging mede en helpt mij om aan eene goede zaak algemeenen ingang te verschaffen.

31 December 1865.

EENE DOORGESLIKTE VORK VERWIJDERD DOOR ABSCESVORMING IN DE MAAGSTREEK MET OPVOLGENDE GENEZING;

WAARGENOMEN DOOR

A. H. VAN ANDEL,

Eersten Geneesheer bij het Krankzinnigengesticht te Zutphen.

> Bei Verletzung der Eingeweide des Unterleibes ist ausser allgemeine Antiphlogose vom Arzt nicht viel, sondern das Meiste von der Natur zu thun. BILLROTH.

WAARNEMING.

Den 31sten Augustus 1864 werd in het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen te Zutphen opgenomen Mejufvrouw TH. G. C., geb. B., oud 64 jaren, die sedert geruimen tijd leed aan melancholia, en twee dagen vóór hare opname eene zilveren vork doorgeslikt had. De anamnesis behelsde nog kortelijks het volgende: zij was eene moeder van zeven kinderen, en had sinds een tal van jaren met afwisselende tusschenpoozen van beterschap in eenen melancholischen toestand verkeerd, die voor 16 jaren aanleiding was, dat zij in hetzelfde gesticht gedurende ongeveer twee jaren verpleegd werd. Het was tijdens haar toenmalig verblijf, dat haar ter oore kwam de geschiedenis van eene harer mede-patiënten C. v. TH., die als poging tot suicide eene zilveren vork ingeslikt had (A°. 1848), en welke, na de operatie der gastrotomie gelukkig doorgestaan te hebben, korten tijd daarop overleden was 1). Het bleek nu daarbij overtuigend, dat onze lijderesse, sedert den laatsten tijd mede met het denkbeeld van suicide behebt zijnde, zich dit gebeurde al sterker voor den geest had gehaald, en daarin het middel dacht gevonden te hebben, om aan haar voornemen tot zelfmoord gevolg te geven. Hare ligchamelijke gezondheid was in al dien tijd niet noemenswaardig gestoord geweest.

De patiënte biedt bij hare opname in het gesticht, behalve het opgenoemde, weinig belangrijks aan, geene stoornissen van eenig gewigt kunnen verder aangewezen worden; zij bespreekt het voorafgegane nu vrij opregt en bedaard, en heeft maar één wensch, om namelijk zoo spoedig mogelijk geopereerd te worden. Bij herhaald onderzoek in den loop van deze en de volgende dagen komt ons de aanwezigheid van een vreemd

---

1) Dit geval is later omstandig medegedeeld in de *Diss. Med. Chir. cont. casum gastrotomiae*, D. H. ORT. 1853.

ligchaam, althans zeer veel gelijkende op eene vork, in de maag, niet twijfelachtig voor, de slappe buikbekleedselen maken doorgaans dit onderzoek in liggende houding niet moeijelijk. [Nasporingen van de huisgenooten der patiënte brengen daarbij het berigt, dat het vreemde ligchaam eene zilveren vork is, tot zekerheid.] Zij is met de punten naar voren en boven gerigt in de pars cardiaca en met den steel eenigzins naar achteren in de pars pylorica gelegen. Weinig klagten over pijn, alleen een gevoel van zwaarte en drukking in de maag.

In de eerstvolgende dagen onder inachtneming van strenge rust, diëet en verdere expectatieve behandeling, begint zich van lieverlede eenige fibriele actie te openbaren; patiënte klaagt over pijn in de regio epigastrica sinistra. Zoo vinden wij o. a. den 10den September aangeteekend: de fibriele actie blijft van weinig beteekenis, de pijn in de linker maagstreek dragelijk en de algemeene toestand voldoende.

Bij voortdurende strenge rust, toediening van meest vloeibare en ligt verteerbare spijzen en het bevorderen der defaecatie door clysmata hield zich in den volgenden tijd de gezondheid goed, alleen het lokaal onderzoek leverde van lieverlede wijzigingen in de resultaten op.

Op 6 November werd o. a. genoteerd: de punten der vork, die langen tijd op de bepaalde plaats met de vingers te voelen waren geweest, zijn zulks nu niet meer. Men bemerkt thans door de slappe buikbekleedselen een tumor in de linker buikhelft, links boven den navel, die mutatis mutandis het effect maakt van een uterus in de 4de maand. Van den inhoud van dien zoogenaamden tumor is niets te bepalen en van de vork als zoodanig is niets meer te bespeuren. Weinig pijn, pols 72, geen beslag op de tong, de defaecatie wordt door clysmata van tijd tot tijd te gemoet gekomen. De urine biedt geene verandering aan.

In het verloop der volgende maanden vielen er geene andere belangrijke bijzonderheden voor, als dat de patiënte zoo nu en dan over pijn ter gemelder plaatse klaagde, en dan was gewoonlijk eenige fibriele actie merkbaar. Tweemalen ging daarmede nausea en ligte vomitus gepaard. De digestie verliep overigens ongestoord, met uitzondering van het gebruik van zachte laxantia bij tragen alvus en enkele malen amara tonica bij vermindering van den eetlust. De tumor vertoonde geene merkbare veranderingen en verder viel er van de vork niets meer te bespeuren.

10 April. Aan den tumor, tot dus ver van eene ronde gedaante, begint aan de naar de buikbekleedselen gerigte vlakte eene uitpuiling merkbaar te worden. De buikbekleedselen blijven daarover even als vroeger verschuifbaar.

3 Mei. De klagten over pijn worden menigvuldig, en de buikbekleedselen moeijelijk over den tumor verschuifbaar.

In den loop der maand Mei kreeg het meer en meer het aanzien, dat zich op de plaats der uitpuiling een absces ontwikkelde, op drie vingers breed afstand van den navel in links bovenwaartsche rigting, met dat gevolg, dat in de eerste dagen der maand Junij zich aldaar eene omschrevene roodheid met zwelling der tegumenta vertoonde. Alvorens nog eenige aanleiding tot ontlasting der pus gegeven was, opende zich het absces (9 Junij) van zelve door eene zeer kleine opening, eene geringe hoeveelheid pus werd ontlast en daarop volgde eene kleine quantiteit dunne vloeibare drekstoffen. Een naauwkeurig onderzoek van dat fisteltje (10 Junij) deed geene tastbare bewijzen van de aanwezigheid van de vork ontdekken; voortdurend liepen dunne donkerbruin gekleurde stinkende drekstoffen af.

Hierdoor bleef het als van zelve aangewezen in de expectatieve behandeling te volharden, totdat het stilet later de juiste plaats zou aanwijzen, waar de vork zich bevond.

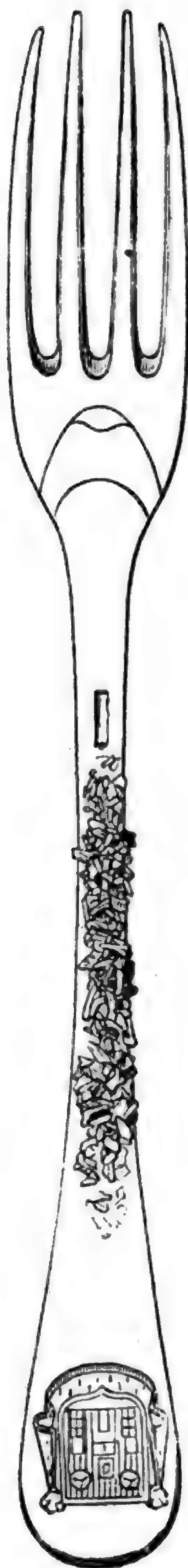

Den 12den Junij des morgens was ik met de Heeren Dr. VAN DER CHYS, tweeden Geneesheer, en VAN ZELM, Chirurgijn in het gesticht, getuige van het zeldzaam schouwspel, dat zich de vier tanden van eene vork tot op twee derde gedeelte hunner lengte in bijna perpendiculaire rigting op den buikwand vertoonden in de onmiddellijke nabijheid van het beschreven fisteltje.

Kort te voren waren de vier punten zigtbaar geworden, en eene ligte drukking op den buikwand was voldoende geweest, om de vork tot dus verre te doen geboren worden. Voorzigtige manipulaties en tracties bewezen blijkbaar, dat alleen de absceswand, welke zich in onmiddellijke aanraking om en tusschen de tanden van de vork bevond, de eenige hinderpaal voor hare geheele verwijdering uitmaakte. Twee incisies ter weêrszijde rakelings langs de tanden bleken voor het beoogde doel voldoende en de vork werd vervolgens zonder de minste moeite te voorschijn gehaald in eene even bijna perpendiculaire rigting als zich bij den aanvang de tanden vertoond hadden. Bij het uithalen was de steel in zijne geheele lengte met donkergekleurde breiweeke faecale stoffen bekleed, die hoofdzakelijk wegens den hinderlijken stank voorzigtig werden afgewasschen, als wanneer de vork het aanzien had als in nevensgaande figuur is afgebeeld. Zij was geheel zwart grijs gekleurd, en in het verloop van het midden van den steel hadden zich eene menigte kristallen vastgezet. Een nader chemisch onderzoek leerde, dat die zwarte kleur haar ontstaan aan zwavelzilver verschuldigd was, en dat de kristallen uit phosphas calcis zamengesteld waren.

De patiënte gevoelde zich zeer verligt en had alleen bij het maken der incisiën over pijn geklaagd. De fistel werd eenvoudig verbonden en voor reinheid de meest mogelijke zorg gedragen. In de volgende dagen werden de afgescheidene stoffen daar ter plaatse, vooral met het oog op de gebruikte spijzen, herhaaldelijk naauwkeurig onderzocht, zonder dat er eenigen twijfel ontstond, of het waren niet anders als onvermengde faecale stoffen. De fistel-opening werd vervolgens al kleiner, de afscheiding bepaalde zich weldra tot geringe hoeveelheden dun bruin gekleurd

vocht en den 14den Julij duidde alleen de cicatrix de plaats aan, waar de fistel-opening bestaan had. In den omtrek was nog eene aanmerkelijke infiltratie voelbaar, zonder dat deze echter aan de geregelde defaecatie per anum en de overige gezondheid iets benadeelde. Later nam deze infiltratie gestadig af en de patiënte kon te dien opzigte als geheel hersteld beschouwd worden.

Wij zijn met opzet eenigzins uitvoerig geweest in de mededeeling van de bijzonderheden van dit geval, en, dat niet alleen, omdat het met regt tot de zeldzaam voorkomende behoort; maar ook omdat wij met het oog op de veelvuldige beschouwingen, waartoe deze waarneming aanleiding geeft, vreesden te wijdloopig te worden met die te dezer plaatse allen te gaan bespreken, en, bepaalde gevolgtrekkingen natuurlijk, uit dit ééne geval niet konden afgeleid worden.

Wij wilden dus door omstandige mededeeling ieder onzer lezers, voor zoo verre hij daartoe lust mogt gevoelen, in staat stellen zelf zijne beschouwingen te maken, en ons verder bepalen tot de bespreking van een paar der voornaamste punten, om daarin eenige der belangrijkste feiten in te lasschen, die wij meenen, dat niet van algemeene bekendheid zijn.

Wat bewoog ons de door ons gevolgde expectatieve methode van behandeling te volgen? Want — het zij in het voorbijgaan gezegd — de diagnose liet, blijkens het medegedeelde, geen twijfel overig (hetgeen in andere gevallen van dien aard niet altijd even evident blijkt geweest te zijn). Waarom geene gastrotomie gedaan? was de vraag, die menig geacht ambtsbroeder ons somtijds min of meer tergend afvroeg, in den loop van het tiental maanden, dat de vork zich schuil hield. Uit het aan het hoofd van dit opstel aangehaalde van BILLROTH blijkt reeds genoegzaam in welken zin ons antwoord luidde. Van ervaring in dergelijke gevallen kon bezwaarlijk sprake zijn, en wat gaf de litteratuur ons aan de hand? Het eenige geval dat deze op vaderlandschen bodem aanwees (zie de aangehaalde dissertatie) had juist aan onze patiënte als leiddraad gediend, om te trachten een einde aan haar leven te maken, en langs dien weg de verantwoordelijkheid dier daad niet geheel op zichzelve te laden; terwijl de casuistiek in den vreemde voorbeelden gaf van het *pro* en het *contra*, die tamelijk wel tegen elkander opwogen. Men vindt deze in MICHAEL HAGER's *Die fremde Körper im Menschen.* Zij zijn, voor zoo verre zij op vorken of messen betrekking hebben, de volgende: Dr. SONDERLAND in Barmen 1) nam waar, dat bij een meisje van 19 jaren twee ijzeren vorken, na voor 10 maanden doorgeslikt te zijn, door een absces in de regter zijde van den buik werden verwijderd, met volkomen herstel. Dr. FEDELI 2) deelt mede, dat op dezelfde wijze bij eene vrouw van 50 jaren in het regter hypochondrium eene ijzeren vork, nadat zij iets langer dan 2 jaren in de maag vertoefd had, op die plaats uit een absces, dat zich daar gevormd had, door hem werd uitgesneden. Hierbij sluiten zich eenige gevallen van gastro-

1) RUST, *Magazin*, Bd. XV, pag. 345.
2) *Innsbrücker Zeitung* 1836. III. S. 142.

tomie met opvolgende genezing aan: SCHWAB 1) en eene waarneming van CAYROCHE 2), waarbij het eene ingeslikte vork bij eene vrouw van 24 jaren gold, die gedurende een langdurig verblijf in de maag aanleiding tot herhaaldelijk braken, toevallen en vorming van abscessen gegeven had, tot eindelijk de gastrotomie met een gelukkig gevolg bekroond werd. Die vork had 229 dagen in de maag vertoefd. Nog wordt één geval van Dr. HÜBNER 3) vermeld en één in BALDINGER's *Magazin*. Bd. XIII. S. 567.

Hieruit viel dus in het algemeen niet veel te concluderen. De balans begon echter merkbaar over te hellen, toen wij tegenover de uit den aard der zaak ongunstige prognose bij gastrotomie stelden de vraag: Waar zijn de gevallen geboekt, in welke eene expectatieve behandeling lethale gevolgen na zich sleepte? en wij daarop geen afdoend antwoord erlangden. Waren dergelijke gevallen met opzet verzwegen, dan moest men er toch althans eenige weinige bij controleurs als ROKITANSKY, FÖRSTER en anderen aantreffen.

Van veel gewigt was ons daarenboven de ervaring der Militaire Geneeskundigen van lateren tijd 4), waardoor zij meer en meer teruggekomen zijn van operatief in te grijpen in gevallen van verwonding der buikingewanden, wanneer dat ingrijpen betrekkelijk van eenige beteekenis moet geacht worden, en alsdan zoo mogelijk zich tot de expectatieve behandeling bepalen. En

1) Men vindt dit geval uitvoerig beschreven in een klein boekske, getiteld: "*Een besondere Genesinge van den prusziaenschen mes-inslicker, beschreven door den zeer wijdt befaemden* DANIEL BECKERUS, *Prof. d. Med. in de Academie van Coningsbergen. Bij dezen derden druk zijn de getuigenissen van den alderdoorluchtichsten Coninck van Polen ende der stadt Coningsbergen gevoeght. Ende eenighe diergelycke wonderlyke gheneṡinghen. Vry naar het Latyn vertaald door* TH. STAFFORD, *Chir. tot Leyden. Tot Leyden by* CORN. BANHEYNINGH. A°. 1649." Dit boekske is voorzien van eene "*afbeeldinghe van den Boer, dewelcke het Mes heeft ingeslickt*" en van eene "*afbeeldinge van het Mes, 't welck van den Prusziaenschen Boer was ingeslickt ende seer aerdich uyt deszelfs maegh is ghesneden.*"

Een pruissische boer, ANDRIES GRUNHEYDE, uit de buurt van Koningsbergen, slikte, toen hij door met het handvat van een mes op den rug zijner tong te drukken, braakbewegingen wilde te voorschijn roepen, het mes in, den 29sten Mei 1635.

Na rijp beraad der Medische Faculteit te Koningsbergen werd hij den 9den Julij daaraanvolgende in tegenwoordigheid van diezelfde Faculteit door den zeer ervaren Steensnijder DANIEL SCHWAB van dat mes verlost door "de maeg open te snyden, naar de lincker partye van het weecke des buycks, twee vingeren breedt onder de corte ribben, naer de lengde," enz. Niettegenstaande vijf hechtingen, de toediening van zeer zamengestelde fomenten, balsems, decocta, pulveres, enz., was na 14 dagen de wonde geheel genezen. De schilderij, voorstellende dezen boer, berust op het Anatomisch Kabinet te Leiden, waarbij bewaard wordt het authentiek exemplaar van het document betreffende deze gebeurtenis, gezonden door de Medische Faculteit te Koningsbergen aan de Medische Faculteit te Leiden. Het boekje bevindt zich ook in de bibliotheek der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunde.

2) RUST, *Magazin*, Bd. VIII. S. 124.

3) *Mémoires de l'Académie*, I. S. 575.

4) Zie hierover *Die Wunden des Magens*, von HENRICI, *Deutsche Klinik* 1864.

zegt niet VIDAL DE CASSIS 1) omtrent deze quaestie: »On a surtout conseillé la gastrotomie, quand des corps étrangers, descendus dans l'estomac ne peuvent franchir le pylore et les intestins et donnent lieu à des accidents graves."

Wanneer wij bij dit alles, nog den ver gevorderden leeftijd van onze patiënte in aanmerking namen, en het vooruitzigt, dat zij bij de nabehandeling althans niet zou *mede*werken, dan was onze overtuiging gevestigd, dat hier van den beginne af eene expectatieve behandeling aangewezen was, te meer nog, toen zich de gezondheid van dag tot dag goed hield en wij, door geheel meester te zijn van de omringende omstandigheden, de lijderesse in den meest gunstigen toestand konden plaatsen, om die »accidents graves" zoo mogelijk te voorkomen of althans te matigen. Men zou tegen onze redenering met eenig regt kunnen aanvoeren, dat, wanneer zich dreigende verschijnselen in zulk een geval opdoen, men alsdan onder des te ongunstiger omstandigheden zou moeten opereren; waartegen dan toch het geval van CAYROCHE, waar dit werkelijk het geval was, weêr als tegenhanger zou kunnen dienen. Hoe dit ook zij, deze gevolgtrekking zij ons uit onze waarneming geoorloofd, dat men zich hoede in dergelijke gevallen zoo dadelijk de bistouri ter hand te nemen.

Nog eene enkele opmerking omtrent den weg, dien de vork genomen heeft. Wij meenen de kortste. Wij hebben daarom de infiltratie, die zich allengs in de linker buikhelft deed kennen, bij een tumor vergeleken, om te duidelijker te doen uitkomen, dat die hardheid steeds op dezelfde plaats en van begrensden omvang bleef. Hieruit volgt, dat, toen later bleek, dat de punten van de vork uit het colon voor den dag kwamen, deze daar niet langs het verloop van het darmkanaal gekomen waren. Het komt ons daarom het waarschijnlijkst voor, dat de vork met hare punten den maagwand geperforeerd heeft, nadat deze onderwijl door adhaesieve ontsteking met het colon vergroeid was, en dat daarop de perforatie van dien vergroeiden wand gevolgd is, dat zich vervolgens, gedurende den tijd, dien de vork noodig had, om den tegenovergestelden wand van het colon en den buikwand te doorboren, op dat gedeelte der vork, hetwelk zich toen in het colon bevond, de kristallen van phosphas calcis hebben afgezet, terwijl het overige gedeelte van de vork, namelijk het eind van den steel, nog in de maag vertoefde. — Dat bij het verwijderen ook faeces aan het einde van den steel kleefden, laat zich verklaren, doordat die steel toen door die faeces werd heen bewogen. Hadden zich de kristallen reeds in de maag afgezet (dat physiologisch toch niet waarschijnlijk klinkt), of had zich de vork een tijd lang in hare geheele lengte in het colon opgehouden, dan moest in beide gevallen de geheele steel der vork met kristallen bedekt bevonden zijn. Het is alleen te verwonderen, dat er geene meerdere verschijnselen van die maag-darmfistel waargenomen werden. Zelfs geene onaangename aandoeningen, waarvan A. COOPER melding maakt, werden ons na haar herstel door de lijderesse medegedeeld.

1) *Traité de Path. ext. et de méd. operat.* 1864.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER EPIDEMIE VAN DIPHTHERITIS IN NEDERLAND IN 1864;

DOOR

Dr. H. VAN CAPPELLE.

De wensch, waarmede onze Bijdrage over diphtheritis in 1863 1) eindigde, dat namelijk gebrek aan stof weldra een einde aan deze *Bijdragen over de Geschiedenis dier ziekte in Nederland* mogt maken, schijnt hare vervulling nog niet nabij te zijn. Het getal gevallen toch, in de tabellarische opgaven over 1864 vermeld, was 2774 en dus gelijk aan dat der in 1863 bekend gemaakte gevallen. Wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat er uit de provincie Groningen geene tabellarische opgaven tot ons zijn gekomen en dat Gedeputeerde Staten van Limburg berigten, dat, voor zoo ver hun bekend is, geene gevallen in die provincie zijn voorgekomen, kan daaruit niet anders worden afgeleid, dan dat in de overige provinciën door elkander de epidemie is toegenomen, zoo als trouwens uit een der straks volgende staatjes nader blijken zal.

In volledigheid laten de ontvangen opgaven nog steeds te wenschen over. Dit kan onder anderen daaruit blijken, dat van de 262 gevallen, in de provincie Zuid-Holland waargenomen, 258 zijn opgegeven door de Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, residerende te Dordrecht, terwijl de 's Gravenhaagsche Commissie slechts melding maakt van 4 gevallen in de residentie, die allen doodelijk zijn afgeloopen. Hoogst waarschijnlijk zullen er in het ressort van die Commissie wel aangetaste gemeenten geweest zijn en zal het getal der in 's Gravenhage waargenomen gevallen zich niet bij die 4 hebben bepaald. — Evenmin mag men aannemen, dat er in de hoofdstad niet meer dan 50 gevallen van diphtheritis zouden zijn voorgekomen, vooral als men bedenkt, dat van die 50 niet minder dan 29 bezweken zijn. In de overige gemeenten van Noord-Holland kwamen te zamen 166 gevallen voor met 23 sterfgevallen; onderstelt men nu, dat de ziekte in Amsterdam niet kwaadaardiger is geweest dan in de overige gemeenten van Noord-Holland, dan zou het cijfer der ziektegevallen in de hoofdstad gesteld mogen worden op 209 of 159 meer dan is opgegeven.

Volgens de Provinciale Commissie in Gelderland zouden te Echteld meer gevallen zijn voorgekomen dan in de Tabel zijn vermeld en zouden, ook te Zutphen en te Wadenoijen verscheidene, meestal ligte, gevallen zijn waargenomen.

De volgende Tabel, geheel ingerigt als vroeger, moet dus niet beschouwd worden als eene volledige statistiek van alle in 1864 voorgekomen ziektegevallen van diphtheritis.

---

1) Zie Jaargang 1864, blz. 689 en volg.

NOORD-BRABANT.

GEMEENTEN.	Bevolking op 31 Dec. 1863.	Aantal malen dat in dezelfde woning zijn waargenomen: 2	3	4	5	meer gevallen.	Aangetasten: beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Overledenen: beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Hersteldenen.
Bergeijk.	1,770							1		1					1
Bladel.	1,502						1	1		2	1	1		2	
Capelle.	2,071	1					2	1		3	2			2	1
Chaam.	1,389	1					2			2	2			2	
Dinteloord.	2,409						1	1		2					2
Dommelen.	379						1	3		4	1	1		2	2
Geffen.	1,218						1			1	1			1	
Gilze.	2,684	12	3				33	81		114	5	1		6	106
Halsteren.	2,379	1	3				16	21	±30	67	11	9		20	47
Klundert.	2,967						1	3		4	1	1		2	2
Nieuw Vosmeer.	1,067								4	4			3	3	1
Nuland.	1,071						2	2		4	1			1	3
St. Oedenrode.	4,600						1	3		4	1	1		2	2
Prinsenhage.	5,897	2						3	1	4					4
Riethoven.	675								3	3					3
Schaijk.	1,521							2		2		1		1	1
Veen.	863							1		1					1
Vught.	2,785		1				1	7		8		1		1	7
Waalre.	852						1	10		11		2		2	9
Willemstad.	1,819		3				5	13		18	3	2		5	13
Woudrichem.	1,574						2			2					2
Wijk.	1,787	12					14	51		65	6	4		10	55
Zundert.	4,023						11	20		31	3	2 [1])		5	26
TOTAAL.	47,302	29	10				95	224	38	357	38	26	3	67	290

GELDERLAND.

GEMEENTEN.	Bevolking op 31 Dec. 1863.	2	3	4	5	meer	Aangetasten: beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Overledenen: beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Hersteldenen.
Apeldoorn.	11,954	8		1	1	1	28	59		87	7	1		8	79
Appeltern.	3,130						4	5		9	4			4	5
Arnhem.	28,000	9	2				40	50	18	108	4	1		5	103
Barneveld.	6,058	4	1	1	3	2	21	38		59	8	10		18	41
Bemmel.	4,682						3	7		10					10
Brummen.	6,212						1	1		2	1			1	1
Buren.	1,881	11					9	12		21	7	1		8	13
Doesburg.	4,121						5	9		14					14
Echteld.	2,009	4					12	9		21	1	2		3	18
Ede.	10,087	1	2			2	19	35		54	9	6		15	39
Elburg.	2,480	1						3		3					3
Ermelo.	5,167	6	3	1	2		24	29		53	12	3		15	38
Ewijk.	1,963						1	1		2					2
Gameren.	1,457	1	1				5	2		7					7
Haaften.	2,092	1	1				1	13		14	1			1	13
Harderwijk.	6,676								5	5					5
Te transporteren.	97,969	46	10	3	6	5	173	273	23	469	54	24		78	391

[1]) Hieronder één van 80 jaar.

GELDERLAND (*Vervolg.*)

GEMEENTEN.	Bevolking op 31 Dec. 1863.	Aantal malen dat in dezelfde woning zijn waargenomen — gevallen. 2	3	4	5	meer	Aangetasten: beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Overledenen: beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Hersteldeu.	Afloop onbekend.
Transport.	97,969	46	10	3	6	5	173	273	23	469	54	24		78	391	
Heerde.	5,179						3		18	21	1	1	2	4	17	
Hoevelaken.	812	3	4				12	17		29	8	2		10	19	
Kesteren.	2,261	2	2				25	7	29	61	12	1		13	48	
Lienden.	3,835	7	2	2			36	23		59	13			13	46	
Nijkerk.	7,540	7	5	1	1	1	26	74		100	8	1		9	91	
Nijmegen.	22,140	1					6	1		7	3			3	4	
Oldebroek.	4,605							1		1					1	
Putten.	4,086	3					3	27		30	2	1		3	27	
Rossum.	1,281	9	4		3	2	40	60		100	9	1		10	90	
Scherpenzeel.	1,336						3			3					3	
Wageningen.	5,535						3			3	1			1	2	
IJzendoorn.	494						1	1		2					2	
Zalt-Bommel.	3,620							1		1					1	
TOTAAL.	160,684	78	27	6	10	8	331	485	70	886	111	31	2	144	742	

ZUID-HOLLAND.

Brielle.	4,409	5	1				51	43	14	108	14	2	1	17	91	
Giessendam.	2,394	1				1	4	3	9	16	2		1	3	13	
's Gravenhage.	84,615								4	4			4	4		
Gorinchem.	9,192								1	1			1	1		
Gouda.	15,077								1	1						1
Hardinxveld.	3,694			1		1	4	10		14	1			1	12	1
Hazerswoude.	2,831								4	4			2	2	2	
Leerbroek.	648							4		4					3	1
Leksmond.	1,464							1		1					1	
Meerkerk.	1,338						3	3		6					6	
Oostvoorne en Rockanje.	2,798	5	3	2		1	31	21		52	7			7	45	
Poortugaal.	978	1					1	4		5					5	
Rhoon.	1,383		1				1	6		7	1	1		2	5	
Ridderkerk.	5,394	6	2				8	31		39	2			2	36	1
TOTAAL.	136,206	18	7	3		3	103	126	33	262	27	3	9	39	219	4

NOORD-HOLLAND.

Amsterdam.	258,632						34	13	3	50	26	3		29	21	
Barsingerhorn.	2,284		1				1	7		8		1		1	7	
Beverwijk.	2,758							3		3					2	1
Bloemendaal.	3,286	1					2			2					2	
Hilversum.	6,170	1	1	1			2	12		14		2		2	12	
Huizen.	2,940							1		1					1	
Koedijk.	927		1				3	3		6	3			3	3	
Koog a/d Zaan.	2,277							1		1					1	
Te transporteren.	279,274	2	3	1			42	40	3	85	29	6		35	49	1

NOORD-HOLLAND (*Vervolg*).

GEMEENTEN.	Bevolking op 31 Dec. 1863.	Aantal malen dat in dezelfde woning zijn waargenomen					Aangetasten				Overledenen				Hersteldeu.	Afloop onbekend.
		2	3	4	5	meer gevallen.	beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.		
Transport.	279,274	2	3	1			42	40	3	85	29	6		35	49	1
Nieuwe Niedorp.	1,325	1					2			2	1			1	1	
St. Pancras.	379							3		3					3	
Rijp.	2,040						2			2	1			1	1	
Schoorl.	1,200						2	1		3					3	
Uithoorn.	1,429						2	2		4	2			2	1	1
Ursem.	1,008		1				1	2		3					3	
Warmenhuizen.	1,078	2	1				5	2		7	1			1	6	
Weesp.	2,944							8		8					8	
Westzaan.	2,533	3	2				17	7		24	3			3	20	1
Wieringen.	1,953	3	1				6	18		24					24	
Zaandam.	12,281							1		1					1	
Zaandijk.	2,351	4	1				8	28		36	2	1		3	33	
Zijpe.	5,888	3					12	2		14	6			6	8	
TOTAAL.	315,683	18	9	1			99	114	3	216	45	7		52	161	3

ZEELAND.

GEMEENTEN.	Bevolking	2	3	4	5	meer	Aangetasten beneden 10 jaar	boven 10 jaar	van onbekenden leeftijd	Totaal	Overledenen beneden 10 jaar	boven 10 jaar	van onbekenden leeftijd	Totaal	Hersteldeu	Afloop onbekend
St. Annaland.	2,107	1	1	1			9	29		38	6	8		14	24	
Arnemuiden.	1,596	11	8	1		1	51	72		123	13	4		17	106	
Biervliet.	2,065								2	2						2
Brouwershaven.	1,742		1				2	1		3	1	1		2	1	
Hoek.	1,498							2		2					2	
Middelburg.	15,957	4				1	13	9		22	5	2		7	15	
Neuzen.	3,388	1					10	16		26	1	3		4	22	
Noordwelle.	456			1			3	1		4		1		1	3	
Oosterland.	1,403	1	1	1			5	6		11	3	2		5	6	
Poortvliet.	1,451							1		1		1		1		
Scherpenisse.	1,218			1			5	9		14	2	3		5	9	
Vlissingen.	11,560								3	3					3	
Wolphaartsdijk.	1,760	1					2			2	2			2		
IJzendijke.	2,545						2			2	2			2		
Zaamslag.	2,669	1	1				2	3		5	1			1	4	
TOTAAL.	51,415	20	12	5		2	104	149	5	258	36	25		61	195	2

UTRECHT.

GEMEENTEN.	Bevolking	2	3	4	5	meer	Aangetasten beneden 10 jaar	boven 10 jaar	van onbekenden leeftijd	Totaal	Overledenen beneden 10 jaar	boven 10 jaar	van onbekenden leeftijd	Totaal	Hersteldeu	Afloop onbekend
Amerongen.	2,291					1	6	5	1	12	2			2	10	
Amersfoort.	13,074						1	5		6					6	
Breukelen.	2,612	1						3		3					3	
Bunschoten.	1,500	12	2				23	49		72	2			2	70	
Hoogland.	2,406		1				2	3		5					4	1
Houten.	1,611						1	1		2	1	1		2		
Leersum.	1,297						1	2		3					3	
Te transporteren.	24,791	13	3			1	34	68	1	103	5	1		6	96	1

UTRECHT (*Vervolg*).

GEMEENTEN.	Bevolking op 31 Dec. 1863.	Aantal malen dat in dezelfde woning zijn waargenomen (gevallen.)					Aangetasten				Overledenen				Hersteldeu.	Afloop onbekend.
		2	3	4	5	meer	beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.		
Transport. . .	24,791	13	3			1	34	68	1	103	5	1		6	96	1
Leusden.	1,570	3					2	22		24		2		2	22	
Linschoten. . . .	1,199							1		1					1	
Renswoude. . . .	1,108	9					16	9		25	5	1		6	19	
Schalkwijk. . . .	1,043							1		1		1		1		
Stoutenburg. . . .	895	1	1				3	10		13	2	2		4	9	
Utrecht.	56,921	2		1			6	34	6	46	2			2	43	1
Zeist.	4,994		1				3	1		4					4	
Zuijlen.	808							1		1					1	
TOTAAL. . .	93,339	28	5	1		1	64	147	7	218	14	7		21	195	2

FRIESLAND.

GEMEENTEN.	Bevolking	2	3	4	5	meer	beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Hersteldeu.	Afloop onbekend.
Bolsward.	4,553							11		11					11	
Dokkum.	4,482								5	5					5	
Ferwerderadeel.. .	8,220	[illegible]	1				34	62		96	7	2		9	87	
Harlingen.. . . .	10,424	2	2				26	11		37	8	2		10	27	
Hennaarderadeel. .	3,898						2	26	2	30		2		2	28	
Kollumerland en Nieuwkruisland. .	6,537		1					5		5					5	
Leeuwarden. . . .	24,713	1					2	5		7	1			1	6	
Menaldumadeel.. .	8,877					1			[illegible]	6			1	1	5	
Oostdongeradeel. .	7,457	3					12	18		30	3			3	27	
Ooststellingwerf. .	9,007	6					23	53		76	2	2		4	72	
Opsterland. . . .	12,013						2	7		9					9	
Schoterland. . . .	10,954	1	1				3	3		6	2	1		3	3	
Smallingerland. . .	8,659		1				3	3		6	2			2	4	
Weststellingwerf. .	12,341	4	3	1			26	28		54	2			2	52	
TOTAAL. . .	132,135	19	9	1		1	133	232	13	378	27	9	1	37	341	

OVERIJSSEL.

GEMEENTEN.	Bevolking	2	3	4	5	meer	beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Hersteldeu.	Afloop onbekend.
Blankenheim. . .	416							1		1		1		1		
Holten..	3,020								4	4					4	
Kampen.	15,157	6	2				31	36	5	72	8	1	5	14	58	
Kuinre..	932						1			1					1	
Olst..	4,437	1					2	4		6					5	
Raalte.	5,592	1					3	3		6	2	1		3	3	
Staphorst.	4,725	1						7		7					7	
Steenwijkerwold. .	5,546							3		3					2	1
Wijhe.	3,959							2		2					2	
Zalk.	746						1			1	1			1		
Zwartsluis. . . .	4,175	1					1	2		3	1			1	2	
Zwolle.	19,959						4	11	2	17		1		1	16	
Zwollerkarspel. . .	5,114						2			2	2			2		
TOTAAL. . .	73,778	10	2				45	69	11	125	14	4	5	[illegible]	101	1

DRENTHE.

GEMEENTEN.	Bevolking op 31 Dec. 1863.	Aantal malen dat in dezelfde woning zijn waargenomen 2	3	4	5	meer gevallen.	Aangetasten beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Overledenen beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Hersteld en.	Afloop onbekend.
Gieten.	2,079	1	1				8	18		26	2	4		[illegible]	18	2
Norg.	5,951		1				5	10		15	3			3	12	
Westerbork. . . .	1,982	1	1				3	13		16		2		2	13	1
Zuidwolde. . . .	3,191	1	1				1		13	14	1		2	3	11	
Zweeloo.	1,122						2	1		3	2			2	1	
TOTAAL. . .	14,325	3	4				19	42	13	74	8	6	[illegible]	16	55	3

RECAPITULATIE.

PROVINCIËN.	Bevolking op 31 Dec. 1863.	Aantal malen dat in dezelfde woning zijn waargenomen 2	3	4	5	meer gevallen.	Aangetasten. beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Overledenen. beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.	van onbekenden leeftijd.	Totaal.	Herstelden.	Afloop onbekend.	Van 10,000 inwoners zijn aangetast.	overleden.	Van 1000 aangetasten zijn overleden.
Noord-Brabant..	418,201	29	10	3			95	224	38	357	38	26	3	67	290		8.5	1.6	167
Gelderland. . .	420,150	78	27	6	11	8	331	485	70	886	111	31	2	144	742		21	3.4	162
Zuid-Holland. .	651,885	18	7	3		3	103	126	33	262	27	3	9	39	219	4	4	0.5	148
Noord-Holland..	554,564	18	9	1			99	114	3	216	45	7		52	161	3	3.9	0.9	240
Zeeland. . . .	173,160	20	12	5		2	104	149	5	258	36	25		61	195	2	14.8	3.5	236
Utrecht. . . .	168,429	23	5	1		1	64	147	7	218	14	7		21	195	2	12.9	1.2	96
Friesland. . .	282,560	19	9	1		1	133	232	13	378	27	9	1	37	341		13.3	1.3	97
Overijssel. . .	245,271	10	2				45	69	11	125	14	4	5	23	101	1	5.9	0.9	184
Groningen. . .	218,239																		
Drenthe. . . .	102,277	3	4				19	42	13	74	8	6	2	16	55	3	7.2	1.5	216
Limburg. . . .	220,023																		
HET RIJK. .	3,454,759	223	85	20	11	15	993	1588	193	2774	320	118	22	460	2299	15	7	1.3	165

In eenige provinciën was de epidemie toegenomen, in andere verminderd, terwijl in Limburg zelfs geen enkel geval werd opgeteekend. Wat Groningen betreft, van welke provincie tabellarische opgaven ontbreken, vermeldt de Provinciale Commissie in haar Verslag het volgende: „Van angina diphtheritica kwamen slechts zeer weinige gevallen voor, en die nog wel meest in zeer ligten graad. Wij ontmoeten haar in de kantons Groningen, Hoogezand, Zuidhorn, Zuidbroek, Winschoten en Onderdendam."

De verdeeling der gevallen over de provinciën, vergeleken met 1863, blijkt uit het volgende Staatje:

PROVINCIËN.	Aantal gevallen in		Verschil in meer.	Verschil in minder.
	1863.	1864.		
Noord-Brabant.	95	357	262	
Gelderland.	1162	886		276
Zuid-Holland.	199	262	63	
Noord-Holland.	194	216	10	
Zeeland.	190	258	68	
Utrecht.	96	218	122	
Friesland.	406	378		28
Overijssel.	102	125	23	
Groningen.	140	—		140
Drenthe.	169	74		95
Limburg.	21	—		21
HET RIJK. . .	2774	2774	—	—

Van 10,000 inwoners werden in het geheele Rijk aangetast 7 en overleden 1.3, tegen 8.1 en 1.2 in 1863. Dit verschil in de verhouding der aangetasten tot de bevolking is alleen een gevolg van de toename der bevolking, daar het cijfer der aangetasten niet verschilt met het vorige jaar. Wat de aangetasten betreft, is die verhouding het ongunstigst in Gelderland en daarna in Zeeland, Friesland en Utrecht, wat de sterfte betreft in Zeeland en Gelderland.

Hoe vele gemeenten in elke provincie zijn bezocht geworden door de epidemie, hoe vele gemeenten zij in 1864 verlaten heeft, en hoe vele zij heeft aangetast, die in 1863 waren vrij gebleven, vermeldt de volgende Tabel:

PROVINCIËN.	Aantal gemeenten aangetast in		Verschil in meer.	Verschil in minder.	Aantal gemeenten, die wel in 1864, maar niet in 1863 zijn aangetast.	Aantal gemeenten, welke de epidemie in 1864 heeft verlaten.
	1863.	1864.				
Noord-Brabant.	13	23	10		18	8
Gelderland.	39	29		10	8	18
Zuid-Holland.	23	14		9	7	16
Noord-Holland.	22	21		1	12	13
Zeeland.	11	15	4		12	8
Utrecht.	12	15	3		8	5
Friesland.	14	14			4	4
Overijssel.	15	13		2	6	8
Groningen.	22	—		22	—	22
Drenthe.	4	5	1		3	2
Limburg.	2	—		2	—	2
HET RIJK. . .	177	149		28	78	106

Groot is dus weder de verwisseling van grondgebied geweest; tegen 106 gemeenten, die door de ziekte verlaten zijn, werden 78 in 1863 verschoond geblevene gemeenten door de epidemie bezocht. In vele gemeenten, waar de ziekte reeds in 1863 bestond en eenige uitbreiding had gekregen, kwam zij ook in 1864 soms in niet geringe mate voor, zoo als te Wijk en Zundert in Noord-Brabant; te Arnhem, Barneveld, Ede, Ermelo, Kesteren, Lienden, Nijkerk, Putten en Rossum in Gelderland; te Ridderkerk in Zuid-Holland; te Amsterdam, Wieringen en Zaandijk in Noord-Holland; te Bunschoten en Utrecht in Utrecht; te Ferwerderadeel, Hennaarderadeel, Oostdongeradeel en Ooststellingwerf in Friesland, en te Kampen en Zwolle in Overijssel. Van de nieuw aangetaste gemeenten heerschte zij voornamelijk te Halsteren in Noord-Brabant; te Brielle, Oostvoorne en Rockanje in Zuid-Holland; te Westzaan in Noord-Holland; te St. Annaland, Arnemuiden, Middelburg en Neuzen in Zeeland; te Leusden en Renswoude in Utrecht; te Harlingen en Weststellingwerf in Friesland.

Ook nu weder wijst het Verslag der Provinciale Commissie in Gelderland op eene zeer ongelijkmatige verspreiding der gevallen. In het arrondissement Arnhem kwamen 556 lijders voor in 14 gemeenten, in de arrondissementen Nijmegen en Tiel 314 in 13 gemeenten, in het arrondissement Zutphen 15 lijders in 2 gemeenten.

De intensiteit der epidemie schijnt tamelijk dezelfde te zijn gebleven en eer te zijn toegenomen dan afgenomen, zoo als uit het volgende Staatje blijkt:

PROVINCIËN.	Van 1000 aangetasten stierven in	
	1863.	1864.
Noord-Brabant.	311	187
Gelderland.	166	162
Zuid-Holland.	191	148
Noord-Holland.	196	250
Zeeland,	135	236
Utrecht.	84	96
Friesland.	84	97
Overijssel.	227	184
Groningen.	151	—
Drenthe.	85	216
Limburg.	95	—
Het Rijk.	155	165

De invloed van den leeftijd op de sterfte aan diphtheritis was weder zeer merkbaar; terwijl van de aangetasten beneden 10 jaar ruim 32 pCt. bezweken, stierven er van 100 aangetasten boven 10 jaar slechts ruim 7. Hoe deze verhouding in de onderscheidene provinciën is geweest, kan men uit de volgende Tabel zien:

PROVINCIËN.	Er stierven van 1000 aangetasten	
	beneden 10 jaar.	boven 10 jaar.
Noord-Brabant.	400	115
Gelderland.	335	63
Zuid-Holland.	262	23
Noord-Holland.	454	61
Zeeland.	346	167
Utrecht.	218	47
Friesland.	203	38
Overijssel.	311	57
Groningen.	—	—
Drenthe.	421	142
Limburg.	—	—
Het Rijk. . . .	322	74

Terwijl in 1863 de meeste gevallen in de eerste helft des jaars voorkwamen, zijn in 1864 de gevallen in de laatste helft nagenoeg gelijk aan die in de eerste. In de zes eerste maanden kwamen voor 1268 gevallen, in de zes laatste maanden 1270, terwijl van 236 gevallen geene dagteekening is opgegeven. De meeste gevallen kwamen voor in Maart en October, de minste in Januarij.

PROVINCIËN.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Zonder opgaaf.	Totaal.
Noord-Brabant.. . .	11	16	36	35	55	22	16	20	23	20	27	22	54	357
Gelderland.	78	60	63	70	62	75	50	70	63	67	80	63	85	886
Zuid-Holland. . . .	3	7	15	7	6	20	[illegible]	17	21	62	43	31	21	262
Noord-Holland . . .	9	23	24	32	14	15	18	11	14	18	25	13	—	216
Zeeland.	2	9	40	31	8	22	25	27	14	31	25	17	7	258
Utrecht.	15	17	35	15	23	14	12	16	4	13	11	22	21	218
Friesland.	16	26	32	33	23	30	31	23	48	35	22	26	33	378
Overijssel.	8	11	15	18	14	14	10	7	3	5	3	2	15	125
Groningen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Drenthe.	5	5	7	2	10	10	7	11	9	6	—	2	—	74
Limburg.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Het Rijk. .	147	174	267	243	215	222	178	202	199	257	236	198	236	2774

Over de oorzaken, die invloed hebben gehad op het ontstaan en de verspreiding der ziekte, zijn de berigten weder uiterst schraal. Eene uitzondering daarop maakt het Verslag der Provinciale Commissie in Gelderland, waaraan wij voornamelijk het volgende ontleenen.

De berigtgever uit Nijkerk geeft weder een Staatje der gevallen, door hem zoowel dáár als te Hoevelaken behandeld:

Woningen.		Getal			Van 1000 aangetasten zijn overleden.
Getal.	Soort.	Lijders.	Hersteldden.	Overledenen.	
25	Drooge en goed verlichte.	44	42	2	4.5
44	Vochtige en donkere.	54	46	8	15
19	Naast mesthoopen.	30	22	8	27
1	Op moeraslanden.	1	—	1	100
89		129	110	19	14.7

In vele gemeenten hebben zich in dezelfde woningen, soms na verscheidene maanden, op nieuws gevallen vertoond. Te Apeldoorn werden voornamelijk die voorwerpen aangetast, welke reeds een- of meermalen aan de ziekte geleden hadden; in één huis openbaarde zij zich tot driemaal, telkens na een tijdsverloop van drie maanden; allen werden aangetast, een jongen van 11 jaar overleed, nadat hij in het vorige jaar eenmaal en dit jaar tweemaal de ziekte had doorgestaan. In eene andere woning overleed een cachectisch kind, dat voor de derde maal aan keelziekte leed.

Te Arnhem werd een groot aantal recidieven waargenomen. Te Doesburg zag men sommige gevallen in woningen, waarin de ziekte het vorige jaar had geheerscht; twee personen werden in hetzelfde jaar tweemaal aangetast. Te Garderen bezweek een kind, toen het voor de derde maal wegens angina diphtherina behandeld werd. Te Putten kwam in hetzelfde huis, waar in 1863 twee lijders geweest waren, thans weder een geval voor; in een ander huis werd diphtheritis voor de derde maal bij een kind waargenomen.

Ook uit de meeste andere provinciën wordt berigt, dat recidieven niet zeldzaam waren.

In het Verslag der Provinciale Commissie van Gelderland wordt de oorzaak van het recidiveren in de volgende woorden besproken:

„Moet het groote aantal recidieven worden toegeschreven aan de bijzondere vatbaarheid van sommige personen voor deze ziekte, of is de oorzaak te zoeken in den toestand van de woningen, waarin zij verblijf houden? Waarschijnlijk werken beide omstandigheden zamen. Dat ten minste de woningen eenigen invloed uitoefenen, blijkt uit de opmerking, die men te Arnhem gemaakt heeft, dat niet alleen achtereenvolgens, dikwijls met eene tusschenruimte van eenige maanden, al de leden van het gezin werden aangetast, maar dat ook nieuwe bewoners, bij welke vroeger geen spoor van angina diphtherina was waargenomen, spoedig nadat zij deze huizen betrokken hadden, niet verschoond bleven. Wij moeten hier echter bijvoegen, dat deze woningen ruim en goed gelegen waren. Onzindelijkheid, slechte lucht en schadelijke uitwasemingen bevorderen, zoo als wij straks zullen mededeelen, zeer den ongunstigen afloop dezer ziekte; op haar ontstaan echter schijnen zij over het algemeen niet zoo veel invloed te hebben; hiervoor moet nog eene andere, tot heden toe onbekende oorzaak aangenomen worden.

Meermalen heeft men opgemerkt, dat, indien de angina diphtherina zich in eene woning vertoonde, na verloop van eenige dagen meerdere gevallen in nabijgelegene huizen voorkwamen, zonder dat de lijders met elkander in aanraking geweest waren.

„Ten opzigte van de besmettelijkheid heeft de Commissie de volgende berigten ontvangen. Te Apeldoorn ging zij van kinderen soms over op de ouders, die hen aanhoudend verpleegd hadden. De geneesheer te Garderen is al meer en meer van de besmettelijkheid dezer ziekte overtuigd geworden; hij heeft herhaalde malen gezien, dat personen, die op grooten afstand woonden van een huis, waarin zich lijders bevonden, na een bezoek aldaar werden aangetast.

„Ook in andere plaatsen werd hetzelfde waargenomen; te Nijkerk geschiedde de verspreiding vooral door de scholen.

„Over het algemeen kan men aannemen, dat de angina diphtherina op plaatsen, waar zij vele jaren geheerscht heeft, langzamerhand goedaardiger wordt, en dat zij in den eersten tijd van hare verschijning veelal een meer kwaadaardig karakter vertoont. Te Arnhem zijn slechts vijf lijders bezweken, bij dezen werd eerst zeer laat geneeskundige hulp ingeroepen. Te Nijkerk is de sterfte van 22.2 in 1863 tot 9 pCt. gedaald, terwijl in het naburige Hoevelaken (waar de ziekte zich in 1863 het eerst vertoonde) het aantal overledenen betrekkelijk groot was. Vele voorbeelden zouden hiervan nog kunnen worden aangevoerd. Eene uitzondering op dezen regel maakt de gemeente Ede, welke van 1860 tot nu toe steeds eene ongunstige sterfteverhouding heeft opgeleverd; in sommige gemeenten (Beusichem, Doesburg en Rossum) was de epidemie van het begin af hoogst goedaardig.

„Dat slechte woningen en onzindelijkheid de kwaadaardigheid der ziekte zeer begunstigen, blijkt ten duidelijkste uit het berigt van den geneesheer te Garderen. Eene woning aldaar, in welke zes personen aangetast en overleden zijn, was klein en bedompt, de morsigheid was zoo verregaande, dat zij niet te beschrijven is; de buren hebben na den dood der lijders de bedsteden letterlijk met eene greep moeten uitmesten. Ook in andere gemeenten bleek de nadeelige invloed van onzindelijkheid op den afloop der ziekte."

In de berigten uit verscheidene provinciën wordt als oorzaak van den doodelijken afloop der ziekte ook genoemd gebrek aan voldoend voedsel. En inderdaad, zoo er ééne ziekte is, waarin krachtig voedsel een onmisbaar vereischte tot herstel is, dan is het deze.

De ongunstige afloop der ziekte wordt, naar het schijnt, vooral door de volgende oorzaken bevorderd:

1°. Het te laat inroepen van geneeskundige hulp;

2°. Onzindelijkheid en bedorven lucht;

3°. Gebrek aan krachtig voedsel.

Het zou daarom nuttig kunnen zijn, indien, bij het uitbreken van diphtheritis in eene gemeente, van wege het gemeentebestuur de ingezetenen opmerkzaam werden gemaakt op de beide eerste punten en de geneesheeren, belast met de behandeling der armen, gemagtigd werden tot het uitreiken van bons voor soep, bouillon, wijn, of wat zij verder voor hunne lijders

noodig mogten rekenen. Geneesmiddelen alleen baten hier niet, zoo zij niet door eene zeer krachtige voeding worden ondersteund.

De verschijnselen waren in den regel de gewone. Luidens het Verslag uit Gelderland werden te Vorden in Junij eenige zieken met diphtheritis van het tandvleesch behandeld, van een zeer goedaardig karakter; alleen bij eene 30jarige gehuwde vrouw greep het proces snel om zich heen, zoodat men voor haar leven vreesde; er volgden uitgebreide verlammingsverschijnselen, waarvan zij echter langzaam hersteld is. Te Haaften vertoonde zich bij een tweejarigen jongen het diphtheritisch proces alleen in de regiones inguinales; in de keelholte kon, niettegenstaande herhaald onderzoek, geene ziekelijke aandoening ontdekt worden; later volgden de eigenaardige verschijnselen van verlamming; spoedig werden in hetzelfde gezin twee meisjes door angina diphtherina aangetast.

VERSLAGEN.

VERSLAG VAN VERRIGTE VACCINATIËN MET OORSPRONKELIJKE KOEPOKSTOF UIT NAPELS BIJ KINDEREN EN RUNDEREN, DOOR HET GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER KOEPOK-INENTING TE ROTTERDAM.

Nadat er reeds meermalen in de vergaderingen van het Genootschap, en meer bepaald in die van Januarij 1865 door de Heeren NORTIER en BEZETH, was gesproken over het waarschijnlijk onvoldoende van de voorbehoedende kracht van de bij het Genootschap in gebruik zijnde vaccine, op grond van het hoe langer hoe meer voorkomen van varioloïden bij gevaccineerde personen, betrekkelijk korten tijd na de inenting, en vele leden deze meening waren toegedaan, werd er in de vergadering van April eene Commissie benoemd, bestaande uit de Heeren NORTIER, BEZETH, DEKKER en LAGE, belast met het opsporen, verkrijgen en aanwenden van oorspronkelijke koepokstof, zoo goed en deugdelijk als het haar slechts mogelijk zoude zijn.

Deze Commissie zich het moeijelijke harer taak niet ontveinzende, daar zij al dadelijk begreep een bijzonderen weg te moeten inslaan om tot het doel te geraken, vermits alle tot dusver aangewende pogingen vruchteloos waren bevonden, aanvaardde echter haar mandaat, en geeft hierbij een verslag van hetgeen door haar is verrigt.

De eerste bijeenkomst van de Commissie had plaats op den 5den Junij bij den Heer BEZETH, die haar opende met de mededeeling, dat hij, naar aanleiding van bij hem ingekomen berigten, had gemeend deze eerste bijeenkomst bij hem te moeten verzoeken. Hij stelde voor, in de eerste plaats over te gaan tot een Reglement van Orde, waarbij de werkzaamheden werden geregeld. Dien ten gevolge werd de Heer NORTIER tot President, de Heer BEZETH tot Thesaurier en Vice-Praeses, de Heer LAGE tot Secretaris en Vaccinateur, en de Heer DEKKER tot diens Coadjunctus benoemd.

Daarna deelde de Heer BEZETH mede, dat hij, wetende dat men in Napels op voortreffelijke wijze vaccineert met oorspronkelijke koepokstof, op het denkbeeld was gekomen, om te trachten van dáár zoodanige vaccine te verkrijgen, hetwelk hij zich voorstelde wel te zullen gelukken door medewerking en hulp van Dr. P. PINCOFFS, onzen verdienstelijken voormaligen stadgenoot, die thans te Napels is gevestigd en hem als vriend bekend is en daarenboven als ijverig voorstander van al wat strekken kan tot 's menschen welzijn.

In overleg met den Secretaris schreef hij reeds den 22sten April aan den Heer PINCOFFS, of hij in de gelegenheid en genegen zoude zijn aan ons Genootschap eenige oorspronkelijke koepokstof te doen geworden. Om den Heer PINCOFFS zoo veel mogelijk moeite te besparen, werd te gelijker tijd aan hem afgezonden een pakje, bevattende een lange houten koker, waarin 20 tweestaartige haarbuizen en een geschikt stuk schellak om de gevulde buisjes te sluiten, en een kleinere houten koker, waarin eene reageerbuis, om daarin de gevulde buisjes in te pakken en deze alzoo te verzenden,

Ook voegde de Secretaris bij den brief van den Heer BEZETH daarenboven een uitvoerig berigt van de wijze, waarop hij vaccine in buisjes verzendt naar Oost- en West-Indië, dat alles, om den Heer PINCOFFS welligt te gerieven.

Het pakje werd verzonden per stoomboot, de brief per post. Alras ontving de Heer BEZETH antwoord van den Heer PINCOFFS, waarbij deze hem meldde, dat hij wel in de gelegenheid was de bedoelde vaccine te zenden, maar dat men verlangde, dat de aanvraag officiëel van Regeringswege geschiedde, zoo als ook onder anderen Pruissen had gedaan. De Heer BEZETH antwoordde daarop den Heer PINCOFFS, dat dit verbazend omslagtig en moeijelijk zoude zijn, dat zulks welligt later konde geschieden, maar dat hij het Genootschap toch zeer zoude verpligten, met maar te beginnen ons wat van die vaccine te zenden. Eenigen tijd daarna, den 3den Junij, ontving de Heer BEZETH een pakje per post viâ Marseille, inhoudende vier platte houten doosjes, waarvan ieder bevatte vijf gevulde haarbuisjes, met rood lak aan beide einden gesloten, en een brief van Dr. PINCOFFS, van den volgenden hoofdzakelijken inhoud:

»Waarde Collega en Vriend!

»Om aan uw dringend verlangen te voldoen, heb ik mij direct van den Heer NEGRI (de vaccinateur, die zich met de voortplanting der vaccine van koe op koe en met het inenten der kinderen bezig houdt) 20 buisjes vaccine verschaft, zonder op de mij door den Heer LAGE toegezonden buisjes te wachten, en wilde u dezelve per post toezenden, maar tot mijn leedwezen vernam ik, dat de post zich niet met verzegelde pakketten belast. Met de stoomboot dezelve te zenden, zou wat lang duren, maar gelukkig presenteerde zich eene gelegenheid door een vriend, den Heer WESSELINK, die den vorigen Zaturdag, den 27sten, van hier vertrokken en ongeveer 14 dagen later te Rotterdam zal zijn. Ik heb hem verzocht, zoo men van Frankrijk zulks doen kan, het pakje van Marseille uit, per post te zenden, zoo niet, zal hij het u zelf te Rotterdam doen geworden. Ik hoop, dat hetzelve behouden in uwe handen zal aankomen. Deze vaccine stamt, zoo als men zegt, van cowpox af, voor ongeveer 16 jaren uit Engeland gekregen, en sedert dien tijd steeds van koe op koe voortgeplant, enz. enz.

»Met hoogachting en vriendschap, »Uwen Dw. Dienaar,

»P. PINCOFFS."

Verder bevatte dat pakje een authentiek bewijs van afgift met het adreskaartje van den Heer NEGRI en eene kwitantie van denzelfden.

Met groote belangstelling werd dit berigt van den Heer BEZETH vernomen. De vraag was nu, hoe deze vaccine aan te wenden, en daaromtrent werd overeengekomen, om op den eerstvolgenden maandag, den 12den Junij, ter gewone zitting van het Genootschap een buisje te verbruiken, zoo er geschikte kinderen om te vaccineren werden aangeboden. De Heer NORTIER zoude intusschen trachten eene koe beschikbaar te krijgen, om ook die met deze vaccine in te enten. Hij meende, dat hem daarvoor een geschikte weg open stond.

Den 12den Junij zijn er bij het Genootschap vier jonge, gezonde kinderen ingeënt met den inhoud van één der 20 buisjes; drie kinderen op iederen arm drie picures, en het vierde op iederen arm twee, omdat dit kind zeer jong was en de graad van reactie dezer vaccine ons nog onbekend was. De inhoud van het buisje, ongeveer drie druppels, werd geblazen op de huid van den eenen bovenarm van het oudste kind (12 maanden) en daarmede het lancet gechargeerd voor iedere picure voor dit en de drie andere kinderen. Op deze wijze had de Secretaris reeds vroeger herhaalde malen met

goed gevolg kinderen ingeënt met vaccine in buisjes bewaard, eens zelfs dertien maanden lang; hij meent, dat de dierlijke warmte, die de vaccine in eenige mate verkrijgt door het verblijf zelfs van betrekkelijk korten tijd op een levend ligchaamsdeel, er toe kan bijdragen, om haar des te gemakkelijker te doen opnemen. De Heer BEZETH liet zich op zijn eene hand drie picures geven met het overschot van den inhoud van dit eerste buisje; ongeveer een uur later maakte hij zelf daarnevens een paar picures met een onbesmet lancet, als contra-proef. De Heer BEZETH heeft zich vroeger herhaalde malen gerevaccineerd, doch steeds met negatief resultaat; ook nu is deze revaccinatie weder zonder gevolg gebleven.

Bij deze vier kinderen is de inenting met die vaccine mislukt, en zijn zij allen den 19den Junij voor de tweede maal ingeënt geworden met onze gewone koepokstof; bij drie is deze tweede beproeving gelukt, terwijl het vierde na eene herhaalde beproeving met de gewone vaccine onvatbaar bleek te zijn.

Den 15den Junij kwam ons medelid, de Heer SCHUIJT, ter zitting, waar de Commissie bijeen was, met de mededeeling, dat hij waarschijnlijk uitstekende gelegenheid had om een paar runderen ter vaccinatie beschikbaar te krijgen, en met de vraag of de Commissie genegen was, daarvan gebruik te maken, in welk geval hij er onmiddellijk werk van zoude maken en van den uitslag nader berigt geven. Dat dit voorstel gretig werd aangenomen, behoeft geene verzekering. Reeds des namiddags van dien dag kwam de Heer SCHUIJT den Secretaris mededeelen, dat hij den veehouder VAN DER HARG, nabij Hillegersberg, door zijnen invloed en door hem de geheele bedoeling van zijn verzoek te hebben blootgelegd, ten volle bereid had bevonden om ons in ons streven behulpzaam te zijn. De Heer SCHUIJT stelde voor, om den volgenden dag des namiddags ten half zes ure bij hem aan huis bijeen te komen en van daar naar het beloofde land te vertrekken. Alzóó geschiedde, en reden wij, de geheele Commissie met den Heer SCHUIJT, naar de boerderij van den Heer VAN DER HARG.

Aldaar komende, vonden wij den eigenaar van deze hoeve zóó welwillend en bereid om ons van dienst te zijn, dat het gepast is, reeds hier een dankbaar woord ter zijner eere te vermelden, hoewel den Heer SCHUIJT een groot deel hiervan toekomt voor de doelmatige en exquise wijze, waarop hij dezen akker had voorbereid.

Wij vonden twee beesten van ongeveer tweejarigen ouderdom, het eene eene vaars, het andere een osje, ter onzer beschikking, uit het land gehaald en op stal gezet, met het noodig dienstpersoneel om ons behulpzaam te zijn in het bedwingen der jolige veejeugd, wat al spoedig onontbeerlijk bleek te zijn, want nadat wij waren overeengekomen om de vaars te vaccineren op hare vier speenen bij gebrek aan genoegzame ontwikkeling van den uijer, en het osje op het scrotum, en met de eerste waren begonnen, bleek het alras, dat het dier zoo onrustig werd, dat het op stal staande niet te doen was, en VAN DER HARG daarom voorstelde de beesten naar buiten en in bedwongen liggende positie te brengen. Zoo werd gedaan en de beesten op de volgende wijze ingeënt. Na den inhoud van een buisje op een gewoon glaasje te hebben uitgeblazen, werd er bij de vaars achtereenvolgens aan iedere speen eene verticale insnijding gemaakt van ongeveer $1\frac{1}{2}$ duim lengte tot in het corium met een geschikt mesje, welks botte snede met de vaccine was besmet; daarenboven werd in iedere incisie met een fijn penseel nog meerdere vaccine binnengebragt. Daarna werden er op het scrotum van het osje drie dergelijke insnijdingen gemaakt, en hierin den inhoud van een ander buisje op dezelfde wijze ingebragt, waarna de beesten werden op stal gezet.

Den 19den Junij zijn wederom twee kinderen met Napelsche vaccine ingeënt; bij één is slechts één pokje opgekomen, dat 7 dagen later in suppuratie was en spoedig daarna opdroogde tot een klein onregelmatig korstje. Beide deze kinderen zijn den

29sten Junij met de gewone vaccine gerevaccineerd en hebben ieder zes pokken opgeleverd met geregeld verloop.

Den 20sten Junij was er bij de twee ingeënte runderen geen spoor van reactie te ontdekken. Den 23sten Junij bij de vaars niets dan op iedere speen het lineair cicatrix van de incisie; bij het osje daarentegen vonden wij vijf vrij goed ontwikkelde pokken in twee van de drie incisiën. Bij het openen van een paar der meest ontwikkelde dezer pokken verkregen wij genoegzame lymphe op een glaasje, om daarmede onmiddellijk eene andere koe te kunnen inenten, n°. 3, melkgevende en drie jaren oud. Aan eene vooraf kaalgeschoren plek van den uijer werden zeven picures verrigt met een gewoon lancet op dezelfde wijze als wij kinderen inenten. De Heer SCHUIJT gaf zich zelf met die vaccine ééne picure op de hand, met negatief resultaat, zoo als later bleek. Daarna werd eene vierde koe, ook melkgevende en drie jaren oud, ingeënt met versche Rotterdamsche vaccine aan den geschoren uijer, zeven picures aan de linker en drie incisies aan de regter zijde, in iedere incisie werd met het penseel nog meer vaccine ingebragt. Nog werd den 23sten Junij eene vijfde koe, ook melkgevende en drie jaren oud, ingeënt met Napelsche vaccine aan de geschoren uijer, zeven picures regts en vier incisiën links, in ééne van de incisiën werd de geheele inhoud van een buisje onmiddelijk ingeblazen.

Den 24sten Junij bleef er bij de vaars n°. 1 niets te ontdekken. Bij het osje n°. 2 daarentegen ontdekten wij nu zeven pokken, van deze pokken werden vier paar glaasjes met eenige lymphe gechargeerd, slechts weinig konden wij op ieder glaasje verkrijgen. De pokken zelve waren klein met eene nagenoeg platte matwitte oppervlakte en eene kleine verdieping in het centrum, die bruin en hard was. Met die vaccine hebben wij den 26sten Junij zes kinderen ingeënt. Bij alle zes is die inenting mislukt en zijn zij den 3den Julij gerevaccineerd met Rotterdamsche vaccine, die bij alle zes kinderen geregeld verloopende pokken heeft opgeleverd.

Den 27sten Junij waren er bij de drie koeijen, die wij den 23sten hadden ingeënt, duidelijke kenteekenen van gelukte inenting aanwezig, het waren kleine, platte, ronde, witte puistjes. De Heer SCHUIJT had van eene patiënte, onder zijne behandeling aan confluente variolae, op den achtsten dag na de eruptie eenige smetstof genomen op drie paar glaasjes, en die medegebragt. Met toestemming van den braven VAN DER HARG besloten wij ook deze smetstof op een paar runderen te beproeven. Daarvoor werd genomen n°. 6, eene driejarige melkgevende koe, en deze aan den uijer geïnoculeerd met vier picures, en vervolgens n°. 7, zijnde de vaars n°. 1, als tweede beproeving, maar nu niet zoo als de eerste maal aan de speenen, maar op de buitenste oppervlakte van de labia valvae, aan iedere zijde twee picures.

Den 29sten Junij waren de pokken bij n°. 3, 4 en 5 in ontwikkeling toegenomen, maar konde er nog geene lymphe uit verkregen worden. Bij n°. 6 en 7 was nog niets te bespeuren.

Den 1sten Julij waren er bij n°. 3, die onmiddellijk van n°. 2 was ingeënt geworden, vijf vrij goed ontwikkelde pokken aanwezig. De omvang van iedere pok was ongeveer $^1/_4$ Ned. duim in doorsnede, in het midden was eene bruine, harde plek als reeds beginnende korstvorming aanwezig en daaromheen een min of meer gewelfde dofwitte geelachtige rand, verder in den omtrek was de huid geheel normaal, zonder eenige zwelling of roodheid. Op slechts één paar glaasjes konden wij uit deze vijf pokken slechts weinig vaccine verkrijgen, die glaasjes bestemden wij voor het gebruik bij een kind. Met de overige vaccine uit deze pokken werden toen wederom twee koeijen ingeënt, n°. 8, eene driejarige melkgevende, aan den uijer door drie picures, en n°. 9, eveneens eene melkgevende driejarige ook aan de uijer, door vier picures; het lancet

werd voor iedere picure in eene geopende pok gebragt en zoo doende met vaccine bezwangerd. Bij n°. 4, den 23sten Junij ingeënt met Rotterdamsche kindervaccine, waren in vier van de zeven picures vier tamelijk ontwikkelde pokken waar te nemen, iets kleiner dan bij n°. 3, en eveneens met bruine korstjes in het centrum; in de drie incisiën aan de regter zijde van den uijer waren ook pokken ontwikkeld, confluent in iedere incisie drie à vier, ook met eene harde, langwerpige korst in het midden en een zachte, witgele rand daaromheen, verder in den omtrek noch zwelling noch roodheid. Uit deze zeven pokken konden wij op slechts twee paar glaasjes een weinig vocht verkrijgen. Bij n°. 5, den 23sten Junij ingeënt met Napelsche vaccine, waren in vier van de zeven picures vier pokken en in ieder der vier incisiën ook pokken opgekomen, en deze acht pokken eveneens gesteld als die bij n°. 3 en 4, doch nog het minst ontwikkeld; slechts één paar glaasjes konden wij hiervan chargeren. Bij n°. 6 en 7, den 27sten Junij geïnoculeerd met virus variolosum, was nog niets te bespeuren.

Den 3den Julij hebben wij een kind van negen maanden ingeënt met de vaccine van koe n°. 3. Wat daarvan geworden is, weten wij niet, daar wij dat kind niet hebben terug gezien, een ander kind van twee jaren hebben wij ingeënt op den regter arm met vaccine van koe n°. 4 en op den linker arm met Rotterdamsche vaccine; op den regter arm is niet eene pok opgekomen, terwijl zich op den linker arm slechts ééne pok matig heeft ontwikkeld met traag verloop, waarna dit kind aan eene tweede beproeving met Rotterdamsche vaccine werd onderworpen, doch met negatief resultaat, waaruit schijnt te blijken, dat dit kind slechts weinig vatbaarheid bezit en in het najaar zal worden gerevaccineerd. Nog werd een ander kind van 2¹/₄ jaar op den regter arm ingeënt van koe n°. 4 en op den linker arm met Rotterdamsche vaccine. Op den regter arm heeft zich niets vertoond, terwijl op den linker arm twee pokken geregeld zijn verloopen. Een ander kind is ingeënt op den regter arm van koe n°. 5 en op den linker arm met Rotterdamsche vaccine; op den regter arm is de inenting mislukt, op den linker hebben zich drie geregeld verloopende pokken voorgedaan. En nog werd den 3den Julij een ander kind op den regter arm van koe n°. 5 zonder resultaat ingeënt, terwijl ook bij dit kind zich op den linker arm drie geregeld verloopende pokken van Rotterdamsche vaccine hebben vertoond. Den 5den Julij vonden wij bij koe n°. 3 vijf goed gevormde crouten, twee daarvan konden worden afgenomen en werden bewaard. Bij koe n°. 4 waren zeven kleine crouten aanwezig, en bij koe n°. 5 ook zeven, waarvan er drie werden afgenomen.

Bij n°. 6 en 7, den 27sten Junij geïnoculeerd, met virus variolosum, was niets te bespeuren, evenmin als bij n°. 8, den 1sten Julij ingeënt met versche vaccine uit n°. 3. Bij n°. 9, eveneens uit n°. 3 ingeënt, vonden wij drie pokjes, uit één dezer chargeerden wij twee lancetten, drie ivoren pennen en één glaasje. Dienzelfden dag, den 5den Julij, hebben wij ingeënt n°. 10, melkgevende en 5¹/₂ jaar oud, met Napelsche vaccine aan den uijer, vijf picures aan de bovenzijde en twee incisiën daaronder. Daarna n°. 11, melkgevende en 5 jaren oud, met Rotterdamsche vaccine aan den uijer, zes picures en ééne incisie, en n°. 12, 9 jaren onden ook melkgevende, met Napelsche vaccine vijf picures en drie incisiën aan den uijer. Den 6den Julij hebben wij een kind op den regter arm ingeënt met de gechargeerde lancetten en pennen van koe n°. 9 en op den linker arm met Rotterdamsche vaccine. Op den regter arm hebben zich twee pokjes traag ontwikkeld, zonder dat er eenige vaccine uit was te verkrijgen, op den linker arm zijn drie pokken met geregeld verloop waargenomen. Een ander kind is ingeënt op den regter arm met een lijmig vocht, verkregen door de twee crouten van koe n°. 3 eerst te droogen, daarna fijn te wrijven en dan met een weinig water aan te mengen. Hiermede zijn

vier picures verrigt, die echter geen van allen eenig resultaat hebben gegeven; op den linker arm werd dit kind ingeënt met Rotterdamsche vaccine, die slechts ééne geregeld verloopende pok heeft opgeleverd.

Hier tusschen moet worden ingelast het relaas van het resultaat, dat de Heer DEKKER heeft gehad van de inenting, die hij den 24sten Junij heeft verrigt bij een uitstekend gezond kind van drie maanden, met het overschot van de vaccine op dat glaasje, hetwelk wij den 23sten Junij van het osje n°. 2 hadden genomen. Bij dat kind was van de zes picures ééne pok opgekomen, en was die pok op den 29sten Junij geregeld ontwikkeld. De Heer DEKKER heeft toen bij hetzelfde kind rondom en uit die ééne pok nog eenige inentingen verrigt, waaruit zich op den 5den dag daarna veertien pokken hadden ontwikkeld, reeds zoo actief, dat wij er den 6den Julij twee kinderen uit hebben ingeënt; bij het eene zijn van de zes picures drie geregeld verloopende pokken opgekomen, bij het andere slechts ééne, waarom dat kind den 13den Julij nogmaals is ingeënt met de gewone Rotterdamsche vaccine, die nog drie geregeld verloopende pokken heeft voortgebragt. Behalve die zoogenaamde proefpokken bij dat eerste kind heeft de Heer DEKKER dienzelfden dag (den 29sten Junij) uit die ééne pok nog twee andere kinderen ingeënt met een zoo gunstig gevolg, dat wij zeven dagen daarna konden beschikken over eene ruime hoeveelheid vaccine bij die twee kinderen, uit twaalf pokken, die allen gewenschte kenmerken droegen van zeer geregeld ontwikkelde pokken in het stadium lymphaticum, en ook daarna zeer geregeld zijn blijven verloopen, op den 10den dag in het stadium supurationis met eene belangrijke areola rondom de grootere pokken dan gewoonlijk, en op den 18den dag in het stadium desquamationis met donker bruine korsten, ook grooter dan gewoonlijk.

Om na de vermelding van deze belangrijke tusschen-akte van den Heer DEKKER terug te keeren tot onze beesten, zoo vonden wij den 7den Julij bij n°. 10, 11 en 12 niet de minste reactie, evenmin als op den 9den Julij.

Den 12den Julij hebben wij n°. 13, eene driejarige zoogenaamde schot, die twee dagen vroeger had gekalfd, ingeënt met de bovengemelde vijfdaagsche vaccine van de proefpokken uit de eerste kinderpok, door den Heer DEKKER verkregen uit het osje. Op den 5den dag namelijk had de Heer DEKKER uit die proefpokken eenige buisjes gevuld en eenige glazen gechargeerd. Het was met vaccine uit een dezer buisjes, dat wij deze koe inentten, aan den uijer vier picures en aan het perinaeum insgelijks vier. Daarna n°. 14, eene driejarige schot, met dezelfde vaccine aan het perinaeum zeven picures, en nog n°. 15, eene $2^1/_2$jarige melkgevende koe, ook met dezelfde vaccine, vier incisiën aan den uijer en twee picures ad vulvam.

Den 16den Julij bij geen der drie laatste beesten eenige reactie vindende, besloten wij alle drie aan eene tweede beproeving te onderwerpen, maar nu met vaccine van een derde kind, uit het osje op den 7den dag genomen in buisjes. Achtereenvolgens werden alzoo n°. 13, 14 en 15 met deze vaccine gerevaccineerd, allen aan het perinaeum, ieder door zes picures.

Den 17den Julij hebben wij een kind ingeënt met vaccine van een glas, genomen van het tweede kind, uit het osje, daarvan zijn twee geregeld verloopende pokken opgekomen. Dienzelfden dag hebben wij nog ingeënt een kind met vaccine van het derde kind, uit het osje, waarvan vier geregeld verloopende pokken met bijzonder groote crouten zijn voortgekomen; een ander kind met dezelfde vaccine, waarvan zes pokken zijn opgekomen, die geregeld waren in het stadium lymphaticum, doch welk kind niet nader is vertoond; een derde kind met dezelfde vaccine, waarvan twee pokken zijn opgekomen, met geregeld verloop; een vierde kind met dezelfde vaccine, die vier geregeld verloopende pokken heeft opgeleverd, en nog twee andere kinderen

met dezelfde vaccine, die bij elk hunner vier geregeld verloopende pokken heeft gereproduceerd.

Den 20sten Julij zijn drie kinderen ingeënt met vaccine van een vierde kind, uit het osje, alle drie met volkomen succes, vooral bij één waren reeds op den 14den dag na de inenting zeer fraaije groote crouten waar te nemen.

Den 21sten Julij vonden wij bij koe n°. 13 (die den 16den Julij was ingeënt met vaccine van een derde kind uit het osje) vijf pokken, waarvan de meest ontwikkelde werd uitgesneden, en hebben wij daarvan twee andere koeijen, beide melkgevende en 3 jaren oud, n°. 16 en 17, ingeënt op het kruis, vijf picures ieder, het lancet chargerende aan de afgesnedene vlakte van de pok, de pok zelve daarentegen tusschen twee glaasjes medegenomen. Bij n°. 14 vonden wij drie pokken, en bij n°. 15 slechts één, allen nog slechts weinig ontwikkeld.

Daar het ons tot nu toe nog niet mogt gelukken uit de bij de koeijen verkregen pokken vaccine te verzamelen, en wij die nog steeds op de gewone wijze hadden getracht te verkrijgen, door de pokken aan de buitenzijde te openen, even als bij kinderen, zoo besloten wij voortaan de methode van NEGRI te volgen, dat is, om de geheele pok tot in het corium uit te snijden en aan de afgesnedene vlakte de vaccine te zoeken. Daarvoor gebruikten wij eerst eene stevige langarmige tang, zoo als wel voor de operatie van phymosis wordt gebruikt, om de huidplooi, waarin de pok gezeteld is te pakken, en een krom mesje om de buiten de tang uitpuilende pok af te snijden. Later hebben wij met medehulp van onzen instrumentmaker, den Heer LINDEN, daarvoor een beter instrument bedacht, bestaande in een sterk schuifpincet met breede boogsgewijs eindigende bladen, waar tusschen de huidplooi wordt gevat, terwijl tevens een klein, scherp haakje, dat aan het slot van het pincet is bevestigd, bij het sluiten van het pincet in de pok wordt ingehaakt, om daardoor te voorkomen, dat de afgesnedene pok op den grond valt, zoo als ons meermalen is gebeurd.

Den 22sten Julij waren de vijf pokken bij n°. 13 een weinig grooter en werd er wederom ééne uitgesneden; bij n°. 14 waren de drie pokken ook iets meer ontwikkeld en ook daarvan ééne uitgesneden en medegenomen; bij n°. 15 was het ééne pokje tot een klein korstje opgedroogd. De Heer BEZETH wenschte diezelfde koe uit datzelfde ééne pokje nog eens voor de derde maal te vaccineren, en dat wel in de vagina, zoo als dan ook geschiedde met drie picures; de Heer BEZETH vond de introïtus vaginae der koeijen als inentingsplaats aangeraden wegens de vaatrijkheid en de beschutte oppervlakte. (sic!)

Den 24sten Julij zijn twee kinderen ingeënt met lymphe van eene den 22sten Julij uitgesnedene pok van koe n°. 13; deze pok was tusschen de glaasjes goed bewaard gebleven, en konden wij door de pok tusschen de glaasjes te drukken genoegzame heldere vloeibare lymphe verkrijgen, om daarmede die twee kinderen in te enten, op iederen arm drie picures. Tot onze niet geringe teleurstelling moesten wij echter ondervinden, dat van die twaalf picures niet ééne pok opkwam; diezelfde kinderen werden den 3den Augustus andermaal ingeënt met Rotterdamsche vaccine en bij ieder ontwikkelden zich daaruit zes geregeld verloopende pokken.

Den 25sten Julij was er bij koe n°. 16 en 17, die den 21sten Julij waren ingeënt van de uitgesnedene pok van n°. 13, niets te ontdekken, en werd n°. 16 voor de tweede maal ingeënt van eene andere uitgesnedene pok van n°. 13 aan den uijer met vijf picures, en n°. 17 met vaccine van een vierde kind uit het osje, acht picures aan den uijer.

Den 27sten Julij hebben wij twee kinderen ingeënt met vaccine op glaasjes, die de Heer DEKKER had verkregen van twee kalveren, die hij privatim tot dat dat doel had

ingeënt met vaccine van een derde kind uit het osje, welke inenting bij beide kalveren goed gelukt was. Bij geen van beide kinderen heeft die vaccine iets opgeleverd en zijn beide op den 3den Augustus nogmaals ingeënt met vaccine van een vierde kind uit het osje en hebben zich daaruit zeer geregeld verloopene pokken ontwikkeld. De Heer DEKKER had op de hofstede Langenstein, nabij Ameyde, die twee kalveren ingeënt den 18den Julij aan het perinaeum, ieder vier picures; den 21sten Julij vond hij bij beide beestjes pokken gevat, den 25sten Julij bij ieder vier geregeld ontwikkelde pokken, een weinig grooter dan, maar van gelijken vorm en aanzien als bij kinderen in dat tijdperk; ofschoon gedeeltelijk gedestrueerd konde hij toch nog één buisje, zes paar glazen en 18 pennen daaruit chargeren.

Nog zijn den 27sten Julij drie kinderen ingeënt met vaccine van een vierde kind uit het osje en alle drie met volkomen succes.

Den 29sten Julij waren er bij koe n°. 16, die den 25sten Julij voor de tweede maal was ingeënt met eene uitgesnedene pok van n°. 13, vier pokken opgekomen. Bij n°. 17, die voor de tweede maal was ingeënt met vaccine van de vierde generatie uit het osje, waren acht goed ontwikkelde pokken opgekomen, waarvan er drie werden uitgesneden; van de eene hebben wij toen ingeënt koe n°. 18, eene driejarige melkgevende, 7 picures aan den uijer en 4 aan het perinaeum; en koe n°. 19, 7 picures aan den uijer; zij was eveneens melkgevende en drie jaren oud. Deze uitgesnedene pok gaf bij eenige drukking tusschen twee glaasjes genoegzaam helder vocht om n°. 18 en 19 in te enten en werd daarenboven nog eenig vocht uit die pok in een buisje opgezogen; de twee andere pokken werden medegenomen tusschen glaasjes.

Den 30sten Julij waren de vier pokken bij n°. 16 iets meer ontwikkeld en werd er eene van uitgesneden. Bij n°. 17 waren de vijf overige pokken goed ontwikkeld en hebben wij er nog drie van uitgesneden.

Den 31sten Julij hebben wij een kind ingeënt nog met vaccine van de twee kalveren, doch ook vruchteloos; dit kind is den 7den Augustus gerevaccineerd met vaccine van een zesde kind uit het osje, en dat met volkomen succes. Nog hebben wij dienzelfden dag een kind ingeënt van het zesde kind uit het osje, dat zes prachtig ontwikkelde pokken heeft opgeleverd. Een ander kind uit eene uitgesnedene pok van koe n°. 17 zonder resultaat, waarna dat kind den 7den Augustus is gerevaccineerd met vaccine van het vijfde kind uit het osje, met volkomen gunstig resultaat; en dienzelfden dag nog twee andere kinderen, met de vaccine die wij den 29sten Julij uit eene pok van koe n°. 17 in een buisje hadden opgezogen. Bij beide kinderen is hiervan niet ééne pok opgekomen; het eene is daarna den 7den Augustus ingeënt met vaccine van het zesde kind uit het osje; het andere met gewone Rotterdamsche, bij beiden zijn toen zes geregeld verloopene pokken waargenomen.

Den 3den Augustus vonden wij tot onze groote teleurstelling bij n°. 18 en 19, die wij den 29sten Julij hadden ingeënt met de zoo schoon schijnende vaccine uit de uitgesnedene pok van n°. 17, niet ééne pok opgekomen en besloten dezelfde koeijen dadelijk aan eene tweede beproeving te onderwerpen, doch nu met vaccine van een vierde kind uit het osje, in buisjes bewaard, daar die vaccine bij n°. 17 zulke fraaije pokken had opgeleverd. Daarna hebben wij dienzelfden dag nog gevaccineerd n°. 20 en 21 met Rotterdamsche vaccine uit buisjes, ieder 6 picures aan den uijer; en n°. 22 met vaccine van een vijfde kind uit het osje, ook 6 picures aan den uijer. Twee kinderen, uit de stad medegebragt, in de hoop om die van versche pokken van n°. 18 of 19 te kunnen inenten, doch hetwelk verviel door de mislukking dier inentingen, werden toen nog ingeënt met vaccine van het vijfde kind uit het osje, met volkomen gunstig gevolg.

Den 3den Augustus zijn ook nog bij het Genootschap vijf kinderen ingeënt met vaccine van het vijfde kind uit het osje op de regter armen en op den linker met Rotterdamsche vaccine, allen met gunstig resultaat.

Den 7den Augustus zijn zes kinderen ingeënt met vaccine van een zesde kind uit het osje, allen met glansrijk gevolg.

Den 8sten Augustus waren bij alle vijf koeijen, den 3den Augustus ingeënt, pokken opgekomen, doch zeer traag ontwikkeld. Toen werd nog een kalf, n°. 23, ingeënt met vaccine van een derde kind uit het osje, aan het perinaeum 7 picures.

Den 9den Augustus is van n°. 21 eene pok uitgesneden en die voor het grootste gedeelte in eene ruime incisie aan den uijer van n°. 24 ingebragt en daarin blijven zitten; nog werd toen n°. 25 ingeënt uit eene uitgesnedene pok van n°. 22, 8 picures aan den uijer.

Den 12den Augustus waren er bij n°. 23 zeven pokjes opgekomen, bij n°. 24 en 25 niets.

Den 15den Augustus waren de pokken bij het kalf iets meer ontwikkeld, doch reeds droogende. Bij n°. 24 en 25 was niets te bespeuren.

Den 10den Augustus hebben wij zes kinderen ingeënt met vaccine van het zesde kind uit het osje, allen met volkomen goed succes; den 14den Augustus vijf kinderen met de nieuw verkregene vaccine uit het osje; bij allen zijn geregeld verloopene pokken voortgekomen.

Verdere proefnemingen op koeijen zijn toen gestaakt 1°. omdat wij door het osje in het bezit waren gekomen van zeer deugdzame oorspronkelijke koepokstof en wij die vaccine reeds voldoende bij kinderen hadden voortgeplant, om verzekerd te zijn van haar voortdurend bezit en hiermede ons doel hadden bereikt; 2°. omdat toen de runderpest bij het vee ook hier te lande zich begon te openbaren en wij het daarom minder gepast vonden onze proeven voort te zetten.

De Heer DEKKER heeft den 15den September bij zich aan huis twee kinderen ingeënt met vaccine uit een oorspronkelijk Napelsch buisje, en wel met gunstig gevolg. Bij beide kinderen hebben zich zes pokken voorgedaan met een zeer regelmatig verloop en heeft de Heer DEKKER uit die pokken wederom andere kinderen ingeënt, steeds met volkomen succes en wier pokken hoe langer hoe fraaijer in ontwikkeling en verloop zich voordoen, naar gelang zij meerdere generatiën tellen van af hun oorsprong van de Napelsche vaccine; een algemeen kenmerk van de nieuw verkregene pokken.

Hierbij zij met eer vermeld dat de Heeren DEKKER en BEZETH sedert den 16den Junij zich ten huize van den eersten geregeld eenmaal per week bezig houden met het inenten van kinderen met de nieuwe vaccine. Die kinderen erlangen zij uit hun beider stads-wijken voor eene geringe geldopoffering, en het loffelijk doel is, vooral met het oog op den naderenden winter, wanneer er in den regel bij het Genootschap minder kinderen ter vaccinatie worden aangeboden, om steeds voorzien te zijn van de recente nieuwe vaccine ten dienste van het Genootschap, en om aan de eventuële aanvrage van versche koepokstof, zoowel binnen als buiten onze gemeente, ook dan te kunnen voldoen.

Zij willen trachten dit hun loffelijk streven vol te houden en wij wenschen dat het hen moge gelukken, 1°. in het belang der zaak, om in het algemeen zoo veel mogelijk kinderen in te enten, en 2°. om beiden den dank des Genootschaps te kunnen verzekeren, wanneer het mogt blijken dat hunne voorzorg, waaraan niet weinig moeite verbonden is, inderdaad noodig mogt worden bevonden.

Wanneer wij nu het tot dusver medegedeelde resumeren, dan komen wij tot het volgende besluit:

Slechts bij één van de vijf runderen, ingeënt met de oorspronkelijke Napelsche vaccine, hebben wij pokken verkregen, die geschikt waren om met gunstig gevolg te worden gepropageerd; hierdoor is het vermoeden bij de Commissie ontstaan, dat niet alle de uit Napels ontvangene buisjes even werkzame vaccine hebben bevat, welke meening is versterkt door het herhaalde mislukken van de aanwending dezer vaccine bij kinderen, die daarna ingeënt met de gewone of de nieuw verkregene uit het osje, in den regel een gunstig resultaat opleverden. De eigene waarneming van de Commissie maakte het haar meer of min duidelijk, waarom de inhoud van zoo vele Napelsche buisjes onwerkzaam zoude kunnen zijn. Wanneer wij uitgesneden pokken tusschen twee glaasjes matig drukten, dan verkregen wij genoegzaam vocht, zelfs om in buisjes te worden opgezogen; doch de constante onwerkzaamheid van dat vocht, om pokken voort te brengen, deed bij ons het vermoeden ontstaan, dat dat vocht eenvoudig serum uit het de pok omgevend bindweefsel konde zijn, en geene vaccine uit de kern van de pok. Wanneer men nu ook in Napels buisjes op dezelfde wijze vult, hetwelk ons evenwel onbekend is, dan ontvangt men in die buisjes veel serum en weinig vaccine, hetwelk echter de hooge waarde van het erlangen der Napelsche vaccine, door de zorg van den wakkeren Heer PINCOFFS, voor ons niet verminderd; 1°. omdat wij toch uit twee buisjes pokken hebben verkregen, en 2°. omdat twee pogingen, die van de Heeren NORTIER en HAKEGRAAFF, om oorspronkelijke vaccine uit Engeland te verkrijgen, geheel mislukt zijn. Voor het oogenblik komt het ons ook niet geraden voor vaccine uit Londen te ontbieden, omdat de National Vaccin Institution aldaar, volgens het laatst medegedeelde berigt in de *Medical Times*, niets anders dan oude, zeer gehumaniseerde vaccine bezit, en dus in geenen deele cowpox, zoo als men vrij algemeen gelooft.

De pokken, die wij bij de derde koe verkregen van versche vaccine uit n°. 2, hadden een traag verloop, waren plat, gaven zeer weinig vaccine en droogden daarna spoedig op.

De pokken bij eene vierde koe, ingeënt met versche vaccine uit de derde, kwamen tot nog mindere ontwikkeling.

Van de vier ingeënte koeijen met onze gewone Rotterdamsche vaccine, leverden er drie vrij geregeld verloopene pokken.

De vijf koeijen, ingeënt met vaccine uit kinderen, oorspronkelijk van het osje (de vaccine namelijk), hebben alle eenige pokken gekregen met vrij geregeld verloop.

Bij de zes koeijen, ingeënt van uitgesnedene pokken van andere, is niet ééne pok opgekomen; evenmin als bij de twee beesten, ingeënt met menschelijk virus variolosum.

Bij nagenoeg alle kinderen, ingeënt met vaccine uit het osje, hebben zich geregeld verloopene pokken ontwikkeld, des te geregelder en des te meer ontwikkeld, naarmate zij meerdere generatiën telden van af het osje, zoodat de pokken, die wij thans zien, daarvan inderdaad oorspronkelijk, prachtig kunnen geheeten worden; in het algemeen kunnen wij hun verloop kwalificeren als volgt: het stadium eruptionis op den 3den of 4den dag na de inenting zeer actief, zóó zelfs, dat het ons een paar malen is voorgekomen reeds toen eenige vaccine uit sommige te kunnen verkrijgen, waarmede wij eenige andere kinderen met succes hebben gevaccineerd; — het stadium lymphaticum, in schijnbare tegenstrijdigheid met het vorige, op den 7den dag niet bijzonder actief, plat en ook niet rijk aan lymphe; — het stadium suppurationis op den 10den en 11den dag bijzonder actief, de pokken zijn grooter dan die van de oude vaccine op denzelfden

dag en hebben bijna alle een geprononceerden ontstekingskring (areola), met roodheid, hitte en zwelling tot op 2 à 3 duim in den omtrek; — het stadium exsiccationis op den 14den en 16den dag levert bij nagenoeg alle grootere crouten dan gewoonlijk, en dus later ook grootere likteekenen.

Het aantal kinderen dat wij tot heden (31 October) hebben ingeënt met de nieuwe vaccine, bedraagt 182 bij het Genootschap, en bij den Heer DEKKER 102.

De nieuwe vaccine, die wij thans bezitten en gebruiken, is, hoewel van denzelfden oorsprong, toch tweederlei, de eene uit het osje van Napelsche vaccine en de andere uit een kind van Napelsche vaccine. Wij hebben evenwel gemeend onze oude vaccine nog niet te moeten verlaten en bezitten die ook nog; maar laten het nu aan de beslissing der vergadering over, of wij ons voortaan op de nieuwe zullen verlaten, of wel dat wij nog eenigen tijd van beide zullen gebruik maken; het advies van de Commissie zoude zijn, de oude te verlaten, om de mindere deugdzaamheid, haar in den aanhef van dit rapport toegekend, en waarom al het werk der Commissie is geschied.

Ten slotte nog een hartelijk woord van dank aan ons ijverig medelid, den Heer SCHUIJT, voor de uitnemende gelegenheid, die hij de Commissie heeft verschaft, om zoo vele proefnemingen bij zoo vele runderen te kunnen doen, en aan den braven VAN DER HARG den vollen dank des Genootschaps; wat hij voor ons, geheel belangloos, heeft gedaan, hadden wij bij een ander (zoo die al te vinden ware, dat is, een veehouder, die zijn vee voor de proefnemingen beschikbaar stelde) welligt toch niet gevonden, tenzij met weêrzin en zeker met veel geldopoffering; maar VAN DER HARG met zijn helder gezond verstand begreep, en herhaalde het dikwijls, dat het zijne beesten geenerlei schade konde berokkenen, en uit zijn braaf hart hoorden wij hem menigmaal zeggen, dat het hem waarlijk zeer zoude verheugen, indien onze proeven mogten gelukken, omdat hij de waarde van goede pokstof voor de kindertjes ten volle besefte, menigmaal zelfs spoorde hij ons aan, om toch maar zoo vele koeijen te nemen als wij noodig achtten; hij had er om en om de zeventig en die alle waren des noods tot onze dienst, en hij zoude er pleizier in hebben als wij er maar zeer veel van gebruikten, en als wij het noodig achtten om ook het volgende jaar onze proeven voort te zetten, dan zoude hij, bij leven en gezondheid, de Heeren ook dan weder met genoegen zien terugkeeren. Wanneer wij al eens spraken over schadevergoeding, dan was het altijd met een blij en opgeruimd gelaat: „och, Heeren! praat mij daar niet van, dat geldt bij mij niets, tegenover het belang der zaak;" dat hebben wij zoo dikwijls van hem gehoord, dat wij het eindelijk nutteloos achtten, hierop verder bij hem aan te dringen.

Wat dunkt U van zulk een man; verdient die niet onze onverdeelde achting en dankbaarheid daarenboven? De Commissie althans is van oordeel, dat aan hem, uit naam van het Genootschap, een welwillend en dankbaar schrijven worde gerigt, vergezeld van een stoffelijk bewijs van de waarde die wij hechten aan de uitstekende dienst, het Genootschap bewezen.

En hiermede besluiten wij dit verslag, en meenen daarmede aan onze roeping te hebben voldaan. Gelukkig mogen wij ons voorzeker rekenen het begeerde doel te hebben bereikt, en kan het Genootschap zich thans beroemen op en verheugen in het verzekerd bezit van oorspronkelijke koepokstof, die aan alle vereischten van zeer deugdzame voldoet, voor zoo ver een zeer geregeld verloop van de door haar verkregene pokken daarvan het bewijs is; de tijd moet leeren of hare voorbehoedende kracht zich over een langer

tijdsverloop zal uitstrekken dan van de tot nu toe gebruikelijke. In elk geval staat ons de weg open, om, des vereischt, hetzelfde te herhalen, en meenen wij genoegzame ondervinding te hebben opgedaan om ook dan weder hetzelfde doel te bereiken; wij hopen echter dat dit eene reeks van jaren niet direkt noodig zal zijn, dat de klagt over het onvoldoende der vaccine hoe langer hoe minder worde gehoord en dat de resultaten van de nieuwe koepokstof het mogen bewijzen, dat wij inderdaad een nuttig werk hebben verrigt en daardoor het onze zullen hebben toegebragt, om het geschokt vertrouwen te herstellen en de bedreigde eer der vaccine te redden.

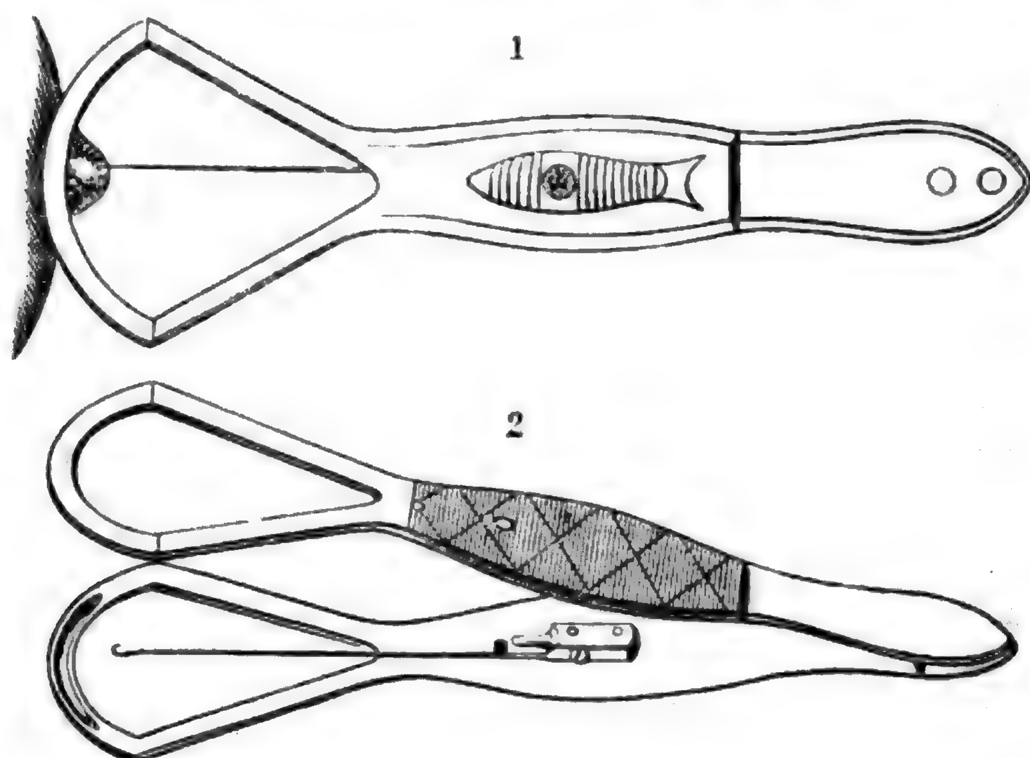

Het pincet is hier op de helft der natuurlijke grootte voorgesteld. Fig. 1 stelt voor het gesloten pincet met de gevatte huidplooi, terwijl het haakje, door het sluiten van het pincet vooruitgeschoven zijnde, met de vingers opgeligt en in de pok wordt ingehaakt. Men snijdt langs den hollen binnenrand van het pincet de pok af. Wanneer de koe bij het afsnijden vooruitspringt, dat meestal geschiedt, dan blijft toch het gesloten pincet aan de huidplooi hangen en men kan daarna gemakkelijk het pincet openen en verwijderen en de pok hangt ongedeerd aan het haakje.

Fig. 2 doet eenigzins op zijde het geopend pincet zien, en hoe het haakje aan het slot is bevestigd en hiermede vóór en achteruit wordt bewogen; het haakje is lang, dun en veërkrachtig genoeg om aan zijn einde bij het sluiten van het pincet te kunnen worden opgeligt en in de pok gehaakt.

October 1865.

H. LAGE, *Secretaris.*

GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER GENEES- EN HEELKUNDE TE AMSTERDAM.

2de *en* 3de *Sectie.*

Vergadering van 26 *October* 1864. — Onder de aan de orde gestelde balneotherapeutische mededeelingen vermeld Dr. VAN DOMMELEN een geval van ecthyma syphiliticum bij een Officier, die, na in den Haag gedurende zes maanden vruchteloos behandeld te zijn en te Amsterdam eene strenge ZITTMAN'sche kuur, zonder vrucht, ondergaan te hebben, daar na verloop van 8 dagen dezelfde verschijnselen weder intraden, door ZEd. naar Aken gezonden, hersteld is wedergekeerd, zijnde er nu reeds twee maanden verloopen zonder dat zich eenig verschijnsel van het ecthyma vertoont. Een lijder met exostosis, mede door ZEd. naar Aken gezonden, keerde terug, met dat eenig resultaat, dat de dolores osteocopi aanmerkelijk verminderd zijn, maar de belangrijke exostosis evenwel niets is afgenomen.

Prof. TILANUS deelt een geval mede van een Kaptein, uit Oost-Indië teruggekeerd met pijnlijke elephantiasis syphilitica faciei, die, den geheelen zomer in Aken vertoefd hebbende, niettegenstaande zweetkuren en dampbaden, ongenezen terugkwam. Evenzoo eene lijderes met tumor mammae was zonder genezing van Kreuznach wedergekeerd. Een 8tal waarnemingen over verschillende badplaatsen worden door Dr. GOBÉE medegedeeld. 1°. Eene 71jarige vrouw, die, sedert twee jaren aan hoogen graad van diabetes lijdende, bij wie het suikergehalte in de urine onder het gebruik van circa ééne flesch Carlsbader water daags, bij inachtneming van zoo veel mogelijk vleeschdiëet wel eenigzins verminderde, maar in hare woning niet geheel herstelde, na een verblijf van zes weken te Carlsbad geheel hersteld wederkeerde; 2°. een jong mensch, circa 24 jaren oud, met catarrhus chronicus bronchorum en vermoedelijk tuberculosis, die na ééne maand verblijf te Lippspringe aanmerkelijk gebeterd terugkwam; 3°. van Ems keerde eene dame met laryngitis chronica en aanvallen van laryngospasmus met aphonia, na aldaar eene maand de inhalatiekuur ondergaan te hebben, zonder eenige verbetering terug; 4°. daarentegen herstelde aldaar een man van 36 jaren, sedert twee jaren aan bronchitis chronica lijdende, zonder tuberculeuse diathesis, door het drinken van Emser water in loco, terwijl 5°. een ander, reeds voor zeven jaren lijdende, zonder eenig resultaat terugkwam; 6°. een 40jarige asthmaticus, die gedurende drie maanden aan acute spier- en gewrichtsrheumatismus met opvolgende endocarditis behandeld was, en nu nog steeds zeer pijnlijk in alle gewrichten bleef met paresis der vingerflexores, is, na 30 baden te Aken gebruikt te hebben, met warme douches wel eenigzins gebeterd, doch niet hersteld teruggekomen; 7°. na een verblijf van zes weken te Marienbad kwam een man van 56 jaren, lijdende aan plethora abdominalis met dyspepsia en haemorrhoïdaalverschijnselen en secundaire hevige hersencongestiën, volkomen hersteld terug; 8°. drie lijders, tusschen 20 en 40 jaren oud, aan hypertrophia cordis excentrica in minderen of meerderen graad (waarvan een met insufficientia valvulae bicuspidalis) lijdende, zijn allen na een verblijf van 4—8 weken te Godesberg zeer verbeterd teruggekomen; de hartkloppingen zijn bij allen zeer verminderd en hun gestel veel krachtiger geworden.

Dr. VAN DOMMELEN vertoont een cranium, dat op eenige plaatsen zeefvormig aan den binnenkant verwoest is. Behalve dat de glandulae Pachionii iets sterker ontwik-

keld waren, had de lijkopening geene ophelderingen opgeleverd, evenmin als over de oorzaak des doods, die zeer onverwacht was ingetreden. Dit zoo merkwaardig cranium was van een 20jarigen loteling uit de provincie Drenthe en sedert het laatste van April te Amsterdam in garnizoen. Hij was van een lymphatisch temperament en scrofuleuse habitus, landbouwersknecht van beroep en naar zijne verzekering steeds gezond, betrok van Augustus tot September de legerplaats bij Millingen en bleef goed gezond tot den 3den October, toen hij zich wegens tusschenpoozende koorts ziek melde. Den 4den October was hij geheel koortsvij, op deze en den volgenden dag werden hem 30 grein cinchonine cum ferro voorgeschreven, hetwelk ten gevolge had, dat zich den 8den evenmin als op den 4den dag (6 en 7 October), nadat hem nogmaals tweemaal 30 gr. cinchonine waren voorgeschreven, eenige koorts voordeed. Den 10den October verzocht hij zijne dienst weder te mogen hervatten, hetwelk hem echter niet werd toegestaan. Op den 11den October gevoelde hij zich minder wel, vermoedelijk wegens abusus diaetae, klaagde bij de namiddagvisite over een gevoel van uitermate zwakte, was tegen 5 uur eensklaps impos en trad, niettegenstaande huidprikkels, calomel enz., de dood vóór den nacht in. Zeer naauwkeurig werd de lijkopening verrigt, maar noch thrombose, noch in hersen- of bloedvatenstelsel, noch in de ingewanden iets gevonden, dat den zoo plotselingen dood kon verklaren.

Dr. MERKUS DOORNIK vraagt of ook de aanwezige leden bij kinkhoest nut hebben gezien van de toediening van brom. ammon. of brom. kalic., daar hij beide heeft beproefd zonder eenig gunstig gevolg.

Dr. ZEEMAN heeft het brom. kalic. gedurende 8–10 dagen laten gebruiken, zonder eenige verandering in den loop der ziekte waar te nemen.

Dr. GOBÉE deelt mede, dat Dr. BING te Bonn bij kinkhoest 1 dr. brom kalic. daags met gunstig gevolg heeft aangewend. Het is zeer aan te raden tegen pollutiones nocturnae.

Dr. VAN DOMMELEN zegt drie weken zonder effect brom. ammon. bij kinkhoest toegediend te hebben.

Vergadering van 21 *December* 1864. — Naar aanleiding van het in de vorige vergadering besprokene (over brom. amm. en brom. kalic.) wordt het aanwenden van anaesthetica besproken en door Dr. TILANUS de aandacht gevestigd op het inademen van oxyd. carbonicum bij het verrigten van kleine operatiën.

Dr. MERKUS DOORNIK geeft mededeeling omtrent eene patiënte, in alle mogelijke nuances een sterk beeld van hysterie vertoonende. Een meisje van 20 jaren, zeer wel opgevoed en in vele vakken bedreven, kwam onder zijne behandeling met hoest, daarbij spumeuse sputa expectorerende, vergezeld met febrile agitatie. Nadat de hoest geweken was ontstond er paralysis van den linker arm, hevige schokken, opistotonus, amaurosis oculi dextri, in welken toestand zij 3 à 4 weken bleef, kreeg toen slaapzucht, was daarbij cataleptisch. Eindelijk ontwaakte zij zeer frisch, maar kreeg nu op hetzelfde uur 's avonds een hysterisch acces, welke toestand overging in paresis van het linker been. Nadat deze weder opgeheven was kwamen de toevallen toen om den anderen, later om den derden dag. Thans krijgt patiënte visioenen, loopt 2 à $2^1/_2$ uur over de geheele kamer, slaapt daarna 1 uur en ontwaakt weder wel. Als oorzaak wordt opgegeven dat zij, geschrokken van een dief, die zich in eene kast verborgen had en welken zij met koenen moed had verjaagd, waarna zij den geheelen dag in eene opgewondene stemming bleef, zonder van het voorval iets te zeggen.

Dr. GOBÉE, *historia morbi van angina pectoris*. — Op den 7den November 1864, des avonds ten 8 ure geroepen bij den Heer O., gepensioneerd Officier van het Oost-Indi-

sche leger, 58 jaren oud, een krachtig en sterk gespierd man, sedert 12 jaren uit Oost-Indië teruggekeerd, waar hij jaren gediend heeft. Hier kreeg hij van tijd tot tijd hevige aanvallen van hevige colica hepatica et renalis, die na verloop van eenige dagen na het zetten van koppen en het leggen van warme pappen gewoonlijk weder ophielden. Gewoonlijk had hij zulk een aanval 1 à 2maal 's jaars. Hij ging 's zomers, vier jaren achtereen, naar Cleef, waar hij het kunstmatig bereide (Struvesche) Kissinger, Homburger en Carlsbader water dronk en kwam steeds gebeterd en versterkt van daar terug. In het voorjaar van 1864 behandelde spreker hem wegens grootere en kleinere furunculi, die vooral op het behaarde gedeelte van het hoofd en den nek en nog aan verscheidene andere ligchaamsdeelen zaten en door cataplasmata in suppuratie overgingen, doch gedurende het geheele jaar zich hier en daar vooral op de galea vertoonden. Hiervoor werd inwendig jod. kalic. gegeven.

Op dien avond (7 November) bij den lijder komende hoorde hij hem reeds aan de openstaande voordeur in een bovenvertrek van het achterhuis letterlijk brullen. Toen hij bij den patiënt kwam lag deze zich op den grond te wentelen, de beide vuisten vast aangedrukt tegen het boveneinde van den thorax onder de claviculae. Het gelaat was rood en opgezet, de ademhaling versneld, doch zonder reutels. Op de canapé gebragt verhaalde hij met eene door de pijn telkens afgebroken eenigzins heesche stem, sedert 4 dagen elken avond bij het naar bed gaan (uit eene warme in eene koude kamer) een hevig gevoel van zamensnoering van den geheelen thorax te hebben bespeurd, die hem de ondragelijkste pijn en een angst teweegbragt, waardoor de ademhaling sterk belemmerd werd. Zoodra hij met den neus onder de dekens kroop en de warme lucht inademde ging dat gevoel langzamerhand over, zoodat hij den nacht vrij goed sliep. Bij dag was alles weder over. Bij nader onderzoek bleek het, dat hij dat gevoel, doch in mindere mate, ook wel soms bij dag op straat kreeg, wanneer hij uit een warm societeits-lokaal of schouwburg op straat kwam, zoodat hij, om adem te scheppen, moest blijven staan, doch dat dit spoedig weder overging. 's Zomers had hij dat nooit bespeurd. Bij nader onderzoek was de hartslag versneld, tumultueus, doch de harttoonen normaal, evenzoo de ademhaling versneld, doch geene reutels in de borst; ook de percussie wees niets abnormaals aan. Er werd voorgeschreven gr. j. morphine, waarvan dadelijk $^1/_2$ gr. gebruikt werd. Zes drooge koppen in den nek, daar zij op de borst niet konden verdragen worden, wegens de zamensnoering die de luchtpomp teweegbragt. Een sterk voetbad en een compres met ol. sinapeos en ol. olivar. op de borst gelegd. Alles was echter vruchteloos; de pijn kwam in paroxysmen terug; het schreeuwen naar lucht was dan enorm tot weder een oogenblik van verademing volgde. Onder deze omstandigheden (het geval als angina pectoris, vooral als longkramp, beschouwende) meende spreker zijne toevlugt te moeten nemen tot chloroform en schreef voor:

℞. Chloroform.
Aeth. sulf. āā. unc. β.
m.

en liet hiervan eene hoeveelheid, in watten gedroppeld, bij horizontale ligging sterk inademen. Spoedig volgde bedwelming met den uitroep: »nu krijg ik lucht." Gedurende $1^1/_2$ uur werd hiermede af en toe voortgegaan. Na eenige minuten geslapen te hebben kwam de aanval met dezelfde hevigheid terug en werd terstond weder door de inhalatie van de chloroform- en aetherdampen bedwongen. Tegen 11 uur kwam weder duurzame rust en kon patiënt naar bed gebragt worden. Op den trap, die naar de slaapkamer geleidde (het gaan was uiterst moeijelijk en langzaam), kreeg hij weder

een hevigen aanval. Zijne houding was daarbij eigenaardig. Hij boog zich geheel voorover en leidde zijn hoofd tusschen twee treên. Men hoorde hem niet ademen, blijkbaar omdat hij den adem inhield. Na een paar minuten in die positie gebleven te zijn bragt men hem met moeite overeind en verder den trap op naar bed. In bed, vooraf goed verwarmd, stak hij terstond zijn hoofd onder de dekens. Nu werd de rest der chloroform- en aethermenging op watten onder den neus gehouden, waarop patiënt zich veel verligt gevoelde, weder vrij adem haalde, doch steeds over de toesnoering des thorax klaagde. Het tweede ½ gr. morphine werd nu in eens toegediend en bij terugkeerenden aanval de chloroform-inhalatiën van tijd tot tijd te doen aanbevolen. Bij het bezoek, 's morgens ten 7 ure, bleek, dat de nacht zeer onrustig geweest was, dat de aanvallen van tijd tot tijd teruggekeerd waren, doch in mindere hevigheid dan den vorigen avond. Hij had eenige taaije sputa opgegeven, die eenigzins bloederig gekleurd waren, doch geen enkel bloed bevatten. De ademhaling was een weinig versneld; pols 100 slagen, goed ontwikkeld, ligt weg te drukken; het gevoel van borstkramp was meer aanhoudend, echter niet zoo hevig als 's avonds te voren. Patiënt werd nu in een warm bad van 28° R. geplaatst, om, naarmate het hem verligtte, er een uur in te blijven en tevens een inf. tiliae met pulv. doveri (gr. xii.) toegediend. 's Namiddags ten 2½ uur was de ademhaling stertoreus, patiënt lag als stervende met volkomene bewusteloosheid, half gesloten oogen en bijna niet voelbaren pols. De kaken waren trismisch gesloten en er kon geen droppel water ingebragt worden. Op roepen gaf hij geen antwoord en lag op de regter zijde. Om 4 uur lag hij nog in denzelfden toestand, de kaken evenwel wat minder gesloten; de stertor nog sterker. Een emeticum van tart. emet. en pulv. ipec. werd werkelijk geslikt, doch er volgde geene braking; de huidwarmte was normaal; de pols over de 120 slagen. Ten 6½ uur was de stertor geheel over; de ademhaling, hoewel nog zeer versneld, vrij van slijmreutel; het bewustzijn eenigzins teruggekeerd; bij hard schreeuwen keek hij met half gesloten oogen, nam drinken en op herhaald aanmanen liet hij ook de tong zien. Nu werden poeders met caphurae (gr. ii.) en flor. benzoës gegeven en ol. sinapeos op de hartstreek en een clysma c. as. foetid. toegediend. De poeders werden om het half uur genomen. Op de eerste volgde braking van een dik groen vocht, omtrent 4 oncen. Om 9 uur werd nog een clysma c. as. foetid. et sulf. sod. gezet, zonder dat ontlasting volgde. De nacht van 8—9 November werd zeer onrustig doorgebragt; soporeuse slaap met hevig steunen. Andermaal groene vomitus met drie taaije met bloed gemengde sputa; op het clysma geen sedes. Bij de ochtendvisite van den 9den November patiënt hevig steunende, zich in het bed rondwentelen, ligging vooral regts in eene kromme houding. Het bewustzijn was slechts gedeeltelijk terug, antwoord bijna niet; de oogen meestal gesloten; sterk tracheaal geruisch bij het steunen; ademhaling versneld, doch nergens reutelend; in- en exspiratie zeer luid, bijna bronchiaal; percussie aan de voorzijde overal helder; hartslag zeer onduidelijk; pols zeer zwak, naauwelijks voelbaar, 100 slagen; huidwarmte normaal. Op vermanen urineloozing van 6—8 oncen, helder ge[illegible] geen eiwit; tong wit beslagen; geen sedes op het tweede lavement; pulv. c. moschi (gr. ii.) en camphor (gr. j.) om het uur. Gedurende dien geheelen dag was de lijder in drie opvolgende toestanden bijna niet reagerende op toeroepen, ook weinig of niet op speldenprik. De toegediende middelen, even als bouillon, werden meestal geslikt, doch bleven soms wel 10 minuten in den trismisch gesloten mond en spoog ze weder uit. Bij de avondvisite nog in denzelfden toestand; pols 120; zeer zwak; ademhaling 40, door den neus met gesloten mond; in- en exspiratie sterk hoorbaar; steeds soporeus; tusschenbeide sterk steunende; geene urineloozing noch ontlasting, om welke reden de catheter geappliceerd werd,

waardoor circa 8 oncen gele urine geloosd werd; clysma en as. foetid. cum. sulf. sod., waarop geen alvus volgde, de poeders nog eens herhaald. De geheele dag van 10 November was uiterst onrustig; de lijder zonder helder bewustzijn, soms hard schreeuwen en kermen. Opgeven van een enkel bloederig sputum; geen pols; geen alvus; urine als de vorige, met den catheter ontlast. Zonderling is de kracht waarmede hij zich tegen de applicatie catheteris verzet; huid koel en droog; iterent. pulver. 's Avonds een clysma c. aceto; applicatie van den heeten hamer in den nek, die hevige uiting van pijn en het roepen van den naam zijner vrouw teweegbrengt. Onder voortdurende bewusteloosheid, schreeuwen enz. bezweek patiënt den 12den November. De lijkopening werd niet toegestaan.

Vergadering van 22 *Februarij* 1865. — Dr. GOBÉE bespreekt de behandeling van scabies met petroleum, waarbij Dr. VERKOUTEREN mededeelt dat hij daarvan eene uitmuntende uitwerking had gezien. De eerste spreker maakt tevens melding van een onlangs nieuw aangewend middel tegen huidziekten, zoo als psoriasis, impetigo, lichen enz., namelijk het *resineon*, wordende daarvan 1 dr. op 1 once axungia als zalf ingewreven, hetwelk zeer gunstige resultaten zou opleveren.

Dr. ROMBOUTS bespreekt het acidum compositum Reitzii en vraagt of de leden ook ervaring hebben opgedaan omtrent de aanwending bij carcinoma.

Prof. TILANUS zag evenmin van dit als van andere hoog geprezen specifica eenig gunstig gevolg. Wel zag ZHG. bij chronische metritis uitmuntende uitwerking van murias auri natronatus (chloretum aurico-natricum), beginnende met $^1/_{10}$ gr. daags tot 1 gr. opklimmende. De beste wijze van toediening in den vorm van pillen met extr. dulcamarae om den anderen dag, met 1 pil $^1/_{10}$ gr. bevattende op te klimmen.

Dr. GOBÉE herinnert een door hem vroeger (26 October 1864) medegedeeld geval van diabetes mellitus. Bij deze patiënt, die sedert 3 maanden wel was gebleven, vertoonde zich nu op nieuw suikerhoudende urine na verandering in de diëet. Ook zag ZEd. eene buitengewoon gunstige uitwerking van brom. ammon. in twee gevallen van kinkhoest.

Prof. TILANUS vestigt de aandacht op ecclampsia gravidarum en de behandeling van deze. Met terugblik op de oudere behandeling, daarbij een geval citerende, aangehaald door Prof. PRUYS VAN DER HOEVEN in zijne *Ars medica*, in hetwelk de patiënte tot 60maal was adergelaten, herinnert ZHE. dat 4 jaren geleden hij reeds aanraadde clysmata met sulf. chinic. en wel met gunstigen uitslag, zonder venae sectio. In Januarij l.l. in consult geroepen bij twee gevallen van ecclampsia zag ZHG. 1°. bij eene primipara de gelukkige uitwerking der subcutane injectie van $^1/_4$ gr. mur. morph. en de applicatie van twee clysmata, ieder met 15 gr. sulf. chinic., waarna op den tweeden dag een dood kind werd uitgedreven. De urine, welke eerst veel albumen bevatte, vertoonde 14 dagen later geen spoor daarvan; en 2°. bij eene multipara, voor den 7den keer zwanger, bij wie reeds vóór zijnen komst eene V. S. gedaan was, maar nu dadelijk $^1/_4$ gr. mur. morph. subcutaan werd ingespoten, hetwelk 's nachts nog 3 à 4maal herhaald werd, waarna zij geheel bijkwam en toen eene mixtuur met $^1/_2$ dr. chinine lepelsgewijze toegediend, hetwelk ten gevolge had, dat de toevallen zich niet meer herhaalden maar den derden dag de vrouw van een dood kind verloste. Een derde en dergelijk geval deed zich daarna in het Gasthuis voor, hetwelk, op dezelfde wijze behandeld, met een even gunstigen uitslag bekroond werd. Spreker besluit hieruit, dat bij deze ziektevorm aan geene congestie gedacht moet worden, maar dat het een zuiver nerveus acces is; dat evenzoo de onderzoekingen van uraemie in lateren tijd niets verder geleerd hebben; dat de injectiën strekken om het acces te breken en

het paroxysme te bedaren, terwijl de chinine dienstig is om ze te voorkomen.

Bij dysurie zag Prof. TILANUS van subcutane injectie in den bilnaad eene uitstekend gunstige uitwerking, daar de pijn terstond ophield.

Dr. GOBÉE deed met zeer gunstig gevolg 1 scr. liq. Fowleri inhaleren bij een meisje met nerveus asthma. Bij chronische bronchitis evenwel had hij van de inhalatie weinig nut gezien.

Vergadering van 26 *April* 1865. — Dr. MERKUS DOORNIK vermeld een gunstig resultaat gezien te hebben van de toediening van sulf. chinic. bas. bij ecclampsia gravidarum.

Prof. LEHMANN zag nog in twee gevallen, zoowel bij den partus als dadelijk post partum gunstige gevolgen van de subcutane injectie met mur. morph. en toediening van sulf. chinic. bas. bij ecclampsia. ZHG. merkt echter op dat *niet altijd* even gunstig resultaat verkregen wordt van deze behandeling, daar nog in het afgeloopen jaar onder dezelfde behandeling de exitus lethalis volgde. Wat de albuminurie betreft bij gravidae, bevond ZHG. dat onder den partus de urine eiwithoudend, maar na den partus geen spoor van albumen overig was en toch ecclampsia intrad. Dat ecclampsia zich voordeed wáár ante partum geen albumen werd waargenomen. Nog onlangs had ZHG. bij eene forcipale verlossing de urine met den catheter ontlast, onderzocht en albumenhoudend bevonden, terwijl 24 uren post partum geen spoor van albumen meer te vinden was. Bij ecclampsia in partu werd ante partum evenmin albumen als epitheliumcylinders waargenomen.

Ten opzigte van de aanwending van petroleum in onderscheidene gevallen van verouderde scabies zag Prof. TILANUS, Dr. TILANUS en Dr. ROMBOUTS den meest gunstigsten uitslag. Bij een man met ptyriasis op het hoofd wendde Prof. TILANUS petroleum en baden aan, met dat gevolg, dat zich eene geheel nieuwe huid vormde.

Prof. LEHMANN zag bij eene gravida met scabies na de aanwending van petroleum geweldig erythema ontstaan.

Dr. MERKUS DOORNIK deelt de latere door hem waargenomen verschijnselen mede, bij de hysterica vermeld in de vergadering van 21 December 1864. Op 30 Januarij l.l. werd zij blind op het linker oog (eenvoudige nerveuse amaurosis). In Februarij ontstonden op het aangezigt bruine vlekken, pigmentverkleuring. Daar zij altijd goed bewaakt werd was er aan geen bedrog te denken. Zij werd lam aan beide armen. De huidverkleuring was weg te maken met eene wassching van zeep en brandewijn. Zij vertoonde zich ook op de knie. Ook was er op die plaatsen een schilferachtig uitslag. Op den 7den Maart was de regter hand weder geheel vlak. Op den 16den Maart volslagen alalia en doofheid, die tot den 24sten Maart duurde, toen de menstruatie zich herstelde en 5 dagen aanhield; de stem keerde 31 Maart terug. Op 1 April geen acces; den 7den April was 's nachts duim en wijsvinger beweeglijk en den 10den April waren de drie laatste vingers van de linker hand geheel in orde. Op 13 April was er lichtschemering in het linker oog; 20 April een ligt acces en 26 April was het acces korter en het gezichtsvermogen in zoo verre teruggekeerd, dat zij de voorwerpen weder kon zien, maar allen driemaal grooter.

Dr. VAN DOMMELEN deelt de historia morbi mede van een patiënt, die zich aan de vergadering vertoont. Het is de sergeant P. C., 32 jaren oud, van een uiterst zenuwachtig temperament, dienende bij het korps Mariniers, die 25 November l.l. in het Garnizoens-Hospitaal te Amsterdam werd opgenomen, lijdende aan eene belangrijke pleuro-pneumonia sinistra, waartegen cucurbitae cum ferro en eene de diaphoresis bevorderende medicatie was ingesteld. Den 6den December voegde zich hierbij eene steenharde phlegmoneuse zwelling der linker zijde van den thorax, welke aanvankelijk

door inwrijvingen met extr. cicutae, later extr. bellad. c. ung. hydrarg. en cataplasmata e farina sem. lini werd behandeld. Het traag verloop dezer phlegmone belemmerde zeer den geregelden gang der pleuro-pneumonia en deed des lijders krachten aanmerkelijk afnemen. Tien weken na zijne komst in het Hospitaal ontstond er eene opening onder en ter zijde der tepel, waaruit zich eene ruime hoeveelheid dunne etter ontlastte, niet in verhouding staande met de uitgebreidheid der phlegmone, daar ook het onderzoek met het stilet de overtuiging gaf, dat de buitenopening met de borstholte in gemeenschap stond. Inwendig gebruikte hij achtervolgens coniïne, vervolgens tinct. martis aperientis, acet. plumbi cum extr. opii, joduret. plumbi en sedert Maart en April weder tinct. martis aperiens, waaronder hij zich het best bevindt. Ofschoon de hepatisatie nog bijna de geheele linker onderste kwab inneemt en de uitvloeijing blijft aanhouden, nemen zijne krachten niettemin merkbaar toe.

NB. Bij het ter perse zenden van dit verslag ontving ik van Dr. VAN DOMMELEN de volgende mededeeling in betrekking tot deze laatste ziektegeschiedenis.

De sergeant C., wien wij verpligt waren (in April) voor het onderwijs naar Utrecht te zenden, kwam van daar ongeschikt tot verdere militaire dienst terug; zag zich verpligt den 19den Julij 1865 weder naar het Hospitaal alhier te begeven en overleed aldaar den 24sten dierzelfde maand.

De lijkopening leverde het volgende op: de borstwand was aan de linker zijde, ter hoogte van de 4de, 5de, 6de en 7de tusschenribsruimte, paarschachtig verkleurd, ingevallen en vertoonde het likteeken der daar ter plaatse bestaan hebbende opening. Bij de meting bedroeg de linker borsthelft minder dan de regter, 3½ centimeter midden over de borst, 3 onder den oksel, 4 over het zwaardvormig uitsteeksel. De overige tusschenribsruimten waren meer gevuld en wel regts nog meer dan links. De borstkas werd voorzigtig geopend, en wel door de ribben aan den rand van hare kraakbeenderen van voren en naar achteren aan de wervelkolom weg te nemen. Wij vonden aan de linker zijde eene door uitgebreide adhaesiën der pleura cost. et pulmon. omschrevene holte, met dikke, roomachtige etter gevuld, ter hoeveelheid van een pond. De top van de linker long was bijna geheel vernietigd en de onderste kwab rijk aan tubercula; de regter long was ongelijk van oppervlakte en door eene groote hoeveelheid wei, naar gissing van 3 pond, naar de wervelkolom teruggedrongen. Het hart was naar regts verplaatst. De drukking op de longoppervlakte moet zoo sterk geweest zijn, dat de capaciteit tot een minimum gedaald was en het waarschijnlijk is dat de dood een gevolg is geweest van stikking. De longen vertoonden op hare doorsnede grijs-graauwe tuberkelwoekering, die door hare verkalking bewezen van ouderen datum te zijn. Het mikroskopisch onderzoek leverde, behalve het boven beschrevene, niets bijzonders.

Dr. J. G. H. ROMBOUTS.

VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER 1STE SECTIE, GEDURENDE DE MAANDEN OCTOBER, NOVEMBER EN DECEMBER 1865.

Vergadering van 19 *October* 1865. — Prof. TILANUS demonstreert de genitalia externa van een 15jarigen knaap, die sedert zijn 7de jaar aan strangurie zou geleden hebben en bij zijne opname in het Gasthuis eene belangrijke verdikking en hypertrophie van penis en scrotum vertoonde, die allereerst den indruk maakte van eene elephan-

tiasis dier deelen. De glans was wegens phimosis en degeneratie van het preputium niet zigtbaar; de huid van penis en scrotum sterk gerimpeld, vormt harde „Wulsten"; in de pubis boven de radix penis en in het scrotum fistelopeningen, waardoor urine afvloeit. Na klieving van het preputium werd eene sonde in de urethra gebragt, die, op een hard ligchaam stootende, de diagnose van een calculus urethralis of vesicalis deed stellen. De lijder bezweek korten tijd na de operatie, vermoedelijk aan de gevolgen van chronische urine-resorptie. Bij de opening der urethra blijkt die aan de pars membranacea een groot absces te bevatten, terwijl in de blaas een calculus van 2—3 centimeters doormeting vrij liggende wordt aangetroffen. De eene ureter wijd en de beantwoordende nier door hydronephrose ontaard met wijd bekken; de andere nier zeer vergroot en in vetontaarding verkeerende; de milt groot. De lijder kwam uit Petten. Naar aanleiding van dit geval ontstaat eenige discussie over de wijze van ontstaan van het lijden, en meer bepaald over de fistuleuse uitbreiding naar boven in de pubis en het secundaire nierlijden. De hypertrophie van de huid en het celweefsel der vertoonde organen wordt door spreker van chronische urine-infiltratie afgeleid.

Prof. LEHMANN vertoont de nieren van een pasgeboren kind van het vrouwelijk geslacht, dat ten gevolge van asphyxie, volgens spreker uit de hyperaemie van hart en longen blijkbaar, spoedig overleed. De regter nier was normaal; de linker bevatte meerdere cysten, als gevolgen van het blind uitloopen van den linker ureter, die zeer verwijd was. Spreker beschouwt dit als een zeldzaam geval van aangeboren cystenvorming. Overigens werden geene afwijkingen gevonden.

Dezelfde brengt daarop een hoogst belangrijk monstrum ter tafel, dat, in de nabijheid van Amsterdam geboren, de volgende afwijkingen aanbood. De linker uitwendige gehoorgang ontbreekt, terwijl beide ooren gebrekkig ontwikkeld zijn. Evenzoo is de onderkaak op een vroeger stadium van ontwikkeling teruggebleven, waardoor de kin ontbreekt en de bovenkaak ver uitsteekt; de tong is aanwezig maar zeer kort. Aan beide handen ontbreekt de duim, vermoedelijk in verband met een ontbreken van de radii. De voor- en bovenarmen zeer kort en de articulatie gebrekkig; het schouderblad is aanwezig; aan de voeten vergroeijing van enkele teenen onderling en gedeeltelijke horrelvoet; de kleine labia sterk ontwikkeld. Het kind had slechts weinige minuten geleefd.

Prof. BERLIN vertoont eene zeer kleine 12de rib, die, in haar verband met de werveldeelen gebragt, de beteekenis van de lendenwervelen als „Rippenrudiment" hielp aanwijzen, daar de proc. transv. van den 12den borstwervel zeer geatrophiëerd was en dus een duidelijken overgangstrap tot den proc. accessorius van den lendenwervel vormde. Het eenigst wezenlijke verschil tusschen de vereeniging van die kleine 12de rib met haren proc. transv. en den proc. transv. van den lendenwervel bestond daarin, dat er tusschen de beide eerste eene kleine aan een foramen transversarium beantwoordende ruimte open bleef, die bij de vergroeijing van lendenrib met proc. transv. verdwenen is.

Ten tweede liet *dezelfde* een 5den lendenwervel zien, waarvan de zoogenaamde proc. transv., beter proc. costarius, aan ééne zijde zoo omgevormd was, als wij dit aan de zijdelingsche deelen van het os sacrum waarnemen, die aan rib plus proc. transv. beantwoordden.

Dr. TILANUS vertoont den voorwand van de borstkas van een man, die zich door een messteek van het leven beroofd had. Eene 3 centimeter lange wond van de huid dringt, evenzoo breed, door den proc. ensiformis van het borstbeen tot in het pericardium door; dit laatste bevatte circa 5 à 6 oncen bloed uit eene hartwond gevloeid, door denzelfden steek teweeggebragt; de regter kamer is namelijk in haren rand

ingesneden en vertoont daar eene driehoekige lapsnede, met de punt naar boven gerigt. Naar aanleiding hiervan ontspint zich eene discussie over de rigting van den steek en over de mogelijkheid, daaruit te bepalen of hier zelfmoord kan plaats gehad hebben, welke vraag in bevestigenden zin beantwoord wordt.

Prof. HEYNSIUS laat daarop onder het mikroskoop bloedkristallen zien, uit het bloed van Cavia Cobaya. Zij hebben een zuiver octaëdrischen vorm, in tegenstelling van die uit menschenbloed, die eene prismatische of rhomboëdrische gedaante hebben.

Prof. TILANUS demonstreert ten slotte twee geëxstirpeerde tumores, waarvan de een tot meerdere recidieven en eindelijk tot den dood van de lijderes, de andere tot geene gevolgen aanleiding gegeven had. Het verschillend klinisch verloop wordt toegelicht en opgehelderd door de mikroskopische structuur van beide tumores, die door mikroskopische praeparaten wordt verduidelijkt. In het eerste geval treft men talrijke groote cellen met sterke kernwoekering aan; in het laatste daarentegen staan jonge bindweefselelementen, spoelvormige cellen, op den voorgrond.

Vergadering van 9 *November* 1865. — Prof. TILANUS deelde het ziekteverhaal van een 40jarigen lijder mede, welke wegens de toenemende woekering eener carcinomateuse massa van het been hulp in het Gasthuis gezocht had. Volgens het verhaal van den patiënt had er zich, vermoedelijk als het gevolg eener uitwendige beleediging, voor ongeveer 30 jaren een ulcus aan de voorvlakte van het been gevormd. Het was betrekkelijk genezen totdat het zich in de laatste 10 jaren als het ware wederom ontwikkeld en op eene onrustbarende wijze uitgebreid had. De toenemende woekering was door een causticum met chloorzink vruchteloos bestreden, terwijl bovendien de vervloeijing van het bijtmiddel de uitwendige bekleedselen nog in grooteren omtrek verwoest had, zoodat de amputatie noodzakelijk was geworden. Zij geschiedde onder gunstige voorteekenen en was tot nu toe (14 dagen na de kunstbewerking) regelmatig verloopen. Eene verticale doorsnede van het ontaarde deel leerde, dat de fungeuse massa zich tusschen de tibia en fibula ontwikkeld had en van de substantia corticalis van het beenweefsel van het scheenbeen was uitgegaan. De witte op hersenzelfstandigheid gelijkende massa bestond uit vrije cellen van verschillende gedaante en moest met den naam van sarcoma cellulosum bestempeld worden.

Prof. TILANUS herinnerde er ten slotte nog aan, hoe in een soortgelijk geval evenzoo door amputatie het gevaar voor een geruimen tijd was verwijderd geworden, terwijl toch eindelijk het carcinoma zich later wederom uit het been in de amputatiestomp ontwikkelde en den patiënt ten grave sleepte.

Prof. LEHMANN deelde de lijkopening mede van een kind, dat in de 8ste maand der zwangerschap door eene aan constitutionele syphilis lijdende moeder ter wereld gebragt en weinige uren daarna overleden was. De longen waren bijna geheel atelectatisch; de thymus normaal; het pancreas vergroot en verhard. In de linker nier beginnende cystenvorming; in de buikholte was eene groote hoeveelheid etterachtig serum met fibrine-stremsels gemengd, als het product eener peritonitis exsudativa, voorhanden. Het ileum was sterk door lucht uitgezet; hetzelfde gold van den proc. vermiformis, die tot de dikte van een vinger was opgezwollen. Spreker beweerde, dat deze opzetting alleen door eene spontane vorming van gassen in het darmkanaal kon verklaard worden, terwijl eene intrede van lucht in de ademhalingsorganen, bij den bijna absoluten atelectatischen toestand van beide longen, onmogelijk was en dat dus de meening van BRESLAU, om over de al of niet aanwezigheid van lucht in het darmkanaal tot het geleefd of niet geleefd hebben van het kind te mogen besluiten, althans in een medico-forensisch opzigt weinig te beteekenen had. Door sommige sprekers

werd beweerd, dat de peritonitis hier als het ware een exceptioneel geval daarstelde, en dat het onderzoek naar den aard der gassoorten noodzakelijk zoude zijn. Eerst dan zoude men over de juistheid van BRESLAU's diagnosticum een voldoend oordeel kunnen uitspreken.

Dr. TILANUS deelde de lijkopening mede van een jongeling, die, sinds geruimen tijd aan dysurie lijdende, onder de verschijnselen van nephritis en opvolgende uraemie bezweken was. Door een herhaald onderzoek was de aanwezigheid van een calculus niet aangetoond. Bij de lijkopening echter werd in de blaas een concrement aangetroffen, hetwelk zeer zacht op het aanvoelen zonder eenige moeite met een mes kon gekliefd worden. Het bleek, dat er zich eene half zachte, deels organische, deels anorganische massa om eene kleine vaste kern van phosph. ammon. et magnes. in concentrische lagen had afgezet. De zachtheid der uitwendige bekleeding verklaarde voldoende, dat het onderzoek met de sonde niet dan negatieve resultaten opleverde. Beide nieren waren belangrijk door purulente nephritis ontaard, terwijl zich in de linker nier een vrij groote niersteen gevormd had. Een soortgelijk concrement had waarschijnlijk in vroegeren tijd zijn doortogt gemakkelijk door den ureter gevonden en tot de vorming van den blaassteen aanleiding gegeven. De calculusvorming moest ook hier wederom als het gevolg van het nierlijden opgevat worden.

Prof. HEYNSIUS vertoonde eene zekere hoeveelheid van dierlijk amylum, hetwelk hij uit de urine van een diabeticus, na koking en indamping, door acidum aceticum glaciale had afgezonderd. Spreker beweerde, dat de suikervorming bij de diabetes uit de amyloïde stof, welke in den normalen staat vermoedelijk in vet omgezet wordt, geschiedt en dat die vorming uitsluitend in de lever plaats grijpt. In het veneuse bloed van een diabeticus kon gedurende het leven geen spoor van glucogeen ontdekt worden, zoodat haar ontstaan uit de spieren zeer onwaarschijnlijk is. Spreker herinnerde er aan hoe snel de omzetting der amyloïde stof in suiker in de lever als lijkverschijnsel optreedt, zoodat slechts dan, wanneer men een gedeelte van haar weefsel bijna onmiddellijk na den dood (zelfs niet later dan tot 20 seconden daarna) onderzoekt, er ook geen spoor van suiker wordt aangetroffen. De gemakkelijke omzetting der amyloïde stof blijkt ook nog daaruit, dat men bij het onderzoek van eene en dezelfde diabetische urine op verschillende tijdstippen telkens het suikergehalte verhoogd vindt en dit laatste door koking met zwavelzuur bijna 3 pCt. kan doen toenemen.

Vergadering van 14 *December* 1865. — Prof. SURINGAR deelt de ziektehistorie mede van een lijder aan aneurysma van de aörta abdominalis, waarvan het praeparaat ter tafel gebragt werd. Patiënt had voor 3 jaar aneurysma in de art. poplitea dextra gehad en was daarvoor met goed gevolg door drukking behandeld. Weinige maanden daarna openbaarde zich de verschijnselen van een dergelijk lijden in de buik-aörta; pijn in de borst, vooral bij inspanning, benaauwdheid en toenemende uitputting. De lijder werd den 24sten Augustus l.l. opgenomen; de percussie gaf toen een negatief resultaat; de ademhalingsgeruischen normaal; de hartstoot zwak; zonder afwijking in de hartgeruischen. In scrobiculo cordis een groote, vaste, omschrevene tumor, die isochronisch met den hartstoot pulseert, eene sidderende gewaarwording aan de opgelegde hand mededeelt, bij de ligtste aanraking hevig pijnlijk was en bij auscultatie een aanhoudend, eenvoudig, scherp blaasgeruisch doet hooren; de pols week, klein, frequent. Na 4 dagen dood door plotselinge collapsus. Post mortem bleek, dat de zak nagenoeg het geheele buikgedeelte der aörta innam, onmiddellijk onder het diaphragma aanvangende, dat de linker bovenvlakte van het aneurysma bekleedt, en zich 2—3 centimeters boven de bifurcatie uitstrekkende. De zak is 23 centimeters breed

en 27 centimeters lang, wordt slechts voor een klein gedeelte door den arteriewand gevormd, grootendeels heeft het uitgestorte bloed zich in het omgevend celweefsel achter het peritonaeum uitgestort en omgeeft daar ook de geheele linker nier. De scheur in het vat is ter hoogte der art. coeliaca gelegen en heeft eene dwarsche rigting. De aörta is overigens op meerdere plaatsen atheromateus ontaard.

Dezelfde vertoont de intestina crassa van een 57jarigen lijder, die, na eenigen tijd afwisselend aan colica geleden te hebben, onder verschijnselen van ileus werd opgenomen en na 8 dagen overleed. Bij de autopsie bleek er in het colon descendens een circulair ulcus met vuilen bodem en opgeworpen randen te bestaan, dat aan de serosa eene lidteekenachtige ineenschrompeling door verdikking van het weefsel en zoo doende eene belemmering in den doortogt der faeces had teweeggebragt; daar boven was het colon sterk uitgezet, vertoonde de sporen van inflammatie, terwijl het colon transversum op twee plaatsen, ter grootte van een vijf-cent-stuk, doorboord was; bij het openen van de buikholte ontweek dan ook eene groote hoeveelheid stinkend gas, dat zich daar had opgehoopt en bleek er eene belangrijke hoeveelheid faeces in abdomine uitgestort.

Dr. HUET vertoont 1°. een onregelmatig kalkconcrement van de grootte eens knikkers, toevallig aangetroffen in het corpus striatum van een aan paralysis generalis overledenen lijder. Vast in het hersenweefsel ingeklemd, dat rondom geenerlei sporen van inflammatie of verweeking vertoonde, had het ook in vivo geenerlei verschijnselen teweeggebragt. Mikroskopisch uit amorphe kalkzouten bestaande, moet het waarschijnlijk als uitgangsproduct van een vroeger absces of tuberculum cerebri worden opgevat.

2°. Eene versmelting van twee kleppen der valv. semilunar. aörtae, zonder insufficientie, zoodat in vivo niets daarvan gebleken was. De artt. coronar. ontsprongen beide in de zamengesmoltene kleppen. In de basis van één der kleppen wat kalkafzetting, overigens gave randen en dubbele nodul. arant. in de zamengesmoltene klep. De vraag of het als een aangeboren of acquisiten toestand moet opgevat worden, wordt in eerstgemelden zin beantwoord.

3°. Eene afwijkende verhouding van den musc. sterno-cleido-mast., welks sternaal peesuiteinde zich naar regts benedenwaarts voortzet en aldaar met een spierbuik verbonden is, die zich aan de 4de en 5de regter ribben vasthecht. De vraag, door Dr. ZEEMAN gedaan, of men deze spier niet tot den rectus abdominalis zou moeten brengen, moet volgens spreker op grond van de schuinsche rigting en inplanting aan de bovenste ribben betwijfeld worden.

4°. *Dezelfde* vertoont de nieren uit het lijk eener vrouw, die geruimen tijd aan een chronisch ulcus cruris geleden had, in vivo steeds urine geëxcerneerd had, die rijk aan albumen was, en onder depressive verschijnselen van uraemie was overleden. De nieren bleken geheel door amyloïdontaarding aangedaan te zijn, zoowel het epithelium der nierbuisjes als de glomeruli en de Malpighische capsels vertoonden mikroskopisch amyloïdontaarding. Daarbij waren de venae, van de vena cava af tot in de kleinste vertakkingen toe, volkomen door vaste fibrine-thrombi geoblitereerd; de arteriën naauw en ledig; de nieren op doorsnede zeer anaemisch. Spreker ventileert de vraag, hoe men zich hier de circulatie in de nieren, die blijkbaar uit de urinesecretie heeft voortbestaan, te denken heeft, daar van een collateralen bloedsomloop geen sporen zigtbaar waren. Vermoedelijk moet die door eene onvolkomene sluiting der venae worden verklaard.

Prof. VAN GEUNS brengt het hart ter tafel van een 47jarigen schilder, die sedert Februarij 1865 aan benaauwdheid en hartklopping lijdende, door verslimmering van

zijn toestand in de laatste weken den 5den December zijne toevlugt tot het Gasthuis nam. Eene angstige gelaatsuitdrukking, bleeke livide kleur, ligt oedema pedum, spaarzame urine-uitscheiding, waren toen opvallend. Het physisch onderzoek toonde een uitgebreide matte toon bij percussie der hartstreek. De hartstoonen duidelijk geaccentueerd, worden begeleid door een blazend geruisch, dat naar het sternum toeneemt en aan de regter sternaalrand zich door kattengespin bij palpatie verraadt; dit laatste verschijnsel doet zich ook lager duidelijk in de praecordiaalstreek voelen, terwijl alhier bij auscultatie een bruit de va-et-vient wordt waargenomen. De carotiden sterk uitgezet, resistent bij drukking en vibrerend; de bijgeruischen werden daar zwak waargenomen; onder toenemende verschijnselen van orthopnoe, agrypnie, oppressie bleef patiënt vier dagen in behandeling en stierf vrij plotseling. De lijkopening leerde het volgende. In pericardio 68 Ned. oncen donker zwart, bloederig serum en bloedcoagulum. Het pericardium villeus, rood en ruw. De wand van de aörta dik; art. pulm. niets afwijkends, evenmin als de valvulae. De mond der art. coron. sin. naauw, daar achter is de arterie tot $1^{1}/_{2}$ Ned. duim middellijn uitgezet, ter hoogte van het septum atriorum is die uitzetting tepelvormig, met verdikking van de beiderzijdsche uitmondingsranden, verder op zakvormig; daarop volgt een naauwer gedeelte van het vat, dat door een beenachtigen ring in eene aneurysmatische holte voert, van 6 Ned. duimen doormeting, vrij regelmatig sphaerisch, en die nog door eene dunne spierlaag van het pericardium gescheiden is. De holte is door een dwars uitgespannen vlies gescheiden en met kalk-incrustatiën op de wanden voorzien, terwijl zij door eene opening met de regter kamer in de nabijheid van de valv. tricusp. communiceert, zoodat er eene vermenging van het slagaderlijk bloed der coronariae met het veneuse bloed in het regter hart moet plaats gehad hebben. De inhoud van het pericardium bleek later voor een groot deel uit bloedelementen zamengesteld.

Dr. STOKVIS vertoont een aantal mikroskopische praeparaten van het weefsel van lever, nieren en hartspier van een door phosphor vergiftigden hond. In de levercellen, nierbuisjes en spierfibrillen was eene sterke vetmetamorphose ten duidelijkste zigtbaar, terwijl nog eigenaardige bloedkristallen, van hetzelfde dier afkomstig en door ac. acet. glac. verkregen, door spreker werden vertoond.

Prof. TILANUS vertoont de longen van een knaap van 7 jaren, die door een rijtuig overreden was, dat hem dwars over de borstkas was gegaan. Onder hevige dyspnoe in het Gasthuis gebragt, stierf de knaap binnen 2 uur. Bij de sectio waren de longen gecollabeerd, bevatte de borstholte lucht en een weinig bloed, terwijl de eene long op twee plaatsen was gescheurd, zóó, dat een fragment daarvan nog slechts als met een draad daaraan verbonden was. Opmerkelijk was het dat noch de borstkas, noch de wervelkolom eene beleediging hadden ondergaan. Meer dan waarschijnlijk moet de beleediging bij inspiratie hebben plaats gehad.

Prof. LEHMANN vertoont het hoofd van een kind, dat slechts weinige uren geleefd heeft en aan het achterhoofd een groote zak vertoonde, waarin de hersenen gelegen zijn. Het gelaat vertoont de eigenaardige uitdrukking van den zoogenaamden kattenkop. Opmerkelijk was ook hier het bijna volledig ontbreken der capsulae suprarenales, waarvan slechts aan ééne zijde een rudiment werd aangetroffen en waarvan het gemis volgens MECKEL constant de hernia cerebri vergezellen zou.

G. D. L. HUET.

BOEKBESCHOUWING.

Nachrichten ueber Leben und Schriften des Herrn Geheimrathes Dr. KARL ERNST VON BAER, *Mitgetheilt vor ihm selbst. St. Petersburg, Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.* 1865. 4°.

De beroemde VON BAER vierde in Augustus 1864 zijn vijftig-jarig Doctor-jubilaeum. De Ridderschap van Esthland (Ehstland), waarvan hij lid is, had hem uitgenoodigd haar naauwkeurige berigten omtrent zijn leven en zijne vorming en over zijne uitgegevene geschriften mede te deelen. Aan die uitnoodigiug heeft eene *autobiographie* haar ontstaan te danken, waarvan de uitgave op kosten der Ridderschap geschied is en die in den zomer van 1865 het licht zag. Zij is met het welgelijkend lithographisch portret van den schrijver versierd en met keurige zorg op uitmuntend papier gedrukt, maar wordt niet in den handel gebragt. Het exemplaar, dat voor mij ligt, werd mij, met eene gedrukte circulaire van den Baron VON DER PAHLEN, President der Ridderschap te Reval, onder dagteekening van 12 Julij 1865, van wege de uitgevers toegezonden.

Eene beknopte opgave van den hoofdinhoud zal misschien aan sommige Geneeskundigen niet onwelkom wezen. Het boek is echter 674 blz. groot, en aan een eenigzins naauwkeurig verslag van zijnen rijken inhoud kan bij de beperkte ruimte, die bescheidenheid ons voorschrijft, niet gedacht worden.

VON BAER werd geboren 17 Februarij (28 Februarij nieuwe stijl) 1792, op een landgoed in Esthland, waarvan zijn vader, MAGNUS VON BAER, eigenaar was. Zijne eerste kinderjaren bragt hij door ten huize van eenen ouderen broeder zijns vaders, wiens echt kinderloos was gebleven, op het landgoed Lassila in Wierland. Hier verzamelde VON BAER, op zijne wandelingen door berken- en denneboschjes, voorwerpen der natuur, die in eene schuiflade geborgen werden. Onder de weinige boeken, die zijn oom bezat, vond hij geen enkel, waarin natuurproducten afgebeeld of beschreven waren, dan een octavo-boek, waarin een rhinoceros met twee hoornen was afgeteekend, een op den neus en een op den rug geplaatst, en een haas met hoornen, doch waarvan hij de overige figuren zich niet meer herinneren kan. Dat boek was de eenige bron, waaruit zijn oom onderrigt kon halen, wanneer de knaap met een slakkenhuis of eene versteening naar huis kwam. (*Da derselbe maessige Octavband auch Abbildungen von allerlei Wappen enthielt, so muss er wohl von sehr encyclopaedischen Inhalte gewesen seyn.*)

In zijne eerste jaren leerde VON BAER niets, en eerst in zijn achtste jaar, toen hij, na de aankomst van andere pleegkinderen uit de familie, weder naar het vaderlijk landgoed was teruggekeerd, maakte hij kennis met letters. Hij beklaagt zich hierover niet, want nu had hij lust tot leeren lezen gekregen, en schaamde zich, dat hij bij zijne broeders en zusters achter stond. Het eerste elementaire onderrigt ontving de achtjarige knaap van eene oude Gouvernante, op welke echter spoedig een Gouverneur volgde, die bijzonder ervaren was in de wiskundige wetenschappen en aan wien VON BAER veel te danken had; deze werd later door eenen anderen vervangen, welke daarentegen meer werk maakte van nieuwere talen. Daar deze laatste in de Geneeskunde

gestudeerd had, werd nu ook eenige moeite aan Botanie besteed, aan de Latijnsche taal slechts weinig; van het Grieksch werd naauwelijks iets anders dan de letters aangeleerd. Zoo toegerust kwam VON BAER in 1807, reeds 15 jaren oud, op eene Openbare School, de Ridderschool te Reval. Met onbegrijpelijk veel geest en humor schildert hij het examen, dat hij daar ondergaan moest, en waardoor beslist zou worden in welke klasse hij kon worden geplaatst. Hoe veel bij een kort examen van toevalligheden afhangt weet elk, die niet in scholastieken, *meesterachtigen* geest een blind vertrouwen aan het gezag der examina schenkt. Doch wij kunnen daarbij niet stilstaan, noch de menigvuldige belangrijke gedachten en wenken vermelden, die onze schrijver aan zijne herinneringen uit den schooltijd te Reval heeft toegevoegd. In 1810 verliet VON BAER deze school met dankbare herinneringen, om aan de Hoogeschool te Dorpat zijne medische studiën te beginnen. Met de levendigste en stoutste verwachtingen vervuld, kwam hij daar aan, maar hij droeg echter van deze Hoogeschool niet dezelfde bevredigende herinneringen met zich als van de Domschool te Reval. De meest uitstekende docenten, die VON BAER te Dorpat had, waren PARROT, BURDACH en den door zijne *Flora Rossica* beroemd geworden LEDEBOUR. Zijn verblijf aan de Hoogeschool werd nog door eene korte episode afgebroken, daar hij met 24 andere studenten in de Geneeskunde de (gedurende de belegering in 1812 door MACDONALD) bij de Russische bezetting van Riga ontstane typhuslijders hielp verplegen, bij welke gelegenheid alle die studenten, slechts met uitzondering van eenen enkelen, ook door de epidemie werden aangetast. VON BAER kwam deze ziekte gelukkig te boven en bleef daar tot Januarij 1813. „*Ob wir dem Staate vielen Nutzen gebracht haben ist mir sehr zweifelhaft.*"

In 1814 werd VON BAER tot Doctor in de Geneeskunde bevorderd en verdedigde eene dissertatie, *De morbis inter Esthonos endemicis.* „*Ein Doctor medicinae rite promotus war ich nun, aber ein Doctor, der wenig Vertrauen zu sich hatte und nicht vielmehr zu der Medicin ueberhaupt. Wuerde mich irgend ein Kranker auf mein Gewissen befragt haben, wen er sich zum Arzte erwaehlen sollte, ich wuerde ihm geantwortet haben: Waehlen sie jeden Andern, nur nicht mich.*" Dit moest intusschen zoo goed mogelijk verholpen worden. „*In Wien sagte man mir sind die grosse Krankenhaeuser, da kann man viel sehen, da muss man die Praxis erlernen.*" Zoo gaat dan onze nieuwe Doctor met eenige andere jonge medici over Konigsberg, waar thans BURDACH uit Dorpat als Hoogleeraar verplaatst was, en over Berlijn naar Weenen. In Berlijn leerde VON BAER den later als Embryoloog en Palaeontoloog beroemd geworden PANDER kennen, die hem met ingenomenheid over het Zoologisch Museum, den Botanischen tuin en allerlei voorlezingen sprak, maar VON BAER wilde thans alleen praktisch Geneesheer worden. *Sanssouci* en verder in Dresden de gallerij der schilderijen, in Praag de historische bijzonderheden der oude stad werden door hem bezocht „*aber jeden botanischen Garten und jede zoologische Sammlung mied ich wie verzehrendes Feuer.*"

Het doet ons leed, dat wij, om in ons berigt niet te uitvoerig te worden, de ervaringen, die VON BAER in de klinische lessen van RUST, HILDENBRAND en anderen maakte, en die hij in zijnen eigenen energieken en humoristischen trant aan zijne lezers mededeelt, niet geheel kunnen overnemen. Het volgende kan echter misschien eene kleine bijdrage opleveren om de hoog gestemde lofspraken op groote klinische inrigtingen, die men gestadig vernemen moet, eenigermate te temperen.

Geheel naar het leven geteekend is bijv. het volgende: HILDENBRAND *erschien mit einem grossen Schwarme von Studirenden, der ihn wie ein Kometenschweif umgab...... Ich konnte beim ersten Besuche keinen der mir bekannten fremden Aerzte in dieser Nebelhuelle erkennen. Doch war es mir nicht moeglich an jedes Bette zu kommen.*" Groote chirurgische operatiën waren evenmin leerzaam om eene zeer eenvoudige reden, „*weil*

es sehr schwer was, etwas zu sehen." Ten slotte leerde VON BAER nog het meeste in private lessen van de adsistenten dezer beroemde mannen. Ik twijfel naauwelijks of hetgeen vijftig jaren geleden door VON BAER ondervonden werd, is nog de ondervinding onzer dagen, hoezeer niet alle, die na hunne promotie eene wetenschappelijke reis doen, met dezelfde openhartigheid hunne opmerkingen zullen uitspreken.

Hetgeen echter VON BAER eene andere rigting gaf en hem van de praktische uitoefening der Geneeskunde deed afzien, was vooral de *exspectative methode*, die destijds te Weenen heerschte. »*In Wien lehrten jetzt alle Hauptprofessoren der medicinischen Praxis, der Therapeut* HILDENBRAND, *der Chirurg* KERN *und der Geburtshelfer* BOER, *man sollte der Natur ihren Lauf lassen, mit Ausnahme sehr seltener Faelle.*" VON BAER, die zelve bij zijne ziekte te Riga volstrekt geene geneeskundige hulp gehad had, kon die exspectative methode wel niet laken, maar vond het toch wat vreemd om daaraan zoo veel tijd te besteden. Hij voegt er echter bij »*Sicher giebt es doch viele Faelle in denen das Abwarten nur schadet, diese haette man, wie es mir schien, mehr beruecksichtigen sollen, statt den Nutzen des Abwarten zu demonstriren und die dazu passenden Faelle aufzusuchen.*"

Ook in andere opzigten vond VON BAER niet wat hij zocht; bij RUST zag hij vele interessante gevallen, »*aber sie waren fuer mich eigentlich zu interessant, d. h. zu selten. Ich haette lieber Luxationen eingerichtet und Beinbrueche geschient. Solche Operationen ueberliess aber* RUST *dem untergeordneten Personale, das sie ausserhalb der Visiten vornahm. Wir sahen dann nur den Verband.*" Na deze inleiding volgt dan ook de mededeeling, dat VON BAER eene andere rigting nam, den weg inslaande, die hem door zijnen genius reeds aangewezen was. Een verzamelaar van planten, WITTMANN, en een zoologische verzamelaar JAN (misschien dezelfde, die thans Directeur van het Museum te Milaan is en een groot plaatwerk over slangen uitgeeft) kwamen met planten en insekten, die zij wilden verkoopen, in Weenen aan; WITTMANN kondigde eenige voorlezingen over eetbare champignons aan. Het waren slechts acht uren, en VON BAER wist van *Agarici* nog niets. Die verzoeking was te groot. »*Mir was es sehr recht, mich wieder bei Geschoepfen zu sehen, welche nicht wehklagten, auch nicht curirt seyn wollten, und ohne dumpfe Hospital-Luft. Das was die erste Versuchung. Sie erfolgte im Winter.*" Eene tweede verzoeking stond voor de deur. De jonge PARROT, zoon van den Professor der Physica te Dorpat, dien VON BAER reeds daar had leeren kennen, bevond zich gelijktijdig met hem in Weenen, en verhaalde hem, hoe hij in den vorigen zomer den Schneeberg beklommen had, en welke schoone natuurtafereelen de daarbij liggende bergen opleverden. Dat wekte bij VON BAER de begeerte op om dien berg zelve ook te bezoeken, hetgeen echter tot den volgenden zomer moest worden verschoven. VON BAER leerde toen op dezen, 6567 voet hoogen berg eene geheel nieuwe flora kennen, en wanneer hij ons in zijne levensschets de beklimming van dezen berg en het afdwalen bij het afklimmen beschrijft, zien wij, dat hij zich hier beter tehuis gevoelt als in den komeetstaart van Prof. HILDENBRAND. Hij wil echter nog eens beproeven hoe het daar gaan zal. (»*Ich wollte es nochmals mit* HILDENBRAND *versuchen. Ich fand aber wieder ganz leichte Faelle und eben so stumme Klinik. Auf einigen Tafeln las ich wieder* Oxymel simplex.")…. »*Ich fand diese Klinik fuer mich nicht zum Aushalten und lief geradeweg auf die anmuthigen Huegel von Voeslau, um unter Gottes freiem Himmel zu ueberlegen, was aus mir werden sollte.*"

Zijn besluit werd bepaald. VON BAER zou zich aan de studie der Natuur toewijden. Botanie, nog meer echter Zoologie en Geologie trokken hem aan. »*Am meisten sprach eine dunkle Ahnung fuer die vergleichende Anatomie, von der ich wenig oder nichts wusste von der ich aber eine grosse Meinung hatte.*" VON BAER besloot derhalve Weenen te

verlaten, in eene andere Duitsche stad Vergelijkende Anatomie of Geologie te gaan bestuderen, en, zoo hij daartoe geene gelegenheid vond, in den winter van het volgende jaar weder de Ziekenhuizen op te zoeken, hetzij te Berlijn, hetzij elders; in den zomer in de hospitalen te blijven kon hij niet. Nu eerst bezocht hij het kabinet van Natuurlijke Historie en den botanischen tuin. Hij begaf zich vervolgens op reis over Linz naar het zoogenoemde *Salzkammergut*, van daar naar Salzburg. Hier maakte hij bij zijne botanische wandelingen op weg kennis met HOPPE en MARTIUS, die, slechts weinig ouder dan VON BAER, later door zijne reis met SPIX naar Brazilië zoo beroemd geworden is, *der kuenftige Palmen-Vater*. Op VON BAER's vraag, of deze mannen ook wisten, waar hij zich in Vergelijkende Anatomie kon oefenen, gaf MARTIUS hem den raad naar DOELLINGER te Wuerzburg te gaan. Nu heeft VON BAER een doel gevonden. Hij gaat naar Munchen, en ontving van den, hem vooraf daarheen afgereisden MARTIUS eenige mos-plantjes als aanbeveling voor DOELLINGER, die een dilettant in dit gedeelte der Botanie was, en reist vervolgens over Regensburg, Neurenberg en, eenen omweg nemende, over Erlangen — (*um den Ort zu sehen wo mein Vater studirt hatte*) en Muggendorf (*um die dortigen beruehmten Knochenhoehlen kennen zu lernen*) naar Wuerzburg, waar hij in den herfst van 1815 aankwam. Daar DOELLINGER echter in dien halfjarigen winter-cursus geene voorlezingen over Vergelijkende Anatomie hield, kon hij zich hier slechts praktisch onder diens leiding oefenen. Dat deed hij op de kamer van DOELLINGER. Het was voor hem geheel nieuw; hij had er nooit aan gedacht, dat men eene opleiding kon hebben zonder eene les, daar hij tot nog toe slechts lessen zonder opleiding had gehad. Zoo werd door hem in de eerste plaats een bloedzuiger ontleed, en werden vervolgens andere dieren onderzocht, nu eens gewervelde, dan weder ongewervelde, zoo als het toeval wilde. Tevens oefende VON BAER zich 's namiddags onder HESSELBACH in de menschelijke Ontleedkunde. In 1816 vond VON BAER bij eene vereeniging van Akademie-vrienden den jongen PANDER, die, door zijn onafhankelijk fortuin begunstigd, zich liet overhalen naar Wuerzburg te komen, en daar de kostbare onderzoekingen over het bebroede hoenderei onder DOELLINGER's leiding te ondernemen, kostbaar vooral door de bezoldiging van den teekenaar, waartoe PANDER den in de nabijheid wonenden kunstenaar D'ALTON aan zich verbond, die toen reeds een plaatwerk over de Ontleedkunde van het paard had uitgegeven en later zoo bekend geworden is door de afbeeldingen van zoogdierskeletten, die hij in de onderscheidene musea van Engeland en Frankrijk afteekende, nadat hij aan de nieuwlings opgerigte Hoogeschool van Bonn was aangesteld. DOELLINGER had zich reeds vroeger met de kunstmatige bebroeding bezig gehouden, en eene groote oefening in het onderzoek van het ontwikkelde vogel-embryo verkregen. VON BAER geeft de methode op, waarvan men zich bedient om het embryo onder het mikroskoop te brengen (blz. 271, 272), eene methode, die ik ook door WAGNER zag aanwenden en welke VON BAER meent dat DOELLINGER heeft uitgedacht. De onderzoekingen van PANDER werden, zoo als men weet, in 1817 bekend gemaakt in zijne inaugurele dissertatie en in de beroemde *Beytraege zur Entwickelungsgeschichte des Huenchen im Ei*. VON BAER nam aan deze onderzoekingen weinig aandeel, en had reeds lang Wuerzburg verlaten toen dit werk voltooid werd. In September 1816 begaf hij zich naar Berlijn en deed deze lange reis te voet. Hij geeft hier eene humoristische beschrijving van het reizen in onze dagen, die wij gaarne zouden mededeelen, wanneer wij niet vreesden ons Verslag al te zeer te rekken. *„Ich bedaure nur dass fuer die jetzige Generation das Poetische des Reisens ganz verloren geht.*" In Berlijn woonde VON BAER weder eenige klinische lessen bij, en hoorde ook de voorlezingen van WOLFART over het *dierlijk magnetismus*. Hij werd door belangstelling in dat onderwerp een tijd lang door visioenen in den nacht verontrust. Intusschen werd zijne toe-

komstige levensbestemming bepaald. Hij had reeds in Wuerzburg eene uitnoodiging van BURDACH in Koningsbergen ontvangen, om zich als Prosector aan hem te verbinden, en ontving in December 1816 zijne aanstelling. Hij moest echter vooraf nog naar Halle reizen om daar voor de Koningsbergsche Universiteit de door Prof. SENFF nagelaten ontleedkundige verzameling te koopen en ter verzending in te pakken. In Halle leerde hij J. F. MECKEL en KURT SPRENGEL persoonlijk kennen. Nadat deze last volvoerd was, begaf VON BAER zich naar Koningsbergen, reist van daar na een kort vertoef naar zijne ouders, en komt in Augustus 1817 te Koningsbergen terug om daar onder BURDACH's leiding Prosector en voorts Privaat-Docent te zijn. Hij begon zijne lessen over de Anatomie der ongewervelde dieren, welke ook door BURDACH werden bijgewoond. In November 1837 hield VON BAER, bij gelegenheid van de opening van het nieuw ingerigte *Theatrum Anatomicum* eene redevoering over SWAMMERDAM's leven en verdiensten. In den eersten tijd van zijne akademische werkzaamheid kon VON BAER niet veel anders doen dan als Prosector de praktische oefeningen zijner studenten te leiden; hij vermeldt, dat onder zijne eerste leerlingen BAUM en DIEFFENBACH geweest zijn, die later als Chirurgen beroemd geworden zijn. Van de toenmalige Professoren van Koningsbergen en van den toestand der Hoogeschool geeft VON BAER uitvoerige berigten. Door den Professor der Botanie SCHWEIGGER wordt bewerkt, dat er een afzonderlijke leerstoel voor Zoologie ontstaat, *an welche in Königsberg bisher nie gedacht worden war*, en in 1819 wordt VON BAER tot buitengewoon Hoogleeraar in die wetenschap benoemd, terwijl in het volgende jaar tot de oprigting van een Zoologisch Museum voor de Universiteit besloten werd. Daar de jeugdige Hoogleeraar nu ook weldra te Koningsbergen met eene Koningsbergsche dame huwde, scheen hij voor altijd daar te zullen blijven als ambtenaar van den Pruissischen Staat. Zeer uitvoerig schildert VON BAER zijne met verdrietelijkheden gepaard gaande pogingen, „*die kleinen Schwierigkeiten und Weitlaeufigkeiten, die Unsicherheit des Curatoriums, da man von einem zoologischen Museum keine Vorstellung hatte.*"

In dezen tijd valt het opstel van VON BAER onder den titel van *Beitraege zur Kenntniss der niedern Thiere*, waarin zeer belangrijke wenken gevonden worden over de natuurlijke rangschikking en de verwantschap der ongewervelde dierklassen. Daar eene kleine en onvolkomene verzameling geen stof kon geven tot de bewerking van systematische en speciële Zoologie, moest VON BAER aan zijne onderzoekingen eene anatomisch-physiologische rigting geven. „*Ich beschäftigte mich aber gern mit der Zoologie im Allgemeinen, weil diese mit der Zootomie nur ein Ganzes bildet.*"

Na den dood van SCHWEIGGER, die in 1821 in Sicilië op zijne reis vermoord werd, verkreeg VON BAER in 1822, met verhooging zijner jaarwedde, eene aanstelling tot gewoon Hoogleeraar in de Natuurlijke Geschiedenis. Het was nu ook aan den ijverigen man mogelijk om zijne boekerij te vermeerderen. Voor de bibliotheek der Universiteit deed hij weinig, want, wanneer hij daar een of ander grooter werk wenschte te hebben, moest hij zoo vele klaagliederen hooren, dat hij liever zelf zich opofferingen getroosten dan dit vreemde leed dragen wilde.

Later werd de zoon van BURDACH in VON BAER's plaats tot Prosector benoemd, terwijl VON BAER met de directie van het Anatomisch Kabinet belast en tevens tot Professor der Ontleedkunde werd aangesteld. Deze vereeniging van leervakken is ook gebleven bij den eersten opvolger van VON BAER, den beroemden RATHKE, maar na RATHKE's dood zijn aan de Koningsbergsche Hoogeschool de Anatomie en Zoologie weder aan afzonderlijke Professoren opgedragen.

De aanleiding tot deze nieuwe benoeming en vermeerderde werkzaamheid van VON BAER was, dat BURDACH zich tot Physiologie bepalen wilde, en dat hij toen aan de

uitgave van dat groote werk begon, hetgeen hij tot 6 deelen heeft voortgezet, maar echter onvoltooid liet: *Die Physiologie als Erfahrungswissenschaft.* Het werk is ook in het Fransch vertaald en algemeen geacht, hoezeer het met te veel ophef door den Franschen uitgever met HALLER's *Elementa Physiologiae* vergeleken en gezegd werd voor de negentiende eeuw te zijn, wat HALLER's werk voor de achttiende was geweest. Daar nu BURDACH voor deze groote onderneming bijdragen van andere schrijvers verlangde, werd VON BAER mede-arbeider aan dat werk, en gaf daartoe zijne waarnemingen over de ontwikkeling van het vogel-embryo, waarmede hij zich nu sedert eenigen tijd was gaan bezighouden. Ontevreden met de besnoeijingen, die zijne bijdragen ondergaan hadden, besloot VON BAER zijn werk echter ook afzonderlijk, met bijvoegsels vermeerderd uit te geven. Het is ongetwijfeld het hoofdwerk van den verdienstelijken man, en draagt den titel: *Ueber Entwickelungsgeschichte der Thiere, Beobachtung und Reflexion.* In 1828 verscheen daarvan het eerste deel. Eerst in 1837 verscheen het tweede deel, dat echter door den schrijver niet voltooid was.

Wij noemen dit boek het hoofdwerk van VON BAER, en niet alleen door zijnen rijken inhoud, maar ook door den invloed, dien het gehad heeft op de rigting der physiologische onderzoekingen van de eerste helft onzer eeuw verdient het de eerste plaats onder zijne geschriften. De Vergelijkende Embryologie ontstond, en weldra volgden de talrijke onderzoekingen van RATHKE, MUELLER, BISCHOFF, VALENTIN, om later door die van REMAK, KOELLIKER, ZADDACH en andere onzer tijdgenooten te worden opgevolgd. Er vertoonde zich een nieuw oogpunt, waaruit de natuurlijke verwantschap der dieren kon beoordeeld en opgehelderd worden, en Vergelijkende Ontleedkunde, Embryologie en Wijsgeerige Zoologie vormden van nu af aan een innig verbond, dat in de toekomst onverbrekelijk zal blijven. Terwijl het eerste deel van dit werk het licht zag, had intusschen VON BAER het geluk gehad eene ontdekking te maken, die meer dan eenige andere zijn' naam tot de nakomelingsschap brengen zal. Wij bedoelen de ontdekking van het ware zoogdieren-ei in het ovarium. Dat de GRAAF'sche blaasjes grooter waren dan de zoogdieren-eijeren, zoo als ze het vroegst in de baarmoeder waren opgemerkt, had tot het vermoeden gebragt, dat zij slechts een vocht bevatten, dat later tot een ei werd. „*Ova, quae in Cuniculis* GRAAFIUS *cum tubis pingit, multo quam vesiculae ovarii minora sunt,*" schreef HALLER, en hij voegt op eene andere plaats er bij, dat noch door hem noch door anderen in de *tuba* of den *uterus* ooit zulk een blaasje gezien was. In deze onzekerheid was men nog altijd gebleven, en de woorden van RICHERAND in zijne Physiologie „*L'ovaire secrète-t-il une liqueur dont le mélange avec la semence du male produit le nouvel être?*" drukken de onzekerheid uit, waarin de Physiologie in dit opzigt verkeerde, toen ik voor ruim veertig jaren volgens dit Handboek den Hoogleeraar SANDIFORT te Leiden hoorde onderwijzen. De zoogdieren zouden dan volgens deze meening eene geheel eenige uitzondering maken op hetgeen men bij andere dierklassen waargenomen had. VON BAER meende teregt, dat het ei in het ovarium moest gezocht worden, en toen hij nu eens bij een hond, ten huize van BURDACH, in de Graafiaansche blaasjes met zijne myopisch scherpe oogen een vlekje zag, werd dat zorgvuldig overgebragt in een met water gevuld horlogieglas. Toen VON BAER dat voorwerp onder het mikroskoop gebragt had, zag hij eenen kleinen gelen bol. „*Ich fuhr, wie vom Blitze getroffen zurueck, denn ich sahe deutlich eine sehr kleine scharf ausgebildete gelbe Dotterkugel. Ich musste mich erholen, ehe ich den Muth hatte, wieder hinzusehen, da ich besorgte ein Phantom habe mich betrogen. Es scheint sonderbar, dass ein Anblick den man erwartet und ersehnt hat, erschrecken kann wenn er da ist.*" Deze verrassing bij het vinden is een gevoel, dat zeer natuurlijk is als men met ernst naar waarheid zoekt; het is het „ik heb het gevonden" van ARCHIMEDES. Het *ovulum*, het oorspron-

kelijke ei, was alzoo gevonden. Het is van ondergeschikt belang, dat VON BAER het in den beginne met het in het *ovum ovarii* bij vogels gevonden blaasje (*vesicula Purkinjii*) gelijk stelde, omdat het zoo klein was. De kusten eener nieuwe wereld waren ontdekt, en weldra toonden COSTE, VALENTIN, WAGNER en anderen in dat kleine mikroskopische ei der zoogdieren de *vesicula Purkinjii* en de vlek daar binnen aan, aan welke de naam van WAGNER verbonden is.

VON BAER maakte zijne ontdekking bekend in een Latijnsch geschrift, onder den titel: *De Ovi Mammalium et Hominis genesi*. Het verscheen in Januarij 1828, bij LEOP. VOSS te Leipzig, hoezeer het op den titel het jaartal 1827 draagt. Hij vond dezelfde deelen in de eijerstokken van verschillende zoogdieren, runderen, konijnen enz. en ook bij de vrouw. Men zou vermoed hebben, dat deze waarnemingen aanstonds met groote belangstelling zouden zijn opgenomen, maar er verliep meer dan een jaar vóór dat er in een enkel tijdschrift eenige aankondiging van gegeven werd. De Pruissische Minister ALTENSTEIN, dien VON BAER een exemplaar van zijn geschrift had toegezonden, schreef in zijn antwoord: „*Er freue sich dass ich das Ei der Saeugethiere im Eijerstocke wieder aufgefunden habe. Fuer den war also nichts neues in meiner Schrift.*" Men kan zeggen dat eerst twaalf jaren later, toen MUELLER het tweede deel zijns Handboeks der Physiologie had uitgegeven (1840), deze waarnemingen van VON BAER het burgerregt in de wetenschap verkregen hebben. Ik herinner mij nog, dat ik in 1843 voor het eerst op mijne lessen in het ovarium eener koe de ovula onder het mikroskoop bragt en aan mijne toehoorders vertoonde. Ik gevoelde toen zelve iets van de voldoening die deze ontdekking, maar in veel hoogere mate, aan haren auteur moet gegeven hebben.

Na de uitgave van zijn werk *de Ovi genesi* verzamelde VON BAER zijne waarnemingen over de verdere ontwikkeling van het zoogdieren-ei, vooral in betrekking tot den uitwendigen vorm, en de vaatverspreiding in een geschrift, dat bij het vijftigjarig Doctor-jubilaeum van SOEMMERRING werd gedrukt, onder den titel van: *Untersuchungen ueber die Gefaessverbindungen zwischen Mutter und Frucht in den Saeugethieren. Ein Glueckwunsch zur Jubelfeier* SAMUEL THOMAS VON SOEMMERRING'S. Leipzig, 1828. fol.

Tegen het einde van 1829 volgde VON BAER eene uitnoodiging om naar Petersburg te gaan, om bij de Akademie aldaar de plaats van PANDER voor de Zoologie te vervullen. Hij nam echter geen afscheid uit den dienst van den Pruissischen Staat, maar verkreeg van de Regering een verlof tot eene reis naar Petersburg. Hier hield hij zich bijzonder bezig met het opzoeken en terugvinden der platen, die tot de *Zoologia Rossica* van PALLAS behoorden. Daartoe reisde hij over Koningsbergen weder naar Leipzig, waar de graveur, die ze vervaardigd had, woonde. Bij deze gelegenheid bespeurde hij, dat zijne vrouw zeer veel zwarigheid zag in de verplaatsing naar Petersburg, en daar hij tevens bedacht, dat hij daar zijne onderzoekingen over ontwikkeling niet zoo goed zou kunnen voortzetten, besloot hij niet weder naar Petersburg terug te keeren, en verbond zich in 1830 op nieuw aan de Koningsbergsche Hoogeschool. Hij geeft ook als reden op, dat het vooruitzigt, om in Petersburg voornamelijk met speciële, systematische Zoologie bezig te zijn, hem afschrikte, „*die Zoologie interessirte mich mehr in zootomischer Hinsicht.*"

Van de Regering in Pruissen had VON BAER eenige geldelijke ondersteuning ter bestrijding der onkosten, die hem zijne onderzoekingen veroorzaakten, en de aanstelling van eenen bekwamen teekenaar en graveur verlangd, en daarbij verklaard, dat hij, bij de inwilling van deze aanvragen, te Koningsbergen zou blijven. Het een zoowel als het ander werd toegestaan. Het is vreemd, dat men in eene stad, zoo groot als Koningsbergen is, destijds geen bekwaam teekenaar kon vinden. De uit Berlijn overgekomen graveur kwam eerst in 1831, maar was zoo tegen de nieuwe stad zijner inwoning inge-

nomen, dat hij meende naar Siberië verbannen te zijn. Toen nu kort daarop de cholera te Koningsbergen kwam, werd hij angstig en zelfs zoo moedeloos, dat VON BAER zelve hem behulpzaam was om spoedig naar Berlijn te vertrekken.

Ons verhaal spoedt ten einde. VON BAER werd door zijn aanhoudend zittenden arbeid een ziekelijk man, en hij schrijft: *»So kam es dass ich in einem Jahre mich in meinem Gehaeuse eingesperrt hatte als noch Schnee lag, und dass ich zum ersten male ueber den nur einige hundert Schritt von mir entfernten Wall schreitend, das Korn (Roggen) in Aehren fand die schon der Reife entgegen gingen. Dieser Anblick erschuetterte mich so tief, dass ich mich hinwarf und mir die Thorheit meines Verhaltens vorhielt. »Die Bildungsgesetze der Natur werden gefunden werden" sagte ich epikurisch oder mephistophelisch zu mir selbst, ob es durch dich oder durch Andere, ob es in diesem Jahre oder im kuenftigen geschieht — ist ziemlich gleichgueltig, und es ist nur Thorheit, des eigenen Daseyns Freudigkeit, die Niemand ersetzen kann, dafur zu opfern."*

Kort daarop, in 1833, stierf een oudere broeder van VON BAER, die in het bezit van het vaderlijk landgoed was. Zijne nabestaanden wenschten, dat hij het landgoed zou overnemen, om het later op een zijner zoons over te dragen. Uit Koningsbergen meende hij dat de administratie van die bezitting niet wel kon gevoerd worden; hij schreef dus naar Petersburg of hij aldaar weder in de Akademie, kon worden opgenomen en, daar hij het meest bevredigende antwoord op deze vraag verkreeg, vertrok hij in 1834 naar Petersburg.

Hierop volgt in de Biographie het hoofdstuk dat tot opschrift draagt: *Bleibender Aufenthalt in St. Petersburg* 1834 — ? *»Da ich mein Todesjahr noch nicht anzugeben wusste, konnte meine Biographie doch nicht vollstaendig werden."*

Over deze laatste periode na 1834 is VON BAER zeer kort. Hij vermeldt slechts zijne menigvuldige reizen, onder welke die naar Nova Zembla de merkwaardigste is, en hij eindigt met de regels van CHAMISSO:

Ich bin schon alt, es mahnt der Zeiten Lauf,
Mich oft an laengst geschehene Geschichten,
Und die erzaehl' ich, horcht auch niemand drauf.

De levendigheid der herinnering van zijnen kindertijd en zijne jeugd is in dit merkwaardig boek bijzonder treffend.

Leiden, 8 November 1865. J. VAN DER HOEVEN.

REDEVOERING, UITGESPROKEN IN DE ALGEMEENE VERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER GENEES- EN HEELKUNDE TE AMSTERDAM,

OP DEN 27STEN SEPTEMBER 1865, TEVENS HET 75STE STICHTINGSJAAR VAN HET GENOOTSCHAP,

DOOR

Dr. C. GOBÉE.

Mijne Heeren en zeer geachte Medeleden!

Het is voor de tweede maal in een lustrum, dat ik de eer heb, als tijdelijk Voorzitter van ons Genootschap, deze Algemeene Vergadering te openen en te leiden, u allen te verwelkomen, en u geluk te wenschen met het voorregt, dat de Voorzienigheid u ook in dit jaar weder gespaard heeft, om met verschen moed en inspanning uwe krachten op nieuw te kunnen wijden aan het doel van ons Genootschap, dat is: bevordering van wetenschap en kunst, elk voor zoo ver hij in zijnen werkkring er toe in de gelegenheid is, onderlinge zamenwerking en tegemoetkoming ter opheldering en beantwoording der veelvuldige vraagpunten, die de Natuurkunde in het algemeen, en de Genees- en Heelkunde in het bijzonder, nog in zoo ruime mate oplevert. — Want M.M. H.H., waarheen wij onzen blik ook rigten, op het gebied van praktijk of van theorie, overal ontmoeten wij leemten en gapingen, weinig is geheel afgewerkt en voor geen tegenspraak meer vatbaar, bijna nergens vinden wij volkomene bevrediging, en wat de dag van heden als een axioma brengt, wordt door de ondervinding van morgen soms weder in twijfel getrokken. — De wetenschap mag hiermede genoegen nemen, omdat het op haar gebied ligt, te blijven onderzoeken, en de onderwerpen zoodanig naar alle rigtingen te analyseren, dat er steeds nieuwe gezigtspunten worden gevonden, waardoor het object eene andere gedaante, een anderen inhoud verkrijgt. Niet zoo de kunst! Deze haakt naar zekerheid, zij heeft er behoefte aan, want de onderwerpen die onder haar bereik vallen, komen voor bij voorwerpen, bij levende menschen, die aanspraak maken op levensgeluk, en die zich aan ons wenden, om hun dat geluk zoo ongestoord en zoo spoedig mogelijk te verschaffen, wanneer het door physische oorzaken gestoord is. Ook wij moeten onderzoeken, om tot de waarheid te komen, maar de waarheid in

het erkennen moet bij ons tot waarheid in het handelen leiden, elke twijfel, is hier gevaarlijk, elke onzekerheid bedreigt een menschenleven. Daarom M.M. H.H. zijn wij ook teleologen, wij hebben er regt op, van het te zijn, al ons handelen is op een doel gevestigd, dat wij steeds voor oogen moeten hebben, het is: de in stand houding der menschelijke gezondheid wanneer ze gestoord of bedreigd is.

Maar, hoever zijn wij nog van ons doel verwijderd, hoe weinig beantwoordt nog de ars medica aan de eischen, die de maatschappij aan haar doet, hoe twijfelachtig zijn nog de resultaten, waarop de kunst vermeent trotsch te kunnen zijn, en hoe gering is bijna altijd onze zelfvoldoening, wanneer wij, ons dagelijksch werk overziende, ons afvragen, wat wij door onze kunst, door ons toedoen, tot leniging of genezing van ziekten hebben bijgedragen, of wat de natuurhulp zelve heeft teweeggebragt.

Ik heb u bij de opening der Algemeene Vergadering, op den 2den October 1861, een overzigt trachten te geven van het standpunt der hedendaagsche therapie; ik heb toen aangetoond, dat wij in een overgangstijdperk verkeeren, hoofdzakelijk teweeggebragt door den omkeer onzer pathologische begrippen, die door den invloed der pathologische anatomie, en door de nieuwere diagnostische hulpmiddelen zoodanig gewijzigd zijn, dat de oude therapeutische indicatiën op de nieuwe pathologische gezigtspunten niet meer willen passen en derhalve eene geheele verandering moeten ondergaan. De vroegere ideale pathologie toch, moest plaats maken voor eene meer reale, en onze therapeutische gezigtspunten moeten dus ook gelijken tred houden met onze betere inzigten in het wezen der ziekten. Daarbij kwam, dat de studie van het natuurlijk beloop der ziekteprocessen, vooral door de Weener school op den voorgrond gesteld, ons een blik liet werpen op het veelal overtollige handelen aan het ziekbed, op het stormloopen op ziekteprocessen. De behandeling van vele inwendige ontstekingen door aderlatingen enz., de zoogenaamde klassieke behandeling van vroegere dagen werd als zeer weinig klassiek erkend en zoo niet geheel verlaten, dan toch zeer gewijzigd. Het mechanische standpunt der ontstekingsleer liet ons van vroegere therapeutische dwalingen terugkomen en onzen blik rigten op de normale compensatiemiddelen van het organisme, waardoor ook zonder ons toedoen vele ziekten genezen, die wij vroeger slechts door magtig ingrijpende middelen vermeenden te kunnen herstellen.

Die beschouwingen hebben echter, gelijk ik u vroeger reeds aantoonde, tot een uiterste geleid, dat gelukkig slechts kort geduurd heeft, tot het *niets doen* aan het ziekbed namelijk.

Het gezond verstand der Geneeskundigen en, laat ik er ook bijvoegen — hun geweten — heeft niet gedoogd, dat die beginselen van duur waren. Spoedig zag men in, dat het overdreven nihilisme aan het ziekbed om vele redenen onhoudbaar was, dat men, hoewel wars van heroica, dan toch hier en daar pijn moest stillen, gestoorde af- en uitscheidingen in gang moest brengen, of gevaarlijke bloedingen moest trachten te stelpen enz. Het nihilisme schaamde zich consequent te zijn en te blijven; het werd inconsequent en stierf hierdoor zijn natuurlijken dood. Intusschen had die rigting toch dat goede teweeggebragt, dat wij van onze polypharmaceutische intentiën eenig-

zins terugkwamen, dat wij eenvoudiger in onze voorschriften werden, en dus rekenschap trachtten te geven van de natuurkundige wijze van werking der toegediende geneesmiddelen, dat men met meer vertrouwen het natuurlijk verloop der ziekteprocessen naging, en slechts dan tusschenbeide kwam, wanneer er dringende noodzakelijkheid toe bestond. — Niemand zal willen ontkennen, dat wij hierdoor eene groote schrede van vooruitgang in de therapie hebben gedaan, en dat onze tegenwoordige behandeling vooral van acute ziekten, vrij wat rationeler is, dan die van vroeger.

Met dat al M.M. H.H. verkeert onze therapie thans in een vrij zonderlingen toestand.

Terwijl onze hedendaagsche pathologie er trotsch op is, haar vroeger *symptomatisch* standpunt te hebben verlaten, en voorgelicht door de pathologische anatomie en de nieuwere diagnostiek meer tot het wezen der ziekten te zijn doorgedrongen, verkeert onze therapie juist in het tegenovergestelde geval, zij is vooral bij acute ziekten eene zuiver *symptomatische* geworden en laat de herstelling van het eigentlijk ziekteproces geheel aan de natuur over. Ik zal het gezegde door eenige voorbeelden trachten aan te toonen:

Bij de croupeuse pneumonie waar vroeger op denkbeeldige theoretische gronden de aderlating eene zoo groote rol speelde, is de aanwijzing hiervoor grootendeels vervallen. De ondervinding heeft geleerd, dat de pneumonie een cyclisch verloop heeft, even als mazelen, roodvonk, pokken, dat zij bij overigens gezonde individus en zonder bijzondere complicatiën in het geheel geene behandeling noodig heeft; — de pneumonie geneest, omdat zij genezen *moet*. Onze indicatiën tot handelen ontspringen ook niet uit de pneumonie zelve, maar uit de verschijnselen der koorts, der verhoogde warmte, der pijn enz. Wij volgen hier geheel de *indicatio symptomatica*.

Zoo zien wij door NIEMEYER de pneumonie met koude omslagen behandelen, niet — zoo hij zegt — om de ontsteking te genezen, maar ter vermindering van pijn, dyspnoe, koortswarmte en versnelden pols. Hij aarzelt ook niet ter vermindering der koorts de trias der polsvertragende middelen in die ziekte aan te bevelen, namelijk: de digitalis, de veratrine en de chinine, en geeft aan de laatste om hare snelle en weinig gevaarlijke werking de voorkeur.

Hij geeft ter beteugeling der koorts 2 à 3 giften chinine van 10 greinen. De V. S. rangschikt hij bij de pneumonie onder de symptomatische middelen; zij is volgens hem slechts aangewezen bij eene polsfrequentie boven de 120 slagen en eene huidwarmte boven de 40° C., bij overigens gezonde en krachtige personen, bij dreigend oedema der aangrenzende gezonde long en bij verschijnselen van opvolgende hersendrukking. — Welk een enorm verschil van behandeling in vergelijking met vroeger! — en toch schijnt ze ons naar onze tegenwoordige pathologische begrippen vrij rationeel toe, gegrond op de verschijnselen der koorts, der verhoogde warmte en van den verminderden tonus der haarvaten.

De behandeling der pneumonie zelve wordt hier als het ware geheel ter zijde gesteld, *die* geneest zich zelve. Ook bij de pleuritis vinden wij thans geheel andere indicatiën dan vroeger. Terwijl men voor naauwelijks 25 ja-

ren gevaar liep bij het verzuim der aderlating voor eene Geneeskundige Commissie gedaagd, van pligtverzuim beschuldigd en veroordeeld te worden, zijn ook hier de bakens verzet, en er denkt heden niemand meer aan voor de pleuritis zelve ader te laten, en wordt de V. S. slechts als indicatio symptomatica beschouwd, wanneer de koorts bij een sterk subject zeer hevig is, of bij sterke dyspnoe een acuut oedema pulmonum dreigt te ontstaan. Daarentegen eischt naar de tegenwoordige begrippen de spoedig ontstaande bloedverarming de aanwending van martialia en sterk voedende spijzen. De indicatio morbi vervalt hier geheel en al en de behandeling is ook hier op de indicatio symptomatica gegrond. Wij zien ook werkelijk, dat eene roborerende behandeling bij het pleuritisch exsudaat veel spoediger tot resorptie leidt, dan het toedienen van alle mogelijke diuretica, laxantia en derivantia. Ook bij de behandeling van vele andere parenchymateuse ontstekingen en met name van buiksingewanden, zien wij heden opium en koude omslagen de plaats vervangen van aderlating en calomel. Behoef ik nog op een belangrijk ziekteproces te wijzen, op den typhus namelijk, waar onze ervarenste Geneeskundigen eene zuiver symptomatische behandeling volgen, omdat men ook ten opzigte van die ziekte tot de overtuiging gekomen is, dat zij een cyclisch verloop heeft, dat wij dat proces zelden kunnen stuiten en dat de hulp der kunst zich moet bepalen bij symptomatische middelen, zoo als krachtige voeding en versche lucht. Voegt men hierbij de reeds vroeger algemeen aangenomene symptomatische behandeling van alle zoogenaamde zymotische ziekten, zoo zal men kunnen beweren, dat men tegenwoordig alle *acute* ziekteprocessen alleen symptomatisch behandelt, uit het pathologisch bewustzijn, dat zij bijna allen een cyclisch verloop hebben, zich niet of zelden laten afsnijden, en dat de normale compensatiemiddelen van het organisme voldoende zijn, om ze tot een goed einde te brengen, mits men slechts in staat is, de nadeelige complicatiën onschadelijk te maken, of te verwijderen.

Is dat standpunt een verwijt voor de hedendaagsche therapie? Integendeel M.M. H.H. het is een vooruitgang, steunende op eene meer grondige studie en volledigere kennis der acute ziekteprocessen, die ons als van zelve den weg aanwijst van ons therapeutisch handelen.

Ik moet bij die gelegenheid nog op eene andere en zeer gewigtige omstandigheid wijzen, waardoor zich onze medicatie van heden zeer voordeelig onderscheidt bij die van vroeger.

Bij alle ziekteprocessen namelijk, die met *koorts* gepaard zijn, onverschillig of die koorts als eene zoogenaamde *essentiële* of *symptomatische* beschouwd wordt, zoekt men heden de koorts zoo spoedig mogelijk te fnuiken, omdat de pathologische ondervinding en het physiologisch experiment beide, geleerd hebben, dat elke temperatuursverhooging boven de 42° C., die eenigen tijd duurt, het ligchaam sloopt, eene adynamie van het zenuwstelsel en eene bloedcrasis teweegbrengt, die den ondergang van het organisme ten gevolge heeft. Hoe spoediger wij dien toestand meester kunnen worden, des te spoediger keeren wij ook het gevaar. Wij hebben tevens leeren kennen, dat zoodanige temperatuursverhooging gepaard gaat met een zeer versnelden pols van 100—140 slagen. De middelen die in staat zijn, die versnelde hartwerking te vertragen, zijn behalve de aderlating die wegens hare meestal nadee-

lige werking op het zenuwstelsel en de bloedvorming te regt op den achtergrond staat, de *digitalis*, de *veratrine* en de *chinine*. — Van deze 3 werkt de chinine het spoedigst en het minst gevaarlijk. Wij aarzelen dan ook heden niet en het is volgens onze tegenwoordige zienswijze geheel rationeel, bij elke hevige koorts, d. i. bij eene temperatuur tusschen de 40 en 42° C. terstond eenige groote giften chinine te geven, waarvan in de meeste gevallen het gevolg is, dat de pols na verloop van een paar uren of korter van 10—20 slagen in snelheid vermindert, en dat hiermede eene vermindering van huidwarmte van 3—6 graden gepaard gaat.

Die wetenschap M.M. H.H. is eene belangrijke aanwinst der nieuwere therapie. Waar wij toch die verhoogde huidwarmte met dien versnelden pols ontmoeten, bij alle mogelijke ontstekingen, bij alle acute huiduitslagen en bij het acuut gewrichtsrheuma, zelfs bij den typhus, zijn wij volkomen geregtigd, er tusschenbeide te komen, het koortselement te fnuiken, waarna dan het ziekteproces, dat de koorts teweeg heeft gebragt, zijnen normalen cyclischen verloop volbrengende, spoedig vermindert of geheel ophoudt. Die praktijk M.M. H.H. verschilt zeer met de vroegere, die bevreesd was, het koortsmiddel gedurende „de koorts" te geven, maar de apyrexie vermeende te moeten afwachten om het te mogen toedienen, waardoor het organisme al de nadeelen van zoodanig geprotraheerde koortswarmte ruimschoots ondervond. Die ontdekking, die wij vooral aan de ijverige nasporingen van TRAUBE te danken hebben, is een onberekenbare aanwinst voor de therapie. Vooral wanneer het zich mogt bevestigen, dat de subcutane injectiën van een paar grein chinine voldoende zijn een koortsacces te voorkomen, zullen zoodanige injectiën ook wonderen moeten verrigten ter vertraging van polssnelheid en vermindering van huidwarmte in een tijdperk der koorts, waar de lijders meestal de toediening van het antifebrile per os minder goed verdragen. Vlijtige en naauwkeurige onderzoekingen in die rigting zullen ons welligt in korten tijd eene magtige schrede vooruit doen gaan in de therapie der koortsen met hare gevolgen. Doch ook die behandeling M.M. H.H. is eene zuiver symptomatische en bevestigt meer en meer de stelling, dat onze geheele tegenwoordige therapie van acute ziekteprocessen eene symptomatische geworden is, en dat de indicatio morbi geheel op den achtergrond is getreden.

Hebben wij alle reden ons in den vooruitgang der therapie van acute ziekten te verheugen, geheel anders is het gesteld met de therapie van chronische ziekten. Hier heerscht nog groote duisternis, en wij durven niet beweren, dat onze behandeling hier gelijken tred gehouden heeft met onze betere pathologische inzigten in die toestanden. Behoef ik u te wijzen op onze magteloosheid bij de behandeling van den chronischen morbus Brightii, van diabetes, van de menigvuldige chronische orgaanveranderingen van parenchymateuse ingewanden, van het heir van gelocaliseerde dyscrasiën, en op het geringe nut dat de therapie uit de nieuwere bloedsonderzoekingen getrokken heeft. Wat hier nog van eenige therapeutische waarde is, is geheel empirisch en juist omdat het empirisch is, zoo onzeker in zijne algemeene toepassing.

Wij mogen die gelegenheid echter niet voorbij laten gaan, zonder hulde te brengen aan het genie van een man, van HEBRA namelijk, die de voor-

oordeelen van eeuwen trotsbiedende, eene nieuwe baan gebroken heeft bij de behandeling van chronische huidziekten, en die ons door duizende feiten aangetoond heeft en nog aantoont, dat de locale therapie hier de voornaamste rol speelt, dat onze vrees voor metastasis, die ons van die behandeling veelal terughield, over het algemeen ongegrond is, en dat de geheele zoogenaamde radicale behandeling van chronische huidziekten, door op de onbekende of onderstelde crasis van het bloed te werken, met enkele uitzonderingen ijdel is en slechts de locale behandeling werkelijk genezing aanbrengt. Dit is een vooruitgang, waarop de hedendaagsche therapie trotsch mag zijn.

Wat onzen tijd voordeelig kenmerkt, voor alle vroegere tijdperken der geneeskunde is: dat wij heden niet meer aan den leiband van een stelsel, van een systeem loopen, dat wij ons niet meer splitsen in solidair- humoraal- of zenuwpathologen, dat wij geene pathologie meer bezitten, die zich uit een enkel stelsel construeert — want zelfs de laatste poging hiertoe is mislukt, — maar dat de basis van onze ziektekunde eene zuiver physiologische is. Dit is een standpunt M.M. H.H. dat ons voor dwaalwegen bewaart, en dat ons vrijwaart voor elke idealistische rigting in de Ziekte en Geneesleer. Die weg van onderzoek wordt ons door de physiologie eensdeels en door de klinische ervaring anderdeels voorgeschreven. Elk symptomencomplex is de uitdrukking van een abnormaal physisch-chemisch leven van het organisme, dat wij in zijne onderdeelen moeten analyseren en met den normalen levenstoestand moeten vergelijken, willen wij tot de juiste kennis van den toestand geraken, die dat symptomencomplex heeft teweeggebragt. Wij gaan hier geen eigen weg, maar geheel en al den natuurkundigen. Naarmate wij de natuurkundige methode van onderzoek op de pathologie toepassen, zien wij in vele gevallen licht, waar vroeger een chaotische nacht bestond, en zeer dikwijls verlaten wij thans het ziekbed, bevredigd van den draad van Ariadne te hebben gevonden in een labyrinth van verschijnselen, dat op den eersten aanblik ondoordringbaar scheen. Is dat met de therapie ook zoo het geval? Helaas neen! Hier laat ons in zoo vele gevallen de kennis van de natuurkundige verhouding van het middel tot het ziekteproces en omgekeerd geheel en al in den steek en moeten wij te dikwijls onze toevlugt nemen tot *empirische* middelen, omdat wij gehouden zijn, onze lijders zoo spoedig en zoo goed mogelijk te helpen.

Die toestand M.M. H.H. mag echter niet van duur zijn. De waardigheid van den menschelijken geest eischt, dat wij protesteren tegen alle duisterheden in het physische leven, dat wij ons niet er bij nederleggen, en derhalve niet mogen rusten, vóór wij het verband tusschen oorzaak en werking in de geheele physieke wereld hebben leeren kennen. En daarom is ook de empirie in de Geneeskunde slechts een overgangstijdperk, haar burgerregt is slechts tijdelijk, zij wordt slechts geduld zoo lang men ze noodig heeft, en zij zal worden uitgewezen van het oogenblik dat men het verband tusschen oorzaak en werking ook in het zieke leven des menschen naar alle rigtingen doorgrond en erkend heeft. Om dit doel te bereiken, moeten wij de handen ineen

slaan en is het juist de taak van ons Genootschap, ook in die rigting werkzaam te zijn. Veel M.M. H.H. kan tot stand worden gebragt door vereeniging van krachten, en zullen de geleerde Genootschappen ook altijd eene bepaalde waarde houden, omdat door onderlinge zamenwerking tot stand kan worden gebragt, waar de krachten van enkele personen soms te kort schieten.

Vooral een Genootschap als het onze, waarvan de meeste leden in het practische leven werkzaam zijn, mag zich steeds herinneren, dat slechts door gemeenzamen arbeid en door onderlinge wetenschappelijke tegemoetkoming het doel, waarvoor het in het leven geroepen is, kan bereikt worden.

DE ANGINA DIPHTHERITICA TE ARNEMUIDEN IN 1864/65,

MEDEGEDEELD DOOR

J. W. LOYSEN DILLIÉ.

> „Waarnemingen moeten genoegzaam herhaald worden; dit is de beste weg om het onware van het twijfelachtige, dit van het waarschijnlijke en het waarschijnlijke van het ware en zekere te onderscheiden. Herhaalde waarnemingen voeren nader tot de waarheid." VON ZIMMERMANN.

Ofschoon de angina diphtheritica in ons vaderland niet zoo zeer meer eene nieuwe of vreemde ziekte kan genoemd worden, daar zij toch reeds in de meeste provinciën geheerscht heeft; en ofschoon ook de behandeling dier ziekte wel aan elken wetenschappelijken arts in hoofdtrekken bekend zal zijn, zoo mag het toch, mijns inziens, niet overbodig, misschien nog wel nuttig geacht worden van eene epidemie dier ziekte, te dezer plaatse, een verslag te geven.

Arnemuiden is eene gemeente van 1596 zielen, die bestaat uit de gekombineerde gemeenten Arnemuiden en Kleverskerke, op 3/4 uur afstand van elkander gelegen. Kleverskerke, een klein dorp met een grooten buitenomtrek, verkeert onder gunstige voorwaarden van gezondheid; maar Arnemuiden daarentegen, een zoogenaamd plattelandsstadje, bezit bij al de kwade eigenschappen eener stad, volkomen gebrek aan al de voordeelen die de plattelandsgemeenten gewoonlijk aanbieden voor de openbare gezondheid.

Dicht opeen gebouwd en sterk bevolkt, voor het grooter deel door eene visschersbevolking bewoond en voor een ander deel door burgerstand en boerenarbeiders heeft het in vele opzichten iets middeneeuwsch.

Die visschersbevolking, meestal onderling huwende, en, wat bij besmettelijke ziekten van belang is, dus meestal vermaagschapt zijnde, leeft armoedig, onzindelijk en onder de ongunstigste hygiënische verhoudingen. De momenten die ongunstig op de verbreiding eener epidemie inwerken, ontbreken dus hier niet. Getuigen daarvan kunnen de veelvuldige hevige epidemiën van meer of mindere uitbreiding van typhus, vooral die in 1843 1); de pokkenepidemie van 1855 2); die van scarlatina in 1858—59 3); terwijl

1) Beschreven door Dr. DE MAN in VAN ELDIK, *Practisch Tijdschrift.* Jaarg. XXIII.

2) Zie Dr. DE MAN, *Nederlandsch Weekblad voor Geneeskunde,* 1856, n°. 1 en 2.

3) Dr. CORONEL, *De scarlatina-epidemie in Zeeland.* Middelburg, 1860, pag. 11 env.

in het jaar 1865, behalve de keelziekte, ook typhus en pokken heerschten. Geen jaar gaat er dan ook om zonder meer of minder intensive typhus-epidemie. Toen dus de angina diphtheritica te Bruinisse heerschte, vreesde ik reeds haar spoedig hier te zien; te meer omdat vele visschers op die plaats verkeerden en handel dreven.

Reeds in Oktober 1863 kwam dan ook een verdacht geval voor in eenen scheerwinkel, bij een jongen die gewoon was zijns vaders klanten in te zeepen. Die patiënt was reeds stervende toen ik er bij geroepen werd, en eerst na den dood heb ik getracht de keel te inspekteren, die mij gangraeneus voorkwam.

Veertien dagen later verloor ik een kind van den broeder dezes lijders aan croup. Dit kind vertoonde nu aan de amandelen en mucosa der keel wel niets bijzonders, maar naar het verhaal der ouders, moet het toch vroeger aan keelpijn geleden hebben.

Beide gevallen waren dus onzeker, maar — en dit is opmerkelijk — in Maart 1864 breekt in *hetzelfde* huis van den eersten lijder, in hetzelfde huisgezin, én bij de buren achter, de keelziekte uit. De diagnose dier gevallen was niet twijfelachtig.

Was nu de ziekte zoo lang sluimerend gebleven; òf waren de gevallen in 1863 geen angina diphtheritica geweest; òf is er in den scheerwinkel eene nieuwe besmetting ontstaan in Maart 1864?

Wie zal dit vraagstuk oplossen?

Van nu aan echter breidde zich de ziekte spoedig uit; de familie die de lijders bezocht had en vreemden, die daar verkeerden, werden spoedig aangetast; volwassenen zoowel als kinderen en den doodelijken uitgang was verre van zeldzaam.

De besmetting breidde zich nu door de gemeente uit, eenmaal in een huisgezin uitgebroken, werden bijna alle leden aangetast, of, indien zij geen verschijnselen van diphtheritis vertoonden, toch door gewone angina aangedaan.

De armoede, de overbevolking, het op elkander gedrongen zijn der woningen, de uit een ziekelijk quietisme ontstane zorgeloosheid en weinige vrees voor besmetting, het dikwijls bij visschers heerschende fatalisme, ziedaar vele oorzaken, die, behalve de natuurlijke en overal inwerkende, in gemeenten als deze aan besmettelijke ziekten zulk eene groote uitbreiding bezorgen.

Bij neringdoenden was de ziekte evenmin zeldzaam.

Wij geven hier van de uitgebreidheid der epidemie een schema, maar moeten daarbij aanmerken, dat natuurlijk zeer vele lichte gevallen niet ter onzer kennis gekomen en buiten behandeling gebleven zijn.

Bevolking.	Getal zieken.	Daarvan van het mannelijk geslacht.	Van het vrouwelijk geslacht.	Overleden.
1596	169	71	99	29

De ziekte dus, van de Westdijkstraat uitgaande, verbreidde zich nu langzaam door de gemeente heen, als het ware van straat tot straat gaande, maar

in de straat vanwaar zij uitging het belangrijkste woedende. Hierbij dient nog opgemerkt te worden dat de angina zich van hier naar Nieuw- en St. Joosland en naar Middelburg overplaatste, waar zij tot nog toe, in veel mindere mate heerschte.

De volgende Tabel toont de verbreiding der ziekten door de gemeente aan.

Straten.	Datum van het eerste geval.	Getal lijders.
Westdijkstraat	24 Maart.	48
Noordstraat	2 April.	10
Wallen	23 Mei.	21
Markt	24 Juni.	17
Koestraat	9 Juli.	16
Buitenomtrek en Kleverskerk	13 Juli.	17 3
Langstraat	21 Juli.	22
Nieuwstraat	22 Augustus.	15

Van deze patiënten waren er natuurlijk vele die tot hetzelfde huisgezin behoorden of hetzelfde huis bewoonden.

In een huisgezin van tien kinderen bijv. werden er negen aangetast, één daarvan overleed, en een kind beneden het jaar bleef vrij. Onze 169 gevallen kwamen voor in 97 verschillende woningen.

Op Kleverskerke, eene landbouwersbevolking van ongeveer 200 zielen hebbende, kwamen, zoo als men ziet slechts *drie* gevallen voor, terwijl nog enkele anginae catarrhales zich voordeden, alle drie herstelden; wel een groot bewijs van den gunstigen invloed der betere hygiënische momenten aldaar.

Wanneer wij nu verder van den aanvang af der epidemie (24 Maart 1864) haren loop nagaan, dan treft ons vooral de onregelmatigheid daarvan. Mogen vele andere epidemiën, bijv. variolae, mazelen, roodvonk enz. tijdperken van klimming, hoogte en afdaling vertoonen; niet alzoo onze epidemie van diphtheritis, haar verloop was als het ware stootsgewijze. Meermalen hadden we er in geen weken iets van gezien, en toch, de volgende Tabel zal het uitwijzen, geen maand verliep er zonder ziektegevallen tot Juli 1865 toe, na dien tijd heb ik niets meer waargenomen wat op angina diphtheritica geleek. Reeds in Mei 1865 waren de pokken begonnen te heerschen, in Juni kwam ook de typhus opdagen en beide ziekten heerschen tot heden nog.

Het is niet alleen in de kwantiteit van gevallen eene zeer onregelmatige epidemie geweest, maar ook de hevigheid der ziektegevallen en de sterfte vertoont een aanhoudend op- en nedergolven, terwijl zij Julij 1865 plotseling eindigt met twee sterfgevallen op evenveel zieken, zoo als onderstaande Tabel aantoont.

Maanden.	Getal zieken.	Getal overledenen.	Totaal.
24 Maart 1864.. . .	3	2	Over 1864:
April " . . .	8	2	
Mei " . . .	1	1	Lijders 137.
Juni " . . .	6	1	
Juli " . . .	25	3	Overledenen 21.
Augustus " . . .	21	5	
September " . . .	13	1	Over 1865:
Oktober " . . .	27	3	
November " . . .	20	2	Lijders 32.
December " . . .	12	1	
Januari 1865.. . .	7	—	Overledenen 8.
Februari " . . .	3	—	
Maart " . . .	7	3	
April " . . .	4	1	
Mei " . . .	2	—	
Juni " . . .	7	2	
Juli " . . .	2	2	

Het ongeregelde verloop kan uit deze opgave duidelijk blijken.

Van 20 Januari tot 15 Februari; van 21 Februari tot 19 Maart en van 21 Mei tot 22 Juni waren we zonder zieken, en, om bij een enkel voorbeeld te blijven, van 19—21 Maart kwamen er weder zeven bij, terwijl er van toen af tot 12 Mei maar vier bijkwamen.

Het hoogste getal van zieken toonen de maanden Juli, Augustus, Oktober en November (64) aan, terwijl de meeste sterfgevallen in Augustus voorkomen.

Te Bruinisse schijnt het verloop geregelder geweest te zijn, voor zoo verre ons die epidemie bekend is uit de *Aanteekeningen* van DE GRAAG 1); die gegevens loopen echter maar over vier maanden.

De zomerwarmte, noch ook de winterkoude schijnen *veel* invloed op de ziekte te hebben; toch is die der eerste op de sterfte niet geheel weg te cijferen, zoo als een blik op de Tabel bewijzen kan.

Een belangrijk punt bij de beschouwing eener epidemie, vooral bij eene nog betrekkelijk nieuwe ziekte, is de leeftijd der lijders.

Volgends onze ondervinding zou de meeste voorbeschiktheid voor diphtheritis vallen tusschen den leeftijd van 5—15 jaren. Geen enkel duidelijk geval beneden het jaar heb ik waargenomen; integendeel, in huisgezinnen waar de ziekte belangrijk heerschte zag ik meermalen den zuigelingsleeftijd gespaard blijven.

In de *Aanteekeningen* van mijnen te vroeg aan zijnen werkkring ontrukten vriend DE GRAAG vind ik bijna hetzelfde bevestigd. In zijne lijst van 84 lijders komt één geval beneden het jaar voor 2). Ook andere schrijvers komen hiermede overeen.

Wel heb ik meermalen vóór, ná en ook wel gedurende het heerschen der

1) Medegedeeld door Dr. J. C. DE MAN in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1863.

2) Aldaar n°. 48 der lijst; drie maanden oud.

epidemie bij jonge kinderen diphtheritiesche mondaandoeningen gezien en behandeld. Deze schijnt evenwel eene bepaald plaatselijke aandoening te zijn en te blijven, die wel dikwijls met spruw zal verward worden. Deze aandoening schijnt weinig gevaarlijk te zijn, ging zelden met algemeene verschijnselen gepaard; maar deelde bij zuigelingen zich lichtelijk aan de tepels der moeder mede, waar dan eene pijnlijke excoriatie ontstond. Gewoonlijk week de mondaandoening zeer spoedig voor het inwendig gebruik van chloras kalicus.

Wat betreft de gevaarlijkheid der angina, deze schijnt het grootst te zijn voor lijders beneden de 10 jaren. Misschien mag hier wel de moeielijkheid en soms de onmogelijkheid van de behandeling der angina bij zeer jeugdige lijders in rekening gebracht worden; maar dit is zeker, dat de groote uitputting en snelle verzwakking zeer nadeelig op teedere, kinderlijke gestellen inwerken.

De volgende Staat geeft een overzicht van den leeftijd van zieken en overledenen.

Leeftijd.	Lijders.	Overleden.
Van 1—2 jaar.	3	Geen.
» 2—5 »	26	13
» 5—10 »	43	12
» 10—15 »	41	3
» 15—20 »	17	1
» 20—25 »	10	Geen.
» 25—30 »	10	Geen.
» 30—35 »	11	Geen.
» 35—40 »	5	Geen.
Boven de 40 »	3	Geen.

Uit deze Tabel zou dus blijken dat den aanleg voor angina diphtheritica met het klimmen der jaren afneemt en dat hij voornamenlijk eerst ná den zuigelingsleeftijd ontstaat.

Het is van belang ook na te gaan hoedanig den algemeenen gezondheidstoestand der gemeente gedurende het heerschen der epidemie was.

Het jaar 1864 kenteekende zich door zeer weinig zieken; men zag noch de hier zoo gewone diarrh. infant., noch de niet minder gewone intermittentes in hooge mate heerschen.

In April en Mei heerschte eene epidemie van parotitis, waarvan bijna twee honderd, maar alle zeer lichte gevallen, voorkwamen. Van typhus, die anders hier jaarlijks heerscht, kwamen in het geheel maar vier gevallen voor.

Het sterftegetal was 74; trekt men hier de sterfte aan angina diphtheritica af (74—21 = 53), dan is dit in vergelijking met andere jaren voor deze gemeente gering te noemen.

In 1865 was het getal zieken verbazend. In het voor- en najaar heerschten tusschenpoozende koortsen in menigte. Typhus begon in Mei te heerschen en vormde eene epidemie van 65 gevallen. De variolae braken evenzoo in Mei uit en duren nog voort. Het sterftecijfer van dit jaar is dan ook schrikbarend: 1 op 14.5. De grootste sterfte aan diphtherie valt ech-

ter in het vorige jaar en haren invloed op dit jaar is dus, wat de sterfte aanbetreft, geringer.

Ik moet hier nog op eene zaak de aandacht vestigen, die niet van belang ontbloot is; in 1864 zijn ook eenige gevallen van croup voorgekomen; dáár waar exsudaten in de keel zichtbaar waren, was de ziekte ontwijfelbaar van diphtheritieschen aart, en ik heb die gevallen ook als zoodanig aangeteekend en behandeld. Maar er is mij ook croup voorgekomen, waarbij niets van angina diphtheritica was waar te nemen. Ik vond alsdan geene vrijheid die gevallen als diphtheritis te beschouwen en op de lijsten der angina te plaatsen. Ik heb meerdere gevallen gezien, dat kinderen die de croup doorstonden, maanden later door angina diphtheritica werden aangetast. Moge nu al bij eene epidemie als de onderhavige de grenslijn tusschen beide ziekten moeielijk te trekken zijn, en het veelvuldig samentreffen pleiten voor eenen oorsprong der aandoeningen, zoo lang mij de identiteit niet duidelijk bewezen was, heb ik gemeend gerechtigd te zijn het er voor te houden dat ik met twee verschillende ziekten te doen had.

Om het even of men de ziekte voor eene sedert den aanvang reeds algemeene of voor eene plaatselijke aandoening houdt, op den voorgrond staat ook bij deze ziekten de besmettelijkheid. Zij werkt direct; door het omgaan met, of het nabij komen van aangetaste personen, wordt het gezonde individu ziek. Gevallen van middellijke overbrenging der ziekten zijn ons niet bekend. Maar daarentegen is door mij bij bijna alle gevallen de besmetting herkend. Ik zou voor iemand, die in deze gemeente te huis behoort, gemakkelijk den overgang der besmetting van persoon op persoon, van bijna al mijne zieken kunnen aantoonen.

Somwijlen gebeurt het evenwel dat een persoon diphtheritis heeft zonder daarvan bewust te zijn, hetgeen bij lichte gevallen des te gemakkelijker gebeurt, omdat de keelontsteking soms weinig of geheel niet pijnlijk is. Zulk een geval werkt natuurlijk de verbreiding der ziekte zeer in de hand.

Lager kom ik er op terug, hoe op deze wijze de school eene aanhoudende bron van nieuwe ziektegevallen is.

De *diagnose* der angina diphtheritica is zelden twijfelachtig; vooral indien het mooglijk is de keel te inspekteren. Ik zal hier nu de verschijnselen der ziekte niet verder in het bijzonder ophalen, ze zijn, beter dan ik dat vermag, beschreven in de *Aanteekeningen* van DE GRAAG, bij HART, VIRCHOW en anderen.,

Daar de ondervinding evenwel leert, dat *elke* epidemie eener ziekte hare eigenaardigheden heeft, zoo mag dit punt niet geheel onvermeld blijven.

Bepaalde intoxicatieverschijnselen, zoo als bij pokken, mazelen enz., dat wat men noemt eruptiekoorts, heb ik zelden gezien; waar ik ze meende te zien ontwikkelde de ziekte zich allerhevigst en het blijft dan nog altijd de vraag, of de keelholte, hoewel op voor mij onzichtbare wijze, niet reeds was aangedaan.

Wat mij dikwijls trof was in het begin der ziekte een overvloedig zweet, dat een eigenaardigen reuk verbreidde; hield dit zweet op, dan ontstond er

meermalen eene vrij hevige koliek; de stoelgang was dan zeer traag; de buik evenwel noch hard noch gespannen.

Op den afloop der ziekte schenen deze toevallen weinig invloed uit te oefenen; zij kwamen dan ook bij lichte zoowel als bij zware gevallen voor.

Wat het exsudaat zelf betreft zag ik, zoo als DE GRAAG dat ook aanmerkt, bij de wit gekleurde uitzweeting eene snellere uitbreiding over de keelvlakte, dan bij donkerkleurige exsudaten; en de ondervinding heeft mij in deze epidemie geleerd, dat, zoo lang de exsudaten *wit* blijven, de herstelling mogelijk is en de keelaandoening voor genezing vatbaar blijft, terwijl ook de naziekten dan somtijds — ik zeg somtijds — minder hevig worden. Zoodra evenwel het exsudaat bruin of zwart ziet begint de voorzegging hopeloos te worden.

Het is evenzoo gelegen met de meerdere of mindere uitwendige zwelling aan den hals; hoe grooter deze is, hoe dreigender het gevaar.

In die hevige gevallen ontstaat er spoedig hevige neus- en keelbloeding, door het uittreden van bloed uit de verweekte haarvaten „per diapedesin", sterk kwijlen, blaauwe huidkleur, stikkingsverschijnselen, coma; en in drie tot zeven dagen is het doodelijk uiteinde onvermijdelijk.

De exsudaten, die zich bij angina diphtheritica op de keelvlakte vertoonen, zijn struktuurloos, taai, en vooral de dikke witte vliezen onoplosbaar. Ik heb menigmaal oplossingsproeven genomen, omdat ik vermeende dat, indien het middel om de uitzweeting te verweeken en op te lossen gevonden was, er dan ook eene groote schrede voor de juiste therapie der ziekte gedaan zoude zijn.

De dunne membranen verweeken en smelten weg in alkaliën (bicarb. natr. in oplossing); dat was het geval bij zeer lichte aandoeningen en bij die exsudaten die zich, nog gedurende het genezingstijdperk, zoo gaarne op het gehemelte en de huig afzetten.

Nitr. argent., tinct. jodii., chlor. ammon., alum. ust., kali caustic., aether enz. alle lieten mij in den steek.

Somtijds gaat de angina gepaard met verlies van zelfstandigheid. Een paar mijner hevigste gevallen, die evenwel herstelden, vertoonen doorboring van het zachte gehemelte, anderen verloren een deel der uvula.

Een ander verschijnsel bij diphtherie dat hoewel meermalen over het hoofd gezien, nochtands vrij konstant is bij eenigzins ernstige aandoening, is de aanwezigheid van eiwit in de urine. HILLIER, die vooral hierop de aandacht gevestigd heeft, voegt er bij dat hij nooit hydrops, in welken vorm ook, heeft zien volgen.

Ik moet hier opmerken dat gewoonlijk de urinesekretie zeer verminderd is, en dat ik nimmer albuminurie zag, dan bij reeds ontwikkelde ziektegevallen en nooit in het begin der ziekte.

Hydrops heb ik evenmin ontmoet. Naar mijn inzien echter is dit verschijnsel een zeer gewichtig, en wordt, door het te beschouwen in verband met, en als medeoorzaak van de snelle inzinking der krachten, en de groote bloedarmoede, eerst op zijne rechte waarde gebracht.

Convulsiën heb ik vijfmaal gezien, viermaal was de afloop der ziekte hierna doodelijk.

Dat diphtheritis zich ook wel op andere deelen dan de keel plaatst is be-

kend. Ik heb echter dat verschijnsel in deze epidemie niet menigvuldig waargenomen. Viermaal heb ik huiddiphtherie gezien, en eenmaal verplaatsing naar de genitalia; bij een meisje dat spoedig overleed. De kans tot genezing bij goed ontwikkelde huidaandoening is dan ook gering, de totale aandoening belangrijk en de behandeling moeielijk en langdurig.

In den loop der epidemie heb ik mij zelven de vraag gedaan, of men eenmaal de ziekte doorgestaan hebbende, daarvoor verder gevrijwaard is; zoo als dat voor de meeste contagieuse ziekten geldig is. Ik vond hieromtrent weinig vermeld, en latere epidemiën zullen het antwoord moeten geven. Toch heb ik *dit* ondervonden, dat zelfs na vrij geruimen tijd, belangrijke recidieven mooglijk zijn.

N°. 21 onzer lijst, op 10 Juli 1864 vrij ernstig aangetast, genas langzaam onder vele verschijnselen van naziekte, zijne zuster werd iets later aangetast en herstelde spoediger. Bij beiden, ik acht het van belang dit te konstateren, was het herstel volkomen, er bleef niets van de angina over, en, wat veel zegt, beide hadden voor een deel, de gewone naziekte doorgestaan, maar in Februari 1865 werd n°. 21 op nieuw door belangrijke angina diphtheritica aangetast, zijne zuster en de overige huisgenooten bleven nu vrij; hij herstelde weder zonder naziekte.

Een meisje, dat in Augustus 1864 aan angina leed, werd in Maart 1865 door eene beperkte huiddiphtherie aangetast, die vrij hardnekkig was.

Evenzoo werd eene gehuwde vrouw, na in November 1864 de ziekte doorgestaan te hebben, in Februari daaraanvolgende, toen de angina in heur huisgezin heerschte, op nieuw aangetast. Van dienzelfden aard zijn mij 6 gevallen voorgekomen, waarvan een den tweeden keer overleed.

Ik wil uit deze feiten geen gevolgtrekkingen maken, ze zijn daartoe te gering in aantal, ik acht ze echter van genoeg aanbelang om er de aandacht op te vestigen. Het langdurig tijdsverloop tusschen de aanvallen, het doorstaan van naziekte, en de volkomene gezondheid in den tusschentijd zouden pleiten voor eene *tweede besmetting*. Het mogelijke evenwel dat er zeer kleine diphtheritische plekken, in de plooien van het gehemelte, of achter op de amandelen zouden kunnen achtergebleven zijn, die zonder zichtbaar te zijn, zich later weder uitgebreid hebben, houdt er ons van terug om een positief oordeel uit te spreken.

Een zeer belangrijk moment bij de epidemie wier beschouwing ons bezighoudt, is het veelvuldig voorkomen van *naziekte*.

Meermalen gebeurt het toch, dat men, de lijders genezen wanende, ja hen zelfs op straat ontmoet hebbende, een paar dagen later geroepen wordt, om bij hen de ernstigste aandoeningen te behandelen.

Het is vooral het zenuwleven, dat na het doorstaan der ziekte lijdende blijft. De uitputting en geheel onvoldoende bloedsbereiding blijken, soms na zeer geringe keelaandoening, zóó groot te zijn, dat herstel onmooglijk is. De treurigste voorbeelden heb ik er van gezien en de toestand van de lijders aan diphtheritis is dan ook, al *schijnen* ze hersteld, gedurende geruimen tijd nog niet geheel zonder gevaar.

De voornaamste dezer aandoeningen, die wij waarnamen, zijn: chronische hypertrophie der amygdalae en mucosa; het door den neus spreken met on-

vermogen om sommige letters uit te brengen; verlamming der willekeurige bewegingsorganen; volkomen apepsie en onoverwinbaren tegenzin in eten parese van het accommodatievermogen der oogen 1); groote zwakte. Eindelijk zagen wij, bij aanleg tot beginnende tuberculose, deze zich na het doorstaan van diphtheritis snel en doodelijk ontwikkelen. Dikwijls zag ik gebreken in de spijsvertering volgen, aanhoudende hardnekkige brakingen, soms gepaard met dien onverklaarbaren tegenzin tegen alle spijzen. Menige patiënt zag ik na eene goed gelukte genezing der angina daaraan tijden lang kwijnen en soms eindelijk bezwijken. Over het algemeen is de kans van herstel bij die zieken, die voortdurend iets blijven eten, dan ook veel gunstiger. Hart vestigt in zijne overbekende brochure (pag. 46) eveneens de aandacht op dit verschijnsel, als een zeer belangrijk incident bij de reconvalescentie; en de ondervinding leerde mij meermalen, dat, als de patiënten eenig voedsel gedwongen gebruikten, er hevige brakingen ontstonden, die zich reeds op het gezicht van eetwaren herhaalden, en die niet te stillen waren dan door absolute onthouding van voedsel; natuurlijk niet ten voordeele van den lijder.

Wat de accommodatie-parese aangaat, ik heb die nooit tot blindheid zien klimmen en, ofschoon zij soms langdurig was, is bij al mijne lijders later het gezichtsvermogen volkomen hersteld.

Evenzoo is het met de verlammingen der spraakorganen en het soms lang nablijvende moeielijk slikken gelegen, deze herstelden evenzoo.

De chronische hypertrophie der keel vereischt somtijds eene langdurige behandeling en keert bij koudevatting vaak terug; operatief ingrijpen wegends dreigend gevaar heb ik hier nooit noodig geacht.

Het akute rheumatisme, waarvan de Graag spreekt, heb ik nooit waargenomen na angina diphtheritica.

Gevaarlijk en hoogst ongunstig is de toestand, wanneer er geheele of halfzijdige verlamming der willekeurige bewegingen ontstaat; de lijders, die ik daaraan had, heb ik alle verloren; partiële verlamming van enkele spiergroepen vereischen zeer veel geduld en zorg ter herstelling.

Het is van groot belang, bij het ontstaan eener epidemie, om te berekenen of er iets gedaan kan worden om de ziekte tegen te gaan of hare uitbreiding te beperken.

De wetenschap geeft ons bij geene enkele ziekte een zóó uitnemend en zeker middel aan de hand, als de vaccine dat is voor de pokken; toch blijven er nog middelen over, die, zóó ze kunnen aangewend worden, zeker heilzaam zijn; maar ongelukkig is de gelegenheid voor als nog zeldzaam om hygiëniesche maatregelen, juist van pas, aan te wenden.

In de eerste plaats toch zou de volkomene afzondering van den eersten

1) Volgends Remak zouden de diphtheritische verlammingen afhankelijk zijn van prikkeling van het ganglion superius van den nervus sympathicus, door bindweefsel-infiltratie rondom hetzelve teweeggebracht; terwijl volgends hem de halssympathicus grooten invloed heeft op den bloedsomloop in de hersenen en oogholten. Von Graefe deelt dit gevoelen, zie *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, Afd. I pag. 568, 1865.

lijder een bepaald vereischte zijn; hoe dit nog altijd onmooglijk blijft weet iedereen. Er is evenwel een punt waarop ik hier de aandacht nader vestigen wil; ik heb het boven reeds aangevoerd dat de school eene aanhoudende bron voor besmetting is; meermalen ondervond ik dat de kinderen met angina school gingen en zoo doende hunne schoolburen aanstaken, die dan soms weder veel heviger aangetast werden.

Zou nu het best zijn in het gegeven geval de school te sluiten?

Voor eene school van kinderen uit den gegoeden stand, die dán vooral wel in huis zouden gehouden worden, mag dit zeker goed zijn, maar voor eene gewone lagere school ten platten lande geloof ik den maatregel doelloos te zijn. De kinderen gaan dan op straat, of in de huizen toch met elkander spelen en besmetten elkander toch. Hierbij komt nog de onmooglijkheid om de school zoo langen tijd gedurende het heerschen der ziekte te sluiten.

Het beste kwam mij voor de kinderen uit besmette huisgezinnen tehuis te houden; den onderwijzer te verzoeken nauwlettend op den gezondheidstoestand der leerlingen toe te zien en nu en dan de school zelf eens te inspekteren; het is mij dan wel eens voorgekomen dat ik besmette kinderen naar huis kon zenden.

Luchtzuiveringen in de besmette huizen, het spoedig begraven der lijken waren verder maatregelen die niet verzuimd werden, evenzoo raadde ik de omstanders dikwijls aan de keel uit te spoelen, en niet te lang aaneen in de ziekenvertrekken te verblijven.

Wat de *behandeling* aangaat ben ik de algemeene bekende wegen gevolgd; ik zal dan ook slechts in eenige bijzonderheden de uitkomst mijner ondervinding, op dit punt mededeelen 1).

De plaatselijke behandeling is hoofdzaak zoo lang de uitzweeting bestaat.

Het bekampen der exsudaten door omstemmend op de mucosa te handelen, het verwijderen en oplossen der pseudomembranen door mechaniesche inwerking; ziedaar twee aanwijzingen, waaraan men voldoet door cauterisatie en gargarismata.

In lichte gevallen gaf ik gewoonlijk een gargarisma van acid. hydrochlor. met chlor. kalic. in zuiver water; waren de witte exsudaten na een dag niet verdwenen, of veel verminderd, dan gaf ik een gargarisma met 10—20—30 grein nitr. argent. op 12 ons aq. depur. Meestal was zoo een geval in eenige dagen genezen.

Bij eenigzins ernstiger aandoening beproefde ik cauterisatie.

In het begin der epidemie deed ik dit met gelijke deelen tinct. jodii en glycerine, dit was evenwel pijnlijk en werkte mij te langzaam.

---

1) Men zie verder:

DE GRAAG, *Aanteekening*, l. c.

E. HART, *Over diphtheritis*, door Dr. VORSTMAN. Rotterdam, 1861.

VIRCHOW, *Handboek der bijzondere Pathologie en Therapie*, deel VI, pag. 29, bewerkt door BAMBERGER.

HENOCH, *Beiträge zur Kinderheilkunde*; ook in het Hollandsch vertaald door Dr. DRIELSMA.

Het aanstippen met lap. infern. in substant. is bij kinderen, en dat zijn de meeste onzer lijders, niet zonder gevaar, bij volwassenen evenwel is het zeer goed aan te wenden. Veel nut en gemak ondervond ik van de oplossing van 30—60 grein lapis op 1 ℥ vocht. Deze wordt met een groot penseel, eene kleine kwast of sponsbaleintje, eens of meermalen daags, fiksch in de keel gestreken. Gewoonlijk loste ik de nitras argenti in glycerine op 1), wat mij zeer aanbevelingswaardig voorkomt. Deze oplossing toch vloeit zeer gelijkmatig uit over het zieke gedeelte èn over den meer gezonden omtrek der mucosa; hierdoor voldoet zij beter aan onze indikatie, terwijl zij als het ware ook langer aan de wanden der keel blijft vastkleven.

Uitwendig heb ik dikwijls bij hevige opzetting een linimentum met tinct. jodii of linimentum volatile gegeven; het resultaat was echter gering.

Eenigen tijd na het kauteriseren stond ik de lijders toe om te gorgelen, gemeenlijk met zout water, terwijl door den dag heen nog dikwijls met eene solutio nitrat. argenti of eene zure gorgeldrank, naar omstandigheden gewijzigd, gegorgeld werd.

Beide, het aanstrijken en het gorgelen, werd door de meeste patiënten met graagte verricht; ongeloofelijke hoeveelheden slijmig speeksel, gemengd met vliezen en stolsels, werd dan tot groote verlichting der patiënten uitgeworpen. Waar het gorgelen onmooglijk was, bij kleine kinderen bijv., werd een linctus met acid. hydrochlor. dilut. voorgeschreven.

Warme pappen of omslagen heb ik nooit gebruikt; ik zag gewoonlijk, waar de lijders zulks tegen mijnen raad deden, verergering volgen, waarschijnlijk omdat zij de vorming van schijnvliezen bevorderen.

Uitwendig watten om de keel te leggen heb ik meermalen aanbevolen. Veel beter echter bevond ik mij bij koude omslagen.

Bloedzuigers heb ik nooit aangewend; gedachtig als ik was aan het verhaalde van CHAPELLE VEROUX, waar van de zestig antiphlogistiesch behandelde patiënten geen enkele het leven er afbracht.

Na verwijdering der vliezen en oplossing der ontsteking bij achterblijvende hypertrophie en laxiteit der keel zag ik menigmaal goede gevolgen van gargarismata met aluin of met chlorid. ferri.

Inwendig begon ik gewoonlijk met een verkoelend laxans, daarna werd chlor. kali met acid. mur. dilut. in mixtuur of linctus toegediend.

Bij de zoo gewone koliekpijnen gaf ik ol. ricini, clysmata en, nadat er sedes gevolgd waren, opium.

Het zoo geroemde en vooral door HART aangeprezen liq. styptic. Looffii werd gewoonlijk minder goed verdragen, dikwijls uitgebraakt en verwekte pijn bij het slikken. Van emetica heb ik zelden gebruik gemaakt; bij stikkingsgevaar, als de epiglottis of larynx met diphtheritiesch exsudaat gedekt zijn, heb ik wel meermalen getracht braking te verwekken, doch bij zóó ernstige aandoeningen is de zwakte en collapsus zoo groot, dat zelfs de sterkste emetica krachteloos blijken te zijn.

Zoodra er kenteekenen van verzwakking of van hevige, algemeene aandoe-

---

1) Volgends BEHREND u. HILDEBRANDT, *Journal für Kinderkrankheiten*, 1860, pag. 111, zou de glycerine oplossend op de membranen werken.

ning van het gestel zich vertoonden, gaf ik roborantia en excitantia. Cortex peruv. met valeriaan, of vooral met arnica, was dan schering en inslag, gepaard met een zoo versterkend mogelijk dieet: eieren, soep, bouillon, melk enz.

Gewoonlijk werd de kina van alle middelen het best verdragen en, door sommige patiënten, dan ook geruimen tijd lang gebruikt; kwam hierbij een goeden eetlust en spijsvertering dan volgde spoedig herstel.

Door sommigen is in den laatsten tijd met aandrang gewezen op de toediening van quinine. Ik heb het meermalen aangewend, soms naar ik meende met veel gevolg, soms sorteerde het geen meerder effekt dan andere tonica. Bij de behandeling der naziekten vindt dit middel zeker eene ruime aanwending.

Van HAMILTON wordt verhaald dat *al* zijne lijders, op één na, die hij quinine had toegediend, overleden. Volgends BAMBERGER 1) evenwel, zou hij (HAMILTON) sterk aandringen op gargarismata met acet. plumbi.

Een goed beschreven geval van genezing na het gebruik van sulph. quinine, wordt medegedeeld door den Heer HARINXMA te Hallum, bij eenen lijder die eerst streng ontstekingwerend behandeld was 2).

Van vele andere middelen die, zoo als gewoonlijk bij diergelijke ziekten, in grooten getale worden aanbevolen, en die men bij de schrijvers over diphtheritis vermeld vind, heb ik geene of te weinig ondervinding opgedaan.

Ieder zal overtuigd zijn van de waarheid van het door HILLIER 3) gesprokene, „dat tot nog toe geen specificum tegen diphtherie gevonden is."

De behandeling der naziekten is vooral eene kwestie van tijd; zij vergt soms maanden. De geheele rubriek van versterkende en voedende middelen is hier op hare plaats. Vooral de verlammingen vorderen tijd en eene aanhoudende, schoon afwisselende behandeling. Al de naziekten zijn veelal met geduld voor volkomen herstelling vatbaar; indien de zwakte niet zoo groot is dat de lijders bezwijken.

Cortex peruv. rubr., martialia, nux vomica, quinine, koude baden, wijn enz., later, als de spijsvertering in orde is. ol. jecor. aselli, langdurig gebruikt, doen soms een langzaam herstel plaats grijpen.

Bij huiddiphtherie is natuurlijk de vernietiging der exsudaten, het verkrijgen van eene gezonde zweervlakte, door cauterisatie en de inwendige behandeling van toepassing.

Aan het einde onzer taak uiten wij den wensch, dat de geduldige lezer niet geheel teleurgesteld deze bladen uit de hand moge leggen.

Ik heb dan ook slechts trachten aan te vullen wat deze epidemie, in bijzonderheden, voor mij had opgeleverd.

Het belangrijkste voor eene wetenschappelijke beschouwing en waardering

---

1) VIRCHOW, *Handboek*, l. l., pag. 28.

2) LOBRY DE BRUIN, *De heerschende keelziekte in Friesland van Junij* 1859 *tot Augustus* 1861. Leeuwarden, 1861, pag. 21.

3) *Memorie over Diphtherie*, ingediend bij the British Medical Association, 1864. Zie *Gen. Cour.*, 1864, n°. 50.

der feiten, »le couronnement de l'édifice" de gelegenheid om lijkopeningen te doen, ontbrak mij ten eenenmale.

De groote meesters op het gebied der wetenschap zijn hierin voorgegaan; gelukkig dat hunnen arbeid ons kan voorlichten 1).

Arnemuiden, 20 Januari 1866.

---

1) Zie VIRCHOW, l. l.

ROKITANSKY, *Lehrbuch der pathologische Anatomie.* 2ter Band, pag. 43.

A. FORSTER, *Leerboek der pathologische Anatomie,* door IMANS, pag. 227.

RILLIET et BARTHEZ, *Traité clinique et pratique des maladies des enfants.* Paris, 1853.

Jahrbuch für Kinderheilkunde von Dr. MAYR. J. IV.

KLINISCHE OPMERKINGEN BETREKKELIJK DE ALGEMEENE EN BIJZONDERE HERKENNINGSLEER DER HERSENZIEKTEN,

DOOR

Dr. A. H. SWAAGMAN.

I.

OVER GEVOELSSTOORNISSEN IN HET ALGEMEEN.

Wij hebben vroeger opgemerkt en in eenige voorbeelden aangetoond, hoe moeijelijk en onzeker de geneeskundige zich veelal nog beweegt op het gebied van de diagnostiek der hersenziekten. Tevens hebben wij het gemis van de toepassing der zoogenaamde physische methode bij het onderzoek der hersenziekten aangewezen als eene hoofdoorzaak van die onzekerheid.

Van des te meer aanbelang rekenden wij het daarom, de diagnostische waarde van de overige algemeene verschijnselen der hersenziekten zoo veel mogelijk te leeren kennen. Waar toch het physische onderzoek, uit den aard der zaak, geen resultaten kan opleveren, dáár moeten de functionele stoornissen des te meer in hare juiste waarde gekend worden. Die kennis nu kan alleen langs den weg der Physiologie verkregen worden, namelijk door het ziekteverschijnsel in verband te brengen met — en te verklaren uit de ziekelijke verandering.

Uit dat oogpunt hebben wij dan ook vroeger reeds de spierverlamming — de *akinesie* — beschouwd. Thans zullen wij in gelijker voege eenige opmerkingen betreffende de stoornissen des gevoels in het midden brengen.

Bij de beschouwing der akinesie zijn wij uitgegaan van de physiologische voorstelling van de wijze waarop spierzamentrekking door het zenuwstelsel wordt opgewekt. Wij hebben daarbij opgemerkt, dat vooral de meening van den laatsten tijd, betreffende de werking van twee verschillende stelsels van zenuwvezelen — de zoogenaamde wilgeleiders namelijk, of de door SCHIFF genoemde „*kinesodische*" vezelen, die alleen de impulsie van den wil geleiden, maar door vreemde invloeden niet opwekbaar zijn; en de eigenlijke beweegzenuwvezelen, die op iederen prikkel, onder overigens normale verhoudingen, door spierzamentrekking reageren — dat die meening, zeggen wij, niet weinig licht over de hersenakinesiën heeft verspreid. Zijn welligt, vragen wij, ook bij het ontstaan van gevoelsindrukken twee verschillende stelsels van centripetale zenuwvezelen of banen werkzaam?

Het antwoord op die vraag is, gelijk bekend, naauwelijks twijfelachtig. De Physiologie leert, dat door inwerking van eenen prikkel op eene peripherische

zenuw (wáár ook in haar beloop van àf de peripherie tot aan hare eindiging in de graauwe zelfstandigheid der centraaldeelen) altijd gewaarwording van *gevoel*, onder welke nuances dan ook, wordt opgewekt; terwijl toch het ruggemerg bij dieren niet enkel geprikkeld, maar zelfs doorsneden kan worden, zonder dat deze daarbij eenig teeken van pijn te kennen geven, gelijk reeds vóór omstreeks 25 jaren door VAN DEEN is opgemerkt 1). In de centraaldeelen verloopen dus vezelen, die wel gevoelsindrukken geleiden, maar voor prikkels zelve ongevoelig zijn, door SCHIFF met den naam van *„aesthesodische"* bestempeld. Tusschen de eigenlijke zenuwbanen en die aesthesodische vezelen bestaat, om het zoo uit te drukken, een station, waarheen de zenuwbaan voert en vanwaar de aesthesodische baan begint. Deze laatste voert òf regtstreeks naar de hersenen, als het orgaan van bewustzijn: *er ontstaat gewaarwording*; — òf naar gangliencellen, waarin de wortels van andere centripetale zenuwdraden eindigen, en van hier opwaarts naar de hersenen: *er ontstaat medegewaarwording: irradiatie;* — òf naar gangliencellen, waaruit beweegzenuwvezelen ontspringen: *er ontstaat reflexbeweging.*

Gelijk de functie der motore zenuwen, zoo wijkt ook die der gevoelszenuwen, zoo als men veelal zegt, in twee rigtingen van de norma af. Even als dáár convulsiën of contracturen als zoogenoemde irritatieverschijnselen, akinesiën in verschillenden graad als zoogenoemde depressieverschijnselen zich openbaren, zoo ook vertoonen zich overeenkomstige afwijkingen in de functie der centripetale zenuwdraden, hyperaesthesie en anaesthesie in verschillenden graad; de eerste als symptoom van irritatie, de laatste als symptoom van depressie.

Deze voorstelling der gevoelsstoornissen — zoo als zij veelal in de klinische handboeken wordt gegeven — is voorzeker hoogst eenvoudig; maar een juist begrip van die afwijkingen is daardoor niet gegeven. De ervaring leert dan ook, dat de meeste klinici die woorden in eenen zeer verschillenden zin opvatten. Onder het woord hyperaesthesie moet, naar onze meening, enkel verstaan worden: eene verhoogde gevoeligheid der centripetale zenuwen *voor*

---

1) Onder meer anderen is in den allerlaatsten tijd ook GUTTMANN door proefnemingen op kikvorschen tot dezelfde resultaten geleid, als VAN DEEN reeds in 1841 verkregen en openbaar gemaakt heeft. GUTTMANN onderzocht niet alleen de gevoeligheid van het ruggemerg, maar ook die van de hersenen, en kwam ten opzigte van deze laatste tot de volgende resultaten:

a) Die *Lappen des grossen Gehirns* sind vollständig unempfindlich, das Thier zeigt nich den geringsten Schmerz und keine Muskelbewegung.

b) Das *kleine Gehirn* ist ebenfalls vollständig unempfindlich.

c) Die *Lobi optici* (congruent mit den *Corpora quadrigemina* der Säugethiere) habe ich sehr empfindlich gefunden; jedesmal drückte das Thier die Augen zu, beugte den Kopf nach vorwärts. Dagegen habe ich nicht Convulsionen beobachtet.

d) Die *Medulla oblongata* ist an der hinteren Fläche sehr empfindlich; ich habe bei der Reizung Muskelzusammenziehungen am oberen Theile des Körpers gesehen; der untere Theil blieb aber unbeweglich (vg. GUTTMANN, *Ueber die Empfindlichkeit des Gehirns und Rückenmarks für mechanische, chemische und electrische Reize*, in het *Archiv für Anatomie und Physiologie*, 1866, Heft 1, S. 134 u. f.).

uitwendige indrukken. Prikkeling eener gevoelszenuw nu openbaart zich aan de psyche als gewaarwording, of aan den bewegingstoestel als reflex, of aan beide te gelijk. Waar dus het effect van eenen prikkel, welks hoegrootheid bekend is, in eene dezer rigtingen, of wel in beide te gelijk, zich grooter vertoont dan gewoonlijk, dáár, maar ook dáár alleen heeft men regt van hyperaesthesie te spreken.

Uit deze bepaling volgt alrede, dat de vele subjectieve gewaarwordingen der gevoelszenuwen, als die van kriebelen, jeuken, branden, steken, pijn enz. der zintuigzenuwen, als photopsie, chromopsie, susurrus aurium enz. — dat die subjectieve gewaarwordingen, door ROMBERG en zoo vele andere klinici als hyperaesthesiën beschreven, door ons worden uitgesloten. Wij meenen daartoe regt te hebben. Al die verschijnselen immers komen zeer dikwijls voor, niet alleen zonder dat er van hyperaesthesie zelfs sprake kan zijn, maar ook waar bepaald anaesthesie in meerderen of minderen graad aanwezig is. Die verschijnselen bewijzen wel dat de zenuw *geprikkeld wordt;* zij bewijzen in geenen deele dat hare gevoeligheid voor prikkels verhoogd is. Integendeel leert de ervaring, dat in verreweg de meeste gevallen, waarin die verschijnselen worden waargenomen, die gevoeligheid verminderd is. In vele gevallen van prosopalgie ten minste, welke zoo dikwijls als *hyperaesthesia nervi quinti* wordt beschreven, hebben wij haar (gelijk wij vroeger reeds opmerkten) ver beneden de norma aangetroffen. Die schijnbare hyperaesthesie is dus in werkelijkheid veelal eene ware anaesthesie — uit de Physiologie bekend en verklaarbaar als *anaesthesia dolorosa* (zie *Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1865, blz. 8 en 9).

Met regt kan men, zoo als reeds met een woord is aangestipt, dáár van hyperaesthesie spreken, waar op eenigen uitwendigen prikkel in sterkere mate dan gewoonlijk zoogenoemde reactieverschijnselen ontstaan, ook zonder dat daarmede juist eene *verhoogde gewaarwording* gepaard gaat. Immers de functie der centripetale zenuw bestaat niet alleen in het opwekken van gewaarwording, maar evenzeer in het opwekken van reactieverschijnselen. Dat op eenigen prikkel nu eens deze, dan eens gene sterker te voorschijn treden, duidt enkel op een verschil in *rigting* — niet op een verschil in *kracht* van geleiding. Wanneer wij echter in den verderen loop onzer verhandeling over hyperaesthesie (in tegenstelling van anaesthesie) als verschijnsel van hersenziekten spreken, dan bedoelen wij vooral *die* verhoogde gevoeligheid der zenuwen voor uitwendige indrukken, *welke zich openbaart in eene verhoogde gewaarwording.*

Het wezen der zoogenoemde verhoogde prikkelbaarheid berust natuurlijk in eene stoffelijke verandering der zenuw, hetzij in haar geheel beloop, hetzij in een enkel punt van hare baan 1). *Waarin* die verandering bestaat weet

1) „Overal, waar het gevolg van eene prikkeling, vergeleken met andere gevallen, niet aan onze verwachting beantwoordt, was het geprikkelde orgaan niet in den vooronderstelden rustigen en typischen toestand; het was door bijkomende inwerkingen beneden of boven den aangenomen typus, in eene verandering, die aan den prikkel reeds beantwoordt, of daaraan tegenovergesteld is" (HENLE, *Handbuch der rationele Pathologie*, pag. 182).

niemand — genoeg, dat zij bestaat. Zonder verandering van stof toch is geen wijziging van krachtsuiting denkbaar. Evenzeer als het lichtbrekend vermogen van de lens hetzelfde blijft, zoo lang haar vorm of zamenstelling niet verandert, evenzeer reageert ook de zenuw op denzelfden prikkel even sterk, zoo lang zij in denzelfden stoffelijken toestand blijft. De verandering in dien toestand juist is het, welke reageert, welke het bewustzijn als gewaarwording opneemt, — niet de prikkel 1). Deze werkt slechts op een enkel molecule in; — de verandering, daardoor in den spanningstoestand van dit eene molecule teweeggebragt, brengt gelijksoortige veranderingen voort in dien toestand der naastgelegene, en zoo telkens verder, — tot die zich naar het centrum in gewaarwording, of naar de peripherie in spierarbeid oplost.

Du BOIS-REYMOND geeft van die beweging der zenuwmoleculen eene duidelijke zinnelijke voorstelling, namelijk deze: Men denke zich eene rij van nevens elkander geplaatste magneetnaalden; zij representeert de zenuw, uit moleculen bestaande, die aan wêerszijden ongelijknamige electriciteit bezitten. Draait men nu ergens een dezer naalden, bijv. de middenste, van hare oorspronkelijke rigting af, dan zal het gevolg zijn, dat zich — door den magnetischen invloed, welken de naalden op elkander uitoefenen — eene beweging door de geheele rij voortplant.

Gelijk wij weten is de zenuw echter niet enkel *conductor*, zij is tevens *multiplicator*, d. i. de graad van werking neemt toe, in evenredigheid tot den afstand van de plaats, waar de prikkel inwerkt. Ieder molecule moet dus eene zekere som van spankracht bezitten, die, vrij wordende, wederom op het naastgelegene inwerkt (zie HERMANN, *Physiologie*, pag. 7 en 245—246). In eenige of meerdere moleculen van hare baan behoeft die spankracht dus slechts door eene wijziging in de stofwisseling verhoogd te zijn, en eene sterkere reactie op eenigen prikkel, d. i. het verschijnsel van hyperaesthesie, is daarvan het gevolg.

De zitplaats van de grondoorzaak der hyperaesthesie, welke zich in verhoogde gewaarwording openbaart, kan derhalve gelegen zijn zoowel in de peripherische zenuwbaan, als in de aesthesodische vezelen en de daar tusschen gelegene gangliencellen; daarentegen zou men kunnen meenen, dat de zitplaats van de oorzaak der subjectieve gewaarwordingen, der neuralgiën — te oordeelen naar hetgeen wij van de aesthesodische deelen weten — altijd tot de zenuwbaan bepaald moest zijn. Uit een diagnostisch oogpunt zou dit, zoo als wij nader zullen zien, van veel gewigt zijn, indien men niet genoodzaakt ware, ter verklaring van vele pathologische feiten, in de aesthesodische vezelen ook eene geleiding in centrifugale rigting aan te nemen; waartoe bovendien de tegenwoordige stand der Physiologie allezins aanleiding geeft 2).

1) „Die Empfindung," zegt MÜLLER (in zijn *Handbuch der Physiologie*, 1838, pag. 789), „ist nicht die Leitung einer Qualität oder eines Zustandes der äusseren Körper zum Bewusstseyn, sondern die Leitung einer Qualität, eines Zustandes unserer Nerven zum Bewusstseyn, veranlasst durch eine äussere Ursache."

2) Men verg. zoowel over dit, als over menig ander hier ter sprake gebragt punt, de belangrijke dissertatie van Dr. H. SANDERS, *Onderzoek naar de geleidingsbanen in het ruggemerg voor de gevoelsindrukken*. Groningen, 1865.

Nog met een enkel woord moeten wij gewagen van de irradiatie-verschijnselen. Deze *kunnen* in verband staan met eenen hyperaesthetischen toestand der gevoelszenuw, en werkelijk komen zij daarmede zeer dikwijls vereenigd voor, in het bijzonder dáár, waar de oorzaak der hyperaesthesie centraal is; — zij zijn op zich zelve echter alleen het gevolg dáárvan, dat de *rigting* van den indruk langs de directe aesthesodische banen tot het bewustzijn, door bijzondere oorzaken gewijzigd wordt 1). Onder overigens gelijke omstandigheden beantwoorden de irradiatie-verschijnselen aan de hevigheid van den prikkel. Opmerking verdient echter het feit, dat die verschijnselen zich dáár het sterkst ontwikkelen, waar eenige (overigens *matige*) prikkel bij *voortduring*, zij het ook op *eenen enkelen gevoelszenuwdraad*, inwerkt. Uitputting — d. i. verminderde spanningstoestand in de zenuwmoleculen — van de directe aesthesodische geleidingsbanen schijnt hiervan oorzaak. De indruk van eenige gangliencel in de grijze zelfstandigheid plant zich, om zoo te zeggen, langs de gemakkelijkst beweegbare zenuwmoleculen voort: in den toestand van rust, regtstreeks langs de aan die cel beantwoordende aesthesodische vezel der witte zelfstandigheid, naar het orgaan van bewustzijn; in den uitgeputten toestand *van* — of bij stoornis *op* die regtstreeksche geleidingsbaan, langs nevenbanen tusschen de verschillende nabijgelegene gangliengroepen. Gaat nu de stroom van deze groepen langs hunne eigene aesthesodische vezelen naar het orgaan van bewustzijn, dan ontstaat irradiatie; gaat hij op de motore vezelen over, dan ontstaat reflexkramp. Dat ook deze laatste, even als de irradiatie, juist op *aanhoudende* inwerking van eenigen prikkel op dezelfde zenuwvezel volgt, is even opmerkelijk als bekend. Zóó zien wij, door aanhoudende prikkeling van een enkelen ramus dentalis, irradiatieverschijnselen langs de geheele baan van den n. trigeminus ontstaan; en zóó volgen ook op aanhoudende prikkeling van een gevoelszenuwdraad — hetzij door inklemming in eene ligatuur of in een likteeken, hetzij door een beensplinter enz. — tetanische krampen in het geheele spierstelsel.

Nog een woord over anaesthesie moeten wij hier laten volgen.

---

1) Aangaande het ontstaan der irradiatieverschijnselen geldt wel hetzelfde, wat wij vroeger betrekkelijk het ontstaan der reflexbewegingen in het midden hebben gebragt (zie *Tijdschrift*, 1865, pag. 34). Bedenken wij dat de centripetale zenuwen in de gangliencellen der achterste horens van het ruggemerg overgaan, die weder op hare beurt door verbindingsdraden met de nabijgelegene gangliengroepen der voorste zoowel als der achterste horens en met de overlangsche vezels der achterste strengen zamenhangen, — welke laatste zonder twijfel den indruk naar het sensorium moeten overbrengen — dan rijst onwillekeurig de vraag bij ons op, of niet iedere belemmering in de stroomrigting opwaarts (d. i. langs de directe aesthesodische banen) oorzaak kan zijn dat deze sterker zijwaarts (d. i. naar en door de grijze zelfstandigheid) afwijkt. Volgens deze voorstelling zou men ter verklaring der reflex- en irradiatieverschijnselen volstrek *geen verhoogde gevoeligheid* (hyperaesthesie) der zenuwbanen behoeven aan te nemen maar zou integendeel iedere *belemmering* in het geleidingsvermogen der directe aesthesodische vezels tot vermeerdering van reflexbewegingen en irradiatieverschijnselen aanleiding kunnen geven. En zóó leert inderdaad ook de waarneming.

Anaesthesie zegt men te bestaan, wanneer eene zenuwbaan de eigenschap heeft verloren (of althans in geringere mate bezit dan gewoonlijk) om door uitwendige prikkels opgewekt te worden of die opwekking naar het gevoelend centraaldeel voort te leiden. Zij is òf *volkomen* en dan veelal tot eene omschrevene plaats bepaald — òf *onvolkomen* en dan in den regel veel uitgestrekter. Meermalen ook is het gevoelsvermogen op onderscheidene plaatsen opgeheven, op andere daartusschen gelegene streken daarentegen geheel normaal. Dit komt overeen met het gemis van sommige gedeelten in het gezigtsveld. Hier bestaat dus meer of min *volkomene* anaesthesie; doch de verlamming treft afzonderlijke zenuwbanen. Bij onvolkomene anaesthesie is de indruk van eene gevoelszenuw niet alleen stomper, maar ook schijnt de geleiding — de moleculaire krachtsomzetting — langzamer te gaan, even als wij vroeger ook bij paresis voor de motore zenuwen hebben aangetoond. Vooral is dit merkbaar aan de reflexbewegingen, die somwijlen later dan gewoonlijk op prikkeling eener centripetale zenuw volgen. Soms ook moet een indruk meermalen herhaald worden om bij den lijder tot bewuste gewaarwording te geraken. Of dit verschil tusschen volkomene en onvolkomene anaesthesie in zeer vele gevallen niet in verband staat met eene stoornis der geleiding door de graauwe of witte zelfstandigheid, laten wij voorshands daar. Voor de geleiding door het ruggemerg heeft men zulks niet zonder grond beweerd (HERMANN, *Physiologie*, pag. 358).

Men pleegt zoowel den graad als de grenzen der anaesthesie te bepalen door prikkeling der deelen (huid- of slijmvliezen) met een naald; en men stelt zich daarbij veelal tevreden, wanneer de lijder slechts mededeelt of hij dien prikkel gevoelt of niet, en wáár hij dien gevoelt of niet meer waarneemt. Dat zulk eene wijze van onderzoek echter op geen volledigheid aanspraak kan maken, zal blijken.

Voorloopig merken wij hier op, dat men uit *den graad* der anaesthesie niet tot hare centrale of peripherische oorzaak mag besluiten. De anaesthesie kan, gelijk van zelf spreekt, even zoo volkomen zijn (ja is zelfs dikwijls meer volkomen) wanneer eene zenuw op eenige plaats in hare peripherische baan, dan wanneer zij in haar centraaleinde gedrukt of anderzins in hare verrigting gestoord wordt. De *uitgebreidheid* der anaesthesie daarentegen geeft, zoo als bekend is, gewigtige momenten aan de hand ter nasporing van de zitplaats der ziekelijke aandoening.

Sinds BEAU (*Archives générales de Médecine*, 1848) weet men dat de gewaarwording van pijn op eenen hevig werkenden prikkel (en ook de reflexwerkingen) opgeheven kunnen zijn; terwijl het aanraken der huid met het prikkelend voorwerp duidelijk wordt waargenomen. BEAU onderscheidde daarom teregt eene ongevoeligheid voor pijn, welke hij *analgésie* heeft genoemd, en eene ongevoeligheid van den tastzin, waarvoor hij meer in het bijzonder den naam van anaesthesie heeft willen behouden. Wij zouden talrijke voorbeelden uit de klinische ervaring kunnen aanhalen, waardoor de juistheid van BEAU's opmerking gestaafd wordt; doch vooral sinds de aether- en chloroform-narcose bekend is geworden, bestaat daaraan waarlijk geen behoefte. Een enkel geval, door OLLIVIER (pag. 264) vermeld, mag hier eene plaats vinden. Het betreft een lijder, bij wien, door eene wonde van het ruggemerg in de

balsstreek, het linker been en de linker helft van het onderlijf tot aan de middellijn zóó zeer gevoelloos waren geworden, dat knijpen, snijden en steken van de huid niet de minste pijn veroorzaakte, daarentegen het aanraken en rondstrijken met de platte hand eene (wel is waar doffe) gewaarwording verwekten. Wij zullen in den verderen loop onzer beschouwing nog op meerdere voorbeelden van dien aard verwijzen. — Analgesie kan voorkomen, waar anaesthesie schier schijnt te ontbreken (zoo wordt o. a. analgesie, met behoud van het tastvermogen, bij vele ziekten, vooral in de loodvergiftiging en in de hysterie aangetroffen); terwijl, volgens BEAU, omgekeerd analgesie nooit zou ontbreken, waar anaesthesie bestaat 1).

Behalve de anaesthesie en de analgesie, waarvan wij spraken, schijnt men nog eene anaesthesie voor temperatuursindrukken te moeten aannemen. Dit is ten minste zeker, dat de gevoeligheid voor temperatuursverschillen in geenen deele gelijken tred houdt met die voor pijn en voor het aanraken der huid. WEBER heeft dit vooral duidelijk aangetoond; en bekend is het geval van den Geneesheer VIEUSSEUX, uit Genève, die regts aan anaesthesie leed en op deze zijde koude voorwerpen heet, en heete voorwerpen koud aanvoelde (zie ROMBERG, *Nervenkrankheiten*, 1851, pag. 231).

Het is nog niet bekend waarin die verschillende vormen van gewaarwording hunne oorzaak vinden. Sommigen zochten die oorzaak in de centraaldeelen, anderen in de peripherische uiteinden der zenuwbanen. SCHIFF bijv. schrijft aan de witte achterstrengen van het ruggemerg de geleiding toe voor tastindrukken — aan de grijze zelfstandigheid de geleiding van indrukken, die gewaarwordingen van pijn of andere nuances van het zoogenoemde gemeengevoel opwekken. SCHROEDER VAN DER KOLK daarentegen schreef (in zijne belangrijke verhandeling: *Over het fijnere zamenstel en de werking van het verlengde ruggemerg*. Amsterdam, 1858, pag. 53) — na er op gewezen te hebben, dat wel de staafjes in de retina voor het licht gevoelig zijn, maar niet de zenuwvezels zelve; dat hetzelfde met betrekking tot de trillingen van het geluid schijnt te gelden voor de CORTI'sche vezelen in de cochlea van het oor; dat dit eveneens volkomen bevestigd schijnt te worden door de ontdekkingen van ECKER ten opzigte van de reukzenuw enz. — met betrekking tot de huidzenuwen als volgt: „Volgens de jongste onderzoekingen van WAGNER en MEISNER schijnen de huidzenuwen in de tastligchaampjes en met korrelachtige stof gevulde blaasjes te eindigen, die weder zeer aan gangliencellen herinneren, waardoor het gevoel van warmte en koude niet alleen, maar ook van de tastbare eigenschappen der ligchamen wordt opgewekt. Immers geven, volgens de proeven van WEBER en anderen, de stammen of takken der gevoelszenuwen, bijv. bij weggenomen huid, ons geene gewaarwording van warmte of koude, noch de eigenlijke tastperceptiën, maar alleen die van pijn" enz. — En inderdaad, de talrijke en ingenieuse proeven van WEBER, waarop SCHROE-

---

1) PUCHELT zag echter in een geval het tastgevoel ontbreken, terwijl de gevoeligheid voor pijn (en temperatuur) ongestoord was (HASSE, in VIRCHOW's *Handbuch der Pathologie*, Dl. IV, pag. 102). Bij ruggemergsparalysen, in het bijzonder bij *tabes dorsualis*, is dit meermalen waargenomen (EISENMANN, SMOLER, STEINMANN).

DER VAN DER KOLK verwijst, leeren overtuigend, dat iedere prikkeling eener zenuwbaan, hetzij door koude, door drukking of welke oorzaak ook, altijd slechts de gewaarwording van *pijn*, niet die van koude of drukking teweegbrengt, welke laatste gewaarwordingen alleen aan de peripherie kunnen worden opgewekt. — Genoeg, om te doen zien dat het onderhavige vraagstuk nog op verre na niet is opgelost 1).

---

1) Het is altijd zelfs nog onbeslist of voor iedere dier verschillende boven beschrevene gewaarwordingen (van aangename zoowel als van onaangename) eene afzonderlijke soort van zenuwvezelen moet worden aangenomen, dan wel — hetgeen voorzeker veel eenvoudiger is zich voor te stellen — of dezelfde zenuwvezel in verschillende toestanden gebragt kan worden en dienovereenkomstig verschillende gewaarwordingen zal kunnen opwekken. Dat de vatbaarheid voor sommige gevoelsindrukken verloren kan gaan, terwijl die voor andere blijft bestaan, is nog niet volstrekt in strijd met die laatste voorstelling. Aan iedere bijzondere gewaarwording toch ligt eene bepaalde verandering in den moleculairen toestand der zenuw ten gronde; eene stof, welke wij bitter noemen, brengt in de smaak-zenuwvezelen natuurlijk een anderen toestand teweeg, dan eene zoete of zure stof. Is nu ook al de vatbaarheid van eenigen zenuwdraad om in den eenen of anderen bepaalden toestand gebragt te worden [bij gevolg eenige bepaalde gewaarwording op te wekken] opgeheven, dan resulteert daaruit nog niet dat de toestand van dien zenuwdraad *in alle rigtingen* onveranderlijk is. Kan de huidzenuw door prikkels niet in dien toestand gebragt worden, welken het bewustzijn als warmte gevoelt — is zij, met andere woorden, voor van buiten inwerkende warmte ongevoelig — dan is het daarom toch mogelijk dat andere toestanden door haar aangenomen, bij gevolg andere gevoelsindrukken door haar voortgebragt kunnen worden.

Hoogst opmerkelijk en geheel analogisch met hetgeen boven in den tekst is vermeld, is het feit, dat sommige menschen het vermogen missen om enkele bepaalde kleuren te onderscheiden, niettegenstaande hun gezigtsvermogen overigens normaal is en ook zelfs de gevoeligheid voor andere kleursindrukken niet verminderd schijnt. Bekend is daaronder vooral het zoogenoemde *Daltonismus* [naar den Engelschen Scheikundige DALTON, die van die ziekte onderscheidene gevallen medegedeeld en daaraan zelf geleden heeft]. Lijders aan die ziekte missen namelijk de gewaarwording der roode kleur; al wat rood is zien zij voor graauw aan. Zoo ook kan, gelijk gezegd, voor andere kleursindrukken geheele ongevoeligheid van het netvlies bestaan.

Bij de physiologische verklaring van dit feit stoot men natuurlijk op dezelfde moeijelijkheden, en mag wel vóór alles de vraag gesteld worden: of het principe der specifieke zenuwenergiën zóó ver doorgevoerd kan of mag worden, dat men zich voor iedere categorie van gewaarwordingen afzonderlijke zenuwdraden moet denken. Ofschoon nu, ten minste tot voor korten tijd, de oorzaak der kleursgewaarwording werd gezocht in de snelheid der aethergolvingen, waardoor *eene* en *dezelfde* zenuwvezel der retina getroffen werd, en eene andere meening (hoezeer ook meer in overeenstemming met de leer der specifieke energie) dat namelijk de retina voor iedere bijzondere kleursgewaarwording (of ten minste voor die van rood, blaauw en geel) afzonderlijke vezelen zoude bezitten (YOUNG), schier geen enkelen aanhanger meer vond — zijn toch ten gunste van deze laatste hypothese, gelijk bekend, in den laatsten tijd door HELMHOLTZ zulke gewigtige gronden aangevoerd, dat men de theorie van het kleuren-zien alvast voorshands niet meer zal kunnen aanvoeren ten betooge van de mogelijkheid, dat dezelfde zenuwvezel verschillende nuances van gewaarwording kan opwekken. Blijft alzoo het

Het zal overigens, om zulks hier in het voorbijgaan nog aan te stippen, kunnen gebeuren, dat lijders, die op het verschil van anaesthesie en analgesie niet opmerkzaam gemaakt worden, bij het onderzoek verklaren, zeer goed den indruk van de naald te gevoelen, ofschoon reeds de onbewegelijk-

---

vraagstuk der zoogenoemde specifieke energie nog onbeslist — zóó veel is echter zeker, dat, hoewel vele zenuw*stammen* door regtstreeksche inwerking van de meest verschillende prikkels steeds gelijksoortige en enkel kwantitatief (d. i. in graad) verschillende gewaarwordingen opwekken, die bepaling echter niet meer geldt voor de prikkeling van het *peripherisch uiteinde* der zenuw, waarbij bovendien de gewaarwording wezenlijk eene geheel andere wordt.

Wij meenen, als in het voorbijgaan, hier nog te moeten opmerken, dat ook met betrekking tot het boven door ons beschreven punt de analogie tusschen de functie van de zintuigzenuwen en de huidzenuwen in hooge mate de aandacht verdient, zoowel van de Pathologen als van de Physiologen. Op het verband tusschen de functie van het netvlies en de huidzenuwen heeft onder meer anderen AUBERT zeer onlangs gewezen (Vg. *Archiv für Ophthalmologie*, Bd. III. Abth. 2). Belangrijk is vooral hetgeen hij aan het slot zijner onderzoekingen *Ueber die Gränzen der Farbenwahrnehmung auf den seitlichen Theilen der Retina* (t. a. pl. S. 68 u. f.) aangaande die analogie aanvoert. „Es hat sich mir während dieser Untersuchungen die Nothwendigkeit aufgedrängt," zoo lezen wij dáár, „den Gesichtssinn nach drei Richtungen zu zerlegen, in ähnlicher Weise wie E. H. WEBER den Tastsinn in drei Sinne, den Raumsinn, Temperatursinn und Drucksinn gespalten hat. Wir finden beim Gesichtssinn 1°. die Fähigkeit, die räumliche Wahrnehmung zu vermitteln, den *Raumsinn*, der sich nach WEBER's so wie nach FÖRSTER's und meinen Untersuchungen dem Raumsinn der Haut analog verhält; 2°. die Fähigkeit, Aetherwellen von verschiedener Länge in qualitativ verschiedene Empfindungen umzusetzen, den *Farbensinn;* 3°. die Fähigkeit, die Menge des einwirkendes Lichtes oder die Intensität des Lichtes, abgesehen von seiner Färbung, zur Erkenntniss gelangen zu lassen, und ich möchte diese Fähigkeit mit dem Worte „*Lichtsinn*" bezeichnen."

„Diese drei Sinne können entweder alle zugleich in Thätigkeit gesetzt werden, oder es kann einer ausgeschlossen sein. Es kann sich ferner die Energie des einen ändern, während die Energieën der beiden andern dieselben bleiben."...... „Andererseits sind aber diese drei Sinne auch von einander abhängig, so dass jede dieser Variationen nur bis zu einem gewissen Grade stattfinden kann, ohne die andere zu beëinträchtigen."....

„Auffallend war es mir, zwischen dem Raumsinn und Farbensinn des Auges einen ähnlichen Rapport zu finden, wie ihn WEBER zwischen dem Raumsinn und dem Temperatursinn der Haut gefunden hat. Bekanntlich werden Wärmeunterschiede nur wahrgenommen, wenn die afficirte Stelle unserer Haut nicht sehr klein ist (WEBER) und hier mit vergleicht schon WEBER die von mir bestätigte Unfähigkeit der Retina, die Farbe eines sehr kleinen Gegenstandes zu erkennen. Die Haut muss also in einer gewissen Ausdehnung von der Wärme, und die Retina in einer gewissen Ausdehnung von der Farbe afficirt werden, wenn sie ihre specifischen Energieen entwickeln sollen. Ferner ist nach WEBER die Grösse des Hautstückes von Einfluss auf die Schätzung der Temperatur, und zwar wird ein Temperaturunterschied um so deutlicher empfunden, je grösser die afficirte Hautstelle ist. Ebenso muss auf den stumpfer empfindenden Seitentheilen der Netzhaut die farbige Ebene immer mehr vergrössert werden, je mehr sie nach aussen geschoben wird, wenn sie farbig erscheinen soll."

heid in hunne gelaatstrekken, middelerwijl men herhaaldelijk in de huid prikt, doet vermoeden, dat zij aan analgesie lijden; welk vermoeden zich bevestigt, wanneer zij op gezegd verschil opmerkzaam worden gemaakt. Nog des te eerder kan in zulke gevallen de analgesie verborgen blijven, doordien de lijder, wanneer hij ziet dat hij geprikt zal worden, het te onderzoeken deel snel terugtrekt, op het oogenblik dat hij het aanraken van de naald gevoelt; waarom het dan ook van belang is deze proeven te herhalen, middelerwijl de lijder de oogen gesloten houdt (Vg. MESUET, *Annales Médicales de la Flandre Occidentale*, 1854, 2de Livr. pag. 49).

Dat men, waar men den *graad* der *analgesie* wil bepalen, den prikkel aanvankelijk niet te sterk en ook niet te lang achtereen op dezelfde plek moet laten inwerken, zullen wij naauwelijks behoeven te herinneren. Om den *graad* te meten, waarin het *tastvermogen* verloren is gegaan, is ons geen andere methode van onderzoek bekend, dan die van WEBER, welke wij voor pathologische gevallen dan ook steeds hebben toegepast. Dat hierbij de normen van de energiën der verschillende huidzenuwen, zoo als WEBER die heeft leeren kennen, tot basis kunnen en moeten dienen, ligt in den aard der zaak. Natuurlijk kan men in ieder geval omtrent de individuële afwijkingen der gevoeligheid in kennis geraken, door de methode tevens op de niet-anaesthetische deelen aan te wenden.

Ten slotte herinneren wij nog aan eene omstandigheid, waarop TÜRCK bij het bepalen van de *grenzen* der anaesthesie het eerst opmerkzaam heeft gemaakt, namelijk op het verschil dat zich in dit opzigt voordoet, ingevalle men het onderzoek begint van de anaesthetische plaats en zoo van lieverlede tot de gezonde deelen voortschrijdt, of ingevalle omgekeerd gehandeld wordt. In het eerste geval vindt men namelijk de anaesthesie veel uitgebreider dan in het laatste.

Na deze misschien wat al te uitvoerige praemissen zullen wij overgaan tot onze beschouwing van eenige der voornaamste stellingen betreffende het voorkomen van gevoelsstoornissen bij hersenziekten, vooral uit het oogpunt der algemeene diagnostiek dier ziekten. Dat de punten, waarvan wij spraken, door de meeste schrijvers over hersenziekten in het geheel niet in het oog zijn gehouden; dat velen zich slechts vergenoegen met de eenvoudige vermelding: „het gevoel is opgeheven of verminderd" enz.; dat daarbij dikwijls niet éénmaal op de meerdere of mindere helderheid van het bewustzijn is gelet (waarvan de graad trouwens ook moeijelijk bepaald kan worden); — eindelijk, dat de anaesthesie niet alleen niet objectief, maar ook zelfs subjectief veel minder duidelijk opgemerkt wordt, dan de akinesie — dit alles is overbekend; en dat daardoor de beoordeeling der waargenomene en beschrevene feiten niet zelden in hooge mate wordt bemoeijelijkt, zou door ons niet aangevoerd worden, wanneer wij daarin niet zoo vele redenen meenden te vinden voor eene toegevende beoordeeling onzer pogingen.

II.

OVER GEVOELSSTOORNISSEN BIJ HERSENZIEKTEN IN HET BIJZONDER.

1. *Plaatselijke* (d. i. tot eenig deel bepaalde) ***hyperaesthesie komt bij hersenziekten zelden voor.***

Deze stelling wordt welligt door menigeen betwijfeld — en schijnbaar ook niet zonder reden. Immers welken Geneeskundige van eenige ervaring zijn niet wel gevallen voorgekomen van hersenziekten, waarin de lijders niet alleen over een gevoel van mierenkruipen, kriebeling, jeukte, maar ook, en zelfs dikwijls, over hevige neuralgische pijnen in sommige deelen, hetzij in het aangezigt (respectievelijk in de takken van den n. trigeminus), hetzij in een der ledematen zelfs in het een of ander bereids verlamde lid klaagden. Inderdaad valt op die ervaring niets af te dingen.

En toch aarzelen wij niet de bovenbeschrevene stelling uit te spreken. Wij hebben in onze inleiding reeds opgemerkt dat men zeer dikwijls verwart en vereenigt, wat streng van elkander onderscheiden en gescheiden moet worden, namelijk de excentrische neuralgie en de hyperaesthesie. Excentrische neuralgiën komen dikwijls in het beloop van hersenziekten voor; in het bijzonder in het aangezigt en meer nog bij ziekten *aan* dan *in* de hersenen. Bij ieder inflammatoor proces, dat met de omringende hersendeelen tevens de baan eener gevoelszenuw treft; bij ieder ontstekingsproduct of neoplasma, dat, nevens de omringende deelen der hersenen, tevens de wortels eener daarin of daarlangs verloopende gevoelszenuw drukt of prikkelt, zou men immers op physiologische gronden excentrische pijnen langs de takverspreiding dier zenuw mogen verwachten. Hoe menigvuldig die in de werkelijkheid voorkomen is bekend. Hetzelfde geldt van de excentrische myalgie in de ledematen, die nog veel menigvuldiger voorkomen en waarover later (Vg. sub 2). Doch wanneer men in zoodanige gevallen het gevoelsvermogen der pijnlijke deelen voor uitwendige indrukken onderzoekt, dan leert dat onderzoek dat hier in den regel niet alleen van geen hyperaesthesie sprake mag zijn, maar dat er juist een tegenovergestelde toestand namelijk anaesthesie bestaat. *Ons* is zulks ten minste door onderzoek veelvuldig gebleken; en wij betreuren het, dat de schrijvers over hersenziekten op dit punt zoo weinig hunne aandacht hebben gevestigd.

In weêrwil daarvan vinden wij toch bij vele dier schrijvers gronden voor de juistheid onzer opmerking. Doorloopen wij toch de geschriften over hersenverweeking — eene ziekte, waarbij, meer dan bij eenige andere, gevoelsstoornissen worden waargenomen — dan blijkt ons alras dat die pijnen bijna altijd in vereeniging met mierenkruipen, met het pelsgevoel, of het gevoel van zoogenaamden slaap in de handen of voeten gepaard gingen, en, wat meer is, in den regel juist *in de verlamde* ledematen voorkwamen, en hier soms zelfs te sterker, naarmate de anaesthesie zich meer ontwikkelde. Wij hebben vroeger reeds op een geval van hersenverweeking verwezen, door ANDRAL geboekt (in zijne *Clinique Médicale.* Brux. 1847. Tom. V, Obs. XV, pag.

319—321), waarin de hevigheid der pijnen gelijken tred hield met het verlies van het gevoelsvermogen, zoodat dan ook ANDRAL in de epicrise van dat ziektegeval uitroept: „Chôse notable! dans les moments mêmes ou les douleurs nerveuses étaient les plus vives, la peau ne sentait plus que d'une manière très-obtuse l'impression des corps extérieurs." — Waarlijk geen „chôse notable," zeggen wij, voor hem, die gewoon is in zoodanige gevallen de gevoeligheid voor „l'impression des corps extérieurs" te meten of slechts ruw te schatten.

Men ziet hieruit, dat hyperaesthesie en pijn zeer ten onregte als gelijksoortig worden beschouwd; de eene is slechts de *aanleg* voor de andere; en ook deze komt voor, waar gene niet alleen niet bestaat; maar waar zelfs een tegenovergestelde toestand aanwezig is. Pijn moet altijd worden beschouwd als het gevolg van de inwerking van eenigen prikkel op de gevoelszenuw; en evenmin als men den toestand van rust dier zenuw (waar geen prikkel inwerkt) anaesthesie noemt, evenmin mag de pijn (het gevolg van prikkeling) als hyperaesthesie opgevat worden.

Er zijn trouwens enkele gevallen van hersenziekten beschreven, waarin wij gedwongen zijn het bestaan van hyperaesthesie te erkennen. Zoo beschrijft o. a. ROSTAN een geval, hetwelk hiertoe schijnt te behooren, namelijk de XXIste Obs. Hier toch ontwikkelde zich bij eene 87jarige vrouw, na eenige dagen onwelzijn: eerst stijfheid in den linker arm en een toestand van „slaapdronkenheid", die in eenige volgende dagen meer habituëel werd; terwijl daarna wordt vermeld, „dat de linker arm steeds meer verstijft (d. i. aan contractuur lijdt) en zeer pijnlijk schijnt te worden, *daar de lijderes bij de geringste aanraking van dien arm schreit.*" Bij de lijkopening vond men: het harde hersenvlies in zijn geheele uitgestrektheid vast met den schedel verbonden; eene bloedvlek, ter grootte van een francstuk, tusschen pia mater en hersenen; op onderscheidene plaatsen de graauwe zelfstandigheid iets geel; de ventrikels met ongeveer één once serum gevuld; en in het middenste gedeelte van de regter hemispheer, tegenover de gemelde bloedvlek, een ouden apoplectische haard, ter grootte eener amandel, rondom welke de hersenzelfstandigheid verweekt en geel gekleurd was.

In de 8ste en 10de waarneming van LALLEMAND (*Lettre* I) treffen wij eveneens gevallen aan van pijnen in de ledematen, die door beweging en drukking dier deelen in hevigheid zeer toenamen. Aangaande deze waarnemingen merken wij trouwens voorloopig op, dat de pijnen hier meer met spierpijnen — waarover wij zoo aanstonds nader zullen handelen — dan met eigenlijke overgevoeligheid der huidzenuwen overeenkwamen.

Van twee soortgelijke gevallen maakt ABERCROMBIE melding (*Des maladies de l'Encéphale*, etc. trad. par GENDRIN. Bruxelles 1837, pag. 140; Vg. ook pag. 335), waarvan het eene aan LALLEMAND is ontleend. In dit laatste ontwikkelde zich bij den lijder, 6 weken na eenen val op het hoofd, plotseling verlies der spraak met verlamming der regter zijde, en eene zoodanig verhoogde gevoeligheid in deze deelen, „que le toucher était douloureux." Bij de lijkopening trof men sporen van inflammatie en uitgestrekte verweeking in de linker hemispheer als oorzaak dezer verschijnselen aan.

Nog merken wij op, dat ANDRAL bij de beschouwing der hersenverweeking

van eene waarneming spreekt, waarin eene ligte drukking op de huid, „amène dans le membre de petites secousses convulsives" (t. a. pl. pag. 410); dat ABERCROMBIE aan een geval herinnert (t. a. pl. pag. 335), „dans lequel il existait une telle exaltation de sensibilité du bras, que le moindre souffle de l'air frais excitait des convulsions"; terwijl hij daarbij tevens — om dit in het voorbijgaan hier op te merken — een ziektegeval van FALCONER vermeldt, waarin het gevoel voor temperatuur gewijzigd was, in dier voege, dat koude voorwerpen eene gewaarwording verwekten, als waren zij zeer heet.

In deze laatst aangevoerde gevallen was dus werkelijke hyperaesthesie aanwezig. Opmerkelijk is het echter, dat in de beide laatstvermelde gevallen die hyperaesthesie zich enkel door de opwekking van reflexbewegingen openbaarde; zoodat alleen de waarnemingen van ROSTAN en LALLEMAND als werkelijk verhoogde *gewaarwording* zich kenmerken. De schaarschheid dus, waarin zulke gevallen voorkomen in vergelijking tot de waarnemingen, waarin excentrische pijnen in de van gevoel geheel of gedeeltelijk beroofde ledematen worden beschreven (zoo als o. a., om een enkelen schrijver aan te halen, bij ROSTAN, in de Obs. III, VI, X, XIII, XVII, XXVII enz.), bevestigt onze stelling volkomen.

Werkelijke hyperaesthesie komt daarentegen, naar onze ervaring, dikwijls voor bij de ontstekingen *van de bekleedende deelen, der hersenvliezen*. Zij is hier echter *algemeen* en niet tot de eene of andere extremiteit bepaald. Bekend is het hoe hinderlijk hier sterk licht inwerkt, en ook de verhoogde reflexwerking — de vernaauwde pupil — toont hier ten duidelijkste verhoogde gevoeligheid der gezigtszenuw aan. Hetzelfde geldt van den indruk van het geluid; het minste gedruisch wekt eene pijnlijke gewaarwording op. Doch niet enkel die hoogere zintuigzenuwen, ook de huidzenuwen schijnen eene verhoogde gevoeligheid te bezitten, blijkbaar uit het veelal plotseling en verschrikt ontwaken des lijders uit den slaap bij de geringste aanraking der huid 1). Het verwondert ons daarom niet weinig, dat ANDRAL onder de 28 waarnemingen van meningitis, welke hij beschrijft, slechts in ééne verhoogde gevoeligheid voor uitwendige prikkels, namelijk de Obs. VII, zegt aangetroffen te hebben.

Of die hyperaesthesie hier en elders aan eenen geprikkelden toestand der grijze zelfstandigheid moet worden toegeschreven durven wij niet beslissen; — zóó veel is echter meer dan waarschijnlijk, dat, waar die zelfstandigheid in geprikkelden toestand verkeert (natuurlijk onder overigens normale omstandigheden), de hyperaesthesie zich zoowel door verhoogde gewaarwording als door ligtere opwekking van reflexbewegingen duidelijk openbaart. Merken wij hierbij nog op, dat bij hyperaesthesie de op een enkel punt der huid inwerkende indruk zelden geïsoleerd wordt waargenomen, maar met meerdere of mindere irradiatie-verschijnselen in den omtrek der geprikkelde plaats

---

1) Hierbij verdient opmerking, dat juist eene ligte aanraking der huid veel eerder gevoeld schijnt te worden, dan wanneer het lid stevig aangevat of de huid sterker gedrukt wordt. Hetzelfde is het geval met de reflexbewegingen, die in een later tijdperk der ziekte door ligte prikkeling der huid zoo gemakkelijk worden opgewekt.

gepaard gaat, dan gelooven wij niet zonder grond de oorzaak dier aandoening in de grijze zelfstandigheid te mogen zoeken.

Hoe dit zij, naar aanleiding der klinische ervaring meenen wij te mogen stellen, dat werkelijke hyperaesthesie niet zóó veelvuldig bij ziekten der hersenen voorkomt, als men veelal wel meent; het allerminst plaatselijke; en dat de pijnen, de neuralgiën, welke zoo dikwijls in het beloop van die ziekten voorkomen, als excentrische moeten worden beschouwd; al is het ook nog onzeker — gelijk wij zoo aanstonds zullen opmerken — of die pijnen wel aandoeningen zijn van de *gevoelszenuwen der huid*, en al is wijders ook in dit geval de eigenlijke oorsprong van die pijnen nog niet voor volkomene opheldering vatbaar.

2. *Excentrische pijnen komen bij hersenziekten zeer dikwijls voor; — meestal in vereeniging met tonische of clonische krampen.*

Wij zullen haast geen moeite behoeven te doen om op de waarnemingen van anderen te verwijzen, ten betooge dat pijnen, vooral in de ledematen, zeer dikwijls in het beloop van hersenziekten voorkomen. Dat zij voor excentrische verschijnselen gehouden moeten worden, valt, onzes inziens, naauwelijks te betwijfelen, onder welke verschillende nuances zij zich ook openbaren.

Somwijlen, schoon zelden, wordt namelijk die pijn door de lijders vergeleken met het steken in de huid met naalden; in andere gevallen bestaat zij in — of wordt zij afgewisseld door een lastig jeuken of kriebelen; weder in andere, trouwens nog zeldzamere gevallen wordt zij beschreven als een gevoel van snijden of branden van de huid; in verreweg het meerendeel der gevallen echter wordt gewaagd van scheurende of borende pijnen, welke de lijders opgeven in de diepte van het lid, in de spieren, beenderen of gewrichten te gevoelen; en die, volgens veler beschrijving, geheel met rheumatische of kramppijnen zouden overeenkomen 1). Die pijnen nemen somwijlen niet alleen door actieve, maar ook door passieve bewegingen, zelfs in enkele gevallen door het aanvatten of drukken van het lid in hevigheid toe; — zij zijn door vele schrijvers, naar wij meenen, teregt als *myalgie* beschouwd en beschreven.

Wanneer wij zoowel eigene ervaring als die van anderen raadplegen, dan is het vereenigd voorkomen van die pijnen met contracturen of convulsiën, hetzij deze zich in de bereids verlamde ledematen openbaren, hetzij ze de verlamming voorafgaan, in het oog loopend. Dit zamentreffen is zelfs zóó algemeen, dat wij schier als regel durven stellen: *Bij die hersenziekten, welke het meest met excentrische pijnen vergezeld gaan, worden ook genoemde krampen het meest waargenomen.*

Wij hebben reeds aangevoerd, dat die pijnen nergens veelvuldiger worden

1) Wanneer HASSE van de neuralgie in het algemeen zegt: „De zieken zijn dikwijls in verlegenheid, als zij naauwkeurig de verspreiding van de pijn willen beschrijven: daar zij wel gevoelen, dat die pijn zich in de diepte uitstrekt, maar slechts de noodige oefening bezitten om eene duidelijke voorstelling van pijnen aan de oppervlakte mede te deelen" (zie VIRCHOW's *Handbuch der Pathologie en Therapie.* Tiel 1857. IV. 1. pag. 44), dan heeft hij blijkbaar de door ons bedoelde gevallen op het oog.

aangetroffen dan bij de hersenverweeking. [RÉCAMIER heeft ze reeds als karakteristisch voor de hersenverweeking beschouwd; en gaarne zouden wij de woorden van DURAND-FARDEL onderschrijven — als hij n.l. zegt: „Die Steigerung der Sensibilität ist vom RÉCAMIER mit vollem Rechte unter die characteristischen Zeichen der Erweichung gestellt worden. Es ist gewiss, dass die Gegenwart von spontanen Schmerzen in den gelähmten Gliedern oder die gesteigerte Sensibilität der Haut bei einer Person, die so eben einen apoplectischen Anfall erlitten hat, mit Sicherheit eine Erweichung diagnostisiren lassen." (Vg. DURAND-FARDEL, *Die Hirn-Erweichung*, übers. von Dr. EISENMANN. Leipzig, 1844, S. 144) — wanneer overigens die woorden geen aanleiding gaven om „*Schmerzen*" en „*gesteigerte Sensibilität*" als synoniem op te vatten.] En juist hier is de contractuur een zóó gewoon verschijnsel in vergelijking tot haar voorkomen in andere hersenziekten, dat enkele schrijvers haar als een constant, de meeste haar als een pathognomonisch verschijnsel van de emollitie der hersenen hebben beschouwd (LALLEMAND, CARSWELL, ROSTAN, ANDRAL, ABERCROMBIE enz.), zoo als elders reeds in eenige bijzonderheden door ons is medegedeeld (Vg. onze *Opmerkingen en Mededeelingen betreffende de Genees- Heel- en Verloskundige praktijk*. Groningen, 1851, pag. 249).

Slaan wij echter, zij het ook slechts even, een blik in de casuistiek, om te ervaren dat werkelijk die pijnen zeer dikwijls met contractuur vereenigd voorkomen in het beloop van hersenziekten. Bij ROSTAN vinden wij verscheidene voorbeelden van het gelijktijdig voorkomen dier verschijnselen; wij verwijzen slechts op de Obs. X, XVII, XXI, XXVII, XXX enz. Desgelijks bij LALLEMAND, ABERCROMBIE, DURAND-FARDEL, ANDRAL enz. Deze laatste zegt dan ook, als resultaat zijner ervaring (t. a. pl. pag. 410): „Les parties situées aux-dessous de la peau peuvent devenir le siège de vives douleurs. Celles-ci coïncident assez souvent avec une simple paralysie. D'autres fois, *et ce second cas est plus commun*, elles accompagnent la contracture; elles deviennent beaucoup plus vives, lorsqu'on cherche à imprimer au membre quelque mouvement." Wij voegen hierbij nog, dat wij uit de nasporing van talrijke geboekte waarnemingen van hersenverweeking uit bedoeld oogpunt, als resultaat gevonden hebben, dat in plus minus 37 pCt. dier waarnemingen *òf* krampen, *òf* pijnen, en dat in 28 pCt. krampen *en* pijnen gelijktijdig voorkwamen; welke verschijnselen veelal de verlamming voorafgingen, dikwijls echter ook zich in de bereids verlamde ledematen openbaarden. Meestal treedt de pijn in het begin der ziekte gelijktijdig op met de contractuur; meermalen gaat zij die trouwens ook vooraf, en dikwijls gaat zij gepaard met een gevoel van verdooving, vooral van de hand of vingers. Wij kunnen daarom niet met DURAND-FARDEL instemmen, als hij zegt: „Die Schmerzen der Glieder sind selten im Anfange zugegen; sie erscheinen beinahe immer in einer etwas vorgerückten Zeit" (Vg. t. a. pl., pag. 246). Een eigenaardig voorbeeld van geregelde opvolging der verschijnselen levert, onder meer anderen, ANDRAL in zijne Obs. XVI (t. a. pl. pag. 321). Eene 19jarige vrouw was, 7 maanden vóór hare komst in het hospitaal, begonnen te klagen over pijn in de regter slaapstreek, welke pijn zich allengs over den nek, links langs den hals, door den linker arm en ten laatste door het linker been uitstrekte. Geruimen tijd later ontwikkelden zich daarnevens krampen (eerst convulsies,

later hevige contractuur) aanvankelijk in den linker arm, daarna tevens in het been, waarbij de pijnen zich als het ware met nieuwe hevigheid openbaarden. In dien toestand werd zij in het hospitaal opgenomen. Er verliepen 15—20 dagen zonder eenige verandering in dien toestand; toen begonnen de pijnen in hoofd en ledematen te verminderen; maar te gelijkertijd ontstond er anaesthesie in deze laatste. Ook verdween nu de contractuur en maakte zij plaats voor akinesie, waarin, behalve de ledematen, ook de linker helft van het aangezigt deelde. De lijderes stierf aan eene bijkomende acute pleuropneumonie.

Dit vereenigd voorkomen van pijn en contractuur verdient inderdaad in hooge mate onze aandacht. Het geeft tot zeer verschillende opmerkingen aanleiding.

In de eerste plaats komt het ons uit den reeds beschreven aard der pijnen naauwelijks twijfelachtig voor, dat zij in den regel als spierpijnen beschouwd moeten worden. Met de eigenlijke algiën der huidzenuwen toch hebben zij niet de minste overeenkomst. Daarenboven komen zij niet alleen voor, maar worden zij ook zelfs door uitwendige drukking verergerd bij bestaande anaesthesie der huidzenuwen. Zóó verhaalt o. a. ook LALLEMAND (in zijn eersten Brief, Obs. X) van een lijder, die hevige pijnen in de spieren gevoelde, *welke door drukking en beweging toenamen;* terwijl tevens *de huid ongevoelig was.*

Dat de spieren gevoel bezitten schijnt, vooral na de interessante proeven van WEBER, bij de meesten aan geen twijfel meer onderhevig. De pijnlijke gewaarwording, die, na lang voortgezette spierzamentrekking, op het gevoel van vermoeidheid volgt, en die ook nog eenige uren kan aanhouden, nadat de spier bereids weder in rust verkeert (lassitudo dolorosa); — de rheumatische pijnen, die bij de geringste poging tot spierzamentrekking veelal zeer hevig worden en zich nu eens in deze, dan weder in gene spiergroep vertoonen; — de kramppijnen in de willekeurige spieren, zoo dikwijls in de kuitspieren voorkomende; — de schrijfkramp; — de pijnen te gelijk met bevingen of zelfs convulsieve bewegingen der ledematen in het stadium frigoris der intermitterende koortsen; — de hevige kramppijnen bij cholera; — de pijnlijke zamentrekkingen van den uterus, ook nog als naweeën zich openbarende; — de maagkramp — de pijnen in de darmspieren bij diarrhoeën; in de spieren van den oogbol en van den accommodatietoestel bij het bezien van voorwerpen binnen den normalen gezigtsafstand enz. — zij allen geven, naar het schijnt, volkomen regt, om aan de spieren eene hooge mate van gevoeligheid toe te kennen, ook al zijn deze overigens voor mechanische beleedigingen, voor scheikundige en galvanische prikkels, meer of min ongevoelig. [Dit laatste zou trouwens alleen kunnen bewijzen, dat zij geen gevoelszenuwen hebben zoo als in de huid zich verspreiden, die *door iederen prikkel*, van welken aard ook, gewaarwording van pijn opwekken; meer bewijst het niet.] — En desniettemin is van den anderen kant, dat gevoel *als eigenschap der spier zelve altijd nog zeer problematisch.*

Zijn die pijnen niet veeleer als excentrische te beschouwen? Reeds de omstandigheid, dat zij, in vereeniging met contractuur, nimmer bij *peripherische* verlammingen voorkomen, maar uitsluitend de *centrale* vergezellen, geeft eenig regt deze vraag toestemmend te beantwoorden. En werkelijk meenen wij als

regel te mogen stellen: *Waar zich in eenig verlamd lid pijnen en contractuur openbaren, daar is de verlamming van centrale oorzaak afhankelijk.* Men zou wel is waar à priori kunnen denken, dat de pijnen het gevolg waren van de hevige contractuur. Doch opgemerkt moet worden: 1°. dat zij zeer dikwijls der contractuur voorafgaan en 2°. ook zijn waargenomen in gevallen, waarin geen contractuur volgde; wij verwijzen o. a. op de Obs. III, VI en XIII bij BOSTAN. De prikkel, die haar opwekt, gaat voor onze gevallen natuurlijk van het centrum, van de hersenen, uit; in zóó verre zijn zij reeds excentrische verschijnselen. Dit geldt eveneens voor de krampen. Dat deze geen reflex-krampen, in de gewone beteekenis des woords, zijn, mag men reeds daaruit afleiden, dat zij zonder de inwerking van eenigen prikkel van buiten plegen te ontstaan, en ook door uitwendige prikkeling van het verlamde lid niet te voorschijn gebragt kunnen worden. En dewijl voor de spieren der ledematen de organa reflectoria in het ruggemerg en in het verlengde merg, doch vrij zeker niet hooger op in de hersenen zijn gelegen, zoo zou men zich van het ontstaan dier krampen als reflexverschijnselen niet anders rekenschap kunnen geven, dan door aan te nemen, dat de [misschien!] in de hersenen verloopende aesthesodische vezelen in hare centraal-einden geprikkeld werden, welke prikkeling zich dan in het centrum [de hersenen] op de kinesodische vezelen en langs deze op de gangliëncellen van het ruggemerg zou moeten voortplanten. Doch ook bij deze, men mag zeggen *gewaagde* hypothese, blijft het ziekte-verschijnsel grootendeels onverklaard. Wij kunnen ons het ontstaan dier krampen bij hersenziekten dáárom reeds niet wel anders voorstellen, dan als gevolg van prikkeling der in de hersenen verloopende kinesodische vezelen, welke prikkeling op de grijze zelfstandigheid der medulla spinalis wordt voortgeplant. Deze voorstelling is met niets bekends in strijd (dat toch die vezelen zoowel als de aesthesodische, hoe ongevoelig ook voor mechanische, desniettemin voor inflammatore prikkeling ontvankelijk zijn, kan niet geloochend worden); zij licht bovendien toe, wat zonder haar onverklaarbaar is, namelijk het feit, dat die krampen ook voorkomen in voor den wilsinvloed verlamde spieren.

Zal men nu op deze wijze welligt evenzeer de pijnen kunnen en moeten verklaren? Het is bekend, dat de physiologische wetenschap ons van het spiergevoel en de spierpijnen nog geen volledige rekenschap heeft kunnen geven. Nog veel minder is dit het geval, waar het de opheldering van pathologische feiten aangaat. Vele vragen laat zij hier onbeantwoord. *Dit* komt ons echter wel als zeker voor, dat die pijnen niet van de drukking der zamengetrokkene spier op de daarin verloopende (altijd ook nog problematisch gedachte) gevoelszenuwen afgeleid mogen worden, zoo als SPIESS (*Krankhafte Störungen in der Thätigkeit des Nervensystems*, in WAGNER's *Handwörterbüch*, Bd. III, Abth. 2, pag. 194) beweert; daar toch de pijn in den geheelen omvang der spier, *en alleen in deze*, waargenomen wordt; terwijl nog andere nader te bespreken gronden tegen deze voorstelling pleiten.

Even onaannemelijk schijnt ons de hypothese van het zoogenoemde *„reflex-gevoel"*, namelijk de geleiding van den zenuwstroom van uit de peripherische takken der motore zenuwen naar de kinesodische en van hier naar de aesthesodische cellen van de grijze zelfstandigheid; niet zoo zeer omdat de gelei-

ding in centripetale rigting door motore zenuwbanen niet *zou kunnen* plaats vinden — dit toch is evenmin wederlegd, als bewezen; — als wel, omdat de pijnen niet altijd in regtstreeksche verhouding staan tot de krampen; zóó zelfs, dat deze voorkomen zonder gene, en omgekeerd.

Maar er is meer. — Dat het spiergevoel verloren kan gaan, terwijl het vermogen tot willekeurige zamentrekking blijft bestaan, is bekend. Dikwijls toch neemt men waar, dat lijders aan hersenziekten, vooral aan chronische hersenverweeking, de voorwerpen, welke zij in de hand hebben, zeer goed kunnen vasthouden; maar die toch oogenblikkelijk laten vallen, zoodra hunne aandacht naar iets anders wordt afgeleid. Zulke lijders zijn dikwijls zich hunne bewegingen niet bewust, en kunnen die vaak alleen met zekerheid ten uitvoer brengen, als zij er naar zien. Zij missen de door WEBER zoogenoemde „*krachtzin*". NASSE heeft daarvan eenige voorbeelden beschreven (*Zeitschrift für psychischen Aerzte*, 1822). Bekend is de waarneming van BELL, welke ook ROMBERG (in zijn *Lehrbuch der Nervenkrankh.* 1851, pag. 261) mededeelt, betreffende eene vrouw, bij wie in zóó hoogen graad anaesthesia muscularis bestond, dat zij haar kind liet vallen, zoodra hare opmerkzaamheid werd afgeleid; terwijl het bewegingsvermogen volkomen normaal was. Aan de tegenovergestelde zijde bestond daarentegen paresis bij ongestoord gevoelsvermogen. Een niet minder belangrijk geval is dat van REID (beschreven in FRORIEP's *Notizen*, 1829, Bd. 24); hetwelk ook WEBER (*Der Tastsinn*, in WAGNER's *Handwörterbuch*, pag. 584) refereert. Zóó ook gaat bij tabes dorsualis, gelijk bekend is, het spiergevoel verloren, zelfs zonder met huidanaesthesie gepaard te gaan. Omgekeerd blijft, zoo als wij reeds opmerkten, spiergevoel bestaan en komen zelfs spierpijnen voor, waar alle willekeurige zamentrekking is opgeheven.

Nog verdient opgemerkt dat, gelijk spierkramp dikwijls als reflex optreedt, zoo ook spierpijnen zich door irradiatie openbaren. Bij onderbuikslijden bijv. is de kuitkramp bekend zoowel als het gevoel van pijnlijke vermoeidheid der onderste ledematen.

Vatten wij dit alles te zamen, dan valt aan dén centralen oorsprong der spierpijnen, vooral waar die als verschijnsel van hersenziekten optreden, naauwelijks te twijfelen. De vraag, hoe die pijnen physiologisch verklaard kunnen worden, zullen wij thans nog pogen te beantwoorden.

Het is reeds gezegd, dat de directe werking der gevoelsindrukken geleid wordt van de peripherie der gevoelszenuw naar de daaraan beantwoordende gangliengroep en van deze langs de aesthesodische baan naar het nog onbekende orgaan van het bewustzijn; dat echter ook bij sterke of langdurige inwerking van eenigen prikkel de in die gangliengroep opgewekte beweging, zij het ten gevolge van uitputting der directe geleidingsbaan, of door andere oorzaken, op andere met haar door verbindingsdraden in regtstreeksche gemeenschap staande gangliengroepen wordt medegedeeld en op die wijze irradiatie en reflexverschijnselen worden voortgebragt. De gegrondheid dezer theorie betreffende de irradiatie- en reflexieverschijnselen wordt algemeen erkend.

Analogisch met dit feit meenen wij evenzeer het spiergevoel en de spierpijn te kunnen ophelderen. Het is wederom bekend, dat de aanstoot tot willekeurige bewegingen op de kinesodische draden inwerkt, d. i. de moleculen

van deze in beweging brengt; welke beweging tot de gangliengroepen en van hier langs de centrifugale draden tot de spieren voortgeplant wordt, waar zij in spierarbeid wordt omgezet. Men mag nu van deze zijde evenzeer verwachten, dat bij sterke of langdurige inwerking van eenigen prikkel op die vezelen de in de daaraan beantwoordende gangliengroepen opgewekte beweging op andere nabijgelegene en met haar verbondene gangliengroepen wordt medegedeeld. Wat zal hiervan het gevolg zijn?

Staan die gangliengroepen met de wortels van beweegzenuwen in verband, dan volgt spierarbeid; hier *medebeweging*, geassociëerde beweging; — staan die gangliengroepen met aesthesodische vezelen in verband, dan volgt gewaarwording; gewaarwording namelijk van den graad, waarin de oorspronkelijke gangliengroep door de kinesodische vezel geprikkeld wordt, en waaraan, in normalen toestand, de mate van spierarbeid zal beantwoorden; d. i. de normale bewegingsprikkel brengt het gewone spiergevoel — de aanhoudend of hevig inwerkende bewegingsprikkel brengt het gevoel van vermoeidheid o ten laatste van pijn teweeg. Het eenige verschil tusschen het ontstaan van spierpijn eenerzijds en van reflexbeweging anderzijds bestaat, volgens deze meening, daarin, dat de eerste bij iedere normale prikkeling tot beweging reeds zou moeten worden opgewekt; terwijl bij normale prikkeling eener gevoelszenuw toch in den regel geen reflexbeweging ontstaat. Niemand zal dit verschil echter als argument tegen onze hypothese willen doen gelden; daar toch eenerzijds *gewone* indrukken, zoo als die van het spiergevoel, alleen bij *ongewone* toestanden worden waargenomen; terwijl het anderzijds bekend is wat de gewoonte of oefening vermag, om zoowel geassociëerde als reflexbewegingen in normalen toestand tegen te gaan. Dat desniettegenstaande ook geassociëerde of onwillekeurige nevenbewegingen (gepaard met het gevoel van vermoeidheid) werkelijk volgen, wanneer de wilsprikkel bij aanhoudendheid enkele spieren of spiergroepen in den toestand van zamentrekking houdt, kan iedereen aan zich zelven bevestigd vinden. Houdt men, om slechts één voorbeeld aan te stippen, eenigen tijd een voorwerp tusschen duim en wijsvinger vast, terwijl de overige vingers zijn uitgestrekt, dan duurt het niet lang of deze geraken in convulsieve beweging, veelal gelijktijdig met de gewaarwording van vermoeidheid in de zamengetrokkene spieren van duim en wijsvinger.

Hebben wij nu allen grond het spiergevoel, bij gevolg ook de spierpijn, uit het innig verband tusschen de kinesodische en aesthesodische cellen van het ruggemerg te verklaren, wij kunnen door deze theorie ons van onderscheidene pathologische verschijnselen eenigermate rekenschap geven, die zonder haar duister blijven; — wij herinneren aan de plotseling optredende schietende pijnen in de lendenstreek bij het zoogenaamde lumbago; aan de nu eens hier, dan eens daar rondzwervende rheumatische pijnen; aan de zoo algemeen erkende en toch nog zoo duistere zoogenoemde rheumatische paralysen; en zoo vele andere overeenkomstige verschijnselen, welke men zoo dikwijls meent te verklaren door het verouderde begrip van eene ziektestof, welke, min of meer naar welgevallen en zonder wal of kant te raken, van de eene naar eene andere spier zou overspringen; bij welke verklaring men vaak het hoofd rustig nederlegt, zelfs zonder in te zien, dat zulk eene theorie

niets scherper aan den dag brengt, dan de dwaasheid van hem, die haar huldigt. Ook het merkwaardig verband tusschen anaesthesie van de huid en hyperaesthesie (d. i. excentrische neuralgie) der dieper gelegene deelen, waarop TÜRCK heeft gewezen, kan door deze hypothese worden toegelicht.

Doch het ligt niet in ons plan hier de beschrevene hypothese verder uit te werken, haar te verdedigen of hare waarschijnlijkheid nader aan te toonen. In den loop dezer verhandeling komen wij daarop misschien nog eene enkele keer terug. Met het oog op het punt, dat wij boven behandelden, willen wij enkel nog opmerken, dat *alleen deze* hypothese ons kan toelichten :

1°. het zoo menigvuldig zamentreffen van pijn en contractuur bij hersenziekten;

2°. het voorkomen van die verschijnselen *juist in dezelfde spieren en spiergroepen* (wij zien hier toch hetzelfde, schoon in omgekeerde rigting, als bij de reflexbeweging, die zich ook bij voorkeur openbaart op de plaats, vanwaar de prikkel op de gevoelszenuw inwerkt);

3°. het voorkomen van beide verschijnselen, hetzij gepaard, hetzij afzonderlijk, in de aan den wilsinvloed onttrokkene (d. i. verlamde) spieren, in verband met

4°. het voorkomen van uitgebreide akinesiën, zonder eenige gevoelsstoornis 1).

Wij zouden ten slotte nog rekenschap moeten geven van de andere excentrische pijnen of gewaarwordingen, die, hoewel veel zeldzamer dan de boven beschrevene, toch ook bij hersenziekten worden waargenomen en meer op eene aandoening der huidzenuwen, respectievelijk aesthesodische vezelen in de hersenen, wijzen: het gevoel van kriebelen, jeuken, branden of steken in de huid. Daar deze echter minder bestendig zijn, op onderscheidene plaatsen voorkomen en meer verwant zijn aan de anaesthesie dan aan de contractuur, zullen wij later nog gelegenheid vinden daarover met een enkel woord te spreken. Deze pijnen in de gevoellooze deelen staan tot de anaesthesie zeer waarschijnlijk in gelijk verband, als de contractuur en de convulsiën in de verlamde ledematen tot de akinesie.

3. *Anaesthesie komt in het verloop van hersenziekten minder veelvuldig voor dan akinesie, en zelden zonder deze.*

Wij hebben in onze vorige verhandeling reeds aangevoerd, dat hersenparalysen zich in den regel veel vaker in de beweeg- dan in de gevoelszenuwen openbaren. Dit geldt niet enkel van de hersenzenuwen; maar ook van de zenuwen des ruggemergs. Inderdaad, zoo veelvuldig gevallen voorkomen van complete halfzijdige bewegingsverlamming uit centrale oorzaken

---

1) Wij vestigen hierbij de aandacht nog op het bekende feit, dat na apoplexie zoo dikwijls aanvankelijk enkel spierverlamming achterblijft (bij gevolg enkel kinesodische vezelen getroffen schijnen te zijn); waarbij zich echter (wanneer in de om het extravasaat gelegene zenuwvezelen inflammatore emollitie zich ontwikkelt) pijnen en contracturen in de verlamde ledematen voegen.

zonder stoornis van het gevoel, zoo zeldzaam zijn die van complete halfzijdige gevoelsverlamming zonder stoornis der beweging; en zelfs in de gevallen, waarin akinesie en anaesthesie vereend voorkomen, strekt zich de eerste niet zelden over al de spieren van de eene ligchaamshelft uit, terwijl zich de laatste niet zelden slechts tot ééne extremiteit, of zelfs tot een gedeelte daarvan, bijv. tot den arm, in het bijzonder tot de hand en den voorarm bepaalt.

Wij hebben vroeger dan ook reeds opgemerkt, dat zeer uitgebreide en volkomene hersen-akinesiën niet zelden zonder eenige stoornis van het gevoelsvermogen voorkomen — vooral na haemorrhagia cerebri, — hetgeen bij ruggemergsparalysen meer tot de uitzonderingen, om niet te zeggen tot de zeldzaamheden behoort; waarom wij dan ook meenden te mogen besluiten tot dezen regel: „*Waar uitgebreide akinesiën voorkomen zonder stoornis van het gevoelsvermogen, daar is de oorzaak van de paralyse in de hersenen gelegen.*"

De verklaring van dit laatste feit, dat voor de differentiëele diagnostiek van hersen- en ruggemergsparalysen van het hoogste aanbelang is, schijnt bij den eersten opslag niet zoo bijzonder moeijelijk. Immers, de elementen, waarin de gevoelsindrukken der centripetale zenuwen overgebragt, en die, waarin de werkingen der centrifugale zenuwen opgewekt worden, — aangenomen dat voor beide die verrigtingen werkelijk verschillende elementen, d. i. verschillende gangliëngroepen, bestaan — liggen in de grijze zelfstandigheid van het ruggemerg zóó zeer bijeen, ja zelfs grenzen hier de kinesodische en aesthesodische zenuwbanen der strengen zóó onmiddellijk aan elkander, dat reeds aprioristisch verwacht mag worden, hetgeen dan ook de ervaring bevestigt: dat een geïsoleerd lijden van het ééne stelsel zonder gelijktijdige mede-aandoening van het andere wel tot de zeldzaamheden zal behooren.

In de hersenen loopen echter, *naar men zegt*, die zenuwbanen meer geïsoleerd en op grooteren afstand van elkander uitéén; en zoo is immers de verklaring voor bovengesteld feit gegeven!

Die verklaring berust echter op een geheel onbewezen feit; zij zou daarom alreeds niemand kunnen bevredigen. Wat toch heeft, vragen wij, tot die laatste meening, betreffende het uiteenloopen van die zenuwbanen namelijk, regt gegeven? Heeft men dien loop der zenuwbanen *in* en *door* de hersenen nagespoord? Of zijn physiologische proeven daar, die haar regtvaardigen? Geenszins! Die hypothese steunt hoofdzakelijk, zoo niet alleen, op het bovenbeschreven feit: het afzonderlijk voorkomen namelijk van dikwijls zelfs *uitgebreide* akinesiën zonder anaesthesie. Werkelijk schijnt de klinische ervaring tot die vooronderstelling eenig regt te geven. Maar wanneer nu de clinicus wederkeerig die hypothese, want meer toch is zij niet, bij de hand neemt om het feit, waaraan zij ontleend is, te verklaren, dan maakt hij zich op zijn minst schuldig aan eene „ratiocinatio in circulum."

Eene hypothese mag bovendien, zal zij op gegrondheid aanspraak maken, in de eerste plaats met niets bekends in strijd zijn. En nu vragen wij, met het oog op dezen eisch: hoe is de hypothese, boven vermeld, overeen te brengen met ons punt in kwestie, met het feit, dat anaesthesie niet dan betrekkelijk zelden bij hersenziekten voorkomt zonder bewegingsverlamming? Men zou hieruit voorzeker veeleer tot eene omgekeerde gevolgtrekking geleid

worden, tot deze namelijk: *„dat de aesthesodische banen in de hersenen in de onmiddellijke nabijheid van de kineso lische gelegen moeten zijn.*"

Aan het feit zelve zal niemand overigens twijfelen. Onder 60 waarnemingen van hersenverweeking bij verschillende schrijvers geboekt en door ons uit dit oogpunt nagespoord, werd in 41 halfzijdige akinesie aangetroffen; en hieronder waren 24, waarin tevens het gevoelsvermogen in de verlamde ledematen opgeheven of ten minste merkbaar verminderd was; bij gevolg 17, waarin uitsluitend akinesie was waargenomen. Daarentegen troffen wij onder deze gevallen niet één aan, waarin van anaesthesie alleen melding wordt gemaakt.

Nogtans zijn er enkele gevallen van dien aard beschreven, (o. a. in de *Mémoires de l'Académie des Sciences pour l'an* 1748; door BROUGHTON, *Medical and Physical Journal*, 1827) Merkwaardig is daaronder — om een enkel voorbeeld aan te voeren — de ziektegeschiedenis van een sterken soldaat, die alle militaire pligten vervulde, en toch zoo zeer het gevoelsvermogen in zijn regter arm en been had verloren, dat men de huid dier deelen snijden of met gloeijende kolen branden kon, zonder dat hij daarvan de minste pijnlijke gewaarwording ondervond. (Hier schijnt dus *analgesie* en vermoedelijk geen *anaesthesie* bestaan te hebben). Elders wordt eene waarneming medegedeeld van eenen lijder, die aan de eene zijde het bewegingsvermogen, aan de andere zijde enkel het gevoelsvermogen verloren had. (ABERCROMBIE t. a. pl., pag. 334—335). In beide die waarnemingen missen wij evenwel de sectio cadaveris en blijft het bij gevolg onbeslist of hier inderdaad hersenziekten hebben bestaan.

Bij ruggemergsziekten schijnt dit, om zulks hier in het voorbijgaan op te merken, eveneens plaats te kunnen vinden. BROWN-SÉQUARD heeft eenige ziektegevallen van verschillende schrijvers verzameld, waarin verlies van het gevoel in de eene en van de willekeurige beweging in de andere ligchaamshelft uit partiëele beleediging van het ruggemerg was waargenomen (*Gazette médicale*, 1849, Dec.). Wij hebben vroeger reeds opgemerkt, dat OLLIVIER (*Ueber das Rückenmark und seine Krankheiten d.* RADIUS. Leipzig 1824, pag. 140), o. a. een geval mededeelt, waarin door een degensteek het halsgedeelte van het ruggemerg verwond werd, ten gevolge waarvan *akinesie* van den regter arm en in ligteren graad ook van het regter been, met *anaesthesie van de linker onderste helft* van het ligchaam ontstaan was, zoodat alleen de linker arm gevoels- en bewegingsvermogen had behouden; terwijl hij elders (pag. 166) eene (trouwens zeer twijfelachtige) waarneming van Dr. ROCHE mededeelt, waarin *halfzijdige gevoelsverlamming* met behoud van het bewegingsvermogen als gevolg van ruggemergsbeleediging zou hebben bestaan. Een ander geval refereert SMOLER (*Prager Vierteljahrschrift*, 1865, Bd. IV, S. 74) 1).

1) „Ein Maurer fiel von einer Höhe von 20 Fuss herab auf den Rücken. Einige Minuten ohne Bewusstsein, bemerkte er, als er wieder zu sich kam, dass die ganze linke Seite seines Körpers von der Schulter ab ohne die geringste Aenderung der Empfindlichkeit gelähmt war, während die rechte bei ungestörter Motilität durchaus gefühllos war. Noch nach 3 Monaten hielt diese Analgesie an (Anaesthesie war nicht vorhanden), während die andere Seite der Sitz von Hyperaesthesie war."

Doch wij willen ons met het vermelden van zoodanige waarnemingen niet langer ophouden; altijd zijn zij als uitzonderingen te beschouwen op den door ons bovengestelden regel.

Van waar nu, vraagt men alligt, dat bij hersenziekten zoo dikwijls akinesie voorkomt zonder anaesthesie; terwijl het omgekeerde (anaesthesie namelijk zonder akinesie) meer tot de uitzonderingen behoort? Wij moeten die vraag, wel is waar, bij de volslagene onbekendheid met het centraal verloop der aesthesodische vezelen, gelijk zoo vele anderen, onbeantwoord laten. Misschien staat hare oplossing in verband met die van eene andere vraag, welke wij zoo aanstonds nader zullen overwegen. Het medegedeelde leidt ons evenwel al dadelijk tot deze gevolgtrekking: dat men geen regt heeft om voor het geïsoleerd voorkomen van de akinesie bij hersenziekten eene verklaring te zoeken in het geheel onbewezen uiteenloopen van de gevoels- en bewegingsbanen in de hersenen. Volgens deze verklaring toch zou het een raadsel blijven waarom hierbij het stelsel der gevoelszenuwbanen niet even dikwijls geïsoleerd in ziekelijken toestand verkeert, als dat der beweegzenuwbanen.

4. *Bij ruggemergsziekten gaat de anaesthesie doorgaans hand aan hand met de akinesie; bij hersenziekten is dit minder het geval.*

Deze stelling staat met de voorgaande in regtstreeksch verband, en is daarbij ten deele reeds besproken.

Wij hebben toch reeds opgemerkt, dat bij hersenziekten dikwijls uitsluitend akinesie aangetroffen wordt; dat zich daarbij echter ook in meerderen of minderen graad en zelfs in meerdere of mindere uitgestrektheid anaesthesie kan voegen. Deze beantwoordt echter volstrekt niet in graad en uitgestrektheid aan de akinesie. In den regel neemt zij bij de akinesie, om zoo te zeggen, eene ondergeschikte plaats in, is zelden zoo volkomen en verdwijnt, in gevalle van genezing des lijders, veelal vóór de akinesie. Zeer dikwijls immers ziet men bij apoplectici, die aanvankelijk zoowel het gevoels- als het bewegingsvermogen verloren hadden, na eenigen tijd het eerste geheel teruggekeerd, terwijl nog volkomene akinesie is achtergebleven.

Reeds eene oppervlakkige studie van de hersenziekten leert, dat in het meerendeel der gevallen slechts enkel van een gevoel van verdooving, van het *pelsgevoel* der huid, van *mierenkruipen*, enz. melding wordt gemaakt, en dat zich bovendien deze verschijnselen veelal alleen of althans hoofdzakelijk tot de uiteinden der extremiteiten (hand of voet, vingers of teenen) schijnt te bepalen. Indien dit inderdaad het geval ware, het zou onmogelijk zijn daarvan rekenschap te geven. Noch de anatomie, noch de physiologie zou ons de vraag kunnen oplossen waarom uitsluitend of bij voorkeur juist de zenuwbanen van deze deelen bij hersenziekten getroffen worden. Het vermeende feit komt ons echter hoogst twijfelachtig voor, en wij houden ons integendeel overtuigd, dat in schier alle gevallen, waarin die verschijnselen worden aangetroffen, een naauwkeurig in het werk gesteld onderzoek zal leeren, dat het gevoelsvermogen van den lijder ook op andere plaatsen merkbaar verminderd is. Dat zich die gevoelsverlamming het eerst en het sterkst in de genoemde deelen openbaart is, naar ons inzien, aan andere omstandigheden

toe te schrijven, en wel voornamelijk 1°. aan den meerderen rijkdom dezer deelen aan gevoelszenuwvezelen (zie KÖLLIKER, *Mikroskopische Anatomie*, Bd. II, Heft 1. 1850. S. 37—38), en 2°. aan de meerdere oefening en ontwikkeling van het tastvermogen in deze deelen, die bovendien meer dan andere met de voorwerpen der buitenwereld in aanraking komen; welk laatste ten minste in het bijzonder voor de vingers en volaarvlakte der hand geldt 1).

Bij de ruggemergsziekten verhoudt zich de zaak, waarvan wij boven spraken, eenigzins anders. Hier bereikt in den regel de anaesthesie niet alleen een hoogeren graad, maar vooral ook eene grootere uitgestrektheid dan bij hersenziekten, en komt zij bovendien meer voor onder den vorm van analgesie. Zij staat hier overigens in eene veel nadere verhouding tot de akinesie, d. i. zij houdt daarmede veelvuldiger als het ware gelijken tred. Wij aarzelen geen oogenblik met SMOLER in te stemmen, als hij zegt: „Je bedeutender bei einem Rückenmarksleiden die motorische Paralyse ist, desto bedeutender ist auch die sensible" (*Prager Vierteljahrschrift* 1865. S. 73); ofschoon ook hierop enkele uitzonderingen voorkomen (zie *Tijdschrift* 1865, blz. 9), en over het geheel, onder overigens gelijke omstandigheden, het bewegingsvermogen meer opgeheven is dan het gevoelsvermogen. Dit laatste feit wordt door de ervaring schier dagelijks bevestigd. Wanneer bij ruggemergsziekten de akinesie der ledematen ook alrede tot dien graad ontwikkeld is, dat door invloed van den wil in het geheel geene beweging meer kan worden voortgebragt, dan bestaat toch in den regel nog eenig gevoelsvermogen in de verlamde deelen. Een eigenaardig verschijnsel, dat hierbij meermalen door ons werd opgemerkt, is, dat de lijder niet in staat is te bepalen *waár* het deel geprikkeld of aangeraakt wordt, ofschoon hij die aanraking zelve zeer goed waarneemt.

Bovenvermeld feit harmoniëert geheel en al met de resultaten der physiologische proefnemingen. Daaruit toch schijnt te blijken, en het is dan ook de algemeene uitspraak der proefnemers: dat het geleidingsvermogen voor bewegingsimpulsiën door ligte drukking of eenige andere mechanische beleediging veel spoediger en sterker benadeeld wordt, dan dat voor gevoelsindrukken (ECKHARD, SANDERS enz.).

Ter verklaring van dit feit heeft men eene hypothese gesteld, die echter uit het feit zelf afgeleid is en overigens in niets steun vindt. Men heeft namelijk de oorzaak daarvan gezocht in eene gemakkelijkere zamendrukbaarheid *van* — of eene ligtere opheffing van het geleidingsvermogen *langs* de bewegingszenuwbanen. De gevolgtrekking, uit het feit afgeleid, wordt dus weder ter verklaring van het feit aangevoerd. Voor die ligtere zamendrukbaarheid der motore zenuwbanen toch bestaat overigens waarlijk geen grond.

Zou die oorzaak niet veeleer te zoeken zijn in het verschil, hetwelk bestaat tusschen de geleiding eenerzijds van de wilsimpulsie tot het voortbrengen van beweging, anderzijds van den gevoelsindruk tot het voortbrengen van gewaarwording?

Willekeurige bewegingen kunnen alleen tot stand komen door (of liever

1) Het is mogelijk en zelfs niet onwaarschijnlijk, dat tot dat gevoel van verdooving in de vingers en teenen der verlamde ledematen ook de vermindering der capillaire bloedsbeweging (als gevolg van opheffing der spierzamentrekking) eenigermate bijdraagt.

stellen als voorwaarde) de normale geleiding van den wilsprikkel (sit venia verbo) langs de kinesodische banen tot de grijze zelfstandigheid. Bepaalde banen werken op bepaalde gangliëngroepen tot voortbrenging van bepaalde bewegingen. Zijn deze banen verbroken, dan gaat ook de respectieve willekeurige beweging geheel en al verloren: de akinesie is derhalve voor bepaalde spieren *compleet.* Gevoelsindrukken daarentegen worden niet alleen door de aesthesodische vezelen der achterste strengen van het ruggemerg voortgeleid, maar ook door ieder deel der grijze zelfstandigheid. Worden toch die strengen met de grijze zelfstandigheid tot op eene kleine brug na doorsneden, dan heeft er nog geleiding van gevoelsindrukken plaats, *al is daarbij overigens ook de localisatie van den indruk door het bewustzijn grootendeels opgeheven.* Zal derhalve in ruggemergsziekten het gevoelsvermogen geheel verloren gaan, dan moeten èn de achterste strengen èn de grijze zelfstandigheid in haren geheelen omvang vernietigd zijn; terwijl, gelijk reeds gezegd is, tot opheffing van het bewegingsvermogen in bepaalde spiergroepen eene stoornis van enkele daaraan beantwoordende kinesodische banen reeds voldoende is. In het kort komt het dus hierop neder: „Willekeurige beweging stelt als voorwaarde localisatie van den zenuwstroom, niet alzoo het algemeen gevoelsvermogen."

En dáárin nu juist ligt, onzes bedunkens, de oorzaak, waarom bij ruggemergsaandoeningen, zoowel als gevolg van physiologische proefnemingen, als in pathologische gevallen, de akinesie oneindig veelvuldiger als complete verlamming voorkomt dan de anaesthesie. Hiermede strookt ook geheel en al onze bovengemaakte opmerking, dat juist het vermogen van den lijder, om eenigen indruk tot de plaats vanwaar hij uitgaat terug te brengen (te localiseren), zoo dikwijls is opgeheven, schoon nog de indruk zelf duidelijk wordt waargenomen. In hoe verre deze verklaring toegepast mogt kunnen worden op hetzelfde feit bij hersenziekten, boven reeds besproken, moeten wij onbeslist laten. Eerst wanneer het beloop van de aesthesodische banen door de hersenen bewezen, en de mogelijke verhouding dier banen tot de grijze zelfstandigheid nader opgehelderd mogt worden, zal het kunnen blijken of die verklaringswijze ook hier van toepassing is. Tot zoo lang blijft ook de bovenvermelde stelling onverklaard.

5. *De hersen-anaesthesiën komen in den regel slechts aan ééne ligchaamshelft voor.*

De geldigheid van dezen regel met betrekking tot de hersen-akinesiën hebben wij vroeger bereids aangetoond. Wij voegden daarbij: „Wel kunnen er gevallen van hersenziekten voorkomen, waarin op beide zijden verlamming, zelfs van gelijknamige deelen, zich openbaart; doch zij behooren tot de uitzonderingen en ontnemen den gestelden regel zijne geldigheid niet. Men begrijpt toch dat beide hemisphaeren der hersenen gelijktijdig ziekelijk kunnen zijn aangedaan, of dat zich de ziekte van de eene hemisphaer ligt tot in de middellijn der hersenen kan uitstrekken, in welke gevallen men wel niet anders dan paraglegie zou kunnen verwachten. En mogten er ook al gevallen zijn geboekt van paraplegie als gevolg van eenzijdige hersenaandoening, wij hebben regt aan de resultaten der lijkopening in die hoogst zeld-

zame gevallen te twijfelen; te eerder, omdat bij sommige dier aandoeningen, zoo bijv. bij de hersenverweeking, de grens der ziekelijke verandering dikwijls zoo moeijelijk is te bepalen, en ook bij eene in het oogloopende verandering in de ééne hemispheer, eene naauwelijks merkbare in de andere zoo ligt over het hoofd gezien kan worden." (Vg. *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1865, pag. 23.)

Het aangevoerde geldt zoowel met betrekking tot het eenzijdig voorkomen van anaesthesie, als van akinesie. Voor dat eenzijdig voorkomen der anaesthesie bij hersenziekten spreekt de ervaring zóó luide, dat wij tot staving van onze stelling uit de casuistiek geen cijfers zullen behoeven aan te voeren. Dat omgekeerd bij ziekten in de middellijn der hersenen de anaesthesie zich ook in beide ligchaamshelften openbaart, wordt o. a. in de XXVIIste waarneming bij ROSTAN (t. a. pl. pag. 114) bewezen. Bij eene 65jarige vrouw was de linker arm verlamd en gevoelloos; het linker been bezat nog gevoelsvermogen en was ook nog tot ligte bewegingen in staat. In den regter arm was onvolkomene akinesie en schier volkomene anaesthesie aanwezig; terwijl in het regter been het gevoelsvermogen behouden was gebleven; het bewegingsvermogen echter, even als in den gelijknamigen arm, ten deele was opgeheven. — Als voornaamste organische verandering vond men in het lijk: verweeking in het corpus callosum, van af de achterste commissuur in eene uitgestrektheid van omstreeks één duim. — Niet minder belangrijk is zoowel uit bovenbedoeld oogpunt, als ook om de eigenaardige opvolging der ziekteverschijnselen, eene andere waarneming bij dienzelfden schrijver, namelijk de XVIIde. Eene 76jarige vrouw begon, na geruimen tijd reeds eenigzins ongesteld te zijn geweest, het eerst over hevige hoofdpijn te klagen, waarbij zich pijnen en het gevoel van mierenkruipen in de linker hand en in den voorarm derzelfder zijde voegden. Spoedig daarop openbaarden zich die verschijnselen mede in het linker been, daarna in de regter hand en ten laatste ook in het regter been. Links bleven die verschijnselen evenwel het sterkst uitgedrukt 1). Bovendien werd de tong moeijelijk bewogen en week zij, bij het uitsteken, naar regts af. In het verder beloop der ziekte namen de pijnen in hoofd en ledematen allengs toe; de onderste ledematen werden opgetrokken; in de kuiten, dijen en heupen openbaarden zich krampachtige zamentrekkingen der spieren. Beide beenen werden dra volkomen verlamd; ook vertoonde zich nu contractuur in de armen. Deze bleef in ligteren graad voortduren; die der beenen nam in hevigheid steeds toe; het gevoel werd steeds stomper, zonder evenwel geheel verloren te gaan; het spraakvermogen werd opgeheven enz. — Bij de lijkopening vond men verweeking van het voorste deel *van beide hemisphaeren;* welke verweeking zich in de regter hemisphaer naar boven en beneden verder uitstrekte dan links.

Wij moeten hierbij nog doen opmerken, dat de anaesthesie meermalen ook — vooral in het begin van hersenziekten — vlugtig te voorschijn treedt; soms als eene ras voorbijgaande verdooving in armen en beenen, vooral in handen

---

1) Wanneer wij daarnevens lezen: „Die allgemeine Sensibilität schien sonst keine Störung erlitten zu haben," dan betwijfelen wij zeer of daaromtrent wel een naauwkeurig onderzoek in het werk gesteld zij.

en voeten. In zulke gevallen is zij geenszins aan ééne zijde, zelfs niet eens aan dezelfde plaats gebonden; zij openbaart zich nu eens hier, dan weder daar, en hangt gewoonlijk van congestieve toestanden af, die de eigenlijke weefselveranderingen voorafgaan. Zoo beschrijft ANDRAL (t. a. pl. pag. 268) eene waarneming van eenen lijder, die verscheidene maanden vóór hij een aanval van apoplexie kreeg, van tijd tot tijd een volslagen verlies van het gevoelsvermogen op enkele geïsoleerde plekken van de borstkas, ter grootte van pl. min. een 5francsstuk, bespeurde; buiten de grenzen van welke plekken het gevoel geheel intact was.

En ook zelfs, waar de zenuwgeleiding meer duurzaam opgeheven is — zoo als bij apoplexie, verweeking en dergelijke ziekten — kan de anaesthesie in zeer beperkte uitgestrektheid voorkomen; ja kan zij zich zelfs op enkele meer of minder uitgebreide plekken isoleren, tusschen welke het gevoelsvermogen bij onderzoek normaal blijkt te zijn. Bij eene hoogbejaarde dame troffen wij zulk eene begrensde analgesie aan. Patiënte had 8 jaren bevorens een apoplectischen aanval gehad, waaruit in hooge mate aphasie en hemiplegie der regter ledematen was achtergebleven. Aanvankelijk was niet alleen de beweging geheel, maar ook het gevoel in de verlamde ledematen grootendeels opgeheven. Het bewegingsvermogen is in den arm allengs schier geheel teruggekeerd, in het been slechts ten deele; hier is daarentegen het gevoel weder normaal, doch de hand is nog eenigermate doof, dikwijls als ingeslapen; en op de buigzijde van den voorarm bevindt zich eene plek van bijna eene palm lengte en omstreeks $^1/_2$ palm breedte, binnen welker grenzen het steken met naalden, het knijpen der huid enz. der lijderes geen pijn veroorzaakt. Het aanraken der voorwerpen wordt wel gevoeld, schoon minder scherp dan op den anderen arm; van twee indrukken binnen de beschrevene grenzen wordt slechts één waargenomen. Temperatuurverschillen worden slechts in extremen gevoeld; dikwijls heeft de lijderes echter subjectieve gewaarwording van warmte op de beschrevene plaats. De apoplexie scheen in dit geval het gevolg te zijn van harthypertrophie met insufficientie der valvula tricuspidalis. Kunnen wij ons eenerzijds, voorgelicht door de kennis van het geïsoleerde beloop *van* — en de geïsoleerde geleiding *door* iederen afzonderlijken primitiefdraad, aangaande dat voorkomen der anaesthesie op verschillende begrensde ligchaamsdeelen ook al eene heldere voorstelling vormen; anderzijds blijft het — vooral bij het gebrek aan kennis van den oorsprong en het verloop der zenuwvezelen uit en door de hersenen — ten eenenmale onmogelijk zulke begrensde anaesthesiën van cerebralen oorsprong nader te verklaren, of de voorwaarden daarvan aan te wijzen.

Het eenzijdig voorkomen van anaesthesie nu is voor de differentiëele diagnostiek van hersen- en ruggemergsziekten een hoogst gewigtig verschijnsel. Het is door proefnemingen bewezen, dat de geheele zijdelingsche helft van het ruggemerg doorgesneden kan worden, zonder dat in de daaraan beantwoordende extremiteit anaesthesie volgt (uitgezonderd natuurlijk, wanneer in die snijvlakte een in het merg verloopende zenuwwortel is getroffen, in welk geval gevoelloosheid van zeer beperkte uitgebreidheid moet volgen). Ook bij doorsnijding van de beide zijdelingsche helften van het ruggemerg op ongelijke hoogten blijft het gevoelsvermogen voor uitwendige indrukken

in de achterpooten van het dier nog bestaan, en wel in des te hoogere mate, hoe verder die snijvlakten van elkander liggen. Zoo lang men de witte of merg-zelfstandigheid van de achterste strengen des ruggemergs beschouwde als de directe voortzetting, als een conglomeraat van gevoelszenuwdraden, die, van de peripherie afkomstig, door het ruggemerg, als door eenen zenuwstam, hunnen weg naar de hersenen vervolgden, kon men zich van dit resultaat onmogelijk rekenschap geven, tenzij men aannam — wat dan ook door velen aangenomen werd — dat er eene gedeeltelijke overkruising dier vezelen in de achterstrengen zou plaats vinden. Deze meening werd nog bevestigd door — of vond ten minste steun in de omstandigheid, dat na doorklieving van slechts ééne der zijdelingsche helften van het ruggemerg het gevoelsvermogen juist in de extremiteit der tegenovergestelde zijde verminderd scheen (SCHIFF, BROWN-SÉQUARD, SANDERS). De wetenschap van heden leert echter dat de wortels der gevoelszenuwen allen in de gangliencellen der grijze zelfstandigheid eindigen of ten minste overgaan; en dat die grijze zelfstandigheid *in alle rigtingen* de gevoelsindrukken van beide ligchaamshelften *kan* geleiden en zelfs die indrukken nog overbrengt, wanneer zij, nevens de geheele doorklieving van de achterstrengen, tot op eene kleine brug na, mede doorgesneden is. En ofschoon nu ook de aesthesodische vezels der achterstrengen als de directe en geïsoleerde geleidingsbanen moeten worden beschouwd voor de respectieve ligchaamshelften, zoo zal toch, om bovenvermelde redenen, eene stoornis op eene dier banen, bij intacten toestand der grijze zelfstandigheid, eene slechts geringe vermindering van het gevoelsvermogen in de daaraan beantwoordende ligchaamshelft ten gevolge kunnen hebben.

Zien wij uit het medegedeelde dus dat bij plaatselijke (mits tot eene kleine lengte-uitgebreidheid beperkte) aandoeningen, ook zelfs als zij eene geheele zijdelingsche helft van het ruggemerg in eenig punt vernietigen, nog gevoelsvermogen in beide ledematen blijft bestaan; en voegen wij daarbij nog, dat wel betrekkelijk zelden eenig ziekteproces in — of eenig ziekteprodukt op slechts één dier strengen geïsoleerd zal inwerken, maar meestal gelijktijdig op beide strengen eenen storenden invloed zal uitoefenen; dan hebben wij redenen om te mogen verwachten: dat anaesthesiën, van ruggemergslijden afhankelijk, zich in den regel niet in *ééne* extremiteit, maar in *beide* helften van het ligchaam, zij het dan ook in ongelijken graad, zullen openbaren. En aan die verwachting beantwoordt dan ook de klinische ervaring — eenige weinige gevallen uitgezonderd (op sommige waarvan wij reeds sub n°. 3, bladz. 142 verwezen hebben) — geheel en al.

6. *Hersen-anaesthesiën volgen in de ledematen altijd den weg der overkruising.*

Hebben wij vroeger aangetoond, dat die stelling met betrekking tot de hersen-akinesiën eene algemeene en onbetwistbare waarheid bevat; ook met het oog op de hersen-anaesthesiën kan zij, naar wij gelooven, tot wet worden verheven. Wanneer men ook al enkele waarnemingen zou willen aanvoeren, welke met die wet in strijd schijnen te zijn, zoo meenen wij voor als nog aan de juistheid dier waarnemingen, of wel aan de gegrondheid van de daaruit

afgeleide gevolgtrekking, te mogen twijfelen. — De gronden voor dien twijfel hebben wij in onze vorige verhandeling reeds aangevoerd; het zal onnoodig zijn die te herhalen. En hebben wij vroeger reeds het vermoeden uitgesproken, dat in de *beschrijving* van sommige dier waarnemingen vrij zeker eene vergissing zal hebben plaats gevonden, en ten betooge daarvan op eene waarneming (de XVde) van ROSTAN verwezen, wij gelooven uit datzelfde oogpunt ook de XXIIIste waarneming van dienzelfden schrijver te mogen aanhalen, en zouden mede de XXIXste aanvoeren, wanneer de schrijver zelf daarvan niet getuigde: „Diese sehr unvollständige Beobachtung ist wahrscheinlich nicht mit der erforderlichen Aufmerksamkeit angestellt worden" (t. a. pl. pag. 121).

Voor de overkruising der bewegingsparalysen uit hersenziekten heeft de Physiologie, vooral door de nasporingen van den laatsten tijd, eene vrij bevredigende verklaring kunnen geven. De overkruising der kinesodische vezels, zoowel van hersen- als van ruggemergszenuwen, licht het pathologisch feit volkomen toe. Zonder twijfel vindt er eveneens eene overkruising van de gevoelszenuwbanen, respectievelijk van de aesthesodische vezels, plaats. Waar die echter plaats heeft is nog niet zoo zeker uitgemaakt. Toen KÖLLIKER eene overkruising der zenuwvezelen in de commissura anterior ontdekte en hieruit de overkruising der bewegingsverlamming verklaarde — eene hypothese, die, vooral bij de toen nog heerschende meening aangaande den cerebralen oorsprong der ruggemergszenuwen, veel toelichtte, wat zonder haar onverklaarbaar scheen, — toen stelde men zich natuurlijk voor, dat ditzelfde ook het geval zou zijn met de gevoelszenuwen. En werkelijk schenen de histologische waarnemingen en het physiologisch experiment die voorstelling te regtvaardigen. Dat er toch ook ergens eene overkruising van de gevoelszenuwen, even als van de beweegzenuwen moest plaats hebben, was met zekerheid te verwachten. „Immers," zoo sprak reeds voor een 12tal jaren de Hoogleeraar SCHRÖDER VAN DER KOLK (in zijn *Anatomisch-Physiologisch Onderzoek over het fijnere zamenstel en de werking van het ruggemerg*, 1854, blz. 72) „indien de gevoelszenuwen regt naar boven gaan langs de achterste strengen tot in de medulla oblongata, dan zouden, boven de decussatie, de gevoelszenuwen van de regter zijde naast de beweegdraden van de linker — die onder de corpora pyramidalia, zoo als bekend is, zich decusseren — gelegen zijn, en dus de gewaarwordingen van den regter arm aan de zijde vallen van den indruk tot beweging van den linker, hetgeen verwarring moest veroorzaken." Toonde SCHRÖDER VAN DER KOLK door deze woorden de noodzakelijkheid eener overkruising der gevoelszenuwen aan, hij stelde tevens de plaats dier overkruising in de medulla oblongata. Deze laatste meening heeft genoemde Hoogleeraar later laten varen (zie zijne *Verhandeling over het fijnere zamenstel enz. van het verlengde ruggemerg*, pag. 28—30); en in navolging van zeer vele experimentatoren (FODÉRA, EIGENBRODT, BUDGE, STILLING, BROWN-SÉQUARD en anderen) kwam hij, vooral naar aanleiding van de proeven van laatstgemelden Physioloog en van eigene, in vereeniging met Dr. FLES genomene proeven tot de stelling: „dat de kruising van het gevoel in het ruggemerg zelf plaats heeft, zoodat de regter zijde van het ruggemerg de drager is van den indruk der gevoelszenuwen, die zich in de tegenovergestelde linker zijde verspreiden." Hij stelde zich daarbij voor,

dat, terwijl de gevoelsdraden in de gangliencellen van het ruggemerg overgaan, vanhier weder andere geleiddraden (de later door SCHIFF zoogenoemde *aesthesodische*) ontspringen, die zich naar de overgestelde zijde begeven. Zoo beweerde in 1855 ook BROWN-SÉQUARD, dat anaesthesie altijd op de tegenovergestelde zijde van de beleedigde ruggemergshelft zou volgen (zie *Experimental and clinical research on the Physiologie and Pathologie of the spinal cord.* Richmond, 1855). Anderen ontkenden de overkruising der gevoelszenuwbanen in het ruggemerg; zoodat men het den schrijver van een der beknopste en beste handboeken van onzen tijd over Physiologie moest nazeggen: „Wo die Kreuzung der sensibeln Fasern geschieht weiss man nicht" (Vg. HERMANN, *Grundriss der Physiologie des Menschen.* Berlin, 1863, pag. 361).

De Heer SANDERS, een kweekeling der Groninger Hoogeschool, heeft het onderzoek naar de geleidingsbanen in het ruggemerg voor gevoelsindrukken zeer onlangs tot één onderwerp zijner dissertatie genomen, en onder meer andere belangrijke resultaten, waartoe zijne proeven leidden, ook dit verkregen : *dat de normale geleiding zich altijd houdt aan die zijhelft van het ruggemerg, die beantwoordt aan het geprikkelde ligchaamsdeel; maar dat bij verhindering hiervan zij naar de andere zijhelft overgaat, daar blijft bestaan, terwijl dan ook de localisatie van den prikkel aan deze laatste zijde plaats heeft.* Hieruit nu en uit vele andere feiten, in deze verhandeling vermeld, volgt, onzes inziens, overtuigend, dat de overkruising niet plaats vindt tusschen de gevoelszenuwwortels bij hun verloop in de grijze zelfstandigheid; — dat evenmin de aesthesodische vezels, bij haren oorsprong uit die grijze zelfstandigheid, elkander overkruisen; — dat bij gevolg het punt van die overkruising òf in de medulla oblongata, òf in nog hooger gelegene gedeelten van de hersenen gezocht moet worden. Van de hersenzenuwen (beter welligt van de zenuwen van het verlengde merg) is het bekend, dat hare ganliengroepen of kernen zich aan dezelfde zijde bevinden van de peripherische uitbreiding; dat echter die kernen met een ander stelsel van vezels (kinesodische en aesthesodische) in verband staan, welke bij hunnen loop naar de hersenen van weêrszijden naar de raphe gaan en zich hier overkruisen. Waar echter de aesthesodische vezels van het ruggemerg hunne decussatie vinden is nog onzeker; *stellig* niet in het ruggemerg, *mogelijk* in de medulla oblongata, *vermoedelijk* in de raphe.

Men heeft getracht door regtstreeksche proefnemingen nadere kennis te verkrijgen aangaande het beloop der gevoelszenuwbanen door de hersenen; om zoodoende tevens op te klimmen tot de zitplaats der gewaarwording. Men kwam daarbij tot het resultaat, dat het infundibulum, de hypophysis, de glandula pituitaria, het corpus callosum, de commissura anterior, de oppervlakte der hersenhemisphaeren enz. als ongevoelige deelen beschouwd moesten worden; terwijl daarentegen de bodem der 4de hersenholte, de crura cerebelli ad pontem, de crura cerebri, de corpora quadrigemina, de pons en de medulla oblongata gevoelige elementen bevatten.

Ook toegegeven, dat de resultaten dier proefnemingen volkomen te vertrouwen waren, — en daarvan is het voorzeker nog ver af — dan bewijzen zij voor den loop der gevoelszenuwbanen nog volstrekt niets. Zij berusten op de

vroeger opgevatte meening, dat alle vezels, die gevoelsindrukken geleiden, per se tevens voor prikkels gevoelig moeten zijn; eene meening, die sinds de aesthesodische zenuwbanen ons bekend zijn geworden, wel geene verdere tegenspraak zal behoeven.

Altijd zal de pathologische Anatomie, in verband met de klinische ervaring, hier meer licht kunnen verschaffen. Eenige, trouwens betrekkelijk weinige waarnemingen zijn door ons uit dat oogpunt nagespoord — waarnemingen, waarin de lijkopening slechts kleine omschrevene veranderingen in de hersenen leerde kennen. Zij hebben bij ons voorloopig bevestigd, wat reeds WEBER stelde: dat in het corpus striatum, in den thalamus nervorum opticorum en in het over het centrum semiovale gelegen gedeelte der hersenhemisphaer eene wezenlijke voorwaarde voor de vorming van gevoelsgewaarwordingen moet bestaan.

7. *De anaesthesie der hersenzenuwen volgt de wet der overkruising niet altijd.*

Hebben wij vroeger deze stelling reeds besproken met betrekking tot de bewegingsverlamming; ook wat betreft de anaesthesie is zij geldig. Het zal onnoodig zijn ten bewijze daarvan vele voorbeelden aan te halen. Toch kunnen wij niet nalaten hier andermaal op eene waarneming te verwijzen (door ons beschreven in VAN DEEN's *Archief*, 2de Jaargang, 1847, pag. 119 en volg.), waarin bij eenen lijder, behalve het bewegingsvermogen, ook dat van het gevoel in de regter ledematen en in de linker helft van het aangezigt geheel was verloren gegaan. Als oorzaak dier *hemiplegie alterne* (GÜBLER) wezen wij op eene belangrijke eenzijdige verweeking der pons Varolii, welke nevens andere ziekelijke veranderingen in de hersenen bij de sectio cadaveris werd aangetroffen. Ten vorigen jare hadden wij een lijder, een man van circa 70 jaren, onder behandeling, die uit apoplexie akinesie en gedeeltelijk verlies van het gevoelsvermogen der regter ledematen, met aanmerkelijke anaesthesie in de linker helft van het aangezigt, had overgehouden. Het gevoel is na verloop van twee maanden in de respectieve deelen allengs teruggekeerd; doch het bewegingsvermogen der verlamde ledematen hoogst beperkt gebleven. ANDRAL beschrijft (t. a. pl. pag. 270) een soortgelijk geval. Een 60jarige lijder verloor, na geruimen tijd over hoofdpijn, vooral in de regter slaapbeenstreek geklaagd te hebben, plotseling het gezigtsvermogen met het regter oog. Dit duurde zes maanden, waarna de regter zijde van het aangezigt alle gevoelsvermogen verloor. Omstreeks 20 dagen later openbaarde zich in den linker arm akinesie, zonder eenige stoornis van het gevoel, en kort daarop werden ook de spieren van het aangezigt ter regter zijde verlamd.

Wij zullen, na hetgeen wij in onze vorige verhandeling betrekkelijk de hemiplegie alterne in het midden hebben gebragt, in geene nadere omschrijving behoeven te treden van de oorzaak van dat verschijnsel. Wat wij toen toch aangaande de overkruising der kinesodische vezelen van de hersenzenuwen mededeelden, geldt evenzeer van die der aesthesodische. Van den n. trigeminus o. a. is dit op overtuigende wijze gebleken door de nasporingen van KÖLLIKER, STILLING en vooral van SCHRÖDER VAN DER KOLK. Wordt de zenuwbaan van af hare centraalkern tot aan het ganglion Gasseri in haren

loop door de ziekte getroffen, dan moet de anaesthesie zich natuurlijk openbaren aan de gelijknamige zijde der ziekelijke aandoening, bij gevolg aan de tegenovergestelde zijde der verlamde ledematen. Treft daarentegen de ziekelijke aandoening de aesthesodische vezelen, welke van uit de centraalkern naar de raphe schijnen te verloopen, om zich hier te decusseren, dan hangt het verschil enkel af van de plaats waar, namelijk aan deze of aan gene zijde der overkruising.

Wij moeten hier voorshands onze opmerkingen staken en voor eene latere gelegenheid overlaten te onderzoeken in hoe verre bij centrale anaesthesiën de opwekbaarheid voor reflexbewegingen en irradiatiegevoel door prikkeling der anaesthetische deelen voortduurt, en in welk verband voedingsstoornissen in de verlamde deelen tot de centrale anaesthesiën staan. Wij zullen dan tevens gelegenheid vinden nog eenige andere punten betreffende de centrale anaesthesiën ter sprake te brengen, welke voor de diagnostiek der hersenziekten, onzes erachtens, niet onbelangrijk zijn.

VERGROEIJING VAN HET ZACHTE GEHEMELTE MET DEN WAND VAN DEN PHARYNX; OPERATIE ENZ.,

DOOR

Dr. A. H. SCHOEMAKER.

Eerst in den laatsten tijd is de aandacht der heelkundigen op deze vergroeijingen gevestigd. Dr. VAN DER HOEVEN deelt een merkwaardig door hem waargenomen geval in het *Archiv für klin. Chir.*, B. I, S. 448—450 mede. Hierop volgde spoedig een opstel van SZYMANOWSKI in het *Prager Vierteljahrschrift* (1864, 1. pag. 59), waar hij 8, deels eigene, deels waarnemingen van anderen mededeelt. DIEFFENBACH, MALGAIGNE en MAYO maken wel gewag van deze vergroeijingen, doch bepaalde beschrijvingen omtrent het ontstaan en verloop dezer ziekelijke afwijkingen zoekt men er te vergeefs. Wel geeft DIEFFENBACH in zijne *Operat. Chirurgie*, pag. 455, de methode aan, hoe deze vergroeijingen kunnen opgeheven worden. Hierop zullen wij later gelegenheid hebben terug te komen. Bij de nog zoo schaarsche litteratuur over dit onderwerp meenden wij geen overtolligen arbeid te verrigten met de bekend gemaakte gevallen in een tabellarisch overzigt hier mede te deelen.

Nº.	Waarnemers.	Citaat.	Geslacht en Ouderdom.	Oorzaken.
1	RUDTORFFER.	*Abhandlung über die einfachste und sicherste Operationsmethode eingesperrter Leistenbrüche.* Wien, 1805. Bd. I, pag. 192.	Niet opgegeven.	Syphilis.
2	OTTO.	*Handbuch der pathologische Anatomie.* Breslau. pag. 210.	Niet opgegeven.	Syphilis.
3	J. HOPPE.	*Deutsche Klinik.* 1852, pag. 235.	24 jaren, vrouwelijk.	Verkoudheid (Schnupfen).
4	W. TURNER.	*Edinburgh Medical Journal.* Januarij 1860.	Niet opgegeven.	Syphilis.
5	J. VAN DER HOEVEN.	LANGENBECK's *Archiv für klinische Chirurgie.* Bd. I, Heft 2. 1860.	45 jaren, mannelijk.	Syphilis.
6	SZYMANOWSKY.	*Vierteljahrschrift für die practische Heilkunde.* Bd. I, 1864, pag. 59.	Soldaat, 30 jaren.	Syphilis.
7	"	"	Soldaat, 35 jaren,	Een acuut proces, w schijnlijk diphtherit
8	"	"	12 jaren. mannelijk.	Waarschijnlijk syph doch niet zeker, das overigens geen tee van een constitutio lijden aanwezig Van den anderen is het verloop zeer la durig geweest en s phulose niet zeer uit drukt. Uit de anamı is alleen op te mak dat de ouders ge geweest zijn en een te Odessa den knaap 2 jaar een pillenk had doen ondergaan
9	PAUL.	*Archiv für klinische Chirurgie,* von LANGENBECK. 1865. Bd. VIII. pag. 202.	36 jaren. vrouwelijk.	Syphilis.
10	"	"	23 jaren. vrouwelijk.	Syphilis.
11	"	"	34 jaren. vrouwelijk.	Syphilis.

Uitgebreidheid der vergroeijing.	Mogelijkheid en gevolg der operatie.
boring van het zachte gehemelte ter grootte van eene enpen.	De onderrand wordt van den achterwand van den pharynx losgemaakt, met herstel van den oorspronkelijken vorm.
naauwkeurig opgegeven.	
geheele zachte gehemelte is met den pharynxwand groeid, de top der uvula vrij gebleven.	Herhaalde operatiën met opvolgende inlegging eener buis. Ten slotte herstel der gemeenschap tusschen de neus- en keelholte.
ıts eene kleine opening tusschen het cavum pharyngo-ale en pharyngo-orale.	Eerst bij de sectie gevonden.
ele vergroeijing der uvula en van den rand van het hte gehemelte. Drie openingen tusschen mond- en neus-te. De arcus palato-glossi zijn sterk gespannen, de arcus ıto-pharyngei naar achteren getrokken. Het zachte gehe-te en de uvula blaauwachtig rood en lidteekenachtig.	De uvula dik, de lospelling mogelijk, doch de operatie wordt niet toegestaan, daar de toestand voor den lijder zeer dragelijk was, ja door hem zelfs niet opgemerkt was. De stem is nasaal.
uvula en de arcus palato-glossi zijn verloren gegaan, arcus palato-pharyngei naar achteren gespannen en met pharynxwand vergroeid. In het zachte gehemelte eene ning ter lengte van 3''' en ter breedte van 2'''. Naar teren vast geel lidteekenweefsel.	Op verlangen van den lijder wordt de operatie beproefd, doch zonder resultaat.
el dezelfde toestand als in het vorige geval, de opening het gespannen zachte gehemelte grooter en het lidtee-weefsel vaster en meer gespannen.	Elke operatie kan alleen den toestand verergeren.
gehemeltebogen en uvula geen spoor meer. Een grens schen den pharynxwand en het hierin overgaande zachte emelte niet waar te nemen. In het midden op de ats der uvula bestaat eene opening ter lengte van 4''' ter breedte van $2^1/_2$''', het onderste gedeelte hiervan is oonlijk met slijm en overblijfselen van spijzen gevuld, en in den voorsten hoek blijft eene gemeenschap tus-en de mond- en neusholte over. Reinigt men deze ning met de sonde, dan ziet men, dat de wervellig-men vroeger ook in het pathologische proces betrok- zijn geweest, want men ontwaart eene met lidteeken-fsel begroeide verdieping in den achterwand van den rynx.	De operatie was onuitvoerbaar, daar eene lospelling dezer vergroeijing het slikken zeker moeijelijker zoude gemaakt hebben.
gehemeltebogen en amandelen zijn geheel in lidteeken-fsel veranderd, dat in den achterwand van den pha-x overgaat. Eene ovale spleet voert in de keelholte, vijl door eene tweede opening, ter grootte van eene zenpen, er eene gemeenschap tusschen mond- en neus-te bestaat.	Werd niet geopereerd.
beide voorste gehemeltebogen zijn door lidteekenweefsel aller en zijn naar achteren en onderen gespannen. Van linker arcus palato-pharyngeus was geen spoor meer r, daarentegen ging het lidteekenachtige overblijfsel, k gespannen, bijna horizontaal in den achterwand van pharynx over. Op de plaats der regter amandel eene kachtige, gedeeltelijk nog ulcererende verdieping.	Werd niet geopereerd.
zachte gehemelte is regts van de middellijn tot aan rand van het beenige gespleten, zoodat de uvula ge-l in de linker helft valt. De randen der spleet diver-en naar achteren. Het regter gedeelte is sterk naar teren en buiten getrokken en hangt vrij in het cavum ryngeum en kan met een pincet gemakkelijk naar het lden getrokken worden. De beide bogen zijn slechts inig veranderd. Het linker gedeelte met de uvula is r een breed, dik en hard stuk lidteekenweefsel met achterwand der pharynx vergroeid.	Het linker vergroeide gedeelte wordt van den pharynxwand losgemaakt. Hierna de randen van beide helften wond gemaakt en door vier naden vereenigd. Dit gelukt volkomen, behalve dat er eene kleine vergroeijing der uvula met den pharynxwand ontstaat, die evenwel niet storend is.

N°.	Waarnemers.	Citaat.	Geslacht en Ouderdom.	Oorzaken.
12	CZERMAK.	*Sitzungsberichte der math. naturw. Klasse d. Wien. Acad. d. Wissensch.* 1858, n°. 8.	14 jaren, vrouwelijk.	Scrophuleuse zwe neus- en keelhol
13	RIED.	*Jenaische Zeitschrift für Medicin*, cet. 1—4 (1864).	25 jaren, vrouwelijk.	Lupus ulceros
14	»	»	14 jaren, vrouwelijk.	Scrophuleuse zw
15	»	»	36 jaren, mannelijk.	Syphilis.
16	»	»	31 jaren, vrouwelijk.	Syphilis.
17	»	»	16 jaren, mannelijk.	Syphilis.
18	»	»	22 jaren, vrouwelijk.	Syphilis.
19	»	»	24 jaren, vrouwelijk.	Syphilis.
20	»	»	40 jaren, mannelijk.	Syphilis.

Uitgebreidheid der vergroeijing.	Mogelijkheid en gevolg der operatie.
›eijing van het zachte gehemelte met den wand van ›harynx, waardoor de neus- en mondholte geheel van der afgesloten worden.	Niet opgegeven.
.nd van het gehemelte en de bogen zijn met den van den pharynx vergroeid. De uvula gedeeltelijk ren, waar naast nog eene kleine opening bestaat, ıt neus- en mondholte nog met elkander communi- ı.	Niet geopereerd.
le vergroeijing der achterste bogen en van het on- e gedeelte van het zachte gehemelte met den wand den pharynx, aan de linker zijde der ineengeschrom- ı uvula nog eene kleine spleetvormige communicatie- ing voor neus- en mondholte.	Niet geopereerd.
:achte gehemelte en de uvula zijn bijna geheel met wand van den pharynx vergroeid. Links van de uvula kleine spleet, waardoor lucht door de linker neus- ı gedreven kan worden. Regts eene kleinere spleet, door zeer moeijelijk lucht door de regter neus-opening :t gedreven.	
chterste gehemeltebogen zijn over hare geheele uitge- lheid met den wand van den pharynx vergroeid. De ste gaan sterk gespannen naar den wortel der tong, :door deze naar achteren getrokken en den isthmus ium vernaauwd wordt. De uvula is door twee spleten hare basis zoo verlengd, dat zij den wortel der tong le epiglottis aanraakt, waardoor een hoestprikkel on- onden wordt.	De verlengde uvula wordt verkort, waardoor het hoesten langzamerhand overging.
geheele vergroeijing. De uvula ontbreekt, op hare ts eene kleine spleet, waardoor de lijder slechts met ite lucht kan drijven. De ingang naar den oesopha- is door lidteeken-zamentrekking vernaauwd.	Niet geopereerd.
vula ontbreekt, het zachte gehemelte gedeeltelijk ver- ıt, gedeeltelijk met den wand van den pharynx ver- id. Tusschen neus- en keelholte bestaat nog eene ːtvormige opening ter lengte van 2‴ en ter breedte 1‴. Aan den achterwand van den pharynx bevinden vele striemvormige lidteekens met beginnende ring- ıige vernaauwing van den oesophagus. Na verloop een jaar is de vernaauwing van den oesophagus zoo ienlijk toegenomen dat men er met den top des vingers meer in kan dringen. Het gehoor is minder scherp, al aan de regter zijde.	Behandeling en verderen afloop niet opgegeven.
zachte gehemelte en zijne bogen met den wand des ynx vergroeid, de uvula ontbreekt. Tusschen de neus- ceelholte bestaat nog gemeenschap door eene ronde ıing ter grootte eener erwt. Daarenboven talrijke mvormige lidteekens met eene geringe vernaauwing den isthmus faucium.	Niet nader opgegeven.
zachte gehemelte, de achterste bogen en de uvula zijn ːrkenbaar en in lidteekenweefsel veranderd, terwijl de ·ste bogen, uitgaande van eene in het midden liggende hoekige opening, als sterk uitstekende plooijen bijna naar de basis der tong gaan en dezelve naar achteren ken, waardoor de isthmus faucium aanzienlijk ver- ɔwd wordt.	

N°.	Waarnemers.	Citaat.	Geslacht en Ouderdom.	Oorzaken.
21	RIED.	*Jenaische Zeitschrift für Medicin.*	31 jaren, mannelijk.	Syphilis.
22	»	»	23 jaren, mannelijk.	Niet juist beken[illegible]
23	WALTER J. COULSON.	*Lancet*, 1862, Vol. II, pag. 529.	27 jaren. mannelijk.	Syphilis.

Uitgebreidheid der vergroeijing.	Mogelijkheid en gevolg der operatie.
zachte gehemelte en de bogen zijn geheel met den ıterwand des pharynx vergroeid en lidteekenachtig. ›rkwaardig hierbij was, dat de uvula nog normaal groot met hare achtervlakte niet vergroeid was. Zij is even- l aan beide zijden slechts door een paar peesachtige orden met het velum verbonden. Strengvormig lidtee- nweefsel zet zich naar beneden in den oesophagus zoo voort als men met den vinger reiken kan, de epiglottis ineengeschrompeld, onregelmatig en weinig bewegelijk. genover het vooruitstekende gedeelte van den larynx vindt zich eene ringvormige vernaauwing van den oeso- agus, die nog met zweren bezet is. Met den top van n wijsvinger kan men hier slechts met moeite indringen. ›t slikken is zeer moeijelijk, waarbij nog dikwijls ge- elten in de rima glottidis geraken en hevig hoesten ver- rzaken. De stem is ruw en het spreken moeijelijk. tiënt klaagt over luchthonger en drukking op de borst. onmogelijkheid door den neus te ademen veroorzaakt n lijder de meeste last.	De operatie wordt voor onuitvoerbaar gehouden (?), omdat het lidteeken zich te hoog naar boven uitstrekte. Daarom werd het geheele velum uitgesneden, waardoor patiënt tot zijne vreugde weder door den neus konde ademen. (Hoe nu het slikken was wordt niet opgegeven. Vermoedelijk wel zeer slecht.)
ıeele vergroeijing door een groot, breed, hoefijzervormig teeken, dat zich van de amandelen naar den achterwand s pharynx uitstrekt, zoodat van de uvula en achterste gen geen spoor meer herkend wordt. In het midden n dit lidteeken, op de plaats der vroegere uvula, is eene eine verdieping, die in een nog kleiner kanaal voert, ıarin men eene dunne sonde een halven duim ver kan engen. Nog voor weinige dagen kon patiënt hierdoor cht in den neus drijven. Nu is dit geheel onmogelijk neus- en keelholte zijn volkomen van elkander afge- ten.	Het lidteeken wordt gedeeltelijk met de schaar, gedeeltelijk met een spatelvormig instrument door den neus van den pharynxwand losgemaakt. Het gevolg was gunstig, daar het ademen weder door den neus konde geschieden.
harde en zachte gehemelte schenen met den achterwand n den pharynx een gewelf te vormen. Het zachte ge- melte was daarbij zeer vast en gespannen, als of de imte achter hetzelve gevuld was. De spraak was als of ide neusgaten gesloten waren, *m* en *n* kon patiënt niet spreken. De ademhaling geschiedde alleen door den ond. Patiënt verklaart niet het minste onderscheid tus- hen verschillende voedingsstoffen, als suiker, zout, mos- rd of brood, te proeven.	Uit vrees voor weder aangroeijing bij lospelling van het zachte gehemelte sneed COULSON het zachte gehemelte ongeveer $^1/_2$" achter het harde van de eene naar de andere zijde door. Het afgesneden gedeelte van het zachte gehemelte, ter breedte van $^1/_3$—1" en ter lengte van boven naar beneden $^1/_2$", wordt weggenomen. De bloeding was gering. Patiënt kon dadelijk door den neus ademen, terwijl reuk en smaak terugkeerden. Bij het slikken kwam evenwel voedsel in de achterste neusopeningen. Na eenige dagen begon zich de gemaakte opening zamen te trekken, deze werd daarom met een plukselprop verwijd; hierbij werd de merkwaardige waarneming gemaakt, dat, wanneer de opening verstopt was, patiënt geen azijn, cayenne-peper of mosterd proeven kon, terwijl hij dadelijk na het verwijderen der prop kon aangeven wat op zijne tong gebragt was. Een jaar later vernam COULSON dat de opening tusschen neus en pharynx nog bestond en dat patiënt door de operatie zeer gebaat was.

N⁰.	Waarnemers.	Citaat.	Geslacht en Ouderdom.	Oorzaken.
24	SIGMUND.	*Wiener Medicinisch Wochenschrift*, N⁰. 48, Jahrg. 1854.	36 jaren, Bakker.	Syphilis sedert 1[illegible] in verschillende [illegible]
25	"	"	42 jaren, Landeigenaar.	Syphilis sedert 29ste jaar.
26	"	"	29 jaren, vrouwelijk.	Syphilis.

Uitgestrektheid der vergroeijing.	Mogelijkheid en gevolg der operatie.
.ijmvlies van de basis en buitenzijde van den neus- is zoodanig gezwollen en met plooijen voorzien, dat er niet dieper in kan zien en voor den doorgang van gesloten is. Aan de regter zijde der tong ziet men langwerpige zweer. De regter arcus palati en het ı tot aan de plaats der ontbrekende uvula is schuinsch ijde en naar den achterwand van den pharynx ver- en en hiermede vergroeid. De rand van de linker van het zachte gehemelte, van den boog en van den len keelwand zijn, voor zoo ver zigtbaar, met eene bedekt. Nadat onder eene inwrijvingskuur met kwik- en het inwendig gebruik van jod. kal. de aandoenin- op de verschillende plaatsen van het ligchaam en ook erende vlakte in de keel genezen waren, zag SIGMUND ok dit gedeelte van het gehemelte met den keelwand oeid was, zoodat de neusholte geheel van de mond- eelholte afgescheiden was. De spraak was duidelijk, nasaal. Patiënt klaagt alleen over eene lastige droog- van de mond- en keelholte, vooral in den slaap.	Door drukking en trekking trachtte SIGMUND den rand van het gehemelte weder los te maken, dat evenwel niet gelukte. Eene insnijding stond patiënt niet toe.
ve aandoeningen der beenderen vond men op het e gehemelte eene zweer ter grootte van een dubbeltje ergroschen), met uitgevreten rand en spekachtige . Dergelijke zweren bedekten den geheelen achter- . van den pharynx, de bijna geheel verwoeste aman- en gehemeltebogen, terwijl de uvula ontbrak. Nadat 2 kwikinwrijvingen gedaan waren moest hiermede ns eene bijkomende pleuritis gedurende 5 weken op- aden worden. De zweer aan het zachte gehemelte reeds, na de 17de inwrijving en 3maal met nitras ar- gecauteriseerd te zijn, genezen. De zweren aan den vand en gehemeltebogen worden met eene oplossing nitras argenti dr. i. ad dr. ii. aq. destill. en in sub- ie getoucheerd. Na de 13de inwrijving waren zij in etterende vlakten veranderd en schenen met een ken bedekt te worden. Ondertusschen begon de ver- jing der achterste gehemeltebogen van onder aan en rende het verloop der pleuritis kwam de geheele ver- jing van het zachte gehemelte met den keelwand tot . Noch de dagelijksche aanstrijking der granulerende e, noch de spanning en trekking van het zachte ge- elte door den lijder zelf, waren in staat de vergroeijing te gaan.	Eene losmaking werd niet beproefd.
achte gehemelte is met talrijke kleine lidteekens be- d, de amandelen verwoest. Het zachte gehemelte is den achterwand des pharynx diep naar beneden ge- ken en hiermede vergroeid. Bij een naauwkeurig on- oek ontdekte men aan de linker zijde van het zachte melte nog een vrijen rand ter breedte van een vinger, venwel vast tegen den pharynxwand aan. De spraak nasaal. Patiënte vorderde wegens het moeijelijke en operatieve hulp.	Het zachte gehemelte wordt op de laagste plaats zijner vergroeijing met eene gebogene bistourie gemakkelijk doorsneden en patiënte bevolen dikwijls te gorgelen en te rogchelen, terwijl dagelijks één en tweemaal niet alleen den achterwand van den pharynx maar ook den rand van het gehemelte met nitras argenti gecauteriseerd werd. Niettegenstaande dit alles begon de vergroeijing op nieuw van uit de gehemeltebogen en kwam nu zoo volledig tot stand, dat ook de vroegere kleine opening aan de linker zijde verdween en de vroegere spanning terugkeerde. Eene tweede operatie werd niet beproefd.

N°.	Waarnemers.	Citaat.	Geslacht en Ouderdom.	Oorzaken.
27	BRIJK.	*Wiener Medicinisch Wochenschrift*, N°. 43, Jahrg. 1864.	20 jaren, vrouwelijk.	Klierziekte sedert jaren? Aangeboren syph
28	»	»	14 jaren, mannelijk.	Syphilis congeni
29	»	*Wiener Medicinisch Wochenschrift*, N°. 44, Jahrg. 1864.	40 jaren, mannelijk.	Syphilis.
30	»	»	»	»

Bij deze 30 gevallen kunnen er nog 11 gevoegd worden van SIGMUND, voorkome
Verwachsung des weichen Gaumens mit den Rachenwand bei Syphilitischen. De gev
men. Wij meenen hierbij nog te moeten zeggen, dat de 3 eerste nommers van
waarneming volgen, in de hoop dat de meerdere uitvoerigheid den lezer niet al

Uitgestrektheid der vergroeijing.	Mogelijkheid en gevolg der operatie.
m is met den achterwand des pharynx vergroeid. g en amandel aan de regter zijde is vervangen door usterend lidteeken, de uvula ontbreekt, op zijne indt men eenigzins meer naar de linker zijde eene ter grootte eener erwt, waardoor er nog eene ge- ap tusschen mond- en neusholte bestaat. Het on- zedeelte van den linker boog en een rudiment van ndel is nog aanwezig en eenigzins gezwollen.	De behandeling en afloop wordt niet nader opgegeven.
ap werd wegens eene sedert jaren aanhoudende eid in de Kliniek opgenomen. Bij inspectie der te bleek, dat het zachte gehemelte met den keel- vergroeid was. De gehemeltebogen en amandelen aan beide zijden ingenomen door een vast glinste- lteeken, dat met den achterwand van den pharynx id was, waarvan twee wrongen naar de plaats der convergeerden. De uvula was verloren gegaan en e plaats bevond zich eene ronde opening ter grootte erwt, waardoor de gemeenschap tusschen neus- en ening onderhouden werd.	Niet opgegeven.
atiënt sedert 3 jaren met verzweringen aan het zachte lte en keelholte op verschillende wijze behandeld erd hij op de Kliniek opgenomen en het volgende zeer vermagerden lijder gevonden. Patiënt lijdt vige dyspnoe, die vooral des nachts door gedurige nvallen zoo hevig is, dat hij niet in staat is te lig- naar alleen in opgerigte houding of door heen en te gaan verligting der benaauwdheid kan verkrijgen. kkings-aanvallen worden ook door drinken opge- daar de vloeistof in den larynx en trachea afvloeide. voel van droogheid in de keel, de hevige dorst, die uit vrees voor een aanval van stikken niet durfde n, alsmede de slapelooze nachten hebben den lijder itgeput. De in- en uitademing zijn belemmerd, de zeer emphysemateus. De stem is zonder klank. neusholten zijn aanmerkelijk vernaauwd. hte gehemelte is veranderd in een vast wit glanzend en, dat met dikke, naar boven convergerende wron- dekt is en zich overigens aan het gezond gebleven gehemelte vast zet. In het midden hiervan is eene g ter grootte eener erwt. Eene dergelijke lidteeken- bekleedde den achterwand en de beide zijwanden der waarin geen spoor van gehemeltebogen of tonsillen e herkennen was. Bij onderzoek met den keelspiegel men dat de epiglottis verwoest en vervangen was ene lidteekenachtige wrong, die zich aan beide zijden gde en naar achteren weder zamenkwam en op deze den ingang naar de stemspleet ringvormig omsloot. amenta ary-epiglottica, de cartilagines santoriniana isbergianae zijn geheel door lidteeken-massa ingeno- Van den regter stemband ontspringt een gezwel ter e ongeveer van een hazelnoot, dat naar voren tegen sis der tong met eene oppervlakkige sleuf voorzien de stemspleet tot op 1—1½‴ afsloot. De linker and is niet te zien.	Wegens de aanhoudende dyspnoe werd de tracheotomie verrigt in de 3 bovenste ringen van den larynx en eene canule aangelegd. Het gevolg dezer operatie was naar wensch. De stikkingsverschijnselen hielden op en den 12den dag na de operatie werd de metalen canule door eene van caoutchouk vervangen, die patiënt genoodzaakt was te blijven dragen. Bij sluiting der canule was de stem lispelend, doch verstaanbaar. Drie maanden na de operatie is de lijder in staat vloeibare spijzen te slikken, zonder hoest te verwekken. Ook verheugt hij zich 's nachts in een rustigen slaap. Ter regtvaardiging der operatie laat BRIJK hier de aanmerking volgen, dat hierdoor het aanwezige levensgevaar voor den lijder niet alleen opgeheven maar ook het voortbestaan van het leven verzekerd werd, wanneer de kunstmatig in den larynx gemaakte opening door het voortdurend dragen der canule opengehouden werd. Hij gelooft dat eene exstirpatie der lidteekenmassa van den mond op niet te overwinnen moeijelijkheid zoude gestuit hebben en zoo het ook al gelukt ware, zoude de toestand er door verergerd zijn, daar bij de verwoesting van de epiglottis aan eene sluiting van den larynx bij het slikken niet konde gedacht worden.

Oesterreichs Zeitschrift für practische Heilkunde, Jahrgang 1857. N°. 29: *Die* ı evenwel niet zoo uitvoerig medegedeeld dat wij ze in onze Tabel konden opne- overgenomen zijn uit het opstel van SZYMANOWSKI. Hierop laten wij onze al afschrikken.

Zientje keizer, 31 jaren, geboren te Hasselt, verhaalt in zeer moeijelijk verstaanbare woorden, dat zij in hare jeugd altijd zeer gezond geweest is, en zich niet herinnert ooit anders ziek geweest te zijn dan in de laatste jaren. Hare moeder is aan longtering overleden. Haar vader, nog in leven, is steeds gezond. Op haar 17de jaar werd zij naar het gesticht Veenhuizen gebragt, waar zij 3 jaren bleef en geheel gezond het gesticht verliet om er na één jaar terug te keeren. Zij vertoefde er nu 5 jaren, en vertrok volmaakt wel, evenwel niet in haar onderhoud kunnende voorzien, werd zij er na 5 maanden weder heengebragt. In Maart of April 1862 kreeg zij er volgens haar zeggen het eerst van alle gesticht-bewoners de keelziekte in zoo hevigen graad, dat zij gedurende vele dagen hoegenaamd niets kon slikken. In dien tijd en nog lang daarna was zij dagelijks met een pennetje sterk gebrand. In hoe verre zij er koorts bij gehad heeft, is uit haar verhaal niet op te maken. Gezigtsstoornissen of andere verlammingsverschijnselen heeft zij nooit waargenomen. Langzamerhand was haar toestand eenigzins verbeterd, doch het slikken was moeijelijk gebleven. Met eene zeer onduidelijke stem en algemeen vermagerd verliet zij den 27sten April 1864 het gesticht. Met eenige koopwaren beproefde zij te Leeuwarden hare fortuin, die haar, zoo als spoedig bleek, niet gunstig was. De spraak was hiervan voornamelijk de oorzaak, want deze was zoo onduidelijk, dat de menschen haar niet konden verstaan, vooral als zij eenigzins verkouden was. In dezen toestand zwierf zij rond tot in Januarij 1865, toen zij te Harderwijk aankwam, waar zij gedurende 7 weken behandeld werd. Zonder merkbare verbetering verliet zij deze stad, en kwam na 4 weken te Kampen, waar zij 14 dagen in het Stads-Ziekenhuis verpleegd werd. In denzelfden treurigen toestand verliet zij deze stad en zwierf rond totdat zij den 27sten Julij 1865 te Borne aankwam. Hare keelaandoening was nu zoo verergerd, dat het ademhalen uiterst moeijelijk en het slikken van vloeibare en vaste spijzen geheel onmogelijk was. Eene kleine hoeveelheid brijachtige stof kan zij alleen nog door krijgen.

Status praesens. Een meisje van kleine gestalte, met sterk uitgedrukte oostersche type, ligt met eene op verren afstand hoorbare reutelende ademhaling te bed. Bij elke inademing worden de neusvleugels sterk opgetrokken en den altijd openstaanden mond verder geopend. Het openstaan van den mond met vooruitgeschoven onderkaak geeft aan het gelaat eene leelijke (hässliche) uitdrukking. Elk oogenblik tracht zij, met veel moeite, taaije, witte met veel lucht vermengde mucus uit den mond te verwijderen. De huid is koud, het aangezigt paarschachtig, conjunctiva geïnjicieërd, verder geen spoor van oogziekte. De beide neusgaten zijn met drooge, bruine korsten gevuld. Bij inspectie der mondholte ziet men deze geheel gevuld met witte, schuimende mucus, na deze, door gorgelen met water, waardoor patiënte zeer benaauwd wordt, verwijderd te hebben, ziet men het slijmvlies van het gehemelte matig geïnjicieërd. Pogingen om de tong neêr te drukken, ten einde het zachte gehemelte en de keelholte te inspecteren, veroorzaken dadelijk zoo grooten ademnood, dat ik hiervan voor 's hands moest afzien. Halsklieren niet gezwollen. Borstkas plat, borst- en buikorganen leveren niets abnormaals op. Bij het naauwkeurigste onderzoek worden nergens sporen eener vroegere syphilitische aandoening waargenomen. Na patiënte gedurende 8 dagen met ligt adstringerende gorgeldranken behandeld te hebben, verbeterde haren toestand in zoo verre, dat zij mij de bovenvermelde anamnestica, ofschoon in slecht verstaanbare woorden, mededeelde. Het slikken is ook verbeterd, eveneens het ademhalen, dat bij gesloten mond evenwel onmogelijk is. Haar toestand liet nu een naauwkeuriger onderzoek toe. De tong kan nu zelfs geruimen tijd neêrgedrukt worden, waardoor wij in staat waren den volgenden toestand waar te nemen. De tong is normaal en kan ver naar buiten gebragt en in alle rigtingen bewogen worden. Het slijmvlies der

mondholte levert niets abnormaals op. Bij het nederdrukken der tong ziet men, dat het zachte gehemelte op een afstand van ongeveer 1 centimeter van den rand van het harde gehemelte overgaat in eene dikke met diepe groeven voorziene lidteekenachtige massa, zoodat van de uvula, amandelen en bogen geen spoor meer gevonden wordt. Dit lidteekenweefsel gaat naar voren en ter zijde in den wortel der tong over, terwijl het naar achteren vast met den pharynxwand vergroeid is, zoodat het den geheelen isthmus faucium inneemt. Op de grens van het normale en ziekelijk veranderde gedeelte van het zachte gehemelte ziet men eene kleine, langwerpige spleet ter lengte van $^1/_2$ centimeter. De randen dezer spleet liggen lipvormig tegen elkander aan. Met eene dunne, metalen sonde kan men er 1 à $1^1/_2$ centimeter indringen. De epiglottis en bovenste stembanden kunnen met den vinger niet bereikt worden, daar de dikke lidteekenmassa's aan den wortel der tong van beide zijden in den vorm van kussens tot elkander naderen, tusschen welke eene spleetvormige opening van 1 à $1^1/_2$ centimeter, van voren naar achteren loopende, overblijft. Dringt men met den top van den vinger in deze spleetvormige opening, dan voelt men, ofschoon onduidelijk, de epiglottis. Deze manipulatie veroorzaakt telkens grooten ademnood. De diepte dezer spleet, alvorens men aan de epiglottis komt, kon natuurlijk niet naauwkeurig gemeten worden, doch bedraagt, naar het gevoel met den top des vingers te oordeelen, stellig één centimeter. Met den vinger door deze spleet in den oesophagus te komen, was onmogelijk, en toch was deze spleetvormige opening de eenigste smalle weg, langs welken zoowel lucht naar de longen als voedsel naar de maag moest gebragt worden. Om nog meer zekerheid te erlangen, dat het zachte gehemelte geheel en vast met den pharynxwand vergroeid was en de gemeenschap tusschen neus en mond, en neus- en keelholte geheel versperde, nam ik nog de volgende proeven. De mond wordt gesloten, en een klein spiegeltje voor de neusopeningen gehouden, bij de sterkste pogingen van patiënte om uit te ademen, wordt er niet het minste beslag op het voorgehouden spiegeltje waargenomen. Blaast men door een beurtelings in beide neusgaten gebragten catheter lucht in, dan ontwijkt deze onder een hard sissend, bijna fluitend geluid naar de mondholte, door de boven beschrevene kleine spleet op de grens van het normale en ziekelijk ontaarde gedeelte. Hierdoor kreeg ik de zekerheid, dat beide neusgangen door de kleine spleet nog met de mondholte in gemeenschap stonden, ofschoon patiënte niet meer in staat is bij de uitademing lucht door den neus te drijven. De reden hiervan moet gezocht worden in de lipvormige sluiting van den rand der spleet. Om te weten of er nog eene gemeenschap tusschen de neusgangen en de keelholte bestond, wordt weder beurtelings in beide neusopeningen een catheter gebragt, en terwijl een vinger in de mondholte de kleine spleet digt hield, lucht ingeblazen. Hierbij bleek, dat er hoegenaamd geen lucht konde doorgeblazen worden en patiënte gaf, zonder dat zij op dit verschijnsel opmerkzaam gemaakt was, aan, dat het haar in beide ooren knapte. Ik overtuigde mij hiervan ook zelf door beurtelings hare ooren door eene elastieke buis met het mijne in gemeenschap te brengen en de proef te herhalen. Bij percussie verder van den larynx blijft de toon dezelfde hoogte behouden, zoowel bij geslotene als opene neusgaten. Alle klinkers worden met een sterken neusklank uitgesproken, het meest de *i*, vooral wanneer zij tracht dezen klinker hard en hoog uit te spreken. De toon is zeer laag, de klinkers *a* en *e* kunnen het hoogst gezongen worden. Alle andere letters, zelfs de *m* en *n* worden duidelijk uitgesproken. Het gehoor is zeer scherp, de reuk geheel weg, de smaak volgens hare opgave veel slechter dan vóór haar lijden.

Met al deze verschillende gegevens voor mij kon er wel geen twijfel meer bestaan, of ik had een geval van geheele vergroeijing van het gehemelte met den pharynxwand

voor mij. De ademhaling en het slikken waren hierdoor uiterst moeijelijk en bij slechts geringe verkoudheid het laatste geheel en de eerste uiterst moeijelijk mogelijk.

Dat alleen langs operatieven weg hulp, waarnaar patiënte zoo zeer verlangde, kon verschaft worden, ligt voor de hand.

8 Augustus. 's Morgens 10 uur, verrigtte ik deze operatie op de volgende wijze. Patiënte in eene zittende houding plaatsende, liet ik het hoofd vasthouden en de tong naar beneden drukken. Op geleide van een vinger trachtte ik nu met eene schaar de boven beschrevene kussenvormige wrongen van den wortel der tong los te maken. Bij het inknippen ontstond wel weinig bloeding, doch genoeg om den grootsten ademnood teweeg te brengen, daar het bloed tusschen deze wrongen onmiddellijk naar de stemspleet vloeide. Hierdoor werd de operatie zeer moeijelijk, daar ik telkens moest ophouden en met vinger en penseel soms groote moeite had het bloed te verwijderen. Eens steeg de ademnood zoo hoog, dat ik vreesde een stukje weefsel afgeknipt te hebben, dat tusschen de stembanden geraakt was, gelukkig werd onder hevige inspanning bloedcoagulum naar buiten gedreven. Wel inziende, dat ik langs dezen weg niet tot mijn doel konde geraken, wijzigde ik mijn plan. Ik bragt nu een schephaakje in de kleine spleet op de grens van het normale en ziekelijke gedeelte. Hiermede het met den achterwand van den pharynx vergroeide gedeelte sterk naar voren trekkende, drong ik met de kromme schaar in deze spleet en knipte het weefsel naar beneden los, waarbij een knersend geluid gehoord werd. Hierbij ontstond ook geringe bloeding, die telkens tot stikkingsverschijnselen aanleiding gaf. Langzaam evenwel voortgaande, gelukte het mij eindelijk het naar achteren vergroeide gedeelte zoo ver naar beneden los te maken, dat ik eene was-bougie door de spleet naar beneden in den oesophagus konde brengen. Met een stomp spatelvormig instrument scheurde ik de verdere vergroeijing van den achterwand los. Om het ter zijde en naar voren vergroeide gedeelte los te maken moesten de beide spleten met elkander vereenigd worden. Hierdoor wordt het ziekelijk veranderde gedeelte van het zachte gehemelte in twee helften gescheiden. Deze met een scherpen haak sterk naar voren trekkende, maakte ik nog het ter zijde en naar voren aan den wortel der tong vast zittende gedeelte, deels met de schaar, deels met stompe werktuigen los. Nadat dit geschied was, kon ik met den vinger naar boven in beide choanae en naar beneden in den oesophagus dringen. Het eenigste wat hierbij slecht gelukte, was, dat het ziekelijke gedeelte in den omtrek der epiglottis en boven de rima glottidis niet volkomen was weggenomen. Om hierin zoo veel mogelijk te voorzien, knipte ik er zoo veel van weg als mogelijk was zonder de epiglottis te beleedigen. Het aldus losgemaakte gedeelte wordt naar voren en boven op deze wijze bevestigd. Door elken neusgang wordt een draad in de keelholte gebragt en door den mond weder naar buiten gevoerd. Twee dikke in olie gedrenkte plukselproppen worden aan deze draden bevestigd en hiermede in de beide achterste neusopeningen getrokken. Aan deze plukselproppen was nog een tweede draad bevestigd, die in den mond blijft. Deze draden worden om de achterste bovenste kiezen geslagen en zoo langs de buitenvlakte der opperkaak naar buiten gevoerd, waar zij op de bovenlip met de uit den neus komende draden stevig geknoopt worden. Hierdoor wordt het zachte gehemelte en het ontaarde gedeelte er van naar voren en buiten bevestigd, waardoor het weder aangroeijen zoo veel mogelijk belet werd. Hiermede was de operatie, die mij 2 uur had bezig gehouden, geëindigd. Patiënte kon nu gemakkelijk water slikken, doch klaagt hierbij over pijn.

9 Augustus. Gedurende den nacht niets geslapen. Zij is zeer benaauwd en de ademhaling weder op eenigen afstand aan een schor geluid hoorbaar, dat de eerste uren na operatie niet het geval was. De stem is geheel weg en patiënte klaagt door ge-

baren over pijn in de bovenlip, waar de draden beginnen in te zwellen. Slikken is nog eenigzins mogelijk. 's Avonds is het slikken geheel onmogelijk, door gebaren toont zij aan hevigen dorst en pijn in de bovenlip te hebben, waar de draden nu diep ingezwollen zijn, deze worden zoo veel losser gemaakt, dat het insnijden der lip voorkomen wordt, doch de plukselproppen op hunne plaats bevestigd blijven. De geheele halsstreek is gezwollen, de mond kan slechts weinig bewogen worden. In den mond wordt voortdurend veel taaije slijm afgescheiden. Medicatie: gorgelen met warme inf. chamom. en warme pappen om den hals.

10 Augustus. De zwelling aan den hals eenigzins afgenomen, overigens is in haar toestand weinig of geen verandering gekomen. De plukselproppen worden verwijderd en door nieuwe, in eene solutie nitratis argenti gedrenkte, vervangen.

11 Augustus. De zwelling aan den hals is veel verminderd, de ademhaling gemakkelijker, het slikken van vloeistoffen is mogelijk als men haar den neus digt houdt, anders komt het door den neus. De spraak nog niet verstaanbaar. De wond in de keel ziet er zeer oneffen uit. De verhevene punten worden met nitras argenti aangestipt. De geheele wondvlakte wordt verder met eene oplossing van nitras argenti gr. xx. ad unc. β. aangestreken. Om het half uur wordt met eene inf. chamom. gegorgeld. De plukselproppen worden elken morgen vernieuwd. Onder deze behandeling, 14 dagen voortgezet, verdwenen de verheven punten en kreeg de keelholte een meer effen aanzien. De achterwand is door het gevormde lidteeken witter van kleur dan in den normalen toestand. Het zachte gehemelte is naar achteren goed vrij gebleven en beweegt zich gemakkelijk, ofschoon het ter zijde en aan den wortel der tong nog weder aangegroeid is. De neusgangen zijn volkomen vrij, zoodat patiënte nu door den neus ademt en met gesloten mond slaapt. Om de lidteeken-zamentrekking en weder aangroeijen zoo veel mogelijk tegen te gaan, liet ik patiënte door gorgelen en dikwijls slikken het zachte gehemelte gedurende de eerste 2 maanden zoo veel mogelijk bewegen.

16 October. Een nu ingesteld onderzoek leert, dat het zachte gehemelte goed bewegelijk is en bij het uitspreken der *a* naar achteren en boven bewogen wordt, waarbij de spleet in het onderste ontaarde gedeelte verdwijnt, daar de beide helften volkomen tegen elkander aansluiten. Het slikken is zeer veel verbeterd, vaste en brijachtige stoffen gaan zonder het minste bezwaar door. Vloeistoffen komen nog in den neus, wanneer zij eene groote hoeveelheid in eens wil doorslikken. De neusgangen zijn beide goed open en het ademen zeer gemakkelijk. Aan den achterwand van den pharynx bij het begin van den oesophagus is eene vooruitspringende dikte, die den vrijen ingang naar den oesophagus als het ware klapvliesvormig afsluit. Hierdoor is het slikken nog niet volkomen vrij. Van de epiglottis en rima glottidis is met de laryngoscoop niets te zien, daar deze deelen nog omgeven zijn door bultig lidteekenweefsel. De ademhaling wordt hierdoor niet belemmerd. De klank der stem is, hoewel ruw, minder nasaal dan vóór de operatie, en patiënte kan de klinkers aanmerkelijk hooger zingen dan vóór de operatie. Gebrek aan muzikale kennis belet mij dit juist aan te geven. Patiënte weigert bepaald zich te onderwerpen aan eene tweede operatie, om de vooruitspringende dikte bij het begin van den oesophagus te laten wegnemen.

In het laatst van December zag ik haar voor het laatst. In de keelholte was niets veranderd, doch patiënte klaagt over een aanhoudenden hoest. Bij een onderzoek der borst bleef er geen twijfel over, of er bestond beginnende tuberculose.

Na deze misschien wel wat uitvoerige historia morbi gevoelen wij ons verpligt op enkele punten hiervan terug te komen, als op het voorkomen, het ontstaan, de daardoor veroorzaakte stoornissen in de verrigtingen en het behandelen dezer gevallen.

De gewone heelkundige hand- en leerboeken openslaande, vinden wij deze gevallen slechts bij zeer weinigen opgegeven. DIEFFENBACH 1) waren ze evenwel niet ontgaan, doch te oordeelen naar de methode die hij aangeeft om deze vergroeijingen op te heffen, schijnt hij slechts ligte gevallen gekend te hebben, daar deze methode, zoo als wij later zullen aantoonen, alleen in ligte gevallen toepasselijk is. Te oordeelen naar de litteratuur, zoude men alligt tot de conclusie komen, dat deze gevallen tot de zeldzaamheden behooren. Ik meende dit ten minste, toen ik mijn geval voor het eerst zag en mijne handboeken had geraadpleegd, waar ik er behalve bij DIEFFENBACH niets van vond. Nu ik daarentegen de reeds medegedeelde gevallen in verschillende tijdschriften heb gelezen, ben ik tot een geheel ander inzigt gekomen en geloof ik met RIED 2), dat deze gevallen dikwijls voorkomen, maar veelal niet opgemerkt worden. Vergroeijingen in geringen graad zegt RIED, l. c., zeer dikwijls waargenomen te hebben. Het kan ook wel niet anders, dat, bij het zoo veelvuldig voorkomen van keelaandoeningen, deze vergroeijingen in meerdere of mindere mate moeten ontstaan. Dat syphilitische keelaandoeningen hierbij de hoofdrol spelen, liet zich a priori denken en wordt door onze tabel duidelijk, daar van de 41 verzamelde gevallen bij 36 syphilis, bij 2 diphtheritis, bij 1 verkoudheid, bij 1 lupus ulcerosus, bij 1 scrofuleuse zweren de oorzaak der vergroeijing was. De meeste gevallen komen voor op meer gevorderden leeftijd; van de 41 mij bekend geworden waarnemingen zijn er slechts 4 beneden den tijd der puberteit.

De verwoesting, die het zachte gehemelte door het ziekelijke proces ondergaan heeft en de uitgebreidheid der vergroeijing verschillen zeer in de onderscheidene gevallen. In verreweg de meeste gevallen komen grootere of kleinere openingen of spleten van het gehemelte voor, die, zoo als later zal blijken de vergroeijing zeer hebben begunstigd. Alleen in de drie gevallen van CZERMAK, HOPPE en COULSON werden geene openingen aangetroffen.

Het tot stand komen dezer vergroeijingen kan natuurlijk alleen plaats vinden, wanneer de achtervlakte van het zachte gehemelte en de wand van den pharynx door het een of ander proces van hun epithelium ontdaan en in eene meer of minder granulerende oppervlakte veranderd zijn. Doch onder deze omstandigheden is de vergroeijing nog niet zoo ligt mogelijk. De gestadige beweging, waarin het zachte gehemelte door het ademhalen, spreken en slikken zich bevindt, en het afvloeijen van mucus uit den neus naar de keelholte, zullen de vergroeijing zoo lang beletten, totdat er nog andere begunstigende momenten optreden. Deze zijn, naar ons inzien, de doorboringen en paralytische toestanden van het zachte gehemelte. Paralysis van het zachte gehemelte komt, zoo als bekend is, bij diphtheritis faucium veeltijds zoo niet altijd in meerdere of mindere mate voor; dit is ook het gevolg bij andere ziekelijke processen, als syphilis, die gepaard gaan met verlies van zelfstandigheid en de bewegelijkheid van het zachte gehemelte aanmerkelijk verminderen. De doorboringen werden het meest na syphilis waargenomen en in onze verzamelde gevallen was het syphilitische lijden steeds zeer hevig en van langen duur geweest.

---

1) *Operatieve Chirurgie*, I. pag. 455.

2) *Jenaische Zeitschrift*. 1864.

Ofschoon wij op het gebied van syphilis slechts weinig ervaring hebben, daar die in deze streek gelukkig slechts zeldzaam voorkomt, meenen wij toch die verzweringen niet stilzwijgend te mogen voorbijgaan. PAUL, l. c., geeft op, dat syphilitische verzweringen veelvuldiger voorkomen aan den wand van den pharynx dan aan de achtervlakte van het zachte gehemelte. Zij beginnen meestal in het bovenste door het velum bedekte gedeelte en worden eerst zigtbaar, wanneer men het zachte gehemelte opheft. Men vindt dan gewoonlijk verschillend gevormde zweren, hetzij als langwerpige kloven van het slijmvlies, die spoedig in de diepte tusschen de spieren voortwoekeren, hetzij als onregelmatig ronde, met scherpe kanten en slechts geringe verdieping van den bodem, die met geelgroenen, taaijen etter bedekt is en ligt bloedt. Deze zweren hebben de grootte van een speldenknop, tot die van een 5stuiverstuk (Groschengrosse) en vloeijen ten slotte zamen. Wanneer zij langer bestaan breiden zij zich meer in de breedte dan in de diepte uit, daar zij aan de eene zijde genezen, gaat aan de andere zijde de moleculaire verwoesting phagedaenisch verder. In de diepte kunnen zij tot op de beenderen of banden der halswervels voortdringen. Het is evenwel nog de vraag, of in dergelijke gevallen niet eene suppuratieve periostitis of een gumma der wervelligchamen, dat verettert, het oorspronkelijke is, even als bij doorboringen en necrosis van het harde gehemelte. SIGMUND meent, dat deze zweren ontstaan uit kleine op tuberkels gelijkende infiltratiën der submucosa of uit folliculaire verzweringen der slijmklieren.

De zoo even beschreven vlakke zweren komen ook aan de achtervlakte van het zachte gehemelte voor. Zij onttrekken zich hier zoo lang aan het gezigt, totdat zij perforeren of over den rand tot op de voorvlakte voortwoekeren. Zij verraden zich evenwel reeds vóór dezen tijd, zelfs reeds dan, wanneer zij nog slechts eene geringe uitbreiding hebben, door eene sterke roodheid op de voorvlakte van het velum, die scherp begrensd is en overeenkomt met de uitgebreidheid van de zweer aan de achtervlakte. Het zachte gehemelte blijft eerst dan voortdurend sterk gespannen, wanneer zij eene grootere uitbreiding verkregen hebben. In een dergelijk geval, dat PAUL langen tijd konde waarnemen, was dit zoo sterk, dat gedurende langen tijd de uvula bijna in een regten hoek naar boven en voren gerigt was, terwijl men geene spontane beweging van het velum kon erkennen. Door het ombuigen van den rand kon hij de spekachtige zweer aan de achtervlakte zien. De klank der stem was nasaal. Door inwrijving met kwikzalf genas de zweer, zonder te perforeren, terwijl de bewegelijkheid van het velum en de normale stem terugkeerden. PAUL en SIGMUND verklaren, op grond hunner ervaring, dat deze zweren alleen voorkomen bij de ergste vormen van constitutionele syphilis en niets gemeen hebben met de zoogenaamde plaques muqueuses. Doorboringen van het zachte gehemelte worden het meest gevonden digt bij den overgang in het harde gedeelte, daar het hier het meest gespannen en het dunste is. De kleine zweren, die zich trechtervormig verdiepen en veelal hunnen zetel hebben in een slijmfollikel, perforeren het veelvuldigst. De in het begin slechts geringe doorboring wordt spoedig excentrisch grooter, door verwoesting van het weefsel aan de randen. De grootere openingen, die men reeds in het begin waarneemt, worden veroorzaakt door het plotseling gangraeneus

afsterven van een geheel stuk weefsel. Deze doorboringen van het gehemelte, groot of klein, worden noöit door granulatie en lidteekenvorming genezen; zoo als bekend is kunnen zij alleen langs operatieven weg genezen worden.

Bij de diphtheritis schijnt de weefselverwoesting in bijna alle gevallen niet zoo groot te zijn, dat het tot doorboringen komt. Ook vergroeijingen schijnen op dit ziekelijke proces slechts zeer zelden te volgen. Wij voor ons konden slechts 2 gevallen vinden, namelijk één van SZYMANOWSKI en het onze. Waaraan het moet worden toegeschreven dat er zoo uiterst weinig doorboringen van het gehemelte na diphtheritis voorkomen blijft wel eenigzins raadselachtig. In verschillende mededeelingen toch uit de laatste epidemie, die ons land teisterde, wordt gewag gemaakt van gangreen, waarop in eenige gevallen zelfs een aanmerkelijk verlies van zelfstandigheid volgde. Dat deze gevallen voorbij gezien zouden zijn, kan niet wel worden aangenomen, bij den schier algemeenen ijver om deze ziekte nader te leeren kennen. De beste verklaring hiervoor te geven, is, naar ons inzien, deze, dat de gevallen van diphtheritis, waarbij gangreen in zoo hevige mate werd waargenomen, veelal doodelijk afliepen. De gevallen, waarop doorboring en vergroeijing na een diphtheritisch proces volgden, behooren dus, blijkens onze tabel en de waarnemingen der laatste epidemie zoowel hier als elders tot de groote zeldzaamheden.

Behalve nu na syphilis en diphtheritis zien wij nog vergroeijingen van het zachte gehemelte met den wand van den pharynx ontstaan, na scrofuleuse zweren 2maal (CZERMAK, BRYK), éénmaal na eene eenvoudige verkoudheid (HOPPE).

Zoo als wij boven reeds met een woord aanstipten, wordt de vergroeijing van het zachte gehemelte met den pharynxwand in ziekelijke toestanden, waar de achtervlakte van het velum en den pharynxwand in eene granulerende oppervlakte veranderd is, tegengegaan door de voortdurende beweging van het velum bij het ademhalen, spreken en slikken. Zoodra er evenwel eene doorboring, door welk ziekelijk proces ook veroorzaakt, is tot stand gekomen, wordt de gelegenheid voor deze vergroeijingen veel gunstiger. Bij de ademhaling toch met gesloten mond zal de lucht, die telkens tusschen het velum en den pharynxwand heenstrijkt, de vergroeijing beletten en zelfs beginnende aaneenkleving weder opheffen. Bestaat er daarentegen eene doorboring dan wordt de lucht, in plaats van een vijand der vergroeijing, in eenen krachtigen bondgenoot veranderd. Dit wordt duidelijk, wanneer wij bedenken, dat de lucht, die nu bij elke in- en uitademing ongehinderd uit de neus in de mondholte en omgekeerd kan overgaan, het velum tegen den pharynxwand aandrukt, waardoor de vergroeijing natuurlijk zeer wordt bevorderd. Dit is nog meer het geval, wanneer de normale bewegelijkheid van het velum, hetzij door een diphtheritisch proces, hetzij ten gevolge van eene andere oorzaak, verminderd of geheel opgeheven is. Zoo verhaalt SZYMANOWSKI l. c. met Dr. IWANOW een geval waargenomen te hebben, waar, na diphtheritis bij eene doorboring van het zachte gehemelte, zich de uvula als verlamd tegen den achterwand van den pharynx aanlegde. De vergroeijing werd hier belet, doordat de uvula nog met gezond slijmvlies bedekt was.

Dat doorboringen en verlammingen van het zachte gehemelte geen bepaald noodzakelijke, maar slechts gunstige voorwaarden voor deze vergroeijingen

zijn, bewijzen de gevallen van HOPPE, COULSON en CZERMAK. Het uitgangspunt dezer vergroeijingen zal wel in verreweg de meeste gevallen aan den overgang van den pharynxwand in het zachte gehemelte moeten gezocht worden, hetgeen door de waarnemingen van RIED bevestigd wordt. Deze toch nam een tal van geringe vergroeijingen waar, die alle aan genoemden overgang voorkwamen. Dit komt ook het meest overeen met dergelijke vergroeijingen op andere plaatsen van het ligchaam, zoo als bijv. aan de oogleden. Wij meenen dan ook gerust te mogen aannemen, dat, bij een niet doorboord of verlamd gehemelte, de vergroeijing van uit het punt van overgang van het eene deel in het andere uitgaat. Bij een doorboord en verlamd verhemelte, waar dit laatste tegen den pharynxwand aanligt, zal daarentegen, wanneer de overige omstandigheden slechts gunstig zijn, de vergroeijing op elk ander punt kunnen beginnen.

De stoornissen in de verrigtingen hangen natuurlijk voor een groot deel af, van de uitgebreidheid der vergroeijing en van het al of niet doorboord zijn van het zachte gehemelte.

De ademhaling heeft bij niet zeer uitgebreide vergroeijing met doorboring weinig bezwaar, daar de lucht in die gevallen vrij door den neus kan in- en uitgaan. Is daarentegen de vergroeijing, zoo als in ons geval, zoo uitgebreid, dat er zich aan den wortel der tong dik lidteekenweefsel boven de rima glottidis gevormd heeft, dan kan hierdoor de ademhaling zoo belemmerd worden, dat, afgezien nog van andere bezwaren, de operatie dringend gevorderd wordt. Doch ook bij minder uitgebreide lidteekenvorming, waar de epiglottis en rima glottidis vrij zijn gebleven, geeft de ademhaling, wanneer het gehemelte niet doorboord is, aanleiding tot veel hoest. Daar zij alleen bij geopenden mond kan geschieden, wordt deze gedurig droog, vooral in den slaap. De neus wordt met drooge korsten gevuld.

Het slikken, ofschoon minder gemakkelijk, zal toch, wanneer er geen groot verlies van zelfstandigheid in het zachte gehemelte bestaat en de vergroeijing zich niet ver naar beneden uitstrekt, vrij wel kunnen geschieden. Strekt zich de vergroeijing daarentegen ver naar beneden uit, zoodat ook de overgang van den pharynx in den oesophagus vernaauwd is, dan wordt het slikken veel moeijelijker en kan, zoo als in ons geval, zoo belemmerd worden, dat alleen nog vloeibare stoffen met moeite naar de maag kunnen gebragt worden. Dat bij eene groote doorboring van het zachte gehemelte het slikken moeijelijk wordt, doordat er telkens spijzen in de neusholte geraken, ligt voor de hand.

De smaak was ook bij onze patiënte veel slechter dan vroeger, doch totaal opgeheven; zoo als COULSON bij zijn patiënt waarnam was hij volstrekt niet.

De reuk, die in ons geval zoo goed als geheel opgeheven was, zal ook wel in de meeste gevallen, waar de circulatie der lucht door de neusholte geheel of bijna geheel opgeheven is, zeer slecht moeten zijn.

Het gehoor, dat bij onze patiënte normaal gebleven was, kan ook door deze vergroeijingen alleen dan belemmerd worden, wanneer de vergroeijing of lidteekenwoekering zich tot aan de openingen der tubae Eustachii uitstrekken.

De klank der stem was zeer onaangenaam, nasaal, de toon zeer laag. Hier

eene verklaring te geven van het ontstaan van den neusklank der stem wagen wij niet. Alleen willen wij hier mededeelen, dat er hoegenaamd geen verschil in den klank der stem was waar te nemen bij onze patiënte en eene vrouw met een aangeboren gespleten gehemelte. Beide personen naast elkander plaatsende liet ik ze alle klinkers en verschillende woorden na elkander uitspreken en bij beiden bestond dezelfde onaangename neusklank, zonder verder eenig onderscheid. Op grond hiervan zoude ik geneigd zijn met PAUL, l. c., aan te nemen, dat de neusklank altijd ontstaat, wanneer de normale trilling van het zachte gehemelte op de eene of andere wijze gestoord is. Wij komen hiermede nog geenszins met PASSAVANT 1) in tegenspraak, die door zinrijke proeven meent bewezen te hebben, dat de neusklank ontstaat, wanneer het zachte gehemelte de neusopeningen niet volkomen afsluit. Wij wenschen alleen opgemerkt te hebben, dat de neusklank ook ontstaan kan, bij volkomene afsluiting der neusopeningen.

De stoornissen in de verrigtingen, die deze vergroeijingen na zich slepen, en de moeijelijkheid ze weder op te heffen, maken het ons beide tot pligt bij voorkomende verzweringen in de keelholte hier vooral op te letten en de vergroeijing zoo mogelijk te voorkomen. SZYMANOWSKI en SIGMUND vestigen hier ook zeer de aandacht op en raden dikwijls gorgelen met adstringerende gargarismata en het toucheren der zwerende vlakten met nitras argenti aan. Dat hierdoor evenwel niet altijd de vergroeijing kan worden voorkomen, bewijzen enkele gevallen van SIGMUND, die ze niettegenstaande alle zoo door hem als door den patiënt zelven aangewende pogingen, zag tot stand komen. Met het oog op deze gevallen gelooven wij, dat het somtijds niet alleen nuttig, maar zelfs dringend noodzakelijk zal zijn door een vreemd ligchaam de zwerende vlakten van elkander verwijderd te houden. Kan ook hierdoor de vergroeijing niet worden tegengegaan en is deze zoo ver gevorderd dat er belangrijke stoornissen in de ademhaling of slikking door ontstaan, dan is eene operatie aangewezen, waarbij wij hier nog een oogenblik moeten stilstaan.

Heeft de vergroeijing slechts geringe uitgebreidheid en is de vergroeide rand van het zachte gehemelte niet al te zeer verdikt, dan zal men het beste doen de methode van DIEFFENBACH 2) te volgen, die bestaat in het lospellen van den rand des gehemelte van den pharynxwand en het omzoomen van den rand van het gehemelte. Deze operatie noemt DIEFFENBACH zelf „schwieriger und mühsamer als die eigentliche Gaumennath". Het is evenwel uitvoerbaar en het omzoomen van den losgepelden rand is zeker het beste middel om het weder vergroeijen met den pharynxwand te beletten. Dit omzoomen van den rand, hoe nuttig ook, zal slechts in die gevallen gelukken, waar de rand van het zachte gehemelte niet aanmerkelijk ontaard is. Is daarentegen, zoo als in de meeste gevallen, waar operatieve hulp noodzakelijk is, niet alleen de rand, maar ook een grooter of kleiner gedeelte van het zachte gehemelte, door lidteekenweefsel ontaard en aanmerkelijk verdikt, dan zal aan omzoomen niet meer gedacht kunnen worden. In deze gevallen komt het ons voor,

1) *Ueber die Verschliessung des Schlundes beim Sprechen.*

2) *Operatieve Chirurgie*, Bd. 1, pag. 454—456.

dat de eenige rationele methode bestaat in het lospellen van het ontaarde zachte gehemelte en door inbrengen van vreemde ligchamen eene nieuwe aaneengroeijing te beletten. COULSON, Tabel n°. 23, sneed, uit vrees voor eene nieuwe vergroeijing na de lospelling, een geheel stuk uit het velum, zonder de verdere vergroeijing op te heffen, dat hij hierdoor de gemeenschap tusschen neus en mondholte herstelde en de ademhaling door den neus mogelijk maakte, is zeker eene omstandigheid, waaraan de patiënten groote waarde hechten, maar even zeker wordt hierdoor het slikken zeer moeijelijk, daar de spijzen in den neus komen, zoo als ook bij den lijder van COULSON het geval was. Wij meenen daarom ook aan COULSON de opmerking te durven maken, dat zijn patiënt niet veel voordeel van de operatie gehad heeft en het zeker beter voor hem zoude geweest zijn, indien hij de vergroeijing had opgeheven en de aaneengroeijing zoo veel mogelijk belet had. Wij geven hierbij evenwel gaarne toe, dat het lospellen zeer moeijelijk en de neiging voor eene nieuwe aangroeijing zeer groot is, doch hierom mogen wij den breeden rationelen weg niet verlaten en een zijwegje inslaan. Met geduld en volharding kan men ook hier het doel bereiken, zoo als de gevallen van RUDTORFFER, HOPPE, RIED en het onze genoegzaam bewijzen.

De meerdere of mindere gemakkelijkheid om deze vergroeijingen los te pellen hangt natuurlijk geheel af van de uitgebreidheid der vergroeijing. Strekt zich deze ver naar boven tot in de choanae uit, zoo als in een geval van RIED, dan zal het zeer moeijelijk, zoo niet onuitvoerbaar zijn. In de tweede plaats is de bloeding een groote hinderpaal. Wel geven de meesten aan, dat de bloeding bij het doorsnijden van het lidteekenweefsel zeer gering is, doch in gevallen zoo als het onze, waar slechts zeer geringe bloeding onmiddellijk stikkingsverschijnselen veroorzaakte, wordt de operatie er zeer moeijelijk door. Wij willen ten minste gaarne erkennen bijna moedeloos geworden te zijn en zoo niet, waarom het verzwegen, een gevoel van schaamte, iets ondernomen te hebben dat ik niet kon voleindigen, mij had doen volharden, dan waren wij zeker, even als SZYMANOWSKI, halverwege blijven steken. SZYMANOWSKI moest, nadat hij een paar sneden gedaan had, de operatie wegens stikkingsverschijnselen staken. Om het eenmaal begonnen werk niet zoo dadelijk op te geven, stelde hij den lijder voor, voorover op eene hooge tafel te gaan liggen en het hoofd er te laten afhangen. In eene half liggende houding onder den patiënt wilde hij dan beproeven de operatie ten einde te brengen. SZYMANOWSKI laat hier dadelijk op volgen: „Das der Kranke auf diesen Versuch nicht einging, war mir jedoch lieb."

De instrumenten, bij deze operatie noodig, zijn zeer weinig; eene lange, kromme schaar en een haakje zijn hoofdzaak; terwijl stompe, spatelvormige instrumenten, liefst van Berlijnsch zilver, die naar omstandigheden kunnen verbogen worden, zeer doelmatig zijn, zoo als wij bij onze operatie ondervonden, de vergroeijingen los te scheuren. Het door SZYMANOWSKI aangegeven „Stellbares Messer" kenden wij, toen wij de operatie verrigtten, nog niet, doch gelooven dat het zeer doelmatig is. Het bestaat uit een knievormig handvat *a*, dat uitloopt in een stalen staafje *b*. Op het einde hiervan is een stukje Berlijnsch zilver *c* aangebragt, waaraan het mesje *d* verbonden is. Door het aangebragte stuk Berlijnsch zilver kan het mesje elke rigting

gegeven worden. Dit idée was misschien ook zeer goed voor de mesjes bij fistula vesico-vaginalis in gebruik.

Is de operatie in sommige gevallen zeer lastig en moeijelijk, de nabehandeling vereischt in alle gevallen eene zeer naauwlettende zorg. Bekend toch is het hoe moeijelijk eene nieuwe vergroeijing bij alle dergelijke operatiën, zoo als aan de oogleden, mond enz. en ook aan het gehemelte kunnen worden voorkomen. Wel gelukte het geval van RIED, zonder dat hij vele voorzorgsmaatregelen nam, maar daar staan de gevallen van HOPPE en SIGMUND tegenover, die eene nieuwe vergroeijing, ondanks alle aangewende pogingen, niet konden beletten. Allen zijn het daarin eens, dat toucheren der gemaakte wondvlakten met nitras argenti en dikwijls gorgelen een bepaald vereischte is. Wij gelooven evenwel, dat dit niet voldoende is, daar SIGMUND de vergroeijing wederom zag tot stand komen, niettegenstaande de intelligente patiënt alle moeite deed dit te beletten. Ook HOPPE was bij de tweede operatie verpligt een vreemd ligchaam in te brengen, en eerst nu gelukte het eene blijvende gemeenschap tusschen neus- en mondholte daar te stellen. Wij voor ons hechten aan het inbrengen van een vreemd ligchaam niet alleen groot gewigt, maar houden ons tevens overtuigd dat alleen hierdoor het vergroeijen kan belet worden, daar gorgelen en toucheren niet in staat zijn de lidteekenzamentrekking tegen te gaan. Wij bezigden, zoo als gezegd is, dikke plukselproppen en gelooven dat de wijze van inleggen zelfs eenige waarde heeft. Door de aan de plukselproppen bevestigde draden, die in den mond uitkwamen, om de bovenste kiezen te voeren en zoo op de bovenlip met de andere stevig vast te knoopen, was het mogelijk het losgemaakte zachte gehemelte naar voren te trekken en tevens eene drukking uit te oefenen op de overgangsplaats van het zachte gehemelte in den keelwand. Dit laatste is van des te meer belang, daar van hieruit de vergroeijing gewoonlijk op nieuw begint. Ook ging ik bij het vernieuwen der proppen telkens met den vinger door de mondholte achter het zachte gehemelte en drukte het hiermede krachtig naar voren, waardoor de reeds gevormde jonge adhaesiën verscheurd werden. Hierdoor gelukte het de wondvlakte te doen cicatriseren en eene volkomene gemeenschap tusschen neus-, mond- en keelholte te herstellen, waardoor onze ongelukkige lijderes eene groote dienst bewezen was. Zij heeft zich evenwel niet lang over haren verbeterden toestand kunnen verheugen, daar de bij haar vertrek erkende beginnende tuberculose der longen zich verder heeft ontwikkeld en ik voor eenige weken het berigt ontving, dat zij aan die ziekte overleden was.

Almelo, Mei 1866.

TWEE GEVALLEN VAN STEENSNIJDING,

DOOR

F. PH. KÜTHE,
Med., Chir. et Art. Obst. Doctor te Geldermalsen.

Hoe gewigtig ook de steensnijding in hare gevolgen is voor den lijder, hoe eene voorname plaats zij bekleedt in de operatieve heelkunde, de jaarboeken van de tijden, die achter ons liggen, zijn te overvuld met vermelde gevallen van lithotomie, de verschillende wijzen van opereren te veel besproken, dan dat het der moeite waard ware voor de door mij behandelde eene plaatsing in dit Tijdschrift gewenscht te achten, ten minste, wanneer men er meer waarde aan wilde hechten, dan eene geringe bijdrage tot de statistiek van bovengenoemde kunstbewerking; evenwel heb ik gemeend dit stuk ter plaatsing te moeten inzenden, met het doel om de door mij gevolgde wijze van handelen in het eerste geval meer algemeen ingang te doen vinden, en die in het tweede geval van het vooroordeel te ontheffen, waarmede zij door velen wordt beschouwd.

In de maand October 1863 werd ik geroepen bij een jongentje van ruim 7 jaren, dat reeds sedert zijn 3de jaar lijdende was aan bemoeijelijkte, frequente, pijnlijke urinelozing. Noch het voortdurend trekken aan het praeputium, noch de soms plotseling afgebroken urinestraal, noch de sedimenterende urine, noch de van tijd tot tijd bij het urineren ontstaande prolapsus ani hadden den vroeger ter hulp ingeroepenen Heelmeester op het spoor van het gebrek gebragt, en het kind was behandeld met een afkooksel van lijnzaad!

Het kind was voor zijnen leeftijd klein van gestalte, de huid dor, van eene bleeke, aardvale kleur, alle functiën, behalve de urinelozing, normaal, het praeputium verlengd; het vermoeden van een aanwezigen steen lag voor de hand en den volgenden dag onderzocht ik de blaas met een sterk gebogenen brise-pierrevormigen catheter; ik vond den steen tegen den mond der blaas aangeklemd, zoodat de catheter slechts met eenige moeite passeerde en overtuigde mij reeds van zijne ruwe oppervlakte; de auscultatie boven de schaambeensvereeniging en het onderzoek met den vinger door het rectum bevestigden de diagnose, en door de laatste wijze van exploreren verkreeg ik althans bij benadering eenige opheldering omtrent grootte en vorm van den steen.

Ik sloeg aan de ouders van het kind de operatie voor, evenwel zij waren hiertoe niet te bewegen, en eerst nadat ik herhaaldelijk bij volkomene onmogelijkheid tot urineren den in den blaasmond gedrukten steen met den catheter naar achteren in de blaas teruggebragt had, nadat eindelijk van tijd tot tijd haematurie optrad, werd de operatie op den 12den Junij 1864 vastgesteld.

In tegenwoordigheid en geadsisteerd door de Heeren Dr. VAN TIENHOVEN, Dr. IDENBURGH, CHRISTOFFELS, DREES en SCHOMPEN verrigtte ik de mediaansnede ter linker zijde, en op ééne streep afstands van en parallel met de raphe perinaei ter lengte van 2 centimeters, na vooraf het kind in chloroformnarcose gebragt, een clysma geappliceerd en de snijstaaf ingevoerd te hebben. Na het doorsteken met het mes tot op de snijstaaf, droeg ik zorg de urethra slechts tot het collum vesicae te klieven, met eenige krachtsinspanning werd dit door den ingebragten vinger gedilateerd, op geleide van dezen eene lange, breedgebekte korentang ingevoerd en met deze de steen gevat; de door den vinger aangebragte verwijding was evenwel niet voldoende om den steen met gemak te verwijderen, die eerst door matige trekking, gepaard met eene zigzagvormige beweging van de tang, naar buiten werd gebragt. De steen heeft geheel den moerbezievorm, heeft in iedere afmeting 2 centimeters middellijn (slechts in ééne 2 millimeters daarenboven) is hard en heeft een gewigt van 100 grein, hij bestaat voornamelijk uit zuringzure kalk.

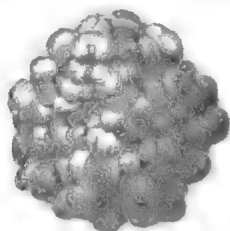

De bloeding tijdens de operatie was gelijk nul, het kind werd te bed gebragt, eene spons voor de wondopening gelegd en de dijen door een laken bijeen gehouden. De pols, die des morgens vóór de operatie 100 slagen telde, was toen ik patiënt des avonds zag 108, gedurende den nacht heeft hij tweemaal door de wond heldere urine geloosd, de urine vloeit niet onwillekeurig af.

13 Junij, des morgens ten 6 ure, pols 120 slagen, tong vochtig, de wond onpijnlijk; des middags ten 12 ure, uitsluitend door de pisbuis heldere urine ontlast, pols 120 slagen; des namiddags ten 3 ure, ligte huivering, pols klein, 120 slagen; des avonds ten 8 ure, gedurende 10 minuten stuipachtige trekkingen, door de wondopening ontlast zich een donker bloedcoagulum, pols 130 slagen, huid heet doch vochtig, tong vochtig. Het grootste gedeelte eener heldere urine ontlast zich door de wond. Er wordt alle uren eene grein sulphas chinine voorgeschreven en een julapium cum nitro.

14 Junij, des morgens ten 6 ure. De nacht is rustig doorgebragt, pols 104. Weinig heldere urine, gedeeltelijk door de urethra, gedeeltelijk door de wond geloosd, geen hoofdpijn of dorst, huid matig warm, tong vochtig, met een licht wit beslag; des middags ten 12 ure, pols 112 slagen; des namiddags ten 5 ure, pols 100 slagen, de urine wordt grootendeels door de urethra ontlast; des avonds ten 9 ure veel winden geloosd, de sulphas chinine en het julapium cum nitro gecontinueerd.

15 Junij, des morgens ten 9 ure, pols 110 slagen, de urinelozing geschiedt uitsluitend door de pisbuis en veroorzaakt ligte pijn in de fossa navicularis, alvus gedeponeerd; des avonds ten 9 ure, pols 96, eetlust goed, medicamenta ut ante.

16 Junij, den geheelen dag is de polsfrequentie 98, de eetlust goed, de tong normaal, de urinelozing, die minder pijnlijk is, geschiedt bij voortduring door de urethra.

De toestand blijft voortdurend dezelfde. Den 20sten Junij is de uitwendige wond volkomen gesloten en de patiënt verlaat het bed. Tot op dezen oogenblik geniet hij de meest gewenschte gezondheid.

Het tweede geval kwam voor bij een kind van het mannelijk geslacht, dat slechts den leeftijd van 2 jaren bereikt had; het was tamelijk goed gevoed en bij de gewone verschijnselen van steenlijden was alleen de sterk ammoniakale reuk der urine en het muco-purulent bezinksel opmerkelijk. Ik onderzocht het met den Heer SMELTEN in de laatste dagen van November 1865 en den 3den December daaraanvolgende ging ik in tegenwoordigheid der Heeren Dr. IDENBURGH, SMELTEN, SCHOMPEN en CHRISTOFFELS, tot de epicystotomie over. Nadat het kind in chloroformnarcose gebragt was, werd

een clysma geappliceerd en, na de ontlasting van eenige faecaalmassa, een zilveren catheter in de blaas gebragt en laauwwarm water door denzelven geïnjicieërd; een helper houdt met de eene hand den penis om den catheter gesloten, met de andere hand den catheter zelven. Een halve duim beneden den bovenrand der symphysis pubis wordt eene insnijding gemaakt, die 2 duim boven genoemden rand eindigt, tot op de linea alba en na opening van den buikwand in dezelve, op geleide van den vinger, met eene geknopte bistourie de insnijding gelijk aan die der huid gemaakt, en vervolgens aan beide zijden der wond de onderhuidsche tenotomie der musculi recti abdominis verrigt. Na het inbrengen van den wijsvinger, tusschen de symphysis en den voorwand der blaas, en het naar boven dringen van het peritoneum met eenig adhaererend vet, dat in den bovenhoek der wond met een stompen haak door een helper wordt teruggehouden, wordt de blaas door den vroeger ingebragten catheter naar boven tot de uitwendige wond gedrongen, en eenige strepen beneden de plaats, waar de punt van den catheter voelbaar was eene puntige bistourie in de blaas gestooten, de wijsvinger der vrije hand volgt den rug van het mes, fixeert de blaas tegen den buikwand en na vergrooting der blaaswond met de geknopte bistourie wordt de steen met behulp van den ingebragten tang verwijderd. De steen heeft den hiernevens afgebeelden vorm, is in zijne langste doormeting 3.4 centimeters; bij eene hoogte van 2.2 centimeters en dikte van 1.7 centimeters, hij is vrij broos, zonder evenwel week te zijn, en van eene bruin-gele kleur, op enkele plekken in het wit overgaande. Het gewigt bedraagt 140 grein. De zamenstelling is uitsluitend uit phosphaten. De steen was, hoewel los, aan den blaaswand geadhaereerd en vertoont op een plekje de sporen van adhaesie aan de mucosa. Nadat eene omwondene hechting in den bovenhoek der wond gelegd was gebruikte het kind $^1/_{12}$ grein acetas morphini.

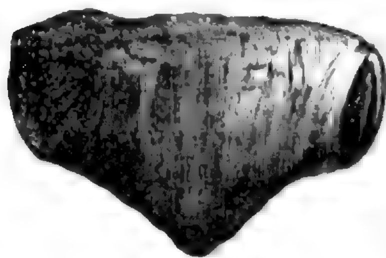

Ik bezocht het kind den volgenden dag, de nacht was rustig voorbijgegaan, de wond onpijnlijk, waaruit de urine van eene sterk-ammoniakale reuk vrij uitvloeit, de polsfrequentie bedraagt 112.

5 December. Toestand geheel dezelfde; het kind heeft een weinig melk en beschuit gebruikt; de linnen doeken, die de wond bedekken, zijn sterk gekleurd door een tegelrood poeder.

6 December. Depositio alvina; het kind speelt in het bed; de wondranden hebben een eenigzins fletsch aanzien.

8 December. Bij de alvus wordt er urine uit den penis ontlast; de hechting uit den buikwand verwijderd.

10 December. De urine verliest meer en meer de ammoniakale reuk, doch blijft troebel, ten gevolge van de aanwezigheid van mucus en pus.

16 December. De urineloozing geschiedt uitsluitend door den penis; de gezondheidstoestand laat niets te wenschen over.

22 December. De uitwendige wond is volkomen gesloten en het kind vind ik spelende in het vertrek; de urine bevat nog steeds veel mucus; er wordt voorgeschreven eene mixtuur met bicarb. natric. dr. β. d. d., onder het gebruik waarvan de urine veel helderder wordt.

In de eerste dagen van Januarij zag ik den kleinen nog eens; de urine is nog zeer weinig troebel; de urineloozing geheel onpijnlijk, doch tamelijk frequent; overigens laat zijne gezondheid niets te wenschen over.

Na de vermelding dezer gevallen mogen eenige beschouwingen daarop betrekking hebbende volgen: in de eerste plaats over het zoeken naar het al of niet aanwezig zijn van eenen steen; het is toch genoegzaam bekend, dat zelfs door bekwame Heelkundigen de aanwezigheid van een concrement in de blaas werd miskend, niet slechts in die gevallen, waar de steen tusschen hypertrophische plooijen van de mucosa vesicae geëncysteerd was, maar ook daar, waar deze vrij in de blaasholte aanwezig was. Wij vragen: Is het wenschelijk dit onderzoek in de chloroformnarcose al dan niet te instituëren? Voorzeker daar, waar een uiterst geprikkelde toestand der urethra en vesica met zeer verhoogde gevoeligheid bestaat, is het antwoord bevestigend, maar vooral bij kinderen is de ligte beweging, die zij bij het tegenspartelen maken, eene zeer begunstigende omstandigheid om in den kortst mogelijken tijd zekerheid daaromtrent te verkrijgen; wanneer de catheter in de blaas is ingedrongen houdt men dezen los tusschen de vingers, slechts eene min of meer draaijende beweging daaraan mededeelende, en de steen zoekt als het ware den catheter op. Hoezeer ook een punt van ondergeschikt belang meende ik daarop de aandacht te moeten vestigen, omdat ik zelf bij de exploratie het groote voordeel daarvan ondervond.

Eene andere vraag van meer gewigt is deze: Wat mag de reden zijn, dat de lithectasie, zoo vind ik de operatie in geval I. bij SAMUEL GROSS 1) beschreven, tot dusverre zoo weinig de aandacht der Heelkundigen heeft getrokken, niettegenstaande reeds in het begin dezer eeuw deze wijze van steensnijding door MANZONI was aangeprezen. Vóór eenige jaren zag ik de kunstbewerking door Dr. TILANUS in het Binnen-Gasthuis te Amsterdam uitvoeren, en de eenvoudigheid, de snelheid van uitvoering en de groote kans voor het behoud van den lijder waren omstandigheden, die mij zeer voor deze operatie innamen; geen enkel slagaderlijk bloedvat wordt beleedigd, de uitlozingsbuisjes der zaadblaasjes liggen buiten de grenzen der insnijding, de verwonding van den endeldarm wordt zeker vermeden, incontinentia urinae treedt niet als gevolgtoestand op, en urine-infiltratie kan bezwaarlijk tot stand komen, alle omstandigheden, die de zijdelingsche steensnijding dikwijls in meerdere of mindere mate ongunstig doen afloopen; daarbij nog gerekend de invloed, dien de verwonding der blaas bij de cystotomie op den algemeenen toestand moet uitoefenen, moet het verwondering wekken dat ik de lithectasie bij DOLBEAU 2) als eerste periode van eene door hem voorgestelde methode: de lithotritie périnéale, als geheel nieuw vind voorgesteld en in het verdienstelijk werk van PITHA 3) daarvan niet eens melding gemaakt vind. Misschien is eene, hoewel in geenen deele afdoende reden, daarin te zoeken, dat de lithectasie alleen daar van toepassing zoude kunnen zijn, waar de prostata weinig ontwikkeld en, gelijk dit op jeugdigen leeftijd het geval is, de hals

---

1) SAMUEL D. GROSS, *Handboek der Heelkunde*, door J. D. SACHSE, 12de aflevering, pag. 284, Nieuwe Diep, 1865.

2) DOLBEAU, *Traité pratique de la Pierre dans la Vessie*. Paris, A. DELAHAYE, 1864.

3) *Handboek der bijzondere Pathologie en Therapie*, onder redactie van RUDOLPH VIRCHOW. — *Ziekten der mannelijke geslachtswerktuigen en der Pisblaas*, bewerkt door Prof. PITHA. Tiel, 1856.

der blaas zeer gemakkelijk te verwijden is, maar eene niet afdoende reden, omdat, gelijk ik later zal aantoonen, deze operatie ook juist alleen onder die omstandigheden, zoo bij uitsluiting van iedere andere methode, alle kansen tot welslagen in zich vereenigt, maar ook nog buiten die grenzen eene aanwending vinden kan, met behulp van eenen nieuwen door DOLBEAU voorgestelden dilatator. Het zij mij vergund dit werktuig kortelijk te bespreken. Gelijk DOLBEAU te regt aanmerkt zijn de werktuigen ter verwijding van den hals der blaas, in vroegeren tijd aangewend, daarom te verwerpen, omdat de werking van den dilatator slechts op twee punten van het orificium plaats heeft, niet langzaam en gelijkmatig plaats vindt en daardoor aanleiding geeft tot inscheuringen, welke meestal in de verlengde rigting van de voorafgegane insnijding in de urethra plaats vinden. Het door hem voorgestelde werktuig heft werkelijk deze bezwaren op.

Fig. 1.

Fig. 2.

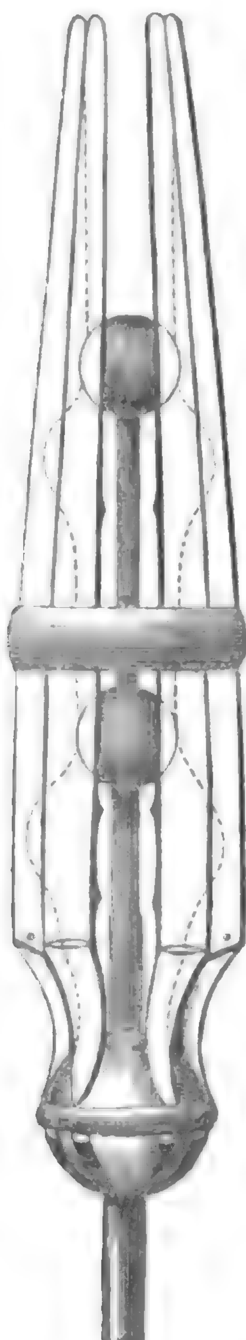

Fig. 3.

Beter dan eene uitvoerige beschrijving mogen bijgaande afbeeldingen tot verduidelijking van het instrument dienen. Fig. 3 stelt hetzelve geheel, ter-

wijl Fig. 1 en 2 de verwijdende armen in gesloten en in verwijden toestand daarstellen. De 6 gelijkvormige, parallel geplaatste armen bevatten tusschen zich eene in op- en nedergaande rigting beweegbare stang, welke laatste van 2 bolvormige uitzettingen is voorzien. In Fig. 1 zijn deze in de overeenkomstige holte, door de 6 armen gevormd, besloten; in Fig. 2 wordt duidelijk hoe de verwijding plaats vindt, wanneer de bollen deze holte verlaten. Door de dubbele geleiding onder aan de armen wordt eene parallele en regelmatige dilatatie verkregen, terwijl de gelijkmatige rijzing en daling van de centrale stang door een onder aangebragten schroefgang verzekerd wordt.

Uit de proefnemingen, die DOLBEAU met dit werktuig genomen heeft, is hem gebleken dat in den normalen toestand (bij volwassenen) de hals van de blaas tot 20 à 24 millimeters kan worden verwijd, maar dat, wordt deze grens overschreden, de verwijding vergezeld gaat van beleedigingen, die in uitgebreidheid met het volumen van het werktuig toenemen. Met het oog op het door hem verkregen resultaat mag zijn dilatator beschouwd worden als eene aanwinst voor het chirurgisch armamentarium als onmisbaar in de eerste plaats, waar op gevorderden leeftijd de verwijding van het collum noodzakelijk is, maar ook aanbevelenswaardig in de tweede plaats, waar bij eene meerdere rekbaarheid, gelijk die op jeugdigen leeftijd gevonden wordt, de verwijding op geene andere wijze zoo gelijkmatig en trapsgewijze kan worden aangewend. Het is alleen aan mijne toenmalige onbekendheid met het werk van DOLBEAU toe te schrijven, dat ik de aanprijzing van uit een theoretisch oogpunt niet ook tevens van het praktisch standpunt kan beoordeelen.

Ten opzigte van ons tweede geval zoude eene beoordeeling van de verschillende wijzigingen, bij deze operatie voorgesteld, hier eene plaats kunnen vinden. Bij de meerdere ontwikkeling der ontleedkunde moest de wijze, waarop PETER FRANCO, die als de eerste genoemd wordt, welke de epicystotomie verrigtte, al spoedig als verwerpelijk worden beschouwd en eerst trapsgewijze werd zij meer waardig onder de chirurgische *kunst*bewerkingen eene plaats in te nemen. Hare ontwikkeling na te gaan is overbodig te achten, te meer daar wij aan GÜNTHER 1) een zeer volledig overzigt betreffende dit onderwerp te danken hebben; alleen met het oog op de wijzigingen in den lateren tijd aanbevolen zouden wij de volgende vragen kunnen stellen, wier beantwoording ons nog heden van nut zouden kunnen zijn: verdient de dwarsche insnijding boven de symphysis de voorkeur boven de regte? Heeft de subcutane doorsnijding der m.m. recti abdominis nut? Is de voorloopige inspuiting in de blaas aan te bevelen? Moet de blaas voor hare insnijding met den catheter of met eenen haak gefixeerd worden, of wel, is de aanwending van de pijlsonde te verkiezen? Heeft de blaasnaad werkelijk nut? Moet bij de nabehandeling voor het afvloeijen der urine, hetzij door eene opening in het perinaeum, of door het inbrengen van eenen catheter in de urethra, of van eene canule in de wondopening of dergelijke meer zorg gedragen worden? Allen vragen, die zij mogen beantwoorden, die over eene grootere, meer naauwkeurige statistische opgave te beschikken hebben dan ik; ik ver-

1) *Der Hohe Steinschnitt seit seinem Ursprunge bis zu seiner jetzigen Ausbildung*, dargestellt von Dr. GUSTAV, BIEDERMANN GÜNTHER. Leipzig, ERNST SCHÄFER, 1851.

wijs te dien opzigte naar GÜNTHER's *Résumé*, doch een vlugtige blik daarin zal aanstonds doen zien, dat deze vragen op verre na ook daarin niet volledig zijn opgelost, wier beantwoording ik trouwens meerendeels van een ondergeschikt belang acht, en die verschillend zal uitvallen, al naar de indicatie in ieder individuëel geval.

Thans zijn wij genaderd tot het belangrijkste, maar welligt ook het moeijelijkste gedeelte van dezen arbeid, namelijk tot de vergelijkende beschouwing van de waarde der verschillende methoden ter verwijdering van den steen en het mogt eene wanhopige poging genoemd worden als scheidsregter te willen optreden tusschen de zeer uiteenloopende meeningen te dien opzigte uitgesproken 1); naast de zeer overdrevene woorden van DOLBEAU (l. c. pag. 90): „Dans notre manière de voir tous les efforts doivent tendre aujourd'hui à déposséder de plus en plus la taille, qui désormais ne doit plus être qu'une méthode d'exception," en pag. 210, 211: „Suivant nous on ne doit plus considérer la lithotomie que comme un moyen extrême qu'il faut employer alors seulement que la lithotritie est devenue impossible," staat de meer gematigde beschouwing van PITHA (l. c. pag. 243): „*d.* De lithotritie vermag (daarom) de steensnede nimmer te verdringen! De beide methoden hebben veel meer hare eigene aanwijzingen en tegenaanwijzingen, en de laatsten zijn bij de steenverbrijzeling stellig talrijker en strenger dan bij de steensnijding. Het veld voor de steensnijding is ontegenzeggelijk veel meer uitgebreid en in het algemeen kan men zeggen, dat de lithotripsie wel door de lithotomie, doch niet alzoo de laatste door gene kan worden vervangen;" en S. GROSS (l. c. pag. 361): „Alles wel beschouwd is de slotsom zeker, dat deze kunstbewerking (de steenverbrijzeling), wanneer men hare gevolgen zamenvat, stellig minder veilig en bevredigend is dan de steensnijding;" en LINHART 2), pag. 889: Um so weniger wird es wohl Jemanden einfallen, noch daran zu glauben, dass die Lithotritie den Steinschnitt verdrängen werde, ja es ist mit Wahrscheinlichkeit vorauszusagen, dass die Specialindicationen für die Lithotritie noch etwas werden verringert werden." Gaan wij na waarop DOLBEAU zijne uitspraak grondt, dan is dit op eene statistiek, die vrij eenzijdig is opgevat, zoowel met betrekking tot de sterfteverhouding als tot de gevolgtoestanden der kunstbewerking, l. c. pag. 340, zegt hij: „Pour terminer avec cette question de la mortalité après la taille nous rappellerons quelques chiffres qui sont d'ailleurs bien connus: MORAND dans son *Traité de la Taille* a relévé les opérations faites à la Charité de 1720—1728 incl. 208 opérés — 71 morts, 1—3.

MORAND dans la même période a trouvé pour l'Hôtel-Dieu, 604 opérés — 184 morts, 1—3¼.

FRÈRE CÔME estime qu'il avait, 1 mort sur 9.

---

1) Wij laten enkele wijzigingen, als de sectio bi-lateralis van DUPUYTREN, de sectio recto-vesicalis van SANSON buiten onze beschouwing, omdat de eerste als minder algemeen en onmisbaar, de laatste als verwerpelijk, welligt spoedig tot de historie der Chirurgie zullen behooren.

2) *Compendium der Chirurgischen Operationslehre*, von Dr. WENZEL LINHART, 2te Auflage. Wien 1862, W. BRAUMÜLLER.

Le Professeur VELPEAU a fait un relevé et sur 5873 tailles il n'y a eu que 727 morts, 1—8$^{57}/_{727}$;" en als aanprijzing voor de lithotritie haalt hij eene opgave aan van M. C. WILLIAMS: „Sur 811 opérés par la méthode latérale ordinaire 105 moururent (circa 1—8), sur 41 par la taille médiane 11 moururent. Toutes les lithotrities au nombre de 17 furent heureuses." Geheel andere opgaven vinden wij bij S. GROSS, pag. 278: „Van 895 lijders, voornamelijk uit de burgerpraktijk, bij welke de zijdelingsche steensnijding door Amerikaansche Heelkundigen werd verrigt, zijn 841 genezen en 44 overleden, hetgeen eene sterfteverhouding oplevert van 1 op 20$^1/_3$. Van 1596 lijders, bij welke de zijdelingsche steensnijding in de burgerpraktijk en de Hospitalen van Europa verrigt werd, zijn 1464 genezen en 132 overleden, hetgeen eene verhouding oplevert van 1 op 12$^1/_{11}$." GROSS zelf verloor 4 lijders van de 72, eene sterfteverhouding van 1 op 18, terwijl de volgende statistiek na steenverbrijzeling pag. 260 gevonden wordt: „MALGAIGNE schat de sterfteverhouding in de Parijsche Hospitalen als 1 van de 4, terwijl de burgerpraktijk te Parijs eene sterfte oplevert als 1 tot 8. In het jaar 1856 werden door Dr. IVANCHICH te Weenen de bijzonderheden medegedeeld van 100 gevallen dezer kunstbewerking, waarvan 13 lijders gestorven zijn, 1 op 7$^9/_{13}$. Dr. SWALIN te Stokholm heeft 7 lijders van de 47 verloren, dus 1 op 6$^5/_7$." Zeker verdienen laatstgenoemde getallen meer als uitgangspunt tot beoordeeling te dienen dan de door DOLBEAU opgegevene, maar ook nog al ware zijne opgave van eenzijdigheid vrij te pleiten, ik zoude aarzelen om mij in de keuze van handelen te laten leiden door getallen. Zeker zal de sterfteverhouding voor die wijze van opereren het ongunstigst uitvallen, die door den Heelkundige als ultimum refugium wordt aangewend.

Hoewel de lithotritie meer buiten het veld van dit opstel scheen te liggen, meende ik deze korte vergelijking van belang om de keuze der operatie in geval I. te regtvaardigen, als tegenhanger van eene door DOLBEAU beschrevene, waar hij de lithotritie bij eenen jongen van 7 jaar verrigtte (l. c. pag. 187) met gunstig gevolg, doch lezen wij pag. 188: „Cinqe. Séance. Elle est suivie de l'issue spontanée de trois fragments dont deux d'un volume d'une lentille, et le troisième des dimensions d'un pois," dan kunnen wij daaruit afleiden, dat de ruimteverhouding der urethra bij dit individu gunstiger was dan anders op dien leeftijd gewoonlijk wordt aangetroffen. Terwijl, gelijk ik boven aanhaalde, de lithectasie alle mogelijke voordeelen oplevert, is zulks geenszins het geval met de lithotritie op dien leeftijd uitgevoerd, om twee redenen. Ten eerste is de meerdere rekbaarheid van het collum vesicae, die op jeugdigen leeftijd zoo zeer de verwijdering van den steen begunstigt bij de lithectasie, oorzaak, dat na steenverbrijzeling grootere fragmenten in den ingang der urethra worden voortgestuwd en, gelijk meestal plaats vindt, in de portio membranacea beklemd raken, en laten wij nog buiten rekening de prikkeling van de blaas, ten gevolge der herhaalde séances, die meestal gevorderd worden tot genoegzame verbrijzeling, dan bestaat er in de mogelijkheid tot recidieven na de lithotritie een tweede reden, die ons aan de lithectasie boven deze de voorkeur doet toekennen; pag. 405 l. c. zegt DOLBEAU: „Mon tableau général n'en signale que 42 cas sur 4446 opérés, ce qui fait un sur 105$^6/_7$," en pag. 406: „Les résultats suivants ressortent d'un

autre tableau dressé par CIVIALE. Sur 2834 calculeux français, sans distinction de sexe ni d'âge 2368 ont été opérés soit par la taille, soit par la lithotritie. On compte 1885 guérisons, sur lesquelles on a observé 32 cas de récidive, ce qui fait un sur 57.4." Vergelijken wij hiermede eene opgave van CIVIALE omtrent steenverbrijzeling, gelijk GROSS die opgeeft: „In Frankrijk zijn de eenige uitgewerkte mededeelingen, die welke CIVIALE geleverd heeft. Daaruit blijkt, dat in 55 gevallen van de 548 (lithotritie) de steen zich op nieuw gevormd heeft, hetgeen eene verhouding oplevert van nagenoeg 1 tot 10," dan blijkt daaruit hoezeer in dit opzigt iedere andere methode boven de verbrijzeling de voorkeur verdient.

Reeds boven gaven wij de voordeelen op, die onze operatie oplevert, vergeleken met de sectio lateralis, en ik houd de uitspraak voor geregtvaardigd, dat in ons eerste geval geen enkel andere weg van handelen, den door ons gevolgden zoude mogen vervangen; alleen onder gelijke gegevens bij eenen relatief grooten omvang van den steen, houden wij de epicystotomie aangewezen, waarover thans met het oog op ons tweede geval.

Ook hierin verschillen wij van meening met DOLBEAU, die onder dergelijke omstandigheden eene andere kunstbewerking aanbeveelt, die hij met den naam van „lithotritie périnéale" bestempelt, en hierin bestaat, om na de door ons beschrevene lithectasie eene brise-pierre in de blaas in te voeren, den steen te vatten, te verbrijzelen en deels in fragmenten te extraheren, deels door injectiën met veel water deze uit de blaasholte te verwijderen. Oppervlakkig beschouwd schijnt deze methode van handelen veel voor te hebben, vooral boven de zoo gevreesde hooge steensnijding, en ook wij zouden dit toegeven en van twee kwaden het ligtste kiezen, ware het niet dat de nadeelen en het gevaar bij de epicystotomie onzes inziens veel te hoog zijn aangeslagen, terwijl die bij de lithotritie périnéale ook in geenen deele ontbreken. Het verbrijzelen van den steen in eene volkomen ledige blaas moet, afgezien van de praktische moeijelijkheid bij het vatten van den steen en van de fragmenten, den blaaswand in niet geringe mate prikkelen, welke irritatie niet zoo geheel onschuldig kan verdragen worden als men den tijd in aanmerking neemt, dien het instrument in de blaas vertoeft, ten einde eene genoegzame verkleining van het concrement daar te stellen, en eindelijk houd ik de vrees niet voor ongegrond, dat, niettegenstaande het vlijtigste uitspoelen met water, alligt eenige verkleinde fragmenten, tusschen de slijmvliesplooijen van den zamengetrokken blaaswand achterblijvende, de kern daarstellen voor eenen recidiverenden steen.

Zoo wij ons zouden vergenoegen om uit een blik op de statistische opgaven, ten opzigte der sterfteverhouding na hooge steensnijding, over hare waarde en indicatie te oordeelen, dan zeker zouden wij aan iedere mogelijke andere wijze van handelen de voorkeur geven (GROSS, pag. 287, 1 op $4^{8}/_{13}$), maar de juiste interpretatie dier cijfers heeft Dr. WOLTERBEEK MULLER 1) gevonden in de vergelijking met andere, verkregen door Heelkundigen, die de sectio

1) *Over de hooge steensnijding*. Academisch Proefschrift, door C. T. A. WOLTERBEEK MULLER. Leiden, JACOBUS HAZENBERG CORNZ. 1862.

alta niet alleen als uiterst hulpmiddel hebben aangewend; l. c. pag. 13 en 14 zegt hij: „Wat de sterfteverhouding betreft, deze wordt zeker bij de sectio alta in het algemeen ongunstig opgegeven. GÜNTHER geeft haar in zijne *Operationslehre* op gemiddeld 25 pCt., terwijl die bij de sectio lateralis 11 pCt. is. Nemen wij echter in aanmerking dat, hetgeen wij reeds boven zeiden, de operatie meestal slechts in de uiterste gevallen gedaan wordt, dan kan ons dit minder verwonderen; wanneer wij echter de sterfteverhouding nagaan bij hen, die haar meer bij voorkeur doen, dan wordt deze eene geheel andere. Zoo zegt PASCAL BASEILHAC, dat zijn oom FRÈRE CÔME van de 100 geopereerden er 19 verloor; van de 5 door LANGENBECK geopereerden stierf er één. SOUBERBIELLE zoude er van de 10 één en GÜNTHER zelf van de 8 niet één verloren hebben." Gaan wij hierbij na dat GÜNTHER in zijne *Monographie over hooge steensnijding*, van af hare eerste uitvoering (1561) tot het jaar 1851, slechts 260 bekende gevallen dier kunstbewerking medegedeelt, dan blijkt de onderstelling juist dat de sectio alta slechts bij uitzondering en onder bijzondere minder begunstigende omstandigheden hare aanwending heeft kunnen vinden, en wij houden het er voor dat vele Chirurgen van vroegeren en lateren tijd juist om die reden ten opzigte der indicatie op dezelfde hoogte staan als PETER FRANCO, die, niettegenstaande een gelukkig resultaat, de uitvoering der kunstbewerking ontraadt.

De bezwaren, door de tegenstanders der hooge steensnede geopperd, als daar zijn de kwetsing van het peritonaeum en de urine-infiltratie zijn eindelijk naar onze meening te veel overdreven; wat het eerste betreft in een geval als het onze, bij eenen hoogen stand van het buikvlies, behoort er zeker meer onhandigheid toe om het te kwetsten, dan handigheid om de beleediging daarvan te vermijden, en ten opzigte van het tweede levert de afloop van onze operatie eene hoewel kleine bijdrage tot de vooral door PITHA en GÜNTHER voorgestane meening, dat de groote vrees voor de infiltratie van urine door de ervaring geenszins is geregtvaardigd.

Beschouwden wij zoo even de epicystotomie alleen met het oog op het door ons waargenomen geval, zoo moge thans een enkel woord volgen over hare aanwending in het algemeen en wij vragen: Verdient deze kunstbewerking zoo geheel de vergetelheid, waaraan zij in de laatste jaren is prijs gegeven? Zeker neen; daar, waar op meer gevorderden leeftijd onder ongunstige omstandigheden door geene andere wijze van handelen hoop op eenen gunstigen afloop bestaat, mag het mislukken van het gewenschte resultaat niet aan de methode zelve worden toegeschreven, maar verdient deze veel meer op prijs te worden gesteld als laatste hulpmiddel, waardoor het doel te bereiken is, dat zonder hetzelve geheel en al gemist zoude worden, maar bovenal bij kinderen, waar de naauwe urethra eene tegenaanwijzing daarstelt voor de lithotritie, of waar de grootte van den steen de extractie na de lithectasie of sectio lateralis onmogelijk maakt, staat de sectio alta als eenig aangewezene methode in hare volle waarde, en hoezeer ook ten opzigte harer indicatie binnen enge grenzen beperkt, verdient zij op gelijke lijn te staan met iedere andere kunstbewerking, die bij de behandeling van den steen is aangegeven.

Als slotsom van onzen arbeid vestigen wij op de volgende punten bijzonder de aandacht:

1°. De lithotritie en de sectio lateralis kunnen in zeer vele gevallen met vrucht door de lithectasie vervangen worden.

2°. De leeftijd beneden 10 jaar is in het algemeen eene tegenaanwijzing voor de lithotritie en eene aanwijzing voor de lithectasie.

3°. De aanwezigheid van groote steenen is beneden den leeftijd van 10 jaren eene aanwijzing voor de epicystotomie.

BOEKBESCHOUWINGEN.

OVERZIGT EENIGER NIEUWE ANTHROPOLOGISCHE GESCHRIFTEN.

1. S. NILSSON, *Utkast till beskrifning öfver ett främmande folk* enz., d. i. Schets eener beschrijving van het vreemde volk, dat zich in den ouden tijd in het Zuiden en Westen van Skandinavië gevestigd en aldaar wapens en werktuigen van brons ingevoerd en bijzondere godsdienstige gebruiken verbreid heeft. (Stockholm, 1866, 4°., 22 blz.)

2. G. NICOLUCCI, *Sulla stirpe japigica e sopra tre Crani ad essa appartenenti rinvenuti presso Fasano (Gnathia), presso Rugge (Rudiae), e presso Ceglie (Coelium), nell' Italia meridionale.* Napoli, 1866, 4°. (met 3 platen; afzonderlijke afdruk uit het IIde Deel der *Atti della R. Accademie delle Scienze Fisiche e. Mathematiche*).

3. *Archiv fuer Anthropologie. Zeitschrift fuer Naturgeschichte und Urgeschichte des Menschen. Herausgegeben von* C. E. VON BAER *in St. Petersburg,* E. DESOR *in Neuenburg,* A. ECKER *in Freiburg,* W. HIS *in Basel,* L. LINDENSCHMIT *in Mainz,* G. LUCAE *in Frankfurt a./M.,* L. RUETIMEIJER *in Basel,* H. SCHAAFFHAUSEN *in Bonn,* C. VOGT *in Genf und* H. WELCKER *in Halle. Unter der Redaction von* A. ECKER *und* L. LINDENSCHMIT. *Erstes Heft (Doppelheft). Mit 46 in den Text eingedruckten Holzstichen und 3 lithographirten Tafeln.* Braunschweig. *Druck und Verlag von* FRIEDRICH VIEWEG *und Sohn,* 1866, 4°. (160 blz.).

1. Professor NILSSON, die, nadat hij als akademisch leeraar te Lund eene eervolle rust verkregen heeft, te Stockholm gevestigd is, en in bijkans 80jarigen ouderdom nog altijd voortgaat in zijne wetenschappelijke nasporingen, heeft voor een paar jaren eene nieuwe en vermeerderde uitgave bezorgd zijner onderzoekingen over de *Bronsperiode* (*Bronsålder*). Het is algemeen bekend, dat de onderzoekingen der oudheidkenners geleid hebben tot het aannemen van een tijdperk, waarin de mensch, nog onbekend met de kunst om metalen te bewerken, zich alleen van wapens en werktuigen bediende, die uit beenderen van dieren en vooral uit steenen vervaardigd waren, en dat die geleerden aan dit tijdperk daarom den naam van *steen-periode* gegeven hebben. Er zijn meer dan 20 jaren verloopen sedert ik van eene, door NILSSON, bij gelegenheid der bijeenkomst van Skandinavische Natuuronderzoekers te Stockholm in 1842, uitgesproken rede eene Hollandsche vertaling gaf (S. NILSSON, *Bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis des menschelijken geslachts, Tijdschrift voor Natuurlijke Geschiedenis en Physiologie,* XIde Deel, Boekbeschouwing, blz. 20—48). Deze bijdrage heeft vooral betrekking tot dat vóórhistorisch vroegste tijdperk, waarin volgens de meening der Zweedsche en Deensche natuuronderzoekers een volksstam in Denemarken en Zweden woonde, die door eenen korten, ronden schedelvorm van de tegenwoordige bevolking ten eenenmale onderscheiden was, maar daarentegen de grootste overeenkomst aanbood met de, naar het uiterste

onherbergzame Noorden teruggedrongen Laplanders. Van een later tijdperk zijn de overblijfsels van gereedschappen en wapens, die van brons vervaardigd zijn, en die zich dikwerf door sierlijkheid en fijnheid van bewerking in de hoogste mate onderscheiden. Aan deze werktuigen is de benaming van brons-periode haren oorsprong verschuldigd. Het is opmerkelijk, gelijk NILSSON in een vroeger opstel heeft aangetoond, dat de volksstam, welke bronzen wapens gebruikte, geheel onbekend is in de geschiedenis van Skandinavië, door welke, evenmin als door de Sagen, iets vermeld wordt aangaande een volk in Zweden, dat wapens van koper gebruikte. Alle wapens, waarvan gewag wordt gemaakt, zijn met zoodanige epitheten aangeduid, welke tot het besluit brengen, dat ze van ijzer waren; ook de vorm der wapens, waarvan berigten bestaan, komt met die der brons-periode niet overeen; een korte degen (een steekwapen en niet een slagzwaard) benevens een klein schild om de steken af te weren, en gemaakt om in de linker hand gedragen te worden, maakten de wapenrusting van de strijders der brons-periode uit.

Men heeft vroeger gemeend, en ook NILSSON deelde in die meening, dat dit volk van de brons-periode uit *Cimbriërs* bestond, die beschouwd worden als een stam der wijd verbreide *Kelten*. Nader onderzoek heeft echter eene geheel verschillende meening bij NILSSON doen ontstaan, aan welker ontvouwing de drie stukken van het IIde Deel van zijn werk: *Over de oorspronkelijke bewoners van het Skandinavische Noorden* zijn toegewijd, welke stukken van 1862—1864 zijn uitgekomen. Hij houdt namelijk deze wapens en andere daarbij gevonden voorwerpen van brons en sieraden van goud voor het werk van Feniciërs. De Schr. toont uit vele gronden aan, dat de vroegste beschaving in het zuidelijk en westelijk deel van het Skandinavische Noorden, waardoor het uit den toestand van woestheid, waarin het zich vroeger bevond, het eerst opgeheven werd, met den Baäls-dienst van een Semitisch volk uitging, lang voordat de Indo-Germaansche volksstam hier de Odinsche Walhalla-vereering invoerde" 1).

Reeds vroeger heeft NILSSON een in het Zuiden van Schonen, bij Kivik of Kifvik, gevonden en in zeer vervallen staat verkeerend steenen gedenkteeken uit dit oogpunt onderzocht, en trachten aan te toonen, dat het van Fenicischen oorsprong is. Later heeft hij hetzelfde toegepast op het monument *Stonehenge* in Wiltshire (*Tillägg till Bronsåldern.* Stockholm, 1865). In het thans voor ons liggend geschrift heeft NILSSON eene, tot vele bijzonderheden afdalende vergelijking gemaakt, tusschen de tempelruïnen van *Giganteja*, op het kleine, digt bij Malta naar het Noord-Westen liggende eiland Gozo of Gozzo, en de tempelgrot *Newgrange* in Ierland. Het eerstgenoemde oude gedenkteeken wordt algemeen en zonder tegenspraak voor Fenicisch gehouden. In beide gedenkteekenen is het plan volkomen gelijk. Een lange gang of galerij geleidt naar eene ruimte, die in drie halve cirkels uitloopt, eenen regt tegenover den ingang en twee aan beide zijden, links en regts. De wanden dezer ruimten of kamers zijn gevormd door groote steenbrokken. Beide monumenten liggen op eene hoogte of eenen heuvel, hetgeen ook met *Stonehenge* in Wiltshire het geval is. In den bodem is in beiden een ronde kom met opstaanden rand, die tot waschvat (*labrum*) schijnt gediend te hebben. In beiden vindt men een' of meerdere kegelvormige steenen. Eindelijk heeft men in de steenen wanden van de ruïne te *Newgrange* ingebeitelde afbeeldsels van palmtakken (*Phoenix dactylifera*) waargenomen, gelijk men ook elders in Fenicische tempels, zoo als op een klein altaar in *Hadja-* (of *Hadjar-*) *Chem* op Malta, heeft aangetroffen. Spiraalkringen zijn op de steenen in beide monumenten gegraveerd, en dergelijke figuren komen op de oude bronzen wapens in Skandinavië voor. Inderdaad dit alles kan naauwelijks toevallig zijn; dat de denkbeelden van NILSSON zoo weinig invloed

1) Zie mijne *Opmerkingen*, in het *Album der Natuur voor* 1865, blz. 156, 157.

op de meeningen der oudheidkenners uitoefenen en niet meer algemeen verbreid zijn, wekt bevreemding. Men weet toch dat de Feniciërs reeds meer dan duizend jaren vóór onze tijdrekening niet slechts aan de kusten der Middellandsche zee, maar ook buiten de Straat van Gibraltar hunnen handel en hunne scheepvaart hebben uitgebreid. „Gades, zegt HEEREN, war nicht nur der sichere Stapelplatz der Spanischen Schaetze und Produkte, sondern auch wiederum der Anfangspunkt ihrer entferntern Fahrten, und ihres weitern Verkehrs, worueber sie selber den Schleier des Geheimnisses warfen, den man vergeblich gaenzlich zurueckzuziehen strebt. Man wusste, dass sie von dort aus ihre Fahrt nach den *Zinn-Inseln* und den *Bernstein-Kuesten* richteten; aber wo man diese suchen muesse, liessen sie absichtlich errathen, weil sie besonders bei dem Bernstein, alle Concurrenz zu vermeiden streben mussten, wenn der hohe Preis desselben, des dem des Goldes gleich kam, nicht fallen sollte." (*Ueber die Politik, den Verkehr und den Handel der Voelker der alten Welt*, I. 2. S. 70. Goettingen 1824). Om dezen *Schleier des Geheimnisses* op te ligten heeft NILSSON den eenigen regten weg ingeslagen, door de sporen op te zoeken van het oude volk, daar waar het koloniën heeft kunnen hebben.

2. Onverpoosd gaat de ijverige en geleerde Italiaan NICOLUCCI voort met de oude bewoners van het land zijner geboorte na te sporen, en door het onderzoek van overblijfsels en schedels als oudheidkundige en cranioloog daarover licht te verspreiden. Het zuid-oostelijk deel van Italië, dat zich in de provincie *Terra d'Otrante* als een schiereiland tusschen de golf van Tarente en de Adriatische zee uitstrekt en met kaap *de Leuca* eindigt, was de zetel van den Japygischen volksstam. Uit dit deel van Italië, dat thans, behalve het land van Otrante, ook de provinciën *Terra di Bari* en *Capitanota* omvat, heeft NICOLUCCI drie oude schedels in zijn bezit, en zoo als hij vermeent zijn het de eenige, die tot nog toe van de oude Japygiërs bekend zijn geworden. De eerste is in een graf in het oude *Gnathia*, thans *Fasano* in Terra di Bari gevonden; de twee andere zijn uit de provincie Otrante, de een opgegraven bij *Rudia*, de andere bij *Coelium* (thans *Ceglie*). *Gnathia* of *Egnatia* behoort tot de *Pediculorum oppida* (PLIN., *Hist. Nat.* III. Cap. XI), *Coelium* en *Rudiae* lagen in het oude *Messapia*, en in de eerstgenoemde plaats zijn eene menigte oude opschriften gevonden, die MOMMSEN in zijn werk over de *Unter-italienischen Dialekte* heeft bekend gemaakt.

Aan den schedel van *Fasano*, die de schrijver uit brokken heeft moeten zamenvoegen, ontbrak de onderkaak. Het overige is vrij volledig, en de eerste plaat van de verhandeling geeft eene profielteekening van dezen schoonen schedel („*il cranio fasanese ha un aspetto piu che elegante*," pag. 16), die ons aan den schedel uit Nola herinnert, welken BLUMENBACH in zijne *Decades Cranior.* (Tab. 51) onder den naam van *Cranium Veteris Graeci* heeft afgebeeld en waarvan ik een afgietsel bezit. De omvang van dezen schedel (de afmeting A in mijnen *Catalogus diversarum gentium*) is 520 m.m., de boog van het voorhoofd tot het achterhoofd (B aldaar) is 386 m.m., de schedellengte (C) 183 m.m., de breedte (E) 140 m.m. Het is dus een dolichocephalische schedel, die echter iets breeder is dan germaansche schedels meestal zijn; de gelaatshoek is 80°. NICOLUCCI schat den leeftijd van den man, waarvan deze schedel het overblijfsel was, op ongeveer 60 jaren. De schedel van Rugge of *Rudia* is niet afgeteekend. Deze had eenen omvang (A) van 536 m m., eene lengte (C) van 382 m.m. en eene breedte (E) van 143 m.m. Bij grooten omvang vertoonde deze schedel eenen ovalen, dolichocephalischen vorm. NICOLUCCI houdt dezen schedel voor dien van een man van omstreeks 50 jaren. De schedel van het oude *Coelium* (*Ceglie messapica*), in natuurlijke grootte van ter zijde afgebeeld op de tweede plaat, houdt NICOLUCCI voor dien eener vrouw van 20—24 jaren. Bij geringen omvang (500 m.m.) vertoont ook

deze schedel eenen langwerpigen, ovalen vorm; hij heeft eene geringere hoogte dan de andere mannelijke schedels.

De Japygische volksstam wordt door de overleveringen en door de geschiedenis voorgesteld als afkomstig van dezelfde pelasgische stammen, die in de vroegste tijden geheel Griekenland bevolkt hebben. Oude overleveringen stellen het helleniche ras voor als verwant aan die volken, welke reeds vóór hen in Griekenland gevestigd waren, en gevolgelijk zullen de Japygiërs, die afkomstig zijn van gemelde vóór-helleniche volken, dezelfde trekken hebben gehad, welke bij de Pelasgen en de latere helleniche bevolking bewaard zijn gebleven.

Wanneer de schedels, die NICOLUCCI beschreven heeft en waarvan wij thans gesproken hebben, met Grieksche schedels van minder verwijderde tijdvakken vergeleken worden, blijkt daaruit deze overeenkomst, en de schrijver geeft als resultaat van zijn onderzoek dat de *Stirps japygia* van het Grieksche menschenras niet verschilde, en dat de Japygiërs en Hellenen zoo naauw met elkander verwant waren, dat men ze als takken van denzelfden oorspronkelijken stam moet beschouwen. Tot bevestiging van zijn gevoelen heeft NICOLUCCI deze drie Japygische schedels ook met twee Grieksche schedels vergeleken, die uit oude graven afkomstig waren, den eenen te *Ruvo*, den anderen te *Cumae* gevonden, waarbij hij ook de afmetingen van twee andere schedels vergelijkt, waarvan een uit een oud graf bij Athene in het bezit is van Dr. DAVIS, die aan NICOLUCCI de noodige opgaven toezond. Dat er onder oudere Grieksche schedels, gelijk onder nieuwere, ook brachycephalische vormen voorkomen, verzwijgt de schrijver niet. Deze brachycephalische typus begint zich aan den Noorderrand van de Golf van Arta te vertoonen en ten Noorden van Thessalië en in Albanië. Vreemde, vooral Slavonische volksstammen, die zich met de Grieksche bevolking vermengden of haar ten deele verdrongen, zijn daarvan de oorzaak.

3. Voor het *Tijdschrift voor Anthropologie*, dat thans met een vrij uitgebreid stuk aanvangt, was reeds sedert meer dan een jaar door verschillende Duitsche geleerden het plan beraamd, en herhaalde malen had ik daarvan in brieven van buitenlanders voorloopig eenig berigt ontvangen. Terwijl Engeland en Frankrijk in de werken hunner Anthropologische Gezelschappen een middel hebben voor de bekendmaking der onderzoekingen op het veld der natuurlijke geschiedenis van den mensch, ontbrak tot nog toe zulk eene vereeniging in Duitschland. Het is te hopen, dat de rampzalige strijd, die thans de volken van den Duitschen grond zoo jammerlijk verdeelt, deze nuttige onderneming niet in de geboorte verstikken zal. De vestiging van een Tijdschrift was zeker meer noodzakelijk dan het oprigten van eene nieuwe geleerde Maatschappij. De lijst der toekomstige medewerkers, die op den titel voorkomt, is eene voldoende aanbeveling voor de degelijkheid en den rijkdom der bijdragen, die wij in dit nieuwe Tijdschrift mogen verwachten. Kortelijk zullen wij den inhoud van het thans in het licht gegeven stuk opgeven. Wij bevelen het echter aan de belangstelling van allen, die in ons land de Anthropologie beoefenen, en wij hopen, dat zij de uitgave van dit *Archiv fuer Anthropologie* zoo veel mogelijk zullen bevorderen door het zich aan te schaffen.

Het eerste opstel, dat voor het Tijdschrift als eene inleiding geplaatst is, heeft tot titel: *Die Berechtigung und die Bestimmung des Archivs*. De schrijver dezer bijdrage, Prof. ECKER, geeft hier als het eigenlijk onderwerp der Anthropologie de natuurlijke geschiedenis van den mensch op. Het is in dien zin, dat RUDOLPHI het woord reeds voor meer dan vijftig jaren gebezigd heeft, en waarin wij reeds meer dan dertig jaren deze wetenschap aan de Leidsche Hoogeschool onderwezen hebben. Deze Anthropologie onderscheidt zich van de geschiedenis, waarin de menschelijke zamenleving, de menschheid en hare lotge-

vallen, niet de mensch als individu het onderwerp der beschouwing uitmaakt. Tot de genoemde wetenschap behoort vooreerst de kennis der verscheidenheden, die bij verschillende volksstammen en rassen voorkomen, eene *vergelijkende Anthropologie*, die grootendeels met *Ethnographie* zamenvalt, welke men echter niet als de geheele Anthropologie, maar slechts als een deel daarvan moet beschouwen. Tot nog toe is bij het ligchamelijk verschil vooral en bijkans uitsluitend op den *schedelvorm* gelet. Ook vergelijkende taalkennis kan en moet bij deze afdeeling der Anthropologie worden gebruikt. Een tweede onderwerp der Anthropologie is de vergelijking tusschen mensch en dier, om hem zijne plaats in het rijk der bewerktuigde en op onze planeet levende wezens aan te wijzen. Eindelijk behooren ook nasporingen over den toestand des menschelijken geslachts, die aan de geschrevene geschiedenis voorafging, en geschiedkundige onderzoekingen, voor zoo ver zij den oorsprong der bevolkingen en de volksverhuizingen betreffen, tot het uitgestrekt gebied der Anthropologie. Hier moeten archaeologische en anatomische mede-arbeiders zich op hetzelfde veld van nasporing ontmoeten, en elkander wederkeerige diensten bewijzen. Over al deze onderwerpen zal zich het *Archief* uitstrekken, en tevens door opgave der litteratuur, door vertalingen en uittreksels een algemeen overzigt van alles trachten te geven, wat op dit veld van menschelijk onderzoek in verschillende landen bekend gemaakt wordt.

Eene tweede en meer uitgebreide bijdrage (pag. 7—42) is van de hand van C. VOGT en getiteld: *Ein Blick auf die Urzeiten des Menschengeschlechts.* Deze verhandeling is bijzonder geschikt om een algemeen overzigt van de nieuwste onderzoekingen in dit veld van nasporing te geven, en zij is met meer bezadigdheid geschreven dan wij anders in de laatste geschriften van VOGT opmerken. VOGT blijft nog altijd groot gewigt aan den schedel van het Neander-hol schenken, en meent uit dien schedel te mogen afleiden, dat eene dolichocephalische bevolking de kortschedelige of rondschedelige menschenstammen voorafging, die in de Rendieren-periode leefden. Hij onderscheidt eene periode van den *Ursus spelaeus*, toen in het centrale Europa „die lange Schaedelform des gewaltigen Menschengeslechtes" aanwezig was, en eene rendieren-periode, gekenschetst door de Noordsche Fauna van een koud klimaat, waartoe de korte schedels „eines kleinen und zart gebauten aber gewiss sehr intelligenten und kuenstlerisch begabten Menschenstammes" behooren.

De derde bijdrage is van L. LINDENSCHMITT. Zij handelt over het Oudheid-onderzoek in Duitschland (pag. 43—60). De schrijver toont, dat het streven der oudheidkenners vroeger op algemeene belangstelling weinig aanspraak maken kon, maar nu door eenen zamenloop van verschillende omstandigheden en gewigtige ontdekkingen eensklaps bijkans tot eene modezaak geworden is. Des te meer is het noodig, dat men openhartig bekenne, dat men tot opheldering der gevondene overblijfsels en tot eene naauwkeurige kennis van den voortgang der beschaving van de Noordsche volksstammen nog niet in staat is. De vroegere onderzoekingen droegen dikwerf het kenmerk van beperktheid; men wilde overal eigenaardigheden van bijzondere volksstammen vinden. Somtijds meende men ook hetgeen slechts op enkele plaatsen gevonden was, als algemeen voor alle overblijfsels van een zeker tijdperk te mogen aanmerken. Dat de erkenning van steenen wapens reeds in den aanvang der vorige eeuw bij Duitsche oudheidkenners voorkomt, en dat over het geheel de grafheuvels reeds lang in Frankenland, Hessen en Westfalen onderzocht waren, voordat ze in Skandinavië de aandacht trokken, toont de schrijver met aanhalingen aan 1). Behartiging verdient de opmerking

1) Bijv. JOH. OESTERLING, *De urnis sepulchralibus et armis lapideis veterum Cattorum. Marburgi*, 1714, pag. 30: „Si tamen quisquam sit, qui neget haec armorum vicem

aan het slot dezer bijdrage, dat slechts eene algemeene, zich boven alle bijzondere en locale waarnemingen verheffende en het geheel omvattende beschouwing den sleutel tot verklaring geven kan, terwijl bij eene beperkte en geïsoleerde onderzoeking zich overal raadsels vertoonen, die met alle geleerdheid en scherpzinnigheid onoplosbaar blijven. Eene groote fout bij vele vroegere onderzoekingen was dat men alle voortbrengsels van menschelijke kunstvlijt in oude graven gevonden als inlandsche produkten meende te moeten beschouwen. Bedriegen wij ons niet, dan is LINDENSCHMIT niet afkeerig om aan de door NILSSON opgeworpen meening (zie boven n°. 1) zijne toestemming te geven, hoezeer hij NILSSON's naam niet noemt. Ten bewijze mogen twee zinsneden dienen, die wij op blz. 56 lezen: „*Wir kannten die zahllosen Niederlassungen der Phoeniker an dem ganzen Mittelmeerbecken, ihren Handel an dem ganzen Kuestenlauf des Atlantischen Oceans bis zu den Zinninseln und dem Bernsteinlande hinauf; wir kannten die ganze Reihe der griechischen Coloniën von dem Palus Maeotis ueber Thraciën heraus bis an die Kuesten Galliens hin, wir wussten von der bedeutenden Industrie und den ausgedehnten Handel der alten Trusker. Aber alle diese Nachrichten blieben nur einzeitig beachtet, und fuer unsere Beurtheilung ihrer nothwendigen Wirkung auf die barbarischen Laender voellig unfruchtbar.*" En, een weinig lager: „*In je hoehere Fernzeit die nordischen Erzwaffen und Schmuckgeraethe ihrer Mehrzahl nach hinaufreichen, desto bezeichnender ist ihr so ploetzliches Verschwinden bei der Unterbrechung der Verbindung mit dem Ausgangspunkte ihrer Mittheilung. Koennten sie selbst als Producte einer directen Verpflanzung suedlicher Gewerbsthaetigkeit nach dem Norden betrachtet werden, so mussten doch die Werkstaetten der Factoreien und kleinen Niederlassungen, bei Stoerung der Handelsbezuege, aus Mangel des noethigen Materials eingehen, und mit den Eintritt foermlicher Isolirung diese exotischen Pflanzen verkuemmern und absterben.*"

De vierde bijdrage is eene beschrijving van eenige schedels van vroegere bewoners van Zwitserland, door W. HIS te Bazel (pag. 61—74). Twee van drie schedels zijn uit paal-woningen, vier uit oude graven. Wij zullen bij deze beschrijving niet verder stil staan, daar zij vooral tot inleiding strekt van eene beschouwing over de wijze, waarop schedeltypen kunnen worden vastgesteld en beoordeeld, en van eenige opmerkingen over verschil van meening tusschen HIS en ECKER in het, door laatstgemelden schrijver uitgegeven werk: *Crania Germaniae meridionalis.* Dat tot een' typus der schedels niet een enkel karakter maar eene vereeniging van karakters behoort, dat bijv. dolichocephalie of brachycephalie alleen niet genoegzaam is om eenen schedeltypus te vormen (blz. 67), meenen wij, dat door niemand, die zich met vergelijkende Craniologie ooit ernstig bezig hield, tegengesproken zal worden.

In de vijfde plaats geeft A. ECKER eene beschrijving van een' schedel, die even als die der makrocephalen in de Krim gevormd is, en voorkwam bij een skelet, dat in eene oude bij *Niederolm* (tusschen Maintz en Alzey) ontdekte begraafplaats gevonden werd. Het graf bevatte ijzeren en bronzen voorwerpen (mesjes, ringen), en kan tot de zesde of zevende eeuw onzer jaartelling behoord hebben. Het skelet was dat eener vrouw. Onbeslist laat de schrijver of zij van eenen vreemden stam afkomstig was, „eine Annahme, fuer die freilich kein anderer Grund vorliegt, als dass man bisher in merovingischen Graebern kuenstlich verbildete Koepfe nicht angetroffen hat" (blz. 79). Op blz. 76 is eene verkleinde afbeelding in houtsneê van het profiel van den schedel gegeven, en ter vergelijking is op blz. 78 eene afbeelding van een makrocephalischen schedel van de Krim en van Atzgersdorf bij Weenen hier bijgevoegd.

---

praestasse Germanis, adeat ille Louisianos aliosque populos Americae septentrionalis inexcultos, qui in hunc usque diem lapidibus acutis pro cultris et armis utuntur" etc.

Een zesde opstel, dat mede door ECKER geleverd is, handelt over eene kenschetsende bijzonderheid in den vorm des vrouwelijken schedels en haar belang voor vergelijkende Anthropologie (blz. 81—88). Deze, vroeger niet zoo opgemerkte, bijzonderheid, die zich vooral bij het profiel van den schedel vertoont, bestaat hierin, dat de schedel van boven vlak is, en tamelijk plotseling in de vertikale vlakte van het voorhoofdsbeen overgaat. Talrijke houtsneêfiguren op blz. 86 en 87 brengen deze opmerking aanschouwelijk onder het oog des lezers. Dat de vrouwelijke schedel over het geheel minder hoog is dan de mannelijke was reeds door WELCKER opgemerkt; dat hij een kleiner gezigtsdeel heeft, in verhouding tot de hersenschedel, was reeds door SOEMMERRING opgeteekend. Bij geringeren omvang heeft de vrouwelijke schedel ook, gelijk algemeen bekend is, minder sterk uitspringende lijnen en uitsteeksels, die tot aanhechting van spieren dienen.

De zevende en laatste bijdrage is van Prof. WELCKER te Halle; zij is tevens de uitgebreidste van alle (blz. 89—160). Het zijn *Kraniologische Mittheilungen.* Zij dragen de kenmerken van die zorgvuldige naauwkeurigheid, welke wij uit het, met zoo veel vlijt en volharding opgestelde werk *Ueber Wachsthum und Bau des menschlichen Schaedels* kennen 1). Gedeeltelijk dienen deze mededeelingen tot aanvulling van vroeger behandelde onderwerpen, gedeeltelijk tot wederlegging van aanmerkingen, die door verschillende latere schrijvers op enkele punten van zijn gemeld werk waren gemaakt. Zij betreffen vooreerst de methode van onderzoek, afteekening en afmeting. Geen van deze middelen moet uitsluitend gebezigd worden, geen van beiden is ontbeerlijk. Wij moeten den schrijver volkomen toestemmen, dat, wanneer men althans schedels *en face* afteekent, perspectieve afteekeningen boven *geometrische* te verkiezen zijn, en dat zij alleen eene duidelijke voorstelling der voorwerpen geven. Een tweede hoofdstuk handelt over de afmetingen van het aangezigtsgedeelte van het beenig hoofd. Zeer leerzaam is daarbij de op plaat I afgebeelde verhouding des schedels van een pas geboren kind tot dien van een 1jarig, een 6jarig kind en een volwassenen. Ook de figuur, die blz. 112, de betrekkelijke plaatsing der melktanden en blijvende tanden in de onderkaak aantoont, en waaruit blijkt, dat de afstand van den eersten snijtand tot de derde kies bij den volwassenen niet grooter is dan bij een 8jarig kind, is bijzonder belangrijk. Een derde hoofdstuk handelt over de kenmerken, waardoor men den ouderdom aan den schedel herkennen kan. In de vierde plaats behandelt de schrijver de sexuele bijzonderheden van den schedel, en verdedigt zijne vroeger uitgesprokene meening, dat de vrouwelijke schedel, althans bij Duitsche volksstammen, smaller is dan de mannelijke tegen de bedenkingen van WEISBACH. Dezelfde verhouding toonde hem ook het onderzoek van Negerschedels, doch bij andere volksstammen schijnt deze sexuele verscheidenheid niet zoo standvastig, en bij Brazilianen en Hottentotten de vrouwelijke schedel zelfs breeder te zijn dan de mannelijke, hoezeer hier het geringe aantal der onderzochte schedels tot eene behoedzame uitspraak moet aanmanen (blz. 122). Een vijfde hoofdstuk handelt over Brachycephalie en Dolichocephalie, bepaaldelijk der Duitsche stammen. De schrijver bevestigt zijne vroeger uitgesprokene stelling, en zegt (blz. 149): „*die modernen Deutschen sind theils brachycephal und subbrachycephal, theils orthocephal, nirgends* (*es ist hier von Mittelziffern die Rede*) *dolichocephal.*" Plaat II geeft eene graphische voorstelling van de verhouding tusschen breedte en lengte bij den schedel van velerlei volksstammen. Ik moet opmerken, dat WELCKER door *orthocephale* schedels eenen middelvorm verstaat, waarbij de verhouding tusschen lengte en breedte

---

1) *Ister Theil.* Leipzig 1862. Zie mijne uitvoerige mededeeling aangaande dit werk in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1863, blz. 181—184. Wij hopen, dat de schrijver ons niet te lang op de voortzetting van dit werk zal laten wachten.

van den schedel is als van 100 : 74 tot 100 : 78. Op deze wijze zijn ook de Zweedsche schedels tot de orthocephale groep gebragt, hetgeen zekerlijk niet in de bedoeling van RETZIUS kan gelegen hebben, die zijnen dolichocephalischen vorm niet uitsluitend op Negerschedels, maar juist op Zweedsche schedels gegrondvest heeft. Dat vele Duitsche stammen door Slavonische vermenging breedschedelig zijn, is wel ontwijfelbaar (blz. 143), maar bij vele breedschedelige Duitsche stammen, Zwaben, Franken, heeft toch zulk eene vermenging niet plaats gehad. De Hannoveranen en Holsteiners hebben meer langwerpige schedels, even als de Nederlanders, hoezeer minder dan de Zweden. Doch, gelijk reeds gezegd is, deze alle zijn volgens de onderscheiding van WELCKER geene dolichocephalen. In een zesde of laatste hoofdstuk handelt WELCKER over de schedelhoogte in betrekking tot de breedte. BARNARD DAVIS had, bij gelegenheid, dat hij een berigt gaf van mijne beschrijving van de schedels der Carolina-eilanders, eene bijzondere ethnographische groep van schedels, die smal en hoog zijn (zoo als die der genoemde eilanders), onder den naam van *hypsistenocephali* aangenomen. Ik moet met WELCKER instemmen, wanneer hij als algemeenen regel stelt: „die typischen Dolichocephalen sind Hochschaedler, *Hypsicephali*, die typischen Brachycephalen Flachschaedler, *Platycephali*" (blz. 155). De Kaffers vertoonen over het geheel dien smallen, hoogen schedelvorm, even als de Carolina-eilanders; de Hottentotten echter zijn merkwaardig door eenen smallen en tegelijk *lagen* schedel (*Platystencephali*).

J. V. D. H.

Topographie médicale de la Belgique, études de géologie, de climatologie, de statistique et d'hygiène publique, par le docteur MEYNNE, médicin militaire. Bruxelles, H. MANCEAUX, 1865.

De belgische officier van gezondh eid Dr. MEYNNE was bij de beoefenaars van de gezondheidsleer in ons vaderland sedert lang en gunstig bekend.

Het bovenstaande werk is de vrucht van een onderzoek, in allerlei richting ondernomen en met ijver volgehouden. Een navolgenswaardig voorbeeld, doch veelomvattende taak. Want tot de vereischten van eene geneeskundige topographie behoort de kennis zoowel van het klimaat en den bodem, als ook van den gezondheidstoestand en met dezen de welvaart der bewoners. Zij bedoelt dus in engeren kring niet meer en niet minder dan een onderzoek naar de meest voorkomende ziekten, in oorzakelijk verband tot den bodem, het water, de lucht, de woningen, de voeding en den werkkring der menschen, m. a. w. eene eigene gezondheidsleer, in stede van die, welke wij ook hier vaak, kant en klaar, van elders overnemen.

Het eerste, of beschrijvende gedeelte van het werk is gewijd aan den vorm en hoogte van den bodem (hypsometrie), zijne samenstelling en verdeeling in land en water, verder aan den dampkring, met het oog op zijne temperatuur, drukking, graad van vochtigheid, electriciteit en ozongehalte, terwijl dit hoofdstuk met de verontreinigingen der atmospheer wordt besloten.

Het tweede of geneeskundig gedeelte geeft eerst eene vergelijking tusschen de verschillende provinciën van het Rijk, ten opzigte van haren gezondheidstoestand, daarna de sterfteverhouding van land- en stadbewoners, en eindelijk de oorzaken van de meest voorgekomene ziekten.

Het derde gedeelte vloeit voort uit de betrekking van de beide voorafgaande hoofdstukken tot elkander.

Het vierde of laatste gedeelte is gewijd aan een overzicht van het geheel.

De schrijver heeft door dit plan de bestudering van zijn werk geleidelijk, en dus gemakkelijk gemaakt. Hij heeft in het vierde hoofdstuk de *feiten* als het ware geconcentreerd, als de *resultaten* van zijn onderzoek, en de *bewijzen* in de drie daaraan voorafgaande hoofdstukken neêrgelegd. Zij die dus opgewektheid mogten gevoelen eene medische topographie van Nederland te schrijven, vinden bij Dr. MEYNNE een leiddraad door de expositie zijner methode, terwijl anderen, die het meer dadelijk om de uitkomsten te doen is, mede bevredigd worden.

Twee reeksen van feiten zijn zoowel voor dezen als genen van belang, als: 1°. de kennis van de meest voorkomende ziekten, en 2°. de oorzaken van die ziekten. Het onderzoek daarna nu heeft geleverd: *a*. dat de sterfteverhouding voor België gunstiger

is in betrekking tot andere staten, met name Frankrijk, Pruissen, Nederland, Beijeren en Oostenrijk; *b.* dat de sterfte in het algemeen voortdurend afneemt. Zij was voor België van 1831—1840 1 op 38.3, van 1841—1850 1 op 41.5 en van 1851—1860 1 op 45.1, en *c.* dat de bevolking in het laatste 10tal jaren snel toeneemt.

Dit gunstige resultaat moet vooral toegeschreven worden aan het minder voorkomen van epidemische ziekten, en den invloed, dien de gezondheidsleer op hare beperking uitoefent.

Hoe jammer slechts dat bij voorkeur de gegoede klasse van deze voordeelen partij trekt, terwijl de behoeftigen zich veeleer over achteruitgang in hunne levensvoorwaarden zouden te beklagen hebben. De phthisis en de haar vergezellende scrofuleuse, rachitische en lymphatische ziekten vorderen onder de armen, in de middelpunten der industrie en in de groote steden, volgens MEYNNE, steeds talrijke slagtoffers. Doch niet alleen deze, maar ook alle andere ziekten komen menigvuldiger in de steden voor, hetgeen moet toegeschreven worden aan de inademing van onzuivere lucht, overbevolking in kleine, bedompte, van licht en lucht beroofde woningen, ontoereikende voeding, overspanning, verdriet, ellende en uitspattingen onder de stad-bewoners.

De doorgaande vermindering en de algemeene sterfte bewijst, dat de ziekten zoowel in voorkomen als doodelijkheid afnemen, waarbij valt op te merken, dat de sterfteverhouding veel gunstiger is voor de zuidelijke provinciën, Namen, Luxemburg, Henegouwen en Luik, dan voor de meer noordelijke, met onze gewesten overeenkomst hebbende. De nadeelige toestand van de laatsten ten deze moet toegeschreven worden aan het verschil in beroep, en in het algemeen de sociale positie der Vlamingen, in tegenstelling der Walen.

Voor kleine landen, als Nederland en België, zullen verschillen in klimaat en bodem veel minder dan in groote rijken hunne werking doen gevoelen, maar wordt de algemeene welvaart de alles dominerende invloed. Dit alles wordt door den schrijver erkend, maar als ijverig hygiënist is de natuurlijke zekere weg ter verbetering hem te lang en verwacht hij blijkbaar vooral heil van staatswege. De tusschenkomst der regering en der philantropie worden door hem dringend ingeroepen. Als bij voorkeur neemt hij echter de arbeidende klasse, met name in de fabrieken, in bescherming. En terecht, hare opvoeding, woningen, voeding, loon en genot vorderen dringend verbetering. Doch wij zijn er verre verwijderd van om die van staatswege te verwachten en, zoo immer, dan zou de herinnering aan het verledene ons hiervan terug moeten houden. Of zien wij niet dat, wanneer keuren en reglementen het verkeer belemmeren, ziekten en dood de bevolking het meest teisteren? Neen, wij zeggen het den schrijver uit volle overtuiging na: „aujourd'hui un principe nouveau pousse le monde en avant: aide toi, et Dieu t'aidera."

De toepassing der gezondheidsleer op het leven van volken en individuën behoort niet alleen tot het heden, maar vooral ook tot de toekomst. Zij moet niet slechts leven in de overtuiging van enkelen, maar het eigendom worden der menigte, ja haar beheerschen!

Dan eerst, wanneer zij ontslagen is van alle *ach en wee's* der dusgenaamde philantropen kan zij als eene ware moderne wetenschap voortschrijden. Het is mijns inziens met de toekomst der hygiëne als met die der démocratie. Zij volgen al te gader de eeuwige wet der ontwikkeling. Dit te erkennen brengt mee haar, de gezondheidsleer, eene plaats toe te kennen in het onderwijs op onze hoogere en lagere scholen. Zoo is het, door de kennis van het gevaar zullen wij het best in staat zijn het te bestrijden. In die kennis nu zijn onze zuidelijke naburen ons vooruit. De bronnen,

waaruit dit werk hoofdzakelijk werd geput, strekken hiervoor ten bewijze. Het waren van de eene zijde eene rijke, eigene litteratuur over alle onderwerpen, die met de studie der volksgezondheid in verband staan, doch ook van den anderen kant eene geneeskundige statistiek. MEYNNE staat het gevoelen voor, dat zij er vooral op moet ingericht zijn om ons de oorzaken der ziekten te doen kennen. Een hierop gebaseerd plan, dat ons aan het slot wordt voorgesteld, schijnt mij eenvoudig en doelmatig te zijn. Ik wensch om deze, en vele redenen het boek, dat nog veel meer geeft, dan de titel belooft, in aller handen.

Amsterdam, Juni 1866. M. W. C. GORI.

HET THEORETISCH-GENEESKUNDIG ONDERWIJS VAN BOERHAAVE. DE KLINISCHE LESSEN DOOR HEM EN ZIJN AMBTGENOOT HERMAN OOSTERDIJK SCHACHT GEGEVEN,

DOOR

G. C. B. SURINGAR.

In de eerste helft der achttiende eeuw was het getal studenten aan de Leidsche hoogeschool aanmerkelijk veel grooter dan het in de daarop gevolgde vijftig jaren geweest is (1). Onder de oorzaken, waaraan dat verschil is toe te schrijven, moet aan het allengs verminderd getal vreemdelingen, die te Leiden kwamen studeren, eene voorname plaats worden toegekend. In het begin toch en tot omstreeks het midden der vorige eeuw werden nog vele Engelschen, Duitschers, Polen, Hongaren enz. onder de Leidsche akademieburgers gevonden, zoodat het getal van deze laatsten daardoor in geene geringe mate vermeerderd werd. De meesten dier vreemdelingen behoorden tot de geneeskundige Faculteit, en kwamen naar Leiden, dewijl het aldáár gegeven natuur- en geneeskundig onderwijs buiten 's lands gunstig bekend was, en bovenal, omdat het bezit van een aan die akademie verkregen doctoraal diploma op hoogen prijs gesteld werd. Dat vooral de groote vermaardheid van BOERHAAVE tot dien toevloed van vreemdelingen veel heeft bijgedragen blijkt zoowel uit de bijzonderheid, dat het aantal der zoodanigen, gedurende het dertigjarig tijdvak van BOERHAAVE's professoraat, betrekkelijk zeer groot geweest is, als uit de berigten, welke men dienaangaande bij zijne, later als schrijvers opgetredene leerlingen vindt. Wanneer derhalve een der grootste, in BOERHAAVE's school gevormde geleerden, de beroemde HALLER, verklaart, dat die Leidsche hoogleeraar, in het begin der vorige eeuw, de gemeenschappelijke leermeester van het geneeskundig Europa geweest is (2), dan schijnt hij met die woorden minder den inhoud van de door BOERHAAVE uitgegeven geschriften — ofschoon men ook deze in het buitenland hoog waardeerde en als leiddraad bij de akademische lessen gewoon was te volgen — dan wel zijne mondelinge voordragten zelve, dat is, den regtstreekschen invloed, dien BOERHAAVE door zijne geneeskundige lessen en door zijn voorbeeld, als practicus en als klinisch docent, op zijne talrijke, van heinde en verre bijeen verzamelde, leerlingen heeft uitgeoefend, bedoeld te hebben. Is dit zoo, dan moet het ons eerste streven zijn, om dien hoogleeraar vooral als akademisch docent nader te leeren kennen.

Onder de vele aangename en gunstige eigenschappen, die BOERHAAVE's persoonlijkheid kenmerkten, behoorde ook zijn uitstekend talent in het geven

van onderwijs. Den natuurlijken daarvoor ontvangenen aanleg, bovenal zigtbaar in de gemakkelijkheid, waarmede hij sprak, en in zijne aangename en boeijende voordragt, had hij van jongs af geoefend, daar hij, volgens het berigt van zijnen vriend SCHULTENS (3), reeds als student gewoon was aan sommige zijner commilitones onderwijs in de Wiskunde te geven. Uit zoodanige oefeningen trok BOERHAAVE voor zich zelven niet alleen de gewone, aan den mathematischen betoogtrant eigene voordeelen, maar hij leerde daardoor tevens de geschiktste manier kennen, om jonge lieden, die minder vlug van bevatting of minder helder van inzigt zijn, tot wetenschappelijke kennis op te leiden. Toen hij derhalve in 1701 geroepen werd om als akademisch docent op te treden, was die taak hem geenszins vreemd, maar bewoog hij zich in zijnen nieuwen werkkring, van stonden aan, met de grootste gemakkelijkheid. Daarbij kwam, dat zijne toehoorders, wier getal gedurig vermeerderde, naarmate de werkkring van hunnen leermeester werd uitgebreid, niet alleen de geleidelijkheid en deugdelijkheid van zijn onderwijs op hoogen prijs stelden, maar ook door den natuurlijken eenvoud, het opgeruimd en gelijkmatig karakter en andere voortreffelijke eigenschappen van verstand en hart, die zij in hunnen leermeester opmerkten, bijzonder getrokken werden. Doch om zich van de groote en duurzame belangstelling, waarmede de lessen van BOERHAAVE werden bijgewoond, eenig denkbeeld te vormen, moet men niet alleen op het getuigenis der overlevering omtrent de eerste jaren van zijn professoraat afgaan, maar inzonderheid de berigten raadplegen van HALLER en anderen, die vijf-en-twintig of dertig jaren later te Leiden studeerden. Ook toen nog kon de Collegie-kamer, waarin BOERHAAVE zijne theoretische lessen over de Geneeskunde gaf, het getal der gewone hoorders naauwelijks bevatten, en deze kwamen dikwijls een half uur vóór den tijd om eene goede plaats te hebben. In de vier eerste dagen van elke week werd dat collegie gehouden. De hoogleeraar sprak dan, met uitzondering van zijne openbare lessen en van het collegie over de Scheikunde, voor de vuist, en wel met eene zoo bewonderenswaardige gemakkelijkheid, dat hij zich nooit belemmerd gevoelde, of op eenigerlei wijze duister en minder verstaanbaar werd. Integendeel wist hij zich naar de bevatting zijner hoorders te schikken, in zijne voordragt groote regelmaat en juistheid van denkbeelden aan den dag te leggen, en de voornaamste zaken door voorbeelden te verduidelijken. Zelfs was het, gelijk oog- en oorgetuigen verzekeren, allermerkwaardigst, hoe BOERHAAVE steeds zijne woorden en gebaarden en zelfs zijnen stijl geheel naar den aard van het onderwerp wist te kiezen. Ook door het aanhalen van plaatsen uit oude schrijvers, vooral uit de meest bekende dichters, deed BOERHAAVE zijne leerlingen in de vruchten zijner klassieke vorming deelen, terwijl zijn wetenschappelijk betoog daardoor niet zelden verlevendigd en veraangenaamd werd. Het was daarom niet alleen het gehalte, maar evenzeer de vorm, waaraan de hoogleeraar bij het geven zijner lessen, teregt groote waarde hechtte. Door die vrije en naar omstandigheden gewijzigde voordragt, welke bij den meer scholastieken vorm zijner meeste ambtgenooten voordeelig afstak, kregen zijne lessen daarenboven elk jaar wederom een waas van nieuwheid, omdat, al mogten de zaken voor een deel dezelfde blijven, de inkleeding echter telkens nieuw was (4). Daaruit is het dan ook te verklaren, dat de studen-

ten tot aan het einde hunner studie BOERHAAVE's lessen bleven bijwonen, en dat de beroemde VAN SWIETEN, volgens zijne eigene verklaring, daaraan gedurende twintig jaren heeft deelgenomen (5).

Behalve den vorm, heeft vermoedelijk ook de inhoud van BOERHAAVE's geneeskundige lessen veel tot zijnen gevestigden naam als akademisch docent bijgedragen. Zijn onderwijs toch strekte zich tot den geheelen omvang der toenmalige geneeskundige wetenschap uit, zoodat evenzeer de leer van den gezonden, als die van den zieken mensch, jaarlijks in zijne private lessen door hem werd afgehandeld. Dit geschiedde volgens een eigen, onder den titel van *Institutiones medicae*, door hem uitgegeven leerboekje (6). Daarin wordt eerst, bij wijze van inleiding, over den aard, den oorsprong en de lotgevallen der Geneeskunde gesproken, en daarna over de Physiologie van den mensch, in haren geheelen omvang, en in haar natuurlijk verband met de Ontleedkunde gehandeld (van § 27—483). Op die leer van den gezonden mensch volgt de Pathologie, die door BOERHAAVE in vier hoofdstukken verdeeld wordt. Het eerste handelt over de *Differentiae morborum*, het tweede over de *Aetiologia pathologica*, het derde over de *Symptomatologie*, en het vierde over de *physiologische* en *pathologische Semiotiek*. Wordt men op die wijze in staat gesteld, de verschijnselen van den zieken mensch met die van den gezonden toestand gedurig te vergelijken, ook bij de medicinale zorg voor den gezonden en zieken mensch, waaraan het laatste gedeelte der *Institutiones* gewijd is (van § 794—1002), werd dat natuurlijk verband door BOERHAAVE geenszins voorbijgezien. In die afdeeling toch worden de *Gezondheidsleer*, de *Voorbehoedingsleer*, de *Makrobiotiek* en de *Therapeutiek*, deze laatste met inbegrip van de *Generales medendi methodi*, achtereenvolgens afgehandeld. Toont die inhoudsopgave den rijkdom van zaken aan, die jaarlijks door BOERHAAVE op zijne lessen over de *Institutiones medicae* behandeld werden, nog meer moet men zich verwonderen over de wijze, waarop dit geschiedde. Dat toch het streven naar duidelijkheid geenszins ontaardde in oppervlakkigheid, maar dat de hoogleeraar daarentegen, bij de verklaring der meeste onderwerpen, blijken van grondige en veelzijdige kennis gaf, daarvoor kunnen alsnog de door hem gehoudene mondelinge voordragten, die ons door de zorg van HALLER bewaard zijn gebleven, ten bewijze verstrekken (6). Dat de hoogleeraar echter, zoowel in die over de *Institutiones medicae* gehoudene voorlezingen, als in zijne lessen, waarin de *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis* verklaard werden — over deze laatste zal ik weldra meer opzettelijk spreken — door den grooten rijkdom van zaken, welke moesten behandeld worden, dikwijls tijd te kort kwam, zoodat er bij het einde van den cursus het een en ander onafgedaan overbleef, is niet te verwonderen. Aan die omstandigheid is het, gelijk VAN SWIETEN ons berigt, toe te schrijven, dat BOERHAAVE, behalve zijne gewone lessen, meermalen openbare voorlezingen hield over eenig bijzonder onderwerp. Ook daardoor bewees hij zoowel den grooten ijver, die hem als akademisch docent bezielde, als de uitgebreide kennis, die hem in staat stelde om gedurig nieuwe en hoogst belangrijke zaken voor zijne leerlingen meer opzettelijk te behandelen. De rijke verscheidenheid dier onderwerpen blijkt ons uit de bewaard geblevene *Series lectionum*, die het tijdvak van 1709—1738 omvatten. Daaruit toch zien wij,

dat BOERHAAVE achtereenvolgens afzonderlijke lessen gegeven heeft over de methodologie der geneeskunde, over de generatieleer, de ademhaling, den omloop van het bloed en andere physiologische onderwerpen, over de physiologie en pathologie van het gehoor en van het gezigt, over de steenziekte, de venerische aandoeningen, de ziekten der zenuwen, de leer der geneesmiddelen enz. (7). De meeste dier openbare voorlezingen zijn later, gelijk bekend is, met meerdere of mindere zorg bijeengebragt, door zijne leerlingen of anderen in het licht gegeven, en kunnen, hoezeer ook van hoogst ongelijke waarde, en somtijds zelfs jammerlijk verminkt, als nog ten bewijze verstrekken van de uitgebreide en veelzijdige kennis, die aan BOERHAAVE eigen was. Bovenal blijkt dit uit zijne *Praelectiones academicae de morbis nervorum*, een werk door den bekwamen uitgever teregt een „vastus verae sapientiae medicae thesaurus" genoemd (8). Daarin toch heeft hij met een onmiskenbaar talent, van zijne wijsgeerige, ontleedkundige en physiologische kennis gebruik gemaakt, om over een uitgestrekt en schaarsch bearbeid veld van veelsoortige en uit haren aard duistere ziekten het licht der wetenschap te verspreiden.

Wist BOERHAAVE door vorm en inhoud zijner lessen de belangstelling zijner leerlingen op te wekken en aan hunne behoeften te voldoen, evenzeer zal de praktische strekking van zijn onderwijs tot den duurzamen bijval, die hem als akademisch docent te beurt viel, veel hebben bijgedragen. Gelijk namelijk zijne chemische en botanische lessen, blijkens het aangevoerde in ons vorige Opstel, door dien geest gekenmerkt worden, zoo was dit evenzeer het geval met zijne lessen over de *Institutiones medicae*. De Leidsche hoogleeraar toch meende zijne studenten niet tot kamergeleerden, maar voor het leven te moeten vormen, en was daarom van oordeel, dat zorgvuldige natuurstudie evenzeer den grondslag der geneeskundige wetenschap, als dien der natuurkundige wetenschappen moest uitmaken. In die overtuiging begon hij zijne akademische loopbaan en hij was daarvan nog evenzeer doordrongen, toen hij, dertig jaren later, tot haar einde genaderd was. De schoone inwijdingsrede, waarmede hij het Lectoraat in de Geneeskunde aanvaardde (9), en waarvan zijne laatste in het openbaar uitgesprokene Oratie slechts weêrklank en nadere bevestiging was (10), mag in dat opzigt als BOERHAAVE's geloofsbelijdenis beschouwd worden. Naar zijne meening moet daarom de ervaring als éénige grondslag van alle geneeskundige theorie en praktijk beschouwd worden, zoodat alle kennis van den gezonden en zieken mensch, benevens al ons geneeskundig weten en handelen, op empirie steunen moet. De deugdelijkheid van dien grondslag was den hoogleeraar, vooral bij zijne historische studiën, inzonderheid uit het voortreffelijk door HIPPOCRATES gegeven voorbeeld, gebleken, en hij aarzelde daarom niet om aan zijne leerlingen te verklaren, dat zij, bij hunne natuurstudie, met dat voorbeeld voor oogen, zich welligt denzelfden roem zouden kunnen verwerven, als aan SYDENHAM, HARVEY en enkele andere geneesheeren, langs dien weg was te beurt gevallen. Daartoe was het echter volstrekt noodig, zich dagelijks in de kunst van waarnemen te oefenen, de uit- en inwendige zintuigen, zonder welker aanwending geenerlei waar- of proefneming mogelijk is, allengs te volmaken, in het afleiden van gevolgtrekkingen uit waargenomene feiten met de uiterste omzigtigheid en oordeelkundig te werk te gaan, en zich vooral op alle takken van wetenschap,

die tot natuurkennis leiden kunnen, met onvermoeiden ijver toe te leggen (11). Gelijk de noodzakelijkheid der eerstgenoemde voorwaarden, vooral in de beide reeds genoemde redevoeringen van BOERHAAVE, wordt in het licht gesteld, zoo maakt de regte waardering en aanbeveling der mathematische, physische, chemische en natuurbeschrijvende wetenschappen, voor een groot deel, den inhoud uit van zijne overige, in het openbaar uitgesprokene akademische redevoeringen (12). Bovenal hechtte hij groote waarde aan ontleedkundige kennis, en ook dit kan ten bewijze strekken, dat het hem om hechtere grondslagen voor de geneeskundige wetenschap te doen was, dan speculatieve redenering verschaffen kon. Daarom achtte BOERHAAVE het voor den aanstaanden geneeskunstoefenaar noodig, om de anatomische studie vlijtig bij te houden, en hij kon dit met te meer grond van zijne leerlingen vorderen, dewijl hij er zelf het voorbeeld in gaf. Volgens de berigten van HALLER toch woonde hij dikwijls de openbare lessen van zijnen ambtgenoot RAU en daarna die van zijnen vroegeren leerling ALBINUS bij (13). Ook was hij gewoon somtijds aan zijnen toen reeds hoog bejaarden vriend RUIJSCH te Amsterdam, met wien hij zich meermalen mondeling en schriftelijk over wetenschappelijke onderwerpen onderhield (14), te verzoeken om hem deze en gene anatomische praeparaten toe te zenden, ten einde die aan een eigen naauwkeurig onderzoek te kunnen onderwerpen. Daarenboven verzuimde BOERHAAVE niet de werken der grootste ontleedkundigen, vooral van VESALIUS en EUSTACHIUS, vlijtig te raadplegen, om zóó doende het gemis van eigen praktische oefening in de Anatomie door het lezen van naauwkeurige beschrijvingen aan te vullen. Ofschoon hij, bij die wijze van handelen, dikwijls op de auctoriteit van anderen moest afgaan, gelijk dit door zijnen waarheidlievenden leerling ALBINUS wordt opgemerkt (14*), zoo mag het wederkeerig niet ontkend worden, dat BOERHAAVE ook zoodanige anatomische kennis, die hij niet door eigen aanschouwing in cadavere verkregen had, uitnemend wist toe te passen. Dit is uit de meeste zijner geschriften duidelijk zigtbaar, bovenal uit zijne reeds aangehaalde *Praelectiones academicae de morbis nervorum.* Hetzelfde zal ons later blijken uit de proeven van heelkundige kennis, die wij bij de beschouwing van BOERHAAVE als praktisch geneesheer, en bij de waardering van zijne tot de medische praktijk betrekkelijke geschriften ontmoeten zullen. Voor het tegenwoordige wacht ons echter eene andere taak, daar wij van het door den hoogleeraar gegeven theoretisch onderwijs niet kunnen afstappen, zonder ons met den inhoud zijner leer nader bekend te maken. Wij moeten namelijk trachten het wetenschappelijk standpunt te doen kennen, dat BOERHAAVE als theoretisch geneesheer heeft ingenomen. Want ook in dit opzigt heeft de Leidsche hoogleeraar niet alleen op zijne leerlingen, maar ook op andere tijdgenooten en volgelingen grooten invloed gehad, doordien aan zijne geschriften, hoe klein ook het getal geweest moge zijn, en hoe noode de schrijver veelal tot het uitgeven er van besloten hebbe, groote bekendheid te beurt gevallen, en, gedurende eene lange reeks van jaren, groot gezag toegekend is.

Dat BOERHAAVE, wat den leerstelligen grondslag zijner geneeskundige wetenschap betreft, tot de voorstanders der zoogenaamde iatro-mathematische theorie behoorde, wordt algemeen erkend, en kan, met het oog op den gang

zijner studiën, die zich tot den geheelen omvang der mathematische en physische wetenschappen uitstrekten, naauwelijks verwondering baren. Reeds in het begin zijner akademische loopbaan maakte hij zijne leerlingen met die theoretische zienswijze bekend, doordien hij zijnen derden jaarlijkschen cursus met eene, in het groote Auditorium uitgesprokene, openbare les begon, waarin de geleidelijkheid en zekerheid eener op werktuigelijke grondslagen gebouwde geneeskundige theorie werd aangewezen (15). Aan zijne toen nader omschrevene dogmatische rigting, waarvan het hoofddenkbeeld reeds negen jaren vroeger door hem was aangeduid in zijne te Harderwijk verdedigde Dissertatie (16), is BOERHAAVE steeds getrouw gebleven, en zij is daarom ook onmiskenbaar in zijne in 1708 voor het eerst uitgegeven en later meermalen herdrukte *Institutiones medicae* (17), die, als tot een leiddraad bij zijne theoretische lessen bestemd, even beknopt van vorm als rijk van inhoud zijn, vermits daarin, blijkens hetgeen wij reeds boven aangeduid hebben, de geheele natuurleer van den gezonden en zieken mensch wordt afgehandeld. Op dat uitgestrekt gebied van wetenschap gaat BOERHAAVE doorgaans van dezelfde beginselen uit, zoodat daardoor de éénheid zijner theoretische beschouwingen gewaarborgd wordt. Het is namelijk onmiskenbaar, dat de Leidsche hoogleeraar slechts aan de stoffelijke voorwaarden van het leven gewigt hecht, en dat de verschijnselen, aan den gezonden en zieken mensch eigen, hoofdzakelijk uit het mechanisme van het ligchaam verklaard worden. Dienovereenkomstig worden uit het maaksel der deelen, uit den verschillenden omvang en de rigting der vaten, en uit den invloed, welken deze en andere werktuigelijke verhoudingen op de snellere of tragere beweging van het bloed, en zoo doende, op de afscheidingen en andere verrigtingen uitoefenen, de voornaamste verschijnselen van het leven, zoowel in den zieken als in den gezonden toestand van het ligchaam, verklaard. In beide gevallen wordt de beweging voor de grondoorzaak van het leven gehouden (18), terwijl BOERHAAVE van oordeel is, dat het niet tot de taak der geneeskundigen behoort om naar eene eerste oorzaak dier beweging te zoeken (19), zoodat er in dit opzigt eene merkwaardige overeenkomst tusschen hem en zijn beroemden tijdgenoot FREDRIK HOFFMANN, bij wien insgelijks de beweging als hoogste levensbeginsel gold (20), heeft plaats gehad. — Doch ik meen mij van eene verdere vergelijking tusschen die beide hoogleeraren, welke door hun veeljarig onderwijs, de één aan de Leidsche hoogeschool en de ander aan die van Halle, een uitgestrekten invloed op de geneeskundige wetenschap hebben uitgeoefend, thans te moeten onthouden, te meer dewijl ik anders ook van de tegenovergestelde, door des laatsten ambtgenoot, den geleerden en diepzinnigen GEORG ERNEST STAHL, gevolgde theoretische rigting zou moeten melding maken. En dit doende, zou ik misschien te ver van mijn onderwerp afdwalen, en daarenboven gevaar loopen van slechts te herhalen, wat reeds door anderen, beter dan het door mij geschieden kan, over dat beroemde driemanschap, over de wederkeerige verhouding tusschen BOERHAAVE, HOFFMANN en STAHL, en eindelijk over de licht- en schaduwzijde van des laatstgenoemden idealistisch-wijsgeerig standpunt gezegd is. Ik keer daarom terug tot den materiëelen grondslag, waarop BOERHAAVE zijne geneeskundige theorie gebouwd heeft, en meen door enkele voorbeelden, op pathologisch gebied, te

moeten aanwijzen, hoe de voornaamste ziekelijke afwijkingen, waaraan het menschelijk ligchaam onderhevig is, aan stoornissen in de beweging en aan de mechanische momenten, die op deze geacht worden invloed te hebben, door den Leidschen hoogleeraar worden toegeschreven. Zoo doet, om met BOERHAAVE's Pyretologie een begin te maken, verhoogde werkzaamheid van het hart en versnelde beweging van het bloed, met vermeerderden tegenstand in het capillaire vaatstelsel, de reeks van verschijnselen ontstaan, die men koorts noemt (21), zoodat de naaste oorzaak van die versnelde beweging tevens de naaste oorzaak der koorts is (22). Vermeerderde drukking en wrijving van rood slagaderlijk bloed tegen de wanden der fijne vaten, waarin het opgehoopt is en nog gedurig meerderen aandrang ondervindt, door den versnelden toevoer van nieuw bloed en door de aanwezige koorts, moet voor de naaste oorzaak of het wezen der ontsteking gehouden worden (23). Evenzoo ontstaan krampen en stuipen door onregelmatige bewegingen van het zenuwvocht (24), terwijl belemmerde of verhinderde beweging er van tot beroerte en verlammingen aanleiding geeft (25). Onder de aan de vochten, en inzonderheid aan het bloed eigene ziekten, wordt zelfs aan de zoogenaamde *acrimonia mere mechanica*, dat is, aan die gesteldheid, waarin de deeltjes, in plaats van een sphaerischen, een hoekigen vorm aannemen, de eerste plaats toegekend (26), terwijl die zamenstellende deeltjes der vochten geacht worden, zoo stijf en stram te kunnen zijn, dat het ligchaam ze niet behoorlijk verdeelen en er geen geschikter vorm aan geven kan (27).

Dat bovenstaande en soortgelijke theoretische stellingen, in het licht van den tegenwoordigen tijd beschouwd, geacht moeten worden grootendeels ongegrond te zijn, is niet te ontkennen. De hypothetische praemissen toch, waarop BOERHAAVE's redenering maar al te dikwijls steunt, missen elken empirischen grondslag, en zijn door latere positieve waarnemingen grootendeels wederlegd geworden, terwijl de wetenschap daarenboven teregt oordeelt, dat men het eenzijdige oogpunt, waaruit die geleerde de verschijnselen van den gezonden en zieken mensch gewoon was te beschouwen, geenszins mag goedkeuren. Niettemin moet men de theorie van den Leidschen hoogleeraar, om dezen niet onbillijk te beoordeelen, niet op zich zelve, maar in haar verband met den gang zijner studiën, waarop ik reeds vroeger gewezen heb, en met den tijd, in welken hij als akademisch docent is opgetreden, beschouwen, en zelfs het standpunt der geneeskundige wetenschap, dat aan dien tijd het naast is voorafgegaan, behoorlijk in aanmerking nemen. Dit doende, zal men vele zijner theoretische dwalingen niet alleen begrijpelijk vinden, maar zelfs als natuurlijke gevolgen van de omstandigheden, waarin hij verkeerde, leeren beschouwen, en daarom gaarne verontschuldigen. Immers is het bekend, dat het onder de voorgangers en tijdgenooten van BOERHAAVE veelal de meest uitstekende geleerden waren, inzonderheid onder de Italiaansche en Engelsche natuur- en geneeskundigen, die zich als voorstanders en bevorderaars der iatro-mathematische theorie deden kennen. Men denke aan ALPHONSUS BORELLI, LAURENTIUS BELLINI, GEORGIUS BAGLIVI, ARCHIBALD PITCAIRN, JAMES KEYLL, GEORGE CHEYNE en anderen. Ook werd die iatro-mechanische zienswijze niet slechts door de groote anatomische en physiologische ontdekkingen der zeventiende eeuw, welke BOERHAAVE op

hoogen prijs stelde, blijkens de ingenomenheid, waarmede hij over MALPIGHIUS, HARVEY, FREDRIK RUYSCH en anderen spreekt (28), maar ook door de aanzienlijke vorderingen, die aan de wetenschappelijke beoefening der Natuurkunde, in de eeuw van den grooten NEWTON, te beurt vielen, allezins begunstigd. Bij zijne veelzijdige kennis wist de Leidsche hoogleeraar de daardoor aan het licht gebragte mechanische, hydraulische en andere physische wetten op het mechanisme der deelen, waaruit het menschelijk ligchaam is zamengesteld, en door wier zamenwerking het leven onderhouden wordt, toe te passen. — Daarenboven was BOERHAAVE bij ervaring bekend met de groote nadeelen, die er voor de geneeskundige wetenschap en kunst, uit eene verkeerde en overdrevene toepassing van zuiver scheikundige, dikwijls meer op bespiegeling dan op proefnemingen steunende, denkbeelden waren voortgesproten, zoodat ook de afkeerigheid van eene zoodanige, door zijne voorgangers SYLVIUS en LE MORT gehuldigde chemiatrie vermoedelijk veel tot de door hem gevolgde theoretische rigting heeft bijgedragen. En toch meende de Leidsche hoogleeraar zijne kunstbroeders alleen voor het misbruik, maar geenszins voor het gebruik der Chemie te moeten waarschuwen (29), en was integendeel van oordeel, dat die wetenschap op de meeste deelen der Geneeskunde, mits het met voorzigtigheid en oordeelkundig geschiede, met groot voordeel kan worden toegepast (30). In dat opzigt onderscheidde BOERHAAVE zich derhalve allezins gunstig van zijnen beroemden tijdgenoot STAHL, die door overmatigen ijver voor een hooger onstoffelijk levensbeginsel gedreven, ten onregte meende, dat de Geneeskunde geenerlei licht of voordeel van de Scheikunde te wachten had (31).

Daarbij bleef BOERHAAVE, om dit nog aan mijne opmerkingen aangaande het theoretisch standpunt van den Leidschen hoogleeraar toe te voegen, steeds dezelfde bescheidene en bezadigde geleerde, die, hoezeer ook wegens zijne groote talenten door landgenooten en vreemden bewonderd, nooit als voorvechter en doordrijver van theoretische meeningen optrad. Integendeel kende hij aan alle theoretische verklaringen slechts eene betrekkelijke en ondergeschikte waarde toe, teregt oordeelende, dat de praktische Geneeskunde, onafhankelijk van de theorie, die dikwijls, ten gevolge van nieuwe feiten, aanmerkelijke wijzigingen ondergaan moet, door waar- en proefnemingen op haar eigen gebied, kan verrijkt en tot meerdere volkomenheid gebragt worden (32). Houdt men ook dit in het oog, dan wordt BOERHAAVE's roem, dien men hem wegens zijne eenzijdige theoretische rigting heeft willen betwisten, niet alleen niet verduisterd, maar voelt men den wensch bij zich opkomen, dat alle latere hervormers, die de theoretische Geneeskunde, niet zelden tot nadeel der praktijk, gehad heeft, zich meer aan het voorbeeld van dien hoogleeraar mogten gespiegeld hebben.

Maakte BOERHAAVE, als docent, op den akademischen katheder grooten opgang, niet minder, maar nog veel meer, was dit het geval, zoo dikwijls hij praktische oefeningen aan het onderwijs zijner studenten dienstbaar maakte. Gelijk dit in het Laboratorium chemicum en in den Hortus botanicus, blijkens den inhoud van ons vorig Opstel, op eene uitstekende wijze door hem geschiedde, zoo geldt zulks niet minder van zijne praktische oefeningen aan het ziekbed. Ook op dit laatstgenoemd gebied wensch ik BOERHAAVE nu nader

te doen kennen. Doch vooraf moet ik in weinige woorden de omstandigheden vermelden, waaronder de reeds met vele werkzaamheden beladen hoogleeraar ook als praktisch docent, bij de Geneeskundige Faculteit der Leidsche hoogeschool, is opgetreden.

Na den dood van BIDLOO, in 1713, bleef alleen FREDERIK DEKKERS voor het geven van klinisch onderwijs over, en Curatoren begrepen daarom teregt in die vacature te moeten voorzien, door aan BOERHAAVE ook het professoraat van het Collegium medico-practicum op te dragen. Zoodra dit op 8 Augustus 1714 geschied was, werd reeds op de eerstvolgende *Ordo lectionum hiemalium* aangekondigd, dat de oefeningen in het Nosocomium voortaan onder de leiding van FREDERIK DEKKERS en BOERHAAVE zouden plaats hebben. Laatstgenoemde is daarin onvermoeid voortgegaan, ook toen DEKKERS hem door den dood ontvallen was, en de plaats van dezen, in de wintermaanden van 1720, door OOSTERDIJK SCHACHT werd ingenomen. Eerst in het jaar 1729, toen BOERHAAVE genoodzaakt werd zich van een deel zijner werkzaamheden te ontdoen, maakte hij ook aan die praktische lessen in het Caecilia-Gasthuis een einde. Vooral was de laatste helft van dat 15jarige, met het geven van klinisch onderwijs doorgebragte tijdvak hoogst merkwaardig, „zoodat — gelijk VAN ALPHEN zich uitdrukt (33) — zulks nog zeer vele menschen, en inzonderheid nog zeer vele bejaarde medicijnmeesters, zoo hier in deze stad, als elders in andere steden, vlekken en dorpen, niet alleen in deze onze republiek, maar ook in andere vreemde landen wonende, en, in die gelukkige tijden, dat onderwijs alhier genoten hebbende, zeer wel zal geheugen." —. In elk der twee zalen, wáár dit onderwijs gegeven werd, en waarvan de eene voor zieke mannen, de andere voor zieke vrouwen bestemd was, werden zes bedden gevonden, zoodat er gelijktijdig twaalf zieken verpleegd konden worden. Deze zieken werden op verzoek der Stads-Doctoren opgenomen, en VAN ALPHEN vermeldt de verdere, daarbij in acht te nemen, formaliteiten. Ik meen deze laatste onvermeld te kunnen laten, gelijk ook de namen der toen levende Stads-Doctoren, en wil liever trachten de geheele inrigting van het toenmalig klinisch onderwijs te Leiden naauwkeuriger te doen kennen, om daarna over de praktische verdiensten van BOERHAAVE en van zijn ambgenoot OOSTERDIJK SCHACHT afzonderlijk te handelen. Aan eerstgenoemd voornemen zal ik het best gevolg kunnen geven door de berigten van VAN ALPHEN, die zich ook daarin als een naauwkeurig en met dit onderwerp hoogst ingenomen geschiedschrijver doet kennen, grootendeels woordelijk over te nemen. Moge de lezer met mij van oordeel zijn, dat de omslagtigheid van dat verhaal vergoed wordt door de uit den mond van ooggetuigen opgemaakte karakteristiek van twee der meest beroemde hoogleeraren in de Geneeskundige Faculteit der Leidsche hoogeschool.

Volgens de berigten nu van genoemden geschiedschijver (34), „werden de in die twee ziekenzalen overgebragte behoeftige en kranke menschen — met alle ware menschenliefde — tweemaal in iedere week, op de daartoe gestelde tijden bezocht, en met alle mogelijke aandacht, welke hunne groote kunde medebragt, behandeld door de hooggeleerde heeren HERMAN BOERHAAVE en HERMAN OOSTERDIJK SCHACHT, de grootste medicijnmeesters van hunnen tijd,

en in die dagen onder de eerste lichten, waarop onze Hollandsche Academie, de alom vermaarde en luisterrijke binnen de muren dezer mijner vaderstad geplaatste hoogeschool, zich mogt beroemen, met toestemming van allen, welken hunne ware verdiensten teregt bekend zijn, te tellen. Deze beide wijdvermaarde mannen hadden te zamen, met onderling overleg en genoegen, deze schikking gemaakt, dat ieder van hen dezen post drie maanden achter elkander zoude waarnemen, en alsdan wederom door den ander van hun beiden vervangen worden, en zoo vervolgens bij beurtwisseling van drie maanden tot drie maanden. Op die door hen gestelde tijden en uren vervoegde zich ook naar die ziekenzalen een zeer groot aantal der in de medicijnen alhier studerende akademische jeugd, om aldaar de wijze lessen van deze hunne groote meesters te hooren en in de praktijk der medicijnen onderwezen te worden, gelijk dan ook alsnog in die zalen rondom worden gevonden zeer ruime eenigzins verhevene galerijen, voorzien met leuningen, op welke zich de studenten plaatsten, en dat wel telkens in eene zoo groote menigte, waarover men zich thans grootelijks zou moeten verwonderen, en ook zeer velen in deze dagen, welke dien heerlijken bloeitijd onzer Academie nooit hebben gezien, genoegzaam ongelooflijk zou voorkomen. Bij die gelegenheid vervoegde zich de heer Professor aan elke bedstede, om den toestand van den daarin liggenden zieken te onderzoeken, wanneer hij tevens aldaar over den staat, waarin zich ieder lijder bevond, en over deszelfs ziekte, mitsgaders over alles wat tot die ziekte, grondige kennis, goede behandeling en eene gelukkige genezing van den kranken kon dienstig zijn, aan de studenten openbare lessen in de praktijk der medicijnen gaf en den kranken de noodige geneesmiddelen voorschreef, dewelke hij niet alleen aan zijne studenten opgaf, maar ook somtijds wel een en ander derzelven, welken hij oordeelde, daartoe het meest gevorderd en het best geschikt te zijn, of die hem bekend waren als eerstdaags met de doctorale waardigheid te zullen worden vereerd, tot zich aan de bedstede riep, opdat deze zelf den lijder mogt onderzoeken, zijn kwaal beoordeelen, de noodige geneesmiddelen voorschrijven, en dus, onder het opzigt van zijnen grooten leermeester, een blijk van zijne kunde en vorderingen in de oefening der Geneeskunst aan den dag brengen. Wanneer nu de Professor alle de aldaar zijnde zieken had bezocht, en daarover zijne onderwijzingen voleind, zoo was hij, van de ziekenzalen aftredende, ook meesttijds, immers zoo ver als hij zulks noodig oordeelde, gewoon om zich, gevolgd van alle zijne toehoorders, te vervoegen naar de woonhuizing van den binnenvader en de binnenmoeder van dit gasthuis, en zich aldaar in een der vertrekken van dat huis hebbende begeven, aan die binnenvader of binnenmoeder op te geven, van welke spijs en drank en andere noodwendigheden deze door hem bezochte lijders behoorden te worden voorzien, aan welke voorschriften dan ook dadelijk werd voldaan (35). — Dusdanig nu was in die gelukkige dagen, de trouwe zorg van deze behoeftige kranken, 't welk, behalve het goede, 't geen die arme lijders in hunnen ongelukkigen toestand daardoor genoten, nog daarenboven van een ongelooflijk en onwaardeerbaar nut voor de op de grondige kennis der Geneeskunst, om deze te eeniger tijd tot welzijn van hunne medemenschen en tot hun eigen voordeel te kunnen oefenen, zich met allen ijver toeleggende leergierige jeugd moet zijn geweest, en dus in

allen opzigte aan het wijs en menschlievend oogmerk van de doorzigtige instellers dezer zoo heilzame oefeningen hebben beantwoord, zoo als dit door niemand, met eenig gezond verstand en goed oordeel begaafd, immermeer (gelijk ik vertrouw) zal kunnen worden in twijfel getrokken. Deze oefeningen bij te wonen waren ook de Stads-Doctoren en Chirurgijns verpligt, zoo om in des noodige gevallen, den Professor, wanneer hij zulks vorderde, te helpen en bij te staan, als van uit die lessen voor zich eenig nut te trekken, terwijl hun ook nog daarvoor jaarlijks eene zekere eerbelooning van wegen de Universiteit werd toegelegd. Behalve deze opgemelde ziekenzalen vindt men ook nog in ditzelfde Caecilia-Gasthuis, nabij den ingang der voorpoort ter linker zijde, een vertrek, alléén geschikt en bekwaam gemaakt tot een Ontleedkamer of Anatomie — ten einde door den heer Professor, bij gelegenheid van het afsterven van eenige patiënten, dewelke, door de openbare aalmoezeniers onderhouden zijnde, met bijzondere of merkwaardige ziekten waren bezocht geweest en daaraan in dit gasthuis overleden, aldaar de lijken — in het bijzijn zijner leerlingen of studenten — zouden kunnen worden geopend, en daaraan, tot onderwijs der alhier studerende jeugd, de vereischte anatomische demonstratiën gepleegd, daaruit de zich opdoende observatiën, ter ontdekking (des mogelijk) van de plaatselijke of andere oorzaken dier ziekten, derzelver kenteekenen, voorteekenen en wat daartoe verder behoort, waargenomen, en daarover den studenten alle mogelijke instructiën gegeven, waardoor zij konden geleerd worden, op welke wijze zij, wanneer hun bij de beoefening der medicijnsche praktijk, zoodanige of soortgelijke voorvallen mogten ontmoeten, alsdan hunne lijders zouden moeten behandelen. Ook hebben al zeer dikwijls de voorgemelde groote mannen, BOERHAAVE en OOSTERDIJK SCHACHT, van deze ontleedkamer dat nuttig gebruik gemaakt, en de lijken van zoodanige personen, als hiervoren is omschreven, in dit gasthuis overleden zijnde, aldaar voor hunne leerlingen ontleed, daarbij alle de noodige anatomische demonstratiën gedaan en daaruit vloeijende instructiën gegeven. Van welk eene onwaardeerbare nuttigheid steeds zijn alle zoodanige dagelijksche onderwijzingen, — door dewelken de studenten in de Medicijnen als met de hand tot de beoefenende geneeskunde werden opgeleid en bekwaam gemaakt, weten alsnog bij ondervinding diegenen, welken het geluk om van dezelven te mogen gebruik maken, in die dagen is te beurt gevallen, terwijl anderen, dewelken in later dagen zich aan deze Academie op de studiën der Medicijnen hebben toegelegd, en van die gelegenheid zijn verstoken geweest, groote en wettige redenen hebben om zich over dat gemis te beklagen. En in deze allernuttigste oefeningen en dagelijksche onderwijzingen — hebben zij beiden tot aan hunnen dood volhard."

Ook als practicus heeft BOERHAAVE zich zelf grootendeels gevormd, en juist daardoor gevrijwaard voor vele aan zijnen tijd eigene dwalingen. Niet verblind door den ophef, waarmede velen hunne eenzijdige opvatting van den gezonden en zieken mensch, en hunne daarop gegronde wetenschap verkondigden, was hij teregt van oordeel, dat de geneeskundige praktijk op geene beschouwingen en redeneringen, maar slechts op waarnemingen steunt (36), en dat eigen ervaring den voornaamsten grondslag van ons geneeskundig weten en handelen moet uitmaken, terwijl het daaraan ontbrekende door oor-

deelkundige toepassing van hetgeen anderen zagen en ondervonden, moet worden aangevuld. Slechts langs die beide wegen kan ware praktische kennis en bekwaamheid verkregen worden, en op de aanwending van beiderlei hulpmiddelen steunt, voor zoo ver dit mogelijk is, alle zekerheid in het weten en doen, alle oordeelkundige onderscheiding der ziekten, alle verworvene scherpzinnigheid in het voorspellen van derzelver uitgang, en alle bij het handelen vereischte omzigtigheid (37). — Zoo iemand, had bovenal BOERHAAVE de geschiktheid, om zoowel door eigene waarnemingen, als door die van anderen, zijne praktische ervaring gedurig meer uit te breiden, zoodat hij ook in dat opzigt voor zijne leerlingen een navolgenswaardig voorbeeld was. Door zijne chemische en botanische studiën was namelijk zijn waarnemingsvermogen bijzonder geoefend en tot eene groote mate van juistheid en volkomenheid gebragt, zoodat hij bij het gadeslaan der verschijnselen met diezelfde naauwgezetheid te werk ging, als aan bekwame natuurkundigen eigen is, terwijl hij tevens van meening was, dat men ook bij het opteekenen van waarnemingen aan diezelfde strenge eischen voldoen moet (38). Daarbij bezat BOERHAAVE een gezond oordeel en groote waarheidsliefde, en was hem als van nature zin voor het eenvoudige eigen, zoodat zijn innerlijk wezen ook daarin aan zijne gewone houding en kleeding beantwoordde. Werd hij daardoor tot een onbevooroordeeld onderzoek der natuur in staat gesteld, geenen minderen invloed had die rigting van zijnen geest op de keus zijner historische studiën, waarbij hij naar lust en overtuiging te werk kon gaan, en waartoe hij tevens door uitgestrekte taalkennis werd in staat gesteld (39).

Onder de oude Grieksche geneesheeren was het bovenal HIPPOCRATES, dien BOERHAAVE teregt als het model van zorgvuldige ziektewaarneming en ziektebehandeling beschouwde, zoodat hij zich reeds bij het aanvaarden van zijnen akademischen werkkring, geroepen achtte, zoowel het vlijtig lezen der geschriften, als inzonderheid het voortreffelijk voorbeeld, door dien Griekschen geneesheer ons nagelaten, zijnen leerlingen aan te bevelen (40). Die schrijver der Oudheid toch heeft met zoo veel talent, met zoo veel waarheidsliefde en zoo geheel onbevooroordeeld, niet alleen de belangrijkste, maar zelfs de schijnbaar geringste ziekteverschijnselen waargenomen en te boek gesteld (41), en daarbij het verschil van deze van zoodanige stoornissen, welke door de schuld van den geneesheer, door de nalatigheid van de oppassers, door de werking der geneesmiddelen, of door misslagen van den lijder zelven, kunnen veroorzaakt worden, zoo duidelijk aangewezen, dat, naar des hoogleeraars meening, HIPPOCRATES alleen meer ziekteverschijnselen opgemerkt en vermeld heeft, dan door de vereenigde pogingen der geneeskundigen van alle volgende eeuwen heeft kunnen geschieden (42). Dat luisterrijk voorbeeld van den vader der Geneeskunde is, naar BOERHAAVE's oordeel, het naast geëvenaard door ARETAEUS, die evenzeer in de kunst van waarnemen, als in die, om het waargenomene aanschouwelijk te beschrijven, heeft uitgemunt, en wiens letterkundige nalatenschap daarom zijnen leerlingen dringend werd aanbevolen (43), terwijl GALENUS daarentegen geacht wordt van den weg der zuivere ervaring te zeer te zijn afgeweken, en zich te veel in theoretische beschouwingen verdiept te hebben (44). Onder de nieuwere schrijvers eindelijk stond SYDENHAM het hoogst bij BOERHAAVE aangeschreven, zoodat hij

dezen als een geestverwant van den ouden Griekschen geneesheer en als een voortreffelijken leidsman aan het ziekbed beschouwde (45).

Was de Leidsche hoogleeraar, blijkens het aangevoerde, gewoon zijne leerlingen, voor de studie der praktische Geneeskunde, slechts enkele, doch voortreffelijke, schrijvers aan te bevelen (46), ook zich zelven trachtte hij, als waarnemer en kunstoefenaar, door diezelfde voorbeelden meer en meer te volmaken. Dat BOERHAAVE in dit laatste streven voor een groot deel geslaagd is, kan door niemand, die hem eenigermate als practicus weet te waarderen, ontkend worden. Om er op nieuw van overtuigd te worden, herleze men de beide belangrijke, bij twee aanzienlijke lijders, den baron VAN WASSENAER en den burggraaf DE ST. AUBAN, door hem waargenomen en gemeenschappelijk met Dr. JACOB DE BIJE behandelde gevallen van eene *ruptura oesophagi* en van eenen uitgestrekten *fungus medullaris* in de borstholte, die bij de lijkopening bevonden werd eene zwaarte van zeven pond te hebben. Beide die waarnemingen toch dragen zulke onmiskenbare blijken van trouw en waarheidsliefde, en munten zoo zeer uit door zorgvuldige vermelding van alle, tot de lijders zelven, tot hunne leefwijze en manieren, tot de ziekteverschijnselen en tot de uitkomsten der Sectio cadaveris betrekkelijke bijzonderheden, dat zij als nog voor meesterstukken van ziektebeschrijving mogen gehouden worden (47). Mogt er eenig verder bewijs noodig zijn, dan beschouwe men uit laatstgenoemd oogpunt zijne *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis*, en raadplege bijv. de hoofdstukken over keelontsteking, beroerte, longtering, kanker, geelzucht, spruw enz., om daarin het talent te bewonderen, waarmede de Leidsche hoogleeraar deze en andere ziekten niet alleen in weinig woorden en allezins plastisch beschreven, maar ook, als een waardig volgeling van HIPPOCRATES, de prognostische momenten, waarop de geneesheer steeds bij de behandeling bedacht moet zijn, behoorlijk ontwikkeld en in het licht gesteld heeft. Gelijk hij daardoor toonde in den geest der Hippocratische Geneeskunde te zijn doorgedrongen, zoo bewees evenzeer de keus der middelen, waarvan hij gewoon was gebruik te maken, dat ook zijne praktische rigting aan het voorbeeld van HIPPOCRATES en ARETAEUS beantwoordde. In navolging van deze, kende hij aan diaetetische hulpmiddelen de meeste waarde toe, en was hij gewoon bij vele chronische ziekten dagelijks herhaalde uitwendige wrijvingen, het borstelen van den rug en soortgelijke middelen aan te bevelen. In het algemeen was hij een voorstander van krachtige en in tamelijk groote giften voorgeschreven geneesmiddelen, vooral van purgantia, hetgeen mogelijk voor een deel uit zijne eigene krachtige constitutie verklaard moet worden. Tot het eigenaardige zijner praktijk behoort insgelijks de veelvuldige aanwending van gomharsen, aan welke het vermogen om verstoppingen van het darmkanaal en van de parenchymateuse organen (infarctus viscerum) op te heffen, werd toegekend. Het spreekt echter van zelf, dat de voortreffelijkheid der Boerhaaviaansche methode niet in deze en soortgelijke bijzonderheden, welke ons bij het lezen zijner waarnemingen treffen, en waarop, in het licht van den tegenwoordigen tijd, gegronde aanmerkingen te maken zijn, maar vooral in zijne naauwgezetheid en in zijn onbevooroordeeld handelen aan het ziekbed gezocht moet worden (48). De therapeutische middelen toch, die hij gewoon was bij de meeste acute ziekten voor te schrij-

ven, en die grootendeels van verkoelenden en verdunnenden aard waren — men denke aan de algemeene behandeling der verwoestende pokziekte — onderscheiden zich allergunstigst van het toen nog in zwang zijnde misbruik van vlugtige loogen en prikkelende zweetmiddelen, door wier voorbarige aanwending allernoodlottigste uitkomsten werden opgeleverd. Evenzeer waarschuwde hij, bij de behandeling van chronische ziekten, tegen het vruchteloos en dikwijls nadeelig gebruik van absorbentia en andere middelen, wier aanwending alleen op eene denkbeeldige theorie over den aard der ziekteoorzaken steunde, terwijl hij zijne leerlingen dikwijls over den duisteren en verborgenen aard van deze onderhield, en hun het voorschrift inprentte, om liever niets te doen, dan om verkeerd te handelen. Naar zijne overtuiging toch steunt de geheele geneeskundige praktijk op loutere empirie, zoodat men door aprioristische redenering niets omtrent de werking van geneesmiddelen, van vergiften en andere nadeelige invloeden, bepalen kan, maar alleen derzelver gevolgen en uitwerkselen door zorgvuldige waarneming leert kennen (49).

Moge de korte door mij ontworpen schets eenigermate in staat zijn, om BOERHAAVE ook als praktisch geneesheer en klinisch docent hoog te doen waarderen. Want ook in dat opzigt heeft hij zich jegens de Leidsche hoogeschool en het geneeskundig Europa niet mindere verdiensten verworven, dan wij hem elders, als bevorderaar der natuurkundige studiën, hebben toegekend. Zelfs kan men naar waarheid verklaren, dat BOERHAAVE bovenal op het praktisch gebied uitgemunt en groot nut gesticht heeft. Zijn klinisch onderwijs wordt dan ook door zijne meest uitstekende leerlingen, mannen als VAN SWIETEN, DE HAEN, HALLER en GAUBIUS, en, onder de minder algemeen bekende geleerden, die in BOERHAAVE's praktische school gevormd werden, door den ongenoemden schrijver (MATTHIEU MATY) van het *Essai sur le caractère du grand Medecin* cet., met grooten lof vermeld. Laatstgenoemde, een Franschman van afkomst, doch te Montfoort geboren (50), in BOERHAAVE's school, gedurende de laatste jaren van diens leven gevormd, en met eerbiedige hoogachting voor dezen zijnen leermeester vervuld (51), roemt bovenal de degelijkheid van die door zijnen leermeester gegeven praktische lessen, zoodat daardoor het meest mogelijke nut gesticht werd, ofschoon zij toen slechts tweemalen 's weeks gehouden werden, in een hospitaal, waarin maar een gering getal lijders kon worden opgenomen. Deze en andere ongunstige omstandigheden werden echter rijkelijk vergoed door BOERHAAVE's bijzondere bekwaamheid in het opmerken en aanwijzen van alle, tot de individualiteit van den lijder of tot den aard der plaats hebbende ziekte betrekkelijke verschijnselen en oorzakelijke momenten, in het nagaan en onderzoeken van alle voor waarneming vatbare ziekteteekenen en van den toestand der krachten, als grondslagen voor eene behoorlijke prognostiek (52), in het wijzen op de veelvermogende natuurhulp, in het opmaken der indicatie en in de keuze der geneesmiddelen (53). Is het niet uit den aard der zaak af te leiden — om nog MATY's slotwoorden aan te halen — dat een man, die toonde, zoo groote geschiktheid en tevens zoo veel ambitie voor het geven van onderwijs te hebben, dat zulk een hoogleeraar voor de nakomelingschap bekwame kunstoefenaars gevormd heeft? Dat werkelijk die laatste woorden in een ruimeren zin mogen genomen worden, blijkt uit den invloed, dien de Leidsche kliniek

onder BOERHAAVE, op andere zoodanige inrigtingen in Europa gehad heeft (54), en uit de bijzonderheid, dat nog de meest beroemde akademische docenten van het einde der vorige eeuw, mannen als MAXIMILIAAN STOLL, en JOHANN PETER FRANK in Duitschland, JEAN NICOLAS CORVISART in Frankrijk, en de beroemde PARADIJS in ons vaderland, gewoon waren, niet alleen de *Aphorismi* van den Leidschen hoogleeraar tot leiddraad van hunne praktische lessen te gebruiken, maar ook het door dien beroemden voorganger gegeven voorbeeld bij het klinisch onderwijs te volgen.

Tot den grooten naam der Leidsche geneeskundige school, in het begin der achttiende eeuw, heeft insgelijks BOERHAAVE's ambtgenoot, HERMAN OOSTERDIJK SCHACHT, het zijne bijgedragen. Ook de verdiensten van dezen hoogleeraar wil ik trachten, in het laatste deel van mijn Opstel, voor zoo verre dit mogelijk zijn zal, te doen kennen. Naar ik meen, zal het blijken, dat die geleerde het allezins waardig geweest is om aan zijnen beroemden ambtgenoot, door wiens buitengewonen opgang zijne verdiensten vermoedelijk zijn overschaduwd geworden, als akademisch docent ter zijde te staan.

HERMAN OOSTERDIJK SCHACHT, vader van den Utrechtschen hoogleeraar JOHANNES OOSTERDIJK SCHACHT, werd 7 October 1672 geboren te Amsterdam, wáár zijn vader het bedrijf van zijden- en lakenverwer uitoefende. Ofschoon hij dezen, drie maanden oud zijnde, door den dood verloor (14 Januarij 1673), werd dit verlies echter weldra grootendeels vergoed, doordien zijne moeder, ANNA VAN POOT, op 24 September 1675, hertrouwde met den Leidschen hoogleeraar LUCAS SCHACHT, wiens familienaam aan dien van het jongste der voorkinderen werd toegevoegd. Aan dezen zijnen stiefvader had onze OOSTERDIJK SCHACHT groote verpligting, te meer, dewijl hij, 25 Junij 1686, het ongeluk had ook zijne moeder door den dood te verliezen, zoodat hij toen, met zijne zuster JOHANNA (geboren 12 Januarij 1669) en zijnen insgelijks ouderen broeder JUSTUS OOSTERDIJK (geboren 13 November 1666), van wien men weet, dat hij predikant te Aleppo en daarna te Smirna geweest is, aan de zorg van dezen zijnen tweeden vader werd overgelaten (55). Onder de leiding van dezen (gestorven 10 Maart 1689) was het hem vergund een deel zijner akademische studiën te volbrengen (56), terwijl hij 6 Julij 1693 tot Medicinae Doctor bevorderd werd (57), na vooraf, op dienzelfden dag, den doctoralen graad in de Philosophie, waarop hij zich, onder BURCHER DE VOLDER, bijzonder had toegelegd, verkregen te hebben (58). Reeds spoedig na zijne promotie werd hij, omstreeks het jaar 1695, onder het getal der Leidsche Stads-Doctoren opgenomen, en in die betrekking, — welke hem, naar het toenmalig gebruik, veroorloofde om op nieuw als student ingeschreven te worden, en de elders genoemde akademische voorregten te genieten (59) — genoot hij den vriendschappelijken en leerzamen omgang van den, hoog door hem gewaardeerden en in diezelfde betrekking werkzamen PIETER COSSON (60). Met eene vijfentwintigjarige ondervinding toegerust, werd hij tot gewoon hoogleeraar in de praktische Geneeskunde (Medicinae ut et Collegii practici professor) te Leiden benoemd, en aanvaardde dien post 20 October 1719 (61). Ruim twee jaren later werd hem ook het onderwijs in de theoretische Geneeskunde opgedragen, om daarin de plaats te be-

kleeden van zijnen overledenen vriend en ambtgenoot BERNHARD ALBINUS, van wiens groote verdiensten hij allezins loffelijke melding maakt (62).

Behalve de beide aangehaalde inwijdingsredevoeringen heeft OOSTERDIJK SCHACHT nog enkele soortgelijke akademische opstellen in het licht gegeven, de Orationes namelijk, waarmede hij in 1723 en 1735 de Rectorale waardigheid aan zijne opvolgers overdroeg (63). Die kleine wetenschappelijke bijdragen onderscheiden zich echter door gepastheid van onderwerp en door keurigheid van bewerking. Voor het overige heeft OOSTERDIJK SCHACHT niets uitgegeven, zoodat zijne letterkundige nalatenschap slechts eene schrale bron oplevert voor de kennis zijner lotgevallen en de waardering zijner verdiensten. Daarbij komt, dat er, volgens zijne uitdrukkelijke begeerte, na zijn dood, op 15 Februarij 1744, geene lijkrede op hem, die door BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS zou gehouden zijn (64), werd uitgesproken. Hij mogt een 65jarigen leeftijd bereiken, en werd door zijn oudsten zoon, JACOBUS OOSTERDIJK, die als leeraar bij de gereformeerde gemeente, eerst te Leiden en later te Utrecht, en als vader van den Amsterdamschen geneesheer en dichter HERMANNUS GERARDUS OOSTERDIJK, bekend is, slechts éénen dag overleefd. Na zijn overlijden werd, op verlangen van den Senaat, in de akademische Acten aangeteekend: „Vere testatum esse Rectorem, in OOSTERDIJKIO amisisse Senatum virum egregium, insigne Academiae et Medicinae ornamentum, prudentem et cordatum senatorem atque integerrimum amicum." Bewijst die korte lofspraak, dat OOSTERDIJK bij zijne ambtgenooten in hooge achting stond, ook andere berigten van tijdgenooten doen zijn karakter van eene zeer gunstige zijde kennen. Zoo vermeldt SCHULTENS, in zijne gedachtenisrede op BOERHAAVE, de kalme onderwerping en den christelijken heldenmoed, waarmede OOSTERDIJK, in het jaar 1738, onbeschrijfelijk zware en folterende pijnen, door graveel en ischurie veroorzaakt, eenige maanden lang doorstond, zoodat zijne vrienden meermalen door zijn woord en voorbeeld getroffen werden.

Zoowel in het theoretisch als praktisch onderwijs schijnt er tusschen OOSTERDIJK SCHACHT en zijn ambgenoot BOERHAAVE groote overeenkomst te hebben plaats gehad. Even als deze hield ook hij grondige kennis der Ontleedkunde en behoorlijke waardering van de daarin gemaakte ontdekkingen voor den voornaamsten grondslag der theoretische Geneeskunde, aan welke, naar zijne meening, vooral dan een aanmerkelijke graad van zekerheid mag worden toegekend, wanneer zij aan hare bestemming blijft beantwoorden, om onze aan het ziekbed gemaakte waarnemingen toe te lichten, doch niet als punt van uitgang voor de geneeskundige praktijk misbruikt wordt (65). Want zelfs bij de naauwkeurigste ontleedkundige waarnemingen en bij een zorgvuldig acht geven op alle physische eigenschappen, die men in de vochten en vaste deelen van het ligchaam waargenomen, of door middel van het mikroskoop, van scheikundig onderzoek, van opzettelijke proefnemingen enz., naauwkeurig heeft nagegaan, bestaat er, bij de toepassing van mechanische, hydraulische, hydrostatische en andere physische wetten op de leer van den gezonden en zieken mensch, groot gevaar, zich zelven en anderen te misleiden, en zich aan laakbare en hoogst nadeelige dwalingen schuldig te maken. Zoodanige dwalingen kunnen alleen door de allergrootste omzigtigheid vermeden

worden, zoo als de redenaar dit door het voorbeeld van enkele physiologische en pathologische vraagstukken opheldert. Vooral waarschuwt hij tegen het voorbarig generaliseren, dewijl iets in enkele zorgvuldig waargenomen gevallen waar kan zijn, zonder eene meer algemeene toepassing toe te laten, en wijst hij de noodzakelijkheid aan, om steeds op het individuëel verschil, dat niet alleen tusschen menschen en menschen, maar ook in de takverdeeling, den omvang, de meerdere of mindere elasticiteit en andere eigenschappen der vaten, of in de gesteldheid van het bloed enz. wordt aangetroffen, bedacht te zijn, en om geene zaken, waarin een groot verschil plaats heeft, — zoo als bijv. de wrijving van twee harde ligchamen tegen elkander en de schuring van het bloed tegen de vaatwanden — met elkander te vergelijken (66). Uit een en ander mag de gevolgtrekking worden afgeleid, dat OOSTERDIJK geenszins voor een voorstander der iatro-mechanische theorie moet gehouden worden, maar daarentegen voor hare eenzijdigheid en onvolkomenheid, voor zoo ver dit in dien tijd geschieden kon, ernstig gewaarschuwd heeft.

De *Ordines Lectionum* van 1720—1743, waarvan ik de meeste onder de *Documenten van den akademischen Senaat* heb kunnen raadplegen, leveren het bewijs op, dat de lessen van OOSTERDIJK SCHACHT zich evenzeer als die van zijnen ouden ambtgenoot BERNHARD ALBINUS, met wien hij nog twee jaren zitting in de medische Faculteit gehad heeft, over een uitgebreid veld van wetenschap hebben uitgestrekt, vermits daarin de ziekten van het hoofd, van de oogen, van het gehoorwerktuig, van den neus, van de tong en andere deelen van het aangezigt, de ziekten van de keel, van de borst- en de buikholte, achtereenvolgens werden afgehandeld, terwijl bij elk dier onderwerpen, niet alleen de geneeskundige, maar ook de heelkundige behandeling werd opgegeven, en zelfs geregtelijk-geneeskundige vraagstukken geenszins werden uitgesloten. Daarenboven heeft OOSTERDIJK in 1725 en volgende jaren lessen gegeven, *de morbis sexus sequioris; de vulneribus et eorum renunciatione; de febrium historia et curatione; de sensibus; de febribus, quae malignae appellari solent; de morbis pulmonum; de secretionibus.*

Eindelijk stelde de hoogleeraar de gelegenheid, om zijne studenten ook praktisch te kunnen oefenen, op hoogen prijs, zoodat hij zijne aanstaande leerlingen tot het bijwonen van die klinische lessen reeds bij de aanvaarding van zijn professoraat uitnoodigde (67). In die betrekking, als klinisch docent, stond OOSTERDIJK, van het jaar 1719 af, zijnen ambtgenoot BOERHAAVE op eene waardige wijze ter zijde, en verving daarin zijnen, toen emeritus gewordenen, leermeester FREDERIK DEKKERS, wien hij voor de heuschheid en welwillendheid dank zegt, waarmede hij hem zijne plaats in het Nosocomium publicum had afgestaan (68). Na BOERHAAVE's dood werd de tweede plaats, als professor Collegii practico-medici, door ADRIAAN VAN ROIJEN vervuld, gelijk in ons eerstvolgend Opstel nader vermeld zal worden.

AANTEEKENINGEN.

(1) In eerstgenoemd tijdvak werden in het geheel 13,324, in het laatste 7281 studenten te Leiden ingeschreven. Het gemiddeld getal der jaarlijks ingeschrevenen was dus van 1700 tot 1749 gelijk aan 266, en van 1750 tot en met 1799 aan 145. Die getallen staan dus ongeveer tot elkander = 1.83 : 1.

2) *Biblioth. anat.* I. pag. 756.

3) l. l. pag. 17 et 26.

4) HALLER, *Biblioth. anat.* I. 756 seq.: "HERMANNUS BOERHAAVE communis Europae sub initio hujus seculi praeceptor, idem et meus, vir animi magnitudine et benignitate admirabilis, in omnes pariter mortales benevolus, vere Christianus, ingratorum perinde patronus — vir in adfirmando modestus, in refutando parcissimus. Quare aeternum ei amorem et perennem gratitudinem me debere agnosco. — Ingenio et eruditione parem forte secula reddent, parem animum rediturum despero." Ejusdem *Biblioth. medico-pract.* IV. pag. 142: "Ego quidem ab anno 1725 ad 1727 biennio et quod excedit, eum audivi et incredibili voluptate memini me perfusum fuisse, quando primum veriorem medicinam amoenissima eloquentia ornatam proponentem audivi. — Audivi virum disertum, in sermone suo facilem, laetum, ut nihil audire cuperes magis." *Essai sur le caractère du grand medecin* cet. (par MATH. MATY) l. l. pag. 100 seqq.): "Le lieu, où il donnoit ses leçons contenait à peine ceux qu'un désir d'instruction ou un simple motif de curiosité y attirait. On étoit obligé de se presser et de venir une demi heure à l'avance pour s'assurer une place, et ceux qui etoient moins diligens, étoient obligés de se tenir debout. C'étoit à un tel auditoire, que BOERHAAVE donnoit ses leçons les quatre premiers jours de la semaine. Cet homme, si plein d'idées sublimes, savoit se mettre à la portée de tous ses auditeurs, fournissant une preuve illustre, que les sciences ne sont épineuses que par la manière dont elles sont enseignées. Jamais il ne se servoit de cahiers, et cependant jamais il ne se trouvoit embarassé; jamais il ne devenoit obscur. Ses leçons etoient toujours parfaitement liées, et tous les ans, les mêmes pour les choses, quoique variées pour le tour et l'expression. Il commençoit par les choses les plus simples, y conformait ses termes et ses gestes, et varioit continuellement son stile, selon la nature des sujets. Il suivoit avec exactitude l'ordre de ses matières, et paroissoit ainsi apprendre lui-même avec ceux qu'il instruisoit. Il s'insinuoit dans leur esprit, et par la gravité de son action, et par le tendre intérêt, qu'il paroissoit prendre à leurs progrès. — Je puis assurer, que jamais on n'en sortoit, sans se sentir pénétrè d'une satisfaction intime, fruit de l'augmentation des connaissances, qu'on venoit d'acquérir." Conf. ANT. DE HAEN, *Praelectiones in* HERMANNI BOERHAAVE *Institutiones pathologicas* cet. Tom. I. Viennae 1780. 8vo; in *Prolegomen.* pag. 43 seqq.: "In laudes erumpunt BOERHAAVII, quibus licuit adeo felicibus esse, ut in Minerva Batava ab ore viri dependerint, et sacra oracula audierint coram! Sane tam beata hac sorte laetor, felicium recordor annorum, quibus et praeceptore, et studiorum meorum moderatore, magno BOERHAAVIO usus sum" cet.

(5) VAN SWIETEN in *Praefat. ad Comment.* Tom. I.: "Rara certe felicitate mihi contigit, forte unica, viginti fere annorum spatio magni BOERHAAVII institutionibus frui, tam publicis quam privatis: nec defuit occasio consulendi magistrum, si quid minus recte percepissem."

(6) H. BOERHAAVE, *Praelectiones academicae in proprias institutiones Rei medicae. Cum notis* ALBERTI HALLERI. Amst. 1742—44. VII vol. 8vo.

(7) In de *Series lectionum aestivarum* (*a*) *et hiemalium* (*b*), welker inzage mij vergund werd, heb ik de aankondiging van die verschillende onderwerpen op de volgende

wijze vermeld gevonden: »1710*a* *Mechanico-medica theoremata in Auditorio medico explicabit.* 1710*b* *Methodum discendi Medicinam explicabit.* 1714*b* et 1715*a* *Ortum hominis exponet.* 1715*b* *Exponet respirationem.* 1716*b* *Leges circuitus humorum in corpore humano.* 1729*a* *De calculis in homine.* 1730*a* *De lue venerea.* 1730*b* et seqq. *De morbis nervorum.* 1735*b* *De cordis actione.*"

(8) H. BOERHAAVE, *Praelectiones academicae de morbis nervorum, quas — edi curavit* JACOBUS VAN EEMS cet. L. B. 1761. II voll. 8vo min.

(9) *De commendando studio Hippocratico.* L. B. 1701. 4to. Conf. FABRICII *Biblioth. Graeca.* Tom. XIII. pag. 246.

(10) *De honore Medici servitute.* L. B. 1731. 4to.

(11) »Volupe cui fuerit, naturam hanc cognoscere, sensus ille suos, acres fidosque rationis speculatores, omni arte acuat, auctaque horum per artem facultate, fabricam exploret; sola sic natura praemonstrante, per intentos sensus assequetur structurae modum. Neque alia datur, quidquid incauti fingant, quidquid moliantur praecipites, via. Materiem ita, constructas inde partes, proprietates harum viresque, concinnum apta per vincula nexum, usque ad minutissima quaeque complectetur animo, sed ab apparente sensibus natura unice edoctus. Omnis igitur medici scientia, qua hanc notitiam adipiscitur, doctrina nititur solius naturae. Hanc sedulo observat ille erudientem magistrum, infelix, ubi tumidus se effert, quasi suo ex promptuario nata hic cognitione superet; natura, hac in parte disciplinae medicae, unice docet, casta utens anatome ministra." *Oratio de honore Medici servitute;* in *Opusc. med.* pag. 61.

(12) *De usu ratiocinii mechanici in Medicina.* L. B. 1702. 4to. *Oratio, qua repurgatae Medicinae facilis asseritur sinplicitas.* L. B. 1709. 4to. *De comparando certo in physicis.* Ibid. 1715. 4to. *De Chemia suos errores expurgante.* Ibid. 1718. 4to. *De vita et obitu viri Cl.* BERNHARDI ALBINI. Ibid. 1721. 4to. *Oratio, quam habuit quum, honesta missione impetrata, botanicam et chemicam professionem publice poneret.* Ibid. 1729. 4to.

(13) Hauserat enim magnus vir, qui absque praeceptore ad summam excellentiam artis enisus est, doctrinam anatomicam vel ex praeparatis a RUIJSCHIO corporis humani partibus, vel ex publicis RAVII et ALBINI demonstrationibus, quas, certus sui nominis, neque humiliter metuens dignitatis diminutionem, perpetuus in tanto fastigio spectator adiit." Vid. HALLER, in *Dedicat.* praemissa BOERHAAVII *Praelectionibus academicis in proprias institutiones rei medicae.*

(14) *Opusculum anatomicum de fabrica glandularum in corpore humano, continens binas epistolas* cet.; in *Opusculis omnibus Cl.* BOERHAAVE cet. pag. 67 seqq.; tum etiam pone *Elementa Chemiae.*

(14*) *Annotat. acad.* Lib. III. Cap. IX. pag. 35: »Cujus quidem (BOERHAAVII) anatomica, quae minus vera inveniuntur, fere illorum sunt, quos auctores secutus est, quippe qui ex iis, qui suo tempore laudati, quos idoneos putavit, quosque indicare solet, sumsit, collegit, congessit, eorum in peritia fideque nitentia. Itaque in posterioribus editionibus alia aliaque emendavit et adjecit, usus observationibus eorum, quibus satis multum tribuebat."

(15) *Oratio de usu ratiocinii mechanici in Medicina;* habita in Auditorio magno 24 Sept. 1702, quum tertii suae stationis anni labores auspicaretur. L. B. 1702. 4to.

(16) *Diss. inaug. de utilitate explorandorum in aegris excrementorum ut signorum.* Harderovici (ad diem 14 Julii) 1693. 4to.: »Omnem morbum, ipsam mortem, aegritudinum ut maximam ita finem, nisi externa inferantur vi, ortum suum trahere a malo motu in liquoribus corporis hospitibus, quibus suam solida debent originem; alias enim sano pergerent motu, atque proinde, quum ex postulato extrinsecus nihil peccet exclusa vi, perennaret et salus et vita. Motus autem ille in liquoribus depravatur ex mixtura

partium variae indolis, quae non respondet ei, quisquis is est, qui requiritur ad ducendum spiritum. — Omnis morbus est certus motûs gradus certae figurae partium in liquoribus versus quemdam terminum. Omne medicamentum est corporum moles certa figura motusque gradu versus quoddam punctum tendens."

(17) *Institutiones medicae, in usus annuae exercitationis domesticos digestae ab* HERMANNO BOERHAAVE. L. B. 1708. 8 min. De tweede, met de volgende, door den schrijver aan zijn schoonvader ABRAHAM DROLENVAUX opgedragene uitgaaf verscheen in 1713. De derde, vierde en vijfde in 1720, 1727 en 1734. De zesde Leidsche uitgaaf, die in mijne volgende aanhalingen steeds bedoeld wordt, verscheen na den dood des schrijvers in 1746.

(18) Vid. *Orat.* I., in *Opusculis*, pag. 14: „Spectate jam effectus, qui ex fluentibus per vasa liquoribus oriuntur, evidentior longe fulgebit veritatis mechanicae potestas. Si enim liquida descripta in vasis depictis quiescunt, habebimus cadaver. Ubi vero liber his humoribus per canales conciliatur motus, corpus vivum cernimus. Sermoni fidem quisquis meo negat, suis ut oculis credat oportet. Mollem consideremus hominem, qui salientis de vulnere cruoris spectaculo perturbatus in animi cecidit deliquium. Mortuum videmus; sed qualem? in quo cuncta solida, quae sanitati sufficiunt, adsunt et liquida, solus abest liquoris in gyrum agens motus. Hinc quacumque demum ope concutiantur nervi, ut motrix cordis materies fluat, redit statim, depulsa tristi mortis imagine, laetior vita. Vita non modo, calor, rubor, agilitas, cogitatio, vitalis omnis, naturalis et humana simul redit actio. Quid hic fermenti, quid effervescentis, quid salis pugnacis, quid olei spiritusve nascitur aut perit? Excepto motu, neque additur, neque demitur quidpiam, vita tamen amissa ipsa redditur."

(19) *Inst. med.* l. l. (ed. Leid. 6) § 28: „Ultimae quoque metaphysicae, et primae physicae causae Medico investigatu necessariae, utiles, vel possibiles non sunt. Ut erant elementa, formae primae, seminum et motus origo" cet.

(20) Vid. *Operr. omn. physico-medicor.* Tom. I. Genevae 1740. fol., *Praefat. auctoris*, pag. XXXIII: „Verum — asserimus, artis medicae objectum neutiquam esse corpus a sapiente principio formandum, sed quod jam sapiente et divina semini insita virtute formatum est; cujus motus tantum Medicus sua sapientia, per convenientem rerum necessariarum administrationem regere debet; siquidem motus vitales, qui pure mechanici sunt, in formato corpore neutiquam amplius a sapiente interno principio fiunt et sustentantur, neque ad salutarem finem in motus diriguntur; sed a causis nunc externis, evidentibus, necessariis, puta elementis et alimentis, medicamentis aliisque remediorum generibus dependent, reguntur et conservantur." Conf. pag. XXIX: „Inter causas vero evidentes primo loco liber et aequabilis sanguinis et fluidorum in circulum progressus, cum motibus secretoriis et excretoriis ponendus est; ex quo, tanquam fundamento et principio demonstrandi, omne in rebus medicis ratiocinium desumsimus." Praef. ad *Medic. ration. systematicam*, ibid. pag. 4: „Est vero vita nihil aliud quam motus sanguinis et humorum cet."

(21) *Aphorismi de cognoscendis et curandis morbis, in usum doctrinae domesticae digesti;* edit. Leydensis 6ta auctior. L. B. 1758. 8vo. min. § 581: „Adeoque velocior cordis contractio, cum aucta resistentia ad capillaria, febris omnis acutae ideam absolvit."

(22) l. l. § 572: „Causa ergo velocitatis hujus proxima est pariter causa febris, sic (ex velocitate pulsuum) cognitae proxima." Conf. 582 seqq.

(23) *Aphor.* l. l. § 371: „Inflammatio est sanguinis rubri arteriosi in minimis canalibus stagnantis pressio et attritus, a motu reliqui sanguinis moti, et per febrem fortius acti."

(24) l. l. § 230 et 231: „Violenta, invita, et alterne repetens, contractio musculi

convulsio vocatur. Cujus causa id, quod liquidum nervosum vi alterna in musculos convulsos pellit."

(25) l. l. § 1058 et 59: »Causa hujus (paralysis) proxima semper impeditus fluor liquidi nervosi a cerebro in musculum paralyticum, vel liquidi arteriosi in eundem. Ergo oriri potest: 1) ab omni causa apoplexiam generante; 2) ab omni ea, quae nervum transmittendo spiritui ineptum reddit; 3) quae introitum arteriosi cruoris in musculum impedit."

(26) *Institution.* l. l. § 725: »Peccat particula humoris sua figura, tum imprimis, quando a natura sphaerica recedens angulosam acutam induit; hinc motum suum integrum parvae parti applicans acris fit; recessus hi varii sunt, sed commodissime revocantur, 1) ad acrimoniam mere mechanicam dictam, ubi, omnibus iisdem manentibus, sola figura in angulos solidos acutus componitur," cet.

(27) l. l. § 726: »Est et morbus gravis, vixque sanabilis, humoris, si ejus particulae tam rigidae, ut vi corporis humani subigi, inque idoneas massulas figurari dividique nequeant."

(28) *Orat. de comm. stud. Hipp.*, pag. 22: »Inter ignarissimos autem habear, si VESALII, ASELLI, HARVAEI, PECQUETI, UBERII, WHARTONI, DRELINCURTII atque BARTHOLINORUM, quibus corporis humani fabricam explicarunt, inventa ignorem; ingratissimus audiam, nisi venerabundus illorum dignitati assurgam. Uni MALPIGHIO liquorum semitas, spirituum rivos, uni MALPIGHIO Daedaleam viscerum structuram, uni MALPIGHIO quidquid ad totam corporis compagem spectat, patuisse, quis ignorat?"

(29) Men zie de schoone, reeds boven aangehaalde, op 21 Sept. 1718 uitgesprokene *Oratio de Chemia suos errores expurgante.*

(30) Vid. *Usus Chemiae in medendo, in Collegii chemici Parte alterâ, de Artis Theoria; Element.* l. l. Tom. I (1732), pag. 82 seqq.

(31) *Paraenesis ad aliena a medica doctrina arcendum* cet.; in GEORG. ERN. STAHLII *Theoria medica vera* cet., edit. L. CHOULANT, Tom. I. Lips. 1831. 8vo min. pag. 69 seqq.: »Adhuc alienior est ab ulla spe boni atque solidi usus ad medicam theoriam Chymia cet.

(32) Over die verhouding tusschen de geneeskundige wetenschap en kunst heeft BOERHAAVE, zoowel elders als in de voorrede vóór zijne, nader aan te halen, uitgaaf van ARETAEUS uitvoerig gesproken.

(33) l. l. 42. (34) VAN ALPHEN l. l.

(35) Het is niet te ontkennen, dat VAN ALPHEN over deze en andere bijzonderheden welligt met te groote ingenomenheid spreekt. De leerlingen van BOERHAAVE en andere ooggetuigen a'thans beklaagden zich wel eens over te groote zuinigheid, die ten opzigte van de voeding der lijders werd in acht genomen. Als eene proeve halen wij uit eene Dissertatie van het jaar 1738 de volgende woorden aan: »Si in rerum opulentia fuissemus, decoctum parari potuisset ex carnis vitulinae jusculo cum oryza similibusve, quae temperant nec alcalescunt, additis subacidis, ut vino Rhenano vel succo Citri et hujus generis, ad gratum acorem, aliis. Inopia vero hic urgens medicamenta quaevis lauta respuit, quamobrem prioris efficacissimi supplens, minus tamen pretiosum decoctum, concinnatum est." Titulus Dissertationis est: *Affectum in libris et praxi rarissimum ab* HERMANNO BOERHAAVE *in Nosocomio Lugduno-Batavo sanatum descripsit* CHRISTIANUS ANDREAS KOCH, *M. D. Brunsvicensis.* L. B. 1738. 4to, pag. 19.

(36) *Orat. de comm. stud. Hipp.* pag. 23: »Unum restat hominum genus, — quibus placet ex universalibus rerum principiis, materiâ, motu atque figurâ corpusculorum, a priori, ut vocant, demonstrare sanitatis, morborum et medicamentorum naturas. Postulatorum illi copiâ, datorum inopiâ haudquaquam deterriti, indeterminatam effingunt

hypothesin, ex cujus assertione si viâ analyticâ et plausibilis ratiocinii specie unum alterumve satis generale deduxerint, rebus id applicant, atque inde sanandi regulas ex suo ingenio excogitare non verentur. Verum, quantâ spe decidant, tum demum constat, ubi haec subtilitatis figmenta rebus gerundis adhibere, cum summo aegrorum damno experiuntur. Atque utinam hi, quibus mathematicorum viam laudare solenne est, re illos, non verbis modo, sequerentur. — Tantum (enim) abest, detrahi observationum dignitati per mathematicos, ut contra nulli clarius earum pretium demonstrent."

(37) l. l. pag. 30: "Denique horum (qui principes fuerunt observatores) praecepto firmis, observandi arte, dignoscendi judicio, providendi sagacitate, atque agendi prudentia instructis, quid aliud incumbet, quam remedia horumque indicare fontes?"

(38) l. l. pag. 7: "Quodcunque in adversaria medica referri meretur, ut scribendae historiae et dirigendo ratiocinio inserviat, tam evidens sit oportet, ut de eo sanae mentis dubitet nemo, vel cum ratione disputet. Neque minus necesse est eâdem illud narrari simplicitate, quâ sensibus ab ipsa natura revelatur. Huic omnis nocet factorum immutatio, obest additamentum aut detrimentum rei vel minimae. Talia quae sunt, clara, vera atque aeterna erunt, et relata ad causas indagandas eam habebunt rationem, quam in Geometricis data habent ad quaesita. Quisnam vero aptus erit, in factorum historia, solam naturam ducem sequi? Quis non divagabitur? Quis dubitandi occasionem evitabit? Solus ille, mea quidem sententia, qui omni partium studio liber, nulli opinioni serviens, omni denique praejudiciorum amore vacuus, ea discit, ea recipit, ea narrat, quae videt."

(39) *Essai sur le caractère du grand medecin* cet. l. l. pag. 24 seqq.

(40) *Oratio de commendando studio Hippocratico, habita cum publicum institutiones medicas praelegendi munus in Academia Lugduno-Batava inchoaret.* L. B. MDCCI. 4to.

(41) l. l. pag. 8—11: "Meruit hanc laudem, et meruit fere solus, quod non visa nullibi effinxerit, quod videnda nunquam neglexerit, quod opera naturae narraverit, non autem detorserit vel mutaverit, quo labili aliter hypothesi honos permaneret et perennitas. — Sed restant alia, et majori pondere argumenta, quorum vi omnibus aliis praeferendus demonstratur HIPPOCRATES. Verum ad quid me convertam? Quid dicam prius? Larga est et dubia rerum memorabilium copia. Quid itaque memorabo? An vividam illam, atque nullo fractam labore attentionem animi, qua ad omnia circumspexit? An admirabilem, neque unquam torpentem diligentiam, qua quidquid ad rem facit, indagavit? An incomparabilem et plus quam humanam, qua suo parta labore orbi communicavit, benevolentiam atque fidem? Quodcunque horum speculatur animus, agnoscit ubique supra invidiam clarum, ubique supra humanam sortem felicem, ubique verum APOLLINIS aemulum, Coörum AESCULAPIUM! Quae sint, quae fuerint, quae ventura, examussim omnia in qualibet aegritudine referre, soli datum fuit oculatissimo illi naturae contemplatori."

(42) pag. 11 seq.: "Si quis advertit animum ad miram illam, quâ prudentiâ distinguit natos per medicum, ministros, medicamenta, atque aegrum in morbis errores, ab iis malis, quae ipsa morbi indoles produxit, lynceum sibi, phosphorum aliis fuisse pronunciabit. Ego equidem, quod res cogit, ita sentio Auditores, omnes, quorum memoria exstat, omnium seculorum viros medicos, tot in morbis phaenomena, ne junctis quidem operis descripsisse, quot nobis relinquenda curavit solus ille arcanorum vitae scrutator. Quis anniversarias coeli tempestates, ut solennium morborum causas, evulgavit? HIPPOCRATES. Quis peculiares aëris vicissitudines, aestus, frigora, imbres, squalores, ventorum furores, horumve silentia, hos illosve morbos generare, aperuit? HIPPOCRATES. Quis ex regionum situ, natura soli, aquarum copia, motu vel stagnis, quis ex telluris

exhalationibus, ex montium positura, causas popularis necis detexit, quis integras hac sapientia gentes servavit? HIPPOCRATES. O salutarem generi humano, neque unquam satis laudandum virum! Nam quid ego de industria illius dicam? Qua vitam, victum, potum, labores, atque mores gentium examinans, in ortum vernaculi ipsis mali penetravit. Quid memorem relatas ab ipso eas rerum minutias, quarum adspectum refugerent ignari, quas tamen illius monitis prudentes satis graves experiuntur?"

(43) l. l. pag. 9. *Methodus discendi Medicinam*, edit. Amstel. 1726, pag. 430: "Cujus ergo viri (ARETAEI) auctoritatem HIPPOCRATI aequalem habemus."

(44) *Instit. medic.* Prolegom. § 15: "Ille (CLAUDIUS GALENUS) sparsa colligens, digerens confusa, cunctaque ex Peripateticis dogmatibus, ad servitutis infamiam usque, explicans, emolumenti plurimum, neque minus tamen damni, bonae Arti attulit: dum auctor fuit, ut ex elementis, qualitatibus vulgo dictis cardinalibus, harum gradibus, et humoribus quatuor, subtilius quam verius, explicaretur Medicina."

(45) *Orat.* l. l. pag. 21 seq.: "Inter recentiores de medicinae usu scriptores, paucos, si ulli sunt, veterum perfectionem attigisse dolendum, quum reliquas artis medicae partes cum gloria eos exornasse, atque priscorum inventa longe superasse exsultemus. Unum eximium habeo THOMAM SYDENHAM, Angliae lumen, Artis Phoebum; cujus ego nomen sine honorifica praefatione memorare erubescerem: quem quoties contemplatur, occurrit animo vera Hippocratici viri species, de cujus erga Rempublicam medicam meritis nunquam ita magnifice dicam, quin ejus id sit superatura dignitas."

(46) Daar het in BOERHAAVE's tijd niet alleen moeijelijk maar veelal onmogelijk was, om zich de elders in het licht verschenen uitgaven van oude schrijvers, of zelfs nieuwere geneeskundige werken door den boekhandel aan te schaffen, besloot de hoogleeraar in dat gemis zoo veel mogelijk te voorzien. In de eerste plaats beraamde hij het plan om gemeenschappelijk met zijnen vriend JOANNES GROENEVELD, Doctor in de Regten en in de Geneeskunde en lid van de Regtbank te Leiden, eene nieuwe uitgave te bezorgen van de voornaamste Grieksche geneeskundige schrijvers behalve HIPPOCRATES en GALENUS, wier werken geacht werden, door de uitgave van CHARTERIUS, genoeg toegankelijk te zijn. Dat voornemen is echter door BOERHAAVE's veelvuldige werkzaamheden grootendeels verijdeld geworden, zoodat alleen de bekende acht boeken van ARETAEUS, wier tekst en vertaling reeds 16 jaren vroeger waren afgedrukt, in 1735 verschenen zijn. Bij de beoordeeling dier uitgave moet men in het oog houden, dat BOERHAAVE alleen eenen herdruk van den Griekschen, door JACOBUS GOUPYLUS bezorgden tekst, met eene daarbij gevoegde latijnsche vertaling uit de *Medici principes* van STEPHANUS, verlangde te leveren, doch zich geene nieuwe tekst-kritiek, door het raadplegen van handschriften en andere hulpmiddelen had voorgesteld. "Conatus sum evulgare auctorem necessarium auditoribus meis, neque tamen eo sane tempore usquam venalem. Addere institui, quae illustrando illi corradere aliunde potui. Eo contentus unice, nihil prorsus de meo addere ausus sum: novi, me neque instructum dotibus ad hanc rem requisitis, et carere tempore necessario." Intusschen had het veeljarig tijdsverloop tusschen het afdrukken en uitgeven van BOERHAAVE's arbeid dit groote nadeel, dat in den tekst en in de vertaling geen gebruik kon gemaakt worden van de aanmerkelijke verbeteringen, die inmiddels aan beide waren te beurt gevallen in de door den beroemden WIGAN bezorgde Oxfordsche uitgaaf. Laatstgenoemde geleerde deed echter aan BOERHAAVE het edelmoedig aanbod, om alle door hem zelven en door den geleerden MICHAËL MATTAIRE geleverde opstellen en bijdragen, en wat er verder van zijne gading zijn mogt, uit de Oxfordsche uitgave, slechts tot een getal van 300 exemplaren opgelegd, in zijnen Leidschen herdruk over te nemen. Van dit eerst schriftelijk, en later nog eens mondeling ont-

vangen aanbod maakte de Leidsche hoogleeraar gaarne gebruik, zoodat het hem daardoor vergund werd aan zijnen ARETAEUS een voortreffelijken apparatus toe te voegen. Daarenboven werden, om van eenige korte aanteekeningen van SCALIGER en van de talrijke door DANIEL WILLEM TRILLER in de *Acta eruditorum Lipsiensium* uitgegeven conjecturen en emendatiën, die insgelijks door BOERHAAVE werden overgenomen, niet te gewagen, in de door dezen bezorgde uitgave de volledige Commentarii van PETIT, waarvan het handschrift anders welligt ware verloren gegaan, voor het eerst afgedrukt.

Nog grooter dienst bewees de Leidsche hoogleeraar aan zijne leerlingen, door ook van latere geneeskundige schrijvers, wier werken, in Italië of elders gedrukt, geheel niet of moeijelijk te verkrijgen waren, nieuwe, doorgaans met eene belangrijke voorrede verrijkte, uitgaven te bezorgen, die niet alleen in ons vaderland, maar ook in Duitschland, Frankrijk en elders gretige koopers vonden. Men denke aan de *Opuscula anatomica* van EUSTACHIUS, aan de gemeenschappelijk met ALBINUS uitgegeven *Opera anatomica et chirurgica* van VESALIUS, aan de *Epistolae anatomicae* van MORGAGNI, de *Observationes selectiores* van NICOLAUS PISO, en de *Libri tres de cognoscendis et curandis praecipue internis humani corporis morbis* van denzelfden schrijver; verder aan de werken van BELLINI *De urinis et pulsibus*, van PROSPER ALPINUS *De praesagienda vita et morte aegrotantium* en den *Aphrodisiacus, sive de Lue venerea*, van ALOYSIUS LUISINI. Over de werken van VAILLANT, SWAMMERDAM en DRELINCOURT heb ik reeds vroeger gesproken.

(47) *Atrocis nec descripti prius morbi historia, secundum medicae artis leges conscripta ab* HERMANNO BOERHAAVE; in *Opusc. medic.* pag. 98 seqq. *Atrocis rarissimique morbi historia altera, conscripta ab* HERMANNO BOERHAAVE; ibid. l.l. pag. 111 seqq.

(48) Behalve de *Aphorismi*, de *Praelectiones academicae de morbis nervorum* en den *Aphrodisiacus*, zijn er nog enkele, na BOERHAAVE's dood uitgegeven, geschriften, waaruit wij zijne praktische voorschriften leeren kennen. Daartoe behooren de *Consultationes medicae, sive Sylloge epistolarum, cum responsis Hermanni Boerhaave*. Edit. nov. Parisiis, 1750. 12mo.

(49) *Oratio de honore medici servitute;* in *Opusc. omn.* pag. 63: „Quid Anatome? Quid humorum cognitio? Quid perspectus eorum circuitus? Quid Mathesis? Quid Physica, omnisve alia sapientia medica juvat? Si vera loqui juvat, natura humana ita se habet ad venena, haec ita ad illam. Hic subsistit prudentia, nec inani figmentorum licentiae indulgens, solertiam acuit, attente spectat et tacite modos, queis agunt, et domantur."

(50) MATTHIEU MATY, blijkens de opdragt zijner philosophische Dissertatie, zoon van PAUL MATY (A. L. M., Philosophiae Doctor et verbi divini minister) en vermoedelijk kleinzoon van MATTHIEU MATY, werd in 1718 te Montfoort in de provincie Utrecht geboren. Op veertienjarigen leeftijd werd hij, als studiosus philosophiae, onder de Leidsche akademieburgers opgenomen (*Lib. Inscript.* VIII, pag. 95: „31 Martii 1732. MATTHAEUS MATY, Montfortensis, ann. 14, studiosus philosophiae") en woonde toen ten huize van den ouden Heer MATTHIEU MATY, in de Lokkerstraat, die, na vroeger hervormd leeraar te Beaufort in Provence geweest en later naar Leiden verhuisd te zijn, zich zelven ook in het *Album studiosorum* had laten inschrijven, niettegenstaande hij reeds een 86jarigen leeftijd bereikt had (*Libr. Inscr.* l.l. pag. 89, 15 Octob. 1731). De beide door den jongen MATY op XI Febr. 1740 te Leiden in het openbaar verdedigde proefschriften (*Diss. philosophica inauguralis de Usu*. L. B. 1740. 4to. *Diss. medica de consuetudinis efficacia in corpus humanum*. Ibid. ann. eod.) munten evenzeer door belangrijken inhoud, als wat den stijl en andere eigenschappen van den vorm

betreft, boven de meeste akademische proefschriften van dien tijd bijzonder uit. Na op die wijze den doctoralen graad, zoowel in de Wijsbegeerte als in de Geneeskunde, verkregen te hebben, verwierf hij zich, vooral als mede-arbeider aan de *Bibliothèque britannique* en andere tijdschriften, meer algemeene bekendheid, zoodat hij niet alleen als lid van de Koninklijke Akademie te Berlijn en van de Koninklijke Societeit der Wetenschappen te Londen werd opgenomen, maar ook bij laatstgenoemd Genootschap het Secretariaat voor de buitenlandsche correspondentie, benevens het Presidentschap van het Britsch Museum te Londen, gedurende vele jaren heeft waargenomen (Vidd. *Commentar. de Rebus in Sc. natur. et Medicina gestis*, vol. X (Lipsiae, 1761), pag. 373, vol. XIV, pag. 176). Zijne verhuizing naar Engeland, die aan het bekleeden van die betrekkingen vele jaren voorafging, schijnt in 1740, toen de vader besloot om, wegens zijne langdurige en hevige theologische twisten met de predikanten der Waalsche gemeente te 's Gravenhage, Holland te verlaten, geschied te zijn. MATTHIEU MATY is in 1776 gestorven. *Biographie universelle* cet. Tom. XXVII. Paris 1820, pag. 485 seqq.

(51) *Essai* l.l., Discours préliminaire, pag. XI seq.: „Un motif de réconnaissance et d'affection est le prémier, qui m'a fait entreprendre cet Eloge. Disciple du grand homme, qui en est l'objet, privé trop tôt de ses leçons, mais à jamais sensible à ses soins, je n'ai pû me refuser la satisfaction de rendre du moins à sa mémoire le tribut le plus légitime. — C'est ce que je fais à présent publiquement, avec tout le zèle d'un disciple réconnaissant. Mais, j'ose le dire en même tems, j'ai taché de veiller sur ma plume, de retenir ces sentimens de véneration qui m'animent, et sur tout de les empecher d'influer sur mes réflexions. J'ai sacrifié malgré moi au désir de peindre fidèlement BOERHAAVE, les mouvemens les plus vifs de mon coeur."

(52) Dat BOERHAAVE aan het woord *levenskracht*, als maatstaf voor de prognose, eene meer bepaalde beteekenis toekende, dan men later gedaan heeft, blijkt uit *Institut. medicar.* § 943: „Virtus causae, qua vita adhuc durat, cognoscitur ex functione qualibet superstite. — Quo functiones plures magis similes sunt iisdem functionibus in sanitate fieri consuetis, eo vis vitae major et melior, eoque plus spei ad sanitatem perfectam recuperandam." — Volgens den hoogleeraar steunde dus de voorspelling in ziekten op twee voorname grondslagen, op de hevigheid der verschijnselen tot de functie der lijdende organen betrekkelijk, en op de meerdere of mindere integriteit der overige, in het ziekteproces niet regtstreeks deelende, verrigtingen.

(53) *Essai*, l. l. pag. 103 seqq.

(54) J. F. C. HECKER's *Geschichte der neueren Heilkunde.* Berlin, 1839. 8vo, pag. 369: „Man kann hiernach die klinische Schule in Leiden als die Musteranstalt betrachten, nach der VAN SWIETEN die seinige in Wien einrichtete, und man sieht, wie zweckmässig es war, zuvörderst einen ausgezeichneten Schüler von BOERHAAVE zur klinischen Lehrstelle in der Kaiserstadt zu berufen. DE HAEN stand derselben seit 1754 mit grosser Auszeichnung und ausserordentlichem Erfolge vor, und gewann somit einen wesentlichen Antheil an der Ausführung der grossen Pläne seines Gönners und Freundes."

(55) *Aanteekeningen betreffende de familie* OOSTERDIJK, Mss. van wijlen JOANNES HERMANNUS OOSTERDIJK, emeritus-predikant van Lunteren, in het bezit van Dr. W. H. D. SURINGAR, Rector van het Gymnasium te Leiden.

(56) Uit de genoemde *Aanteekeningen*, die van te meerdere waarde zijn, omdat men aangaande de opklimmende linie van HERMAN OOSTERDIJK SCHACHT òf geene, òf verkeerde opgaven vindt, blijkt, evenzeer als uit de opdragt van zijne straks aan te halen *Disputatio medica*, dat twee ooms van moeders zijde, ABRAHAM VAN POOT, Medicinae Doctor, en ABRAHAM VAN SASSELE, Koopman, beiden te Amsterdam woonachtig, en

de Leidsche predikant VAN DER LEE, de voogden van den jongen OOSTERDIJK geweest zijn. Vóór diens *Disputatio philosophica* wordt eene opdragt gevonden aan zijn leermeester DE VOLDER en aan JACOB SCHACHT, een zoon van zijnen stiefvader, aan wien hij zegt evenzeer als aan dezen, toen reeds lang overledenen, tweeden vader, groote verpligting te hebben.

(57) *Disputatio de Melancholia hypochondriaca.* L. B. 1693. 4to.

(58) *Diss. philos. de sensibus internis, memoria et imaginatione.* L. B. 1693. 4to.

(59) Vol. *Inscript.* VI. (1677—1697), pag. 481: »14 Febr. 1695, HERMAN OOSTERDIJK SCHACHT, Medicinae Doctor."

(60) *Orat.* mox ldd., pag. 27 seq.: »Sed, quod non exiguam fortunae meae partem reputo, ut sinceram et infucatam amicitiam contrahere et excolere licuerit cum expertissimo PETRO COSSONIO, Medico quondam in hac civitate ut felicissimo ita celeberrimo ac poliatrorum praeside, viro certe excelso ingenio, insigni in arte medica eruditione et peritia, elegantissimis moribus, plurimisque ac praeclarissimis dotibus florentissimo, a cujus suavissimis peritissimisque colloquiis nisi me multum profecisse quacumque data occasione confiterer, ejus beatae memoriae haud levem facere injuriam existimandus essem, turpissimamque animi notam a me amoliri haudquaquam possem."

(61) *Oratio de iis, quae Medicum ad artis exercitium se accingentem praecipue scire oportet.* L. B. 1719. 4to. Zijne aanstelling was 13 Sept. 1719, op een ordinaris tractement van *f* 1000 en extra-ordinair van *f* 600 geschied — waarbij in consideratie werd genomen, dat door den dood van RAU een tractement van *f* 1600 was opengevallen »en de welstand van de Academie en de hoge onderdomme en swackheyt van eenige Professoren in Facultate medica (FREDERIK DECKERS en BERNHARD ALBINUS) onvermydelyck komt te vereyschen, dat een Professor Medicinae practicae nieuwelycks werd aangestelt." *Resol.* 10. pag. 347 seq.

(62) *Oratio de firmitate Artis medicae;* dicta publice die 22 Januar. 1722, pag. 31. *Resol.* l. l. pag. 408 (18 Octob. 1721) en pag. 414.

(63) *Oratio de medico exercitato. Oratio de prudentia in ratiocinio, physico et medico necessario observanda.* De eerste dier beide redevoeringen, op 8 Febr. 1723 uitgesproken, werd in dat jaar gelijktijdig met de Oratie, die OOSTERDIJK in het begin van 1722 gehouden had, onder den titel van *Orationes duae* cet. uitgegeven. Later werden al de vier redevoeringen in één bundel zamengevoegd: HERMANNI OOSTERDIJK SCHACHT *Orationes quatuor, quarum prima est* cet. L. B. 1735. 4to. De na den dood van PIETER BURMAN (31 Maart 1741) door HERMAN OOSTERDIJK SCHACHT, op 26 April, uitgesprokene lijkrede (*Oratio funebris in obitum* PETRI BURMANNI cet.) werd toegevoegd aan de *Orationes antea sparsim editae et ineditae* cet. (Hagae Comitis, 1759. 4to) van dezen laatstgenoemden Leidschen hoogleeraar (pag. 405—430).

(64) *Act. acad.* Cod. XIV, pag. 152 (21 Febr. 1744).

(65) *Oratio de firmitate artis medicae*, pag. 9: »Nemo, opinor, est, qui non agnoscit lubensque fatetur, vel nihil omnino de re aliqua naturali sciri posse, vel id, quod de ea sciri potest, partim per ejus effecta, quae sola observatione deprehenduntur, partim per severam partium, e quibus composita est, examen et accuratum scrutinium cognosci: hanc vero cognitionem, quae ratiocinio ex hisce observatis legitime et severe instituto comparatur, non infirmis labilibusque, sed veris et inconcussis niti fundamentis, adeo evidens esse existimo, quam quod est evidentissimum.".

(66) *Orat. de prudentia in ratiocinio* cet., pag. 16 seqq., 21 seqq., 27 seqq.

(67) *Oratio de iis, quae Medicum ad artis exercitium se accingentem praecipue scire oportet*, pag. 34: »Quae autem publice privatimve, vel praecepta traduntur, vel ratiocinia de affectibus eorumque causis, signis et remediis formabuntur, ea ipso opere

coram aegrotis comprobare, cum et illos videndi, tractandi et Deo volente, sanandi sufficiens Amplissimorum urbis Consulum benignitate ansa data nobis sit, animum induxi, ut ita finito studiorum cursu, sufficiente scientia instructi non modo, sed exercitatione saepius repetita politi et confirmati, in cognoscendis affectibus sagaces, in perscrutandis et detegendis eorum causis perspicaces, in adhibendis remediis prompti et prudentes, et quod inde necessario consequitur, in facienda medicina feliciter, ad patrios lares possitis reverti."

(68) l. l. pag. 30 seq.: "Tibi imprimis venerande senex, Cl. DEKKERSI, cujus fidem ac benevolentiam a primis adolescentiae annis saepius expertus fui, me valde devinctum profiteor, qui generoso prorsus facinore, illum mihi in Nosocomio publico locum, quem — summa cum laude, et eximio discentium emolumento, multos annos obtinuisti, cedere fuisti paratus; gratulor tibi illam, quam, ab Illustr. Proceribus rude donatus, nactus es quietem, quae ut tibi porro felix, dulcis et placida contingat, ex intimo animi affectu precor et voveo."

OVERZIGT OVER DE LIJDERS OP DE AFDEELING VOOR *SYPHILIS*, IN HET BUITEN-GASTHUIS VERPLEEGD;

VAN 1°. JULIJ 1864 TOT ULT°. DECEMBER 1865.

Van 1°. Julij 1864 tot ult°. December 1865 werden behandeld 572 personen, waarvan 325 mannen en 247 vrouwen, van dezen waren reeds aanwezig 18 mannen en 32 vrouwen = 50 personen, werden opgenomen 307 mannen en 215 vrouwen = 522 personen; ontslagen werden 299 mannen en 227 vrouwen = 526 personen, terwijl 3 personen, 1 man 1 vrouw en 1 kind, overleden, zoodat op ult°. December 1865 nog in behandeling bleven 25 mannen en 18 vrouwen = 43 personen.

Bij deze patiënten vertoonden zich de verschillende aandoeningen als volgt:

TABEL I.

AARD DER AANDOENINGEN.	Aanwezig 1°. Julij 1864		Ingekomen		Uitgegaan.		Overleden.		Aanwezig Ult°. Dec. 1865.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Blennorrhagische aandoeningen.	1	8	114	52	106	55	—	—	9	5
Chancreuse aandoeningen.	—	1	59	13	56	14	—	—	3	—
Syphilitische aandoeningen.	10	10	72	60	71	64	—	1	11	5
Blennorrhagische en chancreuse aand. . .	2	3	23	31	24	30	—	—	1	4
Blennorrhagische en syphilitische aand. .	1	7	9	38	9	43	—	—	1	2
Blennorrh., chancr. en syphilitische aand.	—	1	3	6	3	6	—	—	—	1
Chancreuse en syphilitische aandoen. . .	—	—	15	6	14	5	1	—	—	—
Heriditair-syphilitische aandoeningen. . .	3	2	1	2	4	2	—	1	—	1
Niet-syphilitische aandoeningen.	1	—	11	7	12	7	—	—	—	—
Totaal. . . .	18	32	307	215	299	227	1	2	25	18

De syphilitische aandoeningen kwamen, hoewel nog zeer frequent, in vergelijking met vorige jaren in verhouding tot de blennorrhagische en andere venerische aandoeningen, minder dikwijls onder behandeling en wij vonden dat, gedurende bovengenoemd tijdsverloop, ruim 26 pCt. der behandelde personen er aan lijdende was, terwijl ruim 80 pCt. aan blennorrhagische en 12 pCt. aan chancreuse aandoeningen lijdende werden behandeld; terwijl de gecombineerde vormen bij circa 32 pCt. van het geheele aantal verpleegden voorkwamen.

Onder de laatstgenoemden springt dadelijk het veelvuldig voorkomen van de chancreuse en syphilitische besmetting van één en hetzelfde individu in het oog.

De volgende vormen van venerisch lijden werden gedurende dit anderhalf jaar in de verschillende maanden waargenomen:

TABEL II.

Ingekomen.	Blennorrhag. aandoeningen.		Chancreuse aandoeningen.		Syphilitische aandoeningen.		Blenn. en chancr. aand.		Blenn. en syphil. aand.		Blenn., chancr. en syph. aand.		Chancr. en syphil. aand.		Hereditair-syphil. aand.		Niet-syphilitische aand.		Totaal.	
	M	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Julij 1864. . .	7	4	—	2	5	4	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	12	12
Augustus. . .	5	4	2	1	8	3	—	2	1	5	—	—	—	—	1	1	7	—	24	16
September. . .	5	3	1	3	4	6	2	1	1	3	—	—	—	—	—	—	1	1	15	17
October. . . .	8	—	5	1	5	7	—	4	—	3	—	—	1	—	—	—	—	1	19	16
November. . .	7	3	5	—	4	7	2	1	—	4	—	—	—	2	—	—	1	—	19	17
December. . .	2	3	7	—	10	1	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	19	4
Januarij 1865.	1	2	8	2	1	6	1	1	2	3	—	—	2	—	—	—	—	1	15	15
Februarij. . .	3	5	2	—	3	3	2	3	1	3	—	1	3	1	—	—	1	1	15	17
Maart.	5	—	—	—	7	6	2	1	—	2	2	1	3	1	—	—	—	—	19	11
April.	6	1	2	2	1	2	1	1	—	4	—	2	—	—	—	—	—	—	10	12
Mei.	7	2	1	—	1	1	2	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	13	4
Junij.	6	4	5	—	3	—	2	3	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	18	7
Julij.	7	4	6	1	—	2	—	3	1	3	—	—	—	—	—	1	—	—	14	14
Augustus. . .	5	4	3	—	1	3	1	1	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	11	10
September. . .	8	—	3	—	1	3	4	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	16	7
October. . . .	9	7	6	—	6	4	—	1	—	—	—	—	2	—	—	—	1	1	24	[illegible]
November. . .	11	4	1	1	6	1	1	1	—	1	1	—	1	1	—	—	—	—	21	9
December. . .	11	2	2	—	6	1	3	4	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	23	10
Totaal. . . .	114	52	59	13	72	60	23	31	9	38	3	6	15	6	1	2	11	7	307	21

Het hooge cijfer der rubriek „Niet-syphilitische aandoening" werd meerendeels veroorzaakt door kinderen, welke met hunne syphilitische moeder opgenomen zelf echter gezond waren, bovendien eenige gevallen van syphilophobia onder den vorm van onbepaalde klagten over spermatorrhoea, impotentia als gevolg van latente syphilis naar de meening der lijders, of over pityriasis versicolor, welke patiënten meenden syphilitisch te zijn; verder 2 vrouwen met metrorrhagia, en eindelijk 1 jongen van 15 jaar met orchitis, waarvan de oorzaak duister bleef, maar die volgens vermoeden des vaders door masturbatie zoude zijn ontstaan (?) en 3 gevallen van paraphimosis.

A. BLENNORRHAGISCHE AANDOENINGEN.

Deze kwamen voor, als:

Blennorrhoea urethrae. . . . . bij 129 mannen en 9 vrouwen.
„ *vaginae.* . . . . „ — „ „ 94 „
„ *uteri.* . . . . „ — „ „ 21 „

Fluor albus	bij	—	man	en	23	vrouwen.
Elythritis granulosa	"	—	"	"	1	vrouw.
Excoriatio ostii uteri	"	—	"	"	39	vrouwen.
Abscessus glandul. Bartholini	"	—	"	"	7	"
" *labii majoris*	"	—	"	"	4	"
" *vulvae*	"	—	"	"	1	vrouw.
" *peri urethralis*	"	2	mannen	"	—	"
Lymphadenitis	"	14	"	"	10	"
Papillomata (condylomata acuminata)	"	12	"	"	31	"
Orchitis et epididymitis	"	65	"	"	—	"
Inflammatio vasis deferent.	"	2	"	"	—	"
Balanoposthitis	"	14	"	"	—	"
Cystitis blennorrhagica	"	4	"	"	—	"
Strictura urethrae	"	9	"	"	—	"
Phimosis	"	4	"	"	—	"
Paraphimosis	"	6	"	"	—	"
Herpes praeputialis	"	1	man	"	—	"
Arthritis blennorrhagica	"	3	mannen	"	—	"

De behandeling der blennorrhoeae urethrae leverde niets bijzonders op, patiënten kwamen meerendeels nadat het acute tijdperk reeds afgeloopen was, hulp zoeken. Balsamica, copaïvabalsem, cubebe en ol. terebinthinae, gepaard met of gevolgd door verschillende adstringerende inspuitingen, hadden gewoonlijk een gunstig gevolg. Onder de lijders aan blennorrhoea urethrae werden 2 hypospadiaei waargenomen.

Van de peri-urethraal abscessen was één achter het scrotum gelegen; patiënt had sedert eenige dagen aan haematurie geleden; na punctie genas patiënt in 24 dagen.

Als gevolg van blennorrhoea urethrae kwam orchitis afzonderlijk slechts 2malen voor en vertoonde zich eerst aan den linker testis, waarna den regter testis evenzoo werd aangedaan.

Eenmaal kwam orchitis afzonderlijk voor ten gevolge van katheterismus bij een lijder aan strictura urethrae, hevig pijnlijke zwelling maakte punctie der tunica vaginalis noodzakelijk, waardoor veel pus ontlast werd, onder drainage en cataplasmata ging patiënt aanvankelijk beter, totdat onder aanhoudende koorts de testis sterk aanzwol en dreigend gangreen de geheele klieving der albuginea vereischte, onder roborerende behandeling en pulv. carbon. vegetabilis, in verbinding met caphura, op de wond, herstelde patiënt langzamerhand,

Gelijktijdig met epididymitis werd orchitis 7malen waargenomen.

Het voorkomen der epididymitides was 32malen links en 25malen regts, terwijl zij 5malen beiderzijds werden waargenomen.

Rust en koude omslagen, of inwrijvingen met ung. neapolitanum, opgevolgd, in het meerendeel der gevallen, door FRICKE'sche inwikkelingen met kleefpleisterstrooken bewezen weder goede diensten, ontsteking van den funiculus spermaticus werd slechts 2malen gezien.

Papillomata (condylomata acuminata) waren zeer frequent, voornamelijk werden ze bij de vrouwen die aan blennorrhoea leden opgemerkt, boden dik-

werf aan alle cauteria wederstand, zoodat ze door schaar of ligatuur moesten verwijderd worden, hetwelk in één geval bij een meisje met profuse blennorrhoea vaginae, na genezing der blennorrhoea, tamelijk veel moeite opleverde, daar ze in groote massaas digt bijeen op het perinaeum woekerden, verder de regter plica genito-cruralis innamen en op breede basis naast de clitoris hunne zitplaats hadden; de profuse bloeding, welke na de verwijdering uit de wijd openstaande capillaria plaats vond, moest door het ferrum candens gestild worden.

Van de 6 gevallen van paraphimosis konden 2 dadelijk gereponeerd worden, terwijl bij de 4 overigen wegens hevige zwelling en dreigend gangreen, na voorafgegane acupunctuur, de débridatie van den ring vereischt werd.

Phimosis werd bij 3 lijders door circumcisie, volgens de methode van RICORD, opgeheven; de genezing had steeds per primam intentionem plaats.

De arthritis blennorrhagica had meestal het voetgewricht ingenomen; bij een lijder was het hand- en kniegewricht als ook het sterno-claviculair gewricht aangedaan. De blennorrhoea urethrae, die steeds profuus was gebleven, werd na genezing der arthritis tot staan gebragt.

B. CHANCREUSE AANDOENINGEN.

Deze kwamen voor als:

Ulcera mollia..	bij 75	mannen	en 51	vrouwen.
〃 *phagedaenica*.	〃 5	〃	〃 1	vrouw.
Bubones virulent. suppur. (aden. exulcer.). .	〃 47	〃	〃 15	vrouwen.
Adenitis indolens.	〃 29	〃	〃 12	〃
Balanitis en *balanoposthitis ulc*.	〃 5	〃	〃 —	〃

Onder de weeke chankers rekenden wij ook den verheven chanker, beiden werden meerendeels aan den limbus preputii aangetroffen; bij den weeken chanker werden veelvuldig virulente bubones gelijktijdig waargenomen, welke voornamelijk aan de regter zijde hunne zitplaats hadden.

In 2 gevallen van ulcera mollia aan het orificium urethrae vertoonden zich tevens suppurerende virulente bubones beiderzijds; bovendien werd bij eene vrouw een virulente bubo boven de pubis opgemerkt.

Bij de behandeling der chankers bewezen rust en plaatselijk aromatische prikkelende middelen en voornamelijk de laudanum liquid. Sydenhamii uitstekende diensten.

De carbo vegetabilis werd een tijd lang door de carbo animalis vervangen; bij de behandeling der (meerendeels door middel van de pasta viennensis geopende) suppurerende bubones evenwel kwam de genezing hier niet zoo spoedig onder tot stand en hechten wij meer waarde aan de eerste als desinfectans. Bij de 5 gevallen van ulcus phagedaenicum leverde zij ook in verbinding met caphura en pulvis gummi myrrhae gunstige resultaten.

Zeer zigtbaar was de gunstige werking bij een patiënt, die reeds voor ulcus induratum en papulo-squammeus exantheem op deze afdeeling behandeld, eenige maanden na zijn vertrek weder werd opgenomen, maar nu met een ligt bloedend phagedaenisch ulcus, hetwelk reeds een groot deel van den glans had verwoest.

De pulv. vegetabilis, met caphura en pulvis gummi myrrhae verbonden, terwijl bovendien dagelijks met ol. terebinthinae de randen van het ulcus werden aangestipt, behoedde den glans voor geheele verwoesting.

Bovendien werd een phagedaenisch ulcus, dat slechts met een kleine pustel aan de pubis had gedebuteerd en bij de opname de grootte van eene handpalm had bereikt, onder plaatselijke aanwending van sublimaat tot genezing gebragt.

Ulcera mixta werden schaarsch gezien.

Één lijder werd opgenomen met blennorrhoea urethrae en een zeer kleine, weeke chanker aan het preputium, respectievelijk 2 en 8 dagen na den coïtus infectans ontstaan; 14 dagen na zijne opname werd de omtrek van het ulcus, dat reeds bijna gecicatriseerd was, langzamerhand hard op aanvoelen; de aanzwelling der liesklieren, welke in den aanvang zeer gevoelig maar niet bijzonder hard waren bij aanraking, wordt onpijnlijk en vast en eindelijk breekt onder klagten over hevige rheumatische pijnen in hoofd, knie- en voetgewricht, gepaard met koorts tusschen de 4de en 5de week na den coïtus infectans eene duidelijke roseola uit.

C. SYPHILITISCHE AANDOENINGEN.

Het ulcus induratum of syphiliticum kwam 51malen onder behandeling, t. w. bij 41 mannen en 10 vrouwen; bovendien werden nog 5 mannen en 2 vrouwen opgenomen met verharde litteekens van vroegere primair syphilitische infectie.

De plaats van voorkomen was bij mannen meerendeels het preputium, hetwelk in één geval als een vasten koker den glans omgaf; in een ander geval werd het tevens phimotische preputium in den omtrek van de induratie gangraeneus en stootte grootendeels af.

Bij de vrouwen werden ze het meest, 9malen als ulcera of harde cicatricen aan den mondhoek of lippen aangetroffen, welke plaats wij ook bij 4 mannelijke lijders als uitgang van de algemeene infectie konden aannemen. Bij eene vrouw kwamen twee verheven, drooge en harde papels op één labium majus met infiltratie en induratie van den omtrek als primair-syphilitisch verschijnsel voor.

Slijmvlieslijden kwam als angina exsudativa, erythematosa of ulcerans voor bij 31 mannen en 34 vrouwen, terwijl 2 vrouwen aan laryngitis syphilitica leden; bij één van beide leverde het laryngoscopisch onderzoek wegens de sterke zwelling der epiglottis negatieve resultaten, terwijl bij de andere een ulcus op den larynxwand boven den linker stemband gezien werd.

Ozaena werd 7malen waargenomen; 3malen bij mannen en 4malen bij vrouwen; bij één lijder deelde het pharyngeaal slijmvlies in de aandoening en was tevens een ulcus perforans aanwezig aan het palatum durum; patiënt leed bovendien aan acne op den rug.

Rhagades en plaques muqueuses aan mondlippen, anus en tusschen de teenen werden gezien bij 14 mannen en 16 vrouwen.

Proctitis en periproctitis kwam bij 3 mannen en 2 vrouwen voor, welke alle ongenezen vertrokken.

Condylomata lata werden behandeld bij 28 mannen en 61 vrouwen; zij kwamen meestal gelijktijdig met andere syphilitische verschijnselen voor of werden spoedig door dezen gevolgd; bij eenige lijders werden ze evenwel afzonderlijk aangetroffen, maar willen wij hun daarom het syphilitische karakter niet ontzeggen noch met THIRY aannemen, dat zij als eene geheel op zich zelf staande ziekte moeten beschouwd worden en voornamelijk hun ontstaan zouden te danken hebben aan onzindelijkheid, even als de condylomata acuminata, welke meening HUBBENET en HASSING ook toegedaan zijn.

Afzonderlijk, d. i. zonder algemeen syphilitische verschijnselen, zagen wij ze bij 6 mannen en 24 vrouwen, terwijl bij de overige lijders (22 mannen en 37 vrouwen) huidlijden of andere symptomen van syphilis zich voordeden. Bij eene vrouw troffen wij ze aan de neusvleugels, op het voorhoofd en in de okselholten aan; hier mag zeker hun ontstaan niet aan onzindelijkheid worden toegeschreven.

Wij vonden de condylomata meerendeels bij de vrouwen aan de labia majora en zeer frequent op de binnenvlakten der dijen, ter plaatse waar de labia er mede in aanraking kwamen.

Onder het gebruik van sublimaat in klimmende dosis van $^1/_4$—$^1/_2$ gr. d.d., gepaard met plaatselijke aanwending van calomel, waarop compressen met aq. chlorata werden gelegd, kwam genezing het spoedigst tot stand.

Huidlijden werd bij 47 lijders (64 mannen en 53 vrouwen) waargenomen en wel onder de volgende vormen:

Syph. cutanea maculosa (roseola)	bij 16 m.	en 17 vr.
〃 〃 papulosa lenticularis (lichen)	〃 7 〃	〃 6 〃
〃 〃 〃 miliformis.	〃 3 〃	〃 3 〃
〃 〃 squammosa (psoriasis gyr.)	〃 3 〃	〃 8 〃
〃 〃 〃 plant. et palm.	〃 1 〃	〃 1 〃
〃 〃 pustulosa (variola)	〃 2 〃	〃 — 〃
〃 〃 〃 psydrac. (impetigo)	〃 3 〃	〃 1 〃
〃 〃 〃 phlyzac. (ecthyma)	〃 4 〃	〃 — 〃
〃 〃 〃 serpiginosa (radesyge)	〃 1 〃	〃 1 〃
〃 〃 tuberculosa (lupus).	〃 1 〃	〃 — 〃
〃 〃 nodosa (acne)	〃 2 〃	〃 — 〃
〃 〃 exulcerans (helcosis syph.)	〃 2 〃	〃 1 〃
〃 〃 maculo-papulosa.	〃 9 〃	〃 5 〃
〃 〃 papulo-squammosa	〃 5 〃	〃 3 〃
〃 〃 〃 pustulosa.	〃 — 〃	〃 1 〃
〃 〃 exulcerans tubercul. (tuberc. cut.).	〃 3 〃	〃 6 〃
〃 〃 polymorpha	〃 2 〃	〃 — 〃

Bovendien troffen wij de alopecia syphilitica circumscripta bij 3 mannen en 4 vrouwen aan, terwijl onychia en paronychia bij 2 vrouwelijke lijders aan de teenen werden waargenomen. Eenige gevallen van huidlijden verdienen vermelding:

1°. Een lijder kwam in met een klein papuleus syphilid, acht weken na de infectie (eerste) ontstaan, waarvan nog een cicatrix aan de penis aanwezig was. Spoedig werd het exantheem, vrij algemeen, vesiculeus en vormde blaasjes met sero-purulenten in-

houd, zich uitbreidende in gyri en annuli over rug, borst en buik. Opmerking verdiende dat de knopjes, aan de basis van een haar gelegen, hierdoor werden doorboord. Op het behaarde gedeelte van het hoofd kreeg het exantheem meer een squammeus karakter met het voorkomen van pityriasis rubra.

2°. deed zich op de vrouwenafdeeling één geval voor van pustuleus exantheem, onder den vorm van impetigo, die als eene corona veneris zich over voorhoofd, langs de ooren naar achteren tot in den nek uitbreidde.

3°. De vrouw, die met radesyge werd opgenomen, was reeds vroeger op de afdeeling verpleegd voor een syphilitisch serpigineus-pustuleus huidlijden, waarvan de groote glinsterende likteekenen nog op den rug aanwezig waren; de overige huid was bijna over den geheelen rug en de ledematen door enorme groote plekken van eene hyperaemisch liviede roode kleur, omgeven door centrifugaal zich uitbreidende pustels, die zeer sterke korsten vormden; eene behandeling met jod. kali in groote giften, met opvolgende smeerkuur, bragt snel genezing teweeg.

4°. Een geval van syphilis cutanea polymorpha werd waargenomen bij een lijder, reeds vroeger wegens syphilis verpleegd, welke in den aanvang een algemeen papulo-squammeus exantheem vertoonde, tevens aan psoriasis palmaris en plantaris lijdende was; na 18 inunctiën met unguentum neapolitanum, ieder van 1 dr. om den anderen dag, welke hij goed verdroeg, was het exantheem genoegzaam geweken, toen hij onder koortsreactie eene nieuwe uitbotting op den rug kreeg, maar nu van een pustuleus exantheem, dat zich tot ware variola syphilitica ontwikkelde; onder eene regelmatig doorgevoerde anti-syphilitische behandeling geneest patiënt langzamerhand.

Bovendien verdient nog één geval vermelding, waarbij de incubatie der syphilis geleidelijk kan worden gevolgd.

Patiënt kwam 20 December 1865 op de afdeeling, met ulcus induratum aan het scrotum en pijnlijke zwelling der regter liesklieren, welke later in onpijnlijke verharding overgingen, nadat hij 17 November 1865 reeds verpleegd was voor blennorrhoea urethrae, die 4 dagen na den coïtus infectans, op den 3den November, was ontstaan en door epididymitis was opgevolgd, waarvan patiënt 12 December genezen ontslagen werd. Zonder zich aan nieuwe infectie te hebben blootgesteld, komt patiënt met genoemd ulcus in, waarna 30 December universele verschijnselen, bestaande uit algemeene roseola, gepaard met angina ulcerativa, ontstaan.

Het geheele ziekteproces heeft dus hier, van den infecterenden (eersten) coïtus af tot het uitbreken der algemeene symptomen van syphilis, 62 dagen geduurd.

Been- en beenvlieslijden kwam als periostitis en dolores osteocopi bij 17 mannen en 18 vrouwen voor; bij sommigen met tophi of nodi; caries der neusbeenderen als een reeds afgeloopen proces met ingevallen zijn der neus, kwam bij een lijder aan impetigineus huidlijden in den linker wenkbraauwen, voor; een tweede lijder vertoonde nog ulceratie van het slijmvlies, van den pharynx en der membrana-schneideriana; een derde geval van beenlijden kwam voor bij eene vrouw, als necrose van het voorhoofdsbeen hetwelk op eenige plaatsen van huid en periosteum ontbloot was, op vele plaatsen was de huid van het gelaat door ulcererende tubercula cutanea ingenomen, onder roborerende behandeling gepaard met jod. kali in- en uitwendig komt het proces tot staan, de wonde op het voorhoofd cicatriseerde, zoodat patiënte ontslagen werd; zij kwam evenwel na 5 maanden weder terug, op het voorhoofd had zich geen recedieve voorgedaan, maar nu had het proces zich ge-

localiseerd op de beide tibiae onder den vorm van periostitis; onder groote giften jod. kali geneest ook deze.

Op de vrouwenafdeeling werd bovendien eene lijderes opgenomen, die reeds meermalen was verpleegd wegens syphilis, en bij wie nog sporen van bestaan hebbende ulceratiën op de huid van den rug en bovenste extremiteiten aanwezig waren. Zij zocht nu hulp wegens een tamelijk knikkergrootte tumor op het voorhoofd alsmede een kleinere op het borstbeen en een aan de 7de rib, alle waren onpijnlijk en terwijl die, welke aan het voorhoofd zetelde, duidelijk fluctuatie deed waarnemen en moeijelijk verschuifbaar was, waren de beide andere hard en gemakkelijk bewegelijk, voornamelijk die, welke aan de 7de rib voorkwam en zelfs de indruk gaf van met eene steel aan de rib gehecht te zijn, de bedekkende huid was normaal, met uitzondering van dat gedeelte, waaronder de tumor op het voorhoofd werd waargenomen en die eenigzins rood was; verder klaagde patiënte, nadat zij een tijd lang verpleegd was, over moeijelijk slikken, zoodat slechts dunne spijzen konden gebruikt worden, bij onderzoek bleek, dat ook onder de mucosa van den pharynx, ter hoogte van den 3den halswervel, de keelholte voor een groot gedeelte werd afgesloten door een tumor, die bij betasting sterk fluctueerde, van uit het onderliggende weefsel, periosteum (?), scheen uit te gaan en door de dunne mucosa bedekt was. Een gargarisma met t^ra^ jodii en jod kali werd aangewend, maar spoedig brak de tumor daar ter plaatse door en ontlastte zich eene taaije purulente massa, bij sondering werd geen ontbloot wervelligchaam, waargenomen, onder roborerende behandeling en gargarismata neemt patiënte in beterschap toe, terwijl de overige tumores (gummata) onder t^ra^ jodii langzamerhand in resorptie overgingen.

Ooglijden kwam voor: 3malen als iritis met synechiën, 1maal als blepharitis en 1maal als irido-choroïditis, alle gevallen verliepen gunstig.

Van zenuwlijden kwam, behalve eenige gevallen van prae-articulaire pijnen en intercostaal-neuralgiën

1°. Een geval voor van paralysis nervi facialis dextra, gepaard met neuralgiën in de baan van den nervus trigeminus. Opmerkelijk was dat de tong aan de regter zijde altijd met een wit beslag was bezet.

2°. Een geval van paraplegia bij een patiënt, die vroeger aan sarcocele en psoriasis syphilitica geleden had, met paralysis van den n. oculomotorius; behalve de parese in de onderste extremiteiten, waarbij evenwel het spiergevoel niet opgeheven was, leed hij vooral aan dyslalie. Patiënt is later gebeterd vertrokken.

3°. Eene vrouw werd opgenomen, welke reeds 3malen op deze afdeeling was verpleegd geworden; de eerste maal voor roseola, door psoriasis en ulcererende tubercula cutanea op de onderste extremiteiten gevolgd; spoedig na haar ontslag ontstonden dolores osteocopi; 9 maanden later riep patiënte hulp in voor recidieve van psoriasis en ecthyma crurum, waarvan patiënte genezen ontslagen werd, totdat zij ten derde male hier werd opgenomen, klagende over hoofdpijn, duizeligheid, verlies van bewustzijn, zoodat zij den laatsten tijd den weg naar hare woning niet terugvinden kon. Zij was dof, antwoordde evenwel goed op de haar gedane vragen; het gelaat ten gevolge van paralyse van den regter n. facialis asymmetrisch; de tong werd een weinig naar links uitgestoken, de pupillen reageerden goed, de linker arm in ligte contractie, pols traag, ademhaling langzaam singultus, alvus stricta, neiging tot vomitus; uit

deze symptomen werd een hersenlijden gediagnostiseerd en wel in verband met de vroegere infectie gumma syphiliticum aangenomen. Patiënte nam onder jod. kalibehandeling in beterschap toe, totdat plotseling een apoplectisch toeval een einde aan haar leven maakte.

Bij de lijkopening, die 16 uren na den dood werd bewerkstelligd, bleek, na verwijdering van het schedeldak, dat hier en daar eburnatie vertoonde, terwijl de diploë op sommige plaatsen verdwenen was, dat de dura-mater vast verbonden was met de pia-mater, welke troebel was, met sterke vaatinjectie.

De hersenen waren droog, de gyri afgeplat, over het algemeen de graauwe zelfstandigheid goed gescheiden van de witte, welke hier en daar gespikkeld was. In den achtersten hoorn van den regter ventriculus lateralis drong eene, daar ter plaatse, scherp begrensde woekering ter grootte van eene okkernoot, wier eigenlijke kern juist boven het cornu posterius gelegen was, van eene vrij vaste gelatineuse consistentie met doorschijnend gele kleur.

Naar boven toe zijn de grenzen minder duidelijk ten gevolge van de gele verweeking der hersenzelfstandigheid, welke zich tot bijna aan de oppervlakte van den achtersten lobus der regter groote hemispheer uitstrekt; het corpus callosum, dat naar links verdrongen was, vertoonde eveneens verweeking met kleine ecchymosen in den omtrek.

Volgens het mikroskopisch onderzoek bestond het neoplasma uit jong bindweefsel met spoelvormige cellen, die hier en daar een fijn netwerk vormden, op andere plaatsen had het weefsel een meer vezelig voorkomen.

Hier en daar werden groote bloedhoudende capillairvaten aangetroffen, met gezonde wanden, terwijl elders de capillaria ledig waren en op hunne wanden rijkelijke celvorming plaats vond.

Behalve deze lijderes stierven op de afdeeling 1 man en 1 kind, de man welke hier verpleegd werd voor ulcera mollia, kreeg typhus, waaraan hij te gronde ging, terwijl het kind dat met heriditaire syphilitische verschijnselen was opgenomen, aan atrophie overleed. Dr. WURFBAIN.

EENE STEM UIT DEN POLDER.

De bodem van Amsterdam en de omliggende polders in bescherming genomen door C. E. HEYNSIUS, Med. Doctor.

Motto: Simplex sigillum veri.

Amsterdam, J. NOORDENDORP, 1865.

Is het middenpunt der stad Amsterdam gezonder dan de Plantaadje en de Buitenrand? Eene vraag aan Regenten der beide Gasthuizen, beantwoord door C. E. HEYNSIUS, Med. Doctor.

Motto: De publieke zaak wil publiek behandeld worden.

Amsterdam, J. NOORDENDORP, 1866.

Bovengenoemde boekjes zijn „uitgegeven ten voordeele der stichting van een nieuw Ziekenhuis te Amsterdam." Zij zijn geschreven naar aanleiding van de ongunstige adviezen van de Geneesheeren der Gasthuizen alhier over enkele terreinen van verschillende zijde voor de plaatsing van een nieuw Ziekenhuis voorgesteld. Het mag bevreemden, dat die werkjes, waarin zulk eene gewigtige vraag wordt behandeld, tot nog toe aan geen openlijke beoordeeling zijn onderworpen. Ligt het aan de moeijelijkheid en de onvruchtbaarheid van de behandeling van hun onderwerp voor het groote publiek? of aan de vrees het doel te benadeelen ten voordeele waarvan zij voor dat publiek in het licht gegeven werden? De eerstgenoemde reden deed mij de voorkeur geven aan eene behandeling in dit Tijdschrift. De Commissie tot stichting van een nieuw Ziekenhuis heeft zich ontbonden; zoodat haar loffelijk voornemen van geene beoordeeling der vraag meer schade lijden kan. Gevoelde ik sympathie voor het doel der Commissie, ten behoeve waarvan die werkjes in het licht kwamen, de verplaatsing namelijk van het Buitengasthuis uit den polder te bespoedigen; des te meer trof mij de inconsequentie van de wijze waarop dit doel door het lid der Commissie, Dr. HEYNSIUS, bevorderd werd; immers trachtte hij het betoog te leveren, dat die verplaatsing overbodig is, dat het Buitengasthuis voortreffelijk ligt, slechts behoefte heeft aan goede riolen en putten, en dat geen beter terrein voor een Gasthuis aan te wijzen is dan in den polder. Hij tracht alzoo den kooper zijner werkjes te overtuigen, dat hij beter had gedaan die niet te koopen. Maar dit doet weinig ter zake.

Het boven bedoelde advies van de Geneesheeren der Gasthuizen behelsde de afkeuring van den laag gelegen zoom der stad en van den polder voor de plaatsing van een nieuw Gasthuis. Het was in de hoofdzaak gegrond op

de uitspraken der statistiek, waarvoor de gegevens door den Secretaris der Stedelijke Geneeskundige Dienst, Dr. TEIXEIRA DE MATTOS, verzameld en bewerkt, door Dr. EGELING vereenigd, te vinden zijn in dit Tijdschrift 1). Dit afkeurend oordeel moet men verstaan onder de „zware beschuldigingen, waaronder de bodem van Amsterdam en de onmiddellijk daaraan grenzende polders gebukt gaan." Niet, zoo als Dr. HEYNSIUS doet voorkomen, „dat die bodem zóó ongezond is, dat de bijna éénige gezonde plek op Marken wordt gezocht, dat de polderlucht zóó schadelijk is, dat men in den omtrek der stad geene arbeiderswoningen moet bouwen;" aan eene dergelijke overdrijving gaat het advies niet euvel; het had slechts de eischen op het oog, die men voor den bouw van een nieuw Gasthuis aan eenig terrein stellen moet; van een Gasthuis, dat een ander vervangen zal, hetwelk bovenal om zijne ligging werd afgekeurd. „In zijne jeugd geloofde HEYNSIUS, op het gezag van anderen, ook aan de beide schadelijke invloeden (de bodem en de polderlucht) op de gezondheid, door onderzoek is hij echter tot eene andere overtuiging gekomen" (pag. 5). Ik wil mij thans niet in het vraagstuk van den gezondheidstoestand van Amsterdam verdiepen. Na de *Bijdrage* van Dr. EGELING zou dat onderzoek gewis afvallen. Ik wil slechts nagaan in hoever de resultaten van het onderzoek van Dr. HEYNSIUS daaromtrent in staat zijn onze overtuiging, op den arbeid van DE MATTOS gegrond, te wijzigen; of zij in staat zijn de onschuld van den bodem van Amsterdam en vooral van de omgevende polders in het licht te stellen.

Het kan niet anders dan gewaagd heeten, de gezondheid eener *bevolking* in het algemeen te willen aantoonen en zelfs bewijzen. Door eene vergelijking van, toch altijd incomplete, ziektecijfers kan men er toe komen, de betrekkelijke ongezondheid, d. i. ziekelijkheid, van twee of meer bevolkingen aan te toonen; — hare gezondheid feitelijk te staven behoort tot de onmogelijkheden. Bij gebrek aan gegevens om den ziektetoestand in Holland's polders met dien op andere terreinen te vergelijken, kwam HEYNSIUS er toe elders argumenten te zoeken, die wij in het belang van zijn arbeid liever gemist hadden. Wanneer hij de ervaring van den Minister van Financiën inroept, om de „ligchamelijke" welvaart van de bevolking in Holland, Friesland, Groningen te bewijzen, wanneer hij beweert, dat daarvan „de Noord-Hollandsche en Friesche boerinnetjes en jonkvrouwen het bewijs leveren," of zelfs den lezer uitnoodigt tot een vergelijkend bezoek op de lagere school in Holland en op de Hooge Veluwe, dan bekennen wij gaarne dat wij weinig roeping gevoelen den Minister naar zijn gevoelen te vragen, noch boerinnetjes en jonkvrouwen de pols te voelen, of een vergelijkend onderzoek naar den gezondheidsblos op de kaken der lieve jeugd in te stellen. Nog minder *stringent* is het vierde hoofdargument voor de gezondheid der polderbewoners: „En dan onze Hollandsche polderjongens? Zijn zij, ondanks hunne ietwat losbandige levenswijze, geene sprekende voorbeelden van spier- en werkkracht? Hoe veel arbeiders uit het Sticht of de Graafschap zou men

1) *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1863, pag. 577. *Bijdrage tot de kennis van den gezondheidstoestand der stad Amsterdam in de jaren* 1856—1860 (met eene kaart).

wel noodig hebben om het werk van tien polderjongens te verrigten!" Wel past hier het uitroepingsteeken, door den schrijver geplaatst. Zelfs kwam de vraag bij ons op naar de gepastheid van een tweede. Daargelaten, dat de polderjongens uit alle oorden van het land, ook uit het Sticht en de Graafschap afkomstig zijn en lang niet altijd in den polder geboren, verkeerden wij in de naïve meening, dat zij polderjongens werden en zwaar werk konden verrigten, omdat zij gezond en sterk waren, maar niet omgekeerd. Zietdaar de eenige gegevens, die men voor het vergelijkend onderzoek naar den gezondheidstoestand der polderbewoners in HEYNSIUS' werkje aantreft. Door deze vier argumenten acht hij de vraag in het algemeen ten voordeele der polders boven de hooge zandgronden bewezen, en gaat hij met de grootste gerustheid over tot de beschouwing en bespreking »der tusschenpoozende koortsen, moerasziekten en wat niet al meer."

Ten betooge van de onafhankelijkheid der tusschenpoozende koortsen en moerasziekten, zoowel van den bodem van Amsterdam als van den omgevenden polder, voert Dr. HEYNSIUS het zamenvallen aan van koorts-epidemiën met droogmakerijen en overstroomingen in den omtrek van Amsterdam. De epidemie van 1826 en 1827 wordt afgeleid van de overstrooming in 1825, die van 1846 en 1847 van droogmakerijen in Noord-Holland, die van 1857—1859 van de droogmaking van het Haarlemmermeer. Alles zeer juist en waar. Hij laat daar echter op volgen: »Behalve in die epidemiën kan men toch waarlijk niet zeggen, dat het aantal tusschenpoozende koortsen te Amsterdam zoo groot was, en men vergete daarbij niet, dat er, hoewel niet op zoo groote schaal als in het Haarlemmermeer en den Zuidplas enz., toch altijd (??) droogmakerijen op kleinere schaal plaats hadden, zoowel in Noord- als in Zuid-Holland." Ongelukkig vergeet Dr. HEYNSIUS dat men juist wel beweert, dat het aantal tusschenpoozende koortsen in en rondom Amsterdam zeer groot is, — dat hij bezig is dit te bestrijden en dat dus: »men kan toch waarlijk niet zeggen," hier geen kracht van bewijs heeft. Wij betreuren het op de gebrekkige logica in deze werkjes te moeten wijzen; de vorm van eene pleitrede, dien de schrijver er aan gaf, eischt echter dat men zijne argumenten aan de logica toetse. Uit dit oogpunt is ook de volgende volzin merkwaardig: »Maar al wilde men de oorzaak van sommige ziektegevallen aan geheel plaatselijke omstandigheden toeschrijven, dan nog zou de bodem van Amsterdam en de polderlucht ten onregte worden beschuldigd. Immers men weet, welken schadelijken invloed de opeenstapeling van rottende, plantaardige en dierlijke stoffen in alle groote steden op de gezondheid der bevolking uitoefent, en den hoogen prijs, dien men in een hygiënisch opzigt elders op den snellen afvoer en de verwijdering dier stoffen stelt; men kent den schadelijken invloed van naauwe gangen en stegen." Wanneer die rottende stoffen niet alleen boven den grond, maar ook daarin en daaronder nog schaden kunnen, en wie zal het tegenwoordig betwijfelen, dan wordt de bodem van Amsterdam niet ten onregte beschuldigd. En of de polderlucht vrij is van emanatiën uit »rottende, plantaardige stoffen" moet bewezen worden, om hare onschadelijkheid te staven. Om de gebrekkigheid van zijn bewijstrant aan te toonen vergun ik mij een voorbeeld: N. N. werkt op een loodwitfabriek en krijgt alle verschijnselen van loodvergiftiging. Al wilde

men nu de inademing van looddeeltjes daarvan beschuldigen, men mag dit niet, immers men weet hoe schadelijk het is regenwater te drinken, dat met looddeelen bezwangerd is. Of wel, X heeft gestolen, men mag hem evenwel niet beschuldigen, want er zijn nog andere dieven. Als met opzet vindt men overal dien vorm van argumentatie terug. Zoo, waar HEYNSIUS tracht te bewijzen, dat de epidemiën van koorts aan droogmakerijen en overstroomingen in de buurt van Amsterdam te wijten zijn: omdat soms in de nabijheid van Amsterdam oorzaken voor epidemiën gelegen zijn, kunnen er in Amsterdam zelf geene oorzaken daarvoor bestaan! Daarbij wordt dan nog over het hoofd gezien, dat het niet om *epi*demische koortsen, maar om (in den polder en in de stad) *en*demische koorts te doen is, en schoon niemand ontkennen zal, dat bijv. de epidemie van 1857—1859 aan de droogmaking van het Haarlemmermeer te wijten was, wordt daardoor niet weêrlegd, dat de periodiek in voor- en najaar wederkeerende koortsen aan den bodem in en om Amsterdam geweten moeten worden, terwijl er toch niet elk voor- en najaar droogmakerijen in de nabijheid van Amsterdam voorkomen. Met de kritiek van autoriteiten, die daarop volgt, is Dr. HEYNSIUS niet gelukkiger.

NIEUWENHUIJS wordt geciteerd en zijne gemoedelijke inconsequentie wordt door Dr. HEYNSIUS op eigenaardige wijze verbeterd; waar NIEUWENHUIJS iets zegt wat hem niet lijkt, beschuldigt HEYNSIUS hem eenvoudig van dwaling, zoo wanneer NIEUWENHUIJS zegt: „In het voor- en najaar vindt men de tusschenpoozende koortsen doorgaans enz.... Zulks heeft waarschijnlijk zijnen grond in den vochtigen, moerassigen bodem." — „*Het ligt voor de hand,*" volgens Dr. HEYNSIUS, „dat NIEUWENHUIJS, die met zoo veel ijver eene geneeskundige plaatsbeschrijving van Amsterdam zamenstelde, niet verder keek dan zijne woonplaats en verkeerdelijk de nu en dan toenemende koortsen aan schoone, warme voor- en najaren toeschreef." Hij vergat de droogmakerijen immers! Als NIEUWENHUIJS (Dl. III, pag. 249) schrijft, „dat hij de ligging van het Buitengasthuis voor een Ziekenhuis *onverbeterlijk* noemt," dan wordt dit door HEYNSIUS onderschrapt, maar hij vergeet pag. 260 te lezen: „Wij hebben ook op verscheidene plaatsen aangetoond, dat de oorzaken van de zeer groote sterfte en during der ziekte in het Buitenhuis gedeeltelijk in den aard der daarin opgenomen zieken en ziekten, maar *grootendeels* in derzelver behandeling en ligging enz., en in de *ligging* en inrigting van het gebouw en deszelfs ziekenzalen moet gezocht worden." Ondanks de verdiensten van NIEUWENHUIJS zouden wij huiverig zijn hem als autoriteit aan te voeren of zijne inconsequente beschouwingen aan eene kritiek te onderwerpen. Daarmede zal de vraag, die ons bezig houdt, niet verder gebragt worden.

THIJSSEN is dezelfde meening toegedaan als NIEUWENHUIJS. Wij laten dezelfde citaten volgen, die HEYNSIUS gebruikt heeft: „De dampen, die in Italië uit de Pontijnsche moerassen komen, stijgen in Zeeland uit de schorren, in Holland en Friesland uit de moeras-, veen- en kleigronden op, en maken de overstroomingen en *droogmakerijen* zoo schadelijk, welke *dan vooral* nadeelig op de gezondheid werken, als zij met eene warme en vochtige lucht in verband komen; en later: „Wij zien dus over het algemeen onze *najaarskoortsen* met overstroomingen en zomerwarmte wel degelijk in verband." THIJSSEN kan wel niet beschuldigd worden van de overstroomingen en droog-

makerijen over het hoofd gezien te hebben; hij noemt die telkens, als oorzaken, die het ontstaan der koortsen bevorderen. Maar nergens blijkt, dat hij die tijdelijk optredende epidemiën van koorts verwart met de endemische *najaarskoortsen*, waarvan hij de oorzaak wel degelijk in de emanatie van den bodem der polders zoekt, en die hij, als NIEUWENHUIJS, van den moerassigen, vochtigen bodem (zie boven) afleidt.

Even als nu NIEUWENHUIJS van eenzijdigheid beschuldigd wordt, zoo treft THIJSSEN het verwijt van tweezijdigheid (s. v. v.). Hij had de oorzaak der koortsen *alleen* in droogmakerijen moeten zoeken, om het Dr. HEYNSIUS naar den zin te maken. Of de opvatting van Dr. HEYNSIUS echter niet aan hetzelfde euvel mank gaat als die van NIEUWENHUIJS, laten we den lezer ter beslissing over. De met zoo veel zorg door THIJSSEN vermelde epidemiën worden door Dr. HEYNSIUS in verband gebragt met gelijktijdige overstroomingen en droogmakerijen. Het was mij niet mogelijk deze isochronie zelf na te gaan. Ik geloof Dr. HEYNSIUS evenwel op zijn woord, en twijfel niet aan de juistheid der bewering, dat de herhaalde overstroomingen van Rijnland's polders over den Slaperdijk heen de oorzaak waren der herhaalde *epi*demiën van koorts rondom Amsterdam; maar dit verklaart niet de oorzaken der thans *en*demische, regelmatig voorkomende koortsen te Amsterdam en in den omtrek. Aan het bestaan daarvan kan door niemand getwijfeld worden. Men behoeft slechts de Verslagen van den Secretaris der Stedelijke Geneeskundige Dienst in te zien, om ook in jaren, waarin van overstroomingen, inpolderingen, droogmakerijen geen sprake was, tal van koortsen aangeteekend te vinden. Wij zien dus dat de bewijsvoering van Dr. HEYNSIUS bij het nasporen van de oorzaken der koortsen op eene verwarring van de hoofdzaken berust.

In een volgend gedeelte zijner brochure volgt HEYNSIUS dezen bewijstrant: Moerassen zijn schadelijk; heete zomers (hooge temperatuur) verhoogen die schadelijkheid. De bodem van Amsterdam en zijne omgeving zijn evenwel geene moerassen, want voor het epidemisch ontstaan van die nadeelige werking toonde ik op eenigen afstand van Amsterdam den erkenden nadeeligen invloed aan; ergo — bestaat er *in* en *rondom* Amsterdam geen andere oorzaak van koortsen. Uit het bestaan van een moeras op eenigen afstand van Amsterdam besluit HEYNSIUS kortweg, dat er geen in de nabijheid bestaat. Daar hij evenwel de zwakheid zijner argumenten en nog steeds een deel der schuld op zijne beschermelingen voelt kleven, wil hij aantoonen, dat de polder noch de bodem van Amsterdam, *al wilden zij*, bij magte zijn kwaad te doen. „Eenmaal," zegt hij, „hebben zij zeker den schadelijken invloed der moerassen uitgeoefend, maar als zij niet door zeewater overstroomd werden, sedert eeuwen niet meer." Simplex veri sigillum? Niets is eenvoudiger dan zulk een bewijs, waar het *mihi constat* de plaats van argumenten vervangt. Een andere vorm van argumentatie is die, welke wij pag. 19 vinden, waar hij achtereenvolgens viermaal de *ervaring* laat spreken.

„De ervaring heeft reeds lang geleerd, dat de schadelijke invloed zich ontwikkelt na overstroomingen met zeewater."

„De ervaring in de laatste jaren, na de droogmaking van den Zuidplas,

Waard en Groet, Anna-Paulowna-polder en Haarlemmermeer verkregen, bewijst, dat de schadelijke invloed niet op zoo korten afstand werkt."

„Die ervaring heeft op nieuw geleerd, dat zij in de eerste plaats te wijten is aan het van zeewater afkomstige zoutgehalte dier gronden." (?)

„Dat die nadeelige invloed aan de door verdamping droog wordende bodems te wijten is, leert de ervaring."

Te regt noemt Dr. HEYNSIUS de taak niet moeijelijk, om den polder van alle blaam te zuiveren, wanneer het aanroepen van de ervaring als bewijsgrond voldoende is. Wij zouden nevens die ervaringen nog die kunnen stellen, welke ons jaarlijks in het voor- en najaar een groot aantal tusschenpoozende koortsen in en vooral rondom Amsterdam leert kennen. Verder de in het Buitenland en in het centrum van Europa, dus ver van zee gemaakte ervaring. Verder de ervaring, dat juist onze weilanden rondom Amsterdam telken voor- en najare „door verdamping en droogwording dien nadeeligen invloed" verkrijgen, dien Dr. HEYNSIUS alleen aan kunstmatig drooggemaakte gronden schijnt te willen toeschrijven. Maar wij zijn niet ervaren genoeg, om de ervaring te hulp te roepen, zonder nader aan te geven door wie, en waar, en hoe die ervaring gemaakt is. Ja zelfs dat verhaal van de peripetiën van de droogmaking des Haarlemmermeerpolders, en de zeer aanschouwelijke wijze, waarop Dr. HEYNSIUS verhaalt, hoe die bodem eerst langzamerhand voor bebouwing geschikt en voor de gezondheid minder schadelijk werd gemaakt, hebben bij ons de eenzijdige overtuiging niet kunnen vestigen, dat in den Haarlemmermeerpolder geene oorzaken voor het ontstaan van tusschenpoozende koortsen in den bodem meer schuilen, „dat zij alleen kunnen terugkeeren, wanneer de polder weêr door zeewater wordt overstroomd." Deze verzekering van Dr. HEYNSIUS behoefde ook, volgens zijne meening, eenige staving. Hij voelde naar het schijnt de behoefte om toch eenigermate aan te toonen, hoe gezond die polder ter bewoning is en hij zegt: „De bevolking is gezond en welvarend. In 1864 hadden er 299 sterfgevallen plaats en er werden 542 kinderen levend geboren." Met dit kluitje wordt de gemoedelijke lezer, die van den prins geen kwaad weet, in 't riet gestuurd! „Het water in den polder is zelfs goed drinkwater," zegt hij daarop. In de *Haarlemmer-Courant* van 2 Julij 1866 leest men: Voorziening in de buitengewone behoeften der choleralijders in de gemeente Haarlemmermeer is te meer noodzakelijk, omdat men *tot dusverre in den polder zelven* vruchteloos naar drinkbaar water heeft gezocht.

Wij naderen tot het zwaartepunt van het boekje, waar Dr. HEYNSIUS zegt: „Wat nu waar is voor den bodem van het Haarlemmermeer geldt ook voor dien van Amsterdam en de omliggende polders. Voor zoo veel die gronden onder water liggen oefenen zij geen invloed uit. Het regenwater, dat op den bodem valt, die boven water ligt, zakt door dien bodem in de slooten en de molens voeren het weg. De bodem zelf is dien ten gevolge reeds lang van de nadeelige bestanddeelen bevrijd, die wij als voorwaarden voor den schadelijken invloed kennen. Bovendien bedekt eene dikke graszode den toch reeds onschadelijk geworden poldergrond."

Dr. HEYNSIUS vergunne ons enkele vragen, naar aanleiding dezer aprioristische beweringen. Wat geschiedt er als de molens het water uit de slooten

niet wegvoeren of vóór dat het daaruit weggevoerd is? Wat, indien in het voor- en najaar overvloedige sneeuw of regen het peil van het polderwater zoo hoog heeft doen stijgen, dat, zoo als ik bijna jaarlijks waarneem, groote plassen water op de weilanden blijven staan? Welke zijn de nadeelige bestanddeelen, waarvan de bodem *reeds lang bevrijd is* en die hij zegt te *kennen?* Hetzij dat men geneigd ware gasvormige dan wel microphytische oorzaken voor de tusschenpoozende of de malariakoortsen aan te nemen, hoe wil Dr. HEYNSIUS die met watermolens verwijderen? Hoe zullen die door eene dikke graszode worden tegengehouden, waarop zij welligt juist een kiembodem vinden? Dr. HEYNSIUS zal toch de niet vlugtige zouten, die in het polderwater opgelost daarmede verwijderd worden, maar, volgens zijne eigene uitspraak, in den Haarlemmermeerpolder thans zoo weinige zijn, dat het polderwater „zelfs goed drinkbaar" is, niet de schuld geven?

Wij beginnen de gronden, waarop Dr. HEYNSIUS zijne bewering steunt, moerassig te vinden, als hij de gezondheid van terreinen afmeet, naar de meerdere vatbaarheid voor cultuur (zie pag. 23), naar de meerdere vochtigheid van den bodem en den grooteren rijkdom aan humus of bouwaarde. Het is te algemeen bekend, welk eene weelderige vegetatie juist in de schadelijkste moerasgronden wordt aangetroffen, om dit nader te wederleggen. Wanneer hij daarna, meer en meer afdwalende, vraagt: „Moeten wij voor onze gezondheid naar die hooge, drooge zandgronden verhuizen?" dan zien wij geen het minste bezwaar om dit voor elken polderbewoner, die aan tusschenpoozende koorts lijdt, volmondig met ja te beantwoorden. Als hij vraagt: „Is zulk een bodem vooral geschikt om eene krachtige en welvarende bevolking te onderhouden, neen, te bezitten?" dan onthouden wij ons, even als op de citaten van BIERBAUM, van een antwoord, wijl die vraag op economisch gebied ligt en hier niets ter zake doet.

„De polders derhalve," vervolgt Dr. HEYNSIUS, „verdrijven den schadelijken invloed der moerassen. De koortsen komen niet uit den polder voort, maar uit de niet ingedijkte kleigronden, vooral, die nu en dan met zout water bedekt worden en daarna weder droog vallen. De Zeeuwsche koortsen komen niet uit de ingedijkte polders, maar uit de niet ingedijkte schorren in de mondingen der Schelde. De tusschenpoozende koortsen in Groningen komen niet uit het polderland, maar uit den Dollart, de Lauwerzee en de aanslibbende gronden in de monden van de Eems. De koortsen te Velzen en omstreken zijn het gevolg van de aanslibbende onbedijkte landen in het Wijkermeer." Ge ziet, waarde lezer, Dr. HEYNSIUS weet precies waar de schoen wringt, en bij die zekerheid van affirmatie blijft niets over dan toe te stemmen. Het is jammer evenwel dat hij niet verder ging en daaraan toegevoegd heeft, de koortsen in en om Amsterdam komen, bij gebrek aan droogmakerijen, indijkingen of overstrooming, uit de verbeelding der lijders en artsen voort.

Ten bewijze dat ook de graad van vochtigheid der atmospheer niet de oorzaak van moerasziekten zijn kan, vergelijkt HEYNSIUS de lucht te Amsterdam en Helder met die van Utrecht en Maastricht, waaruit blijkt, dat er een gering verschil in hoeveelheid waterdamp ten nadeele der laatstgenoemde plaatsen bestaat. Hij onthoudt zich te regt van dit verschil met het voorkomen van koortsen in verband te brengen. Niemand zal in den water-

damp qua talis eene oorzaak voor het ontstaan van malaria-koortsen zoeken, en natuurlijk hangt de waterrijkdom der atmospheer met de nabijheid van groote watervlakten en met de temperatuur zamen. Niettemin is het meer dan waarschijnlijk, dat die meerdere rijkdom aan waterdamp een bevorderend moment oplevert, zoowel voor het ontstaan (de kieming) van het miasma, als voor de verspreiding daarvan. Ik kan mij daarom niet vereenigen met de uitspraak van Dr. HEYNSIUS, dat „de nevel, die na warme zomerdagen 's avonds op de polders en op de stad wordt nedergeslagen *eenvoudig waterdamp* is," ook al heeft „niemand er nog iets anders in gevonden." Ons reukorgaan is dikwerf genoeg in staat alvast gasvormige stoffen in de stinkende voor- en najaarsnevels boven rivieren, staande wateren en bovenal onze moddersloten te onderscheiden, die juist, omdat er een neêrslag in de atmospheer gevormd wordt, niet omhoog rijzen kunnen, maar laag over den nog warmeren bodem blijven hangen; en schoon „niemand er nog iets anders dan waterdamp in gevonden heeft," volgens HEYNSIUS, bewijst dit, mijns inziens, nog niet dat er niets anders in bevat is. SALISBURY (*Americ. Journal of Médical Sciences*, 1866), trof daarin lagere plantaardige organismen aan, welke hij als de oorzaken der koorts beschouwde en die hij met succes naar gezonde plaatsen overbragt. Ook in de moerasuitdampingen, zoo als HEYNSIUS die uitsluitend bedoelt, en waaraan hij toch (zie pag. 16) geen nadeeligen invloed ontzegt, heeft men nog geen moerasgif aangetoond, hoewel het er zeker aanwezig is, onder welken vorm dan ook.

„Maar is de buitenomtrek der stad niet ongezonder, komen er niet meer tusschenpoozende koortsen voor, dan in het midden?" is de vraag van Dr. HEYNSIUS.

„Dr. L. J. EGELING, uit Haarlem, heeft immers, naar aanleiding der Verslagen van Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS, omtrent de epidemiejaren 1856—1860, dit met cijfers bewezen en op een kaartje aanschouwelijk voorgesteld."

„Wie dat kaartje intusschen onbevangen inziet en genoegzame kennis bezit van de plaatselijke gesteldheid en de bevolking, die er (in het kaartje?) woont, zal zeker de polderlucht of den nevel niet beschuldigen." Er is niemand, die niet, vóór hij de polderlucht beschuldigde, in dit geval allereerst den lageren bodem van den buitenrand der stad de schuld zou geven; zoo veel zou mijne kennis der plaatselijke gesteldheid ten minste medebrengen. „Overal, waar die (polder)lucht vrij instroomt, is het integendeel gezonder dan in naauwe gangen en stegen." Hier voel ik mij gedrongen de onbevangenheid van HEYNSIUS' blik op het kaartje van EGELING zelven te betwijfelen; immers, onderzoeken wij den gezondheidstoestand der arme bevolking in het centrum der stad (in de buurten G, H, I, K, L, M), zoo buitengewoon rijk aan naauwe gangen en stegen, aan kelders en oude krotten, dan vinden wij dien juist gunstiger dan dien van de overeenkomstige bevolking van den buitenrand der stad. En toch zal de Jordaan toegankelijker wezen voor die (gezonde?) polderlucht, dan genoemde buurten, terwijl beide stadsgedeelten in tal van stegen, sloppen en gangen met elkander wedijveren. Maar het is ook alweder niet het gebrek aan polderlucht alleen, dat den bewoner van den buitenrand der stad ziek maakt en de koorts op het lijf jaagt. „De tusschenpoozende koortsen vertoonen zich, als namelijk

de schadelijke invloed van elders komt, *daar* het meest, waar de bevolking der fabrieken woont, waar het grootste aantal vochtige en kelderwoningen wordt aangetroffen; de bevolking vooral, die in de suiker- en gasfabrieken werkt, wordt het meest lijdende bevonden, daarna die der overige." Waar Dr. HEYNSIUS deze laatste beweringen van daan haalt, hoe hij die zou willen bewijzen, blijft een geheim voor den lezer, voor mij en welligt ook voor hem. Dat de arbeiders in de diamantslijperijen, die toch werkelijk niet onder de gunstigste omstandigheden verkeeren, veel aan tusschenpoozende koorts lijden, zou de statistiek der Jodenbuurten niet kunnen aanwijzen.

Dr. HEYNSIUS „is overtuigd, dat de grieven, die men tegen den Overtoom, de Plantaadje en de buitenbuurten heeft of vroeger gehad heeft, aan de voor de gezondheid der bewoners onverantwoordelijke wijze te wijten is (zijn), waarop aldaar is gebouwd. Hetzelfde geldt van de woningen in de talrijke gangen en stegen in de zoogenaamde Jordaan." Ik wil gaarne aannemen, dat een slecht gebouwd en vooral een slecht gefundeerd huis aan het water toegang geeft, en de emanatiën van den bodem en den omtrek niet kan tegenhouden, waardoor zijne bewoning schadelijk, ja noodlottig worden kan. Maar door eene betere bouworde wordt de schadelijkheid van den bodem niet weggenomen, zij wordt er alleen door bestreden; die noodzakelijkheid van voorzorgen bij het bouwen van huizen op genoemde terreinen pleit juist voor de schadelijkheid van dien bodem. Op een goed terrein zal een slecht huis geen aanleiding tot tusschenpoozende koortsen worden. De voorzorgen, die er tegenwoordig bij het bouwen van huizen op de genoemde terreinen genomen worden, bevestigen juist de stelling, die op grond van die voorzorgen door Dr. HEYNSIUS bestreden wordt.

Wij willen ten slotte van onze beoordeeling der eerstgenoemde brochure alleen nog het résumé van HEYNSIUS' beschouwingen hier aanvoeren: „De bodem van Amsterdam en zijne omliggende polders zijn in *minstens* even voldoenden staat als die van geheel Holland, Friesland, Groningen, Zeeland enz." Wat onder dit enz. moet begrepen worden blijkt niet; wij zouden er onder verstaan: en alle andere polders. Dat die staat goed is, blijkt nog minder, want de bodem van geheel Holland, Friesland, Groningen en Zeeland zijn niet door Dr. HEYNSIUS in zijne beschouwingen opgenomen.

Verre van blijken te dragen van onderzoek, zoo als HEYNSIUS in den aanvang zegt, ten minste van grondig en wetenschappelijk onderzoek naar de mogelijke bron van de tusschenpoozende koorts te Amsterdam draagt het werkje van HEYNSIUS de kenmerken van groote oppervlakkigheid. Vraagstukken als deze, die reeds zoo lang de aandacht van wetenschappelijke mannen getrokken hebben, waarover eerst door de omvangrijke onderzoekingen van den laatsten tijd eenig licht schijnt te zullen verspreid worden, kunnen niet door dergelijke zwakke redeneringen, waarvoor alle gronden ontbreken, of door een eenvoudig: mihi constat worden uitgemaakt. Er zijn te veel feiten, die de bewering staven, dat de lagere stadsgedeelten, en daaronder bovenal de zoom en de onbebouwde, ongeplaveide omgeving van de stad, eene bron zijn van endemische tusschenpoozende koortsen, dan dat wij dit met HEYNSIUS een vooroordeel mogen noemen. Het werkje van HEYNSIUS heeft bij ons die meening niet aan het wankelen gebragt, maar versterkt; wanneer hij beweert,

dat de oorzaak gelegen is in de slechte woningen, dan wil dit, mijns inziens, zeggen, dat deze niet in staat zijn de schadelijke inwerking van het grondwater te keeren, ergo dat er buiten die woningen in den bodem een schadelijk moment gelegen is. Wanneer hij met zorg aantoont dat de hevige koorts-epidemiën in de laatste helft der vorige en in deze eeuw zamenvielen met droogmakerijen en inpolderingen, dan zien wij daarin geene redenen voor het ontstaan der jaarlijks wederkeerende voor- en najaars-intermittenten. Wanneer hij zegt: „De toestand van (schadelijke) moeras ontstaat bij droogmakerijen en overstroomingen eerst zoodra de gronden van het daarop staande water bevrijd zijn, en duurt voort totdat de bodem hoog genoeg boven den waterspiegel ligt, om door uitzakking van het overtollige water bevrijd te worden," dan vind ik daarin juist eene verklaring van de ongezondheid van den polder in het voor- en najaar, wanneer die door veelvuldige regens tijdelijk in moerassen herschapen worden, totdat „de molens" het peil van het polderwater verlaagd hebben en het water is weggezakt. Juist deze wijzigingen, met name de daling van het grond- (hier polder-) water, staan, volgens de bekende onderzoekingen van den laatsten tijd, met het ontstaan der febris intermittens in het naauwste verband en de „dikke graszoden" leveren geene bescherming op tegen de gevolgen van die daling. Wanneer HEYNSIUS eindelijk (pag. 15) zegt: „Na dien tijd (de verbeterde uitwatering van Rijnland) kwamen de herfstkoortsen in Amsterdam niet meer zoo regelmatig voor," dan moet ik dat regtstreeks ontkennen, op grond van de opgaven omtrent de tusschenpoozende koortsen in de Verslagen 1°. van den Secretaris der Stedelijke Geneeskundige Dienst, 2°. van de Commissie voor Epidemiologie van de Afdeeling *Amsterdam* der *Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst*, 3°. over de intercurrent door mijn voorganger en mij in het Buitengasthuis waargenomen tusschenpoozende koortsen. Ten bewijze daarvan mogen strekken de volgende opgaven omtrent het maandelijks voorkomen dier ziekte, die ik mij de moeite gegeven heb uit bovengenoemde Verslagen op te maken. (Wij hebben de hoogste cijfers meer uitkomend laten drukken.)

A. Uit de Jaarverslagen der Commissie voor Epidemiologie blijkt, dat door verschillende Geneeskundigen van 1849—1859, over een tijdvak van 11 jaren, werden waargenomen:

Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Junij	Julij	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
3931	3420	4129	4650	4442	3854	3602	7028	11042	**12131**	8935	5502

tusschenpoozende koortsen.

B. Uit de Verslagen van den Secretaris der Stedelijke Geneeskundige Dienst over de ziekten der stads-armen, door de Stads-Doctoren waargenomen, blijkt, dat er van 1856—1862, een tijdvak van 7 jaren, voorkwamen in:

Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Junij	Julij	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
4902	3777	3794	4601	4285	3512	3418	4396	8371	**8390**	6040	3939

tusschenpoozende koortsen.

C. Uit de opgaven omtrent de intercurrente ziekten in het Buiten-

gasthuis' waargenomen, van 1849—1865, een tijdvak van 17 jaren, blijkt, dat er in:

Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Junij	Julij	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
1509	1109	1182	998	905	786	941	974	2514	**3041**	2606	1983

tusschenpoozende koortsen voorkwamen.

Hieruit moge Dr. HEYNSIUS blijken, wat door geen Geneeskundige in Amsterdam buiten hem betwijfeld wordt, dat de tusschenpoozende koortsen aldaar wel degelijk *regelmatig in den herfst toenemen*. Wij zien telkens, uit verschillende opgaven, dat in October het hoogste cijfer dier koortsen bereikt wordt. En ook in het voorjaar merkt men in de meeste jaren een stijgen daarvan op, dat nu eens in de maand Maart, dan weder in April of in Mei wordt waargenomen. Voor hem, die dit nader wenscht te onderzoeken, mogen achterstaande Tabellen dienen.

Dat het aantal tusschenpoozende koortsen in Amsterdam verre van gering is zal na de medegedeelde cijfers niet nader behoeven aangetoond te worden, vooral indien men in het oog houdt, dat die nog maar over een gedeelte der bevolking loopen. Ook dit feit is voor Amsterdam's Geneeskundigen niet nieuw. Wanneer men nu aanneemt, en Dr. HEYNSIUS zal *dit* niet betwijfelen, dat de *en*demisch heerschende tusschenpoozende koorts in het naauwst verband staat tot den bodem waarop zij voorkomt, dan zal niemand, behalve Dr. HEYNSIUS, den bodem van Amsterdam in het algemeen in dit opzigt gezond noemen. Dat die echter niet overal even gunstige voorwaarden voor den kiem dier koortsen aanbiedt, zullen wij bij de beoordeeling van het tweede van HEYNSIUS' boekjes nagaan.

Mogt de lezer welligt op de verzekering van Dr. HEYNSIUS af meenen, dat we die koortsen alleen aan droogmakerijen en inpolderingen te danken hebben, dan verzoeken we hem achterstaande tabellen even in te zien en de jaren, waarin van deze geen sprake kon zijn, te vergelijken. Men late de jaren 1855—1859 buiten rekening, men vindt dan toch uit de Verslagen der Stedelijke Dienst voor 1861: 4677, voor 1862: 3765 koortsen aangeteekend, en voor de jaren 1849—1853, toen het Haarlemmermeer voor het eerst droog kwam, door een beperkt getal van circa 15 Geneeskundigen een aantal van 19,242 tusschenpoozende koortsen opgegeven. Wij willen de opgaven uit het Buitengasthuis niet aanhalen, omdat de daar voorkomende koortsen steeds, schoon ten onregte, aan de ondoelmatigheid en gebrekkigheid van het gebouw worden toegeschreven. Opmerking verdient, wij herhalen het, dat in al die verschillende staten de toename der koortsen in de maand October ten duidelijkste blijkt en dat derhalve het beweren van Dr. HEYNSIUS, dat de herfstkoortsen na de verbeterde uitwatering van Rhijnland niet regelmatig voorkomen, allen grond mist. Die regelmatige toename in een bepaald saizoen is door eene verkeerde wijze van bouwen, of door opeenhooping van drekstoffen, of door slechte luchtverversching niet te verklaren, en Dr. HEYNSIUS zelf zal genoodzaakt zijn daarvoor andere oorzaken te zoeken, als hij den bodem niet de schuld wil geven, in verband met afwisselingen in den stand van het water en de temperatuur.

Laat ons nu, ter staving van het „beweren der Geneesheeren van de Gasthuizen, dat de buitenrand der stad ongezonder is dan het centrum en de IJkant," de argumenten van Dr. HEYNSIUS, in de tweede zijner brochures tegen dat beweren aangevoerd, nagaan. Het zal niet bezwaarlijk vallen het zwakke punt van zijne redeneringen te vinden. Men vindt dit reeds aangeduid op pag. 1 van HEYNSIUS' brief aan H. H. Regenten der beide Gasthuizen. HEYNSIUS zegt daar „reeds bij eene oppervlakkige beschouwing uit het kaartje van Dr. EGELING blijkt, dat in de buurten tusschen de Raam- en Zaagpoorten gelegen, zelfs in tijden, waarin de tusschenpoozende koortsen epidemisch heerschen, deze *minder* menigvuldig voorkomen dan in de meer naar binnen gelegen buurten, in het centrum en aan den IJkant." Wij zouden geneigd zijn, behalve het woordje *minder*, in dezen volzin ook het woord *oppervlakkig* te onderschrappen; het schijnt toch dat HEYNSIUS bij die wijze van beschouwen is blijven staan, schoon hij zich de moeite gaf door veel cijfers en berekeningen van gemiddelden den schijn van oppervlakkigheid te vermijden, en de resultaten, waartoe Dr. TEIXEIRA DE MATTOS en Dr. EGELING gekomen waren, te wederleggen. We behoeven wel niet aan de geschiktheid dier Heeren voor het behandelen der statistiek te twijfelen, en zeker ware het moeijelijk een onzijdiger persoon dan Dr. EGELING te vinden voor het trekken van een besluit uit de cijfers en feiten, die ons ter beoordeeling dezer kwestie ten dienste staan en door den Secretaris der Stedelijke Geneeskundige Dienst geleverd zijn. Eene vergelijking van de wijze van behandeling, *l'art de grouper*, dezer cijfers door Dr. HEYNSIUS en door TEIXEIRA en EGELING, zal hopen wij genoegzaam aantoonen, wie in dezen regt van concluderen heeft, terwijl de Geneesheeren der Gasthuizen hunne uitspraak op de resultaten van de laatsten grondden.

Die resultaten in den naauwkeurigen arbeid van Dr. EGELING (*Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1863, pag. 577) wedergegeven, luiden aldus:

1°. „Van de zes gedeelten, waarin wij de stad verdeelden [van welke A, B, C den buitenrand, D, E, F de meer centrale gedeelten aanduiden], was *altijd* in het gedeelte B de behoefte aan geneeskundige hulp het grootst, en in dat gedeelte heerschten ook *altijd* de tusschenpoozende koortsen het meest." (Blz. 578, 579.)

2°. „In de helft der stad, die aan de zijde van het IJ gelegen is, was de ziekteverhouding *altijd* gunstiger en heerschten de tusschenpoozende koortsen *altijd* minder dan in de helft, die aan de landzijde is gelegen." (Blz. 578, 579.)

3°. „In den *buitenrand* der stad en in de buitenbuurten heerschten de tusschenpoozende koortsen het *meest*." (Blz. 580.)

Verder blz. 580: „Het blijkt derhalve: dat in de jaren 1857, 1858 en 1859, toen de tusschenpoozende koortsen zoo duchtig hebben gewoed, die koortsen bij afwisseling in de buitenbuurten of aan den buitenrand der stad het hevigst hebben geheerscht, en dat het centrum der stad en daarna de IJkant het minst daarvan heeft te lijden gehad." (Zie Verslag van 1860 van Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS, pag. 52.)

In de eerste plaats verwijt ons Dr. HEYNSIUS, „dat tot den IJkant wel worden gerekend de buurten N, O, U, R, S, T T en U U, maar niet de

eilanden T en V V, die onmiddellijk aan het IJ gelegen zijn." Eén enkele blik op de kaart van Amsterdam, en die is niet eenmaal noodig, overtuigt ons: 1°. dat die eilanden niet *onmiddellijk* aan het IJ grenzen, maar door de Ooster- en Westerdokken, groote waterplassen, en door de doksdijken daarvan gescheiden zijn; 2°. dat die eilanden wel onmiddellijk grenzen aan de ingedijkte polders en zoo doende volstrekt geene vergelijking toelaten met de centrale buurten N, O, U, R, S enz.

Verder verwijt ons HEYNSIUS, „dat aan den buitenrand der stad buurten onder elkander gemengd zijn, die regelmatig in alle jaren, zoowel in als buiten epidemiën, standvastig een hoogst belangrijk verschil in ziekteverhouding vertoonen," en dat zoo doende gemiddelden, uit zulke uiteenloopende cijfers gezocht, zeer *zonderlinge* resultaten moeten opleveren.

Om dit aan te toonen vergelijkt hij de ongunstigste buitenrandwijk G G met de gunstigste P P, en vindt zeer uiteenloopende cijfers, waaruit hij *zonderlingerwijze* besluit, dat het gemiddeld cijfer voor alle buitenrandwijken geen waarde heeft.

De vraag, tot titel gesteld: „Is het middenpunt der stad Amsterdam gezonder dan de Plantaadje en de buitenrand?" schijnt hij dus te willen oplossen, door achtereenvolgens elke buurt aan de eene zijde met eene aan de andere zijde te vergelijken. Hoe ongerijmd zijne tegenwerping is springt in het oog, wanneer men bedenkt, dat: 1°. elke buurtverdeeling eene willekeurige is, en dat de gezonde buurt P P grenst aan twee O O en Q Q, die beide eene ongunstiger verhouding vertoonen; zoodat welligt een gedeelte van den ongunstigen invloed op O O, Q Q, of zelfs op S S werkzaam, aan de aangrenzende buurt P P toekomt, of omgekeerd, dat de gunstiger verhouding van P P aan eene toevallige scheiding tusschen haar en S S, O O of Q Q moet geweten worden; 2°. dat men, om eenig antwoord te verkrijgen op de vraag die hij stelt, op het voetspoor van TEIXEIRA DE MATTOS, EGELING's voorbeeld moet volgen en alle buitenrandbuurten te zamen moet vergelijken met alle centrale buurten; 3°. blijkt, hoe de gunstige buurt P P boven alle door Dr. HEYNSIUS in bescherming genomen, in verband met een door hem geliefkoosd plan, met de ongunstige G G geene vergelijking gedoogt. Één blik op de kaart alweêr doet ten duidelijkste zien, dat G G, in de rigting van den straal, niet het ⅓ gedeelte van de lengte van P P heeft, m. a. w., dat P P voor ⅔ verder naar het centrum der stad is gelegen dan G G; 4°. heeft eene dergelijke vergelijking van ééne enkele buurt met eene andere geene waarde hoegenaamd voor de beantwoording der vraag, wanneer men bedenkt, dat er steeds plaatselijk beperkte oorzaken zullen aanwezig zijn, die gunstig of ongunstig werken op den gezondheidstoestand van eene buurt; of zelfs toevallige omstandigheden, die daarop invloed hebben, bijv. de meerdere of mindere naauwkeurigheid van den Stads-Doctor van die buurt in het aanteekenen van de onder zijne behandeling komende koortsen, zijne meerdere of mindere geneigdheid in sommige ziektegevallen de openbaring van een koortsmiasma te vinden enz.

Hoezeer toevallige omstandigheden op die cijfers kunnen en moeten influenceren, zien wij uit het staatje, pag. 5, van Dr. HEYNSIUS. In buurt G G daalde in 1861 plotseling het percentscijfer der koortsen van 45 tot op 6, en zelfs in 1862 tot op 2, terwijl het juist in P P van 6 tot 10 klom. Dr.

HEYNSIUS aarzelt niet die toename voor P P in 1861 en 1862 in verband te brengen met het dempen der Anjeliersgracht. Hij zegt: »Het verschijnsel, dat in buurt P P in 1861 en 1862 meer tusschenpoozende koortsen voorkwamen, vindt zijne verklaring hierin, dat in 1861 de Anjeliersgracht is gedempt en van riolen voorzien; tijdens het leggen der riolen was de gracht afgedamd; de tijdelijk openliggende bodem der gracht gaf *natuurlijk* tot die meerdere koortsen aanleiding." Dit past nu wel volkomen in het systeem van Dr. HEYNSIUS, waar »droogmakerijen alleen kwaad kunnen doen," maar daargelaten dat het niet denkbaar is, dat die daardoor (het leggen der riolen) teweeggebragte epidemie *twee jaren* zou geduurd hebben, blijft het volgende onverklaarbaar: Bedoelde Anjeliersgracht behoorde aan de ééne zijde tot P P, aan de overzijde tot Q Q. Mag het nu *natuurlijk* genoemd worden, dat de tijdelijk openliggende grachtbodem alleen aan ééne zijde eene epidemie veroorzaakte, de overzijde daarentegen verschoonde? en toch: aan de zuidzijde der Anjeliersgracht, buurt P P, *klom* het aantal koortsen van 6 pCt. in 1860 door de demping der gracht tot 10.44 pCt. in 1861; aan de noordzijde der gracht, buurt Q Q, *daalde* het van 12 pCt. in 1860 door de demping der gracht (?) tot 10.5 pCt. in 1861! Gaan we de gevolgen dier demping in de naast aanliggende buurten O O, N N en U U na, dan zien we de percentsgewijze verhouding der tusschenpoozende koortsen zich aldus verhouden:

	O O.	N N.	P P.	Q Q.	U U.
1860	11	9	6	12	17
1861	9.01	9.76	10.44	10.5	10.49
1862	6.67	8.03	5.64	6.97	9.

het cijfer dus, ondanks de demping in de nabijheid, in al die buurten dalen! En dat de demping of droogmaking van gronden zich tot op eenigen afstand moet doen gevoelen, zal HEYNSIUS ons na zijne eerste brochure niet tegenspreken. Had HEYNSIUS den invloed van die demping op de onmiddellijke nabijheid (P P en Q Q) willen aantoonen, dan had hij gemiddelden moeten zoeken, waartegen hij zoo zeer opkomt, en had gevonden, dat voor P P en Q Q het gemiddelde, in 1860 9 pCt., tot 10 pCt. in 1861 steeg, en hij had zijn zin gehad. Het resultaat is: Dr. HEYNSIUS noemt de resultaten *zonderling*, die men door het zoeken naar gemiddelden uit uiteenloopende cijfers verkrijgt, hij verwerpt die methode en komt tot eene absurditeit. Ik acht het niet onmogelijk, dat die demping van invloed is geweest op het aan koorts lijden der ommewonenden, maar zou het niet hebben willen aantoonen op de wijze als door HEYNSIUS is geschied, en zou hebben willen nagaan of er ook soms andere oorzaken voor die verandering in de cijfers konden bestaan, zoo als de wijzigingen in het stedelijk geneeskundig personeel, die werkelijk in die jaren 1861 en 1862 voor die wijken hebben plaats gehad. Ex uno disce omnes. Dit behoort tot de voorbeelden, waarvan Dr. HEYNSIUS zegt, pag. 7: »Ik heb gemeend mijne hoofdgrieven, tegen het gebruik dat van de geneeskundige statistiek is gemaakt, met enkele voorbeelden in het licht (geen voordeelig!) te moeten stellen; er bestaat geene behoefte om dit thans voort te zetten." Bij mij bestaat zeker geene behoefte meer aan

dergelijke voorbeelden die mij bijna afschrikken van de nadere analyse van de behandeling der statistiek door Dr. HEYNSIUS in het vervolg van zijn stukje.

Voor de beoordeeling van den gezondheidstoestand in Amsterdam is door Dr. EGELING de verdeeling in buurtgroepen van Dr. TEIXEIRA DE MATTOS aangenomen, zoo als wij zagen. Hij vergeleek dan de gedeelten A, B en C (buitenrand) met D, E en F (de meer centraal gelegene wijken) over 5 jaren, 1856—1860, en kwam tot de volgende cijfers voor de ziekteverhouding in het algemeen, voor de tusschenpoozende koortsen, voor den typhus en voor de sterfte.

VERHOUDING VAN

	Zieken.	Tusschenp. koorts.	Typhus.	Sterfte.
A	60	21	1	3.28
B	62	25	1.01	2.58
C	45	20	1.20	3.03
D	43	13	0.90	2.52
E	41	12	1.15	2.29
F	47	20	1.49	2.09

NB. Deze cijfers duiden de percentsgewijze verhouding tot het cijfer der van stadswege geneeskundig bedeelden aan.

Het gedeelte A, B, C omvat 27 buurten, allen te zamen den buitenrand van de stad vormende.

Het gedeelte D, E, F omvat 19 buurten.

Die groepering berust op de onderlinge overeenkomst en de ligging der buurten. Het voordeel dier verdeeling in grootere groepen voor het opmaken van resultaten ligt voor de hand.

Toevallige invloeden, zoo als die, welke wij, voorbijgaande op de Anjeliersgracht, werkzaam (?) zagen, de gevolgen van verplaatsing van Geneeskundigen van de ééne wijk naar eene andere enz., worden daardoor geëlimineerd, terwijl de hoofdzaak, het punt, wat alle buurten in A, B, C, die met de andere vergeleken worden, onderling gemeen hebben, hare ligging namelijk aan den buitenrand der stad, in hare volle waarde kan worden geschat.

In de plaats nu van de 27 buurten in dien buitenrand met de 19 centraal gelegene te vergelijken, doet Dr. HEYNSIUS een geniale greep, en neemt zijne lievelingen (M M, N N, O O, P P), die de gunstigste verhouding voor tusschenpoozende koortsen van alle buitenrandbuurten aantoonen, en vergelijkt die met 5 (A, B, D, E, F), die op ééne na van alle 19 centrale buurten de ongunstigste verhouding aantoonen; niettegenstaande hij pag. 7 zegt: „dat het verboden is ongelijksoortige grootheden te vergelijken." In hoever men hem daarna toegeven kan, wat hij op pag. 12 zegt: „Wij meenen bij ons statistisch onderzoek aan de *strengste* eischen te hebben voldaan," laten we aan den lezer ter beoordeeling over; wij zijn *huiverachtig* (zoo als HEYNSIUS het daar noemt) ons oordeel uit te spreken. In die geheel willekeurige keuze en beschouwing van enkele buurten uit twee buurtgroepen, die hij in haar geheel moest beschouwd hebben, ligt dan ook de kapitale fout van Dr. HEYN-

SIUS en verraadt zich de oppervlakkigheid, waarmede hij zijne beweringen statistisch wenscht te staven. Had hij zich beperkt tot de bewering, dat de 4 buurten M M, N N, O O, P P gunstig afsteken tegen de andere buitenrandsbuurten, wij hadden het hem, op grond van de cijfers van TEIXEIRA DE MATTOS, toegegeven, zonder dat wij durven beweren, zoo als HEYNSIUS doet, dat dit een gevolg is van het vrij instroomen van de polderlucht en van de *luchtververscking* in die buurten, die elkeen zeer problematisch voorkomen moet, indien hij maar eenigzins met genoemde buurten bekend is, vol naauwe straten, stegen, sloppen en gangen, die zelfs het noodzakelijkst licht derven. Evenmin achten we de stelling houdbaar (pag. 8), dat „die buurten geheel aan den ondersteld en invloed der polderlucht blootgesteld zijn, omdat de schans er onbebouwd is. Van de Bloemstraat tot de Leidsche poort zijn de schansen met fabrieken en bergplaatsen bedekt, en de vrije aanvoer der polderlucht is *derhalve* (?) belemmerd; van de Leidsche poort tot de Utrechtsche is dit eveneens het geval, hoewel daar ook woonhuizen worden aangetroffen." Dergelijke hypothesen omtrent luchtververschinig, als oorzaak van de gunstigere gesteldheid van de eene boven de andere buurt, hebben te weinig waarde om er langer bij stil te staan. Wij erkennen niet te weten, waarom de lievelingsbuurten van Dr. HEYNSIUS gunstiger zijn dan de overige buurten *aan den omtrek;* — welligt hebben de Stads-Doctoren het geheim daarvan. Maar ondanks die gunstiger gesteldheid dan die van den overigen buitenrand, zijn nog die buurten M M, N N, O O, P P niet voordeeliger dan de ongunstigste centrale buurten A, B, D, E, F, door HEYNSIUS uitgepikt om zijne stelling te verdedigen. Die bewering toch was alleen mogelijk bij eene juxtapositie van cijfers, zoo als HEYNSIUS die pag. 13 geleverd heeft. Immers, de staat, die hij daar levert, bewijst eer het tegendeel. Hij zegt: Op 100 geneeskundig bedeelden kwam voor het volgende aantal tusschenpoozende koortsen:

Buurten.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	
A	10	16	23	21	18	8	7	
B	20	26	8	12	10	8	5	
D	16	21	24	17 1)	13	5	7	
E	17	20	22	18 2)	15	9	7	
F	15	15	13	15 3)	11	4	4	
{	78	98	90	83	67	34	30	}
{ gedeeld door 5								geeft }
{ gemiddeld per buurt:	15.6	19.06	18	16.6	13.4	6.8	6	}
M M	6	21	25	18	8	10	7	
N N	8	29 4)	21	17	9	10	8	
O O	11	23	18	19	11	9	7	
P P	10	16	15	11	6	10	6	
{	35	89	79	65	34	39	28	}
{ gedeeld door 4								geeft }
{ gemiddeld per buurt:	8.7	22.2	19.7	16.2	8.5	9.8	7	}

NB. De cijfers tusschen { } zijn niet door HEYNSIUS, maar door mij in die staat gebragt.

1) Staat abusievelijk 20 bij HEYNSIUS. 2) Staat abusievelijk 17 bij HEYNSIUS.
3) Staat abusievelijk 18 bij HEYNSIUS. 4) Staat abusievelijk 20 bij HEYNSIUS

Dr. HEYNSIUS heeft daarop wel laten volgen hoeveel het gemiddeld *per jaar* over 1856—1860, voor elke buurt afzonderlijk bedraagt (waarvan de cijfers wegens de boven aangegeven fouten niet volkomen juist zijn), maar hij verzuimde het gemiddeld percent te berekenen voor *elke buurt*, uit de groep A, B, D, E, F, en voor elke uit de groep M M, N N, O O, P P, in elk dier jaren afzonderlijk. Immers, vergelijkt hij twee ongelijk groote buurtgroepen (hoe willekeurig ook gekozen), dan moet hij ook daaruit het gemiddeld zoeken voor elk der buurten, die zulk eene groep daarstellen. Wij deden het (zie boven het gemiddeld per buurt) en vonden dan, dat van die 7 jaren, waarover de berekening loopt, de buurten der laatste (volgens HEYNSIUS gunstigste) buurtgroep, in 1857, 1858, 1861 en 1862 een *hooger*, in 1859 een bijna *gelijk* en slechts in 1856 en 1860 een *lager* gemiddeld percentscijfer opleverden. Zoodat de vergelijking tusschen beide buurtgroepen eer ten nadeele dan ten voordeele der buurten aan den buitenrand der stad zou uitvallen. M M, N N, O O en P P, ondanks hare *luchtververasching*, blijken gemiddeld nog ongunstiger cijfers op te leveren, wat hare koortslijders betreft, dan A, B, D, E, F, hoezeer die ook uit de ongunstigste centrale wijken gekozen zijn.

Of, zoo men geen vrede mogt hebben met het opmaken van een gemiddeld uit percentcijfers, dan zou ik beide buurtgroepen aldus willen vergelijken:

Over de jaren 1857—1862 kwamen op 14,317 bedeelden, in de buurtgroep A, B, D, E, F, voor 2057 gevallen van tusschenpoozende koorts; in de buurtgroep M M, N N, O O en P P, op 53,880 bedeelden, 7365 gevallen van tusschenpoozende koorts 1); derhalve per honderd bedeelden in

A, B, D, E, F	14.3
M M, N N, O O, P P	13.6.

Een verschil ten voordeele der laatste groep van 0.7 pCt., dat onbeteekenend mag heeten, vooral daar de laatste groep de gunstigste uit den buitenrand, de eerste de ongunstigste uit het centrum is. Maakt men daarentegen eene vergelijking, zoo als Dr. EGELING deed, tusschen de verschillende stadsgedeelten, dan verkrijgt men de volgende Tabel (zie *Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1863, pag. 580).

	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	Gemiddeld.
Buitenbuurten	15 pCt.	27 pCt.	33 pCt.	36 pCt.	16 pCt.	25 pCt.
Buitenrand	10 "	31 "	26 "	31 "	19 "	23 "
IJkant	9 "	16 "	20 "	20 "	15 "	16 "
Centrum	10 "	14 "	16 "	15 "	13 "	14 "
Eilanden	10 "	26 "	25 "	30 "	19 "	21 "

Daarbij komt, dat onzes inziens de eilanden ook als tot den buitenrand behoorende moeten beschouwd worden. Deze verhouding, die, zoo als EGELING zegt, "vooral om de standvastigheid, waarmede zij zich voordoet, de aandacht verdient," heeft oneindig meer gewicht dan die tusschen de wille-

1) Zie Tabel III van het Verslag van Dr. TEIXEIRA DE MATTOS over het jaar 1860.

keurig gekozen buurtgroepen bovenvermeld, die dan ook onderling bijna geen verschil aanbieden.

Ik zou mij wachten uit eene dergelijke vergelijking van 2 buurtgroepen, uit 5 en 4 buurten bestaande, besluiten te trekken ten opzigte van de 27 en 19 buurten, waaruit die 2 groepen genomen zijn; wanneer ik die vergelijking verder uitspon, het was alleen om het eenzijdige daarvan toe te lichten. Daarenboven moeten wij het veroordeelen voor het groote publiek dergelijke kwestiën op die wijze te behandelen. Het zal zich de moeite niet geven de cijfers met de oorspronkelijke te vergelijken, zelf dergelijke berekeningen te controleren, terwijl het door eene verkeerde behandeling van statistieke data ligt op een dwaalspoor gebragt wordt. Het groote publiek slaat bladzijden als 13, 14, 15 en 16, met cijfers gevuld, over en kijkt slechts naar de slotsom van des schrijvers berekeningen, terwijl het zich goedgeloovig aan de goede trouw en de geschiktheid van den rekenaar overgeeft. Ik acht het dan ook overbodig de berekening van Dr. HEYNSIUS verder na te pluizen, als hij tracht uit de verhouding van de sterfte en van den typhus bij de stads geneeskundig bedeelden de meerdere voordeelen van zijne bevoorregtte buurtgroep boven de centraal gelegene buurten in het licht te stellen. Ik acht het overbodig, omdat de Geneesheeren der Gasthuizen voor hun oordeel over de geschiktheid van den bodem meer den vermoedelijken invloed daarvan op het ontstaan van tusschenpoozende koortsen, dan op de sterfte, op den typhus of andere ziekten op het oog hadden. Ik acht het verder overbodig, omdat ook in zijne beschouwing van de sterfte enz. door HEYNSIUS dezelfde ongeoorloofde vergelijking tusschen twee willekeurig gekozene onderdeelen en niet tusschen twee geheelen is gemaakt.

Een paar vragen evenwel houde Dr. HEYNSIUS ons ten goede. Vanwaar komt het, dat die goede luchtverversching in M M, N N, O O en P P zoo gunstig werkt, terwijl ze op de eilanden, waar de wind bijna van alle kanten toegang heeft, zoo weinig voordeelen oplevert, dat deze, zoowel voor tusschenpoozende koorts als voor de sterfte zulke ongunstige cijfers leveren?

Waar is het bewijs voor hetgeen hij pag. 18, zonder nadere toelichting, zegt: „Bij de beoordeeling der verschijnselen wordt te veel uit het oog verloren, dat tusschenpoozende koortsen niet alleen door *moerasgif* ontstaan, maar dat verontreiniging van den bodem met dierlijken en plantaardigen afval, verontreiniging van het grachtwater met den inhoud van riolen evenzeer bronnen zijn van intermitterende koorts."

Wanneer dit waar is, dan moet in de lagere gedeelten van de stad, met name de Jordaan (waaronder juist de buurten M M, N N, O O, P P begrepen moeten worden), de „digtere opeenpakking eener veel talrijkere bedeelde bevolking" (zie pag. 17) den bodem meer verontreinigen en dus meer aanleiding tot tusschenpoozende koorts geven, dan de minder digt bevolkte buurten A, B, D, E, F. Dan moet de betere spuijing in laatstgenoemde buurten en in alle, die aan het IJ grenzen, tot betere verversching, dus tot minder „verontreiniging van het grachtwater" aanleiding geven en die bron van intermitterende koorts meer opheffen dan in M M, N N, O O, P P. De buurten A, B, D, E, F grenzen aan het Rokin, en wij behoeven niemand te vertellen, dat in die gracht de spuijing het merkbaarst en het water het helderst is.

Verder hadden wij eene toelichting gewenscht bij den volgenden zin:

„Wel is er verschil op te merken tusschen de koortsen, die door moerasgif veroorzaakt worden, en die, welke het gevolg zijn van de ontbinding van putride stoffen; zij hebben eigenlijk zelfs niet veel meer met elkander gemeen dan den tusschenpoozenden vorm; maar in overige verschijnselen, in beloop, in gevolgen verschillen zij hemelsbreed. Hetzelfde verschil kan echter worden opgemerkt tusschen de koortsen in Amsterdam, wanneer zij epidemisch en wanneer zij niet epidemisch heerschen."

Den leek moet het opvallen, dat dit „hemelsbreede verschil" door ieder, behalve HEYNSIUS, geheel uit het oog verloren is, dat het *beloop* zoo verschilt en de *tusschenpoozende vorm* (is dit dan geen beloop?) geheel overeenstemt. Den Geneeskundige zal het holle van dien volzin niet behoeven aangetoond te worden. En toch uit deze merkwaardige zin trekt Dr. HEYNSIUS het besluit: „Maar dan blijkt hieruit immers weder op nieuw, ook buiten epidemiejaren, dat de polderomgeving, dat de bodem van Amsterdam zelf aan het verschijnsel onschuldig is, en dit door verontreiniging van bodem en water wordt in het leven geroepen." Hij slaat blijkbaar eenige schakels in zijne redenering over. Had hij eerst aangetoond, dat en waarin de moeraskoortsen van die andere verschillen, dan, dat de koortsen, waarover alle vroegere cijfers loopen, tot *die andere* behoorden, eindelijk, dat *die andere* koortsen werkelijk haren oorsprong nemen niet uit den bodem, maar uit de verontreiniging van den bodem, eerst dan ware hij tot die nu volkomen ongegronde uitspraak geregtigd. Wij kunnen 't hem ook geenszins toegeven; men behoeft slechts de frequentie van tusschenpoozende koorts te Amsterdam met die in Utrecht en andere steden, op andere terreinen gelegen, te vergelijken, alwaar de verontreiniging van bodem en water nog sterker is, bij gebrek aan behoorlijken afvoer, dan te Amsterdam. We behoeven slechts te wijzen op de Campagna bij Rome, op de moerassen in Sardinië en elders, die wegens hunnen invloed onbewoond, zeker geene verontreiniging ondergaan en toch eene bron zijn voor koortsen, die een tusschenpoozenden vorm hebben en zoover mij bekend is wel een plaatselijk verschil in hemelsbreedte, maar overigens geen „hemelsbreed" verschil opleveren met de ons wel bekende en evenzeer door chinine bestreden worden. We zouden het verband tusschen het ontstaan dier koortsen en den stand van het grondwater willen aanvoeren op plaatsen, waar van dergelijke verontreiniging geen sprake is en bevelen ter loops een artikel van THOMAS, in VIERORDT's *Archief*, 1866, III—V, daarbij aan, maar het is niet onze bedoeling ons thans in die kwestie zelve te verdiepen. We wilden alleen de gronden van Dr. HEYNSIUS aan de logica en aan de feiten, die ons ten dienste staan, toetsen. Gelijk men uit bovenstaande regelen kan opmaken zijn wij voor als nog niet van de deugdelijkheid dier gronden overtuigd, en vinden geene reden daarin om onze overtuiging, dat de buitenrand en de polderomgeving van Amsterdam, ten opzigte van het ontstaan van tusschenpoozende koorts, tegenover het centrum der stad ongunstig afsteken, in het minst te wijzigen.

G. D. L. HUET.

UIT DE EPIDEMIOLOGISCHE VERSLAGEN DER 5de EN 6de COMMISSIE VAN DEN GENEESKUNDIGEN KRING.

Jaar.	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
1849	296 1)	324	345	315	271	283	260	425	570	478	360	257
1850	186	133	227	230	167	129	104	183	345	330	284	219
1851	223	189	211	201	196	164	167	149	276	300	285	208
1852	222	192	123	191	180	155	131	481	1092	1336	888	697
1853	534	331	420	350	346	316	283	179	376	468	396	265
	1461	1169	1326	1287	1160	1047	945	1417	2659	**2912**	2213	1646
1854	279	197	186	203	222	222	172	271	439	616	527	385
1855	335	383	355	325	310	242	272	324	508	649	501	372
1856	381	357	297	367	345	271	219	334	664	642	480	388
1857	724	540	816	1032	980	902	1059	2282	4780	5269	3695	1842
1858	470	360	723	954	921	793	463	451	642	554	407	352
1859	281	414	426	482	504	377	472	1999	1340	1489	1112	517
	2470	2251	2803	3363	3282	2807	2657	5611	8383	**9219**	6722	3856
1849—1853	1461	1169	1326	1287	1160	1047	945	1417	2659	2912	2213	1645
1854—1859	2470	2251	2803	3363	3282	2807	2657	5611	8383	9219	6722	3856
Totaal. . .	3931	3420	4129	4650	4442	3854	3602	7028	11042	**12131**	8935	5502

1) De 6de Commissie heeft over deze maand geene mededeeling gedaan, het getal door haar niet vermeld is uit analogie met de andere maanden voor Januarij op 200 gesteld. In 1849 hebben beide Commissiën, van 1850 af alleen de 6de Commissie cijfers opgegeven. De cijfers duiden het aantal opgeteekende koortsgevallen aan.

STEDELIJKE VERSLAGEN VAN DR. TEIXEIRA DE MATTOS.

		Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Totaal.
	1856	474	458	402	445	584	477	457	440	914	823	473	405	6352
Epidemiejaren.	1857	606	388	502	651	672	600	853	1676	2689	3238	2009	1117	15001
	1858	1349	756	874	1297	1207	946	746	663	977	1119	883	568	11385
	1859	766	453	415	503	510	415	435	2729	2630	1690	1579	1041	13366
	1860	1597	904	914	1097	812	644	528	404	336	383	261	202	8082
	1861	514	373	298	307	242	211	193	252	570	802	532	383	4677
	1862	596	445	389	301	258	219	206	232	255	335	303	226	3765
Totaal.		4902	3777	3794	4601	4285	3512	3418	4396	8371	**8390**	6040	3939	

	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
1861	514	373	298	307	242	211	193	252	570	802	532	383
1862	596	445	389	301	258	219	206	232	255	335	303	226
Totaal.	1110	818	687	608	590	430	399	484	825	**1137**	835	609

INTERCURRENT IN HET BUITENGASTHUIS VOORGEKOMEN.

Jaar.	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
1849	42	46	43	28	40	32	65	95	92	139	129	27
1850	47	26	37	40	23	23	9	66	87	109	84	76
1851	20	22	31	29	30	12	18	11	56	70	90	39
1852	37	29	16	17	20	10	5	94	253	286	198	164
1853	112	50	87	53	54	39	51	61	85	128	105	73
1854	65	48	49	36	41	32	32	90	183	274	217	175
1855	119	95	83	58	62	52	34	81	181	283	253	185
1856	128	58	46	33	45	28	13	54	91	84	114	96
1857	95	54	57	62	50	33	104	169	341	401	313	236
1858	233	130	159	119	115	84	118	193	206	251	232	182
1859	83	90	98	108	68	142	241	258	289	296	232	192
1860	149	157	123	79	72	60	56	73	73	88	93	84
1849—1861	1130	785	829	662	620	547	746	615	1937	**2409**	2055	1529

INTERCURRENT IN HET BUITENGASTHUIS WAARGENOMEN.

Jaar.	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
1861	66	66	74	72	46	34	39	83	155	163	132	101
1862	80	71	64	58	84	71	40	55	88	133	128	82
1863	105	52	63	55	65	52	41	49	103	117	99	97
1864	80	74	75	60	41	38	22	62	99	101	88	95
1865	48	61	77	91	49	44	53	110	132	118	104	79
1861—1866	379	324	353	336	285	239	195	359	577	**632**	551	454
1849—1861	1130	785	829	662	620	547	746	615	1937	2409	2055	1529
Totaal. . . .	1509	1109	1182	998	905	786	941	974	2514	**3041**	2606	1983

VERVAL VAN HET KLINISCH ONDERWIJS NA DEN DOOD VAN BOERHAAVE. ADRIAAN VAN ROIJEN ALS HOOGLEERAAR IN DE KRUID- EN GENEESKUNDE. WAARDERING VAN HET DYNAMISCHE ELEMENT IN DE THEORETISCHE LEER VAN GAUBIUS EN FREDRIK WINTER. PIETER VAN MUSSCHENBROEK ALS HOOGLEERAAR IN DE PHYSICA,

DOOR

G. C. B. SURINGAR.

Het nadeel, dat de Leidsche hoogeschool door den dood van BOERHAAVE leed, was dubbel groot, doordien er bij de Medische Faculteit geen nieuwe hoogleeraar benoemd werd om het geleden verlies, zoo veel mogelijk, te herstellen. Dat besluit van Curatoren, om de op die wijze ontstane vacature voorloopig onvervuld te laten, steunde op den raad van BOERHAAVE zelven, wiens gevoelen men vroeger over die zaak had ingewonnen. Toen de hoogleeraar namelijk, in het begin van 1738, ernstig en geruimen tijd ongesteld was, werd in de Curatoren-vergadering van 22 April, op voorstel van den heer VAN WASSENAER, besloten, BOERHAAVE zelven over zijnen meest geschikten opvolger, zoo die onverhoopt mogt gevorderd worden, te onderhouden (1). De Secretaris DAVID VAN ROIJEN kweet zich van die taak met de meeste kieschheid, en leverde 8 Mei aan Curatoren een schriftelijk Rapport in van het uitvoerig mondgesprek, door hem met den hoogleeraar over dat onderwerp gehouden; welk Rapport in zijn geheel in de *Resolutiën van Curatoren* werd opgenomen (2), en allezins verdiende, gelijk dit door den hoogleeraar SIEGENBEEK geschied is, tot meer algemeene bekendheid gebragt te worden (3). Het zou daarom overbodig zijn den inhoud van dat in velerlei opzigten merkwaardig stuk thans te herhalen, hoe aanlokkelijk dit zijn moge wegens de veel beteekenende en eigenaardige uitdrukkingen, waarin BOERHAAVE zijn oordeel over onderscheidene personen, die als zijne opvolgers konden in aanmerking komen, uitsprak; ik meen te kunnen volstaan met het vermelden der meening, die ten slotte door den hoogleeraar werd te kennen gegeven, dat, ook zonder benoeming van een bepaalden opvolger, de roem der Leidsche Geneeskundige Faculteit door zijne ambtgenooten OOSTERDIJK SCHACHT, ALBINUS, VAN ROIJEN en GAUBIUS zou worden opgehouden. In dat met genoemden Secretaris van Curatoren gehouden, en door het geven van een bepaald advies opgevolgde gesprek van den zieken hoogleeraar, ver-

dient het onze opmerking, dat er geenerlei melding gemaakt wordt van zijnen, hoog door hem gewaardeerden, vroegeren leerling VAN SWIETEN, die in dien tijd de geneeskundige praktijk te Leiden uitoefende. Men zal dit hieruit verklaren moeten, dat BOERHAAVE zelf getuige geweest was, of althans kennis droeg van den grooten tegenstand, dien VAN SWIETEN eenige jaren vroeger, toen hij begonnen was, als privaat-docent, lessen aan studenten te geven, van den akademischen Senaat ondervonden had (4). In elk geval blijkt uit het door BOERHAAVE gegeven advies, waarin de hoogleeraar wel van zijnen excellenten discipel TRONCHIN, maar van VAN SWIETEN geenerlei melding maakt, dat er voor het beweren van BALDINGER (5), dat deze laatste door BOERHAAVE zelven tot opvolger begeerd zou zijn, geen grond bestaat. Even ongegrond zijn de berigten van WUERZ en anderen aangaande een leeraarsambt, dat door VAN SWIETEN te Leiden bekleed zou zijn, en waardoor deze de algemeene goedkeuring der studenten, vooral van de Engelschen, zou hebben weggedragen (6). In de *Resolutiën van Curatoren* toch, om er dit ten slotte nog bij te voegen, wordt nergens van VAN SWIETEN melding gemaakt, terwijl zijn naam, na 1734, evenmin in de Acten van den akademischen Senaat gevonden wordt.

Aan het door BOERHAAVE uitgesproken verlangen werd reeds gedurende zijn leven voldaan, vermits Curatoren, met zijne zienswijze bekend gemaakt, den hoogleeraar ADRIAAN VAN ROIJEN verzochten, om in den aanstaanden cursus het onderwijs in de Praktijk, en den hoogleeraar GAUBIUS dat van de Theorie (*de Institutiones medicae*) op zich te willen nemen (7). Op diezelfde wijze werd na BOERHAAVE's dood (23 September) voortgegaan, en reeds spoedig werd VAN ROIJEN tevens als professor practicus in het *Collegium practico-medicum* aangesteld (8). De theoretisch-geneeskundige lessen werden dus voortaan, wat Physiologie en Pathologie betreft, door GAUBIUS, en die over Ziektekennis en Ziektebehandeling, gewoonlijk lessen over de Praktijk genoemd, door VAN ROIJEN waargenomen, terwijl het klinische onderwijs in het Gasthuis beurtetelings door OOSTERDIJK SCHACHT en door VAN ROIJEN gegeven werd. Intusschen werden die laatstgenoemde praktische oefeningen aan het ziekbed op den duur niet zóó behartigd, als in het belang van het onderwijs wenschelijk geacht moest worden. Reeds vóór den dood van BOERHAAVE waren de demonstratiën in het Gasthuis somtijds minder geregeld gehouden (9), en ook na dien tijd heeft daarin geene duurzame verbetering plaats gehad. Ik meen de toedragt dier zaak met de eigen woorden van VAN ALPHEN te moeten vermelden, vooral dewijl men elders naar berigten dienaangaande vruchteloos zou zoeken. „Wanneer in den jare 1738," zoo luidt het verhaal van genoemden geschiedschrijver (10), „de groote BOERHAAVE, wiens naam der onsterflijkheid is toegewijd, door het alleen wijs bestuur der aanbiddelijke Voorzienigheid, uit dit tijdelijk leven was weggerukt, werd tot zijn opvolger in dezen post benoemd en met den titel van *Collegii medico-practici Professor* vereerd de hooggeleerde heer ADRIANUS VAN ROIJEN, die dan ook, nevens den grooten HERMAN OOSTERDIJK SCHACHT, in de waarneming van deze heilzame oefeningen, van tijd tot tijd, heeft volhard, totdat ook deze laatstgenoemde heer, in den jare 1744, den tol der natuur moest betalen, wanneer terstond in deszelfs plaats, door de Heeren Curatoren dezer Univer-

siteit en derzelver Ambtgenooten, de Heeren Burgemeesters dezer stad, de hooggeleerde heer HIERONYMUS DAVID GAUBIUS tot Professor Collegii medico-practici werd benoemd, om dus in deze oefeningen de plaats van den overleden professor OOSTERDIJK SCHACHT te vervangen. Ook is er van tijd tot tijd bij de tweemaal in ieder jaar door den Rector magnificus en den academischen Senaat van 's Lands Universiteit alhier uitgegeven en openbaar aangeplakt wordende *Ordo lectionum publicarum*, door welgemelde heeren VAN ROIJEN en GAUBIUS te zamen, en, na het op 28 Februarij 1779 voorgevallen overlijden van den eerstgenoemden heer VAN ROIJEN, door den laatstgenoemden heer alleen, bekend gemaakt, dat zij in dit Gasthuis deze openbare oefeningen in de medicynsche praktijk, tot onderwijs van de leergrage jeugd, in de grondige kennis der ziekten en in alle de deelen der beoefenende Geneeskunde zouden houden, en daarover hunne lessen geven, zoo als dit door mij reeds is aangeteekend in het *Bijvoegsel op de Beschrijving dezer stad*, op blz. 34*. Doch, voor zoo veel ik weet, zijn er op dit Gasthuis geene de minste voetstappen te ontdekken, dat er ooit of ooit, na het overlijden van den beroemden professor HERMAN OOSTERDIJK SCHACHT, verder eenige openbare of bijzondere lessen op dit Gasthuis, volgens de voorgemelde heilzame instelling en de duslang, uit krachte dier instelling, plaats gehad hebbende loffelijke gewoonte, door mij zoo straks nader omschreven, zijn gegeven geworden. Ook is deze academische bekendmaking, na het overlijden van den heer GAUBIUS, voorgevallen op den 29sten November 1780, opgehouden. Dit doet mij dan besluiten, dat deze posten door de heeren Curatoren en Burgemeesteren zijn onvervuld gelaten; anderzins zouden zij ook nu, zoowel als die andere, op die *Ordo lectionum* geplaatst zijnde, aldaar eene fraaije vertooning maken. Dus is dan deze schoone en allezins nuttige instelling geheel te gronde gegaan — zoodat er, na het overlijden van den wijdvermaarden professor OOSTERDIJK SCHACHT, slechts twee zieken in de mans- en ééne in de vrouwen-ziekenzaal, en, na 4 Mei 1745, volstrektelijk geen eenige zieke in eene dier zalen zijn gebragt, en de daar toen nog ziek liggenden alleenlijk door de Stads-Doctoren, tot op derzelver herstelling of dood, zijn bezocht geworden; en dus is er in deze dagen van die instelling op dit Gasthuis niets meer overig, dan alleen een flaauw geheugen, 't welk aldaar verlevendigd wordt door den naam, zoo der nu ledigstaande ziekenzalen als der thans buiten eenig gebruik zijnde ontleedkamer, schoon door de rentmeester van 's Lands Universiteit alsnog jaarlijks, zoo aan dit Gasthuis als anderzins worden uitgekeerd zoodanige gelden, als toen dit alles in de vorige orde was, en van dewelke de heer VAN MIERIS in de beschrijving van dit Gasthuis ook gewag heeft gemaakt."

Uit dit bovenstaande geschiedverhaal schijnt derhalve te blijken, dat VAN ROIJEN en GAUBIUS het klinische onderwijs niet evenzeer behartigd hebben als hunne voorgangers BOERHAAVE en OOSTERDIJK SCHACHT, en dat er ook in de eerste jaren na den dood van GAUBIUS (Nov. 1780) in dat opzigt geene verbetering gekomen is, niettegenstaande de Medische Faculteit op dat tijdstip mannen bezat, als JOHANN DAVID HAHN en GUALTHERUS VAN DOEVEREN, die voor het geven van practische lessen aan het ziekbed bij uitnemendheid waren berekend geweest. Dit is intusschen niet geschied, zoo als uit het

berigt van VAN ALPHEN (1784) is af te leiden. Mogelijk heeft de minder gunstige gezondheidstoestand van die beide laatstgenoemde hoogleeraren, over wier verdiensten wij eerst later handelen moeten, en die beiden slechts weinige jaren te Leiden zijn werkzaam geweest, tot de bestendiging van dat grootendeels of geheel verzuimde klinische onderwijs bijgedragen. — Intusschen moet ik die zaak, wat de laatste 20 jaren der achttiende eeuw betreft, thans laten rusten en tot het vroeger door VAN ALPHEN vermelde tijdvak terugkeeren, te meer dewijl het mij voorkomt, dat er op zijn berigt enkele gegronde aanmerkingen te maken zijn. Daar BOERHAAVE zich namelijk, reeds 10 jaren vóór zijnen dood, van het geven der klinische lessen verschoond heeft, zoo schijnt het verval van deze met dat overlijden in minder regtstreeksch verband te staan, dan voor zoo verre OOSTERDIJK SCHACHT, gedurende dat tiental jaren, het onderwijs aan het ziekbed alleen moest waarnemen, en eerst na BOERHAAVE's dood eenen nieuwen ambtgenoot in het Collegium practico-medicum kreeg. Die betrekking werd toen, zoo als reeds gemeld is, aan VAN ROIJEN opgedragen, die haar beurtelings met OOSTERDIJK SCHACHT waarnam, en haar ook, in de eerste jaren, behoorlijk schijnt behartigd te hebben. Na den dood van laatstgenoemden hoogleeraar (15 Februarij 1744) schijnt echter de ijver van VAN ROIJEN aanmerkelijk verflaauwd te zijn, vermits er, volgens de verzekering van VAN ALPHEN, na 4 Mei 1745, geene nieuwe, voor het klinische onderwijs bestemde, patiënten in het Caecilia-Gasthuis zijn opgenomen. Als die opgaaf overeenkomstig de waarheid is, dan zou daaruit volgen, dat GAUBIUS, die 8 Junij 1744 tot Professor Collegii practico-medici, in de plaats van OOSTERDIJK, werd aangesteld (11), de aan die betrekking verbondene werkzaamheden nooit heeft waargenomen. Dit althans schijnt zeker te zijn, dat GAUBIUS zich liever met praktische oefeningen op natuurkundig gebied, vooral in de Scheikunde, dan met de geneeskundige praktijk in het Ziekenhuis, heeft bezig gehouden, terwijl dit evenzeer, en mogelijk wel om dezelfde reden, met zijnen ambtgenoot VAN ROIJEN het geval was. Niettemin hebben beiden de aan het professoraat in het Collegium practico-medicum verbondene jaarlijksche toelage van *f* 200, tot aan hun dood toe, blijven genieten, en waren zij ook gewoon, hunne in die betrekking te geven klinische lessen op de halfjarige *Ordines Lectionum* aan te kondigen, zoodat van 1745—1778 de praktische lessen van VAN ROIJEN en GAUBIUS, en na des eersten dood, op de beide *Ordines Lectionum* van 1779, alleen die van GAUBIUS vermeld worden, terwijl er na des laatsten dood (November 1780), van lessen in het Nosocomium geenerlei gewag gemaakt wordt, gelijk mij dit uit de latere *Ordines Lectionum* van 1781—1794 gebleken is. Om hieruit echter geene verkeerde gevolgtrekking af te leiden, houde men in het oog, dat het klinische onderwijs in 1787 hersteld en van dat tijdstip af — zoo als later meer opzettelijk zal worden aangewezen — met vernieuwden ijver is behartigd geworden, niettegenstaande men ook toen, gelijk gezegd is, geene aankondiging van zoodanige lessen op de *Ordines Lectionum* gedaan heeft.

Bij den ongunstigen toestand, waarin de praktische oefeningen aan het ziekbed, blijkens het bovenstaande, gedurende een dertigjarig tijdvak, aan de Leidsche hoogeschool verkeerd hebben, is het voorzeker te verwonderen, dat er niettemin een aanzienlijk getal studenten van de Medische Faculteit gevon-

den werd, en dat er over het toenmalig gemis van klinisch onderwijs geene klagten zijn aangeheven. Ware dit het geval geweest, dan zou men in de *Resolutiën van Curatoren* dienaangaande het een of ander vermeld vinden. De verwaarloozing van zoodanig onderwijs schijnt dus minder de aandacht getrokken te hebben, en de noodzakelijkheid van praktische oefeningen werd toen blijkbaar, evenmin door de Professoren, met uitzondering van den hoogleeraar WINTER, als door de studenten behoorlijk ingezien. Men denke daarom echter niet, dat er onder die omstandigheden weinig of niets te Leiden te leeren was. Het tegendeel is waar, en het zal ons blijken, dat de leden der toenmalige Geneeskundige Faculteit, zoo als deze na den dood van BOERHAAVE was zamengesteld, voor het overige uitstekende mannen geweest zijn.

Wij willen derhalve ons geschiedverhaal, dat met OOSTERDIJK SCHACHT werd afgebroken, wederom opvatten, en met ALBINUS, VAN ROIJEN en GAUBIUS, die als zijne ambgenooten door VAN ALPHEN genoemd werden, trachten kennis te maken. Daar echter het volbrengen van die taak misschien door te groote uitgebreidheid van stof zou bemoeijelijkt worden, meen ik mij liever voor het tegenwoordige te moeten bepalen tot VAN ROIJEN en GAUBIUS, en beider ambtgenoot FREDRIK WINTER, wiens akademische loopbaan wel tot weinige jaren beperkt, maar niettemin belangrijk geweest is. Aan BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS, den stichter eener anatomische school, welke te regt Europesche vermaardheid gekregen heeft, hoop ik daarna een afzonderlijk hoofdstuk te wijden.

ADRIANUS VAN ROIJEN werd 11 November 1704 te Leiden geboren en genoot aldaar zijn voorbereidend en akademisch onderwijs. Als student stelde hij vooral de lessen van BOERHAAVE, OOSTERDIJK SCHACHT, ALBINUS en 'S GRAVESANDE op hoogen prijs, zoo als hij daarvan in het openbaar deed blijken in de poëtische opdragt zijner Dissertatie (12) aan eerstgenoemden hoogleeraar. Zijne klassieke rigting bragt hem reeds vroeg in aanraking met PIETER BURMANN, uit wiens lessen en vriendschappelijken omgang hij groot voordeel trok. Toonde hij daardoor letterkundige en historische kennis hoog te waarderen, evenzeer achtte hij het beoefenen der Wijsbegeerte noodig, waarin hij het onderwijs genoot van JACOBUS WITTICHIUS, van wien hij in zijne inaugurele Oratie melding maakt. Na zijne promotie besloot hij zich als geneesheer te Leiden te vestigen. In dien werkkring was hij naauwelijks een jaar bezig, toen hij, 12 Maart 1729, tot Lector in de Kruidkunde benoemd werd. Hij aanvaardde die betrekking den 9den Mei, met eene *Rede over het aangename, nuttige en noodige van kruidkundige kennis voor de beoefenaars der Geneeskunde* (13). Zoo als men reeds vermoeden zal, had VAN ROIJEN die eervolle onderscheiding aan zijn leermeester BOERHAAVE te danken, aan wiens verlangen, om zoowel van het kruidkundig als scheikundig onderwijs ontslagen te worden, gereedelijk voldaan was. Toen laatstgenoemde bij die gelegenheid, op 28 April, eene korte afscheidsrede uitsprak, maakte hij van dezen zijnen jeugdigen opvolger loffelijke melding en gaf de gunstige verwachting te kennen, die men van VAN ROIJEN hebben mogt (14).

Gelijk aan dezen ook het toezigt over den Hortus botanicus was opgedragen, zoo werd hij insgelijks, na een tijdsverloop van drie jaren, tot gewoon hoogleeraar in de Kruid- en Geneeskunde bevorderd. Bij de aanvaarding

dezer betrekking, op 19 Junij 1732, sprak hij zijn *Carmen de amoribus et connubiis plantarum* uit, dat hem als een smaakvol geleerde deed kennen. Van dien tijd af nam hij beide professoraten, eene lange reeks van jaren, onafgebroken waar: dat in de Botanie tot het jaar 1754, toen hij verzocht daarvan ontheven te worden (15), en dat in de Geneeskunde, ruim twintig jaren langer, tot 1775, in welk jaar hij emeritus werd (16). Aangaande zijne uitwendige lotgevallen zijn er slechts enkele bijzonderheden bekend. Gehuwd met de eenige dochter van zijn ambtgenoot JOANNES WESSEL, hoogleeraar in de Godgeleerdheid en de gewijde Welsprekendheid, mogt hij in Januarij 1736 dien echt, door de geboorte van een zoon bekroond zien, met wiens eersten verjaardag hij zijnen schoonvader in latijnsche dichtmaat geluk wenschte (17). Driemaal werd het akademische Rectoraat door hem waargenomen, in 1742, 1758 en 1770. De eerste keer hield hij, bij het nederleggen dier waardigheid, eene *Oratio de historia morbi primo et perpetuo Therapiae medicae fundamento* (18), die echter niet schijnt gedrukt te zijn. Ook de beide volgende keeren behandelde VAN ROIJEN, te dier gelegenheid, een natuur- en geneeskundig onderwerp, doch niet in proza, maar, gelijk hij meer gewoon was, in latijnsche poëzij. Op 8 Februarij 1759 sprak hij een *Carmen elegiacum de regimine mentis et corporis* (19), en in 1771 een soortgelijk dichtstuk *de morbis aetatum* uit. Gedurende vele jaren was de hoogleeraar ook president van het Leidsche *Collegium pharmaceuticum*.

Om het door VAN ROIJEN gegeven onderwijs eenigermate te kunnen beoordeelen, moeten wij in de eerste plaats nagaan, in hoe verre hij zich als botanicus jegens de hoogeschool heeft verdienstelijk gemaakt. Uit de *Ordines Lectionum* blijkt, dat hij van 1729 af, toen hij als Lector het onderwijs in de Kruidkunde van BOERHAAVE overnam, gedurende een tijdvak van 25 jaren, viermalen 's weeks, des morgens te 7 uur, in den Hortus botanicus les gaf over de *Stirpium characteres, nomina et vires medicinales*, zoodat het pharmacologische onderwijs zich, zoo veel mogelijk aan het botanische aansloot. In het jaar 1736 viel hem het genoegen te beurt, dat er eene, reeds door BOERHAAVE verlangde, uitbreiding van den Kruidtuin bewerkstelligd werd, zoodat deze zich nu tot aan de wallen der stad uitstrekte. Ik zal daaromtrent later, in de geschiedenis van den Hortus botanicus, de voornaamste bijzonderheden vermelden. Na die aanzienlijke uitbreiding moest ook de inrigting van het terrein en de rangschikking der planten veranderd worden, dewijl VAN ROIJEN te regt meende, dat thans het systema sexuale van LINNAEUS boven de vroeger gevolgde methode van HERMANN en BOERHAAVE de voorkeur verdiende, of althans in een akademischen Kruidtuin, die steeds aan het standpunt der wetenschap dient te beantwoorden, gevolgd moest worden. Een tijdelijk verblijf van LINNAEUS te Leiden, wiens inwoning bij CLIFFORT, met de daaraan verbondene werkzaamheden, had opgehouden, scheen aan VAN ROIJEN, voor de vervulling van zijnen wensch, eene gunstige gelegenheid aan te bieden. Volgens den schrijver der *Historia rei herbariae* (20) zocht hij namelijk dien beroemden botanicus, tegen een vast jaarlijksch inkomen, over te halen, den akademischen Kruidtuin naar het systema sexuale te rangschikken. Gelijk nu de minder vriendschappelijke verhouding, waarin VAN ROIJEN toen, volgens denzelfden berigtgever, tot BOERHAAVE stond, wel-

ligt tot den ijver bijdroeg, waarmede hij LINNAEUS tot dat einde aanzocht, zoo werd de laatste wederkeerig door een gevoel van dankbaarheid jegens BOERHAAVE verhinderd, aan dat aanzoek gevolg te geven. Om echter noch den een, noch den anderen voor het hoofd te stooten, wist het vindingrijk vernuft van LINNAEUS een geschikten uitweg te vinden. Hij ontwierp namelijk eene afzonderlijke, deels natuurlijke, deels kunstmatige klassificatie, om daarnaar de in den Hortus aanwezige planten te ordenen. Nadat dit werk volbragt was, heeft VAN ROIJEN zelf, in zijnen *Florae Leidensis prodromus*, die methode beschreven (21), hoewel men deze, wederom volgens SPRENGEL, voor wiens onpartijdigheid ik geenszins zou durven instaan, meer voor het werk van LINNAEUS, dan van den Leidschen hoogleeraar houden moet. Ofschoon VAN ROIJEN, na de uitgaaf van dien *prodromus*, nog 14 jaren lang het botanische onderwijs bleef waarnemen, zoo zijn daarvan echter geene latere vruchten openbaar geworden. Zijn voornemen althans, om eene monographie der heideplanten te geven (22), is onvervuld gebleven. Dat de Leidsche hoogleeraar echter werkelijk het plan voor een zoodanig werk ontworpen had en daaraan nog in de laatste jaren zijns levens gearbeid heeft, blijkt uit een veertigtal schoone afbeeldingen, die tot opheldering van het *Ericetum Africanum* bestemd waren, en waarvan alsnog eenige exemplaren, benevens de gegraveerde kopere platen zelve, aanwezig zijn, afkomstig uit de nalatenschap van wijlen den Leidschen hoogleeraar BRUGMANS (23). Over dat voornemen aan zijnen vriend HALLER schrijvende, beklaagt hij zich zeer over gebrek aan tijd, waardoor hij zelfs verhinderd werd zijne verzameling gedroogde planten naar wensch uit te breiden (24). Dat VAN ROIJEN niettemin met liefde voor die wetenschap vervuld bleef, blijkt zoowel uit den aangehaalden, aan HALLER geschrevenen brief, waarin hij dezen verzocht, hem zaden van planten uit den Harz en van de Rhetische Alpen toe te zenden, en uit de verdere met dezen, met LINNAEUS en anderen gehoudene briefwisseling, als uit het *Carmen elegiacum*, waarmede hij, 24 Mei 1754, het hoogleeraarsambt in de Kruidkunde aan zijnen neef DAVID VAN ROIJEN overdroeg. Bij die gelegenheid werd dan ook in de Acten van den akademischen Senaat opgeteekend, dat hij gedurende vele jaren, met gelukkig gevolg en *magno Academiae emolumento et ornamento*, zijne betrekking had waargenomen.

Behalve de reeds opgenoemde akademische redevoeringen heeft VAN ROIJEN geene geschriften van geneeskundigen inhoud uitgegeven. Door de *praxis Boerhaaviana*, die, volgens zijn schrijven aan HALLER, op hem was overgegaan, moet, blijkens het boven aangevoerde, hoofdzakelijk slechts het theoretische onderwijs in de geneeskundige praktijk verstaan worden, waarvoor de *Aphorismi* van zijnen leermeester tot leiddraad verstrekt zullen hebben. Uit de *Ordines Lectionum* is evenwel zigtbaar, dat hij, van 1755 af, gewoon was lessen over de *morbi chronici* te houden, terwijl de *vires medicinales stirpium*, zoo als reeds vermeld is, in het Collegie over de Botanie verklaard werden.

Dat het den hoogleeraar VAN ROIJEN aan geene geschiktheid voor het geven van nuttig en onderhoudend onderwijs ontbrak, daarvoor schijnen zijne klassieke vorming en smaakvolle geleerdheid het beste bewijs te kunnen leveren. Van die ware eruditie dragen zijne latijnsche dichtstukken de onmiskenbare blijken. Vooral munten de vroeger aangehaalde elegieën over we-

tenschappelijke onderwerpen, in bevalligheid, levendigheid en zoetvloeijendheid uit, zoodat VAN ROIJEN, naar de meening van een allezins bevoegd beoordeelaar (25), onder de goede latijnsche dichters van lateren tijd eene eervolle plaats bekleedt. Ook blijkt uit de verzameling zijner *Poëmata*, door hem zelven in 1778 uitgegeven, dat de lust tot letterkundige uitspanningen hem tot in hoogen ouderdom bijbleef. Gelijk hij, kort vóór zijn verkregen emeritaat, het tweede eeuwfeest der Leidsche hoogeschool door het uitspreken van een latijnsch dichtstuk opluisterde (26), zoo bezong hij in het daarop volgende jaar den lof van het *otium literarium*, waarin het hem vergund werd te deelen (27). Dit voorregt viel hem nog 4 jaren lang te beurt, daar hij den 28sten Februarij 1779 uit dit leven werd weggenomen, zoodat hij een 75jarigen ouderdom heeft mogen bereiken (28). Zijn lijk werd 6 Maart in een graf van het hooge choor in de Pieterskerk begraven.

Gelijk VAN ROIJEN de betrekking van akademisch docent gedurende een tijdvak van 50 jaren heeft waargenomen, zoo is dit evenzeer het geval geweest met zijnen ambtgenoot GAUBIUS, die in hetzelfde jaar met hem geboren was, reeds spoedig na hem aan de Leidsche hoogeschool verbonden werd, en nog een jaar langer dan VAN ROIJEN in het leven gespaard is gebleven. Over dien veeljarigen ambtgenoot van VAN ROIJEN, over HIERONYMUS DAVIDES GAUBIUS, wiens naam in de geschiedenis der wetenschap met roem vermeld staat, moet ik thans opzettelijk en met eenige meerdere uitvoerigheid handelen, vermits die hoogleeraar, gedurende de laatste helft der vorige eeuw, niet alleen door zijne akademische lessen, maar hoofdzakelijk door de uitgave zijner *Institutiones pathologiae medicinalis*, een boek, dat in de meest bekende Europesche talen is overgezet, eenen even grooten, en geenszins binnen de grenzen van ons vaderland beperkten, invloed op het theoretisch-geneeskundig onderwijs gehad heeft, als vóór hem het geval geweest was met zijnen leermeester BOERHAAVE.

Bij groote mannen gebeurt het niet zelden, dat hun aanleg voor iets groots en uitstekends, in jeugdigen leeftijd nog niet ontdekt, of althans door hen, aan wier leiding zij worden toevertrouwd, niet begrepen wordt. Onder de beroemde natuur- en geneeskundigen der vorige eeuw was dit het geval met BOERHAAVE, LINNAEUS en HALLER. Hetzelfde verschijnsel werd bij GAUBIUS waargenomen. Op 24 Februarij 1705, uit ouders tot den fatsoenlijken stand behoorende, te Heidelberg geboren, werd hij, na in de ouderlijke woning als kind eene zorgvuldige opvoeding genoten te hebben, voor zijne eerste wetenschappelijke opleiding, aan een in zijne geboorteplaats gevestigd Jesuiten-Collegie toevertrouwd. Dit gesticht werd later, toen zijne ouders begrepen, dat aan den jeugdigen knaap godsdienstige begrippen, in strijd met het hervormd kerkgenootschap, tot hetwelk hij behoorde, konden ingeprent worden, verwisseld met de, in dien tijd zeer beroemde, voor opvoeding en onderrigt dienende, en met het weeshuis te Halle vereenigde, inrigting van AUGUST HERMANN FRANCKE. Op die leerschool zou de jonge GAUBIUS gymnasiaal onderwijs, en wat er verder tot voorbereiding voor de akademische studiën noodig is, ontvangen, doch gevoelde zich aldáár zoo diep ongelukkig, dat hij reeds, na een kortstondig verblijf, dringend verzocht ontslagen te worden, en naar Heidelberg te mogen terugkeeren. Aan dat verlangen werd voldaan,

en zijne ouders ontvingen toen, gelijktijdig met hunnen zoon, van den reeds genoemden, aan het hoofd der door hem in het leven geroepene inrigting geplaatsten Paedagoog eenen brief, die het weinig opwekkende berigt inhield, dat hun zoon geen aanleg tot studie had, dat hij eigenlijk voor niets geschikt was, en dat er hoogstens een koopman uit groeijen kon. Die voorspelling van den zeer bekwamen, doch misschien wat al te streugen FRANCKE is door de uitkomst gelogenstraft, en reeds spoedig na zijne terugkomst in de ouderlijke woning opende zich voor den levenslustigen jongeling een beter verschiet, doordien zijn oom JOHANNES GAUBIUS, Geneesheer en Stads-Doctor te Amsterdam, zich bereid verklaarde, hem verder onder zijne leiding te nemen. Uit een drietal brieven aan FREDRIK RUYSCH geschreven, en de door dezen daarop gegeven antwoorden (29), leeren wij dien oom als een man kennen, die niet slechts in de geneeskundige praktijk, maar ook in wetenschappelijke vraagstukken en in fijnere ontleedkundige onderzoekingen groot belang stelde. Zulk een man was allezins geschikt, door leiding en voorbeeld op zijnen jongen neef gunstig te werken. Op zijnen raad bezocht deze eerst de Harderwijksche hoogeschool, alwaar hij 1 Junij 1722 als student werd ingeschreven, en vooral het onderwijs van den toen reeds hoogbejaarden BARTHOLOMAEUS DE MOOR, in de Genees- en Kruidkunde, gedurende omstreeks twee jaren, schijnt genoten te hebben (30). Daarna ging hij naar Leiden, om onder BOERHAAVE, OOSTERDIJK SCHACHT, ALBINUS en VAN ROIJEN, zijne geneeskundige studiën te voltooijen. Met hoedanig gevolg dit geschied zij, kan blijken uit den inhoud van zijne, op 24 Augustus 1725, in het openbaar verdedigde *Dissertatio, qua idea generalis solidarum corporis humani partium exhibetur*, aan welk stuk de bijzondere eer te beurt viel van, eenige jaren later, herdrukt te worden. In dat proefschrift vindt men niet alleen eigene, van den schrijver zelven afkomstige denkbeelden, maar ook reeds sporen van het wetenschappelijk standpunt, waarop GAUBIUS, bij de verklaring van vele, bij den gezonden en zieken mensch voorkomende verschijnselen stond. Tot Doctor in de Geneeskunde bevorderd, begaf GAUBIUS zich naar Parijs, met het bepaalde doel om aldaar, onder de leiding der meest beroemde mannen, zich op de beoefening der Heelkunde toe te leggen. In die groote wereldstad vond hij eene voortreffelijke leerschool, en bij de meeste kunstbewerkingen, tijdens zijn verblijf aldaar verrigt, werd hij niet als leerling, maar als een bekwaam buitenlandsch geleerde, op wiens raad en goedkeuring men prijs stelde, beschouwd. In 1726 van deze buitenlandsche reis, die zich ook tot Zwitserland en een gedeelte van Duitschland had uitgestrekt (31), in het vaderland teruggekeerd, oefende GAUBIUS, gedurende korten tijd, de geneeskundige praktijk te Amsterdam uit, onder de leiding van zijnen oom, en vertrok toen naar Deventer, waar hij als Stads-Geneesheer beroepen was. Eene epidemie van gal- en rotkoortsen deed hem echter tegen het einde van 1727, op verlangen zijner vrienden en vooral van zijnen oom, die niet overal, waar het gevorderd werd, hulp verleenen kon, naar Amsterdam terugkeeren. Ook dit tweede verblijf in de hoofdstad was niet van langen duur, dewijl hem eene hoogere en betere betrekking door zijnen leermeester BOERHAAVE, bij wien hij reeds als student hoog stond aangeschreven, was toegedacht. Op raad van dezen veelvermogenden Maecenas,

die zelf van een deel zijner werkzaamheden wenschte ontheven te worden, werd hij namelijk als *Lector Chemiae* naar Leiden beroepen, en aanvaardde deze betrekking, 21 Mei 1731, met eene *Oratio, qua ostenditur, Chemiam artibus academicis jure esse inserendam* (32). Op die wijze zag GAUBIUS zich voortaan een nuttigen en aangenamen werkkring aangewezen, die veel meer met zijne natuurlijke neiging strookte, dan het waarnemen der geneeskundige praktijk. Dat deze laatste voor GAUBIUS weinig aantrekkelijks had, blijkt uit zijnen zoo even aangehaalden brief aan HALLER, waarin hij, over zijne vroegere vestiging te Deventer sprekende, zegt: „Facturus praxin medicam, a qua alienissimus eram." Evenzoo noemt hij het hem te beurt gevallen Lectoraat in de Scheikunde eene verligting van het „molestissimae praxeos taedium." Daarna verhaalt hij aan dezen zijnen veeljarigen vriend, hoe zijn geluk niet alleen vermeerderd werd door zijne, tegen het einde van 1734 (20 September) ontvangene aanstelling tot gewoon hoogleeraar bij de Leidsche Geneeskundige Faculteit, maar ook door zijn, in het jaar daarop, voltrokken huwelijk, met de oudste dochter van zijnen Amsterdamschen oom. Van zijne uit dien echt gesproten 6 kinderen werden hem 4 meisjes en een veel belovend zoontje, reeds in jeugdigen leeftijd, door den dood ontnomen. Zelf genoot hij doorgaans eene goede gezondheid, en mogt onder het genot daarvan, tot aan vervulden 70jarigen leeftijd toe, de hem opgedragen akademische werkzaamheden verrigten. Toen echter verzocht hij, evenzeer als zijn nog iets oudere ambtgenoot VAN ROIJEN, van het houden der akademische lessen ontheven te worden, aan welk verzoek gereedelijk voldaan werd (33). Zes jaren lang mogt GAUBIUS zijn verkregen emeritaat overleven en werd 29 November 1780, door eene korte doch hevige koortsziekte, uit dit leven weggenomen (34).

Onder de aan GAUBIUS te beurt gevallen eereblijken verdient vermeld te worden zijne benoeming tot consulerend geneesheer van den toen nog jeugdigen Erfstadhouder Prins WILLEM V, welke betrekking tot aan zijn dood toe door hem werd waargenomen, zoodat hij ook aan Prinses WILHELMINA, van den tijd harer echtvereeniging af, en aan de uit dit huwelijk gesproten vorstelijke telgen meermalen zijnen geneeskundigen bijstand verleend heeft. Even eervol was voor den Leidschen hoogleeraar de met grooten aandrang gedane uitnoodiging van de Russische Keizerin ELISABETH, om zich als geneesheer aan haar hof te willen verbinden. Aan dat aanzoek heeft hij echter geen gehoor gegeven, in weêrwil van de herhaalde pogingen, die er aangewend werden om hem tot het aanvaarden van die betrekking over te halen. Onder de daartoe gebezigde middelen behoorde insgelijks dit, dat men, door den toenmaligen keizerlijken lijfarts ABRAHAM KAAUW BOERHAAVE (van moederszijde oomzegger van den Leidschen hoogleeraar BOERHAAVE), aan de vrouw van GAUBIUS de groote voordeelen, genoegens en eerbewijzen, die aan de genoemde betrekking bij het Russische hof verbonden waren, schriftelijk liet bekend maken. Doch ook dit geschiedde vruchteloos, daar de hoogleeraar zich door de naauwste banden aan de Leidsche hoogeschool verbonden gevoelde. Aan deze toch genoot hij de grootste achting, niet alleen van zijne talrijke leerlingen, maar ook van zijne ambtgenooten, onder welke laatsten hij, volgens zijnen brief aan HALLER (23 Maart 1743), VAN ROIJEN, SCHUL-

TENS en HEMSTERHUIS tot bijzondere vrienden had. Het Rectoraat der hoogeschool werd driemalen door hem bekleed, in 1746, 1762 en 1774. De beide eerste keeren sprak GAUBIUS, bij het nederleggen dier betrekking, *de Regimine mentis quod Medicorum est*, en de laatste maal (9 Februarij 1775) *de admirandis divinae providentiae documentis in condenda, tuenda et amplificanda Academia Lugduno-Batava* (35). Ook uit die geschriften leeren wij hem kennen als een menschkundig en wijsgeerig denker, die tevens met den omvang zijner wetenschap allezins vertrouwd was, terwijl laatstgenoemde Oratie, bij het vieren van het tweede eeuwfeest uitgesproken, zeer wetenswaardige tot de geschiedenis der hoogeschool betrekkelijke bijzonderheden bevat, en zich nu nog met belangstelling lezen laat. Of zij evenzoo ook bij het uitspreken werd aangehoord is onzeker, vermits WIJTTENBACH, gelijk bekend is, aangaande den toenmaligen Orator gezegd heeft: „Per tres continuo horas dixit, nemine audiente."

Niet slechts als geleerde, maar ook als mensch wordt GAUBIUS door zijne tijdgenooten en leerlingen zeer geroemd. Zij prijzen inzonderheid zijne met naauwkeurige en veelzijdige kennis gepaard gaande bescheidenheid en arbeidzaamheid, terwijl naauwgezetheid en dienstvaardigheid, vooral ook zigtbaar in het helpen en weldoen der armen, voor karaktertrekken des hoogleeraars mogten gehouden worden. Daarenboven stond hij bij zijne vrienden bekend als een man van een kalm en vroom gemoed, die rampen en wederwaardigheden des levens met christelijke onderwerping droeg (36).

Ook op het gebied van onderwijs en wetenschap verdient de naam van GAUBIUS met eere vermeld te worden. Aan zijne veeljarige lessen over de Scheikunde en over de theoretische Geneeskunde, die als om strijd door zijne leerlingen hoog gewaardeerd werden (37), had een aanzienlijk getal geneeskundigen, niet alleen in, maar ook buiten ons vaderland, zijne wetenschappelijke vorming voor een groot deel te danken. Om dit nader aan te wijzen, zal het noodig zijn, bij zijn tweeledig professoraat, dat hem aan de Leidsche hoogeschool achtereenvolgens werd opgedragen, afzonderlijk stil te staan.

GAUBIUS was als Scheikundige in de school van BOERHAAVE gevormd, en had tevens aan dezen zijnen leermeester, blijkens het reeds aangevoerde, zijne eerste betrekking als akademisch docent te danken. Uit die omstandigheid zou men kunnen vermoeden, dat de hooge achting voor BOERHAAVE, waarvan GAUBIUS bij elke voorkomende gelegenheid deed blijken, misschien zijn eigen onderzoek belemmerd en de onbevangenheid van zijn oordeel benadeeld heeft. Dit is echter geenszins het geval geweest, en eene meer opzettelijke beschouwing van de verdiensten, die GAUBIUS als hoogleeraar der Scheikunde gehad heeft, zal, naar ik vertrouw, het bewijs leveren, dat hij als zoodanig wel in de voortreffelijke school van BOERHAAVE gevormd, en van dezen zijnen leermeester in vele opzigten geestverwant was, maar dat hij daardoor niet is belet geworden, om bij het onderzoek van belangrijke vraagstukken zijnen eigenen weg te gaan, en om bij de verklaring van sommige scheikundige verschijnselen geheel van BOERHAAVE's theorie af te wijken.

Het zijn voornamelijk drie bijzonderheden, waarop ik, over genoemden hoogleeraar als Chemicus sprekende, meen te moeten wijzen: op de praktische rigting, waarin die wetenschap door hem beoefend werd; op de belang-

stelling, die hij aan nieuwere vorderingen en ontdekkingen liet te beurt vallen; en op de blijkbare voorliefde, die hij voor de organische Chemie, als het naauwst met de Geneeskunde verbonden, bezat.

Deed GAUBIUS de noodzakelijkheid eener geheel praktische beoefening der scheikunde reeds in zijne Inwijdingsrede, waarmede hij in 1731 het Lectoraat in de Chemie aanvaardde, uitkomen, door de inrigting van een Chemisch Laboratorium en de dáár te verrigten werkzaamheden, in tegenstelling van het studeervertrek als werkplaats der geleerden, met levendige kleuren te beschrijven, door den weg, waarop experimenteel onderzoek moet bewerkstelligd worden, en het naauw verband, dat er tusschen Chemie en Physica bestaat, aan te wijzen, en eindelijk door het toepasselijk gebruik van chemische kennis, waaraan alle deelen der geneeskundige wetenschap groote behoefte hebben, met voorbeelden op te helderen, evenzeer bewees zijn eigen voorbeeld, dat die praktische rigting niet alleen door hem aanbevolen, maar ook, zoowel bij het onderwijs, als bij eigen wetenschappelijk onderzoek, waarvan hij de uitkomsten aan het oordeel van een grooter publiek wenschte te onderwerpen, door hem zelven getrouw gevolgd werd. Zoo is het mij bijv. uit enkele nog bewaard geblevene *Ordines Lectionum*, die tot de eerste jaren van zijn professoraat betrekking hebben (1734—1739), gebleken, dat de chemische lessen van GAUBIUS grootendeels in het doen van proeven in het Laboratorium bestonden, en bij voorkeur de vaste deelen en vochten van het menschelijk ligchaam, zoowel in pathologischen als physiologischen toestand, tot onderwerp hadden (38). Dat ook de overige, inzonderheid de pharmaceutische en pharmacologische lessen van den hoogleeraar, door chemische praeparaten en andere specimima werden opgehelderd, kan uit de uitgestrekte verzameling van zoodanige, na den dood van GAUBIUS verkochte, voorwerpen (39) afgeleid worden. Daarenboven is het bekend, dat hij als akademisch docent zijne leerlingen meermalen tot het bewerkstelligen van belangrijke scheikundige ontledingen aanspoorde. De, met talrijke eigene experimenten voorziene en deels onder de bijzondere leiding van GAUBIUS vervaardigde, akademische proefschriften van DOORSCHODT, *Over de melk*, van TEN HAAFF, *Over de gal*, en van FORSTEN, *Over de canthamides*, kunnen daarvan het bewijs leveren (40). En wat de zorgvuldige manier betreft, waarop GAUBIUS zelf gewoon was zoodanige onderzoekingen in het werk te stellen, daarvan leveren zijne *Adversaria varii argumenti* (41) meer dan ééne luisterrijke proeve op. Men denke aan zijne Verhandeling *Over het water der Noordzee langs onze kusten*, aan zijne *Waar- en proefnemingen aangaande het bij eene lagere temperatuur stollende, doch niettemin vlugtige bestanddeel (stearopten) van vele etherische oliën*, bovenal aan zijn naauwkeurig onderzoek van sommige hoog geroemde geneesmiddelen. Onder deze laatste wil ik alleen herinneren aan de zoogenaamde *luna fixata* LUDEMANNI, een middel, door welks bereiding en toediening die Duitsche kwakzalver en paradoxe geleerde, te Amsterdam grooten opgang maakte, en dat GAUBIUS als zinkasch, of, volgens onze tegenwoordige spreekwijze, als *oxydum zinci* deed kennen. Opmerkelijk is het vooral, dat de Leidsche hoogleeraar zich bij dat onderzoek reeds van de blaaspijp bediend heeft.

Ofschoon GAUBIUS, bij de praktische rigting zijner chemische studiën, aan

de theoretische verklaring minder gewigt hechtte, zoo toonde hij echter, dat hij ook in dat opzigt met den tijd voortging. Overeenkomstig de leer van STAHL, welke in dien tijd algemeen omhelsd werd, verklaarde hij dan ook, dat het verschil tusschen de zoo even genoemde zinkbloemen en het metaal zelf hierin gelegen is, dat het bij de vervaardiging dier zinkbereiding ontweken *phlogiston*, bij het bewerkstelligen der reductie terugkeert. Doch het waren minder deze en andere, tot het formeele betrekkelijke leerstukken, dan wel zoodanige vorderingen en ontdekkingen zijner tijdgenooten, die in staat zijn zakelijke kennis te verschaffen, waarin de hoogleeraar het meeste belang stelde. Dit gold bijv., om het gezegde door enkele voorbeelden op te helderen, van de proeven aangaande de scheikundige eigenschappen van het maagsap en van de gal, tot welker bevestiging het gezag van GAUBIUS niet weinig bijdroeg (42). — Zoodra het experimenteel onderzoek van GAHN en SCHEELE bewezen had, dat de dierlijke beenderen grootendeels uit phosphas calcis bestaan, was GAUBIUS bereid dit toe te stemmen (43), niettegenstaande hij vroeger het anorganische bestanddeel, in de uitgebrande beenderen bevat, voor eene grondstof gehouden had. Het belangrijk onderzoek daarentegen, door JOSEPH BLACK, CULLEN's beroemden leerling en opvolger, zoowel te Edinburg als vroeger te Glasgow, aangaande het koolzuur bewerkstelligd en openbaar gemaakt (1754 en 1756), schijnt aan GAUBIUS minder voldaan te hebben (44). Dit wekt te regt onze bevreemding op. Staan toch de uitkomsten, die BLACK door zijne experimenten verkreeg, in het naauwste verband met de daarop gevolgde ontdekkingen van CAVENDISH, PRIESTLEY en LAVOISIER, evenzeer werd bij GAUBIUS, door het acht geven op sommige tot de ademhaling betrekkelijke verschijnselen, een vermoeden, of wil men liever, een voorgevoel opgewekt aangaande de zamengestelde natuur der dampkringslucht (45), wier ontdekking, zoo als men weet, den grondslag van de leer des beroemden Franschen hervormers heeft uitgemaakt. Was die *pneumatische theorie*, zoo als men het stelsel van LAVOISIER, met het oog op den gang van zijn onderzoek, genoemd heeft, bij uitnemendheid geschikt om de door GAUBIUS aangehaalde feiten op te helderen, niet minder verdient het onze opmerking, dat de Leidsche hoogleeraar in het jaar 1738, toen men nog niets aangaande de chlore en hare eigenschappen kende, in zijne *Methodus concinnandi formulas medicamentorum* reeds het voorschrift gegeven heeft van eenen *vapor antiloimicus*, dat is, van pestwerende dampen, die tot zuivering van huizen en kamers, uit een mengsel moesten ontwikkeld worden, uit salpeter, keukenzout, wijnazijn en verdund zwavelzuur zamengesteld (46). — Blijkt uit deze en andere proeven, dat GAUBIUS een ijverig en zeer verdienstelijk beoefenaar der Scheikunde geweest is, dan moet men het in dubbele mate waarderen, dat hij niettemin voor eene eenzijdige en overdrevene toepassing van die wetenschap, waaraan vele geneeskundigen zich hadden schuldig gemaakt, bij elke voorkomende gelegenheid, meende te moeten waarschuwen. Van de helderheid en scherpzinnigheid, waarmede dit geschiedde, levert de schoone en geheel in den geest van BOERHAAVE opgestelde Oratie, waarmede GAUBIUS, 18 October 1734, het gewoon hoogleeraarsambt in de Geneeskunde en Scheikunde aanvaardde, eene merkwaardige proeve op (47).

Behalve de Scheikunde vonden ook de beschrijvende natuurwetenschappen

en de ontleedkunde in onzen Leidschen hoogleeraar een grooten voorstander en vlijtigen beoefenaar. Als zoodanig heeft hij zich, gedurende een 40jarig tijdvak, door woord en daad doen kennen (48). Ware GAUBIUS met de kennis der lagere diersoorten minder vertrouwd geweest, zoo had hij het beroemde werk van SWAMMERDAM, onder den titel: *Bijbel der Natuur* uitgegeven, onmogelijk op die wijze als het geschied is, in de latijnsche taal kunnen overbrengen. Die taak is dan ook allerloffelijkst door hem volbragt (49). — Zoo als de kennis der insecten voor GAUBIUS groote aantrekkelijkheid had, zoo beoefende hij ook, wat de Anatomie van het menschelijk ligchaam betreft, bij voorkeur dat gedeelte, hetwelk zich met het onderzoek van het fijne maaksel der deelen bezig houdt. Tot dat einde maakte hij gaarne gebruik van de gunstige gelegenheid, die hem hiervoor werd aangeboden door het tijdelijk verblijf van den reeds toen beroemden LIEBERKUEHN aan de Leidsche hoogeschool. Hoewel toch deze jeugdige geleerde, die zich, bij buitengewoon gunstigen aanleg, eene bijzondere geoefendheid in het maken van mikroskopische voorwerpen verworven had, te Jena, of elders, waar hij zijne akademische studiën volbragt, den doctoralen graad had kunnen verkrijgen, zoo meende hij hiervoor echter aan de Leidsche hoogeschool, die toen nog in het bezit van haren BOERHAAVE was, de voorkeur te moeten geven. Gelijk nu LIEBERKUEHN tot aan den tijd zijner promotie te Leiden (30 Julij 1739), de lessen van ALBINUS en van GAUBIUS met belangstelling bijwoonde, zoo maakten ook dezen wederkeerig van zijnen omgang, zijne aanwijzingen en groote technische bekwaamheid gaarne gebruik, om zich met fijnere ontleedkundige onderzoekingen gemeenschappelijk bezig te houden. Vele der anatomische praeparaten, die na den dood van GAUBIUS in het openbaar verkocht werden, zijn in dien tijd door hem vervaardigd geworden, en hadden niet alleen op de physiologische, maar ook op de vergelijkende en de pathologische Anatomie betrekking. Zoo als onder die, deels gedroogde, deels in spiritus bewaarde specimina, eenige van RUYSCH afkomstige voorwerpen gevonden werden, zoo had ook LIEBERKUEHN zich bevlijtigd eenige schoone injectie-praeparaten voor zijnen vriend en leermeester GAUBIUS te maken. Zelfs nog na zijn vertrek uit Holland, zond LIEBERKUEHN hem, met geleidenden brief van 21 Februarij 1743, een kostbaar, tevens met een mikroskopischen toestel voorzien, kistje met eenige fijne, door het gewapend oog te beschouwen voorwerpen, die zoowel op de vergelijkende Ontleedkunde als op de Anatomie van den mensch betrekking hadden (50).

De verdiensten van GAUBIUS als geneeskundige moeten grootendeels uit zijne geschriften beoordeeld worden, dewijl zijn praktische werkkring, blijkens hetgeen reeds vroeger werd medegedeeld, voor het geneeskundig onderwijs minder vruchtbaar geweest is, dan men had mogen verwachten. Onder die geschriften moet ik, naar tijdorde, in de eerste plaats gewag maken van zijnen aan de uitgaaf van PROSPER ALPINUS besteden arbeid (51). De daarop betrekkelijke omstandigheden leveren eene bijdrage op voor de kennis van zijn karakter en zijn voor hem al te zeer vereerend, dan dat ik ze niet met een woord vermelden zou. Genoemde Italiaansche schrijver had namelijk, in het begin der zeventiende eeuw, een in zeven boeken verdeeld latijnsch werk, *Over de voorspelling van leven en dood bij de zieken*, uitgegeven, en

daarin de voornaamste tot dit onderwerp betrekkelijke plaatsen uit HIPPOCRATES en andere oude schrijvers met zorg bijeengebragt, gerangschikt en toegelicht. Aan dit werk kende BOERHAAVE bijzonder groote waarde toe, zoodat hij meende, dat het, honderd jaren later, nog evenzeer verdiende bestudeerd te worden als in den tijd, toen het voor het eerst werd uitgegeven. Hij droeg daarom aan een zijner oudste en knapste studenten, RUDOLPH DIJKER (ingenio, industria, eruditione et modestia ornatissimus), de vereerende taak op, voor eene vernieuwde en tevens verbeterde uitgave van het werk zorg te dragen, tot welk einde slechts een enkel exemplaar, een te Frankfort in het licht gegeven, doch met drukfouten, verkeerde aanhalingen en woordverplaatsingen rijkelijk bedeelde nadruk, die in het bezit van BOERHAAVE was, dienen kon. Nadat nu het boek, volgens dezen tekst, op nieuw gedrukt was, werd het door BOERHAAVE met eene aanprijzende voorrede in het licht gegeven, zoodat het voortaan voor zijne leerlingen en anderen toegankelijk was. Onder de geneeskundigen, welke er bijzondere waarde aan toekenden, behoorde ook GAUBIUS, die het zich tot eene gewoonte gemaakt had, om bij het lezen de menigvuldige fouten, welke zoowel in de uitgaaf van DIJKER, als in andere elders gedrukte exemplaren waren overgebleven, op te teekenen en te verbeteren, vooral ook om de aanhalingen uit de prognostische werken van HIPPOCRATES getrouwer terug te geven, dan het door den Italiaanschen schrijver geschied was. Toen nu, na een 20jarig tijdsverloop, die op BOERHAAVE's aanraden bewerkstelligde nadruk van ALPINUS geheel was uitverkocht, deed de Leidsche boekverkooper bij GAUBIUS aanzoek, om hem voor het bezorgen eener nieuwe uitgave zijne aanteekeningen af te staan. De hoogleeraar was daartoe echter alleen dan bereid, wanneer het hem blijken mogt, dat BOERHAAVE dit voornemen goedkeurde. En welke was nu de meening van dezen zijnen vroegeren leermeester en toenmaligen ambtgenoot? Was hij van oordeel dat de vorige, onder zijn patronaat, door DIJKER bezorgde uitgaaf herdrukt moest worden? Verre van dien. BOERHAAVE stelde de hem ter inzage verstrekte aanteekeningen van GAUBIUS op zoo hoogen prijs, dat hij hem aanmoedigde als uitgever van een beteren ALPINUS op te treden. Voorwaar eene uitkomst, die beide geleerden tot eer verstrekt en gunstig afsteekt bij den laakbaren naijver, dien men somtijds, zelfs nog in de tegenwoordige humaniteits-eeuw, bij de beoefenaars van hetzelfde studievak aantreft.

Van den tijd af, dat aan GAUBIUS, behalve het scheikundig, ook het geneeskundig onderwijs werd opgedragen, trachtte hij beide vakken van wetenschap, zoo veel mogelijk, te verbinden. Gelijk ons dit reeds vroeger gebleken is uit eenige, tot de eerste jaren van zijn professoraat betrekkelijke *Ordines Lectionum*, zoo was het aan dit zelfde streven van den hoogleeraar toe te schrijven, dat hij aan den jaarlijkschen cursus over de Chemie eenige pharmaceutische lessen gewoon was toe te voegen, om daarin niet alleen de winkelbereidingen der geneesmiddelen te verklaren, maar ook over de geschiktste manier om medicamenten voor te schrijven, opzettelijk te handelen, en haar door voorbeelden op te helderen. Om voor die pharmaceutische lessen meer tijd te winnen, besloot hij echter weldra laatstgenoemd gedeelte, de behandeling der zoogenaamde *formulae magistrales*, met de daartoe betrek-

kelijke algemeene regels, voortaan achterwege te laten, en zijne leerlingen liever in het bezit te stellen van een gedrukt handboek, waarin de kunst van geneesmiddelen voor te schrijven in haren geheelen omvang behandeld werd. Dat handboek, onder den bescheidenen titel van *Libellus* uitgegeven, verscheen het eerst in 1739, en droeg zoo zeer de algemeene goedkeuring weg, dat het ook buiten 's lands meermalen herdrukt en in andere talen overgezet werd. De schrijver zelf gaf er, tot viermalen toe, eene nieuwe en telkens verbeterde uitgave van, de laatste in 1786. Dat dit werk niettemin thans verouderd is, volgt uit den aard der zaak, ofschoon het steeds een luisterrijk voorbeeld zal blijven opleveren van hetgeen GAUBIUS door grondige, naauwkeurige, duidelijke en klassieke behandeling van zijn onderwerp, in staat geweest is te leveren. Zelfs aarzel ik niet te verklaren, dat menig boek van lateren tijd, over hetzelfde onderwerp in het licht verschenen, wat kritiek, beknoptheid en duidelijkheid van voorstelling betreft, bij het werk van GAUBIUS allezins achterstaat, en dat dit laatste alsnog, bij oordeelkundig gebruik, met nut kan geraadpleegd worden (52).

Onder de letterkundige voortbrengselen van GAUBIUS is er echter geen, waaraan eene meer algemeene bekendheid te beurt is gevallen, dan aan zijn *Handboek der Geneeskundige Pathologie.* Gelijk dit werk bij zijne eerste verschijning, in 1758, grooten opgang gemaakt heeft, zoo werd het langer dan eene halve eeuw, voor het meest klassieke boek over een belangrijken tak van wetenschap gehouden, en als leiddraad bij het onderwijs gevolgd. Dien gunstigen invloed en die duurzame waardering had de *Pathologia medicinalis* zoowel aan inhoud als vorm te danken. Bij hare zamenstelling toch meende de auteur zich voor het eenzijdig standpunt te moeten wachten, op hetwelk zijne meest beroemde voorgangers, BOERHAAVE, HOFFMANN en STAHL zich geplaatst hadden, door hunne theoretische verklaring van de verschijnselen, welke aan het gezonde en zieke ligchaam van den mensch eigen zijn, enkel op mechanische, op dynamische, of op spiritualistische grondslagen te laten steunen. GAUBIUS daarentegen liet aan elk dier rigtingen haar regt wedervaren, overtuigd zijnde, dat de veelsoortige, aan den mensch en aan het dier eigene verrigtingen, noch in hare regelmaat, noch in hare afwijkingen, gekend kunnen worden, tenzij men alle momenten, die in het werktuigelijk zamenstel, in het chemisme der vaste deelen en vochten, en in den aard der organische krachten, waardoor het leven zich openbaart, gelegen zijn, behoorlijk in aanmerking neemt, en in overeenstemming tracht te brengen. Met zoodanigen ruimeren blik heeft GAUBIUS zijn onderwerp overzien, en dit op eene zoo grondige en veelal oordeelkundige wijze behandeld, dat men daaraan in den tijd, toen het boek werd uitgegeven, geene hoogere eischen had kunnen stellen. Gelijk het door zijn inhoud beantwoordde aan het toenmalig standpunt der wetenschap, die door de irritabiliteitsleer van HALLER een meer dynamisch karakter had aangenomen, zoo heeft de auteur daarenboven in de manier van behandeling, in de logische en consequente ontwikkeling zijner denkbeelden, en in de heerschappij over taal en vorm, meer dan gewone bekwaamheid aan den dag gelegd. Hoe grooter toch de rijkdom van zaken is, die door den schrijver behandeld werden, des te meer wordt men getroffen door zijn dialectisch talent en zijn beknopten, kernachtigen, dikwijls wonder-

spreukigen stijl, zoodat menigmalen de gewigtigste waarheden slechts in weinig woorden verkondigd worden (53). — Niettemin is ook dit boek, bij al zijne voortreffelijkheid, thans verouderd, en men zal zelfs gevaar loopen, de groote waarde, die het eens had, geheel te miskennen, wanneer men onzen tegenwoordigen tijd tot maatstaf neemt, en zich niet in het begin van de laatste helft der vorige eeuw verplaatst. Doet men dit laatste, dan zal men gereedelijk inzien, dat het toenmalig standpunt der Physiologie, die nog grootendeels van het licht der Scheikunde en van andere gewigtige hulpwetenschappen verstoken was, en welker voornaamste leerstukken niet op experimenten, maar op hypothetische grondslagen gebouwd waren, aan GAUBIUS geen volkomener inzigt in het wezen van den zieken mensch toeliet. Daarenboven houde men in het oog, dat de meeste aanmerkingen, die men op de *Pathologia medicinalis* en op de beide, reeds boven genoemde Redevoeringen, *de Regimine mentis* cet. (54) gemaakt heeft, betrekking hebben op zeer betwiste, steeds onopgelost geblevene, en boven ons begrip verhevene vraagstukken: over het verband tusschen ziel en ligchaam, de verhouding tusschen kracht en stof, het verschil tusschen physische en organische krachten enz. — Dat de schrijver zelf geenszins met zijnen arbeid ingenomen, maar daarentegen overtuigd was, dat daarin nog vele leemten waren overgebleven, blijkt uit de schoone en uitvoerige voorrede, die GAUBIUS, bij de tweede uitgaaf van het boek in 1763, tot zijne leerlingen rigtte, en uit het Berigt aan den Lezer, dat de hoogleeraar JOHANNES DAVIDES HAHN aan de derde, eerst na den dood van zijnen oom GAUBIUS voltooide, uitgaaf der *Institutiones Pathologiae medicinalis* liet voorafgaan, aan welks slot hij evenwel niet aarzelt om te verklaren: „dat GAUBIUS zich als schrijver van dit boek, al heeft het niet volkomen aan zijn verlangen voldaan, een schoon en blijvend gedenkteeken heeft opgerigt, door hetwelk de roem en de leerschool van een uitstekend man, nog duurzamer dan door steen en metaal, bij de nakomelingschap zal bestendigd worden (55)." Eindelijk moet ik nog vermelden, dat GAUBIUS enkele bijdragen geleverd heeft in de eerste deelen der *Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen* (56), en dat hij eene nieuwe uitgaaf bezorgd heeft van de *Elementa artis docimasticae* van CRAMER, gelijk mede van het bekende boek van PARENTI, *De dosibus medicamentorum*. Had de uitgestrekte werkkring des hoogleeraars hem meer tijd overgelaten, dan zou hij vermoedelijk nog in vele andere rigtingen de belangen der wetenschap bevorderd hebben. Over dat gebrek aan tijd beklaagde GAUBIUS zich meermalen, en betreurde het, dat hij zoo vele met zorg bijeengebragte aanteekeningen ongebruikt moest laten, en van menig vroeger voornemen, om ze voor de pers te bewerken, moest afzien.

Tot de ambtgenooten van VAN ROIJEN en GAUBIUS beboorde ook FREDRIK WINTER, een man, wiens naam als historisch persoon geenszins van gewigt ontbloot is, en die een grooten invloed op de rigting van het geneeskundig onderwijs aan de Leidsche hoogeschool heeft uitgeoefend, niettegenstaande hem slechts eene korte akademische loopbaan vergund werd. Den 7den Mei 1712 te Udem in het Kleefsche, wáár zijn vader NICOLAAS WINTER als Pruissisch ambtenaar woonachtig was, geboren, genoot hij zijne akademische opleiding,

sints 1731, eerst te Duisburg en daarna te Leiden, wáár hij 15 Junij 1736 tot Doctor in de Geneeskunde bevorderd werd. Aan zijne toen in het openbaar verdedigde Dissertatie *de motu musculorum* viel te regt de eer te beurt van onder de *Disputationes anatomicae selectae* van HALLER (57) herdrukt te worden. Naauwelijks was er na zijne promotie een jaar verloopen, toen hij de aanstelling ontving tot lijfarts van den toenmaligen Prins van Oranje Nassau (later WILLEM IV). Door den invloed van dezen zijnen beschermheer werd hij in het jaar 1740, aan de hoogeschool te Herborn beroepen, welke betrekking hij ruim drie jaren later verwisselde met het hoogleeraarsambt te Franeker, werwaarts hij 25 Junij 1744 beroepen was, om in de plaats van den hoogleeraar WIJER WILLEM MUIJS, die 19 April 1744 gestorven was (58), de Genees- en Scheikunde te onderwijzen, waaraan in 1747 ook het onderwijs in de Kruidkunde werd toegevoegd. De Oratie door WINTER, niet terstond bij zijne komst te Franeker, maar eerst later, bij zijne plegtige inwijding, op 26 April 1746, uitgesproken, behelsde vooral de toepassing zijner reeds vroeger ontwikkelde denkbeelden op de natuur- en kunsthulp, zoo als deze den hoofdinhoud der praktische Geneeskunde uitmaken (59). Den 8sten Augustus 1747 naar Leiden beroepen, aanvaardde hij het gewone, hem aldáár opgedragen hoogleeraarsambt in de Geneeskunde, met eene op 23 October uitgesprokene *Oratio de motu vitali et irritabilitate fibrarum* (60). Die inwijdingsrede zal, blijkens het daarin behandelde onderwerp, vermoedelijk eene geloofsbelijdenis van den schrijver geweest zijn, of althans de bestemming gehad hebben om zijn wetenschappelijk standpunt aan zijne aanstaande hoorders eenigermate te doen kennen. Die zaak is evenwel voor geen nader onderzoek vatbaar, daar WINTER's inwijdingsrede evenmin schijnt gedrukt te zijn, als zijne latere, op 8 Februarij 1751 uitgesprokene, Rectorale Oratie.

Nog in hetzelfde jaar van zijne komst te Leiden werd, bij Besluit der algemeene Staten, de waardigheid van lijfarts van den reeds genoemden Prins, Erfstadhouder der Vereenigde Nederlanden, aan den hoogleeraar WINTER opgedragen (61), gelijk dit mede een jaar later geschiedde ten opzigte van Hoogstdeszelfs zoon, den toenmaligen Erfprins. Zoowel aan deze eervolle betrekking, waarin hem, wat WILLEM V betreft, zijn ambtgenoot GAUBIUS is opgevolgd, als aan zijn akademischen werkkring, werd de hoogleeraar reeds op 16 November 1760, door den dood onttrokken, zoodat hij slechts een 48jarigen leeftijd heeft mogen bereiken (62). Zijn lijk werd 17 November in de Pieterskerk begraven (in een graf der zoogenaamde Kruiskerk).

Niettemin heeft WINTER, gedurende het 13jarig tijdvak dat de Leidsche hoogeschool hem bezat, veel tot vermeerdering van haren roem bijgedragen, daar hij, zoowel op physiologisch als pathologisch gebied, nieuwe inzigten had, die, naar zijne meening, voor eene hervorming der theoretische Geneeskunde geschikt waren. Het eigenaardig vermogen namelijk, waardoor de spiervezelen ook dan nog, als zij van het overige ligchaam zijn afgescheiden, tot zamentrekking genoopt kunnen worden, en hetwelk HALLER, in navolging van GLISSON, met den naam *irritabiliteit* bestempeld heeft, wekte in groote mate de belangstelling van WINTER op, zoodat hij zich, gedurende zijn geheele wetenschappelijke loopbaan, met dit onderwerp bezig gehouden, en het niet alleen op de Physiologie, maar evenzeer op de Pathologie en Therapie

toegepast heeft. Daar dit deels in zijne in 1736 verdedigde akademische Dissertatie, deels in zijne te Franeker en Leiden gehoudene Oratiën geschied is, zoo heeft hij dienaangaande geene kennis kunnen dragen van de belangrijke later door HALLER bewerkstelligde proeven, die in het tweede deel der werken van de Koninklijke Societeit te Göttingen in 1752 werden uitgegeven, en later in het vierde deel der *Elementa Physiologiae*, bij de behandeling der *motus musculorum phaenomena*, nader werden toegelicht. Het zou mij te ver leiden, als ik beproeven wilde, de punten van overeenkomst en van verschil tusschen WINTER en HALLER aan te wijzen, en het zou daarenboven thans te weinig belangrijk zijn, dewijl de leer over de krachten of eigenschappen der bewerktuigde ligchamen, die men gevoel en beweging noemt, in de nieuwere Phijsiologie op een geheel ander standpunt dan vroeger gekomen is. Niettemin moet men de verdiensten blijven erkennen, die beide genoemde mannen zich daaromtrent verworven hebben, en vooral de waarheidsliefde en volharding waarderen, waarmede zij, ook bij het ondervinden van tegenspraak, in hun onderzoek zijn voortgegaan. Gelijk HALLER daarvoor bij zijne leerlingen JOHANN GEORG ZIMMERMANN, GEORG CHRISTIAN OEDER en anderen groote belangstelling wist op te wekken (63), zoo geldt hetzelfde van den Leidschen hoogleeraar, wiens leerlingen insgelijks de denkbeelden van hunnen meester, waarmede zij bovenal door zijne mondelinge voordragten werden bekend gemaakt (64), verdedigden, of de waar- en proefnemingen, waarop deze steunden, uitbreidden (65). Onder onze in WINTER's school gevormde landgenooten waren het vooral LAMBERTUS BICKER (66), IMAN JACOB VAN DEN BOSCH (67) en GUALTHERUS VAN DOEVEREN (68), die aangaande genoemd onderwerp belangrijke en door eigen onderzoek verkregene uitkomsten en opmerkingen hebben medegedeeld. Op die wijze ging derhalve de door WINTER verkondigde leer, of liever, de methode van onderzoek, die hij op den gezonden en zieken mensch meende te moeten toepassen, geenszins met zijnen dood verloren, maar bleef, zoowel in zijne geschriften als in zijne leerlingen voortleven. En dat dezen haar wederkeerig tot een volgend geslacht deden overgaan, blijkt uit het voorbeeld van den verdienstelijken, in VAN DOEVEREN's school gevormden GUALTHERUS FORSTEN VERSCHUIR (69). Ook op twee andere leerlingen van VAN DOEVEREN, MATTHIAS VAN GEUNS (70) en RUDOLPH FORSTEN (71), mag dit evenzeer worden toegepast. — Doch ik bespeur, dat ik reeds te veel in bijzonderheden getreden ben, en dat ik gevaar zou loopen, meer over de geestverwanten en volgelingen van WINTER, dan over dien hoogleeraar zelven te spreken. Evenwel vertrouw ik, dat de medegedeelde bijzonderheden eene genoegzame aanwijzing behelzen van de groote verdiensten, die hij zich, wat den gang zijner studiën en den aard van zijn theoretisch onderwijs betreft, aan de Leidsche hoogeschool heeft verworven. De gevolgtrekking toch, die uit het aangevoerde mag worden afgeleid, is deze, dat genoemde hoogleeraar evenzeer en nog meer dan zijn ambtgenoot GAUBIUS, op de noodzakelijkheid van een physiologischen grondslag voor de Leer van den zieken mensch gewezen, en zoo op de rigting van het geneeskundig onderwijs aan de Leidsche hoogeschool geenen voorbijgaanden, maar blijvenden invloed heeft uitgeoefend. Dit moet te meer het geval geweest zijn, dewijl WINTER althans eenigermate voorzien heeft in het groote gemis van

praktisch onderwijs, dat, blijkens het vroeger aangevoerde, bij de Medische Faculteit plaats had. Bij zijne komst te Leiden vond hij namelijk »alle de departementen der Medicijnen geoccupeerd", zoodat hij aanbood een Collegium casuale te houden, d. i. praktische oefeningen in het behandelen van lijders, die hem door Stads-Doctoren zouden worden toegezonden. Dat aanbod, waaraan alleen de voorwaarde verbonden was, dat de recepten van de aan zijne lijders voorgeschrevene geneesmiddelen in de Stads-Apotheek zouden worden gereed gemaakt, droeg de goedkeuring van Curatoren weg, en er werd onmiddellijk gevolg aan gegeven (72). Dat de hoogleeraar met die Polikliniek, waaraan de studenten, bij het ontbreken van elke andere gelegenheid voor praktische geneeskundige oefeningen, dubbele waarde gehecht zullen hebben, tot aan zijnen dood toe is voortgegaan, blijkt uit de jaarlijks in de *Resolutiën van Curatoren* vermelde toekenning van een *douceur* voor het gereedmaken van de door WINTER voorgeschrevene geneesmiddelen (73). Aangaande het getal der behandelde lijders en andere op die Polikliniek betrekkelijke bijzonderheden is mij niets gebleken, en ik heb daaromtrent alleen enkele korte, door buitenlanders, die te Leiden studeerden, aan HALLER medegedeelde berigten aangetroffen (74).

Bij den grooten opgang, die aan WINTER's lessen te beurt is gevallen, in een tijdvak, dat ook de Anatomie, zoo als uit ons eerstvolgend Opstel blijken zal, in de Medische Faculteit uitstekend vertegenwoordigd werd, is het voorzeker niet te verwonderen, dat insgelijks aan de physische en chemische studiën, en aan de beschrijvende natuurwetenschappen groot gewigt gehecht werd. Want al waren deze niet in staat om het dynamische element, dat bij de verklaring der levensverrigtingen van den gezonden en zieken mensch de voornaamste plaats begon in te nemen, regtstreeks op te helderen, zoo lag het echter voor de hand, dat de beoefening dier wetenschappen, als geheel op waarneming en proefondervindelijk onderzoek steunende, eene voortreffelijke voorbereiding was voor de studie der geneeskundige wetenschap, aan welke men door de experimenteele Physiologie een vasteren grondslag trachtte te verschaffen. Het zal daarom noch overbodig, noch met het onderwerp, dat ons heeft bezig gehouden, in strijd zijn, als ik daaraan eene korte beschouwing toevoeg van de proefondervindelijke Natuurkunde en van de daarin door MUSSCHENBROEK gegevene lessen. Gelijk dit zal kunnen dienen om onze berigten over het botanische onderwijs van VAN ROIJEN en het scheikundige van GAUBIUS met die over een aanverwant studievak aan te vullen, zoo zal het tevens beschouwd kunnen worden als een vervolg op ons vroeger geschiedverhaal aangaande het bij de Leidsche hoogeschool gegeven onderwijs in de Physica experimentalis.

PIETER VAN MUSSCHENBROEK werd 14 Maart 1692 te Leiden geboren, en studeerde aldáár niet alleen in de mathematische en physische wetenschappen, maar ook in de Geneeskunde, waarin hij zich 12 November 1715 den Doctoralen graad verwierf (75). Hij verdedigde zijne Dissertatie in het openbaar en had zijnen leermeester JOHANNES JACOBUS RAU tot promotor (76). Na deze zijne promotie ondernam hij eene wetenschappelijke reis, met het bepaalde doel om in Engelands hoofdstad, den beroemden NEWTON en zijne leer, tot wier verspreiding hij later, evenzeer als 's GRAVESANDE, het zijne

bijdroeg, nader te leeren kennen. Daarna in het vaderland teruggekeerd, en reeds toen als wis- en natuurkundige met lof bekend, werd hij 25 Julij 1719, honoris causa, tot A. L. M. et Philosophiae Doctor aan de Leidsche hoogeschool gepromoveerd (77), en werd spoedig daarna, eerst te Duisburg en later in 1723 te Utrecht, als hoogleeraar in de genoemde wetenschappen aangesteld. Ook te Leiden, werwaarts hij 16 jaren later (21 December 1739) beroepen werd, in de plaats van JACOBUS WITTICHIUS (78), was hem het onderwijs in diezelfde vakken, met uitzondering van de Wiskunde, die zijn 2 jaren later te Leiden gekomen ambtgenoot, JOHANNES LULOFS, onderwees (79), opgedragen. MUSSCHENBROEK aanvaardde zijne betrekking aan de Leidsche hoogeschool 25 Januarij 1740 (80). Daarenboven werd hij 12 Maart 1742 tot Praefectus Laboratorii Physici aangesteld, om als zoodanig aan 's GRAVESANDE op te volgen (81). Dat Directeurschap van het physische Kabinet was van toen af van meer belang, dewijl Curatoren, bij besluit van 12 April 1742, de door 's GRAVESANDE nagelatene private collectie instrumenten voor het mathematische en physische onderwijs — voor eene som van fl. 3931 — hadden aangekocht (82). Bij de aanzienlijke vermeerdering van voorwerpen, die de verzameling voor proefondervindelijke Natuurkunde daardoor verkregen had, was nu natuurlijkerwijze het vroegere, bij het Laboratorium physicum behoorende instrumentkamertje veel te klein geworden, zoodat Curatoren, 8 Februarij 1743, besloten tot den aanbouw van eene meer geschikte localiteit, waartoe de aangekochte, aan voornoemd Laboratorium belendende kleine huizen eene geschikte gelegenheid opleverden (83). — Ofschoon MUSSCHENBROEK gedurende een tijdvak van ruim 40 jaren het hoogleeraarsambt te Leiden bekleed heeft, is hij echter slechts één Rector magnificus geweest, en als zoodanig 8 Februarij 1744 afgetreden (84). Hij mogt een bijna 70jarigen ouderdom bereiken en stierf 19 September 1761 (85).

Gelijk MUSSCHENBROEK door zijne talrijke geschriften (86) over vele onderwerpen uit het gebied der Natuurkunde, een nieuw licht verspreidde, over de elasticiteit bijv., over het aardmagnetisme, over de veerkracht van zamengeperste lucht, over de werking der haarbuisjes, over de leer der kleuren en de absorptie van het licht door verschillend gekleurde middelstoffen, over de lengte-uitzetting van vaste ligchamen door de warmte, over meteorologie enz., zoo droeg vooral zijn akademisch onderwijs rijke vruchten, omdat zijne daarbij gevolgde methode, volgens het oordeel van bevoegde deskundigen, allezins geschikt was om het bij zijne hoorders ingang te doen vinden. Hij was namelijk overtuigd, dat dat onderwijs vooral aanschouwelijk zijn moest, zoodat hij gewoon was zijne lessen aan te kondigen met de woorden: „In theatro physico experimenta instituet." Daarbij stelde hij aan die experimenten, waarin hij groote technische vaardigheid had, hooge eischen, blijkens zijne reeds vroeger te Utrecht uitgesprokene Rectorale Oratie (87). Om namelijk, zoo veel mogelijk, gewaarborgd te zijn tegen verkeerde gevolgtrekkingen, waaraan men zoo ligt is blootgesteld, vorderde hij van den proefnemer de grootste zorgvuldigheid en juistheid in het opmerken en berekenen van alle tot het onderzoek betrekkelijke bijzonderheden, en daartoe dienden hem dikwijls nieuwe en vernuftig uitgedachte toestellen, tot welker vervaardiging hij welligt van het kunsttalent zijns broeders JAN VAN MUSSCHENBROEK, die

een uitmuntend instrumentmaker was, heeft kunnen gebruik maken. Daarenboven werd de Scheikunde, voor wier beoefening BOERHAAVE grooten lust had opgewekt, en die eerst sedert dien tijd regt gewaardeerd werd, door MUSSCHENBROEK meer in den kring der Natuurkunde getrokken, zoodat die beide wetenschappen nauwer verbonden en wederkeerig tot elkanders opheldering aangewend werden. Tot verklaring van den regen bijv. vonden reeds de verschijnselen der electriciteit eene vruchtbare aanwending, alsof MUSSCHENBROEK een voorgevoel had gehad van de groote hervorming, die in de Scheikunde, op het einde der achttiende eeuw, door de ontdekking van PRIESTLEY en LAVOISIER zou plaats hebben. Ook is van MUSSCHENBROEK de later algemeen gevolgde en insgelijks op andere onderwerpen toegepaste manier afkomstig, om reeksen van meteorologische waarnemingen door kromme lijnen graphisch voor te stellen. Door deze en soortgelijke hulpmiddelen werd zijn onderwijs derhalve allezins aanschouwelijk gemaakt, en het is niet te verwonderen, dat het bijwonen zijner lessen, hetgeen in dien tijd onverpligt was, eene voortreffelijke voorbereiding was voor de studie der Geneeskunde. Te regt wordt daarom MUSSCHENBROEK onder de met roem bekende hoogleeraars der Leidsche hoogeschool gerangschikt, al is het dat hij in scherpzinnigheid van oordeel achterstond bij zijn beroemden voorganger en tijdgenoot 's GRAVESANDE, wiens verdiensten ik vroeger, over de ambtgenooten van BOERHAAVE sprekende, getracht heb te doen kennen.

AANTEEKENINGEN

(1) *Resol. van Curat.* XII. pag. 272 seq.

(2) l. l. 277 seqq.

(3) *Geschiedenis der Leidsche hoogeschool;* Toevoegs. en Bijlagen, 2de D. pag. 391 seqq.

(4) *Actor. academic.* Cod. XIV, pag. 23: „Die 8 Julii 1734, petiit Cl. VAN ROIJEN, ut interdiceretur doctori VAN SWIETEN privata institutio; decrevit senatus prohibitionem per pedellum esse faciendam, quod sequenti die factum, dixitque doctor VAN SWIETEN se obtemperaturum."

(5) E. G. BALDINGER, *Lobrede auf den Freiherrn* GERHARD VAN SWIETEN cet. Jena, 1772, 4to. pag. 12. Conf. E. SANDIFORT, *Natuur- en Geneeskundige Bibliotheek,* D. X, pag. 203.

(6) IGNAZ WUERZ, *Trauerrede auf den hochwohlgebornen Herrn* GERARD *Freyherrn* VAN SWIETEN. Wien, 1772 8°. pag. 25 (aangeh. door HECKER).

(7) *Resol.* XII, pag. 286 seq., 290 (8 Aug. 1738).

(8) *Resol.* l. l. pag. 298 (4 Nov. 1738).

(9) l. l. XII, 281.

(10) *Noodig nabericht* enzv., in VAN MIERIS, *Beschr. van de stadt Leyden* enzv. l. l. D. III. pag. 46* seq.

(11) *Resol. van Curat.* XIII, pag. 49 seq.

(12) *Dissertatio botanico-medica de anatome et oeconomia plantarum, publice defensa die* 23 *Febr.* 1728. 4°.

(13) *Oratio, qua jucunda, utilis ac necessaria, Medicinae cultoribus commendatur doctrina botanica, habita* IX *Maji* MDCCXXIX, *cum publicum institutiones botanicas praelegendi munus in Academia L. B. inchoaret.* L. B. 1729. 4to.

(14) „Eveniat, quod spero, quod praedico, ut impletam laetemini spem, quam sapienter concepistis de viro doctissimo, quem jam horto praefecistis. Ille certe culti ingenii eruditione, integro aevi sanguine, repetitis et excitantibus suorum exemplis, exspectationi parem se promittit."

(15) *Resol. van Cur.* XIII, pag. 439 seq,

(16) *Resol.* XIV, pag. 295 vs.

(17) JOANNI WESSELIO *in natalem primogeniti ex filia* cet.

(18) *Resol. van Cur.* XIII, pag. 10.

(19) In de *Resol. van Curat.* (XIV, pag. 95) wordt die titel opgegeven: „*De justo corporis animique moderamine, optimo tutissimoque vitae sanae longaeque praesidio.*"

(20) l. l. Tom. II, pag. 333: „Lugdunum Batavorum cum ventum esset, ADRIANUS VAN ROIJEN, qui BOERHAAVIO successit atque irascebatur, obtulit LINNAEO stipendium annuum, si hortum Leidensem, ad HERMANNI BOERHAAVIIque systema digestum, secundum sexualem methodum redigere vellet. Id quidem renuit LINNAEUS, BOERHAAVIO gratitudinis vinculis adstrictus, sed mutavit tamen dispositionem horti, creavitque, ut ROIJENO gratificaretur, systema peculiare, quod ROIJENI nomen immerito tulit."

(21) *Florae Leidensis prodromus, exhibens plantas, quae in horto accademiae Lugduno-Batavae coluntur.* L. B. 1740. 8°. In de voorrede vóór dit werk, grootendeels aan een historisch overzigt der botanische wetenschap gewijd, maakt VAN ROIJEN zelf geenerlei gewag van diensten, die hem door LINNAEUS in de rangschikking van de in den hortus aanwezige planten, of in het ontwerpen zijner systematische verdeeling zouden bewezen zijn, ofschoon hij herhaalde malen de groote verdiensten van dien „Princeps omnium sui saeculi botanicorum" met lof vermeldt. De berigten van SPRENGEL kunnen daarom op geene voldoende geloofwaardigheid aanspraak maken.

(22) Epist. ad HALLERUM, 3 m. Mart. 1739; in *Epistolis ab eruditis viris ad* HALLERUM cet. Part. I, pag. 397 seq.: „Hac Florula (Prodrom.) absoluta, Ericetum edere est animus; hinc si quas ericas praeter Africanas, quas, credo, omnes teneo, communicare posses, dulce mihi praestares officium: sed nullum hic in mora periculum, nam ad minimum biennium excurret, antequam hoc opus suscipiam, si vitam largiatur Deus."

(23) *Catalogue de la Bibliothèque de Botanique et d'Histoire naturelle* cet. *de feu Mr.* S. J. BRUGMANS, Leide, 1858, pag. 6: „A. VAN ROIJEN, Ericetum Africanum, formant 40 planches noires, sans texte. Collection très intéressante de quelques exemplaires, parmi lesquels se trouve un exemplaire in folio, tiré en 1772 (Janvier), avec les corrections de la main de l'auteur, ainsi que quelques feuilles mss. intitulés: *Collectanea de Ericae genere.* — Les planches en cuivre de l'ouvrage seront vendues à la fois avec cette collection."

(24) „Interim utramque Orationem inauguralem habeas cum fasciculo seminum et plantarum siccatarum: in ultimis ipse sum pauperrimus, cum stirpibus exsiccandis vix tempus mihi suppetat: colligam tamen in posterum eas, quas tibi gratas credam et utiles, quam primum vel minima nobis Deus otia fecerit; nam jam ab aliquo retro tempore negotiis fere obruor, cum solitis exercitiis in Horto, Academia et privatis aedibus, praxis Boerhaaviana docenda accesserit."

(25) P. HOFMANNI PEERLKAMP *Liber de vita, doctrina et facultate Neerlandorum, qui carmina latina composuerunt.* Edit. 2da. Harlemi, 1838. 8°. pag. 515 seqq.

(26) *In natalem ducentesimum Academiae Batavae, quae est Leidae.* 8 Febr. 1775.

(27) Bij het uitspreken van dat dichtstuk (15 Julij 1776) had VAN ROIJEN zelfs de eer, den toenmaligen Prins Erfstadhouder, die daarvoor opzettelijk van het Loo was overgekomen, in de groote gehoorzaal der Akademie tegenwoordig te zien. Aan die

plegtigheid was een aan zijn Doorluchtige Hoogheid aangeboden en in de Senaatskamer gegeven dejeuner voorafgegaan. *Resol. van Cur.* XIV, pag 301.

(28) *Act. Facult. medic.* vol. IV, pag. 3: „Die tertio Martii 1779 visum Facultati est, mortuo quodam ex collegis, luctuosum talem casum Actis esse inserendum, nec amplius ejus mentionem esse intermittendam. Ex quo decreto hisce denotatur, die 28 Febr. 1779, supremum diem obiisse virum Cl. ADRIANUM VAN ROIJEN, Medic. Doct., inde ab anno 1732 in hac Academia Medicinae Professorem, seniorem Facultatis Medicae, et anno quidem obiisse aetatis 76to. Pia viri optime meriti inter Collegas diu manebit memoria et desiderium."

(29) Vidd. *Operr. omn. anatomico-medico-chirurgic.* Amst. 1721. 4to.

(30) BOUMAN, l. l. II. pag. 193.

(31) *Epistola ad* HALLERUM, n⁰. 245; in *Epistolarum ab eruditis viris ad* ALBERTUM HALLERUM *scriptarum* Part. I, vol. II. Bernae, 1773, pag. 101.

(32) *Actor. academ. Document. XVII*, pag. 103.

(33) *Resol.* XIV, pag. 295 vs. (20 Mei 1775).

(34) *Comment. de Rebus in Sc. natur. et Medic. gestis*, l. l. vol. XXIV pag. 364: „H. D. GAUBIUS, Medicinae in Academia, quae L. B. floret, ordinarius professor, quo sese abdicaverat munere 1775 ob senectutem, aetatis anno 76, die 29 Nov. 1780 mortuus cet."

(35) Solennia die 9 Febr. 1775 peracta ad celebranda sacra Acad. Lugduno-Batavae secularia. L. B. (1775). 4to. De gedenkpenning, bij dat tweede eeuwfeest geslagen, wordt door RUDOLPHI (*Index numismatum in virorum de rebus medicis aut physicis meritorum memoriam percussorum*. Berol. 1823. 8⁰. pag. 38, et in Addend.) aldus beschreven: *Adv.* Caput Palladis cujus galea laureata claves fert decussatas, cujusque apici laureatae ulula insidet. *Inscr.* Academia Lugduno-Batava. *Infra* T. V. B. *Av.* Sertum, in quo verba: Ludi seculares. *Inscr.* HIERON. DAV. GAUBIO Rectore III.

(36) Zoowel voor de biographie als voor de wetenschappelijke verdiensten van GAUBIUS verdienen geraadpleegd te worden: JANI BLEULAND *Oratio, qua memoria* HIERONYMI DAVIDIS GAUBII *cum omnibus, tum praesertim Medicinae studiosis commendatur.* Hardervici, 1792. 4⁰. J. D. HAHN, Praefatio ad GAUBII *Pathol. medic.* edit. 3iam. *De voornaamste levensbijzonderheden van den Hoogleeraar* H. D. GAUBIUS (getrokken uit de *Histoire de la Société roijale de Médecine à Paris*); in *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*, D. VI. 2 St. (Mengelwerk) 1784, pag. 19 seqq.

(37) DE BRUNN (J. HENRICH), *Epist. ad* HALLERUM (30 Sept. 1753), l. l. III, pag. 419: „Dni Gaubii autem praelectiones tam sunt praestantes, et hujus viri solius causa me nunquam hic fuisse poenitebit."

(38) *Lect. vern.* 1734: „Lotium hominis chemice examinare perget." *L. hiem.* 1734: „Calculum et phosphorum urinae chemice in Laboratorio examinabit." *L. hiem.* 1735: „Experimenta curiosa chemica in Laboratorio academico publico examinabit." *L. vern.* 1739: „De solidis corporis humani in Laboratorio chemico aget." Dat die lessen over de Chemie, twintig jaren later, nog evenzeer met genoegen bijgewoond werden, blijkt uit de wijze, waarop sommige zijner toenmalige leerlingen er melding van gemaakt hebben. *Epist ad* HALLERUM l. l. III, pag. 336 (J. F. MECKEL, 1752): „Bene et ordinatim utiliterque res suas enunciat GAUBIUS, experimentisque simplicibus illustrat." Ibid. pag. 525 (J. C. RAMSPECK, 1755): „Hora undecima, summa profecto cum oblectatione, audio Celeb. GAUBIUM, Chemiam solide, clare et methodice docentem."

(39) *Musei Gaubiani pars, sive Catalogus supellectilis, qua usus est vir Celeb.* H. D. GAUBIUS, *complectens praeparata anatomica, chemica* cet., *pro maxima parte, propria Cl. defuncti arte elaborata* cet., *quorum auctio fiet per* S. *et* J. LUCHTMANS, die 1 Oct. seqq. 1783, pag. 18—26 (Praeparata chemica cet.).

(40) HENR. DOORSCHODT, *Diss. medica de Lacte.* L. B. 1737. 4°. GERARD. GIJSB. TEN HAAFF, *Specimen chemico-medicum de Bile, cystica vulgo dicta.* L. B. 1772. 4°. RUD. FORSTEN, *Diss. Cantharidum historiam naturalem, chemicam et medicam exhibens.* L. B. 1775. 4°. — Zoo als beide laatstgenoemde schrijvers hun proefschrift aan GAUBIUS opdroegen, zoo maakt DOORSCHODT van dezen zijnen leermeester melding met de woorden: „vir in Chemicis incomparabilis, praeceptor ad rogum usque venerandus."

(41) *Adversariorum* cet. *Liber unus.* L. B. 1771. 4°.; *editio altera emendata et additamentis locupletata,* ibid. 1779. 4°. Achter die tweede uitgaaf is eene *Mantissa* gevoegd, behelzende het antwoord van den schrijver op eenige door Doctor SIEFFERT en den Weimarschen geneesheer en pharmaceut BUCHOLZ, in hunne Hoogduitsche vertaling, gemaakte aanmerkingen: H. D. GAUB's *Entwürfe von verschiedenem Inhalt. Aus dem Lat. von* A. M. SIEFFERT. *Herausgegeben und mit Anmerkungen begleitet von* W. H. S. BUCHOLZ. Mit Kpt. Jena, 1772. gr. 8°.

(42) G. G. TEN HAAFF, *Specimen chemico-medic.* cet. l. l.

(43) *Instit. Pathol. medic.* § 145*: „Minime tamen dissimulandum est, novissimis Succorum experimentis, quibus acidum phosphoricum ex animalium ossibus ad alborem usque calcinatis, interventu acidi vitriolici, acquiri posse constat, utcumque credibile fieri, terram illam, utut exustissimam, neutiquam sinceram esse, sed aliquantum acidi illius singularissimi continere, eoque a quibusvis aliis terrarum simplicium speciebus discrepare."

(44) *Instit.* l. l. § 147* ad fin.: „Nova doctrina, experimentis quidem elegantissimis utilissimisque instructa, sed vocum abusu, idearum confusione et paralogismis mirifice consarcinata, cum rigidius examen sustinere nequeat, vix nisi novitate sua fautores sibi conciliasse videtur."

(45) l. l. § 439: „Nec dispar corruptio est, quam subit aër, ubi semper idem, nec renovatus, circa hominem stagnat, multoties respirationi vitali adhibetur, praecipue autem multitudini hominum circumfusus in usu est. Sive enim amittat inspiratus aliquid, quod non, nisi permixtione cum aëre recente, recuperare queat; sive receptis abs corpore vivo vaporibus inficiatur; seu demum propria inertia situm contrahat; certissimis hominum observatis constat" cet.

(46) Edit. 4tae pag. 315 seq.

(47) *Oratio de vana vitae longae, a Chemicis promissae, exspectatione* cet.; ad finem *Libelli de methodo concinn. formul.*, l. l. pag. 489 seqq.

(48) „Etenim inde a quadraginta et ultra annis, tum ratione officii, tum animi causa, in Historia Naturae, Chemia et Medicina, non interrupto studio elaboravi, tribus disciplinis, quae et latissime patent, et ab illo perfectionis gradu longe profecto absunt, qui desiderari possit; etiamsi, quod agimus, seculo acerrime excolantur." In procemio ad *Advers. var. argum.*

(49) BOERHAAVE in *Vita* JOANNIS SWAMMERDAMMII, ad finem: „Tu Lector age gratias Clarissimo GAUBIO, qui amore reipublicae literariae, omnia latine vertit, ut legi possent ab omnibus; aptus et unus forte interpres."

(50) *Musei Gaubiani pars* cet. pag. 7, Praeparat. anatomic. sicc. n°. 81: „Cistula Cl. defuncto una cum contentis dono missa ab incomparabili anatomico, amico et discipulo quondam suo JOANNE NATHANIËLE LIEBERKUEHN, eximio Medico Berolinensi. Continet autem objecta anatomici generis, materie colorata in vasis suis impleta, artificio vix imitabili, quo sibi parem non habuit" cet.

(51) PROSP. ALPINI, *de praesagienda vita et morte aegrotantium Libri VII, cum praef.* H. BOERHAAVE; *edit. altera Leidensis,* cura H. D. GAUBII, L. B. 1733. 4°.

(52) Onder de buitenlandsche geleerden, in wier schatting de *Methodus concinnandi*

formulas van GAUBIUS hoog stond aangeschreven, behoorde de baron DESGENETTES, een verdienstelijk Parijzer hoogleeraar uit het Napoleontisch tijdvak, wiens naam onder onze landgenooten vooral is bekend geworden, doordien hij als eerste geneesheer van het Fransche leger en der keizerlijke garde, den slag van Waterloo bijwoonde. Zijn oordeel werd in de volgende woorden uitgesproken: „L'art de formuler, si important dans la Médecine, se trouve ici à la hauteur des connaissances les plus relevées de la Chimie à cette époque, et il se montre simplifié et épuré par un discernement fondé sur l'observation et une longue et sage administration des médicamens: c'est un des titres de gloire les plus éclatants de GAUB. *Biographie univ. ancienne et moderne* chez L. G. MICHAUD. Tom. XVI. Paris, 1816, pag. 563.

(53) Men denke bijv. aan de woorden: „Ut curvi norma rectum, sic morbi sanitas", of aan het statige en tevens zoo veel omvattende begin van het geheele boek: „Vita, sanitas, morbus, mors stadium medicum in hoc terrarum orbe absolvunt"; of eindelijk aan den korten volzin, waarin de schrijver, aan het slot der *Institutiones*, het resultaat van zijn onderzoek uitspreekt: „Fallor, ni sua constiterit HIPPOCRATI auctoritas, GALENO fides, NATURAE virtus et ordo."

(54) H. D. GAUBII *Sermo academicus de Regimine mentis, quod Medicorum est*, habitus 8 Febr. 1747 cet., edit. alt. L. B. 1767. 4⁰. *Sermo acad. alter de Regimine mentis, quod Medicorum est*, habitus 8 Febr. 1763 cet. L. B. 1763. 4⁰.

(55) „Atque hic liber, tametsi voto et voluntati auctoris non ex toto respondet, pulcherrimum est firmissimumque genii Gaubiani monumentum, ad perpetuandum excellentis viri et disciplinam et gloriam, marmore et aere valentius."

(56) H. D. GAUBIUS, *Aanwijzing van een middel, waardoor men het schadelijk mengsel van loodstoffen in de wijnen met genoegzame zekerheid kan ontdekken;* in *Verhandelingen* enz., D. I. Haarlem, 1754. 8⁰. pag. 112 seqq. *Over genezingen door de Electriciteit*, ibid. pag. 485 seqq. *Waarnemingen* enz. *van* A. KAUW BOERHAAVE, *medegedeeld door den heer Prof.* GAUBIUS, ibid. 773 seqq. *De inenting der kinderpokjes* enz. ibid. II, pag. 319 seqq. *Berichten rakende het loozen eeniger steenen uit den uterus eener jonge dochter*, ibid. D. III. 1757, pag. 603 seqq. *Aanmerkingen over het beruchte hulpmiddel tegen het voeteuvel, genaamt het poeijer van den hertog van Mirandolen*, ibid. IV. 1758, pag. 305 seqq.

(57) Vol. III. Gotting. 1748. 4⁰. pag. 429—472.

(58) H. VENEMA, *Orat. funebris in memoriam viri Cl.* WYERI GULIELMI MUYS cet., praemissa *Opusculis posthumis* cet., Leovard. et Franeq. 1749. 4⁰. pag. 71.

(59) F. WINTERI *Oratio de certitudine in Medicina; dicta publice in Auditorio academico, cum ordinariam Medicinae professionem in Academia Herbornensi solemniter auspicaretur, die XIII Sept.* MDCCXL. Leovardiae (s. a.). fol. Ejusdem *Oratio de certitudine in Medicina practica; dicta publice* cet., *quum ordinariam Medicinae et Chemiae professionem in illustri Frisiorum, quae Franequerae est, Academia solemniter auspicaretur.* Franeq. 1747. fol.

(60) *Resol.* XIII, pag. 178 et 182.

(61) Ook bij de laatste ongesteldheid van Prins WILLEM IV, waaraan die Vorst 22 October 1751, in 40jarigen leeftijd bezweek, bewees WINTER zijne trouwe diensten. Na 's Prinsen dood werd de lijkopening door hem en Prof. SCHWENCKE, in tegenwoordigheid der overige aan het hof verbonden Geneeskundigen verrigt. Zie *Nederlandsche Jaerboeken, inhoudende een verhael van de merkwaerdigste Geschiedenissen, die voor gevallen zijn binnen den omtrek der vereenigde Provintien* enz. D. V., St. 2, 1751. pag. 1018—1021.

(62) Vidd. CLAESSEN, *Programma inaugurationis* Cl. FRID. WINTERI. Herborn, 1740

fol. W. Burchardi *Programma de Professoribus, qui in arte salutari nostram illustrarunt Academiam.* Herb. 1745. fol. E. L. Vriemoet, *Athen. Fris.* l. l. pag. 852 seq. De schrijvers der *Acta Lipsiensia* hebben winter's dood met de volgende woorden vermeld: „Anno superiore 1760 sub initium mensis Novembris, Lugduni Batavorum vir optime meritus ac insigne sui desiderium relinquens, obiit fridericus winter cet. — qui insignem semper habuit applausum virosque doctissimos e scholis suis dimisit, simulque apud aulam Nassoviensem eximia valuit gratia, longiorem omnino vitam promeritus." Vidd. *Commentarii* cet. vol. IX, pag. 544 seq.

(63) Sprengel, *Versuch* u. s. w., V. pag. 397 seqq.

(64) Volgens de *Ordines lectionum* gaf de hoogleeraar winter zoowel physiologische als pathologische lessen. Op de *Series* van 1754 staat: „Selecta capita ex Physiologia explicabit", en op die van den halfjarigen winter-cursus van 1755, en van de eerstvolgende jaren: „De febrium quibusdam symptomatibus disseret."

(65) Men zie den door sprengel (l. l. 395 seq.) medegedeelden korten inhoud van twee belangrijke, in 1748 en 1749 verdedigde akademische proefschriften van johannes lups uit Moscou en johann wolfgang manitius uit Koningsbergen, die beiden hunne studiën te Leiden voltooiden.

(66) *Dissertatio de natura hominis, quae Medicorum est.* L. B. 1757. 4°.

(67) *Diss. de vivis humani corporis solidis.* Leidae, 1757. 4°.

(68) *Specimen observationum academicarum.* Groningae, 1765. 4°.

(69) *Diss. de arteriarum et venarum vi irritabili ejusque in vasis excessu et inde oriunda sanguinis directione abnormi.* Groningae, 1766.

(70) *Disquisitio physiologica de eo, quod vitam constituit in corpore animali.* Groningae, 1758.

(71) *Oratio de Belgarum meritis in oeconomia corporis humani extricanda.* Harderovici. 1776. 4°.

(72) *Resol.* XIII, pag. 187 seq. (7 Dec. 1747).

(73) *Resol.* l. l. pag. 345 seq.; 410, 543. XIV, pag. 21, 58, 106.

(74) *Epist. ad* haller. l. l. III, pag. 336 (j. f. meckel): „wintërus practicus est, et practica docet." Ibid. pag. 416 (de brunn): „Caeterum Ds. winter valde pro irritabilitate militat, imo is eam nimis extendere ac ad praxin adplicare videtur: omnia enim in praxi per irritabilitatem ac per spasmos explicare conatur; viginti circiter jam aegros in Clinico ejus vidi, quibus omnibus nil quam purgantia praescripsit, cum omnes eorum morbos ab irritatione ac inde secutis spasmis ortos fuisse dixerit." Ibidem, pag. 525 (j. c. ramspeck): „Hora quarta Cl. winterus Collegium casuale clinicum habet, cui pariter intersum."

(75) *Act. Facult. Medicae* II. pag. 218 cod. inv.

(76) *Diss. de Aëris praesentia in humoribus animalibus.* L. B. 1715. 4°.

(77) *Act. academ.* vol. XIII, pag. 117.

(78) *Resol.* XII, pag. 334 seqq.

(79) Johan lulofs, Juris et Philosophiae Doctor, werd 30 Junij 1742, uit Zutphen beroepen tot opvolger van den toen gestorven hoogleeraar 'sgravesande, wiens discipel hij geweest was en bij wien hij hoog stond aangeschreven. Zie *Resolut. van Curatoren*, D. XII, pag. 615 seqq.

(80) In het Programma, waarin de door musschenbroek te houden Inwijdingsrede wordt aangekondigd, staan zijne vroegere maatschappelijke betrekkingen vermeld. Zie *Actorum acad. Document.* vol. XVIII, pag. 183. Het onderwerp van de toen door hem uitgesproken Oratie was: *de mente humana semet ignorante.*

(81) *Resol. van Cur.* XII pag. 585.

(82) l. l. pag. 595 seq. Den 18den September van hetzelfde jaar werd insgelijks eene som toegestaan voor het aankoopen van boeken op de auctie van 's GRAVESANDE. Zie l. l. 626.

(83) *Resol.* XIII pag. 7.

(84) *Resol.* l. l. pag. 40. De titel van zijne toen door hem gehoudene Oratie was: *de Providentia divina.*

(85) SAXE, *Onomast.* Part. VI, pag. 262 seq. et 679. SEBALD. RAU, *Orat. panegyrica in natalem centesimum et quinquagesimum Academiae Trajectinae.* Ultraj. 1787, pag. 19 seqq. SIEGENBEEK, l. l. II, 194, en de aldáár aangehaalde schrijvers.

(86) De voornaamste van deze zijn, behalve de reeds vroeger uitgegevene *Elementa physico-mathematica* en de *Dissertationes physicae*; zijne *Tentamina experimentorum naturalium.* L. B. 1731. 4°.; *Institutiones physicae*, ibid. 1734, 1741 a 1748. 8°. (ook in het Hollandsch en Fransch vertaald); *Introductio ad philosophiam naturalem*, ex edit. J. LULOFS. L. B. 1762. II. vol. 4°. — De voorrede van laatstgenoemden uitgever, die door zijnen ambtgenoot zelven verzocht was, zich met die taak te willen belasten bijaldien het hem niet vergund mogt worden zijne, reeds tot pag. 713 afgedrukte *Introductio* te voltooijen, is vooral belangrijk ter aanwijzing van het verband tusschen de door MUSSCHENBROEK achtereenvolgens uitgegeven geschriften.

(87) *Oratio de methodo instituendi experimenta physica.* Ultraj. 1730. 4°.

INFECTIE-PROEVEN BIJ DIEREN MET CHOLERA-EXCREMENTEN,

DOOR

Dr. B. J. STOKVIS.

In de volgende bladzijden worden eenige onderzoekingen medegedeeld, door ons, omtrent de infectie van dieren door cholera-excrementen in het werk gesteld. Ik zeg met opzet: door ons. Niet om een officiëel meervoud voor den inhoud der volgende bladzijden verantwoordelijk te stellen, maar om het aandeel te doen kennen, dat Dr. GUYE in de mede te deelen proefnemingen genomen heeft. Zijne krachtige medewerking en de hulpmiddelen van het Physiologisch Laboratorium stelde hij te dier gelegenheid, even als steeds, met de meeste heuschheid en welwillendheid ter mijner beschikking, en zoowel voor het een als het ander zij hem hier openlijk mijn dank gebragt.

Wat ons tot het nemen van diergelijke onderzoekingen bewoog, ligt voor de hand. De opvattingen en beschouwingen omtrent den aard en de verspreiding der cholera hebben langzamerhand, vooral door PETTENKOFER'S toedoen, een scherperen omtrek verkregen dan vroeger ooit het geval was. De stelling: dat de cholera zich door het menschelijk verkeer verspreidt en dat bij die verspreiding de cholera-excrementen als de voornaamste dragers der cholera-smetstof moeten gelden, is de uitdrukking geworden, die het grootste deel der Geneeskundigen als de weêrkaatsing van den werkelijken toedragt der zaken erkent. Toetst men die stelling aan hare gronden, dan blijkt het, dat met betrekking tot het inficiëerend vermogen der cholera-faeces haar zwaartepunt in het experiment gelegen is. De waarneming, buiten staat als zij is om de voorwaarden der verschijnselen willekeurig te veranderen, kan wel tot de erkenning leiden, dat de cholera zich door het menschelijk verkeer verspreidt; zij kan ons echter niets leeren omtrent de stoffen, die daarbij als smetstoffen werkzaam zijn. Hier moet het experiment te hulp schieten, dat ons onwezenlijke omstandigheden leert elimineeren en tot het doen van eenvoudige vragen in staat stelt. Reeds lang voordat THIERSCH door zijne proeven PETTENKOFER'S opvattingen omtrent de inficiëerende eigenschappen der cholera-faeces kwam steunen, heeft men dan ook de waarde dier experimenteele toelichting van het vraagstuk begrepen; en van het eerste oogenblik, dat de cholera in Europa verscheen, is men er op uit geweest, aan proeven op dieren de juistheid der heerschende meeningen te toetsen.

Het is echter zeer de vraag, of men toen reeds het regt had, om soortgelijke proefnemingen tot dat einde te gebruiken. Zal de toets eenigen waarborg opleveren, dan moet de erkenning voorafgegaan zijn, dat hij in staat is als zoodanig te kunnen dienen. Met andere woorden, de overtuiging moet verkregen zijn, dat er bij dieren vatbaarheid voor cholera bestaat. Die overtuiging kan slechts op voortgezette waarneming steunen, en dat zij bij het eerste optreden der cholera ontbrak, spreekt van zelf. Nu echter verschillende epidemieën ons bouwstoffen tot die waarneming geleverd hebben, nu is eene overtuiging omtrent dit punt mogelijk. En welke is die overtuiging? Ik geloof, dat zij eene positieve zijn moet, die den toets als afdoende erkent, en de vatbaarheid van dieren voor cholera niet langer in twijfel trekt. In verschillende feiten, aan de epidemieën van 1830—1833, van 1849—1850 en van 1853—1855 ontleend, vind ik daartoe de gronden. Letten we op de eerste epidemie, zoo wordt meer dan eenmaal op het feit gewezen, dat, zoo als onze landgenoot BANT 1) het uitdrukt, „dieren den invloed van de smetstof der cholera ondervonden, en er met dezelfde benaauwende verschijnselen als de mensch aan stierven." En al loopt er ook hier veel kaf onder het koren, dat niet alles kaf is, bewijzen de beroemd gewordene mededeeling van GIETL 2), die een hond onder de duidelijkste verschijnselen van cholera zag bezwijken, en de minder beroemde, maar zeker niet minder belangrijke mededeelingen van DICK 3), die tijdens het heerschen der cholera in de steenkolenmijnen te Newcastle on Tyne bij de in de mijnen gebruikte paarden duidelijke verschijnselen van cholera met doodelijken afloop zag optreden. Dat bewijzen al verder de mededeelingen van RADIUS 4), die in een dorp nabij Dantzig van 19 honden 9 aan choleraverschijnselen zag lijden, waarvan 5 „crepirten"; van PRINZ en BÖHM 5), die verschijnselen van cholera bij verschillende huisdieren (katten, konijnen, duiven enz.) mogten constateren; van SCHNURRER 6), die verhaalt, dat te Astracan en Calcutta, gedurende het heerschen der cholera-epidemie, vele honden, en te Chakolly, waar in het voorjaar van 1824 van 100 inwoners 82 aan de cholera stierven, vóór het uitbreken der ziekte $^{15}/_{16}$ gedeelte der honden snel aan verschijnselen van cholera bezweek. Dat bewijst eindelijk de uiteenzetting van CARRÈRE 7), die eene snel doodelijke epidemie bij de kippen te Choisy le Roi beschrijft, met „selles nombreuses, blanchâtres, très-liquides"; met „des mucosités filantes,

1) BANT, *Proeve eener geneeskundige Verhandeling over de Cholera Asiatica*. Amsterdam, SCHOONEVELD, 1831, blz. 6.

2) GIETL, *Die Cholera nach Beobachtungen*. München, 1855.

3) *Die Brechruhr in Gross-Brittaniën*, *Magazin der ausländ. Literatur*. Hamburg, 1832, Deel 24, blz. 204.

4) RADIUS, *Mittheilungen über die morgenl. Brechruhr*. Ibid. Deel 23, blz. 396.

5) BLUFF, *Leistungen und Fortschritte der Medizin in Deutschland*. Berlin, 1833, blz. 179.

6) SCHNURRER, *Die Cholera-Morbus*, zie *Algemeen Rapport over den Aziatischen braakloop*. 's Gravenhage, Landsdrukkerij, 1832, blz. 73, noot 1.

7) CARRÈRE, *Note sur l'epizoötie etc.*, *Journal de Médecine et de Chirurgie*, 1833, blz. 175.

sortant du bec"; met »une crête d'un rouge livide et de plus en plus violacé", en tot slot »quelques convulsions", en waarin de autopsie geene enkele afwijking ter verklaring dier verschijnselen kon aanwijzen, als welligt alleen »des parties plus ou moins rouges" in het darmkanaal. Maar ook de epidemie van 1849 is niet arm aan dergelijke feiten. Laten we voor het oogenblik het voorkomen der cholera onder de paarden te Pisang 1), de waarnemingen van CONRAETS en LIEGEY 2), van DE BARBE 3) en RIGLER 4) buiten spel, dàn levert deze epidemie toch nog frappante voorbeelden van cholera bij dieren, frappanter welligt dan in eenige vroegere of latere epidemie. Het meest in het oog loopend is wel het geval door QUICK 5) beschreven en ook door MEIJER 6) medegedeeld, te St. Jves in Cornwallis voorgekomen. De hond van eene arme vrouw wordt den 14den September 1849 plotseling door braken en diarrheën aangetast. In een paar uren vertoonen de excretieën per os en per anum duidelijk het voorkomen van rijstwater-ontlastingen. De slijmvliezen, voor zoo ver zigtbaar, zijn loodkleurig, en de hond sterft den 15den, onder hevige krampen. Gedurende al dien tijd houdt de vrouw het dier op de schoot, in flanel gewikkeld, en geeft het eenmaal een warm bad. Den 16den, ten 3 ure 's morgens, wordt de vrouw zelf ziek, vertoont alle verschijnselen van cholera asiatica, collabeert zeer snel en sterft den 18den September, ten 4 urs 's morgens. Leg nu daarnaast het geval van een kat, die op de ziekenzaal bij CHOMEL, onder duidelijke verschijnselen van cholera bezweek 7), de lijkopeningen door FERGUSON 8) bij een paard, door WEDL 9) bij een paard en een hond, door JOS. MEIJER 10) bij een hond verrigt, die allen aan cholera schenen geleden te hebben en waarbij de pathologisch-anatomische verschijnselen volkomen op die der cholera bij den mensch geleken, — en ge zult het juist vinden dat HERING 11) aan deze »ausländische Plage" eene plaats in de Pathologie der huisdieren toekende, en EISENMANN 12) een bijzonder aanhangsel aan de cholera bij dieren wijdde. De overtuiging, waarop die uitspraak berustte, werd door latere epidemiën niet gelogenstraft. Van 1852—1853 werden bij de paarden te Bromberg vrij vaak

---

1) Zie HERING, *Bericht über die Thierarzneikunde in* 1849, CANNSTATT'S *Jahresbericht*, 1849, Deel VI, blz. 19.

2) Cholera-achtige verschijnselen bij paarden, ibid, blz. 41.

3) Cholera-epidemie bij katten, *Gazette des Hopitaux*, 26 Juni 1849.

4) Doodelijke diarrheën bij verschillende dieren, RIGLER, *Die Cholera-Epidemie in Constantinopel, Zeitschrift der Wiener Aertze*, 1849.

5) *The Veterinarian by* PERCIVAL, 1849, blz. 661; HERING l. c. blz. 19.

6) JOS. MEIJER, *Impfversuche mit dem Blute und den Ausleerungen Cholerakranker*, VIRCHOW'S *Archiv*, 1852, IV, blz. 53.

7) *Gazette des Hopitaux*, 1849.

8) *The Lancet*, Maart 1849.

9) WEDL, *Studiën über die Cholera, Zeitschrift der Wiener Aertze*, 1849, Januarij en Februarij.

10) JOS. MEIJER, l. c. blz. 40.

11) HERING, l. c. blz. 19.

12) EISENMANN, CANNSTATT'S *Jahresbericht über* 1849, Deel III, blz. 154.

gevallen van cholera waargenomen 1). Diarrheeën, koud zweet, loodkleurige slijmvliezen en dood binnen 24 uren, waren de meest in het oog loopende verschijnselen. In 1854 zag PRZYBILKA 2) bij ganzen eene ziekte, die onder hevige diarrheeën binnen 2—3 uren doodelijk verliep. Zoo zouden we voort kunnen gaan en de door LECOUTURIER 3) in België bij varkens waargenomene cholera-achtige verschijnselen, de door KORDLER 4) bij ganzen geziene diarrheeën, te gelijk met de verschillende gevallen van cholera bij dieren, reeds hier en daar in de nieuwsbladen gedurende de laatste epidemie vermeld, als bewijsgronden kunnen aanvoeren. Al schuiven wij echter ook die alle volkomen ter zijde, waartoe meer dan ééne reden bestaat, dan blijft er toch nog grond genoeg, om aan HERING's en EISENMANN's uitspraak vast te houden, eene uitspraak, die trouwens ook door GRIESINGER 5) volkomen gedeeld wordt.

Zoo mogen we dan het experiment op dieren werkelijk als toets erkennen en, beter toegerust dan onze voorgangers, de juistheid der meeningen omtrent het inficiëerend vermogen der cholera-faeces met naauwgezetheid aan dien toets onderwerpen.

Toch mogen daarbij de proeven onzer voorgangers niet met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Op verschillende tijden en uit verschillende gezigtspunten genomen, verdienen zij in hun geheel gekend te worden, en al ware het alleen om ons voor de zelfverblinding te behoeden „dass wir es dann zuletzt so herrlich weit gebracht," komt haar voor de mededeeling van eigene onderzoekingen eene plaats toe.

Proeven om bij dieren kunstmatig cholera op te wekken, door vloeistoffen, van choleralijders afkomstig, op de eene of andere wijze met hun organismus in verband te brengen, zijn, ik zeide het reeds zoo straks, zoo oud als de cholera in Europa zelf. Om der volledigheid wille wijs ik ter loops op de pogingen, om door bloed van cholera-lijders het doel te bereiken. NAMIAS, NOVATI, BORSARI, FRESCHI, SEMMOLA en CALDERINI 6) in Italië, RAYER, YOUNG en MAGENDIE 7) in Frankrijk, SCHMIDT en MEIJER 8) in Duitschland, LAUDOR LINDSAY 9) in Engeland, hielden zich vooral met die proeven bezig. Het cholera-bloed werd òf uit de lijken genomen en dan onder de huid van konijnen en honden ingeënt (de Italianen), òf het werd, voor zoo verre het gedurende het leven verkrijgbaar was, bij honden en konijnen ingeënt (NA-

1) HERING, CANNSTATT's *Jahresbericht über* 1854, Deel VI, blz. 16.

2) Ibid.

3) HERING, CANNSTATT's *Jahresbericht über* 1855, Deel VI, blz. 43.

4) Ibid, blz. 46.

5) GRIESINGER, *Infektions-Krankheiten*, VIRCHOW's *Handbuch der speciellen Pathologie und Therapie*, II, 2, blz. 259.

6) OMODEI, *Annali universali di medicina*, Deel 77 en 85.

7) RAYER et YOUNG, *Journal de chimie médicale*, 1832, blz. 543—547. MAGENDIE, *Leçons sur le cholera-morbus*, in uittreksel in *Revue médicale*, 1833, blz. 417.

8) C. SCHMIDT, *Charakteristik der epidemischen Cholera*. Dorpat, 1850, blz. 79; JOS. MEIJER, l. c., blz. 31 en 33.

9) LINDSAY, *Gazette hebdomadaire*, 1854, Deel 1, blz. 1045.

MIAS), in het bloed (CALDERINI, RAYER en YOUNG, MAGENDIE, SCHMIDT, MEIJER, LINDSAY), of in de maag (RAYER en YOUNG, MAGENDIE) gespoten. Afdoende positieve resultaten werden nimmer gezien, dan alleen door MAGENDIE, toen hij bij een hond 8 med. ons cholera-bloed inspoot, na eene even groote bloedontlasting uit de vena jugularis te hebben verrigt. Met den besten wil ter wereld kan men echter dit resultaat niet als afdoende erkennen. Vooral niet, omdat inspuiting van kleinere hoeveelheden bloed nimmer eenig nadeelig gevolg had, vooral niet, omdat zelfs zij, die deze proef als hoogst gewigtig beschouwen — en JOS. MEIJER 1) is er één van — niet loochenen kunnen, dat zulk eene groote hoeveelheid qualitatief en quantitatief veranderd bloed wel nog op andere wijze dan door middel van eene inficiëerende stof nadeelig kan gewerkt hebben.

Meer nog dan het bloed trokken intusschen reeds bij de eerste epidemie de cholera-dejectieën de aandacht en hun eigenaardig voorkomen scheen er op te wijzen, dat zij allereerst in aanmerking moesten komen, om als inficiëerende stoffen beproefd te worden. Beproefd, maar ook geproefd, want één der eersten, die met deze stoffen experimenteerde, was Dr. FOY 2) in Warschau, die eene zekere hoeveelheid van het rijstwaterachtig vocht tot zich nam, „ohne Furcht und ohne Wirkung." Niet tevreden met dit resultaat entte hij zich zelven met de vloeibare faeces in, die uit verschillende deelen van het darmkanaal van cholera-lijders afkomstig waren en PINEL, GUYON en KÖHLER 3) volgden weldra in dit opzigt zijn onverschrokken voorbeeld na. Later herhaalde NAMIAS 4) te Venetië dezelfde inentingsproeven met cholera-faeces bij konijnen en al toonde hij daarbij mindere geestkracht dan zijn Poolsche collegaas, het resultaat was niet bevredigender. Ook hij toch verkreeg, even als zij, geheel negatieve uitkomsten, en negatief eindelijk was de uitslag der proeven van GUYON 5), die in 1831 in het hospitaal te Warschau kippen met stukjes brood voederde, in cholera-excrementen gedoopt en met stukjes cholera-darm vermengd. En zoo kan het ons dan ook niet verwonderen, dat wij in de eerste epidemie uitspraken lezen als deze: „Was nun die Versuche als die beste Beweise betrifft, so haben diese durchaus eine Ansteckung nicht bewiesen 6)," en „Proeven met deze afscheidingen (de rijstwater-ontlastingen) genomen, door aanraking, inwrijving, inenting, of door het drinken, hebben het besmettend vermogen der vloeistoffen niet bewezen 7)." Met dat al scheen men — en te regt — de genomene proeven nog niet als afdoende te beschouwen, en toen eene nieuwe cholera-epidemie in Europa verscheen, werden de experi-

1) JOS. MEIJER l. c., blz. 30.

2) OMODEI, *Annali universali*, Deel 85. KÖHLER, *Die Cholera in Warschau*, HECKER's *Literar. Annalen der gesammten Heilkunde*, 1832, blz. 391. MEIJER l. c., blz. 38, noemt hem Dr. JOY.

3) KÖHLER l. c.

4) NAMIAS, *Annali universali*, Deel 85.

5) Zie *Gazette médicale*, 6 Januarij 1865, en SHRIMPTON, *Cholera-Morbus*, 1866.

6) KALISCH, *Zur Lösung der Ansteckungs- und Heilbarkeits-frage der Cholera*. Berlin, 8⁰. 1831, blz. 23.

7) *Algemeen Rapport*, blz. 75.

menten omtrent het inficiëerend vermogen der cholera-faeces op nieuw ter hand genomen. Het eerst door SCHMIDT 1). Wel had hij de „überwindung" niet, om in dezelfde rigting als FOY „selbstversuche" te ondernemen, maar het door hem medegedeeld verhaal van een beschonkenen, die bij vergissing een half bierglas (150 cubiek centimeters) vol cholera-braaksel zonder nadeel verzwolg, is daarvan het volkomen pendant 2). Overigens deed hij zelf proeven met het inbrengen van 50 cubiek centimeters cholera-dejectieën in de maag van een kater en met het gedurende 2—4 dagen opsluiten van dieren (katten) in een blikken kast met doorboorden bodem, waaronder zich gedurende al dien tijd een mengsel van 1 liter cholera-faeces en 50 grammen cholera-bloed bevond; en het negatief resultaat van beide deed hem geheel tot het gevoelen zijner Warschausche collegaas overhellen, waar zij het inficiëerend vermogen dier vloeistoffen ten stelligste ontkenden. Niet altijd intusschen zou de schaal naar de ontkennende zijde blijven overslaan en MEIJER 3) deelde een paar jaar later proeven mede, met cholera-faeces bij honden genomen, die wel degelijk de mogelijkheid van infectie door deze stoffen schenen te bewijzen. 1—7 med. ons der rijstwaterontlastingen in het darmkanaal (òf in de maag, òf in het rectum, òf in beide te gelijk) van vijf verschillende honden gebragt, veroorzaakten braken van eene witte slijmachtige en purgeeren van eene nu eens bruine dan gele vloeistof. In twee gevallen verdwenen die verschijnselen weder geheel, in drie andere daarentegen leidden zij in 30—36 uren onder asphyctische verschijnselen tot den dood. Kleine hoeveelheden (2 drachmen) verwekten hoegenaamd geene abnormale verschijnselen. Waar de dood, na het inbrengen van grootere hoeveelheden, was ingetreden, wees de sectie min of meer volumineusen, witten inhoud des dunnen darmkanaals, injectie van het darmslijmvlies, zwelling der PEYER'sche klieren en meestal donker vloeibaar bloed aan. MEIJER zelf moet bekennen, dat op verre na niet alle verschijnselen der menschelijke cholera in zijne proeven voorkomen en dat zijne waarnemingen alles behalve volledig zijn 4). Ja, wat meer is, in één zijner noten 5) vermeldt hij eene contrôle-proef, waarbij goed gekleurde faeces, van een lijder aan carcinoma hepatis afkomstig, in het darmkanaal van een hond gebragt, volkomen dezelfde reeks verschijnselen als in zijne andere proeven teweegbragten. Toch belet hem dat alles niet om aan het inficiëerend vermogen der cholera-faeces vast te houden, en, vreemd genoeg! doet hij vooral groote hoeveelheid en volkomene frischheid der excrementen als de

1) C. SCHMIDT, l. c., blz. 80 en 81.

2) Andere proeven van dien aard vond ik niet in de litteratuur vermeld. Toch is het misschien in betrekking daartoe niet zonder belang, dat o. a. de kippen te Choisy le Roi, aan cholera gestorven, door de inwoners zonder nadeel genuttigd werden, en dat de Rossen, die bij het innemen van Warschau in de door GUYON met cholera-excrementen gevoërde kippen eene hoogst welkome versnapering zagen, ook daarvan niet het minste letsel ondervonden.

3) JOS. MEIJER, *Impfversuche mit dem Blute und den Ausleerungen Cholera-Kranker*, VIRCHOW's *Archiv*, IV, 1832, blz. 29—55.

4) l. c., blz. 53.

5) l. c., blz. 5

Digitized by Google

hoofdvoorwaarden voor het gelukken der infectie gelden, en meent hij de negatieve resultaten zijner voorgangers juist aan het gebruik van kleine hoeveelheden, in niet geheel verschen toestand, te mogen wijten. Bleken MEIJER's proeven zoo doende reeds in meer dan één opzigt onvolledig, STICH's uitgebreide experimenten ontnamen er weldra alle bewijskracht aan. STICH 1) stelde op breede schaal onderzoekingen in het werk met het inspuiten van putriede en purulente stoffen in het darmkanaal en in het bloed van dieren. In de meeste gevallen volgde daarop eene reeks verschijnselen, die met den dood eindigden, volkomen gelijkend op de door MEIJER, na het inbrengen van cholera-faeces, waargenomene. Diarrhee en braken, ophouden der urine-secretie gedurende het leven, injectie van darmslijmvlies en zwelling der PEYER'sche klieren ontbraken zoo min hier als daar. Nu moeten cholera-excrementen, zelfs in den meest verschen toestand, reeds als putriede stoffen beschouwd worden — in bijna alle toch ontmoeten wij infusoriën: vibrionen, bacteriën etc. — en deze waarneming leidt als van zelf tot de conclusie, dat MEIJER's proeven hoegenaamd niets specifieks voor deze vloeistoffen bewijzen kunnen. Zoo scheen de kwestie weder tot de opvatting der Poolsche experimentatoren teruggebragt, en al werden ook hier en daar proeven medegedeeld, waarbij katten na het gebruik van met cholera-faeces vermengd vleesch, onder cholera-verschijnselen gestorven waren 2), afdoende bewijzen ontbraken nog altijd. Daar verscheen in 1854 eene reeks proeven, waarop door velen uit de hoogte werd neêrgezien, maar die toch alles behalve met schouderophalen verdiende bejegend te worden. Ik bedoel de proeven van W. LAUDOR LINDSAY 3). Was bij vroegere proefnemingen meer dan eens een operatieve weg ingeslagen, om de questieuse stoffen in het organismus te brengen, hij onthield zich opzettelijk van zulke methoden, waartegen èn om het gevaar der operatie, èn om de onzuiverheid der resultaten meer dan ééne tegenwerping gemaakt kon worden. Hij sloot de dieren, waarop hij experimenteerde (honden en katten), in een klein, dompig, vochtig, slecht geventileerd en slecht gereinigd vertrekje, en liet ze zoo lang hongeren, totdat ze de excrementen van verschillende cholera-lijders uit eigen beweging tot zich namen. Vermengd met melk, soep of vleesch, of wel onvermengd, bleven zoo de cholera-excrementen gedurende ruim 5 weken het voedsel der dieren, een voedsel, dat nu en dan afgewisseld werd met bloed en organen van choleralijken afkomstig. Zoo trachtte LINDSAY kunstmatig de voorwaarden na te bootsen, waaronder de cholera bij den mensch zoo bij uitstek schijnt voor te komen: slechte voeding, onvoldoende luchtverversching, onreinheid, enz. plus de specifieke infectiestof. Niettegenstaande dat alles bleven de dieren gezond en vertoonden geen abnormaal verschijnsel dan eene ligte niet specifieke diar-

1) A. STICH, *Die akute Wirkung putrider Stoffe im Blutein Annalen des Charité-Krankenhauses in Berlin*, III, 1852, blz. 192—251.

2) METAXA, *Lettere sull'antrace, sui contagii e sulle intermittenti, Gazette hebdomadaire*, 1855, blz. 398.

3) *Experiments on the communicability of cholera to the lower Animals, Edinburgh medical and Surgical Journal*, 1854, April, blz. 275—301 en October, blz. 630—649; *Gazette hebdomadaire*, 1854, blz. 1046.

rhee. Toen werden de kleederen en het bed, waarin een cholera-patiënt gestorven was, in een hoek van het vertrekje gebragt en spoedig door eenige der dieren als legerstede in bezit genomen. Twee of drie dagen daarna bleken 4 van de 6 dieren, en wel juist zij, die zich in de kleederen en op het bed genesteld hadden, bepaaldelijk aan cholera lijdend, en twee van de vier honden stierven onder verschijnselen van exquisite cholera, terwijl de sectie in het darmkanaal rijstwater-dejectiëen, ecchymosen op het slijmvlies en zwelling der verschillende klieren aanwees. De twee andere dieren herstelden en vertoonden met hunne nieuwe gezellen geen abnormale verschijnselen, toen ze later op nieuw, met kleederen en bedden van choleralijders in aanraking gebragt, zich dagelijks in de open lucht bewegen en tevens krachtiger voedsel tot zich nemen konden.

LINDSAY's proeven zijn zeker der kennismaking overwaard. Al bewijzen ze volstrekt niet, dat in de uitwasemingen der cholerapatiënten de specifieke inficiëerende stof gezocht moet worden, ze schijnen in alle opzigten afdoende, waar het geldt aan de cholera-faeces als zoodanig — al worden ze ook bij herhaling en in verschillende toestanden van rotting in het darmkanaal gebragt — dit inficiëerend vermogen te ontzeggen. Als men niet beter wist, zou men daarom alligt met LINDSAY's proeven de questie als opgelost beschouwen. Toch was dit geenszins het geval. LINDSAY's arbeid bleef onbekend, of werd slecht weêrgegeven 1). Zóó slecht, dat, toen THIERSCH in het daaraanvolgend jaar de vraag weder ter hand nam, hij in de arbeid van den eersten een steun, hoe zwak dan ook, voor zijne beweringen meende te kunnen vinden. Daartoe echter kunnen zij nimmer dienen, en zoo er ergens van antipoden sprake is, dan is dit hier het geval. Voor LINDSAY is nacht, wat voor THIERSCH heldere dag is; voor LINDSAY zijn de choleradejectiëen als zoodanig onschadelijk, voor THIERSCH niet alleen schadelijk, maar in staat cholera te verwekken; LINDSAY's resultaten zijn weinig bekend en vergeten, THIERSCH's uitkomsten zijn alomme verspreid en de kern der vigeerende hypothese omtrent de cholera geworden. Één lot echter hebben beide gemeen, het lot van somtijds slecht begrepen en slecht vertolkt te zijn. Zoo heeft men THIERSCH voor de voeten geworpen, dat hij zijne dieren met cholera-faeces gevoed had; zoo heeft men het hem tot lof aangerekend, uitgebreidde contrôleproeven verrigt te hebben 2). Hij verdient „ni cet excès d'honneur ni cette indignité." THIERSCH 3) gaf aan witte muizen (108 in getal) gedurende vier achtereenvolgende dagen zeer kleine stukjes filtreerpapier, die in cholera-excrementen gedoopt en daarna gedroogd, slechts ongeveer 1/8000 grein van de vaste stof der cholera-excrementen konden bevatten. Hij verrigte geen enkele contrôleproef; maar wat hij wel deed en wat de hoofdbeteekenis zijner proeven uitmaakt, was, dat hij

1) Zoo deed EISENMANN het voorkomen, als waren de „Versuchs-opfer" eerst adergelaten en door „Abführmittel herunter gebracht." Zie CANNSTATT's *Jahresbericht*, 1854, Deel IV, bl. 97.

2) Zie o. a. ERICHSEN, *Petersburger medicinische Zeitschrift*. 1866.

3) THIERSCH, *Infektions-Versuche an Thieren*, 1856; *Hauptbericht über die Cholera in Bayern in* 1854. Munchen, 1856, blz. 560—629; CANNSTATT's *Jahresbericht über* 1855, Deel IV. blz. 97.

een onderscheid aan het licht bragt tusschen choleradejectieën in verschen toestand en in toestand van ontbinding. Hij liet de dejectieën gedurende eenigen tijd in de lucht staan, en bereidde nu elke 24 uren nieuwe papiertjes. Van elk dier papiertjes werd, door ze in de maag der muizen te brengen, de physiologische werking onderzocht. Zoo leerde hij drie perioden onderscheiden, de eerste periode: die der versche excrementen, die van 1—6 dagen kan duren en waarbij de excrementen onschadelijk zijn; eene tweede, die van 2—15 dagen duren kan en waarbij de stoffen in questie cholera-verschijnselen (bij muizen) verwekken kunnen en eene derde, die na 6—16 dagen intreedt, en waarbij zij op nieuw onschadelijk geworden zijn. Van 56 witte muizen, die papiertjes van de 2de periode gebruikten, werden 44 ziek en stierven 14. De ziekteverschijnselen — waarbij in enkele gevallen een duidelijk stadium van latentie kon worden opgemerkt — openbaarden zich in stoppelig worden der haren, in verminderde levendigheid, in breiachtige, ontkleurde „kuchenformige" en ten laatste waterige faeces, in reukeloos worden en ophouden der urinesecretie en eindelijk in volkomene verstijving der spieren. Waar de dood intrad, wees de sectie waterigen inhoud van het darmkanaal met rijkelijke epitheliumvlokken, nierepithelia in vetdegeneratie en ledige urine-blaas aan. De conclusie, die THIERSCH uit deze proeven trok, is algemeen bekend. Zij luidde: dat bij de omzetting van den darminhoud van cholerazieken zich na 2—6 dagen eene specifieke stof vormt, die, in uiterst geringe hoeveelheid in het darmkanaal van gezonde dieren gebragt, in staat is, cholera te verwekken. Geen versche excrementen dus, geen groote hoeveelheid, zoo als MEIJER wilde, maar excrementen in eene bepaalde periode van omzetting en in uiterst geringe hoeveelheid — ziedaar, wat volgens THIERSCH als hoofdzaak bij de cholera-infectie geldt. Het standpunt, door THIERSCH ingenomen, is — het valt niet te ontkennen — geheel eigenaardig. Te meer jammer daarom, dat contrôle-proeven geheel ontbreken en dat de proeven op dieren genomen werden, die in zoo weinig opzigten met hoogere dieren zijn gelijk te stellen. Trouwens is hij zelf dan ook de laatste, om deze gaping in zijne proeven te willen verbloemen, al was hij ook alles behalve de eerste om te beletten, dat zijne proeven de basis eener nieuwe hypothese vormden, die met voorbijzien van alle vroegere feiten, de questie als opgelost en het pleit van het inficiërend vermogen der cholera-faeces als voldongen voorstelde. Na zijne experimenten blijft de schaal naar de positieve zijde overhellen. In 1856 deelt CHARCELLAY 1) proeven mede, waarbij twee kippen en een haan herhaaldelijk brokjes brood, in cholera-excrementen gedoopt, nuttigden en waarbij een der kippen onder choleraverschijnselen op den 15den dag bezweek. Op den toestand van omzetting, waarin de excrementen verkeerden, is wel is waar niet gelet, maar het resultaat is er niet minder positief om. In 1865 verrigten LEGROS en GOUJON onder leiding van ROBIN 2) inspuitingen van „liquides cholériques" in de trachea en in de maag van dieren; in 1866 stelt

1) CHARCELLAY, *Choléra Morbus transmis de l'homme à la poule, Gazette hebdomadaire*, 1856, blz. 240 en 241.

2) ROBIN, *Leçons sur la substance organisée*, Paris, 1866, blz. 51—58; PEPIN BULLIET BEAUFOND, *Doctrine stoechiologique du cholera*, Paris, 1866.

CROCQ 1) soortgelijke proeven in het werk en al valt er op de bewijskracht hunner proeven nog al het een en ander af te dingen, al is ook hier weder op de periode der omzetting volstrekt geen acht geslagen, ook zij verkondigen hunne resultaten als positieve. Eindelijk doet intusschen in de voor eenige weken verschenen proeven van GUTTMANN en BAGINSKY 2) zich de reactie weder gelden. Zij spoten cholera-excrementen in de verschillende tijdperken van ontbinding in de maag, zonder eenig positief resultaat, maar toen zij groote hoeveelheden dierzelfde stoffen onder de huid bragten, bleek hun resultaat in één opzigt althans positief. Dat opzigt was de spoedige dood der dieren. Verschijnselen van cholera zagen zij echter noch gedurende het leven, noch na den dood, en hunne conclusie luidt dan ook, dat aan de cholera-excrementen als zoodanig het vermogen om cholera op te wekken niet toekomt, al oefenen zij eene vergiftige werking uit, die voor het oogenblik alleen door de nietsbeteekenende benaming: bloedvergiftiging verklaard kan worden. Wie zich ooit met het inspuiten van grootere hoeveelheden dierlijke vloeistoffen onder de huid van dieren bezig hield, kan echter ook in dit laatste niets specifieks zien. Ik voor mij althans, die meer dan éénmaal, vooral konijnen, na het subcutaan inspuiten van 30—50 CC. albumineuse urine juist onder dezelfde verschijnselen als in de proeven van GUTTMANN zag te gronde gaan, meen den doodelijken afloop in deze gevallen niet zoo zeer aan de onder de huid gebragte stoffen, als wel aan de operatie zelve, aan het buiten werking stellen en macereeren van een betrekkelijk groot gedeelte der huid te moeten toeschrijven.

We zien zoo doende in de verschillende proeven, omtrent deze questie door onze voorgangers genomen, en in de daaruit afgeleide gevolgtrekkingen eene ebbe en vloed der meeningen, die althans dit nut heeft, dat zij ons de klippen aanwijst, waarop onze proefnemingen schipbreuk kunnen lijden, en ons duidelijker het einddoel voor oogen stelt, waarheen ons streven gerigt moet zijn.

Dat einddoel, het lag naar onze meening eerstens in het toetsen van de door THIERSCH gewonnene resultaten aan proefnemingen op andere dieren dan muizen; en ten tweede, in het bepalen van den weg, waarlangs de specifieke stof der excrementen — zoo zij er is — in het organismus wordt opgenomen. Daarom werden choleradejectieën — die, uitgenomen ééne enkele maal bepaalde rijstwaterontlastingen genoemd konden worden — van zes verschillende patiënten afkomstig, gedurende eenige dagen (8—13) onbedekt op een zolder in het laboratorium aan vrijwillige omzetting overgelaten en van tijd tot tijd op haar inficieërend vermogen onderzocht. Daarom werden bepaalde hoeveelheden dier stoffen bij verschillende dieren: konijnen, honden, duiven en kikvorschen, nu eens onder de huid, dan in het bloed, dan weder in de maag gespoten, dan eindelijk tot inademingsproeven gebruikt. Daarom werd eindelijk de invloed van het gebruik van kleine stukjes filtreerpapier in cholera-excrementen gedrenkt en daarna gedroogd, bij kikvorschen en muizen onderzocht.

Letten we het eerst op de proeven met de excrementen zelve genomen en

1) CROCQ, *l'Art Medical*, Bruxelles, Octob. 1866.

2) GUTTMANN en BAGINSKY, *Zur Cholera, Centralblatt für die medicinische Wissenschaften.* 4 October 1866.

waarvan een tabellarisch overzigt aan het slot dezer mededeeling voorkomt. Merken wij in de eerste plaats op, dat tot inspuiting in het bloed of onder de huid, op een paar uitzonderingen na, nimmer meer dan 1 C.C. der excrementen werd aangewend. In beide gevallen diende ons daartoe een subcutaan injectie-spuitje, dat bij inspuiting in het bloed direct in de geprepareerde vena gestoken werd. Zóó slechts scheen het ons mogelijk eenigzins afdoende resultaten te verkrijgen en één der klippen te vermijden, waarop vroegere proefnemingen gestrand waren. Is toch in de cholera-excrementen werkelijk eene specifieke inficieërende stof voorhanden, in staat om cholera te verwekken, dan moet zij reeds in uiterst geringe hoeveelheid werkzaam zijn — getuige al hetgeen wij weten omtrent infectie in het algemeen, omtrent infectie door vaccinegif, door syphilis, kwade droes, enz. Blijkt echter die kleine hoeveelheid excrementen werkeloos, dan komt haar ook het karakter van inficieërende stoffen niet toe. Daarbij komt nog, dat bij het aanwenden van grootere hoeveelheden een aantal verschijnselen wordt te voorschijn geroepen, die men alligt voor cholera zou houden, zoo men niet wist, dat zij ook na de inspuiting van een aantal andere dierlijke vloeistoffen in dezelfde hoeveelheid bijna constant worden waargenomen.

Een andere klip, die bij vroegere proefnemingen meer dan eens in het spel was, scheen ons de onvolledige waarneming van de verschijnselen, die de aan de proef onderworpene dieren gedurende het leven aanboden. In bijna alle de in de litteratuur opgeteekende proeven heeft men alleen op het voorkomen van diarrhee en braking en op het spoediger of trager sterven gelet. Van bepaling der temperatuur, der urinesecretie geen spoor. Nu vormen diarrhee en braking slechts één lid uit de groep van symptomen, die men pathognomonisch voor de cholera mag heeten. Daling der temperatuur, vermindering of volkomen ophouden der urinesecretie vormen niet minder belangrijke leden dier groep en zijn bij verschillende dieren gemakkelijk genoeg waar te nemen. Daarom werd in onze proeven — behalve bij de kikvorschen — dagelijks twee- of driemaal de temperatuur bepaald en dagelijks bij honden en konijnen althans het volumen der in 24 uren gevormde urine gemeten. Niet alleen bij de proeven met injectie in het bloed of onder de huid was dit het geval, maar ook bij de proeven met het inbrengen van de cholera-excrementen in de maag en de zoogenaamde inademings-proeven. Over de beide laatste proeven nog een enkel woord. Over de ingestie der cholera-faeces in de maag slechts dit, dat daartoe een elastieke catheter in de maag gebragt werd, en meestal 10 of 20 C.C. der excrementen ingespoten. Wat de inademings-proeven betreft, zoo werd daartoe steeds tracheotomie gedaan. In de trachea werd daarop een glazen buisje gebragt, dat dichotomisch zich vertakkend uitliep in twee MÜLLER'sche waterventielen, of wilt ge liever in twee van goed sluitende kurken voorziene molglazen, in welke kurken twee regthoekig gebogen glazen buizen bevestigd zijn, waarvan de eene tot op den bodem loopt, de andere reeds digt bij de kurk eindigt. Het eene molglas werd nu met de trachea door de korte glazen buis, het andere door de lange verbonden. Zijn nu beide molglazen tot op zekere hoogte met vloeistof gevuld, dan stroomt er bij elke inademing lucht in de trachea, maar niet dan na door den inhoud van dat molglas gestreken te zijn, dat door de korte

glazen buis met de trachea verbonden is. In het andere molglas kan slechts de kolom vloeistof geaspireerd worden, maar geen lucht hoegenaamd intreden. Bij de uitademing daarentegen heeft juist het tegenovergestelde plaats. De lucht ontwijkt door het molglas, dat met de trachea door de tot op den bodem reikende glazen buis verbonden is, terwijl in het andere de kolom vloeistof in de hoogte gedreven wordt, maar geen spoor lucht ontwijken kan. Men kan daarom het eene molglas gevoegelijk het inademingsventiel, het andere het uitademingsventiel heeten. Wordt nu, zoo als in onze proeven, in het inademingsventiel eene zekere hoeveelheid cholera-excrementen gebragt, in het uitademingsventiel de eene of andere onverschillige vloeistof, zoo kan het dier gedurende de geheele proefneming slechts lucht inademen, die over cholera-excrementen gestreken is. De proefneming werd van $^3/_4$ tot 2 uren voortgezet en de inhoud van het inademingsventiel veelal op 30—40° C. verwarmd.

Opmerking verdient nog, dat vaak één dier tot twee of drie verschillende proeven diende, zoodat het achtereenvolgens met eene tusschenruimte van 6 of 7 dagen aan de ingestie van cholera-faeces in de maag, aan de injectie in het bloed, aan de inademingsproef enz. werd onderworpen. De dieren werden over het algemeen goed gevoed, maar bij eenige werd gelijktijdig met of een dag vóór de proef venesectie verrigt, indachtig aan de uitspraak van PETTENKOFER 1), dat een vermeerderd watergehalte van het bloed tot cholera predisponeert.

En nu tot den uitslag der experimenten zelve. Ik zal dien vooraf laten gaan door eene beschrijving der aangewende cholera-excrementen, die door den geneesheer van het Cholera-Hospitaal, Dr. J. ZEEMAN, welwillend ter mijner beschikking werden gesteld en in de aan het slot volgende tabel eenvoudig met Romeinsche cijfers zijn aangeduid.

De eerste excrementen, met I aangeduid, waren neutraal reagerende, ligt eiwit houdende, vloeibare, ligt bruin gekleurde, bijna reukelooze faeces. Zij waren afkomstig van eene reconvalescente aan cholera, die op nieuw door diarrhea cholerica werd aangetast; en werden den 29sten Augustus ten 11 à 12 ure ontlast. Met deze excrementen werd slechts ééne proef in verschen toestand genomen.

De tweede, met II aangeduid, waren alweder neutraal reagerende, ietwat eiwit bevattende, volkomen kleur- en reuk-looze, sereus-vlokkige excrementen, den 3den September des morgens ontlast, die bij het mikroskopisch onderzoek geene epitheliumcellen bleken te bevatten. Zij waren afkomstig van een lijder, die in het stadium algidum der cholera verkeerde. Ook hiermede werd slechts ééne proef in verschen toestand genomen.

De met III aangeduide waren alkalische, ligt geelgekleurde excrementen, waarbij het mikroskopisch onderzoek op epitheliumcellen alweder vruchteloos bleek. Zij waren afkomstig van eenen patiënt, die bij zijne opname in het Hospitaal reeds in min of meer typhoïden toestand verkeerde, schoon de aanval van cholera nog niet geheel geweken was. In verschen toestand dienden zij tot vier proeven en werden den 5den September des morgens ontlast.

---

1) PETTENKOFER, *Zeitschrift für Biologie*, II, blz. 78—144. *Centralblatt für die medicinische Wissenschaften*, 1866, blz. 606.

De met IV aangeduide waren neutrale, kleur- en reuklooze, sereuse, met spijsresten vermengde, ligt eiwithoudende excrementen, den 7den September des morgens ontlast. Zij waren afkomstig van eenen patiënt, in het stadium algidum van cholera Asiatica verkeerende, bij wien den 8sten reactie intrad en die herstelde. Zij bevatten mikroskopisch spijsresten, detritus, vibrionen, hyaline bollen, geene epitheliumcellen. In verschen toestand en in verschillende stadia van ontbinding werden daarmede 6 proeven genomen. Daarenboven dienden zij tot het bereiden van papiertjes op de door THIERSCH aangegevene wijze.

De met V aangeduide waren rijstwaterachtige, graauwe, reuklooze, niet alkalisch reagerende excrementen, den 9den September des avonds ontlast. Zij waren afkomstig van een patiënt, die in het stadium algidum van cholera Asiatica verkeerde en binnen de 24 uren aan die ziekte bezweek. Zij bevatten mikroskopisch veel slijm, vibrionen, geene epitheliumcellen. In verschen toestand en in verschillende stadia van ontbinding werden daarmede in het geheel 9 proeven genomen. Ze dienden tevens op nieuw tot het bereiden van papiertjes.

De met VI aangeduide eindelijk waren sereuse, zeer ligt geelgekleurde, vlokkige, ligt alkalisch reagerende, niet geheel reukelooze excrementen, den 27sten September ontlast. Zij waren afkomstig van eenen patiënt, die in het stadium algidum der cholera verkeerde. Mikroskopisch bevatten zij veel slijm, detritus, vibrionen, bacteriën, enkele ronde scherp gecontoureerde ligchaampjes, geene epitheliumcellen 1). In verschen toestand en in verschillende stadia van ontbinding werden daarmede in het geheel 22 proeven genomen.

Zoo werden dan in het geheel 43 proeven in het werk gesteld, waarvan 40 een volkomen negatief resultaat opleverden, 3 daarentegen eenen uitslag, dien wij voor het oogenblik positief willen noemen.

Rangschikt men die proeven naar den staat der omzetting, waarin de op hare physiologische werking onderzochte cholera-faeces verkeerden, zoo blijkt

1) Het ontbreken van epitheliumcellen des darmkanaals in alle de door ons onderzochte excrementen is zeker een feit, waarop wel een oogenblik de aandacht gevestigd mag worden. Als feit staat het niet op zich zelf. L. LINDSAY (*On the histology of cholera-evacuations*, *Edinburgh medical and surgical Journal*, 1855—1856, blz. 738), de wetenschappelijke Cholera-Commissie in Engeland gedurende 1854 (zie *Union médicale*, 1865, blz. 557) e. a. vonden even als wij slechts slijm, detritus en myriaden van vibrionen. Toch mag men, lettende op de onderzoekingen van POLLIN (*Gazette des Hôpitaux*, 1849, n°. 53), LEUBUSCHER (*Preussische Vereins-Zeitung*, 1849, n°. 46, 48, 49), PEARSE and MARSTON (*Medical Times*, 1854, Febr.), VIRCHOW (*Gesammelte Abhandlungen*) e. a., daaruit toch niet tot het afwezig zijn van epitheliumcellen in alle cholera-extrementen besluiten. Die cellen schijnen voornamelijk toch slechts bij den aanvang der diarrheën voor te komen en al zeer spoedig in een slijmigen detritus te worden veranderd. Zoo veel echter is zeker, dat het voorkomen er van volstrekt geen constant kenmerk der gedurende het leven ontlaste cholera-faeces uitmaakt, al schijnen ze ook in den na den dood onderzochten darminhoud nimmer te ontbreken. (Vergelijk LINDSAY, l. c. en GRIESINGER, *Infektionskrankheiten*, blz. 320 en 321.)

het, dat met versche excrementen 13 proeven werden genomen, waarvan 2 met een positief, 11 met een negatief resultaat bekroond werden. Op den 3den dag der omzetting vallen 6 proeven, waarvan 1 een positief, 5 daarentegen negatieve resultaten opleverden. Op den 5den, 6den, 8sten, 9den, 10den en 13den dag werden eindelijk respectievelijk 9, 3, 4, 5, 1 en 2 proeven genomen, die alle volkomen negatief uitvielen. De stelling van THIERSCH, dat bij de omzetting der cholera-faeces zich na 2—6 dagen eene specifieke stof vormt, die 6—16 dagen aanwezig blijft en in staat is cholera-verschijnselen bij gezonde dieren op te wekken, wordt dus alvast door deze proeven ten stelligste weêrsproken.

Rangschikt men verder deze proeven naar de wijze, waarop de in verschillende tijdperken van ontbinding verkeerende cholera-excrementen in het dierlijk organismus werden gebragt, dan blijkt het volgende. Met inspuiting in de maag werden 13 proeven genomen, die alle volkomen negatief uitvielen. Met inademing van door cholera-faeces strijkende lucht 8 proeven, die alle evenzeer negatieve resultaten opleverden. Met inspuiting onder de huid 14 proeven, waarbij 13 negatieve, 1 positief resultaat verkregen werd; met inspuiting in het bloed eindelijk 6 proeven, waarvan 4 met een negatief, 2 met een positief resultaat bekroond werden. Al beschouwen we nu ook de drie als positieve resultaten opgeteekende uitkomsten als volkomen positief, zoo blijkt het, dat het invoeren van cholera-faeces langs spijsverterings- en luchtwegen hoegenaamd geene nadeelige gevolgen heeft. Van toepassing dier zoogenaamde positieve resultaten op de infectie door cholera-faeces bij den mensch kan dus in geen geval sprake zijn. Hier toch zijn maag en luchtwegen de voornaamste, ja de eenigste wegen, waar langs de specifieke stof — zoo zij er is — in het organismus kan treden, en juist langs die wegen blijkt het opnemen dier stoffen onschadelijk.

Rangschikken wij ten slotte de proeven naar den toestand, waarin de aan de proef onderworpene dieren verkeeren, zoo blijkt het, dat van 34 proeven met ongeschondene dieren, 2 een positief resultaat opleverden, terwijl in 9 proeven, waarbij gelijktijdig of een dag te voren bloedontlasting verrigt was, 1 positief resultaat verkregen werd. Ook hieruit volgt niet afdoende, dat vermeerderd watergehalte van het bloed — en elke bloedontlasting leidt daartoe — het ontstaan van cholera-verschijnselen begunstigt.

In proeven als deze moeten de resultaten niet alleen geteld, maar ook gewogen worden. Om ook den lezer daartoe in staat te stellen, zij hier opgemerkt, dat in de als negatieve resultaten opgeteekende uitkomsten der proeven noch belangrijke diarrhee, noch daling der temperatuur, noch vermindering der urinesecretie, noch eenig ander abnormaal verschijnsel werd waargenomen. Om hem ook de tot nog toe als positieve resultaten beschouwde te kunnen doen wegen, volgen hier de aan het dagboek der proeven ontleende bijzonderheden van elk dier proeven.

De eerste zoogenaamde positieve uitkomst werd verkregen bij een konijn, na eene subcutane injectie van 30 à 40 C.C. der met I aangeduide, door papier gefiltreerde en in verschen toestand verkeerende cholera-excrementen.

Proef I.

29 Augustus. *Konijn a.* Subcutane injectie der faeces ten 4 ure. *Temperatuur in recto* : 4 u. 20′ : 39° C.; 4 u. 40′ : 37.8° C.; 4 u. 55′ : 37.4° C. Den 30sten Augustus ten $10^1/_2$ ure sterft het konijn, na sinds den 29sten ten $4^1/_2$ ure niet geurineerd te hebben en terwijl in het hok een weinig dunne, goed gekleurde faeces gedeponeerd zijn.

Sectie den 30sten Augustus ten 3 ure.

Darmkanaal. Slijmvlies zeer ligt ontstoken; zwelling van PEYER'sche klieren niet merkbaar; inhoud van het dunne darmkanaal vloeibaar, goed gekleurd, bevat mikroskopisch spijsresten, tripelphosphaten, enkele epithelium- en gist-cellen. *Lever* hyperaemisch, bij mikroskopisch onderzoek ietwat vettig ontaard. *Nieren* hyperaemisch, mikroskopisch zonder vet. *Blaas* ledig. *Hart* mikroskopisch vettig ontaard. *Subcutane huidwonde* sterk ontstoken.

Niemand, die na het lezen dezer bijzonderheden dit resultaat nog een positief zal willen noemen. Al biedt de proef ook een enkel verschijnsel aan, dat men onder den dekmantel van cholera zou kunnen weggoochelen, van een volledig cholera-beeld is zelfs niet in de verte sprake. Maar wat boven alles weegt, de proef lijdt aan een euvel, dat haar alle bewijskracht ontneemt. Eene vrij groote hoeveelheid excrementen werd hier tot subcutane injectie aangewend. Zij staat dus op eene lijn met de proeven van GUTTMANN en BAGINSKY en heeft te minder waarde, omdat veelvuldige met een ander doel genomene proeven ons hebben geleerd, dat onderhuidsche inspuiting van 30 à 40 C.C. eiwithoudende urine, of halfrottend serum van ossenbloed in 9 van de 10 gevallen den dood onder dezelfde verschijnselen teweegbrengt. Vraagt men welligt: waarom dan die proef in dezen vorm genomen? dan luidt het antwoord: het was de eerste proef, waarbij we nog niet tot eene heldere voorstelling van alle bezwaren en alle voorzorgen gekomen waren.

Na dus het eerste positieve resultaat geëlimineerd te hebben, deelen wij het tweede alweder in extenso mede.

Proef XII.

Konijn f. 10 September, 4 ure 's middags. Injectie in de vena jugularis dextra van 10 à 15 C.C. door een papier gefiltreerde versche cholera-excrementen V.

Temperatuur in recto:

10 September, 5 u. 's middags, 39° C.; $7^1/_4$ u, 's avonds, 39° C.

11 September, 10 u. 's morg., 38.2° C.; 4 u. 's midd., 37.4° C.; 7 u. 's av. 37.6° C.

12 September, 8 u. 's morgens, 36.2° C.

Temperatuur van het oor:

11 September, 7 u. 's avonds, 34.4° C.

12 September, 8 u. 's morgens, 30.8° C.

Urinesecretie:

Van 10—11 September 86 C.C. van 1.010 s. g.; na dien tijd niets meer.

Toestand van het darmkanaal:

Geen of weinig eetlust, van 11 September 10 ure 's morgens af diarrhee, die

des avonds ten 7 ure sereus is geworden en den 12den ten 8 ure des morgens als helder sereus vocht uit den anus spuit bij de temperatuurs-bepaling.

Den 12den September ten 2 ure sterft het konijn, dat reeds des morgens in collapsus verkeerde en waarvan de buik toen slap en vol vloeistof scheen („schwappend") onder hevige convulsiën.

Sectie den 12den September ten $3^1/_2$ ure.

Dunne darm, gevuld met veel sereus, vlokkig, alkalisch, eiwithoudend, weinig gekleurd vocht (mikroskopisch onderzoek toont gezwollene epitheliumcellen en gistcellen aan) 1); *dikke darm*, nog voor een deel gevuld met goed gekleurde vloeibare faeces; *slijmvlies* van het dikke en dunne darmkanaal ligt ontstoken. *Lever* hyperaemisch, bij mikroskopisch onderzoek ligt vettig ontaard. *Nieren:* medullair stof hyperaemisch, bij mikroskopisch onderzoek ligt vettig ontaard. *Blaas* gecontraheerd, volkomen ledig. *Longen* normaal. *Hart* bloedleêg, met ligt vettig ontaarde spieren. *Bloed* dik, coaguleert.

Van de verschijnselen, die deze proef aanbood, tot het beeld van werkelijke cholera is de afstand uiterst gering. Sereuse diarrhee, daling der temperatuur, ophouden der urinesecretie, krampen gedurende het leven; sereusvlokkige inhoud van het dunne darmkanaal, ligte ontsteking van het darmslijmvlies, vetdegeneratie van lever en nieren bij de sectie — waarlijk, het cholerabeeld schijnt hier bijna volkomen. En toch — hoe volkomen het beeld ook schijne — bewijskracht heeft de proef niet. Ook hier toch werd dezelfde fout begaan als in de vorige proeven, en was het alweder eene vrij groote hoeveelheid excrementen, die in het bloed gespoten werd. Leg nu naast deze proef de proeven van STICH, de onderzoekingen van C. O. WEBER, zie hoe ook na het inspuiten van allerlei putride stoffen in de aderen „cholera-ähnliche Symptomen" optreden, en de staf is over deze proef gebroken, in zoo verre men uit haar iets specifieks voor de cholera-excrementen zou willen afleiden. Ware eene kleine hoeveelheid excrementen hier ingespoten, het resultaat had van beteekenis kunnen zijn; nu echter is het schijnbaar positieve resultaat volkomen onbruikbaar.

Deelen wij ten slotte het derde zoogenaamd positieve resultaat in bijzonderheden mede.

PROEF XXVI.

Konijn q had reeds (als *konijn m*) den 19den September tot eene inademingsproef met cholera-excrementen V op den 10den dag der omzetting gediend en was tot en met den 25sten September volkomen wel gebleven.

25 September. Venesectie aan de vena cruralis van 20 grammen bloed.

26 September, $3^1/_2$ ure. Venesectie aan de vena jugularis sinistra van 30 grammen bloed. Inspuiting van 1 C.C. cholera-excrementen VI op den 3den dag der omzetting.

Reeds vóór en tijdens de operatie is het dier apathisch en weigert te eten.

---

1) Dit vocht bij een ander konijn in de maag en bij eene duif onder de huid gespoten, verwekt hoegenaamd geene abnormale verschijnselen.

Temperatuur in recto :

25 September, 3 ure, 40.2° C.

26 September, 3 ure, 40.4° C.

» » 7½ ure 's avonds, 27.4°. C.

Hartslag-frequentie.

26 September, 7½ ure 's avonds, 21 in 15 sec.

Urine-secretie.

Van 25—26 September 140 C.C. van 1.011 s. g.

Van 26—27 September nihil.

27 September, 8 ure 's morgens. Konijn dood in het hok; eene kleine hoeveelheid breiachtige faeces in het hok.

Sectie 27 September 3 ure 's middags.

Lijkverstijving.

Dunne darm bevat eene geringe hoeveelheid geel gekleurde, vloeibare faeces, die mikroskopisch tal van epitheliumcellen en gistcellen bevatten. *Dikke darm* gevuld met goed gekleurde, vrij consistente faeces. *Slijmvlies* hier en daar ontstoken; PEYER'sche klieren noch geïnjiciëerd noch gezwollen. *Lever* ligt vettig ontaard. *Milt* normaal. *Nieren* normaal. *Blaas* volkomen ledig. *Longen* normaal. *Hart* ligt vettig ontaard. *Bloed* dun vloeibaar, stolt buiten het ligchaam volkomen.

De bezwaren, die de vorige proeven opleverden, bestaan hier niet. De hoeveelheid ingespoten vloeistof was zóó gering, dat zij moeijelijk de schuld der waargenomene verschijnselen dragen kan. Maar daar tegenover staat, dat aan die verschijnselen nog al het een en ander ontbreekt, om er het beeld van cholera in terug te kunnen vinden. Noch belangrijke diarrhee gedurende het leven, noch pathologisch-anatomische veranderingen van de zijde van het darmkanaal na den dood werden hier gevonden. Het resultaat moge positief geweest zijn, in zoo verre spoedige dood er mede gemoeid was, het is bepaald negatief, in zoo verre er sprake is van cholera of van cholera-achtige verschijnselen.

Zoo zijn dan onze drie positieve resultaten gewogen en .... te ligt bevonden. Ze kunnen den toets der kritiek niet doorstaan en moeten dus buiten rekening worden gesteld. En zoo houden wij ten slotte 40 proeven over met cholera-excrementen als zoodanig in het werk gesteld, die alle volkomen negatieve resultaten opleverden 1).

In de tweede plaats hebben we beproefd, of we door het aanwenden der volgens THIERSCH bereide papiertjes beter tot het doel geraken konden. Excrementen IV en V dienden tot het bereiden der papiertjes. Kikvorschen

1) Eenige der aan de verschillende proeven onderworpene konijnen stierven intusschen na 3 à 4 weken. Van cholera-verschijnselen was echter geen sprake. De urinesecretie bleef o. a. volkomen normaal en steeds werd bij de sectie eene volle urineblaas aangetroffen. Of dit afsterven in eenig opzigt met de proefneming in verband stond, betwijfel ik zeer. Voornamelijk toch stierven die dieren, die in hokken geplaatst waren, wier inrigting geene volledige verwijdering van excrementen en urine veroorloofde. De in andere hokken geplaatste konijnen bleven daarbij in volkomen normalen toestand.

en muizen als de dieren, die aan het experiment onderworpen werden. Bij de kikvorschen leverde het experiment hoegenaamd geen bezwaar op. Een klein stukje der papiertjes werd in den oesophagus gebragt en elken dag de urinesecretie en defaecatie der dieren onderzocht. Excrementen IV en V werden zoo bij verschillende individuen gedurende 9 achtereenvolgende dagen beproefd. Positieve resultaten, of verschijnselen, die daarop, zij het ook in de verte, duidden, werden hoegenaamd niet gezien. Of de cholera-papiertjes — men vatte dit woord niet in den letterlijken zin op — van excrementen in verschen toestand, of van excrementen in de verschillende stadia van omzetting afkomstig waren, de dieren bleven volkomen wel, vertoonden noch suppressio urinae, noch alvus liquida. Van het inbrengen der papiertjes onder de huid, waartoe ik aanvankelijk besloten had, zag ik af, omdat controleproeven mij het gevaarlijke dier operatie bewezen hadden 1). De resultaten van het inbrengen der papiertjes in de maag waren trouwens sprekend genoeg. Niet zoo sprekend, of liever bijna geheel onvoldoende, waren de proeven met muizen. Landmuizen, waarvan ik door welwillende tusschenkomst na veel moeite een veertigtal ter mijner beschikking kreeg, werden in flesschen gebragt en kleine stukjes der cholera-papiertjes tot hun voedsel gevoegd. Van degenen, bij wier voedsel geen papiertjes gebragt waren, stierven intusschen even zoo veel als van de andere. Waarschijnlijk ten gevolge der koude (het was in October). Buitendien lieten de muizen de papiertjes meestal onaangeroerd liggen. Toen werden de muizen in flesschen met watten gebragt en de papiertjes in questie met spek bestreken, om zoo doende de knaaglust onzer diertjes ietwat meer op te wekken. Werkelijk werden nu de papiertjes door bijna alle in min of meer groote hoeveelheid genuttigd. Toch bleef het resultaat even onbevredigend. Enkele der dieren stierven na 1 of 2 dagen, andere bleven nog gedurende geruimen tijd in het leven. Noch bij de dooden, noch bij de levenden werd intusschen eenig verschijnsel waargenomen, dat op cholera duidde. Ik herhaal het: de proeven met muizen waren in meer dan één opzigt onvoldoende. Maar zoo men er desniettegenstaande toch eenige beteekenis aan zou willen hechten, ze zouden slechts ter bestrijding, niet ter ondersteuning der resultaten van THIERSCH kunnen dienen.

Resumeren we ten slotte het resultaat onzer proeven, brengen we ze in verband met de uitkomsten, door onze voorgangers verkregen, dan mogen wij veilig tot de volgende uitspraak besluiten. *De stelling, dat de cholera-faeces in verschen toestand of in zeker tijdperk van ontbinding eene specifieke stof bevatten, die in staat is bij gezonde dieren cholera te verwekken, wordt*

1) Zoo stierven kikvorschen na het subcutaan inbrengen van eenvoudige filtreerpapiertjes en van papiertjes met eene oplossing van sulfas ferri of carbolzuur gedrenkt. Ook andere kikvorschen stierven constant, nadat papiertjes onder de huid gebragt waren, gedrenkt met excrementen van een konijn, in welks maag gedurende 8 dagen dagelijks 100 cubiek centimeters grachtwater onzer stad gespoten waren en dat ten slotte door sulfas sodae vergiftigd werd. Bij deze laatste kikvorschen werd constant eene hevige ontsteking van het dunne darmkanaal, en vooral van het duodenum, waargenomen. Het inbrengen derzelfde papiertjes in de maag bleek echter in alle deze gevallen volkomen onschadelijk.

door het experiment niet bevestigd, ja! veeleer ten stelligste weêrsproken 1). Die uitspraak moge streng geformuleerd zijn, niemand zal ontkennen, dat de door ons genomene proeven haar ten volle regtvaardigen. Wat haar welligt nog meerdere waarde bijzet, is de omstandigheid, dat eene zekere vooringenomenheid met de opvattingen van PETTENKOFER en THIERSCH mede onder de drijfveêren dezer proefneming telde, en dat slechts het gewigt der feiten ons tot andere inzigten noopte.

En nu de conclusie van dit alles? Moet zij luiden, dat we nog niet alle omstandigheden kennen, waaronder de cholera-excrementen hun inficiëerend vermogen doen gelden? Of veeleer, dat aan deze stoffen elke eigenschap van dien aard ontzegd moet worden? Of eindelijk — zoo als een voorstander van het „tertium datur" fluistert — dat de cholera-faeces van een bepaald individu slechts bij individuën van dezelfde species inficiëerend werken en dus niet van menschen op dieren, of van dieren op menschen? Ik waag het niet, in den een of anderen zin een beslissend oordeel te vellen. De praktijk heeft, zoo ergens, hier hare regten, en zij is niet gediend met afbreken, waar geen opbouwen er voor in de plaats gesteld kan worden. Toch zou ik van een zuiver wetenschappelijk en experimenteel standpunt gevraagd willen hebben, of niet de conclusie, dat aan de stoffen in kwestie geene inficiëerende eigenschappen toekomen, bovenal behartiging verdient? Schiet ons bij het aannemen der andere conclusiën wel iets anders over, dan — van het experimentele standpunt altijd — de handen in de schoot te leggen en rustig te blijven toekijken.? Zijn ze niet, nu we alle bekende voorwaarden hebben verwezenlijkt, doode conclusiën? Is daarentegen niet de andere conclusie eene levende? Spoort zij niet tot verder experimenteren aan? Noopt zij ons niet het onderzoek tot andere stoffen, van choleralijders afkomstig, uit te strekken? Wijst zij niet op de proefnemingen van LINDSAY, die, hoe ruw ook genomen, ons leeren kunnen, dat, waar de excrementen onwerkzaam blijken, toch welligt langs anderen weg het doel bereikt kan worden? Geeft zij niet eene nieuwe rigting aan den loop onzer gedachten 2) en voldoet zij niet ten

---

1) Tot dezelfde uitkomst schijnt ook Dr. SNELLEN geraakt te zijn, wien het, „in tegenspraak met allerlei mededeelingen van vroeger, niet gelukt is, cholera bij dieren te doen ontstaan." (SNELLEN, *Lokale uitbreiding der cholera-epidemie, Nederlandsch Archief voor Genees- en Natuurkunde*, II, blz. 450, noot.) Daarentegen zijn LEGROS en GOUJON (*Récherches experiment. sur le choléra, Journal de l'Anatomie*, 1866, n°. 6, blz. 584), met wier jongsten arbeid ik juist onder het afdrukken dezer kennis maak, tot geheel andere uitkomsten geraakt, die, naar ik vrees, den toets eener onpartijdige kritiek niet zullen kunnen doorstaan.

2) Zoo zijn de choleragevallen bij waschvrouwen, die bij honden, na het nuttigen der cholera-excrementen hunner meesters ontstaan, alle in het keurslijf der infectie door cholera-faeces gedrongen. Is hier geene andere verklaring? Zijn de kleedingstukken van cholera-lijders alleen met hunne faeces doortrokken, of zijn ze ook niet met het zweet en de exhalatiën der lijders geïmpregneerd? Plegen niet trouwe honden de huid hunner meesters te likken en is de mogelijkheid eener infectie langs dien weg buiten gesloten? Zijn er niet gevallen bekend van vrouwen, die de met melk overvulde borsten van cholera-lijderessen uitzogen en waarschijnlijk ook met

slotte aan den eisch, waaraan eene conclusie bij zulk een ingewikkeld vraagstuk, als dat der cholera-infectie, beantwoorden moet, namelijk dien, dat zij zich niet zoo zeer eene beslechting van het vraagstuk aanmatigen, als wel tot prikkel voor verder onderzoek en proefnemen dienen wil?

Amsterdam, November 1866.

---

hare huid in aanraking waren, en die op hare beurt door cholera werden aangetast? Zijn de waarnemingen van RENZI (*Relazione statistica di Napoli*, *Gazette hebdomadaire*, 1855 pag. 398) omtrent doodelijk eindigende cholera-verschijnselen bij twee jonge hondjes, die aan de tepels van cholera-lijderessen gezogen hadden, geheel zonder waarde?

OVERZIGT OVER DE PROEVEN MET CHOLERA-EXCREMENTEN.

1ste Dag.	3de Dag.	5de Dag.	6de Dag.	8ste Dag.	9de Dag.	10de Dag.	13de Dag.	
Inspuiting in het bloed. V. Konijn f. VI. Konijn o. —	Inspuiting in het bloed. VI. *Konijn q.*	Inspuiting in het bloed. VI. *Konijn s.* — VI. Konijn t. —			Inspuiting in het bloed. V. Konijn k. — VI. *Hond B.* —		Inspuiting in het bloed. IV. Konijn l. —	Inspuiting in het bloed. 8 Proeven, 6 negatief.
Inspuiting onder de huid. I. Konijn a. II. Konijn b. — III. Duif 1. — VI. Duif 8. —	Inspuiting onder de huid. VI. Duif 10. — VI. Kikvorsch.— γ. en δ. —	Inspuiting onder de huid. VI. Kikvorsch.— ε. en ζ. — VI. Duif 11. —	Inspuiting onder de huid. VI. *Konijn v.* —		Inspuiting onder de huid. V. Duif 6. — VI. *Hond C.* —		Inspuiting onder de huid. IV. Duif 5. —	Inspuiting onder de huid. 14 Proeven, 13 negatief.
Inademings-proef. VI. Konijn n. —	Inademings-proef. VI. *Konijn p.* —	Inademings-proef. VI. *Konijn r.* —	Inademings-proef. V. Konijn h. —	Inademings-proef. V. Konijn i. — VI. *Hond A.* —	Inademings-proef. V. Konijn e. —	Inademings-proef. V. Konijn m. —		Inademings-proef. 8 Proeven, alle negatief.
Inspuiting in de maag. III. Duif 2. — III. Kikvorsch.— α. en β. — IV. Konijn c. — IV. Duif 3. — VI. Duif 7. —	Inspuiting in de maag. VI Duif 9. —	Inspuiting in de maag. V. Konijn g. — V. Duif 5. — VI. Duif 12. —	Inspuiting in de maag. VI. *Konijn u.* —	Inspuiting in de maag. IV. Konijn d. — IV. Duif 4. —				Inspuiting in de maag. 13 Proeven, alle negatief.
13 Proeven, 11 negatief.	6 Proeven, 5 negatief.	9 Proeven, alle negatief.	3 Proeven, alle negatief.	4 Proeven, alle negatief.	5 Proeven, alle negatief.	1 Proef, negatief.	2 Proeven, negatief.	43 Proeven, 40 negatief.

NB. De Romeinsche cijfers duiden de verschillende excrementen aan; de afdeelingen 1ste dag, 3de dag, 5de dag enz. den toestand van ontbinding, waarin de excrementen verkeerden (1ste dag binnen de 24 uren na de ontlasting, 3de dag den dag tusschen de 2 × 24 en 3 × 24 uren daarna, 5de dag den dag tusschen de 4 × en 5 × 24 uren later, enz.); de cursijf gedrukte proeven die, waarin bloedontlasting [illegible] was. De proeven, waarachter [illegible]

Zondor bloedontlasting. 34 Proeven, 32 negatief.
Met bloedontlasting. [illegible]

NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST.

DE GENEESKUNDIGE BEVOLKING VAN NEDERLAND.

Namens de Commissie voor Openbare Gezondheidsregeling op de Zeventiende Algemeene Vergadering medegedeeld

DOOR

Dr. L. J. EGELING.

(*Met een kaartje.*)

In het 3de deel van de *Bijdragen tot geneeskundige Staatsregeling* gaf Dr. ARNTZENIUS „Statistieke opgaven omtrent de geneeskundige bevolking van Nederland," geschreven in December 1842, waarin het aantal geneeskundigen in de jaren 1806, 1818, 1828 en 1842 wordt opgegeven.

In den 5den en 6den Jaargang van het *Nederlandsch Weekblad voor Geneeskundigen* werd die arbeid door Dr. PENN voortgezet en ontvingen wij een statistisch overzigt van het geneeskundig personeel in de jaren 1824, 1834, 1844 en 1854.

Weder verliepen 10 jaren. Het is niet van belang ontbloot ook nu zulk eene geneeskundige volkstelling te houden.

De hier achter gevoegde tabel wijst den staat van het geneeskundig personeel aan, gelijk die was in den aanvang van 1864, volgens de officiële lijsten van „bevoegd erkende beoefenaren van de onderscheidene takken der geneeskunst" voor dat jaar.

In de opstellen van ARNTZENIUS en PENN zijn wel de provinciën onderling vergeleken, maar is niet de reden van de geneeskundigen tot de bevolking in de steden en op het land afzonderlijk nagegaan. Dat onderzoek doet intusschen merkwaardige verschillen kennen. Die verschillen springen op het hierbij gevoegde kaartje terstond in het oog 1).

1) Door eene, na het drukken van dit kaartje ontdekte, schrijffout bij de berekening der cijfers is Zeeland twee tinten te donker en zijn Zuid- en Noord-Holland een weinig te licht geteekend. De opeenvolging moet zijn: Utrecht, Zeeland, Zuid-Holland, Noord-Holland. Aan den voet der kaart moet gelezen worden:

Zeeland	1 geneeskundige op	982	inwoners.
Zuid-Holland	„ „ „	944	„
Noord-Holland	„ „ „	943	„

Zie hier de lijst der gemeenten, die in den zin der Wet van 12 Maart 1818 „steden" waren, gerangschikt naar de reden van de geneeskundigen tot de inwoners:

In de steden:	1 geneeskundige op:	In de steden:	1 geneeskundige op:
Goes.	714 inwoners.	's Gravenhage.	1226 inwoners.
Middelburg.	843 „	Kampen.	1257 „
Alkmaar.	870 „	Zwolle.	1282 „
Gorinchem.	1012 „	Hoorn.	1321 „
Sneek.	1061 „	Groningen.	1366 „
Rotterdam.	1070 „	Breda.	1385 „
Leiden.	1080 „	Schiedam.	1386 „
Amsterdam.	1093 „	Harlingen.	1396 „
Dordrecht.	1098 „	Arnhem.	1463 „
Dokkum.	1102 „	Deventer.	1629 „
Bergen op Zoom.	1112 „	Gouda.	1649 „
Meppel.	1132 „	Zaandam.	1682 „
Delft.	1163 „	Zutphen.	1712 „
Franeker.	1186 „	's Hertogenbosch.	1758 „
Haarlem.	1198 „	Nijmegen.	1804 „
Utrecht.	1205 „	Amersfoort.	1809 „
Leeuwarden.	1209 „	Assen.	2673 „
Zierikzee.	1216 „	Maastricht.	2712 „

In Goes zijn derhalve betrekkelijk de meeste geneeskundigen: 1 op 714 inwoners. In Maastricht de minste: daar is slechts 1 geneeskundige op 2712 inwoners.

Er is 1 geneeskundige op	minder dan 1000	inwon. in	Goes, Middelburg, Alkmaar.
„ „	1000—1100	„ „	Gorinchem, Sneek, Rotterdam, Leiden, Amsterdam, Dordrecht.
„ „	1100—1200	„ „	Dokkum, Bergen op Zoom, Meppel, Delft, Franeker, Haarlem.
„ „	1200—1300	„ „	Utrecht, Leeuwarden, Zierikzee, 's Gravenhage, Kampen, Zwolle.
„ „	1300—1400	„ „	Hoorn, Groningen, Breda, Schiedam, Harlingen.
„ „	1400—1500	„ „	Arnhem.
„ „	1500—1600	„ „	geene der steden.
„ „	1600—1700	„ „	Deventer, Gouda, Zaandam.
„ „	1700—1800	„ „	Zutphen, 's Hertogenbosch.
„ „	1800—1900	„ „	Nijmegen, Amersfoort.
„ „	1900—2000	„ „	geene der steden.
„ „	meer dan 2000	„ „	Assen, Maastricht.

Vergelijken wij de gezamenlijke bevolking der steden van iedere provincie met de daarin gevestigde geneeskundigen, dan vinden we niet minder groote verschillen.

Digitized by Google

IN DE PROVINCIE:	1 geneeskundige in de steden op:
Zeeland.	880 inwoners.
Noord-Holland.	1113 „
Zuid-Holland.	1127 „
Friesland.	1200 „
Utrecht.	1288 „
Groningen. . . . . , .	1366 „
Overijssel.	1371 „
Noord-Brabant.	1459 „
Drenthe.	1517 „
Gelderland.	1628 „
Limburg..	2712 „

Het digtst zijn de Zeeuwsche steden met geneeskundigen bevolkt: 1 geneeskundige op 880 inwoners.

In Gelderland komen op iederen geneeskundige bijna tweemalen zoo veel inwoners: 1628. Limburg heeft slechts ééne stad, waar — we zagen het reeds — de verhouding 1 op 2712 is.

Men zou ligt geneigd zijn te meenen, dat die ophooping van geneeskundigen in de steden van Zeeland moest worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de plattelandsbewoners voor een goed deel geneeskundige hulp uit de minst verwijderde stad bekomen. Doch het land is óók ruim van geneeskundigen voorzien. Zeeland bekleedt in dit opzigt wel niet de éérste plaats, gelijk ten aanzien der steden, maar toch de derde, en verschilt slechts weinig van de beide provinciën (Noord-Holland en Zuid-Holland), waarin nóg meer geneeskundigen buiten de steden gevestigd zijn. Limburg is ook weder de provincie, waarin de minste geneeskundigen zijn. Daar is ten platten lande 1 geneeskundige op 4149 inwoners; in Noord-Holland op 943, in Zuid-Holland op 944, deze beide provinciën staan dus geheel gelijk; in Zeeland op 982. In Noord- en Zuid-Holland is dus — men zou het oppervlakkig niet gedacht hebben — het platteland ruimer met geneeskundigen bedeeld dan de steden! De opeenvolging der provinciën verschilt weinig van die wij zoo even vonden, toen we haar naar de digtheid der medische bevolking in de steden rangschikten.

IN DE PROVINCIE:	1 geneeskundige op het platteland op:
Noord-Holland.	943 inwoners.
Zuid-Holland.	944 „
Zeeland.	982 „
Utrecht.	1255 „
Friesland.	1259 „
Groningen.	1379 „
Noord-Brabant.	1740 „
Drenthe.	1789 „
Gelderland.	1800 „
Overijssel.	2034 „
Limburg.	4149 „

Gaan wij voor iedere provincie, steden en platteland bijeennemende, de reden na tusschen het totaalcijfer der geneeskundigen en hare bevolking. dan komen natuurlijk Zeeland en Holland wederom bovenaan en de opeenvolging is weder bijna dezelfde.

Er is 1 geneeskundige	in	Zeeland	op	963	inwoners.
"	"	Noord-Holland	"	1034	"
"	"	Zuid-Holland	"	1034	"
"	"	Friesland	"	1247	"
"	"	Utrecht	"	1269	"
"	"	Groningen	"	1376	"
"	"	Noord-Brabant	"	1703	"
"	"	Drenthe	"	1749	"
"	"	Gelderland	"	1772	"
"	"	Overijssel	"	1846	"
"	"	Limburg	"	3896	"

Ook hier staan Noord-Holland en Zuid-Holland geheel gelijk. Het is zeker niet eene toevallige omstandigheid, dat Holland en Zeeland, de ongezondste gedeelten van Nederland, onze lage alluviale streken, waar malariaziekten welig tieren, het digtst met geneeskundigen bezet zijn. De vraag heeft het aanbod geregeld. Toch zal het verschil in behoefte aan geneeskundige hulp wel niet de eenige oorzaak zijn van het grooter aantal geneeskundigen. Of is het niet ook natuurlijk, dat men liever zijn werkkring zoekt onder de welgestelde landlieden van Holland, Zeeland, Friesland, dan onder die van Noord-Brabant, Drenthe of Limburg?

Die grootere digtheid der geneeskundige bevolking in de eerstgenoemde provinciën bestaat reeds sedert lang.

Uit de cijfers, door Dr. ARNTZENIUS medegedeeld, is af te leiden, dat in 1842

1 geneeskundige was	in	Zeeland	op	1231	inwoners.
"	"	Noord-Holland	"	1364	"
"	"	Utrecht	"	1572	"
"	"	Friesland	"	1627	"
"	"	Zuid-Holland	"	1670	"
"	"	Noord-Brabant	"	2181	"
"	"	Gelderland	"	2287	"
"	"	Drenthe	"	2394	"
"	"	Groningen	"	2545	"
"	"	Overijssel	"	2726	"
"	"	Limburg	"	3611	"

Uit de vergelijking van deze cijfers voor 1842 met de bovenstaande voor 1864 blijkt tevens, dat in alle provinciën, met uitzondering van Limburg, de digtheid der geneeskundige bevolking is toegenomen.

Vergelijken we ten slotte nog even het cijfer der geneeskundigen van 1864 met de cijfers van vroegere jaren, die wij door Dr. PENN vinden aangeteekend. We gaan 40 jaren terug en laten nu voor het oogenblik Limburg —

dat in dien tijd verandering van grondgebied onderging — buiten rekening. Dan blijkt, dat er, na aftrek van Limburg, waren:

in het jaar	1824	1854	1864	
	1707	2316	2419	geneeskundigen.

In 40 jaren is derhalve het aantal geneeskundigen (buiten Limburg) vermeerderd met 712, dat is met 41.7 pCt. In de laatste 10 jaren vermeerderde het met 103, d. i. 4.4 pCt.

Men kan echter voorzien dat, nu de bevoegdheid tot uitoefening der geneeskunst minder gemakkelijk verkregen wordt, het aantal geneeskundigen niet meer in die mate zal toenemen. Weinigen zeker zullen dit betreuren!

TABEL, AANWIJZENDE DE VERBREIDIN[illegible]

REDE[illegible]

		IN DE STEDEN.					
		Bevolking.	Medicinae Doctoren.	Heelmeesters.	Op hoe veel inwoners [illegible]		
					Med. Doctor.	Heelmeester.	Ge[illegible]
Noord-Brabant.	's Hertogenbosch. . .	22.854	9	4	2540	5714	[illegible]
	Breda.	14.930	6	5	2489	2986	[illegible]
	Bergen op Zoom. . .	8.891	6	2	1482	4446	[illegible]
	In de steden. .	46.675	21	11	2223	4244	[illegible]
	Op het platteland.	. . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . .
Gelderland.	Arnhem.	24.869	12	5	2073	4973	[illegible]
	Nijmegen.	21.641	8	4	2705	5410	[illegible]
	Zutphen.	13.697	6	2	2283	6849	[illegible]
	In de steden. .	60.207	26	11	2316	5474	[illegible]
	Op het platteland.	. . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . .
Zuid-Holland.	Delft..	19.757	11	6	1796	3293	[illegible]
	's Gravenhage. . . .	78.405	42	22	1867	3564	[illegible]
	Leiden.	36.710	20	14	1835	2622	[illegible]
	Gouda.	14.843	6	3	2474	4948	[illegible]
	Dordrecht.	23.054	11	10	2096	2306	[illegible]
	Rotterdam.	105.858	53	46	1998	2302	[illegible]
	Schiedam.	15.237	6	5	2540	3048	[illegible]
	Gorinchem.	9.109	5	4	1822	2277	[illegible]
	In de steden. .	302.973	154	110	1967	2755	[illegible]
	Op het platteland.	. . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . .
Noord-Holland.	Amsterdam..	241.348	133	88	1815	2743	[illegible]
	Haarlem	27.539	12	11	2295	2504	[illegible]
	Alkmaar.	10.436	7	5	1491	2087	[illegible]
	Hoorn.	9.247	4	3	2312	3082	[illegible]
	Zaandam.	11.774	5	2	2355	5887	[illegible]
	In de steden. .	300.344	161	109	1866	2756	[illegible]
	Op het platteland.	. . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . .

ESKUNDIGEN IN NEDERLAND EN HUNNE

EVOLKING.

P HET PLATTELAND.				IN DE GEHEELE PROVINCIE.			
ing.	Medicinae Doctoren.	Ongegra-dueerden.	Op hoe veel inwoners 1 geneeskundige.	Bevolking.	Medicinae Doctoren.	Ongegra-dueerden.	Op hoe veel inwoners 1 geneeskundige.
.160	80	127	1740	406.835	101	138	1703
.845	75	115	1800	402.052	101	126	1772
.226	65	268	944	617.199	219	378	1034
.781	42	192	943	521.125	203	301	1034

		IN DE STEDEN.					
		Bevolking.	Medicinae Doctoren.	Heelmeesters.	Op hoe veel inwoners komt 1:		
					Med. Doctor.	Heelmeester.	Geneesk[illegible]
Zeeland.	Middelburg.	16.007	11	8	1456	2001	84[illegible]
	Zierikzee.	7.297	5	1	1460	7297	12[illegible]
	Goes.	5.712	5	3	1143	1904	714
	In de steden. .	29.016	21	12	1382	2418	8[illegible]
	Op het platteland.	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .
Utrecht.	Utrecht.	52.989	33	11	1606	4818	120[illegible]
	Amersfoort. . . .	12.663	4	3	3166	4221	180[illegible]
	In de steden. .	65.652	37	14	1775	4690	12[illegible]
	Op het platteland.	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .
Friesland.	Leeuwarden. . . .	25.384	14	7	1814	3627	1209
	Harlingen.	9.773	5	2	1955	4887	1396
	Franeker.	5.929	4	1	1482	5929	1186
	Sneek.	8.484	6	2	1414	4242	1061
	Dokkum.	4.409	4	—	1102	—	1102
	In de steden. .	53.979	33	12	1636	4499	1200
	Op het platteland.	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .
Overijssel.	Zwolle.	19.223	12	3	1602	6408	12[illegible]
	Deventer.	16.284	8	2	2036	8142	1629
	Kampen.	13.824	6	5	2304	2765	125[illegible]
	In de steden. .	49.331	26	10	1897	4933	1371
	Op het platteland.	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .
Groningen.	Groningen.	35.502	22	4	1614	8876	13[illegible]
	In de stad. .	35.502	22	4	1614	8876	13[illegible]
	Op het platteland.	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .
Drenthe.	Assen.	5.346	2	—	2673	—	2673
	Meppel.	6.791	5	1	1358	6791	1132
	In de steden. .	12.137	7	1	1734	12137	1517
	Op het platteland.	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .
Limburg.	Maastricht.	27.112	10	—	2712	—	2712
	In de stad. .	27.112	10	—	2712	—	2712
	Op het platteland.	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . . .
	Totaal. . . .	982.928	523	294	1880	3344	1204

Voor de bevolking zijn genomen de cijfers van de volkstelling van 1859. — Het aantal ge[illegible]
De enkele gepensioneerde officieren van gezondheid der 1ste klasse, die in de steden zijn ge[illegible]
het platteland zijn gevestigd, zijn natuurlijk begrepen onder de ongegradueerden.

OP HET PLATTELAND.				IN DE GEHEELE PROVINCIE.			
king.	Medicinae Doctoren.	Ongegra-dueerden.	Op hoe veel inwoners 1 geneeskundige.	Bevolking.	Medicinae Doctoren.	Ongegra-dueerden.	Op hoe veel inwoners 1 geneeskundige.
.502	20	119	982	165.518	41	131	963
.124	20	55	1255	159.776	57	69	1269
9.038	57	117	1259	273.017	90	129	1247
5.045	42	49	2034	234.376	68	59	1846
9.503	78	45	1379	205.005	100	49	1376
2.292	26	20	1789	94.429	33	21	1749
7.133	23	22	4159	214.245	33	22	3896
0.649	528	1129	1395	3.293.577	1051	1423	1332

igen is opgemaakt uit de provinciale lijsten voor 1864.

zijn geteld bij de medicinae doctoren. De gepensioneerde officieren van gezondheid, die op

VERSLAGEN.

GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER GENEES- EN HEELKUNDE TE AMSTERDAM.

1ste *Sectie.*

Vergadering van 11 *Januarij* 1866. — Prof. LEHMANN brengt ter tafel den uterus en de ovariën van eene 50jarige vrouw, die nimmer gekraamd had. Bij haar leven was een sterk gespannen, fluctuerende tumor in abdomine voelbaar geweest, die voor een colloïdgezwel van het ovarium gehouden werd en tot de punctie waarvan besloten werd. Nog vóór die operatie bezweek de vrouw, aan scheuring van den zak en uitstorting in abdomine. Post mortem bleek er eene bloederige colloïdmassa in de buikholte uitgestort, ten gevolge van eene kleine scheur in eene cyste van het linker ovarium, die tot boven den navel reikte, rondom met de intestina vergroeid was en nog eene groote hoeveelheid bruinachtig, lijmerig vocht bevatte. Tegen den binnenwand der cyste was eene vastere brijachtige massa gehecht. Het microscoop toonde colloïdmassa's aan. Daarenboven werden de uterus en de lever door afzetting van kankerknobbels ontaard aangetroffen.

Dezelfde vertoont daarop een belangrijk praeparaat (zie Pl. II, fig. 2 en 3), afkomstig uit het lijkje van een kind van 6 maanden, dat, na een eczema univers. (door spreker syphilitisch genoemd) geleden te hebben, verschijnselen van pyaemie, in den vorm van meerdere abscessen, aanbood en eindelijk onder stuipen overleed. De moeder leed aan leucorrhoea en talrijke papillomata der vulva. Post mortem werd, behalve een vergroot hart met hypertrophische wanden, eene eigenaardige verandering van de regter nier aangetroffen. De nier (fig. 3) is aanmerkelijk vergroot en door eenzijdige uitzetting peervormig. Bij doorsnede blijkt zij voor het grootste gedeelte uit eene gladwandige cyste te bestaan, die incomplete tusschenschotten vormt en geheel gesloten is. Zoowel op de wanden als op de tusschenschotten heeft eene belangrijke woekering van dendritische vegetatiën plaats gevonden, die deels met een breeden stam, deels door lange, dunne steelen of filamenten op den cystenwand of septa vastzitten; deze massa van kolfvormige, als de vlokken van het chorion, vertakte ligchamen vult de cyste geheel op en heeft vermoedelijk tot de uitzetting van deze bijgedragen. Het bewaard gebleven nierweefsel (*b*) is gezond, even als de ureter (*c*) en de mucosa van het nierbekken. Op de jongere gedeelten vindt men deze (s. v. v.) *papillomateuse* woekeringen als kleine verheffingen van den cystenwand, die daar eene van fijn gegranuleerd tot met wratten bezette vlakte aanbiedt en aldus de genese ten duidelijkste aantoont. Overal is de cyste door een scherpen duidelijken rand van het omringend nierweefsel gescheiden. In de onderste hoek van de linker nier (fig. 2) treft men dezelfde verandering aan, schoon in mindere uitgestrektheid; de cyste heeft daar de grootte van een knikker, terwijl die in de regter eene hoendereigrootte bereikt heeft. Overigens is ook die geheel met dendritische woekeringen gevuld. Het microscoop leert als basis een fijn fibreus weefsel, waarin vaatresten gevonden worden en dat een vertakt stroma vormt, van waaruit kolf- en vingervormige verlengsels uitgaan, deze laatsten zijn door een

hyaline membraan gevormd en bekleed met eene laag epithelium, volkomen overeenkomstig met dat der nierbuisjes, hetwelk door kali caust. niet opzwelt, maar verdwijnt, zonder kernen achter te laten; ook het fibreus stroma is met dergelijke cellen bezet en geïnfiltreerd. Men zou dus deze kolfvormige en vooral de vingervormige verlengsels met binnenst-buitengekeerde nierbuisjes kunnen vergelijken. De Secretaris belastte zich met dit nader onderzoek en de teekening van het praeparaat (zie Pl. II).

Prof. TILANUS laat daarop de organa uropoietica zien van een 32jarigen lijder, die gedurende eene maand voor strictura urethrae, daarop gevolgd urine-absces en eindelijk voor eene pyaemische kniegewrichtsontsteking onder behandeling was geweest en vrij plotseling was overleden. Bij de lijkopening werd aangetroffen: algemeene vermagering, met oedeem van het zieke been; hypostatische hyperaemie der longen; geen exsudaat in pleura, noch pericardium, noch ook in het peritonaeum; de milt week; de lever groot, vast en muskaatnootkleurig. De linker nier was gezwollen, hyperaemisch en met sterk uitgezette kelken en verkeert gedeeltelijk reeds in vetmetamorphose. De regter nier is atrophisch en bevat in zijn weefsel enkele gele, zeer vaste knobbels, glad op doorsnede en overeenkomstig met tuberkels of met de door VIRCHOW beschrevene fibromen. De blaas klein, ledig, met verdikte wanden; de prostata in absces overgegaan communiceert met het perinaeale pisabsces.

Dr. HUET vertoont in de eerste plaats de maag met duodenum, pancreas en hepar van een 40jarigen potator, die, zonder eenige voorboden, plotseling door hevige haematemesis en melaena werd overvallen. Schoon de bloeding zich niet herhaalde, herstelde lijder niet, maar collabeerde meer en meer. Daar er geene verschijnselen waren, die op belangrijk leverlijden duidden, werd de diagnose van een ulcus ventriculi gesteld. Post mortem bleek de maag, behalve wat veneuse hyperaemie, gezond, maar werden in het duodenum meerdere ulceratiën gevonden, waarvan ééne alle rokken doorboord had en, zuiver rond, in de buikholte uitmondde, terwijl de randen terrassenvormig naar binnen toe wijder werden. Twee andere onregelmatiger en grootere zweren werden door het met den darmwand vergroeide pancreas gesloten. De mondingen van den duct.-choledochus en pancreaticus bleken bij nader onderzoek gezond.

Dr. GILDEMEESTER doet hierbij opmerken, dat het de statistiek van FÖRSTER bevestigt, die beweert, dat de ulcera rotunda ventriculi meer bij vrouwen, die van het duodenum bijna uitsluitend bij mannen voorkomen.

Dr. HUET vertoont daarop een zeldzamen vorm van carcinoom der intestina bij een 53jarigen lijder, die voor een carcinoom der cardia verpleegd en later aan belangrijke icterus lijdende was. Post mortem werd gevonden eene hypertrophie der musculosa en verdikking van het submuqueus celweefsel aan de cardia, waardoor de mucosa was opgeworpen, welk proces zich waaijervormig over het cardiagedeelte der maag uitgebreid had. Het duodenum, ter hoogte van de inmonding van den choledochus, met den lobus Spiegelii hepatis vergroeid, waardoor stenose en „galstauung" met gevolgen van dien; eene met ongekleurde mucus gevulde galblaas en imbibitie van het leverweefsel met galkleurstof, even als van alle organen en afscheidingen, behalve het cerebrum, dat volkomen helder wit was, terwijl op de doorsnede de kleine vaten duidelijk met galkleurstof vermengd bloed ontlastten. Rondom een der groote takken van de vena porta en rondom een tak der art. pulmonalis eene vaste bindweefselnieuwvormig, waarin niet dan interstitiële celwoekering werd opgemerkt. In de pleurae pulmonales dergelijke witte, ronde plekken, uit bindweefsel bestaande. In de intest. crassa. colon en vooral coecum treft men knikkergroote, vrij weeke knobbels aan, die, van onder de serosa uitgegaan, de mucosa opligten, centraal verweekt en hier en daar ulceratief zijn. Aan de serosa hebben zij cicatriciële insnoeringen, adhaesiën en ineenschrompeling van het mesenterium veroorzaakt. Microscopisch vertoonen zij

den bouw van medullairkanker, polymorphe cellen met endogene kernwoekering, zoogenaamde Bruträume, enz. Vermoedelijk zijn zij van de glandulae solitariae uitgegaan. Het omentum en peritonaeum vertoonen de resten van chronische peritonitis.

Dezelfde brengt daarop meerdere organen ter tafel uit het lijk van eene 61jarige vrouw, die aan carcinoma melanodes universalis geleden had. De lever, wegende 8 Ned. ponden, enorm vergroot en, op haar middelste gedeelte na, geheel ontaard in eene vaste drooge massa, die op doorsnede het voorkomen van graniet heeft, zwart en graauw gemarmerd is, hier en daar meer hyperaemische plekken vertoont en uit een celstroma is zamengesteld, dat blijkbaar uit een grooten rijkdom van kernen en endogene celwoekering een zeer snellen groei moet gehad hebben. De cellen zijn niet groot, meerendeels met pigment gevuld. De lever reikte tot in het kleine bekken. In het overig geblevene gezonde weefsel enkele groote mergkankerknobbels, met centrale verweeking. Dezelfde ontaarding heeft ook het pancreas ondergaan. De milt is volkomen vrij, even als het glandulair lymphestelsel (behalve de glandulae mesenteriales) en de uterus. Overigens treft men in de nieren en in de longen knobbels aan, die allen door rijkelijke pigmentafzetting donker gekleurd zijn. Het meest karakteristiek zijn die pigmentafzettingen in myriaden kleine knobbeltjes, die onder de huid van den tronk en de bovenste ledematen in het subcutane en intermusculaire bindweefsel en het mediastinum anter. et post., in de pleurae en het peritonaeum zijn afgezet en die glad, rond, bruin of zwart van speldeknop, tot erwtgrootte overal verspreid worden aangetroffen. In het cerebrum liggen zij, hoewel zeldzamer, in de subst. cortic. zoowel als in de witte zelfstandigheid, waarvan zij door hunne zwarte kleur en scherpe grenzen zoo sterk afsteken, dat de vergelijking met een getruffeerd cerebrum werd gemaakt. In het cerebrum vertoonen zij microscopisch de schoonste vormen van polymorphe cellen met donker pigment gevuld, van enkele pigmenthoopen, Bruträumen enz., terwijl er geen spoor van hersenweefsel in wordt aangetroffen. Het hart (zie Pl. I en II, fig. 1) heeft dezelfde ontaarding ondergaan in eene mate als hoogst zelden wordt aangetroffen. Op het pericardium, endocardium, tusschen de spierwanden, in één woord, overal puilen grootere en kleinere donker gekleurde knobbels uit. Zij hebben de spiervezelen verdrongen, zonder van deze uit te gaan. De groote vaten waren gezond. Één der bekken-venae met een vasten thrombus gevuld, waarin ook celelementen werden gevonden. Evenzoo werden in het bloedcoagulum uit het hart onmiskenbare kankerelementen, in den vorm van groote cellen, met één en meer groote kernen aangetroffen.

Prof. VAN GEUNS rapporteert daarop nader omtrent de microscopische zamenstelling van het bloederig vocht, in het pericardium gevonden van den lijder aan aneurysma art. coronariae, en vertoont enkele praeparaten daarop betrekkelijk, waaruit blijkt, dat het voorkomen van bloedligchaampjes en bloedkristallen onmiskenbaar voor eene vaatverscheuring, aan die uitstorting voorafgegaan, pleitten.

Dr. TILANUS vertoont daarop onder het microscoop de elementen van den inhoud eener strumeuse cyste aan den hals, kort te voren gepungeerd. Zoogenaamde colloïdklompen, korrelhoopen, bloed- en cholestearine kristallen worden daarin aangetoond.

Prof. BERLIN vertoont daarop, met het oog op een vroeger vertoond praeparaat van een verbeend ligamentum stylohyoïdeum, een zoodanig ligament in kraakbeenigen toestand, met bijvoeging, dat de van den process. styloïdeus ontspringende spieren in dit geval van het bovenste gedeelte van gemeld ligament afkomstig waren.

Dezelfde vertoonde 2°. de harten van twee haaisoorten (spinax acanthias en lamna cornubica), om daaraan GEGENBAUER's nieuwste mededeelingen omtrent den bulbus aortae toe te lichten. De bulbus aortae behoort dien ten gevolge tot het hart en niet tot de aorta; dienovereenkomstig vinden wij den bouw van den wand en de klap-

vliezen, terwijl alleen de bovenste, aan de ware aorta grenzende, klapvliezen overeenkomen met de valvulae semilunares.

Dezelfde vertoonde 3°. een driehoofdigen biceps, wiens derde hoofd van de binnenzijde van het onderste derde gedeelte van het opperarmbeen ontsprong, eene afwijking die bekend en reeds herhaaldelijk beschreven is. Spreker vestigde daarbij de aandacht op de aanhechting van spieren, die gezegd worden aan het tuberculum majus te eindigen, aan de membrana capsularis van de articulatio humeri (verbinding van opperarmbeen en schouderblad). Dit was vooral duidelijk voor de musculi supra- en infraspinati.

Vergadering van 8 Februarij 1866. — Prof. SURINGAR deelt het ziekteverhaal mede van een lijder van 30 jaren, sigarenmaker van beroep, na 12 dagen verpleging in het Gasthuis overleden. Bij zijne opname had hij 9 dagen aan doffe pijn in de bovenbuikstreek en verschijnselen van gastroduodenaal-catarrh geleden; nausea, vomitus biliosus, ligte icterus. Voor 9—10 jaren, als militair, zou hij eene pleuritis dextra gehad hebben. Doffe pijn in de maagstreek, niet toenemend bij drukking, trage alvus, ligt catarrhaal beslagen tong, ligt geel gekleurde faeces, galkleurstofhoudende urine waren de hoofdverschijnselen, die tot de diagnose van een icterus catarrhalis leidden. Acht dagen bleef de toestand van den lijder stationnair, tot hij plotseling door verlies van bewustzijn, convulsiën in de aangezigtspieren en die der bovenste ledematen werd overvallen, waarbij de pupillen verwijd en de slikbewegingen bemoeijelijkt waren. Denzelfden dag overleed hij. De lijkopening leerde het volgende. Weinig rigor mortis; icterus nog duidelijk; opgespoten vaten der hersenvliezen; ligt sereus exsudaat op de oppervlakte der hersenen; veel liquor cerebro spinalis; de hersenen hyperaemisch op doorsnede. Beide longen, vast aan den borstwand geadhaereerd, zijn oedemateus. De regter long met het diaphragma en dit met de serosa hepatis vergroeid. Daar ter plaatse vindt men eene groote echinococcusblaas van circa 10 centimeters doorsnede, die met door vrij wijde en ronde opening met eene tweede dergelijke zamenhangt. In beiden vindt men een groot aantal scolices of dochterblazen, waarvan vele nog op de moederblaas, eene gelatineuse membraan voorstellende, vastzitten. Aan de ondervlakte der lever geene blazen; de galblaas en galbuizen nog al overvuld. Overigens werd niets aangetroffen, dat den spoedigen dood van den lijder verklaarde.

Prof. LEHMANN demonstreert een groot hart bij eene gravida, aan typhus overleden, aangetroffen. Opmerkelijk was de verwijding van het regter hart, vooral van den boezem en de valvul. Thebesii, die tot de evenzeer verwijdde vena coronaria leidde. De nieren waren gezond.

Dr. HUET vertoont 1°. een verbeend ligamentum stylohyoïdeum, met den process. styloïdeus en het tongbeen zamenhangende. In zijn geheel in verbeening overgegaan, laat het ligament aan beide aanhechtingspunten (aan den process. styloïdeus zoowel als aan de kleine hoornen van het tongbeen) eene mate van bewegelijkheid toe, die oppervlakkig voor eene articulatie zou imponeren. Bij overlangsche insnijding blijkt die bewegelijkheid aan het tongbeenuiteinde door het voortbestaan van het ligament, aan het andere einde door een vezelig kraakbeen behouden gebleven te zijn, terwijl van articulatie geen spoor aanwezig is.

2°. Een ulc. rotund. perforans ventriculi aan de kleine curvatuur gelegen bij eene vrouw, die meermalen voor dat lijden onder behandeling was. De bodem van het ulcus werd door de verdikte serosa geleverd. De patiënt overleed aan bronchiëctasis.

2°. Twee cerebella, afkomstig van vrouwen aan apoplexie overleden; bij beiden werd de focus midden in de witte zelfstandigheid gevonden. Bij de eene had de apoplexie een zeer snel doodelijk verloop, bij de andere eerst nadat eenige dagen ligte

hemiplegie, gecontraheerde pupillen, gestoord bewustzijn en eene algemeene onrust, met neiging om naar de verlamde (regter) zijde het bed uit te komen, was voorafgegaan.

4°. Eene verbeening i. e. verkalking der art. lienalis bij eene oude vrouw aangetroffen, zonder dat er elders eenig belangrijk atheroom der vaten aanwezig was. Zoo ver als de arterie langs het pancreas verloopt, was zij in een vasten gekronkelden kalkkoker overgegaan; aan haren oorsprong en lienaaluiteinde gezond.

Dr. DAMMAN laat een kalkconcrement zien, ter grootte van een gierstkorrel, uit de huid van den rug van eene vrouw afkomstig, vermoedelijk in eene smeerklier afgezet. Een nader onderzoek volgt later.

Vergadering van 8 Maart 1866. — Prof. BERLIN rapporteert over het geval van encephalocele, op de Vergadering van 14 December 1865 door Prof. LEHMANN vertoond. Het bleek bij de opening van de schedelhuid, dat het cerebrum niet in zijn geheel in den achterhoofdszak bevat was, maar dat slechts een deel daarvan en wel naar het scheen door het achterhoofdsbeen was geprolabeerd. Dit geprolabeerde gedeelte deed zich bij betasting als eene vloeistof bevattenden zak voor, door de hersenzelfstandigheid gevormd, waarvan de inhoud (spiritus vini) reeds voor een deel was uitgeloopen. Spreker bragt deze verhouding terug tot eene hydrocephalus internus, met gebrekkige ontwikkeling van het achterhoofdsbeen, waarvan de squama boven op de uitgezakte hersenmassa gelegen was; misschien stond de afwijking ook in verband met eene gebrekkige ontwikkeling der halswervelen, waarvan een nader onderzoek de verhouding nog zal moeten aantoonen. Uit het openblijven der naden leidt spreker af, dat de hersenen niet zijn geprolabeerd, ten gevolge van te geringe ruimte, als eene belemmering voor den groei der hersenen, maar veeleer, dat de kleine schedelholte in verband staat met den geringen inhoud dier holte, even als men het beenstelsel ook elders den groei en ontwikkeling der weeke deelen volgen ziet. Spreker heeft de hersenen zelve nog niet nader onderzocht, uithoofde hij eerst de toestemming tot verdere ontleding van den eigenaar van het praeparaat wilde erlangen, welke vrijgevig door Prof. LEHMANN werd gegeven.

Prof. BURINGAR brengt ter tafel de lever en longen van een 21jarigen zeeman, die, van zijne tweede reis naar Oost-Indië huiswaarts keerende, aan de Kaap de Goede Hoop hevig geschrokken was en sedert dien tijd aanhoudend aan pijn in de regter bovenbuikstreek was gaan lijden. Sedert zijne tehuiskomst was daarbij eene vreemdsoortige fluimloozing gekomen, gepaard met vermagering en verzwakking. Bij zijne opname in het Gasthuis op 1 Maart j.l. waren anaemie, debilitas, emaciatie, oedema pedum, profuse expectoratie van bloederige purulente sputa, bronchiaal ademen en matte percussie regts onder aan de borstkas, pijn in de regio hepatis, korte respiratie de hoofdverschijnselen. Met den 8sten dag volgde de dood, onder toenemende collapsus. Bij opening van buik- en borstholte post mortem bleek de regter leverkwab met het diaphragma en de regter long vergroeid te zijn en een groot absces te bevatten, hetwelk zich door perforatie een uitweg in de regter bronchi heeft gebaand en eene groote hoeveelheid dikke, bloederige etter bevatte. In dwarse doormeting bedroeg de lengte van het absces 32 centimeters. In overlangsche (van voren naar achteren) 24 centimeters. Linker long vrij en oedemateus; behalve algemeene bloedleegte geene afwijkingen.

Na eenige discussie over de mogelijkheid, dat het absces niet in, maar op de lever en dus een geëncysteerde peritonitis zou daarstellen, deelde de Heer DAMMAN zijne ervaringen in Oost-Indië, omtrent het voorkomen van in de longen doorgebrokene leverabscessen, mede, waaruit bleek, dat daarmede steeds uitstorting van leverelementen

gepaard gingen, die in dit geval, ten minste gedurende het verblijf van den lijder in het Gasthuis, niet in de sputa werden opgemerkt.

Prof. LEHMANN vertoont eene membraan, die door eene gehuwde vrouw per genitalia was uitgestooten. Deze vrouw had vóór 20 jaren éénmaal gebaard, was sedert dien tijd nimmer weder zwanger geweest en steriel gebleven. Gedurende de laatste vijf jaren werd alle twee maanden eene dergelijke membraan uitgestooten, die aldus door spreker tot de zoogenaamde decidua menstrualis werd teruggebragt, en waarin hij bindweefselelementen zeide waargenomen te hebben, welke aldus de identiteit met de mucosa zoude aanwijzen.

Dezelfde brengt nog de lever ter tafel van een voldragen, mannelijk kind, dat den 5den dag na de geboorte overleed en vóór 14 dagen door eene 28jarige gezonde multipara was ter wereld gebragt. Post mortem werd eene uitgebreide exsudatieve peritonitis aangetroffen, vloeibaar sereus exsudaat, met fibrine vlokken gemengd, was in abdomine bevat, de laatsten bedekten de grootere ingewanden en deden de intestinaallussen onderling aaneenkleven. De lever was klein en bevatte meerdere witte knobbels, resistent op de doorsnede en oogenschijnlijk van tuberculeusen aard. Noch syphilis, noch tuberculose was bij de moeder aanwezig, waaruit zich het ontstaan dier tuberkels liet verklaren.

Dr. TILANUS vertoont een vuistgrooten tumor met een paar kleinere aangrenzende tumores, bij een meisje van 18 jaren uit de streek van het manubrium sterni weggenomen; schoon van eene tuberculeuse familie, was het meisje overigens gezond. De tumor met de huid vergroeid was vast van consistentie, glad op doorsnede en donker rood van kleur in verschen toestand. Spreker brengt die tot de fibromen terug, waarvan de al of niet recurrente aard in het vervolg zal moeten blijken.

Dezelfde vertoont vervolgens de borstkas met borstwervelen van een kind met spondylarthrocace, in welk geval van eene tuberculose der wervelligchamen niets bleek, schoon overigens in cadavere tuberkels werden aangetroffen. Naar aanleiding daarvan vraagt spreker, of een der tegenwoordige leden welligt tuberkels in de wervelligchamen bij die aandoening immer aangetroffen heeft, wat ontkennend wordt beantwoord.

Dr. HUET laat daarop een 30tal speldeknopgroote ligchaampjes zien, in eene knikkergroote cyste aan de oppervlakte van den lever gevonden, bij een lijder aan algemeene tuberculose overleden, waarvan de tuberkelhoudende milt tevens door spreker wordt vertoond. Deze vrij vaste ligchaampjes waren grootendeels mat doorschijnend, met eene ondoorschijnende kern, van rhomboëdrische gestalte, met afgeronde hoeken en zijden, als door afplatting, door tegen elkander te liggen, ontstaan, analoog aan den vorm van galsteenen; door sterke zuren (NO^5 SO^3 ClHO) en alkalien (pot. caut.) bleven zij onaangetast. Microscopisch waren zij structuurloos, bij verplettering in min of meer tafelvormige fragmenten brekende; in kokenden aether sulph. losten zij geheel op, met eene terugblijvende geelbruine amorphe massa; bij verdamping van den aether bleven schoone vetkristallen, als van margarine, na. Enkele vertoonden rudimenten van eene epitheliumlaag, vermoedelijk van den wand der cyste afkomstig, die behalve deze ligchaampjes, nog helder serum bevatte. Geen spoor van eenige organische structuur en hunne oplosbaarheid in aether sloten de mogelijkheid van entozoa uit. Over den aard dier ligchaampjes bleef twijfel bestaan.

Vergadering van 12 *April* 1866. — Prof. SURINGAR brengt ter tafel een enorm grooten tumor, uit een aggregaat van meerdere kleine tumoren bestaande, vast van consistentie, geelwit van kleur, rijk voorzien van groote vaten, die er overheen en tusschen de kwabben loopen, wegende $12^1/_2$ Ned. pond. Het lag geheel vrij in de buikholte, die het bijna geheel opvulde, terwijl het eensdeels de ingewanden verdrongen

had, anderdeels de borstholte door verdringing van de lever verkleinde. De tumor scheen van het omentum majus uit te gaan, waarvan een deel, dat niet ontaard was, nog tusschen de kwabben uit te voorschijn kwam. De serosa abdominis et intestin. overigens geheel normaal. De andere organen vertoonden alleen bewijzen van veneuse hyperaemie, door drukking van den tumor op de groote vaten verklaarbaar. Sporen van carcinoma nergens te vinden. Het praeparaat was afkomstig uit het lijk van een 45jarigen man, van beroep zeeman. De eerste buikpijnen hadden zich reeds in 1864 vertoond en waren door een val en consecutieve breuk van twee regtsche ribben in Maart 1865 aanmerkelijk toegenomen. Algemeen oedeem, haematurie, alvus cruenta en uitgezette buik waren in den laatsten tijd de hoofdverschijnselen. De buikbekleedselen boven den tumor sterk gespannen en bijna niet verschuifbaar. Enkele der kwabben bevatten eene holte en op doorsnede van anderen treft men vaten daarin aan. Tuberculose bestond er in cadavere nergens. De Secretaris, die zich met het microscopisch onderzoek belastte, vond die tumores zamengesteld uit een fijn fibreus stroma, als van zeer jong bindweefsel, zonder spoor van regressive metamorphose dier elementen.

Dezelfde laat daarop de lever en longen zien van een 33jarigen zeeman, die reeds 21 jaren ter zee gevaren had en bij zijne laatste reis naar Batavia voor het eerst aan digestiebezwaren, vooral obstipatio alvi met pijnen in de regter zijde was gaan lijden. Bij percussie bleek de leverdemping meer dan gewoon uitgebreid, tot 3″ beneden den rand der ribben. De leverrand is duidelijk voelbaar, terwijl doortasten aldaar pijnlijk is, evenzoo het diepe inspirium; anorexie, catarrhus ventriculi, trage alvus, bleven bestaan, totdat zich verschijnselen van pneumonie aan de regter zijde ontwikkelden, met expectoratie van bruine sputa, purulent en rijkelijk. Patiënt werd hectisch, kreeg colliquatieve diarrhoeën en overleed. Post mortem bleek de onderkwab van de regter long met het diaphragma geadhaereerd en grootendeels door abscesvorming en gangreen verwoest, welke abscesholte door de bronchi met de trachea en door het diaphragma heen met een groot leverabsces communiceert. De lever groot en breed, bevat daarnevens nog een tweede absces, ongeveer in de middellijn, maar in de regter kwab, gelegen, dat vrij gladde wanden, sphaerischen vorm heeft en niet met het vorige communiceert. Beide holten bevatten eene groote hoeveelheid bloederige pus. De intest. crassa vertoonden eene ulceratieve mucosa, die hier en daar zelfs ontbrak; de gland. mesenteriales gezwollen. Vermoedelijk stonden beide aandoeningen met elkander in naauw verband.

Dezelfde vertoont daarop in was geboetseerde genitalia externa van een zoogenaamde Hermaphrodiet, die een hoogen graad van hypospadie voorstelden en door Dr. LUBEK aan het Genootschap ten geschenke werden aangeboden, welk geschenk in dank voor het Museum werd aanvaard.

Dr. HUET brengt daarop ter tafel drie hersenen. De eersten behoorden aan een 48jarigen man, voor pseudoepileptische convulsiën opgenomen, met nablijvend spraakverlies en unilaterale paraesis. Nadat zich de insultus, die geen verlies van bewustzijn veroorzaakten, enkele malen herhaald hadden met toenemende paralytische gevolgen en partiëel verlies van geheugen, werd hij door een heviger aanval getroffen, waaruit coma en sopor volgde en waardoor de dood teweeggebragt werd. Post mortem bleek de schedel dik; de linker art. mening. med. zeer gevuld, even als de sinus venosi. De dura mater ligt krap aan; de gyri plat gedrukt. Het linker hemisphaer uitgezet, reikt aan zijne basis tot voorbij de middellijn over het corpus callosum heen. In het midden puilt een tumor uit, die onder de arachnoïdea gelegen, met deze weinig vergroeid is en tot aan den ventriculus lateralis doordringt. In het centrum vrij vast is de tumor naar de peripherie toe weeker van consistentie en bevat hier en daar

sporen van bloedextravasaat. In het regter corpus striatum is een apoplectisch foyer, dat tot in den ventriculus tertius is doorgedrongen, dit met bloed heeft opgevuld en alzoo de causa proxima mortis is geworden. Microscopisch bestaat de tumor uit cellulaire elementen en verdient den naam van sarcoom. Atheroma vasorum werd niet aangetroffen.

Het tweede cerebrum behoorde aan een 59jarigen lijder, die voor hemiplegia sinistra werd opgenomen, na in December l.l. een aanval van apoplexie gehad te hebben. De spraak was onbelemmerd; excentrische pijnen in de verlamde extremiteiten en eene weekhartige gemoedsstemming waren de meest opvallende verschijnselen. Zintuigsstoornissen afwezig. Langzamerhand kwamen verschijnselen van compressio cerebri en van toenemende verlamming, alvus en urina involuntaria, morsigheid enz. tot stand, en patiënt overleed in soporeusen toestand. Post mortem bleek de schedel dun, de sinus venosi gevuld. De dura mater ligt krap aan; deze zoowel als de arachnoïdea zeer hyperaemisch; de gyri plat gedrukt; de hersenen droog. Het regter hemisphaer uitgezet reikt tot voorbij de middellijn van het corpus callosum. De regter ventriculus lateralis naauw; het geheele regter corpus striatum is door een neoplasma ingenomen, dat vrij vast, min of meer gelatineus doorschijnend, geelgraauw van kleur zich voordoet en door bloedextravasaten hier en daar zwartrood. Het hersenweefsel in den omtrek verweekt; terwijl ook in het linker hemisphaer wat roode verweeking wordt aangetroffen. De witte zelfstandigheid gespikkeld; de corticalis, vooral aan de achterkwabben der groote hemisphaer zeer hyperaemisch en scherp gescheiden lagen vertoonende. Behalve een atheromateus lidteeken in de aorta en oedema pulmonum werd verder niets belangrijks aangetroffen.

Het derde paar hersenen behoorde tot het lijk van een 35jarigen man, die bij zijne opname geene andere verschijnselen vertoonde, dan klagten over ligte hoofdpijn, een sterk wit beslagen tong en eenige inconsequentie in zijne antwoorden. Spraakstoornissen noch zintuigstoornissen waren aanwezig. Dezelfde nacht begon hij te delireren en in den vroegen morgen was lijder volkomen impos mentis, lag met onbewegelijke pupillen, een pols van 92 slagen en temperatuur van 38.5⁰ enz. 's Avonds volgde plotseling paralysis cerebri en de dood, zonder convulsie, braakbeweging of andere verschijnselen. Post mortem bleek de schedel zeer dik, zonder laesiën, breed diploë. De dura mater ligt krap aan. Pacchion. granul. zeer ontwikkeld, de gyri platgedrukt; arachnoïdea hyperaemisch, niet aanhangende; cerebraalzelfstandigheid week, maar droog, scheurt ligt. Aan de voorste en in de achterste kwab van het linker hemisphaer wordt een duivenei groot absces aangetroffen, met eene groengele, als gummeuse pus gevuld, met gladde en vrij scherp begrensde wanden. In de middenkwab, aan de peripherie der regter hemisphaera, bevindt zich evenzoo een dergelijk groot absces, iets kleiner van omvang. Het cerebrum in den omtrek dier abscessen verweekt. De inhoud der abscessen, naauwkeurig en herhaaldelijk onderzocht, bevatte geene cysticercushaken; evenmin worden cysticerci in de spieren van den romp of der extremiteiten aangetroffen. Niettemin blijft spreker aan deze entozoën als verklaring dier abscessen hechten, wier multipliciteit, zonder nader bekende oorzaak, anders moeijelijk te verklaren valt; het hart was normaal. Opmerking verdient, dat de laatste lijder geene verschijnselen van aphasie bij het leven vertoonde, schoon een groot absces in den linker voorsten lobus zetelde, terwijl de eerstgenoemde lijder, wiens tumor in het midden van de groote hemisphaer gelegen was, karakteristieke aphasie en [illegible] vertoonde.

[illegible]*fde* brengt daarop ter tafel de penis, blaas en hart van een 57jarigen man, die [illegible]en phaegadaenisch ulcus glandis opgenomen was, hetwelk in korten tijd den [illegible]n glans verwoeste en welks bodem daarop indureerde. Deze induratie strekte [illegible]engs over de corpora cavernosa penis et urethr. tot aan het os ischii uit, zon-

der dat de urineloozing belemmerd was. Patiënt stierf onder verschijnselen eener pyaemische pneumonie. De corpora cavernosa urethr. et penis bleken post mortem geheel door epitheliaal-kankermassa's geïnfiltreerd; microscopisch uit groote, polymorphe uni- en multipolaire, grootkernige cellen bestaande. Schoon nergens overigens carcinoma werd aangetroffen, lagen er in de spiermassa's van het hart, in de kamers en atria enkele dergelijke knobbels verspreid, wier structuur dezelfde is, als van de ontaarding van de penis (groote epitheliumnesten, die de spiervezelen hebben verdrongen en doen atrophiëren).

Dezelfde laat ten slotte nog de medulla zien van eene 54jarige vrouw, die vóór 30 jaren door loodintoxicatie verlamming der bovenste extremiteiten had gekregen. Bij hare opname gaf zij het beeld terug van eene atrophia muscul. progressiva, bijna ontbrekende duimspieren en interossei; hooge graad van atrophie der extensores antibrachii, der m.m. deltoïdei, cucullares, supra- en infra-spinati en longissimi dorsi; eigenaardige fibrillaire bewegingen dier atrophische spieren; daarbij een maniacale toestand, waarvoor zij ter verpleging was toegezonden. Post mortem, die onder algemeen marasmus optrad, werden de spieren in verregaande vetmetamorphose aangetroffen, vooral de duim- en bovenarmspieren; de medulla buitengewoon atrophisch; de ruimte tusschen het wervelkanaal en de dura mater spin. door eene groote massa vet (slijmweefsel?) in lagen op de laatste afgezet, aangevuld; de medulla tot op het lendengedeelte buitengewoon smal en dun; de bulbus in het lendengedeelte normaal en vrij vast; overigens is de geheele medulla verweekt, bovenal de achterste strengen, die doorschijnend en gelatineus schijnen, en die in de nabijheid der medulla oblongata talrijke amyloïd-ligchaampjes vertoonen; beantwoordende aan het minder geatrophiëerde en vaste weefsel der medulla in het lumbaalgedeelte, waren de onderste extremiteiten minder paraetisch dan de bovenste geweest. De electro-musculaire contractiliteit en sensibiliteit waren in vivo niet geheel geweken.

Vergadering van 3 Mei 1866. — Prof. LEHMANN vertoont de galblaas en de nieren van eene vrouw, die herhaaldelijk in den laatsten tijd aan apoplectische (?) toevallen had geleden, waarvan zij telkens weder opkwam en die geenerlei hemiplectische verschijnselen nalieten, schoon zij in die insultus een scheef getrokken gelaat vertoonde. In een toestand van sopor overleed de vrouw en werd post mortem in het cerebrum aangetroffen, behalve atheroma vasorum, eene belangrijke hoeveelheid serum in de zeer verwijde ventrikels; daarbij vond spreker in de langwerpig uitgezette galblaas twee calculi, die de geheele blaas opvulden; ééne der nieren bevatte in haar pelvis twee calculi en éénen in eene cyste bevat. Daarbij bleken de nieren klein, atrophisch en onder de kapsel zeer korrelig, met zeer smalle corticaalzelfstandigheid en met talrijke cysten doorzaaid. — Spreker meent in dit geval met zoogenaamde apoplexia serosa te doen gehad te hebben, op grond van de belangrijke serumophooping in de ventrikels en het atheroma vasorum, dat vooral aan de basis cerebri zeer ontwikkeld was, terwijl er geenerlei extravasaat bestond. Naar aanleiding van die meening ontstaat eenige discussie, waarbij Dr. ZEEMAN opmerkte, dat deze serumuitstorting, zijns inziens, secundair aan atrophie der hersenen en vermindering van hun volumen moet beschouwd worden, terwijl hij zich van eene compressie van het cerebrum door uitgezweete vloeistof, bij de geslotene ruimte en de gelijkmatigheid van de bloedsdrukking geene voorstelling kan maken. Dr. GUNNING vraagt, of spreker dan den hydrocephalus acutus, waarbij acute uitzweeting bestaat, zoo als hier, identificeert met apoplexia serosa. Prof. TILANUS doet opmerken, dat het begrip apoplexie geene andere dan klinische beteekenis heeft. Dr. HUET vraagt, of niet de apoplectische aanvallen moeten teruggebragt worden tot uraemische convulsiën en wijst, in

verband daarmede, op de ver gevorderde degeneratie der nieren, terwijl hij vraagt, of bij het leven albuminurie bestond. Spreker kan deze laatste vraag niet beantwoorden, terwijl het bestaan van uraemische krampen hem twijfelachtig voorkomt. Dr. DAMMAN wijst op de onderzoekingen van ZALESKY over dit onderwerp.

Dr. HUET brengt ter tafel de beide handen en knieschijf van een 60jarigen lijder, zoo als men zelden in Gasthuizen aantreft. De beide handen vertoonen op de gewrichten der vingers en polsen groote knobbels, gedeeltelijk doorgebroken, door eene kalkachtige massa gevormd, die rondom en ook op de vlakte der gewrichten afgezet was. Deze afzettingen, uit uraten bestaande, werden genoegzaam op en in alle gewrichten aangetroffen en ook wel onder de huid afgezet. De kraakbeenvlakten waren als met eene kalklaag bestreken, zonder dat de afzetting tot in het kraakbeen of het been bleek plaats gehad te hebben. Spreker brengt hierbij ter sprake de onderzoekingen van ZALESKY, die onlangs (1865) door afbinding der ureteren bij vogels en slangen eene belangrijke afzetting van uraten in alle organen, uitgezonderd het zenuwstelsel, aantrof, terwijl die afzetting, volgens andere proeven, het eerst en het sterkst in de nieren en wel in de tubuli recti plaats had. De verstopping van deze geeft aanleiding tot ophooping van het acid. uricum en wederopname in de bloedmassa, terwijl, naarmate de pisbuisjes meer degenereren, atrophie van deze en van de corticaalzelfstandigheid optreedt. In verband hiermede vertoont spreker de nieren van den lijder, waarin reeds macroscopisch duidelijk profuse afzetting van uraten in de tubuli recti aangetoond kon worden, terwijl de corticaalzelfstandigheid aanmerkelijk geatrophiëerd en de oppervlakte van de nier korrelig geworden was. Schoon dus hier de afzetting van uraten in de nieren, reeds door GARROD gevonden, in verband stond met de piszuurdyscrasie en welligt als uitgangspunt daarvan moet worden beschouwd, bleef de oorzaak dier piszuurinfarcten in het duister. Spreker gewaagt van de hypothese, door TRAUBE daaromtrent onlangs gemaakt, die de oorzaak daarvan zocht in de vorming van een abnormaal zuur in de renes, hetwelk zich met de soda der piszure soda verbinden zou. Spreker heeft daaromtrent geene nadere onderzoekingen gedaan. Opmerkelijk was het dat de lijder, ondanks zijne atrophische nieren, bij het leven geen spoor van albumen in de urine vertoond had; hij stierf aan pleuropneumonie. In de inwendige organen werd nergens piszuurafzetting gevonden. De serosa pericardii et peritonaei was door voortgeplante ontsteking met ligte fibrine-exsudaten bedekt, wier microscopisch onderzoek geene uraten doet vinden. In het pelvis renalis bevond zich veel niergruis, in de vesica niets.

Prof. LEHMANN vraagt, naar aanleiding hiervan, hoe het veelvuldig voorkomen van piszuurinfarcten in de nieren bij pasgeborenen, zonder afzetting van uraten in de gewrichten of elders, daarmede te rijmen is, waaromtrent spreker geene andere verklaring weet te geven, dan dat welligt in die nieren geene oorzaak tot verdere afzetting *na de geboorte* bestaat, en de *bestaande* neërzettingen of ophoopingen in het bloed van de pasgeborenen gemakkelijk door de optredende ademhaling verder tot ureum geoxydeerd worden; daarenboven geschiedt die afzetting zeer langzaam, zoo als bij dezen lijder, waar het proces 10 jaren geduurd heeft, terwijl het foetaal leven welligt te kort van duur is om daartoe te leiden.

Dezelfde vertoont daarop het hart van eene 80jarige vrouw, aan oedema pulm. overleden, dat bij haar leven geene auscultatorische afwijkingen had opgeleverd. De ventrikels [illegible] zeer klein en atrophisch, terwijl beide atria zeer groot en ruim waren en n[illegible]de hartooren eene wijde communicatie hadden. In de kleppen bestonden ge[illegible]ijkingen; de bulbus aortae zeer wijd. Welligt moet die verwijding der atria a[illegible]gevolg van atrophie van den spierwand der atria worden beschouwd,

wier wanden werkelijk zeer dun en ligamenteus waren en hoogstens één millimeter dikke spierlaag bezaten.

Dr. ZEEMAN vertoont daarop de longen en andere organen uit het lijkje van een 3jarig kind, in het Kinderziekenhuis overleden, hetwelk eerst in den lateren tijd van zijn leven duidelijke verschijnselen van infiltratie van de regter long bij percussie en auscultatie vertoond had. De regter long was aan de bovenkwab bijna geheel geïnfiltreerd en vertoonde op doorsnede eene grijze, kaasachtige massa, zonder destructie van het weefsel of cavernevorming, terwijl de onderkwabben, even als de linker long, behalve hyperaemie en oedeem, talrijke discrete en in groepen vereenigde tuberkels vertoonden. Daarenboven vond men in het mediastinum anterius de bronchiaal- en evenzoo de hals- en mesenteriaalklieren tot volumineuse tuberkel-pakketten vereenigd en uitgezet. In de lever discrete tuberkelafzetting, in de milt meer geïnfiltreerde tuberkelmassa's, die scherp begrensd door helder gele kleur sterk van het omringend weefsel afsteken. Spreker meent, op grond van een en ander, de ontaarding van de regter long als eene pneumonische infiltratie, in regressive metamorphose of zoogenaamde tuberculisatie verkeerende, te moeten opvatten, welke voorstelling ook met het klinisch verloop overeenstemt.

Vergadering van 7 Junij 1866. — Prof. LEHMANN laat der Vergadering een levend kind zien, dat vóór 14 dagen geboren is. De geboorte werd door krampweeën gerekt, terwijl de moeder een sterk naar achteren uitstekende en zeer harde symphysis pubis had, wat, naar de meening van den spreker, uit exostose voortkwam. Door de hevige persing was de schedel van het kind tegen deze symphysis aangedrukt en vertoonde bij zijne geboorte eene uitholling in de regter helft van het voorhoofdsbeen, ter diepte van circa $1\frac{1}{2}$ centimeter; terwijl de wanden van deze over het algemeen glooijend naar binnen liepen, was er aan de slaapstreek een vrij puntig en scherp uitstekend beenstuk voelbaar. Het kind, dat nu reeds 15 dagen oud is, heeft van den aanvang af geenerlei stoornissen der gezondheid vertoond, noch stuipen, noch coma, en is volkomen wel. Spreker is voor geruimen tijd nog een dergelijk geval voorgekomen, waarbij de deuk in het regter wandbeen werd aangetroffen en door een sterk vooruit puilend promontorium was teweeggebragt; dit kind leefde slechts korten tijd; een gipsafgietsel wordt door spreker vertoond. — Naar aanleiding van dit geval ontstaat eene kleine discussie over de mogelijkheid, dat hier geen fractuur, maar slechts eene inbuiging van het schedelbeen zou hebben plaats gehad. Spreker gelooft evenwel, dat de hardheid en vastheid van het voorhoofdsbeen dit minder waarschijnlijk maakt.

Dezelfde vertoont daarop het hoofd van een pasgeboren kind, dat, behalve een labium leporinum duplex, met palatum fissum, gebrekkige ontwikkeling der ooren en 6 vingers aan elke hand, nog eene merkwaardige afwijking van de huid van den schedel vertoont. In den loop der pijlnaad namelijk en vóór de achterste fontanel, vindt men eene plek, hartvormig en ter grootte van een halve gulden, alwaar de huid qua talis ontbreekt; aan de basis van die hartvormige plek, die naar achteren gekeerd is, gaat de huid over in eene gladde membraan, terwijl zij zich aan beide overige randen der plek naar binnen omslaat, een cul de sac vormt en in die plooi in de membraan overgaat, die de plek overigens sluit; daaronder voelt men geen been, zoodat spreker meent, dat daar ook de schedelbeenderen ontbreken en het geval beschouwt als een rudimentairen vorm van een beginnende hernia cerebri.

Dr. HUET laat daarop de maag zien van een 66jarigen lijder, bij wien de diagnose van carcinoma pylori was gemaakt. Dit organ was enorm verwijd en vergroot en bevatte na den dood eene groote hoeveelheid chocolaadkleurige vloeistof. De mucosa

cardiae oedemateus en gezwollen, aan de pars pylorica gemamelonneerd. De pylorus zelf door hypertrophie der musculosa zeer verdikt; de serosa daaraan beantwoordende, ineengeschrompeld en gedegenereerd. De pylorus zeer naauw, maar toch nog viabel. De mucosa vlak voor den pylorus door eene nieuwvorming opgeligt, die in den vorm van een vlakken, zeer kort, maar breed gesteelden paddestoel zich voordoet, van witte kleur, met gladde, weeke oppervlakte, zonder ulceratie; op doorsnede ontlast zich geen zoogenaamd mergsap. Vermoedelijk moet de nieuwvorming tot de zoogenaamde papillaire gezwellen gebragt worden. Een later microscopisch onderzoek bevestigde deze meening, daar de nieuwvorming door eene papillaire woekering in de mucosa bleek gevormd te zijn, die deze boven de omringende oppervlakte verhief en boven de spiervezellaag in het submuqueus bindweefsel zijn oorsprong nam.

G. D. L. HUET.

VERKLARING DER AFBEELDINGEN.

(Alle figuren zijn op $^2/_3$ der natuurlijke grootte geteekend.)

PLAAT I. Fig 1. Het hart aan de voorzijde.

A. Aorta.
A. p. Arteria pulmonalis.
V. d. Ventriculus dexter.
V. s. Ventriculus sinister.

Fig. 2. Het geopende linker hart.

A. Aorta.
A. s. Atrium sinistrum.
V. s. Ventriculus sinister.
V. d. Ventriculus dexter.
p. p. Musculi papillares.
s. s. Doorgesneden spierzelfstandigheid van het linker hart.
1. 1. 1. Valvulae semilunares aortae.
2. 2. Valvula mitralis.

PLAAT II. Fig. 1. Het geopende regter hart.

A. d. Atrium dextrum.
V. d. Ventriculus dexter.
V. s. Ventriculus sinister.
s. Doorgesneden spierzelfstandigheid van het regter hart.
p. p. p. Musculi papillares.
1. Uitmonding der vena cava superior.
2. „ „ vena magna cordis.
3. 3. 3. Valvula tricuspidalis.

Fig. 2. De linker nier met eene cyste in haar onderst uiteinde.

a. Haakje in de kapsel geslagen.
b. Gezond nierweefsel.
c. Linker ureter.

Fig. 3. De regter nier, grootendeels in eene cyste met dendritische vegetatiën ontaard.

a. Haakje, dat de capsula met den wand der cyste houdt,
b. Gezond nierweefsel.
c. Regter ureter.

ERRATA op: *Eene Stem uit den Polder.*

Na den afdruk van het Opstel is mij gebleken, dat er eene fout in de berekening op pag. 251 is geslopen, waardoor het verschil, hoe onbeteekenend ook, ten *voordeele* der groep MM, NN, OO, PP uitviel. Bij eene naauwkeurige revisie der cijfers blijkt, dat de uitkomst der berekening ten *nadeele* dier door HEYNSIUS bevoorregte buurtgroep uitvalt. Men leze dus (alin. 3), in plaats van:

„*Over de jaren* 1857—1862 . . . . *uit het centrum is.*"

het volgende:

„Over de jaren 1857—1862 kwamen op 14,317 bedeelden, in de buurtgroep A, B, D, E, F, voor 1957 gevallen van tusschenpoozende koorts; in de buurtgroep MM, NN, OO, PP, op 52,980 bedeelden, 7365 gevallen van tusschenpoozende koorts; derhalve per honderd bedeelden:

A, B, D, E, F	13.6
MM, NN, OO, PP	13.9.

Een verschil ten nadeele der laatste groep van 0.3 pCt., en dat wel niettegenstaande die laatste groep de gunstigste uit den buitenrand, de eerste de ongunstigste uit het centrum is."

Daardoor verliest de voorkeur van Dr. HEYNSIUS van de laatste boven de eerste buurtgroep geheel haren grond. Ter toelichting van deze gewijzigde uitkomst moge de hier volgende tabel dienen, waaruit ook blijkt, dat het cijfer der bedeelden in de buurten MM, NN, OO, PP, in 1862, door HEYNSIUS, pag. 14, 900 te hoog gesteld is, en in plaats van 10,006 moet zijn: 9106; in plaats van 53,880 moet zijn: 52,980.

Buurtgroep A, B, D, E, F.

	Bedeelden.	Koortsen.	
1857	2866	536	
1858	2008	400	
1859	2124	382	
1860	2099	301	
1861	2372	162	
1862	2848	176	
	14,317	1957	= 13.6 pCt.

Buurtgroep MM, NN, OO, PP.

	Bedeelden.	Koortsen.	
1857	9531	2130	
1858	8273	1525	
1859	8431	1378	
1860	8027	723	
1861	9612	938	
1862	9106	671	
	52,980	7365	= 13.9 pCt.

Op pag. 18, regel 10 van onderen, staat: 19.06, moet zijn: 19.6.

G. D. L. HUET.

aanwijzend
Bevolking, i

PL. I

1

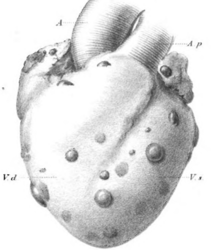

2

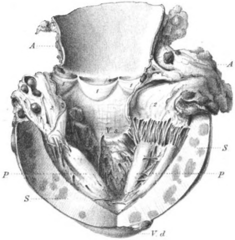

Dr W.D. & A.J.W. ad nat. del. P.W.M.T. impr. A.J.W. lith.

Digitized by Google

1

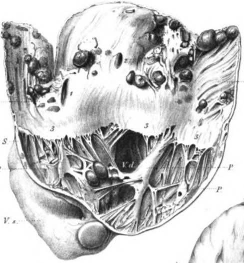

2

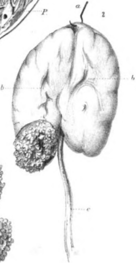

3

W D. A J W & H. ad nat. del. P W M T impr. A J W lith.

Digitized by Google

Digitized by Google